

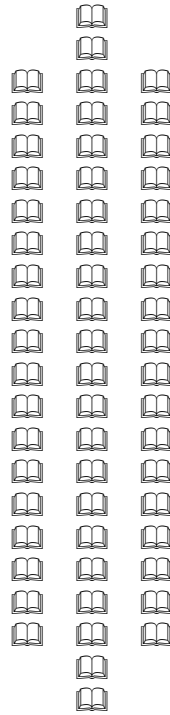
महालेखापरीक्षकको अन्ठाउन्नौ वार्षिक प्रतिवेदन २०७८

महालेखापरीक्षकको कार्यालय
काठमाडौं, नेपाल

महालेखापरीक्षकको अन्ठाउन्नौ वार्षिक प्रतिवेदन २०७८

महालेखापरीक्षकको कार्यालय
काठमाडौं, नेपाल

Serving the Nation and the People

दूरदृष्टि (Vision)

जनहितकालागि जवाफदेहिता, पारदर्शिता र निष्ठा प्रवर्द्धन गर्ने विश्वसनीय संस्था हुन प्रयत्नशील रहने ।

(We strive to be a credible institution in promoting accountability, transparency and integrity for the benefit of the people)

गन्तव्य (Mission)

सरोकारवालालाई सार्वजनिक कोषको दक्षतापूर्ण उपयोग सम्बन्धमा आश्वस्त पार्न स्वतन्त्र एवं गुणस्तरीय लेखापरीक्षण सेवा प्रदान गर्ने ।

(Provide independent and quality audit service to assure our stakeholders that the public funds are efficiently used)

मूल्य मान्यता (Core Values)

निष्ठा	(Integrity)
स्वतन्त्रता	(Independence)
व्यावसायिकता	(Professionalism)
पारदर्शिता	(Transparency)
जवाफदेहिता	(Accountability)

सम्माननीय राष्ट्रपति श्रीमती विद्यादेवी भण्डारीज्यू समक्ष महालेखापरीक्षकको ५८ औं वार्षिक प्रतिवेदन, २०७८ पेश गर्नुहुँदै माननीय महालेखापरीक्षक श्री टंकमणि शर्मा, दंगाल (२०७८।०५।०४)

विषय-सूची

परिच्छेद	शीर्षक	पृष्ठ
महालेखापरीक्षकको भनाइ		
लेखापरीक्षणको उद्देश्य, क्षेत्र र पद्धति		
सञ्चितकोष उपर राय		
परिच्छेद १:	लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण	१
परिच्छेद २:	लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरुजूको स्थिति	५
परिच्छेद ३:	लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा	
	लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा	११
	खण्ड - १: संघीय मन्त्रालय तथा निकाय	
	१. संघीय संसद सचिवालय	१७
	२. सर्वोच्च अदालत	१८
	३. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	१९
	४. लोक सेवा आयोग	२०
	५. निर्वाचन आयोग	२१
	६. राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	२२
	७. राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग	२३
	८. राष्ट्रिय महिला आयोग	२५
	९. महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	२६
	१०. प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	२७
	११. अर्थ मन्त्रालय	४४
	१२. उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	१४४
	१३. ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाई मन्त्रालय	१६४
	१४. कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	१९६
	१५. कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय	१९८
	१६. खानेपानी मन्त्रालय	२२२
	१७. गृह मन्त्रालय	२४०
	१८. परराष्ट्र मन्त्रालय	२६०
	१९. भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय	२७२
	२०. भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	२९३
	२१. महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	३३७
	२२. युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय	३४१
	२३. रक्षा मन्त्रालय	३५०
	२४. वन तथा वातावरण मन्त्रालय	३६२
	२५. शहरी विकास मन्त्रालय	३८१
	२६. शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	४०५
	२७. श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय	४५३

परिच्छेद	शीर्षक	पृष्ठ
	२८. संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	४६७
	२९. संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	४९६
	३०. सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय	५१४
	३१. स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	५३७
	३२. राष्ट्रिय योजना आयोग	५७२
	खण्ड - २: प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय	५७९
	खण्ड - ३: स्थानीय तह	६०९
परिच्छेद ४:	लेखापरीक्षण प्रतिवेदनको कार्यान्वयन स्थिति	६७२
परिच्छेद ५:	भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार	६७८
परिच्छेद ६:	कार्यालय गतिविधि	६९५
अनुसूचीहरु		७०३

महालेखापरीक्षकको भनाइ

नेपालको संविधानको धारा २४१ र लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ बमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सबै सरकारी कार्यालय र नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको पूर्ण स्वामित्व भएको संगठित संस्था र संघीय कानूनबमोजिम महालेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण हुने भनी तोकिएका संस्था वा निकायको नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्य समेतको आधारमा आर्थिक वर्ष २०७६।७७ र बक्यौता समेतको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी नेपालको संविधानको धारा २९४(१) बमोजिम सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूसमक्ष यो प्रतिवेदन पेस गरेको छु । यो नेपालका महालेखापरीक्षकको ५८ औं र मेरो कार्यकालको चौथो वार्षिक प्रतिवेदन हो । यस प्रतिवेदनमा संघीय, प्रदेश र स्थानीय तह तथा ती अन्तर्गतका पूर्ण वा अधिकांश स्वामित्व भएका संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण गरी देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू समावेश गरिएको छ ।

नेपालको संविधानको धारा २९४(३) बमोजिम प्रदेशको कामकारवाहीका सम्बन्धमा अलग अलग प्रतिवेदन तयार गरी सम्बन्धित प्रदेश प्रमुख समक्ष पेस गरेको छु । लेखापरीक्षण सम्पन्न भएका स्थानीय तहको प्रतिवेदन लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा २०(२) बमोजिम सम्बन्धित तहलाई जारी गरिएको छ । संगठित संस्था र कार्यमूलक तथा विशेष लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोराहरू सम्बन्धित मन्त्रालयगत व्यहोरामा समावेश गरिएको छ । त्यसैगरी सार्वजनिक निकायबाट भएका कामकारवाहीको बारेमा सरोकारवालालाई सुसूचित गराउन वार्षिक प्रतिवेदनका सारभूत विषयहरू समावेश गरी विगत वर्षहरूमा झैं वार्षिक प्रतिवेदनको सारांशसमेत तयार पारिएको छ । यसवर्ष कोभिड-१९ को महामारी व्यवस्थापनसम्बन्धी विशेष लेखापरीक्षण गरी बेग्लै प्रतिवेदन तयार गरी पेस गरिएको छ ।

लेखापरीक्षण व्यवस्थापन

नेपालको संविधान, लेखापरीक्षण ऐन, २०७५, संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहका सम्बन्धित ऐन, नियम, नीति, योजना, महालेखापरीक्षकबाट जारी भएका आचारसंहिता र अन्य निर्देशिका, सरकारी लेखापरीक्षणमान एवं असल अभ्यास समेतको अनुसरण गरी लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । यसक्रममा जोखिममा आधारित सूचकको आधारमा निकायहरूको वर्गीकरण गरी बढी जोखिमयुक्त निकायहरूको लेखापरीक्षणमा साधन स्रोत केन्द्रित गरी विस्तृत विधिबाट परीक्षण गर्ने, मध्यम जोखिमयुक्त निकायको छनौट भएका कारोबार परीक्षण र न्यून जोखिमयुक्त निकायको आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदन एवं एकल खाता कोषबाट सूचना तथा विवरण सङ्कलन गरी दूरलेखापरीक्षण विधिबाट लेखापरीक्षण सम्पादन गरिएको छ । यस क्रममा संघ र प्रदेश सरकारका लेखाउत्तरदायी अधिकृत, स्थानीय तह तथा संगठित संस्थाका जिम्मेवार पदाधिकारीहरूसँग आवश्यकताअनुसार विद्युतीय माध्यमबाट विभिन्न तहबाट छलफल र अन्तरक्रिया गरिएको छ । लेखापरीक्षण कार्य प्रारम्भ गर्नुपूर्व यसवर्ष वार्षिक लेखापरीक्षण योजना र समयतालिका बारे नेपाल सरकारका मुख्य सचिवमार्फत सबै तहका सरकारी निकाय र कार्यालयको वेब साइटमार्फत अन्य सम्बद्ध पक्षहरूलाई समेत जानकारी गराई चरणबद्धरूपमा लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षणको क्रममा लाभग्राही समूह र सरोकारवालालाईसमेत सम्मिलित गराई लेखापरीक्षण कार्यलाई गुणस्तरीय बनाउने प्रयास गरिएको छ । लेखापरीक्षकको आचारसंहिता पालना एवं अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाईएको छ । लेखापरीक्षणको गुणस्तर नियन्त्रण गर्न लेखापरीक्षणका प्रत्येक चरणमा

उच्चतहबाट अनुगमन एवं सुपरिवेक्षण गर्ने कार्यलाई विशेष प्राथमिकता दिइएको छ । साथै केही लेखापरीक्षण फाइल छनौट गरी स्वतन्त्रतबरले गुणस्तर आश्रितता पुनरावलोकन गर्ने गरिएको छ । लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोराहरू सम्बन्धित निकायका जिम्मेवार पदाधिकारीलाई जानकारी गराइएको र प्राप्त प्रतिक्रिया समेतका आधारमा फर्स्यौट हुन नसकेका विषयहरू प्रचलित कानूनबमोजिम लेखाउत्तरदायी अधिकृत र सम्बन्धित विभागीय मन्त्रीलाईसमेत उपलब्ध गराइएको छ । उक्त प्रक्रिया अवलम्बन गर्दा समेत फर्स्यौट हुन नसकेका व्यहोराहरू यस प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छ ।

यस प्रतिवेदनका ६ परिच्छेद अन्तर्गत लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण, लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरुजुको स्थिति, लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा, लेखापरीक्षण प्रतिवेदनको कार्यान्वयन स्थिति, भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार र कार्यालय गतिविधिलाई समावेश गरिएको छ । स्वीकृत योजना तथा कार्यतालिका अनुसार २०७७ असार मसान्तसम्ममा वार्षिक प्रतिवेदन पेस गर्ने योजना रहेकोमा कोरोना भाइरसको महामारीका कारण प्रतिवेदन पेस गर्ने कार्य तोकिएको समयभन्दा केही ढिला हुन पुगेको छ । साथै कोभिड-१९ को कार्य र खर्चको छुट्टै लेखापरीक्षण प्रतिवेदन यथाशक्य चाँडै पेस गर्ने प्रयास गरिएको थियो । तर कोभिड-१९ महामारीकै कारण २०७७ मार्ग १५ गते पछि मात्र लेखापरीक्षण टोली परिचालन गर्न सम्भव भएकाले यसै प्रतिवेदनको अभिन्न अङ्ग हुने गरी छुट्टै प्रतिवेदनसँगै प्रस्तुत गरिएको छ ।

लेखापरीक्षण अङ्क र बेरुजु

यस वर्ष संघीय, प्रदेश सरकारी निकाय र स्थानीय तह, संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था, जिल्ला समन्वय समितिसमेतको रु.५३ खर्ब २७ अर्ब ९९ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । सोमध्ये ३ हजार ७९ संघीय सरकारी निकायको रु.१५ खर्ब ५५ अर्ब ८९ करोड लेखापरीक्षणबाट रु.४४ अर्ब ३९ करोड अर्थात् २।८५ प्रतिशत बेरुजु देखिएको छ । प्रदेशतर्फ १ हजार १९ कार्यालयको रु २ खर्ब ३७ अर्ब ४९ करोडको लेखापरीक्षणबाट रु.६ अर्ब ५० करोड अर्थात् २।७४ प्रतिशत र यस वर्षको ६९४ र बक्यौता ५ समेत ६९९ स्थानीय तहको रु.८ खर्ब १५ अर्ब ९९ करोडको लेखापरीक्षणबाट रु.४० अर्ब ८३ करोड अर्थात् ५ प्रतिशत बेरुजु देखिएको छ । यस्तै संगठित संस्था र अन्य समितिको रु.१ खर्ब ६३ अर्ब ५७ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

संगठित संस्था तथा समितितर्फ रु.२५ खर्ब ५५ अर्ब १३ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । सोको अतिरिक्त ३३ संगठित संस्थाको लेखापरीक्षणको लागि परामर्श उपलब्ध गराएबमोजिम रु.११ खर्ब २० अर्ब ७९ करोडको लेखापरीक्षण भएको छ । सो रकमसमेत यसवर्ष कुल रु.३६ खर्ब ७५ अर्ब ९२ करोड को लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । यस वर्ष विश्वव्यापी रूपमा देखिएका कोभिड-१९ को महामारीका कारण संघतर्फ ६०, प्रदेशतर्फ १४ र स्थानीय तहतर्फ ५९ समेत १३३ निकायको लेखापरीक्षण गर्न बाँकी रहेको छ ।

गत वर्षसम्मको बाँकी बेरुजु रु.४ खर्ब १८ अर्ब ३२ करोड रहेकोमा समायोजन तथा फर्स्यौट गरिएको अङ्क घटाई यो वर्ष थप भएको समेत रु.४ खर्ब १८ अर्ब ८५ करोड अद्यावधिक बेरुजु बाँकी रहेको छ । लेखापरीक्षण तथा सम्परीक्षणबाट यो वर्ष रु.६ अर्ब १७ करोड असुल भएको छ । अद्यावधिक कारवाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने रकम गतवर्षसम्म रु.२ खर्ब ४६ अर्ब १२ करोड रहेकोमा यो वर्ष रु.११ अर्ब ४४ करोड थप भई रु.२ खर्ब ५७ अर्ब ५६ करोड कायम भएको छ । अद्यावधिक बेरुजुमा कारवाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने

रकम थप गर्दा रु.६ खर्ब ७६ अर्ब ४१ करोड पुगेको छ । गतवर्ष यस्तो रकम रु.६ खर्ब ६४ अर्ब ४४ करोड रहेको थियो । गत वर्षको तुलनामा यस्तो रकम १.८१ प्रतिशतले बढेको छ ।

संघीय सरकारी निकायतर्फ विगत ३ वर्षको लेखापरीक्षण र बेरुजू रकमको तुलना गर्दा आर्थिक वर्ष २०७४।७५ र २०७५।७६ मा लेखापरीक्षण अङ्कको तुलनामा क्रमशः ५.२९ र ४.०५ प्रतिशत बेरुजू रहेकोमा यो वर्ष २।८५ प्रतिशत कायम भएको छ । त्यसै गरी संघीय सरकारी कार्यालय तर्फ गत वर्ष रु.८३ अर्ब ४८ करोड २९ लाख बेरुजू फर्स्यौट भएकोमा यो वर्ष यस्तो फर्स्यौट रु.८५ अर्ब ४३ करोड २९ लाख रहेको छ ।

प्रदेश सरकारतर्फ यो वर्ष लेखापरीक्षण अङ्कको तुलनामा २।४७ प्रतिशत बेरुजू देखिएको छ, जुन गत वर्ष ४.३३ प्रतिशत रहेको थियो । प्रदेशतर्फ गतवर्ष रु.९ लाख सम्परीक्षण भएकोमा यो वर्ष रु.२ अर्ब ४१ करोड ३७ लाख सम्परीक्षण भएको छ । त्यस्तैगरी स्थानीय तहतर्फ यो वर्ष लेखापरीक्षण अङ्कको तुलनामा ५ प्रतिशत बेरुजू रहेको छ । गत वर्ष यस्तो बेरुजू लेखापरीक्षण अङ्कको तुलनामा ५.१५ प्रतिशत रहेको थियो । स्थानीय तहतर्फ गत वर्ष रु.४ अर्ब २७ करोड ३६ लाख सम्परीक्षण भएकोमा यो वर्ष रु.७ अर्ब ५१ करोड ३७ लाख सम्परीक्षण भएको छ । यो वर्ष म्याद ननाघेको पेस्कीलाई लगती बेरुजू कायम गरिएको छैन । सो कारणले समेत लेखापरीक्षण अङ्कको तुलनामा बेरुजू प्रतिशत घटेको देखियो ।

आर्थिक अनुशासन

आर्थिक अनुशासन कायम गर्न प्रभावकारी आन्तरिक नियन्त्रण तथा आन्तरिक लेखापरीक्षण व्यवस्था, गुणस्तरीय अन्तिम लेखापरीक्षण र लेखापरीक्षणबाट औँल्याइएका व्यहोराको समयमा नै कार्यान्वयन हुनु जरूरी हुन्छ । तर खर्च गर्दा नियमितता, मितव्ययिता, कार्यक्षमता र प्रभावकारिताका सिद्धान्त अवलम्बन नगर्ने, सार्वजनिक पदाधिकारीहरूले वित्तीय जवाफदेहीपूर्ण ढङ्गले काम नगरेको, आन्तरिक नियन्त्रण एवं आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रभावकारी नभएको तथा अन्तिम लेखापरीक्षणबाट औँल्याइएका व्यहोरा समयमा फर्स्यौट हुने नगरेको कारण आर्थिक अनुशासन कमजोर रहेको छ । आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ बमोजिमको लेखापरीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रण समिति गठन गर्ने, आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई स्वतन्त्र, गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउनु आवश्यक छ । वार्षिक प्रतिवेदनको कार्यान्वयन स्थितिमा सुधार गर्न लेखापरीक्षण ऐनमा रहेका प्रावधानहरूको कडाईका साथ पालना गराउन विशेष पहल गर्नुपर्ने देखिएको छ । साथै सार्वजनिक पदाधिकारीहरूले वित्तीय उत्तरदायित्व वहन नगर्दा वा बेरुजू फर्स्यौट नगर्दा समेत कारबाही नहुने परिपाटीको अन्त्य गरी दण्ड र पुरस्कारको पद्धति अवलम्बन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

वित्तीय व्यवस्थापन

बजेट तर्जुमा तथा कार्यान्वयन, खर्च व्यवस्थापन, राजस्व प्रशासन, लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन लगायतका क्षेत्रमा सुधार नभएसम्म वित्तीय व्यवस्थापनमा सुधार हुन सक्दैन । तर संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले बजेट अनुशासन पालना नगरेको, अधिकांश प्रदेश र स्थानीय तह अनुदानमा नै निर्भर रहेको, चालु खर्च वृद्धि भएको तर पुँजीगत खर्च बढ्न नसकेको, अनुदान संस्कृति मौलाउँदै गएको, संघ प्रदेश र स्थानीय तहबीचको प्रतिवेदन प्रणाली प्रभावकारी नभएको कारण वित्तीय व्यवस्थापन कमजोर रहेको छ । तसर्थ बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई व्यवस्थित बनाई यथार्थरूपमा खर्च हुने आधारमा मात्र बजेट विनियोजन गर्ने, भैपरी वा विविध वा अबण्डा बजेट विनियोजन गरी पछि बाँडफाँट गर्ने परिपाटीको अन्त्य गर्ने र वर्षान्तमा रकमान्तरमार्फत ठूलो रकम थपघट गर्ने

प्रक्रिया बजेट अनुशासन बिपरीत देखिएकोले यसमा नियन्त्रण गर्नु जरुरी छ । गैरबजेटरी खर्च र कोष स्थापना गरी खर्च गर्ने व्यवस्थाले संसदीय नियन्त्रण कमजोर हुने हुदाँ यस्तो कार्य नियन्त्रण गर्नुपर्दछ । वैदेशिक सहायताको उपयोग क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने, बजेट बाहिरबाट हुने वैदेशिक सहायता परिचालनलाई नियन्त्रण गरी राष्ट्रिय बजेट प्रणालीबाट खर्च गर्ने र अनावश्यक शर्त स्वीकार गरी सहायता परिचालन गर्नुको सट्टा राष्ट्रिय हित अनुकूल हुने गरी उपलब्धिमूलक क्षेत्रमा मात्र वैदेशिक सहायता परिचालन गर्नुपर्दछ ।

बजेटको प्रमुख स्रोत राजस्व नै हुनुपर्दछ । प्रदेश र स्थानीयतहले राजस्व परिचालन गर्न नसकी संघीय सरकारमा नै निर्भर रहनु परेको छ । तसर्थ संघ, प्रदेश र स्थानीयतहले राजस्वको दायरा बिस्तार, अनुगमन एवं संस्थागत सुधार गर्दै राजस्व परिचालनमा समुचित जोड दिनु आवश्यक छ । अझैपनि राजस्व आयातमा निर्भर रहेको पृष्ठभूमिमा आन्तरिक राजस्व हिस्सा बढाउनु जरुरी छ । यसको लागि गैरकर राजस्वको दर पुनरावलोकन गर्ने, बक्यौतालाई कडाइकासाथ असुली गर्ने, राजस्व प्रशासनमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने, करपरीक्षणको दायरा एवं गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने, एकीकृत कर संहिता लागु गर्ने लगायतका क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्नु आवश्यक छ । अनौपचारिक क्षेत्रले महत्वपूर्ण हिस्सा ओगटेको कुरा विभिन्न अध्ययनले देखाएको स्थितिमा यसलाई न्यून गर्न आवश्यक रणनीति तयार गर्नुपर्दछ ।

कोभिड-१९ को महामारीको कारण राजस्व सङ्कलनमा असर परेको परिप्रेक्ष्यमा चालु खर्च नियन्त्रण गर्दै पुँजीगत खर्च बढाउनुपर्ने हुन्छ । चालु खर्च नियन्त्रण गर्न जारी भएका मितव्ययिता सम्बन्धी निर्देशिकाको प्रभाकारिरूपमा पालना गर्ने, अनुदान तथा सहायता सम्बन्धी मापदण्ड निर्धारण गर्ने, संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको कार्यक्षेत्रमा दोहोरो नपर्ने गरी संगठनात्मक पुनर्संरचना गरिनुपर्दछ । मन्त्रालय तथा विभागबाट हुनसक्ने कार्यका लागि पनि गठित कोष, परिषद, आयोग, बोर्डहरू औचित्य र सान्दर्भिकताको आधारमा खारेज गर्ने वा एक आपसमा गाभ्ने कार्य गर्नु आवश्यक छ । सरकारी निकायले सबारी साधन लगायत विलासीताका वस्तु खरिद नगर्ने एवं स्थानीयतहका पदाधिकारी लगायतले प्राप्त गर्ने सुविधा सम्बन्धी मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

वित्तीय व्यवस्थापनको महत्वपूर्ण क्षेत्र लेखाङ्कन र प्रतिवेदनमा सुधारका प्रयासहरू भैरहेका छन् । लेखाङ्कनलाई सूचना प्रविधिमा आधारित बनाएपनि समयमा नै वित्तीय प्रतिवेदन तयार गर्न चुनौती रहेको छ । तसर्थ कम्प्युटरमा आधारित लेखाप्रणालीमा सुधार गर्दै कागज रहित बनाई छोटो समयमा नै वित्तीय प्रतिवेदन तयार हुने व्यवस्था मिलाउने, सबै निकायले नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान अनुरूप वित्तीय विवरण तयार गर्ने, तीन तहका सरकारको एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गर्ने र प्रोदभावी लेखाप्रणालीलाई प्रस्थान बिन्दु कायम गरी सुधारका प्रयास जारी राख्नु आवश्यक देखिन्छ ।

सार्वजनिक जवाफदेहिता र सुशासन

सरकारले भ्रष्टाचार नियन्त्रणको कार्यमा शून्य सहनशीलताको नीति लिई रणनीति कार्य योजना बनाएको छ । सरकारको तर्फबाट नियन्त्रणको लागि प्रयास भए तापनि प्रभावकारी भएको देखिएन । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका विगत ३ वर्षका प्रतिवेदन अध्ययन विश्लेषण गर्ने हो भने यो आर्थिक वर्षमा सबैभन्दा बढी उजुरी दर्ता भएका छन् । ट्रान्सपरेन्सी इन्टरनेशनलको पछिल्लो प्रतिवेदनअनुसार नेपाल अत्यधिक भ्रष्टाचार हुने मध्येको मुलुकको सूचीमा परेको छ । उक्त संस्थाले प्रकाशन गरेको करप्सन परसेप्सन इन्डेक्समा

कुल १८० देशको विश्लेषणमा नेपालले १०० मा जम्मा ३३ अङ्क मात्र प्राप्त भई अघिल्लो वर्षको ११३ औँ स्थानबाट यस वर्ष ११७ औँ स्थानमा झरेको छ । गत वर्षहरूको तुलनामा भ्रष्टाचार वृद्धि भएको देखाएको छ । यससन्दर्भमा राज्यको स्रोत साधन र सम्पत्ति गैरकानुनी रूपमा व्यक्तिगत लाभको लागि दुरुपयोगलाई नियन्त्रण नगरेसम्म सुशासन कायम गर्न नसकिने भएकाले आमरूपमा अनुभूत हुने गरी भ्रष्टाचार नियन्त्रण तथा सदाचार पद्धतिको बहालीको लागि सरकारी संयन्त्र र समाजका हरेक क्षेत्रमा निष्ठा प्रवर्द्धनको अभियान प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस प्रयोजनका लागि सार्वजनिक पदाधिकारीको काम कारवाहीमा पारदर्शिता र जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्ने, निजी क्षेत्रबाट हुने भ्रष्टाचारलाई समेत छानबिनको दायरामा ल्याउने, सार्वजनिक पदाधिकारीको आचारसंहिता जारी गर्ने र उच्च राजनैतिक र प्रशासनिक व्यक्तित्वबाट उदाहरणीय आचरण प्रस्तुत गर्नु जरूरी छ ।

विकास निर्माण

पन्ध्रौँ योजनामार्फत नीति तथा कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । ती कार्यक्रमहरूको साथै संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाबाट पारित दिगो विकासका लक्ष्यहरूसमेत कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । आवधिक योजना तथा सरकारले निर्धारण गरेका लक्ष्यहरूमा प्रगति हासिल हुन सकेको छैन । अधिकांश विकास निर्माण आयोजनाहरू समयमा सम्पन्न नभई समय र लागत वृद्धि भएको छ । विकास निर्माणले गति लिनको लागि आयोजना व्यवस्थापन र सार्वजनिक खरिद एवं ठेक्का व्यवस्थापन प्रभावकारी हुनुपर्दछ । यस सन्दर्भमा लागत लाभ विश्लेषण गरी दिगो प्रकृतिका योजना छनौट गर्ने, परियोजना बैङ्कलाई तीनै तहका सरकारले प्रयोगमा ल्याउनुपर्ने, अनुगमन मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउने र अन्तर निकाय समन्वयलाई व्यवस्थित गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै पूर्व तयारीका कामहरू सम्पन्न गरेर आयोजना स्वीकृत गरी पर्याप्त बजेट व्यवस्था गरी समयमा नै सम्पन्न गरी लागत तथा समय वृद्धि हुने अवस्थालाई नियन्त्रण गरिनुपर्दछ । प्रदेश र स्थानीय तहले दिगो विकास लक्ष्यको आन्तरिकीकरण गर्ने, वित्तीय स्रोतको व्यवस्था गरी अनुगमन निर्देशन गर्न उपयुक्त संयन्त्र खडा गर्नु आवश्यक देखिन्छ । विकास योजनालाई दक्षतापूर्ण ढङ्गले कार्यान्वयन गर्न पारदर्शी, मितव्ययी, स्वच्छ, प्रतिस्पर्धात्मक तवरले खरिद गर्ने, लागत अनुमानलाई बैज्ञानिक र भरपर्दो बनाउने, निर्माण कार्यको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न अनुगमन सुपरिवेक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने र विद्युतीय खरिद व्यवस्थालाई तीनै तहका सरकारले अवलम्बन गर्नु आवश्यक छ ।

सार्वजनिक सेवा प्रवाह र प्रशासन

निजामती सेवामा सुधारका प्रयासहरू भैरहेका छन् । तथापि कर्मचारी समायोजनमा समस्या आएकोले हालसम्म प्रदेश र स्थानीय तहमा दरबन्दीअनुसारका कर्मचारी पदपूर्ति नभएकाले सेवा प्रवाहमा कठिनाई परेको छ । संघीय निजामती सेवा ऐनसमेत जारी हुन नसकेको अवस्था छ । समायोजन पश्चात् प्रदेश तथा स्थानीय तहले पुनः संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गर्नुपर्ने भनिएपनि हालसम्म हुन सकेको छैन । यस परिप्रेक्ष्यमा निजामती सेवा ऐन जारी गर्ने एवं प्रदेशहरूले संघीय ऐनसँग नबाँझिने गरी निजामती ऐन तर्जुमा गर्ने, स्थानीय तहका कर्मचारीको सेवा शर्तसम्बन्धी ऐनहरू जारी गर्ने तर संघ र प्रदेशले जारी गरेका ऐनबमोजिमका व्यवस्था र सुबिधामा एकरूपता हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । सेवा प्रवाहसम्बन्धी गुनासोलाई संबोधन गर्ने, विद्युतीय प्रणालीबाट सेवा प्रवाह गर्ने एवं जनताको सन्तुष्टिमा नै केन्द्रित हुनु आवश्यक छ । सरकारी निकायहरूले सार्वजनिक सुनुवाइ, गुनासो व्यवस्थापन, कार्यविधि सरलीकरण, मोबाइल गभर्नेन्सलगायतका माध्यमबाट सुधार

गर्दै सेवा प्रवाहलाई छिटो छरितो र चुस्त बनाउनुपर्ने देखिन्छ। प्रदेश तथा स्थानीय तहमा प्रदेश लोकसेवा आयोगको परामर्शबिगर कर्चारी नियुक्ति तथा बढुवा गर्ने जस्ता कार्य नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

कोभिड-१९ महामारी व्यवस्थापन

कोभिड-१९ को रोकथाम नियन्त्रण र उपचारसम्बन्धी क्रियाकलापअन्तर्गत प्रयोगशाला पूर्वाधार स्थापना, स्वास्थ्य सामग्री र उपकरण खरिद गर्न सीमानाका व्यवस्थापन, खोज पडताल, राहत व्यवस्थापन लगायतका क्रियाकलाप सञ्चालन गरेको भए पनि महामारी नियन्त्रण अपेक्षित रूपमा हुन सकेको छैन । तसर्थ महामारी नियन्त्रणका लागि जोखिम आँकलन तथा पूर्व तयारी गर्ने, स्थायी सयन्त्रको व्यवस्था गर्ने, समयमा नै सीमा नाका व्यवस्थापन, आवश्यक औषधि उपकरणलगायतका पूर्वाधारको व्यवस्थापन गर्ने, तीनै तहका सरकारले समन्वयात्मक रूपमा रोकथाम, नियन्त्रण र उपचारका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिएको छ । साथै महामारीसँग सम्बन्धित खरिद प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्न बेग्लै खरिदसम्बन्धी कार्यविधि तर्जुमा गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

सार्वजनिक स्रोत, साधनको संरक्षण र उपयोग

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका निकायको सार्वजनिक सम्पत्तिको अभिलेख व्यवस्थित नभएको अवस्था छ । सार्वजनिक स्वामित्वमा रहेका जग्गाहरू अतिक्रमणसमेत भएकाले सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण र उपयोगसमेत दक्षतापूर्ण देखिएन । साथै सार्वजनिक संस्थानहरूमा भएको लगानीको समेत समुचित प्रतिफल प्राप्त हुन सकेको छैन । त्यसैले सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी सबै सम्पत्तिको अभिलेख प्रविष्टि गर्ने, सार्वजनिक जग्गा भोगचलन लीजमा दिने सम्बन्धी मापदण्ड तयार गरी लागू गर्ने, अतिक्रमण हटाई सार्वजनिक जग्गा संरक्षण गर्ने कार्य प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ । सार्वजनिक संस्थानमा गरेको लगानीको व्यवस्थित अभिलेख राखी दक्षतापूर्ण ढङ्गले सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

सरोकारवाला र संसदीय समितिसँगको सम्बन्ध

लेखापरीक्षणको प्रतिवेदन संघीय र प्रदेश सार्वजनिक लेखा समिति तथा स्थानीय तहको लेखा समितिमा छलफल भई निकर्षित हुने भएकाले महालेखापरीक्षकको कार्यालय र सम्बन्धित समितिहरू बीच समन्वयात्मक ढंगले काम गर्नुपर्ने देखिन्छ । संघीय संसद र प्रदेश सभाअन्तर्गतका सार्वजनिक लेखा समितिलगायत संसदीय समितिहरूसँग निकटतम सम्बन्ध कायम गर्दै निरन्तर छलफल, सम्पर्क एवं समन्वय गरी कार्य गर्ने प्रयास गरिएको छ । संसदीय समितिहरूले गरेका अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषण गरी निकालेका निष्कर्षहरू र निर्णय समेतलाई लेखापरीक्षण आधारको रूपमा लिने गरिएको छ । महालेखापरीक्षकद्वारा प्रचलित कानूनबमोजिम लेखापरीक्षण गरी पेस गरिएका लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपर नेपालको संविधान, लेखापरीक्षण ऐन तथा अन्य प्रचलित कानूनबमोजिम संघीय संसदको प्रतिनिधिसभा र सम्बन्धित प्रदेशको सार्वजनिक लेखा समिति तथा गाउँसभा वा नगरसभामा प्रभावकारी छलफलको व्यवस्था गरी प्रतिवेदनले दिएका सुझाव कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्न सम्बन्धित निकायले थप ध्यान दिनुपर्ने देखिएको छ । संवैधानिक निकायबीच समान लक्ष्य प्राप्त गर्ने सन्दर्भमा एक आपसमा समन्वय एवं सूचना आदन-प्रदान गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ । साथै अन्य सरोकारवाला, सञ्चार माध्यम र नागरिक समाजका संस्थाहरूको सहयोग र समन्वयबाट समेत

लेखापरीक्षणको गुणस्तर र प्रभाव वृद्धि हुने एवं प्रतिवेदनका सुझाव कार्यान्वयनमा सकारात्मक वातावरण निर्माण गर्न मद्दत पुग्ने विश्वास लिन सकिन्छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध

संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन र एसियाली सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको संगठनको सदस्य रही एसियाली सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको संगठनको गभर्निङ्ग बोर्डको सदस्य रहेको छ । साथै सार्वजनिक क्षेत्रको लेखापरीक्षणका सम्बन्धमा राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा स्पष्ट पहिचानसहितको उपस्थिति जनाउँदै आएको छ । महालेखापरीक्षकको कार्यालयले सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन र एसियाली सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको संगठनसँग सहकार्य गरी अन्तर्राष्ट्रियस्तरका विभिन्न कार्यक्रमहरूसमेत सञ्चालन गर्दै आएको छ । यस प्रकारका अन्तर्राष्ट्रिय उपस्थिति र सहकार्यबाट आपसी अनुभव आदान प्रदान गर्न एवं अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा नेपालको उपस्थिति र साख वृद्धि गर्न समेत सहयोग पुगेको छ ।

लेखापरीक्षणमा चुनौती

महालेखापरीक्षकको कार्यालयको कार्यसम्पादनमा चुनौतीहरू थपिएका छन् । हामीसँग उपलब्ध सिमित मानवीय तथा भौतिक क्षमताबाट सार्वजनिक क्षेत्रको आर्थिक कारोबारमा भएको वृद्धि, वर्तमान आर्थिक अनुशासन पालनाको अवस्था र कोरोना महामारी जस्ता समस्याहरूले उत्पन्न परिस्थितिको सामना गर्न थप चुनौती देखिएको छ । यस परिस्थितिमा हाम्रो जिम्मेवारी प्रभावकारी ढङ्गबाट सम्पादन गर्न कार्यालयको संगठननात्मक व्यवस्था र जनशक्ति, कार्य प्रणाली र कार्य प्रक्रिया, नीति र योजनाहरू, कार्य संस्कृति र संस्कारमा आमूल परिवर्तन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ । आजको विज्ञान प्रविधिको युगमा हाम्रो समग्र कार्य प्रणाली र प्रक्रियालाई सूचना प्रविधिको माध्यममा रूपान्तरण गर्न नेपाल लेखापरीक्षण व्यवस्थापन प्रणाली ९६६० को सफ्टवेयर तर्जुमाको चरणमा रहेको छ । हाल पाइलटिङ्ग चरणमा छ । आगामी आर्थिक वर्षदेखि विद्युतीय माध्यमबाट लेखापरीक्षण गर्ने योजना छ । कोभिड-१९ को रोकथाम तथा सोसँग सम्बन्धित विषयमा भएका क्रियाकलाप र खर्चहरूको लेखापरीक्षण गरी छुट्टै प्रतिवेदन तयार गर्ने योजनाअनुसार प्रतिवेदन तयार गरिएको छ । भविष्यमा पनि यस्तै जनसरोकार र सार्वजनिक महत्वका क्षेत्रहरूमा केन्द्रित रही लेखापरीक्षण गर्ने नीति रहेको छ ।

लेखापरीक्षणमा सुधारका प्रयासहरू

लेखापरीक्षण सुधारका लागि हामीले केही कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्थामा समेत परिमार्जन गर्नु जरूरी देखिएको छ । अहिले चौथो रणनीतिक योजना कार्यान्वयनमा छ । सो रणनीतिक योजनामा लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि, स्वायत्तता तथा आन्तरिक सुशासन, संस्थागत र पेशागत क्षमता विकास र सरोकालवालाहरूसँगको सम्बन्ध सुधार जस्ता विषयहरू समावेश गरिएका छन् । यस्तै सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको कार्यसम्पादनको आवधिक रूपमा मूल्याङ्कन गर्ने प्रचलनअनुसार थाइल्याण्डको सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाबाट हाम्रो कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन भएको छ । प्राप्त प्रतिवेदनअनुसार सुधार योजना कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ । लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ तर्जुमा भई कार्यान्वयनमा आएको छ । लेखापरीक्षण ऐनका प्रावधानहरूलाई व्यवस्थित तरिकाले कार्यान्वयनमा ल्याउन लेखापरीक्षण नियमावली तर्जुमाको प्रक्रियामा रहेको छ । यसैगरी लेखापरीक्षण सेवाका कर्मचारीहरूको सेवा सञ्चालनको लागि छुट्टै नेपाल लेखापरीक्षण सेवा (गठन, श्रेणी विभाजन र नियुक्ति) नियमहरू, २०७७ तर्जुमा भई कार्यान्वयनमा आएको छ । लेखापरीक्षण सेवाका

कर्मचारी परिचालन, सीप तथा क्षमता विकास,, उत्प्रेरणागत प्रोत्साहन प्रणाली, पेशागत आचरण र व्यवहारगत पक्ष, वृत्ति विकासका अवसरलगायतका विषयहरू समावेश गरी थप व्यवस्थित गरिनेछ ।

हामीले सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको अन्तराष्ट्रिय संगठनले जारी गरेका लेखापरीक्षणमानहरूलाई अनुसरण गर्दै नेपाल सरकारी लेखापरीक्षणमान जारी गरेका छौं । यस लेखापरीक्षणमानलाई कार्यान्वयन गर्न वित्तीय, परिपालना र कार्यमूलक लेखापरीक्षणलगायतका मार्गदर्शनहरू तयारी एवं अद्यावधिक गर्ने कार्यहरू भइरहेका छन् । यसैगरी लेखापरीक्षणलाई अन्तर्राष्ट्रियस्तर अनुरूपको बनाउन इन्टोसाई मानदण्ड ग्रहण गरी २०७७ श्रावणदेखि कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । महालेखापरीक्षकको कार्यालयको संस्थागत क्षमता विकास गर्न लेखापरीक्षण अनुसन्धान तथा अभिलेख केन्द्र, जनशक्ति विकासको लागि लेखापरीक्षण उत्कृष्टता केन्द्र स्थापना गरिनेछ ।

महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा लेखापरीक्षणका व्यहोरा कार्यान्वयनको अनुगमनका लागि अनुगमन तथा फर्यौट प्रणाली प्रभावकारी बनाउन जरुरी देखिएको छ । लेखापरीक्षण ऐनबमोजिम महालेखापरीक्षकले कुनै सार्वजनिक पदाधिकारीले वित्तीय जवाफदेहिता वहन गरे नगरेको सम्बन्धमा लेखापरीक्षणका मान्य सिद्धान्त बमोजिम परीक्षण गर्न सक्ने भएकोले वित्तीय जवाफदेहिता निर्वाहको मूल्याङ्कन गर्दै कार्यालय र जिम्मेवार पदाधिकारीको वर्गीकरण पश्चात् प्रतिवेदन माफत सार्वजनिक गर्ने व्यवस्था मिलाईने छ । यसैगरी सार्वजनिक पदमा बहाल रहेका पदाधिकारीलाई विशेष जिम्मेवारी दिनुपर्दा आर्थिक अनुशासन र वित्तीय जवाफदेहिता पालनाको स्तरसमेतलाई आधार लिने व्यवस्था मिलाउन आवश्यक पहलकदमी गरिनेछ ।

लेखापरीक्षणमा अनुशासन र आचरण

महालेखापरीक्षकको कार्यालयद्वारा गरिने अन्तिम लेखापरीक्षणले सार्वजनिक निकायहरूमा आर्थिक अनुशासनको पालना र सुशासन प्रवर्द्धन गर्न/गराउन मद्दत पुग्दछ । लेखापरीक्षणमा संलग्न जनशक्ति पेशागत व्यवहारसहित आफ्नो र संस्थाको विश्वसनीयता अभिवृद्धि गर्न मूल्य र मान्यताहरूमा सम्झौता नगरी तोकिएको आचारसंहिताको पालना गर्नुपर्दछ । सरकारी लेखापरीक्षण केवल हिसाब किताब मिले नमिलेको हेर्ने र बील भरपाई जाँच गर्ने प्रक्रिया मात्र होइन । यो शासकीय प्रणालीको शुद्धताको जाच्ने संयन्त्रसमेत हो । यस संयन्त्रका कर्मचारी प्रशासनसम्बन्धी कार्य र लेखापरीक्षण सेवाको सञ्चालन नेपाल सरकारबाट हुने व्यवस्थामा पुनरावलोकन गरी महालेखापरीक्षकबाट सञ्चालन गर्न कानुनी प्रबन्ध आवश्यक देखिएको छ ।

कार्यालयको अपेक्षा

म महालेखापरीक्षकमा नियुक्ती भए पश्चात् मेरो आफ्नो कार्य अवधिमा गर्नुपर्ने सुधारका विषयहरू समावेश गरी महालेखापरीक्षकको ६ वर्षे कार्य योजना सार्वजनिक गरेको थिए । त्यसैगरी हाल हामी महालेखापरीक्षकको कार्यालयको चौथो रणनीतिक योजना कार्यान्वयन चरणमा रहेका छौं । यस अवधिमा हामीले लेखापरीक्षणसँग सम्बन्धित केही कानुनी, नीतिगत एवं व्यवस्थापकीय विषयमा सुधार गरेका छौं भने यस कार्यले आगामी दिनमा समेत निरन्तरता पाउनेमा सबैलाई विश्वस्त पार्न चाहन्छु ।

संघीय, प्रदेशस्तर र स्थानीय तहका सबै सरकारी कार्यालय र सार्वजनिक संस्थानहरूको लेखापरीक्षण गर्ने जिम्मेवारी महालेखापरीक्षकलाई रहेको छ । प्रदेशस्तरमा महालेखापरीक्षकको कार्यालय स्थापना हुन नसकेकोले हाल पनि लेखापरीक्षणका लागि केन्द्रबाट टोली खटाउनु परेको अवस्था छ । प्रदेशस्तरसम्म कार्यालयको स्थापना एवं आवश्यक दरबन्दी र कर्मचारी व्यवस्थापन गर्ने विषयमा नेपाल सरकारबाट सकारात्मक

सहयोग प्राप्त हुने अपेक्षा लिएको छु । लेखापरीक्षणको माध्यमबाट सार्वजनिक निष्ठा, सदाचार, पारदर्शिता र जवाफदेहिताको प्रवर्द्धन गरी सुशासन अभिवृद्धि र आम नागरिकको जीवनमा सकारात्मक भूमिका खेल्ने प्रमुख उद्देश्य राखिएको छ । यस प्रतिवेदनले विकास निर्माण, सार्वजनिक सेवा, राजस्व र खर्च तथा सरकारी काम कारबाहीको अवस्थाबारे बुझ्न मद्दत पुग्ने विश्वास समेत गरेको छु ।

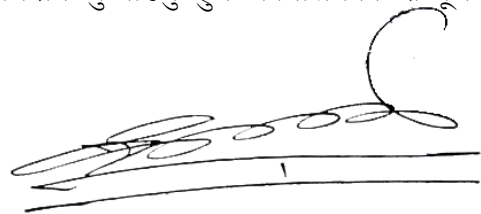
लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि र प्रभावकारिताका लागि सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठनको लिमा तथा मेक्सिको घोषणा र संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाले पारित गरेका प्रस्तावअनुसार महालेखापरीक्षकको कार्यालयको स्वतन्त्रता कायम गर्न आवश्यक पर्ने वित्तीय, भौतिक एवं जनशक्तिको निर्वाध उपलब्धता हुनुपर्दछ । यसका लागि अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता अनुकूल हुने गरी महालेखापरीक्षकलाई पर्याप्त वित्तीय एवं कर्मचारी व्यवस्थापन सम्बन्धी स्वतन्त्रता प्रदान गर्न संघीय संसद र नेपाल सरकारबाट आवश्यक सहयोग प्राप्त हुने अपेक्षा लिएको छु ।

महालेखापरीक्षकको कार्यालयको स्थापना पश्चात् यो समेत गरी ५८ वटा वार्षिक प्रतिवेदनहरू राष्ट्र प्रमुख समक्ष पेस भईसकेका छन् । तर ती प्रतिवेदनको कार्यान्वयन अवस्था सन्तोषजनक हुन नसक्दा हरेक वर्ष एउटै प्रकृतिका व्यहोराहरू दोहोरिने गरेको छ । प्रस्तुत सन्दर्भमा महालेखापरीक्षकका वार्षिक प्रतिवेदन र कार्यालयबाट जारी भएका अन्य लेखापरीक्षण प्रतिवेदनहरू यथासमयमा संघीय संसद र प्रदेशसभामा पेस भई प्रतिवेदनमा उल्लिखित सुझाव कार्यान्वयनलाई सम्बन्धित पक्षहरूले थप प्रभावकारी बनाउने अपेक्षा गरेको छु ।

महालेखापरीक्षकको कार्यालयका कर्मचारीले सीमित स्रोत साधन र क्षमताका भरमा प्रत्येक वर्ष स्थलगत रूपमा लेखापरीक्षण गर्न चुनौतीपूर्ण रहेको छ । हाल महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा ६१४ जना कर्मचारीको दरबन्दी रहेको छ । कार्यालयले सम्पादन गर्नुपर्ने कार्यबोझ अत्यधिक बढी रहेको छ । तसर्थ यस कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई विशेष सुविधा तथा प्रोत्साहनको व्यवस्था हुन सकेमा सार्वजनिक स्रोत साधनको संरक्षणमा थप हौसला मिल्ने हुँदा यसतर्फ नेपाल सरकारले आवश्यक सहयोग गर्ने अपेक्षा गरेको छु ।

अन्त्यमा,

सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन र सेवा प्रवाहका सम्बन्धमा महालेखापरीक्षकको वार्षिक एवं अन्य प्रतिवेदनको कार्यान्वयनबाट सार्वजनिक निष्ठा, सदाचार, पारदर्शिता र जवाफदेहिताको प्रवर्द्धनमा उल्लेख्य योगदान पुग्ने विश्वास लिएको छु । संवैधानिक जिम्मेवारीअनुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने क्रममा सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूबाट प्राप्त मार्गदर्शन, संघीय संसद, प्रदेश सभा, संवैधानिक निकाय, सबै तहका सरकार, सार्वजनिक संस्था, लेखापरीक्षण सल्लाहकार समिति, विकास साझेदार, नागरिक समाज, सञ्चारकर्मी, आम नागरिक लगायतबाट प्राप्त सुझावप्रति आभार व्यक्त गर्न चाहन्छु । साथै कोभिड-१९ को विशेष परिस्थितिमा समेत लेखापरीक्षण कार्यलाई समयमै सम्पन्न गरी प्रतिवेदन तयार गर्न योगदान पुऱ्याउनु हुने कार्यालयका सम्पूर्ण कर्मचारीलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

(टंकमणि शर्मा दंगाल)

महालेखापरीक्षक

लेखापरीक्षण उद्देश्य, क्षेत्र र पद्धति

१. **संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था** - नेपालको संविधानको धारा २४१ (१) मा राष्ट्रपति र उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, सर्वोच्च अदालत, संघीय संसद, प्रदेश सभा, प्रदेश सरकार, स्थानीय तह, संवैधानिक निकाय वा सोको कार्यालय, अदालत, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय र नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी वा सशस्त्र प्रहरी बल नेपाल लगायतका सबै संघीय र प्रदेश सरकारी कार्यालयको लेखा कानूनबमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेतको विचार गरी महालेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण हुने व्यवस्था छ । सो को अतिरिक्त अन्य कुनै कार्यालय वा संस्थाको लेखापरीक्षण संघीय कानूनमा व्यवस्था गरी महालेखापरीक्षकबाट हुने गरी गर्न सकिने व्यवस्था छ । संविधानको धारा २४१(२) बमोजिम ५० प्रतिशतभन्दा बढी शेयर वा जायजेशामा नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारको स्वामित्व भएको संगठित संस्थाको लेखापरीक्षणका लागि लेखापरीक्षक नियुक्त गर्दा महालेखापरीक्षकसँग परामर्श गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा ३ अनुसार सरकारी कार्यालय, नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहको पूर्ण स्वामित्व भएको संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकबाट हुने व्यवस्था छ ।

संविधानको धारा २९४(१) बमोजिम महालेखापरीक्षकले आफूले गरेको काम कारवाहीको वार्षिक प्रतिवेदन राष्ट्रपतिसमक्ष पेश गर्नुपर्दछ । धारा २९४(२) मा वार्षिक प्रतिवेदनमा खुलाउनुपर्ने कुराहरु संघीय कानून बमोजिम हुने उल्लेख छ । धारामा २९४(३) मा प्रदेशको काम कारवाहीको सम्बन्धमा अलग अलग वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी प्रदेश प्रमुख समक्ष पेश गर्न सक्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा २०(१) बमोजिम प्रत्येक गाउँपालिका र नगरपालिकाले महालेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने तथा दफा २०(२) मा महालेखापरीक्षकले प्रत्येक गाउँपालिका र नगरपालिकाको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिसकेपछि अलग अलग लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जारी गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

२. **उद्देश्य** - संविधानबमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सबै सरकारी कार्यालय र संघीय कानूनद्वारा तोकिएका अन्य कार्यालय वा संस्थाको वित्तीय विवरण तथा कारोबार र सेवा प्रवाहको नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यको आधारमा परीक्षण गरी देखिएका व्यहोरा औल्याई सार्वजनिक वित्तिय व्यवस्थापनमा सुधार गर्न व्यावहारिक सुझाव प्रदान गर्नु लेखापरीक्षणको मूल उद्देश्य रहेको छ । लेखापरीक्षणको मूल उद्देश्य हासिल गर्न देहायका विषयसमेत परीक्षण गर्नु लेखापरीक्षणको अन्य उद्देश्य रहेका छन् :

वित्तीय लेखापरीक्षण

- तीनै तहको सञ्चित कोष तथा अन्य सरकारी कोषको तोकिएको ढाँचाअनुरूप वित्तीय विवरण र प्रतिवेदन तयार भै कारोबारको यथार्थ स्थिति चित्रण गरेको,
- विनियोजन ऐन बमोजिम सीमामा रही निर्दिष्ट प्रयोजनका लागि खर्च भएको,

परिपालनाको लेखापरीक्षण सम्बन्धमा

- कानूनसम्मत तवरले राजस्वलागत समस्त आम्दानी, राजस्व तथा धरौटीको निर्धारण, असुली र दाखिला गरेको र तीनै तहका सरकारबीच प्रचलित कानूनबमोजिम राजस्व बाँडफाँट भएको
- आर्थिक कारोबार गर्दा ऐन कानूनको परिपालना गरेको एवं पुष्ट्याइ गर्ने यथेष्ट प्रमाण राखेको,

- खर्च गर्दा दुरुपयोग हुन नपाउने गरी पर्याप्त कानुनी व्यवस्था भएको, तत्सम्बन्धी नियमन, नियन्त्रण व्यवस्था पर्याप्त भएको र सोको अनुसरण गरेको,
- आन्तरिक नियन्त्रण एवं आन्तरिक लेखापरीक्षणको व्यवस्था प्रभावकारी रहेको,

कार्यमूलक लेखापरीक्षण सम्बन्धमा

- खर्च मितव्ययीतवरले गरेको र कार्यक्रम एवं लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिल गरेको,
- नगदी जिन्सी तथा अन्य सरकारी सम्पत्तिसमेतको हानि नोक्सानी र दुरुपयोग हुन नपाउने गरी संरक्षण एवं उपयोग व्यवस्था मिलाएको र सोको अनुसरण गरेको,
- कार्यालयको संगठन र व्यवस्थापन तथा कार्य विभाजन यथेष्ट र समुचित रहेको एवं दोहोरो नहुने व्यवस्था मिलाएको,
- निर्दिष्ट उद्देश्य नीतिअनुरूप कार्यक्रम तर्जुमा एवं कार्यान्वयन गरी उपलब्धि हासिल गरेको, कामको गुणस्तर र परिमाण मापदण्डअनुरूप भएको,
- वातावरण सम्बन्धी नीति कानुन मापदण्डको परिपालना गरी वातावरण संरक्षण व्यवस्थापन गरेको,

अन्य विशेष लेखापरीक्षणको सम्बन्धमा

- कोभिड १९ को विश्वव्यापी महामारीको रोकथाम, नियन्त्रण तथा उपचार सम्बन्धमा सञ्चालित क्रियाकलाप र खर्च कानुनसम्मत एवं दक्षतापूर्णतवरले गरेको,
- दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिका सम्बन्धमा सञ्चालन गरिएका क्रियाकलापहरुबाट आवधिक लक्ष्य प्राप्तिको अवस्था र अनुगमन एवं सुचना संकलन व्यवस्थित रहेको,
- सुचना प्रविधि प्रणालीको उपयुक्त तवरले विकास एवं प्रभावकारीतवरले उपयोग गरेको,

३. **लेखापरीक्षणको क्षेत्र** - संवैधानिक अङ्ग, संघीय सरकार, प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहका सम्पूर्ण कार्यालय, सरकारहरुका पूर्ण स्वामित्व भएको संगठित संस्था, समिति, बोर्ड, कोष, प्राधिकरण र विश्वविद्यालय, संघीय कानूनले लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने भनी तोकेका अन्य निकायको आर्थिक वर्ष २०७६।७७ को आर्थिक कारोबार र सो सँग सम्बन्धित कागजात समेतलाई लेखापरीक्षण क्षेत्रमा समेटिएको छ । निकायहरुको वित्तीय विवरणको शुद्धता, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, खर्च व्यवस्थापन, राजस्व निर्धारण, सङ्कलन, दाखिला, बजेट, जिन्सी, आयोजना व्यवस्थापन, सार्वजनिक खरिद, सार्वजनिक सेवा प्रवाह एवं जिम्मेवारी र जवाफदेहिता जस्ता पक्षको परीक्षण तथा मूल्याङ्कनलाई समेत लेखापरीक्षणको क्षेत्रमा समावेश गरिएको छ । विश्वव्यापी महामारी कोभिड-१९ को रोकथाम नियन्त्रण तथा उपचार सम्बन्धमा २०७६।७७ भएको खर्च र दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिको लागि सञ्चालित क्रियाकलापको मूल्याङ्कनलाई समेत लेखापरीक्षण क्षेत्रमा समावेश गरिएको छ ।

४. **लेखापरीक्षण पद्धति** - लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ मा उल्लेखित व्यवस्था, नेपाल सरकारी लेखापरीक्षणमान, वित्तीय, कार्यमूलक, प्रकोप व्यवस्थापन, वातावरणीय तथा अन्य सान्दर्भिक लेखापरीक्षण निर्देशिका, मार्गदर्शन र असल अभ्यासको अनुशरण गरी लेखापरीक्षण गरिएको छ । समग्र लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने निकायहरुलाई जोखिम मूल्यांकनको आधारमा न्यून, मध्यम र उच्च जोखिमयुक्त निकायमा वर्गीकरण उच्च जोखिमयुक्त निकायको विस्तृत लेखापरीक्षण, मध्यम जोखिमयुक्त निकायको छानिएको विषय तथा कारोबार र न्यून

जोखिमयुक्त निकायको आन्तरिक नियन्त्रण मूल्याङ्कन एकल कोष खाताबाट उपलब्ध सूचना समेतको आधारमा दूर लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

समग्र एवं निकायगत जोखिम मूल्याङ्कन गरी पहिचान भएका विषयको परीक्षण गर्ने सन्दर्भमा सक्षम, पर्याप्त, सान्दर्भिक प्रमाण सङ्कलन गर्न लेखापरीक्षणको इकाईगत योजनामा उल्लेख गरी नमूना छनौटका आधारमा लेखापरीक्षण गरिएको छ । कार्यमूलक लेखापरीक्षणको सन्दर्भमा केही विषयमा नागरिक समाजलाई समेत संलग्न गराइएको छ । प्राविधिकरूपमा जटिल विषयका सम्बन्धमा सम्बन्धित विषयविज्ञको सेवा समेत लिइएको छ । साथै लेखापरीक्षण सल्लाहकार समितिबाट समेत सुझाव लिइएको छ । लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न उच्च तहबाट सुपरिवेक्षण, स्थलगत निरीक्षण, गुणस्तर आश्वस्तता निर्देशिका बमोजिम प्रारम्भिक प्रतिवेदन जारी पूर्वको पुनरावलोकन र नमूना छनौटको आधारमा सम्पन्न लेखापरीक्षणको गुणस्तर आश्वस्तता पुनरावलोकन गरिएको छ ।

५. **वार्षिक प्रतिवेदन** - महालेखापरीक्षकले सम्माननीय राष्ट्रपतिसमक्ष आफूले गरेको काम कारवाहीको वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी पेश गर्नुपर्ने नेपालको संविधानको धारा २९४(१) को व्यवस्था बमोजिम यो प्रतिवेदन तयार गरिएको छ । यस प्रतिवेदनमा ६ परिच्छेद तथा २३ अनुसूची रहेका छन् । परिच्छेद-१ मा लेखापरीक्षण गरीएका निकायको विवरण, परिच्छेद २ मा लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोराको स्थिति, परिच्छेद-३ मा लेखापरीक्षणबाट देखिएको व्यहोरा, परिच्छेद ४ मा लेखापरीक्षण प्रतिवेदनको कार्यान्वयन स्थिति, परिच्छेद ५ मा भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार र परिच्छेद ६ मा कार्यालय गतिविधि उल्लेख गरिएको छ । साथै, वार्षिक प्रतिवेदनका मुख्य विषय समावेश गरी वार्षिक प्रतिवेदनको सारांश र प्रत्येक प्रदेशको काम कारवाहीको सम्बन्धमा अलग अलग प्रतिवेदन तयार गरिएको छ । स्थानीय तहको अन्तिम प्रतिवेदन सम्बन्धित स्थानीय तहलाई जारी गरिएको छ । कोभीड-१९ को व्यवस्थापन सम्बन्धी विशेष अध्ययनको प्रतिवेदन बेग्लै तयार गरी यस प्रतिवेदनको अभिन्न अङ्गको रूपमा पेश गरिएको छ ।

नेपालका महालेखापरीक्षक

बबरमहल, काठमाडौं
नेपाल

प.स. २०७८।७९

च.नं. ४४

मिति २०७८।५।२

विषय: संघीय सञ्चितकोषको वार्षिक आर्थिक विवरण उपर लेखापरीक्षण प्रतिवेदन ।

श्री अर्थ सचिव,
अर्थ मन्त्रालय,
सिंहदरबार, काठमाडौं।

१. कैफियत सहितको राय - हामीले आर्थिक वर्ष २०७६।७७ को संघीय सञ्चितकोषको वार्षिक आर्थिक विवरण, तत्सम्बन्धमा अपनाएका आधार र लेखा नीति तथा टिप्पणीहरू (अनुसूची-२३) लेखापरीक्षण गरेका छौं।

हाम्रो रायमा, यस प्रतिवेदनको कैफियत सहितको राय व्यक्त गर्ने आधार खण्डमा उल्लेख भएका विषयले पार्ने असर बाहेक, पेस भएको २०७७ आषाढ ३१ मा समाप्त भएको आर्थिक वर्ष २०७६।७७ को संघीय सञ्चितकोषको वार्षिक आर्थिक विवरण र त्यससंग सम्बन्धित लेखा नीति तथा टिप्पणीहरूले आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व लगायत प्रचलित कानूनबमोजिम सारभूत रूपले सही तथा यथार्थ अवस्था चित्रण गर्दछ।

२. कैफियत सहितको राय व्यक्त गर्ने आधार

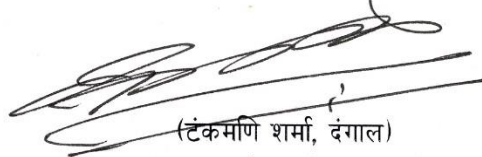
- २.१. स्वीकृत लेखा ढाँचाअनुसार महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले संघीय सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण तयार गरेको छैन।
- २.२. प्रचलित ऐन कानूनको व्यवस्थाअनुरूप सरकारी लेखा नगद आधारमा लेखाङ्कन गरिने व्यवस्था भएकोमा सञ्चितकोषको समग्र नगद मौज्जात ऋणात्मक देखिएको छ । गत वर्षसम्म यस्तो मौज्जात रु.२ खर्ब ३१ अर्ब ३ करोड ९९ लाख ऋणात्मक भएकोमा यो वर्षको बचत रु.१४ अर्ब ३४ करोड ४३ लाख समायोजन पश्चात् वर्षान्तमा रु.२ खर्ब १६ अर्ब ६९ करोड ५६ लाख नगद मौज्जात ऋणात्मक रहेको छ । नगदमा आधारित लेखाप्रणाली अवलम्बन गरी हिसाब राख्दा ऋणात्मक मौज्जात हुनुले प्राप्तिभन्दा भुक्तानी बढी भएको देखिन्छ। उक्त बढी भुक्तानी नेपाल सरकारको नाममा रहेका कार्यसञ्चालन कोष, धरौटी, वैदेशिक सहायतालगायतका विभिन्न खातामा रहेको मौज्जातबाट व्यहोरिएको उल्लेख गरे पनि खातागत रूपमा प्रयोग भएको विवरण उल्लेख गरेको छैन।

- २.३. सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणमा वैदेशिक अनुदान र ऋण क्रमशः रु.२९ अर्ब ७४ करोड ५२ लाख र रु.१ खर्ब २७ अर्ब २९ करोड ७८ लाख प्राप्त भएको देखाएको छ। यद्यपि नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रस्तुत गरेको केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा अनुदान रु.१८ अर्ब ५७ करोड र वैदेशिक ऋण रु.१ खर्ब २७ अर्ब ४२ करोड १४ लाख देखाएकोले कार्यालयले प्रस्तुत गरेको सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण र नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रस्तुत गरेको केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा अनुदानतर्फ रु.११ अर्ब १७ करोड ५२ लाख र वैदेशिक ऋणतर्फ रु.१२ करोड ३६ लाख फरक परेको छ। उक्त फरक सम्बन्धमा हिसाब मिलानको विवरण पेस गरेको छैन।
- २.४. अघिल्लो आर्थिक वर्षमा खर्च भइसकेको दुई दातृ निकायतर्फको सोझै भुक्तानी हुने रु.३८ करोड ३८ लाख ९३ हजार यस वर्षको खर्चमा समावेश गरेको छ।
- २.५. सशर्त, समपूरक र विशेष अनुदान संघीय सञ्चितकोषबाट खर्च लेखी प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई प्रदान गरिएको क्रमशः रु.५९ अर्ब ७० करोड ७० लाख र रु.१ खर्ब ५३ अर्ब २९ करोड ५० लाख निकास गरेकोमा प्रदेशतर्फ रु.४५ अर्ब १९ करोड १२ लाख र स्थानीय तहतर्फ रु.१ खर्ब ३५ अर्ब ९१ करोड २५ लाख खर्च भई प्रदेशतर्फ रु.१४ अर्ब ५१ करोड ५८ लाख र स्थानीय तहतर्फ रु.१७ अर्ब ३८ करोड २५ लाख मौज्दात रहेको छ। उक्त मौज्दातमध्ये प्रदेशले रु.१३ अर्ब ५५ करोड १८ लाख र स्थानीय तहले रु.१० अर्ब ८१ करोड ८१ लाख संघीय सञ्चितकोषमा फिर्ता गरेको छ। प्रदेश सञ्चितकोषमा रु.९६ करोड ४० लाख र स्थानीय सञ्चितकोषमा रु.६ अर्ब ५६ करोड ४४ लाख फिर्ता गर्न बाँकी रहेको देखिन्छ। अनुदानमार्फत वित्तीय हस्तान्तरण गरिएको रकम संघीय सञ्चितकोषमा खर्च लेखिए पनि सम्बन्धित तहमा खर्च नभई मौज्दात नै रहेकोले संघीय सञ्चितकोषले खर्च देखाए पनि यथार्थ रूपमा खर्च भएको छैन।
- २.६. अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ६ बमोजिम मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आन्तरिक उत्पादनबाट उठ्ने अन्तःशुल्क रकमको ७० प्रतिशत संघीय सञ्चितकोषमा र १५ प्रतिशत प्रदेशलाई र १५ प्रतिशत स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गरिने व्यवस्था छ। त्यसैगरी सोही दफाको उपदफा ५ मा बाँडफाँटबाट प्रत्येक प्रदेशले प्राप्त गर्ने रकम सम्बन्धित प्रदेश सञ्चितकोषमा र प्रत्येक स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने रकम सम्बन्धित स्थानीय सञ्चितकोषमा जम्मा हुनेगरी मासिक रूपमा उपलब्ध गराइने व्यवस्था छ। विभाज्य कोषको वित्तीय विवरणमा बाँडफाँट हुने रकम शून्य देखाई २०७७ आषाढ मसान्तमा हिसाब मिलान गरेको पाइए पनि २०७७ आषाढ २० गते पश्चात् उठेको मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क रु.२० अर्ब ६० करोड १२ लाख संघ प्रदेश र स्थानीय तहलाई तोकिएको समयमा बाँडफाँट नगरी आर्थिक वर्षको समाप्तिपछि २०७७।७।२५ मा बाँडफाँट गरेको छ। आर्थिक वर्ष समाप्त भएपछि संघीय राजस्वको हिस्सा बाँडफाँट गरे पनि संघीय सञ्चितकोषमा आषाढ मसान्तमा नै जम्मा भएको देखाएको छ। यसबाट संघीय सञ्चितकोषको हिसाब यथार्थपरक देखिएन। प्रदेश र स्थानीय तहको राजस्व सम्बन्धित सञ्चितकोषमा जम्मा नभएकोले ती सञ्चितकोषमा रु.६ अर्ब १८ करोड ४ लाख राजस्व न्यून हुन गएको छ।

- २.७. अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ७ मा रोयल्टीबापत प्राप्त हुने रकम ५० प्रतिशत संघीय विभाज्य कोषमा २५ प्रतिशत प्रदेश विभाज्य कोष र २५ प्रतिशत स्थानीय विभाज्य कोषमा जम्मा हुने व्यवस्था छ। यो वर्ष विभाज्य कोष खातामा जम्मा भएको रु.५ अर्ब ४३ करोड ९ लाख २०७७।९।२७ मा बाँडफाँट गरेको देखिन्छ। तर संघीय राजस्वको हिस्सा संघीय सञ्चितकोषमा आपाढ मसान्तमा नै जम्मा भएको देखाएकोले हिसाब यथार्थपरक देखिएन। प्रदेश र स्थानीय तहले समेत समयमा आफूले प्राप्त गर्नुपर्ने राजस्व प्राप्त गरेको देखिएन।
- २.८. नेपालको संविधानको धारा ११५(२) को व्यवस्थाअनुसार संघीय कानूनअनुसार नेपाल सरकार जमानत बसेको ऋणको विवरण उल्लेख गरेको छैन। जमानत बसेबाट सिर्जना हुन सक्ने सम्भावित दायित्वका सम्बन्धमा लेखा टिप्पणीमा कुनै व्यहोरा खुलासा गरेको छैन।
- २.९. यस वर्षको लेखापरीक्षणबाट रु.२० अर्ब २९ करोड २१ लाख असुल गर्नुपर्ने, रु.५ अर्ब ६७ करोड ९९ लाख अनियमित देखिएको, रु.१२ अर्ब ५८ करोड ४७ लाख प्रमाणका कागजात पेस नभएको, रु.१७ लाख शोधभर्ना नलिएको, रु.३९ लाख राजस्व लगत जिम्मेवारी नसारेको र रु.५ अर्ब ८२ करोड ९७ लाख पेस्की बेरुजूसमेत रु.४४ अर्ब ३९ करोड २० लाख बेरुजु देखिएको छ। यस अतिरिक्त राजस्व बक्यौता रु.२ खर्ब १५ अर्ब ५६ करोड ८७ लाख र शोधभर्ना हुन बाँकी वैदेशिक अनुदान र ऋण क्रमशः रु.९ अर्ब १ करोड ३६ लाख र रु.१२ अर्ब ७३ करोड ४३ लाख रहेकोले असुल फर्स्यौट गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- २.१०. हाम्रो लेखापरीक्षण कार्य नेपालको संविधान, लेखापरीक्षण ऐन तथा महालेखापरीक्षकको कार्यालयले अवलम्बन गरेका सरकारी लेखापरीक्षण मानदण्ड, मार्गदर्शन तथा लेखापरीक्षणसँग सम्बन्धित अन्य प्रचलित कानूनबमोजिम गरेको छ। वित्तीय विवरण तयार गर्ने नेपाल सरकारसँग हामी स्वतन्त्र छौं। त्यसका लागि संवैधानिक तथा कानुनी प्रावधान र स्वीकृत आचारसंहिताअनुसार हामीले काम गरेका छौं। लेखापरीक्षणको क्रममा प्राप्त गरेका लेखापरीक्षण प्रमाणहरू हाम्रो राय व्यक्त गर्ने आधारका लागि पर्याप्त र उपयुक्त छन् भन्ने कुरामा हामी विश्वस्त छौं।
३. अन्य व्यहोरा प्रतिवेदन - सम्पत्तिको संरक्षण, स्रोत साधन प्राप्ति र उपयोग, बजेट व्यवस्थापन, वैदेशिक सहायता परिचालन, राजस्व असुली, सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापन, आयोजना कार्यान्वयन, सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन, अनुदान वितरण तथा अनुगमन, सेवा प्रवाह, कोभिड-१९ महामारी रोकथाम तथा नियन्त्रण, दिगो विकासलगायतका विषयमा सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ।
४. वित्तीय विवरण उपर व्यवस्थापनको जिम्मेवारी - नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (नगदमा आधारित) बमोजिम आर्थिक कारोबारको सही र यथार्थ अवस्था चित्रण हुने गरी वित्तीय विवरण तयार गर्ने जिम्मेवारी तथा जालसाजी वा अन्य गल्तीका कारण वित्तीय विवरण सारभूत रूपमा गलत आँकडारहित बन्ने गरी आवश्यक आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली लागू गर्ने जिम्मेवारी महालेखा नियन्त्रकमा रहेको छ। अर्थ मन्त्रालय, वित्तीय प्रतिवेदन तयारी गर्ने प्रक्रियाको अनुगमनका लागि अर्थ मन्त्रालय जिम्मेवार रहेको छ।

५. वित्तीय विवरणको लेखापरीक्षण उपर लेखापरीक्षकको जिम्मेवारी - वित्तीय प्रतिवेदन समग्रमा जालसाजी वा अन्य गल्तीसमेतको कारण सारभूत रुपमा गलत आँकडा रहित रहेको छ भनी यथोचित आश्वस्तता प्राप्त गरी रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जारी गर्नु लेखापरीक्षणको उद्देश्य हो । लेखापरीक्षणमा यथोचित आश्वस्तताले उच्चस्तरको आश्वस्ततासम्म प्रदान गरेको हुन्छ। लेखापरीक्षण ऐन तथा महालेखापरीक्षकको कार्यालयले अवलम्बन गरेका सरकारी लेखापरीक्षण मानदण्ड, मार्गदर्शन तथा लेखापरीक्षणसँग सम्बन्धित अन्य प्रचलित कानुनबमोजिम लेखापरीक्षण कार्य सम्पादन गरेको अवस्थामा समेत आन्तरिक नियन्त्रण र वित्तीय प्रतिवेदनको प्रकृति, लेखापरीक्षणका विधि तथा लेखापरीक्षण सम्पन्न गर्न लागेको समय जस्ता लेखापरीक्षणका अन्तर्निहित सीमाहरुका कारण वित्तीय विवरण वा आर्थिक कारोबारमा भएका सबै प्रकारका जालसाजीजन्य वा अन्य गल्ती पत्ता लाग्न सक्ने निश्चितता हुँदैन । वित्तीय विवरणका उपयोगकर्ताले सामान्यतया गर्ने आर्थिक निर्णयमा फरक पार्ने अवस्था देखिएका जालसाजीजन्य वा अन्य गल्तीका एक वा समग्र सूचनालाई सारभूत रुपमा गलत आँकडा मानिएको छ।

(टंकमणि शर्मा, दंगाल)

महालेखापरीक्षक

परिच्छेद - १

लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण

• समष्टिगत लेखापरीक्षण

लेखापरीक्षण गरिएका निकाय र विषय	संख्या	रकम (रु.करोडमा)
(क) वित्तीय लेखापरीक्षण		
१. संघीय मन्त्रालय तथा निकाय	३०७९	१५५५८१
२. प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय	१०१९	२३७४१
३. स्थानीय तह (बक्यौता ५ समेत)	६९९	८१५९९
४. समिति र अन्य संस्था	५८४	१६३५७
५. संगठित संस्था	८१	२५५५१३
(ख) कार्यमूलक लेखापरीक्षण ११	-	-
(ग) वातावरणीय लेखापरीक्षण १	-	-
(घ) विशेष लेखापरीक्षण १	-	-
(ङ) सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण २	-	-
जम्मा	५४६२	५३२७९१

यो वर्ष ३ हजार ७९ संघीय मन्त्रालय तथा निकायको रु.१५ खर्ब ५५ अर्ब ८१ करोड र प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय (बक्यौता समेत) १ हजार १९ को रु.२ खर्ब ३७ अर्ब ४१ करोड, स्थानीय तह ७५३ मध्ये ६९४ र गत वर्षको बक्यौता ५ समेत ६९९ को रु.८ खर्ब १५ अर्ब ९९ करोड, विश्वविद्यालय, समिति, संस्था, प्रतिष्ठानसमेत ५८४ को रु.१ खर्ब ६३ अर्ब ५७ करोड र संगठित संस्था ८१ को रु.२५ खर्ब ५५ अर्ब १३ करोडसमेत रु.५३ खर्ब २७ अर्ब ९१ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । वित्तीय लेखापरीक्षणको अतिरिक्त ११ विषयको कार्यमूलक, १ विषयको वातावरणीय, १ विषयको विशेष लेखापरीक्षण र २ विषयको सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गरिएको छ । लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण अनुसूची १, १क, १ख, २, ४, र २१ मा उल्लेख छ ।

परिच्छेद १ - लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण

१. **संघीय मन्त्रालय तथा निकाय** - यो वर्ष ३ हजार ७९ संघीय सरकारी निकायको विनियोजन/राजस्व/धरौटी र अन्य कारोबारतर्फ निम्नानुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छः

(रु.करोडमा)

क्र. सं.	कारोबार	लेखापरीक्षण सम्पन्न रकम
१	विनियोजन निकासा	६५८४०
२	राजस्व असुली	७३४३१
३	धरौटी आम्दानी	५६३९
४	अन्य कारोबार	१०६७१
जम्मा		१५५५८१

लेखापरीक्षण सम्पन्न निकायको विवरण अनुसूची १ मा र लेखापरीक्षण रकमको विवरण अनुसूची २ मा उल्लेख छ । गत वर्षसम्म संघीय सरकारी कार्यालयतर्फ रु.३ अर्ब ६८ करोड लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष पनि ती कार्यालयले लेखापरीक्षण गराएका छैनन् ।

२. **प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय** - यो वर्ष सात प्रदेशअन्तर्गत १ हजार १९ निकायको रु.२ खर्ब ३७ अर्ब ४१ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची २ मा छ । प्रदेश तहको लेखापरीक्षणमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद ३ खण्ड २ मा समावेश छ ।
३. **स्थानीय तह** - यो वर्ष महानगरपालिका ६, उपमहानगरपालिका ११, नगरपालिका २६२ र गाँउपालिका ४२० समेत ६९९ (विगतको बक्यौता ५ समेत) स्थानीय तहको रु.८ खर्ब १५ अर्ब ९९ करोडको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची २१ मा छ । स्थानीय तहको लेखापरीक्षणमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद ३ खण्ड ३ मा समावेश छ ।
४. **समिति र अन्य संस्था** - यो वर्ष ५८४ समिति र अन्य संस्थाको रु.१ खर्ब ६३ अर्ब ५७ करोडको लेखापरीक्षण गरिएको छ । समितिहरूको विस्तृत विवरण अनुसूची १क, ४, ५, ६ र ७ मा र लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद ३ को मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।
५. **संगठित संस्था** - यो वर्ष संगठित संस्थातर्फ ८१ इकाईको रु.२५ खर्ब ५५ अर्ब १३ करोडको लेखापरीक्षण गरिएको छ । सोको अतिरिक्त ३३ संस्थाको रु.११ खर्ब २० अर्ब ७९ करोडको लेखापरीक्षणका लागि परामर्श दिइएअनुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । विस्तृत विवरण अनुसूची १क, ४, ५, ६ र ७ मा र लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद ३ को मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।
६. **कार्यमूलक लेखापरीक्षण** - यो वर्ष ११ विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण गरिएको छ । लेखापरीक्षण गरिएका विषयको विवरण अनुसूची १ख मा र लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद ३ को मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।
७. **वातावरणीय लेखापरीक्षण** - यो वर्ष १ विषयमा वातावरणीय लेखापरीक्षण गरिएको छ । लेखापरीक्षण गरिएको विषयको विवरण अनुसूची १ख मा र लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद ३ को मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।

परिच्छेद १ - लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण

८. **विशेष लेखापरीक्षण** - यो वर्ष कोभिड-१९ को रोकथाम, नियन्त्रण र व्यवस्थापन विषयमा विशेष लेखापरीक्षण गरिएको छ । लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा यसै प्रतिवेदनको अंग हुने गरी छुट्टै प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।
९. **सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण** - यो वर्ष २ विषयको सूचना प्रविधिमा आधारित लेखापरीक्षण गरिएको छ । लेखापरीक्षण गरिएका विषयको विवरण अनुसूची १ख मा र लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद ३ को मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।

• सरकारी बजेट र राजस्व कार्यान्वयन स्थिति

१०. **सरकारी बजेट तथा खर्च** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०७४।७५ र २०७५।७६ को यथार्थ खर्च तथा २०७६।७७ को संघीय सरकारको शीर्षकगत/क्षेत्रगत बजेट अनुमान र यथार्थ खर्च निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

शीर्षक/क्षेत्र	२०७४।७५ को यथार्थ खर्च	२०७५।७६ को यथार्थ खर्च	२०७६।७७ को		
			बजेट अनुमान	यथार्थ खर्च	प्रतिशत
चालु खर्च	६९६९९९६	७९६४९७६	९५७९०९४	७८४९४८९	८१.९३
पूँजीगत खर्च	२७०७९३७	२४९५६२५	४०८००५९	९८९०८४७	४६.३४
विस्तीर्ण व्यवस्था(सौवा व्याज भुक्तानी)	९९७०४८८	९५२४७७०	९६७८५९८	९९७९०९६	७०.२४
जम्मा	१०८४६८२९	११९०४५७९	१५३२९६७९	१०९९९३५२	७१.९८
सामान्य सार्वजनिक सेवा	४०३६२८९	४९४०३५७	४५९०५३२	५२२९४८९	११३.९२
रक्षा	४८००६७	५००९४६	५०९०६९	४९७९९४	९९.३७
सार्वजनिक शान्ति सुरक्षा	५३९२९३	४७९८४९	५६९९८८	५९८६३८	९२.४२
आर्थिक मामिला	३८८२९९९	३४४६७९८	५४९३६७०	२६४४३६५	४८.८५
वातावरण संरक्षण	९३५९२७	९४७३८६	२६७८९७	९३५९३२	५०.७४
आवास तथा सामुदायिक सुविधा	५०९९३८	३८४३८०	७८७५४५	३५९८९४	४४.६८
स्वास्थ्य	३५९९९९	३५९९९३	७८४०४४	४०९९५७	५१.२७
संस्कृति र धर्म	५२६५९	६०४२२	७२३९६	६८४८९	९४.७९
शिक्षा	४५०९९०	३६२९७८	९६३७५५९	३९४००९	२४.०६
सामाजिक सुरक्षा	३९५६४४	४२३९४२	७९३८५९	६८८६६५	९३.६७
जम्मा	८३७२४७८	९०८४२८२९	९५३२९६७९	९०९९९३५२	७१.९८

११. **खर्चको स्थिति** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्षको कुल चालु र पूँजीगत खर्चमध्ये रकमको आधारमा बढी खर्च गर्ने संघीय सरकारका पाँच मन्त्रालय तथा अन्य निकायको खर्च विवरण निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

चालु खर्च				पूँजीगत खर्च			
क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	रकम	प्रतिशत	क्र.सं.	मन्त्रालय/निकाय	रकम	प्रतिशत
१	गृह मन्त्रालय	९२७३४००	९६.२४	१	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था	७४५८९७	३९.४५
२	अर्थ मन्त्रालय	७६२३६५	९.७२	२	राष्ट्रिय पुन निर्माण प्राधिकरण	२५३२८५	१३.४०
३	रक्षा मन्त्रालय	४७९९९०	६.०२	३	शहरी विकास मन्त्रालय	९९९७२४	१०.५६
४	शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	३९३५९९	५.०२	४	उर्जा, जलश्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय	९९६६५५	१०.४०
५	राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण	२७३९५७	३.४८	५	खानेपानी मन्त्रालय	८४०७४	४.४५
६	अन्य मन्त्रालय तथा निकायहरू	४६६६९७८	५९.५२	६	अन्य मन्त्रालय तथा निकायहरू	४९९२९२	२९.७४
	जम्मा	७८४९४८९	१००.००		जम्मा	९८९०८४७	१००.००

परिच्छेद १ - लेखापरीक्षण गरिएका निकायको विवरण

चालु र पुँजीगत खर्चवाहेक वित्तीय व्यवस्था खर्च रु.१ खर्ब १७ अर्ब ९० करोड रहेको छ। प्रदेश र स्थानीय तह ७५३ लाई गएको अनुदान रकमसमेत अन्य निकायको चालु खर्चतर्फ समावेश रहेको छ ।

१२. **स्रोतगत खर्च** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार संघीय सरकारको २०७४।७५ र २०७५।७६ को यथार्थ खर्च तथा २०७६।७७ को अनुमान र यथार्थ खर्चको स्रोतगत विवरण निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

स्रोत	२०७४।७५ को यथार्थ खर्च	२०७५।७६ को यथार्थ खर्च	२०७६।७७ को		गत वर्षको तुलनामा वृद्धि प्रतिशत
			अनुमान	यथार्थ खर्च	
नेपाल सरकार	९५५७५९२	९६३१८६०	११७६१३८२	९५१४३०७	(१.२२)
वैदेशिक अनुदान	३९३१८७	२२८९८६	५७९९५६	२३२१५७	१.३८
वैदेशिक ऋण	८९६०४२	१२४३७२५	२९८८३३३	११६४८८८	(६.३४)
जम्मा	१०८४६८२१	१११०४५७१	१५३२९६७१	१०९११३५२	(१.७४)

- १२.१ यो वर्ष नेपाल सरकारको स्रोततर्फको खर्च रु.९ खर्ब ५१ अर्ब ४३ करोडमध्ये राजस्वबाट रु.७ खर्ब ५३ अर्ब ६ करोड (६४.०३ प्रतिशत) व्यहोरेको छ ।
- १२.२ यो वर्ष वैदेशिक अनुदानतर्फ १७ निकायअन्तर्गत रु.५८ अर्ब प्राप्त हुने अनुमान गरेकोमा रु.२३ अर्ब २२ करोड (४०.०३ प्रतिशत) प्राप्त भएको र वैदेशिक ऋणतर्फ १४ निकायअन्तर्गत रु.२ खर्ब ९८ अर्ब ८३ करोड प्राप्त हुने अनुमान रहेकोमा रु.१ खर्ब १६ अर्ब ४९ करोड (३८.९८ प्रतिशत) प्राप्त भएको छ ।
१३. **राजस्व असुली** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार संघीय सरकारको राजस्वको स्रोतअनुसार २०७४।७५ र २०७५।७६ को यथार्थ असुली तथा २०७६।७७ को अनुमान र यथार्थ असुलीको स्थिति निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

विवरण	२०७४।७५ को यथार्थ असुली	२०७५।७६ को यथार्थ असुली	२०७६।७७ को		
			अनुमान	असुली	प्रतिशत
कुल राजस्व	७८२३९१४	८४२७४१०	१११२०३३२	७५५५७५२	६७.९४
१. कर राजस्व	६५९४९१५	७३७२७२६	१००९१६१८	६१३३९०५	६०.७८
२. अन्य राजस्व (गत वर्षको नगद मौज्दात र बेरुजूसमेत)	६७२२६१	१०२४०२३	१०२८७१४	१३९६७५७	७३.६५
३. साँवा फिर्ता	५५६७३८	३०६६१	-	२५०९०	-

गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष राजस्व असुली १०.४३ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०७६।७७ को असुलीमा गत वर्षको नगद मौज्दात र बेरुजू दाखिला भएको रु.४७ अर्ब ५६ करोड ५८ लाख समेत समावेश छ । बजेट अनुमान नगरेको साँवा फिर्ताबाट रु.२ अर्ब ५१ करोड प्राप्त भएको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १३ मा उल्लेख छ। राजस्व असुली सम्बन्धमा लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा परिच्छेद ३ को मन्त्रालय खण्डमा समावेश छ ।

परिच्छेद - २

लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरुजू स्थिति

१. बेरुजू - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २(त) मा प्रचलित कानूनबमोजिम पुन्याउनुपर्ने रीत नपुन्याई कारोबार गरेको वा राख्नुपर्ने लेखा नराखेको तथा अनियमित वा बेमनासिब तरिकाले आर्थिक कारोबार गरेको भनी लेखापरीक्षण गर्दा औल्याइएको वा ठहर्‍याएको कारोबारलाई बेरुजूको रूपमा परिभाषित गरिएको छ ।

सोही ऐनले बेरुजूलाई असुल गर्नुपर्ने, नियमित गर्नुपर्ने र पेस्की गरी ३ वर्गमा वर्गीकरण गरेको छ । यस कार्यालयले बेरुजू वर्गीकरण गर्दा असुल गर्नुपर्ने बेरुजूमा हिनामिना र मस्यौट, हानि नोक्सानि र अन्य असुल गर्नुपर्ने बेरुजू समावेश गरेको छ भने नियमित गर्नुपर्ने बेरुजूलाई अनियमित भएको, प्रमाण कागजात पेस नभएको, जिम्मेवारी नसारेको र शोधभर्ना नलिएको गरी ४ समूहमा वर्गीकरण गरेको छ । पेस्कीलाई कर्मचारी, मोबिलाइजेसन र अन्य पेस्कीमा वर्गीकरण गरिएको छ ।

यो वर्ष संघीय सरकारी कार्यालय, प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह, अन्य समिति र संस्थातर्फ लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको बेरुजू रु.१ खर्ब ४ अर्ब ३८ करोड ४३ लाख रहेको छ । सो बेरुजू अङ्कको वर्गीकरण निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

वर्गीकरण	संघीय सरकारी कार्यालय	प्रदेश सरकारी कार्यालय	स्थानीय तह	समिति/ अन्य संस्था	जम्मा	कुल बेरुजूको प्रतिशत
१. असुल गर्नुपर्ने	२०२९२१	६३६४	५४७४९	७४६१	२७१४९५	२६.०१
२. नियमित गर्नुपर्ने	१८२७०२	४८३२५	२८१७९९	१०९८०८	६२२६३४	५९.६५
२.१ अनियमित भएको	५६७९९	२१०५६	१०७५१८	६००२९	२४५४०२	२३.५१
२.२ प्रमाण कागज पेस नभएको	१२५८४७	२७२६९	१७१६६५	४९७७३	३७४५५४	३५.८८
२.३ जिम्मेवारी नसारेको	३९		२४४९	-	२४८८	०.२४
२.४ शोधभर्ना नलिएको	१७		१६७	६	१९०	०.०२
३. पेस्की	५८२९८	१०३०८	७१७९९	९३०९	१४९७१४	१४.३४
३.१ कर्मचारी पेस्की	३४२	९३३	२९२९६	६८६	३१२५४	२.९९
३.२ मोबिलाइजेसन पेस्की	१२८०९				१२८०९	१.२३
३.४ अन्य पेस्की	४५१४७	९३७५	४२५०३	८६२३	१०५६४८	१०.१२
जम्मा बेरुजू	४४३९२१	६४९९७	४०८३४७	१२६५७८	१०४३८४३	१००.००

द्रष्टव्यः १. उल्लिखित पेस्की अङ्कमा म्याद ननाघेको पेस्की समावेश छैन ।

२. संगठित संस्थाहरूको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको लगत राख्ने एवं सम्परीक्षण गर्ने कार्य सम्बन्धित निकायबाटै हुने भएकोले उल्लिखित अङ्कमा समावेश छैन ।

बेरुजू वर्गीकरणको विवरण अनुसूची-१५, १६ र २१ मा उल्लेख छ ।

परिच्छेद २ - लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरुजुको स्थिति

२. **अद्यावधिक बेरुजु** - संघीय सरकारी कार्यालय, प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह र संस्थातर्फ लेखापरीक्षणबाट औल्याइएको अद्यावधिक बेरुजु रु.४ खर्ब १८ अर्ब ८५ करोड ५ लाख रहेको छ । गत वर्ष अद्यावधिक बेरुजुभन्दा ०.१३ प्रतिशतले बढेको छ ।

अद्यावधिक बेरुजुको विवरण

(रु.लाखमा)

विवरण	विगतको बेरुजु	समायोजनबाट थप (घट)	फर्स्ट तथा सम्परीक्षण	विगतको खुद बाँकी	चालू वर्षको थप बेरुजु	अद्यावधिक बाँकी बेरुजु
संघीय सरकारी कार्यालयहरू	२७३५७९१	१०	८५४३५०	१८८१४५१	४४३९२०	२३२५३७१
प्रदेश सरकारी कार्यालयहरू	८३९२६	०	२४१३३	५९७९३	६४९९७	१२४७९०
स्थानीय तह	६९८१०९	-९४२	७५१३७	६२२०३०	४०८३४७	१०३०३७७
अन्य संस्था समिति (प्रदेश समेत)	६६५३४७	०	८३९५९	५८१३८८	१२६५७९	७०७९६७
जम्मा	४१८३१७३	-९३२	१०३७५७९	३१४४६६२	१०४३८४३	४१८८५०५

अद्यावधिक बेरुजुको विवरण अनुसूची १७ र १८ मा उल्लेख छ ।

३. **कारबाही टुङ्गो लगाउनुपर्ने रकम** - संघीय तथा प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह, अन्य समिति र संस्थातर्फको बेरुजुका अतिरिक्त लेखापरीक्षण बक्यौता, राजस्व बक्यौता, शोधभर्ना लिनुपर्ने वैदेशिक अनुदान तथा ऋण रकमका सम्बन्धमा समयमा नै कारबाही टुङ्गो लगाउनुपर्ने अद्यावधिक रकम रु.२ खर्ब ५७ अर्ब ५६ करोड १ लाख रहेको छ । उक्त रकम गतवर्ष भन्दा ४.६५ प्रतिशत बढेको छ ।

(रु.लाखमा)

क्र.स.	विवरण	गत वर्षसम्म	यस वर्ष थप /घट	अद्यावधिक रकम
१	लेखापरीक्षण बक्यौता (प्रदेश समेत)	४७४१२	१३४५२३	१८१९३५*
२	राजस्व बक्यौता	१९७८४११	१७७२७६	२१५५६८७
३	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक अनुदान	१४९१६८	-५९०३२	९०१३६
४	शोधभर्ना लिन बाँकी वैदेशिक ऋण	२६५६८९	-१३८३४६	१२७३४३
५	जमानत बसी दिएको ऋणको भाखा नाघेको साँवा ब्याज	२०५००	०	२०५००
	जम्मा	२४६११८०	११४४२१	२५७५६०१

* लेखापरीक्षण बक्यौता रु.१८ अर्ब १९ करोड ३५ लाखमध्ये रु.१४ अर्ब ४९ करोड २६ लाख कोभिड-१९ को कारण र रु.३ अर्ब ७० करोड ९ लाख सेस्ता पेस नगरेकोले बक्यौता रहेको छ ।

उक्त रकममा अद्यावधिक बेरुजु रु.४ खर्ब १८ अर्ब ८५ करोड ५ लाख थप गर्दा कारबाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने अद्यावधिक रकम रु.६ खर्ब ७६ अर्ब ४१ करोड ६ लाख पुगेको छ । यस्तो रकम गत वर्ष रु.६ खर्ब ६४ अर्ब ४४ करोड रहेको थियो । गत वर्षको तुलनामा कारबाही गरी टुङ्गो लगाउनुपर्ने रकम १.८१ प्रतिशतले बढेको छ । कारबाही टुङ्गो लगाउनुपर्ने रकम बढ्नुमा सरकारी कार्यालयको लेखापरीक्षण बक्यौता र राजस्व बक्यौता वृद्धि हुने मुख्य कारण रहेको छन ।

४. **बेरुजु विश्लेषण** - संघीय र प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह, संगठित संस्था, अन्य समितिको बेरुजुको अवस्था निम्नानुसार रहेको छः

- ४.१. यो वर्ष संघीय र प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह, संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्थासमेतको रु.५३ खर्ब २७ अर्ब ९१ करोडको लेखापरीक्षण गर्दा प्रारम्भिक प्रतिवेदनबाट रु.१ खर्ब १८ अर्ब ७४

परिच्छेद २ - लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरुजुको स्थिति

करोड ६३ लाख बेरुजु देखिएको छ । सोमध्ये प्रतिवेदन अवधिसम्म रु.१४ अर्ब ३६ करोड २० लाख (कुल बेरुजुको १२.०९ प्रतिशत) सम्परीक्षण गराएबाट रु.१ खर्ब ४ अर्ब ३८ करोड ४३ लाख बेरुजु फर्स्यौट हुन बाँकी रहेको छ । यो वर्षसम्म फर्स्यौट गर्न बाँकी कुल बेरुजु रु.४ खर्ब १८ अर्ब ८५ करोड ५ लाख छ । यससम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १५, १६, १७ र २१ मा समावेश छ ।

- ४.२. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३९ बमोजिम बेरुजु फर्स्यौट गर्ने पहिलो जिम्मेवारी तथा दायित्व जिम्मेवार व्यक्ति तथा आर्थिक कारोबारमा संलग्न पदाधिकारीको हुने र बेरुजु फर्स्यौट हुन नसकेमा सम्बन्धित लेखाउत्तरदायी अधिकृतले फर्स्यौट गर्नु गराउनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । सोही ऐनको दफा ३७ मा औल्याइएको बेरुजुको ३५ दिन वा म्याद थप भएकोमा सो म्यादभित्र फर्स्यौट गर्ने र फर्स्यौट नगरेमा दफा ३७ (४) बमोजिम लेखा उत्तरदायी अधिकृत र दफा ३७(६) बमोजिम विभागीय मन्त्री वा राज्यमन्त्रीलाई जानकारी दिने उल्लेख छ । उक्त व्यवस्थाअनुसार बेरुजुको जानकारी सम्बन्धित पदाधिकारीहरूलाई दिइएको छ । सोही ऐनको दफा ५० मा बेरुजु फर्स्यौट गर्ने गराउने लगायतका वित्तीय उत्तरदायित्व बहन गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित लेखा उत्तरदायी अधिकृतको हुने व्यवस्था छ । सोही व्यवस्थाबमोजिम यो वर्ष कार्यरत लेखाउत्तरदायी अधिकृतहरूको नामावली र बेरुजु रकम अनुसूची-२० र २२ मा समावेश गरिएको छ ।

प्रदेशको सन्दर्भमा सम्बन्धित प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐनले गरेको व्यवस्थाअनुसार प्रदेश मन्त्रालयका लेखाउत्तरदायी अधिकृत र विभागीय मन्त्रीलाईसमेत बेरुजु सम्बन्धमा जानकारी गराइएको छ ।

- ४.३. संघीय सरकारी कार्यालयतर्फ यो वर्ष रकमगत आधारमा बढी बेरुजु हुने मन्त्रालय निम्नानुसार छन्:

(रु.लाखमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय	लेखापरीक्षण अङ्क	बेरुजु अङ्क				कुल बेरुजुको प्रतिशत	ले.प.अङ्कको तुलनामा बेरुजु प्रतिशत
			असुल गर्नुपर्ने	नियमित गर्नुपर्ने	पेस्की बाँकी	जम्मा		
१	अर्थ	९०८६५२४	१५३५२२	७४८७२	७३	२२८४६७	५१.४७	२.५१
२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	१०२५८२५	११६४३	३१०१२	२५५३९	६८१९५	१५.३६	६.६५
३	कृषि तथा पशुपन्छी विकास	२०५३५९	१०७७९	१४९९५	७८३	२६५५७	५.९८	१२.९३
४	खानेपानी	१२७८५७	२७११	१६८५७	३०२८	२२५९६	५.०९	१७.६७
५	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२३९६१६	९३	८१२४	१०२०६	१८४२३	४.१५	७.६९
६	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि	३८५६७२	१२२२४	२५०२	४९५	१५२२१	३.४३	३.९५
७	सहरी विकास	३२७९९०	१२६८	६९३२	३८७८	१२०७९	२.७२	३.६८
८	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	६५२६०७	१७८२	५९९९	२६८२	१०४६३	२.३६	१.६०
९	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	२०८२३६	९६५	१४३३	७३९७	९७९५	२.२१	४.७०
१०	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण	२८९२६१	१७३१	६२०७	४०३	८३४१	१.८८	२.८८
	अन्य	३००९१२७	६२०२	१३७६८	३८१२	२३७८२	५.३६	०.७९
	जम्मा	१५५५८०७५	२०२९२०	१८२७०२	५८२९७	४४३९२०	१००	२.८५

उल्लिखित दश मन्त्रालयमा संघीय सरकारी कार्यालयतर्फको कुल बेरुजुको ९४.६४ प्रतिशत रहेको छ । यसैगरी प्रदेश सरकारतर्फ लेखापरीक्षण अङ्कको तुलनामा २.१४ प्रतिशत बेरुजु कायम भएकोमा सबैभन्दा बढी प्रदेश नं. २ को ५.७५ प्रतिशत र सबैभन्दा घटी वागमती प्रदेशको १.४२ प्रतिशत रहेको छ । स्थानीय तहतर्फ लेखापरीक्षण अङ्कको तुलनामा ५.० प्रतिशत बेरुजु कायम भएकोमा सबैभन्दा बढी महोत्तरी जिल्लाको पिपरा गाउँपालिकामा ३७.९७ प्रतिशत र सबैभन्दा घटी झापा जिल्लाको शिवशताक्षी नगरपालिकामा ०.६१ प्रतिशत रहेको छ । यो वर्षको लेखापरीक्षणबाट ५ प्रतिशतभन्दा कम बेरुजु हुने ४६२, ५ देखि १५ प्रतिशतसम्म बेरुजु हुने २०२ र १५ प्रतिशतभन्दा बढी बेरुजु हुने ३५ स्थानीय तह रहेका छन् ।

- ४.४. यो वर्ष ३ हजार ७९ संघीय सरकारी कार्यालयको लेखापरीक्षण गरेकोमा १ हजार ५०६ कार्यालय (४८.९१ प्रतिशत) मा लगती बेरुजु देखिएन । प्रदेश सरकारी कार्यालयतर्फ १ हजार १९ को लेखापरीक्षण गरेकोमा ३३३ कार्यालय (३२.६७ प्रतिशत) मा लगती बेरुजु देखिएन ।
- ४.५. यो वर्ष ५ हजार ४६२ संघीय सरकारी कार्यालय, प्रदेश र स्थानीय तहको १ लाख ८ हजार ९०७ दफा बेरुजु देखिएकोमा ६९ हजार ८५३ दफा सैद्धान्तिक र ३९ हजार ५४ दफा लगती बेरुजु कायम भएको छ ।
- ४.६. संघीय सरकारी कार्यालय, प्रदेश सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह, अन्य समिति र संस्थातर्फ यो वर्ष लेखापरीक्षणबाट असुल गर्नुपर्ने देखिएको बेरुजु रु.२८ अर्ब ८२ करोड ९ लाखमध्ये संघीय सरकारी कार्यालयतर्फका २२ मन्त्रालय/निकाय अन्तर्गतका कार्यालयले लेखापरीक्षणको क्रममा रु.९ करोड ५३ लाख र प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि २० निकाय/मन्त्रालय अन्तर्गतका कार्यालयले रु.४४ करोड ७६ लाख तथा गत विगतको बेरुजु सम्परीक्षणको क्रममा २० निकाय/मन्त्रालय मातहतका कार्यालयले रु.३ अर्ब ९५ करोड ८४ लाख, अन्य निकायले रु.४ करोड ७ लाख, प्रदेश सरकार मातहतका निकायले रु.५१ करोड ६५ लाख र स्थानीय तहले रु.१ अर्ब १० करोड ८२ लाखसमेत रु.६ अर्ब १६ करोड ६७ लाख असुल गराएका छन् ।

यो वर्षको संघीय सरकारी कार्यालयतर्फ लेखापरीक्षणबाट असुल गर्न बाँकी देखिएको रु.२० अर्ब २९ करोड २० लाखमध्ये १० मन्त्रालय/निकायको रु.१९ अर्ब ९३ करोड ८२ लाख (९८.२६ प्रतिशत) र बाँकी मन्त्रालय/निकायको रु.३५ करोड ३८ लाख (१.७४ प्रतिशत) देखिएको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची ९ र १५ मा छ ।

- ४.७. संघीय सरकारी कार्यालयतर्फ म्याद नाघेको गत वर्षसम्मको पेस्की रु.१ खर्ब ६४ करोड ९१ लाख बाँकी रहेकोमध्ये यो वर्ष रु.३१ अर्ब ५८ करोड ९५ लाख (३१.३८ प्रतिशत) फर्स्यौट भई रु.६९ अर्ब ५ करोड ९६ लाख बाँकी रहेको र सोमा यो वर्ष थप भएको रु.५ अर्ब ८२ करोड ९६ लाखसमेत कुल पेस्की रु.७४ अर्ब ८८ करोड ९२ लाख बाँकी रहेको छ । सोमध्ये कर्मचारी पेस्की रु.९८ करोड ४९ लाख (१.३१ प्रतिशत), मोबिलाइजेसन पेस्की रु.२८ अर्ब २२ करोड ४२ लाख (३७.६९ प्रतिशत), प्रतीतपत्र पेस्की रु.१२ अर्ब ९७ करोड ६१ लाख (१७.३२ प्रतिशत) र अन्य पेस्की रु.३२ अर्ब ७० करोड ४० लाख (४३.६७ प्रतिशत) रहेको छ । यसका अतिरिक्त यो वर्ष म्याद ननाघेको पेस्की रु.२३ अर्ब ४५ करोड २४ लाख बाँकी रहेको छ । अद्यावधिक विवरण अनुसूची ८ मा छ ।

त्यस्तै संघ र प्रदेशतर्फको समिति, अन्य संस्थातर्फ यो वर्षको रु.१४ अर्ब ९७ करोड १४ लाख पेस्की बाँकी देखिएको छ । सोमध्ये कर्मचारी पेस्की रु ३ अर्ब १२ करोड ५७ लाख (२०.८८ प्रतिशत) र अन्य पेस्की रु.११ अर्ब ८४ करोड ५७ लाख (७९.१२ प्रतिशत) रहेको छ। यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

संवैधानिक निकायहरू राष्ट्रपतिको कार्यालय, उपराष्ट्रपतिको कार्यालय, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, महालेखापरीक्षकको कार्यालय, राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग, राष्ट्रिय दलित आयोग, राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग राष्ट्रिय महिला आयोग राष्ट्रिय समावेशी आयोग, आदिवासी जनजाति आयोग, मधेशी आयोग, थारु आयोग, मुस्लिम आयोग, न्याय परिषदमा उल्लेख्य बेरुजू देखिन आएन ।

परिच्छेद - ३

लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा

लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा

१. **विनियोजन लेखापरीक्षण बक्यौता** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २९ मा लेखाउत्तरदायी अधिकृतले मातहत कार्यालय समेतको केन्द्रीय वित्तीय विवरण र जिम्मेवार व्यक्तिले आफ्नो कार्यालयको कारोबारको लेखा र वित्तीय विवरण तोकिएको अवधि भित्र पेस गर्नुपर्ने, तोकिएको अवधिभित्र पेश गर्न नसकेमा म्यादथप माग गरी बढीमा ३० दिन सम्मको म्याद थप गर्न सक्ने र म्याद थप नगरेमा वा थपिएको म्याद भित्र पनि लेखा र वित्तीय विवरण पेस नगर्ने पदाधिकारीलाई महालेखापरीक्षकले निर्देशन दिन सक्ने तथा विभागीय कारबाहीका लागि लेखी पठाउन सक्ने व्यवस्था छ। सरकारी कार्यालय, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, संगठित संस्था, समिति तथा अन्य संस्थाले कानूनले तोकेको समयमा लेखा तथा वित्तीय विवरण दाखिला नगरेकोले १८६ निकायको लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- १.१ संघीय सरकारी कार्यालयतर्फ गत वर्षसम्म २ हजार ९३१ इकाईको रु.३ अर्ब ६८ करोड २८ लाख लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष कुनै पनि निकायले लेखापरीक्षण गराएका छैनन् । यो वर्ष रु.१२ अर्ब ५ करोड ९६ लाख थप भई रु.१५ अर्ब ७४ करोड २४ लाख लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ ।
- १.२ प्रदेश मन्त्रालय तथा निकायतर्फ गत वर्षको बक्यौता रु.१ अर्ब ५ करोड ८५ लाख मध्ये रु.१ अर्ब ४ करोड ४ लाख लेखापरीक्षण भै यो वर्षको थप रु.२ अर्ब ४३ करोड ३० लाख समेत रु.२ अर्ब ४५ करोड ११ लाख लेखापरीक्षण बक्यौता बाँकी रहेको छ ।
- १.३ स्थानीय तह तर्फ गत वर्षसम्म १६ निकायको लेखापरीक्षण बक्यौता रहेकोमा ५ को लेखापरीक्षण भई यो वर्ष थप ५९ समेत ७० स्थानीय तहको लेखापरीक्षण बाँकी रहेको छ । गतवर्ष धनुषा, रौतहट, पर्सा र रामेछापका १० स्थानीय तहको २०७५।७६ को लेखापरीक्षण बक्यौता रहन गएकोमा यो वर्ष ५ स्थानीय तहले लेखापरीक्षण गराएका छन् । कोशी-१९ महामारी एवं सेस्ता पेस नभएका कारण यो वर्ष झापा, मोरङ, पर्सा, रामेछाप, रोल्पा, प्युठान, पाल्पा, डोल्पा र हुम्ला जिल्लाका १/१, धनकुटा, सर्लाही, रौतहट र रसुवा जिल्लाका २/२, बर्दिया जिल्लाको ३, नवलरासी पूर्व, बाँके र मुगु जिल्लाका ४/४, सिन्धुपाल्चोक, धादिङ र दार्चुलाका ९/९ समेत ५९ स्थानीय तहको लेखापरीक्षण गर्न बाँकी छ। सर्लाहीको बलरा नगरपालिका र महोत्तरीको सम्सी गाउँपालिकाले २०७४।७५ को सेस्ता पेस नगरी लेखापरीक्षण बक्यौता रहन गएकोमा यो वर्ष पनि लेखापरीक्षण गराएका छैनन् । महोत्तरी जिल्लाका स्थानीय तह गौशाला, पिपरा, सम्सी र लोहारपट्टीलाई २०७३।७४ को सेस्ता पेस गरी लेखापरीक्षण गराउन अनुरोध गरिएकोमा यो वर्ष पनि लेखापरीक्षण गराएका छैनन् ।
- १.४ गत वर्षसम्म ११ संगठित संस्थाको १४ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ । सार्वजनिक संस्थानमध्ये १३ ले मात्र २०७८ जेष्ठ मसान्तसम्म २०७६।७७ सम्मको लेखापरीक्षण गराएका छन् भने २५ संस्थानले २०७६।७७ को लेखापरीक्षण नगराएको, खाद्य व्यवस्था तथा व्यापार कम्पनीले २०७६।७७ समेत २ वर्षको, विशाल बजार कम्पनी लिमिटेडले ४ वर्षको तथा राष्ट्रिय बीमा संस्थान र राष्ट्रिय बीमा कम्पनी लिमिटेडले विगत ८ वर्षदेखि लेखापरीक्षण गराएका छैनन् । यो वर्ष ९ संस्थाको १२ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण बाँकी रहेको छ ।

लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा ११(२) अनुसार संगठित संस्थाले लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्दा महालेखापरीक्षकको परामर्श लिनुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्दा परामर्श माग गर्नुपर्ने संगठित संस्थाको संख्या यकिन छैन । यो वर्ष ३० संस्थाले ४२ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्न परामर्श माग गरेका छन् ।

२. **राजस्व बक्यौता** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन २०७६ को दफा २७ (५) अनुसार राजस्वको लगत तथा लेखा राख्ने, हिसाब भिडान, वित्तीय विवरण तयार गर्ने, लेखापरीक्षण गराउने उत्तरदायित्व कार्यालय प्रमुखको हुने व्यवस्था छ ।

२.१ गत वर्षसम्म राजस्व बक्यौता रु.१ खर्ब ९७ अर्ब ८४ करोड रहेकोमा यो वर्ष ८.९६ प्रतिशत वृद्धि भई रु.२ खर्ब १५ अर्ब ५७ करोड पुगेको छ । बक्यौता रकममध्ये अर्थ मन्त्रालयको ९३.६९ प्रतिशत रहेको छ । मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ बक्यौताको लगत कायम गरी आर्थिक विवरणमा नदेखाएकोले राजस्व बक्यौता रकम यकिन हुन सकेन । आन्तरिक राजस्वतर्फ अदालतमा विचाराधीन बक्यौताहरूलाई अपिल प्रविष्टि गर्ने र त्यस्तो रकम आर्थिक विवरणको बक्यौतामा कट्टा गर्ने गरेबाट आर्थिक विवरणको बक्यौता र एकीकृत कर प्रणालीले देखाएको बक्यौता भिडान हुँदैन । तसर्थ बक्यौता लगत कायम गर्न सिस्टमले देखाएको र आन्तरिक राजस्व विभागले वार्षिक प्रतिवेदनमा देखाएको बक्यौतालाई आधार लिइएको छ । प्रचलित कानूनअनुसार दाखिला गर्नुपर्ने राजस्व निश्चित समयभित्र दाखिला नगर्ने व्यक्तिको कारोबार एवं चल अचल सम्पत्ति रोक्का गरी असुल गर्न सकिने व्यवस्था भए तापनि कार्यालयहरूले कानूनबमोजिम कारवाही नगरेकोले राजस्व बक्यौतामा वृद्धि भएको छ । निकायगत राजस्व बक्यौताको विवरण अनुसूची १० मा छ ।

२.२ प्रदेश नं. २ का प्रादेशिक अस्पतालले १९ व्यवसायीसँग शटर कबल भाडाबापत यो वर्षको अन्तसम्म रु.९१ लाख ९५ हजार, लुम्बिनी प्रादेशिक अस्पतालले १८ शटरको भाडा रु.१९ लाख ६४ हजार र सुदूरपश्चिम प्रदेशका टीकापुर र सेती प्रादेशिक अस्पतालले शटर भाडा रु.१ करोड ७५ लाख ५८ हजारसमेत रु.२ करोड ८७ लाख १७ हजार असुल गर्न बाँकी देखिएको छ ।

२.३ यो वर्ष १४७ स्थानीय तहबाट रु.८३ करोड ६३ लाख १० हजार असुल गर्न बाँकी रहेको छ । स्थानीय तहहरूले उठ्नुपर्ने रकमको लगत समेत तयार गरेका छैनन् ।

उठ्न बाँकी राजस्वको लगत तयार गरी असुल गर्नुपर्ने र प्राप्त हुन बाँकी रकमलाई वित्तीय विवरणमा समावेश गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

३. **भुक्तानीमा कर कट्टी** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७, ८८, ८९ अनुसार करयोग्य रकम भुक्तानी गर्दाकै अवस्थामा अग्रिम कर कट्टी गर्नुपर्नेमा संघीय सरकारी कार्यालयतर्फका २० निकायअन्तर्गतका १४८ कार्यालयले रु.६ करोड ७७ लाख, प्रदेश कार्यालय तथा निकाय १७४ ले रु.२ करोड ४१ लाख अग्रिम कर कट्टा नगरी भुक्तानी गरेका छन् । यसैगरी संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था २७ ले रु.१८ लाख कट्टा नगरेको समेत रु.९ करोड ३६ लाख छुट कर रकम व्याजसहित असुल गर्नुपर्दछ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १२ मा रहेको छ ।

४. **प्राविधिक तथा अन्य सहायता** - बजेट वक्तव्यसाथ व्यवस्थापिका संसदमा पेस भएको प्राविधिक तथा अन्य सहायतासम्बन्धी विवरणमा संघीय सरकारका १८ मन्त्रालय/निकायअन्तर्गत १३१ सम्झौतामा यो वर्ष रु.२१ अर्ब २६ करोड ८६ लाख प्राविधिक सहायता प्राप्त हुने उल्लेख गरेको छ । आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २९(१) अनुसार वैदेशिक सहायतासम्बन्धी विवरण केन्द्रीय वित्तीय विवरणमा समावेश गर्नुपर्नेमा नगरेकोले सरकारको समग्र आय-व्ययको चित्रण

हुन सकेको छैन । सार्वजनिक लेखा समितिबाट प्राविधिक सहायताको लेखापरीक्षण गराउन निर्देशन दिएको भए तापनि ती सहायताको वित्तीय विवरण तथा श्रेस्ता पेस गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची ११ मा छ ।

५. **कोष सञ्चालन** - संघीय सरकारी कार्यालयतर्फ ५२ मा सञ्चालनमा रहेका कोषहरूमा गत वर्षको जिम्मेवारी र यो वर्षको आम्दानी समेत रु १ खर्ब ४८ अर्ब ८५ करोडमध्ये रु ६८ अर्ब २२ करोड खर्च भई रु ८० अर्ब ६३ करोड बाँकी रहेको छ । यस्ता कोषमा नेपाली सेना कल्याणकारी कोष, नेपाल प्रहरी कल्याणकारी कोष, सशस्त्र प्रहरी बल कल्याणकारी कोष, पत्रकार कल्याण कोष, वातावरण संरक्षण कोष, छात्र शिक्षा कोषलगायत छन् ।

निश्चित उद्देश्य सहित कोष स्थापना गरी रकम जम्मा गरेतापनि कार्यविधि बनाई कार्यान्वयन हुननसकेकोले छात्रा शिक्षा कोष, बालश्रम निवारण, प्रत्याभूति र आतंक पीडित कोष, वातावरण संरक्षण कोष, उद्योग मन्त्रालय कार्य सञ्चालन कोष लगायत ८ निकायमा रु ५ करोड १९ लाख विगत वर्षदेखि नै निष्क्रिय रहेको छ । अर्थ मन्त्रालयबाट २०६५।४।३० मा कुनै पनि निकायअन्तर्गत कार्य सञ्चालन कोष रहेको भए बन्द गरी विनियोजन ऐनबमोजिम खर्च गर्ने निर्णय भएपनि हालसम्म पनि यस्ता कोषहरू सञ्चालनमा नै रहेका छन् ।

महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरणअनुसार स्थानीय तहहरूमा रहेको विविध खर्च खाता, विविध कोष खाता, आकस्मिक कोष खाता र स्थानीय तह प्रकोप व्यवस्थापन खातामा गत वर्षसम्मको मौज्दात रु.१ अर्ब ३६ करोड ३३ लाख र यो वर्ष प्राप्त रु.१६ अर्ब ६१ करोड ७६ लाखमध्ये रु.१० अर्ब १६ करोड ४० लाख खर्च भई रु.७ अर्ब ८१ करोड ६९ लाख मौज्दात रहेको छ । अधिकांश स्थानीय तहहरूले कोष सञ्चालन कार्यविधि एवं मापदण्ड बनाएका छैनन् ।

६. **आयोजना हिसाब** - नेपाल सरकार र दातृ राष्ट्र/निकायबीच भएको सम्झौताअनुसार यो वर्ष ६७ आयोजनाको आयोजना हिसाब प्रमाणीकरणका लागि पेश हुनुपर्नेमा ५४ आयोजना हिसाब पेश भएकोले प्रमाणित गरी लेखापरीक्षण प्रतिवेदनसहित उपलब्ध गराइएको छ । आयोजना हिसाब सम्बन्धमा रायसहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराइएकोमध्ये एसियाली विकास बैङ्कतर्फ २७, विश्व बैङ्क, अन्तर्राष्ट्रिय विकास संस्थेतर्फ १६ र अन्य दातृराष्ट्र/निकायतर्फ ११ रहेको छ । आयोजना १३ ले आयोजना हिसाब प्रमाणीकरणका लागि पेस गरेका छैनन् । समयमै आयोजना हिसाब पेस गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

७. **ठेक्का व्यवस्थापन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ बमोजिम ठेक्कापट्टा स्वीकृत गर्ने कार्य प्रथम चौमासिक अवधिमा गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष संकलित विवरण अनुसार संघीय सरकारी निकाय मन्त्रालय अन्तर्गतका निकायमा रु.६७ अर्ब ९८ करोड ८१ लाखको २ हजार ९८९ ठेक्का बन्दोबस्त गरेकोमध्ये रु.५२ अर्ब ८१ करोड ४० लाख (७७.६८ प्रतिशत) को २ हजार ३९४ ठेक्का (८०.०९ प्रतिशत) दोस्रो र तेस्रो चौमासिकमा बन्दोबस्त गरेको पाइयो । तेस्रो चौमासिकमा गरेको ठेक्का बन्दोबस्तमध्ये रु.१६ अर्ब ८० करोड २१ लाखको ६२३ ठेक्का आषाढ महिनाको रहेको छ ।

८. **परामर्श सेवा** - सार्वजनिक खरीद ऐन २०६३ को दफा २९ मा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायमा उपलब्ध जनशक्तिबाट कुनै काम हुन नसक्ने भएमा परामर्श सेवा खरीद गर्न सक्ने व्यवस्था छ भएपनि कार्यालयको मौजुदा जनशक्तिबाट गर्न सकिने कार्यसमेत परामर्शदाताबाट गराएको छ । यो वर्ष भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात, शहरी विकास, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाई, र खानेपानी लगायत १० मन्त्रालय र निकाय मातहतका

इकाईले रु.२ अर्ब ६० करोड ५९ हजार परामर्श सेवा लिई खर्च गरेका छन् । विभागीय जनशक्तिबाट गराउन सकिने काममा समेत परामर्शदाता राखी खर्च गरेकोले आयोजनाको लागत बढ्न गएको छ । अत्यावश्यक सेवाबाहेक विभागीय जनशक्ति परिचालन गरेर परामर्शदाताको खर्चमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

९. **पन्ध्रौँ योजनाको प्रथम वर्षको उपलब्धि - पन्ध्रौँ योजना अवधि (२०७६।७७-२०८०।८१)** कार्यान्वयनमा आएको प्रथम वर्षमा केही सूचकमा आशातीत सुधार आएको छ । यद्यपि धेरै सूचकमा अपेक्षाकृत उपलब्धि हासिल भएको छैन । सूचकाङ्क तथा उपलब्धिको स्थिति निम्नानुसार छः

क्र.सं.	सूचक	आधार वर्ष (२०७५।७६)	२०७६।७७ को लक्ष्य	२०७६।७७ को प्रगति
१.	वार्षिक औसत आर्थिक वृद्धिदर (आधारभूत मूल्यमा, प्रतिशत)	६.८	८.५	-२.१०
२.	कृषि क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर (प्रतिशत)	४.८	४.७	२.२
३.	उद्योग क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर (प्रतिशत)	१२.२	१५.१	-३.७
४.	सेवा क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर (प्रतिशत)	७.९	८.७	-४.०
५.	वार्षिक औसत मुद्रास्फीति (प्रतिशत)	४.६	६.०	६.२
६.	प्रतिव्यक्ति राष्ट्रिय आय (अमेरिकी डलरमा)	१०४७	११२७	११२६
७.	गरिवीको रेखामुनिको रहेका जनसंख्या (निरपेक्ष गरिवी) (प्रतिशत)	१८.७	१७.१	१६.७
८.	मानव विकास सूचकाङ्क	०.५७९	०.५९१	०.६०२
९.	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको समयमा, वर्ष)	६९.७	७१	७१
१०.	खानेपानी सेवा पुगेको जनसंख्या (प्रतिशत)	८९	९२	९१
११.	१५-२४ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर (प्रतिशत)	९२	९२	९२
१२.	विद्युत उत्पादन (जडित क्षमता, मेगावाट)	१२५०	२२१९	१५५५.४
१३.	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार (प्रतिशत)	८८	९२	९०
१४.	सिँचाइ (हेक्टर लाखमा)	१४.७	१४.९३	१४.८७
१५.	इन्टरनेट सेवामा पहुँच प्राप्त जनसंख्या (प्रतिशत)	६५.९	६८	६८

स्रोत: पन्ध्रौँ योजना र आर्थिक सर्भेक्षण २०७७।७८ र राष्ट्रिय योजना आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन २०७६।७७, दिगो विकास लक्ष्य प्रगति मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, २०१६-२०१९

माथिको तालिका अनुसार वार्षिक आर्थिक वृद्धिदर, कृषि क्षेत्रको वार्षिक वृद्धिदर, उद्योग क्षेत्रको वार्षिक वृद्धिदर र सेवा क्षेत्रको वार्षिक वृद्धिदर क्रमशः ८.५ प्रतिशत, ४.७ प्रतिशत, १५.१ प्रतिशत र ८.७ प्रतिशत हासिल गर्ने लक्ष्य रहेकोमा क्रमशः २.१० प्रतिशत ऋणात्मक, २.२ प्रतिशत, ३.७ प्रतिशत ऋणात्मक र ४ प्रतिशत ऋणात्मक रहेको छ । प्रतिव्यक्ति राष्ट्रिय आय अमेरिकी डलर १ हजार १२७ डलर पुर्‍याउने लक्ष्य राखेकोमा १ हजार १२६, खानेपानी सेवा पुगेको जनसंख्या ९२ प्रतिशत पुर्‍याउने लक्ष्य रहेकोमा ९१ प्रतिशत, विद्युत उत्पादन २ हजार २१९ मेगावाट जडित क्षमता पुर्‍याउने लक्ष्य रहेकोमा १ हजार ५५५.४ मेगावाट र सिँचाइ सुविधा १४.९३ लाख हेक्टरमा पुर्‍याउने लक्ष्य रहेकोमा १४.८७ लाख हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा पुगेको छ । कोभीड-१९, प्राकृतिक विपद लगायतका कारणबाट मानव स्वास्थ्य शिक्षा प्रणाली, रोजगारी र समग्र अर्थतन्त्रमा पर्न गएको असर विश्लेषण गरी उपर्युक्त तरीकाले सम्बोधन गर्नुपर्दछ ।

१०. **राष्ट्रिय गौरवका आयोजना - नेपाल सरकारले २०६८।६९ मा समृद्ध नेपालको आधारशीला निर्माण गर्ने सिँचाइ सुविधामार्फत कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउने तथा पूर्वाधारको विकास गर्ने उद्देश्यले महत्वपूर्ण देखिएका १७ आयोजनालाई उच्च प्राथमिकतामा राखी कार्यान्वयन गर्न राष्ट्रिय गौरवका आयोजना घोषणा गरेकोमा यो वर्षसम्म यस्ता आयोजनाको संख्या २४ पुगेको छ । राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरूको २०७६।७७ सम्मको खर्च र प्रगति निम्नानुसार छः**

परिच्छेद ३ - लेखापरीक्षणबाट देखिएका प्रमुख व्यहोरा

(रु. करोडमा)

क्र. सं.	आयोजनाको नाम	शुरु वर्ष	सम्पन्न हुने वर्ष	कुल लागत अनुमान	यो वर्षको खर्च	हाल सम्मको खर्च	भौतिक/वित्तीय प्रगति प्रतिशत
१	पुष्पलाल (मध्यपहाडी) लोकमार्ग आयोजना	२०६४/६५	२०७९/८०	१०१५०	६७३	४६१४	४९
२	रेल्वे तथा मेट्रो विकास आयोजना	२०६६/६७	नतोकिएको	९५५२२	५३९	१९६८	२.०६
३	उत्तर दक्षिण (कर्णाली करिडोर) लोकमार्ग	२०६५/६६	२०७९/८०	११००	२२	२४६	२०
४	उत्तर दक्षिण (कोशी करिडोर) लोकमार्ग	२०६५/६६	२०८०/८१	१६२०	६३	३०४	१९
५	उत्तर दक्षिण (कालीगण्डकी) लोकमार्ग	२०६६/६७	२०८०/८१	२८८०	२०५	६३६	२२
६	हुलाकी लोकमार्ग आयोजना	२०६५/६६	२०७९/८०	६५२०	७८७	३५४६	५४
७	रानी जमरा कुलरिया सिंचाइ आयोजना	२०६७/६८	२०८०/८१	२७७०	१५९	१३१३	४८
८	सिकटा सिंचाइ आयोजना	२०६१/६२	२०७७/७८	२५०२	१०५	१६६९	५९
९	बबई सिंचाइ आयोजना	२०४५/४६	२०७९/८०	१८९६	८४	८४९	५२
१०	पशुपति क्षेत्र विकास कोष	२०५७/५८	२०७८/७९	२०१	१६	८७	८६
११	लुम्बिनी क्षेत्र विकास कोष	२०६६/६७	२०७८/७९	६१०	७१	५५१	८५
१२	महाकाली सिंचाइ आयोजना	२०६३/६४	२०८४/८५	३५००	५७	३६४	१०
१३	भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना	२०६८/६९	२०७९/८०	३६८०	१२९	११६३	४०
१४	बुढी गण्डकी जलविद्युत आयोजना	२०६९/७०	२०८४/८५	२६०००	५८२	३६२०	१०
१५	सुनकोशी मरीन डाइभर्सन आयोजना	२०७६/७७	२०८०/८१	४६१९	२	२६	०.५
१६	माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत आयोजना	२०६७/६८	२०७६/७७	४९२९	१००	४६२३	९९
१७	पश्चिम सेती जल विद्युत आयोजना	२०६७/६८	०	२७३८५	०	०	०
१८	पोखरा क्षेत्रीय अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	२०७१/७२	२०७९/८०	२१६०	७६८	११२९	६२
१९	निजगढ अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	२०७१/७२	२०८५/८६	१६५००	८	६१	१०
२०	गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	२०७०/७१	२०७६/७७	३०९१	१६३	२३०१	९१
२१	मेलम्ची खानेपानी आयोजना	२०५५/५६	२०७७/७८	३५५४	१८३	२९४८	९७
२२	काठमाडौं तराइ मधेश द्रुतमार्ग	२०६४/६५	२०८०/८१	२१३९५	१९१	२०२९	११
२३	राष्ट्रपति चुरे तराइ मधेश संरक्षण विकास समिति	२०६६/६७	२०९३/९४	२४९७०	१४१	९२१	९
२४	विद्युत प्रसारण आयोजना	२०६७/६८	०	७५००	०	०	०

उल्लिखित तालिकाअनुसार राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको भौतिक प्रगति मिश्रित देखाएको छ । पश्चिम सेती जलविद्युत आयोजना र विद्युत प्रसारण आयोजनाको काम शुरु नभएको एवं निजगढ अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, काठमाडौं तराइ मधेश फाष्ट ट्रयाक, महाकाली सिंचाइ, सुनकोशी मरीन डाइभर्सन, रेल्वे तथा मेट्रो विकास, राष्ट्रपति चुरे तराइ मधेश संरक्षण र बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजनाको समग्र भौतिक प्रगति १५ प्रतिशतभन्दा न्यून रहेको देखिन्छ ।

समग्रमा कार्यान्वयन क्षमताको अभाव, कमजोर ठेक्का व्यवस्थापन, जग्गा प्राप्ति र रुख कटानमा समस्या एवं ढिलाइ, रेखांकन, सिमांकन र सीमा विवाद, निर्माण सामग्रीको अभाव, अन्तर निकाय समन्वयको कमी, कतिपय आयोजनाको कार्यान्वय ढाँचा निर्धारण, विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन र विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयारीमा ढिलाइ लगायतको कारण राष्ट्रिय गौरवका आयोजना निर्धारित समयमा सम्पन्न हुन नसकी समय र लागत दुवै वृद्धि हुने अवस्थालाई निराकरण गरिनुपर्दछ । आयोजनाको व्यवस्थापनलाई थप प्रभावकारी बनाउनका लागि सम्बन्धित मन्त्रालय र आयोजना प्रमुखबीच गरिएको कार्यसम्पादन करारको उचित पालना र अनुगमन गरी जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्नुपर्ने र जोखिमको अनुमान, पहिचान र उचित व्यवस्थापन गरी आयोजनाको कार्यान्वयनलाई प्रभावकारी बनाउन सम्बद्ध निकायहरूको ध्यान जानु जरूरी छ ।

११. **संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण** - यो वर्ष ४९ संस्थाको बक्यौतासमेत ६८ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण गर्नुपर्नेमा ४० संस्थाको ५६ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी अन्तिम प्रतिवेदन जारी भएको छ भने ९ संस्थाको १२ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण बाँकी रहेको छ । समयमा लेखापरीक्षण नगराउने संस्था र पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाई आवश्यक कारबाही भएको छैन । लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा ११(२) अनुसार संगठित संस्थाले लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्दा महालेखापरीक्षकको परामर्श लिनुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्दा परामर्श माग गर्नुपर्ने संगठित संस्थाको संख्या यकिन छैन । यो वर्ष ३३ संस्थाको ३६ आर्थिक वर्षको लागि लेखापरीक्षक नियुक्ति गर्न परामर्श माग गरेका छन् । समयमा लेखापरीक्षण नगराउने संस्थाका सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
१२. **संगठित संस्था/समितिको सञ्चालन नतिजा** - लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएका संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्थामध्ये व्यावसायिक लेखा राखी वासलात तयार गर्ने ८५ संस्था, समिति र अन्य संस्थाको वित्तीय स्थिति यस प्रतिवेदनमा समावेश गरिएकोमा ५६ संस्था, समिति र अन्य संस्थाको कुल सञ्चालन मुनाफा रु.१ खर्ब ६९ अर्ब ४६ करोड र २९ संस्थाको कुल सञ्चालन नोक्सानी रु.३ अर्ब ८२ करोड रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची ६ मा उल्लेख छ ।
- यस्तै व्यावसायिक लेखा नराखी आय-व्यय हिसाब मात्रै तयार गर्ने संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था ९९ को सञ्चालन बचत रु ८ अर्ब ५९ करोड ७४ लाख र ४५ संस्थाको सञ्चालन नोक्सानी रु ८४ करोड ३७ लाख रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची ७ मा उल्लेख छ ।
१३. **अनुदानको अनुगमन** - यो वर्ष कृषि तथा पशुपंक्षी विकास मन्त्रालयले रासायनिक मल, मेषिनरी औजार, हाटबजार, सेड तथा भवन निर्माण, बजारीकरणमा रु ३ अर्ब ८ करोड ३४ लाख, अर्थ मन्त्रालयले पशु बीमा कार्यक्रम, पशुधन तथा कर्जा सुरक्षणका लागि रु.५७ करोड ६० लाख ११ हजार र निजी प्रकृतिका ११ शीतघर तथा खाद्यान्न भण्डारलाई रु.१० करोड ४९ लाख ४१ हजार अनुदान उपलब्ध गराएका छन् ।
- सात प्रदेशअन्तर्गत भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी, वन मन्त्रालय र मातहतका निकायले कृषि तथा पशुपन्छी फार्मको पूर्वाधार सुदृढीकरण, ट्र्याक्टर खरिद, मिल्क क्यान, चिलिङ्ग भ्याट, कन्टेनरलगायत कार्यमा २३ निकायबाट रु.४ अर्ब ८३ करोड ३८ लाख र १२८ स्थानीय तहले नाफा कमाउने उद्देश्यले स्थापित सहकारी संस्थालाई रु.२५ करोड ८० लाख अनुदान उपलब्ध गराएका छन् । यसरी प्रदान भएको अनुदान तोकिएको कार्यमा खर्च भई उपयोग भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
१४. **फिर्ता गर्नुपर्ने अनुदान** - नेपाल सरकार तथा प्रदेश सरकारले प्रदान गरेको अनुदान तोकिएको प्रयोजनमा खर्च नभई बाँकी रहेमा सम्बन्धित सरकारलाई फिर्ता गर्नुपर्नेमा यो वर्ष संघीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश तहलाई सशर्त, विशेष र समपूरक अनुदान दिएको रु.५९ अर्ब ७० करोड ७० लाखमध्ये रु.४५ अर्ब १९ करोड १२ लाख खर्च भई बाँकी रहेको रु.१४ अर्ब ५१ करोड ५८ लाखमध्ये रु.१३ अर्ब ५५ करोड १८ लाख फिर्ता गरी प्रदेश नं.१ मा रु.३७ करोड ९९ लाख, कर्णाली प्रदेशमा रु.८ करोड २७ लाख र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रु.५० करोड १४ लाख गरी रु.९६ करोड ४० लाख मौज्जात रहेको छ । स्थानीय तहलाई सशर्त, विशेष र समपूरक अनुदान दिएको रु.१ खर्ब ५३ अर्ब ३० करोडमध्ये रु.१ खर्ब ३५ अर्ब ९१ करोड खर्च भई रु.१७ अर्ब ३९ करोड २५ लाख मौज्जात रहेकोमा रु.१० अर्ब ८१ करोड ८१ लाख फिर्ता गरी रु.६ अर्ब ५७ करोड ४४ लाख फिर्ता गर्न बाँकी रहेको देखिन्छ । बाँकी रहेको रकम सम्बन्धित सरकारलाई फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

खण्ड - १

संघीय मन्त्रालय तथा निकाय

संघीय संसद सचिवालय

नेपालको संविधानको धारा ८३ मा दुई सदनसहितको एक संघीय संसद रहने र धारा १०७ मा संघीय संसदको काम कारवाही सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्न एक संघीय संसद सचिवालयको स्थापना हुने व्यवस्था छ । मुलुकको राज्य सञ्चालनका क्रममा आवश्यकता अनुसार नेपाल सरकारले पेश गरेका विधेयक उपर संघीय संसदमा छलफल हुने गरी कानून निर्माण गर्नु संघीय संसदको मुख्य कार्य हो । नेपालको संविधानको धारा ८४ मा २७५ सदस्य रहने प्रतिनिधि सभा र धारा ८६ मा ५९ सदस्य रहने राष्ट्रिय सभा गठनसम्बन्धी व्यवस्था छ । प्रतिनिधि सभा नियमावली, २०७५ को नियम १७० र राष्ट्रिय सभा नियमावली, २०७५ को नियम १४९ अनुसार प्रतिनिधि सभामा १०, राष्ट्रिय सभा ४ र दुवै सदनको संयुक्त रूपमा २ समेत १६ विषयगत समिति रहेका छन् ।

संसदको काम कारवाही सुचारु रूपले सञ्चालन गर्न व्यवस्थापिका संसद सचिवालयसम्बन्धी ऐन, २०६४ अनुसार व्यवस्थापिका संसद सचिवालयको स्थापना भई संघीय संसद सचिवालयको रूपमा रहेको छ । सचिवालयमा ३८३ कर्मचारीको दरबन्दी रहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - सचिवालयको निम्नानुसार रु.१ अर्ब २१ करोड ९६ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ:

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
१,२०,१९	१२	१,१७	४८	१,२१,९६

२. **विधेयक दर्ता र पारित** - संघीय संसद गठन पश्चात पहिलोदेखि छैटौँ अधिवेशनसम्म प्रतिनिधि सभातर्फ ८७ र राष्ट्रिय सभातर्फ ४१ समेत १२८ विधेयक दर्ता भएका छन् । प्रतिनिधि सभामा उत्पन्न भएका ५३ र राष्ट्रिय सभामा उत्पन्न भएका १६ समेत ६९ विधेयक प्रमाणीकरण भएका छन् । यस अवधिमा प्रतिनिधिसभामा उत्पन्न भएका ३ र राष्ट्रिय सभामा उत्पन्न भएका १ विधेयक नेपाल सरकारले फिर्ता लिएको छ । प्रतिनिधिसभामा ३१ र राष्ट्रियसभामा २४ समेत ५५ विधेयक प्रक्रियामा रहेको देखिन्छ ।
३. **बेरुजु स्थिति** - संघीय संसद सचिवालयको यो वर्ष रु.१ करोड ६३ लाख ६६ हजार बेरुजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ करोड ४८ लाख फर्स्यौट गरेकोले रु.१५ लाख ६६ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१२ लाख १७ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची-१५ मा छ ।

सर्वोच्च अदालत

नेपालको संविधानको भाग ११ धारा १२८ मा सर्वोच्च अदालतको व्यवस्था छ । सर्वोच्च अदालत अभिलेख अदालत हुने र संविधानमा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक सबै अदालत र न्यायिक निकायहरू सर्वोच्च अदालत मातहत रहने व्यवस्था छ । नेपालको संविधानमा ३ तहको अदालत हुने व्यवस्था अनुरूप सर्वोच्च अदालत, उच्च अदालत, विशेष अदालत तथा जिल्ला अदालत समेत १०६ निकायमा ४३५ न्यायाधीश सहित विभिन्न सेवा, समूह र श्रेणीका ६ हजार २२१ कर्मचारीको दरबन्दी रहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय-** सर्वोच्च अदालत र मातहत अदालतसमेत १०२ निकायको निम्नानुसार रु.१५ अर्ब ८३ करोड १ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ:

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	जम्मा
४,९०,५९	१,२२,२८	९,७०,१४	१५,८३,०१

यो वर्ष बाँके, बर्दिया र दार्चुला जिल्ला अदालत र बाँके उच्च अदालत समेत ४ निकायको विनियोजन राजस्व धरौटी र अन्य कारोबार रु.४६ करोड २५ लाख ९७ हजारको लेखापरीक्षण हुन बाँकी रहेको छ ।

२. **मुद्दा र फर्स्यौट** - सर्वोच्च अदालतको चौथो रणनीतिक योजना (२०७६।२०७७ - २०८०।२०८१) अनुसार जिल्ला र उच्च अदालतमा रहेका मुद्दा १८ महिनाभित्र र सर्वोच्च अदालतमा रहेका मुद्दा २ वर्षभित्र फर्स्यौट गर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष सर्वोच्च अदालत र मातहत अदालतहरूमा गत वर्षबाट जिम्मेवारी सरेको १ लाख ४ हजार ४६७ समेत कुल ३ लाख १४ हजार २८० मुद्दामध्ये १ लाख ९३ हजार ५०५ फर्स्यौट भई १ लाख २० हजार ७७५ बाँकी रहेको देखिन्छ । रणनीतिक योजनामा मुद्दा फर्स्यौटको अवधि निर्धारण गरेको भए तापनि तीनै तहको अदालतमा २ वर्ष नाघेका मुद्दाको संख्या १७ हजार २१८ रहेको देखिन्छ । तीनै तहको अदालतमा ४३५ न्यायाधीशको दरबन्दी रहेकोमा ३७ रिक्त तथा प्रशासकीय कर्मचारीहरूको कुल दरबन्दी ५ हजार ७८६ रहेकोमा १ हजार ९०९ रिक्त रहेको देखिन्छ । स्वीकृत दरबन्दीको पदपूर्ति गरी रणनीतिक योजनामा उल्लेख भएको अवधिभित्र मुद्दा फर्स्यौट गर्नुपर्दछ ।
- **बेरूज स्थिति** - सर्वोच्च अदालत र मातहतसमेतका ९१ निकायमा यो वर्ष रु.१२ करोड १६ लाख ८५ हजार बेरूज देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ करोड ८० लाख ५ हजार फर्स्यौट फछ्यौट भई रु.१० करोड ३६ लाख ८० हजार बेरूज बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२ करोड २३ लाख ४१ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग

नेपालको संविधानको धारा २३८ मा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको व्यवस्था छ । आयोगमा संवैधानिक परिषद्को सिफारिसमा एक जना प्रमुख आयुक्त र अन्य चार जना आयुक्तको नियुक्ति राष्ट्रपतिबाट हुने व्यवस्था छ । धारा २३९ मा भएको व्यवस्थाअनुसार सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्तिले भ्रष्टाचार गरी अख्तियारको दुरुपयोग गरेको सम्बन्धमा कानूनबमोजिम अनुसन्धान तहकिकात एवं अभियोजन गरी अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने काम आयोगबाट हुँदै आएको छ । आयोगको केन्द्रीय र मातहतका ८ कार्यालयमा ९९० कर्मचारीको दरबन्दी रहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - आयोगको निम्नानुसार रु.१ अर्ब ४ करोड ७३ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	जम्मा
९५,०२	२,७६	६,९५	१,०४,७३

२. **उजुरी व्यवस्थापन** - आयोगमा गत वर्षको जिम्मेवारी ८ हजार ५५८ र यो वर्ष दर्ता भएका १६ हजार ५९४ समेत २५ हजार १५२ उजुरी दर्ता भएकोमा ९ हजार ३८७ प्रारम्भिक छानबिनबाट तामेलीमा राखिएको, ७८६ उजुरी सुझावसहित तामेलीमा पठाइएको, १ हजार १४३ उजुरीउपर विस्तृत अनुसन्धान गर्ने निर्णय भएको र ५ हजार ३३६ अन्य कारवाही गरी कुल १६ हजार ६५२ उजुरी फर्स्यौट भै ८ हजार ५०० उजुरी बाँकी रहेका छन् । यो वर्ष ६८७ फाइलको विस्तृत अनुसन्धान भएकोमा ४४१ मुद्दा विशेष अदालतमा दायर भएका छन् । ती मुद्दाहरूमा १ हजार २१२ जना व्यक्तिलाई प्रतिवादी बनाई रु.२ अर्ब ५३ करोड ६६ लाख ९८ हजार बिगो मागदाबी गरिएको छ ।

३. **भ्रष्टाचार नियन्त्रण** - ट्रान्सपरेन्सी इन्टरनेसनलले पेस गरेका विगत ५ वर्षको करप्सन पर्सेप्सन इण्डेक्सअनुसार नेपालको स्थान निम्नानुसार छः

प्रतिवेदन	मूल्याङ्कन भएका देश संख्या	नेपालको अवस्था	
		स्थान (औ)	प्राप्त अङ्क
२०२०	१८०	११७	३३
२०१९	१८०	११३	३४
२०१८	१८०	१२४	३१
२०१७	१८३	१२२	३१
२०१६	१७६	१३१	२९

उल्लिखित तालिकाअनुसार नेपालको स्थानमा उल्लेख्य सुधार हुन नसकेकोले भ्रष्टाचार नियन्त्रणमा संलग्न निकायहरूले समन्वयात्मक एवं प्रभावकारी रूपले कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ ।

लोक सेवा आयोग

नेपालको संविधानको धारा २४२ मा लोक सेवा आयोगको व्यवस्था छ । धारा २४३ मा निजामती सेवाको पदमा नियुक्तिका लागि उपयुक्त उम्मेदवार छनौट गर्न परीक्षा सञ्चालन गर्नु लोक सेवा आयोगको कर्तव्य हुने उल्लेख छ । निजामती सेवाको पद बाहेक नेपाली सेना, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी बल, अन्य संघीय सरकारी सेवा र संगठित संस्थाको पदमा पदपूर्तिका लागि लिइने लिखित परीक्षा आयोगले सञ्चालन गर्दछ । आयोग र मातहत निकायमा ३९९ कर्मचारीको दरबन्दी रहेकोमा ३५५ जनाको पदपूर्ति भएको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - आयोगको निम्नानुसार रु.८६ करोड ९ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ:

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	जम्मा
६८,३५	१७,०९	६५	८६,०९

२. **पदपूर्ति** - यो वर्ष आयोगले निजामती सेवातर्फ बढुवा, आन्तरिक, खुला तथा महिला, आदिवासी/जनजाति, मधेशी, दलित, अपाङ्ग र पिछ्छडिएको क्षेत्रका समावेशी प्रतियोगितातर्फ ४ हजार ७५४ पदका लागि १ हजार २६७ विज्ञापन प्रकाशन गरी दरखास्त माग गरेकोमा ४ लाख ५५ हजार ५३३ दरखास्त प्राप्त भएका छन् । आयोगबाट ४ सुरक्षा निकाय र २९ संगठित संस्थाका बढुवा, आन्तरिक प्रतियोगिता, खुला तथा समावेशी गरी सुरक्षा निकायतर्फ १६ हजार ६४६ र संगठित संस्थातर्फ ३ हजार ७२५ समेत २० हजार ३७१ पदपूर्तिका लागि विज्ञापन प्रकाशन गर्ने सहमति प्रदान गरेकोमा १ लाख १६ हजार २९७ उम्मेदवारको लिखित परीक्षामा लिएको छ । त्यस्तै कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ बमोजिम विभिन्न स्थानीय तहका ९ हजार १६१ पदका लागि लिखित परीक्षा देखि सिफारिससम्मका कार्यहरू सम्पादन गरेको छ । स्थानीय तहका लागि विज्ञापन गरिएका सबै परीक्षामा ३ लाख ६ हजार ३९९ सम्मिलित भएकोमा माग भएका पदहरूमध्ये ८ हजार ६३९ उम्मेदवार स्थायी नियुक्तिका लागि सिफारिस भएका छन् ।

• **बेरुजू स्थिति** - आयोग र मातहतसमेत १० निकायमा यो वर्ष रु.१० लाख ९३ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.६ लाख १८ हजार फर्साउ गरेकोले रु.४ लाख ७५ हजार बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा संलग्न छ ।

निर्वाचन आयोग

नेपालको संविधानको धारा २४५ मा निर्वाचन आयोगको व्यवस्था छ । आयोगमा प्रमुख आयुक्त र अन्य ४ आयुक्त रहने तथा प्रमुख आयुक्त र आयुक्तहरूको नियुक्ती संवैधानिक परिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रपतिबाट हुने व्यवस्था छ । आयोगलाई संविधान र संघीय कानूनको अधिनमा रही संघीय संसद, प्रदेश सभा र स्थानीय तहका सदस्यहरूको निर्वाचनलगायतका काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएको छ । आयोग र मातहतका ७८ कार्यालयमा ६७१ कर्मचारीको दरबन्दी रहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - निर्वाचन आयोग र मातहत कार्यालयसमेत ७७ को निम्नानुसार रु.६३ करोड १४ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ:

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	जम्मा
५४,८८	५०	७,७६	६३,१४

यो वर्ष जिल्ला निर्वाचन कार्यालय बाँकेको विनियोजन, राजस्व र धरौटीसमेत ८४ लाखको लेखापरीक्षण गर्न बाँकी छ ।

२. **मेसिन खरिद र प्रयोग** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३ बमोजिम खरिद आवश्यकता पहिचान गरी खरिद कार्य गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोगले २०७४ मा हाई स्पिड डिजिटल कलर प्रिन्टर मेसिन रु. १० करोड ५५ लाख ४० हजारमा १ थान र छाड स्प्रिङ डिजिटल मोनोक्रोम रु. ११ करोड २८ लाख मूल्यको २ थान समेत रु. २१ करोड ८३ लाख ४० हजारमा खरिद गरेको छ । ती मेसिनहरू २०७६ मा भएको उपनिर्वाचनमा समेत प्रयोग गरेको देखिएन । उच्च क्षमताका मेसिनहरू खरिद गरेतापनि प्रयोगमा नल्याई बाहिरबाट छपाइ गरेको सम्बन्धमा विगतका प्रतिवेदनमा समेत औँल्याइएको छ । मेसिनको उपयोगका लागि प्रयोग हुने कागज एवं जनशक्तिको व्यवस्थापन गरी मेसिन उपयोगमा ल्याउनुपर्दछ ।
- **बेरुजू स्थिति** - निर्वाचन आयोग र मातहतसमेत ३३ निकायमा यो वर्ष रु.२ करोड १७ लाख २२ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ लाख २४ हजार फछ्यौट भई रु.२ करोड १५ लाख ९८ हजार बेरुजू बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।

राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग

नेपालको संविधानको धारा २४८ मा राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोगको व्यवस्था छ । आयोगमा अध्यक्ष सहित अन्य ४ सदस्य रहने र अध्यक्ष तथा सदस्यहरूको नियुक्ती संवैधानिक परिषद्को सिफारिसमा राष्ट्रपतिबाट हुने व्यवस्था छ । संविधानको धारा २४९ अनुसार मानव अधिकारको सम्मान, संरक्षण र सम्बर्द्धन तथा त्यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनलाई सुनिश्चित गर्नु आयोगको कर्तव्य हुने उल्लेख छ । आयोगमा प्राप्त उजुरी एवं सूचनाको सङ्कलन, अध्ययन, अनुसन्धान, जाँचबुझ तथा निरीक्षण गरी प्रतिवेदन दिने जस्ता कार्य आयोगबाट सम्पादन हुँदै आएको छ । आयोग र मातहतका क्षेत्रीय एवं उपक्षेत्रीय समेत १० कार्यालयमा ३०९ कर्मचारीको दरबन्दी रहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - आयोग र मातहतसमेत १० निकायको निम्नानुसार रु.२० करोड ९९ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ:

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य करोबार	जम्मा
१८,९६	२	६	१,९५	२०,९९

२. **उजुरी दर्ता र फर्स्यौट** - राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग ऐन, २०६८ को दफा १५ मा मानव अधिकार उल्लङ्घन वा त्यसको दुरुत्साहन सम्बन्धमा प्राप्त उजुरी वा जानकारी वा आफै स्वविवेकमा कारवाही शुरु गरेको सम्बन्धमा ६ महिनाभित्र मानव अधिकारको उल्लङ्घन वा दुरुत्साहन भए नभएको आयोगले निर्णय गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोगमा गत वर्षका जिम्मेवारीसमेत २ हजार ९१७ उजुरीमध्ये यो वर्ष ६०७ फर्स्यौट भई २ हजार ३१० बाँकी रहेको देखिन्छ । आयोगमा परेका उजुरीहरू सम्बन्धित निकायलाई आवश्यक कारवाहीको लागि सिफारिस गरी आएको छ । आयोगको सिफारिस कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।
- **बेरूजू स्थिति** - आयोग र मातहतका समेत ४ निकायमा यो वर्ष रु.५३ हजार बेरूजू देखिएकोमा फर्स्यौट नगरेकोले रु.५३ हजार बेरूजू बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची-१५ मा छ ।

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग

नेपालको संविधानको धारा २५० मा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको व्यवस्था छ । आयोगमा अध्यक्षसहित बढीमा पाँचजना सदस्य रहने र संवैधानिक परिषद्को सिफारिसमा पदाधिकारीहरूको नियुक्ति राष्ट्रपतिबाट हुने व्यवस्था छ । संविधानको धारा ६० र धारा २५१ मा रहेको व्यवस्था बमोजिम आयोगले राजस्व बाँडफाँट, वित्तीय समानीकरण अनुदान, सशर्त अनुदान, आन्तरिक ऋण तथा प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट तथा उपयोग सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने गर्दछ । यसैगरी संघीय सञ्चितकोषबाट संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच एवं प्रदेश सञ्चितकोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच राजस्वको बाँडफाँट गर्ने विस्तृत आधार र ढाँचा निर्धारण गर्ने, संघीय सञ्चितकोषबाट प्रदेश र स्थानीय सरकारलाई प्रदान गरिने वित्तीय समानीकरण अनुदान सम्बन्धमा सिफारिस गर्ने, संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गर्ने लगायतका काम आयोगबाट हुने व्यवस्था रहेको छ । आयोगमा ७३ कर्मचारीको दरबन्दी रहेकोमा ५२ पदपूर्ति भई २१ पद रिक्त रहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - आयोगको निम्नानुसार रु.५ करोड २० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छः

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	जम्मा
४,९४	१	२५	५,२०

२. **राजस्व बाँडफाँट** - राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १५ बमोजिम आयोगले संघीय विभाज्य कोषबाट प्रदेश तथा स्थानीय तहमा राजस्व बाँडफाँट गर्नका लागि प्रदेश तथा स्थानीय तहको जनसंख्या र जनसांख्यिक विवरण अनुपातलाई ६०, क्षेत्रफललाई १५, मानव विकास सूचाङ्कलाई ५, खर्चको आवश्यकतालाई ५, राजस्व सङ्कलनमा गरेको प्रयासलाई ३, पूर्वाधार विकासलाई १० र विशेष अवस्थालाई २ प्रतिशत भार दिई सिफारिस गरेको छ । आयोगले राजस्व बाँडफाँटतर्फ संघीय विभाज्य कोषबाट मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ कुल अनुमानित रु.३ खर्ब १५ अर्ब १३ करोडको ३० प्रतिशतले हुन आउने रु.९४ अर्ब ५४ करोड र आन्तरिक उत्पादनको अन्तःशुल्कतर्फ कुल अनुमानित रु.८१ अर्ब ७६ करोडको ३० प्रतिशतले हुने रु.२४ अर्ब ५३ करोड समेत रु.१ खर्ब १९ अर्ब ७ करोड राजस्व बाँडफाँट प्रयोजनको लागि सङ्कलन हुने प्रक्षेपण गरेको छ । उक्त रकम मध्ये अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ६ (२) बमोजिम प्रदेशलाई रु.५९ अर्ब ५३ करोड ५० लाख र स्थानीय तहलाई रु.५९ अर्ब ५३ करोड ५० लाख बाँडफाँट गरेको छ ।
३. **प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँट** - राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४ को दफा १४ मा आयोगले प्राकृतिक स्रोतको परिचालनमा संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहले गर्ने लगानीको हिस्सा तय गरी नेपाल सरकारमा सिफारिस गर्नुपर्ने र दफा १५ मा प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त हुने प्रतिफलको हिस्सा निर्धारण गरी नेपाल सरकारमा सिफारिस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । उक्त प्रावधानअनुरूप आयोगले २०७७।७८ का लागि विद्युत, खानी, पर्वतारोहण र वन क्षेत्रको रोयल्टीको प्रदेश र स्थानीय तहबीच बाँडफाँटको आधार र हिस्सा निर्धारण गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गरेको देखिन्छ । राजस्व

बाँडफाँटको हिस्सा निर्धारण गर्दा प्राकृतिक स्रोतको परिचालनमा संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहले गर्ने लगानीको हिस्सा तय गरेर मात्र सिफारिस गर्नुपर्दछ ।

४. **आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस** - नेपालको संविधानको धारा २५१ (१) (च) बमोजिम समष्टिगत आर्थिक विश्लेषण गरी संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले लिन सक्ने आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गर्ने कार्य आयोगबाट हुने व्यवस्था छ । आयोगले यस वर्षको लागि प्रक्षेपित कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको ५ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी तथा प्रदेश सरकार र स्थानीय तहले आफ्नो आन्तरिक स्रोतबाट प्राप्त हुने राजस्वको योगफलको १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी आन्तरिक ऋणको सीमा सिफारिस गरेको छ । यसरी सीमाभित्र उठाइने आन्तरिक ऋण पुँजी निर्माण र दीर्घकालीन लाभका क्षेत्रमा मात्र उपयोग गर्ने आधारसमेत सिफारिस गरेको छ । आन्तरिक ऋणको सीमा निर्धारण गरी सिफारिस गर्दा संघीय सरकारलाई प्रक्षेपित कुल गार्हस्थ्यको आधारमा र प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई आफ्नो आन्तरिक राजस्वको स्रोतको आधारमा सबै प्रदेश र स्थानीय तहलाई समान अङ्कमा सिफारिस गरेको छ । यसको अलावा प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूलाई अनुदान वितरण तथा राजस्वको बाँडफाँटका जस्तै बहुआयामिक सूचाङ्कहरूको विश्लेषण गरी सिफारिस गर्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय महिला आयोग

नेपालको संविधानको धारा २५२ मा राष्ट्रिय महिला आयोगको व्यवस्था छ । आयोगमा अध्यक्ष र अन्य चारजना सदस्य रहने र संवैधानिक परिषद्को सिफारिसमा अध्यक्ष र सदस्यको नियुक्ति राष्ट्रपतिबाट हुने व्यवस्था छ । संविधानबमोजिम आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकारहरूमा महिलाको हकहितसँग सरोकार राख्ने नीति तथा कार्यक्रमको तर्जुमा गरी कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकारसमक्ष पेस गर्ने लगायत महिलाको हकहित, समानुपातिक सहभागिता, सशक्तीकरण आदि सुनिश्चित गर्ने विषयमा सिफारिस गर्ने उल्लेख छ । आयोगमा विभिन्न सेवा, समूह र श्रेणीका ३९ कर्मचारीको दरबन्दी रहेकोमा १९ पदपूर्ति भएको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - आयोगको निम्नानुसार रु.६ करोड ६९ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ:

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
६,३२	६	७	२४	६,६९

२. **उजुरी तथा कारबाही** - राष्ट्रिय महिला आयोग ऐन, २०७४ को दफा ८ बमोजिम महिला हिंसा वा सामाजिक कुरीतिबाट पिडित भएको वा महिला अधिकार प्रयोग गर्न नदिएको वा कुनै व्यक्ति वा संस्थाले महिला अधिकारको प्रयोग गर्नबाट बञ्चित रहेको विषयमा पीडित व्यक्ति वा नीजको तर्फबाट जो सुकैले आयोग समक्ष लिखित वा मौखिक उजुरी दिन सक्ने र त्यसरी प्राप्त उजुरी छानबिन गरी आवश्यक कारबाहीको लागि सिफारिस गर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष आयोगको विद्युतीय घटना व्यवस्थापन प्रणालीमार्फत् जम्मा १ हजार १०९ घटना दर्ता भएकोमा ९६९ घरेलु हिंसा तथा १४० महिला विरुद्ध हुने हिंसाका घटना दर्ता भएका छन् । यस्ता घटनाहरू किनारा लगाउन कार्यविधिको तर्जुमा गरिएको छैन । महिला विरुद्ध हुने हिंसाका घटना सम्बन्धी उजुरी छानबिन गरी किनारा लगाउन कार्यविधिको तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
३. **कार्यक्रम सञ्चालन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली २०६४ को नियम १९(२) मा प्रत्येक केन्द्रीय निकायले आफूले सम्पादन गर्ने काम कारबाहीको प्रकृतिअनुसार अर्थ मन्त्रालयले तर्जुमा गरेको मापदण्डको प्रतिकूल नहुने गरी सो मन्त्रालयको सहमतिमा एकीकृत वा छुट्टाछुट्टै मापदण्ड बनाउन सक्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष तालिम, गोष्ठी, सीप विकास तथा जनचेतना कार्यशालामा रु.१ करोड २५ लाख ८५ हजार खर्च गरेको छ । आयोगको आफ्नो कार्य प्रकृतिअनुसारको खर्च मापदण्ड तर्जुमा नहुँदा कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा अर्थ मन्त्रालयबाट जारी कार्य सञ्चालन निर्देशिका, २०७५ बमोजिम खर्च व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय

नेपालको संविधानको धारा १५७ मा नेपालमा एक महान्यायाधिवक्ता रहने र निजको नियुक्ति प्रधानमन्त्रीको सिफारिसमा राष्ट्रपतिबाट हुने व्यवस्था छ । महान्यायाधिवक्ता नेपाल सरकारको मुख्य कानुनी सल्लाहकार हुने र निजले संवैधानिक तथा कानुनी विषयमा नेपाल सरकार र नेपाल सरकारले तोकिदिएको अन्य अधिकारीलाई राय सल्लाह दिनु रहेको छ । महान्यायाधिवक्ताको निहित अधिकारहरू मातहतको सरकारी वकिल कार्यालयहरूमा प्रत्यायोजन हुन सक्ने संवैधानिक व्यवस्थाअनुसार अदालतहरूको प्रकृतिअनुसार उच्च सरकारी वकील कार्यालय, विशेष सरकारी वकिल कार्यालय र जिल्ला सरकारी वकील कार्यालयहरूबाट कार्यसम्पादन हुँदै आएको छ । महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय र मातहतसमेत ९७ कार्यालयमा १ हजार ४५७ कर्मचारीको दरबन्दी रहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - कार्यालय र मातहत समेत ९७ निकायको निम्नानुसार रु.१ अर्ब १४ करोड ७० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	जम्मा
१,१०,१९	१३	४,३८	१,१४,७०

२. **मुद्दा तथा रिटको अवस्था** - कार्यालय र मातहतका निकायमा गत वर्ष सम्म २७ हजार ५६० र यो वर्ष ४५ हजार ६७७ समेत ७३ हजार २३७ मुद्दा रिट दर्ता भएकोमा ३८ हजार (५१.८९ प्रतिशत) फर्स्यौट भएको छ । सो फर्स्यौटमध्ये कार्यालयको दाबीअनुसार कसुर ठहर ६९.७० प्रतिशत रहेकोले कसुर ठहर प्रतिशत बढाउन प्रमाण संकलन, अभियोजन, वहस, पैरवी र प्रतिरक्षा कार्यमा सुधार गरी कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ ।
- **बेरुजू स्थिति** - महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय र मातहतसमेत ४२ निकायमा यो वर्ष रु.१ करोड ६० लाख ५४ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१३ लाख ४२ हजार फर्स्यौट भई रु.१ करोड ४७ लाख १२ हजार बाँकी रहेको छ । बाँकी बेरुजूमध्ये रु.२३ लाख ९५ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा संलग्न छ ।

प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम कार्यालयको कार्यक्षेत्रमा मन्त्रालयहरूको गठन, विघटन तथा संगठन संरचना हेरफेर, नेपाल सरकारको कार्यसम्पादन नियमावली, विभिन्न मन्त्रालयको कार्यको रेखदेख, नियन्त्रण, निरीक्षण, सुपरीवेक्षण, समन्वय, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन, मन्त्रिपरिषद्का निर्णयको कार्यान्वयन तथा सोको अनुगमन, विधेयक, अध्यादेश, नियम तथा आदेशको तर्जुमा, स्वीकृति, संघीय व्यवस्थापिकाको अधिवेशन आव्हान र अन्त्य, सुशासन तथा संघीय ढाँचाको प्रशासन पुनर्संरचना, सम्झौता वा सहमति कार्यान्वयनको अनुगमन, विपद् व्यवस्थापनको अद्यावधिक जानकारी, निर्देशनलगायतका कार्य रहेका छन्। प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र मातहत कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत १८५ निकायबाट कार्यसम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र मातहतका समेत १८३ निकायको निम्नानुसार रु.६५ अर्ब २६ करोड ७ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ:

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
५४,४५,७९	२८,७७	४,८६,९०	५,६४,६१	६५,२६,०७

- १.१. उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा यस कार्यालयमा विनियोजन भै विभिन्न ७ निकायमा भएको खर्च रु.३९ करोड ९० लाख समावेश छैन । अन्य मन्त्रालयमा विनियोजन भै यस कार्यालयबाट भएको खर्च रु.६ करोड १० लाख समावेश छ ।
- १.२. यो वर्ष कार्यालय मातहतको १ निकायको विनियोजन, राजस्व र धरौटी समेत रु.३ करोड ३ लाखको लेखापरीक्षण गर्न बाँकी रहेको छ ।
२. **अन्य संस्था** - यो वर्ष यस कार्यालय मातहतका १ अन्य संस्थाको रु.९२ करोड ७६ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
३. **वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको अनुगमन** - नेपालको संविधानबमोजिम नेपाल सरकारले संसदमा वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम प्रस्तुत गर्ने र सोही आधारमा बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन हुने व्यवस्था रहेको छ । संसदमा प्रस्तुत गरिएको नीति तथा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि कार्यालयले अनुगमन गरी प्रगति विवरण तयार गर्नुका साथै प्रगति मूल्याङ्कन गरी समस्या देखिएमा समाधानका लागि नेतृत्वदायी भूमिका खेल्नुपर्ने देखिन्छ ।
४. **निर्णय कार्यान्वयनको अनुगमन** - यो वर्ष विभिन्न कार्यालय तथा निकायबाट प्रस्तुत भई नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को ५८ पटकको बैठकबाट १ हजार ५२१ र मन्त्रिपरिषद् अन्तर्गतका समितिको ५४ पटकको बैठकबाट १२९ समेत १ हजार ६५० विषयमा निर्णय भई कार्यान्वयनका लागि सम्बन्धित निकायमा पठाएको देखिन्छ । यसरी भएका निर्णयहरू कार्यान्वयनको सुनिश्चितताको लागि प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयले २८४ निर्णय अनुगमन गरेकोमा ६७ कार्यान्वयन भएको, १९ कार्यान्वयन भइरहेको, ३ कार्यान्वयन नभएको र १९५ को विवरण नै प्राप्त नभएको जानकारी प्राप्त भएको छ । निर्णय कार्यान्वयनको लागि अनुगमन प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

५. **कार्य सम्पादन करार र अनुगमन** - कार्यालय तथा निकायहरूको काम कारवाहीमा प्रभावकारिता ल्याई सेवा प्रवाहलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन, विकास निर्माणका कार्यहरू तोकिएको समयमा पूरा गर्न, बजेट अनुशासन कायम गर्न प्रधानमन्त्रीसँग मन्त्रीहरूले, विभागीय मन्त्रीसँग सचिवले, सचिवसँग विभागीय प्रमुखले सूचकसहितको कार्यसम्पादन करार गरेको देखिन्छ । यसरी गरेका करारअनुसार कार्यसम्पादन भए नभएको सम्बन्धमा अधिकांश मन्त्रालय र कार्यालयमा प्रगति विवरण तयार गर्ने, समीक्षा गर्ने, मूल्याङ्कन गरी पृष्ठपोषण दिने गरेको देखिएन । यस प्रकारका कार्यसम्पादन करारको अभिलेखसमेत राखी कार्यालयले अनुगमन गर्ने व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
६. **भ्रष्टाचार विरुद्धको रणनीति** - नेपाल सरकारले भ्रष्टाचार विरुद्धको संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धि कार्यान्वयन सम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति तथा कार्ययोजना, २०६९ तय गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । यसका लागि कार्यनीति तर्जुमा भएको भए तापनि यसको कार्यान्वयनमा विभिन्न निकायलाई तोकिएको जिम्मेवारीअनुसार कार्यसम्पादन भएको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ । नेपाल सरकारले २०७४।७५ देखि भ्रष्टाचार नियन्त्रणका लागि विभिन्न कदम अगाडि बढाएकोमा सोको कार्यान्वयन अवस्थाको मूल्याङ्कन र अनुगमन गरी थप प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
७. **कोष व्यवस्थापन** - विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, २०७४ मा विपद् व्यवस्थापन कोष तथा अन्य कोष सम्बन्धी व्यवस्था छ । प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप सहायता कोष सञ्चालन नियमावली, २०६३ तथा प्रधानमन्त्री सहायता कोष नियमावली, २०५९ अन्तर्गत यो वर्ष प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोषमा गत वर्षको मौज्जातसमेत रु.४ अर्ब १ करोड ४७ लाख २५ हजार, प्रधानमन्त्री राहत कोषमा रु.१० करोड ९० लाख ७९ हजार र प्रधानमन्त्री राष्ट्रिय प्रतिभा कोषमा रु.२ करोड ४७ लाख ९६ हजारसमेत रु.४ अर्ब १४ करोड ८६ लाख आम्दानी भएकोमा उक्त रकम खर्च नभई मौज्जात रहेको छ । कोषमा भएको मौज्जात रकम उद्देश्यानुरूप उपयोग तथा व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।
८. **विविध खर्च** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८४ मा रु.५ लाख भन्दा बढी लागत अनुमान भएको मालसामान खरिद गर्दा शिलबन्दी दरभाउपत्रको माध्यमबाट खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यालयले यो वर्ष सोझै खरिद विधिबाट रु.१ करोड ९९ लाख ४४ हजार विविध शीर्षकमा खर्च लेखेको देखियो । यस्ता खर्च गर्ने कार्यविधि र मापदण्ड पालना नगरी प्रतिस्पर्धा बेगर खर्च गरेको छ । तसर्थ खर्च गर्दा तोकिएको कार्यविधि एवं मापदण्ड पालना गरी प्रतिस्पर्धात्मक र मितव्ययिता बनाउनुपर्दछ ।

राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण

विनाशकारी भूकम्प र तत्पश्चातका परकम्पका कारण क्षतिग्रस्त संरचनाको दिगो र योजनाबद्ध रूपमा यथाशीघ्र निर्माणकार्य सम्पन्न गरी तथा भूकम्पबाट विस्थापित भएका व्यक्ति र परिवारको पुनर्वास तथा स्थानान्तरण गरी राष्ट्रिय हित प्रवर्द्धन तथा सामाजिक न्याय प्रदान गर्ने उद्देश्यले प्राधिकरणको स्थापना भएको हो । भूकम्पबाट अति प्रभावित १४ र कम प्रभावित १७ समेत ३१ जिल्ला यसको कार्यक्षेत्र रहेको छ । प्राधिकरणले २०७६।९।२८ मा विपद् पश्चातको पुनर्निर्माण तथा पुनःलाभ कार्यढाँचा तयार गरी पुनर्निर्माण कार्यको संशोधित लागत अनुमान रु.४ खर्ब ८८ अर्ब कायम गरेकोमा प्राधिकरण र अन्तर्गतका कार्यालयबाट यो वर्ष रु.५२ अर्ब ४९ करोड ३४ लाख समेत यसवर्षसम्म रु.३ खर्ब २९ अर्ब खर्च भएको छ ।

९. **लेखापरीक्षण** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३५ मा सबै प्रकारका आय व्यय तथा कारोबार तोकिए बमोजिमको लेखा र वित्तीय विवरण पेश गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । प्राविधिक तथा अन्य सहायता विवरण अनुसार पुनर्निर्माण कार्य अन्तर्गत अमेरिकी डलर २ करोड ८६ लाख ५२ हजार प्राप्त हुने उल्लेख भएकोमा विश्व बैङ्कबाट अमेरिकी डलर ४ लाख ८४ हजार, संयुक्त अधिराज्य बेलायतबाट अमेरिकी डलर २७ लाख ८४ हजार, संयुक्त राज्य अमेरिकाबाट अमेरिकी डलर ७३ लाख र जाइकाबाट अमेरिकी डलर ५ लाख समेत यो वर्ष अमेरिकी डलर १ करोड १० लाख ६८ हजार प्राविधिक सहायता प्राप्त गरेकोमा सोको लेखापरीक्षण गराएको छैन । ऐनको व्यवस्थाअनुसार सबै प्रकारका आय व्यय तथा कारोबारको लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।
१०. **कार्यक्रम अनुगमन** - पुनर्निर्माण र पुनर्स्थापनाको लागि गैरसरकारी संस्था परिचालन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७२ मा गैरसरकारी संस्थासँग सम्झौता गरी तोकिएको क्षेत्र र स्थानमा पुनर्निर्माण तथा पुनर्स्थापना कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्ने व्यवस्था छ । यो वर्षसम्म पुनर्निर्माणसम्बन्धी ४१६ परियोजना सञ्चालन गर्न २५२ संस्थाले अनुमति पाएको देखिन्छ । विभिन्न संस्थाले परियोजना सञ्चालनका लागि यो वर्ष रु.९० अर्ब १२ करोड १२ लाखको प्रतिबद्धता गरेकोमा सोको प्राप्ति र उपलब्धिको अद्यावधिक अभिलेख प्राधिकरणले राखेको छैन । अद्यावधिक अभिलेख राखी त्यस्ता संस्थाबाट सञ्चालित कार्यक्रमको अनुगमन गर्नुपर्दछ ।
११. **प्रतिबद्धता र प्राप्ति** - नेपाल सरकारले अमेरिकी डलर ४.४ बिलियन सहायता प्राप्त हुने अनुमान गरी नेपालको पुनर्निर्माण सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन, २०७२ आयोजना गरेकोमा उक्त सम्मेलनमा ३६ राष्ट्र तथा २४ दातृ निकाय सहभागी भई रु.४ खर्ब १० अर्बको प्रतिबद्धता जनाए तापनि यथार्थमा अनुदान रु.१ खर्ब २९ अर्ब र ऋण रु.२ खर्ब १४ अर्ब समेत रु.३ खर्ब ४३ अर्बको प्रतिबद्धता प्राप्त भएको छ । प्रतिबद्धता रकममध्ये रु.२ खर्ब ६२ अर्बको मात्र ऋण तथा अनुदान सम्झौता भई कार्यक्रम सञ्चालन भएको छ । प्रतिबद्धता अनुरूप वैदेशिक सहायता प्राप्त नहुँदा प्राधिकरणका कार्यक्रम सञ्चालनमा असर परेको देखिन्छ । तसर्थ सम्बन्धित राष्ट्र तथा दातृ निकायसँग सम्बन्ध स्थापित गरी प्रतिबद्धता अनुरूप सहायता प्राप्त गर्न पहल गर्नुपर्दछ ।
१२. **लक्ष्य प्रगति** - भूकम्पबाट प्रभावित संरचनाको पुनर्निर्माण सम्बन्धी ऐन, २०७२ मा प्राधिकरणको कार्य अवधि ५ वर्ष तोकिएको छ । राष्ट्रिय योजना आयोगबाट प्रकाशित २०७६।७७ को वार्षिक विकास कार्यक्रम अनुसार पुनर्निर्माणको प्रगति विवरण निम्नानुसार छः

क्र.सं.	विवरण	एकाई	पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने संख्या	पुनर्निर्माण सम्पन्न संख्या	सम्पन्न प्रतिशत
१	निजी आवास	संख्या	८३४८०१	६०१४०१	७२
२	निजी आवास प्रबलीकरण	संख्या	७७९९९	३०२	०.३९
३	एकीकृत बस्ती विकास	संख्या	६४	२०	३१
३	स्वास्थ्य संस्था	संख्या	११९७	६९८	५८
४	सामुदायिक विद्यालय	संख्या	७५५३	६०५८	८०
५	पुरातात्विक तथा सांस्कृतिक सम्पदा	संख्या	७३८	४५३	६१
६	सरकारी भवन	संख्या	४१५	३५३	८५
७	सुरक्षा निकायका भवन	संख्या	२१६	२०७	९६

क्र.सं.	विवरण	एकाई	पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने संख्या	पुनर्निर्माण सम्पन्न संख्या	सम्पन्न प्रतिशत
८	खानेपानी आयोजना	संख्या	३२१२	७९१	२५
९	रणनीतिक सडक	कि.मि.	१४०	८३	५९
१०	जिल्लास्तरीय सडक	कि.मि.	१०२०	३८०	३७
११	विश्वविद्यालय एवं कलेज भवन	संख्या	६९	१०	१४

प्राधिकरणले स्वीकृत गरेको पञ्चवर्षीय योजना तथा पुनर्निर्माण सम्बन्धी खाकामा २१ क्षेत्रमध्ये व्यापार र उद्योग, सञ्चार, पोषण, विपद् जोखिम न्यूनीकरण, वित्तीय क्षेत्र, विद्युत र नवीकरणीय ऊर्जा, पर्यटन, कृषि, पशु विकास र सिँचाई, सामाजिक संरक्षण, शासकीय व्यवस्था, लैंगिक समानता र समावेशीकरण, वातावरण र वन तथा रोजगारी र जीवनस्तरका क्षेत्र समेत १० क्षेत्रमा भएका प्रगतिको विवरण तयार गरेको पाइएन । प्राधिकरणले ५ वर्षभित्र सम्पूर्ण कार्यक्रम सम्पन्न गर्ने लक्ष्य राखेकोमा सोअवधि व्यतीत भैसकदा समेत सम्पन्न नभएकोले प्रभावित व्यक्ति तथा परिवारले आवास लगायतका सुविधा प्राप्त गर्न सकेको देखिएन । अतः बाँकी कार्यहरू सम्पन्न गराउन प्राधिकरणले थप पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१३. **धरहरा पुनर्निर्माण** - पुरातत्व विभागबाट स्वीकृत डिजाईन अनुसार २२ तलाको धरहरा र अन्य संरचनाको निर्माण कार्य गर्न रु.५ अर्ब ४६ करोड ४३ लाखको लागत अनुमान तयार गरेकोमा रु.३ अर्ब ८ करोड ११ लाखमा एक निर्माण व्यवसायीसँग २४ महिनामा कार्यसम्पन्न गर्न २०७५।६।१४ मा सम्झौता भएकोमा यो वर्षसम्म रु.१ अर्ब ६८ करोड ९९ लाख खर्च भएको छ । निर्माण कार्य अवधि २४ मध्ये २१ महिना व्यतीत भइसकदा सोको वित्तीय प्रगति ५५ प्रतिशत र भौतिक प्रगति ४५ प्रतिशत मात्र भएको छ । धरहराको उद्घाटन भैसके तापनि सञ्चालनमा आएको छैन । तोकिएको समयमा सम्झौता अनुसारको निर्माण सम्पन्न हुने अवस्था देखिँदैन ।

नेपाल सरकारले २०७२।७३ देखि “मेरो धरहरा मै बनाउँछु” अभियान सञ्चालन गरी प्राप्त सहयोग रकम दाखिला गर्न छुट्टै कोष खडा गरेकोमा सो कोषमा यो वर्षसम्म रु.८ करोड ३४ लाख जम्मा भएको छ । धरहरा पुनर्निर्माणको कामलाई समयमै सम्पन्न गरी धरहरा पुनर्निर्माण कोषको रकम सदुपयोग गर्नुपर्दछ ।

१४. **पुरातात्विक सम्पदा** - विनाशकारी भूकम्पबाट उपत्यकालगायत ३२ जिल्लाका ९२० सम्पदा क्षति भएकोमा यो वर्षसम्म ४५३ सम्पदाको पुनर्निर्माण सम्पन्न भई ४६७ सम्पदा पुनर्निर्माण हुन बाँकी रहेको देखिन्छ । सम्पदा पुनर्निर्माण कार्य तोकिएको समयमा सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

१५. **निजी आवास** - भूकम्प प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण अनुदान वितरण कार्यविधि, २०७३ को अनुसूची १ मा भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त निजी आवास पुनर्निर्माण एवं प्रबलीकरण अनुदानका लागि लाभग्राही छनौट मापदण्डको व्यवस्था छ । प्राधिकरणबाट सङ्कलित लगतअनुसार यो वर्षसम्म गुनासो सम्बोधनबाट थप भएका १ लाख ६ हजार ९४८ समेत ८ लाख ३४ हजार ८०१ घरधुरी तीन लाख रूपैयाँ अनुदान प्राप्त गर्ने सूचीमा सूचीकृत भएकोमा ७ लाख ९० हजार ४५० घर निर्माण गर्न प्राधिकरणले लाभग्राहीसँग सम्झौता गरेको छ । सम्झौता भएकोमध्ये पहिलो किस्ता ७ लाख ८४ हजार ८२२ लाभग्राहीलाई, दोश्रो किस्ता ६ लाख ७० हजार ९७४ लाभग्राहीलाई र तेश्रो किस्ता ६ लाख १ हजार ४०१ लाभग्राहीलाई रु.२ खर्ब २ करोड ७३ लाख बैङ्क खातामा जम्मा गरी खर्च लेखेको छ । दोश्रो र तेश्रो

किस्ता रकम लिने लाभग्राहीको संख्या पहिलो किस्ता लिनेको भन्दा कम भएको सन्दर्भमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी तोकिएबमोजिमको घर निर्माण नगर्ने लाभग्राहीलाई घर निर्माण सम्पन्न गर्न लगाउनु पर्दछ । सम्झौता तथा मापदण्ड बमोजिम घर निर्माण नगर्ने लाभग्राहीलाई प्राधिकरणले दिएको अनुदान सम्बन्धितबाट असुल गर्नुपर्दछ ।

प्राधिकरणबाट प्राप्त वार्षिक प्रतिवेदन २०७६।७७ अनुसार दोश्रो किस्ताको माग गर्ने लाभग्राही ६ लाख ६७ हजार ७१२ मध्ये ६ लाख ६४ हजार २३६ को मात्र प्रमाणीकरण भएकोमा प्रमाणीकरण भन्दा बढी ६ हजार ७३८ लाभग्राहीलाई र तेस्रो किस्ताको लागि प्रमाणीकरणभन्दा बढी १३ हजार ३२४ समेत २० हजार ६२ लाभग्राहीलाई रु.२ अर्ब ३४ करोड ३१ लाख भुक्तानी भएको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा प्राधिकरणले छानबिन गरी यकिन गर्नुपर्दछ ।

१६. **निजी आवास प्रबलीकरण** - भूकम्प प्रभावित निजी आवास पुनर्निर्माण अनुदान वितरण कार्यविधि, २०७३ को बुँदा ३ अन्तर्गतको अनुसूची १ मा भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त निजी आवास पुनर्निर्माण एवं प्रबलीकरण अनुदानका लागि लाभग्राही छनौट गर्न मापदण्ड सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । भूकम्पबाट आंशिक रूपमा क्षति भएका निजी आवास प्रबलीकरण गर्नुपूर्व रु.५० हजार र प्रबलीकरण कार्य सम्पन्न गरेपछि रु.५० हजार समेत रु. १ लाख अनुदान दिने व्यवस्था छ । यो वर्ष निजी आवास प्रबलीकरण अनुदान प्राप्त गर्ने लाभग्राही संख्या ७८ हजार रहेकोमा ५५ हजार लाभग्राहीसँग सम्झौता भएको छ । सम्झौतामध्ये ५४ हजार ४०९ लाभग्राहीलाई पहिलो किस्ता रु.२ अर्ब ७२ करोड ४ लाख ५० हजार भुक्तानी भएको छ । पहिलो किस्ता भुक्तानी भएका लाभग्राहीको कामको मूल्याङ्कन गरी प्रबलीकरण कार्यलाई पूर्णता दिनुपर्दछ ।
१७. **जग्गा खरिद अनुदान** - भूकम्प पीडितलाई बसोबासयोग्य जग्गा खरिदसम्बन्धी मापदण्ड, २०७४ मा अनुदान लाभग्राहीको सूचीमा सूचीकृत व्यक्तिको आफ्नो वा एकासगोलको परिवारको नाममा नेपाल राज्यभर कुनै बसोबासयोग्य जग्गा नभएमा प्राधिकरणले जग्गा खरिद गर्न रु.२ लाख उपलब्ध गराउने र उक्त रकमबाट खरिद भएको जग्गामा तीन महिना भित्र घर निर्माण गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । नमूना छनौट गरी परीक्षण गर्दा यो वर्षसम्म गोरखाका ७४ र धादिङका २१६ लाभग्राहीले जग्गा खरिद गर्न अनुदान प्राप्त गरेतापनि हालसम्म घर निर्माण शुरू गरेका छैनन् । जग्गा खरिद समेतको अनुदान प्राप्त गरेपछि लाभग्राहीले जग्गा खरिद गरे नगरेको सम्बन्धमा प्राधिकरणले अनुगमन गरेको छैन । मापदण्ड पालना गरी घर निर्माण गराउन प्राधिकरणको ध्यान जानुपर्ने देखिन्छ ।
१८. **भूमिहीन लाभग्राही** - भूकम्पबाट प्रभावित भएका भूमिहीन लाभग्राही संख्या ११ हजार २६३ पहिचान भएकोमा साविकको स्थानमा बस्न चाहने ९ हजार ९८९ र अन्यत्र स्थानान्तरण हुन चाहने १ हजार २७४ लाभग्राही रहेको देखिन्छ । यो वर्ष भूमिहीन ५४४ (४२.७० प्रतिशत) लाभग्राहीलाई रु.२ लाखका दरले जग्गा खरिद अनुदान प्रदान गरेकोमा बाँकी ७३० जनाको व्यवस्थापन हुन सकेको छैन ।
१९. **बस्ती स्थानान्तरण** - जोखिमयुक्त बस्ती स्थानान्तरण तथा पुनर्स्थापना सम्बन्धी कार्यविधि, २०७३ को बुँदा ४ मा जोखिमयुक्त बस्तीका लाभग्राहीहरू मध्येबाट कम्तीमा दश परिवार समावेश भई उपभोक्ता समिति गठन गरी सो समितिले छनौट गरेको सुरक्षित स्थानमा एकीकृत बस्ती विकास गरी बस्ती स्थानान्तरण गर्न प्रोत्साहन गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्षसम्म १ हजार १०२ बस्तीको भौगर्भिक अध्ययन सम्पन्न भएकोमा २८९ बस्तीमा ४ हजार ६८९ घरपरिवार बसोबास गरेको पाइयो । सोमध्ये ६२९

घरपरिवारलाई सार्वजनिक जग्गा उपलब्ध गराएको छ भने २ हजार ५६९ घरपरिवारलाई जग्गा प्राप्त गर्न प्रति परिवार रु.२ लाखका दरले अनुदान उपलब्ध गराएको छ । बाँकी १ हजार ४९१ घरपरिवारलाई सुरक्षित स्थानमा स्थानान्तरणको लागि जग्गा उपलब्ध गराउन सकेको छैन । उल्लिखित कार्यविधि अनुसार जोखिम बस्ती स्थानान्तरण कार्य यथाशीघ्र सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

२०. **ऋण सापटी - भूकम्पबाट प्रभावित घरपरिवारलाई आवासीय घर पुनर्निर्माणका लागि प्रदान गरिने पुनर्कर्जा कार्यविधि, २०७२** मा ऋण सुविधाको लागि काठमाडौँ उपत्यकामा रु.२५ लाख र उपत्यका बाहिर रु.१५ लाखसम्मको अधिकतम सीमा तोकिएको छ । यसरी प्रदान गरेको ऋणमा २ प्रतिशतभन्दा बढी व्याज लिन नमिल्ने र सो प्रयोजनको लागि नेपाल राष्ट्र बैङ्कले शुन्य व्याजदरमा पुनर्कर्जा सुविधा उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । प्राधिकरणबाट प्राप्त विवरणमा १८ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट २३६ भूकम्प पीडित घरपरिवारलाई रु.३ लाखका दरले रु.७ करोड ८ लाख ऋण प्रदान गरेको देखिन्छ । भूकम्प प्रभावितलाई कार्यविधिमा उल्लिखित सहूलियतपूर्ण ऋण उपलब्ध गराउन पहल गर्नुपर्दछ ।
२१. **ग्रामीण सडक तथा अन्य पूर्वाधार - एसियाली विकास बैङ्कको आर्थिक सहयोग अमेरिकी डलर ४५.३२ मिलियन र स्वीस सरकारको प्राविधिक सहयोगमा भूकम्प प्रभावित १२ जिल्लाका ७७ ग्रामीण सडकको स्तरोन्नतिका लागि १ हजार २३ किलोमिटरको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार भएकोमा ३५९ किलोमिटर सडक निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ । अन्य सडकहरूको निर्माण प्रगति सन्तोषजनक नदेखिएकोले निर्माण कार्यमा तीव्रता दिनुपर्दछ ।**
२२. **भवन निर्माण स्थगन - हरिहरभवन स्थित मन्त्री आवास परिसरमा चार भवन निर्माण गर्न रु.१३ करोड ४९ लाखमा एक निर्माण व्यवसायीसँग १८ महिनामा निर्माण सम्पन्न गर्ने गरी २०७५।२।२२ मा सम्झौता गरेकोमा २०७६।१।२५ सम्म रु.२ करोड १२ लाख भुक्तानी भएको छ । त्यसैगरी उक्त परिसरमा सुरक्षा निकायको व्यारेक निर्माण गर्न सोही निर्माण व्यवसायीसँग २०७५।४।२० मा सम्झौता गरी रु.५ करोड ११ लाख भुक्तानी भएको छ । मन्त्री आवास परिसरमा निर्माणाधीन कार्यहरू स्थगित गर्ने नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट २०७५।८।१२ मा निर्णय भएको जानकारी प्राप्त भए अनुसार सुविधाको आधारमा ठेक्का अन्त्य गर्ने सम्बन्धमा विवाद भई निर्माण व्यवसायीले सर्वोच्च अदालतमा मुद्दा दायर गरेको देखिन्छ । मन्त्रालय र प्राधिकरण बीचमा समन्वय नहुँदा नेपाल सरकारलाई थप व्ययभार पर्न गएकोले सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।**
२३. **निर्माण स्थल - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६ मा निर्माण स्थलको व्यवस्थापन नभई निर्माण कार्यको लागि खरिद प्रक्रिया अगाडि बढाउन नहुने उल्लेख छ । जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन एकाई (भवन), ललितपुरले आश्रङ्ग स्वास्थ्य चौकी निर्माण कार्यको लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.२ करोड २७ लाखमा २०७७।३।२८ मा सम्झौता गरेको देखिन्छ । सम्झौता अनुसार १५ महिनासम्ममा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्नेमा निर्माण स्थलमा जग्गाको स्वामित्व सम्बन्धी विवादका कारण निर्माण कार्य शुरू भएको छैन । त्यसैगरी विशंखुनारायण आयुर्वेद औषधालय, ललितपुरको भवन निर्माणस्थल परिवर्तन भएको कारणबाट नक्शा संशोधन गर्नु परेकोले निर्माण कार्य प्रारम्भ गरेको देखिएन । यसले गर्दा निर्माण कार्यमा ढिलाइ भई लाभग्राहीले सेवा लिनबाट वञ्चित हुनुपरेको छ । निर्माणस्थल यकिन गरेर मात्र ठेक्का बन्दोबस्त गर्नुपर्दछ ।**

२४. **मूल्य समायोजन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५ बमोजिम खरिद सम्झौतामा अन्य व्यवस्था भएकोमा बाहेक १२ महिनाभन्दा बढी अवधिको खरिद सम्झौता कार्यान्वयन गर्ने क्रममा मूल्य समायोजन गर्न सक्ने व्यवस्था छ । खरिद सम्झौताअनुसार बिल अफ क्वान्टिटीको प्रोभिजनल सम आइटममा मूल्य समायोजन दिन नमिल्नेमा जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन एकाई (भवन) सिन्धुपाल्चोकले रु.९ लाख र केन्द्रीय आयोजना कार्यान्वयन एकाई (भवन) बबरमहलले रु.१४ लाख समेत रु. २३ लाख प्रोभिजनल समको भुक्तानीमा समेत मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएकोले सो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
२५. **कार्यविधिको पालना** - भूकम्पबाट प्रभावित संरचनाको पुनर्निर्माण सम्बन्धी सार्वजनिक खरिद कार्यविधि, २०७२ मा दुई करोड रूपैयाँसम्मको लागत अनुमान भएको सामुदायिक विद्यालय, सामुदायिक स्वास्थ्य केन्द्र, स्थानीय प्रहरी चौकी, गाउँपालिका वा नगरपालिकाको भवन जस्ता सार्वजनिक महत्वका स्थानीय पूर्वाधारको निर्माण गर्दा उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायबाट गराउन सकिने व्यवस्था छ । जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन एकाई (भवन) भक्तपुरले एकीकृत बस्ती विकास कार्यक्रमअन्तर्गतका पूर्वाधार निर्माण कार्यलाई टुक्रा गराई आठ उपभोक्ता समितिमार्फत कार्य गराई रु.१० करोड ३० लाख भुक्तानी गरेको छ । उक्त निर्माण कार्यको सामाजिक लेखापरीक्षणसमेत गराएको छैन । कार्यविधिमा उल्लेख भएको क्षेत्रका काम उपभोक्ता समितिमार्फत गराएको नियमसम्मत नदेखिएकोले कार्यविधि विपरीत कार्य गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
२६. **भेरिएसन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५४ र नियमावली, २०६४ को नियम ११८ मा भेरिएसन सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- २६.१. राष्ट्रपति भवन प्रबलीकरणको लागि डिजाइन, लागत अनुमान, निर्माण सुपरभिजन लगायतका कार्यको लागि एक परामर्शदातासँग २०७३।८।१९ मा रु.२ करोड ९९ लाखको सम्झौता भएकोमा डिजाइन र खरिद प्रक्रियासम्मको कामको लागि यो वर्षसम्म रु.१ करोड १४ लाख भुक्तानी भएको छ । प्रबलीकरण कार्यको सुरुवात नै नभएको अवस्थामा प्राधिकरणको सचिवस्तरीय निर्णयबाट पुनः डिजाइन कार्यका लागि २०७५।११।२६ मा रु.६९ लाख (२३.११ प्रतिशत) को भेरिएसन आदेश स्वीकृत गरी लागत अनुमान रु.३ करोड ६८ लाख कायम गरेको देखिन्छ । लामो समयसम्म निर्माण कार्य शुरू नभएको र कार्यविधिमा २० प्रतिशतसम्म मात्र भेरिएसन थप गर्न पाउने व्यवस्था विपरीत तोकिएको सीमाभन्दा बढीको भेरिएसन स्वीकृत गरेको नियमसम्मत देखिएन । पुनर्निर्माण प्रबलीकरणको कार्य समेत अगाडि नबढेकोले नेपाल सरकारलाई थप आर्थिक व्ययभार पर्ने देखिन्छ ।
- २६.२. यो वर्ष ४५ निर्माण कार्यमा रु.७ अर्ब ५२ करोड ३१ लाख ८२ हजारको सम्झौता भएकोमा भेरिएसन आदेशबाट रु.६४ करोड ३५ लाख ९५ हजार थप भएको छ । एकाईले परामर्शदाताले पेश गरेको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदनमा उल्लेख गरेको परिमाणको निर्माण कार्यका लागि सम्झौता गरेकोमा कार्यान्वयनको क्रममा परामर्शदाताले सिफारिस गरेको कामको परिमाणमा कार्यालयबाट भेरिएसन आदेश स्वीकृत भएको छ । कामको परिणाम थप गर्नुपर्ने पर्याप्त पुष्ट्याई बेगर भेरिएसन आदेश स्वीकृत गर्नु मनासिब देखिएन । भेरिएसन स्पष्ट र औचित्यपूर्ण हुनुपर्दछ ।
२७. **परामर्श सेवाको लागत** - विकास सहायता नीति, २०७१ मा सहायताको बेष्ट भ्यालु फर मनी हासिल गर्न देशमा जनशक्ति उपलब्ध हुन नसकेको अवस्थामा मात्रै अन्तराष्ट्रिय परामर्श सेवा लिइने र त्यस्तो सेवाको खर्च सकेसम्म न्यून हुनुपर्ने उल्लेख छ । नेपाल सरकार र जाइकाबीच भएको ऋण सम्झौतामा

भूकम्प प्रभावित जिल्लाहरू ललितपुर, धादिङ, रसुवा, नुवाकोट, गोरखा र मकवानपुरमा निर्माण हुने विद्यालय भवनको डिजाइन र निर्माण सुपरिवेक्षण, अनुगमन कार्यका लागि दुई पक्षबीच २१ डिसेम्बर २०१५ मा जापानी येन १४ अर्बको सहायता सम्झौता भई हालसम्म भवन निर्माण तथा मेशिन खरिदमा रु. ८ अर्ब ४ करोड १६ लाख ७६ हजार खर्च भएको छ । त्यसैगरी परामर्श सेवामा रु. १ अर्ब १५ करोड ७८ लाख ४९ हजार र निर्माण अवधिको ब्याजमा रु. ९ लाख २१ हजार गरी रु. ९ अर्ब २० करोड ४ लाख ४६ हजार (६५.७२) प्रतिशत खर्च भएको छ । नेपाल सरकारले त्यस्ता सहायता परिचालन एवं कार्यमा विदेशी परामर्शदाताको वास्तविक आवश्यकता पहिचान गरी पर्याप्त विश्लेषणका आधारमा मात्र परामर्शदाताको सेवा लिनुपर्दछ ।

२८. **पुरस्कार** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२६ (१) मा खरिद सम्झौतामा तोकिएको अवधि भन्दा अघि काम सम्पन्न गर्ने निर्माण व्यवसायीलाई सार्वजनिक निकायले पुरस्कार दिन सक्ने व्यवस्था रहेको छ । प्राधिकरणले २ निर्माण व्यवसायीलाई पुरस्कार उपलब्ध गराएकोमा निम्नानुसार देखिएको छः

२८.१. मकवानपुर जिल्लामा १२ सामुदायिक विद्यालय निर्माण गर्न रु. ५९ करोड ५७ लाख ५१ हजार मा १३ महिना देखि २१ महिना भित्र सम्पन्न गर्ने गरी २०७५।६।१ मा निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता भएको देखिन्छ । सो निर्माण कार्य ७२ देखि २६६ दिन अगाडि नै सम्पन्न गरेको उल्लेख गरी आयोजना कार्यान्वयन एकाईले रु. २ करोड ७८ लाख ५१ हजार पुरस्कार उपलब्ध गराएकोमा सबै विद्यालयमा कार्य परिमाण बढेको उल्लेख गरी कार्य सम्पन्न गरेपछि २०७७।३।३१ मा भेरिएसन आदेश जारी भएको छ ।

२८.२. ललितपुरमा ३ विद्यालय निर्माण गर्न रु. १२ करोड ८१ लाख ७१ हजारमा १३ महिना देखि १५ महिनाभित्र कार्य सम्पन्न गर्ने गरी २०७५।१।२ मा सम्झौता भएकोमा निर्माण कार्य न्यूनतम ३५ दिन अगाडि नै सम्पन्न गरेको जनाई रु. ९ लाख ९ हजार पुरस्कार उपलब्ध गराएपछि पुनः विद्यालयहरूमा काम बढेको उल्लेख गरी २०७६।६।१५ मा भेरिएसन आदेश जारी भएको छ । कार्य सम्पन्न भएको उल्लेख गरी पुरस्कार दिएपछि निर्माण कार्यको भेरिएसन आदेश जारी गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

२९. **बढी भुक्तानी** - राष्ट्रिय पुर्ननिर्माण प्राधिकरणद्वारा विद्यालय भवन निर्माण गर्दा पश्चिम नवलपरासी जिल्लाको माटोको प्रकृति मिडियम रहेको उल्लेख गरी डिजाइन स्वीकृत भएकोमा सफ्ट प्रकृति फाउन्डेसन वर्कको लागत अनुमान बढी तयार भई सोबमोजिम बढी भुक्तानी दिएको पाइयो । यसवर्ष कार्यसम्पन्न भएका २०७५।७६ का एक तल्ले ४ कोठे चार विद्यालय प्रति विद्यालय रु. २ लाख ५५ हजारका दरले रु. १० लाख २० हजार र दुई तल्ले चार कोठे १४ विद्यालयलाई प्रति विद्यालय रु. १ लाख १५ हजारका दरले रु. १६ लाख १० हजार गरी रु. २६ लाख ३० हजार बढी भुक्तानी दिएको देखिन्छ । बढी भुक्तानी भएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

३०. **जग्गा प्राप्ति** - भूकम्प पीडितलाई बसोबासयोग्य जग्गा खरिद सम्बन्धी मापदण्ड, २०७४ को बुँदा नं. १० मा प्राधिकरणबाट स्वीकृत भएको पत्र बमोजिम लिखतको प्रतिलिपी र जग्गाधनी प्रमाण पुर्जाको प्रतिलिपीको आधारमा दुई लाख रुपैयाँमा नबढ्ने गरी लिखत मूल्य बराबरको रकम अनुदानको रूपमा भुक्तानी हुने व्यवस्था छ । सिन्धुपाल्चोक, रसुवा, गोरखा लगायत १२ जिल्लाका यो वर्ष सम्म पहिचान

भएका ७ हजार २६ लाभग्राहीलाई रु.१ अर्ब १० करोड ८३ लाख ९० हजार अनुदान दिने लक्ष्य रहेकोमा ५ हजार ६४ लाभग्राहीलाई रु.८२ करोड ७७ लाख ९१ हजार भुक्तानी दिएको छ । जग्गाको स्वामित्व लाभग्राहीको नाममा आए नआएको तथा अनुदानको उपयोग सम्बन्धमा अनुगमन गरी अभिलेख राखेको पाइएन । आयोजनाले अनुदान दिएको जग्गाको स्वामित्व र सोको उपयोग सम्बन्धमा अभिलेख राखी अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

३१. **सवारीसाधन भाडा** - सार्वजनिक लेखा समितिको २०६९।१।८ को निर्णय अनुसार निर्माण कार्यको बिल अफ क्वान्टिटीमा सवारीसाधन तथा मेशिनरी औजार, सामान खरिद तथा भाडा समावेश गरी ठेक्का सम्झौता गर्न नपाइने उल्लेख छ । जिल्ला आयोजना कार्यान्वयन एकाई, ललितपुरले सम्झौताको बिल अफ क्वान्टिटीमा सवारीसाधन भाडा रु.३३ लाख ३२ हजार र सिन्धुलीले रु.४८ लाख ८३ हजार भुक्तानी दिनेगरी सम्झौता भएकोमा भेरिएसनबाट थप गरी रु.५२ लाख ७६ हजार भुक्तानी गरेको देखियो । यसरी लेखा समितिको निर्णय विपरित बिल अफ क्वान्टिटीमा सवारीसाधनको भाडा राखी सम्झौता गरी भुक्तानी गर्नु नियमसम्मत देखिएन ।
३२. **निर्माण कार्यमा ढिलाइ** - आयोजना कार्यालय, लमजुडले अन्नपूर्ण गाउँपालिकामा २० मिटर लम्बाइ को मोटरबल पुल निर्माणको लागि केन्द्रीय आयोजना कार्यान्वयन एकाईले परामर्शदाताले तयार गरेको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदनका आधारमा एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.२ करोड ८१ लाख २० हजारमा २०७८।४।२४ भित्र कार्य सम्पन्न गर्ने गरी सम्झौता भएको छ । स्वीकृत भएको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदनमा उल्लेख भएबमोजिम २० मिटर लम्बाईले नपुग हुने देखिएकोले पुल निर्माण गर्न नसकिने व्यहोरा आयोजना कार्यान्वयन एकाईलाई २०७६।१०।२९ मा जानकारी गराएको छ । परामर्शदाताले त्रुटिपूर्ण डिजाइन गरेकोले पुल निर्माण कार्यमा अवरोध आएको देखियो । यस सम्बन्धमा परामर्शदातालाई जिम्मेवार बनाई निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

राजस्व अनुसन्धान विभाग

कर तथा गैरकर राजस्व चुहावट एवं आर्थिक अपराधको अनुसन्धान तथा नियन्त्रण, विदेशी विनिमयको अवैध ओसारपसार तथा अपचलनको अनुसन्धान गरी मुद्दा दायर गर्ने, राजस्व प्रशासनको सुधार तथा प्रभावकारिताका लागि नीतिगत सुझाव दिन विभागको स्थापना भएको हो । विभाग र अन्तर्गत ४ कार्यालयमा विभिन्न सेवा, पद र श्रेणीको १३५ दरबन्दी रहेको छ ।

३३. **उजुरी र फर्स्यौट स्थिति** - राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ अनुसार राजस्व चुहावट सम्बन्धी उजुरी एवं सूचनाहरूको अनुसन्धान तहकिकात गरी मुद्दा दायर गर्ने वा सम्बन्धित निकायलाई लेखी पठाई कारबाही टुङ्गो लगाउने व्यवस्था छ । यो वर्ष प्राप्त ४७७ मध्ये १७८ उजुरी फर्स्यौट गरी अन्य निकायमा लेखी पठाएको र ९६ उजुरीमा अनुसन्धान गरी मुद्दा दर्ता गराएको छ । उक्त मुद्दामा ३१६ जनालाई प्रतिवादी बनाई रु.१५ अर्ब ५९ करोड ७१ लाख बिगो माग दावी गरेको छ । प्राप्त उजुरीमध्ये १२१ को सामान्य प्रक्रियाबाट टुङ्गो लगाए तापनि ८२ को कारबाही गरी टुङ्गो लगाउन बाँकी रहेको छ । समयमै अनुसन्धान गरी उजुरी फर्स्यौट गर्नेतर्फ ध्यान जानुपर्दछ ।

सम्पत्ति शुद्धीकरण अनुसन्धान विभाग

अपराधजन्य कार्यबाट प्राप्त सम्पत्ति तथा आतङ्कवादी क्रियाकलापमा वित्तीय लगानी गर्ने कार्यलाई निवारण गर्न सम्पत्ति शुद्धीकरण (मनि लाउन्डरिङ्ग) निवारण ऐन, २०६४ अन्तर्गत २०६८ मा विभागको स्थापना भएको हो । विभागमा ६८ जनाको दरबन्दी रहेकोमा ३८ जनाको पदपूर्ति भई कार्यसञ्चालन हुँदै आएको छ ।

३४. **कार्यसम्पादन** - यो वर्ष विभिन्न सरोकारवाला निकाय र व्यक्तिबाट २४८ उजुरी परेकोमा प्रारम्भिक जाँचबुझ अधिकृत तोकिएको छानबिन गर्दा २३ उजुरी अनुसन्धानमा लगेको देखिन्छ । अनुसन्धान गरेको उजुरीमध्ये १० को अदालतमा मुद्दा दायर गरेको छ । उजुरीमध्ये १६ उजुरी अन्य निकायको कार्यक्षेत्रमा परेकोले सोही निकायमा पठाइएको छ ।

विभाग स्थापना पश्चात् हालसम्म २ हजार १६३ उजुरी परेकोमा प्रारम्भिक जाँचबुझ पश्चात् २२३ उजुरी अनुसन्धानमा रहेकोमा ६१ उजुरीको मुद्दा दायर भएको छ । विशेष अदालतबाट फैसला भएका ४४ मुद्दामध्ये विभागको मागदावीबमोजिम पूर्ण तथा आंशिक रूपमा ३९ मुद्दामा फैसला भएको छ । उजुरी छानबिन र कारवाहीमा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ ।

राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र

भ्रष्टाचार निवारण ऐन, २०५९ बमोजिम स्थापित राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्रले भ्रष्टाचार नियन्त्रणको लागि निरोधात्मक र प्रवर्द्धनात्मक कार्य अन्तर्गत भ्रष्टाचार विरुद्धमा जनचेतना अभिवृद्धि, सामुदायिक शिक्षा र सदाचार प्रवर्द्धन, सम्पत्ति विवरणको अनुगमन एवं निर्माण कार्यको प्राविधिक परीक्षण लगायतको कार्य गरेको छ । केन्द्रमा विभिन्न सेवा, समूह र श्रेणीका १४७ कर्मचारीको दरबन्दी रहेको छ ।

३५. **उजुरी र फर्स्यौट** - केन्द्रले गत वर्ष जिम्मेवारी सारेका ४६० उजुरी र यो वर्ष दर्ता ७१५ समेत १ हजार १७५ उजुरीमध्ये यो वर्ष ७८१ उजुरी फर्स्यौट गरी ३९४ उजुरी आगामी वर्षलाई जिम्मेवारी सारेको छ । उजुरी सम्बन्धमा सूचना संकलन, सम्बन्धित निकायबाट जवाफ प्राप्त एवं अनुगमन गरी सुधारको लागि लेखी पठाउने गरेतापनि सुधार भए नभएको सम्बन्धमा अभिलेख राखी अनुगमन हुने गरेको देखिएन । केन्द्रमा प्राप्त उजुरीहरू छानबिन गरी फर्स्यौट गर्नुपर्दछ ।

३६. **प्राविधिक परीक्षण** - राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र (कार्य सञ्चालन) नियमावली, २०६५ को नियम १३ मा केन्द्रले सरकारी कार्यालय वा सार्वजनिक संस्थाबाट निर्माण वा सञ्चालन गरिने आयोजनाको आवश्यकतानुसार प्राविधिक परीक्षण गर्ने र नियम १४ मा परीक्षण गर्ने विषयको व्यवस्था छ । निर्माण कार्यमा प्रयोग हुने निर्माण सामग्रीहरू तथा निर्माण कार्य सम्पन्न भएका वस्तु (जस्तै: पुल, नहर, भवन आदि) को गुणस्तर परीक्षण गरी गुणस्तर कायम गर्ने प्रमुख उद्देश्यकासाथ केन्द्रले आफैँ प्राविधिक परीक्षण प्रयोगशालाको स्थापना र सञ्चालन गरेको छ । यो वर्ष राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरूमध्ये विभिन्न १६ आयोजना तथा अन्य बाहेक सडक, खानेपानी तथा सरसफाई, ऊर्जा, सिँचाई, विद्युत, दूरसञ्चार, भवनलगायत १० आयोजनाको र समुदाय व्यवस्थित सिञ्चित कृषि क्षेत्र आयोजना अन्तर्गत सिँचाई विभागद्वारा सञ्चालित ४ सिँचाई आयोजनाको प्राविधिक परीक्षण गरेको छ । यो वर्ष ३० समेत हालसम्म ८६३ विभिन्न आयोजनाको प्राविधिक परीक्षण गरी कायम गर्न सम्बन्धित निकाय र आयोजनालाई सुझाव दिने गरेको छ । प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएका त्रुटि एवं अपरिपालना सुधार गर्न सम्बन्धित निकायहरूलाई निर्देशन दिने गरिए तापनि ती निर्देशनको पालना भए नभएको सम्बन्धमा

केन्द्रले कुनै अनुगमन गरेको छैन । प्राविधिक परीक्षणको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएका सुझाव कार्यान्वयन गरी प्राविधिक त्रुटि सच्याउन, पुनः सोही आयोजना वा निकायमा त्यस्ता प्रकृतिका त्रुटि दोहोरिन नदिन जिम्मेवार आयोजना र पदाधिकारीलाई कारबाही गर्ने कानुनी आधार तथा अनुगमन संयन्त्रको विकास गर्नुपर्दछ ।

सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय

सार्वजनिक निकायबाट हुने खरिद कार्यको अनुगमन, नियमन र सार्वजनिक खरिद प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्न सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ बमोजिम २०६४।५।३ मा यस कार्यालयको स्थापना भएको हो । कार्यालयमा विभिन्न सेवा, समूह र श्रेणीका ४८ कर्मचारीको दरबन्दी रहेको छ ।

३७. **कालो सूची** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६३ मा बोलपत्रदाता, प्रस्तावदाता, परामर्शदाता, सेवाप्रदायक, आपूर्तिकर्ता, निर्माण व्यवसायी वा अन्य व्यक्ति, फर्म, संस्था वा कम्पनीलाई निजको कार्यको गम्भीरताको आधारमा कार्यालयले एकदेखि तीन वर्षसम्म कालो सूचीमा राख्ने र फुकुवा गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष कार्यालयले ५४ ठेक्कामा ४७ सेवा प्रदायक व्यवसायीलाई सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६३(१) ग बमोजिम कालोसूचीमा राख्ने निर्णय गरी सार्वजनिक सूचना जारी गरेको छ । सो कालो सूचीमा रहेका मध्ये सिभिल वर्क सम्बन्धी ३८ निर्माण व्यवसायी र ९ आपूर्तिक रहेका छन् । कार्यालयले यो वर्षसम्म ३६४ निर्माण व्यवसायी तथा आपूर्तिकहरूलाई कालो सूचीमा राख्ने निर्णय गरी सार्वजनिक सूचना जारी भएको छ ।
३८. **राय परामर्श** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ मा सार्वजनिक खरिदका विषयमा सार्वजनिक निकायले राय माग गरेमा राय परामर्श दिनुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यालयले यो वर्ष ११९ समेत १ हजार ३९० राय परामर्श दिएको छ । राय परामर्श दिएका विषयमा अन्य निकायलाई जानकारी नहुँदा राय परामर्शका विषयहरू दोहोरिँदै आएको देखिन्छ । राय परामर्श दिए पश्चात सम्बन्धित निकायले राय परामर्श कार्यान्वयन गरेको अनुगमन गरी विवरण तयार गरेको देखिएन ।
३९. **सम्झौता कार्यान्वयन** - यस कार्यालयअन्तर्गतको एकीकृत सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन सुधार आयोजना र इटालीमा रहेको एक अन्तर्राष्ट्रिय तालिम केन्द्रबीच २०७६।३।२ मा वार्ताद्वारा यस कार्यालयका कर्मचारी तथा सडक, सिँचाइ, स्वास्थ्य, खानेपानी सेवाअन्तर्गतका कर्मचारीलाई दुई वर्षभित्र तालिम प्रदान गर्न अमेरिकी डलर १६ लाख ४७ हजार १५१ को सम्झौता भएको छ । उक्त संस्थालाई यो वर्ष प्रथम किस्ता ३ लाख २९ हजार ४३० अमेरिकी डलरको रु.३ करोड ७४ लाख २७ हजार र दोस्रो किस्ता अमेरिकी डलर १ लाख ६१ हजार ७०५ को रु.१ करोड ९८ लाख २८ हजार समेत रु.५ करोड ७२ लाख ५५ हजार भुक्तानी भएको छ । उक्त संस्थाले इटालीमा ३० कर्मचारीलाई तालिम उपलब्ध गराउने उल्लेख भएकोमा ७ कर्मचारीलाई मात्र तालिममा दिएको छ । लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिल गर्नुपर्दछ ।
४०. **कार्यसम्पादन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६५ तथा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४४ मा सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयको काम, कर्तव्य र अधिकार उल्लेख गरेको छ । कार्यालयलाई तोकिएको कार्यमध्ये टर्न की इन्जिनियरिङ प्रोक्चोरमेण्ट कन्ट्र्याक्ट, संरचनागत वा इकाई दर सम्झौता र व्यवस्थापन सम्झौतासम्बन्धी निर्देशिका तथा कार्यविधि, प्राविधिक मार्गदर्शन र

बोलपत्र सम्बन्धी कागजात तयारी, निर्माण व्यवसायी र आपूर्तिकर्ता परामर्शदाता तथा सेवा प्रदायकको खरिदसम्बन्धी योग्यता र अनुभवको तयारी, केन्द्रीय डाटा बैङ्कको स्थापना गरी खरिद सम्झौता कार्यान्वयन सम्बन्धी कार्य सम्पादनको अभिलेख राख्ने, खरिद विधि तथा खरिद सम्झौताका प्रकारअनुसार नमूना बोलपत्रसम्बन्धी कागजात तथा नमूना सम्झौता सम्बन्धी कागजात जारी, डिजाइन, निर्माण सम्झौता सम्बन्धी कागजात जारी, खरिद विज्ञ प्रमाणीकरण गर्ने गराउने लगायतका कार्यसम्पादन गर्न सकेको देखिएन । तोकिएका कार्य सम्पादन गर्नुपर्दछ ।

४१. **विद्युतीय खरिद प्रणाली** - विद्युतीय सरकारी खरिद प्रणाली (ई.जी.पी.) को स्तरोन्नति गर्न एक अन्तर्राष्ट्रिय परामर्शदातासँग २०७६।२।७ मा रु.४ करोड ४ लाख ४२ हजारको सम्झौता भएको र सम्झौता अवधि २ वर्ष रहेको छ । उक्त परामर्शदातालाई यो वर्षसम्म रु.२ करोड १३ लाख ६५ हजार भुक्तानी भएको छ । सम्झौताको म्याद समाप्त भैसके तापनि कार्यसम्पन्न भएको छैन । सम्झौताबमोजिम कार्यसम्पन्न गराउनुपर्दछ ।

४२. **नियमावली संशोधन** - खरिद कानूनलाई समयानुकूल बनाउन सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ मा २०७६।१।३० देखि २०७६।९।४ सम्म चार पटक संशोधन भएको र चारै पटक नियम १२० मा रहेको म्याद थप सम्बन्धी व्यवस्थामा संशोधन भएको छ । संशोधन पूर्व खरिद सम्झौताको म्याद थप गर्ने अधिकार विभागीय प्रमुखलाई असीमित रहेकोमा २०७६।१।३० मा सम्झौताको २५ प्रतिशतसम्म विभागीय प्रमुखले र सोभन्दा बढी शुरू सम्झौताको पचास प्रतिशतभन्दा नबढ्ने गरी सचिवले म्याद थप गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ । छैटौँ संशोधन भएको एक महिना नबित्दै २०७६।२।२३ मा भएको सातौँ संशोधनले शुरू सम्झौताको २५ प्रतिशत म्याद थप भई कार्य सम्पन्न नभएका सम्झौताको हकमा मन्त्रालयको सचिवले बढीमा एक वर्ष म्याद थप गर्नसक्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । यसैगरी २०७६।४।१६ मा भएको आठौँ संशोधनले २०७६।२।२३ अघि खरिद सम्झौता भई कार्य सम्पन्न हुन नसकी मन्त्रालय वा निकायका विशिष्ट श्रेणीका अधिकारीले एक वर्ष म्याद थप गरेको अवधिमा समेत कार्यसम्पन्न नभएमा कार्य सम्पादन जमानत वा धरौटी जफत गरिने र त्यसरी काम सम्पन्न नभएका कारण हुन गएको हानि नोक्सानी समेत असुल उपर गरी कालो सूचीमा राख्न कारवाही गरिने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । पुनः २०७६।९।१४ मा नवौँ संशोधन गरी आठौँ संशोधनको आधारमा गरेको म्याद थपको अवधिमा समेत विशेष परिस्थिति वा अन्य मनासिव कारणले सम्झौताबमोजिमको काम सम्पन्न हुन नसकेमा सार्वजनिक निकायलाई थप आर्थिक भार नपर्ने गरी नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्ले आवश्यक म्याद थप गर्नसक्ने व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी २०७७।१।१५ मा दशौँ संशोधन गरी संशोधन मितिभन्दा अगाडि म्याद समाप्त भई समयमै म्याद थपको लागि निवेदन दिन नसकेको निर्माण व्यवसायीलाई एक्काईस दिनभित्र म्याद थपको निवेदन दिन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । यसरी छोटो समयमै नियमावलीको एउटै प्रावधानमा पटक पटक संशोधन गरेको देखिँदा पर्याप्त अध्ययन विश्लेषण नगरी कानून संशोधन हुने गरेको देखिन्छ ।

४३. **बोलपत्र सम्बन्धी कागजात** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ बमोजिम सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले विभिन्न खरिद विधिसँग सम्बन्धित बोलपत्रसम्बन्धी कागजात तयार गरेको भए तापनि डिजाइन एण्ड बिल्ट, इन्जिनियरिङ प्रोक्चोरमेन्ट कन्स्ट्रक्सन, फ्रेमवर्क एग्रीमेन्ट, क्याटलग शपिङसम्बन्धी कागजातको नमूना तयार नगरेका कारण उल्लिखित विधिहरू प्रभावकारी रूपमा प्रयोगमा ल्याउन नसकिएको व्यहोरा विगतको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरे तापनि सुधार गरेको देखिएन । तसर्थ कार्यालयले

यी विषयमा सुधार गरी हाल लागू भैरहेका बोलपत्रसम्बन्धी कागजातको पूर्ण प्रयोग भए नभएको सम्बन्धमा समेत अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

४४. **सोझै खरिदको अनुगमन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८(क)४ र नियमावली २०६४ को नियम ८५ मा निर्माण कार्य, मालसामान र परामर्श सेवा रु.५ लाखसम्म र औषधिजन्य सामान रु.२० लाखसम्मको खरिद कार्य गर्न सोझै मिल्ने व्यवस्था छ । विभिन्न मन्त्रालय, कार्यालयहरूले उक्त सीमाभन्दा बढीको कामसमेत टुक्रा गरी पटक पटक खरिद गर्ने गरेकोले खरिद कार्यको ठूलो हिस्सा सोझै खरिदबाट हुने गरेको देखिन्छ । सार्वजनिक खरिदमा सोझै खरिद कार्यलाई सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले अनुगमन, सुपरिवेक्षण गरी कमी कमजोरी सुधार गर्न निर्देशन दिई पारदर्शिता तथा मितव्ययिता कायम गर्न पहल गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

४५. **कानुनको पालना** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ र नियमावली २०६४ अनुसार सार्वजनिक निकायले खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । सोअनुसार खरिद विधि छनौट, बोलपत्र निष्काशन, बोलपत्रका शर्त, बोलपत्र छनौट लगायतका विषयमा वेला बेलामा विवाद हुने गरेको देखिन्छ । खरिद विधि छनौट गर्दा प्रतिस्पर्धा सिमित हुने किसिमले गर्ने गरेको, बोलपत्रका शर्तहरू अस्वाभाविक बनाई सीमित व्यवसायीलाई मात्र प्रतिस्पर्धामा भाग लिन मिल्ने बनाइएको, बोलपत्र मूल्याङ्कनमा पेस गरेका कागजातको विश्लेषण नगरेको, खरिद सम्झौता, कार्य सम्पादन जमानत, पेस्की, म्याद थप, पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति, मूल्य समायोजन, भेरिएसन स्वीकृति लगायतका विषय विवादित हुँदै आएका छन् । सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले यस्ता विवादको कानुनी निरूपणका लागि पर्याप्त अनुगमन गर्ने, निर्देशन दिने र प्रतिस्पर्धी, मितव्ययी र गुणस्तरीय निर्माण कार्यका लागि आफ्नो उपस्थितिलाई बलियो बनाई सार्वजनिक खरिद ऐन नियमको पूर्ण पालनामा जोड दिनुपर्दछ ।

४६. **खरिद सम्झौता पालनाको अनुगमन** - सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले सार्वजनिक खरिद नियमावलीको नियम १४४ बमोजिम आफ्नो काम कर्तव्य र अधिकार निर्वाह गर्नुपर्दछ । नियमावलीले कार्यालयलाई सार्वजनिक निकायबाट भएका खरिद सम्झौता लिई सोको अनुगमन गर्ने, खरिद कारबाहीलाई सरल र सहज बनाउने, खरिद सम्झौताका शर्तको पालनामा भएका कमजोरी औल्याई खरिद कार्यलाई पारदर्शी बनाई खरिद कार्य सम्पादन गराउने भूमिका प्रदान गरेको छ । कार्यालयले सोअनुसार खरिद सम्झौताको पालनामा आउने विवादको निरूपण गर्दै खरिद सम्झौताको पालनालाई प्रभावकारी बनाई खरिद कार्य मितव्ययी, पारदर्शी र समय सीमाभित्र सम्पन्न गर्न सक्नेगरी प्रभावकारी बनाउन विशेष जोड दिनुपर्दछ ।

गरिबी निवारण कोष

गरिब, महिला, दलित र जनजातिलाई अधिकतम मात्रामा परिचालन गर्दै मागमा आधारित कार्यक्रममा प्रत्यक्ष लगानी मार्फत गरिबी निवारण गर्ने उद्देश्यले ६४ जिल्लामा कार्यक्रम सञ्चालन भएको छ । कोषको यस वर्ष रु.१ करोड ६३ लाख ५३ हजारसमेत हालसम्म रु.२६ अर्ब ३६ करोड ६४ लाख ३ हजार खर्च भैसकेको छ ।

४७. **घुम्ती कोष** - कोषको कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०६७ मा कोषबाट आय आर्जनका क्रियाकलापको लागि निकासा भएको रकम घुम्ती कोषको रूपमा परिचालन गर्नुपर्ने व्यवस्थाअनुसार ३२ हजार २७६

सामुदायिक संस्थाले प्राप्त अनुदान र संस्थाका सदस्यको योगदानसमेत रु.१३ अर्ब ३७ करोड ८७ लाख ८३ हजार रहेकोमा सो रकम परिचालन गरी बढे बढाएको रकमसमेत कोषमा रु.१९ अर्ब मौज्दात रहेको छ । नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को २०७७।७।२५ को निर्णयअनुसार गरिबी निवारण कोषको पुनःसंरचनाको लागि स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएको देखिन्छ । सो निर्णय अनुसार कोषको रकम हस्तान्तरण भएका स्थानीय तहअनुसारको अभिलेख अद्यावधिक गर्नुका साथै रकमको परिचालनको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

४८. **अधुरा आयोजना** - गरिबी निवारण कोषको पुनर्संरचनाका लागि स्वीकृत कार्य योजनामा कोषले सञ्चालन गरेका पूर्वाधार विकास आयोजनाहरू सम्पन्न गर्न प्राथमिकता दिने उल्लेख गरेको छ । विभिन्न जिल्लाहरूमा पूर्वाधार निर्माणका कार्यहरू सडक, खानेपानी, भवन निर्माण, सिँचाई आयोजना, कल्भर्ट निर्माण, माईक्रो हाइड्रो पावरलगायतका आयोजनाहरूमा रु.९६ करोड ३५ लाख ४४ हजार खर्च भएकोमा तीमध्ये ७३५ आयोजना अधुरो अवस्थामा रहेका छन् । सम्पन्न नभएका आयोजना तथा कार्यक्रमहरू स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएका छन् । हस्तान्तरित आयोजना तथा कार्यक्रमहरूको लागि स्रोत सुनिश्चितता कायम गरी अभिलेख राख्ने तथा अनुगमन गर्ने संयन्त्रको विकास गर्नुपर्दछ ।

लगानी बोर्डको कार्यालय

स्वदेशी वा विदेशी स्रोतको परिचालन गरी पूर्वाधार संरचनाको निर्माण तथा सेवा क्षेत्रको विकास गरी लगानी प्रवर्द्धन गर्ने कार्यसम्पादनको लागि सार्वजनिक-निजी साझेदारी तथा लगानी ऐन, २०७५ बमोजिम कार्यालयको स्थापना भएको हो । यो वर्ष बोर्डमा रु.५० करोड ४० लाख विनियोजन भएकोमा रु.४ करोड २ लाख ३३ हजार खर्च भएको छ ।

४९. **वार्षिक कार्यक्रम तथा प्रगति** - बोर्डबाट स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रममा लगानी सम्मलेन २०१९ मा समावेश गरिएका ५० आयोजनाको अध्ययन मूल्याङ्कन तथा अनुगमन परियोजनाको समझदारी पत्र एवं लगानी सम्झौता गर्ने, विभिन्न कार्यविधि, निर्देशिका एवं मापदण्ड तर्जुमा गर्ने, सार्वजनिक निजी साझेदारी सम्बन्धी असल अभ्यासको अध्ययन गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने तथा एकल बिन्दु सेवा केन्द्र स्थापना गरी सञ्चालन गर्ने, सार्वजनिक-निजी साझेदारी एकाई स्थापना, ठूलो क्षमताको एक सम्मेलन केन्द्र स्थापनासम्बन्धी परियोजना विकास तथा बजारीकरण, लगानी दिवस आयोजना गर्ने, ह्यासिन नारायणी सिमेन्ट उद्योग स्थापनामा सहजीकरण तथा अनुगमन गर्ने, मुक्तिनाथ केवलकार परियोजना सहजीकरण तथा अनुगमन र तमोर जलविद्युत आयोजनाको निर्माणकर्ता छनौट गर्ने लगायतका कार्य उल्लेख गरेकोमा ती कामहरू सम्पादन भएको देखिएन । तोकिएका कार्यक्रम सञ्चालन नगरी तलब भत्ता लगायतका प्रशासनिक कार्यमा भएको खर्चसमेत औचित्यपूर्ण देखिएन । लगानी बोर्डको उद्देश्यअनुरूप कार्यसञ्चालन हुनुपर्दछ । अन्यथा हालको संरचनामा पुनरावलोकन गरिनुपर्दछ ।
५०. **आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३१ मा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागु गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यालयले यस्तो प्रणाली तयार गरी लागु गरेको पाइएन । बोर्डबाट आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली स्वीकृत गरी लागू गर्नुपर्दछ ।

अन्य संस्था

नेपाल ट्रष्टको कार्यालय

राजा वीरेन्द्र, रानी ऐश्वर्य र निजहरूको परिवारको देहावसान हुँदाका बखत निजहरूको नाममा रहेको र हक पुग्ने सम्पत्तिलाई ट्रष्ट बनाई त्यस्तो सम्पत्तिको व्यवस्थापन गरी राष्ट्रहितमा प्रयोग गर्न नेपाल ट्रष्ट ऐन, २०६४ बमोजिम नेपाल ट्रष्ट स्थापना भएको हो। ट्रष्टले यो वर्ष रु.५ करोड ८१ लाख ७८ हजार खर्च गरेको छ।

५१. **सम्पत्ति खोजबिन तथा उपयोग** - नेपाल ट्रष्ट ऐन, २०६४ बमोजिम ट्रष्टमा रहनुपर्ने सम्पत्तिको नेपालभित्र वा बाहिर खोजतलास गर्ने, त्यसको वास्तविक स्थिति पत्ता लगाई यथार्थ विवरण सहितको अभिलेख राख्ने व्यवस्था छ। सो सम्बन्धमा कार्यालयले सम्पत्ति खोजबिन कार्यविधि, २०६७ तयार गरेको देखिन्छ। हालसम्म १२ जिल्लाका २१ हजार ५६२ रोपनी ४ आना जग्गा ट्रष्टको स्वामित्वमा आएको छ। विभिन्न वाणिज्य बैङ्कमा रु.९४ करोड ९३ लाख ८० हजार, स्टर्लिङ पाउण्ड ५० हजार ७५१ र अमेरिकी डलर १ लाख ५० हजार ११० मौज्जात रहेको छ। ट्रष्टसँग २०७७ पौषसम्म नबिल बैङ्कको ५ लाख ३३ हजार २४४ कित्ता, नेपाल औद्योगिक विकास निगमको ६ हजार ७५० कित्ता र होटल डेला अन्नपूर्णको ३० हजार ७२० कित्ता शेयर रहेको छ। ट्रष्टको स्वामित्वमा आउनुपर्ने विदेशस्थित चल तथा अचल सम्पत्तिको खोजबिन गरी संरक्षण र उपयोग गर्नुपर्दछ।

५२. **लिज भाडा** - नेपाल ट्रष्टले कमलादीस्थित काठमाडौँ प्लाजा, गोकर्ण फरेष्ट रिसोर्ट, काठमाडौँ महानगरपालिका ताहाचलस्थित सोल्टी आउटर कम्प्लेक्सका लागि जग्गा लिजमा दिने, लिजको अवधि बढाउने, लिज सम्झौतालाई संशोधन गर्ने विभिन्न मितिमा निर्णय गरेको छ। यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

५२.१. काठमाडौँ महानगरपालिका कमलादीस्थित ५ रोपनी २ पैसा जमिनमा रहेको काठमाडौँ प्लाजा एक कम्पनीलाई लिजमा दिएकोमा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०७७।३।२ निर्णयले उक्त कम्पनीसँगको सम्झौता तोड्ने र २०७७।३।३ देखि मासिक भाडा रु.६० लाख ५० हजार प्राप्त गरी १० वर्षका लागि काठमाडौँ महानगरपालिकालाई उक्त भवन लिजमा दिने निर्णय गरेको छ। कम्पनीले २०७८ असार मसान्तसम्म भवन प्रयोग गरे तापनि रकम नबुझाएकोले १२ महिनाको भाडा ट्रष्टलाई प्राप्त भएको छैन। सो अवधिको भाडा उक्त कम्पनीसँग असुल गर्नुपर्दछ।

५२.२. तत्कालीन राजदरबार र एक कम्पनीबीच २०५२।४।३१ मा गोकर्णमा रहेको ३ हजार ९७० रोपनी १ आना ३ पैसा ३ दाम जग्गामध्ये २ हजार ७९२ रोपनी ३ पैसा १ दाम जग्गामा गोकर्ण फरेस्ट रिसोर्ट निर्माण तथा सञ्चालन गर्न ३० वर्षका लागि अमेरिकी डलर ५० लाख लिने गरी लिज सम्झौता भएको देखिन्छ। लिज सम्झौताको म्याद करिब ६ वर्ष बाँकी छँदै उक्त कम्पनीले सम्झौताको म्याद थपको लागि दिएको निवेदनबाट नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०७६।८।२३ को स्वीकृतिको आधारमा नेपाल ट्रष्ट सञ्चालक समितिको २०७६।९।२९ को निर्णयअनुसार वैकल्पिक प्रयोगको विस्तृत अध्ययन विश्लेषण बेगर एक मूल्याङ्कनकर्ताको प्रतिवेदनको आधारमा उक्त कम्पनीबाट अमेरिकी डलर १ करोड ८ लाख २३ हजार २०५ प्राप्त गर्ने गरी वि.सं. २०८२ देखि २५ वर्षको लागि सम्झौता अवधि थप गरेको छ। यसरी सम्पत्तिको वर्तमान अवस्था र भविष्यको प्रयोगको बारेमा पर्याप्त अध्ययन विश्लेषण

नगरी बिना प्रतिस्पर्धा लिज अवधि बढाएको औचित्यपूर्ण देखिएन । उक्त सम्पत्तिको भविष्यमा प्रयोग तथा सोबाट प्राप्त हुने आय र लाभको बारेमा विभिन्न विज्ञ, विशेषज्ञहरूको समूहबाट अध्ययन विश्लेषण गराई उपलब्ध विभिन्न विकल्पहरूमध्ये अधिकतम प्रयोग र लाभ प्राप्त हुने विकल्प छनौट गरी प्रतिस्पर्धात्मक प्रक्रियाबाट लिज भाडामा दिनेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।

५२.३. ट्रेष्टको स्वामित्वमा काठमाडौं महानगरपालिका ताहाचलमा रहेको जग्गा ३० वर्षको लागि लिजमा दिन सूचना प्रकाशन गरेकोमा एक कम्पनीको रु.२७ करोड ७४ लाख ७६ हजारको प्रस्ताव २०७४।७।१३ मा स्वीकृत गरी सम्झौता गरेको छ । उक्त सम्झौतामा कम्पनीले रु.२२ करोड ६१ लाख ४८ हजार लगानी गरी २०७७ आषाढसम्म भवन निर्माण कार्यसम्पन्न गर्ने, जग्गा भाडावापत ३० वर्षमा रु.५ करोड १३ लाख २७ हजार ट्रेष्टलाई उपलब्ध गराउने र उक्त भवन ३० वर्षपछि ट्रेष्टलाई नै हस्तान्तरण गर्ने उल्लेख छ । सो सम्झौतामा ६ तल्ले भवन निर्माण गर्ने उल्लेख भएकोमा काठमाडौं महानगरपालिकामा १२ तल्ले भवनको नक्सा स्वीकृतिका लागि पेस भएको जानकारीमा आएको छ । लिज सम्झौताका शर्तहरूमा सारभूतरूपमा फरक पर्ने गरी संरचना निर्माण गर्न मिल्ने देखिँदैन । भवन निर्माण गर्ने अवधि समाप्त भएको र उक्त अवधिको लिज भाडा समेत प्राप्त भएको छैन । सम्झौतामा उल्लेख भएको ६ तल्ले भवनको सट्टा संरचना परिवर्तन गरी १२ तल्ले भवन निर्माण गर्ने हो भने पुनः प्रतिस्पर्धा गरी छनौट गर्नुपर्दछ ।

५३. **कार्यविधिको निर्माण** - नेपाल ट्रेष्ट ऐन, २०६४ को दफा ४ को उपदफा (२) को खण्ड (क) र (ख) अनुसार नेपाल ट्रेष्टको सम्पत्ति व्यापक र सर्वोत्तम सार्वजनिक लाभ हुने गरी शिक्षा, स्वास्थ्य, पर्यटन तथा व्यवसाय क्षेत्रमा प्रयोग गर्न सकिने व्यवस्था छ । हालसम्म प्राज्ञिक तथा स्वास्थ्य क्षेत्रमा कुनै कार्यक्रम सञ्चालन भएको छैन । ऐनको उद्देश्य अनुरूप भएको स्वास्थ्य, पर्यटन क्षेत्र र शैक्षिक क्षेत्रमा लगानी गरी कार्यान्वयन गर्न कार्ययोजना बनाई ट्रेष्टको चल अचल सम्पत्तिको सञ्चालन, संरक्षण, लेखाङ्कन र उपयोगमा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ ।

५४. **लगानीको क्षेत्र** - नेपाल ट्रेष्ट ऐन २०६४ को दफा ५ मा ट्रेष्टको सम्पत्ति व्यापक र सर्वोत्तम सार्वजनिक लाभ हुने गरी राष्ट्रहितमा प्रयोग हुने व्यवस्था छ । हालसम्म ट्रेष्टले ९ स्थानको जग्गा तथा भवनहरू लिज भाडा तथा छोटो अवधिको लागि भाडामा लगानी गरेको देखिन्छ । त्यस्तै तोकिएका बैङ्कहरूमा मुद्दती खातामा लगानी गरेको छ । ट्रेष्ट स्थापना हुँदाको बखत प्राप्त र तिनबाट बढे बढाएको शेयरमा मात्र लगानी भएको छ । यी बाहेक अन्य चल अचल सम्पत्तिलाई आयमूलक क्षेत्रमा लगानी गरेको पाइएन । सोसम्बन्धी कुनै कार्ययोजनासमेत रहेको देखिएन ।

५५. **आवधिक तथा रणनीतिक योजना** - नेपाल ट्रेष्ट ऐन २०६४ मा ट्रेष्टले आवधिक योजना र आय आर्जन हुने व्यापारिक क्षेत्रमा लगानी गर्दा त्यसको रणनीतिक योजना तयार गरी स्वीकृतिका लागि नेपाल सरकार समक्ष पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । ट्रेष्ट स्थापना भएको डेढ दशक भइसकदासम्म पनि ट्रेष्टको आवधिक र रणनीतिक योजना तर्जुमा भएको छैन । आवधिक र रणनीतिक योजना अविलम्ब तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यहोरा गत विगतका प्रतिवेदनमा समेत उल्लेख गरेकोमा रणनीति योजना तयार गरी कार्यान्वयन गरेको छैन ।

५६. **कर्मचारी व्यवस्था** - नेपाल ट्रेष्ट ऐन, २०६४ को दफा १८(१) मा ट्रेष्टको कार्य सम्पादन गर्न आवश्यक पर्ने कर्मचारी नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउने र दफा १८(२) मा ट्रेष्टको लागि आवश्यक पर्ने विशेषज्ञ

कर्मचारी समितिले तोकिए बमोजिम करारमा नियुक्ति गर्न सक्ने व्यवस्था छ । हाल ट्रष्टको केन्द्रीय र मातहतका ६ कार्यालयमा नेपाल सरकारको विशिष्ट श्रेणीका कार्यकारी सचिवसहित अधिकृत तथा अन्य सहायकस्तरका समेत ७३ कर्मचारीको दरबन्दी रहेको छ । नेपाल ट्रष्ट बेग्लै ऐनबाट स्थापित विशिष्ट उद्देश्य र लक्ष्यका साथ एक विशिष्टीकृत संगठित संस्थाको रूपमा स्थापना भएकोले यसको प्रशासकीय नेतृत्वमा निश्चित अवधि सेवा गर्ने गरी ट्रष्टको उद्देश्य र लक्ष्यसँग मिल्ने योग्यता वा विज्ञता भएका कर्मचारीहरूको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

अनुगमन तथा बेरूजू

- **अनुगमन** - गत वर्षको प्रतिवेदनमा खर्च मितव्ययी नभएको, लक्ष्यअनुसार प्रगति नभएको, प्राविधिक परीक्षण प्रतिवेदनले औल्याएका त्रुटिहरूको अनुगमन नभएको, सम्झौताको कार्यान्वयन नभएको, नेपाल ट्रष्टको सम्पत्ति उपयोग नभएको लगायतका व्यहोरा औल्याईएकोमा सुधार भएको देखिएन । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्य सम्पादन गर्नुपर्दछ ।
- **बेरूजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छ ।
 - सरकारी कार्यालयतर्फ १०१ निकायमा यो वर्ष रु.१ अर्ब १० करोड ६२ लाख २२ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.५ करोड ९९ लाख ३७ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.१ अर्ब ४ करोड ६२ लाख ८५ हजार फर्स्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२६ करोड ८२ लाख २३ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित संस्था एवं समिति १ तर्फ यो वर्ष रु.१ करोड १२ लाख ३३ हजार बेरूजू देखिएकोमा फर्स्यौट नगराएकोले बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

अर्थ मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा आर्थिक नीतिको तर्जुमा गरी राजस्व प्रक्षेपण एवं सङ्कलन गर्दै योजना तथा कार्यक्रममा साधनको प्रभावकारी व्यवस्थापन, उच्च, दिगो, भरपर्दो र गरिबी निवारणोन्मुख आर्थिक वृद्धि हासिल गर्ने, पारदर्शिता र वित्तीय जवाफदेहिता वृद्धि गर्ने, वार्षिक कार्यक्रम र बजेटको माध्यमबाट सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापन गरी आर्थिक नीति कार्यान्वयनमा सहयोग पुऱ्याउने लगायतका कार्य रहेका छन्। मन्त्रालय र मातहतका सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत २०९ निकायबाट कार्यसम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहतसमेत २०२ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.९ खर्ब ८ अर्ब ६५ करोड २३ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छः

(रु.लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य करोबार	जम्मा
२,०८,९८,२०	६,९०,९४,८८	६,६८,१५	२,०४,००	९,०८,६५,२३

उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा यस मन्त्रालयमा विनियोजन भएको मध्ये शहरी विकास, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय लगायत ६ मन्त्रालयअन्तर्गतका निकायले खर्च गरेको रु.२५ करोड ४० लाख लेखापरीक्षण रकममा समावेश छैन । शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि, कृषि तथा पशुपन्छी विकासलगायत ६ मन्त्रालयअन्तर्गतका निकायमा विनियोजन भएको रु.१३ अर्ब ३४ करोड ४७ लाख समावेश छ ।

२. **संगठित संस्था, अन्य संस्था र समिति** - यो वर्ष ७ संस्थाको रु.१८ खर्ब २३ अर्ब ४५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
३. **दिगो विकास लक्ष्य** - दिगो विकास लक्ष्यको अवस्था र मार्गचित्र (२०१६-२०३०) को कार्यान्वयन र प्रगति ट्रयाक गर्न तयार गरिएको संरचनामा परिच्छेद ३ मा ४६ सूचकहरूका लागि अर्थ मन्त्रालयलाई जिम्मेवार निकायको रूपमा पहिचान भएको छ। सन् २०१९, २०२२, २०२५ र २०३० को लागि माइलस्टोन तोकिएको छ। यस मन्त्रालयलाई जिम्मेवारी तोकिएका ४६ सूचकमध्ये २७ सूचकका लागि मापनयोग्य आधार तथ्याङ्क उल्लेख छ। बाँकी १९ सूचकका लागि मापनको आधार तोकिएको छैन । यसरी २७ सूचकका लागि मापन आधार खुलाएको मध्ये राष्ट्रिय योजना आयोगले प्रकाशन गरेको दिगो विकास लक्ष्य २०१६ देखि २०१९ सम्म (प्रथम माइलस्टोन अवधि) को प्रगति मूल्याङ्कनमा १६ सूचकका मात्र प्रगति स्थिति उल्लेख छ। यसरी कतिपय सूचकका मापनको आधारको अभाव र अन्य कतिपयको बृहत र पूर्ण प्रगति उल्लेख नभएकोले मन्त्रालयले दिगो विकास लक्ष्य कार्यान्वयन गर्ने तर्फ गरेका कार्यको पूर्ण मूल्याङ्कन गर्न सक्ने अवस्था देखिँदैन।

प्रगति उल्लेख भएका सूचकहरूमध्ये सन् २०१९ को लागि माइलस्टोन तोकिएका देहायका सूचकहरूमा तोकिए बमोजिम प्रगति हुन सकेको देखिएन ।

सूचक	विवरण	२०१५ को आधार	२०१९ को माइलस्टोन	२०१९ को प्रगति
८.१०.१	प्रति १ लाख वयस्कहरूमा वाणिज्य बैङ्कहरूको शाखा संख्या	१८	२३	१६
	प्रति १ लाख वयस्कहरूमा एटिएम संख्या	११	१७	१६.१
९.५.१	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा अनुसन्धान र विकास खर्च (प्रतिशत)	०.३	०.६२	०.३
१०.४.१(१)	उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क र ज्याला सूचकाङ्कको अनुपात	२.९४	२.९६	१.९७
१७.१.२	देशको बजेटमा आन्तरिक राजस्वहरूको अनुपात	७६	७७.१	७३.९
१७.३.१	कुल आन्तरिक बजेटको अनुपातमा आधिकारिक विकास सहायता (प्रतिशत)	१५.१	१५.८	११.२
	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको तुलनामा प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी (इन्वार्ड स्टक) प्रतिशत	४.८	७.३	६.२
१७.३.१	कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपातमा विप्रेषणको आकार (अमेरिकी डलरमा)	२९.१	३०.७	२५.४
१७.४.१	वस्तुहरू र सेवाहरूको निर्यातको अनुपातमा ऋणको साँवा ब्याज भुक्तानी	१२.६	१३.२	८.८९
	तिर्न बाँकी ऋण र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुपात (प्रतिशत)	२६.५	२८.८	३०.३

दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न नेपालले वार्षिक रु.२० खर्ब २५ अर्ब लगानी गर्नुपर्ने अनुमान छ। विद्यमान स्रोत परिचालन र प्रमुख दिगो विकास लक्ष्यका क्षेत्रहरूमा गरिनुपर्ने आवश्यक लगानीको तुलनामा स्रोतको विद्यमान विनियोजनको प्रवृत्तिलाई दृष्टिगत गर्दा दिगो विकास लक्ष्यका क्षेत्रहरूमा कुल वार्षिक औसत रु.५ खर्ब ८५ अर्ब अपुग हुने देखिएको र सोमध्ये सार्वजनिक र निजी क्षेत्रहरूमा दिगो विकास लक्ष्यका लागि वित्त व्यवस्थाको न्यूनता क्रमशः रु.२ खर्ब १८ अर्ब र रु.३ खर्ब ६७ अर्ब हुने अनुमान छ। यो मन्त्रालय समग्र वित्त नीति तर्जुमा गर्न जिम्मेवार हुने भएकाले व्यापक लागत सहभागिता जुटाउने सम्बन्धमा वित्तीय स्रोत वृद्धिका लागि राजस्वका दायरा विस्तार गरी थप राजस्व सङ्कलन गर्ने, वैदेशिक सहायताको उच्चतम परिचालन गर्नेतर्फ अग्रसर हुनुपर्दछ। साथै सहकारी र निजी क्षेत्रको सहभागिता अभिवृद्धि गर्न थप प्रयास गर्नुपर्दछ।

● समष्टिगत आर्थिक स्थिति

४. **समग्र आर्थिक अवस्था** - मुलुकको विद्यमान आर्थिक परिसूचकअन्तर्गत आर्थिक वृद्धिदर, उपभोग, लगानी र बचत, राजस्व असुली, निजी क्षेत्रको पुँजी तथा सरकारी खर्चको अवस्था, वैदेशिक सहायता परिचालन, मुद्रास्फीति, आयात निर्यात लगायत कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा भएको परिवर्तन जस्ता पक्षहरूको विश्लेषणबाट देखिएका व्यहोराहरू निम्नानुसार छन्:

(प्रतिशतमा)

विषय	लक्ष्य (पन्ध्रौँ योजना अनुसार)		प्रगति		
	२०८०।८१	२०७६।७७	२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।७७
आर्थिक वृद्धिदर	१०.३	८.५	७.४	६.४	-२.१
उपभोक्ता मुद्रास्फीति दर	६.०	६.०	४.२०	४.६	६.२
कुल राजस्व/गार्हस्थ्य उत्पादन	३०	२६.०	२१.०३	२१.५०	२०.२८
कुल सरकारी खर्च/गार्हस्थ्य उत्पादन	४३.३	४२.१	३१.४६	२८.७८	२७.८७
चालु खर्च/गार्हस्थ्य उत्पादन	१७.९	२२.६	२०.१७	१८.५७	२०.०३
पुँजीगत खर्च/गार्हस्थ्य उत्पादन	१८.६	१५.३	७.८३	६.२६	४.८३
वैदेशिक अनुदान/गार्हस्थ्य उत्पादन	३	१.६०	१.०	०.८	०.५

विषय	लक्ष्य (पन्ध्रौ योजना अनुसार)		प्रगति		
	२०८०।८१	२०७६।७७	२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।७७
वैदेशिक ऋण/गार्हस्थ्य उत्पादन	५.७	-	२.९	२.४	४.२
आन्तरिक ऋण/गार्हस्थ्य उत्पादन	४.३	-	४.२	२.५	५.०
व्यापार घाटा/गार्हस्थ्य उत्पादन	३५.३	-	३३.७	३४.२	२८.१
निर्यात /गार्हस्थ्य उत्पादन	१५.९	-	२.४	२.५	२.५
आयात /गार्हस्थ्य उत्पादन	५१	-	३६.०	३६.८	३०.६
बजेट घाटा/गार्हस्थ्य उत्पादन	१०	१०.६	८.९४	८.८	८.१२

स्रोत: पन्ध्रौ योजना र आर्थिक सर्वेक्षण २०७७।७८

- ४.१ उपर्युक्त तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा पन्ध्रौ योजनामा औसत १०.३ प्रतिशत तथा २०७६।७७ मा आर्थिक वृद्धिदर ८.५ प्रतिशत हुने लक्ष्य रहेकोमा २.१२ प्रतिशत ऋणात्मक रहेको छ। पन्ध्रौ योजना र यस वर्ष उपभोक्ता मुद्रास्फीति ६ प्रतिशतमा सिमित गर्ने लक्ष्य रहेकोमा यसवर्षको उपभोक्ता मुद्रास्फीति ६.२ प्रतिशत रहेको छ। पन्ध्रौ योजना र यस वर्ष पुँजीगत खर्च कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको क्रमसः १८.६ प्रतिशत र १५.३ प्रतिशत गर्ने लक्ष्य रहेकोमा यस वर्ष ४.८३ प्रतिशत रहेको छ। वैदेशिक अनुदानको उपयोग अपेक्षित रूपमा परिचालन हुन नसकेको कारण कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको १.६ प्रतिशत रहनुपर्नेमा ०.५ प्रतिशत मात्र रहेको देखिन्छ। योजनाको ५ वर्षको अवधिमा पहिलो वर्षको प्रगति सन्तोषजनक देखिँदैन। कोभिड-१९ को महामारीबाट सिर्जित समस्याका कारण समग्र अर्थतन्त्रमा पारेको प्रभावलाई मध्यनजर राख्दै आयात नियन्त्रण, निर्यात प्रवर्द्धन, सरकारी खर्च व्यवस्थापन, वैदेशिक सहायता परिचालन, उपभोग, बचत तथा लगानी विस्तार गर्न सरकारी तथा निजी क्षेत्र समेतबाट समन्वयात्मक रूपमा प्रयास हुनु जरुरी छ ।
- ४.२ आर्थिक सर्वेक्षणअनुसार २०७६।७७ मा कृषिमा २.२ प्रतिशत, उद्योगमा ३.७ प्रतिशत ऋणात्मक र सेवा क्षेत्रमा ४ प्रतिशत ऋणात्मक रहेको छ । आर्थिक वर्ष २०७६।७७ को कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि, उद्योग र सेवा क्षेत्रको अंश क्रमशः २६.८ प्रतिशत, १२.८ प्रतिशत र ६०.४ प्रतिशत रहेको छ।
- ४.३ पन्ध्रौ योजनामा खाद्य र पोषण सुरक्षा तथा खाद्य सम्प्रभुता सहितको दिगो एवं समृद्ध कृषि अर्थतन्त्र बनाउने सोच अनुरूप कृषि क्षेत्रलाई आत्मनिर्भर एवं निर्यातमुखी उद्योगका रूपमा रूपान्तरण गर्ने लक्ष्य रहेको छ । कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको एक चौथाई अंश कृषि क्षेत्रले ओगटेकोले कृषि उत्पादनमा वृद्धि गर्न कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयमार्फत् रासायनिक मलमा रु.१० अर्ब ५३ करोड ६९ लाखसमेत कृषिक्षेत्रमा कुल रु.१३ अर्ब ६१ करोड १९ लाख अनुदान उपलब्ध गराएको छ। तथापि आसिकुडा तथ्याङ्कअनुसार यो वर्ष कृषि सुधार शुल्क लाग्ने कृषिजन्य सामग्री मात्रै रु.७२ अर्ब ८० करोड ५८ लाख (भन्सार प्रयोजन मूल्यको आधारमा) को पैठारी भएको देखिन्छ। कृषिजन्य सामग्रीको आन्तरिक उत्पादन वृद्धि गर्न संघीय, प्रदेश र स्थानीय सरकारले विभिन्न अनुदान तथा कार्यक्रम सञ्चालनमा ठूलो लगानी गरेको भए तापनि अझै पनि कृषिजन्य सामग्रीको पैठारीमा ठूलो रकम विदेशिएको स्थिति छ। कृषि क्षेत्रलाई दिगो, भरपर्दो एवं आत्मनिर्भर बनाउन मौजुदा कृषि कार्यक्रमको पुनरावलोकन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५. राजस्व अनुमान र असुली - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको केन्द्रीय आर्थिक विवरण अनुसार विगत ३ वर्षको राजस्व असुली देहाय अनुसार रहेको छः

(रु.लाखमा)

विवरण	२०७४।७५			२०७५।७६			२०७६।७७		
	लक्ष्य	असुल	असुल प्रतिशत	लक्ष्य	असुल	असुल प्रतिशत	लक्ष्य	असुल	असुल प्रतिशत
आयकर	१६,७९९.७५	१५,९८७.८६	९५.६२	२०,९६८.५३	१९,४४२.०४	९२.७२	२८,०३५.१०	२९,९६८.९५	७८.३६
मूल्य अभिवृद्धि कर	२९,५९६.८७	२०,६८०.०९	९५.७५	२५,०८८.२६	२४,९६६.८०	९६.३३	३९,५००.८३	२२,४०७.०५	७९.१३
अन्तःशुल्क	१०,२८८.१३	१०,२५७.९०	९९.७०	१२,४८८.८८	१२,९८५.४९	९६.५७	१६,९९८.२९	१०,०६२.२६	५९.२०
भन्सार महसुल	१३,७३२.७९	१३,७७८.४७	१००.३३	१५,९५९.४९	१४,३३९.९८	९४.५४	२९,३२०.०४	१३,७९९.०३	६४.७२
अन्य कर	१,०६६.८०	१,२५९.७६	११७.३३	१,२२९.५५	१,३८४.९५	११२.५७	१,३३४.९५	१,५८९.३९	११९.०६
जम्मा	७३,००५.५५	७३,२९९.५५	१००.३०	८६,०००.२३	८३,९६७.३८	९७.६३	११९,२०३.३३	८४,९३९.२४	७५.६६

उपर्युक्तानुसार २०७६।७७ मा राजस्व असुली लक्ष्य रु.११ खर्ब १२ अर्ब ३ करोड ३३ लाख रहेकोमा रु.८ खर्ब ४९ अर्ब ३९ करोड २४ लाख (गत वर्षको तुलनामा ०.२ प्रतिशतले बढी र लक्ष्यको तुलनामा ७५.६६ प्रतिशत) राजस्व असुल भएको देखिन्छ । उक्त असुलीमध्ये नेपाल दूरसंचार प्राधिकरण, बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजना लगायतबाट बचत रकम सञ्चित कोषमा दाखिला गरेको रु.२८ अर्ब ३० करोड ४९ लाख समेत समावेश छ । जुन कुल राजस्वको ३.३६ प्रतिशत रहेको छ । यो वर्ष मूल्य अभिवृद्धि कर, अन्तःशुल्क र भन्सार महसुल गत वर्षभन्दा न्यून असुल भएको छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको सञ्चित कोष हिसाबमा राजस्व असुली रु.७ खर्ब ५३ अर्ब ६ करोड ४० लाख उल्लेख छ । उक्त कार्यालयबाट प्राप्त राजस्वको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा र मन्त्रालयबाट तयार गरेको राजस्वको विवरणमा बाँडफाँट हुने रकम समेत समावेश गरेकोले रु.८८ अर्ब २४ करोड ८४ लाख राजस्व फरक देखिएको छ ।

● राजस्व नीति तथा मार्गदर्शन

६. स्रोतको प्रक्षेपण - मन्त्रालयले राजस्व प्रक्षेपणको लागि कुल गार्हस्थ्य उत्पादन लगायत अन्य आधार लिने गरेको छ । गतवर्ष राजस्व सङ्कलन कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको २९.५० प्रतिशत रहेकोमा यो वर्ष २०.२८ प्रतिशत मात्र भएकाले राजस्व सङ्कलन र परिचालनलाई थप प्रभावकारी बनाउनुपर्ने देखिन्छ । कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको अनुमान गर्न नवीनतम व्यवसाय र अनौपचारिक क्षेत्रलाई समेट्न नसकेकोले कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको तथ्याङ्क यथार्थपरक हुन सकेको छैन । यस अवस्थामा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनलाई आधार लिई गरिने प्रक्षेपणले यथार्थ नतिजा दिने अनुमान गर्न कठिन छ । तसर्थ कुल गार्हस्थ्य उत्पादन निर्धारणको आधार पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।
७. राजस्व नीति - आर्थिक वर्ष २०७६।७७ को बजेटले वैज्ञानिक, अनुमानयोग्य र पारदर्शी राजस्व प्रणालीको विकासबाट निजी लगानी मैत्री वातावरण सिर्जना गरी उत्पादनमूलक उद्योग तथा व्यवसाय प्रवर्द्धन र औद्योगिक संरक्षण प्रदान गर्ने, करयोग्य सबै किसिमका आर्थिक क्रियाकलापहरूलाई करको दायरामा ल्याउँदै कर छली तथा चुहावट नियन्त्रण गरी कराधार फराकिलो बनाउने, अनावश्यक, मानव स्वास्थ्यलाई नोक्सान पुऱ्याउने तथा वातावरण हास गराउने वस्तुको आयात निरुत्साहित एवं निर्यात प्रवर्द्धन गर्ने, दक्ष, व्यावसायिक, स्वच्छ, सुदृढ एवम् करदातामैत्री कर प्रशासनको विकास, प्रक्रियागत सरलीकरण र सूचना प्रविधिको प्रयोग बढाई कर सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने, गैरकर राजस्वका दरहरूलाई समसामयिक, लागत

- प्रभावी र पारदर्शी बनाई थप राजस्व परिचालन गर्ने लगायतका उद्देश्य लिएको छ। यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू देहायअनुसार रहेको छन्:
- ७.१ कर प्रणालीमा संरचनात्मक परिवर्तन गरी आयातमा निर्भर कर प्रणालीलाई क्रमशः आन्तरिक क्रियाकलापमा आधारित तुल्याई दिगो कर प्रणालीमा रूपान्तरण गर्ने लक्ष्य लिएकोमा आशातीत प्रगति हासिल हुन सकेको छैन। आर्थिक वर्ष २०७६।७७ को कुल असुली रु.८ खर्ब ४१ अर्ब ३१ करोड मध्ये भन्सार महसुललाई मात्र आधार लिँदा पैठारीमा आधारित राजस्वको अंश १६.४० प्रतिशत रहेको देखिन्छ भने भन्सार महसुल, पैठारीमा आधारित मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क समेतलाई आधार लिँदा कुल राजस्व असुलीको ३५.६० प्रतिशत (रु.२ खर्ब ९९ अर्ब ४५ करोड) रहेकोले आयातमा आधारित राजस्वको अंश उल्लेख्य देखिन्छ।
 - ७.२ कर कानुनको पालना नगर्नेलाई कारबाही गर्ने कार्य प्रभावकारी बनाउँदै तथा बीजक जारी नगर्ने प्रवृत्तिलाई नियन्त्रण गर्न सघन रूपमा बजार अनुगमन गरी बीजक जारी नगर्नेलाई कारोबार स्थलमा नै जरिवाना गर्ने कार्य प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ।
 - ७.३ भन्सारमा मालवस्तुको घोषणा, वर्गीकरण र मूल्याङ्कनलाई यथार्थपरक र कारोबार मूल्यमा आधारित बनाउन अन्तरदेशीय भन्सार प्रशासनसँग विद्युतीय सूचना आदानप्रदान गर्नुपर्दछ। साथै भन्सार जाँचपासका लागि पेस भएका कागजात विद्युतीय माध्यमबाट सम्बद्ध सबै निकायमा बुझाउने व्यवस्था पूर्ण रूपले कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ।
 - ७.४ विभिन्न नियमनकारी निकायमा रहेको करदातासम्बन्धी सूचनाहरूलाई एकीकृत गर्न करदाता सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको विकास गर्ने प्रयास भएपनि राजस्व असुल गर्ने निकायबीच सूचना आदान प्रदान गर्न सूचना प्रणाली विकास गर्ने तथा सरोकारवाला निकायबीच समन्वयको अभावलाई न्यूनीकरण गर्नुपर्दछ।
 - ७.५ संघीय संरचना अनुरूप प्रदेशमा राजस्व प्रशासनका नवौँ/दशौँ तहका १४ जना, सातौँ/अठौँ तहका ५७ जना र पाँचौँ/छैटौँ तहका ४२ समेत ११३ जना कर्मचारीको उपस्थिति रहने गरी संरचना तयार भएपनि प्रदेश तहको राजस्व प्रशासनमा पर्याप्त कर्मचारीको अभावले कर प्रशासन सम्बन्धी सेवा प्रवाह तथा राजस्व सङ्कलनमा प्रभाव परेकोले कर प्रशासनलाई प्रभावकारी बनाउन करदाता संख्या, प्रशासनिक सुगमता, कारोबारको सघनता र कार्यबोझको आधारमा दरबन्दी पुनरावलोकन हुनुपर्दछ।
 - ७.६ एक पटकमा निश्चित प्रकृति र परिमाणका मालवस्तु मात्र आयात गर्नुपर्ने व्यवस्था पूर्णरूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ। भारतबाट पैठारी हुने मालवस्तुमा निश्चित मूल्यभन्दा बढीको पैठारी अनिवार्य बैङ्किङ्ग प्रणाली मार्फत् गराउने व्यवस्था लागू गर्नुपर्दछ।
 - ७.७ गैरकर राजस्वलाई लागत प्रभावी बनाई राजस्व सङ्कलन वृद्धिका लागि यसका दरहरूलाई समयानुकूल पुनरावलोकन गर्दै हालको विद्यमान नीतिगत तथा संरचनागत व्यवस्थामा परिमार्जन गरी गैरकर प्रशासन सम्बन्धी छुट्टै कानुनी व्यवस्था हुनुपर्दछ।
 - ७.८ सबै किसिमका आर्थिक क्रियाकलापलाई करको दायरामा ल्याई राजस्वको आधार फराकिलो बनाउन ई-कमर्स तथा भाइबर, म्यासेन्जर, स्काइप, विच्याट, फेसबुकलगायतका सामाजिक सञ्जालमा हुने अनलाइन विज्ञापनलाई कानुनी व्यवस्था गरी करको दायरामा ल्याउनुपर्दछ।

- ७.९ सबै प्रकारका आर्थिक कारोबारमा संलग्न व्यक्ति तथा संस्थालाई अनिवार्य स्थायी लेखा नम्बरमा आवद्ध गर्ने तथा विद्युतीय माध्यमबाट बीजक जारी गरी कारोबार गर्ने प्रणालीलाई अनिवार्य गर्नुपर्दछ ।
- ७.१० सरकारी भुक्तानी प्रणालीलाई सहज र पारदर्शी बनाई नगद रहित कारोबार गरी बैङ्किङ्ग कारोबार प्रवर्द्धन गर्न विभिन्न सरकारी निकायबीचको सूचना आदान प्रदान गर्न एकीकृत सूचना सञ्जालमा आवद्ध गर्नुपर्ने कार्य पूर्ण रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।
- ७.११ संघमार्फत् प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई सशर्त, समानीकरण, समपूरक र विशेष गरी ४ प्रकारका अनुदान रु.३ खर्ब ५० करोड ४५ लाख प्रदान गरेको छ । प्रदेश र स्थानीय तहको आन्तरिक आय न्यून रहेको हुँदा संघको अनुदानमा निर्भर रही कार्यक्रम सञ्चालन गरेको देखिन्छ । संघीय अनुदानमा मात्र निर्भर रही कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा तीन तहबीचको वित्तीय सन्तुलन एवं वित्तीय दिगोपनामा असर पर्ने देखिन्छ । तसर्थ प्रदेश तथा स्थानीय तह आफ्नै स्रोत र आम्दानीमा निर्भर रही वित्तीय संघीयतालाई मजबुत बनाउन सोही अनुरूप नीति तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
८. **राजस्व तथा अन्य बक्यौता असुली** - मन्त्रालयले राजस्व बक्यौता असुलीको अनुगमन, निर्देशन र अभिलेखाङ्कनको कार्यमा थप क्रियाशीलता देखाउन नसकेकोले बक्यौताको अङ्कमा वृद्धि र असुलीको प्रतिशतमा न्यूनता आएको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ८.१ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार सरकारले सार्वजनिक संस्थान, समिति, बोर्ड, कोष र स्थानीय तहमा गरेको ऋण लगानीको भाखा नाघेको साँवा रु.५६ अर्ब ७२ करोड ३७ लाख र ब्याज रु.४१ अर्ब ५६ करोड ३३ लाख समेत रु.९८ अर्ब २८ करोड ७० लाख (गत वर्षको तुलनामा ९.५८ प्रतिशतले बढी) राजस्व बक्यौता रहेको छ । भाखा नाघेको साँवा ब्याज चुक्ता नगर्ने ८२ निकायमध्ये नेपाल विद्युत प्राधिकरणको रु.५७ अर्ब ५६ करोड ६० लाख, नेपाल खानेपानी संस्थानको रु.६ अर्ब ८ करोड ९२ लाख, काठमाडौं उपत्यका खानेपानी बोर्डको रु.४ अर्ब १८ करोड ७५ लाख, जनकपुर चुरोट कारखानाको रु.३ अर्ब ४ करोड २३ लाख र साना किसान विकास बैङ्कको रु.२ अर्ब ९२ करोड ३४ लाख, उदयपुर सिमेन्ट उद्योगको रु.२ अर्ब २१ करोडसमेत ६ निकायमा मात्र रु.७६ अर्ब १ करोड ८४ लाख (७७.३४ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ । नियमित सञ्चालनमा रही मुनाफा आर्जन गरेका साना किसान विकास बैङ्क, कृषि विकास बैङ्क जस्ता संस्थानले समेत साँवा र ब्याज नबुझाई भाखा नाघेको उचित देखिएन ।
- ८.२ सरकारले गरेको ऋण लगानीको भाखा नाघेको साँवा र ब्याज बुझाउन बाँकी रहेका सार्वजनिक संस्थान, समितिमध्ये कतिपय निकायहरू खारेज भएका तथा सञ्चालनमा नरहेका नेपाल ओरियण्ट म्याग्नेसाइट प्रा.लि., जनकपुर चुरोट कारखाना, रघुपति जुट मिल, नेपाल यातायात संस्थान, गोरखकाली रबर उद्योग लगायत २५ कम्पनीमा भाखा नाघेको साँवा रु.६ अर्ब ५१ करोड २३ लाख र ब्याज रु.५ अर्ब ४६ करोड १५ लाख बाँकी रहेको छ । उक्त साँवा र ब्याज भाखा नाघेको कुल साँवा र ब्याजको क्रमशः ११.४८ र १३.१४ प्रतिशत रहेको छ ।
- ८.३ स्थानीय तहतर्फ काठमाडौं महानगरपालिका, पोखरा महानगरपालिका, हेटौँडा उपमहानगरपालिका लगायत ११ निकायमा भाखा नाघेको साँवा रु.१ अर्ब ६ करोड ८६ लाख तथा ब्याज रु.१ अर्ब ३६ करोड ५६ लाखसमेत रु.२ अर्ब ४३ करोड ४२ लाख रहेको छ ।

८.४ आन्तरिक राजस्व विभागको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन अनुसार २०७६।७७ सम्म कर बक्यौता रकम मध्ये आयकर रु.६६ अर्ब ९७ करोड ६४ लाख, मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३३ अर्ब ५२ करोड ५४ लाख र अन्तःशुल्क रु.३ अर्ब १७ करोड ६५ लाख समेत रु.१ खर्ब ३ अर्ब ६७ करोड ८३ लाख रहेको छ। उक्त बक्यौतामध्ये रु.६१ अर्ब ४० करोड ५७ लाख (५९.२२ प्रतिशत) का सम्बन्धमा पुनरावेदनमा गएको देखिन्छ। बक्यौताको ठूलो हिस्सा न्यायिक निकायमा विचाराधीन रहेको छ।

उपर्युक्त आधारमा विश्लेषण गर्दा राजस्व बक्यौता रहेको रकममध्ये सार्वजनिक संस्थान सञ्चालनमा नरहेको, करदाता पलायन भएको, करदाताले दायर गरेको मुद्दाको छिनोफानोमा समय लागेको लगायतका कारण समयमा बक्यौता उठ्न सकेको देखिएन। सरकारलाई प्राप्त हुनुपर्ने राजस्व बक्यौता असुली गर्न नीतिगत एवं कानुनी व्यवस्था मिलाई असुली प्रक्रिया प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ।

९. **इन्टरनेट टेलिफोन** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६७ (६) को (ज) अनुसार तार, रेडियो अप्टिकल्स फाइबर वा भू-उपग्रह जस्ता सञ्चार माध्यमबाट सूचना सम्प्रेषण गर्ने व्यवसाय सञ्चालन गर्ने व्यक्तिले नेपालमा स्थापित संयन्त्रबाट खबर वा सूचना सम्प्रेषण गरी प्राप्त गरेको भुक्तानी नेपालमा स्रोत भएको मानिने व्यवस्था छ। सोही ऐनको दफा ६७(६) (ठ)(२) मा नेपालमा सञ्चालित क्रियाकलापको सम्बन्धमा गरिएका भुक्तानीका स्रोत नेपालमा हुने व्यवस्था छ। इन्टरनेट सेवामार्फत् इन्टरनेट टेलिफोन सेवा प्रदान गर्ने भाइबर, फेसबुक, मेसेन्जर, स्काइप, हाटस् एप, वीच्याट, इमो जस्ता एप्लिकेसनहरू नेपालमा निर्वाध रूपमा सञ्चालन भैरहेका छन्। ती एप्लिकेसनहरू आयकर ऐनको दफा ६७ बमोजिम नेपालको करधार क्षेत्रभित्र पर्ने भएकोले सेवा प्रदान गर्नुपूर्व दर्ता हुनुपर्नेमा कुनै पनि सेवा प्रदायक संस्था दर्ता भएको पाइएन। ती एप्लिकेसनले ओभर दि टप अफ सर्भिसजको माध्यमले सेवा दिएकोले टेलिफोन सेवाको महत्वपूर्ण हिस्सा इन्टरनेटको प्रयोग गरी एप्लिकेसन मार्फत् सञ्चालन भैरहेको छ।

उल्लिखित एप्लिकेसनमार्फत् सेवा प्रदान गर्ने निकाय दर्ता नभएका कारण राजस्व गुमेको अवस्था छ। तसर्थ नीतिगत तथा कानुनी सुधार गरी यी सेवा प्रदायकलाई दर्ता गराई राजस्व असुल गर्ने व्यवस्था मिलाउने सम्बन्धमा गत विगत वर्षको प्रतिवेदनमा औल्याइए तापनि स्थिति यथावत् छ।

१०. **गैरकर राजस्वको दर** - दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ ले इन्टरनेट र टेलिफोन सेवा प्रदायकलाई बेग्लाबेग्लै प्रकृतिको व्यवसायको रूपमा लाइसेन्स प्रदान, दर्ता, नवीकरण र सो बापतको शुल्क निर्धारण गर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ। सो अनुसार इन्टरनेट सेवा प्रदायक दर्ता हुँदा रु.३ लाख र प्रत्येक ५ वर्षमा नवीकरण बापत रु.२ लाख ७० हजार शुल्क बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ। यसै गरी दूरसञ्चार सेवाको रेडियो फ्रिक्वेन्सी नीति, २०७३ (संशोधन सहित) ले टेलिफोन र मोबाइलको एकीकृत लाइसेन्स लिँदा रु.५ करोड र ५ वर्षभित्रमा नवीकरण गर्दा रु.२० अर्ब १३ करोड २७ लाख ५० हजार बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ। दुई मोबाइल सेवा प्रदायकको लाइसेन्स नवीकरण गर्दा ५ वर्षमा रु.२० अर्ब नवीकरण दस्तुर बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ।

विगतमा इन्टरनेट सेवा प्रदायकले डेटा सम्प्रेषण गर्ने र टेलिफोन सेवा प्रदायकले भ्वाइस सम्प्रेषण गर्ने भएकाले व्यावसायिक प्रकृति बेग्लाबेग्लै रहेको देखिन्छ। तर प्रविधिमा आएको परिवर्तनसँगै टेलिफोन सेवा प्रदायकबाट हुने भ्वाइस सम्प्रेषण इन्टरनेट सेवा प्रदायकले प्रदान गर्ने इन्टरनेटबाट समेत हुन थालेको छ। इन्टरनेटमार्फत् भ्वाइसका अतिरिक्त भिडियोसमेत डाटाको रूपमा सम्प्रेषण हुने प्रविधि विकास भएका कारण यी दुई प्रकृतिका व्यवसायमा खासै भिन्नता रहेको देखिँदैन। यी दुई सेवा

प्रदायकको दर्ता र नवीकरण बापत सरकारले सङ्कलन गर्ने गैरकर राजस्वमा अस्वाभाविक अन्तर रहेको देखियो । तत्कालीन अवस्थामा इन्टरनेट सेवा प्रदायकले भ्वाइस र भिडियो सम्प्रेषण नहुने अवस्थालाई मध्यनजर राखी निर्धारण गरिएको दर्ता अनुमति र नवीकरण शुल्क हाल टेलिफोन सेवा प्रदायकले प्रदान गर्ने प्रकृतिका सेवासमेत इन्टरनेट सेवा प्रदायकले प्रदान गरिरहेको परिप्रेक्ष्यमा इन्टरनेट सेवा प्रदायकले तिर्नुपर्ने लाइसेन्स दस्तुर र नवीकरण दस्तुरमा पुनरावलोकन गरी यसमा रहेको अत्यधिक अन्तर न्यून गर्नुपर्ने सुझाव विगत वर्षका प्रतिवेदनमा दिएपनि कार्यान्वयन भएको छैन ।

११. **राजस्व छुट** -आर्थिक ऐन, २०७६ को दफा १८ ले समेत विभिन्न मालवस्तु उद्योग व्यवसायी, संस्था, आयोजनालाई राजस्व छुट दिने व्यवस्था गरेको छ । राजस्व छुट दिने व्यवस्थामा क्रमशः सुधार गरेपनि वस्तु तथा सेवाको पैठारीमा लाग्ने महसुल दरमा दिइने छुट द्रष्टव्य, अनुसूची तथा पटके रूपमा गरिने निर्णयका आधारमा गरेको अवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ११.१ वैदेशिक सहायतामा सञ्चालन हुने आयोजनामा निर्माण कार्यका लागि सम्झौतामा व्यवस्था भए बमोजिम आयात गर्ने निर्माण सामग्री तथा उपकरणमा नेपाल सरकारको निर्णयबाट भन्सार महसुल, कर, शुल्क छुट दिने व्यवस्थाअनुसार यो वर्ष रु.४ अर्ब ११ करोड ९२ लाख छुट दिएको छ । यस्तो सुविधाअन्तर्गत छुट दिएको राजस्व रकम सम्बन्धित आयोजना र सम्बन्धित वस्तुको उत्पादन लागतमा समायोजन गर्ने गरेको छैन । यसप्रकारको छुट सुविधाअनुसार आयातित सामान सम्बन्धित आयोजनामा नै उपयोग भएको सम्बन्धमा अनुगमन गर्ने जिम्मेवार निकाय स्पष्ट गरी प्रभावकारी अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- ११.२ आर्थिक ऐन, २०७६ को अनुसूची १ को दफा ६ मा सार्क मुलुकबाट उत्पादित सामानहरू प्रतितपत्र खोली दक्षिण एसियाली स्वतन्त्र व्यापार सम्झौता (साफ्टा)अन्तर्गत प्रमाणपत्र संलग्न गरेर पैठारी भएमा २०६२।९।१७ मा कायम रहेको भन्सार महसुल दरमा निश्चित प्रतिशतले भन्सार महसुल छुट दिने व्यवस्था रहेको र यो व्यवस्था लागू भएको १५ वर्ष व्यतीत भैसकेको छ । उक्त सुविधाअन्तर्गत २०७६।७७ मा विभिन्न व्यवसायीहरूले प्राईमरी पोलिमर अफ प्लाष्टिक, पेट्रोलियम, कोक, हर्लिक्स, ब्रोत्तल, प्राइमरी रेजिन एण्ड अदर पोलिष्टर, ग्लासवेयर, पम्प, प्रिफेब हाउस, सिमेन्ट, फलाम वा अमिश्रित स्पातका एङ्गल, लगायतका सामान पैठारी गर्दा रु.२ अर्ब ५९ करोड ४२ लाख भन्सार महसुल र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३३ करोड ८५ लाखसमेत रु.२ अर्ब ९३ करोड २७ लाख राजस्व छुटको सुविधा लिएका छन् । यसरी पैठारी भएको कतिपय मालवस्तु तयारी एवं उपभोग्य प्रकृतिको देखिन्छ । सरकारले साफ्टा छुटमा कच्चा पदार्थ तथा पार्टपुर्जा लगायतका वस्तुहरू पैठारी गरी सोबाट स्वदेशमा उत्पादन वृद्धि गरेर तयारी मालवस्तु निकासी गरी तुलनात्मक रूपमा फाइदा लिन सकेको छैन । तसर्थ साफ्टा छुटबाट फाइदा लिन प्रभाव अध्ययन गरी उपयुक्त रणनीति तयार गर्नुपर्दछ ।
- ११.३ आर्थिक ऐन, २०७६ को अनुसूची १ को दफा १४(१), १४(२) र १४(३) मा भन्सार महसुल पूर्ण एवं आंशिक छुट हुने व्यवस्था छ । सोही ऐनको दफा १५ मा नेपाल सरकारको सम्बन्धित निकायको सिफारिसमा भन्सार महसुल पूर्ण वा आंशिक छुट हुने मालवस्तु उल्लेख छ । त्यसैगरी सोही ऐनले मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ बमोजिमका सामानमा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट हुने व्यवस्था गरेको छ । मन्त्रालयले उक्त व्यवस्थाअनुसार भन्सार, मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क छुट सुविधाका कारण राजस्वमा हुन गएको कमीको रकमगत अभिलेख राखेको छैन । लेखापरीक्षणको क्रममा

भन्सार विभाग, आन्तरिक राजस्व विभागलगायत निकायबाट सङ्कलित विवरणअनुसार यो वर्ष रु.३५ अर्ब ६ करोड राजस्व छुट दिएको देखिएको छ । अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता अनुरूप सबै प्रकारका राजस्व छुटको रकमगत अभिलेख बजेटसँगै पेस हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

उपर्युक्तबमोजिम राजस्व छुटको विषयमा भएको सुधारलाई निरन्तरता दिँदै आर्थिक ऐनको द्रष्टव्य र पटके निर्णयबाट दिइने छुटलाई क्रमशः घटाउँदै लैजानुका अतिरिक्त छुटको अभिलेख व्यवस्थित गरेर पारदर्शिता प्रवर्द्धनसमेत गर्नुपर्दछ ।

१२. **अन्य राजस्व** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९ मा प्राप्त राजस्वलाई राजस्व आर्जन गर्ने कार्यालयको खातामा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । मन्त्रालयले यो वर्ष राजस्व शीर्षक नम्बर १४५३९ (अन्य राजस्व) शीर्षकमा नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणबाट रु.१६ अर्ब, बीमा समितिबाट रु.१ अर्ब, विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट रु.२ अर्ब, नेपाल इन्टरमोडल यातायात विकास समितिबाट रु.५७ करोड, राष्ट्रिय परिक्षा बोर्डबाट रु.५० करोड र बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजनाबाट नेपाल सरकारले निकासा दिएको रकम खर्च नभई बाँकी रहेको रु.८ अर्ब २३ करोड ४९ लाख यो वर्ष फिर्ता प्राप्त गरी कुल रु.२८ अर्ब ३० करोड ४९ लाख राजस्व आम्दानी जनाएको छ । उक्त स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम राजस्व अनुमानमा उल्लेख छैन । यसरी राजस्व अनुमानमा नपरेको र शीर्षक नखुल्ने (अन्य राजस्व) शीर्षकमा आम्दानी जनाउने प्रक्रिया तथा नीतिगत व्यवस्था स्पष्ट गरिनुपर्दछ । आवश्यकता भन्दा बढी निकासा दिएका कारण त्यस्ता संस्थामा मौज्दात रहने अवस्थालाई निराकरण गरी वर्षान्तमा बचत रकम नियमित रूपमा संघीय सञ्चित कोषमा जम्मा हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

यसरी उपयोग हुन नसकेको रकमले खर्चको आकार वृद्धि हुने र त्यस्तो रकम अर्को वर्ष राजस्वमा जम्मा गरेबाट राजस्व असुलीको आकार वृद्धि भएको छ । खर्च हुन नसक्ने गरी निकासा दिने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

● बजेट तर्जुमा तथा कार्यान्वयन

१३. **बजेट वक्तव्य कार्यान्वयन** - बजेट वक्तव्य २०७६।७७ मा आसिकुडा वर्ल्ड लागू भएका सबै भन्सार कार्यालयहरूमा गेट इन्ट्री सिष्टम लागू गर्ने उल्लेख भएकोमा सात वटा भन्सार कार्यालयमा मात्र लागू भएको, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरू गाभन प्रोत्साहित गरिने उल्लेख भएकोमा उक्त कार्य भइरहेको, नेशनल पेमेण्ट गेट वेको व्यवस्था गरी भुक्तानी प्रणाली फरफारक गर्ने सन्दर्भमा यस कार्यको प्रतिवेदन तयार गरी नेपाल राष्ट्र बैङ्कमा पेस भएको, मौजुदा आयकर फिर्ता प्रक्रियालाई सरलीकरण गर्ने कार्यका लागि कार्यविधि बनाउन राय सुझाव पेस गर्न गठित कार्यदलले प्रतिवेदन पेस गरेको उल्लेख छ ।

त्यसैगरी रणनीतिक साझेदार भित्र्याउन सार्वजनिक संस्थान छनौट गर्ने, रुग्ण सार्वजनिक संस्थानको पहिचान गर्ने, सार्वजनिक संस्थानहरूको एकीकृत कानून मस्यौदा बनाउने, सार्वजनिक संस्थानहरूको प्रयोगमा नआएका जमिन तथा अन्य सम्पत्ति व्यावसायिक रूपमा उपयोग गर्न नीति तर्जुमा गर्ने, विदेशी संस्था आकर्षित गर्ने गरी पुनर्बीमा नीति परिमार्जन गर्न कार्यदल बनाउने, मस्यौदा तयार गर्ने, छलफल गर्ने जस्ता कार्य सम्पन्न भएको देखिएन । बीमा कम्पनीहरू एक आपसमा गाभिन प्रोत्साहित गर्ने नीति जारी गर्ने, एकीकृत कर संहिताको मस्यौदालाई परिमार्जन गरी अन्तिम रूप दिने, राजस्व छुटसम्बन्धी कार्यविधि परिमार्जन गर्ने, नेपालको आर्थिक हित अभिवृद्धि र लगानी प्रवर्द्धन हुने गरी दोहोरो

करमुक्ति सम्झौता गर्न सम्भाव्यता अध्ययन गर्ने, अवकाश कोषको व्यवस्थापन गर्ने कार्यविधि तर्जुमा गर्ने, गैर आवासीय नेपालीहरूले दोस्रो बजारमार्फत् लगानी गर्न आवश्यक कानुनी र प्रणालीगत व्यवस्था गर्ने कार्य भएको देखिएन ।

साथै सार्वजनिक खर्च पुनरावलोकन आयोगको प्रतिवेदन क्रमशः कार्यान्वयन गर्दै बजेट प्रणाली र वित्तीय व्यवस्थापनमा सुधार गर्दै लगिने व्यहोरा उल्लेख भएकोमा आयोगको प्रतिवेदन कार्यान्वयनका लागि सुधारको समय र क्रियाकलापमा विभक्त योजना र सो सम्बन्धमा भएका प्रगतिहरू मूल्याङ्कन गर्न सकिने गरी प्रगति विवरण उपलब्ध भएन ।

१४. **कोभिड-१९ को सन्दर्भमा वित्तीय व्यवस्थापन** - कोभिड-१९ को महामारी रोकथाम, नियन्त्रण र उपचार गर्न संघीय सरकारले छुट्टै बजेट उपशीर्षकमा रु.५ अर्ब ९२ करोड ८१ लाख विनियोजन गरी रु.४ अर्ब ८१ करोड खर्च गरेको छ । यसका अतिरिक्त उक्त संक्रमण रोकथाम, नियन्त्रण तथा उपचार कोष स्थापना गरेकोमा २०७७ आषाढ मसान्तसम्म रु.२ अर्ब ३९ करोड २९ लाख जम्मा भएको र कोषबाट रु.१ अर्ब ३ करोड ७० लाख निकासी तथा खर्च भएको देखिन्छ । विभिन्न उद्धार, राहत तथा पुनरुत्थानका कार्यहरू स्वरूप ५ लाख २० हजार ३३९ करदातालाई आयकरमा रु.२ अर्ब १९ करोड ६२ लाख छुट दिएको तथा तोकिएका लघु, घरेलु तथा साना उद्यमलाई आयकर छुटको अवधि थप गरेको छ । व्यवसायीहरूले राहतको लागि पैठारी गर्ने मेसिनरी यन्त्र तथा कच्चा पदार्थमा भन्सार महसुल छुट दिने, कुनै व्यक्तिले उक्त कोषमा गरेको योगदान रकम करयोग्य आय गणना गर्दा खर्च कटौती गर्न पाउने, कर विवरण बुझाउने अवधिमा थप गर्ने, व्यवसाय निरन्तरता कर्जाको व्यवस्था तथा अन्य कर्जामा थप सहूलियत, श्रमिक तथा रोजगारदाताबाट सामाजिक सुरक्षा कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने रकम सरकारले जम्मा गरिदिएको अवस्था छ । तोकिएका औषधि, स्वास्थ्य सामग्री र स्वास्थ्य उपकरण पैठारी महसुलमा छुट, असंगठित क्षेत्रका श्रमिकलाई चामल दाल लगायतका अत्यावश्यक सामग्री प्रदान गर्ने कार्य भएको छ । सरकारले कोभिड-१९ को सामना गर्न अन्तर्राष्ट्रिय विकास साझेदारहरू र अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूसँग समन्वय गरी २०७६ । ७७ मा ओ.डी.ए.को रूपमा ५१२.९ मिलियन अमेरिकी डलर र अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाबाट ५.५ मिलियन अमेरिकी डलर परिचालन गरेको छ ।

संविधान र विपद् जोखिम न्यूनीकरण व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिमको कानुनबाट नै स्थापित कोषहरूको परिचालन गर्नुपर्दछ । विपद्को अवस्थामा पारदर्शी रूपमा स्थायी प्रकृतिका आकस्मिक कोष तथा अन्य विपद् व्यवस्थापन कोषहरूबाट निकासी दिने, खर्च गर्ने, लेखाङ्कन र प्रतिवेदन गर्ने लगायतका विषयमा कार्यविधि कानुनको निर्माण गर्नुपर्दछ ।

१५. **बजेट विनियोजन र खर्च** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १०(३) मा बजेट विनियोजन गर्दा खर्च गर्न सक्ने क्षमता समेतको आधारमा गर्नुपर्ने उल्लेख छ । यस सम्बन्धमा देहायअनुसार देखिएको छः
- १५.१ संघीय सरकारको विगत ३ वर्षको बजेट विनियोजन र खर्चको स्थिति विश्लेषण गर्दा बजेट विनियोजन भएअनुरूप खर्च हुन सकेको देखिएन । यससम्बन्धी स्थिति देहायअनुसार छः

(रु.लाखमा)

आर्थिक वर्ष	बजेट विनियोजन	खर्च	खर्च प्रतिशत
२०७४।७५	१२,७८,९९,४८	१०,८७,२७,९९	८५.०१
२०७५।७६	१३,१५,१६,१७	११,१०,४५,७१	८४.४३
२०७६।७७	१५,३२,९६,७१	१०,९१,१३,५३	७१.१८

उक्त तथ्याङ्कअनुसार सरकारी खर्च वर्षेनी घट्दो क्रममा रहेको देखियो। समग्रमा यो वर्ष ७१.१८ प्रतिशत खर्च भएको देखिए तापनि खानेपानी मन्त्रालय, श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय, राष्ट्रिय पुननिर्माण प्राधिकरणलगायतका निकायमा ४० प्रतिशतभन्दा न्यून खर्च भएको देखिन्छ। बजेट विनियोजनको लागि पर्याप्त पूर्व तयारीको कार्य नहुने, प्राविधिक अध्ययन र तयारी नगरी बजेट माग गर्ने, आयोजनाको लागि पर्याप्त बजेट नराखी रकमान्तर गरी थप गर्ने प्रचलन रहेको तथा आर्थिक वर्षको शुरुदेखि नै खरिद प्रक्रिया प्रारम्भ नगर्ने लगायतका कारणले पनि विनियोजनअनुरूप खर्च हुन नसकेको स्थिति छ ।

- १५.२ समष्टिगत रूपमा माथि उल्लेख भएअनुसार खर्च भएकोमा शीर्षकगत रूपमा हेर्दा विगत ३ वर्षको अवधिमा देहायअनुसार खर्च भएको देखिन्छ:

(रु.लाखमा)

विवरण	२०७४।७५			२०७५।७६			२०७६।७७		
	बजेट विनियोजन	खर्च	खर्च प्रतिशत	बजेट विनियोजन	खर्च	खर्च प्रतिशत	बजेट विनियोजन	खर्च	खर्च प्रतिशत
चालु खर्च	८,०३,५३,१४	६,९६,९१,९६	८६.७३	८,४५,४४,७५	७,१६,४१,७८	८४.७३	९,५७,१०,१४	७,८४,१४,८९	८१.९२
पुँजीगत खर्च	३,३५,१७,६०	२,७०,७१,३७	८०.७६	३,१३,९९,८२	२,४१,५६,२३	७६.९३	४,०८,००,५९	१,८९,०८,४७	४६.३४
वित्तीय व्यवस्था	१,४०,२८,७४	१,१९,६४,६६	८५.२८	१,५५,७१,६०	१,५२,४७,७०	९७.९१	१,६७,८५,९८	१,१७,९०,१७	७०.२४
जम्मा	१२,७८,९९,४८	१०,८७,२७,९९	८५.०१	१३,१५,१६,१७	११,१०,४५,७१	८४.४३	१५,३२,९६,७१	१०,९१,१३,५३	७१.१८

सार्वजनिक खर्च व्यवस्थापनमा कुशलता अभिवृद्धि गरी आर्थिक अनुशासन कायम गर्ने, चालु खर्चमा नियन्त्रण र पुँजीगत खर्चमा वृद्धि गर्ने नीति सरकारले लिए तापनि पुँजीगत खर्च प्रतिशत घट्दो क्रममा रहेको देखिन्छ । कुल खर्चको तुलनामा पुँजीगत खर्च २०७४।७५ मा २४.८९ प्रतिशत, २०७५।७६ मा २१.७५ प्रतिशत र २०७६।७७ मा १७.३३ प्रतिशत रहेको छ । पुँजीगत खर्च न्यून हुनुमा अनिवार्य दायित्वमा खर्च बढ्दै जानु, स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गरिने वित्तीय अनुदानमा पुँजीगत प्रवृत्तिको खर्चसमेत समावेश हुनेमा चालु खर्च शीर्षकमा लेखाङ्कन गरिनु र ऋणको ब्याज भुक्तानी बढ्दै जानु जस्ता प्रमुख कारण रहेको देखिन्छ । त्यस्तै सम्बन्धित वर्षको खर्च संरचना हेर्दा समेत चालु खर्चको अंश वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ । विकास निर्माण एवं सेवा प्रवाहमा ध्यान दिई पुँजीगत खर्चको परिचालनमा वृद्धि गर्नुपर्दछ ।

१६. **रकमान्तर** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २० मा तोकिएको कुनै एक अनुदान संकेतअन्तर्गतको बजेट उपशीर्षकमा रकम नपुग भएमा सोही ऐनमा तोकिएको कुनै एक वा एकभन्दा बढी अनुदान संकेतअन्तर्गतको उपशीर्षकमा बचत हुने रकम मध्येबाट विनियोजन ऐनमा तोकिएको सीमाभित्र रही अर्थ मन्त्रालयले रकमान्तर गर्न सक्ने व्यवस्था छ । यस वर्षको कुल बजेट रु.१५ खर्ब ३२ अर्ब ९६ करोडमध्ये रु.३ खर्ब ३३ अर्ब ९७ करोड (२१.७८ प्रतिशत) रकमान्तर भएको छ । सोमध्ये आषाढ महिनामा मात्र रु.८५ अर्ब ८३ करोड र आषाढ २५ पछि रु.३१ अर्ब ३९ करोड रकमान्तर गरी विभिन्न शीर्षक उपशीर्षकमा रकम थप गरेको छ । वर्षान्तको अन्तिम

हसामा रकमान्तर गर्ने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

- १६.१ विनियोजन ऐन, २०७६ को दफा ३(३) अनुसार कुनै पनि शीर्षकमा विनियोजन भएको रकमको १० प्रतिशतभन्दा बढी रकमान्तर गर्न नपाइने उल्लेख छ । साथै सार्वजनिक लेखा समितिको २०७६।१।९ को निर्णयबाट कानूनको परिधिभित्र रही रकमान्तर गर्न निर्देशन दिएको देखिन्छ । यो वर्ष देहायअनुसार ५१५ प्रतिशतसम्म रकमान्तर गरेकोले विनियोजन ऐनको प्रावधानको पालना भएको देखिएन । यस सम्बन्धी केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

(रु.हजारमा)

सिन	मन्त्रालय /निकायको नाम	शुरु बजेट	खुद बजेट	रकमान्तरबाट थप	रकमान्तर प्रतिशत
पूँजीगत खर्चतर्फ					
१.	न्याय परिषद्	२७,००	१,६६,००	१,३९,००	५१५
२.	कानून न्याय तथा संसदीय मन्त्रालय	६०,००	२,८५,०९	२,२५,०९	३७५
३.	लोकसेवा आयोग	३,९६,००	६,६३,१६	२,६७,१६	६८
४.	संघीय ससद	३,७७,९९	५,४६,३५	१,६८,३६	४५
५.	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय	१६,७२,००	२३,३९,२८	६,६७,२८	४०
चालु खर्चतर्फ					
१	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय	१,४१,८०,००	२,८८,२५,८१	१,४६,४५,८१	१०३
२	निर्वाचन आयोग	४६,५२,००	८४,५२,००	३८,००,००	८२

- १६.२ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४० मा स्वीकृत बजेटमा स्वीकृत बजेटको रकम एक बजेट उपशीर्षक, स्रोत वा खर्च शीर्षकबाट अर्को बजेट उपशीर्षक, स्रोत वा खर्च शीर्षकमा रकमान्तर गर्न सकिने उल्लेख छ । बजेट व्यवस्था शुरुमा नगरी रकमान्तरबाट कृषि विकास रणनीति अनुगमन तथा समन्वय कार्यक्रम र बी.पी. कोईराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पताललगायत ६ कार्यक्रममा रु.१२ करोड ८५ लाख ३५ हजार खर्च गरेको छ ।

शुरुमा बजेट विनियोजन नभएका कार्यक्रममा रकमान्तरबाट थप गरी खर्च गर्नु बजेट सिद्धान्तअनुरूप मात्र सकिँदैन । विनियोजन ऐनमा आधारित रही तयार गरिने व्यय अनुमानको विवरण (रातो किताब) मा व्यवस्था नगरेको उपशीर्षकमा कार्यक्रम तथा बजेट दिने कार्य कानूनसम्मत देखिँदैन ।

१७. **अर्थ विविधबाट रकमान्तर** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५(२) मा खर्च गर्ने वा खर्चको निकासा दिने अधिकार प्राप्त अधिकारीले रकम स्वीकृत बजेटभित्र र सम्बन्धित खर्च शीर्षकमा पर्दछ भने मात्र निकासा दिनुपर्ने उल्लेख छ । विनियोजन ऐनले छुट्याएको रकम सोही प्रयोजनमा खर्च गर्नुपर्नेमा बजेट उपशीर्षक ६०२ अर्थ विविधमा रु.७७ अर्ब ५ करोड ५ लाख विनियोजन गरेको छ । गरिब घरपरिवार पहिचान तथा परिचयपत्र बितरण कार्यक्रम, कृषि विकास रणनीति अनुगमन तथा समन्वय कार्यक्रम, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनालगायतका विभिन्न बजेट उपशीर्षकबाट रकमान्तर गरी रु.३१ अर्ब २२ करोड २४ लाख थप गरेको र रु.५१ अर्ब ८७ करोड ४० लाख विभिन्न संवैधानिक निकाय, आयोग वा मन्त्रालय मातहतका कार्यालय वा प्रदेश तह र स्थानीय तहलाई दिई रु.५६ अर्ब ३९ करोड ८९ लाख घटाई खुद बजेट कायम गरेको देखिन्छ । उक्त शीर्षकबाट रु.८४ करोड ४४ लाखमात्र खर्च गरेकोले रु.५५ अर्ब ५५ करोड ४५ लाख बजेट बाँकी रहेको छ । यसरी

विनियोजित बजेट नै खर्च हुन नसक्ने अवस्थामा विभिन्न उपशीर्षकबाट रकमान्तर गरी बजेट थप गरेको देखियो ।

रकमान्तर गरी बजेट थप भएका प्रमुख निकायमा प्रदेशतर्फ रु.१६ अर्ब ९६ करोड ९३ लाख, विभिन्न स्थानीय तहमा रु.१५ अर्ब ३७ करोड २ लाख, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयमा रु.३ अर्ब ९० करोड ५० लाख, युवा तथा खेलकुद मन्त्रालयमा रु.२ अर्ब ७४ करोड ७७ लाख र गृह मन्त्रालयमा रु.२ अर्ब ५२ करोड थप गरेको लगायत रहेका छन्। विगतदेखि नै नियमित रूपमा सञ्चालनमा आएका कार्यक्रममा रकमान्तर गर्ने, अर्थ विविध शीर्षकबाट पटके निर्णयको आधारमा निकासा दिने, सम्बन्धित कार्यक्रममा तथा शीर्षकमा विनियोजन नै नगर्ने वा कम गर्ने लगायत परिपाटी बजेट सिद्धान्त अनुकूल देखिँदैन । यसरी थप घट गरेको बजेट सम्बन्धमा संघीय संसदलाई जानकारी नहुने तथा नियन्त्रण कमजोर हुने, अनुगमन गर्न कठिनाई हुने, पारदर्शिता नहुने अभिलेखनमा समस्या पर्ने देखिएकोले यस्तो परिपाटीमा सुधार गर्नुपर्ने व्यहोरा विगत वर्षदेखि औँल्याउँदै आए तापनि यसमा सुधार भएको छैन।

१८. **बजेटभन्दा बढी खर्च** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५(२) मा खर्च गर्ने वा खर्चको निकासा दिने अधिकारीले रकम स्वीकृत बजेटभित्र पर्छ र खर्च गर्न बाँकी छ भनेमात्र खर्च गर्न र खर्च गर्न निकासा दिनुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष विभिन्न निकायले नियमावलीको व्यवस्था विपरीत रु.७ अर्ब २१ करोड ९ लाख स्वीकृत बजेटभन्दा बढी खर्च हुने गरी खर्च लेखेको पाइयो । सोही नियमावलीको नियम ३८ मा बजेटमा रकम भए पनि निकासा भएको रकम अपर्याप्त भएमा सम्बन्धित सचिवको सिफारिसमा अर्थ मन्त्रालयले रकमान्तर वा खर्च समर्थनबाट निकासा दिई त्यस्तो खर्च भएको रकम नियमित गरिदिन सक्ने उल्लेख भएपनि सो बढी खर्चको नियमित समेत भएको छैन। त्यस्तै एकल खाता कोष प्रणाली लागू भएको अवस्थामा स्वीकृत बजेटभन्दा बढी निकासा दिन नमिल्नेमा बजेटभन्दा बढी निकासा हुन गएकाले एकल खाता कोष प्रणालीले नियन्त्रण कायम गर्न सकेको देखिएन। यससम्बन्धी केही उदाहरण देहायबमोजिम छन्:

(रु. हजारमा)

ब.उ.शि.नं.	उपशीर्षकको नाम	शुरु बजेट	खुद बजेट	निकासा / खर्च	बजेट भन्दा बढी खर्च
३१४०४०१६३	जिल्ला प्रहरी कार्यालयहरू	१६,८६६,८००	१७,२८८,०५२	१९,५६६,७८२	२,२७८,७३०
३४५०१०११३	जंगी अड्डा (नेपाली सेना)	४०,६२३,८००	४०,१९२,४१९	४१,९५५,३८५	१,७६२,९६६
३१४०४०१२३	महानगरीय प्रहरी	४,४९५,६००	४,६२४,३६६	५,४२४,४५३	८००,०८७
३१४०४०१४३	प्रदेश प्रहरी कार्यालयहरू	४,९८५,३००	५,२१२,५५५	५,९०९,८३७	६९७,२८२
३१४०५०१३३	क्षेत्रीय सशस्त्र प्रहरी बल कार्यालय	१२,४४४,३००	१२,५५२,२०१	१३,१७८,३४६	६२६,१४५
५०१०८१११५	माथिल्लो त्रिशुली (३ए) जलविद्युत आयोजना (६० मे.वा.)	७००,०००	७६७,५००	१,२९८,३३०	५३०,८३०
३२९०३०१२३	राष्ट्रिय निकुन्ज सुरक्षा टोली (नेपाली सेना)	३,१८९,१००	३,१६५,१६४	३,३५१,६११	१८६,४४७

विनियोजित बजेटभन्दा बढी हुने गरी निकासा दिनु र खर्च लेख्नु विनियोजन ऐन विपरीत देखिएकाले यस्ता कार्यबाट आर्थिक अनुशासन कायम नहुने हुँदा नियन्त्रण हुनुपर्ने व्यहोरा गत विगत वर्षदेखि औँल्याउँदै आएको भएता पनि पूर्णरूपमा कार्यान्वयन भएको देखिएन ।

१९. **कार्यक्रम कार्यान्वयन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४५ बमोजिम अधिकार प्राप्त अधिकारीले सरकारी रकम निकासी दिँदा वा खर्च गर्दा नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यको दृष्टिकोणले सरकारी रकम निकासी दिने उल्लेख छ। यसवर्ष प्रादेशिक तथा स्थानीय सडक सुधार, सासेक राजमार्ग सुधार, हिमाली-क्षेत्र जीविकोपार्जन लगायतका ४४ बजेट उपशीर्षकमा रु.७९ अर्ब ५० करोड ९७ लाख बजेट विनियोजन भएकोमा रकमान्तरबाट थप घट गरी रु.५८ अर्ब ६२ करोड ८३ लाख खुद बजेट कायम गरेकोमा उक्त कार्यक्रममा खर्च भएको देखिएन। अतः विनियोजन भएको बजेट रकम लक्षित कार्यक्रम सञ्चालन गरी खर्च गर्नुपर्दछ।
२०. **वर्षान्तको खर्च/भुक्तानी** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा आर्थिक वर्ष समाप्त हुनु अगावै आषाढ २५ गते खाताबन्दी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष रु.१५ खर्ब ३२ अर्ब ९६ करोड विनियोजन भई रु.१० खर्ब ९१ अर्ब १३ करोड खर्च भएकोमा आषाढ महिनामा रु.२ खर्ब १० अर्ब १९ करोड (१९.२६ प्रतिशत) खर्च भएको छ। खर्चमध्ये आषाढ २५ देखि ३१ गतेसम्म रु.१ खर्ब ९ अर्ब ११ करोड (कुल खर्चको १० प्रतिशत) खर्च भएको छ। नियमावलीको व्यवस्था पालना गरी आषाढ २५ पछि खर्च/भुक्तानी गर्ने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ।

● विकास सहायता परिचालन

२१. **वैदेशिक सहायता प्राप्ति र परिचालन** - आर्थिक वर्ष २०७६।७७ मा कुल सरकारी खर्चमध्ये रु.१ खर्ब ५७ अर्ब ५ करोड (१४.३९ प्रतिशत) वैदेशिक सहायताबाट खर्च भएको छ। यस सम्बन्धमा देखिएका केही व्यहोराहरू निम्नानुसार छन्:
- २१.१ मन्त्रालयबाट प्रकाशित विकास सहायता प्रतिवेदन अनुसार २०७५।७६ मा अमेरिकी डलर ९४४ मिलियन ऋण, ४२४ मिलियन अनुदान र २१० मिलियन प्राविधिक सहायता समेत अमेरिकी डलर १ हजार ५७८ मिलियन प्राप्त भएकोमा २०७६।७७ मा अमेरिकी डलर १ हजार ४००.२१ मिलियन ऋण, ३७४.४९ मिलियन अनुदान र २२८.१ मिलियन प्राविधिक सहायता समेत अमेरिकी डलर २ हजार २.८ मिलियन प्राप्त भएको देखिन्छ। गत वर्षभन्दा समग्रमा २६.९२ प्रतिशत बढी वैदेशिक सहायता प्राप्त भए तापनि अनुदानतर्फ अमेरिकी डलर ४९.५१ मिलियन कम र ऋणतर्फ अमेरिकी डलर ४५६ मिलियन वृद्धि भएको देखिन्छ। प्राप्त रकममध्ये अमेरिकी डलर ३२९.८ मिलियन गैरबजेटरी प्रणालीबाट खर्च भएको छ। यसका अतिरिक्त अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाबाट खर्च भएको अमेरिकी डलर १३१.९८ मिलियनसमेत गैरबजेटरी प्रणालीबाट खर्च भएको छ। समग्रमा प्राप्त विकास सहायता रकमको ५३ प्रतिशतमात्र सङ्घीय सञ्चित कोषमार्फत् परिचालन भएको छ भने ४७ प्रतिशत सहायता सरकारी कोष बाहिरबाट परिचालन भएको अवस्था छ।
- २१.२ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम १७ मा वैदेशिक सहायताको रकमलाई बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश गर्नुपर्ने उल्लेख छ। अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता परिचालन नीति, २०७६ मा संविधानको व्यवस्थाअनुसार वैदेशिक सहायता लिँदा राष्ट्रिय हित र प्राथमिकतालाई आधार बनाउँदै यसलाई पारदर्शी बनाउने र वैदेशिक सहायतालाई राष्ट्रिय बजेट प्रणालीमार्फत् परिचालन गर्नुपर्ने, सामान्यतः सबै प्रकारका अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता राष्ट्रिय बजेट प्रणालीमा समावेश हुने गरी स्वीकार गरिने र सबै सहायताहरूको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट हुने गरी व्यवस्था मिलाइने उल्लेख छ। सरकारी निकायबाट देहायअनुसार अमेरिकी डलर ३२९.८ मिलियन (कुल प्राप्त रकमको १६.४६ प्रतिशत)

बजेटरी प्रणालीमा समावेश नगरी खर्च गरेको देखिन्छ । बजेटमा समावेश भई प्राप्त भएको र बजेटमा समावेश नभएको दातृ निकायगत रकम देहाय अनुसार छः

(डलर हजारमा)

सि.न.	दाता	बजेटमा समावेश	बजेटमा समावेश नभएको	जम्मा	सि.न.	दाता	बजेटमा समावेश	बजेटमा समावेश नभएको	जम्मा
१	एडीबी	६०,५५,४३	५९,११	६१,१४,५४	१३	नर्वे	७०,२४	८८,५२	१,५८,७६
२	वर्ल्ड बैङ्क	४३,९७,९०	२,१५,२२	४६,१३,१२	१४	अष्ट्रेलिया	०	१,३९,७६	१,३९,७६
३	आइएमएफ	२१,४०,००	०	२१,४०,००	१५	फिनल्याण्ड	१,२८,१४	१०,९७	१,३९,११
४	युएस एड	५८,१२	११,९३,५१	१२,५१,६३	१६	गाभी	१,१६,९३	०	१,१६,९३
५	बेलायत	३,७५,२२	५,७७,०६	९,५२,२८	१७	दक्षिण कोरिया	०	७४,२६	७४,२६
६	भारत	९,३५,७१	०	९,३५,७१	१८	आइप्याड	७०,४७	०	७०,४७
७	चीन	८,९९,७६	३०,५१	९,३०,२७	१९	ओएफआईडी	४९,९३	०	४९,९३
८	जापान	६,५५,२२	७०,९०	७,२६,१२	२०	साउदी अरेबिया	३१,११	०	३१,११
९	इयु	२,३८,९७	२,५९,४८	४,९८,४५	२१	ग्लोबल फण्ड	९,४०	०	९,४०
१०	यू.एन.	२२,७७	४,२१,०८	४,४३,८५	२२	कुवेत	२,६७	०	२,६७
११	स्वीटजरल्याण्ड	३,४१,५३	२५,८१	३,६७,३४	२३	एसडीएफ	१,३९	०	१,३९
१२	जर्मनी	१,२८,३२	१,३२,५९	२,६०,९१		जम्मा	१,६७,२९,२३	३२,९८,७८	२,००,२८,०१

यस सम्बन्धमा क्रमशः सुधार हुँदै आए तापनि पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन भएको छैन । नियममा भएको व्यवस्था र वैदेशिक सहायता नीतिअनुसार वैदेशिक सहायतालाई राष्ट्रिय बजेट प्रणालीमा समावेश गरी खर्च गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२१.३ यो वर्ष स्वास्थ्य क्षेत्रमा ७१ कार्यक्रम सञ्चालन गर्न अमेरिकी डलर ४१.८६ मिलियन, शिक्षामा ५२ कार्यक्रम सञ्चालन गर्न अमेरिकी डलर २७.४५ मिलियन र अन्य क्षेत्रमा २१० कार्यक्रम सञ्चालन गरेको समेत ८६ अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले अमेरिकी डलर १३१.९८ मिलियन खर्च गरेको मन्त्रालयको विकास सहायता प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । गत वर्ष १११ अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाले ४०२ क्षेत्रका आयोजनामा अमेरिकी डलर २१५.२५ मिलियन खर्च गरेकोमा यो वर्ष ३८.६८ प्रतिशतले न्यून रहेको देखियो । देहायका २१ संस्थाबाट अमेरिकी डलर ९९.२९ मिलियन (कुल ७५.२३ प्रतिशत) र अन्य विभिन्न ६५ संस्थाबाट ३२.६८ मिलियन (२४.७७ प्रतिशत) रकम खर्च गरेको देखिन्छ ।

अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाको क्षेत्रगत निकासा/ खर्च (२०१९।२०)

(अमेरिकी डलरमा)

क्र.सं.	प्राथमिक क्षेत्र	आयोजना संख्या	निकासा/खर्च	क्रम	प्राथमिक क्षेत्र	आयोजना संख्या	निकासा/खर्च
१	शिक्षा	५२	२७४५४९०२	७	खानेपानी	१७	५५९९६७६
२	स्वास्थ्य	७१	४१८५५२३८	८	अन्य सामाजिक	५१	१८६३५४२२
३	जीवनस्तर	४८	१४८७२२२६	९	वातावरण, विज्ञान र प्रविधि	१८	३३६११७८
४	भूकम्प पछिको पुनर्निर्माण	९	३३४९५८८	१०	वासस्थान	७	१८७९६१९
५	सिँचाई	४	९४९५६	११	अन्य २९ क्षेत्र	२९	७५३६३२६
६	कृषि	२७	७३४४३०६		जम्मा ३३३ आयोजना		१३१९८३४३७

अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थागत निकास/खर्च (२०१९।२०)

(अमेरिकी डलरमा)

सि.नं.	संस्थाको नाम	२०७६।७७ मा प्राप्त	सि.नं.	संस्थाको नाम	२०७६.७७ मा प्राप्त
१	सेभ द चिल्ड्रेन	२,१४,३४,७७३	१२	वाटर एड नेपाल	२५,०२,७४९
२	वर्ल्ड भिजन इन्टरनेसनल	१,३६,९८,७५६	१३	क्याथोलिक रेलिफ सर्भिस	२१,१५,१६४
३	प्लान नेपाल	९४,७१,२९८	१४	पोपुलेसन सर्भिस इन्टरनेसनल	२०,२७,८५९
४	हेडफर इन्टरनेसनल नेपाल	६२,३२,४०६	१५	स्ट्रोम फाउण्डेसन	१९,८०,७६५
५	अक्सफाम जीवी	५५,१६,४७७	१६	नेपाल युथ फाउण्डेसन	१९,४६,५८७
६	गुड नेवोर्स इन्टरनेसनल	५१,५८,३६७	१७	रुम टु रिड	१८,८८,७०१
७	निक साइमन्स फाउण्डेसन	४७,८९,००३	१८	केटिके वेल्ट इन्क	१८,७५,६२५
८	डेटसच वेलथ	३७,६५,०३३	१९	वन हर्ट वल्ड वाइड नेपाल	१८,७५,५१२
९	इण्टरनेशनल नेपाल फेलोशीप	३५,२०,६०४	२०	हेलेन केलर इन्टरनेसनल	१७,६८,४९६
१०	युनाइटेड मिसन टु नेपाल	३२,५४,४०८	२१	दान चर्च	१४,४३,३३६
११	इपास नेपाल	३०,४२,४११	२२	अन्य ६५	३२,६८,८०७
जम्मा					१३१,९८,३४३७

उल्लिखित रकम सम्बन्धित संस्थाकै संरचनाबाट खर्च गर्ने गरेकोले रकम तोकिएको परियोजनाको काममा मात्र खर्च नभई ती संस्थाको स्वदेशी/विदेशी कर्मचारी, परामर्शदाताहरूको तलब, भत्ता, सुविधा र प्रशासनिक तथा अन्य शिरोभार खर्च समेतको थप दायित्व पर्दछ ।

वैदेशिक सहायतालाई राष्ट्रिय बजेट प्रणालीमा ल्याई परिचालन गर्ने विषयलाई पेरिस घोषणा पत्रबाट स्वीकार गरिसकेको अवस्थामा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थामार्फत् सहयोग रकम खर्च गर्नु मनासिब देखिँदैन । तसर्थ वैदेशिक सहयोग रकम राष्ट्रिय बजेट प्रणालीमा समावेश गरी सरकारी निकायमार्फत् नै कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । साथै सो रकमको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट गराउने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

२२. वैदेशिक सहायता उपयोग - यो वर्ष वैदेशिक अनुदान रु.५७ अर्ब ९९ करोड र वैदेशिक ऋण रु.२ खर्ब ९८ अर्ब ८३ करोडसमेत रु.३ खर्ब ५६ अर्ब ८२ करोड प्राप्त हुने अनुमान रहेकोमा अनुदान रु.२३ अर्ब २२ करोड (४०.०४ प्रतिशत) र ऋण रु.१ खर्ब १८ अर्ब ९६ करोड (३९.८१ प्रतिशत) समेत रु.१ खर्ब ४२ अर्ब १८ करोड (३९.८४ प्रतिशत) प्राप्त भएको छ । यससम्बन्धी अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२२.१ यो वर्ष ३२ विकास साझेदारबाट अनुदान र १९ विकास साझेदारबाट ऋण प्राप्त हुने अनुमान रहेकोमा विकास साझेदारबाट ४० प्रतिशतभन्दा कम ऋण तथा अनुदान प्राप्त भएको छ । यसका केही उदाहरण निम्नानुसार छन्:

(रु.लाखमा)

दाता	ऋणतर्फ			दाता	अनुदानतर्फ		
	बजेट	निकास	प्राप्ति प्रतिशत		शुरु बजेट	निकास	प्राप्ति प्रतिशत
कुवेत कोष	१६०६७	१८१४	११.२९	वर्ल्ड बैङ्क ट्रष्टकोष	१३४३०	२४७६	१८.४३
भारत (एकजम बैङ्क)	५६२१५२	८२३६०	१४.६५	भारत	१०२४८०	१९१९१	१८.७२
ओफिड	७१७९१	११३४६	१५.८०	युएसएड	३६९१	७६२	२०.६४
आइफाड	११०५२	१९७७	१७.८८	बेलायत	१५१०३	१११२	७.३६
जर्मनी (के.एफ.डब्लु)	२०००	५५९	२७.९८	युनिसेफ	६८०४	१८०७	२६.५६
जापान	५२३५०	१६७१५	३१.९३	आइडिए	५८५१५	१७९३६	३०.६५
एडीबी	७७४६१४	२८४५०२	३६.७३	एमसीसी यूएसए	६०३१९	३०१२	४.९९
साउदी कोष	३५५३०	३५५२	१०.००	युएन जीइएफ	२९२१	६८	२.३३

अनुदान प्राप्त हुने अनुमान गरेको मध्ये यूएनडीपी, चीन र जापान केआरटू गरी ३ दातृ निकायबाट रु.४ अर्ब ७८ करोड ८ लाख प्राप्त भएको, ६ दातृ निकायबाट रु.८ अर्ब २२ करोड ८ लाख प्राप्त गर्ने अनुमान गरेकोमा रु.४५ करोड ३५ लाख (५.५१ प्रतिशत) प्राप्त भएको, एआईआईबी र साउदी कोषबाट रु.५ अर्ब ५ करोड ३० लाख ऋण प्राप्त गर्ने अनुमान गरेकोमा रु.३६ करोड ९४ लाख (७.३१ प्रतिशत) प्राप्त भएको देखिन्छ। जापान सरकारबाट रु.१ अर्ब ७५ करोड अनुदान प्राप्त हुने अनुमान गरेकोमा रु.१ अर्ब ८४ करोड ५७ लाख (१०५.४७ प्रतिशत) प्राप्त भएको छ। दातृ निकायसँग समन्वय गरी सम्झौता भएको अनुदान तथा ऋण प्राप्ति गर्न थप प्रयास गर्नुपर्दछ ।

२२.२ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले ०.८० प्रतिशत, अर्थ मन्त्रालयले ९.०४ प्रतिशत, राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले ९.५४ प्रतिशत उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयले १०.६१ प्रतिशत, प्रदेश सरकारका निकायले २३.६६ प्रतिशत मात्र अनुदान उपयोग गरेका छन् । अर्थ मन्त्रालयको विविधतर्फ रु.१६ करोड ३३ लाख र भूमि व्यवस्था सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालयले रु.४ करोड ७४ लाखसमेत रु.२१ करोड ७ लाख अनुदान प्राप्त गर्ने अनुमान रहेकोमा प्राप्त भएको देखिएन ।

२२.३ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाई मन्त्रालयले ७.३३ प्रतिशत, राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणले २२.११ प्रतिशत, गृह मन्त्रालयले २४.८० प्रतिशत, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले २६.७९ प्रतिशत र खानेपानी मन्त्रालयले ३२.२३ प्रतिशत ऋण उपयोग गरेका छन् । अर्थ मन्त्रालयको विविधतर्फ रु.११ अर्ब ८९ करोड ६५ लाख, श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालयले रु.२ अर्ब ६२ करोड र संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयले रु.२५ करोडसमेत रु.१४ अर्ब ७६ करोड ६५ लाख ऋण सहायता प्राप्त गर्ने उल्लेख भएकोमा प्राप्त गरेको देखिएन ।

वैदेशिक सहयोगको उपयोग क्षमता न्यून हुँदा त्यसको प्रत्यक्ष असर विकास निर्माण र सेवा प्रवाहमा परेको छ। स्वीकृत कार्यक्रमअनुसारका क्रियाकलाप सञ्चालन गरी अपेक्षित रकम उपयोग गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

२२.४ आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २४(२) मा उपलब्ध सरकारी रकम खर्च गर्दा साधन स्रोतको उच्चतम प्रतिफल प्राप्त हुने र प्राप्त प्रतिफलको उचित गुणस्तर कायम हुने गरी मितव्ययी तरिकाले खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । ऋण प्राप्ति र उपयोगतर्फ २०७२।७३ मा रु.४३ अर्ब ७७ करोड प्राप्त भएकोमा रु.३३ अर्ब २२ करोड, २०७३।७४ मा रु.५८ अर्ब १ करोड प्राप्त भएकोमा रु.३४ अर्ब २८ करोड, २०७४।७५ मा रु.९३ अर्ब ४५ करोड प्राप्त भएकोमा रु.८९ अर्ब ६९ करोड, २०७५।७६ मा रु.९४ अर्ब ४० करोड प्राप्त भएकोमा रु.१ खर्ब २४ अर्ब ३७ करोड र २०७६।७७ मा रु.१ खर्ब ६२ अर्ब ६० करोड प्राप्त भएकोमा रु.१ खर्ब १६ अर्ब ४८ करोड उपयोग भएको देखिन्छ। यसरी वैदेशिक ऋणको पूर्ण उपयोग नभएकोले ऋण लागत मात्र बढ्न गएको छ।

२२.५ यसवर्ष नेपाल सरकारले एसियाली विकास बैङ्क, विश्व बैङ्क, तथा आईएमएफसँग २०७७ जेष्ठ र आषाढमा ४ ऋण सम्झौता गरी रु.७८ अर्ब २४ करोड ७८ लाख ऋण प्राप्त गरेको छ। उक्त रकम सञ्चित कोषमा जम्मा नगरी बेग्लै ऋण खातामा राखेको र खर्च भए बमोजिम सञ्चित कोषमा जम्मा गरी ऋण

परिचालन गर्ने गरेको देखियो । सो रकममध्ये रु.२२ अर्ब ४२ करोड ४९ लाख खर्च भई रु.५५ अर्ब ८२ करोड २९ लाख मौज्दात रहेको छ । सो रकम प्राप्त हुनासाथै ऋण कायम गरेकोमा उपयोगको आधारमा मात्र सञ्चित कोषमा दाखिला गर्ने व्यवस्थाले नेपाल सरकारलाई प्राप्त भएको सबै ऋण सञ्चित कोषमा जम्मा हुनुपर्ने नेपालको संविधानको धारा ११६ को संवैधानिक व्यवस्थाको पालना भएको देखिएन । यसरी वर्षान्तमा पूर्ण उपयोग नहुने गरी ऋण प्राप्त गरेबाट उक्त ऋणमा सेवाशुल्क एवम् व्याजबापत मासिक करिब रु.४ करोड ६५ लाख अनावश्यक रूपले व्ययभार परेको अवस्था छ । नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने सबै रकम सञ्चित कोषमा जम्मा हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

२३. **प्राविधिक तथा अन्य सहायता** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २९(१) अनुसार वैदेशिक सहायतासम्बन्धी विवरण केन्द्रीय वित्तीय विवरणमा समावेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । बजेट वक्तव्य साथ संसदमा पेस भएको प्राविधिक तथा अन्य सहायतासम्बन्धी विवरणमा संघीय सरकारका १८ मन्त्रालय/निकायअन्तर्गत १३७ सम्झौतामा यो वर्ष रु.१ खर्ब ८९ अर्ब ४० करोड २१ लाख प्राविधिक सहायता प्राप्त हुने उल्लेख छ । उक्त सहायता रकममध्येबाट खर्चको विवरण प्राप्त भएन । साथै यस्तो रकमको लेखापरीक्षणसमेत गराएको छैन । सबै वैदेशिक सहायता वित्तीय विवरणमा समावेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।

● सार्वजनिक संस्थान व्यवस्थापन

२४. **सार्वजनिक संस्थानको अवस्था** - नेपालमा सञ्चालित सार्वजनिक संस्थानमध्ये ३० संस्थान विभिन्न वर्षमा विनिवेश भएका तथा ४४ संस्थान अस्तित्वमा रहेका छन् । अस्तित्वमा रहेका मध्ये ३८ संस्थान सञ्चालनमा रहेका छन् । यससम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- २४.१ नेपालमा हालसम्म विनिवेश भएका मध्ये १२ संस्थान खारेज गरेकोमा एक संस्थान (कृषि चुन उद्योग लिमिटेड) को मात्र कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयबाट कानुनी रूपमा खारेजी प्रक्रिया सम्पन्न भएको छ । खारेज भएका संस्थानको कानुनी रूपमै खारेजी प्रक्रिया सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
- २४.२ निजीकरण भएका १८ संस्थानमध्ये हाल १२ सञ्चालनमा रहेका छन् भने भूकुटी कागज कारखाना, हरिसिद्धि ईँट्टा तथा टायल कारखाना, बाँसबारी छाला जुत्ता कारखाना, काँचो छाला सङ्कलन तथा बिक्री कम्पनी, बालाजु कपडा उद्योग र विराटनगर जुट मिल्स सञ्चालनमा रहेका छैनन् । हरिसिद्धि ईँट्टा तथा टायल कारखानाको जग्गा जमिनसमेत प्लटिङ गरी बिक्री गरेको अवस्था छ । निजीकरण सम्झौता तथा प्रस्तावनाअनुसार उद्योगहरू सञ्चालन नभएकोमा सम्बन्धित निकाय र मन्त्रालयबाट कानुनी कारबाही गरेको देखिएन । यस सम्बन्धमा विगत वर्षको प्रतिवेदनमा समेत उल्लेख गरिएकोमा सुधार गरेको देखिएन ।
- २४.३ सार्वजनिक संस्थानमध्ये १३ ले मात्र २०७८ जेष्ठ मसान्तसम्म २०७६।७७ सम्मको लेखापरीक्षण गराएका छन् भने २५ संस्थानले २०७६।७७ को लेखापरीक्षण नगराएको, नेपाल पर्यटन बोर्डले २०७६।७७ समेत ३ वर्षको, विशाल बजार कम्पनी लिमिटेडले ४ वर्षको तथा राष्ट्रिय बीमा संस्थान र राष्ट्रिय बीमा कम्पनी लिमिटेडले विगत ९ वर्षको लेखापरीक्षण गराएका छैनन् । समयमा नै लेखापरीक्षण नगराउने संस्थाका जिम्मेवार पदाधिकारीलाई कानुनबमोजिम कारबाही गर्नुपर्दछ ।

२५. निजीकरण भएका संस्थानको स्थिति - निजीकरण भएका ३० संस्थानमध्ये १२ खारेजी भएको, ६ बन्द अवस्थामा रहेको र सञ्चालित १२ मध्ये ९ नाफामा र ३ घाटामा सञ्चालन रहेका छन् । सञ्चालित १२ संस्थानको स्थिति निम्न रहेको छः

सि.नं.	सार्वजनिक संस्थानको नाम	निजीकरण मिति	विधि तरिका	विद्यमान अवस्था
१	रघुपति जुट मिल्स	२०५३।४।३०	शेयर बिक्री	नाफामा सञ्चालन
२	विराटनगर जुट मिल्स	२०५३।९।०४	व्यवस्थापन करार	घाटामा सञ्चालन
३	बुटवल पावर कम्पनी	२०५९।९।१९	शेयर बिक्री	नाफामा सञ्चालन
४	नेपाल रोजिन एण्ड टर्पेन्टाइन लि.	२०६३।१।२९	सम्पत्ति बिक्री र भाडा	घाटामा सञ्चालन
५	लुम्बिनी चिनी कारखाना	२०६२।९।२४	सम्पत्ति बिक्री र भाडा	घाटामा सञ्चालन
६	नेपाल बैङ्क लि.	२०६३।६।२९	शेयर बिक्री	नाफामा सञ्चालन
७	नेपाल बिटुमिन तथा ब्यारेल उद्योग	२०५१।३।०७	शेयर बिक्री	नाफामा सञ्चालन
८	नेपाल दूरसञ्चार कं.लि.	२०६४।९।०६	शेयर बिक्री	नाफामा सञ्चालन
९	नेपाल ढलौट उद्योग लि.	२०५२।१२।१२	शेयर बिक्री	नाफामा सञ्चालन
१०	नेपाल ल्यूब आयल	२०५१।२।२२	शेयर बिक्री	नाफामा सञ्चालन
११	भक्तपुर इँटा टायल कारखाना लि.	२०६०।९।२२	सम्पत्ति बिक्री र भाडा	नाफामा सञ्चालन
१२	नेपाल चिया विकास निगम	२०५७।३।१४	शेयर बिक्री	नाफामा सञ्चालन

२५.१ रघुपति जुट मिल्स र नेपाल चिया विकास निगमको जग्गा स्थानीयद्वारा अतिक्रमण बढ्दै गएको, नेपाल सरकारबाट सम्झौता बमोजिम जग्गा हस्तान्तरण नभएकोले जग्गासम्बन्धी विवाद रहेकोमा अर्थ मन्त्रालय निजीकरण एकाई, स्थानीय सरकार र समुदायबीच उचित समन्वय गरी समाधान गर्नुपर्दछ ।

२५.२ रघुपति जुट मिल्स, विराटनगर जुट मिल्स, लुम्बिनी चिनी मिल्स, नेपाल रोजिन एण्ड टर्पेन्टाइन लिमिटेड र भक्तपुर इँटा टायल कारखानाले नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने भाखा नाघेको साँवा र ब्याज क्रमशः रु.२३ करोड ३८ लाख ७० हजार, रु.३५ करोड ३९ लाख ६४ हजार, रु.८८ लाख, रु.८३ लाख ७ हजार र रु.४४ करोड ६६ लाख १८ हजारसमेत रु.१ अर्ब ५ करोड १५ लाख ५९ हजार रहेको देखिँदा सम्झौतामा भएको व्यवस्थाअनुसार असुल गर्नपर्दछ ।

२५.३ नेपाल ढलौट उद्योग लिमिटेड र भक्तपुर इँटा टायल कारखाना लिमिटेडले अधिकतम ४५ प्रतिशतसम्म शेयर सर्वसाधारणलाई बिक्री गर्ने सम्झौतामा उल्लेख भए पनि कार्यान्वयन भएको छैन ।

२५.४ नेपाल (दिव्य) रोजिन एण्ड टर्पेन्टाइन लिमिटेडको वन क्षेत्र तथा कच्चा पदार्थ हस्तान्तरणसम्बन्धी र नेपाल ल्यूब आयलको सम्झौताबमोजिम जग्गा हस्तान्तरण नभएको सम्बन्धी विवादित विषयहरूको टुङ्गो लगाउनुपर्दछ ।

२५.५ विराटनगर जुट मिल, नेपाल रोजिन एण्ड टर्पेन्टाइन लिमिटेड र लुम्बिनी चिनी कारखाना घाटामा सञ्चालन भएको देखिन्छ । ती संस्थालाई नाफामा ल्याउन उपयुक्त रणनीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

२५.६ विराटनगर जुट मिल्स, नेपाल बिटुमिन तथा ब्यारेल उद्योग, नेपाल ढलौट उद्योग लिमिटेड, नेपाल ल्यूब आयल र नेपाल चिया विकास निगमले नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमान (एनएफआरएस) लागू गरेको नदेखिएकोले लागू गर्नुपर्दछ ।

यसैगरी निजीकरण गरिएका १२ संस्थानले निजीकरण सम्झौता तथा व्यावसायिक योजनामा उल्लेख भएका मध्ये ४५ प्रतिशत विषयको मात्र पालना एवं कार्यान्वयन गरेकोले पूर्ण पालना गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।

२६. **शेयर लगानी प्रतिफल** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार नेपाल सरकारले गत वर्षसम्म विभिन्न ११३ संस्थामा रु.२ खर्ब ९६ अर्ब ९२ करोड शेयर लगानी गरेकोमा यो वर्ष थप रु.१२ अर्ब ७२ करोड र बोनस शेयर प्राप्त र समायोजनबाट रु.६ अर्ब ६ करोड थप भई यो वर्षसम्म रु.३ खर्ब १५ अर्ब ७० करोड शेयर लगानी भएको देखिन्छ।

शेयर लगानीबाट नेपाल सरकारलाई यो वर्ष नेपाल राष्ट्र बैंकले रु.९ अर्ब ९६ लाख, नेपाल टेलिकमले रु.६ अर्ब १७ करोड ७७ लाख, नेपाल आयल निगमले रु.४ अर्ब १५ करोड ४७ लाख, कृषि विकास बैंक लिमिटेडले रु.१ अर्ब ४२ करोड ९५ लाख र अन्य ११ संस्थाले रु.२ अर्ब ६९ करोड २६ लाख समेत १५ संस्थाले रु.२३ अर्ब ४६ करोड ४१ लाख नगद लाभांश र नेपाल बैंक लिमिटेडले रु.७५ लाख ६ हजारको बोनस शेयर उपलब्ध गराएको देखिन्छ। यस वर्ष गत वर्षभन्दा १४.८५ प्रतिशत बढी लाभांश प्राप्त भएको देखिन्छ। ती बाहेक ९८ संस्थामा गरेको लगानी रु.१ खर्ब ९३ अर्ब ७ करोडबाट यो वर्ष कुनै प्रतिफल प्राप्त गरेको नदेखिँदा संस्था सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा दक्षता ल्याउनुपर्ने देखिन्छ।

२७. **शेयर स्वामित्व** - नेपाल सरकार, साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेसन लिमिटेड र जापान सरकारबीच भएको त्रिपक्षीय सम्झौता बमोजिम निर्माण भएको भवन र सरकारको स्वामित्वमा रहेको जग्गाको स्वामित्व समेतको मूल्याङ्कन गरी २०७५।३।३१ सम्म कायम रहेको नून भण्डारण गोदामको खुद परल मूल्य रु.५८ करोड १७ लाख ९ हजार रहेकोमा उक्त मूल्य बराबरको नेपाल सरकारको नाममा शेयर कायम हुनुपर्दछ। साथै विराटनगर जुट मिलमा नेपाल सरकारको शेयर लगानी रु.७२ करोड ४८ लाख र ऋण लगानी रु.१ अर्ब १७ करोड ४६ लाख रहेको देखिन्छ। सञ्चालक समितिले शेयर संरचना परिवर्तन गरी निजी क्षेत्रको लगानी थप गरी नेपाल सरकारको स्वामित्वमा संकुचन गरेको विषयमा उच्चस्तरीय जाँचबुझ आयोगले जुट मिलमा नेपाल सरकारको लगानी पुँजीकरण गरी शेयर संरचना बदल्न सुझाव दिएकोमा सुझावअनुसार नेपाल सरकारको लगानी पुँजीकरण गरी शेयर संरचना परिवर्तन गरिनुपर्दछ। शेयर संरचना परिवर्तन गर्नुपर्दछ भनी गत वर्षको प्रतिवेदनमा समेत औल्याएकोमा हालसम्म स्थिति यथावत् रहेको छ।

२८. **बक्यौता असुली** - निजीकरण समितिले निजीकरण भैसकेका ३० संस्थाले र अन्य संस्थाबाट प्राप्त गर्नुपर्ने रकमको किस्ता, ब्याज तथा हर्जानाको अभिलेख राखी आर्थिक विवरणमा समावेश गर्नुपर्नेमा अभिलेख राखेको तथा आर्थिक विवरणमा समावेश गरेको देखिएन। अभिलेख राखी आर्थिक विवरणमा समावेश गर्नुपर्ने व्यहोरा विगत वर्षदेखि औल्याइँदै आए तापनि स्थिति यथावत् छ। यस्तो अवस्थामा असुल गर्न बाँकी बक्यौता रकमको यथार्थता यकिन हुन सक्ने देखिएन। मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार देहायका संस्थानबाट रु.५४ करोड ११ लाख ८२ हजार प्राप्त हुनुपर्ने उल्लेख छ। उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ।

(रु.हजारमा)

सि.नं.	संस्थाको नाम	बक्यौता रकम	असुली रकम	असुली गर्न बाँकी रकम
१	हरिसिद्धि ईटा टायल	५४५००.००	०	५४५००.००
२	काँचो छाला प्रशोधन तथा सङ्कलन केन्द्र	२९२३.००	०	२९२३.००
३	बालाजु कपडा उद्योग	१९३८५.००	०	१९३८५.००
४	भूकुटी कागज कारखाना लिमिटेड	४१५०८.००	०	४१५०८.००
५	श्री रघुपति जुट मिल्स	२०६७५७.००	०	२०६७५७.००
६	विराटनगर जुट मिल्स	६०३०.००	०	६०३०.००
७	नेपाल चिया विकास निगम लिमिटेड	१४२७६६.००	०	१४२७६६.००
८	नेपाल रोजिन एण्ड टर्पेन्टाईन लिमिटेड	६०२४०.००	०	६०२४०.००
९	भक्तपुर ईटा कारखाना	३२०२.००	०	३२०२.००
१०	कृषि औजार कारखाना	३७२५.००	०	३७२५.००
११	अन्य ४ संस्था	१४६.००	०	१४६.००
जम्मा		५४११८२.००	०	५४११८२.००

● सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन

२९. सार्वजनिक ऋण - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त ऋण हिसाब विवरणमा २०७७ अषाढ मसान्तमा नेपाल सरकारले तिर्न बाँकी कुल ऋण रु.१४ खर्ब १९ अर्ब ८७ करोड रहेको मध्ये बाह्य ऋण रु.८ खर्ब ६ अर्ब १४ करोड (५६.७७ प्रतिशत) र आन्तरिक ऋण रु.६ खर्ब १३ अर्ब ७३ करोड (४३.२३ प्रतिशत) रहेको छ। ऋण दायित्व गत वर्षको तुलनामा ३५.५३ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.३ खर्ब ७२ अर्ब २९ करोड पुगेको छ। जुन कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको तुलनामा ३७.७ प्रतिशत रहेको छ भने २०७४।७५ मा ३०.१ र २०७५।७६ मा ३०.३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। उक्त बाँकी ऋण रकममा वर्षान्तको विनिमय दरमा भएको नोक्सानीको कारण थप गरेको रु.७६ अर्ब ३८ करोडसमेत समावेश छ।

३०. साँवा ब्याज भुक्तानी अवस्था - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त २०७६।७७ को ऋण दायित्वको वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार यो वर्ष नेपाल सरकारले भुक्तानी गरेको साँवा तथा ब्याजको समष्टिगत स्थिति देहायअनुसार छः

(रु.लाखमा)

ऋणको किसिम	२०७४।७५ साँवा ब्याज भुक्तानी	२०७५।७६ साँवा ब्याज भुक्तानी	२०७६।७७			गत वर्षको तुलनामा वृद्धि प्रतिशत
			साँवा भुक्तानी	ब्याज भुक्तानी	जम्मा भुक्तानी	
आन्तरिक	४८४७१५	५०५२१५	२०८२२५	३३९७७१	५४७९९६	८.४६
वैदेशिक	२२४४९५	२४५४४१	५२३७७	२३५६०४	२८७९८१	१७.३३
जम्मा	७०९२१०	७५०६५६	२६०६०२	५७५३७५	८३५९७७	११.३६

साँवा ब्याज भुक्तानी गर्नुपर्ने रकम प्रत्येक वर्ष वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ। यो वर्ष भुक्तानी गरेको साँवा ब्याज रकम यस वर्षको कुल खर्चको ७.६६ प्रतिशत र पुँजीगत खर्चको ४४.२१ प्रतिशत रहेको छ। साथै असुली भएको कुल राजस्वको ९.९४ प्रतिशत रहेको छ।

३१. ऋण लगानी - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार ६२ निकायमा नेपाल सरकारको स्रोतबाट गत वर्षसम्म रु.१ खर्ब २ अर्ब ९५ करोड ९८ लाख लगानी भएकोमा यो वर्ष लगानी फिर्ता रु.१७ करोड र समायोजन भएको रु.१५ अर्ब ३६ करोड ४६ लाखसमेत यो वर्षसम्म रु.१ खर्ब १८

अर्ब १५ करोड ४४ लाख लगानी भएको छ । वैदेशिक स्रोतबाट गत वर्षसम्म ४१ निकायमा रु.१ खर्ब ४९ अर्ब ४१ करोड १४ लाख लगानी भएकोमा यो वर्ष लगानी फिर्ता र समायोजन भएको रु.२ अर्ब ९८ करोड र यो वर्ष थप लगानी भएको रु.३२ अर्ब ५७ करोड ३२ लाखसमेत रु.१ खर्ब ७९ अर्ब ४६ लाख रहेको छ । समग्रमा २०७७ आषाढ मसान्तसम्म कुल रु.२ खर्ब ९७ अर्ब १५ करोड ९० लाख ऋण लगानी भएको छ ।

संस्थानमा लगानी भएको रकमबाट गत वर्षसम्मको प्राप्त हुनुपर्ने ब्याज रु.३७ अर्ब ४७ करोड ८४ लाखमध्ये रु.५ अर्ब ४१ करोड ९३ लाख (१४.४५ प्रतिशत) प्राप्त भई रु.३२ अर्ब ५ करोड ९१ लाख बाँकी रहेकोमा यो वर्षको थपसमेत रु.५३ अर्ब १३ करोड ४४ लाख ब्याज प्राप्त हुनुपर्ने देखिन्छ । प्राप्त हुनुपर्ने ब्याजमा गत वर्षको तुलनामा ४१.७७ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ ।

३२. **सञ्चालनमा नरहेका संस्थामा ऋण लगानी** - ऋण लगानी गर्दा निश्चित आर्थिक तथा सामाजिक उद्देश्य हासिल गर्न, उत्पादनमा वृद्धि गर्ने, रोजगारी सृजना गर्ने जस्ता क्षेत्रमा लगानी गर्नुपर्दछ । यो वर्ष सञ्चालनमा नरहेको नेपाल ओरियण्ट एण्ड म्याग्नेसाइटमा रु.८० लाख र गोरखकाली रबर उद्योगमा रु.३४ करोडसमेत रु.३४ करोड ८० लाख लगानी गरेको छ । सार्वजनिक संस्थानले आफ्नो आम्दानीबाट प्रशासनिक खर्च व्यहोर्नुपर्नेमा यस्ता संस्थानमा ऋण लगानी गर्दा नेपाल सरकारको सञ्चित कोषमा थप व्ययभार परेको देखिन्छ । अतः सार्वजनिक संस्थानलाई प्रशासनिक खर्च व्यहोर्ने गरी ऋण लगानी गर्ने कार्य बन्द गर्नुपर्दछ ।

• अनुदान उपयोग

३३. **पशुधन, ऋण बीमा अनुदान** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१(३) अनुसार विशेष प्रकारका पटके कार्यक्रम तथा आयोजना सञ्चालनार्थ कुनै संस्थालाई अनुदान दिँदा निकासा दिएको रकमबाट भएको प्रगति विवरण लिई जुन कामको लागि रकम दिइएको हो सो काममा खर्च गरेको र लेखापरीक्षण गराएको सम्बन्धमा अनुगमन, मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयबाट पशु बीमा कार्यक्रमका लागि कृषि विकास बैङ्कलाई रु.६ करोड ४४ लाख र साना किसान विकास बैङ्कलाई रु.९ करोड ५० लाख तथा पशुधन तथा कर्जा सुरक्षण कार्यक्रमका लागि निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण निगमलाई रु.४१ करोड ६६ लाख ११ हजारसमेत रु.५७ करोड ६० लाख ११ हजार अनुदान उपलब्ध गराएको छ । मन्त्रालयले खर्चको अनुगमन एवं मूल्याङ्कन गरी विवरण तयार गरेको छैन । मन्त्रालयले उक्त अनुदानको अनुगमन एवं मूल्याङ्कन गरी अनुदान उपयोगको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।
३४. **शीतघर तथा खाद्यान्न भण्डार** - शीतघर तथा खाद्यान्न भण्डार घर स्थापना कार्यक्रमका लागि ब्याज अनुदान मापदण्ड, २०७३ मा शीतघर तथा खाद्यान्न भण्डारण घर स्थापनाका लागि भौतिक पूर्वाधारहरूको निर्माण, मेसिनरी उपकरण खरिद र जडान गर्न आवश्यक रकमसहितको प्रस्तावका आधारमा ऋण प्राप्त गर्न सक्ने र यसरी प्राप्त ऋणको शतप्रतिशत ब्याज ५ वर्षसम्मको लागि नेपाल सरकारबाट सम्बन्धित वित्तीय संस्थालाई अनुदान दिने व्यवस्था छ । यसरी दिने अनुदान नेपाल राष्ट्र बैङ्कमार्फत् सम्बन्धित वित्तीय संस्थालाई उपलब्ध गराउने व्यवस्थानुसार यो वर्ष निजी प्रकृतिका ११ शीतघर तथा खाद्यान्न भण्डारलाई रु.१० करोड ४९ लाख ४१ हजार ब्याज अनुदान दिएको छ । उल्लिखित शीत तथा खाद्य भण्डारहरूको सञ्चालनको अवस्था र ऋण अनुदान लिएको रकम सोही प्रयोजनमा उपयोग गरेको सुनिश्चितता गर्न मन्त्रालयबाट अनुगमन, मूल्याङ्कन हुनुपर्दछ ।

३५. कृषि कर्जामा ब्याज अनुदान - सहूलियतपूर्ण कर्जाका लागि ब्याज अनुदानसम्बन्धी एकीकृत कार्यविधि, २०७३ मा व्यवसायीहरूलाई नेपाल सरकारले कृषि कर्जामा ५ प्रतिशत, महिला उद्यमशीलताका लागि ६ प्रतिशत तथा पाँच करोडभन्दा माथिको व्यावसायिक कृषि तथा पशुपन्छी कर्जामा २ प्रतिशत ब्याज अनुदान उपलब्ध गराउने उल्लेख छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार ब्याज अनुदान प्राप्त गर्ने लाभग्राहीको संख्या २०७४।७५ मा ८ हजार ९३० र २०७५।७६ मा १७ हजार ७३० रहेकोमा २०७६।७७ मा २४ हजार ७६३ पुगेको छ । नेपाल सरकारले नेपाल राष्ट्र बैङ्कमार्फत् उपलब्ध गराएको ब्याज अनुदान गत वर्षसम्मको रु.१ अर्ब २५ करोड ५ लाख तथा यस वर्ष थप भएको रु.१ अर्बसमेत रु.२ अर्ब २५ करोड ५ लाख पुगेको छ । मन्त्रालयले गरेको अध्ययन प्रतिवेदनमा व्यावसायिक कृषि तथा पशुपन्छी कर्जाको सीमा रु.१० करोडबाट घटाउनुपर्ने, एक पटक सहूलियतपूर्ण कर्जा उपभोग गरिसकेको ऋणीले पुनः अर्को बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट सहूलियतपूर्ण कर्जा लिन नपाउने व्यवस्था गर्नुपर्ने, स्वाप भएको कर्जामा ब्याज अनुदान नपाउने व्यवस्था गर्नुपर्ने, सहूलियतपूर्ण कर्जा उपभोग गरी रहेका ऋणीलाई कर्जा सीमा थप गर्दा सीमा थप भएको समय पश्चात् कार्यविधिबमोजिमका कुनै पनि अनुदान सुविधा उपलब्ध नहुने व्यवस्था गर्नुपर्ने लगायतका व्यहोरा औल्याइएको छ । प्रतिवेदनमा उल्लिखित व्यहोरा कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।

महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

संघीय सञ्चितकोष र अन्य सरकारी कोषको सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्ने, चल, अचल सरकारी सम्पत्तिको अभिलेख राखी प्रतिवेदन गर्ने, आर्थिक प्रशासन सञ्चालन, निर्देशन, नियन्त्रण तथा आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने, गराउने तथा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सरकारको स्वीकृत वित्तीय विवरण तयार गराउने निकायको रूपमा २००८ सालमा स्थापना भई कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमार्फत कार्य गर्दै आएको छ ।

३६. सञ्चित कोष - कार्यालयले पेस गरेको संघीय सञ्चितकोषको आर्थिक विवरणअनुसार प्राप्ति र भुक्तानीको अवस्था निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

विवरण	आ.व.२०७६।७७	आ.व. २०७५।७६	प्रतिशत
प्राप्ति			
१ राजस्व तथा अनुदानः	- ७८२८०९२	- ७७२९९५५	१.२७
(क) राजस्व	७५३०६४०	७४३४११३	१.३०
(ख) अनुदान	२९७४५२	२९५८४२	०.५४
२ वित्तीय व्यवस्था	३२२५७१६	२२९३५०४	४०.६५
ऋण लगानी फिर्ता	१७,८८२	३०,६६१	- ४१.६८
वैदेशिक ऋण प्राप्ति	१,२७२,९७९	१,२९९,०२३	- २.००
आन्तरिक ऋण	१,९३४,८५५	९६३,८२०	१००.७५
३ अन्य प्राप्त	-	६	०.००
जम्मा	- ११०५३८०८	- १००२३४६५	१०.२८
भुक्तानी			
१ चालु वर्षको भुक्तानी	- ९,७३२,३३६	- ९५७९८०१	१.५९
(क) सञ्चित कोष माथि व्ययभार हुने चालुखर्च	२६२१२८	२०८,७२०	२५.५९
(ख) विनियोजन ऐनद्वारा भएको चालु तथा पूजीगत खर्च	९४७०२०८	९,३७१,०८१	१.०६
२ वित्तीय व्यवस्थाअन्तर्गत खर्च	- १,१७९,०१७	- १५२४७७०	- २२.६८
(क) सञ्चित कोष माथि व्ययभार हुने खर्च ऋण भुक्तानी	५७५३७५	५४३,५२०	५.८६
(ख) विनियोजन ऐनद्वारा भएको खर्च ऋण तथा शेयर लगानी	६०३६४२	९८१,२५०	- ३.८४
जम्मा खर्च	- १०,९११,३५३	- १११०४५७१	- १.७४

विवरण	बा.व. २०७६।७७	बा.व. २०७५।७६	प्रतिशत
३ चेक साटन बाँकीको विवरण	-	-९८५	-१३५.४
राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क नेपालगञ्जले कम शोधभर्ना माग गरी फरक परेको रकम	-	-३	-
४ चेक साटन बाँकी बाहेकको यस वर्षको जम्मा भुक्तानी (कुल खर्च-साटनबाँकी ५ चेक रकम)	-	१०,९१०,३६५	१११०३२१७
५ नगदमा परिवर्तन +/-	-	१४३,४४३	-११३.२८
आर्थिक वर्षको शुरूको मौज्जात	-	-२,३१०,३९९	-१२३०६४७
आर्थिक वर्षको अन्त्यको मौज्जात	-	-२,१६६,९५६	-२३१०३९९
६ सञ्चित कोषको मौज्जात	-	-	-
७ कार्य सञ्चालन कोष, धरौटी लगायतका विभिन्न खातामा नेपाल सरकारका नाममा रहेको मौज्जात रकमका आधारमा गरिएको खुद खर्च	-	२,१६६,९५६	२३१०३९९
८ कार्य सञ्चालन कोष, धरौटी लगायतका विभिन्न खातामा तिर्नुपर्ने दायित्व	-	-२,१६६,९५६	-२३१०३९९

३६.१ सरकारी कारोबारको लेखा दोहोरो लेखाप्रणालीको सिद्धान्तबमोजिम नगद आधारमा राखिने कानुनी व्यवस्था रहेको स्थितिमा पनि संघीय सञ्चित कोषको वार्षिक मौज्जात ऋणात्मक देखिएको छ। गत वर्षसम्म रु.२ खर्ब ३१ अर्ब ३ करोड ९९ लाख ऋणात्मक रकम रहेकोमा यो वर्ष रु.१४ अर्ब ३४ करोड ४३ लाख बचतको कारणबाट रु.२ खर्ब १६ अर्ब ६९ करोड ५६ लाख पुगेको छ। विगतमा व्यय अनुमानको विवरणमा उल्लिखित स्रोतहरूबाट अनुमान अनुसार प्राप्त हुन नसकेको र बढी खर्च भने हुन गई न्यून हुन गएको, नगद रकम नेपाल सरकारका नाममा रहेको कार्यसञ्चालन कोष, धरौटी, वैदेशिक अनुदान, ऋण खातालगायतका विभिन्न खाताको मौज्जात रकमबाट खर्च गरेको देखिन्छ। यसरी खर्च गरे पनि खातागत खर्च रकम खुल्दैन र खर्च गर्नु पूर्व सापटी जनाउने गरेको देखिँदैन। सञ्चित कोष ऋणात्मक भएकोमा सोको हिसाब मिलान गर्न अर्थ मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, नेपाल राष्ट्र बैङ्क र महालेखापरीक्षकको कार्यालयको प्रतिनिधि सदस्य रहेको समिति गठन भए पनि सो कार्य सम्पन्न गरेको पाइएन। अन्य खाताबाट खर्च गर्दा सापटी जनाई खर्च गर्ने एवं वर्षान्तमा हिसाब मिलान गर्ने व्यवस्था गरी लेखाङ्कन गर्नुपर्दछ।

३६.२ संघीय सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा वैदेशिक ऋणान्तर्गत नगद प्राप्ति रु.३५ अर्ब ११ करोड ७६ लाख, शोधभर्ना हुने ऋण प्राप्ति रु.६० अर्ब ५८ करोड ६८ लाख र सोझै भुक्तानी (प्रत्यक्ष ऋण) रु.३१ अर्ब ५९ करोड ३४ लाखसमेत रु.१ खर्ब २७ अर्ब २९ करोड ७९ लाख आम्दानी देखाएको छ। नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रस्तुत गरेको केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा वैदेशिक ऋण प्राप्ति रु.१ अर्ब २७ अर्ब ४२ करोड १४ लाख देखाएकोले संघीय सञ्चित कोषको आर्थिक विवरण र केन्द्रीय ट्रेजरी हिसाबमा वैदेशिक ऋण प्राप्ति रु.१२ करोड ३६ लाख फरक परेको सम्बन्धमा यकिन गरी हिसाब मिलान गर्नुपर्दछ।

३६.३ संघीय सञ्चित कोषको आर्थिक विवरणमा वैदेशिक अनुदानान्तर्गत नगद प्राप्त रु.२ अर्ब ४ करोड ८२ लाख, शोधभर्ना प्राप्त रु.१७ अर्ब १४ करोड ३७ लाख, सोझै भुक्तानी (प्रत्यक्ष अनुदान) रु.८ अर्ब ८० करोड ८५ लाख र वस्तुगत सहायता रु.१ अर्ब ७४ करोड ४८ लाखसमेत रु.२९ अर्ब ७४ करोड ५२ लाख आम्दानी देखाएको छ भने नेपाल राष्ट्र बैङ्कले रु.१८ अर्ब ५७ लाख प्राप्त भएको देखाएको छ। यसरी संघीय सञ्चित कोषको आर्थिक विवरण र नेपाल राष्ट्र बैङ्कको अनुदान प्राप्ति हिसाबमा रु.११ अर्ब ७३ करोड ९५ लाख फरक देखिएको सम्बन्धमा यकिन गरी हिसाब मिलान हुनुपर्दछ।

३६.४ नेपालको संविधानको धारा ११६ मा गुठी रकम बाहेक नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने रकम संघीय ऐनद्वारा अर्को कुनै व्यवस्था नगरिएमा संघीय सञ्चित कोषमा आम्दानी बाँधिने व्यवस्था छ। महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको विवरणअनुसार यो वर्ष यो वर्ष २२ वैदेशिक सहायता आम्दानी खातामा नेपाल सरकारलाई प्राप्त वैदेशिक सहायता रु.८४ अर्ब ७३ करोड १९ लाख रहेको छ । उक्त रकम संघीय सञ्चित कोषमा आम्दानी बाँधेको छैन।

३७. **हस्तान्तरणको रकम फिर्ता** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा साल तमाममा बाँकी रकम फिर्ता दाखिला गर्ने व्यवस्था छ। यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोराहरू निम्नानुसार छन्:

३७.१ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार स्थानीय तहलाई सशर्त, विशेष र समपूरक अनुदान दिएको रु.१ खर्ब ५३ अर्ब ३० करोडमध्ये रु.१ खर्ब ३५ अर्ब ९९ करोड खर्च भई रु.१७ अर्ब ३९ करोड २५ लाख मौज्दात रहेकोमा रु.१० अर्ब ८१ करोड ८१ लाख फिर्ता गरी रु.६ अर्ब ५७ करोड ४४ लाख फिर्ता गर्न बाँकी रहेको देखिन्छ।

३७.२ संघीय सञ्चित कोषबाट प्रदेश तहलाई सशर्त, विशेष र समपूरक अनुदान दिएको रु.५९ अर्ब ७० करोड ७० लाखमध्ये रु.४५ अर्ब १९ करोड १२ लाख खर्च भई बाँकी रहेको रु.१४ अर्ब ५१ करोड ५८ लाखमध्ये रु.१३ अर्ब ५५ करोड १८ लाख फिर्ता गरी प्रदेश नं.१ बाट रु.३७ करोड ९९ लाख, कर्णाली प्रदेशबाट रु.८ करोड २७ लाख र सुदूरपश्चिम प्रदेशबाट रु.५० करोड १४ लाख गरी रु.९६ करोड ४० लाख प्रदेश सञ्चित कोषमा मौज्दात रहेको देखिन्छ ।

यसरी संघीय सञ्चित कोषमा देखाएको खर्चमध्ये प्रदेशतर्फको रु.९६ करोड ४० लाख र स्थानीयतर्फको रु.६ अर्ब ५७ करोड ४४ लाखसमेत रु.७ अर्ब ५३ करोड ८४ लाख फिर्ता गर्न बाँकी रहेको छ । उक्त रकम फिर्ता हुनुपर्दछ।

३८. **बजेट खर्च प्रणाली** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को परिच्छेद ४ मा बजेट, निकासा, खर्च र नियन्त्रणसम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । यस सम्बन्धमा निम्नानुसार देखिएको छ:

३८.१ एक आयोजनाले अधिल्लो आर्थिक वर्षमा नै खर्च गरिसकेको रु.३८ करोड ३८ लाख ९३ हजार लाई यो वर्ष आय तथा खर्चमा देखाएकोले निकासा र खर्चको अङ्क बढेको छ ।

३८.२ मन्त्रालयगत बजेट सूचना प्रणालीले बजेभन्दा बढी हुने खर्चलाई नियन्त्रण गर्नुपर्दछ। तर स्वीकृत बजेभन्दा बढी खर्च देखाएको समेत देखियो। रकमान्तरपछि स्वीकृत कार्यक्रममा समायोजन हुनुपर्नेमा सो भएको देखिएन । उदाहरणको लागि सडक तथा पुल सेक्टरअन्तर्गतका ६ कार्यक्रममा मन्त्रालयगत स्वीकृत कार्यक्रममा भन्दा बजेट सूचना प्रणालीमा रु.८८ करोड ७६ लाख २३ हजार बढी खर्च देखाएको छ ।

३८.३ बजेट उपशीर्षक नभएको अवस्थामा पनि पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय र उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयमा रु.१ करोड ६० लाख खर्च गरेको देखियो। बजेट व्यवस्था अनुसार मात्र खर्च गर्न सक्ने गरी बजेट खर्च प्रणालीमा सुधार हुनुपर्दछ ।

३९. **विभाज्य कोष** - अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ६ मा मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आन्तरिक उत्पादनबाट उठ्ने अन्तःशुल्क रकमको ७० प्रतिशत संघीय सञ्चित कोष, १५ प्रतिशत प्रदेश

र १५ प्रतिशत स्थानीय तहलाई बाँडफाँट गरिने व्यवस्था छ । त्यसैगरी सोही दफाको उपदफा ५ मा बाँडफाँटबाट प्रत्येक प्रदेश र स्थानीय तहले प्राप्त गर्ने रकम सम्बन्धित सञ्चित कोषमा जम्मा हुने गरी मासिक रूपमा उपलब्ध गराइने व्यवस्था छ । विभाज्य कोषको वित्तीय विवरणमा बाँडफाँट हुने रकम शून्य देखाई आषाढ मसान्तमा हिसाब मिलान गरे तापनि २०७७।३।२० पश्चात् उठेको मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क रु.२० अर्ब ६० करोड १२ लाख संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई २०७७।७।२५ मा बाँडफाँट गरेको छ । आर्थिक वर्ष समाप्त भएपछि संघीय राजस्वको हिस्सा बाँडफाँट गरे पनि संघीय सञ्चित कोषमा आषाढ मसान्तमा नै जम्मा भएको देखाएको छ । जसबाट संघीय सञ्चित कोषको हिसाब यथार्थपरक देखिएन ।

सोही ऐनको दफा ७ मा रोयल्टीबापत प्राप्त हुने रकम संघीय विभाज्य कोषमा ५० प्रतिशत, प्रदेश विभाज्य कोषमा २५ प्रतिशत र स्थानीय विभाज्य कोषमा २५ प्रतिशत जम्मा हुने व्यवस्था छ । यो वर्ष विभाज्य कोष खातामा जम्मा भएको रु.५ अर्ब ४३ करोड ९ लाख २०७७।९।२७ मा बाँडफाँट गरेको देखिन्छ । तर संघीय राजस्वको हिस्सा संघीय सञ्चित कोषमा आषाढमा नै जम्मा भएको देखाएकोले हिसाब यथार्थपरक देखिएन ।

४०. **शोधभर्ना बाँकी** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३७ मा नेपाल सरकारको स्रोतबाट खर्च गरी दातृ पक्षबाट शोधभर्ना लनुपर्ने व्यवस्था छ। यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

४०.१ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष वैदेशिक ऋणतर्फ शोधभर्ना हुन रु.१२ अर्ब ७३ करोड ४३ लाख बाँकी रहेको देखिन्छ । विभिन्न मन्त्रालयमा ऋणात्मक शोधभर्ना देखाएको कारण यथार्थमा शोधभर्ना हुन रु.२५ अर्ब ३१ करोड ५ लाख बाँकी रहेको छ । सोमध्ये वैदेशिक ऋणको शोधभर्ना लिन बाँकी रहेको मध्ये बढी बाँकी रहेका मन्त्रालयहरूमा अर्थ मन्त्रालय (सार्वजनिक संस्थान लगानी) को रु.१२ अर्ब ९५ करोड ४७ लाख, सहरी विकास मन्त्रालयको रु.२ अर्ब ३३ करोड ५७ लाख, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको रु.१ अर्ब ५७ करोड ९० लाख, खानेपानी मन्त्रालयको रु.१ अर्ब १६ करोड ३६ लाख, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको रु.२ अर्ब ३ करोड ५८ लाख, प्रदेश तहको रु.४ अर्ब ६४ करोड ४ लाख रहेको देखिन्छ ।

४०.२ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष वैदेशिक अनुदानतर्फ रु.९ खर्ब १ करोड ३६ लाख शोधभर्ना हुन बाँकी रहेको देखिन्छ । विभिन्न मन्त्रालयमा ऋणात्मक शोधभर्ना देखाएको कारण यथार्थमा शोधभर्ना हुन रु.१२ अर्ब २५ करोड १९ लाख बाँकी रहेको छ। सोमध्ये अनुदानतर्फ शोधभर्ना लिन बाँकी रहेका मध्ये बढी बाँकी रहेका मन्त्रालयहरूमा शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको रु.४ अर्ब ९९ करोड ४३ लाख, प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको रु.२ अर्ब १६ करोड २६ लाख, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको रु.२ अर्ब ११ करोड १२ लाख, वन तथा वातावरण मन्त्रालयको रु.४७ करोड ६६ लाख, शहरी विकास मन्त्रालयको रु.२६ करोड ९३ लाख, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको रु.११ करोड ५३ लाख, प्रदेश तहको रु.८६ करोड ६८ लाख, स्थानीय तहको रु.३९ करोड ६२ लाख रहेको देखिन्छ ।

४०.३ प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयको रु.६ अर्ब १७ करोड ३७ लाख, ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाई मन्त्रालयको रु.४६ करोड ५१ लाख, गृह मन्त्रालयको रु.२१ करोड ५५ लाख, वन तथा वातावरण

मन्त्रालयको रु.५ करोड ९३ लाख, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयको रु.२ अर्ब २४ करोड ४ लाख, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको रु.२ अर्ब ७९ करोड ६३ लाख र आयोजना कार्यक्रम खुल्ल बाँकीबाट रु.६२ करोड ६० लाख गरी जम्मा रु.१२ अर्ब ५७ करोड ६३ लाख ऋण शोधभर्ना ऋणात्मक देखिन्छ । त्यसै गरी अनुदान शोधभर्ना ऋणात्मक रहेका मध्ये बढी ऋणात्मक रहने मन्त्रालयमा कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको रु.६५ करोड ५० लाख ९० हजार खानेपानी मन्त्रालयको रु.७ करोड ७२ लाख ५५ हजार, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको रु.२ अर्ब १७ करोड ५ लाख ७८ हजार देखिन्छ । यसले गर्दा प्रस्तुत विवरणले ऋण तथा अनुदान शोधभर्नाको यथार्थ चित्रण प्रस्तुत गरेको छैन । अतः यससम्बन्धी हिसाब मिलान हुनुपर्दछ ।

४०.४ खर्चभन्दा बढी अनुदान रकम शोधभर्ना प्राप्त गर्ने मन्त्रालयमा कृषि तथा पशुपन्छी मन्त्रालय रु.६५ करोड ५० लाख, खानेपानी मन्त्रालय रु.७ करोड ७३ लाख, शान्ति तथा पुनर्निर्माण मन्त्रालय रु.१ लाख, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय रु.२ अर्ब १७ करोड ६ लाख, राष्ट्रिय योजना आयोग रु.२५ लाख र आयोजना तथा कार्यक्रमको नाम खुल्ल बाँकी रु.३३ करोड २६ लाख गरी जम्मा रु.३ अर्ब २३ करोड ८१ लाख रहेका छन् । खर्चभन्दा बढी शोधभर्ना देखाएको सम्बन्धमा यकिन हुनुपर्दछ ।

४१. प्रदेश तथा स्थानीय तहको शोधभर्ना - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३७ मा विभिन्न दातृपक्षसँग भएको सम्झौताको आधारमा शोधभर्ना हुनेगरी भएको खर्च सम्बन्धित कार्यालय/आयोजनाबाट शोधभर्ना माग गर्ने व्यवस्था छ । प्रदेश तहमा शोधभर्ना हुनुपर्ने ऋण रु.४ अर्ब ६४ करोड ४ लाख रहेको छ । त्यसैगरी स्थानीय तहमा शोधभर्ना हुने ऋण रु.६ अर्ब ११ करोड ९२ लाख बाँकी देखिन्छ ।

त्यसैगरी प्रदेश तहमा शोधभर्ना हुने अनुदान रु.७४ करोड ३१ लाख बाँकी रहेको देखिन्छ । यस्तै स्थानीय तहमा शोधभर्ना हुने अनुदान रु.३ अर्ब ४४ करोड ४८ लाखसमेत रु.३ अर्ब ८३ करोड ५ लाख प्राप्त गर्न बाँकी देखिन्छ । नेपाल सरकारको कोषबाट खर्च भएको शोधभर्ना हुने ऋण तथा अनुदानको यथार्थ चित्रण गर्न प्रदेश तथा स्थानीय तहको शोधभर्ना प्राप्ति हिसाब प्रणालीमा आबद्ध गर्नुपर्दछ ।

४२. कार्यसञ्चालन खाता - अनुदानदाता (खाता ख७, ख८ खाता) मा ४१ कार्यालयको रु.१ करोड ३५ लाख गतवर्ष पनि खर्च नभएको र यो वर्ष ख५ समेत उल्लिखित खातामा १६६ कार्यालयको रु.४२ अर्ब ७ करोड ७६ लाख खर्च नभई बाँकी रहेको छ । कार्यसञ्चालन नहुने खाता बन्द गरी खातामा रहेको रकम संघीय सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

४३. आन्तरिक लेखापरीक्षण - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३३ मा नेपाल सरकारका प्रत्येक कार्यालयको कारोबारको नियमितता, मितव्ययिता, कार्यक्षमता र प्रभावकारिताका आधारमा आन्तरिक लेखापरीक्षण महालेखा नियन्त्रक कार्यालय वा सो कार्यालयले तोकेको कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट हुने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

४३.१ महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले २०७६।७७ को आन्तरिक लेखापरीक्षणको एकीकृत वार्षिक प्रतिवेदनमा आन्तरिक लेखापरीक्षणबाट नियमित गर्नुपर्ने रु.३ अर्ब ३३ करोड, असुल गर्नुपर्ने रु.१ अर्ब ८ करोड ८४ लाख र पेस्की बाँकी रु.६ अर्ब ९८ करोड ११ लाख (म्याद ननाघेको पेस्की रु.३२ अर्ब ४ करोड ४३ लाख बाहेक) समेत रु.११ अर्ब ३९ करोड ९५ लाख बेरुजू देखिएको छ । नियमितताकै

सन्दर्भमा पनि आन्तरिक लेखापरीक्षणले औल्याएको भन्दा अन्तिम लेखापरीक्षणले औल्याएको विषय र रकममा उल्लेखनीय भिन्नता रहेको हुँदा आन्तरिक लेखापरीक्षणको प्रभावकारिता हासिल गर्न कमी रहेको प्रष्ट हुन्छ । उही प्रकृतिका विषय बेरुज्को रूपमा दोहोरिएको, गुणस्तरिय लेखापरीक्षणका लागि दक्ष कर्मचारीको व्यवस्थापन नभएको, चौमासिक रूपमा लेखापरीक्षण नगरेको, पर्याप्त तालिमको अभाव, लेखा राख्न एवं लेखापरीक्षण गर्न लेखा प्रणाली विषय अध्ययन गरेको योग्यता हुनुपर्ने अनिवार्यता नभएकोले यसमा संलग्न जनशक्तिको पेशागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने र कार्यात्मक स्वतन्त्रता सहितको आन्तरिक लेखापरीक्षणको संरचनात्मक सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

- ४३.२ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९६(२) अनुसार कार्यालयमा हुने आम्दानी तथा खर्च र त्यसको लेखाङ्कन प्रचलित कानूनद्वारा निर्धारित प्रक्रिया अनुरूप भए वा नभएको, वित्तीय साधनको उपयोग मितव्ययी तवरले दक्षतापूर्वक भए वा नभएको, स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमअनुसार लक्ष्य प्राप्ति गरे वा नगरेको र आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली प्रभावकारी भए वा नभएको लगायतको विषयमा केन्द्रित भई आन्तरिक लेखापरीक्षण निर्देशिका बमोजिमको कार्यविधि अपनाई आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने व्यवस्था भएकोमा अधिकांश कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयद्वारा जारी भएको आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा यस्ता विषय समावेश नभएको हुँदा नियमावली तथा निर्देशिकाको पूर्ण पालना भएको छैन ।
- ४३.३ आन्तरिक लेखापरीक्षणको कार्यात्मक स्वतन्त्रता कायम हुने गरी संगठनात्मक व्यवस्था, पेशागत सक्षमता, मार्गदर्शन, मानदण्ड, निर्देशिका कार्यान्वयन, क्षमता अभिवृद्धि तथा सुपरिवेक्षणमार्फत् आन्तरिक लेखापरीक्षणको प्रभावकारीता अभिवृद्धि गर्नुपर्दछ । लेखापरीक्षण प्रतिवेदनलाई प्रभावकारी बनाउन आन्तरिक लेखापरीक्षण र अन्तिम लेखापरीक्षणमा संलग्न जनशक्तिको जोखिम पहिचान तथा विश्लेषणसम्बन्धी सूचना आदान प्रदान गर्ने तथा क्षमता विकासका लागि सञ्चालन हुने तालिम तथा विकास कार्यक्रममा अन्तरआवद्धता कायम गरिनुपर्दछ ।

आन्तरिक राजस्व विभाग

कर प्रशासनलाई व्यवस्थित गरी करदातालाई सेवा प्रदान गर्ने, कर सङ्कलन लागत घटाउने, करको दायरा विस्तार गर्ने, करदाताको स्वेच्छिक सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने, कर कानूनको परिपालना भए नभएको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने र कर जोखिममा आधारित भई कर कानूनहरूको कार्यान्वयन गर्ने गराउने उद्देश्यले यस विभागको गठन भएको हो । विभागले १ ठूला करदाता कार्यालय, १ मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालय, ४३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय र ३९ करदाता सेवा कार्यालयमार्फत् कर प्रशासन, सञ्चालन एवं व्यवस्थापन गर्दै आएको छ ।

४४. **आन्तरिक राजस्व संरचना** - विभागले २०७६।७७ मा रु.५ खर्ब ६ अर्ब १८ करोड राजस्व असुल गर्ने लक्ष्य लिएकोमा रु.३ खर्ब ८४ अर्ब ५३ करोड (७५.९७ प्रतिशत) असुल गरेको छ । कुल आन्तरिक राजस्व सङ्कलनमा आयकर ५०.२० प्रतिशत, मूल्य अभिवृद्धि कर २५.५० प्रतिशत, अन्तःशुल्क १६.८४ प्रतिशत र अन्य कर ७.४६ प्रतिशत रहेको छ । गत वर्ष कुल राजस्व सङ्कलनमा आयकर ४७.६४ प्रतिशत, मूल्य अभिवृद्धि कर २४.६४ प्रतिशत र अन्तःशुल्क २०.५४ प्रतिशत र अन्य कर ७.१८ प्रतिशत रहेको थियो । विभागको राजस्व असुली २०७४।७५ को तुलनामा २०७५।७६ मा १९.९५ प्रतिशतले बढेकोमा गतवर्षको तुलनामा यस वर्ष ७.३८ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । कर उठ्न सक्ने र तिर्न सक्ने क्षमताको विश्लेषण तथा कर दायरा विस्तार गरी करदाताको सहभागिता र कर कानून परिपालनाको प्रभावकारी व्यवस्थापनबाट राजस्व असुलीमा बढोत्तरी गर्नुपर्दछ ।

४५. **रणनीतिक योजना कार्यान्वयन** - विभागको दोस्रो रणनीतिक योजना (२०७४।०७५ - २०७८।७९) मा नेपालको कर प्रणालीलाई थप आधुनिकीकरण गर्ने, करदाताको कर सहभागिता लागत र समय घटाउने, विद्युतीय सुशासन कायम गर्ने, करदाता शिक्षा र सेवा बढाउने, आन्तरिक कार्य प्रक्रियाको सरलीकरण गर्ने, जोखिममा आधारित कर परीक्षण प्रभावकारी रूपमा गर्न जनशक्ति विकास गर्ने, नतिजामा आधारित व्यावसायिक संगठन र कार्य विशिष्टीकरणका लागि संस्थागत सुधार गर्ने लगायतका उद्देश्यहरू निर्धारण गरिएको छ । रणनीतिक योजनाले निर्धारण गरेका प्रमुख सूचकाङ्कको कार्यान्वयन स्थिति निम्नानुसार छः

सूचकाङ्क	एकाइ	आधार वर्ष २०७४।७५	२०७६।७७ को लक्ष्य	२०७६।७७ को प्रगति
कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कर राजस्वको योगदान	प्रतिशत	२१.६६	२५	१८.५८
कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा आयकरको योगदान	प्रतिशत	५.२७	७	५.८४
कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा मूल्य अभिवृद्धि करको योगदान	प्रतिशत	६.८२	९	५.९५
कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा अन्तःशुल्कको योगदान	प्रतिशत	४.१४	५	२.६८
कुल करदाता	संख्या (लाखमा)	२०	३०	३४
मूल्य अभिवृद्धि कर नन्-फाइलर	प्रतिशत	२३.६८	१०	३८.४६
मूल्य अभिवृद्धि करमा डेबिट रिटर्न	प्रतिशत	१४.०६	२०	२२.१७
आयकर नन्-फाइलर	प्रतिशत	४६	३०	५०.००

स्रोत: आन्तरिक राजस्व विभागको वार्षिक प्रतिवेदन

उल्लिखित सूचकाङ्कअनुसार कुल करदाता संख्या र मूल्य अभिवृद्धि कर डेबिट रिटर्न संख्या वृद्धि गर्ने सूचकाङ्कमा कार्यको लक्ष्यभन्दा बढी प्रगति भए तापनि कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कर राजस्व, मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्कको योगदानसम्बन्धी सूचकाङ्क आधार वर्षको भन्दा पनि न्यून रहेको छ। मूल्य अभिवृद्धि कर र आयकर ननफाइलर घटाउने लक्ष्य रहेकोमा उक्त संख्या बढ्दै गएको देखिन्छ। तोकिएका लक्ष्य प्राप्त हुने गरी कार्य सम्पादन स्थितिमा सुधार गर्नुपर्दछ।

४६. **बक्यौता र लगत कट्टा** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०३ देखि ११२ सम्म, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २१ र अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को दफा १०ज. मा कर र शुल्क बक्यौता असुल गर्ने व्यवस्था छ । विभागको कुल राजस्व बक्यौता रु.१ खर्ब ३ अर्ब ६८ करोड रहेकोमा एकीकृत वित्तीय विवरणमा रु.८६ अर्ब ९५ करोड ४७ लाख उल्लेख छ। उल्लिखित स्थितिले वार्षिक प्रतिवेदन र एकीकृत आर्थिक विवरणमा रु.१६ अर्ब ७२ करोड ५३ लाख बक्यौता फरक परेको छ । फरक रकम सम्बन्धमा विभागले खुलासा गरेको छैन । विभागले पेस गरेको राजस्व बक्यौताको लगत र मिनाहा सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ४६.१ ठूला करदाता कार्यालयको वित्तीय विवरण अनुसार यस वर्ष सम्म रु.४६ अर्ब ३५ करोड ७७ लाख लगत रहेकोमा विभागको एकीकृत वित्तीय विवरणमा रु.१ खर्ब २४ अर्ब ४० करोड उल्लेख गरेको हुँदा रु.७८ अर्ब ४ करोड २३ लाख फरक परेको देखिन्छ।
- ४६.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भरतपुरले तयार गरेको वित्तीय विवरणमा रु.२ अर्ब ५ करोड ५३ लाख लगत जिम्मेवारी सारेको छ भने रु.८७ करोड ३६ लाख अन्य कार्यालयमा सारेकोले लगत कट्टा गरेको उल्लेख गरे तापनि सोको खुलासा हुनेगरी विवरण तयार गरेको छैन ।
- ४६.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, नेपालगञ्जले २०७४।७५ को वित्तीय विवरणमा साविकको रु.१ करोड ९६ लाख लगत जिम्मेवारी नसारेको व्यहोरा गत वर्षको प्रतिवेदनमा औल्याइएकोमा एकीकृत कर प्रणालीमा २०७३।७४ सम्म रु.९ करोड ६ लाख ४० हजार लगत रहेको पाइयो। कार्यालयले

२०७६।७७ को आर्थिक विवरणमा यो वर्षसम्मको बक्यौता रु.२० करोड ८३ लाख उल्लेख गरेको छ। विगत वर्षको बक्यौतामा आर्थिक विवरण र एकीकृत कर प्रणालीको तथ्याङ्कबीच फरक देखिएकोले यस वर्षसम्मको बक्यौता रकम सम्बन्धमा समेत विश्वस्त हुन सकिएन ।

- ४६.४ बक्यौता मध्ये प्रशासकीय पुनरावलोकन तथा न्यायिक निकायमा पुनरावेदनमा रहेका २ हजार ७३ करदाताको रु.६१ अर्ब ४० करोड ५७ लाख (५९.२३ प्रतिशत) बक्यौता रहेको छ । गत वर्ष रु.५२ अर्ब ६२ करोड ७५ लाख (५४.५० प्रतिशत) बक्यौता रहेकोमा यो वर्ष १६.६७ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ।
- ४६.५ प्रशासकीय पुनरावलोकन तथा न्यायिक निकायमा पुनरावेदनमा नगएका १९ हजार ९६१ करदाताको रु.४२ अर्ब २७ करोड २६ लाख (४०.७७ प्रतिशत) बक्यौता रहेको छ। सो मध्ये आयकरतर्फ रु.२१ अर्ब ९३ करोड ४६ लाख, मूल्य अभिवृद्धि कर तर्फ रु.१९ अर्ब ९१ करोड ३ लाख र अन्तःशुल्कतर्फ रु.४२ करोड ७७ लाख रहेको छ ।
- ४६.६ विभागको एकीकृत वित्तीय विवरण अनुसार विभागअन्तर्गतका कार्यालयहरूको शुरु कायमी लगत रु.१ खर्ब १२ अर्ब ९२ करोड ७९ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.२५ अर्ब ३६ करोड ४३ लाख (२२.४६ प्रतिशत) असुल भएको देखिन्छ। पाँच प्रतिशतभन्दा न्यून बक्यौता असुली गर्ने कार्यालयहरूको विवरण देहायबमोजिम छः

(रु.हजारमा)

आन्तरिक राजस्व कार्यालय	बाँकी लगत (आय कर, मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क)	यो वर्ष असुली	असुली प्रतिशत
भक्तपुर	१३६४५०	०	०
कोटेश्वर	२८७४७२	०	०
सिमरा	८८२२१०	८३८९	०.९५
भरतपुर	११८१६३९	२३१४६	१.९५
वीरगन्ज	७९४३१८	१९००३	२.३९
झापा	२७९६५९	७४०७	२.६४
चाबहिल	३९२३५१	९९२३	२.५३
नयाँ सडक	२२३३६८२	६०४०६	२.७
कालीमाटी	८१२७१५	२२७८३	२.८
पुतलीसडक	१०६०५४५	४०५०९	३.८१
विराटनगर	६६९९७०	२९९४९	४.४७

उपर्युक्त तालिकाअनुसार आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भक्तपुर र कोटेश्वरको बक्यौता असुली शून्य र अन्य कार्यालयको समेत बक्यौता असुली न्यून रहेको छ। विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूले प्रचलित कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन मार्फत बक्यौता असुलीमा थप प्रयत्न गर्नुका साथै लगत कट्टा र मिनाहाको हिसाब खुलासा तथा व्यवस्थित रूपमा राख्नुपर्दछ।

४७. **करको दायरा** - आयकर ऐन, २०५८, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ र अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ मा पेशा, व्यवसाय वा कारोबार गर्दा तोकिएबमोजिम दर्ता हुनुपर्ने तथा इजाजत लिनुपर्ने व्यवस्था छ। यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू देहायबमोजिम छन्ः
- ४७.१ करको दायरा विस्तारको लागि स्थायी लेखा नम्बर प्रदान गर्ने कार्यलाई अभियानका रूपमा सञ्चालन गर्ने, भुक्तानीमा कर कट्टी गर्ने व्यक्तिहरूलाई स्थायी लेखा नम्बर प्रदान गर्ने, सबै किसिमका व्यवसायलाई

करको दायरामा समेट्ने कार्यक्रम अनुसार करमा दर्ता भएका एवं इजाजत लिने करदाताको संख्या निम्नानुसार छः

विवरण	२०७३।७४ सम्म	२०७४।७५ सम्म	२०७५।७६ सम्म	२०७६।७७ मा थप	२०७६।७७ सम्म
व्यावसायिक स्थायी लेखा नम्बर	९३४६५८	१०३८२६६	१२३५४१२	१९४१९२	१४२९६०४
व्यक्तिगत स्थायी लेखा नम्बर	६८८४२०	७६६६४६	९९६०४१	९८२६३९	१९७८६८०
अग्रिम कर स्थायी लेखा नम्बर	०	०	७३७	४३६९	५१०६
जम्मा	१६२३०७८	१८०४९१२	२२३२९९०	११८१२००	३४१३३९०
मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता	१७४८९४	१९४५४७	२४०४६०	४४६३८	२८५०९८
अन्तः शुल्क इजाजतपत्र	६७६६७	६५५११	६८२१३	९४२९२	१६२५०५

स्रोत: आन्तरिक राजस्व विभागको वार्षिक प्रतिवेदन

उपर्युक्त विवरणअनुसार २०७५।७६ को तुलनामा यस वर्ष स्थायी लेखा नम्बर लिने करदाताको संख्यामा आयकरतर्फ ५२.९१ प्रतिशत, मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्तातर्फ १८.५६ प्रतिशत र अन्तःशुल्क इजाजतपत्रतर्फ १३८.२३ प्रतिशत वृद्धि भएको छ।

४७.२ व्यावसायिक स्थायी लेखा नम्बर लिएका १४ लाख २९ हजार ६०४, व्यक्तिगत स्थायी लेखा नम्बर लिएका १९ लाख ७८ हजार ६८० गरी ३४ लाख ८ हजार २८४ करदाता करको दायरामा आएको देखिन्छ। उक्त संख्या कुल जनसंख्याको करिब १२ प्रतिशत हुन आउँछ। मुलुकको विद्यमान जनसंख्या, आर्थिक क्रियाकलापमा संलग्न व्यवसायी तथा पेशागत व्यक्ति करको दायरामा समेटिएको सुनिश्चित गर्ने सन्दर्भमा अध्ययन गरेको पाइएन।

४७.३ चिकित्सक, इन्जिनियर, वकिल, सल्लाहकार, लेखापरीक्षक, कलाकार, खेलाडी, शिक्षक प्राध्यापकलगायतका पेशाविद् सबैले स्थायी लेखा नम्बर नलिएका र लिएका समेत अधिकांशले आय विवरण दाखिला गरेको देखिँदैन। पेशाविद्हरूले आफ्नो पेशालाई निरन्तरता दिन प्रत्येक वर्ष पेशागत प्रमाणपत्रलाई नियमनकारी निकायमा नवीकरण गर्दा कर चुक्ता वा कर दाखिला प्रमाणपत्र माग गर्ने गरेको छैन।

अतः आन्तरिक राजस्व विभागले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका निकायहरूबीच समन्वय र सूचना आदानप्रदान गर्ने एवं पेशागत इजाजत पत्र प्रदान तथा त्यसको नवीकरण गर्दा स्थायी लेखा नम्बर लिने र अनिवार्य रूपमा कर चुक्ता प्रमाण-पत्र पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था लागू गर्न ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ।

४८. **प्रशासकीय पुनरावलोकन** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ११४ र ११५, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन २०५२, को दफा ३१क. र अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को दफा १९ मा कर तथा शुल्क निर्धारण उपर प्रशासकीय पुनरावलोकन सम्बन्धी व्यवस्था रहेका छन्। उक्त व्यवस्था अनुसार प्रशासकीय पुनरावलोकनका लागि गत वर्षसम्म १ हजार २४० निवेदन उपर कारवाही हुन बाँकी रहेकोमा यो वर्ष ४८८ थप भई १ हजार ७२८ बाँकी रहेका छन्। यस वर्ष टुङ्गो लागेका ८६० निवेदन मध्ये ८३२ को कार्यालयबाट भएको कर निर्धारण पूर्ण रूपमा सदर र २८ को आंशिक सदर सहित पुनः छानबिन गर्नुपर्ने निर्णय भएको देखिन्छ। आगामी आर्थिक वर्षका लागि जिम्मेवारी सरेका ८६८ निवेदन उपर ६० दिन भित्र कारवाही भई टुङ्गो लागेको नदेखिएकोले ऐनले तोकेको अवधि भित्र विवादको निरूपण गर्ने गरी कार्य सम्पादन गर्नुपर्दछ।

४९. **मूल्य अभिवृद्धि कर संरचना** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १८ मा करदाताले प्रत्येक महिना बुझाउनुपर्ने कर स्वयं निर्धारण गरी सो महिना समाप्त भएको २५ दिनभित्र कर अधिकृत समक्ष

पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागको विगत ५ वर्षको मूल्य अभिवृद्धि कर कार्यान्वयनको स्थिति निम्नानुसार छः

विवरण	२०७२।७३	२०७३।७४	२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।०७७
डेबिट विवरण प्रतिशत	१३.३०	१३.२५	१४.०६	२५.६०	२२.१७
क्रेडिट विवरण प्रतिशत	५१.११	५१.१४	५१.९७	४५.९०	४८.३८
शून्य विवरण प्रतिशत	३५.५८	३५.६१	३३.९७	२८.५०	२९.४५
आपाठमा डेबिट (रु.अर्वमा)	४४.८०	४९.३२	६९.८५	१२.६९	११.२३
आपाठमा क्रेडिट (रु.अर्वमा)	२६.४०	२९.१६	३८.१९	३९.७४	४२.४०
क्रेडिट/डेबिट अनुपात (गुणा)	०.५९	०.५९	०.५४	३.१३	३.७७

४९.१ विभागको वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार यस वर्षको कुल राजस्वमध्ये मूल्य अभिवृद्धि करतर्फ रु.२ खर्ब २४ अर्ब असुली भएको छ । उक्त असुलीमा करदाताको क्रेडिट मिलान समेत समावेश छ । वर्षान्तमा करदाताको मूल्य अभिवृद्धि करवापत रु.४२ अर्ब ४० करोड क्रेडिट रहेको छ । यसरी क्रेडिट रहेको रकम करदाताले आगामी अवधिमा करकट्टी पाउने भएकोले सरकारी दायित्वको रूपमा खुलासा गर्नुपर्नेमा सो गरेको छैन । सोही प्रकृतिको क्रेडिट कट्टी पाउने रकम अन्तःशुल्क र आयकरतर्फ समेत रहे तापनि विभागको वित्तीय विवरणमा खुलासा गरेको छैन ।

४९.२ विवरण बुझाउने करदातामध्ये डेबिट विवरण बुझाउने २२.१७ प्रतिशत, क्रेडिट विवरण बुझाउने ४८.३८ प्रतिशत र शून्य विवरण बुझाउने २९.४५ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । गतवर्षको तुलनामा यस वर्ष डेबिट विवरण बुझाउनेको संख्यामा कमी आएको छ भने क्रेडिट विवरण र शून्य विवरण बुझाउनेको संख्यामा वृद्धि भएको छ । डेबिट रकम यसवर्ष ११.५१ प्रतिशतले कमी आएकोमा क्रेडिट रकम ६.६९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । त्यसैगरी डेबिट र क्रेडिट रकमको अनुपात गत वर्ष १:३.१३ रहेकोमा यो वर्ष १:३.७७ पुगेको छ ।

तसर्थ मूल्य अभिवृद्धि करको प्रभावकारिता वृद्धि गर्न कानुन कार्यान्वयन, ऐन परिपालना र अनुगमन संयन्त्रको परिचालनसँगै नीतिगत एवं व्यवस्थापकीय पक्षमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ । त्यसैगरी फरक रकम यकिन गरी सोको खुलासा गर्नुपर्दछ ।

५०. **मूल्य अभिवृद्धि कर सङ्कलन** - विभागले आन्तरिक र पैठारीमा सङ्कलन गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर २०६६।६७ देखि २०७६।७७ सम्म प्रत्येक ५ वर्षको अन्तरालको अवस्था निम्नानुसार छः

सङ्कलन तथा अनुपात	२०६६।६७	२०७१।७२	२०७६।७७
आन्तरिक (रु.अर्वमा)	१९.१	३९.५५	९८.१४
पैठारी (रु.अर्वमा)	३४.५४	७८.९४	१२९.४०
जम्मा मूल्य अभिवृद्धि कर असुली (रु.अर्वमा)	५३.६४	११८.४९	२२७.५४
आन्तरिक पैठारी अनुपात	३६:६४	३३:६७	४३:५७
कुल आन्तरिक राजस्वमा मूल्य अभिवृद्धि कर असुली प्रतिशत	३५.११	२९.२०	२५.५२

उपर्युक्त विवरणअनुसार कुल आन्तरिक राजस्व असुलीमा मूल्य अभिवृद्धि कर असुलीको अंश २०६६।६७ मा ३५.११ प्रतिशत रहेकोमा २०७१।७२ मा २९.२० प्रतिशत र २०७६।७७ मा २५.५२ प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी मूल्य अभिवृद्धि करमा आन्तरिक पैठारी अनुपात २०६६।६७ मा ३६:६४ रहेकोमा २०७१।७२ मा ३३:६७ र २०७६।७७ मा ४३:५७ रहेको छ ।

त्यसैगरी कुल आन्तरिक राजस्वमा मूल्य अभिवृद्धि करको अंश घट्दो क्रममा रहेको, आन्तरिक तर्फको अनुपात पछिल्लो वर्षको तुलनामा बढेको र पैठारीको अनुपात घटेको देखिन्छ । कुल आन्तरिक राजस्वमा मूल्य अभिवृद्धि करको हिस्सा र आन्तरिक सङ्कलनलाई वृद्धि गर्न विद्युतीय बीजक प्रणाली, क्याश रजिष्टर, फिस्कल प्रिन्टर, अनलाईन कनेक्टीभिटी, बजार अनुगमन जस्ता विधिहरूको प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

५१. **कर परीक्षणबाट योगदान** - आयकर ऐन, २०५८, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ तथा अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को व्यवस्थाबमोजिम पूर्ण कर परीक्षण र अनुसन्धानात्मक परीक्षणबाट कर राजस्वमा पुगेको योगदान निम्नानुसार देखिन्छ:

(रकम रु.अर्बमा)

आर्थिक वर्ष	कुल कर राजस्व	पूर्ण कर परीक्षणबाट योगदान		अनुसन्धानात्मक परीक्षणबाट योगदान	
		रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
२०७२।७३	२०४.४३	८.२३	४.०२	०.८३	०.४०
२०७३।७४	२५८.१७	७०.१०	२७.१५	१.७१	०.६६
२०७४।७५	२९८.६५	२३.८८	८.००	१.६८	०.५६
२०७५।७६	३५८.३५	५०.७९	१४.१७	६.४५	१.८०
२०७६।७७	३८४.५३	४९.११	१२.७७	२.९०	०.७५

पूर्ण कर परीक्षणबाट २०७३।७४ मा सबैभन्दा बढी रु.७० अर्ब १० करोड अर्थात् कुल कर राजस्वको २७.१५ प्रतिशत कर निर्धारण भएकोमा २०७४।७५ मा ८ प्रतिशतमा घटेको, २०७५।७६ मा वृद्धि भई १४.१७ प्रतिशत पुगेको र २०७६।७७ मा पुनः कमी आई १२.७७ प्रतिशत अर्थात् रु.४९ अर्ब ११ करोड कर निर्धारण भएको देखिन्छ । त्यसैगरी अनुसन्धानात्मक परीक्षणबाट २०७५।७६ मा रु.६ अर्ब ४५ करोड (१.८० प्रतिशत) को योगदान रहेकोमा २०७६।७७ मा रु.२ अर्ब ९० करोड (०.७५ प्रतिशत) को योगदान रहेको देखिन्छ । जोखिमयुक्त कारोबार र करदाताको छनौट गरी कर परीक्षण र अनुसन्धानको गुणस्तर वृद्धि गर्दै समग्र कर प्रशासनको प्रभावकारिता वृद्धि गर्नुपर्दछ ।

५२. **आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९५ मा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागू गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नियमावलीको उल्लिखित व्यवस्था अनुसार विभागले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरेको छैन । साथै महालेखा परीक्षकको ५७औँ वार्षिक प्रतिवेदनमा उल्लेख भएबमोजिम अनुसूची १३ लाई वित्तीय विवरणको अङ्ग नबनाएको, क्याश मेशीन प्रयोगको मूल्याङ्कन नभएको, आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८३ (१) बमोजिम माग भएका सूचनाहरू फाइलमा संलग्न नगरेको, मिसम्याच (बेमेल कारोबार) को समयमा नै समाधान नगरिएको, रु.४० लाखभन्दा बढीको आय विवरण (डे ४) को करपरीक्षण नगरिएको, रकमको परिमाणीकरण, आयको खण्डीकरण, करमुक्तिको योजना र सम्बद्ध व्यक्तिहरूबीचको कारोबारमा मूल्य हस्तान्तरण जस्ता विषयमा स्पष्ट निर्देशन जारी हुन सकेको छैन । आन्तरिक नियन्त्रणको भरपर्दो र प्रभावकारी व्यवस्था मिलाउने तर्फ विभागको ध्यान जानुपर्दछ ।

५३. **पूर्वदिश एवं व्याख्या** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७६ र नियमावलीको नियम २२ बमोजिम ऐन लागू हुने अवस्थाबारे कुनै व्यक्तिको द्विविधा निराकरणका लागि विभागले पूर्वदिश जारी गर्न सक्ने व्यवस्था छ । विभिन्न आन्तरिक राजस्व कार्यालयान्तर्गत वित्तीय कारोबार गर्ने ४ करदाताले विभागको

२०७२।६।२२ को पूर्वदिशको आधारमा २५ प्रतिशत कर दाखिला गरेको अवस्था छ । उक्त ४ करदाताले हायर पर्चेजको कार्य गर्ने गरी नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट इजाजत लिएको तथा बैङ्कले प्रकाशन गरेको वित्तीय कारोबार गर्ने संस्थाको नामवलीमा देखिन्छ । वित्तीय कारोबार गर्ने करदाताहरूले आयकर ऐन, २०५८ अनुसूची १ को दफा २ को उपदफा (२) अनुसार कर योग्य आयमा ३० प्रतिशतका दरले कर दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

तर विभागको पूर्वदिशमा हायर पर्चेज कर्जा प्रवाह गर्ने निकायहरू बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाअन्तर्गत पर्ने निकायहरू नभएको हुँदा निजहरूले शंकास्पद कोष व्यवस्था गरी आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५९ को उपदफा (१क) र (१ग) बमोजिम आयकर प्रयोजनका लागि खर्च तथा आय लेखाङ्कन गर्न नमिल्ने र निजहरूको आयमा आयकर ऐन, २०५८ को अनुसूची १ को दफा २ को (१) बमोजिम २५ प्रतिशत कर लाग्ने व्यवस्था छ । विभागले वित्तीय कारोबार नगर्ने निकायको रूपमा व्याख्या गरे तापनि ती निकायले सङ्कलन गर्ने सेवा शुल्कलाई मूल्य अभिवृद्धि करको दायराभित्र ल्याएको समेत छैन । उपर्युक्त स्थितिले ती निकायले दोहोरो सुविधा प्राप्त गरेका छन् । यसरी दोहोरो सुविधा दिने गरी जारी पूर्वदिश उपयुक्त देखिएन ।

५.४. विद्युतीय व्यापारमा कर - विद्युतीय व्यापार, विद्युतीय भुक्तानी र डिजिटलाइजेसनका कारण व्यवसाय सञ्चालनको पुरानो प्रवृत्तिमा परिवर्तन भएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

५.४.१ विश्वका हरेक मुलुकमा विद्युतीय व्यापार व्यवसाय दिन प्रतिदिन बढ्दै गएको छ । नेपालमा समेत विभिन्न स्वदेशी एवं विदेशी, अन्तर्राष्ट्रिय ई-कमर्सका साइटहरू मार्फत् वस्तु तथा सेवा प्राप्त गर्न सकिन्छ । स्वदेशबाट हुने कारोबारको लागि छुट्टै व्यावसायिक कोड नभएकोले अनुगमन गर्न कठिनाई भएको र विदेशी साइटहरू प्रयोग गरी स्वदेश वा विदेशबाट कारोबार गर्दा ती संस्थाहरू नेपालमा दर्ता नभएको कारणले त्यसप्रकारको कारोबार करको दायरामा नआएको व्यहोरा विगतको प्रतिवेदनमा समेत औल्याइएकोमा स्थिति यथावत् छ ।

५.४.२ गुगलमिट, जुम, माइक्रोसफ्ट टीम लगायतका एप्लिकेसन प्रयोग गरेपश्चात् हुने भुक्तानीका माध्यमबाट राज्यको ठूलो धनराशि विदेशिएको अवस्था छ । नेपालबाट वैधानिकरूपमा ती साइट सञ्चालकहरूलाई भुक्तानी गर्ने पेमेन्ट गेटवे समेत नभएकोले पे.टी.एम., पेपाललगायतका क्रेडिट कार्ड र अन्तर्राष्ट्रिय विद्युतीय भुक्तानी माध्यम प्रयोग गरी सम्बन्धित साइटका सञ्चालकलाई रकम भुक्तानी हुने गरेको स्थिति छ । ती एप्लिकेसनले नेपालमा सेवा दिने भएकाले करको स्रोतको सिद्धान्तको आधारमा सो कारोबारको सञ्चालन विदेशबाट भए तापनि नेपालमा कर तिर्नुपर्ने हुन्छ । यद्यपि कारोबारको पहिचान हुन नसकेको र नेपालमा दर्ता नभएकोले सो कारोबारबाट राज्यलाई कर प्राप्त हुन सकेको छैन ।

अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासको अध्ययन गरी राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा ई-कमर्स सञ्चालन गर्ने व्यवसायीलाई नेपालमा दर्ता गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

५.४.३ डिजिटल व्यवसायलाई कर लगाउने सम्बन्धमा ओइसिडी, युरोपियन युनियनबाट अध्ययन भएको देखिन्छ । युरोपियन युनियनले २०१५ देखि टेलिकम्युनिकेशन सप्लायर्स, सूचना सम्प्रेषण र इलेक्ट्रोनिक सेवा उपलब्ध गराउने गैर बासिन्दालाई समेत मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउने व्यवस्था गरेको छ । सर्भिस, ताइवान र चीनले मूल्य अभिवृद्धि करको दायरालाई डिजिटल सप्लायर्ससम्म विस्तार गरेका छन् । चीन,

- मलेसिया र थाइल्याण्डले डिजिटल नाफामा समेत कर लगाउने गरी कानून तर्जुमा गरेका छन् । अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासको अध्ययन गरी राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा ई-कमर्स सञ्चालन गर्ने व्यवसायीलाई नेपालमा दर्ता गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
५५. **ठेक्का वा करार** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८९(३) मा गैर बासिन्दालाई हुने ठेक्का वा करारको भुक्तानीमा ५ प्रतिशत कर कट्टा गर्ने व्यवस्था छ । ठेक्का वा करारलाई आयकर निर्देशिका, २०६६ (तेस्रो संशोधन २०७७) ले समेत व्याख्या गरेको छ । विमान उत्पादकबाट हवाईजहाज खरिद, नेपाल आयल निगमद्वारा इन्धन खरिद, अन्य संस्थाहरूबाट मल, नून, विद्युतीय उपकरण, सवारीसाधन, भारी उपकरणलगायत खरिद गर्दा कुनै न कुनै प्रकारको ठेक्का वा करार हुने गर्दछ । सो ठेक्का वा करारको आधारमा भुक्तानीमा कर कट्टी गर्ने वा नगर्नेमा फरक फरक अभ्यास देखिन्छ । तसर्थ भुक्तानीमा कर कट्टी हुने ठेक्का वा करारसम्बन्धी व्यवस्थालाई स्पष्ट गर्नुपर्दछ ।
५६. **अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाका कर्मचारीको कर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०(क) मा नेपाल सरकार र कुनै विदेशी राष्ट्र वा अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाको बीचमा भएको द्विपक्षीय वा बहुपक्षीय सन्धि वा सम्झौतामा उल्लेख भए बमोजिम कर छुटको सुविधा पाउनेलाई मात्र कर छुट हुने देखिन्छ । संयुक्त राष्ट्रसंघको २३ फेब्रुअरी १९४६ को साधारण सभाबाट पनि संयुक्त राष्ट्रसंघका कुटनैतिक कर्मचारी बाहेक अन्य कर्मचारी तथा परामर्शदाताहरूलाई आय कर छुट हुने देखिँदैन । नेपालमा रहेका यस्ता अन्तर्राष्ट्रिय संघसंस्थाहरूले कुटनैतिक सुविधा प्राप्त गरे बाहेकको भुक्तानीमा कर दाखिला भए नभएको यकिन गरी त्यस्ता निकायका कर्मचारी वा परामर्शदातालाई करको दायरामा ल्याउनुपर्ने व्यहोरा विगतको प्रतिवेदनमा औल्याइएता पनि स्थिति यथावत् छ ।
५७. **दोहोरो करमुक्ति सम्झौता** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७३ बमोजिम नेपाल सरकारको तर्फबाट अन्य देशहरूसँग दोहोरो कर मुक्ति सम्झौतासँग सम्बन्धित कार्यहरू विभागबाट हुँदै आएको छ । नेपालले १९८७ मा सर्वप्रथम भारतसँग दोहोरो कर मुक्ति सम्झौता गरेकोमा २०७६।७७ सम्म ११ देशसँग दोहोरो करमुक्ति सम्झौता गरेको छ । त्यसैगरी २००५ मा सार्क राष्ट्रबीच बहुपक्षीय सम्झौता भएको छ । दोहोरो करमुक्ति सम्झौता गर्नुको प्रमुख उद्देश्य प्राप्तिको विभागले हालसम्म अध्ययन गरेको छैन । अध्ययन विश्लेषण गरी उपलब्धि हासिल गर्न देखिएका समस्याहरूको निराकरण र सम्झौताबाट प्राप्त हुने लाभलाई वृद्धि गर्नेतर्फ विभागले पहल गर्नुपर्दछ ।
५८. **मूल्याङ्कन** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा २(ष) मा बजार मूल्य भन्नाले कुनै सम्पत्ति वा सेवाका सम्बन्धमा असम्बन्धित व्यक्तिहरू बीच सामान्य बजार व्यवहारको सिलसिलामा सेवा वा सम्पत्तिको सामान्य कारोबार मूल्य सम्झनु पर्ने उल्लेख छ । सोही ऐनको दफा १५, ४०, ४१, ४२, ४४, ४५, ५७ तथा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन २०५२ को दफा १२, १३ लगायतका दफामा प्रचलित बजार मूल्यलाई आधार लिई कर प्रशासन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कर कानूनमा उक्त व्यवस्था भए तापनि बजार मूल्य निर्धारण गर्ने कार्यका लागि छुट्टै मानदण्ड बनाउन सकिएको छैन । तसर्थ कानुनी व्यवस्थाहरूको परिपालना गरी राजस्व प्रशासनलाई वस्तुनिष्ठ, व्यवस्थित, मर्यादित र जवाफदेही बनाउन बजार मूल्य निर्धारण गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
५९. **कर परीक्षण** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा १०१ मा दफा ९९ वा १०० बमोजिम कर निर्धारण भएको व्यक्तिको करको दायित्व ऐनको उद्देश्यबमोजिम न्यायोचित आधारमा समायोजन गर्न विभागले

संशोधित कर निर्धारण गर्न सक्ने व्यवस्था छ । विभागबाट प्राप्त तथ्याङ्कअनुसार २०७६।७७ मा पूर्ण करपरीक्षणतर्फ गत वर्षको बक्यौता जिम्मेवारी सरिआएको फाइल सङ्ख्या ६ हजार ६८४ रहेकोमा यस वर्ष ४ हजार ३८० छनौट भएका समेत ११ हजार ६४ फाइलको कर परीक्षण गर्नुपर्नेमा २ हजार ५५६ करपरीक्षण गरेको देखियो । यस वर्ष छनौट भएका फाइललाई आधार लिँदा लक्ष्यको तुलनामा ५८.३६ प्रतिशत र कुल परीक्षण गर्नुपर्ने फाइलको तुलनामा २३.१० प्रतिशत मात्र परीक्षण सम्पन्न भई बाँकी ८ हजार ५०८ फाइल (७६.९० प्रतिशत) आगामी वर्षको लागि जिम्मेवारी सारेको छ । तसर्थ कर परीक्षणका लागि फाइल छनौट गर्ने प्रचलित व्यवस्थामा पुनरावलोकन गर्दै विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूको कर परीक्षण क्षमतामा सुधार गर्नुपर्दछ ।

६०. **जिम्मेवारी र जवाफदेहिता** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३३ र मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ३८ अनुसार कर दायित्व बढ्ने वा घट्ने गरी कुनै कर निर्धारण बदलियत साथ वा लापरवाहीबाट भएको भन्ने महानिर्देशकले ठहर गरेमा त्यसरी कर निर्धारण गर्ने कर अधिकृतलाई महानिर्देशकले निजको सेवा शर्त सम्बन्धी कानून बमोजिम विभागीय कारवाही चलाउन सक्ने व्यवस्था छ । कार्यालयबाट हुने कर लेखापरीक्षणको गुणस्तरको आश्चस्तताका लागि विभागमा कर परीक्षण पुनरावलोकन शाखा रहेको छ । विभागले यस वर्ष पूर्ण कर परीक्षण गरका ८७ (३.४ प्रतिशत) फाइलको आन्तरिक पुनरावलोकन गरेको देखियो । कर परीक्षण कार्यलाई थप गुणस्तरीय र विश्वसनीय बनाउन आन्तरिक अनुगमन संयन्त्रलाई सबल गराई सम्बन्धित पदाधिकारीहरूलाई जिम्मेवार र जवाफदेही बनाउनुपर्दछ ।

६१. **मर्जर/एक्विजिसनमा कर-** आयकर ऐन, २०५८ को दफा २२ को उपदफा (१) मा कुनै व्यक्तिले कहिले कुनै आय प्राप्त गर्छ वा कुनै खर्च गर्छ भन्ने कुराको निर्धारण यस ऐनको अधीनमा रही लेखाको सर्वमान्य सिद्धान्तअनुरूप हुने र उपदफा ३ मा कम्पनीले कर प्रयोजनको लागि एक्रुअल आधारमा लेखाङ्कन गर्नुपर्ने उल्लेख छ । सोही ऐनको दफा ७ मा व्यवसायबाट भएको सबै लाभ तथा मुनाफा व्यवसायको आयमा समावेश हुने व्यवस्था छ । त्यसैगरी नेपालका बैङ्क एवं वित्तीय संस्थाहरूले कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १०८ बमोजिम दोहोरो लेखा प्रणालीअनुसार कम्पनीको कारोबारको यथार्थ स्थिति स्पष्ट रूपमा प्रतिबिम्बित हुने गरी प्रचलित कानूनबमोजिम अधिकार प्राप्त निकायले लागू गरेको लेखामानअनुरूप लेखा राख्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाले जारी गरेको नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमान ३ ले विजनेश कम्बिनेशन अनुसार कुनै पब्लिक कम्पनीले प्राप्ति गर्ने वा अर्को कम्पनीमा गाभिने सम्बन्धमा विभिन्न व्यवस्था गरेको छ । वित्तीय प्रतिवेदनमानमा प्राप्ति गर्ने कम्पनीले प्राप्ति हुने कम्पनीको पहिचान भएको सम्पत्तिहरू प्राप्ति गर्दा र उक्त कम्पनीको पहिचान भएको दायित्व स्वीकार गर्दा बजार मूल्यमा गर्नुपर्ने र पहिचान भएको सम्पत्तिमा स्वीकार गरेको दायित्व घटाई बाँकी खुद सम्पत्ति वापत दिएको साधारण शेयरको बजार मूल्यको आधारमा आउने फरक रकमलाई अवस्थाअनुसार सौदाबाजी गर्दाको लाभको रूपमा (Gain from Bargain Purchase) वा साख (Good Will) को रूपमा लेखाङ्कन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लेखामानको सो प्रावधानहरू विपरीत मर्जर/एक्विजिसन गर्दा भएको लाभलाई प्राप्ति गर्ने कम्पनीले सोझै आफ्नो इक्विटीमा भएको परिवर्तन विवरणमा एक्विजिसन रिजर्भ, जेनेरल रिजर्भ, क्यापिटल रिजर्भ लगायतका शीर्षकमा देखाएको छ ।

नेपाल लेखामानमा भएको आयकरसम्बन्धी व्यवस्था अनुसार सौदाबाजी गर्दा भएको लाभलाई नाफा नोक्सान विवरणमा उल्लेख गरी लेखाङ्कन गर्नुपर्नेमा सो नगरेकोले प्रचलित लेखामान र आयकर ऐन, २०५८ को दफा २२ विपरीत हुन गएको देखिन्छ। कतिपय बैङ्कले नाफा नोक्सान खातामा नै देखाएको अवस्था छ। बिजनेस कम्बिनेसनबाट प्राप्त भएको लाभलाई २१ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाले उपर्युक्त बमोजिम लाभ देखाई आयकर तिर्नुपर्नेमा सो नगरेकोले ती वाणिज्य बैङ्कहरूको लाभ रु.१४ अर्ब ९३ करोड ३ लाखमा आयकर ऐन २०५८, अनुसूची १ को दफा २ को उपदफा (२) बमोजिम ३० प्रतिशतले हुने कर रु.४ अर्ब ४७ करोड ९१ लाखमा शुल्क एवं व्याज समेत छानबिन गरी कर निर्धारण हुनुपर्दछ।

६२. **मुनाफा बाहेकको लाभांशमा कर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५६(३) मा उल्लेख भएको मुनाफा बाहेकको लाभांश रकममा तोकिएको अवस्थाभन्दा बाहेकमा निकायको आयमा आयकर लाग्ने व्यवस्था छ। आयकर नियमावली, २०५९ को नियम १८ मा मुनाफा बाहेकको रकममा हिताधिकारीलाई सेवा उपलब्ध गराइएको वा निकायको स्वामित्वमा रहेको सम्पत्ति हिताधिकारीलाई प्रयोगका लागि उपलब्ध गराइएको अवस्थामा निकायको आयमा समावेश गर्नु नपर्ने गरी तोकेको छ। विभागले आयकर निर्देशिका (संशोधन सहित) २०६६ को परिच्छेद १३ को बुँदा नं. १३.९ मा मुनाफा बाहेकको वितरणको रूपमा शेयर प्रिमियमबाट बोनस शेयर वितरण भएमा सोलाई सोही ऐनको दफा ५३(१) (क) अनुसार निकायबाट हुने वितरण मानी अन्तिम रूपमा कर कट्टी विधिमा कर लाग्ने उल्लेख गरेको छ। सोही ऐनको दफा ५६(३) मा आय गणना गर्न नपर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट व्याख्या नभएको अवस्था छ। तर विभागले सो मुनाफाबाट भएको वितरणमा निकायलाई आयकर नलाग्ने दफा ५३(१) को वितरण मानी अन्तिम कर कट्टी विधिले कर असुल गर्ने उल्लेख गरी व्याख्या गर्दा त्यसबाट दफा ५६(३) अनुसार सिर्जित हुने निकायको कर दायित्व नै खारेज वा खण्डित भएको देखिन्छ। आयकर ऐनमा नियमावलीले तोक्ने उल्लेख भए तापनि निर्देशिकामा शेयर प्रिमियमबाट भएको वितरणमा मुनाफा बाहेकको लाभको अवधारणा लागू नहुने नियमावलीले तोकेको भन्दा फरक व्याख्या गरिएको छ। उक्त व्याख्या आयकर ऐन र नियमावलीसँग बाझिई आयकर ऐनको दफा १३९ र १४२ विपरीत देखिन्छ।

यस सम्बन्धमा गत वर्षको प्रतिवेदनमा ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गत दर्ता भएका ५ वाणिज्य बैङ्क र १ बीमा कम्पनीको मुनाफा बाहेकको लाभांश वितरण रु.७ अर्ब १३ करोड २३ लाखमा रु.२ अर्ब १३ करोड ९७ लाख राजस्व छुट हुन गएको व्यहोरा उल्लेख गरिएको छ। तर आन्तरिक राजस्व विभाग र ठूला करदाता कार्यालयले उक्त कर छुट रकम असुल गर्ने प्रक्रियाको अवलम्बन नगरी आन्तरिक राजस्व विभागको महानिर्देशकस्तरको २०७८।१।२० को निर्णयबाट शेयर प्रिमियमलाई निकायको आय गणना गरी समावेश गर्नु नपर्ने भनी आयकर निर्देशिकाबाट व्याख्या भएको उल्लेख गरे तापनि सो व्याख्या आयकर ऐनको दफा १३९ र १४२ प्रतिकूल देखिन्छ। यस वर्ष पनि २४ वाणिज्य बैङ्क र १३ बीमा कम्पनीले विभिन्न मितिमा फर्दर पब्लिक अफरिङ्ग र शेयर लिलामीमार्फत् २०७३।७४, २०७४।७५, २०७५।७६ र २०७६।७७ मा आम्दानी गरेको रु.११ अर्ब ६३ करोड ३० लाखमा ३० प्रतिशत हुने कर रु.३ अर्ब ४८ करोड ९९ लाख राजस्व छुट हुन गएको सम्बन्धमा छानबिन गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ।

६३. **आय गणना** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३१ बमोजिम बीमावापतको भुक्तानी लगायत कुनै क्षतिपूर्ति वापतको रकम प्राप्त गरेको समयमा त्यस्तो रकम आयमा गणना गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। आन्तरिक

राजस्व कार्यालय, त्रिपुरेश्वरमा दर्ता भएको एक हाइड्रोपावर कम्पनीले एक निर्माण व्यवसायीसँग ठेक्का सम्झौता रद्द गरी जमानत जफत गरेकोमा निज सो निर्णय उपर कोर्ट अफ बोलोग्ना इटलीमा पुनरावेदन गएको र उक्त अदालतको २०७७।२।१३ को निर्णयानुसार करदाताको पक्षमा फैसला भएको देखिन्छ । उक्त फैसला पश्चात् पनि निजबाट जफत गरेको रु.१ अर्ब ९४ करोड ९२ लाख करदाताको आम्दानीमा नजनाई अन्य धरौटीमा राखेको छ । करदाताले २०७६।७७ को वित्तीय विवरण अनुसार रु ४२ करोड ४२ लाख ३ हजार नोक्सानीमा देखाएको छ । उक्त नोक्सानी समायोजन पश्चात् कायम हुने आम्दानी रु १ अर्ब ५२ करोड ५० लाखको हुने कर रु.३८ करोड १२ लाख ५० हजारमा शुल्क तथा ब्याज समेत कर निर्धारण गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ ।

६४. **वैदेशिक शिक्षण शुल्कमा कर -** आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८(१) मा बासिन्दा व्यक्तिले नेपालमा स्रोत भएको सेवा शुल्कको रकम भुक्तानी गर्दा कुल भुक्तानी रकमको १५ प्रतिशतका दरले कर कट्टा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कले आन्तरिक राजस्व विभागसँग नेपालमा अध्ययन अध्यापन गराए वापतको शुल्क विदेशी संस्थालाई भुक्तानी गर्दा अग्रिम करको दर बारे सोधनी गरेकोमा विभागबाट २०७६।७।२६ मा जारी पत्रमा विदेशी सम्बन्धन प्राप्त विश्वविद्यालयले नेपालको विद्यार्थीबाट लिने रकममा दफा ८८(१) बमोजिम १५ प्रतिशतका दरले कर कट्टा गर्नुपर्ने उल्लेख छ । शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार आयवर्ष २०७५।७६ मा निम्नानुसार रु.१ अर्ब ४६ करोड ४६ लाख ९५ हजार विदेश पठाउन स्वीकृति दिएको देखिन्छ । ऐनको व्यवस्थाअनुसार उक्त रकममा कर कट्टा गरेको नदेखिएकोले १५ प्रतिशतले हुने कर रु.२१ करोड ९७ लाख ४ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क र ब्याजसहित छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

(रु.हजारमा)

कार्यालय	शिक्षण संस्थाको संख्या	वैदेशिक मुद्रा	भुक्तानी	विनिमय दर	रकम (रु.हजारमा)	१५ प्रतिशत कर (रु.हजारमा)
बत्तिसपुतली	२	अमेरिकी डलर	२५१३६७०	११७.०७	२९४२७५	४४१४१
बत्तिसपुतली	१	पाउण्ड स्टर्लिङ	२३२५४५०	१५७	३६५०९६	५४७६४
नया बानेश्वर	१	अमेरिकी डलर	१२९७८९०	११७.०७	१५१९४४	२२७९२
नया बानेश्वर	१	युरो	३१०१००	१४१	४३७२४	६५५९
महाराजगञ्ज	१	पाउण्ड स्टर्लिङ	२३२७५०	१५७	३६५४२	५४८१
त्रिपुरेश्वर	१	पाउण्ड स्टर्लिङ	१५१०४५०	१५७	२३७१४१	३५५७१
पोखरा	१	अमेरिकी डलर	२८०००	११७.०७	३२७८	४९२
टंगाल	१	पाउण्ड स्टर्लिङ	४०६३००	१५७	६३७८९	९५६८
ललितपुर २	१	सिएचएफ	७९६६६०	१३०	१०३५६६	१५५३५
पुतलीसडक	३	रुपैयाँ	-	-	३७९५३	५६९३
विराटनगर	१	पाउण्ड स्टर्लिङ	७३२०५०	१५७	११४९३१	१७२४०
जनकपुर	१	पाउण्ड स्टर्लिङ	६४८००	१४२	९२०२	१३८०
बुटवल	१	अमेरिकी डलर	२९७००	१०९.५९	३२५४	४८८
जम्मा					१४६४६९५	२१९७०४

६५. **हकप्रद शेयर मनोनयन र हस्तान्तरण -** धितोपत्र दर्ता तथा निष्कासन नियमावली, २०७३ को नियम १२ मा साविकको शेयरवालाले हकप्रद शेयर अन्य व्यक्तिले खरिद गर्न पाइने व्यवस्था छ । त्यसैगरी आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९५क. को उपदफा (२ क) मा नेपाल धितोपत्र बोर्डमा सूचीकरण भएको निकायको हितको निःसर्गबाट प्राप्त लाभमा व्यक्तिको हकमा लाभ रकमको ५ प्रतिशत र बासिन्दा निकायको हकमा २५ प्रतिशत कर लाग्ने व्यवस्था छ । धितोपत्रको कारोबार गर्ने निकायहरूले प्राप्त गर्ने हकप्रद शेयर निकायको नाममा स्वामित्व लिँदा २५ प्रतिशत र व्यक्तिको हकमा ५ प्रतिशत कर

लाग्ने हुँदा कर रकम कम गर्ने उद्देश्यले निकायको सञ्चालक सदस्य वा सम्बद्ध व्यक्तिलाई निकायले मनोनयन गरी हक हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ। आयकर ऐन, २०५८ को दफा २७ (१)(क) मा कुनै एक व्यक्तिले अर्को व्यक्तिलाई सम्पत्ति हस्तान्तरण गरी गरेको भुक्तानीको (कुनै व्यक्तिबाट सिर्जित सम्पत्ति सो सम्पत्तिको सिर्जना पछि अर्को व्यक्तिको स्वामित्वमा गएमा) हकमा हस्तान्तरित सम्पत्तिको बजार मूल्य बराबरको रकम परिमाणीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। उक्त व्यवस्था अनुसार परिमाणीकरण गरी कर निर्धारण गरेको देखिँदैन। यसरी धितोपत्र दर्ता तथा निष्कासन नियमावलीको उल्लिखित व्यवस्थाको सही रूपमा कार्यान्वयन नगरी एकातर्फ बुझाउनु पर्ने करमा कमी ल्याउन कर मुक्ति योजनाको भागको रूपमा कार्य गरेको देखिन्छ। ठूला करदाता कार्यालय, मध्यमस्तरीय कर कार्यालय, आन्तरिक राजस्व कार्यालय, टंगाल लगायतका कार्यालयले हकप्रद शेयरको हक हस्तान्तरण गर्दा निकायलाई हुने लाभ रु.३२ करोड ३० लाख र प्राकृतिक व्यक्तिलाई हुने लाभ रु.५२ करोड ११ लाख ११ हजार लाई परिमाणीकरण गरी आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम लाग्ने कर रु.१० करोड ६८ लाख ६ हजार छानबिन गरी कर निर्धारण एवं असुल गर्नुपर्दछ। यस सम्बन्धी प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

- ६५.१ ठूला करदाता कार्यालयका चार र मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालयका एक करदाताको २०७६।७७ मा एक लाइफ इन्स्युरेन्स कम्पनी लिमिटेडको डिभ्याट गरिएको ५ लाख ७ हजार ४७९ कित्ता हकप्रद शेयर तीन प्राकृतिक व्यक्तिको नाममा हक हस्तान्तरण भएको नेपाल धितोपत्र बोर्डको अभिलेखबाट देखिन्छ। तर उक्त शेयरको हक हस्तान्तरण वा निःसर्गमा भएको लाभ खुलाई लाभमा कर दाखिला गरेको पाइएन। नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लिमिटेडको अनलाइन प्रणालीबाट २०७६।७७ को पछिल्लो १८० दिनको साधारण शेयरको बजार मूल्य औसतमा रु.४४५।२६ रहेको देखिन्छ। हक हस्तान्तरण पाउने व्यक्तिले हकप्रद शेयर खरिद गर्दाको लागत प्रति शेयर मूल्य रु.१००।- कटाउँदा प्रतिशेयर लाभ रु.३४५।२६ हुन आउँछ। उक्त प्रतिशेयर लाभलाई आयकर ऐन, २०५८ अनुसार बजार मूल्यमा चारित्रीकरण गर्दा औसत लाभ रु.१७ करोड ५२ लाख १२ हजारमा २५ प्रतिशत कर रु.४ करोड ३८ लाख ३ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ।
- ६५.२ ठूला करदाता कार्यालयका दुई र मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालयका एक करदाताले २०७६।७७ मा एक इन्स्युरेन्स कम्पनीको डिभ्याट गरिएको ८४ हजार २१० कित्ता हकप्रद शेयर एक प्राकृतिक व्यक्तिको नाममा मनोनयन गरी हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ। नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लिमिटेडको अनलाइन प्रणालीबाट २०७६।७७ को पछिल्लो १८० दिनको साधारण शेयरको बजार मूल्य औसतमा रु.५३७।६१ रहेको देखिन्छ। हक हस्तान्तरण पाउने व्यक्तिले हकप्रद शेयर खरिद गर्न खर्च गर्नुपरेको प्रति शेयर मूल्य रु.१००।- कटाउँदा प्रतिशेयर लाभ रु.४३७।६१ हुन्छ। उक्त प्रतिशेयर लाभलाई बजार मूल्यमा चारित्रीकरण गर्दा औसत लाभ रु.३ करोड ६८ लाख ५१ हजारमा २५ प्रतिशत कर रु.९२ लाख १३ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ।
- ६५.३ नेपाल स्टक एक्सचेन्जबाट प्राप्त हक हस्तान्तरण अभिलेखमा ५ हजारभन्दा बढी कित्ता शेयर हस्तान्तरण गर्ने शेयरधनीको विवरण परीक्षण गर्दा २०७६।७७ मा विभिन्न कम्पनीका २४ हिताधिकारी प्राकृतिक व्यक्ति (शेयरहोल्डर) ले ८ लाख ७५ कित्ता शेयरको हक मनोनयनबाट हस्तान्तरण गरेको देखिन्छ। मनोनयनबाट हक हस्तान्तरण भएको शेयरको पछिल्लो १८० दिनको साधारण शेयरको औसत बजार

मूल्यका आधारमा रु.६० करोड ११ लाख १९ हजारबाट हक हस्तान्तरण पाउने व्यक्तिले हकप्रद शेयर खरिदको लागत प्रति शेयर रु.१००।- का दरले ८ लाख ७५ हकप्रद शेयरको खरिद मूल्य रु.८ करोड ७५ हजार लागत कट्टी गर्दा हुन आउने लाभ रु.५२ करोड ११ लाख ११ हजारलाई चारित्रीकरण गरी ५ प्रतिशतले हुने कर रु.२ करोड ६० लाख ५६ हजार र शुल्क तथा व्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ।

६६. **स्थायी संस्थापन** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा २(कद) मा स्थायी संस्थापनलाई परिभाषित गरेको छ। नेपालमा डिजाइन गरे तापनि विदेशमा निर्माण गरिएको मेसिनरी तथा उपकरण ल्याई जडान गरेको अवस्थामा उक्त समग्र कार्य स्थायी संस्थापनको परिभाषाभित्र पर्ने र नेपालमा कर तिर्नुपर्ने व्यवस्थालाई स्थायी संस्थापन निर्देशिका, २०७७ ले समेत स्पष्ट पारेको छ। ठूला करदाता कार्यालय, ललितपुरअन्तर्गतका एक सिमेन्ट कम्पनीले चीनको एक कन्स्ट्रक्सन कम्पनीको नेपालस्थित शाखा कार्यालयसँग रु.५ अर्ब ८९ करोड ६३ लाखको प्लाण्ट तथा मेसिनरीको सिभिल जडान तथा निर्माण सम्झौता गरेको छ। उक्त लिमिटेडको सो कार्य गर्न एक कन्स्ट्रक्सन कम्पनी नेपालमा स्थापना भएको देखिन्छ। मेसिन तथा उपकरण खरिद वापत उक्त निर्माण कम्पनीको चीनस्थित मुख्य कार्यालय तथा सो सम्बद्ध कम्पनीलाई २०७३।७४ र २०७४।७५ मा रु.९ अर्ब ५७ लाख भुक्तानी गरेको छ। कामको प्रकृति हेर्दा यी सबै काम अन्तरसम्बन्धित र एउटै प्याकेजमा हुनुपर्ने कार्यहरू हुन्। तर करदाताले आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३५ बमोजिम कर नियोजन गर्ने उद्देश्यले स्थायी संस्थापनको दायरामा पर्ने एउटै प्याकेजको कामलाई सामान आपूर्ति र सेवा खरिदको कार्यमा विभक्त गरेको पाइयो। यसरी स्थायी संस्थापनको दायरामा नपर्ने उद्देश्यले कर मुक्ति योजना बनाएको अवस्थामा समेत सो गैरबासिन्दा व्यक्तिलाई गरेको भुक्तानीमा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८९(३)(क) अनुसार भुक्तानीमा कर कट्टी गर्नुपर्नेमा सो समेत नगरेको हुँदा भुक्तानी रकममा ५ प्रतिशतले हुने अग्रिम कर रु.४५ करोड ३ लाख तथा सोमा लाग्ने शुल्क र व्याज असुल गर्नुपर्दछ।

६७. **दीर्घकालीन करार** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा २६(१) मा दीर्घकालीन करारअन्तर्गत करारको सम्पन्न प्रतिशतका आधारमा आय लेखाङ्कन हुने व्यवस्था छ। यस सम्बन्धमा देखिएका मुख्य व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

६७.१ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका एक निर्माण कम्पनीले नेपाल सरकारको बहुउद्देश्यीय आयोजनासँग सम्झौता गरी निर्माण कार्य गरेको पाइयो। सो को लागि दुई पक्ष बीच २०७१।१०।१५ मा रु.९ अर्ब ३५ करोड ३९ लाख ८२ हजारको सम्झौता भएकोमा सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधि २०७७।६।२ रहेको छ। कम्पनीले २०७६।७७ सम्म पेस गरेको वित्तीय विवरण अनुसार ७९.९० प्रतिशत कार्यसम्पन्न भएको देखिन्छ। सो अनुसार करदाताले आय विवरणमा रु.७ अर्ब ४७ करोड ३८ लाख समावेश गर्नुपर्नेमा रु.७ अर्ब ६ करोड १२ लाख मात्र लेखाङ्कन गरेको देखिँदा रु.४१ करोड २६ लाख घटी आय लेखाङ्कन भएकोले फरक रकम आयमा समावेश गरी २५ प्रतिशतले हुन आउने कर रु.१० करोड ३१ लाख ५० हजार र सोमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर, शुल्क र व्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ।

६७.२ मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालयअन्तर्गतका एक निर्माण व्यवसायीले एक हाइड्रोपावर कम्पनीसँग रु.४ अर्ब २ करोड ७५ लाखको निर्माण सम्झौता गरेकोमा वित्तीय विवरणमा १२.५८ प्रतिशत कार्य सम्पन्न

भएको उल्लेख गरी रु.५० करोड ६६ लाख ६० हजार आम्दानी देखाएको छ । हाइड्रोपावरको २०१९ मे महिनामा प्रकाशित प्राविधिक प्रतिवेदनमा निर्माणको सम्झौता रु.४ अर्ब २० करोड ७५ लाख उल्लेख भएको देखिँदा रु.१८ करोड घटी सम्झौता रकम उल्लेख गरी १२.५८ प्रतिशतले हुने रु.२ करोड २६ लाख ४४ हजार घटी आय लेखाङ्कन गरेकोले सोमा २५ प्रतिशतले लाग्ने कर रु.५६ लाख ६१ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।

६८. **सम्बद्ध पक्षको कारोबार** - आयकर निर्देशिका, २०६६ (संशोधन २०७७ सहित) मा आयमा हुने खण्डीकरणसम्बन्धी व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, कालिमाटीअन्तर्गत रियल स्टेटको कारोबार गर्ने एक करदाताले पेस गरेको वित्तीय विवरणमा १७ कम्पनीबाट प्राप्त गर्नुपर्ने सापटी (२०७४।७५ र २०७५।७६) रु.२ अर्ब ३४ करोड ४२ लाख देखाएको छ । व्यवसाय दर्ता भएदेखि नै करदाता निरन्तर नोक्सानीमा रहेको र २०७५।७६ सम्म खुद नोक्सानी रु.४ अर्ब ३६ करोड २ लाख देखाएको छ । करदाताले उल्लिखित कम्पनीसँग गरेको कारोबारको प्रयोजन र व्यावसायिक आवश्यकता स्पष्ट नभएको र आम्दानी नगन्य रूपमा मात्र उल्लेख गरेकोले नोक्सानीमा रहेको देखिन्छ । अर्कोतर्फ करदाताले देखाएको वित्तीय विवरणअनुसार २०७४।७५ र २०७५।७६ को औसत ऋण रु.७ अर्ब २३ करोड ११ लाखमा औसत ब्याज खर्च रु.१ अर्ब १३ करोड ९३ लाख दावी गरेको छ । करदाताले ऋण रकम व्यावसायिक प्रयोजनमा प्रयोग नगरेको १७ सम्बद्ध कम्पनी खडा गरी सो रकम अग्रिम रूपमा भुक्तानी दिएको एवं त्यसबाट कुनै प्रतिफल समेत लेखाङ्कन नगरेको अवस्था छ । अन्यत्र प्रयोजनमा लगाएकोमा औसत ब्याजदर १५.७७ प्रतिशतले हुने ब्याज रु.१८ करोड ४८ लाख ४४ हजार अमान्य गरी नोक्सानी समायोजन गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ ।

६९. **कार्गो सेवाको आयकर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७०(१) (ख) अनुसार नेपालबाट चलान गरिएको मालसामान ओसारपसार गर्दा हुने अन्तर चलानमा गैरबासिन्दा व्यक्तिलाई भुक्तानी गर्दा ५ प्रतिशतका दरले कर लाग्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, महाराजगन्ज र नयाँ बानेश्वरअन्तर्गतका ८ करदाताले २०७५।७६ मा विभिन्न जहाज कम्पनीमार्फत् कार्गो ढुवानी गरी रु.१ अर्ब ८ करोड ९३ लाख ५७ हजार भुक्तानी गरेकोले सो सम्बन्धमा छानबिन गरी छुट हुन सक्ने कर रु.५ करोड ४४ लाख ६७ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क र ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।

७०. **नियन्त्रणमा परिवर्तन** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७(१) अनुसार विगत ३ वर्षको स्वामित्वको तुलनामा ५० प्रतिशत वा सोभन्दा बढी स्वामित्व परिवर्तन भएमा सो निकायले आफ्नो स्वामित्वको सम्पत्ति वा आफूले वहन गरेको दायित्व निःसर्ग गरेको मानिने, त्यस्तो निःसर्गलाई दफा ४१ अनुसार थमौती सहितको निःसर्ग मानिने, दफा ५७(२) अनुसार स्वामित्व परिवर्तन हुनुभन्दा अघि सो निकायलाई हुन गएको नोक्सानी दफा २० अनुसार कट्टी गर्न नपाउने, निकायको स्वामित्वमा कुनै आय वर्षमा दफा ५७(१) मा उल्लिखित किसिमले स्वामित्व परिवर्तन भएमा सो आय वर्षको स्वामित्व परिवर्तन अघि र पछिको भागहरूलाई छुटाछुट्टै आय वर्षहरूको रूपमा मानिने र निःसर्ग हुँदा कायम सम्पत्ति र दायित्वको बजार मूल्यमा निःसर्ग भएको मानिने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

७०.१ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका एक बहुराष्ट्रिय कम्पनी लिमिटेडको मुख्य शेयरहोल्डरको रूपमा रहेको सिंगापुरस्थित एक कम्पनीमा आफ्नो सम्पूर्ण हित २०६१।१।९ मा दुबईस्थित अर्को बहुराष्ट्रिय

कम्पनीले खरिद गरेको कम्पनी रजिष्ट्रार कार्यालयको अभिलेखमा देखिन्छ । त्यसै गरी पुनः २०७१ मंसिरमा उक्त कम्पनीको ७६.१६ प्रतिशत हित अर्को अमेरिकी कम्पनीले खरिद गरी नियन्त्रण परिवर्तन हुँदा समेत आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७ बमोजिम विवरण पेस गरी कर निर्धारण भएको छैन । तसर्थ यस कम्पनीको २०६१ र २०७१ मा दुई पटक स्वामित्व परिवर्तन भएको देखिँदा दफा ५७ बमोजिम सो समयमा करदाताको नेट वर्थ समेत हिसाब गरी निःसर्ग भएको मानी दफा ९६ बमोजिम छुट्टाछुट्टै आय विवरण पेस गर्नुपर्ने तथा यस्तो निःसर्गमा ऐनको दफा ९५क बमोजिम २५ प्रतिशत कर समेत दाखिला गरेको नदेखिएकोले छानबिन गरी कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।

७०.२ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका एक प्राइभेट लिमिटेडको २०७४।१।५ को शेयर लगत अभिलेख अनुसार शेयर संरचनामा ५४.६ प्रतिशत स्वामित्व परिवर्तन भएको देखिन्छ । करदाताले २०७४/७५ मा पेस गरेको वित्तीय तथा आय विवरणमा हालसम्मको कुल नोक्सानी रु.६ करोड ९९ लाख ७९ हजार रहेकोमा स्वामित्व परिवर्तन पश्चात् समेत जिम्मेवारी सारेकोले त्यस्तो रकम अमान्य गरी नोक्सानी समायोजन गर्नुपर्दछ ।

७०.३ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक उद्योगको २०७१।८।४ मा ५० प्रतिशत स्वामित्व परिवर्तन भएको छ । कार्यालयबाट २०७२।७.३ को पूर्ण कर परीक्षणमा करदाताको स्वामित्व परिवर्तनको निर्णय मितिलाई आधार मानी ४९.८७ प्रतिशत मात्र स्वामित्व परिवर्तन भएकोले आयकर ऐन, २०५८ को दफा ५७ आकर्षित नहुने उल्लेख गरेको छ । तर करदाताको २०६९।८।१४ को निर्णयलाई कम्पनी रजिष्ट्रार कार्यालयले २०७३।२।४ मा प्रमाणीकरण गरेको छ । कम्पनीको शेयर लगत कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयले प्रमाणीकरण गरेपछि मात्र आधिकारिक हुने हुँदा प्रमाणीकरण मितिलाई स्वामित्व परिवर्तनको वैधानिक मिति मान्नुपर्दछ । सो मितिमा ७.३४ प्रतिशत स्वामित्व परिवर्तन भएको र पुनः २०७३।५।८ मा कम्पनी रजिष्ट्रारले प्रमाणीकरण गरी करदाताको २०७२।१०।११ को निर्णयानुसार ४९.८७ प्रतिशत स्वामित्व परिवर्तन गरेको छ । उपर्युक्त अवस्थामा ३ वर्ष भित्र करदाताको ५७.२१ प्रतिशत स्वामित्व परिवर्तन भएकोले ऐनको दफा ५७ आकर्षित हुने देखिन्छ । करदाताको वित्तीय विवरण अनुसार स्थिर सम्पत्तिमध्ये जग्गातर्फ गत वर्ष रु.९६ लाख २१ हजार रहेकोमा स्वामित्व परिवर्तन गर्दा जग्गाको पुनःमूल्याङ्कन गरेको पाइएन । तसर्थ उक्त जग्गाको पुनःमूल्याङ्कनबाट हुने लाभ यकिन गरेर कर निर्धारण हुन छानबिन गर्नुपर्दछ ।

त्यसैगरी करदाताको स्वामित्व परिवर्तन हुनुभन्दा अघिको नोक्सानी रु.४ करोड २९ लाख ६८ हजार, २०७३।७.४ को आय विवरणमा जिम्मेवारी सार्न नपाउनेमा सारेको देखिएकोले सोलाई अमान्य गर्नुपर्ने साथै ऐनको दफा ५७ (३) अनुसार छुट्टाछुट्टै आय विवरण पेस नगरेकोले ऐनको दफा ११७(१)ग अनुसार लाग्ने शुल्क प्रति वर्ष रु.१९ लाख ८८ हजारका दरले ३ आय वर्षको रु.५९ लाख ६४ हजार कर निर्धारण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

७०.४ मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालयअन्तर्गतका बियर उत्पादन गर्ने एक प्राइभेट लिमिटेड कम्पनीको २०७४।१२।२१ सम्म विगत ३ वर्षको स्वामित्व परिवर्तनको गणना गर्दा ५६ प्रतिशत स्वामित्व परिवर्तन भएको छ । यसरी स्वामित्व परिवर्तन हुँदा ऐनको दफा ५७(२) को व्यवस्था अनुसार स्वामित्व परिवर्तन हुनुभन्दा अघि भएको नोक्सानी कट्टी गर्न नपाउने व्यवस्था रहेकोमा आय विवरण अनुसार

- रु.२३ करोड ७१ लाख ७१ हजार नोकसानी देखाएको छ । सो नोकसानी अमान्य गर्न कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।
- ७०.५ मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालयअन्तर्गतको लगानी सम्बन्धी व्यवसाय गर्ने एक प्राइभेट लिमिटेडको २०७४।२।२१ मा ५४ प्रतिशत स्वामित्व परिवर्तन भएको छ । करदाताको २ कम्पनीमा रहेको संस्थापक शेयर स्वामित्व परिवर्तनको समयमा नेपाल स्टक एक्सचेन्जमा कारोबार भएको प्रति शेयर औसत मूल्य क्रमशः रु.१०९४।- र रु.४१०।- अनुसार गणना गर्दा हुने लाभ रु.९९ करोड ३९ लाख ३ हजारलाई स्वामित्व परिवर्तन अधिको आय विवरणमा समावेश गरी लाग्ने कर रु.२४ करोड ८४ लाख ७६ हजार र ऐनको दफा ५७(३) अनुसार स्वामित्व परिवर्तन अधि र पछिको भागलाई छुट्टा छुट्टै आयवर्ष मानी छुट्टा छुट्टै आय विवरण पेस नगरेकोमा ऐनको दफा ११७(१)ग अनुसार लाग्ने शुल्क रु.१६ लाख ५० हजारसमेत रु.२५ करोड १ लाख २६ हजारमा शुल्क र ब्याज समेत छानबिन गरी कर निर्धारण हुनुपर्दछ ।
- ७०.६ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पुतलीसडकअन्तर्गतको इन्भेष्टमेन्ट कारोबार गर्ने एक प्राइभेट लिमिटेडको नियन्त्रणमा २०७१।९।१२ मा ५० प्रतिशत स्वामित्व परिवर्तन भएकोमा परिवर्तन अगाडिको सम्पत्ति तथा दायित्वको मूल्याङ्कन गरी लागत मूल्य र हस्तान्तरण मूल्यको विश्लेषण गरेको छैन । करदाताले पेस गरेको वित्तीय विवरणअनुसार स्वामित्व परिवर्तन अगाडि करदाताले एक इनर्जी कम्पनी र एक वाणिज्य बैङ्कमा शेयर लगानी गरेको देखिन्छ । ऐनको दफा ५७ को प्रयोजनको लागि लगानीको बजार मूल्याङ्कन गर्दा प्रति शेयर औसत मूल्य क्रमशः रु.१८१२।५२ र रु.७३०।- रहेको र सोअनुसार हुने बजार मूल्य रु.६४ करोड २४ लाख २९ हजारमा करदाताले उल्लेख गरेको लागत रु.१२ करोड ९६ लाख ४४ हजार घटाउँदा हुने लाभ रु.५१ करोड २७ लाख ८५ हजारको कर रु.१२ करोड ८१ लाख ९६ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ७०.७ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पुतलीसडकअन्तर्गत परामर्शदाताको रूपमा कार्य गर्ने एक प्राइभेट लिमिटेड कम्पनीको मौरिससमा रहेको एक होल्डिङ कम्पनीको शाखा कार्यालय (स्थायी संस्थापन) को रूपमा रहेको छ । सो कम्पनीको शत प्रतिशत हित विभिन्न मध्यस्थ कम्पनीहरू मार्फत अन्ततः स्वीट्जरल्याण्डको कम्पनीमा रहेको देखिन्छ । नेपालको यस प्राइभेट लिमिटेडलाई समेत नियन्त्रण गर्ने स्वीट्जरल्याण्डको उक्त कम्पनीले विश्वव्यापी रूपमा रहेको आफ्नो भिएसएफ सेवाको हितको निःसर्ग २०७४।२।५ मा अन्य तीन कम्पनीलाई रु.१ खर्ब ९२ अर्ब ५६ करोडमा गरेको मुख्य कम्पनीको २०१६ र २०१७ को वार्षिक प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । नेपाल बाहिर कारोबार भए तापनि नेपालको शाखा कार्यालयको आम्दानी तथा लगानीमा समानुपातिक हिसाबले गणना गरी नेपालमा रहेको स्थायी संस्थापनको बजार मूल्य (इन्टरप्राइजेज भ्यालु) मा भएको लाभमा नेपालमा कर तिर्नुपर्ने दायित्व हुन्छ । उल्लिखित बिक्री मूल्यमा नेपालको कम्पनीको हिस्सा पहिचान गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ । नेपालमा रहेको कम्पनीको रिजर्भलाई नै आधार लिँदा समेत रु.२० करोड ८९ लाख ६५ हजारलाई न्यूनतम मूल्य कायम गरी आयकर ऐनको दफा ९५क.(२)(ख) अनुसार १५ प्रतिशत अग्रिम कर रु.३ करोड १३ लाख ४५ हजार समेत आय विवरण पेस गर्दा २५ प्रतिशतले लाग्ने कर रु.५ करोड २२ लाख ४० हजारमा शुल्क र ब्याज असुल गर्न कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

- ७०.८ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, सिमराअन्तर्गतको पेट्रोलियम पदार्थको थोक व्यापार गर्ने एक करदाताको २०७४।९।६ मा ५१ प्रतिशत स्वामित्व परिवर्तन भएको छ। शेयर बिक्री गरी स्वामित्वमा परिवर्तन भएकोमा स्वामित्व परिवर्तन अगाडिको सम्पत्ति तथा दायित्वको मूल्याङ्कन गरी लागत मूल्य र हस्तान्तरण मूल्यको विश्लेषण गरेको छैन। करदाताको स्थिर सम्पत्ति रु.१४ करोड २६ लाख ४५ हजार मध्ये जग्गा तथा जग्गा विकासतर्फ बासलातमा रु.१ करोड ८४ लाख ५९ हजार उल्लेख गरेकोमा स्वामित्व परिवर्तनका बखत उक्त जग्गाको पुनर्मूल्याङ्कन गरी दफा ४१ बमोजिम थमौती सहितको निःसर्ग कायम गरी सोमा हुने लाभ यकिन गर्नुपर्नेमा गरेको छैन। तसर्थ जग्गाको बजार मूल्य कायम गरी हुने लाभमा आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम कर निर्धारण गर्नुपर्दछ।
- ७०.९ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, कावासोतीअन्तर्गतको एक डिष्टिलरी उद्योगको २०७०।८।१० र २०७२।१०।१२ मा ५० प्रतिशत भन्दा बढी स्वामित्व परिवर्तन भएको छ। करदाताको वित्तीय विवरणमा जग्गाको मूल्य रु.३८ लाख १२ हजार रहेको छ। करदाताको स्वामित्व परिवर्तन भएको मितिमा जग्गा मूल्याङ्कन गरी लेखाङ्कन गरेको छैन। तसर्थ जग्गाको मूल्याङ्कन गरी लाभ यकिन गर्न कर निर्धारण गर्नुपर्ने साथै करदाताले गत विगतको नोकसानी रु.८ करोड ४४ लाख ८३ हजार स्वामित्व परिवर्तन पश्चात् सारेको देखिएकोले उक्त नोकसानी अमान्य गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ।
- ७०.१० आन्तरिक राजस्व कार्यालय, बुटवलअन्तर्गतको एक करदाताको २०७३।७४ मा ८० प्रतिशत स्वामित्व परिवर्तन भएको छ। वित्तीय विवरण अनुसार २०७२।७३ मा उक्त करदाताको नोकसानी रु.१ करोड २३ लाख ७५ हजार रहेको छ। करदाताले २०७३।७४ को आय विवरण पेस गर्दा सो नोकसानी जिम्मेवारी सारेको देखिएकोले सो अमान्य गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ।
- ७०.११ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, बत्तिसपुतलीअन्तर्गतको एक सिमेन्ट उद्योगको २०७४।७।१ मा शत प्रतिशत स्वामित्व परिवर्तन भएको देखिन्छ। करदाताको वित्तीय विवरण अनुसार स्थिर सम्पत्तिमध्ये जग्गाको मूल्य २०७३।७४ मा रु.६ करोड ६१ लाख ८३ हजार रहेकोमा स्वामित्व परिवर्तन गर्दा जग्गाको पुनर्मूल्याङ्कन गरेको पाइएन। तसर्थ उक्त जग्गाको पुनर्मूल्याङ्कन गरी हुने लाभ यकिन गरेर कर निर्धारण हुन छानबिन गर्नुपर्दछ।

आयकर ऐन, २०५८ को दफा ४१ अनुसार सम्पत्तिको थमौती सहितको निःसर्ग हुँदा सम्पत्तिको हकमा बजार मूल्य अनुसार प्राप्त भएको र दायित्वको हकमा बजार मूल्यअनुसारको निःसर्ग भएको मानिने व्यवस्था छ। करदाताको वित्तीय विवरणमा गत वर्ष माइनिङ लाइसेन्सको मूल्य शुन्य रहेकोमा पुनर्मूल्याङ्कन पश्चात् रु.१ अर्ब २० करोड ८४ लाख मुनाफा गरी रिजर्भ एण्ड सरप्लसमा लगेको छ भने स्थिर सम्पत्तिमा पनि समावेश गरेको छ। उक्त पुनर्मूल्याङ्कन मूल्य स्वामित्व परिवर्तन हुनुभन्दा पहिलाको स्वामित्व ग्रहण गर्नेले सो बराबर आम्दानी प्राप्त गरेकोले आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७ अनुसार आयमा समावेश गर्नुपर्नेमा आय विवरणमा सो रकमलाई आय जनाएको पाइएन। उक्त पुनर्मूल्याङ्कन रकम मुनाफा आयमा समावेश गरी करदाताले देखाएको यस वर्षको नोकसानी रु.१२ करोड ९५ लाख ११ हजार समायोजन गर्दा हुन आउने मुनाफामा २० प्रतिशत कर रु.२१ करोड ५७ लाख ७८ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क र ब्याज छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ।

७१. **पूँजीगत लाभकर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६७(६)(ठ)(२) मा नेपालमा सञ्चालित क्रियाकलाप सम्बन्धमा गरिएको भुक्तानीको आयको स्रोत नेपाल रहने उल्लेख छ। सोही ऐनको दफा ३५ मा

विभागले कर दायित्व यकिन गर्ने प्रयोजनका लागि करमुक्ति योजनाको भागको रूपमा गरिएको वा गर्न खोजिएको कुनै प्रबन्ध वा प्रबन्धको कुनै भागलाई पुनः चारित्रीकरण गर्न, कुनै सारभूत आर्थिक असर नदेखाउने कुनै प्रबन्ध वा प्रबन्धको कुनै भागलाई बेवास्ता गर्न वा सारभूत तत्व नदेखाउने कुनै प्रबन्ध वा प्रबन्धको भागलाई पुनः चारित्रीकरण गर्नुपर्ने उल्लेख छ । त्यसैगरी ऐनको दफा ९५(क) मा कुनै पनि निकायको नेपाल धितोपत्रमा सुचीकृत भएको हित निःसर्ग हुँदा जसको हित निःसर्ग भएको हो सोही निकायले वासिन्दा प्राकृतिक व्यक्ति बाहेक अन्यको हकमा १५ प्रतिशतले अग्रिम कर कट्टा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका एक बहुराष्ट्रिय कम्पनीको कुल शेयर संख्या १९ लाख ४८ हजार मध्ये १४ लाख ८४ हजार ३०१ कित्ता शेयर अर्को बहुराष्ट्रिय कम्पनीले खरिद गरी यस कम्पनीमा प्रवेश गरेको अमेरिकाको एक सेक्युरिटी कमिसनले सन् २०१६ मा खुलासा गरेको छ । उक्त कम्पनीको २०७१ मंसिरमा ७६.१६ प्रतिशत स्वामित्व परिवर्तन भएको देखिन्छ । तत्पश्चात् कम्पनीको नामसमेत परिवर्तन गरिएको छ । शेयर खरिद बिक्री गर्दा भएको स्वामित्व परिवर्तनको जानकारी नेपालका कुनै पनि नियामक निकायलाई नदिनुका साथै निःसर्गमा प्राप्त भएको लाभमा कर गणना गरी दाखिला गरेको देखिँदैन । नेपालमा रहेको निकायको हितको मूल्य बढ्नु भनेको नेपालमै रहेको सञ्चालित क्रियाकलाप र सम्पत्तिको मूल्यको कारण भएकोले त्यस्तो आयको स्रोत नेपाल नै हो । नेपालमा रहेको सम्पत्तिसँग जोडिएको शेयर मूल्यलाई अलग गरेर हेर्दा उक्त कारोबार अस्तित्वविहीन हुनजान्छ । तसर्थ उक्त लिमिटेडको सम्पत्ति र आयमा आधारित जहाँसुकै वा जुनसुकै कम्पनीको शेयर वा स्वामित्व वा धितोपत्र बिक्री गरे तापनि त्यो नेपालमा संचालित क्रियाकलापसँग सम्बन्धित भुक्तानी भएकोले सिर्जना भएको पुँजीगत लाभमा प्राथमिक रूपमा नेपालमा कर लाग्ने देखिन्छ । मध्यस्थ निकाय मार्फत् हुने स्वामित्व परिवर्तनमा नेपालमा कर लाग्ने सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतबाट एक दूरसञ्चार सेवा प्रदायकको हकमा फैसला समेत भएको छ । बहुराष्ट्रिय कम्पनीको मध्यस्थ निकाय मार्फत् स्वामित्व परिवर्तन भएकोमा प्राप्त लाभमा पुँजीगत लाभकर दाखिला गर्नुपर्नेमा हालसम्म दाखिला गरेको देखिँदैन ।

यस लिमिटेड कम्पनीको शेयर संरचनामा अधिकांश स्वामित्व परिवर्तन भएको तर मूल्य सम्बन्धी सूचना खुलासा नभएको अवस्थामा पुँजीगत लाभकर गणना गर्ने प्रयोजनार्थ नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लिमिटेडको स्वामित्व परिवर्तन हुँदाको २०७१ मंसिरमा प्रकाशित गरेको औसत मूल्य रु.१ हजार ६६० को आधारमा उपर्युक्त शेयरको बिक्री मूल्य रु.२ अर्ब ४६ करोड ३९ लाख ४० हजार कायम गर्नुपर्ने देखिएको छ । सो मूल्यमा कम्पनीलाई २०६१ मा खरिदकर्ता बहुराष्ट्रिय कम्पनीले तिरेको लागत खर्च प्रति शेयर रु.२२४.७५ (नेपाल राष्ट्र बैङ्कले उपलब्ध गराएको जानकारी अनुसार) का दरले रु.३३ करोड ३५ लाख ९७ हजार घटाउँदा रु.२ अर्ब १३ करोड ३ लाख पुँजीगत लाभ हुने देखिन्छ । सो लाभमा ऐनको दफा ९५(क)(ख) बमोजिम नेपालमा रहेको स्थायी संस्थापनबाट कट्टा गर्नुपर्ने १५ प्रतिशत अग्रिम कर रु.३१ करोड ९५ लाख ४५ हजार र ऐनको दफा ९६ बमोजिम आय विवरण पेस गरी लाग्ने २५ प्रतिशत करसमेत रु.५३ करोड २५ लाख ७५ हजारमा लाग्ने शुल्क र ब्याजसमेत छानबिन गरी कर निर्धारण एवं असुल गर्नुपर्दछ ।

७२. **चिनी उद्योगको फरक दायित्व** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३५ बमोजिम करदाताले करमुक्तिको योजनाको भागको रूपमा गरिएको वा गर्न खोजिएको प्रबन्ध वा सारभूत रूपमा आर्थिक असर नदेखाउने कुनै प्रबन्ध वा प्रबन्धको भागलाई पुनः चारित्रीकरण गर्न साथै ऐनको दफा ४० बमोजिम सम्पत्ति वा

दायित्वको निःसर्ग गर्न सक्ने व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका २ र आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भैरहवाअन्तर्गतका २ समेत ४ चिनी उद्योगहरूले पेस गरेको वित्तीय विवरणअनुसार २०७५।७६ सम्म किसानहरूलाई रु.१ अर्ब ७६ करोड १० लाख भुक्तानी दिनुपर्ने देखिन्छ । लेखा परीक्षणको क्रममा उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार उक्त ४ चिनी उद्योगले उखु किसानहरूलाई २०७५।७६ सम्म भुक्तानी दिनुपर्ने बक्यौता रु.५९ करोड ३५ लाख ९७ हजार रहेको छ । उल्लिखित अवस्थामा भुक्तानी दिनुपर्ने रु.१ अर्ब १६ करोड ७४ लाख फरक परेकोले छानबिन गरी कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।

७३. **सुन करोबारको आय -** आयकर ऐन, २०५८ को दफा २(द) मा व्यावसायिक सम्पत्ति, हासयोग्य सम्पत्ति वा व्यापारिक मौज्जात बाहेकका जग्गा, भवन र कुनै निकायमा रहेको हित वा सुरक्षणलाई गैर व्यावसायिक करयोग्य सम्पत्तिमा उल्लेख गरी यस्ता सम्पत्तिको निःसर्गबाट हुने लाभमा कर लाग्ने व्यवस्था छ । सोही ऐनको दफा ९५क. अनुसार शेयरको बिक्रीमा समेत न्यूनतम ५ प्रतिशत पुँजीगत लाभकर लाग्ने व्यवस्था छ । यद्यपि सुन चाँदीलगायत जवाहरत, धातु र बहुमूल्य वस्तु एवं त्यससम्बन्धी गहनाको निःसर्गबाट हुने लाभमा कर लाग्ने व्यवस्था छैन । यस वर्ष ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका ६, आन्तरिक राजस्व कार्यालय, नयाँ सडकअन्तर्गतका १० र आन्तरिक राजस्व कार्यालय, बाग्लुङअन्तर्गतका १ समेत १७ करदाताले रु.११ अर्ब ७८ करोड ९७ लाखको सुन खरिद गरेकोमा रु.२ अर्ब १ करोड ४ लाख ५ हजार आयकर तिर्ने संस्थाबाट र रु.९ अर्ब ७७ करोड ९३ लाख व्यक्तिसँग खरिद गरेको पाइयो । निश्चित परिमाण वा रकमभन्दा बढी सुनको कारोबार गर्ने व्यक्तिलाई करको दायरामा ल्याउन कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

७४. **स्रोतको छानबिन -** आयकर ऐन, २०५८ को दफा ११ख. मा राष्ट्रिय महत्वका पूर्वाधार विकास आयोजना तथा ३०० जनाभन्दा बढी स्वदेशी कामदारलाई रोजगारी दिने र ५० प्रतिशतभन्दा बढी कच्चा पदार्थ उपयोग गर्ने उत्पादनशील उद्योग (चुरोट, बिडी, सिगार, खानेसुती, खैनी, गुड्का, पान मसला, मदिरा र बियर उद्योगबाहेक) मा लगानीको आयस्रोत नखोजिने व्यवस्थाले अन्य लगानीमा स्रोत स्पष्ट गर्नुपर्ने देखिन्छ । आन्तरिक राजस्व विभागको २०६९।९।२९ को परिपत्रबाट समेत सञ्चालकबाट प्राप्त सापटीको रकम बैङ्कमार्फत् प्राप्त हुनुपर्ने, सापटीको स्रोत यकिन गरी सापटी लगानीको रकममा कानुनअनुसार कर दाखिला भए नभएको विश्लेषण गर्नुपर्ने उल्लेख छ । ठूला करदाता कार्यालय, आन्तरिक राजस्व कार्यालय, जोरपाटी, चाबहिल, नयाँसडक र बालाजुका ९ करदाताको शेयर पुँजी पेशकी रु.४६ करोड २५ लाख ३५ हजार, मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालय तथा आन्तरिक राजस्व कार्यालय चाबहिल, नयाँ सडक र भैरहवाका ८ करदाताको शेयर पुँजी थप रु.१५ करोड ७१ लाख ८० हजार र ठूला करदाता कार्यालय, मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालय तथा आन्तरिक राजस्व कार्यालय जोरपाटी, चाबहिल र नयाँ सडकका २० करदाताको सञ्चालक सापटी रु.२ अर्ब ६ करोड ९२ लाख ३० हजार समेत रु.२ अर्ब ६८ करोड ८९ लाख ४५ हजार सञ्चालकले व्यवसायमा लगानी थप गरेको हुँदा उक्त रकमको आयकर ऐन, २०५८ को दफा ११ख. बमोजिम स्रोत र बैकिङ्ग कारोबार सम्बन्धमा छानबिन गरी कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।

७५. **सम्पत्ति तथा दायित्व निःसर्ग -** आयकर ऐन, २०५८ को दफा ४०(१) मा कुनै व्यक्तिको कुनै सम्पत्तिबाट स्वामित्व हटेमा निजले सो सम्पत्तिको निःसर्ग गरेको मानिने र दफा ४०(२) मा कुनै व्यक्ति दायित्वको भारबाट हटेमा निजले सो दायित्वको निःसर्ग गरेको मानिने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय,

- नयाँसडक, जोरपाटी, भक्तपुर, पुतलीसडक, बाग्लुङ, बालाजु, नेपालगञ्ज, जनकपुरसमेत १८ कार्यालयका ३६ करदाताको सम्पत्ति तथा दायित्व निःसर्ग गरेको रु.८४ करोड ५ लाख १२ हजारमा रु.१७ करोड ६२ लाख १४ हजार कर असुल हुनुपर्दछ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ७५.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, इटहरीमा दर्ता रहेको एक करदाताले २०७४।७५ मा पेस गरेको वित्तीय विवरण अनुसार चालु दायित्वमा रु.७ करोड ६९ लाख ८४ हजार देखाएको छ। सो मध्ये रु.७ करोड ४९ लाख ९७ हजार आन्तरिक राजस्व कार्यालय, धुलिखेलमा दर्ता रहेको एक करदातालाई तिर्नुपर्ने देखाएको छ। करदाताले दायित्व देखाएको धुलिखेलको पार्टीको सो आय वर्षको यस करदातालाई असामीसमेत देखाएको छैन। अवास्तविक देखिएको दायित्व रु.७ करोड ४९ लाख ९७ हजार निःसर्ग भएको मानी सोमा लाग्ने कर रु.१ करोड ४९ लाख ९९ हजार तथा सोमा लाग्ने शुल्क एवं ब्याज असुल गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ ।
- ७५.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, जनकपुरअन्तर्गतको एक व्याट्री उद्योगले २०७६।७७ सम्म पेस गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर विवरणमा रु.११ करोड ७८ लाख २८ हजार फिर्ता दावी गरेको छ । करदाताले उक्त पाउनुपर्ने रकमलाई मूल्य अभिवृद्धि कर समायोजन विवरणमा समायोजन गर्नुपर्ने साथै वित्तीय विवरणको अन्य पाउनुपर्ने सम्पत्तिर्तर्फ रिफण्ड दावी प्राप्तमा राखी लेखाङ्कन गर्नुपर्नेमा सो रकमलाई संलग्न नगरी वित्तीय विवरण तयार गरेको छ। तसर्थ छुट हुन गएको रकमलाई प्राप्त भएको लाभ मानी २० प्रतिशतले हुने रु.२ करोड ३५ लाख ६६ हजार छानबिन गरी कर दायित्व निर्धारण गर्नुपर्दछ ।
- ७५.३ मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक स्वास्थ्य सहकारी संस्थाले २०७१।९।२८ मा राजस्व न्यायाधीकरणले लिलाम गर्न प्रकाशन गरेको सूचना बमोजिम खरिद एवं दर्ता दाखिल खारेज खर्च समेत रु.६ करोड ३३ लाख २२ हजारमा एक जग्गा सकार गरेको छ । उक्त सम्पत्तिलाई पुँजीकरण गरी सम्पत्तिमा खुलासा गरेको नदेखिएकोले ऐनको दफा ४०(१) बमोजिम सम्पत्तिको निःसर्ग मानी थप आय कायम गरी नोक्सानी समायोजन गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ ।
- ७५.४ मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक स्वास्थ्य सहकारी संस्थाले वित्तीय विवरणमा २ करदातालाई भुक्तानी दिनुपर्ने दायित्व रु.४ करोड ६ लाख १५ हजार देखाएको छ । लेखा टिप्पणीमा २०६९।६।७ मा रु.४७ लाख १५ हजारको जग्गा खरिद गरेको र १६ प्रतिशतका दरले ब्याज भुक्तानी गरेको उल्लेख छ । कारोबार समय र रकमको आधारमा उपर्युक्त ब्याजदरको हिसाबले करदाताको दायित्व २०७२ आषाढ मसान्तसम्म रु.७१ लाख ९० हजार हुनुपर्नेमा रु.३ करोड ३४ लाख २५ हजार अवास्तविक दायित्व सिर्जना गरेको देखिएकोले ऐनको दफा ४०(२) बमोजिम दायित्वको निःसर्ग मानी नोक्सानी समायोजन गर्न छानबिन हुनुपर्दछ ।
७६. **हवाई सेवामा कर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७० अनुसार नेपालबाट प्रस्थान हुने यात्रुको ओसारपसार गर्दा ५ प्रतिशत र नेपालबाट अर्को विदेशी मुलुकमा पुग्ने गरी प्रस्थान नहुने हवाई यातायातमा २ प्रतिशतका दरले कर लाग्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पुतलीसडकमा दर्ता रहेका ७ हवाई कम्पनीले २०७५।७६ मा नेपालबाट उडान भर्दा प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा निम्नानुसार घटी कर दाखिला गरेको पाइएकोले रु.५१ करोड ९८ लाख ८९ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज असुल गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ ।

हवाई कम्पनी र उडान गर्ने स्थान	उडान भरेको यात्रु	औषत भाडा (रु.)	५ प्रतिशतले हुने कर (रु.)	दाखिला	घटी दाखिला
अबुधावी उडान गर्ने एक एयरवेज	५१८२६	५९७५२	१५४८३५	३८६११	११६२२४
साउदी अरब उडान गर्ने एक एयर कम्पनी	११४०९९	२१५००	१२२६५६	३२८६७	८९७८९
ढाका उडान गर्ने एक विमान कम्पनी	३९४८२	२१८७९	४३१९१	११४६२	३१७२९
थिम्पु उडान गर्ने एक एयर कम्पनी	२२९४१	१७५६०	२०१४२	४८९६	१५२४६
सिंगापुर उडान गर्ने एक एयर कम्पनी	४०६२८	७६९६८	१५६३५३	५४३७२	१०१९८१
मलेसिया उडान गर्ने एक एयर कम्पनी	३७१९६	१८७१३	३४८०२	-	३४८०२
दुबई उडान गर्ने एक एयर कम्पनी	१४६०५१	२६५००	१९३५१८	६३४००	१३०११८
जम्मा					५१९८८९

माथिको तालिकामा मलेसिया उडान गर्ने एक एयरमा नेपालबाट ६६ हजार ८६० यात्रुले उडान भरेकोमा दाखिला हुन बाँकी रहेको यात्रु सङ्ख्याको मात्र कर असुल गर्नुपर्ने व्यहोरा औल्याइएको छ । त्यसैगरी उल्लिखित तिर्नुपर्ने कर पहिलो गन्तव्यसम्मको मात्र गणना गरिएको छ । नेपालबाट उडान भएकोमा कनेक्टिङ फ्लाइटबाट दोस्रो गन्तव्यको भाडा रकम थप गर्दा माथि उल्लिखित रकम अझै बढी आउने देखिएकोले सो समेत छानबिन गरी कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धमा उपर्युक्त बाहेक अन्य हवाई कम्पनीको समेत छानबिन हुनुपर्दछ ।

७७. **थ्रेसहोल्ड भन्दा बढीको कारोबार** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९६(१) मा प्रत्येक व्यक्तिले आय वर्ष समाप्त भएको तीन महिनाभित्र दफा ९७, ९८ र १०० को अधीनमा रही सो वर्षको आय विवरण विभागले तोकेको स्थानमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । त्यस्तै सोही ऐनको दफा ४ बमोजिम रु.२ लाख रुपैयाँ आय र व्यवसायको कारोबार रु.२० लाख रुपैयाँभन्दा घटी भएका करदाताले डे-१ कर विवरण बुझाउन पाउने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय महेन्द्रनगर, नेपालगन्ज र बुटवललगायतका ९ कार्यालयका ३७ करदाताले २०७४।७५ र २०७५।७६ मा डे-१ कर विवरण दाखिला गरेकोमा मिसम्याच तथ्याङ्क बमोजिम रु.२० लाख भन्दा बढी रु.२९ करोड ७६ लाख २६ हजारको खरिद गरेको देखिन्छ । उल्लिखित करदाताको कारोबार थ्रेसहोल्ड भन्दा बढी मूल्य अभिवृद्धि करमा अनिवार्य दर्ता हुनुपर्नेमा दर्ता नभएकाले छानबिन गरी आयकरतर्फ रु.४ करोड ४४ लाख १० हजार एवं मूल्य अभिवृद्धि करसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

७८. **जर्ती हिसाब** - अन्तःशुल्क नियमावली, २०५९ को नियम २३ मा बियरको मौज्जात कमीको मिनाहा तथा अन्तःशुल्क निर्देशिकाको परिच्छेद ५.२.३ मा बियरको प्याकिङ सम्बन्धी व्यवस्था छ । उक्त व्यवस्थाअनुसार बियर उत्पादकले बढीमा २ प्रतिशतसम्म जर्ती दावी गर्न पाउनेमा ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक ब्रुअरी कम्पनीले २०७३।७४ देखि २०७५।७६ सम्म नर्मसभन्दा बढी दावी गरेको ५९ लाख ७६ हजार लिटरलाई जर्ती अमान्य गरी उक्त परिमाणलाई बियर बिक्री कायम गरी आन्तरिक राजस्व कार्यालय, चितवन र कावासोतीले २०७३।७४ र २०७४।७५ मा प्रतिलिटर रु.११५।- र २०७५।७६ मा प्रतिलिटर रु.१५०।- का दरले अन्तःशुल्क निर्धारण गरेको छ । अन्तःशुल्कको प्रशासन गर्ने सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयले जर्तीलाई बिक्री कायम गरी अन्तःशुल्क निर्धारण गरिसकेको अवस्थामा आयकर तथा मूल्य अभिवृद्धि करको प्रशासन हेर्ने ठूला करदाता कार्यालयले यस सम्बन्धमा छानबिन तथा कर निर्धारण गरेको छैन । अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को दफा १०च. बमोजिम कर निर्धारण गर्ने प्रयोजनार्थ सो प्रतिष्ठानले उत्पादन गर्ने उच्च कोटीको

मदिरा उत्पादन भएको मानिने व्यवस्था अनुसार आन्तरिक राजस्व कार्यालय भरतपुर र कावासोतीले कायम गरेको बिक्रीलाई आधार लिँदा ३ वर्षमा रु.२ अर्ब १४ करोड ७८ लाख ६ हजार बराबरको बियर उत्पादन भई बिक्री गरेको सरह मानी सोलाई आयमा समावेश गरी ३० प्रतिशतले हुने कर रु.६४ करोड ४३ लाख ४२ हजार र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२७ करोड ९२ लाख १५ हजार समेत रु.९२ करोड ३५ लाख ५७ हजार सम्बन्धमा छानबिन गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

७९. **घटी आय** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७(२) मा कुनै व्यक्तिको कुनै आय वर्षमा व्यवसाय सञ्चालनबाट भएको मुनाफा र लाभको गणना गर्दा सो व्यक्तिले सो वर्षभित्र प्राप्त गरेको सेवा शुल्क, व्यापारिक मौज्जातको निःसर्ग, व्यावसायिक सम्पत्ति वा दायित्वको निःसर्गबाट प्राप्त खुद लाभलाई समावेश गरी गणना गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । घटी आय देखाएको सन्दर्भमा देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू निम्नानुसार छन्:
- ७९.१ करदातालाई उद्योग विभागबाट तोकिएको स्वीकृत नमर्समा १०० किलोग्राम कच्चा पदार्थबाट सोया क्रुड तेल १८ किलोग्राम र पिना ८० किलोग्राम उत्पादन हुनुपर्ने उल्लेख छ । ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका एक रिफाइनरी उद्योगले २०७३।७४ मा सोयाबिन सिडबाट क्रुड तेल १८.६७ र पिना ८१.३३ प्रतिशत उत्पादन गरी शतप्रतिशत प्रतिलब्धि देखाएको छ । करदाताको अभिलेख परीक्षण गर्दा २ करोड २८ लाख ४२ हजार किलोग्राम कच्चा पदार्थ खपत भएकोमा क्रुड तेल १६.८७ र पिना ८०.७८ प्रतिशत उत्पादन गरेको आधारमा ९७.६५ प्रतिशत मात्र प्रतिलब्धि हुने देखिन्छ । करदाताले स्वीकृत नमर्सभन्दा घटी उत्पादन देखाएकोले तेलतर्फ १.१३ प्रतिशतले हुने २ लाख ५८ हजार किलोग्रामको प्रति किलोग्राम औसत बिक्री दर रु.१०७.२५ ले गणना गर्दा हुन आउने रु.२ करोड ७६ लाख ७१ हजारलाई आयमा समावेश गरी हुने सोको कर रु.५५ लाख ३४ हजार र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३५ लाख ९७ हजारसमेत रु.९१ लाख ३१ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ७९.२ मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक अस्पतालले स्वास्थ्य सम्बन्धी परामर्श सेवा दिने एक करदातालाई सेवा शुल्क वापत रु.२ करोड ५३ लाख १६ हजार भुक्तानी गरेकोमा उक्त करदाताले २०७५।७६ को आय विवरणमा रु.१ लाख ४५ हजार मात्र आय देखाएको छ । सेवा बिक्री वापतको आयलाई लेखाङ्कन नगरी घटी आय देखाएको रु.२ करोड ५१ लाख ७१ हजारमा लाग्ने कर रु.६२ लाख ९३ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ७९.३ मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक अस्पतालमा कार्यरत एक चिकित्सकले रोजगारदाताबाट प्राप्त गरेको पारिश्रमिक तथा सुविधा रु.३ करोड ८ लाख ५६ हजार मध्ये रु.३० लाख ५७ हजार मात्र समावेश गरी आय विवरण पेस गरेको र अर्का एक चिकित्सकले रोजगारदाताबाट रु.७२ लाख ४३ हजार पारिश्रमिक तथा सुविधा प्राप्त गरेकोमा आय विवरण नै पेस गरेको देखिएन । रोजगारदाताबाट प्राप्त पारिश्रमिक तथा सुविधा आयमा समावेश नगरी घटी आय देखाएको रु.३ करोड ५० लाख ४२ हजारमा लाग्ने कर रु.१ करोड २३ लाख ३९ हजार तथा सोमा लाग्ने शुल्क र ब्याज समेत छानबिन गरी असुल हुनुपर्दछ ।
- ७९.४ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरअन्तर्गतका ७ करदाता तथा भद्रपुरअन्तर्गतका २ करदाताको २०७५।७६ मा चालु वर्षको करपरीक्षण भई रु.१५ करोड १२ लाख ४६ हजार थप बिक्री कायम

भएकोमा ती करदाताले पेस गरेको आय विवरणमा थप बिक्रीलाई आयमा समावेश गरेको नदेखिएकोले त्यस्तो रकम आयमा समावेश गरी लाग्ने कर रु.३ करोड ७८ लाख १२ हजार असुल गर्नुपर्दछ।

- ७९.५ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, बत्तिसपुतलीअन्तर्गतको एक करदाताले पेस गरेको अग्रिम कर कट्टा मिलान विवरणअनुसार २०७५।७६ मा रु.१ करोड ५२ लाख २८ हजार अग्रिम कर कट्टा गरेको छ। उक्त अग्रिम करको आधारमा करदाताको बिक्री रु.१ अर्ब १ करोड ५२ लाख ४० हजार हुनुपर्नेमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणले एकीकृत कर प्रणालीमा समेत सोही बिक्री देखाएको छ। तर करदाताले आय विवरणमा बिक्री रु.४४ करोड ४६ लाख ८१ हजार मात्र देखाएकोले रु.५७ करोड ५ लाख ६० हजार न्युन बिक्री सम्बन्धमा छानबिन गरी २० प्रतिशतले हुने कर रु.११ करोड ४१ लाख १२ हजार र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.७ करोड ४१ लाख ७३ हजार समेत रु.१८ करोड ८२ लाख ८५ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज असुल गर्नुपर्दछ।

८०. **आयकरतर्फ नन्-फाइलर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९६ बमोजिम प्रत्येक व्यक्तिले आय वर्ष समाप्त भएको तीन महिनाभित्रमा दफा ९७, ९८ र १०० को अधीनमा रही सो वर्षका आय विवरण दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। ठूला करदाता कार्यालय तथा आन्तरिक राजस्व कार्यालय, सिमरा, वीरगन्ज, लगायतका निम्नानुसार १० कार्यालयअन्तर्गतका ७६ करदाताको मूल्य अभिवृद्धि कर तर्फ पेस गरेको विवरणको आधारमा ती करदाताको अघिल्लो वर्षको कुल मुनाफा प्रतिशतलाई आधार मानी गणना गर्दा हुने करयोग्य आयमा लाग्ने कर रु.१० करोड ९५ लाख ४ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ।

(रकम रु.हजारमा)

कार्यालय	करदाता	अघिल्लो वर्षको कुल मुनाफा प्रतिशतको आधारमा हुने करयोग्य आय	कर रकम
ठूला करदाता कार्यालय	४	२७६४०८	६९१०२
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, सिमरा	१५	७००२	१७५०
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, वीरगन्ज	१०	१८८०१	४७००
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, दमक	३	६४०८	१६०२
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, धरान	१६	१४९७४	३७४४
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, इटहरी	७	१८८२१	४७०५
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, बालाजु	१०	१४४३१	३६०७
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पुतलीसडक	३	२९६६९	७४१७
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, धुलीखेल	५	१८६८३	४६७१
आन्तरिक राजस्व कार्यालय, टंगाल	३	३२८२६	८२०६
जम्मा		४३८०२३	१०९५०४

८१. **घर जग्गा व्यवसाय कर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा २(द) मा गैरव्यावसायिक कर योग्य सम्पत्ति भन्नाले व्यावसायिक कारोबारसँग असम्बन्धित तर करयोग्य सम्पत्ति मान्नुपर्ने उल्लेख छ। यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ८१.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरअन्तर्गतका १३ करदाताले मालपोत कार्यालयबाट बिक्री गरेको जग्गा तथा सम्पत्तिको बिक्री आम्दानी रु.१९ करोड ३२ लाख ७३ हजार आय विवरणमा समावेश गरेको नदेखिएकोले सोलाई करयोग्य आयमा समावेश गर्दा लाग्ने नपुग कर रु.३ करोड ७९ लाख १२ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ।

- ८१.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भरतपुरका एक करदाताले मालपोत कार्यालयबाट बिक्री गरेको जग्गा तथा सम्पत्तिको आम्दानी रु.२४ करोड ५२ लाख ३ हजार आय विवरणमा समावेश गरेको नदेखिएकोले सोलाई करयोग्य आयमा समावेश गरी लाग्ने कर रु.६ करोड १३ लाख १ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
८२. **ऋण नोक्सानी खर्च** - आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पुतलीसडकअन्तर्गतको एक हायर पर्चेज कारोबार गर्ने करदाताले २०७६।७७ मा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाले प्राप्त गर्ने ऋण तथा नोक्सानी प्रावधान उपयोग गर्दै अलाउन्स अफ इम्पेयरमेण्ट उल्लेख गरी नाफा नोक्सान विवरणबाट कट्टी गरेको पाइयो । करदाताले हायर पर्चेज कारोबार गर्ने भएकाले बैङ्क तथा वित्तीय संस्था सरह सुविधा लिन मिल्दैन । तसर्थ करदाताले वासलातमा रहेको इम्पेयरमेण्ट नोक्सानी रु.५ करोड ५७ लाख ८९ हजार र यस वर्ष अपलेखन गरेको रु.५५ लाख ४९ हजारसमेत रु.६ करोड १३ लाख ३८ हजार खर्च कट्टीलाई अमान्य गर्दा हुने कर रु.१ करोड ५३ लाख ३५ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
८३. **प्रत्यक्ष खर्च** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा १५(४) अनुसार व्यवसायको व्यापार मौज्दातको अन्तिम मूल्य लागत वा बजार मूल्यमा जुन घटी हुन्छ सोको आधारमा मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । ठूला करदाता कार्यालय तथा आन्तरिक राजस्व कार्यालय जनकपुर, महेन्द्रनगर, बुटवल, पोखरा समेत १० कार्यालयअन्तर्गतका १७ करदाताले व्यापार मौज्दातको लागत गणना गर्दा प्रत्यक्ष सामग्री लागतमा समावेश भएका सबै खर्चहरू समावेश गरी अन्तिम मौज्दातमा गणना गर्नुपर्नेमा प्रत्यक्ष खर्चलाई समावेश गरेको देखिएन । तसर्थ बढी कट्टी लिएको रु.७ करोड ३१ लाख ६१ हजारमा खरिद लागत खर्च दिन नमिल्ने हुँदा उक्त खर्च अमान्य गर्दा हुने कर रु.१ करोड ८२ लाख ९० हजार र सोमा लाग्ने शुल्क, जरिवाना र ब्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
८४. **बढी खर्च दाबी** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा १३ मा कुनै व्यक्तिले कुनै आय वर्षमा कुनै व्यवसाय वा लगानीबाट भएको आय गणना गर्ने प्रयोजनको लागि यस ऐनको अधीनमा रही कारोबारसँग सम्बन्धित खर्चहरू कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । करदाताले बढी दाबी गरेको खर्च सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ८४.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, दमकअन्तर्गतको एक निर्माण व्यवसायी करदाताले २०७५।७६ मा धनुषामा रहेको एक पेट्रोलियम व्यवसायीबाट रु.६ करोड ७१ लाख ३ हजारको इन्धन खरीद गरी मुलुकका विभिन्न क्षेत्रमा काम गर्ने ५ निर्माण व्यवसायीलाई इन्धन बिक्री गरेको देखिन्छ । करदाताले विभिन्न निर्माण व्यवसायीसँग सब-कन्ट्र्याक्टमा कार्य गरी बिक्री कारोबार देखाएकोमा निर्माण व्यवसायीको निर्माणस्थल धनुषाबाट लामो दुरीमा रहेको देखिन्छ । अतः करदाताले कर दायित्व न्यून गर्नको लागि योजनाबद्ध रूपमा कारोबार गरेको देखिँदा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ३५ बमोजिम छानबिन गरी उक्त रकम अमान्य गर्दा हुने कर रु.१ करोड ६७ लाख ७५ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज समेत असुल गर्नुपर्दछ ।
- ८४.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भरतपुरअन्तर्गतको एक डिष्टिलरी उद्योगले सम्बद्ध पक्षलाई २०७५ फाल्गुण महिनासम्म व्यवस्थापन शुल्क वापत प्रति केश रु.१२० का दरले १ लाख १७ हजार ७०० केश उत्पादन गर्दा रु.१ करोड ४१ लाख २४ हजार भुक्तानी गरेको छ । त्यसै गरी करदाताले २०७५

चैत्र देखि २०७६ जेष्ठसम्म बिक्रीको ६.३० प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर समेतको बिक्री मूल्यमा व्यवस्थापन शुल्क भुक्तानी गर्दा प्रति केश औसत रु.४९७।७० का दरले १३ हजार ७५० केश उत्पादन गर्दा रु.६ करोड ८४ लाख ३३ हजार समेत रु.८ करोड २५ लाख ५७ हजार व्यवस्थापन शुल्क भुक्तानी दिएको छ ।

वस्तुको लागत नरहेको अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर रकममा व्यवस्थापन शुल्क दिएको तथा करदाताले थप नयाँ वस्तु समेत उत्पादन गरेको नदेखिएको अवस्थामा प्रति केश रु.३७७।७७ बढी दरले भुक्तानी गरेको देखिन्छ। अतः सम्बद्ध निकायलाई बढी खर्च देखाएकोले २०७५ चैत्रदेखि २०७६ जेष्ठसम्मको बिक्री १ लाख ३७ हजार ५०० केशको हुने रु.५ करोड १९ लाख ४३ हजार आयकर ऐन २०५८ को दफा १३ अनुसार खर्च नपाउने हुँदा उक्त खर्च अमान्य गरी ३० प्रतिशतका दरले हुने कर रु.१ करोड ५५ लाख ८३ हजार र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.६७ लाख ५३ हजार समेत जम्मा रु २ करोड २३ लाख ३६ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज छानबिन गरी असुल हुनुपर्दछ।

८५. **पुँजीगत खर्च कट्टी** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा २१(३) मा पुँजीगत प्रकृतिको खर्च वापतको कुनै रकम कट्टी गर्न नपाउने व्यवस्था छ । मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालयअन्तर्गत चुनढुंगाको उत्खनन् तथा बिक्री वितरण गर्ने एक करदाताले ग्याबियन वाल तथा सडक निर्माणसम्बन्धी पुँजीगत खर्च रु.३ करोड ७७ लाख २६ हजार खर्च कट्टी लिएको छ । पुँजीगत प्रकृतिको खर्चलाई स्थिर सम्पत्तिमा पुँजीकरण गरी हास खर्च कट्टी गर्न पाउनेमा करदाताले पुरै रकम खर्च कट्टी लिएकोले खर्च अमान्य गरी करदाताको आयमा समावेश गर्दा लाग्ने कर रु.९४ लाख ३१ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज असुली गर्न कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

८६. **ब्याज खर्च कट्टी** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा १४ अनुसार कुनै व्यक्तिले कुनै आय वर्षमा व्यवसाय वा लगानीबाट भएको आयको गणना गर्ने प्रयोजनको लागि सो व्यवसाय गर्दा सिर्जना भएको ऋण दायित्वको ब्याज खर्च कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । करदाताले एकातर्फ आफ्नो उठ्नुपर्ने रकम नउठाउने र अर्कोतर्फ व्यावसायिक प्रयोजन बेगरको कार्यमा प्रयोग भएको ऋणको ब्याज समेत खर्च दावी गरेको देखिन्छ। ठूला करदाता कार्यालय तथा आन्तरिक राजस्व कार्यालय नयाँसडक, चाबहिल, भरतपुर, पुतलीसडक, जनकपुर, धनगढी, सिमरा, दाङसमेत २३ कार्यालयका ६६ करदाताको कट्टी गर्न नपाउने ब्याज खर्च अमान्य गरी रु.९८ लाख ४४ हजार नोक्सानी समायोजन गर्नुपर्ने तथा बाँकी आयमा कर रु.६ करोड ९४ लाख ७२ हजार र शुल्क एवं ब्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

८६.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय धनगढी र बुटवलअन्तर्गतका तीन करदाताले २०७५।७६ मा रु.२४ करोड ५४ लाख १ हजारको जग्गा खरीद गरेका छन् । करदाताले व्यावसायिक रूपमा जग्गा खरीद बिक्रीको कारोबार नगर्ने हुँदा यस वर्ष खरीद गरेको जग्गा व्यावसायिक प्रयोगमा उपयोग नभएकोले खरीद गर्दा ऋणमा भुक्तानी गरेको ब्याज रु.२ करोड ९७ लाख ८९ हजार अमान्य गरी कर रु.७४ लाख ४७ हजार र शुल्क तथा ब्याज समेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ।

८६.२ मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालयअन्तर्गतका एक अस्पतालले ४ सम्बद्ध कम्पनीसँग विगत वर्षमा जग्गा बिक्रीवापत रु.१३ करोड ८ लाख ४५ हजार लिनुपर्ने देखाएको छ । विगत वर्षमा गैर व्यावसायिक

- सम्पत्ति बिक्री गरेको रकम प्राप्ति गर्ने तर्फ कुनै प्रयास नगरेको तर बैङ्कबाट ऋण लिई ब्याज खर्च दावी गरेकोले औसत ब्याजदर ११.५१ प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ५० लाख ६० हजार ब्याज खर्च अमान्य गरी नोक्सानी समायोजन गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ।
- ८६.३ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका चार करदाताले ऋणमा भुक्तानी गरेको कट्टी गर्न नपाउने ब्याज रु. १२ करोड ७४ लाख ६२ हजार अमान्य गरी सोमा लाग्ने कर रु.३ करोड लाख १० लाख ६८ हजार कर र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज समेत असुल गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ।
८७. **लगानीको ब्याज** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९(१) मा कुनै व्यक्तिले कुनै आय वर्षमा लगानीबाट गरेको मुनाफा र लाभहरू सो व्यक्तिको सो लगानीको सो वर्षको आय हुने उल्लेख छ। ऐनको दफा २०(२) मा लगानीबाट भएको आयमा लगानीबाट भएको नोक्सानी कट्टी गर्न पाउने तर व्यवसायबाट भएको आयमा लगानीबाट भएको नोक्सानी कट्टी गर्न नपाउने उल्लेख छ। यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ८७.१ ठूला करदाता कार्यालय, ललितपुरअन्तर्गतका एक प्राइभेट लिमिटेडले एक रियल स्टेट कम्पनीलाई रु.४ करोड ६८ लाख १७ हजार सापटी दिएकोमा सो वापत कुनै आम्दानी गरेको देखिँदैन। उक्त करदाताले आयकर ऐनको दफा ९ बमोजिम लगानीको बेग्लै आय विवरण पेस गरेको छैन। व्यवसाय संचालनको लागि बैङ्कबाट ऋण लिएको र सोको ब्याज खर्च रु.६ करोड ४१ लाख ७० लाख दावी गरेको छ। यसरी अन्यत्र लगानी गरेको रु.४ करोड ६८ लाख १७ हजारमा भुक्तानी गरेको ब्याज खर्च व्यवसायमा प्रयोग भएको नदेखिएकोले करदाताले ऋणमा भुक्तानी गरेको औसत ब्याजदर ११.५४ प्रतिशतले हुने रु.५४ लाख ३ हजार ब्याज खर्च अमान्य गरी नोक्सानी समायोजन गर्नुपर्दछ।
- ८७.२ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका कुखुराको दाना उत्पादन गर्ने एक करदाताको २०७४।७५ मा विभिन्न बैङ्क तथा निकायमा रु.७ करोड १५ लाख १५ हजार शेयर लगानी रहेकोमा सोबाट कुनै प्रतिफल आर्जन भएको देखिँदैन। करदाताले लगानीको आय विवरण पेस गरेको छैन। लगानीको नोक्सानीलाई व्यवसायको आयमा समायोजन गर्न नमिल्नेमा करदाताले दावी गरेको ब्याज रु.१ करोड ९४ लाख ३३ हजार लगानीसँग सम्बन्धित खर्च भएको तर व्यवसायमा खर्च लेखेको तथा विगत वर्ष देखिको आसामीको ब्याज खर्च रु.९६ लाख ६७ हजार समेत जम्मा रु.२ करोड ९१ लाखलाई अमान्य गरी कर रु.५८ लाख २० हजार र सोको शुल्क एवं ब्याज असुल गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ।
८८. **ब्याजको पुँजीकरण** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा १४ अनुसार व्यवसायमा प्रयोग भएको ऋणमा तिरेको ब्याज खर्च दावी गर्न पाउने व्यवस्था छ। निर्माणाधीन सम्पत्तिमा प्रयोग भएको ऋणको ब्याज सम्बन्धित सम्पत्तिमा पुँजीकरण नगरी खर्च दावी लिएकोले ठूला करदाता कार्यालय, मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालय, आन्तरिक राजस्व कार्यालय जोरपाटी, चाबहिल, विराटनगर, सुर्खेत, बालाजु, दमौलीसमेत १३ कार्यालयका २६ करदाताको रु.५४ करोड ६५ लाख ७३ हजार अमान्य गरी रु.४६ करोड ४५ लाख ७५ हजार नोक्सानीमा समायोजन गर्नुपर्ने र कर रु.३ करोड ९२ लाख ४६ हजार शुल्क एवं ब्याज सहित असुली हुनुपर्दछ। यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ८८.१ मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक मेडिकल कलेजले प्रयोगमा नआइसकेको भवन तथा संरचना निर्माणमा प्रयोग भएको ऋणको ब्याज रु.२२ करोड ३८ लाख २७ हजार सम्बन्धित सम्पत्तिमा पुँजीकरण नगरी खर्च कट्टी लिएकोले सो अमान्य गरी नोक्सानीमा समायोजन गर्नुपर्दछ।

- ८८.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, जोरपाटीअन्तर्गतका एक प्राइभेट लिमिटेडको निर्माणाधीन स्थिर सम्पत्ति रु.९ करोड ९३ लाख ७२ लाख रहेको छ । उक्त निर्माणाधीन सम्पत्तिको ब्याज रु.६३ लाख ५० हजार पुँजीकरण गर्नुपर्नेमा खर्च दाबी गरेकोले सो अमान्य गरी नोक्सानीमा समायोजन गर्नुपर्दछ ।
- ८८.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरअन्तर्गतको एक सिमेण्ट उद्योगले वित्तीय विवरणमा कार्यप्रगतिमा रहेको पुँजीगत सम्पत्ति रु.१ अर्ब ६३ करोड २२ लाख देखाएको छ । करदाताले औसत ऋण रु.१ अर्ब ३९ करोड ७८ लाखको औसत ब्याज रु.४ करोड १० लाख ५३ हजार कट्टी गरेको छ । करदाताले प्रयोगमा नआएको सम्पत्तिमा लगाएको ऋणको अनुपातले ब्याजलाई उक्त सम्पत्ति प्रयोगमा नआउँदासम्म सम्बन्धित सम्पत्तिमा पुँजीकृत गर्नुपर्नेमा सो नगरी ब्याज खर्च दाबी गरेको छ । तसर्थ करदाताले ब्याज खर्च कट्टी गरेको रु.४ करोड १० लाख ५३ हजार अमान्य गरी हुन आउने कर रु.८२ लाख ११ हजार छानबिन गरी कर दायित्व यकिन गर्नुपर्दछ ।
- ८८.४ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका दुई करदाताले प्रयोगमा नआइसकेको भवन तथा संरचना निर्माणमा प्रयोग भएको ऋणको ब्याज रु.१ करोड ४० लाख ३२ हजार सम्बन्धित सम्पत्तिमा पुँजीकरण नगरी खर्च कट्टी लिएकोले एक करदाताको सोमा लाग्ने कर रु.२५ लाख २६ हजार असुल र अर्को करदाताको रु.४४ लाख ६९ हजार नोक्सानी समायोजन गर्नुपर्दछ ।
- ८८.५ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, नयाँ बानेश्वरअन्तर्गतका एक टेलिकम कम्पनीले औसत ऋण रु.१ अर्ब २६ करोड ९२ लाखमा रु.१६ करोड २७ लाख ७४ हजार औसत ब्याज भुक्तानी गरेको छ । करदाताले २०७५।७६ र २०७६।७७ मा जी. एस. एम. बेस स्टेशन, इक्युपमेन्ट लगायतका रु ३३ करोड १ लाख ५२ हजारका निर्माणाधीन सम्पत्ति देखाएको छ । उक्त सम्पत्ति पुँजीकृत भई प्रयोगमा नआउँदासम्म निर्माणाधीन सम्पत्तिमा उपयोग गरेको ऋणमा भुक्तानी गरेको ब्याज रु.८ करोड ४७ लाख १७ हजारलाई सम्पत्तिमा पुँजीकृत गर्नुपर्नेमा आय विवरणमा ब्याज खर्च दाबी गरेको छ । उक्त ब्याज खर्च अमान्य गरी करदाताको नोक्सानी समायोजन गर्नुपर्दछ ।
- ८८.६ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, दमौलीअन्तर्गत कृषि उत्पादनसम्बन्धी कारोबार गर्ने एक करदाताले २०७३।७४ देखि २०७६।७७ सम्म निर्माणाधीन सम्पत्तितर्फ जम्मा रु.५६ करोड ६९ लाख २९ हजार लेखाङ्कन गरेकोमा सो सम्पत्ति खरिद गर्न प्रयोग भएको सो अवधिको ऋण रु.३२ करोड ४२ लाख ५२ हजारमा भुक्तानी गरेको ब्याज पुँजीकृत गर्नुपर्नेमा नगरी ब्याज खर्च रु.३ करोड ५९ लाख ३४ हजार दाबी गरेको छ । करदाताले सम्पत्ति उपयोग नगरेकोले उक्त अवधिको ब्याज अमान्य गरी कर रु.८९ लाख ८४ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज असुल गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ ।
८९. **भुक्तानीमा कर कट्टी -** आयकर ऐन, २०५८ दफा ८७, ८८ र ८९ मा भुक्तानीमा अग्रिम कर कट्टी सम्बन्धी व्यवस्था छ । ठूला करदाता कार्यालय, मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालय तथा आन्तरिक राजस्व कार्यालय भक्तपुर, भरतपुर, महेन्द्रनगर, सिमरा, दमकसमेत २२ कार्यालयका ९१ करदाताले रु.७ अर्ब ६४ करोड ९६ लाख पारिश्रमिक, ढुवानी, भाडालगायत भुक्तानी गर्दा अग्रिम कर कट्टी गरी दाखिला गरेको नदेखिएकोले सोमा लाग्ने कर रु.५० करोड ३६ लाख ८७ हजार र शुल्क तथा ब्याजसमेत असुल हुनुपर्दछ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू निम्नानुसार छन्:
- ८९.१ ठूला करदाता कार्यालय, ललितपुरअन्तर्गतका एक हवाई कम्पनीले हवाईजहाजको मर्मत खर्च वापत २०७४।७५ मा रु.१ अर्ब ५९ करोड १९ लाख १६ हजार र २०७५।७६ मा रु.१ अर्ब ९६

- करोड ४० लाख १० हजार समेत रु.३ अर्ब ५५ करोड ५९ लाख दाबी गरेकोमा भुक्तानीमा करकट्टी गरेको देखिएन । सोही कार्यालयअन्तर्गत दर्ता भएको अर्को एक एअरलाईन्सको मर्मत खर्चमा करकट्टी गर्ने गरी कार्यालयले कर निर्धारण आदेशसमेत जारी गरेको छ । तसर्थ मर्मतका लागि गरेको भुक्तानीमा करदाताबाट भुक्तानीमा करकट्टी नगरेकोले उक्त मर्मत वापतको भुक्तानीमा ५ प्रतिशत कर रु.१७ करोड ७७ लाख ९५ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क एवं ब्याज असुल गर्न छानबिन हुनुपर्दछ ।
- ८९.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पुतलीसडकअन्तर्गतका एक करदाताले २०७६।७७ मा भिसा प्रोसेसिङ्ग फी खर्च तथा विगतदेखिको दुई विदेशी पार्टीलाई तिर्न बाँकी देखाएको रु.८४ करोड १७ लाख ६१ हजार भुक्तानी गरेको छ । करदाताको एकीकृत कर प्रणालीअनुसार सो वर्ष बेदर्तावाल मूल्य अभिवृद्धि कर (३३३१७) रिभर्स चार्ज शीर्षकमा रु.१ करोड १३ लाख ७० हजार दाखिला भएको छ भने रु.४ करोड २५ लाख ९२ हजार अन्य भुक्तानी हुने अग्रिम कर देखाएको छ । सेवा शुल्क भुक्तानीमा १५ प्रतिशतले हुने भुक्तानी कर रु.१२ करोड ६२ लाख ६४ हजार दाखिला हुनुपर्नेमा नपुग रु.८ करोड ३६ लाख ७२ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याजसमेत दाखिला गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ ।
- ८९.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पुतलीसडकअन्तर्गत बीमा एजेन्टको कार्य गर्ने एक करदाताले २०७५।७६ मा रु.७४ लाख ४६ हजार र २०७६।७७ मा रु.१ करोड २६ लाख ४८ हजार समेत रु.२ करोड ९४ हजार मार्केटिङ्ग खर्च कट्टी लिएको छ । उक्त रकमको १५ प्रतिशतले हुने रु.३० लाख १४ हजार र आन्तरिक राजस्व कार्यालय, धनगढीअन्तर्गत कंक्रीटको कारोबार गर्ने एक करदाताले रोयल्टी वापत खर्च लेखेको रु.१ करोड १२ लाख २४ हजारमा लाग्ने कर रु.१६ लाख ८४ हजारमध्ये रु.१ लाख ६८ हजार मात्र दाखिला गरेकोले बाँकी कर रु.१५ लाख १५ हजारसमेत दुई करदाताबाट रु.४५ लाख २९ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज समेत कर निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ८९.४ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गत रहेका २ तथा आन्तरिक राजस्व कार्यालय भक्तपुरअन्तर्गतका १ औषधि उत्पादक कम्पनीको बिक्री प्रवर्द्धन खर्च रु.२१ करोड २१ लाख ६८ हजार रहेको छ । सो खर्च कम्प्युटर, मोबाइल, रेफ्रिजेरेटर, हेण्डब्याग, ट्रली, सुटकेशलगायतका उपहार खरिद गरी बिक्री वितरण गरेको कर परीक्षणमा उल्लेख गरे तापनी उक्त उपहार सामग्री वितरणको विवरण वा अभिलेख पेस गरेको छैन । कारोबार मूल्यको आधारमा वितरण गरेको वस्तुको परिमाणीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था अनुसार औषधि उत्पादक कम्पनीले उक्त सामग्री वितरण गरेको भुक्तानी रकममा आयकर ऐनको दफा ८८ अनुसार १५ प्रतिशतले हुने अग्रिम कर रु.३ करोड १८ लाख २५ हजार र सोमा नियमानुसार लाग्ने ब्याज तथा शुल्क समेत असुल गर्नुपर्दछ ।
९०. ठेक्का वा करारको भुक्तानीमा कर - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८९ (३)(क) मा कुनै बासिन्दा व्यक्तिले कुनै ठेक्का वा करारअन्तर्गत कुनै गैर बासिन्दा व्यक्तिलाई दिने भुक्तानीबाट ५ प्रतिशत कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । नेपालमा आयात गरिने ग्याँस भारतीय बुलेटमा आउने, नेपाल आयल निगमले उक्त बुलेटलाई सम्बन्धित आपूर्तकसम्म पुर्‍याउन सहजीकरण गर्ने तर नेपाल आयल निगमको भण्डारण क्षमता भण्डार नगरी सिधै आपूर्तकले आफ्नो ग्याँस उद्योगको प्लान्टमा लगी ग्याँस भण्डारण गर्ने तथा सो वापत ग्याँस ढुवानीकर्तालाई भाडा भुक्तानी गर्ने गरेको देखिन्छ । यसरी गैर बासिन्दा व्यक्तिलाई ठेक्का वा करारमा गरेको भाडा भुक्तानीमा ५ प्रतिशतका दरले कर कट्टी गर्नुपर्नेमा घटी कर

असुल गरेको सम्बन्धमा यस्तै प्रकृतिका सबै करदाताको छानबिन गर्नुपर्ने देखियो। यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- १०.१ ठूला करदाता कार्यालय, ललितपुरअन्तर्गतका ७ ग्याँस उद्योगले गैर बासिन्दा व्यक्तिलाई ठेक्का वा करारमा गरेको ढुवानी भाडावापत २०७३।७४ मा रु.६६ करोड ७९ लाख ९९ हजार भुक्तानी गर्दा ५ प्रतिशतले हुने अग्रिम कर रु.३ करोड ३३ लाख ९९ हजार कट्टा गर्नुपर्नेमा रु.४७ हजारमात्र कट्टा गरेकाले नपुग रु.३ करोड ३३ लाख ५२ हजार र थप छानबिन गरी २०७६।७७ सम्मकै थप अग्रिम कर र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज असुल गर्नुपर्दछ ।
- १०.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, दाङ्गअन्तर्गतको एक ग्याँस उद्योगले २०७२।७३ देखि २०७५।७६ सम्म गैर बासिन्दा व्यक्तिलाई ठेक्का वा करारमा गरेको ढुवानी भाडा भुक्तानी रु.६ करोड ३ लाख ९६ हजारमा ५ प्रतिशतका दरले रु.३० लाख २० हजार करकट्टी गर्नुपर्नेमा रु.३ लाख ८८ हजार मात्र कर कट्टी गरेको देखिएकोले नपुग कर रु.२६ लाख ३२ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा ब्याज असुल गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ ।
११. **नोक्सानी समायोजन** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा २०(ख) मा कुनै व्यक्तिले कुनै आय वर्षमा व्यवसाय वा लगानीबाट भएको आय गणना गर्ने प्रयोजनका लागि त्यस्तो व्यक्तिले कुनै व्यवसायबाट व्यहोर्नु परेको विगत सात वर्षको कट्टी हुन नपाएको नोक्सानी कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:
- ११.१ ठूला करदाता कार्यालय, ललितपुरअन्तर्गतको एक एअरलाईन्सले पेस गरेको आय तथा वित्तीय विवरण अनुसार दर्ता भएदेखि २०७५।७६ सम्म नोक्सानी नै देखाएको छ। करदाताले २०६८।६९ मा पेस गरेको आय विवरणअनुसार खुद नोक्सानी रु.४४ करोड ९० लाख ६९ हजार रहेकोमा २०७५।७६ सम्म उक्त नोक्सानी रु.४ अर्ब ३१ करोड ५९ लाख रहेको छ। करदाताको २०७५।७६ सम्मको नोक्सानीमा २०६८।६९ को नोक्सानी समेत समावेश रहेको छ। करदाताले ७ वर्षभित्रको मात्र नोक्सानी सार्न सक्नेमा सो अवधि अधिको समेत समावेश गरेको छ। कार्यालयबाट करदाताको हालसम्म कर परीक्षण तथा अनुसन्धानसमेत भएको नदेखिएकोले ७ वर्ष अधिको नोक्सानी रु.४४ करोड ९० लाख ६९ हजार अमान्य गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ ।
- ११.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, कालीमाटीअन्तर्गतका एक हाउजिङ्ग कम्पनीले पेस गरेको आय विवरण अनुसार दर्ता भएदेखि २०७५।७६ सम्म नोक्सानी देखाएको छ। करदाताले २०६८।६९ मा पेस गरेको आय विवरण अनुसार खुद नोक्सानी रु.४४ करोड ३४ लाख ३ हजार रहेकोमा २०७५।७६ सम्म रु.४ अर्ब ३६ करोड २ लाख नोक्सानी देखाई २०६८।६९ को नोक्सानी समेत समावेश गरेको छ । करदाताले ७ वर्ष भित्रको नोक्सानी सार्न सक्नेमा सो अवधि अधिको समेत समावेश गरेको छ। कार्यालयबाट करदाताको हालसम्म कर परीक्षण तथा अनुसन्धान समेत भएको नदेखिएकोले ७ वर्ष अधिको नोक्सानी रु.४४ करोड ३४ लाख ३ हजार अमान्य गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ ।
- ११.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भक्तपुरअन्तर्गतको एक फर्मास्युटिकल्स कम्पनीले पेस गरेको आय विवरण अनुसार दर्ता भएदेखि २०७३।७४ सम्म नोक्सानी देखाएको छ। करदाताले २०६६।६७ सम्मको रु.५ करोड ३८ लाख ३ हजार समेत नोक्सानी सारेको पाइयो । करदाताले ७ वर्ष भित्रको नोक्सानी सार्न सक्नेमा सो अवधि अधिको समेत समावेश गरेको पाइएकोले ७ वर्ष अधिको नोक्सानी रु.५ करोड

३८ लाख ३ हजार अमान्य गरी करदाता २०७३।७४ मा मुनाफामा गएको देखिएकाले २५ प्रतिशत कर रु.१ करोड ३४ लाख ५१ हजार शुल्क ब्याजसहित असुल हुनुपर्दछ ।

९२. **सिलिण्डरको धरौटी** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा १९(१) मा कुनै व्यक्तिले व्यवसायको आय गणना गर्दा सो वर्षमा आफ्नो स्वामित्वमा रही प्रयोग गरेको हासयोग्य सम्पत्तिको ऐनको अनुसूची २ बमोजिम हास खर्च कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

ग्याँस उत्पादन तथा वितरणको कारोबार गर्ने ठूला करदाता कार्यालयका चार, आन्तरिक राजस्व कार्यालय, दाङका एक र आन्तरिक राजस्व कार्यालय भैरहवाका दुई समेत ७ करदाताले ग्याँस बिक्री गर्दा ग्राहकबाट सिलिण्डरवापतको रकम धरौटी लिने र सिलिण्डरलाई हासयोग्य सम्पत्तिमा देखाई हास खर्च र मर्मत सम्भार खर्च कट्टी लिने गरेको पाइयो । धरौटी वापत ग्राहकबाट २०७४।७५ सम्म प्राप्त रु.१ अर्ब ९९ करोड ९२ लाख ४३ हजार करदाताले व्यवसायमा प्रयोग गरिरहेकोमा सो रकमको ब्याज ग्राहकलाई नदिने, प्रायः ग्राहकबाट सिलिण्डर फिर्ता नमाग्ने हुँदा धरौटी रकम फिर्ता दिन नपर्ने स्थिति देखिन्छ । त्यसैगरी पुराना सिलिण्डरहरूको गुणस्तर जाँच तथा गुणस्तरयुक्त नदेखिएका सिलिण्डरहरू प्रयोगबाट हटाएर अपलेखन गर्ने गरेको छैन । असीमित अवधिसम्म सिलिण्डरहरू प्रयोगमा नरहने साथै पत्रु हुँदा समेत अपलेखन गरी हुन आउने उक्त सिलिण्डर संख्या भिडान गरी करनिर्धारण गरेको छैन । यस सम्बन्धमा महालेखापरीक्षकको ५७ औं वार्षिक प्रतिवेदनमा समेत व्यहोरा उल्लेख भएकोमा स्थिति यथावत् छ । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

९३. **सिमेन्ट उद्योगको नर्मस** - सिमेन्ट उत्पादनमा प्रयोग हुने चुन, ढुङ्गा र अन्य कच्चा पदार्थको मिश्रणलाई भट्टीमा क्याल्सिनेसन र सिल्टरिङको प्रक्रियाबाट बनेको क्लिङ्करलाई सिमेन्ट तयार गर्ने क्रममा ग्राइन्डिङ्ग मिलमा पिँध्दा सोको तौलमा हास हुने स्थिति नरहेकोले प्रयोग भएको पदार्थको परिमाणको शतप्रतिशत नै सिमेन्ट उत्पादन हुने देखिन्छ । कर परीक्षण गरिएका फाइलको अध्ययन गर्दा नेपाल सरकारको स्वामित्वमा रहेका दुई र निजी क्षेत्रका दुई समेत ४ सिमेन्ट उद्योगले क्लिङ्करको खपतबाट शतप्रतिशत परिमाणमा सिमेन्टको उत्पादन गरिरहेका छन् । तर केही उद्योगले प्राविधिक कारण बेगर घटी उत्पादन देखाई रहेका छन् । यस सम्बन्धमा विगत वर्षका प्रतिवेदनमा समेत औल्याएकोमा उद्योग विभागसँग समन्वय गरी नर्मस अद्यावधिक गर्न सार्वजनिक लेखा समितिले निर्देशन दिएकोमा सोको कार्यान्वयन भएको छैन । सिमेन्ट उद्योगको नर्मसमा पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।

९४. **दर्ता स्थगनको कर** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १७ (४) अनुसार कर कट्टी सुविधा प्रदान गरिएका वस्तुको तोकिएको उपयोगिता अवधि समाप्त हुनु अगावै कर लाग्ने कारोबारमा प्रयोग हुन छाडेमा तोकिएबमोजिमको वस्तु तत्काल बजार मूल्यमा बिक्री भएको मानी कर निर्धारण गरिने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व विभागले समेत मौज्जातमा रहेको करयोग्य वस्तुको तत्काल बजार मूल्यमा बिक्री भएको मानी कर असुल गर्न २०७५।९।१५ मा परिपत्र गरेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ९४.१ ठूला करदाता कार्यालय, ललितपुरअन्तर्गतका तीन अस्पतालले स्थापनाको समयमा भवन र उपकरण थप गर्दा कर कट्टी लिएकोमा आर्थिक ऐन, २०७५ मा स्वास्थ्य सेवामा मूल्य अभिवृद्धि कर नलाग्ने व्यवस्था भएको र उक्त अस्पतालहरूले यो व्यवस्था बमोजिम मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता खारेजी गर्नुपर्नेमा आय वर्ष २०७४।७५ पश्चात् समेत शून्य मूल्य अभिवृद्धि कर विवरण पेस गरी क्रेडिट दावी गरेको

- देखिन्छ । यस्ता अस्पतालहरूले प्रदान गर्ने प्रमुख सेवामा नै मूल्य अभिवृद्धि कर नलाग्ने भएकाले अनिवार्य मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता खारेजी गरी तत् समयमा देखाएको मेसिनरी स्वास्थ्य उपकरण खरिदमा मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट र दर्ता स्थगनका बखत कायम रहेको त्यस्तो रु.१ अर्ब ३७ करोड ७० लाख बराबरको सम्पत्ति बजार मूल्यमा बिक्री भएको मानी सोमा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१७ करोड ९० लाख १० हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
- ९४.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, चाबहिलअन्तर्गतको एक रिसर्च सेन्टरले २०७५ आषाढ पश्चात् शून्य विवरण पेस गरेको छ। करदाताको कट्टी सुविधा प्रदान गरिने वस्तु उपयोगिता समाप्त हुन अगावै कर लाग्ने कारोबारमा प्रयोग हुन छाडेको देखिएकोले २०७४/७५ को वित्तीय विवरणअनुसार स्थिर सम्पत्तिमा साविकमा मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट लिएको रु.१८ करोड १ लाख ६५ हजार बाँकी देखिएको छ। उक्त सम्पत्ति खरिद मूल्यमा नै बिक्री भएको अवस्थामा पनि हुने रु.२ करोड ३४ लाख २१ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर निर्धारण गरी असुल गर्नुपर्नेमा असुल भएको नदेखिएकाले शुल्क र ब्याज समेत गणना गरी कर निर्धारण गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ ।
- ९४.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, वीरगन्जअन्तर्गतका २ अस्पतालले आर्थिक ऐन, २०७५ ले स्वास्थ्य सेवामा मूल्य अभिवृद्धि कर नलाग्ने व्यवस्था भएपश्चात् पनि दर्ता खारेज नगरी सामान्य सर्जिकल सामग्रीको बिक्री मात्र कर योग्य देखाई अस्पताल सेवाको आयलाई कर छुटमा देखाएको छ । उक्त अस्पतालले मूल्य अभिवृद्धि कर नलाग्ने कारोबार गर्ने भएकाले मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट रहेको रकम डेबिट समायोजन नगरेको हुँदा रु.४ करोड १७ लाख ९२ हजार डेबिट समायोजन गरी कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।
९५. **दर्ता बेगरको कारोबार -** मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा २०(१)(छ) मा दर्ता हुनुपर्ने दायित्व भएको व्यक्तिले दर्ता नगरी कारोबार गरेमा कर अधिकृतले कर निर्धारण गर्नसक्ने व्यवस्था छ । मूल्य अभिवृद्धि कर निर्देशिका, २०६९ (दोस्रो संशोधन, २०७६) को बुँदा नं. ९.२.७ मा यसरी दर्ता हुनुपर्ने दायित्व भएका व्यक्तिले दर्ता नगरी कारोबार गरेको पाइएमा कर अधिकृतले कर निर्धारण गर्दा सो व्यक्तिको कुल बिक्रीलाई मूल्य अभिवृद्धि करसहितको बिक्री मान्नुपर्ने, सो बिक्रीलाई मूल्य अभिवृद्धि कर बाहेकको बिक्री मानी सोको १३ प्रतिशतका दरले हुने रकम कर निर्धारण गर्नुपर्ने र त्यस्ता व्यक्तिलाई मूल्य अभिवृद्धि कर प्रयोजनको लागि दर्ता गर्न आदेशसमेत दिनुपर्ने उल्लेख छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- ९५.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पुतलीसडकअन्तर्गत एक ट्रेकिङ एजेन्सीले नेपाल पर्यटन बोर्डसँग सम्झौता गरी उक्त बोर्डबाट टिम्स कार्ड खरिद गरेर बिक्री गर्ने गरेको देखिन्छ । यस्तो कार्डको कारोबारमा मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने हुँदा नेपाल पर्यटन बोर्डले सो कर सङ्कलन गरी सरकारलाई बुझाउँदै आएको देखिन्छ । मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नभई मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने सामान मूल्य अभिवृद्धि कर नलिई २०७५/७६ मा गरेको कुल बिक्री रु.११ करोड २७ लाख ९५ हजारमा मूल्य अभिवृद्धि कर बापत रु.१ करोड ४६ लाख ६३ हजार नेपाल सरकारलाई तिर्नुपर्ने देखिएकोले ऐनअनुसार ब्याज र थप दस्तुरसमेत असुल गर्न कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।
- ९५.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, पोखराअन्तर्गतका एक बस सञ्चालक कम्पनीले २०७५/७६ मा सेवा शुल्क बापत रु.११ करोड २३ लाख आम्दानी गरेको देखिन्छ । करदाताले सेवाग्राहीबाट रकम सङ्कलन गरी रुट परमिट, दुर्घटना बीमा व्यवस्था लगायतका कार्य गरेको छ। सो कार्य गरेबापत प्राप्त

हुने आम्दानी दृष्टिगत गर्दा उक्त करदाता मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता हुनुपर्नेमा दर्ता भएको देखिएन । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी करदाताको कारोबारमा रु.१ करोड ४५ लाख ९९ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्दछ ।

९६. **रिभर्स मूल्य अभिवृद्धि कर** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ८(२) मा नेपाल बाहिरको कुनै व्यक्तिबाट सेवा प्राप्त गर्न दर्ता भएको वा दर्ता नभएको व्यक्तिले यस ऐन र ऐनअन्तर्गत बनेको नियम बमोजिम कर लाग्ने मूल्यमा भुक्तानीका वखत वा सेवा प्राप्त भएको वखतमध्ये जुन पहिले हुन्छ सो समयमा कर निर्धारण र असुल उपर गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालयअन्तर्गतको एक करदाताले विदेशी परामर्श सेवामा रु.१४ करोड ४३ लाख २२ हजार खर्च गरेकोमा ऐनको उल्लेखित व्यवस्था अनुसार लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ८७ लाख ६२ हजार र सोमा लाग्ने शुल्क तथा व्याज समेत असुल हुनुपर्दछ ।
९७. **संरचना निर्माणको मूल्य अभिवृद्धि कर** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ८(३) अनुसार रु ५० लाख भन्दा बढीको भवन वा शपिङ कम्प्लेक्स वा विभागले तोकेका यस्तै प्रकारका अन्य संरचना मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका करदाताबाट निर्माण गराउनुपर्ने, सो नगरेमा सो मूल्य अभिवृद्धि कर सम्पत्तिको स्वामित्व कर्ताबाट असुल गर्ने व्यवस्था छ । प्रस्तुत कानुनी व्यवस्थालाई आन्तरिक राजस्व विभागको २०७०।७।३ को परिपत्रबाट समेत थप व्याख्या गरेको छ । ठूला करदाता कार्यालय, मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालय तथा आन्तरिक राजस्व कार्यालय जोरपाटी, चाबहिल, भरतपुर, भक्तपुर, विराटनगर, नेपालगञ्ज, बुटवल, बालाजु, पुतलीसडक, पोखरासमेत २२ कार्यालयअन्तर्गतका ४० करदातासँग यस वर्ष रु.२ अर्ब ६९ करोड ४२ लाखका निर्माणाधीन संरचना रहेको वित्तीय विवरणबाट देखिन्छ । उक्त निर्माण कार्य मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका निर्माण व्यवसायीबाट गराएको प्रमाण लेखापरीक्षणका क्रममा पेस भएन । तसर्थ उक्त रकममा १३ प्रतिशतले हुने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३५ करोड २ लाख ४६ हजार र सोमा नियमानुसार लाग्ने जरिवाना र व्याजसमेत छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
९८. **समानुपातिक कट्टी** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १७(३) मा कुनै महिनामा कारोबार भएको वस्तु वा सेवा पूर्ण अंश कर लाग्ने कारोबारमा प्रयोग नभएमा उक्त वस्तु वा सेवामा पहिला तिरेको कर कट्टी सो वस्तु वा सेवाको कर लाग्ने कारोबारमा प्रयोग भएको अंशमा मात्र तोकिए बमोजिम प्रदान गरिने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ९८.१ ठूला करदाता कार्यालयअन्तर्गतका सात करदाताले २०७४।७.५ र २०७५।७.६ मा मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने र नलाग्ने दुवै खरिद बिक्री गरेकोमा समानुपातिक कर कट्टी गर्दा घटी वा आंशिक कट्टी गरी डेबिट समायोजन गरेको देखिएकोले नपाउने मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट रु.१२ करोड ७४ लाख ४७ हजारका सम्बन्धमा छानबिन गरी असुल हुनुपर्दछ ।
- ९८.२ मध्यमस्तरीय करदाता कार्यालयका चार करदाताले २०७५।७.६ मा मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने र नलाग्ने दुवै खरिद बिक्रीको विवरण अनुसार समानुपातिक रूपमा घटी कर समायोजन गरेको रु.६३ लाख ३७ हजार डेबिट समायोजन गर्न कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

- ९८.३ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगरका चार करदाताले २०७५।७६ मा मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने र नलाग्ने दुवै खरिद बिक्री गरेको देखिएकोमा समानुपातिक रूपमा कर कट्टी नगरेकोले घटी कर समायोजन गरेको रु.४२ लाख १२ हजार डेबिट समायोजन गर्न कर निर्धारण गर्नुपर्दछ ।
९९. **मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ बमोजिम करदाताले बिक्रीमा सङ्कलन गरेको करभन्दा खरिदमा तिरेको कर बढी भएमा करदाताले क्रेडिट सुविधा पाउने व्यवस्था छ । यसरी क्रेडिट सुविधा लिएका करदाताको कारोबार परीक्षण गर्दा देहायबमोजिम करदाताले नपाउने क्रेडिट सुविधा लिएको देखिएकोले सो सुविधा अमान्य गर्नुपर्ने देखिन्छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ९९.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, बुटवलअन्तर्गत ग्याँसको कारोबार गर्ने एक करदाताको २०७५।७६ मा विगत वर्षदेखिको नोकसानी रु.४ करोड ७१ लाख ९१ हजार रहेको छ । करदाताको २०६६।६७ देखि हालसम्म ११ वर्ष हास खर्च कट्टी लिएको कारण मूल्य अभिवृद्धि कर विवरण क्रेडिटमा रहेको र आयकरतर्फ पनि विगत वर्षदेखि नोकसानीमा रहेको देखिन्छ । सो सम्बन्धमा छानबिन गरी २०७५।७६ को अन्त्यमा रहेको बाँकी मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट रु.१ करोड ५५ लाख ४५ हजार अमान्य गर्नुपर्दछ ।
- ९९.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, चाबहिलअन्तर्गतको एक सप्लायर्स कम्पनीको २०७५।७६ को मूल्य अभिवृद्धि कर विवरण अनुसार मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट रु.५५ लाख ६४ हजार रहेको देखिन्छ । करदाताको २०७४ आश्विन देखि २०७७ चैत्रसम्म कुनै कारोबार नभएको र सोही रकम निरन्तर क्रेडिट रहेको देखिन्छ । करदाता २०७३।७४ देखि ननफाइलर रहेको र कारोबार भएको वर्षमा समेत निरन्तर क्रेडिटमै रहेकोले क्रेडिट रकमको वास्तविकता सम्बन्धमा छानबिन गरी निरन्तर ३ वर्ष भन्दा बढी अवधिको क्रेडिट रु.५५ लाख ६४ हजार अमान्य गर्नुपर्दछ ।
१००. **कर छुटको कारोबार** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची-१ मा कर छुट हुने वस्तु तथा सेवाहरू उल्लेख छ । सो व्यवस्थाअनुसार सामाजिक परिचालनसम्बन्धी कार्यलाई यसमा समावेश गरेको छैन । यस सम्बन्धमा देखिएका मुख्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १००.१ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, महेन्द्रनगरअन्तर्गतको जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने, तालिम प्रदान गर्ने लगायत सामाजिक परिचालन सम्बन्धी कार्य गर्ने एक करदाताको रु.६ करोड ५० लाख १८ हजार कारोबारमा रु.८४ लाख ५२ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर दाखिला गरेको नदेखिएकाले छानबिन गरी असुल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- १००.२ आन्तरिक राजस्व कार्यालय, ललितपुर १ अन्तर्गतको जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने, तालिम प्रदान गर्ने लगायत सामाजिक परिचालन सम्बन्धी कार्य गर्ने ५ करदाताको रु.११ करोड ७९ लाख करयोग्य कारोबारमा रु.१ करोड ५३ लाख मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गरेको नदेखिएकाले छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
१०१. **चिया उद्योगको कर फिर्ता** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को अनुसूची १ को समूह ११ को प्रकरण १९ मा भएको व्यवस्था बमोजिम स्वदेशमा चिया उत्पादन तथा प्रशोधन गरी त्यस्ता सामान मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका करदातालाई बिक्री गरेको प्रमाण पेस गरेमा विभागले तोकेको प्रक्रिया बमोजिम ४० प्रतिशत फिर्ता दिईने आर्थिक ऐन, २०७४ मा व्यवस्था भएकोमा आर्थिक ऐन, २०७५ ले

- सो व्यवस्था खारेज गरेको तर आन्तरिक राजस्व कार्यालय, भद्रपुरअन्तर्गतका ७ चिया उद्योगले हालसम्म पनि मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट समायोजन गरी दाबी गरिरहेको देखिन्छ । प्रोदभावी लेखा प्रणालीअन्तर्गत यस्तो रकम करदाताको २०७४।७५ मा आय गणना गर्नुपर्नेमा आम्दानी नबाँधेकोले आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७(२) बमोजिम मुनाफा र लाभमा समावेश गरी करयोग्य आय रु.५ करोड ३२ लाख ३३ हजार कायम गरी कर रु.१ करोड ६ लाख ४७ हजार छानबिन गरी असुल हुनुपर्दछ ।
१०२. **तोरीको तेलमा कर फिर्ता** - आर्थिक ऐन, २०७५ ले तोरीको तेल उत्पादन तथा बिक्रीमा साविकमा दिंदै आएको ४० र ५० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता खारेज गरेको देखिन्छ । ठूला करदाता कार्यालयमा दर्ता भएका ६ तेल उद्योगले ८ आय वर्षको मूल्य अभिवृद्धि कर फिर्ता पाउने रकम रु.३७ करोड ९ लाख ८४ हजार करदाताले सम्बन्धित वर्षको आयमा समावेश गर्नुपर्नेमा आम्दानी बाँधेको पाइएन। आयकर ऐन, २०५८ को दफा ७(२) बमोजिम मुनाफा र लाभमा समावेश गरी १ करदाताको रु.९ करोड ८५ लाख २२ हजार नोक्सानी समायोजन तथा अन्य ५ करदाताको ७ आय वर्षको करयोग्य आय कायम गरी सोही ऐनको अनुसूची १ बमोजिम हुने कर रु.५ करोड ४४ लाख ९२ हजार शुल्क तथा व्याजसहित असुल हुनुपर्दछ । त्यसैगरी अन्य तेल उत्पादक उद्योगले समेत प्रोदभावी लेखाको आधारमा आम्दानी देखाए नदेखाएको सम्बन्धमा छानबिन गरी कर असुली गर्ने र जर्तीलाई बिक्री कायम गरी हुने आयमा आयकर र मूल्य अभिवृद्धि करसमेत असुल गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ ।
१०३. **फ्लोमिटरको जर्ती** - अन्तःशुल्क नियमावली, २०५९ को नियम २३क. मा बियर उत्पादन गर्ने उद्योगलाई तयारी बोटलबन्दी गर्दा फ्लोमिटरले देखाएको परिमाणभन्दा बोटलबन्दीपछि बोटल गणनाबाट देखाएको मौज्दात कमी भएमा सोमा बढीमा १.५ प्रतिशतसम्म र पाश्चराइजेसन, प्याकेजिङ तथा गोदाम भण्डारण गर्दा टुटफुट बियरको भौतिक परीक्षण गर्दा बढीमा २ प्रतिशतसम्म मिनाहा दिन सक्ने व्यवस्था छ। आन्तरिक राजस्व कार्यालय, कावासोतीअन्तर्गतका एक करदाताले फ्लोमिटर बिग्रिएको अवस्थामा समेत पाश्चराइजेसन र प्याकिङमा २ प्रतिशतभन्दा बढी मिनाहा लिएकोले बियरतर्फ १ लाख ३५ हजार ७१४ लिटर र साइडरतर्फ ३ हजार ९६ लिटरको रु.२ करोड २४ लाख ७७ हजार बढी अन्तःशुल्क दाबी अमान्य गरी सोमा लाग्ने शुल्क र व्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।
१०४. **अन्तःशुल्क दाखिला** - अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ को दफा ४(१)ख. अनुसार स्वयं निष्कासन प्रणालीमा बिजक जारी गर्दाका बखत अन्तःशुल्क असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालय, वीरगन्जअन्तर्गतका एक करदाताले भन्सार विन्दुबाट टेलिभिजन प्यानलहरू लगायतका पार्ट्स पैठारी गरी ल्याएको र कम्पनीले प्रोसेसिङ गरी टेलिभिजन बनाएर बिक्री गरेकोमा आय विवरणमा २० प्रतिशत कर दाखिला गरेबाट पुष्टि हुन्छ । उक्त करदाताले २०७६।७७ मा अन्तःशुल्कको विवरण नबुझाएको तथा लाग्ने कर सङ्कलन गरी दाखिला गरेको नदेखिँदा थप छानबिन गरी सोमा १० प्रतिशतले हुने अन्तःशुल्क रु.२ करोड २९ लाख ६५ हजार र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२९ लाख ८५ हजार समेत रु.२ करोड ५९ लाख ५० हजारमा शुल्क व्याज र जरिवानासमेत असुल गर्नुपर्दछ ।
१०५. **प्लाष्टिकजन्य सामानमा अन्तःशुल्क** - अन्तःशुल्क दरबन्दी मूल शीर्षक ३९.२३अन्तर्गत मालसामानको ओसारपसार (कन्भेयेन्स) वा परिवेष्टन गर्ने प्लाष्टिकका सामानहरूको उत्पादनमा ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क लाग्ने व्यवस्था छ। आन्तरिक राजस्व कार्यालय, विराटनगर र भद्रपुरअन्तर्गतका २ करदाताले देखाएको उत्पादन तथा खपत विवरण अनुसार यस वर्ष प्लाष्टिक ग्रानुअल, फिलर मास्टर ब्याचलगायतका कच्चा

पदार्थ खपत देखाई अन्तिम तयारी वस्तु उत्पादन गरेको देखिन्छ। अन्तःशुल्क लाग्ने कारोबार गरे तापनि करदाता अन्तःशुल्कमा दर्ता भएको छैन। उपर्युक्त स्थितिमा करदाताको २०७५।७६ र २०७६।७७ को कुल बिक्री रु.४८ करोड ७७ लाख २८ हजारमा ५ प्रतिशतका दरले हुन आउने अन्तःशुल्क रु.२ करोड ४३ लाख ८६ हजार छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

भन्सार विभाग

विभागले विदेशबाट पैठारी हुने मालवस्तुमा लाग्ने भन्सार, अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर सङ्कलन गर्ने, प्रतिबन्धित मालवस्तुको आयात निर्यातलाई नियन्त्रण गर्ने, वैध व्यापारलाई प्रोत्साहन गर्ने र अन्तर्राष्ट्रिय आधारअनुरूप व्यापार सहजीकरण गर्ने जस्ता कार्य गर्दै आएको छ। विभाग र मातहत कार्यालयको लागि यो वर्ष रु.१ अर्ब २२ करोड ८० लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.९६ करोड ६७ लाख ५ हजार खर्च गरेको देखिन्छ । विभागअन्तर्गत ३६ मुख्य भन्सार कार्यालय, एक भन्सार जाँचपास परीक्षण कार्यालय र १३३ छोटी भन्सार कार्यालय रहेका छन् ।

१०६. **राजस्वको लक्ष्य प्रगति** - विभागले सङ्कलन गर्नुपर्ने राजस्वको लक्ष्य र प्रगतिको स्थिति देहायअनुसार रहेको छः

(रु.करोडमा)

विवरण	२०७५।७६ को असुली	२०७६।७७ को लक्ष्य	२०७६।७७ को असुली	चालु वर्षको लक्ष्यको तुलनामा असुली प्रतिशत	गत वर्षको तुलनामा राजस्व प्रतिशत
भन्सार राजस्व	१४३३२	२१३२०	१३७९९	६४.७२	-३.७१
पैठारी मू.अ.कर	१५७८२	१९६६३	१३९३२	७०.८५	-११.७२
पैठारी अन्तःशुल्क	४८१२	६३६८	३५५९	५५.८५	-२६.०३
जम्मा	३४९२६	४७३५१	३१२९०	६६.०८	-१०.४१

पैठारीमा लाग्ने भन्सार, अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर राजस्वको लक्ष्य रु.४ खर्ब ७३ अर्ब ५० करोड रहेकोमा कोभिड-१९ को प्रभावका कारण आयातमा परेको प्रभावले व्यापारमा संकुचन आई यो वर्ष रु.३ खर्ब १२ अर्ब ९० करोड (६६.०८ प्रतिशत) असुली भएको छ ।

१०७. **राष्ट्रिय एकद्वार प्रणाली** - नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारलाई सहजीकरण गर्ने उद्देश्यले भन्सार विभागको नेतृत्वमा राष्ट्रिय एकद्वार प्रणाली निर्माणको विकास गर्ने कार्य भैरहेको छ। बोलपत्र कागजात तयार गर्ने, सूचना प्रविधि सफ्टवेयर विकास र बिजनेस प्रोसेस डिजाइन सम्बन्धमा विशेषज्ञ सेवा प्रदान गर्ने, राष्ट्रिय एकद्वार प्रणाली विकास गर्ने कार्यको सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन गर्ने, प्रणाली विकास टेष्टिङ एण्ड भ्यालिडेशनको कार्य गर्ने कार्यका लागि एक परामर्शदाता र राष्ट्रिय एकद्वार प्रणाली स्थापना गर्न एक प्रणाली विकासकर्ता सँग सम्झौता गरी कार्य अगाडि बढाएको सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्न छन्ः

१०७.१ राष्ट्रिय एकद्वार प्रणाली लागू गर्न कार्ययोजना बनाउने, क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, उक्त प्रणालीको लागि आवश्यक सफ्टवेयर खरिद गर्न बोलपत्र कागजात तयार गर्ने र सो आयोजनाका सबै कार्यको सुपरभिजन गर्न एक विदेशी परामर्शदातासँग १८ जून २०१५ मा अमेरिकी डलर ११ लाख ९९ हजार र ने.रु.४ करोड ४६ लाख ९३ हजारको समयबद्ध सम्झौता गरेकोमा निजलाई अमेरिकी डलर १० लाख ५८ हजार र रु.४ करोड ५७ लाख २० हजार गत वर्षसम्म भुक्तानी गरेको छ । निजलाई तोकेको

काममध्ये एकद्वार प्रणाली विकासकर्ताले गरेका कामको अनुगमन गर्ने लगायतका कार्यहरू बाँकी नै रहेको अवस्थामा सम्झौता रकमको करिब ९० प्रतिशतभन्दा बढी भुक्तानी भैसकेको देखिन्छ ।

उक्त सम्झौताको कार्य विवरणमा समावेश भएका बाँकी कार्य गर्न अमेरिकी डलर ९ लाख ७० हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरी निजबाटै काम गराउन मन्त्रिपरिषद्को निर्णयानुसार २०७७।४।४ मा वार्ताद्वारा अमेरिकी डलर ५ लाख ८० हजार र रु.२ करोड ७९ लाख १२ हजारको सम्झौता गरेको छ । एकद्वार प्रणाली विकाससम्बन्धी कार्य समयमा हुन नसकेको कारण परामर्शसिवामा थप व्ययभार परेको छ ।

- १०७.२ राष्ट्रिय एकद्वार प्रणालीको विकास गरी लागू गर्न एक सेवाप्रदायकसँग २५ जून २०१९ मा अमेरिकी डलर ७६ लाख ८ हजारको सम्झौता भएको र सम्झौता अवधि ३ जून २०२१ सम्म रहेको छ । कुल ४३ निकायलाई उक्त प्रणालीमा आबद्ध गर्ने लक्ष्य बमोजिम प्रथम चरण १४ निकायलाई १७ महिनामा, दोस्रो चरणमा १७ निकायलाई ४ महिनामा र तेस्रो चरणमा १२ निकायलाई ३ महिनाभित्र आबद्ध गर्ने उल्लेख भए पनि जुलाई २०२० सम्म प्रथम चरणको १४ निकायलाई प्रणालीमा आबद्ध गर्न नसकेको अवस्था देखिँदा तोकिएको समयमा उक्त कार्य सम्पन्न हुने देखिएन ।

भन्सार कार्यालयहरू

१०८. मोटरसाइकल पैठारी - भैरहवा भन्सार कार्यालयबाट बजाजका मोटरसाइकलहरू कम्प्लिटली नक्ड डाउन (सी.के.डी.) अवस्थाका उल्लेख गरी रु.५ अर्ब २८ करोड २५ लाख ८ हजार मूल्यको पैठारी गर्दा भन्सार जाँचपासका क्रममा अन्तःशुल्क रु.६७ करोड ८८ लाख २ हजार र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.८ करोड ८२ लाख ४४ हजारसमेत रु.७६ करोड ७० लाख ४७ हजार राजस्व छुट लिएको देखिन्छ । निज पैठारीकर्ताले आय विवरणसाथ पेस गरेको वित्तीय विवरणमा एक विदेशी कम्पनीका मोटरसाइकलहरू सी.के.डी. अवस्थामा ल्याई एसेम्बल गर्दा ३.८१ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि भएको देखिन्छ । सरकारले पैठारीकर्तालाई लाग्ने अन्तःशुल्कमा २५ प्रतिशत छुट दिएको छ । सरकारले दिएको राजस्व छुट बराबरको पनि मूल्य अभिवृद्धि नहुँदा राजस्व छुटको लाभ पैठारीकर्ताले मात्र प्राप्त गरेको पाइयो । सोबाट अर्थतन्त्र एवं उपभोक्तालाई योगदान पुगेको देखिँदैन । अन्तःशुल्क तथा मूल्य अभिवृद्धि करमा छुट दिए तापनि तयारी मोटरसाइकल पैठारी गरेको भन्दा कम मूल्यमा सर्वसाधारणले खरिद गर्न सक्ने अवस्था नभई एसेम्बल प्रणाली औचित्यपूर्ण देखिँदैन ।

नेपालबाट निर्यात हुने मालवस्तुमा निर्यातको सुविधा प्राप्त गर्न कम्तीमा १० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि हुनुपर्ने र साफ्टअन्तर्गत रुल अफ ओरिजिन प्रिन्सिपलमा सम्बन्धित देशको उत्पादन हुनको लागि ४० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि भएको हुनुपर्ने सिद्धान्त रहेको सन्दर्भमा न्यूनतम पनि सरकारबाट दिएको छुट बराबर वा सोभन्दा बढी मूल्य अभिवृद्धि भएको अवस्थामा मात्र छुट दिने गरी पुनरावलोकन हुनुपर्ने देखिन्छ ।

१०९. पुनः निकासी - भन्सार नियमावली, २०६४ को नियम ७ को उपनियम (२) मा कुनै मालवस्तु मर्मतका लागि नेपालबाट विदेशमा लैजाँदा भन्सार मूल्यको पाँच प्रतिशत धरौटी लिई मर्मतका लागि निकासी गर्न दिन सक्ने व्यवस्था रहेको र उपनियम (५) मा मर्मतका लागि विदेश निकासी गरेको मालवस्तु तीन महिनापछि फिर्ता ल्याएमा निकासीका बखत राखिएको धरौटी जफत गरी नयाँ मालवस्तु पैठारी गरे सरह

महसुल असुल गरिने व्यवस्था छ । यस्तै आर्थिक ऐनको अनुसूची १ को दफा २२(२२) मा तीन महिनाभित्र फिर्ता ल्याएमा मात्र निजले राखेको धरौटी रकम एक पटकका लागि फिर्ता पाउने व्यवस्था छ । निकासीकर्ताहरूले उपनियम (२) अनुसार पाँच प्रतिशत धरौटी राखी वीरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट ग्याँस बुलेट बनाउन निकासी गरेका ग्याँस बुलेट बनाउन नसकी २ वर्षपछि मर्मत नगरी पैठारी गरेका छन् ।

पैठारी गरेको अवस्थामा ऐनको उल्लिखित दफाले दिएको छुट सुविधा आकर्षित हुन नसक्ने देखिएको हुँदा नयाँ मालवस्तु पैठारी गरे सरह महसुल असुल गर्नुपर्दछ । पैठारी गरेको तीन थान च्यासिसको भन्सार मूल्य रु.५ करोड ७७ लाख ५० हजारमा जाँचपास गर्दा लाग्ने भन्सार उपशीर्षक ८७०६००९० अनुसार ३० प्रतिशत भन्सार महसुल, ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर समेतमा धरौटी रकम कट्टा गरी हुने कुल रु.३ करोड ४२ लाख १४ हजार राजस्वको टुङ्गो लगाउनुपर्ने देखिन्छ ।

११०. **प्रयोगशाला परीक्षण नगरी जाँचपास** - पैठारीकर्ताले पैठारी गरी ल्याएको मेथानोल विशेष शीर्षकअन्तर्गतको रसायन नभई ३ विभिन्न रसायनको मिश्रण देखिएकोले मिथानोललाई भन्सार विभागको २०६५।११।८ को निर्णयानुसार प्रांगारिक संयुक्त द्रावक र पातलो पार्ने पदार्थ, अन्यत्र नपरेको प्रलेप र रोगन हटाउने वा मेट्ने तयारी सामानको भन्सार उपशीर्षक ३८१४०० बाट जाँचपास गर्नुपर्ने गरी वर्गीकरण भएको देखिन्छ । यो वर्ष उक्त शीर्षकमा १५ प्रतिशत भन्सार महसुल, प्रतिलिटर रु.२२ का दरले अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

यो वर्ष विराटनगर र मेची भन्सार कार्यालयमा क्रमशः विभिन्न पैठारीकर्ताबाट पैठारी गरी ल्याएको रु.७९ लाख १२ हजार र रु.५ करोड १६ लाख ६१ हजार मूल्यको मेथानोल परीक्षण नगराई भन्सार उपशीर्षक २९०५११ (मेथानोल) बाट १० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेको देखिन्छ । वर्गीकरणअनुसार परीक्षण गर्दा कुनै विशेष शीर्षकअन्तर्गत रसायन नभएमा भन्सार उपशीर्षक ३८१४०० बाट जाँचपास गर्नुपर्ने र सो शीर्षकबाट जाँचपास गर्दा विराटनगर भन्सार कार्यालयमा भन्सार महसुल रु.३ लाख ९५ हजार, अन्तःशुल्क रु.३३ लाख ३६ हजार र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.४ लाख ८५ हजारसमेत गरी रु.४२ लाख १६ हजार र मेची भन्सार कार्यालयमा भन्सार महसुल रु.२५ लाख ८३ हजार, अन्तःशुल्क रु.२ करोड ८२ लाख ३७ हजार र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.४० लाख ७ हजारसमेत गरी रु.३ करोड ४८ लाख ३७ हजार बढी प्राप्त हुने देखिन्छ । अतः यस्तो द्विविधा हुने वस्तुमा परीक्षण गराई जाँचपास गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१११. **मालवस्तु घोषणा** - पैठारी भएको मालवस्तुहरूको हकमा प्रोफर्मा इन्भ्वाइस तथा तिनको बीजकमा मालवस्तुको किटानी विवरण, वस्तु वर्गीकरण शीर्षक, प्रत्येक वस्तुको प्रतिइकाई मूल्य र परिमाण खुलाउनुपर्ने उल्लेख छ । रोल वा सीट (ताउ) मा रहेको कोट (लेपन) नगरेको क्राफ्ट कागज र कागज बोर्ड भन्सार उपशीर्षक ४८०४ मा पर्ने उल्लेख छ । विभिन्न पैठारीकर्ताले पैठारी गरी ल्याएको क्राफ्ट पेपरलाई विराटनगर भन्सार कार्यालयले भन्सार उपशीर्षक ४८०४ बाट जाँचपास गरी साफ्टा सुविधा दिई ७.२५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गरेको देखियो । पैठारी भएको कागज बीजक तथा प्रज्ञापनपत्रमा अनकोटेड भनी उल्लेख गरेको छैन । पैठारी गरेको कागज कोटेड भएमा साफ्टा सुविधा प्राप्त नहुने भई भन्सार उपशीर्षक ४८०२ वा ४८०३ बाट जाँचपास गरी १५

- प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई राजस्व रकम असुल गर्नुपर्नेमा रु.७ करोड ८ लाख ४२ मूल्यको क्राफ्ट पेपरमा साफ्टा सुविधा दिँदा रु.६२ लाख ४ हजार कम राजस्व प्राप्त भएको छ। मालवस्तु बारे स्पष्ट घोषणा गर्न लगाई राजस्व असुल गर्नुपर्दछ ।
११२. **सुनचाँदीको भन्सार दर** - मन्त्रिपरिषद्को २०७६।७।१८ को निर्णय बमोजिम व्यापारिक प्रयोजनका लागि पैठारी हुने भन्सार उपशीर्षक ७१०८ मा पर्ने सुनमा प्रति १० ग्राममा लाग्ने महसुल रु.५ हजारबाट बढाई रु.६ हजार ५०० कायम गर्ने साथै भन्सार उपशीर्षक ७१०६ मा पर्ने चाँदीमा प्रति १० ग्राममा लाग्ने महसुलदर रु.५६ बाट वृद्धि गरी रु.७५ कायम भएको देखिन्छ । महसुल वृद्धिसम्बन्धी उक्त निर्णय २०७६।७।१९ गतेदेखि नै लागू गर्नुपर्नेमा २०७६।७।२३ गतेदेखि मात्र आसिकुडा प्रणालीमा प्रविष्टि गरी लागू गरेको देखिन्छ। सो अवधिमा त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट रु.८२ करोड ४२ लाख ३१ हजार मूल्यको १५० किलोग्राम सुन तथा रु.४ करोड ६६ लाख ८० हजार मूल्यको ७०० किलोग्राम चाँदी पैठारी भएको देखिन्छ। राजस्व वृद्धि भएको निर्णय समयमै कार्यान्वयन नगर्दा सुन आयातमा रु.२ करोड २५ लाख तथा चाँदी आयातमा रु.१३ लाख ३० हजारसमेत रु.२ करोड ३८ लाख ३० हजार राजस्व छुट भएकोले सो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
११३. **आयोजना छुट सुविधा** - आर्थिक ऐन, २०७६ को अनुसूची १ को दफा १३ (४) (झ) अनुसार नेपालमा वैदेशिक ऋण वा अनुदानमा संचालित आयोजनाहरूको लागि पैठारी भई आयोजनामा खपत हुने मालवस्तुमा यस दफाबमोजिम भन्सार सुविधा वा आंशिक सुविधा महसुल प्रदान गर्दा नेपाल सरकारले पूर्ण छुट नदिएँ पैठारीका अवस्थामा न्यूनतम १ प्रतिशत भन्सार महसुल लाग्ने गरी छुट दिइने उल्लेख छ। विभिन्न आयोजनाको लागि पैठारी भएको सामानमा नेपाल सरकारको निर्णय बमोजिम भन्सार विभागको पत्रानुसार १ प्रतिशत महसुल नलिई छुट दिएकोले मेची, वीरगन्ज, सुर्खवा बन्दरगाह, रसुवालागायत ८ भन्सार कार्यालयले छुट दिएको महसुल रु.४ करोड ५१ लाख ४४ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
११४. **नन् रिटर्नेबल सामानमा सुविधा** - भन्सार विभागको २०७६।५।१२ को पत्रमा एक हाइड्रो पावर लिमिटेड र एक कम्पनीसँग प्याकेज २ निर्माणको सम्झौताअनुसार आयोजनाको निर्माण कार्यमा प्रयोग हुने सामानहरू फिर्ता हुने सामानमा नियमानुसार लाग्ने सम्पूर्ण कर महसुल बराबरको रकम बैङ्क ग्यारेन्टी लिई लगतमा जनाई रसुवा भन्सार कार्यालयबाट आयात गर्न दिने उल्लेख छ। रसुवा भन्सार कार्यालयबाट आयोजनामा खपत भई फिर्ता नहुने कपर वायर, स्टील सिट, विभिन्न स्पेयर्स पार्टसलगायतका रु.६ करोड ५५ लाख ५ हजार मूल्यका सामानमा समेत बैङ्क ग्यारेन्टी लिई पैठारी गर्न दिएकोले निर्णयको प्रतिकूल हुने गरी बैङ्क ग्यारेन्टी लिई सामान पैठारी गर्दा रु.१ करोड ३५ लाख ३० हजार घटी राजस्व असुल भएको छ । उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।
११५. **फरक दरबन्दी** - प्रान पोटेटो त्र्याकर पिलेटलाई भन्सार उपशीर्षक १९०२१९० नपकाएको पास्ता (मुछेको पिठो), नभरेको (नौट स्टेफेड) वा अन्य प्रकारको तयारी अन्यबाट जाँचपास गरी ४० प्रतिशत भन्सार महसुल, प्रतिकिलो रु.१७ का दरले हुने अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्ने देखिन्छ। यस सम्बन्धमा राजस्व अनुसन्धान कार्यालय, इटहरीबाट २०७६।५।२० मा उक्त मालवस्तुको उपशीर्षक खुलाई पठाउन पत्राचार भएकोमा २०७६।८।२४ मा भन्सार विभागबाट

भन्सार उपशीर्षक १९०२१९० जाँचपास गर्नुपर्ने निर्णय भएको देखियो। मेची भन्सार कार्यालय र सुर्खवा बन्दरगाह भन्सार कार्यालयबाट अन्य १९०५९०८१, २००५२०९०, २००५२०१० लगायतका भन्सार उपशीर्षकबाट न्यून भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेकोले क्रमशः रु.७६ लाख र रु.२७ लाख ९२ हजारसमेत रु.१ करोड ३ लाख ९२ हजार छुट भएकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

११६. **स्टील प्लेट** - सानिमा मध्यतमोर जलविद्युत आयोजनाले आयोजनाको लागि आवश्यक स्टील प्लेट पैठारी गर्दा आर्थिक ऐन, २०७६ अनुसार भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर छुटका लागि विद्युत विकास विभागको २०७६।१०।२ को पत्रबमोजिम छुट लिई २०७६।१०।२७ तथा २०७७।२।१४ गते १ प्रतिशत भन्सार महसुल अग्रिम दाखिला गरेको देखिन्छ । उल्लिखित सामानहरू सो समयमा भन्सार विन्दुमा नआई पटके पैठारीको रूपमा आर्थिक ऐन, २०७७ लागू भएपश्चात् मात्र पैठारी भएकोमा आर्थिक ऐन, २०७७ बमोजिम स्टील प्लेटमा उक्त सुविधा दिन मिल्ने देखिँदैन। विराटनगर भन्सार कार्यालयमा भन्सार महसुल रु.७ लाख २३ हजार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२६ लाख २६ हजारसमेत रु.३३ लाख ४९ हजार धरौटीमा राखेको देखिन्छ। आर्थिक ऐन, २०७७ पश्चात् पैठारी भएका रु.२ करोड ७७ लाख ३५ हजार मूल्यको स्टील प्लेटमा धरौटीबाहेक थप रु.१५ लाख ४६ हजार राजस्व प्राप्त गर्नुपर्ने देखिन्छ । अतः भन्सार महसुल रु.११ लाख ९ हजार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३७ लाख ८५ हजारसमेत रु.४८ लाख ९४ हजार राजस्व दाखिला हुनुपर्दछ ।

११७. **सिसिटिभी मनिटर** - पैठारीकर्ताहरूले १९ इन्च वा सोभन्दा कम आकारका ७३ हजार २६ थान मनिटर भन्सार कारोबार मूल्य रु.४८ करोड ९२ लाख २३ हजारको १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर मात्र असुल गरी जाँचपास गरेको देखिन्छ। सुर्खवा बन्दरगाह भन्सार कार्यालयबाट ४ हजार थान सीसी क्यामेरासमेत त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, वीरगन्ज, तातोपानीलगायतका भन्सार कार्यालयबाट यो वर्ष रु.१३ करोड २१ लाख १० हजार मूल्यका ६७ हजार ९०४ थान सीसी टिभी क्यामेरा पैठारी गरेको देखिन्छ। तर ती मनिटरहरू सिसिटिभीमा समेत प्रयोग हुन सक्ने देखिन्छ। भन्सारको तथ्याङ्क परीक्षण गर्दा कुनै पनि मनिटरहरू सो प्रयोजन भनेर पैठारी भएको देखिँदैन। यसबाट कम्प्युटर प्रयोजन भनी पैठारी भएका मध्ये न्यूनतम पनि ६७९०४ थान मनिटर सीसी टिभी प्रयोजनमा प्रयोग हुन सक्ने अवस्था छ। कम्प्युटर बाहेकको प्रयोजनमा प्रयोग हुने मनिटरलाई भन्सार दरबन्दी ८५२८५९ बाट जाँचपास गरी ३० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्नेमा फरक भन्सार दरबन्दीबाट जाँचपास गरेको कारण रु.१६ करोड १६ लाख ६१ हजार घटी राजस्व असुल भएको छ। यस सम्बन्धमा पैठारी भएको मनिटरको प्रयोजन यकिन गरी सोही अनुसार महसुल असुल भएको सुनिश्चित गर्नेतर्फ सम्बन्धित कार्यालय एवं भन्सार विभागको ध्यान जानुपर्दछ ।

११८. **भिटामिन** - मानिसले प्रयोग गर्ने स्वास्थ्यबर्धक भिटामिन पैठारी गर्दा भन्सार उपशीर्षक ३००४५० (अन्य भिटामिनहरू) बाट जाँचपास गरी १५ प्रतिशत भन्सार महसुल असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । पैठारी भएका भिटामिनहरूलाई वीरगन्ज भन्सार कार्यालयले नेट प्रोसीडीयर्स २४२ लगाई औषधि पैठारीमा पाउने छुट दिएर सोही भन्सार उपशीर्षकबाट ५ प्रतिशतमात्र भन्सार महसुल असुल गरेको हुँदा छुट हुन गएको भन्सार महसुल रु.१ करोड १ लाख ७१ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

११९. **छुट सुविधा** - आर्थिक ऐन, २०७६ को दफा १५(२) (त) मा विद्युत विकास विभाग वा बैङ्कल्लिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रको सिफारिसमा जलविद्युत उत्पादन, प्रसारण, वितरण, सञ्चालन वा सम्भारको लागि आवश्यक पर्ने निर्माण उपकरणहरू, मेसिनरी औजार र सोको सम्बन्धित पार्टपुर्जा तथा त्यस्ता उपकरणहरू निर्माण गर्न आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थ (स्टील) मा १ प्रतिशत भन्सार महसुल लाग्ने उल्लेख भएकोमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणले वीरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट विद्युत विकास विभागको सिफारिसअनुसार सफ्टवेयर एण्ड लाइसेन्स पैठारी गर्दा रु.९३ लाख १६ हजार महसुल छुट लिएको छ। त्यसैगरी सोही प्राधिकरणले नेपाल सरकारको निर्णयमा एक प्रतिशत महसुल मात्र असुल गरी रु.९२ लाख २७ हजार महसुल छुट दिएर भन्सार जाँचपास गरेको छ । सफ्टवेयर एण्ड लाइसेन्स पैठारीमा महसुल छुट दिने व्यवस्था नभएकोले छुट दिएको महसुल रु.१ करोड ८५ लाख ४३ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

यस्तै सोही प्राधिकरणले पैठारी गरेको रु.१ करोड ९४ लाख ६७ हजार मूल्यका इनर्जी मिटर तथा वेदर स्टेशनमा समेत त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट १ प्रतिशत मात्र भन्सार महसुल असुल गरेकोले छुट भएको भन्सार महसुल रु.१५ लाख ४० हजार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२१ लाख ९९ हजार समेत रु.३६ लाख ७९ हजार असुल तथा भैरहवा भन्सार कार्यालयबाट एक प्रतिशत भन्सार महसुलमात्र असुल गरी हार्डवेयर तथा क्याबिनेट पैठारी गरेकोमा जाँचपास गराएको छ । भन्सार उपशीर्षक ९०३३० बाट हार्डवेयर तथा क्याबिनेट जन्य मालवस्तुमा भन्सार महसुल छुट दिन मिल्ने नदेखिएको हुँदा भन्सार उपशीर्षक अनुसार लाग्ने महसुल रु.१ करोड २१ लाख ४४ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

१२०. **टेलिभिजन** - तयारी टेलिभिजन जाँचपास गर्दा भन्सार उपशीर्षक ८५२८७२ (अन्य रङ्गीन) मा २० प्रतिशत भन्सार महसुल, १० प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने र भन्सार उपशीर्षक नं ८५२९ (शीर्षक ८५२५ देखि ८५२८ सम्मका उपकरणहरूको लागि पूर्णतया तथा मुख्यतया प्रयोगयोग्य पार्टपुर्जाहरू) अन्तर्गत उपशीर्षक ८५२९९०१० (टेलिभिजन रिसिभरका) को लागि अन्तःशुल्क १० प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। भन्सार विभागको २०७५।४।२४ को निर्णयमा एलईडी टिभी प्यानलको सम्बन्धमा च्यानल तथा भोलुम बढाउने र घटाउने बटन जडान गरिएको टिभीकाई टयुनर जोड्न मिल्ने गरी बनाइएको वस्तु प्याक गरेको कार्टुनमा नै एलईडी टिभी भनी उल्लेख भई आएको र तयारी टिभीमा हुनुपर्ने आधारभूत चरित्र ग्रहण गरिसकेकाले भन्सार उपशीर्षक ८५२८७२ (अन्य रङ्गीन) बाट वर्गीकरण हुने उल्लेख भएको देखिन्छ। त्यस्तै भन्सार विभागको मिति २०७६।५।६ को निर्णयमा एलईडी प्यानल टिभी भनिएको मालवस्तु तयारी अवस्थामा नभई अर्ध तयारी वा अपूर्ण अवस्थामा रहेको भए तापनि तयारी टेलिभिजनको आवश्यक विशेषता प्राप्त गरेको हुँदा भन्सार उपशीर्षक ८५२८७२ बाट नै वर्गीकरण गर्ने निर्णय भएको देखिन्छ । वीरगन्ज र विराटनगर भन्सार कार्यालयले पैठारी कर्ताहरूले पैठारी गरी ल्याएको टिभी प्यानललाई भन्सार उपशीर्षक ८५२८७२ (अन्य रङ्गीन) अन्तर्गत २० प्रतिशत भन्सार महसुल र १० प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा अन्य उपशीर्षकबाट जाँचपास गर्दा छुट भएको भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर समेत क्रमशः रु.२ करोड ८८ लाख २९ हजार र रु.६२ लाख ६७ हजारसमेत रु.३ करोड ५० लाख ९६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

१२१. **मूल्य अभिवृद्धि कर छुट** - आर्थिक ऐन, २०७६ को दफा २ मा विदेशबाट नेपालभित्र पैठारी हुने सामानमा अनुसूची-१ बमोजिम भन्सार महसुल, दफा ४ मा नेपालभित्र पैठारी भएका मालवस्तुमा कृषि सुधार शुल्क, दफा ५ मा नेपालभित्र पैठारी भएका मालवस्तुमा अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ बमोजिम अन्तःशुल्क र दफा ६ मा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ बमोजिम मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । पैठारीकर्ताले पैठारी गरी ल्याएको देहाय अनुसारको सामानमा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट भएकोले छुट रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२१.१ पैठारीकर्ताले पैठारी गरेको अल्ट्राभिष्ट, म्याग्नेभिष्ट, पेसिफाइर निओस्क्वान, पेशिफामर युरिनरीलगायतका सामानलाई त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट भन्सार उपशीर्षक ३००६३० (एक्सरे परीक्षणको लागि अपारदर्शी तयारी वस्तुहरू बिरामीलाई दिइनुपर्ने रोग निदान प्रतिकारक रिएजेण्ट पदार्थहरू) बाट जाँचपास गरी मूल्य अभिवृद्धि कर नलगाई जाँचपास गरेको छ । आर्थिक ऐन, २०७६ अनुसार उक्त उपशीर्षकमा मूल्य अभिवृद्धि कर छुट नदिएको हुँदा मूल्य अभिवृद्धि करछुट भएको रु.१ करोड १२ लाख ७८ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२१.२ वीरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट चिनी पैठारी भएकोमा आर्थिक ऐन, २०७६ को दफा १५ उपदफा २ को(ण) बमोजिम भन्सार उपशीर्षक १७०११४९० (उखु चिनी अन्य) बाट जाँचपास गरी १ प्रतिशत भन्सार महसुलको अतिरिक्त मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउनु पर्नेमा १ प्रतिशत भन्सार महसुलमात्र लगाएको हुँदा छुट भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२९ लाख १६ हजार र कैलाली भन्सार कार्यालयबाट मेसिनरी भनी पैठारी गरेकोमा प्याकिड लिष्ट परीक्षण गर्दा स्टोरेज ट्याड, कन्भेयर, चिलर, ड्रम, कूलर, फिल्टरलगायतका मेसिनरी तथा अन्य फिटिङ र एशेसरीजका मालवस्तु पैठारी गरेकोले सो वस्तुहरूलाई मेसिनरीको अङ्ग मानी भन्सार उपशीर्षक ८४३५९० (पार्टपुर्जाहरू) बाट जाँचपास गर्नुपर्ने देखिएको हुँदा भन्सार उपशीर्षक ८४३५९० (फलफूल जुस यन्त्रावली) उपशीर्षकबाट जाँचपास भएको हुँदा छुट हुन गएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२७ लाख ८२ हजार गरी जम्मा रु.५६ लाख ९८ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
१२२. **साफ्टा छुट सुविधा** - विभिन्न पैठारीकर्ताले पैठारी गरी ल्याएको पेट्रोलियम कोकलाई भन्सार उपशीर्षक २७१३११(अभष्मित) बाट जाँचपास गरी साफ्टा छुट दिएको छ । पेट्रोलियम कोक बिटुमिनलगायतका वस्तुहरू सार्क मुलुकमा उत्पादन नहुने हुँदा त्यस्ता मालवस्तुलाई साफ्टा सुविधा दिन मिल्दैन । उत्पत्तिको प्रमाणपत्र जारी गर्न नमिल्नेमा जारी गरी साफ्टा सुविधा दिएको कारणले वीरगन्ज, कृष्णनगर र भैरहवा भन्सार कार्यालयबाट छुट दिएको भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि करसहित रु.९३ लाख ३५ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
१२३. **बक्साइट पैठारी महसुल** - आर्थिक ऐन, २०७६ को अनुसूची १ को दफा १४(१) अनुसार भारतमा उत्पादन भई भारतबाटै पैठारी हुने भाग २५ र २६ मा पर्ने मालवस्तुहरूमा भन्सार महसुल पूर्ण छुट हुने व्यवहारा उल्लेख छ । कृष्णनगर भन्सार कार्यालयबाट यो वर्ष भाग २५ र २६ मा पर्ने बक्साइट तथा आइरन ओरलगायतका मालवस्तु पैठारीको जाँचपास गर्दा ऐनको उल्लिखित व्यवस्थाअनुसार रु.५ करोड ७० लाख ३९ हजार भन्सार मूल्यको मालवस्तुहरू भारतमा नै उत्पादन भई भारतबाटै निकासी भएको मानी जाँचपास गरेको देखिन्छ । भन्सार कार्यालयले उक्त मालवस्तुको कन्ट्री अफ ओरिजन सर्टिफिकेट सम्बन्धित मुलुकको आधिकारिक निकायबाट जारी भएको प्रमाण पेस नगरी आपूर्तिकर्ता स्वयंले जारी गरेको कन्ट्री अफ ओरिजन सर्टिफिकेटलाई आधारमानी रु.५७ लाख ४ हजार भन्सार

महसुल र सोमा थप हुने मूल्य अभिवृद्धि कर समेत रु.६ करोड ४४ लाख ५४ हजार महसुल छुट दिएको देखिन्छ । भारतको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा हालका वर्षहरूमा भारतले बक्साइत तथा आइरन ओर लगायतका मालवस्तुको पैठारीको दर बढेको तथा निकासीको दरमा हास आएको देखिएको छ । आर्थिक ऐनले व्यवस्था गरेअनुसार माथि उल्लिखित मालवस्तुको कन्ट्री अफ ओरिजिन सर्टिफिकेट सम्बन्धित मुलुकको आधिकारिक निकायबाट जारी भएको प्रमाण पेस भई आएपछि मात्र भन्सार महसुल छुट सुविधा दिने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

१२४. **स्टोरेज युटिलिटी डिभाइस** - पैठारीकर्ताले पैठारी गरी ल्याएको रु.४५ करोड २३ लाख १५ हजार कारोबार मूल्यको हाई कम्प्युटर सर्भरलाई त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सारले सो मालवस्तुलाई भन्सार उपशीर्षक नम्बर ८४७१५०१० (कम्प्युटर सर्भर तथा नेटवर्क सर्भर) बाट १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर मात्र लगाएर जाँचपास गरेको देखिन्छ । मालवस्तु पैठारीको प्याकिङ लिस्ट, बीजक तथा युजर मेनुअल परीक्षण, पैठारी गरेको सामान सबै स्टोरेज युनिट भएको र नेपाल सरकारको निकायलाई डाटा सेन्टर तयार गर्न उपलब्ध गराएको हुँदा उक्त मालवस्तु भन्सार उपशीर्षक ८४७१७०९० (अन्य संचय एकाइहरू) बाट जाँचपास गरी ५ प्रतिशत भन्सार महसुल र १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा फरक भन्सार उपशीर्षकबाट जाँचपास गर्दा छुट भएको भन्सार महसुल रु.२ करोड २६ लाख १६ हजार र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२९ लाख ४० हजारसमेत रु.२ करोड ५५ लाख ५६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

डाटा स्टोरेज डिभाइसलाई भन्सार उपशीर्षक ८४७१७०९० (अन्य संचय एकाई) बाट जाँचपास गरी ५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्नेमा वीरगन्ज भन्सार कार्यालय, पर्साले विभिन्न फरक भन्सार उपशीर्षकबाट जाँचपास गरेकोले छुट भएको भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.१ करोड १८ लाख १ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

१२५. **फरक उपशीर्षक** - आर्थिक ऐन, २०७६ को दफा २ मा विदेशबाट नेपालभित्र पैठारी हुने माल सामानमा अनुसूची-१ बमोजिम भन्सार महसुल, दफा ४ मा नेपालभित्र पैठारी भएका मालवस्तुमा कृषि सुधार शुल्क, दफा ५ मा नेपालभित्र पैठारी भएका मालवस्तुमा अन्तःशुल्क ऐन, २०५८ बमोजिम अन्तःशुल्क र दफा ६ मा मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ बमोजिम मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभिन्न पैठारीकर्ताबाट पैठारी भएका मालसामान जाँचपास गर्दा भन्सार उपशीर्षक अनुसार जाँचपास गर्नुपर्नेमा फरक भन्सार उपशीर्षकबाट जाँचपास गर्दा विभिन्न भन्सार कार्यालयबाट राजस्व असुल भएको रु.४३ करोड ३८ लाख ३ हजारका सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू देहायबमोजिम छन्:

- १२५.१ पैठारीकर्ताले भैरहवा र वीरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट भिभा आई प्लस मिक्सचर्स जुस पैठारी गर्दा भन्सार उपशीर्षक २२०२९९९० (अन्य सुरुचिकर गुलियो पारेको पानी) बाट जाँचपास गरी ४० प्रतिशत भन्सार महसुल, रु.११ प्रति लिटरका दरले अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा भन्सार उपशीर्षक २००९९० (रसहरूको मिश्रण) बाट प्रति लिटर रु.६० भन्सार महसुल, रु.११ प्रति लिटरका दरले अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेको छ । भिभा आई प्लस फ्रुट जुसको जाँचपास गर्ने सम्बन्धमा द्विविधा भई कार्यालयले भन्सार विभागको ल्याबमा परीक्षण गर्न पठाएकोमा २०७६।०८।१२ को प्रतिवेदन अनुसार यस्तो मिश्रण फ्रुट जुस भन्सार उपशीर्षक

- २०२९९९० बाट जाँचपास गर्नुपर्ने निर्णय गरेको देखिन्छ। यसरी फरक उपशीर्षकबाट जाँचपास गर्दा छुट हुन गएको भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर समेत रु.५ करोड ६८ लाख ७३ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.२ भैरहवा भन्सार कार्यालयले रोलर एसेम्बली जाँचपास गर्दा भन्सार उपशीर्षक ८४७४९० (क्रसिड, ग्राइण्डिङ, जस्ता कार्य गर्ने मेसिनरीको पार्टपुर्जाहरू) बाट जाँचपास गरी ५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्नेमा भन्सार उपशीर्षक ८४७४२० (क्रसिड, ग्राइण्डिङ जस्ता कार्य गर्ने मेसिनरी) बाट जाँचपास गरेको छ । यसरी फरक भन्सार उपशीर्षक बाट जाँचपास गरेको कारण छुट हुन गएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ११ लाख ७८ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.३ भैरहवा, वीरगन्ज तथा विराटनगर लगायतका भन्सार कार्यालयहरूले कुखुराको चारो तथा पानी खाने प्लाष्टिकको भाडाहरू जाँचपास गर्दा उक्त मालवस्तुहरूलाई पोल्ट्री यन्त्र उपकरण मानी भन्सार शीर्षक ८४३६ (पोल्ट्री-किपिङ्सम्बन्धी यन्त्र, पन्छीहरूको चल्ला काढ्ने र बच्चा हुर्काउने यन्त्रहरू, पोल्ट्री इन्क्युबेटर्स र ब्रूडर्स)अन्तर्गतको भन्सार उपशीर्षक ८४३६२१ तथा ८४३६२९ बाट जाँचपास गरी १ प्रतिशत भन्सार महसुल मात्र असुल गरेको छ। भन्सार शीर्षक ८४३६ बाट पन्छीहरूको चल्ला काढ्ने र बच्चा हुर्काउने यन्त्रहरू (पोल्ट्री इन्क्युबेटर्स र ब्रूडर्स) मात्र जाँचपास गर्न मिल्ने उल्लेख भएकोमा कार्यालयले प्लाष्टिकको पानी खाने तथा चारो खाने भाडा र सोको स्ट्यानलगायतका मालवस्तुहरूसमेत जाँचपास गरेको देखिन्छ। यस्ता प्लाष्टिकका मालवस्तुहरूलाई भन्सार उपशीर्षक ३९२६९०९९ (प्लाष्टिकका अन्य सामग्रीहरू) बाट जाँचपास गरी ३० प्रतिशत भन्सार महसुल र ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क लगाई जाँचपास गर्नुपर्दछ । फरक उपशीर्षक लगाई जाँचपास गरेको कारण छुट हुन गएको भन्सार महसुल र अन्तःशुल्क रु.१ करोड ८४ लाख २ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.४ भैरहवा भन्सार कार्यालयले घरायसी तथा धोबीखानामा प्रयोग हुने किसिमका वासिङ मेसिनको जाँचपास गर्दा भन्सार उपशीर्षक ८४५०१९(घरायसी वा धोबीखानामा प्रयोगहुने अन्य वासिङ मेसिनहरू) र ८४५०२०(प्रत्येक सुख्खा कपडा क्षमता (ड्राइ लिनेन क्यापासिटी) १० के.जी. भन्दा बढी भएका यन्त्रहरू) बाट जाँचपास गरी ३० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्नेमा भन्सार उपशीर्षक ८४५१३० (इस्त्री गर्ने यन्त्र र प्रेसहरू) बाट जाँचपास गरी ५ प्रतिशत भन्सार महसुल मात्र असुल गरेको छ। यसरी फरक भन्सार उपशीर्षक लगाई जाँचपास गरेको कारण छुट हुन गएको महसुल रु.२५ लाख १७ हजार तथा वीरगन्ज कार्यालयले थर्मोप्लाष्टिक रोड मेकिङ पेन्टलाई भन्सार उपशीर्षक ३२१० (पेन्ट) बाट जाँचपास गरी ३० प्रतिशत भन्सार महसुल, ७ प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्नेमा वीरगन्ज भन्सार कार्यालयले फरक भन्सार उपशीर्षकबाट जाँचपास गरेको छुट हुन गएको भन्सार महसुल र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१४ लाख २१ हजार समेत रु.३९ लाख ३८ हजार असुल गरी दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- १२५.५ फारेक्स र ल्याक्टोडेक्सलाई भन्सार उपशीर्षक ०४०२२९ (गाढा पारिएको चिनी हालेको अन्य दुग्ध पदार्थ) बाट जाँचपास गरी ४० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्नेमा वीरगन्ज भन्सार कार्यालयले फारेक्सलाई भन्सार उपशीर्षक १९०१९०(साना बच्चाहरूका लागि उपयोगी पाउरोटी जन्य अन्य परिकार) बाट जाँचपास गरी १५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल

- गरेको छ । यसरी फरक भन्सार उपशीर्षक लगाई जाँचपास गरेको कारण छुट हुन गएको भन्सार महसुल र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२ करोड ६५ लाख ३१ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.६ वीरगन्ज भन्सार कार्यालयले यू.पी.भी.सी. रुफिड सिट जाँचपास गर्दा भन्सार उपशीर्षक ३९१८९०१०/३९१८९०९० (भिनायल क्लोराइडका पोलिमरका रुफिड सिट) बाट जाँचपास गरी भन्सार महसुल ३० प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्नेमा भन्सार उपशीर्षक ३९१८९०१० (अन्य प्लास्टिकका रुफिड सिट/रुफिड टायल्य) बाट जाँचपास गरी २० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गरेको छ । यसरी फरक भन्सार उपशीर्षक लगाई जाँचपास गरेको कारण छुट हुन गएको भन्सार महसुल र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.८३ लाख ९६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.७ टेलिकम सेवा प्रदायक कम्पनीहरूले ध्वनिसम्बन्धी यन्त्रहरूमा प्रयोग हुने लाइसेन्स तथा एन्टिभाइरस जन्य प्रोग्रामहरू, अप्टिक्स अप्टिकल एण्ड प्याकेट अप्टिकल ट्रान्समिसन नेटवर्क, हाईरार्किकल क्यू.ओ.एस. फडसन, ट्रान्समिसन क्यापसिटी लाइसेन्स, वेभ डिबिगिड लाइसेन्स जस्ता प्रोग्रामहरू पैठारी गर्दा भन्सार उपशीर्षक ८५२३८०९० (सफ्टवेयर बाहेकका अन्य प्रोग्रामहरू) ८५१७६२ र ८५१७६९ (ध्वनि, छवि सम्बन्धी उपकरणहरूमा प्रयोग हुने) बाट जाँचपास गरी ५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्नेमा सुख्खा बन्दरगाह भन्सार कार्यालयले भन्सार उपशीर्षक ८५२३८०९० (सफ्टवेयरहरू) बाट जाँचपास गरी मूल्य अभिवृद्धि कर मात्र असुल गरेको छ । यसरी फरक भन्सार उपशीर्षकबाट जाँचपास गरेको कारण छुट हुन गएको भन्सार महसुल र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.५ करोड ६३ लाख ७३ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट विभिन्न लाइसेन्स पैठारी गरेकोमा उक्त लाइसेन्सलाई भन्सार उपशीर्षक ८५२३८०९० (अन्य) बाट ५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा सफ्टवेयर भनी अन्य विभिन्न भन्सार उपशीर्षक बाट न्यून महसुल लगाएर जाचपास गरेको छ । यसरी फरक दरबन्दी लगाई जाँचपास गर्दा घटी भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड १४ लाख ३२ हजार महसुल असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.८ सुख्खा बन्दरगाह भन्सार कार्यालयले टेस्ट इन्हान्सरलाई भन्सार उपशीर्षक २१०६९०९९ (अन्य खाद्य पदार्थ) बाट जाँचपास गरी ३० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्नेमा भन्सार उपशीर्षक २१०३९०१०(मिश्रित मरमसला) र २१०३९०९० (अन्य मरमसला) फरक भन्सार उपशीर्षकबाट जाँचपास गरेको कारण छुट हुन गएको भन्सार महसुल र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ४६ लाख ९ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.९ पी.भी.सी. फिल्म एण्ड वाल पेपरलाई सुख्खा बन्दरगाह भन्सार कार्यालयले भन्सार उपशीर्षक ३९२६९०९९ (अन्य प्लाष्टिकका सामान) बाट जाँचपास गरी ३० प्रतिशत भन्सार महसुल, ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्नेमा फरक भन्सार उपशीर्षकबाट जाँचपास गरेको कारण छुट हुन गएको भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर समेत रु.५६ लाख १५ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.१० टेम्पर ग्लासलाई भन्सार उपशीर्षक ७००७२९ (पटलित सुरक्षित काँचको अन्य) बाट जाँचपास गरी ३० प्रतिशत भन्सार महसुल, ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्नेमा भन्सार उपशीर्षक ७०२००० (काँचका अन्य सामान) बाट जाँचपास गरी २० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाएको कारण सुख्खा बन्दरगाह, त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल र रसुवा भन्सार

- कार्यालयमा छुट भएको भन्सार महसुल, अन्तःशुल्क र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर समेत रु.४२ लाख १३ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.११ टेलिभिजन संग्रहण गर्ने टेलिभिजन रिसिभरको पार्टपुर्जाहरूलाई विशिष्टिकृत गर्न, वर्गीकरणमा एकरूपता ल्याउन र तथ्याङ्कीय प्रयोजनका लागि हुने राष्ट्रिय उपशीर्षक ८५२९९०१० (टेलिभिजन रिसिभर) कायम गरिएको छ। सोअनुसार मेन बोर्डलाई सेटअप बक्सको पार्टपुर्जा मान्नुपर्ने देखिएकोले एक पैठारीकर्ताले पैठारी गरेको मेन बोर्ड भन्सार उपशीर्षक ८५२९९०१० बाट जाँचपास गरी १० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउनुपर्नेमा सुख्खा बन्दरगाह भन्सार कार्यालयले अन्य भन्सार उपशीर्षकहरू ८५२९९०९ र ८४७१४९० (स्वचालित आंकडा, अन्य प्रणाली) बाट जाँचपास गरी ५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर मात्र लगाइ जाँचपास गरेकोले भन्सार महसुल, र त्यसको मूल्य अभिवृद्धि कर छुट हुन गएको रु.६१ लाख ४६ हजार तथा सेटअप बक्सको एसकेडी सामानलाई मेची भन्सार कार्यालयले भन्सार उपशीर्षक ८५२८७१ (दृश्य प्रदर्शन वा स्क्रिनमा समावेश गर्ने गरी डिजाइन नगरिएको) बाट जाँचपास गरी १५ प्रतिशत भन्सार महसुल, र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्नेमा सोही शीर्षकबाट आंशिक महसुल मात्र राजस्व असुल गरी बाँकी रकम धरौटीमा राखी जाँचपास गरेको देखियो। एउटै बीजकबाट एकै पटक आएको सेटअप बक्स एसेम्बल गरी प्रयोग गर्न मिल्ने भएकोले सम्बन्धित भन्सार शीर्षकमा लाग्ने रु.१९ लाख ८७ हजार समेत रु.८१ लाख ३३ हजार राजस्व दाखिला हुनुपर्दछ ।
- १२५.१२ पैठारीकर्ताहरूले पैठारी गरेको केराउ र सिमीलाई भन्सार उपशीर्षक ०७१३१० (केराउ) बाट जाँचपास गरी भन्सार महसुल १५ प्रतिशत असुल गरी जाँचपास गर्नुपर्नेमा भन्सार उपशीर्षक ०७१३२०(चना) बाट जाँचपास गर्दा सुख्खा बन्दरगाह, मेची र विराटनगर भन्सार कार्यालयबाट छुट हुन गएको भन्सार महसुल रु.३० लाख ३१ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.१३ एलइडी मोनिटर डिस्प्ले १९, २४ र ३२ इन्च भनिएका मालवस्तुहरू तयारी टेलिभिजनमा हुनुपर्ने (फ्रिक्वेन्सी ट्युनर र रिमोट सेन्सर बाहेकका) सम्पूर्ण गुणहरू समेत भएको अपूर्ण वस्तु भए तापनि आधारभूत चरित्रपूर्ण वस्तुमा भए सरह भएकाले २०६७।३।१६ मा वर्गीकरण भएकै उपशीर्षक ८५२८७२००(अन्य रङ्गीन) बाट वर्गीकरण हुने निर्णय भएको देखिन्छ। विभिन्न पैठारीकर्ताहरूले सुख्खा बन्दरगाह भन्सार कार्यालयबाट पैठारी गरी ल्याएको लिड मनिटर सामानलाई भन्सार उपशीर्षक ८५२८७२ (अन्य रङ्गीन) बाट जाँचपास गरी २० प्रतिशत भन्सार महसुल र १० प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा ८५२८५२(अन्य मनिटर) भन्सार उपशीर्षक बाट जाँचपास गर्दा छुट भएको भन्सार महसुल, अन्तःशुल्क र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.७८ लाख ९४ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.१४ त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सार कार्यालयबाट विभिन्न पैठारीकर्ताहरूले पैठारी गरेको रु.२३ करोड ९६ लाख ९४ हजार मूल्यका नेटवर्क स्वीच भन्सार उपशीर्षक ८५३६५० (अन्य स्वीचहरू) अन्य स्वीचहरू बाट जाँचपास गरी १५ प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाइ जाँचपास गर्नुपर्नेमा विभिन्न भन्सार उपशीर्षकबाट जाँचपास गरी ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गरेको देखिन्छ। यसरी फरक दरबन्दी लगाई जाँचपास गर्दा छुट भएको भन्सार महसुल रु.२

- करोड ३९ लाख ७० हजार र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३९ लाख १० हजार समेत रु.२ करोड ७० लाख ८० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.१५ बाह्य डाटा स्टोरेज डिभाइस तथा एक्सटर्नल हार्ड डिस्कलाई भन्सार उपशीर्षक ८४७१७०२०/९० (अन्य संचय एकाईहरू) कम्प्युटरका हार्डडिस्क स्थानान्तरण गर्न सक्ने अन्य बाट ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा विभिन्न भन्सार उपशीर्षकबाट मूल्य अभिवृद्धि कर मात्र लगाएर जाचपाँस गरेको छ। यसरी फरक दरबन्दी लगाई जाँचपास गर्दा त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सार कार्यालयले छुट भएको भन्सार महसुल र सोको मूल्य अभिवृद्धि करसमेत रु.१ करोड २९ लाख १७ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.१६ इम्युनो एनालाइजर, हेमाटोलोजी एनालाइजर, ब्लड एनालाइजर र क्लिनिकल केमेस्ट्री एनालाइजरलाई भन्सार उपशीर्षक ९०१८१९ (औषधोपचार, शल्यचिकित्सा, दन्तोपचार वा पशु विज्ञानमा प्रयोग हुने औजार र उपकरण, साइन्टीफिक उपकरणहरू, अन्य विद्युतोपचारका उपकरणहरू र दृष्टि परीक्षणका औजारहरू अन्य) बाट जाँचपास गरी ५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्ने देखिन्छ। यस सम्बन्धमा आर्थिक ऐन, २०७६ को दफा २४ को अनुसूची १ को समूह ५ औषधि उपचार तथा यस्तै स्वास्थ्य सेवाहरू अन्तरगत द्रष्टव्यको बुँदा नं १० मा समेत रोग निदानमा प्रयोग हुने फ्लो साइटोमिटर, नेक्ट जेनेरेसन सिक्वेचर, प्रोटीन माइक्रोयरी प्लेटफर्म, मल्टीप्लेक्स रियल टाइम पिसिआर, हेमाटोलोजी एनालाइजर, ब्लड केमेस्ट्री एनालाइजर, क्लिनिकल केमेस्ट्री एनालाइजर, इम्युनो केमेस्ट्री एनालाइजर आदि एनालाइजरहरू भन्सार उपशीर्षक ९०१८१९ मा पर्ने भनी थप स्पष्ट गरेको देखिन्छ। त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सार कार्यालयले उक्त भन्सार उपशीर्षकबाट जाँचपास नगरी भन्सार उपशीर्षक ९०२७८० (अन्य औजार उपकरणहरू) बाट जाँचपास गर्दा घटी असुल भएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ६८ लाख ७५ हजार असुल हुनुपर्दछ।
- १२५.१७ पैठारीकर्ताले पैठारी गरी ल्याएको सुकेको लसुनलाई भन्सार उपशीर्षक ०७१२९०११ (अन्य तरकारी_ मिश्रित तरकारी नटुट्याएको, नपिँधेको सुकाएको लसुन) बाट भन्सार महसुल १० प्रतिशत, ५ प्रतिशत अग्रिम आयकर र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। रसुवा भन्सार कार्यालयले उक्त वस्तुलाई भन्सार उपशीर्षक ०७१२९०९०(सुख्खा तरकारी अन्य_ बाट जाँचपास गर्दा घटी असुल भएको भन्सार महसुल र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड २७ लाख ३० हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- १२५.१८ रसुवा भन्सार कार्यालयमा विभिन्न पैठारीकर्ताले पैठारी गरी ल्याएको कपडाको पाउपोस पैठारी गरेकोमा पाउपोसको बीजक, भन्सार प्रयोजनको नाम आदिका आधारमा पैठारी भएका पाउपोस सुती कपडाबाट बनेको नदेखिएकोले भन्सार उपशीर्षक ६४०५२०९० बाट जाँचपास गर्नुपर्ने तथा सोही नामबाट पैठारी भएका विभिन्न पाउपोस भन्सार भन्सार उपशीर्षक ६४०५२०९० (अन्य कपडाबाट तयार गरिएको पाउपोस) बाट जाँचपास गरी ३० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गरेकोले फरक दरबन्दी लगाई जाँचपास गर्दा छुट भएको भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.५१ लाख ४७ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.१९ मेची भन्सार कार्यालयमा पैठारीकर्ताहरूले पैठारी गरेको बेभरेज प्रोसेसिङ मेसिनरी, इण्डस्ट्रियल बेभरेज मेसिनरी कम्प्लिट सेट उल्लेख भएको सामानलाई भन्सार उपशीर्षक ८४२२३० बोटलहरू,

- बट्टाहरू(क्यान्स), डिब्बाहरू (बौक्सेज), झोलाहरू (ब्याग्स) वा अन्य आधानपात्रहरू (कण्टेनर्स) बर्न (फिलिङ्ग), बन्द गर्न (क्लोजिङ्ग), मुखबन्द वा सिलबन्द गर्न (सिलिङ्ग) वा नामपत्रण (लेबेलिङ्ग) गर्ने यन्त्रावली बोटलहरू, जारहरू, नलिकाहरू (ट्यूब्स) र त्यस्तै आधानपात्र (कण्टेनर) हरूलाई संपुटन (क्याप्सुलिङ्ग) गर्न निमित्तका यन्त्रावली पेय पदार्थ (बेभेरेजेज) लाई वायु मिश्रण (एयरेटिङ्ग) गर्न निमित्तका यन्त्रावलीहरूबाट जाँचपास गरी ५ प्रतिशत भन्सार महसुल असुल गर्नुपर्नेमा भन्सार उपशीर्षक ८४३५१०(जुस पेल्ले यन्त्रावली) बाट १ प्रतिशत भन्सार महसुल लगाई जाँचपास गरेको देखियो। यसरी फरक उपशीर्षकबाट जाँचपास गर्दा घटी असुल भएको रू.४६ लाख ४७ हजार असुल गर्नुपर्दछ।
- १२५.२० चिलरलाई भन्सार उपशीर्षक ८४१८६९ (रेफ्रिजेरेटर, फ्रिजर, अन्य प्रशीतक (रेफ्रिजेरेटिड) हिमीकरण (फ्रिजिङ्ग) उपकरणहरू को अन्य) बाट जाँचपास गरी १५ प्रतिशत भन्सार महसुल, र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउनु पर्ने व्यवस्था छ। मेची, विराटनगर र सुर्खवा बन्दरगाह भन्सार कार्यालयले भन्सार उपशीर्षक ८४१९८९०० (अन्य) तथा अन्य शीर्षकहरूबाट समेत जाँचपास गरिएको देखियो। यसरी फरक उपशीर्षकबाट जाँचपास गर्दा घटी असुल हुन गएको भन्सार महसुल र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर समेत क्रमशः रू.२९ लाख ३ हजार, १४ लाख १० हजार र रू.२३ लाख ८३ हजारसमेत रू.६६ लाख ९६ हजार असुल गर्नुपर्दछ।
- १२५.२१ पैठारी भएको प्रोमार्क टचस्क्रिन प्रो/इन्टेरेक्टिभ फ्ल्याट पेनलको ब्राण्ड मोडल तथा स्पेशिफिकेसन तथा वेबसाइट परीक्षण गर्दा उक्त सामान सबै किसिमका कार्य गर्ने साधन मोनिटर भएकाले भन्सार उपशीर्षक ८५२८५९ (अन्य मनिटर) बाट जाँचपास गरी ३० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउनुपर्नेमा विराटनगर भन्सार कार्यालयले भन्सार उपशीर्षक ९०१७२०(अन्य खिच्ने गणितीय हिसाब गर्ने औजार) र ८५२८७३(अन्य एकाङ्की) बाट जाँचपास गरी ५ प्रतिशत अन्तःशुल्क तथा मूल्य अभिवृद्धि कर मात्र लगाई जाँचपास गर्दा घटी असुल भएको भन्सार महसुल र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रू.३९ लाख ३४ हजार र सोही कार्यालयबाट वायर नेटिड केजलाई भन्सार उपशीर्षक ७३१३ (फलाम वा इस्पातको काटा तार वटारेको हुप वा एकलो च्याप्टो तार काडा भएको वा नभएको बाट) जाँचपास गरी भन्सार महसुल ३० प्रतिशत र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाउनु पर्ने व्यवस्था विपरीत विराटनगर भन्सार कार्यालयले भन्सार उपशीर्षक ८४३६२९(अन्य) बाट जाँचपास गरी १ प्रतिशत भन्सार महसुल असुल गरेकोले फरक उपशीर्षकबाट जाँचपास गर्दा घटी असुल हुन गएको भन्सार महसुल र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रू.३३ लाख ५५ हजार गरी जम्मा रू.७२ लाख ८९ हजार असुल हुनुपर्दछ।
- १२५.२२ एकेलिक इमल्सन, एक्रोनल, पोलिमर इमल्सन जस्ता एकेलिक बेस इमल्सनलाई भन्सार उपशीर्षक ३२०९१० (एकेलिक वा भिनाइल पोलिमरमा आधारित) बाट जाँचपास गरी ३० प्रतिशत भन्सार महसुल (नेपाल सरकारको मिति २०७६।७।१४ निर्णय मिति भन्दा पछि रङ्ग उद्योगले पैठारी गर्ने कच्चा पदार्थमा २० प्रतिशत), ७ प्रतिशत अन्तःशुल्क, र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। उक्त सामान भन्सार उपशीर्षक ३९०६९०(अन्य एकेलिक पोलिमर्स) लगायत अन्य उपशीर्षकबाट जाँचपास गरी १० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गरेकोले फरक उपशीर्षकबाट जाँचपास गर्दा भैरहवा भन्सार कार्यालयले भन्सार महसुल र अन्तःशुल्क सोको मूल्य अभिवृद्धि कर रू.५ करोड ७८ लाख ९ हजार, वीरगन्ज भन्सार कार्यालयबाट रू.१ करोड ८४ लाख ६८ हजार तथा विराटनगर भन्सार कार्यालयले रू.३२ लाख ८५ हजार समेत रू.७ करोड ९५ लाख ६२ हजार असुल गर्नुपर्दछ।

- १२५.२३ पैठारीकर्ताहरूले पैठारी गरेको कन्सन्ट्रिटलाई भन्सार उपशीर्षक २१०६९०४० (हल्का पेय पदार्थको कन्सन्ट्रिट) बाट जाँचपास गरी ३० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विराटनगर र मेची भन्सार कार्यालयले भन्सार उपशीर्षक २००८९९ (अन्य गुलियो पदार्थ हाली सुरक्षित गरिएको मिश्रण) बाट जाँचपास गरी १० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गरेकोले फरक उपशीर्षकबाट जाँचपास गर्दा भन्सार महसुल र सोको मूल्य अभिवृद्धि कर समेत क्रमशः रु.१९ लाख ६ हजार र रु.३२ लाख ९४ हजार समेत घटी असुल हुन गएको रु.५२ लाख असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.२४ काठ सम्बन्धी कार्यको लागि प्रयोग हुने औजार तथा मेसिनहरू पैठारी गर्दा भन्सार उपशीर्षक ८४६५९९ (अन्य) बाट जाँचपास गरी ५ प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्नेमा विराटनगर, भैरहवा र मेची भन्सार कार्यालयले फरक भन्सार उपशीर्षकबाट जाँचपास गरेकोले घटी असुल भएको मूल्य अभिवृद्धि कर क्रमशः रु.३० लाख ८१ हजार, रु.१६ लाख ७१ हजार र रु.७ लाख ४३ हजारसमेत रु.५४ लाख ९५ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १२५.२५ प्रयोगशालामा प्रयोग हुने प्लास्टिकका समानहरू क्युभेट, कप्स र टिप्सलाई भन्सार उपशीर्षक ३९२६९०३० (प्लास्टिकका प्रयोगशालाका सामानहरू) बाट ३० प्रतिशत भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा, त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सार कार्यालयले फरक भन्सार उपशीर्षकबाट जाँचपास गर्दा घटी असुल भएको भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर रु.५३ लाख ५७ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- १२५.२६ त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सार कार्यालयले विभिन्न पैठारीकताले भिटामिन डी र टोटल इलेक्सिस कोवास ई पैठारी गरेकोमा उक्त मालवस्तु किट्स नभएकोले भन्सार उपशीर्षक ३८२२०० (पृष्ठाङ्कनमा भएका नैदानिक (डाइग्नोष्टिक) वा प्रयोगशालाका प्रतिकारकहरू) बाट ५ प्रतिशत भन्सार र मूल्य अभिवृद्धि कर लगाई जाँचपास गर्नुपर्नेमा किट्स तथा औजार भनी भन्सार उपशीर्षक ३००२९० (परीक्षण किट्स) बाट ५ प्रतिशत भन्सारमात्र लगाई जाचपास गरेकोले छुट हुन गएको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.५३ लाख ७० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
१२६. **बण्डेड वेयर हाउस सुविधा** - भन्सार नियमावली, २०६४ को नियम १६ मा बण्डेड वेयर हाउसको इजाजतपत्रवालाले निकासी वा स्वदेशमा नै परिवर्त्य विदेशी मुद्रामा बिक्री गरिने मालवस्तु उत्पादन गर्न आवश्यक पर्ने कच्चापदार्थबाट तयारी वस्तु म्याद थपसमेत १७ महिनाभित्र निकासी नगरेमा लाग्ने महसुल र १५ प्रतिशत थप जरिवाना असुल गरिने व्यवस्था छ । तातोपानी, वीरगन्ज, सुर्खवा बन्दरगाह र त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल भन्सार कार्यालयले विभिन्न पैठारीकर्ताले म्याद थपसहित १७ महिनाभित्र तयारी वस्तु निकासी गरेको नदेखिएकोले उक्त कच्चापदार्थमा लाग्ने भन्सार महसुल र सोको १५ प्रतिशत थप महसुलसमेत रु.१८ करोड ६४ लाख ८६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

निवृत्तभरण व्यवस्थापन कार्यालय

नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०६९।४।१२ को निर्णयबाट साविकको कौशीतोषाखाना कार्यालय निवृत्तभरण व्यवस्थापन कार्यालयमा परिणत भई सेवा दिदै आएको छ । यस कार्यालयले सेवानिवृत्त राष्ट्रसेवक

कर्मचारीहरूलाई राज्यका तर्फबाट दिइने निवृत्तभरण लगायत अन्य आर्थिक सुविधाको भुक्तानी तथा पर्वपूजा सामग्रीहरूको व्यवस्थापन जस्ता कार्य गर्दै आएको छ ।

१२७. **बढी भुक्तानी** - निजामती, प्रहरी, सेना र शिक्षकको निवृत्तभरण खाताबाट निवृत्तभरण पाउने कर्मचारीको मृत्यु भएका तथा विदेश गएका लगायत विभिन्न कारणले आर्थिक वर्षको अन्तसम्म भुक्तानी नभएको रकमलाई बैङ्कले छुट्टै खातामा राख्ने गरेको देखिन्छ। सम्बन्धित बैङ्कले दिएको विवरणलाई आधार मान्दा यो वर्ष दुई वाणिज्य बैङ्कको समायोजन खातामा बाँकी रहेको रु.१५ करोड २५ लाख ८९ हजार र शोधभर्ना माग गरेको भन्दा बढी भुक्तानी गरेको रु.२२ करोड ५४ लाख ८८ हजारको कमिसनसहित असुल गर्ने भनी लेखापरीक्षणबाट औल्याइएकोमा कार्यालयले २०७७।१२।२४ मा छानबिन नै नगरी उक्त रु.३७ करोड ८० लाख ७७ हजार बेरुजू खातामा दाखिला गरेको छ। अतः कार्यालयले निवृत्तभरण भुक्तानी रकमको नियमित हिसाब मिलान तथा अनुगमन नगरेको कारण विगतका वर्षहरूमा पनि यस प्रकारले बढी भुक्तानी भएको हुनसक्ने देखिएकाले विगतका वर्षहरूको निवृत्तभरण भुक्तानी हिसाबसमेत यकिन गरी भुक्तानी गर्ने प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ। साथै २०७७ असार २१ देखि ३१ सम्म वितरण भएको निवृत्तभरण रकमको बैङ्क हिसाब मिलानसमेत गरेको छैन।

संगठित संस्था, अन्य संस्था र समिति

नेपाल राष्ट्र बैङ्क

नेपालको केन्द्रीय बैङ्कको रूपमा नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०१२ अन्तर्गत २०१३ सालमा स्थापित भएको र हाल नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ अन्तर्गत सञ्चालित यस बैङ्कले नोट तथा सिक्का निष्काशन, मौद्रिक नीतिको तर्जुमा र कार्यान्वयन, विदेशी विनिमय नीति निर्माण र कार्यान्वयन, वाणिज्य बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको आवश्यक नियमन, निरीक्षण, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन एवं नेपाल सरकारको बैङ्किङ्ग सल्लाहकार तथा वित्तीय एजेन्टको रूपमा कार्य गर्दै आएको छ। बैङ्कको उपत्यका बाहिर बिराटनगर, जनकपुर, वीरगञ्ज, पोखरा, सिद्धार्थनगर, नेपालगञ्ज, धनगढी र सुर्खेतसमेत ८ शाखा कार्यालय सञ्चालनमा छन्। बैङ्कमा १ हजार ४६ कर्मचारी कार्यरत छन्।

१२८. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - यस वर्षको पुँजी रु.५ अर्ब, जगेडा तथा सञ्चित मुनाफा रु.३ खर्ब २६ अर्ब १६ करोड ४५ लाख तथा दायित्व रु.१० खर्ब ६९ अर्ब ७३ करोड ५८ लाखसमेत रु.१४ खर्ब ९० करोड ३ लाख रहेको छ। कुल सम्पत्ति रु.१४ खर्ब ९० करोड ३ लाखमध्ये नगद तथा नगद सरहको सम्पत्ति रु.१० खर्ब ५२ अर्ब ६ करोड ७१ लाख तथा धितोपत्र लगानी रु.२ खर्ब ५१ अर्ब ३३ करोड १ लाख, र अन्य सम्पत्ति रु.९७ अर्ब ५० करोड ३१ लाख रहेको देखिन्छ। वितरण योग्य आम्दानी गत वर्ष रु.३४ अर्ब ६२ करोड रहेकोमा यो वर्ष रु.२७ अर्ब ८८ करोड रहेको छ।

१२९. **वित्तीय विवरण** - नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐनको दफा ९३ अनुसार नेपाल राष्ट्र बैङ्कले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको मितिले चार महिना भित्र लेखापरीक्षण प्रतिवेदन, आफ्नो काम कारवाही र आर्थिक तथा वित्तीय अवस्था बारेको प्रतिवेदन नेपाल सरकारमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। बैङ्कले २०७८।१।२ मा यस वर्षको वित्तीय विवरण लेखापरीक्षणको लागि पेश गरेकोले लेखापरीक्षण सम्पन्न गर्ने कार्य ढिला भएको छ।

१३०. **वित्तीय प्रतिवेदनमान कार्यान्वयन** - बैङ्क वा वित्तीय संस्थाले वित्तीय विवरण नेपाल राष्ट्र बैङ्कले तोकिदिएको ढाँचा र तरिकाअनुसार राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस बैङ्कद्वारा नियमन तथा सुपरिवेक्षण हुने बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामध्ये 'क', 'ख' तथा 'ग' वर्गका बैङ्क वा वित्तीय संस्थाहरूको मात्र वित्तीय विवरण नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमान बमोजिम भए नभएको अनुगमन गरेको छ । 'घ' वर्गका लघुवित्त कम्पनीको हकमा थोक तथा निक्षेप संकलन गर्ने लघुवित्त संस्थालाई मात्र २०७७।७८ देखि नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमान लागू गर्न निर्देशन दिएकोमा तथा अन्य लघुवित्त संस्थाले प्रतिवेदनमान लागू गरे नगरेको अनुगमन गरेको पाइएन ।
१३१. **आन्तरिक नियन्त्रण अवस्था** - यस सम्बन्धी देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १३१.१ सूचना प्रविधि प्रणालीबाट प्राप्त वित्तीय विवरणका विभिन्न आइटमहरू म्यानुअली समायोजन गरी विभिन्न विवरण तयार गर्ने गरेको छ । प्रणालीबाट आयुगत विवरण नआउने र ईकाइ वा विभागको कार्यगत खण्डिकृत विवरण तयार नगर्ने अवस्था छ । व्यवस्थापकीय सूचना प्रणालीको रूपमा प्रयोग भएको नयाँ सफ्टवेयरले असार मसान्तमा देखाएका नेपाल सरकारको धितो स्वामित्व विवरण र पुरानो सफ्टवेयरले देखाएको ट्रेजरी विल्स, नागरिक बचत, वण्ड र कर रकममा फरक देखिन्छ । नयाँ सफ्टवेयरमा तथ्याङ्क सार्दा रु.३ अर्ब ९१ करोड ३२ लाखले कम रकम देखाएको छ । सूचना प्रविधि सफ्टवेयरले सबै क्रियाकलाप समेटि फरक परेको रकम कारण सहित यकिन गर्नुपर्दछ ।
- १३१.२ तेस्रो रणनीतिक योजना २०१७-२०२१ मा उल्लेख भएका मध्ये जुलाई २०२० सम्म सम्पन्न भैसक्नु पर्ने कार्य ९५ मध्ये ४९ (५१.६ प्रतिशत) सम्पन्न भैसकेको, ३३ कार्य प्रगतिमा रहेको तथा १३ कार्य शुरू नै नभएको स्थिति छ । रणनीतिक योजनामा राखिएका लघुवित्त संस्थाहरूको लागि स्ट्रेस टेष्टिङ निर्देशिका जारी गर्ने, नेपालका बैङ्कहरूले विदेशमा शाखा खोल्ने नीति पुनरावलोकन, विदेशी बैङ्कहरूले नेपालमा शाखा खोल्ने नीति पुनरावलोकन, सम्पत्ति व्यवस्थापन कम्पनी खडा गर्न, सहजीकरण गर्न आवश्यक कानुनी मस्यौदा तयार गर्ने कार्यहरूमा प्रगति भएको छैन ।
- १३१.३ बैङ्किङ सुपरिवेक्षण गर्ने टोलीहरूको स्वार्थ बाँझिएको सम्बन्धमा नेपाल राष्ट्र बैङ्क सुपरिवेक्षण विनियमावलीको विनियम ७ तथा कर्मचारी विनियमावलीको अनुसूची २ मा उल्लेख गरिएको छ । सुपरिवेक्षण गरिएको बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा सुपरिवेक्षक वा उसको नजिकका आफन्तको संस्थापक शेयर वा १ प्रतिशत वा सो भन्दा बढी शेयर धारण गरेको वा सञ्चालक, प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, वा उच्च-स्तरीय व्यवस्थापनसँग सुपरिवेक्षकको कुनै सम्बन्ध नभएको घोषणा गर्ने अभ्यास यसै वर्षबाट शुरू गरेको पाइयो । तथापि स्वार्थ बाँझिएको पहिचान गर्ने र निराकरण गर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट नियमहरू रहेको पाइएन । उल्लिखित व्यवस्थामा सुपरिवेक्षकलाई सुपरिवेक्षण गरिएको बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको धितोपत्र दोस्रो बजारबाट खरिद गर्न प्रतिबन्ध गरेतापनि त्यस्तो प्रतिबन्ध धितोपत्रको बिक्रीको सम्बन्धमा उल्लेख गरेको पाइएन । यसर्थ, स्वार्थ बाँझिएको सूचना तथा भ्रम निराकरणको निमित्त स्पष्ट प्रक्रिया निर्धारण गर्नुपर्दछ ।
१३२. **सुन तथा चाँदीको भौतिक परीक्षण** - प्रत्येक वर्ष सम्पत्तिको भौतिक परीक्षण गरी सम्पत्तिको मौज्दातको अवस्था यकिन गर्नुपर्दछ । वित्तीय विवरणअनुसार लगानी तथा मौज्दातअन्तर्गत रहेको सुन र चाँदीको मूल्य क्रमशः रु.२ अर्ब ४ करोड ६१ लाख र रु.२६ अर्ब १ करोड २५ लाख रहेको छ । जगेडा सुन तथा चाँदी मौज्दातको २०७२ पौष देखि चैत्रमा भौतिक परीक्षण गरी २०७३ असारमा प्रतिवेदन

पेश गरेको थियो। उक्त प्रतिवेदनमा २०६१ को प्रतिवेदन अनुसार नै जगेडा सुन र चाँदी रहेको व्यहोरा उल्लेख छ। वर्षान्तमा टक्सार विभागमा रहेको सुनको परीक्षण विधि अवलोकन गर्दा विगतमा गणना गरेको पोकाको आधारमा गर्ने गरेको देखियो। २०७७।१२।२ मा सुन, चाँदी तथा सिक्काको भौतिक परीक्षण विधि अवलोकन गर्दा स्वीकृति योजनाअनुसार भौतिक परीक्षण गर्ने टोलीले सुन र चाँदीको भौतिक परीक्षण गर्ने तर सिक्काहरूको परिमाण धेरै भएकोले नमूना परीक्षण मात्र गर्ने गरेको पाइयो। भौतिक परीक्षण सम्बन्धी कार्यविधि तयार गरी सुन, चाँदी तथा सिक्काको भौतिक परीक्षण कार्य गर्नुपर्दछ।

१३३. **सीमाभन्दा बढी लगानी** - नेपाल राष्ट्र बैङ्क ऐन, २०५८ को दफा ७(२)(क) ले बैङ्कलाई आफ्नो काम कारवाही वा दायित्व पुरा गर्न सहयोग हुने काम कारवाही गर्ने संस्थाको कुल पुँजीको दश प्रतिशत भन्दा बढी ऋण प्रदान गर्न वा त्यस्ता संस्थाको शेयरमा लगानी गर्न रोक लगाएको छ। एक लघुवित्त वित्तीय संस्थाले कुल पुँजीको १० प्रतिशत भन्दा बढी ऋण दिएको पाइयो। उक्त संस्थाको २०७७ असार मसान्तमा चुक्ता पुँजी रु.१ अर्ब रहेको र बैङ्कको उक्त संस्थामा रु.३१ करोड ४० लाख ऋण रहेको हुँदा उक्त ऋण लगानी कुल पुँजीको १० प्रतिशत भन्दा बढी भएको पाइयो। उक्त लगानी अर्थ मन्त्रालयको २०७५।८।२४ को निर्णय बमोजिम २०७६।३।३१ मा अर्थ मन्त्रालय, नेपाल राष्ट्र बैङ्क तथा लघुवित्त वित्तीय संस्था बीच भएको त्रिपक्षीय सम्झौताबमोजिम ग्रामीण आत्मनिर्भर कोष योजना अनुरूप भएको देखियो। साथै, ऐनले तोकेको सीमा भन्दा बढी हुने गरी लघुवित्त वित्तीय संस्थाले वित्तीय विवरणमा उक्त ऋण बैङ्कको नाममा नभई नेपाल सरकारको नाममा प्रस्तुत गरेको छ। त्यस्तै, कृषि उपज सेवा केन्द्रमा ६२.५, राष्ट्रिय बीमा संस्थानमा ५५.५६, नेपाल स्टक एक्सचेन्जमा १४.६०, राष्ट्रिय उत्पादकत्व तथा आर्थिक विकासमा ३१.५२, नागरिक लगानी कोषमा १३.३४, कर्जा सूचना केन्द्रमा १०.०३ र एक बैङ्किङ्ग संस्थामा १५.२९ प्रतिशत शेयर लगानी गरेको पाइयो।
१३४. **शेयरको विनिवेश** - कम्पनी निर्देशिका, २०७२ को दफा ६ को प्रावधानले गैरसरकारी संस्थालाई कम्पनीको संस्थापक हुन बन्देज लगाएको छ। १५ लघुवित्त संस्थाको सुपरिवेक्षण गरेको फाईलको नमुना परीक्षण गर्दा ३ लघु वित्त वित्तीय कम्पनीमा गैरसरकारी संस्थाले राखेको संस्थापक शेयर विनिवेश गरेको छैन। साथै, उक्त संस्थापक शेयर बापत लाभांशसमेत वितरण भएको पाइयो। निर्देशिकाको प्रावधानको पालना हुनुपर्दछ।
१३५. **हिसाब मिलान** - बैङ्कको एक खातामा लामो समय देखि रु.१ करोड ९८ लाख बक्यौता रहेकोमा हिसाब मिलान भएको छैन। सो खाता सिष्टम माइग्रेसनको समयमा अज्ञात प्रतित पत्रको धरौटीको रकम राख्नको लागि सिर्जना गरेको जनाएतापनि सोको प्रमाणीकरणको लागि थप जानकारी र विवरणहरू छैन। उक्त खातामा २०७२।९।२४ देखि कुनै पनि कारोबार भएको पाइएन। खातालाई समायोजन गरी भविष्यमा पर्नसक्ने दावीको लागि छुट्टै दावी भुक्तानी हिसाब राख्न उपयुक्त हुने देखिन्छ। त्यसैगरी एक सफ्टवेयरको लागि प्रदान गरिएको पेस्की रु.१ करोड ८५ लाख तथा सरकारी खातामा देखिएको रु.११ करोड ८ लाख विगत ५ वर्ष देखि बक्यौता रही दायित्व फछ्यौट भएको पाइएन। सरकारी निकायको प्रतित पत्र बापतको गत वर्ष सम्मको धरौटी रु.६ अर्ब १२ करोडमध्ये रु.३७ करोड ८३ लाख २०६० देखि बक्यौता रहेको छ। धरौटी बक्यौता रहनाले आवश्यक अन्य महत्वपूर्ण काममा प्रयोग गर्न सकिने रकम निष्कृत हुन गएको छ। तसर्थ, सरकारी निकायहरूसँग समन्वय गरी बक्यौता रहेको प्रतित पत्रको धरौटीको रकम हिसाब मिलान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

१३६. **स्विफ्ट सेवाको भुक्तानी** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ८(२) मा नेपाल बाहिरको कुनै व्यक्तिबाट सेवा प्राप्त गर्ने दर्ता भएको वा दर्ता नभएको व्यक्तिले कर लाग्ने मूल्यमा भुक्तानीका बखत वा सेवा प्राप्त भएको बखतमध्ये जुन पहिलो हुन्छ सो समयमा कर निर्धारण र असुल उपर गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। बेल्जियमको एक अन्तर्राष्ट्रिय कम्पनीलाई स्विफ्ट सेवाका लागि अमेरिकी डलर ४.३५ मिलियन भुक्तानी गरेकोमा मूल्य अभिवृद्धि कर असुली गरेको छैन।
१३७. **हायर पर्चेज कर्जा** - हायर पर्चेज कम्पनीको नियमन तथा सुपरिवेक्षण बैङ्कको हायर पर्चेज कर्जा दिने कम्पनीहरूलाई स्वीकृति दिने नीतिगत एवं प्रक्रियागत व्यवस्था, २०७० मा वित्त कम्पनीको सुपरिवेक्षण विभागबाट हुने व्यवस्था छ। विभागले यो वर्ष हायर पर्चेज कर्जा दिने कम्पनीको सुपरिवेक्षण गरेको पाइएन।
१३८. **सुपरिवेक्षण** - बैङ्कले जोखिममा आधारित सुपरिवेक्षण पद्धति (वासेल) अनुसार प्रभावकारी सुपरिवेक्षणको लागि सुपरिवेक्षण कार्यक्रम निर्धारण र स्रोतहरूको बाँडफाँट गर्दा सुपरिवेक्षकले प्रत्येक बैङ्क तथा बैङ्किङ्ग समूहहरूको जोखिम प्रोफाइल तथा प्रणालीगत महत्व लगायत उपलब्ध भएका विभिन्न न्यूनीकरणका माध्यमहरूलाई ध्यानमा राख्नुपर्दछ।

बैङ्कले जोखिममा आधारित सुपरिवेक्षण पद्धति क्षेत्रीय स्तरका विकास बैङ्क, वित्तीय संस्था र लघु वित्त वित्तीय संस्थामा लागू भएको छैन। सबै बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको सुपरिवेक्षणको लागि समान सुपरिवेक्षण विधिको अनुसरण गरेको छ। बैङ्क तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०७३ मा गरिएको वित्तीय संस्थाहरूको वर्गीकरण अनुसारका सुपरिवेक्षण पद्धतिको विकास गरेको पाइएन। यस वर्ष बैङ्क तथा वित्तीय संस्था सुपरिवेक्षणको लक्ष्य तथा प्रगति देहाय बमोजिम देखिन्छ।

विवरण	सुपरिवेक्षण लक्ष्य संख्या	सुपरिवेक्षण प्रगति संस्था	प्रतिशत
वाणिज्य बैङ्क	२९	२०	६९
विकास बैङ्क	२४	१३	५४
वित्त कम्पनी	१९	११	५८
लघु वित्त वित्तीय कम्पनी	५६	३७	६६
जम्मा	१२८	८१	६३

उपर्युक्त स्थलगत सुपरिवेक्षणको कार्य न्यून रहेको छ। बैङ्कमा रहेका चारै सुपरिवेक्षण विभागबाट गरेको वार्षिक सुपरिवेक्षणको कैफियत तथा सो कैफियत सुधारका निमित्त चाल्नु पर्ने आवश्यक कदमको मूल्याङ्कन गरेको पाइएन।

समग्र बैङ्किङ्ग क्षेत्रको समष्टिगत जोखिम बहन गर्न क्षमता मूल्यांकन गर्ने स्ट्रेस टेस्टिङ्ग रिपोर्ट (तनाव मूल्याङ्कनको प्रतिवेदन) तर्जुमा गरेको पाइएन। जोखिम तत्वहरूको पहिचानले जोखिममा आधारित सुपरिवेक्षण पद्धतिमा सुधार गर्न, नियामक कार्यहरूमा सहयोग गर्न, नीतिगत हस्तक्षेप गर्न तथा प्रणालीगत असफलता रोक्न मद्दत गर्ने हुँदा बैङ्किङ्ग प्रणालीमा रहेका सामान्य र संवेदनशील जोखिम तत्वहरू पहिचान गर्न प्रत्येक बैङ्क र वित्तीय संस्थाको स्थलगत तथा गैरस्थलगत सुपरिवेक्षण गर्दा पहिचान गरिएका मुख्य जोखिम तत्वहरूलाई वर्गीकरण तथा तालिकाबद्ध गर्नुपर्दछ।

१३९. **सेफगार्ड मूल्याङ्कन प्रतिवेदन कार्यान्वयन** - अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषद्वारा नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई सन् २०१८ मा सेफ गार्ड मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा बाह्य लेखापरीक्षकको समुहमा सूचना प्रणाली मूल्याङ्कनकर्ता तथा

एक्चुरी जस्ता विज्ञसमेत समावेश हुनुपर्ने सुझाव दिएको देखियो । लेखापरीक्षणबाट देखिएका कैफियत सुधारको लागि कार्य योजना तर्जुमा गरी उक्त कार्ययोजनाको कार्यान्वयन अवस्था सञ्चालक समितिमा नियमित रूपमा पेश गर्नुपर्ने, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीअन्तर्गत परिणाममा आधारित व्यवस्थापनको आवश्यकता बमोजिम मानव संसाधन व्यवस्थापन विकासको निमित्त कर्मचारी रोटेशन नगर्ने वा कम गर्ने नीति हुनुपर्ने, मुद्रा व्यवस्थापनको आधुनिकीकरणको आवश्यकता निर्धारण गरी सोको जोखिम नियन्त्रण गर्ने, कार्यकारी व्यवस्थापनका कर्मचारीलाई समकक्षी केन्द्रीय बैङ्कबाट अनुभव हासिल गर्न कर्मचारीहरू विभिन्न भ्रमण तथा छलफलमा संलग्न हुने, सूचना प्रणाली सुरक्षा एकाई खडा गरी प्रमुख सूचना प्रणाली सुरक्षा अधिकृतको नियुक्ति गर्नुपर्ने सुझाव रहेको देखियो । सेफगार्ड मूल्याङ्कन प्रतिवेदन कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

१४०. **कोभिड-१९ को असर** - कोभिड-१९ ले नेपालको अर्थतन्त्रमा पार्न सक्ने असरको सम्बन्धमा बैङ्कको अध्ययन प्रतिवेदनमा पर्यटन, उद्योग, व्यापार तथा वित्तीय संस्थालाई पारेको असर न्यूनीकरण गर्नको लागि बैङ्कले विभिन्न किसिमका सूचना तथा नियमकारी उपकरणहरू जस्तै: कर्जा नोकसानी व्यवस्थामा सहूलियत तथा छुट, ब्याज दरमा छुट, नेपाल राष्ट्र बैङ्कमा गर्नु पर्ने रिपोर्टिङमा सहूलियत, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थालाई सुक्ष्म नगरानी गर्न लगाएतका व्यवस्था उल्लेख छ । साथै, बैङ्कले विदेशी मुद्रा विनिमय सुविधा सञ्चालनको व्यवस्था गर्नको लागि पनि विभिन्न किसिमका सूचना तथा निर्देशनहरू जारी गरेकोमा कार्यान्वयन अवस्था मूल्याङ्कन गरेको छैन ।

१४१. **मौद्रिक नीति तर्जुमा र कार्यान्वयन** - बैङ्कले २०७७।४।२ मा जारी गरेको २०७६।७७ को मौद्रिक नीतिको वार्षिक मूल्याङ्कनअनुसार लक्ष्य तथा प्रगति स्थिति देहायानुसार छः

१४१.१ समष्टिगत आर्थिक स्थायित्व कायम गर्ने, वित्तीय पहुँच वृद्धि गर्ने, वित्तीय सेवा प्रदानमा क्षेत्रगत सन्तुलन कायम गर्ने, आर्थिक वृद्धिदरको लक्ष्य हासिल गर्ने जस्ता मुलभुतः उद्देश्य राखी नेपाल राष्ट्र बैङ्कले २०७६।७७ को मौद्रिक नीति जारी गरेको थियो । बैङ्कले त्रैमासिक रूपमा मौद्रिक नीतिको समीक्षा गरेको छ । गत वर्ष बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट प्रवाह भएको कर्जामा १८.२ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.२८ खर्ब ३६ अर्ब भएकोमा २०७६।७७ को ११ महिनामा बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाबाट प्रवाह भएको कर्जामा १०.७ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.३१ खर्ब ७२ अर्ब पुगेको छ । विप्रेषण आप्रवाहलाई व्यवस्थित गर्न औपचारिक माध्यम बाहिर हुने विप्रेषण लगायतका कारोबारलाई बैकिङ प्रणालीको दायरामा ल्याउने नीति भएतापनि २०७५।७६ मा विप्रेषण आप्रवाहमा १७.५ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.७ खर्ब ९९ अर्ब भएकोमा २०७६।७७ मा विप्रेषण आप्रवाहमा ३ प्रतिशतले कमी भई रु.७ खर्ब ७४ अर्ब पुगेको छ ।

१४१.२ मुद्रा स्फीति ६ प्रतिशतमा सीमित राख्ने लक्ष्य रहेकोमा २०७६।७७ को ११ महिनामा औसत मुद्रास्फीति ६.३ प्रतिशत रहेको र कुल ग्राहस्थ उत्पादन वृद्धि दर ८.५ प्रतिशतको लक्ष्य रहेकोमा २.२८ प्रतिशत भएको छ । नेपाली बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाले विदेशमा शाखा स्थापना गर्ने तथा विदेशी बैङ्कको नेपालमा प्रतिनिधि कार्यालय वा शाखा कार्यालय खोल्ने नीतिगत व्यवस्था गर्ने कार्य भएको छैन । नेपाल भित्र हुने सबै विद्युतीय कारोबारहरूको राफसाफ तथा फरफारकमा सहजीकरण गर्ने हेतुले राष्ट्रिय भुक्तानी स्विच तथा गेटवेको विकास गर्ने कार्य बाँकी देखिन्छ । बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाले निक्षेप संकलन गर्दा नगद निक्षेप उपकरण राख्ने, हेजिङ्ग सम्बन्धी नियमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि कार्यगत

निर्देशिका जारी गर्ने, सामाजिक सञ्जाल तथा अनलाईन साईटहरूमार्फत हुने विज्ञापनहरूसँग सम्बन्धित विदेशी मुद्राको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक नीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने र विदेशी मुद्रामा हुने अनौपचारिक विप्रेषण तथा कारोवारलाई बैङ्किङ्ग प्रणालीमा ल्याउने लगाउतका प्रमुख कार्य तथा लक्ष्यहरू मौद्रिक नीतिबमोजिम सम्पन्न भएको देखिएन।

१४२. **बैङ्किङ्ग सेवा विस्तार र प्रभावकारिता** - नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट प्रकाशित हुने विवरण अनुसार इजाजत प्राप्त बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको संख्या गत वर्ष १७१ रहेकामा २०७७ असार मसान्तमा घटेर १५५ कायम भएको छ । विवरण अनुसार २७ वाणिज्य बैङ्क, २० विकास बैङ्क, २२ वित्तीय कम्पनी, ८५ लघु वित्त वित्तीय र १ पूर्वाधार विकास बैङ्क रहेका छन् । बैङ्किङ्ग सेवाको पहुँच ७५३ स्थानीय तहमध्ये गत वर्ष ७४५ रहेकोमा यो वर्ष ७४७ पुगेको छ। बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको अघिल्लो वर्ष ८ हजार ६८६ शाखा संख्या रहेकोमा यो वर्ष ९ हजार ७६५ पुगेको छ। त्यस्तै निक्षेप खाताहरूको संख्या अघिल्लो वर्ष २ करोड २२ लाख रहेकोमा यो वर्ष २ करोड ६० लाख पुगेको छ। सबै व्यक्तिलाई सहज पहुँच र गुणस्तरीय बैङ्किङ्ग सेवाहरू प्रदान गर्नको लागि नेपाल राष्ट्र बैङ्कले थप प्रयास गर्नुपर्दछ।
१४३. **अनौपचारिक क्षेत्र** - नेपाल राष्ट्र बैङ्कले बैङ्क, वित्तीय एवं अन्य संस्थाहरूबाट अर्थतन्त्रसँग सम्बन्धित आर्थिक कारोवार र सो सँग सम्बन्धीत तथ्याङ्कहरू सङ्कलन गरी समष्टिगत आर्थिक सूचकाङ्कहरू मूल्याङ्कन विश्लेषण गरी प्रतिवेदन प्रकाशित गर्ने गरेको छ । उक्त प्रतिवेदनमा बजारमा हुने हरेक प्रकारका आर्थिक गतिविधीलाई समेटेको छैन । बैंकर अन्य संस्थाले हाल तथ्याङ्क संकलन गरिरहेका क्षेत्र भन्दा बाहिरबाट समेत आर्थिक गतिविधि हुने र त्यस्तो अनौपचारिक आर्थिक गतिविधीहरूलाई औपचारिक प्रणाली ल्याउनको लागि उक्त क्षेत्रको तथ्याङ्क संकलन गर्न नसकेका क्षेत्र समेतको अध्ययन गर्ने गराउने र सो तथ्याङ्कलाई समेत आधार मानी राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको वास्तविक अवस्था चित्रण हुने सूचकाङ्कहरू अद्यावधिक गर्न आवश्यक ध्यानाकर्षण हुनुपर्दछ ।
१४४. **शेयरधनीहरूका अधिकार** - कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ७० मा स्वार्थ बाझिएको विषय रहेको तथा गलत ढङ्गले काम गरेबापत जवाफदेही भएको शेयरधनीले कम्पनीको साधारण सभामा मतदान गर्न नपाउने, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा शेयर धितो वा बन्धक राखी लिएको ऋण भुक्तानी नगर्ने शेयर धनीहरूलाई मतदान गर्ने अधिकारबाट बञ्चित गर्न सक्ने व्यवस्था छ । समस्याग्रस्त २ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाका सञ्चालक तथा प्रमुख शेयरधनीहरूको संस्थागत सुशासनको अभावको परिणामले समस्याग्रस्त भएको निष्कर्ष नेपाल राष्ट्र बैङ्ककोसमेत रहेको भएतापनि ती बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाका सञ्चालक तथा प्रमुख शेयरधनीहरूले समस्याग्रस्त भए पश्चातसमेत वार्षिक साधारण सभामा मतदान अधिकार प्रयोग गरी नेपाल राष्ट्र बैङ्कले अपनाएको समाधानका योजना कार्यान्वयनमा अवरोध पुऱ्याइरहेको पाइन्छ। नेपाल राष्ट्र बैङ्कले कम्पनी ऐनको उक्त व्यवस्था अनुसार बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाका सम्बन्धित शेयरधनीलाई मतदान गर्न रोक लगाई सुधारात्मक कार्यहरू कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ।
१४५. **लेखापरीक्षकको राय कार्यान्वयन** - बैङ्कबाट इजाजत प्राप्त गरी सञ्चालित ७५ लघुवित्त संस्थाको वित्तीय विवरण उपर लेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण राय दिन अस्वीकार गरेको देखिन्छ। ती संस्थाले लेखापरीक्षकको रायको वेवास्ता गरी लाभांश स्वीकृत गरिएको पाइयो। वित्तीय विवरणमा उल्लिखित ऋण सम्बन्धमा लेखापरीक्षकको अस्वीकृत राय रहेतापनि ऋणको शर्तहरूमा कुनै बन्देज वा प्रतिबन्धहरू लगाएको पाइएन। संस्थाको लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लिखित अस्वीकृत रायलाई कर्जा स्वीकृत,

जोखिम व्यवस्था, नवीकरणका सुविधाहरू वा पुँजी पर्याप्तता निर्धारण गर्दा ध्यान दिएको पाइदैन। उल्लिखित कार्यहरूमा लेखापरीक्षकको राय प्रयोग गरेमा बैङ्कको सुपरिवेक्षण तथा नियमन थप प्रभावकारी हुने देखिन्छ।

१४६. **क्रेडिट रेटिङ्ग** - ऋण लिने संस्थाहरूलाई रु.५० करोड वा सो भन्दा बढीको ऋण लिँदा तोकिएको क्रेडिट रेटिङ्ग स्तर हुनु पर्ने अनिवार्य गरिएतापनि ऋणीको क्रेडिट रेटिङ्ग तल्लोस्तरको निर्धारण भएको अवस्थासमेत स्वीकृत ऋण सीमा, जोखिम व्यवस्थाका प्रावधान, कर्जा सुविधाको नवीकरण, पुँजीको पर्याप्तता तथा आवश्यकताको सवालमा ध्यान दिइएको पाइएन। क्रेडिट रेटिङ्गको आधारलाईसमेत कर्जा जोखिम व्यवस्थाको प्रावधान, थप ऋण स्वीकृति वा कर्जाको नवीकरणमा प्रयोग गरिएमा कर्जा अनुगमन र बैङ्किङ तथा वित्तीय क्षेत्रहरूको प्रभावकारी नियमनमा थप सहयोगी हुने देखिन्छ।
१४७. **विदेशी विनिमय दर** - नेपाल राष्ट्र बैङ्कको कुल सम्पत्तिमध्ये वैदेशिक मुद्रामा रहेको सम्पत्तिको अंश मुख्य रूपमा रहेको छ। ट्रेजरी बिल्स, टर्म निक्षेप, वण्ड लगायतका विदेशी मुद्रामा बैङ्कको प्रमुख लगानी रहेको छ। बैङ्कको विदेशी मुद्रामा सम्पत्ति २०७४।७५, २०७५।७६ र २०७६।७७ मा क्रमशः रु.८ खर्ब ३९ अर्ब ३८ करोड, रु.७ खर्ब ५२ अर्ब २ करोड र रु.१० खर्ब ५२ अर्ब ५ करोड रहेकोमा सो अनुसारको विदेशी विनिमय नाफा २०७४।७५ मा रु.३८ अर्ब २७ करोड २१ लाख, २०७५।७६ मा रु.२ अर्ब १९ करोड ३५ लाख विनिमय नोक्सानी र २०७६।७७ मा रु.५८ अर्ब ९२ करोड ७५ लाख विनिमय नाफा रहेको देखिन्छ। बैङ्कको विदेशी मुद्रामा रहेका सम्पत्तिको मूल्यमा विदेशी मुद्रा विनिमय दरमा हुने सामान्य परिवर्तन दरले समेत उल्लेख्य असर पर्ने भएकोले यस किसिमको विनिमय जोखिम पहिचान र न्यूनीकरण प्रयोजनको लागि प्रभावकारी संयन्त्र हुनुपर्ने देखिन्छ।
१४८. **भत्ता** - नेपाल सरकारले २०७५।१।२६ मा जारी गरेको सरकारी खर्चमा मितव्ययिता सम्बन्धी निर्देशिका, २०७५ को बुँदा २६ ले सबै सरकारी निकायले प्रदान गर्ने महंगी भत्ता, लुगा भत्ता र स्थानीय भत्ता बाहेक अन्य सबै प्रकारका भत्ता खारेज गरेको छ। तर बैङ्कले २०७६।७७ मा उक्त निर्देशिका विपरित केन्द्रीय बैङ्क भत्ता, खाजा भत्ता, वार्षिकोत्सव भत्ता, क्लोजिङ भत्ता, ईन्टरनेट भत्ता, आउटस्टेसन भत्ता, कर्मचारी कल्याण कोषसमेत १५ किसिमका भत्ता वापत रु.१ अर्ब २४ करोड ४५ लाख ३२ हजार भुक्तानी गरेको छ। नेपाल सरकारको निर्देशन पालना गर्नुपर्दछ।
१४९. **बैङ्कको निर्देशन र अन्य कानून** - व्यवस्थापन समितिको २०७६।६।९ को निर्णयबाट वेलायतको एक कम्पनीबाट नेपालको सञ्चार क्षेत्रको एक कम्पनी लिमिटेडमा प्राप्त हुने वैदेशिक लगानीको स्वीकृति दिने क्रममा यस बैङ्कले शेयर प्रिमियमको रकम पुँजीगत जगेडा खडा गरी पुँजीगत खर्च मात्र गर्न सक्ने गरी निर्णय भएको छ। साथै, सो रकमबाट कर्मचारी बोनस तथा लाभांश वितरण गर्न नसक्ने समेत निर्णय भएको छ। शेयर प्रिमियमबाट नगद लाभांश दिन कानूनले बन्देज लगाएको छ। तर शेयर प्रिमियमबाट बोनस शेयर जारी गर्न सकिने प्रावधान कम्पनी ऐनको दफा २९ मा उल्लेख भएको हुँदा यस बैङ्कको निर्देशन तथा कम्पनी ऐनको प्रावधान बाझिएको देखिन्छ।

साथै, एक इन्फ्रास्ट्रक्चर बैङ्कको हकमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट जारी भएको निर्देशन अनुरूप मुद्दती मौज्दातबाट भएको आम्दानीबाट कर्मचारीलाई बोनस वितरण गर्न नमिल्ने उल्लेख छ। उक्त निर्देशनको आधारभूत कागजातहरू अध्ययन गर्दा विगतको सुपरिवेक्षण अभ्यास बमोजिम भनी उल्लेख भएको छ। सो निर्देशन अनुरूप रु.१० करोड ६२ लाख बोनसवापत बैङ्कले प्रस्ताव गरेको रकम साधारण जगेडामा

ट्रान्सफर गरिएको छ। अतः यस बैङ्कको उक्त निर्देशन बोनस ऐनसँग बाझिने देखिन्छ। वैदेशिक लगानीको स्वीकृति दिने सिलसिलामा नेपाल राष्ट्र बैङ्कले निर्णय गरेको भन्दा विपरित हुने गरी भएका कार्यहरू माथि रोक लगाउनुपर्दछ।

कर्मचारी सञ्चय कोष

सेवा निवृत्त सेनाको सञ्चय कोष रकम व्यवस्थापन गर्ने प्रमुख उद्देश्यले १९९१ साल मा सैनिक द्रव्य कोष स्थापना भएकोमा हाल निजामती, नेपाली सेना र नेपाल प्रहरीलगायतका कर्मचारीको सञ्चय कोष रकम प्रभावकारी ढङ्गले व्यवस्थापन गर्ने प्रमुख उद्देश्यले कर्मचारी सञ्चय कोष ऐन, २०१९ अनुसार कोष सञ्चालनमा छ। कोषले सार्वजनिक र निजी क्षेत्रका कर्मचारीहरूलाई पनि आफ्नो दायरामा समेटेको र २०७७ असार मसान्तसम्म करिब ६ लाख २८ हजार सञ्चयकर्ताको सञ्चित कोष रकम व्यवस्थापन गर्दै आएको छ।

१५०. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - कोषको २०७७ असार मसान्तमा जगेडा तथा बचत रु.२७ अर्ब १७ करोड २३ लाख, सञ्चय कोषमा रु.३ खर्ब ५४ अर्ब ४१ करोड र यस वर्षदेखि शुरू भएको निवृत्तिभरण कोषमा रु.४८ करोड ९ लाखसमेत कोष तथा जगेडा रु.३ खर्ब ८२ अर्ब ६ करोड रहेको देखिन्छ। कर्मचारी सुविधालगायत जम्मा दायित्व रु.४ अर्ब ७४ करोड ६३ लाख समावेश गर्दा कोषको कुल कोष, जगेडा तथा दायित्व रु.३ खर्ब ८६ अर्ब ८१ करोड रहेको छ। त्यस्तै, सम्पत्तितर्फ बैङ्क तथा वित्तीय संस्थामा मौज्दात रु.१ खर्ब ७ अर्ब ७६ करोड रहेको छ। सञ्चयकर्तालाई दिइएको कर्जा तथा सापटी रु.१ खर्ब ९० अर्ब ९ करोड, परियोजना तथा संगठित संस्थालाई दिइएको कर्जा रु.६२ अर्ब ३१ करोड ७९ लाख, धितोपत्रहरूमा गरिएको लगानी रु.२१ अर्ब ६७ करोड ४२ लाख र सम्पत्ति उपकरण लगायत अन्य सम्पत्ति रु.४ अर्ब ९६ करोड ६९ लाख रहेको छ। कोषको मुख्य आयको स्रोत ऋण तथा लगानीबाट ब्याज आम्दानी २०७५।७६ मा रु.२९ अर्ब ६९ करोड ९६ लाख रहेकोमा २०७६।७७ मा वृद्धि भई रु.३३ अर्ब ३८ करोड ३१ लाख पुगेको छ।

१५१. **परियोजना कर्जा** - यो वर्षसम्म रु.६४ अर्ब ९७ करोड ४ लाखको परियोजना कर्जा लगानी गरेको छ। सोमा रु.२ अर्ब ६५ करोड २५ लाखको कर्जा नोक्सानीको व्यवस्था गरेको छ। यस सम्बन्धी प्रमुख व्यहोरा देहाय बमोजिम छन;

१५१.१ माथिल्लो तामाकोशी हाइड्रोपावर कम्पनी लिमिटेड, मध्य भोटेकोशी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड र सान्जेन जलविद्युत कम्पनी लिमिटेडमा कोषले रु.३१ अर्ब ४७ करोड ५ लाख कर्जा लगानी गरेको छ। जलविद्युत कम्पनीहरूलाई दिएको कर्जाको सम्बन्धमा ती कम्पनीहरूको लागत बढ्दै गएको, सोही अनुसार कोषले लगाानी थप्दै गएको, कर्जाको ऋण तिर्ने अवधी बढ्दै गएको र व्यवसायिक उत्पादन गर्ने मिति पछाडि सडै गएको पाइयो। उल्लिखित अवस्थाले वित्तीय अवस्था, कर्जा उठ्ने विश्वसनियता र ऋण भुक्तानी तालिका तथा ऋण पुँजी अनुपातमा पर्ने प्रभावबारे निर्णय गर्न सकेको छैन।

१५१.२ नेपाल वायुसेवा निगमलाई विमान खरिद गर्न नेपाल सरकारको जमानीमा कोषले दुई जमानत कर्जा स्वरूप रु.२२ अर्ब ऋण प्रवाह गरेकोमा निगमले साँवाको किस्ता पनि लामो समयसम्म तिर्न नसकेको अवस्थामा ऋण सम्झौतामा ब्याज पुँजीकरण गर्ने व्यवस्था नभएको अवस्थामा समेत सञ्चालक समितिको निर्णय बमोजिम ब्याज पुँजीकरण गरेको कारण गत वर्ष भन्दा यो वर्ष साँवा बढेर रु.२३ अर्ब ५६ करोड पुगेको छ। यस सम्बन्धमा कोषले वायुसेवा निगमको विमान खरिद प्रकृया र गतिविधिको अध्ययन

र विश्लेषण नगरी ऋण प्रवाह गरेकाले सो कार्यमा संलग्नलाई सचेत गराउन सार्वजनिक लेखा समितिले निर्देशन दिएको निर्देशन पालना भएको छैन ।

१५१.३ हाउजिङ्ग, होटल र सुगर मिल्ससमेत ४ ऋणीहरूलाई दिइएको कर्जा बक्यौता रु.४४ करोड ७८ लाख ६९ हजार लामो समय देखि असुली प्रक्रियामा रहेकोमा यस वर्षमा कुनै साँवा तथा ब्याज रकम असुली भएको छैन। गत वर्षको प्रतिवेदनमा सो व्यहोरा औँल्याए पश्चात एक होटलसँगको कर्जा पुनः संरचनाको निर्णय भएतापनि सोअनुसार कार्य भएको पाइएन। अन्य कर्जा सम्बन्धमा स्थिति यथावत् छ।

१५२. **भाडा असुली** - कोषको रु.५८ करोड ७६ लाखको असुल हुन बाँकी बहाल तथा महसुल रहेकोमा रु.३१ करोड ३५ लाखको असुली शंकास्पद व्यवस्था कायम गरेको छ। कोषले भाडा उठाउने प्रक्रियालाई प्रभावकारी बनाउनु पर्ने देखिन्छ। यस सम्बन्धमा मुख्य व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

१५२.१ कोषको स्वामित्वमा काठमाडौँ, सुन्धारामा रहेको घर भाडामा लगाउने सम्झौता अनुसार भाडामा लिनेले २०७३।१०।६ देखि प्रथम तीन महिनाको अग्रिम भाडा रु.८ करोड १३ लाख र २०७५ जेठमा रु.२ करोड ७१ लाखसमेत रु.१० करोड ८४ लाखमात्र कोषलाई बुझाएको पाइयो। सो बाहेक सम्झौता अनुसारको भाडा नियमित रूपमा प्राप्त नभएकोले कोषले २०७५।१।५ मा रु.३२ करोड ५३ लाखको बैङ्क जमानत जफत गरी बक्यौता रकम चुक्ता गर्न सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गरेको देखिन्छ। कोषले जमानत जफत गरेको रकम कटाई २०७७ असारसम्ममा ब्याज तथा जरिवाना समेत रु.२२ करोड ५१ लाख उठाउन बाँकी रहेको छ। सोही भवनको अर्को एक भाडावालाको सम्झौता २०७२ आश्विनमा रद्द गरेकोमा रु.९ करोड ३६ लाख बक्यौता उठाउन बाँकी रहेको छ। लिन बाँकी भाडा रकमको ब्याज तथा जरिवानासमेत असुल गर्नुपर्दछ।

१५२.२ कोषले २०७१।९।९ मा कोषको लगनखेल स्थित भवन मासिक भाडा रु.५४ लाख ७० हजार कायम गरी एक प्राईभेट लिमिटेडसँग १५ वर्षको लागि भाडामा लिने र दिने करार गरेकोमा भाडा असुली हुन नसक्दा कोषले उक्त करार २०७५।५।१४ मा अन्त्य गरेको देखिन्छ। कोषले समय समयमा भाडावालले तिरेको रकम र बैङ्क जमानत जफत गर्दा पनि भाडा रु. १२ करोड २३ लाख र जरिवाना रु.२९ लाख ३२ हजार समेत रु.१२ करोड ५२ लाख ३२ हजार असुल गर्नु पर्ने देखिन्छ।

१५३. **बैङ्क हिसाब भिडान** - संचय कोषले कोष संकलनका निमित्त पूर्व समायोजन र अन्य कारोवारका निमित्त पछि समायोजन विधि अपनाएको छ। बैङ्किङ्ग कारोवारको हिसाब मिलान सामान्यतया वर्षको अन्तिममा गरेको कारणले हिसाब मिलानमा ढिलाई हुन गएको पाइयो। बैङ्क मौज्दात भिडान नभएको २०७३।७४ सम्म रु.१ अर्ब ९० करोड ८८ लाख, २०७४।७५ सम्म रु.१ अर्ब ९७ करोड १६ लाख र २०७५।७६ मा रु.१ अर्ब ५४ करोड २८ लाख रहेकोमा २०७८।२।३ सम्म केही सुधार भई रु.५६ करोड ६१ लाख पुगेको छ। बैङ्क हिसाब भिडान नहुँदा रकम हिनामिना भएमा समयमै पत्ता नलाग्ने अवस्था रहन्छ। बैङ्क हिसाब भिडान नभएकोमा सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाई हिसाब भिडान गर्नुपर्दछ।

१५४. **जगेडा कोष** - कोषको वित्तीय विवरणमा साधारण जगेडा कोष यो वर्ष रु.८५ करोड ६० लाख रहेको देखिन्छ। जगेडा कोषबाट २०६६।६७ मा सञ्चयकर्तालाई रकम वितरण गरेको देखिन्छ। तत्पश्चात पनि धेरै रकम जगेडा कोषमा मौज्दात राखेकोमा प्रयोजन यकिन गर्ने अन्यथा सञ्चयकर्तालाई उक्त रकम वितरण गर्नुपर्दछ।

१५५. **सञ्चयकर्ता सुविधा** - कोषले सञ्चयकर्ताको हक हितका लागि विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ। ती कार्यक्रमहरूमध्ये सञ्चयकर्ता स्वास्थ्योपचारमा ४८७ जनालाई रु.३ करोड १ लाख १ हजार भुक्तानी गरिएको, सञ्चयकर्ता औषधी उपचार बीमाका लागि ६ लाख सञ्चयकर्ताको औषधी उपचारमा सहयोग गर्न प्रति व्यक्ति रु.४२० दरले राष्ट्रिय बीमा कम्पनीलाई बीमा भुक्तानी, सुत्केरी तथा शिशु हेरचाह सुविधामा रु.१६ हजार ९४६ सञ्चयकर्तालाई रु.१२ करोड ७० लाख ९५ हजार भुक्तानी, काज कृया खर्चमा ५७७ सञ्चयकर्ताका हकवालालाई रु.२ करोड २७ लाख ५ हजार भुक्तानी र दुर्घटना क्षतिपूर्तिमा ७६ सञ्चयकर्ताका हकवालालाई रु.१ करोड ४६ लाख ७५ हजार भुक्तानी गरेको छ।

कोषले उल्लिखित सञ्चयकर्ताको हितका लागि सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी उल्लिखित सुविधा लगायत घर सापटी कर्जा, सरल चक्र कर्जा, घर मर्मत सापटी कर्जा, शैक्षिक सापटी कर्जा, विशेष सापटी प्रदान गर्ने व्यवस्था विगतदेखि नै गर्दै आएको छ। अहिलेको परिवर्तित परिस्थितिमा कोषले आय आर्जन तथा सामाजिक सेवाका अन्य क्षेत्रहरू जस्तै सञ्चयकर्ताको लागि निःशुल्क वा सहूलियतपूर्ण बस सेवा, सञ्चयकर्ता केन्द्रीत एर्पाटमेन्ट वा हाउजिङ्ग कोलोनी, विद्यालय वा अस्पताल निर्माण लगायतको क्षेत्र पहिचान गरी सञ्चयकर्ताहरूलाई अझ बढी प्रतिफल तथा सुरक्षा दिनेतर्फ केन्द्रीत हुनुपर्छ।

१५६. **कर्मचारी सुविधा** - कोष अन्तर्गत कार्यगर्ने कर्मचारीलाई कोष भत्ता वापत प्रतिमहिना रु.१२ हजारसम्म, दैनिक खाजा खर्च वापत रु.१००।-, ईन्टरनेट तथा पत्रपत्रिका खर्च वापत मासिक रु.१ हजार ५००, महंगी भत्ता वापत मासिक रु.२ हजार, अतिथि सत्कार खर्च सहायक प्रबन्धकदेखि माथिका तहलाई मासिक रु.५०० सम्म, वाह्य स्टेशन भत्ता रु.४ हजार ७५० सम्म, वार्षिकोत्सव वापत ६७ दिनको तलव भत्ता वापत हुने रकम, औषधि उपचार सुविधा वापत वार्षिक ५५ दिनको तलव वरावरको रकम, पोशाक भत्ता लगायतका सुविधा प्रदान गर्दै आएको छ। यसका अतिरिक्त घर सापटी कर्जा कार्यक्रमबाट ३ वर्षको आधारभूत तलव, घर मर्मत सापटी कर्जा रु.२५ लाखसम्मको सुविधा प्रदान गर्दै आएको छ। सञ्चयकर्ताको हितमा समेत थप सुविधा दिने गरी कोषको रकम परिचालन गर्नुपर्दछ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क लिमिटेड

सर्वसाधारणलाई बैङ्किग सेवा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले २०२२ सालमा स्थापना भएको यो बैङ्क हाल बैङ्क तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०७३ अन्तर्गत सञ्चालन हुँदै आएको छ। बैङ्कमा नेपाल सरकारको ९९.९७ प्रतिशत र सर्वसाधारणको ०.०३ प्रतिशत शेयर स्वामित्व रहेको छ। बैङ्कको केन्द्र र शाखासमेत २४५ कार्यालयमा २ हजार २२१ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्।

१५७. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - बैङ्कको २०७७ असार मसान्तमा शेयर पुँजी रु.९ अर्ब ४८ लाख, जगेडा कोष तथा सञ्चित नाफा रु.१४ अर्ब ७ करोड ९५ लाख र निक्षेप तथा दायित्व रु.२ खर्ब ४३ अर्ब ६३ करोड रहेको देखिन्छ। स्थिर सम्पत्ति रु.१ अर्ब ५५ करोड ९३ लाख, शेयर लगानी रु.७५ अर्ब १० करोड ९५ लाख, कर्जा लगानी रु.१ खर्ब ५५ अर्ब २५ करोड र चालु तथा अन्य सम्पत्ति रु.३४ अर्ब ७८ करोड ८१ लाखसमेत रु.२ खर्ब ६६ अर्ब ७१ करोड सम्पत्ति रहेको देखिन्छ। गत वर्ष नाफा रु.५ अर्ब २३ करोड ७१ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.४ अर्ब ३९ करोड १८ लाख भएको छ। बैङ्कले यो वर्ष रु.१८ अर्ब ९० करोड १० लाख आम्दानी तथा रु.१४ अर्ब ५० करोड ९२ लाख खर्च गरेको छ।

१५८. अनुपात विश्लेषण - बैङ्कको वित्तीय अनुपात अवस्था देहाय अनुसार छः

क्र.सं.	विवरण	सूचकाङ्क	२०७३।७४	२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।७७
१	जम्मा आम्दानीको अनुपातमा खुद मुनाफा	प्रतिशत	३३.९५	२५.९७	३०.४३	२३.१७
२	प्रति शेयर आम्दानी	रुपैयाँ	३२.३२	३०.२६	५६.०४	४८.६१
३	निक्षेप र ऋण प्राप्तीको अनुपातमा व्याज खर्च	प्रतिशत	१.२४	१.७६	२.५९	३.३०
४	ऋण लगानीको अनुपातमा प्राप्त व्याज	प्रतिशत	७.७८	९.२०	८.९७	९.६३
५	सञ्चालन खर्चको अनुपातमा कर्मचारी खर्च	प्रतिशत	४६.९६	३१.४८	३०.५७	२४.५३
६	कुल सम्पत्तिको अनुपातमा खुद मुनाफा	प्रतिशत	१.६०	१.४२	२.२३	१.६४
७	ऋण लगानीको अनुपातमा निष्क्रिय कर्जा	प्रतिशत	३.७७	४.७५	४.५९	४.०८

१५९. ऋण तथा लगानी हिसाब - बैङ्कको धितोपत्र बजारमा सूचिकृत र असूचिकृतसमेत रु.७४ अर्ब ७६ करोड ९६ लाखको शेयर लगानी रहेको छ। साथै सहायक कम्पनीमा रु.२० करोड र सहयोगी कम्पनीमा रु.९ करोड ७८ लाख लगानी रहेको छ। बैङ्कले अन्य बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई रु.४ अर्ब ४५ करोड ६७ लाख र अन्यलाई रु.१ खर्ब ५० अर्ब ८० करोड ऋण दिएको छ। बैङ्कले कर्जाको तुलनामा धितोको मूल्य कम भएको, सहकारीसँग विवाद रहेको, विवाद अदालतमा विचाराधीन रहेको, ऋण असुली न्याधिकरणबाट भएको निर्णय कार्यान्वयन नभएको आदि अवस्था छ। विवादित र कमसल धितो राखी विभिन्न १७ संस्थालाई रु.२ अर्ब ४४ करोड ६६ लाख ऋण प्रवाह गरेकोमा सोको व्याज रु.३३ अर्ब ५ करोड १९ लाख पुगेको छ। उक्त ऋण प्रवाह गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाई समयमै असुली गर्नुपर्दछ।

१६०. निर्देशिका र निर्देशन पालना - नेपाल राष्ट्र बैङ्कले दिएको निर्देशन पालना सम्बन्धी व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्ः

१६०.१ नेपाल राष्ट्र बैङ्कको निर्देशिका अनुसार बैङ्कले आफ्नो कुल ऋण सापटीको न्यूनतम ५ प्रतिशत उपेक्षित क्षेत्रलाई ऋण प्रदान गर्नुपर्नेमा रु.४ अर्ब ५० करोड अर्थात २.९५ प्रतिशत मात्र लघुवित्त क्षेत्रमा ऋण लगानी गरेकोले निर्देशिकाको पालना भएको देखिएन।

१६०.२ बैङ्कले राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क कर्जा अपलेखन नीति, २०७१ लागू गरेको भएता पनि उक्त नीतिको प्रावधान अनुसार अपलेखन गर्नु पर्ने कर्जाहरूलाई अपलेखन नगरी अझै पनि लेखाङ्कन गर्दै आइरहेको छ। अतः बैङ्कले नेपाल राष्ट्र बैङ्कको निर्देशिका र कर्जा अपलेखन नीतिको पालना गरेको देखिएन। बैङ्कले २०६९ असारसम्मको रु.४ अर्ब ८१ करोड ३६ लाख सावौं र रु.४४ अर्ब ७३ करोड ८ लाख व्याज अपलेखन गरेकोमध्ये २०७६।७७ सम्म रु.३ अर्ब ५५ करोड २९ लाख सावौं र व्याज असुल गरेको छ। असुली प्रकृया प्रभावकारी बनाउनु पर्दछ।

१६०.३ बैङ्कले नेपाल राष्ट्र बैङ्कको निर्देशिका बमोजिम जोखिम भारित सम्पत्तिको गणना गर्दै आएको छ। डाइभर्सिफाइड रिटेल पोर्टफोलियो मापन गर्ने प्रणाली नभएको कारण रेगुलेटरी रिटेल पोर्टफोलियोको ७५ प्रतिशत भारलाई आधार लिएको छ। बैङ्कले बिगत देखि विभिन्न संस्थाको दावी, आवासीय सम्पत्तिको धितो, व्यवसायिक सम्पत्ति र अन्य जोखिमयुक्त दावीहरूको भार म्यानुएल रूपमा गणना गर्दै आएकोले उक्त गणनामा सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी सुनिश्चितता प्रदान गर्नुपर्दछ।

१६०.४ नेपाल राष्ट्र बैङ्क को निर्देशिका अनुसार बैङ्कले एकल ग्राहक सीमाको पहिचान गर्नुपर्दछ। बैङ्कले एकल ग्राहक सीमाको पहिचानको लागि प्रयोग गर्दै आएको पुमोरी सफ्टवेयरको तथ्याङ्कलाई आधार मानी

- ग्राहकको पुनः वर्गीकरण म्यानुअल रूपमा गर्ने गरेको छ। बैङ्कले एकल ग्राहक सीमाको पहिचानको लागि कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय वा कुनै पनि अन्य निकायहरूबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरेको छैन।
- १६०.५ नेपाल राष्ट्र बैङ्कको निर्देशिकाहरू अनुसार प्राप्त व्याज र व्याज सस्पेन्स बीचको फरक रु.४ करोड ९२ लाख हिसाब मिलान हुन बाँकी रहेको छ। बैङ्कले कुनै पनि कम्पनीमा सो कम्पनीको चुक्ता पुँजीको अधिकतम १० प्रतिशत मात्र लगानी गर्न सक्नेमा एक क्यापिटल लिमिटेडमा २१ प्रतिशत, बटवल धागो कारखानामा २० प्रतिशत, एक फुड लिमिटेडमा ५७ प्रतिशत र एक सिमेन्ट उद्योगमा २७ प्रतिशत लगानी गरेको छ। जोखिमयुक्त ग्राहकको पहिचान गरी वर्गीकरण र अनुगमन गर्नु पर्नेमा गरेको छैन। नेपाल राष्ट्र बैङ्कको निर्देशिका पालना गर्न सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्दछ।
१६१. **खराब कर्जा** - ग्राहकहरूसँग वर्षान्तमा असुलउपर हुन बाँकी रहेको ऋण तथा सापटी रु.१ खर्ब ५५ अर्ब २५ करोडमध्ये खराब कर्जा र सापटी रु.३ अर्ब ५३ करोड ९ लाख, खराब शुल्क रु.५ करोड ३३ लाख र सस्पेन्स व्याज रु.१३ अर्ब १८ करोड ५० लाख रहेको छ। सस्पेन्स व्याजमध्ये रु.१ अर्ब ८९ करोड ९० लाखलाई व्याज आम्दानी गरेको छ। खराब कर्जाको उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्छ।
१६२. **शाखा हिसाब मिलान** - शाखा हिसाब मिलान हुन नसकेको रकम गत वर्ष रु.७७ करोड ३५ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.७६ करोड २३ लाख रहेको छ। सो रकमको आयुगत वर्गीकरण र चारित्रीकरण गरी पहिचान गरेको छैन। बैङ्कले ग्राहकहरूलाई प्रदान गर्दै आएको डेबिट तथा क्रेडिट कार्ड सुविधाको साथै ए.टी.एम कारोबारतर्फ गत वर्षसम्ममा उक्त रकम रु.१५ करोड १६ लाख जिम्मेवारी सारेकोमा यस वर्षसम्म रु.२२ करोड २७ लाख हिसाब मिलान हुन बाँकी छ। त्यसैगरी बिना सूचना भुक्तानी दिइएको ड्राफ्ट बापतको रकम विगत वर्षहरू देखि जिम्मेवारी सार्दै ल्याएको असामी र साहू पहिचान नभएको, एजेन्सी हिसाब मिलान नभएको, मार्गस्थ नगद, नेपाल बैङ्क लिमिटेडको ड्राफ्ट भुक्तानी एवं दावी नगरिएको दायित्व आदि बापतको डेबिट र क्रेडिट क्रमशः रु.२१ करोड ८० लाख र १ अर्ब ६२ करोड ७ लाख मिलान हुन बाँकी छ। बैङ्कले यस्ता रकम राफसाफ गर्न सक्रियता देखाउनुपर्दछ।
१६३. **गैर-बैंकिङ सम्पत्ति** - गैर-बैंकिङ सम्पत्तिबाट असुलीमा कानुनी प्रक्रियाको साथै अन्य जटिलता हुने भएकाले असुलीमा कठिनाइको साथै त्यस्तो सम्पत्तिको बजार मूल्यमा आउने हासको फलस्वरूप बैङ्कहरूले वित्तीय नोक्सानीसमेत व्यहोर्नु पर्ने जोखिम रहन्छ। बैङ्कको २०४६ देखिको गैर व्यापारिक सम्पत्ति रु.१० करोड ९४ लाख रहेकोमा नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमान बमोजिम त्यस्तो रकमको शत प्रतिशत व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
१६४. **नेपाल राष्ट्र बैङ्कसँगको कारोबार** - नेपाल राष्ट्र बैङ्कसँगको नेपाली र विदेशी मुद्राको लिन दिनु पर्ने हिसाब मिलान नभई ठूलो अन्तर देखिएको छ। यस्तो रकम नेपाली मुद्रामा रु.१५ अर्ब ५५ करोड र विभिन्न वैदेशिक मुद्रा बराबर हुने रु.९ करोड २२ लाख लिन बाँकी देखिएको छ। हिसाब मिलान समयमै गर्न सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्छ।
१६५. **शाखाहरूको ऋण लगानी** - यो वर्ष शाखाहरूले ऋण प्रवाह गर्दा धितो लिएको सम्पत्तिको बीमा नगराएको, कार्य सञ्चालन ऋण दिँदा तथ्य सम्बन्धी अधिकतम क्षमता र उपयोग क्षमताको विश्लेषण गर्ने जस्ता ऋण लगानी सम्बन्धी शर्तहरू पालना नगरेको र केन्द्रीय ऋण विभागले पनि प्रभावकारी अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गरेको देखिएन। सुन धितोमा प्रवाह गरेको ऋण रु.१ अर्ब ३९ करोडको म्याद २०७६।७७

मा समाप्त भएकोमा नवीकरण नगरिएको, सुनको तौल घटी देखिएको, सुनमा ऋण लगानी गर्न निर्धारित सीमा नाघेर ऋण दिएको, केही शाखाहरूले सुनचाँदी धितो लिँदा गुणस्तरको जाँच गरेको छैन।

१६६. **दावी नगरिएको हिसाब** - बैङ्कमा दावी नगरिएको हिसाबमा रु.१६ अर्ब २४ करोड ६६ लाखमध्ये केन्द्रीय कार्यालयको मात्र रु.४० करोड ३१ लाख रहेको छ। विभिन्न ग्राहक, पार्टीहरूबाट २०५२ देखि दावी पेश गरेको छैन। सोमध्ये बैङ्कको वित्तीय विभाग दरबारमार्ग शाखामा रु.१७ करोड २९ लाख र जुम्ला शाखाको रु.१ करोड ७ लाख दावी नगरिएको दायित्व रहेको छ। यस्तो रकम बैङ्क तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०७३ को दफा ११२ अनुसार निक्षेपको हकमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कको बैङ्किग विकास कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने र अन्य दायित्वको सम्बन्धमा प्रचलित कानूनबमोजिम टुङ्गो लगाउनु पर्दछ।

कृषि विकास बैङ्क लिमिटेड

कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने उद्देश्यले संस्थागत ऋण उपलब्ध गराउन २०२५ मा यो बैङ्क स्थापना भई २०३० देखि बैङ्किग सेवा प्रदान गर्दै आएको छ। बैङ्कको साधारण शेयरमा नेपाल सरकारको ५१ प्रतिशत, तथा सर्वसाधारणको ४९ प्रतिशत स्वामित्व रहेको छ। बैङ्कको रु.५ अर्ब ४३ करोड २७ लाख अविमोच्य अग्राधिकार शेयर (इरिडिमेबल प्रिफरेन्स शेयर) मा नेपाल सरकारको शतप्रतिशत स्वामित्व रहेको छ। बैङ्कको केन्द्रीय र शाखासमेत २७८ कार्यालयमा २ हजार १३ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्।

१६७. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - बैङ्कको २०७७ असार मसान्तमा शेयर पुँजी रु.१४ अर्ब ९८ करोड ९२ लाख, जगेडा कोष तथा सञ्चित नाफा रु.१३ अर्ब ४३ करोड ६७ लाख र निक्षेप तथा दायित्व रु.१ खर्ब ५० अर्ब ८३ करोड रहेको देखिन्छ। यस्तै बैङ्कको स्थिर सम्पत्ति रु.१ अर्ब २९ करोड ५८ लाख, शेयर लगानी रु.२४ अर्ब ४४ करोड ८५ लाख, कर्जा लगानी रु.१ खर्ब २२ अर्ब ९९ करोड र चालु तथा अन्य सम्पत्ति रु.३० अर्ब ५२ करोड १२ लाखसमेत सम्पत्ति रु.१ खर्ब ७९ अर्ब २६ करोड रहेको देखिन्छ। गत वर्ष रु.४ अर्ब १० करोड ४५ लाख नाफा रहेकोमा यस वर्ष रु.३ अर्ब १० करोड ८५ लाख नाफा भएको छ। बैङ्कले यस वर्ष रु.१८ अर्ब ३३ करोड २९ लाख आम्दानी तथा रु.१५ अर्ब २२ करोड ४४ लाख खर्च गरेको छ।

१६८. **अनुपात विश्लेषण** - बैङ्कको प्रमुख वित्तीय अनुपात देहायबमोजिम छः

क्र.सं.	विवरण	सूचकाङ्क	२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।७७
१	जम्मा आम्दानीको अनुपातमा खुद मुनाफा	प्रतिशत	२३.७६	२४.२५	१८.२७
२	प्रति शेयर अम्दानी	रुपैयाँ	३६.९१	४२.८८	३१.४५
३	निक्षेप र ऋण प्राप्तिको अनुपातमा व्याज खर्च	प्रतिशत	६.६६	६.६१	६.२४
४	ऋण लगानीमा अनुपातमा प्राप्त व्याज	प्रतिशत	१३.९३	१३.८५	११.७४
५	सञ्चालन खर्चको अनुपातमा कर्मचारी खर्च	प्रतिशत	२८.८८	२४.७२	२१.८७
६	कुल सम्पत्तिको अनुपातमा खुद मुनाफा	प्रतिशत	२.७१	२.७७	१.८६
७	ऋण लगानीको अनुपातमा निष्क्रिय कर्जा	प्रतिशत	३.५०	३.२९	२.८४

१६९. **कर्जा असुली स्थिति** - बैङ्कको कुल कर्जा लगानी गत वर्ष रु.१ खर्ब १० अर्ब ७५ करोड रहेकोमा यस वर्ष रु.१२ अर्ब २४ करोडले वृद्धि भई रु.१ खर्ब २२ अर्ब ९९ करोड पुगेको छ। बैङ्कले कर्जा असुली कार्यविधि, २०७७ मा व्यवस्था भएबमोजिम कर्जा भुक्तानी गर्ने बारेको स्मरण पत्रहरू पठाउने,

कर्जा भुक्तानी गर्न ताकेतापत्र पठाउने, कर्जा भुक्तानी तथा लिलामीको सूचना प्रकाशित गर्ने, कालो सूचीमा नाम समावेश गर्ने र ऋण असुली न्यायधीकरणमा उजुरी दर्ता गर्ने कार्यहरू गरे तापनि यस वर्षको कुल कर्जा रु.१ खर्ब २२ अर्ब ९९ करोडमध्ये खराब कर्जा रु.१ अर्ब ८९ करोड २३ लाख अर्थात १.५४ प्रतिशत रहेको छ। खराब कर्जामध्ये साना ऋणीको हिस्सा उल्लेख्य रहेकोले असुलीमा ढिलाई भएको छ।

१७०. **खरिद व्यवस्थापन** - बैङ्कले आफ्नो खरिद कारबाही आर्थिक प्रशासनिक विनियमावली, २०६४ बमोजिम गर्दै आएको छ। यो वर्ष रु.१७ करोड ६३ लाखको स्थिर सम्पत्ति खरिद गरेको छ। उक्त विनियमावलीमा रु.५ लाखसम्म सोझै खरिद गर्न सक्ने व्यवस्था भएकोमा शाखा कार्यालयहरूबाट रु.२ करोड ९४ लाखको सम्पत्ति खरिद गर्दा सो व्यवस्था पालना भएको छैन।
१७१. **शाखा हिसाब मिलान** - बैङ्कले तोकिएको समयमा अन्तर शाखा हिसाब मिलान गरेर वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्नेमा यस वर्षको अन्त्यमा अन्तर शाखा हिसाब लिनुपर्ने रु.१८ करोड ७ लाख ५ हजार रहेको छ। उक्त फरक रकम यथाशीघ्र मिलान गर्नुपर्ने देखिन्छ।
१७२. **सूचना प्रणाली** - बैङ्कले हाल सञ्चालनमा ल्याएको बैकिङ्ग सफ्टवेयर टी-२४ बैङ्कका सबै शाखामा सञ्चालन रहेको अवस्थामा पनि उक्त सफ्टवेयरले सबै शाखाकार्यालयको कारोबारलाई समेटि वित्तीय विवरण तयार गर्न सकेको छैन। बैङ्कले उक्त सफ्टवेयरमा भएका सबै विशेषता उपयोग गर्न सकेको छैन। सफ्टवेयरको प्रभावकारी प्रयोग गर्नुपर्दछ।
१७३. **सेवा प्रवाह** - बैङ्कले कर्जा लगानी तथा निक्षेप संकलनका साथै अन्य बैकिङ्ग सेवाहरू दिँदै आएको छ। बैकिङ्ग सेवा द्रुत पार्न तथा जनतालाई सहज सेवा दिन बैङ्कले एटीएम र विद्युतीय बैकिङ्ग सेवा पनि दिँदै आएको छ। यस बैङ्कको अनुमानित सेवाग्राही निक्षेप ग्राहक सङ्ख्याको आधारमा १२ लाख ५४ हजार १२६ र कर्जा ग्राहक सङ्ख्याको आधारमा १ लाख ४१ हजार ४२६ रहेको छ। समग्र बैकिङ्ग व्यवसायमा चालु प्रकृतिका कर्जाको अनुपात २० देखि २५ प्रतिशत रहेकोमा यस बैङ्कले आफ्नो कर्जाको ७५.१६ प्रतिशत चालु प्रकृतिका तथा साना कर्जामा लगानी गरेको पाइयो। यसका कारण बैङ्कको कर्जा प्रशासनिक खर्च उच्च रहेको पाइयो। साथै साना कर्जा धेरै भएकाले कर्जा अनुगमन कार्यको प्रभावकारिता न्यून रहेको छ। कर्जाको प्रशासनिक खर्च घटाउन प्रभावकारी अनुगमन हुनुपर्दछ।

नेपाल बैङ्क लिमिटेड

नेपाल बैङ्क लिमिटेड १९९४ सालमा नेपाल सरकार र सर्व साधारण नागरिकको संयुक्त उद्यमको रूपमा स्थापना भई हाल बैङ्क तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन, २०७३, अन्तर्गत सञ्चालनमा रहेको छ। बैङ्कको कुल चुक्ता पुँजी ११ अर्ब २८ करोड २८ लाखमध्ये नेपाल सरकारको ५१ प्रतिशत तथा सर्वसाधारणको ४९ प्रतिशत स्वामित्व रहेको छ। यस बैङ्कको केन्द्रीय र शाखासमेत २०३ कार्यालयमा २ हजार १७७ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्।

१७४. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - बैङ्कको २०७७ असार मसान्तमा शेयर पुँजी रु.११ अर्ब २८ करोड २८ लाख, जगेडा कोष तथा सञ्चित नाफा रु.१८ अर्ब ७४ करोड ८२ लाख तथा निक्षेप तथा दायित्व रु.१ खर्ब ६१ अर्ब १३ करोड रहेको देखिन्छ। स्थिर सम्पत्ति रु.१२ अर्ब ८० लाख, शेयर लगानी रु.३२ अर्ब ६९ करोड ९२ लाख कर्जा लगानी रु.१ खर्ब ६ अर्ब ८२ करोड र चालु तथा

अन्य सम्पत्ति रु.३९ अर्ब ६३ करोड ७ लाखसमेत सम्पत्ति रु.१ खर्ब ९१ अर्ब १६ करोड रहेको देखिन्छ । गत वर्षको खुद नाफा रु.२ अर्ब ५९ करोड ६७ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.२ अर्ब ३३ करोड २९ लाख भएको छ। बैङ्कले यो वर्ष १३ अर्ब ४५ करोड १० लाख आम्दानी तथा रु.११ अर्ब ११ करोड ८१ लाख खर्च गरेको छ।

१७५. अनुपात विश्लेषण - बैङ्कको वित्तीय अनुपात अवस्था देहाय अनुसार छः

क्र.स.	विवरण	सूचकाङ्क	२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।७७
१	जम्मा आम्दानीको अनुपातमा खुद मुनाफा	प्रतिशत	३०.५७	२१.५१	१७.३४
२	प्रति शेयर आम्दानी	रुपैयाँ	३९.९८	२६.९९	२०.६८
३	निक्षेप र ऋण प्राप्तिको अनुपातमा व्याज खर्च	प्रतिशत	४.३७	३.६३	४.१५
४	ऋण लगानीको अनुपातमा प्राप्त व्याज	प्रतिशत	१२.२२	११.२३	११.१६
५	सञ्चालन खर्चको अनुपातमा कर्मचारी खर्च	प्रतिशत	३७.८६	२७.८५	२२.५३
६	कुल सम्पत्तिको अनुपातमा खुद मुनाफा	प्रतिशत	२.४१	१.५१	१.२२
७	ऋण लगानीको अनुपातमा निष्क्रिय कर्जा	प्रतिशत	३.३७	२.६४	२.४७

१७६. निर्देशन पालना - बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाले नियामक निकाय नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट जारी निर्देशनको पालना गर्नुपर्दछ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कले दिएको निर्देशन पालना सम्बन्धी व्यहोरा देहायबमोजिम छन्ः

१७६.१ नेपाल राष्ट्र बैङ्कको परिपत्रअनुसार साँवा वा ब्याज भुक्तानी हुनुपर्ने भाखा नाघेको अवधिका आधारमा वर्गीकरण गरी सोही बमोजिम कर्जा नोकसानी व्यवस्था कायम गर्नुपर्नेमा बैङ्कले सो परिपत्रको पालना गरेको छैन। जसले गर्दा निष्क्रिय कर्जा यथार्थ भन्दा कम देखिन्छ। ऋण लगानीको अनुपातमा निष्क्रिय कर्जा यो वर्ष २.४७ प्रतिशत पुगेको छ । उल्लिखित निर्देशन पालना गरेको भए उक्त अनुपात धेरै हुने देखिन्छ।

१७६.२ नेपाल राष्ट्र बैङ्कको सूचना अनुसार कोभिड-१९ बाट ऋणीहरूमा परेको असर न्यूनीकरण गर्न बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको ऋणीहरूको २०७६ चैत्र मसान्तमा कायम ब्याज दरमा दुई प्रतिशतले कम गरी २०७६।७७ का चौथो त्रैमासिकको व्याज रकम गणना गर्नुपर्ने थियो। बैङ्कले उक्त व्यवस्थाअनुसार सबै ऋणीलाई छुट दिनुपर्नेमा साँवा र व्याज भुक्तानी गरेका ऋणीहरूलाई मात्र छुट दिएको छ । सो अवधिमा छुट दिनुपर्ने रु.२० करोड ४५ लाख ५७ हजार बैङ्कले छुट दिएको छैन।

१७६.३ साधारण सभा प्रयोजनको लागि सार्वजनिक हुने वार्षिक प्रतिवेदनमा लाभांश घोषणा तथा वित्तीय विवरण प्रकाशित गर्नुपर्नेमा नगरेका कारण शेयरधनीले सबै सूचना प्राप्त गर्ने अवस्था छैन । नेपाल राष्ट्र बैङ्कले दिएको साधारण सभा प्रयोजनार्थ प्रकाशित गर्ने पत्रानुसार बीमाङ्गीय खर्च रु.२ अर्ब २१ करोड व्यवस्था गर्ने र गत वर्ष विशेष जगेडा कोषबाट सञ्चित मुनाफामा सारेको रु.१ अर्ब १९ करोड पुनः जगेडा कोषमा फिर्ता लैजान निर्देशन दिएको थियो। उक्त रकम समायोजन गर्दा सञ्चित मुनाफा रु.३० करोड ऋणात्मक हुन्छ। यस्तो अवस्थामासमेत यस वर्ष १२ प्रतिशतले हुने लाभांश रु.१ अर्ब ८० करोड साधारण सभाबाट पारित भएको छ। बैङ्क सर्वसाधारण लगानीकर्ता र सरोकारवालालाई यथार्थ सूचना प्रवाह गरेको देखिएन।

१७७. शाखा हिसाब मिलान - बैङ्कको एक शाखाले अर्को शाखाबाट सोधभर्ना गर्ने गरी रकम भुक्तानी गरेकोमा भुक्तानीको विवरण सम्बन्धित शाखामा नपठाएकोले अन्तर कार्यालय हिसाबमा फरक परेको देखिन्छ।

यस वर्षको अन्त्यसम्म अन्तर कार्यालय हिसाबमा रु.१ अर्ब ७८ करोड ९१ लाख हिसाब भिडान गर्न बाँकी रहेको छ। उक्त फरक हिसाब समयमा नै भिडान गरी फरफारख गर्नुपर्दछ।

१७८. **गैर-बैङ्किग सम्पत्ति** - बैङ्कको हिसाबमा विगत वर्षका देखिका ३६ बैङ्किग सम्पत्तिको रु.१० करोड ३१ लाख रहेको छ। सो सम्पत्तिमध्ये २ मा जग्गाको विवाद अदालतमा विचाराधिन रहेको अवस्थामा बैङ्कको नाममा हालसाविक गरेको हुँदा बैङ्कले समयमा स्वामित्व यकिन गरी सम्पत्ति सुरक्षित गर्नुपर्ने देखिन्छ। बैङ्कले गैर-बैङ्किग सम्पत्ति २०६२।६३ भन्दा अघि देखि बिक्री गर्न सकेको छैन।

१७९. **आन्तरिक नियन्त्रण** - आन्तरिक लेखापरीक्षण विभागले २०७६।७७ मा ६० शाखा र प्रमुख कार्यालयको ५ विभागको मात्र लेखापरीक्षण गरेको छ। लेखापरीक्षण भएका शाखामध्ये पनि सबैको पुरा आय वर्षको लेखापरीक्षण नगरी १८ शाखाको २०७६ असोजसम्मको, ९ शाखाको २०७६ पुषसम्मको र ८ शाखाको २०७६ चैत्रसम्मको मात्र लेखापरीक्षण भएको छ। आन्तरिक लेखापरीक्षण विभागले बैङ्कको २०७६।७७ को चौथो चौमासिकको अन्तरिम वित्तीय प्रतिवेदनमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कको परिपत्र र निर्देशिकाको आधारमा आउने भिन्नताहरूको बारेमा सिफारिस गरेको छैन। कोभिड-१९ को कारणले ऋणीहरूको अविच्छिन्न सञ्चालनको लेखाजोखा तथा असरको मूल्याङ्कन गरेको छैन। त्यस्तै, बैङ्कले आफ्नो कर्मचारीको संचय कोष, उपदानलगायत अन्य अवकाश भुक्तानीहरू नेपाल बैङ्क लिमिटेड कर्मचारी अवकाश कोष व्यवस्थापन ट्रष्टमा स्थानान्तरण गरेको छ। उक्त ट्रष्ट स्वीकृत अवकाश कोष भएपनि २०७३।७४ देखि लेखापरीक्षण नभएकोले स्वीकृति रद्द हुनसक्ने जोखिम रहेको छ। आय वर्ष २०७६।७७ मा बैङ्कले आय करमा दाबी गरेको रु.४२ करोड १२ लाख ४२ हजार मिलान नगरेमा बैङ्कलाई भविष्यमा आयकर दायित्व बढ्ने देखिन्छ। यस्तो अवस्थामा सुधार गरी आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सुदृढ बनाउनुपर्दछ।

नागरिक लगानी कोष

निजामती कर्मचारी, शिक्षक, सैनिक, प्रहरी र अन्य संस्थाका कर्मचारीको लागि अवकाश कोष, उपदान कोष, कर्मचारी बचत वृद्धि कोष, लगानीकर्ता हिसाब योजना लगायतका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न नागरिक लगानी कोष ऐन, २०४७ अन्तर्गत कोषको स्थापना भएको हो। कोषको पोखरा र विराटनगरमा शाखा कार्यालय रहेका छन्। कोषमा नेपाल सरकारको १०, नेपाल राष्ट्र बैङ्कको १३.३४, नेपाल स्टक एक्सचेन्जको १०, राष्ट्रिय बीमा संस्थानको ३१.५५, विभिन्न बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाहरूको १५.११ तथा सर्वसाधारणको २० प्रतिशत शेयर स्वामित्व रहेको छ।

१८०. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - कोषको २०७७ असार मसान्तमा शेयर पुँजी रु.१ अर्ब ७७ करोड ६६ लाख ६७ हजार, जगेडा तथा सञ्चित मुनाफा रु.२ अर्ब २८ करोड १३ लाख ३१ हजार र दायित्व रु.७ अर्ब ५१ करोड ७९ लाख ४३ हजारसमेत जम्मा पुँजी तथा दायित्व रु.११ अर्ब ५७ करोड ५९ लाख ४१ हजार रहेको छ। स्थिर सम्पत्ति रु.१ अर्ब ८२ करोड ९४ लाख १३ हजार, लगानी रु.३ अर्ब ७१ करोड ३९ लाख ४ हजार र अन्य सम्पत्ति रु.६ अर्ब ३ करोड २६ लाख २४ हजारसमेत सम्पत्ति रु.११ अर्ब ५७ करोड ५९ लाख ४१ हजार रहेको छ। कोषको खुद नाफा गत वर्ष रु.४६ करोड २२ लाख ८४ हजार रहेकोमा यस वर्ष रु.६१ करोड ९६ लाख ७१ हजार रहेको

छ। उल्लिखित रकममा कोषले सञ्चालन गरेका विभिन्न ११ स्कीमहरूको रु.१ खर्ब ६९ अर्ब १३ करोड ३७ लाख ६७ हजार सम्पत्ति तथा दायित्व समावेश भएको छैन।

१८१. **प्रतिफल दर** - नागरिक लगानी कोष ऐन, २०४७ को दफा १९(४) तथा कोषअन्तर्गतका विभिन्न बीमा कोष र अन्य स्कीमहरूको सञ्चालन कार्यविधि बमोजिम योगदानकर्ताहरूको योगदानबापत अधिकतम लाभ प्रदान गर्न उक्त योगदान रकम लगानी गरी प्राप्त आम्दानीबाट खर्चहरू घटाई हुन आउने खुद बचत रकमबाट आवश्यक जगेडा तथा प्रतिफल समिकरण कोष छुट्याइ बाँकी रकम समानुपातिक रूपमा वितरण गर्नुपर्दछ। कोषअन्तर्गतका विभिन्न कोष र अन्य स्कीमले योगदानकर्ताहरूलाई प्रतिफल प्रदान गर्दा सञ्चालक समितिले तोके बमोजिम ६.५ देखि ७.५ प्रतिशत ब्याज प्रदान गर्ने गरेको तथा उक्त ब्याज पश्चात बाँकी रहने रकम जगेडा कोषमा ट्रान्सफर गरेको छ। योगदान बापत समानुपातिक रूपमा प्रतिफल वितरण हनुपर्दछ।
 १८२. **अन्तर स्कीम हिसाब** - कोषको अन्तर स्कीम कारोवार भिडान नहुँदा तिर्नुपर्ने रु.६ अर्ब १५ करोड ७१ लाख तथा लिनुपर्ने रु.१ अर्ब ६४ करोड ६२ लाख रहेकोले खुद तिर्नुपर्ने रु.४ अर्ब ५१ करोड ८ लाख फरक रहेको छ। गत वर्ष उक्त खुद फरक लिनुपर्ने रु.२७ करोड ६४ लाख रहेको थियो। नियमित अन्तर स्कीम हिसाब मिलान गर्ने गराउने कार्यका लागि सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्दछ।
 १८३. **बैङ्क हिसाब मिलान** - लेखा मौज्जात अनुसार देखिने बैङ्क मौज्जात र बैङ्क मौज्जात प्रमाणपत्र/स्टेटमेन्टबाट देखिने फरकको सम्बन्धमा नियमित भिडान गरेको छैन। हिसाब मिलान सम्बन्धी केही व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
 - १८३.१ केन्द्रीय कोषतर्फ यो वर्ष विभिन्न १४ बैङ्कका ४१ बैङ्क खातामा कोषको लेखा अनुसार मौज्जात रु.१ अर्ब ५९ करोड १९ लाख देखिए तापनि बैङ्क विवरणमा रु.१ अर्ब ४० करोड ८ लाख रहेको देखिन्छ। सो फरक सम्बन्धमा बैङ्क मौज्जात हिसाब भिडान गरेको पाइएन।
 - १८३.२ कोषको केन्द्रतर्फको हिसाबमा २९ बैङ्क खाताहरूमा रु.२ अर्ब ४४ करोड ८१ लाख मौज्जात रहेकोमा १२ बैङ्कमा रु.८५ करोड ६२ लाख ६४ हजार ऋणात्मक मौज्जात रहेको छ। सो ऋणात्मक मौज्जात समायोजन गरी खुद बैङ्क मौज्जात रु.१ अर्ब ५९ करोड १९ लाख वित्तीय विवरणमा प्रस्तुत गरेको छ।
 - १८३.३ कोषले सञ्चालन गरेका विभिन्न योजनातर्फको वित्तीय विवरणमा १४४ बैङ्क खातामा रु.१५ अर्ब ४६ करोड ११ लाख मौज्जात रहेकोमा ४२ बैङ्क खातामा रु.११ अर्ब ९३ करोड ४४ लाख ऋणात्मक मौज्जात रहेको र सो ऋणात्मक मौज्जात समायोजन गरी खुद मौज्जात रु.३ अर्ब ५२ करोड ६६ लाख योजनातर्फका वित्तीय विवरणमा प्रस्तुत गरेको छ।
- यसरी बैङ्क हिसाब मिलान यकिन नगरी समायोजन मात्र गरेर वित्तीय विवरण प्रस्तुत गर्ने गराउने कार्यका लागि सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्दछ।
१८४. **लगानी** - कोषले लगानी नीति तथा आधार तयार नगरी सञ्चालक समितिको बैठकको पटके निर्णयको आधारमा लगानी गरेको छ। कोषको केन्द्रीय हिसाब र ११ योजनाको २०७६।७७ सम्म रु.१ खर्ब ४० अर्ब ५९ करोड मौज्जात र सञ्चित कोष समेतबाट रु.१ खर्ब ५२ अर्ब ८७ करोड लगानी गरेको छ। उक्त लगानी मध्ये समस्याग्रस्त घोषित भएका वित्तीय संस्थामा रु.७३ करोड ६४ लाख ऋण

लगानी रहेको छ। ऋण लगानी गर्दा परियोजना तथा सोको प्रक्षेपण गरिएको वित्तीय तथा अन्य सूचकाङ्कहरू अध्ययन तथा विश्लेषण सम्बन्धित दक्ष जनशक्तिबाट नहुँदा परियोजनाको प्रस्तावित अवस्था तथा कार्यन्वयनको चरणमा आएको वास्तविक अवस्थामा सारभूत फरक पर्न गएको देखिन्छ। संस्थाको लागि अल्पकालीन र दीर्घकालीन रूपमा अधिकतम प्रतिफल प्राप्त गर्ने हिसाबले लगानी नीति तर्जुमा गरी लागू गर्नु पर्ने देखिन्छ।

१८४.१ नेपाल वायु सेवा निगमसँग २०७४।२।२९ मा गरेको ऋण सम्झौता अनुसार वाइडबडि विमानको खरिद गर्न नेपाल सरकारको जमानीमा कोषले कर्मचारी बचत वृद्धि अवकाश योजनाबाट रु.१२ अर्बको दीर्घकालीन ऋण प्रवाह गरेको छ। निगमले साँवाको किस्ता पनि लामो समयसम्म तिर्न नसकेका अवस्थामा ऋण सम्झौतामा ब्याज पुँजीकरण गर्ने व्यवस्था उल्लेख नभएको अवस्थामा समेत सञ्चालक समितिको निर्णय बमोजिम ब्याज पुँजीकरण गरेको छ। ब्याज पुँजीकरण समेत वर्षान्तमा रु.१३ अर्ब ८१ करोड ७३ लाख साँवा बाँकी रहेको छ।

१८४.२ माथिल्लो तामाकोशी हाइड्रो पावर कम्पनीमा कोषले कर्मचारी बचत वृद्धि अवकाश योजनाबाट गरेको रु.२ अर्ब ८ करोडको ऋण लगानी तथा रु.२१ करोड ९७ लाख ४३ हजारको शेयर लगानीबाट कुनै प्रतिफल प्राप्त भएको छैन। कोषले उक्त कम्पनीसँग यो वर्ष कर्जा र सोको ब्याज रु.१ अर्ब ९१ करोड ८१ लाखसमेत रु.४ अर्ब ७१ करोड ८१ लाख ऋण लगानी देखाएको छ। कोषले १५ वर्षको लागि गरेको ऋण सम्झौताको अवधिमध्ये १० वर्ष परियोजना निर्माण कार्यमै व्यतित भै सकेको छ। ऋण लगानीको शर्तानुसार बाँकी ५ वर्षभित्र उक्त ऋण चुक्ता हुने अवस्था रहेको छैन।

१८४.३ कर्मचारी बचत वृद्धि अवकाश योजनाबाट नेपाल वायु सेवा निगम तथा माथिल्लो तामाकोशी हाइड्रो पावर कम्पनीमा गरिएको ऋण लगानीको साँवा रकममा नेपाल सरकारको जमानत रहेता पनि ब्याज रकममा भने जमानत नरहेको, लेखाङ्कन गरिएको आम्दानी प्राप्त हुने विश्वश्रुतासमेत नरहेको साथै सामान्य लेखा सिद्धान्तको विवेकी अवधारणाको आधारमा प्राप्त नभएको ब्याज रकम आय लेखाङ्कन गरी आम्दानी अनावश्यक रूपमा वृद्धि हुन नदिन ऋण लगानीबाट नगद प्राप्त नभएको ब्याज रकम नेपाल वायु सेवा निगम तथा माथिल्लो तामाकोशी हाइड्रो पावर कम्पनीको क्रमशः रु.१ अर्ब ८१ करोड ७४ लाख र रु.१ अर्ब ९१ करोड ८१ लाखसमेत रु.३ अर्ब ७३ करोड ५५ लाखको शत प्रतिशत शंकास्पद व्यवस्था गर्नुपर्नेमा क्रमशः रु.३६ करोड ३४ लाख ७१ हजार र रु.१ अर्ब १३ करोड २४ लाखसमेत रु.१ अर्ब ४९ करोड ५९ लाख मात्र शंकास्पद व्यवस्था गरिएको छ। उक्त कारणले कर्मचारी बचत वृद्धि अवकाश योजनाको रु.२ अर्ब २३ करोड ९६ लाखले कम शंकास्पद व्यवस्था भएको छ।

१८५. **आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली** - बैङ्क तथा अन्तर योजनाहरूको हिसाब भिडान, पेस्की तथा प्राप्त आम्दानीको सम्बन्धित खातामा हिसाब मिलान, लगानी र लेखा शाखाको विवरण मिलान गर्ने जस्ता हिसाब भिडान कार्यहरू भएको छैन। कोषको आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी विनियमावली, २०६८ को विनियम २१ बमोजिम तयार गर्नु पर्ने आम्दानी, खर्च तथा धरौटीको दैनिक, साप्ताहिक, मासिक विवरणहरू तयार गरेको छैन। समयमै वित्तीय विवरणहरू तयार हुने गरेको छैन। चौमासिक रूपमा आन्तरिक लेखापरीक्षण नगरी आर्थिक वर्षको अन्त्य पश्चात मात्र गर्ने, कैफियतहरू समाधान गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्ने, विगतको लेखापरीक्षणमा उठाएको कैफियतहरू समाधान भए नभएको पुनरावलोकन गर्ने, बाह्य लेखापरीक्षण अगावै आन्तरिक लेखापरीक्षण सम्पन्न गर्ने, शाखाकोसमेत आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने आदि

कार्य भएको छैन। विगत वर्षहरू देखि जिम्मेवारी सदैँ आएको आम्दानी रु.१ करोड २ लाख ८४ प्राप्ति भएको छैन। सोही शीर्षकमा पाउनु पर्ने ब्याज भनि तिर्नु पर्ने रु.७४ लाख ७५ हजारसमेत देखाएको छ। विगत वर्षहरू देखिको कोषले तिर्नु पर्ने लेखाङ्कन गरेको रु.३५ लाख १४ हजार तथा तिर्नु पर्ने लाभांश रु.७ लाख ४७ हजार हालसम्म राफसाफ भएको छैन। यस, उल्लिखित स्थितिले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली प्रभावकारी देखिएन।

१८६. **सावधिक जीवन बीमा योजना** - यस योजना अन्तर्गत सहभागिहरूबाट संकलन गरिएको, रकम बीमा संस्थानमा बुझाएको तथा योजनामा संलग्न नहुने राष्ट्रसेवकहरूको हकमा योजनाको कोषमै राखिएको रकम बीचको हिसाब मिलान गरेको छैन। उमेर हदको आधारमा वार्षिक संकलित रकम भन्दा बढी रकम बीमा कोषबाट राष्ट्रिय बीमा संस्थानलाई भुक्तानी गर्दा योगदानकर्ताहरूको खाताबाट कट्टि गरी समायोजन गर्नु पर्नेमा रु.५९ करोड ५१ लाख ३६ हजार वित्तीय विवरणमा सोझै बीमा कोषबाट घटाएको छ।
१८७. **नेपाल राष्ट्र बैङ्कसँगको कारोबार** - बचत पत्रमा प्राप्त ब्याज आम्दानी नेपाल लेखामान १८ बमोजिम प्रोद्भावी आधारमा लेखाङ्कन गर्नु पर्नेमा कोषले गत विगत वर्ष देखिनै नगद आधारमा आम्दानी लेखाङ्कन गरेको छ। राष्ट्रिय बचत पत्र र नागरिक बचत पत्रको अवधि पुरा तथा समाप्त भैसकदा पनि विगत वर्षहरू देखिनै नेपाल राष्ट्र बैङ्कसँग सोधभर्ना लिन बाँकी देखिएको रु.१ करोड ५० लाख ४८ हजार यथावत् रहेको छ।
१८८. **तथ्याङ्क माईग्रेसन** - संस्थाले यो वर्ष व्यवसायिक सफ्टवेयर विकास गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। उक्त सफ्टवेयर प्रयोगमा ल्याउँदा उपदान कोष योजनातर्फको हिसाबमा आएको फरक क्रेडिट रु.९ करोड ९७ लाख ६२ हजार माईग्रेसन फरक उल्लेख गरी वित्तीय विवरणमा देखाएको छ। त्रुटिपूर्ण तथ्याङ्कको लागि सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्दछ।
१८९. **संस्थागत सुशासन** - संस्थागत सुशासन प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न सञ्चालकहरूले पालना गर्नु पर्ने आचार संहिता तयार गरी लागू गरेको देखिदैन। यसै गरी संस्थाले विभिन्न कम्पनीमा प्रतिनिधि नियुक्त गरी पठाउने सञ्चालकहरूको अधिकार निर्णय गर्ने विषय बस्तुको सीमा तथा काम कर्तव्य तोकेको छैन।

मिलेनियम च्यालेन्ज एकाउण्ट नेपाल विकास समिति

नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय र संयुक्त राज्य अमेरिकाको मिलेनियम च्यालेन्ज कर्पोरेसन (एमसीसी) बीच २०७४।५।२९ (१४ सेप्टेम्बर २०१७) मा भएको सम्झौता कार्यान्वयन गर्न विकास समिति ऐन, २०१३ को दफा ३ बमोजिम मिलेनियम च्यालेन्ज एकाउण्ट नेपाल विकास समिति (गठन) आदेश, २०७४ बमोजिम समिति गठन भएको छ। उक्त सम्झौताबमोजिम अमेरिकी सरकारले अनुदान स्वरूप अमेरिकी डलर ५०० मिलियन उपलब्ध गराउने र नेपाल सरकारको तर्फबाट अमेरिकी डलर १३० मिलियन खर्च गर्ने व्यवस्था छ। उक्त रकमबाट करिब ३०० किलोमिटर विद्युत प्रसारण लाइन (४०० के.भी.ए. क्षमता) र सबस्टेसन निर्माण तथा ३०५ किलोमिटर सडकको मर्मत सम्भार तथा स्तरोन्नति गर्ने कार्यमा खर्च गर्ने उल्लेख छ। करिब ५० लाख घरधुरी लाभान्वित हुने अनुमान भएको यस आयोजनालाई नेपाल सरकारले राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाको घोषणा गरी कार्यान्वयन गरिरहेको छ।

१९०. **वित्तीय व्यवस्था र खर्च** - सम्झौताबमोजिम कार्यान्वयन पूर्वको खर्च (सीडीएफ) को लागि एमसीसीतर्फको अमेरिकी डलर ४०.५ मिलियन र नेपाल सरकारतर्फको अमेरिकी डलर ४० मिलियन निम्नको कार्यमा खर्च हुने उल्लेख भएकोमा हालसम्मको खर्चको अवस्था देहायबमोजिम रहेको छः

(अमेरिकी डलर हजारमा)

क्र स	खर्च शीर्षक	वित्तीय योजना (बहुवर्षीय)						हालसम्मको कम्प्याक्ट विकास (सीडीएफ) खर्च	
		कम्प्याक्ट विकास (सीडीएफ)		कार्यक्रम वित्तीय (ईग्राईएफ)		कुल			
		नेपाल सरकार	एमसीसी	नेपाल सरकार	एमसीसी	नेपाल सरकार	एमसीसी	नेपाल सरकार	एमसीसी
१	विद्युत प्रसारण लाइन परियोजना	४०,०००	२२,३४९	८०,९००	३७५,८८४	१२०,९००	३९८,२३३	४,४२४	५,८५१
२	सडक मर्मत तथा सम्भार परियोजना	-	६,१५२	२,१००	४६,१३३	२,१००	५२,२८५	४३०	१
३	अनुगमन र मूल्याङ्कन	-	१९८	-	९,२९४	-	९,४९२	-	-
४	कार्यक्रम व्यवस्थापन र प्रशासन	-	११,८०१	७,०००	२८,१८९	७,०००	३९,१९०	३,०८९	३,५७१
जम्मा		४०,०००	४०,५००	९०,०००	४७९,५००	१३०,०००	५००,०००	७,९४३	९,४२३

सीडीएफतर्फ हालसम्म एमसीसी स्रोतको खर्च अमेरिकी डलर ९.४२ मिलियन (सम्झौता रकमको २३.३० प्रतिशत) र नेपाल सरकारको समेत अमेरिकी डलर ७.९४ मिलियन (१९.८५ प्रतिशत) खर्च भएको देखिन्छ । सम्झौताबमोजिम नेपाल सरकारले व्यहोर्ने सीडीएफतर्फको रकमका विद्युत प्रसारण लाइन परियोजनामा मात्र खर्च गर्नुपर्नेमा सम्झौताको पूर्वशर्तहरू पूरा नगरेको जनाई एमसीसीको बजेट रोक्का गरेको भनी अर्थ मन्त्रालयबाट पटक पटक रकमान्तर गरी नेपाल सरकारतर्फ सडक मर्मत तथा सम्भार परियोजना तथा कार्यक्रम व्यवस्थापन र प्रशासनिक खर्चमा हालसम्म अमेरिकी डलर ३.५२ मिलियन (रु.४१ करोड ६४ लाख ६३ हजार) खर्च गरेको छ । यसरी एमसीसी स्रोततर्फको रकम प्राप्त नभएको अवस्थामा नेपाल सरकारको स्रोतबाट सम्झौतामा उल्लेख नभएका कार्यमा समेत खर्च गरेको नियमसम्मत र औचित्यपूर्ण देखिएन ।

१९१. **सम्झौताका शर्त** - मिलेनियम च्यालेञ्ज कम्प्याक्ट (सम्झौता) को धारा ७ मा यो सम्झौता लागू हुनका लागि पूर्वशर्तको रूपमा पक्षहरूद्वारा कार्यक्रम कार्यान्वयन सम्झौतामा हस्ताक्षर गरेको हुनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस सम्झौता लागू भए पश्चात् सम्झौतामा उल्लेख भएका व्यहोरा र नेपालको राष्ट्रिय कानून बाझिएमा यो सम्झौता लागू हुने यस सम्झौताको दफा ७.१ मा उल्लेख छ । कानून तथा न्याय मन्त्रालयको रायअनुसार सम्झौताको दफा ७.२ मा भएको व्यवस्थाबमोजिम यो सम्झौताको संसदीय अनुमोदन गर्नुपर्ने उल्लेख छ । सम्झौताका पूर्वशर्तहरू पूरा नभएको कारण जनाई एमसीसीले पूर्व तयारी कामको लागि निकासो रोकेको छ । कम्प्याक्ट डेभलपमेन्ट फण्ड (सीडीएफ) तर्फ बजेट विनियोजन गरी एमसीसी विकास समितिको कार्यालय स्थापना गरी परियोजनासम्बन्धी प्रारम्भिक कार्यमा यस वर्ष खर्च भएको रु.१ अर्ब २४ करोड १४ लाख ६६ हजारसमेत हालसम्म नेपाल सरकारको स्रोतबाट रु.९५ करोड ७६ लाख ९४ हजार र एमसीसीको स्रोतबाट रु.१ अर्ब ३५ करोड २९ लाख १८ हजारसमेत रु.२ अर्ब ३१ करोड ६ लाख खर्च भएको छ । सम्झौताका शर्तहरू पूरा गरी खर्च गर्नुपर्दछ ।

१९२. **लागत वृद्धि** - एमसीसी कार्यक्रमको खरिद कार्यविधिमा परामर्श सेवाको दायरा र सेवाको समयावधि सुनिश्चित गर्न नसकिने सेवाहरू समय-आधारित सम्झौताबाट खरिद गर्न उपयुक्त हुने उल्लेख छ। साथै समय निर्धारित सम्झौताहरूमा सन्तोषजनक ढङ्गले प्रगति भइरहेको सुनिश्चित गर्नका लागि प्रभावकारी अनुगमन र व्यवस्थापन गर्नुपर्ने समेत उल्लेख छ। कार्यालयले विद्युत प्रसारण आयोजनाको तयारी तथा प्राविधिक सुपरिवेक्षण र खरिद एजेण्टको परामर्श सेवाको लागि समयमा आधारित रहेर अमेरिकी डलर १६.०८५ मिलियनमा सम्झौता गरेको छ। परियोजनाको ईआईएफ कार्यान्वयनका ५ वर्षको अवधि लम्बिँदै जाँदा उक्त परामर्शदाताले तोकिएको समयमा कार्य सम्पन्न गर्न नसक्ने अवस्था छ। यसरी कार्यान्वयनका पूर्वशर्त पूरा नहुँदै परामर्शदाता छनौट गरेका कारण थप दायित्व पर्ने देखिन्छ। समय थप गर्दा लेखापरीक्षणको अवधिसम्म अमेरिकी डलर २६ लाख १६ हजार लागत वृद्धि भएको देखिएको छ। तोकिएको समयमा नै काम सम्पन्न नहुँदा लागत वृद्धि नहुने गरी काम गरेको आधारमा मात्र परामर्शदातालाई भुक्तानी गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ।
१९३. **परामर्श खर्चको औचित्य** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २९ मा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायमा उपलब्ध जनशक्तिबाट कुनै काम हुन नसक्ने भएमा वा दातृपक्षसँग भएको सम्झौता बमोजिम वैदेशिक सहायता स्रोतबाट व्यहोरिने गरी परामर्शदाताबाट सेवा प्राप्त गर्नुपर्ने भएमा सार्वजनिक निकायले कुनै व्यक्ति, फर्म, संस्था वा कम्पनीबाट परामर्श सेवा खरिद गर्न सक्ने उल्लेख छ। यस कार्यालयमा प्रमुख वित्त व्यवस्थापन विशेषज्ञ १ जना, वित्त व्यवस्थापन विशेषज्ञ २ जना र आन्तरिक नियन्त्रण विशेषज्ञ १ जनाको दरबन्दी रहेको देखिन्छ। उपलब्ध यही जनशक्तिबाट हालको प्रारम्भिक चरणको आर्थिक कारोबारको लेखा राख र भुक्तानीको सिफारिस गर्न तथा भुक्तानी दिन सकिने भए तापनि वित्तीय कारोबारको चेक जाँच गर्नका लागि वित्तीय एजेण्टको रूपमा परामर्शदाता नियुक्ति गरी एक परामर्श दातासँग अमेरिकी डलर ५.०५ मिलियन भुक्तानी गर्ने गरी सम्झौता गरेको र यो वर्ष अमेरिकी डलर ६ लाख ६० हजार (रु.७ करोड ८२ लाख) समेत हालसम्म अमेरिकी डलर १.८३ मिलियन (रु.२० करोड ८३ लाख) खर्च गरेको देखिन्छ। खर्चमा मितव्ययिता कायम गर्न प्रयास गर्नुपर्दछ।

बीमा समिति

विकसित स्वास्थ्य र पेशागत बीमा बजारको विकास गर्ने मूल उद्देश्य लिई बीमा व्यवसायलाई व्यवस्थित, विकसित, नियमित र नियन्त्रण गर्नका लागि एक स्वायत्त संस्थाको रूपमा बीमा ऐन, २०४९ अनुसार बीमा समितिको स्थापना भएको हो। हाल समितिले बीमा क्षेत्रमा नियमनकारी भूमिका निर्वाह गर्दै आएको छ।

१९४. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - यस वर्षको सञ्चित कोष रु.४ अर्ब ६२ करोड १३ लाख, चालु दायित्व तथा व्यवस्था रु.४ अर्ब ६८ करोड २४ लाख, खुद स्थिर सम्पत्ति रु.५६ करोड ३ लाख, लगानी रु.२ अर्ब ६४ करोड ८४ लाख, चालु सम्पत्ति रु.१ अर्ब ८७ करोड २ लाख रहेको छ। आयकर पछिको सञ्चालन नाफा गत वर्ष रु.१ अर्ब ३ करोड ८२ लाख रहेकोमा यस वर्ष रु.१ अर्ब ९ करोड ९५ लाख रहेको छ। समितिको सञ्चित रकम वृद्धि हुँदै गएकोले नेपाल सरकारको सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यहोरा गत विगत वर्ष देखि औल्याएकोमा यस वर्ष रु.१ अर्ब दाखिला गरेको छ। कानुनी व्यवस्था मिलाई बाँकी रकम सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ।

१९५. अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा निर्देशन - बीमा ऐन, २०४९ को दफा ३९ मा समितिले बीमा लेख लिनेको हितको लागि वा अन्य कुनै मनासिब कारणले आवश्यकता अनुसार सोधपुछ वा जाँचबुझ गर्न सक्ने र बीमा नियमावली, २०४९ को दफा ३८ मा समितिले बीमकले गर्ने बीमा व्यवसायका सम्बन्धमा निरीक्षण गरी समय समयमा आवश्यक निर्देशन दिन सक्ने उल्लेख छ। यो वर्ष बीमा समितिबाट ४ जीवन बीमा र ५ निजीजीवन बीमा समेत ९ बीमा कम्पनीको निरीक्षण भएको देखियो। नियम ३२(३) मा सर्वेयर नियुक्त गरेको १५ दिनभित्र सर्वे प्रतिवेदन पेश गर्नुपर्ने र सर्वे प्रतिवेदन पेश गरेको ३५ दिनभित्र दावी भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा १८१ दिनसम्म ढिला सर्वे प्रतिवेदन पेश भएको र १०२ दिनसम्म ढिला गरी बीमा दावी भुक्तानी गरेको देखिन्छ। दावी भुक्तानीको सहजताको लागि समयमै प्रतिवेदन पेश हुने गरी सर्वेयर नियुक्ती गर्नुपर्नेमा एउटै सर्वेयरबाट १४५ सर्वे प्रतिवेदन बुझाउन बाँकी रहेको जस्ता ढिला सुस्ती रहेको छ। राष्ट्रिय बीमा संस्थानले २०६९।७० र राष्ट्रिय बीमा कम्पनी लिमिटेडले २०७१।७२ देखि लेखापरीक्षण नगराएकोमा कुनै कारवाही गरेको छैन। अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण कार्य प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ।

१९६. बाली तथा पशुपन्छी कोष - बाली तथा पशुपन्छी बीमागरी कृषि क्षेत्रलाई विस्तार एवं प्रवर्द्धन गर्ने, कृषकहरूको काबु भन्दा बाहिरको परिस्थितिबाट हुन सक्ने सम्भावित जोखिम न्यूनीकरण गरी कृषकहरूलाई व्यवसायिक खेतीतर्फ आकर्षित गर्न सहयोग गर्ने, कृषि क्षेत्रमा निजी तथा सहकारी क्षेत्रको लगानी आकर्षित तथा लगानीलाई प्रोत्साहन र कृषि उत्पादन वृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापन गर्ने उद्देश्य अनुसार यो कोष स्थापना भएको देखिन्छ। कोषमा गत वर्षको मौज्दात र नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदान समेत रु.६३ करोड ३० लाख ९० हजार आय र रु.५४ करोड १६ लाख ३५ हजार व्यय भई रु.९ करोड १४ लाख ५५ हजार बचत रहेको छ। उक्त कोषलाई वित्तीय विवरणमा समावेश नगरेको र लेखापरीक्षण नगरेको व्यहोरा गत विगत वर्ष देखि औल्याउदै आएकोमा स्थिति यथावत् छ।

बाली तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशन, २०६९ को परिच्छेद ३ (११) मा बीमकले बाली तथा पशुपन्छी बीमा दावी गरेमा छानबिन गरी ३० दिनभित्र दावी भुक्तानी दिलाउने व्यवस्था गर्नु पर्ने उल्लेख छ। यो वर्ष विभिन्न २० बीमा कम्पनीबाट रु.६२ करोड २० लाख ३६ हजार दावी भुक्तानी गरेको देखिन्छ। निर्देशनको परिच्छेद ६ (१८) मा बीमकले बाली तथा पशुपन्छी बीमालेख बमोजिमको दायित्व भुक्तानी गरेको सम्बन्धमा समितिले आफै वा कुनै विशेषज्ञमार्फत अनुगमन गर्ने र अनुगमन गर्दा बीमकले बीमितलाई हानीनोक्सानी हुने गरी दावी भुक्तानी गरेको पाईएमा त्यस्तो बीमकलाई समितिले आवश्यक कारवाही गर्न सक्ने व्यहोरा उल्लेख छ। निर्देशिकामा यसरी उल्लेख भएतापनि यस सम्बन्धमा अनुगमन प्रतिवेदन तयार गरेको देखिएन। अनुगमन तथा आन्तरिक नियन्त्रण प्रभावकारी बनाउन र लेखापरीक्षण गराउन सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ।

नेपाल धितोपत्र बोर्ड

पुँजी बजारको विकास गरी धितोपत्रमा लगानी गर्ने, लगानीकर्ताहरूको हित संरक्षण गर्नका लागि धितोपत्रको निष्काशन खरिद, बिक्री, वितरण तथा विनिमयलाई व्यवस्थित बनाई धितोपत्र बजार र धितोपत्र व्यवसायमा संलग्न व्यक्तिको कामकारवाहीलाई नियमित तथा व्यवस्थित गर्नको लागि २०५९ मा बोर्डको स्थापना भएको हो।

१९७. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - यस वर्षको कोष तथा जगेडा रु.१ अर्ब २७ करोड ३१ लाख १५ हजार, चालु दायित्व तथा व्यवस्था रु.४ करोड ८३ हजार, खुद स्थिर सम्पत्ति रु.२ करोड २५ लाख ४९ हजार, लगानी रु.२ करोड ७२ लाख ८५ हजार, चालु सम्पत्ति रु.१ अर्ब २५ करोड ६६ लाख ७१ हजार रहेको छ। सञ्चालन नाफा गत वर्ष रु.२५ करोड ३० लाख २१ हजार रहेकोमा यस वर्ष रु.२३ करोड ८२ लाख ३८ हजार रहेको छ।
१९८. **आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था** - भौतिक परीक्षण प्रतिवेदन अनुसार रु.१० लाख ३८ हजारको काम नलाग्ने र रु.३ लाख ३३ हजारको नभेटिएका स्थिर सम्पत्ति अपलेखन गरेको छैन। बोर्डले पचास वर्षको लागि २०६६ कार्तिकमा नेपाल सरकारको नाममा रहेको सातदोबाटो स्थित ३-१०-२-१ रोपनी लिजमा लिएको जग्गाको उपयोग गर्न सकेको छैन। बोर्डमा विद्यमान प्रशासनिक संरचनाअन्तर्गत सम्पन्न गनुपर्ने कार्यहरूसमेतका लागि २२ समिति गठन गरेको छ। समितिका कार्य सम्पादनमा सरलता र मितव्ययीता नहुँनाका साथै व्यवहारिकसमेत देखिएन। श्रम ऐन, २०७४ को दफा १०० (१) बमोजिम श्रम अडिट भएको छैन र दफा (५३) बमोजिम उपदान सम्बन्धी व्यवस्थासमेत पालना भएको छैन। आयकर विवरण समयमा पेश नगरेको कारणले २०७५।७६ मा रु.१४ लाख १५ हजार ब्याज तथा जरिवाना तिरेको छ। साथै २०७६।७७ को कर विवरण पनि २०७७ चैत्र मसान्तसम्म पेश भएका छैन। बोर्डको आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्थामा सुधार गर्नुपर्दछ।
१९९. **अनुगमन, सुपरिवेक्षण र कार्यान्वयन** - धितोपत्रसम्बन्धी ऐन, २०६३ को परिच्छेद ८ अनुसार धितोपत्र बजार, धितोपत्र व्यवसायी तथा दलालहरूको कार्य उपर बोर्डले नियमित रूपमा प्रभावकारी ढङ्गबाट नियमन, अनुगमन, निरीक्षण तथा जाँचबुझ गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। तत्सम्बन्धी केही व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १९९.१ **मर्चेट बैङ्क, संस्थागत वित्त तथा सामूहिक लगानी कोष तथा धितोपत्र बजारको सेवा शुल्क, विवरण, प्रतिवेदनहरू समयमा प्राप्त नगरेको तथा प्रभावकारी नियमन र अनुगमन नभएको अवस्था छ। साथै धितोपत्र बजारमा आन्तरिक सूचना चुहाएर शेयर कारोबार गर्ने कार्य नियन्त्रण गर्न बोर्डले भित्री कारोबार निषेध सम्बन्धी नियमावली, २०७६ को मस्यौदा २०७६।६।१२ मा स्वीकृतिको लागि नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयमा पेश गरेको भएता पनि सो नियमावली स्वीकृत भएको छैन।**
- १९९.२ **वस्तु विनियम बजार सम्बन्धी नियमावली, २०७४ को नियम ५ अनुसार २०७६ असारदेखि पूर्व स्वीकृतिका लागि ६ निवेदकको २०७७ चैत्र मसान्तसम्म पनि पूर्व स्वीकृत भएको छैन।**

नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लिमिटेड

सेक्युरिटी खरिद बिक्री केन्द्र लिमिटेडको नाममा तत्कालिन कम्पनी ऐन, २०२१ अन्तर्गत २०३३ मा स्थापना भएकोमा २०५० मा नेपाल स्टक एक्सचेन्ज लिमिटेड (नेप्से) को रूपमा नाम परिवर्तन गरी कम्पनीले नेपालमा संगठित दोस्रो बजारको रूपमा २०५०।९।२९ देखि कार्य गर्दै आएको छ। नेप्से धितोपत्रसम्बन्धी ऐन, २०६३ अन्तर्गत नेपाल धितोपत्र बोर्डबाट इजाजत प्राप्त एक मात्र स्टक एक्सचेन्ज हो। संस्थाको कुल चुक्ता पुँजी रु.५० करोडमध्ये नेपाल सरकारको ५८.६६, नेपाल राष्ट्र बैङ्कको १४.६०, कर्मचारी संचयकोषको १०, राष्ट्रिय बाणिज्य बैङ्कको ६.१४ तथा अन्यको १०.६ प्रतिशत स्वामित्व रहेको छ। यस स्टक एक्सचेन्जका सदस्यता प्राप्त ५० सदस्य दलाल कम्पनीमार्फत धितोपत्रको कारोबार हुँदै आइरहेको छ। नेप्सेमा २०७६।७७

सम्म २१२ पब्लिक कम्पनीहरू सूचीकृत छन्। यसको मुख्य कार्यालय, काठमाडौंमा रहेको छ। एक्सचेन्ज लिमिटेडमा ४३ कर्मचारी कार्यरत छन्।

२००. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - २०७७ असार मसान्तमा शेयर पुँजी रु.५० करोड, जगेडा कोष तथा सञ्चित नाफा रु.२ अर्ब ९२ करोड ६४ लाख र दायित्व रु.१ अर्ब २१ करोड ३४ लाख रहेको देखिन्छ। स्थिर सम्पत्ति रु.१८ करोड १२ लाख, अदृश्य सम्पत्ति रु.१३ करोड २८ लाख, लगानी रु.२ अर्ब ८६ करोड ४१ लाख, चालु सम्पत्ति रु.१ अर्ब ३९ करोड १ लाख र अन्य सम्पत्ति रु.७ करोड १६ लाख समेत सम्पत्ति रु.४ अर्ब ६३ करोड ९८ लाख रहेको देखिन्छ। यो वर्ष जम्मा आम्दानी रु.७६ करोड ६३ लाख तथा संचालन खर्च रु.२६ करोड ७ लाख रहेको छ। गत वर्ष नाफा रु.३१ करोड ८९ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.३४ करोड पुगेको छ।

२०१. **सेवा प्रवाह** - पुँजी बजारमा आदेश संख्या, कारोबार संख्या, कारोबार परिमाणमा वृद्धि भई जम्मा पुँजीकरण रु.२७ खर्ब ७५ अर्ब पुगेको छ। सो रकम देशको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको करिब ८० प्रतिशत हुन आउछ। सेवा प्रवाहमा देखिएको व्यहोरा देहाय बमोजिमका छन्:

२०१.१ कोभिड-१९ भन्दा अगाडि दैनिक कुल कारोबारमध्ये १५५ देखि २०५ सम्म अनलाईन कारोबार हुने गरेकोमा कोभिड-१९ को कारण अनलाईनबाट हुने कारोबारमा वृद्धि भई दैनिक ८५५ भन्दा बढी कारोबार गर्ने गरेको र अनलाईन सुविधा लिने लगानी कर्ताको संख्या १ लाखभन्दा बढी पुगेको देखिन्छ। नेप्सेको अनलाइन कारोबार प्रणालीसँग जडित सदस्य दलालले सञ्चालन गर्ने व्यापार व्यवस्थापन प्रणालीमा समस्या आई २०७७ भदौ १४, २५ र २८ मा क्रमशः २ घण्टा, २ घण्टा ४५ मिनेट र ३ घण्टा बन्द भयो। बिगतका समस्या खास गरी सदस्य दलालले सञ्चालन गर्ने व्यापार व्यवस्थापन प्रणालीसँग सम्बन्धित हुने गरेकोमा हाल सूचना व्यवस्थापन प्रणाली पटक पटक बन्द हुने र सर्भर डाउन हुने जस्ता गम्भीर प्रकृतिका समस्याहरू छन्। नेपालको पुँजी बजारलाई सबल र सुरक्षित बनाउन सदस्य दलाल, मानव संसाधन र कारोबार प्रणालीको क्षमता अभिवृद्धि गर्नुपर्दछ।

२०१.२ पुँजी बजारलाई सबल र सुरक्षित बनाउन दलालले सञ्चालन गर्ने प्रणाली, नेप्सेको अनलाइन कारोबार प्रणाली र सीडीएसको प्रणाली र त्यसको सञ्चालनमा समन्वय हुनु अनिवार्य हुने हुँदा सबै पक्षलाई समेट्ने गरी एकीकृत रूपमा प्रणालीको परीक्षण नियमित गराउनु उपयुक्त देखिन्छ। आन्तरिक लेखा परीक्षकको कार्य क्षेत्रमा नेप्सेको अनलाइन कारोबार प्रणालीको समीक्षा नभएकोले सो समावेश हुन जरुरी छ। दक्षिण एशियाका विभिन्न मुलुकमा पुँजी बजार तथा त्यसको व्यवस्थापनमा देखिएका असल अभ्यासलाई अवलम्बन गरी पुँजी बजारको विकास तथा व्यवस्थापनका साथै कानुनी व्यवस्थामा समय सापेक्ष सुधार ल्याउनुपर्दछ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** - गत विगत वर्षको प्रतिवेदनमा प्राविधिक सहायताको लेखापरीक्षण नगराएको, समयमा ऋण तथा अनुदान शोधभर्ना नलिएको, ऐन विपरीत रकमान्तर गरेको, सञ्चित कोषको ढाँचाअनुसार विवरण नबनाएको, सञ्चित कोषको फरक रकमको हिसाब मिलान नगरेकोले यथार्थ हिसाब नदेखाएको, भन्सारतर्फ दरबन्दी फरक पारी घटी असुली गरेको व्यहोराबाट राजस्व असुलीमा कमी भएको, आन्तरिक राजस्वतर्फ सम्भाव्य सबै करदातालाई गरेको दायरामा ल्याउन नसकेको, कानुनले तोकेको भन्दा घटी राजस्व असुल गरेको, नपाउने

क्रेडिट लिएको, समानुपातिक कट्टी नगरेको कारण मूल्य अभिवृद्धि कर क्रेडिट बढेको, आदि कारणबाट राजस्व प्रशासनको प्रभावकारिता अपेक्षित रूपमा बढ्न नसकेको जस्ता व्यहोरा औल्याइएकोमा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ ।

- **बेरूजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहत निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छः

- सरकारी कार्यालयतर्फ ९७ निकायमा यो वर्ष रु.२३ अर्ब ४८ करोड १८ लाख ३५ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.६३ करोड ५१ लाख २४ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.२२ अर्ब ८४ करोड ६७ लाख ११ हजार फर्स्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.७२ लाख ७६ हजार पेस्की बेरूजू रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
- संगठित संस्था, अन्य संस्था र समितितर्फ १ निकायमा रु.४ करोड ४५ लाख १ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि बेरूजू फर्स्यौट नभएकोले उक्त बेरूजू फर्स्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा औद्योगिक नीति, कानून, मापदण्ड र नियमन, औद्योगिक क्षेत्र र विशेष आर्थिक क्षेत्रसम्बन्धी नीति, व्यवसायिक फर्म व्यवस्थापन, खानी तथा खनिजसम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, कानून, मापदण्ड र नियमन, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार पारवहन तथा सो सम्बन्धी सन्धि सम्झौता कार्यान्वयन र नियमन, व्यापारसम्बन्धी नीति, कानून सहजीकरण र नियमनलगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहत सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत ४१ निकायबाट सेवा प्रवाह हुँदै आएको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहतसमेत ३० सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.५ अर्ब ६४ करोड ५ लाख को लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

(रु.लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
३,७५,८१	१,३१,०४	३५,२४	२१,९६	५,६४,०५

उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा मन्त्रालयलाई विनियोजन भएको मध्ये अर्थ, कृषि तथा पशुपन्छी विकास, भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात र रक्षा मन्त्रालय अन्तर्गतका निकायबाट भएको खर्च रु.४२ करोड ४ लाख समावेश छैन ।

२. **संगठित र अन्य संस्था** - यो वर्ष ११ संस्थाको रु.१२ अर्ब २५ करोड ८५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
३. **वैदेशिक सहायता** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३५(१) मा प्रत्येक कार्यालयले सबै प्रकारका आय व्ययको लेखा र वित्तीय विवरण पेस गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयअन्तर्गत नेपाल भारत क्षेत्रीय व्यापार आयोजनाको लागि विश्व बैंकबाट अमेरिकी डलर १ लाख ३३ हजार प्राविधिक सहायता उपलब्ध हुने उल्लेख छ । सो सहायता तथा खर्च सम्बन्धी सेस्ता लेखापरीक्षणमा पेस भएन । ऐनको व्यवस्थाबमोजिम प्राविधिक सहायता रकमको लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।
४. **गैरबजेटरी सहयोग** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २७ मा वैदेशिक सहायता प्राप्त गर्दा वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेटमा प्रतिविम्बित गराई आम्दानी, खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । संयुक्त राष्ट्र संधीय विकास कार्यक्रमबाट सन् २०१६ देखि २०२२ सम्म को लागि इन्हेन्स इन्ग्रेटेड फ्रेमवर्क र राष्ट्रिय ओजोन इकाई सञ्चालन गर्न अमेरिकी डलर ३ लाख ८३ हजार ९८० अनुदान सहायता प्राप्त हुने सम्झौता भएकोमा मन्त्रालयले यो वर्ष रु.१ करोड ९९ लाख ९१ हजार खर्च गरेको छ । मन्त्रालय र नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभागले अनुदान रकम निरन्तर प्राप्त गरिरहेको भए तापनि बजेट तथा वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरेका छैनन् । प्राप्त हुने सबै वैदेशिक सहायता बजेट तथा वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरी खर्च गर्नुपर्दछ ।

५. **वार्षिक कार्यक्रम र प्रगति** - योजना आयोगको स्वीकृत २०७६।७७ को वार्षिक विकास कार्यक्रममध्ये लक्ष्यको तुलनामा न्यून र प्रगति भएका मुख्य कार्यक्रम देहायअनुसार छन्:

सि.नं.	कार्यक्रम	एकाई	लक्ष्य	प्रगति
१	विशेष आर्थिक क्षेत्र सञ्चालन	वटा	३	१
२	रसुवा, काभ्रे र नुवाकोटमध्ये एक स्थानमा क्रस बोर्डर इकोनोमी स्थापना	वटा	१	०
३	दमक औद्योगिक क्षेत्र विस्तार	बिघा	२१००	१४८२
४	चीन नेपाल औद्योगिक मैत्री उद्यानको डीपीआर तयारी	वटा	१	०
५	थप औद्योगिक क्षेत्र घोषणा	जिल्ला	१२	०
६	औद्योगिक स्थल पहुँच मार्ग तथा पूर्वाधार विकास	प्रतिशत	१००	०
७	उद्योग स्थापनामार्फत् रोजगारी सिर्जना (हजार)	जना	१६०	२९
८	लघु उद्यमी सिर्जना (हजार)	जना	३०	२३
९	बहुमूल्य पत्थर उत्पादन केन्द्र स्थापना	गोटा	१	०
१०	नवीनतम ज्ञान सीप र क्षमता भएका उद्योग व्यवसाय सञ्चालनको लागि च्यालेन्ज फण्ड	स्थापना गर्ने	स्थापना गर्ने	नभएको
११	चोभारमा सुख्खा बन्दरगाह निर्माण	प्रतिशत	१००	४४.३५

लक्ष्यअनुसारका कार्यहरू सम्पादन नहुँदा उपलब्ध बजेट रु.४ अर्ब ७४ करोड २७ लाख फ्रिज भएको छ । कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि नतिजा सूचकसहितको कार्य योजना तर्जुमा गर्ने, कार्य योजनाबमोजिम कार्यविवरण तयार गरी लागू गर्ने र सोअनुसारको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्नेतर्फ जिम्मेवार पदाधिकारीहरूले ध्यान दिनुपर्दछ ।

६. **आवधिक योजना कार्यान्वायन** - पन्ध्रौँ योजनामा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा उद्योग, वाणिज्य र आपूर्ति क्षेत्रलाई प्रबलीकरण गरी क्षेत्रगत योगदान बढाउने, उपभोक्ता हित तथा आपूर्ति प्रणालीमा नागरिकको सहज पहुँच बनाउने मुख्य लक्ष्य तोकिएको छ । मन्त्रालयले योजनाले निर्दिष्ट गरेका ११ क्रियाकलाप तथा सूचकको कार्यान्वयन अवस्थाको प्रतिवेदन तयार गरेको छैन । यसैगरी यो वर्ष नेपाल-भारत क्षेत्रीय व्यापार तथा पारवहन आयोजना, ग्रामीण उद्यम तथा विप्रेषण परियोजना, व्यापार सूचना तथा निर्यात सहयोग आयोजना र घरेलु तथा उद्योग प्रर्वद्धन केन्द्रमा चालु बजेटभित्र रहेका कार्यक्रमहरूको वित्तीय प्रगति क्रमशः २४.८८, २८.५, ४४.६३ र ४६.३५ प्रतिशत भएकोले विनियोजनको तुलनामा खर्च न्यून रहेको छ । पुँजीगत तर्फका पूर्वाधार विकासका कार्यक्रममा घरेलु तथा उद्योग प्रर्वद्धन केन्द्र, नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभाग, नेपाल-भारत क्षेत्रीय व्यापार तथा पारवहन आयोजना र औद्योगिक व्यवसाय विकास प्रतिष्ठानको खुद बजेट रु.३ अर्ब ९ करोड ४९ लाखमध्ये रु.४८ करोड १४ लाख (१५.५३ प्रतिशत) मात्र खर्च भएको छ । आवधिक योजना र वार्षिक बजेटमा समावेश भएका कार्यक्रम सञ्चालन नहुँदा उपलब्धिमा असर पर्ने भएकोले योजना कार्यान्वयनमा थप सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
७. **बजेट वक्तव्य कार्यान्वयन** - बजेट वक्तव्य २०७६।७७ मा उल्लेख भएबमोजिम आगामी २ वर्षभित्र दुई दर्जन वस्तुमा आत्मनिर्भर हुने गरी उद्योगहरूको विकास विस्तार र आधुनिकीकरणका लागि प्रोत्साहन गर्ने, बन्द र रुग्ण उद्योगलाई सम्भाव्यताका आधारमा सहकारी र निजी क्षेत्रको साझेदारीमा सञ्चालन

गर्ने कार्य हुन सकेको पाइएन । औद्योगिक क्षेत्र सञ्चालन नभएका प्रदेशमा कम्तीमा एक एक औद्योगिक क्षेत्र शीघ्र सञ्चालन ल्याउने लक्ष्य रहेकोमा प्रदेश नं.१, प्रदेश नं.२ र वागमती प्रदेशमा २०७२ मा घोषणा भएका औद्योगिक क्षेत्र सञ्चालनमा रहेका छैनन् । यसैगरी सुदूर पश्चिम प्रदेशमा औद्योगिक क्षेत्र हालसम्म सञ्चालन भएको छैन । नवीनतम ज्ञान, सीप र क्षमता भएका उद्यम व्यवसाय सञ्चालन गर्न बीउ पुँजी उपलब्ध गराउन च्यालेन्ज फण्ड व्यवस्था हुने उल्लेख भए तापनि कार्यान्वयन भएको छैन । नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको संयुक्त लगानी रहने धौवादीको फलाम खानीबाट व्यावसायिक उत्पादन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा अन्य निकायबाट लगानी नभई नेपाल सरकारले मात्र उद्योग स्थापना तथा सञ्चालनको लागि शेयर पुँजीमा परिवर्तन हुनेगरी रु.२५ करोड उपलब्ध गराएको छ । साथै मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका स्वदेशी कपडा उद्योगलाई विद्युत महसुलमा ५० प्रतिशत र बैङ्क कर्जाको व्याजमा ५ प्रतिशत व्याज अनुदान दिने उल्लेख भएकोमा सोको कार्यान्वयन भएको छैन । बजेट वक्तव्यमा समावेश भएका कार्यहरू कार्ययोजना बनाई तोकिएको समय सीमाभित्र सम्पादन गर्नुपर्दछ ।

८. **दिगो विकास लक्ष्य** - दिगो विकास लक्ष्यसँग आबद्ध हुने गरी यस मन्त्रालयअन्तर्गत ११ क्रियाकलापमा विभिन्न सूचक तोकिएको लक्ष्य निर्धारण भएको छ । यो वर्ष मन्त्रालयले उद्योगको नवीन खोज र पूर्वाधारभित्र ६७ आयोजना कार्यक्रममा रु.२ खर्ब ६ अर्ब ३५ करोड लागतको कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने योजना आयोगको वार्षिक विकास कार्यक्रममा उल्लेख छ । दिगो विकास लक्ष्यसँग आबद्ध गरी प्रगति प्रतिवेदन नगरेकोले सम्पादित कार्यको मूल्याङ्कन गर्ने स्थिति देखिएन । दिगो विकास लक्ष्यसँग आबद्ध हुने गरी सम्पादन गरेका कार्यहरूको मूल्याङ्कन तथा सोबमोजिम प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्दछ ।

९. **अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार** - व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्रबाट प्राप्त विवरणअनुसार नेपालको विगत ३ वर्षको वैदेशिक व्यापारको अवस्था देहायबमोजिम छः

(रु. अर्बमा)

आर्थिक वर्ष	निर्यात	आयात	कुल व्यापार	व्यापार घाटा	अनुपात
२०७४।७५	८१.३३	१२४५.१९	१३६२.५२	११६३.९६	१:१५.३
२०७५।७६	९७.११	१४१८.५६	१५१५.९७	१३२१.४५	१:१४.६
२०७६।७७	९७.७१	११९६.८०	१२९९.५१	१०९९.०९	१:१२.२

यो वर्ष आयाततर्फ पामको कच्चातेल ५१.७, भटमासको कच्चा तेल ३९.४, खाद्यान्न ९.८, मल १७.६, कोल्जा सिड ११.८ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । तयारी सिमेन्ट ६५.४, सिमेन्ट क्लिङ्कर ६२.२, सुन ६०.६, चाँदी ४१, यातायातका साधन र पार्टपुर्जा २८.७, पेट्रोलियम पदार्थ २४.२ र फलाम तथा फलामका उत्पादनहरू २६.३ प्रतिशतले आयात घटेको देखिन्छ ।

१०. **नुन ढुवानी अनुदान** - नेपाल सरकारले २०५९ मा २२ जिल्लाका दुर्गम स्थानका जनताको कण्ठरोग नियन्त्रण गर्न आयोडिन युक्त नुन ढुवानीमा अनुदान दिने निर्णय गरेको छ । यो वर्ष १७ दुर्गम स्थानमा आयोडिनयुक्त नुन ढुवानी, सुपथमूल्य पसल सञ्चालन गर्न छुट र व्यवस्थापन खर्चको लागि साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेसनलाई रु. १७ करोड ९२ लाख ५० हजार अनुदान निकासी दिएको छ । अनुदान खर्च सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्ः

१०.१. विश्व स्वास्थ्य संगठनले एक वयस्क व्यक्तिले प्रतिदिन ५ ग्रामभन्दा बढी नहुने गरी नुन प्रयोग गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ । यो वर्षको ८५ हजार ८९६ क्विन्टल नुन ढुवानीलाई जनसंख्यासंग तुलना गर्दा

प्रति व्यक्ति सरदर वार्षिक ५.०९ किलोग्राम उपभोग रहेको छ । यो वर्षको ६० हजार ३१६ क्विन्टल बिक्रीलाई जनसंख्यासँग तुलना गर्दा औसत प्रति व्यक्ति वार्षिक उपभोग दर ३.८७ किलोग्राम रहेको छ । आयोडिनयुक्त नुन उपभोगसम्बन्धी नर्स स्वीकृत गरी सोबमोजिम ढुवानी गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ ।

१०.२. नेपाल सरकारले २०५९ मा नेपालको भौगोलिक अवस्थिति, यातायातको असुविधा, आपूर्ति प्रणालीलगायतका कारण दुर्गम तथा पिछडिएका स्थानलाई लक्षित गरी २२ जिल्ला र ती जिल्लामध्ये निश्चित स्थानमा मात्र आयोडिनयुक्त नुनमा ढुवानी अनुदान दिने व्यवस्था गरेको थियो । हाल यातायातको पहुँच तथा आपूर्ति प्रणालीमा सुधार भई सकेका सोलुखुम्बु, अछामको साँफेबगर, कमलबजार र विनायक, रुकुमको चौरजहारी, दार्चुला, जाजरकोट जस्ता स्थानमा समेत नेपाल सरकारले ढुवानी अनुदान दिँदै आएको छ । उक्त निर्णयमा समयसापेक्ष पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।

११. **खाद्यान्न मौज्जात** - प्रत्येक स्थानीय तहमा सहकारी संस्थाहरूमार्फत् सहूलियत मूल्यमा ७५ हजार मेट्रिकटन खाद्य वस्तु बिक्री वितरण गर्नुपर्नेमा २१ हजार १३४ मेट्रिकटन खाद्य वस्तु बिक्री वितरण गरेको, सार्क खाद्य बैङ्कमा ३३ हजार मेट्रिकटन खाद्यान्न मौज्जात राख्नुपर्नेमा १४ हजार २४५ मेट्रिकटन मौज्जात राखेको र राष्ट्रिय खाद्य सुरक्षा भण्डारमा २५ हजार मेट्रिकटन खाद्यान्न मौज्जात राख्नुपर्नेमा ६ हजार २४५ मेट्रिकटन मौज्जात राखेको छ । राष्ट्रिय खाद्य सुरक्षा भण्डारमा रहेको मौज्जात लक्ष्यको तुलनामा घटी रहेको देखिँदा खाद्यान्नको अभाव हुन नदिन तोकिएअनुसारको परिमाण मौज्जात राख्नुपर्दछ ।

१२. **औद्योगिक ग्राम** - सरकारी संस्थाहरूको क्षमता अभिवृद्धि, ७ प्रदेशमा १० का दरले औद्योगिक ग्रामको स्थापनार्थ अध्ययन तथा विकास निर्माण, दक्षिणकाली फूटवेयर जोनको पहुँचमार्ग तथा विद्युतीकरण, नेपाल ओरिएण्टल म्याग्नेसाइट प्रा.लि.को खनिज भण्डारको मूल्याङ्कन लगायतका कार्यक्रमको लागि रु.५८ करोड ५ हजार बजेट विनियोजन भएकोमा रु.४२ करोड २९ लाख ८२ हजार खर्च भएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायनुसार छः

१२.१. औद्योगिक ग्राम घोषणा तथा सञ्चालन सम्बन्धी कार्यविधि २०७५ मा औद्योगिक ग्रामको स्थापना गर्न आर्थिक तथा भौगोलिक दृष्टिकोणबाट उपयुक्त हुनुपर्ने तथा न्यूनतम वातावरणीय असर भएको हुनुपर्ने व्यवस्था छ । औद्योगिक ग्राम घोषणाको निर्णय नं. ३ मा घोषणा भएका औद्योगिक ग्रामहरू वन क्षेत्रमा पर्न गएमा वन तथा वातावरण मन्त्रालयले सहजीकरण गर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष घोषणा भएका ४५ औद्योगिक ग्राममा रकम उपलब्ध गराउनु पूर्व भौगोलिक रूपमा उपयुक्त भएको आधार स्पष्ट नगरेको तथा सामुदायिक तथा सरकारी वन क्षेत्रमा परेकोमा वन तथा वातावरण मन्त्रालयले सहजीकरण गरी न्यूनतम वातावरणीय असर सम्बन्धी प्रतिवेदन समेत दिएको छैन । उक्त कार्यविधि तथा नेपाल सरकारको निर्णय बमोजिम सबै प्रक्रिया पूरा नभई स्थानीय तहलाई रकम उपलब्ध गराउनु उपयुक्त देखिएन । भौगोलिक तथा वातावरणीय उपयुक्तताको आधारमा अनुदान व्यवस्थापन हुनुपर्दछ ।

१२.२. सोही कार्यविधि को बुँदा ९(६) मा औद्योगिक ग्राम घोषणा सम्बन्धमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । गत वर्ष २९ तथा यो वर्ष ४५ समेत ७४ औद्योगिक ग्राम निर्माण गर्न रु.६८ करोड ८ लाख अनुदान दिए तापनि नेपाल राजपत्रमा प्रकाशित भएको पाइएन । कार्यविधिअनुसार राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गर्नुपर्दछ ।

- १२.३. नेपाल सरकारको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम बमोजिम ७ प्रदेशमा १० का दरले औद्योगिक ग्रामको विकास तथा निर्माण गर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष प्रदेश एकमा ५, प्रदेश नं. दुईमा ४, वागमती प्रदेशमा ६, गण्डकी प्रदेशमा १५, लुम्बिनी प्रदेशमा ९, कर्णाली प्रदेशमा १ र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा ५ समेत ४५ औद्योगिक ग्राम घोषणा भएको आधारमा ४३ स्थानीय तहलाई मन्त्रालयले रु.३९ करोड ५६ लाख आर्थिक वर्षको अन्त्यमा उपलब्ध गराएको छ । वर्षान्तसम्म खर्च नभएको रकम यकिन गरी संघीय सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
१३. **लगानी** - प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् कार्यालयको २०७६।५।४ को पत्रमा धौवादी फलाम कम्पनी लिमिटेड स्थापना गर्न लाग्ने शुल्क दस्तुर र प्रशासनिक खर्च मन्त्रालयले खर्च लेखी सो बराबरको रकम शेयर लगानीमा परिणत हुने उल्लेख छ । मन्त्रालयले सो प्रयोजनका लागि रु.३० लाख १० हजार कम्पनी रजिष्ट्रार कार्यालयलाई भुक्तानी गरेकोमा शेयर पुँजीमा अभिलेखाङ्कन भएको छैन । नेपाल सरकारको लगानीलाई कम्पनीको शेयर स्वामित्वमा पारिणत गर्नुपर्दछ ।
१४. **जग्गा रोक्का** - साविक घरेलु शिल्पकला केन्द्रका नाममा काठमाडौँ महानगरपालिका वडा नं.२४ न्यूरोड गेटमा रहेको परम्परागत शैलीमा बनेको भवन र सो भवनले चर्चेको ४ आना १ पैसा क्षेत्रफल रहेको घर जग्गा भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारबाट २०६२।१।१६ मा लिखत पारित भई नेपाल सरकार उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयका नाममा आएको देखिन्छ । सो घरजग्गा २०६१।६।२१ देखि कृषि विकास बैङ्कले रोक्का राखेको जग्गा धनीपुर्जामा उल्लेख छ । राजधानीको मुख्य व्यापारिक केन्द्रमा रहेको सरकारी घर जग्गा लामो अवधिदेखि बैङ्कबाट रोक्का रहेको सम्बन्धमा छानबिन गरी संरक्षण गर्नुपर्दछ ।

उद्योग विभाग

मझौला एवं ठूला उद्योगहरूको अनुमति, दर्ता, नवीकरण तथा अनुगमन गर्ने, विदेशी लगानीमा दर्ता हुने उद्योगहरूलाई अनुमति प्रदान गर्ने लगायतका कार्यका लागि उद्योग विभागको स्थापना भएको हो । सांगठनिक पुनर्संरचनासँगै घरेलु तथा साना उद्योग विभागसमेत यसै विभागमा गाभिएको छ ।

१५. **एकल विन्दु सेवा** - औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७६ को दफा ३७ मा एकल विन्दु सेवा केन्द्रको स्थापना गरी सञ्चालनमा ल्याउन सक्ने व्यवस्था अनुरूप विभाग अन्तर्गत २०७६।२।१ मा एकल विन्दु सेवा केन्द्र स्थापना भएको छ । केन्द्र स्थापना भए तापनि क्षेत्रगत रूपमा तोकिएका २५ कार्य मध्ये खानी उद्योगलाई प्रदान गरिएका कर तथा राजस्व छुट, हदबन्दीभन्दा बढी जग्गाको छुट, विद्युत ऊर्जा पहुँच सडक, लगानी पोर्टल जस्ता कार्यहरू हुन सकेको छैन । ऐनले गरेका व्यवस्थालाई परिणाममुखी हुने गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
१६. **मौज्दात** - औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७६ को दफा ५१ मा नेपाल सरकारले मुलुकको औद्योगिक विकास, प्रवर्द्धन तथा संरक्षणका लागि निजी तथा सहकारी क्षेत्र समेतको सहभागितामा आवश्यकता अनुसार लघु, घरेलु तथा साना उद्यम विकास कोष स्थापना गर्न सक्ने व्यवस्थाबमोजिम चार कोषमा रु.४ करोड ३ लाख ८३ हजार मौज्दात देखिन्छ । साविकमा विशेष उद्देश्यले कोषमा रकम जम्मा गरेकोमा सोसम्बन्धी कार्यको निरन्तरता नरहेकोले कोषमा रहेको रकम संघीय सञ्चितकोष दाखिला हुनुपर्दछ ।

१७. **नगद प्रोत्साहन अनुदान** - निर्यातमा अनुदान प्रदान गर्ने कार्यविधि, २०७५ मा नेपालमा उत्पादित वस्तु निर्यात गरेमा मूल्य अभिवृद्धिको आधारमा ५ प्रतिशतसम्म नगद अनुदान दिने व्यवस्था छ । नेपाल सरकारको औद्योगिक तथा वाणिज्य नीतिअनुसार तेस्रो मुलुकमा वस्तु निर्यात गर्ने गरी स्थापना भएका उद्योगलाई भन्सार, मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आयकरमा समेत विशेष सहुलियत दिँदै आएको छ । यो वर्ष १३७ उद्योगलाई रु.८५ करोड ६९ लाख २० हजार निर्यात बापत नगद अनुदान दिएको छ । उत्पादनमा सहुलियत दिने र सोही उत्पादन निर्यात गर्दा पुनः नगद अनुदान दिँदा एकै उद्योगले दोहोरो सुविधा उपयोग गर्न पाउने अवस्था देखिन्छ । दोहोरो सुविधा नहुने गरी अनुदान दिने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
१८. **सशर्त अनुदान** - निर्यातमा अनुदान प्रदान गर्ने कार्यविधि, २०७५ अनुरूप नेपाल राष्ट्र बैङ्कमा सोसम्बन्धी एकलखाता रहने व्यवस्था छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कको विवरणअनुसार उक्त खातामा गत वर्ष रु.३६ करोड ८३ लाख ९८ हजार बाँकी रहेको र यो वर्ष रु.६० करोड उपलब्ध गराएको समेत रु.९६ करोड ८३ लाख ९८ हजार सशर्त अनुदानमध्ये २०७७।३।३१ सम्म निर्यातकर्ता फर्मलाई प्रोत्साहन दिएको रु.८५ करोड ६९ लाख २० हजार वितरण पश्चात् रु.११ करोड १४ लाख ७७ हजार मौज्जात रहेको छ । विनियोजन ऐनले फ्रिज हुने गरी तोकेको सशर्त अनुदान रकम संघीय संचितकोषमा फिर्ता गर्नुपर्दछ ।
१९. **अनुदानमा पुनरावलोकन** - साविकको नगद प्रोत्साहन कार्यविधि, २०७० मा नेपालमा उत्पादित वस्तु विदेश निर्यात गरेमा उद्योगलाई ३ प्रतिशत मूल्यवृद्धिका आधारमा नगद अनुदान दिने व्यवस्था रहेकोमा २०७५ मा नयाँ कार्यविधि स्वीकृत हुँदा मूल्य वृद्धिका आधारमा ५ प्रतिशतसम्म अनुदान दिन सकिने व्यवस्था छ । अनुदान रकम वृद्धिले निकासीमा उत्साहप्रद प्रगति देखिनुपर्नेमा विगत वर्षको तुलनामा पाम तेल र सोयाबिन तेलको निर्यातमा वृद्धि भए तापनि धागो २५.८ प्रतिशत, ऊनी गलैँचा १६.४ प्रतिशत, तयारी पोषाक २३.२ प्रतिशत, फलाम तथा स्टील ५४.३ प्रतिशत, नुडल्स पास्ता ३९.६ प्रतिशत, मासुजन्य ८०.९ प्रतिशत, गरगहना ६५.७ प्रतिशतलगायत २८ उत्पादनको निर्यात घटेको छ । निर्यात भएका वस्तुमा गतवर्ष रु.७२ करोड २ लाख ६० हजार अनुदान दिएकोमा यो वर्ष अनुदान खर्चमा वृद्धि भई रु.८५ करोड ६९ लाख २० हजार पुगेको छ । निर्यातमा वृद्धि हुने गरी निर्यातमा नगद प्रोत्साहन सम्बन्धमा पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।
२०. **वैदेशिक लगानी** - वैदेशिक लगानी तथा एकद्वार नीति, २०७१ ले विदेशी लगानी स्वीकृति तथा अभिलेख सम्बन्धी कार्य गर्ने जिम्मेवारी तोकेको छ । गतवर्षसम्म विभिन्न ४ हजार ८२८ लगानी संख्या स्वीकृत भएकोमा योवर्ष २२३ थप भई कुल स्वीकृत विदेशी लगानीको संख्या ५ हजार ५१ पुगेको छ । हाल सम्म आयोजनाको लागि रु.३३ अर्ब २४ करोड ८७ लाख ७१ हजार वैदेशिक लगानी स्वीकृत भएको र यसबाट २ लाख ६९ हजार ९९ व्यक्ति रोजगार हुने उल्लेख भएकोमा सञ्चालनमा आएका आयोजना, वास्तविक लगानी र रोजगारीको सम्बन्धमा अभिलेख राखेको देखिएन । वास्तविक लगानी स्थिति, उत्पादन तथा रोजगारी सम्बन्धमा विभागले तथ्याङ्क अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।

खानी तथा भू-गर्भ विभाग

नेपालमा भू-वैज्ञानिक सर्वेक्षण र अनुसन्धान, इन्जिनियरिङ, पर्यावरण, भौगर्भिक अध्ययन, जोखिम आँकलन, सिस्मो टेक्टोनिक अध्ययन र भूकम्प अनुगमन, खनिज सम्पदाहरूको अध्ययन, अन्वेषण, मूल्याङ्कन तथा प्रवर्द्धन पेट्रोलियम र प्राकृतिक ग्याँस अन्वेषणलगायतका कार्य गर्ने उद्देश्यले विभागको स्थापना भएको हो ।

२१. **उत्खनन् धरौटी** - खानी तथा खनिज पदार्थ नियमावली, २०५६ को नियम २४(३) मा खनिजसम्बन्धी कार्य गर्न इच्छुकले प्रस्ताव पेस गर्दा न्यूनतम मूल्यको २ प्रतिशत धरौटी राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागले खानीको खोजतलास गर्दा लागेको खर्चलाई न्यूनतम लागत कायम गरी बढाबढ हुँदा प्रस्तावकले पेस गर्ने रकम र न्यूनतम लागतमा ४३ गुणासम्म फरक परेको देखिन्छ । प्रस्तावक सम्झौता गर्न नआएमा निजले राखेको धरौटी रकम मात्र जफत हुने अवस्थाले न्यूनतम मूल्याङ्कन गर्ने पद्धति र धरौटी रकम माग गर्ने सम्बन्धमा नियमावलीमा पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।
२२. **अनुमतिपत्र नामसारी** - खानी तथा खनिज पदार्थ नियमावली, २०५६ को नियम २४ मा खानी उत्खनन् अनुमति प्राप्त व्यक्ति स्वयंले खनिज कार्य नगर्ने अवस्था भएमा निजको इजाजत नामसारी नगरी बोलपत्र प्रक्रियामा जानुपर्ने उल्लेख छ । अनुमतिपत्र लिएका व्यक्तिले नामसारी गर्न निवेदन दिएमा रु.१ लाख दस्तुर लिई विभागले अनुमतिपत्र नामसारी गरिदिने गरेको छ । विभागले खनिज कार्य गर्न यो वर्ष बन्दोबस्त गरेका १३ ठेकामध्ये चुनदुङ्गासम्बन्धी सबै ठेकामा न्यूनतम मूल्यको ४३ गुणासम्म बढीमा सम्झौता भएको देखिन्छ । विभागले नामसारीलाई निरन्तरता दिँदा प्रतिस्पर्धा हुन नसकी राजस्व गुमाउनुपर्ने अवस्था देखिएकोले बोलपत्रको माध्यमबाट ठेक्का बन्दोबस्त गर्नुपर्दछ ।
२३. **खनिजको अनुमति** - खानी तथा खनिज पदार्थ नियमावली, २०५६ को नियम २४ मा खास खनिज पदार्थको सम्बन्धमा विभागले खनिज सम्झौता गरी खनिज कार्य गर्न अनुमतिपत्र दिने प्रयोजनका लागि आवश्यक विवरणसहित राष्ट्रिय स्तरको पत्रपत्रिकामा सूचना प्रकाशन गरी प्रस्ताव आव्हान गर्ने र नियम २८ अनुसार प्रस्ताव स्वीकृत गरी खनिज कार्यको सम्झौता गरी अनुमति दिने व्यवस्था छ । ललितपुरको भट्टेडाँडामा ग्रेनाइट उत्खनन् कार्यको लागि विभागले हालसम्म गरेको खर्च रु.१६ लाख ७८ हजार न्यूनतम लागत कायम गरी प्राविधिक तथा आर्थिक प्रस्ताव माग गरेकोमा ३ प्रस्ताव प्राविधिक रूपमा छनौट भएको देखियो । छनौट भएको प्रस्तावमध्ये एक प्रस्तावकले रु.५ करोड १ लाख ५१ हजार कबोल गरेकोमा सम्झौता गर्न नआएकोले निजको धरौटी रु.३४ हजार जफत गरी सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा १४१ बमोजिम कालो सूचीमा राख्न सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयलाई लेखी पठाउने निर्णय गरी दोस्रो घटी कबोल गर्ने प्रस्तावकसँग रु.२ करोड ३३ लाख १ हजारमा सम्झौता गरेको छ । प्रस्तावबमोजिम सम्झौता गर्न नआउनेलाई कालोसूचीमा राख्नुपर्दछ ।

वाणिज्य, आपूर्ति तथा उपभोक्ता संरक्षण विभाग

गुणस्तरीय वस्तु तथा सेवामा उपभोक्ताको पहुँच पुऱ्याई उपभोक्ताको अधिकार संरक्षण गर्ने, वाणिज्य नीति, आपूर्ति व्यवस्था र उपभोक्ताको अधिकार संरक्षणसम्बन्धी नीति निर्धारणमा अनुपोषण गर्ने उद्देश्यले विभागको स्थापना भएको छ ।

२४. **फर्म दर्ता तथा नवीकरण** - प्राइभेट फर्म रजिष्ट्रेसन नियमावली, २०३४ को नियम ३ मा वाणिज्यसम्बन्धी कारोबार गर्न तोकिएको दस्तुर बुझाई प्राइभेट फर्म दर्ता गर्नुपर्ने तथा दर्ता भएको फर्मको अवधि ५ वर्षको हुने र त्यसपछि २/२ वर्षमा नवीकरण गर्नुपर्ने उल्लेख छ । उपलब्ध विवरणअनुसार २०७१।७२ सम्म १ लाख २४ हजार ५८८ फर्म दर्ता रहेकोमा यो वर्ष ९२ हजार ७३६ को नवीकरण भएको छ । नवीकरण दस्तुरबापतको रकम लिई फर्म खारेज गर्न सक्ने व्यवस्थाअनुसार

विभागले अभिलेख अद्यावधिक गरेको छैन । अभिलेख अद्यावधिक गरी नवीकरण नगराउने फर्मलाई कानुनीबमोजिम कारवाही गर्नुपर्दछ ।

२५. **अनुगमन** - संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहसम्म गुणस्तरीय वस्तु तथा सेवा प्राप्त गर्ने उपभोक्ताको अधिकारलाई व्यवस्थित गर्न उपभोक्ता संरक्षण ऐन, २०७५ को दफा २६, २८ र नियमावलीको नियम १७ मा नेपाल सरकारले आवश्यकता अनुसार जिल्ला सदरमुकाममा कार्यालय स्थापना गरी बजार अनुगमन गर्ने व्यवस्था छ । विभाग र मातहतका ५ कार्यालयबाट हुँदै आएको सेवाका अलावा यो वर्ष ७७ जिल्लाका सहायक प्रमुख जिल्ला अधिकारी वा प्रशासकीय अधिकृतलाई बजार निरीक्षक तोकेको छ । निरीक्षण तथा अनुगमन गर्ने व्यवस्थासहित जिम्मेवारी दिएको भए तापनि निरीक्षण तथा अनुगमनको प्रतिवेदन लिएको देखिएन । विभागले निरीक्षण अनुगमन गरेको प्रतिवेदनमा ७१.७३ प्रतिशत पसल तथा फर्महरूको सेवा कुनै न कुनै रूपमा उपभोक्ता हित प्रतिकूल रहेको देखिन्छ । उपभोक्ता हित संरक्षणको लागि बजारमा हुने अवान्छित क्रियाकलाप नियन्त्रण गरी स्वच्छता कायम राख्न बजार निरीक्षण तथा अनुगमन कार्य थप प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय

कम्पनीको संस्थापना, सञ्चालन तथा प्रशासनसम्बन्धी कार्य गरी अझ बढी सुगम, सरल र पारदर्शी बनाउने, कम्पनी ऐनको कार्यान्वयन तथा पालनामा एक रूपता ल्याउने उद्देश्यले कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालयको स्थापना भएको हो ।

२६. **सेवा प्रवाह** - कार्यालयको स्वीकृत दरबन्दी ५६ रहेकोमा ४५ पदपूर्ति भएको छ । कार्यालयअन्तर्गत गतवर्षसम्म २ लाख १७ हजार २८१ कम्पनी दर्ता भएकोमा यो वर्ष १८ हजार ५९५ थप भई २ लाख ३५ हजार ८७६ कायम भएको देखिन्छ । कार्यालयले कम्पनी दर्ता, परिवर्तन तथा खारेजीसम्बन्धी कार्य तर्फ यो वर्ष पब्लिक लिमिटेड कम्पनी दर्ता ४६, प्राइभेट लिमिटेड कम्पनी दर्ता १८ हजार ८५, मुनाफा वितरण नगर्ने कम्पनी संख्या ४०६, विदेशी नागरिक संलग्न कम्पनी ५८ दर्ता गरेको छ । त्यसैगरी १४ पब्लिक कम्पनी प्राइभेट कम्पनीमा पारिणत, १७० कम्पनी गाभ्ने कार्य र १४ कम्पनी खारेजी सम्बन्धी कार्य गरेको देखिन्छ । हाल २ शाखा कार्यालय रहेकोमा सेवा प्रवाहलाई सुगमता कायम राख्न क्षमता विस्तारसहित सबै प्रदेशमा एक एक शाखा स्थापना गर्ने सरकारको नीति कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
२७. **कम्पनीको विवरण** - कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ८० बमोजिमका विवरण लगातार तीन आर्थिक वर्ष सम्म पेस नगरेमा तथा कम्पनीले आफ्नो कारोबार सञ्चालन नगरेमा कार्यालयले कम्पनीको दर्ता खारेज गर्न सक्ने व्यवस्था छ । कार्यालयमा दर्ता भएका मध्ये यो वर्ष १ लाख ४४ हजार ६८७ कम्पनीले नियमानुसारका विवरण पेस गरेको पाइएन । नियमानुसारको विवरण पेस नगर्नेमा नेपाल सरकारको आंशिक तथा पूर्ण स्वामित्वका १० सार्वजनिक संस्थानसमेत रहेका छन् । विवरण पेस नगर्ने सबै कम्पनीका सञ्चालक र पदाधिकारीलाई कानुनबमोजिम कारवाही गर्नुपर्दछ ।

त्यसैगरी गत विगतमा कम्पनीको विवरण अद्यावधिक वा खारेज नगरी पुनः सोही व्यक्तिको नाममा एउटै वा फरक फरक उद्देश्य राखी अर्को कम्पनी दर्ता गरी सञ्चालनसमेत गरेको स्थिति छ । एउटै कम्पनीमा उद्देश्य तथा कारोबार थप गर्न सकिनेमा एउटै व्यक्तिले धेरै कम्पनी दर्ता गर्ने वा दर्ता

गरेको कम्पनीहरूको विवरण अद्यावधिक नगराउने समेत गरेको छ । उद्देश्य एकै राखी विभिन्न कम्पनी दर्ता गर्ने प्रक्रियालाई निरुत्साहित गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२८. **शेयर खरिद बिक्री** - कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ५६(१) मा कुनै कम्पनीले नयाँ शेयर जारी गर्ने, शेयर पुँजीलाई अंकित मूल्यभन्दा बढी वा घटी मूल्यको शेयरमा एकीकृत गर्ने तथा विभाजन गर्ने तथा खरिद बिक्री गर्न पाउने व्यवस्था छ । आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९५ क (२) क मा नेपाल धितोपत्र बोर्डमा सूचीकरण नभएको निकायको हितको निःसर्गबाट प्राप्त लाभको हकमा जुन निकायको हित निःसर्ग हो सोही निकायले बासिन्दा प्राकृतिक व्यक्तिको हकमा लाभ रकमको पन्ध्र प्रतिशत र अन्यको हकमा लाभ रकमको पच्चीस प्रतिशतका दरले भारित औसत लागतका आधारमा कर गणना गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष शेयर खरिद बिक्री गरेका मध्ये ७ प्राइभेट कम्पनीको शेयर मूल्य संरचनाको परीक्षण विश्लेषण गर्दा सबै कम्पनीले अंकित मूल्यमै शेयर खरिद बिक्री गरेको छ । धितोपत्र बोर्डमा दर्ता नभएका प्राइभेट कम्पनीको शेयर खरिद बिक्री गर्दा वास्तविक मूल्यमा खरिद बिक्री नभएको कारण नेपाल सरकारलाई पुँजीगत लाभकर घटी प्राप्त भएको छ । प्राइभेट कम्पनीको शेयर खरिद बिक्री मूलतः अनौपचारिक रूपमा हुने गरेको, बिक्रीको विन्दु, प्रक्रिया र मूल्य निर्धारणको प्रक्रिया समेत अभाव रहेको देखिँदा ओभर द काउण्टर मार्केटको व्यवस्था गर्ने कानून र संस्थागत अभाव देखिएको छ । प्राइभेट कम्पनीको शेयर खरिद बिक्रीलाई व्यवस्थित गर्न सम्बन्धित निकायसँग आवश्यक समन्वय तथा कानून निर्माण गरी शेयर खरिद बिक्री गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२९. **अनुगमन** - कम्पनी ऐन, २०६३ बमोजिम कम्पनीहरूको दर्ता तथा अभिलेख गरी काम कारबाहीमा संस्थागत सुशासन कायम राख्न कम्पनीहरूको अनुगमन गर्ने मुख्य जिम्मेवारी रहेको यस कार्यालयले २ लाख ३५ हजार ८७६ कम्पनीको प्रशासनिक कार्यहरू गरेको छ । दर्ता भएका मध्ये अधिकांश अर्थात् दुई तिहाइ कम्पनीले विवरण अद्यावधिक नगरेको अवस्थामा विवरण पेस नगर्ने तथा सञ्चालनमा नरहेका कम्पनी खारेजी प्रक्रिया शुरू गर्न जनशक्तिको उचित परिचालन गरी अनुगमन कार्य प्रभावकारी बनाउनुपर्ने देखिन्छ । कार्य प्रक्रियामा सूचना प्रविधिमार्फत् तथ्याङ्क अभिलेखीकरण, सेवा प्रवाहलाई सबै प्रदेश तहमा विस्तार, एउटै प्रकृतिका विवरणहरू कार्यालय लगायत सम्बन्धित निकायमा पेस गर्ने व्यवस्थामा अन्तरआबद्धता गर्ने लगायतका कार्य क्षेत्रमा सुधार गरी कार्य सम्पादनमा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ ।

ग्रामीण उद्यम तथा विप्रेषण परियोजना

पूर्वी तथा मध्य तराई र केही पहाडीसमेत १६ जिल्लामा रहेका गरिबीको रेखामुनिका परिवारहरू र वैदेशिक रोजगारीमा गएका व्यक्तिको परिवार तथा विदेशबाट फर्केका व्यक्तिहरूलाई कृषि तथा गैरकृषि क्षेत्रमा नयाँ व्यवसाय स्थापना गर्न वा व्यावसायिक तालिमको माध्यमबाट रोजगारी सिर्जना गरी दिगो आय आर्जन गर्ने परियोजनाको उद्देश्य रहेको छ । परियोजनाको शुरू लागत अमेरिकी डलर ६८.१५ मिलियन अर्थात् आधार दर प्रति अमेरिकी डलर रु.१०० का दरले रु.६ अर्ब ८१ करोड ५० लाख रहेको छ । आयोजनाको लागि यो वर्ष रु.१ अर्ब ४१ करोड १७ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.४१ करोड ५९ लाख ३३ हजार खर्च गरेको छ ।

३०. **सम्झौता संशोधन** - दातृ निकायसँग जून, २०२० मा भएको सम्झौता संशोधनबाट अनुदान एस.डी.आर. १ करोड १९ लाख ५० हजार कायम राखी साविकमा व्यवस्था भएको ऋण रकम घटाई, एस.डी.आर. १८ लाख ३० हजार मात्र उपलब्ध हुने गरी स्रोत कायम गरेको छ । परियोजना अवधि ७१.४३

प्रतिशत व्यतीत हुँदा सम्झौताबमोजिमको ऋण ९९.४५ र अनुदान १७.६४ प्रतिशतमात्र उपयोग गरेको देखिन्छ । सम्झौता अनुसार अनुदानबाट कार्यक्रम सञ्चालन नगर्दा ९ प्रकारका खर्चमध्ये प्रशासनिक तथा परामर्श सेवामा अधिक खर्च हुन गएको छ । तोकिएको समयावधिमा उचित प्रतिफल प्राप्त हुने गरी प्रशासनिक तथा परामर्श खर्च नियन्त्रण गर्दै कार्यक्रम कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ ।

३१. **लागत साझेदारी** - परियोजनाको क्रियाकलाप कार्यान्वयनमा नेपाल सरकारको स्रोतबाट १३.४२ प्रतिशत, आइफाड ऋणबाट ३१.९८ प्रतिशत, आइफाड अनुदानबाट २४.६८ प्रतिशत, लाभग्राहीबाट ९.७४ प्रतिशत र निजी लगानीतर्फ २०.१८ प्रतिशत को लागत साझेदारी रहने उल्लेख छ । यो वर्षसम्म नेपाल सरकारको स्रोतबाट २१.५० प्रतिशत, आइफाड ऋणबाट ९९.४५ प्रतिशत, आइफाड अनुदानबाट १६.९५ प्रतिशत, लाभग्राहीबाट १२.८२ प्रतिशत उपयोग भएपनि निजी लगानी तर्फको स्रोत उपयोग नभएको स्थिति छ । उपर्युक्त स्थितिले परियोजनामा अन्य साझेदारको स्रोत परिचालन गर्न सकेको देखिएन । परियोजना प्रस्तावनाबमोजिम स्रोत परिचालन गर्नुपर्दछ ।

नेपाल भारत क्षेत्रीय व्यापार तथा पारवहन आयोजना

चोभारमा सुख्खा बन्दरगाह निर्माण, वीरगन्जमा एकीकृत जाँच चौकी निर्माण, निकासी पोर्टल निर्माण, भन्सारमा एकद्वार प्रणाली स्थापना, अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको कृषि ल्याब स्थापना लगायतका कार्य गरी व्यापारिक प्रणालीमा सुधार गर्न विश्व बैङ्कको अनुदान तथा ऋण सहयोगमा उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयको समन्वयमा विभिन्न ५ निकायबाट भैरहेका कामलाई समन्वय गर्ने उद्देश्यले यस आयोजनाको स्थापना भएको हो । नेपाल सरकार र विश्व बैङ्कबीच ११ जुलाई, २०१३ मा भएको सम्झौतामा मन्त्रालयतर्फको आयोजना लागत अमेरिकी डलर ५१ मिलियनमध्ये ३० मिलियन अनुदान र २१ मिलियन ऋण रहने उल्लेख छ । आयोजनाको शुरु अवधि ३१ डिसेम्बर, २०१९ सम्म रहेकोमा म्याद थप पश्चात् ३० नोभेम्बर २०२१ सम्म कायम गरिएको छ ।

३२. **ऋण तथा अनुदानको उपयोग** - परियोजना कार्यान्वयन अवधि २ वर्ष थप हुँदा समेत वित्तीय प्रगति २७ प्रतिशत मात्र रहेकोले ऋण तथा अनुदानको उपयोग प्रभावकारी देखिएन । सम्झौताअनुसार प्राप्त अनुदान/ ऋण उपयोगको अवस्था निम्नानुसार:

(रकम डलर मिलियनमा)

ऋण तथा अनुदान नं.	सम्झौता रकम अमेरिकी डलर	खर्च रकम अमेरिकी डलर	खर्च प्रतिशत	व्यतीत अवधि प्रतिशत
एच ८६३- एनपी अनुदान	३०	५.३३	१७.७६	८८
५२७३-एनपी ऋण	२१	८.७१	४१.४६	८८
जम्मा	५१	१४.०४	२७.५२	

तोकिएको समयमा उचित प्रतिफल प्राप्त हुने गरी आयोजनाको प्रभावकारिता बढाउनुपर्दछ ।

३३. **कार्यक्रम** - विश्व बैङ्कबाट प्राप्त भएको ऋण तथा अनुदान समेत यस वर्षसम्म आयोजनाले रु.१ अर्ब ६८ करोड ९७ लाख र यो वर्ष रु.५१ करोड ८ लाख खर्च गरेको छ । आयोजनाले व्यापारसँग सम्बन्धित क्षेत्रको पूर्वाधार विकास गर्ने क्रियाकलापमा कुल आयोजना खर्चको तुलनामा ६२.०३ प्रतिशत खर्च गरेको देखिए तापनि चोभारमा सुख्खा बन्दरगाह निर्माणको भौतिक प्रगति ४४.३५, नेपाल र भारत बीचको यातायात तथा ट्रान्जिटलाई व्यवस्थित गर्ने क्रियाकलाप तर्फ ७.४०, व्यापार क्षेत्रसँग सम्बन्धित

संस्थाहरूको क्षमता अभिवृद्धिमा २२.४३, तथा सञ्चालन तर्फ ८.१४ प्रतिशत प्रगति गरेको छ ।
तोकिएका क्रियाकलाप सञ्चालन नगरी भौतिक प्रगति न्यून हुँदा सञ्चालन खर्च निरन्तर हुन गई आर्थिक
भार बढ्दै गएको देखिन्छ । प्रतिफल प्राप्त हुने गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

अन्य संगठित संस्था, समिति

विशेष आर्थिक क्षेत्र प्राधिकरण

निर्यातमूलक उद्योगहरूको स्थापना र सञ्चालन गरी विशेष आर्थिक क्षेत्रहरूको स्थापना तथा सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले विकास समितिका रूपमा २०७० सालमा यो प्राधिकरणको स्थापना भएको हो । प्राधिकरणले नेपालभित्रका विभिन्न १६ स्थानमा विशेष आर्थिक क्षेत्र स्थापनाको लागि पूर्वाधार निर्माणको कार्य गरिरहेको छ । प्राधिकरणको लागि यो वर्ष रु.८२ करोड ६० लाख ९५ हजार बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.१६ करोड ४३ लाख ४९ हजार खर्च भएको छ ।

३४. **कार्य प्रगति** - विशेष आर्थिक क्षेत्रको सञ्चालन र व्यवस्थापन ऐन, २०७३ बमोजिम प्राधिकरणले आर्थिक तथा कर्मचारी सम्बन्धी विनियमावली बनाउन सक्ने उल्लेख भएपनि प्राधिकरणले विनियम तथा निर्देशिका जर्जुमा गरी स्वीकृत गराएको छैन । प्राधिकरणको आवधिक योजनाअनुरूप भैरहवा, सिमरालगायतका स्थानमा विशेष आर्थिक क्षेत्र सञ्चालन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा भैरहवामा विशेष आर्थिक क्षेत्रको निर्माण सम्पन्न भई १३ उद्यमीले उद्योग स्थापनाको लागि अनुमति लिएको, ३ उद्योग स्थापनाको क्रममा रहेको, २ उद्योग स्थापना भई सञ्चालनको क्रममा रहेका र ३ उद्योगले उत्पादन प्रारम्भ गरेका छन् । सिमरा विशेष आर्थिक क्षेत्रको निर्माण कार्य सम्पन्न हुन सकेको छैन । पाँचखालमा प्रशासनिक भवनको निर्माण कार्यको ४५ प्रतिशत मात्र प्रगति भएको र विशेष आर्थिक क्षेत्रको निर्माण कार्य २०५८।५९ देखि शुरु भए पनि प्राधिकरणको समग्र प्रगति अपेक्षा अनुरूप देखिएन । यसमा सुधार हुनुपर्दछ ।

३५. **अधुरा आयोजना** - सार्वजनिक खरिद नियमावली २०६४, को नियम १०(३) मा लागत अनुमान तयार गर्दा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने समयवधि किटान गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । प्राधिकरण अन्तर्गत औद्योगिक क्षेत्र निर्माण, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन र संभाव्यता अध्ययनमा रु.१७ करोड ५० लाख ५९ हजारको लागत अनुमान रहेका २०६५।६६ देखिको ४ खरिद सम्झौता कार्यसम्पन्न नभई अधुरा रहेका छन् । अधुरा रहेका खरिद सम्झौतामध्ये १ को कार्य सम्पादन जमानतको म्याद समेत समाप्त भई सबै सम्झौताको म्याद भैसकेको छ । यो वर्षसम्म ती योजनामा रु.७ करोड ८२ लाख ३७ हजार खर्च भएको देखिँदा लामो समयसम्म प्रतिफल हासिल हुन सकेको देखिएन । समयमा कार्य सम्पन्न नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई खरिद सम्झौता अनुसार कारवाही गरी अधुरा आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

इन्टरमोडल यातायात विकास समिति

देशमा स्थलमार्गबाट हुने आयात निर्यातको सहजीकरणका लागि सुख्खा बन्दरगाहको सम्भाव्यता अध्ययन, निर्माण, तथा सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले विकास समिति ऐन, २०१३ अन्तर्गत यो समिति स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको छ । समितिले २०६१ देखि वीरगन्ज र २०५७ सालदेखि विराटनगर, भैरहवा तथा २०६७ देखि काँकडभिट्टा र २०७४ देखि वीरगन्ज जाँच चौकीसमेत सञ्चालन गर्दै आएको छ ।

३६. **सम्झौता अवधि** - विराटनगर सुख्खा बन्दरगाह २० मार्च, २००२ को सम्झौता बमोजिम एक निजी कम्पनीले १० वर्ष सम्म सञ्चालन गरेको र सोही सम्झौताको आधारमा पुनः १४ अप्रिल, २०१२ मा नवीकरण गरी सोही कम्पनीलाई १० वर्ष सञ्चालनको लागि समितिले अनुमति प्रदान गरेको थियो । सोही सम्झौताको आधारमा सुख्खा बन्दरगाह सञ्चालन भइरहेकोमा १८ जनवरी, २०२० मा विराटनगर एकीकृत जाँच चौकी समितिलाई भारत सरकारबाट हस्तान्तरण हुने निश्चित भएपछि सुख्खा बन्दरगाह बन्द गरी सोही कम्पनीसँग ३ जनवरी, २०२० मा ६ महिनासम्म एकीकृत जाँच चौकी सञ्चालन गर्ने सम्झौता भएको थियो । सम्झौताअनुसार कुल आयको ६० प्रतिशत कम्पनीले राखे र ४० प्रतिशत समितिलाई भुक्तानी गर्ने व्यवस्था छ । हाल उक्त एकीकृत जाँच चौकी सञ्चालनको लागि अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिस्पर्धाको आधारमा कम्पनी छनौट भई ५ वर्षको लागि रु.३१ करोड ५० लाखमा सम्झौता भई सञ्चालन भइरहेको तथा सम्झौतामा नवीकरणको व्यवस्था राखिएको छ । एकीकृत जाँच चौकी सञ्चालनबाट प्राप्त हुने आय अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारको आकारमा निर्धारण हुने र दिन प्रतिदिन अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार बढिरहेको अवस्थामा पूरानो सम्झौताको नवीकरण गर्ने तथा लामो अवधिको सम्झौता गर्दा प्रतिस्पर्धा सीमित हुन गएको छ । प्रतिस्पर्धा सीमित नहुने गरी जाँच चौकी सञ्चालनको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
३७. **टर्मिनल व्यवस्थापन** - वीरगन्ज सुख्खा बन्दरगाह पाँच वर्षसम्म सञ्चालन गर्न एक कम्पनीलाई दिएको अनुमति पत्रको म्याद २०७६।९।२१ मा समाप्त हुने उल्लेख छ । नयाँ टर्मिनल ठेक्का व्यवस्थापन कार्य समयमा नगरी सोही कम्पनीलाई दुईपटक सम्म ७ महिना म्याद थप दिई सम्झौता नवीकरण गरेको छ । कोभिड-१९ महामारीका बीच नयाँ ठेक्का सम्झौता गर्दा पनि साविकभन्दा मासिक रु.४ करोड २० हजार बढी पट्टा बहाल प्राप्त भएको छ । सो आधारमा ठेक्का व्यवस्थापनमा ढिलाइ हुँदा रु.२८ करोड १ लाख ३७ हजार पट्टा बहाल नोक्सानी भएको छ । नोक्सानी नहुने गरी समयमै ठेक्का व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।
३८. **आय बाँडफाँट** - टर्मिनल पट्टा बहालमा दिने सम्बन्धी नियमावली, २०७० को नियम ४ बमोजिम समितिले संरचनाहरू बहालमा लगाई आय आर्जन गर्ने व्यवस्था छ । भौतिक संरचनाको बहालबाट समितिले खर्च गरी बाँकी रहेको रकम समेत समितिको खातामै रहने गरेको र नेपाल सरकारको माग अनुसार संघीय सञ्चितकोषमा जम्मा गर्ने गरेको छ । यो वर्षसम्म रु.१ अर्ब ५९ करोड २० लाख संघीय सञ्चितकोषमा जम्मा गरे तापनि समितिको आय बाँडफाँट सम्बन्धी स्पष्ट नीति देखिएन । समितिको आयबाट थप भौतिक संरचना निर्माण गर्ने वा प्राप्त आय नेपाल सरकारको संघीय सञ्चित कोषमा दाखिला गर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट नीति बनाउनु पर्दछ ।
३९. **चोभार सुख्खा बन्दरगाह निर्माण** - विश्व बैङ्कको ऋण सहयोगमा काठमाडौँको चोभारमा सुख्खा बन्दरगाहको मुख्य भाग निरमाण गर्न अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको बोलपत्र प्रक्रिया अपनाई एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७५।३।२१ मा रु.१ अर्ब ४४ करोड ७५ लाख ८७ हजारको सम्झौता भएकोमा निर्माण कार्यको भौतिक प्रगति ४४.३५ प्रतिशत रहेको छ । सम्झौताको म्याद भित्र निर्माण कार्य सम्पन्न नभएपछि समितिले २०७७।१२।२४ सम्म अवधि थप गरेको छ । पटक पटकको म्यादथपले परामर्श सेवा सम्झौताको समेत म्याद थप गर्नुपर्ने भई लागत बढ्दै गएको अवस्था छ । निर्माण कार्यमा सम्बद्ध पक्षलाई थप जिम्मेवार बनाई समयमै सुख्खा बन्दरगाह सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र

नेपालको निर्यात व्यापारलाई विस्तार गरी देशको आर्थिक विकासमा सघाउ पुऱ्याउने उद्देश्यले व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन विकास समिति गठन आदेश, २०६३ बमोजिम केन्द्रको स्थापना भएको छ । केन्द्रको लागि यो वर्ष रु.१७ करोड ३० लाख ३० हजार विनियोजन भएकोमा रु.८ करोड ८२ लाख ८ हजार खर्च भएको छ ।

४०. **उत्पत्तिको प्रमाण पत्र दस्तुर** - नेपाल सरकार, मन्त्रिस्तरको २०६६।८।९ को निर्णयमा भारत तथा तेश्रो मुलुक समेतमा उत्पत्तिको प्रमाणपत्र जारी गर्दा निर्यात गरिने मालवस्तुको मूल्यको रु. १०० को १२ पैसाका दरले शुल्क उद्योग वाणिज्य महासंघले सङ्कलन गर्ने र सङ्कलित रकम नेपाल उद्योग वाणिज्य महासंघले २.५ पैसा, सम्बन्धित वस्तुगत संघले १.५ पैसा, सम्बन्धित राष्ट्रिय संघले ०.२ पैसा, संस्थागत विकासमा १.५ पैसा, व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्रले ५ पैसा तथा नेपाल उद्योग परिसंघले १.३ पैसाका दरमा बाँडफाँट गर्ने उल्लेख छ । उत्पत्तिको प्रमाणपत्र प्रदान तथा अनुमति पाएका निकायको अभिलेख केन्द्रमा राखेको देखिएन । उत्पत्ति प्रमाणपत्रको शुल्क नउठेको सम्बन्धमा मन्त्रालयबाट गठित छानबिन समितिले पेस गरेको प्रतिवेदन अनुसार २०६७।६८ देखि २०७५ वैशाखसम्म रु.५३ करोड ९० लाख ७ हजार सङ्कलन भएको रकममध्ये रु.२ करोड ७६ लाख २४ हजार केन्द्रले प्राप्त गरेको छैन । उद्योग वाणिज्य महासंघले २०७५।७६ र २०७६।७७ को सङ्कलन गरेको हिसाब यकिन गरी केन्द्रमा पठाएको छैन । केन्द्रले २०७६।७७ सम्म रु.१३ लाख ९९ हजार प्राप्त गरेको छ । वुझाउन बाँकी रकम महासंघबाट असुल गरी कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

४१. **निष्कृत्य मौज्जात** - साविकको स्टावेक्स परियोजना, छालासम्बन्धी चक्रकोष र ऊन तथा गलैँचा विकास समिति, २०६३ सालमा खारेज भई संस्थाका नाममा रहेका चल अचल सम्पत्ति केन्द्रको जिम्मेवारीमा आए तापनि ती संस्थाको ८ बैङ्कमा रु.६ करोड ४९ लाख ४७ हजार बैङ्क मौज्जात निष्क्रिय अवस्थामा रहेको देखिन्छ । प्रयोजनविहीन कोषको रकम संघीय सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड

उच्च गुणस्तरको सिमेन्ट उत्पादन, सिमेन्टको आयात प्रतिस्थापन एवं निर्यातमा योगदान, देशको औद्योगिक तथा आर्थिक विकास र रोजगारी सृजनामा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले २०४४ मा उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लिमिटेडले स्थापना भई गैँडा ब्राण्डको सिमेन्टको व्यापारिक उत्पादन शुरू गरेको हो । हाल उद्योगमा ३५४ कर्मचारी कार्यरत छन् ।

४२. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** — उद्योगको २०७५।७६ मा नेटवर्थ रु. ९० करोड ९१ लाख ऋणात्मक रहेकोमा यस वर्ष रु. १ अर्ब ८१ करोड ९८ लाख ऋणात्मक रहेको छ । यस वर्ष रु.१ अर्ब ११ करोड २५ लाख आम्दानी भएकोमा रु.१ अर्ब ४४ करोड ६१ लाख खर्च भएको छ । यो वर्षको रु.३३ करोड ३६ लाख नोक्सानीसमेत यस वर्षसम्म सञ्चित नोक्सानी रु. ५ अर्ब २५ करोड १५ लाख पुगेको छ ।

४३. **लक्ष्य प्रगति** - यो वर्ष १ लाख ३८ हजार मेट्रिकटन सिमेन्ट उत्पादन गर्ने लक्ष्य राखेकोमा ८३ हजार मेट्रिकटन उत्पादन गरेको छ । त्यसै गरी रु.१ अर्ब ९४ करोड ४ लाखको सिमेन्ट बिक्री गर्ने लक्ष्य

- राखेकोमा रु.१ अर्ब ९ करोड ६ लाखको सिमेन्ट बिक्री गरेको छ। संस्थाले सिमेन्ट उत्पादन लक्ष्यको ६० प्रतिशत तथा बिक्री लक्ष्यको ५६ प्रतिशतमात्र प्रगति हासिल गरेको छ।
४४. **पारिश्रमिक आयकर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७ बमोजिमको पारिश्रमिक आयकर कट्टी २०६८।६९ देखि २०७५।७६ सम्मको रु.२ करोड ९६ लाख ५५ हजार तथा यस वर्षको रु. ६६ लाख ४२ हजार समेत रु.३ करोड ६२ लाख ९७ हजार राजस्व खातामा दाखिला गरेको छैन। उक्त रकममा शुल्क र व्याज दरसमेत लाग्ने हुँदा दायित्व अझै बढ्न जाने देखिन्छ।
४५. **जिन्सी मौज्जात** - जिन्सी मौज्जातमध्ये जापान सरकारद्वारा उद्योग हस्तान्तरण गर्दा एकमुष्ट मूल्याङ्कन गरी हस्तान्तरण गरिएको जिन्सी मौज्जात रु.१४ करोड १९ लाख २६ हजार, संस्थाले २०४८।४९ देखि २०६८।६९ सम्म पटक पटक गरी खरिद गरेको तर प्रयोगमा नल्याएको फर्नेश आयल रु. १ करोड ३८ लाख १२ हजार र शाखा स्टोरअन्तर्गत देखाइएको मौज्जात रु.२३ लाख ४९ हजारको भौतिक स्थिति यकिन गरेको देखिएन। गत वर्षमा जिन्सीको भौतिक मौज्जात तथा उत्पादन विभागको अभिलेखअनुसारको कार्य प्रगति मौज्जातमा फरक रहेको चुनदुङ्गाको मौज्जातमा रु.१ करोड ८२ लाख ९ हजार कम तथा क्लिंकरमा रु. १२ करोड ५८ लाख ५४ हजार बढी यस वर्षसमेत समायोजन गरेको छैन। यस वर्ष भौतिक परीक्षणसमेत नभएकोले जिन्सी मौज्जातको सम्बन्धमा यथार्थता यकिन भएन।
४६. **लिनुपर्ने हिसाब** - खरिद तथा अन्य पेस्कीअन्तर्गत विभिन्न १२ संघ संस्था तथा व्यक्तिहरूसँग लिनुपर्ने रकम रु.१ करोड ३९ लाख १३ हजार असुल उपर गरेको छैन। असुल हुन नसक्ने रकमको यकिन गरी शंकास्पद असुलीबापत व्यवस्था पनि गरेको छैन।
४७. **ऋण हिसाब** - उद्योगले नेपाल सरकारलाई तिर्नुपर्ने ऋणको साँवा रु.१ अर्ब ७२ करोड ५० लाख र सो ऋणमा लागेको व्याज रु.१ अर्ब ६६ करोड ९ लाख २० हजारसमेत रु. ३ अर्ब ३८ करोड ५९ लाख २० हजार भुक्तानी गरेको छैन। साथै उक्त तिर्न बाँकी ऋण तथा व्याज रकमको महालेखा नियन्त्रक कार्यालयसँग भिडान गरेको छैन। विराटनगर जुट मिल्स लिमिटेडलाई २०५१।५२ मा रु.२४ लाख तथा २०५२।५३ मा रु.१० लाख गरी रु.३४ लाख अल्पकालीन ऋण प्रदान गरेकोमा सो ऋणमा व्याज तथा हर्जानाबापत पुँजीकृत गरिएको रु.११ करोड ३२ लाख ६ हजारसमेत ऋण रु.११ करोड ६६ लाख ६ हजारको हालसम्म असुली नगरेको व्यहोरा गत वर्ष उल्लेख गरेकोमा स्थिति यथावत् छ।
४८. **संस्थागत सुधार** - सिमेन्टको माग नघटे पनि बढ्दो सिमेन्ट उद्योगहरूको स्थापनाले बजार निकै प्रतिस्पर्धी तथा बिक्री मूल्य घट्दो क्रममा छ। करिब ३० वर्ष अघिको प्रविधि तथा मेसिन पुरानो भएको र बारम्बार मर्मत तथा सम्भार गर्नु पर्दा लागत प्रभावी नरहेकोले उद्योगले यथाशीघ्र मेसिनहरूलाई आधुनिकीकरण तथा डिजिटल प्रविधिका नयाँ मेसिनहरू जडान गरी जनशक्ति तथा अन्य उत्पादन लागत कम गरी उत्पादन क्षमता तथा बिक्री वृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ। विगत वर्षहरूदेखि नै नोक्सानमा सञ्चालन भई रहेको तथा नेट वर्थसमेत ऋणात्मक भएको तथा नेपाल सरकारको ऋण बक्यौता रकम, कर्मचारीसम्बन्धी तथा अन्य दायित्व बढ्दै गएकाले उद्योग सञ्चालन गर्न कठिन देखिन्छ। कम्पनीसँग आधुनिकीकरण र नयाँ मेसिनहरू खरिद गर्न पर्याप्त पुँजी नरहेको तथा सिमेन्टको बजार मूल्य घट्दै

गइरहेको परिप्रेक्ष्यमा व्यावसायिक रणनीति तथा कार्ययोजना तयार गरी प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्दछ।

नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लिमिटेड

नेपालबाट समुद्रपार मुलुकमा निकासी तथा नेपालभित्र पैठारी हुने सामानहरूको पारवहनसम्बन्धी विभिन्न सेवा सुविधा प्रदान गर्ने उद्देश्यले नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्वमा रहने गरी नेपाल भारत पारवहन सन्धि सन् १९७१ मा भएको व्यवस्था बमोजिम एउटा एजेन्सीको रूपमा नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लिमिटेड नेपालको तत्कालीन कम्पनी ऐन, २०२१ अन्तर्गत २०२८।५।३० मा स्थापना भएको हो। हाल नेपालमा वीरगन्ज, काँकडभिट्टा, त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल, तातोपानी एवं भारतको कोलकाता, राधिकापुर र हल्दियामा यसको शाखा विस्तार भएको छ। यसको प्रमुख कार्यमा क्लियरिङ्ग, फरवार्डिङ्ग, अण्डरटेकिङ्ग र गोदाम व्यवस्थापन सेवा रहेका छन्। कम्पनीमा स्थायी ७२ समेत १३१ कर्मचारीहरू कार्यरत छन्।

४९. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - कम्पनीको सम्पत्ति रु.४२ करोड ७४ लाख, दीर्घकालीन दायित्व नभई खुद चालु सम्पत्ति रु.३२ करोड ६९ लाख रहेको छ। गत वर्ष रु.५ करोड ६४ लाख नाफा रहेकोमा यस वर्ष रु.२ करोड ७० लाख नाफा भै सञ्चित नाफा रु.४१ करोड ५१ लाख पुगेको छ। साथै कम्पनीको जगेडा कोष र सञ्चित नाफा विगत वर्षमा रु.३८ करोड ३८ लाख रहेकोमा उक्त रकम ८ प्रतिशतले बढेर ४१ करोड ५१ लाख रहेको छ।

५०. **वित्तीय प्रतिवेदनमान** - कम्पनीले नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमानबमोजिम वित्तीय विवरणहरू तयार गरेको छैन। संस्थाले एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गर्दा एयरपोर्ट शाखाको सम्पूर्ण आम्दानी तथा खर्चलाई समावेश नगरी एयरपोर्ट शाखाबाट भएको कुल नाफा रु.३ करोड ४१ लाखको ७० प्रतिशत नागरिक उड्डयन प्राधिकरणलाई भुक्तानी गरेपश्चातको ३० प्रतिशत रकमलाई जगेडा कोष तथा सञ्चित नाफामा लेखाङ्कन गरेको छ।

५१. **आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली** - यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्न छन्:

५१.१. कोलकाता शाखा कार्यालयमा २०७४।७५ मा कन्टेनर फ्रेट स्टेसन निर्माण कार्यको कोलकाता महानगरपालिकाबाट स्वीकृति प्राप्तमा भएको ढिलाइलाई मध्यनजर गरी जमिनलाई सम्प्राप्त ईटा छापी अस्थायी संरचना तयार गर्न भारतीय रुपैया ३८ लाख ५८ हजारको कुल लागत अनुमान कोलकाता पोर्ट ट्रस्टमा पेस भएकोमा कन्टेनर फ्रेट स्टेसन सञ्चालन प्रयोजनको लागि लोड कन्टेनर राख्न ईटा छापेकोबाट नभई कडा बनाउनुपर्ने भएकोले ट्रस्टका इन्जिनियरले अस्थायी प्रयोजनको लागि यसरी रकम खर्च गर्नुभन्दा स्थायी संरचना बनाएर सञ्चालन गर्नु नै उपयुक्त हुने र सबै कागजले निर्माण गरेअनुसारको प्रविधिको प्रयोग गरी निर्माण गर्दा करिब भारतीय रुपैयाँ २ करोड को लागतमा कन्टेनर फ्रेट स्टेसन निर्माण हुने राय दिएकोमा स्थायी संरचना निर्माण गर्न पहल नगरी अस्थायी निर्माण कार्यलाई टुक्राई ४ चरणमा रु.६९ लाख ६३ हजारको लागतमा कन्टेनर फ्रेट स्टेसन प्रयोजनका लागि उपयुक्त नहुने ओपेन यार्ड फर कन्टेनर पार्किङ्ग निर्माण गरेको छ। यसरी अनुपयुक्त कार्य गर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ।

- ५१.२. कम्पनीले नेपाल भारत सीमानास्थित प्रमुख नेपाली भन्सार क्षेत्रमा आधुनिक गोदाम घरहरू निर्माण गरी सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्य लिएको भए तापनि त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल र वीरगन्ज भन्सार बाहेक अन्यत्र गोदामघर निर्माण गरेको पाइएन। कम्पनीले तातोपानी सुख्खा बन्दरगाहमा शाखा कार्यालय स्थापना गरी कार्य सञ्चालन गरेको पाइयो। आयात तथा निर्यात हुने सरकारी निकायका मालसामानहरूको लागि क्लियरिङ्ग तथा फरवार्डिङ्ग सेवा उपलब्ध गराउने लक्ष्यसमेत सबै सरकारी कार्यालयका यस्ता सेवालाई नसमेटिएकोले पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन भएको छैन। कम्पनीलाई वित्तीय र व्यवस्थापकीय रूपमा सक्षम र सबल बनाउनका लागि सरकारी निकायसँग समन्वय गरी सुधार र विस्तारका कार्य गनुपर्दछ।
- ५१.३. कोलकाता, हल्दिया तथा राधिकापुरमा रहेको बन्दरगाह प्रयोग गरी पानीजहाजबाट आयात तथा निर्यात हुने सामानहरूको गोदामको व्यवस्था, भन्सार र जाँचपास लगायतका सेवा सञ्चालन गर्दै आएको छ। कम्पनीले सम्झौता गरी भाडामा लिएको जग्गामा वर्षातको समयमा हेभी इक्विपमेन्ट्स तथा कन्टेनरबाट सामग्री ओसार-पसार गर्न कठिन रहेको हुँदा उक्त जग्गालाई अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड बमोजिम प्रयोग योग्य बनाउनुपर्ने देखिन्छ।
५२. **लिज भाडा** - नेपाल सरकार र भारत सरकारबीच भएको जग्गासम्बन्धी ३० वर्षे लिज सम्झौता १ नोभेम्बर १९८४ बाट शुरू भई ३१ डिसेम्बर २०१४ मा समाप्त भएको छ। उक्त सम्झौताबमोजिम नेपाल सरकारको एजेन्सीको रूपमा कम्पनीले हल्दिया अवस्थित डक क्षेत्रको ६ हजार ९८५ वर्ग मिटर र आवासिय क्षेत्रको २ हजार वर्गमिटर प्रयोग गर्न पाउने देखिन्छ। साविक लिज सम्झौताअनुसार सम्झौता अवधि सकेपछि पुनः अर्को ३० वर्षका लागि सम्झौता नवीकरण गर्ने उल्लेख छ। यद्यपि हल्दिया डक कम्प्लेक्सबाट प्रस्तावित भाडा सम्झौता अवधि १० वर्ष र मासिक भाडा भारतीय रुपैयाँ १ लाख ३१ हजार उल्लेख छ। तर उक्त कम्प्लेक्सले माग गरेको मासिक भाडा भारतीय रुपैयाँ २ लाख १९ हजार देखिन्छ। उक्त सम्झौता नवीकरण नै नगरी हल्दिया डक कम्प्लेक्सबाट माग अनुसारकै लिज भाडा अक्टोबर २०१८ बाट तिर्दै आएको देखिन्छ। जसकारण कम्पनीलाई मासिक भारतीय रुपैयाँ ८८ हजारले हुने २० महिनाको रु.२८ लाख २० हजार बढी व्ययभार परेको देखिन्छ। समयमा सम्झौता हुन नसक्नुको कारण यकिन गरी थप व्ययभार नहुने प्रबन्ध गर्नुपर्दछ।

जनकपुर चुरोट कारखाना

नेपालमा सुर्तीजन्य पदार्थको स्थानीय माग परिपूर्ति तथा निर्यात गर्ने र स्थानीय बासिन्दालाई रोजगारी दिनका लागि सबै प्रकारका चुरोट, बिडी, सिगार पाइपको सुर्ती आदि बनाउने, चुरोट, बिडी, सिगार वा सुर्तीसँग सम्बन्धित अन्य सहायक वस्तु वा पुरक वस्तु वा सो सँगको सम्बन्धबाट अन्य वस्तुको उत्पादन गर्ने वा परिवर्तन गरी निर्माण गर्ने, सुर्ती खेती गर्ने, उन्नत जातका सुर्ती उत्पादन गर्ने गराउने, वा तत्सम्बन्धी अनुसन्धान गर्ने गराउने र कच्चा पदार्थहरू आयात गर्ने एवं सबै उत्पादित वस्तुहरू निर्यात गर्ने आदि उद्देश्यका लागि यो कारखाना स्थापना भएको हो । कारखानाको उत्पादन २०६७ देखि बन्द रहेको छ। मन्त्रिपरिषद्को २०७०।३।२० को निर्णयअनुसार कारखानामा कार्यरत सबै कर्मचारीहरूलाई अवकाश दिएको छ। हाल महाप्रबन्धक समेत मन्त्रालयबाट खटिएका २, सुरक्षा निकायबाट ११, अन्य ८ जना तथा कानुनी परामर्शदातालाई करारमा राखी कार्य गर्दैआएको छ।

५३. **सम्पत्ति तथा दायित्वको अवस्था** - कारखानाको किताबी मूल्यमा शेयर पुँजी रु.४ करोड ८ लाख र जगेडा कोष रु. ५ करोड ४५ लाख रहेको देखिन्छ। त्यस्तै, कर्जा रु.२ अर्ब ९४ करोड ६३ लाख र अन्य दायित्व तथा व्यवस्था रु.१२ करोड ६९ लाख ८० लाख रहेको देखिन्छ। कारखानाको स्थिर सम्पत्ति रु.२ करोड ४३ लाख, लगानी रु. ४ करोड ९५ लाख र चालु सम्पत्ति रु.१८ करोड ५९ लाखसमेत सम्पत्ति रु.२५ करोड ९७ लाख रहेको देखिन्छ। कारखानाले यो वर्ष रु.४२ लाख आय प्राप्त गरेको र रु.६१ लाख सञ्चालन खर्च गरेको छ। गत वर्षसम्म रु.२ अर्ब ९० करोड ६९ लाख सञ्चित नोक्सानी रहेकोमा यो वर्ष रु.१९ लाख नोक्सानी थप भै सञ्चित नोक्सानी रु.२ अर्ब ९० करोड ८८ लाख पुगेको छ।
५४. **लगानी** - कारखानाले सुर्ती विकास कम्पनी लिमिटेडमा रु. १ करोड, बुटवल धागो कारखाना लिमिटेडमा रु.२ करोड ९३ लाख ५५ हजार र सेती चुरोट कारखाना लिमिटेडमा रु.१ करोड १ लाख ५९ हजार समेत रु.४ करोड ९५ लाख १४ हजार लगानी गरेको देखिन्छ। गत विगत वर्षदेखि कुनै पनि लगानीबाट प्रतिफल प्राप्त भएको छैन। सुर्ती विकास कम्पनी लिमिटेड खारेजी प्रक्रियामा रहेको र सो कम्पनीमा लगानीको मूल्य शून्य हुने देखिएको, बुटवल धागो कारखाना लिमिटेड बन्द रहेको तथा सेती चुरोट कारखाना लिमिटेडसमेत बन्द रहेको अवस्थामा यी कम्पनीका शेयर मूल्य नगन्य रहेकोले उक्त रकम असुलीमा शंकास्पद देखिन्छ।
५५. **जग्गाको स्वामित्व** - कारखानाको स्वामित्वमा जनकपुरमा ३३ बिघा, महोत्तरीमा २ बिघा, पोखरामा ४ रोपनी ६ आना, पर्वतमा ३ रोपनी ९ आना लगायत विभिन्न २१ स्थानमा जग्गा तथा भवन रहेको छ। जग्गाको क्षेत्रफल यकिन नगरेको, वासलातमा रु.१ करोड १० लाखको मात्र जग्गा मूल्याङ्कन गरेको देखिएकोमा वर्तमान बजार मूल्यअनुसार मूल्याङ्कन नगरेको, धनुषामा रहेको जग्गा प्रदेश कार्यालयलाई जग्गाको क्षेत्रफल तथा मूल्य नखुलाई हस्तांतरण गरेकोमा लगत कट्टा गरेको छैन।
५६. **कारखानाको अस्तित्व** - नेपाल सरकारबाट सबै कर्मचारीलाई अवकाश दिइसकेको, कारखाना बन्द रहेकोले कारखानाको भविष्यबारे यथाशीघ्र निर्णय गरी सबै सम्पत्ति दायित्वको अवस्था र मूल्य यकिन गरी कानुनी रूपमा गर्नुपर्ने सबै प्रक्रिया सम्पन्न गरी कारखानाको विघटन वा खारेजी प्रक्रिया सम्पन्न गर्नुपर्दछ।

नेपाल आयल निगम

देशभर पेट्रोलियम पदार्थको आयात, ढुवानी, भण्डारण र वितरण गर्ने उद्देश्यले २०२७ मा नेपाल आयल निगमको स्थापना भएको हो। निगममा नेपाल सरकारको ९९.४६, खाद्य व्यवस्था तथा व्यापार कम्पनी लिमिटेडको ०.२६, राष्ट्रिय बीमा कम्पनी लिमिटेडको ०.१५, नेपाल बैङ्क लिमिटेडको ०.०८ र राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क लिमिटेडको ०.०५ प्रतिशत शेयर स्वामित्व रहेको छ। निगम अन्तर्गत ७ प्रादेशिक तथा तीन शाखा कार्यालय, तीन इन्धन डिपो, एक पेट्रोल पम्प, सात हवाई इन्धन डिपो र तीन हवाई इन्धन रिफ्युलिङ स्टेसन रहेका छन्। निगमको भण्डारण क्षमता ७१ हजार ५५८ किलोलिटर रहेको छ। निगममा ६५९ कर्मचारी कार्यरत छन्।

५७. **सञ्चालन नतिजा** - निगमको यो वर्ष कुल बिक्री रु.२ खर्ब ५ अर्ब ७४ करोड ५३ लाख, बिक्री लागत रु.१ खर्ब ८२ अर्ब ७४ करोड ५९ लाख, प्रशासनिक र अन्य खर्च रु.७ अर्ब ४२ करोड ६ लाख, बोनस व्यवस्था रु.१७ करोड ४२ लाख रहेको र कर पछिको नाफा रु.१२ अर्ब ९१ करोड ४८ लाख रहेको छ।

५८. **इन्धन खरिद तथा बिक्री** - निगमले नेपाल सरकारलाई यो वर्ष आयकर, मूल्यअभिवृद्धि कर, भन्सार शुल्क, सडक मर्मत तथा सुधार दस्तुर, पूर्वाधार विकास कर लगायत विभिन्न कर तथा दस्तुर रु.६६ अर्ब ८८ करोड भुक्तानी गरेको छ। निगमको यो वर्षको पेट्रोलियम पदार्थको खरिद तथा बिक्री स्थिति देहायबमोजिम रहेको छः

सि.नं.	पेट्रोलियम पदार्थ	इकाई	खरिद परिमाण (हजारमा)	खरिद (रु. हजारमा)	बिक्री परिमाण (हजारमा)	बिक्री (रु. हजारमा)
१	पेट्रोल	लिट्र	५,१७,०४०	२,६५,३९,२९५	५,०७,८०६	४,५४,३६,५५२
२	डिजेल	लिट्र	१४,८६,०२३	८,१७,२९,७७२	१४,५३,५९२	११,५३,९१,७२४
३	मट्टीतेल	लिट्र	१९,३९२	१०,२९,२५८	१६,३५१	१७,२०,५००
४	ए.टी.एफ.	लिट्र	१,३७,२६८	८०,५६,९१३	१,३८,६६९	१,४७,४३,२२५
५	एल.पी.जी.	मेट्रिकटन	४५६	२,८६,२७,६५२	४४५	२,८४,५३,२९३

खरिद तथा बिक्री रकममा भन्सार, ढुवानी भाडा, बीमा प्रिमियम, सडक मर्मत तथा सुधार दस्तुर, पूर्वाधार विकास कर एवं मूल्य अभिवृद्धि कर समावेश छैन। इन्धनको माग वर्षेनी बढ्दो क्रममा रहेको देखिन्छ। निगमको भण्डारण क्षमता गत वर्ष ६८ हजार ३८४ किलो लिटर रहेकोमा यो वर्ष केही थप गरी ७१ हजार ५५८ किलो लिटर पुर्‍याएको छ। क्षमतामा वृद्धि गरी इन्धन आपूर्तिलाई व्यवस्थित गर्नुपर्दछ।

५९. **पाइपलाइन** - पाइपलाइनसम्बन्धी देखिएका व्यहोरा देहायबमोजिम छन्ः

- ५९.१. भारतको मोतिहारी र नेपालको अमलेखगन्ज जोड्ने पाइपलाइनको कार्य सम्पन्न भई यस वर्षदेखि पूर्णरूपमा सञ्चालनमा आउँदा पेट्रोलियम पदार्थको ढुवानी सहज, सुरक्षित र छिटो बनाएको छ। साथै निगमको ढुवानी खर्चमा समेत उल्लेख्य कमी ल्याएको छ। उक्त परियोजनामा नेपाल सरकारको रु.१ अर्ब २० करोड र भारत सरकारको रु.३ अर्ब २० करोडसमेत रु. ४ अर्ब ४० करोड लगानी रहेको छ। उक्त पाइपलाइनको प्रयोग तथा संरक्षण निगमले गरे तापनि यसको स्वामित्व नेपाल सरकारबाट हस्तान्तरण भएको छैन। निगमले २०७६।७७ मा पाइपलाइन निर्माणका क्रममा भएको प्रशासनिक खर्च रु.५ करोड ९२ लाख २६ हजारलाई सोझै खर्च लेखाङ्कन गरेको छ। निगमले उपयोग तथा संरक्षण गर्दै आइरहेको सो पाइपलाइनको स्वामित्व हस्तान्तरण लिई स्थिर सम्पत्तिमा लेखाङ्कन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

- ५९.२. नेपाल आयल निगम र राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागबीच २०७५।१०।१७ मा हस्ताक्षर गरिएको सम्झौताको बुँदा ४ बमोजिम निगमले पाइपलाइन आयोजनाका लागि विभिन्न प्रजातिका ८८ हजार १६३ रुख काटेकोमा सोको १:२५ को अनुपातमा २२ लाख ४ हजार ७५ रुखहरू पर्सा वन्यजन्तु आरक्षण क्षेत्रभित्र वृक्षारोपण गर्नुपर्ने र बिरुवाहरूको पाँच वर्षसम्म संरक्षणसमेत गर्नुपर्ने वा वृक्षारोपणको लागि लाग्ने दायित्वको मूल्याङ्कन गरी सो बराबरको रकम पर्सा वन्यजन्तु आरक्षण क्षेत्रलाई ५ वर्षभित्र तिर्नुपर्ने देखिन्छ। यो व्यवस्था प्रचलित वन ऐनअनुसार पनि अनिवार्य रहेको छ। तर निगमले वित्तीय विवरण तयार गर्दा यसको लागि लाग्ने दायित्वको यकिन गरी व्यवस्था गरेको पाइएन।

६०. **जग्गा उपयोग** - निगमको पोखरा प्रादेशिक कार्यालयअन्तर्गत रहेको कुल जग्गा ७७ रोपनीमध्ये लगभग १५ देखि १८ रोपनी जग्गा निगमको नियन्त्रणमा रहेको पाइएन। उक्त नियन्त्रणमा नरहेको जग्गा स्थानीय बासिन्दाहरूले खेल मैदान तथा बाटोको रूपमा प्रयोग गरिरहेको पाइएको छ। उक्त जग्गा नियन्त्रणमा लिई निगमको प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ।
६१. **कर्मचारी कल्याणकारी कोष** - बोनस ऐन, २०३० को दफा १३ (१क) मा बोनस बाँडफाँट पछि बाँकी रकमको ८० प्रतिशत राष्ट्रिय स्तरको कल्याणकारी कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। निगमले २०६२।६३ देखि राष्ट्रिय कल्याणकारी कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने रु.२ करोड ४ लाख जम्मा नगरी व्यापारिक तथा अन्य भुक्तानी गर्नुपर्ने शीर्षकमा देखाएको छ। उक्त रकम कल्याणकारी कोषमा जम्मा गर्नुपर्दछ। त्यस्तै, निगमले साविकको श्रम ऐन, २०४८ को दफा ४१ को प्रावधानबमोजिम आर्थिक वर्ष २०७३।७४ सम्ममा कर्मचारी आवास कोषमा रु. ३ अर्ब २५ करोड ८४ लाख छुट्याएको रकम जिम्मेवारी साँदै ल्याएको छ। उक्त कोषमा रहेको रकमको परिचालन गर्ने सम्बन्धमा कुनै निर्णय भएको छैन। उपर्युक्त निर्णय गरी रकमको उपयोग हुनुपर्दछ।
६२. **मूल्य निर्धारण** - निगमले स्वचालित मूल्य प्रणालीअनुसार पेट्रोलियम पदार्थको मूल्य समायोजन गर्दै आएको छ। यो वर्ष १३ पटकसम्म मूल्य समायोजन भएको छ। यसरी मूल्य निर्धारण गर्दा वर्षभरिमा न्यूनतम र अधिकतम दर फरक अवस्था विश्लेषण गर्दा पेट्रोलमा प्रति लिटर रु.६ र डिजल तथा मट्टीतेलमा रु.८.५ फरक परेको छ। अन्तर्राष्ट्रिय मूल्यमा कतिसम्म फरक पर्दा नेपालको आधार मूल्य परिवर्तन गरिएको हो खुलाएको छैन। मूल्य परिवर्तन सम्बन्धी स्पष्ट नीति तय गर्नुपर्दछ।
६३. **मूल्य स्थिरीकरण कोष** - पेट्रोलियम पदार्थ तथा ग्याँस मूल्य स्थिरीकरण कोष (सञ्चालन) नियमावली, २०७१ को नियम ३(२)(ग) बमोजिम निगमले पेट्रोलियम पदार्थ तथा ग्याँसको खुद्रा बिक्री मूल्यको १ प्रतिशतले हुन आउने रकम मूल्य स्थिरीकरण कोषमा जम्मा गर्नुपर्दछ। उक्त कोषमा हालसम्म रु.११ अर्ब ५७ करोड ३२ लाख रहेकोमा निगमले सो रकम विभिन्न बैङ्कको मुद्दती निक्षेपमा रु.७ अर्ब ८५ करोड र चल्ती निक्षेपमा रु.१ अर्ब १ करोड २० लाख राखेको छ। कोष र निगम बीच हिसाब मिलान गर्न बाँकी रु.२ अर्ब ७१ करोड १२ लाख छ। कोष सञ्चालनको लागि गठन भएको समितिले उक्त कोष सञ्चालनसम्बन्धी कार्यविधिहरू तयार गरेको छैन। उक्त कोषको रकम हालसम्म उपयोग नभएको र नियमअनुसार आन्तरिक तथा अन्तिम लेखापरीक्षणसमेत भएको पाइएन। कोषको समुचित उपयोग हुनुपर्दछ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** - गत विगतका प्रतिवेदनमा वैदेशिक सहायता अन्तर्गत सोझै भुक्तानी तर्फको लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने, नुन ढुवानी अनुदानमा पुनरावलोकन गर्नुपर्ने, एकल विन्दु सेवा पूर्ण कार्यान्वयन गर्नुपर्ने, निकासी प्रवर्द्धन केन्द्रको निष्कृत्य मौज्जात राखेको लगायतका व्यहोरा औल्याइएकोमा यो वर्ष पनि सुधार भएको छैन। विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ।
- **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहायअनुसार छः

- सरकारी कार्यालयतर्फ १६ निकायमा रु.८ करोड २ लाख ४५ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ३ निकायले रु.१ लाख ४० हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.८ करोड १ लाख ५ हजार छ । सोमध्ये रु. ३६ लाख १४ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची-१५ मा छ ।
- अन्य संस्था तर्फ ५ निकायमा रु.५ करोड ८२ लाख ६२ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि फर्स्यौट नगरेकोले रु. ५ करोड ८२ लाख ६२ हजार बेरुजू बाँकी छ । सोमध्ये रु.१ लाख ६५ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची-१६ मा छ ।

ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा ऊर्जा, सिँचाइ तथा जलउत्पन्न प्रकोपसम्बन्धी एकीकृत कानुन तर्जुमा, गुरु-योजना निर्माण, अध्ययन अनुसन्धान र समन्वय गर्ने तथा जलस्रोत तथा ऊर्जाको दिगो व्यवस्थापन, नियमन र पूर्वाधार निर्माण गर्ने लगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहत सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत ८८ निकायबाट कार्यसम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहत समेत ७२ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.५३ अर्ब ५३ करोड ५९ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छः

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य	जम्मा
२१,८८,८७	११,५६,१८	४,६३,८१	१५,४४,७३	५३,५३,५९

- १.१ उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय र शहरी विकास मन्त्रालयमा विनियोजन भई यस मन्त्रालयअन्तर्गत खर्च भएको रु.२५ करोड ८३ लाख समावेश छ । तर यो मन्त्रालयमा विनियोजन भई प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, अर्थ मन्त्रालय र प्रदेश कार्यालयलाई खर्च भएको रु.१० करोड ६२ लाख समावेश छैन ।
- १.२ यस मन्त्रालयअन्तर्गत ६ निकायको विनियोजन, राजस्व, धरौटी र अन्य कारोबारसमेत रु.२ अर्ब २५ करोड १७ लाखको लेखापरीक्षण बाँकी रहेको छ ।
२. **संगठित र अन्य संस्था** - यो वर्ष १० संस्थाको रु.४ खर्ब ३० अर्ब ९४ करोडको लेखापरीक्षण गरिएको छ ।
३. **कार्यमूलक लेखापरीक्षण** - यो वर्ष भेरी बबई डाइभर्सन आयोजना कार्यान्वयन विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
४. **वार्षिक कार्यक्रम र प्रगति** - मन्त्रालयबाट स्वीकृत २०७६।७७ को वार्षिक विकास कार्यक्रम अनुसार यस मन्त्रालयको स्वीकृत कार्यक्रमको प्रगति अवस्था निम्नानुसार छः

क्र.सं.	विवरण	एकाई	लक्ष्य	प्रगति
१.	सिँचाइ सुविधा विस्तार	हेक्टर	४४००	५५६७
२.	तटबन्ध निर्माण	किलोमिटर.	२९	९१
३.	जल तथा मौसम मापन केन्द्र स्थापना	संख्या	७४	५०
४.	विद्युत पहुँच प्राप्त घरधुरी	संख्या (हजारमा)	४००	३३७
५.	बायो ग्याँस जडान	संख्या	१००	५३
६.	सबस्टेशन क्षमता	एम.भी.ए.	१२०३	२९०
७.	विद्युत चुहावट	प्रतिशत	१४५०	१५.२७
८.	पूर्ण विद्युतीकरण जिल्ला	संख्या	४०	१६
९.	प्रशारण लाइन निर्माण	किलोमिटर.	४३७	२६१
१०.	जलविद्युत जडित क्षमता	मेगावाट	१०००	१५१

१६४ महालेखापरीक्षकको अन्ठाउन्नौ वार्षिक प्रतिवेदन, २०७८

- ४.१ आवधिक योजना र दिगो विकास लक्ष्यले तोकेका गन्तव्यलाई वार्षिक कार्यक्रममा आवद्ध गरी प्रगति प्रतिवेदन तयार नगरेकोले वार्षिक प्रगति विश्लेषण गर्न सकिएन । जल विद्युतको जडित क्षमता १ हजार मेगावाट थप गर्ने लक्ष्य रहेकोमा १५१ मेगावाट, सौर्य वायु मिनी ग्रिड एक हजार किलोवाट थप गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ९० किलोवाट, विद्युतमा पहुँच प्राप्त जनसंख्या ९३.५ प्रतिशतको लक्ष्यमा ९० प्रतिशतमा पहुँच पुगेको छ ।
- ४.२ मन्त्रालयअन्तर्गत २०७६।७७ सम्म राष्ट्रिय गौरव तथा पहिलो र दोस्रो प्राथमिकतामा परेका कुल आयोजना संख्या ७३ मध्ये २५ आयोजनाको प्रगति ५० प्रतिशतभन्दा न्यून रहेको छ । ऊर्जातर्फ पहिलो प्राथमिकतामा परेका ३७ मध्ये ८० प्रतिशतभन्दा माथि ८ आयोजनामा ५० देखि ८० प्रतिशतसम्म ११ र ५० प्रतिशतभन्दा कम प्रगति भएका आयोजना संख्या १८ रहेका छन् । दोस्रो प्राथमिकतामा परेको ३ आयोजनाको प्रगति ५० प्रतिशतभन्दा न्यून रहेको छ । जलस्रोत तथा सिँचाइ तर्फ पहिलो र दोस्रो प्राथमिकतामा परेका १६ आयोजनाको प्रगति ८० प्रतिशतभन्दा माथि, १३ आयोजनाको प्रगति ५० देखि ८० प्रतिशत र ४ आयोजनाको प्रगति ५० प्रतिशतभन्दा कम रहेको छ । आयोजना कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता ल्याई प्रगतिमा सुधार गर्नुपर्दछ ।
५. **आवधिक योजना कार्यान्वयन** - राष्ट्रिय योजना आयोगले स्वीकृत गरेको १५ औँ योजनामा यस मन्त्रालयका लागि तोकिएका मुख्य नतिजाका सूचकहरू र उपलब्धि देहाय बमोजिम छ :

क्र. सं.	नतिजा सूचक	एकाई	आधार वर्ष २०७५।७६	लक्ष्य २०७६।७७	प्रगति २०७६।७७ सम्म
१.	कृषियोग्य भूमिमध्ये सिंचित क्षेत्रफल	हेक्टर (हजारमा)	१४७३	१४९३	१४८९
२.	कृषियोग्य भूमिमा वर्षेभरि सिँचाइ सुविधा	प्रतिशत	३३	३४	३५
३.	सौर्य खानेपानी तथा सिँचाइ पम्प जडान	संख्या	१३६४	१४६४	१८८९
४.	सौर्य ऊर्जा ग्रिड	मेगावाट	०	१०	१.४
५.	वैकल्पिक ऊर्जा	मेगावाट	६७.८	८९.८	६८.२
६.	सौर्य ऊर्जा	मेगावाट	३३	५३	३५.१
७.	घरायसी बायोग्याँस जडान	संख्या (हजारमा)	४२६	४६१	४२७
८.	सुधारिएको फलामे चुल्हो	संख्या (हजारमा)	८६	१८६	१०५
९.	वितरण लाइन ३३ के.भी.	किलोमिटर.	४९०५	५५००	५३१०

उपर्युक्त नतिजा सूचक मध्ये सतह तथा भूमिगत सिँचाइ, सौर्य ऊर्जा ग्रिड, वैकल्पिक ऊर्जा, सौर्य ऊर्जा लगायत कार्यक्रममा लक्ष्य अनुसार प्रगति भएको देखिएन । अतः लक्षित उद्देश्य बमोजिम कार्यक्रम कार्यान्वयन गरी उपलब्धि हासिल गर्नुपर्दछ ।

६. **नीति कार्यान्वयन** - जलविद्युत विकास नीति, २०५८ अनुसार आन्तरिक उत्पादनबाट विद्युतको गार्हस्थ्य आवश्यकता पूर्ति गर्ने मुख्य नीति रहेपनि गार्हस्थ्य आवश्यकताको लागि स्वदेशी उत्पादन अपुग भई ४५० सम्म मेगावाट आयात गर्नुपरेको छ । प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा जलाशययुक्त आयोजना विकास गरिने, जलविद्युत आयोजना निर्माण गर्दा सञ्चालन, स्वामित्व र हस्तान्तरण सिद्धान्तको आधारमा गर्न प्रोत्साहन गरिने नीति अन्तर्गत प्रारम्भिक चरणका कार्य भएको जनाए तापनि निर्माण चरणका कार्यहरू हुन सकेको छैन ।

सिँचाइ नीति, २०७७ अनुसार जलाशययुक्त आयोजना कार्यान्वयन नभएको, भेरी बबई र सुनकोशी मरिन अन्तर जलस्थानान्तरण प्रकृतिका जलस्रोत आयोजनाहरू कार्यान्वयन चरणमा रहे पनि अधिकांश सिँचाइ आयोजनाहरू रन अफ द रिभर अवधारणामा बनेकोले सञ्चित पानी उपयोगमा ल्याउने अवस्था नभएको, सरकारी लगानीमा निर्मित सिँचाइ आयोजनाहरू जीर्ण अवस्थामा रहेको, जल उपभोग संस्था सक्षम र सवल बन्न नसकेको, सिँचाइ ऐन तर्जुमा नभएको तथा सिंचित क्षेत्रमा बस्ती विकास भएको समेत देखिएको छ । राष्ट्रिय नीतिहरू प्राथमिकताका साथ कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।

७. **बजेट वक्तव्य कार्यान्वयन** - अर्थमन्त्रीले संघीय संसदमा पेस गर्नुभएको २०७६।७७ को बजेट वक्तव्यमा उल्लेख भएका संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको समन्वयमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था अनुरूप च्यालेन्ज फण्ड मार्फत् नवीकरणीय ऊर्जासँग सम्बन्धित बहुउपयोगी प्रविधिहरूको प्रवर्द्धन गर्ने, अन्तरदेशीय ४०० के.भी. क्षमताको लाइन निर्माण, सबै प्रदेशमा कम्तीमा दुई ठुला जलविद्युत तथा सौर्य आयोजना निर्माण गर्ने, विद्युतीय सवारी साधनको प्रयोगलाई प्रोत्साहित गराउन पर्याप्त चार्जिङ स्टेशनहरू स्थापना गर्ने कार्यहरू सञ्चालन हुन सकेको देखिएन । त्यस्तै, विद्युतमा लगानीको अवसरलाई फराकिलो पार्न १८ आयोजनाको ३ हजार ५०० मेगावाट उत्पादन प्रक्रियामा राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूको शेयर सहभागिता रहने कार्यक्रम रहेकोमा प्रगति हुन नसकेको, सिंचित कृषि क्षेत्रको अभिवृद्धि र तमोर चिस्याङ, सेती तथा कन्काई डाइभर्सनको कार्य शुरू नभएको र सौर्य ऊर्जा उपयोग गरी लिफ्ट सिँचाइ प्रणालीको प्रगति न्यून रहेको छ । कार्यक्रम सञ्चालनमा बजेट र कार्यक्रमबीच समन्वय गरी प्रगति हासिल गर्नुपर्दछ ।

८. **दिगो विकास लक्ष्य** - मन्त्रालयसँग सम्बन्धित दिगो विकास लक्ष्यअन्तर्गत मुख्य परिमाणात्मक लक्ष्य र हालसम्मको उपलब्धि निम्नानुसार छः

सि. न.	सूचकहरू	आधार वर्ष सन् २०१५ को स्थिति	सन् २०१९ सम्मको प्रगति	सन् २०२० सम्मको लक्ष्य	सन् २०२० सम्मको प्रगति
१.	विद्युतमा पहुँच भएको जनसंख्याको अनुपात (प्रतिशत)	७४	८८	९२	९०
२.	विद्युत खपत (प्रति व्यक्ति कि.वा.)	८०	२४५	३२५	२६०
३.	कुल ऊर्जा खपतमा नवीकरणीय ऊर्जाको अंश (प्रतिशत)	११.९ (५.९)	७.५७	८	९.०३
४.	जडित जलविद्युत क्षमता (मेगावाट)	७८२	१२५०	२२१९	१४०१
५.	कृषियोग्य जमिनमध्ये बषैभरि सिँचाइ हुने क्षेत्र (प्रतिशत)	२५.२	३३	३४	३५

दिगो विकासको लक्ष्यबमोजिम प्रगति हुने गरी बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।

९. **कृषियोग्य भूमि र सिँचाइ उपलब्धता** - ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार २६ लाख ४१ हजार हेक्टर कृषि योग्य भूमिमध्ये १७ लाख ६६ हजार हेक्टर भूमि सिँचाइ योग्य रहेकोमा २०७४।७५ सम्म १४ लाख ७३ हजार हेक्टर, २०७५।७६ सम्म १४ लाख ७३ हजार हेक्टर र २०७७ फाल्गुनसम्म १५ लाख ३ हजार हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा पुगेको उल्लेख छ । सिंचित क्षेत्रफल बढे तापनि कृषिसँग सिँचाइलाई अन्तरसमन्वय गर्न नसकेको कारण हरेक वर्ष कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान घट्दै गएको छ । कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान २०६८।६९ मा ३२.७ प्रतिशत रहेकोमा २०७४।७५ मा २८.१ प्रतिशत, २०७५।७६ मा २७ प्रतिशत र २०७७ फाल्गुनसम्म २५.८ प्रतिशत रही योगदान घट्ने क्रममा रहेको र खाद्यान्न आयातमा वृद्धि भइरहेको छ । अर्थ मन्त्रालयबाट प्रकाशित आयातको तथ्याङ्क अनुसार २०७६।७७

मा चामल रु.३३ अर्ब ६५ करोड र हरियो तरकारी रु.३३ अर्ब ५ करोड बराबरको आयात भएको देखिन्छ । उल्लिखित अवस्थाले सिंचित क्षेत्रको लागि आवश्यक संरचना निर्माण भए तापनि कृषिको उत्पादकत्वमा वृद्धि हुन सकेको अवस्था देखिदैन । सिँचाइ सुविधा र कृषि क्षेत्रको कार्यक्रमलाई एकीकृत र समन्वय गरी कृषिमा भएको परनिर्भरता न्यून गराउने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

१०. **राष्ट्रिय गौरवका आयोजना** - मन्त्रालय मातहत राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाका रूपमा ८ आयोजना रहेका छन् । राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको प्रगति निम्नानुसार छः

(रकम रु. करोडमा)

सि. नं.	आयोजना	सुरु वर्ष	सम्पन्न हुने	लागत		हालसम्मको खर्च	भौतिक प्रगति %
			अवधि	शुरु	संशोधित		
१	बबई सिँचाइ	२०४५।४६	२०७९।८०	१२६७	१८९६	८४९	५२
२	महाकाली सिँचाइ तेस्रो	२०६३।६४	२०८४।८५	२६७७	३५००	३६४	१०.४१
३	रानी जमरा सिँचाइ	२०६७।६८	२०८०।८१	-	२७७०	१३१३	४८
४	भेरी बबई डाइभर्सन	२०६८।६९	२०७९।८०	१६४३	३६८०	११६३	४०.५
५	सिक्टा सिँचाइ	२०६१।६२	२०७७।७८	-	२५०२	१६६९	५९
६	सुनकोशी मरिन डाइभर्सन	२०७३।७४	२०८०।८१	४६१९	-	२६	०.५
७	बुढिगण्डकी जलविद्युत	२०६९।७०	२०८४।८५	२६०००	-	३६२०	-
८	अपर तामाकोशी जलविद्युत	२०६७।६८	२०७६।७७	४९२९	-	४६२३	९७

उल्लिखित आयोजनामा नहर तथा एलाइनमेन्टमा जग्गा विवाद, ठेक्काको न्यून प्रगति, आयोजना तथा सम्बद्ध पदाधिकारीको पटक पटकको फेरबदल लगायतका कारण समयमा प्रगति हासिल हुन नसकी समय र लागत दुवै वृद्धि भएको छ । समयमा नै आयोजना सम्पन्न गर्न समस्या समाधान, अनुगमन र सहजीकरणमा सम्बन्धित पदाधिकारीसँग कार्य सम्पादन सम्झौता गरेर कार्यमा तिव्रता ल्याउने, सोको विश्लेषण गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

११. **सूचीकृत दर** - नेपाल विद्युत प्राधिकरण र निजी क्षेत्रका जलविद्युत प्रवर्द्धकहरूबीच भएको विद्युत खरिद सम्झौताको खरिद दरअनुसार नेपाल विद्युत प्राधिकरणले विद्युत उत्पादक कम्पनीहरूलाई भुक्तानी दिने व्यवस्था छ । मन्त्रिपरिषद्को २०६८।१०।१७ को निर्णय अनुसार लोडसेडिङ न्यूनीकरण कार्ययोजना, २०६८ र सुविधा सम्बन्धी कार्यविधि, २०६८ जारी गरी २०७१ चैत्र मसान्तसम्म व्यापारिक उत्पादन शुरू गर्ने कम्पनीलाई ७ वर्षसम्म सूचीकृत दर (पोष्टेट दर) र विद्युत खरिद सम्झौताको दर (पी.पी.ए) बीचको फरक रकम नेपाल सरकारले नेपाल विद्युत प्राधिकरण मार्फत उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । सो व्यवस्था अनुरूप २० जल विद्युत कम्पनीलाई यो वर्ष रु.७० करोड समेत २०७७ आषाढसम्म रु.१ अर्ब ४४ करोड ८७ लाख नेपाल विद्युत प्राधिकरण मार्फत भुक्तानी दिएको र रु.२९ करोड ८० लाख ६४ हजार भुक्तानी गर्न बाँकी रहेको नेपाल विद्युत प्राधिकरणले उल्लेख गरेको छ । विद्युत खरिद बिक्री सम्झौतामा खरिद बिक्री दर निर्धारण भै सकेको अवस्थामा सम्बन्धित ऐन, नियमावलीमा व्यवस्था नगरी छुट्टै कार्यविधि तयार गरी ७ वर्षसम्म सुविधा उपलब्ध गराएको छ ।

१२. **खिम्ती जलविद्युत योजना** - वैदेशिक लगानीमा बनेको खिम्ती जलविद्युत आयोजनाबाट ६० मेगावाट विद्युत उत्पादन गर्नेगरी २०५१।८।९ मा नेपाल विद्युत प्राधिकरणसँग विद्युत खरिद सम्झौता भएको र

सम्झौतामा उत्पादन शुरू भएको २० वर्ष पछि रु.१ मूल्यमा ५० प्रतिशत स्वामित्व नेपाल विद्युत प्राधिकरणको हुने उल्लेख छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:

- १२.१ उक्त कम्पनीले २०५७ आषाढदेखि व्यापारिक उत्पादन शुरू गरेकोले सम्झौता अनुसार २०७७ आषाढमा ५० प्रतिशत स्वामित्व नेपाल विद्युत प्राधिकरणमा प्राप्त गर्नुपर्नेमा सो हुन सकेको छैन । आयोजनाको ५० प्रतिशत स्वामित्व हस्तान्तरणका लागि प्राधिकरण र प्रबर्द्धक कम्पनी दुवैको स्वामित्व रहने गरी छुट्टै कम्पनी स्थापना गर्नुपर्ने, हाल उक्त कम्पनी बनिनसकेको, नयाँ कम्पनीले पुनः विद्युत बिक्रीको लागि विद्युत खरिद सम्झौता गर्नुपर्ने जस्ता प्रक्रिया पूरा नभएको कारण जनाई स्वामित्व हस्तान्तरणमा ढिलाइ गरेको देखिन्छ ।
- १२.२ उक्त आयोजनाबाट प्रतिघण्टा ३५० मिलियन किलोवाट विद्युत उत्पादन हुने देखिन्छ । कम्पनीको सबैभन्दा ठूलो हिस्सेदार एक नर्वेजियन कम्पनीले २०७७।३।२७ मा संस्थाको ५० प्रतिशत स्वामित्व हस्तान्तरणबाट प्राप्त मुनाफा नर्वेजियन क्रोनर ११९ मिलियन (वार्षिक प्रतिवेदन २०२० स्टेट क्राफ्ट पेज नं १९१) हिसाबमा लेखाङ्कन गरिसकेको छ । कम्पनीको तेस्रो ठूलो शेयर होल्डर नेपालको एक कम्पनीको शेयर स्वामित्व १६.९० प्रतिशत रहेको र त्यस कम्पनीको वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार २०७६ को अन्त्यमा आयोजना सञ्चालन गर्ने एक लिमिटेड कम्पनीमा २९ लाख ७८ हजार ५०२ कित्ता शेयरको मूल्य प्रति कित्ता रु.३९४.५१ का दरले लगानीमा देखाएको छ । यो हिसाबले उक्त जलविद्युत योजनाको कुल शेयर १ करोड ७६ लाख २४ हजार २७२ कित्ता रहेको पुष्टि हुन्छ । जुन शेयरको किताबी मूल्य रु.१०० घटाउँदा मुनाफा प्रति कित्ता रु.२९४.५१ ले कुल मुनाफा रु.५४ अर्ब १९ करोड ५ लाख हुन आउँछ । यो मूल्य वर्तमान शेयर बजारको अवस्था विश्लेषण गर्दा असामान्य रूपमा न्यून देखिएको छ । तथापी सो कारोबार मूल्य र बजार मूल्यको फरक हिसाब गर्दा आउने रकममा २५ प्रतिशत लाभकर रु.१ अर्ब २९ करोड ७६ लाख एवं सोको शुल्क र ब्याजसमेत असुल हुन छुटेको अवस्था देखिएकोले थप छानविन गरी सरकारी संस्था र सरकारले प्राप्त गर्नुपर्ने राजस्व यथाशीघ्र असुल गर्नुपर्दछ ।
१३. **सोझै खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८(२) मा खरिद गर्दा प्रतिस्पर्धा सिमित हुने गरी टुक्रा टुक्रा पारी खरिद कार्य गर्न नहुने उल्लेख छ । मन्त्रालय अन्तर्गत १५ इकाईले निर्माण लगायत संरचनामा रु.२९ करोड २१ लाख १० हजार, ३ इकाईले विभिन्न मालसामान खरिदमा रु.३८ लाख २६ हजार र ८ इकाईले परामर्श सेवा खरिदमा रु.५ करोड ८६ लाख ७२ हजार सोझै खरिद गरेका छन् । प्रतिस्पर्धा सिमित हुने गरी ऐन विपरित खरिद गर्ने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
१४. **कन्टिन्जेन्सी खर्च** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(७) मा निर्माण कार्यको लागतमा वर्कचार्ज एवं सानातिना अन्य खर्चको लागि ४ प्रतिशत खर्च समावेश गर्न सकिने व्यवस्था छ । कन्टिन्जेन्सी खर्च लेखदा सम्बन्धित नापी किताबमा खर्च प्रविष्ट गर्नुपर्ने, ठेक्कागत खर्चको अभिलेख राख्नुपर्ने गरी निर्देशिका जारी गरे तापनि लागत अनुमानसँग तुलना हुने कन्टिन्जेन्सी खर्चको ठेक्कागत अभिलेख नराखेको तथा तुलना नगरेको, कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्नु परेको आधारवेगार नै मन्त्रालयअन्तर्गत ३९ इकाईले रु.२२ करोड ३१ हजार खर्च लेखेका छन् । गत विगतमा यस्तो खर्च नियन्त्रण गर्ने व्यहोरा औँल्याइएकोमा यस्तो स्थिति पुनरावृत्ति भई रहनु उपयुक्त देखिएन ।

१५. **प्रोभिजनल सम** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२३ मा प्रोभिजनल सम अन्तर्गत गणनामा राखिएका करयोग्य रकमको भुक्तानी गर्दा बिल, बीजकको आधारमा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालय मातहत ६ इकाईले बिल बीजकबेगर प्रोभिजनल सम अन्तर्गत रु.३३ लाख ९० हजार भुक्तानी गरेका छन् । बिल बीजक बेगर भुक्तानी दिनेलाई जिम्मेवार बनाई उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
१६. **मूल्य समायोजन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५(१) मा बाह्र महिनाभन्दा बढी अवधिको खरिद सम्झौता कार्यान्वयन गर्दा मूल्य समायोजन दिनुपर्ने व्यवस्था छ । उक्त कानूनको व्यवस्था तथा सम्झौताको शर्तको अधीनमा रहेर मूल्य समायोजन रकम खर्च लेख्नु पर्नेमा मन्त्रालय मातहत ३ इकाईले मूल्यसूची, नयाँ दर र गुणाङ्क फरक पारी रु.४ करोड २५ लाख भुक्तानी गरेका छन् । दिनुपर्नेभन्दा बढी मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग

जलस्रोतको समुचित उपयोग संरक्षण व्यवस्थापन र विकास गर्ने उद्देश्यले जलस्रोत तथा सिँचाइ विभाग स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको छ ।

१७. **नर्मसको प्रयोग** - जलस्रोत तथा सिँचाइ विभागले मातहतका निकायबाट हुने निर्माण कार्यमा प्रयोग हुने नर्मस सन् २००२ मा स्वीकृत गरेको देखिन्छ । निर्माण सम्बन्धी प्रविधि र उपकरणमा १८ वर्षमा विभिन्न परिवर्तन भै सकेकोमा नर्मसमा सिमेन्ट, गिट्टी, र बालुवा प्रयोग गरी बनाइने एम १०, १५, २०, २५ ढलान लगायत संरचना बनाउँदा ज्यामी ज्यालाको परिमाण राखी लागत अनुमान तयार गरेको छ । स्थलगत निरीक्षण गर्दा यो कार्यमा कंक्रीट मिक्चर्स र व्याचिड प्लान्ट प्रयोग गरेको समेत देखिन्छ । नर्मस संशोधन नभएका कारण बढी मूल्यको लागत अनुमान स्वीकृत हुने, ठेक्का व्यवस्थापनमा वास्तविक प्रतिस्पर्धा नहुँदा एवं उपभोक्ता समितिबाट कार्य गराउँदा बढी भुक्तानी हुने अवस्था देखिएको छ । निर्माण कार्यको नर्मस संशोधन हुनुपर्दछ ।
- १७.१ बबई सिँचाइ आयोजनाले १७ ठेकामा कंक्रीट सम्बद्ध आइटमको लागत अनुमान तयार गर्दा मेनुयल नर्मस प्रयोग गरेको कारण सडक विभागले मेसिनको प्रयोग गर्ने गरी स्वीकृत गरेको लागत अनुमानको तुलनामा ४३.३५ प्रतिशत लागत वृद्धि हुनेगरी दर विश्लेषण भएको छ । यस आधारमा १७ ठेक्काको कंक्रीट एम १० र एम १५ को कार्यको लागत अनुमान रु ६७ करोड ४५ लाख ९४ हजारमा ४३.३५ प्रतिशतले रु २९ करोड ३८ लाख ५३ हजारले वृद्धि भएको छ । महाकाली सिँचाइ आयोजनाका ३ ठेकामा कंक्रीटको कार्यको लागत अनुमान रु.५१ करोड १५ लाख ८३ हजारमा रु २२ करोड १८ लाख २२ हजारले वृद्धि भएको छ ।
- १७.२ निर्माणसम्बन्धी कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा जिल्ला दररेट समितिले तोकेको दररेट लिई स्वीकृत नर्मसको आधारमा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कमलानदीको दायाँ र बायाँ धनुषा र सिरहा जिल्लामा गरिने विभिन्न निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा बायाँ तर्फको लागि सिरहा जिल्ला र दायाँतर्फको लागि धनुषा जिल्लाको श्रमिक र सामग्रीहरूको दररेट लिने गरेको पाइयो । यो वर्ष कमला नदी नियन्त्रण आयोजनाले उपभोक्ता समितिबाट ढुङ्गा भने काम गराउँदा जिल्ला दररेटको आधारमा नगरी ढुङ्गा सङ्कलनको नर्मस प्रयोग गरेको छ । जिल्ला दररेट समितिले प्रतिघनमिटर ढुङ्गाको दर धनुषाको

लागि रु.२ हजार ४४४ र सिरहाको लागि रु.२ हजार तोकेकोमा ढुङ्गा सङ्कलनको दर क्रमशः रु.३ हजार १० र रु.५ हजार १५८ प्रयोग गरी लागत अनुमान स्वीकृत गरेको छ । यसबाट ४१ निर्माणकार्यका लागि उपभोक्ता समितिलाई रु.१२ करोड ५५ लाख मध्ये सिरहातर्फका १८ उपभोक्ता समितिलाई रु.६ करोड ५२ लाख भुक्तानी गर्दा दर फरक परेको कारणले रु.२ करोड २ लाख थप व्ययभार परेको छ । जिल्ला फरक भए पनि एकै स्थानमा गर्ने निर्माण कार्यको दररेटमा एकरूपता कायम गरी मितव्ययी रूपमा कार्य गर्नुपर्दछ ।

१८. **उपभोक्ता समिति परिचालन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४४ मा निर्माण कार्य गराउँदा मितव्ययिता, गुणस्तरीयता वा दिगोपना अभिवृद्धि हुने भएमा वा परियोजनाको मुख्य उद्देश्य रोजगारी सिर्जना गर्ने भएमा उपभोक्ता समितिमार्फत् कार्य गराउन सकिने व्यवस्था छ । नियमविपरीत उपभोक्ता समितिबाट काम गराएका उदाहरण निम्नबमोजिम छन्:

१८.१ कमला सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयले नदी नियन्त्रण र नहर निर्माणको कार्य उपभोक्ता समिति मार्फत गराएको छ । सार्वजनिक खरिद नियमावलीको व्यवस्था बमोजिम उपभोक्ता समिति गठन गर्दा सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरी प्रस्ताव माग गरेको देखिएन । उपभोक्ता समितिबाट संचालित हुने कार्यमा लोडर, एक्साभेटर, रोलर, डोजर लगायतका हेभी मेसिनरी प्रयोग गर्न नहुने उल्लेख भएकोमा रु १ करोड ३४ लाख ९३ हजारको कार्य गराउँदा हेभी मेसिनरी प्रयोग गरी रु ९५ लाख ५० हजार भुक्तानी गरेको देखियो ।

१८.२ जोखिमयुक्त पहिरो नियन्त्रण आयोजनाले विभिन्न जिल्लामा ग्याबियन बक्समा ढुङ्गा भरी तटबन्ध तथा बाँध निर्माण गर्ने कार्य उपभोक्ता समिति मार्फत गराई रु ६ करोड ३९ लाख ४५ हजार भुक्तानी दिएको छ । आयोजनाले सोही प्रकृतिको कार्य बोलपत्रको माध्यमबाट ६ निर्माण व्यवसायी मार्फत गराउँदा लागत अनुमानको तुलनामा ४१ प्रतिशतदेखि ५३ प्रतिशतसम्म घटीमा कार्यसम्पन्न भएको छ । सो अनुपातमा उपभोक्ता समितिमार्फत् काम गराउँदा रु.३ करोड ८ लाख ८५ हजार थप व्ययभार परेको छ ।

१८.३ नारायणी नदी नियन्त्रण आयोजनाले यो वर्ष २२ उपभोक्ता समितिमार्फत काम गराई रु. ११ करोड ५८ लाख ४३ हजार, कमला नदी नियन्त्रण आयोजनाले ४७ उपभोक्ताबाट रु.११ करोड ७६ लाख ५६ हजार र जनताको तटबन्ध कार्यालय महोत्तरीले ७२ उपभोक्ताबाट रु.१३ करोड ५६ लाखको काम गराएकोमा उपभोक्ताबाट काम गराउँदा प्रस्ताव नलिएको, खर्चका बिल भरपाई पेस नगरेको, खर्च सार्वजनिक नगरेको अवस्था छ ।

नियम विपरीत लागत अनुमान टुक्र्याएको, जटिल प्रकृतिको कार्य उपभोक्तामार्फत गराएको तथा लागत अनुमानको हाराहारीमा काम गराएकोले बढी खर्च भएको, गुणस्तर परीक्षण नभएको तथा उपभोक्ता समिति परिचालनसम्बन्धी उल्लिखित व्यवस्थाको पालना भएको छैन । कानुनी प्रक्रिया पूरा गरी उपभोक्ता समितिबाट आयोजना निर्माण एवं सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

१९. **भुक्तानीमा कर कट्टी** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ बमोजिम करयोग्य रकम भुक्तानी गर्दाकै अवस्थामा अग्रिम करकट्टी गर्नुपर्नेमा मन्त्रालयअन्तर्गतका ११ इकाईबाट रु.२७ लाख १३ हजार कट्टी गरेको नदेखिएकोले छुट कर रकम असुल गर्नुपर्दछ । जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, फिल्ड कार्यालय,

सर्लाहीले उपभोक्ता समितिलाई कार्यालयको कार्यक्रम बजेटबाट गरेको भुक्तानीमा रु.८ लाख १० हजार अग्रिम कर कट्टा गरेको नदेखिएकोले सोसमेत रु.३५ लाख २३ हजार असुल गरी दाखिला गर्नुपर्दछ ।

२०. **कार्य प्रणालीमा सुधार** - संघीयता कार्यान्वयनको लागि साविकमा ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय अन्तर्गत रहेका जल उत्पन्न प्रकोप नियन्त्रण कार्यालयहरू, सिँचाइ तथा जलस्रोत डिभिजन कार्यालयहरू, भूमिगत जल सिँचाइ विकास डिभिजन कार्यालयहरू प्रदेश सरकारलाई हस्तान्तरण भएको छ । देशभरका पहिरोबाट हुने क्षति न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन गर्न विभाग मातहत रहने गरी जोखिमयुक्त पहिरो व्यवस्थापन आयोजनाको स्थापना गरी ललितपुरको पुल्चोकमा कार्यालय सञ्चालन गरेको छ । आयोजनाको निर्माण स्थल एवं साइट विभिन्न जिल्लामा रही यो वर्ष रु.९ करोड ५८ लाख ७९ हजार भुक्तानी गरेको छ । छरिएका कार्यक्रम केन्द्रबाट सञ्चालनगर्दा जनशक्ति परिचालनमा समय बढी लाग्ने, अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण गर्न कठिनाई भई निर्माण गरेका संरचनाहरूको गुणस्तरको सुनिश्चितता तथा जोखिम रहने र लागत बढ्न जाने स्थिति रहेको छ । संघीय सरकारले ठूला प्रकृतिका आयोजना सञ्चालन, नीति तथा निर्देशन तर्जुमा गराई लागु गर्नुपर्नेमा यस प्रकार स-साना र छरिएर रहेका कार्यक्रम सञ्चालनगरेको अवस्था छ ।

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट सम्पादन हुने सिँचाइ तथा नदी नियन्त्रण कार्यको कार्यस्थल सम्बन्धमा ३ तहका सरकारबीच स्पष्ट कार्यक्षेत्र तय भएको छैन । तीन तहका सरकारबाट एउटै प्रकृतिको कार्य मुलुकभर भैरहेको छ । कार्यक्षेत्र स्पष्ट गरी दोहोरो नपर्ने सम्बन्धमा सुनिश्चित हुनुपर्दछ । सोको अतिरिक्त तीन तहका सरकारले सम्पादन गरेको कार्य प्रगतिको तथ्याङ्क एकीकृत गरी अभिलेख राख्नु पर्दछ ।

जल तथा मौसम विज्ञान विभाग

जल तथा मौसमको पूर्व अनुमान, गुणस्तरीय जल तथा मौसम सेवाको जानकारी तथा मौसम एवं भौगोलिक सूचना प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्न यो विभाग स्थापना भई कार्यान्वयनमा आएको छ ।

२१. **मौसम पूर्वानुमान** - आवधिक योजनामा विश्व मौसम संगठनको मापदण्ड अनुसारको गुणस्तरीय जल तथा मौसम सेवा उपलब्ध गराउन नीति तथा कानूनको निर्माण गर्ने, उच्च हिमाली क्षेत्रमा स्वचालित जल तथा मौसम केन्द्र स्थापना गरी हिमताल तथा हिम नदीको सर्वेक्षण गर्ने, दैनिक एक रेडियोसोण्ड बेलुन प्रक्षेपण गरी वायुमण्डलको मौसमी अवस्थाको मापन गरिने, सात दिने ऋतुगत मौसम पूर्वानुमान र जलवायु परिवर्तनको प्रक्षेपण गरी भरपर्दो पूर्वसूचना संचारका विभिन्न माध्यमबाट दिने, भौगोलिक सूचना प्रणाली र गणितीय मोडेलिङबाट बाढि प्रकोप जोखिम नक्सा तयार गर्ने, पाल्पा तथा उदयपुरमा दुइ वटा राडारहरू स्थापना गर्ने कार्य सम्पादन नगरेकोले मौसम पूर्वानुमान गर्ने, सूचना संचार गर्ने लगायतका कार्य प्रभावकारी हुन सकेको छैन । स्वीकृत कार्यक्रमहरू कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
२२. **उपकरण खरिद र जडान** - जलमापन केन्द्रहरूको पुन यान्त्रीकरण तथा स्तरोन्नतिका लागि आवश्यक उपकरणहरू खरिद, जडान तथा तालिम सञ्चालनगर्न एक आपूर्तिकसँग अमेरिकी डलर १३ लाख १० हजार ३६, युरो १ लाख ५९ हजार १०४ र रु ५ करोड १ लाख १२ हजारमा सन् २०१८ जुलाई

३० सम्ममा सम्पन्न गर्ने गरी सम्झौता भएको छ । प्रतितपत्र खोलन ढिलाइ, उपकरणहरू जडान गर्न अनुमतिमा ढिलाइ र जडान गर्ने स्थान उपलब्ध नगराउनु आदि कारण जनाइ ३१ अक्टोबर २०१९ सम्म म्याद थप भएकोमा सो अवधिमा पनि कार्य सम्पन्न भएको छैन। आयोजनाले आपूर्तिकर्तालाई रु.१६ करोड ९५ लाख ८७ हजार भुक्तानी दिएको छ । सन् २०१७ जुलाईमा सम्झौता हुँदा ६ महिनामा आपूर्ति हुने उल्लेख भएका अमेरिकी डलर ४ लाख ८० हजार २९ मूल्यका सामग्री यो वर्षसम्म प्राप्त नभएकोले आवश्यक कारवाही गरी कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

उपकरणहरू खरिद गरी दिवोचे, सोलु र अन्नपूर्ण, कास्कीमा अटोमेटिक हावापानीमा आधारित स्वचालित यन्त्र जडान समेतको लागि एक आपूर्तिकसँग रु १ करोड ३३ लाख ३४ हजारमा सम्झौता गरेकोमा भेरिएसनबाट जडान कार्य हटाई सामान मात्र आपूर्ति गरेको देखियो । जडान गर्ने दायित्वबाट आपूर्तिकलाई उन्मुक्ति दिएको छ । खरिद भएका यन्त्र उपकरण मौज्दात रहेकोले उद्देश्य पूरा हुन नसकेको, कतिपय उपकरणहरू जडान नहुँदै वारेन्टी अवधि समाप्त हुने स्थिति रहेको छ । सामानको वारेन्टी समय तथा त्रुटि सच्चाउने अवधि समेत समाप्त भएकोले सुरक्षित जडान गर्नुपर्ने दायित्वबाट आपूर्तिक उम्कने गरी निर्णय गर्नेलाई जिम्मेवार बनाई जडान तथा सञ्चालन कार्य समेत सुनिश्चित हुनुपर्दछ ।

२३. **भेरिएसन** - विभागले एक अन्तर्राष्ट्रिय परामर्शदातासँग परामर्श सेवा लिनको लागि अमेरिकी डलर २१ लाख ४१ हजार २६४ को लमसम सम्झौता गरेको देखिन्छ । खरिद सम्झौतामा मोडिफिकेसन वा भेरिएसन गर्न सकिने उल्लेख भएको भएतापनि भेरिएसनबाट रकम थप गर्ने व्यवस्था देखिँदैन । उक्त सम्झौतामा अमेरिकी डलर १ लाख ४४ हजार ११९ ले भेरिएसन गरी सम्झौता रकम बढाएको कारण यो वर्ष रु १७ लाख ७३ हजार थप भुक्तानी दिएको छ । सम्झौताको कार्य विवरणमा काम थप नभएको अवस्थामा एकमुष्ट ठेक्का सम्झौतामा सम्झौताको शर्त विपरित भुक्तानी दिएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय

मुलुकमा ऊर्जाको सम्भावना सम्बन्धी अध्ययन र यसको व्यवस्थित अभिलेख र अनुपालनाको कार्य आयोगको सचिवालयबाट हुदै आएको छ ।

२४. **कार्यान्वयन दक्षता** - ऊर्जा तथा जलस्रोतको सवलीकृत विकासमा फड्को मार्न राष्ट्रिय ऊर्जा रणनीति र जलस्रोत रणनीतिहरू कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । जलस्रोत तर्फ ५,१० र १५ वर्षे रणनीति तयार भएको र ऊर्जा तर्फ ऊर्जा प्रणाली विश्लेषण, उपभोग अवस्था, मूल्य निर्धारण, सामाजिक, वातावरण एवं संस्थागत क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएका छन् । आवधिक रणनीति तथा कार्यक्रमहरू र सोको उपलब्धि देखिने प्रगति विवरण तयार गर्नुपर्नेमा गरेको देखिएन । सचिवालय गठनको उद्देश्य अनुरूप जलस्रोत सन्धि, सम्झौता, नीति एवं रणनीतिको कार्यान्वयन उपलब्धि र वर्तमान अवस्था खुल्ने गरी प्रगति तयार गर्नुपर्दछ ।

सचिवालयको लागि तोकिएको कार्यक्रम र कार्य योजना अनुसारको कार्य गर्न रु.४४ करोड १ लाख ७५ हजार बजेट व्यवस्था गरिएकोमा ५२.८५ प्रतिशत खर्च भई रु.२० करोड ७५ लाख

वरावरको कार्य कार्यान्वयनमा ल्याएको देखिएन । कार्यान्वयन दक्षतामा वृद्धि गर्न आवश्यक देखिएको छ ।

विद्युत नियमन आयोग

विद्युतको उत्पादन, प्रसारण, वितरण र मूल्य निर्धारण प्रणालीका मापदण्डको विकास र नियमनका लागि यो आयोगको स्थापना भएको हो ।

२५. **जाँचबुझ तथा निरीक्षण** - विद्युत नियमन आयोग ऐन, २०७४ को दफा १७ मा अनुमतिको शर्त बमोजिम कार्य गरे नगरेको सम्बन्धमा आयोगले आवश्यक जाँचबुझ तथा निरीक्षण गर्ने व्यवस्था छ । नेपाल सरकारको घोषित लक्ष्यअनुसार २०८४।८५ भित्र १५ हजार मेगावाट विद्युत उत्पादन गरी १० हजार मेगावाट आन्तरिक खपत र ५ हजार मेगावाट विदेश निर्यात गर्ने लक्ष्य रहेको छ । नेपालमा उत्पादनमा रहेका कुल १११ विद्युत आयोजनाको जडित क्षमता १ हजार ३०२ मेगावाट मध्ये स्वतन्त्र ऊर्जा उत्पादकका ९१ योजनाबाट ६९२ मेगावाट र बाँकी नेपाल सरकारबाट निर्माण भएको देखिन्छ । कुल ८ हजार १५४ मेगावाट क्षमताका २४८ आयोजनाले २०७६।७७ सम्म उत्पादन अनुमतिपत्र प्राप्त गरेका छन् । अनुमति प्राप्त गरेका तथा खरिद सम्झौता भएका आयोजनाबाट जडित उत्पादनको समयलाई आधार मानी तुलना गर्दा उक्त लक्ष्य प्राप्त नहुने देखिएको छ । लक्ष्य प्राप्त हुने गरी कार्यसञ्चालन गर्नु, गराउनुपर्ने देखिएको छ ।
२६. **आयोगको संरचना र कार्यप्रणाली** - विद्युत नियमन आयोग ऐन, २०७४ अनुसार आयोगमा अध्यक्ष सहित ५ सदस्यको नियुक्ति २०७६।१।५ मा भएको छ । आयोगमा यो वर्ष रु. ५ करोड ९२ लाख ४३ हजार खर्च भएको छ । आयोगले नियमित प्रकृतिका कार्य गरे तापनि आयोगको उद्देश्य पुरा गर्ने कार्यमा प्रभावकारिता आएको छैन । आयोगले विद्युत उत्पादन, वितरण र स्वामित्वमा देखिएका समस्या सामाधान हुने गरी नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
२७. **शेयर संरचनामा परिवर्तन** - विद्युत नियमन आयोग नियमावली, २०७५ को नियम ४५ मा विद्युत उत्पादन, प्रसारण, वितरण वा व्यापारको काम गर्न अनुमति प्राप्त कम्पनीले शेयर निष्कासन गर्न वा शेयरको संरचनामा ५ प्रतिशत भन्दा बढी परिवर्तन हुने गरी शेयर खरिद तथा बिक्री गर्न आयोगबाट पूर्व स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था छ । आयोगले शेयर संरचनामा परिवर्तन गर्न १६ कम्पनीलाई प्रति समर्थन रु. १० हजार लिई पूर्व स्वीकृति प्रदान गरेको छ । शेयरमा हुने परिवर्तन अनुरूप लागतको आधारमा हुन जाने शेयर संरचनाको परिवर्तनमा आधारमूल्य तय गरी शुल्क लिने व्यवस्था देखिएन । दायित्वको निःसर्गमा बजार मूल्य सरह खर्च मानिने अवस्थामा लाभको गणना बमोजिम आधारमूल्य तय गरी शुल्क लिने व्यवस्थामा पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।
२८. **शुल्क असुली** - विद्युत नियमन आयोग ऐन, २०७४ को दफा २० बमोजिम विद्युतको खरिद बिक्रीदर निर्धारण गर्दा र विद्युत खरिद सम्झौतामा सहमति दिँदा अनुमति प्राप्त व्यक्तिबाट तोके बमोजिम शुल्क लिने व्यवस्था छ । यो वर्ष करिब १० मेगावाट क्षमताका ३ आयोजनाको विद्युत खरिद बिक्रीदरको निर्धारण र नेपाल विद्युत प्राधिकरण खरिदकर्ता रहेको ३४ कम्पनीको विद्युत खरिद सम्झौता सम्बन्धमा

आयोगबाट सहमति प्रदान भएकोमा सो कार्यमा शुल्क लिएको देखिएन । मापदण्ड बनाई शुल्क लिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

२९. **कानून निर्माण** - विद्युत नियमन आयोग ऐन, २०७४ को दफा ४३ मा आयोगले नियमनकारी भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउन कार्यविधि, निर्देशिका, मापदण्ड र संहिताकोड लगायतका कानूनहरू निर्माण गरी व्यवस्थापकीय पक्ष सबल बनाउने व्यवस्था छ । विद्युत नियमन आयोग विवाद समाधान, विद्युत खरिददर निर्धारण तथा विद्युत खरिद सम्झौता सम्बन्धी निर्देशिका, ग्रिड तथा वितरण संहिता, विद्युत प्रणालीको गुणस्तर तथा सुरक्षा सम्बन्धी मापदण्ड लगायतका कानूनहरू निर्माणको ढिलाइले आयोगले सम्पादन गर्ने व्यवस्थापकीय पक्षमा सफलता प्राप्त हुन सकेको छैन । नियमनकारी कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउन आवश्यक कानून, निर्देशिका, मापदण्ड, कोड तथा नियामकीय उपकरण बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।
३०. **विद्युत व्यापार तथा वितरण शुल्क** - विद्युत नियमन आयोग ऐन, २०७४ को दफा ३३ बमोजिम विद्युत वितरण र व्यापार गर्न अनुमति प्राप्त व्यक्तिले विद्युत बिक्री तथा विद्युत व्यापारबाट गरेको वार्षिक कुल आयको १ प्रतिशतमा नबढाई प्राप्त हुने रकम आयोगको कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोगले २०७५/७६ मा कुल आयको ०.२ प्रतिशतले हुने रकम कोषमा प्राप्त गर्ने निर्णय गरेको छ । नेपाल विद्युत प्राधिकरणको कुल आय रु.६५ अर्ब ६६ करोड ९ लाख ५९ हजारको हुने रु.१३ करोड १३ लाख २२ हजारमा रु.६ करोड ५६ लाख ६१ हजार प्राप्त गरेको देखिन्छ । बाँकी शुल्क प्राप्त गरी कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

विद्युत विकास विभाग

विद्युत आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन, अनुमति नवीकरण र सञ्चालनअवस्थामा नियमन सहजीकरण, आयोजनाको बैङ्क व्यवस्था लगायतको कार्य विभागबाट सम्पादन हुँदै आएको छ ।

३१. **विद्युत र ऊर्जाको प्रक्षेपण** - नेपालमा २०७६।७७ सम्मको जलविद्युत जडित क्षमता १ हजार ४०१ मेगावाट रहेको छ । जलस्रोत तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालयले गरेको एक अध्ययनमा सन् २०१५ देखि २०४० सम्मको डेमोग्राफिक खपत, कुल गार्हस्थ्य उत्पादन र शहरी उपभोग लगायतमा ४.५ प्रतिशतको वृद्धि हुँदा विद्युत खपत २०२० मा ३ हजार ३८४ मेगावाट, २०३० मा ६ हजार ६२१ मेगावाट र २०४० मा १५ हजार मेगावाट आवश्यक पर्ने उल्लेख छ । त्यस्तै ९.२ प्रतिशतको कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा आउने वृद्धिको आधारमा खपत गणना गर्दा २०२५ मा १८ हजार मेगावाट र २०४० सम्म ५० हजार मेगावाट आवश्यक पर्ने प्रक्षेपण गरेको छ । उक्त प्रक्षेपण अनुसार उत्पादनमा वृद्धि गर्ने गरी जडित क्षमता बढाउन विभागबाट कार्यक्रम तय गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्ने देखिन्छ ।
३२. **वार्षिक विकास कार्यक्रम** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ अनुसार बजेट तथा कार्यक्रमको मूल्याङ्कन गरी आगामी कार्ययोजना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागबाट यो वर्षको बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश भएको विनियोजन तथा कार्यक्रममध्ये सप्तकोशी बहुउद्देश्यीय, पञ्चेश्वर र बुढीगंगा आयोजनामा न्यून खर्च भई नतिजामुखी कार्यान्वयन गर्न नसकेको, २८ जलविद्युत आयोजनाले सञ्चालनसम्बन्धी मापदण्डको कार्य पूरा नगरेको, १३२ के.भी. तथा अन्य प्रसारण लाइन विस्तार तर्फ

६९ प्रदेश स्तरीय कार्यक्रम र अन्य ३३ के.भी. लाईन तथा सब स्टेशन तर्फ ८५ आयोजनाको वित्तीय तथा भौतिक प्रगति तयार गरेको छैन । त्यसैगरी १५ जलविद्युत आयोजना, ४ सामुदायिक तथा अन्य ग्रामिण विद्युतीकरण आयोजना र ६ जलाशययुक्त जलविद्युत आयोजनाहरूको छनौट तथा सम्भावनाको स्थिति विवरण तयार गरेको देखिएन । बजेट तथा कार्यक्रमको मूल्याङ्कन गरी कार्यक्रमगत प्रगति विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।

३३. **संरचनाको गुणस्तर** - विद्युत उत्पादक कम्पनीहरूले सम्झौता गरेपछि संरचना निर्माण गर्दा सम्झौताको शर्त अनुसार गुणस्तरीय निर्माण कार्य गर्नुपर्दछ । निर्मित संरचनाहरूको गुणस्तर अनुगमन गर्ने कार्य विभागमा रहे तापनि प्रभावकारी रूपले अनुगमन हुने सकेको छैन । निश्चित अवधिपछि निर्मित संरचना तथा स्वामित्व नेपाल सरकारमा आउने हुँदा त्यस्ता संरचनाको अनुगमन गरी गुणस्तरयुक्त रहेको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।

३४. **बजेट तथा नीति कार्यान्वयन** - बजेट वक्तव्यमा २०७६।७७ मा माथिल्लो तामाकोशी र रसुवागढी लगायतका जल विद्युत आयोजनाहरूको निर्माण कार्यलाई तीव्रता दिई कम्तीमा १ हजार मेगावाट जलविद्युत क्षमता राष्ट्रिय प्रणालीमा थप गरिने उल्लेख भएकोमा १५१ मेगावाट थप भएको र तामाकोशी तथा रसुवागढीको उत्पादन प्रसारण लाईनमा आबद्ध गर्ने लक्ष्य रहेकोमा सो कार्य पूरा भएको पाइएन । त्यस्तै बुढी गण्डकी आयोजनाको लागि रु.१३ अर्ब ५७ करोड, तनहुँ जलविद्युत आयोजनाको लागि रु.८ अर्ब ९० करोड, तामाकोशी ५ को लागि रु.१ अर्ब ८५ करोड र बुढी गंगा जल विद्युत आयोजनाको लागि रु.२ अर्ब २ करोड समेत रु.२६ अर्ब ३४ करोड बजेट व्यवस्था गरेकोमा आयोजनाहरूले कार्यतालिका अनुरूप कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकेका छैनन ।

"नेपालको पानी जनताको लगानी" अभियान सञ्चालनगरी माथिल्लो अरुण, किमाथान्का अरुण, त्रिशूली ३ वि, सान्जेन, माथिल्लो सान्जेन, फुर्कोट कर्णाली र किमाथान्का लगायत १८ आयोजनाको निर्माणबाट ३ हजार ५०० मेगावाट विद्युत उत्पादन प्रक्रिया अगाडि बढाउने कार्यक्रम रहेकोमा यो वर्ष उत्पादन हुन सकेको देखिएन । तमोर जलविद्युत आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन सम्पन्न गरी राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाको रूपमा अगाडि बढाउने कार्यक्रम रहेकोमा कार्यान्वयन नभएको, दूधकोशी, पश्चिम सेती, कर्णाली चिसापानी, नलगाड, उत्तरगंगा लगायतका जलविद्युत आयोजनाहरूको लगानीको ढाँचा यकिन गरी निर्माण अगाडि बढाउने रहेकोमा ढाँचा स्वीकृत नभएको र नौमुरे बहुउद्देश्यीय आयोजनाको निर्माण विधि तय गर्ने योजना रहेपनि डिटेल इन्जिनियरिङको अध्ययन कार्य सम्पन्न भएको छैन । सरकारको नीति तथा बजेटमा समावेश भएका कार्यक्रमहरूको कार्यान्वयन प्रभावकारिता ल्याउनु पर्दछ ।

३५. **विद्युत अनुमतिपत्र** - विद्युत नियमावली, २०५० को नियम ३ देखि १८ सम्म अनुमतिपत्र सम्बन्धी व्यवस्था छ । विभागबाट विद्युत उत्पादनको लागि अनुमति पाएका मध्ये २०७६।७७ सम्म ९२ आयोजनाले १ हजार ४०१ मेगावाट विद्युत उत्पादन गरेका, उत्पादन अनुमति पाएका मध्ये २०७६।७७ सम्म ७ हजार ८५४ मेगावाट क्षमताको १९५ आयोजना निर्माणाधीन रहेका र २०७६।७७ सम्म १६ हजार ४२३ मेगावाट उत्पादन गर्न २२९ कम्पनी लाई सर्वेक्षण अनुमति पत्र विभागबाट जारी भएको छ । उत्पादन भइरहेका, निर्माणाधीन र सर्वेक्षण अनुमति लिएका समेत ५१६ को २०७६।७७ सम्म २५ हजार ५१३ मेगावाट विद्युत उत्पादनको अनुमतिपत्र जारी भएको छ । प्रसारण सर्वेक्षणको अनुमतितर्फ सर्वेक्षणमा १९१ र निर्माणमा १५१ लाई २०७५।७६ सम्म अनुमति

- प्रदान भएकोमा २०७६।०७७ मा २३ थप भई १७४ ले अनुमति प्राप्त गरेको देखिन्छ । त्यस्तै थर्मल पावरतर्फ २ आयोजनाले अनुमति लिएका छन् । अनुमति प्राप्त भई २०७६।७७ सम्म विद्युत उत्पादन गर्ने १ मेगावाट माथिको कुल उत्पादन क्षमता १ हजार ३०६ मेगावाट रहेको छ । हाइड्रो र थर्मलसमेत कुल २५ हजार ५६६ मेगावाट क्षमताको अनुमति प्रदान भएकोमा ५ प्रतिशत मात्र उत्पादन भएको छ । अनुमति पत्र र उत्पादनबीचको अन्तरलाई घटाउन विभागबाट गर्ने जाँचबुझ तथा निरीक्षणलाई प्रभावकारी बनाई कार्य योजना अनुसार काम गराउनु पर्दछ ।
३६. **अनुमतिपत्र दस्तुर धरौटी** - विद्युत नियमावली, २०५० को नियम २४ मा अनुमतिको लागि लाग्ने दस्तुर धरौटी खातामा राखी अनुमति प्राप्त गरेपछि राजस्व खातामा दाखिला गर्नुपर्ने र अनुमति लिनको लागि विभागमा पेस गरेको निवेदन ३० दिनभित्र टुङ्गो लगाउने व्यवस्था छ । अनुमतिपत्र लिएका कम्पनी तथा संस्थाले २०६४।६५ देखि २०७६।७७ सम्म राखेको धरौटी रु.१ अर्ब १२ करोड ११ लाख मध्ये २०६९।७० सम्मको मात्र रु.७२ करोड ७८ लाख रहेको छ । अनुमतिपत्र स्वीकृत भएका ६ वर्ष अगाडिको धरौटी यकिन गरी राजस्व दाखिला हुनुपर्दछ ।
३७. **रोयल्टी** - विद्युत ऐन, २०४९ को दफा ११ बमोजिम जलविद्युतको व्यापारिक उत्पादन गर्ने उत्पादकले विद्युत रोयल्टी बुझाउनु पर्ने व्यवस्था छ । विभागले ८२ जल विद्युत आयोजनाबाट गत वर्षसम्मको उठ्न बाँकी रोयल्टी रु.४४ करोड ७४ लाख र २०७६।७७ मा ९४ जल विद्युत कम्पनीबाट रु.२ अर्ब ८८ करोड ५१ लाख समेत कुल रु.३ अर्ब ३३ करोड २५ लाखमध्ये रु.२ अर्ब ८८ करोड ७६ लाख असुल गरी रु.४४ करोड ४९ लाख उठ्न बाँकी देखिएको छ । प्राप्त गर्नु पर्ने रोयल्टी समयमै असुल गर्नुपर्दछ ।
३८. **समष्टिगत प्रगति** - नदीको बहावमा आधारित जलाशययुक्त आयोजना सञ्चालनको लागि विभागबाट अध्ययनको कार्य हुँदै आएको छ । विगतमा अध्ययन छनौटमा परेका ३९६ मेगावाटको १२ आयोजनाको सम्भाव्यता तथा वातावरणीय अध्ययन सम्पन्न गरेको, कर्णाली चिसापानीको १० हजार ८०० मेगावाटको हाइड्रोलोजिकल अध्ययन तथा शारदा बबई ९३ मेगावाटको वातावरणीय अध्ययन २०७६।७७ मा सम्पन्न गरेको छ । जलविद्युत आयोजनाको अध्ययनको भौतिक प्रगति समग्रमा ७३ प्रतिशत देखिएको छ । तल्लो होगुं, इखुखोला र जावा खोलाको अध्ययन कार्यको प्रगति समीक्षा गरी अध्ययन नगर्न निर्देशन दिई कार्यक्रमबाट हटाएकोमा कार्यक्रममा समावेश गरी शुरू गरेको कार्य बीचमा हटाउँदाको पुष्ट्याई पेस गरेको छैन । कार्यक्रम तथा बजेटले तय गरे अनुसार कार्य सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
३९. **कार्य सम्पादन** - प्यूठान, अर्घाखाँची, कपिलवस्तु र दाङ क्षेत्रमा पर्ने २८१ मेगावाट विद्युत उत्पादन तथा ८० हजार हेक्टर भूमिमा सिँचाई सुविधा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले सञ्चालित नौमुरे बहुउद्देश्यीय आयोजना अध्ययन गर्न एक परामर्शदातासँग २०७५।८।७ भित्र कार्य सम्पन्न गर्न रु.२३ करोड ९१ लाख ६७ हजारमा सम्झौता भएकोमा २०७७।११।७ सम्म म्याद थप गरे पनि कार्य सम्पन्न भएको छैन । समयमा कार्य सम्पन्न गराउनु पर्दछ ।
४०. **आयोजनाको न्यून प्रगति** - बुढीगंगा जलविद्युत आयोजनामा प्रारम्भिक अनुसन्धान चरण २०७०।७१ देखि २०७६।७७ सम्म रु.३ अर्ब ९२ करोड ८३ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.८५ करोड १४ लाख १७ हजार खर्च भई २२ प्रतिशत वित्तीय र २७ प्रतिशत भौतिक प्रगति देखिएको छ । यो वर्ष

रु.१ अर्ब ६४ करोड १५ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.६ करोड ३४ लाख ४० हजार मात्र खर्च गरी बजेटको तुलनामा ३.८६ प्रतिशत मात्र प्रगति गरेको छ । आयोजना अन्तर्गत मुख्य कार्य विवरणमा रहेको विद्युत निर्माणको लागि संरचना र पहुँच मार्ग बाहेक हाइड्रो तथा इलेक्ट्रो मेकानिकलतर्फको विनियोजित बजेट रु.१ अर्ब ४३ करोड ४० लाख कार्यान्वयनमा आएको पाइएन । कार्य योजना अनुसार काम गरी तोकिएको समयमा आयोजना सम्पन्न गरिनुपर्दछ ।

४१. **ब्याज असुली** - सार्वजनिक खरिद नियमावली २०६४ को नियम ११३ (६) अनुसार सम्झौता समयावधि भित्र कार्य सम्पन्न हुन नसकेमा बैक जमानत जफत गरी १० प्रतिशत ब्याज असुल गर्नु पर्ने व्यवस्था छ । जलगाढ हाइड्रो पावर कम्पनी लिमिटेडका एक निर्माण व्यवसायीले २०७३।१।१५ मा लिएको पेस्की कार्य सम्पन्न नगरेकोले २०७७।४।१९ मा जफत गरी रु.१ करोड ७३ लाख २३ हजार फिर्ता गरेको छ । नियमावलीको शर्तानुसार १ हजार ५५४ दिनको व्याज रु.८२ लाख २७ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजना

नेपाल सरकारको २०६९।८।१८ को निर्णयले बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजना विकास समिति गठन गरी यो आयोजना शुरु भएको हो । आयोजनाको लागि ६३ वर्ग किलोमिटरको जलाशय बन्ने, जलाशयको पूर्ण जल सतह ५४० मिटर रहने र २६३ मिटर अग्लो बाँध निर्माण गरिने, औसत वार्षिक ३ हजार ३८३ गिगावाट तथा सुख्खा मौसममा १ हजार ४०४ गिगावाट विद्युत उत्पादन हुने र आयोजनाको अनुमानित लागत रु.२ खर्ब ६० अर्ब रहने र निर्माण अवधि ८.५ वर्ष लाग्ने अनुमान गरिएको छ ।

४२. **नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था** - विकास समितिले आयोजनाको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गरेको र आयोजनाको लागि आवश्यक जग्गा प्राप्ति गर्न जग्गा रोक्का गर्ने निर्णय गरेको छ । नेपाल सरकारबाट २०७४।१।७ मा आयोजनाअन्तर्गतको समिति विघटन गरी बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजनाको वातावरण, मुआवजा वितरण पुनर्वास तथा पुनःस्थापना इकाई गठन गरी ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय मातहत राखी कार्य गरेको छ । यो इकाईको म्याद २ वर्ष मात्र रहेकामा प्रत्येक वर्ष म्याद थप हुदै आएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहाय अनुसार छनः

- ४२.१ आयोजना निर्माण गर्न नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को २०७४।९।२५ को निर्णयले एक चिनियाँ कम्पनीलाई दिने निर्णय गरे अनुसार २०७४।२।२२ मा ऊर्जा मन्त्रालयले इन्जिनियरिङ प्रोक्थोरमेन्ट कन्स्ट्रक्सन एण्ड फाईनेन्स मोडलमा आयोजना निर्माण गर्ने गरी उल्लेख गरेको थियो । नेपाल सरकारको २०७४।८।८ को निर्णयले साविक निर्णय खारेज गरी यो आयोजनालाई राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाको रूपमा नेपाल विद्युत प्राधिकरणले इन्जिनियरिङ प्रोक्थोरमेन्ट एण्ड कन्स्ट्रक्सन मोडलबाट अघि बढाउने निर्णय गरेको छ । नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को २०७६।६।६ को निर्णयले पुनः ऊर्जा तथा सिँचाइ मन्त्रालयले सोही चिनियाँ कम्पनीसँग वार्ता गर्न सहमति दिएको देखियो । ऊर्जा तथा सिँचाइ मन्त्रालयले अर्थ मन्त्रालय लगायतका सरोकारवालासँग छलफल गर्दा इपिसिएफ सम्बन्धी थप कानून तर्जुमा भै नसकेको जनाई कम्पनीसँगको वार्ता अगाडि बढ्न सकेको छैन । आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययनअनुसार २०७४ को लागत अमेरिकी डलर २ हजार ५९३ मिलियन अमेरिकी डलर रहे तापनि हालको अवस्थामा आयोजना लागत यकिन भएको छैन । आयोजना निर्माण तथा सञ्चालनको मोडालिटीबारे

- निर्णय नहुँदा राष्ट्रिय गौरवको रूपमा रहेको आयोजना अगाडि बढ्न सकेको छैन । तसर्थ मन्त्रालयले आयोजना निर्माण तथा सञ्चालनको मोडालिटी तयार गरी कार्यान्वयनमा लैजानुपर्दछ ।
४३. **मुआवजा निर्धारण** - जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा ३ बमोजिम गठित मुआवजा निर्धारण समितिको २०७६।८।१५ को निर्णयानुसार गोरखातर्फ आरुघाट र धादिङ्गतर्फ सल्यानटार बजार क्षेत्रको जग्गाको वर्गीकरण अनुसार प्रति आना न्यूनतम रु.५० हजारदेखि अधिकतम रु.७ लाखसम्म मुआवजा निर्धारण भएको छ । सो क्षेत्रमा घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुरका लागि सरकारी जग्गाको मूल्याङ्कन धादिङ्ग तर्फ न्यूनतम प्रतिआना रु.३१ हजार देखि अधिकतम रु.१ लाख ८१ हजार र गोरखा जिल्लाको न्यूनतम प्रतिआना रु.६ हजार देखि अधिकतम रु.१ लाख ८१ हजार सम्म रहेको छ । प्रमुख जिल्ला अधिकारीको अध्यक्षतामा घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर असुल गर्ने प्रयोजनको लागि निर्धारण भएको मूल्यभन्दा मुआवजा प्रयोजनको निर्धारित मूल्य बढी रहेको देखिन्छ ।
४४. **गुठी जग्गाको मुआवजा** - आयोजनाको लागि आवश्यक जग्गा मध्ये २०७६।७७ सम्ममा गोरखा र धादिङ्ग जिल्लाका १५ हजार ७९४ जग्गाधनी वा गुठी मोहीको ४७ हजार ४३८ रोपनी जग्गाको मुआवजा वितरण गरेकोमा उक्त जग्गा मध्ये रैकर वा गुठीको प्रकृति खुलाई विवरण तयार गरेको देखिएन । जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा परीक्षण गर्दा गुठी तर्फको जग्गाको जग्गाधनीमा गुठीकै नाम र मोहीको नाममा आयोजनाको नाम उल्लेख गरेको देखियो । गुठी तर्फको मोहीलाई रैकर जग्गाधनी सरह मुआवजा दिएको छ । गुठी जग्गाको मोहीलाई रैकर जग्गाधनी सरहनै मुआवजा दिने र जग्गा धनी (गुठी) लाई क्षतिपूर्ति दिने मन्त्रिपरिषद्को २०७४।२।९ को निर्णय अनुसार मुआवजा वितरण गरेको भएपनि गुठीलाई दिने मुआवजा सम्बन्धमा निर्णय भएको देखिएन । यस्तो गुठी जग्गाको वास्तविक विवरण नराखे तापनि अनुमानित २२ हजार रोपनी रहेको उल्लेख छ । यसरी गुठी जग्गाको सम्पूर्ण मुआवजा भुक्तानी हुँदा समेत जग्गा आयोजनाको नाममा आएको देखिएन । यस अवस्थामा गुठी जग्गा प्राप्त गर्न रैकर जग्गाको तुलनामा बढी भुक्तानी गर्नु पर्ने स्थिति रहेको छ । गुठी जग्गाको स्वामित्व आयोजनाको नाममा कायम गर्दा रैकर जग्गालाई भुक्तानी गरेको भन्दा बढी व्ययभार नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
४५. **जग्गाको परिचालन** - आयोजनाले २०७६।७७ सम्म ४७ हजार ४३८ रोपनी जग्गाको मुआवजा वापत रु.३२ अर्ब २७ करोड भुक्तानी गरी जग्गाको स्वामित्व आयोजनाको नाउँमा ल्याए पनि २०७२।७३ देखि अधिग्रहण गरेको जग्गाको परिचालन गर्न सकेको छैन । मुआवजा वितरण गरिएको जग्गा संरक्षण प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

रानी जमरा कुलरिया सिँचाई आयोजना

कर्णाली नदीको चिसापानीमा इन्टेक निर्माण गरी मूल नहर तथा फिडर नहर निर्माण गरी रानी, जमरा र कुलरिया नहर प्रणालीबाट १४ हजार, लम्की विस्तारबाट ६ हजारसमेत २० हजार हेक्टर जग्गामा सिँचाई गर्ने १०.६ कि.मि. फिडर नहर, तीन कन्ट्रोल रेगुलेटर, पहुँच मार्ग निर्माणसमेतको काम विश्व बैङ्कको प्रथम चरणको सहयोगमा सम्पन्न भइसकेको छ । दोस्रो चरणमा रानी, जमरा र कुलरिया क्षेत्रको कमाण्ड क्षेत्र विकास र पथरैया नदी नियन्त्रण गरी कमान्ड क्षेत्र बचाउ कार्यक्रमको सम्झौता भई कार्यान्वयन शुरु भएको छ ।

४६. **बजेट कार्यान्वयन** - प्रथम र दोस्रो चरणमा विश्व बैङ्कको अमेरिकी डलर १०९ मिलियन, नेपाल सरकारको अमेरिकी डलर ८ मिलियन तथा उपभोक्ता संस्थाबाट अमेरिकी डलर ४ मिलियनसमेत अमेरिकी डलर १२१ मिलियन खर्च गर्ने गरी विश्व बैङ्कसँग सम्झौता भएको छ । आयोजनाको लागि २०७६।७७ सम्म रु.१८ अर्ब ६ करोड बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.१३ अर्ब १३ करोड ६० लाख (बजेटको तुलनामा ७२.७३ प्रतिशत) खर्च भएको छ । आयोजनाको कुल खर्च मध्ये वैदेशिक स्रोत तर्फ रु.३ अर्ब ४३ करोड १४ लाख ८३ हजार रहेको छ । आयोजनाले उपभोक्ताबाट भएको योगदानको मूल्याङ्कन गरी खर्च लेखाङ्कन गरेको छैन । कार्य सम्पादनको मापन गरी अभिलेखाङ्कन गर्ने कार्य योजनाले गरेको नदेखिँदा सबै कार्यको मापन गरी योजनाको यथार्थ अवस्था खुलाउनु पर्दछ ।
४७. **समग्र प्रगति** - आयोजनाले सम्पादन गर्ने कुल कार्य मध्ये इन्टेक निर्माण भएपछि मात्र हेड रेगुलेटरमा गेट जडान कार्यको ठेक्का गरेको, मूल नहर ५.५६० किलोमिटर निर्माण गर्ने निर्माण व्यवसायीले काममा ढिलाई गरेको, सेटलिंग बेसिन र वाइफरेसनको काम पूरा भए पनि गेट निर्माण भैरहेको, जलविद्युत उत्पादन तर्फ निर्माण व्यवसायीले कार्य तालिकानुसार काममा ढिलाई गरेको, भेरिएसन आदेश स्वीकृत गर्न एक वर्षसम्म लगाएको, मुआवजा वितरण तथा रुख कटान आदेश बेगर लम्की विस्तार फिडर नहर निर्माण शुरू गरेको र ऐलानी जग्गा तथा ती जग्गामा बनेका घरहरूको ढिलाई गरेको, पथरैया-कान्द्रा शाखा नहरको सम्भाव्यता अध्ययन र डिजाइन गर्ने परामर्शदाताले सम्झौतानुसार काम नगरी ढिलाई गरेको लगायतको कारणले अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुन सकेको देखिएन । हाइड्रोपावर निर्माण कार्य २०७७ चैत्र सम्म पनि सम्पन्न नभएको तथा त्यस संरचना निर्माण नभएसम्म निर्माण सम्पन्न भएको नहरबाट पानी सञ्चालनहुन नसक्ने स्थिति रहेको छ । आयोजनाले ५० प्रतिशत भौतिक प्रगति भएको उल्लेख गरे तापनि सोको आधार खुलाएको छैन र एकीकृत भारित भौतिक प्रगति यकिन गरेको देखिएन । समयमा कार्य सम्पन्न गर्नेगरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
४८. **ठेक्का कार्यान्वयन** - कर्णाली नदी नियन्त्रण कार्य गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७२।१२।१६ मा २०७५।३।१५ मा सम्पन्न गर्ने गरी रु.१४ करोड ९ लाख १४ हजारको खरिद सम्झौता गरेको र सम्झौताको म्याद २०७७।९।२९ सम्म थप गरे तापनि कार्यसम्पन्न भएको छैन । यो वर्षको रु.१६ लाख २५ हजारसमेत हालसम्म रु.५ करोड ३३ लाख ५४ हजार भुक्तानी दिएको छ । निर्माण व्यवसायीले समयमा काम सम्पन्न नगरेकोले अल्पकालीन तटबन्ध निर्माण गर्नु परेको कारण अतिरिक्त खर्च हुने गरेको छ । निर्माण व्यवसायीलाई दिएको पेस्की रु.८६ लाख २१ हजार बाँकी छ ।
- यस्तै एक निर्माण व्यवसायीसँग कर्णाली नदी नियन्त्रण कार्य गर्न २०७६।१।२७ मा रु.१ करोड ५ लाख ४३ हजारको सम्झौता गरेको र सम्झौता अवधि २०७६।३।२५ रहेकोमा २०७५।७६ मा रु.१३ लाख ९८ हजार पेस्की लिएपछि २०७७ आषाढसम्म पनि निर्माण व्यवसायीले काम शुरू नै गरेको देखिएन । बैङ्क जमानत मार्फत २०७७ फाल्गुनमा उक्त पेस्की फिर्ता लिए तापनि निजलाई सार्वजनिक खरिद ऐन, नियमअनुसार कालोसूचीमा राख्ने लगायत सम्झौताबमोजिम कारबाही भएको पाइएन । खरिद सम्झौताबमोजिम समयमा कार्य नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई कारबाही गर्नुपर्दछ ।
४९. **नहर निर्माणमा लगानी** - आयोजनाले पेस गरेको प्रगति विवरण अनुसार रानी जमरा कुलरिया सिँचाइ आयोजनाबाट १४ हजार हेक्टर तथा लम्की विस्तार अन्तर्गत ६ हजार हेक्टर समेतमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउने गरी नहरको डिजाइन तथा निर्माणवापत रु.१३ अर्ब १३ करोड ६० लाख खर्च गरेको छ ।

सिंचित कृषि जग्गा, आवासीय जग्गाको वर्गीकरण अनुरूप लगानी नगर्दा कृषि लक्षित जग्गाहरू आवासीय जग्गामा परिणत भै ठूला संरचना निर्माण भएका र सिँचाइका लागि निर्माण भएका सर्भिस लाइनहरू सडकको रूपमा स्थापित भई सिँचाइ गर्ने क्षेत्र वस्तीको रूपमा बदलिएका छन् । सिंचित कृषि जग्गाको लागि आयोजनाले छुट्टै नीति बनाई पकेट क्षेत्र निर्धारण गरी सिँचाइ हुने क्षेत्रको संरक्षण हुनु पर्दछ ।

५०. **डिजाइन तथा भेरिएसन** - मुख्य नहर ३ किलोमिटर तथा फिडर नहर ३.१ र हाइड्रोपावर प्रणाली निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७१।३।३० मा रु.१ अर्ब ७३ करोड ३४ लाखको खरिद सम्झौता गरेको र सम्झौताको अवधि २०७४।३।३० रहेकोमा चौथो पटक म्याद थप गरी २०७७।८।२२ कायम गरेको छ । शुरुको सम्झौता लागतमा १०.४८ प्रतिशतले भेरिएसन गरी सम्झौता मूल्य रु.१ अर्ब ९१ करोड ५० लाख पुगेको छ । भेरिएसनबाट ढुङ्गा कटिड गर्ने कार्य लागत अनुमानमा ८० हजार ३१० घनमिटरको लागि प्रति घनमिटर रु.१ हजार २६० दरले रु.१० करोड ११ लाख ९१ हजार समावेश रहेकोमा सो आइटममा निर्माण व्यवसायीले प्रति घनमिटर रु.१५० ले रु.१ करोड २० लाख ४७ हजार (लागत अनुमानको तुलनामा ११.८२ प्रतिशतमात्र) कबोल गरेकोमा सो आइटम पूरै हटाएको छ । यसैगरी ढलान सम्बन्धी ३ नयाँ आइटमको लागि रु.२३ करोड ८२ लाख ३५ हजार थप गरेको छ । नहर र हाइड्रोपावर सम्बन्धी कामको डिजाइन तथा ड्रइङ्गमा परिवर्तन नआएकोमा लागत अनुमानको लागि परिणाम गणना गर्दा परामर्शदाताले त्रुटि गरेको तथा भौगोलिक स्थिति अनुसार नहर खन्ने क्रममा कडा चट्टान काट्ने काम आवश्यक नपर्नेमा सो आइटम राखेकाले भेरिएसनबाट हटाएको देखिन्छ । डिजाइन, ड्रइङ्ग बमोजिमको कामको परिमाण गणना गर्दा नै उल्लेख्य त्रुटि गर्ने परामर्शदाता तथा जाँच गर्ने प्राविधिकलाई जिम्मेवार बनाई कारवाही गरेको पाइएन ।

सो ठेक्काको भेरिएसनको लागि आयोजनाबाट १३.९३ प्रतिशत वृद्धि हुने गरी २०७५।३।२१ मा भेरिएसन स्वीकृतको लागि विभागमा फाइल पठाएकोमा विभागले आयोजनामा फिर्ता गरेको, आयोजनाले पुनः २१.५२ प्रतिशतले वृद्धि हुने गरी विभागमार्फत मन्त्रालयमा पठाएकोमा मन्त्रालयले अध्ययन गरी पुनः आयोजनामा फाइल फिर्ता गरेको देखिन्छ । तत्पश्चात् आयोजनाले १०.४८ प्रतिशतले वृद्धि हुने गरी निर्णयार्थ विभाग पठाएकोमा महानिर्देशकबाट २०७६।३।१६ मा भेरिएसन स्वीकृत गरेको देखियो । यसरी भेरिएसन स्वीकृत गर्न समेत एक वर्ष लागेको देखिन्छ । आयोजना निर्माणमा यसरी भेरिएसनबाट अस्वभाविक थपघट गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

५१. **ढुङ्गा उपयोग** - इन्टेकको काम गर्ने सिलसिलामा विगतमा कर्णाली नदीमा ठूला ढुङ्गाहरूको अस्थायी बाँध निर्माण गरेकोमा उक्त बाँध भत्काउने कामको लागि एक ठेक्कामा १२ हजार घनमिटर ढुङ्गा निकाली १ किलोमिटर टाढा डिस्पोजल गर्ने आइटम समावेश गरेको देखियो । बाँध हटाउने काममा ११ हजार ६४५ घनमिटर ढुङ्गा डिस्पोजल गरे वापत रु.१ करोड ७७ लाख भुक्तानी गरेको छ । अस्थायी बाँध निर्माण गर्न विगत वर्षमा ढुङ्गा खरिद गरेको र हाल ती ढुङ्गा हटाउन उक्त रकम खर्च गरेको देखिन्छ । बाँधबाट निस्केको ढुङ्गा तटबन्ध निर्माण कार्यमा पुनः प्रयोग गर्न सकिने वा आय आर्जन गर्न सकिने तर्फ आयोजना व्यवस्थापनले ध्यान दिएको देखिएन । ती ढुङ्गाको मूल्य यकिन गरी आयोजनाको काममा प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ ।

५२. **सेटलिड बेसिनको डिजाइन र निर्माण** - आयोजनाले हेडवर्क्सबाट निस्काशन हुने १०० क्यूसेक पानी मध्ये २० क्यूसेक पानी फलसिङ्ग गरी बालुवा मिश्रित पानी नदीमा फाल्ने र बाँकी रहेको सफा पानी

नहरमा पठाउन ६०० मिटर लम्बाईको सेटलिंग बेसिनको डिजाइन गरी रु.३६ करोड ४५ लाख २९ हजार खर्च गरेको छ । वर्षामा नदीमा पानीको लेभलको कारणले फलसिङ्ग हुन नसक्दा जम्मा हुने सेडिमेन्ट हेडवर्क्समा अस्वाभाविक रूपमा जम्मा भएको र ती सेडिमेन्टहरू सेटलिंग बेसिन र नहरमा समेत जम्मा हुन सक्ने अवस्थालाई ध्यान दिई उक्त संरचना प्रयोग ल्याउनु पर्दछ ।

भेरी-बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना

सुर्खेतको चिप्लेमा बाँध निर्माण गरी १२ किलोमिटर लामो शुरुडबाट भेरी नदीको पानी बबई नदीमा मिसाई ४८ मेगावाट विद्युत उत्पादन र ५१ हजार हेक्टर जमिनमा सिँचाइ सुविधा प्रदान गर्ने उद्देश्यले यो आयोजना २०६८।६९ मा शुरु गरी २०७९।८० मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ । आयोजनाको शुरु लागत अनुमान रु.१६ अर्ब ४३ करोड रहेकोमा संशोधित लागत अनुमान रु.३६ अर्ब ८० करोड ११ लाख कायम भएको छ । आयोजनाले २०७७ आषाढसम्म टनेल निर्माण, परामर्श सेवा, आयोजना व्यवस्थापन, अन्य निर्माण समेतमा रु.१२ अर्ब ७७ करोड ५१ लाख खर्च गरी ४०.५ प्रतिशत भौतिक प्रगति गरेको छ ।

५३. **बजेट कार्यान्वयन र उपलब्धि** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १० बमोजिम बजेट प्रस्ताव गर्दा विनियोजन दक्षतालाई प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजनाको लागि यो वर्ष पुँजीगत तर्फ रु.३ अर्ब ४१ करोड ८ लाख विनियोजन भएकोमा रु.२ अर्ब ७ करोड १७ लाख (६०.७४ प्रतिशत) खर्च भएको छ । आयोजनाको बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने क्षमता अभिवृद्धि गरी लक्ष्य हासिल गर्नुपर्दछ ।

५४. **बढी भुक्तानी** - खरिद सम्झौता अनुसार शुरुड निर्माणका निर्माण व्यवसायीलाई आईपिसी १ बाट वैदेशिक मुद्रा भुक्तानी गर्दा सम्झौता हुँदाको विनिमय आधारदर नघटाई चालु दरको हिसाबले बढी भुक्तानी भएको रु.२२ लाख ४८ हजार तथा आईपिसी ८ बाट आईपिसी ४ को डे वर्क्सवापतको रकम बिलमा घटाउनु पर्नेमा नघटाई चालु विनिमय दरबाट बढी भुक्तानी गरेको रु.२ लाख ३ हजार समेत रु.२४ लाख ५१ हजार निर्माण व्यवसायीबाट असुल गर्नुपर्दछ ।

५५. **निर्माण व्यवसायीका उपकरण** - ठेक्का सम्झौताको शर्त ४.१७ र ४.१८ बमोजिम आयोजनाको स्वीकृति बेगर निर्माण उपकरण अन्यत्र लान नपाउने व्यवस्था छ । शुरुङ्ग निर्माणको क्रममा निर्माण व्यवसायीले विदेशबाट टनेल बोरिङ मेसिन लगायत विभिन्न उपकरणहरू भन्सारमा महशुल वापत ग्यारेन्टी राखी निर्माण स्थलमा ल्याएको र उक्त मेसिनरी उपकरणहरू आयोजनाको स्वीकृति बेगर अन्यत्र लान नपाउने भनी आयोजनाले २३ डिसेम्बर, २०२० मा पत्र लेखेको छ । तर विभिन्न ४४ किसिमका उक्त सामान मे देखि सेप्टेम्बर २०२१ मा साइटबाट बाहिर लाने पत्र व्यवसायीले लेखेको देखियो । साइटबाट मेसिन उपकरणहरू बाहिर लैजादा भन्सार महशुल लगायत साविकमा सुविधामा पैठारी भएको उपकरणको महशुल छुट नदिई असुल गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

सुनकोशी मरिन डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना

सुनकोशीको पानी मरिन उपत्यकामा पुर्‍याउने उद्देश्यले २०७३ सालमा शुरु भएको यो योजनालाई मन्त्रिपरिषदको २०७६।१०।६ को निर्णयले राष्ट्रिय गौरवको रूपमा सञ्चालन गर्ने गरी घोषणा भएको यो

आयोजनाको कुल लागत रु.४६ अर्ब १९ करोड रहेकोमा यो वर्ष रु.२३ करोड ४५ लाखसमेत यो वर्ष रु.२६ करोड ४४ लाख खर्च भएको छ ।

५६. **आयोजनाको पूर्व तयारी** - आयोजना २०७३।७४ मा शुरू भई २०८०।८१ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा समग्र भौतिक प्रगति ०.५ प्रतिशत रहेको छ । आयोजनाको १३.१ किलोमिटर टनेल निर्माणको ठेक्काको लागि स्रोतको सुनिश्चितता भएपनि हाइड्रो तथा इलेक्ट्रोमेकानिक्सको कार्यको खरिद प्रक्रिया अगाडि बढेको छैन । आयोजना निर्माण गर्दा मदन भण्डारी राजमार्गको ८३२ र बीपी राजमार्गको ९०० मिटर सडक परिवर्तन गर्नुपर्ने देखिएकोमा मदन भण्डारी राजमार्गको रेखांकन परिवर्तनको स्वीकृति प्राप्त भएपनि बी.पी. राजमार्गको रेखांकन परिवर्तन स्वीकृत भएको छैन । अन्तर निकाय समन्वय तथा पूर्व तयारी पूरा गरी आयोजना सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

बबई सिँचाइ आयोजना

बबई नदीको पूर्वी क्षेत्रमा २१ हजार हेक्टर र पश्चिममा १५ हजार समेत ३६ हजार हेक्टर जमिनको सिँचाइ सुविधा पुर्‍याउन तटबन्ध तथा बाँध निर्माण र मुख्य नहर, शाखा नहर लगायत संरचना निर्माणको लागि २०७५।७६ देखि २०७९।८० सम्म निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न रु.१८ अर्ब ९६ करोड ३० लाखको २०७६।१।१४ मा नयाँ गुरुयोजना स्वीकृत भएको छ । आयोजनाको लागि यो वर्ष रु.८३ करोड ५२ लाख समेत २०७७ आषाढ मसान्तसम्म रु.८ अर्ब ४८ करोड ५२ लाख कुल लागत अनुमानको ४४.७५ प्रतिशत खर्च भएको छ ।

५७. **प्रगति** - गुरुयोजना अनुसार आयोजनाको हाल सम्मको भौतिक प्रगति ५२.१२ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति ४४.७७ प्रतिशत रहेको छ । आयोजनाको कुल कार्यमध्ये मूल नहर निर्माण तथा पक्की गर्ने कार्य १४.८ किलोमिटर, शाखा उप शाखा नहर १२१.६७ किलोमिटर, सर्भिस रोड विस्तार ११०.९३ किलोमिटर र पक्की नहर निर्माण गर्ने काम १८.१ किलोमिटर बाँकी देखिन्छ । हाल सम्मको प्रगति स्थिति अनुसार आयोजनाको सम्पूर्ण कार्य गुरुयोजनाले लक्षित गरेको समयमा सम्पन्न हुने देखिँदैन ।

५८. **बजेट उपयोग** - आयोजनाको स्वीकृत गुरुयोजना अनुसार २०७६।७७ मा रु.२ अर्ब ७२ करोड १३ लाख खर्च गर्ने लक्ष्य राखेकोमा रु.१ अर्ब ३६ करोड ३१ लाख मात्र विनियोजन भएको र रु. ८३ करोड ५२ लाख (३०.६९ प्रतिशत) मात्र खर्च भएको देखिन्छ । आयोजना तोकेको अवधिमा सम्पन्न गर्नको लागि आवश्यक पर्ने बजेटको तुलनामा न्यून बजेट विनियोजन हुने र विनियोजित बजेट समेत खर्च गर्न नसक्ने अवस्था देखिएको छ । राष्ट्रिय गौरवको आयोजनाको रूपमा घोषणा भएको योजना समयमा निर्माण कार्यहरू पूरा गर्न आवश्यक पर्ने बजेट विनियोजन गरी खर्च गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५९. **समन्वय** - भेरी बबई डाइभर्सन आयोजनाबाट भेरी नदीको ४० क्युमेक्स पानी बबई नदीमा मिसाई बर्दिया र बाँके जिल्लाको पूर्व पश्चिम राजमार्ग देखि उत्तर तर्फको १५ हजार हेक्टर जमिनमा समेत सिँचाइ गर्ने लक्ष्यका साथ डाइभर्सन निर्माणको काम भइरहेको छ । उक्त थप जमिनमा सिँचाइ गर्न प्राप्त हुने पानीको उपयोग गर्ने विषय स्वीकृत भएको नयाँ गुरुयोजनामा समावेश गरेको छैन । भेरी बबई डाइभर्सन आयोजनाले करीव २ वर्षभित्र बबई सिँचाइ आयोजनामा ४० क्युमेक्स पानी मिसाउने

गरी काम भइरहेकोमा सिँचाइको थप संरचना तयार नहुँदा पानीको सदुपयोग नहुने अवस्था देखिन्छ । यस सम्बन्धमा समयमा नै निर्णय गरी थप हुने पानीको सदुपयोग गर्नुपर्दछ ।

महाकाली सिँचाइ आयोजना, तेस्रो

सन् २००१ मा गरेको विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदनअनुसार कञ्चनपुर र कैलाली जिल्लाको केही भागमा सिँचाइ सुविधा पुऱ्याउन रु.११ अर्ब १६ करोड ८३ लाख लागत लाग्ने उल्लेख गरे पनि सन् २०१८ मा अद्यावधिक गरेको विवरण अनुसार आयोजनाको लागत रु.३५ अर्ब लाग्ने अनुमान रहेको छ । गुरुयोजना अनुसार समयमा कार्य सम्पादन नहुँदा आयोजनाको अनुमानित लागत २१३.३९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । यो वर्षसम्म जग्गा अधिग्रहणमा रु.७२ करोड ६१ लाख, निर्माण कार्यमा रु.२ अर्ब ३० करोड ६० लाख र परामर्श सेवामा रु.९ करोड ७७ लाख समेत रु.३ अर्ब १२ करोड ९८ लाख खर्च भएको छ ।

६०. **मूल्य समायोजन** -निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौताको सामान्य शर्तमा उपकरण उपयोग अन्तर्गत यातायात र मेसिनरी सामानको भार उल्लेख छ । मूल्य समायोजन दिने प्रयोजनको लागि बोलपत्रसाथ पेस गरेको विवरणमा उपकरण अन्तर्गत नेपाल आयल निगमको २०७२।११।२८ को डिजेलको मूल्य प्रतिलिटर रु.७८ रहेतापनि निर्माण व्यवसायीबाट कुनै भार नभरी रिक्त रहेकोमा सम्झौता गर्दा डिजेलको मूल्य प्रतिलिटर रु.७४ राखेको छ । बोलपत्र सम्बन्धी कागजातमा पेस भएको आधार मिति २०१२।११।२८ मा नेपाल आयल निगमको आधारमूल्य प्रतिलिटर रु.७८ रहेको अवस्थामा प्रति लिटर रु.७४ आधार मूल्य राखी मूल्य समायोजन दिन मिल्ने देखिएन । आधार दर फरक पारी भुक्तानी भएको मूल्य समायोजन रु.१ करोड १० लाख ३५ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
६१. **बढी भुक्तानी** - नहरको रेखांकन क्षेत्रको जग्गाको मात्र मुआवजा वितरण गर्नुपर्नेमा रेखांकन बाहिर रहेका जग्गाहरू समेत अधिग्रहण गरी रु.१ करोड १६ लाख ४० हजार भुक्तानी गरेको छ । त्यस्तै आयोजनाले अधिग्रहण गर्ने जग्गाको मुआवजा दर मूल्य निर्धारण समितिले तोके बमोजिम भुक्तानी गर्नुपर्नेमा ३ जग्गा धनीलाई मूल्य निर्धारण समितिले तोकेको दर रेट भन्दा बढीले भुक्तानी गरेको रु. ११ लाख ८८ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
६२. **नहर निर्माण** - यो आयोजना अन्तर्गत नेपाललाई उपलब्ध हुने पानीको लागि १.२ कि.मि. नहर र हेडवर्क्स भारतीय भूमिमा बनाउनु पर्ने व्यवस्था भए अनुसार क्यानल तथा हेडवर्क्स बनाउने कार्य भारतले शुरू गरेको देखियो । हेडवर्क्सको डिजाईन र वाटर डिस्चार्ज लेभल आपसी सहमतिको आधारमा निर्धारण गर्नुपर्ने उल्लेख भएकोमा निर्माण चरणमा नेपाल पक्षको उपस्थिति रहेको देखिँदैन । नेपालको सीमाना प्रवेश गरेपछिको ३०० मिटर नहर निर्माण कार्य नेपालले शुरूवात नै गरेको छैन । भारतले आफ्नो दायित्व पूरा गरेपछि सिँचाइ योजना तेस्रोबाट नेपालमा तत्कालै सिँचाइ सुविधा पुग्ने अवस्था छैन । नहर निर्माण कार्यमा समन्वय गरी बाँकी नहर निर्माण कार्य सम्पन्न गरी सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।

सिँचाइ व्यवस्थापन, जनताको तटबन्ध तथा अन्य आयोजनाहरू

६३. **अधुरो निर्माण कार्य** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० मा म्याद थप गर्न सक्ने व्यवस्था छ । सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालय कञ्चनपुरमा विगतका ३ निर्माण कार्यको विभागबाट स्वीकृत थप म्यादमा समेत निर्माण व्यवसायीले कार्य सम्पन्न गर्न नसकेकोमा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको छैन । अधुरो रहेको निर्माण कार्यको सम्झौता अन्त्य गरी समयमा निर्माण सम्पन्न नगर्ने निर्माण व्यवसायीको रु.३८ लाख १६ हजार कार्य सम्पादन जमानत जफत गर्न जमानतको म्याद भित्रै कार्यालयले जमानतको रकम म्याद थप र रोक्का गर्न पत्राचार भएको उल्लेख गरेपनि सम्बन्धित बैङ्कले जमानत दाबीमा म्याद समाप्त भएको जानकारी गराएको छ । बैङ्क जमानत समेत जफत नगरी सुविस्ताको आधारमा ठेक्का अन्त्य गरेको छ । निर्माण कार्य बाँकी रहेको अवस्थामा सुविस्ताको कारण देखाई ठेक्का अन्त्य गर्नु उचित देखिएन ।
६४. **ज्यालादारी कर्मचारी** - नहरमा पानी सञ्चालन तथा नियमित कार्य गर्नका लागि आवश्यक मात्रामा कर्मचारी राख्नु पर्नेमा कमला सिँचाइ व्यवस्थापन कार्यालयले हेडवर्क्स, मूल नहर, शाखा नहर र प्रशाखा नहर सञ्चालन तथा रेखदेख गर्न यो वर्ष ९९ देखि १२० जनासम्म ज्यालादारी कर्मचारी राखी श्रावण देखि जेष्ठसम्म रु.२ करोड २९ लाख ९६ हजार खर्च लेखेको छ । ज्यालादारी कर्मचारी राख्ने मापदण्ड, कामको परिणाम, मूल्याङ्कन, आवश्यकता र मितव्ययताको सिद्धान्तलाई ध्यान दिई कर्मचारी राख्नुपर्दछ ।
६५. **सिँचाइ सेवा शुल्क** - सिँचाइ नीतिले सिँचाइ सेवा शुल्कबाट उठेको रकमको २० प्रतिशत सिँचाइ मर्मत सम्भार कोषमा, २० प्रतिशत राजस्व खातामा र बाँकी ६० प्रतिशत जल उपभोक्ता संस्थाले पाउने व्यवस्था छ । नेपाल गण्डक पश्चिम नहर सिँचाइ प्रणाली सिँचाइ सेवा शुल्क सम्बन्धी नियमावली, २०६० मा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेको शुल्क प्रति बिगाह प्रति बाली रु.४० भन्दा कम नहुने गरी उपभोक्ता समितिले सिँचाइ सेवा शुल्क लिनुपर्ने व्यवस्था छ । गण्डक पश्चिम नहर व्यवस्थापन डिभिजनले ११ हजार ६०० हेक्टर सिँचाइ सेवा पुर्‍याउने लक्ष्य रहेकोमा प्रत्येक वर्ष सिँचाइ सेवा शुल्क वापत असुल भएको रकमको अभिलेख राखेको छैन । सिँचाइ शुल्कको अभिलेख राखी सम्बन्धित कोष र राजस्वमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
६६. **गुरुयोजना** - जल उत्पन्न प्रकोप व्यवस्थापन नीति, २०७२ को दफा १.७.४ मा नदी नियन्त्रण कार्यहरूको गुरु योजना बनाई मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन योजना तर्जुमा गरिने उल्लेख छ । बबई भादा औरही नदी व्यवस्थापन आयोजनाले यो वर्ष भादा नदी र बबई भादा नदी दोभानसम्म १७ कि.मी. दायाँ बायाँ दुवै किनाराको प्रभावित क्षेत्रको व्यवस्थापनको लागि रु.२ करोड १० लाख ५६ हजार, औरही नदी, गेरुवा औरही नदी दोभानसम्म २६ कि मी दायाँ बायाँ तटबन्ध निर्माण गरी यो वर्ष रु २ करोड ५० लाख ५८ हजार खर्च भएको छ । भादा र औरही नदीको व्यवस्थापन आयोजनाको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तथा गुरुयोजना स्वीकृत नगरी खर्च गरेकोले विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गरेर मात्र खर्च गर्नुपर्दछ ।
६७. **सम्झौता कार्यान्वयन** - जनताको तटबन्ध कार्यक्रम फिल्ड कार्यालय, दाङले २०७३।७४ पश्चात् कुनैपनि तटबन्ध निर्माणको खरिद व्यवस्थापन गरेको छैन । विगतमा सम्झौता भएको ठेक्काको शुरु अवधिमा

एउटा पनि सम्पन्न भएको देखिएन । सबै ठेक्काको म्याद पटक पटक थप गरी शुरु म्यादको २०० प्रतिशतभन्दा बढी अवधि म्याद थप गर्दा समेत २१ ठेक्काको काम सम्पन्न भएको छैन । ती ठेक्काको सम्झौता रकम रु.१ अर्ब ८९ करोड १८ लाखमध्ये रु.१ अर्ब ९ करोड २१ लाख भुक्तानी भएको र रु.६ करोड ७२ लाख पेस्की बाँकी रहेको छ । यसरी ठेक्का सम्झौता गरेपछि समयमा काम नगर्ने, ज्यादै न्यून प्रगति गर्ने निर्माण व्यवसायीलाई सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२८ तथा खरिद सम्झौताबमोजिम पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरी बाँकी कार्य सम्पन्न गराउनुपर्दछ ।

६८. **अधुरो निर्माण कार्य** - जनताको तटबन्ध फिल्ड कार्यालय, महोत्तरीले नदी कटान सुरक्षा गर्न १७ ठेक्काको कार्यमा ४ निर्माण व्यवसायीको म्याद थप गरेकोमा निर्माण सम्पन्न गर्न सकेको छैन । एक निर्माण व्यवसायीले २०६९।७० को ठेक्का यो वर्ष पनि सम्पन्न गरेको छैन । बाँकी ३ व्यवसायीले यो वर्ष पनि काम सुरु गरेको देखिएन । त्यसैगरी २ निर्माण व्यवसायीलाई २०७४।७५ मा रु ११ लाख ६० हजार पेस्की उपलब्ध गराए तापनि हालसम्म कामै नगरी सम्पर्क विहीन रहेको र हालसम्म निर्माण काम सुरु गरेको देखिएन । ठेक्का सम्झौता अनुसार कारबाही गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गराउनुपर्दछ ।

६९. **विगतको भुक्तानी** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४०(७) मा चालु वर्षको बजेटले नखामेको खर्च व्यहोर्नु पर्ने उचित आधार र पर्याप्त कारण सहित भुक्तानी दिनेगरी भुक्तानी दिन बाँकीको विवरण कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्रमाणित गराउनु पर्ने व्यवस्था छ । जनताको तटबन्ध फिल्ड कार्यालय सर्लाहीले १४ उपभोक्ता समितिलाई रु.२ करोड १ लाख २२ हजारको भुक्तानी दिन बाँकीको विवरण २०७६।६।६ मा प्रमाणित गराए पनि साल बसाली कार्यक्रमको रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्ने कार्यक्रमलाई क्रमागत आयोजनाको रूपमा खर्च गरी दायित्व सृजना गरेको देखियो । वार्षिक स्वीकृत कार्यक्रममा उक्त प्रयोजनको लागि बजेट विनियोजन गरेको मन्त्रालयगत सूचना प्रणालीमा नदेखिएको अवस्थामा यस्तो भुक्तानी नियमित देखिएन । आगामी बजेट तथा कार्यक्रमलाई असर पर्ने गरी कार्यक्रम सञ्चालन र भुक्तानी कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

७०. **ठेक्का अन्त्य** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफ ५९(४) मा सार्वजनिक हितको लागि मात्र सुविस्ताको आधारमा खरिद सम्झौता अन्त्य गर्ने व्यवस्था छ । कञ्चनपुरको दोधा नदी नियन्त्रणका लागि २०७१।२।७ मा एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.६ करोड ४८ लाखमा सम्झौता भई २०७१।२।१९ मा रु.१ करोड १६ लाख मोबिलाइजेशन पेस्की उपलब्ध गराएको थियो । नदीले बहाव परिवर्तन गरी निजी जग्गामा बगिरहेकाले तत्काल कार्य नगराउन पुनरावेदन अदालतले आदेश दिएकोमा सर्वोच्च अदालतले निर्माण कार्य गराउन फैसला गरेपछि निर्माण व्यवसायीलाई म्याद थप गरी निर्माण कार्य गर्न आदेश दिएको देखिन्छ । सम्बन्धित वडा कार्यालयले हाल नदीले साविकै धार लिएकाले यो ठेक्काबाट काम नगराई नयाँ ठेक्काबाट काम गराउन सिफारिस गरेको छ भने कार्यालयका प्राविधिकले कटान नियन्त्रण गर्न नदीको तल्लो र माथिल्लो भेगको नदी नियन्त्रणको रेखांकनसँग मिल्ने गरी संरक्षणको कार्य गर्नुपर्ने प्रतिवेदन दिएको छ । यस्तो अवस्थामा रेखांकन संशोधन गर्नुपर्ने भए सो समेत गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्नेमा ६ वर्ष पछि सुविस्ताको आधारमा ठेक्का सम्झौता अन्त्य गरी मोबिलाइजेशन पेस्की फिर्ता गरेको देखियो । उक्त कार्य गर्नुपर्ने अवस्थामा सुविस्ताको आधारमा ठेक्का अन्त्य गरेको उचित देखिएन ।

७१. **बीमा** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ अनुसार रु १० लाख भन्दा बढी मूल्यको निर्माण कार्य गर्ने निर्माण व्यवसायीले निर्माण कार्यको निशर्त बीमा नीति पेस गरी बीमा गर्नुपर्नेमा विभिन्न निर्माण कार्यको बीमा नीतिमा बीमा कम्पनीले वर्षा मौसममा गरिने कार्यको जोखिम नव्यहोने शर्त उल्लेख गरेको देखियो । लालबकैया नदी नियन्त्रण आयोजनाले त्यस प्रकारको बीमा नीतिको आधारमा बीमा गरी ८ ठेक्काको रु. ८ करोड ५० लाख ४४ हजारको निर्माण कार्य भई रहेको छ। निर्माण कार्यको जोखिम वहनका लागि शर्तरहित बीमा गर्नुपर्दछ ।

वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्र

वैकल्पिक तथा स्वच्छ ऊर्जा शक्ति वायोग्यास लगायतको व्यवस्थापन गर्ने उद्देश्यले यो केन्द्रको स्थापना भएको हो ।

७२. **अनुदानको उपयोग** - यो वर्ष वैदेशिक अनुदान रु.८६ करोड १६ लाख र वैदेशिक ऋण रु.१० करोड समेत रु.९६ करोड १६ लाख बजेट विनियोजन भएकोमा अनुदान रु.२७ करोड ५७ लाख र ऋण रु.३ करोड समेत रु.३० करोड ५७ लाख खर्च भएको छ । विनियोजनको तुलनामा ३१.७९ प्रतिशत मात्र ऋण तथा अनुदान उपयोग भएको छ । दातृ पक्षसँग भएको सम्झौता अनुसार सञ्चालन गरिने कार्यक्रमको उद्देश्य पूरा गर्न वैदेशिक सहायताको अधिकतम तथा प्रभावकारी उपयोग गर्नुपर्दछ ।
७३. **न्यून प्रगति** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २६ मा चौमासिक प्रगति विवरण प्राप्त भएपछि त्यसको भौतिक र वित्तीय प्रगति समीक्षा गर्नुपर्ने उल्लेख छ । केन्द्रको वार्षिक कार्यक्रममध्ये खानापकाउने गुड्ठाको प्रतिस्थापन, शून्य शक्ति बिलिङ्ग, जीर्ण लघु उद्योगको सुदृढीकरण, सामुदायिक योजनाको व्यावसायिक सञ्चालन, लक्षित वर्गका नवीकरणीय ऊर्जाको उत्पादनमूलक प्रयोग, सार्वजनिक स्थलहरूमा सौर्य बत्ती जडान, पर्यटकीय क्षेत्रमा अक्सिजन कन्सन्ट्रेसन जडान, उज्यालो नेपाल, मिनि ग्रिड जडान लगायतका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन भएको छैन । यसरी स्वीकृत भएका कार्यक्रम तथा क्रियाकलापहरू लक्ष्य अनुसार कार्यान्वयन नहुँदा लक्षित वर्ग प्रतिफलबाट वञ्चित हुने देखिएकाले तोकिएको कार्यक्रमहरू लक्ष्य अनुसार सम्पन्न गर्ने गरी सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
७४. **स्वच्छ विकास संयन्त्र** - कार्बन व्यापारबाट प्राप्त हुने आम्दानीमध्ये ८० प्रतिशतभन्दा बढी रकम सम्बन्धित वैकल्पिक ऊर्जा प्रविधिको प्रवर्द्धनको लागि अनुदान प्रदान गर्न उपयोग गर्ने र बाँकी २० प्रतिशत रकम सो केन्द्रको कार्बन क्रियाकलापसम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धि लगायतका कार्यहरूमा सम्बन्धित समुदायलाई सहयोग गर्न उपयोग गर्ने गरी मन्त्रिपरिषदबाट निर्णय भएको छ । कार्बन व्यापारबाट यो वर्ष रु.२३ करोड ७४ लाख ४३ हजार समेत रु.१ अर्ब ५४ करोड ५४ लाख आम्दानी भएको छ । मन्त्रिपरिषद्को निर्णय अनुसार उक्त रकम अनुदान दिन उपयोग गर्ने र क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रममा खर्च नगरी मौज्जात रहेकोमा मन्त्रालयको निर्णयानुसार २०७७।३।१४ मा रु.१ अर्ब ३० करोड ८० लाख राजस्व जम्मा गरेको र रु.२३ करोड ७४ लाख ४३ हजार कोषमा बाँकी देखिन्छ । मौज्जात रकम परिचालनसम्बन्धी नीति तय नगरेको अवस्थामा सो रकमसमेत राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।
७५. **नवीकरणीय ऊर्जा कोष** - ग्रामिण विद्युतीकरण तथा स्वच्छ ऊर्जा उपलब्ध गराउने नवीकरणीय ऊर्जा सेवाको प्रयोगबाट जनस्वास्थ्य र शिक्षामा सुधार गर्न ग्रामिण घरपरिवारलाई प्रोत्साहन गर्ने उद्देश्यले स्थापना

भएको केन्द्रीय नवीकरणीय ऊर्जा कोषबाट गत वर्षको जिम्मेवारी रु.३ अर्ब ३८ करोड ९२ लाख ९० हजार समेत रु.५ अर्ब ३० करोड ६० लाख आय भएकोमा रु.२ अर्ब ८२ करोड ७ हजार खर्च देखाएको छ । उक्त खर्च रकम यकिन हुने स्रेस्ता कागजात सचिवालयको तर्फबाट छुट्टै तयार गर्नुपर्नेमा बैङ्कले देखाएको खर्चको आधारमा लेखाङ्कन गरेकोले खर्चको यथार्थता यकिन हुन सकेको छैन । कोष (सञ्चालन) निर्देशिकामा विकास साझेदारहरूबाट कोषमा जम्मा हुने रकम र नेपाल सरकारबाट प्राप्त हुने रकम केन्द्रमार्फत प्रबन्धक बैङ्कको खातामा रहने र प्रबन्धक बैङ्कमा लगानी खाता, अनुदान खाता, कर्जा खाता र सचिवालय गरी ४ खाता सञ्चालनमा रहने उल्लेख छ । प्रबन्धक बैङ्कमा २०७७ आषाढ मसान्त सम्म रु.२ अर्ब ४८ करोड ५२ लाख ९३ हजार मौज्दात रहेको छ । सरकारी स्रोतको परिचालन केन्द्रीय बैङ्कमार्फत गर्ने विषयमा पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।

प्रबन्धक बैङ्कको रूपमा रहेको एक वाणिज्य बैङ्कबाट प्राप्त खाताहरूको विवरण अनुसार २३ खाता खोलेकोमा दातृ निकाय खाता, लगानी खाता र सचिवालय सञ्चालनखाता सञ्चालनमा रहेको देखिन्छ । कोषमा रहेको रकम कोष सञ्चालन निर्देशिका अनुसार आय आर्जन हुने गरी परिचालन गर्नुपर्दछ ।

७६. लघु जलविद्युत ऋण कोष - कोषले विगतमा ११२ सहकारी संस्थालाई उपलब्ध गराएको कर्जा मध्ये हाल ३४ संस्थसँग रु.६ करोड ३५ लाख ६९ हजार असुल गर्न बाँकी रहेको छ । अर्थ मन्त्रालय र वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रबीच भएको सम्झौताको दफा नं १ (३) मा केन्द्रले प्रत्येक वर्षको जुन १५ र डिसेम्बर १५ मा किस्ता रकम तिर्नु पर्ने व्यवस्था भएकोमा हालसम्म त्यस्तो किस्ता नेपाल सरकारलाई बुझाएको छैन । हाल सम्म फिर्ता गर्नु पर्ने किस्ताको रकम रु.१६ करोड ६२ लाख ४४ हजार वासलातमा देखाएकोले असुल गरी दाखिला गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

भेरी बबई डाइभर्सन आयोजना कार्यान्वयन अवस्था

बहुउद्देश्यीय आयोजना सञ्चालनका कृयाकलाप मध्ये हेडवर्क्स, सुरुङ, अन्य सिभिल निर्माण, विद्युत गृह र सोसँग सम्बन्धित निर्माण कार्य समन्वयात्मक रूपमा सम्पादन गरी आयोजनाबाट प्राप्त हुने प्रतिफल समयमा प्राप्त गर्ने गरी आयोजना सञ्चालन भएको सम्बन्धमा अध्ययन गरी सुझाव सहितको प्रतिवेदन जारी गर्ने उद्देश्यले यो आयोजनाको कार्यमूलक लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका व्यहोरा देहाय अनुसार छन्:

७७. सिँचित क्षेत्र - यो योजनाबाट ५१ हजार हेक्टरमा थप सिँचाई सुविधा पुऱ्याउने गरी प्रस्ताव भएकोमा बबई सिँचाई योजनाको साविकको कमाण्ड एरिया ३६ हजार हेक्टर र सो योजनाले समेट्न नसकेको थप १५ हजार हेक्टरमा वर्षभरि सिँचाई सुविधा पुऱ्याउन भेरी नदीको ४० क्यूसेक पानीलाई सुरुङको माध्यमबाट बबई नदीमा पुऱ्याउने उद्देश्यले यो योजना सञ्चालित छ । आयोजनाको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदनमा बबई सिँचाई योजनाको श्रोत र सिँचित क्षेत्रलाई यस आयोजनाको कार्यक्षेत्रमा गणना गरेकोले दोहोरो गणना गरी आयोजना संभाव्य देखाएकोमा थप विश्लेषण भएको छैन ।
७८. आयोजना कार्यान्वयन - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २३ बमोजिम बजेटमा रहेको रकमको कार्यक्रम स्वीकृत गरी सोको अधिकतम कार्यान्वयन तथा उपलब्धि प्राप्त गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

आयोजनाको शुरु अवधि २०६७।६८ देखि २०७६।७७ सम्म पुँजीगत कार्यको लागि रु. १५ अर्ब २८ करोड १६ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.१२ अर्ब ७७ करोड ५१ लाख खर्च भएको छ । सामाजिक विकास कार्य अन्तर्गत २०७६।७७ सम्म आयोजनाले १ हजार ६८१ नयाँ प्रविधि/लिफ्ट सिँचाइबाट ७२५ हेक्टर सिंचित गरेको, १५ किलोमिटर तटबन्ध निर्माण र ४० हेक्टर जग्गा उकास गरेको उल्लेख छ । सुरुङ निर्माणको कार्य पुरा भई २०७६।७७ सम्म हेडवर्क्स तथा पावर हाउसको सिभिल निर्माण कार्य निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको उल्लेख छ । यो वर्ष जग्गा प्राप्ति सम्बन्धी सर्भेक्षण, मुआब्जा निर्धारण गरी करिब ८ हेक्टर रैकर जग्गा प्राप्त गरी मुआब्जा वितरण गरे पनि ऐलानी तथा व्यक्तिले लाल पुर्जा बेगर प्रयोग गरेको जग्गाको क्षतिपूर्ति सम्बन्धमा निर्णय गरेको छैन । बजेट अनुसार खर्च गर्न नसक्नु, निर्णय कार्यान्वयनमा ढिलाइ हुनु जस्ता कारणले आयोजनाको अपेक्षित उपलब्धिमा असर परेको र समग्रमा आयोजनाको ६० प्रतिशत भन्दा बढी कार्य गर्न बाँकी रहेको अवस्था छ । विनियोजित बजेट अनुरूप कार्यक्रम सञ्चालनगरी बजेट कार्यान्वयनलाई दक्षतापूर्ण र प्रभावकारी बनाउनु पर्दछ ।

७९. **निर्माण क्रियाकलापमा समन्वय** - आयोजनाले सुरुङ निर्माणको कार्यसँगै हेडवर्क्स, विद्युतगृह र सुरुङबाट प्राप्त हुने पानीबाट गरिने सिँचाइ सम्बन्धी कार्यहरू समानान्तर रूपमा निर्माण सुरु गरेको देखिन्छ । सुरुङ निर्माण कार्य सम्पन्न भएपछि मात्र हेडवर्क्सको लागि ठेक्का लगाएको छ । यद्यपि विद्युत तर्फ हाइड्रो तथा इलेक्ट्रो मेकानिकल कामको खरिद प्रकृया शुरु भएको छैन । हालसम्म सुरुङ निर्माण कार्य सम्पन्न भए तापनि अन्य संरचनाहरू निर्माण नभएकोले सुरुङ प्रयोगमा आउने स्थिति देखिएन । आयोजनाका प्रमुख संरचनाहरू समन्वयात्मक रूपमा निर्माण नहुँदा आयोजना सम्पन्न भै प्रतिफल प्राप्त गर्ने कार्यमा विलम्ब हुने अवस्था छ । आयोजना विस्तृत प्रतिवेदनको आधारमा सबै कार्यहरू समन्वयात्मक रूपमा समयमा सम्पादन गरी बहुआयमिक आयोजना सम्पन्न गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

८०. **सुरुङ परीक्षण** — विद्युत तथा सिँचाइको लागि भेरी नदीको पानी बबई नदीमा खसाल्न टनेल बोरिङ मेसिनबाट १२.२ किलोमिटर सुरुङ खन्ने कार्यको लागि एक चिनियाँ कम्पनीसँग रु.१० अर्ब ५७ करोडको सम्झौता भएकोमा २०७६।७७ सम्म रु.९ अर्ब ८८ करोड भुक्तानी भएको छ । सुरुङको ग्राउटीङ्ग, स्लोप प्रोटेक्सन तथा फिनिसिङको कार्य २०७७ कार्तिक मसान्तमा सम्पन्न भएको छ । निर्माण सम्पन्न भएको सुरुङको प्राविधिक परीक्षण नगरी निर्माण व्यवसायीले तयार गरेको प्रारम्भिक कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन आयोजनाले स्वीकार गरेको छ । सुरुङ भित्रको ग्राउटीङको अवस्था, चुरे तथा महाभारत रेन्जमा निर्मित सुरुङमा रहेको चट्टान तथा अन्य भौगोलिक अवस्था र सुरक्षितपनाको सुनिश्चितता, सुरुङमा पानी भरी केही समय राखी सकेपछि गुणस्तर यकिन हुने पक्षमा आयोजनाले ध्यान पुऱ्याएको पाइएन । आयोजनाले २०७७।५।१७ मा कार्य सम्पादन प्रतिवेदन स्वीकार गरी सुरुङमा पानी भरेपछि भौगोलिक कारणले आउने क्षति, जोखिम तथा सुरुङको गुणस्तर सम्बन्धमा निर्माण व्यवसायीलाई उन्मुक्ति दिएको देखियो । ठेक्काको त्रुटि सच्याउने अवधि ३६५ दिन भए तापनि मूल नहरको हेडवर्क र सुरुङ निर्माण कार्य सँगसँगै नगरेकोले सो व्यवस्था पालना हुने स्थिति देखिएन । त्रुटि सच्याउने अवधि बढाउनुको अलावा सुरुङमा पानी पठाई सुरुङ निर्माणकार्य गुणस्तरयुक्त भएको सुनिश्चित हुनुपर्दछ ।

८१. **सिँचित हुने कृषि क्षेत्रको संरक्षण** - कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वमा अभिवृद्धि गर्न भेरी नदीको पानी ४० घनमिटर प्रति सेकेन्डले सुरुङ मार्फत बबई नदीमा खसाली बाँके तथा बर्दियाको ५१ हजार हेक्टर

जग्गामा बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधा उपलब्ध गराउने उद्देश्य रहेको छ । बाह्रै महिना सिँचाइ सुविधाबाट कृषिको व्यवसायीकरण, कृषि उद्योग स्थापना, जग्गाको चक्लाबन्दीकरण जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने लक्ष्य राखे तापनि उक्त सिँचाइ सम्बन्धी कार्य बबई सिँचाइ आयोजनाबाट सम्पादन गर्ने भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गरी जिम्मेवारी दिएको छैन । भूमि, पानी, उत्पादन र उत्पादकत्व बीच अन्योन्याश्रित सम्बन्ध कायम राख्न सिँचित क्षेत्रको मापदण्ड तयारी र कार्यान्वयनसँगै सिँचित हुने कृषि भूमिको दिगो रूपमा संरक्षण गर्न ध्यान दिनुपर्दछ ।

संगठित संस्था

नेपाल विद्युत प्राधिकरण

विद्युत प्राधिकरण ऐन, २०४१ अनुसार २०४२ मा नेपाल विद्युत प्राधिकरणको स्थापना भएको हो । जलविद्युत उत्पादन, प्रसारण तथा वितरण गर्न नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्वमा रहेको यो एक अविच्छिन्न उत्तराधिकारवाला स्वशासित संस्था हो । प्राधिकरणबाट २०७६।७७ मा उत्पादित विद्युत ३ हजार ११ गिगावाट घण्टा, अन्य उत्पादकबाट उत्पादित विद्युत २ हजार ९३७ गिगावाट घण्टा तथा आयात १ हजार ६३९ गिगावाट घण्टा समेत ७ हजार ५८७ गिगावाट घण्टा रहेको छ । यस वर्ष १०६ गिगावाट घण्टा विद्युत निर्यात भएको छ । यो वर्षसम्म ४२ लाख १७ हजार ७१० ग्राहक संख्या र ८ हजार ६५५ कर्मचारी रहेका छन् ।

८२. **सञ्चालन नतिजा** - प्राधिकरणको यो वर्ष बिक्री रु.७१ अर्ब २९ करोड तथा अन्य आय रु.१० अर्ब १७ करोड समेत रु.८१ अर्ब ४६ करोड आम्दानी भएकोमा प्रत्यक्ष खर्च रु.५० अर्ब १३ करोड, कर्मचारी खर्च रु.६ अर्ब ६३ करोड तथा अन्य खर्च रु.१३ अर्ब २ करोड गरी रु.६९ अर्ब ७८ करोड खर्च भई रु.११ अर्ब ६८ करोड खुद आम्दानी देखिन्छ ।

८३. **एकीकृत वित्तीय विवरण** - प्राधिकरणले देखाएको शेयर पुँजी तथा दीर्घकालीन ऋण महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको तथ्याङ्कसँग बिगत देखि भिडान गरेको छैन । वर्षान्तमा रहेको असामी र बैङ्क मौज्दात समर्थन पत्रद्वारा भिडान गरेको छैन । वित्तीय विवरणमा कतिपय चालु प्रकृतिका खर्चलाई निर्माणाधीन सम्पत्तिमा पुँजीकृत गर्ने गरेको, अतिक्रमण भएका १ हजार ४७४ रोपनी जग्गा लगायतका सम्पत्ति छानविन तथा यकिन नगरेको, लेखाङ्कन गरेको १ हजार ८८२ रोपनी जग्गाको लालपुर्जा प्राप्त नगरेको, निर्माण कार्यसम्पन्न भइसकेका सम्पत्तिहरू पुँजीकृत नगरेको, सम्पत्तिको बिस्तृत विवरण रहेको सफ्टवेयरले देखाएको रकम तथा वित्तीय विवरणमा उल्लेख भएको रकम बीच रु.६ अर्ब ३ करोड फरक देखिएबाट प्राधिकरणको सम्पत्ति यकिन हुन सकेन । यस अवस्थामा कट्टी गरेको हास खर्च समेत यथार्थ देखिदैन । यसर्थ प्राधिकरणको आर्थिक अवस्था र कारोवारको सही तथा यथार्थ चित्रण गर्ने गरी वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।

८४. **अनुपात विश्लेषण** - वित्तीय तथा अन्य सूचकहरूको अनुपात विश्लेषण निम्नानुसार देखिन्छ:

क्र.सं.	अनुपात विवरण	२०७६।७७	२०७५।७६
१.	कुल नाफा (कुल विद्युत बिक्रीमा) प्रतिशत	२९.६८	२१.७४
२.	खुद नाफा (कुल विद्युत बिक्रीमा)-अन्य आम्दानी सहित प्रतिशत	१३.८७	१६.०१
३.	खुद नाफा (कुल विद्युत बिक्रीमा)-अन्य आम्दानी बाहेक प्रतिशत	१६.३८	१४.७३

क्र.सं.	अनुपात विवरण	२०७६।७७	२०७५।७६
४.	कुल सम्पत्तिमा खुद आम्दानी प्रतिशत	२.८०	३.०५
५.	चालु अनुपात (गुणा)	१.५२	१.०५
६.	दीर्घकालीन ऋण तथा ईक्वीटिको अनुपात	१:१.०८	१:०.९८
७.	स्थिर सम्पत्ति र पुँजीगत कार्य प्रगति तथा कुल सम्पत्तिको अनुपात	०.६५:१	०.६६ : १
८.	कुल सञ्चालन खर्चमा कर्मचारी खर्चको प्रतिशत	२५.२१	१८.३४
९.	प्राधिकरणको उत्पादन (गिगावाट घण्टा)	३,०११.४३	२,५४८.११
१०.	स्वतन्त्र ऊर्जा उत्पादकको उत्पादन (गिगावाट घण्टा)	२,९३६.७८	२,१९०.०५
११.	आयात (गिगावाट घण्टा)	१,६३८.६९	२,८१३.०७
१२.	निर्यात (गिगावाट घण्टा)	१०७	३४.७४
१३.	ग्राहक संख्या	४२,१७,७१०	३९,०९,६४१

प्राधिकरणले २०७५।७६ बाट नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमान लागू गरी वित्तीय विवरण तयार गरेकोमा यस वर्ष केही शीर्षकहरूलाई पुनः वर्गीकरण गरी प्रस्तुत गरेको छ।

८५. **सहायक ऋण सम्झौता** - प्राधिकरणले दातृ निकाय, विदेशी बैङ्क र वित्तीय संस्थाबाट प्राप्त हुने ऋणको लागि नेपाल सरकारसँग सहायक ऋण सम्झौता गरी ऋण लिने गरेको छ। यस्तो ऋण २०७७ असार मसान्तमा रु.१ खर्ब ६५ अर्ब ८५ करोड रहेको छ। विगतदेखि नै ऋण रकम नेपाल सरकारको हिसाबसँग भिडान गरेको छैन। ऋण तथा व्याज रकम भुक्तानी तालिका अनुसार भुक्तानी भएको छैन। भाखा ननाघेको र भाखा नाघेको साँवा तथा व्याज रकम देखिने गरी हिसाब तयार गरेको छैन। समयमा साँवा व्याज भुक्तानी नगरेकोले वर्षेनी व्याज सहितको ऋण रकम वृद्धि भइरहेको व्यहोरा गत विगत वर्षमा पनि औल्याएकोमा स्थिति यथावत छ। ऋण तथा व्याज हिसाब अद्यावधिक गरी तालिका अनुसार भुक्तानी गर्नुपर्दछ।
८६. **आय लेखाङ्कन** - आय लेखाङ्कन सफ्टवेयरमा असामी रु.१ अर्ब ७४ करोड विस्तृत विवरण वेगर संलग्न गरिएको तथा रु.१ अर्ब ३४ करोडको लेखाङ्कन नै नगरेकोले सफ्टवेयरले देखाएको र वित्तीय विवरण बीच रु.४० करोडको फरक रहेको छ। आय लेखाङ्कन सफ्टवेयर र लेखामा रहेको हिसाब गत विगत वर्ष देखिनै भिडान नगरेबाट सो फरक देखिएको छ। ग्राहकको घर, कलकारखाना तथा कार्यालयमा जडान भएको मिटर रिडिङको शुद्धता सम्बन्धमा नियमित रूपमा प्रयोग भइरहेको ऊर्जा भारसँग तुलनात्मक विश्लेषण गर्ने, तेस्रो पक्ष परीक्षण गर्ने तथा ग्राहकसँग मौज्जात समर्थन गरी हिसाब भिडान गर्ने व्यवस्था प्रभावकारी नभएको कारण विद्युत बिक्री बापतको आम्दानी रकम भिडान एवं यकिन गर्न सकिने अवस्था छैन।
८७. **भगिनी संस्था संचालन** — प्राधिकरणले आफ्नो उद्देश्य अनुसारको कार्य सम्पादनमा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्नेमा कार्य सम्पादनको लागि विभिन्न भगिनी संस्थाहरू स्थापना गर्ने, ती संस्थाहरूको शेयर स्वामित्व प्राधिकरण, तथा प्राधिकरणका कर्मचारी तथा भगिनी संस्थाका कर्मचारीलाई समेत दिने गरेको छ। भगिनी संस्था स्थापना गर्दा कार्य प्रकृति र कार्य सम्पादन अवस्थामा सुधार हुने व्यावस्था मिलाउनुपर्दछ।

८८. **महसुल बक्यौता** - विद्युत महसुल बक्यौता गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष ७२.५३ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.३२ अर्ब १८ करोड ५१ लाख पुगेको छ । बक्यौता रकम उठाउन पर्याप्त पहल गरेको पाइएन । उक्त रकममध्ये ट्रङ्क तथा डेडिकेटेड लाइनतर्फको ४९ ग्राहकहरूबाट असुल हुनुपर्ने रु.१५ अर्ब ५३ करोड ५८ रहेको छ । सो रकम कुल बक्यौताको ४८.२७ प्रतिशत देखिन्छ । यस बाहेक सडक बत्तीको मात्र रु.३ अर्ब ५३ करोड ५९ लाख बाँकी रहेको छ । बक्यौता असुल गर्न सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्दछ ।
८९. **ट्रङ्क तथा डेडिकेटेड लाइन** - प्राधिकरणको प्रणालीबाट विना अवरोध लगातार विद्युत प्राप्त गर्ने ग्राहकहरूलाई डेडिकेटेड तथा ट्रङ्क लाइन ग्राहकमा वर्गीकरण गरिएको छ । उक्त ग्राहकहरूको महसुल दर अन्य ग्राहकहरूको भन्दा बढी हुने गर्दछ । त्यस्ता ग्राहकहरूमध्ये प्राधिकरणले २०७२।७३ देखि २०७५।७६ सम्म रु.६ अर्ब ३४ करोडको बीजक जारी नगरेकोमध्ये यो वर्ष रु.४ अर्ब १९ करोडको बीजक जारी गरेको छ भने रु.२ अर्ब १५ करोडको बीजक जारी गरेको छैन । विद्युत आपूर्तिको समय मै बीजक जारी गरी महसुल असुल गर्नुपर्नेमा बीजक नै जारी नगर्ने र महसुल असुल नगरेको सम्बन्धमा सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाई रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
९०. **विगत वर्षको खर्च** - नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमान अनुसार आम्दानी तथा खर्चहरू सम्बन्धित वर्षमा नै लेखाङ्कन गर्नुपर्दछ । जटिल प्रकृतिका र विगतमा त्रुटि भएका रकमहरूको मात्र समायोजन गर्नुपर्नेमा विगत वर्षका नियमित प्रकृतिका तलब तथा ज्याला, प्रशासनिक खर्च, ब्याज, मर्मत सम्भार खर्च, हासकट्टी खर्च, जिन्सी र अन्य खर्च समेत रु.२३ करोड २२ लाख र लेखाङ्कन गर्न छुट आम्दानी रु.४६ करोड ९३ लाख समायोजन हिसाबअन्तर्गत यो वर्ष सञ्चित नाफामा लेखाङ्कन गरेको छ । यसबाट प्राधिकरणलाई गत वर्षको खर्च आयकर प्रयोजनको लागि दाबी गर्न नपाउने हुँदा २५ प्रतिशतले हुने रु.५ करोड ८० लाख अनावश्यक रूपमा करको भार पर्न गएको देखिन्छ । समयमै खर्च लेखाङ्कन नगर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
९१. **लेखापरीक्षण समिति** - प्राधिकरणको आर्थिक प्रशासन विनियमावली, २०६८ को विनियम २७ (४)(ट) बमोजिम लेखापरीक्षण समितिले सञ्चालक समितिमा वर्षमा कम्तीमा दुई पटक कार्य सम्पादन प्रतिवेदन पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष उक्त समितिले कुनै पनि प्रतिवेदन पेस गरेको पाइएन । सबै शाखा कार्यालयको आन्तरिक लेखापरीक्षण हुने नगरेको, लेखापरीक्षणको प्रतिवेदन ढाँचा निश्चित नभएको र यी कार्यमा लेखापरीक्षण समितिबाट अनुगमन समेत नगरेकोले लेखापरीक्षण समिति प्रभावकारी नभएको व्यहोरा गत विगत वर्षमा पनि औल्याएकोमा स्थिति यथावत छ ।
९२. **सम्पत्ति कर** - प्राधिकरणको कतिपय शाखाहरूले सम्पत्ति करको भुक्तानी तथा व्यवस्था गरेको छैन । वित्तीय विवरणअनुसार गत विगत वर्ष देखि नै रु.६ करोड ३५ लाख तिर्नुपर्ने देखाएकोमा तिरेको छैन । समग्र कर दायित्व यकिन गरी समयमै कर तिर्नुपर्दछ ।
९३. **आयकर** - आयकर ऐन, २०५८ बमोजिम प्रत्येक आर्थिक वर्षको आय विवरण आश्विन मसान्त भित्र बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । प्राधिकरणले हरेक वर्ष आय विवरण समयमा बुझाएको छैन । यो वर्षको आय विवरण ढिला बुझाए बापतको शुल्क रु.६ करोड ५२ लाख रहेको छ । यस्तो शुल्क भुक्तानीको लागि आय विवरण पेस गर्न ढिलाई गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

९४. **निर्माणाधीन सम्पत्ति** - प्राधिकरणको आर्थिक प्रशासन विनियमावली, २०६८ को विनियम ३६(६) बमोजिम निर्माणाधीन सम्पत्तिको भौतिक परीक्षण गरेको पाइएन। वर्षान्तमा निर्माणाधीन सम्पत्ति रु.१ खर्ब १४ अर्ब ३० करोड रहेकोमध्ये रु.१६ करोड २८ लाख ऋणात्मक मौज्जात रहेको छ। निर्माणाधीन सम्पत्तिको इकाईगत विवरण खुलासा गरेको छैन। सम्पत्तिको यथार्थ हिसाब लेखाङ्कन गर्नुपर्ने व्यहोरा गत विगत वर्षदेखि औँल्याएकोमा स्थिति यथावत छ।
९५. **नगद तथा बैङ्क** - प्राधिकरणको आर्थिक विनियमावली, २०६८ अनुरूप सबै बैङ्क हिसाबको मासिक रूपमा हिसाब मिलान विवरण तयार गरेको पाइएन। विगत वर्ष देखि नै नगद मौज्जात कमी सम्बन्धी व्यवस्था रु.३ करोड ५४ लाख देखाएको छ। यस वर्षको असार मसान्तमा मार्गस्थलमा नगद मौज्जात रु.६३ करोड १० लाख तथा ऋणात्मक मौज्जात रु.१९ लाख रहेको छ। नगदमा प्राप्त आय दाखिला नगरेको सम्बन्धमा छानविन गरी हिनामिना रकम असुल गरी कारवाही गर्नुपर्दछ।
९६. **विद्युत नोक्सानी** - प्राधिकरणबाट प्राप्त विवरण अनुसार २०७५।७६ र २०७६।७७ को विद्युत उत्पादन, प्रसारण तथा वितरणको नोक्सानी निम्नानुसार छन्:

क्र.सं.	विवरण	२०७६।७७ (प्रतिशत)	२०७५।७६ (प्रतिशत)
१	उत्पादन नोक्सानी	१.२०	०.९९
२	प्रसारण नोक्सानी	४.५१	४.३५
३	वितरण नोक्सानी	१०.२८	११.२८
	कुल नोक्सानी	१५.९९	१६.६२

नोक्सानीका कारण पत्ता लगाइ चुहावट कम गर्न र स्वतन्त्र तेस्रो पक्षबाट मूल्याङ्कन गराई यथार्थ अवस्था यकिन गर्नुपर्ने व्यहोरा गत वर्ष औँल्याएकोमा स्थिति यथावत छ।

९७. **आयातित विद्युतको महशुल** - नेपाल र भारत सरकार बीच भएको महाकाली सन्धि अनुसार नेपाल सरकारले ग्रेगोरियन क्यालेन्डर अनुसार प्रत्येक वर्ष ७ करोड युनिट विद्युत निःशुल्क पाउने तथा सो भन्दा बढी विद्युत चाहिएमा खरिद गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ। उक्त प्रावधान अनुसार निःशुल्क प्राप्त गरेको विद्युत नेपाल सरकारले प्रति युनिट रु.४.७५ का दरले प्राप्त गर्ने गरी प्राधिकरणलाई उपलब्ध गराएको छ। यसरी नेपाल सरकारलाई तिर्नुपर्ने रकम गत वर्षसम्म रु.१ अर्ब ७ करोड ९९ लाख भएकोमा यस वर्षसम्म रु.१ अर्ब ४२ करोड २८ लाख भएतापनि प्राप्त भएको देखिएन।
९८. **अन्तर कार्यालय हिसाब** - प्राधिकरणको अन्तर कार्यालय हिसाब राफसाफ नभएकोले वित्तीय विवरणमा खुद रु.७५ करोड लिनुपर्ने रकम प्रस्तुत गरेको छ। समयमै हिसाब भिडान तथा मिलान गरी राफसाफ गर्न सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ।

अपर तामाकोशी हाईड्रोपावर कम्पनी लिमिटेड

कम्पनी ऐन, २०६३ अनुसार ४५६ मेगावाटको जलविद्युत उत्पादन तथा वितरण गर्ने उद्देश्यले कम्पनीको स्थापना भएको हो। यस कम्पनी अन्तर्गत अपर तामाकोशी जलविद्युत आयोजनामा नेपाल विद्युत प्राधिकरणको ४१ प्रतिशत, नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडको ६ प्रतिशत, नागरिक लगानी कोषको २ प्रतिशत

र राष्ट्रिय बीमा संस्थानको २ प्रतिशत सहित ५१ प्रतिशत संस्थापक शेयर र बाँकी ४९ प्रतिशत शेयरमध्ये सर्वसाधारणको १५ प्रतिशत, स्थानीयवासीको १० प्रतिशत र अन्यको २४ प्रतिशत रहेको छ।

९९. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - यो वर्षसम्म शेयर पुँजी रु.१० अर्ब ५९ करोड र सञ्चित नोक्सानी रु.७९ करोड ६ लाख रहेको देखिन्छ। कर्जा रु.४० अर्ब ५० करोड, पुँजीकृत ब्याज रु.२४ अर्ब ६७ करोड ४६ लाख र अन्य दायित्व तथा व्यवस्था रु.३ अर्ब ३२ करोड ५५ लाख रहेको देखिन्छ। निर्माणाधीन सम्पत्तिसमेत कम्पनीको स्थिर सम्पत्ति रु.७६ अर्ब २९ करोड ५३ लाख र चालु सम्पत्ति रु.२ अर्ब ४२ लाख गरी कुल सम्पत्ति रु.७८ अर्ब २९ करोड ९५ लाख रहेको देखिन्छ। सञ्चित नोक्सानी गत वर्ष रु.६३ करोड ८५ लाख १५ हजार रहेकोमा यस वर्ष रु.१५ करोड ४० लाख ६३ हजार थप भई रु.७९ करोड ५ लाख ९३ हजार पुगेको छ। आयोजना सम्पन्न नभएकोले बिजुली बिक्रीबाट कुनै आम्दानी भएको छैन तथापि कम्पनीले यस वर्ष रु.१४ लाख ९५ हजार अन्य आम्दानी र रु.६ करोड १६ लाख ९८ हजार सञ्चालन खर्च गरेको छ। साथै विदेशी मुद्रा सटही नोक्सान रु.९ करोड ७ लाख ८० हजार खर्च लेखाङ्कन गरेको देखिन्छ।

१००. **लागत अनुमान** - शुरुमा आयोजनाको २०७२।७३ सम्ममा सम्पन्न हुने गरी रु.३५ अर्ब २९ करोड लागत अनुमान तयार गर्दा वित्तीय खर्च, निर्माणाधीन अवधिको ब्याज खर्च, विनिमय नाफा र नोक्सानी समावेश गरेको देखिएन। मूल्य समायोजन, भेरिएसन, विनिमय नोक्सानी, ब्याज खर्च र आयोजनाको निर्माणाधीन अवधि लम्बिएकोले सञ्चालक समितिको २०७४।१२।३० को निर्णयबाट रु.४९ अर्ब २९ करोडको संशोधित लागत स्वीकृत गरेको छ। सो पश्चात लागत संशोधन नभए तापनि व्यवस्थापनबाट प्राप्त विवरणअनुसार निर्माण अवधिको ब्याज शुरुमा रु.१४ अर्ब अनुमान गरेकोमा रु.३२ अर्ब पुग्ने देखिएको एवं निर्माण सम्पन्न अवधि लम्बिन गएकोले आयोजनाको कुल लागत रु.८५ अर्ब पुग्ने देखिएको छ।

१०१. **भुक्तानीमा कर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ बमोजिम ब्याज भुक्तानीमा १५ प्रतिशतका दरले अग्रिमकरकट्टा गर्नुपर्ने र दफा ९० अनुसार प्रत्येक महिना समाप्त भएको २५ दिन भित्र कर कार्यालयमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। नेपाल सरकारले नेपाल विद्युत प्राधिकरण मार्फत रु.१२ अर्ब कर्जा उपलब्ध गराएकोमा उक्त ऋणको व्याज रु.१ अर्ब ८३ करोड ६२ लाख पुँजीकरण गरेको देखिन्छ। उक्त व्याजमा १५ प्रतिशतले हुने रु.२७ करोड ५४ लाख ३४ हजार करकट्टी गर्नुपर्नेमा रु.६ करोड ५५ लाख ७९ हजार मात्र कट्टी गरेकोले रु.२० करोड ९८ लाख ५५ हजार घटी कट्टी गरेको छ। कम्पनी र परामर्शदाता बीच भएको सम्झौताअनुसार अमेरिकी डलर बीस लाखभन्दा बढीको भुक्तानीमा कम्पनी र परामर्शदाताले क्रमशः एक तिहाई र दुई तिहाई अग्रिम करको रकम व्यहोर्ने उल्लेख भए बमोजिम सो वापतको थप परामर्श खर्च रु.३२ लाख ५१ हजारको कर बीजकबेगर अग्रिम कर कट्टी नगरी भुक्तानी भएको छ।

१०२. **हिसाब मिलान** - कम्पनीले नागरिक लगानी कोष र राष्ट्रिय बीमा संस्थानलाई तिर्नु पर्ने ब्याज रु.३ अर्ब ३६ करोड ७६ लाख देखाएको छ। ती संस्थाले लिनुपर्ने ब्याज रु.३ अर्ब ४२ करोड ३९ लाख लेखाङ्कन गरेको छ। कम्पनी र ती संस्था बीच कर्जाको ब्याजमा रु.५ करोड ६३ लाखको भिन्नता देखिएको सम्बन्धमा यकिन हुनुपर्दछ।

तनहुँ हाइड्रोपावर लिमिटेड

तनहुँको दमौली स्थित सेती नदीमा १४० मेघावाट जलविद्युत उत्पादन गर्ने उद्देश्यले कम्पनी ऐन, २०६३ अन्तर्गत २०६७।१२।१२ मा यस कम्पनीको स्थापना भएको हो। कम्पनीमा ८१ कर्मचारी कार्यरत छन्।

१०३. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - यस वर्ष शेयर पुँजी रु.२ अर्ब ४३ करोड ३ लाख, जगेडा कोष तथा सञ्चित नोक्सानी रु.४५ करोड ६९ लाख रहेको देखिन्छ। स्थिर सम्पत्ति रु.१ अर्ब ९८ करोड ८० लाख, लगानी रु.५ करोड, चालु सम्पत्ति रु.२ अर्ब ३१ करोड ४ लाख, पुँजीगत कार्य प्रगति रु.४ अर्ब ६८ करोड ६६ लाख, नयाँ आयोजना कार्य प्रगति रु.१२ करोड ७२ लाख र अन्य वित्तीय सम्पत्ति रु.५१ लाखसमेत सम्पत्ति रु.९ अर्ब १६ करोड ७५ लाख रहेको देखिन्छ। यस वर्षसम्म आयोजना निर्माण सम्पन्न नभएकोले सञ्चालन आम्दानी/खर्च शून्य रहेको तथा आयोजना निर्माण खर्च रु.१ अर्ब ५५ करोड ७ लाखलाई पुँजीगत कार्य प्रगति रकममा पुँजीकरण गरेको छ। नेपाल विद्युत प्राधिकरणबाट प्राप्त ऋण रु.१३ करोड, शेयर रु.२ अर्ब ४३ करोड र अन्तर्राष्ट्रिय निकायहरूबाट प्राप्त ऋण रकम मुद्दती खातामा रु.५ करोड र पुँजीगत कार्य प्रगतिमा रु.४ अर्ब ६८ करोड ६६ लाख रहेको छ।

१०४. **जफत धरौटी** - कम्पनीको सेती खोला परियोजनाको प्याकेज - १, हेड वर्क निर्माणका लागि इटालीका एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७५।६।१५ मा ठेक्का सम्झौता भएकोमा तोकिएको समायोवधी भित्र कार्य प्रारम्भ गर्न नसकेकोले सञ्चालक समितिको २०७५।११।६ को निर्णयबाट सो ठेक्का रद्द गरेको छ। निर्माण व्यवसायीले यसको विरुद्धमा ईटालीको अदालतमा मुद्दा दायर गरेको र विभिन्न मितिहरूमा भएका अदालती सुनुवाईबाट २०७६।९।२ मा निर्माण व्यवसायीको पक्षमा फैसला भएको देखिन्छ। तर, २०७६।९।१७ मा उक्त फैसलाको विरुद्ध नेपालको एक बैङ्क र यस कम्पनीकोतर्फबाट सोही अदालतको ट्रिब्युनल समक्ष पुनरावेदनको लागि अपिल गर्दा २०७७।३।४ मा उक्त ट्रिब्युनलले पहिलेको फैसला खारेज गरी बैङ्क तथा कम्पनीको पक्षमा फैसला गरेको छ। निर्माण व्यवसायीबाट प्राप्त गरेको कार्यसम्पादन वापतको बैङ्क जमानत २०७७।३।२० मा रु.१ अर्ब ९४ करोड ८२ लाख जफत गरेको थियो। जफत गरेको उक्त रकम कम्पनीको आयमा लेखाङ्कन गर्नुपर्दछ।

पावर ट्रान्समिसन कम्पनी नेपाल लिमिटेड

उच्च भोल्टेजको क्रस बोर्डर विद्युत प्रसारणको कार्य गर्ने उद्देश्यले २०६४ मा यस कम्पनीको स्थापना भै २०७२।११।८ देखि सञ्चालनमा आएको हो। कम्पनीमा नेपाल विद्युत प्राधिकरण र जलविद्युत लगानी तथा विकास कम्पनी लिमिटेडको ६४ प्रतिशत र पावर ग्रीड कर्पोरेशनअफ इन्डिया लिमिटेड तथा इन्फ्रास्ट्रक्चर लिजिङ्ग एण्ड फाईनान्सियल सर्भिसेज इनर्जी डेभलपमेन्ट कम्पनी लिमिटेड इन्डियाको ३६ प्रतिशत स्वामित्व रहेको छ।

१०५. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - यो वर्ष शेयर पुँजी रु.४५ करोड र जगेडा कोष रु.८२ लाख ७७ हजार रहेको छ। स्थिर सम्पत्ति रु.४५ लाख ८२ हजार, अदृश्य सम्पत्ति रु.१ अर्ब २३ करोड ३५ लाख, अन्य सम्पत्ति रु.७४ लाख ६८ हजार र चालु सम्पत्ति रु.७२ करोड २९ लाखसमेत सम्पत्ति

रु.१ अर्ब ९६ करोड ८५ लाख रहेको छ। कर पछिको नाफा गत वर्ष रु.१२ करोड ६५ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.१३ करोड ३७ लाख रहेको छ। यस वर्षको आम्दानी रु.२६ करोड ९३ लाख तथा सञ्चालन खर्च रु.१ करोड ७ लाख रहेको छ।

१०६. **मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १० र मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम ७ बमोजिम सेवा व्यवसाय गर्ने व्यक्तिको वार्षिक कारोबार बीस लाख रुपैया नाघ्ने भएमा मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता गर्नुपर्दछ। ऐनले विद्युत शक्तिलाई कर छुट दिए तापनि विद्युत शक्तिको प्रसारण सेवालाई कर छुट दिएको छैन। कम्पनीको वार्षिक कारोबार रकमको सीमा विगत वर्ष देखि नै नाघेको भए तापनि मूल्य अभिवृद्धि कर प्रयोजनको लागि दर्ता भएको छैन। यस वर्षसम्मको व्याज तथा अन्य शुल्क बाहेकको मूल्य अभिवृद्धि कर दायित्व रु.१५ करोड ३६ लाख ६१ हजार हुने देखिन्छ। यसरी मूल्य अभिवृद्धि कर दायित्वको लेखाङ्कन नगर्दा कम्पनीको वित्तीय विवरणमा सारभूत असर पर्न जाने देखिन्छ। ऐनको व्यवस्था पालना गरी मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता गर्नुपर्दछ।

१०७. **लाभांश वितरण** - कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १८२ (२) मा नेपाल सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व भएको कम्पनीले नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृतिलेई लाभांश वितरण गर्न सक्ने र लाभांश वितरण सम्बन्धमा नेपाल सरकारले निर्देशन दिन सक्ने व्यवस्था छ। नेपाल सरकारको स्वीकृति वेगर कम्पनीको साधारण सभाले निर्णय गरी २०७४/७५ मा रु.९ करोड, २०७५/७६ मा रु.८ करोड १ लाख र २०७६/७७ मा रु.८ करोड १ लाख लाभांश वितरण गरेको देखिन्छ। ऐनको व्यवस्था पालना गरेर मात्र लाभांश वितरण गर्नुपर्दछ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** - गत विगतका प्रतिवेदनमा लक्ष्यअनुसार आयोजनाहरू कार्यान्वयन नभएको, खरिद सम्झौता कार्यान्वयन गर्दा निर्माण कार्यको गुणस्तर परीक्षण नभएको, निर्माण व्यवसायीबाट ठेक्का सम्झौताअनुसारको अवधिमा ठेक्काको कार्य सम्पन्न गराउन नसकेको, जटिल प्रकृतिका कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराएको, बोलपत्रको माध्यमबाट गर्नुपर्ने खरिद कार्य सोअनुसार नगरी सोझै गराएको, निर्माण व्यवसायीहरूलाई मूल्य समायोजन वापतको रकम भुक्तानी दिँदा फरक मूल्य सूचकाङ्कको प्रयोग गरी भुक्तानी दिएको लगायत व्यहोराहरू औल्याइएकोमा सुधार भएको छैन। विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ।
- **बेरुजू स्थिति** - मन्त्रालय र मातहतसमेत ५७ निकायमा यो वर्ष रु.३४ करोड ५७ लाख ८९ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.२ करोड २४ लाख ५४ हजार फछ्यौट गरेकोले रु.३२ करोड ३३ लाख ३५ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.८८ लाख ४८ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ। यससम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १५ मा रहेको छ।

कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ अनुसार मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा संघीय विधेयक, अध्यादेश तथा नेपाल सरकारबाट जारी हुने निर्देशिका, कार्यविधिको तर्जुमा तथा सहमति, कानुनी राय, नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन, अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौता, समझदारीको अनुमोदन, अन्तर्राष्ट्रिय र अन्तरसरकारी संस्थाको सदस्यता प्राप्ति, अन्तर्राष्ट्रिय कानुनी दायित्व र अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन र वार्तामा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनको विषयमा अपनाउनुपर्ने दृष्टिकोणमा परामर्श दिने लगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहत सरकारी कार्यालय र संगठित संस्थासमेत १० निकायबाट सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहत समेत ७ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.४० करोड ४३ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छः

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
२९,३८	६	१२	१०,८७	४०,४३

२. **अन्य संस्था र समिति** - यो वर्ष ३ संस्थाको रु.२६ करोड १२ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
३. **अनुदानको अनुगमन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१(३) मा कुनै पनि संघ संस्थालाई अनुदान दिँदा एवं प्रगति विवरण लिनुपर्ने एवं जुन कामको लागि रकम दिएको हो सो काममा खर्च गरे नगरेको, लक्ष्यअनुसार प्रगति गरे नगरेको र प्रचलित कानूनबमोजिम लेखापरीक्षण गराए नगराएको अनुगमन गरी वार्षिक विवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष मन्त्रालयले केन्द्रीय सहायता समितिलाई रु.१ करोड ७५ लाख, पूर्व सांसद मञ्चलाई रु.७० लाख, केन्द्रीय कानून पुस्तकालयलाई रु.५१ लाख ६९ हजारसमेत विभिन्न ५ निकायलाई रु.३ करोड १८ लाख ६९ हजार अनुदान प्रदान गरेकोमा उल्लिखित व्यवस्थाबमोजिम सबै संस्थाको आय व्यय विवरण, लक्ष्य प्रगति तथा लेखापरीक्षण प्रतिवेदन प्राप्त गरी मन्त्रालयले अनुदान रकम सदुपयोगको सम्बन्धमा अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग

बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको छानबिन र सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ बमोजिम सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घनसम्बन्धी घटना छानबिन गरी कानुनी कारबाहीको लागि सिफारिस गर्न आयोगको गठन भएको हो । स्थापना भएको २ वर्षमा कार्यसम्पन्न गर्ने गरी गठन भएको यस आयोगको पटक पटक म्याद थप भएको छ ।

४. **सम्पत्ति फिर्ता** - बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन, सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ को दफा २४ मा छानबिनबाट कसैले पीडितको कुनै सम्पत्ति कब्जा वा जफत गरेको देखिएमा सम्बन्धित व्यक्तिबाट फिर्ता गर्न नेपाल सरकार समक्ष सिफारिस गर्ने व्यवस्था छ । द्वन्द्वकालमा कब्जा वा जफत गरिएको व्यक्तिको सम्पत्ति विवरण तथा हालसम्म फिर्ताको लागि सिफारिस गरिएको सम्पत्तिको विवरणसमेत तयार गरेको छैन । आयोगको कार्य तथा प्रगति देखिने विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।

५. **उजुरी र छानबिन** - आयोगमा २०७७ आषाढसम्म व्यक्ति हत्या १० हजार ८५८, अपहरण तथा शरीर बन्धक ४ हजार ३१६, अंगभंग तथा अपाङ्ग बनाउने ५ हजार १५, शारीरिक तथा मानसिक यातना १९ हजार ८७४, बलात्कार तथा यौन हिंसा ३१४, सम्पत्तिसम्बन्धी १६ हजार ६५, विस्थापन ५ हजार ९८५, बेपत्ता १०८, विषय नखुलेको ४९, अन्य १ हजार १३४ समेत ६३ हजार ७१८ उजुरी दर्ता भएकोमा आयोगको ७ प्रदेशस्तरीय मुकाम कार्यालयमा छानबिनको लागि १० हजार उजुरी पठाइएकोमा प्रारम्भिक छानबिन भई ३ हजार ७८७ उजुरी आयोगमा फिर्ता भई आएको देखिन्छ । प्रारम्भिक छानबिन भएको १ हजार ९९० समेत ५ हजार ७७७ थान उजुरी आयोगका पदाधिकारी समक्ष अन्तिम किनाराको लागि पेश भएकोमा आयोगबाट हालसम्म परिपूरणको लागि सिफारिस गरिएको १०३ जना, पीडित परिचयपत्र वितरण भएको ८४, परिपूरण फारम भराएको ५२, तामेली निर्णय भएका ४९९ र विस्तृत अनुसन्धानमा पठाएको उजुरी १७३ रहेको देखिन्छ । बाँकी उजुरी अनुसन्धानको प्रक्रियामा रहेका छन् । आयोगले प्रभावकारी रूपमा काम अगाडि बढाई संक्रमणकालीन न्यायको निरूपण गरी पीडितलाई न्याय दिलाउनुपर्नेमा हालसम्म उल्लेखनीय प्रगति हुने गरी काम अगाडि बढाएको छैन ।

बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन आयोग

बेपत्ता पारिएको व्यक्तिको छानबिन र सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोग ऐन, २०७१ बमोजिम सशस्त्र द्वन्द्वका क्रममा भएका मानव अधिकारको गम्भीर उल्लङ्घन सम्बन्धी घटना छानबिन गरी कानुनी कारबाहीको लागि सिफारिस गर्न आयोगको गठन भएको हो । स्थापना भएको २ वर्षमा कार्य सम्पन्न गर्ने गरी गठन भएको आयोगको पटक पटक म्याद थप भएको छ ।

६. **उजुरी र छानबिन** - आयोग स्थापना भएदेखि यो वर्षसम्म ३ हजार १९७ उजुरी प्राप्त भएकोमा २७७ उजुरी सत्य निरूपण तथा मेलमिलाप आयोगमा पठाएको, १२८ उजुरी दोहोरो परेकोले लगत कट्टा गरेको एवं २८९ उजुरी तामेलीमा राखी २ हजार ५०३ उजुरी विस्तृत छानबिन गर्ने निर्णय भएको देखिन्छ । विस्तृत छानबिन गर्नुपर्ने उजुरीमध्ये २ हजार ९५ उजुरीमा उजुरीकर्ता बुझ्ने, एन्टिमोर्टम् (बेपत्ता हुनु अधिको स्थिति) भराउने र परिपूरण फारम भराउने लगायत विस्तृत छानबिनसम्बन्धी पहिलो चरण कार्य सम्पन्न गरेको छ ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** - गत विगतका प्रतिवेदनमा वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयन हुन नसकेको, अनुदानको अनुगमन नभएको, द्वन्द्व पीडित उजुरी तथा छानबिन कार्य पूरा नभएको लगायतका व्यहोरा औल्याइएकोमा स्थिति यथावत छ । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ ।
- **बेरुजू स्थिति** - मन्त्रालय मातहतका ५ निकायमा यो वर्ष रु.१ लाख ४७ हजार बेरुजू देखिएकोमा फर्स्यौट नगरेकोले बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची-१५ मा छ ।

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा कृषि र पशु विकास सम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने, खाद्यान्न, नगदेबाली, औद्योगिक बाली, तरकारी र फलफूल खेतीको विकास तथा प्रवर्द्धन गर्ने, कृषि अनुसन्धान र प्रविधि विस्तार, कृषि इन्जिनियरिङ र उन्नत कृषि औजारको अनुसन्धान विकास तथा विस्तार, पशु नश्वको गुणस्तर सुधार, प्रमाणीकरण तथा नियमन लगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहत सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत २९३ निकायबाट कार्यसम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहतसमेत २०२ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.२० अर्ब ५३ करोड ५८ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ :

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
१९,५४,७६	५४,४६	३४,८८	९,४८	२०,५३,५८

- १.१ उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा यस मन्त्रालयमा विनियोजन भई अर्थमन्त्रालय, ऊर्जा जलस्रोत तथा सिँचाई मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय तथा स्थानीय तहबाट खर्च भएको रु.१ अर्ब ५८ करोड ५१ लाख लेखापरीक्षण अङ्कमा घटाएको र अन्य मन्त्रालयबाट प्राप्त रु.३९ करोड ६३ लाख ८३ हजार समावेश गरिएको छ ।
- १.२ यो वर्ष मन्त्रालय मातहतका ११ निकायको विनियोजन, राजस्व, धरौटी र अन्य कारोबारसमेत रु.८ करोड ९९ लाख ३९ हजारको लेखापरीक्षण बाँकी रहेको छ ।
२. **संगठित, अन्य संस्था र समिति** - यो वर्ष ९ संस्थाका ७८ निकायको रु.१६ अर्ब १८ करोड ३२ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । कृषि अनुसन्धान परिषद् अन्तर्गतको १ र राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड तर्फको १ इकाईसमेत २ इकाईको रु.२ करोड ७२ लाख १६ हजारको लेखापरीक्षण बाँकी रहेको छ ।
३. **कार्यमूलक लेखापरीक्षण** - यो वर्ष कृषि मल अनुदान व्यवस्थापन विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
४. **प्राविधिक सहायता** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३५ (१) मा प्रत्येक कार्यालयले सबै प्रकारको आय-व्यय तथा कारोबारको लेखा र वित्तीय विवरण पेस गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । प्राप्त विवरण अनुसार यो वर्ष ११ क्रियाकलापका लागि अमेरिकी डलर ६३ लाख १७ हजार (रु.७६ करोड ४१ लाख ६७ हजार) प्राविधिक सहयोग प्राप्त हुने उल्लेख भएकोमा प्राप्त सहायताको वित्तीय विवरण, भौतिक प्रगति र खर्चको सेस्ता पेस गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन । ऐनको व्यवस्थाबमोजिम लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।
५. **सोझै भुक्तानीको लेखापरीक्षण** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३५ (१) बमोजिम प्रत्येक कार्यालयले सबै प्रकारका आय-व्यय तथा कारोबारको लेखा र वित्तीय विवरण पेस गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालय अन्तर्गत नेपाल कृषि बजार विकास कार्यक्रममा

स्वीस विकास नियोगको रु.२२ करोड ७७ लाख ६९ हजार तथा कृषि सेवा विकास कार्यक्रममा स्वीस विकास नियोगको रु.११ करोड ४४ लाख ६७ हजार र खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजनाको परामर्शदाता र सेवा शीर्षकमा अन्तर्राष्ट्रिय विकास संस्थाको रु.११ करोड ३६ लाख ७४ हजार र किसानका लागि उन्नत बीउ विजन कार्यक्रममा कृषि विकाससम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाले रु.१ करोड ६० लाख ३५ हजारसमेत रु.४७ करोड १९ लाख ४५ हजार सोझै भुक्तानीमार्फत खर्च गरेको देखिन्छ । ऐनको व्यवस्थाबमोजिम उक्त खर्चको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट गराउनुपर्दछ ।

६. **आवधिक योजना कार्यान्वयन** - पन्ध्रौँ योजनाअनुसार कृषि क्षेत्रको वृद्धि लक्ष्य ५.९ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०७६।७७ को ४.७ प्रतिशत लक्ष्य रहेकोमा २.२३ प्रतिशत मात्र भएको र कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान २६ प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य रहेकोमा २४.०७ प्रतिशत रहेको उल्लेख छ । गहुँ, आलु, दलहन, उखु, फलफूल, तरकारी, मासु, अण्डा, दूध र माछाको उत्पादन लक्ष्यअनुसार भएको देखिएन । कृषिजन्य वस्तुहरूको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि, साना र मझौलास्तरका कृषियन्त्रको आपूर्ति, कृषि व्यवसायलाई व्यावसायिक तथा नाफामूलक बनाउने, नयाँ प्रविधिको उपयोग तथा कृषि प्रसार सेवामा किसानको समान पहुँच पुऱ्याउने उल्लेख भए पनि कृषि क्षेत्रले अर्थतन्त्रमा गुणात्मक प्रभाव पार्न सकेको देखिएन । आवधिक योजनाको कार्यान्वयन स्थिति देहायबमोजिम रहेको छः

नतिजा सूचक	इकाई	२०७५।७६ आधार वर्ष	२०७६।७७ को लक्ष्य	प्रगति	प्रगति प्रतिशत
कृषितर्फ					
कृषि क्षेत्रको वृद्धिदर	प्रतिशत	५	४.७	२.२३	४७.४४
कुल गार्हस्थ्य उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान	प्रतिशत	२७	२६	२४.०७	९२.५७
खाद्य वस्तु उत्पादनतर्फ					
धान	मेट्रिकटन (हजारमा)	५६१०	५४००	५५५०	१०२.७८
मकै	मेट्रिकटन (हजारमा)	२७१३	२७५०	२८३५	१०३.०९
गहुँ	मेट्रिकटन (हजारमा)	२००५	२२४०	१९८४	८८.५७
आलु	मेट्रिकटन (हजारमा)	३११२	३३००	३०६०	९२.७२
तेलहन	मेट्रिकटन (हजारमा)	२८२	२५०	२७८	१११.२०
दलहन	मेट्रिकटन (हजारमा)	३८१	४३०	४०४	९३.९५
उखु	मेट्रिकटन (हजारमा)	३५५७	३८००	३४००	८९.४७
फलफूल	मेट्रिकटन (हजारमा)	११७८	१३००	१०९६	८४.३१
तरकारी	मेट्रिकटन (हजारमा)	४२७१	४०८९.२३	४०८९.२३	१००
मासु	मेट्रिकटन (हजारमा)	३५७	३८४	३३९	८८.२८
अण्डा	गोटामा (करोडमा)	१५७	१६७	१४०	८३.८३
दूध	लिटर (लाखमा)	२५९४	२२८६	१९५१	८५.३५
माछा	मेट्रिकटन (हजारमा)	१०३	९७.९३	८६.०३	८७.८५

आवधिक योजनाको लक्ष्यअनुसार वार्षिक कार्यक्रमको लक्ष्य निर्धारण गरी प्रगति हासिल गर्नुपर्दछ ।

७. **बजेट वक्तव्य कार्यान्वयन** - बजेट वक्तव्य २०७६।७७ मा उल्लेख भएका कार्यक्रमहरूमध्ये मुख्य रूपमा अनुदान उपलब्ध गराउने कार्यविधि स्वीकृति नभएको, शीत भण्डार गृहहरू निर्माण सम्पन्न हुन नसकेको, मेसिन उपकरण खरिद गर्ने कार्यक्रम सञ्चालन हुन नसकेको, कृषि अनुसन्धान केन्द्रहरू स्थापनाका लागि जग्गा प्राप्त नभएको र वैदेशिक रोजगारीबाट फर्केका युवाहरूलाई अर्गानिक खेतीमा आकर्षित गर्ने जस्ता कार्यक्रमहरू प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन हुन सकेको छैन । बजेट वक्तव्यमा उल्लिखित कार्यक्रमको कार्यान्वयन तालिका सहितको कार्ययोजना, मापदण्ड र प्राथमिकीकरण गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन हुनुपर्दछ ।
८. **दिगो विकास लक्ष्य** - दिगो विकास लक्ष्यमा यस मन्त्रालयअन्तर्गत भोकमरी अन्त्य गर्ने, खाद्य सुरक्षा, उन्नत पोषण प्राप्ति र कृषिको प्रवर्द्धन गर्ने लगायतका कृषि तथा पशुपन्छीसम्बन्धी विभिन्न सूचकाङ्कहरू तोकी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने उल्लेख छ । प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष विश्वव्यापी खाद्य सुरक्षा सूचकाङ्क ५३ अङ्कमध्ये ५० अङ्क तथा कुल खेती योग्य भूमिमध्ये वर्षेभरि सिँचाई सुविधा पुगेको क्षेत्रफल ३३ प्रतिशत रहेको छ । मन्त्रालय सम्बद्ध दिगो विकास लक्ष्यअनुसार नीति तथा कार्यक्रम सञ्चालन गरी सोमा भएका प्रगतिको अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्न सूचकसम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्क समयमै उपलब्ध हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
९. **संगठन संरचना** - मन्त्रालय र अन्तर्गत कार्यालयको लागि कुल १ हजार ३०३ कर्मचारी दरबन्दी रहेकोमा १ हजार २९ पदपूर्ति भई २७४ रिक्त रहेको देखिन्छ । नेपालको संविधानमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूचीमा कृषि विषय उल्लेख भएको र संघीयता कार्यान्वयन भै साबिकको कतिपय काम प्रदेश र स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएको परिप्रेक्ष्यमा अधिकार सूची र कार्यबोझ विश्लेषण गरी छरितो हुने गरी जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।
१०. **कार्य सम्पादन करार** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १९(५) मा बजेट कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि विभागीय प्रमुख वा जिम्मेवार व्यक्तिले सचिवसँग र कार्यालय प्रमुख वा जिम्मेवार व्यक्तिले विभागीय प्रमुखसँग आवश्यक प्रतिफल सूचकसहित कार्यसम्पादन करार गर्नुपर्ने व्यवस्थाअनुसार भएको उपलब्धिको अनुगमन गरी मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । माननीय कृषिमन्त्री र सचिवबीच २०७६।४।२४ मा कार्यसम्पादन करार भएकोमा सम्झौतामा उल्लेख भएबमोजिमको सूचाङ्कको आधारमा प्रगति विवरण तयार गर्ने गरेको देखिएन । यो वर्ष मन्त्रालय, विभाग तथा आयोजनाहरूको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनअनुसार समग्रमा वित्तीय प्रगति ७७.२२ प्रतिशत र भौतिक प्रगति ८२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । सो मध्ये वैदेशिक सहयोगमा सञ्चालित १० आयोजना तथा कार्यक्रमको भारत तथा वित्तीय प्रगति क्रमशः ४७ प्रतिशत र ३४ प्रतिशत रहेको छ । सूचाङ्कअनुसार स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमअनुरूप कम प्रगति भएको क्षेत्रको समीक्षा तथा बजेट विनियोजन, खर्च र उपलब्धिलाई कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनसँग आबद्ध गरी अपेक्षित प्रगति हासिल गर्नुपर्दछ ।
११. **अनुदान** - मन्त्रालयले यो वर्ष रासायनिक मल खरिद, उन्नत बीउ बिजन, उत्पादन एवं खरिद, मत्स्य विकास, बाली संरक्षण तथा विकास, कृषि यान्त्रीकरण तथा खाद्य सुरक्षा, बाली तथा पशुधन बीमा, तरकारी खेती, पोखरी निर्माणलगायतका क्रियाकलापमा रु.१५ अर्ब ६४ करोड २४ लाख अनुदान वितरण गर्न बजेट व्यवस्था गरेकोमा रु.१३ अर्ब ६१ करोड २९ लाख (८७.०३ प्रतिशत) खर्च गरेको छ । अनुदान खर्चमध्ये रासायनिक र अन्य मल खरिदका लागि मन्त्रालयले कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडलाई

रु.७ अर्ब १२ करोड २६ लाख र साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेसन लिमिटेडलाई रु.३ अर्ब ४० करोड ६९ लाख गरी जम्मा रु.१० अर्ब ५२ करोड ९५ लाख (कुल अनुदान खर्चको ७७.३४ प्रतिशत) दिएको छ । अनुदान खर्च वितरण सम्बन्धमा देखिएका अन्य व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

११.१ मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार विगत ५ वर्षमा कृषि क्षेत्रको अनुदान वितरण र उत्पादनको अवस्था निम्नानुसार छः

आर्थिक वर्ष	अनुदान (रु.करोडमा)	खाद्यान्न उत्पादन (मे.टन हजारमा)			तरकारी उत्पादन (मेट्रिकटन हजारमा)			फलफूल उत्पादन (मे. टन हजारमा)		
		लक्ष्य	प्रगति	प्रगति प्रतिशत	लक्ष्य	प्रगति	प्रगति प्रतिशत	लक्ष्य	प्रगति	प्रगति प्रतिशत
२०७२।७३	१००४	१०८८१	८६१४	७९.१७	३६५६	३६४३	९९.६४	१२६०	१०९७	८७.०६
२०७३।७४	१०७८	९३२५	९३४५	१००.२१	३७००	४१२५	१११.४९	१२११	९७५	८०.५१
२०७४।७५	८७६	९७९२	९६५७	९८.६२	३८००	४०९९	१०७.८७	१३३९	१०१०	७५.४३
२०७५।७६	१२२९	१०४७६	१०३२८	९८.५८	४०००	४२७१	१०६.७७	१४८०	११७८	७८.५९
२०७६।७७	१३६१	१०३९०	१०३६९	९९.७९	४०८९.२३	४०८९.२३	१००	१३००	१०९६	८४.३०

गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष कृषि क्षेत्रको अनुदानमा १०.७४ प्रतिशत वृद्धि गरी रु.१३ अर्ब ६१ करोड २९ लाख खर्च गरेकोमा खाद्यान्न उत्पादनमा ०.४० प्रतिशत वृद्धि, तरकारी उत्पादनमा ४.२६ र फलफूलमा ६.९६ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ । विगत ५ वर्षमा अनुदान बढेको अनुपातमा उत्पादन वृद्धि नभई तरकारी र फलफूल उत्पादन घटेको देखिन्छ । अनुदानको उपयोगबाट उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि गरी लक्ष्य तथा उपलब्धिको विवरण अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।

११.२ कार्यक्रम कार्यान्वयन, कार्यविधि र निर्देशिकामा पटक पटक संशोधन हुने, एकै प्रकृतिका क्रियाकलापमा फरक फरक कार्यविधि तयार गर्ने, वास्तविक कृषकको पहिचान नगरी कार्यक्रम स्वीकृत गर्ने जस्ता कारणबाट अनुदानको उपयोग प्रभावकारी नभएकोले यसमा सुधार हुनुपर्दछ ।

११.३ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ११४ मा अनुसार मन्त्रालयले अर्थ मन्त्रालयको सहमति नलिई अनुदानको मूल वितरण व्यवस्थापन निर्देशिका, शीत भण्डार गृह स्थापना कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि र कृषि तथा पशुपन्छी बीमा निर्देशिका, २०७७ लगायतका कार्यविधि तथा निर्देशिकाहरू स्वीकृत गरी लागू गरेको छ । अर्थ मन्त्रालयको सहमतिबेगर ५० प्रतिशत देखि १०० प्रतिशतसम्म अनुदान प्रदान गर्ने गरी कार्यविधि लागू गरेको नियम अनुकूल देखिएन । अनुदान वितरण गर्दा सबै क्षेत्र र वर्ग नसमेटिएको तथा अनुदानमा कमजोर र विपन्न कृषकको पहुँच नपुगेको जस्ता व्यहोरा देखिएको छ । वैधानिक एवं एकीकृत कार्यविधि तयार गरी अनुदान नीतिलाई स्पष्टता र एकरूपता ल्याउनुपर्दछ ।

१२. वैदेशिक सहायता - दातृ निकायको अनुदान तथा ऋण सहयोगमा सञ्चालित निम्न ५ आयोजनामा रु.२५ अर्ब ५ करोड १७ लाख खर्च गर्ने सम्झौता भएकोमा देहायबमोजिम हालसम्म रु.४ अर्ब ८१ करोड ६ लाख खर्च भएको छः

(रकम रु.लाखमा)

सि.नं.	आयोजनाको नाम	दातृ निकाय	आयोजना सञ्चालन भएका जिल्लाहरू	आयोजना शुरु वर्ष	आयोजना सम्पन्न वर्ष	सम्झौता रकम	खर्च	खर्च प्रतिशत
१.	कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रम	आइफाड	१० जिल्ला	२०७५।७६	२०८०।८१	७४४६३	१६२१	२.१८
२.	नेपाल लाइभस्टक सेक्टर इन्ोभेसन आयोजना	विश्व बैङ्क	२८ जिल्ला	२०७४।७५	२०८०।८१	८७८७२	८५५८	९.७४

सि.नं.	आयोजनाको नाम	दातृ निकाय	आयोजना सञ्चालन भएका जिल्लाहरू	आयोजना शुरु वर्ष	आयोजना सम्पन्न वर्ष	सम्झौता रकम	खर्च	खर्च प्रतिशत
३.	खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना	आई.डी.ए.	८ जिल्ला	२०७५।७६	२०८०।८१	३१००२	३६९७	११.९३
४.	किसानका लागि उन्नत बीउ विजन कार्यक्रम	आईफाड	साविक पश्चिम र मध्य पश्चिमका ७ जिल्ला	२०६९।७०	२०७६।७७	५११८०	२७२०२	५३.१५
५.	जलवायु प्रकोप समुत्थान निर्माण आयोजना	विश्व बैङ्क	झापादेखि कैलाली सम्म २६ जिल्ला	२०६९।७०	२०७७।७८	६०००	७०२८	११७.१३
जम्मा						२५०५१७	४८१०६	१९.२०

खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना र कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रमको अवधि ३३ प्रतिशत समाप्त हुँदा खर्च क्रमश ११.९३ र २.१८ प्रतिशत रहेको छ । नेपाल लाइभस्टक सेक्टर इनोभेसन आयोजनाको करिब ५० प्रतिशत अवधि सम्पन्न हुँदासम्म ९.७४ प्रतिशत र किसानका लागि उन्नत बीउ विजन कार्यक्रमको शत प्रतिशत अवधि समाप्त हुँदा ५३.१५ प्रतिशत खर्च भएको देखियो । लक्ष्यअनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आयोजनाहरूले समय, कार्यक्रम तथा खर्च र बजेटबीच तादात्म्यता मिलाउनुपर्ने देखिन्छ ।

१३. **परामर्श सेवा** - खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार, नेपाल लाइभ स्टक सेक्टर इनोभेसन आयोजना, कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रममलगायत ५ आयोजनाको कुल लागत रु.२५ अर्ब ५ करोड ८७ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.८२ करोड ७१ लाख समेत हालसम्म रु.४ अर्ब ८१ करोड ६ लाख खर्च भएको छ । उक्त खर्चमध्ये परामर्श सेवामा रु.६१ करोड ५० लाख खर्च गरेको छ । जलवायु प्रकोप समुत्थान, कृषि क्षेत्र विकासमलगायत ५ आयोजनाबाट परामर्श सेवामा देहायबमोजिम शून्य प्रतिशत देखि ३१.६७ प्रतिशतसम्म खर्च भएको छ ।

(रकम रु.लाखमा)

सि.नं.	आयोजनाको नाम	कुल लागत	यो वर्षको खर्च	हाल सम्मको खर्च	परामर्श सेवाको खर्च	खर्च मध्ये परामर्श सेवाको खर्च प्रतिशत
१.	कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रम	७४४६३	९१९	१६२१	०	०
२.	किसानका लागि उन्नत बीउ विजन कार्यक्रम	५११८०	१०८०	२७२०२	२०३०	७.४६
३.	नेपाल लाइभस्टक सेक्टर इनोभेसन आयोजना	८७८७२	४०१५	८५५८	१२४७	१४.५७
४.	जलवायु प्रकोप समुत्थान निर्माण आयोजना	६०००	१८९	७०२८	१७०२	२४.२१
५.	खाद्य तथा पोषण सुरक्षा सुधार आयोजना	३१००२	२०६८	३६९७	११७१	३१.६७
जम्मा		२५०५१७	८२७१	४८१०६	६१५०	१२.७८

- १३.१ नेपाल लाइभ स्टक सेक्टर इनोभेसन आयोजनामा प्रोजेक्ट टेक्निकल एक्स्पर्ट, प्रोक्योरमेण्ट फाइनान्सियल स्पेसियलिस्ट, जेन्डर स्पेसियलिस्ट, बायो मेडिकल इन्जिनियर, आईटी असिष्टेन्ट, प्रोजेक्ट म्यानुयल इम्प्लिमेन्टेसन अपडेट प्रिपरेसन अफ आइसिटी, एनिमल ब्रिडिङ, एनिमल न्युट्रिसन स्ट्राटेजी तयारीका लागि २०७४।७५ मा नै व्यक्तिगत परामर्शदाताहरू नियुक्त गरी यो वर्ष रु.७० लाख १७ हजार र संस्थागत परामर्शदाता नियुक्ति गरी बेसलाइन सर्भे कार्य, क्यापासिटी इन्हेन्समेन्ट नीड एसेसमेन्ट, इन्जिनियरिङ कन्सल्टेन्सी, टेक्निकल असिष्टेन्ट र वृत्तचित्र निर्माण गरी रु.३ करोड ४६ लाख ३८ हजारसमेत यस वर्ष रु.४ करोड १६ लाख ५५ हजार थप खर्चसमेत व्यक्तिगत तथा संस्थागत परामर्शदाताको लागि रु.१२ करोड ४७ लाख खर्च गरेको छ । बाँकी ४ आयोजनामा परामर्श सेवामा रु.४९ करोड ३ लाख खर्च गरेको देखियो ।

१३.२ नेपाल लाइभ स्टक सेक्टर इनोभेसन आयोजना अन्तर्गतका विकेन्द्रित आयोजना सहयोग इकाई हेटौंडामा २६, पोखरामा २६, विराटनगरमा २६ र बुटवलमा २४ समेत १०२ जना सामाजिक परिचालकहरूलाई करारमा नियुक्ति गरी रु.१ करोड ९८ लाख ८८ हजार परामर्श खर्चबाट पारिश्रमिक भुक्तानी गरेको छ ।

दातृ निकायसँगको सम्झौतामा वैदेशिक परामर्श सेवाको अनिवार्यताले गर्दा ती कार्यक्रममा सरकारी जनशक्तिको उपयोग अवस्था न्यून देखिएको छ । आयोजना सञ्चालन गर्दा सरकारी निकायमा उपलब्ध जनशक्तिको अधिकतम उपयोग गरी परामर्श खर्चमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

१४. **रासायनिक मल अनुदान** - राष्ट्रिय मल नीति, २०५८ मा रासायनिक मलको सम्भाव्य खपतको करिब २० प्रतिशत परिमाण जगेडा रहनुपर्ने व्यवस्था छ । वार्षिक ४ लाख ५० हजार २०० मेट्रिक टन रासायनिक मल खरिदको लागि कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड र साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेसन लिमिटेडलाई अनुदान उपलब्ध गराएकोमा माग अनुसार समयमै आपूर्ति हुन सकेको छैन । रासायनिक मल आवश्यकताको विश्लेषण गरी खरिद कार्ययोजना तयार नहुँदा मल आपूर्तिमा समस्या देखिएको छ । रासायनिक मलको माग, आपूर्ति र वितरण बीच सन्तुलन कायम गर्नुपर्दछ ।

१४.१ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(१) मा स्वीकृत बजेटको सीमाभित्र रही निर्धारित कार्यमा खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । रासायनिक मल खरिदको लागि अनुदान दिने व्यवस्थानुसार कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड र साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेसन लिमिटेडलाई मल खरिदको परिमाणको आधारमा सञ्चालन खर्च रु.६५ करोड ७१ लाख दिएको छ । स्वीकृत कार्यक्रममा मल खरिदमा अनुदान दिने व्यवस्था भए तापनि ती संस्थालाई प्रशासनिक खर्च दिने उल्लेख छैन । यस सम्बन्धी व्यहोरा गत वर्षको प्रतिवेदनमा समेत औल्याइएकोमा सुधार भएको देखिएन ।

१४.२ यो वर्ष कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड र साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरेसन लिमिटेडलाई रु.१० अर्ब ५२ करोड ९५ लाख अनुदान निकासा गरेकोमा ४ लाख ५० हजार २०० मेट्रिकटन मलको बिक्री लागत रु.९ अर्ब २४ करोड २६ लाख हुने देखिन्छ । मन्त्रालयले दुई संस्थाको बक्यौता रु.१ अर्ब २८ करोड ६९ लाखसमेत १० अर्ब ५२ करोड ९५ लाख अनुदान भुक्तानी गरेको मध्ये कृषि सामग्री कम्पनीलाई रु.१ अर्ब ६ करोड १७ लाख बढी निकासा दिएकोले बढी अनुदान दिएको रु.१ अर्ब ६ करोड १७ लाख असुल गरी संघीय सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्दछ ।

१५. **कार्यक्रम सञ्चालन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(६) मा स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार समयमै कार्य सम्पादन गर्नु कार्यालय प्रमुखको कर्तव्य हुने उल्लेख छ । कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय, कृषि विभाग, पशु सेवा विभाग, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना, किसानका लागि उन्नत बीउ विजन कार्यक्रम, तरकारी विकास केन्द्र, केन्द्रीय प्रयोगशाला लगायत कार्यालयले मल खरिद, बीमा, पुँजीगत अनुदान, परामर्श सफ्टवेयर खरिद आदि कार्यक्रममा रु.२ अर्ब ५१ करोड ६ लाखको कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छैन । स्वीकृत कार्यक्रम सञ्चालन नगर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

कृषि विभाग

कृषि विकाससम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन तथा कृषिको विविधीकरणबाट व्यावसायिकतामा रूपान्तरण गर्दै खाद्य सुरक्षाको सुनिश्चितता र गरिबी न्यूनीकरणमा योगदान गर्ने मुख्य उद्देश्य रहेको यस विभागअन्तर्गत ६ केन्द्रीय निकाय र १४ फार्म तथा केन्द्र रहेका छन् ।

१६. **बाली बीमा** - कृषि तथा पशुपालन व्यवसायमा भएका जोखिमहरू कम गर्न बजेट वक्तव्यमा कृषि व्यवसायीकरणका लागि बाली बीमा कार्यक्रममा सहभागी कृषकहरूले तिरेको बीमा प्रिमियमको ७५ प्रतिशत रकम नेपाल सरकारले व्यहोर्ने गरी रु.९ करोड २१ हजार बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.६ करोड ६० लाख ४ हजार खर्च गरेको छ । बाली बीमा प्रिमियमको २५ प्रतिशत कृषकले व्यहोरेको र प्रिमियम तिरेको रसिद तथा बाली बीमा पोलिसीलाई अभिलेखित गरी बीमा अनुदान भुक्तानी गर्नुपर्ने तथा अनुदानको उपयोगिता सुनिश्चित गर्न अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
१७. **सवारीसाधन फिर्ता** - विभागको नाउँमा रहेका सवारीसाधनहरू विभागको काममा नै प्रयोग गर्नुपर्ने र अन्यत्र पठाउनुपर्ने भए रीतपूर्वक हस्तान्तरण गर्नुपर्दछ । विभागको कीर्तिपुरस्थित कार्यालय भवन निर्माण अनुगमनको लागि रु.३४ लाख ७३ हजार मूल्यका मोटरसाइकल १ र चारपाङ्ग्रे सवारीसाधन संघीय सचिवालय निर्माण तथा व्यवस्था कार्यालयलाई पठाएको देखियो । हाल भवन निर्माणको कार्य सम्पन्न भइसकेकोले ती सवारीसाधन फिर्ता गर्न पटक पटक पत्राचार गरे पनि फिर्ता प्राप्त भएको देखिएन । उक्त सवारी साधन फिर्ता लिनुपर्दछ ।
१८. **फलफूल बिरूवा उत्पादन र उपयोग** - राष्ट्रिय फलफूल विकास केन्द्रबाट प्राप्त विवरणमा यसवर्ष संघ, प्रदेश र स्थानीय तह तथा निजी क्षेत्रका नर्सरीसमेतबाट विभिन्न जातका फलफूलको बिरूवा ८६ लाख ६७ हजार उत्पादन भएकोमा २२ लाख ७३ हजार बिक्री वितरण भई ६३ लाख ९४ हजार बिरूवा मौज्दात रहेको उल्लेख छ । सरकारी तथा निजी लगानीमा उत्पादन भई अधिक मौज्दातमा रहेका बिरूवाको समुचित व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग

यस विभाग र मातहत कार्यालयबाट खाद्य प्रशोधन, प्रविधि विकास तथा विस्तार, पोषण सुधार, खाद्य गुणस्तर नियन्त्रण, खाद्य वस्तुको मूल्य अभिवृद्धि, व्यवसायीकरणलगायत प्रवर्द्धनात्मक कार्य हुँदै आएको छ ।

१९. **बजार निरीक्षण** - विभाग तथा मातहत कार्यालयबाट स्थानीय बजार, सुपरमार्केट तथा खाद्य उद्योगहरूको निरीक्षण/अनुगमन गरी खाद्य तथा दानाको ३ हजार ४५३ नमूना सङ्कलन गरेकोमा १४६ नमूना न्यूनस्तरका र दूषित भेटिएकोमा न्यून गुणस्तर तथा दूषित खाद्य तथा दाना उत्पादन/बिक्री वितरण गर्ने ५३ व्यवसायीलाई कानुनी कारबाही गर्न मुद्दा चलाएको छ । खाद्य वस्तुको न्यूनतम मापदण्ड पूरा नगर्ने उत्पादक तथा बिक्रेता माथि हुने कारबाही समयमै नहुनाले त्यस्तो उपयोग भई मानव स्वास्थ्यमा प्रतिकूल प्रभाव पर्ने देखिन्छ । विभागले खाद्यलगायत अन्य वस्तुको गुणस्तर परीक्षण गर्ने कार्य वृद्धि गरी अनुगमन तथा कारबाहीलाई थप प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
२०. **सवारीसाधन खरिद** - विभागको लागि १ र खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालय, जनकपुरको लागि १ समेत २ खाद्य निरीक्षण भ्यान खरिद गर्न रु.१ करोड बजेट व्यवस्था गरेको छ । स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार २ खाद्य निरीक्षण भ्यान खरिद गर्नुपर्नेमा एक आपूर्तिकबाट रु.६१ लाख ४६ हजारको कार १ र अर्को आपूर्तिकबाट रु.२६ लाख ८५ हजारको पिक अप भ्यान १ खरिद गरी रु.८८ लाख ३१ हजार खर्च गरेको छ । खाद्य उद्योग निरीक्षण गर्न, भ्यान खरिद गर्ने कार्यक्रम स्वीकृत भएकोमा कार खरिद गरेकोले स्वीकृत कार्यक्रम एवं लक्षित उद्देश्यभन्दा फरक प्रकृतिको सवारीसाधन खरिद गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

पशु सेवा विभाग

पशुपालन व्यवसायलाई विविधीकरण, व्यवसायीकरण तथा सम्मानित पेशाका रूपमा विकास गरी राष्ट्रिय उत्पादनमा योगदान पुऱ्याउन यस विभागको स्थापना भई कार्यान्वयनमा आएको छ ।

२१. **लक्ष्य प्रगति** - पशुपालन व्यवसायलाई विविधीकरण गरी आयमूलक बनाउन विभाग र अन्तर्गतका ३५ कार्यालयको लागि रु.२ अर्ब १७ करोड ५६ लाख बिनियोजन भएकोमा रु.१ अर्ब ६० करोड ३८ लाख खर्च भएको छ । वित्तीय प्रगति ७८.१४ प्रतिशत र भौतिक प्रगति ८२.६४ प्रतिशत भएको देखिन्छ । पशुजन्य उत्पादनतर्फ माछा, दूध, मासु, अण्डा, पशुचौपाया खोप उत्पादन, कृत्रिम गर्भाधान, घाँसको बीउ उत्पादन तर्फका उल्लिखित कार्यक्रमहरूमा लक्ष्यअनुसार उपलब्धि हासिल गरेको देखिएन । कार्यक्रम कार्यान्वयनको दक्षतामा वृद्धि गर्नुपर्दछ ।
२२. **गत वर्षको भुक्तानी** - बजेट वक्तव्यमा बाली तथा पशुपन्छी बीमाबापत तिरको प्रिमियमको ७५ प्रतिशत रकम कुखुरा पालक कृषकहरूलाई बर्डफ्लु रोग नियन्त्रण आदेश, २०६४ मा व्यवस्था भएबमोजिमको क्षतिपूर्ति बापत अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । यो वर्ष बीमाबापत पशुधन बीमा कोष व्यवस्थापन समितिलाई रु.४१ करोड ८ लाख ५५ हजार र बाली तथा बर्डफ्लु रोग क्षतिपूर्तिबापत तीन पोल्ट्री फार्म र रसुवा जिल्लाका कृषकहरूलाई रु.१ करोड ५० लाख २५ हजार अनुदान निकासी दिएको छ । उक्त निकासी रकमबाट भुक्तानी हुन बाँकी रहेको प्रमाण पेस नगरी गतवर्षको पशुधन बीमा प्रिमियम रु.२५ करोड ५१ लाख ९८ हजार र बर्डफ्लु रोग क्षतिपूर्तिबापतको रु.१ करोड ५० लाख २५ हजार भुक्तानी दिएको छ । बीमा प्रिमियम भुक्तानीको लागि माग भएको विवरणमा बीमित पशुपन्छीको संख्या खुलेको नदेखिँदा बीमा प्रिमियम वास्तविक भए नभएको, कृषकले क्षतिको दाबी रकम सहज रूपमा प्राप्त गरे नगरेको लगायतका विषयमा विभागले अनुगमन नगरेकोले बीमा अनुदान र बर्डफ्लु क्षतिपूर्तिको प्रभावकारिता सुनिश्चित गर्न सकिएन । भुक्तानी हुन बाँकी दायित्व यकिन गरी प्रभावकारी अनुगमन गर्नुपर्दछ ।
२३. **ल्याब सामग्री खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८ खरिद गर्दा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी टुक्रा पारी खरिद गर्न नहुने व्यवस्था छ । राष्ट्रिय खोप उत्पादन प्रयोगशालाले खरिद योजना तयार नगरी रु.६८ लाख ५८ हजारको ल्याब सामग्री पटक पटक सोझै खरिद गरेको छ । खरिद योजना तयार गरी प्रतिस्पर्धात्मक तवरले खरिद गर्नुपर्दछ ।
२४. **विषादी व्यवस्थापन** - जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन ऐन, २०७६ अनुसार पञ्जीकरण गरिएका विषादीहरूमा कीटनाशक, दुसीनाशक, व्याक्टेरियानाशक, सुलसुलेनाशक, मुसानाशक, शंखेकीरानाशक, वनस्पतिक र जैविक समूहका विषादीहरूमा सामान्य नामका आधारमा १६५ र व्यापारिक नामका आधारमा ३ हजार ३५ विषादी पञ्जीकरण भएका छन् । प्लान्ट क्वारेन्टिन एवं विषादी व्यवस्थापन केन्द्रले यो वर्ष रु.७९ करोड ३८ लाख मूल्यको २० हजार ६ के.जी. विषादी आयात गरेको छ । विषादी प्रयोगको मात्रा बढ्दो क्रममा रहेकोले मानिस, जीवजन्तु र बिरूवाको स्वास्थ्य तथा वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पर्ने अवस्था छ । यसर्थ विषादीको आयात, उपयोग र भण्डारणको उचित व्यवस्थापन हुनुपर्दछ ।

प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना

कृषि क्षेत्रको उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने उद्देश्यले बाली/वस्तु उत्पादनमा यान्त्रीकरण, प्रशोधन तथा बजारीकरणका लागि आवश्यक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्नेलगायतका कार्य गर्न स्थापना भएको यो परियोजना ७७ जिल्लामा सञ्चालित छ । परियोजनाको लागि यो वर्ष रु.७ अर्ब ३८ करोड ८९ लाख बजेट विनियोजन भएकोमा रु.४ अर्ब १४ करोड १४ लाख खर्च भएको छ ।

२५. **वित्तीय खर्च** - परियोजना वि.सं.२०७३ देखि शुरू भई वि.सं. २०८३ सम्म १० वर्षको लागि अनुमानित लागत रु.१ खर्ब ३० अर्ब ७४ करोड २० लाख रहेकोमा यो वर्षसम्म रु.२३ अर्ब ३९ करोड ९३ लाख विनियोजन भई रु.१४ अर्ब ३४ करोड ७७ लाख मात्र खर्च गरेको देखिन्छ । परियोजना शुरू भएको ४ वर्षमा अनुमानित लागतको १०.९७ प्रतिशतमात्र खर्च भएकोले लक्ष्यबमोजिम स्रोत परिचालन गरी सञ्चालित कार्यक्रम उपलब्धिमूलक बनाउनुपर्दछ ।

२६. **भौतिक प्रगति** - परियोजनाले निर्धारित लक्ष्य अनुसार प्रगति हासिल गर्नुपर्दछ । परियोजनाको २०७६।७७ सम्मको प्रगति विवरणअनुसार ४ हजार ३७२ पकेट, ६०६ ब्लक, ११४ जोन र १६ सुपरजोनबाट स्वीकृत कार्यक्रम बमोजिमका विभिन्न क्रियाकलाप सञ्चालन भएका छन् । चारवटा संभागतर्फ १ लाख ९३ हजार ९९० हेक्टर क्षेत्रफलमा कार्यक्रम विस्तार गर्ने लक्ष्य भएकोमा २ लाख ४२ हजार ९०१ हेक्टर अर्थात् १२५.२१ प्रतिशतमा थप विस्तार भएको देखिन्छ । त्यसै गरी परियोजना सञ्चालनबाट यो वर्षसम्म ५ लाख ८९ हजार आंशिक र ५९ हजार ४६५ पूर्णरोजगारी सिर्जना गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ४ लाख ४३ हजार ४६७ (७५.२५ प्रतिशत) आंशिक रोजगारी र ४८ हजार ७८१ (८२.०३ प्रतिशत) पूर्णरोजगारी सिर्जना भएको देखियो । लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिल गर्न प्रभावकारी रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

२७. **कार्यक्रम कार्यान्वयन** - परियोजनामा साना व्यवसायी कृषि उत्पादन केन्द्र (पकेट), व्यवसायी कृषि उत्पादन केन्द्र (ब्लक), व्यवसायी कृषि उत्पादन केन्द्र (जोन) र बृहत् व्यवसायी कृषि उत्पादन तथा औद्योगिक विकास केन्द्र (सुपरजोन) विकास कार्यक्रम गरी चार संभागहरू रहेका छन् । परियोजनाले चार संभागहरूबीचको अन्तरसम्बन्ध र यसका नतिजाहरूलाई परियोजनाको प्रभाव र उपलब्धिसँग जोडेको देखिन्छ । सञ्चालित कार्यक्रमबाट परियोजनाले प्रमुख खाद्यान्न बाली धान, मकै, गहुँ उत्पादनमा ३ वर्षभित्र र तरकारी बाली तथा माछा उत्पादनमा २ वर्षभित्र आत्मनिर्भर हुने अपेक्षा गरेकोमा चौथो वर्षसम्म सो लक्ष्य पूरा भएको छैन । बाली/वस्तुहरूको उत्पादन हुँदा उत्पादकत्व वृद्धिसहित राष्ट्रिय उत्पादनमा जोन/सुपरजोनका विशिष्ट बालीवस्तुहरू धान, मकै, गहुँ, तरकारी र माछाको राष्ट्रिय उत्पादनमा परियोजना सम्पन्न भई सञ्चालनमा आएपछि क्रमशः ४.३६, २.२०, ०.३८, ६.०६ र ४३.६० हिस्सा रहने देखिन्छ । परियोजनाको कार्य क्षेत्र सानो र छरिएको हुँदा परियोजनाको एकल प्रयासबाट बाली/वस्तुहरूमा तोकिएको अवधिभित्र आत्मनिर्भर हुने सम्भावना न्यून रहेकोले परियोजनाको उद्देश्यबमोजिम कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

२८. **जनशक्ति व्यवस्थापन** - परियोजना केन्द्र र अन्तर्गतका इकाईको ९०१ कर्मचारी दरबन्दी स्वीकृत भएकोमा ७५२ पदपूर्ति भई १५५ (१७.२० प्रतिशत) रिक्त रहेको छ । प्राविधिक जनशक्तिको पद रिक्त रहेबाट परियोजना कार्यान्वयनमा प्रभावित हुने हुँदा रिक्त पदपूर्ति गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

२९. **शीत भण्डारगृह निर्माण** - परियोजनाले कृषकहरूबाट उत्पादित खाद्यान्न, तरकारी र फलफूल सुरक्षित गरी बजारीकरणलाई व्यवस्थित गर्ने उद्देश्यले ११ शीत भण्डारगृह स्थापनाका लागि २०७४।७५ र २०७५।७६ मा रु.२ अर्ब ३४ करोड ९५ लाखको लागत अनुमान स्वीकृत गरी रु.१ अर्ब १४ करोड २४ लाखको अनुदान सम्झौता गरेको छ । सोमध्ये कैलालीको एक फार्मसँग रु.२ करोड २० लाख, कपिलवस्तुको एक फार्मसँग रु.१ करोड ९४ लाख र सर्लाहीको एक कम्पनीसँग रु.२ करोड २० लाख समेत रु.६ करोड ३४ लाखको खरिद सम्झौताको निर्माण कार्य शुरु नगरेको र मनाङको एक फार्मसँग भएको सम्झौता निर्णय प्रक्रियाका कारण २०७६।१०।२६ मा सम्झौता रद्द गरेको छ ।

शीत भण्डारगृहहरूको अनुदान वितरण निर्देशिकामा भएको अस्पष्टता र कार्यान्वयनको प्रक्रियागत एवं कानुनी त्रुटि भएको व्यहोरा दर्शाई नुवाकोट र बाँके जिल्लाका शीत भण्डारगृह निर्माणका लाभग्राहीहरू सम्झौता यथावत परिपालनका लागि २०७७।४।१३ र २०७७।९।७ मा मुद्दामा गएका, धनुषा र धादिङका शीत भण्डारगृहहरू सम्झौताको कार्य तालिकाअनुसार कार्यसम्पन्न गरेको देखिएन । शीत भण्डार गृहहरूको वास्तविक आवश्यकता पहिचान हुन नसकेका कारण यो वर्षसम्म कुनै पनि शीत भण्डारगृहको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छैन । परियोजनाबाट अनुदान प्राप्त संस्थाले लक्ष्यअनुरूप शीत भण्डारगृह निर्माण नगरेकोले किसानले न्यूनतम सेवा शुल्कमा भण्डारगृहको उपयोग गर्न पाउने सुविधाबाट वञ्चित रहेको देखियो । लाभग्राहीको कार्यक्षमता तथा क्षमताको आधारमा संस्था छनौट नगरेको कारण खरिद प्रक्रिया रद्द गरिँदा अनुदानको उद्देश्य पूरा भएको देखिएन ।

३०. **प्रोत्साहन अनुदान** - प्रतिफलमा आधारित प्रोत्साहन अनुदान कार्यक्रम कार्यविधि, २०७३ मा प्रोत्साहन अनुदान प्राप्त गर्न उत्पादित बाली सम्बन्धित जिल्लाको अधिल्लो र चालु आर्थिक वर्षको औसत उत्पादकत्वभन्दा १० प्रतिशत बढी हुनुपर्ने र उत्पादन मापन गर्न प्रत्येक जोनमा कम्तीमा ४५ नमूना छनौट गरी ऋप कटिङ गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । परियोजना कार्यान्वयन इकाई सुनसरी, पोखरा, बागलुङ, कपिलवस्तु, गुल्मी र जाजरकोटले चालु वर्षको ऋप कटिङबाट प्राप्त नतिजा विश्लेषण नगरी गत वर्षको औसत उत्पादनभन्दा १० प्रतिशतले उत्पादकत्व बढी भएको व्यहोरा उल्लेख गरी सञ्चालक समितिलाई रु.१ करोड ३४ लाख ५२ हजार अनुदान भुक्तानी गरेको छ । कार्यविधिको पालना गरी अनुदान दिनुपर्दछ ।

३१. **मेसिन, उपकरणको अभिलेख** - परियोजनाले अनुदानबाट कृषक समूह, सहकारी संस्थाले खरिद गरेका मेसिन उपकरणलगायत सामानको अभिलेख राख्नुपर्दछ । यस वर्षको कार्यक्रमबाट परियोजना कार्यान्वयन इकाईहरू सुनसरी, कास्की, बागलुङ, पर्वत, अर्घाखाँची, प्यूठान र रोल्पाले १६४ कृषक समूहलाई रु.२ करोड १ लाख ७७ हजार बराबरका मेसिनरी तथा उपकरणमा ५० प्रतिशत अनुदान प्रदान गरेकोमा अनुदानबाट खरिद भएका मेसिन उपकरणहरू सम्बन्धित कृषक समूह सहकारी संस्थाले जिन्सी खातामा अभिलेख राखे नराखेको सम्बन्धमा अनुगमन गरेको देखिएन । सम्बन्धित कृषक सहकारीको जिन्सी खातामा ती सामान दाखिला गरेको सुनिश्चित गरी परियोजना इकाईहरूमा समेत अभिलेख राख्नुपर्दछ ।

३२. **जग्गाको लिज स्वामित्व** - अनुदान वितरण कार्यविधि, २०७३ मा कृषक समूह वा सहकारीलाई विभिन्न किसिमको अनुदान वितरण गर्दा जग्गाको लिज स्वामित्व १० वर्षका लागि सम्बन्धित कृषक समूह वा सहकारीको नाममा हुनुपर्ने व्यवस्था छ । परियोजनाले रष्ट्रिक स्टोर निर्माणका लागि बागलुङको दुई समूहलाई रु.२० लाख र एक चिप्स उद्योग स्थापना गर्न मेसिन तथा भवन निर्माण सहयोगमा रु.१५

लाखसमेत रु.३५ लाख अनुदान वितरण गर्दा जग्गाको स्वामित्व पुष्टि हुने प्रमाणबेगर उपलब्ध गराएको नियमसम्मत भएन ।

३३. **कार्यक्रम पृष्ठपोषण** - परियोजना कार्यान्वयनमा आएको चार वर्षको कार्य सम्पादन स्थितिको मूल्याङ्कन गर्दा प्रक्षेपित लागतको तुलनामा न्यून खर्च गरेको, पकेट विकास कार्यक्रममा लक्ष्यअनुसार प्रगति हुन नसकेको, विभिन्न संभागहरूबीच अन्तरसम्बन्ध स्थापित हुन नसकेको, कार्यक्रमको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने देखिएको, शीत भण्डारगृहहरू लक्ष्यअनुरूप निर्माण हुन नसकेको, प्रोत्साहन अनुदानको प्रभावकारी मापन हुनपर्ने देखिएको छ । कार्यक्रम कार्यान्वयन अवस्था मूल्याङ्कन गरी राष्ट्रिय आवश्यकता, उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धिमा योगदान पुऱ्याउने खास खास बाली वस्तुमा केन्द्रित रही परियोजनाबाट अपेक्षित प्रतिफल प्राप्त गर्नका लागि स्रोत व्यवस्थापनमा प्राथमिकता, प्राविधिक जनशक्ति व्यवस्थापन, संघ, प्रदेश र स्थानीय तहहरूमा स्थापित संयन्त्र र अन्तरनिकाय संयुक्त अनुगमन कार्य योजनासहित कार्य सम्पादनमा कार्यक्षमता र प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रम

कर्णाली प्रदेशका पहाडी तथा उच्च पहाडी क्षेत्रमा बसोबास गरेका जनताहरूको गरिवी तथा पोषण असुरक्षा न्यूनीकरण गरी नेपालको दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिसमा योगदान पुऱ्याउने कार्यक्रमको उद्देश्य रहेको छ । कार्यक्रमको लागि अन्तर्राष्ट्रिय विकास कोषको ऋण र अनुदान सहयोगमा २०७५।७६ देखि ६ वर्ष अवधि रहने गरी कुल लागत अमेरिकी डलर ६ करोड ८२ लाखको हुने रु.६ अर्ब ९४ करोड ५२ लाख ९ हजार रहेको छ । सहयोगान्तर्गत दातृ संस्था आईफ्याडको सहूलियत ऋणतर्फ अमेरिकी डलर ३८ करोड २० लाख, अनुदानतर्फ अमेरिकी डलर १ करोड ८० लाख तथा एस.डी.सी. को प्राविधिक सहयोग अमेरिकी डलर ३ करोड रहेको छ । नेपाल सरकारको समकक्षी कोष अमेरिकी डलर ११ करोड ५० लाख तथा स्थानीय तहहरूबाट भौतिक पूर्वाधारमा सह-लगानी गर्न अमेरिकी डलर ३ करोड ४० लाख, निजी क्षेत्रबाट गरिने सह लगानी अमेरिकी डलर ३ करोड ५० लाख र कृषकहरूको नगद र जिन्सीको योगदान अमेरिकी डलर ६ करोड ७० लाख रहेको छ ।

३४. **प्रगति** - कार्यक्रमको वित्तीय सम्झौताअनुसार ऋण र अनुदानसमेत गत वर्षसम्म रु.७ करोड २ लाख ५५ हजार र यो वर्ष रु.९ करोड १८ लाख ६४ हजारसमेत रु.१६ करोड २१ लाख १९ हजार अर्थात कुल बजेटको २.३३ प्रतिशत खर्च र ३३ प्रतिशत समयावधि समाप्त भएकोले लक्षित समयमा उद्देश्य पूरा हुने देखिँदैन । स्वीकृत कार्यक्रमबमोजिम प्रगति हासिल गर्नुपर्दछ ।
३५. **परामर्श खर्च** - वार्षिक कार्यक्रमअनुसार पोषण असुरक्षा न्यूनीकरणको आधारभूत तथा मध्यावधिक सर्वेक्षण गर्न एक परामर्शदातासँग रु.२७ लाख ३८ हजारमा सम्झौता गरेको छ । शुरुमा ४ महिना अवधि रहेको खरिद सम्झौताको म्याद ६ महिना १८ दिन थप गरी रु.१० लाख ८३ हजार भुक्तानी गरेको छ । सोही कार्यको अनुगमन गर्न पुनः एक व्यक्तिलाई परामर्शदाता नियुक्ति गरी उक्तकार्य सम्पन्न नहुँदै तथा अन्तिम प्रतिवेदन टुंगो नलाग्दै निजलाई सम्झौताबमोजिमको पूरै रकम भुक्तानी गरिनु उचित होइन ।

किसानका लागि उन्नत बीउ बिजन कार्यक्रम

कृषि विकासका लागि अन्तर्राष्ट्रिय विकास कोषको आर्थिक सहयोगमा नेपालको सल्यान, रूकुम, डोल्पा, प्युठान, अर्घाखाँची र गुल्मीमा उन्नत बीउ बिजनको विकास तथा पशु नश्लको विकासमार्फत साना पशुपालक किसानहरूको व्यवसायीकरण तथा व्यवस्थापन गर्न यस कार्यक्रमको अवधि २ डिसेम्बर २०१२ देखि ३१ डिसेम्बर २०१९ सम्म रहेकोमा विस्तार भई ३० जून २०२० मा सम्पन्न भएको छ । कुल लागत रु.५ अर्ब ११ करोड ८० लाख रहेकोमा रु.२ अर्ब ७२ करोड २ लाख खर्च गरेको छ । यस कार्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि कृषि उद्यम केन्द्र, साना किसान विकास लघुवित्तीय संस्था, कृषि सहकारी केन्द्रीय संघ लिमिटेड र हेफर इन्टरनेसनल नेपालसहित ४ साझेदार संस्था रहेका छन् ।

३६. **सम्झौता कार्यान्वयन** - उन्नत बीउ बिजन कार्यक्रम सञ्चालनको क्रममा ५७४ अनुदानग्राही कृषक समूहसँग सम्झौता गरेकोमा २८ समूहहरूको सम्झौता रु.१३ करोड ८१ लाख २६ हजारको कार्यक्रम सञ्चालन हुनसकेको पाइएन ।
३७. **बढी भुक्तानी** - कार्यक्रम सञ्चालनका लागि अनुदानग्राही कृषक समूहहरूसँग गरेको सम्झौतामा कार्यक्रमले व्यहोर्ने र अनुदानग्राहीले व्यहोर्ने प्रतिशत उल्लेख छ । सम्झौता गरेको रकमभन्दा समग्रमा २१.७२ प्रतिशत घटी कार्यसम्पन्न गरेको अवस्थामा सम्झौता रकमको अनुपातिक हिसाबले अनुदान उपलब्ध गराउनुपर्नेमा सोभन्दा बढी हुने गरी ४८ कृषक अनुदानग्राही समूहलाई पूरै रु.३१ लाख ५६ हजार रकम भुक्तानी गरेको छ । अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्थामा सम्झौताको शर्त अनुसरण गर्नुपर्दछ ।
३८. **ब्याज** - कृषकलाई ५ प्रतिशत ब्याजमा ऋण उपलब्ध गराउने नेपाल सरकारको नीतिअनुसार साना किसान विकास बैङ्क लिमिटेडसँग रु.८० करोडको सम्झौता भएको छ । उक्त सम्झौतामा बैङ्कले नेपाल सरकारबाट १.५ प्रतिशत ब्याजमा ऋण लिने, बैङ्कले ३.५ प्रतिशत ब्याजदरमा सहकारी संस्थालाई ऋण उपलब्ध गराउने तथा सहकारी संस्थाले ९ प्रतिशत ब्याजमा कृषकलाई ऋण उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । यो वर्षसम्म रूपन्देही, बाँके र सुर्खेतका ३ वित्तीय संस्थाले ७७ साना किसान कृषि सहकारी संस्थालाई रु.१ अर्ब ३७ करोड ७६ लाख ऋण प्रवाह गरेको देखिन्छ । नीतिअनुसार ५ प्रतिशत ब्याजदरमा ऋण उपलब्ध गराउने उल्लेख भए तापनि कृषकले ९ प्रतिशत ब्याज तिर्नुपर्ने अवस्था देखिएकोले कृषकले तिर्नुपर्ने ब्याजदरमा पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।

नेपाल लाइभस्टक सेक्टर इनोभेसन आयोजना

विश्व बैङ्कको ऋण सहयोगसहित अमेरिकी डलर ११५ मिलियनको लागतमा पशुसेवालाई सुदृढ गर्दै नवीन प्रविधिको माध्यमबाट उत्पादन र उत्पादकत्वको वृद्धि, मूल्य श्रृंखला विकास, जलवायु अनुकूलन प्रविधिहरूको विकास र उपयोग गर्न तयार गरिएको यो आयोजना २०७४।७५ देखि कार्यान्वयनमा आएको छ । आयोजनाले ४ इकाईबाट २८ जिल्लाका २८९ गाउँपालिका तथा नगरपालिकामा आफ्ना सेवाहरू सञ्चालन गरेको छ । आयोजनाले यो वर्षसम्म रु.८५ करोड ५८ लाख १९ हजार खर्च गरी यो वर्ष भौतिक प्रगति ४०.३४ प्रतिशत र वित्तीय प्रगति २५.९५ प्रतिशत गरेको छ ।

३९. **सवारी साधन खरिद** - सरकारी खर्चमा मितव्ययिता र प्रभावकारिता कायम गर्ने सम्बन्धी नीतिगत मार्गदर्शन, २०७५ मा सार्वजनिक निकायले अधिकतम तवरमा मितव्ययी ढङ्गले कार्य सम्पादन गर्नुपर्ने र आवश्यकता भन्दा बढी वस्तु वा सेवाको खरिद कार्य नियन्त्रण गर्नुपर्ने उल्लेख छ । आयोजनाले

गतवर्षसम्म रु.९ करोड ९२ लाख २० हजार मूल्यका विभिन्न सवारीसाधन खरिद गरेकोमा यो वर्ष रु.१ करोड ८२ लाख ९४ हजारको खरिद गरी यो वर्षसम्म सवारीसाधन २६ थान, मोटरसाइकल ५९ थान र स्कुटर २९ थान को रु.११ करोड ७५ लाख १४ हजारका सवारीसाधन खरिद गरेको छ । खरिद गरिएका सवारीसाधनहरू आफ्नै छुट्टै बजेट व्यवस्था भएका ६६ निकायमा हस्तान्तरण गरेको छ । ऋण सहयोगमा सञ्चालित यस आयोजनाले सवारीसाधनहरूको आवश्यकताको पहिचान गरी खरिद गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

कृषि मल अनुदान व्यवस्थापन (अनुदान, आपूर्ति, वितरण र उपयोग)

रासायनिक मलको नियमित आपूर्ति सुनिश्चित गरी कृषि उत्पादनलाई बढावा दिने उद्देश्यका साथ २०६५।६६ मा रासायनिक मल अनुदान कार्यक्रम शुरु भएको हो । कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले तयार गरेको गुरुयोजना र निर्देशनअनुसार रासायनिक मल खरिद र वितरण व्यवस्थापन कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड र साल्ट ट्रेडिङ्ग कर्पोरेशन लिमिटेडले गर्दै आएका छन् । मल वितरक कम्पनीले करिब ७ हजार ५०० डिलरमार्फत देशभरिका किसानलाई पायक पर्ने स्थानबाट अनुदान प्राप्त रासायनिक मल वितरण गरिरहेका छन् । कृषि मल व्यवस्थापनको सम्बन्धमा अनुदान, माग प्रक्षेपण, खरिद, वितरण एवं उपयोगको परीक्षण तथा मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले कार्यमूलक लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

४०. **नीति कार्यान्वयन** - नेपाल सरकारले विगतमा रासायनिक मलमा प्रदान गर्दै आएको अनुदान २०५४ सालमा कृषि उत्पादन लागतमा सहूलियत दिन मन्त्रिपरिषदको २०६५ चैत्र १२ को निर्णयले प्रमुख कृषि बालीको लागि आवश्यक पर्ने युरिया, डि.ए.पी. र पोटासमा मूल्य अनुदान दिँदै आएको छ । तर राष्ट्रिय मल नीति, २०५८ ले रासायनिक मलको मूल्यमा अनुदान नदिने व्यवस्था यथावत् भए तापनि २०६५ देखि मल अनुदान दिइरहेको अवस्था छ । नीतिले मलको गुणस्तर परीक्षण प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन प्रयोगशालाको स्थापना र सुदृढीकरण गर्ने, माटो परीक्षणको आधारमा रासायनिक, प्राङ्गारिक एवं जीवाणुयुक्त मल प्रयोग गर्न प्रोत्साहित गर्ने, अनधिकृत स्रोतबाट मल खरिद र बिक्री नगर्न उपभोक्ता र बिक्रेतालाई जागरूक गराउने, मल ऐन र नियम बनाई लागू गर्ने व्यवस्था गरेको छ । तर नीति जारी भएको २० वर्ष बितिसकदा पनि उक्त व्यवस्थाहरू प्रभावकारिरूपमा कार्यान्वयन भएको छैन ।

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले कृषि मल व्यवस्थापन गर्न आवश्यक ऐन, नियमहरू बनाउनुका साथै राष्ट्रिय मल नीति समाधानुकूल परिमार्जन गरी कृषि मल अनुदानलाई व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।

४१. **माग प्रक्षेपण** - राष्ट्रिय मल नीति, २०५८ ले प्रमुख बाली लगाउने समयभन्दा ६ महिना अगाडि रासायनिक मलको उपयोग, माग तथा आपूर्ति स्थिति पूर्वानुमान गरी त्यसलाई सार्वजनिकीकरण गर्ने व्यवस्था छ । साथै रासायनिक मलको आवश्यक परिमाण पूर्वानुमान गर्दा सिँचाई सुविधाको उपलब्धता, बालीचक्र, बालीनालीको जात (हाईब्रिड/ नन-हाईब्रिड) र प्राङ्गारिक मलको प्रयोगको अवस्था समेतलाई आधार लिनुपर्दछ । यससम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

४१.१ ल्याण्ड रिसोर्ट म्यापिङ प्रोजेक्ट, १९८६ अनुसार नेपालमा करिब ३० लाख हेक्टर जमिनमा नियमित खेती हुने गरेको छ । जसको लागि सबै प्रकारका गरी वार्षिक करिब ६ लाख मेट्रिक टन रासायनिक मलको आवश्यकता पर्ने मन्त्रालयको अनुमान छ । मन्त्रालयले चालु आर्थिक वर्षमा पनि सोही तथ्याङ्कको आधारमा रासायनिक मलको प्रक्षेपण गरेको छ । हाल सिँचाइको सुविधा विगतको तुलनामा बढी भएको एवं वार्षिक तीन/चार बालीसम्म लगाउन सकिने र अर्को तर्फ खेतीयोग्य जमिन अन्य प्रयोजनमा समेत उपयोग हुने गरेको हुँदा ३५ वर्ष अघिको तथ्याङ्कलाई आधार लिँदा आवश्यकताको यथार्थ अनुमान हुन सकेको छैन ।

४१.२ अनुदानको मल वितरण व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७७ को दफा १२(१) अनुसार स्थानीयस्तरमा उपयोग हुने मलको परिमाण आँकलन गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित स्थानीय तहको उप-प्रमुख वा उपाध्यक्ष संयोजक, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत सदस्य र कृषि शाखाको प्रमुख सदस्य-सचिव रहने स्थानीय समितिलाई दिएको छ । उक्त समितिले स्थानीय तहको खेतीयोग्य जमिनको क्षेत्रफल र बालीचक्रको आधारमा मलको प्रकार र परिमाण प्रक्षेपण गर्ने व्यवस्था छ । तर चालु आर्थिक वर्षमा आधाभन्दा कम स्थानीय तहले मात्र उक्त विवरण प्रदेश समितिमा पेश गरेका छन् । स्थानीय समितिबाट आवश्यक मल परिमाणको प्रक्षेपण हुन नसक्दा प्रदेश समितिले गरेको रासायनिक मलको प्रक्षेपण यथार्थ हुने अवस्था छैन । फलतः मन्त्रालयले रासायनिक मलको वार्षिक माग अनुमान यथार्थपरक ढङ्गले गर्न सकेको छैन ।

कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले अद्यावधिक खेती गरिएको जमिनको क्षेत्रफल यकिन गरी सिँचाइ सुविधाको उपलब्धता, एकीकृत बाली पोषण प्रणाली, बालीचक्र समेतको आधारमा रासायनिक मलको सम्भाव्य मागको प्रक्षेपण गर्नुपर्दछ ।

४२. **आपूर्ति व्यवस्था** - रासायनिक मलको आपूर्ति सहजताको लागि सामान्य मागबमोजिम आवश्यक मल प्रमुख बाली लगाउने समय अगावै वर्षायाममा असार, श्रावण तथा हिउँदयामको कार्तिक, मंसिरमा कृषकले पाउने गरी आपूर्ति गर्नुपर्दछ । विगत ३ वर्षको रासायनिक मलको आपूर्ति परिमाण, आर्थिक वर्षको अन्तिम महिनाको मौज्जात परिमाण र रासायनिक मल आपूर्तिको अवधि (सूचना प्रकाशनदेखि सामान डेलिभरी सम्मको वार्षिक औसत अवधि) यसप्रकार छः

आर्थिक वर्ष	आपूर्ति (मेट्रिकटन)	मौज्जात (मेट्रिकटन)	औसत आपूर्ति समय (कृ.सा.क.लि.)
२०७४।७५	३६६७९४	४३५४०	३३८ दिन
२०७५।७६	३५९०८६	५४५६१	२५३ दिन
२०७६।७७	३९५९५९	२७२४५	२२४ दिन

मल आपूर्तिसम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायबमोजिम छन् :

४२.१ रासायनिक मलको सामान्य माग वार्षिक ६ लाख मेट्रिक टन भए तापनि कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड र साल्ट ट्रेडिङ कर्पोरसन लिमिटेडले २०७४।७५ मा ३ लाख ६६ हजार ७९४ मेट्रिकटन, २०७५।७६ मा ३ लाख ५९ हजार ८६ मेट्रिकटन र २०७६।७७ मा ३ लाख ९५ हजार ९५९ मेट्रिकटन आपूर्ति गरेका छन् । विगत ३ वर्षमा वार्षिक अनुमानित मागको करिब ६३ प्रतिशत मात्र आपूर्ति भएको छ ।

४२.२ सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३, सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ तथा बोलपत्रसम्बन्धी सूचना अनुसार अन्तर्राष्ट्रिय बोलपत्रको लागि सूचना आह्वानदेखि आयात विन्दुमा सामान डेलिभरी गर्नसम्म २०६ दिन लाग्ने देखिन्छ । विगत ३ वर्षमा मल आपूर्ति गर्न सम्झौता गरिएका अधिकांश ठेकामा निर्धारित समयमा आयात विन्दुमा मल डेलिभरी हुन सकेको छैन । आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा सम्झौता भएमा ७ ठेकाका आपूर्तिकर्ताले १२ देखि २२२ दिनसम्म मल आपूर्तिमा ढिलाइ गरेका छन् । जसबाट औसत आपूर्ति समय करिब ३३८ दिन लागेको छ । आर्थिक वर्ष २०७५।७६ मा सम्झौता भएका ९ ठेकामध्ये २ ठेकामा मात्र निर्धारित समयमा मल आपूर्ति भएको छ भने बाँकी ७ ठेकामा १ देखि २०३ दिनसम्म ढिलाइ भएको छ । जसका कारण औसत आपूर्ति समय करिब २५३ दिन लागेको छ । त्यसैगरी २०७६।७७ मा १० ठेकामा ३ ठेकामात्र निर्धारित समयमा मल आपूर्ति सम्पन्न भएको छ भने बाँकी ७ ठेकामा १७ देखि ५७ दिनसम्म ढिलाइ गरेका छन् । जसका कारण औसत आपूर्ति समय करिब २२४ दिन लागेको छ । हिँउदे बालीको लागि असोज, कार्तिक महिना र वर्षे बालीको लागि चैत्र, वैशाख र जेष्ठ महिनामा मल आउने गरी ठेका प्रक्रिया अगाडि बढाए पनि निर्धारित समयमा मल प्राप्त गर्न सकिएको छैन । बन्दरगाहमा घुइँचो, खराब मौसम, रेल्वे च्याक समयमा उपलब्ध नभएको, सामुद्रिक आँधीजस्ता कारणले म्याद थप हुने गरेको छ । म्याद थप नभएकोमा हर्जाना असुल गरेर खरिद कार्य सम्पन्न गरे तापनि समयमा आपूर्ति नहुँदा हरेक वर्ष मुख्य बालीको समयमा रासायनिक मलको अभाव हुने गरेको छ ।

४२.३ आर्थिक वर्ष २०७६।७७ र २०७७।७८ को पहिलो अर्ध वार्षिक अवधिमा कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेडले खरिदको लागि छनौट गरेका ६ आपूर्तिकर्ताले १ लाख ३० हजार मे. टन युरिया मल र २० हजार मेट्रिकटन.डि.ए.पी. मल आपूर्ति गर्न सकेका छैनन् । सम्झौताअनुसार भदौ, असोज, कार्तिक र मंसिर महिनामा मल आपूर्ति हुन नसक्दा धानको बाला लाग्ने र हिँउदे बाली लगाउने समयमा मल उपलब्ध हुन सकेन ।

४२.४ नेपाल आयात हुने सम्पूर्ण रासायनिक मल कलकत्ता बन्दरगाह हुँदै रेलबाट वीरगञ्ज र ट्रकबाट विराटनगर र भैरहवा ढुवानी गरी आपूर्ति गर्नुपर्दछ । कलकत्ताबाट रेलमा एक पटकमा २ हजार ५०० मेट्रिकटन. रासायनिक मल वीरगञ्ज ल्याउन सकिन्छ । एउटै बन्दरगाहबाट धेरै परिमाणमा रासायनिक मल आपूर्ति गर्दा बन्दरगाहको समस्या देखाएर आपूर्तिकर्ताको ठेकाको म्याद पटक-पटक थप गरेको छ । जसबाट आवश्यक पर्ने समयमा रासायनिक मलको आपूर्ति हुन सकेको छैन ।

आवश्यक परिमाणको लागि खरिद सम्झौता नहुने, सम्झौता कार्यान्वयनको अनुगमनको कमी, एकमात्र कलकत्ता बन्दरगाह माथिको निर्भरताको कारणले गर्दा आपूर्ति व्यवस्था प्रभावकारी हुनसकेको छैन । मागबमोजिमको मल खरिदको व्यवस्था मिलाउनुका साथै मल वितरक कम्पनीहरूबाट समयमा रासायनिक मलको डेलिभरी लिन नियमितरूपमा मल आपूर्ति प्रक्रियाको अनुगमन र कलकत्ता बन्दरगाहको विकल्पको रूपमा भारतसँग द्विपक्षीय सम्झौता गरी भारतका कान्दला (गुजरात), विशाखापटनम् (आन्ध्र प्रदेश) लगायतका अन्य बन्दरगाह समेत प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

४३. **ढुवानी तथा वितरण** - ढुवानी तथा वितरणको कार्य समयमा र मितव्ययी तवरबाट हुनुपर्दछ । अनुदानको मल वितरण व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७७ मा प्रमुख आयात विन्दुहरूसम्म मल आपूर्तिकर्ता कम्पनीले, आयात विन्दुबाट जिल्लाहरूमा रहेका मल वितरक कम्पनीका शाखा कार्यालयसम्म वितरक कम्पनीहरूले

र शाखा कार्यालयहरूबाट सहकारी/बिक्रेतासम्म मल बिक्रेताहरूले ढुवानी गर्ने व्यवस्था छ । यससम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा यसप्रकार छन्:

- ४३.१ वितरक कम्पनीले आपूर्ति गर्ने मलको परिमाण स्थान र समयको पूर्वानुमान हुनसकेको छैन । मल वितरक कम्पनीले म्यानुअलरूपमा खरिद, वितरण र मौज्जातको अभिलेख राख्दै आएका छन् । मौसम तथा क्षेत्रगत रूपमा आवश्यकता पहिचान गरी वितरण प्रणाली व्यवस्थित गर्न सूचना प्रविधिको उपयोग गरिएको छैन । विगत २ वर्षमा देहायबमोजिम मासिक रूपमा औसत १८ हजारदेखि ५८ हजार मेट्रिकटन मल मौज्जात रहेको भए तापनि वितरण व्यवस्था प्रभावकारी नभएको कारण किसानहरूले मलको चरम अभाव व्यहोर्नु परेको देखियो ।

विवरण	महिना	रासायनिक मल मौज्जात	
		२०७५।७६(मेट्रिकटन)	२०७६।७७(मेट्रिकटन)
वर्षे बाली (धान)	श्रावण-कार्तिक	१८२४३	२२२५७
हिउँदे बाली (गहुँ,मकै, अन्य)	मंसिर-फाल्गुन	३४५०४	७९२८७
नगदे बाली, दलहन, वागवानी	चैत्र-असार	४०३२७	५८६२९

- ४३.२ साविकमा अनुदानको रासायनिक मल वितरणको जिम्मा सहकारी संस्थालाई मात्र दिइएकोमा अनुदानको मल वितरण व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७७ को दफा १५ ले सहकारी संस्था, फर्म वा कम्पनीले निर्देशिकाको प्रक्रिया पूरा गरी रासायनिक मल बिक्री गर्नसक्ने व्यवस्था गरेको छ । यस व्यवस्थाले भेटेनरी फर्म र अन्य एग्रो फर्महरू पनि रासायनिक मल बिक्रेताको रूपमा दर्ता भएको हुनाले रासायनिक मलको मात्र कारोबार गर्ने सहकारीहरूको कोटा घटेको छ । व्यापारिक फर्महरूलाई अनुदानको रासायनिक मल वितरणको जिम्मा दिँदा त्यसको दुरुपयोग हुने जोखिम रहन्छ । निर्देशिकामा अनुगमनको जिम्मेवारी स्थानीय समितिको हुने उल्लेख छ । कतिपय स्थानीय तहमा ऐच्छिक रूपमा अनुगमन भए तापनि प्रभावकारीरूपले अनुगमन हुनसकेको छैन । फलस्वरूप समय समयमा मल वितरणमा लामो लाईन हुने, प्रहरी परिचालन गरी भिड नियन्त्रण गर्नुपर्ने र पहुँचको आधारमा मल वितरण हुने गरेको गुनासो सरोकारवालाले व्यक्त गरेका छन् ।

मौसमअनुसार क्षेत्रगत रूपमा रासायनिक मल आवश्यकताको पूर्वानुमान गरी स्थानीय माग अनुरूप वितरण व्यवस्था मिलाई उपभोक्तासम्म सुलभरूपमा मल पुऱ्याउनुपर्दछ ।

४४. **मौज्जात** - मन्त्रालयबाट प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा देशमा रासायनिक मलको साधारण माग(सम्भाव्य खपत) करिब ६ लाख मेट्रिकटन रहेको छ । राष्ट्रिय मल नीति, २०५८ अनुसार सम्भाव्य खपतको २० प्रतिशत रासायनिक मल जगेडा मौज्जातको रूपमा राख्नुपर्दछ । जसको आधारमा आर्थिक वर्षको अन्त्यमा युरीया, पोटास र डी.ए.पी. मलको कम्तीमा पनि १ लाख २० हजार मेट्रिकटन मौज्जात हुनुपर्दछ । मल वितरक कम्पनीहरूमा २०७२।७३ मा ९२ हजार ८१७ मेट्रिकटन रासायनिक मल मौज्जात रहेकोमा पछिल्ला वर्षहरूमा क्रमिक रूपमा कम हुँदै २०७६।७७ मा २७ हजार २४५ मे. टनमा सीमित हुन पुगेको छ । यसरी मल वितरक कम्पनीहरूको विगत ५ वर्षको असार महिनाको औसत मौज्जात परिमाण ५८ हजार ४९७ मेट्रिकटन रहेको छ । मौज्जात कम भएका कारण मल आपूर्तिका लागि सम्झौता भएका आपूर्तिकर्ताबाट समयमा मल उपलब्ध नहुँदा सधैं मलको अभाव हुने गरेको छ । प्रत्येक वर्ष मागको परिमाणभन्दा कम खरिद गर्ने एवं समयमा मल प्राप्त नहुने परिपाटीले

न्यूनतम मौज्दात कायम गर्नसकेको पाइएन । आवश्यक बजेट र सो अनुसार खरिद गरी रासायनिक मलको न्यूनतम जगेडा मौज्दात राख्नु पर्दछ ।

४५. **मूल्य निर्धारण तथा अनुगमन** - अनुदानको मल वितरण व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७७ को दफा ५(ख) अनुसार रासायनिक मलको आयात विन्दुको मूल्य र दफा १७.१ अनुसार मल वितरक कम्पनीको मल बिक्री कार्यालयको मूल्य कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको सचिव संयोजकत्वको मल आपूर्ति तथा वितरण व्यवस्थापन समितिले निर्धारण गर्दछ । निर्देशिकाको दफा १७.४ मा स्थानीय तहमा रहेका मल बिक्रेताको बिक्री मूल्य स्थानीय समितिले निर्धारण गर्ने कानुनी व्यवस्था छ । आयात विन्दुको बिक्री मूल्य निर्धारण गर्दा छिमेकी मुलुकको सीमा बजार मूल्यलाई आधार मान्ने र बिक्री कार्यालयको बिक्री मूल्य निर्धारण गर्दा आयात विन्दुदेखि बिक्री कार्यालयसम्मको ढुवानी भाडा र सञ्चालन खर्च प्रति किलोग्राम रु.१ समेत थपिने व्यवस्था छ । स्थानीय समितिले आफ्नो स्थानीय तहको लागि बिक्री मूल्य निर्धारण गर्दा कम्पनीको बिक्री कार्यालयको मूल्यमा ढुवानी भाडा र सञ्चालन खर्च बापत बढीमा प्रति किलोग्राम रु.१ थप गर्न सकिने व्यवस्था छ ।

प्रमुख तीन आयात विन्दुमा २०७६।७७ मा मन्त्रालयले प्रति ५० किलोग्रामको बोराको युरिया प्रति बोरा रु.७५०, डी.ए.पी. प्रति बोरा रु.२ हजार २०० र पोटास प्रति बोरा रु.१ हजार ६०० मूल्य निर्धारण गरिएकोमा झापाको गौरीगञ्ज गाउँपालिकाले आफ्नो स्थानीय तहमा युरिया, डि.ए.पी. क्रमशः रु.९०० र रु.२ हजार ३५० प्रति बोरा बिक्री मूल्य तोकेको छ । त्यस्तै कैलालीको टीकापुर नगरपालिका वडा नं. ६ मा युरिया, डि.ए.पी. र पोटास क्रमशः प्रति बोरा रु.९००, रु.२ हजार ४०० र रु.१ हजार ८०० मूल्य कायम गरेको छ भने धादिङ्गको धुनिबेसीमा क्रमशः रु.१ हजार ५०, रु.२ हजार ५५० र रु.१ हजार ९०० बिक्री मूल्य कायम गरेको छ । साथै स्थलगत लेखापरीक्षणका क्रममा सामूहिक छलफल गरिएका मल वितरक कम्पनीको प्रादेशिक तथा शाखा कार्यालयहरूबाट प्राप्त जानकारीअनुसार स्थानीय समितिहरूले आफ्नो स्थानीय तहमा बिक्रीको लागि तोकिएको मूल्यबारे मल वितरक कम्पनीहरूलाई आधिकारिकरूपले जानकारी दिने गरेको देखिएन । किसानहरूको लागि मलको मूल्य कम हुनेगरी आयात विन्दुहरू बढाउनुका साथै स्थानीय समितिले निर्देशिकाबमोजिम मूल्य निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

४६. **मलको उपयोग** - कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयको कृषि व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमा भएको बाली पात्रो अनुसार धान बालीको लागि प्रति हेक्टर १०८ किलोग्राम डी.ए.पी., ८७.५ किलोग्राम युरिया र ८३ किलोग्राम म्युरेट अफ पोटास, त्यसैगरी गहुँखेतीको खेत तयारीको अवस्थामा प्रति कट्टा ३.५ के.जी. डी.ए.पी., २.२ के.जी. युरिया र १.५ के.जी. पोटास र मकैखेतीको लागि जग्गा तयारीको अवस्थामा प्रति कट्टा ४.३ के.जी. डी.ए.पी., २.७५ के.जी. युरिया र २.२ के.जी. म्युरेट अफ पोटासको प्रयोग गर्नुपर्ने उल्लेख छ ।

लेखापरीक्षणको क्रममा गरिएको सर्वेक्षणले ९७ प्रतिशत किसानले हालसम्म माटो लेखापरीक्षण गरेका छैनन् भने करिब ९० प्रतिशत किसानलाई रासायनिक मलको सम्मिश्रित प्रयोगबारे पर्याप्त जानकारी छैन । किसानहरू आफ्नै अनुभव, अनुमान, सहकर्मी र मल बिक्रेतासँग सोधपुछको आधारमा रासायनिक मलको प्रयोग गरिरहेका छन् । रासायनिक मलमा पनि अधिकांश ग्रामिण किसानहरू युरिया मल प्रयोग गर्न प्रोत्साहित छन् युरिया, डि.ए.पी. र पोटासको सम्मिश्रित प्रयोग गर्न जिम्मेवार निकायले किसानलाई प्रोत्साहित

गर्नसकेका छैनन् । यसबाट उत्पादकत्वमा अपेक्षित वृद्धि नहुने र माटोमा अम्लीयपना बढ्न गई उर्वरा शक्तिमा हास हुने जोखिम छ । मन्त्रालयले रासायनिक मल अनुदान कार्यक्रमबाट उत्पादकत्वमा भएको वृद्धिवारे अध्ययन गरी उपलब्धि सार्वजनिक गर्नुपर्दछ । साथै किसानलाई समय-समयमा माटोको परीक्षण गरी सन्तुलित तवरले रासायनिक मलको प्रयोग गर्न तालिम दिनुपर्दछ ।

४७. **प्राङ्गारिक मल** - कृषि विकास रणनीति (२०१५-२०३५) ले माटोको उर्वरापनालाई टिकाउ राख्न प्राङ्गारिक तथा जैविक मललाई कम्तीमा अतिरिक्त या परिपूरकस्तरमा प्रवर्द्धन गर्ने र बढी उत्पादन र उत्पादकत्व प्राप्त गर्नका लागि रासायनिक मल प्रयोग गर्ने रणनीति लिएको छ ।

प्राङ्गारिक मल प्रयोगको लागि किसानलाई प्रोत्साहित प्राङ्गारिक मलको खरिदमा अनुदान दिने उद्देश्यले कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयले प्राङ्गारिक मलमा अनुदान कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७६ जारी गरी रु.२५ करोड बजेट विनियोजन गरेको थियो । तर सो वर्ष कार्यविधिवमोजिम सूचीकृत भएका ५ कम्पनीले विभागले तोकेको मापदण्ड पूरा गर्न नसकेकोले विनियोजित बजेट खर्च हुन सकेको छैन । त्यसपछिका आर्थिक वर्ष २०७६।७७ र २०७७।७८ मा उल्लिखित कार्यक्रममा नेपाल सरकारले बजेट विनियोजन गरेको छैन ।

जैविक फोहोरबाट बायोग्याँसको उत्पादन गरी त्यसबाट निस्कने लेदोलाई प्राङ्गारिक मलकोरूपमा प्रयोग गर्ने बैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रले प्रोत्साहन गरेको प्रविधिको प्रयोगबाट पनि रासायनिक मलको प्रयोगलाई न्यूनीकरण गर्न सकिन्छ । प्राङ्गारिक मलमा अनुदान कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी किसानलाई जैविक फोहोरमैलाको प्रयोगबाट प्राङ्गारिक मल उत्पादन गरी रासायनिक मलको प्रयोगलाई न्यूनीकरण गर्न प्रोत्साहित गर्नुपर्दछ ।

संगठित संस्था तथा समिति

नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्

राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको मेरुदण्डको रूपमा रहेको कृषि क्षेत्रको विकासलाई प्रभावकारी बनाई कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि ल्याउनका लागि उन्नत प्रविधि प्रयोगको सम्बन्धमा अध्ययन र अनुसन्धान गरी कृषकहरूको लागि आधुनिक प्रविधिको प्याकेज तयार गर्न २०४८ मा परिषद्को स्थापना भई कृषि अनुसन्धानका कार्यक्रमहरू सञ्चालन हुँदै आएको छ । परिषद् र मातहतका ६२ अनुसन्धान केन्द्रमार्फत कृषि अनुसन्धानसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन हुँदै आएको छ ।

४८. **लक्ष्य प्रगति** - परिषद् र मातहतका निकायमा यो वर्ष रु.२ अर्ब ७४ करोड ६० लाख बजेट विनियोजन भएकोमा रु.२ अर्ब १८ करोड २५ लाख ६४ हजार खर्च भई ७९.४८ प्रतिशत वित्तीय र ८५.५४ प्रतिशत भौतिक प्रगति भएको देखिन्छ । परिषदले यो वर्ष उपभोग खर्चमा ८६.६६ प्रतिशत र पुँजीगत तथा अनुसन्धान कार्यक्रममा १३.३४ प्रतिशतमात्र खर्च गरेको छ । यो वर्ष लुम्बिनी र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा कृषि अनुसन्धान केन्द्र स्थापना गर्ने लक्ष्य रहेकोमा सो कार्य हुन सकेको देखिएन । स्वीकृत कार्यक्रमको लक्ष्यअनुसार प्रगति हुनुपर्दछ ।

४९. **स्रोत उपयोग** - परिषद्ले विगत ५ वर्षमा गरेको कुल खर्च रु.११ अर्ब ७३ करोड ५८ लाखमध्ये तलब भत्तालगायत अन्य उपभोग खर्चमा करिब ७० प्रतिशत र पुँजीगत तथा अनुसन्धान कार्यक्रममा

३० प्रतिशत खर्च गरेको छ । परिषद्को स्वामित्वमा रहेको जग्गामध्ये करिब ९५० हेक्टर (५७ प्रतिशत) जग्गा मात्र अनुसन्धानमा प्रयोग भएको छ । परिषद्लाई नेपाल सरकारले उपलब्ध गराएको जग्गा अनुसन्धानमा उपयोग नभएको, अनुसन्धान कार्यमा संलग्न हुने प्राविधिक कर्मचारी पदपूर्ति हुननसकेको, अनुसन्धानभन्दा प्रशासनिक खर्च बढी भएको, मौज्जातमा रु.१ अर्ब ७९ करोड रहेकोले उत्पादनशील क्षेत्रमा प्रयोग हुन नसकेको लगायतका कारणबाट परिषद्को प्रभावकारिता न्यून देखिएको छ । स्रोत उपयोग गरी अनुसन्धानको दायरामा वृद्धि गर्नुपर्दछ ।

५०. **बीउ उत्पादन तथा अनुसन्धान खर्च** - परिषद्ले विगत ५ वर्षसम्म बीउ उत्पादन र अनुसन्धानमा गरेको खर्च अनुपात निम्नानुसार छः

आर्थिक वर्ष	बीउ उत्पादन (मेट्रिक टन)	अनुसन्धान खर्च (रु.लाखमा)	उत्पादन खर्च अनुपात (प्रति मेट्रिक टन)
२०७२।७३	९७०.६७	२१४५९	२२.१०
२०७३।७४	१०११.८५	२४०५३	२३.७७
२०७४।७५	९०६.९३	२६९०४	२९.६६
२०७५।७६	९५१	२३११९	२४.३१
२०७६।७७	९७६.८९	२१८२३	२२.३३

उत्पादन र अनुसन्धान खर्चको अनुपात वृद्धि हुँदै गएको, तर सोही अनुपातमा बीउ उत्पादन वृद्धि नभएको र अनुसन्धान गरी सिफारिस गरिएको प्रजनन बीउ र मूल बीउको उत्पादन क्रमशः घट्दै गएको छ । बीउ उत्पादन र अनुसन्धान खर्च बीच तादम्यता मिलाउनुपर्छ ।

५१. **कृषि प्रविधि** - नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद् ऐन, २०४८ मा कृषि उत्पादन वा गुणस्तर बढाउनका लागि आवश्यक प्रविधि, ज्ञान तथा सीपहरूको खोजपूर्ण अध्ययन अनुसन्धान गर्ने उल्लेख छ । परिषद्ले विकास गरेका यन्त्र उपकरणको प्रयोग निम्नानुसार देखिन्छः

यन्त्र उपकरणको नाम	संख्या	यन्त्र उपकरणको नाम	संख्या
धान गहुँ चुट्ने मेसिन	१५०	कोदो चुट्ने मेसिन	१३००
मकै छोडाउने मेसिन	४०००	मकै रोप्ने मेसिन	३००
अदुवा धुने मेसिन	२५	तरकारी गोड्ने मेसिन	३००
बीउ सफा गर्ने मेसिन	१५०	धान गोड्ने मेसिन	४५०
कफी पल्पर	४००	सुधारिएको चुल्हो	१००
प्लाष्टिक पोखरी	४५००	ब्लक बनाउने मेसिन	८००
सोलार टनेल	४०	भुसे चुल्हो	३५००
प्लाष्टिक घर	२५०		

भौगोलिक धरातलअनुसार खनजोत गर्ने, बाली रोप्ने तथा स्याहार्ने कृषकमैत्री उपकरणको विकास तथा परिमाणान्तरक दायरा वृद्धि हुनसकेको देखिएन । परिषद्ले आवश्यकतानुसार कृषकमैत्री उपकरण र प्रविधिको विकास, विस्तार र प्रयोगमा जोड दिनुपर्दछ ।

५२. **परिस्थितिकीय परिवर्तनमा अनुसन्धान** - कृषि अनुसन्धान परिषद् (कार्य सञ्चालन) विनियम, २०४९ ले हावापानी अनुकूल कृषि प्रविधि विकासको लागि उपयुक्त अनुसन्धानमा जोड दिनुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । पारिस्थितिकीय परिवर्तनबाट कृषि क्षेत्रमा पर्ने प्रभाव कम गर्न नवीनतम् अनुसन्धानको आवश्यकता

पर्दछ । परिषदबाट अनुसन्धानको लागि जुम्लामा उच्च पर्वतीय कृषि अनुसन्धान प्रतिष्ठान स्थापना गरे तापनि भौगोलिक क्षेत्र सुहाउँदो उल्लेखनीय अनुसन्धान कार्य नभएको, उच्च पहाडतर्फ बढ्दो तापक्रमले खेती योग्य जग्गाको क्षेत्रफल बढिरहेको, ग्रामीण क्षेत्रको जनशक्ति देश बाहिर रहेका कारण जग्गा बाँझो रहन गएको, मौसमको तालिकामा फेरबदल हुने गरेकोमा सोको सम्बोधन हुने गरी अनुसन्धान भएको पाइएन । विकसित परिवेशसँगै शून्य खनजोत प्रविधि, युवा आकर्षक बाली विकास र नवीन प्रविधिको अनुसन्धानबाट कृषि उत्पादन वृद्धि गर्नुपर्ने व्यहोरा गत विगतको प्रतिवेदनमा औल्याएकोमा सुधार भएको छैन । पारिस्थितिकीय परिवर्तनलाई जोड दिई अनुसन्धान पद्धतिमा पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।

५३. **जनशक्ति व्यवस्थापन** - परिषदमा वैज्ञानिक, प्राविधिक र प्रशासनिकसमेत १ हजार ८२३ कर्मचारी दरबन्दीमध्ये १ हजार २१४ पूर्ति भएकोमा अनुसन्धानमा प्रत्यक्ष संलग्न वैज्ञानिक तथा प्राविधिक कर्मचारीको दरबन्दीको ३३.४१ प्रतिशत पदहरू रिक्त रहेको छ । रिक्त दरबन्दीमा विगत ५ वर्षदेखि पदपूर्ति नभएकोले अनुसन्धान तथा प्रविधि विकासमा असर तथा प्रभाव परेको देखिन्छ । रिक्त दरबन्दी पदपूर्ति गरी कार्यान्वयनमा दक्षता वृद्धि गर्नुपर्दछ ।
५४. **उत्पादन मौज्जात** - परिषद्को वित्तीय विवरणमा अनुसन्धान तथा उत्पादन कार्यक्रमबाट उत्पादित रु.२ करोड ९७ लाख ४० हजार मूल्यका विभिन्न बालीको बीउ तथा खाद्यान्न परिषद् मातहतका ३४ कार्यालयमा मौज्जात रहेको छ । उत्पादित बीउको मौज्जात समयमा प्रयोग नहुँदा उमारशक्ति नष्ट हुने, गुणस्तरमा हास आउने हुनाले तत्काल उपयोगमा ल्याउने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
५५. **मौज्जात** - परिषदले आफ्नो स्रोतबाट प्राप्त आम्दानीसमेतलाई बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्नेमा बजेटमा समावेश नगरी नन अपरेटिभ खाताअन्तर्गत रु.१ अर्ब ७९ करोड २ लाख मुद्दती खातामा मौज्जात राखेको छ । परिषदको कार्यसञ्चालन खर्च, पुँजीगत खर्च र अनुसन्धान तथा विकास खर्च नेपाल सरकारबाट हुँदै आएकोले उक्त खातामा रहेको मौज्जात सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

दुग्ध विकास संस्थान

दुग्ध व्यवसायलाई बढी प्रभावकारी बनाई ग्रामीण क्षेत्रका कृषकहरूद्वारा उत्पादित दूधको सुरक्षित बजारका साथै सहरी क्षेत्रका उपभोक्ताहरूलाई उच्च गुणस्तरयुक्त प्रशोधित दूध तथा दुग्ध पदार्थहरू आपूर्ति गर्ने उद्देश्यले तत्कालिन दुग्ध विकास बोर्डलाई संस्थान ऐन, २०२१ अन्तर्गत २०२६ मा दुग्ध विकास संस्थानमा परिणत गरेको देखिन्छ । संस्थानको केन्द्रीय र शाखा कार्यालयहरूसमेत १० कार्यालयमा ७४४ कर्मचारी कार्यरत छन् ।

५६. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - संस्थानको कोष रु.१ अर्ब ९४ करोड ५३ लाख र ऋण तथा दायित्व रु.२ अर्ब ३४ करोड २९ लाख रहेको देखिन्छ । स्थिर सम्पत्ति रु.२ अर्ब ६९ करोड २७ लाख, लगानी रु.२ करोड २१ लाख, अन्य गैर चालु सम्पत्ति रु.३ करोड ५४ लाख र चालु सम्पत्ति रु.१ अर्ब ५३ करोड ८० लाखसमेत सम्पत्ति रु.४ अर्ब २८ करोड ८२ लाख रहेको देखिन्छ । सञ्चित नोक्सानी गत वर्ष रु.६६ करोड ६५ लाख रहेकोमा यस वर्ष रु.१० करोड ४२ लाख थप भै रु.७७ करोड ७ लाख पुगेको छ ।

५७. **लक्ष्य र प्रगति** - यस वर्ष ५ करोड १० लाख लिटर दूध उत्पादन गरी लक्ष्यको तुलनामा ८२.३३ प्रतिशत, १ हजार मेट्रिक टन नौनी उत्पादन गरी ११८.४८ प्रतिशत, ४३५ मेट्रिक टन घ्यू उत्पादन गरी ६२.९२ प्रतिशत, १५४ मेट्रिकटन चिज उत्पादन गरी ४५.८३ प्रतिशत र १ हजार १२५ मेट्रिक टन धुलो दूध (स्कीम दूध) उत्पादन गरी १६०.८ प्रतिशत प्रगति गरेको छ। त्यसैगरी संस्थानले यो 'छ'। लक्ष्य अनुसार उत्पादन बढाई आय वृद्धि गर्नुपर्दछ।

५८. **मुदती खाता** - भारतको एक निकायबाट ४१५ मेट्रिकटन स्कीम मिल्क पाउडर खरिद गर्न २०५३।१०।१ मा राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कमा प्रतितपत्र खोले अनुसार ८० प्रतिशत अग्रिम र बाँकी २० प्रतिशत सामान आयात भएपछि भुक्तानी पठाउनुपर्नेमा सम्झौता अनुरूपको गुणस्तरयुक्त सामान नआएकोले २० प्रतिशत रकम भुक्तानी नदिई उक्त बैङ्कमा मौज्दात रहेको छ। राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क सञ्चालक समितिको २०७६।३।२७ र २०७६।३।३० को बैठकले संस्थाले राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कमा मुदती खातामा राखेको रकम उक्त मिल्क पाउडरको कारोबारबाट सृजित दायित्वसँग राफसाफ गरी मुदती खाताबाट रु.१ करोड ३८ लाख कट्टा हुने निर्णय गरेको छ।

सो रकम दिनु नपर्ने विषयमा पुनरावेदन अदालत, पाटनबाट २०५४।८।१३ र सर्वोच्च अदालतबाट २०६०।७।७ मा भएको फैसला अनुसार उक्त धुलो दूधमा अखाद्य पदार्थ फेला परेकोले संस्थानले बाँकी २० प्रतिशत रकम भुक्तानी दिन नपर्ने देखिन्छ। मध्यस्थताको लागि क्षेत्रिय केन्द्र क्वालालम्पुर मलेशियामा भएको उक्त निकायको दाबीमासमेत उक्त रकम र ब्याज भुक्तानीको दावी अस्वीकृत भएको छ। संस्थानको निवेदनअनुसार नेपाल राष्ट्र बैङ्कले २०६६।९।५ मा राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कले उक्त मुदती खाता फुकुवा गर्नुपर्ने र साँवा तथा ब्याज बैङ्कबाट असुल उपर गर्ने निर्देशन दिएको देखिन्छ। यसरी सम्बन्धित निकायहरूबाट भुक्तानी गर्नु नपर्ने निर्णय भए तापनि सो विपरीत राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कको सञ्चालक समितिले मुदतीमा रहेको रकमबाट हिसाब मिलान गरेको छ। यसरी नियम विपरीत भएको भुक्तानी स्वीकृत गरी मुदतीमा रहेको रकम राफसाफ गरेको हुँदा संस्थानलाई नोक्सानी भएको छ। सो रकम रु.१ करोड ३८ लाख र हालसम्म पाउनु पर्ने ब्याज ९ प्रतिशतले ११ वर्ष ७ महिनाको रु.१ करोड ७८ लाख ३७ हजारसमेत रु.३ करोड १६ लाख ३७ हजार संस्थानको सञ्चालक समितिमा निर्णयमा सहभागी सदस्यलाई जिम्मेवार बनाई असुल उपर गर्नु पर्दछ।

५९. **पोलिथिन खपत** - काठमाडौंको बालाजुमा स्ट्याण्डर्ड मिल्क प्याकेजिङ्गको लागि प्रयोग हुने प्लाष्टिक रोलबाट तयार हुने प्याकेट संख्या २०७७।९।७ मा जाँच गर्दा प्लाष्टिक रोल २८२.२१४ किलोग्रामबाट संस्थानको नर्म्स अनुसार १ लाख ३ हजार ८ वटा प्याकेट बन्नुपर्नेमा १ लाख ६ हजार ३०० वटा बनेकोले नर्म्स भन्दा ३ हजार २९२ बढी र २०७७।९।८ मा जाँच गर्दा प्लाष्टिक रोल २८२.२९ किलोग्रामबाट १ लाख ३ हजार ३५ वटा प्याकेट बन्नुपर्नेमा १ लाख ६ हजार ७०० बनेकोले नर्म्स भन्दा ३ हजार ६६४ प्याकेट बढी बनेको देखिन्छ। संस्थानको स्वीकृत स्पेशिफिकेशन बमोजिम पोलिथिन फिल्ममा भएको लागत र दूध वा दही उत्पादनमा हुने यथार्थ क्षतिको निर्धारणको लागि स्वतन्त्र निकायबाट अध्ययन गराई नर्म्स निर्धारण गरी प्याकिङ्ग समान खपत अनुसारको परिमाणमा दूध, दही हिनामिना भएको सम्बन्धमा छानबिन गरी सम्बन्धित पदाधिकारीबाट असुल गर्नु पर्ने व्यहोरा गत विगत वर्षहरूमा पनि औल्याएकोमा स्थित यथावत रहेको छ।

६०. **जग्गा** - धादिङ जिल्ला अदालतको निर्णय बमोजिम धादिङ कटुन्जेको २ रोपनी २ आना २ दाम २ पैसा जग्गा लिलाम बढाबढमा संस्थानले सकार गरेको भएतापनि उक्त जग्गाको स्वामित्व संस्थानसँग छैन। संस्थानले दाबी गर्दै आएको तर लालपुर्जा नभएको २४ स्थानमा जग्गाहरू रहेका छन्। उक्त जग्गामध्ये केहीमा चिस्यान केन्द्र सञ्चालनमा छन्। भक्तपुरको झौंखेलको १६ रोपनी ५ आना जग्गा संस्थानको नाममा ल्याउन सञ्चालक समितिले दिएको निर्देशन बमोजिम कार्य भएको छैन। साथै, भक्तपुर ताथलीको १ रोपनी ९ आना, भक्तपुर बागेश्वरीको १ रोपनी १० आना, काभ्रेको ३ रोपनी, रामेछाप क्यामाको १ रोपनी, सर्लाही नवलपुरको १ बिघा जग्गाहरूको लालपुर्जा नभएकोले वित्तीय विवरणमा उल्लेख गरेको छैन। उक्त जग्गाको स्वामित्व अद्यावधिक गर्न सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्दछ।
६१. **क्षतिको गणना** - घृतांश तथा सोलिड नट फ्याटको सामान्य क्षति नर्म्स अनुसार ०.३ प्रतिशत प्रत्येक पटकको उत्पादनमा हिसाब गर्नुपर्नेमा वार्षिक रूपमा मात्र गरेको देखिन्छ। काठमाडौं दुग्ध विकास आयोजनाको प्रत्येक उत्पादन लटमा घृतांश तथा सोलिड नट फ्याटको स्वीकृत सामान्य क्षतिको हिसाब गर्नुपर्नेमा सो अनुसार नगरी वार्षिक रूपमा गरेको छ। यस वर्ष घृतांश तर्फ १० हजार १६० किलोग्रामको रु.६७ लाख ७७ हजार र सोलिड नट फ्याटतर्फ १४ हजार ५१३ किलोग्रामको रु.६९ लाख ६७ हजार स्वीकृत सामान्य क्षति भन्दा बढी क्षति देखिएको छ। सो नोक्सानसम्बन्धी नियमित रूपमा सञ्चालक समितिद्वारा अनुगमन र मूल्याङ्कन हुनुपर्नेमा नभएकोले संस्थानलाई उक्त रु.१ करोड ३७ लाख ४४ हजार नोक्सानी भएको देखिन्छ। प्रत्येक उत्पादनमा नर्म्स अनुसारको नोक्सानी गणना गर्ने नीति कार्यान्वयन गर्न सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ।
६२. **दूध आयात** - सम्झौताअनुसार नेपालका एक आपूर्तकबाट संस्थानले ७१ हजार ४८० किलोग्राम सोलिड नट फ्याटको धुलो प्राप्त गर्न बाँकी रहँदा रहँदै सोलिड नट फ्याटको विशेष अभाव देखाई भारत पटनाका एक डेरी उद्योगमार्फत तरल दूध खरिद गर्ने सम्झौता सञ्चालक समितिबाट अनुमोदन भएको देखिन्छ। सम्झौता बमोजिम नेपालका आपूर्तकले उपलब्ध गराउनुपर्ने धुलो दूध उपलब्ध गराएर सोलिड नट फ्याटको आवश्यकता पूरा नगरी सोही आवश्यकताको लागि तरल दूध पटनाबाट खरिद गर्दा लागेको आयात खर्च रु.६७ लाख ८६ हजार नेपालका आपूर्तकबाट असुल गर्नुपर्नेमा संस्थानले व्यहोरेको छ। साथै, संस्थानले सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ अनुसार बोलपत्रमार्फत खरिद गर्नुपर्नेमा सो विपरीत सोझै खरिद गरेको छ। संस्थानको नेपालमै सहकारीबाट तरल दूध खरिद गर्दा सोलिड नट फ्याटको प्रति किलोग्राम औसतमा रु.३१९।- मा खरिद गरेकोमा भारतबाट प्रति किलोग्राम रु.३८१.०२ मा खरिद गरी रु.१ करोड ८५ लाख ५१ हजार खर्च लेखेको छ। सो आधारमा रु.३० लाख २० हजार थप व्ययभार पर्न गएको छ। यसरी अन्य पक्षलाई फाइदा पुऱ्याई संस्थानलाई अनावश्यक व्ययभार हुनेगरी खर्च गरेको रु.९८ लाख ७ हजारको सम्बन्धमा सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ।

कालीमाटी फलफूल तथा तरकारी विकास समिति

कृषि उपजको बजार विकास तथा प्रवर्द्धन गर्दै समग्र कृषि क्षेत्रको स्तर उन्नतिमा टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले २०४३ सालमा कालीमाटी फलफूल तरकारी बजार विकास समितिको स्थापना भएको हो। यो वर्ष समितिले घरभाडा तथा अन्य आय रु.१२ करोड ७१ लाख ६६ हजार प्राप्त गरेकोमा रु.७ करोड १५ लाख ३२ हजार खर्च गरी रु.५ करोड ५६ लाख ३४ हजार बचत रहेको छ।

६३. **स्टल/पसलको बहाल** - कालीमाटी फलफूल तरकारी बजार विकास तथा सञ्चालन नियमावली, २०६० को नियम १८ अनुसार सटर तथा स्टल बहालमा लगाउन सक्ने व्यवस्थाअनुसार यो वर्ष रु.८ करोड ६६ लाख बहाल आय प्राप्त भएको छ । यस सम्बन्धमा निम्नानुसारको व्यहोरा देखिएको छ:
- ६३.१ नियमावलीमा व्यवस्था अनुसार प्रत्येक ५/५ वर्षमा बहाल दरमा पुनरावलोकन गरी समय सापेक्ष बनाउनुपर्ने व्यवस्था छ । समितिले कुल ६२१ सटर, कबल, टहरामध्ये बढी कारोबार हुने मुख्य स्थानमा रहेका ४०७ सटर १५ वर्षको लागि र अन्य सटर ५ वर्षका लागि सम्झौता गरी बहालमा दिएको छ । समितिले २०७३ पौष मसान्तभन्दा पहिला सम्झौता भएका शटरको दरमा वार्षिक ७ प्रतिशत र त्यसपछि सम्झौता भएका बहालमा वार्षिक १० प्रतिशतले वृद्धि गरे तापनि समसायिक बजार मूल्यमा बहालदर अद्यावधिक गरेको पाइएन । नियमावलीमा भएको व्यवस्थाअनुसार बहालदर पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।
- ६३.२ समितिको आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०७३ को नियम २९(२) मा कृषि उपज बिक्री वितरणका लागि तोकेको स्थान वा पसलभन्दा बाहेक अन्य स्टल बोलपत्रको माध्यमद्वारा बहालमा लगाउनुपर्ने व्यवस्था छ । समितिको स्वामित्वमा रहेको कालीमाटी बजारमा ५८ तथा बालाजु बजारमा १४ समेत ७२ स्टल बहालमा नलगाई खाली रहेकोले समितिको आय घटेको छ । ती शटरहरू बहालमा लगाउनुपर्दछ ।
- ६३.३ समितिको स्टल/सटरमा व्यवसाय गर्नेमध्ये बहाल बुझाउन बाँकी ९८ फर्मलाई स्पष्टीकरण सोधेकोमा ९३ ले स्पष्टीकरणको जवाफ दिएका, जवाफ दिनेमध्ये ४१ फर्मले सफाई पाएको र २४ को मुद्दा विचाराधीन छ । ती फर्मबाट रु.२१ लाख २९ हजार बहाल असुल गर्न बाँकी देखिएको छ ।
६४. **जग्गाको उपयोग** - समितिको स्वामित्वमा धादिङ जिल्लाको नौबीसेमा राजमार्गमा जोडिएको ४ रोपनी जग्गामा कम्पाउन्ड वाल तथा भवन टहरालगायतका संरचना निर्माण गर्ने कार्यक्रम स्वीकृत गरेकोमा संरचना निर्माणको कार्य हुन नसकेको कारण जग्गा प्रयोगमा आउन सकेको देखिएन । उक्त जग्गाको संरक्षण गरी प्रयोगमा ल्याउनपर्दछ ।

कपास विकास समिति

६५. **सञ्चालन नतिजा** - कपास विकास समितिले यो वर्ष नेपाल सरकारको अनुदान रु.२ करोड १२ लाख ८८ हजार तथा व्यावसायिक आम्दानी रु.१ करोड ५४ लाखमा ६५ हजारसमेत ३ करोड ६७ लाख ५२ हजार रु.२ करोड ९४ लाख ६६ हजार खर्च गरी रु.७२ लाख ८६ हजार सञ्चालन नाफा देखाएको छ । समितिको २०७६।७७ सम्मको संचित नोक्सान रु.५ करोड ७९ लाख १३ हजार रहेको छ । समितिको कपास उत्पादन तथा प्रशोधनका लागि स्थापित क्षमताको तुलनामा न्यून क्षमता उपयोग गरी बीउसहितको कपास प्रशोधनबाट रेशा कपास उत्पादन गरेको देखिन्छ । स्थापनाको उद्देश्यअनुरूप कपास उत्पादन प्रशोधन र प्रवर्द्धन गरी वित्तीय रूपमा समिति आत्मनिर्भर हुनुपर्नेमा नोक्सानीमा रहेको छ । स्थापित क्षमता उपयोग गरी आत्मनिर्भर हुन व्यावसायिक विकल्प पहिचान गर्नुपर्दछ । नेपाल सरकारको अनुदानमा निर्भर रहने स्थितिमा सुधार ल्याउनुपर्दछ ।
६६. **जग्गा अतिक्रमण** - समितिको स्वामित्वमा बर्दिया जिल्लामा रहेको अन्दाजी ११ हजार ५०० हेक्टर जमिन मध्ये कपास खेतीका लागि आवश्यक जग्गा ७ हजार ४१० हेक्टर कृषि विभागलाई वन मन्त्रालयले उपलब्ध गराउने तत्कालीन नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको निर्णय भएको देखिन्छ । उक्त

जग्गामध्ये करिब ५५० हेक्टर जग्गामा २०६० सालदेखि सुकुम्बासी तथा मुक्त कमैयासमेत करिब १ हजार ५०० घर परिवारले जग्गा अतिक्रमण गरी समितिको घर गोदामहरू तोडफोड र आगजनी गरेकोले उक्त अवधिदेखि समितिले भोगचलन गर्न नसकेको सम्बन्धमा विगत वर्षको लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भएकोमा स्थिति यथावत छ । उक्त जग्गाको अतिक्रमण हटाई समितिले नियन्त्रण गर्न लगाउनुपर्दछ ।

अनुगमन तथा बेरूजू

- **अनुगमन** - गत विगतका प्रतिवेदनमा रासायानिक मलमा सञ्चालन खर्च अनुदान दिएको, सम्भाव्यता अध्ययन र प्रतिफललाई ध्यानमा राखी योजना छनौट नगरेको, तोकिएको लक्ष्यअनुसार आयोजनामा प्रगति नभएको, बहाल असुल हुन नसकेको, परामर्श सेवा खर्चमा नियन्त्रण नभएको, खाद्य वस्तुको न्यूनतम मापदण्ड पूरा नगर्नेलाई कारबाही नगरेको, खरिद सामानको उपयोग नभएको, प्रोत्साहन अनुदानको आधार नखुलेको, लाभग्राहीलाई अनुपातिक रूपमा बढी अनुदान दिएको, केही सम्पन्न उपआयोजनाहरू सञ्चालनमा नरहेका लगायतका व्यहोरा औल्याएकोमा यो वर्ष पनि सोमा सुधार भएको नदेखिँदा त्यस्ता व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ ।
- **बेरूजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छः
 - सरकारी कार्यालयतर्फ १५२ निकायमा रु.२ अर्ब ६६ करोड ८९ लाख १३ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ करोड ३१ लाख ९८ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.२ अर्ब ६५ करोड ५७ लाख १५ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु ७ करोड ८३ लाख ३ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्थातर्फ ६५ निकायमा रु.२ करोड ८१ लाख ४ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१५ लाख ५५ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु २ करोड ६५ लाख ४९ हजार बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

खानेपानी मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा खानेपानी, सरसफाइ र ढल निकाससम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने तथा त्यस सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय वा क्षेत्रीय संघ संस्थासँग सम्पर्क गरी स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाइ सेवा उपलब्ध गराउने लगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहतका सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत २७ निकायबाट कार्यसम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** – मन्त्रालय र मातहतसमेत २३ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.१२ अर्ब ७८ करोड ५७ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ:

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोवार	जम्मा
११,९५,४१	४,७१	७७,८१	६४	१२,७८,५७

२. **संगठित संस्था र समिति** - यो वर्ष ४ संगठित संस्था र समितिको रु.५१ अर्ब ५५ करोड २३ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
३. **वार्षिक कार्यक्रम र प्रगति** - राष्ट्रिय योजना आयोगबाट स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार यो वर्ष सम्पादित २१ आयोजनाको कार्यमध्ये शहरी खानेपानी व्यवस्थापन सुधार र ढल प्रशोधन केन्द्रको प्रगति ४० प्रतिशतभन्दा न्यून एवम् जलवायु अनुकूलित खानेपानी आयोजना, खानेपानी गुणस्तर सुधार आयोजनालगायतको प्रगति ५० प्रतिशतभन्दा कम भएको छ ।

मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको पानी सुन्दरीजलमा पथान्तरण गरेपनि दुर्घटनाका कारण सुरुङको अन्तिम परीक्षण गर्न बाँकी रहेको, आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालयले ८ अन्तर्राष्ट्रिय ठेक्काको कार्य परीक्षण नगरी म्याद थप गरेको, हनुमन्ते र मनहरा खोलामा धार परिवर्तनले एलाइमेन्ट र ढल व्यवस्थापनको कार्य पूरा गर्न नसकेको, २० रुग्ण आयोजनामध्ये हर्नामाडी खानेपानी आयोजना मकवानपुर र विदुर खानेपानी आयोजना, नुवाकोटको यो वर्ष पनि न्यून प्रगति भएको, २०६९।७० भन्दा अगाडि शुरू भएका ६२ आयोजना यो वर्ष पनि पूरा नभएका र पुनर्निर्माणतर्फका ६७ आयोजना अद्यापि अधुरो रहेका छन् ।

खानेपानी तथा सोसँग सम्बन्धित सरोकारवालाको कार्य सम्पादन अवस्थाबारे एकीकृत तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने सफ्टवेयर तयार भएपनि स्थानीय तहसम्म सञ्चालन गर्ने संयन्त्र बनाउन सकेको छैन । साविकमा संघीय सरकारअन्तर्गत सञ्चालित ५५३ आयोजनामध्ये कामको आधारमा सिर्जित दायित्व रु.३३ करोड यो वर्ष पुनः प्रदेश सरकारअन्तर्गतका डिभिजन खानेपानी कार्यालयलाई खर्च गर्ने अख्तियारी पठाएको छ । रुग्ण आयोजनाको म्याद थप, बजेट व्यवस्थापन, कार्यक्षेत्रको स्पष्टता र मापदण्ड बनाई अधुरा आयोजनाको कार्य पूरा गर्नुपर्दछ ।

४. **बजेट वक्तव्य कार्यान्वयन** - बजेट वक्तव्य २०७६।७७ मा आधारभूत खानेपानी तथा सरसफाइ सुविधा प्राप्त गर्ने नागरिकको मौलिक हक कार्यान्वयन गर्न केही वर्षभित्रै आधारभूत खानेपानी सेवाको पहुँच पुऱ्याउने गरी नयाँ खानेपानी आयोजना शुरू गर्ने, अधुरा आयोजना सम्पन्न गरी ९२ प्रतिशत जनतालाई आधारभूत खानेपानी सेवा पुऱ्याउने उल्लेख भएकोमा ९१ प्रतिशतलाई सेवा पुगेको, मेलम्ची खानेपानी आयोजना सम्पन्न गरी दोस्रो चरणका लागि प्रवेशमार्ग र विस्तृत सम्भाव्यता अध्ययन सम्पन्न गर्ने उल्लेख

भएकोमा सो अनुसार प्रगति नभएको, तराई मधेशका २० जिल्लाका खानेपानीमा विद्यमान आर्सेनिक समस्यालाई दिगो रूपमा समाधान गर्ने उल्लेख भएकोमा सो सम्बन्धी कार्ययोजना नबनेको, खानेपानी वितरण प्रणाली तथा ढल व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन खानेपानी संस्थान, काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्ड र काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन लिमिटेडको संस्थागत पुनर्संरचना गरिने उल्लेख भएकोमा कुनै प्रगति नभएको र स्थानीय तहको अग्रसरतामा पूर्ण सरसफाइ कार्यक्रमलाई राष्ट्रिय अभियानको रूपमा सञ्चालनमा ल्याइने उल्लेख भएकोमा सो अभियानको थालनी गरेको पाइएन। बजेट वक्तव्यमा उल्लिखित कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि नतिजा सूचकसहितको कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने, कार्ययोजना अनुरूप कार्य विवरण तयार गरी लागू गर्ने र सो अनुसारको कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन गर्नेतर्फ जिम्मेवार पदाधिकारीहरूले ध्यान दिनुपर्दछ।

५. **दिगो विकास लक्ष्य** - दिगो विकास लक्ष्यले सन् २०३० सम्म सबैका लागि सरसफाइ तथा स्वच्छ खानेपानीको उपलब्धता र दिगो व्यवस्थापनको प्रत्याभूति गर्ने लक्ष्य निर्धारण गरेको छ। उक्त लक्ष्यअनुसार शतप्रतिशत जनतालाई आधारभूतस्तरको सरसफाइ र खानेपानी सुविधा उपलब्ध गराउने लक्ष्य रहेकोमा हालसम्म ९१ प्रतिशत जनसंख्यामा सुविधा पुगेको, उच्च तथा मध्यमस्तरको खानेपानी सुविधा उपलब्ध गराउने लक्ष्य ९० प्रतिशत रहेकोमा २३ प्रतिशत पुगेको छ। प्रशोधनसहितको ढल प्रणाली ५० प्रतिशत जनसंख्यामा पुर्‍याउने लक्ष्य रहेकोमा २.१ प्रतिशत मात्र प्रगति भएको छ। उल्लिखित स्थितिले ९ प्रतिशत जनतालाई आधारभूत खानेपानीको सुविधा र ९७.९ प्रतिशत जनतालाई प्रशोधित ढलको सेवा उपलब्ध हुन सकेको छैन। शहरी क्षेत्रको ढल व्यवस्थापन खर्चिलो र विभिन्न निकायसँग समन्वयात्मक रूपमा काम गर्नुपर्ने अवस्था रहेको भएपनि २०७६।७७ मा शहरी व्यवस्थापन सुधार तथा ढल प्रशोधन केन्द्रको प्रगति ४० प्रतिशतभन्दा न्यून रहेकोले कार्य योजना बनाएर काम गर्नुपर्दछ।
६. **संगठन संरचना** - मुलुक संघीय संरचनामा रुपान्तरण भएपछि सो कार्यका लागि मन्त्रालयले २८४ पुल दरबन्दी स्वीकृत गरी संघीय खानेपानी आयोजनाबाट कार्य सम्पादन गर्दै आएको छ। संघीय सरकारले सञ्चालन गर्ने आयोजना सम्बन्धमा स्पष्ट मापदण्ड तर्जुमा भएको छैन। स-साना खानेपानी आयोजना स्थानीय तहबाट निर्माण भएको, प्रदेश सरकार मातहत खानेपानी डिभिजन तथा सब डिभिजन स्थापना गरी यो कार्य हुँदै आएको अवस्थामा संघीय सरकार मातहत पनि विभिन्न कार्यालय सञ्चालन गरी समान श्रेषा होल्डका खानेपानी आयोजना सञ्चालन भै रहेका छन्। दश लाख रुपैयाँभन्दा न्यून बजेट भएका स-साना आयोजनासमेत संघीय सरकारले सञ्चालन गरेको र हालको संगठन संरचनाबाट एक कार्यालयको कार्यक्षेत्र ५ जिल्लासम्म रहेको छ। राष्ट्रिय महत्व एवं प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाबाहेक स-साना आयोजना सञ्चालन गर्दा पनि मौजुदा जनशक्तिबाट आयोजना सञ्चालन र निर्माण सुपरभिजनमा प्रभावकारिता आएको छैन। कार्यक्षेत्र र दरबन्दी यकिन गरी दरबन्दी व्यवस्थापनसमेत हुन सकेको छैन। संघीय सरकारबाट सम्पादन गर्ने खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड स्वीकृत गरी सोहीअनुसार संगठन संरचना र दरबन्दी व्यवस्थापन गरेर कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ।
७. **राष्ट्रिय गौरवका आयोजना** - मन्त्रालयअन्तर्गत सञ्चालित राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाहरूको प्रगति अवस्था विश्लेषण गर्दा २०५५।५६ मा शुरु भएको मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको लागत अनुमान रु.३५ अर्ब ५४ करोड रहेकोमा २०७६।७७ सम्म रु.२९ अर्ब ४८ करोड खर्च भएको छ।

आयोजनाको भौतिक प्रगति ८३.३१ प्रतिशत भएकोमा २०७७।७८ मा सुरुङ तथा प्रशोधन केन्द्रको कार्य सम्पन्न भई काठमाडौं उपत्यकामा पानी पथान्तरण भइसकेको भए तापनि सम्भावित दुर्घटनाका कारण हाल पानी सञ्चालन गर्ने कार्य स्थगित गरिएको छ । उक्त आयोजनाको दोस्रो चरण (लार्के र याङ्ग्री) को लागि विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गरेको छैन । यो वर्ष रु.७ करोड ३३ लाख खर्च गरी वार्षिक भौतिक प्रगति १७.२२ प्रतिशत देखिएको र आयोजना-२ को प्रवेशमार्ग निर्माण कार्यमात्र शुरू गरेको अवस्था छ ।

आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालयमार्फत मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको वितरण प्रणाली निर्माण ३७.६५ किलोमिटर, पाइप सञ्जाल आदिको टेस्टिङ्ग एण्ड कमिसनिङ्ग कार्य ८६६.६ किलोमिटर, सुपरभाइजरी कन्ट्रोल एण्ड डाटा एक्विजिसन प्रणालीको डिजाइन तथा जडान कार्य ७९ प्रतिशत, कपन मण्डीखाटार र बौद्ध जोरपाटी खण्डको वितरण पाइप सञ्जाल सुधार कार्य १४५.६० किलोमिटर र सल्लाघारी धोबी घाट तथा कोड्कु ढल प्रशोधन केन्द्र डिजाइन तथा निर्माण कार्य ७५.४० प्रतिशत बाँकी रहेको छ । बाँकी कार्य समयमै सम्पन्न गरी कठमाडौं उपत्यकामा खानेपानी वितरण कार्य व्यवस्थित तथा सहज बनाउनु पर्दछ ।

खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभाग

नेपालभित्र खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन सम्बन्धी सेवा सञ्चालनको व्यवस्था गर्न २०२९ सालमा खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभागको स्थापना भएको हो । काठमाडौं उपत्यकालगायत देशका सबै शहरी तथा ग्रामीण बस्तीसम्म खानेपानी तथा व्यवस्थापनको कार्य यो विभागबाट हुने गरेको छ । विभागले १५ संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजनाको तालुक निकायको रूपमा काम गर्दै आएको छ ।

८. **प्रगति** - वार्षिक कार्यक्रममा चौमासिक रूपमा सञ्चालन गरिने कार्यक्रमहरूको लागत, परिमाण र भारसमेत खुलाई स्वीकृत गर्ने र तोकिएका कार्यक्रमहरू समयमै सम्पन्न गर्नुपर्दछ । विभागबाट प्राप्त प्रतिवेदन अनुसार यो वर्ष विभाग र मातहतका आयोजनाबाट विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गरेकोमा शहरी खानेपानी तथा सरसफाइ (क्षेत्रगत) आयोजनाको ६६ प्रतिशत, राष्ट्रिय सूचना व्यवस्थापन तथा अनुगमन आयोजनाको ५० प्रतिशत, खानेपानी गुणस्तर सुधार कार्यक्रमको ६४ प्रतिशत र ढल निर्माण तथा प्रशोधन कार्यक्रमको ४० प्रतिशत प्रगति भई समग्रमा ६४.२६ प्रतिशत प्रगति भएको देखिन्छ ।
९. **खानेपानीको गुणस्तर** - खानेपानी सेवा उपलब्ध गराउने निकाय तथा संस्थाहरूले वितरण गर्ने खानेपानीको मापदण्ड निर्धारणको लागि नेपाल सरकारले राष्ट्रिय खानेपानी गुणस्तर मापदण्ड र निर्देशिका, २०६२ तर्जुमा गरेको छ । यो वर्ष विभागले खानेपानी गुणस्तर कार्यक्रममा रु.१ करोड ८९ लाख ५४ हजार खर्च गरेको देखिन्छ । सर्वसाधारणलाई वितरण हुने खानेपानी गुणस्तर मापदण्डअनुसार भएको सुनिश्चित हुनको लागि खानेपानी वितरण गर्ने आयोजनाहरूको मापदण्ड पूरा भएको अवस्था यकिन हुने आयोजनागत अभिलेख विभागमा रहेको देखिएन । मापदण्डअनुसार गुणस्तर सुनिश्चित गरेर खानेपानी वितरण गराउनुपर्दछ ।
१०. **परामर्शदाता माथिको निर्भरता** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २९ मा विभागीय जनशक्तिबाट सम्पादन हुन नसक्ने कार्यमा मात्र परामर्शदाता नियुक्ति गरी परामर्श सेवा खरिद गर्न सकिने उल्लेख छ । विभाग र मातहतका निकायमा नियमित कामको अतिरिक्त निर्माण कार्यको डिजाइन, सुपरिभजनसमेत परामर्श सेवाबाट हुने गरेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

१०.१ शहरी खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाले उपभोक्ता समितिको लागि आवश्यक ऋणको हिसाब एवं ऋण चुक्ता गर्ने कार्यमा सहजीकरण गर्न रु.५ लाख ५५ हजारसम्मका दरले पारिश्रमिक दिनेगरी ५ परामर्शदातासँग रु.४ करोड ७४ लाख ५४ हजारको सम्झौता गरेको छ । आयोजना व्यवस्थापन कार्यालयले नियुक्त गरेका परामर्शदाताहरूले पनि आयोजनाको सुपरिवेक्षण तथा उपभोक्ता समितिलाई सशक्तीकरण गर्ने काम गर्दै आएकोमा पुनः विभागमा छुट्टै संस्थागत सहयोग र सेवाको लागि ५ परामर्शदातासँग रु.२ करोड ६६ लाख ६७ हजारको सम्झौता गरेको छ । जलवायु अनुकूलित वृहत खानेपानी आयोजनाले प्राविधिकसमेत ४९ जना कर्मचारी कार्यरत रहेको अवस्थामा पनि ३६ महिनाको लागि व्यवस्थापन परामर्शदाताको लागि रु.२ करोड ४३ लाख ७४ हजारको सम्झौता गरेको छ । त्यसैगरी खानेपानी तथा सरसफाइ सहलगानी आयोजनाले आयोजना छनौट, डीपीआरको चेकजाँचलगायतका कामको लागि सहयोग पुऱ्याउन ३६ महिनाको लागि व्यवस्थापन परामर्शदातासँग रु.२ करोड २५ लाख ६२ हजारको सम्झौता गरेको छ । आयोजना व्यवस्थापन कार्यालयले कुनै खानेपानी आयोजना सञ्चालन नगर्ने र खानेपानी आयोजनाहरूको डीपीआर तयार गर्न नियुक्त भएको परामर्शदाताले पेस गरेको प्रतिवेदन स्वीकृत गर्ने, कार्यान्वयन र अनुगमन गर्ने जस्ता कार्य कार्यालयले गर्नसक्ने व्यवस्था भए तापनि परामर्शदाता नियुक्त गरेको छ ।

१०.२ सम्भाव्यता अध्ययन, डिजाइन, गुरुयोजना तयार गर्ने कार्यको लागि संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजना, कैलालीले सोझै वार्ताबाट रु.१६ लाख र मौजुदा सूचीबाट प्रस्ताव माग गरी रु.९७ लाख २७ हजारसमेत परामर्श सेवामा रु.१ करोड १३ लाख २७ हजार खर्च गरेको छ । त्यसैगरी संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजना, मोरङले मौजुदा सूचीबाट रु.१ करोड ३३ लाख ५५ हजारको परामर्श सेवा खरिद गरेको छ । समान प्रकृतिको कार्यको मिल्दो प्याकेज बनाई बोलपत्रमार्फत खरिद कार्य नगरेको र अतिरिक्त जनशक्तिको उपयुक्त व्यवस्थापन नगरी परामर्शदातामाथिको निर्भरता बढाउनु उचित देखिएन ।

कार्य सम्पादनका लागि जटिल संरचनाको डिजाइन, विभागीय जनशक्तिमा प्राप्त नभएको विशिष्टीकृत क्षमता, अनुभव एवं कार्य कौशलताका लागि परामर्श सेवा लिई बाँकी कार्यमा विभागीय जनशक्ति परिचालन गर्ने नीति विभागले लिन सकेको छैन । परामर्शदातामाथिको पर निर्भरताले विभागीय दक्ष जनशक्ति र उच्च मनोबल भएका प्राविधिक विज्ञहरूको क्षमता पूर्ण रूपमा परिचालन भई निर्मित संरचनामा अपनत्व नहुने तथा कार्य अनुभवको क्षयीकरण हुने अवस्थासमेत देखिएको छ । विभागीय जनशक्तिबाट सम्पादन गर्न नसकिने जटिल प्रकृतिको कार्यमा मात्र परामर्श सेवा लिई नियमित कार्यमा परामर्शदातामाथिको निर्भरता घटाउनुपर्दछ ।

११. **परामर्श सेवाको नर्म्स** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२ मा परामर्श सेवाको लागत अनुमान सम्बन्धित मन्त्रालयले तयार गरेको नर्म्सअनुसार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजना सुर्खेतले सर्भे, डिजाइन र डीपीआर तयार गर्न यो वर्ष परामर्शदातालाई रु.१ करोड ४८ लाख १२ हजार भुक्तानी गरेको छ । सोसाइटी अफ आर्किटेक्चरल इन्जिनियरिङले उपलब्ध गराएको दररेटअनुसार लागत अनुमान तयार गरी आयोजनाले भुक्तानी गरेको खर्च नियमसम्मत देखिएन । मन्त्रालयको स्वीकृत नर्म्सको आधारमा लागत अनुमान तयार गरी भुक्तानीको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

१२. **पाइप खर्च** - नेपाल सरकार(सचिवस्तर) को २०६२।११।८ को निर्णयमा पाइप खरिद गर्दा विगतको मौज्जातको ख्याल गरी सोको उपयोग गर्ने, अत्यावश्यक भएमा मात्र खरिद गर्ने तथा नापी किताबमा जडान देखिएअनुसार जिन्सी खाताबाट मौज्जात घटाउनुपर्ने व्यहोरा उल्लेख छ । संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजना मकवानपुर, चितवन, धनुषा र रामेछापले रु.८ करोड ८४ लाख ३ हजार मूल्यका विभिन्न साइजका ४ लाख ९ हजार ७१९ मिटर एच.डी.पी.ई. पाइप जिन्सी खाताबाट खर्च देखाए तापनि योजनाको नापी किताबमा प्रविष्टि नगरेकोले पाइप खर्च पुष्टि हुने स्थिति छैन। पाइप उपयोगको पुष्टि हुनुपर्दछ।
१३. **पाइप तथा फिटिङ्स खरिद** - खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन विभागको २०६३।१।३ को परिपत्रमा पाइप तथा फिटिङ्स/औजारको मौज्जात ख्याल गरी सोको उपयोग गर्ने र अत्यावश्यक भएमा मात्र खरिद गर्नुपर्ने व्यहोरा उल्लेख छ । खानेपानी आयोजनाहरूको कुल पाइप तथा फिटिङ्स प्रतिस्पर्धात्मक विधिको साथै स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम र मौज्जातसमेतलाई ख्याल गरी खरिद गर्नुपर्नेमा टुक्रा टुक्रा पारी खरिद गरेको छ। संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजना इलाम, रामेछाप, रूपन्देही र कैलालीले रु.५ करोड ४१ लाख १९ हजारको पाइप र इलाम र रामेछापले रु.६५ लाख ५७ हजारको फिटिङ्स मौज्जातमा रहने गरी खरिद गरेको छ । आर्थिक वर्षको अन्तमा पाइप तथा फिटिङ्स एवं मौज्जातमा रहने गरी खरिद गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
१४. **पाइप क्षति** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ५१ मा लगत खडा गरी राखिएको सरकारी जिन्सी मालसमान हानि नोक्सानी नहुने गरी संरक्षण गर्ने उत्तरदायित्व सम्बन्धित कार्यालय प्रमुखको हुने व्यवस्था छ। संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजना, रूपन्देहीले खरिद गरी कार्यालय परिसरमा राखेको एच.डी.पी.ई. पाइप आगलागी हुँदा रु.६० लाख ८२ हजारको क्षति भएको इलाका प्रहरी कार्यालय बुटवलको मुचुल्काबाट देखिए तापनि आयोजनाको अभिलेखअनुसार आगलागीबाट रु.७३ लाख ४६ हजारको पाइप क्षति भएको उल्लेख गरेको छ । एक बीमा कम्पनीसँग पाइप क्षतिको बीमा दाबी गरेकोमा उक्त दाबी प्राप्त भएको छैन । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी दोषी उपर कारबाही र उक्त बीमा दाबी गरी क्षतिको भरण गर्नुपर्दछ ।
१५. **लगानी प्रतिफल** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ मा उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायबाट रु.१ करोड रुपैयाँसम्म लागत अनुमान भएका निर्माण कार्य गराउन पाउने व्यवस्थाबमोजिम संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजना, रूपन्देहीबाट हापुर खानेपानी उपभोक्ता तथा सरसफाइ समिति, दाङसँग आयोजनाले रु.३७ लाख ९६ हजार र उपभोक्ता समितिले रु.३४ लाख ६७ हजार व्यहोर्ने गरी सम्झौता भएको थियो । उक्त खानेपानी आयोजनाको बोरिड कार्यबापत रु.११ लाख ४७ हजार भुक्तानी दिएकोमा पानी पर्याप्त नभई अर्को सम्झौता गरी अन्य स्थानमा बोरिड गरेको छ । बोरिड गर्दा पानी नआएकोले सरकारी लगानी खेर गएको छ । आयोजनाको पर्याप्त प्राविधिक अनुसन्धान, विश्लेषण र भौगोलिक अवस्थाको यकिन गरी कार्य गराउनुपर्दछ ।
१६. **सोझै खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३१ मा सार्वजनिक निकायले बीस लाख रुपैयाँभन्दा बढीको मालसामान, सेवा वा कुनै निर्माण कार्य गराउँदा बोलपत्रको माध्यमबाट खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष विभागले मालसामान, परामर्श सेवा, गुणस्तर जाँचको किट लगायतमा रु.७९ लाख ४१ हजार, संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजना, रूपन्देहीले रु.१ करोड

३५ लाख ५३ हजार, मोरङले रु.४१ लाख ४८ हजार, चितवनले रु.९१ लाख ४९ हजार र रामेछापले रु.२४ लाख ४३ हजारको सोझै खरिद गरेका छन् । एउटै प्रकृतिका मालसामान तथा निर्माण कार्य पटक पटक सोझै खरिद गर्ने कार्य नियमसम्मत देखिएन । खरिद कार्यमा प्रचलित नियमको पालना गर्नुपर्दछ ।

१७. **ठेक्का बन्दोबस्त** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २०(३) मा वार्षिक बजेट कार्यक्रम र कार्यान्वयन तालिका बनाउँदा लागत अनुमान बनाउने, बोलपत्र आह्वान गरी ठेक्कापट्टा स्वीकृत गर्ने कार्य प्रथम चौमासिक अवधिमा गरी सक्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । चितवन, मकवानपुर, रूपन्देही लगातय ७ संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजनाले तेस्रो चौमासिकमा रु.७९ करोड २८ लाखको ७६ ठेक्का बन्दोबस्त गरेको पाइयो । पहिलो चौमासिकभित्र ठेक्का व्यवस्थापन हुन नसकेको कारण आर्थिक वर्षभित्र कार्य सम्पन्न हुन सकेको देखिएन । समयमै ठेक्का बन्दोबस्त गर्नुपर्दछ ।
१८. **आयोजना सञ्चालन** - हिमाली जिल्लामा १ हजार, पहाडी जिल्लामा ५ हजार र तराईमा १० हजार जनसंख्याको लागि सञ्चालन हुने खानेपानी आयोजना संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजनाले सञ्चालन गर्नु पर्ने व्यवस्था छ । विभागबाट रु.५ लाखसम्मका ९ योजना स्वीकृत गरी बजेट खर्च गर्ने अख्तियारी संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजना इलाममा पठाएको देखियो । प्रदेश सरकारबाट सञ्चालन गर्नुपर्ने योजनाको बजेट खर्च गर्ने अख्तियारी विभागबाट पठाउँदा तोकिएको कार्यविधिको पालना भएको देखिएन । आयोजना कार्यालयले योजना मागसमेत नगरेको अवस्थामा कार्यक्रम बजेट पठाउने कार्यमा नियन्त्रणसमेत हुनुपर्दछ ।
१९. **जटिल संरचना निर्माण** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ मा उपभोक्ता समितिले हेभी मेसिनहरू र औजार उपकरण प्रयोग हुने कार्य गर्न नहुने व्यवस्था रहेको छ । मेशिनरी औजार प्रयोग गरी जटिल प्रकृतिको काम उपभोक्ता समितिबाट गराई संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजना इलाम र कास्कीले रु.५ करोड १४ लाख ४१ हजार र मोरङले डिप बोरिङ निर्माण र पानी प्रशोधन केन्द्र निर्माण कार्यको लागि रु.१८ करोड ८ लाख २३ हजार सम्झौता गरी यो वर्ष रु.७ करोड ४३ लाख २६ हजार खर्च लेखेको छ । ट्रिटमेन्ट प्लाण्ट, फेरोसिमेन्ट ट्यांकी, कलेक्सन च्याम्बर, डिप बोरिङ जस्ता दक्षता नपुग्ने जटिल प्राविधिक पक्ष समावेश भएका संरचना निर्माणको कार्यमा उपभोक्ता समितिसँग सम्झौता गरेर काम गराउने स्थिति नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
२०. **खर्च व्यहोर्ने स्रोत** - सहलगानी खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजना कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७२ को ५.१ मा निर्माण कार्यमा उपभोक्ता संस्थाले कम्तीमा कुल लागतको ३० प्रतिशत र नेपाल सरकारले ७० प्रतिशत लगानी गर्ने व्यवस्था छ । संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजना, मकवानपुरले सहलगानीका ५ आयोजनाहरूमा निर्माण कार्यको भुक्तानी गर्दा ८७.५ प्रतिशत आयोजनाले र १२.५ प्रतिशत उपभोक्ता संस्थाले व्यहोरेको छ । त्यस्तै, संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजना, खोटाङले ओखलढुङ्गा सहलगानी खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजना सञ्चालन गर्न स्वीकृत लागत अनुमान रु.१२ करोड ३५ लाख ४४ हजारको ३० प्रतिशतले हुने रु.३ करोड ७० लाख ६३ हजार उपभोक्ताले व्यहोर्नेमध्ये शुरुमा ५ प्रतिशत रु.६१ लाख ७७ हजार जम्मा गरेको छ । बोलपत्र सम्झौता पश्चात ५ प्रतिशत नगद योगदान गर्नुपर्ने र बाँकी २० प्रतिशतले हुने रु.२ करोड ४७ लाख ९ हजार श्रमदान

गर्नुपर्नेमा शुरूको ५ प्रतिशतबाहेक बाँकी नगद जम्मा र श्रमदान गरेको छैन । उपभोक्ता समितिले व्यहोर्ने योगदानको हिसाब अद्यावधिक गरी आयोजना सम्पन्न गर्नु पर्दछ ।

२१. **बढी भुक्तानी** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२३ मा सम्पन्न भएको कामको प्राविधिकले नापजाँच गरी नापी किताबमा उल्लिखित कार्य सम्पादनको आधारमा भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजना, धनुषाले हरिवन सहलागानी खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाको निर्माण व्यवसायीलाई तेस्रो आई.पी.सी.सम्मको प्रोभिजनल सम रु.९० लाख २३ हजारसमेत रु.१ करोड ५६ लाख ४४ हजार भुक्तानी गर्नुपर्नेमा प्रोभिजनल सममा १३ प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर थप गरी रु.१ करोड ६७ लाख ८३ हजार भुक्तानी गरेकोले बढी भुक्तानी हुन गएको रु.११ लाख ३९ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

२२. **भुक्तानीमा कर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८९(३ क) अनुसार उपभोक्ता समितिलाई गरिने ५० लाख रूपैयाँभन्दा बढीको भुक्तानी रकममा एक दशमलव पाँच प्रतिशतका दरले आयकर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजना कास्कीले ३५ उपभोक्ता समितिलाई रु.२१ करोड ८ लाख ६७ हजार भुक्तानी गर्दा अग्रिम आयकर रु.३१ लाख ६३ हजार कट्टा नगरेकोले असुल गर्नुपर्दछ ।

२३. **अधुरा आयोजना** - सम्पन्न गर्न लाग्ने लागत, स्रोत तथा अवधि सुनिश्चित गरी आयोजना सञ्चालन गर्ने र तोकिएको लक्ष्यअनुरूप प्रगति हासिल हुनु पर्दछ । सञ्चालित आयोजनाहरूको लागत, काम सम्पन्न गर्ने अवधि र वार्षिक बजेटबीचमा समान्यता नरहेका कारण कतिपय आयोजनामा लक्ष्यअनुरूप प्रगति भएको छैन । आर्थिक वर्ष २०७६।७७ सम्म सम्पन्न हुनुपर्ने आयोजनाको प्रगति स्थिति विश्लेषणबाट विगत २० वर्षदेखि निर्माण प्रारम्भ भएका आयोजनाहरू हालसम्म सम्पन्न भएका छैनन् । तोकिएको समयमा आयोजना सम्पन्न गरी खानेपानी जस्तो आधारभूत सेवाको सुनिश्चितता गरिनु पर्दछ ।

क्र.सं.	आयोजनाको नाम	संघीय खानेपानी आयोजना	योजना शुरू भएको आर्थिक वर्ष	लागत अनुमान (रु.हजारमा)	भौतिक प्रगति (प्रतिशत)
१	बुर्तिबाड खानेपानी आयोजना	कास्की	२०५५।५६	५५६६६	५३.१६३
२	ढिकुरपोखरी सराङ्गकोट खानेपानी आयोजना.	कास्की	२०५५।५६	८९५८४	९०.४०
३	भिरकोट खानेपानी आयोजना	रामेछाप	२०६५।६६	२९८२५	७०.८३
४	जिरी खिम्ती खानेपानी योजना	रामेछाप	२०६४।६५	२९००६	५८.२२
५	गैरी खानेपानी आयोजना	इलाम	२०६६।६७	४२२७७	७६.९०
६	माइपोखरी खानेपानी आयोजना	इलाम	२०६७।६८	६२५३६०	२४.८०

तेस्रो साना शहरी खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजना

२४. **मूल्य समायोजन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५ र एसियाली विकास बैङ्कको खरिद गाइडलाइनमा १८ महिनाभन्दा बढी म्याद भएका खरिद सम्झौतामा मूल्य समायोजन गर्न सक्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२४.१ आयोजना व्यवस्थापन कार्यालय, काठमाडौंले विदुर खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाको मूल्य समायोजन शुरू सम्झौताअनुसारको काम सम्पन्न गर्नुपर्ने मितिसम्मको मूल्यसूचीका आधारमा दिनुपर्नेमा म्याद थपपछिको मूल्यसूचीले भुक्तानी दिँदा रु.२८ लाख ५० हजार बढी भुक्तानी भएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

- सोही आयोजनाको निर्माण व्यवसायीलाई मोबिलाइजेशन पेशकी सुविधा दिइसकेपछि सो रकम कट्टा गरी मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्नुपर्नेमा कट्टा नगरी भुक्तानी दिँदा रु.२० लाख ७५ हजार र क्षेत्रीय आयोजना व्यवस्थापन कार्यालय, बाँकेले रु.२१ लाख ९३ हजारसमेत रु.४२ लाख ६८ हजार कट्टा नगरी भुक्तानी गर्दा थप व्ययभार परेको छ ।
- २४.२ आर्थिक दायित्व नबढ्ने गरी खरिद सम्झौताको म्याद थप गरेकोमा क्षेत्रीय आयोजना व्यवस्थापन कार्यालय, सुनसरीले मूल्य समायोजन सूचक फ्रिज नगरी सखुवा महेन्द्रनगर शहरी खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनामा रु.२० लाख ३४ हजार र रामनगर मिर्चैया सिराहा शहरी खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनामा रु.६४ लाख २३ हजार बढी भुक्तानी गरेको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
२५. **पारिश्रमिक** - एसियाली विकास बैंकसँग भएको सम्झौताअनुसार खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाको निर्माण व्यवसायीलाई भुक्तानी गर्नुपर्ने बिल रकम नगर विकास कोषले उपभोक्ता समितिलाई ऋण लगानी देखाई सिधै उपलब्ध गराएको छ । उपभोक्ता समितिलाई लगानी गर्ने ऋणलगायतको कार्य गर्न परामर्शदाताको नियुक्त गरेको र निजहरूको पारिश्रमिक रु.३ करोड ३१ लाख ३० हजार आयोजनाले भुक्तानी गरेको छ । ऋण लगानी गर्ने प्रयोजनको लागि नियुक्त गरिएका परामर्शदाताको खर्च नगर विकास कोषको आफ्नै दायित्व भएकोले आयोजनाबाट भुक्तानी गर्नु उचित देखिँदैन । आयोजनाको लागि छुट्टै परामर्शदाता नियुक्त गरेको अवस्थामा आवश्यकता र औचित्यता पुष्टि नहुने गरी नगर विकास कोषले यस्ता परामर्शदाताको व्यवस्था गरी व्ययभार बढाएको देखिँदा यस्तो खर्चमा मितव्ययिता ल्याउनुपर्दछ ।
२६. **सवारीसाधन** - सार्वजनिक लेखा समितिको २०६९।१।८ मा निर्णयले निर्माण कार्यको बिल अफ क्वान्टिटीमा सवारीसाधनको भाडा समावेश गरी निर्माण व्यवसायीलाई भुक्तानी गर्ने विषयमा नियन्त्रण गर्ने उल्लेख छ । आयोजना व्यवस्थापन कार्यालय, काठमाडौँले निर्माण व्यवसायीसँग गरेको सम्झौतामा सवारीसाधन भाडा समावेश गरी यो वर्ष रु.२७ लाख १८ हजारसमेत रु.१ करोड ३१ लाख ३९ हजार भुक्तानी गरेको छ । क्षेत्रीय आयोजना व्यवस्थापन कार्यालय, बाँकेले परामर्शदातालाई सोधभर्ना हुने खर्चबाट सवारीसाधनको रकम भुक्तानी गरिसकेपछि निर्माण व्यवसायीको बिल अफ क्वान्टिटीमा समावेश गरी सुपरभिजन बेहिकल खर्चबाट रु.८२ लाख ६० हजार व्यवस्था गरी यो वर्ष रु.३० लाख ६२ हजार खर्च लेखेको छ । निर्माण कार्यको सुपरिवेक्षण गर्न परामर्शदाता नियुक्त गरी आवश्यक पर्ने सम्पूर्ण सुविधा परामर्शदातालाई भुक्तानी गरेको अवस्थामा निर्माण व्यवसायीमार्फत सुपरिवेक्षण कार्यको लागि सवारीसाधन भाडा उपलब्ध गराउदा एकै प्रयोजनमा दोहोरो खर्च भएको छ । सवारीसाधन भाडा समावेश गर्दा आयोजनाको अप्रत्यक्ष लागतसमेत बढ्न जाने हुँदा यसमा थप छानबिन गरी दोहोरो लागत यकिन गर्नुपर्दछ ।
२७. **पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा निर्माण व्यावसायीको ढिलाइको कारणले खरिद सम्झौताबमोजिमको काम तोकिएको म्यादमा सम्पन्न हुन नसकेमा सम्झौता रकमको दश प्रतिशतमा नबढ्ने गरी प्रतिदिन शून्य दशमलव शून्य पाँच प्रतिशतले पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने व्यवस्था छ । क्षेत्रीय आयोजना व्यवस्थापन कार्यालय, सुनसरीले ५ निर्माण व्यवसायीसँग रु.१ अर्ब ७७ करोडको खरिद सम्झौता गरेको छ । सम्झौताबमोजिम पहिलो चरणको निर्माण कार्य सम्पन्न भै परामर्शदाताले कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन र एज बिल्ट ड्रइङ जारी गरेपश्चात पुनः प्रथम चरणको कार्य

गराई भुक्तानी दिएको छ । प्रथम चरणको संरचना निर्माण तथा पाइप लेइडलगायत रु.१५ करोड ६४ लाख ४१ हजारको कार्य सम्पन्न नहुँदै कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन जारी गरेको र म्याद थपबेगर नै ५ निर्माण व्यवसायीलाई प्रथम चरणको कार्यको भुक्तानी गरेकोले म्याद सकिएको मितिबाट कानुनी व्यवस्थाअनुसार ती काम सम्पन्न भएको मितिसम्मको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.१६ करोड ६४ हजार असुल गर्नुपर्दछ । काम सम्पन्न नहुँदै कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन र एज बिल्ट ड्रइड तयार गर्ने परामर्शदातालाई समेत जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

क्षेत्रीय आयोजना व्यवस्थापन कार्यालय बाँकेअन्तर्गतका ३ निर्माण व्यवसायीले निर्माण कार्य सम्पन्न पनि नगरेको, म्याद थपसमेत नभएको अवस्थामा ३९ देखि ३९२ दिनसम्म ढिलाइ हुँदा सम्झौता रु.९३ करोड ९६ लाख ७९ हजारमा रु.३ करोड ४४ लाख २४ हजार पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको छैन । सम्झौता अवधि सम्पन्न भइसकेकोमा म्याद थप गर्नुपर्ने अवस्थासमेत नदेखिँदा उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

२८. **पाइप तथा फिटिङ्स मौज्जात** - आयोजनाको ड्रइड डिजाइनअनुसार निर्माण गर्नको लागि आवश्यक पर्ने निर्माण सामग्री र पाटपूर्जा खरिद गरी प्रयोग गरेको आधारमा नापी गरी भुक्तानी दिनुपर्नेमा पाइप तथा फिटिङ्स मौज्जात रहेको उल्लेख गरी उपभोक्ता समितिलाई हस्तान्तरण गरेको आधारमा भुक्तानी दिने व्यवस्था गरेको र निर्माण तथा जडानको आधारमा नभै खरिदको आधारमा भुक्तानी दिने कार्य औचित्यपूर्ण देखिएन । निर्माण सम्पन्न भएपछि मर्मत सम्भारको लागि अत्यावश्यक हुने र बजारमा उपलब्ध नहुने प्रकृतिका सामग्रीहरू आयोजनाको संरक्षणमा रहने गरी फिर्ता गर्नुपर्नेमा उपभोक्ता समितिलाई हस्तान्तरण गर्ने गरी गरेको सम्झौता कानूनसम्मत छैन । क्षेत्रीय आयोजना व्यवस्थापन कार्यालय, सुनसरीले रु.७ करोड २० लाख ५४ हजार मूल्यका पाइप तथा फिटिङ्स उपभोक्ता समितिलाई हस्तान्तरण गरेको आधारमा निर्माण व्यवसायीलाई भुक्तानी गरेको छ । क्षेत्रीय आयोजना व्यवस्थापन कार्यालय बाँकेले पनि ३ निर्माण व्यवसायीबाट बिल अफ क्वान्टिटीमा राखेको सबै सामग्री खरिद गरेको उल्लेख गरी भुक्तानी गरेको छ । निर्माणस्थलको आवश्यकतालाई मध्यनजर नगरी सामग्री खरिद गर्दा रु.७ करोड ७५ लाख १० हजार मूल्यका सामग्री प्रयोग हुने अवस्था नभई उपभोक्तालाई हस्तान्तरण गरेको देखियो । कार्यालयले भण्डारणको सुरक्षा गरी अत्यावश्यक सामग्री फिर्ता गरेर अभिलेख अद्यावधिक गरी आगामी दिनमा सदुपयोगमा आउनेवाहेकको रकम यकिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

शहरी खानेपानी तथा सरसफाइ (क्षेत्रगत) आयोजना

२९. **परामर्श सेवाको लागत अनुमान** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२ मा परामर्श सेवाको लागत अनुमान तयार गर्दा सोसम्बन्धी नर्म्स तथा परामर्श सेवाका जनशक्तिको पारिश्रमिकको आधार खुलाउनु पर्ने व्यवस्था छ । सञ्चालन हुने खानेपानी तथा सरसफाइ आयोजनाहरूको लागि परामर्श सेवा खरिद गर्न तयार गरेको रु.८५ करोड ४ लाख ७० हजारको लागतमा ३ परामर्शदातासँग भएको रु.८४ करोड ६८ लाख २१ हजारको सम्झौता गर्दा आयोजनाले नर्म्स तथा पारिश्रमिकको आधार नखुलाई लागत अनुमान तयार गरेको देखिन्छ । लागत अनुमान वस्तुपरक बनाउनु पर्दछ ।
३०. **सम्झौतामा कन्टिन्जेन्सी** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२ को अनुसूची-१क अनुसार परामर्श सेवाको लागत अनुमान तयार गरिसकेपछि बजेट व्यवस्थापनको लागि

आवश्यकताअनुसार लागत अनुमानमा मूल्य समायोजन कन्टिन्जेन्सीमा १० प्रतिशत, विभिन्न करबापत १० प्रतिशत थप गरी स्वीकृत गर्नुपर्ने प्रावधान छ । कन्टिन्जेन्सीको रकम प्रचलित नियमअनुसार कार्यालय आफैले खर्च गर्नुपर्नेमा ५ प्रतिशत फिजिकल कन्टिन्जेन्सी, १० प्रतिशत प्राइस एडजस्टमेन्ट कन्टिन्जेन्सी र कन्टिन्जेन्सिज प्रोभिजन फर अन्डरमाइन्ड पोजिसन उल्लेख गरी ३ परामर्शदातासँगको सम्झौतामा रु.११ करोड ६७ लाख ५८ हजार समावेश गरेको छ । परामर्शदाताको सम्झौतामा कन्टिन्जेन्सी राख्ने कानुनी व्यवस्था नदेखिएकोले यस्तो कार्य बन्द गर्नुपर्दछ ।

३१. **सवारीसाधन प्रयोग** - आयोजनाको जिन्सी अभिलेखअनुसार जिप, पिकअप तथा कार २९ र मोटरसाइकल/स्कुटर २५ वटा रहेको छ । सोमध्ये आयोजना सञ्चालनका लागि खरिद भएका ६ सवारीसाधन र ४ मोटरसाइकल/स्कुटर मन्त्रालय, विभाग तथा अन्य निकाय र आयोजनासँग असम्बन्धित व्यक्तिले प्रयोग गरेको देखिन्छ । आयोजनामा सवारीसाधन अपुग रहेको उल्लेख गरी परामर्शदाताले सुपरभिजन कार्यका लागि सोधभर्ना हुने गरी सवारीसाधन खरिद गरेको छ । सोको अलावा आयोजनामा मौजुदा सवारीसाधन अन्यत्र प्रयोग भएको अवस्था छ । आवश्यक नपर्ने सवारीसाधन खरिदमा नियन्त्रण र अन्यत्र प्रयोग भएको सवारीसाधन फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

मेलम्ची खानेपानी विकास समिति

सिन्धुपाल्चोक जिल्लाको हेलम्बुस्थित मेलम्ची खोलामा हेडवर्क्स निर्माण र सुन्दरीजलसम्म २७.५ किलोमिटर सुरुङ निर्माण गरी पहिलो चरणमा १७ करोड र दोस्रो चरणमा याङ्ग्री र लार्के खोलाबाट ३४ करोड समेत दैनिक ५१ करोड लिटर पानी काठमाडौँ उपत्यकामा ल्याउन २०५५।५६ मा यो समिति स्थापना भएको हो ।

३२. **आयोजनाको पुनर्संरचना** - शुरुमा सन् १९९९ मा आयोजनाको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार भई विद्युत उत्पादन तथा रिबर्मा-सुन्दरीजल प्रसारण लाइनसहितको प्रस्ताव राखेकोमा दातृ निकायका शर्तहरूका कारण विद्युत तथा प्रसारण लाइन हटाइएको थियो । मेलम्ची खानेपानी आयोजनाको प्रथम चरणको उप-आयोजना १ को सुरुमा कुल लागत अमेरिकी डलर २४९.४० मिलियन रहेकोमा सुरुङ निर्माण कार्यको लागि पुनः ठेक्कापट्टा गर्दा लागत वृद्धि हुन गएकोले संशोधित लागत अमेरिकी डलर २८७.४ मिलियन पुग्न गएको छ । सन् २०१५ मा पानी प्रशोधन केन्द्रको क्षमता अभिवृद्धि गरी दैनिक प्रशोधन क्षमता १७ करोड लिटर पुऱ्याउन, आयोजनाको दोस्रो चरणको डिजाइन प्रतिवेदन तयारीका लागि अमेरिकी डलर २५.५ मिलियन थप भई आयोजनाको कुल संशोधित लागत अमेरिकी डलर ३१२.९ मिलियन रहेको छ । काठमाडौँ उपत्यकामा थप भएको उप-आयोजना २ को लागतसमेत उल्लेख गरी विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गरेको छैन ।

आयोजनामा २०७६।७७ को रु.१ अर्ब ८२ करोड ५१ लाखसमेत रु.२९ अर्ब ४८ करोड ४५ लाख खर्च भइसकेकोमा आयोजनाको लागत यकिन छैन । आयोजनाले २०७७ पौषमा सार्वजनिक भएको श्वेतपत्रमा रु.२९ अर्ब ४५ करोड ४६ लाख खर्च देखाएकोले रु.२ करोड ९९ लाख फरक छ । कुल खर्चमध्ये निर्माण खर्च ७० प्रतिशत र परामर्श खर्च १९ प्रतिशत रहेकोले निर्माणसँगको प्रत्यक्ष खर्चभन्दा अन्य खर्चले आयोजनाको लागत वृद्धि हुँदै गएको छ । खर्चमा मितव्ययिता ल्याई आयोजनाको लागत नियन्त्रण गर्नु पर्दछ ।

३३. **पानी आपूर्ति कार्ययोजना** - सन् २००१ मा एसियाली विकास बैकसँग ऋण सम्झौता हुँदा आयोजनाबाट सन् २००७ सम्म काठमाडौँ उपत्यकामा खानेपानी आपूर्ति गर्ने लक्ष्य राखिएको थियो । सन् २००८ मा काठमाडौँ उपत्यकाबासीले मेलम्चीको पानी उपभोग गर्न पाउने गरी कार्य योजना तयार गरिए तापनि प्रक्षेपित समयको १२ वर्षपछि (२०१९।११।१९ मा) मात्र सुन्दरी जलस्थित सङ्कलन केन्द्र (पानी पोखरी)मा पानी आपूर्ति शुरू भएको छ । कार्य प्रगतिमा ढिलाइ हुनुमा आयोजनाको व्यवस्थापन पक्षमा भएको फेरबदल, परामर्शदाता, निर्माण व्यवसायी र सरोकारवालाबीच समन्वयको कमी जस्ता कारण रहेका छन् । आयोजना छनौट तथा कार्यान्वयनमा निर्णय लिँदा व्यवस्थापकीय पक्ष, सरोकारवालासँगको सम्बन्ध, लाभ, लागत, क्षमता र श्रोतको पर्याप्त विश्लेषण हुनुपर्दछ ।
३४. **तेस्रो पक्षको माग दाबी** - अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिस्पर्धाद्वारा छनौट भएको निर्माण व्यवसायीले विभिन्न कारणले आयोजनाको काम गर्न नसक्ने देखाइ एकतर्फी रूपमा २०१५।१।२ मा सम्झौता अन्त्य गरी आफ्नो देश फर्केकोले आयोजनाले २०१५।१०।२७ मा ठेक्का अन्त्य गरेको थियो । सम्झौता अन्त्य लगत्तै निर्माण व्यवसायीबाट भुक्तानी नपाएका मजदुर तथा आपूर्तिको भुक्तानी समस्याले आयोजना सम्पन्न गर्न गतिरोध उत्पन्न भई जिल्ला समन्वय समिति, सिन्धुपाल्चोकका प्रमुखको संयोजकत्वमा गठित समितिको प्रतिवेदनमा रु.१ अर्ब ६७ करोड ८ लाख तेस्रो पक्षबाट भुक्तानी मागदाबी गरेको देखियो । निर्माण व्यवसायीले गर्नुपर्ने भुक्तानीका सम्बन्धमा समितिको तर्फबाट कुनै सहजीकरण नगरी काममा समेत पटक पटक अवरोध भएको देखिँदा समस्याको समयमै निराकरण गरी मागदाबी रकम सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीबाट भराई दिने पहल हुनुपर्दछ ।
३५. **टनेलको सुरक्षा अवस्था** - आयोजनाको २७.५८ किलोमिटर लम्बाईको टनेलमा पानी पठाएपछिको आन्तरिक र बाह्य प्रेसर थेग्नको लागि सेफ्टी भल्भको आवश्यकता पर्दछ । यस्तो प्रेसर भल्भ राखे कार्य नगरेको कारणले अम्बाथान (३ हजार २०० मिटर)मा नै पानी भरिएको स्थितिमा गेटले प्रेसर थाप्न नसकी भत्किँदा २०१७ आषाढमा २ मानवीय तथा भौतिक संरचना क्षति भइसकेको अवस्था छ । आयोजनाले अल्पकालीन प्रेसर व्यवस्थापनका लागि गेटमुनि रहेको वासआउट चेनेजमा अस्थायी प्रेसर भल्भ राखी व्यवस्थापन गरेको र एयर प्रेसर मिलाउन अस्थायी रूपमा विछ्याई पाइप खुल्ला रूपमा राखेको देखियो । यस्ता ठूला संरचनामा अस्थायी रूपमा गरिएको व्यवस्थामा सुधार नगरी टनेलमा पानी भने कार्यले दीर्घकालीन समाधान हुने देखिँदैन । प्राविधिक पक्षको थप विश्लेषण गरी उक्त कार्यमा सुधार हुनुपर्दछ ।
३६. **विशेष परिस्थितिको सम्झौता** - तत्कालीन निर्माण व्यवसायीले निर्माण कार्य अकस्मात अन्त्य गरेको परिस्थितिमा आयोजनाको सम्पन्न गर्न बाँकी कार्यहरू तत्कालै अगाडि बढाउनु पर्ने भएकोले विशेष परिस्थितिमा सार्वजनिक खरिद कानुनको सबै प्रक्रिया पूरा गर्न नसक्ने जनाइ खरिद प्रक्रियालाई यथाशीघ्र अगाडि बढाउन मन्त्रिपरिषद्मा प्रस्ताव पेस गरेकोमा मन्त्रिपरिषद्बाट तत्सम्बन्धमा आवश्यक कार्यहरू उपयुक्त ढङ्गले गर्न २०१६।२।६ मा निर्णय भएको छ । सोही निर्णयलाई आधार लिई १० प्याकेज कार्यको लागि रु.२ अर्ब २७ करोड ८२ लाखको सम्झौता गरेको देखिन्छ । सुरुङको काम १० महिनाभित्र सम्पन्न गरी मेलम्चीको पानी सुन्दरीजलमा पथान्तरण गरिसक्नुपर्ने भएकाले हेडवर्क्स तथा सुरुङ निर्माण कार्यको काम गराउँदा द्रुत गतिमा कार्य सम्पन्न हुने र उपलब्ध सामग्रीहरूको क्षति पनि कम हुने औचित्य देखाइ द्रुत खरिद प्रक्रियाबाट खरिद गरे तापनि निर्माण व्यवसायीले पेस गरेको कार्य

तालिकाअनुसार सम्पन्न गरेको देखिएन । द्रुत खरिद प्रक्रिया अवलम्बन गरी शुरू भएको निर्माण कार्य कार्यतालिकाअनुसार सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

३७. **परामर्श सेवामा भेरिएसन** — नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को २०५५।११।१२ को निर्णयले आयोजनाको कार्यान्वयनमा छिटो छरितो तथा पारदर्शिता कायम गरेर निर्णय गर्न मन्त्रिपरिषद्बाटै हुने निर्णयबाहेक सम्पूर्ण अधिकार मेलम्ची खानेपानी विकास समितिलाई प्रदान गरेको छ । विशेष परिस्थितिमा खरिद व्यवस्थापन गर्ने विषयहरू नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्मा पेस भएको छ । खरिद सम्झौता र कार्य क्षेत्रगत शर्तको व्यवस्था अनुसार निर्माण व्यवसायीको कार्य योजनामा आफ्ना इन्पुटहरू परिचालन गर्दा नतिजाभन्दा समयको आधारमा पारिश्रमिक तथा सुविधा दावी गरेको अवस्थामा पनि परामर्शदाताको पारिश्रमिकमा ४२.७७ प्रतिशतसम्म सम्झौता रकममा वृद्धि गरी अधिकारवेगार समितिले २०२१ फेब्रुअरीसम्म परामर्शदाताको म्यादथप गरेको छ । साथै परामर्शदातासँगको शुरू सम्झौता रु.५४ करोड ९५ लाख ७९ हजार रहेकोमा समितिले भेरिएसनबाट रु.९३ करोड १७ लाख २ हजार थप गरी रु.१ अर्ब ४८ करोड १२ लाख ८१ पुऱ्याएको छ । अधिकार नाघी भेरिएसन स्वीकृत गर्ने कार्य नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

३८. **हेडवर्क्सको डिजाइन** - आयोजनाको हेडवर्क्सको निर्माण गर्ने कार्य साबिक प्रथम चरणको अन्तर्राष्ट्रिय निर्माण व्यवसायी र दोश्रो चरणको अर्को अन्तर्राष्ट्रिय निर्माण व्यवसायीले गर्ने सम्झौता भएकोमा निर्माण व्यवसायीले काम छाडेपछि हालको निर्माण व्यवसायीले गरेको अवस्था छ । परामर्शदाताले हेडवर्क्सको निर्माणस्थल छनौट गर्दा टनेलको लम्बाई, नेचुरल रक, भौगोलिकलगायत साइटको अवस्था विश्लेषण गर्दा मेन हेडवर्क्सको पश्चिम साइटको पहाडमा ग्राउटिङ गर्दा ठूलो लगानी गरेको र पूर्वी तटको भौगोलिक बनावट अत्यन्त अनस्टेबल ल्याण्डको कारणले ठूलो ल्याण्ड स्लाइड भएको, जसको कारणले निर्मित हेडवर्क्सको संरचना नै जोखिममा रहेको छ ।

परामर्शदाताले भौगोलिक बनावटको अवस्था विश्लेषण गरी न्यून जोखिम हुने स्थान छनौट नगरी कार्य अगाडि बढाएकोले हेडवर्क्सको निर्मित संरचना जोखिमयुक्त क्षेत्रमा परेको छ । उक्त संरचनाको संरक्षणका लागि थप खर्च लाग्ने अवस्था देखिए तापनि उक्त कार्यको शुरुवात नै भएको छैन । हेडवर्क्सको जोखिम न्यून गर्न परामर्शदातालाई समेत जवाफदेही बनाई शीघ्र संरक्षणको कार्य गर्नुपर्दछ ।

३९. **हिसाब फरफारख** - प्रथम चरणको हेडवर्क्स तथा सुरङ निर्माण कार्यको निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौताको दफा १५ मा रोजगारदाताद्वारा सम्झौता खारेज गर्ने अवस्था र खारेजी पश्चात गर्नुपर्ने कार्यहरू सम्बन्धमा उल्लेख गरेको छ । निर्माण व्यवसायीलाई नोटिस टु टर्मिनिशन जारी गरी २२ जनवरी २०१९ मा हेड अफिसलाई सोसम्बन्धी जानकारी गराएको छ । निर्माण व्यवसायीको ४६ औँ आइपिसिसम्मको हरहिसाब २०७५।७६ मै यकिन गरे तापनि सम्झौता अन्त्य पश्चात निर्माण व्यवसायीसँगको हरहिसाब २०७७ माघसम्म यकिन तथा फर्स्यौट गरेको छैन । काम छाड्ने समयसम्म निर्माण व्यवसायीलाई खुद गरेको काम, मोबिलाईजेसन पेस्की, मूल्य समायोजन तथा विभिन्न दावीबापतको क्षतिपूर्तिसमेत रु.८ अर्ब ४६ करोड भुक्तानी भएको छ । निर्माण व्यवसायीको कार्य सम्पादन जमानत तथा अन्य जमानतको रु.२ अर्ब ९ करोड खरिद सम्झौताको प्रावधानबमोजिम आयोजनाले जफत गरेको छ । आयोजनाले तयार गरेको विवरणअनुसार निर्माण व्यवसायीले भुक्तानी गर्नुपर्ने रु.१६ करोड २६

लाख ५७ हजारको दायित्व आयोजनाबाट भुक्तानी भएको छ । उक्त रकम तथा थप दायित्वसमेत यकिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

४०. **सुविधाका सवारीसाधनको प्रयोग** - आर्थिक ऐन, २०७६ को अनुसूची १ मा कुनै खास प्रयोजनका लागि अस्थायी तवरबाट लगत वा बैंक जमानतमा पैठारी भएका सवारीसाधन, यन्त्र उपकरण कार्य समाप्त भएपछि महसुल बुझाइ उपहार दिने वा आफैं प्रयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । हेडवर्क्स तथा सुरुङ निर्माणको निर्माण व्यवसायीको कार्यअवधि २०७५।१०।२८ सम्म रहेको देखिन्छ । उक्त अवधिमा निर्माण व्यवसायीले बैंक जमानत सुविधा उपयोग गरी टोयोटा प्राडो, टोयोटा हाइलक्स, टाटा सुमोलगायत ३९ सवारीसाधन पैठारी गरेकोमा काम छाडेपश्चात् सवारीसाधन आयोजना सम्पन्न नहुन्जेल आयोजनाकै काममा प्रयोग हुनपर्नेमा गठित कार्यदलले दिएको प्रतिवेदन अनुसार ५ एम्बुलेन्ससहित ११ सवारीसाधन मात्र कार्यक्षेत्र भित्र रहेको, एकको अभिलेख नै नरहेको तथा बाँकी १० सवारीसाधन (प्राडो) लगायतका २७ सवारीसाधनको उपयोग र अवस्था कार्यालयलाई जानकारी नभएको उल्लेख गरेको छ । यी सवारीसाधनको मर्मत एक मर्मत सेवा प्रदायकमार्फत हुँदै आएको छ । आयोजना निर्माण र सुपरभिजनमा प्रयोग गर्नुपर्ने सवारीसाधनहरू आफ्नो नाउँमा दर्ताको लागि उक्त सेवा प्रदायकले निवेदन गरेकोमा यो विषय विवादमा आई हाल अदालतमा विचाराधीन रहेको छ । दर्ता प्रक्रिया अदालतबाट निर्णय भएबमोजिम नै हुने भए पनि आयोजनामा प्रयोग हुने सवारीसाधनका सम्बन्धमा छानबिन गरी निर्माण व्यवसायीको दायित्व यकिन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालय

मेलम्ची खानेपानीको वितरण प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्न २०६५।६६ बाट उप-आयोजना-२ को रूपमा यो आयोजना शुरु भएको हो । एसियाली विकास बैङ्कसँग आयोजनाको लागि ४ ऋण सम्झौताबाट अमेरिकी डलर २७ करोड ९३ लाख ८० हजार, नेपाल सरकारको स्रोतबाट अमेरिकी डलर १७ करोड ७ लाख र ओफिडको अमेरिकी डलर १ करोड ६० लाखसमेत अमेरिकी डलर ४६ करोड ६० लाख ८० हजार (रु.५१ अर्ब २५ करोड २ लाख) खर्च हुने अनुमान रहेकोमा यो वर्षसम्म रु.२६ अर्ब ६१ करोड १६ लाख खर्च भएको छ । यो वर्ष रु.८ अर्ब २८ करोड १ लाख बजेट विनियोजन भएकोमा रु.३ अर्ब ७ करोड १० लाख खर्च भएको छ ।

४१. **अनुदान उपयोग** - ऋण सम्झौताअनुसार अमेरिकी डलर २७ करोड ९३ लाख ८० हजार प्राप्त हुने उल्लेख भएकोमा यो वर्ष रु.३ अर्ब ७ करोड १० लाख २३ हजार प्राप्त भई खर्च भएको छ । आयोजनाको हालसम्मको खर्च देहायअनुसार रहेको छः

सि.नं.	खर्चको विवरण	जम्मा खर्च रु.हजारमा			खर्चको अनुपात प्रतिशतमा
		२०७५/७६ सम्मको	२०७६/७७ को खर्च	हालसम्मको कुल खर्च	
१.	सञ्चालन खर्च	५२१४	९२७	६१४१	२.३१
२.	उपकरण, सामग्री	३२१४	५३९	३७५३	१.४१
३.	सिभिल वर्क्स	२०८७८७	२५५२१	२३४३०८	८८.०५
४.	परामर्श सेवा	१८१९०	३७२३	२१९१३	८.२३
कुल जम्मा		२३५४०५	३०७१०	२६६११६	१००.००

४२. **बजेट निकास** - यो वर्षको बजेट व्यवस्थाअनुसार काठमाडौं उपत्यका खानेपानी सुधार आयोजनामा रु.४ अर्ब ६१ करोड ७२ लाख र काठमाडौं उपत्यका ढल व्यवस्थापन आयोजनामा रु.३ अर्ब ९४

करोड बजेट व्यवस्था भएको छ । उक्त रकम काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डमार्फत लगानी हुने व्यवस्था छ । यो वर्ष बोर्डले रु.२ अर्ब ५५ करोड ७८ लाख ऋण र रु.१ अर्ब १३ करोड ७ लाख अनुदानसमेत रु.३ अर्ब ६८ करोड ८५ लाख अर्थात् बजेटमा उल्लेख गरेको रकमको ४३.११ प्रतिशतमात्र प्राप्त गरी निर्देशनालयलाई रु.२ अर्ब २० करोड निकासा दिएको छ । निर्देशनालयले पेस गरेको खर्चको विवरणमा रु.३ अर्ब ७ करोड १० लाख देखाएको छ । उक्त २ निकायबीच आम्दानीको यथार्थता र निकासाको अवस्था यकिन गरेको छैन । विनियोजित बजेट सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट निकासा प्राप्त नभई खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डबाट पेस्की प्राप्त हुने गरे तापनि निकासा र बाँकी रकमको लेखा अद्यावधिक भएको देखिएन । लेखा अद्यावधिक गरी विनियोजित बजेटको उप शीर्षकगत आर्थिक विवरण तयार हुनुपर्दछ ।

४३. **पाइप लाइनको क्षति** - सार्वजनिक लेखा समितिले सडक, खानेपानी, सिँचाइ, विद्युतीकरण, सञ्चारलगायतको पूर्वाधार विकास गर्दा अन्तरनिकाय समन्वयको आधारमा क्षति नहुने गरी निर्माण कार्य गर्न गराउन पटक पटक निर्देशन दिएको छ । आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालय र सडक विभागबीच भएको सम्झौताको दफा ७ मा निर्देशनालयबाट पाइप बिछ्याइसकिएको सडकहरूमा सडक निर्माणको क्रममा पाइपमा क्षति पुग्न गएमा सो क्षतिलाई पुनः निर्माण गर्न लाग्ने रकम सडक विभागले निर्देशनालयलाई उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । निर्माण कार्य गर्दा पर्याप्त सावधानी अपनाउन नसक्दा थोक वितरण प्रणाली र वितरण सञ्जाल सुधार अन्तर्गतका ८ प्याकेजका निर्माण व्यवसायीले पाइप बिछ्याइ पुर्ने कार्यसमेत सम्पन्न गरेपछि सडक मर्मत तथा सुधार गर्ने क्रममा पाइपहरू नोक्सान गरेको र नोक्सान भएका पाइपको मूल्य, बिछ्याउने, पुर्ने र जडान खर्च समावेश गरी निर्देशनालयले पाइपलाइन क्षतिको रु.१८ करोड ४१ लाख ७३ हजार मूल्यांकन गरेको छ । सडक विभागसँग उक्त रकम माग भएकोमा प्राप्त भएको छैन । सडक तथा अन्य पूर्वाधार निर्माणको क्रममा उक्त पाइपलाइन क्षति भएकोले पाइपलाइन पुनः स्थापना गर्दा निर्मित सडक तथा पूर्वाधारको पुनः क्षति भई यस्तो रकम अझै बढ्ने अवस्था रहेको छ । अतः सरोकारवाला निकायसँग समन्वय गरी अन्य संरचनाको क्षतिसमेत यकिन गरी कुल क्षति मूल्यांकन गर्नु पर्दछ ।

निर्देशनालयले खानेपानीको पाइप लेईडलगायतका कार्य गर्दासमेत अन्य निकायले निर्माण गरेको संरचनाको क्षति हुन गएको अवस्था छ । सडक विभाग, नेपाल विद्युत प्राधिकरण तथा अन्य सरोकारवाला निकायसँग अन्तरसमन्वय गरी निर्मित संरचनाको अभिलेख राख्ने, काममा दोहोरोपना आउन नदिने, निर्मित संरचनाहरूमा क्षति हुन नदिई समन्वय गरेर कार्य गर्नुपर्नेमा अन्तरनिकायको कार्य सम्पादन र निर्माण चरणबीच समन्वय हुन सकेको छैन । सरोकारवालाको वार्षिक कार्यक्रम एक अर्कामा आदान प्रदान गरी समन्वयात्मक रूपमा कार्य गराउने विषय तत्काल थालनी गर्न तालुक निकायले समेत ध्यान दिनु पर्दछ । दीर्घकालमा सरकारले मूल सडकलगायत संरचना निर्माण र संचालनको छुट्टै युटिलिटी करिडोर बनाइ विकास निर्माण र पूर्वाधार व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

४४. **गुह्येश्वरी ढल प्रशोधन केन्द्र** - निर्माण कार्य सम्पन्न गरी हाल ढल प्रशोधन भइरहेको ३२.४ मिनिमम लिक्विड डिस्चार्ज क्षमताको गुह्येश्वरी ढल प्रशोधन केन्द्रको १० वर्षसम्म सञ्चालन र मर्मतको जिम्मा निर्माण व्यवसायीकै रहेको छ । सम्झौताको शर्तअनुसार ढलको प्रशोधन गरी प्राप्त हुनुपर्ने पानीको गुणस्तरका सबै पारामिटर पूरा भई सोही मुताविकको प्रशोधित पानी वाग्मती नदीमा खसाउनु पर्ने उल्लेख छ । तदनुसार गुह्येश्वरी ढल प्रशोधन केन्द्रबाट प्रशोधन गरेको पानीमा उपर्युक्त पारामिटर पूरा भएको

परीक्षण रिपोर्ट र प्रशोधित पानीको विश्लेषण गरिएको अवस्थाको अभिलेख राखेको छैन । अपरेसन एण्ड मेन्टेनेन्सको लागि १० वर्षसम्म निर्माण व्यवसायीले आफ्नो श्रोत साधन प्रयोग गरी गुणस्तरीय पानी पठाए,नपठाएको सम्बन्धमा सम्झौताको विशेष शर्तअनुसार परीक्षण गरी गुणस्तर सुनिश्चित गरेको सम्बन्धमा अभिलेख नहुँदा यकिन गर्न सकिएन । प्रशोधित पानीको गुणस्तर सुनिश्चित हुनेगरी प्रशोधन केन्द्रको सञ्चालन हुनुपर्दछ ।

४५. **ढल व्यवस्थापन** - उपत्यकाको खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आधारभूत एवम् प्राथमिकता प्राप्त कार्य अन्तर्गत पर्दछ । निर्देशनालयले सन् २०१७ मा गरेको अध्ययन प्रतिवेदनबाट उपत्यकामा खानेपानी तथा ढल सुविधाको प्रयोगकर्ता सन् २०११ मा २.१, २०१५ मा २.५, २०२० मा ३.२ र २०३० मा ४.६ मिलियन पुग्ने उल्लेख छ । खानेपानीको व्यवस्थापन गर्न मेलम्ची, लार्केलगायतका खोलाबाट स्रोत जुटाउने कार्य मेलम्ची खानेपानी विकास समितिले अगाडि बढाए पनि पानी वितरण र खेर जाने पानीको व्यवस्थापन कार्य यस आयोजनाअन्तर्गत रहेको छ । सन् २०२० को तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा करिब ८० प्रतिशत प्रयोग भएको पानीमध्ये ७० प्रतिशत ढलबाट बगेको छ । उपत्यकाको विभिन्न स्थानको मुख्य ढल तथा संरचनाहरूको अवस्था निम्नअनुसार छ :

विवरण	लम्बाई (किलोमिटर)	अवस्था
टुकुचा - बागमती - सुन्दरीघाट मुख्य ढल	३.९	जीर्ण भई सञ्चालनमा नरहेको
ढल्को - टेकु	१.८	जीर्ण भई सञ्चालनमा नरहेको
टेकु - धोबीघाट	४.५	जीर्ण भई सञ्चालनमा नरहेको
सुन्दरीघाट - धोबीघाट	१.७६	जीर्ण भई सञ्चालनमा नरहेको
गोर्कण - गुहेश्वरी	१३	आंशिक सञ्चालनमा रहेको
हनुमन्ते - सल्लाघारी	४.३	जीर्ण भई सञ्चालनमा नरहेको

माथि उल्लिखित संरचना निर्माणमा विभिन्न सरकारी निकायबाट पटक पटक ठूलो धनराशि खर्च गरे तापनि सोको अद्यावधिक अभिलेख नराखेकोले खर्चको सार्थक उपलब्धि विश्लेषण हुन सकेन । यसका अतिरिक्त शहरी ढल र सोको व्यवस्थापनमा अन्य क्षेत्रमा बिछ्याइएका ढलका पाइपहरू पनि सुचारु नभई जाम भएकोले मुख्य शहरको ढल प्रणाली नियमित हुन सकेको छैन ।

उपत्यकाका खानेपानी तथा ढलका प्रयोगकर्तामध्ये ७० प्रतिशतले मात्र ढल निकासको सुविधा पाएका छन् । उपत्यकाको शहरी क्षेत्रमा रहेको ९५१ किलोमिटर ढल लाइनमध्ये ७३ किलोमिटर जाम भएको, ४२ हजार ४६४ मेनहोल कभरमध्ये २५ हजार ३३९ अर्थात ५९ प्रतिशत मात्र राम्रो अवस्थामा रही करिब ४१ प्रतिशत ढल निकास प्रणाली नियमित हुन सकेको छैन । आगामी दिनमा मेलम्ची, लार्के र याङ्ग्रीको पानी आपूर्ति हुने, वर्षातमा मनसुनका कारणले आउने पानी, फोहोर र प्रयोग भएपछि खेर जाने पानीको यथोचित परिचालन नहुँदा सडकलगायतका संरचनामा यसले प्रत्यक्ष असर पार्ने जोखिम रहेको छ । संरचना निर्माणका लागि सबै निकायको समन्वयमा दीर्घकालीन योजना नबनाइ कार्य गर्दा संरचनाको पुनः निर्माण तथा पुनर्स्थापनामा ठूलो धनराशि खर्च भइरहँदा पनि शहरी सडक, ढल तथा फोहोर पानी व्यवस्थापनको कार्य प्रभावकारी देखिएको छैन । तसर्थ, सबै निकायको समन्वयमा दीर्घकालीन योजना तथा एकीकृत कार्यक्रम स्वीकृत गरेर कार्य सम्पादन गर्नुपर्दछ ।

४६. **थप व्ययभार** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५ मा खरिद सम्झौता प्राप्त गर्ने व्यक्तिको ढिलाइको कारणबाट सम्झौता बमोजिमको काम सो सम्झौतामा उल्लिखित अवधिभित्र सम्पन्न नभई बढी

समय लागेकोमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने उल्लेख छ । निर्देशनालयले आर्थिक दायित्व नबढ्ने गरी विभिन्न निर्माण कार्यको म्याद थप गरेको छ । निर्माण कार्य गर्ने अन्य निकायहरूले सम्झौताबमोजिमको समयमा काम सम्पन्न नभई म्याद थप गर्दा शुरु सम्झौताको अन्तिम मितिको मूल्य सूचकाङ्कभन्दा बढी नहुने गरी मूल्य समायोजन गणना गरेका छन् । सोअनुसार निर्देशनालयले मूल्य सूचकाङ्क फ्रीज नगरी पछिल्लो मूल्यसूचीको आधारमा मूल्य समायोजन गरेका कारण रु.४ करोड ६६ लाख ७५ हजार बढी व्ययभार परेको छ ।

४७. **भुक्तानीमा कर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८९ अनुसार सेवा, माल सामान आपूर्ति गरी विदेशमा पठाउने गैर बासिन्दा व्यक्तिलाई कर लगाई असुल गरिने व्यवस्था छ । एक विदेशी परामर्शदातालाई यो वर्ष भुक्तानी भएको पाँचौ बिलसम्मको १५ प्रतिशत करबापतको रकम भुक्तानी गरेको देखियो । नेपालमा स्रोत भएको भुक्तानीमा लाग्ने आयकर कट्टा गरी बाँकी रकम परामर्शदातालाई भुक्तानी गर्नुपर्नेमा करको रकम थप गरी खर्च लेखेको कानूनसम्मत देखिएन । तसर्थ अग्रिम आयकरबापत भुक्तानी भएको अमेरिकी डलर १ लाख ३४ हजारको हुने रु.१ करोड ६२ लाख ८१ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
४८. **इन्जिनियर सुविधा** - डिजाइन तथा निर्माण सुपरभिजन गर्ने परामर्शदातासँग भएको सम्झौतामा निर्माण कार्यको ठेक्काबाट आवश्यक उपकरण र फर्निचरसहित साइट कार्यालयको सुविधा दिने र परामर्शदाताले सुपरभिजन कार्यको लागि ४ कार तथा १० मोटरसाइकल प्रोभिजनल समबाट खरिद गर्ने र सवारी साधनको सञ्चालन तथा मर्मतको जिम्मेवारी परामर्शदाताको हुने उल्लेख छ । निर्देशनालयले २०७७ आषाढसम्म १ जीप र २ कार खरिदबापत प्रोभिजनल समबाट र मोटरसाइकल तथा स्कुटर कन्टिन्जेन्सीबाट खरिद गरी अमेरिकी डलर ९८ हजार ६९८ र सवारीसाधन सञ्चालन खर्च रु.७७ लाख ३० हजार भुक्तानी दिइसकेको अवस्थामा पनि इन्जिनियर सुविधाबापत निर्माण व्यवसायीहरूलाई रु.२४ करोड ९९ लाख ५८ हजार भुक्तानी दिई व्ययभार बढाएको देखियो ।
४९. **खाता सञ्चालन** - आयोजना निर्देशनालयले काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्डबाट निकासालिई खर्च गर्दै आएको छ । यो वर्षको विनियोजनतर्फको अन्तिम मौज्दात रु.७ करोड ६५ लाख ७१ हजार रहेको छ । धरौटीतर्फ गत वर्षको मौज्दात रु.८० करोड ३९ लाख २७ हजार रहेकोमा यो वर्षको मौज्दात रु.९४ करोड ८६ लाख ३९ हजार रहेको छ । उक्त मौज्दात रकम ३ वाणिज्य बैङ्कमा राखेकोमा व्याज आय लेखाङ्कन गरेको छैन । आयोजनाले उक्त कारोबार नेपाल राष्ट्र बैङ्कमार्फत गरेको छैन । वाणिज्य बैङ्कमा धरौटी रकम जम्मा गर्दा उक्त रकमको प्रतिफल समेत प्राप्त गरेको छैन । नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट खाता सञ्चालन गराउन नसकेको अवस्थामा मौज्दात परिचालन गर्ने कार्य प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा प्रतिफल प्राप्त हुने बैङ्कमा खाता सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

संगठित संस्था तथा समिति

नेपाल खानेपानी संस्थान

नेपाल सरकारले तोकिदिएको क्षेत्रमा नियमित रूपले स्वच्छ खानेपानी उपलब्ध गराउनु तथा ढल निकास प्रणालीको समुचित व्यवस्था गर्ने उद्देश्यले नेपाल खानेपानी संस्थान ऐन, २०४६ अनुसार यो संस्थान स्थापना

भई सञ्चालनमा रहेको छ । संस्थानमा २३ शाखा कार्यालयहरूबाट सेवा पुर्‍याउन स्थायी २९३ र ८० करारका कर्मचारी कार्यरत छन् ।

५०. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - यो वर्ष पुँजी कोष रु.८४ करोड ६५ लाख, पुँजीगत जगेडा कोष रु.९ करोड ५५ लाख र ऋण रु.९ अर्ब ५ करोड ७६ लाख रहेको देखिन्छ । स्थिर सम्पत्ति रु.३ अर्ब ४३ करोड १८ लाख, निर्माणधीन सम्पत्ति रु.१ अर्ब ६४ करोड ६६ लाख र चालु सम्पत्ति रु.५ अर्ब १ करोड ५० लाख समेत सम्पत्ति रु.१० अर्ब ९ करोड ३४ लाख देखिन्छ । यो वर्ष ९५ करोड ३ लाख आम्दानी र रु.८४ करोड ८० लाख सञ्चालन खर्च प्रक्षेपण गरेकोमा रु.८७ करोड ९३ लाख आम्दानी र रु.१ अर्ब १९ करोड १३ लाख सञ्चालन खर्च गरेको छ । गत वर्ष रु.११ करोड ७२ लाख नोक्सान रहेकोमा यो वर्ष रु.३१ करोड २० लाख थप भै रु.१ अर्ब ६८ करोड ९२ लाख सञ्चित नोक्सानी रहेको छ ।
५१. **सेवा प्रवाह** - यस वर्षसम्म २३ शहरी क्षेत्रमा विभिन्न साइजका १ लाख ४३ हजार धाराहरूमार्फत सेवा उपलब्ध गराउँदै आएको छ । खानेपानी सेवा उपलब्ध गराउनको लागि गठन भएको सञ्चालक समितिको यो वर्ष १० पटक बैठक बसे तापनि आवश्यकताबमोजिम स्वस्थ र गुणस्तरयुक्त खानेपानी आपूर्ति, गुणस्तर अनुगमन र अभिलेख व्यवस्थापन सम्बन्धमा छलफल तथा निर्णय भएको देखिएन । संस्थानका शाखा कार्यालयहरूबाट खानेपानीको बिलिङ्ग बिद्युतीय प्रणालीबाट गर्ने व्यवस्था भए तापनि खानेपानीसम्बन्धी गुनासो म्यानुअल रूपमा गर्ने गरेको देखिन्छ । खानेपानी महसुलको दर २०७० सालमा निर्धारण गरेबमोजिम असुल गर्ने गरिए तापनि लाभ लागतको विश्लेषण गर्ने गरेको देखिँदैन । नेपालमा कुल स्वच्छ खानेपानीको आवश्यकता निर्धारण गर्न रणनीतिक योजना तथा कार्यसञ्चालन योजना तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्ने देखिन्छ ।
५२. **खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ बमोजिम खरिदको गुरुयोजना तथा खरिद योजना तयार गरेको पाइएन । यस वर्ष निर्माण तथा मर्मत कार्यका लागि रु.१ अर्ब ८८ करोड ७७ लाख पुँजीगत खर्च गरेको देखिन्छ । गत आर्थिक वर्षमा आपूर्ति हुने गरी विभिन्न साइजका पाइप तथा फिटिङ्गको खरिद प्रक्रिया २०७६ जेठमा शुरू गरी आपूर्तिकबाट रु.३ करोड ९१ लाख ४ हजारका सामान आपूर्ति गर्न २०७६।५।१९ मा सम्झौता भएबमोजिम सामान आपूर्ति भएको थियो । यस वर्षका लागि आवश्यक सामग्रीहरूको २०७६।११।५ मा खरिद सम्झौता गरी २०७७।३।३१ बाट मात्र सामग्री आपूर्ति गरेकोले आर्थिक वर्षका क्रियाकलाप नै असर पर्ने ढिलो खरिद गरेको देखियो । खरिद ऐन तथा नियमको पालना र सामान्य बजेट तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयन समयमै गर्न सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
५३. **दीर्घकालीन ऋण तथा लगानी** - संस्थानमा नेपाल सरकार तथा विश्व बैङ्कले उपलब्ध गराएको दीर्घकालीन ऋण यस वर्षसम्म रु.९ अर्ब ५ करोड ७६ लाख रहेको छ । यो वर्ष नेपाल सरकार तथा जापान अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग संस्था जाईका बीच भएको अनुदान सम्झौता र संस्थानको लागि भएको ऋणको सहायक सम्झौताबमोजिम रु.१ अर्ब १६ करोड ९६ लाखको दीर्घकालीन ऋण देखाएको छ । सहायक ऋण सम्झौता अनुसार आयोजना कार्यान्वयनका लागि संस्थानका महाप्रबन्धकलाई आवश्यक अधिकार प्रत्यायोजन गरेको भएतापनि उक्त निर्माणाधिन आयोजनासँग सम्बन्धित लागत अनुमान सम्झौता, बिल

बीजकलगायतका कागजात लेखापरीक्षणमा पेस भएन। कारोबारसँग सम्बन्धित सेस्ता पेस नगर्ने सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाई संस्थानको कमजोर अभिलेख व्यवस्थापनमा सुधार गर्नुपर्दछ।

ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाइ कोष विकास समिति

५४. **उपभोक्ता समिति** - समितिले यो वर्ष उपभोक्ता समितिबाट काम गराई रु.२५ करोड ११ लाख खर्च लेखेकोमा उपभोक्ता समितिहरूले स्थायी लेखा नम्बर लिएका छैनन् । प्राविधिक मूल्याङ्कन, बिल भरपाई र खर्च प्रमाणित गर्ने अन्य कागजात र खर्च अनुमोदन गरेको प्रमाण पनि राखेको देखिँदैन । आयोजना कार्यान्वयनका लागि ५४० उपभोक्ता समूह र सहयोगी संस्थासँग २०७४ मा सम्झौता गरी २०७५ मा सम्पन्न गर्नुपर्ने कार्यको यो वर्ष प्रथम किस्ता ८१ उपभोक्ता समूहलाई रु.१८ करोड ६१ लाख र दोश्रो किस्ता ९५ उपभोक्ता समूहलाई रु.६ करोड ४९ लाख तथा सहयोगी संस्थालाई रु.४ करोड ९२ लाखसमेत रु.३० करोड २ लाख भुक्तानी गरेकोमा यो वर्षसम्म निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छैन ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** - गत विगतका प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका अधुरा योजना सम्पन्न नभएको, नियमित प्रकृतिको कार्यमा परामर्श सेवा लिएको, मूल्य समायोजन बढी भुक्तानी गरेको, म्याद थप, पाइप मौज्दात तथा पाइप घटी जडान, नपाउने मूल्य समायोजन भुक्तानी, पटक पटक म्याद थप, न्यून प्रतिस्पर्धा लगायतका व्यहोरा औल्याइएकोमा यो वर्ष पनि सुधार गरेको देखिँदैन । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्य सम्पादन गर्नुपर्दछ ।
- **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छः
 - सरकारी कार्यालयतर्फ २२ निकायमा रु.२ अर्ब ३२ करोड ९१ लाख बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.६ करोड ९४ लाख ६१ हजार फस्यौट गरेकोले रु.२ अर्ब २५ करोड ९६ लाख ३९ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.३० करोड २८ लाख ३१ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित संस्था २ तर्फ रु.४ करोड १५ लाख ८१ हजार बेरुजू बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ लाख म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

गृह मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा आन्तरिक सुरक्षा तथा शान्ति सुव्यवस्थासम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजना, कार्यान्वयन र नियम, हातहतियार खरखजाना तथा विस्फोटक पदार्थको प्रयोगसम्बन्धी नीति, कार्यान्वयन र नियन्त्रण, विदेशी नागरिकको नियमन तथा नियन्त्रण, नागरिकतासम्बन्धी नीति, कानून, कार्यान्वयन र नियमन, विपद् व्यवस्थापन, अध्यागमन, राष्ट्रिय परिचयपत्र व्यवस्थापन, लागू औषध नियन्त्रण, सीमा प्रशासन, गृह प्रशासन, अपराध अनुसन्धान, संगठित अपराध नियन्त्रण, मानव अधिकार र नागरिक स्वतन्त्रताको संरक्षण प्रवर्द्धन र अन्य मन्त्रालयको कार्य विभाजनमा नपरेका विषयलगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहत सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत ८२८ निकायबाट कार्यसम्पादन गरी सेवा प्रवाह हुँदै आएको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** – मन्त्रालय समेत ८१४ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.८६ अर्ब ६२ करोड १७ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छः

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
६५,४५,७२	४,७३,५२	१,९२,९२	१४,५०,०१	८६,६२,१७

- १.१. उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा यो वर्ष मन्त्रालयको नाममा विनियोजन भै स्थानीय तहबाट खर्च भएको रु.६६ अर्ब ८३ करोड ४८ लाख र शहरी विकास मन्त्रालयबाट खर्च भएको रु.१५ करोड १९ लाख समावेश गरिएको छैन । स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय, कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय र पुनर्निर्माण प्राधिकरणको नाममा विनियोजन भई यस मन्त्रालयअन्तर्गतका निकायबाट भएको खर्च रु.५३ करोड ५३ लाख समावेश छ ।
- १.२. यो वर्ष मन्त्रालयमातहत ११ कार्यालयको विनियोजन, राजस्व, धरौटी र अन्य कारोबारसमेत रु.१ अर्ब ८८ करोड २५ लाखको लेखापरीक्षण गर्न बाँकी रहेको छ ।
२. **अन्य संस्था र समिति** – यो वर्ष ३ संस्थाको रु.९ अर्ब ९० करोड ७९ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
३. **एकीकृत वित्तीय विवरण** – आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २९(२) मा लेखाउत्तरदायी अधिकृतले मातहत कार्यालयसमेतको प्रत्येक आर्थिक वर्ष सम्पूर्ण आय-व्ययको केन्द्रीय वित्तीय विवरण पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले पेस गरेको केन्द्रीय वित्तीय विवरणमा वस्तुगत सहायता, सीधै भुक्तानी, प्राविधिक सहायता, अन्य सहायता र कोभिड-१९ रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि भएको निकास र खर्च तथा कार्यसञ्चालन कोषको हिसाब समावेश गरेको छैन । ऐनको व्यवस्थाबमोजिम केन्द्रीय वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।

विनियोजन ऐन, २०७६ को दफा ५(३) मा प्रदेश तथा स्थानीय तहको बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश भएको कुनै योजना वा कार्यक्रम प्रदेश तथा स्थानीय तहले संघीय कार्यालयमार्फत् कार्यान्वयन गराउन आवश्यक ठानेमा नेपाल सरकारको सम्बन्धित मन्त्रालयको स्वीकृति लिई सम्बन्धित प्रदेश तथा स्थानीय तहले त्यस्तो योजना वा कार्यक्रम नेपाल सरकारको कार्यालयमार्फत् कार्यान्वयन गर्ने गरी निर्णय

- गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । उल्लिखित व्यवस्थाबमोजिम प्रदेशको बजेट यस मन्त्रालय मातहतका कार्यालयबाट खर्च गर्ने गरी उपलब्ध गराए तापनि यस मन्त्रालयलाई जानकारी दिने गरेको देखिएन । मातहत कार्यालयमा भएको समग्र निकासा खर्च तालुक निकायलाई समेत जानकारी हुने व्यवस्था मिलाई केन्द्रीय वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।
४. **प्राविधिक सहायता** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३५(१) मा कारोबारको लेखा र वित्तीय विवरण पेस गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयबाट प्राप्त प्राविधिक तथा अन्य सहायता विवरणमा क्षमता अभिवृद्धि र भौतिक संरचना विकास गर्ने मुख्य कार्यका साथ सुरक्षा र न्याय सबलीकरण गर्ने एकीकृत कार्यक्रम सञ्चालन गर्न जनवरी २०१५ देखि डिसेम्बर २०२० सम्म संयुक्त अधिराज्य वेलायतबाट अमेरिकी डलर ५ करोड ७१ लाख ५० हजार प्राप्त हुने उल्लेख छ । सोमध्ये यो वर्ष अमेरिकी डलर ९५ लाख २५ हजार प्राप्त हुने उल्लेख गरेकोमा लेखापरीक्षणका लागि सेस्ता पेस गरेको छैन । ऐनको व्यवस्था बमोजिम उक्त कारोबारको लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।
५. **आवधिक योजना** - पन्ध्रौँ योजनाअनुसार २०७६।७७ मा १७ प्रतिशत नेपालीले राष्ट्रिय परिचयपत्र प्राप्त गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ०.२७ प्रतिशतले मात्र प्राप्त गरेको, ४० जिल्लामा राष्ट्रिय परिचय पत्र लागू गर्ने उल्लेख गरेकोमा ७७ जिल्लामा तथ्यांक केन्द्रको स्थापना भए तापनि परिचयपत्र वितरणको कार्य हुन नसकेको, आधारभूत सामाजिक सुरक्षामा आवद्ध जनसंख्या ३१ प्रतिशत पुर्‍याउने लक्ष्य रहेकोमा ११.५६ प्रतिशत पुगेको, न्यूनतम मानवोचित भौतिक पूर्वाधार भएका कारागारमा रहने कैदी बन्दी ७४ प्रतिशत पुर्‍याउने लक्ष्य रहेकोमा सोबमोजिम नभएको, बायोमेट्रिकसहितको अपराध तथा अपराधी अभिलेख प्रणाली २६ जिल्लाबाट ५१ जिल्ला पुर्‍याउने लक्ष्य रहेकोमा यो वर्ष कार्यक्रम सञ्चालन भएको छैन । आवधिक योजना अनुसार तोकिएको लक्ष्य हासिल गर्न कार्यक्रम र बजेटको व्यवस्था गरी सोको कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
६. **बजेट वक्तव्य कार्यान्वयन** - बजेट वक्तव्य २०७६।७७ मा उल्लेख भएका विषयहरूमध्ये ई-भिसा प्रणाली लागू नभएको, ७ हजार कैदीबन्दी क्षमता भएको केन्द्रीय कारागार बनाउने लक्ष्य रहेकोमा १ हजार ५०० क्षमताको १ पुरुष ब्लकको निर्माण कार्य भैरहेको छ । त्यसैगरी विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको लागि प्रदेश २ र लुम्बिनीमा आपतकालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र र गोदामघर स्थापना गर्ने कार्य भएको छैन । बजेट वक्तव्यमा उल्लेख भएका कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
७. **दिगो विकास लक्ष्य** - दिगो विकास लक्ष्यहरूअन्तर्गत मन्त्रालयले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार आत्महत्याबाट हुने मृत्यु, बालबालिकाहरूको बेचबिखन लगायत २५ सूचक निकर्गल गरेकोमा १३ सूचकको उपलब्धि परिमाण उल्लेख गरे तापनि बाँकी लक्ष्यहरूको सूचकसहितको तुलनात्मक आधार उल्लेख गरेको छैन । प्राप्त विवरणअनुसार मानव तस्करीमा परेका पीडित, कारागारमा रहेका कुल कैदीहरूको अनुपातमा फैसला नभै थुनामा राखिएका कैदीहरू, मुलुकभित्र र बाहिर भएको गैरकानुनी वित्तीय प्रवाह लगायतका विषयको सूचक र सो बमोजिमको वार्षिक कार्यक्रम तयार गरेको देखिएन । मापनयोग्य सूचकसहित कार्यक्रम तयार गरी सोको कार्यान्वयनबाट दिगो विकासको लक्ष्य हासिल गर्नुपर्दछ ।

८. **गृह प्रशासन सुधार योजना** - गृह प्रशासन विकास र समृद्धिको लागि शान्ति, सुरक्षा र सुशासन कायम गर्न गृह प्रशासन सुधार कार्ययोजना, २०७४ कार्यान्वयनमा ल्याई निरन्तरता दिँदै आएको छ । कार्य योजनाअनुसार शोषण विरुद्धको हक, माफी मुलतवी, संकटकालीन घोषणा वा आदेश बहाल रहँदा परेको क्षतिसम्बन्धी क्षतिपूर्ति तथा राष्ट्र विरोधी एवं विखण्डनकारी गतिविधि नियन्त्रण सम्बन्धी कानून तयार गर्ने उल्लेख भएकोमा हुन सकेको देखिएन । संगठनात्मक सुधारअन्तर्गत संघीय प्रहरी र प्रदेश प्रहरीको जनशक्ति तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी स्वीकृत भए तापनि समायोजन कार्य सम्पन्न भएको छैन । सबै जिल्ला प्रशासन र जिल्ला प्रहरी कार्यालयहरूसँग मन्त्रालयबाट भिडियो कन्फरेन्स गर्ने प्रणाली क्रमशः जडान गर्दै जाने उल्लेख भएकोमा सो कार्य नभएको, सबै जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा विद्युतीय हाजिरी अनिवार्य गरी मन्त्रालयबाट अनुगमन गरिने उल्लेख भएकोमा विद्युतीय हाजिरी पूर्णरूपमा मन्त्रालयमा समेत लागू भएको देखिएन । सुधार योजनामा उल्लिखित कार्यहरू कार्यान्वयन गरी गृह प्रशासन सुधार गर्नुपर्दछ ।
९. **वित्तीय प्रगति** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(१) मा आर्थिक वर्ष शुरु भएपछि निकासालिई बजेटको सीमाभित्र रही निर्धारित कार्यमा खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले पेस गरेको केन्द्रीय वित्तीय विवरणअनुसार मन्त्रालय र अन्तर्गतका निकायको शुरु बजेट रु.१ खर्ब ३५ अर्ब ५९ करोड भएकोमा रकमान्तरबाट थप भई रु.१ खर्ब ४५ अर्ब ९५ करोड खुद बजेट कायम गरेकोमध्ये रु.१ खर्ब २९ अर्ब ६९ करोड खर्च गरेको छ । सोमध्ये चालुतर्फ ९१.०९ तथा पुँजीगततर्फ ५९.८९ प्रतिशत रहेको छ । पुँजीगत बजेटतर्फ गृह मन्त्रालयले २१.७२, कारागार व्यवस्थापन विभागले २५.०६, सशस्त्र प्रहरी बल तालिम केन्द्रले १४.३९ र राष्ट्रिय प्रहरी प्रशिक्षण प्रतिष्ठानले १९.२८ प्रतिशतमात्र खर्च गरेको देखिन्छ । सिंहदरबार सुरक्षा व्यवस्था, सशस्त्र प्रहरी बल नेपाल यू.एन. शान्ति स्थापना तालिम शिक्षालय, नुवाकोटको जग्गा प्राप्ति, राष्ट्रिय परिचयपत्र तथा पञ्जीकरण विभागको मेसिनरी तथा औजार खरिदलगायतका शीर्षकमा विनियोजित बजेट खर्च नभएका कारण पुँजीगत खर्च न्यून देखिएको छ । नियमावलीको व्यवस्थाबमोजिम स्वीकृत बजेट निर्धारित कार्यमा खर्च गर्नुपर्दछ ।
१०. **बजेट विनियोजन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २३ मा वार्षिक कार्यक्रम र खर्च गर्ने अख्तियारी सम्बन्धित मन्त्रालयले आर्थिक वर्ष शुरु भएको पन्ध्र दिनभित्र सम्बन्धित कार्यालयमा पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष मन्त्रालयले पेस गरेको केन्द्रीय वार्षिक आर्थिक विवरणअनुसार यस मन्त्रालयअन्तर्गत राष्ट्रिय परिचयपत्र तथा पञ्जीकरण विभागको नाममा सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षणअन्तर्गत रु.६६ अर्ब १६ करोड ६८ लाख निकासालिई खर्च भएको देखिन्छ । सो खर्चमध्ये सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गर्न ७५३ स्थानीय तहलाई रु.६६ अर्ब १२ करोड ७० लाख र राष्ट्रिय परिचयपत्र व्यवस्थापन तथा पञ्जीकरणको लागि विभिन्न स्थानीय तहलाई रु.७० करोड ७७ लाख उपलब्ध गराएको देखिन्छ । मुलुक संघीय संरचनामा परिवर्तन भैसकेको वर्तमान स्थितिमा खर्च गर्ने निकायकै नाममा बजेट विनियोजन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु उपयुक्त हुने देखिन्छ ।
११. **कार्यसम्पादन करार** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १९(५) मा बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि कार्यसम्पादन करार गर्नुपर्ने प्रावधान छ । यो वर्ष बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरी सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी तथा गुणस्तरीय बनाउन गृह सचिव र

सुरक्षा निकायका प्रमुखहरू, महाशाखा प्रमुखहरू, विभागीय प्रमुखहरू तथा सबै प्रमुख जिल्ला अधिकारीबीच कार्यसम्पादन सम्झौता भएको छ । प्रमुख जिल्ला अधिकारीसँग कार्यसम्पादन सम्झौता गर्दा शान्ति सुरक्षा र अपराध नियन्त्रण, सुशासन र सेवा प्रवाह, लागू औषध नियन्त्रण, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन, विकास निर्माणमा समन्वय सहजीकरण तथा विकास निर्माण कार्यको प्रभावकारी अनुगमन, सदाचार र आर्थिक अनुशासनसमेत ६ परिसूचक तोकेको छ । कार्य सम्पादन सम्झौता भएका मध्ये ७७ प्रमुख जिल्ला अधिकारीको कार्यसम्पादन स्तरको अङ्कभार तोकी मूल्याङ्कन गर्दा अर्घाखाँची, चितवन र दाङसेत ३ जिल्ला अति उत्कृष्ट, १९ जिल्ला उत्कृष्ट, ४७ जिल्ला उत्तम र ८ जिल्ला मध्यम रहेको देखियो । गृह सचिव र प्रमुख जिल्ला अधिकारीबीच सूचकाङ्क र सोको भार समेत तोकी कार्यसम्पादन सम्झौता भएकोमा सुरक्षा निकाय प्रमुखहरू, विभागीय प्रमुखहरू र महाशाखा प्रमुखहरूबीचको सम्झौतामा समेत सूचकाङ्क र सोको भार तोकी कार्यसम्पादन सम्झौता गरेमा मूल्याङ्कनको मापन गरी थप सुधारको लागि आधार तय गर्न सघाउ पुग्ने देखिन्छ ।

१२. **आर्थिक सहायता** - नागरिक राहत, क्षतिपूर्ति तथा आर्थिक सहायतासम्बन्धी मन्त्रिपरिषदबाट स्वीकृत कार्यविधि, २०६८ (दोस्रो संशोधन २०७३) अनुसार राष्ट्रिय जीवनका महत्वपूर्ण व्यक्तिलाई औषधोपचार तथा आर्थिक सहायता तोकिएको दरमा उपलब्ध गराउने र औषधोपचारका लागि बाहेक अन्य प्रयोजनका लागि कुनै पनि व्यक्तिलाई आर्थिक सहायता उपलब्ध नगराइने उल्लेख छ । उक्त कार्यविधिमा पूर्व प्रधानमन्त्रीलाई बढीमा रु.१५ लाख र अन्य विभिन्न क्षेत्रमा उल्लेख्य योगदान पुऱ्याएका व्यक्तिलाई बढीमा रु.७ लाखसम्म आर्थिक सहायता दिन सकिने र उपचार खर्च प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरूको नामसहितको विवरण मन्त्रालयको वेबसाइटमा राखिने उल्लेख छ । यो वर्ष विभिन्न नागरिकलाई मन्त्रिपरिषदको निर्णयबाट प्रतिव्यक्ति रु.१ लाखदेखि रु.५ लाखसम्मका दरले ११८ जनालाई रु.४ करोड ५६ लाख ३९ हजार, प्रतिव्यक्ति रु.५ लाखदेखि रु.१० लाखसम्मका दरले १५ जनालाई रु.१ करोड ८ लाख, प्रतिव्यक्ति रु.१० लाखदेखि रु.२० लाखसम्मका दरले २ जनालाई रु.३२ लाख आर्थिक सहायता तथा विभिन्न घटनामा उपचार तथा क्षतिपूर्तिबाट १७९ जनालाई रु.२ करोड १५ लाख २८ हजार र संस्थागत अनुदान रु.१ करोडसमेत ३१४ व्यक्ति तथा संस्थालाई कुल रु.९ करोड ११ लाख ६७ हजार वितरण गरेको छ । कार्यविधिअनुसार आर्थिक सहायता तथा औषधि उपचार खर्च दिनुपर्ने आधार खुलाई सहायता प्राप्त गर्ने व्यक्तिहरूको सूचना वेबसाइटमा राख्नुपर्ने देखिएको छ ।

सामाजिक रूपमा पिछडिएका र आर्थिक रूपमा विपन्न नागरिकको मुटुरोग, मृगौलारोग, क्यान्सर, पार्किन्सन, अल्जाइमर्स, स्पाइनल इन्जुरी, हेड इन्जुरीलगायत कडा रोगको लागि स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयअन्तर्गतको विपन्न नागरिक औषधि उपचार कोषबाट प्रत्येक वर्ष आर्थिक सहायता प्रदान गर्ने गरेको छ । यस प्रकारको खर्च कार्यविधिको मापदण्ड पूरा गरेको अवस्थामा दोहोरो नहुने गरी मात्र तोकिएको सीमाभित्र रही आर्थिक सहायता प्रदान गर्नुपर्ने र मापदण्डभन्दा बढी आर्थिक सहायता वितरण गर्ने कार्य बन्द गर्नुपर्दछ ।

१३. **शान्ति सुरक्षा खर्च** - मन्त्रिपरिषदको २०५०।२।१३ को निर्णयानुसार शान्ति सुरक्षा कायम राख्ने प्रयोजनका लागि एक पटकमा गृहमन्त्रीले रु.५० हजार र गृह सचिवले रु.२० हजारसम्म खर्च गर्न सक्ने व्यवस्था छ । शान्ति सुरक्षातर्फ गृहमन्त्री तथा गृहसचिवबाट २०७४।७५ मा रु.१ करोड ५६ लाख १ हजार र २०७५।७६ मा रु.१ करोड ४५ लाख ९ हजार खर्च भएकोमा यो वर्ष गृहमन्त्रीबाट

रु.७२ लाख र गृहसचिवबाट रु.७६ लाख ५८ हजार समेत रु.१ करोड ४८ लाख ५८ हजार खर्च गरेको छ । मन्त्रिपरिषद्को निर्णयमा एक पटकको खर्चको सीमा तोके पनि साप्ताहिक, मासिक वा कुनै निश्चित अवधि किटान गरेको छैन । शान्ति सुरक्षाका लागि हुने सुराकी खर्चलाई व्यवस्थित गर्न विगतदेखि औल्याइए तापनि सुधार भएको छैन । यस्ता खर्चको उद्देश्यमूलक व्यवस्थापन हुनुपर्दछ ।

१४. **व्यक्तिगत सुरक्षाकर्मी** – मन्त्रालयले बहालवाला एवं पूर्व पदाधिकारीहरूको सुरक्षार्थ व्यक्तिगत सुरक्षाका लागि प्रहरी कर्मचारी खटाउने गरेको छ । विशिष्ट व्यक्तिको तह र निजलाई उपलब्ध गराउने सुविधा सम्बन्धमा ऐन कानूनमा समावेश गरेरमात्र खर्च लेख्न सर्वोच्च अदालतले २०६८।८।२२ मा आदेश दिएको छ । गृह प्रशासन सुधार कार्ययोजना, २०७४ मा सुरक्षासम्बन्धी काममा परिचालन गर्ने गरी भर्ना भएका जनशक्तिलाई विशिष्ट व्यक्तिको सुरक्षार्थ काजमा पठाई व्यक्तिगत काममा समेत प्रयोग गर्ने गरेको भन्ने सन्दर्भमा सुरक्षा बाहेकका अन्य कार्यमा प्रयोग गर्ने प्रक्रियालाई सुधार गरिने उल्लेख छ । यो वर्ष बहालवाला विशिष्ट व्यक्तिहरूको वैयक्तिक सुरक्षामा नेपाल प्रहरी र सशस्त्र प्रहरी बलसमेत ७०० र पूर्व पदाधिकारीतर्फ ५४७ समेत १ हजार २४७ सुरक्षाकर्मी उपलब्ध गराएको विवरण प्राप्त भएको छ । विशिष्ट व्यक्तिहरूको सुरक्षा व्यवस्थापन कार्यविधि, २०७७ मन्त्रिपरिषद्बाट २०७७।८।७ मा स्वीकृत भएकोले सोबमोजिम सुरक्षाकर्मीको व्यवस्थापन गर्ने कार्य भैरहेको मन्त्रालयले जानकारी गराएको छ । सर्वोच्च अदालतको आदेशबमोजिम विशिष्ट व्यक्ति र निजलाई उपलब्ध गराउने सुरक्षाकर्मी सम्बन्धमा ऐन तर्जुमा भएको छैन । व्यक्तिगत सुरक्षार्थ प्रहरी परिचालन गर्ने सम्बन्धी कानुनी व्यवस्था गरेर सुरक्षा व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

१५. **सिंहदरबार सुरक्षा व्यवस्था** – संघीय सरकारको केन्द्रीय सचिवालय रहेको सिंहदरबारको सुरक्षा व्यवस्थालाई विद्युतीय उपकरण प्रयोग गरी थप विश्वसनीय र भरपर्दो बनाउन सिंहदरबार सुरक्षा व्यवस्थासम्बन्धी स्वीकृत गुरुयोजनाअनुसार सीसी टीभी, ई-गेट, भेहिकल स्क्यानर, मेटल डिटेक्टर लगायतका उपकरण खरिद तथा जडान गर्न गत वर्ष बजेट विनियोजन भएकोमा खर्च नभएको तथा यो वर्षसमेत रु.१४ करोड ३९ हजार बजेट विनियोजन भएकोमा सारभूतरूपमा प्रभावग्राही बोलपत्र पेस नभएको कारण खरिदसम्बन्धी कारबाही रद्द भएको छ । उक्त कार्य नेपाल प्रहरीबाट गराउने निर्णय गरेकोमा कार्यारम्भ गरेको देखिएन । तोकिएबमोजिमका वार्षिक कार्यक्रम सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

१६. **विभूषण** – विभूषण ऐन, २०६४ मा ४ प्रकारका १२ श्रेणीका मानपदवी, ९ प्रकारका अलङ्कार र १३ प्रकारका पदकबाट राष्ट्रिय जीवनका विभिन्न क्षेत्रमा विशिष्ट योगदान पुऱ्याउने महानुभावलाई विभूषण सिफारिस गर्न एक विभूषण समिति रहने र नियमावली, २०६५ मा उक्त समितिले मानपदवी, अलङ्कार र पदक सिफारिस गर्ने प्रक्रियाको लागि कार्यविधि बनाउन सक्ने व्यवस्था छ । सोअनुसार विभूषण समितिले विभूषण सिफारिस कार्यविधि एवं प्रदान गरिने मापदण्ड २०७५ जारी गरेको छ । मन्त्रिपरिषद्बाट २०७४।७।५ मा ५१४ जना, २०७५।७।६ मा ५१८ जना र यो वर्ष ६३३ जना विभूषित गर्ने निर्णय गरेको छ । घोषणा भएका विभूषण तयार गर्न २०७५।७।६ मा रु.५ करोड ६९ लाख ७७ हजार र यो वर्ष रु.८ करोड ५० लाख खर्च भएको छ । विगतमा घोषणा भएमध्येको १२९ मानपदवी, २२ अलङ्कार र ६१ पदकसमेत २१२ विभूषण तथा २२१ संविधानसभा पदक वितरण नभै मौज्जात रहेको छ । विभूषित हुने संख्या र सो तयार गर्न लाग्ने खर्च वर्षेनी बढ्दै गएको छ । विभूषित हुने संख्या निश्चित गरी खर्चमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

१७. **विपद् व्यवस्थापन कोष** - राष्ट्रिय विपद् व्यवस्थापन कोषमा गत वर्ष रु.१ अर्ब ५६ करोड ९६ लाख मौज्दात भएकोमा यो वर्ष नेपाल सरकारबाट प्राप्त रु.२ करोडसमेत रु.१ अर्ब ५८ करोड ९६ लाखमध्ये जिल्लास्थित विपद् व्यवस्थापन कोषमा रु.८ करोड ३५ लाख निकास गरेको छ । त्यसैगरी विपद् उद्धार तथा राहतमा नेपाली सेनाको हेलिकप्टर प्रयोग बापत रु.१ करोड ८१ लाख, भूकम्प सुरक्षा दिवस मनाउन रु.१२ लाख, सदस्यता शुल्क रु.१२ लाख र बाँकी प्रकोप न्यूनीकरण कार्यक्रममा रु.५ लाख खर्च भई वर्षान्तमा रु.१ अर्ब ४८ करोड ५१ लाख बाँकी रहेको छ । प्रत्येक वर्ष हुने प्राकृतिक र गैरप्राकृतिक विपद्को तत्काल सम्बोधन गर्न तत्सम्बन्धी व्यवस्था र कार्यविधि तय गरी मौज्दातमा रहेको रकम विपद् व्यवस्थापनमा उपयोग हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिएको छ ।
१८. **मुआवजा** - जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा ३ मा नेपाल सरकारले कुनै सार्वजनिक कामको निमित्त कुनै जग्गा प्राप्त गर्न आवश्यक ठहराएमा ऐनबमोजिम मुआवजा दिने गरी जुनसुकै ठाउँको जतिसुकै जग्गा प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्था छ । उल्लिखित व्यवस्थाअनुसार जग्गा प्राप्तिको लागि मुआवजासम्बन्धी कार्यको भुक्तानी जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरूसमेतबाट हुने गरेको देखिन्छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालय, काठमाडौँ, ललितपुर, मोरङ, महोत्तरी, सर्लाही र झापाको विविध खातामा मुआवजा भुक्तानी नभै आर्थिक वर्षको अन्त्यमा रु.३ अर्ब ४७ करोड ११ लाख मौज्दात रहेको छ । मुआवजा वितरण सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १८.१. मेची महाकाली विद्युतीय रेलमार्गअन्तर्गत रेल्वे स्टेशन, लाइनलगायतका संरचना निर्माण गर्न मोरङ खण्डको लागि रु.१५ करोड र झापा खण्डको लागि रु.५० करोड सम्बन्धित आयोजनाले सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय पठाएकोमा २०७८ वैशाखसम्म घर जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कनको कार्य नभएकोले मुआवजा वितरण नभै मौज्दातमा रहेको पाइयो । त्यसै गरी काठमाडौँ तराई मधेश द्रुतमार्गको काठमाडौँ खण्डको रु.२ करोड ७ लाख ३ हजार र ललितपुर खण्डको रु.१ अर्ब ५७ करोड ९० लाख मुआवजा वितरण गर्न बाँकी रहेको छ ।
- १८.२. रेल्वे निर्माण आयोजना अन्तर्गत जोगवनी-विराटनगर खण्डको जग्गा अधिग्रहणका लागि २०६८।१०।५ मा मुआवजा निर्धारण भई अधिग्रहण गर्नुपर्ने ४६ मध्ये ३८ बिघा अधिग्रहण भएको छ । मुआवजा वितरण गर्न जिल्ला प्रशासन कार्यालय, मोरङलाई निकास दिएको रकममध्ये रु.१९ करोड ४४ लाख ३० हजार वितरण नभई मौज्दात रहेको छ । मुआवजा निर्धारण भएको १० वर्षसम्म रकम वितरण नभई मौज्दात रहेकोले जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा ३७ बमोजिम टुङ्गो लगाउनुपर्दछ ।
- १८.३. आयकर ऐन, २०५८ को दफा ४६ र अनुसूची-१ को दफा ४(ख) अनुसार गैरव्यावसायिक कर योग्य सम्पत्ति घर जग्गाको निःसर्गमा हुने पुँजीगत लाभमा आयकर लाग्ने व्यवस्था छ । सोही ऐनको दफा ९५क को उपदफा ५ अनुसार प्राकृतिक व्यक्तिको निःसर्ग भएको गैरव्यावसायिक कर योग्य सम्पत्तिको लाभमा अग्रिम कर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालय, कपिलवस्तु, कास्की, महोत्तरी, मोरङ र धनुषाले रजिष्ट्रेशनका वखत मुआवजा भुक्तानी गर्दा आयकर ऐनको व्यवस्थाअनुसार रु.४३ लाख ४३ हजार अग्रिम कर कट्टी गरेका छैनन् । गैरव्यावसायिक करयोग्य सम्पत्ति (जग्गा तथा भवन) को निःसर्ग गर्दा भएको पुँजीगत लाभमा लाग्ने कर रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१९. **कोभिड-१९ रोकथाम तथा नियन्त्रण** - गृह मन्त्रालयअन्तर्गत कोभिड-१९ रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि चालुतर्फ रु.१७ करोड ४७ लाख ८७ हजार र पुँजीगततर्फ रु.३ करोड २४ लाख २६ हजारसमेत रु.२० करोड ७२ लाख १३ हजार खर्च भएको छ । सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४५ मा विशेष परिस्थितिमा खरिद गर्ने सम्बन्धी व्यवस्थाअनुसार स्वास्थ्य सामग्री, मेसिनरी औजार तथा उपकरण सरसफाई लगायत खरिद गर्दा ५ दिनको समय दिई बोलपत्र आह्वान र सोझै खरिद विधिबाट खरिद गरेको छ । प्राप्त विवरणअनुसार कोभिड-१९ रोकथाम तथा नियन्त्रण कार्यका लागि नेपाल प्रहरीतर्फ औषधि, उपकरणलगायतका कार्यमा रु.२ करोड ५४ लाख ३८ हजार, सशस्त्र प्रहरी बल, नेपालतर्फ भवन मर्मत तथा निर्माणसहित १२० बेडको आइसोलेसन, २० बेडको हेपा फिल्टर र भेन्टिलेटर सहितको आई.सी.यू. वार्ड, सरसफाईलगायतमा रु.१५ करोड ७६ लाख ४१ हजार, कारागार कार्यालय जगन्नाथदेवल, मनोसामाजिक अपाङ्ग बन्दी अस्पताल, ललितपुर र केन्द्रीय कारागार अस्पताल, काठमाडौँबाट क्वारेन्टिनको लागि फर्निचर, क्यान्टिन निर्माण, औषधि तथा मेडिकल उपकरण, सरसफाईलगायतको खरिदमा रु २ करोड ४१ लाख ३४ हजार खर्च भएको छ । सोको अलावा ए.पी.एफ. अस्पताल, बलम्बुले नियमित बजेटबाट कोभिड-१९ परीक्षणको लागि मलिक्युलर ल्याब स्थापनाका लागि पीसीआर मेसिन तथा उपकरण खरिद गर्न रु.६१ लाख ४ हजार खर्च गरेको छ ।

अध्यागमन विभाग

नेपालभित्र विदेशीहरूको प्रवेश, उपस्थिति र प्रस्थानलाई नियमन एवं नियन्त्रण गर्ने कार्यमा सहयोग गर्न तथा अध्यागमनसम्बन्धी कानूनको परिपालना गराउने र मातहत १३ अध्यागमन कार्यालयलाई नियन्त्रण, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले विभागको स्थापना भएको हो ।

२०. **अध्यागमन सुधार** - गृह प्रशासन सुधार कार्ययोजना, २०७४ मा अध्यागमन नीति तयार गर्ने उल्लेख भएकोमा तयार भएको छैन । कार्ययोजनाअनुसार सीमा प्रशासनको सुदृढीकरण अन्तर्गत ई-भिसा तथा आगमन र प्रस्थानविन्दुमा बायोमेट्रिक सुविधा सहित स्वचालित ई-गेटको व्यवस्था गरी सीमा व्यवस्थापन एवं नियन्त्रण प्रणाली लागू गर्ने उद्देश्य रहेको छ । त्रिभुवन विमानस्थल कार्यालयमा फ्लाप वेरियरसहितका अध्यागमन डेस्क स्थापना गरे तापनि स्वचालित ई-गेट प्रणाली लागू गर्ने कार्य भएको छैन । सबै नाकामा बायोमेट्रिक सुविधासहित स्वचालित ई-गेट व्यावहारिक नहुने कारण उल्लेख गरी अन्य नाकामा सो कार्य अगाडि बढाएको देखिएन । ई-भिसाको सम्भाव्यता अध्ययन गरी प्रतिवेदन पेस भए तापनि कम्प्युटर प्रिन्टेड ई-भिसा जारी गर्ने कार्यको शुरुवात हुन सकेको छैन ।

२१. **सफ्टवेयर सञ्चालन** - आगमन सहजता र प्रवेशाज्ञाको फाइदा उठाउँदै राष्ट्रिय हित र सुरक्षामा असर पर्ने गरी विद्युतीय अपराध, एटीएम ह्याकिङ, कल बाइपास, मानव तस्करी, चोरी, डकैतीलगायतका गतिविधिमा विदेशीहरूको संलग्नता बढी रहेको अवस्था छ । उक्त अवस्थामा सुधार गर्न विभागले २०७६।१०।१३ देखि नेपाली पोर्ट नामक सफ्टवेयर सञ्चालनमा ल्याई आगमन, प्रस्थान, भिसासम्बन्धी कार्यको अभिलेखीकरणको शुरुवात गरेको छ । सन् २०१८ देखि २०२० सम्म १ हजार ६७६ विदेशी नागरिकलाई निष्काशन गरेकोमा सन् २०२० मा मात्र भिसामा उल्लिखितभन्दा बढी अवधि बसेका कारण ८१, भिसाविपरीत कार्य गरेकाले १६४ र गैरकानुनी कार्यमा संलग्न ८२ समेत ३२७ विदेशी

नागरिकलाई निष्कासन गरेको देखिन्छ । पर्यटकहरूको बसाई अवधि, नेपाली प्रस्थान गर्ने गन्तव्य देश तथा भिसाअनुसारको विवरणलगायतका अन्तरनिकायगत तथा अनुगमनसम्बन्धी आवश्यक सूचना, तथ्याङ्क उपयोग गर्न मिल्ने व्यवस्था मिलाई वेबमा आधारित उक्त सफ्टवेयरको पूर्ण रूपमा उपयोग गर्नुपर्ने र भिसा अवधि सकिएका पर्यटकको अनुगमन गर्न आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

२२. **भिसा स्टिकर अभिलेख** – अध्यागमन ऐन, २०४९ र नियमावली, २०५१ मा भिसा स्टिकरसम्बन्धी कार्य गर्ने सबै कार्यालयले सो को अभिलेख राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । जिन्सी मौज्जात विवरणअनुसार गत वर्षको मौज्जात ५५ हजार र यो वर्ष छपाइ गरेको ९ लाख ७३ हजारसमेत १० लाख २८ हजार थान भिसामध्ये परराष्ट्र मन्त्रालयअन्तर्गतका विदेशस्थित नियोग तथा दूतावासलाई २ लाख ५५ हजार एवं अध्यागमन विभाग र अन्तर्गतका निकायलाई ४ लाख ९२ हजार थान स्टिकर उपलब्ध गराई वर्षान्तमा २ लाख ८१ हजार थान बाँकी रहेको देखिन्छ ।

विभागले २०७६।७७ देखि नयाँ दर लागू गरेको कारण पुरानो दर उल्लेख भएका ७ प्रकारका भिसा स्टिकरको गत वर्षको अन्तमा २ लाख १७ हजार ६९६ मौज्जात रहेकोमा २ लाख ५ हजार २३८ मात्र नष्ट गरेको र बाँकी मौज्जातमा नदेखिएकोले १२ हजार ४५८ थान फरक परेको छ । भिसाको अभिलेख एकीकृत गरी यकिन गर्ने कार्य भैरहेको जवाफ प्राप्त भए तापनि भिसा स्टिकर उपलब्ध गराउने अन्य निकायमा रहेको पुरानो दरको मौज्जात यकिन गरेको छैन । उपर्युक्त स्थितिले भिसा स्टिकरको व्यवस्थापनमा विभागको नियन्त्रण प्रणाली प्रभावकारी नदेखिँदा सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

२३. **राजस्व असुली तथा भिडान** – राजस्व असुली गर्ने कार्यालयले महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट स्वीकृत राजस्वसँग सम्बन्धित फाराम प्रयोग गरी राजस्व लेखा राख्नुपर्दछ । राजस्व असुली लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन गर्न अध्यागमन विभाग र ग्लोबल आइएमई बैङ्क लिमिटेड बीच २०७१।६।७ मा सम्झौता भएको छ । विभागले बैङ्कले देखाएको आम्दानीको आधारमा रु.८८ करोड २१ लाख ७९ हजार राजस्व राजस्व आम्दानी जनाई आर्थिक विवरण तयार गरेको छ । विभागले राजस्व लेखा राख्न स्वीकृत फारामहरूको प्रयोग गरेको देखिएन । टुरिष्ट, एजेन्सी, मुद्दालगायत शाखाबाट असुली हुनुपर्ने तथा असुली भएको शाखागत राजस्वको विवरण प्राप्त गरी बैङ्क भौचर भिडान गरेको देखिएन ।

बैङ्कले विभिन्न शुल्क, दस्तुरलगायतको राजस्व नेपाली रुपैयाँको अलावा वैदेशिक मुद्रा (अमेरिकी डलर, अष्ट्रेलियन डलर, क्यानेडियन डलर, युरो, पाउण्ड स्टर्लिङ) मा सङ्कलन गर्ने गरे तापनि वैदेशिक मुद्रा आम्दानीको एकीकृत विवरण तयार गरेको छैन । सङ्कलन भएको रकम राजस्व तोकिएको समयमा दाखिला भएको तथा वैदेशिक मुद्रा नेपाल राष्ट्र बैङ्कको निर्देशनबमोजिम व्यवस्थापन गरेको सुनिश्चित गर्न सकिएन । राजस्व लेखा व्यवस्थित गरी तालुक निकायबाट समेत अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

२४. **ई-भिसा** – डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क, २०७६ तथा पन्ध्रौँ योजनाले अध्यागमन व्यवस्थापनका विभिन्न प्रक्रियामा सूचना प्रविधिको प्रयोगलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ । नेपालको भिसालाई क्रमशः ई-भिसा प्रणालीमा रूपान्तरण गर्नका लागि ई-भिसासम्बन्धी अध्ययन गर्न गृह मन्त्रालयका सचिवको निर्णयबमोजिम गठन भएको ६ सदस्यीय समितिले प्रतिवेदन पेस गरेको छ । समितिको प्रतिवेदनमा उल्लिखित सुझावहरू कार्यान्वयन गरी नेपाल प्रवेश गर्ने विदेशी नागरिक एवं गैरआवासीय नेपालीहरूलाई छिटो, छरितो भिसा उपलब्ध गराउने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

कारागार व्यवस्थापन विभाग

कारागार ऐन, २०१९ बमोजिम कैदीबन्दी तथा थुनुवाहरूको मानवोचित सुविधाको व्यवस्थापन गर्ने तथा न्यायिक तथा अर्धन्यायिक निकायको आदेशबमोजिम कैद तथा थुनुवा व्यक्तिलाई कारागारमा राख्ने र मातहतका कारागारको व्यवस्थापन गर्ने उद्देश्यले विभागको स्थापना भएको हो ।

२५. **कारागार व्यवस्थापन** - कारागार ऐन, २०१९ मा थुनुवा वा कैदीलाई थुनामा राख्दा पुरुष र महिलालाई छुट्टाछुट्टै घरमा वा घरको भिन्दा भिन्दै भागमा राख्ने, थुनुवा र कैदी छुट्ट्याई यथासम्भव छुट्टाछुट्टै भागमा राख्ने, देवानी र फौजदारी मुद्दाका कैदीलाई यथासम्भव भिन्दा भिन्दै भागमा राख्ने, रोगी, पागल, अर्धपागललाई यथासम्भव भिन्दा भिन्दै भागमा राख्ने लगायतका व्यवस्था छन् । विभागअन्तर्गत ७२ जिल्लामा ७४ कारागार सञ्चालनमा रहेका छन् । विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार १४ हजार ८२० पुरुष र १ हजार ६९१ महिलासमेत १६ हजार ५११ कैदीबन्दी राख्न सक्ने क्षमता रहेको कारागारमा २०७७ पुष मसान्तमा पुरुष २४ हजार ६१ र महिला १ हजार ४७१ समेत २५ हजार ५३२ कैदीबन्दी रहेको देखिन्छ । गम्भीर प्रकृतिका बिरामी ९७ र मानसिक रोगी १९२ कैदीबन्दी रहेकोमा छुट्टै राख्ने व्यवस्था गरेको छैन । आवश्यक भौतिक पूर्वाधार व्यवस्थापनका साथै मनोसामाजिक परामर्श तथा उपचार सेवा प्रदान गरी सामाजिक जीवनमा फर्कन सक्ने गरी कैदीबन्दीको व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

२६. **न्यूनतम सुविधा** - सुधार गृहको रूपमा रहने कारागारहरूमा कारागार ऐन, २०१९ अनुसार भौतिक सुविधा र स्वास्थ्य उपचार लगायत सेवा सुविधा उपलब्ध हुनुपर्दछ । विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार ८ जिल्लामा कार्यालय भवन निर्माणाधीन रहेको, ३५ जिल्लाका कारागार भवनको मुख्य भाग अत्यन्त जीर्ण अवस्थामा रहेको, ८ जिल्लाका कारागारको पर्खाल वा केही भाग मर्मत गर्नुपर्ने अवस्थामा रहेको र शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले नुवाकोट, बाँकेलगायत १६ जिल्लाको कारागार निर्माण गरिरहेको उल्लेख छ । महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयबाट तयार भएको हिरासत तथा कारागार अनुगमन प्रतिवेदन, २०७६ अनुसार ३७ जिल्लामा रहेका २४ कारागारमा सीप विकास एवं रोजगारमूलक कार्य अवसरको अभाव रहेको, जीर्ण भौतिक पूर्वाधार, क्षमताभन्दा अत्यधिक मात्रामा थुनुवा र कैदीहरू रहेको, दरबन्दीका कर्मचारी नरहेको, कैदी र थुनुवालालाई एकै ठाउँमा राखेको लगायत समस्याहरू उल्लेख गरेको छ । प्रतिवेदनअनुसारका सुझावहरू कार्यान्वयन गरी कारागारमा रहेका कैदी बन्दीलाई न्यूनतम सुविधा उपलब्ध गराउनुपर्ने देखिएको छ ।

राष्ट्रिय परिचयपत्र तथा पञ्जीकरण विभाग

सबै नेपाली नागरिकलाई पृथक नम्बरसहितको राष्ट्रिय परिचयपत्र प्रदान गर्न, जन्म तथा मृत्युलगायतका व्यक्तिगत घटना दर्ता एवं पञ्जीकरण गर्न र सबै लाभग्राहीको सामाजिक सुरक्षा भत्ता बैकिङ्ग प्रणालीमार्फत् वितरण गर्ने मुख्य उद्देश्यले विभागको स्थापना भएको हो ।

२७. **व्यक्तिगत घटना दर्ता** - विभागको उद्देश्य नीतिगत व्यवस्थापन तथा सूचना प्रविधि प्रणालीमार्फत् व्यक्तिगत घटना दर्तामा प्रभावकारिता कायम गर्नु रहेको छ । सोहीअनुसार विभागले जन्म, मृत्यु, विवाह, सम्बन्ध विच्छेद र वसाइँ सराई जस्ता ५ प्रकारका व्यक्तिगत घटना दर्ताका साथै स्थानीय निकायमार्फत् सञ्चालन हुने १० प्रकारका सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमसम्बन्धी अभिलेख व्यवस्थापन गर्दै

आएको छ । वार्षिक प्रतिवेदन अनुसार २०७५ वैशाखदेखि २०७६ चैत्रसम्म १६ लाख ७७ हजार र २०७७ चैत्र मसान्तसम्म अनलाइनबाट १९ लाख २८ हजार व्यक्तिगत घटना दर्ता भएका छन् ।

२८. **सामाजिक सुरक्षा** – नेपाल सरकार (कार्यविभाजन) नियमावली, २०७४ अनुसार सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरणको अभिलेखीकरण गृह मन्त्रालयको कार्य क्षेत्रभित्र रहेको छ । यो वर्ष सामाजिक सुरक्षा तथा संरक्षण कार्यक्रममा रु.६६ अर्ब १६ करोड ६८ लाख निकासा भएको छ । सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा २०७७ असारसम्म ३० लाख ६२ हजार लाभग्राही समावेश रहेकोमा १८ लाख ७६ हजार बैङ्कमार्फत् भुक्तानी लिने गरी आवद्ध भए तापनि ९ लाख ९९ हजारले मात्र बैङ्कमार्फत् भुक्तानी लिने गरेको जानकारी विभागबाट प्राप्त भएको छ । सबै लाभग्राहीलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता बैङ्किङ्ग प्रणालीमार्फत् भुक्तानी दिने उद्देश्यमा अपेक्षित प्रगति भएको देखिएन । सम्पूर्ण लाभग्राहीलाई बैङ्कमार्फत् भुक्तानी दिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

२९. **राष्ट्रिय परिचयपत्र** – नेपाल सरकारको २०७६।७७ को नीति तथा कार्यक्रममा चार वर्षभित्र र बजेट वक्तव्यमा दुई वर्षभित्र सबै नेपाली नागरिकलाई राष्ट्रिय परिचयपत्रको व्यवस्था गरिने उल्लेख छ । राष्ट्रिय परिचयपत्र कार्यक्रम लागि गत वर्ष र यस वर्षसमेत रु.१ अर्ब ६३ करोड ७४ लाख खर्च भएकोमा सोभन्दा अगाडिको खर्च विवरण प्राप्त हुन सकेन । यो वर्ष १७ प्रतिशत नेपालीले राष्ट्रिय परिचयपत्र व्यवस्था गर्ने लक्ष्य राखेकोमा विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०७७ असार मसान्तसम्म २ लाख १३ हजार ७६४ विवरण दर्ता भएकोमा १ लाख १४ हजार ७३९ उत्पादन तथा छपाइ भएको र ७१ हजार २४ वितरण गरेको छ । वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यअनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गरी अपेक्षित लक्ष्य हासिल गर्नुपर्दछ ।

३०. **परामर्श सेवा** – राष्ट्रिय परिचयपत्र पर्सनलाइजेसन तथा वितरणको लागि एक परामर्शदातासँग रु.८७ करोड २६ लाखमा ३२ महिनाभित्र कार्य सम्पन्न गर्ने गरी २०७६।३।१५ मा सम्झौता भएकोमा विभागले यो वर्ष प्रतीतपत्र पेस्कीसमेत रु.७७ करोड ३९ लाख पेस्की उपलब्ध गराएको छ । परियोजनाअन्तर्गतका कार्यमध्ये प्याकेज नम्बर ४ को डिजाष्टर रिकोभरी प्रणाली स्थापना गर्ने कार्यको म्याद २०७७।७।१५ सम्म रहेकोमा कार्यसम्पन्न नभएकोले २०७८।२।१७ सम्म थप भएको छ ।

सम्झौताअनुसार बायोमेट्रिक डिभाइस ७७० थान आपूर्ति गर्ने र १ हजार ६६ इनरोलमेण्ट स्टेसन जडान गर्ने लगायतका कार्यसम्पन्न भएको उल्लेख छ । प्रतिघण्टा ६ हजार इनरोलमेण्ट रिकवेष्टलाई हेण्डल गर्ने र २२ घण्टामा ५० हजारभन्दा बढी विवरण केन्द्रीय प्रणालीमा प्रशोधन हुने गरी स्तरोन्नति गर्ने, ई-सर्भिस अन्य प्रणालीमा आवद्ध गर्ने, प्रतिघण्टा १ हजार कार्ड पर्सनलाइजेसन हुने गरी स्तर वृद्धि गर्ने, हेटौँडामा डिजाष्टर रिकभरी प्रणाली स्थापना गर्ने लगायतका कार्य भैरहेको उल्लेख छ । प्रभावकारी रूपमा अनुगमन गरी तोकिएको समयमा सम्झौताअनुसार कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

नेपाल प्रहरी

अपराध नियन्त्रण, शान्ति सुव्यवस्था कायम, ट्राफिक व्यवस्थापन, प्रकोप व्यवस्थापन जस्ता कार्य गर्ने उद्देश्यले जनमानसमा सुरक्षा अनुभूति प्रवाह गर्न नेपाल प्रहरीको स्थापना भएको हो ।

३१. अपराध नियन्त्रण तथा अनुसन्धान कार्ययोजना - नेपाल प्रहरीको त्रिवर्षीय अपराध नियन्त्रण तथा अनुसन्धान कार्ययोजना २०७४।७५ अन्तर्गत १७९ क्रियाकलापमध्ये ६९ कार्यान्वयनको क्रममा रहेको, २७ क्रियाकलाप सञ्चालन नै हुन नसकेको र ८३ क्रियाकलाप सम्पन्न भएको उल्लेख छ । तत्पश्चात् २०७७।७८ मा सम्पन्न हुने गरी त्रिवर्षीय अपराध नियन्त्रण तथा अनुसन्धान कार्ययोजना कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । कार्ययोजनाको लागि रु.२ अर्ब ५३ करोड १६ लाख खर्च हुने अनुमान गरेकोमा अपराध अनुसन्धानको संस्थागत विकास मानवस्रोत व्यवस्थापन र सेवा विशिष्टीकरण, मिसिल अभिलेखन र अभियोजन समन्वय सुदृढीकरणलगायत १२ कार्यनीतिका लागि पहिलो वर्ष रु.८ करोड १० लाख र दोस्रो वर्ष रु.६ करोड ७८ लाखसमेत रु.१४ करोड ८८ लाख खर्च भएको छ । पर्याप्त स्रोत साधनको व्यवस्था गरी उक्त कार्ययोजना कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

३२. अपराध अनुसन्धान - नेपाल प्रहरीको प्रमुख कार्य अपराध अनुसन्धान गर्ने, अपराध नियन्त्रण गर्ने, शान्ति सुव्यवस्था कायम राख्ने रहेको छ । उपर्युक्त कार्यहरूको लागि केन्द्रीय अपराध अनुसन्धान विभाग, केन्द्रीय अनुसन्धान ब्युरो, महिला बेचबिखन अनुसन्धान ब्युरो, साइबर ब्युरो, लागू औषध नियन्त्रण ब्युरोलगायत सम्पूर्ण प्रहरी संगठन रहेको भए तापनि अपराध नियन्त्रण र अनुसन्धान गरी समयमै न्याय दिलाउने कार्य अझ प्रभावकारी हुन सकेको छैन । विगत ५ वर्षका अपराधसम्बन्धी घटना र छानबिन स्थिति देहायअनुसार छः

अपराधको किसिम	२०७२।७३	२०७३।७४	२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।७७
ज्यानसम्बन्धी	५३६७	५९०४	६४०५	६९८६	७१५५
आत्महत्या	४६८०	५१२४	५३१७	५७५४	६२४१
चोरी अपराधसम्बन्धी	१५७८	१६२७	१६२८	२८७३	२४५१
संगठित तथा आर्थिक अपराध	३७२३	३५९३	४६५६	५३०१	४६०८
सामाजिक अपराध	८६८९	१०२५६	१४४५०	१११८९	११४८१
महिला तथा बालबालिकासम्बन्धी	२२९५	२४३९	३२५५	४४२३	४०९२
सवारीसम्बन्धी	१८२०	२१५०	२३२०	२५४०	१९७१
विविध	४११	३६९	१२८४	३९८५	३८९९
जम्मा:	२८५६३	३१४६२	३९३१५	४३०५१	४१८९८
फछ्यौट:	९२६९	८९८२	१३५९६	३५३३०	२५५८३
फस्यौट प्रतिशत:	३२	२९	३५	८२	६१
बाँकी	१९२९४	२२४८०	२५७१९	७७७२१	१६३१५
बाँकी प्रतिशत:	६८	७१	६५	१८	३९

यो वर्ष ज्यानसम्बन्धी, आत्महत्या तथा सामाजिक अपराधको घटना दर्ता गत वर्षको तुलनामा वृद्धि भएको र बाँकी ५ प्रकारका घटनाको दर्ता घटेको अवस्था छ । त्यसैगरी दर्ता भएका मुद्दा समयमै फस्यौट नहुनाले न्याय सम्पादनमा समेत विलम्ब हुने देखियो । मुद्दा फस्यौट कार्ययोजना तयार गरी समयमै फस्यौट गर्नुपर्दछ । प्रहरी प्रधान कार्यालयले विगत तीन वर्षका अवधिमा लागू औषध, मानव बेचबिखन, बैकिङ्ग कसुर, धर्म प्रचार लगायत गैरकानुनी कार्यमा संलग्न १८८ जना विदेशी नागरिकलाई पक्राउ गरेको छ । उपर्युक्त अवस्थाले विदेशी नागरिकलाई थप निगरानी राख्नुपर्ने देखिएकोले आगमन पश्चात् नै अनुगमनको व्यवस्था मिलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३३. **सडक सुरक्षा** - सडकको अवस्था, सवारी चाप, सवारीसाधनको अवस्था, यात्रु चाप, सवारी ज्ञानको कमी र सवारी नियम पालना नगर्दा सवारी दुर्घटना बढिरहेको छ । विगत ५ वर्षको सडक दुर्घटना अवस्था विश्लेषण गर्दा २०७४।७५ सम्म वार्षिक औसत ७ प्रतिशतका दरले दुर्घटना वृद्धि भएको देखिएको छ । तत्पश्चात् २०७५।०७६ र २०७६।७७ मा दुर्घटना वृद्धि प्रतिशत क्रमशः २२ र १७ रहेको छ । देशभर दुर्घटनाको अवस्था निम्नानुसार रहेको छ:

क्र.सं.	आर्थिक वर्ष	कुल दुर्घटना		मृत्यु		गम्भीर घाइते			सामान्य घाइते	
		संख्या	वृद्धि प्रतिशत	संख्या	वृद्धि प्रतिशत	संख्या	वृद्धि प्रतिशत	संख्या	वृद्धि प्रतिशत	संख्या
१.	२०७२।७३	१००१३	१०	२००६	-	४१८२	४	८२१३	१	
२.	२०७३।७४	१०१७८	२	२३८४	१९	४२५०	२	८२९०	१	
३.	२०७४।७५	१०९६५	८	२५४१	७	४१४४	(३)	८२४७	(१)	
४.	२०७५।७६	१३३६६	२२	२७८९	१०	४३७६	६	१०३६०	२६	
५.	२०७६।७७	१५५५४	१७	२२५५	(२०)	४६१७	६	११२२५	९	

सवारीसाधन र सडकको अवस्था, सवारी चाप, सडक निर्माण सम्पन्न नहुँदै सडक अनुमति, सवारी नियमनको कमी, चालक अनुमतिपत्र नियमनको कमी, सवारी नियमसम्बन्धी ज्ञानको कमी, सवारीचालकको असावधानी जस्ता कारणले दुर्घटना बढेको अवस्था छ । सम्बन्धित निकायहरूबाट सडकको अवस्था, कसिड व्यवस्था, सवारीसाधन पार्किङ स्थल, ट्रफिक बत्ती, सी.सी.टी.भी., सडक चिह्नको उपयुक्त व्यवस्था र सचेतना कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी प्रत्येक वर्ष बढिरहेको दुर्घटना संख्या न्यूनीकरण गर्नुपर्ने र दुर्घटना पश्चात् तत्काल उद्धार गरी प्राथमिक उपचार गराउने व्यवस्थालाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

३४. **मेगासिटी परियोजना** - सुरक्षा, सामरिक वा प्रतिरक्षा सामग्री आपूर्ति गर्ने कार्यविधि, २०६४ अनुसार मेगासिटी परियोजनाअन्तर्गत सञ्चार सुरक्षाको चुनौती र जोखिम कम गर्न मोरङ, सुनसरी र धनकुटाका ६ स्थानको लागि सञ्चार नेटवर्क खरिद गर्न सूचीकृत भएका आपूर्तिकर्तामध्येबाट दररेट सङ्कलन गरी अमेरिकी डलर ४६ लाख ७९ हजारको लागत अनुमान तयार गरेको छ । खरिदका लागि सीमित अन्तर्राष्ट्रिय बोलपत्र आह्वान गरेकोमा ३.५ प्रतिशत घटी अमेरिकी डलर ४५ लाख ४ हजार कबोल गर्ने हडकडस्थित एक आपूर्तिकर्तासँग प्रतितपत्र खोलेको मितिबाट १८० दिनभित्र कार्यसम्पन्न गर्न २०७४।१।२४ मा खरिद सम्झौता भई २०७६।२।३१ मा प्रतितपत्र खोलेको देखिन्छ । आपूर्तिकले मालसामान उपलब्ध नगराएकोले २०७७।१।८ मा सम्झौताको अन्त्य गर्ने निर्णय भएवमोजिम २०७८।२।१३ मा प्रतितपत्र बन्द गरी पेस्की गएको रु.५० करोड ९६ लाख राजस्व दाखिला गरेको छ । कार्यसम्पादन बापत एक बैङ्कमा रहेको जमानत अमेरिकी डलर २ लाख २५ हजार जफत गरेको छैन । सम्झौताको शर्त र खरिद ऐन तथा नियमावलीअनुसार कारबाहीसमेत गरी उक्त खरिद कार्यको ठेक्का फरफारक गर्नुपर्दछ ।

३५. **खरिद व्यवस्थापन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २०(३)अनुसार आर्थिक वर्षभित्र गर्नुपर्ने खरिदसँग सम्बन्धित लागत अनुमान लगायत ठेक्का पट्टा स्वीकृतिसम्बन्धी कार्य प्रथम चौमासिकभित्र गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यालयले यो वर्ष सुरक्षा सामग्री बाहेक अन्य सामग्री खरिद गर्न रु.१

- अर्ब ४१ करोड २१ लाखको ७१ खरिद सम्झौता गरेको छ । उक्त खरिद कार्य गर्दा लागत अनुमानको तुलनामा सूचना प्रविधिसम्बन्धी सफ्टवेयरमा ०.०९ प्रतिशत र सरसफाईजन्य सामानमा ५७.७५ प्रतिशतसम्म घटीमा सम्झौता भएको छ । खरिद सम्झौतामध्ये ५२ सम्झौताको कार्यमात्र यो वर्ष सम्पन्न भएको छ । यो वर्ष खरिद गर्नुपर्ने उल्लेख भएका मध्ये रु.६ करोड ९९ लाख लागत अनुमान भएका ५ कार्यको बोलपत्र पेस नभएकोले पी.टी.जुता, डेस्कटप कम्प्युटरलगायतका सामान खरिद कार्य भएको छैन । त्यसैगरी सूचना प्रविधिसम्बन्धी रु.१३ करोड ८९ लाख लागत अनुमान भएको ४ खरिद कार्यको बोलपत्र रद्द भै खरिद कार्य भएको छैन । नियमावलीको व्यवस्था बमोजिम तोकिएको अवधिमा खरिद व्यवस्थापनको कार्य सम्पन्न गर्न ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।
३६. **निर्माणाधीन भवन** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १२(२) मा अर्थ मन्त्रालयको पूर्व सहमतिबेगर बहुवर्षीय दायित्व सिर्जना हुने गरी खर्चको प्रतिवद्धता जनाउन नमिल्ने व्यवस्था छ । कार्यालयले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार नेपाल प्रहरी प्रधान कार्यालय र अन्तर्गत कार्यालयमा रु.५ करोडभन्दा बढी लागत अनुमान भएका विभिन्न ३० स्थानमा रु.४ अर्ब १० करोड ७४ लाखमा खरिद सम्झौता भएको देखिन्छ । अर्थ मन्त्रालयबाट कतिपय बहुवर्षीय ठेक्काको स्वीकृति नलिई उक्त निर्माण कार्यको अवधि २०७९।३।२ रहेन गरी सम्झौता गरेको छ । बहुवर्षीय स्वीकृति लिई स्रोत सुनिश्चित गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
३७. **अडिटोरियम हल** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ बमोजिम खरिदको आवश्यकता र प्याकेजिङलगायतको व्यहोरा समावेश गरी एक वर्षभन्दा बढी अवधिसम्म सञ्चालन हुने योजना वा वार्षिक रु १० करोडको खरिद गर्दा खरिद गुरुयोजना तथा वार्षिक रु.१० लाखको खरिद गर्दा वार्षिक खरिद योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । प्रहरी प्रधान कार्यालय परिसरमा अडिटोरियम हलको स्ट्रक्चर निर्माण कार्य गरी एक निर्माण व्यवसायीलाई रु.१० करोड २० लाख ५८ हजार भुक्तानी भएको छ । सोही भवनको फिनिसिङ्ग कार्यको लागि २०७५।७६ मा रु.८ करोड १ लाख ४२ हजारमा अर्को ठेक्का सम्झौता भएको छ । सो बाहेक यस वर्ष वाटर प्रुफिङ्ग ट्रिटमेण्ट कार्य गर्न रु.९ लाख ३४ हजारमा र एयर कन्डिशन सिस्टम जडान कार्य गर्न रु ८९ लाख २७ हजारको सम्झौता गरी कार्य भइरहेको देखिन्छ । एक वर्षभन्दा बढी अवधिमा निर्माण भएको एउटै भवनसमेत अलग अलग ठेक्काबाट निर्माण गरेको उचित देखिएन । प्रभावकारी खरिद गुरुयोजना तथा वार्षिक खरिद योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
३८. **भौतिक पूर्वाधार** - शान्ति सुरक्षामा खटिनुपर्ने प्रहरी कर्मचारीको कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता आउन दरबन्दी तथा दर्जाअनुसार कार्यालयको कार्यक्षेत्र, ब्यारेक, मेस, शौचालयलगायतको भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था हुनुपर्दछ । उपलब्ध विवरणअनुसार विभिन्न ३३ प्रहरी कार्यालयको स्वामित्वमा जग्गा भए तापनि भौतिक संरचना निर्माण नभएको र २५९ प्रहरी एकाईको स्वामित्वमा जग्गा नै नरहेको स्थिति छ । आफ्नो भवन नभएका २७० एकाई अन्य सरकारी निकाय र २८३ एकाईले अन्य संघ संस्थाको भवनमा कार्यालय सञ्चालन गरिरहेकोले विभिन्न एकाईमा भौतिक पूर्वाधारको अवस्था पर्याप्त छैन । यो वर्ष घर भाडामा रु.६८ करोड ४६ लाख खर्च भएको छ । कार्यसम्पादनमा प्रभावकारिता ल्याई सेवाको गुणस्तरमा सुधार गर्न भौतिक पूर्वाधार निर्माणसम्बन्धी कार्य योजना बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

३९. **मानवस्रोत व्यवस्थापन** - नेपाल प्रहरीमा दक्ष जनशक्ति भनदिखि अवकाश र अवकाशपछिको सेवा सञ्चालन गर्न संगठनभित्र मानवस्रोत विभाग रहेको छ । विभागले भर्ना, छनौट, पदस्थापन, सरुवा, बढुवा, तालिम अवकाशपछिको सेवा जस्ता मानवस्रोत व्यवस्थापनका कार्य गर्दै आएको छ । नेपाल प्रहरीतर्फ २०७४।७५ देखि २०७६।७७ सम्म चार पटक संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण भएको छ । स्वीकृत दरबन्दी ७९ हजार ५२३ मध्ये ६७ हजार ५२३ (८५ प्रतिशत) को पदपूर्ति भएको छ । विगत ३ वर्षमा नोकरी छाडी अवकाश लिने ८ हजार ४९९ जना रहेकोले बीचमै नोकरी छाड्ने संख्या वृद्धि भइरहेको छ । तोकिएको दरबन्दीअनुसार पदपूर्ति नहुने तथा बीचमै नोकरी छोड्नेको संख्या वृद्धि हुँदै जाँदा सेवा प्रवाहमा असर पर्न सक्दछ । दरबन्दीअनुसारको पदपूर्ति तथा बीचमा नोकरी छोड्नुको कारण पहिचान गरी सोको निराकरणको लागि मानवस्रोत विभागले आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

राष्ट्रिय प्रहरी प्रशिक्षण प्रतिष्ठान

४०. **कार्यालय स्थानान्तरण** - काठमाडौंको महाराजगन्जस्थित राष्ट्रिय प्रहरी प्रशिक्षण प्रतिष्ठानलाई १८ महिना भित्र अस्थायी व्यवस्थापन गरी काभ्रेपलाञ्चोक जिल्लाको पनौतीमा स्थानान्तरण गर्न नेपाल सरकारले २०७५।५।२१ मा निर्णय गरेको छ । पनौतीमा प्रतिष्ठानको अत्याधुनिक सुविधायुक्त भवन निर्माण र सबलीकरणका लागि सहयोग गर्न नेपाल सरकार र भारत सरकारबीच २५ नोभेम्बर २०१४ मा समझदारी भएको छ । उक्त समझदारीपत्रमा भारतीय रुपैयाँ ५ अर्ब ४९ करोड ४६ लाख अनुदान प्राप्त भै ४ वर्षभित्र परियोजना सम्पन्न गर्ने उल्लेख छ । नेपालस्थित भारतीय दूतावासबाट प्राप्त पत्रानुसार विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार भएको र भारत सरकारले नियुक्त गरेको परामर्शदाताबाट २०७७।७८ मा कार्य भैरहेको जानकारी प्राप्त भएको छ ।

४१. **लेखापरीक्षण** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३५ बमोजिम प्रत्येक कार्यालयले सबै प्रकारका आय-व्यय तथा कारोबारको तोकिएबमोजिमको लेखा र वित्तीय विवरण पेस गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट अन्तिम लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । नेपाल प्रहरीको क्षमता सुदृढीकरण गर्न राष्ट्रिय प्रहरी प्रशिक्षण प्रतिष्ठान र संयुक्त राष्ट्रसंघ परियोजना सेवा कार्यालयबीच ४ अक्टोबर २०१८ मा रु.२ करोड ६ लाखको सम्झौता भएको देखिन्छ । सेप्टेम्बर २०२१ सम्म अवधि रहेको उक्त कार्यक्रमको लागि हालसम्म रु.१ करोड ४२ लाख खर्च भएकोमा लेखापरीक्षणका लागि प्रतिष्ठानले लेखा र वित्तीय विवरण पेस गरेको छैन । ऐनबमोजिम लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।

नेपाल प्रहरी अस्पताल

नेपाल प्रहरी सेवामा कार्यरत प्रहरी कर्मचारी, तिनका परिवार र भूतपूर्व प्रहरी कर्मचारीहरूको स्वास्थ्य उपचार गर्ने उद्देश्यले २०४० सालमा स्थापित अस्पतालको शय्या क्षमता १५० रहेको छ । अस्पतालले २०७४।७।२६ गते देखि सर्वसाधारणलाई समेत उपचार सेवा प्रदान गर्दै आएको छ ।

४२. **सेवा प्रवाह** - अस्पतालले यो वर्ष प्रहरी कर्मचारी, आश्रित परिवार, पूर्व कर्मचारी १ लाख ४२ हजार र सर्वसाधारण ९ हजारसमेत १ लाख ५१ हजार जनालाई स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराएको छ । डेडिकेटेड कोभिड अस्पतालको रूपमा समेत कार्य गर्ने स्वीकृति पाएपछि नियमित सेवाको अतिरिक्त २०७७

- श्रावणदेखि चैत्रसम्म ११४ शय्याबाट सेवा दिएकोमा २०७७ चैत्र पश्चात् १५४ साधारण, ८० एच.डी.यू. र ३० आई.सी.यू. शय्याबाट सेवा उपलब्ध गराएको छ । त्यसैगरी २०७७ असारसम्म ११० र २०७७ चैत्रसम्म १३ हजार ९२९ जनाको पी.सी.आर. परीक्षण र ३ हजार २० जना बिरामी भर्ना गरी उपचार गरेको छ ।
४३. **फार्मसी सञ्चालन** - फार्मसी सेवा निर्देशिका, २०७२ अनुसार स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्न र दक्ष जनशक्ति मार्फत् अस्पतालहरूले आफ्नै फार्मसी सञ्चालन गरी सेवाग्राहीलाई सुलभ तथा गुणस्तरीय सेवा उपलब्ध गराउनुपर्दछ । यो वर्ष औषधि खरिदमा रु. ८ करोड १५ लाख खर्च भएकोमा प्रहरी कर्मचारी, आश्रित परिवार तथा सेवा निवृत्त बिरामीलाई अस्पतालको फार्मसीमार्फत् निःशुल्क औषधि वितरण गरेको छ । सर्वसाधारण ९ हजारलाई उपचार सेवा उपलब्ध गराएकोमा फार्मसीबाट सशुल्क औषधि खरिद गर्न मिल्ने गरी फार्मसी सञ्चालन गरेको छैन । नेपाल सरकारको निर्णयबमोजिम फार्मसी सञ्चालन गरी अस्पतालको सेवा प्रवाहमा सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
४४. **विस्तारित स्वास्थ्य सेवा** - राज्यद्वारा प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवा प्रवाह सुनिश्चित गरी देशभरि सो सेवालाई सुलभ, गुणस्तरीय एवं प्रभावकारी बनाउन नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) ले सबै तहका सरकारी तथा नेपाल सरकारको अनुदान प्राप्त अस्पतालबाट विस्तारित अस्पताल सेवा उपलब्ध गराउन विस्तारित अस्पताल सेवा कार्यक्रम तथा ननप्राक्टिस कार्यविधि, २०७१ जारी गरेको छ । अस्पतालले सामान्य चिकित्सा, शल्यचिकित्सा, प्रयोगशाला सेवालगायतका नियमित सेवा उपलब्ध गराए तापनि विस्तारित स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गरेको छैन । सेवा प्रवाहमा सुधार गर्न तत्सम्बन्धी सेवा सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
४५. **कोभिड-१९ रोकथाम तथा नियन्त्रण** - कोभिड-१९ को रोकथाम, नियन्त्रण र व्यवस्थापनमा २०७७ असार मसान्तसम्म आरटी पीसीआर मेसिन समेतको मलिक्युलर ल्याब, आवश्यक मेडिकल उपकरण, विभिन्न औषधि र सामान, रि-एजेण्ट, सरसफाईलगायतका औषधिजन्य सामग्री खरिद गरी रु. २ करोड ४५ लाख खर्च गरेको छ । अस्पतालले उल्लिखित औषधि, उपकरण खरिद गर्दा विशेष परिस्थिति परेको उल्लेख गरी सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६६ र नियमावली, २०६४ को नियम १४५ अनुसार ५ दिनको समय दिई बोलपत्र तथा सोझै खरिद विधिबाट खरिद गरेको छ ।

सशस्त्र प्रहरी बल नेपाल

सशस्त्र संघर्ष, विद्रोह तथा पृथक्तावादी गतिविधि, आतंकवादी गतिविधि तथा दंगा नियन्त्रण गर्न, प्राकृतिक प्रकोप र महामारीबाट पीडितको उद्धारमा सहयोग गर्न, सीमा सुरक्षा गर्न, बाह्य आक्रमणको अवस्थामा नेपाली सेनाको मातहतमा रही सहयोग गर्न र नेपाल सरकारले तोकेका अन्य कार्यसमेतको जिम्मेवारी निर्वाह गर्न सशस्त्र प्रहरी बल ऐन, २०५८ अनुसार गठन भई सशस्त्र प्रहरी बल सञ्चालनमा रहेको छ ।

४६. **वार्षिक कार्य सम्पादन** - कार्यालयको वार्षिक प्रगति विवरणअनुसार यो वर्ष सशस्त्र प्रहरी बल नेपालले सीमा सुरक्षा पोष्ट वृद्धि गरी २११ पुऱ्याएको, उपत्यका बाहिर कर्मचारीबाहेक ६ हजार २१० जना र ए.पी.एफ. अस्पताल, बलम्बुले ८ हजार २१० सर्वसाधारणलाई स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरेको, ए.पी.एफ. अस्पताल बलम्बुले कोभिड-१९ को नियन्त्रण तथा रोकथाम गर्न कोरोना डेडिकेटेड अस्पतालको रूपमा सेवा उपलब्ध गराएको, ५३ कार्यालयमा भौतिक संरचना पुनः निर्माण कार्य सम्पन्न गरेको, विभिन्न २०

- प्रकारका हतियार तथा हतियार जन्य पदार्थ बरामद गरेको छ । साथै विभिन्न अपराधमा संलग्न ४७ जनालाई पक्राउ गरेको, ६९ पटक समकक्षी सीमा बैठक सम्पन्न गरेको, मानव बेचबिखनमा परेका १२ जनाको उद्धार गरेको, अवैध राजस्व चोरी पैठारी नियन्त्रण कार्यअन्तर्गत रु.६१ करोड ११ लाख मूल्य बराबरको सामान पक्राउ गरी भन्सार कार्यालयमा बुझाएको, कोभिड-१९ रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि आइसोलेसन, सीमा नाका, क्वारेन्टिन, क्राइसिस रेस्पोन्स, पैदल गस्तीलगायत कार्यमा सुरक्षाकर्मी परिचालन लगायतका कार्य गरेको छ ।
४७. **भौतिक संरचना** – नेपालको कुनै भागमा भएको वा हुन सक्ने सशस्त्र संघर्ष, दंगा नियन्त्रण, प्राकृतिक र गैरप्राकृतिक प्रकोप र महामारीबाट पीडितको उद्धारमा सहयोग, सीमा सुरक्षालगायतका कार्य गर्ने सशस्त्र प्रहरी बलको उद्देश्य रहेको छ । तोकिएबमोजिमका कार्य गुणस्तरीय रूपमा सम्पादन गर्न आवश्यकता अनुसारका भौतिक पूर्वाधार उपलब्ध हुनुपर्दछ । सशस्त्र प्रहरी बल नेपालबाट प्राप्त विवरणअनुसार हालको विद्यमान जनशक्तिको लागि थप २६१ ब्यारेक भवन, ३ कार्यालय भवन, ५ मल्टी स्टोरी भवन, १८१ मेश भवन, २६ लेक्चर हल र १६८ शौचालय अत्यावश्यक रहेको जानकारी प्राप्त भएको छ । अत्यावश्यक भौतिक पूर्वाधारको अभावले गुणस्तरीय कार्यसम्पादनमा असर पर्न सक्ने देखिँदा स्पष्ट कार्ययोजना तयार गरी पूर्वाधारको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
४८. **सीमा सुरक्षा पोष्ट** – सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ मा सीमा सुरक्षा गर्ने प्रयोजनका लागि सशस्त्र प्रहरी सञ्चालन गर्ने व्यवस्था छ । खुल्ला सीमा क्षेत्रमा सशस्त्र प्रहरी बल तैनाथी क्रमशः वृद्धि गरी दीर्घकालमा सीमा क्षेत्रका ५०० स्थानमा सीमा सुरक्षा पोष्ट स्थापना गर्ने लक्ष्य रहेको छ । यो वर्षसम्म २२१ सीमा सुरक्षा पोष्ट स्थापना गर्ने लक्ष्य रहेकोमा २०७५।७६ सम्म १०७ र २०७७ फागुनसम्म २११ स्थापना भएको छ । यो वर्षको लक्ष्यमध्ये ४१ पोष्टमा भौतिक संरचनाको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ भने २०७७।७८ मा ६९ पोष्ट निर्माणाधीन अवस्थामा रहेका छन् । यस्तै ३३ स्थानमा जग्गा प्राप्तिको कार्य भइरहेको छ भने ७८ स्थानमा जग्गाको सुनिश्चितता नभएकोले जग्गा प्राप्तिको लागि थप पहल गर्नुपर्ने देखिएको छ । सीमा सुरक्षा पोष्टमा ७ हजार ३८५ सशस्त्र प्रहरी कर्मचारी कार्यरत रहेकोमा भौतिक पूर्वाधारको अभावले सेवा प्रवाहमा कठिनाई देखिनु उचित होइन । सीमा सुरक्षामा खटिएको जनशक्तिको पर्याप्तता सम्बन्धमा ध्यान दिनुका अतिरिक्त सीमा सुरक्षाको कार्यलाई व्यवस्थित गर्न जग्गा प्राप्ति तथा भौतिक संरचना निर्माण कार्यलाई प्राथमिकतामा राखी बजेट व्यवस्था तथा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
४९. **सूचना प्रविधि** – सीमा सुरक्षा पोष्ट स्थापना भएका मध्ये ७५ स्थानमा मात्र सर्भिलेन्स सिस्टम (सी.सी. क्यामरा) जडान भएको छ । सीमा क्षेत्रमा हुने अपराधिक क्रियाकलापलाई नियन्त्रण र निरुत्साहित गर्न ग्राउण्ड बेस राडार सिस्टम, ड्रोन, क्यामरा, रेकर्डर, भी.एच.एफ. बेस सेटलगायतका उपकरण आवश्यक रहेको उल्लेख छ । सीमा क्षेत्रमा हुने आपराधिक क्रियाकलापलाई तत्काल नियन्त्रण गरी सूचना प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक उपकरणको व्यवस्था मिलाई प्रविधिको उपयोगबाट सीमा सुरक्षा पोष्टलाई थप व्यवस्थित बनाउनुपर्दछ ।
५०. **खरिद व्यवस्थापन** – यो वर्ष कार्यालय सामान, जिप, बुट, चुस्ता, स्लिपिङ्ग ब्याग उद्धार सामग्री, सवारीसाधन लगायत विभिन्न सामान खरिद गर्न ३६ बोलपत्र तथा सिलबन्दी दरभाउपत्रबाट खरिद व्यवस्थापनको

कार्य गरेको पाइयो । उपर्युक्त मालसामान खरिद गर्न रु.५५ करोड २४ लाख ९७ हजारको खरिद सम्झौता गरेको मध्ये यो वर्ष ३२ खरिद सम्झौताअनुसारको सामान प्राप्त भएको देखिन्छ । चुस्ता, फ्लेक्जिबल सिंगल मास्टर अपरेसन्स उपकरण, ऊनी जर्सी, म्याट्रेस समेत रु.१२ करोड ७८ लाख ६५ हजार मूल्यका मालसामान यो वर्ष आपूर्ति भएको छैन । तोकिएको समयमा आपूर्ति हुन नसक्नुमा आपूर्ति भएका मालसामान स्वीकृत गुणस्तरबमोजिम नभै प्रतिस्थापन गर्नु परेको, पुनः बोलपत्र आह्वान गर्नु परेको, कोभिड-१९ लगायतका कारण रहेको उल्लेख छ । वार्षिक खरिद योजना बमोजिम खरिद कार्यको व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

५१. **पोशाक खरिद तथा वितरण** – सशस्त्र प्रहरी नियमावली, २०७२ मा खपत अवधिको आधारमा विभिन्न ४७ प्रकारका पोशाक तथा सामान उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । यो वर्ष सशस्त्र प्रहरी कर्मचारीहरूको लागि व्यक्तिगत पोशाकका सामानहरू खरिद गर्न रु.३९ करोड ९४ लाख बजेट विनियोजन भएकोमा बोलपत्र तथा सिलबन्दी दरभाउपत्रको माध्यमबाट १३ प्रकारका पोशाक खरिद गर्न रु.३६ करोड १६ लाख ६४ हजारको सम्झौता भए तापनि गुणस्तरमा असफल, कोभिड-१९ को प्रभाव जस्ता कारण ३ खरिद सम्झौताको सामान यो वर्ष आपूर्ति भएको देखिएन ।

सोही नियमावलीअनुसार फ्री स्केलको सामान नियमावलीले तोकेबमोजिम समयमा वितरण गर्नुपर्नेमा चुस्ता वर्षमा २ जोर, पी.टी. जुता वर्षमा १ जोर, ऊनी कम्बल २ वर्षमा २ थानलगायतका विभिन्न सामान अपुग भएको अवस्था छ । विगत तीन वर्षमा दरबन्दीअनुसार वितरण गर्नुपर्ने सामानमध्ये तयारी चुस्ता १ लाख ७६ हजार ९६८ थान, पी.टी. जुता १ लाख ८ हजार ३८५ जोर, डी. एम. बुट ३८ हजार ६१२ जोर, पार्क ज्याकेट ३४ हजार ९५६ थानसमेत विभिन्न ८ प्रकारका ५ लाख ३० हजार परिमाण सामान नपुग भै वितरण हुन सकेको छैन । दरबन्दीअनुसारका सामान वितरण हुन नसक्दा सेवा प्रवाहमा असर पर्नसक्ने हुँदा नर्सअनुसार खरिद व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५२. **उद्धार उपकरण व्यवस्थापन** – सशस्त्र प्रहरी ऐन, २०५८ मा नेपालको कुनै भागमा भएको वा हुन सक्ने दैवी प्रकोप र महामारीबाट पीडितको उद्धारमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्य कार्यान्वयन गर्न विपद् उद्धार व्यवस्थापन शाखा रहेको छ । उद्धार व्यवस्थापनको लागि कोल्यापस स्ट्रकचर सर्च एण्ड रेस्क्यू, रेप्लिड एण्ड क्लाइम्बिङ, फायर फाइटिङ, वाटर सर्च एण्ड रेस्क्यू, माउण्टेनियरिङ रेस्क्यू उपकरणलगायतका रु.५१ करोड ४० लाख मूल्यका उपकरण तथा सामग्री आवश्यक पर्ने विवरण तयार गरेको छ । सोमध्ये २०७६।७७ मा १३ प्रकारका क्षतिग्रस्त संरचना खोज र उद्धार उपकरण, १२ प्रकारका रेप्लिड तथा क्लाइम्बिङ उपकरण र ४ प्रकारका वाटर सर्च एण्ड रेस्क्यू उपकरण रु.२ करोड ३५ लाख ७२ हजारमा खरिद गरेको देखियो । प्रत्येक वर्ष हुने विपद्लाई तत्काल सम्बोधन गर्न आवश्यकताअनुसार अत्यावश्यक विपद् उद्धार सामग्रीको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

५३. **मानवस्रोत व्यवस्थापन** – सशस्त्र प्रहरी बल नेपालमा दक्ष जनशक्ति भर्नादिखि अवकाश एवं अवकाशपछिको सेवा सञ्चालन गर्न संगठनभित्र मानवस्रोत विभाग रहेको छ । विभागले भर्ना, छनौट, पदस्थापन, सरुवा, बढुवा, तालिम अवकाशपछिको सेवा जस्ता मानवस्रोत व्यवस्थापनका कार्य गर्दै आएको छ । सशस्त्र प्रहरी बल नेपालको लागि ३७ हजार ११६ दरबन्दी स्वीकृत भएकोमा ३३ हजार ८८१ को पदपूर्ति भएको छ । विगत ३ वर्षमा नोकरी छाडी अवकाश लिने ५ हजार ३१३ जना रहेकोले बीचमै नोकरी

छोड्ने संख्या वृद्धि भइरहेको देखिन्छ । तोकिएको दरबन्दीअनुसार पदपूर्ति नभएको तथा बीचमै नोकरी छाड्नेको संख्या वृद्धि हुँदै गएकोले सेवा प्रवाहमा असर पर्न सक्ने देखिन्छ । दरबन्दीअनुसारको पदपूर्ति तथा बीचमा नोकरी छोड्नुको कारण पहिचान गरी सोको निराकरणको लागि मानवस्रोत विभागले आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापन योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

नेपाल ए.पी.एफ. अस्पताल

बहालवाला र अवकाश प्राप्त सशस्त्र प्रहरी कर्मचारी तथा आश्रित परिवारलाई आवश्यक पर्ने स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न काठमाडौँमा सशस्त्र प्रहरी बलको मुख्यालय परिसरमा मेडिकल शाखाको रूपमा २०५९ देखि आरम्भ भएकोमा २०६२ देखि नेपाल ए.पी.एफ. अस्पतालको रूपमा बलम्बु, काठमाडौँमा स्थापना भई २०७३ देखि सर्वसाधारणलाई समेत स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउँदै आएको छ ।

५४. **सेवा प्रवाह** – अस्पतालले यो वर्ष सशस्त्र प्रहरी कर्मचारी, आश्रित परिवार, पूर्व कर्मचारीतर्फ ९९ हजार र सर्वसाधारणतर्फ ८ हजारसमेत १ लाख ७ हजार जनालाई बहिरङ्ग शल्यचिकित्सा, एक्सरे, प्रयोगशाला परीक्षणलगायत विभिन्न स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराएको छ ।

उल्लिखित सेवाको अतिरिक्त डेडिकेटेड कोभिड अस्पतालको रूपमा समेत कार्य गर्ने अनुमति पश्चात् २०७७ वैशाखदेखि असारसम्म १६१ जना र श्रावणदेखि मंसिरसम्म १ हजार ७०७ समेत १ हजार ८६८ जना कोरोना संक्रमित भएका र शंकास्पद २७२ समेत २ हजार १४० जना बिरामी भर्ना गरी उपचार गरेको छ । त्यसै गरी २०७७।४।२१ बाट कोरोना परीक्षण गर्ने मलिक्युलर ल्याब सञ्चालन अगाडि २ हजार ११२ र ल्याब सञ्चालन पश्चात् २०७७।९।१९ सम्म १४ हजार ८८५ समेत १६ हजार ९९७ जनाको स्वाव सङ्कलन तथा परीक्षण व्यवस्था मिलाई सेवा प्रवाह गरेको छ ।

५५. **अस्पताल सञ्चालन** – स्वास्थ्य संस्था स्थापना, सञ्चालन तथा स्तरोन्नति मापदण्डसम्बन्धी निर्देशिका, २०७० को बुँदा ३ बमोजिम नियमानुसार अनुमति प्राप्त गरेर मात्र अस्पताल सञ्चालन गर्नुपर्दछ । स्वास्थ्य मन्त्रालयको २०६०।९।१४ को निर्णयअनुसार २५ शय्याको अस्पताल सञ्चालन गर्न स्वीकृति प्राप्त भएकोमा २०६२।१०।१६ मा गृहमन्त्रीको निर्णयले ११० शय्या सञ्चालन गर्न सैद्धान्तिक स्वीकृति दिएको देखियो । कोभिड-१९ को डेडिकेटेड अस्पतालको रूपमा १२० शय्याको कोभिड वार्ड र २० शय्याको आई.सी.यू. वार्डसमेत १४० शय्या सञ्चालनमा रहेको छ । हाल अस्पतालमा आइसोलेशन समेत ३६० शय्या सञ्चालनमा रहेको देखिन्छ । मापदण्डसम्बन्धी निर्देशिकाबमोजिम अस्पताल सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

यो वर्ष नेपाल सरकारबाट चालु तथा पुँजीगत बजेटतर्फ रु.४३ करोड ४४ लाख १४ हजार खर्च भएको छ । चालु खर्चतर्फ पारिश्रमिकमा रु.१२ करोड ४७ लाख ९८ हजार र औषधि खरिदमा रु.५ करोड ७५ लाख तथा पुँजीगततर्फ मेसिनरी तथा औजार खरिद गरी रु.१७ करोड ४० लाख ६६ हजारलगायत खर्च भएको देखिन्छ । अस्पतालले यो वर्ष प्रयोगशाला सेवा, बिरामी भर्नालगायत सेवाबाट रु.४२ लाख ४१ हजार आम्दानी गरेको छ ।

५६. **फार्मसी सञ्चालन** – फार्मसी सेवा निर्देशिका, २०७२ अनुसार स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्न र दक्ष जनशक्तिमार्फत् अस्पतालहरूले आफ्नै फार्मसी सञ्चालन गरी सेवाग्राहीलाई सुलभ तथा गुणस्तरीय

सेवा उपलब्ध गराउनुपर्दछ । यो वर्ष औषधि खरिदमा रु.५ करोड ७५ लाख खर्च भएकोमा सशस्त्र प्रहरी कर्मचारी, अश्रित परिवार तथा सेवा निवृत्त कर्मचारीलाई फार्मेसीमार्फत् निःशुल्क औषधि वितरण गरेको छ । सर्वसाधारण ८ हजार २१० जनालाई उपचार सेवा उपलब्ध गराए तापनि फार्मेसीबाट सशुल्क औषधि खरिद गर्न मिल्ने गरी फार्मेसी सञ्चालन गरेको छैन । नेपाल सरकारको निर्णयबमोजिम फार्मेसी सञ्चालन गरी अस्पतालको सेवा प्रवाहमा सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

५७. **विस्तारित स्वास्थ्य सेवा** – राज्यद्वारा प्रदान गरिने स्वास्थ्य सेवा प्रवाह सुनिश्चित गरी देशैभरि सो सेवालाई सुलभ, गुणस्तरीय एवं प्रभावकारी बनाउन नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) ले सबै तहका सरकारी तथा नेपाल सरकारको अनुदान प्राप्त अस्पतालले विस्तारित अस्पताल सेवा उपलब्ध गराउन विस्तारित अस्पताल सेवा कार्यक्रम तथा ननप्राक्टिस कार्यविधि, २०७१ जारी गरेको छ । अस्पतालले सामान्य चिकित्सा, शल्यचिकित्सा, प्रयोगशाला सेवा लगायतका नियमित सेवा उपलब्ध गराए तापनि विस्तारित स्वास्थ्य सेवा सञ्चालन गरेको छैन । सेवा प्रवाहमा सुधार गर्न कार्यविधिअनुसार तत्सम्बन्धी सेवा सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

५८. **कोभिड-१९ रोकथाम तथा नियन्त्रण** – नेपाल सरकारको २०७६।१२।९ को निर्णयअनुसार डेडिकेटेड कोभिड अस्पतालको रूपमा समेत कार्य गर्न यस अस्पतालले स्वीकृति पाएको छ । डेडिकेटेड कोभिड अस्पताल सञ्चालन गर्न आवश्यक सामग्री खरिदको लागि २०७६।७७ मा रु.१२ करोड ८४ लाख बजेट प्राप्त गरेकोमा स्वास्थ्य सामग्री, सरसफाई, मेसिनरी औजार तथा उपकरण खरिदमा रु.४ करोड ९८ लाख, आई.सी.यू. ब्लक निर्माणमा रु.१ करोड ७८ लाख, आई.सी.यू. ब्लकमा हेपा फिल्टर तथा आरओ वाटर सिस्टम खरिद र जडानमा रु.१ करोड २१ लाख, औषधि, सर्जिकल आइटम तथा ल्याब रिएजेन्ट खरिदमा रु.२९ लाख, पी.पी.ई., माक्स, सेनिटाईजरलगायत खरिदमा रु.९ लाख, फोहोर व्यवस्थापन प्रणाली खरिद र जडानमा रु.३५ लाख, मेडिकल टिम क्वारेन्टिन तथा आवासमा रु.३५ लाख ३८ हजार, मेडिकल लाइनसमेत कोरोनासँग सम्बन्धित भवन तथा संरचनाको स्तरोन्नतिमा रु.२ करोड ४० लाख तथा विभिन्न फर्निचर, कपडा तथा मसलन्दलगायतमा रु.६० लाखसमेत रु.१२ करोड ७ लाख खर्च भएको छ । सोका अतिरिक्त अस्पतालले नियमित बजेटबाट मलिक्युलर ल्याबको मेसिन तथा उपकरण खरिद गर्न रु.६१ लाख खर्च गरेको छ । स्वास्थ्य सामग्री, मेसिनरी औजार तथा उपकरण विशेष परिस्थिति परेको उल्लेख गरी सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४५ अनुसार ५ दिनको समय दिई बोलपत्रको माध्यमबाट तथा सोझै खरिद विधिबाट खरिद गरेको छ ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** – गत विगतको प्रतिवेदनमा मन्त्रालयको शान्ति सुरक्षा र आर्थिक सहायता खर्च नियन्त्रण गर्नुपर्ने, कारागारको क्षमता विस्तार नभएको, भौतिक पूर्वाधारको आवश्यकताअनुसार नभएको, भिसा स्टिकर अभिलेख अद्यावधिक नभएको र ट्राफिक व्यवस्थापन गर्ने निकायबीच समन्वय नगरेको लगायतका व्यहोरा औँल्याइएकोमा यो वर्ष पनि सुधार नभएकोले विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ ।
- **बेरुजू स्थिति** – यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छः

- सरकारी कार्यालयतर्फ २७२ निकायमा रु.७९ करोड ९९ लाख ३९ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.४५ करोड २६ लाख ७६ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.३४ करोड ७२ लाख ६३ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२५ करोड ९८ लाख ४२ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ ।
- अन्य संस्था ३ तर्फ रु.५ करोड ४७ लाख ८७ हजार बेरुजू देखिएकोमा फर्स्यौट नभई बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.४ करोड ७८ लाख ५० हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ ।

परराष्ट्र मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा नेपालको परराष्ट्र नीति, कानून, मापदण्ड, योजना कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन, विदेशी राष्ट्रहरू तथा संयुक्त राष्ट्र संघलगायतका अन्तर्राष्ट्रिय र क्षेत्रीय संगठनहरूसँगको सम्बन्ध, अन्तर्राष्ट्रिय मञ्चहरूमा नेपालको कूटनीतिक प्रतिनिधित्व, अन्तर्राष्ट्रिय जगतमा नेपालको प्रतिष्ठा अभिवृद्धि, राहदानी तथा भिसा, शिष्टाचार र ओहदाको प्रमाणपत्र, कूटनीतिक सुविधा तथा उन्मुक्ति, आर्थिक कूटनीति र वाणिज्यदूतसम्बन्धी अभ्यास, कूटनीतिक तहमा हुने वार्ता र सम्झौता, नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय सीमा सम्बन्ध, विदेशमा रहेका नेपालीहरूको अभिलेख तथा तिनीहरूको हक, हित, उद्धार र संरक्षण गर्ने लगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहत सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत ४६ निकायबाट कार्यसम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहतसमेत ४२ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.८ अर्ब ७३ करोड ६६ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छः

(रु.लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
३,६१,११	४,१९,०२	३८	९३,१६	८,७३,६६

- १.१ उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा यस मन्त्रालयमा विनियोजन भई शहरी विकास मन्त्रालयबाट खर्च भएको रु.८ करोड १८ लाख समावेश गरिएको छैन ।
- १.२ नेपाली राजदूतावास, नयाँ दिल्ली र बेइजिङको रु.२७ करोड ९९ लाखको लेखा र वित्तीय विवरण पेस नभएका कारण लेखापरीक्षण बाँकी रहेको छ ।
२. **संगठित तथा अन्य संस्था** - यो वर्ष परराष्ट्र मामिला अध्ययन प्रतिष्ठानको रु.२ करोड ४ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । बी. पी. कोइराला नेपाल-भारत फाउण्डेसन, नयाँ दिल्लीको रु.२४ करोड २२ लाखको लेखापरीक्षण बाँकी रहेको छ ।
३. **योजना, कार्यक्रम र बजेट कार्यान्वयन** - आवधिक योजना, वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट वक्तव्यमा उल्लिखित कार्यक्रम कार्यान्वयनको स्थिति देहाय बमोजिम छः
- ३.१ राहदानी विभागले यो वर्ष ३ लाख ९८ हजार समेत २०७७ आषाढसम्म ६३ लाख ६२ हजार मेसिन रिडेबल पासपोर्ट जारी गरेको, कूटनीतिक सम्बन्धतर्फ यो वर्षको २ समेत हालसम्म १६८ देशसँग सम्झौता गरेको, द्विपक्षीय उच्चस्तरीय भ्रमणहरूको आदान प्रदान भएको, अन्तर्राष्ट्रिय सीमा स्तम्भको नियमन अन्तर्गत यो वर्ष ४१० समेत हालसम्म १ हजार ७४२ सीमा स्तम्भको निर्माण तथा पुनः स्थापना र मर्मत कार्य गरेको छ ।
- ३.२ पन्ध्रौँ योजनामा उल्लिखित कार्यक्रममध्ये परराष्ट्र नीति, २०७७ तर्जुमा भई कार्यान्वयनमा आएको तथा विद्युतीय राहदानी छपाइको लागि २०७७ पौषमा एक विदेशी सेवा प्रदायकसँग सम्झौता भएको छ । नेपालको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार र पर्यटन प्रवर्द्धन तथा वैदेशिक लगानी आकर्षण गर्नका लागि देशगत

व्यापार रणनीति तर्जुमा एवं कार्यान्वयन, आर्थिक कूटनीतिको प्रभावकारिता अध्ययन/मूल्याङ्कन, विदेशस्थित नियोगहरूको लागि जग्गा खरिद एवम् भवन निर्माण लगायतका कार्य हुन सकेको छैन ।

- ३.३ बजेट वक्तव्य २०७६।७७ र मन्त्रालयको वार्षिक कार्यक्रम तथा कार्ययोजनामा उल्लिखित क्रियाकलापमध्ये नेपालको आर्थिक कूटनीतिलाई देशगत र क्षेत्रगत लक्ष्य तोकी परिचालन गर्ने, विकास सहायता, व्यापार, लगानी, श्रम र पर्यटन प्रवर्द्धनमा अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग बढाउने गरी आर्थिक कूटनीति सञ्चालन गर्ने जस्ता कार्यक्रम/क्रियाकलाप आंशिक रूपमा कार्यान्वयन भएको, राहदानी सेवालार्इ थप प्रभावकारी बनाउँदै विद्युतीय राहदानी लागू गर्न चालु वर्षमा एक विदेशी सेवा प्रदायकसँग सम्झौता भएको, विदेशी नागरिकलाई आगमनमा दिइने प्रवेशाज्ञा अनलाइन माध्यमबाट उपलब्ध गराउने कार्य कार्यान्वयन हुन सकेको देखिएन । राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र विश्वव्यापी सरोकार र चासोका विषयहरूमा सघन छलफल गरी साझा दृष्टिकोण बनाउन अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको सगरमाथा सम्वाद कार्यक्रम संचालन भएन ।
- ३.४ नेपाल-भारत सीमासम्बन्धी कार्यको फिल्ड सर्भे टिमको संयुक्त बैठक हुन नसकेको, नेपाल-भारत संयुक्त बाउण्ड्री वर्किङ्ग ग्रुप र सर्वे अफिसियल्स कमिटीको बैठक हुन नसकेको, परराष्ट्र नीति तथा अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र भू-राजनीतिक विषयमा साझा दृष्टिकोण बनाउन थिङ्क ट्याङ्कहरूसँगको सहकार्यमा छलफल/गोष्ठी आयोजना गर्ने कार्य हुन सकेको छैन । यो वर्ष कम्तीमा थप ५ मुलुकसँग कूटनीतिक सम्बन्ध स्थापित गर्ने लक्ष्य रहेकोमा २ देशसँग मात्र भएको र कम्तीमा ६ मुलुकसँग द्विपक्षीय कूटनीतिक संयन्त्रहरूको स्थापना गर्ने लक्ष्य अनुसार सो कार्य हुन सकेको छैन । साथै आर्थिक कूटनीतिसम्बन्धी फ्याक्ट बूक तयार गर्ने, आर्थिक कूटनीतिको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गर्ने, गैर आवासीय नेपालीसम्बन्धी विधेयकको मस्यौदा तयार गरी संसदमा पेश गर्ने, बिमस्टेक ऊर्जा मन्त्रीस्तरीय बैठक आयोजना गर्ने जस्ता कार्यक्रम कार्यान्वयन भएको पाइएन ।

स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम तथा लक्ष्य अनुसार प्रगति हासिल गर्ने एवम् बजेट वक्तव्यमा उल्लिखित कार्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि नतिजा सूचक सहितको कार्ययोजना तर्जुमा गर्ने, कार्ययोजना अनुरूप कार्य विवरण तयार गरी लागू गर्ने र सो अनुसारको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्नेतर्फ जिम्मेवार पदाधिकारीहरूले ध्यान दिनुपर्दछ ।

४. **वित्तीय विवरण** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २९(२) बमोजिम मन्त्रालयले पेश गरेको आय-व्ययको केन्द्रीय लेखाको एकीकृत वित्तीय विवरणमा देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू देहायबमोजिम छन्:
- ४.१ मन्त्रालयबाट पेश भएको वित्तीय विवरणअनुसार नियोगतर्फ यो वर्ष रु.२ अर्ब ८७ करोड ५८ लाख खर्च भएकोमा नियोगहरूबाट पेश भएको आर्थिक विवरणअनुसार रु.२ अर्ब ८८ करोड ७ लाख खर्च भएको देखिन्छ । मन्त्रालयले नियोगहरूको वित्तीय विवरणमा उल्लेख गरेभन्दा रु.४९ लाख घटी खर्च जनाएको छ । यस सम्बन्धमा मन्त्रालयले यकिन गरी यथार्थपरक वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।
- ४.२ मन्त्रालयले विदेशस्थित नियोगहरूलाई चौमासिक रूपमा बजेट निकास मितिको विनिमय दरले निकास गर्ने र वर्षान्तमा मौज्दात रहँदा विनिमय दर घटबढ भई वित्तीय विवरणले देखाएको मौज्दात र बैङ्क मौज्दातमा फरक पर्ने गरेको छ । नियोगहरूले उक्त फरक रकमको नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान

- अनुसार लेखाङ्कन गरी हिसाब मिलान गर्ने गरेको पाइएन । विनिमय दरका कारण फरक परेको रकम र व्यहोरा समेत खुलासा गरी वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।
- ४.३ वित्तीय विवरणअनुसार यो वर्ष विदेशस्थित नेपाली नियोगहरुलाई रु.३ अर्ब ३४ करोड ३१ लाख निकासा भएकोमा रु.२ अर्ब ८७ करोड ५८ लाख खर्च भई रु.४६ करोड ७३ लाख बाँकी रहेको देखिन्छ । मन्त्रालयले ३९ नियोगलाई २०७७।७८ को प्रथम चौमासिक निकासा दिँदा सोही बमोजिम बाँकी रकम कट्टा गर्नुपर्नेमा रु.४८ करोड ९६ लाख कट्टी गरेकोले निकासा फिर्ता गर्नुपर्ने रकम र फ्रिज कट्टी गरेको रकम बीच रु.२ करोड २३ लाख फरक देखिएको छ । निकासा फिर्ता गर्नुपर्ने रकम यकिन गरी मन्त्रालयले यथार्थपरक वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।
- ४.४ मन्त्रालयले २०७६।७७ को वित्तीय विवरणमा समावेश गरेको ३८ नियोगको कुल राजस्व रु.२ अर्ब ५५ करोड ५२ लाखमध्ये गत वर्षको फ्रिज कट्टी रु.४६ करोड २३ लाख तथा बेरुजू कट्टी रु.२ करोड ६० लाख कट्टा गर्दा खुद राजस्व रु.२ अर्ब ६ करोड ६९ लाख हुने देखिन्छ । तर नियोगहरुबाट पेस भएको वित्तीय विवरणअनुसार रु.१ अर्ब ४९ करोड ६९ लाख राजस्व सङ्कलन भएको देखिन्छ । यसबाट केन्द्रीय वित्तीय विवरण र नियोगहरुको वित्तीय विवरणमा रु.५७ करोड फरक देखिएको छ । यस सम्बन्धमा यकिन गरी यथार्थपरक वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।
- ४.५ नेपाली राजदूतावास क्वालालम्पुर, कायरो, बैकक, बर्लिन र भियना समेत ५ नियोगको वित्तीय विवरण अनुसार रु.३६ करोड ७६ लाख राजस्व असुली भएकोमा मन्त्रालयले रु.२४ करोड १४ लाख मात्र वित्तीय विवरणमा समावेश गरेको छ । जसअनुसार केन्द्रीय वित्तीय विवरणमा रु.१२ करोड ६२ लाख घटी राजस्व समावेश भएको सम्बन्धमा यकिन गर्नुपर्दछ ।
- ४.६ नियोगको सेस्ताको मौज्दात र बैङ्क स्टेटमेन्टले देखाएको मौज्दात एक आपसमा भिडान गरी बैङ्क हिसाब विवरण तयार गर्नुपर्दछ । नेपाली राजदूतावास अबुधाबी, रियाद, मनामा र ब्रासिलियासमेत ४ नियोगबाट उपलब्ध विवरणअनुसार २०७७ असार मसान्तमा सेस्तामा देखिएको मौज्दातभन्दा बैकमा रु.१ करोड ८ लाख ५६ हजार बढी देखिएकोले फरक पर्नाको कारण यकिन गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- ४.७ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ नियम ६८(२) मा प्रत्येक कार्यालयले धरौटीको वार्षिक आर्थिक विवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नेपाली राजदूतावास ओमान, बहराइन, इजिप्ट र अबुधाबीसमेत ४ नियोगले घरेलु कामदारको सुरक्षण बापत सम्बन्धित रोजगारदाताबाट सङ्कलन गरेको रु.१२ करोड ५० लाख आर्थिक विवरणमा समावेश गरेका छैनन् । उक्त रकम वित्तीय विवरणमा समावेश गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।
- ४.८ विनिमय नोक्सानबापतको खर्च सम्बन्धित अवधिको निकासाबाट एक पटक मात्र खर्च लेख्नुपर्नेमा संयुक्त राष्ट्रसंघका लागि नेपाली स्थायी नियोग, न्यूयोर्कले मन्त्रालयबाट निकासा प्राप्त रकम आम्दानी बाँध्दा पहिलो चौमासिक निकासाको विनिमय नोक्सान पहिलो, दोस्रो र तेस्रो निकासामा समेत ३ पटक र दोस्रो चौमासिक निकासाको विनिमय नोक्सान दोस्रो र तेस्रो निकासामा समेत २ पटक गरी अमेरिकी डलर १२ हजार ९०३ अर्थात् रु.१५ लाख ४८ हजार दोहोरो खर्च लेखांकन भएको देखिएकोले यस सम्बन्धमा यकिन गरी हिसाब मिलान हुनुपर्दछ ।

५. **घर/अपार्टमेन्ट सुरक्षण** - सरकारी निकायले अन्य निकायमा राखेको धरौटीको अभिलेख महालेखा परीक्षकद्वारा स्वीकृत फाराम नं. ६०५ को ढाँचामा राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । राजदूतावासहरूले चान्सरी भवन र कर्मचारी आवास गृह भाडामा लिँदा अमेरिका, बेलायत, अष्ट्रेलिया, दक्षिण अफ्रिका, ब्राजिल, स्पेन लगायत २० नियोगबाट ९३ घर/अपार्टमेन्टका सम्बन्धित घरधनीलाई रु.६ करोड ५२ लाख ७८ हजार सुरक्षण बापत भुक्तानी भएको छ । नियोग तथा मन्त्रालयले घरको सुरक्षण बापत जमानत राखेको रकमको अभिलेख व्यवस्थित रूपमा राखेको देखिएन । मन्त्रालय तथा नियोगहरूमा रहेको सुरक्षण रकमको अद्यावधिक अभिलेख राख्ने तथा गत विगतसमेतको जिम्मेवारी देखिने गरी वित्तीय विवरण तयार गरी अवधि समाप्त भए पश्चात् सम्बन्धित घरधनीबाट फिर्ता लिई राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।
६. **सेवा सुविधा सम्बन्धी कानून** - विदेश स्थित नियोगका कर्मचारीलाई वैदेशिक भत्ता, पारिवारिक भत्ता, शैक्षिक भत्ता, सेटलमेन्ट भत्ता, औषधि उपचार खर्च, आवासलगायतका सुविधा उपलब्ध गराउने सम्बन्धमा २०३१ सालदेखि पटक पटक र मन्त्रिपरिषद्को २०५१।२।२३ को निर्णयका आधारमा विभिन्न सुविधा उपलब्ध गराउने गरेको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
 - ६.१ नियोगमा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई एकीकृत रूपमा कानून बनाई सेवा सुविधा उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यहोरा गत विगत वर्षदेखि औल्याइँदै आएकोमा स्थिति यथावत् छ ।
 - ६.२ कार्यालय र कर्मचारी आवासको लागि घर भाडा बापत यो वर्ष रु.८१ करोड १० लाख (नियोगको चालु खर्चको २९.३४ प्रतिशत) खर्च भएको छ । कर्मचारी आवासको लागि लिइएको घरमा उपलब्ध गराएको सुविधा र भाडा रकमसम्बन्धी मापदण्डमा विविधता देखिएकोले मन्त्रालयले स्पष्ट मापदण्डसहितको नीति बनाई कार्यान्वयन गर्न सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९।१।५ मा निर्देशन दिए तापनि हालसम्म कार्यान्वयन भएको छैन ।
 - ६.३ मन्त्रिपरिषद्को २०५१।२।२३ को निर्णयमा नियोग प्रमुख, अन्य कर्मचारी र निजका आश्रित परिवार तथा निजी कामदारको स्वास्थ्य बीमा र बीमकले आफैले तिर्नुपर्ने शुल्क वा कमिसन भएमा सोसमेत नेपाल सरकारले व्यहोर्ने उल्लेख छ । बीमा हुन नसक्ने भएमा मन्त्रालयको पूर्व स्वीकृति लिई गराइएको स्वास्थ्योपचारमा लागेको खर्च रकम नेपाल सरकारले व्यहोर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष विदेशस्थित ३९ कूटनीतिक नियोगले नियोग प्रमुख, कूटनीतिक कर्मचारी, आश्रित परिवार र निजी कामदारको स्वास्थ्य बीमा तथा उपचार खर्चको लागि रु.२० करोड १६ लाख १३ हजार खर्च गरेको छ । पदाधिकारी, कर्मचारी तथा तिनका परिवारको बीमा तथा औषधोपचार खर्चमा सम्बन्धित पदाधिकारीको समेत निश्चित प्रतिशत योगदान हुने व्यवस्था मिलाउन कार्यविधि बनाउनुपर्ने देखिएको छ ।
७. **भ्रमण खर्च** - भ्रमण खर्च नियमावली, २०६४ को नियम ७(११) मा सरकारी कामको सिलसिलामा दैनिक भ्रमण भत्ता उपभोग गर्ने पदाधिकारी वा कर्मचारीले दैनिक भत्ता उपभोग गरेको अवधिभर फिल्ड भत्ता, बैठक भत्ता, तालिम भत्ता, स्थानीय भत्ता वा अन्य कुनै किसिमको भत्ता नपाउने व्यवस्था छ । वैदेशिक भत्ता समेत पाउने कूटनीतिक कर्मचारीहरूले कार्यरत मुलुकको आन्तरिक भ्रमणमा काज खटिई दैनिक भत्ता प्राप्त गरेको अवधिमा समेत नियोगहरूले वैदेशिक भत्ता भुक्तानी गर्ने गरेको पाइयो । वैदेशिक भत्ता प्राप्त गर्ने कर्मचारीलाई दैनिक भत्ता भुक्तानी गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक नीतिगत व्यवस्था गर्नुपर्ने व्यहोरा गत वर्षको प्रतिवेदनमा समेत औल्याइएकोमा स्थिति यथावत् छ ।

८. **सम्पत्ति खरिद तथा व्यवस्थापन** - विदेशस्थित ३९ नियोगमध्ये ९ राजदूतावास कार्यालय र ११ राजदूत निवासमात्र आफ्नो स्वामित्वमा वा लिजमा रहेको र बाँकीले भवन भाडामा लिई सञ्चालन गर्दै आएका छन् । नियोगहरूको लागि भवन खरिद तथा निर्माण गर्दै जाने नेपाल सरकारको नीतिअनुरूप यो वर्ष आवासीय भवन खरिद तथा निर्माणको लागि रु.३९ करोड ६७ लाख बजेट विनियोजन गरे तापनि खर्च भएको छैन । नियोगहरूको घर/अपार्टमेण्ट भाडाको लागि यो वर्ष रु.८१ करोड खर्च भएको छ । नियोगको नाममा रहेका घर जग्गाको उपयोग र व्यवस्थापन सम्बन्धमा देखिएका केही प्रमुख व्यहोराहरू देहायबमोजिम छन्:
- ८.१ आवासीय तथा गैर आवासीय भवन निर्माण गर्नका लागि विगतमा क्यानबेरा, क्वालालम्पुर, कोलम्बो, इस्लामावाद समेत ४ स्थानमा खरिद गरिएका जग्गा लामो समयदेखि प्रयोग विहीन अवस्थामा रहेका छन् । मन्त्रालयको वार्षिक कार्य योजना अनुसार यो वर्ष इस्लामावाद, कोलम्बो र क्यानबेरामा नेपाली राजदूतावासहरूको भवन निर्माण प्रारम्भ गर्ने गरी बजेट व्यवस्था भएकोमा निर्माण कार्य प्रारम्भ भएको छैन । उल्लिखित ३ नियोगको घर भाडाको लागि यो वर्ष रु.४ करोड ६१ लाख ६७ हजार खर्च भएको छ । मन्त्रालयले आफ्नो स्वामित्वमा रहेको जग्गामा भवन निर्माण गरी घर भाडा खर्चमा न्यूनता ल्याउनुपर्दछ ।
- ८.२ आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ६४ मा विदेशस्थित नियोगको लिलाम सम्बन्धमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले छुट्टै कार्यविधि तर्जुमा गरी नेपाल सरकारबाट स्वीकृत गराई लागू गर्ने व्यवस्था भए पनि त्यस्तो कार्यविधि तर्जुमा भएको छैन । विदेशस्थित नियोगहरूमा रहेका पुराना सवारी साधनलगायत अन्य जिन्सी मालसामानको व्यवस्थापन गर्न कठिन भएको तथा त्यस्ता मालसामानको भण्डारणको लागि थप आर्थिक दायित्वसमेत सिर्जना भइरहेको अवस्था छ । ऐनको उल्लिखित प्रावधान बमोजिम विदेशस्थित नियोगको जिन्सी मालसामानको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक कार्यविधि तर्जुमा गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
९. **आर्थिक कूटनीति** - पन्ध्रौँ योजनाअनुसार मन्त्रालय र मातहत निकायबाट व्यापार, लगानी, पर्यटन तथा रोजगारी प्रवर्द्धन गर्न अन्तर्राष्ट्रिय, क्षेत्रीय र द्विपक्षीय सम्बन्ध सुदृढ गर्न आर्थिक कूटनीतिका विभिन्न क्रियाकलाप कार्यान्वयनमा रहेका छन् । मन्त्रालयबाट विदेशस्थित नियोगहरूमार्फत् कार्यान्वयन गर्ने गरी निर्यात प्रवर्द्धन, लगानी सम्मेलनको आयोजना, धार्मिक र सांस्कृतिक, पर्यटन प्रवर्द्धन, रोजगारीको नयाँ सम्भावनाहरूको पहिचान, पर्यटन प्रवर्द्धनसम्बन्धी कार्यक्रम र नेपाली डायस्पोराको परिचालन गर्ने कार्यक्रममा यो वर्ष रु.१८ करोड ५ लाख विनियोजन भएकोमा रु.१० करोड ४३ लाख (५७.७८ प्रतिशत) खर्च भएको छ । नेपाल पर्यटन बोर्ड, व्यापार तथा निकासी प्रवर्द्धन केन्द्र, वैदेशिक रोजगार प्रवर्द्धन बोर्डसमेतबाट कार्यक्रम सञ्चालन गर्न मन्त्रालय मार्फत् नियोगहरूमा बजेट प्रवाह हुने गरेको छ । मन्त्रालयको २०७६।७७ को वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट वक्तव्यमा उल्लेख भएअनुसार नेपालको आर्थिक कूटनीतिलाई देशगत र क्षेत्रगत लक्ष्य तोकी परिचालन गर्ने, आर्थिक कूटनीतिसम्बन्धी फ्याक्ट बुक तयार गर्ने, आर्थिक कूटनीतिको प्रभावकारिता अध्ययन/मूल्याङ्कन गर्ने लगायतका कार्य हुन सकेको छैन । अतः आर्थिक कूटनीतिको उद्देश्य प्राप्त गर्न क्रियाशील सबै निकायबीचको समन्वयमा एकीकृत कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

१०. **स्वास्थ्य बीमा तथा सामाजिक सुरक्षा** - नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को २०७६।९।२८ को निर्णयबाट विदेशस्थित नियोगहरूमा कार्यरत स्थानीय कर्मचारीहरूको स्वास्थ्य बीमा तथा सामाजिक सुरक्षासम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । यो वर्ष रियाद, पेरिस, कुवेत र क्वालालम्पुरसमेत ४ नियोगले २७ स्थानीय कर्मचारीको बीमा तथा सामाजिक सुरक्षाको लागि रु.३० लाख ३७ हजार भुक्तानी गरेकोमा कर्मचारीको सामाजिक सुरक्षा कोषमा जम्मा नगरी ३ नियोगले कर्मचारीलाई नगदै भुक्तानी गरेको तथा एक नियोगले नियोगको खातामा जम्मा गरेको पाइयो । बीमा र सामाजिक सुरक्षाबापतको रकम सम्बन्धित कोषमा जम्मा गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
११. **पारिवारिक भत्ता** - नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को २०७१।१२।२० को निर्णयले विदेश स्थित १० नेपाली नियोगमा नियोग प्रमुखलगायत अन्य कूटनीतिक कर्मचारीको आश्रित परिवारका सदस्यहरूलाई सम्बन्धित नियोगमा परिवार नलगेको अवस्थामा पनि तोकिएबमोजिम पारिवारिक भत्ता, शैक्षिक भत्ता लगायतका सुविधा दिने व्यवस्था खारेज गरेको छ । सोही निर्णयमा चीनको स्वशासित क्षेत्र तिब्बतस्थित नेपाली महावाणिज्यदूतावास र साउदी अरेबियास्थित नेपाली नियोगहरूमा कार्यरत कूटनीतिक कर्मचारीहरूको सुविधा पुनरावलोकन गर्न समिति गठन भएकोमा सो समितिले हालसम्म प्रतिवेदन पेस गरेको छैन । सो सम्बन्धी प्रतिवेदन पेस नभएकै अवस्थामा साउदी अरेबियास्थित २ नियोगले नेपाल सरकारको उक्त निर्णय कार्यान्वयनमा ल्याएको भए तापनि नेपाली महावाणिज्यदूतावास, ल्हासाले साविककै व्यवस्था अनुसार ३ कूटनीतिक कर्मचारीका ६ आश्रित परिवारको पारिवारिक भत्ताबापत यो वर्ष रु.१७ लाख ३९ हजार समेत हालसम्म रु.९३ लाख ५५ हजार खर्च लेखेको छ । कूटनीतिक कर्मचारीलाई दिने सेवा-सुविधा सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
१२. **आयकर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८ मा कुनै प्राकृतिक व्यक्तिले कुनै आय वर्षमा रोजगारीबाट प्राप्त गरेको सबै प्रकारका रकम सो वर्षमा सो व्यक्तिको रोजगारीको आय मानी गणना गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- १२.१ आयकर ऐन, २०५८ को दफा ६७(६) मा रोजगार जहाँसुकै भए पनि नेपाल सरकारले भुक्तानी दिने भएमा भुक्तानीको स्रोत नेपालमा रहेको मानी कर कट्टा गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । विदेशस्थित नेपाली नियोगहरूले सो अनुसार स्थानीय कर्मचारीहरूको पारिश्रमिक आयकर गणना गरेको पाइएन । यो वर्ष विदेशस्थित २० नेपाली नियोगले नेपालमा स्थायी घर ठेगाना भएका ६८ नेपाली नागरिकलाई स्थानीय कर्मचारीको रूपमा भर्ना गरी रु.१४ करोड ६४ लाख २२ हजार करार सेवा शुल्क भुक्तानी गरेका छन् । आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७ तथा अनुसूची-१ बमोजिम उल्लिखित स्थानीय कर्मचारीको पारिश्रमिक भुक्तानीमा लाग्ने आयकर रकम यकिन गरी पारिश्रमिक कर कट्टा गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- १२.२ नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को मिति २०७६।९।२८ को निर्णयबाट विदेशस्थित नेपाली नियोगहरूमा कार्यरत सर्भिस स्टाफ (अर्दली) को पारिश्रमिक वृद्धि भई मासिक एकमुष्ट अमेरिकी डलर ६०० देखि १ हजार ३६५ सम्म तोकिएको छ । वैदेशिक भत्ता भनी नतोकिएको अवस्थामा आयकर ऐन, २०५८ को अनुसूची १ को व्यवस्थाअनुसार कूटनीतिक कर्मचारी सरह वैदेशिक भत्ताको ७५ प्रतिशत रकममा कर छुटको सुविधा प्राप्त हुने देखिँदैन । यस वर्ष विभिन्न १३ नियोगले १६ सर्भिस स्टाफलाई रु.१ करोड २७ लाख ६९ हजार पारिश्रमिक भुक्तानी गरेकोमा नियोगले सर्भिस स्टाफको पारिश्रमिक कर कट्टी गर्ने सम्बन्धमा यकिन गरी कर कट्टी गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१३. **दरबन्दी** - निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ६क (२) मा कुनै नयाँ दरबन्दी सिर्जना गर्दा वा तत्काल कायम रहेको संगठन संरचना र दरबन्दीमा पुनरावलोकन गर्दा वा हेरफेर गर्दा संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी अर्थ मन्त्रालयको सहमति लिई सामान्य प्रशासन मन्त्रालयमा पठाउनुपर्ने र प्राप्त सहमतिको आधारमा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले सोको मूल्याङ्कन गरी ३० दिनभित्र स्वीकृतिका लागि नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) समक्ष पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विदेशस्थित ३९ नेपाली नियोगमा स्वीकृत २३८ स्थानीय कर्मचारीको दरबन्दीका अतिरिक्त मन्त्रालयले वाशिङ्गटन, पेरिस, बर्लिन, रियाद, मलेसिया लगायत १० नियोगमा पब्लिक रिलेशन अफिसर, अफिस असिस्टेन्ट, सोसियल सेक्रेटरी लगायतका पदमा १६ जनालाई अर्थ मन्त्रालयको पटक-पटकको सहमतिको आधारमा स्थानीय कर्मचारीको रूपमा सेवा करारमा नियुक्त गरेको पाइयो । स्वीकृत दरबन्दीका अतिरिक्त थप १६ स्थानीय कर्मचारीको पारिश्रमिकको लागि यो वर्ष रु.३ करोड ७७ लाख ३१ हजार खर्च भएकोमा नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) बाट उक्त दरबन्दी स्वीकृत भएको छैन । ऐनको प्रावधानअनुसार सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षणको आधारमा नेपाल सरकारबाट थप दरबन्दी स्वीकृत गराएर मात्र पारिश्रमिक भुक्तानी गर्नुपर्दछ ।
१४. **हवाई टिकट खरिद** - भ्रमण खर्च नियमावली, २०६४ को नियम ४ मा सरकारी खर्चमा भ्रमण गर्ने पदाधिकारी वा कर्मचारीले सम्भव भएसम्म किफायती र कम खर्चिलो बाटो वा सवारी साधन प्रयोग गरी भ्रमण गर्नुपर्ने उल्लेख छ । हवाई टिकट खरिदमा यस वर्ष रु.६ करोड २६ लाख २९ हजार खर्च भएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायनुसार छन् ।
- १४.१ मन्त्रालयले अन्तर्राष्ट्रिय हवाई टिकट खरिदको लागि एक आपूर्तिकसँग २०७४/७५ मा सम्झौता गर्दा नेपाली नियोग रहेका दक्षिण कोरिया, पेरिस, बहराइन, म्यान्मार, कोलम्बो लगायतका देशको लागि एकतर्फी हवाई टिकटको परिमाण तथा दर नराखी दुईतर्फी रुट मात्र राखेको छ ।
- सम्झौतामा एकतर्फी हवाई टिकटको व्यवस्था नभएका नियोगमा पदाधिकारी तथा कर्मचारी सुरुवा भई जाँदा वा नियोगबाट फिर्ता भई आउँदा सम्झौताभन्दा फरक रुटका लागि हवाई टिकट खरिद गर्नुपर्ने उल्लेख गरी विभिन्न ३ फर्मसँग खुला कोटेशन माग गरी टिकट खरिद गरेको छ । तीन फर्मसँग कोटेशन माग गरे तापनि सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८५(१ख) को व्यवस्था अनुकूल नहुने गरी मन्त्रालयले सोही आपूर्तिकसँग पटक-पटक रु.५ लाखको सीमाभन्दा बढी रकमको टिकट खरिद गरेको छ ।
- १४.२ नेपाली नियोग रहेका कतिपय देश तथा शहरका लागि समेत सम्झौतामा एकतर्फी टिकटको व्यवस्था नगरेको कारणबाट दुईतर्फी रुटमा उल्लेख भएको दरका १३५ गुणासम्म बढी लागत पर्न गएको छ । यो वर्ष १३ नियोगका १९ कर्मचारी तथा तिनका आश्रित परिवार समेतको लागि ४८ टिकट खरिद गर्दा रु.७७ लाख ५८ हजार थप लागत परेको छ ।
- १४.३ परराष्ट्र मन्त्रालयबाट भ्रमण व्यवस्थापन भएका विशिष्ट व्यक्तिहरूको वैदेशिक भ्रमणको टिकट खरिद टिकट रद्द, रुट परिवर्तन, समय परिवर्तन तथा चार्टर उडान लगायतका विषयमा अन्तिम समयमा निर्णय गर्दा अनावश्यक रूपमा खर्च हुने गरेको छ । यस्ता भ्रमणको समय तालिका, रुट, आदिका सम्बन्धमा समयमै निर्णय गरी अनावश्यक आर्थिक व्ययभार नियन्त्रण गरिनु पर्दछ ।

हवाई टिकट खरिदको लागि बोलपत्र गर्दा आवश्यकतानुसार एकतर्फी तथा दुईतर्फी दुवै ट्रिपको व्यवस्था गर्ने, कुनै रुट वा बीचको ट्रान्जिट उल्लेख नगरी प्रस्थान बिन्दुबाट सीधै गन्तव्य स्थल तोकरी रुट वा सेक्टर उल्लेख गर्नुका साथै समयमै निर्णय गरी हवाई टिकट खर्चमा मितव्ययिता कायम गर्न मन्त्रालयले ध्यान दिनुपर्दछ ।

१५. **कार्यक्रम खर्च तथा सोधभर्ना** - नेपाली महावाणिज्यदूतावास, न्यूयार्कले नेपाल पर्यटन बोर्ड तथा निजी क्षेत्रका व्यवसायीको साझेदारी एवम् सहभागितामा जनवरी, २०२० मा भएको न्यूयार्क टाइम्स ट्राभल शो कार्यक्रमको लागि कुल खर्च अमेरिकी डलर २३ हजार २१९ मध्ये नेपाल पर्यटन बोर्डले अमेरिकी डलर १३ हजार ८४२ उपलब्ध गराउने उल्लेख भएकोमा उक्त रकम हालसम्म शोधभर्ना प्राप्त भएको छैन । स्रोतको सुनिश्चितता नगरी एवम् तालुक निकायको पूर्व सहमति समेत नलिई खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ । साथै उक्त शोधभर्ना प्राप्त हुन बाँकी रु.१६ लाख ३७ हजार सम्बन्धित निकायबाट प्राप्त गरी सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१६. **मृतक/घाइते क्षतिपूर्ति कोष** - वैदेशिक रोजगारीका सिलसिलामा विभिन्न मुलुकमा मृत्यु वा घाइते भएका नेपाली नागरिकको क्षतिपूर्ति बापत सम्बन्धित रोजगार कम्पनी तथा बीमा कम्पनीबाट प्राप्त हुने रकम नेपाली नियोगहरु मार्फत् मन्त्रालयमा प्राप्त हुने र मन्त्रालयले मृत्यु वा घाइते भएका व्यक्तिको स्थायी ठेगाना रहेको जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा पठाउने गरेको छ । यस वर्ष विभिन्न श्रम गन्तव्य मुलुकमा मृत्यु/घाइते भएका ३०८ जनाको क्षतिपूर्तिबापत प्राप्त रु.२७ करोड २९ लाख १४ हजार मन्त्रालयले सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरुमा पठाएको छ । मृतक/घाइतेका हकवालाले क्षतिपूर्ति बापतको रकम प्राप्त गरे, नगरेको सम्बन्धमा मन्त्रालयले सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरुबाट प्रतिवेदन लिई अनुगमन गरेको पाइएन । हकवालाले क्षतिपूर्ति रकम प्राप्त गरे वा नगरेको सम्बन्धमा मन्त्रालयले नियमित तथा आवधिक अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

नेपाली राजदूतावास, दोहा, कतारबाट २०७६।९।२ मा नाम-नामेसी यकिन हुन नसकेको मृतक/घाइतेको क्षतिपूर्ति बापतको रु.१ करोड ६० लाख ७० हजार प्राप्त भएकोमा उक्त रकम हालसम्म मन्त्रालयकै खातामा रहेको पाइयो । उक्त रकम सम्बन्धमा यकिन गरी सम्बन्धितलाई वितरण गर्ने तथा पत्ता नलागेमा संचित कोष दाखिला हुनुपर्दछ ।

१७. **निर्माण कार्यमा बढी भुक्तानी** - सार्वजनिक खरिद नियमावली २०६४ को नियम १२३ (१) मा खरिद सम्झौताअनुसार सार्वजनिक निकायले कुनै बिल बिजकको भुक्तानी गर्दा प्राविधिक नापजाँच गरी वास्तविक कार्यसम्पादनको आधारमा भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सीमा नापी टोली नं. २ ले सर्लाही जिल्लाको सीमा स्तम्भ निर्माण कार्य गर्दा प्रति प्याकेज ७ स्तम्भको लागि लागत अनुमान तयार गरेकोमा फर्म वर्कको कार्य परिमाण गणना गर्दा लागत अनुमान तथा नापी किताबमा स्तम्भ संख्या ७ राख्नुपर्नेमा ४९ राखी गणना गरेको कारणबाट २० प्याकेजमा १ हजार २२४ वर्गमिटर बढी कार्य परिमाण गणना भई प्रति वर्गमिटर रु.१ हजार २८० का दरले रु.१५ लाख ६७ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । बढी भुक्तानी भएको रकम असूल हुनुपर्दछ ।

राहदानी विभाग

नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को २०६६।१०।७ को निर्णयानुसार नेपाली नागरिकलाई राहदानी जारी गर्ने उद्देश्यले २०६७ ज्येष्ठमा केन्द्रीय राहदानी कार्यालय स्थापना भएकोमा २०६८ माघदेखि उक्त कार्यालय राहदानी विभागको रूपमा परिणत भएको छ । विभागले २०७७ आषाढ मसान्तसम्म कूटनीतिक, विशेष तथा साधारण समेत ६३ लाख ६२ हजार मेशिन रिडेवल पासपोर्ट जारी गरेको छ ।

१८. **राहदानी छपाइ तथा वितरण** - राहदानी नियमावली, २०७७ को नियम ३ अनुसार राहदानीको खाली पुस्तिका छपाइ तथा आपूर्ति, पर्सनलाइजेशन, गुणस्तर परीक्षण, तथ्याङ्क व्यवस्थापन, सुरक्षित भण्डारणलगायतका व्यवस्थापकीय कार्य राहदानी विभागको कार्य विवरण अन्तर्गत रहेका छन् । राहदानी छपाइ तथा वितरण व्यवस्थापन सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

१८.१ राहदानी विभागबाट प्राप्त विवरण अनुसार २०७७ चैत्र मसान्तसम्म कूटनीतिक ५ हजार ६४८, विशेष १८ हजार २०९ र साधारण राहदानी ६६ लाख ३० हजार ९५६ तथा ट्राभल डकुमेण्ट्स १ हजार ७३४ समेत ६६ लाख ५६ हजार ५४७ राहदानी छपाई तथा वितरण भएको छ । उक्त राहदानी संख्यामध्ये विभागमा आवेदन दर्ता गरी राहदानी लिने संख्या २५ लाख ४९ हजार ३७७ (३८.३० प्रतिशत), जिल्ला/इलाका प्रशासन कार्यालयहरूमा आवेदन दिने संख्या ३३ लाख ६४ हजार २१४ (५०.५४ प्रतिशत) र विदेशस्थित नेपाली नियोगहरू मार्फत आवेदन दिई राहदानी लिनेको संख्या ७ लाख ४२ हजार ९५६ (११.१६ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ ।

१८.२ राहदानीको खाली पुस्तिका छपाइ तथा आपूर्ति एवम् पर्सनलाइजेशनको लागि एक विदेशी कम्पनीसँग ५ वर्षभित्र ४० लाख यन्त्रवाचक राहदानी आपूर्ति तथा पर्सनलाइजेशन गर्ने गरी २०६७ भाद्रमा सम्झौता भएकोमा २०७२ आषाढमा थप २५ लाख राहदानी छपाइको लागि भेरिएसन आदेश स्वीकृत गरी सम्झौता भएको देखिन्छ । यो वर्ष ३ लाख ९८ हजार ८४२ समेत २०७७ चैत्र मसान्तसम्म ६६ लाख ५६ हजार ५४७ छपाइ तथा पर्सनलाइजेशनको कार्य भई २ लाख ५७ हजार ५३४ थान खाली बूकलेट मौज्दात रहेको छ । गत वर्ष जारी भएको राहदानीको तथ्यांकको आधारमा मासिक औसत ३३ हजार २३७ राहदानी खपत हुने देखिएकोले हाल मौज्दात रहेको राहदानीबाट करिब ८ महिना अर्थात् २०७८ मार्ग महिनासम्मको माग पूरा हुने देखिन्छ । अतः विभागले दैनिक मौज्दातको आधारमा न्यूनतम मौज्दात स्तर निर्धारण गरी राहदानी छपाइ, भण्डारण तथा उपयोगको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

१९. **गुणस्तर व्यवस्थापन** - राहदानी विभागले नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभागबाट जुलाई, २०१७ मा एन्.एस्./आइ.एस.ओ. ९००१:२०१५ प्रमाणपत्र प्राप्त गरी नवीकरण समेत गराउँदै आएको छ । आइ.एस.ओ. लेखापरीक्षकबाट अक्टोबर, २०२० मा जारी प्रतिवेदन अनुसार विभागको सेवा प्रवाह व्यवस्थापनमा आन्तरिक तथा बाह्य मुद्दाहरूको सूची, सरोकारवाला पक्षको सूची तथा तिनीहरूको आवश्यकता अपेक्षा सूचीको समीक्षा नभएको, गुणस्तर सम्बन्धी नीति तथा उद्देश्य गरेको भए तापनि त्यसपछि कुनै समीक्षा तथा पुनरावलोकन नभएको, गुणस्तर व्यवस्थापन गठन नभएको, चुनौती तथा अवसरलाई सम्बोधन गर्ने कार्ययोजनाको समीक्षा नभएको, गुणस्तर नियन्त्रणका लागि राहदानी छपाइ तथा वितरण प्रणालीको ट्र्याकिङ्ग, विश्लेषण तथा मूल्याङ्कन स्पष्ट नभएको, गुनासा तथा उजुरी व्यवस्थापन प्रभावकारी नरहेको आदि समस्या औल्याएको छ । त्यस्तै गुणस्तर व्यवस्थापनका लागि तर्जुमा गरिएका

डकुमेण्टहरू सन् २०१७ देखि पुनरावलोकन नभएको, सेवाग्राहीका गुनासा तथा पृष्ठपोषण २०७६ माघ पछि सङ्कलन नगरिएको, सेवाग्राहीका गुनासा तथा पृष्ठपोषण, गुणस्तर कार्ययोजना तथा उद्देश्य, पालना हुन नसकेका मापदण्ड लगायतका विषय व्यवस्थापकीय पुनरावलोकन बैठकको एजेण्डामा समावेश नगरिएको, निरन्तर सुधारका लागि गुणस्तर उद्देश्यहरूको मूल्याङ्कन तथा पुनरावलोकन नभएको, विभागले घोषणा गरे अनुरूप विदेशस्थित नियोग तथा जिल्लाहरूमा ५ कार्यदिनमा राहदानी पठाउने लक्ष्य हासिल गर्न नसकेको लगायतका कारणबाट राहदानी सम्बन्धी अन्तर्राष्ट्रिय गुणस्तर तथा मापदण्डको पालना भएको देखिएन । अतः राहदानी छपाइ तथा पर्सनलाइजेसन, भण्डारण, वितरण तथा उपयोग सम्बन्धमा अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डको पालना हुनुपर्दछ ।

२०. **सेवा प्रवाह** - राहदानी नियमावली, २०७७ को नियम ६ मा विभागले सामान्यतः सेवाग्राहीको निवेदन परेको ७ दिनभित्र साधारण राहदानी जारी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । राहदानी विभागमा प्रत्यक्ष उपस्थित भई गरिने आवेदन, जिल्ला/इलाका प्रशासन कार्यालयहरूमा दर्ता भई प्राप्त हुने आवेदन तथा विदेशस्थित नेपाली नियोगहरू मार्फत् विभागमा प्राप्त हुने आवेदनहरूको प्रशोधन, राहदानी छपाइ तथा पर्सनलाइजेसन गरी जारी गर्ने बेलासम्म लाग्ने गरेको समयावधि सम्बन्धमा विभागमा सीधै प्राप्त आवेदन, छनौट गरिएका ७ जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरू मार्फत् प्राप्त आवेदन र छनौट गरिएका विदेशस्थित ५ नेपाली नियोगहरू मार्फत् प्राप्त आवेदनहरूमध्ये केहीको नमूना छनौट गरी अध्ययन गरिएकोमा देहायअनुसारको अवस्था देखिएको छः

२०.१ सेवाग्राहीले विभागमा प्रत्यक्ष उपस्थित भई गरेका राहदानीको आवेदनमध्ये २०७६ भाद्र, आश्विन, कार्तिक र मार्ग महिनाको २ दिनको ४ सेवाग्राहीका दरले १६ सेवाग्राहीको आवेदन दर्तादेखि राहदानी जारी गर्नेसम्मको समयावधि अध्ययन गर्दा ३ दिनदेखि ५ दिनभित्र उपलब्ध गराएको छ ।

२०.२ जिल्ला प्रशासन कार्यालय धादिङ, बागलुङ, सुर्खेत र बैतडीमा दर्ता भएका राहदानी आवेदन नमूना छनौट गरिएकोमा सेवाग्राहीले राहदानी प्राप्त गर्न क्रमशः ८ देखि २८ दिन, २२ देखि ४३ दिन, ५ देखि २४ र २६ देखि ३९ दिन लागेको देखिन्छ ।

२०.३ विदेशस्थित ५ नेपाली नियोगमा दर्ता भएका ५ सेवाग्राहीको आवेदन नमूना छनौट गरिएकोमा आवेदन दर्तादेखि राहदानी जारी हुने बेलासम्म नेपाली राजदूतावास, वाशिङ्गटन डि.सी. का सेवाग्राहीलाई १४ देखि ४९ दिनसम्म, नेपाली राजदूतावास, लण्डनका सेवाग्राहीलाई १२ देखि ५६ दिन, नेपाली राजदूतावास, टोकियोका सेवाग्राहीलाई २२ देखि ५६ दिन, नेपाली राजदूतावास, क्वालालम्पुरका सेवाग्राहीलाई १५ देखि ३३ दिनसम्म लागेको पाइयो ।

उपर्युक्त विवरणअनुसार जिल्ला प्रशासन कार्यालय एवं विदेशस्थित नियोगहरूमा दर्ता भएका राहदानीको आवेदन दर्तादेखि जारी हुने बेलासम्म करिब २ महिनासम्मको समयावधि लाग्ने गरेको पाइएकोले राहदानी सेवा प्रवाहमा संलग्न निकायहरूबीच प्रभावकारी समन्वय गरी त्यस्तो समयावधि घटाई सेवा प्रवाहमा कार्यक्षमता ल्याउनुपर्दछ ।

२१. **विद्युतीय राहदानी (ई-पासपोर्ट)** - विद्युतीय राहदानीका विवरणहरू विद्युतीय रूपमा मेशिनले प्राप्त गरी पढ्ने र बढी सुरक्षित, विश्वसनीय र भरपर्दो हुने भएकोले हाल प्रयोगमा रहेको राहदानी सेवालाई विद्युतीय

राहदानीमा परिणत गर्न २०७४।७५ देखिको नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा उल्लेख हुँदै आएकोमा विद्युतीय राहदानी आपूर्ति तथा छपाइका लागि २०७७ पौषमा एक फ्रान्सेली सेवा प्रदायक कम्पनीसँग सम्झौता भएको छ । हाल उक्त सेवा प्रदायकले नेपालमा आफ्नो कार्यालय स्थापना, यन्त्र/उपकरण आपूर्ति, जडान लगायतका प्रारम्भिक चरणको कार्य गरिरहेको विभागले जनाएको छ । राहदानीको हालको मौज्दात समेतलाई ध्यान दिई सेवा प्रदायकसँग भएको सम्झौता अनुसार विद्युतीय राहदानी आपूर्ति तथा छपाइको कार्य गर्नुपर्दछ ।

अन्य संस्था

परराष्ट्र मामिला अध्ययन प्रतिष्ठान

नेपालको परराष्ट्र नीतिलाई सक्षम र प्रभावकारी बनाउने सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव तथा परामर्श दिने उद्देश्यले विकास समिति ऐन, २०१३ बमोजिम परराष्ट्र मामिला अध्ययन प्रतिष्ठान गठन आदेश, २०६८ अनुसार प्रतिष्ठानको स्थापना भएको हो । प्रतिष्ठानले अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध तथा नेपालको परराष्ट्र मामिला सम्बन्धी कार्य सम्पादनको लागि यो वर्ष रु.१ करोड ९८ हजार खर्च गरेको छ ।

२२. **कार्य सम्पादन** - परराष्ट्र मामिला अध्ययन प्रतिष्ठान गठन आदेश, २०६८ को दफा ३ मा नेपालको परराष्ट्र नीतिलाई सक्षम र प्रभावकारी बनाउने सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई सुझाव तथा परामर्श दिन परराष्ट्र मन्त्रीको अध्यक्षतामा प्रतिष्ठान विकास समिति गठन हुने व्यवस्था छ । उक्त गठन आदेश अनुसार परराष्ट्र मामिला सम्बन्धमा अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन नीति तर्जुमा, नेपालले अवलम्बन गर्नुपर्ने रणनीतिसम्बन्धी अवधारणापत्र तथा विदेशी मुलुकमा राजदूतावास, महावाणिज्यदूतावास वा अन्य नियोग खोल्दा अपनाउनुपर्ने मापदण्डका सम्बन्धमा नेपाल सरकारलाई परामर्श तथा सुझाव दिने जिम्मेवारी समितिलाई तोकिएको छ । प्रतिष्ठानको काम कारबाहीलाई चुस्त र प्रभावकारी बनाउन प्रतिष्ठानले सङ्गठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षणको मस्यौदा तयार गरी विकास समितिमा पेस गरेको र सो मस्यौदालाई अन्तिम रूप दिनको लागि बोर्डको २०७६।४।२६ को निर्णयबाट परराष्ट्र सचिवको संयोजकत्वमा एक कार्यदल गठन भएकोमा उक्त कार्यदलबाट हालसम्म प्रतिवेदन पेस भएको छैन । प्रतिष्ठानको काम-कारबाहीलाई प्रभावकारी बनाउँदै परराष्ट्र नीति मामिला अध्ययन अनुसन्धानमा विज्ञ समूहको रूपमा विकास गर्न यसको संगठनात्मक स्वरूप तयार गरी कार्य सम्पादन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** - गत विगतको प्रतिवेदनमा भिसा स्टिकरको अभिलेख, विनियोजन तथा राजस्वको यथार्थ हिसाब, कर फिर्ताको अभिलेख, यथार्थ आय व्यय विवरण, विनिमय दरको भिन्नताका कारणले पार्ने वित्तीय असर लगायतका विषयहरू समावेश गरी आर्थिक विवरण तयार गर्नुपर्ने, विदेशस्थित नेपाली नियोगहरूको कार्य विश्लेषण गरी सोको संख्या पुनरावलोकन गर्नुपर्ने, सुविधा सम्पन्न आवास उपलब्ध गराएको अवस्थामा सेटलमेन्ट भत्ताको औचित्यमा पुनरावलोकन गर्नुपर्ने, दैनिक भत्ता प्राप्त गरेको अवधिमा वैदेशिक भत्ता दोहोरो नपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्ने, नियोगहरूको जग्गा खरिद र भवन निर्माण कार्यलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने, सेवा सुविधा सम्बन्धी एकीकृत र समयसापेक्ष कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्ने, हवाई टिकट खरिदमा देखिएका समस्या निराकरण

गरी सार्वजनिक खर्चमा मितव्ययिता कायम गर्नुपर्ने लगायतका विषयहरू औल्याइएकोमा यस वर्ष पनि सुधार भएको देखिएन । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ ।

- **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहायअनुसार छः
 - सरकारी कार्यालयतर्फ मन्त्रालय र मातहतसमेत ४१ निकायको लेखापरीक्षणबाट रु.८ करोड ७१ लाख ८८ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ८ निकायले रु.६० लाख ८६ हजार फर्स्यौट गरी रु.८ करोड ११ लाख २ हजार फर्स्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ करोड ५२ लाख ६५ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची-१५ मा रहेको छ ।
 - यो वर्ष एक प्रतिष्ठानको लेखापरीक्षणबाट रु.४ लाख ४४ हजार बेरुजू देखिएकोमा फर्स्यौट नभएकोले रु.४ लाख ४४ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.४३ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची-१६ मा छ ।

भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा भूमि नीति, भू-उपयोग नीति, सहकारी सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति, कानून, मापदण्ड र नियमन, अन्तर्राष्ट्रिय सीमाको नक्साङ्कन, अभिलेखलगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहत सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत २७४ निकायबाट कार्यसम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहतका २६७ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.२८ अर्ब ९२ करोड ६२ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छः

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
५,४५,६८	८३,३८	८८,७५	२१,७४,८१	२८,९२,६२

यो वर्ष मन्त्रालयअन्तर्गत ३ निकायको विनियोजन, राजस्व, धरौटी र अन्य कारोबारसमेत रु.१ अर्ब ५८ करोड ३२ लाख लेखापरीक्षण गर्न बाँकी छ ।

२. **संगठित संस्था** - यो वर्ष राष्ट्रिय सहकारी बोर्डको २०७५।७६ को रु.१अर्ब ५२ करोड ५२ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । यो वर्ष ४ संगठित संस्थाको लेखापरीक्षण गर्न बाँकी छ ।
३. **सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण** - यो वर्ष भूमि व्यवस्थापन तथा अभिलेख विभाग र भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालयहरूको भू-अभिलेख सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
४. **वार्षिक कार्यक्रम र प्रगति** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २३ मा बजेट तथा कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी व्यवस्था छ । यो वर्ष मन्त्रालयको वार्षिक कार्यक्रमको प्रगति स्थिति निम्नानुसार छः

क्र सं	कार्यक्रम	प्रगति प्रतिशत	
		भौतिक	वित्तीय
१.	मालपोत अभिलेख सुरक्षा तथा सुदृढीकरण	५६.३५	६०.००
२.	भूमिसुधार, मुक्त कर्मैया तथा हलिया पुनर्स्थापना	५०.२९	८०.००
३.	कित्ता नापी	५६.८२	७४.१६
४.	स्थलरूप नापी, भूउपयोग व्यवस्थापन, भौगोलिक सूचना पूर्वाधार	९५.१९	९०.००
५.	खगोल तथा भू-मापन	८१.७१	८९.६९
६.	सहकारी प्रशिक्षण केन्द्र	५६.६६	५५.१२
७.	सहकारी क्षेत्र सुदृढीकरण आयोजना	७१.७६	९५.६९
८.	भूमि व्यवस्थापन प्रशिक्षण केन्द्र	८५.१५	९०.७६
९.	राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड	८८.५८	८२.५०
१०.	गरीबसँग विज्ञेस्वर कार्यक्रम	८३.८१	८५.००
११.	गरीब घर परिवार पहिचान तथा परिचयपत्र वितरण कार्यक्रम	४६.७४	७८.६५

कमैया तथा हलिया पुनः स्थापना, कित्ता नापी, गरीब घर परिवार पहिचान तथा परिचयपत्र वितरण कार्यक्रममा वित्तीय प्रगतिको तुलनामा भौतिक प्रगति न्यून देखिएकाले वार्षिक लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिल हुनेगरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

५. **पन्ध्रौ योजना कार्यान्वयन** - पन्ध्रौ योजनाको प्रथम वर्षमा भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालयमा भू-अभिलेख सूचना व्यवस्थापन प्रणाली सञ्चालन गर्ने कार्यालय संख्या ११५ पुऱ्याउने लक्ष्य रहेकोमा १०८ कार्यालयमा सम्पन्न भएको, दूर संवेदन विधिबाट स्थलरूप नक्सा अद्यावधिक गर्ने कार्य २५० सिट लक्ष्य तोकिएकोमा १३७ सिटको फिल्ड भेरिफिकेसन कार्य भएको, लाइडर सर्वेक्षण र नक्साङ्कनको लक्ष्य २० हजार वर्गकिलोमिटर राखिएकोमा उक्त कार्य हुन सकेको छैन । त्यसैगरी सहकारीहरूको एकीकृत व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (कोपोमिस) मा आबद्ध सहकारी संस्था ३५ प्रतिशत वृद्धि गर्ने लक्ष्य रहेकोमा १५ प्रतिशत वृद्धि भएको, सहकारी संघ संस्थाको शेयर पुँजी रु.१ अर्ब वृद्धि गर्ने लक्ष्य रहेकोमा रु.२४ करोडले वृद्धि भएको, सहकारी संस्थाको बचत रु.७ अर्ब वृद्धि गर्ने वार्षिक लक्ष्य रहेकोमा रु.४ अर्बले वृद्धि भएको छ । समग्रमा आवधिक योजनाले निर्धारण गरेका सूचकहरूको प्रगति विश्लेषण गर्दा योजना कार्यान्वयनको शुरु वर्षमा प्रगति न्यून देखिएको छ । योजनाले लक्षित गरेका कार्यक्रम कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता बढाउनुपर्ने देखिन्छ ।
६. **बजेट वक्तव्य कार्यान्वयन** - बजेट वक्तव्य २०७६।७७ मा उल्लिखित यस मन्त्रालयसँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरूमध्ये ६० मालपोत कार्यालयको मोठ स्रेस्ता स्वयानिङ्ग गरी विद्युतीय अभिलेख तयार गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ६ कार्यालयको सम्पन्न भएको, २० नापी तथा मालपोत कार्यालयलाई आधुनिक तथा प्रविधियुक्त कार्यालयको रूपमा विकास गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ७ कार्यालयमा सम्पन्न भएको, ग्लोबल नेभिगेशन सेटलाईट प्रणाली मार्फत् प्रथम दर्जाका २० नियन्त्रण बिन्दुको सर्वेक्षण तथा डाटा प्रशोधनको लक्ष्य तोकिएकोमा सो कार्य नभएको, गरीब घर परिवार पहिचानको लागि २३ जिल्लाको लक्ष्य तोकिएकोमा ८ जिल्लामा सम्पन्न भएको छ । त्यसैगरी बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरूको एकीकरण सम्बन्धी प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, सहकारी कर्जा सूचना केन्द्र र सहकारी बचत तथा कर्जा सुरक्षण कोषको स्थापना गर्ने, मुक्त कमैया र हलिया बसोवास सम्बन्धी कार्य पूर्ण रूपमा सम्पन्न गर्ने लगायतका विषयहरू उल्लेख भएकोमा कार्यान्वयन हुन सकेको छैन । बजेट वक्तव्यको प्रभावकारी रूपले कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
७. **सेवा प्रवाह** - सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) नियमावली, २०६५ मा प्रत्येक पदाधिकारी तथा कर्मचारीले कार्यविवरणमा तोकिएबमोजिम कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सेवा प्रवाह सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- ७.१ सबै मालपोत तथा नापी कार्यालयबीच सञ्जालीकरण गरी एकीकृत भू-सूचना अभिलेख व्यवस्थापन प्रणालीमार्फत सेवा प्रवाह हुन नसकेको, संगठन संरचना स्वीकृत भएका १३१ मालपोत कार्यालय मध्ये ४ कार्यालय सञ्चालनमा नआएका, ७२ मालपोत कार्यालयले आफ्नै सरकारी भवनबाट र बाँकी कार्यालयले भाडाको भवनबाट सेवा प्रवाह गरेका छन् । उल्लिखित स्थितिमा भू-अभिलेख व्यवस्थापन सूचना प्रणाली हालको १०८ कार्यालयबाट वृद्धि गरी सबै मालपोत कार्यालयलाई आबद्ध गर्नुपर्ने, आवश्यकताअनुरूप कार्यालय भवन निर्माण तथा ४ मालपोत कार्यालयबाट समेत सेवा सञ्चालन गरी नागरिकलाई सेवा प्रदान गर्ने कार्यमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्नुपर्दछ ।

- ७.२ भूमि व्यवस्थापन तथा अभिलेख विभाग मातहतका मालपोत कार्यालयका १ लाख ८७ हजार ७६५ मोठ ठेली रहेकोमा १ लाख ६ हजार ५१० मोठ ठेली बाइण्डिङ भएको, ८१ हजार २५५ ठेली बाइण्डिङ तथा ४१ हजार ४८४ ठेली मर्मत गर्न बाँकी रहेको छ । नागरिकको सम्पत्तिसँग सम्बन्धित महत्वपूर्ण दस्तावेजका रूपमा रहेका मोठहरूको यथाशीघ्र मर्मत सम्भार तथा बाइण्डिङ गर्नुपर्दछ ।
- ७.३ मोहीको लगत कट्टासम्बन्धी बाँडफाँट, छोडपत्र, जग्गा छोडेको, अदालतको फैसला र अन्य समेत यो वर्षसम्म २१ भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालयमा रहेका ३७ हजार १६२ मुद्दामध्ये १० हजार १५ फर्स्यौट भई २७ हजार १४७ मुद्दा फर्स्यौट गर्न बाँकी रहेका छन् । त्यसैगरी मोही कायम, मोही नामसारी, मोही प्रमाणपत्र, मोही निष्काशन लगायतका विषयमा २०७६।७७ सम्म २५ हजार ८०२ मुद्दा दर्ता रहेकोमा यो वर्ष ५ हजार १०९ फर्स्यौट गरी २० हजार ६९३ मुद्दा फर्स्यौट गर्न बाँकी रहेको देखिँदा फर्स्यौट गरी सेवा प्रवाह कार्यमा थप सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
८. **कार्यसम्पादन करार** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १९(५) मा प्रतिफल सूचकसहित कार्यसम्पादन करार गर्ने व्यवस्था उल्लेख छ । आर्थिक वर्ष २०७६।७७ को लागि कार्यसम्पादन सम्झौता गरेकोमा आर्थिक वर्षको अन्तसम्ममा मन्त्रालयमा तीन जना सचिवको कार्यकाल कायम भएको देखिन्छ । करारको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि कार्यसम्पादन सूचकहरूको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी लक्ष्य तथा भारका आधारमा कार्यसम्पादनस्तरलाई मापन गरी प्रोत्साहन तथा सजाय गर्ने उल्लेख भएकोमा सो व्यवस्था कार्यान्वयन भएको छैन ।
९. **दरबन्दी तथा पदपूर्ति** - मन्त्रालय र मातहत निकायको स्वीकृत दरबन्दी ६ हजार ३६७ रहेकोमा भूमि व्यवस्थापन तथा अभिलेख विभागतर्फ ८०६, नापी विभागतर्फ १ हजार ६४ र सहकारी विभागतर्फ ३ समेत १ हजार ८७३ पद रिक्त रहेको छ । आवश्यक दरबन्दी पदपूर्ति नहुँदा सेवा प्रवाह प्रभावित हुने भएकोले दरबन्दी अनुसारको पदपूर्ति गर्नुपर्दछ ।
१०. **भूमिसम्बन्धी समस्या समाधान** - नेपाल सरकारले २०७७।१।१ मा राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी भूमिहीन सुकुम्बासीलाई जग्गा उपलब्ध गराउने तथा अव्यवस्थित बसोबासीलाई व्यवस्थापन गर्ने प्रयोजनको लागि भूमि सम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा ५२ख बमोजिम भूमि समस्या समाधान आयोग गठन आदेश २०७६ जारी गरी सात सदस्यीय आयोग गठन गरेको छ । आयोगको काम कारवाहीलाई सहयोग, समन्वय र सहजीकरण गर्न प्रत्येक जिल्लामा जिल्ला समिति रहने, आयोगले आफूले गरेको कामको प्रगति विवरण चौमासिक रूपमा मन्त्रालयमा पेस गर्नुपर्ने र आयोगको कार्यविधि आयोग गठन भएको मितिले ३ वर्षको हुने उल्लेख छ । आयोगले कार्यालय स्थापना गरी काम शुरू गरेकोमा आर्थिक वर्षको अन्तसम्ममा कार्यालय स्थापना र पदाधिकारी तथा कर्मचारीको तलब भत्तामा रु.५९ लाख ३५ हजार खर्च भएको छ । नेपाल सरकारले पटक पटक यस प्रकृतिका आयोग गठन गरे पनि सुकुम्बासी समस्या समाधान हुन सकेको छैन । नेपाल सरकारले विस्वसनीय कार्ययोजना तयार गरी स्थायी रूपमा समस्याको समाधान गर्नुपर्दछ ।
११. **मुक्त कर्मैया तथा हलिया व्यवस्थापन** - नेपालका दाङ, बाँके, बर्दिया, कैलाली र कञ्चनपुर जिल्लामा कृषि मजदुरको रूपमा रहेका मुक्त कर्मैया पुनर्स्थापना कार्यक्रमको लागि २०६९।७० देखि २०७५।७६ सम्म ४ हजार ४१४ परिवारलाई जग्गा खरिद गर्न रु.७१ करोड ९९ लाख ७३ हजार, १८ हजार १३६ परिवारलाई घर निर्माण तथा मर्मत गर्न रु.२१ करोड ४३ लाख ९० हजार, १४ हजार ८७० परिवारको लागि घर निर्माणको काठ खरिद गर्न रु.१ अर्ब ४८ करोड ७० लाख र बाँकी परिवारको

लागि स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएको रु.२० करोड ८६ लाख ७६ हजारसमेत रु.२ अर्ब ६३ करोड खर्च भएको देखिन्छ। पुनर्स्थापना कार्यक्रम २०७५।७६ सम्म सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा २७ हजार ५७० परिवारमध्ये २३७ परिवारको लगत कट्टा गर्न बाँकी रहेको, ३०० परिवारको पुनर्स्थापनाको लागि स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गरेकोमा ३५ परिवार मात्र पुनर्स्थापना गरेको, अनुदान प्राप्त गर्ने तथा प्राप्त गर्न बाँकी परिवारको अभिलेख अद्यावधिक नभएको, अनुदानको उपयोग सम्बन्धमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन नभएको स्थिति छ। मुक्त कमैया पुनर्स्थापन कार्यक्रमको प्रभावकारिता र सो कार्यक्रममा भएको खर्च सम्बन्धमा आश्वस्त हुने गरी काम कारवाही र प्रतिवेदन गर्नुपर्दछ ।

त्यसैगरी नेपालको १२ जिल्लाका १९ हजार ५९ मुक्त हलिया परिवारमध्ये दोहोरिएका तथा छुट समायोजनसमेत १६ हजार ३२२ परिवारको लगत कायम छ । चौधौँ योजनाको अन्तसँगै मुक्त हलैया पुनर्स्थापना कार्यक्रम पूरा गर्ने लक्ष्य रहे पनि सम्पन्न नभै बाँकी काम २०७६।७७ मा सम्पन्न गर्न मन्त्रालयबाट सोझै स्थानीय तहमा रकम हस्तान्तरण गरेकोमा मन्त्रालयले बाँकी पुनर्स्थापनाको कार्यको अद्यावधिक तथ्याङ्क तथा कार्यप्रगति विवरण प्राप्त गरेको देखिएन। स्थानीय तहबाट तथ्याङ्क र विवरण प्राप्त गरी वित्तीय तथा भौतिक प्रगति तयार गर्नुपर्दछ ।

१२. **कित्ताकाट** - भू-उपयोग ऐन, २०७६ मा स्थानीय भू-उपयोग परिषद्ले निर्धारित मापदण्ड र कार्यविधिबमोजिम भू-उपयोग क्षेत्र वर्गीकरण गर्नुपर्ने, आवासीय प्रयोजनको लागि वर्गीकरण गरिएको क्षेत्र बाहेक अन्य क्षेत्रमा व्यावसायिक रूपमा घडेरी विकसित र विक्री वितरण गर्न नपाइने उल्लेख छ । कृषियोग्य जमिनको बढ्दो खण्डीकरण नियन्त्रण गर्न भूमिसुधार व्यवस्था मन्त्रालयबाट २०७४।४।२६ मा वर्षको एकपटक बाहेक खेतीयोग्य जग्गाको कित्ताकाट गर्न नपाइने निर्णय गरेकोमा पुनः २०७५।९।२७ मा समेत खेती योग्य जग्गा कुनै पनि प्रकारले कित्ताकाट गरी घडेरीको रूपमा विक्री वितरण गर्न वा हक हस्तान्तरण गर्ने गरी लिखत पास गर्न नपाइने निर्णय गरेको छ । एकातर्फ जारी ऐन निर्देशनको प्रभावकारी अनुगमन नहुँदा अंशबण्डा, छोडपत्र, बकस तथा हालसाविकका नाममा खेतीयोग्य जग्गाको खण्डीकरण रोकिएको छैन भने अर्कोतर्फ समस्यामा परी कित्ताकाट गर्नुपर्ने अवस्थामा सर्वसाधारणले अनावश्यक झमेला भोग्नुपर्ने अवस्था छ । नयाँ जारी भएको भू-उपयोग ऐनमा खण्डीकरण तथा कित्ताकाट गर्ने कार्यलाई नियमन गर्ने आधार र मापदण्ड तोकिने उल्लेख भएकोमा नियमावली जारी भएको छैन। नियमावली जारी गरी जग्गाको खण्डीकरण तथा कित्ताकाटलाई व्यवस्थित गर्नेगरी आधार र मापदण्ड तोकिनुपर्दछ ।

१३. **लिज कार्यनीति कार्यान्वयन** - सरकारी जग्गा दर्ता तथा लिजमा उपलब्ध गराउने कार्यनीति, २०७१ मा भोगाधिकारको रूपमा सरकारी जग्गा प्राप्त गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायले त्यस्तो सरकारी जग्गाको भोगाधिकार कार्यनीतिबमोजिम लिजमा परिणत गर्नुपर्ने, भोगाधिकारबाट लिजमा परिणत भएको र कार्यनीति बमोजिम लिजमा उपलब्ध गराएको जग्गाको विवरण वेभसाइटमा राख्नुपर्ने, लिजमा उपलब्ध गराएको जग्गाको उपयोग सम्बन्धमा अनुगमन तथा निरीक्षण गर्नुपर्ने, लिजमा दिएका जग्गाको एकीकृत वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन विभागले मन्त्रालयमा पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा उक्त व्यवस्थाहरूको कार्यान्वयन भएको छैन ।

सोही कार्यनीतिमा भोगाधिकार प्राप्त व्यक्ति, संस्था, वा निकायले लिजमा परिणत गर्ने म्याद समाप्त भएपछि निकायलाई त्यस्तो भोगाधिकार अन्त्य भएको जानकारी गराउने र भोगाधिकार पाएको संस्थाको नाम कट्टा गर्ने व्यवस्था छ । विगतमा सरकारी जग्गाको भोगाधिकार उपलब्ध गराउने सम्बन्धी

कार्यनीति, २०५९ बमोजिम तराईका १३ जिल्लामा २ हजार ८५७ बिघा, पहाडका १७ जिल्लामा ४ हजार १४ रोपनी तथा दोलखा, दैलेख र कालिकोट जिल्लामा २६ हजार ७३८ वर्गमिटर जग्गा भोगाधिकार दिएकोमा २०७६।८।२३ सम्म ११ जिल्लाका १४ निकायलाई २ लाख २५ हजार वर्ग मिटर जग्गा मात्र लिजमा उपलब्ध गराएको उल्लेख छ। यसरी कार्यनीतिअनुसार लिजमा परिणत नभएका बाँकी जग्गा सम्बन्धित व्यक्ति/संस्थाको भोगाधिकारको लगत कट्टा गरी नेपाल सरकारको नाममा लगत कायम गर्ने र कार्यनीतिसम्बन्धी व्यवस्थाको पालना गर्नुपर्ने देखिएको छ।

१४. **जग्गाको हदबन्दी** - भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ मा कुनै परिवारले भित्री मधेश समेत तराई क्षेत्रमा १० बिघा, काठमाडौं उपत्यकामा २५ रोपनी र काठमाडौं उपत्यका बाहेक सम्पूर्ण पहाडी क्षेत्रमा ७० रोपनीको हदसम्म जग्गा राख्न सक्ने व्यवस्था छ। यस वर्षसम्म हदबन्दी छुट भएका जग्गा १६७ संस्थाको पहाडतर्फ ७६ हजार ७६६ रोपनी र तराईतर्फ ८ हजार ४२९ बिघा रहेको छ। त्यस्तो सुविधा प्राप्त परिवार तथा संस्थाले उद्देश्यानुरूप हदबन्दीभन्दा बढी जग्गाको उपयोग गरे/नगरेको सम्बन्धमा अनुगमन गरी उद्देश्यानुरूप भए नभएको यकिन गर्नुपर्दछ।

१४.१ कम्पनी ऐन, २०६३ अन्तर्गत दर्ता भएका संस्थाहरूबाट सञ्चालन हुँदै आएको घर जग्गाको व्यावसायिक कारोबारलाई व्यवस्थित गर्नका लागि हदबन्दीभन्दा बढी जग्गा राख्न छुट दिने सम्बन्धी आदेश, २०६८ मा काठमाडौं उपत्यकामा ६० रोपनी भन्दा बढी जग्गा हाउजिङ्ग कम्पनीले खरिद गर्न नपाउने गरी हदबन्दी तोकिएको छ। सो आदेश जारी हुनुभन्दा अगाडि ४७ हाउजिङ्ग कम्पनीले काठमाडौं उपत्यकामा हदबन्दी भन्दा बढी जग्गा खरिद गर्न स्वीकृति माग गरेकोमा ४३ कम्पनीलाई ६० रोपनीभन्दा बढी जग्गा खरिदको स्वीकृत दिएकोमा पूर्वस्वीकृतिका आधारमा कारोबार गरिरहेका छन्। हदबन्दी छुटसम्बन्धी आदेश, २०७४ मा हाउजिङ्ग कम्पनीलाई हदबन्दी छुट दिने सम्बन्धमा कुनै व्यवस्था नभएको साथै पहिले स्वीकृति लिएका हाउजिङ्ग कम्पनीहरूको सम्बन्धमा समेत उल्लेख गरेको छैन। यसरी हदबन्दी छुट दिने सम्बन्धमा विभिन्न समयमा तदर्थ प्रकृतिका आदेश जारी गर्नु भन्दा ऐन तथा नियमावलीमा स्पष्ट व्यवस्था गरी नीतिगत स्थिरता कायम गर्नुपर्दछ।

१४.२ भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ अनुसार कसैले हदभन्दा बढी जग्गा रजिष्ट्रेसन गर्न आएमा गर्न नहुने र हदभन्दा बढी जग्गा जफत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। मालपोत कार्यालय, भक्तपुरअन्तर्गतका एक डेभलपर्सको जग्गाधनी पुर्जामा १४ कित्ताको १४ हजार २७७.७२ वर्गमिटर जग्गा र मालपोत कार्यालय, चाबहिलअन्तर्गतका एक कम्पनीको जग्गाधनी पुर्जामा काठमाडौं उपत्यकाभित्र ४१ रोपनी ६ आना जग्गा रहेको देखिन्छ। उक्त कम्पनीहरूले हदबन्दीभन्दा बढीको जग्गा खरिद गरी राख्ने स्वीकृति नलिएको हुँदा हदबन्दीभन्दा बढी जग्गा सम्बन्धमा ऐनबमोजिम छानबिन गर्नुपर्दछ।

१५. **सरकारी र सार्वजनिक जग्गा** - नेपाल सरकार (कार्यविभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयले सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गाको राष्ट्रिय अभिलेख व्यवस्थापन गरी संरक्षण गर्नुपर्ने, जग्गा प्रशासन निर्देशिका, २०५८ को निर्देशन नं.४१४ मा सरकारी र सार्वजनिक जग्गाको अनुसूची १९ र २० बमोजिमको ढाँचामा दर्ता गरी अभिलेख अद्यावधिक राख्नुपर्ने व्यवस्था छ। मन्त्रालयले तयार गरेको यस वर्षको वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनमा डोल्पा, डडेल्धुरा, रुकुमकोट र अर्घाखाँची जिल्लाका मालपोत कार्यालयअन्तर्गतको सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गाको विवरण समावेश गरेको छैन। सबै मालपोत कार्यालयबाट सरकारी सार्वजनिक जग्गाको अभिलेख प्राप्त गरी देशभरि रहेका सरकारी/सार्वजनिक जग्गाको एकीकृत अभिलेख तयार गर्नुपर्दछ।

१६. **सरकारी जग्गा दर्ता** - मालपोत ऐन, २०३४ मा सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता गर्न नहुने र दर्ता भएमा स्वतः बदर हुने तथा मालपोत कार्यालय वा नेपाल सरकारले तोकेको अधिकारीले लगत कट्टा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मालपोत कार्यालय भक्तपुरको कार्य क्षेत्रअर्न्तगत साविक दिव्यश्वरी गाउँ विकास समिति ७ख कित्ता नं. २४५ को ४५ रोपनी १५ आना जग्गा फिल्ड बुक र जग्गा धनी सेस्ता अनुसार नेपाल सरकारको नाममा कायम भै विवरणमा नदी उल्लेख भएकोमा नापी कार्यालयको फिल्डबुक अनुसार २०३७।३८ को निर्णयले २०३७।६।२० मा कित्ताकाट भई कित्ता नं २५७ मा ४ रोपनी ४ आना १ पैसा र कित्ता नम्बर २५८ मा ४१ रोपनी १० आना ३ पैसा जग्गा कायम भएको देखिन्छ । यसरी कित्ताकाट भएका मध्ये कित्ता नम्बर २५७ को जग्गा २०४९।५।१९ को मिलापत्र दाखिला खारेजको तथा २०४९।७।५ को हालैको बकसको निर्णयबाट ५ जनाको नाममा र कित्ता नम्बर २५८ को जग्गा २०४६।१०।१९, २०४७।५।२१ तथा २०५०।५।२३ को राजीनामा पासको निर्णयले कित्ताकाट भई दुई उद्योगसमेत आठ जनाको नाममा जग्गा धनीपुर्जा कायम गरेको देखिन्छ । नेपाल सरकारको नाममा सेस्ता कायम भएको सार्वजनिक जग्गा कित्ताकाट गरी व्यक्तिको नाममा कायम गर्ने कार्य कानुन विपरीत भएकाले आवश्यक छानबिन गरी सो जग्गा नेपाल सरकारको नाममा कायम गर्नुपर्दछ ।
१७. **सहकारी प्रवर्द्धन कार्यक्रम** - सहकारी ऐन, २०७४ मा सहकारी संस्थाहरूको निरीक्षण तथा अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी रजिष्ट्रार वा रजिष्ट्रारबाट अधिकार प्राप्त अधिकारीको हुने उल्लेख छ । सहकारी प्रवर्द्धनको लागि सहकारिसँग सम्बन्धित अनुगमन, तालिम, गोष्ठी, सेमिनार सहकारी विभाग तथा सहकारी प्रशिक्षण केन्द्रले सञ्चालन गर्दै आएको देखिन्छ । सोही किसिमका अनुगमन, प्रशिक्षण र गोष्ठी तथा सेमिनार सञ्चालन गर्न यो वर्ष सहकारी महासंघलाई मन्त्रालयबाट रु.२ करोड ५३ लाख ९२ हजार र विभागबाट रु.५० लाखसमेत रु.३ करोड ३ लाख ९२ हजार निःशर्त अनुदान उपलब्ध गराएको देखियो । यसरी एकै प्रकृतिका कार्यहरू फरक फरक निकायबाट सम्पादन गर्दा समन्वय गरी दोहोरो नहुने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
१८. **सहकारी प्रवर्द्धन कोष** - सहकारी ऐन, २०७४ मा सहकारी प्रवर्द्धन कोषमा सहकारी संस्थाहरूको जगेडा कोषमा रहेको रकमको शून्य दशमलव पाँच प्रतिशतले रकम जम्मा गर्नुपर्ने, कोष मन्त्रालयमा रहने र सहकारी प्रवर्द्धन कोष सञ्चालन कार्यविधि, २०७६ बमोजिम साधारण सभाबाट लेखापरीक्षण प्रतिवेदन अनुमोदन भएको १५ दिनभित्र सहकारी संस्थाले कोषको खातामा रकम जम्मा गर्नुपर्ने तथा कोषमा रकम जम्मा नगर्ने सहकारीको लगत खडा गरी आवश्यक कारवाहीको लागि विभागमा लेखी पठाउने व्यवस्था छ । प्राप्त विवरणअनुसार देशभरी ३४ हजार ८३७ सहकारी संस्था रहेकोमा २०७४।७५ को ४४२ सहकारी संस्थाबाट रु.६७ लाख ७६ हजार र २०७५।७६ को १ हजार ६२ सहकारी संस्थाबाट रु.२ करोड १९ लाख ५४ हजारसमेत रु.२ करोड ८७ लाख ३० हजार प्रवर्द्धन कोषमा जम्मा भएको देखिन्छ । कोषमा रकम जम्मा गर्ने संस्थाहरू न्यून भएकोले सहकारी संस्थाहरूको अनुगमन गरी दाखिला नगर्नेलाई कारवाही गर्नुपर्दछ ।
१९. **समस्याग्रस्त संस्था व्यवस्थापन** - सहकारी ऐन, २०७४ को दफा १०४(३) अनुसार नेपाल सरकारबाट २०७४।७।२० मा मैतीदेवीस्थित एक सहकारी संस्थालाई समस्याग्रस्त संस्था घोषणा गरी सो संस्थाको सम्पत्ति व्यवस्थापन तथा दायित्व भुक्तानी सम्बन्धी कार्य गर्न समस्याग्रस्त संस्था व्यवस्थापन समिति

गठन गरेको थियो । त्यसैगरी २०७६ आषाढ मसान्तसम्म १२ सहकारी संस्थालाई समस्याग्रस्त घोषणा गरी समिति अन्तर्गत ल्याएकोमा उक्त सहकारी संस्थाहरूको साँवा र ब्याजसमेत रु.१८ अर्ब ४६ लाख दायित्व रहेको छ । ती संस्थामध्ये एकको अदालतको आदेशपछि कुनै कामकारवाही नभएको र बाँकी ११ सहकारी संस्थाको सदस्य, बचतकर्ता र साहूको रु.१ अर्ब ९८ करोड ७१ लाख दायित्व रहेको देखियो । लेखापरीक्षण अवधि सम्म एक सहकारीको रु.५ करोड २१ लाख मात्र मागदावीको दायित्व मिलान गरेको छ । यो वर्ष व्यवस्थापन समितिको कार्य प्रगति न्यून देखिएकोले बाँकी संस्थाहरूमा रहेको सर्वसाधारणको बचत, सदस्यहरूको शेयर, नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने कर, बैङ्क तथा वित्तीय संस्थाको कर्जा रकमको छानबिन गरी फिर्ताको कारवाही टुंग्याउनुपर्दछ ।

२०. **गरीब परिचयपत्र** - गरीब परिवार पहिचानको लागि आवश्यक तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण गर्ने तथा पहिचान भएका परिवारलाई परिचयपत्र वितरण गर्ने प्रक्रियालाई व्यवस्थित गर्न गरीब परिवार पहिचान तथा परिचय वितरण निर्देशिका, २०७५ जारी भएको छ । विगतमा गरीब घर परिवार सहयोग समन्वय बोर्डको सचिवालय मार्फत २६ जिल्लामा गरीब घर परिवार पहिचान सर्वेक्षण सञ्चालन गरिएकोमा ३ लाख ९१ हजार ८३१ गरीब घरपरिवार पहिचान गरेको छ । त्यसैगरी बाँकी ५१ जिल्लामध्ये २०७६।७७ मा गरीब घर परिवार पहिचानका लागि २३ जिल्ला तोकिएकोमा ८ जिल्लाको मात्र तथ्याङ्क सङ्कलन भएको छ । विगतमा गरीब परिवारको रूपमा पहिचान भएका सबैलाई परिचयपत्र वितरण हुन सकेको छैन । प्राप्त विवरणअनुसार २०७५।७६ को ८ लाख ५० हजार र २०७७ साल मंसिर सम्ममा केन्द्रीय स्तरमा प्राप्त ६ लाख ८ हजारसमेत १४ लाख ५८ हजार घरपरिवारको तथ्याङ्क विश्लेषण र वर्गीकरण गरी गरीब परिवारको सूचीमा पर्ने संख्या यकिन हुन बाँकी रहेको छ ।

भूमि व्यवस्थापन तथा अभिलेख विभाग

सर्वसाधारण जनताको सेवा, सुविधा र आर्थिक हित कायम राख्न भू-अभिलेख तथा स्वेस्ता व्यवस्थित गरी भू-सूचना प्रणालीको विकास गर्ने उद्देश्यले साविकको मालपोत र भूमिसुधार विभागलाई एकीकरण गरी २०५७ सालमा विभागको स्थापना भएको हो । विभाग र अन्तर्गतका २१ भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालय र ११० मालपोत कार्यालय रहेका छन् ।

२१. **कार्य सञ्चालन कोष** - भूमि व्यवस्थापन सुदृढीकरण कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०६७ मा साविकका जिल्ला विकास समिति, गाउँपालिका तथा नगरपालिकाबाट प्राप्त रकम बाँडफाँट गरी रु.६ लाख खर्च गर्ने र सोभन्दा माथिको रकम विभागको कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कोषमा गत वर्षसम्म रु.२२ करोड १५ लाख ७५ हजार रहेकोमा यस वर्षको रु.६६ लाख ७७ हजार आम्दानीसमेत रु.२२ करोड ८२ लाख ५२ हजारमध्ये रु.३ करोड ४५ लाख ४२ हजार खर्च भै रु.१९ करोड ३७ लाख १० हजार मौज्दात देखिन्छ । गत वर्षदेखि यस कोषमा आम्दानी नहुने र सम्बन्धित प्रदेश सरकारको आर्थिक ऐनअनुसार हुने व्यवस्था भएकाले उक्त कोष बन्द गरी मौज्दात रकम संघीय सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
२२. **आयकर** - आयकर ऐन, २०५८ दफा ४१ तथा घर जग्गा निःसर्गमा पुँजीगत लाभकरसम्बन्धी निर्देशिका, २०७२ बमोजिम कुनै समयमा एउटा समूहमा पर्ने सम्पत्ति अन्य प्रयोजनको लागि प्रयोग हुन थालेमा सो सम्पत्ति सोही समयमा निःसर्ग भए सरह हुने व्यवस्था छ । मालपोत कार्यालय ढिल्लीबजार, चाबहिल

र मनमैजु कार्यक्षेत्रभित्र रहेका केही जग्गाधनीले उल्लिखित व्यवस्था विपरीत आफ्नो स्वामित्वमा रहेको जग्गालाई काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण र स्थानीय तहबाट प्लटिङको लागि स्वीकृत लिई कित्ताकाट गरी साविकको जग्गाको स्वरूपमा परिवर्तन गरी बिक्री गरेको ट्रेस नक्साबाट देखिन्छ । प्राकृतिक व्यक्तिले व्यावसायिक प्रयोजनबाट घरजग्गाको कारोबार गर्दा पुँजीगत लाभकर नभई व्यवसायको लाभमा ३६ प्रतिशतसम्म आयकर तिर्नुपर्दछ। व्यावसायिक प्रकृतिको निःसर्ग गर्ने ११ निःसर्गकर्ताको निःसर्ग रकम रु.५० करोड १७ लाख ६१ हजारमा सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा आय विवरण पेस गरी लाग्ने कर असुल गर्नुपर्नेमा पुँजीगत लाभकर मात्र कट्टा गरेको देखिएकोले आयकर ऐन, २०५८ को अनुसूची १ बमोजिम ३६ प्रतिशतले हुने कर रु.१८ करोड ६ लाख ३४ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

२२.१ मालपोत कार्यालय डिल्लीबजारबाट एक निःसर्गकर्ताले निर्माण भएको ६ तले घरको १ हजार ६५१.४७ वर्ग फिटको पहिलो तला रु.२ करोड ४० लाखमा निःसर्ग गर्दा भएको लाभमा २.५ प्रतिशतले हुने पुँजीगत लाभकर असुल गरेको छ । निःसर्गकर्ताले हाउजिङ्ग तथा अपार्टमेन्ट कम्पनीको जस्तै भवन निर्माण गरी गत विगत वर्षमा समेत छुट्टाछुट्टै तला बिक्री गरेको देखिएकोले उक्त फ्ल्याट व्यावसायिक सम्पत्ति भएको हुँदा व्यवसायको आयमा लाग्ने ३६ प्रतिशत आयकर तिर्नुपर्दछ । अतः उक्त कारोबारको ३६ प्रतिशतले हुने आयकर रु.८६ लाख ४० हजारमा पुँजीगत लाभकर कट्टा गरी रु.८० लाख ४० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

२२.२ मालपोत कार्यालय, ललितपुरअन्तर्गतको एक डेभलपर्स कम्पनीको आफ्नो स्वामित्वमा रहेको इमाडोल वडा नम्बर ५ स्थित कि.नं. ९ को १ हजार २४० वर्गमिटर जग्गा रु.५ करोड १८ लाख ४० हजारमा एक व्यक्तिलाई निःसर्ग गरी ५ दिनपछि पुनः सोही सञ्चालकहरू आबद्ध भएको अर्को कम्पनीले उक्त व्यक्तिबाट सो जग्गा रु.१५ करोडमा खरिद गरेको छ । पहिलो कारोबारमा २५ प्रतिशत आयकर आकर्षित हुने हुँदा न्यून मूल्याङ्कनमा व्यक्तिलाई निःसर्ग गरिएको र दोस्रो कारोबारमा ५ प्रतिशत लाभकर आकर्षित हुने हुँदा अधिक मूल्याङ्कनमा आफ्नै स्वामित्वको कम्पनीले खरिद गरेको देखिन्छ । संस्थाको निःसर्गमा रु.९ करोड ८१ लाख ६० हजारमा घटी थैली कायम हुँदा २५ प्रतिशतले हुने आयकर रु.२ करोड ४५ लाख ४० हजार छुट भएकोले यस सम्बन्धमा छानबिन गरी कर दायित्व यकिन हुनुपर्दछ ।

२२.३ मालपोत कार्यालय, चाबहिलअन्तर्गतको एक रियल स्टेट कम्पनीले आफ्नो स्वामित्वमा रहेको साविक विष्णु ३(ख) हाल बूढानीलकण्ठ नगरपालिकास्थित १३ कित्ताको ११ रोपनी १३ आना जग्गा रु.४ करोड ६४ लाख ४३ हजारमा एक व्यक्तिलाई निःसर्ग गरी १९ दिनपछि उक्त जग्गा पुनः सोही सञ्चालकहरू आबद्ध भएको अर्को कम्पनीले उक्त व्यक्तिबाट सो जग्गा रु.३२ करोडमा खरिद गरेको छ । पहिलो कारोबारमा २५ प्रतिशतका दरले आयकर आकर्षित हुने हुँदा न्यून मूल्याङ्कनमा व्यक्तिलाई निःसर्ग गरिएको र दोस्रो कारोबारमा ५ प्रतिशतका दरले लाभकर आकर्षित हुने हुँदा अधिक मूल्याङ्कनमा आफ्नै स्वामित्वको कम्पनीले खरिद गरेको देखिन्छ । संस्थाको निःसर्गमा रु.२७ करोड ३५ लाख ५८ हजार घटी थैली कायम हुँदा २५ प्रतिशतले हुने आयकर रु.६ करोड ९३ लाख ८९ हजार छुट भएकोले यस सम्बन्धमा छानबिन गरी कर दायित्व यकिन हुनुपर्दछ ।

२३. **अग्रिम लाभकर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९५क उपदफा ६ मा प्राकृतिक व्यक्ति बाहेक अन्य कुनै व्यक्तिको स्वामित्वको जग्गा वा भवनको निःसर्ग भएको मूल्यमा मालपोत कार्यालयले रजिष्ट्रेसनका

- बखत १.५ प्रतिशतका दरले अग्रिम कर असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मालपोत कार्यालय बाँके र पर्साका २ संस्थाको रु.१६ करोड ८३ लाख ९८ हजार निःसर्गमा रु.२५ लाख २६ हजार अग्रिम कर असुल गर्नुपर्दछ ।
२४. **पुँजीगत लाभकर** - आयकर ऐन, २०५८ दफा ९५क उपदफा (५) र जग्गा तथा घर जग्गा निःसर्गमा पुँजीगत लाभकरसम्बन्धी निर्देशिका, २०७२ बमोजिम जुनसुकै किसिमबाट स्वामित्व प्राप्त गरेको जग्गा तथा घरजग्गा भए तापनि ५ वर्ष अवधि नपुगेको भए ५ प्रतिशत र ५ वर्ष अवधि पुगेको भए २.५ प्रतिशत पुँजीगत लाभकर लिनुपर्ने व्यवस्था रहेकोमा पुँजीगत लाभकर असुल नभएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- २४.१ मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजार, मनमैजु, भक्तपुर, ललितपुर, पर्सा, रौतहटसमेत अन्य १२ मालपोत कार्यालयका ३३ निःसर्गकर्ताको करयोग्य पुँजीगत लाभ रु.१९ करोड ७५ लाख ४० हजारमा ५ प्रतिशतले लाभकर असुल गर्नुपर्नेमा २.५ प्रतिशतले मात्र असुल गरी घटी असुल भएको रु.४९ लाख ३८ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- २४.२ मालपोत कार्यालय पर्सा, नवलपरासी पश्चिम, बाँकेलगायत ६ कार्यालयका १५ निःसर्गकर्ताको रु.१० लाखभन्दा बढीको निःसर्ग रु.७ करोड ३ लाख ३ हजारमा लाग्ने पुँजीगत लाभकर रु.२६ लाख ४१ हजार छुट भएकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
२५. **खर्च कट्टी** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९५क को उपदफा (३) मा निःसर्गकर्ताले जग्गा तथा भवनको बिक्री गर्दा निःसर्गकर्ताले खरिद गरेको मूल्य तथा प्रशासनिक दस्तुर घटाई राजस्व तिर्ने व्यवस्था भएकोमा मालपोत कार्यालय ललितपुर, डिल्लीबजार, मनमैजु, भक्तपुर, भद्रपुर, बेलबारीलगायत १० कार्यालयका ४३ निःसर्गकर्ताको जग्गा तथा घर बिक्री गर्दा खर्च दाबी गरेको रु.१६ करोड ४७ लाख २० हजार खर्चको प्रमाण पेस नगरेकोले सोमा लाग्ने पुँजीगत लाभकर रु.७५ लाख ३५ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
२६. **पुँजीगत लाभकरमा सुविधा** - जग्गा तथा घरजग्गा निःसर्गमा पुँजीगत लाभ करसम्बन्धी निर्देशिका, २०७२ को परिच्छेद ३ मा कुनै प्राकृतिक व्यक्तिको घरजग्गा (घर तथा घरले ओगटेको जग्गा) गैरव्यावसायिक करयोग्य सम्पत्तिको रूपमा पहिचान नहुन प्राकृतिक व्यक्तिको निजी भवनको स्वामित्व १० वर्षभन्दा बढी अवधि रहेको र दश वा सोभन्दा बढी अवधि पटक पटक वा अविच्छिन्न रूपमा बसोबास गरेको अवस्था पूरा भएकोमा मात्र सम्पत्ति निःसर्ग गर्दा पुँजीगत लाभकर नलाग्ने उल्लेख छ । मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजारले काठमाडौँ महानगरपालिका वडा नं. २९ को २५४ वर्ग मिटर जग्गा र सोमा बनेको घरसमेत रु.६ करोडमा निःसर्ग गरेकोमा १० वर्षसम्म अविच्छिन्न रूपमा बसोबास गरेको सुविधा अनुसार पुँजीगत लाभकर छुट लिएको छ । भवन निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्रमा व्यापारिक प्रयोजनको घर भएको उल्लेख गरेको र व्यापारिक प्रयोजनको घरको लाभकर छुट नहुने हुँदा निःसर्ग रु.४ करोड ५१ लाख ४८ हजारमा २.५ प्रतिशतले हुने पुँजीगत लाभकर रु.११ लाख २८ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
२७. **संरचनाको लागत खर्च** - जग्गा तथा घरजग्गा निःसर्गमा पुँजीगत लाभकर निर्देशिका, २०७२ तथा आन्तरिक राजस्व विभागको २०७४।४।४ को परिपत्रबमोजिम स्थानीय निकायबाट सो भवन निर्माण

सम्पन्न भएको मितिको मूल्याङ्कनबमोजिमक भवन निर्माण लागत मात्र घटाई पुँजीगत लाभ गरेको गणना गर्नुपर्ने स्पष्ट व्यवस्था छ । तत्सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- २७.१ घर र सोमा बनेको जग्गा समेत निःसर्ग गर्दा संरचनाले चर्चेको क्षेत्रफल खुल्ने निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र तथा स्थानीय तहले जारी गरेको संरचनाको मूल्य खुल्ने करचुक्ता प्रमाणपत्र पेसगरी भवनको लागत दावी गर्नुपर्नेमा वडा कार्यालयले सिफारिस गरेको संरचनाको अन्दाजी मूल्य लाभकर गणना प्रयोजनको लागि खर्च कट्टा गर्नु मनासिब देखिँदैन । घरको अन्दाजी मूल्यलाई लागत दावीमा समावेश गर्दा मालपोत कार्यालय ललितपुरका २२, भद्रपुरका १३ इनरुवाका ८ निःसर्गकर्ता समेत ५ मालपोत कार्यालयका ४८ निःसर्गकर्ताको भवनको निःसर्ग थैली रु.१८ करोड ३४ लाख ८३ हजारमा लाग्ने पुँजीगत लाभकर रु.६४ लाख ५५ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- २७.२ निःसर्गकर्ताले निःसर्ग भएको लाभकर गणना प्रयोजनको लागि भवनको खरिद लागत वा निर्माण सम्पन्न भएको अवधिको लागत खर्चमात्र कट्टी गर्न पाउने व्यवस्था भएको र साविक स्थानीय स्वायत्त शासन नियमावली, २०५६ को अनुसूची ८ मा नगरपालिकाले घर जग्गा गरेको लागि अधिकतम प्रति वर्गफिट रु.६३५ तोकेकोमा २०७२।७।९ मा सातौँ संशोधनबाट उक्त दरमा वृद्धि भएकोले सो भन्दा अगाडि निर्माण भएका भवनहरूमा प्रति वर्गफिट रु.६३५ का दरले लागत खर्च कट्टा गर्नुपर्नेमा मालपोत कार्यालय, ढिल्लीबजारअन्तर्गतका १४ र मालपोत कार्यालय, चाबहिलअन्तर्गतका १० निःसर्गकर्ताले सोभन्दा बढी दर राखी स्थानीय तहले चालु वर्ष सिफारिस गरेको घरको मूल्यअनुसार खर्च कट्टी गरेकोले बढी दावी गरेको खर्च रु.१७ करोड ३२ लाख ५६ हजारको पुँजीगत लाभकर रु.४७ लाख ६४ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
२८. **घरको मूल्याङ्कन** - स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्र निर्माण भएका तथा हुने संरचनाको प्रकृति र प्रयोग सामग्रीका आधारमा मूल्याङ्कन गर्ने दररेट निर्धारण गर्दा जिल्ला दररेट, स्थानीय बजारभाउ तथा चलन चल्तीको मूल्यका आधारमा यकिन गर्नुपर्दछ । धेरै नगरपालिकाहरूले घटीमा आर.सी.सी. भवनको प्रति वर्गफुट रु.१ हजार ८०० का दरले मूल्याङ्कन गरेकोमा इटहरी उपमहानगरपालिका, दमक नगरपालिका र सुन्दरहरैँचा नगरपालिकाले प्रति वर्गफुट ६३५ वा सो भन्दापनि कम मूल्यमा घरको मूल्य सिफारिस गर्ने गरेको देखियो । प्रत्येक वर्ष हुने ज्याला तथा निर्माण सामग्रीको मूल्यमा हुने घटबढका आधारमा दररेट समायोजन गरी घरको मूल्याङ्कन कायम गर्नुपर्नेमा पुरानो मूल्याङ्कन दरलाई यथावत राखी सिफारिस गर्दा मालपोत कार्यालय इनरुवा, दमक र बेलबारीका २५ निःसर्गकर्ता घरको मूल्याङ्कनतर्फ रु.४ करोड ८३ लाख ६७ हजार घटी थैली कायम भई रजिष्ट्रेसन दस्तुर समेत घटी दाखिला भएको छ । नगरपालिकाहरूले घरको मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई जिल्ला दररेटका आधारमा परिमार्जन गर्नुपर्दछ ।

न्यूनतम मूल्याङ्कन पुस्तिकामा स्थानीय तहबाट सिफारिस भएबमोजिम निःसर्ग हुने घरको थैली कायम गर्ने व्यवस्था छ । मालपोत कार्यालय ढिल्लीबजारबाट ७ निःसर्गकर्ताले निःसर्ग गरेको घरको स्थानीय तहले निर्माण सम्पन्न भएको क्षेत्रफल अनुसार मूल्य कायम गर्नुपर्नेमा नक्सपास भएको क्षेत्रफलअनुसार मूल्य कायम गरेकोले घरको वास्तविक मूल्यभन्दा रु.२ करोड ७५ लाख ७६ हजार घटी मूल्य कायम भएको छ । सोमा छुट भएको रजिष्ट्रेसन शुल्क रु.१० लाख ८३ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

२९. **थैली** - मालपोत कार्यालयबाट पारित हुने लिखतमा जग्गाको बाटोको स्तरका आधारमा न्यूनतम मूल्याङ्कन पुस्तिकामा उल्लिखित दरभन्दा घटी थैली कायम गरी राजीनामा पास गर्न नमिल्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- २९.१ मालपोत कार्यालय, कलंकी, डिल्लीबजार, ललितपुर, भक्तपुर, नवलपरासी पूर्व, पर्सा लगायत १२ कार्यालयले जग्गाको न्यूनतम मूल्याङ्कन पुस्तिकामा उल्लेख गरेभन्दा घटी थैलीअङ्क कायम गरी लिखत पारित गर्दा ३२ निःसर्गकर्ताको रु.२५ करोड ६८ लाख ३० हजार घटी थैली कायम हुन गई रजिष्ट्रेसन दस्तुर रु.१ करोड १६ लाख ७ हजार र पुँजीगत लाभकर रु.७९ लाख ९३ हजारसमेत रु.१ करोड ९६ लाख घटी भएको हुँदा उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- २९.२ मालपोत कार्यालय कलंकीअन्तर्गतको एक निजी कम्पनीले काठमाडौँ महानगरपालिका वडा नं १५ कित्ता नं ८६, १८३ र १८५ को ९४५.८१ वर्ग मिटर जग्गा २०७६।८।११ मा एक व्यक्तिलाई निःसर्ग गर्दा वडा कार्यालयले उक्त जग्गामा भित्री ढलान मोटरबाटो रहेको सिफारिस गरिएकोले प्रति आना रु.१८ लाखको दरले रु.५ करोड ३५ लाख ६० हजार थैली कायम भएको छ । सोही कित्ताका जग्गारू खरिदकर्ताले २०७६।९।२९ मा पुनः बिक्री गर्दा वडा कार्यालयले उक्त जग्गा चक्रपथ ट्रयाक रोडमा पर्ने उल्लेख गरेकोले प्रति आना रु.३५ लाखको दरले मूल्याङ्कन गरी रु.१० करोड ४१ लाख ३१ हजार थैली कायम भएको छ । एकै स्थानको जग्गालाई ४८ दिनको अन्तरालमा दुई थरी सिफारिस हुँदा अघिल्लो कारोबारमा रु.५ करोड ५ लाख ७१ हजार थैली रकम घटी कायम हुन गई रजिष्ट्रेसन दस्तुर रु.२७ लाख ८१ हजार र आयकर ऐन, २०५८ को दफा ९५क उपदफा ६ बमोजिम एक दशमलव पाँच प्रतिशतले हुने अग्रिम कर रु.७ लाख ५८ हजारसमेत रु.३५ लाख ३९ हजार घटी भएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- २९.३ मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजारअन्तर्गतका एक निःसर्गकर्ताले काठमाडौँ महानगरपालिका वार्ड नं. १६ को कित्ता नं. ६७३, ६७१, ६४० र ९२ को ५०२.४ वर्ग मिटर जग्गा निःसर्ग गर्दा स्थानीय तहले घरबाटो सिफारिसमा उक्त कित्ताको जग्गा मूल सडकसँग जोडिएको उल्लेख गरेअनुसार प्रति आना रु.३६ लाखको दरले रु.५ करोड ६८ लाख ७५ हजार थैली कायम गर्नुपर्नेमा रु.४ करोड थैली कायम गरी लिखत पारित गर्दा रु.१ करोड ६८ लाख ६५ हजार घटी थैली कायम भएको हुँदा घटी थैलीको रजिष्ट्रेसन शुल्क रु.७ लाख १७ हजार र पुँजीगत लाभकर रु.५ लाख ६५ हजारसमेत रु.१२ लाख ८२ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- २९.४ भूमि व्यवस्थापन तथा अभिलेख विभागको २०७२।११।१९ को परिपत्रबमोजिम एकपटक कायम गरेको थैली रकम घटाउन नमिल्ने उल्लेख छ । मालपोत कार्यालय डिल्लीबजार र हेटौँडाका ४ निःसर्गकर्ताले एकपटक कायम भैसकेको थैली भन्दा रु.१ करोड ३२ लाख २१ हजार घटी थैली कायम गरी घर जग्गा निःसर्ग गरेकोले छुट भएको रजिष्ट्रेसन दस्तुर रु.५ लाख ८६ हजार र पुँजीगत लाभकर रु.६ लाख ६१ हजार समेत रु.१२ लाख ४७ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- २९.५ मालपोत कार्यालय डिल्लीबजार र चाबहिलको न्यूनतम मूल्याङ्कन पुस्तिकामा एउटा मूल कित्ताबाट कित्ताकाट भई पारित हुने लिखतहरूमा क्षेत्रफलको अनुपातमा समान थैली कायम गरिने व्यवस्था छ । मालपोत कार्यालय डिल्लीबजार र चाबहिलबाट १८ निःसर्गकर्ताले एउटा मूल कित्ताबाट कित्ताकाट भई

निःसर्ग गरेको जग्गाको लिखत पारित गर्दा क्षेत्रफलको अनुपातमा समान थैली नराखी रु.२४ करोड ६ लाख १७ हजार घटी थैली कायम गरी जग्गा निःसर्ग गरेका छन् । जसको कारणबाट छुट भएको रजिष्ट्रेसन दस्तुर रु.८४ लाख ३ हजार र पुँजीगत लाभकर रु.९८ लाख ४३ हजार समेत रु.१ करोड ८२ लाख ४६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

३०. **न्यूनतम मूल्यमा पुनरावलोकन** - मालपोत नियमावली, २०३६ को नियम ५ख(१) मा रजिष्ट्रेसन हुने लिखतमा थैली अंक कायम गर्ने प्रयोजनको लागि प्रत्येक मालपोत कार्यालयको क्षेत्रमा प्रमुख जिल्ला अधिकारीको अध्यक्षतामा गठन हुने समितिले प्रत्येक वर्ष न्यूनतम मूल्य निर्धारण गर्दा जग्गाको किसिम, उब्जनी, सिँचाई सुविधा, सडक, भविष्यमा शहर विस्तार हुने सम्भावना आदि विषयलाई आधार मानी न्यूनतम मूल्य कायम गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । प्रत्येक वर्ष अद्यावधिक गरी न्यूनतम मूल्याङ्कन निर्धारण गर्नुपर्नेमा भद्रपुर, दमक, बेलबारी, विराटनगर, इनरुवालगायत मालपोत कार्यालयअन्तर्गतका कतिपय स्थानीय तहहरूमा विगत वर्षदेखि नै जग्गाको मूल्याङ्कन दरमा पुनरावलोकन गरिएको छैन । लामो समय सरकारी मूल्याङ्कन दरमा पुनरावलोकन नहुँदा कारोबार रकमभन्दा न्यूनतम मूल्याङ्कन दर ज्यादै न्यून देखिएको छ । तसर्थ जग्गाहरूको प्रकृति, अवस्थिति र सम्भावनाको आधारमा न्यूनतम मूल्याङ्कन दरमा पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।

३१. **वर्गको आधारमा मूल्याङ्कन** - मालपोत कार्यालय, डिल्लीबजारको न्यूनतम मूल्याङ्कन पुस्तिका-२०७६ को निर्णय नं.११ मा जग्गाको वर्गीकरणअनुसार कायम वर्ग र घर बाटो सिफारिसमध्ये जुन बढी हुन आउँछ सोही मूल्य कायम गरिने व्यवस्था छ । कार्यालयले यस वर्ष ५५ निःसर्गकर्ताको लिखत पारित गर्दा घरबाटो सिफारिस र वर्ग मध्ये जुन बढी हुन आउँछ सोहीअनुसार थैली कायम नगर्दा रु.१७ करोड ६१ लाख ५५ हजार घटी थैली कायम भएको छ । उल्लिखित कारणबाट छुट भएको रजिष्ट्रेसन दस्तुर रु.६६ लाख ९५ हजार र पुँजीगत लाभकर रु.७० लाख ७५ हजारसमेत रु.१ करोड ३७ लाख ७० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

३२. **घरबाटो सिफारिस** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १२ को उपदफा २ड(२८) बमोजिम स्थानीय निकायले घरबाटो सिफारिस गर्दा वास्तविक अवस्था खुलाई सिफारिस गर्नुपर्ने र सोही सिफारिसबमोजिम न्यूनतम मूल्याङ्कन पुस्तिकाको आधारमा घरजग्गाको थैली अङ्क कायम गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मालपोत कार्यालयबाट लिखत पास भएका कित्ताहरूको नापी नक्सा भन्दा सिफारिस फरक भएको कारणले मालपोत कार्यालय, ललितपुरका ३२ निःसर्गकर्ताको रु.२५ करोड ३२ लाख ७६ हजार, भक्तपुरका ११ निःसर्गकर्ताको रु.१२ करोड ४५ लाख, कलंकीका १२ निःसर्गकर्ताको रु.७ करोड १९ लाख ६६ हजारसमेत ६ कार्यालयका ७६ निःसर्गकर्ताको रु.६२ करोड ९७ लाख ९३ हजार थैली रकम घटी कायम हुन गई रजिष्ट्रेसन दस्तुर रु.२ करोड ६४ लाख ९२ हजार र पुँजीगत लाभकर रु.२ करोड ५८ लाख २८ हजारसमेत रु.५ करोड २३ लाख २० हजार छुट राजस्व असुल गर्नुपर्दछ ।

मालपोत कार्यालय, चाबहिलको एक निःसर्गकर्ताले विष्णु ७(ख) को कित्ता नं.२३९ को ८० आना जग्गा वडा कार्यालयको सिफारिसअनुसार गोरेटो बाटोको आधारमा रु.२ करोड ८० लाख १० हजार थैली कायम गरी एक कन्स्ट्रक्सन कम्पनीलाई निःसर्ग गरेको छ । नापी नक्सामा उक्त जग्गामा बाटो र खोल्सी देखिएकोले लेखापरीक्षणका क्रममा २०७८।३।११ मा स्थलगत अवलोकन गर्दा १६ फिटको कच्ची मोटर बाटो देखिएकाले प्रति आना रु.९ लाख का दरले रु.७ करोड २० लाख थैली

- कायम गर्नुपर्नेमा रु.४ करोड ३९ लाख ९० हजार घटी थैली कायम भएकाले सो रकममा छुट राजिष्ट्रेसन दस्तुर रु.१९ लाख ७९ हजार र लाभकर रु.२१ लाख ९९ हजारसमेत रु.४१ लाख ७८ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
३३. **धितो लिलाम** - बैङ्क तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०७३ तथा नेपाल राष्ट्र बैङ्कको एकीकृत निर्देशिका, २०७६ अनुसार बैङ्कले धितो सम्पत्ति लिलाम गर्दा स्वतन्त्र मूल्याङ्कनकर्ताबाट यथार्थपरक मूल्याङ्कन गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । बैङ्कहरूले ऋणीहरूसँग धितो सुरक्षणमा लिएका जग्गाहरू लिलामी प्रक्रियाबाट बिक्री नभई बैङ्क आफैले सकार गरी मालपोत कार्यालयमा व्यक्तिको नामबाट बैङ्कको नाममा दाखिला खारेज गर्दा स्वतन्त्र मूल्याङ्कनकर्ताले मूल्याङ्कन गरेको मूल्यमा सकार नगरी बैङ्कले व्यक्तिसँग लिनुपर्ने साँवा ब्याजको रकममा सकार गर्ने गरेको देखिन्छ । स्वतन्त्र मूल्याङ्कनकर्ताको मूल्य यथार्थपरक हुनेमा मालपोत कार्यालयले बैङ्कले सकार गरेको ऋणिसँग लिनुपर्ने रकमलाई थैली कायम गर्दा मालपोत कार्यालय बेलबारी, भद्रपुर, दमकसमेत ६ कार्यालयका १२ व्यक्तिका स्वामित्वको जग्गा दाखिला खारेजमा रु.३ करोड ८ लाख ८७ हजार घटी थैली कायम भएकोले छुट भएको पुँजीगत लाभकर रु.११ लाख १० हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
३४. **सम्बद्ध व्यक्ति बीचको कारोबार** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा २(क) मा सम्बद्ध व्यक्ति भन्नाले एक अर्का व्यक्तिको मनसायअनुसार काम गर्ने एक वा एकभन्दा बढी व्यक्ति त्यस्ता व्यक्तिहरूको समूह पर्ने उल्लेख छ । सो सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ३४.१ मालपोत कार्यालय इनरुवाअन्तर्गतको एक फर्मले आफ्नो प्रोपाइटरबाट इटहरी ५घ को ८ कठ्ठा २.५ धुर जग्गा रु.८ करोडमा खरिद गरेको देखिन्छ । आफ्नै सञ्चालकसँग गरेको कारोबारमा भुक्तानी पुष्टि हुने बैङ्क भौचर वा गुड फर पेमेन्ट चेक संलग्न गरेको नदेखिएकोले उक्त कारोबारलाई वास्तविक कारोबार मान्न सकिने ।
- ३४.२ मालपोत कार्यालय, चाबहिल अन्तर्गतको एक कलेजले साविक विष्णु ५(ख) हाल बुढानिलकण्ठ नगरपालिका स्थित कित्ता नं.६६९, ६७३ र ६७५ को २ रोपनी जग्गा र सोमा बनेको घर रु.४ करोड ३० लाखमा कलेजकै अध्यक्षलाई बिक्री गरेको देखिन्छ । कलेजले २०७३ सालमा रु.४ करोड ३० लाखमा खरिद गरेको घर र जग्गा ३ वर्षपछि खरिद मूल्यमा नै कलेजकै अध्यक्षलाई बिक्री गरी स्वामित्व हस्तान्तरण गरेको देखिएकोले यो कारोबार सामान्य बजार मूल्यको सिद्धान्त अनुसार भएको छैन । यस प्रकृतिका सामान्य बजार व्यवहारभन्दा बाहिर गई फर्म वा कम्पनीको सम्पत्ति तथा दायित्वमा प्रभाव पार्ने गरी हुने कागजी लेनदेन प्रक्रियालाई निरुत्साहित गर्न भुक्तानीको सुनिश्चितता गरेर मात्र राजिष्ट्रेसन पास गर्ने र सम्बद्ध व्यक्तिबीच कारोबार गर्दा सामान्य बजारभाउअनुसार कारोबार भएको नदेखिएको सम्बन्धमा सम्बद्ध कार्यालयले छानबिन गरी कर दायित्वमा पर्ने असर यकिन गर्नुपर्दछ ।
३५. **उद्देश्य विपरीत कारोबार** - स्थानीय तहले भू-उपयोग ऐन, २०७६ तथा नापी विभागबाट तयार गरिएको भू-उपयोग नक्सा डाटाबमोजिम जग्गाको वर्गीकरण गरी मापदण्ड पुरा भएका जग्गालाई मात्र कित्ताकाटको लागि सिफारिस गर्ने व्यवस्था छ । औषधियुक्त वस्तुको उत्पादन गर्ने उद्देश्यले दर्ता भएको मालपोत कार्यालय, ललितपुरअन्तर्गतका एक निजी कम्पनीको स्वामित्वमा रहेको साविक झरुवाराशी गाउँ विकास समिति ६ख को विभिन्न १२ कित्तामध्येको ९२ आना ३ पैसा जग्गा

नगरपालिकाको सिफारिस बमोजिम २७ कित्तामा कित्ताकाट गरेर बिक्री गरेको देखिन्छ । यसरी एक किसिमको उद्योग व्यवसाय गर्न दर्ता भएको कम्पनीले खरिद गरी राखेको जग्गालाई भू-उपयोग ऐन तथा मन्त्रालयको परिपत्र विपरीत प्लटिङ्ग गरी घडेरीको रूपमा बिक्री गर्न दिएको सिफारिस नियमसम्मत देखिएन । संस्थाको कार्य प्रकृति तथा उद्देश्य विपरीत घडेरी प्रयोजनका लागि हुने कित्ताकाटमा नियन्त्रण गर्न कार्यालयले ध्यान दिनुपर्दछ ।

३६. **पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा निर्माण व्यवसायीको ढिलाईको कारणले सम्झौताबमोजिमको कार्य तोकिएको समयभित्र सम्पन्न हुन नसकेमा १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी सम्झौता रकममा प्रति दिन ०.०५ प्रतिशतका दरले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्ने व्यवस्था छ । भूमिसुधार तथा मालपोत कार्यालय, नवलपरासीको भवन निर्माण कार्यका एक निर्माण व्यवसायीले तोकिएको समयमा कार्य सम्पन्न नगरेकोले रु.१७ लाख ९५ हजार पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लिने गरी २०७६।११।३० सम्म सचिवस्तरीय निर्णयबाट म्याद थप भएको छ । निर्माण कार्यको अन्तिम बिलको भुक्तानी हुँदा उक्त रकम असुल नगरेकोले निर्माण व्यवसायीबाट क्षतिपूर्तिबापतको असुल गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।

नापी विभाग

देशको आर्थिक तथा सामाजिक विकासका निम्ति आवश्यक पर्ने नक्सा तथा भौगोलिक सूचना उत्पादनमा एकरूपता कायम गर्ने प्रमुख उद्देश्यले विभागको स्थापना २०१४ सालमा भएको हो । विभाग अन्तर्गत ४ महाशाखा, १२९ नापी कार्यालय र ६ विशेष नापी कार्यालय रहेका छन् ।

३७. **भू-उपयोग नक्सा** - भू-उपयोगसम्बन्धी ऐन, २०७६ को दफा ५ मा मन्त्रालयले प्रत्येक स्थानीय तहको भू-उपयोग क्षेत्र नक्सा तयार गरी ऐन प्रारम्भ भएको एक वर्षभित्र स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने उल्लेख छ । २०७५।७६ सम्म ३१ जिल्लाका ३६९ स्थानीय तहको नक्सा हस्तान्तरण कार्य सम्पन्न भइसकेको छ । यो वर्ष थप १९ जिल्लाका १६३ गाउँपालिकाको भू-उपयोग नक्सा हस्तान्तरण गर्ने लक्ष्य रहेकोमा २०७७ पौष मसान्तसम्म पनि हस्तान्तरण हुन सकेको छैन । विभागले तयार गरेको भू-उपयोग नक्सा/डाटा समयमै नगरपालिका तथा गाउँपालिकालाई हस्तान्तरण गर्नुपर्दछ ।
३८. **लाइडर सर्भे** - विभिन्न प्रकारका विकास निर्माण परियोजना, प्रकोप व्यवस्थापन तथा नक्सांकन आदि कार्यका लागि आवश्यक पर्ने परिशुद्ध सांख्यिक उचाइ मोडल तथा हवाई चित्र तयार गर्न चितवनदेखि पश्चिम कञ्चनपुरसम्म करिब २० हजार वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा लाइडर सर्भे तथा म्यापिङ्गका लागि २०७६।३।२० मा एक परामर्शदातासँग रु.५९ करोड ३५ लाख ३५ हजारको खरिद सम्झौता भएको थियो । सम्झौता अनुसार २०७७।६।२० सम्म (१५ महिना) मा काम सम्पन्न गर्नुपर्नेमा २०७८।१।३१ सम्म म्याद थप हुँदा समेत कार्य सम्पन्न भएको छैन । परामर्शदातालाई पहिलो किस्ता इन्स्पेक्सन रिपोर्ट पेस गरेपछि १० प्रतिशत र दोस्रो किस्ता फ्लाइट प्लान रिपोर्ट पेस गरेपछि १५ प्रतिशत समेत हालसम्म रु.१४ करोड ८३ लाख ८३ हजार भुक्तानी भएको छ । लाइडर सर्वेक्षणका लागि पूर्व तयारी अनुरूप परामर्शदाताले जी.पी.एस. स्मारक चिन्ह राख्ने र नियन्त्रण विन्दुको स्थापना कार्य सम्पन्न गरेको अवस्थामा कोभिड-१९ महामारीको कारण देखाई पटक पटक म्याद थप गरेकोमा सुरक्षाका मापदण्डहरू अपनाई सम्झौताअनुसार कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

सहकारी विभाग

सहकारी प्रणालीलाई आर्थिक तथा सामाजिक विकासको आधारको रूपमा विकास गर्ने र ग्रामीण विकासको उपयुक्त र प्रभावकारी माध्यमको रूपमा उपयोग गर्ने प्रयासलाई संस्थागत गर्न यस विभागको स्थापना भएको हो।

३९. **निरीक्षण तथा अनुगमन** - सहकारी ऐन, २०७४ को दफा ९५ र ९७ मा रजिष्ट्रार वा रजिष्ट्रारबाट अधिकार प्राप्त अधिकारीले बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाको तोकिएबमोजिमको अनुगमन प्रणालीमा आधारित भई निरीक्षण तथा अनुगमन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। विभागको कार्यक्षेत्रभित्र रहेका १२५ बचत तथा ऋण सहकारी संस्थामध्ये यो वर्ष ४३ संस्थाको अनुगमन गरेकोमा संस्थाहरूले नियम विपरीत सदस्यता शुल्क उठाएको, कोषको बाँडफाँट साधारण सभाबाट स्वीकृत नगराएको, धितोको मूल्याङ्कन विज्ञबाट नभएको, कोषको रकम उद्देश्यअनुरूप खर्च नगरेको, तोकेको अवधिभित्र लेखापरीक्षण नगराएको, नगद सुरक्षाको बीमा नगरेको, जोखिम कोषमा पर्याप्त रकम व्यवस्था नगरेको, समानान्तर सहकारीसँग कारोबार गरेको, शंकास्पद कारोबारको प्रतिवेदन नगरेको र सम्पति शुद्धीकरण सम्बन्धी कानूनको पालना नगरेको जस्ता कमीकमजोरीहरू उल्लेख छ। प्रतिवेदनका सुझावको कार्यान्वयनका साथै नेपाल राष्ट्र बैङ्क लगायत अन्य निकायसँग समन्वय गरी अनुगमनलाई थप प्रभावकारी बनाई सर्वसाधारणको बचत जोखिम कम गर्न तथा वित्तीय अनुशासन कायम गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ।
४०. **ब्याजदर** - सहकारी ऐन, २०७४ को दफा ५१ मा रजिष्ट्रारले सन्दर्भ ब्याजदर निर्धारण समितिको सिफारिसमा बचत तथा ऋणको सन्दर्भ ब्याजदर तोक्न सक्ने र सो ब्याजदर सहकारी संस्थाको लागि निर्देशक ब्याजदरको रूपमा रहने व्यवस्था छ। विभागको २०७७।४।१७ को निर्णय अनुसार २०७७।०७.८ को लागि सहकारी संस्थाहरूले लगानी गर्ने ऋणमा अधिकतम ब्याजदर १४.७५ प्रतिशत र बचत तथा ऋणको व्याजदर अन्तर ६ प्रतिशतभन्दा घटी रहने गरी सन्दर्भ ब्याजदर निर्धारण गरी सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गरेकोमा तीन बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरूको वेब साईटमा परीक्षण गर्दा व्यवसाय, हाउजिङ्ग आदि जस्ता कर्जामा १६ देखि २४ प्रतिशत ब्याजदर राखी ऋण प्रवाह गरेको देखियो। यसरी कानून बमोजिम निर्धारण भएको सन्दर्भ ब्याजदर भन्दा बढी ब्याजदर कायम गरी ऋण प्रवाह गर्ने संस्थाहरूको अनुगमन तथा निरीक्षण गरी सहकारी कानून बमोजिम कारवाही गर्नुपर्दछ।

सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण

भू-अभिलेख सूचना व्यवस्थापन प्रणाली

जग्गा प्रशासन सम्बन्धी सेवाहरूलाई समय सापेक्ष रूपमा सूचना प्रविधिमा आधारित गराउन भूमि व्यवस्थापन तथा अभिलेख विभाग र यसअन्तर्गतका १०८ भूमि सुधार तथा मालपोत कार्यालयहरूमा भू-अभिलेख सूचना व्यवस्थापन प्रणाली कार्यान्वयनमा छ। भू-अभिलेख व्यवस्थित गर्ने, नक्सा संशोधन, भोगाधिकार फुकुवा, हालसाविक, रोक्का फुकुवाका साथै भूमिसम्बन्धी कारोबारबाट प्राप्त हुने कर, शुल्क र महसुलको सङ्कलन, अभिलेखसम्बन्धी कार्यहरू गर्ने उद्देश्य रहेको यस प्रणालीको पूर्वाधार र सुरक्षा जोखिम, सफ्टवेयरको पर्याप्तता र

उपयुक्तता, तथ्याङ्क एवं अभिलेखको व्यवस्थापन तथा नियन्त्रण वातावरणको परीक्षण एवम् मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

४१. **सेवाको डिजिटाइजेसन** - विभागले प्रणालीमा भण्डारण गर्ने विवरण, कागजात, फोटोलगायतका डाटा एवं सूचनालाई डिजिटल अभिलेखको रूपमा व्यवस्थित गरी राख्नुपर्दछ । यसका लागि विभागले ठेक्का सम्झौता गरेकोमा प्रभावकारी अनुगमन हुन नसक्दा सेवाप्रदायकले सम्झौताका शर्त बमोजिम कार्य प्रगति भएको पाइएन । विभागअन्तर्गतका १२६ कार्यालयको पुरानो सेस्ता डिजिटल फर्ममा राख्ने योजना रहेकोमा हालसम्म ३५ कार्यालयमा मात्र डिजिटाइजेसन कार्य गरिएको छ । स्थलगत अवलोकन गर्दा बेलबारी, मोरङ, दमक, भद्रपुर, चितवनलगायतका कार्यालयमा डिजिटाइजेसनको कार्य भइरहेकोमा पर्सामा तीन महिनादेखि सो कार्य अवरुद्ध रहेको पाइयो । सर्भर तथा प्रणालीमा समस्या आइरहने, इन्टरनेटको गतिमा उतारचढाव भइरहने जस्ता कारणले काममा ढिलासुस्ती हुने गरेको पाइयो । विभागले नियमित अनुगमन गरी डिजिटाइजेसन कार्य ठेक्का सम्झौताअनुरूप यथाशक्य छिटो सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
४२. **पहुँच नियन्त्रण र निगरानी** - भू-अभिलेख सूचना व्यवस्थापन प्रणाली र सोसम्बन्धी भौतिक पूर्वाधार र जडानमा अनधिकृत पहुँचमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ । विभागको डाटा सेन्टरमा बहु-आयामिक प्रमाणीकरणयुक्त पहुँच नियन्त्रण, विद्युतीय गेटपासको व्यवस्था, विभाग र मातहतका कार्यालयमा आगन्तुकको अभिलेख राख्ने, मालपोत कार्यालयहरूमा कार्यालय समयपछि सर्भर कोठाको सुरक्षा गर्ने व्यवस्था भरपर्दो भएको पाइएन । त्यसैगरी विभाग र मातहतका ४० कार्यालयमा मात्र सी.सी.टी.भी. जडान गरेको पाइयो । सी.सी.टी.भी. जडान तथा सञ्चालन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७२ अनुसार कम्तीमा ९० दिनसम्मको सी.सी.टी.भी. भिडियो भण्डारण हुनुपर्नेमा कार्यालयहरूमा कम क्षमताका उपकरण जडान गरेकोले तोकिएको अवधिसम्म डाटा भण्डारण हुने गरेको छैन । प्रणालीमा हुने पहुँच नियन्त्रण व्यवस्था कमजोर हुँदा अनधिकृत व्यक्तिको प्रणालीमा पहुँच र आधिकारिक व्यक्तिले पनि आवश्यकता भन्दा बढी पहुँच पाई डाटाको गलत प्रयोग, फेरबदल, मेटाउने तथा तथ्याङ्कको गोपनीयता जोखिममा पर्ने अवस्था हुन्छ । विभागले पहुँच नीति एवं कार्यविधि बनाई बलियो पासवर्ड र बहु-आयामिक प्रमाणीकरण अवलम्बन गर्नुपर्दछ । साथै मातहतका कार्यालयमा आगन्तुक लगको व्यवस्थापन गर्ने र प्रणालीको भौतिक सुरक्षा तथा पहुँच नियन्त्रण हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । कार्यविधिमा तोकिएअनुसार सी.सी.टी.भी. भिडियो भण्डारण हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
४३. **इन्टरनेट सेवा र कनेक्टिभिटी** - विभाग र मातहत कार्यालयबिच सेवा प्रवाह सञ्चालन गर्ने प्रणालीको सम्बन्ध अनवरत र नियमित हुनुपर्दछ । प्रणालीको प्रकृति, डाटाको भोल्युम तथा प्रयोगकर्ताको संख्या अनुसारको भार मिलान नभएका कारण प्रणालीबाट समय समयमा सेवा अवरुद्ध हुने गरेको पाइयो । विभिन्न मालपोत कार्यालयमा मिति २०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१ सम्म १०८ कार्यालयमा १ हजार १७६ पटक सेवा अवरुद्ध भएको देखियो । सूचना प्रणाली लागू भएका सबै कार्यालयमा पटक-पटक सेवा अवरुद्ध हुने गरेको छ । यो वर्ष ४३ कार्यालयमा एक वर्षको अवधिमा १० देखि ५० पटक सम्म सेवा अवरुद्ध भएको देखिन्छ । उक्त अवधिमा मालपोत कार्यालय बझाङमा ५०, मालपोत कार्यालय गोटीखेल, ललितपुरमा ४८, मालपोत कार्यालय डडेल्धुरामा ४७, मालपोत कार्यालय मुस्ताङमा ४५, मालपोत कार्यालय, तेह्रथुममा ३८, मालपोत कार्यालय घर्तीगाउँ रोल्पा, दार्चुला र रसुवामा ३३,

मालपोत कार्यालय ईलाम र जुम्लामा क्रमशः ३१ र ३० पटक सेवा अवरुद्ध भएको पाईयो । अन्य मालपोत कार्यालयमा सेवा अवरुद्ध भएको स्थिति निम्नानुसार छः

सि.नं	कार्यालय	पटक	सि.नं	कार्यालय	पटक
१.	चैनपुर, संखुवासभा, डोटी	२८	१५	परासी, नवलपरासी (पश्चिम), राजविराज, सप्तरी, प्यूठान, बेलवारी, मोरङ	६
२.	कालिकोट, ताप्लेजुङ, बैतडी, म्याग्दी	२५	१६	अर्घाखाँची, ओखलढुङ्गा, खैरहनी, चितवन, बाजुरा, बेलौरी, कञ्चनपुर, वरहथवा, सर्लाही	५
३.	दैलेख, बागलुङ, माडी, चितवन	२०	१७	जलेश्वर, होत्तरी, लगनखेल, अछाम, कलंकी, गरुडा, रौतहट, खिजीफलाटे, संक्रान्तीबजार	४
४.	पाँचथर, भोजपुर	१९	१८	इनरुवा, सुनसरी, काभ्रे, कावासोती, नवलपरासी (पूर्व), तुलसीपुर, दाङ, धादिङ, मेहेलकुना, सुर्खेत, लाहान, सिराहा, लेखनाथ, कास्की, हरिवन, सर्लाही, हुम्ला, दुल्लु (दैलेख)	३
५.	पर्वत, लमजुङ, सोलुखुम्बु, स्याङ्जा	१८	१९	गुलरिया, बर्दिया, गोर, रौतहट, घोराही, दाङ, तौलिहवा, कपिलबस्तु, धनगढी, कैलाली, नेपालगञ्ज, बाँके, पर्सा, बुटवल, रूपन्देही, लमही, दाङ, सल्यान, सुर्खेत, जसपुर (प्यूठान)	२
६.	जाजरकोट	१७	२०	उदयपुर, कञ्चनपुर, सप्तरी, चनौली, चितवन, चावहिल, भक्तपुर, चितवन, टोखा, तनहुँ, दोलखा, धरान, सुनसरी, मनमैजु, रङ्गेली, मोरङ, मजुवाबजार	१
७.	सिराहा, खाँदवारी, संखुवासभा, धनकुटा, रामपुर, पाल्पा, वालिङ, स्याङ्जा	१६			
८.	गुल्मी, राजापुर, बर्दिया	१४			
९.	झोताभैरव, बझाङ	१२			
१०.	खोटाङ, बुर्तीवाङ, बागलुङ, सिन्धुपाल्चोक	११			
११.	कलैया, बारा, कटारी, उदयपुर, मकवानपुर, रामेछाप, रोल्पा, शिखरकोट, मकवानपुर	१०			
१२.	जनकपुरधाम, धनुषा, नुवाकोट, सिन्धुली, सिमारा, बारा	९			
१३.	भक्तपुर, पाल्पा, बर्दिया, महोत्तरी	८			
१४.	डिल्लीबजार, काठमाडौं, ईलाम, गोरखा	७			

इन्टरनेट सेवाप्रदायकसँग गरिएको सम्झौताअनुसार नेटवर्क डाउनटाईम रिपोर्ट लिने गरेको देखिएन । विभागले सूचना प्रविधि प्रणालीको प्रकृति, डाटाको भोल्युम तथा प्रयोगकर्ताको संख्या अनुसारको भार मिलान हुनेगरी ब्याण्डविथ क्षमता तालमेल हुनेगरी इन्टरनेट सेवा लिनुपर्दछ ।

४४. **प्रणालीको सुरक्षा** - विभाग र मातहतका निकायहरूले संचालन गरेको सूचना प्रविधि प्रणालीलाई भाइरस, ह्याकिङ्ग, पाईरसी, फिसिङ्ग, मालवेयर आदि जोखिमहरूबाट सुरक्षा प्रदान गर्नुपर्दछ । विभाग तथा सबै कार्यालयमा एन्टिभाइरस जडान गरिएको छैन भने एन्टि-मालवेयर, इन्टरनेट सेक्युरिटी, नेटवर्क सेक्युरिटी, फायरवालको प्रयोग सम्बन्धमा विभागले नीति तयार गरेको पाइएन । यसले गर्दा प्रणालीको सुरक्षा प्रति आश्वस्त हुने अवस्था छैन । विभागले प्रणालीलाई बाह्य जोखिमबाट सुरक्षा प्रदान गर्न प्रणाली सुरक्षा नीति तयार गरी कम्प्युटर, सर्भर, नेटवर्क तथा इन्टरनेटसमेतलाई स्वचालित रूपमा सुरक्षा प्रदान गर्न सक्ने स्वचालित एन्टीभाइरस प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

४५. **पूर्वाधार तथा स्रोत साधनको व्यवस्थापन** - निकायहरूमा सूचना प्रविधि प्रणाली सञ्चालन गर्नको लागि वैकल्पिक व्यवस्था सहितको विद्युत आपूर्ति तथा इन्टरनेट सेवा उपलब्ध हुन सक्ने स्थान, सुरक्षित र वातानुकूलित कोठा, कार्यप्रकृतिअनुसारको फर्निचर, सेवाग्राहीमैत्री कार्यक्षेत्र, नवीनतम प्रविधि मैत्री उपकरण आदी न्यूनतम पूर्वाधारको आवश्यकता पर्दछ । चितवन, बेलवारी, दमक, भद्रपुर र पर्सा कार्यालयहरूमा इन्भर्टर र ब्याट्रीको अवस्था जीर्ण भएको देखियो । विद्युत प्रवाहको विकल्पको लागि जडान गरेको जेनेरेटरको नियमित मर्मत नहुँदा कार्यालयमा जेनेरेटर भएर पनि विद्युत आपूर्तिको वैकल्पिक व्यवस्था नहुने अवस्था छ । सर्भर कोठामा नेटवर्किङ तारहरूको प्रभावकारी व्यवस्थापन नभएको,

उपकरणहरूको ट्यागिङ्ग नगरिएको तथा अग्नि निवारक यन्त्र समेत जडान भएको पाईएन । यसरी कार्य वातावरण सहितको पूर्वाधार नहुँदा तथा स्रोत साधनको समेत अभाव रहँदा सूचना प्रविधि प्रणाली प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन हुन नसक्ने देखिन्छ । विभाग तथा मातहतका कार्यालयहरूमा सूचना प्रणालीसँग सम्बन्धित उपकरणहरू चुस्त दुरुस्त अवस्थामा राखेर कार्यक्षमता बढाउनुपर्दछ ।

४६. **एप्लिकेसनको उपयुक्तता** - प्रणालीको एप्लिकेसनमा प्रयोग भएको सफ्टवेयर र प्रोग्रामिङ्ग ल्याङ्गवेजलाई सूचना प्रविधिको क्षेत्रमा भएको नवीनतम विकास अनुरूपको सफ्टवेयर, प्लेटफर्म, डाटाबेस तथा भाषाको प्रयोग गरी निरन्तर रूपमा अद्यावधिक गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

४६.१ विभागले सञ्चालनमा ल्याएको एप्लिकेसन पुरानो प्रोग्रामिङ्ग ल्याङ्गवेजमा कोडिङ्ग गरी सन् २०१३ मा तयार गरेकोमा हालसम्म सोको पुनर्लेखन गरी अद्यावधिक गरिएको छैन । पुरानै प्रोग्रामिङ्ग ल्याङ्गवेजमा कोडिङ्ग गरिएको १२ कोरको डाटाबेस सर्भर लाइसेन्स प्रयोग गर्दा डाटाबेस र एप्लिकेसनको तालमेल नमिलेको कारण प्रयोगकर्ताले डाटा खोज्दा ढिलो हुने समस्या देखा परेको छ ।

४६.२ यस प्रणालीको सफ्टवेयर जाभा १.७ संस्करणमा निर्माण भएको छ । सन् २०१५ पश्चात जाभा १.७ को अद्यावधिक र सुरक्षा स्तरोन्नति गर्ने कार्य ओराकलले बन्द गरेको कारण जाभा १.७ भरपर्दो सफ्टवेयर नरहेको देखिन्छ । पुरानो जाभा संस्करणका कारण सर्भरमा पनि Tomcat को पुरानो भर्सन प्रयोग गरेको देखियो । जसबाट बढी सुरक्षा जोखिम उत्पन्न हुने खतरा छ । सफ्टवेयरले प्रदान गर्ने सेवा एवं नतिजाको परीक्षण र उत्पादन वातावरणमा एकरूपता नभएको देखियो । परीक्षण वातावरणमा सञ्चालन गर्दा एप्लिकेसनमा समस्या नदेखाउने तर लाईभ वातावरणमा भने सोही कोड रिलिज गर्दा समस्या आउने गरेको पाइयो ।

४६.३ जडान गरिएको मेमोरीमा बढी चाप परेको बेला ९४ प्रतिशतसम्म प्रयोग हुने गरेको कारण प्रणाली ढिला हुने गरेको देखियो । धेरै प्रयोगकर्ताले एकै समयमा प्रणालीको बढी प्रयोग गर्ने कारण पनि सेवा प्रवाह ढिला भएको देखियो । पब्लिक एक्सेस मोड्युलको डाटाबेस ८२.५ प्रतिशत प्रयोग भएको कारण थप डाटा भण्डारण हुन कठिनाई हुने र स्याचुरेसनको कारण सेवा प्रवाहमा समेत असर पर्न सक्दछ । उक्त प्रणालीमा भण्डारण हुने नागरिकता, परिचयपत्र, फोटोलगायतका कागजातहरूसमेत स्क्यान गरेर डाटाबेसमै भण्डारण गरिने भएकोले ठूलो स्पेस ओगट्ने कारण ती विवरणहरूलाई छुट्टै मोड्युल बनाई भण्डारण गर्न सकिने गरी विकास गरिए पनि प्रयोगमा ल्याएको पाइएन ।

प्रणालीले देखाएको राजस्व विवरण अनुसार बैंकमा रकम जम्मा गरी भौचर पेश गर्ने गरेको पाइयो । यो प्रणाली र राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणाली RMIS बीच हालसम्म Integration हुन नसकेकोमा सो को तयारी भैरहेको विभागले जनाएको छ । प्रणालीले देखाउने राजस्व र बैंकमा दाखिला भएको रकम बीच स्वचालित रूपमा भिडान हुने व्यवस्था भएको पाइएन । प्रणालीमा रिकन्सिलिएशन मोड्युल राखिएको भए तापनि सोको प्रयोग नगरेका कारण बैंक र प्रणाली बीच स्वतः रकम भिडान हुन सकेको छैन । जसले गर्दा सबै राजस्वको यथार्थ विवरण गणना गर्न सकिने अवस्था देखिएन । प्रविधिको विकाससँगै आवश्यकताहरूको सम्बोधन हुने गरी प्रणालीमा सुधार गर्नुका साथै व्याण्डविड्थको भार मिलान गर्नुपर्दछ ।

४७. **तेस्रो पक्ष परीक्षण** - विभागले समय समयमा स्वतन्त्र निकायबाट सूचना प्रविधि प्रणालीको तेस्रो पक्ष परीक्षण र भल्नेरेबिलिटी मूल्याङ्कन र पेनिट्रेशन परीक्षण गर्नुपर्दछ । परीक्षणबाट पहिचान भएका जोखिम एवं कमजोरीहरूलाई न्यूनीकरण गर्न सुधारात्मक कदम चालिनुपर्दछ । विभागले सूचना प्रविधि विभागबाट २०१९ मा LRIMS को प्रणाली परीक्षण, २०१९ मै सिनिकल टेक्नोलोजि प्रा.लि. बाट पामको भिएपिटी र एमिनेन्स सर्कल प्रा.लि. बाट २०१९।२० मा LRIMS र PAM दुवैको भीएपीटी गराएको पाइयो । तर भीएपीटीबाट प्राप्त प्रतिवेदनमा उल्लेखित केही विषयहरू सम्बोधन गरेको भएपनि महत्वपूर्ण विषयहरू अझै सम्बोधन गरेको पाइएन ।

परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लिखित सुरक्षा चुनौतीहरूलाई सम्बोधन नगर्दा सम्भावित जोखिमहरू पत्ता लगाउन र, सुरक्षा जोखिम आउनुभन्दा अगावै निरोधात्मक उपायहरू लागू गर्न नसक्दा प्रणाली तथा डाटामा क्षति पुग्नसक्छ । यसको निवारणको लागि समय समयमा भिएपिटी गरी सम्भाव्य जोखिमहरूको पहिचान गर्ने र व्यवस्थापन गर्ने गर्नुपर्दछ ।

४८. **परीक्षण तथा जडान** - विभाग तथा मातहतका कार्यालयहरूमा खरिद गरेर ल्याएका, अनुदानमा प्राप्त भएका, अन्यत्रबाट मर्मत सम्भार गरी ल्याएका वा अन्य कुनै तरिकाबाट प्राप्त भएका सूचना प्रविधिसंग सम्बन्धित यन्त्र उपकरण मुख्य प्रणालीभन्दा बाहिर परीक्षण गरी प्रतिवेदनका आधारमा मात्र मुख्य प्रणालीमा जडान गर्नु पर्दछ । विभागले यो वर्ष रु.१ करोड ८० लाख ९४ हजारका ४४८ थान सूचना प्रविधि सम्बन्धी यन्त्र उपकरण तथा सफ्टवेयर खरिद गरी प्रणालीमा जडान गरेकोमा जडान गर्नुपूर्व यस किसिमको परीक्षण गरेको पाइएन । यन्त्र उपकरण तथा सफ्टवेयरलाई परीक्षण नगरी जडान गर्दा भू-अभिलेख सूचना व्यवस्थापन प्रणालीमा रहेका घरजग्गाको महत्वपूर्ण अभिलेखहरूमा भाइरस तथा अन्य प्राविधिक तथा विद्युतीय समस्याहरूको सम्भावना रहेको छ । विभाग र मातहतका कार्यालयले यन्त्र उपकरण तथा सफ्टवेयरको कार्यान्वयन पूर्व परीक्षणको व्यवस्था गर्न विधि तथा मापदण्ड को व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्नु पर्दछ ।

संगठित संस्था

राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड - २०७५।७६

सहकारी सिद्धान्तानुरूप निम्न स्तरका जनताको आर्थिक तथा सामाजिक विकासका लागि सेवा सुविधासम्बन्धी नीति निर्माण तथा तत्सम्बन्धी योजना तर्जुमा गरी राष्ट्रिय स्तरमा विभिन्न किसिमका सहकारी संघ तथा संस्थाहरूको विकासमा सघाउ पुऱ्याउने उद्देश्यले तर्जुमा भएको राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड ऐन, २०४९ अन्तर्गत यो बोर्ड सञ्चालित छ ।

४९. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - यो वर्ष पुँजीगत जगेडा कोष रु.१ अर्ब १० करोड ३९ लाख, सहकारी विकास कोष रु.१२ करोड ३ लाख तथा साधारण जगेडा कोष रु.२ करोड ३० लाख देखिन्छ । स्थिर सम्पत्ति रु.१ अर्ब ३० करोड ६७ लाख, कर्जा लगानी रु.९ करोड ८९ लाख, शेयर लगानी रु.७० लाख ४८ हजार र खुद चालु सम्पत्ति रु.१३ लाख ३८ हजारसमेत सम्पत्ति रु.१ अर्ब ५२

करोड ५१ लाख देखिन्छ । सहकारी विकास कोषबाट कर्जा लगानी ८२.२३ प्रतिशत रहेको छ। गत वर्ष रु.१ करोड २६ लाख नाफा रहेकोमा यो वर्ष रु.१ करोड १४ लाख रहेको छ।

५०. **लगानी** - बोर्डको शेयर लगानी रु.७० लाख ४८ हजार रहेकोमा लगानी गरिएका संस्थाहरूबाट लाभान्ना प्राप्त भएको देखिएन। ती संस्था सञ्चालनमा रहे नरहेको वास्तविक स्थिति पहिचान गर्नु पर्ने तथा शेयर लगानी भएका संस्थाहरूमा बोर्डकातर्फबाट शेयर हक अनुपातका आधारमा सञ्चालक प्रतिनिधित्व गराउनु पर्दछ।

गत वर्षसम्म रु.८ करोड १६ लाख ६५ हजार ऋण लगानी रहेकोमा यो वर्ष रु.१ करोड ७२ लाख ७१ हजारले वृद्धि भई रु.९ करोड ८९ लाख ३६ हजार रहेको छ। उल्लिखित ऋणमध्ये वर्षान्तमा बुझाउन पर्ने ऋण किस्ता रु.६ करोड २३ लाख रहेकोमा भाखा नाघेको ऋण ६३.०२ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। कर्जा लगानीसम्बन्धी नीति निर्माणका लागि एक उप-समिति गठन भएकोमा कुनै कार्य भएको देखिएन। धितो मूल्याङ्कन विधि तयार गरी प्रवाह भएका ऋणहरूको धितो सुरक्षण पुनः मूल्याङ्कन गरी नपुग धितो सम्बन्धमा थप सुरक्षण लिने कार्य गर्नुपर्दछ । कर्जा स्वीकृति गर्दा धितोसहितको स्वीकृत मूल्याङ्कन रकम उल्लेख गरिएको छैन। यसर्थ भाखा नाघेको ऋण असुली र धितो मूल्याङ्कन कार्यलाई व्यवस्थित बनाउनुपर्दछ।

५१. **भरतपुर बसपार्क** - सहकारी विकास बोर्डको २०६०।८।२३ को निर्णयअनुसार बोर्डको स्वामित्वमा रहेको चितवनको भरतपुर नगरपालिका वडा नम्बर ९ स्थित कित्ता नम्बर २४३६ को ४ विघा ९ कठ्ठा ११ धुर जग्गा एवं सो नगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेको जग्गा समेत ७ विघा ९ कठ्ठा ११ धुर जग्गामा बसपार्क टर्मिनल भवन निर्माण गर्न बोर्ड र उक्त नगरपालिका बीच २०६०।११।१५ मा करार भए अनुसार बसपार्क निर्माण तथा सञ्चालन भएको देखिन्छ। करारअनुसार भरतपुर नगरपालिकाको खर्चमा बसपार्क निर्माण गरी बसपार्क सञ्चालन भए पश्चात उक्त खर्च वापतको साँवा, ब्याज र व्यवस्थापनको खर्च समेत कटाई बचत रकममा दुवै पक्षको शेयरको अनुपातमा हिस्सा हुने उल्लेख छ। साथै, बसपार्क कम्पनी ऐनअनुसार सञ्चालन गर्ने र त्यसपछि यो करार स्वतः रद्द हुने उल्लेख छ। तर बसपार्कको आम्दानी खर्च तथा भरतपुर नगरपालिका र बोर्डको हक हिस्साको विवरण बोर्डले राखेको छैन।

भरतपुर नगरपालिका कार्यालयले २०६६।१२।१५ मा भरतपुर नगरपालिका र बोर्डको जग्गामा केन्द्रीय बस टर्मिनल सम्पन्न भईसकेको जानकारी गराएको छ। बोर्डको बाँकी जग्गाको आम्दानी भरतपुर नगरपालिकाले प्राप्त गर्ने गरी यातायात व्यवसाय, थोक तरकारी तथा फलफुल बजार क्षेत्र निर्माण तथा सञ्चालन गर्न स्वीकृति दिएको देखिन्छ । भरतपुर नगरपालिका तथा बोर्ड बीचको सम्झौताअनुसार दुवै पक्षको छलफल र सहकार्यमा बस टर्मिनल व्यवस्थित गरिने सम्झौता भए तापनि बसपार्क सञ्चालन भैसकेपछि बोर्डलाई कुनै आम्दानी प्राप्त भएको छैन । बस टर्मिनल र नारायणगढ बसपार्क सञ्चालन व्यवस्थापनको लागि निजी क्षेत्रलाई सहभागि गराई सञ्चालन गर्ने २०७५।३।२६ को निर्णयानुसार २०७५।७६ देखि २०७७।७८ सम्म ३ वर्षका लागि एक प्राइभेट लिमिटेडले सबैभन्दा बढी रु.१० करोड ५ लाख कबोल गरेकोमा सम्झौता भएको छैन। बोर्डको नाममा बसपार्कको शेयर तथा आम्दानी र बजार क्षेत्रबाट प्राप्त हुनुपर्ने रकम असुल गर्न पहल गर्नुपर्दछ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** - गत विगतका प्रतिवेदनमा भोगाधिकारमा दिएका जग्गा लिजमा परिणत नगरेको, सरकारी तथा सार्वजनिक जग्गाको केन्द्रीय अभिलेख अद्यावधिक नगरेको, हदबन्दीभन्दा बढी जग्गाको उपयोगको प्रभावकारी अनुगमन नभएको, कारोबार मूल्यको आधारमा जग्गा तथा घरको रजिष्ट्रेसन शुल्क असुल नगरेको, पुँजीगत लाभकर निर्धारण सम्बन्धमा १० वर्षसम्म अविच्छिन्न बसोबास गरेको प्रमाण पेस नगरेको, न्यूनतम मूल्याङ्कन घटाई घर जग्गाको कारोबार गरेको, घरबाटो सिफारिस गर्दा त्रुटिपूर्ण सिफारिस हुने गरेको, सम्बद्ध व्यक्ति बीच कारोबार गरी कर दायित्व घटाउने गरेको, बैङ्कहरूको धितो लिलाम र दाखिला खारेज गर्दा लाभकर घटी असुल हुने गरेको, समस्याग्रस्त सहकारी संस्थाहरूको दायित्व फरफारक नभएको लगायतका व्यहोरा औँल्याइएकोमा यो वर्ष पनि सुधार भएको छैन । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्य सम्पादन गर्नुपर्दछ ।
- **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतका समेत १४० कार्यालयमा रु.८५ करोड ७७ लाख १५ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ९ कार्यालयले रु.२ करोड ३६ लाख ४४ हजार फर्छ्यौट गरेकोले रु.८३ करोड ४० लाख ७१ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.४ करोड ३ लाख ३९ हजार म्याद नाघेको पेशकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ

भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा राष्ट्रिय यातायात विकास र व्यवस्थापन, राष्ट्रिय रेलमार्ग, मेट्रो रेल, यातायात सुरक्षा प्रणाली, राष्ट्रिय लोकमार्ग, जलमार्गलगायत वैकल्पिक यातायात, आधारभूत यातायातसम्बन्धी नीति, कानुन, मापदण्ड, कार्यान्वयन, समन्वय र नियमनलगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहत सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत १२९ निकायबाट कार्यसम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहतसमेत १२२ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.१ खर्ब २ अर्ब ५८ करोड २६ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छः

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
८१,७२,३४	१,११,४३	१३,०६,९२	६,६७,५७	१,०२,५८,२६

- १.१ उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा यस मन्त्रालयमा विनियोजन भई रक्षा मन्त्रालयबाट खर्च भएको रु.२ अर्ब ६६ करोड ५१ लाख समावेश छैन भने उद्योग मन्त्रालय र राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणमा विनियोजन भई यस मन्त्रालयले खर्च गरेको रु.७० करोड ९८ लाख समावेश छ ।
- १.२ यो वर्ष मन्त्रालय मातहतका ४ निकायको विनियोजन, राजस्व, धरौटी र अन्य कारोबारसमेत रु.१ अर्ब ५८ करोड ९४ लाखको लेखापरीक्षण गर्न बाँकी रहेको छ ।
२. **संगठित संस्था** - यो वर्ष ३ संस्थाको ५ आर्थिक वर्षको रु.१२ अर्ब ४१ करोड ९० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।
३. **कार्यमूलक लेखापरीक्षण** - यो वर्ष काठमाडौं उपत्यकाको यातायात व्यवस्थापन विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
४. **बजेट र खर्चको अवस्था** - मन्त्रालयअन्तर्गतका कार्यालयबाट विगत तीन वर्षमा भएको खर्चको पुँजीगत स्थिति देहायबमोजिम छः

(रु.लाखमा)

आर्थिक वर्ष	शुरु बजेट	रकमान्तरबाट थप/घट		संशोधित बजेट	कुल खर्च	
		रकम	प्रतिशत		खर्च	खर्च प्रतिशत
२०७४।७५	८९५०६७	१४०६२०	१५.७१	१०३५६८७	९६०१०५	९२.७०
२०७५।७६	९३७२८२	२५५६११	२७.२७	११९२८९३	९१४८४९	७६.६९
२०७६।७७	१४४८८७७	(५३४२८)	(३.६९)	१३९५४५०	७४५८९७	५३.४५

गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष पुँजीगत खर्च १८.४७ प्रतिशतले घटेको छ ।

- ४.१ यो वर्ष वैदेशिक ऋण रु.६७ अर्ब ९४ करोड ४५ लाख र अनुदान रु.६ अर्ब १० करोड ३४ लाख समेत वैदेशिक सहायता रु.७४ अर्ब ४ करोड ७९ लाख प्राप्त हुने अनुमान रहेकोमा ऋण रु.२ अर्ब ९६ करोड १६ लाख (४.३५ प्रतिशत) र अनुदान रु.१ अर्ब ८५ करोड १८ लाख (३०.३४ प्रतिशत) समेत रु.४ अर्ब ८१ करोड ३४ लाख (अनुमानको ६.५ प्रतिशत) प्राप्त भएको छ ।

४.२ सासेक राजमार्ग सुधार आयोजना दोस्रो चरणको लागि एसियाली विकास बैङ्कबाट ऋण रु.२ अर्ब ४८ करोड ७४ लाख, क्षेत्रीय व्यापारिक मार्ग विस्तार आयोजनाको लागि अन्तर्राष्ट्रिय विकास संस्थाबाट ऋण रु.२० करोड, वैकल्पिक सहायक मार्ग विकास कार्यक्रमको लागि भारतीय एक्जिम बैङ्कबाट ऋण रु.१ अर्ब, सासेक राजमार्ग सुधार आयोजनाको लागि एसियाली विकास बैङ्कबाट ऋण रु.४९ करोड ९७ लाख, राजमार्ग स्तरोन्नति तथा पुनर्स्थापना कार्यक्रमको लागि भारतीय एक्जिम बैङ्कबाट ऋण रु.६ अर्ब, चक्रपथ विस्तार आयोजनाको लागि चीन सरकारबाट अनुदान तथा ऋण रु.१ अर्ब ७० करोड, हुलाकी राजमार्गका पुलहरुसमेतको लागि भारतीय एक्जिम बैङ्कबाट ऋण रु.३ अर्ब, रणनीतिक सडक पुल निर्माण तथा पुल पुलेसा संरक्षण कार्यको लागि अन्तर्राष्ट्रिय विकास संस्थाबाट ऋण रु.२० करोड, रेल, मेट्रो रेल तथा मोनो रेल विकास आयोजनाको लागि चीन सरकारबाट अनुदान रु.९१ करोड ५४ लाखसमेत रु.१६ अर्ब २५ लाख प्राप्त हुने अनुमान गरेकोमा यो वर्ष कुनै पनि रकम प्राप्त भएको छैन । वैदेशिक सहायता परिचालन गर्नेतर्फ मन्त्रालयले ठोस नीति ल्याउन जरुरी देखिन्छ ।

कान्ति लोकपथ आयोजनामा वैदेशिक सहायतातर्फ विनियोजन नभएकोमा स्रोतान्तर गरी अन्तर्राष्ट्रिय विकास संस्थाको स्रोतबाट नगद ऋण रु.३३ करोड ४७ लाख खर्च गरेको देखियो । विनियोजित शीर्षकमा खर्च नगर्ने र विनियोजन नै नभएको शीर्षकमा स्रोतान्तर गरी खर्च गर्ने परिपाटी बजेट सिद्धान्तअनुरूप देखिएन ।

४.३ विनियोजन ऐन, २०७६ को दफा ३(२) मा वचत हुने शीर्षकबाट नपुग हुने शीर्षकमा दश प्रतिशतमा नबढ्ने गरी रकम सार्न सकिने उल्लेख छ । मन्त्रालय र मातहतका निकायका लागि विनियोजित पुँजीगत बजेट रु.१ खर्ब ४४ अर्ब ९२ करोडमा रकमान्तर र स्रोतान्तरबाट रु.३२ अर्ब २१ करोड ८५ लाख थप गरेको र रु.३७ अर्ब ५६ करोड १३ लाख घटाएकोले खुद बजेट रु.१ खर्ब ३९ अर्ब ५८ करोड कायम गरेको छ । रकमान्तरबाट समग्रमा बजेट घटे तापनि देहायका उपशीर्षकमा शतप्रतिशतदेखि ५३२ प्रतिशतसम्म थप गरेको छ । विनियोजन ऐन विपरीत रकमान्तर गर्ने परिपाटीमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

(रु. लाखमा)

ब.उ.शी.नं.	शुरु बजेट	थप बजेट	थप प्रतिशत
३३७०११०५४	६४०	६४०	१००.००
३३७०११२१४	३२२८	३२२८	१००.००
३३७०११२०४	१५२८८	१६१५५	१०५.६७
३३७०१११९४	८२०	१५००	१८२.९३
३३७०११२२४	४५७१३	१०५१९३	२३०.१२
३३७०१०१२४	१६०	८५२	५३२.५०
जम्मा	६५८४९	१२७५६८	

४.४ मन्त्रालय र अन्तर्गतका १२० कार्यालयले यो वर्ष रु.७४ अर्ब ५८ करोड ९७ लाख पुँजीगत खर्च गरेको मध्ये पहिलो चौमासिकमा रु. ८ अर्ब ५७ करोड २९ लाख (११.४९ प्रतिशत), दोस्रो चौमासिकमा रु.२८ अर्ब ७४ करोड ९२ लाख (३८.५४ प्रतिशत) र तेस्रो चौमासिकमा रु.३७ अर्ब २६ करोड ७६ लाख (४९.९६ प्रतिशत) तथा आषाढ महिनामा रु.२६ अर्ब २० करोड २४ लाख (३५.१३ प्रतिशत) खर्च गरेको देखियो । चौमासिक बजेट बाँडफाँट अनुसार खर्च नगरी तेस्रो चौमासिक

र आषाढ महिनामा बढी खर्च गरेको पाइयो । आर्थिक वर्षको अन्तमा अत्यधिक खर्च गर्ने परिपाटीमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

५. **लक्ष्य र प्रगति** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २६ मा बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन एवं प्रगति समीक्षा गर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालय र अन्तर्गतका निकायबाट सञ्चालित राष्ट्रिय गौरवका आयोजना, प्राथमिकता प्राप्त आयोजना र अन्य केही आयोजनाको प्रगति स्थिति देहायबमोजिम छः

- ५.१ मन्त्रालयमातहतका राष्ट्रिय गौरवका आयोजनाको भौतिक प्रगति २ प्रतिशतदेखि ५४ प्रतिशतसम्म रहेको छ ।

(रकम रु. करोडमा)

आयोजनाको नाम	आयोजना शुरु वर्ष	संशोधित लागत अनुमान	२०७६।७७ सम्मको	
			खर्च	भौतिक प्रगति प्रतिशत
रेल, मेट्रो रेल तथा मोनो रेल विकास आयोजना	२०६६।६७	९५५००	१९६८	२
काठमाडौं तराई मधेश द्रुत मार्ग	२०७४।७५	२१३९५	२०२९	११
कोशी कोरिडोर (खाँदबारी देखि किमाथांका)	२०६५।६६	१६२०	३०४	१९
कर्णाली कोरिडोर (हिल्सा सिमिकोट सलिसल्ला)	२०६९।७०	११००	२४६	२०
कालीगण्डकी कोरिडोर (गैडाकोट-कोरला सडक खण्ड)	२०६६।६७	२८८०	६३६	२२
पुष्पलाल (मध्यपहाडी) लोकमार्ग आयोजना	२०६४।६५	१०१५०	४६१४	४९
हुलाकी राजमार्ग	२०६६।६७	६५२०	३५४६	५४

- ५.२ पुष्पलाल (मध्यपहाडी) लोकमार्ग आयोजना अन्तर्गत पाँचथरको चियो भञ्ज्याङदेखि बैतडीको झुलाघाटसम्म १ हजार ८७९ किलोमिटर सडक तथा १२९ पुल निर्माण गर्ने उद्देश्यले २०६४।६५ मा शुरु भएको यो आयोजनाका संशोधित लागत रु.१ खर्ब १ अर्ब ५० करोड रहेको छ । आयोजना २०७९।८० मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य भए तापनि यो वर्षसम्म रु.४६ अर्ब १४ करोड खर्च भई ४९ प्रतिशतमात्र भौतिक प्रगति भएको छ ।
- ५.३ हुलाकी लोकमार्ग आयोजना अन्तर्गत पूर्व-पश्चिम ९७५ किलोमिटर र उत्तर दक्षिण जोड्ने सहायक सडकहरू ८१७ किलोमिटरसमेत १ हजार ७९२ किलोमिटर सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति र २१९ पुलको निर्माण कार्य २०६५।६६ मा शुरु भई २०७९।८० मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ । आयोजनाको अनुमानित लागत रु.६५ अर्ब २० करोडमध्ये यो वर्षसम्म रु.३५ अर्ब ४६ करोड खर्च भई ५४ प्रतिशत भौतिक प्रगति देखिएको छ ।
- ५.४ उत्तर-दक्षिण (कर्णाली कोरिडोर) लोकमार्ग आयोजना अन्तर्गत खुलालु-सिमिकोट १९६ किलोमिटर र हिल्सा-सिमिकोट ८८ किलोमिटर सडक निर्माण कार्य २०६५।६६ देखि शुरु भएको देखिन्छ । आयोजना रु.४ अर्ब १० करोडको लागतमा २०७०।७१ मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा निर्धारित समयमा कार्य हुन नसकी संशोधित लागत अनुमान रु.११ अर्ब र अवधि २०७९।८० कायम भएको छ । आयोजनामा यो वर्षसम्म रु.२ अर्ब ४६ करोड खर्च भई २० प्रतिशत मात्र भौतिक प्रगति भएको छ ।

- ५.५ उत्तर-दक्षिण (कोशी करिडोर) लोकमार्ग आयोजनाअन्तर्गत तेहथुम जिल्लाको वसन्तपुरदेखि संखुवासभाको उत्तरी सीमाना किमाथाङ्कासम्म १६२ किलोमिटर सडक निर्माण एवं स्तरोन्नति कार्य रु.५ अर्ब ७९ करोडको लागतमा २०६५।६६ देखि शुरू भएकोमा संशोधित लागत रु.१६ अर्ब २० करोड र सम्पन्न हुने अवधि २०८०।८१ कायम भएको छ । यो वर्षसम्म आयोजनाले रु.३ अर्ब ४ करोड खर्च गरी १९ प्रतिशतमात्र भौतिक प्रगति गरेको छ ।
- ५.६ उत्तर-दक्षिण (काली गण्डकी कोरिडोर) लोकमार्ग आयोजनाअन्तर्गत नवलपरासीको गैँडाकोटदेखि गुल्मीको रिडी, बाग्लुङ्गको मालढुंगा, बेनी, जोमसोम हुँदै उत्तरी सिमाना कोरला नाकासम्म ४३१ किलोमिटर सडक निर्माण एवं स्तरोन्नति गर्ने कार्य रु.२८ अर्ब ८० करोडको लागतमा २०६६।६७ देखि शुरू भई २०८०।८१ मा सम्पन्न हुने लक्ष्य रहेकोमा यो वर्षसम्म रु.६ अर्ब ३६ करोड खर्च भई २२ प्रतिशतमात्र भौतिक प्रगति भएको छ ।
- ५.७ मेची महाकाली १ हजार ३ किलोमिटर विद्युतीय रेल्वे ट्रयाक स्टाण्डर्ड गेजमा निर्माण गर्न रु.९ खर्ब ५५ अर्ब २२ करोडको लागत अनुमान तयार गरी २०६६।६७ देखि कार्य शुरू भएको रेल, मेट्रो तथा मोनोरेल आयोजनाले यो वर्षसम्म रु.१९ अर्ब ६८ करोड खर्च भई २ प्रतिशतमा प्रगति भएको छ ।
- ५.८ साँघुटार ओखलढुंगा कुइभिर सडक निर्माण गर्न रु.२५ करोड, सासेक राजमार्ग सुधार आयोजना (पहिलो चरण) मा रु.५ अर्ब ३६ करोड ५ लाख, दोस्रो पुल सुधार तथा सम्भार आयोजनामा रु.२ अर्ब २० करोड र मनाङ-मुस्ताङ-डोल्पा-जुम्ला सडक आयोजनामा रु.२० करोड ८० लाख विनियोजन भएकोमा क्रमशः रु.१ लाख ३३ हजार, रु.४० लाख ३२ हजार, रु.१ करोड ३५ लाख ४९ हजार र रु.७ करोड २८ लाख १२ हजारमात्र खर्च भएकोले भौतिक प्रगति न्यून देखिएको छ ।
- ५.९ पहिलो प्राथमिकता प्राप्त ४२ आयोजनामध्ये १७ आयोजनामा ५० प्रतिशतभन्दा कम, १९ आयोजनामा ५० देखि ७५ प्रतिशत र ६ आयोजनामा ७५ प्रतिशतभन्दा बढी प्रगति देखाएको छ ।
- ५.१० सडक विभाग र अन्तर्गत निकायबाट भएको तीन आर्थिक वर्षको सडक निर्माणको लक्ष्य तथा प्रगति स्थिति निम्नानुसार रहेको छः

सडकको प्रकार	इकाई	२०७४।७५		२०७५।७६		२०७६।७७	
		लक्ष्य	प्रगति	लक्ष्य	प्रगति	लक्ष्य	प्रगति
कालो पत्रे सडक	किलोमिटर	१०२७	९०४	१२२६	९८८	१२००	७२९
ग्राभेल सडक	किलोमिटर	१२५७	१३१३	१४१६	१३६३	१२००	७५७
माटे सडक	किलोमिटर	१०२०	९७१	६५२	४४०	५००	३६५
सडक पुल	गोटा	१००	८२	३००	२४३	३००	२१०

मन्त्रालय तथा विभागका अनुसार लक्ष्यअनुसार प्रगति हुन नसक्नुमा जग्गा अधिग्रहण एवं रेखाङ्कनमा विवाद, अन्तरनिकाय समन्वयको अभाव, जनशक्तिको अभाव आदि कारण रहेको उल्लेख छ । ती समस्या समाधान गरी सडक तथा पुल निर्माण कार्यमा लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिल गर्नुपर्दछ ।

- ५.११ बजेट वक्तव्य २०७६।७७ मा उल्लिखित कार्यक्रममध्ये डोल्पा जिल्ला सदरमुकाम पुग्ने बाटो निर्माण गर्ने लक्ष्य रहेकोमा लक्ष्यअनुसार प्रगति नभएको, रेल यातायाततर्फ पूर्व-पश्चिम विद्युतीय रेल मार्गको इटहरी, निजगढ, बुटवल र कोहलपुर जोड्ने रेलवे लाइनको निर्माण कार्य अगाडि बढाइने उल्लेख भएकोमा निर्माण कार्य शुरू भएको छैन । साथै नारायणी र कोशी नदीमा जल यातायात पूर्वाधार तयार

गर्न बजेट विनियोजन भएकोमा कुनै कार्य भएको छैन । बजेट वक्तव्यमार्फत् व्यवस्था भएको बजेट कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।

६. **दिगो विकास लक्ष्य** - मन्त्रालयबाट प्राप्त प्रतिवेदनमा दिगो विकास लक्ष्यअन्तर्गत सडकको घनत्व प्रति वर्ग किलोमिटर १.३ तोकेकोमा ०.६६ रहेको, घरबाट ३० मिनेटको पैदलयात्रामा पक्की सडकको पहुँच भएको जनसंख्या १०० प्रतिशत पुऱ्याउने लक्ष्य तोकेकोमा ८६ प्रतिशत पुगेको उल्लेख छ । मन्त्रालयले उल्लिखित तथ्याङ्क पुष्टि हुने आधार खुलाएको छैन ।

७. **कानूनको पालना** - संघीय संसदबाट पारित ऐन तथा सोबमोजिम बनेका नियमावलीको पालना हुनुपर्दछ । कानूनको पालनासम्बन्धमा देखिएका केही व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

७.१ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३ मा निर्माण व्यवसायीलाई खरिद सम्झौताबमोजिम दिएको पेस्की रकम जम्मा भएको बैङ्क खाता र खर्चको प्रयोजन खुल्ने मासिक विवरण निर्माण व्यवसायीले सार्वजनिक निकायलाई नियमित रूपमा उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । निर्माण व्यवसायीहरूले पेस्की रकमबाट गरेको खर्चको मासिक विवरण पेस्की दिने कार्यालयमा बुझाउने र कार्यालयलेसमेत पेस्की रकम निर्माण कार्यमा खर्च गरे नगरेको सम्बन्धमा अनुगमन गरेको देखिएन ।

७.२ सार्वजनिक सडक ऐन, २०३१ तथा नेपाल सडक स्ट्यान्डर्ड, २०७० बमोजिम सडकको स्तरअनुसार सडकको चौडाइ २० देखि ५० मिटरसम्म र सडक बोर्ड निर्देशिका, २०६१ बमोजिम सडक चौडाइ सहायक मार्गको १५/१५ मिटर, जिल्ला सडकको १०/१० मिटर र ग्रामीण तथा कृषि सडकको ७.५/७.५ मिटर सडक सीमा कायम गरी सडक निर्माण शुरु गर्नुपर्ने व्यहोरा गत वर्षको प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएको भए तापनि सुधार भएको छैन ।

कार्य सम्पादन गर्दा अवलम्बन गर्नुपर्ने कानूनको पालना गरी कार्यसम्पादन प्रभावकारी बनाउनु पर्दछ ।

८. **नीति तर्जुमा र कार्यान्वयन** - नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ अनुसार मन्त्रालयले भौतिक पूर्वाधार विकाससँग सम्बन्धित विभिन्न नीति तर्जुमा, कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने उल्लेख छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

८.१ मन्त्रालयले वातावरणमैत्री सवारी तथा यातायात सेवाको उच्चतम उपयोग गरी आर्थिक तथा वातावरणीय क्षेत्रको विकास गर्न वातावरणमैत्री सवारी तथा यातायात नीति, २०७१ कार्यान्वयनमा ल्याए तापनि सोसम्बन्धी कार्यको अद्यावधिक प्रगति विवरण तयार नगरेकोले कार्यान्वयन स्थिति मूल्याङ्कन गर्न सकिएन ।

८.२ सडक, रेल तथा यातायातको विकास गर्न पाँच वर्षे रणनीतिक योजना (२०७३-२०७८) मा सडक पूर्वाधार क्षेत्रका लागि रु.६ खर्ब २० अर्ब, रेल पूर्वाधार क्षेत्रका लागि रु.१ खर्ब ८० अर्ब एवं यातायात व्यवस्थापन क्षेत्रका लागि रु.१६ अर्बसमेत रु.८ खर्ब १६ अर्ब लगानी गर्नुपर्ने उल्लेख छ । योजना अवधि ५ वर्षमध्ये ४ वर्ष सम्ममा रु.३ खर्ब ३३ अर्ब ६८ करोड (४०.८९ प्रतिशत) मात्र खर्च भएको देखिएको छ ।

८.३ रेल सञ्चालन एवं सुरक्षासम्बन्धी नीति, अन्तर्देशीय रेलसेवा सञ्चालन नीति, रेल सेवाको भाडा दर र महसुल निर्धारणको मापदण्ड तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्नेमा रेल विभागले २० वर्षे, १० वर्षे र ५

वर्षे अवधारणापत्र तयार गरे तापनि मन्त्रालयले रेल सञ्चालन एवं सुरक्षासम्बन्धी नीति एवं मापदण्ड तयार गरेको छैन ।

मन्त्रालयले रेल मार्ग, मेट्रो रेल, सडक सुरक्षासम्बन्धी नीति, मापदण्ड, योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा गरी कार्ययोजनासहित कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

९. **कार्यक्षेत्र** - नेपाल सरकारको २०७६।२।६ को निर्णयानुसार राष्ट्रिय लोकमार्ग संधीय सरकारबाट, प्रदेश लोकमार्ग प्रदेश सरकारबाट र स्थानीय सडक स्थानीय निकायबाट निर्माण तथा मर्मत हुनुपर्नेमा यो वर्ष ३३ सडक डिभिजनले स्थानीय तथा प्रदेश सरकारको कार्य क्षेत्र अन्तरगत पर्ने ४ मिटर चौडाइका सडक समेत निर्माण र मर्मत गरी रु.३ अर्ब ४९ करोड २ लाख खर्च गरेका छन् । प्रदेश सरकार र स्थानीयतहको कार्यक्षेत्रमा पर्ने सडक संधीय सरकारबाट निर्माण गरिने गरी नेपाल सरकारको निर्णय विपरीत बजेट विनियोजन गरेको उपयुक्त देखिएन । नेपाल सरकारको निर्णय विपरीत बजेट विनियोजन गर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
१०. **लागत अनुमान** - निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा निर्माण स्थलमै प्राप्त हुने गुणस्तरीय निर्माण सामग्रीको प्रयोग गरी मितव्ययितालाई समेत ध्यान दिनुपर्दछ । पुष्पलाल मध्यपहाडी आयोजना निर्देशनालयबाट तयार भएको ३ ठेक्काको लागत अनुमान र विस्तृत ड्रइङ डिजाइनको परीक्षण गर्दा निर्माणस्थलमा नै ढुङ्गा गिट्टीलगायतका निर्माण सामग्री उपलब्ध हुन सक्ने देखिएकोले ती सामग्रीको उपयोग गर्ने गरी लागत अनुमान तयार गरेको भए रु.९ करोड ३० लाख १३ हजार लागत घट्ने देखिएको छ । मन्त्रालयले ड्रइङ डिजाइन तयार गर्दा निर्माणस्थलमा प्राप्त हुने ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा र ग्राभेललगायत निर्माण सामग्री प्रयोग गर्न मिल्ने गरी लागत अनुमान तर्जुमा गर्न नर्मसमा समय सापेक्ष पुनरावलोकन गर्न आवश्यक देखिन्छ । लागत अनुमान मितव्ययी तरिकाले तयार गर्नुपर्दछ ।
११. **ठेक्का हस्तान्तरण** - साविकमा सडक विभाग र मातहत कार्यालयबाट ठेक्का व्यवस्थापन भएका सडक तथा ठेक्का क्रमशः प्रदेश सरकारलाई हस्तान्तरण गर्दै जाने नीतिअनुरूप २०७२।७३ देखि २०७५।७६ सम्ममा हस्तान्तरण गर्ने निर्णय भएका १ हजार १८१ ठेक्कामध्ये ६०५ ठेक्का मात्र हस्तान्तरण भएको छ भने बाँकी ५७६ ठेक्कामध्ये सम्झौता रकम रु.४६ अर्ब ६४ करोड ९५ लाखका ४६९ ठेक्का हस्तान्तरण हुन नसकेका कारण ती ठेक्काहरू अलपत्र भई निर्माण कार्य अधुरो रहेको छ । अधुरो कार्यसम्पन्न गर्न २०७६।७७ को बजेटमा रु.१० अर्ब ७९ करोड विनियोजन गरेकोमा रकमान्तरबाट रु.४ अर्ब ६० करोड थप गरे तापनि उक्त बजेट खर्च हुन सकेको देखिएन । ती ठेक्काको म्याद समाप्त भएको र निर्माण व्यवसायीलाई दिएको मोबिलाइजेसन पेस्की रु.२२ करोड ४ लाख ६९ हजार बाँकीमध्ये कतिपय पेस्की जमानत र कार्यसम्पादन जमानतको म्यादसमेत समाप्त भएकोले उक्त पेस्की जोखिममा परेको छ । समयमा हस्तान्तरण नभएका कारण हालसम्म रु.२६ करोड १४ लाख ८६ हजार खर्च गरी निर्माण भएका सडक संरचना तथा अन्य कार्यहरू लामो समय अधुरो रहन गई बिग्रने तथा भत्कने र खर्चको उपादेयता समाप्त हुने अवस्था देखिएको छ । ती ठेक्काहरू सम्बन्धित प्रदेश सरकारलाई हस्तान्तरण गर्ने वा सडक विभाग स्वयंले निर्माण गर्ने सम्बन्धमा निर्णय गरी कार्यसम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
१२. **माथिल्लो निकायबाट ठेक्का व्यवस्था** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ११८ मा कुनै अधिकार प्रयोग गर्न पाउने गरी अधिकार प्राप्त गरेका अधिकारीको अधिकारमा तालुक कार्यालय वा

पदाधिकारीले हस्तक्षेप गर्न नपाइने उल्लेख छ । सडक विभागले यो वर्ष नारायणघाट मुङ्गलिन सडक आयोजनाको पहिलो र दोस्रो प्याकेजमा १५ पुल निर्माण गर्न रु.१ अर्ब २७ करोड ५ लाख १९ हजारका ठेक्का सम्झौता गरी कार्यान्वयनको लागि योजना कार्यालयमा पठाएको, हुलाकी राजमार्ग आयोजना निर्देशनालयले रु.१५ अर्ब ७ करोड ९६ लाखका ३९ ठेक्का सम्झौता गरी कार्यान्वयनको लागि सडक डिभिजन चितवन समेत ७ योजना कार्यालयमा पठाएको, पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग आयोजना निर्देशनालयले रु.३ अर्ब ४५ करोड ३८ लाखका २१ ठेक्का सम्झौता गरी कार्यान्वयनको लागि ५ योजना कार्यालयमा पठाएको र मदन भण्डारी राजमार्ग आयोजना निर्देशनालयले रु.६ अर्ब ३९ करोड ४८ लाख ४१ हजारका १४ ठेक्का सम्झौता गरी कार्यान्वयनको लागि २ योजना कार्यालयमा पठाएको छ । विभाग तथा निर्देशनालयहरूले मातहत कार्यालयको काममा हस्तक्षेप हुने गरी ठेक्का पट्टाको कार्य गर्नु उपयुक्त देखिएन ।

१३. **सम्पत्तिको संरक्षण** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ५५ मा सरकारी सम्पत्ति संरक्षणको प्रबन्ध मिलाउनु जिम्मेवार व्यक्तिको कर्तव्य हुने उल्लेख छ । मन्त्रालय मातहत रहेको सडक डिभिजन, विराटनगरको नाममा रहेको सुनसरी जिल्लाको इटहरीस्थित ४.७५ बिघा जग्गामा हेभी इक्विपमेन्ट डिभिजन, हुलाकी राजमार्ग योजना कार्यालय, रानी विराटनगर धरान सडक आयोजना र पुल सेक्टर पूर्वक्षेत्र नं १ कार्यालय रहेको जग्गा र धरानस्थित ४.५ बिगाहा कट्टा जग्गामा धरान बेस क्याम्प रहेकोमा ती दुवै जग्गामा सीमामा तारबार नलगाएकोले जग्गा अतिक्रमण हुने अवस्था देखिएको छ । उक्त जग्गाको संरक्षण गर्नुपर्दछ । यसैगरी नेपाल सरकारको २०६९।६।७ को निर्णयानुसार साविकको नेपाल यातायात संस्थान, टूलीबस सेवा समितिको नाममा रहेको काठमाडौं मीनभवनस्थित २८ रोपनी ७ आना जग्गाको स्वामित्व यातायात व्यवस्था विभागमा आएको छ । जग्गाको स्वामित्व प्राप्त भए पनि विभाग परिसरमा रहेका पुराना बस, ट्रान्सफर्मर, केबुलतारलगायतका जिन्सी सम्पत्ति बेवारिसे अवस्थामा रहेकोले दुरुपयोग तथा नोक्सानी हुने अवस्था देखिन्छ । ती सामानको उचित संरक्षण र व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

सडक विभाग

विभागले दीर्घकालीन सडक संरचनाहरूको निर्माण एवं सुधार कार्य मातहत डिभिजन एवं योजना कार्यालयहरूमार्फत् सञ्चालन गर्ने गरेको छ । सडकहरूको मर्मत सम्भारको कार्यमा हेभी इक्विपमेन्ट डिभिजन र यान्त्रिक कार्यालयहरूमा रहेको उपकरण समेत परिचालन गर्ने गरेको छ ।

१४. **नर्म्सको तर्जुमा एवं स्वीकृति** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० मा सार्वजनिक निर्माण कार्यको नर्म्स नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदबाट स्वीकृत गराई स्वीकृत नर्म्सबमोजिम लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सडक विभागले डिजाइन र निर्माण सम्झौता प्रक्रियाअनुसार निर्माण गर्ने गरी पुल निर्माण गर्न खरिद सम्झौता गरेको छ । उक्त प्रक्रियाअनुसार पुल निर्माण गर्ने गरी नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदबाट नर्म्स स्वीकृत भएको छैन । विभागले २०७२।१०।१४ मा महानिर्देशकबाट स्वीकृत डिजाइन र सम्झौता प्रक्रियाको अन्तरिम नर्म्स प्रयोग गरी पुलको लागत अनुमान तयार गर्ने गरेको छ । नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदबाट नर्म्स स्वीकृत गराई लागत अनुमान तयार गर्नुपर्दछ ।
१५. **योजना कार्यान्वयन** - विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०७३।७४ देखि २०७६।७७ सम्म १ हजार ३५६ पुलको लागि विस्तृत सर्वेक्षण तथा डिजाइन भएको मध्ये ३५९ पुल कार्यान्वयनमा गएका र

९९७ पुल कार्यान्वयन हुन बाँकी रहेको छ । खरिद प्रक्रिया शुरु नभएका ९९७ पुलको ड्रइड डिजाइन तयार गर्न परामर्शदातालाई रु.९९ करोड ७० लाख भुक्तानी भएको छ । परामर्शदातामार्फत विस्तृत सर्भेक्षण तथा ड्रइड डिजाइन तयार गर्ने तर निर्माण कार्य नहुनाले परामर्श सेवामा भएको खर्चको उपादेयता देखिएन । विस्तृत सर्भे डिजाइन भएका पुलहरूको निर्माण गर्नुपर्दछ ।

१६. **क्षतिपूर्ति भुक्तानी** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६९ मा सार्वजनिक निकायले परामर्श सेवा खरिद गर्नको लागि परामर्शदाताको कार्यक्षेत्र र निजले सम्पादन गर्नुपर्ने काम स्पष्ट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागले पुलको विस्तृत सर्भे, डिजाइन गर्न परामर्शदातासँग गरेको सम्झौतामा परामर्शदातालाई साइट उपलब्ध नगराएमा सम्झौता रकमको ५ प्रतिशत क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था छ । परामर्शदाता स्थलगत रूपमा सर्भे गर्न जाँदा अन्य निकायबाट सर्भे भइसकेको भनी २४ प्याकेजको १२० पुलमध्ये ५० पुलको साइट परिवर्तन भएको तथा ११८ को सर्भे कार्य रद्द भएकोले परामर्शदातालाई रु.५९ लाख २८ हजार र सुविस्ताको आधारमा खरिद सम्झौता अन्त्य गरी सर्भे नभएका ५५ पुलको रु.१५ लाख ८१ हजारसमेत रु.७५ लाख ९ हजार क्षतिपूर्ति भुक्तानी गरेको छ । पर्याप्त अध्ययन नगरी सम्झौता गर्ने र क्षतिपूर्ति भुक्तानी गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
१७. **ठेक्का व्यवस्थापन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २०(३) मा लागत अनुमान तयार गर्ने, ठेक्का पट्टा स्वीकृत गर्ने कार्य प्रथम चौमासिकमा समाप्त गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभाग मातहतका ५२ कार्यालयले यो वर्ष प्रथम चौमासिकमा ३९३ (१८.९९ प्रतिशत), दोस्रो चौमासिकमा ७६७ (३७.०५ प्रतिशत), तेस्रो चौमासिकमा ९१० (४३.९६ प्रतिशत) र २०७७ आषाढमा ३६९ (१७.८२ प्रतिशत) समेत रु.४८ अर्ब १४ करोड २१ लाख ६९ हजारको २ हजार ७० खरिद सम्झौता गरेका छन् । प्रथम चौमासिकपछि सम्झौता गरेकोले यो वर्ष रु.५ अर्ब २० करोड २१ लाख ९१ हजारको ५५६ ठेक्काको काम मात्र सम्पन्न भई अन्य ठेक्काको आगामी वर्षको लागि जिम्मेवारी सरेको छ । समयमै ठेक्का बन्दोबस्त गर्नुपर्दछ ।
१८. **अधुरो निर्माण कार्य** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १११ मा सम्झौता कार्यान्वयन सम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । प्राप्त विवरणअनुसार मन्त्रालय मातहत यो वर्ष कार्यान्वयनमा रहेका रु.४ खर्ब ९ अर्ब १६ करोडका ठेक्का सम्झौतामध्ये रु.७ अर्ब १० करोड ७२ लाखको २१० ठेक्काको म्याद समाप्त भए तापनि सम्पन्न भएका छैनन् । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १८.१ पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग योजना कार्यालय, पाँचथरले २०७२ मा सडक निर्माण गर्न ३ निर्माण व्यवसायीसँग रु.५७ करोड ५९ लाख ३५ हजारको खरिद सम्झौता गरेको र सम्झौता अवधि २०७५ सम्म रहेकोमा २०७६।७७ सम्म रु.२९ करोड ३० लाख ३२ हजार भुक्तानी भएको छ । शुरु सम्झौताको ८७ प्रतिशतसम्म म्याद थप हुँदा समेत ३० देखि ६४ प्रतिशतसम्म कार्य प्रगति भएको छ । उक्त ठेक्का कार्यका निर्माण व्यवसायीलाई प्रदान गरेको मोबिलाइजेसन पेस्की रु.६ करोड २० लाख ११ हजार बाँकी रहेको छ । खरिद सम्झौताबमोजिम कारवाही गरी निर्माण कार्यसम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
- १८.२ सडक डिभिजन, काठमाडौँबाट खरिद सम्झौता भएका रु.६५ करोड ८४ लाख ५ हजारका १० ठेक्कामा रु.३० करोड ३५ लाख ९३ हजार भुक्तानी भएको छ । चाबहिल बाइपास सडक, सुकेधारा नयाँ कोलोनी सडक, देवीनगरस्थित धोबीखेला पुललगायत १० स्थानमा बाँकी कार्य गर्न निर्माणस्थल उपलब्ध नभएकोले ठेक्का अधुरो अवस्थामा रहेका छन् । साथै डिभिजनले गत विगतमा खरिद सम्झौता गरेका

- ठेकामध्ये यो वर्षसम्म रु.२ अर्ब ३७ करोड ७२ लाख ६० हजारका ५६ ठेकाको म्याद समाप्त भइसके तापनि निर्माण कार्य अधुरो रहेको छ । सार्वजनिक खरिद ऐन, नियम तथा सम्झौताबमोजिम कारवाही गरी ठेका फरफारक गर्नुपर्दछ ।
- १८.३ एघारकिलो-छेपेटार-भालुस्वाँरा-बारपाक सडक योजना, गोरखाले त्रिशूली नदीमा पुल निर्माण गर्न २०७१।३।२९ मा एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७७।९।१४ (थप म्याद समेत) भित्र सम्पन्न गर्न रु.१७ करोड ४६ लाख ३३ हजारको खरिद सम्झौता गरी रु.१ करोड ४९ लाख ४५ हजार पेस्की दिएको छ । पेस्की लिएपछि निर्माण व्यवसायीले निर्माण कार्य शुरू नगरी निष्क्रिय रहेको कारण सम्झौताको म्याद २०७७।९।१४ सम्म थप भएको छ । निर्माण व्यवसायीलाई यस वर्षसम्म रु.१ करोड ७९ लाख ४१ हजार भुक्तानी भएको र भौतिक प्रगति ६ प्रतिशत रहेको छ । सम्झौताअनुसार काम नगर्ने निर्माण व्यवसायीबाट ब्याजसहित पेस्की असुल गरी पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्तिसमेत लिई निर्माण कार्यसम्पन्न गराउनुपर्दछ ।
- १८.४ सडक डिभिजन, धनुषाबाट प्राप्त विवरणअनुसार गत विगतमा खरिद सम्झौता भएका रु.२० करोड २५ लाख ३६ हजारका ११ ठेकामा हालसम्म रु.११ करोड १३ लाख ५४ हजार भुक्तानी भएको छ । यी ठेकाको म्याद समाप्त भइसके तापनि निर्माण कार्य अधुरो रहेको छ । सार्वजनिक खरिद ऐन नियम तथा सम्झौताबमोजिम कारवाही गरी ठेका फरफारक गर्नुपर्दछ ।
- १८.५ पुल योजना सेक्टर नं.३ नेपालगन्ज, बाँकेले रुकुमको स्यालापाखास्थित सानी भेरी नदीमा पुल निर्माण गर्न रु.९ करोड ५३ लाख ९३ हजारको २०७४।३।९ मा खरिद सम्झौता भएकोमा उक्त कार्य २४ महिनामा सम्पन्न गर्ने उल्लेख छ । सडक तथा पुलको एलाइनमेन्ट यकिन नभएको, एप्रोच सडक नपुगेको, स्थानीय समुदायमा विवादसमेत रहेकोले २०७७ चैत्र सम्म निर्माण शुरू गरेको छैन । निर्माणस्थलको व्यवस्था नभई ठेका व्यवस्थापन गर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ
- १८.६ सडक डिभिजन नेपालगञ्जले खरिद सम्झौता गरेका ९ ठेकामा रु.२ करोड ८४ लाख ५६ हजार भुक्तानी भइसकेकोमा निर्माण कार्य अधुरो रहेको छ । सम्झौताबमोजिम कार्यसम्पन्न नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई सार्वजनिक खरिद ऐन तथा सम्झौताबमोजिम कारवाही गरी ठेका फरफारक गर्नुपर्दछ ।
- १८.७ सडक डिभिजन, दोलखाले २०६६।६७ देखि २०७०।७१ सम्म खरिद सम्झौता गरी कार्यान्वयनमा रहेका मध्ये रु.१८ करोड ४ लाख २९ हजार लागतका १४ खरिद सम्झौताको म्याद समाप्त भएको छ । ती ठेका सम्पन्न नभई अलपत्र परेका छन् । यस्ता ठेकाहरू सार्वजनिक खरिद ऐन, नियम तथा सम्झौताबमोजिम कारवाही गरी फरफारक गर्नुपर्दछ ।
- १८.८ पुष्पलाल (मध्यपहाडी) योजना कार्यालय, पर्वतअन्तर्गत दरम खोलामा पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७१।८।७ मा सम्पन्न गर्ने गरी २०६८।३।२० मा रु.५ करोड ४२ लाख ५१ हजारको सम्झौता भएकोमा सम्झौताको म्याद समाप्त भएको र हालसम्म कार्यसम्पन्नसमेत नभएकोले सम्झौताबमोजिम कारवाही गरी निर्माण कार्यसम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
- १८.९ सडक डिभिजन, मकवानपुरबाट ५ निर्माण व्यवसायीसँग भीमफेदी कोगटे सिस्नेरी सडक, हेटौँडा बाइपास सडक, निजगढ शहरी सडक, गन्ज भवानीपुर पदम रोड सडक र बरहीचोक ककडी सडक निर्माणका लागि रु.८ करोड २० लाख ५४ हजारको सम्झौता भएकोमा म्याद समाप्त भएको लामो अवधिसम्म

पनि निर्माण कार्यसम्पन्न नगरी निष्क्रिय बसेकोमा सार्वजनिक खरिद ऐन तथा सम्झौताबमोजिम कारवाही गरेको पाइएन। निर्माणकार्य अधुरो छाडी सम्पर्कविहीन रहेका निर्माण व्यवसायीलाई सम्झौताबमोजिम कारवाही गरी निर्माण कार्यसम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

१८.१० हुलाकी राजमार्ग योजना कार्यालय, पर्साअन्तर्गत गंगोल पुल निर्माण गर्न २०६७।३।२७ मा एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.१ करोड ६० लाख ३३ हजारमा सम्झौता भएकोमा पटक पटक गरी २०७७।१०।२६ सम्म म्याद थप भएको छ । हालसम्म निर्माण व्यवसायीले काम शुरू गरेको छैन । दश वर्षसम्म पनि काम नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई सम्झौताअनुसार कारवाही गर्नुपर्दछ ।

१८.११ पुल योजना मध्य सेक्टर नम्बर २, ललितपुरअन्तर्गत ३३ ठेक्काको काम सञ्चालनमा रहेको मध्ये १५ ठेक्काको प्रगति ७६ प्रतिशतभन्दा कम रहेको छ । ती १५ ठेक्कामा यो वर्ष रु.१ अर्ब ७८ करोड ८७ लाख भुक्तानी भएको छ । ती ठेक्कामध्ये २ ठेक्काको कार्य विभागबाट समयमा निर्णय नभएको कारणले, ३ ठेक्काको कार्य निर्माण व्यवसायीको कारणले, ३ ठेक्काको कार्य घर टहरा र जग्गा विवादको कारणले, २ ठेक्काको कार्य स्थानीय तह र संस्थागत निकायको कारणले र १ ठेक्काको कार्य प्राकृतिक विपद्को कारणले सम्पन्न हुन नसकेको देखियो । निर्माणस्थलको व्यवस्था नगरी ठेक्का लगाएको, तालुक निकायबाट समयमा निर्णय नभएको र अन्य निकायसँग समन्वय हुन नसकेको कारणले कार्यसम्पन्न नहुँदा योजनाको लागतमा वृद्धि हुने र सेवाग्राहीहरूले सेवा प्राप्त गर्नबाट वञ्चित हुने स्थिति रहेकोले योजनाको प्रगति सम्बन्धमा समीक्षा गरी सम्बन्धितलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

१८.१२ सडक डिभिजन, झापाअन्तर्गत गौरिया खोलामा आर.सी.सी. पुल र दामुना खोलामा स्ल्याब कल्भर्ट निर्माण गर्न निर्माण व्यवसायीसँग क्रमशः रु.१ करोड ६८ लाख २८ हजार र रु.५१ लाख ५४ हजारमा क्रमशः २०६८।१।२ र २०६७।११।२७ सम्म सम्पन्न गर्ने म्याद रहेको देखिन्छ । म्याद समाप्ति पश्चात म्याद थप भएको छैन । निर्माण कार्य १२ वर्षसम्म अधुरो राखे निर्माण व्यवसायीलाई सम्झौताबमोजिम कारवाही गर्नुपर्दछ ।

१८.१३ पुल योजना पूर्व सेक्टर नं.१ सुनसरीले गाईघाट-दिक्तेल सडक खण्डमा पर्ने सुनकोशी नदीमा पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.१९ करोड ६० लाख १० हजारमा ४८ महिनाभित्र सम्पन्न गर्नेगरी २०६९।१२।२३ मा सम्झौता भएको छ । उक्त सम्झौताको म्याद २०७७।१।१३ सम्म थप भएको छ । थप भएको म्यादसम्ममा ३७ प्रतिशतमात्र भौतिक प्रगति भएको छ । निर्माण व्यवसायीले समयमा काम सम्पन्न नगरेकोले नदी वारपार गर्न प्रत्येक वर्ष कार्तिक/मंसिरमा बेलीबृज जडान गरी जेष्ठ महिनामा खोलेर राख्न अतिरिक्त खर्च हुने गरेको छ । समयमा काम नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई सार्वजनिक खरिद ऐन, नियम तथा सम्झौताबमोजिम कारवाही गर्नुपर्दछ ।

१९. **दायित्व सिर्जना** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६(१) मा बजेट व्यवस्था नभई खरिद कार्य शुरू गर्न नहुने व्यवस्था छ । सालबसाली रूपमा सम्पन्न गर्नुपर्ने ठेक्काहरू सम्बन्धित आर्थिक वर्षमा सम्पन्न गर्ने गरी खरिद सम्झौता गर्नुपर्दछ । सडक डिभिजन, काठमाडौंले सालबसाली रूपमा सम्पन्न गर्नुपर्ने निर्माण कार्यको लागि समेत वर्षान्तमा खरिद सम्झौता गरेको र आगामी आर्थिक वर्षमा ती ठेक्काको भुक्तानी हुने गरी म्याद थप गरेको छ । यसरी बहुवर्षीय स्वीकृति नलिई आगामी वर्षको लागि रु.१ अर्ब ४४ करोड २३ लाख ५४ हजार दायित्व सिर्जना हुने गरी खरिद सम्झौता गरेको छ । आर्थिक वर्ष २०७७।७८ मा ती ठेक्काको लागि रु.१८ करोड ६० लाखमात्र विनियोजन गरेको पाइयो ।

साथै मूलघाट-दोभान-ओलाङ्गचुङ्गगोला सडक योजना, ताप्लेजुङले यो वर्ष २० ठेक्का सम्झौता गरेकोमा १३ ठेक्काको भुक्तानी हुन सकेको देखिएन । चालु वर्षमा ठेक्काको कार्यसम्पन्न नभएका कारण रु.१२ करोड ५ लाख ८६ हजार आगामी वर्षको लागि दायित्व सिर्जना भएको छ । यसैगरी सडक डिभिजन, भक्तपुरअन्तर्गत गत वर्ष र यो वर्षको समेत ८६ ठेक्काको रु.१४ करोड ७८ लाख ३९ हजार भुक्तानी गर्न बाँकी रहेको देखिन्छ । ठेक्का सम्झौता गर्दा स्रोत सुनिश्चितता गरेर मात्र ठेक्का सम्झौता गर्नुपर्दछ । सालबसाली ठेक्का चालु वर्षमा नै सम्पन्न हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२०. **कन्टिन्जेन्सी खर्च** - नेपाल सरकारले जारी गरेको आर्थिक संकेत तथा खर्च वर्गीकरणमा खर्चको प्रकृतिअनुसार खर्चसम्बन्धी संकेतहरू तोकिएका छन् । सडक विभाग र अन्तर्गतका ६९ कार्यालयले उक्त संकेतसँग मेल नखाने गरी सार्वजनिक निर्माण खर्च शीर्षकबाट ज्यालामा रु.२० करोड १३ लाख, सवारी इन्धनमा रु.७ करोड ७४ लाख, सूचना प्रकाशनमा रु.१० करोड ८८ लाख, दैनिक तथा भ्रमण भत्तामा रु.५ करोड ९ लाख, मर्मतमा रु.१२ करोड ६६ लाख, कार्यालय सामानमा रु.३ करोड ८४ लाख र अन्य कार्यमा रु.१२ करोड २६ लाख तथा ५४ कार्यालयले सवारीसाधन र उपकरण खरिद गर्न विभागमा पठाएको रु.२८ करोड ९९ लाख समेत रु.१ अर्ब १ करोड ५९ लाख खर्च गरेका छन् । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२०.१ मन्त्रालयले सार्वजनिक खरिदमा कन्टिन्जेन्सी रकम खर्चलाई व्यवस्थित गर्ने निर्देशिका, २०७४ जारी गरेको छ । उक्त निर्देशिकामा कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्दा सम्बन्धित ठेक्काको नापी किताबमा खर्च प्रविष्ट गर्नुपर्ने र कन्टिन्जेन्सीको ठेक्कागत खर्च अभिलेख राख्ने व्यवस्था गरे तापनि विभाग र मातहतका कार्यालयले सोअनुरूप अभिलेख नराखेको सम्बन्धमा गत विगत वर्षदेखि औल्याउँदा समेत सुधार भएको छैन ।

२०.२ विभागले मातहत कार्यालयलाई खर्च गर्ने अख्तियारी दिएकोमध्ये यो वर्ष ५४ कार्यालयले सार्वजनिक निर्माण शीर्षकमा खर्च जनाई रु.२८ करोड ९९ लाख विभागमा पठाएको र विभागले उक्त रकम कार्य सञ्चालन कोषमा राखी रु.२ करोड ५० लाख ६९ हजारको मेसिनरी औजार खरिद गरेको छ । बाँकी रकमबाट २०७७।७८ मा रु.२० करोड ९७ लाख २७ हजार खर्च गरी रु.५ करोड ५१ लाख ४ हजार २०७७।१२।१३ मा सञ्चित कोष दाखिला गरेको छ । आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा फ्रिज नहुने भनी तोकिएको शीर्षकको रकम बाहेक अन्य रकम आर्थिक वर्ष समाप्त हुन कम्तीमा ७ दिन अगावै भुक्तानी निकास बन्द गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागले विनियोजन आर्थिक कार्यविधि नियमावलीबमोजिम फ्रिज हुनुपर्ने शीर्षकको रकम आर्थिक वर्षको अन्तमा फ्रिज नगरी पछिल्लो वर्ष खर्च गरेको उपयुक्त देखिएन ।

२०.३ मूलघाट-दोभान-ओलाङ्गचुङ्गगोला सडक योजना, ताप्लेजुङले यो वर्ष रु ३३ करोड ३९ लाख ४७ हजार खर्च गरेको र सोको ४ प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ३३ लाख ५८ हजारसम्म कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्न मिल्नेमा रु.२ करोड ५४ लाख ९८ हजार खर्च गरेको र सडक डिभिजन, ललितपुरले रु.३९ करोड ३ लाख ९५ हजार खर्च गर्दा कन्टिन्जेन्सी रु.१ करोड ५६ लाख १६ हजारसम्म खर्च गर्न पाउनेमा रु.२ करोड ३७ लाख ९ हजार खर्च गरेकोले निर्देशिकाले तोकेभन्दा क्रमशः रु.१ करोड २१ लाख ४० हजार र रु.८० लाख ९३ हजार बढी खर्च गरेको नियमसम्मत देखिएन ।

२१. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा निर्माण व्यवसायीको ढिलाइको कारणले तोकिएको अवधिमा कार्यसम्पन्न हुन नसकेमा सार्वजनिक निकायलाई पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति दिनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ७ कार्यालयले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने निर्णय गरेकोमा रु.१५ करोड ३८ लाख ४९ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेका छैनन् ।
- २१.१ लामोसाँघु-तामाकोशी-जिरी सडक योजना, सिन्धुपाल्चोकले मुडे-चरिकोट सडक स्तरोन्नति कार्य २०७४।११।२१ मा सम्पन्न गर्ने गरी निर्माण व्यवसायीसँग रु.७९ करोड ८९ लाख ६७ हजारको सम्झौता गरेकोमा समयमा काम सम्पन्न नभएकोले २०० दिनको पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लिने गरी तेस्रो पटक म्याद थप भएकोमा पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति रु.७ करोड ९७ लाख ५८ हजार लिनुपर्नेमध्ये गत वर्षको प्रतिवेदनमा समावेश भएको रु.५ करोड ४५ लाख ३६ हजार घटाई नपुग रु.२ करोड ५२ लाख २२ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- २१.२ पुल योजना पूर्व क्षेत्र सेक्टर नं १, सुनसरीले लोदिया नदीमा पुल निर्माण गर्न निर्माण व्यवसायीसँग गरेको सम्झौतामा १८ महिनाभित्र ६० प्रतिशत भौतिक प्रगति हासिल नगरेमा सम्झौता रकमको ६० प्रतिशतले हुने रकमको शून्य दशमलव शून्य पाँच प्रतिशत प्रतिदिनको दरले पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सम्झौताको म्याद २०७६।१०।३० सम्म थप भएकोमा ६० प्रतिशत भौतिक प्रगति नपुगेकोले सम्झौता रकमको ६० प्रतिशतले हुने रु.१२ करोड ८१ लाख १२ हजारको २०७७।३।२८ सम्म १५० दिनको क्षतिपूर्ति रु.९६ लाख ८ हजार असुल गर्नुपर्नेमा रु.५० लाख ५४ हजार मात्र कट्टी गरी धरौटीमा राखेको छ । नपुग रु.४५ लाख ५४ हजारसमेत असुल हुनुपर्दछ ।
- २१.३ कालीगण्डकी कोरिडोर सडक योजना, पाल्पाले मिर्मी-फलेवास-अर्मादी खण्डमा सडक विस्तार तथा स्तरोन्नतिका लागि रु.८ करोड ७३ लाख ३८ हजारको ठेक्का सम्झौता गरेकोमा निर्माण व्यवसायीको ढिलाइको कारणबाट तोकिएको अवधिभित्र कार्यसम्पन्न नगरेकोले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने गरी २०७६।१०।२८ को सचिव स्तरीय निर्णयबाट २०७६।२।५ देखि २०७७।१।१३ सम्म म्याद थप गरेको छ । उक्त निर्णयअनुसार सम्झौता रकमको १० प्रतिशतले हुने रु.८७ लाख ३४ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल हुनुपर्दछ ।
- सोही योजनाले दैलातुङ-दरपोक सडक विस्तार तथा स्तरोन्नति गर्ने कार्यको लागि निर्माण व्यवसायीसँग २०७०।१।१२ मा रु.६ करोड ५५ लाखको सम्झौता गरेको पाइयो । सम्झौता अवधि २०७२।१२।३ सम्म रहेकोमा महानिर्देशकबाट २०७३।१।२८ मा म्याद थप गर्दा २०७३।११।३० सम्म कार्यसम्पन्न नभए नियमानुसार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने निर्णय भएको छ । निर्माण व्यवसायीले थप अवधिभित्र पनि काम सम्पन्न नगरेकोले ठेक्काको म्याद २०७७।८।२८ सम्म थप गर्ने सचिवस्तरको २०७६।१०।२८ को निर्णयमा क्षतिपूर्तिसम्बन्धी पूर्व निर्णय यथावत रहने उल्लेख भएकोले २०७३।११।३० पछिको अवधिको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.६५ लाख ५० हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- २१.४ सडक डिभिजन, दाङले गुर्जेखोला पुल निर्माण कार्यका निर्माण व्यवसायीसँग २०७२।१०।१७ मा २०७५।१।१६ भित्र सम्पन्न गर्ने गरी रु.७ करोड १ लाख ८५ हजार सम्झौता गरेकोमा सचिव स्तरीय निर्णयबाट २०७६।११।१५ सम्म म्याद थप गरेको छ । निजले थप भएको म्यादमा कार्यसम्पन्न गरेको उल्लेख गरी मूल्य समायोजनसहित रु.८ करोड ६६ लाख ८८ हजार भुक्तानी गरी

ठेक्का फरफारक गरेको छ । महानिर्देशकबाट २०७५।९।२५ मा म्याद थप गर्दा २०७६।९।२९ सम्म काम सम्पन्न नभएमा तत्पश्चात् पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने उल्लेख छ । सचिवस्तरीय निर्णयमा पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लिने पूर्व निर्णय कायमै रहने उल्लेख भएकोले २०७६।९।३० देखि पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्ने देखिन्छ । निर्माण व्यवसायीलाई अन्तिम भुक्तानी गर्दा पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति कट्टा गरेको देखिएन । सम्झौताबमोजिम सम्झौता रकमको १० प्रतिशतले हुने रु.७० लाख १८ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल हुनुपर्दछ ।

- २१.५ सडक डिभिजन, रूपन्देहीले दानव नदी (कलुवा-खड्वा खण्ड) मा रु.९ करोड ६५ लाख ३२ हजारमा ३८ महिनाभित्र पुल निर्माण गर्न निर्माण व्यवसायीसँग २०७१।३।३१ मा सम्झौता भई २०७७।९।२६ सम्म म्याद थप गर्दा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने गरी मन्त्रालयबाट म्याद थप भएको थियो । निर्माण व्यवसायीलाई यो वर्ष रनिङ बिल भुक्तानी गर्दा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति कट्टा नगरी भुक्तानी गरेकोले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति रु.९६ लाख ५३ हजार असुल हुनुपर्दछ ।

सोही डिभिजनले दानव नदी (मुनमटरिया-नगडिहवा खण्ड) मा रु.९ करोड ६० लाख ४६ हजारमा ३८ महिनाभित्र पुल निर्माण गर्ने गरी निर्माण व्यवसायीसँग २०७१।३।३१ मा सम्झौता भएको थियो । सडक विभागबाट दोस्रो पटक २०७६।९।३० सम्म कार्यसम्पन्न नगरेमा २०० दिनको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति कट्टा गर्ने निर्णय भएकोमा उक्त अवधिमा काम सम्पन्न नभएकोले तेस्रो पटक सचिवबाट २०७७।९।१९ सम्म पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने पूर्व निर्णय यथावत् राखी म्याद थप गरेको छ । तर निर्माण व्यवसायीलाई भुक्तानी गर्दा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति कट्टा नगरेकोले सम्झौता रकमको १० प्रतिशतले हुने रु.९६ लाख ५ हजार असुल हुनुपर्दछ ।

- २१.६ गाईघाट-दिक्तेल सडक योजना कार्यालय, उदयपुरले २२ किलोमिटर सडक विस्तार तथा कालोपत्रे कार्यका लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७३।३।३० मा सम्झौता मितिले ४२ महिनाभित्र सम्पन्न गर्नुपर्ने र नगरेमा सम्झौताको सामान्य शर्तबमोजिम सम्झौता रकमको शून्य दशमलव शून्य दुई पाँच प्रतिशत प्रतिदिनका दरले हुने रकम रोक्का राख्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । सम्झौता मितिदेखि २०७६।९।२९ सम्म ४२ महिना पूरा भइसकेको र तत्पश्चात् २०७७।३।२९ गते ६ महिना (१८० दिन) पूरा भइसकदा पनि कालोपत्रे गर्ने काम भएको छैन । भेरिएसन पछि सम्झौता रकम रु.५३ करोड ८६ लाख १४ हजारको प्रतिदिन रु.१ लाख ३४ हजार ६५४ का दरले १८० दिनको रु.२ करोड ४२ लाख ३८ हजार रोक्का नगरेकोले सो रकम निर्माण व्यवसायीबाट असुल हुनुपर्दछ ।

- २१.७ पुल योजना मध्य सेक्टर नम्बर २ ले निर्माण व्यवसायीसँग गरेको सम्झौतामा निर्माण कार्यसम्पन्न गर्न माइलस्टोन तोकेको र माइलस्टोनमा तोकिएको अवधिमा तोकिएको चरण सम्मको कार्यसम्पन्न गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सो व्यवस्थाअनुसार १८ महिनाको अवधिमा ६० प्रतिशत भौतिक प्रगति गर्नुपर्नेमा ५ निर्माण ठेक्काका निर्माण व्यवसायीले माइलस्टोन पूरा गरेका छैनन् । कार्यालयले सम्झौताबमोजिम लाग्ने पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति रु.५ करोड ८२ लाख ७५ हजार रोक्का नगरी भुक्तानी गरेकोले उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।

२२. भेरिएसन - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५४ मा खरिद सम्झौता गर्दाका बखत पूर्वानुमान गर्न नसकिएको परिस्थिति सम्झौता कार्यान्वयनको क्रममा सिर्जना भएमा सोको स्पष्ट कारण खुलाई भेरिएसन आदेश जारी गर्नसक्ने व्यवस्था छ भने नियमावली, २०६४ को नियम ११८ मा भेरिएसन

जारी गर्दा प्राविधिक पुष्ट्याई समेत पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सडक विभाग र मातहतका कार्यालयले उल्लिखित ऐन नियमले तोकेबमोजिम भेरिएसन जारी नगरी भुक्तानी गर्ने र भेरिएसन जारी गरेकोमा प्राविधिक पुष्ट्याई संलग्न नगरी भुक्तानी गर्ने गरेका छन् । भेरिएसन आदेश सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- २२.१ सडक क्षेत्र विकास आयोजनाले सतबाँझ-त्रिपुरासुन्दरी, सतबाँझ-दार्चुला, खोड्पे-चैनपुर, सुर्खेत-जुम्ला, छिन्चु-जाजरकोट र सितलपाटी-मुसिकोट सडक निर्माण कार्यको सुपरिवेक्षण गर्न नियुक्त परामर्शदातालाई सम्झौतामा उल्लेख नभएको कमला पथलैया सडक खण्डको स्तरोन्नति कार्यको सम्भाव्यता अध्ययन गर्न भेरिएसनबाट रु.२ करोड ५७ लाख ५४ हजारको थप काम दिई रु.२ करोड ९९ लाख २ हजार भुक्तानी दिएको छ । शुरु सम्झौताभित्रको कामको क्षेत्र तथा प्रकृति नै फरक हुने गरी भेरिएसन गर्न मिल्ने देखिएन । सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावलीबमोजिम पालना गर्नुपर्ने खरिद प्रक्रिया नै नअपनाई छुट्टै सडक खण्ड र कार्यको भेरिएसन जारी गरेको नियमसम्मत देखिएन ।
- २२.२ निर्माण व्यवसायीसँग भएको खरिद सम्झौतामा कुनै आइटमको परिमाण २५ प्रतिशतले बढ्न गएमा तथा बढेको परिमाणको रकम शुरु ठेक्का सम्झौताको २ प्रतिशत नाघेमा दररेट संशोधन गर्न सक्ने व्यवस्था छ । हुलाकी राजमार्ग योजना कार्यालय, सुनसरीले चारआली केचना सडक निर्माण कार्यको २०७५।३।२७ मा भेरिएसन स्वीकृत गर्दा स्टोन म्यासनरी कार्य २५ प्रतिशतभन्दा बढी थप गरेको तथा सम्झौता रकमको २ प्रतिशतभन्दा बढी भएकोमा उक्त आइटममा दर सम्झौता गरी नयाँ दर कायम गर्नुपर्नेमा शुरु लागत अनुमान दरभन्दा बढी दरमा भेरिएसन स्वीकृत गरी नेपाल सरकारलाई रु.६९ लाख २९ हजार थप व्ययभार पारेको देखियो । यसरी शुरु लागत अनुमान दरभन्दा बढी दरमा भुक्तानी दिने गरी भेरिएसन स्वीकृत गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
- २२.३ पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग योजना कार्यालय, पाँचथरले चतरा कोशी कोरिडोरको मूलघाटदेखि पाँचथरसम्म १४८ किलोमिटर सडक निर्माणका लागि ७ प्याकेज बनाई रु.६ अर्ब २७ करोड ११ लाखको लागत अनुमान स्वीकृत गरी रु.६ अर्ब १५ करोड ८० लाखको खरिद सम्झौता गरेको छ । शुरुको एलाइन्मेन्ट नमिलेको, तमोर जलाशययुक्त जलविद्युतका कारण सडकको एलाइन्मेन्ट परिवर्तन गर्नु परेको लगायतका कारण देखाई सबै ठेक्का प्याकेजमा रु.२ करोड ९० लाखदेखि रु.११ करोड १६ लाखसम्म गरी लागत अनुमानमा रु.५६ करोड ७ लाख भेरिएसनबाट थप गरी संशोधित लागत अनुमान रु.६ अर्ब ७१ करोड ८७ लाख कायम गरेको छ । भेरिएसनबाट सडकको लम्बाई १५४ किलोमिटर कायम गरेको छ । सडक रेखाङ्कन यकिन नगरी ठेक्का सम्झौता गरेको कारण भेरिएसन गर्नु परेको देखिन्छ ।
- २२.४ निर्माण कार्यको बिल अफ क्वान्टिटीमा प्रोभिजनल सम आइटम बजेट प्रयोजनको लागि व्यवस्था भएको हुँदा प्रोभिजनल सम आइटममा भेरिएसन गरी रकम बढाउन मिल्दैन । हुलाकी राजमार्ग योजना कार्यालय, सुनसरीले राजविराज कुनौली सडक सप्तरीको निर्माणमा विद्युतको पोल, खानेपानीको पाइप सार्ने लगायतका सानातिना कार्यको लागि प्रोभिजनल सममा रु.५ लाख व्यवस्था गरेकोमा भेरिएसनबाट रु.९५ लाख कायम गरेको देखियो । यसरी प्रोभिजनल सम आइटममा भेरिएसन गरी रु.९० लाख थप गरी प्रतिस्पर्धाबिगर काम गराउनु नियमसम्मत देखिएन ।

- २२.५ गल्छी-त्रिशूली-मैलुङ्ग-स्याफ्रुवेसी सडक योजना, नुवाकोटले गल्छी त्रिशूली मैलुङ्ग सडक खण्ड निर्माण गर्न निर्माण व्यवसायीसँग रु.३ अर्ब ६२ करोड ८० लाखको ठेक्का सम्झौता गरेकोमा यो वर्ष २४ औं रनिङ बिलसम्म रु.१ अर्ब ८ करोड ६८ लाख भुक्तानी गरेको छ । परामर्शदाताले दिएको प्रतिवेदनमा उल्लेख भएको भन्दा बढी परिमाण आवश्यक रहेको, विभिन्न चेनेजमा रेडिएस र ग्रेडियन्ट सुधार गर्नुपरेको, त्रिशूली नदीको किनाराबाट जाने सडक साविकको केन्द्र रेखाबाट दायौंबायाँ बराबर चौडा बनाएर निर्माण गर्दा सडक क्षति हुने हुँदा केन्द्र रेखाभन्दा भित्तातर्फ सडक सार्नुपर्ने लगायत कारणले माटो कटिड र टेवा पर्खालको परिमाण बढेकोले १२.२१ प्रतिशत वृद्धिगरी सम्झौता अङ्क रु.४ अर्ब ७ करोड १० लाख २७ हजार कायम भएको छ । भेरिएसन स्वीकृत गर्दा सडकको डिजाइन गर्ने परामर्शदातालाई कारवाही गर्ने निर्णय भए तापनि कारवाही भएको छैन । भेरिएसन स्वीकृत गर्न विभागले २१ महिना लगाएकोले निर्माण कार्यमा ढिलाइ भएको छ । विभागबाट समयमै निर्णय हुनुपर्ने तथा त्रुटिपूर्ण प्रतिवेदन दिने परामर्शदातालाई कारवाही गर्नुपर्दछ ।
- २२.६ भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयले २०७३।१।२७ मा सडक विभागलाई जलाशययुक्त आयोजनाको क्षेत्रमा पूर्वाधार निर्माण गर्दा पूर्वाधारको दिगो उपयोग हुन सक्ने गरी समन्वय गरी आयोजना तर्जुमा गर्न निर्देशन दिएको छ । पुष्पलाल (मध्यपहाडी) लोकमार्ग आयोजना कार्यालय, धुलिखेलले सुनकोशी-३ जलविद्युत आयोजनाको हाइड्र्यामको कारण डुबानमा पर्ने र वाटर लेभल ७५० मिटरभन्दा माथि पुग्ने भएकोले एलाइन्टमेन्ट माथि (लिफ्ट) गर्नु परेको व्यहोरा जनाई द.५५ देखि १२.३७ प्रतिशतसम्म वृद्धि हुने गरी भेरिएसन गरेको पाइयो । ठेक्का प्रक्रिया शुरू हुनु अगाडि नै जलाशययुक्त आयोजनाबाट पर्ने असरको यकिन नगरेको तथा मन्त्रालयले निर्देशन दिएको १ वर्षपछि उक्त ठेक्कामा जलाशययुक्त आयोजनाका कारणबाट भेरिएसन गरी रु.१७ करोड ८३ लाख ४४ हजार लागत वृद्धि हुन गएको छ । मन्त्रालयले दिएको निर्देशन कार्यान्वयन नगर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
- २२.७ जनकपुर परिक्रमा व्यापारिक मार्ग विस्तार योजना, जनकपुरले सडक निर्माण कार्यको एक ठेक्कामा निर्माणस्थल सफाई गर्ने, एच.डी.पी. पाइप राख्ने, बिरुवा रोप्ने स्थानमा माटो भर्ने काम छुटेको जनाई रु.९० लाख ७१ हजारको नयाँ काम थप गरेको र सडक तथा रेलिङ्ग पेन्टिङ्गका लागि रु.१० करोड ९५ हजारको काम थप गरेको छ । सम्झौतापछि विभिन्न कारण देखाई पटक पटक भेरिएसनबाट लागत बढाउने कार्यमा नियन्त्रण गरी पूर्वानुमान गर्न सकिने कामसमेत लागत अनुमानमा समावेश नगर्ने, चेकजाँच तथा स्वीकृत गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
- २२.८ हुलाकी राजमार्ग निर्देशनालय योजना कार्यालय, बाँकिले परामर्शदाताबाट प्राप्त प्रतिवेदनअनुसार बेलुवाचोक-कर्णालीपुल सडक निर्माण गर्न सम्झौता गरेकोमा करिब ३२ प्रतिशत काम गरेपछि कल्भर्ट, पर्खाल निर्माण लगायतको काम छुटेको उल्लेख गरी रु.१ करोड १७ लाख ७७ हजारको भेरिएसन स्वीकृत गरेको छ । लागत अनुमान तयार एवं स्वीकृत गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
- २२.९ सडक डिभिजन, चितवनले चितवन र तनहुँ जिल्ला जोड्ने गरी नारायणी नदीमा पुल निर्माण गर्न निर्माण व्यवसायीसँग रु.१९ करोड १० लाख ६६ हजारको सम्झौता गरेको छ । सम्झौताको म्याद २०७४।७।१९ सम्म रहेकोमा पटक पटक गरी २०७८।३।१२ सम्म थप भएको छ भने भेरिएसन आदेशबाट सम्झौता रकम रु.२१ करोड ६८ लाख ८५ हजार कायम भएको छ । यो वर्षसम्म रु.११ करोड ५३ लाख २४ हजार भुक्तानी भएको छ । पहुँच सडक तथा नदी नियन्त्रण कार्यको बिल अफ

क्वान्टिटीमा रु.१ करोड ३ लाख ४० हजार रहेकोमा भेरिएसनबाट घटाई रु.४१ लाख ७६ हजार कायम गरेको छ । पहुँच सडक तथा नदी नियन्त्रण कार्यको लागि छुट्टै लागत अनुमान तयार गरी यो वर्ष रु.६ करोड १० लाख ३८ हजारको अर्को खरिद सम्झौता भएको छ । आधार, कारणबेगर साविकको सम्झौतामा घटाएको र सोही कामको लागि अर्को खरिद सम्झौता गर्दा सरकारलाई थप व्ययभार पारेको सम्बन्धमा सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

चितवनतर्फ निर्माण भएको पुलको २ वटा कंक्रीट स्पान २०७७।१२।२४ मा भत्केकोले सो स्पान तत्काल निर्माण गर्न निर्माण व्यवसायीले प्रतिवद्धतासमेत जनाएको अवस्थामा पुनः तनहुँतर्फ निर्माण हुँदै गरेको ८० मिटर लम्बाईको स्टील ट्रस नदीमा खस्दा मानवीय क्षतिसमेत भएको छ । यसरी निर्माणको क्रममा पुलमा भएको क्षतिको प्राविधिक कारण पत्ता लगाई कमी कमजोरी गर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

२२.१० मदन भण्डारी राजमार्ग योजना कार्यालय, गुल्मीले ५ ठेक्काको ३२ आइटममा रु.७० लाख ४० हजार र सडक डिभिजन बुटवलले १ ठेक्काको १० आइटममा रु.३० लाख ३७ हजार भेरिएसन आदेशमा उल्लिखितभन्दा बढी परिमाणको भुक्तानी गरेको छ । भेरिएसन स्वीकृत भएको परिमाणभन्दा बढी परिमाणमा कार्य गराई भुक्तानी गर्न मिल्ने देखिँदैन ।

२२.११ पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग योजना कार्यालय, दैलेखले सडक तथा पुल निर्माण गर्दा एबुटमेन्टको जगको माटोको प्रकृति विस्तृत परियोजना प्रतिवेदनमा उल्लिखितभन्दा फरक भएको, ग्राउण्ड एलिभेशन तथा हाइट अफ कटिङ्ग कम भएको, कालोपत्रेको डिजाइन संशोधन भएको देखाई ४ ठेक्कामा रु.४ करोड ९८ लाख ३१ हजार भेरिएसनबाट वृद्धि गरेको छ । पूर्वानुमान गर्न सकिने कामसमेत शुरु लागत अनुमानमा समावेश नगर्नाले पुलको लागतमा वृद्धि भएको छ । यसप्रकारको लागत अनुमान तथा भेरिएसन गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

२२.१२ हुलाकी राजमार्ग योजना कार्यालय, सुनसरीले भद्रपुर राजगढ सडक निर्माण कार्यमा जारी गरेको दुई भेरिएसन आदेशमा १९ किलोमिटरसम्मको सडकको चौडाई ६ मिटर कायम गरेकोमा बेस कोर्सको भुक्तानी गर्दा केही चेनेजमा ६ मिटरभन्दा बढीको चौडाई देखाई नापी गरी उक्त अइटमको कार्य परिमाण गणना गरेको पाइयो । जसको कारणबाट बढी भुक्तानी भएको रु.२६ लाख ५७ हजार र सोको मूल्य समायोजन रु.४ लाख ७८ हजारसमेत रु.३१ लाख ३५ हजार असुल हुनुपर्दछ ।

२३. **मूल्य समायोजन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५(१) मा १२ महिनाभन्दा बढी अवधिको खरिद सम्झौता कार्यान्वयन गर्दा मूल्य समायोजन गर्न सक्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष १७ कार्यालयले ३४ निर्माण व्यवसायीलाई नियमावली विपरीत रु.११ करोड ९० लाख २७ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेका छन् । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२३.१ सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयको २०७६।१।१६ को परिपत्रानुसार बोलपत्रसम्बन्धी कागजातमा मूल्य समायोजनसम्बन्धी विवरण नभरी खाली छोडेमा निजलाई मूल्य समायोजन दिन नमिल्ने उल्लेख छ । निर्माण व्यवसायीले मूल्य समायोजन विवरण खाली राखी बोलपत्र पेस गरेकोमा खरिद सम्झौतामा मूल्य समायोजन विवरण भरेर समावेश गर्न मिल्ने देखिएन । उल्लिखित परिपत्र विपरीत हुने गरी पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग योजना कार्यालय, काभ्रेले २ निर्माण व्यवसायीलाई रु.३ करोड ९५ लाख २ हजार, सडक डिभिजन, मकवानपुरले एक निर्माण व्यवसायीलाई रु.७७ लाख १५ हजार र

- हुलाकी राजमार्ग योजना कार्यालय, सुनसरीले एक निर्माण व्यवसायीलाई रु.२७ लाख ९३ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको देखियो । उल्लिखित व्यवस्था विपरीत सम्झौता एवं भुक्तानी गर्नेलाई कारबाही गरी उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।
- २३.२ निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौतामा मूल्य समायोजन पाउने व्यवस्था नभएकोमा सडक डिभिजन, जुम्लाले तिला नदीमा पुल निर्माण गर्ने निर्माण व्यवसायीलाई मूल्य समायोजन रु.२० लाख ४९ हजार भुक्तानी गरेकोले सम्झौता विपरीत भुक्तानी भएको उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।
- २३.३ निर्माण व्यवसायीसँग भएको खरिद सम्झौताको विशेष शर्तमा पेस्की रकम घटाई कायम हुने बिल रकममा मूल्य समायोजन दिने व्यवस्था भए तापनि पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग योजना कार्यालय, पर्वतले भुँजी खोला पुल निर्माण र गल्छी-त्रिशूली-मैलुङ्ग-स्याफ्रुबेसी-रसुवागढी सडक योजना, नुवाकोटले पेस्की रकम नघटाई मूल्य समायोजन दिएकोले रु.१८ लाख ८१ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । बढी भुक्तानी भएको रकम असुल हुनुपर्दछ ।
- २३.४ सडक विभागले एक निर्माण व्यवसायीलाई यस वर्ष पाँचौँ र छैठौँ रनिङ बिलको भुक्तानी दिँदा म्याद थप पछिको मूल्यसूची (इन्डेक्स) फ्रिज गरी भुक्तानी दिएको भए तापनि इन्डेक्स फ्रिज अवधि २०१७।१८ सेप्टेम्बर/अक्टोबरको निर्माण सामग्रीको इन्डेक्स फरक पारी मूल्य समायोजन गणना गरेको कारण बढी भुक्तानी भएको रु.१७ लाख ५७ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- २३.५ निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौतामा मूल्य समायोजन रकम गणना गर्दा बोलपत्र पेस गर्ने अन्तिम मितिको ३० दिन अगाडिको इन्डेक्सलाई आधार मूल्य मानी गणना गर्नुपर्ने उल्लेख छ । पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग योजना कार्यालय, पर्वतले ३ निर्माण कार्यको बोलपत्र पेस गर्ने अन्तिम मिति १६ जुन २०१७ रहेको आधारमा मे/जून २०१७ को मूल्य लिई गणना गर्नुपर्नेमा सोभन्दा पहिलेको मूल्यसूची लिई गणना गरेको कारण रु.३८ लाख ५८ हजार बढी भुक्तानी दिएको छ । यसैगरी कालीगण्डकी कोरिडोर (बेनी-जोमसोम-कोरला-सडक योजना) मुस्ताङले जोमसोम-झैते सडक खण्ड सुधार तथा स्तरोन्नति कार्यका निर्माण व्यवसायीलाई यो वर्ष अन्तिम बिलसम्मको मूल्य समायोजन रु.१ करोड ३३ लाख ३९ हजार भुक्तानी गरेकोमा मूल्य समायोजन फ्याक्टर गणना गर्दा आधार मूल्य फरक पारी मूल्य समायोजन गणना गरेको कारण रु.१६ लाख १६ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । उल्लिखित २ खरिद सम्झौतामा बढी भुक्तानी भएको रु.५४ लाख ७४ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- २३.६ निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौताको म्याद थप गर्ने निर्णयमा शुरु सम्झौताको अन्तिम मितिको मूल्य समायोजन इन्डेक्स फ्रिज गर्ने उल्लेख छ । निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौताको म्याद थप भएकोमा म्याद थप हुनुभन्दा अगाडिको इन्डेक्स फ्रिज नगरी म्याद थपपछिको अवधिको इन्डेक्सबाट मूल्य समायोजन गणना गरी भुक्तानी दिएकोले गल्छी-त्रिशूली-मैलुङ्ग-स्याफ्रुबेसी रसुवागढी सडक योजना, नुवाकोटले एक निर्माण व्यवसायीलाई रु.३३ लाख १४ हजार, पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग योजना कार्यालय, काभ्रेपलान्चोकले एक निर्माण व्यवसायीलाई रु.२४ लाख ८५ हजार र सडक डिभिजन, अछामले एक निर्माण व्यवसायीलाई रु.१ करोड ४९ लाख ९ हजार बढी हुने गरी मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेको छ । त्यस्तै लामो साँघु जिरी सडक आयोजनाले मुढे-चरिकोट खण्डको सडक निर्माण कार्यमा निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौताको शुरु अवधि ५ मार्च, २०१८ सम्म रहेकोमा सोभन्दा ४९ दिन अगाडि १५ जनवरी २०१८ को मूल्यसूचीलाई फ्रिज गरी सोही आधारमा मूल्य समायोजन

- गणना गर्नुपर्नेमा म्याद थपभन्दा पछिको अवधिको मूल्यसूचीअनुसार मूल्य समायोजन गणना गरी रु.३७ लाख ३२ हजार बढी भुक्तानी गरेको छ । साथै सोही सडक योजनाले अर्को एक निर्माण व्यवसायीलाई शुरु म्यादको मूल्य समायोजन फ्याक्टर फ्रिज नगरी रु.१७ लाख ८३ हजार बढी भुक्तानी दिएको छ । बढी भुक्तानी भएको कुल रु.२ करोड ६३ लाख २३ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- २३.७ निर्माण व्यवसायीसँग भएको ठेक्का सम्झौताको म्याद थप गर्ने निर्णयमा ठेक्काको शुरु म्याद समाप्त हुनुभन्दा ३० दिन अगाडिको मूल्यसूची फ्रिज गर्नुपर्ने र त्यसपछि मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्दा चालु अवधिको मूल्य समायोजन फ्याक्टर घटी भए घटी दरले भुक्तानी दिनुपर्ने उल्लेख छ । पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग योजना कार्यालय, पाँचथरले एक निर्माण व्यवसायीलाई अन्तिम बिलको मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्दा म्याद थप पछिको अवधिको मूल्य समायोजन फ्याक्टर घटी भएकोमा सो अनुसार गणना नगरी इण्डेक्स फ्रिज गरेको अवधिकै फ्याक्टरले मूल्य समायोजन गणना गरी भुक्तानी गरेकोले रु.२२ लाख ५६ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । सोही आयोजनाले अर्का एक निर्माण व्यवसायीलाई १२ औँ रनिङ बिलसम्मको मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्दा जोडजम्मा फरक पारी रु.१० लाख २ हजार र अर्का निर्माण व्यवसायीलाई मूल्य समायोजन फ्याक्टर फरक पारी रु.१२ लाख ९८ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । यसरी बढी भुक्तानी भएको रु.४५ लाख ५६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- २३.८ पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग योजना कार्यालय, दैलेखले ६ ठेक्कामा मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएकोमा मूल्य समायोजन गणना गर्दा बिल रकममा निर्माण व्यवसायीले कबोल गरेको छुट नघटाई मूल्य समायोजन गणना गरेको, मूल्य अभिवृद्धि करसमेतको बिल रकममा मूल्य समायोजन हिसाब गरेको, रनिङ बिलको रकमभन्दा बढी रकमको आधारमा गणना गरेको कारणबाट रु.३१ लाख ६४ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।
- २३.९ हुलाकी राजमार्ग योजना कार्यालय, सुनसरीले एक निर्माण व्यवसायीलाई १२ औँ रनिङ बिलसम्म मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्दा मूल्य समायोजन फ्याक्टरअनुसारको गणनामा जोडजम्मा फरक पारी बढी भुक्तानी दिएको रु.२० लाख १६ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- २३.१० निर्माण व्यवसायीले बोलपत्र कागजातसाथ पेस गरेको मूल्य समायोजन विवरणमा उल्लेख गरेको ज्याला, निर्माण सामग्री र उपकरणको भारलाई सम्झौता गर्दा परिवर्तन गर्न मिल्दैन । पुल योजना पश्चिम सेक्टर नं ४, पाल्पाले सेती नदीमा पुल निर्माण गर्ने कार्यका निर्माण व्यवसायीले बोलपत्र कागजातसाथ पेस गरेको मूल्य समायोजन विवरणमा उल्लिखित तथ्याङ्क (भार) फरक पारी सम्झौता गरेकोले रु.७२ लाख ७२ हजार मूल्य समायोजन बढी भुक्तानी गरेको छ । उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।
- २३.११ पुल योजना मध्यक्षेत्र सेक्टर नं २ ले कमला नदीमा पुल निर्माण कार्यका निर्माण व्यवसायीलाई ७ औँ रनिङ बिलसम्मको मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्दा जोडजम्मा फरक पारी रु.२५ लाख ६८ हजार बढी भुक्तानी गरेकोले सो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- २३.१२ पुल योजना मध्यक्षेत्र सेक्टर नं २ अन्तर्गत लाल बकैया नदीमा पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७२।३।३० मा भएको खरिद सम्झौताबमोजिम २०७६।३।२९ मा कार्यसम्पन्न गर्नुपर्नेमा विभागीय प्रमुखबाट मूल्य समायोजन फ्रिज गरी थप आर्थिक दायित्व नपर्ने गरी २०७७।३।३० सम्म म्याद थप भएको छ । मूल्यसूची फ्रिज भएको अवधिपछिको मूल्यसूची प्रयोग गरी मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेकोले रु.१६ लाख ३७ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।

- २३.१३ सडक डिभिजन, चन्द्रनिगाहपुरले दुई निर्माण व्यवसायीलाई मूल्य समायोजन फ्याक्टर फरक पारी मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेकोले बढी भुक्तानी गरेको रु.२२ लाख ९ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- २३.१४ ठेक्का सम्झौता भइसकेपछि भेरिएसनबाट थप गरेको नयाँ थप आइटमको लागि मूल्य समायोजन भुक्तानी दिने व्यवस्था नभएकोमा आयोजना निर्देशनालय (ए.डी.बी.) ले एक ठेक्कामा भेरिएसनबाट थप नयाँ आइटममा समेत मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएकोले रु.११ लाख ४७ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।
- २३.१५ निर्माण व्यवसायीसँग भएको ठेक्का सम्झौताबमोजिम निर्माण व्यवसायीले पेस गरेको बिल रकममा मूल्य समायोजन थप भए थप गरी घट भए घटाई भुक्तानी दिनुपर्नेमा हुलाकी राजमार्ग योजना कार्यालय, सुनसरीले ३ निर्माण व्यवसायीलाई २०७७ अषाढसम्मको मूल्य समायोजन गणना गर्दा ऋणात्मक हिसाब आउने देखिएकोमा मूल्य समायोजन गरेको पाइएन । मूल्य समायोजन वृद्धि हुँदा भुक्तानी दिने तर घट्दा बिलबाट समायोजन नगर्ने परिपाटी कानुनसम्मत देखिँदैन । तसर्थ ऋणात्मक मूल्य समायोजन रु.७० लाख ६४ हजार निर्माण व्यवसायीसँग असुल गर्नुपर्दछ ।
२४. **फरक मूल्यसूची** - निर्माण व्यवसायीसँग भएको खरिद सम्झौतामा मूल्य समायोजन गणना गर्ने प्रयोजनको लागि श्रमिक, निर्माण सामग्री र मेसिनरी तथा उपकरणलाई ८५ प्रतिशत भार दिई गणना गर्ने उल्लेख छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कले सन् २०१७।१८ को जून महिनासम्म मेसिनरी तथा ट्रान्सपोर्ट भेहिकलको एउटै मूल्यसूची प्रकाशित गर्ने गरेकोमा जुलाई महिनादेखि उक्त मूल्यसूचीलाई मेसिनरी एण्ड इक्विपमेन्ट र ट्रान्सपोर्ट इक्विपमेन्ट एण्ड पार्टस गरी अलग अलग मूल्यसूची प्रकाशित गर्ने गरेको छ । पुनः वर्गीकरण गरेपछि मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्दा मेसिनरी तथा उपकरणको इन्डेक्सलाई आधार लिनुपर्नेमा ट्रान्सपोर्ट इक्विपमेन्ट एण्ड पार्टसको इन्डेक्सलाई आधार लिई भुक्तानी गरेको देखियो । यसरी ट्रान्सपोर्ट इक्विपमेन्ट एण्ड पार्टसको इन्डेक्स प्रयोग गरी सडक विभागअन्तर्गतका १६ कार्यालयले ३३ ठेक्कामा रु.२३ करोड ४२ लाख १० हजार बढी मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेका छन् । बढी भुक्तानी भएको रकम असुल हुनुपर्दछ ।
२५. **डिजाइन र निर्माण सम्झौतामा मूल्य समायोजन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५ (२) मा एकमुष्ट कार्य सम्पादन (लम्पसम कन्ट्राक्ट) को आधारमा खरिद सम्झौता भएकोमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने व्यवस्था छ । सार्वजनिक लेखा समितिले डिजाइन र निर्माण प्रक्रियाबाट हुने निर्माण कार्यको भेरिएसन र मूल्य समायोजनलाई कानुनद्वारा थप व्यवस्थित गर्न २०७६।११।८ मा सुझाव दिएकोमा हालसम्म कानुनी व्यवस्था गरेको छैन । सडक विभाग, पुल महाशाखा, आयोजना कार्यान्वयन ईकाइले लम्पसम प्रकृतिको पुल निर्माण कार्यमा डिजाइन र निर्माण सम्झौता गर्दा मूल्य समायोजन दिने प्रावधान राखेको कारण विभागले ४ ठेक्कामा रु.१ करोड ७६ लाख ७४ हजार, पुल योजना मध्यक्षेत्र सेक्टर नं. २ ले २६ ठेक्कामा रु.३१ करोड ७८ लाख ६५ हजार, पुल सेक्टर नं. १ सुनसरीले १५ ठेक्कामा रु.१२ करोड ८३ लाख ६७ हजार, पुल सेक्टर नं.३, नेपालगन्जले १७ ठेक्कामा रु.१४ करोड ४० लाख २४ हजार, पुल सेक्टर नं.४, पाल्पाले २१ ठेक्कामा रु.५ करोड ९ लाख ३ हजार, मदन भण्डारी राजमार्ग योजना कार्यालय, उदयपुरले एक ठेक्कामा रु.५ करोड ९ लाख ७२ हजार, मदन भण्डारी राजमार्ग योजना कार्यालय, मकवानपुरले एक ठेक्कामा रु.३ करोड ८० लाख ४८ हजार, कालीगण्डकी कोरिडोर (बेनी-जोमसोम-कोरला-सडक योजना) मुस्ताङले एक ठेक्कामा रु.१ करोड ५८

लाख ९९ हजार, काठमाडौं उपत्यका सडक विस्तार आयोजनाले एक ठेकामा रु.३८ लाख र हुलाकी राजमार्ग योजना कार्यालय, सुनसरीले एक ठेकामा २८ लाख ८७ हजारसमेत रु.७७ करोड ४ लाख ३९ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेको छ । यसबाट पुलको लागतमा वृद्धि हुन गएको छ ।

डिजाइन र निर्माण सम्झौता प्रक्रियाबाट निर्माण कार्य गराउने सम्बन्धमा सार्वजनिक खरिद ऐन, नियमावलीमा विस्तृत उल्लेख नभएको तथा सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले उक्त खरिद प्रक्रियाको बोलपत्र कागजात तयार नगरेकोले मूल्य समायोजन, भेरिएसनलगायतका पक्षमा विविधता देखिएको छ । यस विधिबाट गरिने खरिद कार्यलाई व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।

२६. **खरिद सम्झौताको अन्त्य** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५९ (७) र (८) मा खरिद सम्झौता गर्ने निर्माण व्यवसायीले सम्झौताबमोजिम काम शुरु नगरेमा, काम शुरु गरी बीचमा छाडेमा वा सम्झौताबमोजिम कामको प्रगति नगरेमा सार्वजनिक निकायले त्यस्तो सम्झौता जुनसुकै बखत अन्त गर्न सक्ने र सो काम बापत राखिएको पूरै जमानत जफत हुने र बाँकी कार्य पूरा गर्न जे जति रकम आवश्यक पर्छ सो रकम निर्माण व्यवसायीबाट सरकारी बाँकी सरह असुलउपर गर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

२६.१ पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग योजना, काभ्रेपलान्चोकले खुर्कोट-घुर्मी सडक खण्डअन्तर्गत खाडसाङ् र सोखुखोला पुल निर्माण कार्यको खरिद सम्झौता अन्त्य गरी ३५ दिनभित्र रु.६ करोड ६० लाख २२ हजार राजस्व दाखिला गर्न सूचना प्रकाशन गरेकोमा सोमध्ये रु.१ करोड २२ लाख ८ हजार दाखिला भएको छ भने रु.५ करोड ३८ लाख १४ हजार दाखिला नगरेकोले उक्त रकम असुल गरी राजस्व दाखिला हुनुपर्दछ ।

२६.२ सडक डिभिजन, सुर्खेतले रामघाट दशरथपुर पुल निर्माण कार्यको खरिद सम्झौता २०७७।९।९ को निर्णयअनुसार अन्त्य गरेको छ । कार्य सम्पादन जमानत रु.१ करोड १८ लाख १४ हजार र पुल निर्माण गर्न लाग्ने थप लागतको २५ प्रतिशतले हुने रु.५ करोड २२ लाख ७२ हजारसमेत रु.६ करोड ४० लाख ८६ हजार निर्माण व्यवसायीबाट असुल गर्नुपर्दछ ।

२७. **बिल भरपाई** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२३ मा खरिद सम्झौताअनुसार कुनै बिल, बीजकको भुक्तानी गर्दा करारका शर्तबमोजिम खर्चको वास्तविक बिल भरपाईको आधारमा भुक्तानी दिनुपर्ने उल्लेख छ । मुडलिन-नारायणघाट सडक योजना, चितवनले ३ निर्माण व्यवसायीलाई प्रोभिजनल समबाट रु.८७ लाख ३८ हजार र आयोजना निर्देशनालय (ए.डी.बी.) ले एक निर्माण व्यवसायीलाई प्रोभिजनल समबाट रु.६ लाख ७४ हजार भुक्तानी गरेकोमा खर्चको बिल, भरपाई पेस भएको छैन ।

यस्तै मदन भण्डारी राजमार्ग योजना कार्यालय, मकवानपुरले प्रोभिजनल समबाट निर्माण व्यवसायीलाई विद्युतसम्बन्धी कार्यको लागि रु.२ करोड ९८ लाख ४ हजार भुक्तानी गरेकोमा सोको नापी एवं बिल भरपाई पेस गर्नुपर्दछ । खर्चको बिल, भरपाईबेगर भुक्तानी गर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

२८. **चेनेज फरक र ओभरल्याप** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ४३ मा निर्माण कार्यको प्राविधिक विवरणमा प्रस्तावित निर्माण कार्यको कार्यक्षेत्र, निर्माण कार्यको भौतिक प्रकृति र

अवस्थालगायतका कुरा उल्लेख गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । खरिद सम्झौतामा उल्लेख भएको भन्दा फरक चेनेजमा काम गरेको तथा दोहोरो पारी भुक्तानी गरेका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- २८.१ सडक डिभिजन, भक्तपुरबाट ५ ठेक्का सम्झौतामा तोकिएको चेनेजभन्दा फरक चेनेजमा कार्य गराई रु.२ करोड ६९ लाख ३८ हजार भुक्तानी भएको छ । यस्तै रानी-विराटनगर-इटहरी-धरान सडक आयोजना, सुनसरीले सडक निर्माणको दुई ठेक्कामा भेरिएसन स्वीकृत गरेकोमा भेरिएसनबाट तोकिएको चेनेजभन्दा फरक चेनेजमा काम गराई रु.६४ लाख ३९ हजार भुक्तानी दिएको छ । तोकिएको क्षेत्र, चेनेजभन्दा फरक क्षेत्रमा काम गराई भुक्तानी गरेको नियमसम्मत देखिएन ।
- २८.२ सडक डिभिजन, भक्तपुरले च्यामासिङ्ग-नाला-बनेपा सडक निर्माण कार्यको भेरिएसन पछि कायम भएको परिमाणभन्दा बढी परिमाणको रु.६७ लाख ३० हजार भुक्तानी दिएको छ । खरिद सम्झौतामा उल्लेख भएको कार्यक्षेत्र (चेनेज) भन्दा बाहिर काम गरेको भनी थप परिमाण भुक्तानी गरेको देखियो । सम्झौतामा उल्लेख नभएको सडक चेनेजमा काम गराई भुक्तानी दिएको उपयुक्त देखिएन ।
- २८.३ पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग योजना कार्यालय, गोरखाले काठमाडौँको पाटी भञ्ज्याङदेखि नुवाकोटको छहरे सडक खण्डमा चेनेज १३ देखि २६.१२० किलोमिटरसम्म सडक स्तरोन्नति गर्न रु.५ करोड १८ लाख १३ हजारमा २०७२।२।६ भित्र सम्पन्न गर्ने गरी एक निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता गरेको छ । कुल २७ किलोमिटरको सो सडक खण्डको चेनेज ० देखि २७.७४९ किलोमिटरसम्म कालोपत्रे सडक निर्माण गर्न अर्को एक निर्माण व्यवसायसँग रु.९२ करोड २३ लाख ८८ हजारको सम्झौता २०७४।६।२ मा भएको छ । पहिलो निर्माण व्यवसायीले काम गरेको १३.१२० किलोमिटर लम्बाइमा पछिल्लो निर्माण व्यवसायीले समेत निर्माण कार्य गर्ने गरी सम्झौता गरेकोले कार्यमा दोहोरो पर्न गएको छ । एउटै चेनेजमा दोहोरो पर्ने गरी लागत अनुमान तयार गरी सम्झौता गर्ने प्राविधिकलाई जिम्मेवार बनाई दोहोरो भुक्तानी नहुने गरी निर्माण कार्य गराउनुपर्दछ ।
२९. **प्रोभिजनल समबाट भुक्तानी** - मोहना पुल-अत्तरिया सडक योजना, कैलालीले ३ वटा ठेक्कामा सार्वजनिक प्रयोगको सेवा, विद्युत, खानेपानी, टेलिफोन, ढललगायतका स्थान परिवर्तन र पुनर्संरचनाको काम गर्न रु.२ करोडका दरले रु.६ करोड प्रोभिजनल सममा व्यवस्था गरेकोमा निर्माण व्यवसायीलाई रु.५ करोड १६ लाख ७० हजार प्रतिस्पर्धाबिगेर भुक्तानी दिएको छ । प्रतिस्पर्धाबिगेर सोझै खरिद गरेको नियमित देखिएन ।
३०. **आयकर** - आयकर ऐन, २०५८ को परिच्छेद १७ बमोजिम भुक्तानीमा कर कट्टी गर्ने दायित्व हुने कार्यालयले आयकर लाग्ने व्यक्तिलाई पारिश्रमिक तथा सेवा शुल्क भुक्तानी गर्दा अग्रिम कर कटाएर मात्र भुक्तानी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । सडक क्षेत्र विकास आयोजनाले दातृसंस्थासँगको ऋण सम्झौतामा दातृसंस्थाले कर तथा शुल्क नव्यहोर्ने उल्लेख गरेको छ । नागदुङ्गा सडक सुरुङ्ग मार्गको विस्तृत अध्ययन, डिजाइन प्रतिवेदन तयार गर्न र निर्माण कार्यको सुपरिवेक्षण गर्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय २३ परामर्शदाता फर्म सम्मिलित एक कम्पनी र राष्ट्रिय परामर्शदातासँग १७ मार्च २०१७ मा अमेरिकी डलर १४ लाख २८ हजार ४९५, जापानिज येन ६४ करोड १५ लाख ४ हजार र नेपाली रुपैयाँ ३६ करोड ८२ लाख ४३ हजारको सम्झौता भएको छ । आयकर ऐनअनुसार प्रत्येक भुक्तानीमा १.५ प्रतिशतका दरले अग्रिम कर कट्टी हुनुपर्नेमा कर नलाग्ने गरी खरिद सम्झौता गरेकोले अग्रिम कर कट्टा गरेको छैन । आयकर नलाग्ने गरी खरिद सम्झौता गरेको नियमसम्मत देखिएन ।

३१. **कर कट्टी** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८९ मा ठेक्का वा करार बापत पचास हजार रुपैयाँभन्दा बढीको रकम भुक्तानी दिँदा भुक्तानीको कुल रकममा १.५ प्रतिशतका दरले कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । रवि-राँके सडक योजना, इलामले निर्माण व्यवसायीलाई भुक्तानी गर्दा अग्रिम कर कट्टी नगरेको रु.२१ लाख ९४ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
३२. **निर्देशनको पालना** - सडक विभागले २०७०।४।२ मा मोबिलाइजेशन पेस्की कटाएपछि बाँकी रहने बिल रकममा मूल्य समायोजन दिने गरी ठेक्का सम्झौता गर्न मातहत कार्यालयलाई निर्देशन दिएको छ । उक्त निर्देशन पालना नगरी सडक विभाग मातहतका ७ कार्यालयले पेस्कीमा समेत मूल्य समायोजन दिनेगरी सम्झौता गरेको कारण २८ निर्माण व्यवसायीलाई रु.७ करोड ३६ लाख ४८ हजार थप मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको छ । विभागीय निर्देशन विपरीत पेस्कीमा समेत मूल्य समायोजनको व्यवस्था राखी सम्झौता गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
३३. **जमानतको म्याद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ मा पेस्की जमानतको म्याद पेस्की फछ्यौट गर्ने अवधिभन्दा कम्तीमा १ महिना बढी अवधिको र कार्य सम्पादन जमानतको मान्य अवधि त्रुटि सच्याउने अवधिभन्दा कम्तीमा एक महिनाभन्दा बढी अवधिको हुनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ४ कार्यालयका ३२ निर्माण व्यवसायीलाई दिएको पेस्की जमानत रु.५ करोड ८० लाख ५९ हजारको र कार्यसम्पादन जमानत रु.१० करोड ३० लाख ३४ हजारको म्याद समाप्त भएको छ । यस सम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ३३.१ सडक डिभिजन, काठमाडौँले २०६७।६८ देखिका १७ ठेक्कामा दिएको पेस्की रु.१ करोड ५० लाख ४१ हजार बाँकी रहेकोमा ठेक्काको म्याद र पेस्की जमानतको म्याद समाप्त भइसकेकोले उक्त पेस्की रकम जोखिममा परेको छ । यसैगरी खरिद सम्झौताको म्याद समाप्त भइसकेका ७ ठेक्काको लागि दिएको पेस्की रु.२ करोड ७४ लाख ४३ हजार बाँकी रहेको छ ।
- ३३.२ सडक डिभिजन, काठमाडौँले गत विगत वर्ष सम्झौता गरेका २८ ठेक्काको म्याद समाप्त भए तापनि कार्यसम्पन्न नभई अधुरो रहेकोमा कार्य सम्पादन जमानत रु.९ करोड २३ लाख ६७ हजारको समेत म्याद समाप्त भएको छ । यसैगरी सडक डिभिजन, धनुषाअन्तर्गत ४ ठेक्काको म्याद समाप्त भए तापनि कार्य सम्पन्न नभएकोमा कार्य सम्पादन जमानत रु.१ करोड ६ लाख ६७ हजारको म्याद समाप्त भएको छ ।
- ३३.३ मूलघाट-दोभान ओलाङ्गचुङ्गगोला सडक योजना, ताप्लेजुङका ४ निर्माण व्यवसायीको ठेक्काको म्याद र पेस्की जमानतको म्याद समाप्त भइसकेकोले निजहरूलाई दिएको पेस्की रु.१ करोड ६४ लाख ७५ हजार जोखिममा परेको छ ।
- ३३.४ सडक डिभिजन, धनुषाबाट प्राप्त विवरणमा २०७७।११।२९ सम्म निर्माण व्यवसायीलाई गत विगतमा दिएको पेस्कीमध्ये ८ ठेक्काको पेस्की रु.१ करोड ५० लाख ४३ हजारको जमानतको म्याद समाप्त भएकोले उक्त पेस्की जोखिममा परेको छ ।
- ३३.५ सडक डिभिजन, पाल्पाले ३ निर्माण व्यवसायीलाई दिएको मोबिलाइजेसन पेस्की रु.१ करोड १५ लाखको बैङ्क जमानतको म्याद समाप्त भएको छ ।

सम्झौता अवधिमा कार्यसम्पन्न नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई सार्वजनिक खरिद ऐन, नियम तथा सम्झौताबमोजिम कारवाही गरी १० प्रतिशत ब्याजसहित असुल हुनुपर्दछ ।

३४. **कार्यक्षेत्र परिवर्तन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ तथा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ बमोजिम काम गराउने क्षेत्र र स्थान निश्चित गरी लागत अनुमान स्वीकृत गराई खरिद कार्य गरिने व्यवस्था छ । सडक डिभिजन, काठमाडौंले खरिद सम्झौतामा मित्रपार्क-गौरीघाट-नयाँबस्ती सडक खण्डको सट्टा बिजुलीबजार धोबीखोला पुलको एप्रोच सडकमा, सोह्रखुट्टे-नयाँबजार-बालाजु सडक खण्डको सट्टा बालुवाटार-गैह्रीधारा खण्डमा र त्रिपुरेश्वर-लैनचौर, न्युरोडगेट-सालिक-ईन्द्रचोक सडक मर्मत कार्यको स्थान परिवर्तन गरी महाराजगन्ज-बूढानीलकण्ठ सडक खण्डमा गराई रु.६ करोड १ लाख ९९ हजार भुक्तानी गरेको छ । यसरी एक सडक खण्डमा ठेक्का लगाई अन्य सडक खण्डमा कार्य गराउन मिल्ने नदेखिकोले सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
३५. **एजबिल्ट नक्सा** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२५ मा निर्माण कार्यसम्पन्न भएको ३० दिनभित्र एजबिल्ट नक्सा पेस गर्नुपर्ने र पेस नगरेमा निश्चित रकमको भुक्तानी रोक्का गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सडक विभागअन्तर्गत १४ कार्यालयबाट एज बिल्ट नक्सा पेस नगरेको अवस्थामा ४३ निर्माण व्यवसायीलाई रु.८८ लाख २० हजार रोक्का नगरी भुक्तानी भएको छ । सम्झौताअनुसार एज बिल्ट नक्सा पेस नहुँदै भुक्तानी दिनेलाई जिम्मेवार बनाई निर्माण व्यवसायीबाट उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
३६. **निर्माण कार्यको डिजाइन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४ मा सार्वजनिक निकायले निर्माण कार्यको डिजाइन तथा नक्सा स्वीकृत गरी सोही आधारमा लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सडक विभाग पुल महाशाखाले हर्दिनाथस्थित जलाद खोलामा १५० मिटर लम्बाई (५ स्पान) को पुल निर्माण गर्ने गरी डिजाइन स्वीकृत गरेअनुसार सडक डिभिजन, धनुषाले एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.१८ करोड ४७ लाख ३२ हजारमा २०७८।४।२० भित्र सम्पन्न गर्नेगरी सम्झौता गरेको छ । निर्माण व्यवसायीलाई फाउण्डेसनसम्मको कामको लागि ५औँ रनिड बिलसम्म रु.८ करोड २१ लाख १३ हजार भुक्तानी भएको छ । पुलको हरेक स्पान ३० मिटरको हुने गरी डिजाइन भएकोमा पुलको पश्चिमतर्फको एबुटमेन्टबाट ३७ मिटरको लम्बाईमा पहिलो पियरको जगको कामको लागि रु.९५ लाख भुक्तानी भएको छ । स्वीकृत डिजाइनअनुसार कार्य नभएको जनाई बाँकी निर्माण कार्य स्थगित भएको छ । डिभिजनबाट नियमित अनुगमन गरी निर्माण व्यवसायीबाट सम्झौता र डिजाइनबमोजिमको निर्माण कार्य गराउनुपर्दछ ।
३७. **निर्माणमा त्रुटि** - निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौतामा त्रुटि सच्याउने अवधिसम्म निर्माण कार्यमा कुनै क्षति भएमा सो सच्याउने दायित्व निर्माण व्यवसायीको हुने उल्लेख छ । निर्माण व्यवसायीले गरेका देहायका कार्यमा त्रुटि भएकोमा उक्त त्रुटि सच्याएको छैन । यससम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ३७.१ हुलाकी राजमार्ग योजना कार्यालय, धनुषाले तिनकौरीया-लग्मा-सागरा-कमला नदी खण्डमा सडक निर्माण गर्न निर्माण व्यवसायीसँग २०७५।९।२९ भित्र कार्य सम्पन्न गर्ने गरी रु.१९ करोड १४ लाख ३७ हजारको सम्झौता गरेकोमा २०७७।६।२८ सम्म म्याद थप भए तापनि कार्य सम्पन्न भएको छैन । निर्माण व्यवसायीलाई यो वर्ष रु.१ करोड ३५ लाख ४ हजारसमेत हालसम्म रु.११ करोड १९ लाख ३२ हजार भुक्तानी भएको छ । उक्त निर्माण कार्यअन्तर्गत कमला नदी पुलदेखि पश्चिमतर्फ चेनेज २६.६७५ देखि २७.५९५ सम्म ९२० मिटर सडक र सो स्थानमा बनेका कल्भर्टसमेत २०७६

- आषाढमा आएको बाढीले पूर्ण रूपमा क्षति गरेको उल्लेख छ । बाढीले क्षति पुगेको उक्त खण्डमा हालसम्म रु.१ करोड ९८ लाख ७६ हजार भुक्तानी भएको छ । क्षतिग्रस्त उक्त सडक खण्ड पुनः निर्माण गरेको देखिएन । सम्झौतामा निर्माण कार्यको बीमा गराउने व्यवस्था भएअनुसार बीमासमेत गराएकोमा क्षतिग्रस्त उक्त सडक खण्डको पुनः निर्माण गराउनुपर्दछ ।
- ३७.२ कमला नदीमा डिजाइन र निर्माण प्रक्रियाअनुसार रु.२४ करोड ९० लाख ९७ हजारको लागतमा ४८ महिनाभित्र पुल निर्माण गर्न निर्माण व्यवसायीसँग २०६८।२।१३ मा सम्झौता भएकोमा ७२ महिना म्याद थप गर्दा समेत निर्माण कार्यसम्पन्न भएको छैन । उक्त पुल ४७० मिटरको लम्बाईमा १२ स्पान निर्माण गर्ने गरी निर्माण व्यवसायीले पेस गरेको डिजाइन सडक विभागले स्वीकृत गरेबमोजिम निर्माण कार्य भइरहेको छ । पुल निर्माण स्थलमा कमला नदी नियन्त्रण आयोजनाले २ हजार २०० मिटरको चौडाईमा इम्बैकमेन्ट बनाएको र उक्त इम्बैकमेन्टको दायाँबायाँ दुवैतर्फ नदीले कटान गरेको देखिन्छ । नदीको चौडाई २ हजार २०० मिटरमध्ये बाँयातर्फ ८१० मिटर र दायाँतर्फ ९२० मिटर छोडी बीचको भागमा ४७० मिटरको पुल निर्माण गरी हालसम्म रु.१७ करोड १४ लाख भुक्तानी भएको छ । नदीको चौडाईको तुलनामा पुलको लम्बाई घटी रहेको देखिन्छ । पुलको डिजाइन स्वीकृत गर्दा सम्भावित क्षतिलाई आँकलन गरेको देखिएन ।
- ३७.३ पुल आयोजना पश्चिम क्षेत्र सेक्टर नं ४, पाल्पाले २०७६/८/३० मा पाल्पा र स्याङ्जा जिल्ला जोड्ने कालीगण्डकी नदीमा पुल निर्माण कार्य सम्पन्न गरी रु.१६ करोड ६९ लाख २० हजार भुक्तानी गरेको छ । उक्त पुलमा २०७७ आषाढमा आएको बाढीबाट पुलको पहुँच सडक र सडक सुरक्षाको लागि लगाएको ग्याबियन वाल भत्केको तथा पुरिएको अवस्थामा रहेको छ । त्रुटि सच्याउने अवधिमा उक्त क्षति भएकोले सम्झौताअनुसार त्रुटि सच्याउने कार्य गरेको छैन । क्षतिग्रस्त ९८७ मिटर सडक निर्माण व्यवसायीले कबुल गरेको प्रतिकिलोमिटर रु.१ करोडका दरले हुने रु.९८ लाख ७० हजार धरौटीबाट कट्टा गरी त्रुटि सच्याउनुपर्दछ ।
- ३७.४ कान्तिलोकपथ सडक योजना कार्यालयले सडक निर्माणको क्रममा क्षति भएमा बीमा कम्पनीबाट क्षतिपूर्ति भराई निर्माण कार्य गराउने व्यवस्था खरिद सम्झौतामा राखी निर्माण व्यवसायीलाई बीमा गर्दा लाग्ने प्रिमियमबापत रकम भुक्तानी गरेको छ । कार्यालयले सडक निर्माणको क्रममा निर्माण भएका संरचनाहरू वर्षाको कारण क्षति भएकोमा बीमा कम्पनीबाट क्षतिपूर्ति नलिई भेरिएसनबाट काम थप गरी रु.२ करोड १० लाख ७५ हजार भुक्तानी गरेको छ । बीमा कम्पनीसँग क्षतिको माग दाबी नगरी क्षतिग्रस्त संरचनाको पुनः निर्माण कार्य भेरिएसनबाट गराई भुक्तानी गर्ने प्रवृत्तिले बीमा गर्नुको औचित्य देखिएन ।
३८. **बढी भुक्तानी** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(८) मा कुनै रकम भुक्तानी दिँदा रीत पुगे नपुगेको जाँच गर्नुपर्ने र सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२३ मा सम्पन्न भएको कामको नापी किताबमा प्रमाणित भएको आधारमा भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ३८.१ हुलाकी राजमार्ग योजना कार्यालय, जनकपुरले जनकपुर-जलेश्वर भिद्रामोड सडकअन्तर्गत २ प्याकेजका निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौतामा डीबीएसडी (कालोपत्रे) कार्य पहिलो र दोस्रो लेयरमा लाग्ने बिटुमिन प्राइमकोटको तुलनामा २.१ गुणा लाग्ने गरी डिजाइन तथा लागत अनुमान तयार गरेकोमा चेनेज ०.८६० देखि ९.०० किलोमिटरसम्मको बिटुमिनको भुक्तानी गर्दा डिजाइन तथा लागत

- अनुमानभन्दा ३५ हजार ९२ लिटर बढी खपत देखाई रु.३० लाख ८८ हजार बढी भुक्तानी गरेको छ। यसैगरी चेनेज ९.००० देखि १८.५६४ सम्मको बिटुमिनको भुक्तानी गर्दा डिजाइन तथा लागत अनुमानभन्दा २२ हजार ६५३ लिटर बिटुमिन बढी खपत देखाई रु.२४ लाख ८४ हजार भुक्तानी दिएको छ । यसरी बढी भुक्तानी भएको रकममा मूल्य अभिवृद्धि करसमेत थप गरी रु.६२ लाख ९६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ३८.२ पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग योजना कार्यालय, दैलेखले ११ ठेकामा स्टोन सोलिङ्ग, साइड ड्रेन, म्यासनरी वाल, रिजिड पेभमेन्ट, बेस, सबवेस, ग्याबिन वर्क्सलगायतका आइटमको कार्य परिमाण गणना गर्दा नापी किताबमा उल्लेख भएको चेनेजको आधारमा हुने लम्बाईभन्दा बढी राखेको, कतिपय आइटमको दोहोरो नापी गरेको तथा ग्याबियन वालको आइटममा ड्रइङमा उल्लेख भएभन्दा नापीमा बढी संख्या राखेको कारणबाट रु.५४ लाख ५९ हजार बढी भुक्तानी गरेको छ । उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।
- ३८.३ सडक निर्माणसम्बन्धी नर्म्स, २०७३ मा डीबीएसडी प्रविधिको कालोपत्रे गर्दा प्राइमकोटको बिटुमिन स्प्रेडर प्रतिवर्गमिटर ०.९० देखि १ लिटर र ट्याककोटको प्रथम तथा द्वितीय चरणको स्प्रेडर क्रमशः १.२० लिटर र १ लिटर रहेको छ । पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग योजना कार्यालय, दैलेखले सडक निर्माणका केही खण्डमा नर्म्सअनुसार नै बिटुमिन खपत गरेको भए तापनि केही खण्डमा सोभन्दा बढी दरले खपत गरी ४ ठेकामा रु.३७ लाख ९५ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।
- ३८.४ भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयले स्वीकृत गरेको स्ट्यान्डर्ड स्पेसिफिकेसन फर रोड एण्ड ब्रिज वर्क्स, २०७३ मा एउटै चेनेजमा ढुङ्गा मिश्रित माटो काट्ने र सोही चेनेजमा इम्बेकमेन्ट फिलिङ्गको कार्य गर्नुपरेमा फिलिङ्ग बराबरको परिमाण कटिडबाट घटाई भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कालीगण्डकी कोरिडोर (बेनी-जोमसोम-कोरोला सडक योजना) मुस्ताङले केही प्याकेजमा नर्म्सबमोजिम कटिड परिमाण घटाई भुक्तानी गरेकोमा केही प्याकेजमा सोबमोजिमको कटिड परिमाण नघटाएकोले २ प्याकेजमा एउटै चेनेजमा कटिड र फिलिङको परिमाण भुक्तानी भएकोले बढी भुक्तानी भएको रु.२५ लाख २४ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ३८.५ सडक क्षेत्र विकास आयोजनाले मोडुलर बृजको खरिद सम्झौताअनुसार अमेरिकी डलर ८७ लाख २४ हजार ३९८ भुक्तानी गर्नुपर्नेमा पटक पटक गरी अमेरिकी डलर ९० लाख ६० हजार २३८ भुक्तानी गरेकोले बढी भुक्तानी भएको अमेरिकी डलर ३ लाख ३५ हजार ८४० को विनिमय दर रु.१०८।८८ का दरले रु.३ करोड ६५ लाख ६६ हजार र सोही आयोजनाले परामर्श सेवाको भुक्तानी गर्दा भेरिएसन आदेशबाट प्रत्येक परामर्शदाताको कार्य परिमाण थप घट गरी किटान गरी सकेपछि पनि ३८ औँ बिलसम्म सम्झौता परिमाणभन्दा बढी भुक्तानी भएको रु.८२ लाखसमेत रु.४ करोड ४७ लाख ६६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- ३८.६ सडक सुधार तथा विकास आयोजनाले परामर्शदातासँग गरेको सम्झौतामा ५ जनाभन्दा बढी संख्यामा मुख्य विशेषज्ञ परिवर्तन गर्नु परेमा प्रत्येक परिवर्तनमा ५ प्रतिशतले परिवर्तन भएका कर्मचारीहरूको तलब कट्टा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सम्झौता भएका मध्ये ४ प्याकेजमा ५ जनाभन्दा बढी मुख्य विशेषज्ञ परिवर्तन गरेकोमा ५ प्रतिशतले हुने रु.२४ लाख ९० हजार तलब कट्टा गरेको नदेखिएकोले उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।

३९. **बीमा** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११२ मा दश लाखभन्दा बढी मूल्यको निर्माण कार्य गर्ने निर्माण व्यवसायीले निर्माण सामग्री, मेसिन, औजार, प्लान्टलगायत निर्माण कार्यको पूर्ण प्रतिस्थापन हुने गरी बीमा गराउनुपर्ने व्यवस्था रहेको र बोलपत्र कागजातमा सम्झौता रकमको ११५ प्रतिशतसम्मको बीमा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सडक डिभिजन, धनुषाबाट सम्झौता भएका ७ ठेक्काका निर्माण व्यवसायीले सम्झौता रकमको ११५ प्रतिशत नहुने गरी रु.९ करोड ८४ लाख ४५ हजार घटी रकमको बीमा गराएको पाइयो । सम्झौताले तोकेको रकमको बीमा गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
४०. **धरौटी** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ६४ मा जुन प्रयोजनको लागि धरौटी राखिएको हो सो काम पूरा भई प्रचलित कानूनबमोजिम वा करारका शर्तबमोजिम धरौटी रकम राजस्वमा दाखिला गर्नुपर्ने भएमा सम्बन्धित अधिकारीले निर्णय गरी धरौटी रकम राजस्व दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । धरौटी सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्न छन्:
- ४०.१ सडक डिभिजन, काठमाडौँबाट प्राप्त विवरणमा विभिन्न व्यक्ति तथा फर्मको नाममा रु.५० करोड ५० लाख १८ हजार धरौटी बाँकी रहेको छ । उक्त धरौटी सम्बन्धमा छानबिन गरी प्रयोजन समाप्त भएका धरौटी राजस्व दाखिला गर्नुपर्नेमा दाखिला गरेको देखिएन । डिभिजनको कार्यक्षेत्रका सडक खनी खानेपानी पाइप तथा ढल जडान गर्न विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थाले राखेको धरौटीमध्ये भत्काएका सडक मर्मत भएपछि धरौटी सदरस्याहा गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्नेमा मर्मत भइसकेका सडकको लागि राखेको रु.१ करोड १ लाख ६८ हजार धरौटीमा मौज्दात रहेकोले सो रकम राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।
- ४०.२ सडक डिभिजन, धनुषाको धरौटी खातामा रु.२२ करोड ९५ लाख ४२ हजार मौज्दात रहेकोमा धरौटीको व्यक्तिगत विवरणअनुसार विभिन्न व्यक्ति तथा फर्महरूलाई भुक्तानी गर्न बाँकी धरौटी रु.२३ करोड ३५ लाख १० हजार देखिन्छ । तिर्नुपर्ने दायित्वभन्दा धरौटी हिसाबमा रु.३९ लाख ६८ हजार घटी देखिएको सम्बन्धमा छानबिन गरी धरौटी खाता अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।
- ४०.३ सडक डिभिजन, भक्तपुरले प्रयोजन समाप्त भइसकेको धरौटी रु.३९ लाख ८३ हजार सदरस्याहा गरी राजस्व दाखिला गरेको छैन । साथै नेपाल टेलिकमले सडक मर्मत गर्न २०७१।७२ देखि २०७५।७६ सम्ममा रु.३ करोड २१ लाख ७५ हजार धरौटी राखेको मध्ये कार्यसम्पन्न भई बाँकी रहेको रु.४६ लाख १ हजार धरौटी खातामा नै रहेकोले सो रकमसमेत राजस्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।
४१. **मोबिलाइजेसन पेस्की** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५२ क(४) मा निर्माण व्यवसायीले पेस्की प्राप्त गरेको मितिले तीस दिनभित्र निर्माण कार्य प्रारम्भ गरिसक्नुपर्ने र पेस्की रकम सम्बन्धित काममा प्रयोग भएको नपाइएमा बैङ्क जमानत जफत गरी असुल गर्ने व्यवस्था छ । नियमावली २०६४ को नियम ११३ मा ब्याजसमेत असुल गर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:
- ४१.१ भालुवाङ-वागदुला-भिमगिछे चन्द्रौटा-कृष्णनगर, लमही-घोराही-तुलसीपुर सडक योजना, लमही, दाङले लमही-घोराही-तुलसीपुर सडक खण्ड निर्माण गर्न निर्माण व्यवसायीसँग भएको खरिद सम्झौतामा ५० प्रतिशत अवधिमा ३० प्रतिशत भौतिक प्रगति नभएमा बैङ्क जमानत मार्फत् ५० प्रतिशत पेस्की जफत गर्ने व्यवस्था छ । २०७७ वैशाख मसान्तमा ५० प्रतिशत अवधि पूरा भए तापनि ३० प्रतिशत भौतिक प्रगति नपुगेकोले सम्झौताअनुसार पेस्की बाँकी अमेरिकी डलर १० लाख ६३ हजारको ५० प्रतिशतले हुने अमेरिकी डलर ५ लाख ३२ हजार जफत गरेको देखिएन । उक्त रकम जफत गर्नुपर्दछ ।

- ४१.२ निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौतामा निर्माण कार्यको ८० प्रतिशत अवधिमा पूरै पेस्की फछ्यौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । गाईघाट दिक्तेल सडक योजना कार्यालय, उदयपुरअन्तर्गत दिक्तेल खण्डको चेनेज ५२.५०० देखि ७८.९०० किलोमिटरसम्मको सडक विस्तार कार्य गर्न निर्माण व्यवसायीलाई दिएको पेस्की रु.४ करोड ७२ लाख ६९ हजार फस्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । सम्झौता अवधिको ८० प्रतिशत अवधि २०७६।६।३० मा समाप्त भएको छ । कार्यालयले २०७७।३।१९ मा पेस्की जफत गरी कार्यालयको धरौटी खातामा जम्मा गर्न राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्क, भद्रपुरलाई अनुरोध गरेकोमा कार्यान्वयन नभएकोले २०७७।७।२१ मा नेपाल राष्ट्र बैङ्कलाई बोधार्थसमेत दिई पुनः ताकेता गर्दासमेत पेस्की असुल भएको छैन । उक्त पेस्की जमानतको म्यादसमेत समाप्त भएको छ । पेस्की जफत गर्न सहयोग नगर्ने बैङ्कका कर्मचारीलाई कारवाही हुनुपर्दछ । साथै सो पेस्की ब्याजसहित असुल हुनुपर्दछ ।
- ४१.३ सडक डिभिजन सुर्खेत, पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग योजना कार्यालय पाँचथर, गोरखा र काभ्रेपलान्चोक, गाईघाट दिक्तेल सडक योजना, पुल योजना पश्चिम सेक्टर नं.३ नेपालगन्ज, सडक क्षेत्र विकास आयोजना, ११ किलो छेपेटार-भालुस्वीरा-बारपाक सडक योजना गोरखा, संघीय सडक अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण कार्यालय काठमाडौंसमेत ९ कार्यालयले २१ निर्माण व्यवसायीलाई दिएको पेस्की रु.३२ करोड ७६ लाख ११ हजार बैङ्क जमानत जफत गरी फछ्यौट गरेकोमा रु.४ करोड ९९ लाख ६ हजार ब्याज असुल गरेको छैन । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
४२. **डिजाइनमा त्रुटि** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५(क) मा निर्माण कार्यको त्रुटिपूर्ण डिजाइन वा लागत अनुमान तयार, जाँच वा स्वीकृत गर्ने पदाधिकारी र सो कार्यमा संलग्न परामर्शदातालाई प्रचलित कानूनबमोजिम कारवाही गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ४२.१ सडक डिभिजन, धनुषाले बेलौती नदीमा २५ मिटरको आरसीसी पुल निर्माण गर्न २०७१।३।३१ मा २४ महिनाभित्र कार्यसम्पन्न गर्ने गरी रु.२ करोड २५ लाख ३९ हजारमा निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता गरेकोमा पाइल फाउण्डेसनसम्मको कार्य गरी रु.३८ लाख २३ हजार २०७१।७२ मा भुक्तानी भएको छ । निर्माण भएको पाइलको लोड परीक्षण गर्दा स्पेसिफिकेसनभन्दा कम देखिएकोले निर्माण कार्य स्थगित भएको छ । डिभिजनले २०७५।११।३० मा छुट्टै परामर्शदाताबाट परीक्षण गराउँदा १४ मिटरमा आर्टिसियन एक्विफायर रहेकोले सो स्थानमा पुल निर्माण गर्न उपयुक्त नहुने प्रतिवेदन प्राप्त भएकोले निर्माण व्यवसायीले क्षतिपूर्तिसहित रनिङ बिलको भुक्तानी माग गरेको छ । यस सम्बन्धमा यथासमयमा उपयुक्त निर्णय गर्नुपर्दछ ।
- ४२.२ पुष्पलाल (मध्यपहाडी) राजमार्ग योजना कार्यालय, पाँचथरले परामर्शदाताले दिएको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदनमा भौतिक रूपमा अस्थिर जमिनमा सडकको रेखाङ्कन गरेकोले त्यस रेखाङ्कनमा स्वीकृत डिजाइनअनुसार सडक निर्माण गर्न सम्भव नभएको उल्लेख गरी सडकको लम्बाई ६.७२ किलोमिटर बढ्ने गरी भेरिएसन गरेकोले रु.११ करोड १६ लाख र सोको मूल्य समायोजनसमेत बढ्ने देखियो । उक्त सडक डिजाइन तथा लागत अनुमान तयार गर्ने परामर्शदाता तथा स्वीकृत गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
- ४२.३ जनकपुर परिक्रमा सडकको पत्थर खोलामा ४० मिटरको पुल निर्माण गर्न रु.५ करोड ६ लाख ६१ हजारमा २०७५।०४।११ सम्म निर्माण सम्पन्न गर्नेगरी एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७३।३।२९

मा सम्झौता भएको छ। पुलको ३२ पाइल निर्माण भएपछि पिट (पीआईटी) तथा बेटा एनलाइसिस टेष्टमा केही पाइलहरू त्रुटिपूर्ण रहेको देखियो। तत्पश्चात् निर्माण व्यवसायीले परामर्शदातामार्फत् डिजाइन पुनरावलोकन गराई ३ पाइल थप गरी सम्झौताको म्याद २०७८।३।२३ सम्म थप गरेकोमा १७ प्रतिशतमात्र भौतिक प्रगति भएको छ ।

पर्याप्त अध्ययन विश्लेषण नगरी त्रुटिपूर्ण डिजाइन पेस गर्ने परामर्शदाता र जाँच तथा स्वीकृत गर्ने पदाधिकारीलाई ऐनबमोजिम कारबाही गरी निर्माण कार्यसम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

पुष्पलाल (मध्य पहाडी) लोकमार्ग आयोजना

मध्यपहाडी भूभागका जिल्लालाई यातायात सञ्जालमा जोडी सन्तुलित विकास गर्न पाँचथरको चियोभञ्ज्याङदेखि बैतडीको झुलाघाटसम्म १ हजार ८७९ किलोमिटर सडक र १२९ पुल निर्माण गर्न यो आयोजना २०६४।६५ मा शुरु भई रु.१ खर्ब १ अर्ब ५० करोडको लागतमा २०७९।८० मा सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेको छ । यो वर्षसम्म रु.४६ अर्ब १४ करोड (४७.४६ प्रतिशत) खर्च गरी ९१४ किलोमिटर (४८.६४ प्रतिशत) कालोपत्रे र ८३ (६४.३४ प्रतिशत) पुल निर्माण कार्य सम्पन्न गरेको छ । सडक ५८१ किलोमिटर र पुल २४ निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको छ ।

४३. **सडकको मापदण्ड** - लोकमार्ग सडक मापदण्डअनुसार सडकको केन्द्रविन्दुबाट दायौँबायाँ २५/२५ गरी ५० मिटर सीमा कायम गर्नुपर्नेमा आयोजनाले सडकको सीमा तोकेको छैन । आयोजनाले स्थानीय जग्गाधनीको सहमतिमा सडकको चौडाइ दुई लेन (करिब १० मिटर) कायम गरी निर्माण गर्दै आएको छ । सडकको सीमा सहितको मापदण्ड तोक्नुपर्दछ ।

४४. **विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६ मा पूर्वाधार निर्माण गर्नुपूर्व वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन, जग्गाको उपलब्धता, विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयारी लगायतका कार्य नगरी ठेक्का व्यवस्थापन गर्न नहुने उल्लेख छ । आयोजनाले एकीकृत आयोजना प्रतिवेदन तयार नगरी खण्ड/खण्डको आयोजना प्रतिवेदन र वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन तयार गरी निर्माण कार्य शुरु गरेको छ । एकीकृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्दछ ।

४५. **बैङ्क जमानत** - निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौतामा पेस्की दिँदा शर्तरहितको बैङ्क जमानत लिनुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजना निर्देशनालयले ४ निर्माण व्यवसायीलाई पेस्की रु.६ करोड ३६ लाख ३८ हजार भुक्तानी गर्दा शर्तसहितको जमानत लिएको देखिएको छ । सम्झौताअनुसार शर्त रहितको बैङ्क जमानत लिनुपर्दछ ।

मदन भण्डारी राजमार्ग आयोजना

झापा जिल्लाको शान्तिनगरदेखि डडेलधुरा जिल्लाको रुपालसम्म पूर्व-पश्चिम राजमार्ग र मध्यपहाडी राजमार्गको बीचमा पर्ने गरी समानान्तर सडक निर्माण गर्ने उद्देश्यले २०६४।६५ देखि सडक विभागबाट आयोजना सञ्चालन हुँदै आएकोमा मन्त्रिपरिषद्को २०७५।२।६ को निर्णयबाट मदन भण्डारी राजमार्ग योजना निर्देशनालय स्थापना भई उक्त सडकको निर्माण कार्य हुँदै आएको छ ।

४६. **विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन** - उक्त सडकको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदनका आधारमा वार्षिक कार्यक्रम स्वीकृत गरी सडक निर्माण गर्नुपर्नेमा आयोजनाको एकीकृत विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गरेको

देखिएन । विभागीय मन्त्रीबाट २०७५।१।३१ मा स्वीकृत रेखाङ्कनअनुसार झापादेखि डडेल्धुरासम्म १ हजार २०० किलोमिटर लम्बाई रहेको यस सडक कतिपय स्थानहरूमा पुरानै सडक प्रयोग हुने हुनाले सो समेत गणना गरी सडक लम्बाई यकिन गर्नुपर्ने स्थिति रहेको छ । यस राजमार्गको रेखाङ्कनमा पर्ने अन्य राजमार्गसमेतको लम्बाई यकिन गरी आयोजनाको लागत र सम्पन्न अवधिसमेतको एकीकृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्दछ ।

४७. **कार्यक्षेत्र** - योजना कार्यालय, गुल्मीले ९ पुल निर्माण सम्पन्न गरेको र १४ पुल निर्माणाधीन रहेकोमा ती कुनै पनि पुल उक्त राजमार्गको एलाइनमेण्टमा नपर्ने र यो वर्ष नयाँ ठेक्का व्यवस्थापन गरेका ४ पुलसमेत राजमार्गको रेखाङ्कनमा पर्ने देखिएन । ती पुलहरूको लागि हालसम्म रु.९३ करोड ९ लाख २८ हजार खर्च भएको छ । यस्तै सडकतर्फ चालु निर्माणाधीन ४६ तथा सम्पन्न १० ठेकामा रु.३१ करोड ६९ लाख ९ हजारको सम्झौता भएकोमा ती सडकहरू उक्त राजमार्गको रेखाङ्कनमा पर्ने देखिएन । आयोजना कार्यालयले यस राजमार्गको एलाइनमेण्टमा पर्ने सडक निर्माण गर्नुपर्नेमा सडक डिभिजन, पाल्पाको कार्यक्षेत्रमा पर्ने सडक र साविकको रिडी तम्घास सिमलटारी सडक योजनाको कार्य एवं स्थानीय तह तथा प्रदेश सरकार अन्तर्गतको कार्यक्षेत्रमा पर्ने सडकसमेत निर्माण गरेको छ ।

योजना कार्यालय, उदयपुरले यस राजमार्गको रेखाङ्कनमा नपर्ने गडामे खोलामा पुल निर्माणका लागि रु.२ करोड ८३ लाख २३ हजारको खरिद सम्झौता गरेको पाइयो । यसरी राजमार्गको रेखाङ्कनभन्दा बाहिर गई पुल निर्माण गर्न सम्झौता गरेको छ । कार्यालयको स्थापना र उद्देश्यअनुरूप मदन भण्डारी राजमार्गको निर्माण गर्ने गरी कार्य गर्नुपर्दछ ।

४८. **भेरिएसन** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८ (१) मा खरिद सम्झौताबमोजिम कार्य शुरू भई सकेपछि प्राविधिक कारणबाट त्यस्तो कार्य परिमाणमा थप घट गर्न वा नयाँ आइटम थप्न वा सट्टा गर्न भेरिएसन आदेश जारी गर्न सक्ने उल्लेख छ । योजना कार्यालय, उदयपुरअन्तर्गत धरान-चतरा-कटारी-सिन्धुली भिमान सडक निर्माण तथा स्तरोन्नति कार्यको ठेकामा शुरू सम्झौतामा प्लम कंक्रीट, साइड नाली निर्माण, ड्रेन कभर, ढुङ्गाको गारो लगाउने कार्य, टेवा पर्खाल निर्माण आदि काम थप गरी दुई पटक भेरिएसन गर्नाले रु.५४ करोड ४६ लाख ५५ हजारले सम्झौता रकम बढ्न गएको छ । पूर्वानुमान गर्न सकिने आइटमसमेत समावेश नगरी लागत अनुमान तयार गरेको र थप आइटम समावेश गरेको कारण सडकको लागतमा वृद्धि भएको छ । भेरिएसनबाट काम थप गरी निर्माणकार्यको लागत बढाउने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

४९. **निर्माण स्थलको सुनिश्चितता** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६(३) मा सार्वजनिक निकायले निर्माण स्थलको सुनिश्चितता नगरी बोलपत्र आह्वान गर्न नहुने व्यवस्था छ । योजना कार्यालय, मकवानपुरले सिन्धुलीको भिमानदेखि मकवानपुरको हेटौँडा कान्तिलोकपथसम्म ११५ किलोमिटर सडक निर्माण गर्न निर्माण व्यवसायीसँग २०७३।७।२२ मा रु.७ अर्ब १० करोड २४ लाख ८९ हजारको सम्झौता भएको र सम्झौता अवधि ३६ महिना रहेको छ । सिन्धुली जिल्लाको धुराबजारदेखि खट्टार सम्मको करिब ६ किलोमिटरमा भएका भौतिक संरचना नहटाई खरिद सम्झौता गरेकोले निर्माण कार्य शुरू हुन सकेको छैन । निर्माणस्थल व्यवस्था नहुँदै खरिद सम्झौता गर्ने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

हुलाकी राजमार्ग आयोजना निर्देशनालय

तराईका २१ जिल्लामा पूर्व-पश्चिम ९७५ किलोमिटर र उत्तरदक्षिण सहायक मार्ग करिब ८८२ किलोमिटरसहित १८५७ किलोमिटर सडक र सो सडक खण्डमा पर्ने २५० पुलको निर्माण गर्न २०६५।६६ देखि हुलाकी राजमार्ग आयोजना सञ्चालनमा रहेको छ । आयोजनाअन्तर्गत केन्द्रमा निर्देशनालय र उपत्यका बाहिर इटहरी, जनकपुर, वीरगन्ज, नेपालगन्ज, धनगढी र कपिलवस्तुमा आयोजना कार्यालय रहेका छन् । यो आयोजनाको निर्माण कार्य शुरुमा २०७४।७५ सम्म सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा कार्य सम्पन्न नभएकोले आयोजनाको अवधि २०७९।८० सम्म थप भएको र संशोधित लागत अनुमान रु.६५ अर्ब २० करोड हुने उल्लेख छ । आयोजनामा हालसम्म रु.३५ अर्ब ४६ करोड २१ लाख खर्च भएको छ ।

५०. **आयोजनाको प्रगति** - निर्देशनालयबाट प्राप्त विवरणमा १ हजार ८५७ किलोमिटर सडक र २५० पुल निर्माण गर्नुपर्नेमध्ये ५१२ किलोमिटर सडक र ९५ पुल निर्माण सम्पन्न भएको छ भने ७९५ किलोमिटर सडक र ७४ पुल निर्माणाधीन अवस्थामा छन् । यस्तै ५५० किलोमिटर सडक र ८१ पुल निर्माण कार्य शुरु भएको छैन । निर्माण कार्य शुरु नभएका मध्ये १९२ किलोमिटर सडक र ३९ पुलको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार हुन बाँकी छ । यसले गर्दा लक्षित अवधिमा आयोजना सम्पन्न हुने देखिँदैन । लक्षित अवधिभित्र आयोजना सम्पन्न हुने गरी निर्माण कार्य गराउनुपर्दछ ।

५१. **भेरिएसन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५४ मा खरिद सम्झौताका बखत पूर्वानुमान गर्न नसकिएको परिस्थिति सम्झौता कार्यान्वयनको क्रममा सिर्जना भएमा सोको स्पष्ट कारण खुलाइ भेरिएसन आदेश जारी गर्न सक्ने व्यवस्था छ । निर्देशनालयले तामागढी-सिम्रौनगढ सडकमा पूर्वानुमान गर्न सकिने सबवेस (ग्राभेल) जस्ता काममा शुरु सम्झौतामा २३ हजार ४१२ घनमिटर बढाई ९३ हजार ६५२ घनमिटर कायम गरेको छ । शुरु सम्झौता दर प्रति घनमिटर रु.७०० रहेकोमा २५ प्रतिशतभन्दा बढी भेरिएसन गर्नुपरेको कारण दररेट पुनरावलोकन गरी प्रति घनमिटर रु.१ हजार ७०० कायम भएको छ । पूर्वानुमान गर्न सकिने आइटममा समेत भेरिएसन गर्नाले ५ हजार ८५१ घनमिटरको प्रति घनमिटर रु.१ हजारको दरले रु.५८ लाख ५१ हजार थप व्ययभार परेको देखियो । पूर्वानुमान गर्न सकिने आइटममा भेरिएसन नआउने गरी यथार्थपरक ढङ्गले लागत अनुमान तयार गर्नुपर्दछ ।

नागदुङ्गा सुरुङ मार्ग निर्माण आयोजना

काठमाडौँ उपत्यका प्रवेश गर्ने नागदुङ्गामा त्रिभुवन राजमार्गमा पर्ने धादिङको सिस्नेखोलादेखि काठमाडौँको चन्द्रागिरि नगरपालिका वडा नं ३ सम्मको २.६८ किलोमिटर सुरुङ मार्ग र सोको लागि पश्चिमतर्फ ५६५ मिटर र पूर्वतर्फ २.३०७ किलोमिटर पहुँच सडक निर्माण गरी नागदुङ्गा आसपासमा रहेको सवारी चाप कम गर्ने उद्देश्यले जापान सरकारसँग २२ डिसेम्बर २०१६ मा ऋण सम्झौता भएको छ ।

५२. **स्रोतको उपयोग** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १९(२) मा स्वीकृत बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने कर्तव्य र जिम्मेवारी लेखाउत्तरदायी अधिकृत र मातहतका जिम्मेवार व्यक्तिको हुने व्यवस्था छ । आयोजनाको लागि गत वर्ष रु.६ अर्ब १३ करोड ७८ लाख विनियोजन भएकोमा रु.३ अर्ब ३० करोड ३ लाख १२ हजार (५३.७७ प्रतिशत) र यो वर्ष रु.५ अर्ब ९० करोड ७८ लाख ५० हजार विनियोजन भएकोमा रु.२ अर्ब १९ करोड १० लाख (३७.०८ प्रतिशत) खर्च भएको छ ।

आयोजनाले नेपाल सरकारको स्रोततर्फ ५६.७१, जापान सरकारको सोझै भुक्तानी ऋणतर्फ ३१.९८, शोधभर्ना हुने ऋणतर्फ ३५.०२ र कुल ३७.०९ प्रतिशत बजेट उपयोग गरेको देखिन्छ । यसरी लक्ष्यअनुरूप खर्च नहुँदा सुरुङ निर्माण कार्य समयमा सम्पन्न हुने देखिँदैन । स्रोतको अधिकतम उपयोग हुनेगरी बजेट कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

५३. **प्रगति** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २६ मा बजेट तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयन समीक्षा गर्दा प्रगति घटी हुनुका प्रमुख कारण र सोको निमित्त जिम्मेवार व्यक्तिको पहिचान गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । सुरुङ मार्ग र पहुँच सडक निर्माण गर्न जापानी येन १३ अर्ब २९ करोड ८० लाख १३ हजारको बोलपत्र स्वीकृत गरी ४२ महिनाभित्र कार्यसम्पन्न गर्नेगरी २०७६।६।६ मा सम्झौता भएको छ । यो वर्ष एक किलोमिटर पहुँच सडक निर्माण गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ३१७ मिटर मात्र निर्माण भएको, ५०० मिटर सुरुङ निर्माण गर्ने लक्ष्य रहेकोमा १५२ मिटर निर्माण भएको छ भने पुल, फ्लाईओभर, अण्डरपास तथा विद्युत आपूर्ति व्यवस्थापन कार्य हालसम्म हुन सकेको छैन । लक्ष्यबमोजिम प्रगति हासिल गर्नुपर्दछ ।

५४. **जग्गा प्राप्ति** - सुरुङ मार्ग निर्माणको लागि जग्गा अधिग्रहणसम्बन्धी विवरण निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

सि नं	विवरण	प्राप्त गर्नुपर्ने			प्राप्त गरेको			लागत		प्रगति प्रतिशत
		पूर्व	पश्चिम	जम्मा	पूर्व	पश्चिम	जम्मा	कुल लागत	अधिग्रहण लागत	
१	घरधुरी संख्या	३१५	३४	३४९	२६६	३०	२९६	११२.४२	९१.४२	८१.३२
२	संरचना संख्या	४८	५९	१०७	४७	५१	९८			
३	कित्ता संख्या	४८४	५२	५३६	३६८	१९	३८७	५६३६.०८	५१४२.९९	९१.२५

आयोजनाको लागि आवश्यक सम्पूर्ण जग्गा अधिग्रहण भैसकेको छैन । काठमाडौँको बलम्बुमा फ्लाईओभर निर्माण गर्न आवश्यक पर्ने जग्गा तथा घर टहराको पहिचान र मूल्याङ्कन गरेको छैन । सुरुङ मार्गको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदनअनुसार निर्माण गर्नुपर्ने संरचनाका लागि आवश्यक जग्गा प्राप्त गरी क्षतिपूर्ति भुक्तानी गर्नुपर्दछ ।

५५. **बढी भुक्तानी** - आयोजनाको लागि आवश्यक पर्ने जग्गा अधिग्रहण गर्दा गुठीको जग्गाको सम्बन्धमा मोहीलाई ५० प्रतिशत मुआवजा उपलब्ध गराउने भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालयबाट २०७६।१२।२१ मा निर्णय भएको छ । आयोजनाले साविक नौबिसे गा.वि.स. ४ (क) मा गुठीका एक मोहीलाई धुनिबैँसी नगरपालिका वडा नं ९ कार्यालयले २०७६।७।५ मा दिएको घरबाटो सिफारिस पत्रअनुसार ४ रोपनी जग्गाको कित्तामा कच्ची मोटरबाटोले छोएकोमा दररेट प्रति आना रु.८ लाखमा १० प्रतिशत थप गरी प्रति आना रु.८ लाख ८० हजारका दरले ४ रोपनी जग्गाको रु.५ करोड ६३ लाख २० हजारको ५० प्रतिशत रु.२ करोड ८१ लाख ६० हजार मुआवजा भुक्तानी गर्नुपर्नेमा राजमार्गको सीमाले छोएको जग्गाको दररेट प्रति आना रु.९ लाखको १० प्रतिशत थप गरी प्रति आना रु.९ लाख ९० हजारका दरले मुआवजा निर्धारण गरी सोको ५० प्रतिशतले रु.३ करोड १६ लाख ८० हजार भुक्तानी गरेकोले बढी दरले भुक्तानी भएको रकम रु.३५ लाख २० हजार असुल गरी सञ्चितकोष दाखिला हुनुपर्दछ ।

काठमाडौँ उपत्यका सडक विस्तार आयोजना

काठमाडौँ उपत्यकाभित्र यातायात सञ्जालमा देखिएको समस्या समाधान गर्ने उद्देश्यले २०६३।६४ मा आयोजनाको स्थापना भएको हो । स्थापनाकालमा सोल्टीमोड-नागदुङ्गा सडक विस्तार तथा स्तरोन्नतिको काम गर्दैआएकोमा २०६८।६९ देखि उपत्यकाभित्रको १४ मिटरभन्दा बढी चौडाइका सडक विस्तार एवं सुधार गर्दै आएको छ । आयोजनाले यो वर्ष रु.१ अर्ब ६ करोड २ लाखसहित हालसम्म रु.९ अर्ब ३५ करोड ९३ लाख खर्च गरेको छ ।

५६. **लक्ष्य प्रगति** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २६ मा बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन समीक्षामा निर्माण प्रगति घटी हुनुका कारण र जिम्मेवार व्यक्तिको पहिचान गर्ने व्यवस्था रहेको छ । आयोजनाले गत विगत वर्षदेखि सञ्चालित २० सडकको ३५ ठेक्काको कुल सम्झौता रकम रु.८ अर्ब १३ करोड ७४ लाख ९५ हजारमध्ये हालसम्म रु.४ अर्ब ४५ करोड ८० लाख ६६ हजार खर्च गरी ८ ठेक्काको काम सम्पन्न गरेको छ । सम्झौता भएका मध्ये एक ठेक्का अन्त्य गरेको, एक ठेक्काको काम शुरू नभएको र २२ ठेक्काको भौतिक प्रगति ७५ प्रतिशतभन्दा कम रहेको छ । समयमा साइट क्लियरेन्स नगर्नु, जग्गा विवाद हुनु, युटिलिटी हस्तान्तरण नहुनु, निर्णय प्रक्रियामा ढिलाइ हुनु आदि प्रगति कम हुनुका कारण देखिएका छन् । निर्माणस्थलमा देखिएका समस्या समाधान गरी कार्यसम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

५७. **सम्झौता अन्त्य** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५९ (८) बमोजिम निर्माण व्यवसायीको कारणले ठेक्का अन्त्य गर्नु परेकोमा सम्झौताबमोजिम बाँकी कार्य पूरा गर्न जे जति रकम आवश्यक पर्दछ सो रकम सरकारी बाँकी सरह असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजनाअन्तर्गत अरनिको राजमार्गमा पर्ने काठमाडौँको मीनभवन तीनकुनेस्थित वागमती नदीमा डिजाइन र निर्माण सम्झौता विधिबाट पुल निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.२१ करोड ३३ हजारमा २०७५।३।५ सम्म सम्पन्न गर्ने गरी २०७१।९।४ मा सम्झौता भई यस वर्षसम्म रु.३ करोड ८६ लाख १७ हजार भुक्तानी भएको छ । निर्माण व्यवसायीले लामो समयसम्म काम नगरेको, अपस्ट्रिमको बायाँतर्फ डिजाइन तथा स्पेसिफिकेसन विपरीत काम गरेकोमा त्रुटि सुधार गर्न निर्देशन दिँदा सुधार नगरेकोले २०७६।८।३ मा विभागको निर्देशनबमोजिम आयोजनाले खरिद सम्झौताको अन्त्य गरी निर्माण व्यवसायीलाई कालोसूचीमा राखेको छ । निर्माण व्यवसायीबाट रु.२ करोड ७६ लाख १५ हजार पेस्की जफत गरेकोमा ब्याज असुल नगरेकोले सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३(६) बमोजिम रु.३५ लाख ६३ हजार ब्याज असुल हुनुपर्दछ । निर्माण व्यवसायीको कारणले ठेक्का अन्त्य गरेकोमा सम्पन्न गर्न बाँकी कामको मूल्याङ्कन गरी सोको २५ प्रतिशतले हुने रकम यकिन गरी असुल गरेको छैन । उक्त रकम असुल गरी निर्माण कार्यसम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

५८. **निर्णय कार्यान्वयन** - नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) ले त्रिपुरेश्वर-कलङ्की-नागदुङ्गा सडकको हालको उपलब्ध चौडाइमा कालोपत्रे सडक निर्माण गरी मौजुदा ठेक्काहरू फरफारक गर्न २०७५।४।१० मा सैद्धान्तिक सहमति प्रदान गरेको छ । कलङ्की-नागदुङ्गा सडक खण्ड क्यारिज वे समेत २२ मिटर चौडा हुने गरी विस्तार गर्न ठेक्का व्यवस्था भएको, राइट अफ वे हालसम्म उपत्यका विकास प्राधिकरणबाट यकिन हुन नसकेको, क्षतिपूर्ति माग गरी स्थानीय उपभोक्ताबाट अवरोध सिर्जना भएको, विभिन्न निकायका युटिलिटीहरूको हालसम्म पनि स्थानान्तरण भई नसकेको र समय समयमा निर्माण सामग्रीको ढुवानीमा

अवरोध उत्पन्न भएको कारण जनाई ३ ठेक्काको पटक पटक म्याद थप भएको छ । मन्त्रिपरिषद्को उक्त निर्णयअनुसार ठेक्का फरफारक गरेको छैन । उल्लिखित निर्णय कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।

५९. **पेस्की जमानत** - निर्माण व्यवसायीसँगको खरिद सम्झौतामा निर्माण कार्यको ८० प्रतिशत समयावधिसम्म पूरै पेस्की फछ्यौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सडक निर्माण कार्यका दुई ठेक्काको ८० प्रतिशत समयावधि व्यतीत भैसकेको र पेस्की रकम सम्बन्धित काममा प्रयोग भएको नदेखिएको जनाई पेस्की रु.३ करोड ६५ लाख ४ हजारको जमानत जफत गर्न सम्बन्धित बैङ्कलाई पत्राचार गरेकोमा ती बैङ्कले पेस्की जमानत जफत नगरी जमानतको म्याद थप गरेको छ । उक्त पेस्की ब्याजसहित असुल हुनुपर्दछ ।

आयोजना निर्देशनालय (ए.डी.बी.)

सडक सञ्जालमार्फत् देश विकासमा टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले एसियाली विकास बैङ्कको सहयोगमा सडक निर्माण कार्य गर्न यस निर्देशनालयको स्थापना भएको हो । निर्देशनालयअन्तर्गत सञ्चालन हुने सबै योजनाहरूको योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमन गर्ने कार्य निर्देशनालयबाट हुने गरेको छ ।

६०. **वैदेशिक सहायताको उपयोग** - आयोजनाको लागि एसियाली विकास बैङ्कबाट अमेरिकी डलर ४४ करोड ६७ लाख ४४ हजार प्राप्त हुने गरी सम्झौता भएकोमा यो वर्षसम्म अमेरिकी डलर ९ करोड ७९ लाख ५९ हजार (२९.७४ प्रतिशत) उपयोग भएको छ । निर्माण व्यवसायीले सडक संरचनाहरूमा कार्यतालिकाबमोजिम कार्य गर्न नसकेका कारण समग्र आयोजनाको भौतिक र वित्तीय प्रगति न्यून रहेको देखिन्छ । आयोजनागत रूपमा हेर्दा सासेक राजमार्ग सुधार आयोजनाको भौतिक प्रगति शून्य देखिएको छ । वैदेशिक सहायता उपयोग गर्न थप क्रियाशील हुनुपर्दछ ।
६१. **वित्तीय प्रगति** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १९ मा स्वीकृत बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने कर्तव्य र जिम्मेवारी सम्बन्धित लेखाउत्तरदायी अधिकृत र जिम्मेवार व्यक्तिको हुने व्यवस्था छ । निर्देशनालयको लागि यो वर्ष पुँजीगत बजेट रु.१९ अर्ब विनियोजन भएकोमा रु.२ अर्ब ९९ करोड (१४.९ प्रतिशत) मात्र खर्च गरेको छ । स्वीकृत कार्यक्रम सञ्चालन र कार्यान्वयनमा जिम्मेवार बन्नुपर्दछ ।
६२. **मूल्य अभिवृद्धि कर** - आर्थिक ऐन, २०७६ मा सरकारी कार्यालयले २०७६।२।१६ देखि ठेक्का वा करारअन्तर्गतको भुक्तानीमा मूल्य अभिवृद्धि कर रकमको ५० प्रतिशत सम्बन्धित राजस्व शीर्षक र बाँकी ५० प्रतिशत सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीलाई भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । निर्देशनालयअन्तर्गतका ४ सडक योजनामा निर्माण व्यवसायीलाई ५० प्रतिशतले हुने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.७ करोड ७६ लाख ३५ हजार कट्टा नगरी भुक्तानी गरेकोले सो रकमको कर समायोजन प्रमाण पेस गर्नुपर्दछ ।
६३. **मूल्य समायोजन** - धादिङ-आरुघाट-गोरखा सडक योजनाका एक निर्माण व्यवसायीसँग भएको खरिद सम्झौतामा तोकिएको अवधिमा कार्यसम्पन्न नभएमा शुरु अवधिको अन्तिम महिनाको मूल्यसूची (इन्डेक्स) फ्रिज गरी मूल्य समायोजन गणना गर्ने वा इन्डेक्स घट्न गएमा घटेको इन्डेक्सलाई आधार लिई मूल्य समायोजनको रकम भुक्तानी हुने शर्त रहेको छ । निर्माण कार्यको म्याद थपका लागि २०७६।६।२९ मा निर्माण व्यवसायी, परामर्शदाता र योजना प्रमुखको बैठकबाट २३ जुलाई २०१९ देखि इन्डेक्स फ्रिज गरी तत्पश्चात् बढेको नदिने र घटेमा घटेको इन्डेक्सबाट मूल्य समायोजन गणना गर्ने निर्णय

भएकोमा ४ वटा बिलको भुक्तानीमा बढेको इण्डेक्स प्रयोग गरी रु.६१ लाख ५१ हजार बढी भुक्तानी गरेको छ । बढी भुक्तानी गरेको रकम असुल हुनुपर्दछ ।

६४. **भेरिएसन** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८ मा खरिद सम्झौता गर्दाको बखत पूर्वानुमान गर्न नसकिएको परिस्थिति सो सम्झौता कार्यान्वयनको क्रममा सिर्जना भएमा भेरिएसन गर्न सकिने व्यवस्था छ । बायो इन्जिनियरिङसम्बन्धी काम प्रोभिजनल समबाट खर्च गर्ने गरी सम्झौता भई २५ प्रतिशत कार्यसम्पन्न भएपछि आयोजना प्रमुखबाट २०७४।८।११ मा बायो प्रोभिजनल समबाट गराउँदा व्यावहारिक कठिनाई हुने, लामो प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्ने र प्रोभिजनल सममा भएको दरभन्दा सस्तोमा काम हुने कारण जनाई सो काम बिल अफ क्वान्टिटीमा थप गर्न भेरिएसन आदेश जारी भएको देखियो । प्रोभिजनल सममा बायो इन्जिनियरिङ कार्यका लागि रु.१८ लाख ३७ हजार समावेश भएकोमा भेरिएसनबाट रु.६८ लाख ३४ हजार कायम गरेको छ । उक्त काममा हालसम्म रु.६१ लाख २ हजार खर्च गरेको छ ।

आयोजनाले प्रोभिजनल सममा राखेको विद्युत पोल सार्ने काममा समेत भेरिएसन आदेश जारी गरेको छ । विद्युत पोल सार्ने कामको लागि नेपाल विद्युत प्राधिकरणले रु.१२ करोड ५९ लाख ९५ हजारको लागत अनुमान पेस गरेकोमा आयोजनाले रु.८ करोड ७३ लाख ६९ हजार स्वीकृत गरी रु.८ करोड ६ लाख ८० हजार भुक्तानी दिएको छ । आयोजनाले लागत अनुमान स्वीकृत गर्दाकै अवस्थामा विद्युत पोल सार्ने कामको परिमाण खुलाई बिल अफ क्वान्टिटीमा समावेश गर्दा प्रतिस्पर्धा गराउनुपर्नेमा प्रोभिजनल सममा राखी प्रतिस्पर्धाबिगर भुक्तानी गरेको नियमसम्मत देखिएन । पूर्वानुमान गर्न सकिने विद्युत, खानेपानी, टेलिफोन जस्ता कामको लागत अनुमान समेत ठेक्कामा समावेश गरी प्रतिस्पर्धा गराउने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

रेल विभाग

नेपालमा रेल सेवाको विकास र विस्तार गरी सुरक्षित, सुलभ र भरपर्दो रेल यातायात प्रणाली विकास गर्ने, रेल सेवासम्बन्धी अनुसन्धान र विकासको कार्य गर्ने, रेल सेवा विस्तार गर्न सम्भाव्य भएका ठाउँहरूको अध्ययन गर्ने उद्देश्यले २०६८ मा रेल विभागको स्थापना भई सो मातहत रेल, मेट्रोरेल तथा मोनोरेल विकास आयोजना सञ्चालनमा आएको छ । आयोजनाले तयार गरेको प्रतिवेदनअनुसार मेची-महाकाली १ हजार ३ किलोमिटर विद्युतीय रेल्वे ट्रयाक स्ट्याण्डर्ड गेजमा निर्माण गर्न आवश्यक पर्ने जग्गाको मुआवजा र निर्माण कार्यमा रु.९ खर्ब ५५ अर्ब २२ करोड २१ लाख लाग्ने अनुमान भएकोमा २०७६।७७ सम्म रु.१९ अर्ब ६८ करोड ७७ लाख (२.०६ प्रतिशत) खर्च गरेको छ ।

६५. **जग्गा प्राप्ति** - पूर्व-पश्चिम विद्युतीय रेलवे लाइन निर्माणमा झापादेखि इलामसम्म जग्गा प्राप्तिको लागि जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरूलाई रु.२ अर्ब ५ करोड पेस्की निकासा दिएकोमा जग्गा प्राप्तिको कार्य अगाडि नबढेकोले निर्माण कार्य शुरु भएको छैन । रेलमार्ग निर्माणको लागि आवश्यक पर्ने जग्गा प्राप्त गरी निर्माण कार्य अगाडि बढाउनुपर्ने देखिन्छ ।

६६. **नर्म्सको तर्जुमा** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(२) मा निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा निर्माणसम्बन्धी नर्म्स नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषदबाट स्वीकृत गराई लागू गर्नुपर्ने

व्यवस्था छ । विभागले रेल्वेसम्बन्धी निर्माण कार्य गर्नको लागि अलग नर्म्स तथा स्पेसिफिकेसन स्वीकृत गरी लागू गरेको छैन । नर्म्स स्वीकृत गराई लागू गर्नुपर्दछ ।

६७. **रेल सेवा सञ्चालन** - नेपालको बर्दिवासदेखि जनकपुर हुँदै भारतको जयनगरसम्मको ६९ किलोमिटर रेलमार्गमध्ये जयनगरदेखि कुर्थासम्म ३४ किलोमिटर निर्माण सम्पन्न भई उक्त स्थानमा रेल सञ्चालन गर्न जी टु जी प्रक्रियाद्वारा रेल खरिद गर्न मन्त्रिपरिषदबाट २०७५।९।२९ मा सैद्धान्तिक सहमित प्रदान भएको छ । सो निर्णयअनुसार भारतको एक रेलवे कम्पनीसँग रु.८४ करोड १ लाख ४७ हजारमा २ रेल खरिद गरी २०७७।६।२ मा प्राप्त भएको छ । रेल सञ्चालन एवं मर्मतको लागि आवश्यक जनशक्ति व्यवस्थापनको प्रबन्ध समयमा हुन नसकेको कारण खरिद भएका रेल सञ्चालन हुन सकेको छैन । रेल सञ्चालनको लागि आवश्यक जनशक्ति र पूर्वाधार तयार गरी सेवा सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

६८. **पेस्की अनुगमन** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३ मा निर्माण व्यवसायीलाई खरिद सम्झौताबमोजिम दिइएको पेस्कीको कार्य प्रगति विवरण सार्वजनिक निकायलाई नियमित रूपमा उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यसैगरी निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौतामा कार्य अवधिको ८० प्रतिशत समयभित्र पूरै पेस्की फछ्यौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजनाबाट २०७०।७।१ मा सम्झौता गरी ५ निर्माण व्यवसायीलाई दिएको पेस्की रु.७ करोड ५९ लाख ३९ हजार फस्यौट भएको छैन । उक्त पेस्कीमा ब्याजसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।

नेपाल पानी जहाज कार्यालय

सुरक्षित, सहज, भरपर्दो, व्यवस्थित, सुलभ र किफायती यातायातको भरपर्दो विकल्पको रूपमा आन्तरिक र समुद्रसम्म जल यातायात एवं समुद्रमा नेपाली पानी जहाजको सञ्चालनमार्फत् देशको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि, अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय व्यापार सहजीकरण, पर्यटन प्रवर्द्धनलगायतबाट राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले नेपाल पानीजहाज दर्ता ऐन, २०२७ बमोजिम २०७५।१।२ मा नेपाल पानीजहाज कार्यालयको स्थापना भएको हो । कार्यालयले यो वर्ष रु.२ करोड ८२ लाख खर्च गरेको छ ।

६९. **नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन** - पन्ध्रौँ योजनामा तेस्रो मुलुकहरूसँग हुने वैदेशिक व्यापारका लागि जल यातायात सञ्चालनको माध्यमबाट समुद्रसम्मको पहुँचमा सहजता आउने, नेपालमा दर्ता भएका व्यापारिक पानी जहाज समुद्रमा सञ्चालन गर्दा नेपालमा आयात हुने र नेपालबाट निर्यात हुने मालसामानको ढुवानी सहज, सुरक्षित र भरपर्दो भई देशको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि हुने, व्यवसाय लागतमा कमी आउने र रोजगारीमा वृद्धि हुने उल्लेख छ । सोको लागि आन्तरिक तथा समुद्रसम्म पहुँचको लागि सम्भाव्यता अध्ययनको आधारमा जल यातायातको विकास र विस्तार गर्ने, समुद्रसम्मको पहुँचको लागि जल यातायातको अवश्यक पूर्वाधार निर्माण गर्न द्विपक्षीय र बहुपक्षीय समझदारी गरिने उल्लेख छ । बजेट वक्तव्य २०७६।७७ मा जलयातायातलाई मुलुकको आन्तरिक र बाह्य आवद्धता बढाउन सबैभन्दा किफायती यातायातको साधनको रूपमा विकास गर्न आवश्यक नीतिगत, कानुनी र अन्य पूर्वाधार तयार गर्ने लक्ष्य लिएको उल्लेख छ । यसरी आवधिक योजना र बजेट वक्तव्यमा उल्लेख भएको मध्ये अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि सम्झौता अनुकूल हुने गरी पानी जहाज दर्ता ऐनको मस्यौदा तयार गर्ने प्रारम्भिक कार्य बाहेक अन्य कार्य भएको छैन । योजना तथा बजेट वक्तव्यमा उल्लेख भएअनुसारको कार्य समयमै पूरा गर्नुपर्दछ ।

७०. **सेवा प्रवाह** - नेपाल पानीजहाज दर्ता ऐन, २०२७ ले नेपाल पानीजहाज कार्यालयलाई नेपाली पानीजहाज दर्ता गर्ने, नेपाली डुङ्गा दर्ता गर्ने, पानीजहाज तथा डुङ्गा सञ्चालन गर्ने संस्था दर्ता गर्ने तथा सोको नियमन गर्ने कार्य तोकेकोमा पानीजहाज तथा सो सञ्चालन गर्ने संस्था दर्ता भएको पाइएन । नेपालका विभिन्न नदी तथा तालहरूमा चलिरहेका डुङ्गाहरू र ती डुङ्गा सञ्चालन गर्ने संस्था दर्ता, डुङ्गा सञ्चालनसम्बन्धी मापदण्ड निर्माण तथा निश्चित मापदण्ड अपनाइ सञ्चालन भए नभएको नियमनसमेत कार्यालयबाट भएको पाइएन । वार्षिक कार्यक्रमअनुसार २ थान सवारी साधन खरिद गरी रु.१ करोड ४३ लाख ८८ हजार खर्च भए तापनि जलमार्गको सम्भाव्यता अध्ययन र जलमार्ग निर्माणको कार्य भएको छैन । योजना, बजेट र वार्षिक कार्यक्रम तथा मौजुदा कानुनले तोकेअनुसारको कार्य गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

काठमाडौँ उपत्यकाको यातायात व्यवस्थापन

काठमाडौँ उपत्यकाभित्र रहेका तीन जिल्ला काठमाडौँ, ललितपुर र भक्तपुरका दुई महानगरपालिका र १६ नगरपालिकाले ८९९ वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफल ओगटेको छ । उपत्यकामा २ हजार ८६ किलोमिटर सडकसञ्जालमा १५ लाख सवारी साधन गुड्दछन् । उपत्यकामा देशभरको ३७ प्रतिशत सवारी दर्ता छ । भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, सडक विभाग, यातायात व्यवस्था विभाग, महानगरपालिकाहरू, नगरपालिकाहरू, उपत्यका ट्राफिक प्रहरी महाशाखा लगायतका निकायहरू काठमाडौँ उपत्यकाको यातायात व्यवस्थापनमा संलग्न छन् । काठमाडौँ उपत्यकाको यातायात व्यवस्थापनका कार्यक्रमहरू र कार्यान्वयन अवस्थाको मूल्याङ्कन तथा विश्लेषण गर्न कार्यमूलक लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका मुख्य व्यहोराहरू देहायबमोजिम छन्:

७१. **यातायात गुरुयोजना** - काठमाडौँ उपत्यकाको यातायात व्यवस्थाको दीर्घकालीन विकासका लागि काठमाडौँ उपत्यका विकास प्राधिकरणले २०७२।७३ मा तयार गरेको गुरुयोजनामा उपत्यकाको जनसंख्या प्रक्षेपणको आधारमा प्रस्ताव गरिने नयाँ शहर, बस्ती, व्यापारिक तथा आर्थिक केन्द्र आदिलाई समेत समेटी सडक यातायात गुरुयोजना ६ महिनाभित्र तयार गर्ने उल्लेख छ । उक्त प्राधिकरणले जापान अन्तर्राष्ट्रिय सहयोग नियोग (जाईका) को सहयोगमा काठमाडौँ उपत्यका शहरी यातायात सुधार गुरुयोजना, २०१७ तयार गरेको छ ।

गुरुयोजनाले उपत्यकाको यातायात सम्बन्धमा, सार्वजनिक सवारीको अनिश्चितता, पुरानो र सानो ठाँउ, स्पेसिफिक लेनको अभाव, ननमोटराइज्ड, धूलो, धुँवा र अव्यवस्थित फूटपाथको समस्या रहेको उल्लेख गरेको छ । ती समस्याहरूमा सुधार गर्न काठमाडौँ उपत्यका यातायात गुरुयोजना, २०१७ मा जमिनको प्रयोगमा शहरी भूउपयोग नीतिसँग तादत्म्यता हुने गरी यातायात योजना तयार गर्नुपर्ने, सडक योजनामा सडकसञ्जाललाई रेडियलबाट सर्कमफेरेन्सियल बनाउने, सार्वजनिक यातायात योजनामा मासट्रान्जिटको व्यवस्थापन, ट्राफिक माग व्यवस्थापन अन्तर्गत ट्राभल मोड सिफ्ट सहितको एकीकृत ट्राफिक व्यवस्थापन गर्ने, लजिष्टिक योजना अन्तर्गत सवारी साधनलाई उपत्यकामा भित्रने नाका वरपर व्यवस्थापन गर्ने, सवारी सुरक्षा योजना भित्र संस्थागत संरचनाको विकास गरी सडक दुर्घटना घटाउने, ननमोटराइज्ड ट्राफिक योजना भित्र साइकल सवारी र पैदल यात्री व्यवस्थापन र डिजास्टर व्यवस्थापन

योजना भित्र भित्री घना बस्तीहरूमा प्रत्येक ५०० मिटरमा आपतकालीन सडक विस्तार लगायत ८ क्षेत्रलाई समेटेर यातायात व्यवस्था सुधार गर्नुपर्ने व्यहोरा उल्लेख छ ।

गुरुयोजनाको कार्यान्वयनमा सडक विभाग, काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण, स्थानीय तहहरूको संलग्नता आवश्यक भएकोमा शहरी विकास मन्त्रालयले सरोकारवाला निकायहरूसँगको समन्वयमा उक्त प्रतिवेदन स्वीकृत गराई कार्यान्वयन गर्नसकेको देखिएन । यसले गर्दा उपत्यकाका यातायात व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित क्रियाकलापहरू एकीकृतरूपमा कार्यान्वयन हुन नसकेको अवस्था छ । उपत्यकाको यातायात व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित सबै निकायले आपसी समन्वय गरी उपत्यकाको एकीकृत यातायात व्यवस्थापन योजना स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

७२. **अधिकार क्षेत्र** - संविधानको अनुसूची-५ (२०) बमोजिम संघको अधिकार क्षेत्रभित्र राष्ट्रिय यातायात नीति र राष्ट्रिय लोकमार्गको व्यवस्थापन, प्रदेशको अधिकार क्षेत्रभित्र प्रदेश लोकमार्ग र स्थानीय निकायको अधिकार क्षेत्रभित्र स्थानीय सडक, ग्रामिण सडक र कृषि सडक पर्ने देखिन्छ । उल्लिखित व्यवस्थाहरूलाई स्पष्ट पार्न आवश्यक कतिपय कानूनहरू बन्न नसकेको स्थिति छ ।

सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १५३(घ) ले यातायात व्यवस्था विभागलाई सार्वजनिक यातायातको भाडा निर्धारण गर्ने अधिकार दिएको छ । वागमती प्रदेश सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०७५ को परिच्छेद ६ र दफा ११० मा प्रदेश सरकारले सार्वजनिक सवारीको रुट निर्धारण गर्ने, भाडा निर्धारण गर्ने व्यवस्था गरेको छ । यसैगरी काठमाडौं महानगरपालिकाले जारी गरेको सवारी तथा यातायात व्यवस्थापन ऐन, २०७५ को दफा २१(ख) ले काठमाडौं महानगरपालिकाले महानगर क्षेत्रमा सार्वजनिक सवारीको व्यवस्थापन गर्ने, सार्वजनिक सवारीको भाडा निर्धारण गर्ने व्यवस्था गरेको छ । संघीय कानूनबमोजिम प्रदेश र स्थानीय तहले कानून निर्माण गर्नुपर्नेमा संघको कानून निर्माण भैसकेको छैन । विद्यमान कानूनहरूबाट एकै प्रकृतिका कार्य तीनै तहका सरकारहरूले गर्ने व्यवस्थाले जिम्मेवारीमा द्विविधा हुने देखिन्छ ।

संघीय यातायात कानून निर्माण गरी सोहीअनुसार प्रदेश र स्थानीय तहले समेत समायोजन गरी सहकार्य र समन्वयात्मकरूपमा दोहोरोपना हटाई कार्यान्वयनमा स्पष्टता ल्याउनुपर्दछ ।

७३. **संस्थागत व्यवस्था** - उपत्यकाको यातायात व्यवस्थापनको लागि मुख्यतया यातायात व्यवस्था विभाग तथा महानगरपालिका सहितका स्थानीय तहहरूको जिम्मेवारी रहेको छ । यी निकायहरूको यातायात व्यवस्थापनसम्बन्धी भूमिका देहायबमोजिम रहेको छः

- ७३.१ सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १५३ ले यातायात व्यवस्था विभागलाई सवारी सञ्चालनको मापदण्ड निर्धारण, सवारी रुट निर्धारण (अन्तर प्रदेश तथा अन्तर्राष्ट्रिय), सवारीको भार निर्धारण, सवारी अनुगमन, सवारीको प्राविधिक परीक्षण, सार्वजनिक सवारीको भाडादर निर्धारण, वर्कसप र सवारी प्रशिक्षण केन्द्रको मापदण्ड निर्धारण गर्ने, स्मार्ट लाईसेन्सको छपाई, सवारी चालकको परीक्षाको पाठ्यक्रम निर्धारण गर्ने, ईम्बोस्ड नम्बर प्लेटको छपाई, विद्युतीय सवारी दर्ता, सवारीको ग्लोबल पोजिसनिङ सिस्टमबाट अनुगमन गर्ने प्रणाली निर्माण, ट्रफिक सिग्नल निर्माण लगायतको जिम्मेवारी उल्लेख गरेको छ ।

- ७३.२ सडक विभागको जिम्मेवारीमा सवारी व्यवस्थापनको लागि सडक संरचना, सवारी चिन्हहरू मर्मत सम्भार गर्ने, सार्वजनिक सडक खाली गराउने लगायतको जिम्मेवारी रहेको छ ।
- ७३.३ बागमती प्रदेश, भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय मातहतका सवारी व्यवस्थापन कार्यालयहरूले सवारी दर्ता, कर सङ्कलन, रुट ईजाजत, सवारी चालक अनुमतिपत्रको परिक्षा सञ्चालन लगायतका कार्य गर्दै आएका छन् ।
- ७३.४ सवारी पूर्वाधार निर्माण, सुधार, मर्मत, सवारी रुट निर्धारण, अनुगमन, फुटपाथ व्यवस्थापन, ट्राफिक बत्ती तथा संकेतहरू जडान, नो भेहिकल जोन निर्धारण, पार्किङ व्यवस्थापन जस्ता कार्य स्थानीय तहहरूको जिम्मेवारीमा रहेको छ ।

यातायात व्यवस्थापनमा सडक, सार्वजनिक यातायात, ट्राफिक माग व्यवस्थापन, लजिस्टिक्स, सवारी सुरक्षा, ननमोटोराइज्ड ट्राफिक लगायतका कार्यहरू पर्दछन् । तर उपर्युक्त निकायहरू समग्र यातायात व्यवस्थापन भन्दापनि सडक पूर्वाधार एवं सवारी व्यवस्थापनमा मात्र केन्द्रित रहेकोले सार्वजनिक यातायात अपेक्षितरूपमा व्यवस्थित हुन सकेको छैन । विद्यमान संगठन संरचना भित्रका निकायहरूलाई यातायात व्यवस्थापनका अन्य कार्यहरूको समेत जिम्मेवारी दिई सम्बन्धित निकायहरूबीच समन्वय गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

७४. **सार्वजनिक यातायात योजना** - यातायात सुधारका लागि आवधिक तथा वार्षिक योजनाहरूले तयार गरेको कार्यक्रम सम्बन्धित मन्त्रालयहरू, विभागहरू तथा निकायहरूले कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । तर काठमाडौं उपत्यकाको यातायात सुधार सम्बन्धमा चौधौं र पन्ध्रौं आवधिक योजनाहरू र सरकारबाट घोषित वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयन हुन नसकेको स्थिति देहाय अनुसार रहेको छ:
- ७४.१ चौधौं आवधिक योजना अवधिमा काठमाडौं उपत्यकाको यातायात व्यवस्थापन गर्न ७२ कि.मि. बाहिरी चक्रपथ निर्माण प्रारम्भ गर्ने कार्यक्रम राखेकोमा विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्यसम्म भएको छ भने निर्माण कार्य प्रारम्भ भएको छैन । काठमाडौं उपत्यकाको सडकसञ्जालमा सार्वजनिक यातायात प्रणालीलाई रि-रुटिङ गरी मास ट्रान्जिटमुखी बनाइने कार्यक्रम राखेकोमा यससम्बन्धमा प्रगति भएको देखिएन ।
- ७४.२ काठमाडौं उपत्यकामा मेट्रो रेल सञ्चालन गर्न चौधौं योजना अवधिमा विस्तृत अवधारण प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्यक्रम रहेकोमा उक्त अवधिमा सो कार्य भएको पाइएन । कूल अनुमानित लागत रु. ४ खर्ब ७७ अर्ब रहेको योजनामा प्रशासनिक खर्च समेत रु. ३० करोड खर्च भएको छ । पन्ध्रौं योजनाले यससम्बन्धी विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्ने, रेल मार्गको जग्गा प्राप्त गर्ने कार्यक्रमहरू पुनः समावेश गरेको छ ।
- ७४.३ काठमाडौं उपत्यकाको सडक सुधारका लागि काठमाडौं उपत्यका सडक विस्तार आयोजना, चक्रपथ विस्तार आयोजना, काठमाडौं उपत्यका बाहिरी चक्रपथ आयोजना र धोबीखोला कोरिडोर सुधार आयोजना लगायतबाट विगत ५ वर्षमा रु. १० अर्ब ६८ करोड खर्च भएको छ । उक्त आयोजनाहरूमध्ये काठमाडौं उपत्यका बाहिरी चक्रपथ आयोजनाको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन मात्र तयार भएको छ । अन्य आयोजनाहरूले उपत्यकाको ट्राफिक जाम कम गर्न केही हदसम्म सहयोग गरेका भए तापनि यातायात

व्यवस्थापनको एकीकृत योजना बेगर कार्यान्वयन गरिएकोले सर्वसाधारणको यात्रा सुविधामा परिवर्तन आउन सकेको छैन ।

उपत्यका यातायात व्यवस्थापनसम्बन्धमा बनेका नीति र कार्यक्रमहरू कतिपय नीतिमा मात्र सीमित हुने, बजेट वक्तव्यमा परेका योजना कार्यान्वयन नहुने, कार्यान्वयन भएकाको पनि प्रगति न्यून हुने समस्या रहेका छन् । उपत्यकाको यातायात व्यवस्थापन सम्बन्धमा प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने निकायको कार्यक्रममा समन्वय नहुँदा यस क्षेत्रमा निरन्तर लगानी भइरहे तापनि सर्वसाधारणले यातायात व्यवस्थापनमा सहजता महसुस गर्न सकेका छैनन् । यातायात व्यवस्थापन सम्बन्धमा प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने निकायहरूले आपसी समन्वय गरी यातायात योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

७५. **नेपाल रोड सेफ्टी एक्सन प्लान (२०१३-२०२०)** - संयुक्तराष्ट्र संघको सडक सुरक्षा दशक (२०११-२०२०) ले सन् २०२० सम्ममा सडक दुर्घटनाबाट हुने मानवीय क्षति ५० प्रतिशत ले घटाउने लक्ष्य निर्धारण गरेको छ । यसको कार्यान्वयन गर्न नेपालले भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालयले तयार गरेको रोडसेफ्टी एक्सन प्लान २०१३ कार्यान्वयनमा ल्याएको थियो । सडक दुर्घटनाको हताहतलाई सन् २०१५ सम्ममा ३५ प्रतिशत र २०२० सम्ममा ५० प्रतिशत ले कमी ल्याउने लक्ष्य राखिएको थियो । मन्त्रालयले तयार गरेको कार्ययोजनामा सडक सुरक्षा व्यवस्थापन, सुरक्षित सडक र आवागमन, सुरक्षित सवारी, सुरक्षित सडक प्रयोगकर्ता र दुर्घटना पछिको सेवा जस्ता ५ विषय समेटेर नीतिगत, संस्थागत, कानुनी, अनुगमन संयन्त्र कार्यविधि र संयोजन संयन्त्र लगायतमा सुधार गरी दुर्घटना तथा यसबाट हुने हताहती घटाउने कार्ययोजना रहेको थियो । यद्यपि कार्ययोजना सफल हुन नसकेको विषय संघीय संसदको सवारी दुर्घटना न्यूनीकरण अध्ययन उपसमितिको, २०७७ को प्रतिवेदनमा समेत उल्लेख छ । सन् २०२० सम्ममा सवारी दुर्घटना ५० प्रतिशतले घटाउने लक्ष्य रहेकोमा ५ वर्षमा ४२ प्रतिशतले बढेको छ । सन् २०१५ मा ५ हजार ६६८ रहेको उपत्यकाको दुर्घटनाको तथ्याङ्क २०२० मा ८ हजार ३३ पुगेको छ । उक्त दुर्घटनामा वार्षिक औसत १ सय ६५ जनाले ज्यान गुमाइरहेको देखिन्छ भने वार्षिक औसत ४ हजार ८६६ जना सवारी दुर्घटनाबाट पीडित हुने गरेका छन् । कार्ययोजना समन्वय गर्न नेपाल रोड सेफ्टी काउन्सिललाई तोकेकोमा सो संस्था नै क्रियाशील हुन नसकेको, सम्बद्ध अन्य निकायहरूसँग समन्वय, सवारी चालकहरूको लागि प्रशिक्षण, सवारी प्रशिक्षण संस्थाहरूको अनुगमनको कमी र पूर्वाधार सुधारको कमीका कारण सवारी दुर्घटना बढेको छ । सडक सुरक्षाको लागि सडक सुरक्षा परिषदको सक्रियता बढाई सम्बन्धित निकायहरूको समन्वयमा सडक सुरक्षा व्यवस्थापन, सुरक्षित सडक र आवागमन, सुरक्षित सवारी, सुरक्षित सडक प्रयोगकर्ता र दुर्घटना पछिको सेवाको व्यवस्था गरी सवारी दुर्घटना र दुर्घटनाबाट हुने हताहतलाई कम गर्नुपर्दछ ।

७६. **सुरक्षित सवारी** - नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषदको २०७३।१०।२३ को निर्णयअनुसार २० वर्ष माथिका सार्वजनिक सवारी साधन २०७४ चैत्र, १ बाट काठमाडौँ उपत्यका सहित देश भरबाट हटाउने निर्णय गरेको छ । यातायात व्यवस्था विभागसँग देश भरमा २० वर्ष माथिका सार्वजनिक सवारीको यकिन तथ्याङ्क छैन । २० वर्षभन्दा कम सञ्चालन भएका सार्वजनिक सवारी साधनको प्रदूषण परीक्षण आधारमा रुट ईजाजत नवीकरण हुँदै आएको छ । सार्वजनिक सवारी साधनको हकमा १५ वर्ष पूरा भएपछि निजीमा रूपान्तरण गर्न पाउने प्रावधान अनुरूप निजी बनाएका सवारी साधनहरू लामो समय सञ्चालन हुने गरेका छन् । चौधौँ योजनामा ७ बेहिकल फिटनेस टेस्टिङ सेन्टर स्थापना गर्ने उल्लेख भए तापनि

त्यसको कार्यान्वयन भएन । सवारीको यान्त्रिक गडबढीले वर्षेनि सवारी दुर्घटना बढिरहेको तथ्य ट्राफिक प्रहरीको दुर्घटना विवरणबाट देखिन्छ । दश वर्षको तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा सवारी साधनको यान्त्रिक गडबडिले हरेक वर्ष उपत्यकामा औसत ८० सवारी दुर्घटना हुने देखिएको छ । नियमितरूपमा सवारीको अवस्था परीक्षणको व्यवस्था एवं अनुगमन गरी उपयुक्त देखिएका सार्वजनिक सवारीलाई मात्र सञ्चालन अनुमति दिनुपर्दछ ।

७७. **ट्राफिक संकेत** - सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा १५३ (ड) को व्यवस्थाअनुसार यातायात व्यवस्था विभागले अन्तर्राष्ट्रिय प्रचलनअनुसार ट्राफिक संकेतहरू सार्वजनिक स्थानमा राख्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । सडक विभागले ट्राफिक संकेत म्यानुअल, १९९७ जारी गरेको छ । सडकमा ट्राफिक संकेतहरू सही ढङ्गबाट राख्नुपर्नेमा उपत्यकाको विभिन्न स्थानमा स्थलगत अवलोकनको क्रममा गलत ट्राफिक संकेतहरूको प्रयोग भईरहेको समेत पाइयो । यस सम्बन्धमा यातायात व्यवस्था विभाग, उपत्यका ट्राफिक व्यवस्था कार्यालयको ध्यान गएको पाइएन ।

सवारी व्यवस्थापनसँग धेरै निकायहरू सहभागी भएकाले एक आपसमा समन्वय र सहकार्यको कमीले पनि कतिपय सडक संकेतहरू त्रुटिपूर्णरूपमा राखिएको पाइयो । काठमाडौँ महानगरपालिकाले म्यानुअलमा नै नभएको रातो, पहेलो र हरियो रङ्ग मिसिएको स्टप, लुक, गो सम्बन्धी बोर्ड राखिएको पाइयो । यसरी सरोकारवालहरूले आफुखुसी ट्राफिक संकेत राखिदिने गरेको देखियो । कतिपय निजी व्यवसायीहरूले समेत आफ्नो पहलमा ट्राफिक समेत राखेको देखियो । संयुक्तराष्ट्रसंघीय महासन्धिले निर्धारण गरेअनुसारको ट्राफिक संकेतहरू प्रयोग नगर्दा विदेशी पर्यटकहरू, अन्य मुलुकका सडक प्रयोगकर्ताले संकेत नबुझ्ने स्थिति रहन्छ । साथै सही सूचना सम्प्रेषण नहुने भएकोले सडक प्रयोगकर्ताबाट ट्राफिक नियमको उल्लंघन समेत हुन जाने जोखिम बढ्छ । यातायात व्यवस्था विभागले महानगरपालिकाहरू, नगरपालिकाहरू र ट्राफिक प्रहरीको समन्वय सडक किनारमा राखिएका गलत ट्राफिक संकेतहरू मापदण्ड अनुरूप प्रतिस्थापन गर्नुपर्दछ ।

७८. **सवारी रुट** - सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा ७४ ले विभागले उपयुक्त देखेको ठाउँमा आवश्यकतानुसार सार्वजनिक सवारीलाई यातायात सेवा सञ्चालन गर्न बाटो निर्धारण गर्ने जिम्मेवारी यातायात व्यवस्था विभागलाई तोकी बाटो इजाजतपत्र नलिई यातायात सेवा सञ्चालन गर्न नहुने व्यवस्था गरेकोमा नयाँ स्वरूपमा प्रदेश सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०७५ को परिच्छेद ६ र दफा ११० मा तोकिएबमोजिम प्रदेश भित्र सार्वजनिक सवारीको रुट निर्धारण गर्ने जिम्मेवारी प्रदेश यातायात कार्यालयलाई दिएको छ । काठमाडौँ उपत्यका दिगो यातायात आयोजनाले नागरिकको माग र आवश्यकताको आधारमा काठमाडौँ उपत्यकाको चक्रपथ भित्र र चक्रपथ बाहिर १ देखि १.५ घण्टाको दूरीमा सडक बाटोलाई प्राईमरी, सेकेण्डरी र टर्सरी गरी तीन तहमा विभाजित गरेर सार्वजनिक यातायातको प्राविधिक पक्षलाई समेत आधार मानी सञ्चालन गर्ने सुझाव दिएकोमा त्यसको कार्यान्वयन गरेको छैन । यातायातको व्यवस्थापन तथा रुट निर्धारण गर्ने जिम्मेवारी रहेको यातायात व्यवस्था विभागले विगतमा र हाल प्रदेश यातायात कार्यालयले हरेक सवारी साधनलाई मागको आधारमा रुट अनुमति प्रदान गर्ने गरेको पाइयो तर त्यसको अद्यावधिक अभिलेख राख्ने गरेको छैन । उपत्यकामा कतिवटा सार्वजनिक सवारी रुट र ती रुटहरूमा कति सवारी साधन के कति क्षमतामा सञ्चालन भैरहेका छन् भन्ने सम्बन्धमा अद्यावधिक तथ्याङ्क रहेको छैन ।

हाल वागमती प्रदेशमा दर्ता भएका कुल सवारी साधन १५ लाख ४५ हजार ४७७ छन् । विभागले काठमाडौं उपत्यका भित्र नियमितरूपमा गुडने सवारीको अभिलेख राखेको छैन । तथापी वागमती प्रदेशमा दर्ता भएका सबै सवारीहरू कुनै न कुनै रूपमा काठमाडौं भित्रने अनुमान छ । त्यसैगरी दिनहुँ हजारौंको संख्यामा उपत्यका बाहिरबाट सार्वजनिक यातायातहरू काठमाडौं भित्रने गर्दछन् । वागमती प्रदेशमा दर्ता भएका कुल सवारी साधन मध्ये सार्वजनिक यातायातसँग सम्बन्धित सवारीको संख्या ३२ हजार ७९५ मात्र रहेको छ । जाइकाले गरेको अध्ययनअनुसार करिब २८ प्रतिशतले सार्वजनिक सवारी साधनको प्रयोग गर्ने र उक्त जनसंख्याको लागि न्यून सवारी उपलब्ध हुँदा सार्वजनिक सवारीमा क्षमताभन्दा बढी यात्रु राख्ने गरेकोले यात्रुलाई असुविधा पुगेको छ ।

सार्वजनिक यातायातमा ठुला सवारी साधनलाई प्रोत्साहन हुने गरी सवारी रुट अनुमति दिई सवारी रुटको डाटा बेस अद्यावधिक गरी सेवाको गुणस्तर अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

७९. **ट्राफिक सुधार** - प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयको ३७ बुँदे काठमाडौं उपत्यकाको अल्पकालीन ट्राफिक व्यवस्थापन कार्ययोजना, २०७६ ले यातायात व्यवस्था विभाग, उपत्यका ट्राफिक प्रहरी महाशाखा, सडक विभाग र सम्बन्धित स्थानीय निकायहरूलाई जिम्मेवारी सुम्पेर काठमाडौं उपत्यकाको सवारी जाम, सडकको अवस्था, सडक बत्ती, सडक मार्किङ लगायतको कार्य जिम्मेवारी सुम्पेको छ । गृह प्रशासन सुधार कार्ययोजना, २०७४ र ट्राफिक व्यवस्थापनसम्बन्धी एकीकृत कार्ययोजना, २०७७ ले ट्राफिक प्रहरीको क्षमता विकास र स्रोत एवं साधन सम्पन्न बनाउने उद्देश्य राखेको छ । तर उक्त कार्ययोजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुनसकेको छैन ।

सी.सी. टिभी जडान गर्ने कार्य सम्पन्न नभएको, इम्बोस्ड नम्बर प्लेट र सोको तथ्याङ्क पढ्ने RFID Gate-Radio Frequency Identification Gate को निर्माण र सञ्चालन नभएको, जी.पी.एस.बाट सवारी अनुगमन गर्ने प्रणाली लागू नभएको, सवारी चालक अनुमतिपत्रलाई स्मार्ट बनाए पनि कार्ड रिडरको व्यवस्था र कारबाही तथा जरिवानाको विवरण कार्डमा अपडेट नभएको, सवारी दर्ता प्रणालीलाई प्रविधिमा आधारित नगरेको कारण सवारीको कुनै विवरण लिने कार्य म्यानुअल रेकर्ड मात्र भएको, सवारी व्यवस्थापनमा खटिने प्रहरीको लागि आवश्यक संख्यामा ब्रेथलाईजर, राडार गन, गोप्रो क्यामरा आदि उपलब्ध नभएको जस्ता समस्या रहेका छन् । उपत्यकामा बढीरहेको सवारीको अनुपातमा जनशक्ति, उपकरण, सडक संरचनाको मर्मत सुधार र विस्तारको कमी रहेका छन् । ट्राफिक व्यवस्थापन सम्बन्धी एकीकृत कार्ययोजना, २०७७ ले सुझाएबमोजिम ट्राफिक प्रहरीको क्षमता विकास तथा ट्राफिक बत्ती, क्यामरा लगायतका पूर्वाधार व्यवस्था गरी ट्राफिक व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

८०. **दुर्घटना सम्भावित स्थल** - उपत्यकाभित्रको यातायात व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित निकायहरूबाट उपत्यकाको सडकहरूमा रहेका दुर्घटना सम्भावित स्थलहरू र त्यसको कारणको पहिचान गरी समयमै सुधार गरेको हुनुपर्दछ । जाइकाले २०१३ मा काठमाडौं उपत्यकामा गरेको अध्ययनले ३३ स्थानलाई अति दुर्घटनायुक्त क्षेत्रको रूपमा औल्याएको थियो । उक्त ३३ दुर्घटनायुक्त स्थलमध्ये ५ वटा सूचीबाट हटाएकोमा २०२० मा ४ नयाँ दुर्घटनायुक्त क्षेत्र सूचीकृत भई ३२ दुर्घटनायुक्त क्षेत्र रहेका छन् । बितेका ७ वर्षको अन्तरालमा सडक दुर्घटनाको प्रवृत्ति नियमित अनुगमन गरी दुर्घटनायुक्त स्थलहरूलाई सुधार गरी दुर्घटना न्यूनीकरण गर्नेतर्फ अपेक्षित प्रगति भएको छैन । २०१३ मा पहिचान गरिएको ३३ क्षेत्रमध्ये २८ क्षेत्र २०२० सम्म पनि कायमै छ । यसले गर्दा दुर्घटना बढाएको छ । लेखापरीक्षण

टोलीले सम्बन्धित क्षेत्रका विज्ञ र सडक विभागका प्रतिनिधिको सहित काठमाडौँ उपत्यकाको-९, दुर्घटना सम्भावित स्थानमा अनुगमन गर्दा अधिकांश स्थानमा सवारी चाप, फुटपाथ, सडक संकेत, चोकहरू, बाटोको स्लोप लगायतमा सुधार भएको पाइएन । उपत्यका ट्राफिक प्रहरी महाशाखाको विगत १० वर्षको तथ्याङ्कबाट औसत हेर्दा उपत्यकामा वार्षिक २१ सवारी दुर्घटनामा सडकको कारणले हुने गरेको छ । रोडसेफ्टी अडिटलाई अन्तर्राष्ट्रिय प्रावधानअनुसार सडक निर्माणको सबै चरणमा अनिवार्य नगरेकोले सडकमा दुर्घटनायुक्त क्षेत्रहरू रहेको पाइयो । सडक संरचना निर्माणका सबै चरणमा रोडसेफ्टी अडिटलाई लागू गरी उपत्यकाको दुर्घटनायुक्त क्षेत्रका कारणहरू सुधार गर्नु पर्दछ ।

संगठित संस्था

सडक बोर्ड नेपाल

नेपालमा रहेका सडकहरूको मर्मत सम्भार गर्ने गराउने, मर्मत सम्भार खर्चमा न्यूनीकरण गर्ने र तोकिएको सडकहरूमा चल्ने सवारीसाधनको इन्धनमा मर्मत सम्भार दस्तुर लगाई सङ्कलन गर्ने लगायतका कार्य गर्न सडक बोर्ड ऐन, २०५८ अनुसार २०५९ मा बोर्डको स्थापना भएको हो । बोर्डमा यो वर्ष नेपाल सरकारले दिएको निकास समेत रु.८ अर्ब ७६ करोड ३ लाख २४ हजार आम्दानी भएकोमा रु.४ अर्ब ५८ करोड २४ लाख ९८ हजार खर्च भई रु.४ अर्ब १७ करोड ७८ लाख २६ हजार मौज्दात रहेको छ ।

८१. **सडक दस्तुर** - सडक बोर्ड ऐन, २०५८ को दफा ६ मा नेपाल सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकिएको सडक उपयोग गर्ने सवारीसाधनबाट दस्तुर एवं शुल्क असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष बोर्डले सडक दस्तुर रु.३५ करोड ९९ लाख २४ हजार सङ्कलन गरेको छ । सङ्कलित सडक दस्तुरको विगत तीन वर्षको विवरण निम्नानुसार छः

(रु. हजारमा)

सडक खण्ड	आर्थिक वर्ष		
	२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।७७
नौबिसे-मुग्लिङ सडक खण्ड	४३१९२	६०९५४	१५५२५१
हेटौंडा-नारायणगढ सडक खण्ड	२७१६९	५१०७२	९०३७७
नारायणगढ-बुटवल सडक खण्ड	३०८३८	३५९५६	४६७०३
भैरहवा-भुमही सडक खण्ड	५६०८	९७२६	१०१४६
पाँचखाल-मेलम्ची सडक	आर्थिक वर्ष २०७६।७७ देखि मात्र दस्तुर सङ्कलन शुरू भएको ।		६७५१
खुर्कोट-सिन्धुली-बर्दिबास सडक			२१५६२
धुलीखेल-खुर्कोट-सिन्धुली सडक			२९१३४
जम्मा	१०६८०७	१५७७०८	३५९९२४

नेपाल सरकारले २०७६।१।२ मा विभिन्न राजमार्गका १४ खण्डमा सडक दस्तुर सङ्कलन गर्ने अनुमति दिएकोमा काँकडभिट्टा-दमक खण्ड, दमक-इटहरी खण्ड, कोशी-चोहर्वा खण्ड, चोहर्वा-पथलैया खण्ड, हेटौंडा-वीरगन्ज खण्ड, वीरगन्ज-पथलैया खण्ड र विराटनगर-धरान खण्डमा सडक दस्तुर सङ्कलन गर्ने कार्य भएको छैन ।

८२. **सडक दस्तुर असुली** - सडक दस्तुर सङ्कलनकर्तासँग भएको सम्झौतामा सङ्कलनकर्ताले ठेक्का सम्झौता गर्नु अगावै प्रथम किस्ता दाखिला गरेको बैङ्क भौचर पेस गर्नुपर्ने र सम्झौता पश्चात् महिना शुरू भएको ७

दिनभित्र किस्ता रकम दाखिला गरिसक्नु पर्ने, सो नभएमा प्रतिदिन ०.०५ देखि ०.५ प्रतिशतका दरले ३० दिनसम्म हर्जना असुल गर्नुपर्ने र सो पश्चात् कार्यसम्पादन जमानत जफत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। बोर्डले नौबिसे-मुग्लिङ सडक, नारायणघाट-हेटौंडा सडक र भैरहवा-भुमही सडकसमेत ३ खण्डमा सडक दस्तुर सङ्कलन गर्न ठेक्का लगाएको छ। उक्त सडक खण्डमा २०७६।१२।१० सम्ममा रु.३२ करोड ४० लाख प्राप्त गर्नुपर्नेमा रु.२७ करोड १८ लाखमात्र प्राप्त गरी रु.५ करोड २२ लाख र हर्जाना रु.४६ लाखसमेत रु.५ करोड ६८ लाख असुल गर्न बाँकी छ। उक्त रकम सरकारी बाँकी सरह असुल हुनुपर्दछ।

८३. **मौज्दात उपयोग** - सडक बोर्ड ऐन, २०५८ को दफा ५ मा बोर्डले सडकको मर्मत सम्भार गराउने, सडक उपयोग दस्तुर असुल गर्ने उल्लेख भएकोमा पर्याप्त जनशक्ति नभएको कारण देखाई सडकको पुनर्निर्माण, पुनर्स्थापना, स्तरवृद्धि र नेपालभित्र प्रवेस गर्ने सवारीसाधनमा तोकिएको दस्तुर उठाउने कार्य आंशिक रूपमा कार्यान्वयन गरेको छ। यो वर्षसम्म बोर्डमा रु.८ अर्ब ६१ करोड ८७ लाख मौज्दात रहेको छ। सडक मर्मत कार्यमा खर्च नगरेको र मौज्दात राखी रु.३९ करोड ६४ लाख ७२ हजार ब्याज आम्दानी गरेको छ। सडक मर्मतको लागि प्राप्त रकम प्रभावकारी उपयोग नहुँदा सडकको गुणस्तरमा सुधार हुन सकेको छैन। मौज्दात रकमको उपयोग गरी सडकको गुणस्तरमा सुधार गर्नुपर्दछ।
८४. **बोलपत्र जमानत जफत** - सडक दस्तुर कार्यविधि नियमावली, २०६० को नियम १७(२) मा सूचनामा तोकेको म्यादभित्र सम्बन्धित बोलपत्रदाताले सम्झौता गर्न मन्जुर नगरेमा जमानत बापतको रकम जफत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। पाँचखाल मेलम्ची सडक खण्डमा दस्तुर सङ्कलन गर्न एक निर्माण व्यवसायीको रु.३ करोड ६३ लाख ३१ हजारको प्रस्ताव स्वीकृत गरी २०७६।५।१६ मा ७ दिनभित्र सम्झौता गर्न आउने सूचना दिएकोमा सम्झौता गर्न नआएकोले निजले राखेको बोलपत्र जमानत रु.३१ लाख २६ हजार जफत गरेको देखिएन। बोलपत्र जमानत जफत गरी उक्त रकम कोष दाखिला गर्नुपर्दछ।
८५. **पेस्की** - बोर्डको आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०६० को नियम ३७ मा सडक बोर्डबाट निकास प्राप्त गर्ने निकायले प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको १ महिनाभित्र फरफारक गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ। बोर्डबाट तत्कालीन जिल्ला विकास समितिहरूलाई २०७२।७.३ भन्दा अगाडि दिएको पेस्की रु.१० करोड ८२ लाख ८७ हजार फिर्ता गर्न ती समितिलाई पत्राचार गरे तापनि फिर्ता भएको देखिएन। उक्त रकम फिर्ता हुनुपर्दछ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** - गत वर्षको प्रतिवेदनमा त्रुटिपूर्ण डिजाइन, अधुरा आयोजना, नीति तर्जुमा, बजेट वक्तव्यको कार्यान्वयन, पुँजीगत खर्च, रकमान्तर एवं स्रोतान्तर, स्रोत सुनिश्चितता, सडक सीमा, खरिदमा प्रतिस्पर्धा, अधुरा निर्माण कार्य, आयोजना स्वीकृति, कन्टिन्जेन्सी खर्च, परामर्श सेवा, समन्वय र निर्माणस्थल, पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति, आइटम भेरिएसन, नर्म्स, खरिद सम्झौता अन्त्य, मूल्य समायोजन, निर्माण कार्यको गुणस्तर, डिजाइन एण्ड बिल्ट ठेक्कामा मूल्य समायोजन, नर्म्समा एकरूपता लगायतका व्यहोराहरू समावेश गरिएकोमा सोको कार्यान्वयन भएको पाइएन। विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ।
- **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहत निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहायअनुसार छः

- सरकारी कार्यालयतर्फ १०३ निकायमा रु.७ अर्ब ७२ करोड ६९ लाख ९९ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ३५ निकायले रु.९० करोड ७४ लाख ८५ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.६ अर्ब ८१ करोड ९५ लाख १४ हजार रहेको छ । सोमध्ये रु.२ अर्ब ५५ करोड ३९ लाख ३१ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
- अन्य संस्था सडक बोर्डतर्फ रु.६ करोड ६९ लाख ९ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि बेरुजू फर्स्यौट नभएकोले रु.६ करोड ६९ लाख ९ हजार बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिकका विषयमा नीति, योजना र कार्यक्रम तर्जुमा एवं कार्यान्वयन गर्ने, अनाथ बालबालिका, असहाय महिला, वृद्धवृद्धा, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्ग र अशक्तको संरक्षण गर्ने, समाज कल्याण परिषद् र सरकारी एवं गैरसरकारी संघ संस्थाद्वारा सञ्चालित कार्यक्रमको मूल्याङ्कन तथा गैरसरकारी संस्थाको समन्वय, परिचालन र अनुगमनलगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहत सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत १० निकायबाट कार्य सम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहत समेत ९ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.६२ करोड ८९ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य	जम्मा
३४.२४	५८	१.०५	२७.०२	६२.८९

२. **अन्य संस्था** - यो वर्ष १ संस्थाको रु.८२ करोड १४ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
३. **योजना तथा बजेट कार्यान्वयन** - पन्ध्रौँ योजनामा सामाजिक उत्तरदायित्व कोष अन्तर्गतको निश्चित रकम महिला सशक्तीकरणमा उपयोग गर्ने नीतिको व्यवस्था गर्ने, लैङ्गिक सशक्तीकरण सूचकाङ्कहरूको आधार लिई प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई वित्तीय हस्तान्तरण गर्ने, ज्येष्ठ नागरिक संरक्षण नीति तर्जुमा गर्ने र प्रत्येक प्रदेशमा कम्तीमा एउटा सुविधासम्पन्न वृद्धाश्रम सञ्चालन गर्ने उल्लेख भएकोमा मन्त्रालयको वार्षिक कार्यक्रममा उक्त विषय समावेश गरेको देखिएन । आवधिक योजना तथा बजेटले निर्धारण गरेको नीतिअनुसारका कार्यक्रम तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

त्यस्तै बजेट वक्तव्यमा उल्लिखित बादी महिलाहरूको आर्थिक र सामाजिक सशक्तीकरणको लागि आवास विकास योजना सञ्चालन गर्ने र निजामती कर्मचारीहरूका सन्ततिको दिवा शिशुस्याहार केन्द्रलाई सबै प्रदेशमा विस्तार गर्ने लगायतका कार्यक्रम कार्यान्वयन भएका छैनन् । बजेट वक्तव्यमार्फत घोषणा भएका कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

४. **दिगो विकास लक्ष्य** - दिगो विकास लक्ष्य २०३० मा लैङ्गिक समानता हासिल गर्ने र सबै महिला तथा किशोरीहरूको सशक्तीकरण गर्न देहायबमोजिमको लक्ष्य रहेका छन् ।

क्र.सं.	परिमाणात्मक लक्ष्य र सूचकहरू	सन् २०१५ को स्थिति	सन् २०१९ सम्मको स्थिति	सन् २०३० सम्म हुनुपर्ने स्थिति
१.	समान कामका लागि ज्याला/पारिश्रमिकमा महिला र पुरुषबीचको समानतामूलक ज्यालाको अनुपात	०.६२	०.७२	०.९२
२.	लैङ्गिक असमानताका सूचकहरू	०.४९	०.३८	०.०५
३.	लैङ्गिक सशक्तीकरण मापन	०.७५	०.६	०.६९
४.	श्रमशक्तिमा महिला र पुरुषको सहभागिताको अनुपात	०.९३	०.९५	१

क्र.सं.	परिमाणात्मक लक्ष्य र सूचकहरू	सन् २०१५ को स्थिति	सन् २०१९ सम्मको स्थिति	सन् २०३० सम्म हुनुपर्ने स्थिति
५.	महिलाले घरायसी काममा खर्चेको औषत समय/घण्टा	१४	११.८४	६
६.	महिलाहरूको सम्पत्ति माथिको स्वामित्व	२६	२९.७	४०
७.	१५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका इन्टरनेट प्रयोग गर्ने महिलाको प्रतिशत	१९.६	४०.५	९८

लक्ष्यअनुसारको प्रगति हासिल हुने गरी कार्ययोजना र कार्यक्रम तयार नगरेका कारण उल्लिखित कार्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था सम्बन्धमा मूल्याङ्कन गर्न सकिएन । महिला ओसार-पसार तथा यौनशोषण लगायत सार्वजनिक तथा निजी क्षेत्रहरूमा सबै प्रकारका हिंसाको उन्मूलन, राजनीतिक आर्थिक तथा सार्वजनिक जीवनका सबै निर्णायक तहमा नेतृत्वका लागि प्रभावकारी सहभागिता अभिवृद्धि जस्ता कार्य गर्न कार्ययोजना बनाई बजेटमा समावेश गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

५. **कोष -** मानव बेचबिखन तथा ओसार पसार (नियन्त्रण) नियमावली, २०६५ तथा मानव बेचबिखन तथा ओसार पसारबाट पीडितको पुनर्स्थापन र लैङ्गिक हिंसा निवारण कोष नियमावली, २०७६ अनुसार लैङ्गिक हिंसा तथा यौन दुराचारमा परेका पीडितहरूलाई क्षतिपूर्ति दिन मन्त्रालयका सचिवस्तरीय निर्णयबाट विस्थापित पुनर्स्थापना कोषमा रु.१ करोड र लैङ्गिक हिंसा निवारण कोषमा रु.६० लाख जम्मा गरेको छ । कोषमा जम्मा भएको रकमको उपयोग भएको देखिएन । कोषमा जम्मा भएको रकम उद्देश्यबमोजिम परिचालन गर्नुपर्दछ ।

महिला तथा बालबालिका विभाग

महिला विकास सम्बन्धी स्वीकृत कार्यक्रमको कार्यान्वयन, नीति एवं कानूनको तर्जुमाका लागि मन्त्रालयलाई सहयोग पुर्याउनुका अतिरिक्त, महिला सशक्तीकरण, राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय गोष्ठी, सेमिनार र सम्मेलन, सञ्चालित कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने र यससम्बन्धी सूचना सङ्कलन एवं प्रकाशन गर्ने उद्देश्यले विभागको स्थापना भएको हो ।

६. **कार्यक्षेत्र -** महिला तथा बालबालिका विभागमा महानिर्देशकसहित २४ कर्मचारीको दरबन्दी रहेकोमा २० कर्मचारीको पदपूर्ति भएको छ । नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०७५।३।३२ को निर्णयअनुसार सबै जिल्लाका महिला तथा बालबालिका कार्यालय खारेज भई कर्मचारीहरू स्थानीय तहमा समायोजन गरेको छ । विभागअन्तर्गत कुनै कार्यालय नरहेको तथा विभागको कार्यक्षेत्रमा सँकुचन भएकोले विभागको कार्यक्षेत्र पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।

अन्य संस्था

समाज कल्याण परिषद्

समाज कल्याण र सामाजिक सेवासँग सम्बन्धित क्रियाकलापलाई विकाससँग आबद्ध गराउने तथा गैरसरकारी संस्थाको कार्यमा समन्वय गर्ने उद्देश्यले २०३४ सालमा सामाजिक सेवा राष्ट्रिय समन्वय समितिको नामले स्थापना भएकोमा समाज कल्याण ऐन, २०४९ अनुसार हालको परिषद्ले कार्य गर्दै आएको छ ।

परिषद्को यो वर्षको आय रु.७७ करोड ४७ लाख ६४ हजारमध्ये रु.२५ करोड ८१ लाख ३२ हजार खर्च भई रु.५१ करोड ६६ लाख ३२ हजार मौज्जात रहेको छ ।

७. **संस्था दर्ता कार्यक्रम एवं स्वीकृति-** वैदेशिक सहयोग स्वीकृतिसम्बन्धी निर्देशिका, २०७१ को बुँदा नं. ४.११ मा कुनै धार्मिक आस्था वा धार्मिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गरी वैदेशिक सहयोग आएमा त्यस्तो प्रस्ताव स्वीकृत गर्न नहुने उल्लेख छ । जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा दर्ता हुँदा इस्लामिक संघ, नेपालको उद्देश्य इस्लाम धर्मका अनुयायीहरूलाई इस्लाम धर्मको ज्ञान दिलाउने, नेपालभित्र इस्लामिक विद्यालय खोल्ने, इस्लाम धर्म र शिक्षाबारे सभा सम्मेलन गर्ने र इस्लाम धर्मबारे पुस्तकालय सञ्चालन गर्ने संस्था परिषद्ले दर्ता गरी वैदेशिक सहयोग परिचालन गरेको छ । उक्त संस्थाले २०७६।२।१ देखि २०७६।६।१ सम्म सुनसरी, मोरङ, कपिलवस्तु, बाँके, पर्सा र बारामा धर्मको प्रचार प्रसार गर्ने कार्यक्रमअन्तर्गत रु.६३ लाख ४२ हजार खर्च गरी जीविनोपार्जनका लागि सहयोगको नाममा कार्यक्रम सञ्चालन गरेको देखिएको छ । उक्त निर्देशिकाको व्यवस्था प्रतिकूल हुने गरी वैदेशिक सहयोग लिन स्वीकृति दिएको देखियो । संस्थाको काम कारवाही सम्बन्धमा अनुगमन मूल्याङ्कन गरी निर्देशिकाबमोजिम कार्य गर्नु, गराउनुपर्दछ ।
८. **राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था -** समाज कल्याण ऐन, २०४९ को दफा १६ मा कार्यक्रम स्वीकृति गर्ने र सम्बन्धित संस्थाले खर्च गरेको रकम र भौतिक प्रगति प्रत्येक ४/४ महिनामा परिषदमा पेस गर्ने व्यवस्था छ । परिषद्को वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार शिक्षा, स्वास्थ्य, सामुदायिक विकास, महिला बालबालिका, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता, दलित, मुस्लिमलगायतका पिछ्छडिएका वर्ग तथा भूकम्प पीडितका लागि लक्षित राहत, उद्धार तथा पुनर्निर्माण कार्यक्रममा चालु आर्थिक वर्षमा रु.१७ अर्ब ८६ करोड ४३ लाख खर्च गर्न विभिन्न संस्थालाई स्वीकृति दिएको देखिन्छ । परिषद्ले यो वर्ष १९४ संस्थाको अनुगमन मूल्याङ्कन गरेकोमा विभिन्न क्रियाकलाप सञ्चालनका लागि परिषदबाट रु.१ अर्ब ५५ करोड २४ लाख खर्च गर्न स्वीकृति लिएकोमा यो वर्ष रु.१ अर्ब २५ करोड ६६ लाख आम्दानी गरी रु.२ अर्ब ७ करोड १६ लाख खर्च गरेका छन् । आम्दानी भन्दा रु.८१ करोड ५० लाख बढी खर्च गरेको देखिन्छ । बढी खर्च गरेको रकम तथा कार्यक्रमको सम्बन्धमा परिषदबाट स्वीकृति लिएको छैन ।
९. **अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्था -** समाज कल्याण परिषद् ऐन, २०४९ को दफा ३ मा नेपालमा अन्तर्राष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थाले परियोजना सञ्चालन गर्न तोकिएको उद्देश्यमा रही साधारण सम्झौता र सोअनुसार परियोजना प्रस्ताव स्वीकृत गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । स्वीकृत परियोजनालाई विदेशी संस्थाले आर्थिक सहयोग उपलब्ध गराउँदा नेपालमा रहेको वाणिज्य बैङ्कमार्फत उपलब्ध गराउनुपर्ने र स्वीकृत रकम नेपालभित्रै खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । परिषद्ले उक्त उद्देश्यअनुरूप कार्यक्रम सञ्चालनमा १७ संस्थाको अन्तिम मूल्याङ्कन गरेको मध्ये २ संस्थाले युरो १ करोड ४० लाख र ११ संस्थाले रु.२१ करोड ७४ लाख खर्च नगरी बाँकी रहेको रकम नेपाली साझेदार रहेको राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाको बैङ्क खातामै राखेको देखिन्छ । त्यसैगरी बैङ्कमा मौज्जात रहेको वैदेशिक सहायता रकम नेपालमै परिचालन गर्नुपर्ने तथा स्वीकृति परियोजना प्रस्तावअनुसार मात्र खर्च गरी कार्यान्वयन प्रभावकारी बनाउनुपर्ने देखिन्छ ।
१०. **परियोजना सञ्चालन -** एक वैदेशिकदातृ निकायको नेपाली साझेदार संस्थाले बागलुङ, पर्वत, म्याग्दी, जुम्ला र बर्दिया जिल्लामा "समावेशी महिला शिक्षाको प्रवर्द्धन" नामक परियोजना सञ्चालन गर्न १४ सेप्टेम्बर

२०१७ मा सम्झौता गरेको र अप्रिल २०२१ सम्म रु.२८ करोड २ लाखको परियोजना सञ्चालन गर्ने उल्लेख छ । परियोजना सम्झौताको खर्च वर्गीकरणमा शिक्षा क्षेत्रमा रु.१३ करोड ८४ लाख खर्च गर्ने प्रतिबद्धता अनुसार बाग्लुङ, पर्वत र म्याग्दीमा १/१, बर्दियामा २ र जुम्लामा २/२ र संशोधित परियोजना सम्झौतामा १ थपसमेत ८ विद्यालयमा आवासीय छात्रावास निर्माण गर्न स्वीकृति लिएकोमा कार्यक्रम संशोधन नगरी बर्दियामा थप १ र जुम्लामा १ मात्र कायम गरी ८ आवासीय छात्रावास निर्माण गरेको देखिन्छ । शिक्षा शीर्षकमा रु.१ करोड ७० लाख ७७ हजार बढी खर्च गरेको उल्लेख छ । कार्यक्रम संशोधन नगरी स्वीकृत रकमभन्दा बढी खर्च लेखेको सम्बन्धमा परिषद्ले छानबिन गर्नुपर्दछ ।

११. **उजुरी छानबिन** - समाज कल्याण नियमावली, २०४९ को नियम ७(१२) मा परिषदसँग आवद्ध संस्थाहरूसँग सम्झौता गरी कार्यरत सामाजिक संस्थामा प्राप्त उजुरी उपर छानबिन गर्ने, छानबिन प्रतिवेदनअनुसार सम्बन्धित निकायमा आवश्यक सिफारिस एवं कारबाही गर्ने गराउने उल्लेख छ । परिषदमा चालु आर्थिक वर्षमा विभिन्न विषयमा ७ उजुरी परेकोमा ५ उजुरीको छानबिन भै प्रतिवेदन प्राप्त भएको र बाँकी छानबिनको लागि समिति गठन भएको देखिन्छ । छानबिन भएका मध्ये २ संस्थासँग रु.४ लाख ३९ हजार शुल्क लिई छानबिन गरेको छ । परिषद् नियमावलीमा गैर सरकारी संघ संस्थाहरूको सम्बन्धमा परिषद् लगायत विभिन्न निकायहरूमा परेको उजुरीको छानबिनको लागि सम्बन्धित संस्थाबाट शुल्क लिई छानबिन गर्ने व्यवस्था छैन । सम्बन्धित संस्थाबाट शुल्क लिई सोही संस्थाको छानबिन गरी बुझाइएका प्रतिवेदन, निष्पक्ष र विश्वसनीय नहुने जोखिम रहने हुँदा परिषदकै स्रोत साधनको उपयोग गरी छानबिन हुनुपर्दछ ।

१२. **बक्यौता असुली** - परिषदको आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०५० को नियम ६२(४) मा परिषद्ले भवन, जमिन र उपकरण भाडामा दिनुपर्दा निर्धारित प्रक्रिया अपनाई भाडामा दिनसक्ने व्यवस्था छ । भूकुटीमण्डप सञ्चालन कार्यालयले २०७७ आषाढ मसान्तसम्म १२ व्यक्ति, फर्म एवं संघ संस्थाबाट परिषदको स्वामित्वका सम्पत्तिको भाडाबापत यो वर्षको रु.२ करोड ३५ लाख ४६ हजारसमेत रु.७ करोड १५ लाख ८२ हजार असुल गर्न बाँकी रहेको देखिन्छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** - गत विगतका प्रतिवेदनमा अनुदानको उपयोग, जग्गा उपयोग, अनुगमन मूल्याङ्कन, अभिलेख व्यवस्थापन, कार्यक्रम कार्यान्वयन, भाडा असुलीलगायतका विषय औल्याएकोमा यो वर्ष पनि सुधार भएको पाइएन । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ ।
- **बेरुजू** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजू स्थिति देहायअनुसार छः
 - मन्त्रालय र मातहतसमेत ९ निकायमा यो वर्ष रु.२ करोड ७४ लाख ७५ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.२९ लाख ८५ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.२ करोड ४४ लाख ९० हजार बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - यो वर्ष एक संगठित संस्थाको रु. ५ करोड २६ लाख ४७ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१८ लाख ६६ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.५ करोड ७ लाख ८१ हजार बाँकी रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा खेलकुदको माध्यमबाट युवा जनशक्तिको शारीरिक तथा मानसिक विकास गरी सक्षम र अनुशासित नागरिक तयार गर्न खेलकुद सम्बन्धी नीति, योजना, कार्यक्रम तर्जुमा, कार्यान्वयन र विकास गर्ने लगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय मातहत सरकारी कार्यालय र संगठित संस्थासमेत ४ निकायबाट कार्य सम्पादन गरी सेवा प्रवाह भईरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहत समेत ३ सरकारी कार्यालयको रु. ४ अर्ब ८१ करोड ६४ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरोटी	जम्मा
४,६५,९५	२,६६	१३,०३	४,८१,६४

२. **अन्य संस्था** - यो वर्ष १ संस्थाको रु. ८ अर्ब ३३ करोड ३९ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।
३. **बजेट वक्तव्य कार्यान्वयन** - बजेट वक्तव्य २०७६।७७ मा मन्त्रालय अन्तर्गत खेलकुद पूर्वाधार निर्माण, युवालाई उद्यमशील बनाई स्थानीय तहमा उत्पादन, रोजगारी र आय आर्जनका अवसर सिर्जना गर्ने, युवा स्वरोजगार कोष र राष्ट्रिय युवा परिषद्को संस्थागत संरचना परिवर्तन गरी रोजगारी सिर्जना गर्ने, युवा वैज्ञानिक सम्मेलन गर्ने र नवौँ राष्ट्रिय खेलकुद प्रतियोगिता आयोजना गर्ने लगायतका कार्यक्रम मध्ये युवा लक्षित राष्ट्रिय स्वरोजगार कार्यक्रमसम्बन्धी ऐन, नियम तर्जुमा हुन नसकेको, युवा स्वरोजगार कोष र राष्ट्रिय युवा परिषद्को संस्थागत संरचना परिवर्तन नभएको साथै नवौँ राष्ट्रिय खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन भएको छैन । त्यस्तै मूलपानी अन्तर्राष्ट्रिय क्रिकेट मैदान २ वर्षभित्र सम्पन्न गर्न रु. १० करोड विनियोजन भएकोमा २७ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको छ । बजेट वक्तव्यमा उल्लिखित कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
४. **आवधिक योजना कार्यान्वयन** - पन्ध्रौँ योजनामा मन्त्रालय अन्तर्गतका निकायहरूले प्रत्येक प्रदेशमा एक-एक युवा केन्द्रको स्थापना गर्ने, प्रत्येक प्रदेशमा प्रादेशिक रंगशाला निर्माण गर्ने, खेलकुदसम्बन्धी अध्ययन तथा विकासका लागि छुट्टै शैक्षिक संस्थाको स्थापना गर्ने, खेलकुद क्षेत्रमा अक्षय कोषको व्यवस्था गरी खेलाडीको सामाजिक सुरक्षाको सुनिश्चितता गर्ने, खेल शहरको विकास गर्ने र उच्च भूभागीय खेलकुद तालिम केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा सोको कार्यान्वयन भएको छैन ।

युवामा प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास गर्ने, खेल पूर्वाधारको संरक्षण निर्माण र स्तरोन्नति गरी प्रतिभावान खेलाडीको पहिचान, क्षमता विकास तथा प्रोत्साहन गर्ने नीतिअन्तर्गत राष्ट्रिय युवा परिषद् मार्फत १ हजार ५०० युवालाई सीप तथा नेतृत्व विकास तालिम दिने लक्ष्य रहेको छ । जस अनुसार १६० युवाले तालिम लिएका र ग्रामीण युवालाई उद्यमशील बनाउन ३९४ युवा उद्यम समूह गठन भएका छन् । खेल पूर्वाधारतर्फ ११ क्रिकेट मैदान निर्माण भइरहेको, हरेक निर्वाचन क्षेत्रमा

कम्तीमा एउटा खेल मैदान निर्माण गर्ने लक्ष्य रहेकोमा २४० खेल मैदान निर्माणाधीन अवस्थामा छन् । लक्षित योजना अनुसार बाँकी कार्य समेत तोकिएबमोजिम सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

५. **दिगो विकास लक्ष्य** - दिगो विकास लक्ष्य सन् २०३० अनुसार स्थिर, दिगो आर्थिक वृद्धि, पूर्ण तथा उत्पादनशील रोजगारी र मर्यादित कामलाई प्रवर्द्धन गर्न निम्नानुसारका मुख्य लक्ष्य हासिल गर्ने उल्लेख छः

क्र.सं.	परिमाणात्मक लक्ष्य र सूचक	सन् २०१५ को स्थिति	सन् २०१९ को लक्ष्य
१.	युवा र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरू लगायत सबै महिला र पुरुषहरूको निम्ति उत्पादनशील रोजगारी र मर्यादित काम उपलब्ध गराउनुको साथै समान कामका लागि समान तलब प्रदान गर्ने ।		
१.१.	पेशा, उमेर र अपाङ्गता अनुसार महिला र पुरुष कर्मचारी/कामदारको घण्टाको औषत आमदानी	३२	५०.१
१.२.	रोजगारी दर (१५ वर्ष देखि ५९ वर्ष उमेर) प्रतिशत	२७.८	२३.१
२.	रोजगारी नपाएका, शिक्षा वा तालिम नलिएका युवाहरूको अनुपात उल्लेख्य रूपमा घटाउने ।		
२.१.	युवा अर्ध बेरोजगारी दर	३५.८	२८.९
३.	निकृष्ट स्वरूपको बालश्रम निषेध र अन्त्य, बाध्य पारेर गराइने श्रमको उन्मूलन, बाल सैनिक प्रयोग लगायत सबै स्वरूपका बालश्रम अन्त्य गर्ने ।		
३.१.	हानिकारक अवस्थाहरू भएको काम/स्थानहरूमा कार्यरत बालबालिकाहरू (प्रतिशत)	३०	२२

मन्त्रालयले उक्त लक्ष्य अनुसारको प्रत्यक्ष कार्यक्रम सञ्चालन हुने गरी बजेट विनियोजन नगरेको तथा प्रगति तयार गरेको छैन । लक्ष्य अनुसारको प्रगति हासिल हुने गरी कार्ययोजना र कार्यक्रम तयार नगरेको कारण प्राप्त उपलब्धिको मूल्याङ्कन गर्न सकिएन । दिगो विकासका लक्ष्य तोकिएको समयमा प्राप्त गर्न बजेट तथा कार्ययोजना तय गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

६. **कार्य सम्पादन करार** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १९(५) मा बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि विभागिय प्रमुखले सचिवसँग प्रतिफल सूचक सहित कार्यसम्पादन करार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । युवा तथा खेलकुद मन्त्री र सचिवबीच २०७६।५।२२ मा वार्षिक कार्य सम्पादन सम्झौता भएको छ । सम्झौतामा ५ नीति, कार्यक्रम तथा २९ वटा क्रियाकलाप समावेश भएकोमा १० क्रियाकलापमा देहायअनुसारको उपलब्धि भएको छः

क्र.सं.	सूचक	उपलब्धि
१	१२ हजार जना स्वरोजगारका लागि रु.१ अर्ब ५० करोड कर्जा लगानी गर्ने	युवा स्वरोजगार कोषबाट ४ हजार ५५७ जना स्वरोजगार भएका
२	व्याज अनुदान ३ हजार व्यवसायीलाई प्रदान गर्ने	१९ व्यवसायीलाई व्याज अनुदान प्रदान गरेको
३	१२ हजार व्यवसाय र व्यवसायीको बीमा गर्ने	१ हजार ४९८ जना व्यवसाय र व्यवसायीको बीमा गरेको
४	९५ प्रतिशत कर्जा असुली गर्ने	विवरण प्राप्त नभएको
५	२०० जना युवालाई प्रशिक्षक प्रशिक्षण दिने	५० युवालाई प्रशिक्षक प्रशिक्षण प्रदान गरेको ।
६	५ हजार युवा स्वयंसेवी कार्यमा परिचालन भएको हुने	२ हजार ७३३ स्वयंसेवी कार्यमा परिचालन भएका

क्र.सं.	सूचक	उपलब्धि
७	मूलपानी क्रिकेट मैदान निर्माण, ८०० मिटर वाल, जनरल प्याराफिट निर्माण गर्ने	२७ प्रतिशत कार्य भएको
८	प्रदेश नं २ को धनुषामा रङ्गशाला निर्माण र कप्पाउण्ड वाल निर्माण गर्ने	कार्य न्यून रहेको
९	सुदूरपश्चिम प्रदेशको धनगढीमा रङ्गशाला निर्माण गर्ने	२० प्रतिशत कार्य भएको
१०	कर्णाली प्रदेशको सुर्खेतमा रङ्गशाला निर्माण गर्ने	कार्य सुरु नभएको

कार्यसम्पादन करार अनुसार धनुषामा रङ्गशाला निर्माणको कार्य प्रगति न्यून रहेको र धनगढीमा रङ्गशाला निर्माणको कार्य सुरु भएको छैन । कार्य सम्पादन करार बमोजिम कार्य गरी उपलब्धि हासिल गर्नु पर्दछ ।

७. **नीति कार्यान्वयन** - युवामा उद्यमशीलता विकास गर्न विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, दलित युवालाई रोजगार र स्वरोजगार हुने वातावरण तयार गर्ने, प्राविधिक ज्ञान तथा सीप भएका युवामा उद्यमशीलता विकास गर्न प्रमाणपत्रका आधारमा युवामैत्री ऋण र बीउ पुँजी उपलब्ध गराउने, अपाङ्गता भएका युवाको स्वास्थ्य उपचार निःशुल्क गर्दै लैजाने लगायतका कार्यक्रम सहित राष्ट्रिय युवा नीति, २०७२ तर्जुमा भएको छ । नीतिको कार्यान्वयनबाट प्राप्त प्रतिफल र उद्देश्यहरूको प्रभावकारिता मूल्यांकन गर्ने संयन्त्रको रूपमा मन्त्रालय रहने र प्रत्येक २ वर्षमा समीक्षा गर्ने उल्लेख भए तापनि उक्त नीति कार्यान्वयनमा आएको झण्डै ५ वर्ष सम्म समीक्षा भएको छैन । नीति कार्यान्वयन स्थितिको समीक्षा गरी नीतिले लिएका उद्देश्य पूरा गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।

युवा तथा साना व्यवसायी स्वरोजगार कोषको सचिवालय

बैंक, वित्तीय संस्था तथा सहकारी संस्थाबाट विना धितोका परियोजनामा सहूलियत ब्याजदरमा व्यवसायीलाई बढीमा रु.२ लाखसम्म आवधिक ऋण उपलब्ध गराउन स्वरोजगार कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने र व्यावसायिक तथा सीपमूलक तालिम समेत उपलब्ध गराउने उद्देश्यले २०६४ मा कोषको स्थापना भएको हो ।

८. **बीमा शुल्क भुक्तानी** - कोष (सञ्चालन) नियमावली, २०६५ को नियम १३ मा स्वरोजगार कर्जा जोखिम न्यूनीकरण गर्न अनिवार्य बीमा गराउने र बीमा शुल्क कोषले भुक्तानी गर्ने व्यवस्था छ । सो बमोजिम कोष र राष्ट्रिय बीमा कम्पनी लिमिटेड बीच २०६६।१।२८ मा सम्झौता भएको छ । बीमा शुल्क वापत कम्पनीलाई हालसम्म कोषले रु.१८ करोड ४४ लाख २० हजार भुक्तानी गरेकोमा रु.१५ करोड ८९ लाख १८ हजारको मात्र बिल भरपाई पेस भएको छ सोअनुसार रु.२ करोड ५५ लाख २ हजार बीमा शुल्कमा बिल, भरपाई पेस हुनुपर्दछ ।
९. **बढी पेस्की** - कोष र कम्पनीबीच भएको सम्झौताको बुँदा नं. ७ (ख) मा वार्षिक प्रिमियम रकमको ५० प्रतिशतसम्ममात्र पेस्की दिन मिल्ने उल्लेख छ । सचिवालयले ५ हजार २०२ जनाको रु. ४ हजार ३०० का दरले वार्षिक रु.२ करोड २३ लाख ६८ हजारको ५० प्रतिशतले हुने रकम रु. १ करोड ११ लाख ८४ हजार मात्र पेस्की दिनु पर्नेमा रु.२ करोड ५५ लाख २ हजार (१२८.०२ प्रतिशत) पेस्की दिएकोले बढी दिएको पेस्की रु.१ करोड ४३ लाख १८ हजार ब्याजसहित असुल गर्नुपर्दछ ।

१०. **लेखापरीक्षण** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३५ मा प्रत्येक कार्यालयले सबै प्रकारको आय-व्यय तथा कारोबारको तोकिएबमोजिम लेखा र वित्तीय विवरण पेस गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । सचिवालयले युवा तथा साना व्यवसायी स्वरोजगार कोषको लेखा तथा वित्तीय विवरण पेस नगरेको कारण लेखापरीक्षण भएको छैन । वित्तीय विवरण तयार गरी लेखापरीक्षण नगराउने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

राष्ट्रिय युवा परिषद्

युवा नेतृत्व तथा क्षमता विकास गर्ने, उद्यमशीलताको विकास र स्वरोजगार सिर्जना गर्ने, युवाको पहुँच र स्वरोजगारको सुनिश्चितता सहित समृद्ध राष्ट्र निर्माण गर्ने उद्देश्यले परिषद्को कार्यक्षेत्रको रूपमा युथभिजन, २०२५ तथा १० वर्षे रणनीतिक योजना र युवा नीति कार्यान्वयन गर्न २०७२ सालमा परिषद्को स्थापना भएको हो ।

११. **ब्याज रकम** - युवा उद्यम कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०७३ बमोजिम परिषद्ले बेरोजगार युवाहरूको लागि स्वरोजगार कार्यक्रम अन्तर्गत सहकारी संस्था मार्फत २१६ जनालाई रु.५ लाखका दरले लगानी गरेकोमा उक्त रकम फिर्ता भएको छैन । साथै आर्थिक वर्ष २०७३/७४ देखि लगानी हुन नसकेको रु.७३ लाख ५० हजार सहकारीबाट फिर्ता प्राप्त भएकोमा उक्त रकमको ब्याज प्राप्त गरेको छैन । लगानी नगरी फिर्ता गरेको रकममा सम्बन्धित सहकारीबाट ब्याज समेत असुल गर्नुपर्दछ ।

अन्य संस्था

राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्

खेलकुदको संस्थागत विकास गर्न २०१५ सालमा राष्ट्रिय स्वास्थ्य तथा खेलकुद परिषद्को नाममा स्थापना भई खेलकुद परिषद् विकास ऐन, २०४८ अन्तर्गत राष्ट्रिय खेलकुद परिषद् सञ्चालनमा रहेको छ ।

१२. **अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा मान्यता** - खेलकुद विकासका लागि पन्ध्रौँ योजनामा समावेश भएको कार्यनीति अनुसार स्थानीय तथा राष्ट्रिय स्तरमा खेलकुदका भौतिक संरचना तथा पूर्वाधारहरू अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डबमोजिम निर्माण गरिने व्यवस्था छ । विभिन्न खेलकुदसँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरू जस्तै फुटबल महासंघले फुटबल, अन्तर्राष्ट्रिय क्रिकेट काउन्सिलले क्रिकेट, अन्तर्राष्ट्रिय पौडी महासंघले पौडी खेलको लागि आवश्यक संरचनाको मापदण्ड तयार गरी अन्तर्राष्ट्रिय प्रतियोगिता सञ्चालन गर्न अनुमति दिने गरेका छन् । निर्माण सम्पन्न १ तथा निर्माणाधीन २१ फुटबल रङ्गशालामध्ये ७ अन्तर्राष्ट्रियस्तरको, ७ राष्ट्रियस्तरको तथा ८ क्षेत्रीयस्तरको उल्लेख भए तापनि अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाहरूबाट मान्यता प्राप्त गरेका छैनन् । अन्तर्राष्ट्रियस्तरको खेल सञ्चालन गर्न सम्बन्धित मन्त्रालय, परिषद् तथा सम्बन्धित संघ, संस्थाले अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड तथा डिजाइन बमोजिम पूर्वाधार निर्माण गरी सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय संस्थाबाट मान्यता प्राप्त गर्नुपर्दछ ।
१३. **खेलकुद पूर्वाधार निर्माण** - खेलकुद पूर्वाधार विकासका लागि योजना अवधिमा सबै प्रदेशमा कम्तीमा एउटा सुविधा सम्पन्न रङ्गशाला, कभर्डहल, खेलग्राम, क्रिकेट मैदान निर्माण गर्ने र प्रत्येक निर्वाचन क्षेत्रमा कम्तीमा एउटा खेल मैदान निर्माण गर्ने कार्यक्रम रहेकोमा वार्षिक प्रगति निम्नानुसार रहेको छ:

क्र.सं.	नतिजा सूचक	एकाई	आधार वर्ष (२०७५।७६)	(२०७६।७७)	
				लक्ष्य	प्रगति
१	युवा तथा खेलकुद क्षेत्रको पूर्वाधार निर्माण कार्यमा रोजगार प्राप्त गर्ने युवा	जना (हजारमा)	०.६	५.७	०.३६२
२	खेलकुदको आधारभूत तालिम प्राप्त गर्ने खेलाडी	जना (हजारमा)	७५	७७	१२.८११
३	राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय प्रशिक्षण	जना (हजारमा)	७	२२	२६०
४	अन्तर्राष्ट्रिय खेलकुद परिसर	संख्या	१	३	०
५	प्रदेशमा अन्तर्राष्ट्रियस्तरको सुविधा सम्पन्न रङ्गशाला	संख्या	०	०	२ वटा निर्माणाधीन
६	क्रिकेट रङ्गशाला	संख्या	१	१	१ वटा निर्माणाधीन
७	उच्च धरातलीय खेलकुद तालिम केन्द्र	संख्या	२	२	३ वटा निर्माणाधीन
८	खेलग्राम	संख्या	०	७५	१४० वटा छनौट भई रकम हस्तान्तरण भएको

परिषदबाट ६ हजार ५०० दर्शक क्षमताको च्यासल रंगशालाको निर्माण कार्य अन्तिम चरणमा पुगेको, नारायणी रंगशाला पर्साको निर्माण कार्यको सम्झौता भएको, पोखरामा हिटिड सहितको पौडी पोखरी र शुटिडहल निर्माण गर्न स्रोत सुनिश्चितताको लागि प्रक्रिया अगाडी बढाएको उल्लेख भए तापनि कार्ययोजना अनुसार धनुषामा रामजानकी रङ्गशाला निर्माण र कर्णाली प्रदेशको सुर्खेत रङ्गशाला निर्माणको कार्य शुरु भएको छैन । पूर्वाधारको अभावमा खेल अभ्यास, प्रशिक्षण, प्रतियोगिता आयोजनामा कठिनाई हुने गरेको छ । सम्बन्धित निकायहरूसँग समन्वय गरी आवश्यक बजेट र नियमित अनुगमनको व्यवस्था मिलाई लक्ष्य बमोजिम समयमा खेलकुद पूर्वाधार निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

१४. **बढी भुक्तानी** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२३(१) मा खरिद सम्झौता अनुसार रनिङ्ग बिलको भुक्तानी गर्दा प्राविधिक नापजाँच गरी नापी किताबमा उल्लेख भएको वास्तविक कार्यसम्पादनको आधारमा भुक्तानी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । पोखरा फुटबल रंगशाला निर्माण कार्यका निर्माण व्यवसायीलाई रनिङ्ग बिल भुक्तानी गर्दा रंगशालाको डि-एरिया र ट्रयाकको क्षेत्रफल फरक पारी सब ग्रेड, ग्रेडिङ्ग, स्टोन बेशकोर्ष, प्राइम कोट र बिटुमिन कार्यको तीन रनिङ्ग बिलबाट नापी किताबमा उल्लेख भएको भन्दा बढी परिमाणको भुक्तानी दिएको रु.१७ लाख ८८ हजार असुल गर्नुपर्छ । त्यस्तै च्यासल फुटबल रंगशाला निर्माणको बाह्रौँ रनिङ्ग बिल भुक्तानी गर्दा नाली छोप्ने आर.सी.सी. स्लाबको नापी किताबमा जोड जम्मा फरक पारी रु.५२ लाख ५२ हजार भुक्तानी गरेकोले सम्बन्धित प्राविधिकलाई जवाफदेही बनाई असुल गर्नुपर्दछ । साथै दुई वटा रनिङ्ग बिलमा डण्डीको कार्य परिमाण गणना गर्दा नापी किताबमा भन्दा बिलमा ६.५८२ टन बढी उल्लेख गरी बढी भुक्तानी गरेको रु. ७ लाख ५७ हजारसमेत असुल गर्नुपर्दछ ।

त्यसैगरी इटहरी रंगशाला निर्माण कार्यमा मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्दा सम्झौता अनुसार मोबिलाइजेशन पेस्की कटाएरमात्र भुक्तानी गर्नुपर्नेमा सो अनुसार नगरेकोले बढी भुक्तानी भएको रकम रु.३३ लाख ८९ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

तेह्रौँ दक्षिण एसियाली खेलकुद

काठमाडौँ, पोखरा र जनकपुरमा २६ खेल समावेश गरी २०७६।८।१५ देखि २४ सम्म तेह्रौँ दक्षिण एसियाली खेलकुद प्रतियोगिता सञ्चालन भएको छ । उक्त खेलकुद प्रतियोगिता संचालनको लागि रु.१ अर्ब २४ करोड ९९ लाख खर्च भएको छ ।

१५. **प्रतियोगिताको तयारी तथा खरिद** - नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०७६।५।२६ को बैठकबाट १३ औं दक्षिण एसियाली खेलकुद, २०१९ आयोजना तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६ स्वीकृत गरेको छ। अर्थ मन्त्रालयले २०७६।५।२५ मा दक्षिण एसियाली खेलकुद प्रतियोगिताको लागि टिम तयारी, पूर्वाधार विकास, खेल सामग्री खरिद, समारोह र आवास व्यवस्थापनको लागि रु.१ अर्ब ९५ करोड उपलब्ध गराएको छ । यसरी बजेट र कार्यविधि समयमै स्वीकृत भएता पनि समयमा खरिद सम्बन्धी प्रक्रिया थालनी नगरेकोले मन्त्रिपरिषद्ले २०७६।७।१७ मा विशेष परिस्थितिको प्रावधान अनुसार सोझै वार्ता द्वारा खरिद तथा निर्माण कार्य गर्न स्वीकृति दिएको छ । सो आधारमा रु.१ अर्ब १ करोड ३२ लाख ८७ हजारको खेलकुद सामग्री र अन्य सामग्री रु.२ करोड ७८ लाख ६४ हजारको सोझै खरिद गरेको छ । समयमै बजेट एवं कार्यक्रम तय भै सकेकोमा पूर्व तयारी नगरी खेल शुरु हुनुभन्दा केही समय अगाडि प्रतिस्पर्धा सीमित गर्ने गरी खरिद कार्य गर्नु उपयुक्त देखिएन । प्रतिस्पर्धात्मक विधिबाट मितव्ययी तरिकाले खरिद कार्य गर्नुपर्दछ ।

१६. **पदक प्राप्तिमा नेपालको अवस्था** - खेलकुद प्रतियोगितामा भारत, पाकिस्तान, श्रीलंका, बंगलादेश, भुटान, माल्दिभ्स र नेपाल सहित ७ देशको सहभागिता रहेकोमा नेपालले २६ खेल अन्तर्गत ६२५ खेलाडीले प्रतिस्पर्धामा भाग लिएकोमा ५१ स्वर्ण, ६० रजत र ९६ कास्य समेत २०७ पदक प्राप्त गरी दोस्रो स्थान हासिल गरेको देखिन्छ । नेपाली खेलाडीहरूले प्राप्त गरेको पदक निम्नानुसार छन्:

विवरण	स्वर्ण	रजत	कास्य	जम्मा
महिलातर्फ	२८	४१	३४	१०३
पुरुषतर्फ	२२	१७	५७	९६
महिला र पुरुषतर्फ	१	२	५	८
कुल पदक संख्या	५१	६०	९६	२०७

नेपालमै आयोजना भएको खेलकुदबाट खेलकुद पदक तालिकामा उल्लेखनीय प्रगति हासिल भएको छ । आगामी दिनमा समेत उक्त स्थान कायम राख्न दीर्घकालीन रणनीति एवं कार्ययोजना तयार गरी खेलाडीलाई खेल जीवनबाट नै खेलाडीको जिवनयापन हुन सक्ने वातावरण तयार गर्ने र यस क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिई समग्र खेलकुदलाई थप व्यवस्थित गर्नुपर्ने देखियो ।

१७. **लागत अनुमान** - सार्वजनिक खरिद नियमावली २०६४ को नियम ११ बमोजिम मालसामानको लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । तेह्रौं दक्षिण एसियाली खेलकुदमा समावेश २६ खेल प्रतियोगिताको लागि आवश्यक पर्ने खेल सामग्रीहरू तथा सेवा खरिद गर्न परिषद्को २०७६।५।१९ को निर्णयानुसार ९ सदस्यीय लागत अनुमान तयार समिति गठन भएको देखिन्छ । उक्त समितिले लागत अनुमान तयार गर्दा सम्बन्धित खेलका राष्ट्रिय संघहरूले अन्तर्राष्ट्रिय खेल महासंघहरूबाट प्रमाणित तथा मान्यता प्राप्त खेल सामग्रीहरूको लागत दररेटको आधार लिएको, परिषद्ले विगतमा खरिद गरेको दररेट, हाल प्रचलित बजार मूल्य तथा वेबसाइटमा उल्लिखित अन्तर्राष्ट्रिय बजार मूल्यलाई आधार मानी तयार गरेको उल्लेख गरे तापनि लागत अनुमान साथ सो सम्बन्धी कागजात समावेश नगरी परिषदमा सूचीकृत ३ राष्ट्रिय आपूर्तिकर्ताको दररेटको आधारमा २०७६।६।१० मा रु. ४० करोड ९६ लाख लागत अनुमान स्वीकृत गरेको र लागत अनुमानकै दरमा सामग्री खरिद गरेको छ । लागत अनुमान स्वीकृत भएका केही खेलकुद सामग्रीको नमूना परीक्षण गर्दा कबड्डी म्याटको सामान्य बजार दर रु १ हजार ७०० रहेकोमा रु. ३ हजारको लागत अनुमान तयार गरेको, इलेक्ट्रोनिक स्कोर बोर्डको सामान्य बजार दर रु. २५

हजार रहेकोमा रु. १ लाख ५० हजारको लागत अनुमान तयार गरेको, बक्सिड ग्लोभ्सको सामान्य बजार दर रु.३ हजार ८५० रहेकोमा रु.१५ हजारको लागत अनुमान तयार गरेकोले लागत अनुमान यथार्थपरक रहेको पाइएन । लागत अनुमान नै यथार्थ नरहेकोले सो लागत अनुमानको आधारमा खरिदमा भएको खर्च यथार्थपरक र मितव्ययी भएको सुनिश्चित गर्न सकिएन ।

खरिद गरेको खेल सामग्रीको ब्राण्ड, कम्पनी, उत्पादन भएको देश, आयात भएको देश लगायतको स्पेसिफिकेशन नखुलाई आपूर्तकले बिल पेस गरेको र सोही आधारमा परिषद्ले जिन्सी दाखिला गरेको हुँदा निर्धारित गुणस्तरको सामान प्राप्त भएको सुनिश्चित गर्न सकिएन ।

१८. **खेल सामग्री वितरण :** सम्बन्धित खेल संघले लागत अनुमान समितिमा निर्धारण भएको संख्याको आधारमा रु.२३ करोड ४ लाख बराबरको खेल सामग्री मुख्य प्रशिक्षणका अध्यक्ष/महासचिवबाट स्वीकृत माग फाराम अनुसार आपूर्तक फर्मले सीधै खेल स्थलमा आपूर्ति गर्ने र सोही अनुसार सम्बन्धित खेल संघका पदाधिकारीले सामान बुझिलिएको प्रमाणको आधारमा जिन्सीमा आम्दानी बाँधी सो बराबर जिन्सी खर्च जनाएका कारण खरिद गरिएका मालसामान मौज्दात रहेको देखिँदैन । जसले गर्दा सम्पूर्ण खेल सामग्री तोकिएका गुणस्तर र परिमाणमा प्राप्त भई खेल स्थलमा नै प्रयोग भएको सुनिश्चितता हुन सकेन । साथै मुख्य प्रशिक्षणका अध्यक्ष/महासचिवले माग फारामको आधारमा बुझिलिएको खेल सामग्री खेलाडीलाई बुझाएको भरपाई विवरण सेस्तासाथ संलग्न नराखेकोले खेलाडीहरूले तोकिएको परिमाण र गुणस्तरका खेल सामग्री समयमै पाए/नपाएको सम्बन्धमा यकिन हुन सकेन । सम्बन्धित खेलाडीले तोकिएको खेल सामग्री प्राप्त गरी प्रयोग गरेको सुनिश्चितता हुनुपर्दछ ।

१९. **खरिद -** होटल तथा मोटल सञ्चालन गर्ने गरी उद्योग विभागमा दर्ता भएको एक बिक्रेताले पेस गरेको प्रस्ताव सदस्य सचिवबाट २०७६।७।२५ मा स्वीकृति भए बमोजिम सोही मितिमा उक्त बिक्रेतासँग खरिद सम्झौता भएको छ । सम्झौता अनुसार ह्याण्डबल म्याट १ सेट, भलिबल म्याट १ सेट, स्पोर्ट्स किट्स २ हजार ५०० सेट, मस्कट ५०० थान र टेबल टेनिस म्याट १ लगायतका सामग्रीहरू रु.५ करोड ७ लाख ५० हजारमा खरिद गर्ने र विभिन्न ७ प्रकारका रु.४ करोड ८१ लाख ३० हजार बराबरको सामानहरू अनुदानस्वरूप प्राप्त गर्ने गरी सम्झौता भएको देखिन्छ ।

परिषदबाट प्राप्त जानकारी अनुसार आपूर्तकले सम्झौता अनुसारका सम्पूर्ण मालसामान आपूर्ति गरेकोमा उक्त सामानहरूको जिन्सी आम्दानी बाँधेको छैन । स्थलगत निरीक्षण गर्दा स्पोर्ट्स किट्स (ट्रायक सुट, जुत्ता, मोजा, झोला, टिसर्ट र रुमाल) १ हजार ७०७ सेट मौज्दात रहेको देखियो । खेलकुद प्रतियोगिता समाप्त हुँदासम्म प्रति सेट रु.१२ हजारको दरले हुने रु.२ करोड ४ लाख ८४ हजारका सामान प्रयोग नहुँदा आवश्यकताभन्दा बढी बजेट खर्च भएको देखियो । माग र आवश्यकताको विश्लेषण गरेर मात्र खेल सामग्री खरिद गर्नुपर्दछ ।

२०. **टेलिभिजन राइट्स -** तेह्रौँ दक्षिण एसियाली खेलकुद आयोजना तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६ को अनुसूची २(झ७) मा टेलिभिजन राइट्स बिक्री गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाउने उल्लेख छ । नेपाल ओलम्पिक कमिटी र भारतीय एक कम्पनी बीच तेह्रौँ दक्षिण एसियाली खेलकुदका सम्पूर्ण खेलहरूको प्रत्यक्ष प्रसारण, भिडियो र फोटोको ब्रोडकास्टिङ अधिकार सहभागी सात राष्ट्रका १५ टेलिभिजन च्यानल मार्फत् प्रसारण गर्न रु. ८ करोडको सम्झौता भएको देखिन्छ । त्यस्तै खेलकुद

परिषद् र दक्षिण एसियाली ओलम्पिक कमिटीबीच पनि प्रशारणसम्बन्धी सम्झौता भएको छ । कम्पनीले सम्झौता विपरीत ब्रोडकास्टको कार्यसमेत गरेको छ ।

त्यसैगरी एक विदेशी कम्पनीसँग भएको सम्झौतामा विज्ञापनबाट प्राप्त आम्दानीमध्ये ५० प्रतिशत परिषदलाई प्राप्त हुने व्यवस्था भएकोमा विज्ञापनबाट प्राप्त रकम आम्दानी जनाएको छैन । अतः विज्ञापनबाट प्राप्त आम्दानी रकम यकिन गरी उक्त कम्पनीबाट असुल गर्नुपर्दछ ।

२१. **पोशाक खरिद** - तेह्रौँ दक्षिण एसियाली खेलकुद, २०१९ आयोजना तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७६ को बुँदा २८(१) मा खेलकुदमा सहभागी हुने स्वदेशी (खेलाडी, प्रशिक्षक र व्यवस्थापक) टोलीहरूलाई कार्यकारी समितिले तोके अनुसार पोशाक उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । उक्त व्यवस्था अनुसार खेलमा सहभागी खेलाडी, प्रशिक्षक र व्यवस्थापक समेत ७१५ र सदस्यसचिव स्तरीय निर्णयबाट आयोजक समितिका पदाधिकारी विषयगत समितिका पदाधिकारी, विशिष्ट व्यक्ति र कर्मचारी समेत ३९३ समेत जम्मा १ हजार १०८ जनालाई ब्लेजर, दौरा, सुरुवाल, सारी, ब्लाउज र मोनोग्राम उपलब्ध गराउने निर्णय भए अनुसार एक आपूर्तिकबाट रु.९६ लाख ८२ हजारको पोशाक खरिद गरेको छ । निर्देशिका अनुसार खेलकुदमा सहभागी नेपाली खेलाडी, अफिसियल, प्रशिक्षक एवं व्यवस्थापकलाई मात्र पोशाक उपलब्ध गराउनुपर्नेमा सदस्य सचिवको निर्णयबाट ३९३ पदाधिकारी, कर्मचारी र विशिष्ट व्यक्तिलाई समेत पोशाक उपलब्ध गराउने निर्णय गर्दा रु.३३ लाख ६८ हजार थप व्ययभार परेको छ ।
२२. **खेल सामग्री खरिद** - तेह्रौँ दक्षिण एसियाली खेलकुद प्रतियोगिताको लागि आवश्यक खेल सामग्री खरिद गर्न विभिन्न ८२ प्याकेजमा रु.३१ करोड ९८ लाख ४९ हजार लागत अनुमान तयार गरी ७ दिनको सूचना प्रकाशन गरेकोमा पुनः ७ दिन म्याद थप गरी एक राष्ट्रिय दैनिकमा सूचना प्रकाशन गरेको देखिन्छ । प्राप्त बोलपत्रहरू २०७६।७।१५ मा खोल्दा व्याडमिन्टनको सामान खरिदको प्याकेजमात्र छनौट भएको, म्याद भित्र आपूर्ति गर्न नसक्ने गरी कार्य तालिका पेस गरेको, प्राविधिक स्पेसिफिकेसन नभएको, बोलपत्रमा हस्ताक्षर नभएको, जमानत रकम कम भएको आदि कारणले ४१ प्याकेज सारभुत रूपमा प्रभावग्राही नभएको र ४० प्याकेजमा बोलपत्र दर्ता नभएको उल्लेख गरी एक आपूर्तिकबाट सोझै वार्ता गरी विभिन्न १५ खेलका रु.१६ करोड ३५ लाखका सामग्री खरिद गर्न २०७६।७।२८ मा सम्झौता भएको छ । उक्त सम्झौता अनुसार आपूर्तिकले सुटिङ खेलको लागि आवश्यक १० मिटर एयर राइफल ६ थान, एयर पेस्तोल ६ थान, २५ मि टन न्यापिड फायर पेस्तोल ३ थान र ५० मिटर राइफल ६ थान आपूर्ति नगरेका कारण खेल प्रभावित हुँदा समेत परिषदले आपूर्तिकर्तालाई कारबाही गरेको छैन । तोकिएको खेल सामग्री आपूर्ति नहुँदा हुन गएको क्षति यकिन गरी आपूर्तिकर्तालाई सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४१ अनुसार कालो सूचीमा राख्न सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयमा लेखी पठाउनुपर्दछ ।
२३. **फिर्ता दाखिला** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा वर्षान्तमा खर्च नभई बाँकी रहेको रकम फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । तेह्रौँ दक्षिण एसियाली खेलकुद सञ्चालन गर्न नेपाल सरकारबाट प्राप्त भएको रकम मध्ये आर्थिक वर्षको अन्त्यमा रु.७ करोड ९९ लाख खर्च नभई बाँकी रहेकोले उक्त रकम संघीय संचितकोषमा दाखिला हुनुपर्दछ ।
२४. **पेस्की** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ७९ (१) मा तोकिएको म्यादभित्र पेस्की फर्साउटको फाँटवारी पेस नगरेमा म्याद सकिएको मितिले वार्षिक १० प्रतिशतका दरले ब्याजसमेत

बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । यस वर्षसम्म २ हजार ३१२ जनाको नाममा रु. १ अर्ब २५ करोड ५९ लाख ६७ हजार पेस्की बाँकी रहेको छ । पेस्की रकममा कर्मचारी, पदाधिकारी, संघ संस्था तथा व्यावसायिक संस्था, खेलाडी, खेलकुद विकास समिति, पेस्की लिएको मिति एवं प्रयोजन समेत खुलाएको छैन । नियमावलीमा भएको व्यवस्था बमोजिम ब्याज समेत असुल गरी पेस्की फर्स्यौट गर्नुपर्दछ ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** - गत विगतका प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका नीति तथा कार्यक्रम कार्यन्वयन प्रभावकारी हुन नसकेको, प्रगति न्यून रहेको, पूर्वाधार विकास कार्यक्रमको अपेक्षित प्रगति हुन नसकेको, खेल मैदान तथा खेलकुद पूर्वाधार विकास कार्य प्रगति न्यून रहेको लगायतका व्यहोरामा अपेक्षित सुधार भएको पाइएन । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ ।
- **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजू स्थिति देहायअनुसार छः
 - मन्त्रालय र मातहतका ३ निकायको यो वर्ष रु.५ करोड ४० लाख ३३ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.१ करोड ७ लाख ९४ हजार फर्स्यौट गरी रु.४ करोड ३२ लाख ३९ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ करोड ५४ लाख ९२ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची-१५ मा छ ।
 - यो वर्ष एक अन्य संस्थाको रु.३० करोड २३ लाख २९ हजार बेरुजू देखिएकोमा फर्स्यौट नभएकोले पुरै बेरुजू बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.४ करोड लाख ६५ लाख २१ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची-१६ मा छ ।

रक्षा मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा राष्ट्रिय सुरक्षासम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, योजना कार्यान्वयन र नियमन, अन्तर्राष्ट्रिय सीमानाको सुरक्षा समन्वय, नेपाली सेनासम्बन्धी विषयको व्यवस्थापन, समन्वय र सहजिकरण, विपद् उद्धार कार्यमा सहयोग, राष्ट्रिय निकुञ्ज, वन्यजन्तु आरक्ष र महत्वपूर्ण राष्ट्रिय सम्पदा तथा स्मारकको सुरक्षालगायतका कार्य रहेका छन् । उक्त कार्य सम्पादन गर्न मन्त्रालय र मातहतका सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत ३१६ निकायबाट सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहतसमेत ३०५ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.६६ अर्ब २७ करोड ३२ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छः

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
६१,१३,३७	२,४४,४२	२,२१,५०	४८,०३	६६,२७,३२

- १.१. उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा अन्य मन्त्रालयमा विनियोजन भई यस मन्त्रालयबाट भएको खर्च रु.८ अर्ब ७९ करोड ४६ लाख समावेश छ ।
- १.२. यो वर्ष मन्त्रालय मातहतका ५ कार्यालयको विनियोजन, राजस्व र धरौटीसमेत रु.१ अर्ब ३३ करोड ८५ लाखको लेखापरीक्षण गर्न बाँकी रहेको छ ।
२. **अन्य संस्था र समिति** - यो वर्ष ६ संस्थाको रु.५३ अर्ब ४५ करोड ८२ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
३. **रकमान्तर** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २० मा रकमान्तर गर्न सक्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले पेस गरेको एकीकृत वित्तीय विवरणअनुसार रु.५० अर्ब २७ करोड ११ लाख विनियोजन भएकोमा रु.९ अर्ब ६६ करोड ४६ लाख थप र रु.७ अर्ब १ करोड ६५ लाख घट हुने गरी रकमान्तरबाट रु.५२ अर्ब ९१ करोड ९२ लाख बजेट कायममध्ये रु.५० अर्ब २६ करोड ८८ लाख अर्थात् कुल बजेटको ९५ प्रतिशत खर्च भएको छ । अन्तिम खुद बजेटको तुलनामा चालुतर्फ ९८.०७ प्रतिशत र पुँजीगततर्फ ७८.४४ प्रतिशत खर्च भएको छ ।
४. **आवधिक योजना कार्यान्वयन** - पन्ध्रौँ योजनामा बङ्गरदेखि ब्यारेकसम्म कार्यक्रमअन्तर्गत कुल ५ हजार ९७३ भौतिक संरचना निर्माण गर्ने लक्ष्य रहेकोमध्ये यो वर्ष १०३ भौतिक संरचना निर्माण गर्ने कार्यक्रम रहेकोमा १२१ सम्पन्न गरेको, पुनर्निर्माण कार्यक्रमतर्फ ८३ भौतिक संरचना पुनर्निर्माण गर्ने (बहुवर्षीय सहित) कार्यक्रम रहेकोमा ५७ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको, नेपाली सेनाको जमिनी क्षमता अभिवृद्धितर्फ हवाई परिवहन क्षमता १ समेत १६४ सवारीसाधनमध्ये जमिनीतर्फ १४४ खरिद भई ४ खरिद कार्यको सम्झौता भएको छ । हवाई साधन प्राप्तितर्फ ट्रेनर जहाज २, हेलिकप्टर १, सी.एन. २३५ कासा जहाज १ प्राप्त भएको र अमेरिकी सरकारको सहयोगमा २ एम. २८ स्काई ट्रक प्राप्त भएको छ ।

यसैगरी राष्ट्रिय सेवा दलबाट ७ हजार ७०० जनालाई तालिम दिने लक्ष्यबमोजिम २१३ सरकारी तथा निजी विद्यालयका जुनियर डिभिजनको ६ हजार ८० जना र सिनियर डिभिजनको १ हजार ६२० जना क्याडेट छनौट गरी तालिम सञ्चालन गरेको छ । राष्ट्रिय प्रतिरक्षा विश्वविद्यालयको स्थापनाका लागि पूर्वाधार निर्माण समिति (गठन) आदेश, २०७६ स्वीकृत भएको, सांगठनिक संरचना तयार गर्ने कार्य भइरहेको, मन्त्रिपरिषद्को निर्णयबाट काभ्रेपलान्चोकको साँगामा करिब ७५० रोपनी जग्गा उपलब्ध भएको र उच्च शिक्षा सम्बन्धी कानूनलाई संशोधन र एकीकरण गर्ने विधेयक निर्माण हुने क्रममा रहेको देखिन्छ । आवधिक योजनाले यो वर्ष लक्षित गरेका मुख्य कार्यहरू सम्पादन गरेको स्थिति छ ।

५. **वार्षिक कार्यक्रम र प्रगति** - यो वर्ष मन्त्रालय र अन्तर्गतका निकायबाट सञ्चालित वार्षिक कार्यक्रमहरूको भौतिक प्रगति निम्नानुसार रहेको छ:

सि.नं.	कार्यक्रम	प्रगति स्थिति
१.	कर्णाली करिडोर	९३ प्रतिशत
२.	दार्चुला घाटेबगर गोरेटो/घोडेटो निर्माण	८० प्रतिशत
३.	राष्ट्रिय प्रतिरक्षा विश्वविद्यालय स्थापनासम्बन्धी पूर्व तयारी कार्य	४०.२९ प्रतिशत
४.	क्षतिग्रस्त भौतिक संरचनाको पुनर्निर्माण	३० प्रतिशत
५.	भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त संरचना पुनर्निर्माण गर्ने	१३९ संरचनाको लागि बजेट विनियोजन नभएको हुँदा नेपाली सेनाको जवान केन्द्रित आधारभूत भौतिक संरचना निर्माण हुन नसकेको

मेची, कोशी, कालीगण्डकी तथा कर्णाली कोरिडोरको निर्माणलाई तीब्रता दिन बजेट विनियोजन गरेकोमा मेची र कोशी करिडोर निर्माणको कार्य प्रारम्भ भएको छैन । वार्षिक कार्यक्रमअनुसार प्रगति हासिल गर्न ध्यान पुऱ्याउनुपर्दछ ।

नेपाली सेना

नेपालको संविधानको धारा २६७ मा नेपालको स्वतन्त्रता, सार्वभौमसत्ता, भौगोलिक अखण्डता स्वाधीनता र राष्ट्रिय एकताको रक्षाका लागि नेपाली सेनाको एक संगठन रहने र नेपाल सरकारले संघीय कानूनबमोजिम नेपाली सेनालाई विकास निर्माण र विपद् व्यवस्थापनलगायतका अन्य कार्यमा समेत परिचालन गर्नसक्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष नेपाली सेनाका लागि रु.५२ अर्ब ७२ करोड ६९ लाख बजेट विनियोजन भएकोमा अर्थ विविध शीर्षकबाट रु. ३ अर्ब ४१ करोड ५६ लाख समेत रु. ५३ अर्ब ५३ करोड ५८ लाख खर्च भएको छ ।

सम्भाररथीको कार्यालय

नेपाली सेनाका लागि राशन र औषधि बाहेकका मालसामान, उपकरण, सवारीसाधन र पार्टपुर्जाको खरिद सम्बन्धी कार्य यस कार्यालयले गर्दै आएको छ ।

६. **खरिद व्यवस्थापन** - यो वर्ष नेपाली सेनालाई आवश्यक मालसामान, उपकरण, सवारीसाधनलगायतको खरिद कार्य बोलपत्रको माध्यमबाट खरिद गरी कार्य सम्पन्न गरेको छ । उक्त कार्यालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष भएका खरिद सम्झौता र सम्पन्नको अवस्था निम्नानुसार छ:

सामान प्राप्तिको स्रोत	सम्झौता		सम्पन्न		पेस्की	
	संख्या	रकम	संख्या	रकम	संख्या	रकम
विदेशबाट आयात हुने	२४	३,६१,९०,३१			२४	३,६१,९०,३१
स्थानीय आपूर्ति	१२३	२,०५,४५,८३	६२	८८,५५,९३	७	८,६९,९३

यो वर्ष विदेशबाट विभिन्न सामग्री ल्याउने २४ प्याकेजमा सम्झौता गरी प्रतीतपत्र खोली पेस्की उपलब्ध गराएकोमा कार्य सम्पन्न भएको देखिएन। स्थानीय आपूर्तिर्तर्फ १२३ सम्झौता भएकोमा ६२ सम्पन्न भएको र ७ सम्झौताका आपूर्तिकर्तालाई पेस्की उपलब्ध गराएको छ। उल्लिखित सबै खरिद सम्झौता बहुवर्षीय नभएकोमा सम्बन्धित आर्थिक वर्षभित्रै सम्पन्न गर्नुपर्नेमा खरिद कारवाहीमा ढिलाई भएको कारण कार्य सम्पन्न हुन सकेको छैन। खरिद योजनाअनुसार समयमै खरिद कार्य हुनुपर्दछ।

७. **खरिद व्यवस्थापन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ११८(१) मा यस नियमावलीबमोजिम कुनै अधिकार प्रयोग गर्न पाउने अधिकार प्राप्त गरेका अधिकारीको अधिकारमा तालुक कार्यालय वा पदाधिकारीले हस्तक्षेप गर्न नहुने व्यवहारा उल्लेख छ। नेपाली सेना मातहतका कार्यालयलाई खर्च गर्ने अख्तियारी दिए तापनि सम्भार रथीको कार्यालयले अख्तियारी भित्र पर्ने वस्तु वा सेवा खरिद गर्न बोलपत्रको माध्यमबाट आपूर्तिक तथा निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता गरी भुक्तानीको लागि सम्बन्धित कार्यालयमा पठाएको देखियो।

निकाय	प्याकेज संख्या	सम्झौता रकम (रु. हजारमा)
शान्ति सेना निर्देशनालय	२१	३२,६६,६९
नेपाली सेना कल्याणकारी	२२	१५,४६,२८
नेपाली सेनाका अन्य निकाय	५२	५२,३६,०२
जम्मा	९५	१,००,४८,९९

मातहतलाई दिएको अख्तियारीबमोजिम सम्बन्धित कार्यालयबाट खरिद कार्य गर्नुपर्नेमा माथिल्लो निकायले खरिद सम्झौता गरेको नियम अनुकूल देखिएन।

८. **जुत्ता खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६३(१)(ख) मा सोही ऐनको दफा २७ बमोजिम स्वीकृतिको लागि छनौट भएको बोलपत्रदाता खरिद सम्झौता गर्न नआएमा कालोसूचीमा राखे प्रावधान छ। नेपाली सेनाका लागि आवश्यक ६९ हजार ८३४ थान स्पोर्ट जुत्ता आपूर्ति गर्न रु.७ करोड ३२ लाख ५७ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरी बोलपत्र आह्वान गर्दा सबैभन्दा घटी रु.४ करोड ८७ लाख ६८ हजार कबोल गर्ने एक आपूर्तिक सम्झौता गर्न नआएकोले निजले पेस गरेको बोलपत्र जमानत रु.१८ लाख जफत गरेतापनि कालोसूचीमा राखेको छैन। ऐनको दफा २७(५) अनुसार दोस्रो घटीवाला आपूर्तिकसँग रु.६ करोड ३३ लाख ६७ हजारमा २०७७।३।१७ मा २०७७।३।२५ सम्म आपूर्ति गर्ने गरी सम्झौता गरेको छ। निजले सम्झौता अवधिमा आपूर्ति नगरेकोले २०७७।९।२५ सम्म म्याद थप गरेको छ। लेखापरीक्षण गर्दाको अवधि २०७८।२।२० सम्म पनि आपूर्ति नगरेकोले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरी काम सम्पन्न गर्नुपर्ने व्यवहारा औल्याएपछि २०७८।२।२८ मा पहिलो रनिङ बिलको कुल रु.१ करोड ७८ लाख ५७ हजार भुक्तानी दिँदा रु.१२ लाख ३७ हजार कट्टा गरी भुक्तानी दिएको छ। सम्झौताअनुसार लाग्ने बाँकी क्षतिपूर्ति रकम असुल गरी काम सम्पन्न गराउनुपर्दछ।

९. **पुराना प्रतीतपत्र** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३(८) मा निर्धारित समयभित्र मालसामान प्राप्त हुन नसकेमा साधारणतया प्रतीतपत्र रद्द गरी प्रतीतपत्र खोलेको पेस्की रकम फिर्ता लिई फर्स्यौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यालयबाट प्राप्त प्रतीतपत्रको विवरणमा २०६४।६५ देखि २०७२।७३ सम्मका ९ र २०७४।७५ का ३ ठेक्काको रु.२२ करोड ८२ लाख ८१ हजारको काम सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधि समाप्त भएको लामो समय व्यतीत हुँदासम्म पनि सामान प्राप्त नभएको र प्रतीतपत्र पेस्की फर्स्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । ती ठेक्काको सम्झौता रकमको दश प्रतिशतले हुने रु.२ करोड २८ लाख २८ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरी काम सम्पन्न गराउनुपर्दछ ।
१०. **सामग्री आपूर्ति** - कार्यालयले सैनिक सामग्री आपूर्तिको लागि प्रतीतपत्रको माध्यमबाट भुक्तानी दिन नेपाल राष्ट्र बैङ्कमा पेस्की रकम पठाए पनि प्रतीतपत्र खोल्न आवश्यक प्रक्रिया नपुगेको कारणले एडभाइस नभएको जनाई राखेको पाइयो । सम्झौताअनुसारको तोकिएको समयमा प्रतीतपत्र पेस्की पठाए पनि काम सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधि सकिँदा पनि सम्झौताअनुसारको सामान प्राप्त भएको देखिएन । सामान आपूर्ति नहुनुमा आपूर्तिको काबु बाहिरको परिस्थिति परी वा कुनै गलति वा हेलचेक्र्याई भए नभएको यकिन गरी काबुबाहिरको परिस्थिति नपरेको वा कुनै गलती वा हेलचेक्र्याई भएको देखिए सम्झौता रकमको दश प्रतिशतमा नबढ्ने गरी २०७३।७४ मा सम्झौता भएका कुल रु.२१ करोड ६४ लाखका ४ सम्झौता रकमको दश प्रतिशतले हुने रु.२ करोड १६ लाख ४० हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरी काम सम्पन्न गराउनुपर्ने देखिन्छ । सामान आपूर्ति हुन नसक्ने वा आवश्यक नहुने हो भने ठेक्का फरफारख गर्नुपर्दछ ।
११. **हवाईजहाज खरिद** - इण्डोनेसियाको एक एयरक्राफ्ट निर्माता कम्पनीसँग २०७४।३।२ मा अमेरिकी डलर ३ करोड ४ लाख ७७ हजारको मिडियम एयरक्राफ्ट खरिद गर्न सम्झौता गरी रु.३ अर्ब ४० करोड ९१ लाख प्रतीतपत्र पेस्की उपलब्ध गराएको छ । सम्झौतामा पेस्की प्राप्त मितिले दुई वर्षभित्र एयरक्राफ्ट बुझाउने उल्लेख छ । उक्त जहाज २०७६।७।१६ मा परीक्षण उडान गरी नेपाली सेनाको स्वामित्वमा ल्याएकोमा सम्झौता बमोजिम जगेडा पार्टपूजासहितका केही सामान २६९ दिन ढिला गरी प्राप्त भएको छ । उक्त अवधिमध्ये १२४ दिन नेपाली सेनाकै प्रशासनिक प्रक्रियाका कारण ढिला भएको स्वीकार गरी बाँकी १४५ दिनको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति अमेरिकी डलर २२ लाख ९ हजार ५९४ को रु.२६ करोड ७२ लाख ९५ हजार बुझाउन आपूर्तिक सहमत नभएकोले बाँकी रकम भुक्तानी नभई पेस्की फर्स्यौट गरेको छैन । उक्त विवाद समाधान गरी पेस्की फर्स्यौट गर्नुपर्दछ ।

सैनिक हवाई महानिर्देशनालय

१२. **बीमा प्रिमियम** - मध्य एअर बेस, भी.भी.आई.पी. उडान सेवा, हवाई तालिम केन्द्र र पश्चिम एअर बेसमा भएका हवाई साधनको बीमा गर्न एक बीमा कम्पनीसँग बीमा प्रिमियम अमेरिकी डलर ७ लाख ४८ हजार ९४ भुक्तानी दिने गरी १ वर्षका लागि सम्झौता गरेको छ । उक्त सम्झौतामा ग्राउन्डेड भएका जहाजको ४० प्रतिशत बीमा प्रिमियम भुक्तानी गरी बाँकी ६० प्रतिशत सम्झौता अवधि समाप्त भएको ६० दिनभित्र फिर्ता गर्नुपर्ने उल्लेख छ । उक्त सम्झौताको अवधि २०७७।७।२१ मा समाप्त भएकोमा ४५ दिन थप भएको छ । सम्झौताअनुसार २०७७।११।६ मा फिर्ता १५ हवाई साधनको प्रिमियम अमेरिकी डलर १ लाख ६२ हजार ९९३ को हुने रु.१ करोड ९७ लाख १७ हजार फिर्ता हुनुपर्नेमध्ये रु.८५ लाख ५५ हजार दाखिला गरेकोले रु.१ करोड ११ लाख ६२ हजार असुल गर्नुपर्ने देखिएको

छ । एक हवाई साधन २०७६।१।३० देखि र अर्को एक हवाई साधन २०७५।१।३१ देखि नै ग्राउण्डेड भए पनि उक्त साधनको २०७५।७.६ को प्रिमियम यो वर्षसम्म फिर्ता भएको नदेखिएकोले यकिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

काठमाडौँ - तराइ/मधेश द्रुतमार्ग आयोजना

देशको राजधानीलाई तराइ/मधेससँग जोडन काठमाडौँदेखि बाराको निजगढसम्म एसियाली मापदण्ड 'क' स्तरको ७२.५ किलोमिटर द्रुतमार्ग निर्माण कार्य ४ वर्षभित्र निर्माण सम्पन्न गर्न नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०७४।१।२१ को निर्णयअनुसार उक्त आयोजना २०७४।४।२७ मा नेपाली सेनालाई हस्तान्तरण भएको छ । एसियाली विकास बैङ्कको सहयोगमा सन् २००८ मा तयार भएको सम्भाव्यता अध्ययन तथा प्रारम्भिक डिजाइनको आधारमा २०६४।६५ मा निर्माण कार्य प्रारम्भ भएको यो आयोजना नेपाली सेनालाई हस्तान्तरण हुनुपूर्व रु.३ अर्ब ६७ करोड १४ लाख र नेपाली सेनालाई हस्तान्तरण पश्चात् रु.१६ अर्ब ६७ करोड ३७ लाखसमेत हालसम्म रु.२० अर्ब ३४ करोड ५१ लाख खर्च भएको छ ।

१३. **वित्तीय र भौतिक प्रगति** - आयोजनाबाट प्राप्त प्रगति प्रतिवेदनअनुसार आयोजनाका प्रमुख कामलाई ११ क्लष्टरमा विभाजन गरी कार्ययोजना तयार भएको, मुआवजा र क्षतिपूर्ति वितरण ९४ प्रतिशत सम्पन्न भएको, भौतिक संरचनाको डिजाइन र सुपरिवेक्षणको लागि परामर्शदाता नियुक्ति भएको, १९ हजार १२५ रुख कटान भएको, ढुङ्गा माटो काट्ने कार्य १ करोड ५७ लाख २६ हजार घन मिटर, ढुङ्गा माटो पुर्ने कार्य २० लाख ९७ हजार घनमिटर, मेसिनरी स्ट्रक्चरको कार्य २७ हजार घनमिटर, टेवा पर्खाल २० हजार घनमिटर र पाइप कल्भर्ट १७ गोटा निर्माण सम्पन्न भएको जनाएको छ । यो वर्ष ३१ किलोमिटरमा ढुङ्गा, माटो, टेवा पर्खाल तथा ड्रेनेज निर्माणको कार्य गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ११.४७ किलोमिटरको शतप्रतिशत, ६.४ किलोमिटरको ८० प्रतिशतभन्दा बढी, ६.६२ किलोमिटरको ५० प्रतिशतभन्दा बढी प्रगति भएको देखिन्छ । शुरुङ्गमार्गतर्फ ३ शुरुङ्गको जियोटेक्निकल इन्भेष्टिगेसनको प्रतिवेदन तयार गरी ठेक्का व्यवस्थापन प्रक्रियामा रहेको र ८७ पुल निर्माण गर्नुपर्नेमा ९ पुल शुरुङ्गमार्गको प्याकेजमा समावेश गरेको छ । निर्माण कार्य समयमै सम्पन्न गर्न कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

१४. **परामर्श सेवाको लागत** - सडक संरचना निर्माण कार्यको डिजाइन र सुपरिवेक्षणको लागि रु.२ अर्ब ७० करोड ३१ लाखको लागत अनुमान तयार गरी एक विदेशी परामर्शदातासँग रु.२ अर्ब ४० करोड ९४ लाखमा २०८१।८।२ सम्मको लागि सम्झौता गरेको छ । उक्त सम्झौतामा अन्तर्राष्ट्रिय र राष्ट्रिय विज्ञले परामर्श सेवा दिने समयावधिको आधारमा भुक्तानी हुने, निर्माण कार्यको ड्रइङ्ग डिजाइन, बोलपत्र कागजात तर्जुमा गर्ने र आयोजनाको समग्र अनुगमन कार्य गर्ने उल्लेख छ । आयोजना समयमा सम्पन्न नभएमा परामर्श सेवाको लागतसमेत बढ्ने देखिन्छ ।

१५. **खरिद व्यवस्थापन** - आयोजनाबाट निर्माण कार्यका लागि गतवर्षमा सम्झौता भई गत वर्षसम्म सम्पन्न नभएका र यसै वर्ष सम्झौता भएका निर्माणतर्फका ठेक्काको अवस्था देहायअनुसार छः

क्र.सं.	आर्थिक वर्ष	ठेक्का संख्या	यो वर्षसम्म सम्पन्न भएका ठेक्का संख्या	बाँकी
१	२०७४।७.५ सम्म	२०	१०	१०
२	२०७५।७.६	१०	०	१०
३	२०७६।७.७	१३	०	१३
जम्मा		४३	१०	३३

आर्थिक वर्ष २०७४।७५ मा सम्झौता भई यो वर्ष सम्पन्न नभएका ठेकामध्ये १ ठेकाको ३४ प्रतिशत, ६ ठेकाको ५० देखि ७५ प्रतिशतमात्र प्रगति रहेको देखिएको छ । आर्थिक वर्ष २०७५।७६ का १० ठेकामध्ये २ को यो वर्ष कुनै काम नभएको र ७ ठेकाको २५ प्रतिशतभन्दा कम र १ ठेकाको ४५ प्रतिशत प्रगति भएको उल्लेख छ । यो वर्षका १३ ठेकामध्ये ३ ठेकाको प्रथम रनिङ बिलवापत रु.१ करोड १४ लाखमात्र भुक्तानी भई ११.०६ प्रतिशत प्रगति रहेको छ । सडक निर्माणको लागि सम्झौता भएका ठेकाको प्रगति न्यून हुँदा तोकिएको समयमा आयोजना सम्पन्न गर्ने कार्यमा असर पर्ने भएकोले सम्झौताअनुसारको अवधिमा निर्माण कार्य सम्पन्न गराउनुपर्दछ ।

१६. **खरिद सम्झौताको अन्त्य** - यो वर्ष आयोजनाले २०७५।७६ र सोभन्दा अगाडि द्रुतमार्गको ५९ किलोमिटरसम्मका विभिन्न स्थानमा माटो काटने, कल्भर्ट बनाउने, ढुङ्गाको गाह्रो तथा ग्यावियन जालीमा ढुङ्गा भर्ने लगायतका कामका लागि रु.९ अर्ब ६७ करोड ७२ लाखको लागत अनुमान स्वीकृत गरी रु.८ अर्ब २१ करोड ७२ लाखका १४ ठेका सम्झौता भएकोमा यो वर्षसम्म रु.३ अर्ब ७ करोड ४० लाख भुक्तानी भइसकेपछि कामको आवश्यकता र उचित नभएको कारण जनाई उक्त ठेका अन्त्य गर्ने प्रक्रियामा लागेको पाइयो । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

१६.१. सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५ तथा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० बमोजिम सार्वजनिक निकायले कुनै पनि खरिदका लागि लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने, नियम १५ बमोजिम तयार भएको लागत अनुमान अद्यावधिक गरी राख्नुपर्ने र नियम ४३ बमोजिम बोलपत्र सम्बन्धी कागजातमा निर्माण कार्यको प्राविधिक विवरण उल्लेख गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

आयोजना सञ्चालन गर्ने सन्दर्भमा एसियाली विकास बैङ्कको सहयोगमा प्रारम्भिक सर्भेक्षण, प्राविधिकले तयार गरेको बिल अफ क्वान्टिटी र बोलपत्र कागजात तयार गरी ठेका बन्दोबस्त गरेको जनाए तापनि नियममा उल्लिखित प्रक्रियाअनुसार ठेका बन्दोबस्त गर्नु अघि सम्पादन गर्नुपर्ने क्रियाकलाप, कार्य परिमाण, लागत अनुमान यकिन गरी स्थलगत अवलोकन, विस्तृत सर्भेक्षण तथा डिजाइन बेगर ठेका बन्दोबस्त गरेको देखियो । उल्लिखित १४ ठेकाको काम गर्दागर्दै बाँकी काम आवश्यक र उपयुक्त नभएको जनाई बीचैमा ठेका अन्त्य गर्ने प्रक्रियामा गएकोले सम्पादन भएको काम र सो बापत भुक्तानी गरेको रु.३ अर्ब ७ करोड ४० लाख समेत आवश्यक र उचित थियो भनी यकिन गर्ने अवस्था रहेन । तसर्थ उल्लिखित खरिद सम्झौतासम्बन्धी सम्पूर्ण प्रक्रिया र सम्पन्न गरिएको कामका साथै सो बापत गरिएको भुक्तानीको यथार्थता सम्बन्धमा विस्तृत अध्ययन बिप्लेषण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१६.२. उक्त ठेका सम्झौताको कार्य सम्पन्न हुन नसकी १.९८ देखि ६५ प्रतिशतसम्म भौतिक प्रगति भएका सम्झौताहरू अन्त्य गर्नेतर्फ गएको छ । स्वीकृत विस्तृत आयोजना प्रतिवेदनअनुसार उक्त निर्माण कार्यहरू आवश्यक नभएको कारण जनाई खरिद सम्झौता अन्त्य गर्न १४ निर्माण व्यवसायीलाई उपलब्ध गराएको मोबिलाइजेसन पेस्की फर्स्यौटका लागि बैङ्क जमानत जफत गरी रु.७४ करोड ८० लाख १३ हजार फर्स्यौट गरेको छ ।

१६.३. सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५(१) अनुसार सार्वजनिक निकायले कुनै पनि खरिदका लागि लागत अनुमान तयार गरी दफा ५क. बमोजिम स्वीकृत गर्नुपर्ने र विशेष कारण परी संशोधन गर्नु परेमा बाहेक एक पटक स्वीकृत भएको डिजाइन वा लागत अनुमान संशोधन गर्नु पर्दा त्यस्तो संशोधन शुरु लागत अङ्कमा पच्चीस प्रतिशतभन्दा बढी फरक परेमा वा त्रुटिपूर्ण डिजाइन गरेको वा अस्वभाविक लागत

अनुमान तयार गरेको कारणले खरिद कार्य प्रभावित भएमा त्यस्तो डिजाइन वा लागत अनुमान तयार, जाँच वा स्वीकृत गर्ने पदाधिकारी र सो कार्यमा संलग्न परामर्शदाता प्रचलित कानूनबमोजिम कारवाहीको भागिदार हुने व्यवस्था अनुसार सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

१६.४. आयोजनाले खरिद सम्झौताको अन्त्य गर्दा गत विगतका सम्पन्न भएका काम स्वीकृत भएको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदनमा समावेश भए नभएको, कार्य सम्पन्न भए तापनि विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन अनुसार उपयोगी हुने नहुने, पुनः सम्झौता व्यवस्थापन गर्दा अघिल्लो सम्झौताबाट भएको काम, परिमाण र गुणस्तरको आधारमा दोहोरो पर्ने नपर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट गर्नुपर्दछ ।

१६.५. विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन अनुसार मात्र निर्माण कार्य गर्नुपर्ने व्यहोरा गत विगतको प्रतिवेदनमा औल्याइएको भए तापनि सो सम्बन्धमा आयोजनाको पर्याप्त ध्यानाकर्षण भएको पाइएन ।

१७. **जग्गा अधिग्रहण र मुआवजा** - नेपाली सेनालाई आयोजना हस्तान्तरण गर्दासम्म ३ हजार ८०५ रोपनी जग्गा अधिग्रहण भएको र त्यसपछि २०७६।७७ सम्ममा जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौं, ललितपुर र मकवानपुरबाट रु.१ अर्ब १८ करोड ९८ लाख मुआवजा तथा क्षतिपूर्ति भुक्तानी भई अधिग्रहण भएको ६५५ रोपनी समेत हालसम्म ४ हजार ४६० रोपनी जग्गा अधिग्रहण भएको छ । विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन अनुसार थप १६६ रोपनी जग्गा अधिग्रहणको प्रक्रियामा रहेको आयोजनाले जनाएको छ ।

मुआवजा वितरण गर्न जिल्ला प्रशासन कार्यालयहरूलाई कुल रु.२ अर्ब ४९ करोड ८० लाख पेस्की उपलब्ध गराएकोमा ललितपुरको खोकना क्षेत्रमा पुरातात्विक महत्वका मठमन्दिर परेको लगायतका कारणले मुआवजा वितरण हुन नसकी रु.१ अर्ब १ करोड ४६ लाख राजस्व दाखिला गरेको छ । पुरातात्विक महत्वका क्षेत्र जोगाउन र मकवानपुरको ठिगनमा ट्वीन टनेलको स्थान परिवर्तन भएको हुँदा त्यस स्थानमा अधिग्रहण भएका जग्गा द्रुतमार्गको प्रयोगमा आउने देखिएन । ती जग्गाको संरक्षण र उपयोगको व्यवस्था मिलाउन गत वर्षको प्रतिवेदनमा औल्याइए तापनि स्थिति यथावत् रहेको छ ।

१८. **वृक्षारोपण** - द्रुतमार्गको सीमा क्षेत्रबाट १ रुख बिरुवा हटाई २५ बिरुवाको दरले सम्बन्धित जिल्ला वन कार्यालयले तोकेको स्थानमा वृक्षारोपण गरी ५ वर्षसम्म स्याहार सम्भार गरी सम्बन्धित वन कार्यालयलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने व्यवस्था अनुसार यो वर्ष रु.४ करोड १५ लाखको कार्यक्रम स्वीकृत गरी रु.३ करोड २० लाख ५७ हजारको सम्झौता भएकोमा रु.५७ लाख ३ हजार खर्च गरेको छ । वार्षिक कार्यक्रममा रोपण गरिने बिरुवाको संख्या उल्लेख गरेको छैन ।

यो वर्ष १ हजार ५०० रुख कटानको लागि रु.४५ लाखको कार्यक्रम स्वीकृत भएकोमा रु.५ लाख ८० हजार खर्च भएको छ । हालसम्म २७ हजार ७ रुख कटान भएकोमा सोको अनुपातमा ६ लाख ७५ हजार १७५ बिरुवा रोपण गर्नुपर्नेमा १ लाख ७६ हजार ५१६ (२६.१४ प्रतिशत) मात्र रोपण गरेको देखियो । रुख कटानबाट वातावरणमा पर्नसक्ने असर कम गर्न वृक्षारोपण कार्यलाई उच्च प्राथमिकता साथ सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

१९. **सेनाको जनशक्ति प्रयोग** - द्रुतमार्गको कुल लम्बाईमध्ये १८.३१४ किलोमिटर नेपाली सेनाको जनशक्ति प्रयोग गरी निर्माण गर्ने कार्यक्रम अनुसार यो वर्ष रु. १६ करोड ८५ लाख ७८ हजार लागत अनुमानको

रहेको ७.५४७ किलोमिटर सडक निर्माण गर्ने कार्यक्रम रहेको छ । उक्त कार्य गर्न आयोजनामा एस्काभेटर २२, व्हील लोडर ५, ब्याकहो लोडर ५, भाइब्रेटर रोलर ५, ट्रिपर ४५ र ट्रक ५ थानलगायतका उपकरणहरू रहेका छन् । ती उपकरणका लागि ८ वेश क्याम्पबाट रु.४ लाख ५५ हजार ७१० लिटर डिजल खर्च भएको विवरण प्राप्त भएको छ । ती उपकरण तथा सेनाको जनशक्ति प्रयोग गरी यो वर्ष माटो काट्ने ३ लाख ४४ हजार घन मिटर, माटो पुर्ने कार्य ४ हजार घनमिटर र अनावश्यक माटो ढुङ्गा डम्पिङ गर्ने कार्य ३ लाख ७६ हजार घनमिटर सम्पन्न गरेको छ । आयोजनामा कार्यरत कर्मचारीको लागि प्रोत्साहन खर्च शीर्षकमा रु. ३ करोड ९५ लाख खर्च भएको छ । आयोजनाले आफ्नै मेसिनरी औजार तथा उपकरण र जनशक्ति प्रयोग गरी सम्पन्न गरेको कार्यको मूल्याङ्कन गरी नापी किताबमा समावेश गरेको देखिएन । सडक निर्माण कार्यमा भएको सबै खर्च नापी किताबमा समावेश गरी अभिलेख व्यवस्थित गरी राख्नुपर्दछ ।

विकास निर्माण निर्देशनालय

२०. **प्रगति स्थिति** - नेपाली सेनाद्वारा निर्माण गरिने भवन, सडकलगायत पूर्वाधार निर्माणका कार्य विकास निर्देशनालयबाट हुँदै आएको छ । निर्देशनालयले हालसम्म २८ सडक आयोजनाको ट्रयाक निर्माण गर्ने जिम्मेवारी पाएकोमा गत वर्षसम्म २४ आयोजना सम्पन्न गरी सडक विभागलाई हस्तान्तरण गरेको छ । यस्तै कालीगण्डकी करिडोरको २७ किलोमिटर सडकको निर्माण कार्य सम्पन्न गरी सडक विभागलाई हस्तान्तरण गरेको छ । निर्देशनालयले यो वर्ष निर्माण कार्य गरेका सडक आयोजनाहरूको संक्षिप्त स्थिति निम्नानुसार छः

क्र.स.	आयोजनाको नाम	आयोजना शुरु वर्ष	लम्बाइ (किलोमिटर)		लागत अनुमान (रु लाखमा)	खर्च (रु लाखमा)	
			कुल	सम्पन्न		गत वर्षसम्म	यो वर्ष
१	कालीगण्डकी करिडोर	२०७० वैशाख	७५.३६	६५	३२,२२,००	१,४३,००	२५,००
२	कर्णाली करिडोर(खुलालु-सिमिकोट ट्रयाक)	२०७१ चैत्र	१२२.७५	११९	२,८४,१६	१,३६,६३	३२,१७
३	बेनीघाट-आरुघाट-लार्केभञ्ज्याङ सडक ट्रयाक	२०७३ माघ	९२	२९.५	३,४७,४५	४९,००	११,७५
४	दार्चुला पहुँच मार्ग	२०७६/७७	०.२५	०.२५	०	०	१,०८
जम्मा			२९०.३६	२१३.७५	३८,५३,६१	३,२८,६३	७०,००

हालसम्म कर्णाली करिडोर (खुलालु-सिमिकोट ट्रयाक) निर्माण ९७ प्रतिशत, कालीगण्डकी करिडोर ९३ प्रतिशत, बेनीघाट-आरुघाट-लार्केभञ्ज्याङ सडक ३२ प्रतिशत निर्माण कार्य सम्पन्न भएको देखिन्छ । सडक निर्माणका लागि यो वर्ष रु.७० करोड विनियोजन भएकोमा रकमान्तरबाट थप गरी रु.१ अर्ब ८ करोड पुऱ्याए तापनि रु.७० करोडमात्र खर्च भएको छ ।

कोभिड-१९ रोकथाम तथा नियन्त्रण

२१. **औषधि खरिद** - कोभिड -१९ रोकथाम/नियन्त्रण र उपचारका लागि आवश्यक पर्ने औषधि, उपकरण तथा अन्य सामग्रीहरू स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयसँग समन्वय गरी आवश्यकताअनुसार जी टु जी विधिबाट खरिद गर्न नेपाल सरकारको २०७६।१२।१६ को निर्णयअनुसार सम्भाररथीको कार्यालयबाट रु.२ अर्ब ३४ करोड ३० लाखको औषधि, उपकरण खरिद गरी खर्च भएको छ । यसरी खरिद भएका औषधि तथा उपकरणहरू २०७७।२।२५ मा प्राप्त गरी सोही दिन कोभिड-१९ क्राइसिस म्यानेजमेन्ट सेन्टरमा दाखिला गरेकोमा सेन्टरले विभिन्न संघीय तथा प्रादेशिक अस्पतालहरूमा वितरण गरी बाँकी

रहेका औषधि, उपकरण तथा अन्य सामग्री २०७७।६।२५ मा स्वास्थ्य सेवा विभागलाई बुझाएको छ । जी टु जी प्रक्रियाबाट ३९८ प्रकारका औषधि तथा औषधिजन्य सामग्रीहरू खरिद गर्न चीन, भारत, सिङ्गापुर, दक्षिण कोरिया तथा इजरायलसँग पत्राचार गरेकोमा चीनबाट ६७ प्रकारका औषधि तथा उपकरणको मात्र दरभाउ प्राप्त गरेको छ । औषधि आपूर्तिको लागि चीन सरकारको स्वामित्वमा रहेको एक फर्मलाई औषधि तथा उपकरणको पूरै मूल्य रु.२ अर्ब २६ करोड ३५ लाख अग्रिम भुक्तानी गरेको छ । खरिद भएका सबै सामान एक नेपाली निजी कम्पनीमार्फत ढुवानी गरी रु.७ करोड ९४ लाख ७१ हजार भुक्तानी गरेको छ । सो ढुवानीसमेत औषधि तथा उपकरण खरिद कार्यमा रु.२ अर्ब ३४ करोड ३० लाख खर्च भएको छ ।

२२. **क्वारेन्टिन स्थल व्यवस्थापन** - आपूर्ति तथा परिवहन निर्देशनालयले मन्त्रिपरिषद्को २०७६।१०।२७ को निर्णयानुसार तत्कालीन समयमा कोभिड-१९ बाट प्रभावित देश मित्रराष्ट्र चीनबाट नेपाल फिर्ता आएका १७५ नेपाली नागरिकलाई नेपाल विद्युत प्राधिकरणको खरिपाटीस्थित तालिम केन्द्रमा स्थापना भएको क्वारेन्टिन स्थलमा १७ दिन खाना आपूर्ति गर्न एक क्याटरिङसँग २०७६।११।३ मा सम्झौता गरी रु.५५ लाख भुक्तानी दिएको र रु.६६ लाख ७१ हजारको औषधि खरिद गरेकोसमेत रु.१ करोड २१ लाख ७१ हजार खर्च लेखेको छ ।

वीरेन्द्र सैनिक अस्पताल

प्रथम विश्वयुद्धमा वीरगति प्राप्त फौजको सम्झनामा प्रधानमन्त्री चन्द्र शमशेरले वि.सं. १९८२।५।२४ गते काठमाडौं महाकालमा त्रिचन्द्र मिलिटरी अस्पतालको स्थापना गरेको देखिन्छ । यस अस्पतालको सेवालार्ई आधुनिक र थप प्रभावकारी बनाई बहालवाला सैनिक, भूतपूर्व सैनिक र तिनका परिवारलाई औषधि उपचार गर्न वीरेन्द्र सैनिक अस्पतालको नाममा २०४६।९।१४ मा काठमाडौंको छाउनीमा अस्पतालको स्थापना भएको हो ।

२३. **सेवा प्रवाह** - अस्पतालले यो वर्ष बहालवाला सैनिक ६४ हजार ११०, सैनिकको परिवार, अवकाश प्राप्त सैनिकको परिवार, सैनिक तर्फका सिभिलियन र सिभिल कर्मचारी समेत २ लाख ८१ हजार ७१० र प्रहरी तर्फका २७५ समेत ३ लाख ४६ हजार ९५ जनालाई स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराएको छ । कुल ६३५ शय्याको यस अस्पताललाई नेपाल सरकारले कोभिड डेडिकेटेड अस्पतालको रूपमा तोकेकोले सो मध्ये ३५० शय्यालाई कोभिड रोगको उपचारका लागि छुट्याएको छ । अस्पतालमा २०७७ भाद्रमा पीसीआर परीक्षण प्रयोगशाला स्थापना भएपश्चात २०७८ आषाढ सम्म ४९ हजार ३०८ जनाको पीसीआर परीक्षण गर्न रु.३ करोड १८ लाख ६७ हजार खर्च भएको तथा १६ हजार ३७२ जनाको आरडीटी परीक्षण गर्न रु.४२ लाख ४४ हजार खर्च भएको देखियो ।

२४. **अधुरो निर्माण कार्य** - राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणतर्फको बजेटबाट चिकित्सकको आवास निर्माण गर्न रु.१३ करोड १२ लाख ६३ हजार लागत अनुमान स्वीकृत गरी एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७५।१२।१७ मा २०७७ असारसम्ममा कार्य सम्पन्न गर्नेगरी रु.११ करोड १५ लाखमा सम्झौता भएको छ । उक्त कार्यका लागि रु.५ करोड ३० लाख ८६ हजार भुक्तानी भएको छ । खरिद सम्झौता र कार्य सम्पादन जमानत तथा बीमाको म्याद समाप्त भएकोमा म्याद थप नभएको र उक्त कामका लागि २०७७।७.८ मा कार्यक्रम तथा बजेट नभएकोले निर्माण कार्य अधुरो रहेको छ । निर्माण भएका संरचनाको क्षति हुन सक्ने हुँदा आवश्यक बजेट र कार्यक्रम व्यवस्था गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

२५. **कोभिड-१९ व्यवस्थापन खर्च** - अस्पतालको लागि मास्क, सेनिटाइजर, फेस सिल्ड, पन्जा, चस्मा, पर्सनल प्रोटेक्टिभ इक्वीपमेन्ट, विभिन्न सरसफाईका सामानलगायतमा रु.१४ लाख ८९ हजारका सामान सोझै खरिद विधिबाट खरिद गरेको छ । यस्तै कोभिड-१९ रोकथाम, नियन्त्रण तथा उपचारको लागि प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयबाट प्राप्त रकमबाट आई.सी.यू. निर्माण, मेसिनरीलगायतका सामान बोलपत्रको माध्यमबाट खरिद गरी रु.९ करोड २६ लाख ७९ हजार खर्च गरेको समेत रु.९ करोड ४१ लाख ६८ हजार खर्च गरेको छ ।

अन्य संस्था तथा समिति

नेपाली सैनिक कल्याणकारी कोष

संयुक्त राष्ट्रसंघको अनुरोधमा शान्ति स्थापना गर्ने कार्यमा भाग लिएबापत नेपाली सेनाले प्राप्त गर्ने रकममध्ये केही रकम कल्याणकारी कोषमा जम्मा हुने र उक्त रकम लगानी गरी अर्जित व्याजबाट बहालवाला तथा पूर्व सैनिक र निजहरूको परिवारका लागि कल्याणकारी कार्य सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले २०३२ सालमा नेपाली सैनिक कल्याणकारी कोषको स्थापना भएको देखिन्छ । सैनिक ऐन, २०६३ र सैनिक कल्याणकारी कोष सञ्चालन नियमावली, २०६५ अनुरूप यो कोष सञ्चालनमा रहेको छ । हाल विभिन्न देशमा शान्ति स्थापनार्थ ४ हजार ९४८ सैनिक कार्यरत छन् । कोषको रकमबाट सैनिक कल्याणकारी कार्यक्रम सञ्चालन हुँदै आएका छन् ।

२६. **वित्तीय स्थिति** - कोषमा गत वर्षको मौज्जात रु.४४ अर्ब ५२ करोड ६९ लाख रहेकोमा यो वर्ष संयुक्त राष्ट्रसंघबाट शोधभर्ना, मुद्दती लगानीको व्याज र व्यावसायिक लगानीबाट प्राप्त प्रतिफलसमेत रु.२१ अर्ब ४ करोड २६ लाख आम्दानी भई कुल रु.६५ अर्ब ५६ करोड ९५ लाख रहेकोमा शान्ति सेना सञ्चालनमा रु.८ अर्ब २८ करोड ७६ लाख, पुँजीगत तथा पूर्वाधार विकासमा रु.७६ करोड ३१ लाख, शिक्षा, स्वास्थ्य, छात्रवृत्ति र अन्य क्रियाकलापमा रु.४ अर्ब ३६ करोड ८४ लाखसमेत रु.१३ अर्ब ४१ करोड ९१ लाख खर्च भई रु.५२ अर्ब १५ करोड ४ लाख बाँकी रहेको छ । उक्त रकम १३ ऋणपत्रमा रु.१ अर्ब ८४ करोड ७६ लाख, इमल्सन, पानीलगायतका व्यवसायमा रु.५ अर्ब ७६ करोड ५६ लाख लगानी गरेको, पेस्की तथा सापटी रु.६७ करोड २० लाख र २८ वाणिज्य बैङ्कको २६१ मुद्दती तथा चल्ती खातामा रु.४३ अर्ब ८६ करोड ५२ लाख मौज्जात रहेको छ ।

२७. **पेट्रोल पम्पको आय लेखाङ्कन** - नेपाली सेनाको मुख्यालय परिसर र ललितपुरको लगनखेलस्थित राजदल गणको परिसरमा रहेका पेट्रोल पम्पको सञ्चालन प्रक्रिया र लगानीकर्ता स्पष्ट नगरी अनुदान प्राप्त भएको जनाई नेपाली सेनाको कल्याणकारी कोषमा रकम जम्मा भएको आधारमा व्यवसाय सञ्चालन गरिरहेको व्यहोरा गतवर्षको प्रतिवेदनमा समावेश भएकोमा उल्लिखित पेट्रोल पम्प यो वर्ष कोष मातहत ल्याएको जानकारी प्राप्त भएको छ । उल्लिखित पेट्रोल पम्पको सम्पत्ति तथा दायित्व एवं आम्दानी, खर्च तथा बचत कोषको वित्तीय विवरणमा समावेश नगरी पेट्रोल पम्पबाट प्राप्त आर्थिक सहयोग भनी कोषको अन्य आयमा रु. ३ लाख ३२ हजार उल्लेख गरेको छ । उल्लिखित पेट्रोल पम्पको खुद आय रु.१ करोड १९ लाख ४७ हजार रहेको देखिन्छ । कोषका अन्य निकाय जस्तै पेट्रोल पम्पको जायजथा तथा आम्दानी खर्च समेत कोषको एकीकृत वित्तीय विवरणमा समावेश गर्नुपर्दछ ।

२८. **औषधि खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४(३) मा मालसामानको विवरण तयार गर्दा कुनै खास ब्राण्ड ट्रेडमार्क वा पेटेन्ट डिजाइन, प्रकार, उत्पत्ति वा उत्पादकको नाम उल्लेख गर्न नहुने व्यवस्था छ । तर प्रबन्धरथीको कार्यालयले ४५५ प्रकारका रु.८ करोड ७२ लाख ६ हजारको स्वदेशी औषधि खरिद गर्दा ड्रग्स एण्ड थेराप्युटिक कमिटीको सिफारिसमा ५ औषधि कम्पनीले मात्र प्रतिस्पर्धामा भाग लिन मिल्ने गरी बोलपत्र आह्वान गरेको छ । खरिद भएका औषधि ५ कम्पनीले मात्र उत्पादन गर्ने आधार प्रमाणबेगर प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी खरिद गरेको नियमसम्मत देखिएन । यसमा सुधार हुनुपर्दछ ।

भेट्रान्स अस्पताल

२९. **भवन भाडा** - प्रथम विश्वयुद्धमा बहादुरी देखाउने फौजको सम्झनामा वि.सं. १९८२ मा स्थापित त्रिचन्द्र मिलिटरी अस्पतालको साबिक भवनको संरचना हटाई ६ हजार ५२० वर्गमिटर क्षेत्रफलमा रु.१ अर्ब ५४ करोड ५८ लाख को लागतमा नेपाली सेना कल्याणकारी कोषले आधुनिक भवननिर्माण गरेको छ । भवनको अग्रभागमा डेन्टल अस्पताल सञ्चालन गरेको र बाँकी भाग भाडामा लगाउने निर्णयअनुसार व्यापारिक प्रयोजनको एक व्यवसायीसँग मासिक रु.४ करोड ११ लाख ११ हजारमा भाडा सम्झौता गरेको छ । उक्त भाडा सम्झौतामा अस्पतालले निजी व्यवसायीलाई भवन हस्तान्तरण गरेको मितिदेखि भाडा रकम बुझाउनुपर्ने र भाडादर, सोको वृद्धि प्रतिशत, भाडा तिर्ने बुझाउने प्रक्रिया, करार अवधि तथा धरौटीलगायतका करार सम्झौताका आधारभूत संरचना र शर्तसम्बन्धी व्यवस्थामा संशोधन नहुने व्यहोरा उल्लेख छ । कोषले सम्झौता गरी भवन हस्तान्तरण भएपछि ६ महिनाको आंशिक भाडा लिने गरी भवन हस्तान्तरण गरेको छ । सम्झौतामा आंशिक भाडा लिने व्यवस्था छैन । कोषले भवन हस्तान्तरण पछि प्राप्त हुनुपर्ने भाडा रकम असुल गर्नुपर्दछ । साथै भवन भाडामा लगाउँदा नेपाल सरकारको सहमति लिनुपर्ने व्यहोरा गत प्रतिवेदनमा औल्याइएकोमा स्थिति यथावत रहेको छ ।

नेपाली सैनिक विमान चार्टर उडान विकास समिति

नेपाली सेनाका हवाई साधनहरूलाई नागरिक सेवाअन्तर्गत अत्यावश्यकिय क्षेत्रमा नियमित एवं मितव्ययी सेवा प्रदान गर्न नेपाल सरकारले विकास समिति ऐन, २०१३ अनुसार नेपाली सैनिक विमान चार्टर विकास समिति गठन आदेश, २०७३ जारी गरी यो समिति गठन भएको हो ।

३०. **चार्टर उडान** - समितिमा रहेका १७ जहाजमध्ये १० मर्मतको लागि भूमिस्थ रहेकाले ७ जहाजबाट १ हजार ८१७ घण्टा उडान गरेकोमा ६८५ घण्टा (३७.७० प्रतिशत) चार्टर उडान गरेको छ । हवाई साधनबाट गतवर्ष रु.१२ करोड ४७ लाख २२ हजार आम्दानी गरेकोमा यो वर्ष ५५ प्रतिशतले वृद्धि भई रु.१९ करोड ३३ लाख ७० हजार आम्दानी भएको छ । समितिलाई उपलब्ध साधनको समुचित उपयोग गर्न भूमिस्थ जहाजलगायत अन्य जहाजहरूको नियमित मर्मत सम्भार गर्नुपर्दछ ।

३१. **बक्यौता** - समितिबाट प्राप्त विवरणअनुसार २०७६।७७ को १५ निकायबाट चार्टर भाडा रु.२ करोड २१ लाख ७३ हजार र २०३४।३५ देखि २०७५।७६ सम्मको रु.३ करोड ५३ लाख ३९ हजारसमेत रु.५ करोड ७५ लाख १२ हजार उठ्न बाँकी बक्यौता रहेको छ । बक्यौता रकम समितिको कार्यविधि अनुसार असुल गर्नुपर्दछ ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** - विगतका प्रतिवेदनमा स्वयम्भू बारुदखाना, वसुन्धरा क्यान्टिन र सुनाचुरी इमल्सन प्लाण्टले आर्थिक कारोबारको सम्पत्ति तथा दायित्व देखिने गरी लेखा तयार नगरेको, सैनिक कल्याणकारी कोषले सवारीसाधन, उपकरण, भौतिक पूर्वाधार र फर्निचरको मूल्य वासलातमा समावेश नगरेको, स्थपति महानिर्देशनालय, कल्याणकारी कोषले खरिद गुरुयोजना तयार नगरेको, सैनिक कल्याणकारी कोषले खरिद गरेको सरकारी जग्गाको विवरण र ती जग्गामा निर्मित भवनलगायत भौतिक संरचनाको अद्यावधिक लगत नराखेको र विकास निर्माण निर्देशनालयले बेसाबुत सामानको लिलाम बिक्री नगरेको लगायतका व्यहोरा उल्लेख गरेकोमा यो वर्ष पनि सुधार भएको छैन । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्य सम्पादन गर्नुपर्दछ ।
- **बेरुजूको स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छः
 - मन्त्रालय र मातहतसमेत ६३ निकायमा यो वर्ष रु.८ करोड ७१ लाख ५४ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ३ निकायले रु.२ लाख ४९ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.८ करोड ६९ लाख ५ हजार बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - अन्य संस्था ६ तर्फ यो वर्ष रु.२ करोड ३१ लाख ३७ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ३ निकायले रु.५ लाख ३६ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.२ करोड २६ लाख १ हजार बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा वन तथा वातावरण सम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्ने, कार्यक्रम अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने राष्ट्रिय वन तथा वनको सर्वेक्षण, वर्गीकरण, नाप, नक्सा र सीमाङ्कन, निजी, सार्वजनिक, सरकारी, धार्मिक, सामुदायिक, साझेदारी, कबुलियती, चक्ला वन, वन्यजन्तु आरक्षण तथा सिकार आरक्ष सीमसार क्षेत्र, योजना तथा कार्यान्वयन, प्राणीउद्यान, वातावरण, जलवायु, कार्बनको सेवा र सञ्चिति, हरितगृह ग्याँसको उत्सर्जनलगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहत सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत ७८ निकायबाट कार्यसम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहतसमेत ५९ सरकारी कार्यालयहरूको निम्नानुसार रु.९ अर्ब ८९ करोड ९५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छः

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य	जम्मा
६,०९,८५	३,३०,७४	१९,०७	३०,२९	९,८९,९५

- १.१ उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा यस मन्त्रालयमा विनियोजन भई रक्षा मन्त्रालयबाट खर्च भएको रु.३ अर्ब ४४ करोड र प्रदेश तर्फ खर्च भएको रु.२५ करोड ४६ लाख समावेश छैन ।
- १.२ यो वर्ष अपि नम्पा संरक्षण क्षेत्रको रु.८ करोड २ लाखको लेखापरीक्षण हुन बाँकी रहेको छ ।
२. **संगठित संस्था र अन्य संस्था** - यो वर्ष ६ संस्थाका १८ कार्यालयको रु.५ अर्ब ६६ करोड ५७ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
३. **बातावरणीय लेखापरीक्षण** - यो वर्ष राष्ट्रिय निकुञ्ज व्यवस्थापन विषयको वातावरणीय लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
४. **आवधिक योजना कार्यान्वयन** - पन्ध्रौँ योजनाले वन, जैविक विविधता र जलाधार, वातावरण तथा जलवायु परिवर्तन क्षेत्रमा तोकेका सूचकहरूका परिमाणात्मक लक्ष्य र प्रगति स्थिति देहाय अनुसार छ ।

सि. नं	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७५।७६)	२०७६।७७	
				लक्ष्य	प्रगति
१	काठ उत्पादन	घन फिट (लाख)	१९४	२००	१४३
२	वृक्षारोपण गरिएको क्षेत्रफल	हेक्टर (हजारमा)	४	७	२.९७३
३	बिरुवा उत्पादन (वार्षिक)	संख्या (करोडमा)	२०.५	२२.०	२.३४
४	वन्यजन्तुको पालन	प्रजाति	-	२	०
५	दर्ता भएका निजी वन विकास	हेक्टर (हजारमा)	२.३६	२.५	-
६	गैर काष्ठ वनपैदावारको व्यावसायिक खेती गरिएको कुल क्षेत्रफल	हेक्टर	-	४००	१५०
७	फोहोर पानीको सुरक्षित प्रशोधन अनुपात	प्रतिशत	५	१०	-
८	प्रशोधन नगरिएको औद्योगिक फोहोर पानीको अनुपात	प्रतिशत	९५	९०	-
९	फोहोर मैला प्रशोधन केन्द्र	संख्या	२	६	-
१०	प्लाष्टिकको प्रयोग	प्रति व्यक्ति प्रतिदिन, ग्राममा	२	२	-

वन तथा वातावरण मन्त्रालय

सि. नं	नतिजा सूचक	इकाई	आधार वर्ष (२०७५।७६)	२०७६।७७	
				लक्ष्य	प्रगति
११	प्लाष्टिकको पुनः प्रशोधन गरी तयारी वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग	प्रतिशत	२५	३८	-
१२	सिसा र धातुजन्य पदार्थको पुनः प्रशोधन गरी तयारी वस्तु उत्पादन गर्ने उद्योग	प्रतिशत	७.२	२०	-

आवधिक योजना अनुरूप २०७६।७७ को अपेक्षित लक्ष्यका १२ सूचकमा लक्ष्य अनुसार प्रगति न्यून रहेको छ । वार्षिक कार्यक्रमबमोजिम कार्यसम्पादनलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

५. **बजेट वक्तव्य** - संघीय संसदमा पेस भएको २०७६।७७ को बजेट वक्तव्यमा वार्षिक १ करोड ९० लाख घन फिट काठ उत्पादन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा १ करोड ४३ लाख घन फिट उत्पादन भएको, २३ लाख फलफूल बिरुवा उत्पादन गर्नुपर्नेमा १७ लाख २४ हजार उत्पादन भएको, ४०० हेक्टरमा जडिबुटी खेती विस्तार गर्ने लक्ष्य राखेकोमा १५० हेक्टरमा विस्तार भएको, ३३ सिमसार क्षेत्र संरक्षण तथा व्यवस्थापन गर्नुपर्नेमा ७ मात्र भएको, १२५ हेक्टर भिरालो जग्गामा खेती विस्तार गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ९९ हेक्टर मात्र भएको, १४ शहरी हरित उद्यान निर्माण गर्नुपर्नेमा ९ मात्र भएको, ६ फोहोरमैला प्रशोधन केन्द्र स्थापना गर्ने लक्ष्य रहेकोमा प्रगति शून्य रहेको छ । उल्लिखित कार्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि नतिजा सूचक सहितको कार्य योजना तर्जुमा गर्ने, कार्य योजना अनुरूप कार्य विवरण तयार गरी लागू गर्ने र सो अनुसारको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने तर्फ जिम्मेवार पदाधिकारीले ध्यान दिनुपर्दछ ।

६. **दिगो विकास लक्ष्य** - मन्त्रालयसँग सम्बन्धित संयुक्त राष्ट्रसंघद्वारा निर्धारित दिगो विकासका लक्ष्यहरूको प्रगति स्थिति देहाय अनुसार छ ।

क्र. सं.	लक्ष्य/सूचक	मापन	आधार वर्ष सन् २०१५	२०७६।७७ को	
				लक्ष्य	प्रगति
१	ताल, सिमसार र पोखरी संरक्षण	संख्या	१७२७	२५९९	१०००
२	सार्वजनिक निजी क्षेत्रमा बिरुवा रोपण	हेक्टर प्रतिवर्ष	०	५०००	४०००
३	औसत रुख संख्या	हेक्टर	४३०	४८७	४३०
४	समुदायको नेतृत्वमा परिचालित चोरी शिकारी नियन्त्रण इकाईहरू	संख्या	४००	४००	१२६
५	रुख बिरुवा प्रजाति संरक्षण	संख्या	३	३३	७
६	जनावर प्रजाति संरक्षण	संख्या	५	४८	१०
७	समुदाय तहमा अनुकूलन योजना	संख्या	३१	२३१	२१७
८	जलवायु दृष्टिकोणले व्यवस्थित गाउँहरू	संख्या	०	४५	४२
९	पीएम २.५ को गाढापन (२४ घण्टाको औसत)	माइक्रोग्राम प्रति घनमिटर	४०	४३.७३	५३
१०	वन क्षेत्रले वायुमण्डलबाट शोषण गरेर लिएको कुल कार्बन	मिलियन टन्स	२२७६	२५२२	१०५४.९७
११	जलवायु परिवर्तन अनुकूलनमा तालिमप्राप्त व्यक्तिहरू (स्थानीय योजनाकारहरू)	संख्या	७९१	१३८०	१२९६

निर्धारित लक्ष्यबमोजिमका कार्यक्रमको कार्यान्वयन सम्बन्धमा मन्त्रालयबाट प्रभावकारी रूपमा अनुगमन गरी प्रगति हासिल गर्नुपर्दछ ।

७. **लेखा तथा वित्तीय विवरण** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३५ मा प्रत्येक कार्यालयले सबै प्रकारका आयव्यय तथा कारोबारको तोकिएबमोजिमको लेखा र वित्तीय विवरण पेस गरी महालेखापरीक्षकबाट अन्तिम लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालय र संयुक्त राष्ट्र संघीय वातावरण कार्यक्रमबीच २५ मे, २०१८ मा भएको सम्झौताको बुँदा नं. ३७ मा खर्चको लेखापरीक्षण राज्यको स्वतन्त्र निकायबाट गरिने उल्लेख छ । मन्त्रालयको वार्षिक आर्थिक विवरण अनुसार सोझै भुक्तानी हुने अनुदान रु.२३ करोड ३५ लाख २३ हजार खर्च भएको लेखा तथा वित्तीय विवरण लेखापरीक्षणको लागि पेस भएको छैन । उल्लिखित आर्थिक कारोबारका सम्बन्धमा राय पेस गर्न सकिएन ।
८. **कार्य सम्पादन करार** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १९ (५) मा बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक प्रतिफल सूचक सहित करार गर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयको सचिव र मातहतका ५ विभाग, वन अनुसन्धान तथा प्रशिक्षण केन्द्रलगायत निकायका प्रमुखबीच वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा आवद्ध हुने गरी कार्य सम्पादन करार भएको छ । सो अनुरूप मन्त्रालयबाट वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमका ६ तथा बजेट वक्तव्यका ९ बुँदा अन्तर्गत ८१ क्रियाकलापको योजना बनाई सोअनुसारको प्रगति विवरण पेस भएको छ । करार सम्झौताले निर्धारण गरेका क्रियाकलाप मध्ये २९ सम्पन्न भएको, ३२ पूर्णरूपमा सम्पन्न हुन नसकेको र २० विविध कारणले स्थगन गरेको देखिन्छ ।
- मन्त्रालयअन्तर्गत ५ विभाग मध्ये ४ विभागले कार्यसम्पादन करार गरे तापनि सो अनुसारको प्रगति विवरण तयार गरेका छैनन् । कार्यसम्पादन करारअनुसार प्रगति विवरण तयार गरी प्रभावकारी रूपमा पालना गराउनुपर्दछ ।
९. **संगठन संरचना** - मन्त्रालयले साविकको कर्मचारी दरबन्दी पुनः संरचना गरी वन तथा वातावरण मन्त्रालयमा १२९, वन तथा भू-संरक्षण विभागमा ४५६, सशस्त्र वन रक्षक ब्यारेक ५ मा ९३०, राष्ट्रिय निकुञ्ज विभागमा १ हजार ९४४, वनस्पति विभागमा २५५, वातावरण विभागमा ५५ र अन्य २ निकायमा ८६ समेत ३ हजार ८५५ जनाको दरबन्दी स्वीकृत गरेको छ । उक्त दरबन्दी मध्ये २ हजार २२९ पदपूर्ति भएको, सशस्त्र वन रक्षक ब्यारेक तरहरा, सागरनाथ, बुटवल, बाँके र चौमालाको लागि ९३० दरबन्दी स्वीकृत भएकोमा ती कार्यालय सञ्चालनमा रहेका छैनन् । सो बाहेक मन्त्रालय र मातहत निकायमा ७२९ दरबन्दी रिक्त रहेको देखिन्छ । सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउन मानव संसाधनको व्यवस्थापन हुनुपर्दछ ।
१०. **वन अतिक्रमण** - वन ऐन, २०७६ को दफा ४९ मा राष्ट्रिय वनक्षेत्रको अतिक्रमण गर्ने कार्य दण्डनीय अपराध मानिने उल्लेख छ । अतिक्रमण नियन्त्रण गर्न वन अतिक्रमण नियन्त्रण रणनीति, २०६८ कार्यान्वयनमा रहेको छ । मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष अतिक्रमण भएको ६६ हजार ४३४ समेत हालसम्म १ लाख ४ हजार ५४३ हेक्टर वन क्षेत्र अतिक्रमण भएकोमा यो वर्ष ७९७ हेक्टर (०.७६ प्रतिशत) वन क्षेत्रबाट अतिक्रमण हटाएको उल्लेख छ । वन क्षेत्रमा भएको अतिक्रमण हटाउन वन ऐन, २०७६ को दफा ४९ र ५० बमोजिम कारवाही गरी वन क्षेत्रको संरक्षण गर्नुपर्दछ ।
११. **परामर्श सेवाको नर्स** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२ मा सार्वजनिक निकायले परामर्श सेवाको लागत अनुमान सम्बन्धित मन्त्रालयबाट स्वीकृत नर्सको आधारमा तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था

छ। मन्त्रालयअन्तर्गतको रेड कार्यान्वयन, पहाडी साना किसानको लागि अनुकूलन आयोजना तथा पर्वतीय जलाधारले यो वर्ष परामर्श सेवामा रु.१६ करोड ७० लाख खर्च लेखेकोमा आवश्यक नर्स मन्त्रालयबाट स्वीकृत नभएकोले लागत अनुमानमा पारिश्रमिकलगायत विभिन्न आइटममा फरक फरक दर राखेकोले एकरूपता भएको देखिएन । परामर्श सेवाको लागत अनुमानमा एकरूपता ल्याउन मन्त्रालयले नर्स स्वीकृत गरी लागू गर्नुपर्ने व्यहोरा गतवर्षमा समेत औल्याइएकोमा सुधार भएको देखिएन ।

१२. **वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन** - वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को दफा ३ मा वातावरणीय परीक्षण एवं मूल्याङ्कन गरी प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि सम्बन्धित निकायमा पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । साथै वातावरण संरक्षण नियमावली, २०७७ को नियम ९ मा प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण १५ दिन भित्र र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन ३५ दिन भित्र स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष प्रतिवेदन स्वीकृतिका लागि पेस भएको ७८ मध्ये २६ र गत विगत वर्षमा पेस भएको मध्ये ३६ समेत मन्त्रालयले यो वर्ष ६२ प्रतिवेदन स्वीकृत गरेको छ । उक्त प्रतिवेदनमध्ये ११ प्रतिवेदनको परीक्षण गर्दा पेस भएको तथा स्वीकृत भएको मिति देहायबमोजिम रहेको छ ।

क्र. सं.	आयोजनाको नाम	वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन		
		पेस भएको मिति	स्वीकृत मिति	स्वीकृतिका लागि लागेको दिन
१	रानीटार विमानस्थल	२०७४।५।२५	२०७६।९।२१	८७६
२	प्युठान स्वर्गद्वारी विमानस्थल	२०७५।११।७	२०७६।११।११	३६९
३	युनिभर्सल कलेज अफ मेडिकल साईन्सेज भैरहवा	२०७५।२।२५	२०७६।११।२८	६३८
४	करपुटार-नाल्मा- बेसीशहर सडक	२०७४।१०।३	२०७६।६।२	६०९
५	गुदेल विमानस्थल	२०७५।३।४	२०७६।११।६	६०७
६	तमोर मेवा ज.वि. आ. १२८ मे.वा.	२०७५।९।१८	२०७७।३।३१	५६३
७	शारदा बबई ज.वि.आ. ९३ मे.वा.	२०७४।१२।२६	२०७६।६।१७	५५९
८	कालीगण्डकी करिडोर २२० के.भि. प्रसारण लाईन	२०७६।५।११	२०७६।११।२२	५५६
९	अन्तर्राष्ट्रिय बौद्ध सम्मेलन तथा ध्यान केन्द्र	२०७५।१०।२२	२०७७।२।३२	४९५
१०	काठमाडौं मेडिकल कलेज सिनामंगल र दुवाकोट	२०७५।८।६	२०७६।११।११	४६०
११	मदनखौला विमानस्थल	२०७५।२।२	२०७६।५।४	४५७

वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्न तोकिएका विभिन्न प्रक्रिया अवलम्बनमा ८७६ दिनसम्म लगाएको देखिन्छ। पेस भएका प्रस्तावहरू नियमले तोकेको प्रक्रिया पूरा गरेको अवस्थामा समयमा नै मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत गर्नुपर्दछ ।

१३. **प्रदूषण नियन्त्रण शुल्क** - आर्थिक ऐन, २०७७ को दफा १३(१) मा नेपालभित्र बिक्री वितरण हुने पेट्रोल तथा डिजेलमा प्रतिलिटर रु.१.५० का दरले प्रदूषण नियन्त्रण शुल्क लगाई असुल गरिने व्यवस्था छ । सोहीबमोजिम यो वर्ष रु.३ अर्ब २ करोड ९४ लाखसमेत २०६५।६६ देखि २०७६।७७ सम्म रु.९ अर्ब ४३ करोड ६ लाख राजस्व असुल गरी सञ्चित कोष दाखिला गरेको रकमबाट प्रत्यक्ष रूपमा प्रदूषण नियन्त्रण एवं रोकथाम गर्ने कार्यमा खर्च गरेको नदेखिएकोले जुन प्रयोजनको लागि शुल्क उठाइएको हो सोही कार्यक्रममा खर्च गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

१४. **परामर्श सेवा** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २९ मा कार्यालयमा उपलब्ध जनशक्तिबाट सम्पादन हुन नसक्ने काम भएमा मात्र परामर्श सेवा खरिद गर्न सकिने व्यवस्था छ । विभिन्न अध्ययन, सर्भेक्षण र अनुसन्धानलगायतका कामको लागि परामर्शदाता नियुक्ति गरी वन तथा भू-संरक्षण विभागले

१७ परामर्शदातालाई रु.१ करोड ७९ लाख ७७ हजार, राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभागले ५ परामर्शदातालाई रु.४७ लाख ३१ हजार, वनस्पति विभागले ४ परामर्शदातालाई रु.४८ लाख २२ हजार र वन अनुसन्धान तथा सर्वेक्षण विभागले ६ परामर्शदातालाई रु.३ करोड ६४ लाख १३ हजार भुक्तानी दिएको छ । ती कार्यहरू सम्बन्धित निकायमा उपलब्ध जनशक्तिबाट हुन नसक्ने आधार र कारण नखुलाई परामर्श सेवा खरिद गरेको देखियो । जनशक्तिको उपयुक्त व्यवस्थापन गरी परामर्शदाता माथिको निर्भरता घटाउनुपर्दछ ।

वन तथा भू-संरक्षण विभाग

वनको प्रभावकारी व्यवस्थापन, संरक्षण र संवर्द्धन गरी सर्वसाधारण जनतालाई काठ, दाउरालगायत वन पैदावारको सरल र सुलभ तरिकाले उपलब्ध गराउने उद्देश्यले २०५० सालमा यस विभागको स्थापना भएको हो । विभाग मातहत ४ बृहत जलाधार व्यवस्थापन केन्द्र र १ संघीय जलाधार व्यवस्थापन स्रोत केन्द्र, ४ वन बीउ प्रयोगशाला तथा भण्डारण केन्द्र र १ सशस्त्र वन रक्षक तालिम केन्द्र रहेका छन् ।

१५. **वृक्षारोपण नीति** - वन नीति, २०७५ तथा पन्ध्रौँ योजनामा निजी एवं पारिवारिक निजी वनको जमिनमा वृक्षारोपण र खेतीको लागि व्यावसायिक योजना निर्माण, सहूलियत ऋण अनुदान, बीमा र हरित सम्पत्ति धितो राख्न सकिने व्यवस्थाका साथै क्षतिपूर्ति, वृक्षारोपण, उपयुक्त प्रजातिको पहिचान गरी सबै स्थानीय तहमा वन नर्सरी स्थापना, वृक्षारोपण गर्दा पानी सञ्चय गर्ने प्रकृतिका रुखका प्रजातिलाई प्राथमिकता दिइने जस्ता कार्यक्रम रहेका छन् । मन्त्रालयले जारी गरेको राष्ट्रिय वृक्षारोपण कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७६ मा उक्त योजना अनुसार वृक्षारोपणको व्यवस्था रहेको देखिएन । वन नीति, वृक्षारोपण कार्यविधि, विभागीय स्वीकृत कार्यक्रम र पन्ध्रौँ योजनामा निर्धारित नीतिमा सामन्जस्यता नदेखिएकोले उल्लिखित नीतिहरूमा सामन्जस्यता ल्याई वृक्षारोपण कार्यलाई व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।

विभागबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष कुल ३ करोड ८५ लाख १६ हजार गोटा बिरुवा विभिन्न निकायहरूको समन्वय र सहजीकरणमा वृक्षारोपण भएको उल्लेख छ । सो अवधिमा संस्थागत प्रयासबाट चक्लामा वृक्षारोपण भएको कुल क्षेत्रफल १३ हजार ९१ हेक्टर रहेको, ३९ हजार ९२० हेक्टर क्षेत्रफलमा कृषि-वन प्रणालीको रूपमा वनजन्य, फलफूल र जडिबुटी प्रजातिका बोटबिरुवाहरू कृषि बालीसंगै खेतबारीमा रोपण भएको, निजी नर्सरीबाट ८० लाख ८८ हजार समेत राष्ट्रिय वृक्षारोपण वर्ष, २०७६ अभियानमा ४ करोड ६६ लाख ४ हजार वृक्षारोपण गरेको अवस्था छ । वृक्षारोपण भएका बिरुवाको सम्बद्ध निकायबाट संरक्षण गरी हुर्काउने कार्य प्रभावकारी देखिएको छैन । वृक्षारोपण भएका बिरुवा र क्षेत्रको संरक्षण तथा संवर्द्धन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

१६. **अनुदान वितरण** - वनजन्य उद्यम प्रवर्द्धन तथा विकासका लागि अनुदानसम्बन्धी कार्यविधि, २०७५ मा कार्यक्रमको अनुगमन, सुपरिवेक्षण तथा मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने उल्लेख छ । विभागले सामुदायिक होम स्टे प्रवर्द्धन, वनभोज स्थल निर्माण, फोटो यात्रा स्थल निर्माण, पोखरी संरक्षण तथा वृक्षारोपण, मन्दिर सिँढी निर्माण आदि कार्य गर्न ३० जिल्लाका १३६ संस्थालाई रु.७ करोड ६७ लाख २४ हजार अनुदान दिएको छ । उद्देश्यअनुरूप खर्च भए नभएको सम्बन्धमा विभागले अनुगमन, सुपरिवेक्षण गरेको देखिँदैन । गत वर्षसमेत रु.६ करोड ५९ लाख ६७ हजार अनुदान दिएकोमा सोको उपलब्धि मूल्याङ्कन गरेको

देखिएन । मन्त्रालय एवं विभागले अनुगमन गरी अनुदान उपयोगबाट प्राप्त उपलब्धिको मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

१७. **रोयल्टी** - वन नियमावली, २०५१ को नियम ४९ मा सरकारी जग्गा अन्य निकायलाई उपयोग गर्न दिएमा रोयल्टी असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागले लिज एवं भोगाधिकारको लागि पर्यावरण, होटल, रिसोर्ट, केबुलकार लगायत पार्क निर्माणतर्फ २०, वृक्षारोपण खरतर्फ ६, हाइड्रोपावर, विद्युत प्रसारण लाइनतर्फ १८५ सरकारी कार्यालयतर्फ ९९, वन्यजन्तु फर्मतर्फ २, सिमेन्ट चुनदुहानतर्फ ३८, मुक्त कर्मैयातर्फ १९, सञ्चारतर्फ २१, नेपाली सेनातर्फ १६, नेपाल प्रहरीतर्फ १५, सामाजिक सेवातर्फ ३७, भौतिक पूर्वाधारतर्फ ६० र अन्य कार्यक्रमको लागि १३ समेत ५३१ संस्थालाई १९ हजार १५१ हेक्टर जग्गा ७ देखि ४० वर्षको लागि उपयोग गर्न दिएको छ । ती जग्गाबाट प्राप्त हुनुपर्ने रोयल्टीको अभिलेख नराखेकोले प्राप्त हुनुपर्ने रोयल्टी रकम यकिन हुन सकेको छैन । लिजमा उपलब्ध गराएको जग्गाको अभिलेख अद्यावधिक गरी रोयल्टी रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१८. **वैदेशिक सहायताको उपयोग** - दातृ निकायको अनुदान तथा ऋण सहयोगमा सञ्चालित निम्न ३ आयोजनामा रु.७ अर्ब ९७ करोड ३१ लाख खर्च गर्ने सम्झौता भएकोमा २०७६।७७ सम्म रु.४ अर्ब ८९ करोड २७ लाख खर्च भएको छः

(रु. लाखमा)

सि.नं	आयोजनाको नाम	दातृ निकाय	आयोजना सञ्चालन भएका जिल्ला	शुरु वर्ष	आयोजना सम्पन्न हुने वर्ष	सम्झौता रकम	खर्च	खर्च प्रतिशत
१	रेड कार्यान्वयन केन्द्र काठमाडौं	विश्व बैंक	नेपालभर	सन् २०१७ जनवरी ९	सन् २०२१ जून	५६८७	३२७१	५७.५२
२	पहाडी क्षेत्रका साना किसानको लागि अनुकूलन आयोजना, काठमाडौं	आइफाड	७ जिल्ला	सन् २०१५ फेब्रुअरी २६	सन् २०२१ मार्च २१	४१११९	१७१८२	४१.७९
३	पर्वतीय जलाधार संरक्षण आयोजना, डडेल्धुरा	एसियाली विकास बैंक	६ जिल्ला	सन् २०१४ जनवरी २०	सन् २०२० जुलाई २०	३२९२५	२८४७४	८६.४८
जम्मा						७९७३१	४८९२७	६१.३७

रेड कार्यान्वयन केन्द्रको आयोजना कार्यान्वयन अवधि ७७.७७ प्रतिशत समाप्त हुँदा ५७.५२ प्रतिशत, पहाडी क्षेत्रको साना किसानका लागि अनुकूलन आयोजनाको ७५ प्रतिशत अवधि समाप्त हुँदा ४१.७९ प्रतिशत र पर्वतीय जलाधार संरक्षण आयोजनाको अवधि समाप्त हुँदा ८६.४८ प्रतिशत वित्तीय प्रगति रहेकोले बाँकी अवधिमा तोकिए अनुसार कार्यप्रगति हुने अवस्था देखिएन । लक्ष्य अनुसार कार्यक्रम सञ्चालन गर्न आयोजनाले ध्यान दिनुपर्दछ ।

वनस्पति विभाग

नेपालमा पाइने वानस्पतिक स्रोत विविधताको अन्वेषण, सङ्कलन पहिचान, संरक्षण, अध्ययन, अनुसन्धान र तिनीहरूको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्ने, तिनमा विद्यमान रासायनिक तत्वहरूको अध्ययन, अनुसन्धान, दिगो उपयोग लगायत कार्य गरी देशको विकासमा टेवा पुर्‍याउने उद्देश्यले २०१६ सालमा यस विभागको स्थापना भएको हो ।

१९. **सशर्त अनुदान** - जडीबुटी विकासका लागि अनुदानसम्बन्धी कार्यविधि, २०७५ बमोजिम महत्वपूर्ण जडीबुटी स्रोतहरूको दिगो संरक्षण र विकासका लागि कृषक समूह, समितिलाई सहकारी खेती विस्तार र उद्यम विकासमा सहभागी गराई आय-आर्जनका अवसरबाट गरिबी न्यूनीकरण र समतामूलक विकासमा समेत

सघाउ पुऱ्याउन विभागले गत वर्ष रू.४ करोड २४ लाख अनुदान दिएकोमा यो वर्ष ७९ संस्थालाई रू.८२ हजार देखि रू.१५ लाखसम्मका दरले रू.५ करोड २२ लाख ६६ हजार अनुदान दिएको छ । यस्तै प्रकृतिको अनुदान प्रदेश स्तरबाट समेत उपलब्ध हुने भएकोले कार्यक्रममा दोहोरोपन हुने स्थिति रहेको छ । कार्यक्रम छनौट गर्दा दोहोरो नहुने गरी प्रदेश र स्थानीय तहसमेतको समन्वयमा कार्यक्रम छनौट गरी कार्यक्रमको उपलब्धि सम्बन्धमा विभागबाट अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग

वनस्पति, वन्यजन्तु र भू-दृश्यहरूको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा व्यवस्थापन गर्ने उद्देश्यले यो विभाग २०२९ सालमा स्थापना भएको हो । विभागअन्तर्गत १२ राष्ट्रिय निकुञ्ज, ६ संरक्षण क्षेत्र, १ वन्यजन्तु आरक्ष, १ शिकार आरक्ष सहित २० संरक्षित क्षेत्र र १३ मध्यवर्ती क्षेत्र रहेका छन् ।

२०. **संरक्षित क्षेत्र अतिक्रमण** - राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा ५ मा निकुञ्जको कुनै भाग कब्जा गर्न, आवादी गर्न, खेती गर्न वा कुनै बाली उब्जाउन वा काट्न, घरपालुवा जीवजन्तु वा पन्छी चराउन वा वनपैदावर हानि नोक्सानी पुऱ्याउन, खनिज निकाल्न नपाइने व्यवस्था छ । विभाग अन्तर्गत संरक्षित क्षेत्रको ४ हजार ४८४.७५ हेक्टर जग्गा अतिक्रमण परेकोमा ४०.४२ हेक्टर (०.९० प्रतिशत) मात्र जग्गा अतिक्रमण मुक्त गरेको देखिन्छ । राष्ट्रिय निकुञ्ज ऐन, २०२९ को दफा २६ (१क) मा दश वर्षसम्म कैद वा दश लाख रुपैयाँसम्म जरिवाना वा दुवै सजाय हुने व्यवस्था रहेकोमा विभागले सोअनुसार कारवाही गरी संरक्षित क्षेत्र अतिक्रमण मुक्त गराउनुपर्दछ ।
२१. **मौज्दात** - वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत सहयोग निर्देशिका, २०६९ अन्तर्गत १४ प्रकारका वन्यजन्तुबाट मानवीय र पशुधनको क्षति भएमा राहत पाउने व्यवस्था छ । वर्षान्तमा खर्च नभई बाँकी रहेको रकम संघीय सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत वितरणको लागि २० संरक्षित क्षेत्रलाई रू.१० करोड ५० लाख निकासा गरेकोमा विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयको कार्य सञ्चालन खातामा विगत वर्षको निकासासमेत रू.११ करोड ३७ लाख ३७ हजार बाँकी रहेको छ । राहत वितरण गरी वर्षान्तमा बाँकी रहेको रकम संघीय सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
२२. **गुरुर्योजना कार्यान्वयन** - राष्ट्रिय प्राणी उद्यान, भक्तपुरको गुरुर्योजनाअनुसार उद्यानको कुल लागत रू.६ अर्ब ९२ करोड रहेकोमा हालसम्म रू.१० करोड ७२ लाख २१ हजार खर्च गरेको छ । गुरुर्योजनाको लागत र औसत वार्षिक खर्च (रू.३ करोड ५७ लाख ४० हजार) विश्लेषण गर्दा उक्त उद्यान निर्माण गर्न १९४ वर्ष लाग्ने देखिएको छ । गुरुर्योजना कार्यान्वयन गर्न आवश्यक बजेट विनियोजन गरी अवधि भित्रै निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
२३. **बक्यौता राजस्व** - लामटाड राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा मध्यवर्ती क्षेत्रभित्र होटल लज तथा चियापसल सञ्चालन कार्यविधि, २०७० मा होटल लज तथा चियापसल सञ्चालनबाटको वार्षिक शुल्कबाट बुझाउनुपर्ने राजस्व रकम प्रत्येक वर्षको श्रावण र माघ महिनाभित्र अग्रिम बुझाउनुपर्ने उल्लेख छ । विभागले सम्झौता गरेका ५५ होटल लज तथा चियापसल प्रतिस्पर्धाबाट छनौट नभएको तथा प्राप्त हुनुपर्ने राजस्व असुल नभएको व्यहोरा गत विगत वर्षको प्रतिवेदनमा औल्याएकोमा सुधार भएको छैन । यो वर्ष ती होटल,

लज तथा पसल व्यवसायीबाट बुझाउनुपर्ने वहाल रकममध्ये २०७८।१।११ सम्म रु.५० लाख ५३ हजार रकम प्राप्त गर्न बाँकी देखिएकोले रकम असुल गरी संघीय सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ।

२४. **अधुरो निर्माण कार्य** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १११ र १२८ मा निर्माण कार्यमा ढिलाइ गर्ने, सम्झौता उल्लङ्घन गर्ने निर्माण व्यवसायीलाई कालोसूचीमा राख्ने, पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लगाउने, पेस्की र कार्य सम्पादन जमानत प्राप्त गर्ने व्यवस्था छ । शिवपुरी राष्ट्रिय निकुञ्ज, भानुभक्त प्राणी उद्यान, शुक्लाफाँटा राष्ट्रिय निकुञ्ज, पर्सा राष्ट्रिय निकुञ्ज, चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जलगायतका कार्यालयअन्तर्गत १८ निर्माण कार्य गर्न रु.९ करोड ३६ लाख २५ हजारको खरिद सम्झौता गरेकोमा यो वर्ष रु.४ करोड भुक्तानी भएको छ । ती निर्माण कार्यहरू सम्पन्न नभएको तथा खरिद सम्झौता अवधि समाप्त भैसकेको छ । काममा ढिलाइ गर्ने निर्माण व्यवसायीलाई उपर्युक्त व्यवस्थाबमोजिम कारवाही गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गराउनुपर्दछ ।
२५. **लिज वन** - मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०५२ को नियम २२(ख) ले मध्यवर्ती क्षेत्रका धार्मिक निकायले वातावरण प्रतिकूल हुने गरी वा सार्वजनिक हानी नोक्सानी वा जलाधार क्षेत्रमा भू-क्षय हुन सक्ने गरी काम गर्न नपाउने उल्लेख गरेको छ । सोही व्यवस्थाअनुसार शिवपुरी नागार्जुन राष्ट्रिय निकुञ्जले एक धार्मिक संस्थालाई ३७ हेक्टर वनक्षेत्र २०६२।०९।०५ मा १० वर्षको लागि राजस्व नलिने गरी लिजमा उपलब्ध गराएकोमा सम्झौतामा उल्लेख भएअनुसार वृक्षारोपण गरेको देखिएन । लिजको म्याद २०७५।७।८ मा समाप्त भएकोमा वनक्षेत्र फिर्ता लिएको छैन । सम्झौताअनुसार वन क्षेत्र फिर्ता लिनुपर्दछ ।

वातावरण विभाग

वातावरण व्यवस्थापनको अवधारणालाई स्थानीयस्तरसम्म पुऱ्याउने, नेपालको जलवायु परिवर्तनका कारण सिर्जित समस्याहरूलाई समाधान गर्न सरकारी, गैरसरकारी एवं निजी क्षेत्रबीच समन्वय कायम गर्ने र वातावरण व्यवस्थापनको प्रभावकारी अनुगमन एवं वातावरण क्षेत्रमा उपलब्ध सम्भावना तथा अवसरहरूको पूर्ण उपयोग गर्न २०६९ सालमा यस विभागको स्थापना भएको हो ।

२६. **वायु गुणस्तरको अवस्था** - नेपाल सरकारले तोकेको मापदण्ड अनुसार हावामा पाइने मसिना धूलोका कण पार्टिकुलेट म्याटर (पी.एम.) २.५ को दैनिक औसत मापदण्ड ४० माइक्रोग्राम प्रति घनमिटर हुनुपर्नेमा वायु गुणस्तर मापन केन्द्रहरूको सन् २०१९ को तथ्याङ्कअनुसार काठमाडौँको रत्नपार्कमा ३२१ दिनमध्ये १४३ दिन, ललितपुरको पुल्चोक केन्द्रमा ३५३ दिनमध्ये ३७ दिन, काभ्रेको धुलिखेल केन्द्रमा २२० दिनमध्ये ४१ दिन, भक्तपुरमा २९८ दिनमध्ये ४८ दिन, चितवनको सौराहमा २८७ दिनमध्ये ११६ दिन, ललितपुरको भैंसेपाटीमा ३३६ दिन मध्ये ५२ दिन, लुम्बिनीमा १०३ दिनमध्ये ५० दिन, नेपालगञ्जमा ३१० दिनमध्ये १८० दिन, झापाको दमकमा ४७ दिनमध्ये ३२ दिन, बाराको सिमरामा २२७ दिनमध्ये १२७ दिन र काठमाडौँको शंखपार्कमा २९९ दिनमध्ये २९ दिन धूलोको कण राष्ट्रिय मापदण्डभन्दा बढेको देखियो । सन् २०२१ को जनवरी ४ र ५ मा काठमाडौँ उपत्यकाको वायु प्रदूषणको अवस्था अत्यधिक जोखिमपूर्ण स्थितिमा पुगेको समेत देखाएको छ । उल्लिखित दिनहरूमा वायु प्रदूषण औसत पी.एम.२.५ को तह क्रमशः औसत २०६ र २५७ माइक्रोग्राम प्रति घनमिटर भएको देखिन्छ । चौबीस घण्टामा औसत पी.एम.२.५ को तह ३६८ माइक्रोग्राम प्रति घनमिटरसम्म

पुगेको देखिएकोले वायु प्रदूषण नियन्त्रणको लागि रणनीतिक योजना र कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

२७. **उपकरणको प्रयोग** - यो वर्ष विभागले सोलुखुम्बु, रौतहट, मकवानपुर, स्याङ्जा, जाजरकोट र अछाम जिल्लामा घरभित्रको प्रदूषण मापन गर्न २०७७।३।१७ मा उपकरण खरिद गरी एक आपूर्तिकलाई रु.९९ लाख ६३ हजार भुक्तानी गरेको छ। खरिद भएका मेसिन तथा उपकरणको वारेन्टी अवधि ३ वर्ष मात्र रहेकोमा घरभित्रको प्रदूषण मापन गर्ने कार्य सुरुवात नै गरेको छैन । तोकिएको समयमा नै कार्यक्रम सञ्चालन गरी मेसिन तथा उपकरणको उपयोग गर्नुपर्दछ ।

रेड कार्यान्वयन केन्द्र

वन संरक्षण गरी वायुमण्डलमा रहेको प्रमुख हरितगृह ग्याँस, कार्बनडाइअक्साइड शोषण गरी भण्डारण गर्ने र वनबाट हुने उत्सर्जनमा कमी ल्याई जलवायु परिवर्तनको असरलाई न्यूनीकरण गर्ने अभिप्रायबाट प्रेरित भई यो केन्द्रको स्थापना भएको हो ।

२८. **जलवायु परिवर्तन र वन कार्बन व्यापार** - नेपालले वन विनाश एवं क्षयीकरणका कारण र प्रभावहरू घटाई कार्बन उत्सर्जन कटौती र कार्बन सञ्चितीमा वृद्धि गर्ने गरी विश्व बैङ्क समेतको आर्थिक सहयोगमा केन्द्रमार्फत सञ्चालित रेड फरेस्ट्री तथा जलवायु परिवर्तन कार्यक्रममा यो वर्ष तयारी चरणका क्रियाकलापहरूका लागि रु.८ करोड ८ लाख खर्च भएको छ । नेपालको ४४.७४ प्रतिशत भू-भाग वन तथा बुट्यान क्षेत्रले ओगटेको र वन क्षेत्रमा कुल कार्बन सञ्चिती १ अर्ब ५ करोड ५० लाख टन भए तापनि सोअनुरूप लाभ प्राप्त गर्न सकिएको छैन । नेपाल सरकारले वैदेशिक सहयोग परिचालन गरी रेडप्लसका विभिन्न कार्यक्रम तथा क्रियाकलाप सञ्चालन गरेको एक दशकभन्दा बढी अवधि व्यतित भई सक्दा पनि विद्यमान नीति, रणनीति र कानुनी व्यवस्थाबमोजिम कार्बन व्यापार गरी आयआर्जन गर्न सकेको छैन । नेपाल सरकार र विभिन्न संस्था/निकायबाट तयारी चरणमा भएका अध्ययन, अनुसन्धानात्मक प्रतिवेदन र नतिजाहरू कार्यान्वयन गर्ने र विद्यमान नीतिबमोजिम कार्बनको अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार मार्फत लाभ लिई जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण र अनुकूलन कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

२९. **खर्चको प्रमाण** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२४ मा खरिद सम्झौता बमोजिम सम्पन्न भएको कार्य सार्वजनिक निकायले स्वीकार गरेपछि परामर्शदातालाई करारका शर्त बमोजिम अन्तिम भुक्तानी दिनुपर्ने व्यवस्था छ। केन्द्रले दिगो वन व्यवस्थापन योजनाको तयारी कार्यक्रम ३ क्लस्टरमा विभिन्न स्थानमा ३ परामर्शदाता मार्फत् सञ्चालन गरेको छ । सोअनुसार परामर्शदाताहरूसँग भएको खरिद सम्झौतामा शोधभर्ना दिने गरी रकमको व्यवस्था भएअनुसार शोधभर्ना अन्तर्गतको खर्च रु.६४ लाख ९० हजार परामर्शदातालाई भुक्तानी गरेको छ । परामर्शदाताले गरेको खर्चको बिल भरपाईको आधारमा शोधभर्ना दनुपर्नेमा बिल भरपाई पेस भएको छैन । उक्त खर्चको बिल भरपाई पेस हुनुपर्दछ ।

पहाडी साना किसानका लागि अनुकूलन आयोजना

नेपालका ६ जिल्लाका साना किसानहरूलाई जलवायु परिवर्तनसँग अनुकूलित बनाउने तथा उनीहरूको क्षमता बढाउने उद्देश्यले यो आयोजना नेपाल सरकार र कृषि विकासका लागि अन्तर्राष्ट्रिय कोषको आर्थिक अनुदान सहयोगमा सञ्चालित छ । यो वर्ष आयोजनाले रु.५९ करोड ३ लाख ४६ हजार खर्च गरेको छ ।

३०. **आयोजनाको उपलब्धि** - यो वर्षसम्म सम्पादन गर्नुपर्ने क्रियाकलापमध्ये २०० स्थानीय अनुकूलन आयोजना कार्यान्वयन, २ लाख ६१ हजार ४२० फलफूल र ४ लाख ३९ हजार ७१८ वन विरुवा वितरण तथा ४ लाख ९५ हजार ७१७ विरुवा उत्पादन गरी २१ हेक्टर क्षेत्रफलमा वृक्षारोपण, १ हजार ३०३ घरधुरीमा सौर्य ऊर्जा जडान गर्ने वार्षिक कार्यक्रमका लक्ष्यमध्ये आयोजना सम्पन्न हुन १ वर्ष बाँकी रहँदा समेत जलवायु अनुकूलित खेती अभ्यास तथा जीविकोपार्जन उपायको विविधीकरणमा ६७.५७ प्रतिशत, जलवायु समानुकूलित भू-व्यवस्थापन अभ्यासमा ६० प्रतिशत, जलवायु अनुकूलित घाँस, डाले घाँस रोपणमा ५८.३५ प्रतिशत र घरेलु प्रयोजनको लागि नवीकरणीय ऊर्जा प्रविधिमा ७२.७९ प्रतिशत प्रगति भएको देखिन्छ । आयोजनाको बाँकी अवधि न्यून रहेको अवस्थामा सबै कार्यक्रम सम्पन्न हुने अवस्था देखिएन । लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिल गर्न आयोजनाले थप प्रयास गर्नुपर्दछ ।
३१. **दर्ता** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १९ मा सार्वजनिक निकायले परामर्श सेवा खरिद गर्दा स्थायी लेखा नम्बर र मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता प्रमाणपत्र प्राप्त गरेकासँग खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजनाले ८ परामर्शदातालाई वार्षिक औसत रु.१४ लाखका दरले रु.१ करोड १६ लाख भुक्तानी गरेकोमा ती परामर्शदाता मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएको देखिएन । नियमको व्यवस्था पालना गरी सेवा खरिद गर्नुपर्दछ ।
३२. **उपभोक्ता समिति मार्फत खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४४ मा परियोजनाको मुख्य उद्देश्य नै रोजगारी श्रृजना गर्ने र लाभग्राही समुदायलाई सहभागी गराउने भएमा उपभोक्ता समितिमार्फत काम गराउन सक्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष आयोजनाअर्न्तगत विद्युतीकरणका लागि आवश्यक सोलार बत्ती जडानसम्बन्धी मालसामान खरिद एवं वितरण कार्यमा जिल्ला समन्वय इकाई दैलेख, सल्यान, रोल्पा र कालिकोटले उपभोक्ता समितिमार्फत सोलार प्यानल, ब्याट्री लगायतका मालसामान खरिद गरी रु.१ करोड ६३ लाख ४३ हजार भुक्तानी गरेका छन् । खरिद भएका मालसामानको प्राविधिक स्पेसिफिकेशन र गुणस्तर सम्बन्धमा सम्बन्धित प्राविधिकले नापजाँच गरी सिफारिस गरेको देखिएन । उपर्युक्त समितिमार्फत सामान खरिद गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गरी प्रतिस्पर्धात्मक तवरले खरिद कार्य गर्नुपर्दछ ।
३३. **प्रमाण** - अनुदान परिचालन कार्यविधि, २०७३ मा खर्च प्रमाणित हुने सम्बन्धित कागजातका आधारमा भुक्तानी गर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला समन्वय इकाई कालिकोटले कार्यविधिअनुसार भुक्तानीका लागि आवश्यक पर्ने कागजात बेगर मालसामान खरिदको बिल मात्र संलग्न गरी १६ संस्थाले लिएको पेस्की रु.२ करोड ३५ लाख ३८ हजार फस्यौट गरेको छ । साथै लाभग्राहीहरूलाई खरिद भएका सामग्रीहरू बुझाएको प्रमाण संलग्न गरेको छैन । खर्च पुष्टि हुने प्रमाणबेगर पेस्की फस्यौट गरेको सम्बन्धमा छानबिन गरी वास्तविक लाभग्राहीले मालसामान प्राप्त गरे, नगरेको अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

पर्वतीय जलाधारहरूको जलवायु परिवर्तन समानुकूलन आयोजना

जलवायु परिवर्तन समानुकूलन नमूना कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न एसियाली विकास बैङ्कको सहयोगमा पर्वतीय जलाधारहरूको जलवायु परिवर्तन समानुकूलन आयोजना २० जनवरी २०१४ बाट शुरू भई ३१ जुलाई २०२० मा सम्पन्न भएको छ ।

३४. **वित्तीय प्रगति** - आयोजनाको लागत एसियाली विकास बैङ्कमार्फत जलवायु लगानी कोषबाट अमेरिकी डलर २३.५३७ मिलियन, नर्दिक विकास कोषबाट अमेरिकी डलर ४.६३ मिलियन र नेपाल सरकारबाट

अमेरिकी डलर १.९४ मिलियनसमेत अमेरिकी डलर ३०.११ मिलियन रहेको छ । यो वर्षसम्म रु.२ अर्ब ५४ करोड ७७ लाख विनियोजन भएकोमा रु.२ अर्ब ४४ करोड ७८ लाख २३ हजार खर्च भएको छ । हालसम्मको स्रोतगत खर्चको आधारमा विश्लेषण गर्दा नेपाल सरकारको स्रोतबाट ३७.१९ प्रतिशत र दाताहरूको स्रोतबाट ७.३१ प्रतिशत घटी खर्च भएको छ ।

३५. **शिरोभार खर्च** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२ मा परामर्शदाता सेवाको लागत अनुमान तयार गर्दा शिरोभार खर्च थप गर्ने व्यवस्था छैन । आयोजनाले कार्यक्रम अवधिभरको लागि एक परामर्शदाता छनौट गरी परामर्शदाताको पारिश्रमिक भुक्तानीमा शिरोभार खर्च ३० प्रतिशत थप गरी भुक्तानी गरेको छ । परामर्शदातालाई आयोजना अवधिभरको लागि पारिश्रमिकबापत रु.२१ करोड ५० लाख २९ हजार भुक्तानी गरेकोमा शिरोभार खर्चबापत रु.४ करोड ४६ लाख ८८ हजार भुक्तानी भएकोले नेपाल सरकारलाई थप व्ययभार पर्न गएको छ ।

३६. **अग्रिम कर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८९(३)क मा ठेक्का वा करारअन्तर्गत कुनै गैर वासिन्दा व्यक्तिलाई दिने भुक्तानीमा ५ प्रतिशत कर कट्टी गर्नुपर्ने उल्लेख छ । साविक भू-तथा जलाधार व्यवस्थापन विभाग र एक अन्तर्राष्ट्रिय परामर्शदाताबीच १८ अगष्ट, २०१४ मा सम्झौता भएकोमा उक्त परामर्शदाता गैरवासिन्दा व्यक्ति रहेको देखिन्छ । आयोजनाले उक्त परामर्शदातालाई दिएको सेवा शुल्क रु.१२ करोड ६७ हजारमा कर रु.६० लाख ३ हजार कट्टी नगरेकोले उक्त कर रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

वातावरणीय लेखापरीक्षण

राष्ट्रिय निकुञ्ज व्यवस्थापन (चितवन र बर्दिया)

नेपालका कुल १२ राष्ट्रिय निकुञ्जमध्ये यो वर्ष चितवन र बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज छनौट गरी वन्यजन्तुको वासस्थान व्यवस्थापन, जैविक विविधता संरक्षण, मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व नियन्त्रण, पर्या-पर्यटन गतिविधि र अतिक्रमण नियन्त्रण सम्बन्धमा निकुञ्जबाट भएका प्रयास र सञ्चालित कार्यक्रमहरूको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले वातावरणीय विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण गरिएको छ । लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

३७. **वासस्थान व्यवस्थापन** - जैविक विविधताको संरक्षणका लागि राष्ट्रिय निकुञ्जहरूले आफ्नो क्षेत्रभित्रको वन्यजन्तु तथा पन्छीहरूको प्राकृतिक वासस्थान संरक्षण गर्नुपर्दछ । यसको लागि निकुञ्जहरूबाट घाँसे मैदान निर्माण तथा व्यवस्थापन, सिमसार संरक्षण, पानी पोखरी निर्माण तथा सरसफाई कार्यहरू हुँदै आएको छ ।

चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा ८ हजार ९५५ हेक्टर र बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा २ हजार ४२७ हेक्टर घाँसेमैदान रहेको छ । चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा सन् १९७० को दशकमा निकुञ्जको क्षेत्रफलको करिब २० प्रतिशत रहेको घाँसेमैदान सन् २०१५ मा ९.६१ प्रतिशत मा झरेको छ । बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा निकुञ्जको कुल क्षेत्रफलको २.५ प्रतिशतमात्र घाँसेमैदान रहेको छ । भेल्लर, क्यामुनाजस्ता नदीतटीय रुख प्रजाति तथा खरजस्ता अग्ला घाँस प्रजाति, माईकेनिया माईग्रांथा (राक्षसी झार) लहराकोरूपमा घाँस, बुट्यान एवं रुखहरूमा जेलिएर अति तिब्ररूपले फैलने वनस्पतिको विस्तार रोकथाम यथोचित संरक्षण गर्न नसक्दा वन्यजन्तुको वासस्थान, आहार तथा चरन क्षेत्रको कमी रहेको छ । त्यसै

गरी निकुञ्ज र यसको मध्यवर्ती क्षेत्रमा रहेका ताल तथा घोलहरूमा जलकुम्भी लगायतका मिचाहा प्रजातिका वनस्पतिहरूको विकास, वरपरबाट वर्षाको भेलबाट तालमा थुप्रिने ढुङ्गा, माटो, बालुवा तथा तालमा जम्मा हुने जैविक तत्वलगायतबाट सिमसार क्षेत्रको आकार र गुणस्तरमा हास आइरहेको छ । चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्रबाट बग्ने नारायणी र राप्ती नदी र बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्ज क्षेत्र भएर बग्ने बबई र गेरुवा कर्णाली नदीहरूको माथिल्लो ताट्य क्षेत्रमा औद्योगिकजन्य फोहोर, खेतीपातीमा प्रयोग गरिएको कीटनाशक औषधि र रासायनिक पदार्थ समेत अन्ततः नदी प्रणालीमा मिसिने भएको हुँदा वन्यजन्तु, पन्छी र जलचरहरूलाई प्रदूषित पानीले असर गर्ने देखिन्छ ।

चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा गैंडा र बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा बाघ वृद्धिको तुलनामा आहारा प्रजाति वन्यजन्तु, घाँसेमैदान र सिमसार क्षेत्रको व्यवस्थापन हुन नसक्दा वन्यजन्तुहरू परम्परागत क्षेत्र छोडी आहारा, सिमसार र पानीको खोजीमा अन्य क्षेत्रमा सर्ने, नजिकका बस्तीतर्फ गई बालीनाली र जनधनको समेत क्षति गर्ने गरेका छन् । आहारा र स्वच्छ पानीको खोजीमा चितवनमा गैंडाहरू पूर्वी क्षेत्रबाट पश्चिमी क्षेत्रमा केन्द्रित भई सीमावर्ती जंगलतिर सर्ने खतरा समेत बढाएको छ । २०७७ मा सम्पन्न गैंडा गणनाअनुसार चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा रहेका ६९४ गैंडामध्ये ४५३ गैंडा पश्चिमी क्षेत्रमा रहेको देखाएको छ । यसबाट सौराहालगायतका पूर्वी चितवनको पर्यटन व्यवसाय र आर्थिक गतिविधिमा समेत असर पर्ने देखिन्छ । निकुञ्जले मर्मत सम्भार गर्नुपर्ने, नयाँ निर्माण गर्नुपर्ने तालतलैया, घोर र घाँसेमैदानहरू पहिचान गर्न सकेको छैन । पर्याप्त बजेटको अभावमा आवश्यकताअनुसार निर्माण एवं व्यवस्थापन हुनसकेको छैन । बजेट प्रस्ताव गर्ने कार्य आवश्यकतामा आधारित नभई परम्परागत हुन पुगेको छ ।

निकुञ्जहरूले आफ्नो क्षेत्रभित्रका परम्परागत घाँसेमैदान र सिमसार क्षेत्रको संरक्षण र वर्तमान र भविष्यको आवश्यकता समेत परिपूर्ति हुने गरी संरक्षण र विकासको कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

३८. **जैविक तथा वन्यजन्तु संरक्षण** - चितवन र बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा जैविक विविधता संरक्षणको दृष्टिले विश्वमा नेपालको पहिचानको रूपमा रहेका छन् । चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा एकसिङ्गे गैंडा, पाटे बाघ, गौरी गाई, जंगली हात्ती, घडियाल गोही र बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा पाटे बाघ, बाहसिंहा आदि प्रमुख संरक्षित जनावरहरू हुन् । निकुञ्जहरूमा रहेका वन्यजन्तुको संरक्षण कार्यसम्बन्धमा देहायबमोजिम देखिएको छ:

३८.१ प्रत्येक ४ वर्षमा गरिने गणनाले चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा बाघको संख्या घट्दो क्रममा देखाएको छ । सन् २००९ मा १२५ बाघ रहेकोमा २०१३ मा १२० र २०१८ मा ९३ देखिएको छ । बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा भने सन् २००९ मा १८ बाघ रहेकोमा क्रमिकरूपमा वृद्धि भई २०१३ मा ५० र २०१८ मा ८७ पुगेको छ । सन् २००९ देखि २०१८ सम्मको ९ वर्षको अवधिमा चितवनमा बाघको संख्या २५.६ प्रतिशतले घट्न गएको छ भने सोही अवधिमा बर्दियामा ३८३ प्रतिशतले बढ्न गएको छ ।

३८.२ चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज दुर्लभ एकसिङ्गे गैंडाको लागि विश्वकै दोस्रो ठूलो वासस्थान हो । गैंडा गणना २०७७ अनुसार नेपालमा कुल ७५२ गैंडा रहेको मध्ये चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा ६९४ र बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा ३८ रहेका छन् । चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा गैंडाको संख्या सन् २००८ मा ४०८ र २०१० मा ५०३, २०१५ मा ६०५ र २०२० को गणनामा ६९४ देखिएको छ । चितवनमा सन् २००८ देखि २०१५ को बीचमा ५ प्रतिशत रहेको वृद्धिदर २०२० को गणनामा ३ प्रतिशत

देखिएको छ । बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा सन् १९८६ देखि सन् २०१७ सम्म ९१ गैंडा स्थानान्तरण गरिएकोमा सन् २००८ मा २२ को संख्यामा रहेको गैंडाको संरक्षण सुधारउन्मुख भई हाल ३८ पुगेको छ । अझै पनि बर्दियामा स्थानान्तरण गरिएका संख्याभन्दा धेरै कम गैंडा रहेका छन् ।

३८.३ चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको घडियाल प्रजनन केन्द्रमा २०३५ सालबाट घडियालको प्रजनन गरिँदै आएको छ । यस प्रजनन केन्द्रबाट ल्याई २०७६ सम्म राप्ती, नारायणी, बबईलगायतका नदीहरूमा १ हजार ४६५ घडियाल छोडिएकोमा हाल ती नदीहरूमा करिब २०० को हाराहारीमा मात्र रहेका छन् । एउटा घडियाललाई प्रजनन केन्द्रमा ५ वर्ष हुर्काएर नदीमा छाड्ने बेलासम्म करिब रु.१० लाख खर्च हुने अनुमान छ । घडियालले अण्डा पार्नेदेखि बच्चा जन्माउनेसम्मका कार्य बालुवामा गर्ने गर्दछ । नदीको किनारमा नदीजन्य पदार्थको उत्खनन, नदीहरूमा बढेको प्रदूषण, अवैधरूपमा माछा मार्नेहरूले घडियालको अण्डा नष्ट गर्ने, माझीको तियारी जालमा परेर गोही मर्ने आदिजस्ता कारणले गोहीको संख्यामा अपेक्षित वृद्धि हुनसकेको छैन ।

३८.४ विश्वमा लोप हुँदै गएको गिद्ध संरक्षणको लागि चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा गिद्ध प्रजनन केन्द्र र निकुञ्जअन्तर्गतको नमुना सामुदायिक वनमा जटायु रेष्टरेन्ट खोलिएको छ । निकुञ्जको प्रजनन केन्द्रमा हुर्काएको गिद्धहरूलाई जटायु रेष्टरेन्टमा रहेको तारजालीले बनाएको खोरमा लगेर छोड्ने गरिएको छ । बाहिरी वातावरणमा छोडेका गिद्धहरूले विष सेवनका कारण मरेका जनावरको सिनोको खाने गरेको कारण मृत्यु हुने स्थिति रहेकोले संरक्षण कार्यमा थप चुनौती देखिएको छ । नवलपुरमा २०७८।१।७ मा एकैदिन ६७ ओटा गिद्ध मरेको अभिलेखबाट देखिन्छ । प्राकृतिक वासस्थान र आहारमा हास आएको कारणले समेत गिद्ध संरक्षणमा थप जोखिम बढाएको छ ।

३८.५ विगतका केही वर्ष शून्य चोरी शिकारी वर्ष मनाए पनि २०७६।७७ मा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा ३ र बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा २ चोरी शिकारीका घटना भएका छन् । चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा २०७७ मा मात्र ४ गैंडा शिकारीले मारेका छन् ।

राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग र राष्ट्रिय निकुञ्ज कार्यालयहरूले वन्यजन्तुको लागि पर्याप्त प्राकृतिक बासको व्यवस्था र संरक्षणका लागि मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन कार्यक्रम तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

३९. **मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व** - स्थानीय जनतामा वन्यजन्तुप्रति अपनत्वको भावना विकास गरी मानव र वन्यजन्तुबीच द्वन्द्व न्यूनीकरण गरी सह-अस्तित्व कायम गर्ने उपायहरू अवलम्बन गर्नुपर्दछ । निकुञ्ज क्षेत्रमा बास, खाना र पानीको स्रोत कमी भएकोले वन्यजन्तुहरू आहाराको खोजीमा मानव बस्ती र खेत चउरमा विचरण गर्नाले मानव र वन्यजन्तुबीचको द्वन्द्व बृद्धि भएको देखिन्छ । यस्तो द्वन्द्वलाई कम गर्न निकुञ्जहरूले मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापनका कार्यक्रम र राहत क्षतिपूर्ति वितरण गर्ने गरेका छन् । यससम्बन्धमा देखिएको व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

३९.१ वन्यजन्तुबाट हुने नोक्सानीलाई कम गर्न दुवै निकुञ्जमा मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापन कार्यक्रमअन्तर्गत ठाउँठाउँमा तारबार, पर्खाल, ट्रेन्च लाइन निर्माण तथा सोलार फेन्सिङ गरेको भए तापनि वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिका घटनाहरूमा कमी आएको छैन । चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा २०७६।७७ मा मानव मृत्यु ९ र घाईते ३४, बाली क्षतिका ५८५, पशु क्षतिका ७४, घरगोठका ४४, अन्न क्षतिका १९ घटना

भएका छन् । यसै गरी बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जमा मानवीय क्षति ६ र घाइते १४, बाली क्षतिका १३६७, पशु क्षतिका ६९४, घरगोठ क्षतिका ८२ घटना भएका छन् । सचेतनाको कमीले गर्दा स्थानीयबासीहरू निकुञ्ज तथा आसपासको क्षेत्रमा घाँस दाउरा तथा जंगली तरकारीको खोजीमा प्रवेश गर्नाले वन्यजन्तुको आक्रमणमा परेका छन् । साथै मध्यवर्ती क्षेत्रमा सञ्चालित उद्योगहरू, विकास निर्माणका कार्यहरू र मध्यवर्ती क्षेत्र भित्रको प्राकृतिक स्रोतको स्थानीय समुदायबाट हुने उपयोगको माथिल्लो निकायबाट नियमित अनुगमन गरी प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्था नभएकोले मध्यवर्ती क्षेत्रका गतिविधिहरू वातावरण र वन्यजन्तु मैत्री नहुने, निकुञ्जको इकोसिस्टममा प्रभाव पार्ने जोखिम बढाएको छ । मध्यवर्ती क्षेत्र व्यवस्थापनका कार्यक्रमहरूले जीवनयापनका लागि प्रकृतिमा निर्भर रहेका स्थानीय समुदायहरूको लागि वैकल्पिक आय आर्जनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने र सचेतनाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी निकुञ्ज क्षेत्र माथिको निर्भरता कम गर्नुका साथै वन्यजन्तु संरक्षण विभागबाट मध्यवर्ती क्षेत्रमा सञ्चालित क्रियाकलापहरूको नियमित अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

३९.२ वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयले वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिको राहत सहयोग निर्देशिका, २०६९ जारी गरी राहत प्राप्त गर्ने क्षेत्र र राहतको रकमसमेत निर्धारण गरेको छ । निर्देशिकाले हात्ती, गैंडा, बाघ, भालु, चितुवा, हिउँ चितुवा, धुवाँसे चितुवा, ब्वाँसे, जंगली कुकुर, जंगली बँदेल, अर्ना, मगर गोही, अजिगर, गौरी गाई आदिबाट हुने क्षति स्थानीयलाई उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ । वन्यजन्तुबाट हुने क्षतिमा वृद्धि भएअनुसार नेपाल सरकारले प्रदान गर्ने राहत रकम पनि बढ्दै गएको छ । विगत ५ वर्षको राहत वितरण तथ्याङ्क मूल्याङ्कन गर्दा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जले औसत वार्षिक रु १ करोड ४९ लाख ९१ हजार र बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जले औसत वार्षिक रु ६८ लाख १७ हजार राहत तथा क्षतिपूर्ति वितरण गरेको छ । राहत रकम प्राप्त गर्नको लागि पीडितले घटनाको प्रकृतिअनुसार प्रमाण जुटाउनुपर्दछ । प्रमाणको लागि धेरै निकायबाट विभिन्न प्रकारका सिफारिसहरू जुटाउनुपर्ने हुनाले कतिपय अवस्थामा राहत प्राप्त गर्न ६ महिनाभन्दा बढी अवधि लाग्ने गरेको छ । क्षतिसम्बन्धी घटनामा वृद्धि भएसँगै बजेटको अभावसमेत देखिएको छ । प्रक्रियागत ढिलाइ र बजेटको कमीका कारणले गर्दा पीडितलाई राहत रकम समयमै उपलब्ध हुनसकेको छैन । आवश्यक बजेट व्यवस्था गरी वन्यजन्तुबाट पीडितलाई समयमै राहत उपलब्ध गराई मानव र वन्यजन्तु द्वन्द्वको प्रभाव कम गर्नुपर्दछ ।

४०. **पर्या-पर्यटन (इको टुरिज्म)** - निकुञ्ज तथा मध्यवर्ती क्षेत्रमा होटल तथा होमस्टेहरू, जीप सफारी, क्याम्पिङ्ग, प्याफिटिङ्ग, डुङ्गा सयर आदि पर्यटकीय गतिविधिहरू सञ्चालित छन् । संरक्षित क्षेत्रमा हुने पर्यटकीय गतिविधिले स्थानीयको जीवनयापनमा सहयोग, स्थानीय संस्कृति संरक्षण र स्थानीय उत्पादनको उपयोगमा प्रवर्द्धन गर्नुका साथै जैविक विविधता संरक्षणमा पार्ने असरलाई न्यूनीकरणका उपायहरू अवलम्बन गरेको हुनुपर्दछ । यस सम्बन्धमा यथोचित ध्यान नपुगेको अवस्था निम्नानुसार छन्:

४०.१ होटलसम्बन्धी मापदण्ड, २०७० अनुसार पर्यटकीय रिसोर्टहरू घना आवादी भएको क्षेत्रबाट टाढा हुनुपर्नेमा चितवनको सौराहा, जगतपुर, पाटेहानी तथा बर्दियाको ठाकुरद्वारा क्षेत्रमा स्थलगत अवलोकन गर्दा स्थानीय बस्तीसँगै जोडिएर होटल तथा रिसोर्टहरू सञ्चालन गरेको देखियो ।

४०.२ होटल तथा होमस्टेहरूमा स्थानीय खाना, स्थानीय भेषभूषा तथा भाषाको प्रयोगको अवस्था न्यून छ । बर्दियामा विदेशी पर्यटकको आकर्षण कम रहेको, स्थानीयस्तरमा खाद्यान्न तथा तरकारीको उत्पादनको

प्रयोग, स्थानीय खाना तथा सामानहरूको उपलब्धतामा कमी रहेको, स्थानीय पोशाक, सामाग्री, खेलकुद आदिको प्रयोग न्यून हुने गरेको र व्यवसायमा स्थानीयको संलग्नता कम रहेको देखियो ।

- ४०.३ होटल तथा रिसोर्टहरूबाट उत्सर्जित तरल फोहर ढलमार्फत् नजिकका खोलाहरूमा मिसाएको, ठोस फोहोर व्यवस्थापन गर्न नदी किनारमा पर्याप्त बकेटहरू नराखिएको, स्वदेशी पर्यटकहरूमा सचेतनाको कमीका कारण प्लाष्टिकजन्य फोहोरहरू यत्र तत्र फालिएका, नदीको प्रदूषण नियन्त्रण लगायतका कार्यमा सामुदायिकस्तरमा पर्याप्त प्रयासहरू गरेको देखिएन ।

निकुञ्ज व्यवस्थापनले पर्या-पर्यटनको अवधारणाअनुरूप पर्यटकीय गतिविधिहरू व्यवस्थित गर्ने क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नुका साथै नीजिक्षेत्रको पर्यटकीय गतिविधिहरूको नियमितरूपमा अनुगमन गरी संरक्षण र पर्या-पर्यटनलाई दिगो बनाउनुपर्दछ ।

४१. **अतिक्रमण व्यवस्थापन** - राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ को दफा ५(ख) र (ग) अनुसार राष्ट्रिय निकुञ्जभित्र जुनसुकै प्रकारका घर, छाप्रो, आश्रय वा अरु आकार बनाउन वा भोग गर्न कुनै भू-भाग कब्जा गर्न, सफा गर्न, आवादी गर्न, खेती गर्न वा कुनै बाली उब्जाउन वा काट्न निषेध गरेको छ । निकुञ्जको सुरक्षा र संरक्षणको लागि नेपाली सेनासँगको समन्वयमा नियमितरूपमा गस्ती गरिन्छ । यसका बावजुद चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जको गजग्राह, सानो काउलेनी, नयाँ बेलहानी, तमासपुर, लामीचौर, सिखौलीलगायतका क्षेत्रमा १ हजार २१७.४६ हेक्टर वन क्षेत्रफल अतिक्रमण भएको छ । यसैगरी बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जको ठाकुरबाबा, बारबर्दिया, बाँसगढी, मधुवन, चेपाङ लगायतका क्षेत्रमा ४०१.२४ हेक्टर क्षेत्रफल अतिक्रमण भएको छ । विगत ५ वर्षको अवधिमा चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जले अतिक्रमण हटाउन सकेको छैन भने बर्दिया राष्ट्रिय निकुञ्जले २०७५।७६ मा १२.९२ हेक्टर र २०७६।७७ मा १३.९५ हेक्टर अतिक्रमण हटाएको छ । निकुञ्जहरूमा सुकुम्बासीको नाममा हुने संस्थागत अतिक्रमण, धार्मिक संस्था र धामको नाममा हुने अतिक्रमण, स्थानीय तहका भवन निर्माण, सुरक्षा निकाय, खानेपानी ट्यांकी, सार्वजनिक खेलमैदान आदिका नाममा हुने सार्वजनिक वन अतिक्रमणको जोखिम बढी छ । संरक्षित क्षेत्र अतिक्रमण हुँदा वनक्षेत्र मासिने, जैविक विविधतामा हास आउने, मानव-वन्यजन्तु द्वन्द्व बढ्ने लगायतका समस्याहरू बढ्दै गइरहेको छ ।

निकुञ्ज व्यवस्थापनले नियमितरूपमा गस्ती बढाई अतिक्रमण हुन नदिने वातावरण तयार गर्नुपर्दछ । साथै स्थानीय तह, सुरक्षा निकाय र स्थानीय समुदायसँग छलफल, समन्वय एवं सहकार्य गरी विद्यमान अतिक्रमण हटाउनुपर्दछ ।

संगठित संस्था तथा समिति

राष्ट्रपति चुरे तराई मधेश संरक्षण विकास समिति

चुरे क्षेत्रमा भइरहेको वातावरणीय विनाशको न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्यका साथ राष्ट्रपति चुरे तराई मधेश संरक्षण विकास समिति (गठन) आदेश, २०७१ अनुसार २०७१ मा समितिको स्थापना भएको हो । मन्त्रिपरिषदबाट चुरे-तराई मधेश संरक्षण तथा व्यवस्थापन गुरुयोजना २०७४।२।४ मा स्वीकृत भई देशको कूल भू-भागको करिब १२.७८ प्रतिशत क्षेत्र ओगट्ने चुरे क्षेत्र ७ प्रदेशका ३७ जिल्ला, ३४० स्थानीय तहमा फैलिएको छ ।

४२. **आयोजनाको स्थिति** - चुरे संरक्षण तथा विकासमा २०७१।७२ देखि २०७६।७७ सम्म रु. १० अर्ब २२ करोड १२ लाख विनियोजन भएकोमा यो वर्ष रु.१ अर्ब ४१ करोड ४९ लाख समेत रु.९ अर्ब २१ करोड १५ लाख खर्च भै ९०.१२ प्रतिशत वित्तीय प्रगति भएको छ । मन्त्रिपरिषदको २०७४।०२।०४ को निर्णय अनुसार गुरुयोजनाको २० वर्षको अवधिमा २०७२ सालको मूल्यमा रु.२ खर्ब ४९ अर्ब ७२ करोड लगानी आवश्यक पर्ने पूर्वानुमानअनुसार कुल लगानीमध्ये रु.८० अर्ब ८५ करोड ६३ लाख पहिलो पाँच वर्षमा खर्च गर्ने अनुमान रहेकोमा २०७१।०७२ देखि २०७६।७७ सम्म लक्ष्यको तुलनामा ११.३९ प्रतिशत मात्र खर्च भएको देखिन्छ । गुरुयोजनाबमोजिम बजेट विनियोजन तथा खर्च नहुँदा संरक्षण र विकासको लक्ष्य पूरा हुने देखिएन । गुरु योजनाबमोजिम समितिबाट कार्यविधिमा सरलीकरण, कार्यान्वयन क्षमतामा अभिवृद्धि एवं निकायगत समन्वयमा वृद्धि गरी कार्यसम्पादनलाई प्रभावकारी बनाउनु पर्दछ ।
४३. **अग्रिम आयकर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८९ (३क) मा उपभोक्ता समितिलाई रु.५० लाख भन्दा बढीको भुक्तानी रकममा १.५ प्रतिशत अग्रिम करकट्टा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । समितिको कार्यक्रम कार्यान्वयन इकाई, कैलालीले २९ उपभोक्ता समितिमार्फत रु.२१ करोड ३० लाख ४४ हजार भुक्तानी गर्दा रु.३१ लाख ९६ हजार कर कट्टी गर्नुपर्नेमा रु.१६ लाख ४४ हजार मात्र कट्टी गरेकोले नपुग रकम रु.१५ लाख ५२ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
४४. **उपभोक्ता समिति** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ मा एक करोड रुपैयाँ सम्म लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराउन सकिने उल्लेख छ । समितिको कार्यक्रम कार्यान्वयन इकाई, कैलालीले १३ आयोजनाको निर्माण कार्यमा रु.१६ करोड ९ लाख ८५ हजार भुक्तानी दिएको छ । नियम बमोजिम लागत अनुमान तयार गर्दा ती प्रत्येक कार्यको लागत अनुमान एक करोड रुपैयाँभन्दा बढी हुने भएकोले नियम प्रतिकूल हुने गरी कार्य गराउने सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
४५. **कामको गुणस्तर** - कार्यक्रम कार्यान्वयन इकाई, कैलालीले निर्माण गरेका विभिन्न आयोजनामध्ये लेखापरीक्षणको क्रममा निरीक्षण गर्दा मटकोना खल्ला र पश्चिम अण्डैया तटबन्धन निर्माणको कार्य उपभोक्ता समितिमार्फत गराई क्रमशः रु.२९ लाख ६१ हजार र रु.७४ लाख ६० हजार खर्च गरेकोमा तटबन्धनको अधिकांश पर्खाल भत्किएको देखिन्छ । त्यस्तै कार्यक्रम कार्यान्वयन इकाई, जनकपुरअन्तर्गत लागत अनुमान रु.२५ लाख ३६ हजार रहेको गल्छी पहिरो खहरे रोकथाम र लागत अनुमान रु.२७ लाख ९० हजार रहेको रातुखोला तटबन्ध निर्माण आयोजनाको स्थलगत निरीक्षण गरिएकोमा दुवै आयोजनाको काम गुणस्तरयुक्त देखिएन । गल्छी पहिरो खहरे रोकथामको लागि जग्गा फराकिलो नबनाएको, केही स्थानमा पर्खाल अग्लो लगाएको, पर्खाल भत्किने अवस्थामा रहेको, उपभोक्ताले सम्झौतामा भएको वृक्षारोपण कार्य नगरेको, रातुखोला तटबन्ध निर्माणमा ग्याबियन वालमा पुरै ढुङ्गा नभरेको, साइज सानो देखिएको, लन्चिङको ग्याबियन वाल पुरिएको अवस्था देखियो । बिग्रेका, भत्केका उक्त कार्यहरू उपभोक्ता समितिकै लागतमा मर्मत गर्न लगाउनुपर्दछ ।

राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष

४६. **कोष स्थिति** - राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष ऐन, २०३९ बमोजिम वन्यजन्तु तथा प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण संवर्द्धन र व्यवस्थापन गर्ने, निकुञ्ज आरक्षको विकासको निमित्त आवश्यक व्यवस्था गर्ने उद्देश्यले कोषको स्थापना भएको देखिन्छ । कोष र अन्तर्गतका ८ निकायले यो वर्ष रु.१ अर्ब ११ करोड २० लाख आम्दानी गरी रु.९९ करोड ९४ लाख खर्च गरेका छन् । कोष अन्तर्गत सञ्चालित सात आयोजना मध्ये अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र आयोजना र सदर चिडियाखाना बाहेक अन्य पाँच निकायले यो वर्ष रु.९ करोड ७६ लाख ३४ हजार सञ्चालन नोकसान देखाएका छन् । स्रोत निश्चित गरी मितव्ययी ढंगले आयोजना सञ्चालन गर्दै दीर्घकालीन आर्थिक भार नपर्ने गरी आयोजनाको कार्य दिगो रूपमा व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।
४७. **कानुनी व्यवस्था** - मन्त्रिपरिषद्को २०५२।९।१३ को निर्णयमा चिडियाखाना व्यवस्थापन तथा सञ्चालनको जिम्मेवारी ३० वर्षसम्म कोषको हुने र पुनः ३० वर्षको लागि नवीकरण गर्न सकिने उल्लेख छ । कोष र वन तथा भू-संरक्षण मन्त्रालयबीच २०५२।९।१६ मा सम्झौता भएकोमा कोषले चिडियाखाना सञ्चालन सम्बन्धमा नियमावली एवं कार्यविधि तयार गरेको छैन । सदर चिडियाखाना सञ्चालन सम्बन्धी स्पष्ट कानून नहुँदा राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण ऐन, २०२९ तथा नियमावली, २०३० अनुसार सञ्चालनमा रहेको देखिन्छ । नेपालमा चिडियाखाना सञ्चालनको कानूनको अभावमा अन्य चिडियाखानासँग आवश्यकतानुसार प्रजनन, अनुसन्धान तथा विविध कारणले पशुपन्छी आदान प्रदान गर्न समस्या देखिएको उल्लेख गरेकोले आवश्यक कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
४८. **सञ्चालन स्थिति** - वन्यजन्तुहरूको अनुसन्धान, संरक्षण र वन्यजन्तुसम्बन्धी जानकारी दिई मनोरञ्जन दिने उद्देश्यले स्थापित यस संस्था २०५२ देखि राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोषअन्तर्गत सदर चिडियाखाना सञ्चालित छ । यो वर्ष कार्यालयले प्रवेश शुल्कसमेत रु.९ करोड ३६ लाख आम्दानी र रु.११ करोड ६३ लाख खर्च गरेको छ । गत वर्ष रु.१५ करोड ७१ लाख आम्दानी गरेकोमा यो वर्ष कोरोना महामारीका कारण ४० प्रतिशतले आय घटेको स्थिति छ ।
४९. **चिडियाखाना व्यवस्थापन** - मन्त्रालय र कोषबीच चिडियाखाना सञ्चालन सम्बन्धमा भएको सम्झौतामा उल्लेख भएबमोजिम चिडियाखाना व्यवस्थापन सम्बन्धमा गुरुयोजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन र चिडियाखाना विकास कोषको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुन नसकेको, मौजुदा जीवजन्तुको तुलनामा वासस्थान क्षेत्र साँघुरो हुँदै गएको, वन्यजन्तु पालन, उद्धार केन्द्र तथा अस्पताल स्थापनालगायतका मापदण्ड तथा कानुनी व्यवस्थामा कमी कमजोरी देखिएका छन् । राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा अति संवेदनशील तथा संकटापन्न रहेको र संरक्षित विभिन्न प्रजातिका वन्यजन्तुको उचित व्यवस्थापन गर्न आधुनिक चिडियाखानाको मापदण्डअनुरूप चिडियाखानाको क्षेत्रफल विस्तार वा शाखा खोल्ने, वन्यजन्तु स्थानान्तरण वा सीमाभित्र संख्या कायम गरी सञ्चालनमा ल्याउनुपर्ने, यथासम्भव प्राकृतिक वासस्थानअनुरूपको पूर्वाधार निर्माण गरी वन्यजन्तु तथा पशुपन्छीको उचित पालनपोषण, संरक्षण शिक्षा प्रदान र दर्शकको सुरक्षा तथा मनोरञ्जनका लागि सुधार योजना आवश्यक देखिएको छ । सम्झौताको शर्तबमोजिम चिडियाखाना विस्तार, सञ्चालन तथा अनुगमन कार्य व्यवस्थापन सम्बद्ध निकायबाट कार्यान्वयन गरी चिडियाखाना व्यवस्थापन कार्यमा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ ।

अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र

५०. **सार्वजनिक जग्गा प्रयोग** - संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०५३ को नियम २१ मा कुनै व्यक्तिले संरक्षण क्षेत्रभित्रको सरकारी स्वामित्वको जग्गामा व्यावसायिक वा अन्य कुनै काम गर्दा अनुमति लिनुपर्ने तथा नियम २२ मा संरक्षण अधिकृतसँग परामर्श लिनुपर्ने व्यवस्था छ । अन्नपूर्ण संरक्षण क्षेत्र आयोजना, कास्कीमा सार्वजनिक क्षेत्रमा सञ्चालित ७४ होटल तथा रेष्टुरेण्ट दर्ता प्रक्रियामा रहेको र केही होटल तथा रेष्टुरेण्ट सञ्चालनमा रहेकोमा आयोजनाले होटल व्यवसायीको संख्या र चर्चेको सार्वजनिक जग्गाको विवरण अद्यावधिक गरेको छैन । आयोजनाले सार्वजनिक जग्गाको क्षेत्रफल यकिन गरी संरक्षण क्षेत्र नियमावली एवं वन नियमावली, २०५१ अनुसार रोयल्टी असुल गर्नुपर्ने व्यहोरा गत वर्षको प्रतिवेदनमा औल्याइएकोमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आए पश्चात् स्थानीय तहहरूले नै सेवा, व्यवसाय सञ्चालन कर लिँदै आएकोले दोहोरो कर तिर्नुपर्ने कारण रोयल्टी असुल गर्ने कार्य अवरुद्ध भएको उल्लेख छ । प्रचलित कानूनअनुसार रोयल्टी रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
५१. **दस्तुर एवं शुल्क** - संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन नियमावली, २०५३ मा सङ्कलित सम्पूर्ण दस्तुर संस्थाको नाममा जम्मा गर्नुपर्ने र स्वीकृत कार्ययोजना बमोजिम सञ्चालन हुने विभिन्न कार्यक्रम तथा प्रशासनिक खर्चको लागि संस्थाले संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन समितिलाई रकम उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । त्यस्तै संरक्षण क्षेत्र व्यवस्थापन निर्देशिका, २०५६ को २५(१) मा समितिले आफ्नो क्षेत्रको प्राकृतिक स्रोतलगायत अन्य सम्पदाहरूको उपयोग गरेबापत उठाएको दस्तुर तथा शुल्क सोही समितिको आम्दानी हुने उल्लेख भएकोले नियमावली र निर्देशिकामा फरक व्यवस्था रहेको छ । नियमावलीको नियम ३० मा समितिले गरेको आम्दानी तथा खर्चको मासिक र वार्षिक विवरण संरक्षण अधिकृतलाई पठाउनुपर्ने र संरक्षण अधिकृतले सम्पूर्ण आम्दानी खर्चको विवरण प्रमुखसमक्ष पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजनाले आफ्नो क्षेत्रभित्र क्रियाशील ५७ समितिले आम्दानी गरेको दस्तुर एवं शुल्क र गरेको खर्च स्वीकृत व्यवस्थापन कार्ययोजनाबमोजिम भए नभएको सम्बन्धमा अनुगमन गरेको देखिएन । नियमावलीअनुसार आम्दानी तथा खर्च गरी सोको पारदर्शिता कायम गर्नुपर्ने व्यहोरा गत वर्षको प्रतिवेदनमा औल्याइएकोमा सुधार भएको छैन ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** - विगतका प्रतिवेदनमा वृक्षारोपण संरक्षणको लागि आवश्यक व्यवस्था नगरेको, हस्तान्तरित सामुदायिक वनको नियमित अनुगमन गरी प्रतिवेदन प्राप्त नगरेको, परामर्श सेवाको लागतको नर्म्स तर्जुमा नगरेको, बक्यौता राजस्व असुल नगरेको, प्राविधिक सहायताको लेखापरीक्षण नगराएको लगायतका व्यहोरा समावेश भएकोमा यो वर्ष पनि सोमा सुधार भएको पाइएन । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ ।
- **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छ:
 - सरकारी कार्यालयतर्फ ४२ निकायमा रु.५७ करोड २ लाख ३९ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३ लाख ८० हजार फर्साउँ गरेकोले रु.५६ करोड ९८ लाख ५९

हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२ करोड १६ लाख ४३ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची-१५ मा छ ।

- संगठित संस्था, अन्य संस्था र समितितर्फ रु.३ करोड १९ लाख २ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.५२ लाख ९९ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.२ करोड ६६ लाख ३ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.६४ लाख ६६ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची-१६ मा छ ।

शहरी विकास मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा शहरी विकास र शहरी पूर्वाधारको विकास सम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, सरकारी भवनको निर्माण, मर्मत सम्भार, रेखदेख र सुरक्षा, विशिष्ट पदाधिकारीहरूको आवास व्यवस्थापन लगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहत सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत ५८ निकायबाट कार्यसम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहतसमेत ३९ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.३२ अर्ब ७९ करोड ९० लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

(रु.लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
२७,९१,८२	८५,२३	३,४०,३४	६२,५१	३२,७९,९०

- १.१ उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा स्वास्थ्य तथा जनसंख्यालगायत ८ मन्त्रालय र १ संवैधानिक निकायमा बजेट विनियोजन भई यस मन्त्रालयले खर्च गरेको रु.४ अर्ब ३२ करोड ७५ लाख लेखापरीक्षण अङ्कमा समावेश छ ।
- १.२ सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना धनकुटा र संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई मोरङको विनियोजन, राजस्व, धरौटी र अन्य कारोबारसमेत रु.१ अर्ब १४ करोड ९ लाखको लेखापरीक्षण हुन बाँकी रहेको छ ।
२. **संगठित संस्था, अन्य संस्था र समिति** - यो वर्ष १७ संस्थाको रु.२१ अर्ब ६३ करोड २५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
३. **कार्यमूलक लेखापरीक्षण** - यो वर्ष सुरक्षित नागरिक आवास कार्यक्रम विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।
४. **वार्षिक कार्यक्रम र प्रगति** - आर्थिक वर्ष २०७६।७७ को स्वीकृत कार्यक्रम अनुसारको प्रगति अवस्था विश्लेषण गर्दा उपत्यकाका नदीलाई फोहोरमुक्त बनाउने, धाप ड्यामबाट सुख्खायाममा वागमतीमा पानी पठाउने, विराटनगर तथा वीरगञ्ज महानगरपालिका तथा काभ्रे उपत्यका खानेपानी विस्तार, जनकपुर, धरान नेपालगञ्ज सिद्धार्थनगरमा एकीकृत शहरी विकास, २१ नगरपालिकामा सघन शहरी विकास, १३ नगरपालिकामा एकीकृत विकास, ट्रान्स हिमालय ट्रेलमा पर्ने लुक्लादेखि मार्तडीसम्मको सम्भाव्यता अध्ययन, फिदिमदेखि साँफेबगरसम्मका १३ स्थानमा नयाँ शहर निर्माण, काठमाडौँ उपत्यका तथा धोविखोला सडक स्तरोन्नति, ५ विशेष भवन निर्माण, २८ सभाहल निर्माण, सुरक्षित नागरिक आवासका लागि १ लाख ६८ हजार २८१ लाभग्राहीको छनौट, २५९ स्वास्थ्य चौकी र ३०३ अन्य भवन निर्माण गरेको प्रतिवेदन पेश भएपनि अद्यावधिक लक्ष्य र प्रगति खुल्ने प्रतिवेदन मन्त्रालयले तयार गरेको देखिएन ।
५. **बजेट वक्तव्य कार्यान्वयन** - यो वर्षको बजेट वक्तव्यमा सघन शहरीकरण भइरहेको १२ शहरलाई मेगासीटी, केही शहरलाई स्मार्ट सीटीको रूपमा विकास गर्न सम्भाव्यता अध्ययन, १८५ नगरपालिकामा व्यवस्थित शहरी तथा एकीकृत पूर्वाधार, रुकुम पूर्व र नवलपरासी पूर्वका सदरमुकामको भौतिक विकास,

२७ स्थानमा आधुनिक नयाँ शहर, २० हजार नागरिक आवास, सुरक्षित आवास तथा बस्ती रुपान्तरण कार्यक्रम सञ्चालन, प्रादेशिक संरचनाको गुर्योजना तर्जुमा जस्ता कार्यक्रमहरू घोषणा भएकोमा ती कार्यक्रम कार्यान्वयन अवस्था यकिन भएन । राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी निकाय, कर्मचारी संचयकोष, नागरिक लगानीकोष जस्ता सार्वजनिक निजी साझेदारीमा न्यून लागत भएका आवास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने कार्य शुरु भएको छैन ।

उपत्यकालाई धुलोमुक्त बनाउने, निर्माण सामग्री ढुवानी गर्दा सुरक्षित विधि अपनाइने, ठूला शहरहरूमा बिजुली, टेलिफोन तथा केबुलतारहरू भूमिगत गराइने, अन्य शहरी क्षेत्रमा वातावरण संरक्षण हरियाली प्रवर्द्धन तथा शहरी सौन्दर्य कायम गर्ने जस्ता कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता आएको छैन ।

६. **दिगो विकास लक्ष्य** - दिगो विकास लक्ष्यमा शहरी एवं मानवीय बस्तीलाई समावेशी, सुरक्षित र दिगो बनाउने लक्ष्यअन्तर्गत ५ भन्दा बढी व्यक्ति भएको परिवारलाई ४७ प्रतिशतबाट ३० प्रतिशतमा झार्ने, ५० प्रतिशत सडक सुरक्षित बनाउने, सुरक्षित घर परिवारमा बस्ने जनसंख्या ३० बाट ६० प्रतिशतमा पुर्‍याउने र भूकम्पबाट क्षति भएका संरचना सन् २०२० सम्म मर्मत तथा पुनः निर्माण गर्ने सूचकहरू निर्धारण भएपनि कार्यसम्पादन अवस्था खुल्ने गरी योजना तर्जुमा गरेको देखिएन । दिगो विकास लक्ष्यका सूचकका आधारमा नीति तथा कार्यक्रम तयार गरेर सम्पादित कार्यको अनुगमन र पृष्ठपोषणसहितको अद्यावधिक प्रगति तयार गरी सोको समीक्षा गर्नुपर्दछ ।
७. **संगठन संरचना** - मन्त्रालय र अन्तर्गत कर्मचारी दरबन्दी ५४९ रहेकोमा ३७० पूर्ति भई १७९ रिक्त रहेको र पदपूर्तिमध्ये ४९ अप्राविधिक र प्राविधिक ३२१ रहेको मन्त्रालयले उल्लेख गरेको छ । रिक्त दरबन्दी समयमै पूर्ति गरी सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
८. **नक्सा पास तथा मापदण्ड** - भवन ऐन, २०५५ को दफा ११ मा नगरपालिका क्षेत्रभित्र भवन निर्माण गर्न चाहने व्यक्ति, संस्था वा सरकारी निकायले भवन निर्माण गर्न प्रचलित कानूनबमोजिम सम्बन्धित स्थानीय तहबाट नक्सा तथा डिजाइन स्वीकृत गराउनुपर्ने उल्लेख छ । शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूले निर्माण गरेका सरकारी कार्यालय भवनहरूको उक्त ऐनमा व्यवस्था भएबमोजिम नक्सा तथा डिजाइन स्वीकृत गराएको पाइएन । नक्सा तथा डिजाइन स्वीकृत गराएर मात्र भवन निर्माण हुनुपर्ने व्यवस्था कडाईका साथ कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।

त्यस्तै भवन निर्माण गर्दा संघीय सरकारले तोकेको मापदण्डको अधीनमा रही स्थानीय सरकारले पनि मापदण्ड तयार गरी लागू गर्न सक्ने देखिन्छ । भवन निर्माण सम्बन्धी मापदण्ड, २०६४ अनुसार संघीय सरकारले भुईँ क्षेत्रको अनुपात (फ्लोर एरिया रेसियो) आवास क्षेत्रमा २ र व्यापारिक क्षेत्रमा ३ रहने, संरक्षित क्षेत्रमा भवनको तला अधिकतम ५ र उचाइ ४५ फिट रहने उल्लेख गरेकोमा काठमाडौँ महानगरपालिकाले सो मापदण्ड प्रतिकूल सबै भवनको फ्लोर एरिया रेसियो ३.५, संरक्षित उपक्षेत्रमा तला ७ तथा अधिकतम उचाई ६५ फिट र मिश्रित पुरानो बसोबास क्षेत्रमा ८ तला तथा अधिकतम उचाई ७५ फिट तोकेको देखियो । शहरी संरचनामा यस प्रकार मापदण्ड फरक गर्दा समन्वय भएको छैन । मापदण्डमा एकरूपता ल्याई समन्वयात्मक तवरले भवन निर्माण कार्यको स्वीकृति दिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

९. **सभाहल निर्माण** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उतरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ६ मा प्रति इकाइ लागत, सम्पन्न गर्न लाग्ने समय र प्राप्त हुने प्रतिफल खुलाइ आयोजनाको प्राथमिकीकरण गर्नुपर्ने उल्लेख छ। मन्त्रालयले यो वर्ष मातहतका कार्यालयको बजेट प्रस्ताव गर्दा ललितपुरको गोदावरीमा ३ हजार सिट क्षमताको सभाहल निर्माण, भक्तपुरमा ५ हजार सिट क्षमताको बहुउद्देश्यीय सम्मेलन केन्द्रको आर्किटेक्चरल तथा स्ट्रक्चरल डिजाइन, विभिन्न जिल्लाहरूमा ३३ सभाहल निर्माण गर्ने कार्यक्रम स्वीकृत गरी लागत अनुमान रु.८ अर्ब ७१ करोड ४७ लाख रहेका २८ वटा सभाहल निर्माणको कार्य शुरु गरेको छ। विभिन्न कार्यक्रम सञ्चालन गर्न महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका र नगरपालिकाहरूमा रहेका सभाहल एवं तिनीहरूको पूर्ण प्रयोग भएको छैन। यो अवस्थामा सबै संघीय भवन कार्यालयहरूले सभाहल निर्माणलाई प्राथमिकतामा राखेका छन्। यससम्बन्धी प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ९.१ **दमक नगरपालिकामा निर्माण भइरहेको १ हजार ८०० सिट क्षमताको सभाहल निर्माणको सम्झौता** रु.३२ करोड ९ लाख ८७ हजार रहेकोमा यो वर्षसम्म निर्माण व्यवसायीलाई रु.१८ करोड ६० लाख ६ हजार भुक्तानी भएको छ। कुल १७ कट्टा जग्गामा फैलिएको यो सभाहलको प्लिन्थ एरिया ७ हजार २०० वर्गमिटर रहेको छ। स्थलगत निरीक्षण गर्दा गाडी पार्किङ्गको लागि जग्गाको अभावले पार्किङ्गस्थलको व्यवस्था नै नरहेको तथा सभाहलको लागत तथा प्रतिफलको विश्लेषण गरेको देखिएन। सम्भाव्य देखिएको स्थानमा मात्र संरचना निर्माण गर्नुपर्दछ।
- ९.२ **उदयपुरमा निर्माण भइरहेको त्रियुगा मदन भण्डारी स्मृति सभाहल तथा अतिथि गृह २०७७।१।१० भित्र कार्य सम्पन्न गर्ने गरी रु.२४ करोड ९ लाख ४१ हजारमा सम्झौता गरेकोमा १४.९७ प्रतिशत भेरिएसन थप गरी सम्झौता रु.२७ करोड ७० लाख १ हजार कायम गरेको छ। मूल्य समायोजन रु.२ करोड २२ लाख १८ हजारसमेत रु.२९ करोड २६ हजार खर्च भई सक्दा पनि निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छैन। बजेटको आस्वस्तता नभएकोले निर्माण व्यवसायीले काम अगाडि नबढाएको, २०७८ वैशाखमा स्थलगत निरीक्षण गर्दा उक्त कार्यको सुपर स्ट्रक्चर तयार भएपनि २०७७ भाद्रदेखि छानाको कार्य नहुँदा निर्मित संरचना हावा पानी तथा घामबाट प्रभावित भई गुणस्तरमा हास आइरहेको देखियो। समयमै आवश्यक कारवाही गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ।**
- ९.३ **सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६ मा निर्माण स्थलको व्यवस्था नभई खरिद कार्य गर्न नहुने र सार्वजनिक प्रकृतिको जग्गा प्रयोग गर्न उपलब्ध गराउने मापदण्ड २०७७ अनुसार नेपाल सरकारको स्वीकृतिबेगर सार्वजनिक प्रकृतिको जग्गा उपयोगमा ल्याउन नपाउने व्यवस्था छ। पूर्व रुकुमको सिस्ने गाउँपालिका ५ मा रहेको करिब २२ रोपनी सार्वजनिक जग्गामा सभाहल निर्माण गर्न निर्माण व्यवसायीसँग २०७७।२।३१ मा रु.१९ करोड ११ लाख ४६ हजारको सम्झौता गरी मोबिलाईजेशन पेस्की रु.१ करोड ५० लाख दिएकोमा २०७८ वैशाखसम्म जग्गा प्राप्त भएको छैन। यसरी निर्माणस्थलको व्यवस्था नहुँदै खरिद सम्झौता गर्ने र निर्माण कार्य हुन नसक्ने जानकारी हुँदा हुँदै पेस्की दिनेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ।**
- ९.४ **कैलाली जिल्लाको धनगढी सभाहल निर्माणको लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७८।३।९ मा कार्य सम्पन्न गर्न रु.२५ करोड २६ लाख ८८ हजारको सम्झौता भई २०७६।७७ सम्ममा रु.१३ करोड ८२ लाख ६२ हजार भुक्तानी भएको छ। निर्मित संरचनामध्ये प्लास्टर गर्न बाँकी उत्तरतर्फको बिम र पिलरको सर्फेस रेगुलर नदेखिएको, पर्याप्त कम्प्याक्सन नपुगी हनी कम्ब देखिएको र पर्याप्त क्युरिड**

नहुँदा प्लास्टर फुटेको अवस्था छ । हनी कम्ब देखिएको स्ट्रक्चरमा पर्याप्त ग्राउटिड गरी गुणस्तर कायम भएको सुनिश्चितता पछि मात्र थप कार्य गर्नुपर्दछ ।

९.५ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ मा प्रतिफलको समेत विचार गरी आयोजना स्वीकृत हुनुपर्ने उल्लेख छ । विशेष भवन निर्माण आयोजनाले भक्तपुरको मध्यपुर ठिमी नगरपालिकामा पाँच हजार सिट क्षमताको सभाहल निर्माणको लागि विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्न परामर्शदाता नियुक्त गरी रु.३७ लाख ९० हजार भुक्तानी गरेको छ । बजेट वक्तव्य २०७६।७७ मा सार्वजनिक निजी साझेदारीमा पाँच हजार सिट क्षमताको बहुउद्देश्यीय सभाहल निर्माण गर्ने उल्लेख भएकोमा उपत्यकामा ललितपुरको गोदावरीमा सभाहल निर्माण भएको परिप्रेक्ष्यमा प्रतिफलको विश्लेषण गरेरमात्र उक्त सभाहल निर्माणमा लगानी गर्नुपर्दछ ।

१०. **भ्यू टावर निर्माण** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२ मा प्रस्तावित आयोजनाको सम्भाव्यता अध्ययन, आर्थिक, प्राविधिक तथा प्रशासनिक उपयुक्तताका आधारमा प्रतिफलको समेत विचार गरी आयोजना स्वीकृत हुनुपर्ने उल्लेख छ । झापा जिल्लाको दमकमा १८ तलाको भ्यू टावर निर्माणका लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७८।९।२७ सम्म काम सम्पन्न गर्ने गरी रु.१ अर्ब ५६ करोड १४ लाखको सम्झौता भएकोमा यो वर्षसम्म रु.३९ करोड ८६ लाख ५१ हजार भुक्तानी भएको छ । निर्माण हुने भ्यू टावरमा सपिड मल बैङ्कलगायतका कर्पोरेट हाउस एवं सिनेमा हलजस्ता सुविधाहरू रहने विस्तृत आयोजना प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । दमक बजारक्षेत्रबाट उत्तरतर्फ भौतिक पूर्वाधार नपुगेको ५ विगाहा क्षेत्रफलमा फैलिएको यो भ्यू टावर सञ्चालनको कार्यविधि र त्यसबाट प्राप्त हुने प्रतिफलको सुनिश्चितताबारे अध्ययन भएको देखिएन । माग तथा आवश्यकता पहिचानको आधारमा लगानीको प्रतिफल सुनिश्चित हुने गरी यस्ता आयोजना सञ्चालन गरिनुपर्दछ ।

११. **बाहिरी चक्रपथ निर्माण** - सडक पहुँच पुर्‍याई जनजीवनलाई सहजीकरण बनाउने उद्देश्यले सरकारले २०५८ मा उपत्यकाको ७२ किलोमिटर लामो बाहिरी चक्रपथको अवधारणा ल्याएकोमा २० वर्ष व्यतीत हुँदा सम्भाव्यता अध्ययनबाहेक बाँकी कार्य भएको छैन । उक्त आयोजनामा हालसम्म रु.१२ करोड ४५ लाख ५० हजार खर्च भएको छ । बाहिरी चक्रपथको कार्य अधुरै रहेको अवस्थामा सरकारले २०७३।७४ मा स्मार्ट सीटीको अवधारणा ल्याएको छ । आयोजनाको हालसम्म पनि विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन नै नबनेकोले आयोजनाको अवधि निश्चित छैन । यो वर्ष करारका कर्मचारीको तलब भत्ता र कार्यालय सञ्चालनमा रु.८७ लाख १२ हजारबाहेक अन्य कार्य भएको देखिँदैन । प्राथमिकतामा रहेको यो आयोजना सञ्चालन मोडालिटी तयार गरी कार्यान्वयनमा लैजानु पर्दछ ।

१२. **स्मार्ट सीटीको कार्यान्वयन** - नेपाल सरकारले काठमाडौँ उपत्यकाको बस्तीलाई व्यवस्थापन गर्न स्मार्ट सीटीको अवधारणा २०७४।१।२५ मा स्वीकृत गरेको छ । बाहिरी चक्रपथको कार्य सम्पादन अवस्था यकिन भै नसकेको स्थितिमा सोही क्षेत्रको अधिकांश भू-भाग समेटिने गरी ४ स्मार्ट सीटी काठमाडौँ उत्तर-पूर्व (इसान) मा १ लाख रोपनी, काठमाडौँ उत्तरमा १० हजार रोपनी तथा ललितपुर र भक्तपुरमा १०।१० हजार रोपनी क्षेत्रमा आयोजना अघि बढाउन शुरुवात गरेतापनि यी आयोजनाको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन स्वीकृत गरेको छैन । स्मार्ट सीटी निर्माणको पूर्व तयारीको लागि काठमाडौँ उपत्यका विकास प्राधिकरणले २०७६।७७ सम्म रु.१५ करोड ६५ लाख ४० हजार खर्च गरेको छ । ललितपुर महानगरपालिकाले स्वीकृति नदिएको कारणले विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन कार्यान्वयन हुने

अवस्था छैन। घोषित कार्यक्रम पुनरावलोकनबेगर नै अर्को कार्यक्रम अघि सारेको साथै पछि घोषणा गरेको कार्यक्रमको पनि ४ वर्षसम्म विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन बनाउन सकेको छैन। स्मार्ट सीटीको अवधारणा अघि बढाएपछि प्रस्तावित क्षेत्रको जग्गा बेचबिखन गर्न नपाइने निर्णय भएको छ। जग्गा रोक्का राखेको ४ वर्षसम्म विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन नै स्वीकृत हुन नसकेको अवस्थामा सरोकारवाला नागरिकको जग्गामा संरचना निर्माण तथा कित्ताकाट लगायतको कार्य बन्द गरेको अवस्थामा देखिएको छ। कार्य सम्पादन प्रक्रियालाई यथासमयमा अगाडि नबढाई नागरिकको जग्गा लामो समयसम्म रोक्का राखेको औचित्यपूर्ण देखिएन। आयोजना तत्काल कार्यान्वयनमा लैजाने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।

१३. **भवन निर्माण** - सरकारले निर्माण अभियानको रूपमा लिएको भवनहरूमध्ये बालुवाटारमा निर्माण हुने प्रधानमन्त्री आवासको लागि रु.३३ करोड ८० लाख ८३ हजारको सम्झौता गरेकोमा रु.५ करोड ४६ लाख ९६ हजार खर्च भएको, सिंहदरबारमा निर्माण हुने संघीय संसद भवनको लागि रु.५ अर्ब ६७ करोड २७ लाखमा सम्झौता गरेकोमा यो वर्षसम्म रु.२२ करोड ७९ लाख ७० हजार खर्च भएको छ। भैँसेपाटीमा निर्माणाधीन संघीय मन्त्री निवासको लागि रु.१ अर्ब ३ करोड ४७ लाखको सम्झौता गरी यो वर्ष रु.७ करोड ७५ लाख ८२ हजार खर्च भएको छ। कुल ९६ रोपनी १० आना जग्गामा फैलिएको क्षेत्रभित्र २.५ तले २७ भवनका लागि १२ रोपनी, हेल्थ क्लबको लागि ११ रोपनी, हरियाली क्षेत्र ३८ रोपनी र आन्तरिक सडक निर्माण २१ रोपनीमा गर्ने लक्ष्य रहेको छ। त्यसैगरी भैँसेपाटीमा नै निर्माणाधीन ७ वटै प्रदेशका प्रदेश प्रमुख र मुख्य मन्त्रीहरूको निवासको लागि रु.७३ करोड ३९ लाखको सम्झौता भएकोमा यो वर्षसम्म रु.२ करोड ३१ लाख खर्च भएको छ। कुल २७ रोपनी १२ आनामा फैलिएको जग्गामा ७ वटा ब्लकमा प्रति ब्लक २ भवन निर्माण गर्ने व्यवस्था रहेको छ। खर्च र भौतिक प्रगतिको सम्बन्धमा मन्त्रालयले आवश्यक समीक्षा गरेको देखिएन। अति विशिष्ट व्यक्तिहरूको लागि निर्माण कार्यान्वयनमा रहेका संरचनाहरूको मापदण्ड तर्जुमा गरेर उपयोगमा ल्याउनुपर्दछ।

गोदावरीमा निर्माण भएको सभाहलको लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.६५ करोड ८१ लाख ६५ हजारको सम्झौता भएको छ। सभाहल निर्माण गर्न १४३-१-३-० रोपनी जग्गा उपलब्ध गराउने निर्णय भए तापनि करिब ४३ रोपनी जग्गामा सभाहल निर्माण भएको र बाँकी जग्गाको संरक्षण गरी बाउण्ड्री वाल लगाउनु पर्नेमा सो अनुसारको काम हुन नसकेकोले जग्गा अनधिकृत रूपमा अन्य पक्षले उपयोग गरेको र सभाहलको अडिटोरियम हललगायतका ठाउँमा पानी चुहिएको छ। सभाहल निर्माण भएपछि तत्काल नै मर्मत गर्नुपर्ने अवस्था आउनु उचित होइन। सभाहलबाट प्राप्त हुने प्रतिफलको विश्लेषण गरेर उपयोगमा ल्याउनुपर्दछ।

१४. **कन्टिजेन्सी खर्च** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०(७) मा निर्माण कार्यको लागत अनुमानमा ४ प्रतिशत कन्टिजेन्सी खर्च समावेश गर्ने व्यवस्था छ। महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको आर्थिक संकेत वर्गीकरण र व्याख्या अनुरूप प्रशासनिक तथा कार्यालय सञ्चालनसँग सम्बन्धित इन्धन, सूचना प्रकाशन, दैनिक तथा भ्रमण भत्ता, मर्मत, ज्याला लगायतका कार्यमा यो वर्ष २४ कार्यालयले कन्टिजेन्सीबाट रु.३८ करोड ८५ लाख खर्च गरेका छन्। त्यस्ता खर्चको लागि छुट्टै उप-शीर्षकमा बजेट विनियोजन हुने गरेकोमा कन्टिजेन्सीबाट समेत खर्च गर्ने परिपाटी रहेकोले बजेटरी नियन्त्रण प्रणाली प्रभावकारी देखिएन।

१५. **मूल्य समायोजन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५ मा खरिद सम्झौतामा अन्यथा व्यवस्था भएकोमा बाहेक खरिद सम्झौता कार्यान्वयन गर्ने क्रममा मूल्य समायोजन गर्न आवश्यक देखिएमा मूल्य समायोजन गर्न सकिने उल्लेख छ । यस सम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- १५.१ संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, कास्की र सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना, चितवनले मूल्य समायोजन दर फरक पारेको रु.४६ लाख ८० हजार, संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, कैलालीले खरिद सम्झौतामा उल्लेख भएको भारलाई परिवर्तन गरी रु.१९ लाख ९ हजार, सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना, पर्साले सम्झौताको शर्तबमोजिम बोलपत्र पेश गर्नुपर्ने अन्तिम मितिभन्दा ३० दिन अधिको मूल्य समायोजन सूचक फरक पारी मूल्य समायोजन हिसाब गर्दा रु.३ करोड ४६ लाख २४ हजार, संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, धनुषाले फरक फ्याक्टर प्रयोग गरी रु.११ लाख ८० हजार र संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, बाँकेले फरक मूल्यसूचीबाट रु.४१ लाख १ हजार बढी मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेका छन् । बढी भुक्तानी भएको रु.४ करोड ६४ लाख ९४ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
- १५.२ भवनलगायतका संरचना निर्माण गर्न विभाग र मातहतका आयोजनाहरूले निर्माण व्यवसायीसँग गरेका सम्झौतामा निर्माण सामग्री खरिद गर्न दिएको मोबिलाइजेशन पेस्की नघटाई मूल्य समायोजन गणना गर्ने व्यवस्था राखेको छ । सो अनुसार गणना गरी संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई धनुषा, रूपन्देही, बाँके र सुर्खेतले रु.१४ करोड ४९ लाख ८१ हजार र सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना, झापा र चितवनले रु.४४ लाख ७८ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेका छन् । सडक विभाग र मातहत कार्यालयहरूले पेस्की घटाएपछिको रकममा मूल्य समायोजन गणना गर्ने गरी खरिद सम्झौता गरेकोमा शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले सो अनुरूप नगरेकोले नेपाल सरकारलाई थप व्ययभार परेको छ । निर्माण कार्यको लागि दिएको पेस्की घटाई मूल्य समायोजन दिने गरी सम्झौता गर्नुपर्दछ ।
- १५.३ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२०(६ग) मा थप आर्थिक व्ययभार नपर्नेगरी म्याद थप गर्ने उल्लेख छ । सो व्यवस्थाअनुसार म्याद थप गर्दा शुरु सम्झौताको अन्तिम महिनाको मूल्यसूची फ्रीज गरी मूल्य समायोजन दिने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । यो वर्ष संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई धनुषाले एक निर्माण व्यवसायीलाई मूल्य समायोजनबापतको रकम भुक्तानी दिँदा मूल्यसूची फ्रीज नगरी चालू मूल्यसूचीको दरले भुक्तानी गरेको कारण बढी भुक्तानी भएको रु.७४ लाख ४८ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
- १५.४ सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना, झापाले एक निर्माण व्यवसायीले बोलपत्र कागजातसाथ पेश गरेको मूल्य समायोजन तालिकामा कार्यालयले तोकेकोभन्दा फरक हुने गरी भार उल्लेख गरी पेश गरेको आधारमा सम्झौता गरेकोले मूल्य समायोजन दिन नमिल्ने व्यहोरा गत वर्षको प्रतिवेदनमा औल्याएपछि भुक्तानी भएको मूल्य समायोजन असुल गरेको छ । गत वर्षको मूल्य समायोजन असुल गरेतापनि यो वर्ष समेत रु.४२ लाख १२ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेकोले सो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- १५.५ सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना, दाङले २ निर्माण व्यवसायीसँग गरेको खरिद सम्झौतामा प्रोभिजनल सम, मूल्य अभिवृद्धिकर र भेरिएसन स्वीकृत हुँदा थप भएको नयाँ आइटममा मूल्य समायोजन

- गर्न नमिल्ने उल्लेख गरेकोमा सोको विपरीत रु.१९ लाख ७२ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी दिएको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- १५.६ सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना, जुम्लाले सम्झौताको विशेष शर्तमा १५ महिनापछि मात्र मूल्य समायोजन लागू हुने उल्लेख भएपनि ३ निर्माण व्यवसायीलाई सम्झौताको शुरु अवधि देखिकै मूल्य समायोजन रु.३१ लाख ९६ हजार भुक्तानी गरेकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- १५.७ शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले बुढानिलकण्ठ-७ को सडक निर्माण कार्यको एक निर्माण व्यवसायीलाई प्रोभिजनल सम तथा भेरिएसनबाट थप नयाँ आईटमको रु.१३ लाख ८१ हजार मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेको छ । उक्त रकम असुल गर्नु पर्दछ ।
- १५.८ साबिकमा मेसिनरी तथा ट्रान्सपोर्ट बेहिकल इन्डिसेज रहेकोमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कले सन् २०१७।१८ को जुलाईदेखि लागू हुने गरी पुनः वर्गीकरण गरी मेसिनरी एण्ड इक्युपमेन्ट र ट्रान्सपोर्ट बेहिकलमा वर्गीकरण गरेको छ । जुन वर्गीकरणपछि मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्दा मेसिनरी र उपकरणको इन्डिसेजको आधारमा भुक्तानी गर्नुपर्ने देखिन्छ । सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयको स्टान्डर्ड बिडिङ डकुमेन्ट र अन्य सरकारी निकायले निर्माण ठेक्कामा मूल्य समायोजन दिँदासमेत सोहीअनुसार गरेकोमा संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, बाँकेले एक निर्माण व्यवसायीलाई मूल्य समायोजन रु.६ करोड ९९ लाख ७३ हजार भुक्तानी दिँदा ट्रान्सपोर्ट बेहिकलको मूल्यसूचीको आधारमा मूल्य समायोजन गणना गरेको कारण रु.१५ लाख ७३ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
१६. **म्याद थप - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० मा खरिद सम्झौताको काम सम्झौतामा उल्लिखित अवधिभित्र पूरा गर्न नसकिने भएमा म्याद थप गर्न सक्ने उल्लेख छ ।** संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, कैलालीले कञ्चनपुर बेलडाँडीको स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण गर्न निर्माण व्यवसायीसँग २०७४।१।२२ मा १५ महिनामा सम्पन्न गर्नेगरी रु.१ करोड ४ लाख ३९ हजारको खरिद सम्झौता गरेकोमा ३६ महिना म्याद थप गरी रु.९३ लाख १७ हजार भुक्तानी गरेको छ । निर्माण व्यवसायीसँग ४० दिनको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनेगरी २०७७।१।३० सम्म म्याद थप गर्न कार्यालय र महानिर्देशकबाट सिफारिस भएपनि सचिवस्तरको निर्णयले क्षतिपूर्ति नलिने गरी म्याद थप भएको छ । यस्तै कैलाली जिल्लाको लालबोझीमा स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण कार्य १८ महिनामा सम्पन्न गर्नेगरी निर्माण व्यवसायीसँग रु.२ करोड ३३ लाख ३५ हजारमा खरिद सम्झौता २०७२।३।३१ मा भएकोमा पटक पटक गरी २०७६।४।३० सम्म म्याद थप गरेर कुल रु.१ करोड ९३ लाख ६३ हजार भुक्तानी भएको छ । कार्यालयबाट पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लिने गरी म्याद थप गर्न पेस गरेकोमा विभागबाट पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने गरी म्याद थप गरेको छ । पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लिने गरी सिफारिस गरेको अवस्थामा विभाग तथा मन्त्रालयबाट क्षतिपूर्ति नलिने गरी म्याद थप गरेको औचित्यपूर्ण देखिएन । यस्तो परिपाटी अन्त्य हुनुपर्दछ ।
१७. **कृषियोग्य जमिनमा सडक -** संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, कैलालीले २०७४।७५ मा सडक तथा ढल सुधार कार्यको लागि निर्माण व्यवसायीसँग रु.९४ करोड २७ लाख ८५ हजारको सम्झौता गरी रु.७४ करोड ७० लाख ७९ हजार खर्च गरेको छ । बस्ती विकास भै नसकेको र कृषियोग्य जमिन भएको स्थान छनौट गरी लागत लाभ विश्लेषण नगरी ठेक्का लगाएको छ । कृषि सडक निर्माण गर्ने छुट्टै मापदण्ड भएको अवस्थामा स्थलगत निरीक्षण गर्दा धनगढी उपमहानगरपालिकाको वडा नं.

- ११ को कृषि पकेट क्षेत्रमा सडक तथा ढल निर्माण भएको देखिएको छ । प्राथमिकता र आवश्यकताको आधारमा आयोजना छनौट गरी पूर्वाधार निर्माणको कार्य अगाडि बढाउनुपर्दछ ।
१८. **करकट्टी** -आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८९ मा उपभोक्ता समितिलाई पचास लाख रुपैयाँभन्दा बढीको भुक्तानीमा १.५ प्रतिशतका दरले अग्रिम आयकर कट्टी गरी भुक्तानी गर्नुपर्ने उल्लेख भएकोमा शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग, संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, कास्की लगायत ७ निकायले रु.९ लाख ६७ हजार अग्रिम आयकर कट्टी गरेका छैनन्। त्यस्तै शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग र अन्तर्गतका ६ निकायले मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम ६ अनुसार निर्माण व्यवसायीलाई भुक्तानी गर्दा ५० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धिकर रु.११ लाख कट्टी नगरेकोले सोसमेत रु.२० लाख ६७ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
१९. **सोझै खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३१ मा सार्वजनिक निकायले बीस लाख रुपैयाँभन्दा बढीको मालसामान, सेवा वा कुनै निर्माण कार्य गराउँदा बोलपत्रको माध्यमबाट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागले समान प्रकृतिको कार्य गर्नका लागि रु.५ लाखभन्दा घटीका ३९ टुकामा लागत अनुमान तयार गरी सडक विस्तार तथा स्तरोन्नति, परामर्श सेवा, ल्यापटप एवं फर्निचर खरिदमा रु.१ करोड ५० लाख र संघीय सचिवालय निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्यालयले रु.५ लाखसम्मका टुक्रा पारी रु.५ करोड ३४ लाखका निर्माण कार्य, मर्मत, मेशिनरी औजार, फर्निचरलगायतका सामग्रीहरू सोझै खरिद गरेको छ । खरिद कार्यमा नियमको अनुसरण गरी बोलपत्रको माध्यमबाट खरिद गर्नुपर्दछ ।

शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग

भौतिक सुविधाको व्यवस्था गरी दिगोरूपले शहरको विकास गर्ने, व्यवस्थित बसोबासको प्रबन्ध गर्दै सुरक्षित र किफायती आवास उपलब्ध गराउने, सरकारी निकायहरूको भवन निर्माण, सुधार र पुनः निर्माण गर्ने उद्देश्यले विभागको स्थापना भएको हो ।

२०. **प्रशासनिक खर्चमा नियन्त्रण** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २४ मा सरकारी रकम खर्च गर्दा साधन श्रोतको उच्चतम प्रतिफल प्राप्त हुने र प्राप्त प्रतिफलको उचित गुणस्तरसमेत कायम हुने गरी मितव्ययी तरिकाले खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागले करारका कर्मचारीको तलबमा रु.३ करोड २४ लाख ६१ हजार र कन्टिन्जेन्सीबाट मर्मत तथा ज्याला लगायतमा रु.४ करोड ५८ लाख १५ हजार खर्च लेखेकोले तलब तथा मर्मत खर्चमा आवश्यकता पहिचान गरी खर्च नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
२१. **संरचनाको अभिलेख** - विभाग र मातहतका आयोजनाले आफ्नो क्षेत्राधिकारभित्र रहेका भवन, कल्भर्ट, सडक लगायतका संरचनाहरूको निर्माण एवं सञ्चालन अवस्था र लागत खुलाइ अभिलेखाङ्कन अद्यावधिक गरी राख्नु पर्नेमा तदनुसार अभिलेख राखेको देखिएन । निर्मित संरचना, निर्माणाधीन एवं प्रस्तावित संरचनाको अभिलेख, सोको सञ्चालन अवस्था, मर्मत सम्भार कार्य योजनाका लागि आवश्यकता पहिचान, सर्वेक्षण, विस्तृत डिजाइन तथा लागत अनुमान तयार, जी.पी.एस. को माध्यमले निर्माणस्थल चेनेज पहिचान र अभिलेख खुल्ने व्यवस्था मिलाउने कार्य शुरु भएको छैन । अन्तर निकाय समन्वय गरी संरचना निर्माणमा दोहोरोपनाको अन्त्य गर्न तथा अभिलेख व्यवस्थापनका लागि जी.पी.एस. बाट अभिलेख देखिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । त्यसैगरी नयाँ

निर्माण भएका र वर्षेनी मर्मत सम्भार गरिएका भवनहरूको अवस्था, लागत तथा मर्मत खर्चसमेत खुल्ने गरी अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।

२२. **परामर्श सेवा** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को नियम २९ मा सार्वजनिक निकायमा उपलब्ध जनशक्तिबाट कुनै काम हुन नसक्ने भएमा परामर्श सेवा खरिद गर्न सक्ने व्यवस्था छ । विभागले यो वर्ष रु ५२ करोड ७९ लाख ३४ हजार परामर्श सेवामा खर्च गरेको छ । सोमध्ये रु.८० हजारभन्दा बढीका १६४ कार्यमा मात्र यो वर्ष रु ४० करोड ४ लाख ४८ हजार भुक्तानी गरेको छ । विभागीय जनशक्तिबाट सम्पादन हुन नसक्ने कार्यमा मात्र परामर्श सेवा लिनुपर्नेमा नियमित प्रकृतिका कार्य पनि पटक पटक परामर्शदातामार्फत गराएको छ । परामर्श सेवाको लागत अनुमानमा लाग्ने जनशक्ति, समय र आइटमको नर्म्स तयार नगरेकोले खरिद कार्य प्रतिस्पर्धी एवं मितव्ययी भएको छैन । मातहत निकायको सम्पादित कार्यको अनुगमन, मूल्याङ्कन, नियन्त्रण र सहजीकरणमा प्रभावकारिता ल्याउन विभागको भूमिका हुनुपर्नेमा आयोजनाको अध्ययन अनुसन्धानसम्बन्धी परामर्शदाता नियुक्तितर्फ उन्मुख भएकोले विभागीय जनशक्तिको क्षमता, दक्षता र अपनत्व अभिवृद्धि हुने गरी कार्य गराउनु पर्दछ ।
२३. **उपभोक्ता समितिबाट निर्माण कार्य** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ९ मा सार्वजनिक निकायले कुनै खरिद कार्य गर्नुपर्दा सम्भव भएसम्म बोलपत्रको माध्यमले गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । त्यसैगरी दफा ४४ मा मितव्ययिता, गुणस्तरीयता वा दिगोपना अभिवृद्धि हुने भएमा उपभोक्ता समितिबाट काम गराउने व्यवस्था छ । विभागबाट उपत्यकाका ९९ उपभोक्ता समितिमार्फत मन्दिर, उद्यान, नालालगायतका निर्माण कार्य गराई रु.२० करोड ६४ लाख ९६ हजार खर्च गरेको छ । सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना, पर्साले यो वर्ष ७ उपभोक्ता समितिमार्फत निर्माण कार्य काम गराई रु.२ करोड ८१ लाख र चितवनले १५ उपभोक्ता समिति/लाभग्राही समुदायमार्फत निर्माण कार्य गराई रु.४ करोड २ लाख २२ हजार भुक्तानी दिएका छन् । प्रतिस्पर्धाको माध्यमबाट गुणस्तरीय निर्माण कार्य गराउने तथा उपभोक्ता समितिमार्फत सञ्चालित योजनाहरूको सार्वजनिक परीक्षण र सुनवाईको व्यवस्था अवलम्बन गरी सम्पन्न योजनाको सञ्चालन र मर्मतसमेत उपभोक्ता समितिले गर्ने गरी हस्तान्तरण हुनुपर्दछ ।
२४. **गैरसरकारी संस्थाबाट निर्माण कार्य** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९९ मा जनचेतना सम्बन्धी तालिम, अभिमुखीकरण, सबलीकरण, मूल प्रवाहीकरण जस्ता कार्य गैरसरकारी संस्थाबाट गराउन सकिने व्यवस्था छ । गैर सरकारी संस्थाबाट काम गराउन कम्तीमा १५ दिनको अवधि दिई सूचना प्रकाशन गरी प्रस्ताव माग गर्नुपर्ने र सबैभन्दा कम रकम प्रस्ताव गर्ने प्रस्तावदातासँग सम्झौता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागले यो वर्ष ५ गैरसरकारी संस्थामार्फत सिधै निर्माण कार्य गराई रु.३ करोड ७४ लाख ६८ हजार, सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना, झापाले एक पार्क निर्माण गर्न एक प्रतिष्ठानसँग सिधै सम्झौता गरी रु.१८ लाख ४९ हजार, पर्साले एक गैरसरकारी समितिमार्फत रौतहटमा सडक निर्माण कार्य गरी रु.१ करोड ६४ लाख ३ हजार खर्च गरेको छ । त्यसैगरी काठमाडौँ उपत्यका विकास प्राधिकरण, जिल्ला आयुक्तको कार्यालय, काठमाडौँबाट नाली निर्माण, सडक स्तरोन्नति, रिटेनिङ्ग वाल र पार्क निर्माण जस्ता निर्माण कार्य ७ गैरसरकारी संस्थासँग सिधै सम्झौता गरी रु.२ करोड ५८ लाख २० हजार भुक्तानी गरेकोमा ती संस्थाले कर बीजकसमेत पेश गरेका छैनन् । सार्वजनिक खरिद ऐनमा गैरसरकारी संस्थाबाट निर्माण कार्य गराउने व्यवस्था छैन । ऐन विपरीत गैरसरकारी संस्थाबाट सार्वजनिक निर्माण कार्य गराउने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

२५. **रुग्ण आयोजना** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १११ र १२८ मा निर्माण कार्यमा ढिलाइ गर्ने र सम्झौता उल्लङ्घन गर्ने निर्माण व्यवसायीहरूलाई कालो सूचीमा राख्ने, पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति लगाउने, पेस्की र कार्यसम्पादन जमानत जफत गर्ने व्यवस्था छ । विभिन्न जिल्लामा २०६१।६२ देखि यो वर्षसम्म २ हजार ३१ स्वास्थ्य संस्थाका भवन निर्माण गर्ने जिम्मेवारी विभागलाई प्राप्त भएकोमा १ हजार ६८९ भवन निर्माण कार्य सम्पन्न भएको उल्लेख छ । निर्माणाधीन ३४२ भवनमध्ये ६४ भवनको निर्माण कार्य रुग्ण अवस्थामा रहेको छ । ती मध्ये केही उदाहरण निम्न छन्:

(रु.हजारमा)

योजनाको नाम	कार्य प्रगति (प्रतिशत)	सम्झौता मिति	सम्झौता रकम	भुक्तानी
चाँगे स्वास्थ्य चौकी ताप्लेजुङ्ग	७५	२०७१।७।२५	२२८४१	१३८९१
हाडपाङ्ग स्वास्थ्य चौकी ताप्लेजुङ्ग	६८	२०७१।१।२५	२१६७८	११२५१
अस्पताल भवन निर्माण रौतहट	९९	२०६२।३।३	४४०३०	४५३९६
महमदपुर स्वास्थ्य चौकी, रौतहट	४१	२०६७।२।५	९०१८	७१५७
धनुषाधाम प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र भवन धनुषा	९१	२०६७।३।२५	३३११४	३०७३२
हरिपुर प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र, सर्लाही	नखुलेको	२०७०।८।१७	३३०४१	२४६७९
कचल स्वास्थ्य चौकी, पाल्पा	नखुलेको	२०७३।३।२४	१५५६९	१०९३२
गुटु स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माण कार्य, सुर्खेत	७०	२०६७।३।१६	नखुलेको	१२७१३
सिमाराक्मा प्रसुति कक्ष निर्माण कार्य, जाजरकोट	२५	२०६७।३।१६	९३३८	२६३०
जिल्ला कारागार कार्यालय, सिन्धुपाल्चोक	९८	२०६७।३।११	१३६१५	१२८७३

निर्माण कार्य अधुरो छाडी सम्पर्कविहीन रहेका तथा सम्झौताबमोजिमको कार्य नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई नियममा भएको व्यवस्थाबमोजिम सम्झौता तोडी बाँकी काम सम्पन्न गर्न लाग्ने रकम असुल गर्ने वा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लगाइ काम सम्पन्न गर्ने सम्बन्धमा विभागबाट यथासमयमा निर्णय हुनुपर्दछ ।

- २५.१ सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना, दाङ अन्तर्गत २०७३।७४ का बाँकी ठेक्का ९ मध्ये स्वास्थ्य तर्फका ७, अन्य २, २०७४।७५ का १३ ठेक्कामध्ये स्वास्थ्य चौकी भवन १, सभाहल भवन १, शहरी सडकतर्फको सडक ठेक्काका १० र नयाँ शहरतर्फको सामुदायिक भवन १ रहेको छ । पूर्वी रुकुममा सभाहल निर्माण कार्य शुरू नै भएको छैन । संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, रूपन्देहीको २०७४।७५ सम्मको बाँकी ठेक्का संख्या १० रहेको छ ।

संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, धनुषाको गत विगत वर्षबाट जिम्मेवारी सरेका ५८ ठेक्कामध्ये ३७ बाँकी रहेको र चालु वर्षको २७ ठेक्कामध्ये एकमात्र सम्पन्न भई कुल ६३ बाँकी रहेका छन् । ती कुनै पनि ठेक्का बहुवर्षीय स्वीकृति प्राप्त होइनन् । यसरी चालु वर्षभित्रै सम्पन्न गर्नुपर्ने गरी ठेक्का व्यवस्थापन भएकोमा सदैँ आएको र ती ठेक्काको प्रगति १६.४४ देखि ९६.९४ प्रतिशत रहेको छ । स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने स्वास्थ्य चौकी भवनहरूको निर्माण कार्यमा ढिलाइ हुँदा स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा प्रत्यक्ष असर परेको छ ।

- २५.२ संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, कैलालीले २०७७ आषाढभित्र २८ ठेक्का सम्पन्न गर्नुपर्नेमा ६ सम्पन्न भै २२ बाँकी रहेको र २०७५।७६ सम्मका २० समेत ४२ ठेक्का आगामी वर्षको लागि सारेको छ । ती सबै ठेक्काको लागि बहुवर्षीय स्वीकृति रहेको छैन । एक महिनामा कार्य सम्पन्न गर्न ठेक्का सम्झौता भएको कामको लागि २ वर्ष अवधि थप गर्दासमेत निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छैन ।

सम्झौता अवधिमा काम नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई सार्वजनिक खरिद ऐन, नियम र सम्झौताको प्रावधानअनुसार पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्ने, कालो सूचीमा राख्ने, ठेक्का तोड्ने लगायतका कारबाही गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

२६. **भेरिएसन** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८ मा खरिद सम्झौता गर्दाका बखत पूर्वानुमान गर्न नसकिएको स्पष्ट कारण खुलाई भेरिएसन आदेश जारी गर्न सक्ने व्यवस्था छ । संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, रूपन्देहीले भेरिएसन आदेश जारी नगरी शुरूको परिमाणको तुलनामा प्रोभिजनल समबाट घटाएको रकम ढलान कार्यको कंक्रीट, फर्मवर्क लगायतका आइटममा दुईदेखि चार गुणासम्म थप गरी निर्माण व्यवसायीलाई रु.७ करोड ३२ लाख १३ हजार भुक्तानी गरेको छ । यस्तै बाँकेले प्रोभिजनल सममा राखेका विद्युत ट्रान्सफर्मर, पानीका पाइप, फिटिङ्स तथा ढल निर्माण सम्बन्धी आइटमबाट ६८.९८ प्रतिशत घटाइ शुरू सम्झौतामा उल्लेख भएको रु.५ करोड ६२ लाख ७३ हजारबाट रु.१ करोड ७४ लाख ५५ हजार कायम गरेको छ । अत्यावश्यक आइटम घटाएर भेरिएसन गरेको उचित देखिएन ।

नयाँ शहर अयोजना पाँचथरले ४ ठेक्कामा निर्माण व्यवसायीलाई पहिलो भेरिएसनमा उल्लेख भएकोभन्दा बढी हुने गरी रु.४० लाख ६८ हजार भुक्तानी गरेको देखियो। उक्त रकम असुल गरी सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

२७. **एकीकृत बस्ती विकास कार्यक्रम** - संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, कैलालीले २०६२ मा आएको बाढीबाट विस्थापित डडेल्धुराको परशुराम नगरपालिकाका ३५ परिवारलाई स्थानान्तरण गर्ने स्थानमा पूर्वाधार विकास गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७७।३।२५ सम्म कार्य सम्पन्न गर्न रु.१ करोड ६ लाख ३८ हजारको सम्झौता गरेकोमा २०७७ आषाढसम्म रु.८५ लाख १ हजार भुक्तानी गरे तापनि कार्य सम्पन्न भएको छैन । बाढी पीडित परिवारलाई स्थानान्तरण गर्न २०७४ मा जग्गा खरिद गरेपनि पूर्वाधार निर्माण कार्य सम्पन्न हुनसकेको देखिएन । पूर्वाधार निर्माणपश्चात घडेरी बाँडफाँट तथा आवास भवन निर्माण गरी हस्तान्तरण गर्ने कार्यका लागि वर्षौं लाग्ने देखिएको छ । बाढीका कारण पीडित भएका जनतालाई स्थानान्तरण गर्ने कार्य १६ वर्षसम्म पूरा नभएकोले कार्ययोजना तथा बजेट व्यवस्था गरी एकीकृत बस्ती विकास कार्यक्रम सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

२८. **खरिद सम्झौताको अन्त्य** - सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना, डोटीले महाकाली नगरपालिका दार्चुलाको मुख्य बजारको नाला तथा शहरी सडक निर्माण गर्ने कार्यको लागि निर्माण व्यवसायीसँग रु.७ करोड ८० लाख ५४ हजारको सम्झौता गरेकोमा निर्माणस्थलमा जग्गा विवादको कारण सुविस्ताको आधारमा खरिद सम्झौता अन्त्य गरेको छ । निर्माणस्थलको व्यवस्था नगरी ठेक्का बन्दोवस्त गरेको र मागमा आधारित योजनाको छनौट गर्न स्थानीयसँग पर्याप्त छलफल नगरेकोले देखिँदा आयोजनाको समग्र पक्षको विश्लेषणवेगर खरिद सम्झौता गर्ने कार्यमा प्रक्रियामा सुधार हुनुपर्ने देखिएको छ ।

२९. **अस्पताल भवन निर्माण** - संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, धनुषाले बर्दिवास अस्पतालमा १५ शय्याको भवन निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.५ करोड २ लाख १ हजारको सम्झौता गरेकोमा बिल अफ क्वान्टिटीमा २ तल्ला मात्र समावेश भएकोमा ३ तल्लाको संरचना निर्माण गरेकोले महानिर्देशकबाट १४.८१ प्रतिशत थपको भेरिएसन आदेश जारी गरी सम्झौता रु.५ करोड ७६ लाख ३८ हजार कायम भएको र सो कार्य सम्पन्न गरी रु.५ करोड ३४ लाख ५ हजार भुक्तानी गरेको छ । भेरिएसन थपको

स्वीकृति नहुँदै कार्य भएको उल्लेख गर्ने प्राविधिकलाई सजग गराउने निर्णय भएकोमा सोको कार्यान्वयन भएको छैन । भवन निर्माण कार्य सम्पन्न भएको उल्लेख गरे तापनि तेस्रो तल्लाको फिनिसिङ, प्लोरिङ, इलेक्ट्रिकल, स्यानिटरीलगायतको काम बाँकी रहेको छ । सम्पूर्ण कार्य सम्पन्न हुने गरी भेरिएसन जारी नगरेकोले पुनः ठेक्का बन्दोवस्त गर्नुपर्ने अवस्था छ । यसबाट बढ्न जाने थप आर्थिक दायित्वको सम्बन्धमा सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।

३०. **मेनुयल नर्स** - शहरी विकास मन्त्रालयले स्वीकृत गरेको सार्वजनिक निर्माणसम्बन्धी नर्समा कंक्रीटको कार्य अन्तर्गत पी.सी.सी. र आर.सी.सी. गर्ने विभिन्न कार्यमा मेनुयल नर्सको प्रयोग गरी दर विश्लेषण गरेको छ । मानिसद्वारा ढलानको मसला बनाउने कार्यमा परिवर्तन भै हाल कंक्रीट मिक्चर र ठूला संरचना निर्माण गर्दा व्याचिड प्लान्टद्वारा कार्य गर्ने गरेको छ । गुलरिया र नेपालगंज शहरमा निर्मित संरचना सबैजसोमा कंक्रीट मिक्चर्स कै प्रयोग गरेको स्थलगत भ्रमण र प्रयोगशाला परीक्षणबाट देखिएको छ ।

सडक विभागले मेशिनको प्रयोग गरी तयार गरेको दर विश्लेषणको तुलनामा यस विभागले मेनुयल नर्सको आधारमा दर विश्लेषण गर्दा सरदर ४३.३५ प्रतिशत लागत बृद्धि हुने स्थिति देखिएको छ । मेनुयल प्रकृतिबाट लागत अनुमान तयार गर्दा व्ययभार बढ्ने देखिएकोले निर्माणस्थलको अवस्था विश्लेषण गरी मेशिन प्रयोग गर्नेगरी नर्समा पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।

३१. **मूल्य समायोजन भार** - विभाग मातहत निर्माण हुने कार्यमा मूल्य समायोजन दिने प्रयोजनको लागि अपरिवर्तनीय १५ प्रतिशत र परिवर्तन हुने श्रमिक, सामग्री र उपकरणको भार ८५ प्रतिशत कायम गरी बोलपत्र आह्वान हुने गरेको छ । परिवर्तन हुने आइटमको भार दिँदा सडक विभाग, शहरी विकास विभाग, सिंचाइ विभाग, खानेपानी विभागलगायत निकायमा फरकपना देखिएको छ । सार्वजनिक निर्माण कार्यमा प्रयोग हुने उपकरणको भार निर्माण कार्यको प्रकृतिअनुसार सामान्य फरक हुन सक्छ । अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासमा ज्यालामा ३०, निर्माण सामग्रीमा ४० र उपकरणमा १५ प्रतिशतसम्म भार दिने र कामको प्रकृतिअनुसार निर्माण व्यावसायीले पुष्ट्याईसहित भार परिवर्तन गर्ने प्रचलन रहेको छ । अन्य विभाग र मातहतका कार्यालयले सोको अनुसरण गरेकोमा यस विभाग र मातहतका आयोजनाले श्रमिक ज्यालामा १३, निर्माण सामग्रीमा ६९ र उपकरणमा ३ प्रतिशत भार दिएको छ । सडक तथा ठूला संरचनाका भवन निर्माण कार्यको लागि यो भारले वास्तविक मूल्य समायोजनको लागि सूचकको चित्रण गर्दैन । तसर्थ अन्य कार्यालय तथा अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासका आधारमा भार सीमा तोकेर वास्तविकताको आधारमा मूल्य समायोजन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

३२. **बोनस भुक्तानी** - निर्माण व्यवसायीसँग भएको खरिद सम्झौतामा सम्झौताको शुरु अवधि अगावै निर्माण कार्य सम्पन्न भएमा सम्झौता रकमको प्रतिदिन ०.०५ प्रतिदिनका दरले बढीमा १० प्रतिशत बोनस दिन सकिने व्यवस्था अनुसार संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, कैलालीले ४ निर्माण व्यवसायीलाई रु ८८ लाख ९१ हजार बोनस भुक्तानी गरेको छ । खरिद सम्झौताअनुसार निर्माण कार्य सम्पन्न भएपछि टेकिङ ओभर र कार्य सम्पन्न प्रमाणपत्र जारी गर्नुपर्नेमा त्यस्तो प्रमाणपत्र जारी नगरेको र एज विल्ट नक्सा पनि पेश गरेको छैन । निर्माण व्यवसायीले भुक्तानी माग गरेको निवेदनमा उल्लिखित मितिलाई मात्र आधार लिई बोनस भुक्तानी गरेको छ ।

- तोकिएको समयभन्दा अगाडि कार्य सम्पन्न भएको उल्लेख गरी टीकापुर बसपार्क निर्माणको निर्माण व्यवसायीलाई बोनस रु ३१ लाख ८९ हजार उपलब्ध गराएकोमा २०७७।१२।१४ मा स्थलगत निरीक्षण गर्दा कंक्रीटको गुणस्तर र मिक्सिड कमजोर भएकोले मुख्य टर्मिनलको वाल चर्केको, मार्बलको लेइड प्लेसमेण्ट नमिल्दा फुटेकोलगायतका कमजोरी देखिएको छ । कामको गुणस्तर सम्बन्धमा नापजाँच गर्ने एवं प्रमाणित गर्ने प्राविधिक र निर्माण व्यवसायीलाई जिम्मेवार बनाइनुपर्दछ ।
३३. **गुणस्तर र मर्मत सम्भार** - सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना, दाडले निर्माण सम्पन्न गरी सम्बन्धित स्थानीय तहलाई हस्तान्तरण गरेका २ स्वास्थ्य चौकीमा ट्यांकी तथा पाइपको ज्वाइन्टबाट पानी लिक भएको, भवनको छत फुटेको, कोठाका फल्स र पनिङ नभएको, सिसा फुटेको, पंखा नचलेको जस्ता समस्या रहेकोले मर्मत सम्भार गरिदिन सम्बन्धित स्वास्थ्य संस्थाबाट लेखी आएकोमा मर्मत सम्भार गरेको देखिएन । गुणस्तरयुक्त निर्माण कार्य नगर्ने व्यवसायीको धरौटी रोक्का राखी सुपरभिजनमा संलग्न सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाइ रु.२१ लाख २६ हजारको कार्य गराउनुपर्दछ ।
३४. **बिटुमिन खपत** - विभाग र मातहत कार्यालयले सडक कालोपत्रे गर्ने कामको लागि भएको खरिद सम्झौताको स्पेसिफिकेसनमा सडक विभागद्वारा जारी सडक स्टाण्डर्ड लागू गरिने उल्लेख छ । संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, कैलालीले प्राइम र ट्याककोट गर्दा खपत बिटुमिन परिमाण निकाल्न कुनै विधि प्रयोग नगरी प्रति वर्गमिटर १ लिटरका दरले भुक्तानी गरेको छ । सोही जिल्लामा सडक विभागअन्तर्गतको मोहनापुल अत्तरिया सडक योजनाले ६ लेनको हाईवे निर्माण गर्दा प्राइम कोटको तुलनामा ट्याककोट ८० प्रतिशत बिटुमिन खपत देखाएको छ । यो कार्यालयले १ लिटर नै खपत देखाएकोले बढी खपत देखाएको ट्याककोट भुक्तानीको २० प्रतिशतले हुने रकममा छुट ३५.१ प्रतिशत घटाई बाँकी रु.३४ लाख ९९ हजार र धनुषाले निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दाको स्पेसिफिकेसन एवं दर विश्लेषणमा प्राइम कोट र ट्याककोटको स्प्रे दर ०.७ र ०.८ लिटर रहेको र सोहीअनुसार लागत अनुमान तयार भएकोमा प्रति वर्गमिटर १ लिटरका दरले गणना गर्दा बढी भुक्तानी भएको रु.८ लाख ७९ हजारसहित रु.४३ लाख ७८ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।
३५. **आयोजना सञ्चालन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २४ मा स्वीकृत कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न सक्ने अवस्था नभएमा कारण खोली कार्यक्रम संशोधन गर्ने व्यवस्था छ । संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, सुर्खेतले भेरिगंगा बसपार्क निर्माणको खरिद सम्झौता गरेपछि ठेक्का रद्द गरेको, छिन्चु बसपार्क, नगरपालिका भवन, सभाहल, रंगशाला, रिङरोड, हरित पार्क तथा भ्यूटावर निर्माण लगायतमा रु.५४ करोडको बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत गरे पनि ती कार्यक्रम सञ्चालन गर्न नसकी रु.४० लाख ९९ हजारमात्र खर्च गरेको छ । नयाँ शहर निर्माण गर्ने स्वीकृत कार्यक्रम सञ्चालन गर्न नसकेको पुष्ट्याइ र कार्यक्रम संशोधन गरेको देखिएन । नयाँ शहरको गुरुयोजनाअनुसार कार्य सम्पादन गर्नुपर्दछ ।
३६. **साझेदार** - सार्वजनिक निकायबाट निर्माण हुने संरचनामा स्वदेशी र विदेशी निर्माण व्यवसायीको साझेदारीमा संयुक्त उपक्रम दर्ता गरी बोलपत्रमा सहभागिता जनाउने गरेको छ । ठूला भवन तथा संरचना निर्माण गर्दा स्वदेशी निर्माण व्यवसायीसँग भएको कार्य अनुभव, आर्थिक कारोबार, र उपलब्ध उपकरण तथा योग्यता पुऱ्याउन विदेशी साझेदार व्यवसायीसँग संयुक्त उपक्रम दर्ता गरेर बोलपत्रमा सहभागिता

गरेपनि छनौट भई कार्य सम्पादन गर्दा विदेशी साझेदारको सहभागिता नदेखिएको अवस्था छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नअनुसार छन्:

- ३६.१ सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना, झापाले दमकमा निर्माण गरेको १८ तलाको भ्यूटावरका लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.१ अर्ब ५६ करोड १४ लाखको सम्झौता गरी यो वर्षसम्म रु.३९ करोड ८६ लाख ५१ हजार भुक्तानी गरेको छ । संयुक्त उपक्रम रहेको स्वामित्वमध्ये विदेशी व्यवसायीको २० र नेपाली व्यवसायीको ८० प्रतिशत रहेको छ । निर्माण कार्यमा विदेशी निर्माण व्यवसायीको संलग्नता नदेखिएको, निर्माण कार्यमा प्रयोग गर्ने उपकरण र जनशक्ति स्थानीय निर्माण व्यवसायी नै परिचालन गर्ने प्रस्ताव पेश गरेको अवस्थामा वैदेशिक मुद्रा भुक्तानी गर्ने गरी भएको सम्झौता औचित्यपूर्ण देखिएन ।
- ३६.२ विशेष भवन निर्माण आयोजनाले संघीय संसद भवन निर्माण गर्न रु.५ अर्ब ६७ करोड २७ लाखको कार्यमा संयुक्त उपक्रममा रहेका ४० प्रतिशत स्वामित्व भएका विदेशी व्यवसायी निर्माणस्थलमा परिचालन भएको पाइएन । यस्तो अवस्थामा निर्माण व्यवसायीले भन्सार सुविधामा आयात गर्ने सामानको विवरण, मास्टर लिस्टमा उल्लेख हुने सामान आयात गर्ने र विदेशी मुद्रा भुक्तानी गर्ने व्यवस्थामा छानविन गरी यो कार्य बन्द गरेर श्रोत र साधनको अधिकतम उपयोग गरी मितव्ययी प्रकारले निर्माण कार्य अघि बढाउने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
३७. **सुविधासम्बन्धी मापदण्ड** - विशिष्ट व्यक्तिहरूको लागि सेवा सुविधासम्बन्धी मापदण्ड स्वीकृत गरी सोही अनुरूप उपलब्ध गराउने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । संघीय सचिवालय निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्यालयबाट विशिष्ट व्यक्तिहरूका लागि मागअनुसार फर्निचर, भान्साका अन्य सामान, बिजुलीका सामान कार्पेट, पर्दा आदि उपलब्ध गराइ भौतिक सुविधाका सामान र चालु प्रकृतिका सामान खरिद गरी गत वर्ष रु.५ करोड ८७ लाख खर्च गरेकोमा यो वर्ष रु.१४ करोड १७ लाख १७ हजार खर्च गरेको छ । विशिष्ट व्यक्तिलाई उपलब्ध गराउने सेवा सुविधाको मापदण्ड तयार गर्नुपर्ने व्यहोरा गत विगत वर्षका प्रतिवेदनमा समेत औल्याइए तापनि त्यस्तो मापदण्ड तर्जुमा गरेको छैन । विशिष्ट व्यक्तिले प्रयोग गरेका निवासमा विगतदेखिका सामानको बारेमा केही उल्लेख नगरी प्रत्येक वर्ष एकै प्रकृतिका सामान खरिद गरी उपलब्ध गराउँदै आएको छ । मापदण्ड स्वीकृत नगरेका कारण सामानको गुणस्तर, परिमाण तथा खर्चमा एकरूपता हुन सकेको छैन । विशिष्ट व्यक्तिहरूको लागि आवश्यक पर्ने बजेट सम्बन्धित निकायमा नै विनियोजन गर्ने र सेवा सुविधासम्बन्धी मापदण्ड बनाइ खर्च गर्नुपर्दछ ।
३८. **बढी भुक्तानी** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(८) मा कुनै रकमको भुक्तानी दिँदा रीत पुगे वा नपुगेको जाँच गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना, पर्साले एक निर्माण व्यवसायीलाई रामपुरवा स्वास्थ्य चौकी भवन निर्माणको छैठौँ रनिङ्ग बिलसम्म रु.९४ लाख ९६ हजारको काम भएकोमा अघिल्लो बिलसम्म भुक्तानी भएको रु.७८ लाख ६५ हजार घटाउनु पर्नेमा रु.६८ लाख ७७ हजार मात्र घटाएकोले रु.९ लाख ८८ हजार बढी भुक्तानी गरेको छ । त्यसैगरी रामेछापले सम्झौतामा २२ प्रतिशत छुट दिने उल्लेख भएकोमा निर्माण व्यवसायीलाई चौथो र पाँचौँ रनिङ्ग बिलको रु.१ करोड ५७ लाख ६२ हजार भुक्तानी गर्दा छुट कट्टी नगरेकोले रु.३४ लाख ६८ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । बढी भुक्तानी भएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

३९. **पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा निर्माण व्यवसायीको ढिलाइको कारणले सम्झौताबमोजिमको कार्य तोकिएको समयभित्र सम्पन्न हुन नसकेमा १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्ने व्यवस्था छ । सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना, झापाले एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७०।७।२९ मा सम्पन्न गर्न रु.३ करोड १३ लाख २४ हजारको सम्झौता गरी विगत वर्षमा रु.२ करोड ५६ लाख ३७ हजार भुक्तानी भएको छ । खरिद सम्झौताको म्याद २०७२।५।९ सम्म थप गर्दा ७ महिनाको पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति कट्टा गर्ने निर्णय भएकोमा त्यसपछि म्याद थप भएको छैन । निर्माण व्यवसायीको कारण काममा ढिलाइ भएको देखिएकोले सम्झौताको १० प्रतिशतले हुने रु.३१ लाख ३२ हजार पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्दछ ।

संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई, सुर्खेतले ३ स्वास्थ्य चौकी भवनको म्याद थप भएको निर्णयमा सम्झौता रकमको अधिकतम १० प्रतिशत पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनेगरी म्याद थप गरेकोमा रु.५८ लाख पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति कट्टी गरी धरौटी खातामा राखेको छ । उक्त रकम राजश्व दाखिला गर्नुपर्दछ ।

४०. **बैङ्क कमिसन** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९(२) मा लागत अनुमान तयार गर्दा कार्यसम्पादन जमानतको कमिसन खर्च लगायतको छुट्टै आइटम बनाई लागत अनुमानमा समावेश गर्नुपर्ने उल्लेख छ । विशेष भवन निर्माण आयोजनाले संघीय ससद भवन निर्माणको लागत अनुमान तयार गर्दा कार्य सम्पादन जमानतको बैङ्क कमिसनबापतको रकम प्रोभिजनल सममा राखी बिलबमोजिम वास्तविक रकम भुक्तानी गर्नुपर्नेमा प्रतिस्पर्धायोग्य आइटममा राखेको छ । उक्त बैङ्क कमिसनको लागत अनुमान रु.१ करोड १० लाख २५ हजार रहेकोमा निर्माण व्यवसायीले रु.३१ करोड ३५ लाख ३५ हजार (लागत अनुमानभन्दा २७.४४ गुणा बढी) कबोल गरेअनुसार पहिलो रनिङ बिलबाट रु.६ करोड ८८ लाख ९१ हजार भुक्तानी भएको छ । उक्त ठेक्काको लागि रु.७३ करोड ४७ लाख २३ हजारको कार्य सम्पादन जमानत पेश गरेकोमा बैङ्क कमिसन मात्र रु.३१ करोड ३५ लाख ३५ हजार भुक्तानी गर्नेगरी सम्झौता भएको देखिएको छ । वास्तविक बैङ्क कमिसनमात्र भुक्तानी हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

४१. **शहरी शासकीय पूर्वाधार** - शहरी शासकीय तथा पूर्वाधार आयोजनाले २१ नगरपालिकामा समावेशी तथा सहभागितामूलक शहरी शासकीय संरचना सञ्चालन गर्न कार्यक्रमअनुसार हाल १७ नगरपालिकामा पूर्वाधार योजना कार्यान्वयन गर्ने, १२ नगरपालिकालाई कोभिडपछिको प्रतिकार्य र प्रतिस्थापनको लागि श्रममूलक सार्वजनिक निर्माण कार्यको लागि सहयोग गर्ने आयोजनाको कार्यक्षेत्र रहेको छ ।

आयोजना पूर्व तयारीको क्रममा नगरपालिकाहरूको पूर्वाधारको सम्भाव्यता अध्ययन गरी प्राथमिकतामा परेका नगरपालिकाहरूको प्रमुख तीनवटा पूर्वाधारहरूको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन, सर्वेक्षण, इन्जिनिरिङ डिजाइन तथा बोलपत्र कागजात तयार गर्नेलगायत कार्यमा ४ परामर्शदातासँग रु.२१ करोड २० लाख ५४ हजारको सम्झौता गरेकोमा म्यादभित्र कार्य सम्पन्न भएको देखिएन । सो कार्यको लागि यो वर्ष रु.११ करोड २८ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.५९ लाख (५.२३ प्रतिशत) मात्र खर्च भएको छ । सम्झौताअनुसार भुक्तानी गर्न बाँकी रु १५ करोड ९० लाख ७४ हजार आगामी वर्षको लागि दायित्व सिर्जना हुने भएकोले यस्तो परामर्श सेवाको भूमिका प्रभावकारी हुने देखिएन । स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार कार्ययोजना बनाई कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

४२. **निर्मित संरचनाको क्षति** - सार्वजनिक लेखा समितिले सडक, खानेपानी, सिंचाइ, विद्युत, सञ्चारलगायतका पूर्वाधार विकास गर्दा अन्तरनिकाय समन्वय र क्षति नहुने गरी कार्य गराउन निर्देशन दिएको छ । काभ्रे उपत्यका एकीकृत खानेपानी आयोजनाले निर्माण गरेको रु.१ करोड ३९ लाख ७४ हजार मूल्यको ९ हजार १९५ मिटर पाइप ५ अन्य निकायले सडक विस्तार गर्ने क्रममा क्षति भएको छ । अन्तरनिकाय समन्वय गरी निर्माण कार्य गर्न र क्षति भएको रकम सम्बन्धित निकायबाट भराउने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
४३. **कोभिड-१९ खर्च** - मित्र राष्ट्र चीनको वुहान शहरबाट आएका विद्यार्थी र नेपाल वायु सेवा निगमका उडान कर्मचारीलगायतलाई राख्न भक्तपुरको खरिपाटी र नगरकोटमा तयार गरेको क्वारेन्टिन एवं इचंगुनारायणमा तयार गरेको क्वारेन्टिनको लागि आवश्यक मालसामान र औषधि तथा टुथपेष्ट, ब्रस, हितर, डायरीलगायत व्यक्तिगत प्रयोगका सामग्री खरिद गरेको रु.५४ लाख ६८ हजारसमेत रु.७ करोड ५७ लाख संघीय सचिवालय निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्यालयले खर्च गरेको छ ।

तत्काल आवश्यक परेको भनि खरिद भएकामध्ये रु.३ करोड ७३ लाख मूल्यका हस्पिटल बेड, म्याट्रेस, ब्लाडकेट, कम्प्युटरलगायतका मालसामान प्रयोगमा रहेका सम्बन्धित स्थानमा नै रहेको छ । ती सामानको संरक्षण गरी आवश्यक पर्ने संस्थाहरूमा हस्तान्तरण गरी सदुपयोग गर्नुपर्ने र अत्यावश्यक सामग्री मात्र खरिद गरी खर्च गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

सुरक्षित नागरिक आवास कार्यक्रम

पन्ध्रौँ आवधिक योजनाले सुरक्षित नागरिक आवास कार्यक्रम सञ्चालन गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको क्षेत्रगत भूमिका स्पष्ट पाउँदै संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, कमजोर आर्थिक अवस्थामा रहेका दलित, मुस्लिम, लोपोन्मुख र सीमान्तकृत जातजाति तथा समुदाय एवं विपद्को उच्च जोखिमबाट जोगाउन सुरक्षित, किफायती र वातावरणमैत्री आवासको व्यवस्था गर्ने रणनीति अगाडि सारेको छ । नेपाल सरकारले २०७५।७६ देखि खर वा फुसको छानोलाई विस्थापित गरी सुरक्षित नागरिक आवास कार्यक्रम लागू गरेको छ । आवास कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन भए नभएको मूल्याङ्कन गरी सुझाउ दिने उद्देश्यले गरीएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

४४. **लक्षित वर्ग पहिचान** - सुरक्षित नागरिक आवास कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५ को दफा १४ मा केन्द्रीय सुरक्षित नागरिक आवास समन्वय समितिले कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न जिल्लाको स्थानीय तह र लाभग्राही संख्या निर्धारण गर्ने उल्लेख छ । नेपालको २०६८ को जनगणनाअनुसार कुल ५४ लाख २३ हजार २९३ घरधुरीमध्ये १९.०३ प्रतिशत घरधुरी खर, घाँस वा परालले छाएको उल्लेख भएको आधारमा १० लाख ३२ हजार घरधुरीमा स्थायी प्रकारको छाना नरहेको अवस्था छ । जनगणना भएको १० वर्ष व्यतीत भएकोले यस्ता घरधुरीको हालको अभिलेख अद्यावधिक नगरी प्रति परिवार २६ गेजको जस्तापाता ३० वर्ग मिटरका दरले खरिद गर्न लाभग्राहीको नाउँमा २ किस्तामा रु.५० हजार अनुदान उपलब्ध गराउने गरी कार्यक्रमको शुरुवात गरेको छ । लक्षित वर्ग पहिचान गरी लगत अद्यावधिक गरेको छैन । मागमा आधारितभन्दा केन्द्रबाट लाभग्राहीको संख्या प्रस्ताव गरी कार्यक्रम शुरू गरेको

छ । कार्यक्रम सञ्चालन गर्न लाभग्राहीको वास्तविक अवस्था सम्बन्धी प्रतिवेदनमा जिल्ला र स्थानीय तहबाट प्राप्त गर्नु पर्दछ ।

४५. **बजेट प्रक्षेपण** - शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागबाट प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा यस कार्यक्रमको प्रक्षेपित बजेट र संघीय सरकारले विनियोजन गरेको बजेट र खर्चको अवस्था निम्नानुसार रहेको छ :

आर्थिक वर्ष	स्थानीय तह संख्या	क्रमागत आवास संरचना	नयाँ आवास संरचना	जम्मा	बजेट (रु. हजारमा)	खर्च (रु. हजारमा)
२०७५।७६	२२२	-	१९२३०	१९२३०	१२३४३२	९७७०३
२०७६।७७	२५६	१९२३०	-	१९२३०	४९००००	४२२१९०
२०७७।७८	७३२	१५९६१	१५००००	१६५९६१	२२२६४०८	-

- ४५.१ विभागले २०७७।७८ को लागि स्वीकृत गरेको बजेटको आधारमा लाभग्राही संख्या १ लाख ६५ हजार ९६१ रहेको देखिन्छ । २०६८ को जनगणनाका आधार लिई १५ प्रतिशतलाई मात्र समेटेर लागत अनुमान तयार गरेको स्थिति छ । अनुमान गरेको लाभग्राहीमध्येबाट पनि ४४ हजार ५२८ (४.२६ प्रतिशत) लाभग्राही समेटिने गरी बजेट विनियोजन भएको छ । विनियोजित बजेटमध्ये रु. १ अर्ब २९ करोड २३ लाख ९७ हजार (५८.०४ प्रतिशत) अबण्डा राखेको छ । लाभग्राही समेटिने गरी बजेटको बाँडफाँट हुनुपर्दछ ।

- ४५.२ कार्यक्रमको लागि प्रक्षेपित बजेट रु. ७ अर्ब ८१ करोड ३० लाखमध्ये २०७७ आषाढसम्म रु. ५१ करोड ९८ लाख (६.६५ प्रतिशत) मात्र खर्च भएको छ । उक्त खर्चमध्ये रु. ३४ करोड ६८ लाखको कार्यक्रमको कार्य सम्पन्न भएको आधारमा ४.४४ प्रतिशत लाभग्राही मात्र यो कार्यक्रमबाट लाभान्वित भएको अवस्था छ । बाँकी आवास निर्माण सम्पन्न गर्ने गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।

४६. **कार्यक्रमको प्राथमिकीकरण** - सुरक्षित नागरिक आवास कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५ को दफा ११(२) को व्यवस्थाअनुसार निवेदन संकलनको सूचना, घरधुरी सर्वेक्षण, लाभग्राही छनौट, सम्झौता र कार्य प्रगतिको आधारमा भुक्तानी गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई दिएकोमा शहरी विकास मन्त्रालय अन्तर्गतको संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई र स्थानीय तहबीच समन्वय गरी समयमा नै सूचना प्राप्त नभएको, लाभग्राही छनौट गर्ने माग संकलन गरे तापनि कोटा प्रणाली अनुसार समेत लाभग्राही छनौट भएकोले वास्तविक लाभग्राही छनौटको दायरामा नपरेको स्थिति छ । कोटा प्रणाली अन्तर्गत लाभग्राहीको अवस्था विश्लेषण नगरी पटके रूपमा कोटा व्यवस्थापन गर्दा भौगोलिक, क्षेत्रगत तथा लाभग्राहीको पहिचानबेगर नै कोटा वितरणको निर्णय भएको छ । अर्कोतर्फ कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा लक्षित वर्गको माग र स्थानीय आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी प्राथमिकताको आधारमा सञ्चालन गर्नुपर्नेमा दुर्गम हिमाली जिल्लामा माटो वा अन्य स्थानीय सामग्रीको प्रयोग गरी छाना छाउने तथा गरिबीको रेखामुनि रहेका नागरिकहरू कार्यक्रममा सहभागी हुने अवसरबाट वञ्चित रहेको अवस्था छ । लक्षित वर्गको माग र आवश्यकता संबोधन हुने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

४७. **कार्यक्रम सञ्चालनको मापदण्ड** - सुरक्षित नागरिक आवास कार्यविधिले फुस वा परालको छानालाई जस्तापाताले विस्थापन गरी गरिबीको रेखामुनि रहेका विपन्न नागरिकको लागि सुरक्षित नागरिक आवास निर्माण गर्ने उद्देश्य राखेको छ । यस्तो आवास निर्माण गर्दा भौगोलिक अवस्था, निर्माण सामग्रीको उपलब्धता र खरिद प्रक्रियाको विश्लेषण नगरी कार्यक्रम शुरू गरेको छ । विपन्न नागरिकले प्रथम

किस्ताको रकमबाट जस्तापाता खरिद गर्न अपुग हुने तथा सो को वैकल्पिक व्यवस्था उल्लेख छैन । भवनको आकार र क्षेत्रफल समान नभएको अवस्थामा उपलब्ध अनुदानले सबै लाभग्राहीलाई सामग्री खरिदको लागि स्रोत पुग्ने अवस्था पनि छैन ।

कार्यक्रमले छानाको वैकल्पिक व्यवस्था गरेपनि सोलाई अड्याउने, सुरक्षित बनाउने, गाहो, खम्बा र शेसमेन्टलगायतको निर्माण सामग्रीको व्यवस्थापनका लागि अन्य व्यवस्था गरेको छैन । स्थानीय तहले समेत साझेदारी नगरेकोले कार्यक्रमको नतिजा प्रभावकारी देखिएको छैन । वातावरणीय पक्षको विश्लेषण गर्दा गर्मीयाममा तराई क्षेत्रको तापक्रम ४० डिग्रीमाथि हुँदा जस्तापाता तात्ने हुँदा घर भित्र बस्न नसकिने र चिसोयाममा जस्तापाताबाट आउने सित तथा ठन्डीले असर गर्ने देखिएकोले जस्तापाताको छाना प्रभावकारी देखिएको छैन । लक्षित लाभग्राहीमैत्री भवन र वातावरणीय पक्षलाई समेत ध्यान पुऱ्याई कार्यक्रममा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ ।

४८. **वितरणको मापदण्ड** - सुरक्षित नागरिक आवास कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५ अनुसार सुरक्षित नागरिक आवासअन्तर्गत आगलागी तथा हावा, पानी थेग्न सक्ने गरी निर्माण गरिएका काठ, इटा, ढुङ्गा वा ब्लक आदिको गारो भएको पराल, खरबाहेकका छानायुक्त भवनलाई सुरक्षित आवास भनी परिभाषित गरेको छ । कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा पुराना, चुहिने जस्तापाताले छाएको छाना विस्थापित गर्न, प्रकोपमा परेकोलाई जस्तापाता/काठ किला मात्र दिएर पर्याप्त नहुने अवस्था छ । साथै घरजग्गा नभएका लाभग्राहीलाई कार्यक्रमले सम्बोधन गर्न सकेको छैन ।

कार्यक्रम देशभरि लागू भएकोले हिमाली जिल्लामा माटो/काठको छाना र तराईमा खपडाका छाना भएका विपन्नलाई समेत समेट्न नसकेको अवस्था छ । तसर्थ सबै विपन्न र सीमान्तकृत नागरिकको पहिचान गरी वितरणको मापदण्ड बनाउनुपर्दछ ।

४९. **कार्यान्वयन अवस्था** - मन्त्रिपरिषद्ले पराल तथा खरका छाना भएका गरिबीका रेखामुनिका लाभग्राहीलाई अनुदान दिने र उक्त कार्यक्रम संघीय सरकारबाट नै सञ्चालन गर्ने गरी २०७५ मा सुरक्षित नागरिक आवास कार्यक्रम कार्यविधि स्वीकृत गरेकोमा २०७७ मा संघीय सरकारको समन्वयमा स्थानीय तहमार्फत यो कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधिमा संशोधन भएको छ । आर्थिक वर्ष २०७५।७६ मा १९ हजार २३० लाभग्राही छनौट भएकोमा ३ हजार २६९ ले मात्र निर्माण कार्य सम्पन्न गरेको र २०७६।७७ मा थप लाभग्राही छनौट नगरी गत वर्ष छनौट भएका १३ हजार ८३२ लाई प्रथम किस्ता उपलब्ध गराएकोमा ३ हजार ६६७ ले मात्र कार्य सम्पन्न गरेको प्रतिवेदन पेश भएको छ । कार्यक्रम घोषणा भएको ३ वर्ष व्यतीत भइसकदा पराल तथा फुसको छाना भएकोमध्ये ०.६७ प्रतिशत लाभग्राहीले मात्र यो कार्यक्रमबाट प्रतिफल प्राप्त गरेका छन् ।

प्रदेशगत रूपमा प्रदेश नं २ मा ४ हजार ७९४ लाभग्राहीले पहिलो किस्ता लिए पनि दोस्रो किस्ता कसैले नलिएको र कर्णाली प्रदेशका १ हजार १३७ लाभग्राहीसँग सम्झौता भई ९३७ ले प्रथम किस्ता लिए पनि निर्माण सम्पन्न गरी दोश्रो किस्ता लिएका छैनन् । भौगोलिक रूपमा उच्च जोखिममा रहेका नागरिक समक्ष यो कार्यक्रम पूर्ण प्रभावकारी नभएको अवस्था छ । निर्माण सम्पन्न गर्ने लाभग्राहीको हकमा सरकारले २६ गेजको ३५ वर्ग मिटरका दरले जस्तापाता खरिदको लागि अनुदान दिएको, छाना छाउनका लागि काठ, ईटा ढुङ्गालगायतका अन्य निर्माण सामग्रीको व्यवस्थापन गर्ने

विषय नसमेटिएको, जोखिममा परेका विपन्न तथा गरिबीको रेखामुनिका नागरिकले अतिरिक्त रकम जगेर्ना गर्न नसक्ने हुँदा न्यूनतम निर्माण कार्य पूरा हुनेगरी कार्यक्रममा पुनरावलोकन हुनुपर्ने देखिएको छ ।

५०. **कार्य समन्वय** - यो कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि केन्द्रीय सुरक्षित नागरिक आवास समन्वय समिति, शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग (आवास व्यवस्थापन समन्वय एकाई), संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाई/सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजनाको भएपनि सञ्चालन गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहको हो । लाभग्राही छनौट र कार्यक्रम सञ्चालनमा स्थानीय तहको सहभागीताले वास्तविक लाभग्राहीको पहिचान भई समयमा छनौट एवं सुरक्षित नागरिक आवास निर्माणमा सघाउ पुग्दछ । हाल भएको व्यवस्थाअनुसार लाभग्राही छनौटलगायतका समन्वयकारी भूमिका सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजना र संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाईले गर्ने र कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवारी सम्बन्धित स्थानीय तहलाई दिइएको छ । लक्षित वर्ग पहिचानको लागि सर्वेक्षण, सूचना प्रकाशन गरी छनौट र कार्यान्वयन गर्ने कार्य फरक फरक निकायबाट सम्पादन हुँदा लक्षित वर्गको सहभागिताको स्तर आदिले सबैलाई समेट्न सकेको छैन । तसर्थ लाभग्राहीको पहिचान, सर्वेक्षण, निवेदन दर्ता गरी प्राथमिकताको आधारमा लक्षित वर्गको मापन गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने जिम्मेवारी एउटै निकायलाई दिई कार्य सम्पादनमा प्रभावकारिता ल्याउनु पर्दछ ।

संगठित संस्था, अन्य संस्था र समिति

काठमाडौँ उपत्यका विकास प्राधिकरण

काठमाडौँ उपत्यकामा नगरहरूको पुनः निर्माण, विस्तार र विकासका साथै योजनाबद्ध रूपमा भौतिक विकास गरी जनसाधारणलाई आवश्यक सेवा र सुविधा पुऱ्याउन काठमाडौँ उपत्यका विकास प्राधिकरण ऐन, २०४५ अनुसार यस प्राधिकरणको स्थापना भएको छ ।

५१. **ऋण लगानी कोष** - प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा १२ अनुसार प्राधिकरणले ४ प्रतिशत ब्याजदरमा विभिन्न जग्गा विकास योजना सञ्चालन गर्न रु.९९ करोड र जडीबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन केन्द्रको जग्गा खरिद गर्न रु.६० करोड ३ लाख नेपाल सरकारसँग ऋण लिएको छ । दुवै ऋणको अवधि समाप्त भइसके तापनि २०७६।७७ सम्मको ब्याज रु.२९ करोड २२ लाख र किस्तासमेत नेपाल सरकारलाई फिर्ता गरेको देखिएन । सम्झौतानुसार ऋणको किस्ता र ब्याज फिर्ता गर्नुपर्दछ ।
५२. **साँवा ब्याज असुली** - प्राधिकरण ऐन, २०४५ को दफा (१२) मा प्राधिकरणले नेपाल सरकारको पूर्व स्वीकृति लिई प्राधिकरणले नेपाल सरकारबाट ऋण लिने, अनुदान प्राप्त गर्ने वा अन्य कुनै किसिमबाट आर्थिक स्रोत जुटाउन सक्ने व्यवस्था छ । विभिन्न मितिमा लिएको ऋणबाट रु.८६ करोड ६५ लाख र मूल कोषबाट रु.५ करोड ९८ लाख ५३ हजारसमेत रु ९२ करोड ६३ लाख ५३ हजार लगानी गरेको देखिन्छ । उक्त लगानीबाट २०७७ असारसम्म प्राप्त हुनुपर्ने ब्याज रु.२९ करोड १ लाख र साँवा रु.९२ करोड ६३ लाख ५४ हजार उठ्न बाँकी रहेको छ । प्राधिकरणले आयोजनामा गरेको लगानी असुल गरी प्राप्त रकममध्ये ब्याज असुल देखाई बाँकी रकम साँवा असुलीमा देखाउनु पर्नेमा सो अनुसार नगरी ब्याज बाँकी राखी साँवा असुल भएको देखाएको छ । तोकिएको समयमा साँवा र ब्याज असुल गर्नुपर्दछ ।

५३. **कार्यक्षेत्र बाहिर लगानी** - प्राधिकरणले काठमाडौँ उपत्यकाभित्र मात्र जग्गा एकीकरण आयोजना सञ्चालन गर्न ऋण प्रदान गर्नुपर्नेमा गत विगतमा भरतपुर र लहान नगर विकास समितिलाई ऋण प्रदान गरेको देखियो । प्राधिकरणले तयार पारेको ऋण लगानी तथा असुलीसम्बन्धी विवरणमा २०७७ आषाढसम्म ती नगर विकास समितिबाट क्रमशः रु.१ करोड ६२ लाख १२ हजार र रु.१ करोड १८ लाख ८१ हजार साँवा ब्याज प्राप्त हुन बाँकी देखिएको छ । बाँकी रकमको साँवा र ब्याज हिसाब गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
५४. **वार्षिक कार्यक्रम** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २०(१) मा लागत अनुमान तयार गर्ने तथा ठेक्कापट्टा स्वीकृत गर्ने कार्यसमेत प्रथम चौमासिक अवधिमा समाप्त गरी सक्नुपर्ने र नियम २३ मा आफ्नो मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालयको कार्यक्रम मन्त्रालयले स्वीकृत गर्नुपर्ने छ । प्राधिकरण अन्तर्गतको जिल्ला आयुक्तको कार्यालय, भक्तपुरलाई शहरी सडक विस्तार कार्यक्रमको लागि आर्थिक वर्षको शुरुमा रु.१ करोड २० लाखको अख्तियारी दिएकोमा २०७७।३।२४ मा रु.२० करोड थप भएको छ । उक्त थप बजेटबाट खर्च गर्न गरी रु.३ लाखदेखि रु.६५ लाखसम्मका ६५ उपभोक्ता समितिमार्फत २०७७ आषाढ मसान्तमा काम सक्ने गरी तयार गरेको खरिद योजना प्राधिकरणको विकास आयुक्तबाट २०७७।३।२४ मा स्वीकृत भएको छ । ती योजनाको निर्माण कार्य ७ दिनमा सम्पन्न भएको उल्लेख गरेकोमा सोको यकिन हुनुपर्दछ । आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्म कार्यक्रम संशोधन गरी खर्च लेखे कार्य औचित्यपूर्ण देखिएन । प्राधिकरणले स्वीकृत बजेट तथा कार्यक्रम पटक पटक संशोधन गरेकोले शुरु बजेट तथा कार्यक्रम यथार्थपरक बनाउनुपर्ने र उक्त ६५ योजनाको कामको गुणस्तर सम्बन्धमा माथिल्लो निकायबाट सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।
५५. **क्षतिपूर्ति वितरण** - जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ को दफा २७ बमोजिम सडक सिमाभित्र पर्ने घर टहराको क्षतिपूर्तिको वितरण प्रमुख जिल्ला अधिकारी अध्यक्ष रहने क्षतिपूर्ति निर्धारण समितिको निर्णयानुसार हुनुपर्दछ । प्राधिकरणले उक्त समितिको निर्णयबेगर प्राधिकरणका प्राविधिकले तयार गरेको मूल्याङ्कनका आधारमा काठमाडौँ जिल्लाका विभिन्न स्थानका घर टहराहरूको क्षतिपूर्तिबापत रु.५ करोड ९८ लाख ८८ हजार भुक्तानी दिएको छ । जग्गा प्राप्ति ऐनको प्रावधान विपरीत क्षतिपूर्ति वितरण गरेको उचित देखिएन ।
५६. **उपभोक्ता मार्फत निर्माण कार्य** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४४ मा उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायबाट काम गराउन सकिने उल्लेख छ । यो वर्ष जिल्ला आयुक्तको कार्यालय काठमाडौँ, ललितपुर र भक्तपुरले १६३ लाभग्राही संस्थामार्फत् सडक निर्माण, पर्खाल निर्माण, सडक स्तरोन्नति, ढल निर्माण, पर्ती जग्गा संरक्षण जस्ता कार्य गराई रु.५३ करोड ५० लाख ६१ हजार भुक्तानी गरेका छन् । उपभोक्ता समितिबाट काम गराउँदा आयोजना एवं उपभोक्ता र लक्षित समूह छनौटको आधार नभएको, आवश्यकताभन्दा पनि प्रभाव र पहुँचको आधारमा आयोजनास्थल छनौट गरी कार्य गराएको अवस्था देखिन्छ । उपभोक्ता समितिमार्फत काम गराउँदा प्रतिस्पर्धा र गुणस्तरीय निर्माण कार्य भएको सुनिश्चित हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

अधिकार सम्पन्न वागमती सभ्यता एकीकृत विकास समिति

पशुपति क्षेत्रलगायत वागमती नदीको वातावरणलाई सुधार गर्ने उद्देश्यले मन्त्रिपरिषद्को निर्णयअनुसार अधिकार सम्पन्न वागमती सभ्यता एकीकृत विकास समिति गठन भएको छ । एकीकृत कार्यक्रमको लागि रु.२१ अर्ब १ करोड ४ लाख लागत अनुमान तयार भई २०८०।८१ सम्म सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा यो वर्ष रु.३ अर्ब १० करोड ७२ लाखसमेत रु.१४ अर्ब ३० करोड ५८ लाख खर्च भएको छ ।

५७. **समन्वय** - वागमती नदीको स्वच्छता र सौन्दर्यतासँग सम्बन्धित कार्यक्रमहरू शहरी विकास र भौतिक पूर्वाधार मन्त्रालय, सिंचाइ विभाग, काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण, काठमाडौं उपत्यका खानेपानी लिमिटेड, स्थानीय तहहरू र विभिन्न संघ संस्थाहरूबाट कार्यान्वयन हुने गरेको छ । समितिको गठन आदेशमा सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गर्ने र समितिलाई आवश्यक सहयोग तथा सल्लाह दिनु सम्बन्धितको कर्तव्य हुने उल्लेख छ । मनोहरा पुलमा ढल निर्माण कार्य गर्दा सम्बन्धित स्थानीय तहले अधिकार क्षेत्रको विषय उठाइ काममा अवरोध गरेको, ललितपुर महानगरपालिकाको नख्खु, भैसेपाटी र काठमाडौं महानगरपालिकाको गोकर्ण-गुहेश्वरी खण्डमा रहेका जग्गा नापी नक्सा तथा मुआवजा विवादको कारण निर्माण कार्यमा ढिलाइ भएको, निर्मित संरचनासमेत भत्केको एवं गुणस्तरमा हास आएको अवस्था छ । सरोकारवाला निकायसँग समन्वय गरी कार्यक्रम सञ्चालन हुनुपर्दछ ।

५८. **समग्र प्रगति** - कार्यक्रमगत खर्चको अभिलेख नराखेको, एकमुष्ट भौतिक प्रगति नखुलाएकोले आयोजनाको प्रगति स्थिति यकिन भएन । सरोकारवालामा राहत महसुस हुने गरी सुधार नभएको, वागमती व्यूटिफिकेशनअन्तर्गत निर्मित विभिन्न संरचनाहरूको गुणस्तरको कारणले भत्केकोमा निर्माण व्यवसायीले मर्मत सुधार नगरेको र वागमती किनारमा जग्गाको विवाद समाधान नभएकोले निर्माण कार्यले गति नलिएको स्थिति देखिएका छन् । वागमतीको एकीकृत विकासको गुरुयोजना नबनाएको कारण भावी गन्तव्य पहिचान हुन सकेको छैन । भावी गन्तव्यका साथ वित्तीय तथा भौतिक प्रगतिबीच समन्वय हुनुपर्दछ । साथै समितिबाट कार्यक्रमगत प्रगति विवरण तयार एवं सोको समीक्षा गरेर कमजोरी नदोहोरिने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

५९. **सफाइ अभियान** - समितिको गठन आदेश, २०७३ को दफा ११ मा वागमती नदीलाई प्रदूषित बनाउने कुनै किसिमको काम गरे गराएमा कानुनबमोजिम सजाय गर्न तथा सो कार्य निषेध गर्न समितिले सम्बन्धित निकायमा सिफारिस गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ । उपत्यकाको शहर बस्तीहरूबाट उत्सर्जित पानी, ढल, प्लाष्टिकजन्य र अन्य पदार्थहरू नदीमा मिसाउँदा फोहोरको मात्रा बढेको छ । नदी किनारलाई सफा र स्वच्छ राख्न नागरिक समाज र विभिन्न क्षेत्रका अगुवाहरूको सहभागितामा २०७० जेष्ठबाट वागमती सफाइ अभियान शुरू गरी प्रत्येक हप्ता नदीको विभिन्न स्थानमा सरसफाइ गर्दै आएको र ३५० औं हप्तासम्म १२ हजार मेट्रिकटन फोहोर व्यवस्थापन गरेको उल्लेख गरेपनि सोको अभिलेख समितिले अद्यावधिक गरेको छैन । नदीमा फोहो फाल्ने प्रवृत्तिमा नियन्त्रण नभएको र ढल तथा प्रशोधन केन्द्रको निर्माणमा ढिलाइ भएकोले नदीको स्वच्छता कायम राख्ने उद्देश्यमा असर परेको छ । समितिले वागमती सफाइ अभियानलाई निरन्तरता दिई फोहोर उत्सर्जन गर्नेलाई सजायको भागीदार बनाउनेतर्फ कारवाही अगाडि बढाउनुपर्दछ ।

६०. **मूल्य समायोजन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५ मा खरिद सम्झौता प्राप्त गर्ने व्यक्तिको ढिलाइको कारणबाट सम्झौताबमोजिमको काम सो सम्झौतामा उल्लिखित अवधिभित्र सम्पन्न नभई बढी

समय लागेकोमा मूल्य समायोजन गर्न नसकिने व्यवस्था छ । समितिले १४ खरिद सम्झौताको निर्माण कार्यतालिकाअनुसार काम नभएकोमा पनि विभिन्न कारण जनाइ म्याद थप गरेको छ । सम्झौताको शुरु अवधिको अन्तिम मितिको मूल्यसूची फ्रीज गरी मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्नुपर्नेमा म्याद थप पछिको अवधिको मूल्यसूचीअनुसार निर्माण व्यवसायीलाई मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्दा रु.७ करोड २८ लाख ५७ हजार बढी भुक्तानी गरेको छ । निर्माण व्यवसायीले कार्य योजनाको पालना गरी निर्माण कार्य नगरेकाले आयोजनाको लागत र अवधि बढेको छ । म्याद थप गर्दा मूल्यसूची फ्रीज गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

६१. **ज्यालादारी कर्मचारी नियुक्ति र खर्च** - करार सेवा निर्देशिका, २०५९ को अधीनमा रही कार्यालयलाई चाहिने कुनै सेवा प्राप्त गर्नका लागि त्यस्तो सेवा करारमा लिन सक्ने, सेवा करारमा लिँदा दरबन्दी रिक्त हुनुपर्ने र कार्यालयको कामकाज चलाउनका लागि त्यस्तो जनशक्ति आवश्यक भएको हुनुपर्ने उल्लेख छ । समितिमा १२९ दरबन्दी रहेकोमा स्थायी २६ र करारमा १०३ जना कार्यरत देखिन्छन् । समितिले १०० कर्मचारीलाई दैनिक ज्यालाबापत रु.१ करोड ८५ लाख ३७ हजार खर्च लेखेको छ । समितिले करारमा तथा ज्यालादारीमा नियुक्ति गरी ११ कर्मचारीलाई मन्त्रालय तथा विभागमा काममा लगाई यो वर्ष रु.२५ लाख ४९ हजार पारीश्रमिक खर्च लेखेको छ । करारमा नियुक्ति गरेका कर्मचारीले सम्पादन गरेका कामको मूल्याङ्कन गरेको छैन । कामको आधारमा आवश्यकता पहिचान गरी ज्यालादारी तथा करारमा कर्मचारी नियुक्ति गर्ने मापदण्ड बनाई कार्यान्वयन गराउनुपर्दछ ।

राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेड

नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०४६।११।२ निर्णयानुसार ग्रामीण क्षेत्रमा योजनाबद्ध रूपमा आवास कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले साविकको नेपाल पुनर्वास कम्पनीलाई २०४६।११।९ मा ग्रामीण आवास कम्पनीमा रूपान्तरण गरी पुनः २०६९ मा नाम परिवर्तन भई राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेड भएको छ ।

६२. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - यस वर्ष शेयर पुँजी रु.५ करोड २० लाख र जगेडा कोष तथा सञ्चित नाफा समेत रु.२ अर्ब ३४ करोड ७४ लाख रहेको देखिन्छ । स्थिर सम्पत्ति रु.२१ करोड २६ लाख, लगानी रु.४३ लाख, स्थगन कर सम्पत्ति रु.५२ लाख र चालु सम्पत्ति रु.२ अर्ब २५ करोड ६२ लाख समेत सम्पत्ति रु.२ अर्ब ४७ करोड ८३ लाख रहेको देखिन्छ । गत वर्ष रु.२६ लाख नाफा रहेकोमा यो वर्ष रु.२ करोड ६५ लाख नोक्सान भई सञ्चित नोक्सान रु.४ करोड ६४ लाख रहेको छ ।

६३. **आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली** - यस सम्बन्धी देखिएका व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

- ६३.१ फुटकर जग्गा वितरण गर्दा शुल्क लिई जग्गाधनी पुर्जाको लागि सिफारिस उपलब्ध गराउने र उक्त शुल्कबाट प्राप्त रकमको ५० प्रतिशत नेपाल सरकारको हुने गरी मन्त्रिपरिषद्बाट २०५०।९।२२ मा निर्णय भएको देखिन्छ । सो अनुसार कम्पनीले नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने रु.२ करोड १० लाख २२ हजार भुक्तानी गरेको पाइएन । नेपाल सरकारबाट कम्पनीले प्राप्त गर्नुपर्ने मुआवजा रु.१ करोड ३१ लाख ९५ हजार लेखाङ्कन भएतापनि हिसाब मिलान गरेको छैन ।

- ६३.२ कम्पनीले कञ्चनपुर, नवलपरासी, बर्दिया तथा काभ्रे जिल्लामा विभिन्न समयमा शुरु गरेका आवास योजना, जग्गा बिकास योजना र पुनर्वास कार्यक्रमहरू सम्पन्न नभई अधुरो रहेको पाइयो । तत्कालिन पुनर्वास

योजनाको कार्यक्रमअनुसार घरको हस्तान्तरण भएपनि किस्ता रकम प्राप्त हुन बाँकी घर जग्गाको स्वामित्व हस्तान्तरण र सन्धिसर्पन समस्या समाधान गर्न बाँकी रहेको छ। कम्पनीले आधुनिक बस्ती विकास, आवासीय परियोजना लगायतका कार्य गर्न सकेको छैन। मन्त्रिपरिषद्को २०५०।९।२२ को निर्णयबाट नवलपरासीमा अनाधिकृत रूपमा बसोबास गरेकालाई मालपोत कार्यालयले तोकेको न्यूनतम मूल्य लिई घडेरी उपलब्ध गराउन कम्पनीलाई कार्यदिश भएकोमा हालसम्म उक्त कार्य सम्पन्न हुन सकेको छैन। अधुरा आयोजना सम्पन्न गर्नुपर्दछ।

६३.३ कम्पनीले विभिन्न योजनाअन्तर्गत रहेका जग्गा विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थाहरूले अतिक्रमण गरेको छ। योजना कार्यालय कन्चनपुरका ५ स्थानको ४२ हजार ८४२ बर्ग मिटर, झापाको १ स्थानको २६४ बर्ग मिटर, बर्दियाका १२ स्थानको २३ हजार २९३ बर्ग मिटर र नवलपरासीको २ स्थानको ७ हजार ३६४ बर्ग मिटरमा समेत ७३ हजार ७६३ बर्ग मिटर जग्गामा घर, टहरा, पसल, गैर-सरकारी संघ संस्था तथा व्यक्तिबाट अतिक्रमण भएको छ। कम्पनीले आफ्नो जग्गाको अतिक्रमण हटाउन प्रभावकारी रूपमा पहल गर्नु पर्दछ।

नगर विकास समिति

बढ्दो जनसंख्या तथा शहरीकरणको चुनौतीलाई सामना गर्न दिगो तथा योजनाबद्ध रूपमा नगर विकास भइरहेका नगरको विस्तार र विकासको साथै नयाँ नगरको निर्माण गरी नगरबासीलाई आवश्यक सेवा सुविधा पुऱ्याउन नगर विकास ऐन, २०४५ बमोजिम नगर विकास समितिहरूको गठन हुने गरेको छ।

६४. **कार्यक्षेत्र** - नगर विकास समितिहरू साविकमा शहरी विकास मन्त्रालय मातहत रहेपनि हाल स्थानीय तहको मातहत सञ्चालनमा रहेका छन्। समितिहरूको आय-व्ययको एकीकृत हिसाबलाई स्थानीय तहको एकीकृत आर्थिक विवरणमा समावेश गरी आन्तरिक र अन्तिम लेखापरीक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ।

६५. **उठ्न बाँकी बहाल** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९(२) बमोजिम सरकारी राजस्व तथा पाउनु पर्ने रकम असुल गरी दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। पोखरा उपत्यका नगर विकास समितिबाट प्राप्त विवरणमा विभिन्न संस्था, समिति तथा व्यक्तिसँग घर तथा जग्गाको बहाल रु.११ लाख ७९ हजार उठ्न बाँकी रहेको छ। महेन्द्रनगर नगर विकास समितिको जग्गा र पसल बहालमा लिने ९० जनासँग गत वर्षसम्म रु.१ करोड १२ लाख ७१ हजार भाडा असुल गर्न बाँकी रहेकोमा यो वर्ष रु.४१ लाख ४७ हजार असुल भई रु.७१ लाख २४ हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये एकजना व्यक्तिसँग मात्र विगत ३० वर्ष देखिको भाडा रु.२५ लाख ९ हजार असुल हुन बाँकी देखिन्छ। उठ्न बाँकी बहाल रकम सरकारी बाँकी सरह कारवाही गरी असुल गर्नुपर्दछ।

अनुगमन र बेरुजू

- **अनुगमन** - विगतको प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका व्यहोरामध्ये शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभागको प्राविधिक कर्मचारीको दरबन्दी पुनरावलोकन नभएको, विभागीय जनशक्तिबाट कार्य नगराई परामर्शदाताबाट परामर्श सेवा खरिदको सम्झौता गरेको, विशिष्ट व्यक्तिको सुविधा सम्बन्धी मापदण्ड नबनाएको, गैरसरकारी संस्थामार्फत निर्माण कार्य गराएको, बाहिरी चक्रपथ आयोजनाको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन, जग्गा एकीकरण

र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन तयार नगरेको, विभिन्न आयोजनाका लागि खरिद गरिएका सवारीसाधन मन्त्रालयमा प्रयोग भएको, मूल्य समायोजन बढी भुक्तानी गरेको, खरिद गुर्योजना बेगर खर्च गरेको, सम्झौता अनुसार विदेशी साझेदारको संलग्नता हुने नगरेको लगायत व्यहोरा यो वर्षको लेखापरीक्षणबाट समेत देखिएको छ । विगतका व्यहोरा पुनारावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ ।

- **बेरूजुको स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजुको स्थिति देहायअनुसार छः

- सरकारी कार्यालयतर्फ ३७ निकायमा रु.१ अर्ब ८० करोड २३ लाख २ हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.५९ करोड ४४ लाख ४० हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.१ अर्ब २० करोड ७८ लाख ६२ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.३८ करोड ७८ लाख ११ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
- अन्य संस्था र समिति १३ निकायमा रु.११ करोड ९४ लाख १० हजार बेरूजु देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि रु.२६ लाख ७१ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.११ करोड ६७ लाख ३९ हजार बेरूजु बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.२७ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा शिक्षा, विज्ञान र प्रविधि सम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन, शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि सम्बन्धी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संस्थासँग सम्पर्क तथा समन्वय, विश्वविद्यालयहरू र नेपाल शिक्षा सेवाको सञ्चालन लगायतका कार्यहरू रहेका छन्। मन्त्रालय मातहत सरकारी कार्यालय र संगठित संस्था समेत ४५७ निकायबाट कार्य सम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहत ८८ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.२९ अर्ब ६५ करोड ४१ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
२७,८१,८४	७९,४०	९,३४	९४,८३	२९,६५,४१

उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा मन्त्रालयमा विनियोजन भई अर्थ मन्त्रालयबाट खर्च भएको रकम समावेश छैन । यो वर्ष २ सरकारी कार्यालयको रु.२६ करोड २७ लाख, लेखापरीक्षण गर्न बाँकी रहेको छ ।

२. **संगठित र अन्य संस्था**- यो वर्ष ३४४ संस्थाको रु.१ खर्ब ८ अर्ब ४५ करोड १८ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । संगठित संस्थातर्फ पोखरा विश्वविद्यालयको १० र त्रिभुवन विश्वविद्यालयको १३ निकायको लेखापरीक्षण बाँकी रहेको छ ।
३. **कार्यमूलक लेखापरीक्षण** - यो वर्ष विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको कार्यसम्पादन र व्यावसायिक तालिमको प्रभावकारिता विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
४. **बजेट तथा खर्च** - विनियोजित बजेटमध्ये रु.३९ अर्ब ४० करोड ८ लाख (७३.६८ प्रतिशत) खर्च भएको छ । कुल खर्चमध्ये उच्च शिक्षाको लागि विश्वविद्यालय अनुदान आयोगलाई ४५ प्रतिशत, शिक्षकहरूको निवृत्तिभरणमा ४३ प्रतिशत, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषदमा ३ प्रतिशत र शिक्षातर्फको अन्य निकायमा ९ प्रतिशत खर्च भएको छ । वार्षिक बजेटको तुलनामा न्यून खर्च हुँदा लक्षित प्रतिफल प्राप्त हुन सकेको छैन । वार्षिक बजेटबमोजिम खर्च गरी लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिल गर्नुपर्दछ ।

विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रमले कुल बजेटको तुलनामा शिक्षा क्षेत्रमा २०७६।७७ सम्म १७ प्रतिशत र २०७९।८० सम्म २० प्रतिशत पुर्‍याउने लक्ष्य राखेको छ । विगत ३ वर्षको विनियोजित बजेट विश्लेषण गर्दा कुल बजेटको तुलनामा शिक्षा क्षेत्रमा २०७४।७५ मा ९.९१ प्रतिशत, २०७५।७६ मा १०.२० प्रतिशत र २०७६।७७ मा १०.७८ प्रतिशत विनियोजन भएको छ ।

शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यकता र लक्ष्यअनुसार बजेट वृद्धि गरी गुणस्तरीय शिक्षाको सुनिश्चितता हुनुपर्दछ ।

५. **वार्षिक कार्यक्रम र प्रगति** - स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम तथा प्रगति विवरणअनुसार मन्त्रालय र अन्तर्गतका निकायहरूको प्रगति निम्नानुसार छः

(रकम रु. लाखमा)

क्र. सं.	कार्यक्रम	खुद बजेट	खर्च	खर्च प्रतिशत	भौतिक प्रगति प्रतिशत	
					चालु	पूँजीगत
१	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	४,८८,६८	४४,०७	९.०२	२२	४९
२	विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम (केन्द्र)	३,२२,४०	२८,९१	८.९७	५०	४०
३	सबैका लागि शिक्षा शिशु विकास कार्यक्रम	४८	०	०	०	०
४	शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र	९,९३	८,१७	८२.२७	६५	६०
५	शिक्षा विकास समन्वय इकाईहरू	६१,२९	४१,२८	६७.३५	८२	५३
६	चिकित्सा शिक्षा आयोग	८७,२०	३९,१६	४४.९१	९६.२५	११.४३
५	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद विशेष कार्यक्रम समेत	२,०२,४२	१,१८,४०	५८.४९	६८	०
६	नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रतिष्ठान	४३,२३	२२,१८	५१.३१	८२	६५

उल्लिखित तालिका अनुसार शिक्षा मन्त्रालयले ९.०२ प्रतिशत, शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रले विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रम (केन्द्रीयस्तर)मा ८.९७ प्रतिशत, चिकित्सा शिक्षा आयोगले ४४.९० प्रतिशत, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषदले ५८.४९ प्रतिशत र नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रतिष्ठानले ५१.३१ प्रतिशत खर्च गरी ११ देखि ६८ प्रतिशतसम्म भौतिक प्रगति देखिएको र सबैका लागि शिक्षा शिशु विकास कार्यक्रम सञ्चालन नै गरेको छैन । समयमा नै कार्यक्रम सञ्चालन गरी लक्षित प्रगति हासिल गर्नुपर्दछ ।

६. **आवधिक योजना कार्यान्वयन** - पन्ध्रौँ योजनामा मन्त्रालयका लागि युवा साक्षरता दर १५ देखि २४ वर्ष, प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास पूर्व प्राथमिक शिक्षामा कुल भर्ना दर, खुद भर्ना दर, उच्च शिक्षाको कुल भर्ना दर, विद्यालय छाड्ने दर, कक्षा ८ का विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि, अनुसन्धान विज्ञान तथा प्रविधि, कुल गार्हस्थ उत्पादनको अनुपातमा अनुसन्धान र विकास खर्चका नतिजा लगायतका सूचकहरू तोकेकोमा मन्त्रालयले लक्ष्यअनुसार प्रगति भए नभएको सम्बन्धमा एकीकृत प्रगति विवरण तयार गरेको छैन । लक्ष्यअनुसार उपलब्धि हासिल भए नभएको सम्बन्धमा समीक्षा हुनुपर्दछ ।
७. **बजेट वक्तव्य कार्यान्वयन** - बजेट वक्तव्य २०७६।७७ मा ७० जिल्लालाई पूर्ण साक्षर बनाइने घोषणा गरेकोमा ५३ जिल्ला मात्र पूर्ण साक्षर घोषणा भएको छ । राष्ट्रपति शैक्षिक सुधार कोष स्थापना गरी सामुदायिक शिक्षामा गुणस्तर अभिवृद्धिका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न रु.५ अर्ब, जनसंख्याको बनौट र भौगोलिक अवस्थाको आधारमा विद्यालय तथा शिक्षण संस्थाहरूको समायोजन एवं एकीकरण कार्यका लागि रु.४७ करोड, "चिनौँ आफ्नो माटो, बनाऔँ आफ्नै देश" अभियानका लागि रु.१ अर्ब ५० करोड विनियोजन भएकोमा कार्यान्वयन हुन नसकेको, ९ देखि १२ कक्षा सम्मका विपन्नता र अपाङ्गता भएका नागरिकका बालबालिका, शहीदका छोराछोरी र जेहेन्दार विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति वितरण हुन नसकेको, विश्वविद्यालय अनुदान आयोगलाई उच्च शिक्षा आयोगका रूपमा क्रियाशील बनाइने लक्ष्य राखेकोमा कार्यान्वयन नभएको, राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशालालाई केन्द्रीय अनुसन्धानात्मक निकायको रूपमा विकास गरी हरेक प्रदेशमा विधि विज्ञान प्रयोगशाला स्थापना गर्ने लगायतका कार्य हुन सकेका छैनन् । बजेट वक्तव्यले निर्दिष्ट गरे अनुरूपका कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

८. **दिगो विकास लक्ष्य** - दिगो विकासका लक्ष्यअन्तर्गत शिक्षासँग सम्बन्धित लक्ष्य प्राप्त गर्न मन्त्रालयले राष्ट्रिय फ्रेमवर्क तयार गरी नेपाल सरकारबाट स्वीकृत गरेको छ । दिगो विकासका सूचकहरूमध्ये मन्त्रालयअन्तर्गतका सूचकहरूको प्रगति स्थिति देहायबमोजिम छः

सि.नं.	नतिजा सूचकहरू	इकाई	लक्ष्य २०७६।७७	२०७६।७७ को स्थिति
१	साक्षरता दर			
	क) १५ वर्षभन्दा माथि	प्रतिशत	६९	५७
	ख) ५ वर्षभन्दा माथि समग्र साक्षरता दर	प्रतिशत	८५	७८
	ग) १५ वर्षदेखि २४ वर्षसम्म युवा साक्षरता दर	प्रतिशत	९२	८८.६
२	प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास-पूर्वप्राथमिक शिक्षामा कुल भर्ना दर	प्रतिशत	८७.२	८६.२
३	प्रारम्भिक बाल शिक्षा-पूर्व प्राथमिक शिक्षामा अनुभव भएका कक्षा १ मा नवप्रवेशीको दर	प्रतिशत	७०.८	६८.६
४	खुद भर्ना दर			
	क) आधारभूत तह १ देखि ८ कक्षासम्म	प्रतिशत	९६	९३.५
	ख) माध्यमिक तह ९ देखि १२ कक्षासम्म	प्रतिशत	४७	४७.६
५	टिकाउ दर			
	क) कक्षा ८ सम्म	प्रतिशत	८८.७	७९.३
	ख) कक्षा १२ सम्म	प्रतिशत	२३	२४
६	लैंगिक समता तथा विद्यालय शिक्षाको खुद भर्ना दर			
	क) आधारभूत तह कक्षा १ देखि ८ सम्म	अनुपात	१.०३	०.९९
	ख) माध्यमिक तह (कक्षा ९ देखि १२ सम्म)	अनुपात	१.०७	१.०१
	ग) उच्च शिक्षा	अनुपात	१	
७	माध्यमिक शिक्षामा अध्ययन गर्ने मध्ये प्राविधिक धारमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थी	प्रतिशत	१५	१६
८	उच्च शिक्षाको कुल भर्ना दर	प्रतिशत	१३.७	१४
९	प्राविधिक उच्च शिक्षामा विद्यार्थीको सहभागिता	प्रतिशत	२५	
१०	उच्चशिक्षा तर्फ गुणस्तर सुनिश्चितता	प्रतिशत	६०	४९
११	काम गर्ने उमेर समूहका प्राविधिक र व्यावसायिक क्षेत्रमा तालिम प्राप्त जनसंख्या	प्रतिशत	३७	

उपर्युक्त विवरणअनुसार १५ वर्षभन्दा माथिको साक्षरता दर, ५ वर्षभन्दा माथिको समग्र साक्षरता दर, प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास, पूर्व प्राथमिक शिक्षामा कुल भर्ना दर, प्रारम्भिक बाल शिक्षा तथा विकास पूर्व प्राथमिक शिक्षामा अनुभव भएका कक्षा १ मा नवप्रवेशी दर, आधारभूत तह कक्षा ८ सम्मको विद्यालय टिकाउ दर, उच्च शिक्षातर्फ गुणस्तर सुनिश्चितता तथा स्वायत्तता प्राप्त क्याम्पसहरूको संख्या, शिक्षामा विनियोजन गरेको बजेट प्रतिशत लगायतका लक्ष्य हासिल भएको छैन । दिगो विकास लक्ष्य अनुसारका नीति तथा कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

९. **रकमान्तर** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २० मा विनियोजन ऐनमा तोकिएको कुनै एक अनुदान संकेत अन्तर्गतको बजेट उप शीर्षकमा रकम नपुग भएमा सो नपुग भएको रकम कुनै एक वा एकभन्दा बढी अनुदान संकेतबाट अर्थ मन्त्रालयले रकमान्तर

गर्नसक्ने व्यवस्था रहेको छ । यो वर्ष अर्थ मन्त्रालयको खर्च शीर्षकबाट शिक्षा मन्त्रालयमा रु.८ करोड ८८ लाख रकमान्तर गरेको छ । मन्त्रालयको भैपरी आउने शीर्षकमा रु.८ करोड ४० लाख विनियोजन भएकोमा रु.४ करोड १ लाख अन्य खर्च शीर्षकमा रकमान्तर गरेको छ । एक शीर्षकमा विनियोजित बजेट रकमान्तर गरी अर्को शीर्षकमा खर्च गर्ने परिपाटीलाई नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

१०. **मनसायपत्र** - निजी लगानीमा सञ्चालन गरिने प्राविधिक महाविद्यालय सम्बन्धमा बनेको आधारभूत नीति, २०६३ मा चिकित्सा, विज्ञान, इन्जिनियरिङ, कृषि तथा वन, सूचना प्रविधि, लेखा, व्यवस्थापन र मन्त्रालयले तोकेको अन्य विषयमा अनुसूचीमा उल्लिखित मापदण्ड, प्रक्रिया, आधार र शर्तमा शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न मन्त्रालयले २०७३।७४ मा सूचना प्रकाशन गरेकोमा ८६ नयाँ दर्ता, ८ नवीकरण, ३ नखुलेको समेत १३७ शैक्षिक संस्थाबाट न्यूनतम रु.२ देखि ३० लाख सम्म दस्तुर प्राप्त गरेको छ । प्राप्त निवेदनमध्ये ६७ लाई मनसायपत्र दिएतापनि ७० संस्थाको निवेदन उपर कुनै कारबाही गरेको देखिएन । प्राप्त निवेदनको यथासमयमा टुङ्गो लगाउनुपर्दछ ।

११. **सम्बन्धन** - विदेशी शिक्षण संस्थाको सम्बन्धनमा उच्च शिक्षा सञ्चालन गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका, २०५९ मा मन्त्रालयबाट मनसायपत्र प्राप्त गरेपछि विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त गरी अन्य मुलुकका शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विदेशी विश्वविद्यालयका शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न मनसायपत्र प्राप्त गरेका ६७ शैक्षिक संस्थाले नेपालको विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त गर्न सकेका छैनन् । साथै विदेशका विश्वविद्यालयमा अध्ययन गर्न यो वर्ष ३४ हजार ९४ समेत विगत ७ वर्षमा २ लाख ९८ हजार विद्यार्थीले निजी खर्चमा विदेशमा अध्ययन गर्न नो अब्जेक्सन लेटर लिएका छन् । विदेश अध्ययन गर्न जाने विद्यार्थीले ठूलो धनराशी विदेशी मुद्रा सट्टी गरेको अवस्था छ । मनसायपत्र प्राप्त गरेका शैक्षिक संस्थालाई सम्बन्धन दिने सम्बन्धमा यथासमयमा निर्णय हुनुपर्दछ ।

१२. **शिक्षक विद्यार्थी अनुपात** - शिक्षा नियमावली, २०५९ बमोजिम शिक्षक र विद्यार्थी अनुपात हिमालमा ४०, पहाडमा ४५ र तराईमा ५० हुनुपर्ने उल्लेख छ । शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रबाट प्रकाशित प्रतिवेदनअनुसार विद्यालय-विद्यार्थी तथा शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात देहायबमोजिम रहेको छ:

देश	विद्यालय-विद्यार्थी अनुपात				शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात			
	आधारभूत (१-५)	आधारभूत (६-८)	माध्यमिक (९-१०)	माध्यमिक (११-१२)	आधारभूत (१-५)	आधारभूत (६-८)	माध्यमिक (९-१०)	माध्यमिक (११-१२)
प्रदेश १	६९	१००	११३	१३६	१९	४२	३८	८१
प्रदेश २	१९१	१९८	२०८	१५६	५०	९७	७०	११८
बागमती प्रदेश	६९	८८	८४	१०७	१८	३९	३१	७५
गण्डकी प्रदेश	४९	८०	८१	१०६	१३	३३	२७	५५
लुम्बिनी प्रदेश	१०३	१२८	१२७	१५६	३०	६५	४९	८५
कर्णाली प्रदेश	८५	११५	१२०	१९२	३१	७०	६१	९१
सुदूरपश्चिम प्रदेश	९१	११५	१२१	१३९	३१	६५	५३	५२
कुल	९१	११३	११५	१३५	२६	५३	४३	७५

प्रतिवेदनअनुसार विद्यालय विद्यार्थी अनुपात आधारभूत तहको कक्षा १-५ मा ९१ र कक्षा ६-८ मा ११३ रहेको छ भने माध्यमिक तहको कक्षा ९-१० मा ११५ र कक्षा ११-१२ मा १३५ रहेको छ । त्यस्तै शिक्षक - विद्यार्थी अनुपात कक्षा १-५ मा २६, कक्षा ६-८ मा ५३,

माध्यमिक तहको कक्षा ९-१० मा ४३ र कक्षा ११-१२ मा ७५ जना रहेको छ । त्यस्तो अनुपात सबैभन्दा कम गण्डकी प्रदेशमा रहेको छ । निर्धारित मापदण्ड बमोजिम सबै प्रदेशमा विद्यालय-विद्यार्थी तथा शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात कायम हुने गरी व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

१३. **कक्षा १०(एस.ई.ई.) नतिजा** - कक्षा १० को माध्यमिक शिक्षा परीक्षा (एस.ई.ई.) शैक्षिक सत्र, २०७६ मा कोरोना महामारीका कारण परम्परागत तरिकाले भौतिक रूपमा परीक्षा सञ्चालन गर्न नसकी नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०७७।२।२८ को निर्णय अनुसार विद्यालयहरूले मूल्याङ्कन गरेको प्राप्ताङ्कका आधारमा नतिजा प्रकाशन गरिएको छ । उक्त आधारमा कुल विद्यार्थी ४ लाख ८२ हजार ९८३ सहभागी भएकोमा १६.१८ प्रतिशतले ३.६ देखि ४ जी.पी.ए. सम्म प्राप्त गरेका थिए । उक्त नतिजा शैक्षिक सत्र २०७५ को तुलनामा ३४४.६४ प्रतिशतले बढी छ । २०७५ तथा २०७६ को नतिजाको तुलनात्मक अवस्था निम्नानुसारको रहेको छः

सि.नं.	जी.पी.ए.	२०७५ को नतिजा	२०७६ को नतिजा	कुलको तुलनामा २०७५ को जी.पी.ए.प्रतिशत	कुलको तुलनामा २०७६ को जी.पी.ए.प्रतिशत	२०७५को नतिजाको तुलना २०७६ को नतिजा प्रतिशतमा
१	नतिजा रोकिएको	८४६९	१८१२६	१.८४	३.७५	११४.०२
२	०.८ देखि १.१९ सम्म	४४२९	१२	०.९७	०.०१	-९९.७२
३	१.२ देखि १.५९ सम्म	४३८४१	५३९	९.५५	०.११	-९८.७७
४	१.६ देखि १.९९ सम्म	९५३०७	१७०८१	२०.७५	३.५४	-८२.०७
५	२ देखि २.३९ सम्म	९८२०७	७९४०४	२१.३८	१६.४४	-१९.१४
६	२.४ देखि २.७९ सम्म	७६५६४	११७४९९	१६.६७	२४.३३	५३.४६
७	२.८ देखि ३.१९ सम्म	६३७४१	९५००३	१३.८८	१९.६७	४९.०४
८	३.२ देखि ३.५९ सम्म	५११३७	७७१५०	११.१३	१५.९७	५०.८६
९	३.६ देखि ४ सम्म	१७५८०	७८१६९	३.८३	१६.१८	३४४.६४
जम्मा		४५९२७५	४८२९८३	१००	१००	

एस.ई.ई. परीक्षाको नतिजामा २०७५ को तुलनामा २०७६ को नतिजा न्यून जी.पी.ए. प्राप्त गर्नेको संख्या घटेको छ भने २.४ देखि ४ सम्मको जी.पी.ए. प्राप्त गर्नेको संख्या बढेको देखियो । सबैभन्दा न्यून जी.पी.ए. ०.८ देखि १.१९ सम्म प्राप्त गर्ने शतप्रतिशतले घटेको तथा उच्च जी.पी.ए. प्राप्त गर्ने ३४४.६४ प्रतिशतले बढेको देखिएकोले विद्यालयको स्वमूल्याङ्कनको आधारमा प्रकाशित नतिजा विश्वसनीय देखिएन । विद्यालयको स्वमूल्याङ्कनको आधारमा हुने नतिजा विश्वसनीय बनाउनुपर्दछ ।

१४. **निःशुल्क शिक्षा** - नेपालको संविधान, २०७२ को धारा ३१ मा प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा निःशुल्क हुने उल्लेख छ । अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षासम्बन्धी ऐन, २०७५ माध्यमिक तहको शिक्षा निःशुल्क गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष माध्यमिक तह अन्तर्गत राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डले रजिष्ट्रेसन, परीक्षा, प्रमाणपत्र लगायतका शीर्षकमा रु.१ अर्ब ४५ करोड ८० लाख शुल्क सङ्कलन गरेको छ । ऐन विपरित शुल्क असुल गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गरी निःशुल्क शिक्षा उपलब्ध गराउने कानुनी व्यवस्थाको पालना हुनुपर्दछ ।
१५. **गुणस्तर उपलब्धि र नतिजा** - शिक्षा ऐन, २०२८ मा विद्यालयहरूको शिक्षाको गुणस्तर परीक्षण गर्ने व्यवस्था रहेको छ । विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिस्तर मापन तथा शैक्षिक संस्थाहरूको कार्यसम्पादनको परीक्षण गर्न २०६६ मा स्थापना भएको शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्रले ९ वर्षको अवधिमा ४ हजार ४८२ विद्यालयहरूको कार्यसम्पादन परीक्षण गरेको छ । केन्द्रले प्रत्येक वर्ष परामर्शदातामार्फत् मूल्याङ्कन

गरी तयार गरेको प्रतिवेदन मन्त्रालयमा पेस गरेको छ । यो वर्ष ४ परामर्शदाताबाट विद्यालयको कार्य सम्पादनस्तर परीक्षण गराई रु.३ करोड २ लाख र एक परामर्शदाताबाट विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि मूल्याङ्कन गराई रु.२ करोड ५६ लाख समेत रु. ५ करोड ५८ लाख खर्च भएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोराहरू देहाय बमोजिम छन्:

१५.१. कार्यसम्पादन परीक्षणमा लगानी, प्रक्रिया, उपलब्धि र सेवा प्रदान गरिएका विद्यार्थी संख्यालाई आधार लिई १३ उप क्षेत्रबाट ८९ सूचकका आधारमा कुल पूर्णाङ्क कायम गरी विद्यालयको कार्यसम्पादनस्तर परीक्षण गरेको छ । २०७५ मा १ हजार ९९९ र २०७६ मा ९९६ विद्यालयको कार्यसम्पादनस्तर परीक्षण गर्दा सामुदायिक विद्यालयहरूको औसत प्राप्ताङ्क ६३ प्रतिशतबाट घटेर ६० प्रतिशत रहेको छ । उत्तम र मध्यम रहेका विद्यालयको कार्यसम्पादन स्तर १६ प्रतिशतबाट घटेर १४ प्रतिशत रहेको छ भने न्यून र सामान्यस्तर रहेका विद्यालय ८४ प्रतिशतबाट बढेर ८६ प्रतिशत पुगेकोले विगत वर्षको तुलनामा सामुदायिक विद्यालयहरूको कार्यसम्पादन स्तर घटेको देखिन्छ ।

१५.२. केन्द्रले २०६८ देखि २०७७ सम्म १५ हजार ८१५ विद्यालयमा कक्षा ३, ५, ८ र १० मा अध्ययनरत ४ लाख ९ हजार विद्यार्थीको शैक्षिक उपलब्धि परीक्षण गरेको छ । कक्षा ५ को गणित विषयको सिकाइ उपलब्धि २०७२ भन्दा २०७५ मा औसतमा ०.४५ ले कमी रहेको व्यहोरा मूल्याङ्कन प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । सिकाइ उपलब्धि मूल्याङ्कनको स्कोर विशिष्ट, प्रवीणता, आधारभूत र न्यून आधारभूत तहमा वर्गीकरण गरी मूल्याङ्कन गरेको र सो मूल्याङ्कनअनुसार स्कोर प्राप्त गर्ने विद्यार्थी नेपाली विषयको क्रमशः १५, ३०, ३५ र २० प्रतिशत तथा गणित विषयको क्रमशः ४, २४, ४० र ३२ प्रतिशत रहेका छन् । उक्त मूल्याङ्कनअनुसार विशिष्ट तहमा निकै न्यून तथा आधारभूत र न्यून आधारभूत तहमा रहेको विद्यार्थी संख्या धेरै रहेकोले विद्यालयमा सिकाइ उपलब्धि कमजोर रहेको देखियो ।

यस्तै केन्द्रले २०७६ मा १ हजार ८०० विद्यालयका कक्षा १० मा अध्ययनरत २२ हजार विद्यार्थीको गणित, विज्ञान र नेपाली विषयको सिकाइ उपलब्धि परीक्षण गरेको छ । सिकाइ उपलब्धि परीक्षण प्रतिवेदनअनुसार गणित, विज्ञान र नेपाली विषयको सिकाइ उपलब्धि विशिष्ट तहमा ५, २, र ५ प्रतिशत, प्रवीणता तहमा ४९, ३५ र ५८ प्रतिशत तथा आधारभूत तहमा ४६, ६३ र ३३ प्रतिशत रहेको देखियो ।

१५.३. फल्याश प्रतिवेदन, २०७५ अनुसार विद्यार्थीको औसत सिकाइ कक्षा ३ गणितमा ४५.३ प्रतिशत र नेपालीमा ५१.५ प्रतिशत रहेको छ । कक्षा ५ को सिकाइ गणितमा ४९ प्रतिशत, अंग्रेजीमा ४७ प्रतिशत र नेपालीमा ४६ प्रतिशत रहेको छ । त्यस्तै कक्षा ८ को गणितमा ३५ प्रतिशत, नेपालीमा ४८ प्रतिशत र विज्ञानमा ४१ प्रतिशत सिकाइ उपलब्धि रहेको उल्लेख छ । सिकाइ उपलब्धि कम हुने जिल्लाहरूमा अछाम, बर्दिया, जुम्ला, खोटाङ्ग, महोत्तरी, रोल्पा सप्तरी र उदयपुर रहेका छन् । सुदूरपश्चिम तथा कर्णाली प्रदेश सबैभन्दा कम सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्ने प्रदेश रहेका छन् । उक्त मूल्याङ्कनबाट विद्यालयहरूको कार्य सम्पादन स्तर र विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिस्तर कमजोर रहेको देखिए तापनि विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार गर्न ठोस कार्यक्रम सञ्चालन गरेको देखिएन । मन्त्रालयले शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा पुनरावलोकन गरी शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार ल्याउनुपर्दछ ।

१६. उच्च शिक्षा - मन्त्रालयबाट विश्वविद्यालयसम्बन्धी नीति, कानूनको निर्माण, मापदण्ड निर्धारण, अनुगमनलगायतका कार्यहरू सम्पादन हुने गरेको छ । नेपालमा ११ विश्वविद्यालय तथा ६ स्वास्थ्य

विज्ञान प्रतिष्ठान सञ्चालनमा रहेका छन् । यसका अतिरिक्त मदन भण्डारी विज्ञान तथा प्रविधि विश्वविद्यालय र विदुषी योगमाया आयुर्वेद विश्वविद्यालय स्थापनाको प्रक्रियामा रहेका छन् । सञ्चालित विश्वविद्यालयमा अध्ययनरत कुल ५ लाख ४० हजार विद्यार्थीमध्ये त्रिभुवन विश्वविद्यालयमा ७६ प्रतिशत र अन्य १० विश्वविद्यालयमा २४ प्रतिशत रहेका छन् । विश्वविद्यालयहरूमा अध्ययन गर्नेमध्ये साधारण विषय अध्ययन गर्ने ७९.७ प्रतिशत र प्राविधिक विषय अध्ययन गर्ने २०.३ प्रतिशत रहेका छन् । मन्त्रालयले जनशक्ति प्रक्षेपण तथा मानव संसाधन विकास योजना तयार नगरेको तथा सीपमूलक शैक्षिक कार्यक्रमको न्यूनताले गर्दा शैक्षिक बेरोजगारको संख्यामा बढोत्तरी भै वैदेशिक रोजगारीमा जानेको संख्या उल्लेख्य रहेकोले शिक्षातर्फको लगानीले उचित प्रतिफल दिन सकेको छैन । विश्वविद्यालयबाट सीपयुक्त जनशक्ति उत्पादन गर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट नीति, कार्यनीति तथा कार्यक्रम सञ्चालन हुनुपर्ने देखिन्छ ।

१७. **अध्ययन अनुसन्धान** - विश्वविद्यालयको कार्यक्षेत्रमा अर्थ व्यवस्था, उत्पादन, रोजगार, आय आर्जन, सामाजिक विकास, प्रविधि विकास लगायतका विषयहरूमा विशेष अध्ययन, अनुसन्धान समेत गरी नयाँ ज्ञान, प्रविधि र सीपको विकास गर्नु समेत रहेको छ । सञ्चालनमा रहेका ११ विश्वविद्यालयहरूले राष्ट्रको उन्नति तथा संवृद्धिमा सहयोग पुग्ने गरी नयाँ ज्ञान, प्रविधि र सीपको विकास गर्न अध्ययन अनुसन्धान गरेका छैनन् । विश्वविद्यालयहरूले शैक्षिक कार्यक्रमहरूको अलावा अध्ययन अनुसन्धान कार्यमा समेत जोड दिनुपर्ने देखिन्छ ।
१८. **बढी शुल्क** - मन्त्रिपरिषद्को २०७२।५।३१ को निर्णय अनुसार चिकित्सा तर्फको स्नातक तह पूरा गर्न काठमाडौँ उपत्यकाभित्र रु. ३८ लाख ५० हजार र उपत्यका बाहिर रु. ४० लाख ४२ हजार तथा दन्त चिकित्सातर्फ रु. १८ लाख ३० हजार शुल्क तोकिएको छ । गत वर्षको वार्षिक प्रतिवेदनमा पोखरा, ललितपुर, भरतपुर तथा नेपाली सेनाबाट सञ्चालित मेडिकल कलेजहरूले विद्यार्थीबाट तोकिएकोभन्दा बढी शुल्क असुल गरेकोले मन्त्रालयले फिर्ता गराउनुपर्ने व्यहोरा औल्याएकोमा ती कलेजहरूले बढी लिएको रकम हालसम्म फिर्ता गरेका छैनन् । तसर्थ मन्त्रालयले आवश्यक कारवाही गरी बढी लिएको रकम यकिन गरी विद्यार्थीलाई फिर्ता गराउनुपर्दछ ।
१९. **पुस्तकालय व्यवस्थापन** - पुस्तकालयको प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न पुस्तकालय तथा सूचना सेवा राष्ट्रिय नीति, २०६४ र पुस्तकालय तथा सूचना व्यवस्थापन निर्देशिका, २०६९ जारी भएको छ । नेपालमा सरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट सञ्चालित पुस्तकालयहरूमध्ये राष्ट्रिय पुस्तकालय, केशर पुस्तकालय, काठमाडौँ उपत्यका सार्वजनिक पुस्तकालय आदि सञ्चालित छन् । त्यस्तै मदन पुरस्कार पुस्तकालय, रत्न पुस्तकालय तथा विभिन्न क्याम्पस, विद्यालय एवम् सामुदायिक रूपमा करिब १ हजार ५०० पुस्तकालय रहेको पाइन्छ । पुस्तकालयमा देखिएका समस्या समाधान गर्न २०७२ मा गठित कार्यदलले प्रतिवेदन पेस गरेको भएतापनि उक्त प्रतिवेदन सार्वजनिक गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छैन । भौतिक रूपमा उपस्थित भई अध्ययन गर्नुपर्ने विद्यमान अवस्थालाई डिजिटल पुस्तकालय (ई-लाइब्रेरी) को रूपमा रूपान्तरण गर्दै विश्वभर रहेका अन्य पुस्तकालयसँग आवद्ध गर्न हालका पुस्तकालयको संस्थागत संरचनामा पुनरावलोकन गरी विद्यालय/विश्वविद्यालयको पठन पाठन विधिमा समेत सुधार गर्नुपर्दछ ।

२०. **सम्बन्धन धरौटी** - विदेशी शिक्षण संस्थाको सम्बन्धनमा उच्च शिक्षा सञ्चालन गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका, २०५९ अनुसार सञ्चालन अनुमति प्राप्त गर्न सञ्चालन भएको कार्यक्रमहरूका लागि स्वीकृति प्राप्त 'क' वर्गको वाणिज्य बैंकको खातामा शिक्षण संस्थाकै नाममा धरौटी रकम दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । उक्त व्यवस्थाबमोजिम ८८ शिक्षण संस्थाको बैङ्क खातामा रु.२१ करोड १३ लाख धरौटी रहेको छ । करारको शर्तनामा बमोजिम कार्य नगरेमा राजस्व खातामा सहज तवरले दाखिला गर्न उक्त धरौटी रकम नेपाल सरकारकै धरौटी खातामा राख्ने गरी कानुनी व्यवस्थामा सुधार हुनुपर्दछ ।
- विदेशी शिक्षण संस्थाको सम्बन्धनमा सञ्चालन अनुमति प्राप्तिमा लागि ३६ शिक्षण संस्थाको कार्यक्रम अनुसार दाखिला गर्नु पर्नेभन्दा रु.३ करोड ७५ लाख ५० हजार धरौटी कम दाखिला भएको पाइएकोले नपुग धरौटी रकम दाखिला गर्नुपर्दछ ।
२१. **अनुगमन** - विदेशी शिक्षण संस्थाको सम्बन्धनमा उच्च शिक्षा सञ्चालन गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका, २०५९ मा विदेशी शिक्षण संस्थाको सम्बन्धनमा सञ्चालन हुने निजी शिक्षण संस्थाको शैक्षिक पूर्वाधार तथा शैक्षिक गुणस्तरका विषयमा शिक्षा मन्त्रीको अध्यक्षतामा रहेको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन समितिले अनुगमन गरी प्रतिवेदन पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विदेशी शिक्षण संस्थाको सम्बन्धन लिई सञ्चालनका लागि अनुमति लिएका ८८ शिक्षण संस्थामध्ये यो वर्ष ७२ शिक्षण संस्थाले १९ हजार १६८ विद्यार्थीका लागि सञ्चालन अनुमति नवीकरणको निवेदन दिएकोमा निर्देशिका बमोजिम अनुगमन नै नगरी नवीकरण गरेको पाइयो । अनुगमन गरी प्रतिवेदन पेस नगरेका कारण शिक्षण संस्थाले विद्यार्थी संख्याका आधारमा बुझाएको रु.२ करोड ८७ लाख ५२ हजार भिडान गर्न सकिएन । निर्देशिका बमोजिम अनुगमन गरी प्रतिवेदन पेस गरेपछि मात्र नवीकरणसम्बन्धी कारवाही हुनुपर्दछ ।
२२. **छात्रवृत्ति** - विदेशी शिक्षण संस्थाको सम्बन्धनमा उच्च शिक्षा सञ्चालन गर्ने सम्बन्धी निर्देशिका, २०५९ मा सञ्चालन अनुमति प्राप्त शिक्षण संस्थाले कुल क्षमताको कार्यक्रमगत आधारमा १० प्रतिशत सीट छात्रवृत्तिको रूपमा नेपाल सरकारलाई उपलब्ध गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यसरी प्राप्त हुने छात्रवृत्ति कोटामा जेहेन्दार, विपन्न, महिला, जनजाति, मधेसी, दलित, अपाङ्ग तथा पिछ्छडिएको क्षेत्र समेटिने गरी छात्रवृत्ति दिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । विदेशी शिक्षण संस्थाको सम्बन्धनमा उच्च शिक्षा सञ्चालन गर्ने शिक्षण संस्थाहरूमा राजस्व प्रयोजनका लागि पेस भएको विवरणअनुसार १९ हजार १६८ विद्यार्थी रहेको र सोको १० प्रतिशतले हुने १ हजार ९१७ जनालाई छात्रवृत्ति दिनुपर्नेमा सो अनुसार उपलब्ध गराएको देखिएन । निर्देशिका बमोजिम छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।
२३. **नवीकरण** - विदेशी शिक्षण संस्थाको सम्बन्धनमा उच्च शिक्षा सञ्चालन गर्ने सम्बन्धी (पहिलो संशोधन) निर्देशिका, २०५९ मा अनुमतिपत्र प्राप्त गरी सञ्चालनमा रहेका शिक्षण संस्थाले प्रति विद्यार्थी रु.१ हजार ५०० का दरले प्रत्येक वर्ष माघ मसान्तभित्र राजस्व दाखिला गरी अनुमति नवीकरण गराउनुपर्ने र नवीकरण नगरेका संस्थाको अनुमतिपत्र रद्द गरी धरौटी रकम जफत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । शिक्षण अनुमति प्राप्त गर्ने ८८ विदेशी शिक्षण संस्थामध्ये १६ संस्थाले नवीकरण गराएका छैनन् । नवीकरण नगर्ने संस्थाहरूको अनुमति रद्द गर्ने सम्बन्धमा मन्त्रालयले २०७६।७।२१ मा ७ दिन भित्र कारण पेस गरी नवीकरण गर्ने अन्यथा अनुमतिपत्र खारेज गर्ने व्यहोरा उल्लेख गरी सार्वजनिक सूचना जारी गर्ने निर्णय गरेकोमा थप कारवाही भएको पाइएन । नवीकरण नगराई सञ्चालन भएका शिक्षण संस्थाको धरौटी रु.१ करोड ९० लाख जफत गर्नुपर्दछ ।

२४. **वैदेशिक शिक्षण शुल्कमा कर** - आन्तरिक राजस्व विभागको २०७६।७।२६ मा जारी परिपत्रमा विदेशी सम्बन्धन प्राप्त विश्वविद्यालयले नेपालका विद्यार्थीबाट लिने रकममा आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ (१) बमोजिम १५ प्रतिशतका दरले कर कट्टा गरी राजस्व दाखिला गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ । विदेशी विश्वविद्यालयको सम्बन्धनमा सञ्चालित विभिन्न ७२ शिक्षण संस्थाले १९ हजार १६८ विद्यार्थीका लागि विश्वविद्यालयलाई शुल्क पठाएको रकम र सो रकममा कर कट्टा गरी राजस्व दाखिला गरे नगरेको सम्बन्धमा मन्त्रालयले अभिलेख राखेको देखिएन । विदेशी विश्वविद्यालयलाई शुल्क पठाउँदा आयकर ऐनले तोकेको दरमा कर कट्टा गरेर मात्र रकम पठाउने व्यवस्था सम्बन्धमा मन्त्रालयले अनुगमन गर्नुपर्दछ ।
२५. **शैक्षिक परामर्श सेवा** - शैक्षिक परामर्श तथा भाषा शिक्षण निर्देशिका, २०७३ मा भएको व्यवस्था बमोजिम १ हजार ४७३ शैक्षिक परामर्श सेवा प्रदायक कम्पनी दर्ता भएकोमा संघ र प्रदेशको क्षेत्राधिकार स्पष्ट नभएकोले २०७५।४।१४ को सचिवस्तरीय निर्णयबाट नवीकरण र नयाँ दर्ता स्थगित भएको छ । ती कम्पनीहरूको नवीकरण वापत प्राप्त हुने राजस्व प्रतिवर्ष रु.४४ लाख १९ हजारका दरले ३ वर्षको रु.१ करोड ३२ लाख ५७ हजार प्राप्त हुन सकेको छैन । वागमती प्रदेशले केही परामर्शदाता दर्ता गरेपनि हाल दर्ता गर्न रोक लगाएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएको अन्यौलताको निरूपण हुनुपर्दछ ।
२६. **विद्यालय समायोजन** - सार्वजनिक विद्यालय समायोजन तथा एकीकरण कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७७ अनुसार विद्यालय आवत जावत गर्न लाग्ने समय, विद्यार्थी संख्या, जनसंख्या, ठूला विद्यालय सञ्चालन गर्न विद्यालयको स्तरवृद्धि गर्ने लगायतका विभिन्न आधार लिई विद्यालय समायोजन भएमा प्रोत्साहन स्वरूप रु. २५ लाखदेखि रु.६० लाखसम्म उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । उक्त प्रयोजनका लागि पहिचान भएका ७४२ सार्वजनिक विद्यालयका लागि यो वर्ष रु.१ अर्ब ९२ करोड २० लाख विनियोजन गरेकोमा समायोजन सम्बन्धी कार्य भएको पाइएन । विद्यालय शिक्षामा बालबालिकाको पहुँचलाई सुनिश्चित गर्दै शैक्षिक गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न शिक्षामा भएको लगानीलाई मितव्ययी रूपमा अधिकतम उपलब्धि हासिल हुनेगरी विद्यालयहरूको समायोजन एवं सञ्चालन हुनुपर्दछ ।
२७. **गैरसरकारी संस्थालाई अनुदान** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१ मा अनुदान रकम तोकिएबमोजिम खर्च गरे नगरेको सम्बन्धमा अनुगमन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । एक गैर सरकारी संस्थालाई जग्गा विकास, भौतिक तथा शैक्षिक पूर्वाधार विकास लगायतका कार्य गर्न मन्त्रिपरिषद्को २०७६।७।२० को निर्णयले रु.५ करोड निकासी दिएको छ । मापदण्ड तर्जुमा नगरी गैरसरकारी संस्थालाई उपलब्ध गराएको अनुदान रकम तोकिएको कार्यमा खर्च गरे नगरेको सम्बन्धमा अनुगमन गरी प्रतिवेदन पेस हुनुपर्दछ ।
२८. **छात्रा शिक्षा कोष** - छात्रा शिक्षा कोष कार्यान्वयन कार्यविधि, २०६२ बमोजिम सामुदायिक विद्यालयका कक्षा ११/१२ र विश्वविद्यालय तहमा अध्ययन गर्ने जेहेन्दार तथा विपन्न विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने व्यवस्था रहेको छ । यस कोषमा रहेको रकम खर्च नभई यो वर्ष रु.४६ करोड ८६ लाख ६९ हजार मौज्दात रहेकोले उक्त रकम सञ्चित कोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
२९. **शिक्षक नियुक्ति** - शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा ११ (ख) मा शिक्षकहरूको स्थायी नियुक्ति र अस्थायी नियुक्ति वा करारमा नियुक्ति गर्न सिफारिश गर्ने कार्य शिक्षक सेवा आयोगले गर्नुपर्ने व्यवस्था

छ। आयोगले यस कार्यलाई चुस्त दुरुस्त बनाउन वार्षिक कार्यतालिका स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गरेको छैन । आयोगको कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न वार्षिक कार्यतालिका तर्जुमा तथा स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र

नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०७५/२/६ को निर्णयानुसार साविकको शिक्षा विभाग, शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र र अनौपचारिक शिक्षा केन्द्रलाई गाभेर शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र स्थापना भएको हो । यस केन्द्रको मुख्य कार्य विद्यालय शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा र शैक्षिक जनशक्ति विकास लगायत विद्यालय शिक्षाको वार्षिक योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन र व्यवस्थापन गर्ने रहेको छ ।

३०. **न्यून प्रगति** - यो वर्ष ५ कार्यक्रमको लागि रु.३ अर्ब ४ करोड ५२ लाख विनियोजन भएकोमा २ कार्यक्रम सञ्चालन नभएको र ३ कार्यक्रममा रु.१५ करोड १८ लाख (४.९८ प्रतिशत) मात्र खर्च भएको छ । विद्यालय क्षेत्र विकास कार्यक्रममा विनियोजित रु.३ अर्ब २ करोड ७८ लाखमध्ये रु.१४ करोड ९८ लाख (४.९५ प्रतिशत) मात्र खर्च भएको छ । उक्त कार्यक्रममध्ये रु.२ अर्ब ९ करोड ८० लाखको अंग्रेजी, गणित सिकाइ, छात्रवृत्ति वितरण लगायतका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको छैन । बजेटमा तोकिएको कार्यक्रम यथासमयमा सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

३१. **विद्यालय र विद्यार्थी संख्या** - चालु वर्षमा नेपालमा पूर्व प्राथमिक, आधारभूत र माध्यमिक विद्यालयको संख्या ३५ हजार ६७४ रहेको र ती विद्यालयमा ७० लाख ८२ हजार विद्यार्थीको रहेका छन् । तहगत रूपमा सामुदायिक, संस्थागत र धार्मिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थी, शिक्षक र विद्यालयको अनुपात देहायअनुसार छन्:

विवरण	विद्यालयको प्रकार	बाल विकास/ पूर्व प्राथमिक विद्यालय	आधारभूत विद्यालय (कक्षा १ देखि ८)	माध्यमिक विद्यालय (कक्षा ९ देखि १२)	कुल जम्मा
विद्यालय संख्या	सामुदायिक	३०४४८	२७८४५	७१८९	२७८१२
	संस्थागत	६५१०	६५६५	३८६९	६७३२
	धार्मिक	४५२	१२३४	५०	११३०
	जम्मा	३७४१०	३५६४४	१११०८	३५६७४
	सामुदायिकको प्रतिशत	८१.३९	७८.११	६४.७१	७७.९६
	संस्थागतको प्रतिशत	१७.४०	१८.४१	३४.८३	१८.८७
विद्यार्थी संख्या	सामुदायिक	५०१५८१	३९८७६६८	१२८२०५६	५२६९७२४
	संस्थागत	५३६६०७	१३३१२१२	४६१४७६	१७९२६८८
	धार्मिक	९२३३३	१८८१४	११५३	१९९६७
	जम्मा	११३०५२१	५३३७६९४	१७४४६८५	७०८२३७९
	सामुदायिकको प्रतिशत	४४.३६	७४.७०	७३.४८	७४.४०
	संस्थागतको प्रतिशत	४७.४६	२४.९४	२६.४५	२५.३१
शिक्षक संख्या	सामुदायिक कुल शिक्षक	३०४४८	१८७०२५	४१२९९	२२८३२४
	संस्थागत	१९४१४	६८३६६	२२१००	९०४६६
	धार्मिक	४५२	१४३४	३५२	१७८६
	जम्मा	७९०४०	२५६८२५	६३७५१	३२०५७६

विवरण	विद्यालयको प्रकार	बाल विकास/ पूर्व प्राथमिक विद्यालय	आधारभूत विद्यालय (कक्षा १ देखि ८)	माध्यमिक विद्यालय (कक्षा ९ देखि १२)	कुल जम्मा
	सामुदायिकको प्रतिशत	७४.८६	८२.००	७५.४५	७९.२२
	संस्थागतको प्रतिशत	२४.५६	१७.५५	२४.४२	२८.२९
प्रति विद्यालय विद्यार्थीको अनुपात	सामुदायिक	१७	१४३	१७९	१८९
	संस्थागत	८३	२०३	१९९	२६६
	धार्मिक	२०४	१६	२३	१८

सबै तहको कुल विद्यालय संख्या ३६ हजार, विद्यार्थी संख्या ७० लाख ८२ हजार र शिक्षक संख्या ३ लाख २९ हजार रहेको छ । विद्यालय, विद्यार्थी र शिक्षकको कुल संख्यामध्ये सामुदायिकतर्फको विद्यालयको हिस्सा ७७.९६ प्रतिशत, विद्यार्थीको हिस्सा ७४.४० प्रतिशत र शिक्षकको हिस्सा ७९.२२ प्रतिशत तथा संस्थागततर्फ विद्यालय १८.८७ प्रतिशत, विद्यार्थी २५.३९ प्रतिशत र शिक्षक २८.२९ प्रतिशत रहेको छ । उक्त तथ्यांक अनुसार पूर्व प्राथमिकदेखि माध्यमिक तहसम्म प्रति विद्यालयमा विद्यार्थी संख्या सामुदायिकमा १८९ संस्थागतमा २६६ र धार्मिकमा १८ जना रहेको छ । सामुदायिक विद्यालयको विद्यार्थी शिक्षक अनुपातको आधारमा शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने तथा संस्थागत तथा सामुदायिक विद्यालयबीच शैक्षिक कार्यहरूमा सह-सम्बन्ध कायम गरी शैक्षिक गुणस्तरमा सामञ्जस्यता ल्याउन स्पष्ट नीति ल्याई कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

३२. **विद्यार्थी भर्ना** - नेपाल सरकारले सबै बालबालिकालाई शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित गर्ने र माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र निःशुल्क गर्न अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५ कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । विद्यालय जाने सबै उमेर समूहका बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना गरी निःशुल्क शिक्षा उपलब्ध गराउन निःशुल्क पाठ्यपुस्तक, छात्रवृत्ति, दिवा खाजालगायत कार्यक्रममा बर्षेनी खर्च बढाउँदै लगेको छ । शैक्षिक सूचना व्यवस्थापन प्रणालीको प्रतिवेदनअनुसार विगत ५ वर्षको आधारभूत तहको विद्यालयमा विद्यार्थी भर्नाको अवस्था देहाय अनुसार रहेको छ:

(संख्या हजारमा)

वर्ष	कक्षा १-५ को विद्यार्थी संख्या		कक्षा ६-८ को विद्यार्थी संख्या		कक्षा १-८ को संख्या			सामुदायिक को प्रतिशत	संस्थागत को प्रतिशत
	सामुदायिक	संस्थागत	सामुदायिक	संस्थागत	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा		
२०१६	३४५०	६८५	१५४०	३९९	४९९०	१००४	५९९४	८३.२४	१६.७६
२०१७	३३९२	६५८	१५४५	३२२	४८५७	९८०	५८३७	८३.२९	१६.७९
२०१८	२८२६	६९८	१३८३	३२६	४२०९	१०२४	५२३३	८०.४३	१९.५७
२०१९	२७९३	९३७	१३९४	४३९	४१८७	१३६८	५५५५	७५.३६	२४.६४
२०२०	२४७९	१०५५	१३९५	४५७	३७९४	१५१२	५३०६	५९.५०	२८.५०

उल्लिखित तथ्यांक विश्लेषण गर्दा आधारभूत तहमा (कक्षा १ देखि ८ सम्म) कुल विद्यार्थी भर्ना संख्या बर्सेनि घट्दै गएको र भर्ना भएका विद्यार्थीमध्ये २८.५० प्रतिशत संस्थागत विद्यालयमा भर्ना भएका छन् । सन् २०१६ को तुलनामा २०२० मा कुल विद्यार्थी संख्या ११.४६ प्रतिशतले घटेको मध्ये सामुदायिक विद्यालयमा २३.९६ प्रतिशतले घटेको र संस्थागत विद्यालयमा ५०.६० प्रतिशतले बढेको देखिन्छ । सबै बालबालिकाहरू विद्यालयमा अनिवार्य भर्ना र निःशुल्क शिक्षाको लागि शिक्षा क्षेत्रमा सरकारी अनुदान बर्सेनि बढेको छ । सामुदायिक विद्यालयहरूमा अपेक्षित रूपमा शैक्षिक गुणस्तर सुधार हुन नसकेको कारण विद्यार्थीको आकर्षण घटेको अवस्था छ । सबैलाई अनिवार्य शिक्षा र

- माध्यमिक तहसम्म निःशुल्क शिक्षाको कार्यक्रम सफल बनाउन सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार ल्याउनुपर्दछ ।
३३. **विपन्न लक्षित छात्रवृत्ति** - विद्यालय छात्रवृत्ति व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७४ मा विज्ञान विषय अध्ययन गर्ने विपन्न वर्गका छात्रछात्रालाई वार्षिक रु.२४ हजार र अन्य विषय अध्ययन गर्नेलाई रु.१८ हजारका दरले छात्रवृत्ति वितरण गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष विपन्न लक्षित छात्रवृत्ति कार्यक्रम सञ्चालन गर्न कक्षा ९ र १० का १५ हजार, कक्षा ११ र १२ का ४६ हजार गरी कुल ६१ हजार विपन्न विद्यार्थी छनौट भए तापनि यो वर्ष विज्ञान विषय अध्ययन गर्ने ३५६ र अन्य विषय अध्ययन गर्ने १ हजार ९९७ समेत २ हजार ३५३ (३.५६ प्रतिशत)लाई मात्र छात्रवृत्ति वितरणको गरेको छ । छनौट भएका सबै विपन्न विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति वितरण नभएकोले उक्त कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
३४. **संस्थागत विद्यालयको शुल्क अनुगमन** - शिक्षा नियमावली, २०५९ मा संस्थागत विद्यालयहरूले विद्यार्थीबाट लिने शुल्क सम्बन्धमा शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्रबाट अनुगमन गर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले संस्थागत विद्यालय शुल्क अनुगमन कार्यदल गठन गरेको र उक्त कार्यदलले उपत्यकाका १८ संस्थागत विद्यालयले लिने गरेका शुल्कको अनुगमन गरी २०७५।३।१९ मा प्रतिवेदन पेस गरेको थियो । उक्त प्रतिवेदनमा शुल्क सम्बन्धी सुझावहरू र मापदण्ड पूरा नगरेका विद्यालयहरूलाई कारवाही गर्नुपर्ने व्यहोरा उल्लेख भएकोमा उक्त प्रतिवेदन कार्यान्वयन भएको देखिएन । यो वर्ष कुनैपनि विद्यालयको अनुगमन गरेको छैन । संस्थागत विद्यालयको शुल्क निर्धारण सम्बन्धमा नियमित अनुगमन गरी कानून विपरित शुल्क लिने विद्यालयलाई कारवाहीको दायरामा ल्याउनु पर्दछ ।
३५. **नमूना विद्यालय** - मन्त्रीस्तरीय निर्णयबाट नमूना विकासको लागि १०० विद्यालय छनौट भएका र ती विद्यालयको गुरुयोजना निर्माण गर्न यस केन्द्रले ५ परामर्शदाताहरूसँग २०७७।१।३० मा २०७७ भाद्र मसान्तसम्म सम्पन्न गर्ने गरी रु.४ करोड १० लाख ४० हजारमा सम्झौता भएको छ । तीन किस्तामा भुक्तानी गर्ने गरी सम्झौता भएकोमा प्रथम किस्ता ३० प्रतिशतले हुने रकम रु.१ करोड २३ लाख १२ हजार यो वर्ष भुक्तानी दिएको छ । उक्त सम्झौताको म्याद २०७७ कार्तिक मसान्तसम्म म्याद थप भएकोमा कार्य सम्पन्न भएको छैन । समयमै नमूना विद्यालयको गुरुयोजना तयार र कार्यान्वयन गरी सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार गर्न ध्यान दिनुपर्दछ ।
३६. **संगठन संरचना** - नेपालको संविधान, २०७२ को अनुसूची-८ मा आधारभूत र माध्यमिक तहको शिक्षा स्थानीय तहको अधिकारको सूचीमा अन्तर्गत रहेको छ । सो अनुसार विद्यालय तहसम्मका शिक्षकको तालिम प्रदेश सरकारबाट र अनुगमन लगायतका कार्य स्थानीय तहबाट भैरहेका छन् । शिक्षा मन्त्रालय अन्तर्गत ७७ जिल्लाका शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाईमध्ये ६ जिल्लामा ९, ३५ जिल्लामा ८, २८ जिल्लामा ६ र ८ जिल्लामा ५ जना कर्मचारी दरबन्दी स्वीकृत भएको छ । विद्यालयतहको अनुगमन मूल्याङ्कन लगायत कार्य गर्न स्थानीय तहमा छुट्टै इकाई रहेको छ । हालको सांगठनिक अवस्था तथा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच समन्वयको अभावमा संघीय सरकारलाई आवश्यक पर्ने शिक्षा सम्बन्धी सूचना, तथ्याङ्क, बजेट लगायतका विषयमा स्थानीय तहबाट जानकारी प्राप्त गर्न कठिनाई रहेको देखियो । संघीयता कार्यान्वयनमा आइसकेको भए तापनि संघीय सरकारको प्रत्यक्ष समन्वयकारी

निकाय, अन्तर स्थानीय निकाय समन्वय, संघीय सरकारको विशिष्टीकृत सेवा उपलब्ध गराउने कार्यमा हुने अन्यौलता हटाउन यस्तो संरचनाको पुनरावलोकन हुनुपर्दछ।

३७. **जिन्सीको व्यवस्थापन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ मा सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । साविक शिक्षा विभागबाट अवकाश भएका र अन्यत्र सरुवा भएका २१ कर्मचारीले २३ थान ल्यापटप फिर्ता गरेका छन् । साविकको जिल्ला शिक्षा कार्यालयहरू शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाईमा परिणत गरेपछि कर्मचारी संख्या कटौती भई बढीमा ९ जनासम्म कार्यरत रहेकोमा ती कार्यालयमा रहेका फर्निचर, डेस्कटप तथा ल्यापटप कम्प्युटर, प्रिन्टर फोटोकपी मेशिन लगायतका सामानहरूको उपयोग नभएको स्थिति छ । उपयोगविहीन अवस्थामा चालु हालतमा रहेका सामानहरू अन्य सरकारी निकायमा हस्तान्तरण गर्ने र बेचालु सामानहरू लिलाम बिक्री गरी जिन्सीको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने र सरुवा तथा अवकाश भएका कर्मचारीले बुझेको जिन्सी सामान फिर्ता गर्नुपर्दछ।

पाठ्यक्रम विकास केन्द्र

शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गत विद्यालय शिक्षाको पाठ्यपुस्तक एवं अन्य शैक्षिक सामग्रीको विकास, परिमार्जन तथा सुधार गरी शिक्षाको राष्ट्रिय उद्देश्य प्राप्तमा ठोस सहयोग पुऱ्याउन यो केन्द्रको स्थापना भएको हो ।

३८. **पाठ्यक्रम निर्माण तथा परिमार्जन** - पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्री विकास तथा वितरण निर्देशिका, २०७६ मा मौजुदा पाठ्यक्रम कार्यान्वयन भएको सामान्यतया १० वर्ष पूरा भएपछि पुनरावलोकन गरी अध्ययन अनुसन्धानका आधारमा आवश्यक देखिएमा परिमार्जन गर्ने व्यवस्था रहेको छ । उपलब्ध विवरण अनुसार पाठ्यक्रम परिमार्जन तथा नयाँ पाठ्यक्रम निर्माणको अवस्था निम्नानुसार रहेको छः

कक्षा	पाठ्यक्रम लागू भएको मिति	५ वर्ष पछि पुनरावलोकन	१० वर्ष पछि परिमार्जन	कार्य प्रगति
२ र ३	२०६२	नभएको	१५ वर्ष	नयाँ पाठ्यक्रम परीक्षण (पाईलटिङ)मा रहेको
४ र ५	२०६५	नभएको	१२ वर्ष	नयाँ पाठ्यक्रम परीक्षण (पाईलटिङ)मा रहेको
६ र ७	२०६९	८ वर्ष		नयाँ पाठ्यक्रम परीक्षण (पाईलटिङ)मा रहेको
८, ९ र १०	२०७१	६ वर्ष		नभएको

उल्लेखित अनुसार कक्षा २ र ३ को २०६२ मा स्वीकृत पाठ्यक्रम १५ वर्ष पछि मात्र नयाँ पाठ्यक्रम पाईलटिङमा रहेको, कक्षा ४ र ५ को २०६५ मा स्वीकृत पाठ्यक्रम १२ वर्ष पछि पाईलटिङमा रहेको छ । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि पाठ्यक्रम तथा पाठ्य-सामग्री विकास निर्देशिका बमोजिम पाठ्यक्रम परिमार्जन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३९. **सामग्री मौज्जात** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३ मा सामान खरिद गर्नु अगावै खरिद आवश्यकताको पहिचान गरी परिमाण यकिन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । केन्द्रको जिन्सी निरीक्षण प्रतिवेदन अनुसार रु.१ करोड ३१ लाखका २७० प्रकारका १ लाख ६८ हजार थान पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्री मौज्जात रहेको देखिन्छ । आवश्यकताको पहिचान नगरी छपाई तथा खरिद गर्दा वर्सेनि मौज्जात बढ्दै गएको छ । मौज्जातमा रहेका मध्ये कतिपय पाठ्यपुस्तक हाल असान्दर्भिक भई उपयोग हुन नसक्ने अवस्थामा रहेको छ । आवश्यकता पहिचान गरी पाठ्यपुस्तक तथा पाठ्यसामग्रीको उपयोगको सुनिश्चितता हुने गरी खरिद तथा छपाई कार्य गर्नुपर्दछ ।

व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजना

नेपालमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक सीप प्रदान गरी रोजगारी मार्फत गरीबी निवारणमा टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले नेपाल सरकार र विश्व बैङ्कबीच २०७४।१०।७ मा भएको सम्झौता अनुसार व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजना (दोस्रो चरण) सञ्चालनमा रहेको छ। विश्व बैङ्कबाट एस.डी.आर. ४ करोड २७ लाख ऋण उपलब्ध हुने यस परियोजनाको अवधि २०७९।३।३१ सम्म रहेको छ। परियोजनाको लागि यो वर्ष रु.१ अर्ब ८२ करोड ५८ लाख विनियोजन भएकोमा रु.९९ करोड ५१ लाख (५४.५० प्रतिशत) खर्च भएको छ।

४०. **खर्चको स्थिति** - दातृ संस्थासँग भएको सम्झौता अनुसार परियोजनाले ५ वर्षको अवधिमा करिब रु.६ अर्ब खर्च गर्ने लक्ष्य रहेकोमा यो वर्षसम्म रु.१ अर्ब ९१ करोड ९ लाख खर्च गरेको देखिन्छ। परियोजना अवधि ५० प्रतिशत व्यतीत हुँदा ३२ प्रतिशत मात्र खर्च भएको छ। स्वीकृत बजेट लक्षित कार्यक्रममा खर्च गरी अपेक्षित लक्ष्य हासिल गर्नुपर्दछ।
४१. **कार्यक्रम तथा प्रगति** - परियोजनाले यो वर्ष २७ हजार ५०० युवालाई छोटो अवधिको व्यावसायिक तालिम उपलब्ध गराउने लक्ष्य राखेकोमा सम्पन्न गरेको छैन। प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन गर्ने १०० विद्यालयलाई गुणस्तर सुधार अनुदान दिने लक्ष्य रहेकोमा ६० लाई मात्र प्रथम किस्ता उपलब्ध गराएको, प्राविधिक शिक्षा अध्ययन गर्ने ६ हजार ५०० विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने लक्ष्य रहेकोमा ४ हजार १७१ लाई उपलब्ध गराएको, ४० वटा नयाँ पाठ्यक्रम निर्माण तथा परिमार्जन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ९ वटा मात्र सम्पन्न गरेको र १ हजार ५०० औद्योगिक प्रशिक्षार्थीलाई कार्यगत तालिम उपलब्ध गराउने लक्ष्य रहेकोमा ६० जनाको लागि तालिम सञ्चालन भैरहेको छ। तोकिएको लक्ष्य प्राप्त गर्ने गरी समयमै कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ।
४२. **तालिम सञ्चालन** - दातृ निकायसँग भएको सम्झौता अनुसार ५ वर्षको अवधिमा लक्षित वर्गका १ लाख १५ हजार युवालाई छोटो अवधिको व्यावसायिक तालिम प्रदान गर्ने लक्ष्य रहेको छ। उक्त तालिम विभिन्न तालिम प्रदायक संस्था मार्फत उपलब्ध गराई ४ किस्तामा भुक्तानी गर्ने र दुर्गम क्षेत्रका १४ जिल्लामा तालिम सञ्चालन गरेमा १० प्रतिशत थप रकम दिने व्यवस्था छ। यस सम्बन्धमा देखिएका ब्यहोरा देहाय बमोजिम छन् :
- ४२.१. परियोजनाले तालिम प्रदान गर्न २०७४।७५ मा ५४ संस्थासँग रु.५२ करोड ६४ लाख ४३ हजार, २०७५।७६ मा १६४ संस्थासँग रु.९३ करोड ३१ लाख ५८ हजार र २०७६।७७ मा १९५ संस्थासँग रु.९८ करोड ६१ लाख २२ हजार समेत रु.२ अर्ब ४४ करोड ५७ लाख २३ हजारको सम्झौता गरेकोमा हालसम्म रु.१ अर्ब ३३ करोड १७ लाख भुक्तानी गरेको छ। यो वर्ष भएको सम्झौतामध्ये ५० संस्थालाई प्रथम किस्ताको रु.२ करोड ६२ लाख भुक्तानी भएको छ भने बाँकी संस्थाले तालिम शुरू गरेका छैनन्। गत वर्ष सम्झौता भएका संस्थाहरूले ६ महिनाको रोजगारी प्रमाणीकरण र सीप परीक्षण सम्पन्न गरी अन्तिम किस्ता भुक्तानी लिइसक्नु पर्नेमा ११ संस्थाले सो कार्य सम्पन्न गरेका छैनन्। सम्झौतामा तोकिएको अवधिमा तालिम सम्पन्न गर्नुपर्दछ।
- ४२.२. दुर्गम जिल्लाका युवाहरूमा तालिमको पहुँच बढाउन प्रोत्साहन गरेपनि तालिम प्रदायक संस्थाले दुर्गम क्षेत्रमा तालिम सञ्चालन गरी २०७४।७५ मा ४ जिल्लाका ३८० तथा २०७५।७६ मा ५ जिल्लाका

६८० जनालाई तालिम दिएको र यो वर्ष ८ जिल्लामा ६८० जनालाई तालिम दिन सम्झौता गरेको भएपनि तालिम उपलब्ध गराएको छैन । प्रदायक संस्थाले दुर्गम क्षेत्रलाई प्राथमिकता दिने गरी प्रस्ताव पेस गरेको देखिएन । यसतर्फ परियोजनाको विशेष ध्यान जानुपर्दछ ।

४३. **रोजगारी प्रमाणीकरण** - तालिम प्रदायक संस्थासँग भएको सम्झौताअनुसार छोटो अवधिको तालिम सम्पन्न भई सीप परीक्षण गरेपछि प्राप्त रोजगारीको ३ महिनाको आम्दानी रुजु गर्ने र त्यसपछि तेस्रो किस्ता र ६ महिनाको आम्दानी रुजु पश्चात् चौथो किस्ता भुक्तानी गर्ने व्यवस्था छ । तीन महिनाको रोजगारी आम्दानी तथा प्रमाणीकरणको विवरण अनुसार छोटो अवधिको तालिम सम्पन्न गर्नेमध्ये १० हजार ३५३ जनाले उपलब्धिमूलक रोजगारी प्राप्त गरेको देखिन्छ । यस्तै १५ हजार ५०९ जनाले ६ महिनाको उपलब्धिमूलक रोजगारी प्राप्त गरेको देखिन्छ । परियोजनाले ३ महिने रोजगार प्रमाणीकरणको आधारमा तेस्रो किस्ता रकम भुक्तानी नगरी ६ महिनाको रोजगारी प्रमाणीकरणको आधारमा तेस्रो र चौथो किस्ता रु.२८ करोड ७३ लाख ५२ हजार भुक्तानी गरेको हुँदा रु.१ करोड २१ लाख ८२ हजार थप व्ययभार परेको छ । सम्झौतामा भएको व्यवस्था बमोजिम भुक्तानी हुनुपर्दछ ।
४४. **सीप परीक्षण** - तालिम प्रदायक संस्थासँग भएको सम्झौतामा तालिम प्राप्त प्रशिक्षार्थीलाई न्यूनतम ३९० घण्टाको गुणस्तरीय तालिम प्रदान गरेपछि सीप परीक्षण गराउनुपर्ने उल्लेख छ । सीप परीक्षण गराएबापत तालिम प्रदायक संस्थाहरूलाई प्रति व्यक्ति रु.२ हजार १९० का दरले भुक्तानी गर्ने व्यवस्था अनुसार २० हजार ६०९ जनालाई यो वर्ष सीप परीक्षणबापत रु.४ करोड ५१ लाख ३४ हजार भुक्तानी गरेको छ । सीप परीक्षणमा सहभागी भएका मध्ये १४ हजार ३४७ (७० प्रतिशत) मात्र उत्तीर्ण भएका छन् । सीप परीक्षणको नतिजा विश्लेषण गर्दा तालिमको गुणस्तरमा सुधार गर्नुपर्ने देखियो ।

राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक)

शिक्षकको नोकरी अभिलेख अद्यावधिक गर्ने, शिक्षकको निवृत्तिभरण तथा उपदान सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था मिलाउने, शिक्षकको तलबी प्रतिवेदन पारित गर्ने, शिक्षकको सम्पत्ति विवरणको अभिलेख राख्ने लगायतका कार्य गर्ने उद्देश्यले २०५५ मा यस कार्यालयको स्थापना भएको हो ।

४५. **अभिलेख व्यवस्थापन**: शिक्षा नियमावली, २०५९ (संशोधन सहित) को नियम ९५ (५) मा नयाँ नियुक्ति भएका शिक्षकले नियुक्ति पाएको ३ महिनाभित्र वैयक्तिक तथा नोकरी विवरण फारम भरी किताबखानामा प्रमाणित गर्न पठाउनु पर्ने व्यवस्था छ । यस वर्ष २३ हजार ७४४ जनाको वैयक्तिक तथा सिटरोल प्रमाणित भएकोमा नयाँ नियुक्ति पाएका शिक्षकको अभिलेख किताबखानाले नराखेकोले नयाँ नियुक्ति पाएका सबै शिक्षकले उक्त फारम पेस गरेका छन् भनी यकिन गर्ने आधार देखिएन । नियुक्ति दिने निकायबाट विवरण लिई अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।
४६. **तलबी प्रतिवेदन** - शिक्षा नियमावली, २०५९ (संशोधन सहित)को नियम १२६ मा शिक्षकहरूको वार्षिक तलबी प्रतिवेदन राष्ट्रिय किताबखाना (शिक्षक) बाट पारित हुने व्यवस्था छ । यस आर्थिक वर्षमा ४०५ वटा स्थानीय तह अन्तर्गतका शिक्षकको तलबी प्रतिवेदन पारित गरेको र ३४८ स्थानीय तहबाट तलबी प्रतिवेदन पारित गराएको देखिएन । नियममा भएको व्यवस्था अनुसार तलबी प्रतिवेदन पारित गराएर मात्र तलब खर्च लेख्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय

नेपाल राष्ट्रिय पुस्तकालय वि.सं. २०१३ सालमा स्वर्गीय राजगुरु श्री हेमराज पाण्डेको पुस्तकालयलाई खरिद गरी स्थापना गरेको देखिन्छ । पुस्तकालय २०१८ सालदेखि सर्वसाधारणका लागि खुल्ला गरिएको छ । यस पुस्तकालयमा विभिन्न भाषाका १ लाख ५० हजारभन्दा बढी पुस्तक तथा पत्रपत्रिकाहरू रहेका छन् ।

४७. **भवन निर्माण** - मन्त्रिपरिषद्बाट २०७५।६।२८ मा काठमाडौंको जमलमा रहेको ७ रोपनी १५ आना जग्गामा राष्ट्रिय पुस्तकालयको लागि एक अत्याधुनिक भवन निर्माण गर्ने निर्णय भए अनुसार ड्रइङ/डिजाइन तथा नक्सा पास लगायतका काम सम्पन्न गरी रु.१ करोड ७ लाख खर्च गरेपछि मन्त्रिपरिषद्को २०७७।४।५ को निर्णयअनुसार पुस्तकालय भवन निर्माण कार्य रोक्का भएको छ । भवन निर्माणस्थलको ढुङ्गो लगाई पुस्तकालय भवन निर्माण गर्नुपर्दछ ।
४८. **पुस्तकको संरक्षण** - यस पुस्तकालयको स्वामित्वमा रहेका पुस्तकहरू हाल महेन्द्र उच्च माध्यमिक विद्यालय, सानोचौरमा ५१ हजार थान, शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र सानोठिमीमा २२ हजार र हरिहरभवनकै एक टहरोमा रहेको शाखामा ७ हजार थान रहेको छ । पुस्तकालयका लागि आधुनिक र सुविधा सम्पन्न भवनको व्यवस्था गर्दै पुस्तकको संरक्षण र उपयोगमा ध्यान दिनुपर्दछ ।

मेडिकल कलेज पूर्वाधार निर्माण विकास आयोजना

प्रत्येक प्रदेशमा एक मेडिकल कलेज स्थापना गर्ने नेपाल सरकारको नीति अनुरूप प्रदेश नं.२ महोत्तरीको बर्दibasमा मेडिकल कलेज स्थापना गर्न २०७५।११।३ मा निर्णय भएअनुसार तयारीको कार्य गर्न यस आयोजना शुरु भएको छ ।

४९. **परामर्श सेवा खर्च** - मन्त्रालयबाट २०७३।३।२७ मा गठन भएको समितिले महोत्तरी जिल्लाको बर्दibas नगरपालिकामा एक हजार शैयाको अस्पताल सहितको मेडिकल कलेज स्थापना गर्न सामुदायिक वन क्षेत्रको १०१.५९ हेक्टर जग्गा उपयुक्त रहेको प्रतिवेदन दिएको छ । उक्त जग्गाको भोगाधिकार प्राप्त भएको छैन । यो वर्ष वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन, गुरुयोजना निर्माण र माटो परीक्षणको कार्य गराई ३ परामर्शदातालाई रु.५४ लाख ६७ हजार भुक्तानी गरेको छ । जग्गाको भोगाधिकार सम्बन्धी ढुङ्गो नलाग्दै सो कार्य गराई खर्च गरेको देखियो ।
५०. **बजेट फिर्ता** - आयोजनाको लागि यो वर्ष रु.२ करोड ३५ लाख ९० हजार निकास भएकोमा रु.१ करोड ६ लाख ८१ हजार खर्च भई बाँकी रहेको रु.१ करोड २९ लाख ९ हजार विविध खातामा मौज्जात राखेको छ । उक्त रकम सञ्चित कोषमा फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको कार्यसम्पादन

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग ऐन, २०५० बमोजिम २०५१ मा यो आयोग गठन भएको हो । आयोगमा अध्यक्ष सहित ११ सदस्य रहने व्यवस्था छ । विश्वविद्यालय स्थापना गर्न नेपाल सरकारलाई परामर्श दिने,

अनुदान वितरणसम्बन्धमा नीति निर्धारण गर्ने, अनुदान प्रदान गर्ने, विश्वविद्यालयबीच शैक्षिक कार्यक्रम स्तरयुक्त बनाउन समन्वय गर्ने, विश्वविद्यालयहरूमा उपयुक्त शैक्षिकस्तर निर्धारण गराउने, विश्वविद्यालय र शैक्षिक संस्थाबीच विद्वत्तवृत्ति तथा छात्रवृत्ति आदान प्रदान गर्नेसम्बन्धमा व्यवस्था गर्ने काम कर्तव्य आयोगको रहेको छ । आयोगको कार्य सम्पादनदक्षता मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणका व्यहोरा देहायबमोजिम छन् ।

५१. **रणनीतिक योजना** - विश्वविद्यालयको सञ्चालन तथा विकासको लागि प्राप्त हुने अनुदान समुचित वितरण तथा विश्वविद्यालयमा शैक्षिकस्तर निर्धारण गरी गुणस्तरयुक्त शिक्षा प्रदान गर्ने उद्देश्य प्राप्त गर्न अल्प एवं दीर्घकालीन लक्ष्यहरू किटान गरी रणनीतिक योजना तयार गरी लागू गर्नुपर्नेमा आयोग स्थापना भएको २७ वर्ष व्यतित हुँदा समेत रणनीतिक योजना तयार गरेको छैन । विगत तीन वर्षमा आयोगले औसतरूपमा वार्षिक रु. १५ अर्ब ७८ करोड ५० लाख निकासा एवं खर्च गरेको छ । रणनीतिक योजना नहुँदा संस्थागत विकास अनुदान, गुणस्तर सुधार कार्यक्रम, गुणस्तर आश्चस्तता र एक्रिडिएसन अन्तर्गत सञ्चालन गर्ने कार्यहरू आयोगको उद्देश्य अनुरूप भए नभएको मूल्याङ्कन गर्न सकिएन । आयोगले आवश्यक स्रोत र कार्यक्रमको व्यवस्था गरी वर्तमान उद्देश्य र भविष्यको आवश्यकता सम्बोधन हुने गरी रणनीतिक योजना तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

५२. **विश्वविद्यालयको छाता ऐन** - राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ को कार्यनीति ९.११ ले उच्च शिक्षा प्रदायक संस्थाको स्थापना, सञ्चालन, नियमन र व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउन विद्यमान कानुनी तथा संस्थागत संयन्त्रको पुनःसंरचना गरी विश्वविद्यालयको सञ्चालन, व्यवस्थापन र नियमन गर्ने नीतिगत व्यवस्था गरेको छ । भौगोलिक क्षेत्रका आधारमा विश्वविद्यालय स्थापना गरी उच्च शिक्षा प्रदायक निकायको विकेन्द्रीकरण गर्ने उद्देश्यअनुरूप राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन, २०४९ को सुझाव समेतका आधारमा बहुविश्वविद्यालयको अवधारणा कार्यान्वयनमा रहेको छ । बहुविश्वविद्यालयको अवधारणाअनुरूप त्रिभुवन, काठमाडौँ, पूर्वाञ्चल, पोखरा लगायत १० विश्वविद्यालय स्थापना भई सञ्चालनमा रहेका छन् । फरक फरक ऐन अन्तर्गत स्थापना भई स्वायत्त निकायको रूपमा स्थापित विश्वविद्यालयहरूले तोकेको मापदण्डअनुसार स्थापना गर्नु अघि तयारी गर्नुपर्ने पूर्वाधार, व्यवस्थापकीय र प्रशासनिक संरचना निर्माण, प्राज्ञिक गतिविधि, पठनपाठन, परीक्षा सञ्चालन, मानव स्रोत व्यवस्थापन जस्ता कार्य स्थापना पश्चात शुरु गरेको पाइयो । आयोगले विश्वविद्यालयहरूलाई वार्षिक रु. १० अर्बभन्दा बढी निकासा दिने भए तापनि नीतिगत व्यवस्थाबमोजिम छाता ऐन नहुँदा आयोगबाट यससम्बन्धमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन हुनसकेको छैन । नीतिलाई कानुनी आधार प्रदान गर्न उच्च शिक्षासम्बन्धी कानूनलाई संसोधन र एकीकरण गरी उच्च शिक्षालाई थप व्यवस्थित गर्न उच्च शिक्षासम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको विधेयक, २०७६ संसद समक्ष स्वीकृतिका लागि पेस गरेको जानकारी गराएको छ । सरोकारवाला निकायहरूबीच समन्वय गरी आवश्यक कानुनी व्यवस्था गरी अनुदानको उपयोग सम्बन्धमा विश्वविद्यालयहरूको अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

५३. **अनुदान निकासा** - विश्वविद्यालय अनुदान आयोग ऐन, २०५० को दफा ६(ख) मा आयोगले अनुदान रकम विश्वविद्यालयलाई निकासा गर्ने सम्बन्धमा नीति निर्धारण गर्ने व्यवस्था छ । सम्बन्धित विश्वविद्यालयले नै प्रचलित कानूनबमोजिम खर्च, लेखापरीक्षण र प्रतिवेदन गर्ने गरी आयोगले १२ विश्वविद्यालयलाई यस वर्ष रु. १२ अर्ब १५ करोड ९ लाख ९८ हजार अनुदान निकासा गरेको छ । गत वर्षको तुलनामा अनुदान रकम औसतमा १०.२९ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । विश्वविद्यालयहरू छुट्टा छुट्टै ऐनअन्तर्गत स्थापना भई स्वायत्तरूपमा सञ्चालन हुँदै आएकोले अनुदान आयोगले

विश्वविद्यालयहरूलाई दिने निकासाको उपयोग सम्बन्धमा कानुनी व्यवस्थाको कमीका कारण अनुगमन एवं मूल्याङ्कन गर्न सकेको छैन ।

कार्यक्रम कार्यान्वयनका आधारमा मात्र निकासा प्रदान गर्न विद्यार्थीको संख्या र प्रतिस्पर्धी क्षमता समेतका आधारमा अनुदान वितरण प्रणाली व्यवस्थापन गरी अनुदानको उपयोगसम्बन्धमा अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

५४. गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन - राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ मा गुणस्तर सुनिश्चितता एवं प्रत्यायन गर्ने कार्यका लागि विश्वविद्यालय अनुदान आयोगलाई सबल बनाउने उल्लेख छ । विश्व बैंकको अमेरिकी डलर ६.५ बिलियन (रु. ७ खर्ब ७० करोड ८४ लाख) ऋण सहयोगमा आर्थिक वर्ष २०७१।७२ देखि २०७७।७८ सम्ममा सम्पन्न गर्ने गरी सञ्चालित उच्च शिक्षा सुधार परियोजनाले गुणस्तर सुनिश्चितता एवम् प्रत्यायनका लागि स्वायत्त बोर्ड स्थापना गर्न अमेरिकी डलर ८.१४ मिलियन (ने.रु. ९६ करोड ५३ लाख) व्यवस्था गरेको सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायबमोजिम छनः
- ५४.१. परियोजना सञ्चालन भएको पाँचौँ वर्षको तेस्रो निकासा माग अवधि सम्मको प्रगति प्रतिवेदनको विश्लेषण गर्दा २०७३।७४ देखि २०७७।७८ सम्म ३१ क्याम्पसले गुणस्तर प्रत्यायन प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको, ३० क्याम्पसले गुणस्तर आस्वस्तता तथा प्रत्यायन चक्र पूरा गरेको, ७ क्याम्पसलाई पुनः प्रत्यायन गरेको अवस्था छ । प्रत्यायन भएका क्याम्पसलाई ग्रेजुएट्स संख्याका आधारमा अनुदान प्रदान गर्ने गरेको छ । प्रत्यायन हुने ३१ क्याम्पसले १ हजार ९४२ ग्रेजुएट संख्याका आधारमा रु.१५ करोड ३३ लाख ११ हजार, गुणस्तर चक्र पूरा गरेका ३० क्याम्पसले २ हजार २१६ ग्रेजुएट संख्याका आधारमा रु.१३ करोड ८० लाख पुनः प्रत्यायन भएका ७ क्याम्पसले ७०१ ग्रेजुएट संख्याका आधारमा रु.६ लाख ३१ हजार समेत गरी ६८ क्याम्पसलाई ४ हजार ८५९ ग्रेजुएट संख्याका आधारमा जम्मा रु. ३५ करोड ४४ लाख ११ हजार भुक्तानी गरेको छ । गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन प्रणालीमा जान आशयपत्र पेस गर्ने, स्व-मूल्याङ्कन प्रतिवेदन पेस गर्ने, पियर रिभ्यू गर्ने, गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन चक्र पूरा गर्ने, प्रथम पटकको गुणस्तर प्रत्यायन प्रमाणपत्र प्राप्त गर्ने, पुनः गुणस्तर प्रत्यायन प्रमाणपत्र प्राप्त गर्ने जस्ता चरणहरू पार गर्नुपर्नेमा शुरुका चरणका सूचक पूरा गर्न नसकेकाले यस कार्यक्रमको सबै चरण पूरा गरी पूर्ण अनुदान प्राप्त गर्ने क्याम्पस न्यून संख्यामा रही परियोजनाको नतिजा सूचक तथा आयोगको कार्य सम्पादनमा समेत प्रभाव परेको छ ।
- ५४.२. परियोजना अवधिमा १३३ उच्च शिक्षा संस्थाले गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन चक्र पूरा गरी अनुदान प्राप्त गर्ने र सोमध्ये २५ निजी संस्था हुने लक्ष्य लिएकोमा हालसम्म ६९ संस्थाले गुणस्तर चक्र पूरा गरेका छन् जुन लक्ष्यको ५१ प्रतिशत मात्र हुन आउँछ । निजी क्षेत्रका क्याम्पसले कम संख्यामा आशयपत्र पेस गरेको, आशयपत्र पेस गरेकामध्ये पनि समयमा स्व-मूल्याङ्कन प्रतिवेदन समयमा पेस गर्न नसकेकाले थप निकासा लिन नसक्दा प्रगति न्यून भएको छ ।
- ५४.३. स्वेच्छिकरूपमा गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन प्रक्रियामा सामेल भएका सबै क्याम्पसले ८ विषयका १२० सूचकका आधारमा विभिन्न चरणमा मूल्याङ्कित भई प्रमाणपत्र प्राप्त गर्ने गरेका छन् । प्रमाणपत्र प्राप्त गरेपछि ती सूचक क्रमशः लागू गरिरहेका छन् छैनन् अनुगमन हुने गरेको छैन । आयोगले पहिलो चरणमा ३० क्याम्पसको अनुगमन गरेकोमा ६/७ संस्थाले मात्र मापदण्ड कायम राखेको र अन्यको अवस्था खस्कंदो देखिएको व्यहोरा गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन महाशाखासँग भएको

छलफलको क्रममा जानकारी भएको छ । यसबाट गुणस्तर प्रत्यायन भई अनुदान प्राप्त गर्ने उद्देश्यले मात्र पूरा गरेको देखाएको मापदण्ड र निर्माण गरेको पूर्वाधारको उचित प्रयोग र स्तरोन्नति हुन नसकेको अवस्था छ ।

- ५४.४. उच्च शिक्षाको गुणस्तर सुधारका लागि क्षमता विकास, प्राज्ञिक सुधार, प्रशासनिक सुधार, पूर्वाधार सुधार जस्ता क्षेत्रमा लगानी गरेको देखिए पनि परियोजना कार्यान्वयन निर्देशिका अनुसार गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन व्यवस्थालाई व्यवस्थित गरी यसबाट शैक्षिक तथा प्राज्ञिक गुणस्तरमा परेको प्रभाव र विद्यार्थीको प्रतिस्पर्धी क्षमता विस्तारका बारेमा अध्ययन गरेको छैन । परियोजनाको सोधभर्ना सूचक-२ मा कार्यक्रम सञ्चालन भएपछिको प्रभाव अध्ययनका लागि एस.डी.आर. १० लाख ३५ हजार (ने.रु. १७ करोड ५२ लाख ४७ हजार) बजेट व्यवस्था गरेकोमा गुणस्तरसम्बन्धी अवयवमा (कम्पोजेन्टमा) यस्तो व्यवस्था गरेको छैन । यसबाट प्रत्यायन भएका निकायबाट उत्तीर्ण हुने ग्रेजुएट्सको प्रतिस्पर्धी अवस्थाका बारेमा अध्ययन, विश्लेषण, अनुगमन र प्रतिवेदन गरी गुणस्तरको अवस्था यकिन गर्ने कार्य गतिशील हुनसकेको छैन ।

गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन कार्यक्रमसम्बन्धमा अनुगमन एवं मूल्याङ्कन नभएकोले ग्रेजुएट्सको आधारमा अनुदान वितरण गरेको कार्यक्रममा गुणस्तर प्रत्यायन प्रमाणपत्र प्राप्त गरेका विद्यार्थीले अन्य संस्थाका विद्यार्थीलेभन्दा राम्रो नतिजा हासिल गर्न सके नसकेको, प्रतिस्पर्धी भए नभएको, स्वदेश र विदेशका उच्च शिक्षण संस्थामा प्राथमिकतापूर्वक प्रवेश पाउन सके नसकेको जस्ता विषयमा अध्ययन गरेको छैन । आयोगले प्रत्यायीत उच्च शैक्षिक संस्थाले गरेका कार्यको नियमन गरी गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन प्रणाली संस्थागत गर्नुपर्दछ ।

५५. **विद्यार्थी वित्तीय सहायता** - नेपाल जीवनस्तर गुणस्तर सर्वेक्षण, २०११ का आधारमा तयार भएको सम्पन्नताको सूचीको तल्लो ४० प्रतिशत जनसंख्या भित्रबाट विपन्न विद्यार्थी छनौट गरी आर्थिक सहयोग गर्ने उद्देश्यले आयोगद्वारा सञ्चालित उच्च शिक्षा सुधार परियोजना अन्तर्गत विपन्न विद्यार्थीका लागि वित्तीय सहयोग कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छ । विद्यार्थी वित्तीय सहयोग विकास समिति मार्फत परियोजनाको पहिलो, दोस्रो, तेस्रो वर्षमा क्रमशः ३ हजार र चौथो वर्ष ५०० विद्यार्थी छनौट गरी छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने कार्यक्रम रहे अनुसार २०७६।७७ को पहिलो चौमासिकसम्म उच्च माध्यमिक शिक्षातर्फ ३ हजार ५८३ विद्यार्थीलाई रु.६ करोड ९४ लाख ९२ हजार छात्रवृत्ति प्रदान गरेको छ । यसैगरी विज्ञानतर्फको स्नातक तहमा २५ हजार ५९१ विद्यार्थीलाई रु. ४६ करोड ५६ लाख ३६ हजार गरी जम्मा २९ हजार १७४ विद्यार्थीलाई रु. ५३ करोड ५१ लाख २८ हजार छात्रवृत्ति प्रदान गरेको छ । यस कार्यक्रम मार्फत छात्रवृत्ति पाएका विद्यार्थी अध्ययन गर्ने क्याम्पसहरूमा कार्यसम्पादनमा आधारित अनुदानको केही रकम आर्थिकरूपले विपन्न विद्यार्थीहरूको छात्रवृत्तिका लागि व्यवस्था गर्नुपर्ने गरी छुट्टै निकासा समेत हुने गरेको छ । दुई किसिमका कार्यक्रमबाट एउटै संस्थाका विद्यार्थी लाभान्वित हुनेगरी छुट्टाछुट्टै निकासा हुँदै आएकोमा छात्रवृत्तिमा दोहोरोपना नहुने गरी वितरण गर्ने पारदर्शी संयन्त्र तयार गरेको छैन । परियोजनाको अन्य कम्पोजेन्टबाट फाइदा पाएका विद्यार्थीको कार्यसम्पादन अवस्था अध्ययन गरी प्रभाव मूल्याङ्कन गर्ने कार्यक्रम राखेकोमा विद्यार्थी वित्तीय सहयोग कोषमार्फत छात्रवृत्ति पाएका विद्यार्थीको उत्तीर्ण तथा उत्तीर्ण पछिको प्रतिस्पर्धी क्षमता सम्बन्धमा प्रभाव मूल्याङ्कन गरेको छैन । यसबाट छात्रवृत्ति प्राप्त गरी अध्ययन गरेका विद्यार्थीको शैक्षिक गुणस्तरमा वृद्धि भए नभएको यकिन हुने देखिएन । परियोजनाको अन्तिम वर्षमा यस कार्यक्रमबाट लाभ प्राप्त गरिरहेका विद्यार्थीको छात्रवृत्तिमा निरन्तरता सुनिश्चित हुने गरी स्रोत व्यवस्थापन गरेको छैन ।

छात्रवृत्तिको प्रभाव विश्लेषण गरी उपलब्धिमूलक र नतिजामुखी देखिएमा दिगो स्रोतको व्यवस्थापन गरी कार्यक्रमलाई निरन्तरता दिनुपर्दछ ।

५६. **कार्यक्रमको दिगोपना** - आयोगले छनौट गरेका उच्च शिक्षण संस्थालाई उच्च शिक्षा सुधार परियोजनाका विभिन्न कम्पोनेन्ट मार्फत अनुदान प्रदान गरी सञ्चालन भएका कार्यक्रमहरू भविष्यमा समेत अविच्छिन्नरूपमा सञ्चालन हुने गरी स्रोत एवं व्यवस्थापनको सुनिश्चितता गरेको हुनुपर्दछ । तर निरन्तर सञ्चालन सुनिश्चित नगरी कार्यान्वयनमा ल्याएकोले देहायका कार्यक्रमहरू अलपत्र पर्ने अवस्थामा रहेका छन्:

५६.१. सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय, स्कूल अफ मेनेजमेण्टले संस्थागत सक्षमता हासिल गराई दिगो हुने गरी स्वायत्तरूपले बी.बी.ए., एम.बी.ए. र बी.एच.एम. कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सम्बन्धित विश्वविद्यालयसँग समझदारीपत्रमा हस्ताक्षर गरी रु. १ करोड अनुदान प्राप्त गरेको छ । उक्त निकायले निकासा माग गर्न पेस गरेको प्रतिवेदनमा निकाय स्वायत्तताको प्रारम्भिक चरणमा रहेको, अनुदान निकाशा र उपयोगका सम्बन्धमा स्पष्ट नीति निर्धारण गर्न नसकेको, विद्यार्थीबाट सङ्कलन गरेको शुल्कले मात्र कार्यक्रम सञ्चालन हुने अवस्था नरहेको आयोगले प्रभावकारी अनुगमन गर्न नसकेको जस्ता समस्याहरू उल्लेख गरेकोले भविष्यमा परियोजना समाप्त भई अनुदान सहयोग प्राप्त नभएको अवस्थामा दिगोरूपले कार्यक्रम सञ्चालन गर्न र स्वायत्तता बचाइराख्न संस्थाले दीर्घकालीन सञ्चालन योजना तयार गरेको देखिएन ।

५६.२. विद्यार्थी वित्तीय सहयोग कोष विकास समिति मार्फत विद्यार्थी छात्रवृत्ति कार्यक्रम दिगोरूपले सञ्चालन गर्न स्वामित्व लिने स्थायी प्रकृतिको संस्थागत संयन्त्र विकास गर्ने गरी एस.डी.आर ५ लाख १७ हजार ५०० (ने. रु. ८ करोड ७७ लाख १२ हजार) व्यवस्था गरेकोमा उक्त कार्य भएको छैन । कोषले पेस गरेको भौतिक प्रगति प्रतिवेदनमा उक्त कार्यका लागि समिति गठन भई पहिलो चरणको ड्राफ्ट तयार भएको उल्लेख भएपनि सार्वजनिक खर्चमा मितव्ययिता कायम गर्ने सम्बन्धी मापदण्ड, २०७७ मिति २०७७।८।८ मा राजपत्रमा प्रकाशन भएपछि विद्यार्थी वित्तीय सहयोग कोष विकास समिति खारेज भई नेपाल सरकार शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय अन्तर्गतको शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र मातहत गाभिएको छ । विघटनपछि कोषले गरिरहेको कार्यक्रम निरन्तर सञ्चालन हुने सम्बन्धमा अस्पष्टता रहेको छ ।

कार्यक्रमको दिगोपना सुनिश्चित हुने आधार वा दीर्घकालीन दिगोपना योजना तयार गरी सञ्चालित स्रोत एवं सुव्यवस्थापन सुनिश्चित गरेर मात्र कार्यक्रममा अनुदान प्रदान गर्नुपर्दछ ।

५७. **अनुसन्धान सहयोग** - विश्वविद्यालय अनुदान आयोग कार्यक्रम कार्यविधि, २०७६ मा प्रत्येक वर्ष निश्चित कोटामा एम.फिल तथा विद्यावारिधि अध्ययनका लागि अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । यस व्यवस्थाअनुसार किस्तागतरूपमा आयोगले वृत्ति रकम उपलब्ध गराउँदै आएको छ । कार्यविधिले विद्यावारिधि ५ र एम.फिल. १.५ वर्षमा सम्पन्न गर्न नसकेमा एक पटकका लागि १ वर्ष थप हुने र थप म्यादभित्र कार्य सम्पन्न गर्न नसकेमा अनुदान रोक्का गरी सुविधा वञ्चितको सूचीमा राख्ने व्यवस्था गरेको छ । पी.एच.डी. छात्रवृत्तिर्तर्फ २०५४।५५ देखि २०६५।६६ सम्म ४२ अनुसन्धानकर्तालाई ५ वर्षभित्र सोधपत्र बुझाउने गरी प्रथम र दोस्रो किस्ता समेत रु. २५ लाख ११ हजार भुक्तानी दिएकोमा २०७५।७६ सम्म शोधपत्र बुझाएका छैनन् । समयमा प्रगति पेस गराई शोधकार्य सम्पन्न गराउनेसम्बन्धमा आयोगले अनुगमन व्यवस्था सुदृढ गर्न सकेको देखिएन । आयोगले अनुसन्धानका प्रत्येक चरणमा अनुगमन गरी समयमै शोधकार्य सम्पन्न गर्ने संयन्त्र स्थापित गर्नुपर्दछ ।

५८. **आयोगको उपलब्धि** - विश्वविद्यालय अनुदान आयोग ऐन, २०५० को दफा ६ ले आयोगलाई विश्वविद्यालय स्थापना सम्बन्धमा परामर्श, अनुदानसम्बन्धमा नीति निर्धारण, विश्वविद्यालयहरूबीच समन्वय जस्ता जिम्मेवारी तोकेको छ । ऐनबाट तोकेको काम कर्तव्य प्रभावकारीरूपमा हुन नसकेका अवस्था देहाय बमोजिम छः
- ५८.१. आयोग स्थापना पश्चात् खुलेका मध्य पश्चिमाञ्चल, पूर्वाञ्चल, सुदूर पश्चिमाञ्चल, पोखरा, नेपाल खुला, लुम्बिनी बौद्ध र राजर्षी जनक विश्वविद्यालय स्थापनाका लागि मन्त्रालयले परामर्श माग गरेकोमा परामर्श उपलब्ध गराएको छ । तर विश्वविद्यालयको लागि आवश्यक पर्ने भौतिक, प्राज्ञिक तथा प्रशासनिक क्षमता कायम गर्नेसम्बन्धमा स्पष्ट आधार तथा मापदण्डहरू परामर्शमा समावेश हुने गरेको देखिएन ।
- ५८.२. विश्वविद्यालयका लागि बजेटमा समावेश भई आएको रकम आयोगको बैठकबाट अनुमोदन गरी सम्बन्धितलाई निकासा दिँदै आएको छ । तर निकासा भई गएको रकमबाट भएको खर्चको सम्बन्धमा चौमासिक समीक्षा हुने गरे पनि प्रभावकारी अनुगमन तथा प्रभाव मूल्याङ्कन हुने गरेको छैन । साथै मन्त्रालयबाट आयोगलाई बाँडफाँट प्रयोजनका लागि प्राप्त निकासामध्येबाट बाँकी रकम आयोगको खातामा मौज्जात रहने गरेकोले निकासको लागि आधार स्पष्ट नभएको तथा मन्त्रालयमा सोझै कार्यक्रम पेस गरी निकासा हुने गरेको छ ।
- ५८.३. आयोगका ११ सदस्यमध्ये २ उपकुलपति र २ वरिष्ठ प्राध्यापक रहेकोले विश्वविद्यालयहरूको प्रतिनिधित्व रहे तापनि शैक्षिक स्तर निर्धारण सम्बन्धमा विश्वविद्यालयहरूबीच बैठक राखी अनुभवको आदान प्रदान, शैक्षिक स्तरसम्बन्धमा संयुक्त गोष्ठी, छलफल तथा समन्वयका क्रियाकलापहरू गरेको पाइएन ।
- ५८.४. आयोगले क्याम्पस तथा कलेजहरूलाई लक्षित गरी गुणस्तर सुनिश्चितता तथा प्रत्यायन सम्बन्धमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै आएको छ । छनौट भएका क्याम्पस तथा कलेजमा गुणस्तरसम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गरे पनि विश्वविद्यालयबीच गुणस्तरमा एकरूपता कायम गराउनेसम्बन्धमा भरपर्दो संयन्त्र तयार गरेको छैन ।
- ५८.५. आयोगले काम कारवाही समावेश गरी वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्ने गरेको भएपनि नेपाल सरकार समक्ष पेस गरेको देखिएन । यसबाट आयोगको काम कारवाहीका बारेमा नेपाल सरकारलाई सूचना प्राप्त भई समीक्षा तथा सुधार गर्ने कार्य प्रभावित भएको छ ।
- ५८.६. आयोगले कार्यक्रम कार्यविधिमा समावेश गरी विश्वविद्यालयको शैक्षिक स्तर वृद्धिका लागि प्रत्येक वर्ष एम.फिल तथा विद्यावारिधि अध्ययनका लागि अनुदान उपलब्ध गराउँदै आएको छ । तर शोधकार्य समयमै सम्पन्न नगर्ने शोधकर्तालाई सुविधा वञ्चितको सूचीमा समावेश गरी वृत्ति रोक्का गर्ने गरेपनि निर्धारित समयमा शोधकार्य सम्पन्न गर्नेसम्बन्धमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्न सकेको छैन ।

अनुगमनको कमी तथा आवश्यक कानुनी व्यवस्था नभएकोले आयोगले तोकिएको जिम्मेवारी प्रभावकारी रूपमा सम्पन्न गर्न कठिनाई परेको छ । शिक्षा नीतिले उल्लेख गरेबमोजिम अनुदान आयोग ऐन, २०५० परिमार्जन गरी संस्थागत अनुदानको उपयोग एवं सञ्चालित क्रियाकलापहरूको अनुगमन गर्नु पर्दछ ।

५९. **अनुगमन** - आयोगले आधारभूत सूचकहरू तयार गरी अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रारूप तथा मार्गदर्शन तयार गरी विश्वविद्यालयहरूलाई उपलब्ध गराएको अनुदानको प्रभावकारी उपयोग र विश्वविद्यालयहरू र मातहतका शैक्षिक संस्थाहरूका शैक्षिक गुणस्तर अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । परियोजनाबाट भएको निकासाको अनुगमन गर्न शाखामा लेखि नआउने, परियोजनाबाट भएको कार्यको जानकारी समेत अनुगमन शाखामा नआउने कारण एकीकृत अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना तयार हुन नसकी नियमिततर्फ सामुदायिक क्याम्पसलाई प्रदान गरेको भौतिक पूर्वाधार विकास अनुदानको मात्र शाखाबाट अनुगमन हुँदै आएको छ । अनुगमनलाई सुधारको साधनको रूपमा भन्दा नियमित कार्यको रूपमा मात्र लिएको छ । नियमित अनुदान प्राप्त गर्ने क्याम्पसको अनुगमनका लागि वार्षिक योजना तयार गरे पनि बजेटको सुनिश्चितता हुन नसक्दा प्रोत्साहन कम भएकोले कर्मचारी अनुगमनमा जान इच्छुक नहुँदा कम अनुगमन भएको जानकारी प्राप्त भएको छ ।

विश्वविद्यालयहरू स्थापना गर्नु अघि र स्थापना पश्चात समेत विश्वविद्यालयहरूको भौतिक पूर्वाधार, शैक्षिक, प्रशासकीय र पुस्तकालय भवनहरूको व्यवस्था, छात्रावासको व्यवस्था, कक्षा कोठाको व्यवस्था, विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा पर्याप्त फर्निचर, उपकरण र प्रयोगशालाको व्यवस्था, अध्यापन र अनुसन्धान गर्न योग्यता पुगेका शिक्षक प्राध्यापक, अनुसन्धानको व्यवस्था, एक तिहाई विद्यावारिधि गरेको शिक्षकको व्यवस्था लगायत प्राथमिक उपचार, पिउने पानी, इन्टरनेट, खेल मैदान, बगैँचा आदि अवश्यक पूर्वाधार रहे नरहेकोसम्बन्धमा अनुगमन गरी न्यूनतम पूर्वाधार व्यवस्थापनसम्बन्धमा आयोगले आवश्यक निर्देशन गरेको पाइएन । यसले गर्दा विश्वविद्यालयहरू शिक्षाको स्तर र गुणस्तर कायम गर्नका लागि आवश्यक न्यूनतम पूर्वाधारप्रति उदासिन रहने अवस्था छ । वार्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना तयार नगरेकोले अनुगमन व्यवस्थित र प्रभावकारी हुनसकेको छैन । उपर्युक्त विषयहरू आयोगको अनुगमन प्रतिवेदनको फ्रेमवर्कमा आउने र पृष्ठपोषण अनुगमन समेत हुनेगरी एकीकृत अनुगमन फ्रेमवर्क बनाई अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

व्यावसायिक तालिमको प्रभावकारिता

नेपालमा आधारभूत र मध्यमस्तरीय प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्ने, सीपको स्तर निर्धारण गर्ने, तालिम प्रदायक निकायहरूसँग समन्वय गर्न प्राविधिक शिक्षा एवं व्यावसायिक तालिम परिषद्को स्थापना भएको हो । बजारमुखी तालिमको समतामुलक पहुँच बढाई र नेपालमा व्यावसायिक शिक्षा र तालिम पद्धतिलाई सुदृढ बनाउने उद्देश्यले विश्व बैंकको सहयोगमा मन्त्रालय अन्तर्गत १५ जुलाई २०१७ देखि ५ वर्षको लागि इभेन्ट परियोजना सञ्चालनमा रहेको छ । तालिम कार्यक्रमहरूको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरेको कार्यमूलक लेखापरीक्षणबाट देखिएका व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

६०. **जनशक्ति उत्पादन** - राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६ र बजेट बक्तव्य २०७६ मा नविन र विशेष सीप विकास तालिम सञ्चालन गरिने उल्लेख छ । नेपाल श्रमशक्ति सर्वेक्षण २०७४।७५ अनुसार नेपालमा १ करोड २८ लाख ४४ हजार श्रमशक्ति प्राविधिक पेशामा आवद्ध रहेको देखाएको छ । प्राविधिक पेशामा आवद्ध कुल जनशक्तिमध्ये आधारभूत र मध्यमस्तर (तह २ र ३) मा कार्यरत श्रमशक्ति २९ लाख २५ हजार तथा कुल तालिम प्राप्त जनशक्ति १८ लाख ५६ हजार रहेको छ । परिषद्ले २०७७ आषाढ मसान्तसम्म डिप्लोमा र प्रि-डिप्लोमा तहका मध्यमस्तरको जनशक्ति र छोटो अवधिको व्यावसायिक तालिम प्राप्त समेत ८ लाख ४५ हजार (४५ प्रतिशत) जनशक्ति उत्पादन गरेको छ ।

- ६०.१. श्रम सर्वेक्षणअनुसार कुल तालिम प्राप्त जनशक्ति १८ लाख ५६ हजारमध्ये सीप परीक्षणको लागि आवेदन गर्ने संख्या भने ५ लाख ४८ हजार (२९.५३ प्रतिशत), सीप परीक्षणमा सहभागी ५ लाख १४ हजार र उत्तीर्ण संख्या ३ लाख ८७ हजार (२०.८५ प्रतिशत) रहेको छ । तालिम लिने सबैले सीप परीक्षण गराएको देखिएन ।
- ६०.२. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्ले स्वीकृत गरेको पाठ्यक्रम अन्तर्गत ७ पेशागत क्षेत्रमा ३६ लाख ४४ हजार कार्यरत रहेकोमा परिषदबाट उत्पादित ६ लाख २७ हजार समेत १० लाख ८८ हजारले तालिम प्राप्त गरेको देखिन्छ । यातायात तथा सञ्चार क्षेत्रमा कार्यरत जनशक्ति ९६ हजार रहेकोमा परिषदबाट २४० जनालाई मात्र तालिम उपलब्ध गराएको देखिन्छ । कृषि क्षेत्रमा १६ प्रतिशतले तालिम लिएको छ । परिषद् र अन्तर्गतका निकायले उत्पादन गरेको जनशक्ति मागभन्दा निकै न्यून रहेकोले बजारको मागलाई धान्ने गरी जनशक्तिको उत्पादन गर्नुपर्दछ ।
६१. **बजेट तथा खर्च** - नेपाल सरकारले शिक्षातर्फको बजेट कुल बजेटको २०७६।७७ मा १७ प्रतिशत रहेका तथा २०७९।८० सम्म २० प्रतिशत पुर्‍याउने लक्ष्य राखेको छ । नेपाल सरकारले शिक्षातर्फ विनियोजित बजेटमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्को लागि २०७४।७५ मा २.२३ प्रतिशत, २०७५।७६ मा ४.०८ प्रतिशत र २०७६।७७ मा ४.१५ प्रतिशत व्यवस्था गरेको छ । परिषद्को लागि २०७६।७७ मा रु.६ अर्ब ७९ करोड ५९ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा ५३.४७ प्रतिशत खर्च भएको छ भने विश्व बैंकको सहयोगमा सञ्चालित व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजनाको लागि २०७६।७७ मा रु.१ अर्ब ८२ करोड ५८ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा ५४.५० प्रतिशत खर्च भएको छ । लक्ष्य अनुसार तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकेको पाइएन ।
६२. **लक्ष्य प्रगति** - व्यावसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजनाको ५ वर्षको अवधिमा १ लाख १५ हजार जनालाई तालिम प्रदान गर्ने लक्ष्य रहेकोमा २०७६।७७ सम्म ६५ हजार ५०० लक्षित वर्गका युवाहरुलाई ३ महिनाको व्यावसायिक तालिम दिई रोजगारी उपलब्ध गराउने लक्ष्य रहेकोमा ३६ हजार ४५५ (५५.६६ प्रतिशत) लाई मात्र तालिम उपलब्ध गराएको छ । दुई तिहाइ अवधि सकिएकोमा परियोजनाले लक्ष्यको ३२ प्रतिशतलाई मात्र तालिम उपलब्ध गराएको देखिन्छ । त्यस्तै प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् अन्तर्गतका कार्यालयहरुले २०७५।७६ र २०७६।७७ मा ८७ हजारलाई तालिम उपलब्ध गराउने लक्ष्य राखेकोमा ४५ हजार ४१६ (५२ प्रतिशत) लाई तालिम उपलब्ध गराएको छ । समयमै तालिमका कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
६३. **कार्यक्रमको समन्वय** - प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्ले तयार गरेको जनशक्ति प्रक्षेपणको प्रतिवेदन अनुसार १० भन्दा बढी मन्त्रालय अन्तर्गतका विभिन्न निकायहरु, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहबाट विभिन्न प्रकारका तालिम सञ्चालन भइरहेको पाइन्छ । सो बाहेक निजी तथा गैह्र सरकारी संघ संस्थाहरुबाट पनि तालिम सञ्चालन भइरहेका छन् । यी निकाय तथा संस्थाहरुबाट सञ्चालित तालिम कार्यक्रमहरुलाई परिषद्ले नियमन गर्ने व्यवस्था रहेको छैन ।

एकै किसिमका तालिम धेरै निकायबाट प्रदान गर्दा एकरूपता नहुने, गुणस्तरीय नहुने, तालिम लिने व्यक्तिहरु दोहोरिन सक्ने र तालिम प्राप्त व्यक्ति तथा रोजगारीको एकिकृत विवरण समेत प्राप्त नहुने र यस्तो तालिम कार्यक्रमको व्ययभार पनि बढ्ने सम्भावना रहेको हुदा परिषदसँग समन्वय गरी तालिम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

६४. **विषय छनौट:** इभेन्ट परियोजना कार्यान्वयन पुस्तिका अनुसार १६ देखि ४० वर्ष उमेरका सुविधाविहीन युवाहरु विशेष गरी गरीब, पिछडिएको क्षेत्र, महिला, दलित, जनजाति र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुलाई छोटो अवधिको व्यावसायिक तालिम उपलब्ध गराई रोजगारी सिर्जना गर्ने कार्यक्रमको उद्देश्य रहेको देखिन्छ । परिषद्ले छोटो अवधिको व्यावसायिक तालिमको लागि २४३ प्रकारका पाठ्यक्रम निर्माण गरेकोमा तालिम लिई सीप परीक्षणमा सहभागीको पेशा विश्लेषण गर्दा २०७४।७५ मा ९४ प्रकार, २०७५।७६ मा ९९ प्रकार र २०७६।७७ मा ८८ प्रकारको तालिम उपलब्ध गराएको देखिन्छ । उल्लिखित तालिममध्ये टेलरिङ्ग, ब्युटिसियन, इलेक्ट्रिसियन लगायत ७ प्रकारका पेशामा ५६.७८ प्रतिशतसम्म तालिम उपलब्ध गराएको देखिन्छ ।
- ६४.१. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् नियमावली, २०५१ मा व्यावसायिक तालिम प्राप्त गरेपछि वर्गीकृत स्तरअनुसारको दक्षता प्रमाणित गर्न राष्ट्रिय सीप परीक्षण समितिबाट सीप परीक्षण गराई प्रमाणीकरण गर्नुपर्ने उल्लेख छ ।
- आर्थिक वर्ष २०७४।७५ सम्म औसत उत्तीर्ण प्रतिशत ७६.५५ प्रतिशत रहेकोमा २०७५।७६ मा ६८.६३ प्रतिशत र २०७६।७७ मा ७३.३० प्रतिशत भई कुल संख्यामध्ये ७५.३८ प्रतिशत उत्तीर्ण भएको देखिन्छ । व्यावसायिक तालिम प्रदान गरी सीप परीक्षणमा सहभागीको संख्या र उत्तीर्ण प्रतिशत घट्दो क्रममा रहेको देखिएकोले व्यावसायिक तालिमको गुणस्तरमा हास आएको र तालिम उपलब्ध गराएको संख्या पनि घटेको देखियो । व्यावसायिक तालिम प्राप्तमध्ये सबैभन्दा बढी डकर्मी, बिल्डिङ इलेक्ट्रिसियन, टेलरिङ्ग र ब्युटिसियन रहेका भए तापनि टेलरिङ्ग र ब्युटिसियनको तालिम लिनेमध्ये ६२ प्रतिशत मात्र सीप परीक्षणमा सफल भएका छन् ।
- ६४.२. सीप परीक्षणमा कुल सहभागीमध्ये नतिजामा आधारित ७६.५३ प्रतिशत, भौचरमा आधारित ७१.८७ प्रतिशत र विशेष महिला लक्षित तालिममा ६६.९७ प्रतिशत उत्तीर्ण भई प्रमाणीकरण भएका छन् । उक्त प्रतिशत राष्ट्रिय सीप समितिले हालसम्म प्रमाणिकरण गरेको औसत प्रतिशत ७५.३८ प्रतिशतभन्दा कम रहेको छ भने २०७४।७५ मा तालिम प्राप्तमध्ये ७९.६५ प्रतिशत उत्तीर्ण भएकोमा २०७५।७६ को तालिम लिएकाहरु ६९.६२ प्रतिशत मात्र उत्तीर्ण भएकोले समग्र तालिमको गुणस्तर खस्केको देखियो ।
- ६४.३. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् अन्तर्गतका आंगिक, सम्बन्धन प्राप्त शिक्षालय र १ हजार १४० छोटो व्यावसायिक तालिम सञ्चालन गर्न दर्ता भएका निजीस्तरको तालिम प्रदायक संस्था मार्फत विभिन्न प्रकारको छोटो अवधिको तालिम सञ्चालन गरेको छ । श्रम बजारमा आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्न सीप विकास परियोजनाले १ करोड ७८ लाख ८९ हजार अमेरिकी डलर खर्च गरी ६८ जिल्लाका ४६ हजार ९७९ जनालाई ९९ प्रकारका तालिम उपलब्ध गराएको थियो । उक्त तालिम लिएकामध्ये ४६ हजार १५१ ले सीप परीक्षणमा सहभागी भएकोमध्ये ७३ प्रतिशत उत्तीर्ण भएको सोमध्ये ८९.१४ प्रतिशतले उपलब्धिमूलक रोजगार प्राप्त गरेको देखाएकोमा ट्रेसर अध्ययनले ६४ प्रतिशत मात्र रोजगारीमा रहेको देखाएको छ । कार्यक्रम सञ्चालन भएको अवधिमा भुक्तानी प्रयोजनको लागि ६ महिनाको उपलब्धिमूलक रोजगारी प्रमाणीकरण गरेको भन्दा अध्ययन गरेको अवधिमा २५ प्रतिशतले रोजगारी घटेकोले उक्त तालिम प्रभावकारी भएको देखिदैन ।
६५. **वैदेशिक रोजगारी र तालिम** - नेपालको विदेशी मुद्रा आर्जन र आर्थिक विकासमा वैदेशिक रोजगारीको योगदान महत्वपूर्ण रहेको र हाल ४४ लाख ३४ हजार भन्दा बढी श्रमशक्ति वैदेशिक रोजगारमा रहेका

छन् । वैदेशिक रोजगारमा जानेमध्ये अधिकांशले उपयुक्त तालिमको अभावमा रोजगारीको राम्रो अवसर नपाएको अवस्था छ । परिषद् अन्तर्गत र अन्य सरकारी निकाय समेतबाट छोटो अवधिको तालिम लिई सीप परीक्षणमा आवेदन दिई प्रमाणीकरण गरिएको संख्या १ लाख १७ हजार रहेकोमा सो को ७४ प्रतिशत मात्र वैदेशिक रोजगारीमा गएको देखिन्छ । यस सम्बन्धी देखिएका व्यहोरा देहाय अनुसार छन् ।

- ६५.१. नेपालमा श्रम आप्रवासन प्रतिवेदन २०२० अनुसार नेपालबाट वैदेशिक रोजगारीमा जानेको संख्या विगत ८ वर्षदेखि घट्ने क्रममा रहेको छ । जस अनुसार २०७४।७५ मा १३.३७ प्रतिशत, २०७५।७६ मा ३४.९९ प्रतिशत र २०७६।७७ मा २०.१२ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ । २०७५।७६ मा वैदेशिक रोजगारीमा गएको संख्यामध्ये दक्ष २५.६ प्रतिशत, अर्धदक्ष ८.३ प्रतिशत र अदक्ष ६६.१ प्रतिशत रहेको मा २०७६।७७ मा क्रमशः २८.९ प्रतिशत, ८.९ प्रतिशत र ६२ प्रतिशत रहेको छ । यसबाट वैदेशिक रोजगारीमा जाने अदक्षको संख्या अत्यधिक रहेको छ ।
- ६५.२. श्रम आप्रवासन प्रतिवेदन, २०२० अनुसार वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका मध्ये १० प्रतिशत कामबाट निकालिएको, १२ प्रतिशतले राम्रो काम नपाएको र ८ प्रतिशतले सीप अनुसारको काम नपाएका कारण फर्किएको उल्लेख छ । वैदेशिक रोजगारीबाट फर्किएका संख्यामध्ये ४४ प्रतिशतले रोजगार प्राप्त गरेको र ५६ प्रतिशत रोजगारीमा नरहेको अवस्था छ । रोजगारी प्राप्तमध्ये पनि २३ प्रतिशत औपचारिक क्षेत्रमा र ७७ प्रतिशत अनौपचारिक क्षेत्रमा कार्यरत रहेको उल्लेख छ । वैदेशिक रोजगारमा जाने कुल संख्यामध्ये व्यावसायिक तालिम लिई सीप परीक्षणबाट प्रमाण लिएका दक्ष जनशक्तिको यथार्थ विवरण प्राप्त नभएकोले सो संख्या यकिन भएन । तालिम प्राप्त जनशक्ति नभएको कारण रोजगारी प्राप्त नहुने वा रोजगार प्राप्त भए पनि कम आयमा काम गर्नुपर्ने अवस्था छ । अन्तर्राष्ट्रिय श्रमबजार र रोजगारदाताको माग तथा मापदण्ड अनुसार सीपमूलक तालिम सुनिश्चित गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

संगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था

नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान

नेपालमा विज्ञान तथा प्रविधिको विकास, अनुसन्धान र प्रवर्द्धन प्राविधिक क्रियाकलापको लागि उपयुक्त वातावरण सृजना गर्न बिक्रम संवत् २०३९ सालमा यो प्रतिष्ठान स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको छ । प्रतिष्ठान अन्तर्गत हाल १०४ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् ।

६६. **बजेट तथा कार्यक्रम** - नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रतिष्ठान ऐन, २०४८ बमोजिम प्रतिष्ठानले विज्ञान तथा प्रविधिको विकास, अनुसन्धान र प्रवर्द्धन तथा प्राविधिक क्रियाकलाप सञ्चालनमा केन्द्रित रही स्वीकृत वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम अनुसार खर्च गर्नुपर्दछ । विगत ३ वर्षमा प्रतिष्ठानको कार्यक्रम सञ्चालन अवस्था देहाय बमोजिम छः

(रकम रु.लाखमा)

सि. नं.	आर्थिक वर्ष	कुल बजेट	कुल खर्च	कुल खर्च मध्ये			
				प्रशासनिक तथा अन्य		विज्ञान, प्रविधि र अनुसन्धान	
				खर्च	प्रतिशत	खर्च	प्रतिशत
१	२०७४।७५	३२२०	२५४९	१७५६	६९.११	७८५	३०.८९
२	२०७५।७६	३३९६	२३९९	१८३२	७६.६२	५५९	२३.३८
३	२०७६।७७	४३२४	२२९९	१५७९	७१.१६	६४०	२८.८४

प्रतिष्ठानको कुल खर्चमध्ये तलब, भत्ता, ज्याला एवं प्रशासनिक तथा अन्य खर्च २०७४।७५ मा ६९.११ प्रतिशत, २०७५।७६ मा ७६.६२ प्रतिशत र २०७६।७७ मा ७१.१६ प्रतिशत रहेको छ भने अध्ययन अनुसन्धान खर्च कुल खर्चको तुलनामा क्रमशः ३०.८९ प्रतिशत, २३.३८ प्रतिशत र २८.८४ प्रतिशत रहेको छ । प्रतिष्ठानले प्रशासनिक कार्यमा बढी तथा कार्यक्रम तथा अनुसन्धानकार्यमा कम खर्च गर्दा विज्ञान तथा प्रविधिको क्षेत्रमा अपेक्षित प्रगति हुन नसकेको हुँदा अध्ययन, अनुसन्धान कार्यलाई प्राथमिकता प्रदान गरी खर्च गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।

६७. **भूकम्पको पूर्व जानकारी** - मित्रराष्ट्र चीन सरकारको सहयोगमा देशका ३२० स्थानमा १५ देखि २० किलोमिटरको दूरीमा संयन्त्र जडान गरी मोबाइल, एफ.एम. रेडियो आदिबाट भूकम्पको पूर्वसूचना १२ देखि २२ सेकेण्ड अगावै पूर्व सूचना दिने प्रणाली स्थापना गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ४० स्थानमा सफल परीक्षण भएको छ । उक्त प्रणाली स्थापना गरी सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा विगत वर्ष सुझाउ दिए तापनि स्थिति यथावत् रहेको छ ।

विश्वविद्यालय अनुदान आयोग

नेपालमा विश्वविद्यालयहरूको सञ्चालन तथा विकासको लागि विभिन्न क्षेत्रबाट प्राप्त अनुदान रकम समुचित तवरले वितरण गर्ने तथा विश्वविद्यालयको शैक्षिक स्तर निर्धारण गरी गुणस्तरयुक्त शिक्षा प्रदान गर्न विश्वविद्यालय अनुदान आयोग ऐन, २०५० बमोजिम आयोगको स्थापना भएको हो । आयोग अन्तर्गत ५४ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् । यस वर्ष रु.१८ अर्ब १८ करोड २७ लाख खर्च भएको छ ।

६८. **मौज्दात व्यवस्थापन**- नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को २०७६।१२।१६ को निर्णयमा कोभिड-१९ बाट प्रभावितलाई राहत प्रदान गर्न नेपाल सरकारका नियमनकारी निकाय एवं अन्य निकायमा मौज्दात रहेको रकम परिचालन गर्ने उल्लेख भए अनुसार आयोगमा मौज्दात रहेको रकम मध्ये रु.२ अर्ब २०७७।३।२८ मा अर्थ मन्त्रालयमा फिर्ता पठाएको छ भने आयोगमा अझैपनि रु.२ अर्ब ६६ करोड ९ लाख २७ हजार मौज्दात रहेको छ । उक्त रकम सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

६९. **सामुदायिक क्याम्पसलाई अनुदान** - आयोगको कार्य व्यवस्था नियमावली, २०६० को नियम ६.२ मा सम्बन्धन प्राप्त शैक्षिक संस्थालाई नियमित अनुदान वितरण गर्न सक्ने व्यवस्था भए बमोजिम विगत ४ वर्षमा सम्बन्धन प्राप्त सामुदायिक क्याम्पसहरूलाई आयोगले देहाय अनुसार अनुदान निकासा दिएको छः

(रु. हजारमा)

आर्थिक वर्ष	चालू अनुदान		पूँजीगत अनुदान		जम्मा रकम
	क्याम्पस संख्या	अनुदान रकम	क्याम्पस संख्या	अनुदान रकम	
२०७३/७४	४७४	३२,६१,२८	१३५	११,३३,८५	४३,९५,१३
२०७४/७५	४७७	३१,९३,९६	१६८	१४,५५,६५	४६,४९,६१
२०७५/७६	४५७	३७,७०,८४	२०१	१४,४९,००	५२,१९,८४
२०७६/७७	४६०	३८,३४,३८	१४३	२४,१७,५०	६२,५१,८८

यो वर्षको अनुदान रकम २०७३।७४ को तुलनामा ४२.२४ प्रतिशत तथा गत वर्षको तुलनामा १९.७७ प्रतिशतले बढेको छ । अनुदान रकमको उपयोग सम्बन्धमा आयोगबाट नियमित अनुगमन हुन सकेको छैन । नियमित एवं प्रभावकारी अनुगमन गरी अनुदान उपयोगको सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड

शिक्षा ऐन, २०२८ अनुसार २०७३।३।१५ मा गठन भएको राष्ट्रिय परीक्षा बोर्डले कक्षा ९ देखि १२ सम्मको परीक्षा सञ्चालन, समन्वय र व्यवस्थापन लगायतको कार्य गर्दै आएको छ । बोर्ड अन्तर्गत ७ प्रदेश परीक्षा कार्यालय, ५ शाखा कार्यालय र कक्षा १० (एस.ई.ई.) परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय सहित १३ कार्यालयमा २८१ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् । बोर्डले यस वर्ष रु.१ अर्ब २६ करोड ६७ लाख खर्च गरेको छ ।

७०. **परीक्षा सञ्चालन गर्ने जिम्मेवारी** - बोर्ड तथा अन्तर्गतका कार्यालयहरूमा कुल कर्मचारी दरबन्दी ३८१ रहेकोमा स्थायी १४५ र अस्थायी, ज्यालादारी तथा करारमा १३६ कर्मचारी कार्यरत छन् । साविकमा कक्षा १० (एस.ई.ई.)को परीक्षा सञ्चालन गर्ने जिम्मेवारी निर्वाह गर्दै आएको परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयमा ५२ जनासम्म कर्मचारी कार्यरत रहेकोमा उक्त कार्यालय बोर्ड मातहत ल्याएपछि ३४ जना कर्मचारी कार्यरत छन् । एस.ई.ई. परीक्षा सञ्चालन गर्ने जिम्मेवारी प्रदेश सरकारको हुने कानुनी व्यवस्था भएकोमा हालसम्म केन्द्रबाटै सञ्चालन भइरहेको हुँदा यस सम्बन्धमा नीतिगत स्पष्टता ल्याई परीक्षा सञ्चालन हुनुपर्दछ ।
७१. **प्रश्नपत्र छपाइ** - यस वर्ष कक्षा १० को नियमित पूरकतर्फको ५० लाख ७० हजार सेट प्रश्नपत्र प्रतिसेट रु.३।८५ का दरले छपाइ गर्न जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रसँग सम्झौता गरी रु.२ करोड २० लाख ५७ हजार भुक्तानी गरेको छ । मन्त्रपरिषदले कोभिड-१९ महामारीका कारण भौतिक रूपमा लिइने परीक्षा रद्द गरी विद्यालयले गरेको मूल्याङ्कनको आधारमा नतिजा प्रकाशन गरेकोले उक्त प्रश्नपत्र प्रयोगविहीन भएको छ । बोर्डले २०७७।८।१४ मा प्रश्नपत्रहरू धुल्याउने निर्णय गरेकोमा हालसम्म धुल्याएको छैन ।
७२. **भौतिक संरचना** - बोर्डअन्तर्गत रहेका शाखा कार्यालय र प्रदेश परीक्षा व्यवस्थापनसमेत १२ कार्यालयमध्ये ११ कार्यालयको लागि घर बहालबापत रु.१ करोड ४८ लाख खर्च गरेको छ । बोर्डमा रु.३ अर्बभन्दा बढी रकम मौज्दात रहेको छ । बोर्ड मातहतका कार्यालयहरूको लागि आवश्यक भवन लगायतका संरचना निर्माण गरी सेवा प्रवाहलाई सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
७३. **नतिजा प्रकाशन** - बोर्डले विगत ४ वर्षमा सञ्चालन गरेको कक्षा ११ र १२ को परीक्षाको नतिजा २.५५ देखि ६.६३ महिनाभित्र प्रकाशित गरेको निम्न तलिकाबाट देखिन्छ:

वर्ष	कक्षा	परीक्षा मिति	नतिजा प्रकाशन मिति	औसत अवधि
२०७३	कक्षा ११	२०७३।२।३ देखि २०७३।२।१२	२०७३।८।३०	६.६ महिना
	कक्षा १२	२०७३।१।२० देखि २०७३।३।१०	२०७३।४।२३	२.७४ महिना
२०७४	कक्षा ११	२०७४।३।१ देखि २०७४।३।१०	२०७४।९।२९	६.६३ महिना
	कक्षा १२	२०७४।१।१० देखि २०७४।१।२३	२०७४।४।२०, ५।५, ५।१५	२.८७ देखि ३.७५ महिना
२०७५	कक्षा ११	२०७५।१।३० देखि २०७५।२।९	२०७५।६।२०	५.३७ महिना

	कक्षा १२	२०७५।१।१४ देखि २०७५।१।२६	२०७५।४।१७	२.७१ महिना
२०७६	कक्षा ११	२०७५।१।१४ देखि २०७५।१।२६	२०७६।६।७	४ महिना
	कक्षा १२	२०७६।१।१५ देखि २०७६।१।२७	२०७६।४।१३	२.५५ महिना

द्रष्टव्य: २०७७ सालमा वैशाखमा हुने परीक्षा कोभिडको कारण २०७७ मंसिरमा मात्र सञ्चालन भएको छ ।

कक्षा १२ को अघिल्ला वर्षको तुलनामा पछिल्लो वर्षमा कम अवधिमा परीक्षाफल प्रकाशित गरी केही सुधार गरेको देखिए तापनि कक्षा १२ को तुलनामा कक्षा ११ को परीक्षाफल प्रकाशित गर्न बढी समय लगाएको देखिन्छ । परीक्षा सञ्चालन नतिजा प्रकाशन लगायतका कार्यको अवधि किटान गरी निर्देशिका जारी हुनुपर्दछ ।

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्

प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमलाई सुव्यवस्थित र स्तरयुक्त बनाउने, तालिम दिने निकायहरूबीच समन्वय कायम गर्ने तथा सीपको स्तर निर्धारण एवं प्रमाणीकरण गर्ने उद्देश्यले २०४५ मा यस परिषद्को स्थापना भएको देखिन्छ । परिषद् अन्तर्गत केन्द्रीय कार्यालय, प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, सीप परीक्षण समिति, ७ प्रदेश कार्यालय, ५९ आंगिक शिक्षालय र २ परियोजना सञ्चालनमा रहेका छन् । परिषद् र अन्तर्गतका निकायहरूमा ९३२ कर्मचारी कार्यरत छन् । यो वर्ष रु.५ अर्ब २३ करोड ९८ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.३ अर्ब ६३ करोड ३९ लाख खर्च भएको छ ।

७४. **प्रगति** - परिषद्को नियमावली, २०५१ मा वार्षिक कार्यक्रमको त्रैमासिक प्रगति विवरण लिई समीक्षा गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष केन्द्रीयस्तरका ८ कार्यक्रमको लागि रु.३ अर्ब १५ करोड ७४ लाख बजेट स्वीकृत भएकोमा रु.१ अर्ब ६७ करोड ७८ लाख (५३ प्रतिशत) खर्च गरी निम्नानुसार ६९ प्रतिशत भौतिक प्रगति गरेको देखिन्छ ।

सि नं	कार्यालय वा कार्यक्रम	बजेट (रु.लाखमा)	खर्च (रु.लाखमा)	खर्च प्रतिशत	भौतिक प्रगति प्रतिशत
१	केन्द्रीय कार्यालय	१३५५५	८३५२	६२	८०
२	प्राविधिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	१३४४	८६९	६५	२१
३	पोलिटेक्निक निर्माण	४६६४	२५५०	५५	१००
४	विशेष छात्रवृत्ति	४२०	४१७	९९	१००
५	परीक्षा नियन्त्रक कार्यालय	१०४९	७००	६७	७८
६	राष्ट्रिय सीप परीक्षण समिति	२९०३	१३३३	४६	७२
७	इन्स्योर परियोजना	४५४९	१५०४	३३	६५
८	सक्षमता परियोजना	३०९१	१०५४	३४	९५
	जम्मा	३१५७५	१६७७९	५३	६९

दिगो तथा सम्मानित रोजगारीका लागि सीप परियोजना (इन्स्योर)ले ३३ प्रतिशत, राष्ट्रिय सीप परीक्षण समितिले ४६ प्रतिशत, परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयले ६७ प्रतिशत र केन्द्रीय कार्यालयले ६२

प्रतिशत खर्च गरी क्रमशः ६५, ७२, ७८ र ८० प्रतिशत भौतिक प्रगति गरेको उल्लेख छ । प्राविधिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठानले ५५ प्रतिशत खर्च गरी २१ प्रतिशतमात्र भौतिक प्रगति गरेको छ । लक्ष्यअनुसार प्रगति न्यून रहेकोले समयमा कार्यक्रम सञ्चालन गरी तोकिएको लक्ष्य हासिल गर्नुपर्दछ ।

७५. **सम्बन्धन तथा नवीकरण** - परिषद्को नियमावली, २०५१ मा निजी क्षेत्रमा प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम सञ्चालन गर्न चाहने संस्थालाई परिषद्ले २ वर्षसम्म अस्थायी र सो अवधिपछि तोकिएको शर्त पूरा गरेमा स्थायी सम्बन्धन दिनसक्ने, ती संस्थाले प्रत्येक वर्ष नवीकरण गर्नुपर्ने र शर्त पालना नगरेमा सम्बन्धन स्थगन वा रद्द गर्न सक्ने व्यवस्था छ । परिषद्ले यो वर्षसम्म प्राविधिक शिक्षा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न ४२९ निजी शिक्षण संस्थालाई सम्बन्धन र ५३४ सामुदायिक विद्यालयलाई अनुमति दिएको छ । विगत ३ वर्षमा आंगिक, साझेदारी, सामुदायिक र सम्बन्धन प्राप्त गर्ने निजी संस्था देहायअनुसार रहेको छः

शिक्षालय वा संस्था	शिक्षालय, विद्यालय र निजी संस्था संख्या				वृद्धि प्रतिशत	
	२०७४।७५ सम्मको	२०७५।७६ मा थप	२०७६।७७ मा थप	२०७६।७७ सम्म जम्मा	२०७५।७६	२०७६।७७
आंगिक शिक्षालय	३१	१४	१४	५९	४५	३१
साझेदारी शिक्षालय	५	१	१४	२०	२०	२३३
सामुदायिक विद्यालय	१८५	२१२	१३७	५३४	११५	३५
निजी विद्यालय/संस्था	४२९	०	०	४२९	०	०
जम्मा विद्यालय	६५०	२२७	१६५	१०४२	३५	१९

- ७५.१. आंगिक शिक्षालय, साझेदारी र सामुदायिक विद्यालयको संख्या २०७५।७६ र २०७६।७७ मा उल्लेखनीय वृद्धि भएको छ । सम्बन्धनको लागि २०६९ सम्म १ हजार ७१८ निजी विद्यालयले प्रस्ताव पेस गरेकोमा ती प्रस्तावउपर छानविन गरी टुङ्गो लगाउनुपर्दछ ।
- ७५.२. परिषद्ले सम्बन्धन प्राप्त निजी संस्थाको अनुगमन तथा निरीक्षण गरी प्रतिवेदन पेस गर्न प्रदेश कार्यालयहरूलाई २०७६।१०।२० मा पत्राचार गरेकोमा सबै संस्थाको मूल्याङ्कन प्रतिवेदन पेस नभएकोले बाँकी संस्थाको अनलाइन प्रणालीबाट स्वमूल्याङ्कन गरी २०७७ आषाढ मसान्त भित्र प्रतिवेदन पठाउन पुनः २०७७।२।२८ मा निर्देशन दिएको छ । डिप्लोमा तहका २०२ र प्रि-डिप्लोमा तहका १४० संस्थाले स्वमूल्याङ्कन फाराम भरी २०७७।५।७ मा पठाएको आधारमा २०७७।७८ को लागि नवीकरण गरेको छ । परिषदबाट स्थलगत अनुगमन गरी संस्थाहरूको मूल्याङ्कनलाई यथार्थपरक बनाउनुपर्दछ ।
- ७५.३. नियमावलीमा सामुदायिक विद्यालयलाई प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिमको सम्बन्धन दिने र नवीकरण गर्ने व्यवस्था नभए तापनि पटके निर्णय गरी अनुमति दिने गरेको छ । ती विद्यालयहरूको नियमित अनुगमन गरी प्रतिवेदन लिने नगरेकोले ती विद्यालयले गुणस्तरीय प्राविधिक शिक्षा प्रदान गरेको सम्बन्धमा सुनिश्चित हुने आधार देखिएन । परिषद्ले अनुगमन गरी प्रतिवेदन लिने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
७६. **विद्यार्थी भर्ना** - परिषद्अन्तर्गतका आंगिक, साझेदारी, सामुदायिक र सम्बन्धन प्राप्त निजी विद्यालय समेत १ हजार ४२ शिक्षालयमा कृषि, इन्जिनियरिङ, स्वास्थ्य, होटल व्यवस्थापन लगायतका विषयको प्रि-डिप्लोमा र डिप्लोमा तहमा ३ वर्षमा सम्बन्धन प्राप्त कोटा र भर्ना संख्या देहायअनुसार रहेको छ ।

आर्थिक वर्ष	शिक्षालय-विद्यालय	विद्यार्थी संख्या				भर्ना प्रतिशत
		प्रि डिप्लोमा	डिप्लोमा	कुल भर्ना क्षमता	भर्ना संख्या	
२०७४।७५	६५०	२८७७७	१९७१४	४८४९१	४२०९१	८७
२०७५।७६	८७७	३३७६७	२८२४८	६२०१५	५१८३२	८४
२०७६।७७	१०४२	३५८८७	३८९७६	७४८६३	४७४४९	६३

- ७६.१. उक्त तथ्याङ्क अनुसार कोटा संख्या २०७४।७५ को तुलनामा २०७५।७६ मा २७.८९ प्रतिशत र २०७६।७७ मा ५४.३९ प्रतिशतले बढेको छ भने भर्ना हुने विद्यार्थी संख्या क्रमशः २३.१४ प्रतिशत र १२.७३ प्रतिशतले मात्र बढेको देखिन्छ । यो वर्षसम्म प्रि-डिप्लोमा तहमा २ लाख ३० हजार र डिप्लोमा तहमा ८५ हजार समेत ३ लाख १५ हजार प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन भएको देखिन्छ । सामुदायिक विद्यालयमा अनुमति प्राप्त कोटा संख्याको तुलनामा ६३ प्रतिशत मात्र भर्ना भएको देखियो । त्यस्तै गत वर्ष ३३ हजार जनशक्ति उत्पादन गरेकोमा यो वर्ष २५ हजार मात्र उत्पादन गरेको छ । भर्ना हुने विद्यार्थी संख्या घट्दै गएकोले प्राविधिक जनशक्तिको माग र आपूर्तिको विश्लेषण गरी सम्बन्धन तथा अनुमति दिनुपर्दछ ।
- ७६.२. यो वर्षको कुल भर्ना क्षमतामध्ये निजी संस्थामा ४५.९१, सामुदायिक विद्यालयमा ४५.३४ र आंगिक तथा साझेदारीमा ८.७५ प्रतिशत रहेको छ । पेशागत आधारमा इन्जिनियरिङमा ३७.०३, स्वास्थ्यमा २८.२८, कृषिमा ३०.९५ र होटल व्यवस्थापन तथा अन्यमा ३.७४ प्रतिशत रहेको छ । प्राविधिक जनशक्ति उत्पादनमा परिषद् अन्तर्गतका आंगिक तथा साझेदारी शिक्षालयको हिस्सा निकै न्यून रहेको छ ।
७७. **जग्गाको स्वामित्व र पूर्वाधार निर्माण** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६ मा निर्माणस्थलको व्यवस्था नभई खरिद कारवाही शुरू गर्न नहुने व्यवस्था छ । परिषद् अन्तर्गतको २९ आंगिक शिक्षालयको स्वामित्वमा जग्गा नभएको अवस्थामा स्थानीय तह, वन क्षेत्र, सामुदायिक विद्यालय, गुठीबाट २२ हेक्टर, १ हजार ३७१ रोपनी र १३५ बिघा जग्गा भोगाधिकारमा प्राप्त गरेको र केही भोगाधिकार प्राप्त गर्ने प्रक्रियामा रहेको अवस्थामा भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्न खरिद सम्झौता गरी कार्य गर्दै आएको छः
- ७७.१. परिषद् र नारायणी नमूना माध्यमिक विद्यालय, भरतपुर चितवनबीच २०६९ सालमा विद्यालयको जग्गा २ बिघा २ कठ्ठा भोगाधिकारमा लिई नारायणी पोलिटेक्निक इन्स्टिच्युट सञ्चालन गर्ने सम्झौता भएको छ । परिषद्ले सो स्थानमा विगत वर्षदेखि भौतिक संरचना निर्माणको कार्य गर्दै आएको र यो वर्ष मात्र रु.३ करोड ६१ लाख खर्च गरेको छ । उक्त जग्गा भरतपुर अस्पतालको स्वामित्वमा रहेकोले स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयले १ बिघा ८ कठ्ठा १६ धुर फिर्ता माग गरेको आधारमा परिषद्ले १९ कठ्ठा ७.५ धुर फिर्ता गरेको छ भने बाँकी जग्गा पनि फिर्ता गर्न ताकेता भैरहेको छ । उक्त पोलिटेक्निक सो विद्यालय स्वयंले सञ्चालन गर्न माग गरेको छ । परिषद् मातहत पोलिटेक्निक सञ्चालन भएको ८ वर्षपछि जग्गा सम्बन्धी विवाद देखिएको र सो जग्गामा निर्माण भएका भवन लगायतका पूर्वाधारहरू उपयोग नहुने अवस्था देखिएको छ । परिषद्ले जग्गाको स्वामित्व प्राप्त नगरी पूर्वाधार निर्माणमा खर्च गरेको उपयुक्त देखिएन ।
- ७७.२. किसान प्राविधिक शिक्षालय, स्याङ्जालाई किसान निम्न माध्यमिक विद्यालयबाट ४४ रोपनी ५ आना र राइनास पोलिटेक्निक शिक्षालय लमजुङलाई विभिन्न व्यक्तिबाट २३ रोपनी, निर्मल लामा पोलिटेक्निक

शिक्षालयलाई बर्दिबास नगरपालिकाले ६० बिघा, बी.पी. मेमोरियल पोलिटेक्निक शिक्षालय, धनुषालाई २५ वर्षको लागि गुठीको ११ बिघा १८ कट्टा र जयकिसान पोलिटेक्निक रौतहटलाई जय किसान माध्यमिक विद्यालयको ७ बिघा जग्गा भोगाधिकारमा दिएतापनि सम्बन्धित पोलिटेक्निकहरूको स्वामित्वमा आएको छैन । यसरी भोगाधिकारमा प्राप्त नभएका जग्गामा परिषद्ले गुरुयोजना र वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन बेगर पूर्वाधार निर्माण गरी बर्षेनि खर्च गर्दै आएको छ । परिषद्को स्वामित्वमा जग्गा प्राप्त भएपछि मात्र पूर्वाधार निर्माण गरी खर्च गर्नुपर्दछ ।

७८. **भवन निर्माण कार्य** - सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावलीमा खरिद गुरुयोजना तयार गरी खरिद कार्य गर्नुपर्ने र एउटै कार्यलाई टुक्रा गरी खरिद गर्न नहुने व्यवस्था छ । परिषद्ले यो वर्ष ६ पोलिटेक्निकमा भवन तथा पूर्वाधार निर्माण कार्यको लागि रु. २८ करोड ६० लाखको लागत अनुमान तयार गरी ७ निर्माण व्यवसायीसँग ५ देखि १० महिनामा कार्य सम्पन्न गर्ने गरी रु. १९ करोड ९३ लाख २४ हजारको सम्झौता गरी रु. ८ करोड ८९ लाख भुक्तानी गरेको छ । परिषद्ले गुरुयोजना तयार नगरी विभिन्न पोलिटेक्निक इन्स्टिच्युटमा भवन निर्माण शुरू गरेको र विगत वर्षदेखि एउटै भवन निर्माणको लागि २ देखि

शिक्षालय	सम्झौता मिति	सम्झौता रकम	भुक्तानी रकम	सम्पन्न गर्नुपर्ने मिति
निर्मल लामा पो.टे. इ.	२०७६।५।११	३७९८०	१७८६९	२०७७।७।१३
	२०७६।११।१५	३५८७३	२१०३३	२०७७।८।२९
शहीद कृष्णसेन इच्छुक पो.टे. इ.	२०७६।५।११	३७३८१	१८३५५	२०७७।७।२५
	२०७६।११।११	१५७५२	७१५१	२०७७।८।२९

४ वटासम्म ठेक्का व्यवस्थापन गरेको छ । यो वर्ष सम्झौता भएकामध्ये तालिकामा उल्लेख भएका निर्मल लामा पोलिटेक्निक इन्स्टिच्युट र शहीद कृष्णसेन इच्छुक पोलिटेक्निक इन्स्टिच्युटको प्राज्ञिक (एकेडेमिक) भवन निर्माणमा गत वर्ष भवनको जगसम्मको निर्माण गर्न २०७६ भाद्रमा ठेक्का सम्झौता गरेको र यस वर्ष जगभन्दा माथिको स्ट्रक्चरको कार्य गर्न २०७६ फाल्गुणमा अर्को ठेक्का सम्झौता भएको छ । उक्त भवनको पहिलो ठेक्काको कार्य सम्पन्न अवधि २०७७ कार्तिक र दोस्रो ठेक्का सम्पन्न गर्ने अवधि २०७७ मार्गसम्म रहेकोमा दुवै ठेक्काको निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छैन । यसरी एउटा भवन निर्माण गर्न एकभन्दा बढी ठेक्का व्यवस्थापन गरेकोले समय बढी लाग्ने, लागत बृद्धि हुने र गुणस्तरमा समेत असर पर्ने देखिएकोले एकमुष्ट लागत अनुमान तयार गरी ठेक्का सम्झौता गर्नुपर्दछ ।

७९. **वैदेशिक सहायताको लेखापरीक्षण** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उतरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३५ मा सबै कारोवारको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । निजी क्षेत्रको सहकार्यमा सुविधाविहीन वर्गका युवाहरूलाई तालिम उपलब्ध गराई बेरोजगारी कम गराउने उद्देश्यले परिषद्, स्वीस सरकार र हेल्भेटासबीच ४ अप्रिल २०१६ मा भएको सम्झौता गरी दिगो तथा सम्मानित रोजगारीका लागि सीप परियोजना (इन्स्योर) सञ्चालन भएको छ । सम्झौतामा दोस्रो चरण १५ जुन, २०२१ सम्म स्विस् फ्रयान्क १३.४ मिलियन अनुदान प्राप्त हुने र सहायता रकमको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालय वा व्यावसायिक लेखापरीक्षकबाट हुने व्यवस्था छ । परियोजनाले २०७४।७५ देखि २०७६।७७ सम्म रु. २८ करोड ७३ लाख खर्च गरेकोमा सोको लेखापरीक्षण व्यावसायिक लेखापरीक्षकबाट गराएको छ । कानूनमा भएको व्यवस्था अनुसार महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।

८०. **मस्यौट** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उतरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३० र ५४ मा सरकारी रकम मस्यौट वा दुरुपयोग गरेमा आवश्यक कारवाही गरी जिम्मेवार व्यक्तिबाट सरकारी बाँकी सरह

असुल उपर गरिने व्यवस्था छ । परिषद्को प्रदेश नं. २ कार्यालयमा करारमा कार्यरत एक सहायक ल्याब प्रशिक्षकले रु.१ करोड ७८ लाख २ हजार मस्यौट गरेको व्यहोरा गत वर्षको लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा औल्याइएकोमा निजलाई कानुनी कारवाही भैरहेको जानकारी प्राप्त भए पनि सो रकम हालसम्म असुल भएको छैन । कानुनी व्यवस्थाअनुसार कारवाही गरी उक्त रकम सरकारी बाँकी सरह असुल गर्नुपर्दछ ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

उच्च शिक्षाको क्षेत्रमा अध्ययन, अनुसन्धान गरी नयाँ ज्ञान, प्रविधि र सीपको विकास गर्न उच्च शिक्षा र ज्ञान सहितको जनशक्ति उत्पादन गरी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा समुन्नत समाजको निर्माणमा टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले स्वायत्त संस्थाको रूपमा २०१६ सालमा यो विश्वविद्यालय स्थापना भएको हो । यस विश्वविद्यालय अन्तर्गत ५ अध्ययन संस्थान, ४ संकाय, ४ अनुसन्धान केन्द्र, ६२ आंगिक क्याम्पस, ४० केन्द्रीय विभाग ४ शिक्षण स्कुल र सम्बन्धन प्राप्त १ हजार ६२ क्याम्पस रहेका छन् । विश्वविद्यालयले यो वर्ष रु.१४ अर्ब ८२ करोड ५२ लाख खर्च गरेको छ ।

८१. **वित्तीय विवरण** - विश्वविद्यालयका आर्थिक व्यवस्थापन तथा खरिद सम्बन्धी नियम, २०५० मा विश्वविद्यालयले सबै आर्थिक कारोबारको केन्द्रीय आर्थिक विवरण तयार गरी महालेखापरीक्षक समक्ष पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विश्व विद्यालयले केन्द्रीय आर्थिक विवरण पेस गरेको छैन । विश्वविद्यालय मातहतका निकायहरूले पेस गरेको वित्तीय विवरणमा भवन, सवारी साधन, फर्निचर, उपकरण लगायत पुँजीगत सम्पत्तिको हास कट्टी नगरेको, जग्गाको मूल्याङ्कन नराखेको, धरौटी तथा अन्य दायित्वको एउटै शीर्षक राखेको, वित्तीय विवरणमा तुलनात्मक कारोबार नदेखाएको लगायतका कारणले प्रस्तुत वित्तीय विवरणले समग्र कारोबारको यथार्थ चित्रण गरेको छैन । सम्पत्ति तथा दायित्व समेतको यथार्थ कारोबार देखिने गरी वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।
८२. **लेखा प्रणाली** - विश्वविद्यालयको आर्थिक व्यवस्थापन तथा खरिद सम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ३७ मा आर्थिक कारोबारको लेखा प्रणाली कार्यकारी परिषद्ले तोक्ने र समयानुकूल हेरफेर गर्न सक्ने व्यवस्था छ । विश्वविद्यालयले आन्तरिक आयलाई नन्अपरेटिभ खातामा जम्मा गरी सो खाताबाट निकासालिने नगरेको, धरौटी हिसाब छुट्टै खातामा नराखेको, अधिकांश निकायले बैङ्क हिसाब मिलान नगरेको, सम्पत्तिको भौतिक परीक्षण नगरेको, आम्दानी तथा असुलीको मूल्याङ्कन नगरेको र वार्षिक लक्ष्य तथा प्रगति प्रतिवेदन तयार नगरेको लगायतका व्यहोरा गत विगत वर्षदेखि औल्याउँदै आए तापनि सुधार गरेको छैन । प्रचलित लेखा प्रणाली तथा ढाँचामा सुधार गरी आर्थिक कारोबारलाई पारदर्शी बनाउनुपर्दछ ।
८३. **लेखापरीक्षण** - लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा ३ मा जिम्मेवार पदाधिकारीले आय व्ययको लेखा र आर्थिक विवरण पेस गरी अन्तिम लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका १४६ निकायमध्ये १३३ निकायले र बक्यौतातर्फ ४४ निकायको १७९ आर्थिक वर्षमध्ये ४ निकायले ४ आर्थिक वर्षको आर्थिक विवरण पेस गरी लेखापरीक्षण गराएका छन् भने यो वर्षको १३ निकाय र बक्यौतातर्फ ४० निकायको समेत १८८ आर्थिक वर्षको लेखा र आर्थिक विवरण पेस नगरेकोले लेखापरीक्षण हुन सकेन । ती निकायको लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।

८४. **दरबन्दी तथा पदपूर्ति** - विश्वविद्यालयको शिक्षक, कर्मचारी सेवा सम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ४ मा शिक्षक तथा कर्मचारीहरूको दरबन्दी कार्यकारी परिषदले तोकेबमोजिम हुने उल्लेख छ । विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका आंगिक क्याम्पसमा शिक्षक ७ हजार ९३८ र कर्मचारी ८ हजार १२४ समेत १६ हजार ६२ दरबन्दी रहेकोमा क्रमशः शिक्षक ५ हजार ९४ तथा कर्मचारी ५ हजार ५०७ समेत १० हजार ६०१ कार्यरत रहेकोले शिक्षक ३५.८३ प्रतिशत र कर्मचारी ३२.२१ प्रतिशत रिक्त देखिन्छ । कार्यरत कर्मचारीमध्ये श्रेणिविहीन कर्मचारी २०२१ (३७ प्रतिशत) छन् । सबै केन्द्रीय निकाय र क्याम्पसहरूको साविकको दरबन्दीमा आवश्यकता र औचित्यको आधारमा पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।
८५. **अध्ययन विदाको अभिलेख** - विश्वविद्यालयको शिक्षक, कर्मचारी सेवा सम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ३० मा शिक्षक तथा कर्मचारीलाई बढीमा ५ वर्षसम्म अध्ययन विदा दिन सकिने, ३ वर्षसम्म अध्ययन विदा पूरा गरेकाले कम्तिमा ३ वर्ष र सोभन्दा बढी विदा उपभोग गरेकाले कम्तिमा ५ वर्ष सेवा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष १८ शिक्षकलाई छात्रवृत्तिमा र १०१ शिक्षकलाई आफ्नै खर्चमा अध्ययन विदा दिएको विवरण उपलब्ध गराएको छ । सुरुमा १ वर्षको विदा स्वीकृत गरी सो अवधिपछि प्रगति विवरण अध्ययन गरी विदा थप गर्ने गरेको देखिन्छ । विश्वविद्यालयले आफ्नै खर्चमा अध्ययन गर्न जाने शिक्षकहरूलाई समेत तलबी अध्ययन विदा दिएको छ । गत विगत वर्षमा विद्यावारिधि, एम.फिल. र स्नातकोत्तर तहमा अध्ययन गर्न अध्ययन विदामा रहेकामध्ये विदा सकिएपछि अध्यापनमा फर्केका र नफर्केकाको विवरण अद्यावधिक गरेको छैन । अध्ययन विदामा बसेका शिक्षकहरूको अभिलेख अद्यावधिक गरी विदा सकिएपछि विश्वविद्यालयको काममा फर्के नफर्केको अनुगमन गर्नुपर्दछ ।
८६. **विद्यार्थी भर्ना** - विश्वविद्यालयको आंगिक क्याम्पस ६२ र सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पस १ हजार ६२ मा विगत ५ वर्षमा अध्ययनरत विद्यार्थीको संख्या देहायअनुसार छन् ।

क्र. सं.	अध्ययन संस्थान/संकाय	२०७२।७३	२०७३।७४	२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।७७
१	इन्जिनियरिङ	१३३२२	१३२०६	१३५८६	२६२५६	२७५७७
२	कृषि तथा वन विज्ञान	१४९६	१८२४	१९६५	२७९८	१६६२
३	चिकित्साशास्त्र	७६१६	९४०२	५०६४	१०८८५	७५१९
४	वनविज्ञान	९२७	९००	१८२८	१९९३	११४२
५	विज्ञान तथा प्रविधि	२५९७०	२२०९३	२७५६७	३७४४६	३५०१८
	प्राविधिकतर्फ जम्मा	४९३३१	४७४२५	५००१०	७९३७८	७२९१८
६	कानून	२९६०	१२२१६	९७९५	१५७७६	८५४४
७	व्यवस्थापन	१३४०५३	१६६११३	१७७५३७	१८४४५७	१९४६०८
८	शिक्षाशास्त्र	१२७१८२	६८८९५	७६९९२	७४३१०	८२५१६
९	मानविकी	४६७२८	७२७७८	७८०९६	६१५६१	५७१९१
	साधारणतर्फ जम्मा	३१०९२३	३२०००२	३४२४२०	३३६१०४	३४२८५९
	कुल जम्मा	३६०२५४	३६७४२७	३९२४३०	४१५४८२	४१५७७७
कुलमध्ये	आंगिक क्याम्पसतर्फ	१४२२९३	१३८५२१	१४६५१३	१५७१६९	१४५९४७
	सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पस	२१७९६१	२२८९०६	२४५९१७	२५८३१३	२६९८३०
अनुपात	आंगिक क्याम्पसतर्फ	३९	३८	३७	३८	३५
	सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पस	६१	६२	६३	६२	६५

कुल विद्यार्थी संख्या २०७२।७३ मा ३ लाख ६० हजार रहेकोमा २०७६।७७ मा १५.४१ प्रतिशतले वृद्धि भई ४ लाख १६ हजार पुगेको छ । कुल विद्यार्थीमध्ये प्राविधिक शिक्षातर्फ १७.५४

प्रतिशत र साधारण शिक्षातर्फ ८२.४६ प्रतिशत रहेको छ । आंगिक र सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पसमा अध्ययनरत विद्यार्थीको प्रतिशत २०७२।७३ मा ३९ र ६१ रहेकोमा २०७६।७७ मा ३५ र ६५ रहेकोले आंगिकतर्फ घटेको र सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पसमा बढेको अवस्था छ । विश्वविद्यालयलाई नेपाल सरकारले दिने अनुदान बढेको भएपनि विद्यार्थी प्रतिशत घट्दै गएको छ । उच्च शिक्षामा शैक्षिक गुणस्तरमा सुधार गरी विद्यार्थीको आकर्षण बढाउन जरुरी देखिएको छ ।

८७. **जनशक्ति उत्पादन** - यस विश्वविद्यालयबाट विगत ३ वर्षमा देहाय अनुसारको विद्यार्थी (जनशक्ति) उत्पादन भएको देखिन्छ ।

क्रम संख्या	अध्ययन संस्थान/संकाय		कुल जनशक्ति उत्पादन संख्या			२०७५।७६ मा वृद्धि प्रतिशत	२०७६।७७ मा वृद्धि प्रतिशत
			२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।७७		
१	अध्ययन संस्थान	इन्जिनियरिङ	२७६७	२९७२	२८४३	७.४१	-४.३४
२		कृषि र पशु विज्ञान	३३०	५०५	३८९	५३.०३	-२२.९७
३		वनविज्ञान	२१०	२६४	२३०	२५.७१	-१२.८८
४		चिकित्साशास्त्र	२३८२	२१७५	१९२२	-८.६९	-११.६३
५		विज्ञान तथा प्रविधि	६०९६	६४३३	६१२७	५.५३	-४.७५
		प्राविधिक तर्फ जम्मा:	११२८१	१२३४९	११५११	९.४७	-६.७९
१	संकाय	कानून	१३५०	१६६६	१९१५	२३.४१	१४.९५
२		व्यवस्थापन	२२७५७	२२८४५	१९३३०	०.३९	-१५.३९
३		शिक्षाशास्त्र	२४७०३	२०००६	१४८१२	-१९.०१	-२५.९६
४		मानविकी	१४२२३	१३६९५	९६१५	-३.७१	-२९.७९
		साधारण तर्फ जम्मा:	६३०३३	५८२१२	४५६७२	-७.६५	-२१.५४
		कुल जम्मा:	७४३१४	७०५६१	५७१८३	-५.०५	-१८.९६

कुल उत्पादित जनशक्ति २०७४।७५ मा ७४ हजार ३१४, २०७५।७६ मा ७० हजार ५६१ र २०७६।७७ मा ५७ हजार १८३ रहेको छ । सोअनुसार समग्रमा अघिल्लो वर्षको तुलनामा क्रमशः ५.०५ र १८.९६ प्रतिशतले घटेको छ भने प्राविधिक शिक्षातर्फ ५ देखि २३ (औसतमा ६.७९) सम्म घटेको र साधारण शिक्षातर्फ कानून संकायमा १५ प्रतिशत बढेको तथा बाँकी सबै संकायमा १५ देखि ३० (औसतमा १८.९६) घटेको देखिन्छ । विश्वविद्यालयको लागि नेपाल सरकारले गत वर्ष रु.६ अर्ब ७३ करोड र यस वर्ष रु.७ अर्ब ७८ करोड अनुदान दिएको छ । सरकारी लगानीको तुलनामा जनशक्ति उत्पादनमा अपेक्षित उपलब्धि प्राप्त भएको देखिँदैन ।

८८. **आन्तरिक आय तथा व्यय** - विश्वविद्यालयले यो वर्ष सरकारी अनुदान रु.१३ अर्ब ३ करोड ४४ लाख र आन्तरिक आय रु.१० अर्ब २ करोड ४५ लाख समेत रु.२३ अर्ब ५ करोड ८९ लाख प्राप्त गर्ने लक्ष्य राखेकोमा अनुदान रु.१३ अर्ब ४७ करोड २ लाख र आन्तरिक आय रु.५ अर्ब ६१ करोड १५ लाख (लक्ष्यको ५५.९८ प्रतिशत) समेत रु.१९ अर्ब ८ करोड ५५ लाख प्राप्तगरी रु.१४ अर्ब ८२ करोड ५२ लाख खर्च गरेको छ । कुल खर्चको तुलनामा आन्तरिक आय ३७.८५ प्रतिशत रहेको छ ।

खर्चको तुलनामा १० प्रतिशतभन्दा कम आय भएका क्याम्पस(रु.लाखमा)

क्याम्पस	आम्दानी	खर्च	आय प्रतिशत
पुर्वाञ्चल क्याम्पस, धरान	१०	८५१	१.१८
विरगंज क्याम्पस, विरगंज (चि)	११	४०७	२.७०
पुल्चोक क्याम्पस, ईन्जीनियरिङ्ग	५८	१९६३	२.९५
वन पोखरा क्याम्पस, पोखरा	२४	७७७	३.०९
वीरेन्द्र व.क्या., भरतपुर	३९	१२७८	३.०५
रामपुर क्याम्पस,कृषि	८	२३२	३.४५
वन हेटौडा क्याम्पस	२०	४६७	४.२८
महेन्द्र विन्देश्वरी व. क्याम्पस	५४	८९२	६.०५
भोजपुर व.क्याम्पस, भोजपुर	२३	३७१	६.२०
तेह्रथुम क्याम्पस, तेह्रथुम	१४	२१०	६.६७
सु.स.मो.या. व.क्याम्पस	४९	६४६	७.५९
पाटन संयुक्त क्याम्पस	२८५	३४३८	८.२९
नर्सिङ्ग क्याम्पस,महाराजगंज	८७	१०१९	८.५४
गोरखा क्याम्पस, गोरखा	४४	४९८	८.८४
जम्मा	७२६	१३०४९	५.५६

विश्वविद्यालयको आंगिक क्याम्पस ६१ मध्ये आन्तरिक आयबाट खर्च धान्ने ६ क्याम्पसमा नेपाल कमर्श, पोखरा चिकित्सा, जन प्रशासन, नेपाल ल, पृथ्वीनारायण र शंकरदेव रहेका छन् । ती ६ क्याम्पसले रु.१ अर्ब ११ करोड २१ लाख (विश्वविद्यालयको कुल आन्तरिक आयको २० प्रतिशत) आय प्राप्त गरेको छ । क्याम्पसको कुल खर्चको तुलनामा २५ प्रतिशतभन्दा कम आम्दानी गर्ने ३३ क्याम्पसले रु.४८ करोड ४९ लाख (कुल आयको ८.६४ प्रतिशत) र १० प्रतिशतभन्दा कम आम्दानी गर्ने १४ क्याम्पसले रु.१ अर्ब ३० करोड ४९ लाख खर्च गर्दा रु.७ करोड २७ लाख (औसतमा ५.५८ प्रतिशत) मात्र आम्दानी गरेको देखिन्छ । लामो अवधिदेखि शिक्षण शुल्क नबढाएको र थप आय स्रोतको खोजी गर्न नसकेका कारण आम्दानी बढ्न नसकेको र खर्च बढ्दै गएको देखिन्छ । विद्यार्थीको अनुपातमा शिक्षक तथा कर्मचारीको संख्यामा कटौती गरी खर्च नियन्त्रण गर्नुपर्ने र आन्तरिक आय वृद्धि गरी सरकारी अनुदानमा निर्भर रहने अवस्था घटाउदै जानुपर्दछ ।

८९. **भाडा बक्यौता** - विश्वविद्यालय र विभिन्न आंगिक क्याम्पसहरूले विभिन्न व्यक्ति तथा कम्पनीसँग सम्झौता गरी जग्गा तथा भवन भाडामा लगाएकोमा सम्झौता अनुसार भाडा असुल गरेको छैन । यसरी भाडा असुल नभएका मुख्य व्यहोरा देहायअनुसार छन्:

८९.१. त्रिपुरेश्वरस्थित साविकको जनप्रशासन क्याम्पसको १० रोपनी १३ आना जग्गामा व्यापारिक केन्द्र भवन निर्माण गरी ३२ वर्ष प्रयोग गर्ने गरी लिजमा दिन एक व्यवसायीसँग गरेको सम्झौतामा प्रत्येक महिनाको घर भाडा महिना सुरु भएको १५ दिनभित्र बुझाई सक्नुपर्ने र समयमा नबुझाएमा २० प्रतिशतका दरले विलम्ब शुल्क लाग्ने व्यवस्था छ । व्यवसायीले २०६४ वैशाखदेखि असोजसम्मको भाडा रु.२१ लाख, २०७२ वैशाखदेखि असोजसम्मको रु.२४ लाख, २०७३ असोजदेखि चैत्रसम्मको रु.७ लाख र २०७५ माघदेखि २०७७ आषाढसम्म रु.१ करोड समेत रु.१ करोड ५२ लाख बुझाउन बाँकी देखाएको छ । सम्झौताअनुसार कारवाही गरी उक्त रकम विलम्ब शुल्कसहित असुल हुनुपर्दछ ।

- ८९.२. पाटन संयुक्त क्याम्पसको स्वामित्वमा रहेको भवन तथा जग्गाको भाडा सम्झौता अनुसार एक कम्पनीसँग २०७७ आषाढसम्म रु.५३ लाख ६३ हजार र अर्को एक कम्पनीसँग रु.१८ लाख ४८ हजार असुल गर्न बाँकी छ । उक्त रकम विलम्ब शुल्क सहित असुल हुनुपर्दछ ।
- ८९.३. नेपाल कमर्स क्याम्पस, मिनभवनले २० वटा पसल कबल भाडामा लगाएकोमा २ महिनादेखि १४ महिनासम्मको भाडा रु.१३ लाख ६२ हजार असुल गर्न बाँकी देखिएको छ । उक्त रकम जरिवाना सहित असुल गर्नुपर्दछ ।
९०. **अवकाश सुविधा खर्च** - विश्वविद्यालयको आर्थिक व्यवस्थापन तथा खरिद नियमावली, २०५० को नियम ४ अनुसार स्थापना भएको उपदान तथा निवृत्तिभरण कोषमा वर्षान्तमा रु.३ अर्ब ११ करोड १९ लाख मौज्दात छ । यो वर्ष विश्वविद्यालयको कुल आन्तरिक आय रु.५ अर्ब ६१ करोड ५२ लाख रहेकोमा उपदान, औषधी उपचार, पेन्सन लगायत अवकाश सुविधामा रु.३ अर्ब १५ करोड ६६ लाख (कुल आयको ५६.२१ प्रतिशत) खर्च भएको छ । विश्वविद्यालयको कुल खर्चमध्ये अवकाश सुविधामा २०७४।७५ मा २०.७५, २०७५।७६ मा २६.६२ र २०७६।७७ मा २१.२९ प्रतिशत खर्च भएको देखिन्छ । यो वर्ष सम्म कुल निवृत्तिभरण प्राप्त गर्ने संख्या ६ हजार २२५ रहेको छ । यसरी अवकाश सुविधा भुक्तानीको दायित्व बर्षेनि बढ्दै गएको भएपनि कोषमा पर्याप्त रकम नभएकोले प्रत्येक वर्ष बजेट विनियोजन गरी खर्च गर्दै आएको छ ।

आर्थिक वर्ष	पेन्सन प्राप्त गर्ने (संख्या)	कुल खर्च (रु. लाखमा)	अवकाश खर्च (रु. लाखमा)	खर्च प्रतिशत	वृद्धि प्रतिशत
२०७४।७५	५३४३	१०६९४३	२२८४३	२१.३६	२०.६९
२०७५।७६	५७७५	९४१९६	२५०७१	२६.६२	९.७५
२०७६।७७	६२२५	१४८२५२	३१५६६	२१.२९	२५.९०

अवकाश सुविधाको दायित्व बर्षेनि बढ्दै गएकोले सरकारी लगानी अझै बढ्ने देखिन्छ । आंगिक क्याम्पसहरूले आन्तरिक आयको १० प्रतिशत यस कोषमा पठाउनु पर्ने व्यवस्था भएपनि अधिकांश क्याम्पसहरूले पठाएका छैनन् । अवकाश रकम भुक्तानी गर्नको लागि कोषको उपयुक्त व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

९१. **धरौटी** - विश्वविद्यालयको आर्थिक व्यवस्थापन तथा खरिद सम्बन्धी नियम, २०५० मा खर्च नभई बाँकी रहेको रकम केन्द्रीय कोषमा फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा विश्वविद्यालय अन्तर्गतका १२५ निकायले रु.५ अर्ब ४८ करोड ९४ लाख फिर्ता नगरी धरौटी खातामा मौज्दात राखेको देखिन्छ । प्रयोजन समाप्त भएका धरौटी रकम केन्द्रीय खातामा जम्मा गरी धरौटी श्रेस्ता व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।
९२. **पेस्की** - विश्वविद्यालयको आर्थिक व्यवस्थापन तथा खरिद सम्बन्धी नियम, २०५० मा तोकिएको म्यादभित्र पेस्की फर्स्यौट नगरेमा कारबाही गरी ब्याज समेत असुल गर्ने व्यवस्था छ । विश्वविद्यालय र अन्तर्गत ११६ निकायको पदाधिकारी, कर्मचारी र अन्य संस्थाको नाममा यो वर्षसम्म रु.४ अर्ब ५ करोड ६१ लाख ९२ हजार पेस्की बाँकी रहेको छ । नियमको व्यवस्था बमोजिम कारबाही गरी पेस्की फर्स्यौट गराउनुपर्दछ ।
९३. **जग्गाको उपयोग र संरक्षण** - विश्वविद्यालय र अन्तर्गतका निकायहरूको भौतिक सम्पत्तिको खोज, सङ्कलन तथा जगेर्ना गर्न र समुचित तवरले अभिलेखीकरण गर्न गठित समितिको प्रतिवेदनअनुसार

विश्वविद्यालय र मातहतका निकायको पूर्ण स्वामित्वमा १ करोड ३१ लाख ३७ हजार वर्गमिटर जग्गा रहेको, ९ लाख ९९ हजार वर्गमिटर जग्गाको भोगाधिकार रहेको र अन्य ६ लाख ५३ हजारसमेत १ करोड ४७ लाख ८९ हजार वर्गमिटर (१ हजार ४७९ हेक्टर) जग्गा रहेको उल्लेख छ । जग्गाको संरक्षण सम्बन्धमा देखिएका व्यहोराहरू देहायअनुसार छन्:

- ९३.१. समितिले ती जग्गा मध्ये सीमा अतिक्रमण गरी कब्जा गरेको, नियमित रूपमा कुत तथा भाडा नउठेको, भोगचलनमा रहेतापनि पूर्ण स्वामित्वमा नल्याएको, विश्वविद्यालयको जग्गामा अन्य निकायबाट निर्माण गरेका भौतिक संरचनाहरूको हकभोग हस्तान्तरण नभएको, निर्मित संरचनाहरूको स्वामित्व स्पष्ट नभएको, अभिलेख व्यवस्थित नभएको, विभिन्न निकायबीच समन्वय नभएको जस्ता समस्याको समाधान गर्न दिएका सुझावहरू हालसम्म कार्यान्वयनमा ल्याएको छैन ।
- ९३.२. विश्वविद्यालयको केन्द्रीय कार्यालय परिसरमा रहेको ११३ रोपनी जग्गा एक आवासीय विद्यालयलाई २०५७।४।१३ मा १५ वर्षको लागि उपलब्ध गराएकोमा सम्झौता अवधि सकिएपछि जग्गा खाली गर्न पटक-पटक ताकेता गर्दा पनि विद्यालयले नछाडेको, वागमती नदीको किनारामा रहेको १३ रोपनी जग्गा एक संस्थाले भोगचलन गरिरहेको, एक क्लबलाई २०७२।१।२८ देखि ३ रोपनी र एक संघलाई २०७२।३।२ मा १० रोपनी जग्गा प्रयोग गर्न दिएकोमा ती जग्गाबाट विश्वविद्यालयले कुनै आमदानी प्राप्त गरेको छैन । विश्वविद्यालयको सम्पत्ति शैक्षिक प्रयोजनमा उपयोग गरी संरक्षण गर्नुपर्दछ ।
- ९३.३. विश्वविद्यालयको स्वामित्वमा भरतपुर महानगरपालिका १५ मा रहेको २९४ बिघा १५ कट्टा १ धुर जग्गामा कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको छ । नेपाल सरकारले २०७४।१।७ मा उक्त जग्गामध्ये २० बिघा ६ कट्टामा अन्तर्राष्ट्रियस्तरको क्रिकेट मैदान निर्माण गर्न भरतपुर महानगरपालिकालाई उपलब्ध गराउने निर्णय गरेको आधारमा त्रिभुवन विश्वविद्यालय, भरतपुर महानगरपालिका र कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालयबीच २०७५।६।७ मा सम्झौता गरी क्रिकेट मैदान निर्णय गर्न उपलब्ध गराएको छ । उक्त सम्झौतामा महानगरपालिकाले स्रोत जुटाई ३ वर्षभित्र क्रिकेट मैदान निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने उल्लेख छ । उक्त जग्गा त्रिभुवन विश्वविद्यालयले कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालयलाई भोगाधिकारमा उपलब्ध गराउने गरी नेपाल सरकारले निर्णय गरेको भए पनि हालसम्म कार्यान्वयन भएको छैन ।
- ९३.४. पाटन संयुक्त क्याम्पसले ५७ रोपनी १३ आना जग्गा भोगचलन गर्दै आए तापनि ३३ रोपनी ८ आना १ दाम जग्गाको जग्गाधनीपुर्जा नरहेकोले पुर्जा प्राप्त गर्नुपर्ने व्यहोरा गत विगतको प्रतिवेदनमा औल्याएकोमा स्थिति यथावत् रहेको छ ।
- ९३.५. रामस्वरूप रामसागर बहुमुखी क्याम्पस, जनकपुरको स्वामित्वमा घाघर पर्सा, ननुपट्टी र दुवरकोटमा रहेको ८० बिघा ५ कट्टा जग्गा वार्षिक रु.९ लाख ३८ हजार भाडा लिने गरी विभिन्न व्यक्तिलाई दिएको छ । सो जग्गामध्ये घाघर पर्सा महेन्द्रनगरको ५३ बिघा १८ कट्टाको सम्झौता अवधि २०५८।५९ मा समाप्त भएकोमा सम्झौता नवीकरण नगरी भाडामा लिने व्यक्तिबाट उपयोग भइरहेको छ । क्याम्पसले प्रति कट्टा २३ देखि ४० के.जी.सम्म बाली प्राप्त गर्ने सम्झौतामा उल्लेख छ । क्याम्पसले आमदानी बढाउने गरी बढाबढ नगरेको कारण आर्थिक रूपमा नोक्सान भएको देखिन्छ । सार्वजनिक खरिद कानून बमोजिम बढाबढ गरी जग्गाको उपयोग गर्नुपर्दछ ।

९३.६. महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, घोराही दाङको स्वामित्वमा रहेको साविक सोनपुर ५, सतबरिया ८ र घोराही ४ मा रहेको ८६ बिघा २ कट्टा जग्गामध्ये सोनपुर र सतबरियामा रहेको करिब ७१ बिघा ७ कट्टा जग्गा विभिन्न व्यक्तिले लामो समयदेखि अतिक्रमण गरी भोगचलन गर्दै आएका छन् । उक्त जग्गाबाट क्याम्पसले आम्दानी प्राप्त गरेको छैन । क्याम्पसको जग्गामा भएको अतिक्रमण हटाई संरक्षण गर्नुपर्दछ ।

९४. **नतिजा स्थिति** - शैक्षिक संस्थाहरूमा गरेको लगानीको उचित प्रतिफल प्राप्त हुनुपर्दछ । इन्जिनियरिङ अध्ययन संस्थानको, परीक्षा नियन्त्रण कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार शैक्षिक सत्र २०७३ देखि २०७६ सम्मको इन्जिनियरिङतर्फको ४ वर्षे स्नातक कार्यक्रमको नतिजा निम्नानुसार रहेको छः

शैक्षिक व्याच	आंगिक क्याम्पसतर्फ विद्यार्थी संख्या			सम्बन्धन प्राप्त निजी क्याम्पसतर्फ विद्यार्थी संख्या			समग्र		
	परीक्षामा सहभागी विद्यार्थी	उत्तीर्ण संख्या	उत्तीर्ण प्रतिशत	परीक्षामा सहभागी विद्यार्थी	उत्तीर्ण संख्या	उत्तीर्ण प्रतिशत	परीक्षामा सहभागी विद्यार्थी	उत्तीर्ण संख्या	उत्तीर्ण प्रतिशत
२०७३	१५१०	१२०६	७९.८७	१७५०	९४१	५३.७७	३२६०	२१४७	६५.८६
२०७४	१२४७	७३३	५८.७८	२००२	५८०	२८.९७	३२४९	१३१३	४०.४१
२०७५	११५१	६२७	५४.४७	१३३९	४९८	३७.१९	२४९०	११२५	४५.१८
२०७६	१९२८	११३९	५९.०७	१६७५	५९३	३५.४	३६०३	१७३२	४८.०७

उक्त तथ्याङ्क अनुसार आङ्गिक क्याम्पसका विद्यार्थीको उत्तीर्ण प्रतिशत घट्दो अवस्थामा रहेको छ । आङ्गिक क्याम्पसको तुलनामा निजी स्रोतबाट सञ्चालित क्याम्पसको नतिजा कमजोर देखिएको छ । विश्वविद्यालयबाट अनुगमन गरी शैक्षिक गुणस्तर सुधार गर्नुपर्दछ ।

९५. **सम्बन्धन तथा नवीकरण** - विश्वविद्यालयको संगठन तथा शैक्षिक प्रशासनसम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ३८० मा क्याम्पसलाई शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न कार्यकारी परिषद्ले बढीमा २ वर्षका लागि अस्थायी सम्बन्धन दिन सक्ने र नियम ३८१ मा स्थायी सम्बन्धन दिनसक्ने वा अस्थायी सम्बन्धनको अवधि २ वर्ष थप गर्न सक्ने व्यवस्था छ । यसरी स्थायी सम्बन्धन प्राप्त नगरेका वा अस्थायी सम्बन्धनको अवधि सकिएका क्याम्पसहरूले शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न नपाउने व्यवस्था छ । विश्वविद्यालयले सम्बन्धन दिएका सामुदायिक तथा निजी क्याम्पसहरू १ हजार ६२ रहेका छन् । विश्वविद्यालयले तीमध्ये हालसम्म वीरगञ्जको एक मेडिकल कलेजलाई मात्र स्थायी सम्बन्धन दिएको छ भने बाँकी सबै क्याम्पसहरूलाई अस्थायी सम्बन्धन मात्र दिएको पाइयो । सम्बन्धन सम्बन्धमा देखिएका व्यहोराहरू देहाय अनुसार छन् :

९५.१. इन्जिनियरिङ अध्ययन संस्थान, डीनको कार्यालयले २०५५ देखि २०६७ सम्म १० शैक्षिक संस्थालाई दिएको अस्थायी सम्बन्धनको नवीकरण गरेको छैन । ती क्याम्पसहरूमा हाल १ हजार ६७५ विद्यार्थी अध्ययनरत छन् । अस्थायी सम्बन्धनको अवधि म्याद थप भएको अवस्थामा बढीमा ४ वर्षसम्म रहनेमा नियम विपरित सञ्चालन भैरहेका त्यस्ता संस्थालाई सञ्चालन अनुमति दिएकोले शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन भइरहेको छ ।

९५.२. शिक्षाशास्त्र संकाय, डीनको कार्यालयले ५९० क्याम्पसलाई अस्थायी सम्बन्धन दिएकोमा ५३१ ले नवीकरण गराएका र ५९ ले नवीकरण गराएका छैनन् । यस्तै व्यवस्थापन संकाय, डीनको कार्यालयले

७६० क्याम्पसलाई अस्थायी सम्बन्धन दिएकोमा ९० मात्र नवीकरण भएको र विज्ञान तथा प्रविधि अध्ययन संस्थान, डीनको कार्यालयले १०४ क्याम्पसलाई सम्बन्धन दिएकोमा १४ क्याम्पस सञ्चालनमा नरहेका र बाँकीको नवीकरण भएको छ । कृषि तथा वन विज्ञान अध्ययन संस्थान, डीनको कार्यालयले ४ वटा क्याम्पसलाई सम्बन्धन दिएकोमा ३ को नवीकरण गरेको र एउटाको नवीकरण गरेको छैन । ती क्याम्पसहरूलाई हालसम्म स्थायी सम्बन्धन दिएको छैन ।

नियममा अस्थायी सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पसहरूको नवीकरण गर्ने व्यवस्था छैन । डिन कार्यालयहरूले अस्थायी सम्बन्धन प्राप्त गरेका कतिपय क्याम्पसहरूको नवीकरण गर्दै आएको देखिन्छ । अस्थायी सम्बन्धनको अवधि सकिएका क्याम्पसहरूले नियम विपरित शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको भएपनि अनुगमन गरी कारबाही गरेको छैन । त्यस्ता क्याम्पसहरूबाट सम्बन्धन शुल्क समेत नलिएका कारण विश्वविद्यालयको आयमा समेत प्रतिकूल असर परेको छ । नियमित अनुगमन गरी सम्बन्धनको अवधि सकिएपनि शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने शिक्षण संस्थालाई कारबाही गर्नुपर्दछ ।

९६. **शैक्षिक शुल्क** - विश्वविद्यालयको सभा तथा कार्यकारी परिषद्को २०७०।४।२० मा नेपाल ल क्याम्पसले बी.ए./एल.एल.बी. कार्यक्रममा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीबाट उठाइएको शुल्कबाट २०७०।४।१ देखि लागू हुने गरी प्रति आर्थिक वर्ष प्रति विद्यार्थी रु.१० हजारका दरले हुन आउने रकम त्रिभुवन विश्वविद्यालय कानून संकाय डीनको कार्यालयलाई उपलब्ध गराउने निर्णय भएकोमा हालसम्म निर्णय कार्यान्वयन भएको देखिएन । उक्त निर्णयानुसार १०५ विद्यार्थीको ७ वर्षको वार्षिक रु.७३ लाख ५० हजार नेपाल ल क्याम्पसले डीन कार्यालयमा पठाएको छैन ।

९७. **अनुसन्धान केन्द्र** - विश्वविद्यालयको संगठन तथा शैक्षिक प्रशासन सम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ३३ मा विश्वविद्यालयमा अनुसन्धानात्मक कार्य सम्पादन गर्न गराउन नेपाल र एसियाली अनुसन्धान केन्द्र, व्यावहारिक विज्ञान तथा प्रविधि अनुसन्धान केन्द्र, आर्थिक विकास तथा प्रशासन अनुसन्धान केन्द्र र शिक्षा विकास तथा अनुसन्धान केन्द्र समेत ४ वटा अनुसन्धान केन्द्र सञ्चालनमा रहेका छन् । ती अनुसन्धान केन्द्रहरूले यो वर्ष रु.४४ लाख ९८ हजार आम्दानी गरेको र रु.६ करोड १४ लाख खर्च गरेको देखिएपनि विश्वविद्यालयको लागि गत विगतदेखि अनुसन्धानात्मक कार्यहरू गरेको देखिएन । ती केन्द्रहरू उद्देश्य अनुरूप अनुसन्धान कार्यमा केन्द्रित हुनुपर्दछ ।

परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय

आंगिक तथा सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पसमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको परीक्षा सञ्चालन, परीक्षाफल प्रकाशित, लब्धाङ्कका, ट्रान्सक्रिप्ट वितरण लगायतका परीक्षासँग सम्बन्धित कार्य गर्ने उद्देश्यले यो कार्यालय स्थापना भएको छ । कार्यालयमा कर्मचारी दरबन्दी १७६ रहेकोमा १६० कार्यरत छन् । कार्यालयले यो वर्ष ४२ करोड ९३ लाख २३ हजार खर्च गरेको छ ।

९८. **परीक्षाफल प्रकाशन** - विश्वविद्यालयमा उच्च शिक्षा सुधार परियोजना सञ्चालन गर्दा औसतमा ३ महिनामा परीक्षाफल प्रकाशित गर्ने लक्ष्य राखेकोमा विगत वर्षदेखि लक्ष्य

शैक्षिक वर्ष	उपस्थित संख्या	उत्तीर्ण संख्या	उत्तीर्ण प्रतिशत
२०७४	६०३२९६	२०१४७८	३३.३९
२०७५	५९४५८१	१८७४१२	३१.५२
२०७६	५२४००२	१७९३२१	३४.२२

प्राप्त गर्नसकेको छैन। कार्यालयले २०७५ आषाढमा लिएको विभिन्न संकायको स्नातक र स्नातकोत्तर तहको परीक्षाफल प्रकाशित गर्न ४ देखि १२ महिनासम्म लगाएको देखिन्छ । वार्षिक परीक्षा प्रणाली अन्तर्गत अध्ययनरत विभिन्न संकाय र तहको विगत ३ वर्षको परीक्षाको नतिजा विश्लेषण गर्दा शैक्षिक वर्ष २०७४ मा ३३.३९ प्रतिशत, २०७५ मा ३१.५२ प्रतिशत र २०७६ मा ३४.२२ प्रतिशत विद्यार्थी उत्तीर्ण भएका छन् ।

९९. **आम्दानीको लेखाङ्कन** - विश्वविद्यालयको आर्थिक व्यवस्थापन तथा खरिद सम्बन्धी नियम, २०५० मा प्राप्त आम्दानीको लेखा दैनिक रूपमा राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । कार्यालय र एक बैङ्कबीच २०७५।९।२ मा भएको सम्झौतामा कार्यालय हाताभित्र बैङ्क स्थापना गरी दैनिक रूपमा प्राप्त हुने आम्दानी तथा धरोटी रकम बैङ्कले सङ्कलन गरी प्रत्येक दिनको शीर्षकगत आम्दानीको विवरण भोलिपल्ट कार्यालयलाई उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । कार्यालयले २०७४।७५ मा रु.७५ करोड ८७ लाख आम्दानी प्राप्त गरेकोमा २०७५।७६ मा रु.६७ करोड ९० लाख र २०७६।७७ मा रु.६२ करोड ७६ लाख प्राप्त गरेको देखियो । बैकिङ्ग प्रणालीबाट कारोबार शुरु भएपछि बैकबाट आम्दानीको दैनिक विवरण लिई लेखा राख्नुपर्नेमा मासिक रूपमा वा धेरै दिनको एकमुष्ट विवरण लिई आम्दानीको लेखा राख्ने गरेको छ । कार्यालयमा प्राप्त हुनुपर्ने र प्राप्त भएको आम्दानी यकिन गरी बैङ्क विवरणसँग भिडान गर्नुपर्नेमा बैङ्क विवरणको आधारमा लेखा राखेको कारण कार्यालयले देखाएको आम्दानी रकम यकिन गर्न सकिएन ।

१००. **परीक्षा शुल्क** — विश्वविद्यालयले परीक्षा शुल्क नियमिततर्फ स्नातकको लागि रु.६३० र स्नातकोत्तरको लागि रु.८१५ तथा प्राइभेटतर्फ स्नातकको लागि रु.१ हजार ६० र स्नातकोत्तरको लागि रु.१ हजार ३०० निर्धारण गरेको छ । कार्यालयले २०७५ पौषदेखि बैकिङ्ग प्रणालीबाट प्राप्त रकमलाई आय लेखाङ्कन गरी राजस्वको लेखा राखेको भएपनि विभिन्न प्रदेश परीक्षा कार्यालय र क्याम्पसहरूबाट परीक्षार्थीको अभिलेख लिई बैङ्कबाट प्राप्त शुल्क दाखिला विवरणसँग भिडान गरेको छैन । कार्यालयको अभिलेख अनुसार विगत ३ वर्षको परीक्षार्थी संख्या र शुल्क रकम देहायअनुसार रहेको छः

शैक्षिक वर्ष	परीक्षा फाराम भर्ने परीक्षार्थी संख्या (हजारमा)				परीक्षा शुल्क आय	
	स्नातक संख्या	स्नातकोत्तर संख्या	जम्मा संख्या	वृद्धि प्रतिशत	रकम (रु. हजार)	वृद्धि प्रतिशत
२०७४	५७२	९५	६६७		५३,३६,९०	
२०७५	५७४	९३	६६७	०	४०,२०,९९	-२४.६६
२०७६	५५२	६८	६२०	-७.०१	३६,६७,१२	-८.८०

कुल आवेदक संख्या र आम्दानी देखाएको परीक्षा शुल्क विश्लेषण गर्दा प्रति व्यक्ति औसत परीक्षा शुल्क २०७४।७५ मा रु.८००।, २०७५।७६ मा रु.६०२। र २०७६।७७ मा रु. ५९०। रहेको देखिन्छ । कार्यालयले नियमित, प्राइभेट, आंशिक वा मौका परीक्षामा आवेदन दिने संख्या, दोब्बर दस्तुरमा फाराम भर्ने संख्या र बैङ्कबाट प्राप्त शुल्क दाखिलाको विवरणसँग भिडान गरी परीक्षा शुल्कसम्बन्धी आम्दानी यकिन गर्नुपर्दछ ।

१०१. **उत्तरपुस्तिका लिलाम** - विश्वविद्यालयको संगठन तथा शैक्षिक प्रशासन सम्बन्धी नियम, २०५० को नियम ३५ अनुसार परीक्षाफल प्रकाशित भएको मितिले ४ महिनासम्म उत्तरपुस्तिका सुरक्षित राख्नुपर्दछ । कार्यालयले सार्वजनिक खरिद नियमावली र विश्वविद्यालयको खरिदसम्बन्धी नियमअनुसार लागत अनुमान तयार गरी प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा पुराना कागज बिक्री गर्नुपर्नेमा लागत अनुमान तयार नगरी सिलबन्दी

दरभाउपत्रको आधारमा २०७३।७।९ मा एक आपूर्तकसँग प्रति के.जी. रु.११।२५ का दरले वार्षिक रु.८ लाख प्राप्त गर्ने गरी २ वर्षको लागि सम्झौता गरेको छ । उक्त सम्झौताको म्याद समाप्त भए पछि सोही आपूर्तकसँग प्रति के.जी. रु.१२।३८ का दरले वार्षिक रु.९ लाख प्राप्त गर्नेगरी २०७५।१०।४ मा पुनः २ वर्षको लागि सम्झौता गरेको छ ।

राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड, सानोठिमीले २०७५।७।६ मा बोलपत्रमार्फत पुराना कागज प्रति के.जी. रु.३१।१३ मा दरले लिलाम बिक्री गरेको छ । यस कार्यालयले पुरानो कागजातहरूको तौल कायम गरी लागत अनुमान तयार नगरेको र सिलबन्दी दरभाउपत्रको माध्यमबाट सम्झौता गरेकोले उक्त कार्यालयको तुलनामा प्रति के.जी. रु.१०।२२ नोक्सानी भएको देखिन्छ । लिलाम गरिने कागजको तौल कायम गरी प्रतिस्पर्धाको माध्यमबाट लिलाम बिक्री गर्नुपर्दछ ।

१०२. **प्रोत्साहन भत्ता** - नेपाल सरकारले २०७६ श्रावणदेखि लागू हुनेगरी कर्मचारी, सुरक्षाकर्मी, शिक्षक, प्राध्यापक लगायतले प्राप्त गर्दै आएको महँगी भत्ता, पोशाक र बीमा बाहेक सबै सुविधा खारेज गरेको छ । विश्वविद्यालय कार्यकारी परिषद्ले २०७०।७।८ मा प्रश्नपत्र टाईप र सुपरभाइजिङ गरे वापत प्रति पेज रु.२४ र प्रश्नपत्र प्रिन्ट गरे वापत प्रति पेज रु. ०.५० सम्बन्धित कर्मचारीलाई प्रोत्साहन पारिश्रमिक दिने निर्णय गरेअनुसार प्रश्नपत्र प्रिन्ट गरेबापत २०७५।७।६ मा रु.५४ लाख र २०७६।७।७ मा रु.२३ लाख ५५ हजार पारिश्रमिक भुक्तानी गरेको छ । उक्त रकम अति गोप्य शाखामा ३७, गोप्य शाखामा ४३, लेखा शाखामा १२, कर्मचारी कल्याण कोषमा ५ र परीक्षा नियन्त्रक कोषमा ३ प्रतिशत वितरण गरेको छ । कार्यालय समय अघि र पछि अतिरिक्त समय काम गरेको भनि तलबको ३० देखि ५५ प्रतिशत प्रोत्साहन रकम भुक्तानी हुँदै आएको छ । कार्यालयले प्रोत्साहन भुक्तानीको लागि सूचक तयार नगरेको, समयमा परीक्षा लिने र परीक्षाफल प्रकाशित गर्न नसकेको अवस्थामा प्रोत्साहन भत्ता र कार्यालयको स्रोत साधन प्रयोग गरी छुपाइ गरेकोमा पेजको आधारमा प्रोत्साहन भत्ता दिने व्यवस्था औचित्यपूर्ण नदेखिएकोले नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय

संस्कृत भाषा तथा शिक्षाको आधुनिकीकरण र यसको मूल्य मान्यताको जगेर्ना गर्न २०४३ मा यस विश्वविद्यालयको स्थापना भएको हो । विश्वविद्यालय अन्तर्गत केन्द्रीय कार्यालय, सेवा आयोगको कार्यालय, विद्यापीठ १४, संस्कृत माध्यमिक विद्यालय ६ लगायत २२ निकाय रहेका छन् । विश्वविद्यालयले यो वर्ष रु.६५ करोड ७२ लाख खर्च गरेको छ ।

१०३. **जग्गा अतिक्रमण** - विश्वविद्यालयको केन्द्रीय कार्यालय र १२ आङ्गिक क्याम्पसको स्वामित्वमा १ हजार ७१८ बिघा १८ कठ्ठा र १०२ रोपनी ९ आना जग्गा रहेको छ । उक्त जग्गामध्ये ४०८ बिघामा मोही कायम रहेको र १२ बिघामा स्वामित्व विवाद रहेको उल्लेख छ । दाङको बेलझुण्डी क्षेत्रमा रहेको ३२६ बिघा जग्गा २०५८ देखि अतिक्रमणमा परेको कारण भोगचलन गर्न र आय आर्जनमा उपयोग हुन सकेको छैन । सम्पत्तिको संरक्षण गरी उपयोग गर्नुपर्दछ ।
१०४. **शैक्षिक नतिजा** - विश्वविद्यालयमा २०७४।७।५ मा ३ हजार ७६५, २०७५।७।६ मा २ हजार ९४० र २०७६।७।७ मा २ हजार ६४१ विद्यार्थी अध्ययनरत छन् । आचार्य र एक वर्षे शिक्षाशास्त्री परीक्षामा २०७१ देखि २०७६ सम्म सहभागी २ हजार ७३४ मध्ये १ हजार २९४ (४७.३३ प्रतिशत)

उत्तीर्ण भएको देखिन्छ । विगत वर्षको तुलनामा विद्यार्थी भर्ना दर घट्दै गएको र उत्तीर्ण प्रतिशत समेत न्यून रहेको छ । विश्वविद्यालयको शैक्षिक वातावरण तथा शिक्षण विधिमा पुनरावलोकन गरी नतिजा सुधार गर्नुपर्दछ ।

१०५. **उठ्न बाँकी आम्दानी** - विश्वविद्यालयले विभिन्न ४ व्यक्ति एवं फर्मबाट सम्झौता बमोजिम भाडा रु.२८ लाख ९६ हजार असुल भएको नपाइएकोले सम्झौता बमोजिम बिलम्ब दस्तुर समेत छानविन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

मध्यपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय

प्राज्ञिक र अनुसन्धानमूलक क्रियाकलाप गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्ने, सीपमा आधारित प्राविधिक र व्यावसायिक उच्च शिक्षा प्रदान गरी दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने उद्देश्यले सुर्खेतको विरेन्द्रनगरमा यो विश्वविद्यालयको स्थापना २०६७ मा भएको हो । विश्वविद्यालय अन्तर्गत १६ आंगिक क्याम्पस र ७ केन्द्रीय विभाग रहेका छन् । यो वर्ष विश्वविद्यालयले रु ६९ करोड २२ लाख खर्च गरेको छ ।

१०६. **बजेटभन्दा बढी खर्च** - विश्वविद्यालयको आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६९ को नियम २६ बमोजिम बजेट शीर्षकको सीमाभित्र रही खर्च गर्नुपर्नेमा विश्वविद्यालय अन्तर्गतका ६ निकायले स्वीकृत बजेटभन्दा रु.२ करोड ९ लाख ३५ हजार बढी खर्च गरेका छन् । यसरी खर्च गर्ने परिपाटीमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय

कृषि, वन, पशु विज्ञान जस्ता क्षेत्रसँग सम्बन्धित विषयको एकीकृत रूपले अध्ययन, अध्यापन र अनुसन्धान गराई मुलुकभित्रै उच्चस्तरको प्राज्ञिक तथा सीपयुक्त दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्ने उद्देश्यले २०६७ मा यस विश्वविद्यालयको स्थापना भएको हो । विश्वविद्यालय अन्तर्गत केन्द्रीय कार्यालय, अनुसन्धान तथा प्रचार निर्देशनालय, परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय र ३ विषयगत संकाय, पशु/कृषि विज्ञानतर्फ ७ र वन विज्ञानतर्फ १ समेत ८ आङ्गिक क्याम्पस रहेका छन् । विश्वविद्यालयले यो वर्ष रु.८० करोड १५ लाख बजेट खर्च गरेको छ ।

१०७. **एकीकृत आर्थिक विवरण** - कृषि तथा वन विज्ञान विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ को दफा ३३ मा विश्वविद्यालयले आफ्नो आय व्ययको लेखा नेपाल सरकारले अपनाएको लेखाप्रणालीअनुसार राख्नुपर्ने र विश्वविद्यालयको आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी नियमावली, २०६९ को नियम ४० मा सबै आर्थिक कारोबारहरूको एकीकृत प्रतिवेदन तयार गरी कार्यकारी परिषदमा पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विश्वविद्यालयले मातहतका कार्यालय र आङ्गिक क्याम्पस समेतको एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गरेको छैन । विश्वविद्यालयको मातहतका निकाय समेतको चल, अचल सम्पत्ति र दायित्व समेत खुल्ने गरी एकीकृत विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।

१०८. **आन्तरिक आय** - विश्वविद्यालयले यो वर्ष आन्तरिक स्रोतबाट रु. ४ करोड ५ लाख आम्दानी गर्ने अनुमान गरेकोमा रु.१ करोड ३८ लाख (३४.२६ प्रतिशत) मात्र आम्दानी गरेको छ । विश्वविद्यालयको हाताभित्र बाली विज्ञान फार्म, मत्स्य विकास फार्म, पशु विकास फार्म सञ्चालनमा रहेका छन् । ती फार्मबाट उत्पादित वस्तुको गत वर्षको मौज्दात, यो वर्ष आम्दानी, बिक्री र मौज्दातको अद्यावधिक अभिलेख राखेको

छैन । विश्वविद्यालयको हाताभित्र रहेको जग्गालाई व्यवस्थित रूपमा सदुपयोग गरी सञ्चालित कृषि फार्महरूको आमदानी र खर्चको अभिलेख व्यवस्थित र अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।

१०९. **प्रोत्साहन भत्ता** - विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ को दफा ३९ मा विश्वविद्यालयले नेपाल सरकारलाई आर्थिक दायित्व पर्ने गरी पदाधिकारी, शिक्षक तथा कर्मचारीको पारिश्रमिक तथा सेवा सुविधा थप गर्नु अघि अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था छ । विश्वविद्यालयका २६ कर्मचारीलाई कार्यकारी परिषद्को २०७४।५।२४ को निर्णय अनुसार २०७६ श्रावण देखि २०७६ फागुन मसान्तसम्मको लागि आन्तरिक स्रोतबाट खर्च व्यहोर्ने गरी सहायक प्रशासकभन्दा माथिका कर्मचारीलाई शुरु तलब स्केलको २० प्रतिशत र सोभन्दा तलका कर्मचारीको लागि २५ प्रतिशतका दरले ८ महिनाको प्रोत्साहन भत्ता रु.२३ लाख ५५ हजार भुक्तानी गरेकोमा अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिएको छैन । अर्थ मन्त्रालयको स्वीकृति लिई यस्ता खर्चमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय

बुद्धको आदर्श, कला, शिक्षा, संस्कृतिको माध्यमबाट विश्वशान्ति, बन्धुत्व, मैत्री तथा सद्भाव फैलाई राष्ट्रलाई दक्ष तथा उच्च नैतिकवान जनशक्ति उत्पादन गरी राष्ट्रको विकास एवं विश्वशान्तिमा टेवा पुऱ्याउने उद्देश्यले रूपन्देहीको लुम्बिनीमा २०६३ मा विश्वविद्यालयको स्थापना भएको हो । विश्वविद्यालयमा ३ संकाय, एक आङ्गिक क्याम्पस तथा ८ सम्बन्धन प्राप्त क्याम्पस रहेका छन् । विश्वविद्यालय अन्तर्गत ८८ शिक्षक तथा कर्मचारी कार्यरत छन् । यो वर्ष विश्वविद्यालयले रु.१६ करोड ३५ लाख खर्च गरेको छ ।

११०. **जनशक्ति** - विश्वविद्यालयले प्रशासनिक सेवामा १७६ र शिक्षण सेवामा ११२ दरबन्दी स्वीकृत गरेकोमा ६ जना स्थायी र प्रशासनमा ३२ कर्मचारी कार्यरत रहेकोमा १९ जना स्थायी र शिक्षण सेवामा ५६ शिक्षक कार्यरत रहेको देखिन्छ । आवश्यकता अनुसार कर्मचारी तथा शिक्षकको पदपूर्ति हुनुपर्दछ ।
१११. **गुरुर्योजना कार्यान्वयन** - स्वीकृत गुरुर्योजना अनुसार १५ वटा भवन निर्माण गर्न रु.४१ करोड ३६ लाखको लागत अनुमान तयार गरेकोमा केन्द्रीय पुस्तकालय भवनको निर्माण कार्य अन्तिम चरणमा रहेको, अनुसन्धान केन्द्र भवन निर्माण प्रारम्भ गरेको र शैक्षिक सङ्काय भवन, सभाहल, कर्मचारी आवास, अतिथि गृह, भण्डार तथा बैङ्क काउण्टर समेत ५ भवन निर्माण हुन सकेको छैन । नयाँ भवन निर्माणका लागि जग्गा व्यवस्थापन र स्रोत जुटाई निर्माण कार्यसम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
११२. **सम्बन्धन शुल्क** - विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त गर्ने क्याम्पसहरूले सम्बन्धन शुल्क, नवीकरण शुल्क लगायतका शुल्क बुझाउनु पर्दछ । विश्वविद्यालयले ८ क्याम्पसलाई सम्बन्धन प्रदान गरेकोमा यो वर्ष दुई क्याम्पसबाट मात्र शुल्क प्राप्त भएको छ । विश्वविद्यालयको नियम अनुसार असुल हुन बाँकी शुल्कको अभिलेख राखी समयमै शुल्क असुल गर्नुपर्दछ ।

सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय

कला, विज्ञान, चिकित्साशास्त्र, कानून, व्यवस्थापन, शिक्षा, प्राविधिक तथा अन्य व्यावसायिक विषयमा अध्ययन, अध्यापन र अनुसन्धान गर्ने लगायतका कामको लागि सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय ऐन, २०६७ अनुसार २०६७ मा यो विश्वविद्यालयको स्थापना भएको हो । विश्वविद्यालय अन्तर्गत केन्द्रीय कार्यालय, सेवा आयोग, परीक्षा नियन्त्रण कार्यालय, संकाय, विभाग, केन्द्रीय तथा आंगिक क्याम्पससमेत ३१ निकाय रहेका

छन्। विश्वविद्यालयअन्तर्गत ८८ शिक्षक तथा कर्मचारी कार्यरत रहेका र यो वर्ष विश्वविद्यालय रु. ४४ करोड ३३ लाख खर्च गरेको छ।

११३. **लेखा प्रणाली** - विश्वविद्यालय ऐनको दफा ५३ मा विश्वविद्यालयले आफ्नो आयव्ययको लेखा नेपाल सरकारले अपनाएको लेखाप्रणाली अनुसार राख्नुपर्ने र तोकिए बमोजिम आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको व्यवस्था गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ । ऐन लागू भएको ९ वर्षसम्म पनि विश्वविद्यालयले लेखाको ढाँचा नतोकेको, लेखा नीतिहरू तयार नगरेको र आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको व्यवस्था गरेको छैन। विश्वविद्यालयले सार्वजनिक लेखामान अनुसार लेखा र वित्तीय विवरण प्रस्तुतीकरणको ढाँचा तोकौ कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ।

११४. **सम्बन्धन** - विश्वविद्यालय ऐन, नियमबमोजिम सिभिल इन्जिनियरिङ बी.बी.ए., एम.बी.ए., एम.बी.एम., एम.बी.ए., वी.एस्सी. अप्टोमेट्री कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न इच्छुक संस्थाबाट सम्बन्धनको लागि २०७५।२।१४ मा २१ दिने सूचना जारी गरेकोमा सो अवधिमा २४३ आवेदन परेको र रु.९९ लाख ३७ हजार शुल्क सङ्कलन भएको छ । मन्त्रिपरिषद्बाट २०७५।४।१४ मा विश्वविद्यालयहरूले शिक्षण संस्थाहरूलाई प्रदान गर्ने सम्बन्धन प्रक्रिया अर्को आदेश नभएसम्मका लागि स्थगित गर्ने निर्णयका कारण सम्बन्धन सम्बन्धी काम कारवाही स्थगित भएको छ। सम्बन्धनका लागि प्राप्त आवेदनका सम्बन्धमा आवश्यक निर्णय गरी सम्बन्धन कार्यलाई व्यवस्थित गर्नुपर्दछ।

श्री राजर्षि जनक विश्वविद्यालय

कला, विज्ञान, चिकित्साशास्त्र, कृषि, वन, पर्यटन, आयुर्वेद, कानून, व्यवस्थापन, शिक्षा, प्राच्य दर्शन, प्राविधिक, व्यावसायिक तथा अन्य विषयमा अध्ययन अध्यापन तथा अनुसन्धान गर्ने उद्देश्यले राजर्षिजनक विश्वविद्यालय ऐन, २०७४ अन्तर्गत यो विश्वविद्यालय स्थापना भएको छ । विश्वविद्यालयमा ७४ शिक्षक तथा कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् भने यो वर्ष रु.९ करोड ४५ लाख खर्च गरेको छ ।

११५. **आंगिक क्याम्पस** - विश्वविद्यालय ऐनको दफा १४ मा यस विश्वविद्यालयको आङ्गिक क्याम्पसमा हाल त्रिभुवन विश्वविद्यालय अन्तर्गत रहेका दुई बहुमुखी क्याम्पस रहने उल्लेख गरेकोमा ती क्याम्पसहरू विश्वविद्यालयलाई हस्तान्तरण भएको छैन ।

११६. **बजेट तथा खर्च** - विश्वविद्यालय ऐनको दफा ९ अनुसार सभाले आर्थिक वर्षको सुरुमा सभा बसी वार्षिक कार्यक्रम स्वीकृत गर्नुपर्नेमा २०७५।८।२ मा बसेको सभाको बैठकले रु.३१ करोड ८२ लाखको कार्यक्रम तथा बजेट स्वीकृत गरेको छ । विश्वविद्यालयमा गत वर्षको मौज्दात रु.५ करोड २२ लाख, आन्तरिक आय रु.१ करोड ३ लाख र विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट प्राप्त निकासी रु.१२ करोड ४१ लाख समेत रु.१८ करोड ६७ लाखमध्ये रु.९ करोड ४२ लाख ९ हजार (५०.४६ प्रतिशत) खर्च गरेको छ । यो वर्ष कुल खर्चको आधारमा विश्वविद्यालयको आन्तरिक आय ११ प्रतिशत मात्रै रहेको छ । आन्तरिक आय वृद्धि गर्न विशेष पहल गर्नुपर्दछ ।

११७. **केन्द्रीय वित्तीय विवरण** - विश्वविद्यालयले २०७४।७५ देखि हालसम्म एकीकृत वासलात र आय-व्यय विवरण तयार गरेको छैन । एकीकृत वासलात र आय-व्यय विवरण तयार नभएकोले विश्वविद्यालयको यथार्थ आय तथा व्यय र सम्पत्तिको मूल्याङ्कन गर्न सकिएन । एकीकृत वासलात र आय-व्यय विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।

खुला विश्वविद्यालय

खुला तथा दूर सिकाइका नवीनतम र आधुनिक प्रविधिको उपयोग गरी बजारको आवश्यकता अनुरूप सबै क्षेत्र, तह र वर्गका जनतामा उच्च शिक्षाको अवसर र पहुँच पुऱ्याउने उद्देश्यले २०७४ सालमा यो विश्वविद्यालय स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको छ । विश्वविद्यालय अन्तर्गत ५१ शिक्षक तथा कर्मचारी कार्यरत रहेका र यो वर्ष रु.८ करोड ७४ लाख खर्च गरेको छ ।

११८. **मौज्दात रकम** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा आर्थिक वर्षभित्र खर्च नभई मौज्दात रहेको रकम सञ्चित कोष फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विश्वविद्यालयलाई प्राप्त नेपाल सरकारको अनुदानमध्ये यस वर्षको रु.५ करोड ८३ लाख ३६ समेत रु.२० करोड ८५ लाख २७ हजार खर्च नभई मौज्दात रहेको छ । खर्च नभई मौज्दात रहेको उक्त रकम संघीय सञ्चित कोष फिर्ता हुनुपर्दछ ।

११९. **विद्यार्थी भर्ना** - विश्वविद्यालय स्थापना भएदेखि हालसम्म २३ विषयमा १ हजार ६५४ विद्यार्थीले अध्ययन गरेकोमा प्रथम सेमेस्टरको परीक्षामा १ हजार २९९ (७८.५४ प्रतिशत) मात्र सहभागी भएकोले प्रथम सेमेस्टरमा नै २१.४६ प्रतिशतले पढाई छाडेका छन् । प्रथम सेमेस्टरको परीक्षामा सहभागीमध्ये ४०० (३०.७९ प्रतिशत) र दोस्रो सेमेस्टरको परीक्षामा सहभागी ८०४ मध्ये ६८७ (८५.४४ प्रतिशत) उत्तीर्ण भएका छन् । नेपालमा उच्च शिक्षा अध्ययन गर्ने विद्यार्थी संख्या ५ लाख ४० हजार मध्ये यस विश्वविद्यालयमा अध्ययन गर्ने संख्या ०.३१ प्रतिशत रहेको छ । विश्वविद्यालय सञ्चालनको लागि हालसम्म रु.१८ करोड ७२ लाख खर्च भएको आधारमा प्रति विद्यार्थी लागत रु.१ लाख ४४ हजार रहेको देखिन्छ । विश्वविद्यालयले बीचमा पढाई छाड्ने दर घटाउन तथा सबै क्षेत्र, तह र वर्गका जनतामा पहुँच पुऱ्याउन थप कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

आर्थिक वर्ष	भर्ना विद्यार्थी संख्या
२०७४ हिउँदे	४०५
२०७५ वार्षिक	२२१
२०७५ हिउँदे	२७६
२०७६ वार्षिक	२८९
२०७६ हिउँदे	४६३
जम्मा	१६५४

१२०. **उपकरण खरिद** - विश्वविद्यालयले सफ्टवेयर तथा इन्टरनेट प्रविधिसम्बन्धी उपकरणहरू सर्भर क्याबिनेट, मास स्टोरेज डिभाईस, सर्भर लगायतका सामग्री २०७६।५।२३ मा खरिद गरी रु.१ करोड ९६ लाख ७८ हजार खर्च गरेकोमा सफ्टवेयर सञ्चालन भएको देखिएन । खरिद गरेको सामग्री उपयोग गरी सफ्टवेयर सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय

उच्च शिक्षामा निजी क्षेत्रको सहभागितामा आधिकाधिक वृद्धि गरी कला, विज्ञान, व्यवस्थापन, कानून, शिक्षा, प्राविधिक तथा अन्य व्यावसायिक विषयमा गुणात्मक एवं स्तरयुक्त उच्च शिक्षा प्रदान गर्न यो विश्वविद्यालय २०५० सालमा स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको छ । विश्वविद्यालय अनुदान आयोगबाट प्राप्त अनुदान रु.२५

करोड ४ लाख र अन्तरिक आय रु.५१ करोड ८८ लाख समेत रु. ७६ करोड ९२ लाखमध्ये रु.४३ करोड ५७ लाख बजेट खर्च भएको छ ।

१२१. **आर्थिक विवरण** - विश्वविद्यालयको वित्तीय व्यवस्था नियमावली, २०७४ को नियम ३९ मा विश्वविद्यालयले सबै आर्थिक कारोबारको केन्द्रीय आर्थिक विवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विश्वविद्यालयले एकीकृत केन्द्रीय आर्थिक विवरण तयार नगरेकोले एकीकृत आम्दानी, खर्च, सम्पत्ति र दायित्व यकिन गर्न सकिएन । लेखापरीक्षणको लागि प्राप्त वित्तीय विवरणमा भवन, सवारी साधन, फर्निचर, उपकरण लगायत पुँजीगत सम्पत्तिको हास कट्टी नगरेको, जग्गाको मूल्य नराखेको, धरौटी तथा अन्य दायित्वको एउटै शीर्षक राखेको, वित्तीय विवरणमा तुलनात्मक कारोबार नदेखाएको जस्ता कारणले प्रस्तुत वित्तीय विवरणले समग्र आर्थिक कारोबारको यथार्थ चित्रण गरेको छैन । नियममा तोकेबमोजिम समयमा नै वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।
१२२. **पुँजीगत सम्पत्ति** - विश्वविद्यालयको लेखाप्रणाली अनुसार पुँजीगत सम्पत्तिको अभिलेख प्रमाणित गरी खाता राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । विश्वविद्यालयले यो वर्ष पुँजीगत शीर्षकमा रु.७ करोड ८२ लाख खर्च गरेकोमा गत विगत देखिको पुँजीगत सम्पत्ति खुल्ने गरी वासलात तयार गरेको पाइएन । सम्पत्तिको खाता राखी नेपाल लेखामान अनुसार हास कट्टी गरी पुँजीगत सम्पत्तिको अभिलेख अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।
१२३. **धरौटी** - विश्वविद्यालयको वित्तीय व्यवस्था नियमावली, २०७४ मा खर्च नभई बाँकी रहेको रकम केन्द्रीय कार्यालयको कोषमा फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा विश्वविद्यालय अन्तर्गतका आम्दानी, भुक्तानी गर्नुपर्ने दायित्व र धरौटी रकम समेत १४ निकायले रु.१६ करोड ६८ लाख फिर्ता नगरी धरौटी खातामा मौज्दात राखेको देखिन्छ । प्रयोजन समाप्त भएका धरौटी रकम केन्द्रीय खातामा जम्मा गरी धरौटी सेस्ता व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।
१२४. **पेस्की** - विश्वविद्यालयको वित्तीय व्यवस्था नियमावली, २०७४ मा तोकिएको म्यादभित्र पेस्की फर्स्यौट नगरेमा कारबाही गरी ब्याजसमेत असुल गर्ने व्यवस्था छ । विश्वविद्यालय र अन्तर्गत ११ निकायको पदाधिकारी, कर्मचारी र अन्य संस्थाको नाममा यो वर्षसम्म रु.३ करोड ५१ लाख ५४ हजार पेस्की बाँकी रहेको छ । नियमको व्यवस्था बमोजिम कारबाही गरी पेस्की फर्स्यौट गराउनुपर्दछ ।

मेडिकल कलेज पूर्वाधार निर्माण विकास समिति, कैलाली

चिकित्सा शिक्षाको विकास तथा प्रवर्द्धन गर्न मध्यम तथा उच्च स्वास्थ्य प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गरी गुणस्तरीय तथा विशेषज्ञ स्वास्थ्य सेवाको सुनिश्चितता पुऱ्याउन कैलालीको गेटामा मेडिकल कलेज स्थापना गर्न आवश्यक पूर्वाधारहरू निर्माण गर्ने उद्देश्यले यो समिति गठन भएको छ । समितिले यो वर्ष रु.१० करोड ९७ लाख खर्च गरेको छ ।

१२५. **गुरुयोजना** - समितिले मेडिकल कलेजको मापदण्डअनुसार अस्पताल, छात्रावास भवन लगायतका संरचना निर्माण गर्न रु.८ अर्ब ७४ करोड १२ लाखको गुरुयोजना तयार गरेको छ । गुरुयोजना अनुसार पहिलो चरणमा अस्पताल भवन, कलेज भवन, छात्रावास, आवासगृह, लण्डी, मर्चरी, रोड एक्सेस लगायतका कार्य २०७३।७४ सम्म सम्पन्न गर्ने र दोस्रो चरणमा बाँकी रहेको सिभिल वर्क्स र अन्य संरचना निर्माण कार्य २०७६।७७ देखि २०८०।८१ सम्म सम्पन्न गर्ने उल्लेख छ । गुरुयोजना अनुसार पहिलो चरणमा गर्नुपर्ने कार्यमध्ये रु.२३ करोड १९ लाख लागत अनुमान भएको खानेपानी

तथा ढल व्यवस्थापन लगायतका ७ निर्माण कार्य हालसम्म सम्पन्न भएका छैनन् भने दोस्रो चरणको कार्य शुरु भएको छैन ।

१२६. **निर्माण कार्यको प्रगति** - खरिद सम्झौतामा तोकिएको अवधिभित्र कार्यतालिका अनुसार निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ । समितिबाट ७ निर्माण कार्यका लागि रु.३ अर्ब ९३ करोड ३५ लाखमा खरिद सम्झौता भएकोमा रु.२ अर्ब ६५ करोड १९ लाख (६७.४१ प्रतिशत) खर्च गरेको छ । सोमध्ये देहायका ५ निर्माण कार्यमा २०७७ आषाढसम्म शुरु अवधिको ७९ देखि ४८० प्रतिशतसम्म अवधि व्यतीत भए पनि भौतिक प्रगति भने ३३ देखि ७३ प्रतिशतमात्र भएको देखिन्छ ।

कामको विवरण	सम्झौता मिति	शुरु अवधि (महिना)	व्यतीत अवधि (महिना)	२०७७ आषाढसम्म अवधि (प्रतिशत)	सम्झौता रकम (रु.हजार)	कुल खर्च (रु.हजार)	भौतिक प्रगति प्रतिशतमा
प्रशासनिक भवन नं.१	२०७१।३।१९	१५	७२	४८०	१४९८२२	८३०९८	७३
आवास निर्माण नं.२	२०७४।५।२६	३०	३४	११७	४३६२६३	२७८३७०	७२
आवास निर्माण नं.८	२०७४।१०।११	३०	३४	९७	३४२१३३	१०३६५०	३३
आवास निर्माण नं.९	२०७५।२।१६	२४	२५	१०८	४५१२३४	२९०९२४	६७
अस्पताल भवन नं. ७	२०७५।८।२५	२४	१९	७९	८८१८२७	५०६०३१	६३

उल्लिखित तालिकाअनुसार सबै प्याकेजको निर्माण कार्य तोकिएको समयमा सम्पन्न हुन नसकी ३५० प्रतिशत सम्म म्याद थप भएको छ । प्रशासनिक भवन नं.१ र क्याम्पस भवन नं.१ को अवधि समाप्त भएपनि म्याद थप भएको छैन । ती निर्माण कार्यहरू संशोधित कार्यतालिका बमोजिम कार्य सम्पन्न नगरेको तथा पटक पटक म्याद थप गर्दा पनि कार्य सम्पन्न नभएको अवस्था रहेकोले खरिद नियमावली तथा सम्झौताको शर्त बमोजिम निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

अनुगमन तथा बेरुजू

१२७. **अनुगमन** - गत विगतका प्रतिवेदनमा अनुदानको अनुगमन नभएको, भौतिक पूर्वाधार निर्माण तथा मर्मत सम्भार कार्य समयमा नभएको, खर्च भई बाँकी रकम फिर्ता नगरेको, मूल उत्तरपुस्तिका बढी छुपाइ गरेको, संस्थागत विद्यालयको शुल्क अनुगमन, उत्तरपुस्तिका छुपाइमा बढी दायित्व पारेको, त्रिभुवन विश्वविद्यालयका केही निकायको लेखापरीक्षण समयमै नगराएको, विदेशी शिक्षण संस्थाको सम्बन्धनमा सञ्चालित शिक्षण संस्थाको धरौटी रकम नेपाल सरकारको धरौटी खातामा दाखिला नगरेको लगायतका व्यहोरामा यो वर्ष पनि सुधार भएको छैन । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ ।
१२८. **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहत समेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहायअनुसार छः

- सरकारी कार्यालय तर्फ ६६ निकायमा रु.२१ करोड ७१ लाख ७ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.७६ लाख ४८ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.२० करोड ९४ लाख ५९ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ करोड ६७ लाख ८३ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची-१५ मा छ ।

- संगठित संस्था समिति बोर्ड ३२२ तर्फ रु.५ अर्ब ४८ करोड ११ लाख ९९ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.४ करोड ९३ लाख ४५ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.५ अर्ब ४३ करोड १७ लाख ८७ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.५ करोड ३५ लाख ६१ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची-१६ मा छ ।

श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा श्रम तथा रोजगार सम्बन्धी नीति, कानून, योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा कार्यान्वयन, समन्वय, अनुगमन र मूल्याङ्कन, श्रम शक्ति र श्रम बजार सम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान, तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण, श्रमसम्बन्धी राष्ट्रिय अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूसँग सम्पर्क र सम्बन्ध, श्रमिक र व्यवस्थापक बीचको सम्बन्ध, रोजगार सेवा तथा श्रमिक आपूर्ति, व्यावसायिक तालिमको सञ्चालन, समन्वय तथा प्रबर्द्धन, श्रमिकहरूको सामाजिक सुरक्षा, विदेशीहरूका लागि श्रम स्वीकृति, श्रम प्रशासन र व्यवस्थापन, श्रमिकलाई उपलब्ध गराईने बोनस, रोजगारी सिर्जना सम्बन्धी कार्यमा समन्वय गर्ने लगायतका कार्य रहेका छन् । सरकारी कार्यालय तथा सँगठित संस्थासमेत २३ निकायबाट कार्य सम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहत समेत २० सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.६ अर्ब ३१ करोड ९८ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

(रु.लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
१००३८	१०३०	५०३९१	१७३९	६३१९८

उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा मन्त्रालयमा विनियोजन भई शहरी विकास मन्त्रालय मातहतबाट खर्च भएको रु.४२ लाख ५२ हजार समावेश छैन ।

२. **अन्य संस्था** - यो वर्ष ३ संस्थाको रु.३५ अर्ब ५ करोड ९८ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
३. **कार्यमूलक लेखापरीक्षण** - यो वर्ष प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रमको कार्यमूलक लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
४. **प्राविधिक सहायता** - अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता परिचालन नीति, २०७६ मा सबै प्रकारका विकास सहायता राष्ट्रिय बजेट प्रणालीमा समावेश गरी स्वीकार गरिने र बजेटमा समावेश भएका सबै सहायताको महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालय र हेल्भेटास-स्वीस इन्टर को अपरेसनबीच भएको सम्झौतामा २०७५।७६ देखि २०७८।७९ सम्म ३९ जिल्लामा सञ्चालित सुरक्षित आप्रवासन परियोजनामा स्वीस फ्रयाङ्क २ करोड ३८ लाख प्राप्त हुने र सोको बाह्य लेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण हुने उल्लेख छ । यो वर्ष २६ जिल्लामा कार्यक्रम सञ्चालन गरी रु.३ करोड ५९ लाख ७९ हजार खर्चको बाह्य लेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण गराएको छ । वैदेशिक सहायता नीतिअनुकूल हुने गरी सहायता प्राप्त गरी सबै आम्दानी खर्चको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकबाट गराउने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

५. वार्षिक कार्यक्रम र प्रगति - मन्त्रालयको स्वीकृत कार्यक्रमको प्रगति अवस्था निम्नानुसार छः

सि.नं.	कार्यक्रम	इकाई	लक्ष्य	प्रगति
१	रोजगारमूलक अल्पकालीन तालिम	जना	५०	०
२	आप्रवासी स्रोत केन्द्र स्थापना	जिल्ला	३९	२६
३	वैदेशिक रोजगारका गन्तव्य मुलुकका राजदूतावासमा सेल्टर हाउस व्यवस्था	वटा	७	०
४	सामाजिक सुरक्षा कोषमा लाभग्राही	संख्या	२५००००	१६८२४२
५	प्रतिष्ठानमा बालश्रम निरीक्षण	संख्या	५००	५७५
६	बालश्रम मुक्त स्थानीय तह	वटा	१०	०
७	प्रतिष्ठानबाट श्रम अडिट प्रतिवेदन	वटा	३०००	१६५३
८	न्यूनतम रोजगारी प्रत्याभुति मार्फत १०० दिन रोजगारी दिने	जना	६००००	१०५६३५ औसत १६ दिन
९	श्रमिक बीमा	जना	३००००	०

उल्लिखित लक्ष्यअनुसारका कार्यक्रम नहुँदा विनियोजित बजेट रु.१२ करोड ७० लाख फ्रिज भएको छ । कार्यक्रम कार्यान्वयनको कार्य विवरण तयार गरी लागू गर्ने र सोअनुसारको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्नेतर्फ जिम्मेवार पदाधिकारीहरूले ध्यान दिनुपर्दछ ।

६. **आवधिक योजना कार्यान्वयन-** पन्ध्रौँ योजनामा श्रमशक्ति सहभागिता दर, रोजगारीमा औपचारिक क्षेत्रको हिस्सा, श्रम उत्पादकत्वलगायतका विभिन्न ६ नतिजा सूचकमा २०७६।७७ को प्रगति शून्य रहेको छ । सम्पादित कार्यप्रगतिको समीक्षा गरी लक्ष्यअनुसार प्रगति हासिल गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
७. **बजेट वक्तव्य कार्यान्वयन -** बजेट वक्तव्य २०७६।७७ मा उल्लिखित स्वरोजगारी सिर्जना गर्न सीप तथा उद्यमशीलता विकास र बीउ पुँजी व्यवस्था, बेरोजगारहरूको चाहनाका आधारमा नवीन र विशेष सीप विकास तालिम लगायत वैदेशिक रोजगारीमा जाने श्रमिकको लागत रोजगारदातबाटै व्यहोर्ने गरी गन्तव्य मुलुकसँग द्विपक्षीय श्रम सम्झौता लगायतका कार्यहरू कार्यान्वयन हुनसकेको छैन । बजेट वक्तव्यमा समावेश कार्यक्रमहरू अन्तर निकायसँग समन्वय तथा सहकार्य गरी सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
८. **दिगो विकास लक्ष्य -** सन् २०१५ मा संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाले घोषणा गरेको दिगो विकास लक्ष्य अन्तर्गत श्रम तथा रोजगारसँग सम्बन्धित समान कामको लागि समान तलबको व्यवस्था गर्ने, बेरोजगारी घटाउने, बालश्रम उन्मूलन गर्ने, प्रवासी कामदारहरूको श्रमिक अधिकारको रक्षा गर्ने लगायत विभिन्न ५ परिमाणात्मक लक्ष्य तथा विभिन्न १० सूचक निर्धारण गरेकोमा मन्त्रालयले प्रगति प्रतिवेदन, तयार गरेको छैन । मन्त्रालयसँग अद्यावधिक तथ्याङ्क नभएको तथा थप अध्ययन नभएको कारण लक्ष्य तथा प्रगति स्पष्ट नभएको देखिन्छ । मन्त्रालयको कार्यक्षेत्र अन्तर्गत पर्ने दिगो विकाससँग लक्षित कार्यक्रम तयार गरी कार्यान्वयन गर्न ध्यान दिनुपर्दछ ।
९. **विप्रेषणको प्रयोग -** यो वर्षको बजेट वक्तव्यमा वैदेशिक रोजगारीमा रहेका व्यक्तिलाई बैकिङ्ग प्रणाली मार्फत विप्रेषण आय पठाउन र उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहित गरिने उल्लेख छ । नेपाल राष्ट्र बैङ्कको प्रतिवेदन अनुसार नेपालमा २०७४।७५ मा रु.८ खर्ब ४६ अर्ब १७ करोड, २०७५।७६ मा रु.८ खर्ब ७९ अर्ब ६७ करोड र २०७६।७७ मा रु.९ खर्ब १४ अर्ब ८५ करोड विप्रेषण आप्रवाह भएको छ । सोको अलावा पनि अनौपचारिक माध्यमबाट रकम विप्रेषण हुने अवस्था रोकिएको देखिँदैन ।

विप्रेषण रकमलाई उत्पादनमूलक क्षेत्रमा आकर्षित गर्न विभिन्न उपायहरू जस्तै वित्तीय साक्षरता अभिवृद्धि, वित्तीय संस्थाहरू तथा पुँजी बजारमा पहुँच वृद्धि गर्ने जस्ता कार्यक्रमहरूमा ध्यान दिनुपर्दछ ।

१०. **मानवपुँजीको उपयोग** - वैदेशिक रोजगारीबाट आर्जन भएको पुँजी, सीप, प्रविधि र अनुभवलाई स्वदेशमा उत्पादनमूलक क्षेत्रमा लगाउन प्रोत्साहन गर्ने नीति रहेको छ । श्रम सर्वेक्षण २०१७।१८ अनुसार स्वदेश फर्किएका ४३.८ प्रतिशत श्रमिकहरू नेपालको श्रम बजारबाट बाहिर रहेका, २७.७ प्रतिशतले गन्तव्य मुलुकमा भन्दा फरक व्यवसायमा लागेका र १३.४ प्रतिशत बेरोजगार रहेका छन् । सर्वेक्षणअनुसार स्वदेश फर्किएका मध्ये १५.१ प्रतिशत मात्र गन्तव्य मुलुकमा रहँदाकै पेशामा संलग्न देखिन्छ । सरकारले उत्कृष्ट उद्यमीलाई पुरस्कृत गर्ने, वैदेशिक रोजगार बचत बन्ड, इन्डो-नेपाल रेमिटेन्स स्कीम, रेमिट हाइड्रो, वित्तीय साक्षरतालगायतका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने नीति लिएकोमा ती कार्यक्रममा सम्बन्धित लाभग्राहीहरू आकर्षण हुन सकेको देखिएन । स्वदेश फर्केका श्रमशक्तिलाई पुनः रोजगारीको लागि विदेशी जानुपर्ने अवस्था आउन नदिन विशेष कार्यक्रमहरू थप गरी मानवपुँजीको उपयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम

नागरिकलाई न्यूनतम रोजगारीको प्रत्याभूति गर्दै कार्यक्रमले सामाजिक संरक्षण प्रदान गर्ने र रोजगारमूलक सेवा र सुविधाको विस्तार गर्ने मुख्य उद्देश्य लिएको छ । सो कार्यक्रमअनुसार २०७५।७६ देखि २०७९।८० सम्म रु.२६ अर्ब ६२ करोड ४ लाख खर्च गर्ने प्रक्षेपण गरेकोमा गत वर्ष रु.२ अर्ब २८ करोड २५ लाख र यो वर्ष रु.१ अर्ब ७७ करोड ३९ लाखसमेत रु.४ अर्ब ५ करोड ६४ लाख खर्च गरेको छ । यससम्बन्धी व्यहोरा कार्यमूलक लेखापरीक्षण खण्डमा समावेश छ ।

वैदेशिक रोजगार विभाग

वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ बमोजिम वैदेशिक रोजगार अनुमति दिने, अनुमति पत्र नवीकरण गर्ने, अनुगमन गर्ने, वैदेशिक रोजगारीको सम्बन्धमा परेका उजुरीको आवश्यक जाँचबुझ गर्ने गराउने र क्षतिपूर्ति भराउने लगायतका कार्य गर्दै आएको छ ।

११. **वैदेशिक रोजगारीको स्थिति** - वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ३ मा नेपाल सरकारले राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी वैदेशिक रोजगार व्यवसाय सञ्चालन गर्न पाउने मुलुक तोक्ने उल्लेख छ । यो वर्ष सम्म संस्थागत ११० र व्यक्तिगत १७२ देशमा वैदेशिक रोजगारको लागि खुल्ला गरेको छ । प्राप्त विवरण अनुसार २०७३।७४ मा ६ लाख ४३ हजार, २०७४।७५ मा ६ लाख १२ हजार, २०७५।७६ मा ५ लाख ९ हजार र २०७६।७७ मा ३ लाख ६८ हजार व्यक्ति रोजगारीका लागि विदेश गएको देखिन्छ । रोजगारीमा गएको मध्ये ९ देशसँग श्रम सम्झौता भएको र ८ देशमा मात्र न्यूनतम पारिश्रमिक तोकेको छ । वैदेशिक रोजगारीमा गएका कामदारहरूको देशगत विवरण निम्नानुसार छः

(प्रतिशतमा)

वर्षसन्	मलेसिया	कतार	संयुक्त अरब इमिरेट्स	साउदी अरब	अन्य मुलुक
२०१७।१८	२९	२९	१७	१२	१३
२०१८।१९	४	३२	२६	२०	१८
२०१९।२०	१५	१७	२७	२१	२०

वैदेशिक रोजगारीको गन्तव्य अरेवियन मुलुक तथा मलेसियामा अधिक केन्द्रित रहेको देखिँदा विविधिकरण हुन सकेको देखिएन । नयाँ गन्तव्य मुलुक पहिचान गरी रोजगारीलाई विविधीकरण गर्नुपर्दछ ।

१२. **कामदारको प्रकृति** - वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४, को दफा ३० मा कामदारले सीपमूलक तालिम आवश्यक पर्ने काम गर्न मान्यता प्राप्त संस्थाबाट तालिम लिनुपर्ने व्यवस्था छ । त्रिभुवन विश्वविद्यालयबाट २०७६।७७ मा तयार भएको एक अध्ययन प्रतिवेदनले युरोपियन राष्ट्रमा ५० प्रतिशत उच्च दक्षता भएका, ४० प्रतिशत मध्यम दक्षता भएका र १० प्रतिशत कम दक्षता भएका कामदारको आवश्यकता रहेको उल्लेख छ । नेपालबाट २०७३।७४ देखि २०७६।७७ सम्म वैदेशिक रोजगारीको लागि गएका २१ लाख ३२ हजार मध्ये उच्च दक्षतायुक्त ०.०४ प्रतिशत, पेशाविद् ०.१२ प्रतिशत, अर्धदक्ष ८.३४ प्रतिशत, दक्ष ३४.४६ प्रतिशत, र अदक्ष कामदार ५७.०४ प्रतिशत रहेका छन् । तथापि माग अनुरूपको सीप तथा दक्षता र नेपालमा उपलब्ध सीपका बीच धेरै भिन्नता रहेको छ । वैदेशिक रोजगारीबाट यथोचित लाभ लिन गन्तव्य मुलुकहरूको आवश्यकताअनुसार जनशक्ति उत्पादन गर्ने नीति लिनुपर्दछ ।

१३. **क्षतिपूर्ति तथा उजुरी फरफारख** - वैदेशिक रोजगारीको सिलसिलामा ठगीमा परेका व्यक्तिलाई दुवै पक्षको मिलापत्र, विभागको निर्णय तथा अदालतको आदेशका आधारमा क्षतिपूर्ति दिलाउने व्यवस्था छ । विभागको पछिल्लो पाँच वर्षको उजुरी र फरफारखको अवस्था निम्नानुसार छः

विवरण	२०१४।१५	२०१५।१६	२०१६।१७	२०१७।१८	२०१८।१९
व्यक्तिगत उजुरी	७७३	७०४	९३१	११०९	८५५
व्यक्तिगत उजुरी फरफारख	७४	९४	१५९	१९१	२०९
संस्थागत उजुरी	१९०६	१४६८	१४५२	१०२०	१२६३
संस्थागत उजुरी फरफारख	५८९	४२६	६८७	६८७	१०७२

यो वर्ष व्यक्तिगत ३४१ उजुरीबाट रु.२४ करोड ९८ लाख ६४ हजार माग दावी गरेकोमा २०१ उजुरीको रु.२० करोड ५८ लाख ६५ हजार बिगो दावी गरी अदालतमा मुद्दा दायर भएको छ । संस्थागत तर्फ ९१४ उजुरीबाट रु.३४ करोड ६७ लाख ६९ हजार माग दावी गरेकोमा रु.४ करोड ९२ लाख ७० हजार बिगो भराएको छ । वैदेशिक रोजगारी सम्बन्धी कानुनी तथा एकै प्रकारको सजायको नीतिगत कमजोरीले ठगीको संख्या तथा पीडितको दावी रकम दिन प्रतिदिन बढ्दै गएको छ । वैदेशिक रोजगारीको ठगी कार्य नियन्त्रण गर्न नीतिगत पुनरावलोकन गरी उजुरी फरफारख गर्नुपर्दछ ।

१४. **धरौटीबाट खर्च** - वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ५१ मा वैदेशिक रोजगारीमा गएका तथा जाने प्रकृत्यामा रहेका कामदार ठगीमा परेमा विभागले दफा ११ बमोजिम राखेको धरौटीबाट कामदारलाई क्षतिपूर्ति भराई एक लाख रुपैयाँ जरिवाना गर्ने, इजाजतपत्र रद्द गर्ने तथा धरौटी रकम नपुग भएमा इजाजतपत्रवालाको जायजथाबाट असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागले यो वर्ष विभिन्न ४ इजाजतवालाबाट ठगी भई इजाजतवालाको धरौटी खातामा रहेको रकमभन्दा बढी रु.२८ लाख ७५ हजार क्षतिपूर्ति भुक्तानी गरेको छ । साथै अर्को इजाजतवालाले विभिन्न १० व्यक्तिबाट रु.२१ लाख ४० हजार ठगी गरेको प्रमाण पुग्दासमेत रु.१५ लाख ९९ हजार मात्र क्षतिपूर्ति भराएको छ ।

इजाजतवाला ले राखेको धरौटीभन्दा बढी भुक्तानी तथा घटी क्षतिपूर्ति भएको रु.३४ लाख १६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

श्रम तथा व्यवसायजन्य सुरक्षा विभाग

देशभित्र श्रम सम्बन्धको विकास, श्रमिक हक हित प्रवर्द्धन, आन्तरिक श्रम बजार सर्वेक्षण, श्रमसम्बन्धी विषयहरूमा राय प्रतिक्रिया उपलब्ध गराउने, श्रमसम्बन्धी विषयका तथ्याङ्क एवं सूचनाहरू उपलब्ध गराउने लगायतका श्रम प्रशासनसम्बन्धी काम विभागले गर्दै आएको छ ।

१५. **सुरक्षा तथा स्वास्थ्य** - श्रम ऐन, २०७४ को दफा ६८ मा रोजगारदाता प्रतिष्ठान वा संस्थाले श्रम ऐन र नियमावलीले गरेको व्यवस्थालाई आधारमानी कार्यस्थलमा श्रमिक तथा अन्य व्यक्तिको सुरक्षा र स्वास्थ्यसम्बन्धी नीति लागू गरी श्रम तथा रोजगार कार्यालयमा बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । विभाग र मातहतका कार्यालयबाट २०७५।७६ सम्म श्रमिक आपूर्तिकर्ता इजाजत प्रदान गरेका ३७६ संस्थाले सोसम्बन्धी नीति बनाई कार्यालयमा दर्ता गराएका छैनन् । सुरक्षित र स्वस्थ जनशक्तिबाट गुणस्तरीय कामको लागि तथा श्रमिकको मनोबल बढाउने कार्यलाई प्रोत्साहन दिलाउन सुरक्षा र स्वास्थ्य नीति अनिवार्य रूपमा बुझाउने व्यवस्था कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

१६. **इजाजत नवीकरण** - श्रम नियमावली, २०७५ को नियम ३० मा श्रमिक आयात गर्ने कम्पनीले कार्यालय समक्ष प्रत्येक वर्ष असोज मसान्तभित्र तोकिएको विवरणसहित नवीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । गत वर्ष विभागमा दर्ता भएका २१५ श्रमिक आपूर्तिकर्ता कम्पनी मध्ये १६ कम्पनीले नवीकरण गरेका छैनन् । नवीकरण नभएका मध्ये १० कम्पनीले यो वर्षको लागि निवेदन दिए पनि आवश्यक प्रमाणको अभावमा नवीकरण हुन सकेको छैन । आर्थिक वर्ष भुक्तानी भई सकेपछि नवीकरण हुने कानुनी व्यवस्था छैन । नवीकरण सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

ट्रेड युनियन नियमावली, २०५० को नियम ९ मा दर्ता भएको ट्रेड युनियनले सोही नियमावलीको अनुसूची ७ मा तोकिएको दस्तुर तिरी अवधि समाप्त हुने ३ महिना अगावै दर्ता प्रमाणको नवीकरण गर्नु पर्ने, थप जरिवाना तिरी अर्को ३ महिना भित्र नवीकरण हुने र सो म्याद भित्र पनि नवीकरण नगरेमा दर्ताको प्रमाणपत्र खारेज गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष दर्ता रहेका ४८३ ट्रेड युनियन संघ मध्ये ५७ ले मात्र नवीकरण गराएका छन् । विभागले ट्रेड युनियन संघ नवीकरण सम्बन्धी विवरण तयार गरेको छैन ।

व्यावसायिक तथा सीप विकास प्रतिष्ठान

श्रम बजारमा सीपमूलक जनशक्ति उपलब्ध गराउने उद्देश्यले रोजगारमुखी अल्पकालीन सीपमूलक तालिम प्रदान गर्न प्रतिष्ठानको स्थापना भएको हो ।

१७. **सीपविकास तालिम** - प्रतिष्ठानले यो वर्ष वार्षिक कार्यक्रमअनुसार उद्यमशीलता, रोजगारी, सशक्तीकरण, सीप विकास तथा क्षमता अभिवृद्धिसम्बन्धी २३ तालिम सञ्चालन गरी ३ हजार ८२२ जनालाई प्रशिक्षित गराउन रु.७ करोड १५ लाख ७७ हजार बजेट व्यवस्था भएकोमा ६१९ जनालाई तालिम दिई रु.१ करोड ३९ लाख ५५ हजार खर्च गरी न्यून प्रगति गरेको छ । वार्षिक कार्यक्रमअनुसारका कार्यक्रम सञ्चालन गरी प्रगति हासिल गर्नुपर्दछ ।

१८. **बैङ्क मौज्दात** - प्रतिष्ठानको कार्य सञ्चालन कोष ऐनले कच्चा पदार्थ वा अन्य खरिद कार्य गर्नुपर्ने निकायहरूमा कोषको रकमबाट २५ प्रतिशत सेवा खरिद कार्यको लागि छुट्टयाई राख्नुपर्ने र मन्त्रालयले चाहेमा मौज्दात रकम आंशिक वा पूर्ण रूपमा सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष कोरिया जाने कामदारबाट प्रारम्भिक तालिम बापत रु.२ करोड ५१ लाख २७ हजार शुल्क र गत वर्षको मौज्दातबाट रु.२ करोड ८५ लाख ६५ हजार खर्च गरी बाँकी रु.६९ लाख १२ हजार मौज्दात रहेको छ । कोरिया जाने कामदारबाट लिने तालिम शुल्कको सम्बन्धमा पुनरावलोकन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम

नेपालको संविधानको धारा ३३ तथा रोजगारीको हक सम्बन्धी ऐन, २०७५ ले प्रत्याभूति गरेबमोजिम १८ देखि ५९ वर्ष उमेर समूहका सूचीकृत बेरोजगारलाई न्यूनतम एक सय दिन बराबरको रोजगारी प्रदान गर्ने र रोजगारी प्रदान गर्न नसकेमा एकसय दिन पुग्न बाँकी दिनको न्यूनतम पारिश्रमिकले हुन आउने दरको ५० प्रतिशतले हुने रकम निर्वाह भत्ता उपलब्ध गराउने लक्ष्यका साथ नेपाल सरकारले २०७५।७६ देखि प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम कार्यान्वयनमा ल्याएको छ । प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम तर्जुमा एवं कार्यान्वयनको मूल्याङ्कन गर्ने उद्देश्यले गरिएको कार्यमूलक लेखापरीक्षणका प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

१९. **कार्यक्रमको पूर्वतयारी** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १०(ख) अनुसार पूँजीगत प्रकृतिको नयाँ कार्यक्रम स्वीकृत गर्नुभन्दा अगाडि सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्नुपर्दछ । मन्त्रालयले सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन वा अवधारणा पत्र बेगर २०७५।७६ को बजेट वक्तव्य मार्फत वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गरी कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याएको छ । कार्यक्रम कार्यान्वयनमा मुख्य भूमिका निर्वाह गर्ने स्थानीय तहसँग कार्यक्रम तर्जुमा पूर्व पर्याप्त छलफल तथा अन्तरक्रिया गरेको पाइएन । कार्यक्रमको घोषणा २०७५ जेष्ठ १५ मा भएकोमा कार्यक्रमसम्बन्धी दस्तावेज ७ महिना ढिला गरी २०७५ माघमा मात्र तयार गरेको छ । आवश्यक तयारी नगरी कार्यक्रम घोषणा गरेकोले कार्यान्वयनको शुरु वर्ष नीतिगत व्यवस्था तथा सञ्चालन कार्यविधिसँग सम्बन्धित आधारभूत तयारीमा बितेको छ भने कार्यान्वयनको ३ वर्षमा नीतिगत व्यवस्था तथा सञ्चालन ढाँचा तथा स्वरूपमा बारम्बार परिवर्तन भएको छ । यस अतिरिक्त तोकिएका लक्ष्यअनुरूप कार्यक्रमले वित्तीय एवं भौतिक प्रगति हासिल गर्न सकेको छैन । नयाँ कार्यक्रमहरूको सुरुवात गर्दा पूर्व तयारी चरणका कार्यहरू पूरा गरी तोकिएबमोजिम विश्लेषण समेतको आधारमा तयार गरिएको अवधारणा पत्र वा सम्भाव्यता अध्ययन प्रतिवेदन स्वीकृत गर्नुपर्दछ ।
२०. **कार्यक्रममा दोहोरोपना** - सञ्चालन गरिएका कार्यक्रमका क्रियाकलापहरू दोहोरो नपर्ने गरी उपलब्ध श्रोतको अधिकतम उपयोग गर्नुपर्दछ । तथापि संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूले यस कार्यक्रमसँग मिल्दो जुल्दो कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गरेको अवस्था देहायबमोजिम छ:
- २०.१. रोजगारी प्रवर्द्धन कार्यक्रम २०५५ देखि नै सञ्चालन हुँदै आएको छ । प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम र रोजगारी प्रवर्द्धन कार्यक्रमका क्रियाकलापहरूमा धेरै समानता रहेको छ । रोजगारी प्रवर्द्धन कार्यक्रमले तेही योजना अवधिमा नै १८ जिल्लामा रोजगार सूचना तथा परामर्श केन्द्र मार्फत बेरोजगारहरूको लगत अद्यावधिक गरेको थियो । विगतदेखि स्थापित संरचना र कार्यक्रमलाई सुदृढ सबल र प्रभावकारी

बनाउनुको सट्टा नयाँ नामबाट त्यस्तै प्रकारका कार्यक्रम शुरुवात गर्नुले क्रियाकलाप कार्यान्वयनमा द्विविधा र जिम्मेवारीको अस्पष्टता हुने देखिन्छ ।

- २०.२. प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०७५ को दफा ८२(२) मा संघीय मन्त्रालय, प्रदेश मन्त्रालय तथा स्थानीय तहले रोजगारी सिर्जनाका लागि कामका लागि पारिश्रमिकमा आधारित आयोजना सञ्चालन तथा कार्यान्वयन गर्न आ-आफ्नो वार्षिक बजेटमा बजेट विनियोजन गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । कार्यक्रम सञ्चालनको ३ वर्षको अवधिमा कामको लागि पारिश्रमिकमा आधारित आयोजना सञ्चालनको लागि कुनै पनि प्रदेश तथा स्थानीय तहले आफ्नो वार्षिक बजेटमा रकम विनियोजन गरेको पाइएन । साथै कर्णाली प्रदेशमा मुख्यमन्त्री रोजगार कार्यक्रम, ढोरपाटन (बागलुङ) नगरपालिकाले मेयर रोजगार कार्यक्रम, जगन्नाथ बाजुरा, अजयकोट डडेल्धुरा गाँउपालिकाले अध्यक्ष रोजगार कार्यक्रम जस्ता आ-आफ्नै कार्यक्रमहरू सोही ढाँचामा सञ्चालनमा ल्याएका छन् । कार्यक्रम कार्यान्वयनको जिम्मेवारी रहेका प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूले यस कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा सहयोग गर्नुको बदलामा आफ्नै तवरले बेग्लै रोजगारमूलक कार्यक्रम विभिन्न नाममा सञ्चालन गर्न थालेकोले कार्यक्रममा दोहोरोपन भई बजेटको अनावश्यक खर्च हुने जोखिम रहेको छ ।

मन्त्रालय र स्थानीय तहहरूले विगतदेखि स्थापित संरचना र कार्यक्रमको स्वामित्व लिई क्रियाकलापहरू दोहोरो नपर्ने गरी कार्यक्रम तर्जुमा गरी स्रोतको बुद्धिमत्तापूर्वक उपयोग गर्नुपर्दछ ।

२१. **बजेट विनियोजन** - कामका लागि पारिश्रमिकमा आधारित आयोजना सञ्चालन गर्न मन्त्रालयले बजेट विनियोजन गर्दा स्थानीय तहमा सूचीकृत बेरोजगार संख्यालाई आधार लिने र स्थानीय तहले समेत आ-आफ्नो वार्षिक बजेटमा यसका लागि रकम विनियोजन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । स्थानीय तहमा आयोजना सञ्चालन गर्न मन्त्रालयले न्यूनतम रोजगारमा आवद्ध हुन चाहने बेरोजगार संख्यालाई आधार मानेर बजेट विनियोजन गरेको पाइएन । मन्त्रालयले २०७७।७८ मा सबै स्थानीय तहलाई एउटै ढालोमा राखी एकमुष्ट रूपमा बजेट विनियोजन गर्दा बेरोजगार दर्ता नै नभएका १२ स्थानीय तह तथा कम बेरोजगार दर्ता रहेका १० स्थानीय तहमा आवश्यक पर्नेभन्दा रु.९ करोड ४२ लाख ६९ हजारभन्दा बढी विनियोजन गरी निकास गरेको छ । यस्तो अवस्थामा एकातिर बजेट खर्च नहुने अवस्था विद्यमान रहने अर्कोतर्फ रोजगारी सिर्जना गर्न सक्ने वा धेरै सूचीकृत बेरोजगार भएका स्थानीयतहलाई आवश्यक बजेट विनियोजन गर्न नसकिने अवस्था रहन्छ । साथै स्थानीय तहले वार्षिक बजेटमा प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रमको लागि रकम विनियोजन गरेको पाइएन । मन्त्रालयले यथार्थ आधार लिई कार्यक्रमको लक्ष्य पूरा हुने गरी बजेट तर्जुमा गरी स्थानीय तहहरूलाई रकम निकास गर्नुपर्दछ । साथै प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूले तोकिएबमोजिम बजेट व्यवस्था गरी कार्यक्रममा स्वामित्व र सहभागिता सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।
२२. **रोजगार सेवा केन्द्र** - रोजगारमूलक सेवाहरू एकद्वार प्रणालीबाट उपलब्ध गराउने उद्देश्य अनुसार रोजगारीको हकसम्बन्धी ऐन तथा नियमावली बमोजिम ७५३ स्थानीय तहमा रोजगार सेवा केन्द्र स्थापना भएका छन् । रोजगारीको खोजीमा रहेका जनशक्ति; दक्ष/अर्धदक्ष/अदक्ष श्रमिकको खोजीमा रहेका रोजगारदाता र श्रम बजारमा उपलब्ध अवसरको सूचना आदान प्रदान गरी रोजगारी प्रत्याभूतिमा सहजीकरण, सहकार्य र समन्वय कायम गर्ने, कार्यक्रम मार्फत सञ्चालन हुने तथा अन्य निकायले सञ्चालन गर्ने तालिम कार्यक्रमको संयोजन तथा सहकार्य गर्ने, तीनै तहका सरकारको रोजगार विनिमय सेवा केन्द्रको रूपमा कार्य गर्ने तथा रोजगारसम्बन्धी सेवा र सहायता प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ रोजगार सेवा

केन्द्रको स्थापना गरिएको छ । यसको लागि एक रोजगार संयोजक र एक प्रविधिक सहायकको दरबन्दी स्वीकृत भएको छ । ती रोजगार सेवा केन्द्रको सञ्चालन व्यवस्थापन लगायत प्रशासनिक कार्यमा कार्यक्रमले तीन वर्षमा रु. २ अर्ब २४ करोड ६१ लाख ७१ हजार खर्च गरेको छ । रोजगार सेवा केन्द्रको क्षमता अभिवृद्धि गर्न दरबन्दी बमोजिम पदपूर्ति, तालिम तथा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरी केन्द्रलाई तोकिएका जिम्मेवारी पूरा गर्न सक्ने बनाउनुपर्दछ ।

२३. **बेरोजगार सूचीकरण** - रोजगारीको हकसम्बन्धी नियमावली, २०७५ को दफा ६(क) मा रोजगार सेवा केन्द्रले बेरोजगारको तथ्याङ्क सङ्कलन तथा विश्लेषण गरी बेरोजगारको सूची अद्यावधिक गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । मुलुकभरका ७५३ रोजगार सेवा केन्द्रमा देहायका वर्ष देहायबमोजिम बेरोजगार सूचीकृत भएका छन्:

वर्ष	२०७५।७६	२०७६।७७	२०७७।७८
सूचीकृत बेरोजगार	१७०१५७१	३६९३१३	७५२९५५

बेरोजगार सूचीकरणको वर्तमान अभ्यासले बेरोजगारको यथार्थ संख्या नदेखाउने अवस्था रहेको छ । यस सम्बन्धी प्रमुख व्यहोरा देहायबमोजिम छन्:

- २३.१. बेरोजगार सूचीकरण गर्दा पूर्णकालीन, आंशिक, मौसमी, प्रक्रियागत, शैक्षिक जस्ता सम्पूर्ण प्रकारका बेरोजगारहरूलाई बेरोजगारको परिभाषामा समेटी वर्गीकृत रूपमा बेरोजगारको सूचीकरण भएको छैन ।
- २३.२. जनगणना, २०६८ अनुसार नेपालको कुल जनसंख्याको ४०.२२ प्रतिशत भाडामा बस्दै आएका छन् । आफ्नो स्थायी ठेगाना मार्फत मात्र बेरोजगारमा सूचीकरण हुनपाउने व्यवस्थाले आफ्नो स्थायी ठेगानाभन्दा बाहिर रहेका लक्षित समूह अन्तर्गतका बेरोजगार समेट्न सकेको देखिएन ।
- २३.३. कार्यक्रममा सहभागी हुन प्रत्येक वर्षको फाल्गुण महिनामा रोजगार सेवा केन्द्रमा नाम दर्ता गराउनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यस्तो आवेदन प्रक्रिया आर्थिक वर्ष शुरु हुनुभन्दा ४ महिना अगाडि नै समाप्त हुने हुँदा बेरोजगार दर्ता प्रक्रिया समाप्ति पश्चात् रोजगारी गुमाउनेहरू तथा आवेदन गर्ने समयमा आफ्नो स्थायी ठेगानामा नभएका व्यक्तिहरू यो कार्यक्रममा सहभागी हुन १ वर्ष कुर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ ।
- २३.४. बेरोजगारको सूचीकरण गर्ने सम्बन्धमा नियमावली तथा निर्देशिकामा भएको व्यवस्थामा अस्पष्टता, सूचीकृत हुनका लागि परेका निवेदनहरूको जाँच परीक्षणको कमीका कारणले गर्दा बेरोजगारको सूचीले देशको बेरोजगारको समग्र संख्यालाई प्रतिबिम्बित गर्न नसकेको अवस्था छ । बेरोजगार सूचीकरण सम्बन्धी विद्यमान व्यवस्थामा सुधार गरी अस्थायी ठेगानामार्फत् समेत बेरोजगारमा नाम दर्ता गर्नसक्ने र दर्ता प्रक्रियाको प्रभावकारी अनुगमन गर्नुपर्दछ ।
२४. **न्यूनतम रोजगारीको अवस्था** - यस कार्यक्रम मार्फत प्रत्येक स्थानीय तहका रोजगार सेवा केन्द्रमा दर्ता भएका बेरोजगार व्यक्तिहरूलाई एक आर्थिक वर्षमा न्यूनतम एकसय दिन बराबरको रोजगारी सुनिश्चितता गर्ने र सो नभएमा निर्वाह भत्ताको व्यवस्था गरी सामाजिक सुरक्षा प्रदान गर्ने व्यवस्था गरेको छ । २०७५।७६ मा १७ लाख २ हजार व्यक्ति दर्ता भएकोमा ६४६ स्थानीय तहमा विभिन्न कार्यक्रममा १ लाख ७१ हजारलाई १२.४३ दिनको र २०७६।७७ मा ३ लाख ६९ हजार दर्ता भएकोमा ४९५ स्थानीय तहमा विभिन्न कार्यक्रममा १ लाख ४ हजार लाई औसत १५.८५ दिनको मात्र रोजगार उपलब्ध गराएको पाइयो । कार्यक्रमले सूचीकृत बेरोजगारहरूलाई न्यूनतम सयदिनको रोजगारी उपलब्ध

गराउने लक्ष्य पूरा गर्नसकेको देखिएन । उक्त लक्ष्य प्रदेशको सम्बन्धित मन्त्रालय र गाउँ कार्यपालिका वा नगर कार्यपालिकाको नियमित आयोजना तथा कार्यक्रमहरूमा रोजगारी उपलब्ध गराउने, निजीक्षेत्रबाट सञ्चालित उद्योग, निर्माण कार्यक्रममा रोजगारी दिलाउने र "कामका लागि पारिश्रमिक" मा आधारित आयोजनाहरूमा संलग्न गराएर पूरा गर्ने रणनीति लिएकोमा स्थानीय तहबाट उपर्युक्त रणनीति कार्यान्वयन गर्न नसक्दा लक्ष्य अनुरूप दर्ता भएका सम्पूर्ण बेरोजगारलाई न्यूनतम रोजगारीमा संलग्न गराउन सकेन । मन्त्रालयले कार्यक्रमको लक्ष्य पूरा गर्न लिएको विद्यमान रणनीतिहरूमा सुधार गर्नुपर्दछ ।

२५. **निर्वाह भत्ता वितरण** - रोजगारीको हकसम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा २२ (१) र (२) मा नेपाल सरकारले रोजगार सेवा केन्द्रमा सूचीकृत बेरोजगार व्यक्तिलाई न्यूनतम रोजगार उपलब्ध गराउन नसकेमा वा एक आर्थिक वर्षमा सयदिनभन्दा कम अवधि मात्रै रोजगारी पाएमा सय दिन पुग्न बाँकी अवधिको लागि मन्त्रालयले तोकेको न्यूनतम पारिश्रमिकको पचास प्रतिशत बराबरको रकम निर्वाह भत्ता उपलब्ध गराउने व्यवस्था रहेको छ । कार्यक्रमले न्यूनतम रोजगारी प्रदान गर्न नसकेका सूचीकृत बेरोजगारलाई निर्वाह भत्ता वितरण गर्न ५ वर्षको लागि रु.२१ अर्ब ६ करोड २१ लाख १८ हजार बजेट अनुमान गरेको भएपनि मन्त्रालयले कार्यक्रमको वित्तीय योजना अनुरूप वार्षिक बजेट विनियोजन गरेको छैन । यसका लागि गत ३ वर्षको अवधिमा रु.१८ करोड ५३ लाख विनियोजन गरेकोमा वितरण गरेको छैन ।

कार्यक्रममा सूचीकृत भएकामध्ये २०७५।७६ मा रोजगार नपाएका १५ लाख ३० हजारलाई ५० दिनको र रोजगार पाएका १ लाख ७२ हजारलाई ४४ दिनको, २०७६।७७ मा रोजगार नपाएका २ लाख ७७ हजार लाई ५० दिनको र रोजगार पाएका १ लाख ४ हजारलाई ४२ दिनको निर्वाह भत्ता उपलब्ध गराउनुपर्ने अवस्था थियो । जसका लागि २०७५।७६ मा रु. ४३ अर्ब ४६ करोड ३१ लाख र २०७६।७७ मा रु.९ अर्ब ४१ करोड ८७ लाख आवश्यक हुनेमा क्रमशः १० करोड र १ करोडमात्र बजेट व्यवस्था भएको थियो । कार्यक्रमले कूल लागत अनुमानको ८१ प्रतिशत रकम निर्वाह भत्ता वितरणका लागि अनुमान गरेको भएपनि सञ्चालनमा आएको ३ वर्षसम्ममा मन्त्रालयले निर्वाह भत्ता वितरणसम्बन्धी कार्य गरेको छैन ।

कार्यक्रमले अन्य क्षेत्रसँग समन्वय गरी रोजगारीका अवसरको सिर्जना गर्नसकेको छैन भने निजी क्षेत्र तथा सार्वजनिक निर्माणका कार्यमा समेत सूचीकृत बेरोजगारलाई समावेश गर्नसकेको छैन । त्यस्तै कामका लागि पारिश्रमिकमा आधारित आयोजना सञ्चालन गरी सबै सूचीकृत बेरोजगारलाई रोजगारी प्रदान गर्ने कार्य पनि रोजगारीको दिगो विकल्प नभएको कारणले गर्दा भविष्यमा निर्वाह भत्ता बापत अत्यधिक रकम विनियोजन गर्नुपर्ने हुन्छ । मन्त्रालयले सोझै बजेटमार्फत निर्वाह भत्ता वितरण गर्ने अवधारणा दिगो नहुनेतर्फ ध्यान दिएको पाइएन । बेरोजगार सूचीकरण यथार्थ हुन नसकेको तथा अनौपचारिक क्षेत्रमा रहेको रोजगारी दर ३६.५ प्रतिशत रहेको अवस्थामा निर्वाह भत्ता प्राप्त गर्न योग्य परिवार पहिचान गर्न कठिनाई भएको व्यहोरा मन्त्रालयले स्वीकार गरेको छ । निर्वाह भत्तालाई बेरोजगार बीमाको अवधारणाबमोजिम योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षामा आवद्ध गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

२६. **योजना सञ्चालन तालिका** - नेपालको ७० प्रतिशतभन्दा बढी जनसंख्या कृषिमा आधारित भएकोले यस कार्यक्रम अन्तर्गतका आयोजना कृषि कार्य नहुने समय छनौट गरी सञ्चालन गर्नुपर्दछ । प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रमले कामका लागि पारिश्रमिकमा आधारित आयोजना सञ्चालनका लागि आंशिकरूपमा

अवधि पहिचान गरे तापनि सो अवधिमा आयोजना सञ्चालन गरेको छैन । २०७६।७७ को आयोजना सञ्चालनको विवरण हेर्दा ९७ प्रतिशत कार्य आर्थिक वर्षको अन्तिम २ महिनामा गरेको पाइयो । आयोजनाको सम्पूर्ण बजेट अन्तिम समयमा मात्र खर्च गर्दा अनुगमनमा कमीका कारण कार्यको गुणस्तरमा असर पर्ने देखिन्छ भने जेष्ठ तथा आषाढमा वर्षे बाली लगाउने समय हुने हुँदा श्रमिक आयोजनामा सहभागी हुने सम्भावना समेत न्यून हुने गर्दछ । कार्यक्रममा वास्तविक लक्षित समूहलाई सहभागी गराउन कृषि बाली लगाउने तथा भित्र्याउने समयलाई दृष्टिगत गरी आयोजना सञ्चालनको कार्यतालिका किटान गरी सोहीअनुसार कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

२७. **कामका लागि पारिश्रमिक कार्यक्रम** - प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रमले २०७६ मा “कामका लागि पारिश्रमिक” मा आधारित सामुदायिक आयोजना (सञ्चालन तथा व्यवस्थापन) कार्यविधि जारी गरी यो अन्तर्गत बेरोजगारहरूलाई रोजगारी उपलब्ध गराई २०७५।७६ मा रु.२ अर्ब ३६ करोड ८० लाख, २०७६।७७ मा रु. २ अर्ब ३० करोड ३२ लाख र २०७७।७८ मा रु.१० अर्ब २ करोड १७ लाखसमेत कामका लागि पारिश्रमिकमा आधारित आयोजनामा रु.१४ अर्ब ६९ करोड २९ लाख निकास भएको छ । २०७५ माघमा मन्त्रालयले जारी गरेको कार्यक्रमको दस्तावेजले यस्तो आयोजनाको लागि बजेट अनुमान गरेको थिएन । तथापि कार्यक्रममा थपिएको उक्त क्रियाकलापमा गरिएको खर्चबाट उत्पादनमूलक कार्य नहुनुका साथै पूँजी निर्माणमा समेत योगदान गरेको छैन । अधिकांशरूपमा उक्त खर्चबाट नाली सफा गर्ने, चउर तथा बाटोको झार उखेल्ने, सरसफाइ गर्नेलगायतका कार्य गरिएको छ । ठूलो रकम स-साना र टुक्रे काममा खर्च भएको छ । मन्त्रालयले २०७७ कार्तिक २१ मा उक्त आयोजना (सञ्चालन तथा व्यवस्थापन) कार्यविधि जारी गरी पारिश्रमिकमा आधारित निर्माण कार्य, पारिश्रमिकमा आधारित मर्मत सम्भार, लेबर वेज सेयरिङ्ग र अन्य सार्वजनिक क्षेत्रका आयोजनामा श्रमिक खटाउने मोडालिटी तयार गरेको छ । तर लागतमा स्थानीय निकायको सहभागिता नदेखिएको, कार्यक्रमको खर्च नतिजा नदेखिने श्रमको भुक्तानीमा खर्च हुने भएकोले कामका लागि पारिश्रमिकमा आधारित आयोजनाको उत्पादनमूलक क्रियाकलापमा लगानी गरी दिगो रोजगारीको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२८. **श्रमिक कल्याण र सचेतना** - कार्यक्रमको पारदर्शिता र लक्षित समूहको कल्याणको लागि गरिएका व्यवस्था बारे कार्यक्रमले सम्बन्धित पक्षमा सूचना सम्प्रेषण गर्नुपर्दछ । २०७६।७७ मा कार्यक्रमबाट सञ्चालित आयोजनाहरूमा रोजगारीका लागि सहभागी भएका ९ जिल्लाका ३६७ लाभग्राहीको छनौट गरी गरिएको सर्वेक्षणमा १४ प्रतिशत व्यक्तिलाई प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रमको बारेमा जानकारी नभएको, २० प्रतिशत लाभग्राहीलाई न्यूनतम एक सय दिनको रोजगारी विषयमा जानकारी नभएको, कार्यक्रमले प्रदान गर्ने अन्य सेवाहरू जस्तै क्षमता अभिवृद्धि तालिम, स्वरोजगार सीप सिकाउने तथा वित्तीय सहायता सम्बन्धमा जानकारी नरहेको, ९ प्रतिशत लाभग्राही आफूले प्राप्त गर्ने दैनिक ज्यालादर बारे अनभिज्ञ रहेको, ८५ प्रतिशतले बैङ्क खातामार्फत भुक्तानी पाएको, १५ प्रतिशतले उपभोक्ता समितिमार्फत ज्याला भुक्तानी प्राप्त गरेका, निर्वाह भत्ताको विषयमा जानकारी नरहेको जनाएका छन् । साथै आयोजनागतरूपमा सार्वजनिक सुनुवाइ नभएको, परिचयपत्र छपाइ गरी वितरण नगरेको अवस्था पाइयो । लाभग्राही सर्वेक्षणको नतिजाबाट कार्यक्रमको सन्दर्भमा नागरिकको सचेतना स्तर अपेक्षितरूपमा रहेको पाइएन । श्रमिकहरूलाई परिचयपत्र वितरण गर्नुका साथै कार्यशाला वा सचेतना कार्यक्रमहरूको माध्यमबाट लक्षित समूहको कल्याणको लागि भएका व्यवस्था बारे जानकारी गराउनु पर्दछ ।

२९. **कार्यक्रमको उपलब्धि** - प्रस्तावित प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रमको दीर्घकालीन योजना (५ वर्षे कार्यक्रम दस्तावेज) ले कार्यक्रमको लक्ष्य, रणनीति, कार्यनीति तथा क्षेत्रका आधारमा ५ वर्षमा हासिल गर्नुपर्ने अपेक्षित प्रतिफललाई नतिजा सूचकमा समावेश गरेको छ । कार्यक्रमले उक्त नतिजा सूचकहरूमा तोकिएबमोजिम प्रगति गरेको पाइएन । कार्यक्रमका प्रमुख प्रतिफल सूचक तथा ३ वर्षको अवधिमा प्राप्त उपलब्धि देहायबमोजिम रहेको छः

सम्पादन सूचकहरू	ईकाइ	हालसम्मको प्रगति अवस्था जनामा		
		२०७५।७६	२०७६।७७	२०७७।७८
१. प्रति वर्ष ७ लाख बेरोजगारलाई न्यूनतम रोजगारी	संख्या	१८८३६७	१०५६३५	१४६३७९
२. सूचीकृत बेरोजगारलाई न्यूनतम एक सय दिनको रोजगारी प्रदान गर्ने	दिन	१२.४३	१५.८५	५१.३४
३. सूचीकृत बेरोजगारलाई प्रति वर्ष ७ करोड दिन रोजगारीमा संलग्न गराउने	दिन	२२१०३१०	१६३९४००	७५१६३४७
४. मापदण्ड पुगेका शत प्रतिशत घरपरिवारलाई निर्वाह भत्ता वितरण	रु हजारमा	नगरेको	नगरेको	नगरेको

स्वीकृति विना कार्यान्वयनमा ल्याइएको कार्यक्रमको ५ वर्षको अवधि मध्ये ३ वर्ष व्यतीत भएको छ । यस अवधिमा प्रशासनिक खर्च रु.२ अर्ब २४ करोड ६१ लाखसमेत रु.१६ अर्ब ९३ करोड ९० लाख निकासा/खर्च गरेकोमा उपर्युक्त सूचकहरूमा लक्ष्यअनुरूप प्रगति नहुनुका साथै २० हजार व्यक्तिलाई स्वरोजगारिका लागि व्यवसायिक तालिम दिने, ४० हजार बेरोजगार व्यक्ति निजी क्षेत्रसँगको सहकार्यमा व्यावसायिक तथा सीप विकास तालिम प्रदान गर्ने, १ लाख ५० हजार बेरोजगार व्यक्तिलाई रोजगारीको प्रकृति अनुसारको तालिम प्रदान गर्ने र २५ हजार बेरोजगारलाई सहूलियत ऋणका लागि सहयोग उपलब्ध गराउने लगायतका मुख्य कार्यसम्पादन सूचकसँग सम्बन्धित क्रियाकलापलाई सुरुवात गर्न सकेको छैन । न्यूनतम रोजगारीको क्षेत्रमा कामका लागि पारिश्रमिकमा आधारित आयोजना सञ्चालनमार्फत केही रोजगारी सिर्जना गरेको भए तापनि कार्यक्रमको लक्ष्यको तुलनामा ५.४१ प्रतिशतमात्र प्रगति भएको छ ।

अन्य संस्था

वैदेशिक रोजगार बोर्डको सचिवालय

वैदेशिक रोजगार व्यवसायलाई सुरक्षित, व्यवस्थित र मर्यादित बनाउने तथा वैदेशिक रोजगारमा जाने कामदारको हकहितको संरक्षण गर्ने उद्देश्यले २०६५ मा वैदेशिक रोजगार बोर्डको गठन भएको हो । बोर्डको यो वर्षको आम्दानी रु. ६ अर्ब ७४ करोड ४५ लाख ३४ हजार रहेकोमा रु. ६० करोड १८ लाख ३१ हजार खर्च गरेको छ ।

३०. **आय लेखा** - वैदेशिक रोजगार ऐन, २०६४ को दफा ३२ मा स्वदेशी, विदेशी व्यक्ति कामदार तथा इजाजत वापत प्राप्त हुने रकम बोर्डको आयमा लेखाङ्कन गर्ने र ऐनको दफा ३३ ले तोकेको कल्याणकारी कार्यमा खर्च गर्ने व्यवस्था छ । विभाग र मातहत कार्यालयले बोर्डको कोषमा रकम ट्रान्सफर गरेको जानकारी दिने नगरेकोले कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने सबै रकम प्राप्त भएको यकिन गर्ने अवस्था छैन । यो वर्ष बोर्डले कोषमा विभिन्न स्रोतबाट रु.१ अर्ब १२ करोड ४० लाख आम्दानी देखाएको छ । प्राप्त गर्नुपर्ने रकमको सुनिश्चित गरी लेखा अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।

३१. **कार्यक्रम सञ्चालन** - बोर्डको सचिवालयले यो वर्ष रोजगार सम्बन्धी ११ कार्यक्रम अन्तर्गत ८२ संख्याका सूचक कार्यान्वयन गर्न रु. १ अर्ब ३१ करोड ५५ लाख बजेट व्यवस्था गरेकोमा ५१ प्रतिशत प्रगति गरी रु.५८ करोड ६५ लाख ८२ हजार खर्च गरेकोछ । कुल ८२ सूचक मध्ये १७ सूचकमा रहेका कार्यक्रमको प्रगति शून्य देखिएको छ । लक्ष्य अनुसार कार्यक्रम सन्चालन गर्नुपर्दछ ।
३२. **कामदार क्षति** - वैदेशिक रोजगारीमा गएका कामदारहरू सम्बन्धित देशको हावा पानी, कामको चाप, जोखिमयुक्त काम, व्यक्तिगत आनीबानी, कामदार कामदार बीचको झैझगडा लगायतका कारणले मृत्यु अङ्गभङ्ग भई अशक्त हुने गरेको अवस्था छ । गत वर्ष यसरी मृत्यु हुनेको संख्या ८२१ रहेकोमा यो वर्ष ६७९ रहेको छ । त्यस्तै कामको सिलसिलामा अङ्गभङ्ग हुनेको संख्या गत वर्ष ३३३ रहेकोमा यो वर्ष २४५ रहेको छ । विगत २ वर्षको अवधिमा कामदारको क्षति घट्दो दरमा रहे तापनि क्षति न्यूनीकरणका थप उपाय अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

सामाजिक सुरक्षा कोष

योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७४ अनुसार जम्मा भएको रकम र सामाजिक सुरक्षा कर कट्टी रकम समेतको व्यवस्थापन गर्ने कार्य कोषमा रहेको छ । यो वर्षसम्म कोषमा राष्ट्रिय स्तरको कल्याणकारी कोष र नेपाल सरकारबाट प्राप्त १ प्रतिशत सामाजिक सुरक्षा कर कट्टी वापतको रकम समेत रु. २८ अर्ब ८६ करोड ७ लाख ८१ हजार रहेको छ ।

३३. **कार्यक्रममा आबद्धता** - योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७४ को दफा २० मा रोजगारदाताले ऐन प्रारम्भ भएको ६ महिना भित्र रोजगार सम्बन्ध भएको व्यक्तिलाई सूचीकरण गराउनु पर्ने व्यवस्था छ । नेपाल सरकारले सामाजिक सुरक्षा कोषमा सूचीकृत हुन २०७५।७।२६ मा राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरे पश्चात २०७६।७.७ सम्म १ लाख ६८ हजार २४२ श्रमिक र १२ हजार ४७९ रोजगारदातालाई सूचीकृत गराएको मध्ये ७८ हजार ९२१ श्रमिक र २ हजार ११७ रोजगारदातालाई परिचपत्र वितरण गरेको छ । सूचीकृत मध्ये १२ हजार ४६३ रोजगारदातामा कार्यरत १ लाख ५८ हजार १२४ श्रमिकबाट रु.१ अर्ब ६२ करोड संकलन गरेको छ । औपचारिक तथा अनौपचारिक क्षेत्रमा कार्यरत धेरै श्रमिक सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रममा आबद्ध हुन बाँकी रहेका छन् । कर्मचारी संचय कोष एवं नागरिक लगानी कोषले दिने सुविधा सँग एकरूपता हुने गरी कोषले सबै क्षेत्रका श्रमिक आबद्ध हुनेगरी नीति तथा कार्यक्रमहरू ल्याई कोष सम्बन्धी व्यवस्था पूर्णरूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
३४. **कोष सञ्चालन** - योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७४ को दफा २६ बमोजिम कोषको स्थापना तथा कर्मचारी व्यवस्थापन सकेतापनि कर्मचारीको पारिश्रमिक तथा सुविधा र कार्यालय सञ्चालन सम्बन्धी खर्च व्यहोर्ने श्रोतको व्यवस्था हुन सकेको देखिएन । कोषले कार्य सञ्चालनको लागि नेपाल सरकारको २०७६।९।११ को निर्णय अनुसार वार्षिक ३ प्रतिशत व्याजदरमा ५ वर्ष भित्र चुक्ता गर्ने गरी रु.५ करोड ऋण लिई रु.२ करोड ३० लाख ७३ हजार प्रशासन सञ्चालन तथा व्यवस्थापनमा खर्च गरेको छ । कोषको खर्च व्यवस्थापनको लागि स्रोतको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
३५. **सामाजिक सुरक्षा कर** - योगदानमा आधारित सुरक्षा ऐन, २०७४, को दफा २६(२)(ड) मा सामाजिक सुरक्षा कर बापत संकलन हुने रकम कोषमा जम्मा हुने व्यवस्था छ । वृद्ध अवस्था पेन्सन, अशक्तता

पेन्सन जस्ता सामाजिक सुरक्षाहरू भविष्यमा क्रमशः विस्तार गर्दै लैजान पारिश्रमिक भुक्तानीमा १ प्रतिशत सामाजिक सुरक्षा कर निरन्तर कट्टी हुँदै आएको छ । उक्त व्यवस्था अनुरूप २०६७।६८ देखि यो वर्षसम्म रु. ३३ अर्ब ८३ करोड ७२ लाख सामाजिक सुरक्षा कर रकम संकलन भएको छ । सो रकम सामाजिक सुरक्षा कोषमा जम्मा नगरी सञ्चित कोषमा जम्मा भएको र विनियोजन ऐन बमोजिम खर्च भै सकेको देखिन्छ । प्रत्येक वर्ष सामाजिक सुरक्षा कर कट्टी वापतको रकम राजस्वमा जम्मा भइरहेकोले ऐन अनुसार कट्टा हुने रकम सीधै कोषमा जम्मा हुने व्यवस्था गरी उद्देश्य अनुरूप कोषलाई उपयोगमा ल्याउनु पर्दछ ।

राष्ट्रियस्तरको कल्याणकारी कोष

उद्योग प्रतिष्ठानमा काम गर्ने कामदार, कर्मचारी तथा मजदुर वर्गको हकहित सुविधा र सुरक्षाका लागि बोनस ऐन, २०३० को दफा १३ बमोजिम २०५६ सालमा राष्ट्रियस्तरको कल्याणकारी कोषको स्थापना भएको हो । कोषले यो वर्षसम्म रु. १७ अर्ब ८२ करोड ८० लाख ३४ हजार प्राप्त गरेको छ ।

३६. **रकम प्राप्त गर्ने संस्था** - बोनस नियमावली, २०३९ को नियम ३ मा प्रत्येक प्रतिष्ठानको व्यवस्थापकले आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ६ महिना भित्र रीतपूर्वकको वासलात तथा नाफा नोक्सानको फाँटवारी र नियम १२ मा बोनस वितरण गरेको सात दिन भित्र सोको विवरण श्रम तथा रोजगार कार्यालयमा पठाउनु पर्ने व्यवस्था छ । कोषले स्थापनादेखि यो वर्षसम्म विवरण खुलेको रु. १३ अर्ब ३९ करोड ९६ लाख र नखुलेको रु. ४ अर्ब ४२ करोड ८४ लाख समेत रु. १७ अर्ब ८२ करोड ८० लाख प्राप्त गरेको छ । कोषले उद्योग प्रतिष्ठानहरूबाट नेपाल राष्ट्र बैङ्कमा रहेको कोषको खातामा जम्मा गरेको रकम आम्दानी बाँध्ने गरेको छ । उल्लिखित अवस्थामा बोनस ऐन, २०३० को व्यवस्था बमोजिम बोनस वितरण भए नभएको, प्रतिष्ठान स्तरको कल्याणकारी कोष तथा राष्ट्रिय स्तरको कल्याणकारी कोषमा ऐनले तोकेबमोजिम रकम जम्मा भए नभएको सुनिश्चित हुने अवस्था देखिएन । अनुगमन तथा निरीक्षणको प्रबन्ध गरी रकमको सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ ।

३७. **कोषको निरन्तरता** - योगदानमा आधारित सामाजिक सुरक्षा ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि सो ऐनको दफा २६ (२) को व्यवस्था बमोजिम यस कोषमा जम्मा भएको र सोको परिचालनबाट प्राप्त ब्याज रकम समेतबाट संकलित रकम २०७४।७५ देखिनै सामाजिक सुरक्षा कोषमा पठाउने गरेको छ । कोषको मुख्य कार्य बोनस नियमावली बमोजिम रकम प्राप्त गर्ने र सामाजिक सुरक्षा कोषलाई हस्तान्तरण गर्ने रहेको छ । यो वर्ष रु. २ अर्ब ८ करोड ९६ लाख समेत हाल सम्म कोषले रु. २१ अर्ब ६ करोड ९१ लाख ९९ हजार सामाजिक सुरक्षा कोषलाई पठाएको छ । कोषको व्यवस्थापन तथा प्रशासनिक कार्यको लागि २०७४।७५ देखि यो वर्षसम्म रु. ६८ लाख ३१ हजार हजार खर्च भएको छ । कोषमा प्राप्त हुने रकम सामाजिक सुरक्षा कोषमा जम्मा गर्ने कानुनी व्यवस्था नरहेको कारण कोषको निरन्तरताका लागि बोनस ऐनमा पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** - गत विगतका प्रतिवेदनमा वैदेशिक सहायता सोझै भुक्तानी तर्फको लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने, सामाजिक सुरक्षा कोषको रकम उद्देश्य अनुसार तोकिएको कार्यमा खर्च गर्नुपर्ने, उद्यमशीलता तथा रोजगारी

सम्बन्धी तालिम, कार्यक्रमको प्रगति न्यून देखिएको, संस्थाले स्वास्थ्य सुरक्षा नीति बनाई पेश गर्ने स्थिति पालना नगरेको, ठगीको उजुरी तथा फरफारखमा नीतिगत पुनरावलोकन नगरेको लगायतका व्यहोरा औल्याइएकोमा यो वर्ष पनि सुधार भएको छैन । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ ।

- बेरुजू स्थिति - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहाय अनुसार छः

- सरकारी कार्यालयतर्फ ९ निकायमा रु.२ करोड ५ लाख १८ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ४ निकायले रु.६१ लाख ४१ फस्यौट गरेकोले रु.१ करोड ४३ लाख ७७ हजार बाँकी छ । सोमध्ये रु.२३ लाख ६५ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची - १५ मा छ ।
- अन्य संस्था तर्फ ३ निकायमा २ करोड २९ लाख ६१ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि १ निकायले रु.६ लाख ७१ हजार फस्यौट गरेकोले रु.२ करोड २२ लाख ९० हजार बाँकी छ । सोमध्ये रु.२ करोड ६ लाख ६५ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची - १६ मा छ ।

संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा संस्कृति, पर्यटन तथा हवाई यातायातको विकाससम्बन्धी नीति, ऐन, नियम योजना तथा कार्यक्रमको अनुगमन र मूल्याङ्कन, विमानस्थल निर्माण, सांस्कृतिक सम्पदा, धरोहर, ऐतिहासिक महत्वका दरबार एवं पर्यटनसँग सम्बद्ध संगठित संस्था र समिति, प्रतिष्ठान, कोषसमेतको अनुगमन मूल्याङ्कन गर्ने लगायतको कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहत सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत ४२ निकायबाट कार्यसम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहतका १८ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.५ अर्ब ५९ करोड ७२ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
४,४०,२५	९९,९३	२६,९९	९,४३	५,५९,७२

उल्लिखित लेखापरीक्षण अङ्कमा स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय तर्फ विनियोजन भई यस मन्त्रालय अन्तर्गत निकायहरूबाट खर्च भएको रु.४ करोड ५० लाख र राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण तर्फको रु.९७ करोड ९२ लाख समावेश छ । मन्त्रालयबाट स्थानीय तहको लागि पर्यटन प्रवर्द्धन लगायतका कार्यक्रममा उपलब्ध गराएको अनुदान खर्च रु.५९ करोड ४४ लाख समावेश छैन ।

२. **संगठित संस्था र समिति** - यो वर्ष २२ संस्था तथा समितिको रु.११ अर्ब ५७ करोड ७३ लाखको लेखापरीक्षण गरिएको छ । यस वर्षसम्म २ संस्थाको ४ आर्थिक वर्षको लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ ।
३. **लेखापरीक्षण** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २९ मा वैदेशिक अनुदान र ऋण सहायता सहितको वित्तीय विवरण पेस गरी दफा ३५ बमोजिम लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यससम्बन्धी ब्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ३.१ मन्त्रालय र संयुक्त राष्ट्र संघ विश्व पर्यटन कार्यक्रमबीच टुरिजम् सेटलाईट एकाउण्ट फ्रेमवर्क तयार गर्ने उद्देश्यले सन् २०१९ देखि सन् २०२१ सम्म कुल सहायता ८८ हजार अमेरिकी डलर सहयोग सम्झौता भएकोमध्ये २०७६।७७ मा ६० हजार अमेरिकी डलर अनुदान प्रदान गर्ने उल्लेख भएको छ । सहायताबाट भएको खर्चको वित्तीय विवरण पेस गरी लेखापरीक्षण गराएको छैन ।
- ३.२ सम्पदा पुनः निर्माणको लागि भारत सरकारबाट रु.५ अर्ब, चीन सरकारबाट युआन ९५ मिलियन, जापान सरकारबाट रु.३३ करोड, श्रीलंका सरकारबाट रु.२० करोड, एसियाली विकास बैङ्कबाट अमेरिकी डलर ६ करोड, स्विस् सरकारबाट रु.६ करोड, काठमाडौँ भ्याली प्रिजर्भेशन ट्रस्टबाट रु.२० करोड ७३ लाख ३६ हजार र मियामतो रिलिफ फण्डबाट अमेरिकी डलर ७ लाख सहायता प्राप्त गर्ने गरी सम्झौता भएकोमा सोको खर्चको विवरण तथा सेस्ता पेस गरी लेखापरीक्षण गराउनु पर्दछ ।

४. **बजेट खर्च** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १९ मा स्वीकृत बजेट कार्यान्वयनसम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । मन्त्रालय र अन्तर्गत निकायमा २०७६।७७ मा पुँजीगत बजेट तर्फ व्यवस्था भएको रु.२ अर्ब २७ करोड ९६ लाखमध्ये रु.१ अर्ब ३९ करोड ३३ लाख खर्च गरी ६१.१२ प्रतिशत वित्तीय प्रगति भएको छ । बजेट कार्यान्वयन क्षमता अभिवृद्धि गरी लक्ष्यअनुरूप प्रगति हासिल गर्नुपर्दछ ।

५. **वार्षिक कार्यक्रम र प्रगति** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २३ मा बजेट तथा कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । मन्त्रालयको स्वीकृत कार्यक्रमको प्रगति देहायबमोजिम छ :

क्र.सं.	कार्यक्रम	एकाई	२०७५।७६ सम्मको अवस्था	२०७६।७७ को		२०७६।७७ सम्मको कूल प्रगति
				लक्ष्य	प्रगति	
१	प्रति पर्यटक प्रतिदिन खर्च	अमेरिकी डलर	५४	५६	४८	४८
२	प्रति पर्यटक औसत बसाई	दिन	१२.४	१३	१२.७	१२.७
३	त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल विस्तार तथा स्तरोन्नति	प्रतिशत	६१	१००	३७	९८
४	गौतमबुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	प्रतिशत	७३	१००	१८	९१
५	पोखरा अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल	प्रतिशत	४२	७५	१९	६१
६	सम्पदा पुनर्निर्माण	संख्या	३८९	१५०	६४	४५३
७	पर्यटक आगमन (लाखमा)	जना	११.७३	१५.५०	११.९७	-
८	आन्तरिक विमानस्थल वर्षैभरी सञ्चालन	संख्या	३२	३४	३	३५
९	रात्रिकालीन आन्तरिक उडान सञ्चालन	संख्या	७	१	१	८
१०	नेपाल आउने अन्तर्राष्ट्रिय विमान सेवा	संख्या	२८	०	२	३०
११	पर्यटकस्तरको होटल	संख्या	१२५४	०	३५	१२८९

पदमार्ग ३६८ किलोमिटर निर्माण गर्ने लक्ष्यमध्ये २०७६।७७ सम्ममा ३३२ किलोमिटर निर्माण भएको, पर्यटन क्षेत्रमा संलग्न दक्ष जनशक्ति १३ हजार उत्पादन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ९ हजार पुगेको छ । त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको अन्तर्राष्ट्रिय टर्मिनल भवनको विस्तार प्रगति ६५ प्रतिशत, गौतमबुद्ध तथा पोखरा विमानस्थलको प्रगति क्रमशः ९१ र ६१ प्रतिशत रहेको र निजगढ विमानस्थल निर्माण कार्यको प्रगति १० प्रतिशत मात्र रहेको छ । त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थललाई बुटिक एअरपोर्टको रूपमा स्तरोन्नति एवं रूपान्तरण गर्ने कार्यको प्रगति ४५ प्रतिशत छ । कुल ९२० सम्पदा पुनर्निर्माणको लक्ष्य रहेकोमा ४५३ वटा निर्माण भएका, वर्षै भरी ६६ विमानस्थल सञ्चालनमा ल्याउने लक्ष्य रहेकोमा ३५ वटा सञ्चालनमा आएको देखिन्छ ।

भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त पुरातात्विक सम्पदाहरूको पुनर्निर्माण कार्य दुई वर्षभित्र सम्पन्न हुने लक्ष्य लिएकोमा पूरा हुने अवस्था छैन । लुम्बिनी परिसरभित्र पाँच हजार व्यक्ति अट्ने अन्तर्राष्ट्रिय ध्यान केन्द्र निर्माणको कार्य सम्पन्न हुन बाँकी छ । पर्यटन सम्बद्ध शैक्षिक जनशक्ति उत्पादन गर्ने सरकारी संस्था नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठानलाई उपत्यका बाहिर विस्तार गर्ने योजना रहेकोमा कार्यान्वयन नभएको अवस्था छ । लक्षित विकासका कार्यक्रम निर्धारित समयभित्र सम्पन्न हुनुपर्दछ ।

६. **आवधिक योजना कार्यान्वयन** - पन्ध्रौँ योजनाले पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन क्षेत्रमा तोके अनुसार सूचकहरूको परिमाणात्मक लक्ष्य र प्रगति स्थिति देहायअनुसार छः

नतिजा सूचक	एकाई	आधार वर्ष २०७५।७६	२०७६।७७ को लक्ष्य	प्रगति
नेपाल आउने अन्तर्राष्ट्रिय विमानमा उपलब्ध सिट	लाखमा	८०	९०	नखुल्ने
पर्यटनस्तरको होटलको बेड (पाँच तारे, एकदेखि चार तारे र अन्य होटल)	बेड संख्या	४२९७९	५४३८९	४३९९९
पदमार्ग	कि.मी.	९८८	३६८	३३२
पहिचान तथा विकास भएका पर्यटकीय गन्तव्यस्थल	संख्या	९९२	९९२	९२२
पर्यटन क्षेत्रमा उत्पादित दक्ष जनशक्ति	संख्या	१००००	१३०००	९९२८

माथि उल्लिखित सूचकहरूमा तोकिएको लक्ष्य अनुसार प्रगति भएको नदेखिँदा लक्ष्यबमोजिम उपलब्धि हासिल गर्ने गरी योजना कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।

७. **बजेट वक्तव्य कार्यान्वयन** - नेपाल भ्रमण वर्ष मनाउने, गन्तव्यको पूर्वाधार निर्माणमा एकीकृत पर्यटन विकासको खाका तयार गर्ने, महाभारत क्षेत्रमा शीतल आवास स्थल निर्माणलगायतका कार्यमा रु.२ अर्ब ६८ करोड बजेट व्यवस्था भएकोमा उल्लिखित कार्यक्रममा लक्ष्यअनुरूप प्रगति भएको छैन । गौतमबुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको पहिलो चरणको कार्य २०७६।७७ मा सम्पन्न गरी उडान सञ्चालन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा सञ्चालन हुन नसकेको, रात्रिकालीन उडानको सुविधा नभएका विमानस्थलमा रात्रिकालीन उडानको पूर्वाधार निर्माण कार्यमा प्रगति हुन सकेको छैन । संस्कृति तर्फ १० स्थानको गुरुयोजना बनाउने लक्ष्य रहेकोमा गुरुयोजना बन्न सकेको पाईएन । बजेट वक्तव्यबाट घोषणा गरिएको कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।
८. **दिगो विकास लक्ष्य** - दिगो विकास लक्ष्य पूरा गर्न सबैका लागि समावेशी तथा दिगो आर्थिक वृद्धि, पूर्ण तथा उत्पादनशील रोजगारी र मर्यादित कामलाई प्रवर्द्धन गर्ने एवम् दिगो उपभोग तथा उत्पादनका ढाँचा सुनिश्चित गर्न सन् २०२० सम्म २० लाख पर्यटक भित्र्याई अमेरिकी डलर १ हजार ३२९ मिलियन आय आर्जन गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ११ लाख ९७ हजारमा सीमित रहेको देखियो । कोभिड-२०१९ को माहामारीले पर्यटकको संख्यामा हास आई दिगो आर्थिक वृद्धिको कार्यमा असर परेको देखिए तापनि दिगो विकासका सूचकहरू र प्रगति अवस्था खुल्ने गरी प्रतिवेदन तयार गरेको देखिएन ।
९. **रणनीतिक योजना कार्यान्वयन** - राष्ट्रिय पर्यटन रणनीतिक योजना (२०१६-२०२५) मा मन्त्रालय र मातहतले सम्पादन गर्नुपर्ने मुख्य कार्यहरूमध्ये पर्यटकको संख्या र बसाइ अवधि वृद्धि गर्ने, ब्राण्डिङ तथा बजारीकरण गरी अर्थतन्त्रमा योगदान गर्ने लगायत ११ लक्ष्य निर्धारण भएका छन् । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
 - ९.१ पर्वतारोहण नियमावली तथा स्की नियमावली र नयाँ हवाई नीति तर्जुमा गर्ने कार्य सम्पन्न नभएको र प्राचीन स्मारक संरक्षण ऐन, २०१३ को संसोधनलाई अन्तिम रूप दिन सकेको छैन । आवश्यक कानूनहरूको तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
 - ९.२ हवाई दुर्घटना तथा यससँग सम्बन्धित गम्भीर घटनाहरूको जाँच गैर सैनिक हवाई उडान दुर्घटना जाँच नियमावली, २०७१ तथा अन्तर्राष्ट्रिय नागरिक उड्डयन संगठन (आइकाओ) को एनेक्स १३ बमोजिम दुर्घटना जाँच गर्न आवश्यक बजेट छुट्टै कोषमा राख्नुपर्ने र दुर्घटना जाँचको लागि स्वतन्त्र छुट्टै संयन्त्र हुनुपर्ने व्यवस्था भएकोमा कोष र संयन्त्र तयार गरेको देखिएन । आईकाओ एनेक्स १३ मा उल्लेख भए बमोजिम कोष तथा संयन्त्रको विकास हुनुपर्दछ ।

- ९.३ आईकाओबाट नेपालको हवाई सुरक्षा सम्बन्धमा उठाएका विषयहरू सम्बोधन गरी तयार गरेको कार्य योजना आइकाओबाट स्वीकृत भईसके तापनि नेपालको नागरिक उड्डयन क्षेत्रलाई यूरोपियन यूनियनको एअर सेफ्टी लिष्टबाट हटेको छैन । यस सम्बन्धमा कुटनीतिक तहबाट समेत पहल गरी सुरक्षित हवाई गन्तव्यको सूचिमा स्थापित गराउनुपर्दछ ।
- ९.४ हवाई यातायातको विकास र विस्तारमार्फत स्तरीय र भरपर्दो सेवा प्रदान गर्न नेपाल वायु सेवा निगमको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गरी अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा नेपाली उडानको दायरा बढाउने कार्य हुन सकेको छैन । नेपाल वायु सेवा निगमले २ वाईडवडी र २ न्यारोवडीबाट ९ र नीजि क्षेत्रले ५ अन्तर्राष्ट्रिय गन्तव्यमा नियमित सेवा सञ्चालन गरेतापनि लक्ष्य अनुरूप नयाँ गन्तव्य रियाद, ग्वान्झाउ र सियोलमा उडान शुरू गरेको छैन । हवाई क्षेत्रमा विकास भईरहेका नयाँ अवसरलाई समेटिने गरी संस्थागत सुधार, व्यवसायीकरण र नयाँ गन्तव्य र व्यवस्थापनमा मन्त्रालयले सहजिकरण गर्नुपर्दछ ।
१०. **सुशासन तथा नीतिगत सुधार** - सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ मा मन्त्रालयले हासिल गरेका प्रमुख नतिजाहरूको उपलब्धिगत प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालय र अन्तर्गत निकायमा हुने सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउन कार्य सम्पादन र आन्तरिक व्यवस्थापन निर्देशिका बनाई कार्य सम्पादन गरेकोमा सोको कार्यान्वयन अवस्था खुल्ने प्रतिवेदन तयार गरेको देखिएन । मन्त्रालयले घोषणा गरिएका पर्यटन गन्तव्यहरूको डिजिटल म्यापिङ सहितको प्रोफाइल तथा मोबाइल एप्लिकेशन तयार गरी नसकेको, मन्त्रालय र निकायले गर्नुपर्ने कार्यक्रमहरू डिजिटल फ्रेमवर्कमा राख्ने कार्यको प्रगति मन्त्रालयको वेबसाइटमा अद्यावधिक गरेको छैन । मन्त्रालय र मातहतबाट भएका उपलब्धिहरू समेटि अद्यावधिक प्रगति प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्दछ ।
११. **नवीकरण** - नागरिक उड्डयनसँग सम्बन्धित संस्थालाई इजाजत दिने सम्बन्धी कार्यविधि, २०६६ मा वायुसेवा सञ्चालक संस्थालाई ४ वर्षको लागि इजाजतपत्र दिने र अवधि समाप्त भएको १ वर्षभित्र नवीकरण नगराएमा इजाजतपत्र स्वतः खारेज हुने व्यवस्था छ । नागरिक उड्डयनसँग सम्बन्धित १० वायुसेवा संस्थाले कार्यविधि बमोजिम इजाजतपत्र नवीकरण गराएको छैनन् । इजाजत नवीकरण नगरी उड्डयन गर्नु कानुनसम्मत नहुने व्यहोरा गत वर्ष औल्याएकोमा यो वर्ष पनि सुधार भएको छैन ।
१२. **सेवा शुल्क तथा रोयल्टी** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २७ मा राजस्व दाखिलासम्बन्धी व्यवस्था रहेको छ । वायु सेवा कम्पनीहरूले बुझाउनु पर्ने शुल्क तथा रोयल्टी रु.९ करोड भन्दा बढी बक्यौता रकम असुल भएको छैन । उक्त बक्यौतामध्ये अस्तित्वमा नरहेका दुई हवाई सेवाको मात्र रु.८ करोडभन्दा बढी रहेको छ । बक्यौता नतिर्ने कम्पनीलाई कारबाही गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
१३. **विमानस्थल सञ्चालन** - आन्तरिक उडानका लागि विमानस्थलको संख्या ५४ मध्ये २२ विमानस्थल सञ्चालनमा रहेका छैनन् । हाल भइरहेका विमानस्थलसमेत सञ्चालनमा नरहेकोमा थप १२ विमानस्थल निर्माण प्रस्ताव अगाडि बढेको छ । बन्द रहेका विमानस्थल सञ्चालन सम्बन्धमा उपयुक्त विकल्पको खोजी हुनुपर्ने तथा सेवा, लागत, लाभ विश्लेषण गरेर मात्र नयाँ विमानस्थलको निर्माण गर्नुपर्दछ ।
१४. **सुझाव कार्यान्वयन** - यो वर्ष नेपाल वायुसेवा निगम र नेपाल पर्वतीय पर्यटन पर्वतारोहणको सुधार गर्ने सम्बन्धमा गठन गरेको दुई कार्यदलले सुझाव सहितको प्रतिवेदन पेस गरेको छ । नेपाल वायुसेवा निगमको अध्ययन गर्न गठन भएको समितिले ड्यु डेलिजेन्स अडिट (डीडीए) सम्पन्न गरी निगमको

२०७६।७७ सम्म कुल सम्पत्ति रु.५४ अर्ब १७ करोड र कुल दायित्व रु.४५ अर्ब ९४ करोड देखाई रु.८ अर्ब २३ करोड खुद सम्पत्ति खुलासा गरेको र निगमको अवस्था सुधार गर्न अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन सुझाव प्रस्तुत गरेको छ । यस्तै नेपाल पर्वतीय पर्यटन पर्वतारोहण सम्बन्धमा गठित समितिले दिएको प्रतिवेदनमा मापदण्ड, कार्यविधि, प्रक्रिया सरलीकरण, स्वास्थ्य सुरक्षा, दस्तुर, गुणस्तर, आचरण लगायतका विषयमा सुझाव प्रस्तुत गरेको छ । उक्त दुवै प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका सुझावहरू कार्यान्वयन भएको देखिएन । कार्ययोजना बनाई सुझावको कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

१५. **नयाँ पर्यटन गन्तव्यको पहिचान** — नयाँ पर्यटन गन्तव्यको पहिचान गरी ती स्थानहरूको पर्यटन पूर्वाधार निर्माण गर्ने कार्यक्रम अन्तर्गत १०० पर्यटन गन्तव्यको पहिचान भएको छ । तीमध्ये निग्लिहवा र भादगाउँको ९५, पन्चासेका ९०, सन्दकपुर, धनुषाधाम र इन्द्रसरोवरको ८५ तथा राराको ७० प्रतिशत पूर्वाधार निर्माण कार्य सम्पन्न भएको, कञ्चनपुरको राना थारु संग्रहालयको ७५ प्रतिशत, चितवनको सौराहा र सोलुखुम्बुको लुक्लामा निर्माणाधीन पर्यटन सूचना केन्द्रको निर्माण कार्य ९० प्रतिशत, मुक्तिनाथ मन्दिर तथा कागबेनीमा पर्यटन पूर्वाधार निर्माण कार्य ६० प्रतिशत, सहलेस दरबार पूर्वाधार निर्माण कार्य ९० प्रतिशत सम्पन्न भएको प्रगति प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । पहिचान भएका नयाँ गन्तव्यमध्ये ३० को प्रोफाइल तयार भएको छैन । नयाँ पर्यटन गन्तव्यको पूर्वाधार निर्माण कार्य र म्यापिङ प्रोफाइल समेत बनाई प्रभावकारीताका साथ कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

१६. **रोयल्टी बाँडफाँट** - अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ७ मा प्राकृतिक स्रोत प्रयोगबाट प्राप्त हुने रोयल्टी रकम बाँडफाँट गर्ने व्यवस्था छ । देशभरका ६ हजार मिटरसम्मका २७ हिमचुली चढ्दा प्राप्त हुने रोयल्टी दस्तुर सङ्कलन र बाँडफाँट गर्ने कार्य नेपाल पर्वतारोहण संघलाई दिएको र संकलित रकम मध्ये ५५ प्रतिशतले हुने रु.९ करोड ८४ लाख ३७ हजार सङ्घीय सञ्चितकोषमा जम्मा भएको र ४५ प्रतिशत पर्वतारोहण संघमा रहेको छ । राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोतबाट रोयल्टी उठाउने अधिकार पर्वतारोहण संघलाई प्रदान गरी रोयल्टी बाँडफाँट गर्ने प्रक्रिया कानूनसम्मत देखिएन । असुल भएको सबै रोयल्टी विभाज्य कोषमा दाखिला गरी बाँडफाँट हुनुपर्दछ ।

१७. **पर्यटन क्षेत्रमा कोभिड-१९ को असर** - विश्वव्यापी महामारीको रूपमा फैलिएको कोभिड-१९ बाट पर्यटन व्यवसायमा पनि ठूलो असर परेको छ । संग्रहालय, पार्क, ग्यालरी, सांगीतिक तथा सांस्कृतिक कार्यक्रमहरूमा समेत यसले नकारात्मक असर पारेको छ । बीस लाख पर्यटक भित्र्याउने उद्देश्यकासाथ सञ्चालन भएको नेपाल भ्रमण वर्ष, २०२० अभियानमा रु.३५ करोड २८ लाख ७२ हजार खर्च गरेपछि स्थगित हुँदा सो अभियानबाट तत्काल प्रतिफल प्राप्त भएन । नेपालको पर्यटन क्षेत्रमा कोभिड -१९ का कारणले पर्यटन र उड्डयन क्षेत्रमा प्रत्यक्ष र अप्रत्यक्ष गरी करिब ११ लाख मानिसहरू बेरोजगार रहेको, करिब रु.१५ खर्ब लगानी भएको पर्यटन क्षेत्रमा प्रतिमहिना करिब रु.१० अर्ब नोक्सानी भएको पर्यटन बोर्डले गरेको अध्ययन प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । उक्त असर कम गर्न रणनीतिगत योजना र कार्यक्रम बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

१८. **उद्धार उडान** - कोभिड-१९ महामारीबाट प्रभावित १८७ नागरिकलाई चीनबाट उद्धार गरी स्वदेश ल्याई रोग नियन्त्रण एवं व्यवस्थापनको लागि मन्त्रालयले रु.४ करोड ४९ लाख ७९ हजार खर्च गरेको छ । सोमध्ये नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०७६।१०।२८ को निर्णयानुसार चार्टर्ड उडान गरे बापत नेपाल वायुसेवा निगमलाई रु.४ करोड ४२ लाख ६१ हजार भुक्तानी गरेको छ ।

पुरातत्व विभाग

१९. **सम्पदा पुनर्निर्माण** - विक्रम सम्वत् २०७२ साल वैशाखमा गएको भूकम्पबाट क्षति भएका पुरातात्विक सम्पदा २०७८ आषाढ सम्म पुनर्निर्माण सम्पन्न गर्ने लक्ष्य रहेकोमा पुनर्निर्माण गर्नुपर्ने सम्पदा संख्या ९२० मध्ये दातृ निकायलगायतका संस्थाबाट ९४ र विभागबाट ४५३ समेत ४९७ सम्पदा पुनर्निर्माण सम्पन्न भएको छ । विभागले पुनर्निर्माण गर्नुपर्नेमध्ये १७० सम्पदाको खरिद प्रक्रिया नै शुरू नभएको र दातृ निकायबाट पुनर्निर्माण गर्ने प्रतिबद्धता प्राप्त भएकामध्ये १३७ सम्पदा पुनर्निर्माण भएको छैन ।

सम्पदा पुनर्निर्माण गर्न यो वर्ष वैदेशिक स्रोतसमेत रु.५ अर्ब ५३ करोड ५६ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा नेपाल सरकारको स्रोतबाट मात्र रु.८० करोड ५५ लाख ३८ हजार खर्च गरेको छ । यो वर्ष स्वीकृत ३९० योजनामध्ये २०६ योजनाको लागि भारतीय एक्जिम बैंकबाट रु.१ अर्ब ९१ करोड २३ लाख, २६ योजनाको लागि भारत सरकारबाट रु.१ अर्ब ८३ करोड ९५ लाख र जापान सरकारको स्रोतबाट २ योजनाको लागि रु.१३ करोड सहायता प्राप्त गरी पुनर्निर्माण गर्ने उल्लेख भएकोमा ती निकायबाट सहायता प्राप्त भएको देखिएन । लक्ष्यअनुरूप पुनर्निर्माण सम्पन्न हुनुपर्दछ ।

२०. **स-साना योजना** - पुरातात्विक स्थल संरक्षण कार्यक्रम अन्तर्गत यो वर्ष १४३ योजनाको लागि रु.३२ करोड ६४ लाख विनियोजन भएको मध्ये रु.२ लाखको १, रु.३ लाखको १, रु.५ लाखको ७४, रु.७ लाखको १, रु.८ लाखको २ एवं रु.९ लाखको १ र रु.१० लाखको २२ समेत रु.६ करोड २७ लाखका १०२ स-साना योजना रहेका छन् । देशका प्राय सबै जिल्लामा छरिएर रहेका स-साना सम्पदाको संरक्षण सम्बन्धी निर्माण कार्य विभागबाटै गर्नु औचित्यपूर्ण र उपयुक्त देखिएन । विभागले मापदण्ड तर्जुमा गरी स-साना कार्यक्रम प्रदेश सरकार तथा स्थानीय निकाय मार्फत कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

२१. **सोझै खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८ मा खरिद गर्दा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी टुक्रा टुक्रा पारी गर्न नहुने व्यवस्था छ । विभागले विभिन्न मन्दिर पुनर्निर्माण तथा मर्मत कार्य गर्न १०६ प्याकेजमा लागत अनुमान तयार गरी रु.१० करोड ४६ लाख ६७ हजारको सोझै खरिद गरेको छ । उपयुक्त प्याकेज बनाई बोलपत्रको माध्यमबाट प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा खरिद गर्नुपर्दछ ।

२२. **ठेक्काको अवस्था** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५९ मा खरिद सम्झौताको अन्त्य र सो को उपचारको व्यवस्था छ । विगत वर्षबाट जिम्मेवारी सरेको समेत यो वर्ष चालु रहेका १७४ ठेक्कामध्ये ९३ ठेक्काको काम बाँकी रहेको छ । तीमध्ये २०७५।७६ सम्मका १७ ठेक्काका निर्माण व्यवसायीले यो वर्ष काम गरेको देखिएन । यसरी काम नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई गएको पेस्की रु.१ करोड ६० लाख ४३ हजार बाँकी नै रहेको छ । खरिद सम्झौतामध्ये २०७२।७३ का ४ खरिद सम्झौता गर्ने एक निर्माण व्यवसायीको प्रगति १५ देखि ६२ प्रतिशत सम्म रहेको र २ ठेक्काको यो वर्ष काम नै नगरेको देखिन्छ । खरिद सम्झौताबमोजिम वर्षौंसम्म कार्य सम्पादन नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई खरिद सम्झौता बमोजिम पूर्व निर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्दछ । कार्य परिचालन बापत पेस्की दिएको रकममा व्याज सहित गणना गरी असुल हुनुपर्दछ ।

२३. **सम्झौता विपरीत कार्य** - सार्वजनिक निकायसँग भएको खरिद सम्झौतामा उल्लेख भएको ड्रइङ डिजाइन अनुसार निर्माण कार्य गर्नुपर्दछ । काठमाडौंको सुन्दरीजल स्थित वी.पी. संग्रहालय भवन र कम्पाउण्डवाल

निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता भएकोमा ती संरचनाहरूको जगमा ढुङ्गा र जगमाथि ईँट्टा प्रयोग गरी निर्माण गर्ने गरी डिजाइन तथा लागत अनुमान स्वीकृत गरेको देखिन्छ । निर्माण व्यवसायीले ढुङ्गाको लागि प्रति घनफिट रु.८० (लागत अनुमान दरको तुलनामा ६२.१२ प्रतिशत घटी) र ईँट्टा प्रति घनफिट रु.६९९ (लागत अनुमानदर भन्दा ४८.९३ प्रतिशत बढी) कबोल गरेको छ । ती संरचनाहरूको ड्रइङ डिजाइनमा संशोधन गरेको छैन । निर्माण व्यवसायीले ढुङ्गामा घटी दररेट कबोल गरेको र ईँट्टामा बढी कबोल गरेको अवस्थामा ढुङ्गा प्रयोग नै नगरी ढुङ्गाको सट्टा ईँट्टा मात्र प्रयोग गरेको कारण जगमा प्रयोग भएका ४ हजार २४३ घनफिटको लागि रु.२६ लाख २७ हजार थप व्ययभार परेको छ । उक्त रकम भुक्तानी दिनेलाई जिम्मेवार बनाई निर्माण व्यवसायीबाट असुल हुनुपर्दछ ।

२४. **बढी भुक्तानी** - विभागले पुरातात्विक सम्पदाहरूको पुनर्निर्माण गर्न निर्माण व्यवसायीहरूसँग गरेको खरिद सम्झौतामा ईँट्टा, काठ जस्ता आइटममा निश्चित परिमाण पुरानै सामग्री प्रयोग गर्ने गरी नयाँ र पुरानो सामग्रीको दररेट सहित सम्झौता गरेको देखिन्छ । पुराना संरचना भत्काउँदा पुनः प्रयोग गर्न मिल्ने सामानको परिणाम खुल्ने विवरण तयार गरी पुरानो सामग्री प्रयोगलाई प्राथमिकता दिनुपर्नेमा प्रयोग योग्य पुराना सामानको सूची तयार गर्ने गरेको देखिएन । सम्पदाको पुनः निर्माण गर्दा लागत अनुमानमा पुरानो सामग्री प्रयोग गर्ने उल्लेख भएको परिमाण घटाउने र नयाँ सामग्रीको परिमाण बढाई भुक्तानी हुने गरेको छ । यसरी सम्झौताको शर्त विपरीत पुरानो सामग्रीको परिमाण घटाउने र नयाँ सामग्रीको परिमाण बढाएका कारण ८ निर्माण व्यवसायीलाई रु ५९ लाख ९६ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । सम्झौता विपरीत बढी भुक्तानी दिएको उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।

२५. **काठको भुक्तानी** - मन्त्रिपरिषद्को २०७३।५।२६ को निर्णयमा काठमाडौँ हनुमानढोकास्थित काष्ठमण्डप लगायत क्षतिग्रस्त पुरातात्विक एवं ऐतिहासिक सम्पदाहरूको पुनर्निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने ८ लाख घनफिट सालको काठ टिम्बर कर्पोरेसन अफ नेपाल (हालको वन निगम) ले उपलब्ध गराउने उल्लेख छ । उक्त निर्णयानुसार विभागले कर्पोरेसनबाट काठको दररेट लिई लागत अनुमान तयार गर्नुपर्नेमा बजार मूल्यलाई आधार लिई लागत अनुमान तयार गरेको छ । सम्पदा पुनर्निर्माण गर्न आवश्यक काठ कर्पोरेसनसँग माग गर्नुपर्नेमा माग नगरी प्रोभिजनल सममा रहेको रकमबाट बजारबाट खरिद गरी भुक्तानी गरेको छ । मन्त्रिपरिषद्को निर्णयानुसार टिम्बर कर्पोरेसनबाट काठ खरिद नगरी यो वर्ष ५ निर्माण व्यवसायीलाई प्रतिस्पर्धा बेगर प्रोभिजनल समबाट साल काठको भुक्तानी गरेका कारण नेपाल सरकारलाई रु.२ करोड ६४ लाख ४५ हजार थप व्ययभार परेको छ । यस सम्बन्धमा आवश्यक कारवाही हुनुपर्दछ ।

२६. **काठको परिमाण** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५४ मा खरिद सम्झौता गर्दा पूर्वानुमान गर्न नसकिएको परिस्थितिमा स्पष्ट कारण खुलाई भेरिएसन स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्दिर तथा गुम्बा पुनर्निर्माण कार्यको सम्झौता रु.१० करोड १५ लाख ४५ हजारका ५ कार्यको लागि ड्रइङ डिजाइनमा परिवर्तन नभएको तथा भेरिएसन स्वीकृत नभएको अवस्थामा ती संरचनामा प्रयोग हुने काठको परिमाणमा ५७ देखि १३६ प्रतिशतसम्म वृद्धि गरी भुक्तानी भएको छ । ती ठेक्कामा काठको सम्झौता मूल्य रु.१ करोड ५९ लाख ९६ हजार रहेकोमा रु.२ करोड ९३ लाख ४३ हजार (औसतमा ८३ प्रतिशत बढी) भुक्तानी भएको सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।

२७. **प्राचीन स्मारक तथा पुरातात्विक स्थल संरक्षण** — प्राचीन स्मारक ऐन, २०१३ को दफा ३ मा प्राचीन स्मारक तथा पुरातात्विक स्थलको सूचीकरण, वर्गीकरण तथा संरक्षण विभागले गर्ने उल्लेख छ । विभागले उपत्यकाका ३ जिल्लाका २ हजार ९७८ सम्पदा र उपत्यका बाहिरका ७४ जिल्लाका १ हजार ८७२ सम्पदा सूचीकरण गरेकोमा उपत्यकाका सम्पदाहरूको वर्गीकरण गरेको छैन । उपत्यका बाहिरका सम्पदा मध्ये ७९९ सम्पदाको मात्र वर्गीकरण गरेको देखिएको छ । विभागको प्रमुख काम नै प्राचीन स्मारक तथा पुरातात्विक स्थलहरूको पहिचान गर्ने, अभिलेख राख्ने, सूचीकरण गर्ने, वर्गीकरण गर्ने तथा संरक्षण गर्ने रहेको देखिन्छ । विक्रम सम्वत २००९ सालमा विभागको स्थापना भएको, २०१३ सालमा ऐन लागू भएको अवस्थामा हालसम्म पनि सम्पदा अभिलेखको कामले पूर्णता पाएको देखिएन । प्राचीन स्मारक संरक्षण ऐन, २०१३ तथा संस्कृति नीति, २०६७ समयानुकूल परिमार्जन एवं संघीय, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको कार्यक्षेत्र स्पष्ट हुन सकेको छैन । सूचीकरण भएका सबै सम्पदाको वर्गीकरण गरी हालको अवस्था खुल्ने अभिलेख राखेर पुरातात्विक स्थलहरूको उचित संरक्षण हुनुपर्दछ ।
२८. **पूर्व स्वीकृति** - प्राचीन स्मारक संरक्षण ऐन, २०१३ मा प्राचीन स्मारक तथा पुरातात्विक सम्पदा भनी सूचीकरण भएका क्षेत्रमा निर्माण तथा मर्मत कार्य, मेला पर्व आयोजना, पार्किङ्ग लगायतका कार्य गर्न विभागको पूर्व स्वीकृति अनिवार्य लिनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष विभागको स्वीकृति बेगर निम्न कार्यहरू गरेको उल्लेख छः

सम्पदाको विवरण	स्वीकृति बेगर भएका कार्यहरू	सम्बन्धित निकाय
पशुपति संरक्षित स्मारक क्षेत्र	विद्युतीय शवदाहगृह क्षमता विस्तार, वनस्पति उद्यान प्रवेशद्वार, वनकालीमा पर्यावरण प्रतिकूल असर पर्ने संरचना निर्माण, श्लेषमान्तक वनमा पैदल मार्ग निर्माण, भष्मेश्वरको पुरानो सतल हटाई नयाँ टहरा निर्माण, २०७५।७६ मा ढल निर्माण गर्ने क्रममा प्राप्त शिव लिङ्गहरूको व्यवस्थापन, बच्छलेश्वरी मन्दिर, रुद्रगाडेश्वर क्षेत्रमा राखिएका अभिलेख	पशुपति क्षेत्र विकास कोष
हनुमानढोका दरबार क्षेत्र	मापदण्ड विपरीत घर भवन निर्माण	काठमाडौँ महानगरपालिका
जनबहाल अगाडिको प्रस्थर स्तम्भ	साविक स्थानबाट अन्यत्र स्थानान्तरण	काठमाडौँ महानगरपालिका
स्वयम्बु संरक्षित स्मारक क्षेत्र	बसुबन्धु चैत्य नजिकै नयाँ मूर्ति निर्माण	स्वयम्बु व्यवस्थापन तथा संरक्षण समिति
भक्तपुर दरबार क्षेत्र	दरबार क्षेत्रमा भएमा संरक्षण, जीर्णोद्धार कार्यको जानकारी नदिएको, युनेस्कोको मापदण्ड पालना नभएको	भक्तपुर नगरपालिका
लुम्बिनी विश्व सम्पदा	एकीकृत व्यवस्थापन योजना, संरक्षित क्षेत्र, लुम्बिनी परिसरमा निर्माण भएका सभाहल लगायतमा विभागको सहमति नलिएकोले युनेस्को ध्यान आकर्षण	लुम्बिनी विकास कोष

प्राचीन स्मारक तथा पुरातात्विक महत्वका सम्पदाहरूको पहिचानमा असर नपर्ने गरी सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गरी ती स्थानहरूको संरक्षण हुनुपर्दछ ।

२९. **पुनर्निर्माण** - भक्तपुर दरबार स्क्वायरमा रहेको सिंह ध्वका र लाल बैठक दरबार (हाल भक्तपुर कला संग्रहालय भवन रहेको दरबार) पुनर्निर्माण गर्न रु.५ करोड ६८ लाख १९ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरी एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७३।५।२० मा रु.५ करोड ६५ लाख ६८ हजारको

खरिद सम्झौता गरेको र सम्झौताको म्याद २०७६।११।३१ सम्म रहेको छ । निर्माण व्यवसायीलाई यो वर्ष रु.१ करोड २३ लाख ९५ हजार समेत रु.२ करोड ५६ लाख ७० हजार भुक्तानी गरे पछि सिंह ध्वका दरबारतर्फको भाग छाडी भण्डारखालतर्फको भवन मात्र पुनः निर्माण गर्ने र बाँकी कार्य मल्लकालिन शैलीमा भक्तपुर नगरपालिकाले पुनः निर्माण गर्ने गरी मन्त्रालय, विभाग र नगरपालिकाबीच सहमति भई सुविस्ताको आधारमा ठेक्का अन्त्य गरेको छ । भक्तपुर नगरपालिकाले तयार गरेको ड्रइङ्ग, डिजाइनअनुसार पुनर्निर्माण गर्न युनेस्कोबाट सहमति प्राप्त नभएको तथा लागत अनुमान तयार गर्नुपूर्व सम्बन्धित निकायहरूसँग समन्वय नभएको कारण पुनर्निर्माण अवरुद्ध भएको देखियो । सम्बन्धित निकायहरूबीच समन्वय गरी पुनर्निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

पर्यटन विभाग

३०. **कार्यक्रम कार्यान्वयन** - पर्यटन पूर्वाधार अन्तरगत यो वर्ष ५८ आयोजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न रु.७० करोड ९२ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा ४२ कार्यक्रम कार्यान्वयन गरे तापनि नाउडाँडा देखि भदौरे पर्यटकीय पैदल मार्ग, गोरखाको लिंगलिगदेखि बारपाकसम्म धार्मिक मार्ग, जोमसोमदेखि कागबेनीसम्म पर्यटन पूर्वाधार जस्ता १६ कार्यक्रम तथा आयोजनाको लागि रु.१० करोड ४४ लाख विनियोजन भएकोमा प्रगति शून्य देखिएको छ । वार्षिक कार्यक्रमहरू कार्ययोजना तयार गरी कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।
३१. **क्यासिनो रोयल्टी** - क्यासिनो नियमावली, २०७० मा क्यासिनो सञ्चालकले प्रत्येक वर्ष रोयल्टी रकम बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ । क्यासिनो रोयल्टीसँग सम्बन्धित व्यवसायीको विवरण तथा रकम खुल्ने अद्यावधिक अभिलेख विभागले तयार गरेको छैन । लेखापरीक्षणबाट सङ्कलन गरिएको विवरणअनुसार १५ क्यासिनो सञ्चालकमध्ये ५ क्यासिनो सञ्चालकबाट २०७६।७७ को रु.२२ करोड ७२ लाख ५० हजार समेत कुल रु.१ अर्ब ८ करोड ६३ लाख असुल हुन बाँकी रहेको छ । उक्त रकममा लाग्ने शुल्क समेत यकिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।
३२. **फोहोर व्यवस्थापन** - सगरमाथा, ल्होत्से र नुप्से हिमशिखरहरूको फोहोरमैला व्यवस्थापन कार्य गर्न मन्त्रिस्तरीय २०७१।१२।१७ को निर्णयानुसार सगरमाथा प्रदुषण नियन्त्रण समितिलाई दिएको छ । मन्त्रालयले तोके अनुसार फोरमैला व्यवस्थापनको लागि धरौटीस्वरूप प्राप्त अमेरिकी डलर ६ लाख ४२ हजार मध्ये विभागले यो वर्ष अमेरिकी डलर ५ लाख ३० हजार ५०० फिर्ता गरेको छ । पर्वतारोहण सम्बन्धी नियमावली, २०५९ को नियम ९(६) मा सम्पर्क अधिकृतले फोहोरमैला व्यवस्थापन सम्बन्धमा आवश्यक कार्य गर्ने गराउने उल्लेख गरे तापनि फोहोर मैला व्यवस्थापन सम्बन्धमा सम्पर्क अधिकृतबाट कुनै कार्य सम्पादन गरेको देखिएन । पर्वतारोहीसँग फोहोरमैला व्यवस्थापन बापतको धरौटी लिई आरोहण समाप्त भएपछि धरौटी फिर्ता गर्ने कानुनी व्यवस्थामा सुधार गरी राजश्व लिई प्रतिस्पर्धाबाट फोहोरमैला व्यवस्थापन हुनुपर्दछ ।

दक्षिण एसिया पर्यटन पूर्वाधार विकास आयोजना

एसियाली विकास बैङ्कको ऋण तथा अनुदान सहयोगबाट विमानस्थल लगायतका संरचना निर्माणको लागि २०६७।५।१८ मा ४६.५ मिलियन अमेरिकी डलरको सम्झौता गरेकोमा आयोजनाको संशोधित अवधि २०७८।१२।१७ र लागत ९७.२१ मिलियन अमेरिकी डलर पुगेको छ । आयोजनामा शेयर लगानी, मुआवजा

र अन्य खर्चसमेत यो वर्षसम्म रु.२९ अर्ब ७४ करोड ६५ लाख खर्च भई भौतिक प्रगति ९३.३३ प्रतिशत रहेको छ ।

३३. **पूँजीकरण** - आयोजनाको कुल लागत (शेयर लगानीबाहेक) रु.११ अर्ब ७० करोड १२ लाख रहेकोमा रु.५ अर्ब ५१ करोड ६५ लाख खर्च भएको छ। सोको अतिरिक्त विमानस्थलको लागि आवश्यक जग्गा अधिग्रहण गरी मुआवजाबापत नेपाल सरकारको स्रोतबाट नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरणमा शेयर लगानी रहने गरी रु.२४ अर्ब २३ करोड खर्च भएको छ। गौतमबुद्ध विमानस्थलको निर्माण कार्यमा रु.४ अर्ब ५९ करोड, उपकरणमा रु.४ करोड ३३ लाख र परामर्श सेवामा रु.२५ करोड ७१ लाख खर्च भएकोमा उक्त रकमहरू प्राधिकरणको शेयर तथा सम्पत्तिमा पूँजीकरण हुनुपर्दछ ।
३४. **सवारीसाधन खरिद** - आयोजनाको कार्यमध्ये गौतमबुद्ध विमानस्थल देखि लुम्बिनी परिसरसम्म विद्युतीय बस सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले बस तथा कार खरिद गर्न आपूर्तिकसँग अमेरिकी डलर १२ लाखको सम्झौता भएकोमा यो वर्ष अमेरिकी डलर ९ लाख ६० हजार भुक्तानी भएको छ। चीनको एक आपूर्तिकसँग शुरुमा ५ बस र ११ कार ल्याउने सम्झौताअनुसार सवारी साधन आपूर्ति भएकोमा प्राविधिक स्पेसिफिकेसन नमिलेका कारण पुनः सोही मूल्यमा अर्को स्पेसिफिकेसनको १४ कार र ५ बस लुम्बिनी हाताभित्र आपूर्ति भएका छन् । सम्झौतामा बस तथा कारहरूको बिक्री पश्चात्को सेवा तथा वारेन्टी आपूर्तिकबाट हुने उल्लेख छ । बस तथा कारहरूको परीक्षण र इन्स्पेक्सन भएको छैन। आपूर्तिकर्तालाई अमेरिकी डलर २ लाख ४० हजार परीक्षण प्रक्रियापछि भुक्तानी गर्ने आयोजनाले जनाएको छ। बस तथा कारको परीक्षण एवं हस्तान्तरण हुनुपर्दछ ।
३५. **सोलार प्लाण्ट हस्तान्तरण** - लुम्बिनी हाताभित्र विद्युतीय सवारी साधनमा विद्युत चार्ज गर्न सोलार पावर प्लाण्ट सहितको चार्जिङ्ग स्टेशन जडान गर्न जापानको एक कम्पनीलाई २०७६।७७ सम्म रु.१३ करोड ९८ लाख ३७ हजार भुक्तानी भएकोमा संरचना हस्तान्तरण भएको छैन ।
३६. **कर तथा भन्सार महसुल** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ बमोजिम विदेशी आपूर्तिकर्तालाई वस्तु खरिद बापत भुक्तानी गर्दा ५ प्रतिशतले भुक्तानीमा कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विद्युतीय बस तथा कार खरिदबापत विदेशी आपूर्तिकलाई अमेरिकी डलर ९ लाख ६० हजार भुक्तानी गरेकोमा लाग्ने कर अमेरिकी डलर ४८ हजार बराबर हुने रकम दाखिला हुनुपर्दछ ।

आयोजनाले बस तथा कार खरिद गर्दा भन्सार विन्दुमा तिरेको भन्सार महसुल तथा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ४५ लाख ५२ हजार ती सवारी साधन प्राविधिक स्पेसिफिकेसन अनुसार योग्य नभई फिर्ता भएको र पुनः सवारी साधन झिकाउँदा सो कर रकम मिलान गरेको देखिएन । दोस्रो पटक आपूर्ति भएका बस तथा कारहरूको लागि भन्सार तथा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ९३ लाख १९ हजार वीरगञ्ज भन्सार कार्यालयलाई अग्रिम पठाइएको छ । प्रथम पटक भुक्तानी गरेको महसुल तथा मूल्य अभिवृद्धि कर असुल हुनुपर्दछ ।

भाषा आयोग

३७. **भाषा संरक्षण** - नेपालको संविधानले विभिन्न जातजाति र समुदायको भाषा एवं लिपिको अभिलेखीकरण, संरक्षण र विकास गर्ने नीति लिएको छ । नेपालमा बोलिने १२३ मध्ये २४ भाषा लोपोन्मुख अवस्थामा रहेको र संरक्षणको संकटमा रहेको अवस्था छ । अन्तर्जातीय विवाह, आधारभूत शिक्षा एवं बसाइँसराइका

कारण भाषा पुस्तान्तरण हुन नसक्दा समुदायको पहिचान र संस्कृति हराउँदै गएको आयोगको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । यो वर्ष भाषा सम्बन्धी कार्यमा आयोगले रु.३ करोड ३९ लाख खर्च गरेको छ । भाषाहरूको खोज, अनुसन्धान, संरक्षण र अभिलेख विकासको लागि आयोगबाट अभिलेखीकरण, लेख्यरूपमा जगेर्ना, सोको सर्वेक्षण तथा वर्ग निर्धारण गर्ने कार्यमा अपेक्षित उपलब्धि हासिल हुन सकेको छैन । लोपोन्मुख भाषालाई संरक्षण गर्न सहकारिता तथा समन्वयको आधारमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको भूमिका वृद्धि गरी अभिलेख राख्ने पद्धतिमा सुधार ल्याउने अवधारणा आयोगबाट कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।

संगठित संस्था तथा समिति

लुम्बिनी विकास कोष

भगवान गौतम बुद्धको जन्मस्थल लुम्बिनीलाई विश्व शान्तिको मुहान, संसारका बौद्धमार्गी एवं शान्ति प्रेमी मानिसहरूको आस्थाको केन्द्रको रूपमा विकास गर्ने लक्ष्य र आदर्शलाई बढी प्रभावकारी बनाउन, लुम्बिनी विकास योजनालाई समन्वयात्मक र सुचारु रूपले सञ्चालन गर्न लुम्बिनी विकास कोष ऐन, २०४२ बमोजिम यस कोषको स्थापना भएको हो । लुम्बिनी क्षेत्रको योजनाबद्ध विकासको लागि तयार भएको गुरु योजनाअनुसार ३ वर्गमाइल क्षेत्रलाई पवित्र उद्यान क्षेत्र, विहार क्षेत्र र नयाँ लुम्बिनी ग्रामको अवधारणाअनुसार योजना सञ्चालन हुँदै आएको छ ।

३८. **कोषको लेखाप्रणाली** - लुम्बिनी विकास कोष आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी नियमावली, २०५८ को नियम १६ मा कोषमा हुने कारोबारको वासलात तयार गरी पेस गर्नुपर्ने उल्लेख भएकोमा वासलात तयार गर्ने गरेको पाइएन । कोषको विनियममा लागू भएको १९ वर्ष भइसके तापनि लेखा ढाँचा स्वीकृत भएको छैन ।

कोषको आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०५८ को नियम १६ बमोजिम कोषको स्वामित्वमा रहेका स्थिर सम्पत्तिको मूल्याङ्कन गरी हिसाब राख्ने व्यवस्था कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।

३९. **आन्तरिक नियन्त्रण** - कोषको आर्थिक प्रशासन सम्बन्धी नियमावलीमा कामको प्रकृति अनुरूप नियन्त्रण वातावरण, जोखिम नियन्त्रणका उपायहरू सहितको आन्तरिक नियन्त्रण कार्यविधि तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । भ्रमण खर्चको भुक्तानी गर्दा भ्रमण प्रतिवेदन संलग्न गर्ने नगरेको, पुराना सामानको मर्मत सम्भार र लिलाम बिक्री कार्य नभएको, आन्तरिक स्रोत तर्फ असुल गरेको नगद समयमै दाखिला नगरेको, जोखिम क्षेत्र पहिचान गरी जोखिम रजिष्टर खडा नगरेको, कोषलाई आवश्यक पर्ने निर्देशिकाहरू तयार नगरेको, इन्धन, ज्याला लगायतको खर्चमा नियन्त्रण नअपनाएको जस्ता व्यहोरा देखिएको छ । कार्यविधि तयार गरी आन्तरिक नियन्त्रणलाई मजबुत बनाउनु पर्दछ ।

४०. **गुरुयोजना** - लुम्बिनी क्षेत्रको विकासको लागि सन् १९७८ मा तयार भएको गुरुयोजना अनुरूप कोषले लुम्बिनी क्षेत्रको संरक्षण, सम्बर्द्धन र भौतिक पूर्वाधार विकास सम्बन्धी कार्य सञ्चालन गर्दै आएको छ । करिब ४० वर्ष अगाडि तयार भएको गुरुयोजना अनुसार करिब ८५ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भइसकेको उल्लेख गरे तापनि सम्पन्न गर्नुपर्ने काम, हालसम्म सम्पन्न कार्य र बाँकी कामको विस्तृत विवरण अद्यावधिक गरेको पाइएन । उक्त गुरुयोजनाअन्तर्गतका क्रियाकलापमा हालसम्म रु.५ अर्ब ५१ करोड

खर्च भएको र बाँकी रहेका पूर्वाधारहरूको निर्माण गर्न थप रु.७ अर्ब ३१ करोड ६० लाख लागत लाग्ने उल्लेख छ । सो रकमको लागि स्रोतको सुनिश्चता भएको छैन ।

४१. **आयमा प्रभाव** - कोभिड-१९ को असरले गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष कोषको वैदेशिक मुद्राको आय ५५ प्रतिशत, सेवा तथा संरक्षण शुल्क २५ प्रतिशत, मायादेवी दानपत्रको आयमा ३३ प्रतिशत, माला पसलबाट प्राप्त हुने भाडा आय ८९ प्रतिशतले घटेको छ । समग्रमा गत वर्षको तुलनामा यो वर्ष १५ प्रतिशतले आय घटेको छ ।

यो वर्षको कोषको आन्तरिक आय रु.१४ करोड ६९ लाख १३ हजार रहेकोमा चालु खर्च रु.१७ करोड ९ लाख २४ हजार देखिएको छ । कार्यालय सामान, भ्रमण खर्च, विविध खर्च, इन्धन, करार सेवा शुल्क लगायतका चालु खर्चमा कटौती हुन सकेको छैन । चालु खर्चमा नियन्त्रण हुने गरी खर्च व्यवस्थापन हुनुपर्दछ ।

४२. **भू-शुल्क पुनरावलोकन** - लुम्बिनी विकास कोष विहार क्षेत्र नियमावली, २०५८ को नियम ९ अनुसार विहार क्षेत्रको सञ्चालन, रेखदेख, अनुगमन तथा सम्भारको लागि चाहिने खर्च जुटाउन चक्ला अनुसार भू-शुल्क लिने व्यवस्था छ । कोषले विगतमा गरेको सम्झौता तथा दरबाट विहारको ग्रिड अनुसार अमेरिकी डलर १५७ देखि ३१५ सम्म शुल्क लिएको देखिन्छ । यस्तो शुल्कमा प्रचलित बजार मूल्य अनुसार पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।

४३. **कल्याणकारी कोष** - लुम्बिनी विकास कोषको कर्मचारी सेवा शर्त तथा सुविधा सम्बन्धी नियमावली, २०५८ बमोजिम कर्मचारी सेवा वा पदबाट अलग हुदाँ नियमावलीले तोकेबमोजिम कर्मचारीले औषधि उपचार, उपदान तथा संचित विदा लगायतको सुविधा प्रदान गर्न खडा गरेको कल्याणकारी कोषमा रु.५ करोड १२ लाख ३६ हजार मौज्दात रहेको छ । प्रत्येक वर्ष कर्मचारी अवकाश हुँदा उक्त कोषबाट खर्च लेख्नुपर्नेमा यस वर्ष विनियोजित रकमबाट रु.२ करोड ४६ लाख ३८ हजार भुक्तानी गरेको छ । प्रत्येक वर्ष अवकाश दायित्व गणना गरी उक्त कोषमा जम्मा गरी अवकाश पश्चात् सोही कोषबाट भुक्तानी दिने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

४४. **सोझै खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८ मा खरिद गर्दा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी टुक्रा टुक्रा पारी गर्न नहुने व्यवस्था छ । यो वर्ष कोषले गोडमेल, वाटिका निर्माण, संरचना सुधार, सडक निर्माण, मर्मत, मालसामान खरिद, बोरिड, सरसफाई, मेसिनरी औजारलगायतमा विभिन्न फर्मबाट ६२ टुकामा विभाजन गरी रु.२ करोड ७६ लाख ७८ हजार को कार्य प्रतिस्पर्धा बेगर सोझै खरिद गरेको छ । प्रतिस्पर्धात्मक विधिबाट खरिद कार्य गर्नुपर्दछ ।

४५. **भाडा तथा ठेक्का आय** - सम्झौता बमोजिमको भाडा तथा ठेक्का आय तोकिएको म्यादभित्र असुल गर्नुपर्दछ । यो वर्ष कोषले नयाँ माला पसल तथा चमेना गृह, पुरानो माला पसल तथा चमेना गृह, भू-शुल्क, आय ठेक्का, विद्युत महसुल, जल यातायात लगायत १८८ व्यक्ति तथा संस्थाबाट रु.५० लाख भाडा तथा ठेक्का आय असुल गर्न बाँकी देखिएको छ । सम्झौता बमोजिम उठ्न बाँकी रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

४६. **बढी भुक्तानी** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५५ मा १२ महिना भन्दा बढी अवधिको खरिद सम्झौता कार्यान्वयन गर्दा मूल्य समायोजन दिनुपर्ने व्यवस्था छ । कोषले खरिद सम्झौता गरेका निर्माण कार्यको भुक्तानीमा मूल्य समायोजन दिँदा सूचक फरक, नयाँ दर, भित्र सूचीको प्रयोग र पछिल्लो

अवधिको मूल्य सूची प्रयोग गरी भुक्तानी दिएको कारण ६ निर्माण व्यवसायीलाई बढी भुक्तानी गरेको रु.४९ लाख ७८ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

४७. **इन्जिनियरिङ सुविधा** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ अनुसार निर्माण तथा परामर्श कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा सो कार्यसँग सम्बन्धित आइटमहरू मात्र समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सार्वजनिक लेखा समितिले २०६९।९।२ मा खरिद सम्झौता गर्दा निर्माण तथा परामर्शकार्यसँग असम्बन्धित खर्चहरू ठेक्कामा समावेश नगर्न निर्णय गरेकोमा कोषले परामर्श सेवाको लागत अनुमानमा इन्जिनियरिङ सुविधाअन्तर्गत ३ सवारीसाधन तथा १३ मोटरसाइकल समावेश गरी सोबापत परामर्शदातालाई रु.१ करोड ५१ लाख ६८ हजार भुक्तानी गरेको छ । लागत अनुमानमा परामर्श सेवासँग असम्बन्धित आइटमहरू राखी खर्च गर्ने प्रणालीमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

पशुपति क्षेत्र विकास कोष

भगवान श्री पशुपतिनाथको मन्दिर र पशुपति क्षेत्र प्राचीन कालदेखि नै विश्वभरका सनातन हिन्दुहरूको श्रद्धा र आस्थाको केन्द्रको रूपमा रहिआएको छ । जयबागेश्वरी, गौरीघाट, चाबहिल, कुटुम्बहाल, सिफल, गौशाला, पिंगलस्थान र श्लेषमान्तक वन आसपासको २६४ हेक्टर क्षेत्रलाई पशुपति क्षेत्रभित्र राखिएको छ । पशुपति क्षेत्रमा साना ठुला विभिन्न शैलीका मठ मन्दिर, सत्तल, ढुङ्गेधारा, चैत्य देवालय आदि करिब ५०० र करिब १ हजार शिवलिङ्ग रहेका छन् । उक्त क्षेत्रको सुरक्षा, सम्भार र विकास गर्न तथा सर्वसाधारण जनताको सदाचार र सुविधा कायम राख्न पशुपति क्षेत्र विकास कोषको स्थापना २०४४ मा भएको हो ।

४८. **वित्तीय स्थिति** - नेपाल सरकारबाट प्राप्त सशर्त अनुदान रु.३३ करोड ११ लाख ६० हजार समेत कुल आय रु.७९ करोड २८ लाख ३५ हजार आयमध्ये पुँजीगत कार्यमा रु.३० करोड १८ लाख ६३ हजार समेत रु.६७ करोड ४ लाख ४ हजार खर्च भई रु.१२ करोड २४ लाख ३१ हजार वचत रहेको छ । उक्त वचतमध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको नेपाल सरकारतर्फको सशर्त अनुदान रु.७ करोड ५२ लाख १० हजार संघीय सञ्चितकोष दाखिला गर्न बाँकी रहेकोले खुद वचत रु.४ करोड ७२ लाख २१ हजार हुने देखिन्छ ।

४९. **लेखाप्रणाली तथा वासलात** - पशुपति क्षेत्र विकास कोष ऐन, २०४४ को दफा १९ मा कोषको आय व्ययको लेखा परिषद्ले निर्धारण गरे बमोजिम राखिने उल्लेख छ । यो वर्ष गरेको पुँजीगत खर्च पुँजीकृत नगरेको, नगद प्रवाह हिसाब तयार नगरेको, लेखा नीति पेस नगरेको, कोष मातहतको वेद विद्याश्रमको सम्पत्ति, दायित्व तथा आय व्यय समावेश नभएको, तीन कार्यालय (पशुपति भण्डार, जयबागेश्वरी र अमालकोट कचहरी) ले लिन बाँकी कुल आय लेखाङ्कन नभएको अवस्थाले वित्तीय विवरणले कारोबारको स्पष्ट र यथार्थ चित्रण गरेको छैन । कोषले लेखा नीति तथा निर्देशिका तयार गरी लागू गरेको छैन । सबै कारोबार चित्रण हुनेगरी वित्तीय विवरण तयार गरी लागू गर्नुपर्ने व्यहोरा गत विगतका प्रतिवेदनमा औल्याएकोमा सुधार भएको छैन । लेखा निर्देशिका तयार गरी लागू गर्नुपर्दछ ।

५०. **पुरानो हिसाब** - कुल पेस्की बाँकी रु.१ करोड ५४ लाख ८१ हजार मध्ये २०५०।५१ देखि २०७२।७३ सम्मको ६० व्यक्ति तथा फर्मको नाममा रु.५४ लाख ४८ हजार बाँकी छ । त्यसैगरी लिन बाँकी हिसाबमा धर्मशाला, घर टहरा बहाल, पार्किङ शुल्कबापत १९० व्यक्ति तथा संस्थासँग रु.२ करोड ९७ लाख ७० हजार रहेको छ । सो मध्ये १५ व्यक्ति, फर्मसँग मात्र रु.२ करोड ७३

लाख ५१ हजार बाँकी रहेको छ । कोषले ४८४ व्यक्ति तथा संस्थालाई तिर्नुपर्ने धरौटी दायित्व रु.१५ करोड ६१ लाख ९० हजार रहेको छ । वासलातमा कोषले ६६ व्यक्ति तथा संस्थालाई रु.९ करोड १९ लाख ९८ हजार तिर्न बाँकी देखाए तापनि रकमको वर्षगत विवरण र प्रयोजन सम्बन्धमा खुलासा गरेको छैन । सो मध्ये एक गुठीलाई मात्र तिर्न बाँकी रु.४ करोड ९१ लाख ४३ हजार रहेको देखिन्छ । प्रतीतपत्र भुक्तानी कोष भनी गत विगत वर्षदेखि नै रु.८२ लाख ९३ हजार दायित्वमा देखाउँदै आएको छ । यसप्रकारका हिसाब सम्बन्धमा आवश्यक कारवाही गरी राफसाफ गर्नुपर्दछ ।

५१. **वित्तीय तथा भौतिक प्रगति** - नेपाल सरकारबाट प्राप्त रु.३३ करोड ११ लाख ६० हजारसमेत कोषको कुल आय रु.७९ करोड २८ लाख ३५ हजारमध्ये अनुदान रु.२६ करोड ९९ लाख ४१ हजारसमेत रु.६७ करोड ४ लाख ४ हजार खर्च गरेको छ । आन्तरिक स्रोतबाट रु.७१ करोड २९ लाख १५ हजार आय सङ्कलन गर्ने लक्ष्य रहेपनि रु.४५ करोड २ लाख ५३ हजार मात्र सङ्कलन गरेको छ । कोष र मन्दिर सेवा तर्फ गतवर्ष आन्तरिक आय रु.५७ करोड २७ लाख १३ हजार रहेकोमा यो वर्ष रु.४२ करोड ५७ लाख प्राप्त भई रु.१४ करोड ७० लाख १३ हजार (२५.६७ प्रतिशत) घटेको देखिन्छ । कोभिड १९ महामारीको कारण पर्यटक प्रवेश शुल्कमा रु.७ करोड ४ लाख ४ हजार र विशेष पूजामा रु.३ करोड ३८ लाख १ हजार आम्दानी घटेको छ । नेपाल सरकारबाट ३९ कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न रु.६४ करोड ५३ लाख ३९ हजार सशर्त अनुदान प्राप्त भएकोमा २५ योजना कार्यान्वयन गरी रु.२५ करोड ३५ लाख १८ हजार खर्च गरेको छ । कोषले भौतिक प्रगति प्रतिवेदन तयार गरेको छैन । योजना कार्यान्वयन गर्ने क्षमता वृद्धि गरी प्राप्त पुँजीगत अनुदानको उपयोग एवं भौतिक प्रगति प्रतिवेदन तयार गरी समिक्षा हुनुपर्दछ ।

५२. **वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन** - कोष सञ्चालक परिषद्बाट २०७६।७७ को लागि स्वीकृत नीति तथा कार्यक्रम मध्ये गुरुयोजना तयार गरी स्वीकृतिको लागि मन्त्रालय पठाएकोमा पुनरावलोकन गरी पुनः पेस गर्न फिर्ता भएको, जग्गा जमिनको जग्गाधनी पुर्जा लिन परिषद् सदस्यको अध्यक्षतामा कार्यदल गठन गरेतापनि कार्यसम्पन्न नभएको, पशुपतिनाथ मन्दिरको प्राविधिक अवस्था यकिन गर्न पुरातत्व विभाग समेतको कार्यदल गठन भएतापनि अध्ययन नभएको, अन्तर्राष्ट्रिय सन्त सम्मेलन र भारतमा पशुपति सम्मेलन गर्ने कार्य हुन नसकेको, गुरुयोजना अनुसार भु-उपयोग सम्बन्धी कार्य अघि नबढाएको, आर्थिक पर्यटकको लागि छुट्टै संयन्त्र बनाउने उल्लेख गरेपनि त्यस प्रकारको संयन्त्र नबनाएको, कोष स्थापना हुनु पूर्व हराएका जग्गा खोजी गर्ने संयन्त्र नबनाएको, गुहेश्वरी मन्दिर सञ्चालन गर्ने छुट्टै कानुन नबनाएको, गुठीको जग्गाबाट हालसम्म अन्नवालीको आधारमा कुत लिदै आएकोमा जग्गाको वर्गीकरणको आधारमा मूल्य निर्धारण गरी शुल्क लिने सम्बन्धमा कुनै कार्य नभएको, गौशाला धर्मशाला, नेपाल आँखा कार्यक्रम र त्रिवि विमानस्थल लगायतका निकायको भाडा पुनरावलोकन सम्बन्धमा कुनै कारवाही नभएको अवस्था देखिएको छ । कोष व्यवस्थापनले उक्त नीति तथा कार्यक्रमलाई आगामी वर्ष निरन्तरता दिई कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

५३. **अध्ययन तथा छानबिन प्रतिवेदन कार्यान्वयन** - परिषद्को २०७४।७।६ को निर्णयबाट कोषका कोषाध्यक्षको अध्यक्षतामा ११ सदस्यीय श्री पशुपतिनाथको सम्पत्ति संरक्षण तथा गुठी जग्गा अध्ययन तथा छानबिन समिति गठन भएकोमा मालपोत तथा नापी विभाग, मन्त्रालय, र गुठी संस्थानले प्रतिनिधि नपठाएकोले बाँकी ६ जनाले २०७५ माघमा प्रतिवेदन पेस गरेको देखिन्छ । मूल ढुकुटीमा रहेका सम्पत्तिको लगत यकिन गर्न नसकेको, वि.स. २०१९ देखि २०७५ सम्म सुन ६३.१४४ किलोग्राम

र चौदी १ हजार ५०१.३८५ किलोग्राम मूल ढुकुटीमा दाखिला भएको तथा त्यस भन्दा अधिको विवरण प्राप्त नभएको, पशुपति क्षेत्रभित्र १९५ गुठी सम्बन्धित मठ मन्दिरका देवी देवताका अंगमा लगाएको र ढुकुटीमा रहेको गरगहनाको विवरण गुठी संस्थानसँग माग गरेकोमा प्राप्त नभएको, गुठी संस्थानको २०५६ सालको प्रतिवेदन अनुसार गुठीको जग्गा ११ हजार २६१ रोपनी, पशुपति, गुह्येश्वरी र अमालकोट कार्यालयको नाममा दर्ता प्रमाणित जग्गा ३ हजार ६६७ रोपनी, दर्ता प्रमाणित हुन बाँकी जग्गा २३१ रोपनी, त्रिभुवन विमानस्थल र गल्फ कोषले प्रयोग गरेको जग्गा १ हजार १६२ रोपनी तारागाँउ रिजेन्सी होटलले प्रयोग गरेको जग्गा १७ रोपनी र कोषले अधिग्रहण गरेको जग्गा १ हजार ५०५ रोपनी, काठमाडौँ गोठाटारमा ५३४ रोपनी जग्गा रहेको र पशुपति क्षेत्रभित्र ११९ पाटी, पौवा सत्तल रहेको विवरण पेस गरेको छ ।

श्री पशुपतिनाथसँग सम्बन्धित पूजा, जग्गा, गुठी, खान्गी समेतका जग्गाहरूको अवस्था तथा गुठी, पुजा, जात्रा सम्बन्धी कार्यहरू गुठी संस्थानले समेत गर्दै आएकोमा उक्त कार्यहरू एकद्वार प्रणालीबाट गर्नु पर्ने देखिएको, गौशाला धर्मशाला कोष आफैले सञ्चालन गर्ने, ३ कार्यालयको हराएको २३१ रोपनी लगायतका जग्गा खोजबिन गर्नुपर्ने, नेपाल आँखा कार्यक्रम तिलगंगासँग जग्गा भाडा सम्बन्धमा भएको सम्झौता पुनरावलोकन, कोष र प्राणनाथ क्याफेबीचको विवाद निरूपण, वनकाली धर्मशाला सञ्चालकबाट तत्काल बक्यौता असुल गर्ने, तिलगंगा क्षेत्रका मुआवजा लिइसकेको व्यक्तिहरूले घरजग्गा खाली गराउनु पर्ने, सबै जिल्लाका २०२१ सालको नापीमा फिल्ड बुकमा जग्गाधनीको नाम श्री पशुपतिनाथ उल्लेख भएको जग्गा श्री पशुपतिनाथको नाममा ल्याउन नीतिगत निर्णय हुनुपर्ने लगायतका सुझावहरू दिएको छ । यी सुझावहरूको कार्य योजना बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

५४. **बैङ्क मौज्दात** - कोषले २०७६।७७ को वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा कोषको मौज्दात रकम अधिकतम ब्याज दिने बैङ्कमा जम्मा गर्ने उल्लेख छ । कोषमा २०७६ आषाढ मसान्तमा नगद समेत रु.३ अर्ब ३१ करोड ८२ लाख मौज्दात रहेकोमा २०७७ आषाढ मसान्तमा रु.३ अर्ब १ करोड ९० लाख मौज्दात रहेको छ । उक्त मौज्दातबाट गतवर्ष रु.१४ करोड ८७ लाख ८३ हजार ब्याज प्राप्त भएकोमा यो वर्ष रु.१२ करोड ५० लाख ७४ हजार ब्याज प्राप्त भएको छ । उक्त मौज्दातमध्ये रु.१ अर्ब १९ करोड ७८ लाख विभिन्न १४ वाणिज्य बैकका ४१ मुद्धती खातामा र रु.१ अर्ब ८१ करोड २२ लाख, विभिन्न २४ वाणिज्य बैङ्कमा ९८ खातामा जम्मा गरेको छ । कोषले मौज्दात रकम खुला रूपमा सूचना प्रकाशन गरी बढी ब्याज दिने बैङ्कमा जम्मा नगरी सोझै खाता खोली जम्मा गरेको छ । खुला रूपमा प्रस्ताव आह्वान गरी बढी ब्याज दिने वाणिज्य बैङ्कमा रकम जम्मा गर्नुपर्ने, मौज्दातको सुरक्षा गरी निष्क्रिय बैङ्क खाताहरू बन्द गरी सीमित बैङ्क खाता सञ्चालन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

५५. **बहाल सम्बन्धी कार्यविधि** - पशुपति क्षेत्र विकास कोष ऐन, २०४४ को दफा १० मा श्री पशुपतिनाथको जग्गा, ती जग्गामा निर्माण भएका भौतिक संरचनाको भाडा निर्धारण गर्ने अधिकार कोषमा रहेको छ । जग्गा तथा अन्य संरचनाहरू भाडा, बहालमा दिनको लागि परिषद्ले हालसम्म कार्यविधि स्वीकृत नगरी परिषद्बाट पटके निर्णय गरी भाडामा लगाउँदै आएकोले भाडा, बहालमा लगाउने सम्बन्धमा कार्यविधि/नियमावली बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।

५६. **जग्गा भाडा** — नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण र तिलगंगा आँखा अस्पतालसँग भएको सम्झौता समयानुकूल बनाई जग्गा भाडा वृद्धि गरिने २०७६।७७ को वार्षिक कार्यक्रममा उल्लेख भएतापनि

भाडा पुनरावलोकन भएको छैन । त्रिभुवन विमानस्थल कार्यालयले १ हजार १६१ रोपनी जग्गा ९९ वर्षका लागि वार्षिक रु.१ करोड र तिलगंगा आँखा अस्पतालले ५ रोपनी जग्गा ४९ वर्षका लागि वार्षिक रु.२ लाख भाडा तिर्ने गरी क्रमशः २०३९ र २०७२ मा सम्झौता भएकोमा ती संस्थाबाट सम्झौतामा उल्लिखित भाडा रकम समेत प्राप्त नभएको र लिन बाँकी हिसाबमा समेत समावेश गरेको छैन । सम्झौता बमोजिम भाडा प्राप्त हुनुपर्ने र सम्झौता समेत समय सापेक्ष हुने गरी पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।

५७. **वनकाली धर्मशाला** - पशुपति परिसरको वनकालीमा रहेको धर्मशाला प्रयोग गरेबापत वार्षिक रु.३० लाख १९ हजार भाडा कोषलाई बुझाउने गरी एक कन्सल्टेन्सीले २०६८।९।२२ मा ५ वर्षको लागि भाडामा लिएकोमा सम्झौता अवधि २०७३।९।२१ मा समाप्त भएपछि कोषलाई बुझाउनुपर्ने २०७१ वैशाख देखि २०७३।९।२१ सम्मको भाडा रु.८३ लाख ७९ हजार नबुझाई धर्मशाला बन्द गरेको देखियो । निजले उक्त भाडा बुझाउनको सट्टा कोषबाटै क्षतिपूर्ति पाउनुपर्ने भनी अदालतमा मुद्दा दायर गरेकोमा क्षतिपूर्ति दावी खारेज हुने फैसला भएकोले बक्यौता रकम, शुल्क, जरिवाना सहित असुल गर्नुपर्दछ ।

५८. **बक्यौता भाडा** - तिलगंगा धर्मशालामा सञ्चालित एक क्याफेसँग २०७२।४।३२ मा भाडा सम्झौता भएकोमा कोषको स्वीकृति बेगर निर्माण गरेको संरचनाको लागत कोषलाई तिर्नुपर्ने भाडाबाट कट्टा गर्न दावी गरेको तथा ती संरचनाको लागत सम्बन्धमा कोष र क्याफेबीच विवाद रहेको देखिन्छ । विवाद सिर्जना भएको ५ वर्षसम्म पनि सम्झौताको शर्त बमोजिम कोष व्यवस्थापनबाट निर्णय लिई भाडा असुल गरेको देखिएन । समयमा नै कारवाही गरी विवाद समाधान नगरेको कारण वर्षेनि बक्यौता बढ्न गई २०७७ आषाढ मसान्तसम्म शुल्क जरिवाना बाहेक रु.७० लाख ५८ हजार पुगेको छ । अबिलम्ब विवाद समाधान गरी बक्यौता असुल हुनुपर्दछ ।

५९. **धर्मशाला सञ्चालन** - कोषको स्वामित्वमा रहेको काठमाडौँ गौशाला स्थित ९ रोपनी ९ आना जग्गा सञ्चालक परिषद्को २०६०।२।९ को निर्णय अनुसार एक संस्थासँग अवधि उल्लेख नगरी वार्षिक रु.५१ हजार कोषलाई बहाल बुझाउने गरी सम्झौता भएको देखियो । उक्त सम्झौता सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिको २०६३।८।६ को निर्णयमा ६ महिना भित्र धर्मशाला कोष आफैले सञ्चालन गर्ने गरी सम्झौता रद्द गर्ने उल्लेख छ । अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले २०६६।१।१४ को पत्रबाट मनासिव माफिकको अवधि र भाडा रकम दिने गरी अर्को सम्झौता गरी सो दुस्कृति सच्चाउन कोषलाई लेखी पठाएको छ । कोषले २०७६।७.७ को वार्षिक कार्यक्रममा उक्त संस्थाले कोषको स्वीकृति बेगर भौतिक संरचना बनाई व्यापारिक प्रयोजनमा प्रयोग गरेकोले समय सापेक्ष भाडा निर्धारण गर्ने उल्लेख भएतापनि कुनै कार्यहरू गरेको देखिएन । सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णयअनुसार सम्झौता रद्द गरी धर्मशालाको सञ्चालनको वैकल्पिक व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

६०. **पशुपति धर्मशाला बहाल** - धर्मशाला लिजमा दिने सम्बन्धमा कोषका सदस्य सचिवबाट लिज कार्यविधि, २०७५ स्वीकृत गरी २०७५।१०।२९ मा सूचना प्रकाशन गरी प्रस्ताव माग गरेकोमा ४ प्रस्ताव पेस भएको मध्ये ३ प्रस्ताव योग्य नभएको र एउटा प्रस्ताव मात्र योग्य ठहर गरी उक्त कार्यविधि बमोजिम प्रस्ताव स्वीकृत गरी वार्षिक रु.१ करोड ५ लाख ४१ हजार भाडा प्राप्त गर्ने गरी १५ वर्षको लागि २०७६।१।३० मा सम्झौता गरेको देखियो । उक्त धर्मशाला लिजमा लिने सम्बन्धी बोलपत्र कागजातमा

बोलपत्रदाताले विगत वर्षमा दान, दातव्य, सामाजिक कार्यमा रु.३ करोड खर्च गर्नुपर्ने शर्त राखेको र ३ वटा बोलपत्रदाताले त्यसरी खर्च गरेको प्रमाण पेस नगरेको जनाई अस्वीकार गरेको देखियो ।

भाडा सम्झौतामा सम्झौता मितिले ३ महिना आन्तरिक निर्माण अवधि रहने, त्यस पछि प्रत्येक महिनाको भाडा ७ गते भित्र बुझाउनुपर्ने र त्यसरी नबुझाएमा जरिवाना लाग्ने व्यवस्था छ । भाडामा लिने पक्षले २०७६ भाद्र देखि २०७७ आषाढसम्म ११ महिनाको भाडा रु.९६ लाख ६३ हजार बुझाउनुपर्नेमा रु.५२ लाख ७१ हजार मात्र बुझाएकोले रु.४३ लाख ९२ हजार लिन बाँकी हिसाबमा देखाएको छ । उक्त लिन बाँकी रकम जरिवाना सहित असुल हुनुपर्दछ । कोषको सञ्चालक परिषद्को स्वीकृति बेगर भाडामा लगाएको, लिजसम्बन्धी कार्यविधि परिषद्बाट स्वीकृति नभएको तथा भाडामा लगाउने विषयसँग असान्दर्भिक शर्त राखी एक मात्र बोलपत्रदाताको प्रस्ताव छनौट गरेको सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।

६१. **बोलपत्रदाताको योग्यता** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा १० मा बोलपत्र सम्बन्धी कागजातमा योग्यताका आधार उल्लेख गर्दा कुनै खास निर्माण व्यवसायीले मात्र भाग लिन पाउने वा नपाउने गरी व्यवस्था गर्न नहुने उल्लेख छ । गौशाला भुवनेश्वरी ४०० मिटर दर्शनमार्गमा नाली सडक, निर्माण पेटी र पर्खालमा ढुङ्गा छाप्ने काम गर्नको लागि बोलपत्र कागजातमा बोलपत्रदाताले विगतमा ढुङ्गा छाप्ने कार्य १ हजार ६०० वर्ग मिटर, ढुङ्गाको पर्खाल लगाउने कार्य ६०० घनमिटर, ढुङ्गा ग्राभेल कार्य ४८३ रनिड मिटर, पेटीमा ढुङ्गा छाप्ने कार्य ८६० रनिड मिटरलगायत कार्य गरेको हुनुपर्ने गरी योग्यता तथा शर्त निर्धारण गरेको देखियो । उक्त निर्माण कार्यको लागत अनुमान रु.९ करोड २१ लाख ९८ हजार स्वीकृत गरी बोलपत्र आह्वान गर्दा ३ बोलपत्र पेस भएको मध्ये २ बोलपत्रदाताको अनुभव नपुगेको जनाई एक मात्र बोलपत्रदाताको रु.९ करोड २१ लाख २३ हजारको प्रस्ताव स्वीकृत गरी यो वर्ष रु.६ करोड ३८ हजार भुक्तानी भएको छ । सडक, पेटी तथा पर्खालमा ढुङ्गा छाप्ने कार्य जटिल प्राविधिक कार्य नभएकोले सडक, भवन, कम्पाउण्डवाल आदि निर्माण गरेका निर्माण व्यवसायीले उक्त कार्य सहजै गर्न सक्ने देखिन्छ । यस्तो कामको लागि विशेष योग्यता तथा शर्त राख्नु आवश्यक देखिँदैन । बढी भन्दा बढी निर्माण व्यवसायीले भाग लिन सक्ने किसिमको शर्त राखी प्रतिस्पर्धा गराउनुपर्नेमा एक निर्माण व्यवसायीको विगतको अनुभवसँग मिल्ने गरी योग्यता र अनुभवको शर्त राखेको सम्बन्धमा कारबाही हुनुपर्दछ ।

पशुपति परिसरमा विद्युतीय सजावट कार्य गर्न रु.६ करोडको बजेट स्वीकृत गरी डिजाइन, लागत अनुमान तथा अनुगमन गर्न एक इलेक्ट्रिकल इन्जिनियरलाई परामर्शदाता नियुक्त गरेको र निजले रु.५ करोड ९२ लाख ३४ हजारको लागत अनुमान पेस गरेको छ । सो कार्य गर्न बोलपत्र माग गर्दा ३ बोलपत्र पेस भएको, बोलपत्र मूल्याङ्कनका लागि कोषको अनुरोधमा नेपाल विधुत प्राधिकरणबाट एक इन्जिनियरलाई खटाए तापनि बोलपत्र मूल्याङ्कन कार्यमा निज संलग्न नरहेको, निजी क्षेत्रका एक इन्जिनियरलाई बोलपत्र मूल्याङ्कन गर्न विज्ञको रूपमा नियुक्त गरी मूल्याङ्कन गर्दा ३ वटै बोलपत्रदाता ग्राह्य नभएको जनाई सबै बोलपत्र २०७६।१२।१० मा रद्द गरेको देखियो । बोलपत्रदाताको योग्यता र शर्त संशोधन गरी पुन २०७७।१।७ मा बोलपत्र आह्वान गरेको देखिन्छ । दोस्रो पटक बोलपत्र आह्वान गरेकोमा एकमात्र बोलपत्र दर्ता भएअनुसार रु.५ करोड ९१ लाख ३९ हजार (लागत अनुमानको तुलनामा ०.१६ प्रतिशत घटी) को प्रस्ताव स्वीकृत गरी २०७७।३।२५ मा सम्झौता गरी यो वर्ष रु.२५ लाख ९० हजार पेस्की भुक्तानी दिएको छ । प्रथम पटक बोलपत्र आह्वान गर्दा कार्य अनुभव

नपुग भएकोमा रद्द भएको कम्पनी नै दोस्रो पटकको बोलपत्र मूल्याङ्कनमा योग्य रहेको जनाई सम्झौता गरेको देखियो । बोलपत्रको शर्त तथा योग्यता संशोधन गर्दा एउटामात्र बोलपत्र दर्ता भएको तथा लागत अनुमानको हाराहारीमा प्रस्ताव पेस गरेको छ । बोलपत्रका शर्त तथा योग्यता संशोधन भएको सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्ने देखिएको छ ।

६२. **वनकाली उद्यान सञ्चालन** - पशुपति क्षेत्र विकास कोष ऐन, २०४४ को दफा १० मा पशुपति क्षेत्रमा वृक्षरोपण, वन बगैँचा, उद्यान आदिको व्यवस्था कोष सञ्चालक परिषद्ले गर्ने उल्लेख छ । कोषको कार्यसम्पादन समितिको २०७१।३।८ को निर्णयअनुसार कोष र श्रीपशुपतिनाथप्रति आस्था नराख्ने एक संस्था एवं समितिबीच २०७१।३।१३ मा वनकाली मन्दिरको पूर्व उत्तरको वनक्षेत्र लगायत चौर, वन, कुण्ड, पोखरी क्षेत्रमा उद्यान निर्माण, विकास, व्यवस्थापन गर्न कृपालु उद्यान नामको शिलापत्र राख्न दिने गरी सम्झौता भएको र सम्झौता कायम रहने अवधि खुलाएको छैन । सम्झौता मितिले ६ महिनाभित्र उद्यानको नक्सा डिजाइन गरी कोषबाट स्वीकृत गराउने व्यवस्था भएकोमा स्वीकृति लिएको देखिएन । विश्व सम्पदा सूचीमा रहेको पशुपति क्षेत्रमा उद्यान सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा युनेस्को र पुरातत्व विभागको स्वीकृति लिएको छैन । उक्त संस्थालाई उद्यान सञ्चालन गर्न दिने सम्बन्धमा सञ्चालक परिषद्बाट समेत निर्णय भएको छैन । उक्त उद्यानको संरक्षण एवं व्यवस्थापन कार्य कोषबाटै गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

६३. **पूजा सामग्री पसल व्यवस्थापन** — पशुपति परिसरमा उपहार तथा फूल पसल सञ्चालन गर्न २०७५।२।१३ मा रु.५ करोड ७८ लाख ९० हजार लागत रहेको ६२ पसल कबल सहितको भवन निर्माण सम्पन्न भएकोमा हालसम्म पनि प्रयोगमा ल्याएको देखिएन । उक्त भवन उपयुक्त स्थानमा निर्माण नभएकोले उपहार तथा फूल पसलहरू अव्यवस्थित रूपमा सञ्चालन भएको देखिन्छ । पशुपति क्षेत्रमा उपहार तथा फूल व्यवसायीको संख्या १६४ रहेको उल्लेख छ । पशुपति क्षेत्र विकास कोषले २०७६।१२।१० मा सूचना प्रकाशित गरी १२१ फूल व्यवसायीले कोषलाई बुझाउनुपर्ने बक्यौता भाडा रकम २०७६।१०।१४ सम्म जम्मा गरे मात्र नयाँ भवनमा पसल सञ्चालन गर्न गोला प्रथामा सहभागी हुन दिने जानकारी गराएकोमा २०७७।३।२२ मा पुनः अर्को सूचना प्रकाशित गरी रु.५ हजार धरौटी जम्मा गरेपनि गोलाप्रथामा सहभागी हुन पाउने निर्णय गरेको देखियो । ती व्यवसायीहरूले रु.१ करोड ९ लाख २५ हजार बक्यौता भुक्तानी नगरेको अवस्थामा समेत गोला प्रथामा सहभागी गराएकोले उक्त बक्यौता असुली हुन सकेको देखिएन । बक्यौतामा रकम जरिवाना सहित असुल गर्ने र निर्मित भवन यथाशीघ्र उपयोगमा ल्याउनुपर्दछ ।

६४. **अष्टदल तथा भैरव मूर्ति मर्मत** - गुह्येश्वरी मन्दिर भित्र रहेको अष्टदल र भैरवको मूर्ति वि.सं. २०५७ सालमा सुन ७१३ तोला र चाँदी १३३.३९४ के.जी.को पाताद्वारा मोडिएकोमा २०६७।५।१३ मा मोलम्बामा प्वाल परेको उल्लेख छ । सुनद्वारा निर्मित मूर्तिहरू १० वर्षमै क्षति भैसकेकोमा तत्काल मर्मत सम्भार नगरी ८ वर्ष पछि मर्मत गर्न मूर्तिमा जडान भएको सुन चाँदीको परीक्षण गर्दा २ मूर्तिमा १७३.५ तोला सुन घटी रहेको मुचुल्का पेस भएको छ । मर्मत सम्भार गर्दा फूल, रंग, अक्षता आदिले खियावट भएको उल्लेख गरे पनि सुनमा देखाइएको यस्तो खियावट असामान्य रहेको छ । यस सम्बन्धमा वस्तुपरक छानबिन नहुँदा हालको मूल्यमा रु.१ करोड ५७ लाख ८९ हजारको सुन क्षयिकरण भएको छ । गुह्येश्वरी मन्दिरलाई कोष मातहतमा राखे तापनि मन्दिर व्यवस्थापन गुठी संस्थानबाट भै रहेको छ । मन्दिरमा द्वैधस्वामित्व कायम रहिरहँदा मर्मत गर्नुपर्ने उल्लेख भएको ८ वर्ष

पछि मर्मत सम्भार गरेको र सुन तथा चाँदी परिणाम उल्लेख्य मात्रामा न्यून हुँदा व्यवस्थापन समितिमा रहेका पदाधिकारीलाई जिम्मेवार र जवाफदेही बनाएको पाइएन ।

गुह्येश्वरी मन्दिरमा रहेका उल्लिखित मूर्ति मर्मत गर्न २०७५।७६ र २०७६।७७ मा सुन ९४.५२ तोला र चाँदी समेत रु १ करोड १२ लाख ८४ हजारको खरिद गरेको र मर्मत ज्याला रु.२५ लाख समेत रु.१ करोड ३७ लाख ८४ हजार खर्च गरेको छ । मर्मत कार्य सम्पन्न नभएकोले खर्च वृद्धि हुने स्थिति छ । त्यसैगरी कोषले वरपर राखे चाँदी ३० के.जी. थप गर्ने निर्णय गरेकोमा ८० के.जी. खरिद गरेको छ । साविकको सुन चाँदी सम्बन्धमा प्रयोगशाला परीक्षणको प्रक्रिया अवलम्बन नगरेको, तालुक मन्त्रालय, कोष तथा गुठी संस्थानबाट समिति गठन गरी छानबिन गरेको देखिएन । घटेको सुनको मूल्य रु.१ करोड ५७ लाख ८८ हजार र थप भएको ८० के.जी. चाँदीको २०७७ आषाढ मसान्तको बजारअनुसार हुने रु.७२ लाख समेत रु.२ करोड २९ लाख ८८ हजार थप व्ययभार परेको छ । उक्त सुन तथा चाँदीबाट मूर्ति मर्मत तथा व्यवस्थापन गर्ने कार्य प्रतिस्पर्धा नगरी एक निजी कम्पनीलाई जिम्मा दिएको छ । मर्मत सम्भार गर्दा गालेको सुन चाँदी पत्रु कोषमा पेस गर्ने र उक्त पत्रुको परिणाम यकिन गरी सदस्य सचिवको निर्णयबाट नष्ट गर्ने उल्लेख भएकोमा कार्यान्वयन भएको छैन । खियावटबाट भएको नोक्सानी, खिया लाग्दा निस्केको अवशेषको टुक्रा, पत्रुको स्थिति यकिन गरेर आगामी दिनमा पुनः यस्तो समस्या नआउने गरी अष्टदल तथा भैरवको मूर्ति प्रतिस्थापन कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

६५. **विद्युतीय शवदाह मेसिन खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११ मा मालसामानको लागत अनुमान तयार गर्दा सार्वजनिक निकायले सोही प्रकृतिको सामान चालु वा अघिल्ला वर्षहरूमा खरिद गर्दा लागेको वास्तविक लागत, प्रचलित दरभाउ र ढुवानी खर्चलाई आधार लिनुपर्ने उल्लेख छ । कोषले २०६४।६५ मा रु.१ करोड १६ लाख ७७ हजारमा विद्युतीय शवदाह मेसिन खरिद गरेकोमा सो मूल्यलाई आधार लिई त्यसपछिका वर्षहरूमा नेपाल राष्ट्र बैङ्कद्वारा प्रकाशित थोक मूल्यसूचीअनुसार मूल्यवृद्धि थप गरी यस वर्ष रु.२ करोड ७६ लाख ३० हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरेको पाइयो । बाह्र वर्ष अगाडि खरिद गरेको मूल्यलाई आधार लिई स्वीकृत गरेको लागत अनुमान यथार्थपरक र नियमसम्मत देखिएन । हालको बजार मूल्य, अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा उपलब्ध मूल्य, उत्पादक कम्पनीहरूबाट माग गर्दा प्राप्त हुने मूल्यको खोजी गरेको देखिएन । सो मेसिन खरिद गर्न २०७६।५।१७ मा बोलपत्र माग गरेकोमा एक मात्र बोलपत्र प्राप्त भए अनुसार रु.२ करोड ८३ लाख ६३ हजारको सम्झौता गरी यो वर्ष रु.२५ लाख १० हजार पेस्की दिएको छ । उक्त मेसिन खरिद गर्न २०७५।१०।२९ मा बोलपत्र आह्वान भएकोमा ३ प्रस्ताव पेस भएको, बोलपत्र मूल्याङ्कनको क्रममा रहेको अवस्थामा २०७६।१।३० मा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को सातौँ संशोधन लागू भएकाले सो अनुसार बोलपत्र मूल्याङ्कन गर्न नमिलेको जनाई २०७६।२।२१ मा रद्द गरेको देखियो । बोलपत्र भैसकेको र मूल्याङ्कन प्रक्रियामा रहेको अवस्थामा बोलपत्र रद्द गर्न नमिल्नेमा रद्द गरेको, लागत अनुमान नियमको व्यवस्था बमोजिम तयार नगरेको, पुनः बोलपत्र माग गर्दा एक मात्र बोलपत्र पेस भई स्वीकृत गरेको सम्बन्धमा कारवाही हुनुपर्दछ ।

६६. **मौज्दात फिर्ता** - पशुपति परिसर विस्तारको लागि २०७०।०२।३० मा एक राष्ट्रिय दैनिकमा जग्गा अधिग्रहणसम्बन्धी सूचना प्रकाशित गरी अधिग्रहण भएका जग्गाहरूको मुआवजा वितरण गर्न नेपाल सरकारबाट २०७१।७२ मा प्राप्त रकममध्ये मुआवजा वितरण गरी बाँकी रहेको रु.८० करोड ८२

- लाख १७ हजार एक बैङ्क खातामा मौज्दात रहेको छ । उक्त रकम तत्कालै नेपाल सरकारलाई फिर्ता गर्नुपर्नेमा नगरी कोषको वचत रकम सरह मानी मूल कोषमा आम्दानी जनाइराखेको छ । सो रकममध्ये मुआवजा निर्धारण गरी भुक्तानी दायित्वमा रहेको रु.७ करोड ९४ लाख १० हजार घटाइ बाँकी रु.७३ करोड ३९ लाख ७ हजार संघीय सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
६७. **कर्मचारी व्यवस्थापन** - कोषको कर्मचारी सम्बन्धी नियमावली, २०६५ (छैटौँ संसोधन) को नियम १२ मा कुनै खास कामको लागि कोषमा आवश्यक योग्यता प्राप्त व्यक्ति नभएमा बढीमा २ वर्षको लागि करारमा नियुक्ति गर्न सकिने र त्यसरी नियुक्ति गर्दा पदपूर्ति तथा बढुवा समितिको सिफारिस हुनुपर्ने व्यवस्था छ । कोषमा ९६ जनालाई श्रेणीविहीनदेखि अधिकृत द्वितीय सरहको पदमा पदपूर्ति तथा बढुवा समितिको सिफारिसबेगर नियुक्ति गरी यो वर्ष रु.३ करोड २३ लाख १३ हजार पारिश्रमिक खर्च लेखेको देखिन्छ । कतिपय कर्मचारी दशौँ वर्षदेखि करारमा कार्यरत रहेका छन् । साथै कोषमा दरबन्दी नरहेको कानुनी र प्रेस सल्लाहकार पदमा ४ जना नियुक्ति गरी यो वर्ष रु.६ लाख ४७ हजारसमेत खर्च लेखेको छ । कर्मचारी नियुक्ति गर्दा कानुनी व्यवस्थाको पालना गर्नुपर्दछ ।
६८. **सोझैँ खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ मा रु.२० लाख भन्दा बढीको खरिद बोलपत्रको माध्यमबाट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कोषले कार्यालय सामान, सम्पत्ति मर्मत, पर्व सञ्चालन, स्थिर सम्पत्ति खरिद लगायतको खरिद कार्य बोलपत्रको माध्यमबाट नगरी रु.५ लाख घटीका बिलबाट सोझैँ खरिद गरी रु.४ करोड ९५ लाख ४४ हजार खर्च गरेको छ । आर्थिक वर्षको अन्तिम दिन २०७७।३।३० मा मात्र रु.१ करोड ५२ लाखका ५७ टुक्रा खरिद गरी भुक्तानी गरेको देखियो । वार्षिक कार्यक्रम र बजेट स्वीकृत भएपछि खरिद योजना बनाई मिल्दो प्याकेज तयार गरी बोलपत्रको माध्यमबाट खरिद गर्न विगत वर्षमा समेत सुझाव दिएकोमा आंशिक सुधार भए तापनि यो वर्षसमेत स-साना प्याकेज बनाई सोझैँ खरिद गरेको देखियो । यस्तो प्रवृत्तिमा सुधार गरी खरिद कार्य मितव्ययी र पारदर्शी बनाउनुपर्दछ ।
६९. **सवारी साधन अनधिकृत प्रयोग** - कोषले २०६२।२।३० मा भन्सार महसुल र मूल्य अभिवृद्धि कर बाहेक रु.७ लाख ३१ हजारमा खरिद गरेको मारुती स्टिम कार २०६७।११।१६ मा भक्तपुरमा दुर्घटना भई मर्मत गर्न आधिकारिक वर्कशपमा पठाएकोमा वर्कशपले २०६८।३।१७ मा रु.८ लाख ३४ हजारको लागत अनुमान पेस गरेकोले तत्कालीन सदस्य सचिवले अर्कै वर्कशपमा पठाएको देखिन्छ । वर्कशपले मर्मतगरी रु.१६ लाख १ हजारको बिल साथ २०७० सालमा गाडी फिर्ता गरेकोमा सो कार पुनः २०७०।५।१७ मा काठमाडौँ सिफलमा दुर्घटना भई सामान्य क्षति पुगी मर्मत गर्न सोही वर्कशपमा पठाएकोमा मर्मत गरी वर्कशपले नै प्रयोग गरिरहेको तत्कालीन सदस्य सचिवको प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । उक्त कारको मर्मतबापत रु.८ लाख भुक्तानी भएकोमा क्षतिबापत बीमा कम्पनीबाट रु.८ लाख ९५ हजार कोषमा प्राप्त भएको छ । कोषको सम्पत्ति वर्कशपले अनधिकृत प्रयोग गरेको सम्बन्धमा कारबाही गरी उक्त कार अभिलम्ब कोषको नियन्त्रणमा ल्याउनुपर्दछ ।
७०. **गुरुर्योजना निर्माण** - पशुपति क्षेत्रलाई विस्तार गरी अन्तर्राष्ट्रिय धार्मिक तीर्थस्थलको रूपमा विकास गर्ने गुरुर्योजना निर्माण गर्न नेपाल सरकारले अनुदान उपलब्ध गराउँदै आएको छ । यो वर्ष खर्च गरेको रु.१ करोड ५ लाख २१ हजार समेत गुरुर्योजना तयारी कार्यमा हालसम्म रु.२ करोड ८३ लाख ४६ हजार खर्च गरेको छ । गुरुर्योजना तयार गरी स्वीकृतिको लागि मन्त्रालयमा पेस भई पुनरावलोकन

गरी पुनः पेस गर्न प्राप्त भएकोमा पुनरावलोकनको कार्य टुङ्गिएको छैन । गुरुयोजनालाई अन्तिम रूप दिन नसक्दा समग्र पशुपतिनाथ क्षेत्रको विकास, पूर्वाधार र व्यवस्थापनमा समेत असर परेको छ ।

पशुपति क्षेत्र विकास कोष ऐन, २०४४ ले मठ मन्दिर व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी कोषलाई दिए तापनि गुह्येश्वरी मन्दिर, चाबहिल क्षेत्रमा रहेका विभिन्न मठ मन्दिरलाई कोष मातहतमा ल्याई व्यवस्थापन गर्न सकेको छैन । चाबहिलस्थित चन्द्र विनायक मन्दिरको व्यवस्थापन हालसम्म एक गैर सरकारी संस्थाले गरिरहेको छ । पशुपति परिसरका केही मन्दिरको भेटीघाटी व्यवस्थापन र सञ्चालनमा पारदर्शिता आउन नसकेको, वातावरण प्रदूषण नियन्त्रण मापदण्ड तर्जुमा नभएको, ध्यानकेन्द्र, अध्ययन केन्द्र, योग केन्द्र तथा शान्तिमार्गका शिक्षा, पवित्र स्नान गृह निर्माण, मापदण्ड र कार्यविधि तर्जुमा नभएको लगायत कार्य गर्न बाँकी रहेको छ । गुरुयोजनालाई अन्तिम रूप दिई पूर्वाधार तथा व्यवस्थापनका कार्य अगाडि बढाउनुपर्दछ ।

७१. **समन्वय** - पशुपति क्षेत्रको विकाससँग सरोकारवाला राख्ने पुरातत्व विभाग, सडक विभाग काठमाडौं महानगरपालिका लगायत सरोकारवाला निकायहरू सँग समन्वय गरी विकास, निर्माण तथा संरक्षणको कार्य गर्नुपर्दछ । हालसम्म आफ्नो स्वामित्वको जग्गा, जग्गाको घेराबार तथा महत्वपूर्ण मठमन्दिर र सांस्कृतिक धरोहर तथा सम्पदाको संरक्षण कार्यको उचित व्यवस्थापन भएको छैन । वागमती नदीको ढल व्यवस्थापन, स्वच्छ पानीको पदार्पण, चक्रपथ विस्तार, त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल विस्तार, महानगरपालिका तथा अन्य निकायले गर्ने विकास निर्माण, स्थानीय जनताको आवास क्षेत्र व्यवस्थापन जस्ता कार्य समन्वयात्मक रूपमा भएको छैन । कोषको क्षेत्र भित्र प्रवेश गर्ने भक्तजनहरूको सुरक्षा, बसोबास तथा धर्मशाला व्यवस्थापन, धार्मिक पर्यटकहरू आकर्षक प्रवेश शुल्कमा एकीकृतपना जस्ता विषयका लागि कोषले अन्य निकायसँग समन्वय गर्न आवश्यक छ । भगवान पशुपतिनाथको पूण्यभूमिलाई विश्व शान्तिको अभियान स्थलको रूपमा रूपान्तरण गर्न आधारभूत सेवा र पूर्वाधारमा समन्वय र सहजीकरण गर्ने कार्य कोषले अगाडि बढाउनुपर्दछ ।

नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण

नेपालमा नागरिक उड्डयनको विकास, विस्तार तथा नियमन गर्न र राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय हवाई सम्पर्कको लागि हवाई उड्डयन, सञ्चार, पथ प्रदर्शन र हवाई सेवा परिवहन सेवा सञ्चालन सुरक्षित, नियमित, स्तरीय र प्रभावकारी बनाउन नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण ऐन, २०५३ अनुसार २०५५।९।१६ मा प्राधिकरणको स्थापना भएको हो ।

७२. **सञ्चालन नतिजा** - गत वर्षको नाफा रु.२ अर्ब ७५ करोड रहेकोमा यो वर्ष रु.२ अर्ब २४ करोड रहेको छ । यो वर्षसम्मको सञ्चित नाफा रु.६ अर्ब २१ करोड पुगेको छ ।
७३. **वित्तीय प्रतिवेदनमान** -नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण ऐन, २०५३ मा प्राधिकरणको लेखा समितिबाट स्वीकृत ढाँचा र तरिकाबमोजिम राखिने व्यवस्था छ । प्राधिकरणले नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमानअनुसार वित्तीय विवरण तयार गर्न एक परामर्शदाताको सेवा लिए पनि प्रतिवेदनमानको आधारमा तयार गरेको छैन ।

प्राधिकरणले सम्पत्ति, मेसिनरी तथा उपकरणको अभिलेख, स्थिर सम्पत्ति व्यवस्थापन निर्देशिका, २०७५ मा वार्षिक भौतिक परीक्षण र अनुगमन तथा सम्पत्तिको मूल्याङ्कन गरी अभिलेख अद्यावधिक

गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। प्राधिकरणले आफ्नो नाममा रहेको जग्गाको विवरण खुल्ने गरी अभिलेख राखेको छैन। प्राधिकरणले सम्पत्ति, मेसिनरी र उपकरणको अभिलेख अद्यावधिक नगरेकोले सम्पत्ति यकिन गर्न सकिने अवस्था छैन।

७४. **मार्गस्थ नगद** - मार्गस्थ नगद गत वर्ष रु.८३ करोड ६९ लाख ८९ हजार रहेकोमा यो वर्ष बढेर रु.१ अर्ब १७ करोड ६१ लाख भएको देखिन्छ। वर्षान्तमा नागरिक उड्डयन कार्यालयहरूबाट प्रधान कार्यालयमा ट्रान्सफर गरेको रकमहरूमध्ये मूलकोषमा जम्मा हुन बाँकी रकम मात्र मार्गस्थ नगदमा समावेश गर्नुपर्नेमा यस वर्ष तथा विगतका वर्षहरूमा हिसाब मिलान हुन नसकेको रकम पनि समावेश भएको देखिन्छ। प्राधिकरणले नागरिक उड्डयन कार्यालयहरूबाट प्रधान कार्यालयमा ट्रान्सफर गरेको रकम र मूलकोषमा जम्मा भएका रकमहरूको भिन्नतालाई मार्गस्थ नगदमा देखाएको छ। हिसाब नमिलेको रकम यकिन गरी फरफारक गर्न सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ।
७५. **एयरलाइन्स नियमन** - नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण ऐन, २०५३ तथा नियमावली, २०५८ अनुसार हवाई उडान अनुमति प्रदान गर्ने, वायुयान दर्ता गर्ने राज्य भित्र उडान गर्न पाउने अवस्था र उडान तोक्ने, हवाई उडान सूचना र सचेत गर्ने, हवाई उडान नियन्त्रण र पथप्रदर्शन सेवा लगायतका कार्य नियमन गरी प्राधिकरणले ३९ वायुसेवा कम्पनीलाई ३१ अन्तर्राष्ट्रिय तथा ३५ आन्तरिक गन्तव्यमा हवाई सेवा प्रदान गर्ने स्वीकृति दिएको प्राधिकरणको वार्षिक प्रतिवेदन २०१९/२० बाट देखिन्छ। हवाई सुरक्षण व्यवस्था प्रभावकारी नभएकोले हवाई सेवा प्रारम्भ देखि हालसम्म ५८ वायुयान र ३६ हेलिकप्टर दुर्घटनामा ४५१ व्यक्तिको निधन भएको हवाई सुरक्षा प्रतिवेदन, २०२० मा उल्लेख छ। हवाई दुर्घटना सम्बन्धमा विभिन्न छानबिन समितिले दिएका निर्देशनलाई हवाई सुरक्षाको क्षेत्रमा कार्यान्वयन गरेको अभिलेख व्यवस्थित देखिएन। हवाई सेवालाई सुरक्षित र भरपर्दो बनाउनुपर्दछ।
७६. **बक्यौता असुली** - प्राधिकरणको सेवा शुल्क नियमावली, २०६७ मा सेवा शुल्क, भाडा, रोयल्टी वा अन्य आम्दानी सेवा प्रदायकले समयमा नै प्राधिकरणलाई बुझाउनु पर्ने व्यवस्था छ। विभिन्न एयरलाइन्स, सरकारी तथा गैर सरकारी संस्थाहरूबाट प्राप्त हुन बाँकी रहेको रकम गत वर्ष रु.९६ करोड ८१ लाख ६८ हजार रहेकोमा यो वर्ष रु.८६ करोड ९९ लाख ७७ हजार देखिन्छ। साविकदेखि विभिन्न एयरलाइन्सहरूबाट प्राप्त हुन बाँकी रकमको समर्थन नलिएको साथै हाल कतिपय एयरलाइन्सहरूको कारोवार बन्द भई अस्तित्वमा नरहेको अवस्था छ। बक्यौता असुल गर्न प्राधिकरणले आवश्यक लक्ष्य निर्धारण गरी सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ।
७७. **विमानस्थल निर्माण मापदण्ड** - हवाई नीति, २०६३ अनुसार निकटस्थ विमानस्थलबाट प्रस्तावित विमानस्थलको दुरी कम्तीमा हिमाली र पहाडी क्षेत्रमा साधारणतया २० नटिकल माइल र तराई तथा भित्री मधेशमा ४० नटिकल माइलको हुनुपर्नेमा संचालनमा नरहेका १२ विमानस्थलहरू सो मापदण्ड अनुसार निर्माण भएको देखिएन। प्राधिकरणले पुराना विमानस्थल मर्मतको अतिरिक्त नयाँ विमानस्थल निर्माण कार्यलाई पनि तीव्रता दिएको देखिन्छ। वर्षान्तमा देशभर ५४ विमानस्थल रहेकोमा ३५ सञ्चालनमा रहेका र १९ सञ्चालनमा रहेका छैनन्। सञ्चालनमा रहेका विमानस्थलहरूमा पनि पर्याप्त उडान भएका छैनन्। छोटो दुरीमा निर्माण भएको केही विमानस्थलहरू सञ्चालन पछि पनि सडक यातायातको सहजताले पूर्ण क्षमतामा सञ्चालन हुने देखिँदैन। तसर्थ, सञ्चालन हुने गरी मापदण्डले तोके अनुसार मात्र विमानस्थल निर्माण गर्नुपर्दछ।

७८. **ऋण हिसाब** - अर्थ मन्त्रालयद्वारा प्रकाशित सार्वजनिक संस्थानहरूको वार्षिक स्थिति समीक्षा, २०७८ र प्राधिकरणको वित्तीय विवरण अनुसार नेपाल सरकारलाई तिर्न बाँकी ऋणमा रु.१ अर्ब ४४ करोडको फरक देखिएको छ। यसरी नेपाल सरकारलाई तिर्नुपर्ने ऋण रकम ऋण व्यवस्थापन कार्यालयसँग समन्वय गरी समायोजन गर्नुपर्ने देखिन्छ।
७९. **बहाल आम्दानी** - विमानस्थल सेवा शुल्क नियमावली, २०६७ को नियम १६(७) ले गरेको व्यवस्था अनुरूप प्राधिकरणले सम्झौताअनुरूपको कार्य मूल्याङ्कन गरी सम्झौतालाई निरन्तरता दिने वा नदिने निर्णय गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ। हालसम्म बहालसँग सम्बन्धित मुद्दा सर्वोच्च अदालतमा १६, उच्च अदालत, पाटनमा १५ र जिल्ला अदालत, काठमाडौँमा १७ विचाराधीन छन्। त्यस्तै सम्झौता अवधि समाप्त भएका बहालवालाहरूसँग प्राधिकरणको नियमावलीले गरेको व्यवस्था अनुरूप बहाल असुल नगरी पुरानो सम्झौता अनुरूप हुन आउने रकम मात्र असुल गरेको हुँदा सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाई नियमावलीको व्यवस्थाअनुरूप बहाल गणना गरी असुल उपर गर्नुपर्ने देखिन्छ।
८०. **उपयोग तथा ब्यागेज शुल्क** - विमानस्थल सेवा शुल्क नियमावली, २०६७ को नियम २५ मा अन्य सेवा शुल्क लिने व्यवस्था अन्तर्गत टर्मिनल उपकरणको साझा उपयोग गरे बापत प्राधिकरणले सम्बन्धित वायुसेवा कम्पनीबाट सोझै वा सेवा प्रदायक मार्फत प्रति यात्रु अमेरिकी डलर एक र प्राधिकरणले विमानस्थल ब्यागेज रिकन्सिलिएशन प्रणाली सेवा उपयोग गर्ने वायुसेवा कम्पनीबाट सोझै वा सेवा प्रदायकमार्फत प्रति यात्रु अमेरिकी डलर ३५ सेन्टका दरले शुल्क लगाउने र असुलउपर गर्ने व्यवस्था छ। प्राधिकरणले वायुसेवा प्रदायकहरूलाई उपरोक्त सेवा प्रदान गर्नका लागि एक सेवा प्रदायक कम्पनीसँग २६ अक्टोबर २०१० मा सम्झौता गरेको छ। सम्झौता अनुसार उल्लिखित सेवाहरू बापत टर्मिनल उपयोगतर्फ अमेरिकी डलर १ असुल गर्नु पर्नेमा उक्त सेवा प्रदायकलाई तिर्नुपर्ने रकम घटाई असुल गरेको अमेरिकी डलर ०.३७५ मात्र लेखाङ्कन गरेको पाइयो। साथै, ब्यागेजतर्फ प्रति यात्रु अमेरिकी डलर ०.३५ असुल गर्ने र ०.१२ प्राधिकरण कार्यालयलाई बुझाउने सम्झौताअनुसार अमेरिकी डलर ०.१२ मात्र आम्दानी लेखाङ्कन गरेको पाइयो। यसरी खूद रकममा मात्र बीजक जारी गर्दा सो सेवा प्रदायक कम्पनीलाई सेवा शुल्क भुक्तानीमा अग्रिम आयकर समेत कट्टा नहुँदा सेवा प्रदायकको उक्त आम्दानी करको दायरामा आएको यकिन हुन सक्ने स्थिति छैन।
- त्यस्तैगरी प्राधिकरणको हिसाबमा यस वर्षसम्म सेवा प्रदायकबाट बक्यौता रहेको रु.३२ करोड ५७ लाख ९२ हजारमध्ये विगत वर्ष देखिको रु.१८ करोड देखिन्छ। बक्यौता रकम समयमै असुल गर्न गराउन सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्दछ।
८१. **पोखरा क्षेत्रीय अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल** - पोखरास्थित क्षेत्रीय अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल निर्माण गर्न नेपाल सरकार र चीन सरकार तथा एक्जिम बैङ्कबीच २१ मार्च २०१६ मा कुल युआन १ अर्ब ३७ करोड ८७ लाख ४० हजारको सम्झौता भएको देखिन्छ। सम्झौता पश्चात् उक्त रकम नेपाल सरकारले प्राधिकरणलाई ऋण सहायताको रूपमा उपलब्ध गराउने गरी २०७३।२।२३ मा सहायक ऋण सम्झौता भएको देखिन्छ। विनिमय परिवर्तनबाट हुनसक्ने जोखिम नेपाल सरकारले व्यहोर्ने र वार्षिक ५ प्रतिशतका दरले नेपाल सरकारलाई ब्याज बुझाउनुपर्ने गरी प्राधिकरण र नेपाल सरकारबीच भएको सहायक ऋण सम्झौता अनुसार २०७९ देखि २०९२ असोजसम्म सम्पूर्ण साँवा र सोको ब्याजसहित भुक्तानी गर्नुपर्ने देखिन्छ। नोभेम्बर २०२० सम्ममा विमानस्थल निर्माणको भौतिक प्रगति ६६ प्रतिशत

र वित्तीय प्रगति ५०.२७ प्रतिशत रहेको प्राधिकरणको वार्षिक प्रतिवेदनबाट देखिन्छ। कार्य सम्पन्न १० जुलाई २०२० सम्म गर्नुपर्नेमा कोभिड-१९ को महामारीको कारणले ढिला हुन गई जुलाई २०२१ सम्म सम्पन्न हुने प्रक्षेपण गरिएको भए तापनि हाल सम्मको प्रगति अनुसार निर्माण कार्य समयमा सम्पन्न गर्न विशेष तदारुकता हुनुपर्ने देखिन्छ।

८२. **गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल** - गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको कार्यमध्ये रन-वे, ट्याक्सी-वे, एप्रोन, टर्मिनल भवन, लगायतका मुख्य भौतिक संरचनाको कार्य चीनको एक कन्स्ट्रक्सन ग्रुपले गर्दै आइरहेको छ। नोभेम्बर १३, २०१४ बाट शुरु भएको यो ठेक्कामा हालसम्म पटक पटक गरी ३१ मार्च २०२० सम्म म्याद थप भएकोमा हालसम्म ९२ प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको र थप काम गर्न पुनः ३१ डिसेम्बर २०२० सम्म म्याद थप भएको देखियो। प्रगति स्थिति हेर्दा थप समयमा विमानस्थलको कार्य सम्पन्न हुने देखिएन। समयमा नै काम गर्न पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ।

८३. **व्यावसायिक भवन** - त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थलको गोल्डेन गेटको पूर्वतर्फको करिब ५१ रोपनी जग्गामा व्यावसायिक भवन निर्माण गर्न नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०६७।५।१७ को सैद्धान्तिक सहमतिअनुसार एक निर्माण व्यवसायीसँग २१ महिना भित्र निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने र उक्त भवन ३० वर्ष पछि प्राधिकरणलाई फिर्ता गर्ने गरी २०६९।७।२ मा सम्झौता भएको छ। तर निर्माण व्यवसायीले सम्झौतामा उल्लेख नभएको भूमिगत पार्किङ्ग निर्माण गरेको, स्वीकृत डिजाइन अनुसार भवनको उचाई ३७ फिट रहेकोमा ५२ फिट उचाई हुनेगरी संरचना बनाएकोले पर्याप्त मात्रामा सुरक्षाको प्रत्याभूति नरहेको व्यहोरा प्राधिकरणको २०७४।१२।२ र २०७४।१२।२५ को पत्रमा उल्लेख छ। सम्झौता भन्दा फरक हुने गरी निर्माण कार्य गरेको सम्बन्धमा आवश्यक कारवाही हुनुपर्दछ।

निर्माण कार्य सम्पन्न भएपछि निजले प्राधिकरणलाई वार्षिक रु.७८ लाख जग्गा भाडा र भवन सञ्चालनमा आए पश्चात् पहिलो १० वर्षसम्म कुल आम्दानीको ५ प्रतिशत, दोस्रो १० वर्षसम्म १५ प्रतिशत तथा बाँकी अवधिसम्म २५ प्रतिशतका दरले थप गरी हुन आउने रकम बुझाउने व्यवस्था भए तापनि सो कम्पनीले हालसम्म जग्गा बहाल बापत तिर्नु पर्ने रु.७ करोड १५ लाख ३० हजार बुझाएको छैन। अतः नियमअनुसारको वार्षिक वृद्धि दरअनुसार हुन आउने थप रकमसमेत गणना गरी उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ।

८४. **धरौटी** - विमानस्थल सेवा शुल्क नियमावली, २०६७ को नियम ४ को उपनियम (घ) मा वायुसेवा कम्पनीले उडान सञ्चालन गर्नु पूर्व रु.३० लाख प्राधिकरणलाई अग्रिम धरौटी बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ। यस्तै विमान उडान सम्बन्धी निर्देशिका, २०६९ मा अन्तर्राष्ट्रिय वायुसेवा सञ्चालक संस्थाबाट प्रत्येक उडानको सिट क्षमताको आधारमा एक महिनाको यात्रुसेवा सुविधा शुल्क र आन्तरिक वायुसेवा सञ्चालक कम्पनीले सिट क्षमताको १५ दिन बराबरको धरौटी राख्नुपर्ने व्यवस्था छ। त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमान स्थलले २१ वायुसेवा कम्पनीबाट उडान सञ्चालन गर्नुपूर्व लिनुपर्ने रु.६ करोड ३० लाख बराबरको धरौटी र १४ वायुसेवा कम्पनीबाट उडानको सिटक्षमताको आधारमा लिनुपर्ने धरौटी रकम लिएको पाइएन। नियमावलीले तोकेअनुसार धरौटीबापतको रकम प्राप्त गरी अभिलेख अद्यावधिक गर्न गराउन सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ।

८५. **गुणस्तर** - त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल कार्यालयले खरिद गरेको रु.१ करोड १६ लाखको एयरपोर्ट ट्रली २०७४।१।२९ मा प्राप्त भएको तथा नेपाल ब्यूरो अफ स्टाण्डर्ड एण्ड मेट्रोलोजीबाट सो ट्रलीको

गुणस्तर परीक्षण गराई २०७४।४।३ र २०७५।६।१७ मा प्राप्त प्रतिवेदन अनुसार उक्त ट्रलीको गुणस्तर सम्झौतामा तोकिएको भन्दा कम गुणस्तरको देखिएको छ। यस्तो अवस्थामा सम्बन्धित आपूर्तिकर्तालाई सोही समयमा उक्त सामान अस्वीकृत गरी फिर्ता नगरी विमानस्थल कार्यालयले ट्रली प्रयोगमा ल्याई सम्पूर्ण रकम भुक्तानी प्रकृया प्रारम्भ गरेको देखिन्छ। कम गुणस्तरको सामान खरिद तथा प्रयोग गराउन सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ।

८६. **अनावश्यक खर्च** - त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल कार्यालयले २०७२ सालमा रु.५ करोड ९ लाखको कंक्रीट कटर खरिद गरेको थियो । शुरुवाती चरणदेखि नै प्रयोगमा नल्याई उक्त सामान हालसम्म निष्कृत अवस्थामा राखेको पाइयो। रन-वेको छेउमा उम्रिने घाँस काट्नको लागि रु.१ करोड ४० लाखको ग्रास कटर गत वर्ष खरिद गरे तापनि यो वर्ष घाँस काट्ने प्रयोजनका लागि सो मेसिन प्रयोग नगरी छुट्टै सेवा प्रदायकलाई ठेक्का दिइएको छ । साथै, त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल कार्यालयमा यो वर्ष जडान भएको रु.१ करोड ८९ लाखको पेरीफेरी लाइटिङ्ग रन-वे देखि नजिक रहेको र सोको कारणले पाइलटहरूलाई रन-वेमा जहाज अवतरण गराउने बेला भ्रम श्रृजना गर्ने र बाधा हुने भनी प्राधिकरणको आन्तरिक अध्ययन प्रतिवेदनमा समेत उल्लेख भएकोले पुनः हटाउनुपर्ने अवस्था देखिन्छ। पर्याप्त विश्लेषण बेगर यस्ता खर्च गरेकोले सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ।

८७. **बुटिक एयरपोर्ट खर्च** - त्रिभुवन अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थललाई बुटिक विमानस्थलको रूपमा विकास गर्न रु.७ करोड ३५ लाखको बजेट सहितको कार्यविधि नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०७५।११।२८ को बैठकबाट निर्णय भएको भए तापनि प्राधिकरणले बुटिक एयरपोर्ट शीर्षकबाट थप खर्चहरू समेत गरेको देखियो। हालसम्म बुटिक एयरपोर्टसँग सम्बन्धित खर्चहरूको एकीकृत विवरण तयार नगरेको तथा ती सामानहरू भौतिक रूपमा समेत पहिचान गर्न सकिने अवस्था नरहेबाट बुटिक एयरपोर्टको लागि भएका खर्चहरू पारदर्शी देखिएन।

सांस्कृतिक संस्थान

संस्कृतिमा नवजागरण ल्याई सर्वसाधारणलाई स्वस्थ मनोरञ्जन गराउने, सांस्कृतिक कार्यक्रम तयार गरी त्यसको सजीव प्रदर्शन आदि उद्देश्य राखी २०१८ सालमा राष्ट्रिय नाचघरको स्थापना भएको हो। यसले आफ्नो नियमित कार्यक्रमको प्रदर्शनान्तर्गत निःशुल्क तथा सुपथ मूल्यमा टिकट बिक्री गरी सर्वसाधारणलाई स्वस्थ मनोरञ्जन उपलब्ध गराउन धार्मिक, सामाजिक तथा हाँस्य नाटकका अतिरिक्त गीति नाटक, नृत्य, नाटक, प्रहसन, लोक गीत, आधुनिक गीत एवं परम्परागत शास्त्रीय-नृत्य तथा लोक नृत्यहरूले भरिपूर्ण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दै आएको छ ।

८८. **सञ्चालन नतिजा** - संस्थानको यो वर्षको कुल आमदानी रु.३ करोड ९७ लाख ४२ हजार रहेकोमा रु.६ करोड ८७ लाख ७५ हजार खर्च भई रु.२ करोड ९० लाख ३३ हजार नोक्सान भएको छ। सांस्कृतिक संस्थान विगतका वर्षहरूबाट नै निरन्तर सञ्चालन नोक्सानीमा रहेको छ।

८९. **नगद प्रवाह स्थिति** - वर्षान्तमा संस्थाको कोषमा नगद तथा बैङ्क मौज्दात रु.१० लाख ८३ हजार रहेको छ। यस वर्षमा सञ्चालनबाट आएको खुद नगद प्रवाह रु.२ करोड १५ लाख ८० हजार, लगानी गतिविधिबाट खुद नगद प्रवाह रु.८५ हजार ऋणात्मक र वित्तीय गतिविधिबाट खुद नगद प्रवाह रु.२

- करोड २५ लाख २६ हजार ऋणात्मक रहेको छ। संस्थानले नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने ब्याज तथा किस्ताको रकम भुक्तानी तालिकाअनुसार बुझाउन सकेको छैन।
९०. **हल बुकिङ धरौटी** - संस्थानको हल बुकिङ धरौटी यो वर्ष रु.२३ लाख ९५ हजार पुगेको छ। संस्थानले उक्त धरौटी राष्ट्रिय वाणिज्य बैङ्कमा दाखिला गरी सोही बैङ्कबाट कारोबार गर्ने गरेको छ। हल बुकिङ धरौटी दायित्व रु.२३ लाख ९५ हजार रहेकोमा उक्त बैङ्कमा रु.४४ हजारमात्र मौज्दात रहेको देखिन्छ। यसबाट भविष्यमा हल बुकिङ धरौटी बापतको रकम फिर्ता गर्न समस्या पर्ने देखिन्छ।
९१. **ऋणको किस्ता तथा ब्याज** - संस्थानले नेपाल सरकारलाई तिर्नुपर्ने ऋणको किस्ता तथा ब्याज रकम यस वर्षको अन्त्यमा रु.२६ करोड ८६ लाख ३ हजार रहेको छ। संस्थानले विगतका वर्ष देखि नै नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने ब्याज तथा किस्ता बुझाउन नसकेको कारणले तिर्नु पर्ने ऋणको ब्याज तथा किस्ताको रकम प्रत्येक वर्ष वृद्धि भएर गएको छ। यसर्थ, संस्थानलाई दक्षतापूर्वक सञ्चालन गर्न स्रोत परिचालन सहितको विकल्प पहिचान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

तारा गाउँ विकास समिति

ग्रामीण जनताको व्यापक सहभागितामा नेपालको पर्यटन उद्योगलाई ग्रामीण क्षेत्रसम्म विकास विस्तार गरी सघन एवं समन्वयात्मक ढङ्गबाट पर्यटन क्षेत्रको प्रवर्द्धन गरी प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष रूपले पर्यटनको प्रतिफल ग्रामीण जनतासम्म पुर्‍याई ग्रामीण गरिबीलाई न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्यले विकास समिति ऐन, २०१३ बमोजिम २०३४ सालमा यो समिति स्थापना भएको हो। समितिको केन्द्रीय र शाखा कार्यालयहरू समेतमा २८ कर्मचारी कार्यरत रहेका छन्।

९२. **सञ्चालन नतिजा** - समितिले गत वर्ष रु.५ करोड ६६ लाख १५ हजार आम्दानीबाट रु.१ करोड ८६ लाख ६० हजार नाफा गरेकोमा यो वर्ष रु.६ करोड ३२ लाख २४ हजार आम्दानीबाट रु.१ करोड ४९ लाख ५८ हजार नाफा गरेको छ।
९३. **वित्तीय प्रतिवेदनमान** - तारा गाउँ विकास समिति गठन आदेश, २०३४ मा समितिको आय-व्ययको लेखा समितिले बनाएको नियमबमोजिम राख्ने व्यवस्था छ। समितिले नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमान अनुसारको वित्तीय विवरण तयार गर्ने निर्णय गरेको छैन। नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमान अनुसार वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ।
९४. **बक्यौता** - विभिन्न ३ व्यापारिक फर्मबाट नयाँ सडक स्थित भवनको पसल भाडा रु.३३ लाख १९ हजार र सोमा वार्षिक १० प्रतिशतले हुने ब्याज असुल गर्न बाँकी छ। सम्झौता एवं प्रचलित कानून अनुसार उक्त बक्यौता रकम असुल गर्नुपर्दछ।
९५. **शेयर लगानी** - समितिले आफ्नो स्वामित्वमा रहेको ३०४ रोपनी जग्गामध्ये १५० रोपनी जग्गाको मूल्य रु.१५ करोड र अन्य भौतिक संरचनाको रु.२ करोड समेत रु.१७ करोड तारागाउँ रिजेन्सी होटेल लिमिटेडमा शेयरको रूपमा लगानी गरेको र १५४ रोपनी जग्गा सो होटेललाई भाडामा लगाएको देखिन्छ। लगानी भएको २५ वर्ष पछि २०७४।७५ मा रु.१ करोड २५ लाख २६ हजार, २०७५।७६ र २०७६।७७ मा रु.२ करोड ४ लाखका दरले नगद लाभांश प्राप्त भएको छ। तर २०७४।७५ भन्दा अधिको लाभांश प्राप्त भएको छैन। शुरुवाती अवस्थामा होटेलको ३९.७७ प्रतिशत

शेयर समितिले प्राप्त गरेकोमा होटेलको २०६४।४।१६ को पत्रानुसार १०.१६ र २०७२।७३ को वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार ९.०२ प्रतिशत कायम भएको छ। समितिको शेयरको हिसाब घटेको विषयमा गत वर्षहरूको प्रतिवेदनमा समेत उल्लेख गरिएको भए पनि यस सम्बन्धमा सुधार भएको पाइएन।

९६. **पट्टा सम्झौता** - समिति र एक प्राईभेट लिमिटेड कम्पनीबीच २०७४।११।११ मा ३० वर्षको लागि समितिको ६ हजार ७२८.२८ वर्गफिट क्षेत्रफल र भूमिगत तला सहित ४.५ तला हुने गरी नयाँ भवन निर्माण गरेर सञ्चालन गर्नका लागि पट्टामा लिने दिने सम्झौता भएको थियो। सम्झौताको शर्तअनुसार पहिलो दुई वर्षको निर्माण अवधिमा वार्षिक रु.९५ लाख ५० हजारको दरले समितिलाई भाडा रकम बुझाउनु पर्ने र निर्माण अवधिसमेत ३० वर्षको प्रति वर्ष हुने बहाल रकमलाई निर्माण अवधिभर मासिक रूपमा विभाजन गरी प्रत्येक ३/३ महिनाको अग्रिम र निर्माण अवधि पश्चात् वार्षिक रूपमा अग्रिम पट्टा रकम पट्टामा लिनेले पट्टामा दिनेलाई ७ दिनभित्र बुझाउनुपर्ने उल्लेख छ। सम्झौतामा एक वर्ष म्याद नघाई पट्टा रकम बुझाएमा पचास प्रतिशत थप पट्टा रकम लाग्ने व्यवस्था छ। यस अनुसार थप पट्टा रकम गत वर्षको रु.१ करोड १६ लाख १९ हजारमा यस वर्षको रकमसमेत हिसाब गरी असुल गर्नु पर्दछ।

बृहद जनकपुर क्षेत्र विकास परिषद्

९७. **सोझै खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३१ मा रु.२० लाखभन्दा बढी लागत अनुमान भएको मालसामान खरिद गर्दा खुला बोलपत्रको माध्यमबाट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। परिषद्को निर्णयअनुसार घुम्ती शौचालय ५० थान र बायो घुम्ती शौचालय २ थान रु.१ करोड १० लाखमा एउटै फर्मबाट सोझै खरिद गरेको छ। प्रतिस्पर्धा नगरी सोझै खरिद गर्ने कार्य नियमसम्मत देखिएन।

हनुमान ढोका दरबार संग्रहालय विकास समिति

९८. **पसल भाडा** - समितिले सम्झौता गरी पसल कबल बहालमा लगाएकोमा सम्झौता अनुसार रु.८९ लाख ७७ हजार भाडा असुल गरेको छैन। सम्झौता अनुसार भाडा रकम असुल गर्नुपर्दछ।
९९. **सम्झौता कार्यान्वयन** - समिति र काठमाडौँ महानगरपालिकाबीच २०६८ मा भएको सम्झौता अनुसार विदेशी पर्यटक संग्रहालयमा प्रवेश गर्दा सार्क राष्ट्रको लागि प्रतिव्यक्ति रु.१५० र अन्य मुलुकका नागरिकबाट रु.१ हजार एकद्वार प्रणाली अनुरूप महानगरपालिकाले पर्यटन शुल्क उठाई सङ्कलित रकममध्ये २५ प्रतिशत समितिलाई बुझाउने व्यवस्था रहेकोमा महानगरपालिकाबाट २०७६ आषाढदेखि २०७७ आषाढसम्मको शुल्क प्राप्त भएको देखिएन। सम्झौता बमोजिम रकम प्राप्त गर्नुपर्दछ।
१००. **नियन्त्रण** - समितिले स्मारक क्षेत्रमा हुने संरक्षण एवं निर्माणसम्बन्धी मापदण्डअनुरूप निजी भवन निर्माण कार्यको उचाई नियन्त्रण नगरेको, शीर्षक फरक पारी रु.७ लाख २१ हजार खर्च लेखेको, स्वीकृत बजेटको सीमामा नरही विभिन्न खर्च शीर्षकमा रु.४८ लाख ४६ हजार बढी खर्च लेखेको, सम्झौता अन्तर्गत आपूर्तिकर्तालाई रकम भुक्तानी गर्दा रु.११ लाख ७७ हजारको ५० प्रतिशतले हुने मूल्य अभिवृद्धि कर कट्टी नगरी आपूर्तिकर्तालाई पूरै भुक्तानी गरेको लगायतका रकमहरू असुल फर्स्यौट गर्नुपर्ने देखिएकोले समितिको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सुदृढ हुनुपर्दछ।

नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठान

१०१. **होटल निर्माण** - प्रतिष्ठानबाट सञ्चालन हुने बी.एच.एम, र एम.एच.एम कोष अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको लागि व्यावहारिक ज्ञान तथा सिकाइको लागि टिचिङ्ग होटल निर्माण गरी ३० वर्षसम्म सञ्चालन गर्न एक व्यवसायीसँग २०७४ मा सम्झौता भएको थियो । सम्झौता मितिले २ वर्ष वा निर्माण सम्पन्न मितिले जुन पहिले हुन्छ सो मितिदेखि वार्षिक रु.१ करोड ६२ लाख १० हजार र प्रत्येक वर्ष ५.५ प्रतिशतको वृद्धिदरले भाडा रकम बुझाउने गरी लिज सम्झौता भएकोमा रु.१ करोड ८८ लाख ५९ हजार दाखिला गरेको छ । उक्त होटल निर्माण सम्पन्न भएको छैन । होटल निर्माणमा भएको ढिलाइले अध्ययनरत विद्यार्थीको लागि व्यावहारिक ज्ञान तथा सिकाइमा समेत असर परेको देखिन्छ । सम्झौताको शर्त बमोजिम निर्माण सम्पन्न गरी होटल सञ्चालनमा ल्याउनुपर्दछ ।

नेपाल भ्रमण वर्ष २०२० को सचिवालय

नेपाल सरकारको २०७४।७५ को वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा कम्तीमा २० लाख पर्यटक आगमन गराई सन् २०२० लाई नेपाल भ्रमण वर्षको रूपमा मनाउने उद्देश्यअनुरूप मन्त्रिपरिषद्को २०७४।४।३१ को निर्णयबाट पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रीको संयोजकत्वमा मूल आयोजक समिति गठन गरी नेपाल भ्रमण वर्ष अभियान, २०२० सुरु भएको थियो । कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न अभियान चलि रहेको अवस्थामा विश्वव्यापी रूपमा आएको महामारी कोभिड-१९ को कारण मन्त्रिपरिषद्को २०७६।१२।१९ को निर्णयले २०७७ वैशाख १ गते देखि कार्यक्रम स्थगन भई सोही मितिबाट सचिवालय खारेज भएको छ ।

१०२. **उपलब्धि** - भ्रमण वर्ष अभियान सञ्चालनको लागि सचिवालयले रु.३५ करोड २८ लाख ७२ हजार खर्च गरेकोमा सो अभियान कोभिड-१९ को कारण २०७७।१।१ देखि स्थगित भएकोले कार्यक्रमको उपलब्धि मापन गर्ने स्थिति देखिएन । सो खर्चबाट सञ्चालित कार्यक्रमले भविष्यमा पर्यटन प्रबर्द्धनमा अप्रत्यक्ष योगदान पुग्ने जनाए तापनि तत्कालको खर्च उपलब्धिमूलक देखिएन ।

१०३. **कार्यक्रम सञ्चालन** - कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सचिवालयले रु.३० करोड ६३ लाख १० हजार खर्च गरेकोमा सञ्चालित कार्यक्रम मध्ये नेपालभित्र रु.२६ करोड ६६ लाख ७७ हजार र नेपाल बाहिरको कार्यक्रममा रु.३ करोड ९६ लाख ३३ हजार खर्च गरेको छ । अभियानको उद्देश्य संसारभर नेपालको प्रचार प्रसार गरी पर्यटक प्रबर्द्धन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने तर्फ केन्द्रित हुनुपर्नेमा अधिकांश कार्यक्रम आन्तरिक पर्यटक प्रबर्द्धनसँग केन्द्रित रहेको देखियो । उद्देश्यअनुरूप कार्यक्रम सञ्चालन भएको पाइएन ।

नेपाल पर्यटन बोर्ड ऐन, २०५३ अन्तरगत नेपाल पर्यटन बोर्ड स्थापना भई पर्यटन प्रबर्द्धन सम्बन्धी कार्यहरू हुँदै आएको छ । नेपाल पर्यटन बोर्डको स्थायी संरचनाबाट यसप्रकारका अभियान सञ्चालन नगरी छुट्टै अस्थायी संरचना खडा गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु उपयुक्त देखिएन ।

१०४. **भवन मर्मत सुधार** - भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त काठमाडौँ ठमेलस्थित केशरमहल मर्मत सम्भार गरी सचिवालय सञ्चालन गर्न भवनको मर्मत सुधारमा रु.५६ लाख २९ हजार खर्च गरेकोमा राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणबाट रेक्ट्रो फिट गर्नुपर्ने भएको जनाई सचिवालय २०७६।११।१ देखि काठमाडौँ नक्साल स्थित भाडाको घरमा सरेको र भाडाको घर मर्मत गर्न रु.९ लाख ५० हजार खर्च गरेको देखियो । भूकम्पबाट क्षतिग्रस्त भवन मर्मत गरेको र तत्कालै घर छाड्नु परेकोले उक्त खर्च प्रयोजनविहीन हुन गएको छ ।

१०५. **सोझै खरिद** - नेपाल भ्रमण वर्ष, २०२० कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७५ को दफा ९ मा बीस लाख रुपैया भन्दा बढीको खरिद गर्दा राष्ट्रिय बोलपत्रको माध्यमबाट खरिद गर्नुपर्ने उल्लेख छ । सचिवालयले विभिन्न कार्यक्रमअन्तर्गत रु.१२ करोड ८४ लाख ४० हजारको सोझै खरिद गरेको छ । सो मध्ये कार्यक्रम कार्यान्वयन उपसमितिको २०७६।८।४ मा बसेको बैठकले कार्यक्रम अन्तर्गत उद्घाटन समारोहको व्यवस्थापन गर्न १५ दिनको समय दिई खुला बोलपत्र आह्वान गर्ने निर्णय गरेकोमा रु.४ करोड १३ लाख ७४ हजारको खरिद कार्य समेत बीस लाख रुपैया सम्मका प्याकेज बनाई टुक्रा गरी सोझै खरिद गरेको छ । बोलपत्रको माध्यमबाट खरिद नगरी पटक पटक सोझै खरिद गरेकोले खरिद कार्य प्रतिस्पर्धी र मितव्ययी देखिएन । खरिद कार्यमा प्रतिस्पर्धात्मक विधि अपनाउनुपर्दछ ।
१०६. **अध्ययन सामग्री** - सचिवालयले कर्णाली नदीमा ज्यापिटङ सञ्चालन, पर्यटन प्रवर्द्धनका विभिन्न दृश्य भिडियोहरू, शिवशक्ति सर्किट, नमस्ते सेन्टर निर्माण र टुरिजम इन्भेष्टमेन्ट समिट लगायतका दृश्य सामग्री, अध्ययन प्रतिवेदन तथा निर्माण तयार गरेबापत रु.१ करोड ४९ लाख ६ हजार खर्च गरेको छ । उक्त दृश्य सामग्री तथा अध्ययन प्रतिवेदनलगायतका सम्पत्तिहरू नेपाल पर्यटन बोर्डमा हस्तान्तरण गरी उपयोगमा ल्याउने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** - गत विगतका प्रतिवेदनमा आयोजनाहरूको प्रगति नभएको, संस्था समितिलाई दिएको अनुदानको अनुगमन नभएको, क्यासिनो इजाजत नवीकरण नगराएको, क्यासिनो रोयल्टी असुली नगरेको, सम्पदा पुनर्निर्माणमा प्रयोग हुने काठ सोझै खरिद गरेको, करारका कर्मचारी नियुक्ति गर्दा नियमको पालना नभएको, मूल्य समायोजन बढी भुक्तानी दिएको, भाडा तथा बहाल असुल नगरेको लगायत व्यहोरा औल्याइएकोमा सुधार भएको छैन । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्य सम्पादन गर्नुपर्दछ ।
- **बेरुजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरुजूको स्थिति देहायअनुसार छः
 - मन्त्रालय र मातहतसमेत १२ निकायमा यो वर्ष रु.४४ करोड ६१ लाख ९६ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.३ लाख २९ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.४४ करोड ५८ लाख ६७ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ करोड १४ लाख म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित संस्था एवं समिति १४ तर्फ यो वर्ष रु.१ अर्ब ९ करोड १५ लाख ८ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.११ करोड ६० लाख ८९ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.९७ करोड ५४ लाख १९ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१० लाख २१ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्यविभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच सम्पर्क र समन्वय स्थानीय पूर्वाधार विकास सम्बन्धी नीति, फोहोरमैला व्यवस्थापन, निजामती तथा अन्य सरकारी सेवाको व्यवस्थापन, सार्वजनिक सेवा प्रवाह र नियमन गर्ने लगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहत सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्था समेत ९८ निकायबाट कार्य सम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहत समेत ९२ कार्यालयको निम्नानुसार रु.२० अर्ब ८२ करोड ३७ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छः

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य	जम्मा
७,२७,१२	१०,०५	१,१७,६६	१२,२७,५४	२०,८२,३७

- १.१. उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा यस मन्त्रालयमा विनियोजन भै प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय, प्रदेश र स्थानीय निकायमा निकासा भएको रु. ९ अर्ब ११ करोड २० लाख समावेश छैन । अन्य मन्त्रालयबाट प्राप्त रु.१५ करोड २१ लाख ८२ हजार समावेश गरिएको छ ।
- १.२. यो वर्ष मन्त्रालय मातहतका ३ कार्यालयको विनियोजन, धरौटी र अन्य कारोबारसमेत रु.७४ करोड ६६ लाखको लेखापरीक्षण गर्न बाँकी रहेको छ ।
२. **संगठित, अन्य संस्था र समिति** - यो वर्ष ३ संस्थाको रु.२ अर्ब ६७ करोड ३५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
३. **कार्यमूलक लेखापरीक्षण** - यो वर्ष काठमाडौँ उपत्यकाभित्रका स्थानीय तहको सेवा प्रवाह विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।
४. **लेखापरीक्षण** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३५ मा प्रत्येक कार्यालयले सबै प्रकारका आय-व्यय तथा कारोबारको तोकिएबमोजिमको लेखा र वित्तीय विवरण पेस गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार यो वर्ष अमेरिकी डलर १ करोड ७२ लाख १४ हजारको प्राविधिक सहयोग उपलब्ध हुने उल्लेख भएकोमा प्राप्त सहायताको लेखापरीक्षण गराएको छैन । ऐनको व्यवस्थाबमोजिम लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।
५. **छात्रवृत्ति** - निजामती कर्मचारीका सन्ततिलाई छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने निर्देशिका, २०७२ मा निजामती कर्मचारीका सन्ततिलाई नेपालको शिक्षण संस्थामा अध्ययन गर्न छात्रवृत्ति उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले छात्रवृत्ति निर्देशिका, २०७५ तयार गरी अर्थ मन्त्रालय र कानून तथा संसदीय मामिला मन्त्रालयमा पठाएकोमा सहमति प्राप्त नभएकोले २०७४।७५ मा रु.१४ करोड ६६ लाख २०७५।७६ मा रु.१५ करोड ५५ लाख ५५ हजार र २०७६।७७ मा रु.१४ करोड २४ लाख ४४ हजार विनियोजन भए तापनि छात्रवृत्ति वितरण हुन सकेको छैन । मन्त्रालयले निर्देशिका स्वीकृत गराई छात्रवृत्ति वितरण गर्न पहल गर्नुपर्दछ ।

६. **कर्मचारी समायोजन** - नेपालको संविधानको धारा ३०२(२) मा यो संविधान प्रारम्भ हुँदाका बखत सरकारी सेवामा कार्यरत राष्ट्रसेवक कर्मचारीलाई नेपाल सरकारले कानून बमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा समायोजन गरी सेवा प्रवाहको व्यवस्था मिलाउने उल्लेख छ । कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७४ लागू भएकोमा सो ऐनलाई २०७५।८।२३ मा प्रतिस्थापन गरी कर्मचारी समायोजन अध्यादेश, २०७५ लागू भएको छ । यस अध्यादेशबाट समायोजन हुन नचाहने कर्मचारीहरूको लागि व्यवस्था गरिएको स्वेच्छिक अवकाशलाई हटाई अन्य केही व्यवस्थामा समेत संशोधन गरी २०७५।११।१० मा संघीय संसदबाट पारित भएपछि कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ लागू भएको छ । कानुनी व्यवस्थाबमोजिम कर्मचारी समायोजनको कार्य २०७५ चैत्रमा सम्पन्न भएको मन्त्रालयले जनाएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोराहरू देहायनुसार छन्:
- ६.१. नेपालको संविधानको धारा ५१(ख)को ४ मा सार्वजनिक प्रशासनलाई स्वच्छ, सक्षम, निष्पक्ष, पारदर्शी, भ्रष्टाचारमुक्त, जनउत्तरदायी र सहभागितामूलक बनाउने राज्यको नीति रहेको छ । त्यसैगरी धारा २८५(१) मा नेपाल सरकारले देशको प्रशासन सञ्चालन गर्न संघीय निजामती सेवा र आवश्यकता अनुसार अन्य संघीय सरकारी सेवाहरूको गठन गर्न सक्ने र त्यस्ता सेवाहरूको गठन, सञ्चालन र सेवाका शर्त संघीय ऐन बमोजिम हुने व्यवस्था रहेकोमा हालसम्म कर्मचारी प्रशासन सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति तर्जुमा भई जारी भएको छैन । संघीय निजामती सेवा विधेयक प्रतिनिधिसभामा २०७५।१०।२७ मा दर्ता भएकोमा हालसम्म जारी भएको छैन । त्यसैगरी प्रदेश नं २ बाहेक अन्य ६ प्रदेशमा प्रदेश निजामती सेवा र स्थानीय सरकारी सेवा सम्बन्धी कानूनको व्यवस्था भएको छैन । सरकारी सेवामा राष्ट्रिय नीति तथा संघ र प्रदेश तहमा निजामती सेवा र स्थानीय सरकारी सेवासँग सम्बन्धित कानूनको अभावले प्रशासनिक संयन्त्रमा वृत्ति विकास, सेवा सुविधामा एकरूपता एवं सुरुवा, बढुवा प्रणालीलाई अनुमानयोग्य बनाउन सकेको पाइएन । नीति तथा कानूनको अभावमा तीन तहको कर्मचारी समायोजन तथा सेवा प्रवाहमा समेत समस्या परेको छ । कर्मचारी प्रशासन सम्बन्धी आधारभूत मार्गदर्शन, सिद्धान्त र नीति सहितको राष्ट्रिय नीति र संघ र प्रदेशहरूको निजामती सेवा ऐन र स्थानीय तहको सरकारी सेवा ऐन तर्जुमा गरी लागू गर्नुपर्दछ ।
- ६.२. कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ को दफा ५(१)मा सरकारी सेवाको कर्मचारीलाई संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको पदमा समायोजन गर्ने प्रयोजनको लागि समायोजन गरिने सेवा, समूहको पद तथा तहगत विवरण खुलाई कर्मचारीबाट निवेदन माग गर्न सूचना प्रकाशन गर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले २०७५।९।११ मा सूचना प्रकाशन गरी दफा ८ बमोजिम संघमा जम्मा ४९ हजार १२२ दरबन्दी स्वीकृत भएकोमा ३७ हजार ९४४ कर्मचारी समायोजन भई ११ हजार १७८ दरबन्दी रिक्त रहेको देखियो । त्यसैगरी ७ प्रदेशमा २२ हजार २९७ दरबन्दी स्वीकृत भएकोमा १४ हजार ८६३ कर्मचारी समायोजन भई ७ हजार ४३४ दरबन्दी रिक्त रहेको देखिन्छ । त्यसैगरी ७५३ स्थानीय तहमा ६७ हजार ७१९ दरबन्दी स्वीकृत भएकोमा ४४ हजार ३२१ कर्मचारी समायोजन भई २३ हजार ३९८ दरबन्दी रिक्त रहेको देखियो । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा समायोजन हुन नसकेका २ हजार ४४३ कर्मचारी फाजिलमा रहेको देखिन्छ । मन्त्रालयले कर्मचारी समायोजनको सम्पूर्ण काम सम्पन्न भएको जनाए पनि फाजिलमा रहेका कर्मचारी व्यवस्थापन गर्न सकेको देखिएन । कुल स्वीकृत दरबन्दीमध्ये संघमा २२.७६ प्रतिशत, प्रदेशमा ३३.३४ प्रतिशत र स्थानीय तहहरूमा ३४.५५ प्रतिशत दरबन्दी रिक्त रहेको देखिन्छ ।

जनसरोकारसँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध राख्ने स्थानीय तहहरू र प्रदेशअन्तर्गतका कार्यालयहरूमा कर्मचारीहरूको अभाव हुँदा सेवा प्रवाहमा समस्या तथा चुनौती देखिएको छ । प्रदेश लोकसेवा आयोग गठन गरी प्रदेश र स्थानीय तहमा पदपूर्तिको प्रयास गर्दा समेत अपेक्षित रूपमा पदपूर्ति हुन सकेको देखिएन । उल्लिखित स्थितिमा मन्त्रालयले प्रदेश लोक सेवा आयोग मार्फत् पदपूर्ति गर्न समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गरी प्रदेश तथा स्थानीय तहहरूको कर्मचारी व्यवस्थापन र प्रशासनिक संरचनामा मन्त्रालयको भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

- ६.३. निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दोस्रो संशोधनमा नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी तोकेको मितिदेखि निजामती सेवाको श्रेणीगत व्यवस्थालाई तहगत प्रणालीमा रूपान्तरण गरी एकीकृत निजामती सेवा प्रणाली लागू गर्ने व्यवस्था भएकोमा हालसम्म पनि सो व्यवस्थाको कार्यान्वयन भएको छैन । नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन बमोजिम स्वास्थ्य सेवा तहगत नै रहेको छ । त्यसैगरी कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ को दफा ७ बमोजिम संघमा कायम भएको श्रेणी र तह दुवै प्रणालीमा तथा प्रदेश र स्थानीय सेवामा तहगत प्रणालीमा मात्र कर्मचारी समायोजन गर्ने व्यवस्था छ । पहिले श्रेणीगत निजामती सेवामा कार्यरत कर्मचारी प्रदेश र स्थानीय तहमा समायोजन हुन चाहनेलाई तहगत तथा संघीय सेवा मै रहन चाहने भएमा श्रेणीगत कायम गरिँदा छनोट पद्धतिमा समानताको प्रत्याभूति हुन सकेको देखिएन । वर्षौं अगाडि निजामती सेवा कानुनमा गरिएको एकीकृत तहगत प्रणालीमा रूपान्तरणको लागि प्राप्त अवसर समेत उपयोग भएन । यसले गर्दा कर्मचारीहरूमा वृत्ति पथमा अन्यौल देखिँदा कर्मचारी समायोजनमा संघ नै पहिलो प्राथमिकतामा परेको देखियो । हालको संघीय प्रणालीमा समेत केन्द्रीकृत निजामती सेवाको विगतको अवस्थामा खासै संरचनागत सुधार वा पुनःसंरचना हुन सकेको देखिएन । हाल कायम रहेको श्रेणीगत व्यवस्थालाई तहगत बनाउँदा वर्षौंसम्म एउटै पदमा रहने कर्मचारीहरूको वृत्ति विकास सम्बन्धी गुनासोलाई समेत सम्बोधन हुनुका साथै तीन वटै तहका निजामती तथा सरकारी सेवाको एकीकृत प्रणालीमा रहने भएकोले विचाराधीन संघीय निजामती सेवा ऐन लागू गर्दा र प्रदेश निजामती सेवा ऐन र स्थानीय सरकारी सेवा ऐनमा एकरूपता कायम हुने गरी तहगत एकीकृत निजामती/सरकारी सेवा प्रणालीको व्यवस्था गर्नु पर्दछ ।
- ६.४. कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ को दफा २८ मा कर्मचारी समायोजन ऐनको कार्यान्वयन गर्ने क्रममा कुनै कठिनाई उत्पन्न भएमा नेपाल सरकारले ऐनको प्रतिकूल नहुने गरी आवश्यक व्यवस्था मिलाउन सक्ने व्यवस्था छ । त्यसैगरी निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७३क(१) मा आफूलाई परेको पीरमर्का तथा गुनासो तोकिएको निकायसमक्ष तोकिएबमोजिम राख्न सक्ने व्यवस्था छ । कर्मचारी समायोजन सम्बन्धमा २०७७ चैत मसान्तसम्म स्वास्थ्य सेवाका १५ हजार १०८ र अन्य सेवाका ६ हजार ९०५ समेत २२ हजार १३ गुनासो प्राप्त भएकोमा अधिकृत स्तर २ हजार ७२९, सहायकस्तर ११ हजार २१४ र श्रेणीविहीन ९६० गुनासोको सम्बोधन भएको देखिन्छ । प्राप्त भएका गुनासाहरू मध्ये स्वास्थ्य सेवाका १ हजार ९२६ र स्वास्थ्य सेवा बाहेकका ४ हजार २२३ कर्मचारीको स्व-इच्छामा समायोजन मिलान गरिएको छ । कर्मचारी समायोजन एक संक्रमणकालीन विशिष्ट व्यवस्थापकीय कार्य भएको र औपचारिक रूपमा २०७५ चैत्रमा कर्मचारी समायोजन सम्पन्न भइसकेकोले गुनासो सुनुवाइ तथा आपसी सहमतिमा समायोजन संशोधन गर्दा निश्चित मापदण्डका आधारमा गर्नुपर्दछ ।

६.५. कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ को दफा १४ मा समायोजन भएका कर्मचारीको सरुवा तथा बढुवा सम्बन्धी व्यवस्था र दफा १५ मा सेवाका शर्त र सुरक्षा सम्बन्धी मापदण्डमा समायोजन हुने कर्मचारीको सेवा शर्त र सुविधा समायोजन हुनु पूर्वकै रहने व्यवस्था छ । संघीय तथा सबै प्रदेशमा प्रदेश निजामती सेवा ऐन हालसम्म पनि जारी नभएका कारण कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ को दफा १५(१) छ मा उल्लेख भएको प्रदेश वा स्थानीय तहको सेवामा समायोजन भएका कर्मचारीलाई अन्तर सेवा प्रतिस्पर्धामार्फत् प्रदेश वा स्थानीय तहको सेवाको पदमा पदोन्नतिको अवसर प्रदान गर्ने व्यवस्थाको कार्यान्वयन भएको छैन । प्रदेश नं २ ले जारी गरेको प्रदेश निजामती सेवा ऐन, २०७७ मा अन्तरसेवा प्रतिस्पर्धामा सम्बन्धी व्यवस्थालाई सुनिश्चित गरेपनि हालसम्म सोअनुसार विज्ञापन भएको छैन । उल्लिखित अवस्थाले समायोजित कर्मचारीहरूले वृत्ति विकास र सेवा शर्तमा सुरक्षित प्रत्याभूति गराउन सकेको देखिएन । तसर्थ ऐनको उक्त व्यवस्थाको पूर्ण कार्यान्वयनको लागि संघीय निजामती सेवा, सबै प्रदेशमा प्रदेश निजामती सेवा र स्थानीय सेवा सम्बन्धी कानूनहरू लागू गर्नुपर्दछ ।

७. **व्यवस्थापन परीक्षण** - निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७२(क) मा लोकसेवा आयोगको कार्यक्षेत्रभित्रका विषयहरू बाहेक सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले नेपाल सरकारका विभिन्न निकायहरूमा कार्यरत निजामती कर्मचारीले प्रचलित कानून तथा अन्य प्रशासकीय नियम र कार्यविधिहरू पालना गरे नगरेको सम्बन्धमा सुपरिवेक्षण, अनुगमन र मूल्याङ्कन गरी निर्देशन दिन र त्यसरी सुपरिवेक्षण गर्दा कुनै निजामती कर्मचारीउपर विभागीय कारवाही गर्नुपर्ने देखिएमा सोसमेत सिफारिस गर्न सक्ने र सोको वार्षिक प्रतिवेदन नेपाल सरकारसमक्ष पेस गर्ने व्यवस्था छ । निजामती कर्मचारीहरूबाट व्यवस्थापकीय कामकारवाही गर्दा प्रचलित कानून र अन्य प्रशासकीय नियम कार्यविधि पालना गराई मानवीय भौतिक स्रोत साधनको सही व्यवस्थापनद्वारा प्रशासकीय दक्षता र प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी सार्वजनिक व्यवस्थापनलाई नतिजामूलक बनाउन व्यवस्थापन परीक्षण निर्देशिका, २०६७ जारी भएको छ । यस्तो व्यवस्थापन परीक्षण सबै निकायहरूको आलोपालो गर्नुपर्ने र परीक्षण गर्नुपर्ने विषयहरूमा संगठनात्मक नीति र व्यवहार, संगठन संरचना, कार्यप्रक्रिया र कार्यालय विन्यास, कर्मचारी व्यवस्थापन र अभिलेख, आर्थिक प्रशासन र जिन्सी व्यवस्थापन, सेवा प्रवाह र पारदर्शिता, सूचना प्रविधिको प्रयोग, कर्मचारीहरूको गुनासो व्यवस्थापन तथा अन्य विषयहरू उल्लेख गरिएको छ ।

यो वर्ष मन्त्रालयबाट केन्द्रका २ र संखुवासभा जिल्लाको ५ कार्यालयको व्यवस्थापन परीक्षण गरेको विवरण पेस भएको छ । व्यवस्थापन परीक्षण सम्बन्धी हालको व्यवस्थामा परिणाम र सुधारभन्दा प्रक्रियामा जोड दिने गरेको, परीक्षणका सूचक, आधार र मापदण्डको निर्माण एवम् कार्यान्वयन नभएको, परीक्षणका लागि संस्थागत क्षमताको स्तर अत्यन्त कमजोर रहेको, मन्त्रालयमा सानो आकारमा रहेको प्रशासन सुधार तथा व्यवस्थापन परीक्षण शाखाले वार्षिक न्यून संख्यामा परीक्षण मात्रै गरिरहेको, व्यवस्थापन परीक्षणका लागि छुट्टै परीक्षकको व्यवस्था नगरिएको तथा देशभरिका निकायको अनुगमन, परीक्षण गर्न सम्भव नभएको देखिन्छ । प्रशासकीय संगठनको विभिन्न पक्षको परीक्षणमा संलग्न निकायसँग व्यवस्थापन परीक्षणसम्बन्धी कार्यको समन्वय हुन सकेको देखिएन । व्यवस्थापन परीक्षण प्रतिवेदन कार्यान्वयनको अवस्था कमजोर रहेको र सोको अनुगमन भएको तथा व्यवस्थापन परीक्षणको पृष्ठपोषणलाई कार्यसम्पादन मूल्याङ्कनको संयन्त्रमा समावेश गरेको पाइएन । निजामती सेवा ऐन, २०४९ र व्यवस्थापन परीक्षण निर्देशिका, २०६७ बमोजिम व्यवस्थापन परीक्षण

गरी उक्त व्यवस्थापन परीक्षण गरेको प्रतिवेदनको अध्ययन तथा विश्लेषण समेत गर्नुपर्दछ र सो सम्बन्धमा नेपाल सरकार समक्ष सुझावहरू पेस हुनु पर्दछ ।

८. **वैदेशिक तालिम तथा अध्ययन** - निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ४०(घ) मा वैदेशिक अध्ययनमा जान चाहने निजामती कर्मचारीले अध्ययनबाट फर्केर आएपछि कबुलियतनामामा तोकिएको शर्तबमोजिम काम गर्नेगरी कबुलियतनामा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । साथै सरकारी मनोनयनमा गएका निजामती कर्मचारीले अध्ययन, तालिम वा अध्ययन भ्रमण पूरा गरेपछि सेवा गर्न नआएमा वा दफा ४०(ग) बमोजिम गर्नुपर्ने सेवा अवधि पूरा नगरेमा त्यस्तो कर्मचारीबाट अध्ययन, तालिम वा अध्ययन भ्रमण अवधिभर निजले पाएको तलब, भत्ता निजले प्राप्त गरेको छात्रवृत्ति रकम तथा कबुलियतनामामा उल्लेख भएका अन्य रकमहरूसमेत तोकिएको अवधिभित्र नबुझाएमा सरकारी बाँकीसरह असुलउपर गरिने व्यवस्था छ । मन्त्रालयले वैदेशिक अध्ययन, तालिम वा अध्ययन भ्रमणमा जाने, गएर आएका वा नआएका, कबुलियतनामामा उल्लेख भएका शर्त पूरा गरेका वा नगरेका, शर्त पूरा नगरेका भए तलब, भत्ता वा छात्रवृत्ति रकम असुल उपर भए नभएको तथा विभागीय कारवाही सम्बन्धमा कर्मचारीहरूको अद्यावधिक विवरणको व्यवस्थित अभिलेख राख्ने गरेको देखिएन । तसर्थ मन्त्रालयले अध्ययन, तालिम वा अध्ययन भ्रमणमा जाने सबै कर्मचारीको अद्यावधिक अभिलेख राख्न सबै मन्त्रालय वा निकायहरू आफैले विवरण प्रविष्टि गर्ने गरी सूचना प्रविधि प्रणालीको विकास गर्नु पर्ने र अध्ययन विदा समाप्त भए पश्चात् सेवा नगर्ने कर्मचारीलाई निजामती सेवा नियमाली, २०५० को नियम ५३क (४) बमोजिम कारवाही गर्नुपर्ने एवं त्यस्ता कर्मचारीहरूको समेत विवरण अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।

स्थानीय पूर्वाधार विभाग

९. **कार्यक्रम र प्रगति** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली २०६४ को नियम २६ मा बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन र प्रगति समीक्षा गर्नुपर्ने र तोकिएको समयमा तोकिए बमोजिम प्रगति हासिल गर्नु पर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरूबाट कार्यक्रम सञ्चालन गर्न रु.२ अर्ब ९ करोड ३४ लाख बजेट विनियोजन भएको मध्ये रु.१ अर्ब २४ करोड १२ लाख अर्थात् ५९ प्रतिशत खर्च भएको छ । सोमध्ये गणेशमान सिंह समावेशी भवनको १८ प्रतिशत, विभाग मातहतका कार्यालयहरू ग्रामीण सडक सञ्जाल सुधार आयोजनाको ४५ प्रतिशत, स्थानीय स्तरका सडक पुल तथा सामुदायिक पहुँच सुधार परियोजनाको ५१ प्रतिशत र राष्ट्रिय ग्रामीण यातायात सुदृढीकरण कार्यक्रमको २ प्रतिशत मात्र कार्य प्रगति भएको तथा ४८ पुल निर्माण कार्य शुरू भएको छैन । वार्षिक कार्यक्रम कार्यान्वयनमा आइपर्ने समस्याहरूको पहिचान र विश्लेषण गरी समाधान गर्ने गरेको देखिएन । वार्षिक कार्यक्रममा उल्लेख भएका क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्न कार्यतालिका बनाई कार्यान्वयन गर्ने र कार्यक्रम कार्यान्वयन क्रममा देखिएका समस्याहरू समयमै समाधान गर्न ध्यान दिनुपर्ने देखिएको छ ।

सस्पेन्सन ब्रिज डिभिजन

१०. **तुइन प्रतिस्थापन** - नेपाल सरकारले २०७२।६।२५ मा तुइन भएको स्थानमा झोलुङ्गेपुल निर्माण गरी तुइन प्रतिस्थापन गर्ने निर्णय गरे अनुसार तुइन प्रतिस्थापन कार्यक्रम कार्यान्वयनमा आएको छ । यो वर्ष

डिभिजनले १८ तुइन विस्थापन गर्ने उल्लेख भएकोमा ६ झोलुङ्गे पुलमात्र निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छ ।

११. **खरिद व्यवस्थापन** - सार्वजनिक खरिद नियमावली २०६४, को नियम ६ अनुसार सार्वजनिक निकायले खरिदको लागि आवश्यक बजेट, निर्माण स्थलको व्यवस्था हुनुपर्ने, मुआवजा वा क्षतिपूर्ति वितरणको सुनिश्चितता र प्रचलित कानून बमोजिम गर्नु पर्ने वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदनको स्वीकृति लगायतका आवश्यक पूर्व तयारी गरी बोलपत्र आव्हान गर्नुपर्ने उल्लेख छ । सस्पेन्सन बृज डिभिजनले वाल्मीकि आश्रम त्रिवेणीधाम झोलुङ्गे निर्माण कार्य २०७०।३।३० मा १८ महिनाभित्र सम्पन्न गर्न निर्माण व्यवसायीसँग रु.५ करोड ८७ लाख २२ हजारमा सम्झौता गरेको छ । प्रारम्भिक वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन भई कार्य शुरू भइसकेपछि चितवन राष्ट्रिय निकुञ्ज कार्यालयले वातावरणीय प्रभाव परीक्षण समेत गर्नुपर्ने उल्लेख गरी २०७२।१२।२१ मा पत्राचार गरेको छ । उक्त स्थानमा पुल निर्माण गर्नुअघि युनेस्कोको अनुमति लिनुपर्ने प्रावधानबमोजिम २०७६।२।२ मा मात्र अनुमति प्राप्त भएकोले कार्यसम्पादनमा ढिलाइ भएको छ । पुलको भौतिक प्रगति हालसम्म ६० प्रतिशत मात्र भएको अवस्था छ । योजना सञ्चालन गर्नु पूर्वका तयारीमा कार्य नगरी खरिद सम्झौता गरेकोले निर्माणको अवधि र लागत समेतमा वृद्धि भएको र सर्वसाधारणलाई समयमै सेवा उपलब्ध गराउन असर पर्ने देखिन्छ । पुल निर्माण कार्यमा आइपरेका समस्याहरू समाधान गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

१२. **न्यून प्रगति** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५९ अनुसार सार्वजनिक निकायसँग खरिद सम्झौता गर्नेले सम्झौताबमोजिम काम शुरू नगरेमा, काम शुरू गरी बीचैमा छाडेमा वा सम्झौता बमोजिम कामको प्रगति नगरेमा सार्वजनिक निकायले त्यस्तो सम्झौता जुनसुकै वखत अन्त्य गर्न सक्ने व्यवस्था छ । यस डिभिजन र निर्माण व्यवसायीबीच विभिन्न स्थानमा ९ झोलुङ्गे पुल निर्माण गर्न खरिद सम्झौता भए बमोजिम २०७६।९।४ सम्म निर्माण कार्य शुरू नगरेको, निर्माण कार्य शुरू गरेकाको कार्य प्रगति न्यून रहेको, निर्माण कार्य लामो समयसम्म स्थगित गरेकोमा पटक पटक ताकेता गर्दा कार्य प्रगति हुन नसकेकोले खरिद सम्झौता रद्द गर्ने सम्बन्धी सूचना २०७६।९।४ मा प्रकाशन गरेको देखिन्छ । खरिद सम्झौता अन्त्य गर्ने सम्बन्धी कारबाहीको टुङ्गो लगाएको देखिएन । ऐन तथा सम्झौताको प्रावधानबमोजिम निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

ग्रामीण सडक सञ्जाल सुधार आयोजना

नेपाल सरकार र एसियाली विकास बैङ्कबीच २०७४।१०।२९ मा सम्झौता भई ग्रामीण सडक सञ्जाल सुधार आयोजना २०७४।७५ देखि कार्यान्वयनमा रहेको छ । एसियाली विकास बैङ्कबाट अमेरिकी डलर १०० मिलियन सहूलियत ऋण र नेपाल सरकारबाट अमेरिकी डलर ३५.७२ मिलियन समेत आयोजनाको कुल लागत अमेरिकी डलर १३५.७२ मिलियन रहेको छ । आयोजनाको अवधि सन् २०२२ सम्म र कार्यक्षेत्र ललितपुर, पर्वत, रोल्पा, रुकुम र झापा जिल्ला रहेका छन् । आयोजनामा यो वर्ष रु.२ अर्ब १५ करोड २९ लाख समेत रु.६ अर्ब १६ करोड ४० लाख खर्च भएको छ ।

१३. **लक्ष्य तथा प्रगति**- आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २६ मा बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन र प्रगति समीक्षा गर्नुपर्ने र तोकिएको समयमा तोकिएबमोजिम प्रगति हासिल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजनाअन्तर्गत विभिन्न जिल्लाका २७ ग्रामीण सडकको ३८० किलोमिटर स्तरोन्नति (कालोपत्रे)

- गर्ने लक्ष्य रहेकोमा हालसम्म १३० किलोमिटर पक्की सडक निर्माण गरी र २५० किलोमिटर सडक निर्माणाधीन अवस्थामा रहेको देखियो । योजनाको दुई तिहाई समय व्यतीत भइसकेको अवस्थामा ३४ प्रतिशत मात्र प्रगति भएकोले तोकिएको लक्ष्यअनुसार प्रगति हुन सकेको देखिएन । लक्षित कार्यक्रम समयमै सम्पन्न गरी प्रतिफल हासिल गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।
१४. **परामर्शदाता खर्च** - आयोजना अन्तर्गत १६ जिल्लामा निर्माण हुने ग्रामीण सडक निर्माण कार्यको सुपरिवेक्षण गर्ने कामको लागि एक परामर्शदातासँग २०७५।१।२ मा ३० महिनाको लागि रु.५१ करोड २१ लाख ३५ हजारको सम्झौता भएकोमा हालसम्म रु.१९ करोड ५२ लाख भुक्तानी भएको छ । आयोजनाको ८६ प्रतिशत समय व्यतीत भइसकदा सडकको चौडाई, विस्तार तथा मोड सुधार कार्यको २८० किलोमिटर (७०.८९ प्रतिशत) र सडक कालोपत्रे गर्ने कार्य १३० किलोमिटर (१४.२३ प्रतिशत) कार्य प्रगति भएको छ । परामर्शदाताको म्याद थप हुँदा लागत अझै बढ्न सक्ने देखिएकोले समयमै कार्यसम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
१५. **सवारी साधन भाडा** - सार्वजनिक लेखा समितिको २०६९।१।१५ को निर्णयमा निर्माण कार्यको बिल अफ क्वान्टिटीमा सवारी साधन तथा मेशिनरी औजार, सामान खरिद तथा भाडा समावेश गरी ठेक्का सम्झौता गर्न नमिल्ने उल्लेख छ । आयोजनाले ललितपुर सडकको ठेक्का सम्झौतामा भुक्तानी दिने व्यवस्था गरी सवारी साधन भाडा रु.७९ लाख ९४ हजार भुक्तानी गरेको छ । सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णय विपरीत बिल अफ क्वान्टिटीमा सवारीसाधन भाडा राखी भुक्तानी गर्नु निर्देशन अनुकूल देखिएन ।
१६. **बीमा** - आयोजनाले निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौतामा बीमाको रकम बीमा सम्बन्धी डकुमेण्ट तथा पोलिसी पेस भएपछि ७० प्रतिशत र निर्माण कार्य सम्पन्न भई त्रुटि सच्याउने अवधिसम्ममा बाँकी ३० प्रतिशत भुक्तानी दिने व्यवस्था छ । आयोजनाले ३ खरिद प्याकेजमा बिल अफ क्वान्टिटीमा राखेको बीमा रकमको ७० प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ५३ लाख ६१ हजार भुक्तानी गर्नुपर्नेमा शतप्रतिशत रु.२ करोड १९ लाख ४५ हजार भुक्तानी गरेकोले बढी भुक्तानी दिएको रु.६५ लाख ८३ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
१७. **सडक निर्माण** - रोल्पा जिल्लास्थित मिझिङ्ग-धौलिद्वार, नामजा-पाङ्ग सडक र मिझिङ्ग-रुनिवाङ्ग बडाचौर, गुम्ची, हर्जाङ्ग सडक निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७७।१।७ सम्म सम्पन्न गर्नेगरी २०७४।१२।१६ मा रु.४४ करोड ३० लाख ४५ हजारको सम्झौता भएको छ । सम्झौता अवधिको ८० प्रतिशत समय व्यतीत हुँदा भौतिक प्रगति १६ प्रतिशत रहेको र काम सुचारु गर्न पटक पटक ताकेता गर्दा पनि निर्माण व्यवसायीले काम अगाडि नबढाएको आधारमा निर्माण व्यवसायीसँग भएको सम्झौता बमोजिम ठेक्का तोड्ने र कालो सूचीमा राख्ने प्रक्रिया अगाडि बढाउन २०७६।१०।६ मा विभागस्तरीय निर्णय भई ठेक्का अन्त्य गरेको देखियो । खरिद सम्झौतामा निर्माण व्यवसायीले सम्झौताबमोजिम निर्माण कार्य नगरेमा ठेक्का अन्त्य गरी शुरु ठेक्का रकमको २५ प्रतिशत रकम असुल गर्ने व्यवस्था छ । सो अनुरूप निर्माण व्यवसायीबाट रु.९ करोड ८० लाख १८ हजार असुल गर्नुपर्नेमा रु.३ करोड १५ लाख ९९ हजारमात्र असुल गरेकोले बाँकी रु.६ करोड ६४ लाख १९ हजार असुल हुनुपर्दछ ।

जिल्ला समन्वय समितिहरू

१८. **जिल्ला सभा** - नेपालको संविधानको धारा २२०(८) मा जिल्ला सभाको सञ्चालन, जिल्ला समन्वय समितिका सदस्य र जिल्ला सभाका पदाधिकारीहरूले पाउने सुविधा तथा जिल्ला सभा सम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रदेश कानून बमोजिम हुने व्यवस्था छ । सो व्यवस्था अनुसार जिल्ला समन्वय समिति प्रदेश सरकार अन्तर्गत रहने देखिए तापनि कार्यालय प्रमुख लगायतका कर्मचारी एवं बजेट यस मन्त्रालयबाट उपलब्ध गराई संघीय कार्यालय अन्तर्गत राखेको छ । यस सम्बन्धमा गत वर्षको प्रतिवेदनमा समेत औल्याइएकोमा सुधार भएको देखिएन । कानुनी र कार्य प्रकृतिको आधारमा प्रदेश अन्तर्गत रहनुपर्ने कार्यालयलाई संघ अन्तर्गत राखेको उपयुक्त देखिएन ।
१९. **वर्षिक समीक्षा एवं अनुगमन** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ९२ बमोजिम जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालयले जिल्लाभित्रका विकास, निर्माण कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन वर्षको कम्तिमा एक पटक वार्षिक प्रगति समीक्षा गर्नुपर्ने र आफ्नो काम कारवाहीको सम्बन्धमा सम्बन्धित मन्त्रालय र प्रदेश सरकारका मन्त्रालयलाई प्रत्येक आर्थिक वर्ष समाप्त भएको दुई महिना भित्र प्रतिवेदन दिनुपर्ने व्यवस्था छ । अधिकांश जिल्ला समन्वय समितिले कानूनबमोजिम सम्पादन गर्नुपर्ने उक्त कार्य गरेको देखिएन । कानुनी व्यवस्थाको कार्यान्वयनको अभावमा विकास निर्माण कार्यको पारदर्शिता र कार्यान्वयनको सुनिश्चितता नहुने भएकाले कानूनमा भएको व्यवस्था बमोजिम अनिवार्य वार्षिक समीक्षा र अनुगमन गर्नुपर्दछ ।
२०. **कोष मौज्जात** - जिल्ला समन्वय समिति कोष सञ्चालन निर्देशिका, २०७५ र संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको २०७५।१०।११ को पत्रानुसार कर्मचारी कल्याणकोष बाहेक अन्य खातामा मौज्जात रहेको रकम कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको खर्च विविध खातामा ट्रान्सफर गरी सोही खाताबाट आम्दानी खर्च गर्ने उल्लेख छ । जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय बारा, भक्तपुर, रुपन्देही, कपिलवस्तु, दाङ, नवलपरासी र सल्यानले रु.४३ करोड १४ लाख ८५ हजार निर्देशिका बमोजिम ट्रान्सफर गरेको देखिएन । उक्त रकम सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको विविध खातामा ट्रान्सफर गर्नुपर्दछ ।
२१. **पदाधिकारी सुविधा**- गाउँ सभा, नगर सभा र जिल्ला समन्वय समितिका सदस्यले पाउने सुविधासम्बन्धी ऐन, २०७६ मा सेवा सुविधासम्बन्धी व्यवस्था छ । जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय काठमाडौँ, कालिकोट, नवलपुर लगायत ३२ कार्यालयले उक्त ऐनमा उल्लेख नभएको बैठक भत्ता, यातायात खर्च, पोशाक खर्च र चाडपर्व खर्चवापत रु.६९ लाख ४२ हजार भुक्तानी दिएको देखियो । ऐन विपरीत भुक्तानी दिएको नियमसम्मत देखिएन ।
२२. **नदीजन्य पदार्थ उत्खनन्** - अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको कार्यालय, बुटवलको पत्रानुसार १ निर्माण व्यवसायीले तोकिएको क्षेत्र भन्दा अन्य सात स्थानबाट नदीजन्य पदार्थ उत्खनन् गरेकोले सो वापत बुझाउनुपर्ने रु.२३ लाख ७ हजार ३ दिनभित्र जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय रुपन्देहीमा बुझाउनु पर्नेमा बुझाएको छैन । उक्त रकम सरकारी बाँकी सरह असुल गर्नुपर्दछ ।
२३. **बिल बेगर खर्च** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(३) मा खर्चको बिल भरपाई सहितको लेखा राख्नु पर्ने व्यवस्था छ । जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय नवलपुर, डोल्पा, सिरहा,

- बारा लगायत १४ कार्यालयले बील भरपाई भन्दा रु.६१ लाख ४७ हजार बढी खर्च गरेको देखिएकोले सो रकम असुल हुनुपर्दछ ।
२४. **अनुगमन परीक्षण** - जिल्ला समन्वय समितिको कोष सञ्चालन निर्देशिका, २०७५ अनुसार गठन भएको कार्यक्रम व्यवस्थापन समितिको २०७६।३।२४ र २०७६।३।२५ को निर्णयअनुसार पुँजीगत विकास निर्माण कार्यक्रम सञ्चालन गर्न स्थानीय तहले लेखा राख्ने, खर्च गर्ने तथा लेखापरीक्षण समेत गर्ने गराउने गरी रकम उपलब्ध गराएकोमा सो अनुदान रकमबाट भएको कार्यको प्रगति विवरण लिई जिल्ला समन्वय समितिले अनुगमन गरी प्रतिवेदन पेस गर्नुपर्दछ । जिल्ला समन्वय समिति मकवानपुर, नुवाकोट, काभ्रे, नवलपुर लगायत ११ जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालयले स्थानीय तहहरूलाई दिएको रु.६० करोड ८३ लाख १७ हजार पुँजीगत अनुदान रकम खर्च गरेकोमा उक्त खर्चको कार्य प्रगति विवरण र अनुगमन गरेको प्रतिवेदन पेस भएको देखिएन ।
२५. **सार्वजनिक निर्माण** — सार्वजनिक खरिद कानुन र खरिद सम्झौताको कार्यान्वयन गरी सार्वजनिक निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धी व्यहोरा निम्नानुसार छनः
- २५.१. भारतीय सरकारको सहयोगमा भवानी उच्च माध्यमिक विद्यालय, सिन्धुलीको भवन निर्माणका लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग २०६९।११।२६ मा २०७१।४।१९ सम्म निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने गरी रु.४ करोड १९ लाख ८३ हजारको सम्झौता भएको देखिन्छ । निर्माण कार्यको लागि २०७४।७।५ सम्म रु.२ करोड २१ लाख ४७ हजार भुक्तानी भएपछि निर्माण व्यवसायीले काम सुचारु गरेको नदेखिँदा निर्माण कार्य अधुरो रहेको छ । निर्माण व्यवसायीले कार्य सम्पन्न गर्नेतर्फ ध्यान नदिएकोले खरिद सम्झौता बमोजिम कारवाही गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
- २५.२. जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय, गुल्मीले भारतीय सरकारबाट अनुदान प्राप्त धाराचौर निम्न माध्यमिक विद्यालय भवन निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.१ करोड ६८ लाखमा २०७३।७।३ मा सम्झौता गरेको र २०७४।७।२ सम्म सम्पन्न गरिसक्नुपर्नेमा हाल सम्म निर्माण कार्य सम्पन्न भएको नदेखिएकोले समयमै कार्य सम्पन्न गर्ने तर्फ पहल गर्नुपर्दछ ।
- २५.३. जिल्ला समन्वय समिति, सर्लाहीले राजेश्वरी उच्च माध्यमिक विद्यालय भवन निर्माण गर्न २०७१।५।८ मा एक निर्माण व्यवसायी सँग रु.२ करोड ४९ लाखमा सम्झौता भई २०७७।९।१४ सम्म म्याद थप भएको देखिन्छ । यो वर्षसम्म रु.१ करोड ८४ लाख ३२ हजार भुक्तानी भए तापनि कार्य सम्पन्न भएको छैन । पटक पटक म्यादथप भएकोमा समेत समयमा कार्यसम्पन्न नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई सम्झौता बमोजिम कारवाही गर्नुपर्दछ ।
- २५.४. जिल्ला समन्वय समिति, स्याङ्जाले विद्यालय भवन निर्माण गर्न २०७३।२।१८ मा एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.५ करोड २७ लाख ९१ हजारमा ठेक्का सम्झौता गरी २०७५।१२।२३ सम्म सम्पन्न गर्नुपर्ने उल्लेख छ । उक्त निर्माण व्यवसायीलाई रु.४ करोड ८५ लाख ४२ हजार भुक्तानी भएतापनि कार्यसम्पन्न प्रमाण पेस भएको छैन ।
- २५.५. जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय, सुनसरीले एक विदेशी राजदूतावासबाट प्राप्त सहयोगबाट पूर्वी क्षेत्रीय प्रहरी बोर्डिङ स्कूल धरानको भवन, होस्टेल र खेल मैदान निर्माण कार्य २०७५।३।२७ मा सम्पन्न गर्नेगरी एक निर्माण व्यवसायी सँग २०७३।१२।४ मा रु.३ करोड ३४ लाख २५ हजारमा

- सम्झौता गरेकोमा यो वर्ष सम्म रु.२ करोड ४८ लाख ६७ हजार भुक्तानी भएको छ । उक्त निर्माण व्यवसायीले हालसम्म पनि निर्माण कार्य सम्पन्न गरेको देखिएन । उक्त भवन निर्माणको कार्य सम्पन्न गर्न तर्फ पहल गर्नुपर्दछ ।
२६. **घटी दाखिला** - जिल्ला समन्वय समिति, काठमाडौंले चन्द्रागिरी केबलकारसँग गरेको सम्झौता अनुसार टिकट दस्तुर वापत यो वर्ष रु.५६ लाख ७ हजार बुझाउनुपर्नेमा रु.३० लाख ४६ हजार मात्र बुझाएकोले बाँकी रु.२५ लाख ६१ हजार सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
२७. **घटी जिम्मेवारी सारेको** - कार्य सञ्चालन कोष ऐन, २०४३ को दफा ७ मा गत आर्थिक वर्षको अन्त्यमा बाँकी रहेको मौज्दात रकम प्रत्येक आर्थिक वर्षको प्रारम्भमा कोषमा जिम्मेवारी सार्ने व्यवस्था छ । जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय, ताप्लेजुङले २०७५।७६ मा विविध खातामा रहेको मौज्दात रु.६ करोड ५१ लाख ६१ हजार ख-६ खातामा ट्रान्सफर गरेको पाइयो । उक्त खातामा रु.५ करोड ५१ लाख ५१ हजार मात्र आम्दानी देखाई २०७६ को जेष्ठ र आषाढमा रु.२ करोड ४४ लाख ७९ हजार खर्च गरी रु.३ करोड ६७ लाख २१ हजार २०७६।७७ मा जिम्मेवारी सारेकोले फरक परेको रु.१ करोड ९ हजारका सम्बन्धमा छानबिन गरी हिसाब मिलान गर्नु पर्दछ ।
२८. **धरौटी फिर्ता**- आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ६६ र ६७ बमोजिम प्रयोजन समाप्त भएको पुरानो तथा म्याद भित्र धरौटी फिर्ता लिन नआएमा नियम ६७ बमोजिमको कार्यविधि अपनाई राजस्वमा आम्दानी बाँध्नुपर्ने व्यवस्था छ। जिल्ला समन्वय समितिको कार्यालय कास्की, नुवाकोट, अर्घाखाँची, सुनसरी लगायत १२ कार्यालयमा प्रयोजन सकिएको र नामनामेसी नखुलेका पुराना धरौटी रु.४ करोड ५७ लाख १८ हजार रहेकोले नियमावलीको व्यवस्था अनुसार कार्यविधि बमोजिम राजस्वमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

कार्यमूलक लेखापरीक्षण

काठमाडौं उपत्यकाभित्रका स्थानीय तहको सेवा प्रवाह

नेपालको संविधानले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय गरी तीन तहको हुने व्यवस्था गरेको छ । मुलुकको नयाँ संरचनामा संघ, ७ प्रदेश र ७५३ स्थानीय तह रहेका छन् । त्यसमध्ये काठमाडौं उपत्यका भित्रका स्थानीय तहको सेवा प्रवाहको मूल्याङ्कन गर्न उपत्यका भित्रका गोकर्णेश्वर, सूर्यविनायक र गोदावरी नगरपालिका छनौटगरी कार्यमूलक लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका व्यहोरा देहाय बमोजिम छन्:

२९. **दीर्घकालीन योजना** - राष्ट्रिय योजना आयोगले दिगो विकास लक्ष्य स्थानीयकरण स्रोत पुस्तिकामार्फत् स्थानीय तहलाई योजना तर्जुमा गर्दा दिगो विकासका लक्ष्यलाई समेत सम्बोधन गर्ने व्यवस्था मिलाएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा उल्लेख भएका लघु, घरेलु तथा साना उद्योग दर्ता तथा नियमन, स्थानीय संघ संस्था दर्ता तथा नियमन, आधारभूत स्वास्थ्य शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण, खानेपानी तथा सरसफाइ, स्थानीय सडक, शहरी विकास सम्बन्धित कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा गर्दा दिगो विकास लक्ष्य र मध्यकालिन खर्च संरचनासँग आवद्ध

भएको देखिएन । दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्न सहयोग पुऱ्याउने कार्यक्रमहरूका लागि दीर्घकालीन आर्थिक प्रक्षेपण गरी मध्यकालीन खर्च अन्तर्गत वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा गर्नुपर्दछ ।

३०. **योजना छनौट** - स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा दिग्दर्शनमा बस्ती तहको योजना तर्जुमा गर्दा वडा समितिले वडामा प्रतिनिधित्व गर्ने सदस्यलाई योजना तर्जुमा गर्न सहजीकरण गर्ने देखि योजना प्राथमिकीकरण गरी छनौट गर्ने गरी १० चरण निर्धारण भएको छ । उल्लिखित ३ नगरपालिकाले २०७६।७७ मा रु.१ अर्ब ४ करोड ८३ लाख ३७ हजारका वडागत तथा पालिका स्तरीय १ हजार २६८ योजना छनौट गर्दा उल्लेख भए अनुसारका चरणहरू पार गरेको छैन । पालिकाहरूले रु.१ देखि २ लाखसम्मका २४३, रु.२ देखि ५ लाख सम्मका ४६७ र रु.५ लाखभन्दा माथिका ५५८ योजना सञ्चालन गरेका छन् । प्राथमिकीकरण सूचकको आधार लिई दीर्घकालिन प्रभाव पार्ने योजना तयार गर्न नसकेकोले एउटै टोल र क्षेत्रमा हरेक वर्ष स-साना प्रकृतिका योजना कार्यान्वयनमा आउने र दिगो रूपले सम्पन्न हुन नसकी दोहोरो पर्दै जाने अवस्था समेत रहेको छ । दीर्घकाल सम्म स्थानीय विकासमा प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने योजना छनौट गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

३१. **क्षेत्रगत कार्यक्रम** - स्थानीय तहको वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा दिग्दर्शनमा सामाजिक विकासका शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी तथा सरसफाइ, संस्कृति प्रवर्द्धन, लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण जस्ता क्षेत्रमा समानुपातिक रूपमा बजेट व्यवस्थापन गर्नुपर्ने उल्लेख छ । पालिकाहरूले प्रत्येक वर्ष स्थिर रूपले प्राथमिकीकरणका क्षेत्र निर्धारण गरी कार्यक्रम र बजेट व्यवस्थापन गरेका छैनन् । कृषि, शिक्षा, स्वास्थ्य र युवा तथा खेलकुद समेत ४ क्षेत्रमा गोकर्णेश्वरले रु.२० करोड १८ लाख २९ हजार, सूर्यविनायकले रु.२२ करोड ४ लाख ५४ हजार र गोदावरीले रु.३४ करोड ४३ लाख ७४ हजार बजेट व्यवस्था गरी खर्च गरेका छन् ।

नगरपालिका	क्षेत्र						युवा तथा खेलकुद		जम्मा	
	कृषि		शिक्षा		स्वास्थ्य					
	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत	रकम	प्रतिशत
गोकर्णेश्वर	२५६८	१.२७	१४६३८२	७२.५३	५२७७९	२६.१५	१००	०.०५	२०१८२९	१००
सूर्य विनायक	१६४५	०.७५	१६११७२	७३.११	५७५३७	२६.१०	१००	०.०४	२२०४५४	१००
गोदावरी	२५६८	०.७५	२३१००५	६७.०८	१००७०१	२९.२४	१००	२.९३	३४४३७४	१००

क्षेत्रगत रूपमा विश्लेषण गर्दा उल्लिखित ३ नगरपालिकाले कृषिमा ०.७५ देखि १.२७ प्रतिशतसम्म, शिक्षामा ६७.०८ देखि ७३.११ प्रतिशतसम्म, स्वास्थ्यमा २६.१० देखि २९.२४ प्रतिशतसम्म र युवा तथा खेलकुदमा ०.०४ देखि २.९३ प्रतिशतसम्म बजेट विनियोजन गरेको छ । यसबाट बजेट तर्जुमा गर्दा क्षेत्रगत सन्तुलन कायम भएको देखिएन । आवधिक विकास योजना बनाई त्यसको आधारमा तोकिएको कार्यविधि पुरा गरी सबै क्षेत्रको समानुपातिक विकास गर्ने गरी कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा गर्नु पर्दछ ।

३२. **न्यायिक समिति** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद-८ (दफा ४६ देखि ५३) मा स्थानीय तहमा न्यायिक कार्य सम्बन्धी व्यवस्था छ । पालिकाहरूले उपलब्ध गराएको विवरण अनुसार २०७६।७७ मा कुल ७७८ मुद्दाका सम्बन्धमा कारवाही भएकोमा ७२ मुद्दा मेलमिलापमा गएको, १८ मुद्दा अदालत गएको, १७१ मुद्दा निर्णय नभई तामेलीमा रहेको र ९४ मुद्दा जिम्मेवारी सरेको छ ।

दर्ता भएका मुद्दाको छिटो छरितो माध्यमबाट छिनोफानो गरी जिम्मेवारी सार्ने संख्यामा कमी ल्याउँदै छिटो समयमा न्याय प्रदान गर्नेगरी समितिको कार्य व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।

३३. **सामाजिक सुरक्षा** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ मा संघ र प्रदेश कानूनको अधीनमा रही पालिकाले सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको कार्यान्वयन तथा सञ्चालन गर्ने व्यवस्था छ । गोकर्णेश्वर नगरपालिकाले २ हजार ७३७ लाभग्राहीलाई रु.८ करोड ६७ लाख ८९ हजार, सूर्यविनायक नगरपालिकाले ३ हजार ७९८ लाभग्राहीलाई रु.१० करोड ६० लाख ४२ हजार तथा गोदावारी नगरपालिकाले ५ हजार ४१३ जनालाई रु.१६ करोड २९ लाख ७२ हजार सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गरेको छ । लाभग्राहीको नामनामेसी स्थानीय तहको वेब साइटमा राख्नुपर्ने, अर्धवार्षिक रूपमा विवरण अद्यावधिक गर्नुपर्ने, लामो अवधिसम्म बैङ्कबाट भत्ता नझिकेका लाभग्राहीको वास्तविक अवस्था यकिन गरी खाता व्यवस्थापन गर्नुपर्ने जस्ता कार्यविधिको प्रक्रिया पूरा गरी सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण तथा अभिलेख व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।
३४. **फोहोरमैला व्यवस्थापन** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११(२) मा स्थानीय स्तरमा सरसफाइ तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्नुपर्ने प्रावधान छ । एसियाली विकास बैङ्कद्वारा नेपालका ५८ स्थानीय तहलाई समेटी सन् २०१२ मा गरिएको नेपालका स्थानीय तहमा नगल्ने फोहोर व्यवस्थापन सम्बन्धी अध्ययन प्रतिवेदनअनुसार प्रति घर परिवारले प्रति दिन १७० ग्राम फोहोर उत्पादन गर्ने तथ्याङ्क रहेको छ । प्राप्त विवरण अनुसार गोकर्णेश्वर नगरपालिकामा ४.६, सूर्यविनायक नगरपालिकामा ३.५ र गोदावारी नगरपालिकामा ३.५ मेट्रिकटन ठोस फोहोर उत्पादन हुने गरेको देखिन्छ । वातावरण व्यवस्थापनमा गोकर्णेश्वरले रु.३८ लाख २५ हजार, सूर्यविनायकले रु.७३ लाख र गोदावारी नगरपालिकाले रु.५० लाखसमेत जम्मा रु.१ करोड ६१ लाख २५ हजार बजेट व्यवस्थापन गरेतापनि फोहोर उत्पादन हुने स्रोतमा नै फोहोरको वर्गीकरण गरी अर्गानिक, प्लाष्टिक, कागज, ग्लास, धातु, टेक्सटाइल, रबर तथा छाला जन्य र अन्य फोहोर उचित व्यवस्थापन गर्न सकेका छैनन् । सङ्कलन स्थल व्यवस्थित गर्दै प्रशोधन केन्द्र निर्माण गरी फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।
३५. **निर्माण इजाजत** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा २७ देखि ४५ सम्म भवन निर्माण सम्बन्धमा पालना गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । काठमाडौँ उपत्यका विकास प्राधिकरणको २० वर्षे रणनीतिक विकास योजना (२०१५ देखि २०३५) ले काठमाडौँ उपत्यकाको संरचना निर्मित क्षेत्र सन् २०३० सम्म २२ हजार ७९८ हेक्टर पुग्ने प्रक्षेपण गरेको छ । यसलाई आधारका रूपमा लिँदा पालिकाहरूमा समेत जनसंख्या वृद्धिसँगै सहरीकरण बढ्ने देखिन्छ । आर्थिक वर्ष २०७६।७७ मा गोकर्णेश्वर नगरपालिकाले ३ हजार ६१६, सूर्यविनायकले २ हजार ९४३ र गोदावारीले २ हजार ८८० निर्माण इजाजत जारी गरेको देखिन्छ । पालिकाहरूले घर तथा संरचना निर्माण गर्दा व्यवस्थित सहरीकरणलाई प्राथमिकता दिन सकेका छैनन् । स्वीकृत भएअनुसारको मापदण्ड पालना गरी निर्माण भए नभएको अनुगमन गरी निर्माण कार्य व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।
३६. **न्यूनतम आधारभूत सेवा** - नगरपालिकाहरूले आफ्नो क्षेत्रमा बसोवास गर्ने नागरिकहरूलाई स्वच्छ खाने पानी, स्वास्थ्य सेवा, सडक र नाली, ढल व्यवस्था, बिजुली आपूर्ति, पार्क चउर वा खुल्ला स्थानको व्यवस्था गरी नागरिकहरूका लागि आधारभूत सेवा उपलब्ध गराएको हुनुपर्दछ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ३६.१. वातावरण संरक्षण ऐन, २०७६ को दफा १५ मा जनजीवन, जनस्वास्थ्य तथा वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव नपर्ने गरी कार्य गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । खानेपानी तथा सरसफाइ मन्त्रालको २०७७ फाल्गुणसम्मको तथ्याङ्कअनुसार धोवीघाट, सल्लाघारी र बालकुमारी ढल प्रशोधन केन्द्रको डिजाइन सम्पन्न भएपनि ७४ प्रतिशत निर्माण कार्य सम्पन्न भएको छैन । गोकर्णेश्वर र गोदावरीले ढल निर्माण कार्यमा यो वर्ष रु.१ करोड ७ लाख ५० हजार र रु.३० लाखका योजना स्वीकृत गरी सम्पन्न गरेका छन् । कुल जनसंख्या १ लाख १३ हजार भएको सूर्यविनायक नगरपालिकाको सहरी क्षेत्रको अधिकांश ढल हनुमन्ते खोलामा र १ लाख ७ हजार जनसंख्या भएको गोकर्णेश्वरको ढल वागमती किनारा हुँदै गुहेश्वरीस्थित ढल प्रशोधन केन्द्रमा पुग्ने गरेको छ । त्यस्तै १ लाख १५ हजार जनसंख्या रहेको गोदावरी नगरपालिकाको नगरउन्मुख वडाको ढल हात्तीवन देखिनै गोदावरी खोलामा मिसाउने गरेको छ । अप्रशोधित ढल सोझै नदीमा मिसाउँदा जलचरको पारिस्थितिकीय प्रणालीमा असर परेको छ । नदीको असपासमा रहेका ढल सुद्धिकरण प्लाण्ट सुधार गर्दै निर्माणाधीन प्रशोधन केन्द्र समयमा सम्पन्न गरी अप्रशोधित ढल सोझै नदीमा मिसाउने कार्यमा सुधार गर्नुपर्दछ ।
- ३६.२. पन्ध्रौँ योजनाले ९० प्रतिशत जनसंख्यालाई आधारभूत खानेपानी सेवा उपलब्ध गराउने लक्ष्य लिएको छ । खानेपानी तथा सरसफाइ मन्त्रालयको तथ्याङ्कअनुसार २०७८ फाल्गुणसम्ममा आधारभूत खानेपानी पहुँच पुगेको जनसंख्या ९१.५ प्रतिशत पुगेको छ । पालिकाहरूले एकीकृत तथ्याङ्क नराखेकोले राष्ट्रिय तथ्याङ्कसँग पालिकाको तथ्याङ्कक आवद्ध हुने देखिएन । गोकर्णेश्वर, सूर्यविनायक र गोदावरी नगरपालिकाले खानेपानी सम्बन्धी योजनामा क्रमशः रु.५ करोड २५ लाख ५० हजार, रु.५५ लाख ५० हजार र रु.८० लाख ८३ हजार खर्च गरेको भएपनि जनसंख्या वृद्धिको आधारमा खानेपानी आवश्यकताको प्रक्षेपण गरी वितरण प्रणाली सुदृढ गर्न सकेका छैनन् । यसबाट नागरिकको अत्यावश्यक सेवा माथिको पहुँच स्थापना हुन सकेको छैन । पालिकागत तथ्याङ्कलाई राष्ट्रिय तथ्याङ्कसँग आवद्ध गर्दै खानेपानीका स्रोतको पहिचान तथा बहाव क्षेत्रको संरक्षण जस्ता माध्यमबाट भूमिगत जलभण्डार पुनर्भरण हुने व्यवस्था गर्दै वितरण प्रणालीमा सुधार गर्नुपर्दछ ।
- ३६.३. स्वास्थ्योपचार र दैनिक जीवनयापनसँग प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने स्वास्थ्य सेवालाई महत्वपूर्ण न्यूनतम आधारभूत सेवाको रूपमा ग्रहण गरी नगरपालिकाहरूले नगर अस्पताल तथा स्थानीय स्वास्थ्य संस्थामार्फत स्वास्थ्य सेवा उपलब्ध गराउँदै आएका छन् । स्वास्थ्य सेवामा यो वर्ष गोकर्णेश्वरले रु.५ करोड २७ लाख ७९ हजार, सूर्यविनायकले रु.५ करोड ७५ लाख ३७ हजार र गोदावरीले रु.१० करोड ७ लाख १ हजार खर्च गरेका छन् । अस्पताल तथा स्वास्थ्य संस्थाले साधारण सेवा उपलब्ध गराउँदै आएको भएपनि जटिल प्राकृतिका रोगको निदान र उपचारका लागि उपकरण तथा दक्ष जनशक्तिको अपर्याप्तता रहेको छ । सेवा सम्बन्धमा गरिएको सर्वेक्षणमा भाग लिएकामध्ये ५८ प्रतिशतले स्थानीय अस्पताल तथा स्वास्थ्य चौकीबाट सेवा लिएकोले स्थानीय र न्यून आय वर्ग स्वास्थ्य सेवाका लागि स्थानीय अस्पताल जाने गरेको देखिन्छ । स्रोत, साधन तथा जनशक्ति व्यवस्था मार्फत स्वास्थ्य संस्थाको क्षमता वृद्धि गरी स्वास्थ्य सेवा सुदृढ बनाउनुपर्दछ ।
- ३६.४. यो वर्ष कालोपत्रे, ग्राभेल र ढलान सडक निर्माणमा गोकर्णेश्वरले रु.११ करोड ३ लाख ५० हजार, सूर्यविनायकले रु.१० करोड ८१ लाख र गोदावरी नगरपालिकाले रु.१६ करोड ५ लाख ५० हजार खर्च गरेका छन् । नगरपालिकाहरूले गत विगतमा निर्माण भएका सडकको अभिलेख (रोड इन्भन्ट्री)

राखेका छैनन् । यसबाट पालिकामा कालोपत्रे, ग्राभेल र कच्ची सडक कति छन् भन्ने यकिन हुने देखिएन । रोड इन्भेन्ट्रीको अभावमा प्रत्येक वर्ष सडक निर्माण आवश्यकता पहिचान गर्न कठिन भई एकै स्थानमा दोहोरिएर योजना स्वीकृत हुने अवस्था देखिन्छ । अतः रोड इन्भेन्ट्री व्यवस्थित गरी स्थानीय तथ्याङ्कलाई राष्ट्रिय तथ्याङ्कसँग आवद्ध गर्नु पर्दछ ।

३६.५. काठमाडौँ उपत्यका विकास प्राधिकरणको २० वर्षे रणनीतिक विकास योजना ले उपत्यकामा रहेका सार्वजनिक खुल्ला स्थल, सहरी वन तथा जलाधार क्षेत्रहरूको संरक्षण र व्यवस्थापनका लागि साझेदारीमा आधारित खुल्ला स्थल विकास, विस्तार र परीमार्जनमा जोड दिएको छ । प्राधिकरणले गोकर्णेश्वरको नयाँपाटीमा ७, गोकर्णमा ४ र जोरपाटीमा १३ गरी २४, गोदावरीमा १३ र सूर्यविनायकमा १० खुल्ला स्थलको पहिचान गरी काठमाडौँका खुल्ला स्थल सम्बन्धी मानचित्र पुस्तिकामा समावेश गरेको छ । खुल्ला क्षेत्र पहिचान भएका सरकारी स्वामित्वका क्षेत्रहरूको संरक्षण, सुरक्षा तथा व्यवस्थापन गर्न नगरपालिकाहरूले प्रभावकारी कार्यक्रम तर्जुमा गर्न सकेका छैनन् । स्थानीय वातावरण तथा जैविक विविधता संरक्षण गर्दै पारिस्थितिकीय प्रणाली समेतको संरक्षण गर्न प्रभावकारी कदम चाल्नुपर्दछ ।

३७. **नियमित सेवा प्रवाह** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद-३ मा नगरपालिकाको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएको छ । नगरपालिकाले नागरिकता, विपन्न विद्यार्थी, अपाङ्गता, स्वास्थ्य उपचार जस्ता क्षेत्रमा सेवाग्राहीको सहजताका लागि सम्बन्धित निकायमा सिफारिस गर्ने, जन्म, मृत्यु, विवाह तथा बसाइँसराइ प्रमाणीकरण, घरबाटो सिफारिस तथा नक्सा पास जस्ता क्षेत्रमा सेवा प्रवाह गर्दै आएको छ । घर निर्माण इजाजत, योजना समझौताको कार्यान्वयन, सामाजिक सुरक्षा वितरण, पञ्जीकरण तथा न्यायिक समिति सम्बन्धमा यो वर्ष पालिकाहरूले सम्पन्न गरेका सेवा प्रवाह देहाय अनुसार रहेको छः

क्र.सं.	सेवाको किसिम	इकाई	नगरपालिका		
			गोकर्णेश्वर	सूर्यविनायक	गोदावरी
१	घर नक्सा सम्बन्धी	वटा	३६१६	२९४३	२८८०
२	योजना समझौता	वटा	३५४	२१८	६९६
३	सामाजिक सुरक्षा	जना	२७३७	३७९८	५४२७
४	पञ्जीकरण	जना	७०७९	१८०४	६०९९
५	न्यायिक समिति (उजुरी फर्सौट)	वटा	२७६	१२९	३७३

सेवा प्रवाहको सम्बन्धमा प्रति नगरपालिका ९० सेवाग्राहीसँग प्रश्नावली भराइएकोमा सर्वेक्षणमा भाग लिएका ५१ प्रतिशत सेवाग्राहीले सेवा लिन लाग्ने समयको सम्बन्धमा अनभिज्ञ रहेको, ११ प्रतिशतले आवश्यक कागजात पुर्‍याउन नसकेको, ३० प्रतिशतले कर्मचारी नभेटिएको र ८ प्रतिशतले प्रक्रिया नमिलेकोले पटक पटक एउटै कामका लागि कार्यालयमा आउनु परेको जनाएका छन् । नगरपालिकाले प्रदान गर्ने सेवाका सम्बन्धमा सर्वसाधारण नागरिकलाई बडापत्र मार्फत जानकारी प्रदान गरी तोकिएको समय भित्र सेवा प्रवाह व्यवस्थित गर्नु पर्दछ ।

३८. **आकस्मिक सेवा** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११(२) मा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । संवत् २०७६ चैत्रदेखि फैलिएको कोरोना महामारी नियन्त्रण गर्न गोकर्णेश्वर नगरपालिकाले रु.१ करोड ६२ लाख १५ हजार, सूर्यविनायक नगरपालिकाले रु.१ करोड

४७ लाख ९ हजार र गोदावरी नगरपालिकाले रु.१ करोड ९ लाख ६६ हजार खर्च गरेको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन् :

- ३८.१. राहत सामग्री खरिदमा गोकर्णेश्वर नगरपालिकाले रु.९५ लाख ९७ हजार, सूर्यविनायकले रु.५७ लाख ५० हजार र गोदावरी नगरपालिकाले रु.१ करोड ६ लाख ४ हजार खर्च गरेको छ । गोकर्णेश्वर नगरपालिकाले यस प्रयोजनका लागि सबै रकम वडा अध्यक्षहरूलाई पेस्की उपलब्ध गराएकोमा फरफारक भएको छैन । सूर्यविनायक नगरपालिकाले रु.८० लाख ३५ हजारको सामग्री सोझै खरिद गरी वितरण गरेको छ भने गोदावरी नगरपालिकाले रु.१ करोड ६ लाख ३ हजारका सामग्री दरभाउपत्र मार्फत खरिद गरे पनि खाद्यान्नको गुणस्तर तथा वितरण प्रक्रियाको पारदर्शिताका सम्बन्धमा भरपर्दो नियन्त्रणको व्यवस्था कायम गरेको छैन । राहत आवश्यक पर्ने वास्तविक वर्ग पहिचान गर्ने भरपर्दो संयन्त्र निर्माण गरी राहत वितरण कार्य थप व्यवस्थित गर्नु पर्दछ ।
- ३८.२. कोरोना संक्रमण समुदाय स्तरमा फैलन नदिन संक्रमण पहिचान भएका व्यक्तिलाई आइसोलेसनमा राख्ने र विदेशबाट फर्किएका व्यक्तिलाई क्वारेन्टिनमा राख्ने व्यवस्था बमोजिम गोकर्णेश्वरले सहयोगी उच्च माध्यमिक विद्यालय, गोकर्ण र ओखेनी माध्यमिक विद्यालय, सुन्दरीजल समेत दुई स्थानमा नगरपालिकाको आन्तरिक स्रोतबाट क्वारेन्टिन सञ्चालन गरी रु.२० लाख खर्च गरेकोमा संघीय सरकारबाट सोधभर्ना प्राप्त हुन नसकेकाले उक्त व्यवस्थाले निरन्तरता पाएको छैन । त्यस्तै, छुट्टै क्वारेन्टिन सञ्चालन नगरी सूर्यविनायकले रु.२४ लाख २ हजार र गोदावरीले रु.१९ लाख ५१ हजारको सामग्री खरिद गरी होम क्वारेन्टिनका लागि वितरण गरेको जनाए पनि लाभग्राहीको अद्यावधिक अभिलेख राखेको छैन । संक्रमणको चुनौती कायमै रहेको परिप्रेक्षमा सोधभर्ना प्राप्त हुने भरपर्दो व्यवस्था गरी आन्तरिक स्रोत समेतको परिचालन गर्दै आइसोलेसन तथा क्वारेन्टिन व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाउनु पर्दछ ।
३९. **कृषि क्षेत्र संरक्षण** - काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरणको २० वर्षे रणनीतिक विकास योजना (२०१५ देखि २०३५) ले कृषियोग्य जमिनको संरक्षणका लागि कृषि योग्य र सहर भित्रका खाली जमिनको संरक्षण गर्दै बस्ती क्षेत्रमानै जनघनत्व बढ्ने गरी संरचना निर्माण गरी सहरीकरणको गुणात्मक विकासमा जोड दिएको छ । पालिकाहरूले कृषकहरूलाई कृषियोग्य जमिन विक्री गर्नबाट रोकी व्यावसायिक कृषि गर्न प्रोत्साहित गर्न सकेका छैनन् । खाद्यान्न तथा उन्नत जातको तरकारी बीउ वितरण, कृषि तालिम, उपकरण खरिद, क्षमता अभिवृद्धि तालिम, कौशी तरकारी खेती तालिम जस्ता कार्यक्रममा सञ्चालन गर्न गोकर्णेश्वर, सूर्यविनायक र गोदावरीले क्रमशः रु.२४ लाख २० हजार, ८१ लाख ९ हजार र १ करोड १५ लाख ५६ हजार खर्च गरेको छ । स-साना कार्यक्रम वडामार्फत कार्यान्वयन गरेको भए पनि कृषिमा व्यवसायीकरण प्रोत्साहित गरी जमिन खण्डीकरण हुने कार्य निरुत्साहित गर्ने उत्प्रेरणात्मक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकेको देखिएन । व्यावसायिक कृषि प्रोत्साहित गरी कृषि योग्य भुमिको संरक्षण गर्ने गरी कार्यक्रम व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।
४०. **तथ्याङ्क अभिलेखीकरण** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११(२) मा स्थानीय तहले आधारभूत तथ्याङ्क सङ्कलन गरी अभिलेखीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । स्थानीय तहले व्यक्तिगत घटना दर्ता, पञ्जीकरण, नाता प्रमाणित, घरबाटो सिफारिस, भवन निर्माण इजाजत, वस्तु तथा सेवाको गुणस्तर नियमन जस्ता सेवा नगरपालिका तथा मातहतका वडा कार्यालयबाट सञ्चालन हुँदै आएका छन् ।

पालिकाहरूले छुट्टा छुट्टै वडाहरूमा र पालिकाका सम्बन्धित शाखामा ती विवरणहरू तयार गर्ने गरे पनि एकीकृत अभिलेख तयार गरी प्रगति प्रतिवेदनमा समावेश गरेका छैनन् । पालिकाले स्थानीय वस्तु तथा सेवाको गुणस्तरका सम्बन्धमा नियमन गर्ने गरेको जानकारी गराएपनि लिपीवद्ध अभिलेख नराखेकोले गुणस्तर नियमनका क्रममा देखिएका समस्याहरू भविष्यमा नदोहोरिने गरी सुधार गरे, नगरेको सम्बन्धमा अनुगमन तथा समीक्षा गरेका छैनन् । तथ्याङ्क अभिलेखीकरण व्यवस्थित गर्दै नियमन व्यवस्था परिणाममुखी बनाउनुपर्दछ ।

४१. **पारदर्शिता** - सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) ऐन, २०६४ को दफा ३७ मा कार्यालयले कम्प्यूटरीकृत सूचना प्रविधि व्यवहारमा ल्याउनुपर्ने उल्लेख छ । उपरोक्त व्यवस्था अनुसार नगरपालिकाहरूले केही विवरण सार्वजनिक गरेपनि अधिकांश विवरण सार्वजनिक गरेको छैनन् । पारदर्शिता कायम गर्न नीति तथा कार्यक्रम, बजेट वक्तव्य, वार्षिक योजना विवरण, परीषदका निर्णयहरू, आयव्यय, लेखापरीक्षण प्रतिवेदन, सार्वजनिक सुनुवाई प्रतिवेदन, सामाजिक परीक्षण प्रतिवेदन, अनुगमन प्रतिवेदन, वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन, नागरिक बडापत्र जस्ता महत्वपूर्ण सूचना वेबसाइटमा राखेको छैन । यसबाट सार्वजनिक चासो रहने सूचना एवं जानकारीहरू जनतासँग सरोकारवालाहरूलाई उपलब्ध भएन । नगरपालिकाहरूको सेवा तथा क्रियाकलापहरूमा पारदर्शिता कायम हुनेगरी सूचना प्रवाह व्यवस्थापन गर्नु पर्दछ । पारदर्शिता सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्न छन्:

४१.१. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ७८(५) मा स्थानीय तहले सेवाप्रवाह पारदर्शी, उत्तरदायी र जवाफदेही बनाउन सार्वजनिक सुनुवाई गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । उल्लिखित ३ पालिका अन्तर्गत २०७५।७६ मा कुल ६४५ योजनामा रु.३९ करोड १४ लाख ८० हजार खर्च भएको भएपनि कार्यान्वयन अवस्था, लाभ, गुणस्तर मूल्याङ्कन हुने गरी सार्वजनिक सुनुवाई गरेको पाइएन । समुदायको उपस्थितिमा सार्वजनिक सुनुवाईमा उठेका सवाल तोकिएको समयावधिभित्र सम्बोधन गर्दै अभिलेखीकरण समेत गर्ने गरी सुधार गर्नुपर्दछ ।

४१.२. सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) नियमावली, २०६५ नियम १४ मा सरकारी कार्यालयले कार्यालय परिसरभित्र सवैले देख्ने उपयुक्त ठाउँमा नागरिक बडापत्र राख्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । बडापत्रमा सेवा प्राप्त गर्न पेस गर्नुपर्ने कागजात, सेवा सम्बन्धमा गरेका गुनासो सुन्ने अधिकारीको पद र नाम, सेवा प्रवाहको प्राथमिकता र क्षतिपूर्ति प्राप्त हुने वा नहुने समेत खुलाउनुपर्ने व्यवस्था छ । नगरपालिकाहरूले वेब साइटमा नागरिक बडापत्र राखेको भएपनि सूर्यविनायक र गोदावरी नगरपालिकाले कार्यालय परिसरमा बडापत्र राखेका छैनन् । नगरपालिकाहरूले वेब पेजमा राखेको बडापत्रमा पालिकाले उपलब्ध गराउने सबै सेवाहरूको प्रक्रिया र लाग्ने शुल्क उल्लेख गरेको समेत पाइएन । कार्यालय परिसरमा बडापत्र नराख्नाले सेवाग्राहीलाई कार्यप्रक्रिया, सेवा शुल्कका सम्बन्धमा अन्यौलता हुने स्थिति छ । साथै नागरिकलाई सेवा बारे सु-सूचित गराई त्यस बमोजिम सेवा माग गर्ने वातावरण तयार भएको देखिएन । नियमावलीले तोके अनुसारको ढाँचा र स्थानमा नागरिक बडापत्र राखी निर्धारित समयमा सेवा प्रवाह हुने व्यहोरा सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।

४१.३. सुशासन (व्यवस्थापन तथा सञ्चालन) नियमावली, २०६५ को नियम २० मा गुनासो व्यवस्थापनका लागि कार्यालयमा गुनासो सुन्ने अधिकारी (नोडल अधिकृत) तोक्नुपर्ने, गुनासो लिन निःशुल्क टेलिफोन, अनलाइन सेवा जस्ता उपयुक्त माध्यमको व्यवस्था गर्नुपर्ने, गुनासो प्राप्त भएको २४ घण्टाभित्र नोडल

अधिकृतले व्यवस्थापनका लागि सुझाव सहित कार्यालय प्रमुख समक्ष पेस गर्नुपर्ने, गुनासो व्यवस्थापनका लागि कार्यालय प्रमुखले तत्काल आदेश दिनुपर्ने र आदेश भएकोमा गुनासो व्यवस्थापन गरी गुनासोकर्तालाई जानकारी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणमा छनोट भएका तीनवटै पालिकाले गुनासो सुन्न नोडल अधिकृत तोकिएको छैन । गोकर्णेश्वर नगरपालिकाले उजुरी पेटीका राखेको भए पनि नियमित रूपमा खोल्ने गरेको छैन । अन्य दुई पालिकामा उजुरी पेटीका राखेको छैन । पालिकाहरूले गुनासो दर्ता गरी समाधान गर्ने कार्यलाई प्राथमिकतामा राखेको पाइएन । यसबाट पालिकाहरूले गुनासो व्यवस्थापनमा प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गर्न सकेको देखिएन । गुनासो व्यवस्थापन प्रभावकारी बनाई सेवाग्राहीमा सुशासनको अनुभूति प्रदान गर्नुपर्दछ ।

संगठित संस्था समिति

निजामती कर्मचारी अस्पताल

४२. **आय-व्यय** - यो वर्ष नेपाल सरकारको अनुदान रु.२७ करोड ७७ लाख ८२ हजार, आन्तरिक स्रोतबाट रु.५४ करोड ३१ लाख १४ हजार, विपन्न नागरिक सहायता अनुदान रु.२ करोड ८३ लाख ९४ हजार, विविध आय रु.६९ करोड २ लाख ५० हजार र गत वर्षको मौज्दात रु.११ करोड ६ लाख समेत रु.१ अर्ब ६५ करोड १ लाख ४० हजार आय मध्ये गत वर्षको चेक भुक्तानी रु.१७ करोड ५९ लाख ८३ हजार समेत रु.१ अर्ब ४० करोड ४६ लाख १ हजार खर्च भई रु.२४ करोड ५५ लाख ३९ हजार मौज्दात रहेको छ ।
४३. **सेवा प्रवाह** - अस्पतालले यो वर्ष निजामती कर्मचारी तथा तिनका परिवार र सर्वसाधारण व्यक्तिलाई उपचार सेवा उपलब्ध गराएको छ । निजामती कर्मचारीलाई लक्षित गरी स्थापित अस्पतालले निजामती सेवाका कर्मचारीको उपचारमा परेको चापलाई ध्यान दिई सर्वसाधारणको उपचार गर्ने प्रबन्ध गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
४४. **मेडिकल अडिट** - संक्रमणको जोखिमलाई कम गर्न, सरसफाइमा ध्यान दिन, गुणस्तरिय सेवा प्रदान गर्न, कर्मचारीको कार्यसम्पादन स्तरको मूल्याङ्कन गर्न, लागतको विश्लेषण गर्न, उत्पादन सामग्रीको विश्लेषण गर्न मेडिकल अडिट गर्नुपर्दछ । यसले रोगको पहिचान, उपचार प्रक्रिया, शल्यक्रिया, विरामीको अस्पतालमा बसाई सम्बन्धमा देखिएका कमिकमजोरी पहिल्याई सुधार गर्न सहयोग गर्दछ । अस्पतालले यस वर्षसम्म मेडिकल अडिट गरेको छैन । विगतमा पनि सो व्यहोरा उल्लेख गरेकोमा सुधार गरेको छैन । अस्पतालले पुर्‍याउने सेवा गुणस्तरीय र प्रभावकारी बनाउन मेडिकल अडिट गर्नुपर्दछ ।
४५. **कोभिड-१९ को व्यवस्थापन** - नेपाल सरकारबाट कोभिड-१९ को उपचारको लागि रु.१० लाख प्राप्त भएको र अस्पतालबाट आम्दानी भएको रकममध्येबाट कर्मचारी तलब भत्तामा रु.४ करोड ९१ लाख ९४ हजार र ल्याब सामग्री तथा पी.पी.ई. मास्क लगायतका स्वास्थ्य सामग्रीमा रु.३२ लाख ९५ हजार समेत रु.५ करोड २४ लाख ८९ हजार खर्च भएको छ ।

नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान

४६. **वित्तीय स्थिति तथा सञ्चालन नतिजा** - प्रतिष्ठानको गत वर्षको आय रु.३१ करोड ३६ लाख ४२ हजार रहेकोमा यो वर्ष रु.३१ करोड ६ लाख २ हजार प्राप्त गरी गत वर्ष भन्दा ०.९७ प्रतिशतले घटी आय प्राप्त भएको छ । यस्तै गत वर्ष रु.२९ करोड ३९ लाख ३८ हजार खर्च भएकोमा यो वर्ष रु.२५ करोड ९२ लाख २२ हजार (गत वर्ष भन्दा ११.८१ प्रतिशतले घटी) खर्च भएको छ । प्रतिष्ठान कोषतर्फको आय गत वर्षको भन्दा ३१.७४ प्रतिशतले बढेको र प्रतिष्ठान कोष तर्फको खर्च ५.७२ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । दायित्व कोषतर्फ पेन्सन, उपदान र अन्य सुविधा वापत रु.२४ करोड ४२ लाख ९९ हजार रहेको छ ।
४७. **रणनीति कार्यान्वयन** - प्रतिष्ठानले सञ्चालन गर्ने प्रशिक्षण, अनुसन्धान एवं परामर्श कार्यहरूलाई प्रभावकारी ढंगले सम्पादन गर्नका लागि २०७२।२०७३ देखि २०७६।२०७७ सम्मको पञ्चवर्षीय रणनीतिक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिरहेको छ । प्रशिक्षण कार्यक्रमहरूलाई अधिकृत कर्मचारीहरूको सक्षमतामा आधारित बनाउने, प्रशिक्षण कार्यक्रमको स्तरीकरण र परिमार्जन गर्ने, नीतिगत अनुसन्धान कार्यहरूको प्रवर्द्धन गर्ने र नेपाल सरकारलाई नीतिगत सुझाव प्रदान गर्ने, सरकारी निकाय तथा सार्वजनिक संस्थाहरूको व्यवस्थापकीय सुधारका लागि परामर्श प्रदान गर्ने, प्रतिष्ठानको आन्तरिक सेवा प्रक्रियामा निरन्तर सुधार गर्ने, प्रशिक्षकहरूको क्षमता विकास गर्ने, प्रशिक्षण पूर्वाधारहरूको स्तरोन्नति र विकास गर्ने र वित्तीय श्रोतको उच्चतम परिचालन गर्ने जस्ता रणनीतिक उद्देश्यहरू कार्यान्वयन अवस्थाको मूल्याङ्कन गरेको देखिएन ।

अनुगमन तथा बेरूजू

- **अनुगमन** - गत विगतका प्रतिवेदनमा लक्ष्यअनुसार प्रगति नभएको, ठेक्का अधुरो रहेको, मूल्य समायोजनमा बढी भुक्तानी गरेको, बीमा नगरेको, सोझै खरिद गरेको, निर्माण कार्यमा समन्वय नगरेको, तेश्रो चौमासिकमा बढी खर्च भएको, पेस्की फर्स्यौट नभएको, बहाल रकम असुली हुन नसकेको, बैङ्क समायोजन हिसाब तयार नगरेको, बिल भर्पाई बेगर खर्च गरेको लगायतका व्यहोरा औल्याइएकोमा सुधार भएको देखिएन । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्दछ ।
- **बेरूजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतसमेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छ ।
 - सरकारी कार्यालयतर्फ ७५ निकायमा यो वर्ष रु.९८ करोड ५६ लाख १८ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि १४ निकायले रु.६१ लाख २४ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु. ९७ करोड ९४ लाख ९४ हजार फर्स्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.७३ करोड ९६ लाख ९९ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित संस्था एवं समिति ३ तर्फ यो वर्ष रु.९० लाख ६८ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि २ निकायले रु.३ लाख ४४ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.८७ लाख २४ हजार बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्य क्षेत्रमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि सम्बन्धी नीति, कानून, मापदण्ड, कार्यान्वयन र नियमन तथा सोसम्बन्धी अध्ययन, अनुसन्धान र नियमन, सुरक्षण मुद्रण, हुलाकसम्बन्धी नीति, सञ्चालन र नियमन, साइबर सुरक्षा, नियन्त्रण, फ्रिक्वेन्सी बाँडफाट तथा नियमनलगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहत सरकारी कार्यालय तथा संगठित संस्थासमेत १०५ निकायबाट कार्य सम्पादन गरी सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहतसमेत ९० सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.३८ अर्ब ५६ करोड ७२ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छः

(रु.लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य करोबार	जम्मा
६,०४,७५	८,५३,५२	२३,२८	२३,७५,१७	३८,५६,७२

- १.१. उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा यस मन्त्रालयमा विनियोजन भई शहरी विकास मन्त्रालयअन्तर्गत खर्च भएको रु.२७ लाख ४८ हजार समावेश छैन ।
- १.२. यो वर्ष मन्त्रालयअन्तर्गत जिल्ला हुलाक कार्यालय बाँके, सुनसरी र धनकुटाको विनियोजन, राजस्व, धरौटी र हुलाक बचत बैङ्कसमेत रु.४६ करोड ८३ लाख ४९ हजारको लेखापरीक्षण हुन बाँकी रहेको छ ।
२. **संगठित संस्था तथा समिति** - यो वर्ष १२ संस्थाको रु.५२ अर्ब ३१ करोड ४ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।
३. **सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण** - यो वर्ष राष्ट्रिय तथ्याङ्क सुरक्षा प्रणाली विषयको सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।
४. **आवधिक योजना कार्यान्वयन** - पन्ध्रौँ योजनामा सञ्चार तथा सूचना प्रविधि क्षेत्रमा तोकिएका सूचकहरूको परिमाणात्मक लक्ष्य र प्रगति स्थित देहायअनुसार छः

नतिजा सूचक	इकाइ	२०७६।७७ को	
		लक्ष्य	प्रगति
सञ्चार तथा सूचना प्रविधिबाट रोजगारी सिर्जना	संख्या हजारमा	२४०	प्राप्त नभएको
अप्टिकल फाइबर विस्तार	कि. मी.	१०३७०	९५९६
फोर जी/एल.टी.ई. सेवा विस्तार	प्रयोगकर्ता प्रतिशत	२०	१५.३
फिक्स्ड ब्रोडब्याण्ड सेवा विस्तार	प्रतिशत	१७.८	१६.८३
सरकारी डाटा सेन्टर	संख्या	२	२
रेडियोको पहुँच	प्रतिशत	९०	८७
टेलिभिजनको पहुँच	प्रतिशत	७८	७२
इ.एम.एस. सेवा विस्तार	जिल्ला	६४	६४
इ.एम.एस. सेवा विस्तार	देश/संख्या	४२	३९
अनलाइनमार्फत् सरकारी सेवा प्रवाह	संख्या	३०	२२

नतिजा सूचक	इकाइ	२०७६।७७ को	
		लक्ष्य	प्रगति
सञ्चारग्रामको स्थापना	संख्या	१	१
डिजिटल साक्षरता	प्रतिशत	५५	-
ई-गभर्मेण्ट विकास सूचकाङ्क		०.५२	-
राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा: क्षेत्रगत सी.इ.आर.टी.	संख्या	२	१
सूचना प्रविधिसम्बन्धी उद्योग	संख्या	२९३५	-
टेलिफोन घनत्व	प्रतिशत	१३९	१२९.३४
इन्टरनेट प्रयोगकर्ता (कुल जनसंख्या)	प्रतिशत	६५	७३
आधारभुत पी.एस.टी.एन. टेलिफोनका ग्राहक संख्या	जना लाखमा	८	७.४८
मोबाइल टेलिफोनको ग्राहक संख्या	जना लाखमा	३९८	३८७.५४
हुलाक सेवामा अनलाइन ट्र्याकिङ्ग प्रणाली	जिल्ला	७५	७०

उल्लिखित प्रगति विवरणअनुसार अप्टिकल फाइबर विस्तार, अनलाईनमार्फत सरकारी सेवा प्रवाह, फोर-जी र एल.टी.ई. सेवा विस्तार, फिक्सड ब्रोडब्याण्ड सेवा विस्तार, रेडियोको पहुँच, टेलिभिजनको पहुँच, इ.एम.एस सेवा विस्तार, राष्ट्रिय साइबर सुरक्षा, टेलिफोनको घनत्व, मोबाइल टेलिफोनको ग्राहक संख्या, हुलाक सेवामा अनलाइन ट्र्याकिङ्ग प्रणालीमा लक्ष्यअनुसार प्रगति भएको छैन। सञ्चार तथा सूचना प्रविधिबाट रोजगारी सिर्जना, डिजिटल साक्षरता, ई-गभर्मेण्ट विकास सूचकाङ्क र सूचना प्रविधिसम्बन्धी उद्योग संख्या नतिजा सूचकको प्रगति विवरण प्राप्त भएको छैन। इटहरी र बाँकेमा डाटा सेन्टर स्थापना गर्न रु.४ करोड तथा ललितपुर र बुटवलमा इन्टरनेट एक्सचेन्ज सेन्टर स्थापना गर्न रु.५ करोड बजेट विनियोजन भएकोमा ती कार्य शुरु हुन सकेको छैन। डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्कको पाँच वर्षे राष्ट्रिय कार्ययोजनाअन्तर्गत सातवटै प्रदेशमा डिजिटल नेपाल फ्रेमवर्क अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने, डिजिटल साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने र सामुदायिक विद्यालयमा सूचना प्रविधि प्रयोगशाला स्थापना गर्ने कार्यक्रम रहेकोमा प्रदेश नं १, प्रदेश २, वागमती र गण्डकी प्रदेशमा अभिमुखीकरण कार्यक्रम सञ्चालन गरिएको र सो बाहेक अन्य प्रदेशमा कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छैन। साथै डिजिटल साक्षरता कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने कार्य शुरु नै गरेको पाइएन। सामुदायिक विद्यालयमा सूचना प्रविधि प्रयोगशाला स्थापना गर्न ९९० विद्यालय छनौट भएको मध्ये ४८५ विद्यालयमा मात्र प्रयोगशाला स्थापना भएको छ। तोकिएको लक्ष्य हासिल हुने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ।

५. **बजेट वक्तव्य कार्यान्वयन** - बजेट वक्तव्य २०७६।७७ मा खुमलटारमा राष्ट्रिय ज्ञानपार्क स्थापना गर्ने कार्यक्रमको लागि रु.१ करोड बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.३ लाख २९ हजार बैठक भत्तामा खर्च भएको साथै अत्याधुनिक सुविधा सम्पन्न स्टुडियो निर्माण कार्यको लागि रु.२ करोड बजेट व्यवस्था भएकोमा खर्च भएको छैन। प्रदेशस्तरमा सञ्चार ग्राम स्थापना गर्ने कार्यक्रम रहेकोमा प्रदेश १ मा तारिणीप्रसाद कोइराला सञ्चार ग्राम भवनको संरचना निर्माण गर्ने कार्य सम्पन्न भएको र बाँकी प्रदेशमा सञ्चारग्राम स्थापना भएको पाइएन। भू-उपग्रहसम्बन्धी कानुनी र संस्थागत संरचना तयार गर्न राष्ट्रिय भू-उपग्रह नीति तयार गरी भू-उपग्रह निर्माण सम्झौता गर्ने कार्यक्रम रहेकोमा भू-उपग्रह नीति, २०७७ स्वीकृत भएतापनि सो को लागि भू-उपग्रह सम्बन्धी कानुनी र संस्थागत संरचना तयार भएको छैन। बजेट वक्तव्यमा उल्लेख भए बमोजिम कार्यक्रमको कार्यान्वयन हुनुपर्दछ।

६. **दिगो विकास लक्ष्य** - सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी सिप, दक्षता भएका वयस्कहरूको संख्या वृद्धि गर्न इन्टरनेट प्रयोगकर्ता वयस्क जनसंख्याको प्रतिशत सन् २०१९ सम्म ५९.६ प्रतिशत, विद्यालयक्षेत्रमा इन्टरनेट सेवा विस्तार गर्न इन्टरनेट पहुँच भएका विद्यालय २८.६ प्रतिशत, महिला सशक्तीकरणलाई टेवा पुऱ्याउन १५ देखि २४ वर्ष उमेर समूहका इन्टरनेट प्रयोग गर्ने महिला संख्या ४०.५ प्रतिशत र मोबाइल नेटवर्कद्वारा समेटिएका जनसंख्याको हिस्सा ९६ प्रतिशत, पुऱ्याउने दिगो विकासको लक्ष्य रहेकोमा सोको प्रगति मन्त्रालयले तयार गरेको छैन।
७. **नीति तर्जुमा र कार्यान्वयन** - नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ अनुसार मन्त्रालयले सञ्चार तथा सूचना प्रविधिसँग सम्बन्धी विभिन्न नीति तर्जुमा, कार्यान्वयन र मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने उल्लेख छ। मन्त्रालयले नीति कार्यान्वयनमा प्रभावकारीताको अध्ययन गराएकोमा कार्यान्वयन स्थिति निम्नानुसार छः
- ७.१. ब्रोडब्याण्ड नीति, २०७१ मा विद्युतको व्यवस्था नभएको उच्च पहाडी क्षेत्रमा वैकल्पिक ऊर्जाको प्रयोग, ब्रोडब्याण्ड एक्सेस नेटवर्क निर्माण गर्न निजी सेवाप्रदायकसँग सहकार्य गरी लागत सहभागिता मोडेलबाट कार्यान्वयनमा आएको छ। विस्तारित, निर्वाध तथा प्रतिस्पर्धी ब्रोडब्याण्ड सेवाको उपलब्धता निश्चित गर्न डाटा रोमिड सम्बन्धी विस्तृत नियम तर्जुमा गरी लागू गर्ने, थोक प्रतिस्पर्धा नियमनको पुनरावलोकन गर्दै स्थिर तथा मोबाइल ब्रोडब्याण्ड सेवामा पर्याप्त प्रतिस्पर्धा सुनिश्चित गर्ने, सन् २०२० सम्म सबै गाउँ पालिकामा सामुदायिक सूचना केन्द्र स्थापना गर्ने, ब्रोडब्याण्ड पूर्वाधार तथा सेवा विस्तारलाई सहजीकरण गर्न सम्बन्धित केन्द्रीय तथा स्थानीय कम्पन सर्भिस डक्ट व्यवस्था सम्बन्धमा नियामक निकायद्वारा निर्देशिका तयार गर्ने लगायतका विषय कार्यान्वयन भएको छैन।
- ७.२. दूरसञ्चार नीति, २०६० मा उल्लेख भए अनुसार दूरसञ्चार ऐन संशोधन भई कार्यान्वयनमा आएको, अन्तरआबद्धता निर्देशिका लागू भई कार्यान्वयन भएको छ। खुला तथा प्रविधि तटस्थ अनुमति प्राप्त गर्ने विधि, प्रक्रियाबारे निजी क्षेत्रलाई जानकारी गराउने, एउटै किसिमका सेवा प्रदायकको लागि अनुमतिपत्र दस्तुर तोक्ने विधि एकै किसिमको हुने, वार्षिक दस्तुरको हकमा लेखापरीक्षकले प्रमाणित गरेको वार्षिक आम्दानीको आधारमा निश्चित प्रतिशत नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरणले तोक्ने, अनुमति पत्र दस्तुर, रेडियो स्पेक्ट्रम दस्तुर तथा अन्य दस्तुरसम्बन्धी कार्य गर्ने निकायले कार्य सञ्चालन खर्चको लागि पर्याप्त हुने गरी उठाउने विषय कार्यान्वयन भएको छैन।
- ७.३. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति, २०७२ मा उल्लिखित सूचना प्रविधि न्यायाधिकरण स्थापना गर्ने, सरकारी निकायहरूमा कुनै पनि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिजन्य उपकरण तथा सेवामा लगानी गर्नुपूर्व क्लाउड कम्प्युटिङ विकल्पको विस्तृत मूल्याङ्कन गर्ने, राष्ट्रिय क्लाउड कम्प्युटिङ रणनीति, सन् २०१७ सम्ममा लागू गर्ने, नीति तथा योजना निर्माण प्रक्रियामा भौगोलिक सूचनाको माध्यमद्वारा प्रभावकारी सहयोग पुऱ्याउन राष्ट्रिय भौगोलिक सूचना प्रणाली पूर्वाधारको विकास गर्ने लगायतका कार्यको कार्यान्वयन भएको छैन।

नीतिको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न निर्देशक समिति गठन भए तापनि सो समितिको बैठक नहुनु, नीति कार्यान्वयन गर्न कार्य योजना नबनाउनु र अनुगमन मूल्याङ्कनको लागि फ्रेमवर्क तयार गरी कार्यान्वयन नगर्दा उल्लिखित नीतिको कार्यान्वयन प्रभावकारी देखिएको छैन। नीतिमा उल्लिखित लक्ष्य तथा उद्देश्य पूरा हुने गरी कार्य गर्नुपर्दछ।

८. **राजस्व अभिलेख** - दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३२(२) मा दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्ने व्यक्तिले आफूले कबुल गरेको वा दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम २६ बमोजिम वार्षिक कुल आम्दानीको ४ प्रतिशतले हुने रकम रोयल्टीको रूपमा नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष रोयल्टीबापत रु.३ अर्ब ९६ करोड ८४ लाख र फ्रिक्वेन्सी दस्तुर बापत रु.३ अर्ब ८७ करोड ८० लाख प्राप्त भएको आधारमा आम्दानी जनाएको छ। मन्त्रालयले दूरसञ्चार सेवा सञ्चालन गर्ने निकायहरूले नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने रोयल्टी र फ्रिक्वेन्सी दस्तुरको अभिलेख तथा लगत नराखेकोले प्राप्त हुनुपर्ने राजस्व यकिन हुन सकेन। सार्वजनिक लेखा समितिले २०७६।२।१२ मा अभिलेख व्यवस्थित बनाई अद्यावधिक गर्न निर्देशन दिएको छ। प्राप्त हुनुपर्ने, प्राप्त भएको र प्राप्त हुन बाँकी राजस्वको लगत तथा अभिलेख राख्नुपर्दछ।
९. **किस्ता कायम** - दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम २६ मा अनुमति प्राप्त व्यक्तिले कुल वार्षिक आम्दानीको ४ प्रतिशतले हुने रकम प्रत्येक वर्ष रोयल्टीको रूपमा नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने र नियम ३१ मा रेडियो फ्रिक्वेन्सी दस्तुर प्रत्येक वर्षको लागि तोकिएबमोजिम बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ। दस्तुर नबुझाएमा दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा २८(३) मा प्राधिकरणले अनुमतिपत्र खारेज गर्न सक्ने उल्लेख छ। तीन सेवा प्रदायकले रोयल्टी तथा फ्रिक्वेन्सी नवीकरण दस्तुर नबुझाएको कारणबाट प्राधिकरणले सेवा प्रदायकको अनुमतिपत्र खारेज गरेकोमा नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्को २०७६।९।२१ को निर्णयबाट बक्यौता रकम किस्तामा बुझाउन दिने निर्णय भएको छ। उक्त तीन सेवा प्रदायकबाट २०७७ आषाढ मसान्तभित्र दाखिला गर्नुपर्ने राजस्व रु.५ अर्ब १ करोड ८६ लाख २९ हजार पाँच किस्तामा पाँच आर्थिक वर्षभित्र बुझाउन सक्ने गरी निर्णय भएकोले उक्त राजस्व २०८०।८१ सम्म असुल हुने देखिन्छ। दूरसञ्चार ऐन, २०५३ मा राजस्व रकम किस्तामा बुझाउने सुविधा रहेको छैन भने सेवाप्रदायकले तोकिएको मितिभित्र रोयल्टी तथा फ्रिक्वेन्सी बुझाउन स्वीकार गरी बोलकबोल गरेको अवस्थामा राजस्व असुल गर्न प्रभावकारी कदम चाल्नुपर्नेमा सेवाप्रदायकलाई किस्तामा बुझाउने गरी सहूलियत दिएको देखियो। राज्यले तत्काल प्राप्त गर्ने राजस्व ५ वर्षमा मात्र प्राप्त हुने स्थितिले सो राजस्व रकमको वर्तमान मूल्यमा मुद्रा स्फीतिका कारण उल्लेखनीय हास हुने अवस्था छ।

मन्त्रिपरिषद्को निर्णयानुसार एक निजी टेलिकम कम्पनीले किस्ता सुविधाअन्तर्गत पहिलो किस्ताको रु.५९ करोड ८८ लाख ६९ हजार २०७७ आषाढ मसान्तभित्र दाखिला गर्नुपर्नेमा दाखिला गरेको छैन। तत्काल असुल गर्नुपर्ने राजस्व ५ वर्षको किस्ता सुविधा दिँदासमेत असुल नगरेको मनासिब देखिएन। यस्तो प्रवृत्तिमा सुधार गरी राजस्व असुल गर्नुपर्दछ।
१०. **रोयल्टी** - दूरसञ्चार ऐन, २०५३ अनुसार प्राधिकरणले नियमानुसार बुझाउन बाँकी रोयल्टी तथा ग्रामीण दूरसञ्चार कोषबापतको रकम नबुझाएकाले एक सेवाप्रदायकको अनुमतिपत्र खारेज गरेको र बक्यौता रु.५० लाख ८७ हजार बुझाउन पत्राचार गरे पनि सो रकम असुल भएको छैन। कानुनबमोजिम आवश्यक कारवाही गरी थप दस्तुरसमेत असुल गर्नुपर्दछ।
११. **फ्रिक्वेन्सी दस्तुर** - दूरसञ्चार रेडियो फ्रिक्वेन्सी (बाँडफाँड तथा मूल्य) सम्बन्धी नीति, २०६९ तथा दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम ३१ मा रेडियो फ्रिक्वेन्सी बापतको दस्तुर वर्ष समाप्त भएको ६ महिनाभित्र तथा थप फ्रिक्वेन्सी, अधिकतम फ्रिक्वेन्सी र भिस्याटको दस्तुर आर्थिक वर्ष शुरू भएको

३ महिनाभित्र अग्रिम भुक्तानी गर्नुपर्ने र उक्त अवधिभित्र भुक्तानी नगरेमा बाँकी दस्तुरको प्रत्येक महिना दुई प्रतिशतका दरले थप दस्तुरसमेत लाग्ने व्यवस्था छ। यो वर्ष २ सेवा प्रदायकले न्यूनतम फ्रिक्वेन्सी तथा माइक्रोवेभ फ्रिक्वेन्सी दस्तुर दाखिला नगरेकोले थप दस्तुरसमेत रु.२४ करोड ६५ लाख १४ हजार असुल गर्नुपर्दछ।

१२. **दूरसञ्चार रोयल्टी** - दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा ३२(१) र दूरसञ्चार नियमावली, २०५४ को नियम २६(१) अनुसार अनुमतिपत्र प्राप्त व्यक्तिले कुल वार्षिक आम्दानीको ४ प्रतिशतले हुने रकम रोयल्टीको रूपमा नेपाल सरकारलाई बुझाउनुपर्ने व्यवस्था छ। विभिन्न ८ दूरसञ्चार सेवा प्रदायक संस्थाले आय वर्ष २०७५/७६ को कुल आय रु.७५ करोड ३० लाख ११ हजारको ४ प्रतिशतले हुने रोयल्टी रु.३ करोड १ लाख २० हजार दाखिला गरेका छैनन्। त्यस्तै ४ सेवा प्रदायकले ग्राहकसँग असुल गरेको मर्मत तथा सपोर्ट चार्ज र अन्य चार्ज आम्दानी रु.२ अर्ब ७३ करोड ७० लाखको ४ प्रतिशतले हुने रोयल्टी रु.१० करोड ९५ लाखसमेत दाखिला गर्नुपर्नेमा उक्त आम्दानी घटाई रोयल्टी दाखिला गरेकोले छुट रोयल्टी असुल गर्नुपर्दछ।

१३. **अनुदानको उपयोग** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१(३) मा सालबसाली प्रकृतिका बाहेक विशेष प्रकारका पटके कार्यक्रम, आयोजनाका लागि दिएको निकासाको अध्ययन अनुगमन गरी प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। मन्त्रालयले यो वर्ष गोरखापत्र संस्थान, नेपाल टेलिभिजन, चलचित्र विकास बोर्ड, राष्ट्रिय समाचार समिति, रेडियो प्रसार विकास समिति र प्रेस काउन्सिललाई भवन निर्माण, समावेशी प्रकाशन, मेसिन खरिद, लेख रचना प्रकाशनलगायतमा रु.७७ करोड ६८ लाख ६० हजार सशर्त अनुदान दिएकोमा अनुदानबाट भएको कार्यक्रम, खर्च र उपलब्धि सम्बन्धमा अनुगमन गरेको छैन। सम्बन्धित संस्थाबाट खर्चको विवरण प्राप्त गरी खर्च नभएको रकम फिर्ता लिनुपर्ने तथा सशर्त अनुदानको अनुगमन गरी सम्बन्धित कार्यमा उपयोग गरेको सुनिश्चित हुनुपर्दछ।

हुलाक सेवा विभाग

नेपाली जनतालाई शीघ्र तथा विश्वसनीयरूपमा चिठीपत्र पहुँच तथा धनादेश सुविधा प्रदान गर्न हुलाक ऐन, २०१९ अन्तर्गत स्थापित हुलाक सेवा विभागले चिठीपत्र सम्बन्धित समक्ष पुऱ्याउने, हुलाक टिकट प्रकाशन गर्ने, धनादेश व्यवस्था गर्ने, बचत बैङ्क सञ्चालन गर्ने जस्ता कार्यहरू गर्दै आएको छ।

१४. **हुलाक सेवा सञ्चालन** - सूचना तथा सञ्चारको क्षेत्रमा भएको प्रविधिको विकास तथा निजी क्षेत्रले समेत चिठीपत्र, पार्सल तथा कुरियर सेवा सञ्चालन गरेकोले सरकारी हुलाक सेवाको कार्यक्षेत्र प्रतिस्पर्धी बन्दै गएको छ। स्वदेशतर्फ सन् २०१७ मा साधारण, रजिष्ट्री, बीमा, पार्सल, बुकपोष्टलगायत ३ करोड ३४ लाख ५१ हजार गोटा आदान प्रदान भएकोमा सन् २०१८ मा २ करोड ५३ लाख ३४ हजार र सन् २०१९ मा १ करोड ४४ लाख ८२ हजार आदान प्रदान भएकोले अघिल्लो वर्षको तुलनामा १ करोड ८ लाख ५२ हजारले घटेको छ। प्रत्येक वर्ष हुलाकको काम घट्दै गइरहेको छ। सूचना प्रविधिको बढ्दो प्रयोगको स्थितिमा परम्परागत हुलाक सेवालाई विविधीकरण, विस्तार र भरपर्दो बनाउनुपर्दछ। यसका लागि प्रतिस्पर्धी, व्यावसायिक, प्रविधियुक्त तथा आधुनिकीकरण गर्न आवश्यक नीतिगत, कानुनी तथा संस्थागत सुधार गर्नुपर्दछ।

१५. **टर्मिनल ड्यूज** - विभाग र विश्व हुलाक संघबीचको सम्झौताअनुसार विभिन्न मुलुकबाट लिनु दिनुपर्ने रकमको हिसाब वर्ष व्यतीत भएको छ महिनाभित्र यकिन गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ। विभागले सन् २०१६ देखिकै एक्सप्रेस मेल, पार्सल तथा अन्य चिठीपत्रको प्राप्त हुनुपर्ने रकमको अन्तर्राष्ट्रिय डाँक लेखा हिसाब अद्यावधिक नगरेकोले सरकारलाई प्राप्त हुनुपर्ने राजस्व यकिन भएको छैन। अन्तर्राष्ट्रिय डाँक सञ्चालनसम्बन्धी युनाइटेड पोर्टल युनियनको सफ्टवेयरमा आई.पी.एस. पोष्टमा २०२० जनवरीदेखि प्रारम्भिक अभिलेख राख्ने कार्य शुरु भएको विभागले जनाएको छ। तोकिएको प्रक्रिया अपनाई समयमा हिसाब राफसाफ गर्नुपर्दछ।
१६. **हवाई ढुवानी खर्च** - विश्व हुलाक संघको पत्रमन्जुषा निर्देशिका, २०१३ अनुसार एयर कन्भेयन्स ड्यूजमा हवाई ढुवानी भाडा नागरिक उड्डयन कर्पोरसनको हवाई सेवा वित्तीय तथ्याङ्कमा उल्लिखित दुरी र पत्र तथा पार्सलको तौललाई निर्धारित एसडीआरको दरले गणना गरी भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। विभागले गोश्वारा हुलाक कार्यालयबाट विभिन्न मुलुकमा पठाएका पत्र तथा पार्सलको डेलिभरी बिल, तौलको विवरण तथा मासिक विवरणसमेतको अभिलेख राखी सोको आधारमा एयर कन्भेयन्स ड्यूजको भुक्तानी गर्नुपर्नेमा सम्बन्धित हवाई कम्पनीको तौल, दूरी र रुट नखुल्ने बीजकको आधारमा यो वर्ष रु.३ करोड १२ लाख ५५ हजार भुक्तानी दिएको छ। विश्व हुलाक संघले तोकेको अभिलेख अद्यावधिक गरी हवाई ढुवानी खर्च भुक्तानी गर्नुपर्दछ।
१७. **हुलाक बचत बैङ्क** - गोश्वारा र जिल्ला हुलाक कार्यालय ६८ ले हुलाक बचत बैङ्कको कारोबार सञ्चालन गरिरहेका छन्। ती बैङ्कमा यो वर्षको अन्त्यमा रु.१ अर्ब ५८ करोड ३४ लाख मौज्दात रहेको छ। हुलाक बचत बैङ्कको हिसाब पूर्णरूपमा सफ्टवेयरमा नरहेको, कारोबारको परिमाण प्रत्येक वर्ष वृद्धि हुँदै गएको, केही जिल्लामा कार्यरत कर्मचारीबाट रकमको अपचलन भएको, लगानी गर्न मन्त्रालयले रोक लगाएकोले जाजरकोट लगायतका जिल्लामा आर्जित ब्याजभन्दा बढी ब्याज भुक्तानी गर्दा घाटा व्यहोर्नु परेको जस्ता कारणले बैङ्क प्रभावकारी देखिएको छैन। बचत बैङ्क सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा पुनरावलोकन गर्नुपर्ने व्यहोरा गत विगत वर्षको प्रतिवेदनमा उल्लेख भए तापनि स्थिति यथावत छ।
१८. **लेखापरीक्षण** - हुलाक बचत बैङ्क कार्यसञ्चालन निर्देशिका, २०७३ को बुँदा ५६ मा बचत बैङ्कको कारोबारको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट हुने व्यवस्था छ। हुलाक बचत बैङ्क सञ्चालन भएका जिल्ला हुलाक कार्यालय भोजपुर, उदयपुर, रौतहट, र इलाका हुलाक कार्यालय शिवनगर, रौतहट समेत ४ कार्यालयले लेखापरीक्षण गराएका छैनन्। नियमानुसार लेखापरीक्षण गराई बचत बैङ्कको कारोबार अद्यावधिक गर्नुपर्दछ।

राष्ट्रिय सूचना प्रविधि केन्द्र

सूचना प्रविधिको विकासको लागि राष्ट्रियस्तरमा सबै किसिमका तथ्याङ्क संकलन गरी सूचना बैङ्कको रूपमा काम गर्ने, सरकारी कार्यालयको कम्प्युटर अभिलेखीकरण र सोको विकास एवं विस्तारमा सहयोग पुऱ्याउने र सूचना प्रविधि सम्बन्धी नीति र योजनाको विस्तार गर्ने उद्देश्यले राष्ट्रिय सूचना प्रविधि केन्द्र, विकास समिति (गठन) आदेश, २०५८ अनुसार स्थापना भएको हो।

१९. **खरिद गुर्योजना** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ७(१) मा खरिद गुर्योजना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। केन्द्रले एक वर्षभन्दा बढी अवधिसम्म सञ्चालन हुने कार्यक्रममा खरिद गुर्योजना

तयार नगरी बोलपत्रको माध्यमद्वारा १५ कार्यको रु.१ अर्ब ६४ करोड लागत अनुमान भएको पुँजीगत कार्यक्रममा रु.१ अर्ब ६१ करोड ७५ लाख ८ हजार खर्च गरेको छ। खरिद गुरुयोजना तयार गरी खर्च गर्नुपर्दछ।

२०. **खरिद प्रतिस्पर्धा** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २६(६) मा कुनै बोलपत्रदाताले आपसमा मिलेमतो गरी बोलपत्र दाखिला गरेको प्रमाणित भएमा बोलपत्र रद्द गर्न सकिने व्यवस्था छ। बोलपत्रको माध्यमबाट इन्टरप्राइज स्टोरेज डिभाइस आपूर्ति तथा जडान, नेटवर्कको स्तरोन्नति, लाईसेन्स अफ इन्टरप्राइज इमेल सेक्युरिटी सफ्टवेयर आपूर्ति तथा जडान, डेस्कटप, कम्प्युटर, ल्यापटप लगायतका खरिद कार्य गर्न यो वर्ष १५ प्याकेजको सम्झौतामध्ये ११ खरिद प्याकेजमा कुल लागत अनुमान रु.१ अर्ब ६६ करोड ६९ लाख रहेकोमा २.७२ प्रतिशत घटी रु.१ अर्ब ६२ करोड १६ लाखमा सम्झौता भएको छ। यस्तै ७ प्याकेजको लागत अनुमानको तुलनामा ०.२१ देखि ०.९५ प्रतिशतसम्म घटीमा र ४ प्याकेजको १.११ देखि २.९७ प्रतिशतसम्म घटीमा सम्झौता भएको छ। कुलमध्ये ६ प्याकेजमा एक/एक र ५ प्याकेजमा दुई/दुई मात्र बोलपत्र पेस भएको छ। यस्तो अवस्थामा आपसमा मिलोमतो गरी बोलपत्र दाखिला भए नभएको यकिन हुनुपर्दछ।

सुरक्षण मुद्रण केन्द्र

विकास समिति ऐन, २०१३ को दफा (३) ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल सरकारको निर्णयले सुरक्षण मुद्रण विकास समिति (गठन) आदेश, २०७३ बमोजिम सुरक्षण मुद्रण केन्द्रको स्थापना भएको हो।

२१. **सुरक्षण मुद्रण छापाखाना** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २२(१) मा योजनाको विस्तृत सर्भेक्षण, ड्रइङ डिजाइन, लागत अनुमानअनुसार बजेट तर्जुमा गर्नुपर्ने उल्लेख छ। पन्ध्रौँ योजनाले सुरक्षण मुद्रण केन्द्र स्थापना गर्ने लक्ष्य लिएअनुसार २०७६।७७ को नीति तथा कार्यक्रममा २ वर्षभित्र सुरक्षित छापाखाना स्थापना गर्ने उल्लेख छ। मिसिन खरिदसम्बन्धी विषयको सम्बन्धमा टुङ्गो नलाग्दै छापाखाना स्थापना गर्ने प्रयोजनका लागि रु.८६ करोड २७ लाख १५ हजार खर्च भइसकेको देखिन्छ। छापाखाना स्थापना गर्ने सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- २१.१. सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८५(५ख) मा विदेशी मुलुकको सरकार वा त्यस्तो मुलुकको सार्वजनिक निकायसँग मालसामान खरिद गर्दा त्यस्तो सरकार वा निकायबाट निर्धारित बिक्री मूल्यमा सोझै खरिद गर्न सकिने व्यवस्था छ। सुरक्षण मुद्रणसम्बन्धी उपकरण, प्रेस मिसिन, औजार प्रणाली तथा अन्य आवश्यक सामग्री जी टु जी विधिबाट खरिद गर्न नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) २०७६।७।२० मा सैद्धान्तिक स्वीकृति दिएको छ। उपकरण मिसिन खरिद गर्ने सम्बन्धमा केन्द्रले गठन गरेको प्राविधिक समितिले प्रेस मिसिनलगायतका उपकरणको लागत रु.३३ अर्ब हुने गरी प्रतिवेदन दिए तापनि स्वीकृत भएको छैन। लागत अनुमान स्वीकृत नहुँदै उपकरण खरिद सम्बन्धमा माग गरेको प्रस्तावअनुसार फ्रान्स सरकार र जर्मन सरकारको तर्फबाट प्रस्ताव प्राप्त भएको र दुवै प्रस्ताव नेपालको आवश्यकताअनुसार हुनसक्ने देखिएकोले कुनै एक देशको प्रस्ताव स्वीकृत गर्न नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदमा पेस भएकोमा मन्त्रिपरिषदबाट २०७६।९।७ मा उक्त दुई देशका प्रस्तावमध्ये उपयुक्तताको आधारमा मन्त्रालयले नै स्वीकृत गरी सोझै खरिद गर्न सक्ने निर्णय भएको छ।

२१.२. मन्त्रिपरिषद्को २०७६।९।७ को निर्णयानुसार फ्रान्स सरकार र जर्मनी सरकारबाट प्राप्त प्रस्ताव सम्बन्धमा मन्त्रालयले आवश्यक निर्णय गर्न सक्ने गरी निर्देशन भएकोमा मन्त्रालयबाट सोअनुसार निर्णय नगरी नगरी पुनः मन्त्रिपरिषद्मा प्रस्ताव पेस गरेको र मन्त्रिपरिषद्को २०७७।१।२ को निर्णयानुसार जी टु जी विधिबाट सोझै खरिद गर्ने निर्णय कायम नराखे र खुला प्रतिस्पर्धात्मक विधिद्वारा खरिद गर्न मन्त्रालयले नै प्रक्रिया अघि बढाउने निर्णय गरी निर्देशन दिए तापनि सो खरिद प्रक्रिया शुरू भएको छैन ।

२१.३. छापाखाना स्थापना गर्ने कार्यको लागि विस्तृत ड्रइङ, डिजाइन तथा लागत अनुमान एवं एकीकृत खरिद गुरुयोजना स्वीकृत नै नभएको अवस्थामा छुट्टाछुट्टै कार्यक्रम स्वीकृत गरी यो वर्षसम्म जेनेरेटर खरिदमा रु.४८ करोड ७० लाख ६२ हजार, इन्धन ट्याङ्की निर्माणमा रु.१८ करोड ७७ लाख ४६ हजार, सूचना प्रविधि पार्कको प्रशासनिक भवन तथा आवास भवन मर्मतमा रु.२ करोड ३७ लाख २६ हजार, निर्माणस्थल विकासमा रु.४ करोड १५ लाख ५२ हजार, पानी ट्याङ्की निर्माणमा रु.१ करोड ३ लाख ५ हजार, गाडी खरिदमा रु.१ करोड ९९ लाख ४ हजार, परामर्श सेवामा रु.१ करोड ५० लाख, कम्प्युटर, प्लटर खरिदमा रु.२ करोड ४३ लाख ५७ हजार, बिजुली तार व्यवस्थापनमा रु.४ करोड ७२ लाख १ हजार र स्टेसनरी तथा मर्मत सम्भारमा रु.५८ लाख ६२ हजारसमेत रु.८६ करोड २७ लाख १५ हजार खर्च गरेको छ ।

उक्त खर्चमध्ये सुरक्षण छपाइ मेसिनको स्पेसिफिकेसनको आधारमा सो मेसिनसँग मिल्ने गरी सम्बन्धित उपकरण खरिद गर्नुपर्नेमा छपाइ मेसिनको खरिद टुङ्गो नलाग्दै गत वर्ष खरिद गरेको रु.१ करोड १४ लाख ७५ हजार र यो वर्ष रु.१ करोड २८ लाख ८२ हजारसमेत रु.२ करोड ४३ लाख ५७ हजारको प्रिन्टर, प्लटर, कम्प्युटर, उपकरणलगायतका सामान खरिद गरी प्रयोगविहीन अवस्थामा रहेको छ ।

२१.४. सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११५ मा आपूर्तिकर्ताबाट प्राप्त मालसामान स्वीकृत स्पेसिफिकेसन र गुणस्तरबमोजिम भए नभएको परीक्षण गर्न बढीमा तीन जना विज्ञ रहेको समिति गठन गर्न सक्ने र त्यस्तो समितिले परीक्षण गरी स्वीकृत र अस्वीकृत मालसामानको नाम, प्रतिशत, स्पेसिफिकेसन खुल्ने प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्ने उल्लेख छ । इन्धन ट्याङ्की निर्माण गर्ने कामको खरिद सम्झौतामा सामान डेलिभरी भएपछि ८० प्रतिशत र जडान, परीक्षण र सञ्चालन शुरू भएपछि २० प्रतिशत भुक्तानी गर्ने व्यवस्था छ । उक्त ट्याङ्कीको परीक्षण गरी प्राप्त समितिको प्रतिवेदनमा विस्तृत विवरण नखुलाई स्पेसिफिकेसनबमोजिम रहेको व्यहोरा मात्र उल्लेख गरेको आधारमा एक आपूर्तिकर्तालाई ६ स्टोरेज ट्याङ्कीको रु.१४ करोड ६७ लाख ३६ हजार भुक्तानी गरेको छ । त्यसैगरी सम्झौता रकम रु.१६ करोड ६१ लाख ४७ हजारको २० प्रतिशतले हुने रु.३ करोड ३२ लाख २९ हजार रोक्का गरेकोमा जडान, परीक्षण र सञ्चालनको काम गर्न बाँकी रहेको अवस्थामा उक्त रकम भुक्तानी गरेको छ । सम्झौताको शर्त विपरित जडान, टेष्टिङ, कमिसनिङ, स्वीकृत गुणस्तर र स्पेसिफिकेसनबमोजिम भए नभएको सम्बन्धमा छानबिन गरी यकिन गर्नुपर्दछ ।

सुरक्षण मुद्रण छापाखानासम्बन्धी मेसिन उपकरण खरिद र पूर्वाधार विकाससम्बन्धी गुरुयोजना तथा लागत अनुमान स्वीकृत नहुँदै खरिद प्रक्रिया शुरू गर्नु, मन्त्रिपरिषद्को जी टु जी खरिद विधिअनुसार खरिद प्रक्रिया शुरू गर्ने सैद्धान्तिक सहमतिअनुसार प्राप्त प्रस्तावहरूको सम्बन्धमा निर्णय नगर्नु तथा खुला प्रतिस्पर्धात्मक विधिअनुसारको प्रक्रियासमेत शुरू नगर्नु, छापाखानाको लागि मेसिनको टुङ्गो नै नलाग्दै

रु.८६ करोड २७ लाखको पूर्वाधार र उपकरण खरिद गरी प्रयोगविहीन अवस्थामा राखिनु तथा स्पेसिफिकेसनअनुसार कार्य नभएको अवस्थामा समेत रकम भुक्तानी गरिनुलगायतका कार्य नियमसम्मत र औचित्यपूर्ण देखिएन ।

सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण

राष्ट्रिय तथ्याङ्क सुरक्षा प्रणाली

नेपाल सरकारको सूचना प्रविधि क्षेत्रको विकास र प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यका साथ सन् २००१ मा राष्ट्रिय सूचना प्रविधि केन्द्रको स्थापना भएको हो । केन्द्रले सरकारी निकायहरूको लागि सूचना प्रविधि परामर्श सेवा, सरकारी डोमेन दर्ता, इमेल सर्भर, सरकारी नेटवर्क व्यवस्थापन, जनशक्ति तालिम, कोलोकेशन सेवा, भर्चुअलाइजेशन र क्लाउड सेवा, वेब होस्टिङ्ग, सफ्टवेयर विकास, सरकारी डाटा सेन्टर सञ्चालन लगायतका सेवाहरू प्रवाह गर्दै आएको छ । सिंहदरबार स्थित सरकारी एकीकृत डाटा केन्द्र र हेटौँडास्थित डिजाष्टर रिकभरी केन्द्रको व्यवस्थापन तथा सञ्चालन यस केन्द्रले गर्ने गरेको छ । यस केन्द्रबाट सञ्चालित सरकारी सूचना प्रणालीको सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गर्दा देखिएका ब्यहोराहरू निम्न छन्:

२२. **सूचना प्रविधि नीति तथा कार्यविधि** - केन्द्रले दिगो, भरपर्दो र गुणस्तरीय सेवा प्रवाहको लागि सूचना प्रविधि सम्बन्धी सुरक्षा नीति, हार्डवेयर तथा सफ्टवेयर नीति, डाटाको गोपनीयता सम्बन्धी नीति, ब्याकअप नीति, पहुँच नीति, परिवर्तन व्यवस्थापन नीति, तेश्रो पक्ष उपयोग नीति तथा कार्यविधि तर्जुमा गरी लागू गर्नुपर्दछ । केन्द्रले सूचना प्रविधिसम्बन्धी उक्त नीति तथा कार्यविधिहरू तयार गरी लागू गरेको पाइएन । डाटा केन्द्र सञ्चालनमा पहुँच नीति नहुँदा सुरक्षा तथा गोपनीयता भङ्ग हुन सक्ने जोखिम, सेवा प्रवाहको निरन्तरता सम्बन्धी नीति नहुँदा भविष्यमा गर्नुपर्ने कामको योजना हुन नसकेको स्थिति छ । केन्द्रले प्रणाली व्यवस्थापनको लागि आवश्यक नीतिहरू तर्जुमा गरी स्वीकृत गराएर लागू गर्नुपर्दछ ।
२३. **गुणस्तर परीक्षण र स्तर निर्धारण** - डाटा सेन्टरले प्रदान गर्ने सेवाको अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुसार परीक्षण गराई गुणस्तर निर्धारण गरेको हुनुपर्दछ । एकीकृत डाटा केन्द्र र डिजाष्टर रिकभरी केन्द्रले सञ्चालन प्रक्रिया र गुणस्तर सम्बन्धमा राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय मान्यता प्राप्त स्वतन्त्र निकायबाट मान्यता प्राप्त नगरेको साथै टेलिकम्युनिकेसनस ईन्डस्ट्री एशोसिएसन अनुसार स्तर निर्धारण प्रमाण पत्र लिएको पाइएन । डाटा सेन्टरको पूर्वाधार, वातावरण, सुरक्षा, पहुँच, प्रकोप व्यवस्थापन आदि दृष्टिकोणले प्राविधिक रूपमा सुरक्षित र सेवाको गुणस्तर अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्ड अनुरूप नै छ भन्ने सम्बन्धमा आश्वस्त हुने अवस्था छैन । सरकारी एकीकृत डाटा केन्द्र र सो अन्तर्गत सञ्चालित डिजाष्टर रिकभरी केन्द्रको मान्यताप्राप्त स्वतन्त्र निकायबाट गुणस्तर परीक्षण गराई स्तर निर्धारणको प्रमाणपत्र लिने र मापदण्डहरूको पालना सम्बन्धमा नियमित रूपमा आन्तरिक तथा बाह्य परीक्षण गराई सेवाको गुणस्तर कायम गर्नुपर्दछ ।
२४. **कनेक्टिभिटी** - सरकारी डाटा बैङ्कको रूपमा रहेको केन्द्रलाई प्रयोगकर्ता, डिजाष्टर रिकभरी केन्द्र तथा सरोकारपक्षहरू बीच सम्बन्ध स्थापित गराउन, केन्द्रमा नेटवर्कको अविच्छिन्नता बनाई राख्न तथा एकल बिन्दु अवरोधलाई न्यूनीकरण गर्न वैकल्पिक व्यवस्था सहितको इन्टरनेट तथा इन्ट्रानेट कनेक्टिभिटीको व्यवस्था हुनु पर्दछ । केन्द्रमा हाल नेपाल टेलिकमबाट २ गिगाबाइट प्रतिसेकेण्ड (जीबीपीएस) बराबरको इन्टरनेट जोडिएको भए तापनि यसको वैकल्पिक व्यवस्था गरिएको छैन । सिंहदरबार भित्र र आसपास

रहेका सरकारी निकायहरूले समेत यस केन्द्रबाट इन्टरनेट सेवा लिने गरेकामा नेपाल टेलिकमबाट लिएको २ जीबीपीएस क्षमताको ब्याण्डविथ व्यवस्थापन गर्दा माग र आपूर्तिको सन्तुलन मापन गरी इन्टरनेट सेवा प्रदान गर्नुपर्दछ । १ फेब्रुअरी, २०२१ देखि २८ फेब्रुअरी, २०२१ सम्मको नोड उपलब्धताको रिपोर्टअनुसार उपलब्धता ९९.९ प्रतिशत हुनुपर्नेमा औसतमा ९९ प्रतिशतभन्दा कम र न्यूनतम ६८.१३ प्रतिशत सम्म भएको देखियो । यसबाट सरकारी निकायहरूमा इन्टरनेटको गति ढिलो भई परफर्मेन्समा कमी आउने गरेको छ । साथै कनेक्टिभिटीको वैकल्पिक व्यवस्था नहुँदा कुनै कारणले एकल विन्दु अवरोध आएमा इन्टरनेट अवरुद्ध भई सेवा प्रभावित हुने अवस्था छ । सरकारी निकाय एवं अन्य सरोकारवालालाई उपलब्ध ब्याण्डविथ, माग र आपूर्तिको अनुपात मिलान हुनेगरी कनेक्टिभिटी व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२५. **इन्टरप्राइज ई-मेल सेवा** - केन्द्रले उपलब्ध स्रोत साधनको मितव्ययी एवं दक्षतापूर्वक उपयोग गर्नुपर्दछ । सरकारी निकायमा कार्यरत कर्मचारीहरूका लागि आधिकारिक सरकारी ई-मेल आई.डी. निःशुल्क उपलब्ध हुँदै आएकोमा २०७६ वैशाखदेखि Zimbra को Enterprise Email System प्रयोग गर्न शुरु गरी २०७५।७६ मा १० हजार ईमेलको लाइसेन्स, सपोर्ट र सेक्युरिटीको लागि रु.९ करोड ९० लाख ४४ हजार खर्च भएको छ । २०७६।७७ मा थप १० हजार लाइसेन्सको लागि उक्त System को ईमेल तथा सुरक्षा र सपोर्ट सर्भिस खरिदको लागि रु.९ करोड ८७ लाख ५ हजार गरी जम्मा २० हजार ईमेलको लागि हालसम्म रु.१९ करोड ७७ लाख ४७ हजार अर्थात् प्रति ईमेल रु.९ हजार ८८७ खर्च भएको छ । उक्त २० हजार लाइसेन्सबाट हालसम्म १२ हजार १७८ मात्र ईमेल एकाउन्ट बनाएकोमा सोमध्ये करिब २५ प्रतिशत मात्र सक्रिय रहेको र बाँकी ७५ प्रतिशत ईमेल आईडी लामो समयदेखि प्रयोगमा रहेको पाइएन । १ हजार ८८ प्रयोगकर्ताले पछिल्लो १ वर्षदेखि, २९६० ले ९० दिनदेखि र ३ हजार ७९३ ले ३० दिन देखि ईमेल लग-इन गरेका छैनन् ।

त्यसै गरी, एउटै कर्मचारीको पनि user@nepal.gov.np मा र सम्बन्धित कार्यालयको डोमेन (user@office.gov.np) मा २ वटा एकाउन्ट बनाउने र सुरुवा भै जाँदा पछिल्लो कार्यालयको डोमेनमा पनि थप एकाउन्ट बनाउन सक्ने भएकोले यसरी प्रत्येक पटक सुरुवा हुँदै जाँदा एकाउन्ट थप हुँदै जाने देखिन्छ । यस किसिमको व्यवस्थाले ठूलो संख्यामा ईमेल आईडी आवश्यक पर्ने र ठूलो रकम अपव्यय हुने देखिन्छ । केन्द्रले २०७७।७८ मा रु.३ करोड ७७ लाख ९९ हजारमा १५ हजार ईमेलको Support and Subscription Renew गरेको छ भने बाँकी ५ हजार ईमेल हाल आवश्यक नपर्ने उल्लेख गरी सोका लागि सपोर्ट सेवा खरिद गरेको छैन । खरिद गरिएको २० हजार ईमेल यूजर मध्ये हालसम्म १२ हजार १७८ मात्र प्रयोग भई ७ हजार ८२२ यूजर प्रयोग नहुँदा प्रति एकाउन्ट रु.९ हजार ८८७ का दरले रु.७ करोड ७३ लाख ३९ हजारको उपलब्धि देखिएन । यसबाट सार्वजनिक स्रोतको उपयोग मितव्ययी तवरले भएको देखिएन सम्बन्धित निकायहरू बीचको समन्वयको कमीका कारण उपर्युक्त बमोजिम सार्वजनिक स्रोतको अनावश्यक खर्च हुने अवस्था सिर्जना भएको छ । निजामती किताबखानाको सूचना प्रणालीसँग आबद्धता स्थापित गरी सेवामा नरहेका कर्मचारीको ईमेल आफैं हट्ने गरी व्यवस्था गर्नुका साथै ईमेल एकाउन्ट बनाइसकेपछि निश्चित अवधिसम्म प्रयोग नगरेमा आफैं निष्क्रिय हुने, त्रुटि भएका ईमेल मेटाएर वा त्रुटि सच्याएर ईमेल सर्भरलाई नियमित रूपमा अद्यावधिक गर्ने र खरिद भएको ईमेल लाइसेन्स उपयोग भएपछि मात्र थप खरिद गर्नुपर्दछ ।

२६. **ब्याक अप र रिकभरी** - डाटा सेन्टरमा भण्डारण भएका डाटालाई पूर्णरूपमा सुरक्षित र अद्यावधिक राख्न रियलटाइम ब्याकअपको व्यवस्था हुनुपर्दछ । काठमाडौंस्थित केन्द्र र हेटौँडास्थित डिजास्टर रिकभरी केन्द्रमा रहेका सूचना एवं तथ्याङ्क एकै समयमा अद्यावधिक हुने गरेको पाइएन । केन्द्रले रियल टाइम सिन्क्रोनस ब्याकअपको लागि यस वर्ष रु.५१ करोड ८६ लाख ७० हजार को २० थान डेल ईएमसी युनिटी भण्डारण उपकरण खरिद गरी सञ्चालनमा ल्याएको छ । यद्यपि काठमाडौं र हेटौँडामा रहेका उपकरणको भर्सन फरक परी पूर्ण रूपमा कम्प्याटिबल नभएको कारण ६० मिनेटको अन्तरालमा मात्र एसिन्क्रोनस ब्याकअप हुने गरेको पाइयो । साथै दुई केन्द्रमा सञ्चालित कतिपय उपकरणहरूको पर्याप्तता र सामन्जस्यता हुन नसक्दा प्रकोपको समयमा काठमाडौं केन्द्रबाट हुने गरेका सेवाहरू हेटौँडाबाट सुचारु हुने गरेका छैनन् । सिन्क्रोनस ब्याकअप हुन नसकेको अवस्थामा ट्रान्जिसन डाटाको प्रयोगले डिजास्टर रिकभरीमा समस्याहरू आउन सक्ने देखिन्छ । कुनै दुर्घटना वा प्रकोपबाट केन्द्रको डाटा सेन्टरमा क्षति हुन पुगेमा प्रणाली र डाटाको सम्पूर्ण रूपमा रिकभरी नहुने स्थिति छ । डिजास्टर रिकभरी केन्द्र हेटौँडा, कार्यालयको यन्त्र तथा उपकरणहरू केन्द्र संग कम्प्याटिबल हुनेगरी रियल टाइम ब्याक अपको व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
२७. **सुरक्षा व्यवस्था तथा पहुँच नियन्त्रण** - डाटा सेन्टरमा भण्डारण भएको तथ्याङ्क बहुपक्षीय दृष्टिकोणबाट सुरक्षित छ भनी पूर्ण रूपमा आश्वस्त हुनको लागि डाटा सेन्टर ISO 27001 (इन्फरमेशन सेक्युरिटी म्यानेजमेन्ट) बाट Certified भएको, बहुतह सुरक्षा प्रणाली तथा बहु-आयामिक प्रमाणीकरण (Multi Factor Authentication) जडान र एन्टिमालवेयर, फायरवाल लगायतका सुरक्षा तथा पहुँचमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ । यस केन्द्रमा सरकारी निकायहरूको अति गोप्य तथा संवेदनशील तथ्याङ्क रहने र त्यस्ता तथ्याङ्क भविष्यमा समेत उपयोगी हुने कारणले दीर्घकालसम्म सुरक्षित रूपमा भण्डारण हुने व्यवस्था हुनुपर्दछ । केन्द्रले २०७७।२।२४ मा रु.९ करोड ८९ लाख ८९ हजार मा Security Operation Center (SOC) खरिद गरी जडान गरेकोमा SOC मा भएका ४ वटा टुल्स (Tools) मध्ये रु.१ करोड १८ लाख ९८ हजारको Vulnerability Assessment (VA) भलनराबिलिटी एसेसमेन्ट र रु.६९ लाख ७३ हजार को Penetration Testing (PT) Tool खरिद गरेको भए तापनि प्रयोगमा ल्याएको छैन । VAPT र अन्य SOC Tools को प्रयोग नहुँदा सम्भावित जोखिमहरूको पहिले नै पहिचान गरी सुरक्षासँग सम्बन्धित खतराको पहिचान र समाधान गर्न सकिँदैन । हाल जडान गरिएको SOC ले केन्द्रको प्रणालीलाई मात्र Monitor गर्ने तर हेटौँडाको प्रणालीलाई यसमा आवद्ध गरिएको छैन । दुवै केन्द्रले डाटा सेन्टरको अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको सुरक्षा मापदण्ड पूरा गर्ने ISO 27001 Certification लिएका छैनन् । डाटा सेन्टरमा कर्मचारीको कार्डबाट ढोका खुल्ने व्यवस्था भएको तर एकजनाको कार्ड अरुले पनि प्रयोग गर्न मिल्ने र एकपटक ढोका खुल्दा धेरैजना प्रवेश गर्न मिल्ने देखियो । आउटसोर्सिङ्ग सेवा प्रदायकका कर्मचारीलाई समेत महत्वपूर्ण डाटा एवं सूचनामा पहुँच दिने गरेको पाइयो । केन्द्रले भरपर्दो सुरक्षा र पहुँच नीति तयार गरी लागू गरेको पाइएन । तथ्याङ्कको सुरक्षा सम्बन्धमा बहुपक्षीय नियन्त्रणको संयन्त्र नहुँदा डाटा सेन्टरमा रहेका तथ्याङ्कको पाइरिसी, ह्याकिङ्ग, भाइरस, फिसिङ्ग, मालवेयर जस्ता साइबर थ्रेटको जोखिम रहन्छ । पहुँच नियन्त्रण कमजोर हुँदा सूचना प्रविधि प्रणाली, तथ्याङ्क र पूर्वाधारमा क्षति पुग्ने, महत्वपूर्ण सूचनाहरू नष्ट हुने र दुरुपयोग हुने जोखिम रहने भएकाले केन्द्रले तथ्याङ्क सुरक्षा र पहुँच नीति तयार गरी लागू गरेर डाटा सेन्टरको अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको सुरक्षा मापदण्ड पूरा हुनेगरी बहुपक्षीय तथा बहुतहको तथ्याङ्क सुरक्षाको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२८. **कार्यक्रममा दोहोरोपना** - जी.आई.डी.सी.ले सरकारी डाटा केन्द्रको रूपमा काम गर्दै आएकोमा अर्थ मन्त्रालय, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, आन्तरिक राजस्व विभाग, भन्सार विभाग, नागरिक उड्डयन प्राधिकरण, कर्मचारी संचय कोष, सर्वोच्च अदालत, नेपाल प्रहरी, त्रिभुवन विश्वविद्यालय लगायतका सरकारी निकायहरूले आफ्नै डाटा सेन्टर स्थापना गरेका छन् भने अन्य केही संघीय निकाय, कतिपय प्रदेश स्तरीय निकाय र स्थानीय तहले समेत डाटा सेन्टर स्थापनाको तयारी गरिरहेका छन् । डाटा सेन्टर आफैमा खर्चिलो, सुरक्षाको दृष्टिकोणले संवेदनशील र व्यवस्थापन तथा सञ्चालनको लागि प्राविधिकरूपमा उच्च तहको दक्ष जनशक्ति आवश्यक पर्ने भएकोले विभिन्न निकायले छुट्टै डाटा सेन्टर स्थापना गरी सञ्चालन गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण देखिन्छ साथै केन्द्रको डाटा सेन्टरलाई नै प्रयोग गर्न सकिनेमा निकायहरूले छुट्टाछुट्टै डाटा सेन्टर स्थापना गर्न, यन्त्र उपकरण खरिद गर्न र मर्मत सम्भारसमेत गर्न खर्च भैरहने हुँदा दोहोरोपना देखिएको छ ।
२९. **पेमेन्ट गेट वे** - मुलुकभित्र र बाहिरबाट हुने भुक्तानीलाई पूर्णरूपमा विद्युतीय माध्यमबाट गर्ने/गराउने उद्देश्यले सञ्चालन गर्न लागिएको पूर्वाधार नेशनल पेमेन्ट गेटवे हो । पेमेन्ट गेटवेको लागि २०७५।३।२९ भित्र कार्य सम्पन्न गर्ने गरी २०७५।३।१९ मा एक आपूर्तिकर्तासँग रु.२४ करोड २७ लाख ८० हजार को खरिद सम्झौता भएकोमा हालसम्म रु.२३ करोड २७ लाख ५८ हजार भुक्तानी गरेको छ । पेमेन्ट गेटवे सञ्चालनको लागि नेपाल राष्ट्र बैङ्कसँगको समन्वयमा परियोजना अगाडि बढाइए तापनि सम्झौता गरेको करिब तीन वर्ष बितिसकेको र सम्झौता अंकको ९५.८७ प्रतिशत भुक्तानी भैसकेको अवस्थामा समेत गेटवे प्रयोगमा आएको छैन । जसले गर्दा वारेण्टी, ग्यारेण्टी, लाइसेन्स अवधि र प्रयोग मिति समेत सकिने जोखिम देखिएको छ ।
३०. **स्रोत साधनको उपयोग** - निकायहरूले स्रोत साधनको उपयोगबाट उच्चतम प्रतिफल लिन सकिने गरी आवश्यकता पहिचान र प्राविधिकरूपमा कम्प्याटिबल हुने भए मात्र माग र खरिद गरिनुपर्दछ । डाटा सेन्टरमा प्रयोग गर्नको लागि यन्त्र, उपकरण तथा प्रविधि खरिद गरेकोमा उपयोग नभएको अवस्था छ । डी.आर.सी., हेटौँडामा संघीय कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालयअन्तर्गत कृषि व्यवस्थापन सूचना प्रणाली आयोजनाको सर्भर सेटमा भएका रु.१ करोड ७४ लाख २५ हजार मूल्यका विभिन्न किसिमका १४ थान यन्त्र/उपकरण गत वर्षदेखि प्रयोगविहीन अवस्थामा रहेका छन् ।
३१. **वेब होस्टिङ्ग सेवा** - आम नागरिकलाई विद्युतीय माध्यमबाट सार्वजनिक सूचना तथा सेवा प्रवाह गर्ने भरपर्दो संयन्त्र वेबसाइट हो । वेबसाइटबाट प्रवाह हुने सूचना एवं सेवा सहज, भरपर्दो, सुरक्षित र अद्यावधिक हुनुपर्दछ । वेबहोस्टिङ्ग सेवा दिने निकायले डोमेन नाम दर्ता, आईपी एड्रेस उपलब्ध, वेब स्पेस व्यवस्थापन, वेब एड्रेस परिवर्तन, वेबसाइटसम्बन्धी तथ्याङ्कको सुरक्षा तथा भण्डारणलगायतका कार्यहरू गर्दा प्रभावकारिता र निरन्तरतामा ध्यान दिनुपर्दछ । केन्द्रले उपलब्ध गराउने सेवाहरू मध्ये सरकारी निकायहरूको वेबसाइट दर्ता, होस्टिङ्ग लगायत वेबसाइट व्यवस्थापनका कार्य समेत पर्दछन् । केन्द्रले C-Panel र Virtual Machine (VM) मार्फत नेपालका सरकारी निकायलाई वेबहोस्टिङ्ग सेवा उपलब्ध गराउँदै आएकोमा सोही सेवा Virtual Machine मार्फत सूचना प्रविधि विभागले पनि उपलब्ध गराउने गरेको छ । यसरी एउटै कामको लागि दुई निकाय संलग्न हुँदा सेवा प्रवाहमा अन्यौलता सिर्जना भई स्रोत, साधन, जनशक्ति, समय व्यवस्थापन र काममा समेत दोहोरोपना आउन सक्ने देखिन्छ ।

केन्द्रले C-Panel मार्फत वेब होस्टिङ्गको लाइसेन्स नवीकरणका लागि २०७६।११।२ मा रु.४ लाख ७९ हजार, १ हजार ५०० आईपी एड्रेसका लागि अष्ट्रेलियन डलर १ हजार १२६ एक

वर्षको सपोर्ट सेवाको लागि २०७७।२।३२ मा रु.४ लाख ९५ हजार, भुक्तानी गरेको छ । वेब होस्टिङ्ग सेवाका लागि केन्द्रसँग रहेका ५ वटा C-Panel मा हालसम्म जम्मा १ हजार २१२ वेबसाइट होस्टिङ्ग भएका छन् । C-Panel मा दर्ता भएका १ हजार २१२ मध्ये २२२ वेबसाइट चालु हालतमा रहेका छन् । हाल चालु अवस्थामा रहेका वेबसाइटको लागि जम्मा दुई C-Panel भए पुग्नेमा थप तीन C-Panel को लागि खर्च भैरहेको छ । यसतर्फ केन्द्रको ध्यान गएको पाइएन । हाल केन्द्रको कुल वेब होस्टिङ्गको लागि सिप्यानलको १६.२ टेराबाइट क्षमता मध्ये ४४ प्रतिशत अर्थात् ७.२ टेराबाइट मात्र उपयोग गरिरहेको छ । दर्ता भएका वेबसाइटको डाटाबेसमा ६ वटा तेहेरो र ५४ वटा दोहोरो परेको देखिन्छ । यसरी दोहोरो, तेहेरो परेका र सञ्चालनमा नआएका वेबसाइटको लागि वार्षिक सञ्चालन खर्च व्यहोर्नु परेको छ । प्रति वेबसाइट न्यूनतम १ हजार २४ किलोबाइट स्पेस उपलब्ध गराएकोमा २८९ वेबसाइटले १०० किलोबाइट भन्दा कम स्पेस उपयोग गरेको पाइयो भने कम स्पेस भए पुग्ने धेरै वेबसाइटले बढी स्पेस ओगटेको देखियो । त्यसैगरी १९७ वेबसाइटलाई अनलिमिटेड स्पेस उपलब्ध गराएको र ९ वेबसाइटले उपलब्ध गराएको कोटाभन्दा बढी स्पेस उपयोग गरेको देखियो ।

वेबसाइट दर्ता भैसकेपछि कति स्पेस उपलब्ध गराउने भन्ने सम्बन्धमा स्पष्ट नीति बनाई स्पेशको अधिकतम उपयोग गर्नु पर्दछ । साथै वेब होस्टिङ्ग सम्बन्धी काम कुन निकायले गर्ने हो स्पष्ट किटान गरी समयमै अधिकार र जिम्मेवारी तोकी काम र खर्चमा हुनसक्ने दोहोरोपना र अन्यौलताको अन्त्य गर्नुपर्दछ ।

३२. **क्लाउड कम्प्युटिङ्ग आर्किटेक्चर** - डाटा केन्द्रसँग आवद्ध भएका निकायलाई पूर्वाधार, सर्भर, डाटाबेस, इन्टरनेट, नेटवर्किङ्ग, कोलोकेशन, वेब होस्टिङ्ग, ईमेल तथा परामर्श सेवा उपलब्ध गराउने उद्देश्य अनुरूप जी.आई.डी.सी.लाई डिस्ट्रिब्युटेड आर्किटेक्चर संरचनामा निर्माण गरिएको छ । यस आर्किटेक्चरले भौतिक पूर्वाधारमा बढी खर्च गर्नुपर्ने, ठूलो आकार र बढी खर्चिला यन्त्र उपकरण जडान गर्नुपर्ने, धेरै जनशक्ति आवश्यक पर्ने जस्ता कारणले यस प्रकारको डाटा सेन्टर सञ्चालनमा सरकारलाई बढी आर्थिक भार पर्न जान्छ । केन्द्रको विद्यमान क्षमताको लगभग उच्चतम उपयोग भैसकेकोले हालकै अवस्थाको पूर्वाधारबाट थप सुविधा दिन सक्ने सम्भावना न्यून देखिन्छ । डिस्ट्रीब्युटेड आर्किटेक्चर संरचनाको सट्टा क्लाउड कम्प्युटिङ्ग आर्किटेक्चरमा इन्टरनेटको प्रयोग गरी भर्चुअल माध्यमबाट एक आपसमा आवद्ध भै प्रणाली सञ्चालनको निमित्त आवश्यक पर्ने आधारभूत हार्डवेयर बाहेकका सम्पूर्ण पूर्वाधार, प्लेटफर्म र प्रोग्राम शेयर गरेर एकै समयमा धेरै प्रयोगकर्ताले कार्य सम्पादन गर्न सम्भव हुने भएकोले पछिल्ला वर्षहरूमा विश्वका अधिकांश मुलुकहरूले क्लाउड कम्प्युटिङ्ग आर्किटेक्चर अपनाएका छन् । सञ्चालन तथा व्यवस्थापन खर्चमा मितव्ययीता कायम हुने, न्यून जनशक्तिबाट सञ्चालन गर्न सकिने र सुरक्षित एवं भरपर्दो हुने हुँदा केन्द्रले फिजिकल डाटा सेन्टर सञ्चालनको सट्टा क्लाउड आर्किटेक्चरमा रुपान्तरण हुनु उपयुक्त देखिन्छ ।

संगठित संस्था, अन्य संस्था तथा समिति

नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण

नेपालमा दूरसञ्चार क्षेत्रको विकास तथा विस्तार गर्ने उद्देश्यले दूरसञ्चार ऐन, २०५३ बमोजिम २०५४।११।२० मा प्राधिकरणको स्थापना भएको हो । प्राधिकरणको यस वर्षको सञ्चालन नाफा रु.१८ अर्ब ४७ करोड ६ लाख ९६ हजार र सञ्चित नाफा रु.२५ अर्ब १२ करोड ५७ लाख १७ हजार रहेको छ ।

३३. **मोबाइल सेवा नवीकरण** - दूरसञ्चार ऐन, २०५३ को दफा २५ तथा नियमावली, २०५४ को नियम १२ मा दूरसञ्चार सेवा प्रदायकले नवीकरण दस्तुर बुझाउने व्यवस्था रहेको छ । प्रतिस्पर्धाबाट छानिएको सबैभन्दा बढी रकम बुझाउन कबोल गर्ने सेवा प्रदायकले रु.२० अर्ब बुझाउन मन्जुर गरेअनुसार अन्य सेवा प्रदायकले समेत सोही रकम बुझाई नवीकरण गर्ने व्यवस्था प्राधिकरणले गरेको छ । कबुल गरेको दस्तुर एकमुष्ट असुल गर्नुपर्नेमा कानुनी आधार बेगर नै नेपाल सरकारले किस्तामा बुझाउन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । यो वर्षसम्म २ सेवा प्रदायकले नवीकरण दस्तुर रु.४३ अर्ब ६९ करोड ७६ लाख बुझाएका छन् । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
३४. **युनिफाईड लाइसेन्स दस्तुर** - दूरसञ्चार सेवाको रेडियो फ्रिक्वेन्सी (बाँडफाँट तथा मूल्यसम्बन्धी) नीति, २०७३ ले आधारभूत टेलिफोन सेवाको नवीकरण दस्तुरको सम्बन्धमा व्यवस्था गरेको छ । अनुमति पत्र प्राप्त गरेको दश वर्षको निमित्त सेवा प्रदायकले अनुमति पत्र प्राप्त गरेको वर्षदेखि नै तोकिएको रकम भुक्तानी गर्नुपर्ने उल्लेख छ । अनुमति पत्रको नवीकरणको लागि रु.२० अर्ब १३ करोड २८ लाख दाखिला गरेपश्चात नवीकरण गरिने उल्लेख छ । उक्त प्रावधानअन्तर्गत अनुमतिपत्र लिएका २ सेवा प्रदायकले २०७६।७७ सम्म दाखिला गर्नुपर्ने नवीकरण शुल्क रु.३ अर्ब ४० करोड दाखिला गरेका छन् । उक्त शुल्क असुल गर्नुपर्दछ ।
३५. **ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोष** - ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोषको गत वर्षको मौज्जात रु.२१ अर्ब ९८ करोड ९० लाख र यो वर्षको आम्दानी रु.३ अर्ब ८२ करोड २५ लाखसमेत कुल आम्दानी रु.२५ अर्ब ८१ करोड १५ लाखमध्ये रु.१७ अर्ब ३३ करोड ९५ लाख खर्च भई रु.८ अर्ब ४७ करोड २० लाख मौज्जात रहेको छ । कोषबाट अप्टिकल फाइबर बिछ्याउन र लक्षित समूहसम्म निःशुल्क इन्टरनेट सेवा पुऱ्याउने समेत दुई परियोजना कार्यान्वयन गर्न प्राधिकरणले २०७६।७७ सम्म विभिन्न सेवाप्रदायकसँग २१ प्याकेजमा रु.१५ अर्ब १५ करोड ९२ लाखको सम्झौता गरेको छ । खरिद सम्झौता कार्यान्वयन सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ३५.१. मध्यपहाडी लोकमार्ग हुँदै जिल्ला सदरमुकामहरू जोड्ने व्याकबोन परियोजनाको प्याकेज-१ बाट पाँचथर जिल्लाको चियोभञ्ज्याङदेखि धादिङ र गोरखा जिल्लाको आरुघाटसम्मको खण्ड प्रदेश नं. १, २ र वागमतीमा पर्ने जिल्ला सदरमुकाम जोड्ने गरी २ हजार १९७ कि.मि. अप्टिकल फाइबर बिछ्याउन डी.डब्लु.डी.एम. सिस्टम २६ वटा र कोर राउटर इक्विपमेन्ट ४८ वटा जडान गर्न २०७३।६।१२ मा नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडसँग रु.४ अर्ब ८७ करोडको खरिद सम्झौता भएको छ । उक्त कम्पनीलाई मोबिलाइजेसन पेस्की रु.६१ करोड ५५ लाख १२ हजार दिएपछि अन्य भुक्तानी भएको छैन । सम्झौता अवधि २ वर्ष रहेकोमा २०७८।७।१ सम्म म्याद थप भएको छ । थप भएको अवधिमा कार्य सम्पन्न हुनुपर्दछ ।
- ३५.२. प्याकेज-२ बाट गोरखाको आरुघाटदेखि पश्चिम गण्डकी र लुम्बिनी प्रदेशमा पर्ने जिल्ला सदरमुकाम जोड्ने २ हजार ११७ किलोमिटर अप्टिकल फाइबर बिछ्याउने, डी.डब्लु.डी.एम. सिस्टम २१ वटा र कोर राउटर इक्विपमेन्ट ७३ वटा जडान गर्न एक सेवाप्रदायकसँग काम २४ महिनाभित्र सम्पन्न गर्ने गरी २०७४।१।२५ मा खरिद सम्झौता भएको थियो । निजले काम शुरू नै नगरेकोले म्याद थप नगरी सम्झौता अन्त्य गरेकोमा उक्त विषय अदालतमा विचाराधीन छ । कार्यसम्पादन जमानत रु.१०

- करोड ५ लाख र मोबिलाइजेसन पेस्की जमानत रु.४० करोड २० लाख जफत गर्नुपर्ने व्यहोरा गत वर्षको प्रतिवेदनमा समेत औल्याइएकोमा जफत गरेको छैन।
- ३५.३. प्याकेज-३ अन्तर्गत कर्णाली प्रदेश र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा पर्ने मध्यपहाडी लोकमार्ग र सोको आसपासका जिल्ला सदरमुकामसम्म २ हजार ५१२ किलोमिटर अप्टिकल फाइबर बिछ्याउने कार्यको लागि एक सेवाप्रदायकसँग २०७४।४।३ मा भएको रु.३ अर्ब ९४ लाखको खरिद सम्झौताअनुसार २ वर्षभित्र काम सम्पन्न हुनुपर्नेमा सम्पन्न नभएका कारण प्राधिकरणले सम्झौता अन्त्य गरेको छ। कार्यसम्पादन र पेस्की जमानतका रु.७५ करोड २३ लाख ५० हजार जफत गरे तापनि पेस्कीमा लाग्ने ब्याज र निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न लाग्ने थप लागत असुल भएको छैन। उक्त प्याकेजको काम सम्पन्न गर्न २०७६।९।१८ मा नेपाल टेलिकमसँग रु.३ अर्ब ८१ लाखको सम्झौता भएकोमा कुनै कार्य भएको छैन।
- ३५.४. गाउँ पालिका, नगरपालिका तथा सो मातहतका वडा कार्यालय, सामुदायिक माध्यमिक विद्यालय, सामुदायिक स्वास्थ्य संस्थाहरूमा ब्रोडब्याण्डमार्फत् निःशुल्क इन्टरनेट सेवा पुर्‍याउने परियोजनाको १८ प्याकेजको लागि रु.५ अर्ब २६ करोड ९८ लाखको सम्झौता भएकोमा रु.२ अर्ब ३८ करोड ६५ लाख (४५.२९ प्रतिशत) खर्च भएको भएको छ। कुल प्याकेजमध्ये ११ प्याकेजमार्फत ४१ जिल्लाको काम १०० प्रतिशत र २ प्याकेजमार्फत ९ जिल्लाको काम ५० प्रतिशत कार्य सम्पन्न भएको छ। बाँकी ५ प्याकेजको प्रगति शून्य रहेको छ। इन्टरनेट जडान गर्नुपर्ने कुल साइट संख्या १६ हजार ६०१ मध्ये ९ हजार ८३३ (५९.२३ प्रतिशत) साइटमा इन्टरनेट जडान सम्पन्न भएको छ। सम्झौता अवधि एक वर्ष रहेकोमा भौतिक तथा वित्तीय प्रगति न्यून रहेकोले परियोजना तोकिएको अवधिभित्र सम्पन्न हुने स्थिति देखिएन। परियोजना सम्पन्न गर्न थप तदारुकता अपनाउनुपर्दछ।
- ३५.५. परियोजना शुरु हुनु अघि लागत लाभ विश्लेषण हुनुपर्दछ। प्राधिकरणले ब्रोडब्याण्ड नेटवर्क परियोजनाबाट गाउँ पालिका, नगरपालिका, सामुदायिक विद्यालय र स्वास्थ्य संस्थामा ५१२ के.बी.पी.एस क्षमताको ब्रोडब्याण्ड इन्टरनेट सेवा पुर्‍याएको छ। मन्त्रालयले वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनमा उक्त क्षमता पर्याप्त नभएकोले परियोजनाको दिगोपनामा समस्या देखिएको व्यहोरा उल्लेख छ। यस सम्बन्धमा प्राधिकरणले सेवाग्राहीले न्यून रकम थप गरी क्षमता अभिवृद्धि गर्न सक्ने, सम्बन्धित क्षेत्रसम्म कनेक्टिभिटी पुर्‍याउने मात्र प्राधिकरणको दायित्व रहेको र सम्बन्धित निकायले नै यसको दीर्घकालीन उपयोगको लागि योजना तयार गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ। परियोजनाको निर्माण शुरु हुनुअघि प्रविधिको छनौट एवं लागत र लाभको विश्लेषण नगरी रु.४ अर्ब ३९ करोड ६७ लाखको लागतमा सञ्चालित परियोजना उपलब्धिमूलक देखिएको छैन। प्राधिकरणले २०७६ जेष्ठमा जारी गरेको श्वेतपत्रमा हाल उपलब्ध गराएको इन्टरनेटको व्याण्डविथ क्षमता ५१२ के.बी.पी.एस भएकोमा सोको सट्टा न्यूनतम क्षमता ५ एम.बी.पी.एस.गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ। इन्टरनेट सेवाको माग, प्रयोग र प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गरी इन्टरनेट सेवाको दिगोपनामा कायम हुने गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ।
३६. **वित्तीय सुविधा** - नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण (ग्रामीण दूरसञ्चार विकास कोष) विनियमावली, २०६८ मा छनौट भएको सेवाप्रदायकलाई प्रारम्भिक वित्तीय सुविधा बापत कुल अनुदान रकमको २० प्रतिशतले हुने रकम भुक्तानी गर्नुपर्ने उल्लेख छ। उक्त सुविधा अग्रिम रूपमा कार्यसञ्चालन गर्न दिइने वित्तीय सुविधा भएकोले मूल्य अभिवृद्धि कर बाहेकको रकमको आधारमा दिनुपर्दछ। ग्रामीण दूरसञ्चार विकास

कोषबाट ३ सेवाप्रदायकलाई मूल्य अभिवृद्धि कर बाहेक रु.४ अर्ब ८१ करोड १७ लाखको २० प्रतिशतले हुने रु.९६ करोड २३ लाख प्रारम्भिक वित्तीय सुविधा दिनुपर्नेमा मूल्य अभिवृद्धि करसहितको आधारमा रु.१ अर्ब ८ करोड ७४ लाख दिएकोले रु.१२ करोड ५१ लाख बढी भुक्तानी दिएको छ। बढी भुक्तानी दिएको उक्त रकम फिर्ता गर्नुपर्दछ।

३७. **परामर्श सेवा** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २९ मा सम्बन्धित निकायको उपलब्ध जनशक्तिबाट कुनै काम हुन नसक्ने भएमा परामर्श सेवा लिनसक्ने व्यवस्था छ। ब्रोडब्याण्ड नेटवर्क परियोजनाको प्याकेज ४ का सेवाप्रदायकबाट सर्लाही, रौतहट, बारा र पर्सा जिल्लामा भएको कामको अनुगमन गर्न एक परामर्शदातासँग रु.६३ लाख ७१ हजारको सम्झौता गरी रु.४१ लाख ४१ हजार भुक्तानी भएको छ। उक्त परामर्शदाताले अनुगमन गरी पेस गरेको प्रतिवेदनमा एफ.टी.टी.एच. नम्बर अफ एक्सेस पोर्ट्स २ लाख ३१ हजार ६२४, जी.पी.ओ.एन. ओ.एल.टी.टाइप-एक ७८ वटा, टाइप-दुई ३२ वटा जडान भएको उल्लेख छ। सोही स्थानमा प्राधिकरणले अनुगमन गर्दा एफ.टी.टी.एच. नम्बर अफ एक्सेस पोर्ट्स ३ लाख ३१ हजार ७७४, जी.पी.ओ.एन. ओ.एल.टी.टाइप-एक ७९, टाइप-दुई ३९ वटा जडान भएको उल्लेख छ। सेवाप्रदायकले गर्नुपर्ने बिल अफ क्वान्टिटीको काममध्ये आठ आइटमको सबै कामको परिमाणमा फरक परेको छ। यसरी प्राधिकरणको जनशक्तिबाट हुन सक्ने कामको लागि परामर्शदाता नियुक्ति गरेकोले थप व्ययभार परेको छ। परामर्शदाताले गरेको अनुगमनमा त्रुटि देखिएकोमा परामर्शदातालाई कारवाही गरी भुक्तानी भएको रु.४१ लाख ४१ हजार असुल गर्नुपर्दछ।

३८. **लागत अनुमान** - प्राधिकरणको खरिद विनियमावली, २०७३ मा दरभाउ निर्धारण गर्नुपर्ने उल्लेख छ। प्राधिकरणले दूरसञ्चारसम्बन्धी पूर्वाधार निर्माण गर्ने कार्यको लागि लागत अनुमान तयार गर्न मापदण्ड वा नर्म्स बनाएको छैन। अर्घाखाँची, गुल्मी, पाल्पा र प्यूठान जिल्लामा ब्रोडब्याण्ड नेटवर्क ९३२ साइटमा जडान गर्न रु.५० करोडको लागत अनुमान स्वीकृत गरेकोमा शिरोभार खर्चबापत प्रतिसाइट रु.९० हजारले ९३२ साइटको रु.८ करोड ३८ लाख ८० हजार लागतमा समावेश गरेको छ। प्रत्येक आइटमको दररेटमा नै शिरोभार समावेश भएकोमा पुनः थप गर्न मिल्ने देखिएन। खरिद विनियमावलीबमोजिम लागत अनुमान यथार्थपरक हुनुपर्दछ।

रेडियो प्रसार सेवा विकास समिति (रेडियो नेपाल)

विक्रम सम्वत् २००७ सालदेखि सञ्चालित रेडियो नेपाल विकास समिति ऐन, २०१३ बमोजिम २०४१ भाद्रदेखि रेडियो प्रसार सेवा विकास समितिका रूपमा सञ्चालित हुँदै आमजनता समक्ष जनसरोकारका विषयलगायतको प्रसारणमार्फत सेवा पुऱ्याउँदै आएको छ। यो वर्ष रु.६२ करोड ५ लाख ३० हजार आम्दानी भएकोमा रु.६४ करोड ७८ लाख २ हजार खर्च भएको छ।

३९. **कोष दाखिला** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा आर्थिक वर्षभित्र खर्च नभै बाँकी रहन आएको रकम फिर्ता दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। मन्त्रालयबाट स्वीकृत कार्यक्रम र अख्तियारी अनुसार सशर्त अनुदान बापत डिजिटल अर्काइभिङ्गको लागि निकासा भएको रु.५० लाखमध्ये रु.३० लाख १९ हजार खर्च भई रु.१९ लाख ८१ हजार बाँकी रहेको र एक सञ्चार स्मृतिग्राम

स्थापनाको लागि रु.३ करोड ७५ लाख निकास भएकको रकम खर्च नभै बाँकी रहेकोले सो समेत रु.३ करोड ९४ लाख ८१ हजार संघीय सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ।

चलचित्र विकास बोर्ड

चलचित्र क्षेत्रको विकास र प्रवर्द्धन गर्ने उद्देश्यले २०५७ सालमा चलचित्र विकास बोर्डको स्थापना भएको हो। बोर्डको यो वर्षको आम्दानी रु.६ करोड ७ हजार रहेकोमा रु.११ करोड ८० लाख ६२ हजार खर्च भएको छ।

४०. **कोष दाखिला** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा आर्थिक वर्षभित्र खर्च नभई बाँकी रहेको रकम फिर्ता दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। मन्त्रालयबाट स्वीकृत कार्यक्रम र अख्तियारीअनुसार बोर्डलाई यो वर्ष रु.२ करोड ३३ लाख सशर्त अनुदान निकास दिएकोमा रु.३६ लाख १५ हजार खर्च गरी रु.१ करोड ९६ लाख ८५ हजार बाँकी रहेको छ। उक्त बाँकी रकम संघीय सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्दछ।

गोरखापत्र संस्थान - २०७५।७६

सर्वसाधारण जनतालाई सकभर बढी मात्रामा सरिक गराई त्यसको प्रकाशनको स्तर उठाएर समय अनुकूल बढ्ता लोकप्रिय र प्रभावकारी बनाउन संस्थान ऐन, २०१९ अनुसार पत्रपत्रिका प्रकाशन गर्ने उद्देश्यले २०२० मा स्थापना भएको हो। यसले नेपाली तथा अंग्रेजी राष्ट्रिय दैनिक पत्रिकालगायत प्रकाशन गर्दै आएको छ। संस्थानको केन्द्रीय र शाखा कार्यालयहरूसमेत ३ कार्यालयमा ३५५ कर्मचारी कार्यरत छन्।

४१. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - यस वर्ष शेयर पुँजी रु.१ करोड १५ लाख १७ हजार, सञ्चित नाफा तथा जगेडा कोष रु.४ करोड ७९ लाख ५५ हजार, दीर्घकालीन ऋण कोष रु.७ करोड रहेको छ। स्थिर सम्पत्ति पुँजीगत कोष रु.१ करोड ९९ लाख ४० हजार र सञ्चित नाफा रु.४३ लाख रहेको देखिन्छ। स्थिर सम्पत्ति रु.१० करोड १ लाख ४४ हजार र खुद चालु सम्पत्ति रु.२ करोड ९३ लाख २८ हजार समेत सम्पत्ति रु.१२ करोड ९४ लाख ७२ हजार रहेको देखिन्छ। यस वर्ष रु.५७ करोड ७४ लाखको आम्दानी तथा रु.५८ करोड ८२ लाख सञ्चालन खर्च गरेको छ। गत वर्षसम्म रु.४ करोड ७८ लाख नाफा रहेकोमा यस वर्षको नोक्सान रु.१ करोड ८ लाख तथा २०७०।७१ र २०७१।७२ को नपुग आयकर रु.३ करोड २७ लाख घटाउँदा सञ्चित नाफा रु.४३ लाख पुगेको छ।

४२. **वित्तीय प्रतिवेदनमान** - संस्थानले नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमान बमोजिम वित्तीय विवरणहरू तयार गरेको छैन। उपदान कोष रकम खर्च व्यवस्था नगरेको, मौज्दातको मूल्याङ्कन लागत र खुद प्राप्त मूल्य मध्ये घटी हुनेगरी मूल्याङ्कन नगरेको, स्थिर सम्पत्तिको मूल्याङ्कन तथा पुनः मूल्याङ्कन नगरेको, सरकारी अनुदानको लेखाङ्कन र सहायताको खुलासा नगरेको अवस्था छ। वित्तीय प्रतिवेदनमान अनुसार वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ।

४३. **खरिद व्यवस्थापन** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६ मा सार्वजनिक निकायले तोकिएको सीमाभन्दा बढी रकमको खरिद गर्दा खरिद गुरुयोजना र वार्षिक खरिद योजना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ। खरिद योजना तयार नगरी संस्थानका प्रकाशनहरू छपाइ कार्यका लागि कागज, मसी, प्लेट र

सम्बन्धित केमिकल्सहरू खरिद गरी यो वर्ष रु.८ करोड ४९ लाख ४९ हजार खर्च गरेको छ । नियमबमोजिम गुरु योजना र वार्षिक खरिद योजना तयार गरी खरिद कार्य गर्नुपर्दछ ।

४४. **ऋण तथा लगानी** - नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय र संस्थान बीच २०७०।३।२८ मा सम्झौता भई छुपाइ मेसिन खरिद गर्न रु.५ करोड र २०७०।८।१२ मा सम्झौता भई भवन निर्माण गर्न रु.२ करोड ऋण ५ प्रतिशत ब्याज दरमा उपलब्ध गराएकोमा भाखा नाघेको साँवा तथा ब्याज रु.५ करोड २५ लाख ७७ हजार नेपाल सरकारलाई भुक्तानी गरेको छैन । उक्त रकम नेपाल सरकारलाई फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

नेपाल टेलिभिजन

सञ्चार क्षेत्रमा टेलिभिजनको माध्यमबाट सूचना प्रवाह गर्ने, श्रव्य-दृश्य माध्यममार्फत स्वदेश तथा विदेशमा रहेका नेपाली जनताहरू, नेपाली भाषी तथा नेपाली भाषा प्रेमीहरूलाई जनचेतनामूलक सूचना, समाचार तथा मनोरञ्जन प्रदान गर्ने तथा विकासका लागि सञ्चार गर्ने उद्देश्यले सञ्चार संस्थान ऐन, २०२८ अन्तर्गत २०४१ मा यो संस्था स्थापना भएको हो । संस्थाको केन्द्रीय र शाखा कार्यालयहरूमा २८२ स्थायी र अस्थायीसमेत ३९१ जना कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् ।

४५. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - यस वर्ष शेयर पुँजी रु.३ अर्ब ४० करोड १२ लाख, सञ्चित नोक्सान रु.१ अर्ब ७२ करोड ९२ लाख, ऋण तथा अनुदान रु.८ करोड २ लाख रहेको देखिन्छ । स्थिर सम्पत्ति रु.७१ करोड २८ लाख र खुद चालु सम्पत्ति रु.१ अर्ब ३ करोड ९४ लाखसमेत सम्पत्ति रु.१ अर्ब ७५ करोड २२ लाख रहेको देखिन्छ । गत वर्ष रु.१५ करोड २७ लाख ६६ हजार नोक्सान रहेकोमा यस वर्ष रु.२० करोड ९३ लाख ९४ हजार नोक्सान भै सञ्चित नोक्सान रु.१ अर्ब ७२ करोड ९२ लाख पुगेको छ । संस्थानले यस वर्ष रु.३६ करोड ५१ लाख आम्दानी र रु.७७ करोड ८० लाख सञ्चालन खर्च प्रक्षेपण गरेकोमा रु.३९ करोड ८५ लाखको आम्दानी तथा रु.६१ करोड ३१ लाख सञ्चालन खर्च गरेको छ । आम्दानी भन्दा बढी खर्च प्रक्षेपण गर्नु उपयुक्त देखिएन ।

४६. **वित्तीय प्रतिवेदनमान** - संस्थाले वित्तीय प्रतिवेदनमान बमोजिम वित्तीय विवरण तयार गरेको छैन । लेखानीति सम्बन्धी प्रयाप्त जानकारी एवं खुलासाहरू नगरेको, जिन्सीको मूल्याङ्कन खुद प्राप्य मूल्य र लागतमध्ये घटी रकममा गर्नुपर्नेमा सो नगरेको, विगत वर्षका केही कारोबारहरूलाई सम्बन्धित वर्षमा समायोजन नगरी यो वर्षको कारोबार सरह प्रस्तुत गरेको, समायोजन गर्न नमिल्ने कार्य पहिचान गरी खुलासा नगरेको, नेपाल लेखामान १६ अनुसार स्थिर सम्पत्तिको मूल्याङ्कन, पुनःमूल्याङ्कन तथा मूल्यमा क्षय गणना तथा हास कट्टी नगरेको लगायतका व्यहोरा गत वर्ष औल्याएकोमा स्थिति यथावत छ । वित्तीय प्रतिवेदनमानको प्रयोग पूर्णरूपमा हुनुपर्दछ ।

नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेड

साविकमा दूरसञ्चार संस्थानको नामबाट दूरसञ्चार सेवा उपलब्ध गराउँदै आएकोमा २०६१।१।१ देखि नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडमा परिणत भई सेवा उपलब्ध गराउँदै आएको छ । संस्थान कम्पनीमा रूपान्तरण भएपछि नेपाल सरकारको ९१.५ प्रतिशत, नागरिक लगानी कोषको ०.०३ प्रतिशत तथा सर्वसाधारणको ८.४७ प्रतिशत शेयर स्वामित्व रहेको छ । नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी लिमिटेडले एक बहु सेवा प्रदायक कम्पनीको रूपमा जीएसएम, सीडीएमए, एफटीटीएच, पीएसटीएन, र वाइम्याक्स जस्ता सेवाहरू प्रदानगर्दै आएको छ । कम्पनीमा ४

हजार ८२ कर्मचारी कार्यरत छन्। कम्पनीको ७ प्रादेशिक निर्देशनालय, १६ एकीकृत सम्भार युनिट तथा १६२ ग्राहक सेवा केन्द्र सञ्चालनमा रहेका छन्।

४७. **वित्तीय स्थिति र सञ्चालन नतिजा** - कम्पनीको शेयर पुँजी १५ अर्ब र जगेडा कोष ७६ अर्ब ८४ करोड २१ लाखसमेत कुल पुँजी रु ९१ अर्ब ८४ करोड २१ लाख रहेको छ। चालु दायित्व तथा व्यवस्था रु.२६ अर्ब २१ करोड २ लाख रहेको छ। कम्पनीको कुल आम्दानी गत वर्ष रु.४३ अर्ब ८४ करोड रहेकोमा यस वर्ष २ प्रतिशतले कमी आई रु.४२ अर्ब ९९ करोड रहेको छ। कम्पनीको नाफा गत वर्ष रु.९ अर्ब ७५ करोड ७५ लाख रहेकोमा यस वर्ष रु.९ अर्ब ७४ करोड ८९ लाख रहेको छ। कम्पनीले २०७६/७७ मा जीएसएम तेस्रो नवीकरण शुल्क बापत रु.४ अर्बको व्यवस्था कायम गरे तापनि कर प्रयोजनका लागि सो रकम दायित्व निश्चित वा भुक्तानीको बखतमा मात्र दावी गर्ने भएकाले यसको असर चालु आयकर दायित्व र स्थगन करमा परेको छ।

४८. **अनुपात विश्लेषण** - कम्पनीको महत्वपूर्ण अनुपात तथा अन्य सूचकहरूको स्थिति देहाय अनुसार रहेको छ:

क्र.सं.	अनुपात	आधार	२०७२।७३	२०७३।७४	२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।७७
१	खुद नाफा	अर्ब	१३.५५	१५.३७	१७.४८	९.७६	९.७५
२	इक्विटीमा लाभ	प्रतिशत	१६.२६	१६.८३	१७.५४	१०.६२	१०.६१
३	चालु अनुपात	अनुपात	३.८८	४.२२	४.११	३.०४	१.९४
४	सञ्चालन मार्जिन	प्रतिशत	५२.१०	५७.७७	५८.९६	४७.३६	५०.०९
५	प्रतिशेयर आम्दानी	रु.	९०.३६	१०२.४९	११६.५६	६५.०५	६४.९९
६	शेयर मूल्य आम्दानी अनुपात	अनुपात	७.६२	६.६०	६.१९	१०.६५	१३.००
७	कर्मचारी संख्या	संख्या	४,१४८	४,१५७	४,२२०	४,१७९	४,०८२
८	खुद नाफा अनुपात	प्रतिशत	३०.६४	३४.४७	३८.६२	२२.२६	२२.६८

४९. **आम्दानीमा हास** - कम्पनीको गत वर्षभन्दा यस वर्षमा प्रति प्रयोगकर्ता औसत आम्दानीमा उल्लेख्य गिरावट आएको छ । प्रविधिको विकाससँगै डाटा सेवाप्रयोग गर्ने ग्राहकको संख्या बढ्दै गएकोले ग्राहकलाई तीव्र गतिको डाटा सेवा उपलब्ध गराउन अन्य सेवा प्रदायकसँग प्रतिस्पर्धा गर्नुपरेको छ । कम्पनीले फोरजी/एलटीई र एफ.टी.टी.एच.सेवा विस्तारमा भएको ढिलाइका कारण ग्राहकको मागअनुसार इन्टरनेटसहितको सेवाप्रदान गर्न नसक्दा प्रति ग्राहक आम्दानी घट्दै गएको देखिन्छ । कम्पनीले प्रदान गरेको विभिन्न सेवाका प्रति ग्राहक आम्दानी निम्नानुसार रहेको छ:

क्र.सं.	सेवा	२०७६।७७ को आम्दानी (रु.)	कुल ग्राहक संख्या	औसत प्रति ग्राहक आम्दानी (रु.)		थप/घट प्रतिशत
				२०७६।७७	२०७५।७६	
१.	पी.एस.टी.एन्	२,१७१,२३७,७८४	६६४,३४२	३,२६८.२५	३,८८०.६७	-१५.७८%
२.	जी.एस.एम	२३,४२५,४६५,६२०	१७,४८०,९६४	१,३४०.०६	१,२१३.२६	१०.४५%
३.	सी.डी.एम.ए	३५२,३६०,७०१	१,८०२,२२१	१९५.५१	३७८.२१	-४८.३१%
४.	एडी.एस.एल्	९००,५९५,४४३	१९३,९६७	४,६४३.०३	४,८०२.४४	-३.३२%
५.	एफ.टी.टी.एच.	११७,३५३,०१६	३७,१३८	३,१५९.९२	६,३०२.८५	-४९.८७%
६.	लिजलाइन	२३७,५७९,९५९	२,८२८	८४,००९.८९	९१,९७४.७५	-८.६६%

यस वर्ष देशव्यापी रूपमा फोरजी/एलटीई सेवाको विस्तार गर्दै लगेको अवस्थामासमेत कम्पनीले जीएसएम सेवाको आम्दानीमा अपेक्षाकृत वृद्धि गर्न नसकेकाले टेलिकम सेवाबाट प्राप्त हुने आम्दानी

- घट्टदै गईरहेको छ । कम्पनीले नयाँ प्रविधिको प्रयोग र समयमै योजना कार्यान्वयन गरेर ग्राहकको चाहना र माग अनुसारको सेवा विस्तार गरी आमदानी गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
५०. **सम्पत्ति पुँजीकरण** - कम्पनीले उपयोग गर्न योग्य भएको आधारमा पुँजीगत खर्चलाई पुँजीकरण गरेको छ । २०७७ असार मसान्तसम्म चौथो पुस्त (फोर जी/एल.टी.ई.) को २ हजार ३६७ साइट अन एयर भई आयआर्जन गर्न शुरू गरे तापनि १ हजार ९३२ साइट मात्र पुँजीकरण गरेको छ । कुल लागत रु.४ अर्ब ३७ करोड ९३ लाख ५२ हजार बराबरको १ हजार ९३२ साइट मात्र पुँजीकरण गरेको छ । उक्त साइटहरूमध्ये रु.२ अर्ब ८५ करोड ४ लाख ७५ हजार बराबरको १ हजार १६९ साइटको अस्थायी स्वीकारोक्ति प्रमाणपत्रको आधारमा पुँजीकरण गरेको तथा रु.१ अर्ब ५२ करोड ८८ लाख ७७ हजार बराबरको ७६३ साइट टेष्टिङ्ग कार्य सम्पन्न प्रतिवेदन र खर्चका प्रमाण बेगर पुँजीकरण गरेको पाइयो । यसले हास कट्टी खर्च र पुँजीकृत सम्पत्तिको लागतमा असर परेको छ । यसका अतिरिक्त ४३५ साइट २०७७ असार मसान्तसम्ममा अन एयर भई आयआर्जन गर्न शुरू भए तापनि पुँजीकरण नगरेकाले निर्माणाधीन पुँजीगत कार्य बढी देखिएको तथा जायजथा, प्लान्ट र उपकरण र सोको हास कट्टी खर्च कम भएको छ । प्रमाण कागजात बेगर रु.१ अर्ब ५८ करोड ७१ लाख ३१ हजारका अन्य परियोजना २०७६।४।१ मा पुँजीकरण गरेको छ । यसले पनि हास कट्टी र पुँजीकृत सम्पत्तिको लागतमा असर परेको छ ।
५१. **पुँजीगत निर्माणाधीन कार्य प्रगति** - करार सम्झौता बमोजिम रु.५ अर्ब ६० करोड ४६ लाखको पुँजीगत उपकरण र अन्य सामान खरिद भएको र ती सामानहरू सप्लायर्सको अधीनमा रहे तापनि पुँजीगत निर्माणाधीन कार्य प्रगतिमा समावेश गरेको छ । यस वर्षको वित्तीय विवरणमा समावेश गरेको उल्लिखित सम्पत्तिको मूल्य र अस्तित्वको यकिन गर्न सकिएन ।
५२. **ऋण लगानी** - वर्षान्तमा अपर तामाकोशी हाइड्रोपावर लिमिटेडबाट रु.११ अर्ब ४५ करोड साँवा तथा व्याज प्राप्त गर्न बाँकी छ । यस वर्ष रु.९० करोड ऋण प्रवाह र रु.१ अर्ब १२ करोड व्याज पुँजीकरण भई थप ऋण लगानी भएकोमा सहवित्तीय कर्जा सम्झौता र पारीपाशु दृष्टिबन्धक गरेको पाइएन ।
५३. **अचल सम्पत्तिको बीमा** - वर्षान्तमा कम्पनीको स्वामित्वमा रहेको जग्गा र सवारी साधनबाहेक करिब रु.२४ अर्बको सम्पत्ति, उपकरण र औजार रहेकोमा रु.७ अर्ब ६७ करोड बराबरको सम्पत्तिको लागि मात्र अग्नि र भूकम्प विरुद्धको बीमा गरेको छ । यस्तै कम्पनीको संकलन केन्द्रमा रहेको नगद मौज्दात, मेसिनरी पार्टस तथा जिन्सी मौज्दातको बीमा गरेको छैन ।
५४. **जोखिम व्यवस्थापन** - कम्पनीको बिलिड सिस्टम, डाटा सेक्युरिटी, विभिन्न किसिमका सफ्टवेयर, सूचना प्रविधि उपकरणहरूको सञ्चालन लगायतका क्षेत्रमा पर्याप्त जोखिम व्यवस्थापन भएको पाइएन । कम्पनीले अन्य कम्पनीहरूका उपकरण तथा सफ्टवेयरहरूको प्रयोग गरिरहेकाले सफ्टवेयर सुरक्षाको जोखिम अत्यन्त बढी रहेको छ । साथै, कम्पनीले टेलिकम कोर उपकरण तथा ती उपकरणहरू रहेका भवनहरूमा सुरक्षाका लागि पहुँचमा नियन्त्रण, तापक्रमको नियन्त्रण, भवन आइसोलेट जस्ता विशेष उपायहरूको उचित प्रवन्ध गरेको पाइएन । यसका अतिरिक्त कम्पनीले सफ्टवेयर तथा डाटा सेक्युरिटीकोसमेत बलियो सुरक्षाको प्रवन्ध यथाशीघ्र गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
५५. **फोरजी/एलटीई सेवा** - कम्पनीले देशव्यापी रूपमा तीव्रगति र उच्च क्षमताको डाटा ट्रान्सफर गर्ने प्रविधि फोर जी/एलटीई सेवा विस्तारका लागि आवश्यक पूर्वाधार निर्माणाधीन छ । यसका लागि छुट्टा

- छुट्टै कोर, रेडियो एक्सेस नेटवर्क १ र २ का लागि भ्याट र कर बाहेक रु.१९ अर्ब ६८ करोड खर्च गर्ने निर्णय गरेको र करार अनुसार भित्रभित्र मितिका खरिद आदेश जारी गरेको छ । उक्त परियोजना फेब्रुअरी २०२० भित्र सम्पन्न गरिसक्नुपर्नेमा हालसम्ममा कार्यसम्पन्न नभएता पनि उक्त विषयमा कुनै निर्णय नभएको र परियोजनाको परिमार्जित कार्यतालिका बनाई लागू गरेको पाइएन। सो परियोजनाको ढिलाईले कम्पनीको व्यवसाय र आयआर्जनमा उल्लेखनीय असर पर्ने देखिन्छ।
५६. **एफ.टी.टी.एच. सेवा** - असीमित डाटा ट्रान्सफर क्षमता भएको फाइबरमा आधारित प्रविधि (एफ.टी.टी.एच.) विस्तार गर्ने कार्य २०६७।६८ बाट शुरू गरेकोमा हालसम्म उल्लेख्य प्रगति हुन सकेको देखिएन। २०७७ असार मसान्तसम्म २ लाख १९ हजार ग्राहक संख्या बनाउने लक्ष्य रहेकोमा ४४ हजार २०० ग्राहक मात्र रहेको देखिन्छ। हालको परिवर्तित अवस्थामा डाटा, टेलिफोन तथा इन्टरनेट टेलिभिजन जस्ता सेवा एउटै सेवा प्रदायकबाट दिई ग्राहकको सन्तुष्टि वृद्धि गर्नुपर्ने अवस्थामा एफ.टी.टी.एच. सेवा विस्तारमा भएको ढिलाइले कम्पनीको सेवा विस्तार, ग्राहक अवधारणा तथा प्रभावकारितामा असर पर्न गई आम्दानीमासमेत असर पर्न गएको देखिन्छ। हालसम्मको एफ.टी.टी.एच. सेवाविस्तारको प्रगति सन्तोषजनक नरहेकाले ग्राहकको चाहना र माग अनुसारको गुणस्तरीय सेवा उपलब्ध गराउन रणनीतिक योजनाबनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ।
५७. **ब्याण्ड विथ खरिद/प्रयोग** - कम्पनीले दूरसञ्चार सेवाप्रदान गर्नको लागि आवश्यक इन्टरनेट ब्याण्डविथ विदेशी सेवाप्रदायक कम्पनीहरूसँग खरिद गरी उपयोग गरिरहेको छ। इन्टरनेट ब्याण्डविथ शुल्क वापत ३ विदेशी सेवाप्रदायक कम्पनीलाई यस वर्ष रु.१ अर्ब ४२ करोड ८७ लाख ७१ हजार भुक्तानी भएकोमा ब्याण्ड विथको उपयोग केही महिनामा खरिद क्षमताको ५० प्रतिशत भन्दा कम मात्र उपयोग गरेको देखिन्छ। त्यस्तै स्याटलाइट ब्याण्ड विथ पनि ३ विदेशी सेवाप्रदायक कम्पनीहरूबाट प्राप्त गरिरहेकोमा सेवा शुल्क अन्य निजी सेवा प्रदायकहरूले भुक्तानी गरेको भन्दा बढी देखिएकाले सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ। टेलिकमले फाइबर, माइक्रोवेभजस्ता वैकल्पिक उपायहरूको अवलम्बन गरी स्याटलाइट ब्याण्ड विथको उपयोग कम गर्नुपर्ने देखिन्छ।
५८. **नेटवर्क अनुकूलता तथा ट्राफिक व्यवस्थापन** - टेलिफोन, मोबाइल, इन्टरनेट सेवामा देशको सबभन्दा ठूलो कम्पनीको हैसियतले ग्राहकलाई प्रदान गर्ने सेवा र स्तरिय विश्वसनीय बनाउन कम्पनीले देशको १६ स्थानमा एकीकृत सम्भार युनिटको व्यवस्था गरेको छ। तर ती युनिटबाट उपकरण मर्मत सम्भार कार्य समयमा हुन सकेको छैन। विद्युत, ब्याकअप ब्याट्री, सवारीसाधन र टुल्स उपलब्ध नहुनु, रिपिटर टावरमा समस्या आउनु, यथेष्ट र सक्षम जनशक्तिको कमी हुनु, विदेशी सेवा प्रदायक कम्पनीसँग प्रयास समन्वय नहुनु जस्ता कारणले लामो समयसम्म नेटवर्क नचल्ने अवस्था रहेको छ। यसबाट ग्राहक सेवामा नकारात्मक असर पर्न गई आम्दानीमा समेत नकारात्मक असर परेको छ। तसर्थ कम्पनीले यथासिघ्र नेटवर्क अप्टिमाइजेसन तथा मर्मत सम्भार नीतिमा सुधार गरी आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ। त्यस्तै, कम्पनीको ग्रामीण क्षेत्रमा रहेका बेस स्टेशनको अत्यन्त न्यून उपयोग भएको देखिएकाले बेस स्टेशन तथा अन्य उपकरणहरूको अधिकतम उपयोग गरी बढी भन्दा बढी ट्राफिक सिर्जना गर्नुपर्ने देखिन्छ।
५९. **अन्तर्राष्ट्रिय कल ट्राफिक** - विश्वव्यापी रूपमा नयाँ नयाँ प्रविधिको विकास तथा सामाजिक सञ्जालको विकाससँगै अन्तर्राष्ट्रिय कल ट्राफिक घट्दै गइरहेको छ। नेपाल टेलिकमको आम्दानीमा अन्तर्राष्ट्रिय

कल आम्दानी गत वर्ष रु.५ अर्ब ८३ करोड ३९ लाख रहेकोमा यो वर्ष रु.५ अर्ब ३३ करोड ३३ लाख रहेको छ। यसरी विगतमा अन्तर्राष्ट्रिय कल आम्दानीमा भएको कमीलाई पूरा गर्न नयाँ व्यापार प्रवर्द्धन रणनीति बनाई लागू गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ। यसका साथै नेपालबाट बाहिर जाने अन्तर्राष्ट्रिय कलका लागि न्यूनतम मूल्य लाग्ने क्यारियरमार्फत पठाउने व्यवस्थाका लागि सिस्टम जडान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

६०. **क्षमता अभिवृद्धि योजना** - देशमा विद्यमान तीव्र प्रतिस्पर्धात्मक बजारको अवस्थामा कम्पनीले आफ्नो सेवाहरूलाई नयाँप्रविधिमा स्तरोन्नति गरी ग्राहकलाई गुणस्तरीय सेवाप्रदान गर्न सकेमा मात्र प्रतिस्पर्धा गर्न सक्ने देखिन्छ। यसका लागि कम्पनीले फोरजी/एलटीई सेवा यथा सक्थ छिटो देशव्यापी रूपमा सञ्चालन गर्नु पर्ने तथा ग्राहकको डाटा सम्बन्धी आवश्यकता पुरा गर्न एफ.टी.टी.एच. सेवालाई पनि यथाशीघ्र विस्तार गर्न अपरिहार्य छ। दूरसञ्चार क्षेत्रमा तीव्र प्रतिस्पर्धात्मक बजारको अवस्थामा आधुनिक प्रविधि अवलम्बन गर्नुका साथै सञ्चालनमा रहेका प्रविधिमा थप क्षमता विस्तार गरी जीएसएम थ्री जी, फोर जी/एलटीई जस्ता प्रविधिहरूमार्फत स्तरीय, भरपर्दो सेवा बढी भन्दाबढी सेवाग्राहीहरूलाई उपलब्ध गराउँदै कम्पनीको सेवाप्रति आकर्षित तथा आवद्ध गराई दूरसंचार क्षेत्रमा रहेको कम्पनीको अग्रणी भूमिकालाई निरन्तरता दिन ताररहित सेवातर्फ मुलुकभर फोरजी/एलटीई सेवा विस्तार गर्ने तथा भ्यालु एडेड सेवाहरू सञ्चालन गर्ने र वायरलाइन ब्रोड ब्याण्ड सेवाको क्षमता, गुणस्तर र बजार विस्तारलाई तीव्रता प्रदान गर्न एफ.टी.टी.एच. सेवाको व्यापक विस्तार गर्ने कार्यक्रमलाई प्राथमिकतामा राखेको देखिन्छ। कम्पनीको जीयसयम र सी.डी.एम.ए. सेवा अन्तर्गत टु जी, थ्री जी, फोरजी सेवामा सी.डी.एम.ए. वाइम्याक्स सेवाको अन्त्य (फेज आउट) गर्ने निर्णय बाहेक अन्य पुराना पुस्ताका प्रविधिको समयापेक्ष फेजआउट सम्बन्धी योजनाहरू संचालक समितिमा छलफल तथा निर्णय भएको देखिएन।
६१. **रणनीतिक योजना** - प्रविधिमा समयानुकूल लगानी हुन नसक्नु, समयानुकूल सेवा तथा प्रोडक्ट विस्तार नहुनु र गुणस्तरीय सेवा देशभरि पुर्‍याउन नसक्नु आदि कारणले गर्दा कम्पनीको प्रगति तथा वित्तीय अवस्थामा प्रभाव पर्न गएको देखिन्छ। प्रविधिमा भइरहेको विकास, विद्यमान तीव्र प्रतिस्पर्धात्मक बजार, ग्राहकको आवश्यकता तथा कम्पनीको व्यावसायिक लक्ष्य अनुसार आवश्यक व्यावसायिक रणनीतिको अभाव रहेको देखिन्छ। संचालक समितिको २०७६।९।१७ को निर्णयबमोजिम व्यवस्थापनलाई ६ महिनाभित्र व्यावसायिक रणनीतिक योजना तयार गर्न निर्देशन दिएकोमा तयार गरेको पाईएन।

अनुगमन तथा बेरूजू

- **अनुगमन** - गत विगतका प्रतिवेदनमा राजस्वको लगत नराखेको, वक्यौता रकम किस्तामा बुझाउन निर्णय भएको, रोयल्टी तथा फ्रिक्वेन्सी दस्तुर असुल नगरेको, हुलाक सेवाको पुनः संरचना नगरेको, हुलाक बचत बैङ्कमा रहेको रकमको परिचालन सुरक्षित तवरबाट नगरेको, मोबाइल सेवाको नवीकरण दस्तुर, युनिफाइड लाइसेन्स दस्तुर असुल नगरेको, खर्च नभई बाँकी मौज्जात सञ्चितकोष दाखिला नगरेको, सशर्त अनुदान दिएकोमा खर्च तथा उलब्धिको अनुगमन नगरेको जस्ता व्यहोरा औल्याइएकोमा यो वर्ष सुधार भएको छैन। विगतको व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्य सम्पादन गर्नुपर्दछ।
- **बेरूजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहत समेतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छ।

- सरकारी कार्यालयतर्फ ५७ निकायमा रु.१ अर्ब ५२ करोड ४५ लाख २५ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ६ निकायले रु.२४ लाख १५ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.१ अर्ब ५२ करोड २१ लाख १० हजार बाँकी रहेको छ। सोमध्ये रु.४ करोड ९४ लाख ६१ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ। यस सम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १५ मा छ।
- संगठित संस्था तथा अन्य संस्थातर्फ १० निकायको रु.८ करोड ५८ लाख ६२ हजार बेरुजू बाँकी देखिएकोमा फछ्यौट नगरेकोले बाँकी रहेको छ। सो मध्ये रु.१ लाख म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ। यससम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची १६ मा छ।

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय

नेपाल सरकार (कार्य विभाजन) नियमावली, २०७४ बमोजिम मन्त्रालयको कार्यक्षेत्रमा स्वास्थ्यसम्बन्धी नीति, योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने, स्वास्थ्य सेवामा सबै नागरिकको सहज पहुँच सुनिश्चित गर्ने, गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवालाई प्रयोगमा ल्याउने वातावरण प्रत्याभूति गराउने, एलोप्याथिक, आयुर्वेदिक, होमियोप्याथिक र युनानीजस्ता चिकित्सा प्रणालीसम्बन्धी प्रतिकारात्मक, प्रवर्द्धनात्मक, उपचारात्मक कार्यक्रमको पुनः स्थापना, अनुसन्धान तथा विकास गर्ने, नर्सिङ होम, निजी तथा सामुदायिक अस्पतालको नियमन गर्ने, औषधिको अनुसन्धान, उत्पादन, गुणस्तर निर्धारण, मूल्य निर्धारण गर्ने लगायतका कार्य रहेका छन् । मन्त्रालय र मातहतका सरकारी तथा संगठित संस्था समेत ४४ निकायबाट सेवा प्रवाह भइरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - मन्त्रालय र मातहतसमेत १६ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.२३ अर्ब ९६ करोड १६ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छः

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य	जम्मा
२३,२२,५५	२२,५०	१०,१७	४०,९४	२३,९६,१६

उल्लिखित लेखापरीक्षण रकममा यस मन्त्रालयमा विनियोजन भई रक्षा, गृह, परराष्ट्र, संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन, शहरी विकास र शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र प्रदेश एवं स्थानीय तह अन्तर्गतका निकायबाट भएको खर्च समावेश छैन ।

२. **अन्य संस्था र समिति** - यो वर्ष २७ अन्य संस्था तथा समितिको रु.४५ अर्ब ३३ करोड १६ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । यो वर्ष पाटन स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानको लेखापरीक्षण हुन बाँकी छ ।
३. **प्राविधिक सहायता** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३५ मा सबै कारोबारको लेखा र वित्तीय विवरण पेस गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । बजेट बक्तव्य २०७६।७७ मा ८ दाताबाट २९ कार्यक्रमको लागि अमेरिकी डलर ५ करोड ४३ लाख ३८ हजारको हुने रु.६ अर्ब ५७ करोड ३८ लाख ६८ हजार प्राविधिक सहायता प्राप्त हुने उल्लेख छ । मन्त्रालयले प्राविधिक सहायता अन्तर्गत भएको खर्चको विवरण उपलब्ध गराएको छैन । प्राविधिक सहायता अन्तर्गत भएको खर्चको विवरण पेस गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।
४. **सोझै भुक्तानी** - मन्त्रालयलाई यो वर्ष एकीकृत स्वास्थ्य पूर्वाधार विकास कार्यक्रममा जर्मन सरकारको सहयोग अन्तर्गत के.एफ.डब्लु.बाट सोझै भुक्तानी हुने गरी अनुदानतर्फ रु.३६ करोड ३६ लाख बजेट व्यवस्था भएकोमा रु.२५ करोड ६७ लाख खर्च भएको छ । मन्त्रालयले उक्त रकम ३ निर्माण व्यवसायीलाई स्वास्थ्य संस्थाको भवन निर्माण बापत भुक्तानी गरेको जनाए तापनि खर्चको सेस्ता लेखापरीक्षणको लागि पेस गरेको छैन । सोको लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।
५. **गैरबजेटरी सहयोग** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २७ मा वैदेशिक सहायताबापत कुनै किसिमको सहायता प्राप्त गर्दा वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेटमा प्रतिबिम्बित गरी आम्दानी खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष मन्त्रालयले रु.१ करोड ८७ लाख ३५ हजार, राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशालाले

- रु.१ करोड १२ लाख ४१ हजार, नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषदले रु.२ करोड ३६ लाख ३६ हजार र राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा तथा सञ्चार केन्द्रले रु.४७ लाख ९८ हजारसमेत रु.५ करोड ८४ लाख १० हजार वैदेशिक सहायता प्राप्त गरी परामर्श सेवा, तालिम तथा अनुसन्धानलगायतका कार्यमा खर्च गरेकोमा त्यस्तो सहायता कार्यक्रम तथा बजेटमा समावेश गरेको पाइएन । नियमको व्यवस्था पालना गर्नुपर्दछ ।
६. **वैदेशिक सहयोग** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १३ मा राजस्व र व्ययको अनुमानमा वैदेशिक सहायतालाई समावेश गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । राष्ट्रिय क्षयरोग केन्द्र, इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा र राष्ट्रिय एड्स तथा यौनरोग केन्द्रअन्तर्गतका कार्यक्रम सञ्चालनका लागि १९ जुलाई २०१८ मा स्वास्थ्य मन्त्रालय, सेभ द चिल्ड्रेन इन्टरनेसनल र ग्लोबल फन्ड बीच भएको त्रिपक्षीय सम्झौतामा सेभ द चिल्ड्रेन इन्टरनेसनललाई प्रमुख प्राप्तिकर्ताको रूपमा लिई २०२१ सम्म रु.३ अर्ब ३८ करोड २१ लाख ५० हजारको सम्झौता भई यो वर्ष रु.३० करोड ४२ लाख ९२ हजार खर्च भएको छ । वैदेशिक सहायता रकम सरकारी निकायबाट खर्च गरी सोको लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।
७. **लेखापरीक्षण** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३५ मा सबै प्रकारका आय-व्यय तथा कारोबारको तोकिएबमोजिमको लेखा र वित्तीय विवरण पेस गरी लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । राष्ट्रिय क्षयरोग केन्द्रअन्तर्गत यो वर्ष वस्तुगत सहायता रु.९ करोड ७४ लाख सरकारी संयन्त्रभन्दा बाहिरको सेभ द चिल्ड्रेनमार्फत खर्च भएको छ । स्वास्थ्य सेवा विभागले १५ दातृ निकायबाट रु.२८ करोड ५६ लाख ४५ हजार प्राप्त गरी रु.३ करोड ७६ लाख ३० हजार खर्च गरेकोमा लेखापरीक्षणको लागि सेस्ता पेस भएको छैन । ऐनको व्यवस्थाअनुसार सबै प्रकारका आय-व्यय तथा कारोबारको लेखापरीक्षण गराउनुपर्दछ ।
८. **केन्द्रीय वित्तीय विवरण** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २९(२) मा लेखा उत्तरदायी अधिकृतले मातहत कार्यालय समेतको प्रत्येक आर्थिक वर्षको सम्पूर्ण आय-व्ययको केन्द्रीय वित्तीय विवरण पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मन्त्रालयको केन्द्रीय आर्थिक विवरणमा नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषदले प्राप्त गरेको वस्तुगत सहायताको विवरण तथा अस्पताल र प्रतिष्ठानहरूको कार्यसञ्चालन कोषको रकम समावेश गरेको छैन । त्यसैगरी संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा स्वास्थ्यसम्बन्धी समग्र कार्यको लागि उपलब्ध गराएको रकमको एकीकृत अभिलेख राखेको देखिएन । नियमानुसार सबै आर्थिक कारोबारहरू मन्त्रालयको केन्द्रीय वित्तीय विवरणमा समावेश गर्नुपर्दछ ।

● नीति कार्यान्वयन तथा उपलब्धि

९. **नीति कार्यान्वयन** - राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०७६ अनुसार गुणस्तरीय एवं आधारभूत स्वास्थ्य सेवा निःशुल्क रूपमा उपलब्ध गराउने उल्लेख छ । नीति कार्यान्वयन सम्बन्धमा देखिएका प्रमुख व्यहोरा निम्नानुसार छन्:
- ९.१. उक्त नीतिमा विषयगत विस्तृत रणनीति तयार भएपछि सम्बन्धित विद्यमान विषयगत नीतिहरू स्वतः खारेज हुने उल्लेख छ । राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीतिको अलावा राष्ट्रिय जनसंख्या नीति २०७१, राष्ट्रिय स्वास्थ्य बीमा नीति २०७१, राष्ट्रिय रक्तसञ्चार नीति २०७१, राष्ट्रिय मुख स्वास्थ्य नीति २०७०, राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला नीति, २०६९, राष्ट्रिय स्वास्थ्य सञ्चार नीति, २०६९, राष्ट्रिय औषधि नीति, २०५१,

राष्ट्रिय आयुर्वेद स्वास्थ्य नीति, २०५२ लगायतका नीतिहरू कार्यान्वयनमा रहेका छन् । विषयगत रणनीतिहरू तयार नभएकोले संघीय संरचना अनुकूल नीति कार्यान्वयन भएको छैन । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा कार्यक्षेत्रको बाँडफाँटबमोजिम नीति तथा रणनीतिहरूमा थप स्पष्टता गर्न पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।

- ९.२. राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति, २०७६ मा ७० प्रकारका औषधि निःशुल्क वितरण गर्ने, सर्वसुलभ एवं प्रभावकारी रूपमा स्वास्थ्य सेवा प्रवाह गर्न आवश्यक जनशक्तिको योजना, उत्पादन, प्राप्ति, विकास तथा उपयोग गर्ने, सक्षम एवं जवाफदेही समन्वय, अनुगमन तथा नियमन संयन्त्र एवं प्रक्रियाद्वारा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रवाह सुनिश्चित गर्ने उल्लेख छ । स्वास्थ्य संस्थामा निःशुल्क औषधि पर्याप्त नभएको, चिकित्सक तथा स्वास्थ्यकर्मीहरूको पद रिक्त रहेकोले उल्लिखित नीति पूर्ण कार्यान्वयन हुन नसक्दा अपेक्षित नतिजा प्राप्त हुन सकेको छैन । स्वास्थ्यसँग सम्बन्धित नीतिहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी सेवा प्रवाहमा सुधार गर्नुपर्दछ ।

जनस्वास्थ्य सेवा ऐन, २०७५ को दफा ५० मा मानव स्वास्थ्यको विषयमा प्रभाव पार्ने स्वास्थ्यका बृहत् सामाजिक निर्धारकहरूलाई सम्बोधन गर्न विषयगत क्षेत्रको नीति तथा कार्यक्रमहरूमा जनस्वास्थ्यका मुद्दाहरूलाई समावेश गर्ने सम्बन्धमा नीतिगत सुझाव दिनको लागि राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य समितिको गठन गरिने उल्लेख छ । ऐन प्रारम्भ भएको २ वर्ष बितिसकदा पनि समिति गठन नभई स्वास्थ्यका मुद्दाहरूको निक्कौल हुन सकेको छैन । ऐनको व्यवस्थाबमोजिम समिति गठन हुनुपर्दछ ।

१०. **आवधिक योजना कार्यान्वयन** - पन्ध्रौँ योजनामा स्वास्थ्य क्षेत्रमा तोकिएका सूचकहरूको परिमाणात्मक लक्ष्य र प्रगति स्थिति देहायअनुसार छः

क्र. सं.	सूचक	इकाई	पन्ध्रौँ योजनामा उल्लिखित २०७६।७७ को लक्ष्य	२०७६।७७ को प्रगति
१.	मातृ मृत्युदर (प्रति लाख जीवित जन्ममा)	जना	२००	२३९
२.	५ वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	जना	३५	२८
३.	५ वर्ष मुनिका कम तौल भएका बालबालिका	प्रतिशत	२०	२४.३
४.	नवजात शिशु मृत्युदर (प्रति हजार जीवित जन्ममा)	जना	१८	१६
५.	कुल प्रजनन दर	प्रतिशत	२.३	२
६.	५ वर्षभन्दा मुनिका बालबालिकामा भएको पुङ्कोपना	प्रतिशत	३२	३१.५
७.	परिवार नियोजनको आधुनिक साधन प्रयोग दर	प्रतिशत	५२	४२.९
८.	स्वास्थ्य संस्थामार्फत प्रसूति सेवा लिने महिला	प्रतिशत	६५	६५.६
९.	दक्ष स्वास्थ्यकर्मीको उपस्थितिमा जन्मिएका बच्चाहरू	प्रतिशत	६९	६२.४
१०.	प्रोटोकलअनुसार चार पटक गर्भवती जाँच गर्ने महिला	प्रतिशत	७१	५२.६
११.	भिटामिन ए प्राप्त गर्ने महिला	प्रतिशत	७५	५७.३
१२.	डीपीटी हेप खोप तेस्रो प्राप्त गर्ने बालबालिका	प्रतिशत	९१	७७.९
१३.	दादुरा खोप प्राप्त गर्ने बालबालिका	प्रतिशत	९१	७९.६
१४.	तोकिएबमोजिम सबै खोप पाउने बच्चाहरू	प्रतिशत	>९०	६४.५
१५.	नयाँ एच आई बी सङ्क्रमित वार्षिक व्यक्ति (प्रति लाखमा)	संख्या	२२	९.४
१६.	गर्भवती महिलामध्ये पीएमटीसीटी सेवा पाएका महिला	प्रतिशत	७५	५६.३
१७.	कालाजारको संक्रमण भएका व्यक्ति (प्रति १० हजारमा)	प्रतिशत	०	०.०२
१८.	हात्तिपाइले रोगको प्रिभलेन्स दर	प्रतिशत	०	५.५
१९.	स्वास्थ्य बीमामा आवद्ध भएको जनसंख्या	प्रतिशत	४०	११

उल्लिखित लक्ष्यमध्ये मातृ मृत्युदर, परिवार नियोजनको आधुनिक साधन प्रयोग दर, प्रोटोकलअनुसार ४ पटकसम्म गर्भवती जाँच गर्ने महिला, भिटामिन ए प्राप्त गर्ने महिला, डीपीटी हेप खोप तेस्रो प्राप्त गर्ने बालबालिका, दादुरा खोप प्राप्त गर्ने बालबालिका, तोकिएबमोजिम सबै खोप पाउने बच्चाहरू, हात्तिपाइले रोगको प्रिभलेन्स दर र स्वास्थ्य बीमामा आवद्ध भएको जनसंख्यासम्बन्धी लक्ष्यमा न्यून प्रगति भएको छ । पन्ध्रौ योजनाका नतिजा खाकामा विभिन्न कानून, कार्यविधि, मापदण्ड तथा संगठन संरचना तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने उल्लेख छ । योजना कार्यान्वयनको एक वर्ष पूरा भैसके तापनि नीतिगत तहबाट तर्जुमा गर्नुपर्ने स्वास्थ्य संस्थाको सङ्ख्या, प्रकार, स्थान तथा आवश्यक स्वास्थ्य जनशक्तिको निर्धारण गर्न गुरुयोजना, एकीकृत राष्ट्रिय स्वास्थ्य वित्तीय रणनीति, स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानहरूको एकीकृत छाता ऐनलगायतका दस्तावेजहरू स्वीकृत भएको पाइएन । आवश्यक दस्तावेज तथा संगठन संरचना बनाई उल्लेख भएका क्रियाकलाप निर्धारित समयावधिभित्र कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

११. **दिगो विकास लक्ष्य** - दिगो विकास लक्ष्यअन्तर्गत २०७६।७७ मा सबै उमेर समूहका व्यक्तिको स्वस्थ जीवन सुनिश्चित गर्दै समृद्ध जीवन प्रवर्द्धन गर्न सन् २०३० सम्म मातृमृत्यु अनुपात प्रति १ लाखमा ७० भन्दा कम गर्ने उल्लेख भएकोमा यो वर्षसम्म २३९ रहेको, नवजात शिशु मृत्यु प्रतिहजार जीवित जन्ममा १२ र ५ वर्षमुनिका बालमृत्यु २५ मा सीमित गर्ने उल्लेख भएकोमा क्रमशः १६ र २८ रहेको छ । नसर्ने रोगबाट हुने असामयिक मृत्युदरलाई रोकथाम र उपचारबाट सन् २०३० सम्म एक तिहाइले कम गर्ने गन्तव्य तोकिएकोमा सोसम्बन्धी सूचकाङ्क उपलब्ध नभएको तथा सडक दुर्घटनाबाट हुने मृत्यु र घाइतेको संख्यालाई २०३० सम्म आधा घटाउन ७ वटै प्रदेशमा ट्रमा सेन्टर स्थापना गर्ने कार्यक्रम रहेकोमा स्थापना कार्य अगाडि बढ्न सकेको छैन । स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रम २०७२।७३ देखि शुरू भएकोमा हालसम्म २२ लाख १० हजार ५७२ मात्र सहभागी भएका, एच.आई.भी सङ्क्रमित र क्षयरोगका बिरामी गत वर्षभन्दा वृद्धि भई क्रमशः ३७ हजार ५१६ र २७ हजार ७४५ पुगेको छ । उपर्युक्त अवस्थाले दिगो विकास लक्ष्यले तोकेको सूचक हासिल गर्ने कार्य चुनौतीपूर्ण देखिन्छ । दिगो विकास लक्ष्य प्राप्तिका लागि स्पष्ट कार्ययोजना र सोको कार्यान्वयन गर्न सबै तहका स्वास्थ्य निकायबीच समन्वय, आवधिक मूल्याङ्कन तथा प्रभावकारी नियमन आवश्यक देखिन्छ ।

● बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन

१२. **बजेट वक्तव्य कार्यान्वयन** - बजेट वक्तव्य, २०७६।७७ मा स्वास्थ्य बीमा मुलुकभर विस्तार गर्ने उल्लेख भएकोमा ५८ जिल्लामा लागू भएको, सर्भाइकल क्यान्सर विरुद्ध खोप कार्यक्रम सञ्चालन गर्न रु.७ करोड ७५ लाख बजेट व्यवस्था गरेकोमा उक्त कार्यक्रम परिमार्जन गरेको, सप्तरीमा रामराजाप्रसाद सिंह स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान स्थापना गर्ने उल्लेख भएकोमा स्थापना नभएको, दुई वर्षभित्र सबै वडामा एक-एक स्वास्थ्य संस्था स्थापना गर्न ५२० स्वास्थ्य भवन निर्माण गर्ने उल्लेख भएकोमा २४५ भवनको कार्यसम्पन्न भएको र ३० भवन निर्माण कार्यको प्रगति शून्य रहेको छ । आयुर्वेद सेवातर्फ ३४ भवन निर्माण गर्ने लक्ष्य रहेकोमा ८ भवन सम्पन्न भएको छ । बजेट वक्तव्यमा उल्लिखित कार्यक्रम कार्यान्वयन नहुदाँ वा न्यून हुँदा स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा असर पर्ने भएकोले उल्लिखित कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
१३. **बजेट अबण्डा** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २० मा बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष मन्त्रालयको दुई बजेट उपशीर्षकमा रु.१२ अर्ब १ करोड ६० लाख

बजेट स्वीकृत भएकोमा रकमान्तरबाट रु.१० अर्ब ३४ करोड २८ लाख (८६ प्रतिशत) घटाई रु.१ अर्ब ६७ करोड ३२ लाख कायम गरेको छ । बजेट तर्जुमा गर्दा नै बाँडफाँट गर्न सकिने स्वास्थ्यकर्मीको तलब तथा सुविधा रु.१ अर्ब ९६ करोड ३१ लाख र स्वास्थ्य चौकी तथा अस्पतालको भवन निर्माणको लागि रु.६ अर्ब ४४ करोड मन्त्रालयको नाममा अवण्डा राखी पटक पटक कार्यक्रम संशोधन गरी आर्थिक वर्षको अन्तमा मातहत कार्यालयलाई बजेट अख्तियारी दिएको पाइयो । यस्तो कार्यमा सुधार गरी आर्थिक अनुशासन कायम गर्नुपर्दछ ।

१४. **पेट सीटी स्क्यान मेसिन** - सरकारी अस्पतालहरूमा क्यान्सरको सङ्क्रमण तथा फैलावट पत्ता लगाउन आवश्यक पर्ने अत्याधुनिक पेट सी.टी. स्क्यान मेसिन उपलब्ध छैन । मन्त्रालयले उक्त मेसिन खरिदको लागि बी.पी.कोइराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पताललाई रु.१० करोड व्यवस्था गरेकोमा सञ्चालक समिति गठन तथा कार्यकारी निर्देशकको नियुक्ति ढिलाइले खरिद गर्न समय नभएको कारण जनाई कार्यक्रम संशोधन गरी सीओटु लेजरमाइक्रोस्कोप तथा एसेसरिजलगायतका उपकरण खरिद गरेको छ । क्यान्सर जस्तो जटिल रोगको उपचार गर्न अत्यावश्यक मेसिन सर्वसुलभ नहुँदा विरामीहरू महङ्गो उपचार लिन अन्य मुलुकमा जानु परेको वाध्यात्मक परिस्थिति छ । यस्तो स्थितिको अन्त्य हुनुपर्दछ ।

१५. **स्वास्थ्य कर कोष** - सुर्तीजन्य पदार्थ नियन्त्रण र नियमन गर्ने नियमावली, २०६८ मा सुर्तीजन्य पदार्थको अन्तःशुल्कबाट उठेको रकमको २५ प्रतिशत स्वास्थ्य कर कोषमा जम्मा गर्ने व्यवस्था छ । उक्त कोषमा २०७२।७३ देखि २०७५।७६ सम्मको सुर्तीजन्य पदार्थको अन्तःशुल्क रु.७५ अर्ब ७२ लाखको २५ प्रतिशतले हुने रु.१८ अर्ब ७५ करोड १८ लाख प्राप्त हुनुपर्नेमा रु.२ अर्ब ६५ करोड ३२ लाख प्राप्त भएको छ । कोषमा न्यून रकम प्राप्त भएकोले कोषबाट अन्य निकायमा बाँडफाँट हुने रकमसमेत न्यून हुने देखिँदा तोकिएबमोजिम कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन हुन सकेको छैन । नियमावलीको व्यवस्थाबमोजिम रकम प्राप्त गरी कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।

● जनशक्ति व्यवस्थापन

१६. **संगठन, व्यवस्थापन** - नेपालको संविधानको अनुसूची ५, ६, ७ र ८ मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको स्वास्थ्य सम्बन्धी अधिकार उल्लेख छ । अनुसूचीमा संघको सूचीमा स्वास्थ्यसम्बन्धी नीति, मापदण्ड, गुणस्तर, नियमनलगायतका अधिकार, संघ र प्रदेशको संयुक्त कार्यसूचीमा स्वास्थ्य सेवा अधिकार प्रदेशअन्तर्गत, औषधि तथा विषादीसम्बन्धी र स्थानीय तहको कार्यसूचीमा आधारभूत स्वास्थ्यसम्बन्धी अधिकार रहने उल्लेख छ । स्वास्थ्यसम्बन्धी काम गर्न संघअन्तर्गत ४४ निकाय, प्रदेशअन्तर्गत २२९ निकाय र स्थानीय तहअन्तर्गत ४ हजार ३९२ निकायसमेत ४ हजार ६६५ निकाय रहने व्यवस्था गरेको देखियो । मन्त्रालयअन्तर्गतका ३ विभागमध्ये औषधि व्यवस्था विभाग अन्तर्गत ४ कार्यालय रहे तापनि स्वास्थ्य सेवा विभाग र आयुर्वेद तथा वैकल्पिक चिकित्सा विभाग मातहत कुनै कार्यालय रहेको छैन । स्वास्थ्य सेवा विभागको मुख्य कार्य मन्त्रालयको काममा सहजीकरण गर्ने रहेको र विभाग मातहत अन्य कार्यालयसमेत नरहेकोले प्रशासनिक र सेवा प्रवाह सरलीकृत गर्न एवं लागतअनुसार अत्यधिक लाभ प्राप्त हुने गरी संगठन पुनरावलोकन हुनुपर्ने व्यहोरा गत वर्षसमेत औल्याएकोमा स्थिति यथावत् छ ।

१७. **कर्मचारी समायोजन** - नेपाल स्वास्थ्य सेवा ऐन, २०५३ को दफा २५ख. मा कुनै पनि कर्मचारीलाई पदीय जिम्मेवारी नदिई एक महिनाभन्दा बढी अवधिसम्म राख्न नहुने उल्लेख छ । मन्त्रालयअन्तर्गत

साबिकमा ३१ हजार ५९२ दरबन्दी रहेको मध्ये संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा २६ हजार ८०६ समायोजन गरेको, ४४४ फाजिलमा रहेको र ४ हजार ३४२ दरबन्दी रिक्त रहेको उल्लेख छ । समायोजन कार्यको लागि गत वर्ष रु.१ करोड ७ लाख र यो वर्ष थप रु.१५ लाख ३६ हजार खर्च भएको छ । समायोजन पश्चात् पनि कतिपय कार्यालयमा बढी र कतिपय कार्यालयमा घटी कर्मचारी रहेको हुँदा समायोजन व्यवस्था प्रभावकारी बनाई सेवा प्रवाह चुस्त दुरुस्त बनाउनुपर्दछ ।

१८. **अनुदान** - सामुदायिक अस्पतालहरूलाई अनुदान दिने सम्बन्धी निर्देशिका, २०७३ को दफा ४ मा अनुदान प्राप्त गर्नसक्ने सामुदायिक अस्पतालको छनौट गर्दा राष्ट्रियस्तरको दैनिक पत्रिका एवं मन्त्रालयको वेब साइटमा सूचना प्रकाशित गर्नुपर्ने व्यवस्था भए तापनि सो प्रक्रिया पूरा नगरी मन्त्रालयले ९ सामुदायिक अस्पताल तथा संस्थालाई रु.१३ करोड ८७ लाख २७ हजार र स्वास्थ्य सेवा विभागले एक संस्थालाई रु.४० लाखसमेत रु.१४ करोड २७ लाख २७ हजार अनुदान उपलब्ध गराएको छ । निर्देशिकाको प्रक्रिया पूरा नगरी वितरण गरिएको अनुदान नियमसम्मत देखिएन ।

● स्वास्थ्य संस्था नियमन

१९. **सञ्चालन अनुमति** - स्वास्थ्य संस्था स्थापना, सञ्चालन तथा स्तरोन्नति मापदण्डसम्बन्धी निर्देशिका, २०७० मा अनुमति नलिई स्वास्थ्य संस्था सञ्चालन गर्न नहुने उल्लेख छ । स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयमा २०० शय्याभन्दा माथिको स्वास्थ्य संस्था सञ्चालन अनुमतिको लागि १४ संस्था (मेडिकल कलेज, अस्पताल) ले ७ हजार ४६१ शय्याको स्वास्थ्य संस्था सञ्चालन गर्न निवेदन दिएकोमा राष्ट्रिय भवन संहिता, २०६० बमोजिम भवन निर्माण भएको कागजात पेस नभएकोले स्वास्थ्य संस्था सञ्चालन अनुमतिको निवेदन उपर थप कारबाही गरेको देखिएन । सञ्चालन अनुमति नभए तापनि स्वास्थ्य संस्था सञ्चालन भइरहेको र सञ्चालन अनुमति माग गरेको ११ वर्षसम्म निर्णयविहीन अवस्था रहनु उचित देखिँदैन । यस सम्बन्धमा गत वर्षको प्रतिवेदनमा समेत उल्लेख गरिएकोमा स्थिति यथावत् रहेकोले मन्त्रालयले आवश्यक निर्णय गर्नुपर्दछ ।
२०. **अनुमति दस्तुर** - स्वास्थ्य संस्था स्थापना, सञ्चालन तथा स्तरोन्नति मापदण्डसम्बन्धी निर्देशिका, २०७० मा स्वास्थ्य संस्था स्थापना, सेवा विस्तार वा स्तरोन्नतिको अनुमति लिन प्रतिशय्या रु.४ हजारका दरले दस्तुर बुझाउनुपर्ने उल्लेख छ । मन्त्रालयमा स्तरोन्नतिको लागि निवेदन दिएकामध्ये ५ संस्थाले १ हजार ९२५ शय्या क्षमताको लागि अनुमति प्राप्त गरेकोमा ३ हजार ६६१ शय्या राखी सेवा दिएको उक्त संस्थाको वेबसाइटमा खुलाएको छ । ती अस्पतालहरूले अनुमति पाएको भन्दा बढी शय्या राखी सेवा प्रदान गरे तापनि बढी सञ्चालन गरेको १ हजार ७३६ शय्याको रु.६९ लाख ४४ हजार अनुमति दस्तुर राजस्व दाखिला गरेका छैनन् । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी छुट रकम असुल हुनुपर्दछ ।
२१. **निजी अस्पताल अनुगमन** - स्वास्थ्य सेवा विभागको नियमन क्षेत्रमा ५१ शय्यादेखि २०० शय्यासम्मका ९९ अस्पताल रहेकोमा यो वर्ष ८१ को अनुगमन गरेको छ । अस्पतालको अनुगमन गर्दा अधिकांश अस्पतालको भौतिक संरचना कमजोर रहेको, आवासीय तथा व्यापारिक प्रयोजनका लागि बनेका ठाउँमा सञ्चालन गरेको, कार्ययोजनाअनुसार कार्य नगरेको, औजार उपकरण मापदण्डअनुसार व्यवस्थापन नभएको, प्रयोगशाला मापदण्डअनुसार नभएको, जेष्ठ नागरिक कक्ष नरहेको, फोहोरमैलाको उचित व्यवस्थापन नभएको, सघन उपचार कक्ष तथा नर्सिङ कर्मचारी तोकिएको अनुपातभन्दा घटी राखेको, संक्रामक रोगको

लागि उचित प्रबन्ध नगरेको, अधिकांश अस्पतालका जनशक्ति पूर्णकालीन नरहेको लगायतको अवस्था देखिएको अनुगमन प्रतिवेदनमा उल्लेख छ । हरेक वर्षको अनुगमनबाट कमजोरीहरू देखिए तापनि आगामी दिनमा सुधार गर्ने शर्तमा वर्षेनी नवीकरण गरेकोमा सोही व्यहोराहरू पुनरावृत्ति भइरहेको देखिन्छ । तसर्थ मापदण्डअनुसार सञ्चालन नभएका स्वास्थ्य संस्थालाई कारबाही गर्नुपर्दछ ।

२२. **नियमन** - स्वास्थ्य संस्था स्थापना, सञ्चालन तथा स्तरोन्नति मापदण्डसम्बन्धी निर्देशिका, २०७० ले स्वास्थ्य संस्थाहरूको नियमन गर्न मन्त्रालय र मातृका कार्यालयलाई तोकेको भएपनि प्रभावकारी नियमन हुन नसक्दा अस्पतालको स्थापना, सञ्चालन, शुल्क निर्धारण तथा सेवा प्रवाहमा कमी कमजोरी देखिएको छ । शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको अनुमतिमा सञ्चालनमा रहेका मेडिकल कलेज, छुट्टै ऐनअन्तर्गत गठित प्रतिष्ठान, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयबाट अनुमति नलिई सञ्चालनमा रहेका मेडिकल कलेज तथा अस्पतालको नियमन हुन सकेको छैन ।

स्वास्थ्य सेवा जस्तो संवेदनशील विषयमा नियमन कार्य प्रभावकारी नहुँदा सेवाको गुणस्तर, लागत र पहुँच अपेक्षा गरेअनुरूप सबल देखिदैन । त्यसैगरी औषधि तथा औषधिजन्य पदार्थ र खाद्यवस्तुको नियमन समेत प्रभावकारी नभएको अवस्था छ । यी विषयहरू अन्तरसम्बन्धित भएकोमा नियमन कार्य दुई अलग निकाय (औषधि व्यवस्था विभाग र खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण विभाग) बाट हुने गर्दा नियमन प्रभावकारी हुन सकेको छैन । अतः नियमन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन स्वतन्त्र र अधिकार सम्पन्न नियमनकारी निकायको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२३. **सेवा शुल्क निर्धारण** - स्वास्थ्य संस्था स्थापना, सञ्चालन तथा स्तरोन्नति मापदण्डसम्बन्धी निर्देशिका, २०७० को दफा ३० मा स्वास्थ्य संस्थाले प्रदान गर्ने सेवाको गुणस्तरको आधारमा लिनसक्ने सेवा शुल्कसम्बन्धी मापदण्ड निर्धारण गर्न ९ सदस्यीय सेवा शुल्क निर्धारण समिति रहने व्यवस्था छ । स्वास्थ्य संस्थाले लिने शुल्कमा विविधता रहेको र निजी क्षेत्रका स्वास्थ्य संस्थाको सेवा शुल्क सरकारी स्वास्थ्य संस्थाको तुलनामा बढी रहेको ठहर गरी सोको विस्तृत रूपमा अध्ययन गरी शुल्क निर्धारण गर्न समितिले २०७६।९।२७ मा ११ सदस्य रहेको शुल्क निर्धारण कार्यदल गठन गरे तापनि सो कार्यदलले प्रतिवेदन पेस गरेको छैन । कार्यदलको प्रतिवेदन लिई सो समेतको आधारमा स्वास्थ्य संस्थाले लिने शुल्कको मापदण्ड निर्धारण गर्नुपर्दछ ।

२४. **राजस्व छुट सिफारिस** - स्वास्थ्य संस्थाले पैठारी गर्ने स्वास्थ्य उपकरण, एम्बुलेन्स, शववाहनको लागि राजस्व छुटको सिफारिस मन्त्रालयबाट हुने गरेको छ । मन्त्रालयले यो वर्ष रु.५ अर्ब २९ करोड ६६ लाख बराबरको ८६ एम्बुलेन्ससहित स्वास्थ्य सामग्री पैठारीमा राजस्व छुटको सिफारिस गरेको छ । राजस्व छुट दिई पैठारी भएका सामग्रीको प्रयोग लक्षित वर्ग, समूहको हितमा प्रयोग भए नभएको तथा राजस्व छुट पाउने र नपाउने स्वास्थ्य संस्थाको सेवा शुल्क सम्बन्धमा मन्त्रालयले अनुगमन गरेको छैन । राजस्व छुट दिँदा छुट प्राप्त गर्ने स्वास्थ्य संस्थाले तिर्नुपर्ने कर दाखिला गरे नगरेको, सुझावहरूको कार्यान्वयन गरे नगरेको र सहूलियतपूर्ण मूल्य निर्धारण गरेको यकिन गर्ने अवस्था छैन । राजस्व छुट प्राप्त गर्ने स्वास्थ्य संस्थाको अनुगमन गर्ने र राजस्व छुटमा पैठारी भएका उपकरण तथा स्वास्थ्य सामग्रीको उपयोग गरी सेवा प्रवाह गर्दा सेवाग्राहीले तिर्ने शुल्कमा समेत सहूलियत हुनेगरी व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

● स्वास्थ्य सेवा प्रवाह

२५. सेवाको गुणस्तर- अस्पतालको सेवा प्रभावकारी हुन भौतिक अवस्था, जनशक्ति तथा उपकरणलगायतको उचित व्यवस्थापन हुनुपर्दछ । स्वास्थ्य संस्थामा आवश्यक पूर्वाधारको स्थिति देहायअनुसार छः

२५.१. शुक्रराज ट्रपिकल तथा सरुवारोग अस्पतालबाट प्राप्त विवरणमा अस्पतालअन्तर्गत रहेका ११ भवनमध्ये ९ भवन ४२ वर्ष पुरानो रहेको उल्लेख छ । उक्त अस्पतालमा प्रत्येक वर्ष बिरामीको चाप बढ्दै गइरहेको र यो वर्ष १ लाख २६ हजार ४९४ जनालाई सेवा दिएको छ । बिरामी प्रतीक्षालय कक्ष साँघुरो भएकाले बाहिर बाटोमा उभिनु परेको, विभिन्न प्रकारका सरुवा रोगका बिरामी एकै स्थानमा रहनुपरेको, शौचालय र पार्किङस्थल पर्याप्त नभएको जस्ता समस्याले अस्पताल सञ्चालनमा कठिनाई परेको देखियो । शहरी क्षेत्रभन्दा बाहिर ३०० शय्याको सरुवा रोग अस्पताल निर्माण गर्न नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्बाट सैद्धान्तिक सहमति प्राप्त भए तापनि लागत अनुमानसहितको गुरुयोजना स्वीकृत नभएकोले निर्माण कार्य अगाडि बढ्न सकेको छैन । प्रत्येक वर्ष सरुवा रोगको बिरामी बढ्दै गएको तथा हाल महामारीको रूपमा विश्वभर फैलिएको कोरोना, सार्स जस्ता विभिन्न प्रकारका भाइरसको संक्रमणबाट सुरक्षित रहन अस्पतालको क्षमता पर्याप्त नभएकोले गुरुयोजना स्वीकृत गरी अस्पतालको पूर्वाधारमा सुधार गर्नुपर्दछ ।

२५.२. पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानमा ३७७ शय्या सञ्चालनमा रहे तापनि प्रत्येक दिन बिरामीको चाप बढीरहेकोले उक्त शय्या पर्याप्त नभएको अवस्था छ । अस्पतालको लागि नेपाल सरकारले स्वीकृत गरेको ५०० शय्याको लागि स्थान अभावको कारण सञ्चालनमा ल्याउन नसकेको देखियो । प्रतिष्ठानले यो वर्ष एक आपूर्तिकबाट रु.२४ लाख २८ हजारमा अटोकल्याम मेसिन र अर्को आपूर्तिकबाट रु.१ करोड ९ लाखमा न्यूरो अर्थोसर्जरीका सामान आपूर्ति गर्ने गरी गत वर्ष सम्झौता गरेकोमा उक्त मेसिनरी उपकरण प्राप्त भएको छैन । आवश्यक उपकरण आपूर्ति तथा पूर्वाधार निर्माणमा आवश्यक ध्यान दिई सेवा प्रवाहमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

२५.३. नारायणी अस्पतालले मुटुको शल्यक्रिया गर्न प्रयोग हुने रु.४ करोड ९२ लाख १० हजारको क्याथ ल्याब मेसिन एक आपूर्तिकबाट २०७६ चैत्रमा प्राप्त गरेकोमा सो मेसिन जडान नगरी खुल्ला रूपमा राखेको छ । अस्पतालले नयाँ भवन निर्माण गरी जडान गर्ने जनाएतापनि हालसम्म नयाँ भवन निर्माण भएको छैन । त्यस्तै अस्पतालमा रहेको एकमात्र सी.टी. स्क्यान मेसिन मर्मत नगरेको कारण प्रयोगमा आउन सकेको छैन । अस्पतालमा इकोकार्डियो उपकरण मर्मत नहुँदा मुटुका बिरामीहरूले सेवा पाएका छैनन् । त्यसैगरी एम.आर.आई, सी.टी. स्क्यान लगायतका उपकरण अभाव र आई.सी.यू बेड उपलब्ध नभएको कारण भर्ना भएका ४१३ बिरामीलाई अन्यत्र रेफर गरेको छ ।

अस्पतालको पूर्वाधार विकास तथा उपकरण व्यवस्थापन गरी सेवा प्रवाहमा सुधार गर्नुपर्दछ ।

२६. सेवाको पहुँच - अस्पतालले बिरामीलाई सर्वसुलभ तथा छिटो छरितो सेवा प्रदान गर्नुपर्दछ । पन्ध्रौं योजनामा स्वास्थ्य उपचारमा व्यक्तिगत खर्च ५३ प्रतिशतबाट घटाई ४० प्रतिशत पुऱ्याउने उल्लेख छ । शहिद धर्मभक्त राष्ट्रिय प्रत्यारोपण केन्द्रमा ८६ जनाले मृगौला प्रत्यारोपण र २५६ जनाले डाइलाइसिस सेवा नपाएको, शल्यचिकित्सा सेवा प्राप्त गर्न कान्ति बाल अस्पतालमा ६ महिनासम्म, बी.पी. कोइराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पतालमा ४५ दिनसम्म, वीर अस्पतालमा फिस्टुलाको शल्यक्रिया लागि ३ महिना तथा पित्त तथा पिसाब थैलीको पत्थरी सम्बन्धी शल्यक्रिया गर्न ३ महिनासम्म प्रतीक्षा गर्नुपर्ने अवस्थाले

स्वास्थ्य सेवामा सर्वसाधारणको सहज पहुँच भएको देखिएन । यसैगरी डडेल्धुरा अस्पतालमा ३४ चिकित्सकको दरबन्दी रहे तापनि बालरोग, नाक, कान, घाँटी, हाडजोर्नी, गाइनोकोलोजी रोगको विशेषज्ञ चिकित्सकलगायत १२ पदपूर्ति नहुँदा बिरामीलाई अन्यत्र रेफर गर्नु परेको छ ।

अस्पतालहरूले शल्यचिकित्सासम्बन्धी दैनिक, मासिक र क्षेत्रगत तालिका तयार गरी उपलब्ध स्रोतको अधिकतम उपयोग गर्नुपर्ने व्यहोरा गत वर्षको प्रतिवेदनमा औल्याएकोमा अपेक्षित सुधार भएको छैन । नागरिकको मौलिकहकको रूपमा रहेको स्वास्थ्य सेवालाई सुनिश्चित गर्न स्वास्थ्य सेवा प्रवाहमा गुणात्मक सुधार गरी सेवाको सहज पहुँचको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

२७. **मेडिकल अडिट** - अस्पतालले बिरामीलाई गुणस्तरयुक्त हेरचाह, उपचार सेवा, उपकरण व्यवस्थापन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका लागि विश्व स्वास्थ्य संगठनले निर्धारण गरेको मापदण्डअनुसार अस्पतालको सेवास्तर, बिरामीको अभिलेख, रोगको पहिचान, संक्रमण नियन्त्रण, उपचार प्रक्रिया, उपकरण सञ्चालन स्थिति, सर्जिकल केस, स्वास्थ्यकर्मीको व्यवहार, बिरामीको अस्पताल बसाई, फोहोरमैला व्यवस्थापन, सेवा शुल्क, खाना तथा पोषण स्थिति, उपचार गर्न लाग्ने समय, प्रदूषण, सामानको उपलब्धता आदि विषयको मूल्याङ्कन सूचक बनाई मेडिकल अडिटको व्यवस्था अपनाई सेवा प्रवाहको गुणस्तर प्रवर्द्धन प्रक्रिया अपनाउनुपर्नेमा तदनुरूप सूचक निर्धारण गरेको पाइएन । यस सम्बन्धमा मन्त्रालयले निर्देशिका तयार गरी अस्पतालहरूले सञ्चालन गरेको विभिन्न सेवा तथा कार्यक्रमको समकक्षी परीक्षण गराई सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
२८. **खेरजाने दर** - प्रयोगशालामा उपयोग हुने केमिकल्स तथा रिएजेन्टलगायतका वस्तु अधिकतम उपयोग हुने गरी खेर जाने दर तोकी उपलब्धिको नर्म्स स्वीकृत गर्नुपर्दछ । यो वर्ष राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशालाले रु.७ करोड ५० लाख खर्च गरेकोमा विभिन्न परीक्षणमा केमिकल्स ३ देखि ९७ प्रतिशत, परोपकार प्रसूति तथा स्त्रीरोग अस्पतालले विभिन्न किट र रिएजेन्टमा ४५.५१ प्रतिशत, डडेल्धुरा अस्पतालले भिटामिन बी-१२ परीक्षण किटमा ३३ प्रतिशतसम्म नोक्सान देखाएको छ । उपर्युक्त स्थितिले केमिकल्स तथा रिएजेन्टको खपत सम्बन्धमा नियन्त्रण प्रणालीलाई भरपर्दो बनाउन नर्म्स स्वीकृत गरी खेर जाने दर निश्चित सीमाभित्र राखी लागत नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
२९. **औषधिको गुणस्तर** - अत्यावश्यक प्राथमिक सेवा गुणस्तरीय एवं प्रभावकारी रूपमा उपलब्ध गराउन स्वास्थ्य सेवा विभागले २०६४।६५ देखि ७० प्रकारका औषधि निःशुल्क वितरण कार्य शुरु गरेको छ । त्यसरी उपलब्ध गराएको औषधि गुणस्तरीय हुनुपर्दछ । नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषदले २०७६ मार्गमा सार्वजनिक गरेको अनुसन्धान नतिजामा नेपालका स्वास्थ्य संस्थाहरूले वितरण गर्ने अति आवश्यक औषधिहरूमध्ये १५.१६ प्रतिशत औषधि गुणस्तरहीन रहेको उल्लेख छ । त्यसैगरी औषधिको भण्डारणमा उचित प्रकाश, तापक्रम, आर्द्रतालगायतको व्यवस्थापन नभएको जनाएको छ । उल्लिखित स्थितिले गुणस्तरीय औषधिको आपूर्ति तथा वितरणको लागि थप सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
३०. **फार्मसी सञ्चालन** - स्वास्थ्य सेवामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्न र दक्ष जनशक्तिमार्फत अस्पतालबाट फार्मसी सञ्चालन गरी बिरामी एवं सेवाग्राहीलाई सुलभ तथा गुणस्तरीय सेवा पुऱ्याउन फार्मसी सेवा निर्देशिका, २०७२ लागू भएको छ । फार्मसी सेवा सञ्चालन गरेका अस्पतालमा सबै प्रकारका औषधि नभएको, नाफा नोक्सान देखिने गरी वित्तीय विवरण तयार नगरेको, प्रत्येक महिनाको बिक्रीको १० प्रतिशत र वर्षान्तमा नाफाको ९० प्रतिशत अस्पतालको मूल खातामा जम्मा नगरेको, अन्तिम मौज्दातको

भौतिक निरीक्षण नगरेको, औषधिको मागअनुसार फार्मसीमा औषधि उपलब्ध नभएको, समयमा औषधि खरिद नभएको, व्यापारिक नामबाट औषधि सिफारिस भएको, फार्मसीको लागि दक्ष जनशक्ति व्यवस्थापन नभएको, वार्षिक प्रतिवेदन मन्त्रालयमा नपठाएको, मन्त्रालयबाट अनुगमन नभएको जस्ता अवस्था देखिएका छन् । नियमनकारी निकायबाट निर्देशिकाको प्रावधानअनुसार फार्मसी सञ्चालन गरी सेवा प्रवाह प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

● राजस्व तथा भुक्तानी

३१. **मूल्य अभिवृद्धिकर** - मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम ६(ग) मा सरकारी निकाय वा नेपाल सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व भएको संघ संस्थाले ठेक्का सम्झौता वा करारअन्तर्गतको रकम आपूर्तिकलाई भुक्तानी गर्दा मूल्य अभिवृद्धि करबापतको ५० प्रतिशत रकम निजको नामबाट सम्बन्धित राजस्व शीर्षकमा जम्मा गरी बाँकी रकममात्र निजलाई भुक्तानी गर्ने व्यवस्था छ । नियमको उक्त व्यवस्था विपरीत राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला, कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, डडेल्धुरा अस्पताललगायत १४ निकायले रु.१ करोड ७९ लाख ३३ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर आपूर्तिकलाई नै भुक्तानी गरेको छ । उक्त रकम राजस्व दाखिला हुनुपर्दछ ।
३२. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा निर्माण व्यवसायी, आपूर्तिकर्ता, परामर्शदाता वा सेवा प्रदायकको ढिलाइका कारण खरिद सम्झौतामा तोकिएको म्यादमा सम्पन्न हुन नसकेमा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष स्वास्थ्य सेवा विभाग, राप्ती स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान लगायत १२ निकायले आपूर्तिकर्ता, निर्माण व्यवसायीबाट रु.१ करोड ७ लाख २ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेका छैनन् । उक्त रकम सम्झौताको शर्तबमोजिम असुल गर्नुपर्दछ ।
३३. **पारिश्रमिक कर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८७ मा पारिश्रमिक भुक्तानी गर्दा पारिश्रमिक कर कट्टा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, परोपकार प्रसूति तथा स्त्रीरोग अस्पताल, पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानसमेत ११ निकायले पारिश्रमिक भुक्तानीमा रु.३४ लाख ९८ हजार कर कट्टी गरेका छैनन् । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
३४. **बढी भुक्तानी** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६ मा कुनै रकमको भुक्तानी दिँदा रित पुगे नपुगेको जाँच गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, भरतपुर अस्पताल, भेरी अस्पताल लगायत १८ निकायले दोहोरो तलब रबिलभन्दा बढी रु.६० लाख ८८ हजार भुक्तानी गरेका छन् । बढी भुक्तानी भएको उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
३५. **सञ्चितकोष दाखिला** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३३ मा आर्थिक वर्षको अन्तिममा खर्च नभई बाँकी रहेको रकम सञ्चितकोष फिर्ता गर्नुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, डडेल्धुरा अस्पताल, नारायणी अस्पताल लगायत ६ निकायले आर्थिक वर्षको अन्तिममा खर्च नभई बाँकी रहेको रु.१५ करोड ६७ लाख ५८ हजार सञ्चित कोष फिर्ता नगरेकोले उक्त रकम राजस्व खातामा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
३६. **उठ्न बाँकी भाडा** - सम्झौताबमोजिम पसल, कवलको भाडा तोकिएको म्यादभित्र असुल गर्नुपर्दछ । यो वर्ष चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, राप्ती स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, भरतपुर अस्पताललगायत ११

- निकायले सम्झौताअनुसार रु.४ करोड ८७ लाख ७१ हजार भाडा असुल गरेका छन् । उक्त रकम सम्झौताका शर्त अनुसार असुल गर्नुपर्दछ ।
३७. **विगतको भुक्तानी** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४० मा चालु वर्षको बजेटले नखाम्ने गरी आगामी वर्ष भुक्तानी दिनुपर्ने भए भुक्तानी दिन बाँकीको कच्चावारी प्रमाणित गराई आगामी वर्षको वार्षिक कार्यक्रममा समावेश गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष स्वास्थ्य सेवा विभाग, कोशी अस्पताल, बी.पी. कोइराला क्यान्सर अस्पताल, भरतपुर अस्पताल लगायत ९ निकायले विगतको भुक्तानी दिन बाँकी रु.७ करोड ६९ लाख १६ हजार वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश नगरी भुक्तानी गरेका छन् । विगत वर्षको भुक्तानी दिँदा चालु वर्षको कार्यक्रममा प्रभाव पर्ने भएकोले वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रममा समावेश गरेर मात्र दायित्व भुक्तानी गर्नुपर्दछ ।
३८. **सोझै खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८(२) मा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी टुक्रा पारी खरिद गर्न नहुने उल्लेख छ । चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान, कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, भेरी अस्पताललगायत १८ निकायले प्रतिस्पर्धा नगराई रु.२० करोड ८१ लाख २२ हजारको औषधिलगायतका सामान सोझै खरिद गरेका छन् । प्रतिस्पर्धा बेगरको खरिदमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
३९. **बिरामी राशन** - मानसिक अस्पतालले बिरामीको राशनको लागि ४२ आइटमको बोलपत्र माग गरेकोमा एक आपूर्तिकसँग रु.१८ लाख ८३ हजारमा खरिद सम्झौता गरेको छ । आपूर्तिकर्ताले सम्झौतामा उल्लेख भएका मुगी दाल, गहुँको पीठो, घ्यू, विभिन्न तरकारीलगायत १० आइटममा प्रति किलोग्राम रु.१ कबोल गरेकोमा उक्त खाद्यान्न आपूर्ति गरेको देखिएन । डाईटिसियनले सिफारिस गरेअनुसार बिरामीलाई खाना उपलब्ध नभएको सम्बन्धमा सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
४०. **एम्बुलेन्स सञ्चालन** - अस्पतालको सम्पत्ति प्रयोग बापत प्राप्त रकम अस्पतालको खातामा आम्दानी बाँध्नु पर्दछ । डडेल्धुरा अस्पतालले तीन एम्बुलेन्स सञ्चालनबाट रु.१३ लाख ६६ हजार आम्दानी गरेकोमा एक एम्बुलेन्सको रु.२ लाख ९० हजार मात्र समितिको खातामा दाखिला गरेको छ । एम्बुलेन्स सञ्चालनको आम्दानी खर्चको छानविन गरी दाखिला गर्न बाँकी रु.१० लाख ७६ हजार सम्बन्धितबाट असुल गर्नुपर्दछ ।
४१. **ओभरहेड** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० मा निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा १५ प्रतिशत ओभरहेड समावेश गर्न सकिने व्यवस्था छ । मालसामान खरिदको लागत अनुमानमा ओभरहेड समावेश गर्ने व्यवस्था छैन । कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठानले अस्पताल भवन निर्माण कार्यका एक निर्माण व्यवसायीलाई मेसिनरी उपकरण खरिदबापत रु.६ करोड २२ लाख ६३ हजार भुक्तानी दिँदा १५ प्रतिशतले हुने रु.९३ लाख ४० हजार ओभरहेडसमेत समावेश गरी भुक्तानी दिएको नियमसम्मत देखिएन । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

स्वास्थ्य सेवा विभाग

सबै वर्ग, क्षेत्र र समुदायका नागरिकको स्वास्थ्य सेवामा पहुँच र सेवाको उपलब्धता सुनिश्चित गर्दै गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न, नीति निर्माणलगायतका कार्यमा स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयलाई पोषण, विस्तारित खोप, उपकरणहरू, परिवार नियोजनसम्बन्धी औषधि एवं साधनहरूको वितरणमा स्वास्थ्य संस्थालाई सहयोग र सहजीकरण गर्न विभागको स्थापना भएको छ ।

४२. **खोप उपयोग** - विभागले बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क रूपमा उपलब्ध गराउँदै आएको खोप सम्भव भएसम्म खेर नजाने गरी लगाउने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । विभागले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार यो वर्ष खोप लगाएको संख्या र खेर गएको खोप संख्या देहायअनुसार छः

खोपको नाम	खोप लगाएको (संख्या)	खोप खर्च भएको (संख्या)	खोप खेर गएको (संख्या)	खेर गएको प्रतिशत
बी.सी.जी.	५३३७३५	२४२४८१३	१८९१०७८	७८
पेन्टा/डी.पी.टी.	१५२२३४७	१९६४०३३	४४१६८६	२२.४९
दादुरा रू.वेला	९२०७९१	१७२६५६७	८०५७७६	४६.६७
पोलियो ओ.पी.भी.	१५०२९६६	१९५६१०६	४५३१४०	२३.१७
जे.ई.	४७२०८०	८८९१६६	४१७०८६	४६.९१
टी.डी.	७४३२१२	१६११३४०	८६८१२८	५३.८८

खोप कार्यक्रम मितव्ययी र कुशल रूपमा सञ्चालन नभएको कारण वैदेशिक मुद्रामा खरिद भएको खोपको मात्रा बढी खेर गएको देखिएको छ । खोपको प्याकिङ खोलीसकेपछि निश्चित अवधिमा उपभोग गर्नुपर्ने र डोजअनुसार उपभोग हुन नसकेमा स्वतः खेर जाने कारण खेर जाने दर बढी भएको स्वास्थ्य संस्थाले उल्लेख गरेका छन् । खोप लिने तालिकामा उचित व्यवस्थापन मिलाई खेर नजाने गरी प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

४३. **तालिम सञ्चालन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(५) मा सरकारी निकायबाट कुनै तालिम, सेमिनार, गोष्ठी आदि सञ्चालन गर्नुपर्दा कार्यक्रम तथा लागत अनुमान तयार गरी स्वीकृत गराउनुपर्ने उल्लेख छ । विभागका एक कर्मचारीले तालिम कार्यक्रम तथा लागत अनुमान स्वीकृत नगराई विभिन्न जिल्लामा पाँच तालिम कार्यक्रम सञ्चालन गरेको जनाई कार्यक्रम सम्पन्न भएको सात महिनापछि रु.५८ लाख २९ हजार शोधभर्ना माग गरेको देखियो । सञ्चालित तालिम कार्यक्रम तथा लागत अनुमान स्वीकृत नभएको, पेस्कीसमेत नलिई आफ्नै खर्चबाट कार्यक्रम सम्पन्न गरेको भनी माग गरेको आधारमा भुक्तानी दिएको नियमसम्मत देखिएन । यस्तो प्रवृत्तिमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
४४. **सहवित्तीयकरण** - मन्त्रालय तथा गाभी फण्डलगायतको सहवित्तीय व्यवस्थाअन्तर्गत गाभी फण्डबाट प्राप्त हुने रकमबाट खरिद गर्नुपर्ने औषधिको रकम युनिसेफलाई भुक्तानी दिई सोमार्फत खरिद गर्ने गरेको छ । यो वर्ष सोही व्यवस्थाअन्तर्गत युनिसेफलाई रु.१७ करोड ५५ लाख ७४ हजार पेस्की दिएकोमा फर्स्यौट भएको छैन । विभागको बजेटबाट खर्च हुने रकमको खरिद कार्य दातृ निकायमार्फत् गराउने कार्य उपयुक्त देखिँदैन ।
४५. **खोप कोष परिचालन** - खोप ऐन, २०७२ को दफा २१ ले खोप कार्यक्रमको विकास गर्न खोप कोषको व्यवस्था गरेको छ । सो कोषमा यो वर्षसम्म मौज्जात रहेको रु.१८ करोड २८ लाख ३ हजार निष्क्रिय रहेको छ । कोष सञ्चालनसम्बन्धी कार्यविधि तयार गरी उक्त रकम परिचालन गर्नुपर्दछ ।
४६. **आवश्यकता पहिचान** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४(१) मा सार्वजनिक निकायले मालसामान निर्माण कार्य वा सेवा खरिद गर्नु अघि त्यससम्बन्धी स्पेसिफिकेसन, योजना, नक्सा, डिजाइन, विशेष आवश्यकता वा अन्य विवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभागले नसर्ने रोगसम्बन्धी कार्यक्रमको लागि रु.६५ लाख ८१ हजारको रिएजेन्ट र मेसिनरी औजार खरिद गरेकोमा उक्त कार्यक्रम नै सञ्चालन

- नभएकोले सामग्री मौज्जात रहेको छ । आवश्यकता विश्लेषण गरी खरिद भएका सामान मौज्जात नरहने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
४७. **विपन्न नागरिकको उपचार** - विपन्न नागरिक औषधि उपचार कोष निर्देशिका, २०७५ अनुसार सामाजिक रूपमा पिछडिएका वा आर्थिक रूपमा विपन्न नागरिकहरूका लागि राज्यले विशेष व्यवस्था गर्न, तथा औषधि उपचारबाट सहायता पुऱ्याउन मुटु, मृगौला, क्यान्सर, पार्किन्सन्स, अल्जाइमर्स, स्पाईनल इन्जुरी, हेड इन्जुरी र सिकलसेल एनिमिया रोग पहिचान र उपचार गर्न रु.२ अर्ब ३९ करोड ७४ लाख ७२ हजार बजेट व्यवस्था भएकोमा विपन्न नागरिकको उपचारमा भएको खर्च रु.२ अर्ब ३० करोड ७९ लाख २५ हजार उपचार गर्ने अस्पतालहरूलाई शोधभर्ना दिएको छ । विपन्न नागरिकको उपचार गर्ने स्वास्थ्य संस्थाको अनुगमन गरी खर्चको यथार्थता यकिन गर्नुपर्दछ ।
४८. **सहुलियत** - विपन्न नागरिक औषधि उपचार कोष निर्देशिका, २०७५ को दफा ४(५) मा विपन्न नागरिक उपचार सेवाबाटको सहुलियत तोकिएको अस्पतालमार्फत दिने उल्लेख छ । नेपालमा मृगौला प्रत्यारोपण गर्ने बिरामीलाई प्रत्यारोपणपूर्व अङ्गदाता र ग्रहणकर्ताको प्रयोगशाला परीक्षण गर्न विलबमोजिम अधिकतम रु.५० हजार र प्रत्यारोपण पश्चात् औषधि खरिदको लागि रु.१ लाख तथा विदेशमा प्रत्यारोपण गर्ने बिरामीहरूलाई प्रत्यारोपण पश्चात् औषधि सेवनको लागि रु.१ लाख सहुलियत दिने व्यवस्था छ । विभागले यो वर्ष त्रिभुवन विश्विद्यालय शिक्षण अस्पताल, वीर अस्पताल र शहीद धर्मभक्त राष्ट्रिय प्रत्यारोपण केन्द्रबाट मृगौला प्रत्यारोपण गरेका १३२ तथा विदेशमा प्रत्यारोपण गरेका १४ समेत १४६ बिरामीको प्रयोगशाला परीक्षण शुल्क र औषधि सेवन सहुलियतमा रु.२ करोड ११ लाख ४७ हजार र गत वर्षमा विपन्न नागरिक औषधि उपचार व्यवस्थापन समितिबाट निर्णय भई भुक्तानी हुन बाँकी रहेको रु.४४ लाख ४२ हजार समेत कुल रु.२ करोड ५५ लाख ८९ हजार निर्देशिकाबमोजिम सम्बन्धित अस्पतालबाट बिरामीलाई सहुलियत दिनुपर्नेमा विभागबाट बिरामीलाई सोझै भुक्तानी दिएको छ । निर्देशिकाबमोजिम सम्बन्धित अस्पतालले बिरामीलाई सहुलियत दिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
४९. **कोभिड-१९ खर्च** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतका १९ निकायबाट २०७६ माघदेखि २०७७ आषाढ मसान्तसम्म कोभिड-१९ महामारी रोकथाम, नियन्त्रण र उपचारमा संघीय सरकारको रु.१ अर्ब ७९ करोड ८८ लाख, प्रदेश सरकारको रु.६ करोड ५१ लाख र आन्तरिक स्रोतबाट रु.३ करोड १३ लाखसमेत रु.१ अर्ब ८९ करोड ५२ लाख खर्च भएकोमध्ये औषधि र स्वास्थ्य सामग्रीमा रु.१ अर्ब १५ करोड १८ लाख (६०.७८ प्रतिशत), मेसिनरी उपकरण खरिदमा रु.२९ करोड १० लाख (१५.३५ प्रतिशत), जोखिम भत्ता वितरणमा रु.१२ करोड ५५ लाख (६.६२ प्रतिशत), पूर्वाधार निर्माण र मर्मत संभारमा रु.९ करोड ४० लाख (४.९६ प्रतिशत) र अन्यमा रु.२३ करोड २९ लाख (१२.२९ प्रतिशत) खर्च भएको छ । बजेटको शीर्षकगत बाँडफाँट नभएकोले कोभिड-१९ सँग प्रत्यक्ष सम्बन्ध नभएको करार सेवाशुल्क, बैठक भत्ता समेतमा खर्च भएको देखिन्छ ।
५०. **स्वास्थ्य सामग्री खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४५ मा तत्काल खरिद नगर्दा सार्वजनिक सुरक्षा, हित तथा सामुदायिक स्वास्थ्यमा पर्ने संकटलाई मध्यनजर गरी खरिद आवश्यकताको लिखित विवरण, गुणस्तर, परिमाण, शर्त र कार्य सम्पन्न गर्न लाग्ने अवधि जस्ता विवरण तयार गरी आपूर्तिकसँग लिखित दरभाउ वा प्रस्ताव लिई स्वच्छ र उचित मूल्यको लागि वार्ता गरी विशेष परिस्थितिमा खरिद गर्न सक्ने व्यवस्था छ । स्वास्थ्य सेवा विभागलाई नेपालमा कोभिड-१९ महामारी

रोगको नियन्त्रण, रोकथाम र उपचारको लागि आवश्यक पर्ने स्वास्थ्य सामग्री विशेष परिस्थितिमा खरिद गर्न नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्ले २०७६।१२।९ मा सहमति दिएको देखियो । सो सम्बन्धमा स्वास्थ्य सेवा विभागबाट प्राप्त विवरणको आधारमा विश्लेषण गर्दा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ५०.१. स्वास्थ्य सेवा विभागले १९ प्रकारका स्वास्थ्य सामग्री खरिदको लागि अमेरिकी डलर ९० लाख ७७ हजारको लागत अनुमान तयार गरी खुल्ला प्रस्ताव आव्हान गरेकोमा एक आपूर्तिकर्ता अमेरिकी डलर १ करोड ३ लाख ३८ हजार (लागत अनुमानभन्दा १३.९० प्रतिशत बढी) को प्रस्ताव स्वीकृत गरी २०७६।१२।१४ मा सम्झौता गरेको छ । सम्झौतामा आपूर्तिकर्ताले तीन लटमा स्वास्थ्य सामग्री उपलब्ध गराउने उल्लेख भएअनुसार २०७६।१२।१७ भित्र पहिलो लटमा अमेरिकी डलर ९० लाख ५३ हजारका सामग्री उपलब्ध गराउनुपर्ने शर्त राखिएको छ । शर्तअनुरूप अमेरिकी डलर २३ लाख ३४ हजारका मात्र सामग्री आपूर्ति गरेको छ । आपूर्ति भएका सामग्रीको प्राविधिक परीक्षण नगरी उपयोग भएको देखियो । आपूर्तिकर्ताले सम्झौतामा तोकिएको लटबमोजिमका बाँकी सामग्री आपूर्ति नगरेको र अत्यावश्यक सामग्री आंशिक मात्र आपूर्ति गरेकोले सम्झौताबमोजिम कार्य सम्पादन नगरेको कारण जनाई २०७६।१२।१९ मा निजसँगको सम्झौता अन्त्य गरेको छ । सम्झौता गर्दा राखेको कार्य सम्पादन जमानत अमेरिकी डलर ५ लाख १७ हजार जफतगरी राजस्वमा दाखिला गरेको छ । तर सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५९(८) बमोजिम बाँकी रहेको कार्य पूरा गर्न जति रकम आवश्यक पर्छ सो रकम त्यसरी कार्य नगर्ने आपूर्तिकर्ताबाट सरकारी बाँकी सरह असुल गर्नुपर्नेमा सो सम्बन्धी प्रक्रिया अगाडि बढाएको देखिएन ।

आपूर्तिकर्तालाई चीनबाट चार्टर्ड उडान मार्फत ढुवानी गरेको भाडा रु.१ करोड ९४ लाख २३ हजार र आपूर्ति गरेको सामग्रीको मूल्य अमेरिकी डलर २३ लाख ३४ हजार भुक्तानी गरेको छैन । न्यायिक निरूपणको लागि आपूर्तिकर्ताले सर्वोच्च अदालत र पाटन उच्च अदालतमा दायर गरेको रिट विचाराधीन रहेको छ । उक्त खरिद कार्यको सक्कल सेस्ता पाटन उच्च अदालतमा पेस भएको जानकारी प्राप्त भएको छ । उक्त सक्कल सेस्ता लेखापरीक्षणको लागि पेस गर्नुपर्दछ ।

- ५०.२. सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ७१ मा पूर्व योग्यताको प्रस्ताव, बोलपत्र, परामर्श सेवाको आशयपत्र वा प्रस्ताव वा सिलबन्दी दरभाउपत्र परीक्षण र मूल्याङ्कन गर्न सार्वजनिक निकायका प्रमुख वा निजले तोकेको वरिष्ठ अधिकृतको अध्यक्षतामा ४ सदस्य रहेको मूल्याङ्कन समिति गठन हुने उल्लेख छ । कोभिड-१९ रोगको रोकथाम तथा नियन्त्रणको लागि अति आवश्यक सामानहरू विशेष परिस्थितिमा खरिद गर्न प्रकाशित सूचनाबमोजिम पेस भएका ७ प्रस्तावदाताको मूल्याङ्कन गर्न ऐनमा व्यवस्था भएको समिति गठन नगरी मन्त्रीको प्रमुख सल्लाहकारको संयोजकत्वमा ६ सदस्य रहेको समिति गठन गरी वार्ता गरेको पाइयो । ऐनको व्यवस्था विपरीत समिति गठन गर्नुको आधार, कारण र औचित्य पुष्टि हुने देखिएन । कानूनमा जिम्मेवारी नतोकिएका व्यक्तिहरूबाट भएका निर्णय कानूनसम्मत देखिएन ।

५१. कोभिड-१९ सम्बन्धी सामग्री खरिद - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४५ मा सार्वजनिक निकायले खरिदको आवश्यकताको लिखित विवरण, गुणस्तर, परिमाण, शर्त र कार्यसम्पन्न गर्ने अवधि लगायत विवरण तयार गरी आकस्मिक परिस्थितिको सामना गर्न आवश्यक परिमाण र समयावधिका लागि मात्र यथासम्भव प्रतिस्पर्धा गराई वा एउटा मात्र आपूर्तिकर्तासँग लिखित दरभाउ वा प्रस्ताव लिई स्वच्छ र उचित मूल्यको लागि वार्ता गरी खरिद गर्नुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष स्वास्थ्य

सेवा विभागले उक्त नियमबमोजिम पी.पी.ई, मास्क, स्यानीटाइजर लगायतका स्वास्थ्य सामग्री बोलपत्रको माध्यमबाट रु.१ अर्ब १४ करोड ५७ लाख र सोझै खरिदबाट रु.१ करोड ३४ लाख ७० हजारमा खरिद गरी भुक्तानी गरेको छ। उल्लिखित खरिद सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- ५१.१. सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११ मा सार्वजनिक निकायले मालसामानको लागत अनुमान तयार गर्दा सम्बन्धित सार्वजनिक निकायले चालु वा अघिल्ला वर्षहरूमा सोही प्रकृतिको खरिद गर्दा लागेको वास्तविक लागत, स्थानीय बजारमा प्रचलित दरभाउ, उद्योग वाणिज्य संघले जारी गरेको दररेटको आधारमा तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । स्वास्थ्य सेवा विभागले रु.१ अर्ब ७१ करोड ७५ लाख ६४ हजार लागत अनुमानका पी.पी.ई. आरडीटी, भीटीएम मास्क, स्यानीटाइजर लगायतका सामग्रीहरू खरिद गर्न बोलपत्रको माध्यमबाट खरिद गर्न रु.१ अर्ब १९ करोड ५८ लाखको सम्झौता गरी रु.१ अर्ब १४ करोड ५७ लाख भुक्तानी गरेको छ। विभागले रु.४ करोड ८५ लाख मूल्यका ५१ प्रकारका स्वास्थ्य सामग्री लागत अनुमान स्वीकृत नगरी अन्य अस्पतालबाट प्राप्त प्रस्तावको आधारमा सोझै खरिद गरेको छ ।
- ५१.२. सार्वजनिक निकायले खरिद गर्दा सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८(१) मा उल्लिखित कुनै विधि अपनाई खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कोभिड-१९ महामारीको रोकथाम र नियन्त्रणका लागि नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०७६।१२।१६ को निर्णय बमोजिम आवश्यक पर्ने औषधि, उपकरण तथा अन्य सामग्रीहरू स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयसँग समन्वय गरी आवश्यकता अनुसार रक्षा मन्त्रालयले नेपाली सेना मार्फत सरकार-सरकार (जी टु जी) विधिबाट खरिद गर्ने उल्लेख छ । नेपाली सेनामार्फत खरिद गर्ने निर्णय भएका ३९८ किसिमका सामग्रीमध्ये १५ प्रतिशतमा नबढ्ने गरी स्वास्थ्य सेवा विभागले खरिद गर्ने स्वास्थ्य मन्त्रालयका सचिवस्तरको निर्णयका आधारमा ३ आपूर्तिकबाट रु.३६ करोड १८ लाखका स्वास्थ्य सामग्री सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४५ बमोजिम खरिद गरेको छ । नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को निर्णयबाट खरिदको एउटा विधि निश्चित गरिसकेपछि सो मध्येको केही सामग्री छुट्टै प्रक्रियाबाट खरिद गर्नु परेको कारण स्पष्ट भएन । सोको आधार र पुष्ट्याई पेस हुनुपर्दछ ।
- ५१.३. स्वास्थ्य सेवा विभागले कोभिड-१९ को लागि प्रयोगशाला परीक्षण जनस्तरमा पुर्‍याउनका लागि राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशालाबाट प्राप्त दररेट तथा स्पेसिफिकेसनबमोजिम पीसीआर किट, रिजेन्ट तथा भी.टी.एम. खरिद कार्यको लागत अनुमान तयार गरी एक आपूर्तिकसँग रु.४ करोड ५२ लाखमा ठेक्का सम्झौता गरेको छ । आपूर्तिकले बोलपत्र सम्बन्धी कागजातमा एउटा कम्पनीले उत्पादन गरेको ३ एम.एल.को भी.टी.एम. २५ हजार थान आपूर्ति गर्न प्रस्ताव गरेकोमा गुणस्तर परीक्षण नगरी अर्को कम्पनीको उत्पादन खरिद गरेको छ । सम्झौतामा उल्लेख भएभन्दा फरक कम्पनीबाट उत्पादित सामग्री खरिद गरेको सम्बन्धमा छानबिन गरी सम्बन्धितलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
- ५१.४. सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११४ मा सार्वजनिक निकायले आपूर्ति गरेका मालसामान सम्झौतामा उल्लिखित प्राविधिक स्पेसिफिकेसन र गुणस्तर बमोजिम भए नभएको निरीक्षण वा परीक्षण गर्नु गराउनु पर्ने व्यवस्था छ । स्वास्थ्य सेवा विभागले एक आपूर्तिकबाट कोभिड १९ उपचारमा आवश्यक ११ प्रकारका औषधि खरिद गरी रु.२ करोड ४३ लाख ६५ हजार भुक्तानी दिएकोमा आपूर्ति भएका औषधिको केमिष्ट्र समेतको विज्ञ समितिबाट गुणस्तर परीक्षण गर्दा ६ प्रकारका

औषधि गुणस्तर योग्य रहेको, ४ प्रकारका औषधि सम्झौताअनुसारको नभएको र ईन्सूलिन अस्पार्टको उत्पादन मुलुक फरक परेको अवस्थामा समेत विभागले सबै सामग्री स्वीकार गरेको छ । खरिद सम्झौतामा उल्लिखित शर्त र स्पेसिफिकेसनबमोजिम मेल नखाएका औषधि स्वीकार गर्नु उचित होइन । यसको कारण, आधार र औचित्य स्पष्ट गर्नुपर्दछ ।

५२. **आर.डी.टी. किटको उपयोग** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ५३ मा सार्वजनिक जवाफदेहीको पद धारण गरेको व्यक्तिले दिएको आदेश वा निर्देशनमा भएको कारोबार वा निज आफैले गरेको कारोबारका सम्बन्धमा सम्बन्धित व्यक्ति जिम्मेवार हुने उल्लेख छ । स्वास्थ्य सेवा विभागले यो वर्ष २ आपूर्तिकसँग रु २७ करोड ८१ लाख ८३ हजार मूल्यका ३ लाख ९६ हजार ४४५ थान आर.डी.टी किट बोलपत्र तथा वार्ताको माध्यमबाट खरिद गरेको देखियो । उक्त कीट विश्व स्वास्थ्य संगठनले आकस्मिक रुपमा सर्भिलेन्स प्रयोजनमा प्रयोग गर्न सकिने जनाए पनि नेपालमा कोभिड-१९ को पहिचानकै सिलसिलामा प्रयोग गरेकोले उक्त खर्च उपलब्धिमूलक देखिएन । खरिद परिमाणमध्ये यो वर्ष ३ लाख १२ हजार ४०२ किट प्रयोग भैसकेपछि नेपाल सरकारले २०७७।४।१४ मा किट प्रयोग गर्न बन्द गर्ने निर्णय गरेको कारण प्रयोग हुन बाँकी रु.५ करोड २९ लाख ४७ हजार बराबरको ८४ हजार ४३ कीटमध्ये स्वास्थ्य सेवा विभागमा रहेको ८ हजार १९६ कीटको म्याद २१ मार्च २०२१ मा समाप्त भइसकेको र बाँकी ७५ हजार ८४७ अन्य स्वास्थ्य संस्थामा पठाएकोमा सोको अवस्था यकिन गरेको छैन । उक्त कीटको आवश्यकता र प्रयोगको औचित्यको बारेमा विस्तृत अध्ययन विश्लेषण नगरी गरिएको खरिद र प्रयोगबाट सरकारी स्रोत साधनको अपव्यय हुनुको साथै जनमानसमा समेत विश्वनीयता कायम हुन सकेको छैन ।

कोभिड-१९ सम्बन्धमा देखिएका अन्य व्यहोरा कोभिड सम्बन्धी विशेष लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा समावेश गरिएको छ ।

औषधि व्यवस्था विभाग

औषधि उत्पादन, बिक्री वितरण, निकासी, पैठारी, सञ्चयको व्यवस्थापन एवं नियन्त्रण गर्न औषधि ऐन, २०३५ अनुसार यस विभागको स्थापना भएको हो । गुणस्तरीय औषधिहरू उपलब्ध गराउने, औषधिको उपयोग सम्बन्धमा प्रचारप्रसार गर्ने, औषधि उद्योगको स्थापना, औषधिको आयात निर्यातको सिफारिस एवं औषधि उद्योग र बिक्रेताको निरीक्षण गर्ने विभागका प्रमुख कार्य रहेका छन् ।

५३. **औषधिको परीक्षण** - औषधि ऐन, २०३५ को दफा १३ र १४ मा औषधिको गुणस्तर जाँच गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । औषधिको गुणस्तर कायम राख्न औषधि व्यवस्था विभागले यो वर्ष ९१८ नमूना परीक्षण गरेकोमा ८८ (९.५८ प्रतिशत) औषधिमा कैफियत देखिएको छ । यसरी कैफियत देखिएका तथा मापदण्ड बेगरका ४० प्रकारका औषधि बजारबाट फिर्ता गर्न निर्देशन दिने निर्णय गरेको छ । उपर्युक्त स्थितिले औषधिको गुणस्तरमा आश्वस्त हुने अवस्था देखिएन । औषधिको गुणस्तर परीक्षणको दायरा बढाउनुका साथै अनुगमन कार्यलाई थप प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
५४. **मूल्य निर्धारण** - औषधि ऐन, २०३५ को दफा २६ मा औषधि व्यवस्था विभागले आवश्यक देखेमा कुनै औषधिको मूल्य निर्धारण गरी राजपत्रमा प्रकाशन गर्नसक्ने व्यवस्था छ । विभागले यो वर्षसम्म

१४४ प्रकारका औषधिको मूल्य निर्धारण गरेकोमा ११७ औषधिको मूल्यमात्र राजपत्रमा प्रकाशित गरेको देखियो । विभागले भन्सार प्रयोजनका लागि, औषधि तथा मोड्यूल दर्ता गर्दा समेत मूल्य निर्धारण गरेको छ । मूल्य निर्धारण भएका सबै औषधिको मूल्य सार्वजनिक गर्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला

प्रयोगशालाले जनस्वास्थ्य एवं चिकित्सकीय सेवासँग सम्बन्धित रोगको खोजपडताल, निदान तथा अनुसन्धान र प्रयोगशालाहरूको नियमनसम्बन्धी कार्यहरू गर्दै आएको छ । प्रयोगशालाले यो वर्ष १ लाख ६७ हजार १४३ जनाको ४ लाख ५८ हजार परीक्षण गरेको छ । गत वर्ष २४४ प्रकारको परीक्षण सेवा दिएकोमा यो वर्ष २२६ प्रकारका सेवा प्रदान गरेको छ ।

५५. **पूर्वाधार, जनशक्ति र सेवा प्रवाह** - प्रयोगशालाको सेवा प्रभावकारी बनाउन भौतिक पूर्वाधार, उपकरण र जनशक्ति व्यवस्थापन प्रभावकारी हुनुपर्दछ । प्रयोगशालामा भवन तथा स्थान पर्याप्त नरहेको, एउटै कोठामा धेरै बिरामीको रगत नमूना सङ्कलन गर्नुपर्ने अवस्था रहेको, विभिन्न पदमा ६४ दरबन्दी स्वीकृत भएकोमा एघारौँ तहको माइक्रोबायोलोजिष्ट लगायत २३ प्राविधिक पद पूर्ति नभएको अवस्था छ । कोभिड-१९ जस्तो महामारीको अवस्थामा हालको पूर्वाधार र जनशक्ति पर्याप्त नभएको कारण सेवा प्रवाहमा ढिलाई भएको छ । देशको एकमात्र केन्द्रीय प्रयोगशालामा आवश्यक भवन, स्थान, उपकरण तथा जनशक्तिको अभावका कारण मानव अङ्ग प्रत्यारोपण गर्दा गरिने एच.एल.ए टाइपिङ टेष्ट, बाथ रोग पत्ता लगाउन गरिने एच.एल.बी. २७ टेष्ट, बाथ रोगको अवस्था थाहा पाउन गरिने एन्टी सीसीपी टेष्ट, कुकुरमा लाग्ने फित्ते जुका मानिसको शरीरमा पुगेको पत्ता लगाउन गरिने इकाइनोकोसिस एन्टिबडी टेष्ट, मानव जिन र क्रोमोजोमको अवस्था थाहा पाउन गरिने मोलिकुलर टेष्टलगायतका ३५ भन्दा बढी प्रकारका परीक्षण हुन नसकेकोले बिरामीहरू निजी प्रयोगशाला तथा बाह्य मुलकसम्म पुगेर परीक्षण गराउनुपर्ने अवस्था रहेको छ । तसर्थ प्रयोगशाला भवन एवं पूर्वाधार र पर्याप्त दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था मिलाई बिरामीलाई समयमै गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्नुपर्दछ ।

५६. **अनुमति नवीकरण** - स्वास्थ्य प्रयोगशाला स्थापना सञ्चालन मापदण्ड सम्बन्धी निर्देशिका, २०७३ को बुँदा नं २८(१) मा कुनै पनि निकायमा दर्ता नगरी, अनुमति नलिई प्रयोगशाला सञ्चालन गर्न नपाउने र सो अनुमति नलिई सञ्चालन गरेको पाईएमा त्यस्तो स्वास्थ्य संस्थालाई प्रचलित नेपाल कानूनबमोजिम कारवाही गरिने र सोको रेकर्ड राखी भविष्यमा समेत सञ्चालन गर्न नदिने व्यवस्था छ । प्रयोगशालाको अभिलेखअनुसार गत वर्षसम्म ३९७ प्रयोगशाला दर्ता भएकोमा यो वर्षसम्म ४२६ दर्ता भएका छन् । एउटै रोगको परीक्षण गर्दा प्रयोगशालाले फरक फरक नतिजा दिने, सञ्चालन अनुमति नवीकरण नगराउने अवस्था विद्यमान रहेकोले निजी प्रयोगशालाको प्रभावकारी अनुगमन गरी सेवाको गुणस्तरमा सुधार गर्नुपर्दछ ।

राष्ट्रिय एड्स तथा यौनरोग नियन्त्रण केन्द्र

एच.आई.भी. एड्स र यौन रोगको संक्रमणलाई रोकथाम तथा नियन्त्रण गर्ने, चिकित्सा सेवा, शिक्षा सूचना तथा सञ्चारको माध्यमलाई सुदृढ, सशक्त र प्रभावकारी बनाउने र यस्तो रोगबाट मुलुकमा पर्नसक्ने दूरगामी असरहरूमा कमी ल्याउने उद्देश्यले २०५२ मा केन्द्रको स्थापना भएको हो ।

५७. सेवा प्रवाह - एच.आई.भी. को महामारीलाई अन्त्य गर्ने विश्वव्यापी लक्ष्य हासिल गर्न नेपालले एच.आई.भी. रोकथाम र उपचारको लागि सन् २०१६ देखि २०२१ सम्मका लागि राष्ट्रिय एच.आई.भी. रणनीति योजना तयार पारेको छ । योजनाले २०२० सम्ममा एच.आई.भी. सङ्क्रमित व्यक्तिमध्ये ९० प्रतिशतले एच.आई.भी. परीक्षण गरी जानकारी पाउने र त्यसरी जानकारी प्राप्तमध्ये ९० प्रतिशतले ए.आर.भी. औषधि उपचार प्राप्त गर्ने र ए.आर.भी.मा भएकामध्ये कम्तीमा ९० प्रतिशत एच.आई.भी. सङ्क्रमितको शरीरमा रहेको भाइरस (एच.आई.भी.) को भार कम गर्ने उल्लेख छ । एड्सको महामारीलाई २०३० सम्म अन्त्य गर्ने लक्ष्य रहेकोमा विगत तीन वर्षको एच.आई.भी. एड्ससम्बन्धी सूचक तथा तथ्याङ्क निम्नानुसार देखिन्छ:

(सङ्ख्यामा)

क्र.सं.	विवरण	२०७४।७५	२०७५।७६	२०७६।७७
१	जम्मा अनुमानित एच.आई.भी.सङ्क्रमित	३१०२०	३५०६२	३७५१६
२	सङ्क्रमितमध्ये पुरुष	१९०२०	२१७१९	२३२१६
३	सङ्क्रमितमध्ये महिला	१२०००	१३३४३	१४३००
४	सङ्क्रमित बालबालिका (कुल सङ्क्रमितमध्ये)	११९२	१२९९	१२९९
५	नयाँ एच.आई.भी.सङ्क्रमण	८३५	२२९८	२४१६
६	एड्सको कारण मृत्यु हुनेको संख्या	१३०६	८९५	८९५

उपलब्ध तथ्याङ्कअनुसार विक्रम सम्वत् २०६६ मा एच.आई.भी. सङ्क्रमित संख्या ३ हजार ९६८ भएकोमा एक दशकपछि यो संख्या ९.४५ गुणाले वृद्धि भई ३७ हजार ५१६ पुगेकोले सङ्क्रमितको संख्या नियन्त्रण हुन सकेको देखिदैन । उपर्युक्त स्थितिले २०३० सम्म महामारी अन्त्य गर्ने लक्ष्य प्राप्तमा कठिनाइ हुने देखिँदा प्रवर्द्धनात्मक कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५८. म्याद समाप्त भएका औषधि - केन्द्रको जिन्सी निरीक्षण प्रतिवेदनअनुसार ७१ प्रकारका ३ लाख ५६ हजार २४६ ट्याब्लेट, ५ हजार ५८१ बोतल, १ हजार १४० भायल, ७३ जार, ७ लाख ५६ हजार ४५१ टेष्ट किट, ६२६ एम्पुल, ३ हजार १५५ क्याप्सुल र ४६ हजार १०० ट्यूब सामानहरू प्रयोग गर्न नमिल्ने एवं म्याद समाप्त भएको देखियो । यसरी एकातर्फ औषधि एवं औषधिजन्य सामानको अभाव देखिएको छ भने अर्कोतर्फ खरिद भएका औषधि र सामानको म्याद समाप्त भई उपयोग नहुने स्थिति देखिएकोले औषधि खरिद तथा व्यवस्थापन कार्य प्रभावकारी हुन सकेको पाइएन । औषधि एवं औषधिजन्य सामानको आवश्यकता पहिचान गरी खरिद व्यवस्थापनमा केन्द्रले ध्यान दिनुपर्दछ ।

अन्य संस्था र समिति

स्वास्थ्य बीमा बोर्ड

नेपाली नागरिकको स्वास्थ्य उपचारमा भइरहेको व्यक्तिगत खर्चलाई मितव्ययी तथा व्यवस्थित गरी सर्वसुलभ रूपमा गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवाको पहुँच र उपयोगमा सुधार गर्न २०७१ देखि सामाजिक स्वास्थ्य सुरक्षा विकास समिति गठन भई बीमासम्बन्धी कार्य गर्दै आएकोमा बीमा ऐन, २०७४ बमोजिम स्वास्थ्य बीमा बोर्डको नामबाट कार्य हुँदैआएको छ ।

५९. **कार्यक्रम कार्यान्वयन** - नेपाल सरकारको नीति तथा कार्यक्रममा मुलुकभर स्वास्थ्य बीमा विस्तार गर्ने उल्लेख छ । मुलुकभर सबै जिल्लामा सेवा विस्तार गर्ने लक्ष्य राखी यो वर्ष रु.५ अर्ब १९ करोड ५१ लाख विनियोजन भएकोमा ५८ जिल्लामा मात्र कार्यक्रम लागू गरी रु.३ अर्ब ८७ करोड २९ लाख विभिन्न अस्पताललाई शोधभर्ना भुक्तानी दिएको छ । लक्ष्यबमोजिम १९ जिल्लामा कार्यक्रम सञ्चालन हुन नसकेकोले ती जिल्लाका नागरिक स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रमबाट वञ्चित हुन पुगेका छन् । तसर्थ लक्ष्यअनुरूप प्रभावकारी रूपमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
६०. **दिगोपना** - बोर्डले नेपाली नागरिकले जुनसुकै अस्पतालमा स्वास्थ्य उपचार गराए पनि उपचार खर्च शोधभर्ना हुने व्यवस्था गरेको छ । बीमा योजना कार्यक्रममा गत वर्षसम्म १६ लाख ८६ हजार २२९ नागरिक सहभागी रहेकोमा यो वर्ष २२ लाख १० हजार ५७२ सहभागीबाट रु.१ अर्ब ४२ करोड १० लाख प्रिमियम प्राप्त भएको छ । बीमितले स्वास्थ्य सेवा लिएको बिल भरपाईको आधारमा बोर्डले विभिन्न अस्पताललाई रु.३ अर्ब ८७ करोड २९ लाख (प्रिमियमको तुलनामा २७२.५५ प्रतिशत) शोधभर्ना भुक्तानी भएको छ । बीमा योजनामा सहभागीबाट प्राप्त बीमा प्रिमियमभन्दा रु.२ अर्ब ४५ करोड १९ लाख बढी खर्च भएकोले दिगो रूपमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्न कठिनाई हुने देखिन्छ । यो कार्यक्रमको दिगोपनाका लागि बीमा शुल्कलाई पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।
६१. **बीमा कार्यक्रममा सहभागिता** - राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार कार्यक्रम कार्यान्वयन भएका ५८ जिल्लाको जनसंख्या १ करोड ८५ लाख २४ हजार ५०१ रहेकोमा यस कार्यक्रममा २२ लाख १० हजार ५७२ (११.९३ प्रतिशत) मात्र सहभागी भएको देखियो । कुल जनसंख्याको ८८.०७ प्रतिशत सहभागी नभएकोले सेवाको गुणस्तर सुनिश्चित गरी चेतनामुलक कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- कतिपय सेवा प्रदायक संस्थाले सेवा नदिएको, सेवा लिँदा अनावश्यक झमेला भई सहज सेवा लिन नसकेको लगायत बीमितका गुनासा रहेको पाइयो । कार्यक्रममा सहभागीले प्रभावकारी सेवा प्राप्त गरे नगरेको सम्बन्धमा बोर्डले अनुगमन गरी तत्काल गुनासो सम्बोधन गर्ने, कार्यक्रमको महत्वको बारेमा प्रचार प्रसार गर्ने लगायतका कार्यमार्फत बीमामा सहभागिता वृद्धि गर्नुपर्दछ ।
६२. **बीमा आबद्धता** - स्वास्थ्य बीमा नियमावली, २०७५ को नियम ३ मा राष्ट्रसेवक, वृद्धाश्रम, अनाथालय, सुधार गृह, संरक्षण गृहलगायतका संस्थाहरूमा आश्रित सबैलाई तथा ७० वर्ष पुगेका जेष्ठ नागरिकलाई कार्यक्रममा आबद्ध गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नियमावलीको व्यवस्थाअनुसार सबै राष्ट्रसेवक कर्मचारी तथा अन्य संस्थाका सबै आश्रित व्यक्ति कार्यक्रममा आबद्ध भएको देखिँदैन । स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रममा लक्षित वर्गका सबै नागरिकलाई आबद्ध गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
६३. **कार्यक्रममा दोहोरोपना** - नेपाल सरकारले सर्वसाधारण तथा लक्षित वर्गलाई आधारभूत स्वास्थ्य सेवाअन्तर्गत ७० प्रकारका औषधि निःशुल्क वितरण गरेको, आमा सुरक्षा, महिलाको आड खसेको उपचार निःशुल्क गरेको, ७५ वर्ष पूरा भएका जेष्ठ नागरिकलाई निःशुल्क उपचार गरेको तथा मृगौला, क्यान्सर रोगलगायत ८ प्रकारका कडारोगको उपचार सहूलियत दरमा उपलब्ध गराउँदै आएको छ । यसैगरी स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रममा आबद्ध परिवारले रु.१ लाखसम्मको उपचार खर्च बीमा कम्पनीमार्फत दिने गरेको छ । नागरिकलाई विभिन्न निकायबाट सहूलियत प्रदान गर्दा कार्यक्रममा दोहोरोपना भएको देखिन्छ । तसर्थ त्यस्ता कार्यक्रममा दोहोरोपना नहुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

६४. **कोषको परिचालन** - स्वास्थ्य बीमा ऐन, २०७४ को दफा २७ र २८ मा स्वास्थ्य बीमा कार्यक्रमको लागि एक स्वास्थ्य बीमा कोष रहने र बोर्डको तर्फबाट गरिने सम्पूर्ण खर्च कोषबाट व्यहोर्ने उल्लेख छ । यो वर्षसम्म बीमा प्रिमियम बापत सङ्कलन गरेको रु.२ अर्ब ८० करोड ७० लाख लगानी तथा खर्च नगरी विविध खातामा मौज्दात रहेको छ । बोर्डले कोषमा सङ्कलित रकम खर्च गर्ने सम्बन्धमा कार्यविधि तयार गरेको छैन । बोर्डबाट हुने सम्पूर्ण खर्चको लागि नेपाल सरकारले अनुदान उपलब्ध गराउँदै आएको छ । कोषमा प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट हुने योगदानसम्बन्धी नीति तय भएको छैन । बीमा कार्यक्रमअन्तर्गत प्रदान गर्ने सुविधा सम्बन्धमा नेपाल सरकारप्रतिको निर्भरता कम गर्ने गरी स्रोतको परिचालन गर्नुपर्दछ ।

चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान (वीर अस्पताल)

नेपालको पहिलो स्थापित वीर अस्पताललाई २०६३ मा विशेष ऐनअन्तर्गत चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठानको संरचनाभित्र संस्थागत गरिएको छ । चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान अन्तर्गत हाल वीर अस्पताल, नर्सिङ क्याम्पस र राष्ट्रिय ट्रमा सेन्टर सञ्चालनमा रहेका छन् । अस्पतालले विशेषज्ञ स्वास्थ्य उपचार सेवा, असहाय तथा विपन्न वर्गलगायत सर्वसाधारणलाई चिकित्सा सेवा पुऱ्याउँदै आएको छ । सोको अतिरिक्त प्रतिष्ठानले चिकित्सा विज्ञान र नर्सिङ विषयको उच्चस्तरको जनशक्ति उत्पादन गर्दै आएको देखिन्छ । यो वर्ष अस्पतालले रु.२ अर्ब ३३ करोड ६ लाख ९७ हजार खर्च गरी ३ लाख ७५ हजार ६७९ बिरामीलाई स्वास्थ्य उपचार सेवा दिएको छ ।

६५. **सेवा प्रवाह**- उपचारको लागि आउने सेवाग्राहीलाई उपलब्ध सबै प्रकारका सेवा समयमै दिई अस्पताललाई प्रभावकारी तथा दक्ष रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्दछ । अस्पतालले यो वर्ष बहिरङ्गतर्फ ३ लाख ३७ हजार १५०, आकस्मिकतर्फ ३८ हजार ५२९ र भर्ना भएका १० हजार ९४१ बिरामीलाई उपचार सेवा दिएको छ । अस्पतालको स्वीकृत दरबन्दी १ हजार २३७ मध्ये ८७४ पदपूर्ति भएको छ । सोमध्ये चिकित्सकतर्फ २२० दरबन्दीमध्ये १९१ पदपूर्ति भएको छ । अस्पतालले २९ चिकित्सकलाई अन्यत्रबाट काजमा ल्याएको छ । अस्पतालले संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण कार्य गरेको छैन ।

अस्पतालमा रहेको १६ स्लाइसको सिटी स्क्यान मेसिन १, पल्मोनरी फन्सण्टेड मेसिन १, ग्यास्ट्रो इण्डोस्कोपी मेसिन ४ बिग्रेर उपयोग विहिन भएका छन् । गत वर्ष एक गैरसरकारी संस्थाबाट प्राप्त रु.२ करोड ५३ लाख मूल्यको फाइब्रोस्क्यान मेसिन जडान नगरी राखेको छ । त्यसैगरी उपचार सम्बन्धी उपकरण दुरुस्त नहुने, बिरामीको चापको कारण सामान्य उपचारको लागि लामो समयसम्म प्रतीक्षा गर्नुपर्ने, समयमै सेवा उपलब्ध नहुने अवस्था विद्यमान रहेका छन् । सामान्यदेखि जटिल प्रकारको उपचार गर्दै आएको र प्रत्येक वर्ष बिरामीको चापसमेत बढ्दै गएकोले सेवा प्रवाहको गुणस्तर सुधार गर्न प्रतिष्ठानले ध्यान दिनुपर्दछ ।

६६. **औषधि पसल** - स्वास्थ्य मन्त्रालयले जारी गरेको फार्मसी सेवा निर्देशिका, २०७२ मा अस्पताल आफैले गुणस्तरयुक्त फार्मसी सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । सर्वोच्च अदालतले २०७४।६।८ मा मन्त्रालयले निर्धारण गरेको मापदण्डअनुसारको गुणस्तरयुक्त फार्मसी सेवा वीर अस्पताल आफैले सञ्चालन गर्नु भनी परमादेश समेत जारी भएको छ । यस वर्ष प्रतिष्ठानले अस्पताल हातामा रहेका ७ सटरमा औषधि पसल, होटेल तथा अस्पताल क्षेत्रमा प्रतिकूल असर पर्ने वस्तुवाहेक अन्य व्यापार व्यवसाय गर्न

बोलपत्र आह्वान गरेपनि एउटा सटरको मात्र सम्झौता गरी बाँकी छ सटरमा साविकका निजी औषधि पसलहरू यथावत सञ्चालनमा रहेको पाइयो । अस्पताल परिसर भित्र निजी औषधि पसल सञ्चालन नगर्ने सरकारको नीति तथा सर्वोच्च अदालतको फैसला कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

६७. **भौतिक पूर्वाधार** - बिरामीको चाप र सेवा विस्तारसँगै अस्पतालको भौतिक पूर्वाधारमा समेत विस्तार तथा सुधार हुनुपर्दछ । अस्पतालमा कोभिड-१९ का बिरामीको अत्याधिक चाप भएकोले बिरामीले भर्नाको लागि प्रतीक्षा गर्नुपर्ने अवस्था रहेको, आकस्मिक कक्षमा शय्या अपर्याप्त रहेको, एक शय्यामा एकै पटक २ बिरामीको उपचार भैरहेको, आई.सी.यू. शय्यामा सबैमा बिरामी रहेको तथा अस्पतालले सेवा प्रदान गर्ने कक्ष साँघुरो रहेको पाइयो । आवश्यक स्थान अभावको कारण यो वर्ष खरिद भएको मेसिन र शय्या उपयोग नभै सर्जिकल भवनको पार्किङ प्यासेजमा शिलबन्दी अवस्थामा नै रहेको देखियो । अस्पतालले सेवाको मापदण्ड पूरा हुने गरी भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

६८. **मेसिन उपकरण**- अस्पतालले क्यान्सर रोगको उपचारको लागि २०७५ मा खरिद गरेको रु.४७ करोड ९० लाख ६० हजारको सी.टी. सिमुलेटर मेसिन र टोमोथेरापी मेसिन ३ वर्षभन्दा बढी समय वितिसक्दा पनि जडान नगरी सशस्त्र प्रहरी बल, हल्चोकमा राखेको अवस्था छ । उक्त मेसिन जडान गरी क्यान्सर बिरामीको सेवाप्रवाह गर्नुपर्दछ ।

६९. **कर्मचारी दरबन्दी तथा काज** - चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन, २०६३ मा प्रतिष्ठानको सभाले कर्मचारी दरबन्दी स्वीकृत गर्ने व्यवस्था छ भने नेपाल स्वास्थ्य सेवाका कुनै कर्मचारीलाई प्रतिष्ठानको अनुरोधमा प्रतिष्ठानमा काजमा खटाएमा प्रतिष्ठानको कर्मचारीले पाए सरहको सुविधा पाउने उल्लेख छ । प्रतिष्ठानको आन्तरिक आम्दानीबाट पारिश्रमिक तथा सुविधा खर्च लेखे गरी चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान सभाले विभिन्न पदका ५३५ दरबन्दी स्वीकृत गरेको छ । प्रतिष्ठानले स्वीकृत दरबन्दीअनुसार कर्मचारी नियुक्त गरी तलब भत्ता लगायतको सुविधा खर्च लेख्नुपर्दछ । प्रतिष्ठानले स्वीकृत दरबन्दीभन्दा ९६ बढी कर्मचारी नियुक्त गरी यो वर्ष तलब मात्र रु.५ करोड २१ लाख १३ हजार खर्च लेखेको छ । स्वीकृत दरबन्दीभन्दा बढी कर्मचारी भर्ना गरी थप व्ययभार पार्ने सम्बन्धित पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

यस्तै प्रतिष्ठानले यो वर्ष विभिन्न निकायमा दरबन्दी रहेका ४५ चिकित्सक तथा स्वास्थ्यकर्मीलाई काजमा ल्याई रु.४ करोड ३८ लाख ३१ हजार तलब भत्ता तथा सुविधा खर्च लेखेको छ । कर्मचारीहरूलाई काजमा राखी खर्च लेख्ने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

७०. **सेवा सुविधा** - नेपाल स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान नियमावली, २०६४ मा नेपाल सरकारको स्वीकृतिबेगर अस्पताल विकास समितिमा स्थायी, अस्थायी वा करारमा कर्मचारी भर्ना गरेमा अस्पतालको आफ्नै स्रोतबाट खर्च व्यहोर्नुपर्ने व्यवस्था छ । अस्पतालको समितिले नियुक्त गरेका कर्मचारीको पारिश्रमिक एवं अन्य सुविधा बापत नेपाल सरकारको अनुदानबाट रु.१६ करोड ११ लाख २९ हजार खर्च लेखेको छ । त्यस्ता कर्मचारी नियुक्ति गर्दा नेपाल सरकारको स्वीकृति लिएको छैन । अतः नियमावली विपरीत खर्च लेख्ने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

७१. **प्रतिवेदन** - वातावरण संरक्षण नियमावली, २०५४ मा १०० शय्याभन्दा बढीको अस्पताल निर्माण गर्दा वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने उल्लेख छ । अस्पताल परिसरमा निर्माण हुने सर्जिकल भवनको वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन गर्न एक परामर्शदातासँग २०७५।३।२१ मा रु.१९ लाख १ हजारको

सम्झौता भएको र २०७६।१।२१ मा कार्य सम्पन्न गर्नुपर्नेमा २०७६।६।१० मा मस्यौदा प्रतिवेदन मात्र पेस भएको छ । परामर्शदातालाई यो वर्षसम्म रु.१५ लाख २१ हजार भुक्तानी दिएको छ । भवन निर्माण कार्य अन्तिम चरणमा रहँदा समेत वातावरणीय प्रभावको अन्तिम प्रतिवेदन पेस गरेको छैन । प्रतिष्ठानले वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कन नगरी निर्माण कार्य गरेको कारण रु.५ लाख जरिवाना तिरेको छ । सम्झौतानुसार समयमा प्रतिवेदन नदिने परामर्शदातालाई सार्वजनिक खरिद ऐन, नियमबमोजिम कारबाही हुनुपर्दछ ।

राष्ट्रिय ट्रमा सेन्टर

७२. **सेवा प्रवाह** - सेन्टरले अर्थोपेडिक्स, न्यूरो, बर्न प्लास्ट, सी.टी.भी.एस. र पोष्ट अपरेसनसमेत ४ वार्डबाट सेवा सञ्चालन गर्दै आएको छ । सेन्टरमा २०० शय्या सञ्चालनमा रहेकोमा आइ.सी.यू. कक्षमा ११ र इमरजेन्सी सेवाको लागि ३२ शय्या रहेका छन् । गत वर्ष बहिरङ्ग सेवा लिनेको संख्या ७९ हजार २३९ रहेकोमा यो वर्ष ५९ हजार १३३ रहेको छ । गत वर्ष १८ हजार २६३ जनाले आकस्मिक सेवा लिएकोमा यो वर्ष १६ हजार ३९४ जनाले सो सेवा लिएको देखियो । भर्ना भई उपचार गराउनेको संख्या गत वर्ष ४ हजार २४ रहेकोमा यो वर्ष ३ हजार ६३४ जना रहेको छ । त्यसैगरी गत वर्ष ५ हजार २ जनाको जटिल शल्यक्रिया भएकोमा यो वर्ष ४ हजार २२४ जनाको शल्यक्रिया भएको छ । सेन्टरको लागि विभिन्न पदमा २६२ कर्मचारी दरबन्दी स्वीकृत भएकोमा २२८ पूर्ति भई ३४ रिक्त रहेको छ । चिकित्सकतर्फ १३ पद रिक्त रहेको र चिकित्सक ९ तथा नर्सिङ तर्फका ३७ कर्मचारी अध्ययन र असाधारण विदामा रहेकोले सेवा प्रवाहमा असर परेको छ । सेवाग्राहीको चापअनुसार जनशक्ति व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।
७३. **अनुदान खर्च** - चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान नियमावली, २०६४ मा नेपाल सरकारको स्वीकृतिबेगर अस्पताल विकास समितिमा आवश्यक कर्मचारीहरू स्थायी, अस्थायी वा करारमा भर्ना गरेमा अस्पतालको आफ्नै स्रोतबाट व्यहोर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नेपाल सरकारको अनुदानबाट प्रतिष्ठानतर्फका १३३ कर्मचारीहरूलाई मासिक तलबको अतिरिक्त प्रतिष्ठानको निर्णयको आधारमा नर्सिङ तथा अन्य भत्ताबापत यो वर्ष रु.५३ लाख ११ हजार भुक्तानी गरेको छ । उल्लिखित नियमावलीको प्रवधानअनुरूप समितितर्फ कर्मचारीको तलब भत्ता आन्तरिक स्रोतबाट व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

बी.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, धरान

नेपाललाई स्वास्थ्य क्षेत्रमा आत्मनिर्भर बनाउँदै लैजान, सर्वसाधारण जनतालाई स्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्न तथा स्वास्थ्यसम्बन्धी उच्चस्तरीय अध्ययन र अनुसन्धानको लागि आवश्यक जनशक्ति तयार गर्न बी.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान ऐन, २०४९ अनुसार प्रतिष्ठान स्थापना भई सञ्चालन हुँदै आएको छ ।

७४. **सञ्चालन स्थिति** - प्रतिष्ठानले यो वर्ष नेपाल सरकारको अनुदान रु. ७७ करोड ४२ लाख, प्रदेश सरकारको अनुदान रु.१२ लाख, आन्तरिक स्रोतबाट रु.१ अर्ब ९३ करोड ८४ लाखसमेत रु.२ अर्ब ७१ करोड ३८ लाख आय प्राप्त गरेकोमा रु.२ अर्ब ४२ करोड ३९ लाख खर्च भई रु.२८ करोड ९९ लाख बचत रहेको छ । प्रतिष्ठानको आन्तरिक आयभन्दा रु.४८ करोड ५५ लाख बढी खर्च भएको देखिन्छ । प्रतिष्ठानको कुल खर्चमध्ये तलब भत्ता तथा ज्यालामा २०७४।७५ मा ६८.२३, २०७५।७६ मा ६२.०८ र २०७६।७७ मा ७४.५८ प्रतिशत खर्च भएको छ । आर्थिक वर्ष

- २०७६।७७ मा पुँजीगत खर्च रु.२९ करोड ४२ लाख (कुल खर्चको १२.१३ प्रतिशत) रहेको छ । उपर्युक्त स्थितिले प्रतिष्ठानको आन्तरिक आम्दानीले मात्र प्रशासनिक खर्च समेत व्यवस्थापन गर्न कठिन रहेको देखिन्छ । प्रतिष्ठानको आय वृद्धि गर्ने तथा खर्चमा मितव्ययिता कायम गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।
७५. **आय-व्यय विवरण** - बी.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान नियमावली, २०५५ को नियम १४ बमोजिम प्रतिष्ठानले कुल आय-व्यय, सञ्चालन बचत, दायित्व र सम्पत्तिको विवरण तयार गर्ने गरेको छ । तर डेण्टल, नर्सिङ, ल्याबोरेटरी, एकेडेमिक (कलेजतर्फ), मेडिकल उपकरण विभागलगायतका प्रत्येक विभागको आम्दानी खर्च र त्यसबाट हुने बचत तथा नोक्सान स्थिति यकिन हुने विवरण तयार गरेको छैन । तसर्थ प्रत्येक विभागको आय-व्यय विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।
७६. **कोष सञ्चालन** - बी.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान ऐन, २०४९ को दफा १४ बमोजिम प्रतिष्ठानलाई प्राप्त सबै प्रकारको रकम मूल कोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । प्रतिष्ठानमा विभिन्न ७ कोषमा गत वर्षको समेत रु.५ करोड ८५ लाख २३ हजार आयमध्ये यो वर्ष रु.२ करोड ६० लाख ६१ हजार खर्च भई रु.३ करोड २४ लाख ६२ हजार मौज्दात रहेको छ । उक्त रकम मूल कोषमा जम्मा गरेको छैन । उक्त रकम मूल कोषमा समावेश नगरेकोले प्रतिष्ठानको आय-व्यय विवरणले यथार्थ चित्रण गरेको छैन ।
७७. **सेवा प्रवाह** - प्रतिष्ठानअन्तर्गतको अस्पतालबाट २०७४।७५ मा ७ लाख २७ हजार, २०७५।७६ मा ८ लाख १४ हजार र २०७६।७७ मा ५ लाख ४७ हजार जनालाई अन्तरङ्ग तथा बहिरङ्ग सेवा प्रदान गरेको देखिन्छ । अप्रेसन कक्ष, दक्ष जनशक्ति र उपकरणलगायत समस्याको कारण देखाई शल्यचिकित्सा तर्फ नाक, कान, घाँटी, न्यूरो सर्जरी, डेण्डल सर्जरी र ग्याष्ट्रोलोजीमा १ महिना, जनरल सर्जरीमा १.५ महिना, स्त्री तथा प्रसूतिमा २ महिना, आर्थोपेडिकमा ३ महिना र पेडियाट्रिकमा ५ महिना बिरामीले प्रतीक्षा गर्नुपरेको देखिन्छ । अस्पतालको सेवालाई प्रभावकारी बनाई लामो समयसम्म प्रतीक्षा गर्नुपर्ने अवस्थाको अन्त्य गर्नुपर्दछ ।
७८. **बृहत् गुरुयोजना** - प्रतिष्ठानले दीर्घकालीन नीति, रणनीतिसमेत खुलाई रणनीतिक योजना तयार गरेको पाइएन । दीर्घकालीन योजनावेगर प्रतिष्ठान सञ्चालन गरेको कारण एम.बी.बी.एस. र बी.डी.एस.तर्फ कोटा घटेको अवस्था छ । त्यसैगरी ४०० शय्याको मातृशिशु भवन हाल निर्माण चरणमा रहे तापनि २०० शय्याको कार्डिक सेन्टर र २०० शय्याको अंकोलोजी भवन निर्माणसम्बन्धी कार्य शुरु भएको छैन । फार्मसी र इमर्जेन्सी भवन विस्तार कार्यमा हालसम्म क्रमशः रु.९ करोड ४३ लाख र रु.१ करोड ५६ लाख खर्च भएको छ । प्रतिष्ठानलाई दिगो एवं सबल संस्था बनाउन दीर्घकालीन रणनीतिक योजना तयार गरी सोहीबमोजिम सञ्चालन, विकास र विस्तार हुनुपर्दछ ।
७९. **भाडा असुली** - बी.पी.कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान नियमावली, २०५५ को नियम १७.६ मा प्रतिष्ठानको स्वामित्वमा वा अधीनमा रहेको घर वा जग्गा भाडामा दिँदा वा प्रतिष्ठानले आफ्नो प्रयोजनको लागि भाडामा लिँदा समितिबाट तोकिएबमोजिम हुने व्यवस्था छ । प्रतिष्ठानले २४ व्यक्ति एवं फर्मसँग जग्गा एवं घर भाडामा दिने गरी सम्झौता भएकोमा विगतको समेत रु.१ करोड ७१ लाख भाडा प्राप्त गर्नुपर्नेमा यो वर्ष रु.६५ लाख मात्र प्राप्त भएको छ । बाँकी रु.१ करोड ६ लाख सम्झौताबमोजिम आवश्यक कारवाही गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

८०. **जनशक्ति** - प्रतिष्ठानमा कर्मचारी दरबन्दी ३ हजार २२६ स्वीकृत भएकोमा १ हजार ८८० पदपूर्ति भएको छ । सोमध्ये चिकित्सक ७६८ दरबन्दीमध्ये ३६१, नर्स ९५८ दरबन्दीमध्ये ६९६ र प्यारामेडिक्स २३० दरबन्दीमध्ये १४८ मात्र पदपूर्ति भएको छ भने कुल दरबन्दीको ५९ प्रतिशत पदपूर्ति भएको छ । स्वीकृत दरबन्दीअनुसार पदपूर्ति नभएकोले सेवा प्रवाहमा असर परेको छ । प्रतिष्ठानको जनशक्ति सम्बन्धमा व्यवस्थापन तथा सर्वेक्षण गरी रिक्त पदको पदपूर्ति गरी सेवाको गुणस्तरमा सुधार गर्नुपर्दछ ।
८१. **जग्गा संरक्षण** - बी.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान नियमावली, २०५५ को परिच्छेद १५ मा जिन्सी सम्पत्तिको लेखा र जिम्मा संरक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । प्रतिष्ठानको नाममा धरान उपमहानगरपालिका (घोषा क्याम्प) मा २८२ बिघा ९ कठ्ठा ३ धुर, सोही उपमहानगरपालिका छाताचोकमा १ बिघा ४ कठ्ठा १३.१ धुर, सुन्दरहरैचा मोरङमा १४ बिघा १० कठ्ठा १३.५ धुर, बासवारी काठमाडौँमा ३ रोपनी १५ आना २ दाम जग्गा रहेको छ । उक्त जग्गामध्ये धरान छाताचोकमा रहेको जग्गामा सार्वजनिक सवारी पार्किङ तथा अतिक्रमण गरी घर टहरा बनाएको देखिन्छ । जग्गाको उचित संरक्षण र उपयोग गर्नुपर्ने व्यहोरा गत विगतको प्रतिवेदनमा औल्याएकोमा स्थिति यथावत् छ ।
८२. **भवन निर्माण** - प्रतिष्ठानले ४०० शय्याको प्रसूति तथा शिशु स्याहार उपचार केन्द्र भवन निर्माण गर्न रु. २ अर्ब १८ करोड ४५ लाख ९६ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरेकोमा ३ वर्षभित्र निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७३।३।२८ मा रु. २ अर्ब १७ करोड ९८ लाखको सम्झौता गरेको छ । उक्त भवन निर्माणाधीन अवस्थामा प्रतिष्ठानको तत्कालीन सहकुलपति (स्वास्थ्य मन्त्री) को २०७४।८।८ को निर्णयले निर्माण कार्य स्थगित भएकोमा पुनः २०७६।३।१२ मा सहकुलपतिबाट निर्माण कार्य गराउन निर्देशन भएको तथा उपकुलपतिले सम्झौता अवधि कार्य समितिबाट समर्थन गराउने गरी २ वर्ष थप गरेपछि निर्माण कार्य सुचारु गरेको छ । यो वर्षसम्म निर्माण व्यवसायीलाई रु. ६६ करोड ४७ लाख ९९ हजार भुक्तानी भएको छ । निर्माण व्यवसायीले समयमा भुक्तानी नपाएको कारण ब्याज रु. ४ करोड ३ लाख ७ हजार र मूल्य समायोजन बापत रु. ७ करोड १४ लाख ४० हजार दाबी गरेको छ । उपर्युक्त कारण बेगर निर्माण कार्य स्थगित गर्न आदेश दिने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाई निर्माण कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।
८३. **उपकरण प्रयोगविहीन** - स्वास्थ्य सेवा प्रवाहका लागि खरिद भएको मेसिन उपकरणहरूको समयमा मर्मत सम्भार गरी सेवा प्रवाह प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ । प्रतिष्ठानमा रहेका रु. ९ करोड ७२ हजारमा खरिद गरेको फोटोथेरापी, सीटी स्क्यान, भेन्टिलेटर, सिरिन्ज पम्पलगायतका १९ उपकरण तथा मेसिनरीहरू चालु अवस्थामा रहेका छैनन् । उपर्युक्त स्थितिले सेवा प्रवाहमा प्रभाव परेको र खरिद खर्च उपलब्धविहीन भएको छ ।
८४. **प्रयोगशालाको आम्दानी** - प्रतिष्ठानको थाइराइड ल्याबमा प्रयोग हुने ५ प्रकारका ४६ हजार ३५० थान रिएजेन्ट किट उपयोग भए तापनि रु. ८१ लाख २६ हजारमा खरिद गरेका २७ हजार ८२४ थान रिएजेन्ट किटको आम्दानी प्रतिष्ठानको सफ्टवेयरमा प्रविष्टि गरेको पाइएन । उल्लिखित अवस्थाले प्रतिष्ठानले प्रयोग गरेको सफ्टवेयरले देखाएको आम्दानी, किट खरिद, निकासी परिमाण र परीक्षण संख्या सम्बन्धमा यकिन गर्न सकिएन । तसर्थ सफ्टवेयरको विश्वसनीयता परीक्षण गरी आय-व्यय यकिन हुनुपर्दछ ।
८५. **खर्चको सीमा** - बी.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान नियमावली, २०५५ मा प्रतिष्ठानले स्वीकृत बजेट तथा कार्यक्रमको अधीनमा रही खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष प्रतिष्ठानले कर्मचारीहरूको

- तलब, ज्याला तथा सुविधा, मर्मत तथा सम्भार, स्वास्थ्य सामग्री फर्निचर पुस्तक खरिद, भवन निर्माण तथा अन्य प्रशासनिक कार्यमा स्वीकृत बजेटभन्दा रु. ८ करोड ७७ लाख ३६ हजार बढी खर्च गरेको छ । बजेटको सीमाभित्र रही खर्च गर्नुपर्दछ ।
८६. **अध्ययन प्रतिवेदन** - प्रतिष्ठानको २०७२।७३ देखि २०७४।७५ सम्मको आर्थिक कारोबार सम्बन्धमा प्रधानमन्त्री कार्यालयका एक सचिवको संयोजकत्वमा गठित समितिले प्रतिष्ठानको कुलपतिसमक्ष २०७५।५।१७ मा प्रतिवेदन पेस गरेको छ । सो प्रतिवेदनमा मातृशिशु भवनको बोलपत्र, मेसिनरी उपकरण तथा सवारीसाधनको खरिद, प्रतिष्ठानको समग्र सञ्चालन र व्यवस्थापन, आयसम्बन्धी निर्णय, राजस्व दाखिला तथा लेखाङ्कन तथा वित्तीय अनुशासनलगायतका विषय औल्याएकोमा सोको कार्यान्वयन अवस्थाको प्रगति विवरण तयार गरेको देखिएन । उक्त प्रतिवेदनमा औल्याएका व्यहोरा कार्यान्वयन गरी भविष्यमा यस्तो पुनरावृत्ति नहुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
८७. **विस्तारित सेवा** - प्रतिष्ठानलाई विस्तारित सेवा (पेइड क्लिनिक) बाट २०७५।७६ मा रु. २३ करोड ९५ लाख २१ हजार आम्दानी भएकोमा चिकित्सक, प्राविधिक तथा अन्य कर्मचारीलाई रु. ११ करोड २४ लाख ९३ हजार (४६.९७ प्रतिशत) वितरण गरी रु. १२ करोड ७० लाख २८, हजार (५३.०३ प्रतिशत) खुद आम्दानी प्राप्त भएको छ । उक्त सेवाबाट यो वर्ष रु. १४ करोड ६२ लाख ४५ हजार आम्दानी भएकोमा चिकित्सक, प्राविधिक तथा अन्य कर्मचारीलाई रु. ९ करोड ६८ लाख २० हजार (६६.२० प्रतिशत) वितरण गरी रु. ४ करोड ९४ लाख २५ हजार (३३.८ प्रतिशत) खुद आम्दानी भएको छ । विस्तारित सेवातर्फका अधिकांश सेवाको दस्तुर सामान्य सेवाको भन्दा बढी रहेको अवस्थामा अस्पताललाई प्राप्त हुने आम्दानीको अनुपात पुनरावलोकन गर्नुपर्ने व्यहोरा गत विगत वर्षदेखि औल्याइएकोमा सुधार भएको छैन । यसमा सम्बन्धित निकायले ध्यान दिनुपर्दछ ।
८८. **लागत अनुमान** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११ मा मालसामानको लागत अनुमान तयार गर्दा सम्बन्धित सार्वजनिक निकाय वा अन्य सार्वजनिक निकायले चालु वा अधिल्ला वर्षहरूमा सोही प्रकृतिको खरिद गर्दा लागेको वास्तविक लागत, स्थानीय बजारमा प्रचलित दरभाउ, अन्य बजारको प्रचलित दरभाउ उद्योग वाणिज्य संघले जारी गरेको दररेट र मालसामान आपूर्ति गर्ने स्थानसम्म लाग्ने अनुमानित ढुवानी खर्चसमेतलाई आधार लिनुपर्ने व्यवस्था छ । प्रतिष्ठानले मेसिनरी उपकरण, केमिकल्स रिएजेन्ट्स, मालसामान तथा अन्य सामग्रीहरूको लागत अनुमान तयार गर्दा केही आपूर्तिकबाट प्राप्त दररेटको आधारमा औसत दररेट गणना गरी लागत अनुमान स्वीकृत गरेको देखियो । सीमित आपूर्तिकसँग दररेट लिएर तयार गरेको लागत अनुमान यथार्थपरक देखिएन । नियममा व्यवस्था भएबमोजिम लागत अनुमान तयार गरी खरिद कार्यलाई प्रतिस्पर्धी र मितव्ययी बनाउनुपर्दछ ।
८९. **आन्तरिक नियन्त्रण** - बी.पी. कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान नियमावली, २०५५ मा प्रतिष्ठानले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागू गर्नुपर्ने उल्लेख छ । प्रतिष्ठानले आन्तरिक नियन्त्रणको कार्यविधि तयार गरेको पाइएन । प्रतिष्ठानको कार्य प्रकृति र उद्देश्य पूरा गर्न आवश्यक पर्ने कार्यतालिका सहितको आन्तरिक नियन्त्रण कार्यविधि तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

राप्ती स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान

नेपालको सबै क्षेत्रमा बसोबास गर्ने नागरिकलाई सरल तथा सहज तवरले गुणस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने नीतिअनुरूप राप्ती स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान ऐन, २०७४ अनुसार प्रतिष्ठानको स्थापना भएको हो । प्रतिष्ठानले यो वर्ष ६५ हजार २२८ जनालाई सेवा प्रदान गरेको छ ।

९०. **शैक्षिक कार्यक्रम** - प्रतिष्ठानको २०७६।४।७ को सभामा पेस भएको प्रतिवेदनमा चालु आर्थिक वर्षभित्रै बी.एस्सी. नर्सिङ, ब्याचलर अफ क्लिनिकल प्याथोलोजी र एनेस्थेसिया असिस्टेन्ट कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने उल्लेख गरे तापनि पाठ्यक्रमसमेत तयार नभएकोले शैक्षिक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको छैन । अस्पतालको क्षमता विस्तारको लागि भवन निर्माणाधीन अवस्थामा रहे पनि शैक्षिक कार्यक्रमको लागि आवश्यक पर्ने भवनहरू पर्याप्त छैनन् । प्रतिष्ठानको उद्देश्य हासिल गर्न भौतिक पूर्वाधार निर्माण तथा शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने कार्यमा पहल गर्नुपर्दछ ।
९१. **डाइलासिस सेवा** - स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको २०७४।८।६ को निर्णयबमोजिम अस्पतालमा हेमोडाईलासिस सेवा केन्द्र स्थापना गरी ३ महिनाभित्र ८ मेसिनबाट डाइलासिस सेवा दिन एक निजी स्वास्थ्य संस्थसँग २०७५।९।१७ मा १० वर्षको लागि सम्झौता भएको छ । उक्त संस्थाले प्रतिष्ठानबाट उपलब्ध गराएको २ मेसिनबाटमात्र हप्तामा १८ बिरामीलाई सेवा उपलब्ध गराउँदै आएको पाइयो । संस्थाले सम्झौताको शर्तअनुसार सेवा विस्तार नगरेकोले यो वर्ष १९ बिरामी डाइलासिस उपचार सेवाको प्रतीक्षा सूचीमा रहेको देखिन्छ । सम्झौताको शर्तबमोजिम सेवा विस्तार गर्नुपर्दछ ।
९२. **जग्गा अतिक्रमण** - प्रतिष्ठानले आफ्नो स्वामित्वको जग्गाको संरक्षण गर्नुपर्दछ । प्रतिष्ठानको नाममा रहेको साविक घोराही गाउँ विकास समिति वडा नं. ५क र ५ख मा रहेको ५ बिघा ८ कठ्ठा जग्गामाध्ये ५ कठ्ठा ८ धुर जग्गा स्थानीय व्यक्तिहरूबाट अतिक्रमण गरेको देखिन्छ । आवश्यक कानुनी प्रक्रिया अवलम्बन गरी प्रतिष्ठानको जग्गा संरक्षण र उपयोग गर्नुपर्दछ ।
९३. **इण्डोर भवन विस्तार** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४ मा सार्वजनिक निकायले निर्माण कार्य गर्नु अघि त्यस सम्बन्धी स्पेसिफिकेसन, योजना, नक्सा, डिजाइन, विशेष आवश्यकता वा अन्य विवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । इण्डोर भवन तेस्रो तलासम्म विस्तारको लागि २०७६।३।१८ सम्म कार्यसम्पन्न गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७४।३।१८ मा रु.३ करोड ४६ लाख १६ हजारको खरिद सम्झौता भएकोमा दोस्रो तल्लासम्म निर्माण गरी रु.२ करोड १६ लाख ११ हजार भुक्तानी गरेको छ । निर्माण अगाडि बढाउन तेस्रो तल्लाको ड्रइङ तथा नक्सा उपलब्ध गराउन नसकेकोले सुविस्ताको आधारमा ठेक्का सम्झौता अन्त्य गरेको देखियो । निर्माण कार्यको पूर्व तयारी नगरी ठेक्का सम्झौता गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
९४. **सीटी स्क्यान मेसिन** - प्रतिष्ठानले सीटी स्क्यान मेसिन खरिदको लागि तयार गरेको स्पेसिफिकेसनमा यूएसए-एफडीए प्रमाणित हुनुपर्ने उल्लेख छ । सोही स्क्यान मेसिन आपूर्तिको लागि पेस भएका ५ बोलपत्रमध्ये एक आपूर्तकले जापानमा निर्मित मेसिनको रु.६ करोड ६४ लाख ५७ हजार मूल्य प्रस्ताव गरेकोमा यूएसए-एफडीए प्रमाणित नभएको कारण मूल्याङ्कनबाट हटाएको छ । तर सोही स्पेसिफिकेसन नमिलेको अर्को आपूर्तकको चीनमा निर्मित मेसिन रु.७ करोड २५ लाख २४ हजारको प्रस्ताव स्वीकार गरी खरिद सम्झौता गरेकोले खरिद कार्य नियमसम्मत र मितव्ययी देखिएन । बोलपत्र आह्वान गर्दा

तोकिएको स्पेसिफिकेशनभन्दा फरक मेसिन खरिद गरेकोले मूल्यान्तर र सोको गुणस्तर सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।

९५. **आई.सी.यू. कक्ष** - प्रतिष्ठानले १० शय्या क्षमताको आई.सी.यू. कक्ष सञ्चालन गर्न आवश्यक मेसिनरी तथा उपकरणको लागि रु.२ करोड २८ लाख ५३ हजार खर्च गरेको छ । अस्पतालको आई.सी.यू. कक्ष तेस्रो तलामा रहेकोले लिफ्ट र ज्याम्प नभएको कारण सञ्चालनमा आएको छैन । आई.सी.यू. कक्षमा सहज पहुँचको लागि आवश्यक पर्ने भौतिक पूर्वाधारको निर्माण गरी सेवा प्रवाह गर्नुपर्दछ ।

प्रोपकार प्रसूति तथा स्त्री रोग अस्पताल

प्रसूति सेवा उपलब्ध गराउने उद्देश्यले यो अस्पताल २०१६ मा स्थापना भएको हो । अस्पतालमा ४८९ शय्या सञ्चालनमा रहेको छ । यो वर्ष नेपाल सरकारको अनुदान रु.४५ करोड ८९ लाख ३० हजार र आन्तरिक आय रु.४४ करोड ६३ लाख ४२ हजारसमेत कुल आय रु.९० करोड ५२ लाख ७२ हजारमध्ये रु.९० करोड २ लाख ६० हजार खर्च भएको छ । अस्पतालले यो वर्ष २ लाख ५८ हजार ८९२ जनालाई प्रसूति, परिवार नियोजन, पाठेघर खस्ने समस्या, क्यान्सर उपचार, बच्चाको खोप तथा स्याहार लगायतका सेवा प्रदान गरेको छ ।

९६. **जनशक्ति** - अस्पतालको स्वीकृत कर्मचारी दरबन्दी ६४८ रहेकोमा ५५९ पदपूर्ति भई ८९ रिक्त रहेको छ । स्वीकृत दरबन्दीमध्ये नेपाल सरकारतर्फको ९ चिकित्सक, ५ नर्सिङ तथा अन्य १७ पद रिक्त रहेको छ । विकास समितितर्फ ३५ चिकित्सकको स्थायी दरबन्दी रहेकोमा २ मात्र स्थायी पदपूर्ति भई बाँकी करार सेवाबाट पदपूर्ति गरेको देखिन्छ । अस्पतालको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षण गरी आवश्यकता अनुसारको पदपूर्ति गरी सेवा प्रवाहमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

९७. **प्रसूति सेवा** - अस्पतालले यो वर्ष २२ हजार ४६१ लाई प्रसूति सेवा उपलब्ध गराएको छ । विश्व स्वास्थ्य संगठनले सकारात्मक रूपले प्रसूतिको सेवा अनुभव हुने गरी सेवा दिन र मातृ तथा शिशुको स्वास्थ्यमा सुधार गरी समृद्ध स्वास्थ्य जीवनस्तरको लागि सेवा उपलब्ध गराउँदा ५६ विषय कार्यान्वयन गर्नुपर्ने व्यहोरा सुझावको रूपमा औल्याएको छ । उक्त सुझावमा प्रसूतिको समयमा सम्मानजनक व्यवहार, प्रभावकारी सञ्चार व्यवस्था, अभिभावक (श्रीमान्) को उपस्थिति, निरन्तर हेरचाहलगायतका विषय समेटिएको छ । अस्पतालले सेवाको स्तर मापन गर्न सेवाग्राही सन्तुष्टी सम्बन्धमा सर्वेक्षण गरेको छैन । प्रसूति सेवा लिन आउनेलाई विश्व स्वास्थ्य संगठनले सुझावमा उल्लेख गरिएका विषयको पालना गरी गुनासो नआउने गरी सेवा उपलब्ध हुन सकेमा प्रसूतिसम्बन्धी सकारात्मक भावना सिर्जना भई मातृशिशुको स्वास्थ्यमा सुधार र समृद्ध स्वास्थ्य जीवनस्तरको अपेक्षित नतिजा प्राप्त हुनसक्ने देखिन्छ । यस सम्बन्धमा अस्पतालले गम्भीरतापूर्वक ध्यान दिनुपर्दछ ।

९८. **प्रसूति तथा सिजरिन** - विश्व स्वास्थ्य संगठनको अध्ययनले १० प्रतिशतसम्मको सिजरिन सेक्सनले मातृशिशुको मृत्युदरमा कमी ल्याउन प्रभावकारी भए तापनि सोभन्दा बढी सिजरिन दर मातृशिशुको मृत्यु दरमा कमी ल्याउनेसँग सम्बन्धित नभएको र १० देखि १५ प्रतिशतसम्मको दरलाई आइडल दर मानेको छ । त्यसैगरी उक्त अध्ययनले सिजरिन विधिबाट प्रसूति सेवा दिँदा आमा र बच्चामा अल्पकालीन तथा दीर्घकालीन असर पर्नेतर्फसमेत औल्याएको छ । अस्पतालले उपलब्ध गराएको तथ्याङ्कअनुसार सिजरिन विधिबाट प्रसूति सेवा उपलब्ध गराएको तीन वर्षको स्थिति देहायअनुसार छः

विवरण	२०७४।७५	प्रतिशत	२०७५।७६	प्रतिशत	२०७६।७७	प्रतिशत
जम्मा प्रसूति सेवा	२०६८०	-	२२१४७	-	२२४६१	-
सामान्य प्रसूति	१२३५३	५९.७३	१२४४५	५६.१९	१२०५४	५३.६७
असामान्य प्रसूति	८३२७	४०.२७	९७०२	४३.८१	१०४०७	४६.३३
लोनर सेक्सन सिजरिन सेक्सन	६०८२	२९.४१	७३१८	३३.०४	७९४५	३५.२८

उपर्युक्त तथ्याङ्कबाट विगत वर्षभन्दा यो वर्ष सामान्य रूपमा प्रसूति हुनेको दर घटेको र असामान्य प्रसूति हुनेको दर बढ्दै गएको छ । यसैगरी सिजरिन विधिबाट प्रसूति गराउनेको अनुपात गत वर्षभन्दा २.२४ प्रतिशत र २०७४।७५ को तुलनामा ५.८७ प्रतिशत बढेकोले विश्व स्वास्थ्य संगठनले उल्लेख गरेको दरभन्दा यो वर्ष २०.२८ प्रतिशत बढी देखिएको छ ।

९९. **औषधि मौज्जात** - आमा सुरक्षासम्बन्धी औषधि तथा औषधिजन्य सामग्री सेवाग्राहीलाई सहज रूपमा उपलब्ध हुने गरी मौज्जात व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ । अस्पतालले तयार गरेको औषधि तथा औषधिजन्य सामग्रीको मौज्जात परीक्षण गर्दा क्याल्सियम ग्लुकोनेट, डेपिन लगायत ३० प्रकारका औषधि तथा औषधिजन्य सामग्रीको मौज्जात शून्य रहेको र फेनिरामाइन, थियोसोललगायत ३१ प्रकारका औषधिको मौज्जात तोकिएको न्यूनतम मौज्जातभन्दा न्यून रहेको देखियो । अत्यावश्यक औषधि तोकिएको न्यूनतम परिमाणभन्दा कम नहुने गरी मौज्जात राखी सेवालाई प्रभावकारी र गुनासोरहित बनाउनुपर्दछ ।

१००. **औषधिको उपलब्धता** - बिरामी एवं सेवाग्राहीलाई सुलभ र गुणस्तरीय सेवा पुर्‍याउन अस्पतालले फार्मसी सेवा निर्देशिका, २०७२ जारी गरेको छ । ब्रोमोक्रिप्टिन, डानाजोल क्वाप्सुल, पान्टाप्राजोल, प्रोजेस्टोरोन जेल लगायतका विभिन्न औषधि बिरामीबाट माग हुने गरेकोमा फार्मसीबाट उपलब्ध गराउन नसकेको स्थिति छ । मागबमोजिमका औषधिको अभावले सर्वसुलभ सेवा उपलब्ध नहुँदा आवश्यक व्यवस्थापन गरी प्रभावकारी रूपमा फार्मसी सेवा सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

१०१. **मेसिन उपकरण** - अस्पतालको सेवा प्रभावकारी हुन आवश्यक उपकरण चालु हालतमा उपलब्ध हुनुपर्दछ । यो वर्ष अस्पतालले एम.आर.आई. मेसिनको अभावमा ५ हजारभन्दा बढी बिरामीलाई अन्यत्र रेफर गर्नु परेको उल्लेख छ । गर्भमा रहेको बच्चाको समग्र अवस्था पहिचान गर्नको लागि उच्च गुणस्तरसहितको अल्ट्रासाउण्ड मेसिन आवश्यक पर्नेमा हाल अस्पतालमा कम क्षमताको धेरै वर्ष पुरानो दुईवटा मात्र मेसिन रहेकोले उक्त मेसिनबाट फेटल एनोमली स्क्यान गर्न कठिनाई भइरहेको, गर्भवती महिलाले ५/६ घण्टासम्म प्रतीक्षा गर्नुपरेको, पुरानो क्षमताको मेसिनबाट धेरै संख्यामा स्क्यान गर्नु पर्दा पेटभित्र रहेको बच्चाको समग्र अवस्था पत्ता लगाउन कठिनाई हुने गरेको लगायतको समस्या रहेका छन् ।

त्यसैगरी पेटको साधारण अल्ट्रासाउण्डको लागि आवश्यक पर्ने आधुनिक अल्ट्रासाउण्ड मेसिन अस्पतालमा नहुँदा हाल उपलब्ध कम क्षमताको मेसिनबाट रोगको निदान गर्न कठिनाई भइरहेको, बिरामीले ४/५ घण्टासम्म प्रतीक्षा गर्नुपरेको, एउटै मेसिनबाट धेरै संख्यामा स्क्यान गर्नुपर्दा नतिजा फरक पर्नसक्ने लगायतको अवस्था छ । आवश्यक मेसिन तथा जनशक्तिको अभावले प्रतिदिन ६० भन्दा बढी बिरामीलाई सेवा उपलब्ध हुन नसकेको स्थिति छ । अस्पतालले आवश्यक मेसिन उपकरण व्यवस्थापन गरी सेवालाई सुधार गर्नुपर्दछ ।

१०२. **परामर्श सेवा** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ मा सेवा शुल्क भुक्तानी गर्दा सेवा प्रदायकलाई स्रोतमा १५ प्रतिशत कर कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । अस्पतालले रु. ४३ करोड ८० लाखमा निर्माण

सम्पन्न हुने गरी सम्झौता भएको एक भवन निर्माण कार्यको लागि प्राविधिक सेवा प्रदान गरेबापत भवन निर्माण कार्यको सम्झौता रकमको २.५ प्रतिशत र रनिङ्ग बिल तयार गरेबापत बिल रकमको १.२५ प्रतिशत शुल्क दिने गरी परामर्श सेवा प्राप्त गर्न त्रिभुवन विश्वविद्यालय इन्जिनियरिङ अध्ययन संस्थानसँग सम्झौता गरेको छ । अस्पतालले उक्त संस्थालाई यो वर्षसम्म रु.९१ लाख ४३ हजार भुक्तानी दिएको छ । संस्थानले कर बीजक जारी नगरेकोमा ऐनको व्यवस्थाबमोजिम १५ प्रतिशतले हुने रु.१३ लाख ७१ हजार कर कट्टी गरेको छैन । कर रकम असुल गरी सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

भरतपुर अस्पताल

जनतालाई सर्वसुलभ रूपमा स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्ने उद्देश्यले स्थापित यस अस्पतालले बहिरङ्ग, आकस्मिक, अन्तरङ्ग, ए.आर.टी., पी.एम.टी., सी.टी., सुरक्षित मातृत्व तथा परिवार नियोजन लगायत सेवा प्रवाह गरेको छ । अस्पतालले यो वर्ष खर्च गरेको रु.८२ करोड ७० लाख ५४ हजारमध्ये कर्मचारीको तलब भत्ता र सुविधामा मात्र रु.३० करोड ८३ लाख ७१ हजार खर्च गरेको छ । अस्पतालले यो वर्ष २ लाख ६६ हजार ६९ लाई सेवा प्रदान गरेको छ ।

१०३. **गुरुयोजना** - स्वास्थ्य मन्त्रालयबाट २०७४।२।२५ मा स्वीकृत अस्पतालको गुरुयोजनाअनुसार १ हजार शय्याको शैक्षिक प्रतिष्ठान, इमर्जेन्सी भवन, मेटरनीटी, पेडियाट्रिक, क्यान्सर, साइक्याट्रिक व्लक, कर्मचारी आवास भवन निर्माण गर्ने उल्लेख भएकोमा उक्त कार्य आरम्भ भएको देखिएन । नेपाल सरकारले उक्त अस्पताललाई विशिष्टीकृत विशेषज्ञ सेवासहितको संघीय अस्पतालमा स्तरोन्नति गरे तापनि गुरुयोजनामा उल्लेख भएका भौतिक पूर्वाधार निर्माण हुन नसकेकोले सेवा प्रवाहमा असर परेको छ । गुरुयोजनाबमोजिमका कार्य सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

१०४. **सेवा प्रवाह** - अस्पतालमा चिकित्सक, नर्स, पारामेडिक्स तथा अन्यसमेत ३८१ कर्मचारीको दरबन्दी रहेकोमा ३७८ पदपूर्ति भएको छ । नेपाल सरकारबाट ३०० शय्याको अस्पताल स्वीकृत भएकोमा अस्पताल विकास समितिले ३०० थप गरी ६०० शय्याको अस्पताल सञ्चालनमा ल्याएको छ । अस्पतालले एकै दिन औसतमा १ हजार ५०० बिरामीको उपचार गरे तापनि चिकित्सकको सेवा लिन बिहान ६ बजेदेखि नै अस्पताल पुगिसक्नुपर्ने र कम्तीमा ४ देखि ६ घण्टासम्म प्रतीक्षा गर्नुपर्ने अवस्था देखियो । शल्य चिकित्सातर्फ पत्थरीको अप्रेशन गर्न ३ देखि ६ महिना, पाठेघर खस्ने रोग तथा ट्यूमरको अप्रेशन गर्न १ देखि २ महिनासम्म प्रतीक्षा गर्नुपर्ने स्थिति रहेकोले बिरामीले अन्य अस्पतालबाट सेवा लिन बाध्य हुनु परेको लगायतका समस्या देखिएको छ । प्रत्येक वर्ष बिरामीको चाप बढ्दै गएको अवस्थामा अस्पतालले सेवालार्ई थप व्यवस्थित गर्न चिकित्सक लगायत पर्याप्त भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था गरी सेवा प्रवाहमा सुधार गर्नुपर्दछ ।

१०५. **स्वास्थ्य पूर्वाधार** - अस्पतालको सेवा प्रभावकारी हुन विशेष प्रकारका उपचारका लागि आवश्यक पर्ने उपचार कक्ष र मेसिन उपकरणको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । यस अस्पताललाई विशिष्टीकृत विशेषज्ञ सेवा सहितको अस्पतालमा स्तरोन्नति गरे तापनि मुटु रोगको सघन उपचार कक्ष, गम्भिर बिरामीलाई राखिने सर्जिकल आई.सी.यू. कक्ष, ट्रमा सेन्टर, एम.आर.आई. मेसिन, गर्भमा रहेको बच्चाको समग्र अवस्था पहिचान गर्ने फेटल एनोमली स्क्यान मेसिनलगायतका उपकरण अस्पतालमा उपलब्ध भएको देखिएन । बिरामीको अधिक चाप रहेको यस अस्पतालबाट उल्लिखित सेवा उपलब्ध हुन नसकेकोले अन्य निजी

अस्पतालमा उपचार गराउँदा बिरामीले महंगो शुल्क व्यहोर्नु परेको अवस्था छ । आवश्यक उपचार कक्ष र मेसिन, उपकरण समेतको व्यवस्था गरी गुणस्तरीय स्वास्थ्य उपचार सेवा योग्य बनाउनुपर्दछ ।

१०६. **जग्गा लिज** - सरकारी जग्गा दर्ता तथा लिजमा उपलब्ध गराउने सम्बन्धी (दोस्रो संशोधन) कार्यनीति, २०७१ मा भोगाधिकार दिएको जग्गा लिजमा परिणत गर्नुपर्ने उल्लेख छ । कार्यनीतिमा लिज रकम निर्धारण गर्दा मालपोत कार्यालयले रजिष्ट्रेशन प्रयोजनको लागि तोकेको चालु वर्षको न्यूनतम मूल्याङ्कनको आधारमा गरिने र न्यूनतम वार्षिक लिज रकमको प्रतिशत समेत तोकेको छ । अस्पतालले वार्षिक रु.९ लाख लिने गरी २०५०।४।२४ मा ४९ वर्षको लागि ९ बिघा जग्गा एक मेडिकल कलेजलाई लिजमा उपलब्ध गराएको छ । मालपोत कार्यालय, चितवनको मूल्याङ्कन अनुसार उक्त स्थानको जग्गाको मूल्य २०७६।७७ को न्यूनतम मूल्य प्रति कठ्ठा रु.६३ लाखले रु.१ अर्ब १३ करोड ४० लाख हुन आउँछ । मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(१) को प्रयोजनको लागि जारी भएको सरकारी जग्गा दर्ता तथा लिजमा उपलब्ध गराउने सम्बन्धी (दोस्रो संशोधन) कार्यनीति, २०७१ को अनुसूची १(३)ड बमोजिम लिजमा परिणत भए प्रतिवर्ष उक्त मूल्यको १ प्रतिशतले हुने रु.१ करोड १३ लाख ४० हजार लिज शुल्क प्राप्त हुने अवस्था रहेकोमा रु.९ लाखमात्र प्राप्त गर्ने गरी लिजमा दिएकोले अस्पतालले रु.१ करोड ४ लाख ४० हजार गुमाएको अवस्था देखिन्छ ।

त्यस्तै नेपाल नेत्र ज्योति संघअन्तर्गत सञ्चालित भरतपुर आँखा अस्पताललाई ४ बिघा जग्गा भोगाधिकारमा दिएकोमा लिजमा परिणत भएको देखिएन । अस्पतालको मुख्य प्रवेशद्वारको दायौँतर्फ १ कट्टाभन्दा बढी जग्गामा नेपाल रेडक्रस सोसाइटीले २ तले भवन निर्माण गरी उपयोग गरेकोमा उक्त जग्गा अस्पतालले भाडा वा लिजमा दिएको सम्झौतालगायतका प्रमाण रहेको देखिएन । यस सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायले सरकारी जग्गा दर्ता तथा लिजमा गराउने कार्यनीति, २०७१ बमोजिम सम्झौता परिमार्जन र संशोधन गरी न्यूनतम लिज रकम असुल गर्नुपर्ने र आफ्नो स्वामित्वको जग्गा कानूनको रीत पुन्याई उपयोग गर्नुपर्ने व्यहोरा गत विगत वर्षको प्रतिवेदनमा औल्याएकोमा स्थिति यथावत् छ ।

१०७. **घटी शुल्क** - नेपाल सरकारको २०५३।३।१४ को निर्णयानुसार एक निजी मेडिकल कलेजलाई क्लिनिकल फिल्ड प्रयोग गर्न दिएबापत मासिक रु.१ लाखले वार्षिक रु.१२ लाख लिने र प्रत्येक वर्ष १० प्रतिशत वृद्धि हुने उल्लेख छ । वार्षिक वृद्धि दरअनुसार यो वर्ष रु.१ करोड ७ लाख ४५ हजार असुल गर्नुपर्नेमा रु.३९ लाख ६० हजार मात्र असुल गरेकोले बाँकी रु.६७ लाख ८५ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

१०८. **प्रसूति अनुदान** - आमा सुरक्षा कार्यक्रम कार्यविधि निर्देशिका, २०६५ (तेस्रो संशोधन सहित) को दफा ५(३) अनुसार स्वास्थ्य संस्थामा प्रसूति गराएबापत स्वास्थ्य संस्थाबाट दिने अनुदान रकम प्रसूति संस्थाको आधारमा तोकिएबमोजिम खर्च गर्नुपर्ने उल्लेख छ । अस्पतालले उपलब्ध गराएको वार्षिक प्रतिवेदनअनुसार १२ हजार ६९२ प्रसूति र एन्टी डी प्रयोग गर्ने ११७ महिलाको लागि रु.४ करोड ३ लाख ६८ हजार अनुदान उपलब्ध गराउनुपर्नेमा अस्पताल विकास समितिलाई रु.४ करोड २२ लाख ९९ हजार शोधभर्ना दिएकोले बढी शोधभर्ना दिएको रु.१९ लाख ३१ हजार फिर्ता लिई सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१०९. **खरिद भएका औषधि फिर्ता** - अस्पताल फार्मसीले आपूर्तिकबाट खरिद गरेको औषधिको म्याद समाप्त भएमा, टुटेफुटेमा वा बिक्री नभई अधिक मौज्जात रहेमा सम्झौताको शर्त अनुसार उक्त औषधि आपूर्तिकर्ताबाट

प्रतिस्थापन गर्नुपर्दछ । यो वर्ष अस्पताल फार्मेसीले खरिद गरेकोमध्ये रु.८४ लाख ३ हजार मूल्य बराबरको औषधिको म्याद समाप्त भएको वा अन्य कारणले आपूर्तकलाई फिर्ता गरेकोमा रु.६४ लाख ५६ हजारको औषधिमात्र प्रतिस्थापन भएको देखियो । प्रतिस्थापन हुन बाँकी यस वर्षको रु.१९ लाख ४७ हजार र गत वर्षको रु.२ लाख १० हजार समेत रु.२१ लाख ५७ हजार आपूर्तकबाट असुल गर्नुपर्दछ ।

शहीद धर्मभक्त राष्ट्रिय प्रत्यारोपण केन्द्र

विकास समिति ऐन, २०१३ अन्तर्गत नेपाल सरकारले मानव अङ्ग प्रत्यारोपण विकास समिति (गठन) आदेश, २०६८ जारी गरी केन्द्रको स्थापना गरेको हो । यो वर्ष अस्पतालको कुल आय रु.३४ करोड ३४ लाख ३६ हजारमध्ये नेपाल सरकारको अनुदान रु.२४ करोड ११ लाख ४८ हजार रहेको छ । कुल खर्च रु.३३ करोड ६७ लाख ९४ हजारमध्ये कर्मचारी तलब भत्तामा रु.११ करोड २४ लाख ७२ हजार खर्च भएको देखिन्छ । केन्द्रले यो वर्ष ३४ हजार ४६९ जनालाई सेवा उपलब्ध गराएको छ ।

११०. **सेवा प्रवाह** - केन्द्रले २०६९।१२।१६ देखि मृगौला प्रत्यारोपण कार्य शुरु गरेकोमा २०७७ आषाढ मसान्तसम्म ६९५ बिरामीको प्रत्यारोपण गरेको छ । यो वर्ष ९६ बिरामीको मृगौला प्रत्यारोपण, १२ बिरामीको कलेजो प्रत्यारोपण, ५१ बिरामीको मुटुको शल्यक्रिया र ५०० बिरामीको डाइलाइसिस गर्ने लक्ष्य राखेकोमा मृगौला प्रत्यारोपण ४९, कलेजो प्रत्यारोपण एक जना र औसतमा १६८ को डाइलाइसिस भएकोमा मुटुको शल्यक्रिया हुन सकेको देखिएन । केन्द्रमा डाइलाइसिस गर्ने ८० मेसिनमध्ये ३२ मात्र सञ्चालनमा रहेको देखियो । डायलाइसिसको माग बढी भए तापनि गत वर्षको तुलनामा सेवा प्रवाहमा हास आएको छ । राज्यले निःशुल्क उपलब्ध गराउने घोषित नीति अन्तर्गतको सेवाको लागि पर्याप्त शय्या, जनशक्ति तथा पूर्वाधारको अभावले अपेक्षित सेवा उपलब्ध हुन सकेको छैन । पूर्वाधारको उचित व्यवस्थापन गरी घोषित नीतिअनुरूप सेवा उपलब्ध गराउनुपर्दछ ।

१११. **जनशक्ति** - मानव अङ्ग प्रत्यारोपण विकास समिति कर्मचारी प्रशासन नियमावली, २०६९ को दफा ६.१ मा स्थायी नियुक्ति तथा पदस्थापनाको व्यवस्था छ । अस्पतालमा कर्मचारीको स्वीकृत दरबन्दी ५०३ रहेकोमा स्थायी १५२, करार ९१ समेत २४३ पूर्ति भएको र ४ कर्मचारी सेसन बेसीसमा कार्यरत रहेको पाइयो । रिक्त २५६ पदमध्ये कन्सल्टेन्ट तथा अन्य चिकित्सकहरू ७१, नर्सिङ स्टाफ ८३, प्राविधिक अधिकृत १५, प्राविधिक सहायक २९ र प्रशासन तथा लेखातर्फका २३ कर्मचारी रहेका छन् । दरबन्दीअनुसार पदपूर्ति गरी सेवा प्रवाहमा सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

११२. **प्रत्यारोपणको प्रतीक्षा अवधि** - केन्द्रले यो वर्ष ४९ जनाको मृगौला प्रत्यारोपण गरेको देखिन्छ । नियमित मृगौला प्रत्यारोपणको लागि २०७६ श्रावणदेखि २०७७ वैशाख ४ सम्म निवेदन दर्ता गराएका मध्ये ८६ बिरामी प्रत्यारोपणको प्रतीक्षामा रहेको देखियो । यो वर्षको प्रत्यारोपणको प्रगतिसँग तुलना गर्दा बिरामीले २० महिना भन्दा बढी प्रतीक्षा गर्नुपर्ने देखिन्छ । केन्द्रले उपलब्ध गराएको विवरणअनुसार ९ महिनासम्म डायलाइसिस गर्ने बिरामीको प्रतीक्षा सूचीमा २५६ बिरामी रहेको देखिँदा मृगौला रोगको बिरामीको संख्या बढ्दै गएको अवस्थामा निदान, रोकथाम तथा उपचारको कार्य प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्ने स्थिति रहेको छ ।

११३. **उपकरणको उपयोग** - अस्पतालको सेवा प्रभावकारी हुन तोकिएबमोजिमका सेवा उपलब्ध भएको हुनुपर्दछ । केन्द्रले हप्तामा एक जनाको मुटुको शल्यक्रिया गर्ने लक्ष्य राखी इसीएमओ, हर्ट लङ्ग मेसिनलगायत रु.२ करोड ६९ लाख १३ हजार मूल्यका उपकरण जडान गरी मौजुदा अवस्थामा रहेको छ । केन्द्रले उक्त सेवा गत वर्षसम्म २० जनालाई उपलब्ध गराएकोमा २०७५।१०।१० पश्चात् सेवा सञ्चालन हुन सकेको छैन । उपचार सम्बन्धी उपकरण तथा जनशक्ति मौजुदा रहेको अवस्थामा तत्सम्बन्धी सेवा उपलब्ध नगराएको उचित देखिएन । उपलब्ध स्रोत साधनको उपयोग गरी प्रभावकारी सेवा प्रदान गर्नुपर्दछ ।

शहीद गंगालाल राष्ट्रिय हृदय केन्द्र

नेपालमा दिन प्रतिदिन वृद्धि हुँदै गइरहेको मुटुरोगको रोकथाम, निदान, उपचार तथा हृदयरोगीहरूको पुनर्स्थापना गर्न आवश्यक उच्चस्तरीय स्वास्थ्य सेवा सर्वसुलभ रूपमा स्वदेशमै उपलब्ध गराई हृदय रोगसम्बन्धी उच्चस्तरीय अध्ययन र अनुसन्धानको लागि आवश्यक दक्ष जनशक्ति तयार गर्ने उद्देश्यले यस केन्द्रको स्थापना भएको हो । यो वर्ष केन्द्रको कुल आय रु.२ अर्ब ९८ लाख १६ हजारमध्ये नेपाल सरकारको अनुदान रु.८२ करोड १० लाख र आन्तरिक आय रु.१ अर्ब १८ करोड ८८ लाख रहेको छ । कुल खर्च रु.१ अर्ब ८८ करोड ५० लाख ४० हजारमध्ये तलब भत्तामा रु.३९ करोड ६३ लाख ८३ हजार खर्च भएको छ ।

११४. **सेवा प्रवाह** - यो वर्ष केन्द्रले १५ वर्षमुनिका बालबालिका ६१३ र ७५ वर्षमाथिका जेष्ठ नागरिक ६८४ मुटुरोगीलाई निःशुल्क उपचार सेवा प्रदान गरेको छ । बाथ मुटुरोगीहरूको निःशुल्क भल्भरिङ्ग तथा शल्यक्रिया ४२३, साँघुरिएको भल्भ खोल्ने निःशुल्क उपचार २५७, बहिरङ्ग सेवा १ लाख २ हजार, मुटुको शल्यक्रिया १ हजार १४७, क्याथलियाबमार्फत ६ हजार २२८ जना बिरामीहरूलाई विभिन्न सेवा उपलब्ध गराएको छ ।

११५. **विस्तारित स्वास्थ्य सेवा** - केन्द्रमा गत वर्ष विस्तारित स्वास्थ्य सेवा (पेइङ्ग क्लिनिक) बाट रु.१४ करोड ७८ लाख ४९ हजार प्राप्त भएको मध्ये चिकित्सक लगायतका कर्मचारीलाई वितरण पश्चात् रु.८ करोड ३१ लाख ३७ हजार खुद आम्दानी देखाएकोमा यो वर्ष रु.९ करोड ३८ लाख १२ हजार प्राप्त गरी वितरण पश्चात् रु.५ करोड १९ लाख ४० हजार खुद आम्दानी देखाएको छ । उक्त सेवाबाट गत वर्षको तुलनामा खुद आम्दानी रु.३ करोड ११ लाख ९७ हजार (३७.५२ प्रतिशतले) घटेको छ । गत वर्षको तुलनामा आम्दानी घटेको कारण पहिचान गरी सुधार गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

११६. **जनशक्ति** - यो केन्द्र मुटुरोगीको उपचारमा केन्द्रित अस्पताल भए तापनि शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन नहुँदा मुटुरोगको उपचारमा आवश्यक दक्ष जनशक्ति उत्पादन हुनसकेको छैन । हाल मुटुरोगसम्बन्धी उच्च अध्ययनको लागि वैदेशिक अध्ययनमा नै भर पर्नुपर्ने अवस्था विद्यमान छ । केन्द्रको लागि ६०८ को दरबन्दी स्वीकृत भएकोमा स्थायी र करार गरी ४८५ पदपूर्ति गरी १२३ पद रिक्त रहेको छ । रिक्त पदमध्ये सर्जरी ११, कार्डियोलोजी १२, नर्सिङ २६, रेडियोलोजी ९, प्याथोलोजी ८ लगायत प्राविधिक पदहरू रहेका छन् । देशमा अन्यत्र मुटुरोगसम्बन्धी अध्यापन हुने छुट्टै शैक्षिक संस्थासमेत नभएको अवस्थामा दीर्घकालीन नीति तयार गरी केन्द्रको क्षेत्र विस्तार गर्दै दक्ष जनशक्ति उत्पादन गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

कान्ति बाल अस्पताल

बालबालिकासम्बन्धी उपचार सेवा प्रदान गर्ने गरी विशिष्टिकरण गर्ने र अस्पताललाई बाल स्वास्थ्यसम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान केन्द्रको रूपमा संस्थागत विकास गर्ने उद्देश्यले २०१९ मा स्थापित यो अस्पताल ३०३ शय्याको केन्द्रीय बाल अस्पतालको रूपमा सञ्चालन हुँदै आएको छ । यो वर्ष अस्पतालको कुल खर्च रु.४४ करोड २८ लाख ६ हजारमध्ये कर्मचारीको तलब भत्ता र सुविधामा रु.२२ करोड ७६ लाख ५० हजार खर्च भएको छ । यो वर्ष अस्पतालले १ लाख ४५ हजार ७९६ लाई सेवा प्रदान गरेको छ ।

११७. **सेवा प्रवाह** - यस अस्पतालमा ५२ शय्याको आई.सी.यू. सेवा सञ्चालन गर्ने क्षमता रहेकोमा ४२ शय्या मात्र सञ्चालनमा रहेकोले शय्याको अभावमा बिरामीलाई अन्यत्र अस्पतालमा रेफर गर्नु परेको अवस्था छ । अस्पतालले स्थान, जनशक्ति र उपकरणका अभावका कारणले सबै शय्या सञ्चालन गर्न नसकिएको जनाएको छ । चिकित्सकको सेवा लिन बिहान ६ बजे नै टिकटको लाइन बसी ४ देखि ७ घण्टा प्रतीक्षा गर्नुपर्ने र शल्यचिकित्सा सेवा लिन बिरामीले ६ महिनाभन्दा बढी समय प्रतीक्षा गर्नुपर्ने स्थिति छ । अस्पतालको दैनिक प्रशासन तथा सेवा सञ्चालन गर्न स्वास्थ्य सेवाअन्तर्गतका कर्मचारी तथा अस्पतालको आन्तरिक स्रोतबाट पारिश्रमिक पाउने गरी स्वीकृत दरबन्दीमध्ये विशेषज्ञ चिकित्सक २७ समेत २१४ पद रिक्त रहेको छ । रोग परीक्षणको लागि अत्यावश्यक पर्ने एम.आर.आई. मेसिन अस्पतालमा नभएकोले नाक, कान, घाँटी, हाडजोर्नीका बिरामी अन्यत्र रेफर गर्नु परेको अवस्था छ । अस्पतालमा आवश्यक मेसिन उपकरणको व्यवस्थापन गरी देखिएका कमी कमजोरीलाई सुधार गरी सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

११८. **उपदान कोष** - कान्ति बाल अस्पताल नियमावली, २०६३ को परिच्छेद ४ मा कर्मचारी सेवा निवृत्त हुँदा दिनुपर्ने सुविधा रकमको लागि अवकाश तथा उपदान कोषको व्यवस्था गरेको छ । विगत वर्षमा उपदान कोषमा रु.८ लाख ४१ हजार र कर्मचारी कल्याण कोषमा रु.३ लाख ६० हजार जम्मा गरेकोमा यो वर्ष कोषमा रकम जम्मा भएको छैन । अवकाश प्राप्त कर्मचारीलाई अस्पतालको नियमित बजेटबाट यो वर्ष रु.११ लाख ७९ हजार भुक्तानी दिएको छ । अस्पतालले कोष सञ्चालन कार्यविधि तयार गरी सेवा निवृत्त कर्मचारीले पाउने सुविधाको लागि योगदानमा आधारित सेवा निवृत्त कोष सञ्चालन गनुपर्दछ ।

बी.पी. कोइराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल

क्यान्सर रोगसम्बन्धी उच्चस्तरीय अध्ययन अनुसन्धानको लागि आवश्यक जनशक्ति तयार गरी यस क्षेत्रलाई आत्मनिर्भर बनाई क्यान्सर रोगको रोकथाम, निदान र उपचारको लागि उच्चस्तरीय स्वास्थ्य सेवा प्रदान गरी मानवोचित जीवनयापन गर्न सक्षम तुल्याउन राष्ट्रिय प्रेषण अस्पतालको रूपमा बी.पी. कोइराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल ऐन, २०५३ अन्तर्गत यस अस्पताल स्थापना भएको छ । यो वर्ष अस्पतालले १ लाख १६ हजार २८२ जनालाई सेवा उपलब्ध गराएको छ ।

११९. **वित्तीय स्थिति** - अस्पतालले यो वर्ष नेपाल सरकारको अनुदान रु.७० करोड ९ लाख र आन्तरिक स्रोतबाट रु.४५ करोड ५० लाख ५ हजारसमेत रु.१ अर्ब १५ करोड ५९ लाख ५ हजार आय प्राप्त गरेकोमा रु.१ अर्ब ३० करोड ४ लाख ६७ हजार खर्च गरेको छ । उक्त खर्चमध्ये सरकारी

अनुदानबाट ५३.९० प्रतिशत र आन्तरिक आयबाट ४६.१० प्रतिशत खर्च व्यहोरेकोले अनुदान माथिको निर्भरतामा वृद्धि भएको देखिन्छ ।

१२०. **बजेट कार्यान्वयन** - यो वर्ष अस्पताललाई सर्भाइकल क्यान्सर विरुद्ध खोप कार्यक्रम सञ्चालन गर्न रु.५ करोड र अस्पताल भवन निर्माणको गत वर्षको भुक्तानी गर्न रु.४ करोड विनियोजन भएकोमा खोप कार्यक्रमको लागि एच.पी.भी. भ्याक्सिन खरिद कार्यको सम्झौता भए तापनि खरिद हुन नसकेको र भवन निर्माण कार्यको अदालतमा मुद्दा विचाराधीन रहेकोले भुक्तानी हुन नसकेको स्थिति छ । नेपाल सरकारबाट सशर्त अनुदानबापत प्राप्त रकम खर्च हुन नसकेमा फिर्ता गर्नुपर्नेमा अस्पतालको खातामा नै मौज्दात राखेकोले उक्त रकम राजस्व दाखिला हुनुपर्दछ ।
१२१. **आम्दानी प्रक्षेपण** - अस्पतालले यो वर्ष रु.६२ करोड ७० लाख आन्तरिक आय हुने अनुमान गरेकोमा रु.३५ करोड ३७ लाख २८ हजार(५६.४२ प्रतिशत) मात्र आम्दानी गरेको छ । कर्मचारीको तलब भत्ता र सुविधामा रु.४४ करोड २४ लाख ४८ हजार बजेट खर्च देखिएकोले आन्तरिक आयबाट कर्मचारी खर्चसमेत धान्न नसकेको अवस्था छ । बिरामीले सीटी स्क्यान, एम.आर.आई, भिडियो एक्सरेलगायतको सेवाका लागि रकम जम्मा गरे तापनि बिरामीले सेवा लिन नचाहेको जनाई यो वर्ष रु.४१ लाख १६ हजार फिर्ता गरेको छ । लक्ष्यअनुसारको कार्यक्रम सञ्चालन गरी आन्तरिक आम्दानी र सेवा प्रवाहमा सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
१२२. **क्यान्सर रोगको स्थिति** - अस्पतालले सन् २०१७ मा तयार गरेको प्रतिवेदनमा नेपालका हिमाल, पहाड र तराईका विभिन्न १५ जिल्लामा १० हजार ५१६ नयाँ क्यान्सर रोगीको निदान र उपचार भएको उल्लेख छ । पहिचान भएका क्यान्सर रोगीमध्ये मुख्यतया: पाठेघरको मुख, फोक्सो, पित्तथैली, थाइराइड, आमाशय, डिम्बाशय तथा स्तन क्यान्सरको रोगीको संख्या अधिक देखिएको छ । सुर्तीजन्य पदार्थ सेवनका कारण क्यान्सर हुनेको अनुपात बढेको छ । यो स्थितिले उपचार सेवा विस्तार हुन नसकेको र प्रभावकारी रोकथामका कार्यक्रम सञ्चालन नभएको स्थिति छ । क्यान्सर रोगको रोकथाममा थप ध्यान दिनुपर्ने र तत्सम्बन्धी कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
१२३. **सेवा प्रवाह** - अस्पतालबाट प्राप्त विवरणमा यो वर्ष १ हजार ४५८ ले रेडियोथेरापी सेवा प्राप्त गरेको उल्लेख छ । अस्पतालमा ३ रेडियोथेरापी मेसिन रहेको र बिरामीले ४ हप्ताको प्रतीक्षा पश्चात् सेवा पाउने गरेको देखियो । शल्यचिकित्सा पद्धतिबाट उपचार गराउन ३० देखि ४५ दिनसम्म प्रतीक्षा गरी यो वर्ष ३ हजार ४५३ ले सेवा लिएको देखिन्छ । अस्पतालको कर्मचारी प्रशासन नियमावली, २०६६ को नियम ११५ बमोजिम कार्यालय समय बाहिर स्वीकृति लिई काम गर्न सक्ने व्यवस्थाअनुसार चिकित्सकलाई स्वीकृति दिने गरेको छ । अस्पतालको ई-हाजिरी अभिलेख परीक्षण गर्दा कतिपय चिकित्सकले आएको र गएको समेत दुवै समय नियमित हाजिर गरेको देखिएन ।

पेट सीटी स्क्यान मेसिन, बोनम्यारो ट्रान्सप्लाण्ट मेसिन, टोमोथेरापी कन्भेसनल सिमुलेटर जस्ता अत्यावश्यक मेसिनको अभाव रहेको, पुराना मेसिन उपकरण वर्षौंदेखि मर्मत हुन नसकेको, अस्पतालमा बिरामीलाई सहयोग पुऱ्याउने सहयोगी कक्ष नभएकाले सेवा प्रवाहमा असर परेको छ । विशिष्टखालको सेवा उपलब्ध गराउने अस्पतालले मेसिनरी उपकरणको व्यवस्थापन गरी आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई मजबुत बनाई यथासमयमा गुणस्तरीय सेवा उपलब्ध गराउनुपर्दछ ।

१२४. **विशेष कोष** - अस्पतालको आर्थिक प्रशासन नियमावली, २०६६ को नियम ४ मा कर्मचारी कल्याण कोष, औषधि उपचार विशेष कोष, कर्मचारी बीमा कोष, फार्मेसी विशेष कोष, क्यान्सर उपचार विशेष कोषलगायतका कोषहरू रहने र ती कोषहरूमा अस्पतालको तर्फबाट र कर्मचारीको योगदान, संघ संस्था वा व्यक्तिबाट जम्मा हुने रकम स्वीकृत कार्यविधिबमोजिम खर्च गर्न सकिने उल्लेख छ । यस वर्षसम्म कर्मचारी कल्याण कोषमा रु.२१ करोड ७५ लाख, दीर्घकालीन अस्पताल जगेडा कोषमा रु.३२ करोड, उपचार खर्च कोषमा रु.१७ करोड ५० लाख दायित्व देखाए तापनि रकम जम्मा गरेको छैन । यो वर्ष अवकाश प्राप्त कर्मचारीलाई उपदान, सञ्चित बिदा र औषधि उपचार खर्च बापत नियमित बजेटबाट रु.२ करोड ६५ लाख ९४ हजार भुक्तानी गरेको छ । अस्पतालले कोष सञ्चालन कार्यविधि स्वीकृत गरी सेवा निवृत्त कर्मचारीले पाउने सुविधाको लागि योगदानमा आधारित सेवा निवृत्त कोष सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
१२५. **खरिद भएको औषधि फिर्ता** - अस्पताल फार्मेसीले आपूर्तकबाट खरिद गरेको औषधिको म्याद समाप्त भएमा, टुटेफुटेमा वा बिक्री नभई अधिक मौज्जात रहेमा सम्झौताको शर्तअनुसार उक्त औषधि आपूर्तकबाट प्रतिस्थापन गर्नुपर्दछ । यो वर्ष फार्मेसीले खरिद गरेको औषधिमध्ये रु.३७ लाख ४८ हजार मूल्यको औषधिको म्याद समाप्त भएको वा अन्य कारणले आपूर्तकलाई फिर्ता गरेकोमा रु.१८ लाख ८२ हजारको औषधिमार्त्र प्रतिस्थापन भएकोले बाँकी रु.१८ लाख ६६ हजार औषधिको रकम आपूर्तकबाट असुल गर्नुपर्दछ ।

अनुगमन तथा बेरूजू

- **अनुगमन** - गत विगतका प्रतिवेदनमा खरिद योजनाअनुसार खरिद नगरेको, दरबन्दीअनुसार पदपूर्ति नभएको, तेस्रो चौमासिक तथा आषाढ महिनामा बढी खर्च गरेको, विश्व स्वास्थ्य संगठनले निर्धारण गरेको मापदण्डअनुसार मेडिकल अडिट नगराएको, अस्पताल विकास समितितर्फको कार्य सञ्चालन कोष र विविध खातातर्फको आय-व्यय समावेश गरी केन्द्रीय आर्थिक विवरण तयार नगरेको, पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल नगरेको, बिल भरपाईभन्दा बढी भुक्तानी गरेको, सोझै खरिद गरेको, भुक्तानीमा कर कट्टी नगरेको, पारिश्रमिक कर कट्टी नभएको, मन्त्रालयबाट छनौट भई छात्रवृत्तिमा गएका विद्यार्थीले सम्झौताबमोजिम कार्य गरे नगरेकोमा अद्यावधिक लगत नराखेको लगायतका व्यहोरा औल्याइएकोमा अधिकांश अस्पताल तथा स्वास्थ्य संस्था सोही अवस्थामा रहेको पाइयो । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्य सम्पादन गर्नुपर्दछ ।
- **बेरूजू स्थिति** - यो वर्ष मन्त्रालय र मातहतका निकायको लेखापरीक्षणबाट देखिएको बेरूजूको स्थिति देहायअनुसार छः
 - सरकारी कार्यालयतर्फ १२ निकायमा रु.१ अर्ब ८४ करोड ९६ लाख ९ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ४ निकायले रु. ७२ लाख ९५ हजार फस्यौट गरेकोले रु.१ अर्ब ८४ करोड २३ लाख १४ हजार बेरूजू बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.१ अर्ब २ करोड ६ लाख ६ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १५ मा छ ।
 - संगठित, अन्य संस्था र समिति २६ तर्फ रु.५ अर्ब ८ करोड ८५ लाख ९८ हजार बेरूजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि ५ निकायले रु.३ करोड ६१ लाख ७९ हजार फस्यौट गरेकोले रु.५ अर्ब ५ करोड २४ लाख १९ हजार बाँकी रहेको छ । सोमध्ये रु.७२ करोड ५६ लाख १ हजार म्याद नाघेको पेस्की रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची १६ मा छ ।

राष्ट्रिय योजना आयोग

राष्ट्रिय योजना आयोग (गठन तथा सञ्चालन) आदेश, २०७४ बमोजिम गठित आयोगले राष्ट्रको तीव्र आर्थिक प्रगति र सन्तुलित तथा दिगो विकासका लागि दूरगामी सोचसहितको विकास योजनाको तर्जुमा गर्न र त्यसको कार्यान्वयनमा सहजीकरण एवं अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गरी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको विकाससम्बन्धी नीति, योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा समन्वय, सहयोग र सहजीकरणका लागि कार्य गरिरहेको छ ।

१. **सरकारी कार्यालय** - राष्ट्रिय योजना आयोग र मातहतका ३५ सरकारी कार्यालयको निम्नानुसार रु.५९ करोड ३ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छः

(रु. लाखमा)

विनियोजन	राजस्व	धरौटी	अन्य कारोबार	जम्मा
५७,३७	१३	८०	७३	५९,०३

२. **पन्ध्रौ योजना** - पन्ध्रौ योजना कार्यान्वयनमा आएको प्रथम वर्षमा केही सूचकमा आशातीत सुधार आएको छ। यद्यपि धेरै सूचकमा अपेक्षाकृत उपलब्धि हासिल भएको छैन । सूचकाङ्क तथा उपलब्धिको स्थिति निम्नानुसार छः

क्र.सं.	सूचक	आधार वर्ष (२०७५।७६)	२०७६।७७ को लक्ष्य	२०७६।७७ को प्रगति
१.	वार्षिक औसत आर्थिक वृद्धिदर (आधारभूत मूल्यमा, प्रतिशत)	६.८	८.५	-२.१०
२.	कृषि क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर (प्रतिशत)	४.८	४.७	२.२
३.	उद्योग क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर (प्रतिशत)	१२.२	१५.१	-३.७
४.	सेवा क्षेत्रको वार्षिक औसत वृद्धिदर (प्रतिशत)	७.९	८.७	-४.०
५.	वार्षिक औसत मुद्रास्फीति (प्रतिशत)	४.६	६.०	६.२
६.	प्रतिव्यक्ति राष्ट्रिय आय (अमेरिकी डलरमा)	१०४७	११२७	११२६
७.	गरिवीको रेखामुनिको रहेका जनसंख्या (निरपेक्ष गरिवी) (प्रतिशत)	१८.७	१७.१	१६.७
८.	मानव विकास सूचकाङ्क	०.५७९	०.५९१	०.५८७
९.	अपेक्षित आयु (जन्म हुँदाको समयमा, वर्ष)	६९.७	७१	७१
१०.	खानेपानी सेवा पुगेको जनसंख्या (प्रतिशत)	८९	९२	९१
११.	१५-२४ वर्ष उमेर समूहको साक्षरता दर (प्रतिशत)	९२	९२	९२
१२.	विद्युत उत्पादन (जडित क्षमता, मेगावाट)	१२५०	२२१९	१५५५.४
१३.	विद्युतमा पहुँच प्राप्त परिवार (प्रतिशत)	८८	९२	९०
१४.	सिँचाइ (हेक्टर लाखमा)	१४.७	१४.९३	१४.८७
१५.	इन्टरनेट सेवामा पहुँच प्राप्त जनसंख्या (प्रतिशत)	६५.९	६८	६८

स्रोत: पन्ध्रौ योजना र आर्थिक सर्वेक्षण २०७७।७८ र राष्ट्रिय योजना आयोगको वार्षिक प्रतिवेदन २०७६।७७, दिगो विकास लक्ष्य प्रगति मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, २०१६-२०१९

उपर्युक्त तालिका अनुसार वार्षिक आर्थिक वृद्धिदर, कृषि क्षेत्रको वार्षिक वृद्धिदर, उद्योग क्षेत्रको वार्षिक वृद्धिदर र सेवा क्षेत्रको वार्षिक वृद्धिदर क्रमशः ८.५ प्रतिशत, ४.७ प्रतिशत, १५.१ प्रतिशत र ८.७ प्रतिशत हासिल गर्ने लक्ष्य रहेकोमा क्रमशः २.१० प्रतिशत ऋणात्मक, २.२ प्रतिशत, ३.७ प्रतिशत ऋणात्मक र ४ प्रतिशत ऋणात्मक रहेको छ। प्रतिव्यक्ति राष्ट्रिय आय अमेरिकी डलर १ हजार १२७ डलर पुर्‍याउने लक्ष्य राखेकोमा १ हजार १२६, खानेपानी सेवा पुगेको जनसंख्या ९२ प्रतिशत पुर्‍याउने लक्ष्य रहेकोमा ९१ प्रतिशत, विद्युत उत्पादन २ हजार २१९ मेगावाट जडित क्षमता पुर्‍याउने लक्ष्य रहेकोमा १ हजार ५५५.४ मेगावाट र सिँचाइ सुविधा १४.९३ लाख हेक्टरमा पुर्‍याउने लक्ष्य रहेकोमा १४.८७ लाख हेक्टरमा सिँचाइ सुविधा पुगेको छ । कोभिड-१९, प्राकृतिक विपदलगायतका कारणबाट मानव स्वास्थ्य शिक्षा प्रणाली, रोजगारी र समग्र अर्थतन्त्रमा पर्न गएको असर विश्लेषण गरी उपर्युक्त तरीकाले सम्बोधन गर्नुपर्दछ ।

३. **अनुगमन तथा मूल्याङ्कन** - आयोगको २०७६।७७ को वार्षिक प्रगति प्रतिवेदनमा उल्लेख भएअनुसार आयोगले राष्ट्रिय गौरवका २४ आयोजना मध्ये मेलम्ची खानेपानी आयोजना, सिक्टा सिँचाइ आयोजना, माथिल्लो तामाकोशी बहुउद्देश्यीय आयोजना, निजगढ अन्तराष्ट्रिय विमानस्थल आयोजना, बुढीगण्डकी जलविद्युत आयोजना, मध्य पहाडी लोकमार्गको सुदूर पश्चिम र कर्णाली प्रदेश खण्ड, हुलाकी लोकमार्ग तथा कालीगण्डकी कोरिडोरको विभिन्न खण्ड र राष्ट्रपति चुरे तराई मधेश संरक्षण विकास समिति लगायत १० आयोजनाको स्थलगत अवलोकन गरेको छ । स्थलगत अनुगमन गरी सम्बन्धित निकायले प्रभावकारी कार्यान्वयनमा ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्ने लगायतका सुझाव सहितको प्रतिवेदन तयार गरी सम्बन्धित मन्त्रालयमा पेश गरेको छ ।

उक्त प्रतिवेदनमा आयोजनाहरूको वर्तमान स्थिति, विद्यमान समस्याहरू उल्लेख गर्दै समस्या समाधान गर्ने, प्रदेशका आयोजनामा भएका समस्या समाधान गर्न राष्ट्रिय विकास समस्या समाधान समितिमा प्रदेशको सहभागिता बढाउने, आवधिक योजनासँग सरकारको नीति तथा कार्यक्रम र बजेटलाई सामञ्जस्यता कायम गर्ने, लगानीको वातावरण र कानुनी पूर्वाधार तयार गर्न मौजुदा कानूनको पुनरावलोकन गर्ने, आर्थिक सामाजिक रूपान्तरण गर्ने प्रकृतिका वृहत आयोजनाको लागि पर्याप्त स्रोत साधनको व्यवस्था गर्ने, प्रदेश र स्थानीय तहबाट सञ्चालित कार्यक्रमको प्रगति प्रतिवेदन लिने प्रणालीको विकास गर्ने, प्रदेश र स्थानीय तहको बजेटमा अन्तर्राष्ट्रिय सहायताको परिचालन राष्ट्रिय योजना आयोगको नेतृत्वमा गर्ने, विकास आयोजना सम्बन्धी मापदण्ड, मार्गदर्शन तथा निर्देशिकालाई सबै तहले कार्यान्वयन गर्ने लगायतका सुझावहरू पूर्ण रूपमा कार्यान्वयन भएको देखिएन । आयोगले सबै आयोजनाको अनुगमन गर्ने र सम्बन्धित मन्त्रालय तथा आयोजनाले आयोगले दिएका सुझावलाई प्रभावकारी कार्यान्वयनको सुनिश्चितता गर्नु पर्दछ । साथै विषय, क्षेत्रगत मन्त्रालयहरूले आयोगले स्वीकृत गरेका कार्यक्रम तथा आयोजनाभन्दा फरक कार्यक्रम तथा आयोजना सञ्चालन गरे नगरेको बारे समेत आयोगले अनुगमन गर्नुपर्दछ ।

४. **अध्ययन, अनुसन्धान र अन्वेषण** - आयोगमा उपाध्यक्ष लगायत ७ सदस्य, १२ कार्यकारी निर्देशक र २६ योजना अधिकृतसमेत १०५ दरबन्दी रहेको छ । आयोगको वार्षिक प्रतिवेदनमा उल्लेख भएअनुसार हिमाली क्षेत्रमा पुनर्वास तथा पुनर्स्थापना सम्बन्धमा अध्ययन शुरू गरेको, सम्पन्न भएका ३ आवधिक योजनामा शिक्षा सम्बन्धी नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयनको अवस्था मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, नेपालका नदी प्रणाली र जलाधार व्यवस्थापनका सन्दर्भमा रणनीतिक कार्ययोजना सम्बन्धी दस्तावेज, ढुङ्गा गिट्टी

बालुवासम्बन्धी नीतिको मस्यौदा र प्रारम्भिक बालविकास राष्ट्रिय रणनीति २०७६-२०८७ को मस्यौदा तयार गरी स्वीकृतिका लागि मन्त्रिपरिषद्मा पेस गरेको एकीकृत प्रतिवेदन राष्ट्रिय ढाँचा सम्बन्धी अध्ययन, कोभिड-१९ महामारीका कारण कृषि सहकारी तथा गरिबी निवारण क्षेत्र, समष्टिगत आर्थिक पर्यटन वाणिज्य तथा आपूर्तिलगायतका १४ विषयगत क्षेत्रको अध्ययन, खाद्य सुरक्षा एटलस २०१९ परिमार्जन लगायतका विषयमा आयोगबाट अध्ययन, अनुसन्धान तथा अन्वेषण गरेको उल्लेख छ । आयोगको विद्यमान जनशक्तिको क्षमताको उपयोग गर्दै राष्ट्रिय विकासको लागि नीति, योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमामा नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्न राष्ट्रिय महत्वका विषयमा थप अध्ययन, अनुसन्धान गरी प्राप्त नतिजालाई कार्यान्वयन गर्न पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

५. **प्राथमिकता प्राप्त आयोजना** - संघीय मन्त्रालय तथा निकायहरूबाट २०७६।७७ मा प्राथमिकताका आयोजनाहरू कार्यान्वयन भएको मध्ये २४ राष्ट्रिय गौरवका आयोजना समेत पहिलो प्राथमिकता प्राप्त २५७ र दोश्रो प्राथमिकता प्राप्त ६४ आयोजना कार्यान्वयन भएको देखिन्छ । राष्ट्रिय गौरव र पहिलो प्राथमिकताका समेत २५७ आयोजनामध्ये यो वर्ष ८० प्रतिशतभन्दा बढी प्रगति हुने आयोजना ८८, ५० देखि ७९ प्रतिशतसम्म प्रगति हुने १००, ५० प्रतिशतभन्दा कम प्रगति हुने ५१ र प्रगति नखुलेका आयोजना १८ रहेका छन् । आयोगले प्राथमिकता प्राप्त आयोजनाको अनुगमन मूल्याङ्कन गरी कार्यान्वयनका क्रममा आइपरेका समस्याहरू समाधान गरी लक्षित प्रगति हासिल गर्नुपर्नेमा प्राथमिकता प्राप्त कतिपय आयोजनाको समेत प्रगति न्यून रहेको र कुनै पनि आयोजना निर्धारित समयमा सम्पन्न नभएको अवस्थाले आयोजनाको अनुगमन, मूल्याङ्कन गर्ने आयोगको भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
६. **मध्यमकालीन खर्च संरचना** - आयोगले दीर्घकालीन सोच, लक्ष्य, उद्देश्य, रणनीति र प्राथमिकताका साथै सरकारको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम र दिगो विकासको लक्ष्य सन् २०३० को मार्गचित्रलाई समेत आधार लिई मध्यमकालीन खर्च संरचना तर्जुमा गरेको छ । आयोगले मध्यमकालीन खर्च संरचनाको उपलब्धि र आगामी ३ वर्षको समष्टिगत आर्थिक खाका तयार गर्दा विशेषतः पन्ध्रौँ योजनामा उल्लिखित आर्थिक वृद्धिदरको लक्ष्यका आधारमा खाका निर्धारण गरेको छ । उक्त खर्च संरचनामा समावेश गरिएका वर्षहरूको अपेक्षित उपलब्धिभन्दा वास्तविक उपलब्धि न्यून रहेको देखिएकोले उल्लिखित लक्ष्य हासिल गर्न चुनौतिपूर्ण देखिन्छ । तीन तहका सरकारमार्फत सञ्चालन हुने विकास आयोजना बाँडफाँटसम्बन्धी मापदण्ड, राष्ट्रिय गौरवका आयोजना, रूपान्तरणकारी आयोजनामा आवश्यक बजेटको सुनिश्चितता गर्ने, कोभिड-१९ लगायतका महामारीले सिर्जना गरेको प्रभावबाट अर्थतन्त्रका विविध क्षेत्रमा पारेको असरलाई न्यूनीकरण गर्दै तोकिएको लक्ष्य हासिल गर्ने गरी संरचनाको तर्जुमा गर्नुपर्दछ ।
७. **आयोजना बैङ्क** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा १७ मा संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहमा सञ्चालन गर्ने आयोजनाको वर्गीकरण राष्ट्रिय योजना आयोगको सिफारिसमा नेपाल सरकारले गर्ने र आयोगमा राष्ट्रियस्तरको एक आयोजना बैङ्क रहने उल्लेख छ । उल्लिखित व्यवस्था अनुसार आयोजना कार्यान्वयनका लागि निर्धारित मापदण्डको आधारमा आयोजना प्रविष्टिका लागि आयोगले राष्ट्रिय आयोजना बैङ्क व्यवस्थापन सूचना प्रणाली तयार गरे अनुसार आयोजना बैँकमा २०७८।१।७ सम्ममा २१ मन्त्रालय, आयोग तथा संवैधानिक निकायका ६ हजार ६९७ आयोजना सूचीकृत भएको देखिन्छ । आयोगले तयार गरेको राष्ट्रिय आयोजना बैङ्कको आयोजना पहिचान, मूल्याङ्कन, छनौट तथा प्राथमिकीकरण मार्गदर्शन, २०२० मा भएको व्यवस्था अनुसार यस अवधिमा सूचीकृत

आयोजना मध्ये ९५३ आयोजना पहिचान चरण र ३४५ आयोजना मूल्याङ्कन चरणमा छन् । हालसम्म कुनै पनि आयोजना छनौट चरणमा पुगेको छैन । देशको समग्र आर्थिक विकासका लागि सञ्चालन गरिने आयोजना प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न आयोजना पहिचान, मूल्याङ्कन, छनौट र प्राथमिकीकरण प्रकृया प्रभावकारी बनाउनुपर्ने, आयोजना दोहोरो नपर्ने गरी छनौट गर्ने र छनौट भएका आयोजना समयमै सम्पन्न गरी नयाँ आयोजनाको छनौट गर्ने जस्ता पक्षहरूमा विषयगत मन्त्रालयहरूलाई समेत जिम्मेवार बनाउने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

दिगो विकास लक्ष्य (२०१६-२०३०)

नेपाल समेत विश्वका १९३ राष्ट्र सहभागी भई सन् २०१५ सेप्टेम्बरको संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाले सन् २०३० सम्म दिगो विकासका लागि १७ प्रमुख लक्ष्य सहितको दिगो विकास एजेन्डा, २०३० लाई अनुमोदन गरेको छ । आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय आयाम समेटिएका दिगो विकासका लक्ष्यका विश्वव्यापी १६९ परिमाणात्मक गन्तव्य र २३४ सूचक रहेका छन् । दिगो विकासका १६ प्रमुख लक्ष्य र १५९ गन्तव्यका लागि २४५ अतिरिक्त सूचक थप गरी ४७९ सूचक तय गरेको छ ।

दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्ने १५ वर्षको अवधि मध्ये ६ वर्षभन्दा बढीको अवधि व्यतीत भई करिब ९ वर्ष मात्र बाँकी रहेको छ । दिगो विकासका लक्ष्यहरूको कार्यान्वयनको अवस्था सम्बन्धमा आयोगले राष्ट्रिय समीक्षा प्रतिवेदन, २०२० तथा दिगो विकासका लक्ष्य प्रगति मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, २०१९ प्रकाशन गरेको देखिन्छ ।

८. **सूचक मूल्याङ्कन** - दिगो विकासका लागि निर्धारण गरिएका लक्ष्यहरू २०३० हासिल गर्न १६ प्रमुख लक्ष्यका १५९ गन्तव्यका लागि २४५ अतिरिक्त सूचक थप गरी ४७९ सूचक तय गरेको छ । दिगो विकासका लक्ष्य प्रगति मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, २०१९ मा कुल ४७९ सूचकमध्ये ३५ प्रतिशत सूचकको तथ्याङ्क नियमित र आवधिक आधारमा उपलब्ध हुने तथा बाँकी ५५ प्रतिशत तथ्याङ्कहरू जनगणना, सर्वेक्षण र प्रशासनिक तथ्याङ्कमार्फत उपलब्ध हुने उल्लेख छ । सूचकका बाँकी १० प्रतिशत तथ्याङ्क उपलब्ध हुन नसक्ने उल्लेख भएको जनाएको छ । उक्त प्रतिवेदनअनुसार यो अवधिको मूल्याङ्कनका लागि २१८ (४४ प्रतिशत) सूचकको तथ्याङ्कमात्र समावेश गरी मूल्याङ्कन गरेको देखिन्छ ।

खासगरी दिगो विकास लक्ष्य २ शून्य भोकमरी, लक्ष्य ६ सफा पानी तथा सरसफाइ, लक्ष्य ९ उद्योग र पूर्वाधार, लक्ष्य ११ दिगो सहर र समुदायहरू, लक्ष्य १२ जिम्मेवारी पूर्व उपभोग तथा उत्पादन, लक्ष्य १३ नवीन खोज जलवायु परिवर्तन मौसम र लक्ष्य १७ साझेदारीसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण लक्ष्यसँग सम्बन्धित प्रगतिको तथ्याङ्कहरू उपलब्ध हुन नसकेको अवस्था छ ।

करिब ५५ प्रतिशत तथ्याङ्क ५ देखि १० वर्षसम्ममा हुने जनगणना तथा सर्वेक्षणमा आधारित भएको, लक्ष्य हाँसिल गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट समेत एकीकृत गरी अभिलेखीकरण गर्नुपर्ने देखिएको छ । प्रदेश र स्थानीय तहबाट सम्पादन हुने क्रियाकलापहरू दिगो विकासका सम्बन्धित सूचकाङ्कमा समावेश गर्ने प्रणालीको अभावमा तथ्याङ्कहरू अद्यावधिक हुन सकेको छैन । दिगो विकास लक्ष्यमा भएका प्रगतिको अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्न सबै सूचकको सूचना तथा तथ्याङ्क समयमै उपलब्ध

हुने, प्राप्त गर्ने, विश्लेषण गर्ने, नतिजा सम्प्रेषण गर्ने तथा अन्तर सम्बन्धित लक्ष्यको मूल्याङ्कन गर्ने उपयुक्त विधि र प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

९. **आवधिक प्रगति** - दिगो विकासका लक्ष्यहरूको कार्यान्वयनको अवस्था सम्बन्धमा नेपालले सयुक्त राष्ट्रसंघमा पेस गरेको स्वेच्छिक राष्ट्रिय समीक्षा प्रतिवेदन, २०२० तथा दिगो विकासका लक्ष्य प्रगति मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, २०१९ बमोजिम नेपालको दिगो विकास लक्ष्यहरूमा तथ्याङ्क उपलब्ध भएका २१८ सूचकमध्ये अधिकांश सूचकमा निर्धारण गरिएको लक्ष्यभन्दा न्यून प्रगति भएको देखिन्छ ।

कुल जनसंख्या मध्ये सन् २०१९ सम्ममा दैनिक अमेरिकी डलर १.२५ भन्दा कम आर्जन गर्ने जनसंख्या १७ प्रतिशतमा सीमित राख्ने लक्ष्य लिएकोमा सोको उपलब्धि मापन भएको देखिएन । प्रतिदिन अमेरिकी डलर १.९० आर्जन गर्ने जनसंख्या २८.५ प्रतिशतमा झार्ने लक्ष्य लिएकोमा १५ प्रतिशत, सामाजिक सुरक्षा खर्च १२.१ प्रतिशत हुने लक्ष्य भएकोमा ११.७ प्रतिशत, विश्व खाद्य सुरक्षा सूचकाङ्कमा ५७ अङ्क लक्ष्य रहेकोमा ४६ अङ्क मात्र प्राप्त गरेको देखिन्छ । मातृ मृत्युदर प्रतिशतमा १२५ मा झार्ने लक्ष्य रहेकोमा २३९ रहेकोले लक्ष्य हासिल गर्न थप चुनौती रहेको देखिन्छ । माध्यमिक शिक्षामा कुल भर्नादर ७२ प्रतिशत पुर्‍याउनुपर्नेमा ७१.६४ प्रतिशत रहेको, कक्षा ५ को गणित, नेपाली र अंग्रेजी विषयको सिकाई दर क्रमशः ५५, ६६ र ५७ प्रतिशत हासिल गर्ने लक्ष्य लिएकोमा लक्ष्यको क्रमशः ३५, ३४ र ४१ प्रतिशत मात्र हासिल भएको साथै प्रति विद्यार्थी सार्वजनिक खर्च रु.१९ हजार पुर्‍याउने लक्ष्य रहेकोमा रु.१२ हजार रहेको, प्राथमिक तह उत्तीर्ण दर ९०.७ हुने लक्ष्य रहेकोमा ८५.८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

त्यस्तै नवीकरणीय ऊर्जामा जलविद्युतको जडित क्षमता २ हजार ३०१ मेगावाट पुर्‍याउने लक्ष्य रहेकोमा १ हजार २५० मेगावाट पुगेको, कुल ऊर्जा खपतमा नवीकरणीय ऊर्जाको हिस्सा २२.१ पुर्‍याउने लक्ष्य रहेकोमा ५ प्रतिशत पुगेको, ३० मिनेटमा बजारको पहुँच रहने घरधुरी ५७ प्रतिशत रहने लक्ष्य रहेकोमा ४४.७ प्रतिशत मात्र रहेको, प्रति १ लाख जनसंख्यामा दैवी प्रकोपमा परी मृत्यु हुने संख्या ३३१ मा झार्ने लक्ष्य लिएकोमा ९६८ रहेको, कमतौल हुने ५ वर्ष मुनिका बच्चा २० प्रतिशतमा झार्ने लक्ष्य रहेकोमा २४.३ प्रतिशत रहेको, कृषियोग्य भूमिमा सिँचाई सुविधा ४० प्रतिशत पुर्‍याउने लक्ष्यमध्ये ३३ प्रतिशत मात्र हासिल गरेको, आधुनिक प्रणालीबाट परिवार नियोजन गर्ने १५-४९ वर्षका महिलाले आधुनिक प्रणालीबाट परिवार नियोजन गर्ने संख्या ७१ प्रतिशत पुर्‍याउने लक्ष्य लिएकोमा ५६ प्रतिशत मात्र रहेको देखिन्छ । लक्षित वर्ग ९० प्रतिशतलाई राष्ट्रिय खोप कार्यक्रममा सहभागिता गराउने लक्ष्य लिएकोमा ४२.६ प्रतिशत मात्र रहेको, स्वास्थ्य सेवाको पहुँच ९५ प्रतिशत जनसंख्यामा पुर्‍याउने लक्ष्य लिएकोमा ७५ प्रतिशत मात्र पुगेको, कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको तुलनामा स्वास्थ्य खर्च ५.६० पुर्‍याउने लक्ष्य रहेकोमा १.९० प्रतिशत मात्र रहेको साथै महिला तथा बालबालिका बेचबिखन प्रतिवर्ष ७२५ जनामा झार्ने लक्ष्य लिएकोमा ९४६ जना प्रतिवर्ष रहेको देखिएकाले निर्धारण गरेको लक्ष्य हासिल भएको छैन ।

उल्लिखित सूचकहरूमा तोकिएको प्रगति हासिल गर्नका लागि संघीय सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहहरूमा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न संस्थागत संरचना, लक्ष्य केन्द्रित बजेट र स्रोत व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

१०. **लक्ष्य र सूचकाङ्कको आन्तरिकीकरण** - दिगो विकास लक्ष्यहरूलाई प्रदेश र स्थानीय तहहरूले आ-आफ्ना नीति, कार्यक्रम र बजेटमा आवद्ध गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गरे मात्र लक्ष्य प्राप्त हुन सक्दछ। नेपालको संविधानले स्थानीय तहलाई कृषि, शिक्षा, स्वास्थ्य, सफा पानी र सरसफाई, लैङ्गिक समानता, स्थानीय आर्थिक विकास, वन, भूमिसुधार, सहकारी जस्ता क्षेत्रमा कार्य गर्ने जिम्मेवारी दिएको हुँदा गरिबीको अन्त्य, शून्य भोकमरी, स्वास्थ्य जीवन, गुणस्तरीय शिक्षा, लैङ्गिक समानता, सफा पानी तथा सरसफाई, असमानताको न्यूनीकरण लगायतका दिगो विकासका लक्ष्य हासिल गर्न प्रदेश र स्थानीय तहको भूमिका महत्वपूर्ण छ ।

दिगो विकास लक्ष्यहरूलाई प्रदेशको आवधिक योजनासँग मिलान गर्न केही प्रदेशले आधार रेखा सूचकाङ्क तयार गरी परिमाणात्मक लक्ष्यहरू निर्धारण गरे तापनि स्थानीय तहमा सोको शुरुवात हुन सकेको छैन । दिगो विकासका लक्ष्यहरूलाई हासिल गर्न संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहका आवधिक विकास योजनाबीचको अन्तरसम्बन्ध वृद्धि गर्नुपर्ने, दिगो विकासका लक्ष्यसँग स्थानीय तहको आवधिक योजना मिलान गर्नुपर्ने तथा संघबाट हस्तान्तरण गरिने सशर्त अनुदान लगायतका रकमलाई दिगो विकास लक्ष्यहरूसँग आवद्ध गरी कार्यक्रम तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने, आम नागरिक, गैरसरकारी संस्था, सहकारी लगायत सबै पक्षको सहभागिता रहने गरी दिगो विकास लक्ष्यलाई आन्तरिकीकरण गरी सोको कार्यान्वयन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्नका लागि तीनवटै तहका सरकारले कार्य गर्नुपर्दछ ।

११. **संस्थागत संरचना** - दिगो विकास लक्ष्य कार्यान्वयनका लागि प्रधानमन्त्रीको संयोजकत्वमा राष्ट्रिय निर्देशन समिति, राष्ट्रिय योजना आयोगका उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा कार्यान्वयन तथा समन्वय समिति र आयोगका सदस्यहरूको अध्यक्षतामा ९ विषयगत समिति गठन भए तापनि सो अनुरूप प्रदेश सरकार र स्थानीय तहहरूमा समन्वय गर्न समिति गठन भएको छैन । दिगो विकास लक्ष्य कार्यान्वयन, समन्वय र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय तीनै तहमा उपयुक्त संस्थागत संरचना र पद्धतिको विकास गरी प्रभावकारी अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

१२. **वित्तीय व्यवस्था** - दिगो विकासका लक्ष्य प्राप्त गर्न नेपालले वार्षिक रु. २० खर्ब २५ अर्ब लगानी गर्नुपर्ने अनुमान गरेको छ । प्रमुख दिगो विकास लक्ष्यका क्षेत्रहरूमा गर्नुपर्ने लगानीको तुलनामा विद्यमान विनियोजनको प्रवृत्तिलाई विश्लेषण गर्दा दिगो विकास लक्ष्यका क्षेत्रहरूमध्ये सार्वजनिक रु. २ खर्ब १८ अर्ब र निजी क्षेत्रहरूमा रु. ३ खर्ब ६७ अर्बसमेत रु. ५ खर्ब ८५ अर्ब हुने अनुमान गरेको देखिन्छ । लगानीको लागि नपुग स्रोतमध्ये खानेपानी र सरसफाई, ऊर्जा, यातायात औद्योगिक र शहरी पूर्वाधारमा ५९ प्रतिशत र सामाजिक क्षेत्रतर्फ गरिबी, स्वास्थ्य, शिक्षा र लैङ्गिक समानतातर्फ ३१ प्रतिशत स्रोतको अभाव रहने र समष्टिमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको वार्षिक १२.८ प्रतिशत स्रोतको कमी हुने उल्लेख छ । सो आँकलन सरकारले कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको २७ प्रतिशत राजस्व प्राप्त गर्ने आधारमा गरेको देखिएतापनि विगत ३ वर्षको तथ्याङ्क हेर्दा राजस्व सङ्कलन अनुमानभन्दा कम रहेकोले वित्तीय स्रोतको अभाव अझै बढ्दै जाने देखिन्छ ।

राजस्वका दायरा विस्तार गरी थप राजस्व सङ्कलन, वैदेशिक सहायताको उच्चतम परिचालन, पुँजीगत खर्च वृद्धि गर्न सहूलियत ऋणको उपयोग तथा अनुदानको हिस्सा बढी प्राप्त गर्नेतर्फ अग्रसर हुनुपर्दछ । साथै सहकारी र निजी क्षेत्रको सहभागिता अभिवृद्धि गर्न थप प्रयास गर्नुपर्दछ ।

१३. लक्ष्यको समग्र अवस्था र सुधारका क्षेत्र - दिगो विकासका लक्ष्य प्रगति मूल्याङ्कन प्रतिवेदन, २०१९ मा दिगो विकासका लक्ष्यहरूको उपलब्धिलाई सन्तोषजनक, मध्यम, न्यून र प्रगति नभएको गरी ४ समूहमा विभाजन गरी मापन गर्ने व्यवस्था छ । नेपालले गरिबीको अन्त्य र असमानता घटाउने २ लक्ष्यमा मात्र सन्तोषजनक, गुणस्तरीय शिक्षा, लैङ्गिक समानता, खर्च धान्न सक्ने ऊर्जा, जैविक विविधताको संरक्षण र लक्ष्य प्राप्तिसमा विश्व साझेदारीसमेतका ५ लक्ष्यमा मध्यम, भोकमरीको अन्त्य, सबैका लागि स्वास्थ्य जीवनको सुनिश्चितता, सबैका लागि स्वच्छ खानेपानी र सरसफाई, भरपर्दो समावेशी र दिगो आर्थिक विकास, सुरक्षित सहर र मानव बस्ती, जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण र शान्त र समावेशी समाज निर्माण गर्ने ७ लक्ष्यमा न्यून र दिगो र समावेशी पूर्वाधार विकास, दिगो उत्पादन र उपभोगको सुनिश्चितता गर्ने २ लक्ष्यमा कुनै पनि प्रगति गर्न नसकेको अवस्था छ ।

निर्धारित समयमा दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्नका लागि क्षेत्रगत कार्यक्रमको कार्यान्वयन र सोको मूल्याङ्कन पद्धतिलाई दिगो विकासका लक्ष्यहरूसँग आवद्ध गर्नुपर्ने देखिन्छ । दिगो विकासका लक्ष्यहरूको स्थानीयकरणको अवस्था कमजोर रहेको, लक्ष्यहरू हासिल गर्नका लागि निजी सरकारी गैर सरकारी संस्था, नागरिक समाज, विकास साझेदार लगायतका सरोकारवालासँगको समन्वय र सहभागिता प्रभावकारी नभएको दिगो विकासका लक्ष्यहरूलाई मध्यमकालीन खर्च संरचना र बजेटसँग तादात्म्यता गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्नेमा प्रदेश र स्थानीय तहमा सोको अभाव रहेको साथै कोभिड-१९ बाट मानव स्वास्थ्य, शिक्षा रोजगारी र समग्र अर्थतन्त्रमा परेको प्रभावले दिगो विकासका लक्ष्यहरू हासिल गर्न थप चुनौती देखिएकाले तीन वटै तहका सरकारले थप रणनीति तय गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

अनुगमन तथा बेरुजू

- **अनुगमन** - गत विगतका प्रतिवेदनमा सोझै खरिद, खर्चको गर्ने अवधि र क्षमतामा सुधार, परामर्श सेवातर्फको खर्चको उपादेयता, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यको प्रभावकारिता सम्बन्धमा सुझाव दिइएकोमा सोबमोजिम अपेक्षित सुधार गरेको देखिँदैन । विगतका व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्य सम्पादन गर्नुपर्दछ ।
- **बेरुजू स्थिति** - आयोग र मातहतसमेत ३ निकायमा यो वर्ष रु.१ करोड ९३ हजार बेरुजू देखिएकोमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.२ लाख ४१ हजार फर्स्यौट गरेकोले रु.९८ लाख ५२ हजार बाँकी रहेको छ । यस सम्बन्धी विवरण अनुसूची-१५ मा छ ।

खण्ड - २

प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय

प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय

१. **संवैधानिक व्यवस्था** - नेपालको संविधानको धारा ५६ मा संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपालको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुने र नेपालको राज्यशक्तिको प्रयोग संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले संविधान तथा कानूनबमोजिम गर्ने व्यवस्था छ । संविधानको धारा ५७ मा उल्लेख भएबमोजिम प्रदेशको अधिकार अनुसूची ६ मा उल्लिखित प्रदेश प्रहरी प्रशासन, घरजग्गा रजिष्ट्रेशन, विद्युत, सिँचाइ, खानेपानी, कृषि तथा पशु विकास, खानी अन्वेषणलगायत २१ विषयमा निहित रहने र त्यस्तो अधिकारको प्रयोग संविधान र प्रदेश कानूनबमोजिम हुने व्यवस्था छ ।

संविधानको धारा ५९ मा प्रदेशले आफ्नो अधिकारभित्रको आर्थिक अधिकारसम्बन्धी विषयमा कानून बनाउने, वार्षिक बजेट बनाउने, निर्णय गर्ने, नीति तथा योजना तयार गर्ने र त्यसको कार्यान्वयन गर्ने, प्राकृतिक स्रोतको प्रयोग वा विकासबाट प्राप्त लाभको समन्यायिक वितरणको व्यवस्था गर्नुपर्ने समेत उल्लेख छ । यसैगरी धारा ६० मा राजस्व सङ्कलन र बाँडफाँटसम्बन्धी व्यवस्था छ । उक्त संवैधानिक व्यवस्थाअनुसार प्रदेश सरकार गठन भई सञ्चालन हुँदै आएका छन् ।

संविधानको धारा २९४ मा महालेखापरीक्षकले प्रत्येक प्रदेशको काम कारवाहीको सम्बन्धमा लेखापरीक्षण गरी अलग अलग प्रतिवेदन तयार गरी प्रदेश प्रमुखसमक्ष पेस गर्नसक्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा १९ बमोजिम सम्बन्धित प्रदेश प्रमुखसमक्ष पेस भएको प्रतिवेदन मुख्यमन्त्रीमार्फत प्रदेश सभामा पेस हुने व्यवस्था छ । उक्त संवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्थाअनुसार सबै प्रदेश सरकार र मातहत कार्यालयको २०७६।७७ को लेखापरीक्षण गर्नका लागि लेखापरीक्षण योजना तथा कार्यक्रम स्वीकृत गरी लेखा उत्तरदायी अधिकृतलाई कार्यतालिकाको जानकारी गराइएको थियो । स्थलगत रूपमा लेखापरीक्षण टोली खटाई प्रदेश तहको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । स्थलगत रूपमा जारी लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपर प्राप्त प्रतिक्रियासमेतको आधारमा वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरिएको छ ।

२. **प्रदेशको गठन** - संविधानको धारा ५६(३) अनुसार अनुसूची ४ मा उल्लेख भएबमोजिम ७ प्रदेश रहने व्यवस्था छ । प्रदेशको राजनैतिक तथा प्रशासनिक विभाजन निम्नानुसार छः

क्र.सं.	विवरण	इकाई	नेपाल	प्रदेश १	प्रदेश २	बागमती	गण्डकी	लुम्बिनी	कर्णाली	सुदूरपश्चिम
१.	कुल क्षेत्रफल	वर्ग कि.मि.	१४७५१६	२५९०५	९६६१	२०३००	२१५०४	२२२८८	२७९८४	१९८७४
२.	जिल्ला	संख्या	७७	१४	८	१३	११	१२	१०	९
३.	संघीय निर्वाचन क्षेत्र	संख्या	१६५	२८	३२	३३	१८	२६	१२	१६
४.	प्रदेशिक निर्वाचन क्षेत्र	संख्या	३३०	५६	६४	६६	३६	५२	२४	३२
५.	गाउँपालिका	संख्या	४६०	८८	५९	७४	५८	७३	५४	५४
६.	नगरपालिका	संख्या	२७६	४६	७३	४१	२६	३२	२५	३३
७.	उपमहानगरपालिका	संख्या	११	२	३	१	०	४	०	१
८.	महानगरपालिका	संख्या	६	१	१	३	१	०	०	०
९.	जनसंख्या (२०६८)	हजारमा	२६४९४	४५३४	५४०४	५५२९	२४१४	४८९१	११६९	२५५३

३. **प्रदेशको कार्य सञ्चालन** - संविधानको भाग १३ मा प्रदेशको कार्यकारिणी अधिकार मन्त्रिपरिषदमा निहित हुने, संविधान र अन्य कानूनको अधीनमा रही प्रदेशको शासन व्यवस्थाको सामान्य निर्देशन, नियन्त्रण

- र सञ्चालन गर्ने अभिभारा प्रदेश मन्त्रिपरिषदमा रहने व्यवस्था छ । त्यसैगरी भाग १४ मा प्रदेशको व्यवस्थापिकासम्बन्धी व्यवस्था र भाग १५ मा प्रदेश व्यवस्थापन कार्यविधि अन्तर्गत प्रदेशसभाको व्यवस्थापकीय अधिकार, प्रदेश सभामा विधेयक प्रस्तुत गर्ने, पारित गर्ने, फिर्ता लिने, प्रमाणीकरण गर्ने, अध्यादेश एवं विधेयक प्रमाणीकरण गर्ने उल्लेख छ ।
४. **प्रदेश आर्थिक कार्यप्रणाली** - संविधानको भाग १६ मा प्रदेश आर्थिक कार्य प्रणालीअन्तर्गत कानुनबमोजिम बाहेक कर लगाउन वा ऋण लिन नपाइने, प्रदेश सञ्चितकोष, उक्त कोषबाट व्यय र उक्त कोषमाथि व्ययभार हुने रकम, राजस्व र व्ययको अनुमान, प्रदेश विनियोजन ऐन, पूरक अनुमान, पेस्की खर्च, उधारो खर्च एवं प्रदेश आकस्मिक कोषसम्बन्धी व्यवस्था छ । त्यसैगरी प्रदेश ऐनबमोजिम विनियोजित रकम एक शीर्षकबाट अर्को शीर्षकमा रकमान्तर गर्ने र आर्थिक कार्यविधिसम्बन्धी अन्य व्यवस्था प्रदेश ऐनबमोजिम हुने उल्लेख छ ।
५. **प्रदेश सञ्चितकोष** - संविधानको धारा २०४ अनुसार गुठी रकम बाहेक प्रदेश सरकारलाई प्राप्त हुने सबै प्रकारका राजस्व, अनुदान, ऋणलगायतको रकम प्रदेश सञ्चितकोषमा आम्दानी बाँधिने र सोही कोषबाट खर्च गर्ने व्यवस्था छ । प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरूबाट प्राप्त प्रदेशगत सञ्चितकोषको विवरणअनुसार २०७६।७७ मा रु.२ खर्ब ३१ अर्ब ९९ करोड २७ लाख आम्दानी भएकोमा रु १ खर्ब ५६ अर्ब ११ करोड ४२ लाख खर्च गरी रु ७५ अर्ब ८७ करोड ८५ लाख बाँकी रहेको छ । खर्च मध्ये प्रदेश नं १ मा रु.२९ अर्ब ८३ करोड ३२ लाख, प्रदेश नं २ मा रु.१८ अर्ब १ करोड ७२ लाख, बागमती प्रदेशमा रु.२७ अर्ब ९५ करोड ९ लाख, गण्डकी प्रदेशमा रु.२० अर्ब ४१ करोड ३६ लाख, लुम्बिनी प्रदेशमा रु.२५ अर्ब ४० करोड ७१ लाख, कर्णाली प्रदेशमा रु.१६ अर्ब ८८ करोड २ लाख र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रु.१७ अर्ब ६१ करोड २० लाख खर्च भएको छ । समग्रमा ६७.२९ प्रतिशतमात्र खर्च भएको छ ।
६. **विभाज्य कोष** - अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ अनुसार सवारीसाधन कर बापतको रकम प्रदेश विभाज्य कोषमा जम्मा गरी सोको ६० प्रतिशत प्रदेश सञ्चितकोषमा र ४० प्रतिशत स्थानीय सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । प्रदेश नं. १ को रु.२३ करोड ४१ लाख २० हजार, प्रदेश नं. २ को रु.२५ करोड ५५ लाख ९१ हजार, बागमती प्रदेशको रु.२८ करोड ९५ लाख ४७ हजार, कर्णाली प्रदेशको रु.९ करोड १३ लाख ४९ हजार र सुदूरपश्चिम प्रदेशको रु.३ करोड ५५ लाख ११ हजार समेत रु.९० करोड ६१ लाख १८ हजार प्रदेशका आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयले बाँडफाँट गरेको छैन । ऐनको व्यवस्थाबमोजिम उक्त रकम बाँडफाँट हुनुपर्दछ ।
७. **सरकारी कार्यालयको लेखापरीक्षण** - नेपालको संविधानको धारा २४१ अनुसार प्रदेश सभा, प्रदेश सरकार एवं सबै प्रदेश सरकारी कार्यालयको लेखा कानुनबमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेतको विचार गरी महालेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण हुने व्यवस्थाबमोजिम यो वर्ष सातै प्रदेश मातहतका १ हजार १९ कार्यालयको रु.२ खर्ब २२ अर्ब ६० करोड ५२ लाख र १ कार्यालयको बक्यौता रु.१ अर्ब ४ करोड ४ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १ मा संलग्न छ ।

८. **अन्य संस्था तथा समितिको लेखापरीक्षण** - नेपालको संविधानको धारा २४१ बमोजिम प्रदेश सरकार मातहतका ७६ अन्य संस्था तथा समितिको रु.८ अर्ब ७२ करोड ५९ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची ४ मा संलग्न छ ।
९. **लेखापरीक्षण बक्यौता** - नेपालको संविधान तथा प्रचलित कानूनअनुसार सबै सरकारी कार्यालय, अन्य संस्था तथा समितिको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । उक्त व्यवस्थाअनुसार प्रदेश नं. १ को २ निकाय, बागमती प्रदेशको ५, लुम्बिनी प्रदेशको १, कर्णाली प्रदेशको १ र सुदूरपश्चिम प्रदेशको ५ समेत १४ निकायको २०७६।७७ को लेखापरीक्षण नभएकोले रु.२ अर्ब ४३ करोड ३० लाख ४८ हजारको लेखापरीक्षण बक्यौता रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची ३ मा छ ।
१०. **पेस्की बाँकी** - प्रचलित कानूनअनुसार कार्यक्रम सञ्चालन तथा निर्माणतर्फको कार्य परिचालन र संस्थागत एवं कर्मचारी पेस्की निर्धारित समयभित्र फर्स्यौट गरी सक्नुपर्ने व्यवस्था छ । उक्त व्यवस्थाअनुसार प्रदेश सरकार मातहत सरकारी कार्यालय, अन्य संस्था र समितिको विगतदेखि २०७७ आषाढसम्म फर्स्यौट हुन बाँकी रहेको पेस्की रु. ३ अर्ब ६३ करोड ७३ लाख रहेको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची ८ मा छ ।
११. **असुली** - प्रदेश सरकार मातहतका निकायबाट गत विगत वर्षको बेरुजू सम्परीक्षणको क्रममा रु.७ करोड ६१ लाख ४७ हजार, चालु वर्षको लेखापरीक्षणको क्रममा रु.२ करोड ७४ लाख ५२ हजार र प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि रु. ४० करोड ९९ लाख ६९ हजारसमेत रु. ५१ करोड ३५ लाख ६८ हजार र अन्य निकायतर्फ रु.२८ लाख ७८ हजारसमेत रु. ५१ करोड ६४ लाख ४६ हजार असुल भएको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची ९ मा संलग्न छ ।
१२. **अग्रिम कर** - प्रदेश सरकार मातहतका १२१ निकायले २०७६।७७ मा भुक्तानीको स्रोतमा कट्टा गर्नुपर्ने अग्रिम कर कट्टा नगरेकोले रु.१ करोड ६४ लाख असुल गर्नुपर्ने देखिएको छ । यससम्बन्धी विवरण अनुसूची १२ मा संलग्न छ ।
१३. **कानून निर्माण** - संविधानको धारा ५७ मा प्रदेशको अधिकार अनुसूची-६ मा उल्लिखित विषयमा निहित रहने र त्यस्तो अधिकारको प्रयोग संविधान र प्रदेश कानूनबमोजिम हुने, साझा अधिकार संविधान, संघीय कानून, प्रदेश कानून र गाउँसभा वा नगरसभाले बनाएको कानूनबमोजिम हुने व्यवस्था छ । साझा अधिकारको क्षेत्रमा कानून बनाउँदा संघीय कानूनसँग नबाझिने गरी बनाउनुपर्ने व्यवस्था छ । प्रदेशको अधिकार क्षेत्र सम्बन्धमा पारित कानून र पारित हुन बाँकी कानूनको विवरण निम्नानुसार छः

प्रदेश	कानून पारित भएको संख्या	प्रदेश सभामा पेस संख्या	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालयबाट सैद्धान्तिक सहमति प्राप्त संख्या
१	४२	४९	१७
२	३९	१३	२१
बागमती प्रदेश	५८	५९	१
गण्डकी	४६	४९	०
लुम्बिनी	५९	६५	६
कर्णाली	३६	३७	०
सुदूरपश्चिम	४७	०	०
जम्मा	३२७	२७२	४५

उल्लिखित तालिकाअनुसार प्रदेश संसदको प्रथम अधिवेशनदेखि २०७६।७७ सम्म आर्थिक मामिला तथा कानून मन्त्रालयबाट ६४४ कानून निर्माणको लागि सैद्धान्तिक स्वीकृति लिएको मध्ये ३२७ कानून प्रदेश सभाबाट पारित गरी लागू भएको, २७२ कानूनको मस्यौदा तयार भई स्वीकृतिको लागि प्रदेश सभामा पेस भएको र बाँकी ४५ निर्माणको चरणमा रहेको देखिन्छ । सेवा प्रवाह तथा कार्यसञ्चालनका लागि आवश्यक कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

१४. **संगठन र कर्मचारी व्यवस्थापन** - नेपालको संविधान धारा ३०२ मा प्रदेश सरकारी सेवाहरूको गठन र सञ्चालन सम्बन्धी व्यवस्था छ । संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयबाट प्राप्त विवरणअनुसार नेपाल सरकारले प्रदेश सरकारको १ हजार १०२ निकायको लागि २३ हजार ६७८ दरबन्दी स्वीकृत भएकोमा १५ हजार ४४३ पदपूर्ति भई ८ हजार २३५ पद रिक्त रहेका छन् । यससम्बन्धी प्रदेशगत विवरण निम्नानुसार छः

प्रदेश नं.	मन्त्रालय र निकाय संख्या	कुल दरबन्दी संख्या	पदपूर्ति संख्या	रिक्त संख्या
१	१८३	३८८२	२४७०	१४१२
२	१२९	३०३४	२०९४	९३०
वागमती	१९१	३८७५	२५८२	१२९३
गण्डकी	१५३	२८१३	२०३९	७७४
लुम्बिनी	१८२	४४१४	२५६८	१८४६
कर्णाली	१२८	२५५५	१५५७	९९८
सुदूरपश्चिम	१२९	३११५	२१३३	९८२
जम्मा	१०९५	२३६७८	१५४४३	८२३५

प्रदेश नं. २ ले केही पद पदपूर्तिको लागि प्रदेश लोकसेवा आयोगमा माग पठाएको छ । अन्य प्रदेशले पदपूर्तिको लागि माग पठाएको देखिएन । दरबन्दीअनुसार पदपूर्ति गरी सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

१५. **तहगत दोहोरो संरचना** - संविधानको अनुसूची-६ एवं स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ बमोजिम कृषि, पशु, शिक्षा, स्वास्थ्यलगायतका कार्यक्रमहरू स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएकोमा प्रदेश तहमा समेत कृषि, घरेलु, स्वास्थ्य, सडक, शहरी विकास लगायतका कार्यालय स्थापना भएको देखिन्छ । स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भएका कार्यक्रमको लागि प्रदेश तहमा एवं संघीय सरकारले खारेज गरेका क्षेत्रीय निर्देशनालयहरू समेत प्रदेश तहमा स्थापना भएबाट काममा दोहोरोपन एवं प्रशासनिक खर्चमा वृद्धि हुने अवस्था देखिएको छ । प्रदेश सरकारअन्तर्गत कामको आवश्यकताको आधारमा मात्र कार्यालय स्थापना र कर्मचारी व्यवस्थापन हुनुपर्दछ ।

१६. **नीति तर्जुमा र कार्यान्वयन** - प्रदेश सरकार कार्यविभाजन नियमावली, २०७४ ले मन्त्रालयगत रूपमा तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने नीति तथा कानून उल्लेख गरेको छ । आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयले कार्य विभाजन नयमावलीमा उल्लिखित प्रदेश स्तरको आर्थिक स्थायित्व र मूल्य स्थिरता, राजस्व चुहावट नियन्त्रण, तथ्याङ्क सूचना प्रणाली तथा अभिलेख व्यवस्थापन सम्बन्धी नीति, भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले कृषि, पशु विकास तथा खाद्य पोषण, खाद्य सुरक्षा एवं गुणस्तर, कृषि एवं पशुजन्य व्यवस्थापन, भूमि व्यवस्थापन, जग्गा नापजाँच, भू-उपयोग, घर जग्गा रजिष्ट्रेसन, दाखिल

खारेज, स्वामित्व हस्तान्तरण एवं सुकुम्बासी, दलित, मुक्त कमैया जस्ता क्षेत्रमा नीति तर्जुमा गरेको देखिएन ।

त्यसैगरी भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालयले ऊर्जा, विद्युत, सिँचाई सेवा विस्तार लगानी प्रवर्द्धन, राष्ट्रिय जलस्रोत, सरकारी कार्यालयहरूको भौतिक व्यवस्थापन निर्माण, सुरक्षित बसोबास एवं जग्गा एकीकरण सम्बन्धी नीति र सामाजिक विकास मन्त्रालयले प्रदेशस्तरको विश्वविद्यालय तथा उच्च शिक्षा सम्बन्धी महिला हक सम्बन्धी, लोपोन्मुख, सीमान्तकृत, गरीब, ज्येष्ठ नागरिकसम्बन्धी, रोजगारी प्रवर्द्धन, भाषा, संस्कृति, धर्मको संरक्षण र सामाजिक सुरक्षा तथा ट्रेड युनियन सम्बन्धी प्रादेशिक नीति तर्जुमा गरेको देखिँदैन । यसले मन्त्रालयबाट सम्पादन हुने कार्यमा प्रभाव पर्ने देखिन्छ । समयमै उक्त नीतिहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

१७. **मध्यमकालीन खर्च संरचना** - प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०७४ बमोजिम प्रत्येक आर्थिक वर्षको बजेट तर्जुमा गर्नु अघि आगामी तीन आर्थिक वर्षको आम्दानी र खर्चको प्रक्षेपणसहितको मध्यकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । प्रदेश आर्थिक मिमला तथा योजना मन्त्रालयहरूले आम्दानी र खर्च प्रक्षेपण गरे तापनि कार्यक्रमको लागत र समय खुलाई प्राथमिकीकरण गरेको पाइएन । आवधिक योजना, मध्यमकालीन खर्चको संरचना र बजेट तर्जुमा गर्दा दिगो विकासका सूचकसँग समन्वय हुने गरी तयार गर्नुपर्दछ ।

१८. **स्रोत अनुमान र खर्च सीमा** - प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०७४ बमोजिम बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा गर्दा प्रस्तावित बजेटको पुष्ट्याईका लागि प्रस्तावित योजना, कार्यक्रम लगायतका विवरण खुल्ने गरी तयार गर्नुपर्नेमा प्रस्तावित बजेटको पुष्ट्याई नहुँदा बजेट विनियोजन दक्षता कमजोर देखिएको छ । बजेटको मार्गदर्शन र सीमा यथार्थपरक हुनुपर्ने देखिन्छ । बजेट तर्जुमा गर्दा दिगो विकास लक्ष्यसँग आवद्धसमेत गर्नुपर्दछ ।

१९. **बजेट तथा नीतिगत कार्यक्रम** - सबै प्रदेश सरकारबाट संसदमा आय-व्ययको अनुमानसहित बजेट प्रस्तुत हुँदा वार्षिक नीति तथा कार्यक्रमसँग आवद्ध गरे तापनि कार्यक्रम तथा बजेटको कार्यान्वयन पक्ष कमजोर रहेको, योजना संशोधन गरेको, अपेक्षित प्रगति हासिल नभएको, लागत र प्रतिफलबीच समन्वय नरहेको, कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न नसकी बजेट समर्पण गरेको लगायतका व्यहोरा देखिएको छ । वार्षिक नीति तथा कार्यक्रममा उल्लिखित योजना तथा कार्यक्रमलाई बजेटमा समावेश गरी प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

२०. **केन्द्रीय वित्तीय विवरण** - प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐनमा सम्बन्धित मन्त्रालयको लेखा उत्तरदायी अधिकृतले मन्त्रालय र मातहत कार्यालयहरूको विनियोजन (स्रोत खुलेको), राजस्व, धरौटी, कोषहरू सहित सम्पूर्ण आय-व्ययको कार्यालयगत र रकमगत खर्च खुलेको केन्द्रीय वित्तीय विवरण तयार गरी प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालय र महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा कार्तिक मसान्तभित्र पेस गरिसक्नुपर्ने र पेस गर्न नसकिने मनासिबको कारण भएमा म्याद थप गर्न सक्ने व्यवस्था छ । म्याद थप अवधि भित्र पनि वित्तीय विवरण पेस नगरेमा प्रचलित कानूनबमोजिम विभागीय कारवाही समेत हुन सक्ने व्यवस्था छ । वागमती प्रदेश बाहेक अन्य ६ प्रदेश अन्तर्गतका कुनै पनि मन्त्रालयले केन्द्रीय वित्तीय विवरण तयार गरी पेस गरेका छैनन् । उल्लिखित अवस्थामा मन्त्रालय र मातहत कार्यालयको यथार्थ आर्थिक अवस्थाको विश्लेषण गर्न सकिएन । ऐनको व्यवस्थाबमोजिम वित्तीय विवरण पेश गर्नुपर्दछ ।

२१. **एकीकृत केन्द्रीय प्रगति** - प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐनमा मन्त्रालयले मातहत कार्यालयबाट वार्षिक प्रगतिको विवरण लिई एकीकृत केन्द्रीय प्रगति विवरण तयार गरी त्यसको भौतिक र वित्तीय पक्षको सामूहिक समीक्षा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यसरी समीक्षा गर्दा प्रगति कम भएको कारण र सोको जिम्मेवार व्यक्ति पहिचान गरी सुधारकालागि चाल्नुपर्ने कदम र प्रगति न्यून भएको सम्बन्धमा जिम्मेवार व्यक्ति उपर आवश्यक कारवाही समेत गर्नुपर्ने उल्लेख छ । प्रदेश मन्त्रालयहरूले उक्त व्यवस्थाअनुसार सबै कार्यालयबाट प्रगति लिई केन्द्रीय प्रगति विवरण तयार नगरेको कारण समग्र खर्च र उपलब्धिको अवस्था मूल्याङ्कन गर्न सकिएन । तोकिएको समयमा प्रगति विवरण नपठाउने कार्यालय प्रमुखको तलबसमेत रोक्का गर्न सकिने व्यवस्था भए तापनि प्रगति नपठाउने कार्यालयलाई कुनै कारवाही गरेको छैन । ऐनको व्यवस्थाबमोजिम एकीकृत केन्द्रीय प्रगति विवरण तयार गरी समीक्षा गर्नुपर्दछ ।
२२. **वित्तीय जिम्मेवारी र जवाफदेहिता** - प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐनमा वित्तीय जिम्मेवारी र जवाफदेहिता वहन गर्नुपर्ने व्यहोरा उल्लेख छ । उक्त ऐनमा योजना अनुगमन गरी जवाफदेहिता कायम गराउने जिम्मेवारी निकाय प्रमुख र विभागीय मन्त्रीको हुने, बेरुजू फछ्छ्यौट गर्ने गराउने उत्तरदायित्व कार्यालय प्रमुख एवं लेखा उत्तरदायी अधिकृतको हुने, केन्द्रीय आर्थिक विवरण तयार गर्ने, मातहत कार्यालयको हिसाव केन्द्रीय हिसावमा समावेश गरे नगरेको जाँचवुझ गर्ने जिम्मेवारी लेखा उत्तरदायी अधिकृतको हुने र विनियोजित बजेट लक्षित उद्देश्य अनुरूप खर्च गर्न नसकेमा सो को जिम्मेवारी निकाय प्रमुख, विभागीय मन्त्री र लेखा उत्तरदायी अधिकृतले लिनुपर्ने उल्लेख भएकोमा सोअनुसार जिम्मेवारी र जवाफदेहिताको पालना भएको देखिएन । ऐनको व्यवस्थाअनुरूप जिम्मेवारी र जवाफदेहिता वहन गरी आर्थिक अनुशासन कायम गराउनुपर्दछ ।
२३. **आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली** - प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०७४ मा प्रदेश तहका सबै लेखा उत्तरदायी अधिकृतले गर्नुपर्ने कामको प्रकृतिअनुसार आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी सो ऐन प्रारम्भ भएको एक वर्षभित्र लागू गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । प्रदेशका लेखा उत्तरदायी अधिकृतहरूले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तर्जुमा गरी लागू गरेको देखिएन । आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
२४. **दिगो विकास लक्ष्य** - प्रदेशमा दिगो विकासका बारेमा जनचेतना अभिवृद्धि गर्ने, राष्ट्रिय दिगो विकास लक्ष्यसँग सम्बन्धित रणनीतिहरूमा प्रादेशिक दृष्टिकोणका लागि पैरवी गर्ने, राष्ट्रिय स्तरका लक्ष्यहरूलाई प्रादेशिक सन्दर्भ अनुरूप बनाउने, अनुगमन मूल्याङ्कन गर्ने, स्थानीय तहका विकासका क्रियाकलापहरूको योजना, ढाँचा निर्माण, कार्यान्वयन र अनुगमनमा संलग्न गराउने एवं योजना र नीति तथा कार्यक्रममा दिगो विकासका सूचकहरूलाई समाहित गराई सोको आधारमा सञ्चालित आयोजना तथा कार्यक्रमको उपलब्धि मापन गर्ने कार्य गर्नुपर्नेमा कतिपय प्रदेशले शुरु गरेका छैनन् । प्रदेश नीति तथा योजना आयोग मार्फत संघीय सरकार एवम् राष्ट्रिय योजना आयोगसँग समन्वय गरी प्रदेश सरकारले दिगो विकास लक्ष्य २०१६-२०३० का सूचकहरूलाई आन्तरिकीकरण गर्नुपर्दछ ।

२५. बजेट तथा खर्च - प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०७४ मा प्रदेश अर्थमन्त्रीले प्रत्येक आर्थिक वर्षको लागि प्रदेश सभासमक्ष राजस्व र व्ययको अनुमान पेस गर्नुपर्ने व्यवस्थाबमोजिम प्रदेश सभाबाट स्वीकृत भएको २०७६।७७ को बजेट र खर्चको स्थिति निम्नानुसार रहेको छः

प्रदेश	वार्षिक बजेट	चालु खर्च	पूँजीगत खर्च	कुल खर्च	खर्च प्रतिशत
प्रदेश नं. १	४२२००४	११९६६६	१७८६६६	२९८३३२	७०.६९
प्रदेश नं. २	३८७२५६	९७८१९	८२३५२	१८०१७२	४६.५३
बागमती	४७६०७९	१२२६८८	१५६८२०	२७९५०८	५८.७१
गण्डकी	३२१३४८	६४२६९	१३९८६७	२०४१३६	६३.५२
लुम्बिनी	३६४१६८	१०६८५७	१४७२१३	२५४०७०	६९.७७
कर्णाली	३४३५३४	७३४४९	९५३५२	१६८८०२	४९.१४
सुदूरपश्चिम	२३७९१५	८३२३६	९२८८३	१७६१२०	७४.०३
जम्मा	२५५२३०४	६६७९८४	८९३१५३	१५६११४०	६१.१७

प्रदेशको औसत खर्च ६१.१७ प्रतिशत रहेकोमा सबभन्दा बढी प्रदेश नं १ को ७०.६९ र सबभन्दा कम प्रदेश नं २ को ४६.५३ प्रतिशत रहेको छ ।

२६. समानीकरण अनुदान - संघको स्रोतबाट प्राप्त वित्तीय समानीकरण अनुदानबाट खर्च भएको रकमको विवरण प्रत्येक वर्षको कार्तिक १ गते, माघ १ गते, वैशाख १ गते र आषाढ मसान्तमा प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा बुझाइसक्नुपर्ने प्रदेश लेखाउत्तरदायी अधिकृतको जिम्मेवारी रहेकोमा मन्त्रालयहरूले उक्त हिसाब २०७७ कार्तिक मसान्तसम्म पनि बुझाएको देखिएन । यो वर्ष सात प्रदेशमा रु. ४६ अर्ब २७ करोड ३२ लाख १२ हजार वित्तीय समानीकरण अनुदान निकासा भएकोमा रु. २३ अर्ब ८७ करोड ५५ लाख ५१ हजार (५१.५९ प्रतिशत) खर्च भई रु २२ अर्ब ३९ करोड ७६ लाख ६१ हजार बाँकी रहेको छ । तोकेको समयभित्र खर्च रकमको विवरण बुझाउने व्यवस्था कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

२७. समपूरक अनुदान - यो वर्ष ७ प्रदेशमा संघीय सरकारले रु ४ अर्ब ४७ करोड ८४ लाख समपूरक अनुदान निकासा गरेकोमा रु.३ अर्ब ९० करोड ३४ लाख ८९ हजार खर्च गरी रु. ५७ करोड ४९ लाख ११ हजार बाँकी रहेको देखियो । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा यसप्रकार रहेका छन्ः

२७.१. प्रदेश नं.१ सरकारलाई रु.७५ करोड ३८ लाख समपूरक अनुदान उपलब्ध गराएकोमा रु. २ अर्ब ४८ करोड ८८ लाख ६९ हजार खर्च गरी निकासाभन्दा रु.१ अर्ब ७३ करोड ५० लाख ६९ हजार बढी खर्च गरेको छ । बढी खर्च गरेको आधार स्पष्ट गर्नुपर्दछ ।

२७.२. समपूरक अनुदानबापत संघीय सरकारले प्रदेश नं. २ सरकारलाई रु.२३ करोड ३७ लाख उपलब्ध गराएको छ । उक्त रकम खर्च गर्दा संघीय सरकार र प्रदेश सरकारको लागत सहभागितामा योजना तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्नेमा प्रदेश सरकारको योगदान खुल्ने गरी खर्चको अद्यावधिक अभिलेख राखेको पाइएन । संघ र प्रदेशको अनुपात खुल्ने अभिलेख अद्यावधिक गरी खर्च गर्नुपर्दछ ।

२७.३. बागमती, लुम्बिनी, गण्डकी, कर्णाली र सुदूरपश्चिम प्रदेशलाई रु.३ अर्ब ४९ करोड ९ लाख निकासा भएकोमा रु १ अर्ब ३८ करोड १६ लाख ३८ हजार खर्च गरी रु २ अर्ब १० करोड ९२ लाख ६२ हजार फिर्ता गरेका छन् । खर्चको अद्यावधिक अभिलेख नभएकोले संघ र प्रदेशको खर्च अनुपात यकिन गर्न सकिएन ।

२८. **चौमासिक तथा आषाढ महिनाको खर्च** - आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयहरूबाट चौमासिक रूपमा खर्च गर्ने गरी कार्यक्रम र बजेट स्वीकृत गरेको भए तापनि अधिकांश बजेट तेस्रो चौमासिक र आषाढ महिनामा खर्च भएको अवस्था छ । सातै प्रदेशका भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय र मातहतका कार्यालयले गरेको चौमासिक एवं आषाढ महिनाको खर्चको स्थिति निम्नानुसार छः

(रु.लाखमा)

प्रदेश	कुल खर्च रकम	कुल खर्च मध्ये चौमासिक एवं आषाढको खर्च			
		प्रथम चौमासिक	दोश्रो चौमासिक	तेस्रो चौमासिक	आषाढ महिना
प्रदेश नं. १	१५९६४१	१५४३६	४९१०६	९५०९९	६१८१४
प्रदेश नं. २	५५२४४	११८२	५४७४	४८५८७	३५५६९
वागमती	१२०५४६	४३७३	२६६०५	८९५६८	६७०७२
गण्डकी	११७२३९	१७३५४	४०७१२	५९१७२	३१८७८
लुम्बिनी	१२७१४४	९०२३	३९९७९	७८१४२	५२५८९
कर्णाली	४६३०४	१६६	११०२४	३५११४	२८२३९
सुदूरपश्चिम	७७२८८	३९३	१५७३५	६११६१	४४६०५
जम्मा	७०३४०६	४७९२७	१८८६३५	४६६८४३	३२१७६६
खर्च प्रतिशत	१००	६.८१	२६.८२	६६.३७	४५.७४

मन्त्रालयहरूबाट प्राप्त खर्चको विश्लेषण गर्दा ७ प्रदेश सरकारका भौतिक पूर्वाधार मन्त्रालय मातहतको कुल पुँजीगत खर्च रु.७० अर्ब ३४ करोड ६ लाख मध्ये प्रथम चौमासिकमा ६.८१ प्रतिशत, दोश्रो चौमासिकमा २६.८२ र तेस्रो चौमासिकमा ६६.३७ प्रतिशत र आषाढ महिनामा रु.३२ अर्ब १७ करोड ६६ लाख (४५.७४ प्रतिशत) खर्च भएको स्थिति छ । आर्थिक वर्षको अन्तमा अधिक खर्च गरी योजना सञ्चालन गर्दा सञ्चालित आयोजनाको गुणस्तर कायम हुन नसक्ने स्थिति रहेको छ । स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार चौमासिक रूपमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।

२९. **भुक्तानी बाँकी** - प्रदेश आर्थिक कार्यविधि नियमावलीमा चालु वर्षको बजेटले नखाम्ने गरी दायित्व सिर्जना गर्न नहुने र कुनै कारणले यो वर्षको बजेटबाट भुक्तानी दिन नसकिने भएमा भुक्तानी दिन बाँकीको विवरण प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्रमाणित गराई आर्थिक विवरणसाथ पेस गर्नुपर्नेमा कुनै पनि प्रदेश कार्यालयले पेस गरेका छैनन् । महालेखा नियन्त्रकको कार्यालयबाट प्राप्त भुक्तानी दिन बाँकीको विवरणअनुसार प्रदेश नं. १ मा रु.९१ करोड ५६ लाख, प्रदेश नं. २ मा रु.१७ लाख, वागमती प्रदेशमा रु.६ करोड ६१ लाख, लुम्बिनी प्रदेशमा रु.१ करोड ३६ लाख, कर्णाली प्रदेशमा रु.७७ लाख, सुदूरपश्चिम प्रदेशमा रु.१ करोड ६० लाखसमेत रु.१ अर्ब २ करोड ७ लाख भुक्तानी दिन बाँकी रहेको उल्लेख छ ।

चालु बजेटले नखाम्ने, कार्य सम्पन्न नगरी बाँकी देखाउने तथा बढी खर्च हुने गरी दायित्व सिर्जना गर्न नहुने सिद्धान्त र नियम विपरीत अत्यधिक रकम भुक्तानी बाँकीमा देखाउनु उपयुक्त देखिँदैन । बजेटभन्दा बढी दायित्व सिर्जना गरी भुक्तानी बाँकी देखाउने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

३०. **रकमान्तर** - प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०७४ अनुसार स्वीकृत बजेटको रकम एक बजेट उपशीर्षक, स्रोत वा खर्च शीर्षकबाट अर्का बजेट उपशीर्षक स्रोत वा खर्च शीर्षकमा रकमान्तर गर्ने अधिकार आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयको हुने व्यवस्था छ । यो वर्ष ७ प्रदेशमा रु.२ खर्ब ५९ अर्ब ६३ करोड ५५ लाख शुरु बजेट विनियोजन भएकोमा रु.३४ अर्ब ५४ करोड ६५ लाख रकमान्तर गरेको छ । रकमान्तर मध्ये २०७७ आषाढ महिनामा मात्र प्रदेश नं.१ ले रु.२० करोड ९६ लाख, प्रदेश

खण्ड - २: प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय

नं. २ ले रु.१ अर्ब ३ करोड १८ लाख, वागमती प्रदेशले रु.३२ करोड ४४ लाख ४९ हजार, गण्डकी प्रदेशले रु.५७ करोड ७७ लाख ७ हजार र लुम्बिनी प्रदेशले रु.५६ करोड ११ लाख २१ हजार रकमान्तर गरेको छ ।

वर्षान्तमा रकमान्तर गरी खर्च गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

३१. **प्रदेश आन्तरिक स्रोत परिचालन** - प्रदेश सरकारहरूको २०७६।७७ को कुल खर्च रु.१ खर्ब ५६ अर्ब ११ करोड ४२ लाख खर्च रहेकोमा प्रदेश सरकारको आन्तरिक स्रोतबाट रु.८३ अर्ब २९ करोड ४६ लाख (५३.३५ प्रतिशत) खर्च गरेको छ । खर्चको स्थिति यस प्रकार छः

(रु.लाखमा)

प्रदेश	कुल खर्च	प्रदेश स्रोतबाट खर्च	खर्च प्रतिशत
प्रदेश नं. १	२९८३३२	१४७३७९	४९.४०
प्रदेश नं. २	१८०१७२	१२१९४५	६७.६८
वागमती	२७९५०८	१७५४६७	६२.७८
गण्डकी	२०४१३६	११४८७१	५६.२७
लुम्बिनी	२५४०७०	१३६६३२	५३.७८
कर्णाली	१६८८०२	५३०७२	३१.४४
सुदूरपश्चिम	१७६१२०	८३५८१	४७.४६
जम्मा	१५६११४०	८३२९४७	५३.३५

प्रदेश सरकारहरूले यो वर्ष गरेको कुल खर्चमध्ये आन्तरिक स्रोतबाट औसतमा ५३.३५ प्रतिशत र संघीय सरकारको स्रोतबाट ४६.६५ प्रतिशत खर्च गरेको देखियो । आन्तरिक स्रोतअन्तर्गत सबैभन्दा घटी कर्णाली प्रदेशको ३१.४४ प्रतिशत र सबैभन्दा बढी प्रदेश नं. २ ले ६७.६८ प्रतिशत खर्च गरेको छ । वार्षिक बजेट यथार्थमा आधारित रही तर्जुमा गर्नुपर्दछ ।

३२. **राजस्व अनुमान र प्राप्ति** - सात प्रदेश सरकारले बजेट वक्तव्यमार्फत २०७६।७७ मा कर राजस्व, गैरकर राजस्व, बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने राजस्व र बेरुजूसमेत रु.१ खर्ब ६ अर्ब ८० करोड ८४ लाख प्रक्षेपण गरेकोमा रु ७१ अर्ब ७१ करोड ९२ लाख (६७.१४ प्रतिशत) प्राप्त गरेको देखिन्छ । प्रदेश सरकारको राजस्वको आधार तथा क्षेत्रगत असुली प्रक्षेपणको तुलनामा न्यून रहेको छ । प्रदेशगत राजस्व प्रक्षेपण र असुली यसप्रकार छः

(रु.लाखमा)

प्रदेश	राजस्व प्रक्षेपण	राजस्व प्राप्ति (अनुदान बाहेक)	प्राप्ति प्रतिशत
प्रदेश नं. १	२०९९३०	१०७०६७	५१.००
प्रदेश नं. २	१३५४३२	९८०९८	७२.४३
वागमती	२९५४६६	२१५३६७	७२.८९
गण्डकी	११३८२६	७३७४०	६४.७८
लुम्बिनी	१४८०६३	१०१९३२	६८.८४
कर्णाली	७७२२७	५२२१७	६७.६१
सुदूरपश्चिम	८८१४०	६८७७१	७८.०२
जम्मा	१०६८०८४	७१७१९२	६७.१५

प्रदेशहरूले प्रक्षेपणअनुसार राजस्व प्राप्ति गरेको देखिएन । उल्लिखित तालिकाअनुसार सबैभन्दा बढी सुदूरपश्चिम प्रदेशले ७८.०२ प्रतिशत र सबैभन्दा घटी प्रदेश नं. १ ले ५१ प्रतिशत प्राप्त गरेको छ । राजस्वको आधार विस्तार गर्दै आन्तरिक स्रोत परिचालन अभिवृद्धि गर्नुपर्दछ ।

३३. **संघीय सञ्चितकोष फिर्ता** - प्रदेश विनियोजन ऐन, २०७६ को दफा ४(१२) बमोजिम फ्रिज हुने गरी निकास भएकको अनुदान रकम खर्च नभएकोमा संघीय सञ्चितकोषमा फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । संघीय सरकारबाट सातै प्रदेशलाई सशर्त, विशेष र समपूरक अनुदानमा रु.५४ अर्ब १२ करोड ५ लाख निकास भएककोमा रु.४० अर्ब ९१ करोड ३० लाख खर्च भई रु.१३ अर्ब २० करोड ७५ लाख बाँकी रहेको छ ।
३४. **संघीय कार्यालयलाई निकास** - प्रदेश मन्त्रालयको बजेटबाट प्रदेश नं. १ ले मन्त्रालयमार्फत ७४ संघीय निकायलाई रु.६१ करोड ३३ लाख ९८ हजार, प्रदेश नं. २ ले ४ मन्त्रालयमार्फत ४५ संघीय निकायलाई रु. ४५ करोड ७७ लाख ३३ हजार, लुम्बिनी प्रदेशले २ मन्त्रालयमार्फत ७८ संघीय निकायलाई रु.१० करोड ३१ लाख ७९ हजार र सुदूरपश्चिम प्रदेशले २ मन्त्रालयमार्फत रु.२ करोड २६ लाख ४६ हजार संघीय निकायलाई निकास दिएको छ ।
३५. **अबण्डा बजेट** - प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐनमा कार्यक्रम बजेट स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा मन्त्रालयले कार्यक्रमअनुसार बजेट स्वीकृत नगरी क्षेत्रगत रूपमा एकमुष्ट बजेट स्वीकृत गरी सम्बन्धित मन्त्रीले पछि आवश्यकताअनुसार बजेट बाँडफाँट गरी पठाउने गरेको देखियो । सात प्रदेशमध्ये निम्नानुसार ६ प्रदेशले रु.१५ अर्ब ७१ करोड ६९ लाख अबण्डा राखी खर्च गरेका छन् । अबण्डा रकमको विवरण देहायअनुसार छः

(रु.लाखमा)

प्रदेश	मन्त्रालय	कामको क्षेत्र	रकम
प्रदेश नं. १	सामाजिक विकास मन्त्रालय	विद्यालय शिक्षा कार्यक्रम	१०००
प्रदेश नं. २	मुख्यमन्त्री, भौतिक पूर्वाधार र उद्योग मन्त्रालय	विभिन्न निर्माण र परामर्श सेवा	२२६७७
वागमती	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय	स्थानीय तहलाई निकास	१९८००
गण्डकी	भौतिक पूर्वाधार मन्त्रालय र अन्तर्गत	विभिन्न निर्माण र परामर्श सेवा	४९३१०
लुम्बिनी	भौतिक पूर्वाधार मन्त्रालय र अन्तर्गत	विभिन्न निर्माण र परामर्श सेवा	१४८७
सुदूरपश्चिम	विभिन्न ४ मन्त्रालय	विभिन्न निर्माण र परामर्श सेवा	६२८९५
जम्मा			१५७१६९

क्षेत्रगत रूपमा एकमुष्ट बजेट स्वीकृति गर्दा पहुँच हुने समुदाय वा व्यक्तिको क्षेत्रमा कार्यक्रम पर्ने र अन्य क्षेत्रमा कार्यक्रम नपर्ने, आर्थिक वर्षको अन्त्यमा बजेट बाँडफाँट भई गुणस्तरहीन काम हुन सक्ने जोखिम देखिन्छ । यस्तो कार्य बजेट सिद्धान्त विपरीत देखिँदा यसमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

३६. **सोझै खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ बमोजिम प्रतिस्पर्धात्मक विधि अवलम्बन गरी खरिद कार्य गर्नुपर्नेमा यो वर्ष प्रदेश नं. २, वागमती, गण्डकी, लुम्बिनी र सुदूरपश्चिमसमेत ५ प्रदेशले रु.३६ करोड ४२ लाख ३३ हजार लागतको विभिन्न सडक, गेट र अन्य निर्माण कार्य सीधै गराई खर्च लेखेको छन् । प्रदेश नं. १, प्रदेश नं. २, वागमती, गण्डकी, लुम्बिनी र कर्णालीसमेत ६ प्रदेशले रु.३१ करोड ९९ लाख २६ हजारको फर्निचर, ल्यापटप, प्रिन्टर, औषधि, पम्प, पाइप, फिटिङ्ग आदि सामान सोझै खरिद गरेको छन् । सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमको व्यवस्था पालना गर्नुपर्दछ ।

३७. **पाइप/फिटिङ्स मौज्जात** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३ मा सार्वजनिक निकायले खरिद कारवाहीको तयारी गर्दा आवश्यकता पहिचान गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विभिन्न ७ प्रदेश मध्ये कर्णाली बाहेक ६ प्रदेशका भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालयअन्तर्गत २३ निकायले आर्थिक वर्षको अन्तमा मौज्जात बाँकी रहने गरी रु.८८ करोड ११ लाखका पाइप तथा फिटिङ्स खरिद गरी मौज्जात राखेको पाइयो । उक्त मालसामानको प्रदेशगत मौज्जातको स्थिति यसप्रकार छ:

(रु.लाखमा)

प्रदेश	निकायको संख्या	सामान	रकम
प्रदेश नं. १	५	पाइप तथा फिटिङ्स	११४७
प्रदेश नं. २	४	पम्प, पाइप, फिटिङ्स आदि	७४१
वागमती	४	पाइप तथा फिटिङ्स पार्ट्स	१८३५
गण्डकी	१	पाइप तथा फिटिङ्स मौज्जात	१४२२
लुम्बिनी	६	पाइप तथा फिटिङ्स	२७७३
सुदूरपश्चिम	३	पाइप र फिटिङ्स	८९३
जम्मा	२३		८८११

आयोजनाको प्रगति र आवश्यकताको आधारमा खरिद गर्नुपर्नेमा बजेटको आधारमा खरिद गरेकोले मौज्जात रहन गएको देखिन्छ । यस्तो कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

३८. **सवारीसाधन खरिद** - सवारीसाधन खरिद सम्बन्धी मार्गदर्शन, २०७४ र प्रदेशले लागू गरेको सार्वजनिक खर्चको मापदण्ड, कार्यविधि, र मितव्ययिता सम्बन्धी निर्देशिका, २०७५ मा सवारीसाधन खरिद सम्बन्धमा व्यवस्था गरी पदाधिकारी र कार्यालयको लागि खरिद गरिने सवारीसाधनको अधिकतम सीमा रकम तोकिएको छ । उल्लिखित निर्देशिकामा मुख्यमन्त्री वा समानस्तरका पदाधिकारीलाई रु.१ करोडसम्मको र सभामुख, मन्त्री तथा प्रमुख सचिवलाई रु.७५ लाखसम्मको र महाशाखा प्रमुख र कार्यालय प्रमुखलाई रु.३० लाखसम्मको सवारीसाधन उपलब्ध गराउने उल्लेख छ । यो वर्ष प्रदेश नं. १ ले रु.३४ करोड १३ लाख ८ हजार, प्रदेश नं. २ ले रु.९ करोड ६० लाख, वागमती प्रदेशले रु.३३ करोड १४ लाख ४२ हजार, गण्डकी प्रदेशले रु.३० करोड ७५ लाख ९७ हजार र लुम्बिनी प्रदेशले रु.२७ करोड १६ लाख ५८ हजारको सवारीसाधन खरिद गरेको देखियो । सवारीसाधन खरिदमा भएको वृद्धिसँगै मर्मत र इन्धन खर्चमा समेत वृद्धि हुने देखिएको छ । सवारीसाधन खरिद गर्दा कतिपय कार्यालयले मापदण्डको पालना गरेको देखिएन । मापदण्डको पालना गरी सवारीसाधन खरिदमा मितव्ययिता कायम गर्नुपर्दछ ।

३९. **अनुदान वितरण** - प्रदेशहरूले विभिन्न प्रकारका अनुदान वितरण गर्न कार्यविधिहरू तर्जुमा गरेको देखिन्छ । यो वर्ष कार्यविधिमा उल्लिखित प्रक्रिया पूरा नगरी निम्नानुसारका प्रदेशअन्तर्गत कृषि मन्त्रालय र मातहत २३ निकायबाट रु.४ अर्ब ८३ करोड ३८ लाख अनुदान वितरण गरेको छ:

(रु. लाखमा)

प्रदेश	कार्य विधिहरूको कार्यान्वयन अवस्था	निकाय संख्या	अनुदान
प्रदेश नं. १	संगठित संस्था र सहकारीलाई अनुदान दिने व्यवस्था नभएकोमा दिएको	३	१०४
	कार्यविधि विपरीत ५०% बढी अनुदान निकासी दिएको	१	२१५
	एउटै संस्थालाई दोहोरो अनुदान भुक्तानी दिएको	२	५६९६
वागमती प्रदेश	कार्यविधि निर्माणको आधार नखुलाई अनुदान निकासी दिएको	१	१६५६७

खण्ड - २: प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय

प्रदेश	कार्य विधिहरूको कार्यान्वयन अवस्था	निकाय संख्या	अनुदान
	परामर्शदातालाई नपाउने अनुदान भुक्तानी दिएको	१	१२
	संस्था तोकेर अनुदान निकासा दिएको	१	१३७४५
गण्डकी प्रदेश	कार्यविधि निर्माणको आधार नखुलाई अनुदान निकासा दिएको	१	११०४६
	एउटै कृषक समुहलाई विभिन्न निकायबाट अनुदान प्रदान गरेको	५	११९
	संस्था तोकेर अनुदान निकासा दिएको	५	२२७
	३ कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्नेमा घटी सञ्चालन गरेकोमा पूरै अनुदान निकासा दिएको	१	१५३
लुम्बिनी प्रदेश	शित भण्डार सम्बन्धी कार्यविधि नपुन्याई १० शित भण्डारलाई अनुदान निकासा दिएको	१	४०६
सुदूरपश्चिम प्रदेश	अनुदान रकम खर्च नगरी बैंक मौज्जात राखेको	१	४७
जम्मा		२३	४८३३७

अनुदान वितरण गर्ने प्रयोजनका लागि तयार गरिएको कार्यविधिको प्रक्रिया पुरा गरेरमात्र अनुदान वितरण गर्ने र कार्यविधि तर्जुमा कानुनी आधार समेत स्पष्ट गर्नुपर्दछ ।

४०. **उपभोक्ता समितिमार्फत खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८४(१) मा सार्वजनिक निकायले स्वीकृत कार्यक्रम र खरिद योजनाअनुसार २० लाख रुपैयाँसम्म लागत अनुमान भएको मालसामान वा निर्माण कार्य सिलबन्दी दरभाउपत्रको माध्यमबाट र नियम ३१(१) अनुसार २० लाख रुपैयाँ भन्दा बढी लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य, मालसामान खरिद गर्दा बोलपत्रको माध्यमबाट खरिद गर्नेपर्ने उल्लेख छ । खानेपानी तथा सरसफाई डिभिजन कार्यालय, सर्लाहीले एक उपभोक्ता समितिमार्फत रु.३७ लाख १० हजार र रूपन्देहीले २१ उपभोक्ता समितिमार्फत रु.४ करोड ३ लाख २२ हजार समेत रु.४ करोड ४० लाख ३२ हजारका पाइप तथा फिटिङ्ग खरिद गरेका छन् । बोलपत्रको माध्यमबाट खरिद गर्नुपर्ने उक्त मालसामान उपभोक्ता समिति मार्फत खरिद गरेको साथै उल्लिखित पाइप तथा फिटिङ्ग सामग्री सम्बन्धित योजनामा जडान गरेको समेत नदेखिएकोले उक्त खरिद कार्य नियमसम्मत देखिएन । सार्वजनिक खरिदमा प्रतिस्पर्धात्मक विधि अवलम्बन गर्दै खरिद भएका मालसामान उपयोग तथा जडान गरेको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।
४१. **आयोजनाको स्वीकृति** - प्रदेश आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०७४ तथा नियमावलीहरूमा रु.१० लाखभन्दा बढी रकमको विकास आयोजनाको बजेट तर्जुमा गर्दा सम्भाव्यता अध्ययन र आर्थिक, प्राविधिक, वातावरणीय तथा प्रशासकीय उपयुक्तताको आधारमा त्यसबाट हुने प्रतिफलसमेतको विचार गरी प्रदेश सरकारबाट आयोजना स्वीकृत भएको हुनुपर्ने र स्वीकृत आयोजनाको विस्तृत सर्वेक्षण, ड्रइङ्ग, डिजाइन, लागत अनुमान निश्चित गरी वार्षिक बजेट तर्जुमा गर्नुपर्ने व्यवस्था भए तापनि सोअनुसार कार्यान्वयन भएको देखिएन । ऐन नियमबमोजिम योजना छनौट तथा बजेट व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
४२. **कार्यक्रम कार्यान्वयन** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २३ (४) मा प्रगति समीक्षा प्रतिवेदन समेतका आधारमा समग्र प्रदेशको बजेट तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन अवस्थाको मूल्याङ्कन गरी आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयले अर्धवार्षिक र वार्षिक रूपमा राजस्व वैदेशिक अनुदान एवं ऋणको प्राप्ति र परिचालन, समष्टिगत आर्थिक र वित्तीय स्थिति, कार्यक्रम कार्यान्वयन

अवस्था मूल्याङ्कन गरी एकीकृत अर्धवार्षिक मूल्याङ्कन प्रतिवेदन माघ मसान्तभित्र र वार्षिक मूल्याङ्कन प्रतिवेदन आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ४ महिनाभित्र सार्वजनिक गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

यो वर्ष प्रदेश नं. २ का विभिन्न मन्त्रालयको लागि रु.३८ अर्ब ७२ करोड ५६ लाख को बजेट पेस भएकोमा प्रदेश लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त सञ्चितकोषको विवरणअनुसार रु.१८ अर्ब १ करोड ७२ लाख (४६.५२ प्रतिशत) खर्च गरेको छ । सशर्त अनुदान शीर्षकबाट भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालयलाई विभिन्न पूर्वाधार निर्माण गर्न निकासा भएको रु.३७ करोड २७ लाख, उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयलाई वातावरण संरक्षण र सार्वजनिक निर्माणमा दिएको रु.१५ करोड ९८ लाख र सामाजिक विकास मन्त्रालयलाई गैरआवासीय भवन निर्माण एवं खरिद गर्न निकासा भएको रु.३ करोड ६५ लाखको कुनै काम भएको छैन । आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालयले खर्चको मूल्याङ्कन गरी वार्षिक प्रतिवेदन सार्वजनिकीकरण गरेको छैन । बजेटका व्यवस्था कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

४३. **ऐन, नियमको पालना** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ र नियमावली २०६४ अनुसार सार्वजनिक निकायहरूले सार्वजनिक खरिद कार्यलाई व्यवस्थित गर्न गर्नुपर्ने कामहरू मध्ये लुम्बिनी प्रदेशका निकायहरूले कतिपय खरिद कार्यमा खरिद योजना तयार नगर्ने, पूर्वाधार योजनाहरू अधुरो राख्ने, मालसामान वा निर्माण कार्यको प्याकेज नबनाउने, कम अवधिको जमानत लिने, छनौट भएको बोलपत्रदाता सम्झौता गर्न नआएको अवस्थामा कालो सूचीमा राख्न नपठाउने, परामर्शदाता माथि निर्भर रहने, प्रगतिका आधारमा पेस्की दिनुपर्नेमा पूरै पेस्की दिने, भेरिएसन आदेश स्वीकृत नगराई काम गराउने, निर्माण व्यवसायीको ढिलाइको कारण काम नभएको अवस्थामा समेत पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिई म्याद थप गर्ने, सम्झौताबमोजिम काम शुरू नगर्ने, बीचैमा काम छोड्ने, सम्झौताअनुसार कार्य प्रगति नगर्ने निर्माण व्यवसायीको जमानत जफत गरी बाँकी काम गर्न लाग्ने रकम असुल नगर्ने, निर्माण स्थलको तयारी बेगर बोलपत्र प्रकाशन गर्ने जस्ता कार्य गरेको छ ।

यसैगरी नर्म्स बेगर परामर्श सेवाको लागत अनुमान तयार गर्ने, बोलपत्रबाट गर्नुपर्ने काम टुक्रा पारी सोझै खरिद वा निर्माण गर्ने, उपभोक्ता समितिबाट रु.१ करोडभन्दा बढी लागत अनुमानको काम गराउने, तोकिएबमोजिम उपभोक्ताको योगदान नगराउने, योजना हस्तान्तरण नगर्ने, समयमा पेस्की फर्साउने नगर्ने, कार्य स्वीकार प्रतिवेदन तयार नगर्ने, सम्झौताको म्याद थप गर्दा मूल्य समायोजनबाट पर्ने व्ययभारलाई विचार नगर्ने, ५० प्रतिशत मूल्य अभिवृद्धि कर कट्टा नगरी पूरै भुक्तानी दिने गरेको देखियो । नियममा उल्लिखित व्यवस्थाको पालना हुने गरी कार्य सम्पादन गर्नुपर्दछ ।

४४. **राजस्व बाँडफाँट अस्पष्टता** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६४च को खण्ड ३ र ४ मा ढुङ्गा गिट्टी बालुवामा सङ्कलन गरिने कर प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकारको रूपमा रहने र सोको दर प्रदेशले निर्धारण गर्ने र स्थानीय तहले सङ्कलन गरी प्रदेश स्तरको कोषमा जम्मा गर्ने व्यवस्था गरी प्रदेशले लागू गरेको कानूनअनुसार बाँडफाँट हुने गरेको छ । उक्त दफा संघीय आर्थिक ऐन, २०७५ द्वारा खारेज गरी दफा ६२क थप गरेर ढुङ्गा गिट्टी बालुवा बिक्रीबाट प्राप्त रकम स्थानीय सञ्चितकोषमा जम्मा गर्ने गरी सो करमा स्थानीय तहको एकल अधिकार कायम गरेको तर सो अनुरूप प्रदेश कानून संशोधन नगरेकोले सङ्कलित राजस्व बाँडफाँटमा अस्पष्टता देखिएको छ । ऐनको संशोधित दफा ६२क विपरीत हुने गरी संघीय मन्त्रपरिषदले ढुङ्गा गिट्टी बालुवा बिक्री तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी

मापदण्ड, २०७७ जारी गरी उक्त करमा प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकार कायम गरेको देखिएबाट थप अस्पष्टता सिर्जना गरेको देखियो ।

यो वर्ष लुम्बिनी प्रदेश र सुदूरपश्चिम प्रदेशका १९७ स्थानीय तहमध्ये ४३ स्थानीयतहले असुल गरेको रकमको ४० प्रतिशतले हुने रु.१९ करोड २७ लाख ३७ हजार प्रदेशलाई पठाएको छ भने अन्य स्थानीय तहहरूले असुल गरेको पूरै रकम आफ्नै सञ्चितकोषमा राखेको देखियो । यसै गरी प्रदेश नं. १, २ र गण्डकी प्रदेशका ६६ स्थानीय तहले रु.२७ करोड ६३ लाख ७ हजार बाँडफाँट नगरी स्थानीय सञ्चितकोषमा राखेका छन् । कर्णाली प्रदेशका स्थानीय तहबाट प्रदेश सरकारलाई रु.१३ लाख १४ हजारमात्र प्राप्त भएको छ । राजस्व बाँडफाँटसम्बन्धी कानून तथा मापदण्ड तर्जुमा गर्दा संघीय कानूनसँग नबाझिने गरी स्पष्ट कानुनी व्यवस्था गर्ने र सोको आधारमा राजस्व सङ्कलन तथा बाँडफाँट गर्नुपर्दछ ।

४५. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा निर्माण व्यवसायीको ढिलाइको कारणले सम्झौताबमोजिमको काम तोकेको म्यादमा सम्पन्न गर्न नसकेमा सम्झौता रकमको १० प्रतिशत नबढ्ने गरी साधारणतया प्रतिदिन सम्झौता रकमको ०.०५ प्रतिशत पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लाग्ने व्यवस्था छ । तोकिएको अवधिमा कार्य सम्पन्न नगरेका प्रदेश नं. २ का ३ निकायको ४ निर्माण कार्यमा रु.१ करोड ५८ लाख ४३ हजार, लुम्बिनी प्रदेशको १ निकायको १ निर्माण कार्यमा रु.४७ लाख ५७ हजार, गण्डकी प्रदेशको १ निकायको १ निर्माण कार्यमा रु.२८ लाख ३६ हजार र बागमती प्रदेशको १ निकायको १ निर्माण कार्यमा रु.२७ लाख ५४ हजार समेत रु.२ करोड ६१ लाख ९० हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गरेको देखिएन । नियमानसार लाग्ने पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्दछ ।

४६. **भूतप्रभावी कानूनबाट सुविधा** - भूतप्रभावी कानून निर्माण गर्नु कानूनको सिद्धान्त अनुकूल हुँदैन । बागमती प्रदेश सरकार, मन्त्रिपरिषद्को २०७६।७।२९ को निर्णयले प्रदेश सभाका पदाधिकारीहरूको पारिश्रमिक र सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५ को अनुसूची-१ र २ संशोधन गरी प्रदेश सभाका पदाधिकारी तथा सदस्यहरूको सेवा सुविधा २०७६।४।१ देखि लागू हुने गरी वृद्धि गरी १०३ पदाधिकारीहरूलाई रु.३७ लाख ४८ हजार र १०६ स्वकीय सचिवहरूलाई रु. ३८ लाख ३१ हजारसमेत रु.७५ लाख ७९ हजार थप पारिश्रमिक भुक्तानी गरेको र गण्डकी प्रदेश सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०७६।९।९ को निर्णयले अनुसूची १ लाई संशोधन गरी प्रदेश सभाका पदाधिकारी तथा सदस्यहरूको सेवा सुविधामा २०७६।४।१ देखि लागू हुने गरी वृद्धि गरी थप पारिश्रमिकबापत रु.३० लाख ७० हजार भुक्तानी गरेको छ । भूतप्रभावी कानून निर्माणमार्फत सेवा सुविधा थप गर्ने कार्य कानूनको सिद्धान्त विपरीत देखिन्छ । यस्तो प्रकृतिमा सुधार हुनुपर्दछ ।

४७. **प्रदेश सम्पर्क कार्यालय** - प्रदेश नं. १ को मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय प्रादेशिक राजधानी विराटनगरमा स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको छ । यो वर्ष सो कार्यालयले काठमाडौँमा सम्पर्क कार्यालय स्थापना गरी फर्निचर लगायतका मालसामान खरिदमा रु.१५ लाख ५५ हजार र महाराजगंजमा मासिक रु.२ लाख ७५ हजार भुक्तानी गर्ने गरी २०७६।९।९ देखि घर भाडामा लिई रु.१८ लाख ४२ हजारसमेत रु.३३ लाख ९७ हजार खर्च गरेको छ । कर्णाली प्रदेश मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, कर्णालीले काठमाडौँमा सम्पर्क कार्यालय स्थापना गरी विभिन्न मालसामान खरिद गरी रु.१

लाख ७२ हजार खर्च गरेको छ । वागमती प्रदेश मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद कार्यालय हेटौडाले काठमाडौं सम्पर्क कार्यालय स्थापना गरी पारीश्रमिक तथा कार्यालय सञ्चालनमा रु. ५ लाख ६१ हजार खर्च गरेको छ । त्यसैगरी सुदूरपश्चिम प्रदेश मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद कार्यालयले काठमाडौंमा सम्पर्क कार्यालय स्थापना गरी टेलीभिजन, कम्प्यूटर फर्निचर लगायतमा रु. ६ लाख ८५ हजार खर्च गरेको छ । कानुनी व्यवस्था र नीतिगत निर्णय बेगर काठमाडौंमा समेत कार्यालय स्थापना गरी खर्च गर्नु औचित्यपूर्ण देखिएन ।

४८. **थप ग्रेड - कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ को दफा ४ मा सरकारी सेवामा श्रेणीगत रूपमा कार्यरत कर्मचारीलाई प्रदेश वा स्थानीय तहमा समायोजन गर्दा तह मिलान तथा ग्रेड कायम हुने सम्बन्धी व्यवस्था छ ।** पाँच वर्ष वा सोभन्दा बढी सेवा अवधि भएका राजपत्र अनङ्कित द्वितीय, राजपत्र अनङ्कित प्रथम, राजपत्राङ्कित तृतीय र राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणीका सरकारी सेवाका श्रेणीगत कर्मचारीहरू प्रदेश तथा स्थानीय तहको माथिल्लो तहमा समायोजन हुँदा ग्रेडको व्यवस्था रहेको देखिँदैन । प्रदेश नं. १ अन्तर्गत आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय बाहेकका १० निकाय तथा मन्त्रालय र मातहतका कार्यालयले ग्रेड नपाउने तहमा समायोजन भएका कर्मचारीहरूलाई ग्रेड थप गरी रु.२ करोड ३६ लाख ३१ हजार बढी भुक्तानी गरेका छन् । यसैगरी प्रदेश नं. २ मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले रु.५ लाख १० हजार बढी ग्रेड भुक्तानी गरेको छ । उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।

४९. **योजना बेगरको खर्च दायित्व -** प्रदेश नं. १ का आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालयले मुख्यमन्त्री अत्यावश्यक सेवा केन्द्र (सञ्चालन व्यवस्थापन) कार्यविधि, २०७७ स्वीकृत गरी बारुणयन्त्र, प्रहरीभ्यान, एम्बुलेन्स खरिद गरी स्थानीय तहमा पठाउने गरेको पाइयो । कार्यविधिमा गाडी तथा बारुणयन्त्रको मर्मत सम्भार र इन्धन लगायतको सञ्चालन खर्च स्थानीय तहले व्यहोर्ने र उपकरण सञ्चालनको जिम्मेवारी प्रहरी कार्यालयको हुने व्यवस्था छ । कार्यविधिको बुँदा नं. ९ मा सेवा केन्द्रका उपकरण सञ्चालनको लागि आवश्यक जनशक्ति प्रदेश प्रहरी कार्यालय र सम्बन्धित स्थानीय तहले समन्वय गरी व्यवस्थापन गर्नुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष मन्त्रालयबाट ११ बारुणयन्त्र र १४ सावारी साधन (पिकअप) रु.१० करोड ५५ लाख ३९ हजारमा खरिद गरी ११ स्थानीय तहमा पठाएकोमा स्थानीय तह छनौटको आधार पेस भएन । बारुणयन्त्र सञ्चालन गर्ने तालिम नदिएको, सवारी साधन, बारुणयन्त्र र उपकरणहरू सेवाकेन्द्र व्यवस्थापन समितिले बुझिलिई आम्दानी गर्नुपर्ने उल्लेख भएकोमा सेवाकेन्द्र स्थापना नगरेको तथा बारुणयन्त्र सञ्चालन गर्ने फायर फाइटर नरहेको अवस्था देखिएको छ । स्थानीय तहमा सेवा सञ्चालनका लागि खरिद कार्य गर्दा सम्बन्धित स्थानीय तहमार्फत नै बजेट हस्तान्तरण गरी कार्य गर्नुपर्दछ ।

५०. **मेला सञ्चालन -** प्रदेश नं. १ मन्त्रिपरिषदको २०७७।२।२१ को निर्णयानुसार उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयले व्यापार मेला आयोजना तथा मेला उत्सव प्रवर्द्धन कार्यक्रम गर्न काठमाडौंका २ एवं झापा, मोरङ र सुनसरी जिल्लाका १४ समेत १६ संस्थालाई रु.४० लाख ८३ हजार वितरण गरेको छ । कार्यक्रम सञ्चालनको लागि मन्त्रालय र ती संस्थाबीच लिखित सम्झौता भएको छैन । मन्त्रालयले औद्योगिक मेला सञ्चालनका लागि २०७७।२।२७ मा विराटनगर स्थित एक संस्थालाई रु.९ लाख अनुदान दिएको छ । कोभिड-१९ का कारण नेपाल सरकारले २०७६।१२।११ देखि लकडाउन घोषणा गरी मेला उत्सव कार्यक्रममा रोक लगाएको अवधिमा समेत मेलाउत्सव आयोजना

गरिएको उल्लेखगरी रकम भुक्तानी गरेको छ । उक्त खर्चका बिल, भरपाई लगायत लेखापरीक्षण प्रतिवेदन समेत नलिएकोले खर्चको वास्तविकता यकिन गर्न छानबिन गर्नुपर्दछ ।

५१. **अनुगमन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१ (३) मा विशेष प्रकारका पटके कार्यक्रम आयोजना सञ्चालन गर्न कुनै संस्था तथा व्यक्तिलाई अनुदान दिँदा सोबाट भएको प्रगति विवरण लिई निर्धारित काममा खर्च भएको र लेखापरीक्षण गराएको सम्बन्धमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष प्रदेश नं. २ का भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले ५० प्रतिशत अनुदानमा १०० थान ट्याक्टर रु.४ करोड ९४ लाख १५ हजारमा र शत प्रतिशत अनुदानमा १०० सेट कम्प्युटर एवं प्रिन्टर रु.६८ लाख १२ हजारमा खरिद गरी ट्याक्टर किसानलाई र कम्प्युटर तथा प्रिन्टर विद्यालयहरूलाई वितरण गरेको छ । कम्प्युटर तथा प्रिन्टर सम्बन्धित विद्यालयमा दाखिला भएको प्रमाण पेस भएको छैन । सो सम्बन्धमा अनुगमन गरी अनुदान प्रभावकारी र नतिजा योग्य भए नभएको सम्बन्धमा मन्त्रालयबाट मूल्याङ्कन गरेको देखिएन । अनुदान उपयोगको सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ ।
५२. **एकद्वार नीति** - कृषि, पशु तथा मत्स्य विकास कार्यक्रमको अनुदान एकद्वार प्रणालीबाट सञ्चालन हुँदा पारदर्शिता हुने र दोहोरो वितरणको अवस्था रहँदैन । यो वर्ष वागमती प्रदेशका भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय र मातहतका निकायबाट विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थालाई रु.१ अर्ब ६५ करोड ६७ लाख अनुदान प्रदान गरेको छ । संघीय सरकार, प्रदेश मन्त्रालय, पशु तथा मत्स्य विकास निर्देशनालय, कृषि विकास निर्देशनालय, भेटेरिनरी अस्पताल तथा पशु सेवा विज्ञ केन्द्र, कृषि ज्ञान केन्द्र, प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना तथा स्थानीय तह समेतबाट स्पष्ट नीति तथा कार्यक्रम र सीमा निर्धारण नगरी एकै प्रकृतिका अनुदान कार्यक्रम एकभन्दा बढी निकायबाट दिने गरेको र दिएको अनुदानको केन्द्रीकृत अभिलेख राख्ने नगरेबाट एकै कृषक पटक पटक लाभग्राही हुने अवस्था छ । अनुदानबाट कृषकको आयस्तरमा परेको प्रभाव, कृषि उत्पादन तथा उत्पादकत्वमा वृद्धि तथा रोजगारी सिर्जनालगायतका विषयमा अनुगमन भएको छैन । स्पष्ट कार्यक्रम र नीति तथा सीमा निर्धारण गरी एकद्वार प्रणालीबाट अनुदान दिने र दिएको अनुदानको उपयोग र उपलब्धि सम्बन्धमा अनुगमन गरी पारदर्शिता कायम गर्नुपर्दछ ।
५३. **निर्माण स्थलको सुनिश्चितता** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६(३) मा निर्माण सम्बन्धी कार्यको सम्झौता गर्नु अगावै कार्य स्थल सुनिश्चित गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । प्रदेश नं. १ का शहरी विकास तथा भवन निर्माण कार्यालय मोरङले विराटनगर-जोगवनी नाका, रानीमा स्वागतद्वार तथा आकासे पुल निर्माण कार्य २०७९।३।१४ सम्म सम्पन्न गर्न २०७७।२।२७ मा निर्माण व्यवसायीसँग रु.८ करोड ७२ लाख ११ हजारको सम्झौता गरी यस वर्ष रु.५८ लाख ६० हजार पेस्की उपलब्ध गराएको छ । उक्त निर्माण स्थल रानी-विराटनगर-धरान सडकको ३० मिटर चौडाईभित्र निर्माण हुने हुँदा सडक विभागको स्वीकृति लिनुपर्नेमा लिएको देखिएन । स्वागतद्वार र पैदलयात्री पुल बनाउने स्थान विवादित भै ड्रइड डिजाइ नै फेरबदल गर्नुपर्ने अवस्था देखिएकोले सम्बन्धित निकायहरू बीच समन्वय कायम गर्नुपर्ने देखिएको छ । यसैगरी लुम्बिनी प्रदेशले भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय अन्तर्गत दाङ जिल्लाका सडक पूर्वाधार विकास कार्यालय र सहरी विकास तथा भवन निर्माण कार्यालयले निर्माणस्थल यकित नगरी रु.१६ करोड ८७ लाख ३१ हजारको खरिद सम्झौता गरेकोले निर्माण कार्य अगाडि बढेको छैन । निर्माणस्थल सुनिश्चित भएपछि मात्र ठेक्का व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

५४. **भेरिएसन** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११८ मा सम्झौता गर्दाको बखत पूर्वानुमान गर्न नसकिएको परिस्थिति सिर्जना भई भेरिएसन आदेश जारी गर्नुपर्ने भएमा ऐनको दफा ५४ बमोजिम भेरिएसन आदेश जारी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । प्रदेश नं. १ अन्तर्गतको पूर्वाधार विकास कार्यालय, मोरङले ३ निर्माण व्यवसायीसँग खरिद सम्झौतामा उल्लिखित कार्य परिमाण भन्दा बढी कार्य गराई रु.७ करोड ५६ लाख २२ हजार बढी भुक्तानी गरेकोमा भुक्तानी गर्नु अगावै थप कामको भेरिएसन स्वीकृत गराएको पाइएन । भेरिएसन स्वीकृत नगरी भुक्तानी गर्नु नियमसम्मत देखिएन ।
५५. **कार्यक्रम संशोधन** - प्रदेश नं. १ को प्रदेश आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०७५ को नियम २५ मा कार्यालयले स्वीकृत कार्यक्रम संशोधन गर्न आवश्यक ठानेमा संशोधन गर्नुपर्ने स्पष्ट कारण खोली तालुक मन्त्रालयको स्वीकृत लिई लागत नबढ्ने गरी रु.१ करोड सम्म लागत अनुमान भएको कार्यक्रममा आवश्यक संशोधन गर्न सक्ने र संशोधनको जानकारी मन्त्रालय र प्रदेश योजना आयोगलाई दिनुपर्ने व्यवस्था छ । प्रदेश नं. १ का पूर्वाधार विकास कार्यालय, मोरङ र पाँचथरले कार्यक्रम संशोधन बेगर यो वर्ष ९४ योजनामा रु.१ अर्ब २४ करोड २५ लाख ६ हजार खर्च गरेका छन् । नियमावली विपरीत गरेको खर्च नियमित देखिएन ।
५६. **पूँजीगत अनुदान** - प्रदेश आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०७५ मा बजेटमा रहेको अनुदान दिँदा योजना, कार्यक्रम, र यथासम्भव लागत समेत खुलाई दिनुपर्ने व्यवस्था छ । प्रदेश नं. १ को सामाजिक विकास मन्त्रालयले मन्त्रिपरिषद्को २०७७।३।१८ को निर्णयबाट एक स्मृति प्रतिष्ठानलाई प्रयोगशाला सञ्चालनको लागि गुणस्तर परीक्षण मेसिन र इक्विपमेन्ट खरिद गर्न रु.२ करोड अनुदान दिएको छ । मन्त्रालयले अनुदान निकास गर्दा प्रयोगशाला निर्माणको लागत अनुमान, संस्था छनौटको आधार तथा निकास भएको रकमबाट तोकिएको कार्यमा खर्च गरे नगरेको कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन, लेखापरीक्षण प्रतिवेदन लिएको छैन । पूँजीगत अनुदान तोकिएको कार्यमा उपयोग भएको सुनिश्चित गरी नियमानुसार अनुदान उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।
५७. **आविष्कार केन्द्र** - प्रदेश नं. १ मा आविष्कार केन्द्र स्थापना र सहयोगका लागि सामाजिक विकास मन्त्रालय र एक प्राविधिक विश्वविद्यालयबीच २०७७।२।२१ मा सम्झौता भएको छ । सो को लागत अनुमान रु.१ करोड ८ लाख ३३ हजारमध्ये मन्त्रालयले रु.९७ लाख ५० हजार र विश्वविद्यालयले रु.१० लाख ८३ हजार व्यहोर्ने गरी सम्झौता भई यो वर्ष विश्वविद्यालयलाई पूरै रकम भुक्तानी गरेको छ । सम्झौताको शर्तमा इन्सेप्सन रिपोर्ट बुझाएपछि सम्झौताको ४० प्रतिशत, खर्चको लेखापरीक्षण र सामाजिक परीक्षण गरी प्रमाणित बिल, भरपाईहरू मन्त्रालयमा बुझाएपछि मात्र अन्तिम किस्ताबापतको रकम उपलब्ध गराइने र लेखापरीक्षण प्रतिवेदन आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ६० दिनभित्र मन्त्रालयमा पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सम्झौताअनुसार इन्सेप्सन रिपोर्टको आधारमा पहिलो किस्ता बापतको रु.३९ लाख मात्र भुक्तानी दिनुपर्नेमा पूरै रकम भुक्तानी भएको तथा उल्लिखित प्रावधानअनुसारको प्रतिवेदन लिएको नदेखिएकोले तोकिएको कार्यमा खर्च भएको सुनिश्चित हुन सकेन । बढी भुक्तानी दिएको रु.५८ लाख ५० हजार फिर्ता गरी कार्य सम्पन्न पश्चात मात्र निकास गर्नुपर्दछ ।
५८. **सुविधा र खर्चको सीमा** - मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रीको पारिश्रमिक तथा सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५ को अनुसूची १ मा सरकारी घरको बन्दोबस्त नभएमा राज्यमन्त्रीलाई फर्निचर उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । प्रदेश नं. को भूमी व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले राज्यमन्त्रीको कार्यकक्ष र निवासमा

फर्निचर, टेलिभिजन, भान्सामा प्रयोग हुने सामान खरिद गरी रु.१६ लाख ४२ हजार र सामाजिक विकास मन्त्रालयले रु.१३ लाख ४६ हजारसमेत रु.२९ लाख ८८ हजारको मालसामान सोझै खरिद गरी भुक्तानी गरेको पाइयो । ऐनमा निवासको फर्निचर सुविधाको सीमा उल्लेख नभएकोले खर्च नियन्त्रण गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

५९. **अन्तर सरकारी वित्तीय हस्तान्तरण** - विनियोजन ऐन, २०७६ को दफा ७ ले प्रदेश सशर्त अनुदान प्रदान गर्ने सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५ खारेज गरेको छ । प्रदेश नं. १ को सामाजिक विकास मन्त्रालयले १३ जिल्लामा रंगशाला र खेल मैदान निर्माणको लागि सदरमुकामका स्थानीय तहमा रु.६० लाख, पहाडी भेगका स्थानीय तहमा रु.२० लाख र तराईका स्थानीय तहमा रु.१५ लाखका दरले १२३ स्थानीय तहमा रु.४२ करोड ६० लाख निकासी दिएको छ । उक्त रकमबाट भएको प्रगति र खर्चको अनुगमन गरी प्रतिवेदन तयार नगरेकोले उपलब्धिको अवस्था स्पष्ट भएन । रकम सदुपयोग भए/नभएको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।

६०. **स्वास्थ्य उपकरण** - प्रदेश नं. १ मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद कार्यालयले २०७६।१२।७ मा न्यूनतम दश बेडको भेन्टिलेटरसहित ५० शैयाको कोशी कोभिड अस्पताल (साविक नेशनल ट्रेडिड लिमिटेडको भवनमा) स्थापना गर्ने गरी भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालयमार्फत् भवन मर्मत सम्भार र स्वास्थ्य उपकरण खरिद लगायतका कार्य गराई रु.२ करोड खर्च गरेको छ । यो वर्ष स्वास्थ्य कार्यालय मोरङबाट खरिद गरी पठाइएका रु.३५ लाख ५६ हजारका मालसामान, प्रदेश प्रयोगशालाबाट खरिद गरी पठाइएका रु.१२ लाख २७ हजारको उपकरण र मन्त्रालयले खरिद गरी पठाएका रु.६९ लाख ८८ हजार मूल्यका उपकरण र अन्य सामग्रीसमेत रु.१ करोड १७ लाख ७१ हजारको जिन्सी अखिलेख तयार गरेको पाइएन । ती उपकरण र अन्य सामग्रीहरू जिन्सी आम्दानी गरी प्रयोग भएको सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ ।

६१. **कार्य सञ्चालन स्तरको कार्य** - प्रदेश कार्यविभाजन नियमावली, २०७४ अनुसार नीति निर्माण एवं अनुगमनको जिम्मेवारी रहेको मन्त्रालयले मातहत निकायबाट सञ्चालन गर्नुपर्ने विभिन्न विकास कार्यक्रम समेत आफैले सञ्चालन गरेको देखियो । प्रदेश नं. २ मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले पोखरी एवं नदी सौन्दर्यकरण, शौचालय, मठ, मन्दिर र मस्जिद निर्माण, छात्राको लागि साइकल खरिद आदि कार्यमा रु.५७ करोड ४४ लाख ९३ हजार, उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयले पर्यटन पूर्वाधार निर्माण, सिमसार क्षेत्र संरक्षणलगायतका निर्माण कार्यमा ७१ करोड, भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले तालिम, ट्युबवेल जडान, ट्याक्टर खरिदलगायतका कार्यक्रममा रु.५९ करोड १२ लाख ५० हजार, भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालयले पुल तथा बाटो निर्माण, परामर्श सेवा खरिद आदि कार्यमा रु.३५ करोड ५० लाख र सामाजिक विकास मन्त्रालयले दलित छात्रावास, प्रादेशिक छापाखाना, विद्यालय, क्याम्पस, अस्पताल भवन, रंगशाला, लगायतका निर्माण कार्यमा रु.६६ करोड बजेट व्यवस्था गरी आफैले कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छ । यसैगरी वागमती प्रदेशका उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालयले भू-संरक्षण तथा तटबन्ध निर्माणलगायत विभिन्न ६३ कार्यमा रु.९ करोड ८ लाख ८९ हजार भुक्तानी गरेको छ ।

मातहत कार्यालयको कामको अनुगमन मूल्याङ्कन गर्ने निकाय आफैले कार्यक्रम कार्यान्वयनमा संलग्न रहेको उचित देखिएन । यस्ता कार्यक्रम कार्यसञ्चालन स्तरका कार्यालयबाट गराउनुपर्दछ ।

६२. **दोहोरो सुविधा** - प्रदेश नं. २ सभा कार्यसञ्चालन नियमावली, २०७५ को नियम २०१(१) मा सभामुखको सभापतित्वमा गठन भएको पाँच सदस्यीय सचिवालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन समितिले सचिवालयका कर्मचारीको लागि थप सुविधा दिन सक्ने उल्लेख छ । व्यवस्थापन समितिको २०७५।३।१३ को बैठकबाट सचिवालयका कर्मचारीहरूको लागि कार्यसम्पादनको आधारमा शुरु तलब स्केलको ८० प्रतिशतसम्म प्रोत्साहन भत्ता, प्रतिदिन खाजा-खाना खर्च रु.५००, सार्वजनिक विदाको दिन रु.७०० र बजेट विशेष भत्ताबापत एक महिनाको तलब बराबर रकम दिने निर्णय गरेको छ । प्रोत्साहन भत्ताको मापदण्ड निर्धारण गर्दा १० बजेदेखि ५ बजेसम्म काम गरेबापत ५० अङ्क र कार्यालय समय बाहेक अतिरिक्त समय काम गरेबापत अर्को ५० अङ्क दिई शुरु तलब स्केलको ८० प्रतिशत प्रोत्साहन भत्ता पाउने उल्लेख गरी प्रोत्साहन भत्ताबापत रु.१ करोड ५० लाख ८१ हजार खर्च लेखेको छ ।

अतिरिक्त समयमा काम गर्दा स्पष्ट सूचकको आधारमा दोहोरो नपर्ने गरी भत्ता भुक्तानी गर्नुपर्नेमा कार्यालय समय (१० देखि ५ बजेसम्म) मा काम गरेकोमा ५० प्रतिशत र कार्यालय समय बाहेक अतिरिक्त समय काम गरेबापत अर्को ५० प्रतिशत प्रोत्साहन भत्ता खर्च लेखिसकेपछि कार्यालय समय पश्चात अतिरिक्त समय काम गरेबापत २५ स्थायी कर्मचारीलाई खाजा-खाना भत्तामा रु.३८ लाख २४ हजार दोहोरो र सोही अवधिभित्र बजेटको समयमा काम गरेबापत एक महिनाको तलब रु.९ लाख ५५ हजारसमेत रु.४७ लाख ७९ हजार दोहोरो-तेहेरो खर्च लेखी थप व्यय भार परेको देखियो । यस सम्बन्धमा निर्णय गर्ने पदाधिकारिलाई जिम्मेवार बनाई उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

६३. **नपाउने सुविधा भुक्तानी** - कर्णाली प्रदेश सभाका पदाधिकारी तथा सदस्यले पारिश्रमिक र सुविधासम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ३(१) मा पदाधिकारी र सदस्यले अनुसूची १ मा उल्लेख भएवमोजिमको पारिश्रमिक पाउने व्यवस्था छ । कर्णाली प्रदेश सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०७५।३।१६ को निर्णयले सत्तापक्षका एक सदस्यलाई विपक्षी दलको नेता सरहको सेवा सुविधा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरी थप सुविधा रु.१० लाख ४९ हजार उपलब्ध गराएकोले ऐन विपरीतको उक्त खर्च असुल गर्नुपर्दछ । उक्त सुविधा २०७७ श्रावणदेखि निजले परित्याग गर्नुभएको कार्यालयको प्रतिक्रियामा उल्लेख छ ।

६४. **कालो सूची** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६३(१)ख मा बोलपत्रबाट छनौट भएको बोलपत्र दाता सम्झौता गर्न नआएमा कालोसूचीमा राख्न सक्ने र त्यसको लागि सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयमा लेखी पठाउनुपर्ने व्यवस्था छ । प्रदेश सभा २ का प्रदेश सभा सचिवालयले (प्रफ्याब) स्टेट भवन निर्माण गर्न रु.१ करोड १३ लाख २० हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरी बोलपत्र आव्हान गरेकोमा प्रथम घटीवाला एक निर्माण व्यवसायीको रु.६७ लाख ७१ हजार र दोस्रो घटीवाला अर्को निर्माण व्यवसायीको रु.९३ लाख ६७ हजार अङ्क कबोल रहेको देखियो । सचिवालयले प्रथम घटीवालाको कबोल अङ्क २०७६।११।८ मा स्वीकृत गरी सम्झौता गर्न पत्रचार गरेकोमा सम्पर्क राख्न नआएको कारण उल्लेख गरी निजले राखेको बोलपत्र जमानत रु.३ लाख ९ हजार जफत गरी दोस्रो घटीवाला निर्माण व्यवसायीको कबोल रु.९३ लाख ६७ हजार स्वीकृत गरेको छ । उक्त निर्माण व्यवसायीसँग २०७७।३।१५ सम्म निर्माण कार्य सम्पन्न गर्ने गरी २०७७।२।११ मा सम्झौता गरेकोमा निर्माण कार्य अधुरो रहेको छ । पहिलो घटीवाला ठेक्का स्वीकृतपछि सम्झौता गर्न नआएका कारण सरकारलाई रु.२५ लाख ९६ हजार थप व्ययभार पर्न गएको छ । सचिवालयले उक्त निर्माण व्यवसायीलाई कालो सूचीमा राख्न सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयलाई पत्राचार गरेको देखिएन ।

६५. **थप व्ययभार** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८ र ९ मा प्रतिस्पर्धा सीमित हुने गरी खरिद गर्न नहुने र खरिद ऐनको दफा ६३(१)(ख) मा छनौट भएको प्रस्तावदाता सम्झौता गर्न नआएमा कालोसूचीमा राख्न सकिने व्यवस्था छ । प्रदेश नं. २ का प्रदेश सभा सचिवालयले बोलपत्रको माध्यमबाट ल्यापटप खरिद गर्दा सबैभन्दा घटीवाला विराटनगर स्थित एक फर्मले ११८ थान ल्यापटपको प्रति थान रु.९९ हजार ५७४ का दरले रु.१ करोड १७ लाख ५० हजारको बोलपत्र स्वीकृत गरी सम्झौता गर्न २०७५।१२।५ मा पत्राचार गरेकोमा सम्झौता गर्न नआएकाले निजको बोलपत्र जमानत रु.४ लाख २६ हजार जफत गरी दोस्रो घटीवाला बोलपत्रदाताको रु.१ करोड ५९ लाख (३५.३२ प्रतिशत बढी) को बोलपत्र स्वीकृत गरेकोले रु.४१ लाख ५१ हजार थप व्ययभार पर्न गएको छ । सोही आपूर्तिकबाट भेरिएसन स्वीकृत नगरी थप १८ थान ल्यापटप रु.२४ लाखमा खरिद गरेबाट थप रु.६ लाख ३३ हजार व्ययभार पर्न गएको छ । बोलपत्र पश्चात सम्झौता गर्न नआउने पहिलो घटीवाला एक बोलपत्रदातालाई खरिद ऐनको दफा ६३(१)ख बमोजिम कालोसूचीमा राख्न सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयलाई पत्राचार गरेको देखिएन ।

६६. **परामर्श सेवा खर्च** - प्रदेश नं. २ मा मुख्यमन्त्री स्वच्छता अभियानअन्तर्गत प्रदेश २ का आठ जिल्लामा रहेका ३४ पोखरी सौन्दर्यीकरण र झोलैला स्तरका १६ नदी खोलाहरूको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन र गुरुयोजना तयार गर्न मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले रु.४ करोड २१ लाख २८ हजार परामर्श सेवा शीर्षकबाट खर्च गरेको छ । आठ जिल्लाका विभिन्न ३४ पोखरीको "रिनोभेसन तथा व्युटिफिकेसन कार्यको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्यमा रु.५/५ लाखको बजेट स्वीकृत गरी मौजुदा सूचीमा रहेका अलग अलग परामर्शदाताबाट काम गराएको देखियो । कुनै एक जिल्लाभित्रका विभिन्न पोखरीहरूलाई एउटै प्याकेज बनाई सिलबन्दी दरभाउ पत्र वा बोलपत्रबाट परामर्श सेवा खरिद गर्न सकिनेमा सो नगरी रु.१ करोड २७ लाख ४२ हजारको काम सोझै गराएकोले नियमित देखिएन ।

यसै गरी मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयले यो वर्ष ८ जिल्लामा पर्ने विभिन्न १६ नदीहरूमा नदी नियन्त्रण गुरुयोजना र प्राविधिक प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्यमा समान किसिमले रु.२० लाख भित्र अलग अलग नदीको रु.३ करोड ३ लाख ८९ हजार लागत अनुमान तयार गरेकोले फिल्डको अवस्थाअनुसार नै लागत अनुमान तयार भएको मान्न सकिने । जिल्ला एवं क्षेत्रअनुसार नदीको प्याकेज बनाइ प्रतिस्पर्धाबाट परामर्श सेवा खरिद गर्न सकिनेमा प्रति नदी ३ परामर्शदाताबाट मात्र प्रस्ताव माग गरी बढी अङ्क प्राप्त गर्नेको आर्थिक प्रस्ताव स्वीकृत गरी परामर्श सेवाबापत रु.२ करोड ८७ लाख भुक्तानी गरेको छ । प्याकेज बनाई प्रतिस्पर्धाबाट परामर्श सेवा खरिद नगरेकोले खरिद कार्य नयमसम्मत एवं मितव्ययीपूर्ण देखिएन ।

६७. **परामर्श सेवाको नर्म्स** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ७२ (१) मा २० लाख रुपैयाँभन्दा कम रकमको परामर्श सेवा मौजुदा सूचीमा रहेका परामर्शदाताबाट लिखित रूपमा प्राविधिक र आर्थिक प्रस्ताव माग गरी खरिद गर्न सकिने र गुणस्तर र लागत विधिअनुसार प्रस्ताव मूल्याङ्कन गरी परामर्शदाता छनौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सुदूरपश्चिम प्रदेशको भौतिक पूर्वाधार मन्त्रालयले नर्म्स बेगर परामर्श सेवाको रु.२० लाख भित्रको टुक्रा टुक्रा लागत अनुमान तयार गरी आर्थिक प्रस्ताव मात्र लिई सुर्नयागाड र नौगाड जलविद्युत आयोजनाको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयारी, छुमछुमगाड जलविद्युत आयोजनाको प्रारम्भिक वातावरणीय परीक्षण, पथरैया सिँचाई योजनाको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन

तयारीसमेतका ७ आयोजनाको विस्तृत सर्भे, डिजाइन तथा लागत अनुमान तयार गराई परामर्शदातालाई रु.१ करोड ३२ लाख ३६ हजार भुक्तानी गरेको छ । मन्त्रालयले पेस भएका प्रतिवेदनहरूको मूल्याङ्कन तथा स्वीकृति समेत गरेको छैन । आवश्यक नर्म्स तर्जुमा गरी लागत अनुमान तथा विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्नुपर्दछ ।

६८. **छोरी शिक्षा बीमा** - छोरी शिक्षा बीमा/मुद्दती वचत कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७६ अनुसार २०७५ माघ १ पछि जन्मिएका प्रदेश २ का आठ वटै जिल्लाका बालिकाहरूलाई कार्यक्रममा आवद्ध गरी मुद्दती खाता बाहकले २० वर्ष उमेर पुरा गरेपछि निजले मुद्दती अवधिभित्रै विद्यालय शिक्षा वा १२ कक्षा वा सो सरह पूरा गरेको र २० वर्षको उमेरसम्म विवाह नगरेको अवस्थामा सेवा प्रदायक संस्थाले एकमुष्ट रु.३ लाख भुक्तानी दिनुपर्ने उल्लेख छ । मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषदको कार्यालय र एक बैङ्कसँग भएको सम्झौताको बुँदा नं १ मा एक छोरी मुद्दती बीमाबापत जम्मा गर्न एक पटकमा रु ३७ हजारका दरले सेवा प्रदायक संस्थालाई २७७८ बालिकाको नाममा रु.१४ करोड ९९ लाख ८७ हजार उपलब्ध गराएको देखियो । उक्त रकम प्राप्त भएपछि बैङ्कले छोरी मुद्दती खाता खोली सो खातासम्बन्धी सम्पूर्ण विवरण कार्यालयलाई दिनुपर्ने व्यवस्था छ । बैङ्कले बालिकाको खातामा रकम जम्मा भएको, खाता सञ्चालन गरेको वा कुनै बीमा पोलिसी जारी गरेको प्रमाण पेस गरेको छैन । तोकिएको कार्यमा खर्च भएको सुनिश्चितता हुनुपर्दछ ।

६९. **बढी भुक्तानी** - सार्वजनिक निकायले प्रचलित कानूनले तोकेबमोजिमको आधारमा मात्र खर्च गर्नुपर्दछ । प्रदेश नं. १ का पूर्वाधार विकास कार्यालय, मोरङले नापी किताबमा उल्लिखित परिमाणभन्दा बढी परिमाणको बिल तयार गरी रु.५० लाख ९१ हजार बढी भुक्तानी गरेको छ । प्रदेश नं.२ का कृषि विकास निर्देशनालय धनुषाले कार्यविधिमा तोकेभन्दा रु.१ करोड २६ लाख ८६ हजार बढी हुने गरी १९ संस्थालाई अनुदान दिएको छ । गण्डकी प्रदेशको भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालयले नमूना गाउँ कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधिअनुसारको स्थानीय निकायको २० प्रतिशत योगदानको रकम रु.६७ लाख ९४ हजारसमेत भुक्तानी गरेको तथा कर्णाली प्रदेशका कृषि विकास निर्देशनालयले कृषि सडक निर्माणमा मेसिनबाट हुने दरभन्दा बढी दरमा निर्माण कार्य गराई रु.६८ लाख १० हजार बढी भुक्तानी भएको छ । बढी भुक्तानी भएको उक्त रकम सम्बन्धितलाई जिम्मेवार बनाई असुल गर्नुपर्दछ ।

७०. **प्रस्तावभन्दा बढी भुक्तानी** - कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन अनुदान कार्यविधि, २०७६ को दफा ६ मा छनौट समितिको सिफारिसमा अनुदानग्राहीलाई उपलब्ध गराउने रकम स्वीकृत कार्यक्रमअनुसार निर्धारण गर्ने व्यवस्था छ । प्रदेश नं. १ को भूमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले तेहथुम जिल्लाको एक कृषि सहकारी संस्थासँग कोल्ड स्टोरेज र बेटलिफिटड मेसिन खरिद गरी जडानसमेतको लागि परियोजनाको लागत रु.३ करोड ९९ लाख ४६ हजार मध्ये संस्थाले रु.१ करोड ४९ लाख ४६ हजार र प्रदेश मन्त्रालयले रु.२ करोड ५० लाख व्यहोर्ने परियोजना प्रस्तावमा लगानीको बाँडफाँट गरी यो वर्ष रु.९९ लाख २५ हजार भुक्तानी भएको छ । संस्थाले पेस गरेको परियोजना प्रस्तावमा प्रदेश मन्त्रालयले रु.२ करोड ५० लाख व्यहोर्ने उल्लेख भएकोमा सचिवस्तरीय निर्णयको आधारमा प्रदेश मन्त्रालयले रु.३ करोड अनुदान दिनेगरी संस्थासँग सम्झौता गरेकोले रु.५० लाख थप आर्थिक व्ययभार पारेको छ ।

संस्थाबाट पेस भएको परियोजना प्रस्तावमा संरचना निर्माणतर्फको काममा ५२.९४ प्रतिशत अनुदान दिने व्यवस्था छ । संस्थालाई यो वर्ष उक्त कार्यको लागि काम रु.१ करोड ४१ लाख १६ हजारको ७० प्रतिशतले हुने रु.९८ लाख ८१ हजार भुक्तानी गरेको देखियो । संरचना निर्माणमा ५२.९४ प्रतिशतले रु.७४ लाख ७३ हजारमात्र भुक्तानी हुनुपर्ने रु.९८ लाख ८१ हजार भुक्तानी भएकोले बढी भुक्तानी भएकोमा रु.२४ लाख ८ हजार असुल हुनुपर्दछ ।

७१. **सीमाभन्दा बढीको कार्य** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७(१) मा एक करोड रुपैयासम्म लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य वा सोसम्बन्धी सेवा उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायबाट गराउन वा प्राप्त गर्न सकिने र उल्लिखित एक करोड रुपैयासम्मको लागत अनुमानमा मूल्य अभिवृद्धि कर, ओभरहेड, कन्टिजेन्स रकम र जनसहभागिताको अंशसमेतको रकम समावेश हुने व्यवस्था छ । प्रदेश नं. २ का पूर्वाधार विकास कार्यालय सिरहा र धनुषाले १८ उपभोक्ता समितिबाट रु.२० करोड ७३ लाख ३५ हजार, बागमती प्रदेशको शहरी विकास तथा भवन कार्यालय काभ्रेपलाञ्चोकले २ योजनामा रु.२ करोड २६ लाख ५० हजार गण्डकी प्रदेशका जलस्रोत तथा सिँचाइ डिभिजन स्याङ्जाले २ योजनामा रु.२ करोड २४ लाख, लुम्बिनी प्रदेशको ६ कार्यालयको ३४ योजनामा रु.३९ करोड ५९ लाख ८९ हजार र सुदूरपश्चिम प्रदेशको खानेपानी तथा सरसफाई र सिँचाइ विकास डिभिजनका १२ योजनामा रु १३ करोड १० लाख ७७ हजारसमेत रु.७७ करोड ९४ लाख ५१ हजार लागत अनुमानको कार्य उपभोक्ता समितिले निर्माण गर्न सक्ने सीमा नाघेर कार्य गराई खर्च लेखेको देखियो । सीमाभन्दा बढीको काम प्रतिस्पर्धात्मक विधिबाट गराउनुपर्दछ ।

७२. **निर्माण पेस्की** - प्रदेश नं. २ को प्रदेश सरकारले तर्जुमा गरेको "जनता आवास कार्यक्रम कार्यविधि, २०७६" मा जनता आवास निर्माण समिति वा सम्बन्धित लाभग्राहीलाई आवासको जग खन्ने कार्य सम्पन्न भएपछि ३५ प्रतिशत रकम उपलब्ध गराइने, सिल (झ्यालको तल्लो भाग) को काम सम्पन्न भएपछि थप ५० प्रतिशत र पूरा कार्य सम्पन्न भएपछि बाँकी १५ प्रतिशत सम्बन्धितको खातामा रकम उपलब्ध गराइने व्यवस्था छ । प्रदेश नं.२ का शहरी विकास तथा भवन डिभिजन कार्यालय, धनुषाले कार्यविधि प्रतिकूल हुने गरी सम्बन्धित लाभग्राही/समितिलाई पेस्की जनाई सम्झौता हुनासाथ ३५ प्रतिशत र जग खन्ने कार्य सम्पन्न भएपछि थप ५० प्रतिशत पेस्की उपलब्ध गराएको छ । कार्यविधिमा उल्लिखित व्यवस्थाअनुसार तोकिएको कार्य सम्पन्न भएपछि मात्र भुक्तानी दिनुपर्नेमा १७७ निर्माण समितिलाई ९६४ घर निर्माण गर्न तोकिएको कार्य सम्पन्न नहुँदै रु.३२ करोड ४० लाख पेस्की उपलब्ध गराएको नियमसम्मत देखिएन । यसैगरी सोही डिभिजनले विभिन्न ६१ निर्माण समिति एवं लाभग्राहीलाई आवास निर्माणका लागि प्रथम किस्ता रु.४ करोड १ लाख निकासो उपलब्ध गराएकोमा निर्माण कार्य शुरू गरेको देखिएन । कार्यविधि विपरीत पेस्की दिनेलाई जिम्मेवार बनाई खर्च नभएको रकम फिर्ता गरी फरफारख गर्नुपर्दछ ।

७३. **प्रदेश गौरवका योजना** - बागमती प्रदेश सरकारको २०७६।७७ को नीति तथा कार्यक्रम र बजेट वक्तव्यमा विभिन्न ४ योजनालाई प्रदेश गौरवका आयोजना घोषणा गरेको छ । उक्त आयोजनामध्ये हेटौँडा अस्पताललाई मदनकुमार भण्डारी स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान नामाकरण गरी स्वास्थ्य सेवाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्ने गरी प्रदेश गौरवका आयोजना घोषणा गरेकोमा प्रतिष्ठानसम्बन्धी ऐन तथा नियमावली जारी नभएको, पुष्पलाल प्रदेश चक्रपथ निर्माण गर्न भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालयले प्रदेश

यातायात गुरुयोजनाको मस्यौदा तयार गरे तापनि यो वर्ष बजेट व्यवस्था नगरेको, पोष्टबहादुर बोगटी सुरुङ्ग मार्ग (भीमफेदी-कुलेखानी) को विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गर्न रु.१ करोड ५५ लाख ५४ हजार खर्च गरे तापनि निर्माण कार्य शुरू भएको छैन ।

आयोजनाको क्षेत्र, भौगोलिक आवश्यकता, प्राविधिक आर्थिक, सामाजिक र वातावरणीय रूपमा सम्भाव्यता, लाभान्वित जनसंख्या, निर्माण अवधि, रोजगारी सिर्जना, लागत, लाभ लागत विश्लेषण लगायतका आधारमा प्रदेश गौरवका आयोजना पहिचान एवं छनौट गर्नुपर्नेमा यस्तो मापदण्ड बनाएको देखिएन । मापदण्ड बनाई गौरवका आयोजना छनौट गर्नुपर्दछ ।

७४. **न्यून लागत सहभागिता** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४५ मा परियोजनाको मुख्य उद्देश्य नै रोजगारीको सिर्जना गर्ने र लाभग्राही समुदायलाई सहभागी गराउने भएमा उपभोक्ता समितिबाट काम गराउन सकिने व्यवस्था छ । त्यस्तै सार्वजनिक खरिद नियमावलीको नियम ९७ मा उपभोक्ता समितिबाट कार्य गराउँदा लागत सहभागिता गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । वागमती प्रदेशका पर्यटन विकास आयोजनाले पूर्वाधार निर्माणको कार्यमा ९५ उपभोक्ता समितिको योगदान रु.१ करोड १५ लाख ७१ हजार, लुम्बिनी प्रदेशका जलस्रोत तथा खानेपानीसम्बन्धी २ कार्यालयका ५५ योजनाको रु.२७ लाख ६२ हजार, कर्णाली प्रदेशका कृषि सम्बन्धी ६ कार्यालयको योजनामा समितिको योगदान रु.१ करोड ३९ लाख, सुदूरपश्चिम प्रदेशको शिक्षा विकास निर्देशनालयले भौतिक संरचना निर्माणमा ४६ उपभोक्ता समितिको योगदान रु.११ लाख ४७ हजार तथा गण्डकी प्रदेशका खानेपानी तथा सरसफाई कार्यालय स्याङ्जाले सहलगानीअन्तर्गतको रु.९१ लाख २२ हजारसमेत रु.२ करोड ४७ लाख ४१ हजार उपभोक्ताको योगदान भुक्तानीमा कट्टा गरेको छैन । उपभोक्ता समितिसँगको सम्झौताअनुसार लागत सहभागिताको रकम भुक्तानीमा कट्टा नगरेकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

७५. **काठ दाउराको मौज्जात** - वन व्यवस्थापन कार्यान्वयन योजनाअनुसार सङ्कलित तथा ढलापडा काठ दाउरा समयमा नै लिलाम बिक्री गर्नुपर्दछ । यो वर्षको अन्तमा प्रदेश नं. १ को मोरङ, सुनसरी र उदयपुर वन डिभिजनमा १ लाख २० हजार ५४९ घनफिट, प्रदेश नं. २ को महोत्तरी वन डिभिजन कार्यालयमा ७६ हजार ४१७.६६ घनफिट, बागमती प्रदेशका १३ कार्यालयमा ८ लाख ७ हजार ४७३.५६ घनफिट, लुम्बिनी प्रदेशका वन डिभिजन कार्यालय बाँकेमा ५६ हजार ६७९.६७ घनफिट र गण्डकी प्रदेशका १० कार्यालयमा २ लाख २ हजार ३२४.८३ घन फिट समेत १२ लाख ६३ हजार ४४४.७२ घनफिट काठ मौज्जात रहेको देखियो । सङ्कलित काठ लामो समयसम्म बिक्री वितरण नगरी मौज्जात रहँदा वर्षेनि काठ दाउराको गुणस्तरमा हास भई राजस्व आर्जनमा असर पर्ने देखिएकोले समयमा नै लिलाम बिक्री गर्नुपर्दछ ।

७६. **उत्तर पुस्तिका छपाइ** - २०७६ को एस.ई.ई. परीक्षा सञ्चालनको लागि वागमती तथा गण्डकी प्रदेशका शिक्षा विकास निर्देशनालयले जनक शिक्षा सामग्री केन्द्रबाट मूल उत्तरपुस्तिका १६ लाख ५७ हजार र थप उत्तरपुस्तिका १२ लाख ३३ हजार छपाइ गरी रु.१ करोड ६८ लाख ५८ हजार खर्च गरेका छन् । वागमती प्रदेशको निर्देशनालयले थप उत्तरपुस्तिका छपाइ गर्न स्वीकृति नलिई ९२ हजार थान मूल र २ लाख ८५ हजार थप उत्तरपुस्तिका छपाइ गरी थप रु.१५ लाख ७९ हजार बढी खर्च गरेको देखियो । यसैगरी गण्डकी प्रदेशका निर्देशनालयले विद्यार्थी संख्याको आधारमा ५ प्रतिशत थप गरी हुने ४ लाख ९८ हजार ८८६ थान उत्तरपुस्तिका छपाइ गर्नुपर्नेमा १ लाख १६ हजार ११४ थान बढी छपाइ गरी

- रु.९ लाख ८३ हजार थप व्ययभार पारेको देखियो । आवश्यकता विश्लेषणको आधारमा नर्सबमोजिम उत्तरपुस्तिका छपाइ गर्नुपर्दछ ।
७७. **उपलब्धिविहीन खर्च** - वागमती प्रदेशका सार्वजनिक निर्माण कार्यान्वयन इकाई कार्यालय, धादिङले सल्यानटारमा रङ्गशाला निर्माणको लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७७।१।६ मा निर्माण सम्पन्न गर्ने गरी रु.२ करोड १४ लाख ८७ हजारमा खरिद सम्झौता भएकोमा मुआवजा विवादको कारण निर्माण कार्यमा स्थानीयको अवरोध भई कार्यालयले बीचमै ठेक्का अन्त्य गरी प्राविधिक नाँपजाँचको आधारमा रु.४१ लाख ७६ हजार भुक्तानी गरेको छ । स्थानीय सरोकारवालाहरूसँग समन्वय नगरी निर्माण शुरू गरेकोले विवाद उत्पन्न भई केही कार्य भएपछि आयोजना स्थगित भएकोले खर्च उपलब्धिविहीन हुन पुगेको छ । त्यस्तै गोदावरी रङ्गशाला निर्माण कार्यको लागि रु.५९ लाख ५७ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत भई निर्माण कार्य शुरू गरी रु.११ लाख ४९ हजार भुक्तानी पश्चात उक्त रङ्गशाला निर्माण हुने स्थानमा ३ हजार सिट क्षमताको अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्र निर्माण गर्ने निर्णय भएको कारण जनाई खरिद सम्झौता अन्त्य गरेको छ । संघीय योजना तथा कार्यक्रमसँग समन्वय नगरी रंगशाला निर्माण शुरू गरेका कारण भएको खर्च उपलब्धिविहीन हुन पुगेको छ ।
७८. **आर्थिक सहायता** - सार्वजनिक खर्चमा मितव्ययिता र प्रभावकारिता कायम गर्ने सम्बन्धी नीतिगत मार्गदर्शन, २०७५ मा सरकारको वार्षिक कार्यक्रममा परेका बाहेक कुनै पनि सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थालाई आर्थिक सहायता र अनुदान नदिने, तोकिएको मापदण्डभित्र रहेर मात्र क्षतिपूर्ति, आर्थिक सहायता तथा औषधि उपचार खर्च बापत आर्थिक सहायता प्रदान गर्ने, यस्तो सहायता पाउने व्यक्ति तथा संस्थाको अभिलेख राखी एउटै व्यक्ति तथा संस्थालाई दोहोरो सुविधा उपलब्ध गराउन नहुने र उक्त व्यवस्था प्रदेश सरकारका सबै कार्यालयहरूले पालना गर्नुपर्ने उल्लेख छ । गण्डकी प्रदेशका मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय, कास्कीले यो वर्ष व्यक्तितगतर्फ ६९ जनालाई औषधि उपचारको लागि रु.८ लाख १५ हजार तथा ३८ संस्थालाई सामाजिक कार्यक्रम, पर्यटन साहित्यिक महोत्सव प्राविधिक विषयको कक्षा सञ्चालनलगायतका कार्यबापत रु.१ करोड ९१ लाख ७९ हजारसमेत गरी रु.१ करोड ९९ लाख ९४ हजार कार्यमा आर्थिक सहायता वितरण गरेको छ । यस्तो खर्चमा नियन्त्रण गरी मितव्ययिता कायम गर्नुपर्दछ ।
७९. **पोल खरिद तथा शेयर** - काठेपोल प्रतिस्थापन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५ को बुँदा नं. ७ मा काठेपोल प्रतिस्थापन कार्यमा गण्डकी प्रदेश सरकारबाट लगानी गर्ने रकमको शेयर गण्डकी प्रदेश सरकारको नाममा आउने व्यवस्थाको लागि नेपाल विद्युत प्राधिकरणलाई मन्त्रालयबाट लेखी पठाउने उल्लेख छ । यस कार्यविधिअन्तर्गत रही भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालयले विभिन्न सिँचाइ कार्यालयहरूबाट पोल खरिद गर्न रु.२२ करोड २१ लाख निकास गरेको छ । मन्त्रालयले विद्युत प्राधिकरणसँग लिखित सहमति नगरी एकतर्फी रूपमा कार्यविधि बनाएका कारणले शेयर प्राप्त गर्न सकेको छैन । प्रदेशले लगानी गरेको रकमको शेयर स्वामित्व एवं प्रतिफल लिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
८०. **मूल्य समायोजन** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११९ को उपनियम २(ख) अनुसार सम्पन्न भएको काममा लागेको श्रम, सामग्री र उपकरणको मात्र मूल्य समायोजन हुने गरी सूत्र निर्धारण गर्नुपर्ने र सोहीअनुसार सम्झौतामा उल्लेख गरी सोही आधारमा मूल्य समायोजन भुक्तानी दिनुपर्ने उल्लेख छ । सोसम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा यसप्रकार छन्:

- ८०.१. गण्डकी प्रदेशअन्तर्गतको पूर्वाधार विकास कार्यालय, म्याग्दीले बागलुङ-बेनी सडक र बेनी-दरबाङ सडक निर्माण कार्यको लागि मूल्य समायोजन गणना गर्दा फरक सूचकाङ्क राखी रु.२१ लाख ३८ हजार बढी भुक्तानी गरेको छ । बेनी-दरबाङ सडक र बेनी-गलेश्वर सडक निर्माण कार्यको सम्झौतामा मोबिलाइजेसन पेस्की कट्टा गरिसकेपछिको बिल रकममा मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्ने उल्लेख भएकोमा पेस्की कट्टा नगरी मूल्य समायोजनमा रु.३७ लाख ८९ हजार बढी भुक्तानी गरेको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
- ८०.२. सुदूरपश्चिम प्रदेशले ठेक्का सम्झौतामा मोबिलाइजेसन पेस्की फर्स्यौट र प्रोभिजनल समको रकम घटाई बाँकी रकमबाट मूल्य समायोजन गणना गर्नुपर्ने व्यवस्था भएकोमा पूर्वाधार विकास कार्यालय, बैतडीले मोबिलाइजेसन पेस्की र प्रोभिजनल समको भुक्तानी नघटाई मूल्य समायोजन रकम गणना गरी दुई निर्माण व्यवसायीलाई रु.६८ लाख २४ हजार बढी मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेको देखिएकोले असुल गर्नुपर्दछ ।
८१. अधुरा ठेक्का - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५९, ६३ र खरिद नियमावलीको नियम १२८ अनुसार निर्माण व्यवसायीले सम्झौताबमोजिम काम शुरु नगरेमा, काम शुरु गरी बीचमै छोडेमा वा सम्झौताबमोजिम प्रगति नगरेमा सार्वजनिक निकायले त्यस्तो सम्झौता जुनसुकै बखत अन्त्य गर्न सक्ने, १० प्रतिशत सम्म पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लगाउने, बाँकी काम सम्झौता गर्नेको लागतबाट पूरा गराउने र कालोसूचीमा राख्न लेखी पठाउने व्यवस्था छ ।

भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालयअन्तर्गत लुम्बिनी प्रदेशका ३ कार्यालयमा रु.२ अर्ब ६९ करोड ३३ लाख ७ हजारमा ठेक्का सम्झौता भएका ४६ ठेक्काहरू पटक पटक म्याद थप गर्दा पनि रु.१ अर्ब ८८ करोड ५६ लाख ५७ हजारको मात्र (७० प्रतिशत) काम गरी ठेक्का अधुरो रहेका छन् । कर्णाली प्रदेशका ७ कार्यालयमा गत विगतमा सम्झौता भई शुरु म्याद नाघेका रु.२ अर्ब २९ करोड ८४ लाख ६१ हजारका ६४ ठेक्कामा यो वर्ष रु.५० करोड २ लाख ५३ हजार (२१.७६ प्रतिशत) भुक्तानी भई ठेक्काको काम अधुरो रहेको अवस्था छ । यसैगरी सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत २ कार्यालयले २ निर्माण व्यवसायीसँग २०७६।३।२६ सम्म कार्य सम्पन्न गर्ने गरी रु.२४ करोड ४६ लाख ७१ हजारको ठेक्का सम्झौता गरेकोमा पटक पटक गरी ३०० प्रतिशतसम्म म्याद थप गर्दा समेत रु.१३ करोड ९१ लाख ९१ हजारको काम सम्पन्न गर्न बाँकी रहेको छ । तोकिएको म्यादमा कार्य सम्पन्न नगर्ने निर्माण व्यवसायीलाई ऐन र नियमावलीको उपर्युक्त व्यवस्थाअनुसार आवश्यक कारवाही गरी निर्माण कार्य सम्पन्न गराउनुपर्दछ ।

८२. आयोजनाहरूको हस्तान्तरण - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७(१२) अनुसार उपभोक्ता समितिबाट निर्मित योजनाहरू मर्मत सम्भार र सञ्चालनको लागि सम्बन्धित लाभग्राहीलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लुम्बिनी प्रदेशअन्तर्गत सिंचाइसँग सम्बन्धित ४ कार्यालयहरूले यो वर्ष सम्पन्न भएका रु.३३ करोड २७ लाख २५ हजारका १३३ आयोजनाहरू हस्तान्तरण गरेका छैनन् ।
८३. त्रुटिपूर्ण निर्माण - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४ मा निर्माण कार्य गर्नु अघि त्यससम्बन्धी स्पेसिफिकेसन, योजना, नक्सा, डिजाइन तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । त्यस्तै दफा ५क.२ मा त्रुटिपूर्ण डिजाइन गरेको कारण खरिद कार्य प्रभावित भएमा त्यस्तो डिजाइन तयार, जाँच वा स्वीकृत गर्ने पदाधिकारी र सो कार्यमा संलग्न परामर्शदाता प्रचलित कानूनबमोजिम कारवाहीको भागिदार हुने व्यवस्था छ । लुम्बिनी प्रदेशका सडक पूर्वाधार विकास कार्यालयले गुल्मीको बडागाउँ र वामीलाई जोड्ने बडीगाई पुलको निर्माण कार्य २०७५।३।२७ मा सम्पन्न गर्ने गरी एक निर्माण व्यवसायीसँग रु.५ करोड १७ लाख ८४ हजारमा

सम्झौता भई यो वर्षसम्म रु.३ करोड १५ लाख ८० हजार भुक्तानी भएको देखिन्छ । २०७४ असार र साउनमा आएको बाढीले पुलको क्याप पुरेको कारण देखाई प्रथम पटक पुलको लम्बाई १.३ मिटर र उचाई २.४६ मिटर बढाई डिजाइन संशोधन गरेको थियो । संशोधित डिजाइनअनुसार पुल निर्माण गर्दै जाँदा २०७७ मा आएको बाढीले पुलको सुपर स्ट्रक्चर पुनः भत्कन गई निर्माण कार्य बन्द भएको छ ।

यसैगरी कर्णाली प्रदेशको पूर्वाधार विकास कार्यालय, जुम्लाले २०७६।१२।३० तिला खोलामा पक्की पुल रु.२ करोड ८८ लाख ७ हजारको लागवतमा कार्य सम्पन्न गरेको छ । उक्त पुलको लम्बाई १५ मिटर नपुगेको कारण पुनः अर्को निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता गरी रु.१ करोड ५१ लाख १४ हजारमा कार्य सम्पन्न गरेको छ । शुरुमा भएको सम्झौताअनुसार प्रति मिटर करिब रु.४ लाख ६५ हजार लागेकोमा दोस्रो सम्झौता अनुसार झण्डै रु.१० लाख ८ हजार लागेकोले रु.८१ लाख ४५ हजार थप व्ययभार परेको छ । त्रुटिपूर्ण डिजाइन गर्ने परामर्शदातालाई जिम्मेवार बनाई गुणस्तरीय निर्माण कार्य गराउनुपर्दछ ।

८४. **प्रोत्साहन भत्ता** - कर्णाली प्रदेश मन्त्रिपरिषदको २०७६।९।८ को निर्णयले यो वर्ष कर्णाली प्रदेशमा कार्यरत कर्मचारीलाई जिल्लागतरूपमा रु.४ हजारदेखि १० हजारका दरले मासिक प्रोत्साहन भत्ताको व्यवस्था गरेको छ । नेपाल सरकारले २०७६ चैत्र ११ देखि २०७७ जेष्ठ ३२ सम्म बन्दाबन्दी घोषणा गरी सरकारी तथा निजी कार्यालय बन्द गरेको अवधिको ३७ कार्यालयले उपस्थितिबेगर कर्मचारीलाई रु.३८ लाख ३१ हजार भत्ता वितरण गरेकोमा रु.५ लाख ९९ हजार असुल गरेको छ । बाँकी रु.३२ लाख ३२ हजार असुल हुनुपर्दछ ।

८५. **निजी सचिवालय र कर्मचारी सुविधा** - कर्णाली प्रदेश सभाका पदाधिकारी तथा सदस्यको पारिश्रमिक सुविधासम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ५(१)मा आफ्नो कार्यकालमा पदाधिकारी र सदस्यले निजी सचिवालयको लागि अनुसूची-२ मा उल्लेख भएबमोजिमको कर्मचारी सुविधा पाउने व्यवस्था छ । अनुसूचीको द्रष्टव्यमा स्वकीय सचिवालयका कर्मचारीले शुरु तलब स्केलअनुसारको रकम मात्र पाउने व्यवस्था छ । प्रदेश सभाका पदाधिकारी तथा सदस्यको स्वकीय सचिवालयका ५१ कर्मचारीलाई एक महिनाको तलब स्केल बराबरको चाडपर्व खर्च रु.१३ लाख ५३ हजार भुक्तानी गरेको देखियो । ऐन विपरीतको उक्त खर्च असुल हुनुपर्दछ ।

८६. **पीसीआर मेसिन** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११ मा सार्वजनिक निकायले सम्बन्धित मालसामानको स्पेसिफिकेसनको अधीनमा रही लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । कर्णाली प्रदेश अस्पताल, सुर्खेतले बिलबेगर शिक्षण अस्पतालबाट एक पीसीआर मेसिन खरिद गरी रु.३२ लाख १० हजार भुक्तानी दिएको छ । उक्त मेसिन खरिद गरेको केही समय पश्चात् बिग्निएकोले अर्को मेसिनबाट पीसीआर परीक्षण भइरहेको देखियो । त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षण अस्पताल बिक्रेता नभएको र पुरानो मेसिन सरकारी निकायहरूबीच खरिद बिक्रीको सट्टा हस्तान्तरण गरी प्रयोग गर्न सकिनेमा बिलबेगर खरिद बिक्री गरेको विषयमा छानबिन गर्नुपर्दछ ।

८७. **गुणस्तर परीक्षण तथा नियन्त्रण** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १११ को उपनियम १ को खण्ड (ड) अनुसार ठेक्का सम्झौता कार्यान्वयन गर्दा गुणस्तर पक्षको निरीक्षण तथा परीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सुदूरपश्चिम प्रदेशका भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालयअन्तर्गत रहेका पूर्वाधार विकास, सिँचाई, खानेपानी र शहरी विकाससँग सम्बन्धित कार्यालयहरूले यो वर्ष निर्माण कार्यमा रु.१ अर्ब ७७

करोड ४ लाख ९८ हजार खर्च गरेका छन् । आफ्नै प्रयोगशाला वा अन्य कार्यालयहरूको प्रयोगशालाबाट स्पेसिफिकेसनअनुसारको संख्यामा निर्माण सामग्रीहरूको गुणस्तर परीक्षण गर्नुपर्नेमा पूर्वाधार विकास कार्यालयहरूले केही मात्रामा आफ्नै प्रयोगशालाबाट गुणस्तर परीक्षण गरे तापनि अन्य कार्यालयहरूको प्रयोगशाला नरहेको र गुणस्तर परीक्षण गराएको छैन ।

यसैगरी प्रदेश नं. १ अन्तर्गत भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय र भूमि व्यवस्था सहकारी तथा कृषि मन्त्रालय अन्तर्गत ५ निकायबाट रु.४५ करोड ३२ लाख ९१ हजारको निर्माण कार्य गराएकोमा गुणस्तर परीक्षण गरिएको छैन । सो मध्ये रु.४२ करोड ९३ लाख ४९ हजारको उपभोक्ता समिति मार्फत काम गराएको छ । गुणस्तर परीक्षण तथा नियन्त्रणबाटै दिगो विकास सुनिश्चित हुने भएकोले गुणस्तर परीक्षण नगरी निर्माण गर्ने गराउने प्राविधिकलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

८८. **पकेट कार्यक्रम** - प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजनाको सघन फलफूल विकास कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७५ को नियम ७ मा ३ किस्तामा भुक्तानी गर्नुपर्ने, प्रथम किस्ता भुक्तानी गर्नुभन्दा अगाडि २० प्रतिशत कार्य गरेको हुनुपर्ने, अन्तिम किस्ता भुक्तानी गर्नुभन्दा अगाडि कार्यसम्पन्न पेस हुनुपर्ने व्यवस्था छ । सुदूरपश्चिम प्रदेशका कैलाली र कञ्चनपुर जिल्लाका तरकारी, धान, मकै, गहुँ उत्पादनका ३४ व्यावसायिक कृषि उत्पादन केन्द्र (ब्लक) ले ५० प्रतिशत अनुदानअन्तर्गत रु.७ करोड ७२ लाख १ हजार सञ्चालक समितिलाई अनुदान दिएको देखियो । यसैगरी ११८ कृषक समूहलाई ५० प्रतिशत लागत साझेदारीबापत बढीमा प्रतिसमूह रु.५ लाखसम्मका कार्यक्रम सञ्चालनको लागि रु.११ करोड ६१ लाख ३४ हजार भुक्तानी गरेको छ । उल्लिखित प्रावधानअनुसारको कार्यप्रगतिको आधारमा तीन किस्तामा अनुदान दिनुपर्नेमा एकमुष्ट भुक्तानी दिएकोले कार्यविधिको पालना भएको देखिएन । अनुदान उपयोगको प्रगति विवरण र खर्चको विवरण लिई अनुगमनसमेत गर्नुपर्दछ ।

८९. **कार्यक्षेत्र बाहिरको कार्य** - संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको जिम्मेवारीमा पर्ने विकास कार्यक्रम तथा आयोजना बाँडफाँट तथा वर्गीकरण मापदण्ड, २०७६ मा प्रदेश तहको शहरी पूर्वाधार, सरकारी भवन र आधुनिक बहुउद्देश्यीय सम्मेलन केन्द्रहरूको निर्माण, सञ्चालन र मर्मत सम्भारको जिम्मेवारी पर्ने व्यवस्था छ । सुदूरपश्चिम प्रदेशको शहरी विकास तथा भवन निर्माण कार्यालय, डोटीले राजनैतिक व्यक्तिहरूको नामका प्रतिष्ठानहरू, शहीद गेटहरू, समुदायद्वारा सञ्चालित सहकारी भवनहरू, संग्रहालयहरू, पत्रकार महासंघका जिल्लास्थित कार्यालय भवनहरूलगायत कार्य क्षेत्र बाहिरका २६ संरचना निर्माणको काम उपभोक्ता समितिसँग रु.४ करोड ९२ लाख ९२ हजारमा सम्झौता गरी यो वर्ष रु.४ करोड ४३ लाख ८६ हजार खर्च गरेको छ । कार्य क्षेत्रभित्र पर्ने जनता आवास कार्यक्रम बाहेक कुनै पनि कार्यक्रम सञ्चालन गरेको छैन । कार्यक्षेत्र बाहिर बजेट विनियोजन तथा कार्यान्वयन गर्ने प्रवृत्तिमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

९०. **राजस्व बक्यौता** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम १० मा लगती राजस्वको लेखा अद्यावधिक गरी असुल एवं दाखिला गर्नुपर्ने र नियम १३ मा आर्थिक वर्ष समाप्त भएको ३५ दिनभित्र असुल गर्न बाँकी राजस्वको कच्चावारी तयार एवं भिडान गरी राजस्वको आर्थिक विवरण तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । प्रदेश नं. २ का प्रादेशिक अस्पतालले १९ व्यवसायीसँग सटर कबल भाडाबापत यो वर्षको अन्तसम्म रु.९१ लाख ९५ हजार लुम्बिनी प्रादेशिक अस्पतालले १८ सटरको भाडा रु.१९ लाख ६४ हजार र सुदूरपश्चिम प्रदेशका टीकापुर र सेती प्रादेशिक अस्पतालले सटर भाडा रु.१ करोड

७५ लाख ५८ हजारसमेत रु.२ करोड ८७ लाख १७ हजार असुल गर्न बाँकी देखिएको छ । नियमानुसार भाडा असुल नगर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाई भाडा असुल गर्नुपर्दछ ।

कोभिड-१९ रोकथाम तथा नियन्त्रण

प्रदेश सरकारहरूले कोभिड-१९ रोकथाम, नियन्त्रण र उपचारको लागि प्रदेश कोभिड कोष, प्रदेश सञ्चित कोष र प्रदेशस्थित संघ, संस्थाहरूबाट प्राप्त रु. २ अर्ब ३७ करोड ५६ लाख मध्ये राहत सामग्री खरिद, कृषि ब्याज मिनाहा, क्वारेन्टिन एवं आइसोलेशन केन्द्र निर्माण एवं व्यवस्थापन, जोखिम भत्ता वितरण र स्वास्थ्य सामग्री उपकरण एवं औषधी खरिद समेतमा रु. १ अर्ब ४९ करोड ७० लाख खर्च गरी रु. ८७ करोड ८६ लाख बाँकी देखाएका छन् । यस सम्बन्धमा देखिएका केही व्यहोरा देहायबमोजिम छन् ।

९.१. **जोखिम आँकलन र पूर्व तयारी** - नेपालमा पहिलोपटक २०७६ माघमा कोरोना पुष्टि भए पश्चात् महामारी आउन सक्ने अनुमान गरी भविष्यमा हुनसक्ने क्षति, संक्रमित हुनसक्ने संख्या, आवश्यक औषधी उपकरणको व्यवस्थापन आदि पूर्वतयारीको काम गर्न नेपाल सरकार र स्थानीय तहसँग समन्वय गरी प्रदेश सरकारहरूले समेत कोभिड-१९ नियन्त्रण र रोकथामसम्बन्धी क्रियाकलापको जोखिम आँकलन र पूर्व तयारीको काम गर्नुपर्नेमा महामारी फैलिए पश्चात् मात्र क्वारेन्टिनहरू तथा आइसोलेशन केन्द्र निर्माण गर्ने, अस्पताल व्यवस्थापन लगायतका कार्य शुरु गरेको देखियो । योजनाबद्ध रूपमा काम नहुँदा एकद्वार प्रणालीबाट बजेट व्यवस्था नभई विभिन्न निकायबाट रकम निकास गरी खर्च गरेको छ । पूर्व तयारी नगरेको कारणले विरामी बढ्दै गए पछि विद्यालय, नर्सिङ क्याम्पस लगायतलाई क्वारेन्टिनको रूपमा सञ्चालन गरी पहिचान भएका विरामीलाई अस्पताल पठाउने गरेको देखियो ।

कोभिड-१९ लगायत सम्भावित महामारीको रोकथाम तथा नियन्त्रणका लागि समयमै जोखिम आँकलन तथा पूर्व तयारीको व्यवस्थापन मिलाउनुपर्ने देखिएको छ ।

९.२. **समन्वय तथा सहजीकरण** - कोभिड-१९ को प्रभाव न्यूनीकरण तथा नियन्त्रण गर्ने उद्देश्यले प्रदेशमा प्रदेश संकट व्यवस्थापन केन्द्र र प्रदेश आपतकालीन सञ्चालन केन्द्र, जिल्लामा जिल्ला आपतकालीन सञ्चालन केन्द्र र न्यापिड रेस्पन्स टिम तथा स्थानीय तहमा स्थानीय कोभिड रोकथाम समूह र वडामा अनुगमन समितिको व्यवस्था गर्ने उल्लेख छ । यी सबै संयन्त्रको भूमिका र कार्यक्षेत्र स्पष्ट बनाउन नसकेकोले बनेका क्वारेन्टिन तथा आइसोलेशन सेन्टर उपयोगमा नआउने तर शंकास्पद संक्रमित व्यक्तिहरू परीक्षण बेगर क्वारेन्टिनमा नबसी समुदायको सम्पर्कमा पुगेको देखिन्छ । यसवाहेक एउटै प्रकृतिका खर्चहरू संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबाट समेत भएको देखिन्छ । अन्तर निकायगत समन्वयलाई प्रभावकारी बनाई उपलब्ध स्रोतको अधिकतम उपयोग हुनु पर्दछ ।

९.३. **उपकरण खरिद र प्रयोग** - महामारी नियन्त्रणका लागि खरिद भएका उपकरणहरू उद्देश्य अनुरूप उपयोग गर्नुपर्नेमा प्रदेश १ ले जनस्वास्थ्य प्रयोगशालालाई मेशिन, उपकरण तथा रिएजेन्ट खरिदका लागि २०७६।७७ मा रु. ४ करोड ५० लाख बजेट विनियोजन गरेकोमा खरिद प्रक्रिया ढिलो शुरु गरेकोले प्रयोगशाला सञ्चालनमा आएको पाइएन । त्यस्तै गण्डकी प्रदेशको एक अस्पतालले रु.१ करोड ३२ लाख ५३ हजारमा खरिद गरेको भेन्टिलेटर लगायतका मेडिकल उपकरणहरू हालसम्म पनि प्रयोगमा ल्याएको छैन । मनाङ जिल्ला अस्पतालले रु.४८ लाख ६० हजारको अक्सिजन प्लान्ट तथा रु.९६ लाख ७९ हजारको आइसियु उपकरण र जिल्ला अस्पताल, पर्वतले रु.१ करोड ६९ लाख ९ हजारको आइसियू भेन्टिलेटर लगायत १६ प्रकारका सामग्री खरिद गरेकोमा अस्पतालमा आइसियू र भेन्टिलेटर सञ्चालन गर्न आवश्यक जनशक्ति नभएका

कारण हालसम्म पनि सञ्चालनमा आएको छैन । सञ्चालनका लागि जनशक्ति व्यवस्था नगरी सामान खरिद गरेकोले ती मालसामानको वारेन्टी अवधि समाप्त हुँदासम्म पनि सञ्चालनमा ल्याउन सकेको पाइएन । खरिद भएका स्वास्थ्य उपकरणहरू उपयोगमा ल्याउनुपर्दछ ।

९४. **कृषि ब्याज अनुदान** - प्रदेश सरकारले जारी गरेको कोरोना भाइरसबाट सिर्जित बन्दाबन्दीको कारण कृषकमा पर्न गएको प्रतिकूल प्रभाव न्यूनीकरण गर्न राहत तथा अनुदान प्रवाह निर्देशिका, २०७६ को बुँदा नं. ४(२) मा कृषि ऋणको हकमा २०७६ चैत्रदेखि २०७७ असारसम्म ब्याज अनुदान दिने उल्लेख छ । सोही निर्देशिकाको बुँदा ८ मा रु. ५ लाखसम्म ऋण भएका ऋणीलाई १२ प्रतिशतसम्म ब्याज अनुदान दिने व्यवस्था छ । निर्देशिकाबमोजिम ५ कार्यालय मार्फत् बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई रु. १५ करोड २७ लाख ९३ हजार ब्याज अनुदान उपलब्ध गराएको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले कृषि ऋणमा दिएको व्याज अनुदान लाभग्राही कृषकहरूको बैंक खातामा रकम जम्मा भएको र तोकिएको उद्देश्य अनुरूप खर्च भएको प्रमाण पेश गरेको छैन । उक्त अनुसार रकम सम्बन्धित कृषकहरूले प्राप्त गरेको प्रमाण पेश हुनुपर्दछ ।

९५. **बचत रकम** - प्रदेश १ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०७५ को नियम ७७ मा आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्म खर्च नभएको रकम प्रदेश सञ्चितकोष दाखिला राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । कृषि ज्ञान केन्द्र, झापाले कोभिडबाट प्रभावित कृषकहरूलाई राहत वितरण गर्न बाँकी रहेको रु.९५ लाख ३५ हजार धरौटी खातामा जम्मा गरेको छ । यसैगरी सामाजिक विकास मन्त्रालयले प्रदेश जनसुरक्षा कोषबाट प्राप्त रकम मध्ये खर्च नभई बाँकी रहेको रु. १ करोड २५ लाख ४८ हजार फिर्ता गरेको पाइएन ।

प्रदेश सरकारबाट प्रदान गरिएको राहत रकम खर्च गरी बचत हुन आएमा कोरोना भाइरस रोगको जोखिम नियन्त्रण उपचार तथा व्यवस्थापन कोषमा फिर्ता गर्नुपर्ने व्यवस्था सुदूरपश्चिम प्रदेश सरकार द्वारा जारी निर्देशिकामा उल्लेख छ । आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालयबाट यो वर्ष ८८ स्थानीय तहलाई आइसोलेशन केन्द्र निर्माण र राहतको लागि रु.२१ करोड ३० लाख ४० हजार, प्रदेश मातहतका ४४ निकायलाई रु.१ करोड ४० लाख र सामाजिक विकास मन्त्रालयलाई रु. २० करोड ४० हजार निकासी दिएकोमा खर्च हुन नसकी बचत भएको रकमको विवरण अद्यावधिक गरेको छैन । त्यस्तै ३१ स्थानीयतहमा मौज्दात रहेको रु.९ करोड ८५ लाख १० हजार उक्त कोषमा फिर्ता गरेको छैन । आइसोलेशन केन्द्र निर्माण गरी बाँकी रकम प्रदेश सञ्चित कोष फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

लेखापरीक्षण बेरुजू

- यो वर्षको बेरुजू - प्रदेश सरकार मातहतका सरकारी कार्यालय, अन्य संस्था र समितितर्फको २०७६।७७ को लेखापरीक्षण रकम र बेरुजू अङ्क निम्नानुसार रहेको छः

(रु.हजारमा)

प्रदेश	लेप गरिएको कार्यालय संख्या	लेखापरीक्षण रकम	कुल बेरुजू रकम	पेस्की बाहेक बेरुजू रकम	बेरुजू प्रतिशत	पेस्की बाहेक बेरुजू प्रतिशत
प्रदेश नं. १	१८३	४४५७०३४०	१२६५१५६	११७५४४९	२.८३	२.६३
प्रदेश नं. २	१२९	३१९८६२२८	१८०५९१८	१४१५८८०	५.६५	४.४३
वागमती	१९१	५१०९०५८३	७२५२२९	६५५८४९	१.४२	१.२८
गण्डकी	१५३	३०७४६९०७	६०४०९९	४५८४०२	१.९६	१.४९
लुम्बिनी	१८२	३९६४७८६५	९४७४८५	८७५८१४	२.३९	२.२१
कर्णाली	१२८	२३४३९५६०	८३४७८१	६८६६३८	३.५६	२.९३
सुदूरपश्चिम	१२९	२६७७७६१०	५७५१५७	४३०१०१	२.१५	१.६१
जम्मा	१०९५	२४८२५९०९३	६७५७८२५	५६९८१३३	२.७२	२.२९

खण्ड - २: प्रदेश मन्त्रालय तथा निकाय

उपर्युक्त तालिकाअनुसार सबभन्दा बढी बेरुजू प्रदेश नं. २ को ५.६५ प्रतिशत र सबैभन्दा कम बेरुजू वागमती प्रदेशको १.४२ प्रतिशत रहेको छ ।

- अघावधिक बेरुजू - प्रदेश सरकार मातहत सरकारी कार्यालय, अन्य संस्था र समितितर्फको गत वर्षसम्मको बाँकी बेरुजू रु.८ अर्ब ६७ करोड २२ लाख ७० हजार रहेकोमा सम्परीक्षणबाट रु.२ अर्ब ४३ करोड ८७ लाख ८७ हजार फर्स्यौट भई रु.६ अर्ब २३ करोड ३४ लाख ८३ हजार बाँकी रहेको र यो वर्ष रु.६ अर्ब ७५ करोड ७८ लाख २५ हजार थप भई अघावधिक बेरुजू रु.१२ अर्ब ९९ करोड १३ लाख ८ हजार रहेको छ । सो रकममा रु. ३ अर्ब ६३ करोड ८८ लाख ७३ हजार पेस्की रहेको छ । यस सम्बन्धी प्रदेशगत विवरण देहायबमोजिम छः

(रु.हजारमा)

प्रदेश	गत सम्मको बाँकी	सम्परीक्षण	बाँकी	यो वर्षको थप	तेस्रो प्रतिवेदन सम्मको बाँकी	बेरुजू बाँकी मध्ये पेस्की
प्रदेश नं. १	१६९६१२९	४४७०२९	१२४९१००	१२६५१५६	२५१४२५६	७५१३१९
प्रदेश नं. २	१९९०००८	१०६७०९	१८८३२९९	१८०५९१८	३६८९२१७	९८५४६२
वागमती	९८८२८७	३२८४३२	६५९८५५	७२५२२९	१३८५०८४	२७८५०७
गण्डकी	१६४४८१६	७०९१७९	९३५६३७	६०४०९९	१५३९७३६	६७१०३२
लुम्बिनी	९४७३४२	५७३६७१	३७३६७१	९४७४८५	१३२११५६	२०८४२६
कर्णाली	५१७१७०	४०४०२	४७६७६८	८३४७८१	१३११५४९	३७७४५६
सुदूरपश्चिम	८८८५१८	२३३३६५	६५५१५३	५७५१५७	१२३०३१०	३६६६७१
जम्मा	८६७२२७०	२४३८७८७	६२३३४८३	६७५७८२५	१२९९१३०८	३६३८८७३

खण्ड - ३
स्थानीय तह

स्थानीय तह

नेपालको संविधान जारी भएपछि जनताको सबैभन्दा नजिकको सरकारको रूपमा स्थानीय तहको निर्वाचन भई संविधानबमोजिम कानुन निर्माण गर्ने, स्थानीय बासिन्दाको आवश्यकता, माग र प्राथमिकताका आधारमा योजना तर्जुमा गर्ने, आर्थिक स्रोत साधनको अनुमान र सो स्रोतको दक्षतापूर्ण उपयोग गर्ने, सहभागितात्मक तवरले विकास निर्माण सञ्चालन गर्ने र स्वामित्वबोध गराउने, शिक्षा, स्वास्थ्य, कृषि, पशुपालन तथा वन व्यवस्थापन, फोहोरमैला व्यवस्थापन, स्थानीय सेवाप्रवाह, सार्वजनिक जग्गा संरक्षण र स्थानीय विवाद समाधान गर्ने आफूबाट सम्पादन भएका काम कारबाहीको तथ्याङ्क तथा अभिलेख राख्ने, आर्थिक सुशासन व्यवस्थापन गर्ने लगायतका कार्यहरू सम्पादन गरेका छन् ।

• संवैधानिक र कानुनी व्यवस्था

१. **संवैधानिक र कानुनी व्यवस्था** - संविधानको धारा २१४ बमोजिम स्थानीय तहको कार्यकारिणी अधिकार संविधान र संघीय कानुनको अधीनमा रही गाउँपालिका वा नगरपालिकामा निहित हुने र धारा २२१ मा व्यवस्थापकीय अधिकार गाउँ सभा र नगर सभामा रहने व्यवस्था छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ अनुसार स्थानीय तहको शासन व्यवस्थाको सामान्य निर्देशन, नियन्त्रण र सञ्चालन गर्ने अभिभारा गाउँपालिका र नगरपालिकाको हुने उल्लेख छ ।
२. **काम, कर्तव्य र अधिकार** - स्थानीय तहको अधिकार संविधानको अनुसूची-८ मा उल्लेख छ । स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत नगर प्रहरी, सहकारी संस्था, एफ.एम. सञ्चालन, स्थानीय कर, दस्तुर, स्थानीय सेवाको व्यवस्थापन, स्थानीयस्तरका विकास आयोजना, आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा, आधारभूत स्वास्थ्य र सरसफाई, स्थानीय, ग्रामीण तथा कृषि सडक र सिँचाई, कृषि तथा पशुपालन, ज्येष्ठ नागरिक, अशक्तहरूको व्यवस्थापन लगायतका विषय रहेका छन् । सोबाहेक स्थानीय तहले संघ तथा प्रदेशसँगको सहकार्यमा प्रयोग गर्ने साझा अधिकार संविधानको अनुसूची-९ मा उल्लेख छ । संघ वा प्रदेशले संविधान तथा प्रचलित कानुनबमोजिम आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रको कुनै विषय स्थानीय तहलाई कानुन बनाई निक्षेपण गर्न सक्ने व्यवस्था छ ।
३. **संरचना** - कुल ७५३ स्थानीय तहमध्ये प्रदेश नं.१ मा १३७, प्रदेश नं.२ मा १३६, बागमती प्रदेशमा ११९, गण्डकी प्रदेशमा ८५, लुम्बिनी प्रदेशमा १०९, कर्णाली प्रदेशमा ७९ र सुदूरपश्चिम प्रदेशमा ८८ रहेका छन् । गाउँपालिकामा ५ देखि १५ सम्म वडा तथा नगरपालिकामा ९ देखि ३५ सम्म वडा रहने गरी स्थानीय तहको गठन हुने व्यवस्था छ । स्थानीय तहको संख्या सीमाना, जनसंख्या, भूगोल, प्रशासनिक सुगमता, पूर्वाधार विकासको अवस्था, आर्थिक सक्षमता, प्राकृतिक स्रोत साधनको उपलब्धता र भाषिक सांस्कृतिक तथा सामुदायिक बनौटको आधारमा ६ महानगरपालिका, ११ उप-महानगरपालिका, २७६ नगरपालिका र ४६० गाउँपालिका रहेका छन् ।
४. **कानुन निर्माण** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा १०२ अनुसार स्थानीय तहहरूले आफ्नो अधिकारक्षेत्र भित्रका विषयमा ऐन तथा सोको अधीनमा रही नियम निर्देशिका, कार्यविधि र मापदण्ड बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउन सक्ने व्यवस्था छ । स्थानीय तह सञ्चालनको लागि संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले ३० नमूना कानुनहरू उपलब्ध गराएको र अन्य आवश्यक

कानूनहरू निर्माणको क्रममा रहेको देखिन्छ । स्थानीय तहको लागि ४० भन्दा बढी कानून आवश्यक पर्ने अवस्था रहेको छ । यो वर्षसम्म ४६८ स्थानीय तहले औसतमा ३१ ऐन, कानून, कार्यविधि र नियमावली तर्जुमा गरेको अवस्था देखिन्छ । आवश्यकता अनुसार कानूनहरू नबनेको सन्दर्भमा स्थानीय तहको कार्यसम्पादन, सेवा प्रवाहमा प्रभावकारिता ल्याउन आवश्यक कानून निर्माणमा स्थानीय तहहरू थप सक्रिय हुनुपर्ने देखिएको छ ।

५. **आर्थिक कार्यप्रणाली** - संविधानको धारा २२८ देखि २३० सम्म स्थानीय तहको आर्थिक कार्यप्रणाली सम्बन्धी व्यवस्था छ । कानूनबमोजिम बाहेक स्थानीय तहमा कुनै कर लगाउन, उठाउन र ऋण लिन नपाइने व्यवस्था छ । स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रको विषयमा राष्ट्रिय आर्थिक नीति, पुँजी र श्रमबजार, छिमेकी प्रदेश वा स्थानीय तहलाई प्रतिकूल नहुने गरी कानून बनाई कर लगाउनुपर्ने व्यवस्था छ । स्थानीय तहमा एक स्थानीय सञ्चितकोष रहने, सो कोषमा गाउँपालिका वा नगरपालिकालाई प्राप्त हुने सबै प्रकारको राजस्व, नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट प्राप्त हुने अनुदान तथा पालिकाले लिएको ऋण रकम र आन्तरिक रूपमा उठाएको राजस्व तथा अन्य स्रोतबाट प्राप्त हुने रकम जम्मा हुने र स्थानीय कानूनबमोजिम खर्च गर्ने उल्लेख छ । स्थानीय तहले प्रत्येक आर्थिक वर्षको राजस्व र व्ययको अनुमान कानूनबमोजिम गाउँ सभा वा नगर सभाले पारित गर्नुपर्ने र राजस्व तथा व्ययको अनुमान पेस गर्दा घाटा बजेट निर्माण गर्नुपर्ने भएमा घाटा पूर्ति गर्ने स्रोत समेतको प्रस्ताव गर्नुपर्ने उल्लेख छ । राजस्व सङ्कलन र खर्च व्यवस्थापनलाई व्यवस्थित गर्न स्थानीय तहहरूले आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्वसम्बन्धी कानून बनाएका छैनन् । वित्तीय अनुशासन, जवाफदेहिता र पारदर्शिता पर्वद्वन हुने गरी आर्थिक कारोबार सञ्चालन गर्न तत्सम्बन्धी कानून बनाई लागू गर्नुपर्दछ ।
६. **प्रदेश र स्थानीय सरकार बीचको सम्बन्ध** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा १०५ मा प्रदेश तथा स्थानीय तहले गर्ने काम कारवाहीमा नीतिगत सामञ्जस्यता, योजना व्यवस्थापनमा रणनीतिक साझेदारी, साझा अधिकार क्षेत्रको प्रयोग, प्राकृतिक स्रोत साधनको उपयोग र बाँडफाँट लगायतका अन्तर सम्बन्धित विषयहरूमा समन्वय कायम गर्न प्रदेश समन्वय परिषद् रहने व्यवस्था छ । यो वर्ष गण्डकी र कर्णाली बाहेक अन्य प्रदेशमा प्रदेश समन्वय परिषद्को बैठक नबसेको, प्रदेश सरकारले स्थानीय तहमा हस्तान्तरण गर्नुपर्ने साना योजनाहरू आफैले सञ्चालन गर्ने गरेको, स्थानीय तहले गर्ने कार्यको लागि समेत प्रदेशस्तरका कार्यालय स्थापना गरेको, स्थानीय तहहरूले राजस्व बाँडफाँट गरी पठाउनुपर्ने रकम प्रदेश सरकारलाई पूर्ण रूपमा नपठाएका लगायतका स्थिति देखिएको छ । विकास निर्माणमा सन्तुलन कायम गर्न नियमित रूपमा प्रदेश समन्वय परिषदको बैठक बसी प्रदेश सरकार र स्थानीय तहबीच समन्वय कायम गर्नुपर्दछ ।

• वित्तीय विवरण

७. **समग्र आय व्यय** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरण अनुसार यो वर्ष ७५३ स्थानीय तहहरूको कुल बजेट रु.४ खर्ब ६७ अर्ब ५६ करोड १० लाख रहेकोमा संघ र प्रदेशबाट हस्तान्तरण गरेको अनुदान रु.२ खर्ब ६५ अर्ब ९५ करोड, संघ र प्रदेश सरकार राजस्व बाँडफाँटबाट रु.५४ अर्ब १५ करोड, आन्तरिक राजस्व आय रु.३० अर्ब ५३ करोड र गत वर्षको मौज्दात रु.५० अर्ब ७९ करोडसमेत रु.४ खर्ब १ अर्ब ४१ करोड आय प्राप्त गरेको मध्ये रु.३ खर्ब २० अर्ब ६ करोड खर्च गरी रु.८१ अर्ब ३५ करोड मौज्दात रहेको छ । यो वर्ष लेखापरीक्षण भएका ६९४ स्थानीय तहहरूले पेस गरेको वित्तीय विवरणको एकीकृत तथ्याङ्कअनुसार

स्थानीय तह

मौज्दात समेत देहाय अनुसार रु.४ खर्ब ८१ अर्ब ४६ करोड ६८ लाख आय र रु.३ खर्ब ९२ अर्ब ११ करोड ७० लाख व्यय भई रु.८९ अर्ब ३४ करोड ९८ लाख बाँकी रहेको देखिन्छ ।

(रु लाखमा)

सि. नं.	प्रदेश	लेखापरीक्षण गरिएका स्थानीय तहको संख्या	आय					व्यय				बाँकी मौज्दात		
			गतवर्षको जिम्मेवारी	व्युत्पन्न	राजस्व बाँडफाँड	मान्तरिक आय	नव्य	जम्मा	चासु खर्च	पूँजीगत खर्च	नव्य खर्च		जम्मा	
१	१	१३३	७३८८०	४०८१७०	९१०८५	३४०३३	१९६४८७	९०३६४५	३४३५४९	२३२१०३	१९८७५३	७८४४०६	१९९२४९	
२	२	१३१	१३१३८६	४७५२०९	७९२३७	२३८९७	१४६२९५	८६६०२४	२४१८६५	२०१४१६	२२६९९५	६७०२७६	१९५७४८	
३	बागमती	९८	२२०३१३	४१९९९८	११६०२२	१०९०७१	१६२८४४	१०२८२४८	३२६९९०	२७१५२८	१३३३५४	७३१८७१	२९६३७७	
४	गण्डकी	८५	४४५४२	२९८१५३	४८४९७	३४६६४	१०२७८१	४२९६३६	२२०६८९	१२०६६९	१०९१६०	४४०५१८	७९११९	
५	लुम्बिनी	९५	६४१८६	३८९२५२	७३८७५	२८१४९	१११३०२	६६६७६३	२९०५७०	१७५३११	९५१५०	४६१०३१	१०५७३२	
६	कर्णाली	७३	२४०१९	२२६३८२	३५१८६	४०१३	७१५७४	३६२१७४	१६७३२२	८६७५५	६२५३०	३१६६०६	४४५६७	
७	सुदूरपश्चिम	७९	३४९६८	२७४७२१	४९२६५	११०८६	८७१२८	४४८१६८	२११२४७	१२६७५५	६८४५०	४०६४६२	५१७०६	
जम्मा			६९४	४९६२९४	२४९१८८५	४९३९६७	२४४९१३	८८८४११	४८१४६६८	१८१२२३२	१२१४५४७	८९४३९२	३९२११७०	८९३४९८

८. **सुत्र सफ्टवेयरको प्रयोग** - स्थानीय कोषको सञ्चालन, व्यवस्थापन र प्रतिवेदन प्रणालीमा एकरूपता र शुद्धता कायम गर्न महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले सबै स्थानीय तहहरूमा स्थानीय सञ्चित कोष व्यवस्थापन प्रणाली (सुत्र सफ्टवेयर) प्रयोग गर्ने व्यवस्था गरेको छ । उक्त कार्यालयले स्थानीय तहहरूको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरण सुत्रबाट प्राप्त प्रतिवेदनको आधारमा तयार गरेको छ । सो कार्यालयका अनुसार ७३४ स्थानीय तहले बजेट, आम्दानी, खर्चको विवरण तथा प्रतिवेदन कारोबार तहमै सुत्र प्रणाली मार्फत तयार गरेका र बाँकीले आर्थिक वर्षको अन्तमा विवरणहरू सुत्र प्रणालीमा प्रविष्टि गरेका छन् । सुत्र प्रणालीबाट प्राप्त हुने म.ले.प.फा.नं. २७२ को ढाँचामा वित्तीय प्रतिवेदन तयार गर्ने स्थानीय तह ४०९ रहेका छन् । यस ढाँचामा वित्तीय प्रतिवेदन तयार गर्ने कतिपय स्थानीय तहहरूले स्थानीय साझेदारी विकास कार्यक्रम, प्रदेश पूर्वाधार विकास, सामाजिक सुरक्षा लगायतका कार्यक्रममा भएका कारोबार सुत्रमा समावेश गरेका छैनन् । खर्च र लेखाङ्कनलाई त्रुटिरहित र पारदर्शी गराउने उद्देश्यले लागू भएको सुत्र प्रणाली पूर्ण रूपमा अवलम्बन गरी सोही प्रणालीबाट प्राप्त हुने वित्तीय प्रतिवेदन लेखापरीक्षणमा उपलब्ध गराउनु पर्दछ ।

९. **जिम्मेवारी घट/बढ** - स्थानीय तहहरूले प्राप्ति र भुक्तानीको एकीकृत वार्षिक प्रतिवेदन तयार गर्दा गत वर्षको मौज्दात यस वर्ष जिम्मेवारी सार्नुपर्दछ । जिम्मेवारी सार्ने क्रममा फरक परेमा सोको पुष्ट्याई उल्लेख गर्नुपर्दछ । यो वर्ष २५० स्थानीय तहले जिम्मेवारी फरक सारेको मध्ये १४९ ले रु.२ अर्ब १ करोड ५८ लाख ५ हजार घटी र १०२ ले रु.९५ करोड २० लाख ४१ हजार बढी जिम्मेवारी सारेकोमा कारण खुलाएका छैनन् । यस सम्बन्धमा यकिन गरी यथार्थ जिम्मेवारी सार्नुपर्दछ ।

१०. **बैङ्क हिसाब मिलान** - स्थानीय तहहरूले मासिक रूपमा सेस्ता र बैङ्क खाताको हिसाब मिलान गरी म.ले.प.फा.नं. २१२ को ढाँचामा बैङ्क हिसाब मिलान विवरण तयार गर्नुपर्नेमा ३६० स्थानीय तहले यस्तो विवरण तयार गरेका छैनन् । विवरण तयार नगर्ने ३४५ स्थानीय तहको सेस्ता र बैङ्कमा रु.१२ अर्ब १२ करोड ५५ लाख २८ हजार फरक परेको मध्ये ११२ स्थानीय तहको सेस्ताभन्दा बैङ्कमा रु.२ अर्ब ३० करोड ७७ लाख ३३ हजार घटी रहेको देखिएकोले बैङ्क हिसाब मिलान विवरण तयार गरी फरक परेको सम्बन्धमा यकिन गर्नुपर्दछ ।

• योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा

११. **आवधिक योजना तर्जुमा** - स्थानीय सरकार संचालन ऐन, २०७४ को दफा ७१ मा गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा स्थानीयस्तरको विकासका लागि आवधिक योजना बनाई लागू गर्नुपर्नेमा अधिकांश स्थानीय तहले आवधिक योजना तयार गरेका छैनन् । आवधिक योजना तयार गर्ने स्थानीय तहहरूले पनि वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्दा आवधिक योजनामा समावेश

भएका दीर्घकालीन विषयलाई भन्दा सालवसाली विषयहरूमा ध्यान केन्द्रित गरेको देखिन्छ । स्थानीय तहको एकीकृत, समानुपातिक र दिगो विकासका आवधिक योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

१२. **वार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ बमोजिम स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्र रही आर्थिक अधिकारसम्बन्धी विषयमा कानुन बनाउने, वार्षिक बजेट बनाउने, निर्णय गर्ने, नीति तथा योजना तयार गर्ने र त्यसको कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था छ । स्थानीय तहहरूले बजेटको पूर्व तयारी, सीमा, विषयगत क्षेत्र, स्रोत अनुमान र आयोजना प्राथमिकीकरणका आधारमा बजेट तर्जुमा गर्दा प्राथमिकताक्रम निर्धारण नगरेको र बजेट तर्जुमा गर्नुपूर्व भौगोलिक, सामाजिक, आर्थिक तथा पूर्वाधारलगायतका क्षेत्रको यथार्थ स्थिति देखिने स्थानीय तहको प्रोफाइल तयार गरी सार्वजनिक गरेको देखिंदैन । योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन र लाभको हिस्सेदारीमा स्थानीयको सहभागिता सुनिश्चित हुने गरी योजना तर्जुमा प्रणाली सुदृढ हुन सकेको छैन ।

त्यस्तै सोही ऐनमा आन्तरिक आय, राजस्व बाँडफाँडबाट प्राप्त हुने रकम, अनुदान, ऋण र अन्य आयको प्रक्षेपण र सन्तुलित वितरणको खाका तथा बजेट सीमा निर्धारण गर्न ४ सदस्यीय स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति रहने व्यवस्था छ । सो समितिले ऐनको दफा ६७ बमोजिम आगामी वर्षको बजेट, कार्यक्रम, सीमा, छनौट लगायतको प्रक्रियालाई सभामा पेस गरी योजना तर्जुमा प्रक्रियाको कार्यान्वयन भएको छैन । सो अनुरूपको प्रक्रिया अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

१३. **स्रोतको अनुमान तथा बजेट** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६६, ६७ र ७१ बमोजिम वार्षिक आय-व्ययको प्रक्षेपण, वितरणको खाका र बजेट सीमाभित्र रही तयार गरेको अनुमान कार्यपालिकाबाट स्वीकृत गरी प्रत्येक वर्षको आषाढ १० भित्र सभामा पेस गरी सोही महिनाको अन्तसम्म बजेट पास गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था छ । संघ तथा प्रदेशबाट प्राप्त हुने राजस्व बाँडफाँड तथा वित्तीय हस्तान्तरण लगायत आन्तरिक स्रोततर्फको बजेट तथा कार्यक्रम बनाउँदा स्रोतगत खर्च देखिने गरी तयार गरेको देखिएन । राजस्व बाँडफाँड, वित्तीय समानीकरण र आन्तरिक स्रोत सबै रकमलाई एउटै बास्केटमा राखी बजेट तथा कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण नगरी चालु तथा पुँजीगत प्रकृतिको कार्यमा खर्च गरेको छ । स्थानीय तहहरूले राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक प्राथमिकता र स्थानीय आवश्यकतालाई मध्यनजर गरी प्रक्षेपित स्रोत र साधनको सन्तुलित वितरणको खाकाको आधारमा बजेटको बाँडफाँड गर्नुपर्दछ ।

१४. **मध्यमकालीन खर्च संरचना** - अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा १७ मा स्थानीय तहले सार्वजनिक खर्चको विवरण तयार गर्दा आगामी तीन वर्षमा हुने खर्चको प्रक्षेपणसहित प्रस्तावित योजनाको उद्देश्य, खर्च छुट्याउन आवश्यकताको पुष्ट्याई, योजना कार्यान्वयन हुन सक्ने आर्थिक वर्ष र त्यसपछिका दुई आर्थिक वर्षमा योजना लागू गर्न आवश्यक पर्ने खर्चको विवरण, खर्च व्यहोर्ने स्रोत, प्रतिफल र उपलब्धिको प्रक्षेपण, योजनाको मध्यम अवधिको खर्चको रणनीति र त्यसको वार्षिक खर्चसँगको तादात्म्यता, गत आर्थिक वर्षमा छुट्याइएको खर्चअनुसार लक्ष्य हासिल भए नभएको यथार्थ विवरणसहित मध्यकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । स्थानीय तहहरूले सो बमोजिम मध्यकालीन खर्चको संरचना तयार गरेको देखिएन । ऐनमा भएको व्यवस्था बमोजिम मध्यमकालीन खर्च संरचना तयार गर्नुपर्दछ ।

१५. **बजेट पेस** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ७१ बमोजिम स्थानीय तहहरूले आगामी आर्थिक वर्षको योजना तथा कार्यक्रम र आय-व्ययको अनुमानित विवरण आषाढ १० भित्र सभामा पेस गर्नुपर्नेमा २०७७ आषाढ १० गतेभित्र ५५२ स्थानीय तहले मात्र बजेट पेस गरेका छन् । तोकिएको समय भित्र बजेट पेस नगर्ने स्थानीय तह २०१ मध्ये प्रदेश नं. १ का ३०, प्रदेश नं. २ का ७८,

स्थानीय तह

बागमतीप्रदेशका २४, गण्डकी प्रदेशका १८, लुम्बिनी प्रदेशका १०, कर्णाली प्रदेशका १३ र सुदूरपश्चिम प्रदेशका २८ रहेका छन् । समयमै बजेट पेस तथा पारित नहुँदा भएको आम्दानी र खर्चले वैधता नपाउने भएकोले कानूनको पालना गर्नुपर्दछ ।

१६. **योजना सञ्चालन** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा २४ बमोजिम स्थानीय तहले योजना बनाउँदा मध्यम तथा दीर्घकालीन प्रकृतिका आयोजनाहरूको सूची समेत तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष विवरण उपलब्ध गराउने ३९० स्थानीय तहले ८८ हजार २२१ योजना सञ्चालन गरी रु.६२ अर्ब ७८ करोड ८० लाख १३ हजार खर्च गरेका छन् । यसरी सञ्चालित योजना मध्ये रु.५ लाखभन्दा मुनिका ६२ हजार ७७२ (७१ प्रतिशत) र सो भन्दा बढीका २५ हजार ४४९ (२९ प्रतिशत) रहेका छन् । स्थानीय तहले स-साना टुक्रे योजनाको संख्या घटाउनु पर्दछ ।
१७. **वार्षिक बजेट र खर्च** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरण अनुसार स्थानीय तहहरूको २०७६/७७ को कुल बजेट रु.४ खर्ब ६७ अर्ब ५६ करोड १० लाख मध्ये रु.३ खर्ब २० अर्ब ५ करोड ९५ लाख (६८.४५ प्रतिशत) खर्च भएको छ । कुल खर्च मध्ये चालु खर्च रु.१ खर्ब ९२ अर्ब ७६ करोड ३२ लाख (६०.२३ प्रतिशत), पुँजीगत खर्च रु.१ खर्ब २७ अर्ब १५ करोड ५४ लाख (३९.७३ प्रतिशत) र वित्तीय व्यवस्थातर्फ रु.१४ करोड ९ लाख (०.०४ प्रतिशत) खर्च रहेको छ । कुल विनियोजनको तुलनामा ६८.४५ प्रतिशत मात्र खर्च भएकोले स्थानीय तहहरूको बजेट यथार्थतामा आधारित रहेको पाइएन ।
१८. **प्राप्ति र खर्च** - महालेखा नियन्त्रकको कार्यालयले तयार गरेको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरण अनुसार यो वर्ष स्थानीय तहहरूले आन्तरिक राजस्व रु.३० अर्ब ५३ करोड २४ लाख, संघ तथा प्रदेश सरकारबाट राजस्व बाँडफाँट रु.५४ अर्ब १४ करोड ९७ लाख, गत वर्षको मौज्दात रु.५० अर्ब ७८ करोड ५१ लाख समेत आन्तरिक स्रोततर्फ रु.१ खर्ब ३५ अर्ब ४६ करोड ७२ लाख प्राप्त भएको छ । आन्तरिक स्रोततर्फ प्राप्त रकम मध्ये चालु रु.५७ अर्ब ७७ करोड ४९ लाख (५५.६५ प्रतिशत), पुँजीगत रु.४५ अर्ब ९१ करोड ५० लाख (४४.२३ प्रतिशत) र वित्तीय व्यवस्थामा रु.१२ करोड १६ लाख (०.१२ प्रतिशत) समेत रु.१ खर्ब ३ अर्ब ८१ करोड १५ लाख खर्च भई रु.३१ अर्ब ६५ करोड ५७ लाख मौज्दात रहेको छ ।
१९. **क्षेत्रगत खर्चको स्थिति** - स्थानीय तहको एकीकृत, समानुपातिक र दीगो विकासका लागि क्षेत्रगत रूपमा समानुपातिक बजेट विनियोजन गरी खर्च गर्नुपर्दछ । यस वर्ष ७५३ मध्ये ६९४ स्थानीय तहको लेखापरीक्षण भएकोमा विवरण प्राप्त ५७९ स्थानीय तहको क्षेत्रगत खर्चको स्थिति निम्नानुसार रु.२ खर्ब ४८ अर्ब ६२ करोड ९७ लाख रहेको छ:

(रु. लाखमा)

क्र.सं.	खर्च शीर्षक	खर्च	खर्च मध्ये प्रतिशत
१.	सामाजिक विकास	११०१२७३	४४.२९
२.	पूर्वाधार विकास	६७२५७७	२७.०५
३.	कार्यसञ्चालन तथा प्रशासनिक	४३३५६६	१७.४४
४.	आर्थिक विकास	१२९७४९	५.२२
५.	वित्तीय व्यवस्थापन	८७९६१	३.५४
६.	संस्थागत सेवा प्रवाह	३९६२७	१.५९
७.	वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन	२१५४४	०.८७
	जम्मा	२४८६२९७	१००.००

उल्लिखित तालिका अनुसार स्थानीय तहहरूले सबैभन्दा बढी सामाजिक विकासमा ४४.२९ प्रतिशत र सबैभन्दा घटी वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापनमा ०.८७ प्रतिशत खर्च गरेको देखिन्छ ।

२०. **विनियोजनभन्दा बढी खर्च** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ७१ मा आगामी आर्थिक वर्षको योजना तथा कार्यक्रम र आय व्ययको अनुमानित विवरण खुलाउनुपर्ने उल्लेख छ । यस्तै आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ मा सीमा नाघी खर्च गर्न नहुने उल्लेख छ । गाउँ/नगर सभाले विनियोजन गरेको भन्दा ४३ स्थानीय तहले रु.२८ करोड ४ लाख ६ हजार बढी खर्च गरेका छन् । निर्धारित बजेटको सीमा नाघी खर्च गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
२१. **अबण्डा बजेट** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ बमोजिम बजेट तथा कार्यक्रमको प्राथमिकीकरणका आधार तयार गरी स्रोत अनुमान तथा सीमा निर्धारणका आधारमा अबण्डा नराखी आय-व्ययको अनुमान पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष १९३ स्थानीय तहले रु.८ अर्ब ९ करोड ९ लाख अबण्डा राखी बजेट तथा कार्यक्रम स्वीकृत गरेका छन् । अबण्डामा रकम विनियोजन गरी कार्यपालिकाको निर्णयबाट खर्च गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

• आन्तरिक स्रोत परिचालन

२२. **राजस्व परिचालन** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरण अनुसार स्थानीय तहहरूले यो वर्ष आन्तरिक आयबाट रु.१ खर्ब ७८ अर्ब ४० करोड प्राप्त गर्ने अनुमान गरेकोमा रु.१ खर्ब ३५ अर्ब ४७ करोड (७६.०८ प्रतिशत) प्राप्त गरेको छ । सो मध्ये गत वर्षको मौज्दात रु.५० अर्ब ७८ करोड ५१ लाख (३७.४९ प्रतिशत), राजस्व बाँडफाँडबाट रु.५४ अर्ब १४ करोड ९७ लाख (३९.३७ प्रतिशत) र आन्तरिक श्रोतबाट रु.३० अर्ब ५३ करोड २४ लाख (२३.१४ प्रतिशत) प्राप्त भएको छ । नेपाल सरकारको अनुदान समेतको कुल प्राप्ति रु.४ खर्ब ४ अर्ब ३० करोड ७५ लाख मध्ये स्थानीय तहको यस वर्षको आन्तरिक स्रोतको आय ७.५५ प्रतिशत मात्र देखिएको छ । आन्तरिक स्रोत बढोत्तरी गर्नुपर्दछ ।
२३. **बक्यौता असुली** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ९ मा वित्तीय अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत विभिन्न कर तथा शुल्क लगाउने र आय ठेक्का बापत बक्यौता रकमसमेत असुली गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष १४७ स्थानीय तहबाट रु.८३ करोड ६३ लाख १० हजार असुल गर्न बाँकी रहेको छ । स्थानीय तहहरूले उठ्नुपर्ने रकमको लगत समेत तयार गरेका छैनन् । उठ्न बाँकी राजस्वको लगत तयार गरी असुल गर्नुपर्ने र प्राप्त हुन बाँकी रकमलाई वित्तीय विवरणमा समावेश गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
२४. **राजस्व छुट** - स्थानीय तहहरूले ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलन तथा बिक्री गर्न ठेक्का बन्दोबस्त गरेकोमा कोभिड-१९ महामारी लगायतका कारण कार्यपालिका एवं सभाको निर्णयको आधारमा यो वर्ष ६० स्थानीय तहले रु.६० करोड २५ लाख छुट प्रदान गरेका छन् । ठेक्का सम्झौता गर्दा दैनिक संकलन गर्न सक्ने परिमाण नखुलाएको एवं सम्झौता बमोजिम संकलन र बिक्री गरेको अभिलेख नराखेको अवस्थामा ठेक्का अवधिको अनुकूल समयमा सम्झौता बमोजिमको परिमाण संकलन र बिक्री गर्न सक्ने अवस्था समेत रहेको छ । तसर्थ यसरी छुट दिएको सम्बन्धमा छानबिन गरी छुट रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

प्रदेशको आर्थिक ऐन, २०७५ मा राजस्व रकममा छुट दिने अधिकार प्रदेश सरकारको हुने, छुट दिएको रकम प्रदेश राजपत्रमा प्रकाशित गर्नुपर्ने, राजस्व छुट रकमलाई प्रत्येक वर्ष आर्थिक मामिला

तथा योजना मन्त्रालयले प्रदेश सभामा पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा दहत्तर र बहत्तरको राजस्व छुट सम्बन्धमा प्रष्ट व्यवस्था नभएकोले प्रदेश कानुन अनुसार राजस्व छुट सम्बन्धी निर्णय गर्नुपर्नेमा स्थानीय तहहरूले निर्णय गरी राजस्व छुट दिएको कानुन सम्मत देखिएन ।

• अनुदान प्राप्ति तथा फिर्ता

२५. **अनुदान प्राप्त** - यो वर्ष संघीय सरकारबाट स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान रु.८९ अर्ब ९१ करोड २९ लाख, सशर्त अनुदान रु.१ खर्ब ४५ अर्ब १५ करोड, समपूरक अनुदान रु.४ अर्ब ४ करोड ४२ लाख र विशेष अनुदान रु.३ अर्ब ९१ करोड ६२ लाखसमेत रु.२ खर्ब ४३ अर्ब २ करोड हस्तान्तरण भएको छ । प्रदेश सरकारबाट यो वर्ष स्थानीय तहहरूलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान रु.६ अर्ब २८ करोड २ लाख, सशर्त अनुदान रु.८ अर्ब २७ करोड ७२ लाख, समपूरक अनुदान रु.५ अर्ब ७८ करोड १७ लाख र विशेष अनुदान रु.२ अर्ब ५८ करोड ४८ लाख समेत रु.२२ अर्ब ९२ करोड ३९ लाख हस्तान्तरण गरेको समेत स्थानीय तहलाई संघ र प्रदेशबाट कुल रु.२ खर्ब ६५ अर्ब ९५ करोड अनुदान उपलब्ध गराएको छ ।
२६. **फिर्ता गर्नुपर्ने अनुदान** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट प्राप्त विवरण अनुसार संघीय सञ्चित कोषबाट यो वर्ष स्थानीय तहहरूलाई सशर्त, समपूरक र विशेष अनुदानमा रु.१ खर्ब ५३ अर्ब २९ करोड ५० लाख अनुदान उपलब्ध गराएकोमा रु.१ खर्ब ३५ अर्ब ९१ करोड २५ लाख खर्च भई रु.१७ अर्ब ३८ करोड २५ बचत रहेको छ । बचत रकम मध्ये रु.१० अर्ब ८१ करोड ८१ लाख संघीय सञ्चित कोष फिर्ता भई रु.६ अर्ब ५६ करोड ४४ फिर्ता हुन बाँकी रहेको छ । त्यसैगरी प्रदेश सञ्चित कोषबाट सशर्त, समपूरक र विशेष अनुदानमा रु.१६ अर्ब ६४ करोड ३७ लाख अनुदान उपलब्ध गराएकोमा रु.१२ अर्ब २१ करोड ४१ लाख खर्च भई रु.४ अर्ब ४२ करोड ९६ बचत रहेको छ । बचत रकम सम्बन्धित सञ्चित कोषमा फिर्ता हुन हुनपर्दछ ।
२७. **औद्योगिक ग्राम** - नेपाल सरकारले स्थानीय तहमा औद्योगिक ग्राम स्थापना गर्न छनोट भएकामध्ये यो वर्ष ४३ स्थानीय तहलाई रु.९२ लाखका दरले रु.३९ करोड ५६ लाख अनुदान प्रदान गरेको छ । औद्योगिक ग्रामका लागि हिमाली र दुर्गम पहाडी क्षेत्रमा ३० रोपनी, पहाडी क्षेत्रमा ४० रोपनी र तराई क्षेत्रमा ७ बिगाह न्यूनतम क्षेत्रफल तोकेको छ । घनाबस्तीबाट १ कि.मी. दूरी बाहिर मात्र औद्योगिक ग्राम स्थापना गर्नुपर्ने र २ सय मिटरको परिधिभित्र मानव बस्ती विकास गर्न नहुने मापदण्ड रहेको छ । प्राप्त अनुदानबाट सीमा पर्खाल, तारबार, पहुँचमार्ग, ११ के.भी.ए. विद्युत प्रसारण लाइन लाइन गोदाम घर, पानीको आपूर्ति, फोहोर व्यवस्थापन लगायतका पूर्वाधार विकास गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । अनुदान प्राप्त गर्ने ४३ स्थानीय तहमध्ये ३ स्थानीय तहको लेखापरीक्षण बाँकी रहेको छ । लेखापरीक्षण भएका ४० मध्ये २८ स्थानीय तहले काम सुरु नै नगरेको र सोमध्ये बागलुङको ताराखोला गाउँपालिकाले रु.९२ लाख फिर्ता गरेको छ । बाँकी २७ स्थानीय तहले रु.२४ करोड ८४ लाख र १२ स्थानीय तहले यो वर्ष आंशिक खर्च गरी बचत रहेको रु.४ करोड ५४ लाख समेत रु.२९ करोड ३८ लाख बाँकी रहेको छ । उक्त रकम संघीय सञ्चित कोषमा फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

• लेखापरीक्षण तथा सम्परीक्षण

२८. **लेखापरीक्षण** - कुल ७५३ स्थानीय तहमध्ये यो वर्ष ६९४ स्थानीय तहको रु.८ खर्ब १३ अर्ब ९५ करोड ४५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । बक्यौता लेखापरीक्षणतर्फ ५ स्थानीय तहको २०७५।७६ को रु.३ अर्ब १० करोड ६० लाखको लेखापरीक्षण यो वर्ष सम्पन्न भएको छ । सो समेत यो वर्ष रु.८ खर्ब १७ अर्ब ६ करोड ५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । प्रदेशगत स्थानीय तहको लेखापरीक्षण सम्बन्धी विस्तृत विवरण अनुसूची-२१ मा छ ।

२९. **बेरूजू फर्स्यौट र सम्परीक्षण** - स्थानीय तहको बेरूजू फर्स्यौट र सम्परीक्षण सम्बन्धमा निम्नानुसार देखिएको छः

२९.१. लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा २० मा प्रत्येक गाउँपालिका र नगरपालिकाले महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने, महालेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी सकेपछि अलग अलग लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जारी गर्न सक्ने र यसरी जारी भएको प्रतिवेदन स्थानीय तहले प्रचलित कानून बमोजिम गाउँसभा वा नगरसभामा पेस गरी छलफल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । अधिकांश स्थानीय तहहरूले यस सम्बन्धी कानून निर्माण गर्न बाँकी रहेकोले प्रतिवेदन छलफल र बेरूजू असुल फर्स्यौट एवं नियमित गर्ने कार्यविधिको सम्बन्धमा अस्पष्टता रहेको छ ।

२९.२. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा २२ मा सभाले आफ्नो कार्य प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्न नियमावली बनाई कुनै सदस्यको संयोजकत्वमा लेखा समिति लगायतका समिति गठन गर्न सक्ने उल्लेख छ । यसरी गठन हुने लेखा समितिको प्रमुख जिम्मेवारी महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदन उपर छलफल र कार्यान्वयन हुनुपर्नेमा समितिको बनौट, सदस्य संख्या, कार्यक्षेत्र र जिम्मेवारीको सम्बन्धमा स्पष्ट गरेको छैन ।

२९.३. यसरी विभिन्न कानूनमा लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा छलफल, समिति र बेरूजू फर्स्यौटको सम्बन्धमा उल्लेख भएतापनि स्थानीय तहहरूले यस सम्बन्धी कार्यविधि सहितको कानून नबनाएको अवस्थाले अनियमित बेरूजू फर्स्यौट गर्ने सम्बन्धमा अस्पष्टता रहेको छ । कतिपय स्थानीय तहहरूले लेखा समितिमा छलफल गराई सभाबाट नियमित गरेको, कतिपयले कार्यपालिकामा छलफल गराई सोझै सभामा पेस गरी नियमित गरेको अवस्था छ । सभाले के-कस्ता बेरूजू नियमित गर्न सक्ने भन्ने सम्बन्धमा समेत स्पष्ट नभएकोले कानूनमा व्यवस्था नभएका सुविधा भुक्तानी भई असुल गर्नुपर्ने गरी औल्याएका, कानून विपरीत राजस्व छुट दिएका बेरूजू समेत नियमित गरी सम्परीक्षणको लागि पठाउने गरेका छन् ।

तसर्थ, स्थानीय तहले लेखा समितिको गठन, कार्यक्षेत्र, बेरूजू फर्स्यौटको विधि र प्रकृया समेत खुलाई स्पष्ट कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

३०. **बेरूजू असुली** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ८४ मा बेरूजू फर्स्यौट सम्बन्धी व्यवस्था छ । सो बमोजिम बेरूजू फर्स्यौट गर्ने, गराउने काम कर्तव्य प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको हुने उल्लेख छ । यो वर्ष लेखापरीक्षणको क्रममा बढी भुक्तानी गरेको, अग्रिम कर कट्टी नगरेको, संघीय सञ्चितकोष दाखिला नगरेको लगायतका व्यहोरा औल्याएपछि २९० स्थानीय तहले रु.४३ करोड ७४ लाख १० हजार र प्रारम्भिक प्रतिवेदन जारी गरेपछि २१६ स्थानीय तहले रु.२५ करोड ३८ लाख ५३ हजारसमेत रु.६९ करोड १२ लाख ६३ हजार असुली तथा दाखिला गरेका छन् । विगत वर्षको बेरूजू सम्परीक्षणको क्रममा २६९ स्थानीय तहबाट रु.४१ करोड ६९ लाख ३० हजार असुल भई यो वर्ष जम्मा रु.१ अर्ब १० करोड ८१ लाख ९३ हजार असुल भएको छ । अन्तिम लेखापरीक्षणमा

स्थानीय तह

सबै कारोबारको परीक्षण नगरी नमूना छनौटको आधारमा केही कारोबारको परीक्षण गर्ने विद्यमान कानुनी व्यवस्था रहेको हुँदा यसप्रकार बढी भुक्तानीलाई न्यूनीकरण गर्न आन्तरिक लेखापरीक्षणमा प्रभावकारिता ल्याउनुपर्दछ ।

३१. **लेखापरीक्षण बक्यौता** - लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा २० अनुसार स्थानीय तहको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणको लागि स्रेस्ता पेस नभएको एवं कोभिड-१९ को कारण स्थलगत लेखापरीक्षणमा असहज परिस्थिति रहेबाट निम्नानुसार लेखापरीक्षण बक्यौता रहन गएको छः

३१.१. कोभिड-१९ महामारी एवं लेखा तथा स्रेस्ता पेस नभएको कारण यो वर्ष देहायअनुसार ५९ स्थानीय तहको लेखापरीक्षण गर्न बाँकी छ ।

सि.न.	प्रदेश	स्थानीय तह	जिल्ला	सि.न.	प्रदेश	स्थानीय तह	जिल्ला
१	प्रदेश नं १	बिर्तामोड नगरपालिका	झापा	३१	लुम्बिनी	स्वर्गद्वारी नगरपालिका	प्युठान
२	प्रदेश नं १	साँगुरीगढी गाउँपालिका	धनकुटा	३२	लुम्बिनी	गंगादेव गाउँपालिका	रोल्पा
३	प्रदेश नं १	चौबिसे गाउँपालिका	धनकुटा	३३	लुम्बिनी	रामपुर नगरपालिका	पाल्पा
४	प्रदेश नं १	कटहरी गाउँपालिका	मोरङ	३४	लुम्बिनी	सुस्ता गाउँपालिका	पश्चिम नवलपरासी
५	प्रदेश नं २	धनकौला गाउँपालिका	सर्लाही	३५	लुम्बिनी	सरावल गाउँपालिका	पश्चिम नवलपरासी
६	प्रदेश नं २	रामनगर गाउँपालिका	सर्लाही	३६	लुम्बिनी	पाल्हीनन्दन गाउँपालिका	पश्चिम नवलपरासी
७	प्रदेश नं २	कटहरिया नगरपालिका	रौतहट	३७	लुम्बिनी	प्रतापपुर गाउँपालिका	पश्चिम नवलपरासी
८	प्रदेश नं २	गढीमाई नगरपालिका	रौतहट	३८	लुम्बिनी	मधुवन नगरपालिका	बर्दिया
९	प्रदेश नं २	पकाहा मैनापुर गाउँपालिका	पर्सा	३९	लुम्बिनी	ठाकुरद्वारा नगरपालिका	बर्दिया
१०	बागमती	लिखु तामाकोशी गाउँपालिका	रामेछाप	४०	लुम्बिनी	गेरुवा गाउँपालिका	बर्दिया
११	बागमती	लिसंखुपाखर गाउँपालिका	सिन्धुपाल्चोक	४१	लुम्बिनी	जानकी गाउँपालिका	बाँके
१२	बागमती	सुनकोशी गाउँपालिका	सिन्धुपाल्चोक	४२	लुम्बिनी	खजुरा गाउँपालिका	बाँके
१३	बागमती	बलेफी गाउँपालिका	सिन्धुपाल्चोक	४३	लुम्बिनी	कोहलपुर नगरपालिका	बाँके
१४	बागमती	जुगल गाउँपालिका	सिन्धुपाल्चोक	४४	लुम्बिनी	राप्ती सोनारी गाउँपालिका	बाँके
१५	बागमती	पाँचपोखरी थाङ्गपाल गाउँपालिका	सिन्धुपाल्चोक	४५	कर्णाली	रारा नगरपालिका	मुगु
१६	बागमती	हेलम्बु गाउँपालिका	सिन्धुपाल्चोक	४६	कर्णाली	मुगुमकामारोङ गाउँपालिका	मुगु
१७	बागमती	इन्द्रावती गाउँपालिका	सिन्धुपाल्चोक	४७	कर्णाली	सोरु गाउँपालिका	मुगु
१८	बागमती	बाह्रबिसे नगरपालिका	सिन्धुपाल्चोक	४८	कर्णाली	खत्याड गाउँपालिका	मुगु
१९	बागमती	मेलम्ची नगरपालिका	सिन्धुपाल्चोक	४९	कर्णाली	अदानचुली गाउँपालिका	हुम्ला
२०	बागमती	गोसाइकुण्ड गाउँपालिका	रसुवा	५०	कर्णाली	ठूलोभेरी नगरपालिका	डोल्पा
२१	बागमती	कालिका गाउँपालिका	रसुवा	५१	सुदूरपश्चिम	महाकाली नगरपालिका	दार्चुला
२२	बागमती	धुनीबेसी नगरपालिका	धादिङ	५२	सुदूरपश्चिम	शैल्यशिखर नगरपालिका	दार्चुला
२३	बागमती	नीलकण्ठ नगरपालिका	धादिङ	५३	सुदूरपश्चिम	लेकम गाउँपालिका	दार्चुला
२४	बागमती	गल्छी गाउँपालिका	धादिङ	५४	सुदूरपश्चिम	दुहु गाउँपालिका	दार्चुला
२५	बागमती	त्रिपुरासुन्दरी गाउँपालिका	धादिङ	५५	सुदूरपश्चिम	व्यास नगरपालिका	दार्चुला
२६	बागमती	ज्वालामुखी गाउँपालिका	धादिङ	५६	सुदूरपश्चिम	अपी हिमाल गाउँपालिका	दार्चुला
२७	बागमती	थाक्रे गाउँपालिका	धादिङ	५७	सुदूरपश्चिम	मार्मा गाउँपालिका	दार्चुला
२८	बागमती	नेत्रावती गाउँपालिका	धादिङ	५८	सुदूरपश्चिम	नौगाड गाउँपालिका	दार्चुला
२९	बागमती	रुबिभ्याली गाउँपालिका	धादिङ	५९	सुदूरपश्चिम	मालिकार्जुन गाउँपालिका	दार्चुला
३०	बागमती	सिद्धलेक गाउँपालिका	धादिङ				

३१.२. गतवर्ष धनुषा, रौतहट, पर्सा र रामेछापका १० स्थानीय तहको २०७५।७६ को लेखापरीक्षण बक्यौता रहन गएकोमा यो वर्ष ५ ले लेखापरीक्षण गराएका छन् । धनुषाको जनकपुर उप-महानगरपालिका,

सर्लाहीको कविलासी र बसबरिया, पर्साको ठोरी र रामेछापको लिखु तामाकोशी गाउँपालिका समेत ५ स्थानीय तहले यो वर्ष पनि लेखापरीक्षण गराएका छैनन् ।

- ३१.३. सर्लाहीको बलरा नगरपालिका र महोत्तरीको सम्सी गाउँपालिकाले २०७४।७५ को सेस्ता पेस नगरी लेखापरीक्षण बक्यौता रहन गएकोमा यो वर्ष पनि लेखापरीक्षण गराएका छैनन् ।
- ३१.४. महोत्तरी जिल्लाका स्थानीय तह गौशाला, पिपरा, सम्सी र लोहारपट्टीलाई २०७३।७४ को सेस्ता पेस गरी लेखापरीक्षण गराउन अनुरोध गरिएकोमा यो वर्ष पनि लेखापरीक्षण गराएका छैनन् ।

आर्थिक वर्ष २०७३।७४ देखि २०७५।७६ सम्मको लेखापरीक्षण नगराउने स्थानीय तहलाई अनुदान रोक्का गर्नेसमेत कारबाही गरी लेखापरीक्षण गराउने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

३२. **आन्तरिक नियन्त्रण तथा लेखापरीक्षण** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ७७ बमोजिम स्थानीय तहले कानूनबमोजिम आफ्नो आय र व्ययको आन्तरिक लेखापरीक्षण गराउनुपर्ने र दफा ७८ बमोजिम सम्पादन गर्ने कार्यको लागि आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष १३६ स्थानीयतहले आन्तरिक लेखापरीक्षण नगराएको, १५५ स्थानीय तहले कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट हुने निकासाको मात्र लेखापरीक्षण गराए तापनि समानीकरण अनुदान र आन्तरिक स्रोततर्फको रकमबाट भएको सबै खर्चको लेखापरीक्षण नगराएको, आन्तरिक लेखापरीक्षक नियुक्ति भएका स्थानीय तहले समयमा लेखापरीक्षण नगराएको कारणले आन्तरिक नियन्त्रण व्यवस्था प्रभावकारी भएको छैन । अधिकांश स्थानीय तहले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरेका छैनन् । स्थानीय तहले जोखिम क्षेत्रको पहिचान गरी आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गर्ने र आन्तरिक लेखापरीक्षण सम्बन्धमा ऐनमा भएको व्यवस्थाको कार्यान्वयन गरी आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई सबल र सक्षम बनाउनुपर्दछ ।

● **आयोजना व्यवस्थापन**

३३. **योजना छनौट** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा २४ मा स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजनाहरूको सूची तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । स्थानीय तहहरूले योजना बनाउँदा आर्थिक विकास तथा गरिबी निवारणमा प्रत्यक्ष योगदान पुग्ने, उत्पादनमूलक तथा छिटो प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिने, नागरिकको जीवनस्तर, आम्दानी र रोजगार बढ्ने, स्थानीय बासिन्दाको सहभागिता जुट्ने, स्थानीय स्रोत साधन र सीपको अधिकतम प्रयोग हुने, सबै वर्गलाई प्रत्यक्ष लाभपुग्ने, लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण अभिवृद्धि हुने विषयलाई प्राथमिकता दिई योजनाहरूको सूची तयार नगरेकाले सुधार गर्नुपर्दछ ।
३४. **अधुरा आयोजना** - योजनाहरूको भौतिक र वित्तीय पक्षको समीक्षा गरी कम प्रगति हुनुका कारणहरू पहिचान गरी सुधार गर्नुपर्दछ । यस वर्ष ११६ स्थानीय तहले ९२८ योजना कार्यसम्पन्न हुन नसकी आगामी वर्षलाई जिम्मेवारी सारेका छन् । आवश्यक बजेट व्यवस्था गरी अधुरा योजना सम्पन्न गर्नुपर्दछ ।

● **उपभोक्ता समिति मार्फत कार्य**

३५. **उपभोक्ता समिति दर्ता** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ मा उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायबाट काम गराउन सक्ने व्यवस्था छ । संस्था दर्ता ऐन, २०३४ दफा ३ अनुसार कुनै पनि संस्था विधानसहित दर्ता नभएमा कानुनी मान्यता दिन मिल्ने देखिँदैन । यो वर्ष विभिन्न निर्माण

कार्य गर्न गठन भएका उपभोक्ता समितिहरू ऐनको उक्त व्यवस्थाअनुसार दर्ता भएको पाइएन । त्यस्ता समितिहरू स्थानीय स्तरमा सञ्चालित आयोजनाको निर्माण गर्न अस्थायी रूपमा गठन हुने र कार्य सम्पन्न पश्चात् समिति विघटन हुने हुँदा निर्माण कार्य सम्पन्न भएका आयोजना सञ्चालन तथा मर्मत सम्भारमा ती समितिलाई जिम्मेवार बनाउन कठिनाई हुने र त्यस्ता समितिले आय-व्ययको लेखापरीक्षणसमेत नगराउने भएकोले स्थायी संयन्त्रमार्फत् काम गर्ने, गराउने गरी सुधार हुनुपर्दछ ।

३६. **निर्माण मेशिन, उपकरणको प्रयोग** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ को नियम उपनियम (९) मा उपभोक्ता समिति वा लाभग्राही समुदायबाट सञ्चालित हुने निर्माण कार्यमा डोजर, एक्साभेटर, लोडर, रोलर, ग्रेडर जस्ता हेभी मेशिनरी प्रयोग गर्न नमिल्ने व्यवस्था छ । सो नियमावलीको प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा लागत अनुमान तयार गर्दाको समयमा हेभी मेशिन प्रयोग गर्नुपर्ने जटिल प्रकृतिको कार्य भनी उल्लेख भएको रहेछ भने सम्बन्धित प्राविधिकको सिफारिशमा सार्वजनिक निकायबाट सहमति लिई त्यस्ता मेशिन प्रयोग गर्न सकिने उल्लेख छ । यो वर्ष २४६ स्थानीय तहले २ हजार २८८ योजनामा उपभोक्ता समितिहरूले डोजर, एक्साभेटर लगायतका हेभी मेशिन प्रयोग गरी रु.२ अर्ब १ करोड १२ लाख १८ हजार खर्च गरेकोमा नियमावलीको व्यवस्था बमोजिम सम्बन्धित प्राविधिकको सिफारिश गराई पालिकाबाट सहमति लिएका छैनन् ।
३७. **जटिल संरचना निर्माण** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ अनुसार उपभोक्ता समितिहरूलाई मेशिन, औजार उपकरणहरूको आवश्यक नपर्ने, श्रममूलक कार्यको जिम्मेवारी दिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ । यो वर्ष २८० स्थानीय तहले आर.सि.सी. फ्रेम स्ट्रक्चर सहितका भवन, पुल, कल्भर्ट, ओभरहेड टंकी निर्माण, ग्रामीण विद्युतीकरण लगायतका जटिल प्राविधिक पक्ष समावेश हुने १ हजार २८० निर्माण कार्य उपभोक्ता समिति मार्फत् गराई रु.३ अर्ब ९४ करोड २८ लाख ३७ हजार खर्च लेखेका छन् । यस्ता कार्य प्रतिस्पर्धाको माध्यमबाट गर्नुपर्दछ ।
३८. **सीमा भन्दा बढीको काम** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ मा एक करोड रुपैयाँसम्मको लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य उपभोक्ता समितिमार्फत गराउन सकिने व्यवस्था भएकोमा ६२ स्थानीय तहले रु.१ करोडभन्दा बढी लागत भएका योजनाहरूको निर्माण कार्य उपभोक्तामार्फत गराई रु.९४ करोड ३६ लाख ३४ हजार खर्च गरेका छन् । नियमको व्यवस्था विपरीत खर्च गर्ने प्रवृत्तिमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
३९. **उपभोक्ताको योगदान** - उपभोक्ता समितिमार्फत् कार्य गराउँदा लागत अनुमानमा उल्लिखित रकममध्ये जनसहभागिताको अंश खुलाई उपभोक्ता समितिसँग सम्झौता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष २१५ स्थानीय तहले सम्झौता बमोजिम रु.९ करोड ६१ लाख ६० हजार उपभोक्ता अंश कट्टी नगरी भुक्तानी दिएका छन् । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
४०. **ओभरहेड भुक्तानी** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७(४) मा उपभोक्ता समितिलाई निर्माण कार्यको लागत अनुमानमा रहेको ओभरहेड कट्टा गरेर मात्र भुक्तानी दिनुपर्ने उल्लेख छ । यस वर्ष २२ स्थानीय तहले उपभोक्ता समितिहरूलाई रु.४९ लाख ८९ हजार ओभरहेड समेत भुक्तानी दिएकोले उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।
४१. **बढी भुक्तानी** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० मा सार्वजनिक निकायले स्वीकृत नमर्सको आधारमा निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष २१७ स्थानीय तहले सार्वजनिक निर्माणसम्बन्धी तोकिएको नमर्सभन्दा बढी रकमको लागत अनुमान स्वीकृत गरी

उपभोक्ता समितिहरूलाई रु.२३ करोड १७ लाख ३३ हजार बढी भुक्तानी भएको सम्बन्धमा छानबिन गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

• पदाधिकारी सुविधा

४२. **पदाधिकारी सुविधा** - स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा सदस्यको सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ३ मा स्थानीय तहका पदाधिकारी र सभाको सदस्यले आफ्नो पदको काम कारवाही सुरु गरेको मितिदेखि अनुसूची-१ मा उल्लेख भएबमोजिमको रकम मासिक सुविधावापत पाउने व्यवस्था रहेको छ । यो वर्ष २८ स्थानीय तहले उक्त ऐनमा व्यवस्था नभएको चाडपर्व खर्च रु.१ करोड ४३ लाख ८१ हजार, ४७ स्थानीय तहले पोशाक सुविधामा रु.१ करोड ९० लाख ७३ हजार तथा ऐनमा उल्लेख भए भन्दा फरक हुने गरी ८४ स्थानीय तहले सञ्चार, अनुगमन, घरभाडा, यातायात, इन्धन लगायतमा रु.३ करोड ६३ लाख ५७ हजार भुक्तानी दिएका छन् । यसैगरी ९३ स्थानीय तहले ऐनमा तोकिएको भन्दा फरक हुने गरी मासिक सुविधा वापत रु.५ करोड ९८ लाख ३६ हजार बढी भुक्तानी गरेका छन् । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
४३. **बैठक भत्ता** - स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा सदस्यको सुविधासम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ४ अनुसार अनुसूचीमा उल्लेख भएबमोजिमका न्यायिक समिति, विधायन समिति, लेखा समिति र सुशासन समितिका सदस्यले मात्र बैठक भत्ता पाउने व्यवस्था छ । प्रदेश ऐनमा व्यवस्था नभएका र ऐनले नतोकेको अवस्थामा वडा, कार्यपालिका, गाउँ/नगर सभालगायतका बैठकमा १४७ स्थानीय तहले रु.७ करोड ६८ लाख ३९ हजार भत्ता खर्च लेखेका छन् । ऐनमा व्यवस्था नभएको सुविधा दिन मिल्ने देखिँदैन ।
४४. **स्वकीय सचिव र सल्लाहकार** - स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा सदस्यहरूको सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५ मा पदाधिकारीहरूको लागि स्वकीय सचिव र सल्लाहकार राखी पारिश्रमिक दिने व्यवस्था छैन । यो वर्ष १३१ स्थानीय तहले स्वकीय सचिव र सल्लाहकार नियुक्ति गरी रु.९ करोड २९ लाख १६ हजार पारिश्रमिक भुक्तानी गरेका छन् । ऐनमा व्यवस्था नभएको सुविधा खर्च लेख्नु कानुनसम्मत देखिएन ।
४५. **निवृत्तिभरण** - स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा सदस्यले पाउने सुविधाका सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ८ अनुसार सरकारी कोषबाट निवृत्तिभरण पाएको व्यक्ति पदाधिकारीमा निर्वाचित वा मनोनयन भएमा निवृत्तिभरण वा यस ऐनबमोजिमको मासिक सुविधामध्ये एउटा मात्र पाउने व्यवस्था छ । यो वर्ष ३७ स्थानीय तहले निवृत्तिभरण पाउने पदाधिकारीलाई रु.३ करोड ६२ लाख ५ हजार पारिश्रमिक भुक्तानी गरेका छन् । यसप्रकार दोहोरो भुक्तानी गरेको रकम असुल गर्नुपर्दछ । साथै अन्य स्थानीय तहमा समेत यस प्रकारको सुविधा लिएर नलिएको स्वघोषणा गराई दोहोरो नहुने गरी खर्च लेख्नुपर्दछ ।
४६. **वैदेशिक भ्रमण** - भ्रमण खर्च नियमावली, २०६४ को नियम ३(५) अनुसार अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए पनि पदाधिकारी वा कर्मचारीले विदेश भ्रमण गर्नुपर्दा नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्ले निर्णय गर्नुपर्दछ । यो वर्ष मन्त्रिपरिषद्को निर्णय बेगर ४७ स्थानीय तहका पदाधिकारीहरू वैदेशिक भ्रमण गरी रु.१ करोड ५१ लाख ४३ हजार दैनिक भ्रमण भत्ता भुक्तानी भएको छ । प्रचलित नियमानुसार स्वीकृत नलिई गरिएको भ्रमण खर्च नियमसम्मत देखिएन । नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद्बाट निर्णय नगराई विदेश भ्रमण गर्ने प्रवृत्तिमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

• शिक्षातर्फ

४७. **शैक्षिक तथ्याङ्क र मापदण्ड** - शैक्षिक तथ्याङ्क सङ्कलन कार्य प्रभावकारी नभएको तथा शिक्षक व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड तयार नगरेकोले स्थानीय तहको शिक्षक व्यवस्थापनमा विविधता देखिएको छ । पहाडी क्षेत्रमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात न्यून भई विद्यालयहरू एक अर्कोमा गाभी सञ्चालन गर्नुपर्नेमा विद्यार्थी नै नभएको अवस्थामा समेत शिक्षकहरूलाई तलब भत्तालगायत सञ्चालन खर्च निकासा दिइरहेको छ । तराईका जिल्लाहरूमा विद्यार्थी संख्याको अनुपातमा शिक्षक संख्या न्यून भई राहत, स्वयंसेवक तथा निजी स्रोतका शिक्षकहरूद्वारा अध्यापन गराउनुपर्ने अवस्था रहेको छ । शिक्षक व्यवस्थापन मापदण्ड तथा कानुनी व्यवस्थाअनुसार शिक्षक दरबन्दी समायोजन गर्नुपर्दछ ।
४८. **नमूना विद्यालय** - नमूना विद्यालय विकास एवं कार्यक्रम सञ्चालन निर्देशिका, २०७४ अनुसार विद्यालयमा आवासीय सुविधा, पुस्तकालय, खेलमैदान, वैकल्पिक विद्युतीय व्यवस्था, घेराबारा तथा बगैँचा, प्रशासकीय भवन, शिक्षण भवन तथा कक्षाकोठा, प्रयोगशाला, खानेपानी तथा सरसफाई लगायतको कार्य गर्न छनौटमा परेका विद्यालयहरूमा नमूना विद्यालय घोषणा भई कार्यान्वयनमा रहेको छ । देशभरका २७ हजार ८१२ सामुदायिक विद्यालय मध्ये ४२२ विद्यालयलाई नमूना विद्यालय कार्यक्रम सञ्चालनको लागि स्थानीय तहमार्फत यो वर्ष रु.३ अर्ब ८८ करोड ३६ लाख उपलब्ध गराएको छ । विद्यालयलाई आर्थिक वर्षको अन्तमा प्रदान गरेको रकमबाट गुरुयोजना बमोजिम निर्माण कार्य सम्पन्न भएको प्रतिवेदन प्राप्त गरी खर्चको सुनिश्चितता गर्नुपर्दछ ।
४९. **शिक्षक नियुक्ति** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११(२ज) मा आधारभूत र माध्यमिक शिक्षा सम्बन्धी अधिकार स्थानीय तहहरूलाई प्रदान गरेको भएतापनि शिक्षकको दरबन्दी सिर्जना र नियुक्ति सम्बन्धमा उल्लेख छैन । स्थानीय तहहरूले विना मापदण्ड शिक्षक दरबन्दी सिर्जना र नियुक्ति गरेको र नियुक्ति गर्दा तोकिएको न्यूनतम योग्यता समेत नभएका व्यक्तिहरू समेत नियुक्ति गर्ने गरेका छन् । तसर्थ, शिक्षक दरबन्दीसम्बन्धी कानून र मापदण्ड बनाई प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा योग्य व्यक्ति नियुक्ति गर्नुपर्दछ ।
५०. **शिक्षकको तलब भत्ता** - अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ९ ले स्थानीय तहलाई सशर्त अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ । यो वर्ष २४६ स्थानीय तहले शिक्षकको दरबन्दी मिलान नगरी स्वीकृत दरबन्दीभित्र नपरेका एवं गत विगतदेखि नै विद्यालयको आन्तरिक स्रोतबाट तलब भत्ता व्यहोरेका शिक्षकको तलब भत्ताको लागि संघीय सरकारबाट प्राप्त सशर्त अनुदानबाट रु.१ अर्ब ३५ करोड ५ लाख ८७ हजार निकासा गरेको अनियमित देखिन्छ ।
५१. **बढी तलब निकासा** - कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकामा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाई मार्फत विद्यालय शिक्षक किताबखानाबाट तलबी प्रतिवेदन पारित गराई तलब भुक्तानी गर्नुपर्ने उल्लेख छ । स्थानीय तहहरूले शिक्षकहरूको तलबी प्रतिवेदन पारित नगरेको, बढी ग्रेड भुक्तानी गरेको, दोहोरो निकासा दिएको, दरबन्दीभन्दा बढी शिक्षकहरूको तलब निकासा दिएको देखिएको छ । रकमको भुक्तानी दिँदा रीत पुगे वा नपुगेको जाँच गरी निकासा तथा खर्च लेख्नुपर्नेमा ५४ स्थानीय तहले पहिले नै निकासा दिएकोमा पुनः दोहोरो निकासा दिएको र दरबन्दीभन्दा बढी शिक्षकको तलबभत्ता निकासा दिई यो वर्ष रु.४० लाख ३२ हजार बढी निकासा दिएको र २०२ स्थानीय तहले अवकाश भएका शिक्षकको तलबमा रु.७ करोड २९ लाख ९२ हजारसमेत रु.४ करोड ७० लाख २४ हजार बढी खर्च लेखेका छन् । बढी निकासा दिनेलाई जिम्मेवार बनाई उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

५२. **पाठ्यपुस्तक र छात्रवृत्ति बढी निकासा** - कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकामा उल्लेख भएबमोजिम शैक्षिक व्यवस्थापन सूचना प्रणाली (ईएमआईएस)मा प्रविष्ट विद्यार्थी संख्याको आधारमा पाठ्यपुस्तक र छात्रवृत्तिको रकम निकासा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ८९ स्थानीय तहले पाठ्यपुस्तकमा रु.३ करोड ३१ लाख ३७ हजार र १०२ स्थानीय तहले छात्रवृत्तिमा रु.२ करोड ६३ लाख २१ हजार समेत रु.५ करोड ९४ लाख ५८ हजार बढी निकासा दिएका छन् । बढी निकासा दिनेलाई जिम्मेवार बनाई उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

• सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम

५३. **बजेट निकासा** - नेपाल सरकारले ज्येष्ठ नागरिक, विधवा, पूर्ण अपाङ्ग, एकल महिला, बालबालिका, लोपोन्मुख/आदिवासी जनजातिसमेतलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता उपलब्ध गराउँदै आएको छ । यो वर्ष सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम अन्तर्गत सबै स्थानीय तहलाई रु.६६ अर्ब १६ करोड ६८ लाख निकासा गरेको छ ।
५४. **लगत कट्टा** - सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७५ मा सबै स्थानीय तहले लाभग्राहीको लगत अद्यावधिक गरी बैङ्कमार्फत् भत्ता वितरण गर्ने, नियमित रूपमा अनुगमन गर्ने, केन्द्रीकृत सूचना प्रणालीमा प्रविष्टि गरी लाभग्राहीको विवरण अद्यावधिक गर्ने व्यवस्था छ । केन्द्रीय सूचना प्रणालीमा नाम समावेश गरी भत्ता वितरण गरेकोमा यस वर्ष सामाजिक सुरक्षा तथा व्यक्तिगत घटना दर्ता व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमा अन्य कारण जनाई लाभग्राहीको लगत कट्टा गरेकोमा विगत ती लाभग्राहीलाई भुक्तानी भएको रकम यकिन गरी असुल भएको छैन ।
५५. **बढी/दोहोरो भुक्तानी** - यो वर्ष १७० स्थानीय तहले नागरिकता नम्बर र जन्म मिति एउटै भएका लाभग्राहीलाई २ वा सोभन्दा बढी परिचयपत्र जारी र मृत्यु भइसकेका लाभग्राहीको लगत कट्टा नगरी रु.२२ करोड ५६ लाख ९५ हजार बढी खर्च गरेका छन् । बढी भुक्तानी दिनेलाई जिम्मेवार बनाई उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
५६. **अभिलेख** - सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७५ अनुसार लाभग्राहीको नाम केन्द्रीय सूचना प्रणालीमा प्रविष्टि गरी सामाजिक सुरक्षा भत्ता विवरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ३८ स्थानीय तहले केन्द्रीय सूचना प्रणालीमा नाम समावेश नभएका व्यक्तिहरूलाई रु.७८ करोड ८९ लाख ३ हजार भत्ता वितरण गरेको छ । यसमा सुधार गर्नुपर्दछ ।

• खरिद व्यवस्थापन

५७. **खरिद योजना** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ७ मा रु.१० करोडभन्दा बढी रकमको खरिद गर्दा खरिद गर्ने सामानको प्रकार, खरिद विधि, प्याकेजिङ्ग, अनुमानित मूल्य आदि खुलाई खरिदको गुरुयोजना तयार गर्नुपर्ने तथा नियम ८ मा रु.१० लाखभन्दा बढीको खरिद गर्दा वार्षिक खरिद योजना तयार गर्नुपर्ने उल्लेख भएकोमा यो वर्ष ५२० स्थानीय तहले खरिद गुरुयोजना तयार गरेका छैनन् भने ४९१ स्थानीय तहले वार्षिक खरिद योजना तयार गरेका छैनन् । कानुनमा व्यवस्था भएबमोजिम खरिद योजना तयार गर्नुपर्दछ ।
५८. **सोझैँ खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८ बमोजिम प्रतिस्पर्धा सीमित नहुने गरी खरिद गर्नुपर्ने र नियमावली, २०६४ को नियम ८४ मा रु.५ लाखदेखि रु.२० लाखसम्म सिलबन्दी दरभाउपत्रबाट र सोभन्दा बढीको खरिद कार्य बोलपत्रको माध्यमबाट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष

५२९ स्थानीय तहले प्रतिस्पर्धा नगराई विभिन्न निर्माण कार्य एवं वस्तु तथा सेवा सोझै खरिद गरी रु.५ अर्ब ९२ करोड ५३ लाख ४६ हजार खर्च लेखेका छन् । ऐन नियमानुसार प्रतिस्पर्धा हुनेगरी खरिद गर्नुपर्दछ ।

५९. **परामर्श सेवा खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२ मा परामर्शदाताको लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने, लागत अनुमान तयार गर्दा गत वर्षको नमर्स, सोही प्रकृतिको कार्य गर्ने अन्य निकायले तयार पारेको नमर्सलाई आधार बनाई लागत अनुमान तयार पार्नुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष ४४७ स्थानीय तहले संभाव्यता अध्ययन, विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन एवं गुरु योजना तयारी कार्य बाह्य परामर्शदाताबाट गराई रु.१ अर्ब ३९ करोड १४ लाख ५४ हजार खर्च गरेका छन् । परामर्श सेवाको लागत अनुमान तयार गर्ने नमर्स समेत नभएको अवस्थामा यस्तो खर्च यथार्थमा आधारित र मितव्ययी रहेको समेत मान्न सकिने ।

स्थानीय तहले विकासमा टेवा पुग्ने तथा दीर्घकालीन पूँजी निर्माण हुने मागमा आधारित आयोजनाको छनौट भएपछि लागत लाभ यकिन गरी उपलब्ध जनशक्तिबाट हुन नसक्ने कार्यको लागि प्रतिस्पर्धात्मक विधि अवलम्बन गरी परामर्श सेवा खरिद गर्नुपर्नेमा सो अनुसार गरेका छैनन् । प्राप्त प्रतिवेदनको अभिलेख राखेको छैन । यसरी तयार भएका अधिकांश अध्ययन प्रतिवेदन कार्यान्वयनमा गएका समेत छैनन् । यस्ता प्रतिवेदनहरू कार्यान्वयन हुने व्यवस्था मिलाई खर्चमा मितव्ययिता कायम गर्नुपर्दछ ।

६०. **सवारी साधन खरिद** - अर्थ मन्त्रालयद्वारा जारी निर्देशिका, २०७४ मा नेपाल सरकारबाट उपलब्ध गराएको बजेटबाट कार्यालयको नियमित प्रयोजनको लागि सवारी साधन खरिद गर्न नपाइने व्यवस्था छ । यो वर्ष ३४३ स्थानीय तहले रु.१ अर्ब ३३ करोड २४ लाख ५५ हजारको सवारी साधन खरिद गरेका छन् । सवारी साधन खरिद नगरेका स्थानीय तहले सवारी साधन भाडामा लिई प्रयोग गरेको देखिन्छ । केही स्थानीय तहले आन्तरिक आयबाट सवारीसाधन खरिद गरे तापनि अधिकांशले वित्तीय समानीकरण अनुदान रकमबाट खरिद गरेकोले विकास निर्माण कार्यमा खर्च गर्नुपर्ने रकम सुविधा तथा उपभोगसम्बन्धी कार्यमा खर्च भएको छ । प्रतिवेदनहरू कार्यान्वयन हुने व्यवस्था मिलाई यस्तो खर्च नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

६१. **हेभि मेशिनरी खरिद** - यो वर्ष ५१ स्थानीय तहहरूले ब्याक-हो लोडर, एक्साभेटर लगायतका हेभि मेशिनरी खरिद गरी रु.३३ करोड ५० लाख ५० हजार खर्च गरेका छन् । यस्ता साधनको आवश्यकता विश्लेषण र मर्मत संभार एवं सञ्चालन सीप क्षमतामा ध्यान नदिएर खरिद गरेको कारण यी साधनबाट प्राप्त आम्दानीभन्दा सञ्चालन खर्च बढी हुने गरेको छ । यस्ता साधन खरिद गर्दा दिगो सञ्चालनमा ध्यान दिनुपर्दछ ।

• कर तथा मूल्य अभिवृद्धि कर

६२. **भुक्तानीमा कर** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ र ८९ मा भुक्तानीमा अग्रिम कर कट्टी गरी दफा ९० बमोजिम राजस्व दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ४३९ स्थानीय तहले नियमानुसार आयकर र बहाल कर रु.१० करोड १७ लाख ६३ हजार कट्टी नगरेको र कट्टी गरेकोमा पनि दाखिला नगरेकोले असुल एवं दाखिला गर्नुपर्दछ ।
६३. **कर बीजक** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १४ बमोजिम मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएका फर्मसँग कर बीजक लिई खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । रीतपूर्वकको कर बीजकबेगर सामान

खरिद गरी २३६ स्थानीय तहले रु.१५ करोड ६२ लाख ६० हजार खर्च लेखेका छन् । त्यस्तै १७६ स्थानीय तहले मूल्य अभिवृद्धि करमा नन्-फाइलर रहेकालाई रु.१३ करोड ७८ लाख ८५ हजार भुक्तानी गरेका छन् । कानुनको पालना नगरी खरिद गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

६४. **मूल्य अभिवृद्धि कर** - स्थानीय तहहरूले प्राकृतिक स्रोतको उपयोगको लागि आय ठेक्का व्यवस्थापन गर्दा बिक्री मूल्यमा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गर्नुपर्नेमा १९ स्थानीय तहले रु.७ करोड ४८ लाख ३५ हजार असुल नगरेका र १३८ स्थानीय तहले असुल गरेको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.२५ करोड ९२ लाख ८ हजार सम्बन्धित खातामा दाखिला गरेका छन् । उक्त कर रकम असुल तथा दाखिला हुनुपर्दछ ।

६५. **मूल्य अभिवृद्धि कर भुक्तानी** - मूल्य अभिवृद्धि कर नियमावली, २०५३ को नियम ६(ग) मा ठेक्का वा करारअन्तर्गतको भुक्तानीमा मूल्य अभिवृद्धि कर रकमको ५० प्रतिशत सम्बन्धित राजस्व शीर्षकमा र ५० प्रतिशत सम्बन्धित फर्मलाई भुक्तानी दिनुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष ३५४ स्थानीय तहले ठेक्का करारको भुक्तानीमा मूल्य अभिवृद्धि करको ५० प्रतिशतले हुने रु.२३ करोड ४८ लाख १५ हजार राजस्व दाखिला नगरी सम्बन्धित फर्मलाई भुक्तानी दिएका छन् । उक्त मूल्य अभिवृद्धि कर दाखिला भएको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।

• प्रशासकीय संगठन र कर्मचारी व्यवस्थापन

६६. **आयोगको परामर्श** - प्रदेश र स्थानीय तहको पदमा उपयुक्त उम्मेदवारको छनौटमा स्वच्छता तथा निष्पक्षता कायम गरी योग्यता प्रणालीलाई प्रवर्द्धन गर्दै सार्वजनिक प्रशासनलाई सक्षम, सुदृढ र सेवामुखी बनाउने सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्न प्रदेश लोक सेवा आयोग (आधार र मापदण्ड निर्धारण) ऐन, २०७५ जारी भएको छ । उक्त ऐन अनुसार स्थानीय तहबाट निवृत्तिभरण पाउने पदको नियुक्ति गर्दा र स्थानीय सरकारी सेवाको पदमा ६ महिनाभन्दा बढी समयका लागि नियुक्ति गर्दा उम्मेदवारको उपयुक्तता, स्थानीय तहको संगठित संस्थाका कर्मचारीको सेवाका शर्त सम्बन्धी कानून र त्यस्तो सेवाका पदमा बढुवा र विभागीय कारबाही गर्दा अपनाउनुपर्ने सामान्य सिद्धान्तको विषयमा आयोगको परामर्श लिनुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

६६.१. प्रदेश लोकसेवा आयोगले स्थानीय तहको कर्मचारी व्यवस्थापन सम्बन्धमा आकर्षित हुने विभिन्न ऐन कानूनमा भएका व्यवस्थाहरूको सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायका प्रमुखहरूलाई जानकारी गराएको छ । यसैगरी स्थानीय तहहरूलाई अवैधानिक तवरबाट कानून बनाई पदपूर्ति नगर्न ध्यानाकर्षण सहितको परिपत्र गरेको छ । आयोगमा स्थानीय तहहरूबाट खुला तथा बढुवा प्रकृयाबाट दरबन्दी पदपूर्तिको लागि माग प्राप्त नभएको स्थिति छ । आयोगको सक्रियताको बाबजुद स्थानीय तहहरूको तदारुकताको अभावमा आयोगबाट पदपूर्ति सम्बन्धी कार्य सुरु भएको छैन ।

६६.२. यो वर्ष लेखापरीक्षण गरिएकामध्ये ४१९ स्थानीय तहले १६ हजार ५३५ कर्मचारी ६ महिनाभन्दा बढी अविधको लागि करारमा नियुक्ति गर्दा प्रदेश लोक सेवा आयोगको परामर्श लिएका छन् । कतिपय नियुक्ति प्रदेश लोक सेवा आयोग गठन पूर्व नै भएकोमा आयोग गठन पश्चात परामर्शका लागि पठाएका छन् ।

६६.३. विराटनगर महानगरपालिकाले कर्मचारी व्यवस्थापन (सेवा शर्त) सम्बन्धी ऐन, २०७५ तर्जुमा गरी अधिकृत स्तरमा मात्र २४ जनाको बढुवा गरेको छ । बढुवाको कारण महानगरपालिकालाई यो वर्ष रु.३० लाख ९२ हजार थप व्ययभार पर्न गएको छ ।

- ६६.४. ललितपुर महानगरपालिकाले यो वर्ष २२६ कर्मचारीको तह वृद्धि हुने गरी बढुवा र १०३ कर्मचारीको एक तह वृद्धि गरी २ ग्रेड थप गरेको छ । महानगरपालिकाले कुनै कानुन नबनाई एवं आयोगको परामर्श समेत नलिई गरेको उक्त कार्यबाट यो वर्ष रु. ६० लाख ८१ हजार व्ययभार थप भएको छ ।
- ६६.५. हेटौँडा उप-महानगरपालिकाले कर्मचारी वृत्तिविकास तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी विशेष ऐन, २०७५ तर्जुमा गरी यो वर्ष ९ कर्मचारीलाई दुई तह वृद्धि, १७ कर्मचारीलाई एक तह वृद्धि गरी २ ग्रेड थप, १०२ कर्मचारीलाई २ ग्रेड वृद्धि गरेको छ । दुई तह र एक तह वृद्धि गरिएका २८ कर्मचारीलाई पदस्थापना गरी साविककै सुविधा भुक्तानी भएको छ । दुई ग्रेड वृद्धि गरेका १०२ जना मध्ये ९६ जनालाई भने २०७६ कार्तिक देखि २०७७ आषाढ महिनासम्मको तलब भत्ता भुक्तानी गर्दा उक्त २ ग्रेड समेत थप गरी रु.१५ लाख २६ हजार भुक्तानी गरेको छ ।
- ६६.६. बागमतीप्रदेश लोक सेवा आयोग ऐन, २०७६ को दफा १०६ मा संविधान, यो ऐन र अन्य प्रचलित कानुन तथा आयोगले समय समयमा तोकेको कार्यविधि र शर्त पूरा नगरी कुनै कर्मचारीलाई नियुक्ति, बढुवा वा विभागीय कारबाही गरेको पाइएमा आयोगले त्यस्तो नियुक्ति, बढुवा वा विभागीय कारबाहीलाई अनियमित ठहर गर्न सक्ने व्यवस्था छ । सोही ऐनको दफा ८३ बमोजिम अनुगमन गर्दा वा गराउँदा सामान्य सिद्धान्तको सम्बन्धमा आयोगको परामर्श अनुरूप गरेको नपाइएमा आयोगले सम्बन्धित निकायलाई त्यस्तो काम कारबाही सच्याउने वा रद्द गर्ने आदेश दिन सक्ने व्यवस्था समेत भएकोले आयोगको परामर्शमा मात्र कर्मचारी नियुक्ति र बढुवा सम्बन्धी कार्य गर्नुपर्दछ । विराटनगर महानगरपालिका, ललितपुर महानगरपालिका र हेटौँडा उपमहानगरपालिकाबाट प्रदेश लोकसेवा आयोगको परामर्श बेगर गरिएको तह वृद्धि ग्रेड थपलगायतका कार्य नियमसम्मत मान्न सकिदैन । आयोगले कानुन बमोजिम कारबाही गर्नुपर्दछ ।
६७. **कर्मचारी व्यवस्थापन** - स्थानीय तहको कार्य सञ्चालनभित्र पूर्वाधार निर्माण, शिक्षा, सामाजिक सुरक्षा, कृषि तथा पशु, स्वास्थ्य, कर तथा शुल्क, न्याय सम्पादन, बजेट नीति तथा योजना लगायतका कार्यसम्पादन गर्ने, विषयगत क्षेत्र तोकिएको छ । सो कार्य सम्पादन गर्न स्थानीय तहको लागि ६७ हजार ११९ कर्मचारी दरबन्दी स्वीकृत भएकोमा २०७७।०३।३१ सम्म निजामती सेवाबाट ३२ हजार २२४ र अन्य सेवाबाट १२ हजार ९७ समेत ४४ हजार ३२१ जनाको समायोजन भएको छ । विषयगत कार्यक्रम सञ्चालन गरी सेवाप्रवाह गर्न दरबन्दी बमोजिम जनशक्तिको पूर्ति नहुँदा कार्य सम्पादनमा असर परेको छ । रिक्त पदहरू यथाशक्य छिटो पूर्ति गरी सेवा प्रवाह प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
६८. **कर्मचारी करार** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ८३ मा स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्र र कार्यबोझको विश्लेषण गरी संगठन तथा व्यवस्थापन सर्भेक्षणको आधारमा स्थायी प्रकृतिको कामको लागि तथा सेवा करारबाट लिइने कर्मचारीको दरबन्दी प्रस्ताव गर्नुपर्ने र अस्थायी दरबन्दी सृजना गर्न नसकिने व्यवस्था छ । संगठन तथा व्यवस्थापन सर्भेक्षण नगरी यो वर्ष ४१९ स्थानीय तहले विभिन्न पदमा १६ हजार ५३५ कर्मचारी करारमा राखी तलब भत्तामा रु.३ अर्ब ३७ करोड ८७ लाख ५१ हजार खर्च लेखेका छन् ।

त्यसैगरी सोही ऐनको दफा ८३(८) बमोजिम गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले नगर प्रहरी, सवारी चालक, सयश, कार्यालय सहयोगी, पल्म्बर, इलेक्ट्रीसियन, चौकिदार, माली, बगैँचे लगायतका पदमा मात्र करारबाट सेवा लिन सकिने व्यवस्था गरेको छ । यो वर्ष १९४ स्थानीय तहले उल्लेखित

पद बाहेकका पदमा ३ हजार ३९८ जना करारमा नियुक्ति गरी रु.७१ करोड ४० लाख ३५ हजार तलब भत्ता भुक्तानी गरेको नियमसम्मत देखिएन ।

६९. **कल्याण कोष** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ९१ बमोजिम स्थानीय तहले स्थानीय सेवाको दरबन्दीमा कार्यरत प्रत्येक कर्मचारीले खाईपाई आएको मासिक तलबबाट १० प्रतिशत रकम कट्टा गरी सो रकम बराबरले हुन आउने रकम थप गरी जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष १४४ स्थानीय तहले वित्तीय समानीकरण अनुदानको रकम समेतबाट कर्मचारी कल्याण कोषमा रु.४३ करोड १२ लाख ७९ हजार ट्रान्सफर गरेका छन् । कोषको सञ्चालन सम्बन्धी कानूनको व्यवस्था भएको छैन । कानूनको व्यवस्था नगरी नेपाल सरकारबाट प्राप्त अनुदानबाट कोषमा रकम ट्रान्सफर गर्न मिल्ने देखिएन । यस्तो कार्य कानूनद्वारा व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

७०. **प्रोत्साहन भत्ता** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ८६ (१) बमोजिम स्थानीय सेवा गठन, सञ्चालन व्यवस्थापन, सेवाका शर्त तथा सुविधा सम्बन्धी आधारभूत सिद्धान्त र मापदण्ड संघीय कानून बमोजिम हुने, दफा ८६ (२) बमोजिम स्थानीय सेवाको गठन, संचालन तथा व्यवस्थापन सेवाको शर्त तथा सुविधा सम्बन्धी अन्य व्यवस्था स्थानीय तहले बनाएको कानून बमोजिम हुने व्यवस्था छ । यो वर्ष २१४ स्थानीय तहले कानून नबनाई कर्मचारी प्रोत्साहन भत्तामा रु.५३ करोड ५० लाख ५० हजार खर्च गरेको छ । यस्तो खर्च कानूनद्वारा व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।

• सेवा प्रवाह

७१. **सेवा प्रवाह** - स्थानीय तहको अधिकारसम्बन्धी व्यवस्था कार्यान्वयन गर्न जनसहभागिता, उत्तरदायित्व, पारदर्शिता सुनिश्चित गरी शुलभ र गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्ने दायित्व स्थानीय तहमा रहेको छ । स्थानीय तहमा दरबन्दीअनुसार कर्मचारी पदपूर्ति नभएको, कार्यालय भवन तथा अन्य पूर्वाधारको अभाव रहेको, भौगोलिक कठिनाई लगायतका कारण सेवा प्रवाह प्रभावकारी हुन सकेको छैन । कतिपय निर्वाचित पदाधिकारीबाट ५ वर्षे कार्ययोजना समेत बनाउन नसकेको स्थिति छ । गाउँ/नगर सभाबाट धेरै संख्यामा स-साना टुक्रे योजना पारित हुने, पारित योजनाहरू कार्यान्वयन नगरी योजनाको रकम अन्य शीर्षकमा रकमान्तर गर्ने, अनुत्पादक र वितरणमुखी कार्यक्रममा बढी खर्च हुने, खरिद प्रक्रिया कानून विपरीत हुने, दिगो योजना नबनाउने लगायतका समस्या रहेका छन् । स्थानीय तह आफैले गर्ने, निजी क्षेत्रले गर्ने, साझेदारीमा गर्ने र नागरिक संस्थामार्फत् गराउने कार्यहरूको पुनरावलोकन नहुँदा सेवा प्रवाह प्रभावकारी हुन सकेको छैन ।

७२. **सूचना प्रविधिको प्रयोग** - सेवा प्रवाहलाई छिटो छरितो र व्यवस्थित गर्न सूचना प्रविधिको प्रयोग बढाउँदै लैजान आवश्यक छ । स्थानीय तहहरूले हरेक वर्ष राजस्व, लेखा, जिन्सी व्यवस्थापन सम्बन्धी सफ्टवेयर खरिद गरी प्रयोगमा ल्याएका छन् । केही नगरपालिकाहरूले घर नक्सा पासको प्रकृत्यालाई समेत सूचना प्रविधिमा आवद्ध गरेका छन् । यो वर्ष १६७ स्थानीय तहले विभिन्न प्रकारका जिन्सी व्यवस्थापन, आन्तरिक आय लेखांकन एवं लेखा सम्बन्धी सफ्टवेयर खरिद गरी रु.१२ करोड ७६ हजार खर्च गरेका छन् । स्थानीय तहहरूमा सूचना प्रविधि सम्बन्धी अधिकृत स्तरको कर्मचारीसमेत कार्यरत रहेका छन् । सूचना प्रविधि क्षेत्रमा गरेको लगानी र प्रयासको बाबजुद सेवा प्रवाहमा अपेक्षित सुधार हुन सकेको छैन । स्थानीय तहले आ-आफ्नै प्रयासमा खरिद गरेका सफ्टवेयरहरू पूर्ण रूपमा कार्यान्वयनमा ल्याउन नसकेको, पूर्वाधारको कमी, दक्ष जनशक्तिको अभाव लगायतका अवस्थामा सुधार गरी सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोगबाट सेवा प्रवाहलाई चुस्त बनाउनु पर्दछ ।

७३. **सार्वजनिक सुनुवाइ एवं परीक्षण** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ७८(५) बमोजिम हरेक स्थानीय तहले सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई पारदर्शी, उत्तरदायी र जवाफदेही बनाउन सार्वजनिक परीक्षण, सामाजिक परीक्षण तथा सार्वजनिक सुनुवाइ जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गरी वित्तीय जवाफदेहितालाई प्रभावकारी बनाउने व्यवस्था छ । अधिकांश स्थानीय तहमा उपभोक्ता समितिमार्फत् सञ्चालित योजनामा आय-व्यय, अपेक्षित र वास्तविक लाभका साथै उपभोक्ताको योगदान र कार्यसम्पादन लगायतका विषयमा स्पष्ट गरी सरोकारवाला सहितको सार्वजनिक सुनुवाइ र सार्वजनिक परीक्षण नभएकोले पारदर्शीता र जवाफदेहिताको पालना भएको सुनिश्चित गर्न सकिएन । ऐनको व्यवस्था कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।

• वितरणमुखी खर्च

७४. **चालु प्रकृतिको खर्च** - पुँजी निर्माणमा सहयोग नरहने तथा उत्पादनमा वृद्धि नगर्ने खर्चलाई नियन्त्रण गर्नुपर्नेमा पुँजीगत शीर्षकमा विनियोजन गरी चालु प्रकृतिका कार्यमा १२९ स्थानीय तहले रु.३६ करोड ७७ लाख ८७ हजार खर्च गरेका छन् । पूँजिगत बजेटबाट चालू प्रकृतिका कार्यमा खर्च गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
७५. **विविध खर्च** - आन्तरिक आयको परिधिभित्र रही औचित्यताको आधारमा विविध खर्च गर्नुपर्दछ । यो वर्ष ४७१ स्थानीय तहले रु.१ अर्ब ३१ करोड ८८ लाख २० हजार विविध खर्च गरेका छन् । त्यस्तै ६० स्थानीय तहले वडा सदस्य लगायतको जनप्रतिनिधि र कर्मचारीहरूको अवलोकन भ्रमणमा रु.७ करोड ७८ लाख ८० हजार खर्च गरेका छन् । यस्तो खर्चमा मितव्ययिता कायम हुनेगरी नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
७६. **आर्थिक सहायता** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा स्थानीय तहको रकमबाट आर्थिक सहायता, चन्दा, पुरस्कार एवं संस्थागत अनुदान वितरण गर्न पाउने व्यवस्था रहेको देखिँदैन । यो वर्ष ४३६ स्थानीय तहले विभिन्न व्यक्ति तथा संस्थालाई रु.६२ करोड ३ लाख १० हजार आर्थिक सहायता वितरण गरेका छन् । आर्थिक सहायतामा खर्च गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
- यसैगरी २२५ स्थानीय तहले विभिन्न संघ संस्था, समूह, क्लब लगायतलाई पर्व, जात्रा, संस्कृति लगायतमा रु.२१ करोड २२ लाख ३६ हजार भुक्तानी गरेका छन् । यस्ता संस्थालाई आर्थिक सहायता दिन सक्ने कानुनी व्यवस्था नभएकोले यस्ता अनुत्पादक तथा वितरणमुखी खर्च नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
७७. **अनुदान वितरण** - स्थानीय तहहरूले कृषि, पशु, शैक्षिक सेवा, सामान खरिद तथा विभिन्न सहकारी संस्थालाई बीउपुँजी तथा अनुदान उपलब्ध गराएका छन् । यो वर्ष १२८ स्थानीय तहले विभिन्न प्रकृतिका सहकारी संस्थालाई रु.२५ करोड ८० लाख ३३ हजार अनुदान उपलब्ध गराएका छन् । नागरिकलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने योजना छनौट गरी सञ्चालन गर्नुपर्नेमा सहकारी संस्थालाई अनुदान उपलब्ध गराएको नियमसम्मत देखिएन ।

• कोष तथा धरौटी

७८. **विविध कोष** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरणअनुसार स्थानीय तहहरूमा रहेको विविध खर्च खाता, विविध कोष खाता, आकस्मिक कोष खाता र स्थानीय तह प्रकोप व्यवस्थापन खातामा गत वर्षसम्मको मौज्जात रु.१ अर्ब ३६ करोड ३३ लाख र यो वर्ष प्राप्त रु.१६ अर्ब ६१ करोड ७६ लाखमध्ये रु.१० अर्ब १६ करोड ४० लाख खर्च भई रु.७ अर्ब ८१

करोड ६९ लाख मौज्दात रहेको छ । अधिकांश स्थानीय तहहरूले कोष सञ्चालन कार्यविधि एवं मापदण्ड बनाएका छैनन् । कार्यविधि बनाई कोष सञ्चालनलाई व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।

७९. **विभाज्य कोष** - प्रदेशहरूको आन्तरिक आय व्यवस्थापन गर्न बनेको कर तथा गैरकर राजस्वसम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा १५ मा विज्ञापन कर, मनोरञ्जन कर, दहत्तर र बहत्तर शुल्क लगायत शीर्षकबाट संकलन भएको रकम मध्येबाट ६० प्रतिशतले हुने रकम स्थानीय तहले स्थानीय सञ्चितकोषमा राखी ४० प्रतिशतले हुने रकम मासिक रूपमा प्रदेश सञ्चितकोषमा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरणअनुसार विज्ञापन कर, मनोरञ्जन कर, दहत्तर बहत्तर शुल्क लगायत शीर्षकहरूबाट स्थानीय तहहरूको विभाज्य कोषमा रु.४ अर्ब ५९ करोड २४ लाखमध्ये रु.३ अर्ब ४० करोड ८ लाख बाँडफाँट भई रु.१ अर्ब १९ करोड १६ लाख बाँडफाँट नगरी सम्बन्धित स्थानीय तहकै खातामा रहेको छ । उक्त रकम बाँडफाँट गर्नुपर्दछ ।
८०. **धरौटी मौज्दात** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ६७ मा प्रयोजन समाप्त भएको धरौटी फिर्ता वा सदरस्याहा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरणअनुसार ७५१ स्थानीय तहको गत वर्षको धरौटी मौज्दात रु.२ अर्ब ९५ करोड २ लाख र यो वर्ष प्राप्त रु.३ अर्ब ३६ करोड ७६ लाखमध्ये फिर्ता गरेको रु.२ अर्ब २० करोड १६ लाख घटाउँदा रु.४ अर्ब ११ करोड ६२ लाख मौज्दात रहेको देखिन्छ । प्रयोजन समाप्त भएको धरौटी रकम यकिन गरी फिर्ता तथा सदरस्याहा गर्नुपर्दछ ।

• फोहरमैला व्यवस्थापन

८१. **डम्पिङ साइट** - फोहरमैला व्यवस्थापन गर्ने जिम्मेवारी अनुसार आफ्नो क्षेत्रबाट उत्पादन हुने फोहरमैला व्यवस्थापनको लागि डम्पिङ साइटको व्यवस्था गर्नुपर्नेमा अधिकांश स्थानीय तहले डम्पिङ साइटको उपयुक्त व्यवस्था नगरी वन-जंगल, नदी किनारा, सडक किनार लगायतका स्थानमा फोहरमैला डम्पिङ गर्ने गरेका छन् । काठमाडौं महानगरपालिका लगायतका डम्पिङ साइट भएका स्थानीय तहहरूमा सोको उचित व्यवस्थापनमा समस्या देखिएकोले सुधार गर्नुपर्दछ ।
८२. **फोहरमैला वर्गीकरण** - स्थानीय तहहरूले स्रोतमै फोहरमैलाको वर्गीकरण गर्न लगाई सोही अनुसार संकलन र व्यवस्थापन गर्ने कार्यको सुरुवात गर्न नसकेका कारण फोहरमैला व्यवस्थापनमा जटिलता देखिएको छ । तसर्थ कुहिने र नकुहिने, सिसाजन्य फोहोर, हस्पिटलबाट उत्सर्जित फोहोर, इ-वेष्ट लगायतका फोहोर वर्गीकरण गरी संकलन र व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ । साथै स्थानीय तहहरूले बढी फोहोर गर्ने प्लाष्टिकका झोला र प्लाष्टिकजन्य अन्य सामग्रीको प्रयोगमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
८३. **फोहोर संकलन** - काठमाडौं उपत्यका लगायतका शहरी क्षेत्रहरूमा फोहरमैला संकलन र व्यवस्थापनमा निजी क्षेत्रका संघ संस्थाहरूले सेवाग्राहीबाट शुल्क लिई फोहोर संकलन गर्दै आएका छन् । स्थानीय तहको जिम्मेवारी भित्रको कार्य निजी क्षेत्रका संस्थाबाट समेत भएकोमा यस्ता संस्थाहरूले सो कार्यको अनुमति स्थानीय तहबाट नलिएको एवं स्थानीय तहबाट त्यस्ता संस्थाको नियमन हुने व्यवस्था समेत नरहेको अवस्था छ । शहर सफा राख्न यस्ता संस्थाको महत्वपूर्ण योगदान रहेकोले स्थानीय तहहरूले नियमन र व्यवस्थापनमा ध्यान दिनुपर्दछ ।

• अन्य

८४. **न्यायिक समिति** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ४६ देखि ५३ सम्म न्यायिक समितिको अधिकार क्षेत्र तथा न्याय सम्पादन प्रक्रियाको व्यवस्था छ । न्यायिक समितिमा परेको उजुरीहरूको प्रकृतिअनुसार ३ महिनाभित्र टुङ्गो लगाउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष ५४० स्थानीय तहमा गत वर्षको बाँकी ७ हजार १८ र यो वर्ष थप भएको १७ हजार ३११ समेत २४ हजार ३२९ विवाद फर्स्यौट गर्नुपर्नेमा १३ हजार ७८७ मात्र फर्स्यौट भई १० हजार ५४२ बाँकी रहेका छन् । कानुनले तोकेको म्याद भित्र विवादको निरूपण गर्नुपर्दछ ।
८५. **आचार संहिता** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११२ मा स्थानीय तहहरूले निर्णय प्रकृत्यामा निजी स्वार्थ वा हकहित जोडिएका विषयमा संलग्न हुन नहुने, पारदर्शी, जवाफदेही कार्य प्रकृत्याको अवलम्बन गर्ने, सार्वजनिक सम्पत्तिको दुरुपयोग गर्न नहुने लगायतका विषय समावेश गरी आफ्ना सदस्य तथा कर्मचारीहरूको लागि आचार संहिता बनाई लागू गर्ने व्यवस्था छ । स्थानीय तहहरूले कानुनमा व्यवस्था भए अनुसार आचार संहिता बनाई लागू गरेका छैनन् ।
८६. **वातावरणीय प्रभाव** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ मा वातावरण संरक्षण र जैविक विविधतासम्बन्धी स्थानीय नीति, कानुन, मापदण्ड, योजना तर्जुमा तथा त्यसको कार्यान्वयन, अनुगमन र नियमन गर्न सक्ने, ढुङ्गा गिट्टी बालुवालगायतको सर्वेक्षण, उत्खनन तथा उपयोगको दर्ता, अनुमति, नवीकरण, खारेजी र व्यवस्थापन गर्न सक्ने व्यवस्था छ । स्थानीय तहको क्षेत्रमा स्थल, जल, वायु तथा ध्वनि प्रदूषण नियन्त्रण गरी वातावरण संरक्षण गर्ने कार्यमा सहयोग गर्ने गराउने कर्तव्य तोके पनि यो वर्ष विपद् व्यवस्थापन, वातावरण संरक्षण तथा जलवायु परिवर्तन, वन तथा भू-संरक्षण, जलाधार संरक्षण कार्यमा आवश्यकताअनुसार बजेट एवं कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्नेमा सोअनुसार नगरेको, वातावरण संरक्षणको एकीकृत दीर्घकालीन योजना तयार नगरेको, ढल निर्माणको एकीकृत बहुवर्षीय योजना नबनाएको अवस्था छ । वातावरणीय प्रभाव मूल्याङ्कनलाई ध्यान दिई कार्यक्रम सञ्चालन गरिनुपर्दछ ।
८७. **वैदेशिक सहायता र शोधभर्ना** - महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तयार गरेको एकीकृत वार्षिक आर्थिक विवरण अनुसार यो वर्ष नेपाल सरकारले दातृ निकायहरूबाट प्राप्त सहायतामध्ये शोधभर्ना हुने अनुदान रु.६ अर्ब ११ करोड १० लाख र शोधभर्ना हुने वैदेशिक ऋण रु.६ अर्ब ३७ करोड ८६ लाखसमेत रु.१२ अर्ब ४८ करोड ९६ लाख स्थानीय तहहरूलाई उपलब्ध गराएको छ । उक्त अनुदान तथा ऋण रकमबाट खर्च गरेपछि शर्तअनुसार शोधभर्ना माग गर्नुपर्नेमा सो रकमलाई सरकारी स्रोतको रूपमा खर्च लेखाङ्कन गरेको छ । दातालाई खर्चको विवरण उपलब्ध गराई शोधभर्ना माग नगरेको कारण नेपाल सरकारको स्रोतमा व्ययभार परेको छ । कार्य प्रगतीको आधारमा शोधभर्ना माग गरी दाताको रकम खर्च हुनेगरी लेखाङ्कन पद्धतिमा सुधार गर्नुपर्दछ ।
८८. **जिन्सी निरीक्षण** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ५० मा सरकारी सम्पत्ति तथा जिन्सी मालसामानको वर्षमा कम्तीमा एक पटक निरीक्षण गरी प्रतिवेदन तयार गर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष १२० स्थानीय तहले जिन्सी निरीक्षण गराएका छैनन् । नियमावलीमा तोकिएको व्यवस्था प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गरी जिन्सी व्यवस्थापन अद्यावधिक गर्नुपर्दछ ।
८९. **कन्टिन्जेन्सी खर्च** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को अनुसूची-१ मा लागत अनुमान तयार गर्दा बर्क चार्ट स्टाफ खर्च २ प्रतिशत र अन्य सानातिना खर्च २ प्रतिशत गरी ४ प्रतिशत कन्टिन्जेन्सी

स्थानीय तह

समावेश गर्ने र कन्टिन्जेन्सी खर्च गर्न कार्यविधि स्वीकृत गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष १७० स्थानीय तहले सार्वजनिक निर्माण कार्यको बजेटबाट दैनिक भ्रमण भत्ता, इन्धन, गाडी र मोटरसाइकल मर्मत, कार्यालय तथा स्टेशनरी छपाइ, सूचना प्रकाशन, चिया खाजा खर्च लगायतका कार्यमा रु.४७ करोड १ लाख ४० हजार कन्टिन्जेन्सी खर्च गरेका छन् । कन्टिन्जेन्सी खर्चको कार्यविधि तर्जुमा गरी सोको पालना गर्नुपर्दछ ।

९०. **पेस्की बाँकी** - स्थानीय तहले आर्थिक कार्यविधि कानून नबनाएसम्म पेस्की फस्यौट कार्य आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को परिच्छेद ९ मा पेस्की दिने र फस्यौट गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था छ । स्थानीय तहले यो वर्ष दिएको पेस्की बाँकीको विवरण अनुसार वर्षान्तसम्म फस्यौट नभएको म्याद नाघेको पेस्की रु.७ अर्ब ६ करोड ५० लाख (कुल बेरुजूको तुलनामा १७.५३ प्रतिशत रहेको) छ । सो मध्ये रु.१ करोडभन्दा बढी पेस्की रहेका १६४ स्थानीय तहको मात्र रु.५ अर्ब ९७ करोड ३९ लाख रहेको छ । प्रदेश नं. २ अन्तर्गतका स्थानीय तहमा सबैभन्दा बढी रु.२ अर्ब ९९ करोड ३२ लाख पेस्की रहेको छ । यस्तो पेस्की रकम समयमा फस्यौट गरी आर्थिक अनुशासन पालना गर्नुपर्दछ ।
९१. **लेखापरीक्षण रकम र बेरुजू** - स्थानीय तहको लेखापरीक्षण रकम र बेरुजू अङ्कको प्रदेशगत तथा स्थानीय तहगत विवरण निम्नानुसार रहेको छः
- ९१.१. **प्रदेशगत विवरण** — देशभरिका ७५३ स्थानीय तहमध्ये यो वर्ष लेखापरीक्षण सम्पन्न भएका ६९४ स्थानीय तहको देहाय अनुसार रु.८ खर्ब १३ अर्ब ९५ करोड ४५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

(रु. लाखमा)

प्रदेश नं.	लेखापरीक्षण गरिएको स्थानीय तह संख्या	लेखापरीक्षण रकम	पेस्की समेत बेरुजू रकम	बेरुजूमध्ये पेस्की रकम	लेखापरीक्षण अंकको तुलनामा बेरुजू प्रतिशत	पेस्की बाहेक बेरुजू प्रतिशत
१	१३३	१६१४१८०	५१२४८	६५२६	३.१७	२.७७
२	१३१	१४०४९१४	१४४३४२	२९९३२	१०.२७	८.१४
बागमती	९८	१५३९८०६	७३२७५	९४३५	४.७६	४.१५
गण्डकी	८५	९३४६१४	२५९८४	३७९७	२.७८	२.३७
लुम्बिनी	९५	११६३६०९	३७६६१	४६४०	३.२४	२.८४
कर्णाली	७३	६५३७६०	३२६९१	५४९३	५.००	४.१७
सुदूरपश्चिम	७९	८२८६६२	३७२१२	१०६७८	४.४९	३.२०
जम्मा	६९४	८१३९५४५	४०२४१२	७०५०१	४.९४	४.०८

- ९१.२. **स्थानीय तहगत विवरण** — देशभरिका ७५३ स्थानीय तहमध्ये यो वर्ष लेखापरीक्षण सम्पन्न भएका ६९४ स्थानीय तहको देहाय अनुसार रु.८ खर्ब १३ अर्ब ९५ करोड ४५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ ।

(रु. लाखमा)

स्थानीय	लेखापरीक्षण गरिएको स्थानीय तह संख्या	लेखापरीक्षण रकम	पेस्की समेत बेरुजू रकम	बेरुजूमध्ये पेस्की रकम	लेखापरीक्षणको तुलनामा बेरुजू प्रतिशत	पेस्की बाहेक बेरुजू प्रतिशत
महानगरपालिका	६	६२८७५५	४६३८३	४३९७	७.३८	६.६८
उपमहानगरपालिका	११	३७७४०६	१५२३१	२६२३	४.०४	३.३४
नगरपालिका	२६०	३७५९४५४	१८९६५८	४०५६८	५.०४	३.९७
गाउँपालिका	४१७	३३७३९३०	१५११४०	२२९१३	४.४८	३.८०
जम्मा	६९४	८१३९५४५	४०२४१२	७०५०१	४.९४	४.०८

यो वर्ष लेखापरीक्षण सम्पन्न भएका ६९४ स्थानीय तहको रु.८ खर्ब १३ अर्ब ९५ करोड ४५ लाखको लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । लेखापरीक्षणबाट रु.४६ अर्ब १२ करोड २१ लाख बेरुजू देखिएकोमा

प्रारम्भिक प्रतिवेदन उपलब्ध गराएपछि रु.५ अर्ब ८८ करोड ९ लाख फर्स्यौट गरेकोले रु.४० अर्ब २४ करोड १२ लाख फर्स्यौट गर्न बाँकी रहेको छ । सोमध्ये असुल गर्नुपर्ने रु.५ अर्ब ४४ करोड २९ लाख, नियमित गर्नुपर्ने रु.२७ अर्ब ७४ करोड ८२ लाख र पेस्की रु.७ अर्ब ५ करोड १ लाख रहेको छ। त्यसैगरी ५ स्थानीय तहको २०७५।७६ को रु.३ अर्ब १० करोड ६१ लाखको लेखापरीक्षणबाट रु.५९ करोड ३४ लाख बेरुजू देखिएको छ ।

- ९.२. **बेरुजू फर्स्यौट तथा अनुगमन** - गत वर्ष लेखापरीक्षण सम्पन्न ७४३ स्थानीय तहको कुल बेरुजू रु.६९ अर्ब ८१ करोड ९ लाख रहेकोमा यो वर्ष समायोजन तथा सम्परीक्षणबाट रु.८ अर्ब २० करोड ६२ लाख फर्स्यौट भई बाँकी रहेको रु.६१ अर्ब ६० करोड ४७ लाखमा यो वर्ष ६९४ स्थानीय तहको रु.४० अर्ब २४ करोड १२ लाख तथा ५ स्थानीय तहको बक्यौता लेखापरीक्षणबाट रु.५९ करोड ३४ लाख थप भएको समेत रु.१ खर्ब २ अर्ब ४३ करोड ९३ लाख बेरुजू फर्स्यौट गर्न बाँकी रहेको छ ।

गत वर्षको प्रतिवेदनमा बजेट व्यवस्थापन, आयोजना कार्यान्वयन, सोझै खरिद, बिल भरपाई, सेस्ता पेस नभएको, बैङ्क हिसाब मिलाउन नगरेको, अग्रिम कर कट्टा नगरेको, बढी भुक्तानी, अधुरो निर्माण, नभएको कामको भुक्तानी, जिन्सी व्यवस्थापन, कर बीजक, सवारीसाधन खरिद, ठेक्का स्वीकृति र ओभरहेड लगायतका व्यहोरा औल्याइएकोमा यो वर्ष पनि सुधार गरेको पाइएन । उल्लिखित व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

महानगरपालिकाहरू

स्थानीय तहमा विधायिकी, कार्यकारिणी, र न्यायिक अभ्यासलाई संस्थागत गर्दै स्थानीय सरकारको सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले देशभरमा ६ महानगरपालिकाको स्थापना भएका छन् । स्थानीय सरकारका काममा जनसहभागिता, उत्तरदायित्व र पारदर्शिता सुनिश्चित गरी नागरिकलाई गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्नु यसको उद्देश्य रहेको छ ।

९३. **आर्थिक कारोबार** - महानगरपालिकाहरूको यो वर्षको सञ्चालन आय, आर्थिक कारोबार र जिम्मेवारीको अवस्था देहाय अनुसार छ :

(रु.लाखमा)

सि नं	महानगरपालिका	आय					व्यय				बाँकी मौज्जात	
		गतवर्षको जिम्मेवारी	अनुदान	राजस्व बौद्धिक	आन्तरिक आय	अन्य	जम्मा	चालु खर्च	पुँजीगत खर्च	अन्य खर्च		जम्मा
१	विराटनगर	४५३९	१०८७१	३७४३	४८९६	४७४११	७१४६०	१९५८६	१२३६९	३६००९	६७९६४	३४९६
२	वीरगंज	८०१५	४०१६५	१८९२	४७७६	४	५४८५२	१११०७	२०३५६	१३३०८	४४७७१	१००८१
३	ललितपुर	१८३६२	१०६६५	२२७१	१५२६६	१०१९१	५६७५५	११५८४	१७६१५	२५५७३	५४७७२	१९८३
४	भरतपुर	११७५१	१६९१९	३९५२	१०४९	८२५	३४४९६	१३८४०	१३०२२	७३६	२७५९८	६८९८
५	काठमाडौं	६५२४३	३५७१३	५७५	२७९२४	३४९१६	१६४३७१	२६४६१	२६८४२	११२०२	६४५०५	९९८६६
६	पोखरा	१७३१	१९७१९	२७७२	१३४८८	१४१११	५१८२१	१९६७२	१३१५७	१२२०५	४५०३४	६७८७
	जम्मा	१०९६४१	१३४०५२	१५२०५	६७३९९	१०७४५८	४३३७५५	१०२२५०	१०३३६१	९९०३३	३०४६४४	१२९१११

• नीति तथा कार्यक्रम

९४. **नीति तथा कार्यक्रम** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ७१ अनुसार तयार भएको वार्षिक बजेटमा समावेश नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । सो सम्बन्धी केही व्यहोरा देहाय अनुसार छनः

९४.१. काठमाडौं महानगरपालिकाले २०७६।७७ को वित्तीय विवरण साथ पेस गरेको आय व्यय विवरण अनुसार तलब भत्ता, कार्यालय सञ्चालन, पूर्वाधार सुधार तथा निर्माण लगायतमा रु.१२ अर्ब ९६ करोड २२ लाख ४२ हजार वार्षिक बजेट मध्ये रु.६ अर्ब ४५ करोड ४ लाख ८६ हजार अर्थात् ४९.७६ प्रतिशत खर्च भएको छ । महानगरपालिकाको खर्च गर्ने दक्षतामा सुधार गर्नुपर्दछ ।

९४.२. काठमाडौं महानगरपालिकाको यो वर्षको वार्षिक बजेटमा समावेश खाद्य वस्तुको गुणस्तर परीक्षण, जोखिमयुक्त पेट्रोल पम्प र ग्याँस स्टेशन हटाउने, मुख्य चोकहरूमा फ्लाईओभर पुल, अन्डरग्राउन्ड सडक निर्माण र सहज सवारी व्यवस्थापन, सहरी यातायात व्यवस्थापन र मोनोरेल सञ्चालन, कोटेश्वर तीनकुनेमा बुद्ध पार्क निर्माण, महानगरपालिकाको केन्द्रीय कार्यालय भवन र मेगा हल निर्माण सार्वजनिक एवं पर्ती जग्गा पहिचान र संरक्षण फोहोर मैलाको वर्गीकृत व्यवस्थापन लगायतका कार्यक्रम कार्यान्वयन भएको छैन ।

९४.३. ललितपुर महानगरपालिकाले यो वर्ष नगरस्तरीय गौरवका आयोजना सञ्चालन गर्न रु.१० करोड १० लाख विनियोजन गरेको छ । बागमती धार्मिक मनोरञ्जन केन्द्र, लगनखेलसम्मको राजकुलो पुनर्स्थापना, धापाखेल बजार भवन, लगनखेलमा अत्याधुनिक आकासे पुल, लगनखेलदेखि ग्वाको र मंगलबजारदेखि ग्वाकोसम्म टुङ्गे ड्रेनेज र विभिन्न ३ टुङ्गे धारमा पानी झार्ने, सार्वजनिक सेवामा एकद्वार प्रणाली, चक्रपथ दुर्घटना न्यूनीकरणको लागि बार लगाउने, सिटीहल निर्माण, रिडरोडको हरियाली प्रवर्द्धन, बाल, ज्येष्ठ नागरिक तथा अपाङ्गमैत्री पार्क निर्माण र फोहरको पुनः प्रयोग, पुनः प्रशोधन र न्यूनीकरण लगायतका

आयोजनालाई नगर स्तरीय गौरवको आयोजनामा समावेश गरेकोमा जावलाखेल पार्क निर्माण कार्यमा रु.९४ लाख ६१ हजार मात्र खर्च भएको छ । अन्य कार्यक्रम कार्यान्वयन भएको छैन ।

यस वर्ष कार्यान्वयनमा नआएका गौरवका योजनामध्ये स्मार्ट स्ट्रीट लाईट, पार्क निर्माण र महानगर प्राङ्गणमा बुद्ध मूर्ति स्थापना कार्यक्रमको निरन्तरता रहेको छ । अन्य कार्यक्रम कार्यान्वयन नगरी गौरवका योजनाको सूचीबाट हटाएको छ । कार्यान्वयनयोग्य योजनाहरूलाई विस्तृत अध्ययन गरी गौरवका योजनाको रूपमा छनौट गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

- ९४.४. भरतपुर महानगरपालिकाले गौतम बुद्ध अन्तर्राष्ट्रिय क्रिकेट रंगशाला, भरतपुर मेट्रो प्लाजा निर्माण, ल्याण्डफिल्ड साइट विकास, नारायणी नदीमा सी बिच मोडेल विकास लगायत १४ आयोजनालाई महानगरको गौरवका रूपमा अगाडि बढाउने लक्ष्य लिएकोमा यस वर्ष ७ योजना र कार्यक्रममा रु.२९ करोड ९९ लाख ६५ हजार विनियोजन गरी नमूना सडक पूर्वाधार, शैक्षिक गुणस्तर विकास कार्यक्रम र नारायणी नदी किनारमा सिबिच मोडेल तयार गर्ने कार्यमा रु.९ करोड ४० लाख खर्च गरेको छ । गौरवका आयोजना पहिचान र छनौट गर्ने मापदण्ड निर्धारण गरी सोही मापदण्डको आधारमा आयोजनाहरू पहिचान एवं छनौट गर्नुपर्नेमा यस्तो मापदण्ड बनाएको छैन । अतः मापदण्ड तयार गरी छनौट भएका आयोजना एवं कार्यक्रमलाई प्राथमिकताका साथ अघि बढाउनु पर्दछ ।

• आन्तरिक आय

९५. सम्पत्ति कर - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ५५ बमोजिम स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्र सम्पत्तिकर लगाउन सक्ने व्यवस्था छ । काठमाडौं महानगरपालिकाको अर्थ सम्बन्धी प्रस्तावलाई कार्यान्वयन गर्न बनेको आर्थिक ऐन, २०७६ को दफा २ बमोजिम काठमाडौं महानगरपालिका क्षेत्रभित्रका घर र जग्गामा सम्पत्ति कर लगाई असुल उपर गनुपर्ने व्यवस्था उल्लेख छ । लेखापरीक्षणको क्रममा छनौट भएका विभिन्न करदाताबाट रु.२५ करोड १९ लाख ४२ हजार कर असुल गर्न बाँकी देखिएकोमा महानगरपालिकाले लगत समेत राखेको छैन । यस सम्बन्धमा यकिन गरी सम्पत्ति कर असुल गर्नुपर्दछ ।

- ९५.१. ललितपुर महानगरपालिकाको लेखापरीक्षणको क्रममा छनौटमा परेका १९ करदाताबाट मात्र घर जग्गामा तिर्नुपर्ने विभिन्न वर्षको सम्पत्तिकर रु.३ करोड ३० लाख ८४ हजार उठाएको छैन ।

- ९५.२. पोखरा महानगरपालिकाको सफ्टवेयरबाट केही करदाताको नमूना छनौट गरी अध्ययन विश्लेषण गर्दा विभिन्न ३८ करदाताले समयमा रकम बुझाएको देखिदैन । अधिकांश करदाताले लामो समयदेखि कर विवरण दाखिला नगरेको, केही करदाताले २०६५।६६ देखि नै कर नबुझाएको तर राजस्व सम्बन्धी सफ्टवेयरमा २०७५।७६ देखिको मात्र बुझाउनुपर्ने विवरण देखिएकोले करदाताको अद्यावधिक विवरणमा समस्या रहेको छ । विभिन्न ३८ करदाताले समयमा कर नबुझाएकोले आर्थिक ऐन, २०७६ को दर अनुसार सम्पत्ति कर वापत रु.३ करोड २८ लाख ३० हजार तथा भूमिकर वापत रु.२ करोड ३३ लाख ५६ हजार समेत रु.५ करोड ६१ लाख ८६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

आफ्नो क्षेत्रभित्र रहेका सम्पूर्ण घर र जग्गासहितको सम्पत्ति कर वापत प्राप्त हुनुपर्ने, प्राप्त भएको र बाँकी रकमको गणना गरी अद्यावधिक गर्ने, घरजग्गा कर भुक्तानीको लागि ताकेता, अनुगमन, तथा स्वतः कर बक्यौता रकम गणना गर्न सक्ने सफ्टवेयर प्रयोगमा ल्याउनेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

९६. **बहाल र व्यवसाय कर** - काठमाडौं महानगरपालिकाले लेखापरीक्षणको क्रममा छनौटमा परेका करदाताबाट मात्र विभिन्न वर्षको घर बहाल कर रु.१२ करोड ९० लाख ४६ हजार र व्यवसायकर रु.१ करोड ९२ लाख ५२ हजार असुल गर्न बाँकी रहेको छ । कर बुझाएको निस्सा आवश्यक परेको करदाताबाट मात्र बहाल र व्यवसाय कर प्राप्त भएको छ ।

पोखरा महानगरपालिकाले तिर्नुपर्ने बहालकर र सोको अभिलेख व्यवस्थित गरी राखेको भएता पनि महानगरले प्रयोग गरेको राजस्वको सांग्रिला सफ्टवेयरमा बहालमा बस्ने व्यवसायी तथा निकायले कर समयमा नतिरेको देखिएको छ । सफ्टवेयरले करदाताले रकम नतिरेको देखाएकोमा ५० करदाताको नमूना परीक्षण गर्दा रु.१ करोड ८ लाख ७७ हजार दाखिला हुन बाँकी छ । बाँकी रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

आफ्नो क्षेत्रभित्र सञ्चालित व्यापार, व्यवसाय तथा सेवाको अनुगमन गरी अद्यावधिक लगत राखी प्राप्त हुनुपर्ने, प्राप्त भएको र बाँकी कर रकमको विवरण राख्नुपर्दछ । स्वतः कर, बक्यौता गणना गर्ने सफ्टवेयरको प्रयोग गर्नेतर्फ ध्यान दिनु जरुरी छ ।

९७. **असुल हुन बाँकी** - काठमाडौं महानगरपालिका राजस्व ऐन, २०७५ को दफा ६६ बमोजिम बुझाउनुपर्ने कर दस्तुर सेवा शुल्क लगायतको आम्दानी समयमा नबुझाएमा वार्षिक १० प्रतिशत ब्याज समेत असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षणमा प्राप्त विवरण अनुसार ७ करदाताले सम्झौताबमोजिम बुझाउनुपर्ने रु.६ करोड २४ लाख १५ हजार असुल हुन बाँकी छ । उक्त रकम ब्याज समेत गणना गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

९८. **रकम असुल** - नदीजन्य पदार्थको बिक्रीको लागि पोखरा महानगरपालिकाले रामघाट, गढीघाट लगायतका ४ स्थानको लागि ४ फर्मसँग रु.१३ करोड ४० लाख ६० हजार प्राप्त गर्ने गरी सम्झौता भएकोमा रु.५ करोड ३७ लाख ३३ हजार मात्र दाखिला गरेकोले बाँकी रु.८ करोड ३ लाख २७ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

९९. **मूल्य अभिवृद्धि कर** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ तथा नियमावली २०५३ मा दुङ्गा, गिट्टी, बालुवा आदिमा मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने व्यवस्था छ । पोखरा महानगरपालिकाले नदीजन्य पदार्थको बिक्री गर्दा मूल्य अभिवृद्धि कर सम्बन्धित व्यक्ति फर्मले आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा बुझाउने गरी सम्झौता गरेकोले ५ निर्माण व्यवसायीबाट रु.५९ लाख ८१ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर प्राप्त भएको छैन । यसैगरी विराटनगर महानगरपालिकाले यो वर्ष हाट बजार, विज्ञापन, सवारी कर, बसपार्क सञ्चालन लगायतका आय ठेक्काको सकारकर्ताबाट असुली भएको रु.६ करोड ४० लाख ८८ हजारको मूल्य अभिवृद्धि कर रु.८३ लाख ३१ हजार असुल गरेको छैन । उक्त रकम दाखिला भएको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।

१००. **दृष्यावलोकन शुल्क** - पोखरा महानगरपालिकाले के.आई.सि पुल नजिक दृश्यवलोकन शुल्क सङ्कलन गर्न दुई वर्षको लागि एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७६।९।२७ मा रु.६६ लाख ६७ हजारमा सम्झौता गरेको छ । सम्झौता गर्दा रु.३३ लाख ३३ हजार दाखिला भएको छ । बाँकी रु.३३ लाख ३४ हजार दाखिला नभएकोले मूल्य अभिवृद्धि कर समेतले हुने रु.४२ लाखमा जरिवाना समेत थप गरी असुल गर्नुपर्दछ ।

१०१. **नक्सापास दस्तुर** - पोखरा महानगरपालिकाको आर्थिक ऐन, २०७६ को अनुसूची-१५ मा भवन निर्माण मापदण्ड, २०७२ लागू हुनुभन्दा पहिले बनेको ३५ फिटभन्दा माथिको घरको नक्सा पास दस्तुर प्रति

वर्ग फिट रु.६०।- हुने र थप तलामा प्रति वर्गफीट रु.२०।- का दरले थप शुल्क र प्रति वर्ग फीट रु.२।- को दरले वातावरण शुल्क लाग्ने उल्लेख छ । महानगरभित्रको एक अस्पतालले २०५९ मा घर निर्माण सम्पन्न गरेकोमा हालसम्म नक्सापास गरेको छैन । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ४२(घ) मा नक्सापास नगरी संरचना बनाएमा तेब्वर दस्तुर लिनुपर्ने व्यवस्था गरेकोले उक्त अस्पतालको नक्सापास बापत अभिलेखीकरण प्रयोजनको लागि ३ गुणा थप गरी कर निर्धारण गर्नुपर्नेमा गरेको छैन । यो अस्पताल भवन निर्माण मापदण्ड, २०७२ लागू हुनु पहिले निर्माण भएकोले आर्थिक ऐनमा उल्लेखित दरको तीन गुणाको दरले शुल्क निर्धारण गर्दा रु.२१ करोड ५७ लाख १२ हजार नक्सापास शुल्क तथा रु.१३ लाख ८ हजार वातावरण शुल्क लाग्ने देखिएकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१०२. **बहाल बिटौरी शुल्क** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ५९ बमोजिम स्थानीय तहले आफ्नो क्षेत्रभित्र आफूले निर्माण, रेखदेख वा सञ्चालन गरेको हाट बजार वा पसल वा सरकारी जग्गामा बनेको संरचनाको उपयोग बापत बहाल बिटौरी शुल्क लगाउने उल्लेख छ । पोखरा महानगरपालिकाले राष्ट्र बैङ्क चोक र महेन्द्र पुलमा रहेका शटरहरू भाडामा दिएकोमध्ये केही शटरको भाडा समयमा प्राप्त गरेको छैन । महानगरपालिकाले कोभिड-१९ को कारणले ३ महिनाको भाडा छुट दिएकोमा विगत वर्षदेखि नै बक्यौता रहेका शटरहरूको भाडामा समेत ३ महिनाको छुट दिनु उचित देखिएन । गत वर्षसम्मको बक्यौता तथा यस वर्षको छुट पछिको भाडा रु.१ करोड २२ लाख ३४ हजार प्राप्त नभएकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१०३. **शिपिङ कम्प्लेक्स भाडा** - पोखरा महानगरपालिका र एक कम्पनीबीच २०७३।४।११ मा सृजनाचोक स्थित शिपिङ कम्प्लेक्स भाडामा लगाई वार्षिक रु.७६ लाख प्राप्त गर्ने गरी सम्झौता गरेको छ । सम्झौतामा दोस्रो पक्षले भाडा रकमको ५० प्रतिशत नगद र बाँकी रकमको बैङ्क ग्यारेन्टी प्रत्येक वर्ष अग्रिम रूपमा एकै साथ बुझाउनुपर्ने उल्लेख गरेको छ । उक्त कम्पनीले पहिलो वर्षको प्रथम किस्ताको भाडा समयमा बुझाए तापनि अन्य कुनै पनि किस्ता समयमा नबुझाएको तथा रकम ढिला गरी बुझाए पनि जरिवाना असुल गरेको छैन । उक्त भवन ५ वर्षको लागि भाडामा दिएकोमा २०७६ कार्तिक मसान्तबाट सम्झौता रद्द गरेकोले भाडा तथा जरिवानासमेत रु.५० लाख २७ हजार लिन बाँकी रहेको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१०४. **आयको स्रोत** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ अनुसार सम्भावित आयका स्रोतहरूको पहिचान गरी आय प्राप्त गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । भरतपुर महानगरपालिकाको पटिहानीमा भ्यूटावर सहितको अम्रेला स्ट्रिट निर्माण गर्ने कार्यक्रम अन्तर्गत रु.१ करोड ५० लाखमा भ्यूटावर बाहेक अन्य संरचना निर्माण भई पर्यटकहरूको आवागमन भइरहेको, विदाको दिन ३ हजार जनासम्म र अन्य दिन दैनिक सरदर १ हजार जनाले अवलोकन गर्ने गरेकोमा भ्यूटावर व्यवस्थापन समितिले अवलोकन कर्ताबाट प्रतिव्यक्ति रु.२० लिने गरे तापनि सो बापत महानगरलाई आय प्राप्त भएको छैन । त्यस्तै नारायणी नदी किनारामा सी बिच मोडेल सहितको महानगरीय पार्क निर्माण बापत यस वर्ष रु.९८ लाख खर्च भएको र नदी किनारमा विभिन्न व्यवसायीले स्टिमर सञ्चालन गरी व्यवसाय गर्ने गरेको भए तापनि महानगरलाई आय प्राप्त भएको छैन । अतः उपरोक्त संरचना र स्रोतको उपयोग गरी आय प्राप्त गर्नुपर्दछ ।

१०५. **फोहोरमैला व्यवस्थापन** - वीरगन्ज महानगरपालिका र एक जेभी फर्म बीच २०७६।२।२ मा भएको ४ वर्षको लागि फोहोरमैला व्यवस्थापन तथा सेवा शुल्क सङ्कलन कार्यको सम्झौता भएको छ । महानगरपालिकाले उक्त सम्झौता परिमार्जन गरी २०७७।३।१ मा पूरक सम्झौता गरेको छ ।

सम्झौता अनुसारको कबोल अङ्कको ३० प्रतिशतले हुने रु.१७ लाख ५३ हजार महानगरपालिकाले प्राप्त गर्नुपर्नेमा नगरेकोले सो रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१०६. **असुल गर्न बाँकी आय** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ९ मा वित्तीय अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत विभिन्न कर तथा शुल्क लगाउने र आय ठेक्काको बक्यौता रकम समेत असुल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । वीरगन्ज महानगरपालिकाले विगत र यो वर्ष बन्दोबस्त गरेको आन्तरिक आय ठेक्का २१ बाट रु.९ करोड ८० लाख १९ हजार असुल गर्न बाँकी रहेको छ । शुल्क, जरिवाना र हर्जाना सहित बाँकी आन्तरिक आय असुल गर्नुपर्दछ ।
१०७. **कर असुली** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को परिच्छेद ३ मा कर तथा आयको अभिलेख व्यवस्थित गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । वीरगन्ज महानगरपालिकामा सम्पति कर, व्यवसाय कर, बहाल करतर्फ करदाताको रूपमा ४९ हजार ३९६ दर्ता भएकामध्ये २२ हजार ९५७ ले कर तिरेका र २६ हजार ४३९ कर तिर्न बाँकी रहेकोले बहुसंख्यक करदाताले कर तिरेको देखिंदैन । कानूनबमोजिम कर असुल गर्न महानगरपालिकाले ध्यान दिनुपर्दछ ।

• खरिद व्यवस्थापन

१०८. **अधुरा आयोजना** - ललितपुर महानगरपालिकाले वर्षान्तमा निर्माण व्यवसायी, सेवा प्रदायक तथा उपभोक्ता समितिसँग सम्झौता गर्ने, सम्झौताको समयमा ६० प्रतिशत पेस्की एकमुष्ट उपलब्ध गराउने र पेस्की लैजाने उपभोक्ता समितिले समय भित्र कार्य सम्पन्न नगर्ने लगायतका कारण प्रत्येक वर्ष योजना अधुरो रहने र आगामी वर्षको लागि जिम्मेवारी सार्ने गरेको छ । यो वर्षको बजेटमा २०७५।७६ सम्म सम्पन्न नभएका अधुरो योजनामा भुक्तानी दिन रु.५० करोड ५८ लाख ८ हजार विनियोजन गरेकोमा महानगरपालिकाको अभिलेख अनुसार २०७६।७७ सम्ममा अधुरो रहेको योजनाको लागि रु.१ अर्ब १८ करोड ८ हजार खर्च लाग्ने देखिन्छ । योजना अधुरो रहने प्रवृत्ति बढेको देखिएकोले नियन्त्रण गर्नु पर्ने देखिएको छ ।
१०९. **कानून विपरीत पेस्की** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ मा उपभोक्ता समितिलाई सम्झौता रकमको बढीमा एक तिहाई रकमसम्म पेस्की दिन सकिने र समयमै फर्क्यौट गर्नुपर्ने उल्लेख छ । ललितपुर महानगरपालिकाले सम्झौता रकमको ६० प्रतिशत पेस्की दिने गरेको छ । यसरी कानूनमा उल्लेख भएभन्दा बढी पेस्की दिने गरेको कारण वर्षान्तमा रु ५९ करोड १ लाख ३१ हजार पेस्की फर्क्यौट हुन बाँकी रहेको छ । पेस्की बाँकी रकम २०७७ असार महिनामा विभिन्न उपभोक्ता समितिलाई दिएको रु.१० करोड ७२ लाख ७३ हजार समेत समावेश छ । कानूनले तोकेको सीमाभन्दा बढी पेस्की दिने गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
११०. **पेस्की जोखिममा** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ११३(४) मा निर्माण व्यवसायीले खरिद सम्झौता बमोजिमको काम त्यस्तो सम्झौतामा उल्लिखित अवधिभित्र सम्पादन नगरेको कारणले पेस्की फर्क्यौट हुन नसकेमा सार्वजनिक निकायले बैङ्क जमानतको रकम सम्बन्धित बैङ्कबाट प्राप्त गरी पेस्की फर्क्यौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । ललितपुर महानगरपालिकाले ४ खरिद सम्झौताबमोजिम निर्माण व्यवसायीलाई दिएको पेस्कीको बैङ्क जमानतको अवधि समाप्त भएकोले रु. ३ करोड ७७ लाख ९५ हजार पेस्की जोखिममा परेको छ । उक्त रकम नियमावलीको प्रवधान बमोजिम ब्याज सहित असुल हुनुपर्दछ ।

१११. **फेवा जलाधार संरक्षण** - पोखरा महानगरपालिकाले फेवा जलाधार संरक्षण योजना अन्तर्गत चेक ड्याम र सिल्टेशन ड्याम निर्माण कार्यको लागि रु.३३ करोड ३६ लाखको लागत अनुमान तयार गरी ४ प्याकेजको लागि रु.२८ करोड १६ लाख ११ हजारमा सम्झौता गरेको छ । उक्त निर्माण कार्यमा यस वर्ष प्रदेश सरकारको स्रोतबाट रु.१४ करोड ८ लाख समेत गरी कुल रु.२८ करोड १९ लाख ८६ हजार खर्च भएको छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा देहायअनुसार छन्:
- १११.१. जलाधार संरक्षणको प्याकेज नं.१ को निर्माण कार्य रु.९ करोड ५ लाख ६५ हजारमा २०७७।३।१ मा सम्पन्न भएकोमा खहरे अँधेरी खोलाको चेक ड्यामको तल्लो साइडमा ढुङ्गाको गाहो र तटबन्ध लन्चिङ्ग भत्केकोमा निर्माण व्यवसायीले मर्मत गरेतापनि उत्तर पट्टिको ग्राबेलको ड्याम करिब २५ मिटर भत्किएर नदीको बहाव नै परिवर्तन भएको छ । प्याकेज नं. २ को कार्य रु.७ करोड ८५ लाख ६८ हजारमा २०७७।३।१ मा सम्पन्न भएकोमा हर्पन खोला सिल्टेशन बाँधको तल्लो भागमा समेत ढुङ्गाको गाहो भत्किएको र तटबन्ध लन्चिङ्ग खोतलेकोमा ढुङ्गाको गाहो निर्माण व्यवसायीले मर्मत गरे तापनि लन्चिङ्ग मर्मत कार्य गरेको छैन । निर्माण व्यवसायीबाट मर्मत गर्न लगाउनुपर्दछ ।
- १११.२. फेवा जलाधार संरक्षण कार्यको लागि परामर्शदाताले तयार गरेको विस्तृत परियोजना प्रतिवेदनमा सिल्टेशन तथा चेक बाँधभन्दा माथि नदीबाट बगेर आउने ढुंगा, माटो, बालुवा लगायतका सामग्री प्रत्येक पन्ध्र दिन वा महिना दिनमा झिक्नुपर्ने र सो नझिकेमा बाँधलाई असर गर्ने उल्लेख गरेको छ । स्थलगत निरीक्षण गर्दा बाँधको माथिल्लो भागमा नदीले बगाएर ल्याएको ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा ठूलो परिमाणमा थुप्रिएको देखिन्छ । यसबाट बाँधलाई असर गर्ने स्थिति रहेको छ ।
- १११.३. वर्षातको बाढीले प्याकेज नम्बर १ र २ मा निर्माण भएको चेक तथा सिल्टेशन बाँधलाई असर गरेको सम्बन्धमा महानगरपालिकाले परामर्शदाता मार्फत दोस्रो पटक अध्ययन गराएको छ । उक्त परामर्शदाताले तयार गरेको प्रतिवेदनमा उपरोक्त चारवटै खोलामा १:६ अनुपातको कमजोर गाहोको बाँध लगाएको कारण नदीको बहाबलाई वर्षातमा बाँधले धान्न नसक्ने हुँदा उक्त बाँधको माथिल्लो भाग र तल्लो भाग भागमा आर.सी.सी. ज्याकेटिङ्ग गरी साविकको बाँधलाई रेक्ट्रोफिट गर्नुपर्ने, जसको लागत रु.३६ करोड थप लाग्ने उल्लेख गरेको छ । जसले गर्दा शुरूको परामर्शदाताले नदीको बहावको अध्ययन नै नगरी विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरेको अवस्था छ ।
११२. **बढी दरमा भुक्तानी** — सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० मा सार्वजनिक निकायले स्वीकृत नमर्सको आधारमा निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जसअनुसार सडक निर्माणका लागि नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषदले २०७५।०४।२५ मा स्वीकृत गरेको सडक तथा पुलको दरविश्लेषण नमर्स तथा भवन संरचनाका लागि भवन विभागबाट प्रकाशित नमर्सको प्रयोग गर्नुपर्दछ । ललितपुर महानगरपालिकाले सडक संरचना निर्माणका लागि डिभिजन सडक कार्यालय, ललितपुरबाट तयार भएको दर विश्लेषण र भवनतर्फ महानगरपालिका प्राविधिकले तयार गरेको दरविश्लेषणलाई स्वीकृत गरेकोमा सो भन्दा फरक दरको प्रयोग गरी लागत अनुमान तयार स्वीकृत गरे अनुसार उपभोक्ता समितिसँग सम्झौता गरेको छ । उपभोक्ता समितिलाई लागत अनुमानकै दरमा भुक्तानी हुने भएकोले दरविश्लेषणमा उल्लेख भएको भन्दा बढी दरले भुक्तानी भएको छ । महानगरपालिकाबाट यस वर्ष उपभोक्ता समिति मार्फत् निर्माण गरेको सडक योजनाहरूमा रु.३ करोड ६४ लाख ४७ हजार र भवन संरचनामा रु.१३ लाख ६९ हजार समेत रु.३ करोड ७८ लाख १६ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।

११३. **म्यानुअल दरमा भुक्तानी** — सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० मा सार्वजनिक निकायले स्वीकृत नमर्सको आधारमा निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । ललितपुर महानगरपालिकाले यस वर्ष उपभोक्ता समितिमार्फत सञ्चालन गरेको योजनामा मानिसबाट कार्य गर्ने गरी दररेट स्वीकृत गरेकोमा उपभोक्ता समितिले मेसिनको प्रयोग गरेको पाइयो । मेसिनको प्रयोग गरेको अवस्थामा महानगरपालिकाले दररेट तथा लागत अनुमान संशोधन नगरेको कारण लेखापरीक्षणको क्रममा नमूना छनौट गरेको १० योजनामा मात्र रु.४७ लाख १७ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । मेसिन प्रयोग गरी भएको कार्यलाई मानिसबाट भएको उल्लेख गरी मूल्यांकन गर्ने प्राविधिकलाई जिम्मेवार बनाई बढी भुक्तानी भएको रकम असुल हुनुपर्दछ ।
११४. **सोझै खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ८५(१) (क) मा पाँच लाख रूपयाँसम्म लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य, मालसामान वा परामर्श सेवा मात्र सोझै खरिद गर्न सकिने व्यवस्था रहेकोमा काठमाडौँ महानगरपालिकाले जारी गरेको सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०७४ को नियम ९५(१) मा दश लाख रूपयाँसम्मको लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य सोझै खरिद गर्न सकिने व्यवस्था गरेको छ । सो बमोजिम यो वर्ष ९७० वडा स्तरीय निर्माण कार्यमा १० लाख भित्रका कार्यक्रम स्वीकृत गरी सोझै खरिद गरी वर्षभरीमा रु.८५ करोड ८८ लाख २१ हजार खर्च गरेको छ ।
११५. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२१ मा निर्माण व्यवसायीको ढिलाइको कारणले खरिद सम्झौता बमोजिमको काम तोकिएको म्यादमा सम्पन्न हुन नसकेमा १० प्रतिशतमा नबढ्ने गरी प्रतिदिन ०.०५ प्रतिशतका दरले पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिनुपर्ने व्यवस्था छ । पोखरा महानगरपालिकाले विभिन्न निर्माण कार्य गर्न निर्माण व्यवसायीसँग खरिद सम्झौता अवधिमा निर्माण कार्य सम्पन्न नगरेको अवस्थामा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिई अन्तिम बिलको भुक्तानी दिएको छ । खरिद सम्झौताबमोजिम सम्पन्न गर्नुपर्ने अवधिभन्दा विलम्ब गरी निर्माण कार्यसम्पन्न गर्ने १३ निर्माण व्यवसायीबाट रु.४६ लाख ९ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल गर्नुपर्दछ ।
११६. **आंशिक सम्झौता** - प्रदेश आर्थिक ऐन, २०७६ को दफा ९ मा ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा, दहत्तर बहत्तरको सङ्कलनमा तोकिएको दरमा नघट्ने गरी शुल्क असुल गरिने व्यवस्थानुसार भरतपुर महानगरपालिकाले एक कन्स्ट्रक्सन कम्पनीसँग मूल्य अभिवृद्धि कर बाहेक रु.२ करोड ५६ लाख ५२ हजारको सम्झौता गरेको छ । प्रथम किस्ता बापत ४० प्रतिशतले हुने रु.१ करोड २ लाख ६० हजार बुझाएपश्चात् सम्झौता कार्यान्वयन हुने र दोस्रो किस्ता रु.५० लाख बुझाएपछि थप परिमाण उत्खनन् तथा निकासीको लागि पुनः सम्झौता गरी कार्यदिश दिइने उल्लेख छ । उक्त कम्पनीले तेस्रो किस्ता बापत रकम जम्मा गरी थप कार्यको सम्झौता नगरेकोले रु.१ करोड ३ लाख ९२ हजार प्राप्त भएको छैन । साथै उक्त कम्पनीले मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१९ लाख ८५ हजार दाखिला नगरेकोले असुल गर्नुपर्दछ । कार्यसम्पादन जमानत पेस गर्न लगाई एकमुष्ट सम्झौता गर्नुपर्नेमा पटक पटक थप सम्झौता गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको उपयुक्त देखिएन ।
११७. **ढिला भुक्तानी** - सार्वजनिक खर्चमा प्रभावकारिता र मितव्ययिता कायम गर्ने नीतिगत मार्गदर्शन, २०७५ ले सरकारी खर्च किफायती हुनुपर्ने उल्लेख गरेको छ । वीरगन्ज महानगरपालिकाले मझौला शहर एकीकृत वातावरणीय सुधार आयोजना, वीरगन्जलाई रनिङ बिलको रकम भुक्तानी गर्न ढिला भएको जनाई रु.८९ लाख १५ हजार व्याज उपलब्ध गराएको छ । समयमा बिल भुक्तानी नगर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनु पर्दछ ।

११८. **पेस्की कट्टी** - वीरगन्ज महानगरपालिकाले सडक, नाला लगायत संरचना निर्माण कार्य एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७५।२।२९ मा भएको सम्झौतामा सम्झौता रकमको ३० प्रतिशत पछिको भुक्तानीमा २५ प्रतिशतका दरले पेस्की कट्टी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । आयोजनाले निर्माण व्यवसायीलाई २०७५।३।२२ मा रु.१९ करोड २२ लाख पेस्की उपलब्ध गराएको छ । ठेक्का सम्झौता अङ्क रु.१ अर्ब ९२ करोड २० लाख ८ हजार रहेकोमा हालसम्म रु.८७ करोड ५३ लाख २९ हजार भुक्तानी गरेकोमा सम्झौतानुसार रु.८९ लाख ११ हजार पेस्की कट्टी गरेको छैन । उक्त पेस्की कट्टा नगरेको सम्बन्धमा आयोजना प्रमुखलाई जिम्मेवार बनाई ब्याज समेत असुल गर्नुपर्दछ ।
११९. **भवन निर्माण** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० मा भवन निर्माणको नर्म्स प्रयोग गरी लागत अनुमान तयार गर्दा आइटमवाइज कामको परिमाण र दर कायम गर्नुपर्ने तथा नियम १२३ मा नापजाँच गरी कार्य सम्पादनको आधारमा भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । वीरगन्ज महानगरपालिकाले एक माध्यामिक विद्यालयको भवन निर्माण कार्यलाई लमसममा रु.७ करोड ४२ लाख समावेश गरी बोलपत्र गरेको छ । उक्त कार्यमा यो वर्ष रु.३० लाख समेत हालसम्म रु.५ करोड ४० लाख भुक्तानी दिएको छ । कामको परिमाण र दरका आधारमा बोलपत्र गर्न सकिनेमा विना आधार लमसममा ठेक्का गरी काम गराएको छ ।
१२०. **वर्षान्तमा सम्झौता** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा २४(६) मा नगरपालिकाले योजना तर्जुमा गर्दा योजनाको प्राथमिकिकरण, योजना कार्यान्वयन तालिका र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना समेत तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विराटनगर महानगरपालिकाको चौथो नगरसभाले २०७६।७.७ को योजना सम्झौता कार्य वैशाख मसान्तभित्र गरिसक्नुपर्ने र उपभोक्ता समितिबाट हुने कामलाई थप प्रभावकारी बनाउन क्यालेण्डरको आधारमा योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गरिने निर्णय गरेको छ । महानगरपालिकाले २०७७ आषाढमा मात्र १६२ उपभोक्ता समितिसँग विभिन्न निर्माण कार्यको लागि सम्झौता गरी रु.२ करोड ४३ लाख ३९ हजार पेस्की दिएको छ । उक्त कार्य यो वर्ष सम्पन्न भएको पाइएन । चालु वर्षभित्रै कार्य सम्पन्न गर्ने गरी उपभोक्ता समितिसँग सम्झौता गर्ने व्यवस्था मिलाउनु पर्दछ ।

• अन्य

१२१. **अनुदान वितरण** - काठमाडौं महानगरपालिकाले स्वीकृत गरेको अनुदान तथा आर्थिक सहायता विनियमावली, २०७० अनुसार कानून बमोजिम स्थापित गैर नाफामूलक संस्थालाई त्यस संस्थाले पेस गरेको प्रस्ताव प्राथमिकताको आधारमा महानगरपालिकाबाट कार्यक्रम स्वीकृत गरी अनुदान निकासी दिने र अनुदान प्राप्त गर्ने संस्थाले प्राप्त अनुदान प्रस्ताव बमोजिम खर्च गरी सोको प्रगति विवरण र लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराउनु पर्ने तथा अनुदान दिँदा शुरुमा स्वीकृत कार्यक्रमको एक तिहाइ पेस्कीको रूपमा र कार्य सम्पन्न भएपश्चात अन्तिम किस्ता दिनुपर्ने उल्लेख छ । यो वर्ष महानगरपालिकाले २५ संस्थालाई विभिन्न निर्माण कार्य, जग्गा खरिद तथा सञ्चालन अनुदानको लागि कार्यक्रम स्वीकृत गरी प्रत्येक संस्थालाई एकमुष्ट भुक्तानी दिई रु.२२ करोड ६३ लाख ७६ हजार खर्च लेखेको छ । उक्त अनुदानबाट तोकिएको कार्य सम्पन्न भएको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।
१२२. **जग्गाको लगत, संरक्षण** - स्थानीय क्षेत्रभित्र रहेको पर्ती, ऐलानी र सार्वजनिक जग्गाको लगत राखी संरक्षण गर्ने जिम्मेवारी स्थानीय तहमा रहेको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा देखिएका व्यहोरा निम्नानुसार छन्:

- १२२.१. काठमाडौं महानगरपालिकामा यस्ता जग्गाको लगत अद्यावधिक गर्ने कार्य हुन सकेको छैन । नेपाल सरकारबाट विगत वर्षमा गठन भएको एक आयोगबाट सार्वजनिक जग्गा छानबिन गरी दिएको प्रतिवेदन महानगरपालिकामा प्राप्त भएपनि कार्यान्वयन भएको छैन ।
- १२२.२. काठमाडौं महानगरपालिका अन्तर्गत २०२१ सालको नापी नक्सामा साविक दिव्येश्वरी ७ख.को कित्ता नम्बर २४५ मा मनोहरा खोला परेकोमा उक्त कित्ता परिवर्तन गरी २५७ र २५८ बनाएको र २५८ समेत बदर तथा कित्ताकाट गरी २६३, २६४, २६५ कायम गरेको देखियो । सो मध्ये २६३ कित्तालाई पुनः बदर तथा कित्ताकाट गरी २६६ र २६७ कायम गरेको देखियो । यसरी योजनावद्ध ढंगले कित्ता परिवर्तन तथा कित्ताकाट गरी अन्त्यमा २६६, २८३, २८४, २६४, २५७ र २६५ कित्ता कायम भई विभिन्न ८ व्यक्तिको नाममा दर्ता भएको छ । यसैगरी टुकुचा खोलाको जय नेपाल हल देखि काठमाडौं प्लाजामम्म खोला अतिक्रमण गरी व्यवसायिक भवन लगायतका संरचनाहरू बनेको देखिन्छ । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी कारवाही गर्नुपर्दछ ।
- १२२.३. भरतपुर महानगरपालिकामा सार्वजनिक जग्गा संरक्षण एवं कार्यान्वयन समिति गठन भई २०७६ वैशाख मसान्तसम्म विभिन्न वडामा ६६ बिघा २ कठ्ठा जग्गा संरक्षण गरेको एवं वडा नं.२० क्षेत्रमा १५७ बिघा सार्वजनिक जग्गा भएको उल्लेख गरे पनि सो जग्गाबाट आय आर्जन गर्न र अतिक्रमण रोक्न ठोस कार्य भएको नदेखिएको व्यहोरा गत वर्ष औल्याएकोमा महानगरले यस वर्ष समेत सो सम्बन्धमा सुधार गरेको देखिएन । महानगरले सार्वजनिक जग्गा उपयोग तथा संरक्षण गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ ।
१२३. **आर्थिक सहायता** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा स्थानीय तहको रकमबाट आर्थिक सहायता, चन्दा, पुरस्कार एवं संस्थागत अनुदान वितरण गर्न पाउने व्यवस्था रहेको देखिँदैन । काठमाडौं र चितवन महानगरपालिकाले विभिन्न व्यक्ति एवं संघ संस्थालाई क्रमशः रु.२ करोड ५८ लाख ६१ हजार र रु.२ करोड ८४ लाख ९९ हजार आर्थिक सहायता प्रदान गरेका छन् । आर्थिक सहायता वितरण गर्ने कार्यविधि तयार गरेको छैन । यस्तो खर्चमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
१२४. **मूल्य अभिवृद्धि कर** - आर्थिक ऐन, २०७६ ले गरेको व्यवस्थाअनुसार सरकारी कार्यालयले २०७६।२।१६ देखिको ठेक्का वा करारअन्तर्गतको भुक्तानीमा मूल्य अभिवृद्धि कर रकमको ५० प्रतिशत सम्बन्धित राजस्व शीर्षकमा र बाँकी ५० प्रतिशत सम्बन्धित फर्मलाई भुक्तानी दिनुपर्ने उल्लेख छ । पोखरा महानगरपालिकाले राजस्व शीर्षकमा दाखिला हुनुपर्ने रु.४० लाख २६ हजार सम्बन्धित फर्मलाई नै भुक्तानी दिएकोले उक्त मूल्य अभिवृद्धि कर राजस्व दाखिला भएको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।
१२५. **थप सामाजिक सुरक्षा भत्ता** - सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७५ को बूँदा नं.१५(२) मा सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाइरहेका लाभग्राहीहरूका लागि संघीय सरकारबाट प्राप्त भत्ता रकममा स्थानीय सरकारले आफ्नो कोषबाट कुनै पनि रकम थप गरी प्रदान गर्न नसकिने व्यवस्था छ । पोखरा महानगरपालिकाले जेष्ठ नागरिकलाई मासिक रु.२००।- थप गरी यो वर्ष रु.३ करोड ३९ लाख ४८ हजार भुक्तानी गरेको सरकारी नीति अनुकूल भएन । यस्तो खर्चमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
१२६. **प्रतिवेदन कार्यान्वयन** - पोखरा महानगरपालिकाको लेखा समितिले नगरसभामा पेस गरेको लेखा समितिको प्रतिवेदन, २०७७ कार्यान्वयनमा आएको छैन । समितिले सिर्जनाचोक स्थित शपिङ कम्प्लेक्सको सम्पत्ति रोक्का राखी बक्यौता असुल गर्ने, मालपोत कार्यालय अगाडिका शटरहरूको भाडा कम भएकोले पुनरावलोकन गर्नुपर्ने, पार्किङ ठेकामा बैङ्क ग्यारेन्टी नराखेको, प्रचलित कानून विपरीत सम्बन्धित ठेकेदारको न्यून मूल्य भएको तनहुँ स्थित भीर जङ्गल रोक्का राखी सम्झौता गर्ने गरेको अन्य जग्गा

अनाधिकृत रूपमा फुकुवा दिइएको तथा हालसम्म रकम असुल नभएको, गिट्टी ढुङ्गा बालुवाको ठेक्कापट्टा व्यवस्थित नभएको जस्ता विषयमा सुझाव दिएकोमा हालसम्म कार्यान्वयनमा ल्याएको छैन ।

१२७. **थप व्ययभार** - विराटनगर महानगरपालिकाले बनाएको कर्मचारी व्यवस्थापन (सेवा शर्त) सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा ६४ मा अस्थाई तथा करार कर्मचारीको मासिक तलबबाट आधारभूत तलबमानको १० प्रतिशत बराबरको रकम मासिक रूपमा कट्टी गरी सोही बराबरको रकम थप गरी कर्मचारी सञ्चयकोषमा जम्मा गरिने व्यवस्था गरेको छ । महानगरपालिकाले यो वर्ष अस्थायी र करारतर्फका ८५ कर्मचारीको रु.२३ लाख ९ हजार र गत वर्षको रु.२३ लाख ५३ हजार समेत रु.४६ लाख ६२ हजार कोषमा पठाई खर्च गरेको छ । कर्मचारी व्यवस्थापन सम्बन्धी संघीय र प्रदेश कानून नबनेको स्थितिमा पालिका आफैले कानून निर्माण गरी थप व्ययभार पारेको छ । प्रदेश लोकसेवा आयोगको परामर्श विना गरिएको कार्य नियमसम्मत छैन ।

१२८. **ऋणात्मक धरौटी** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को परिच्छेद ८ मा बैङ्कमा छुट्टै धरौटी खाता खोल्नुपर्ने, धरौटी राख्ने तथा फिर्ता गर्ने, राजस्वमा आम्दानी बाँच्ने कार्यविधि तोकिएको छ । वीरगन्ज महानगरपालिकाले १२५ व्यक्ति/संस्थाको फिर्ता गर्नुपर्नेभन्दा रु.९९ लाख ६ हजार बढी धरौटी फिर्ता गरेको कारणसमेतबाट धरौटी खाता ऋणात्मक देखिएको छ । यस सम्बन्धमा छानविन गरी धरौटी हिसाब फरफारक गर्नुपर्दछ ।

१२९. **लेखापरीक्षण रकम र बेरुजू** - महानगरपालिकाहरूको लेखापरीक्षण रकम र बेरुजू अङ्कको विवरण निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

सि.नं.	महानगरपालिका	लेखापरीक्षण रकम	यो वर्षको बेरुजू	बेरुजूमध्ये पेस्की रकम	हालसम्मको बाँकी बेरुजू	लेखापरीक्षण रकममा बेरुजू प्रतिशत
१	विराटनगर	१३४८८७	४६०३	८४९	११६७८	३.४१
२	वीरगन्ज	९१६०६	७५६७	५६३	१९२३४	८.२६
३	ललितपुर	९३१६४	६७३०	१७४५	१६९३८	७.२२
४	भरतपुर	५०३४२	१०१५	४२०	१०५३४	२.०२
५	काठमाडौं	१६३६३२	१९४१२	६२७	४४८४२	११.८६
६	पोखरा	९५१२५	७०५७	१९३	१९७१५	७.४२
	जम्मा	६२८७५६	४६३८४	४३९७	१२२९४१	७.३८

१३०. **बेरुजू फर्स्यौट तथा अनुगमन** - गत वर्ष सम्म ६ महानगरपालिकाको कुल बेरुजू रु.८ अर्ब ७३ करोड ५० लाख रहेकोमा यो वर्ष सम्परीक्षणबाट रु.१ अर्ब ७ करोड ९२ लाख फर्स्यौट भई बाँकी रहेको रु.७ अर्ब ६५ करोड ५८ लाखमा यो वर्षको थप रु.४ अर्ब ६३ करोड ८४ लाखसमेत रु.१२ अर्ब २९ करोड ४२ लाख अद्यावधिक बेरुजू रहेको छ ।

गत वर्षको प्रतिवेदनमा बजेट व्यवस्थापन, आयोजना कार्यान्वयन, सोझै खरिद, बिल भरपाई, सेस्ता पेस नभएको, बैङ्क हिसाब मिलान नगरेको, अग्रिम कर कट्टा नगरेको, बढी भुक्तानी, अधुरो निर्माण, जिन्सी व्यवस्थापन, कर बीजक, सवारीसाधन खरिद, ठेक्का स्वीकृति, राजस्व वक्यौता लगायतका व्यहोरा औल्याइएकोमा यो वर्ष पनि सुधार गरेको पाइएन । उल्लिखित व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

उप-महानगरपालिकाहरू

स्थानीय तहमा विधायिकी, कार्यकारिणी, र न्यायिक अभ्यासलाई सस्थागत गर्दै स्थानीय सरकारको सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले देशभरमा ११ उपमहानगरपालिकाको स्थापना भएका छन् । स्थानीय सरकारका काममा जनसहभागिता, उत्तरदायित्व र पारदर्शिता सुनिश्चित गरी नागरिकलाई गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्नु यसको उद्देश्य रहेको छ ।

१३१. **आर्थिक कारोबार** - उप-महानगरपालिकाहरूको गत वर्षको जिम्मेवारी, यो वर्षको आय, चालु, पुँजीगत तथा अन्य खर्च र मौज्जात अवस्था देहाय अनुसार छः

(रु लाखमा)

सि. नं.	उप महानगरपालिका	आय						व्यय				बाँकी मौज्जात
		गतवर्षको जिम्मेवारी	अनुदान	राजस्व बौद्धिक	आन्तरिक आय	अन्य	जम्मा	चालु खर्च	पुँजीगत खर्च	अन्य खर्च	जम्मा	
१	धरान	२६७८	११९५०	२३२४	१७१२	२८४७	२१५११	१०३८८	५४४९	२२०६	१८०४२	३४६९
२	इटहरी	३२३०	८८५३	२८१२	१०६१	५०९९	२१०५५	६९३५	५१७२	४०५०	१६१५७	४८९८
३	जनकपुर	२७७२	८५३४	२४४७	९६१	३०२०	१७७३४	२१४०	२३७४	८३५९	१२८७३	४८६१
४	कलैया	१५७३	८१३२	१२१४	२२८९	६१७	१३८२५	५४७८	२९०३	३९८	८७७९	५०४७
५	जीतपुर सिमरा	५०२९	८९६६	१८१२	१०	२०६८	१७८८५	७७२	२०६१	६२६५	९०९८	८७८६
६	हेटौडा	७८०९	९९३०	५३३३	१९३६	३९१४	२८९२२	८५९४	४२०२	५०५१	१७८४६	११०७४
७	घोराही	१९९७	१०८१७	२९७०	१५९६	५९८७	२३३६७	९१११	३८२२	५२२२	१८१५५	५२१३
८	तुल्सीपुर	८४२	१०१८५	२०६०	१८२८	५२६०	२०१७५	१०७५५	४९१०	१७२१	१७३८६	२७९०
९	नेपालगञ्ज	५०९९	९५६९	२४१८	१२४५	७८५४	२६१८५	७४६०	५५७४	९४४०	२२४७३	३७१२
१०	बुटवल	४५०१	९१९५	२६९४	३९४८	५०५५	२५३९३	७०७५	७६८७	४४२३	१९१८६	६२०७
११	धनगढी	१२४८	४५८०	२९०१	१४५५	९६८२	१९८६६	७०८४	५७६९	५४१८	१८२७१	१५९५
जम्मा		३६७७८	१००७११	२८९८५	१८०४१	५१४०३	२३५९१८	७५७९२	४९९२३	५२५५३	१७८२६६	५७६५२

• आन्तरिक आय

१३२. **बोलपत्र फिर्ता** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ५८ को उपनियम १ मा विद्युतीय बोलपत्र वा प्रस्तावको हकमा त्यस्तो बोलपत्र वा प्रस्ताव पेस गर्ने अन्तिम समयवाधिसम्म विद्युतीय सञ्चार माध्यमबाट फिर्ता वा संशोधन गर्न सकिने प्रावधान रहेको छ । हेटौडा उप-महानगरपालिकाले राप्ती नदीको १९ स्थानबाट नदीजन्य पदार्थ संकलन गर्न पहिलो पटक न्यूनतम अङ्क रु.१२ करोड कायम गरी बोलपत्र गरेकोमा रु.१२ करोड कबोल गर्ने बोलपत्रदाता सम्झौता गर्न नआएकोले निजको जमानत जफत गरी न्यूनतम अङ्क रु.८ करोड ९८ लाख कायम गरी दोस्रो पटक बोलपत्र आह्वान गरेको छ । दोस्रो पटक बोलपत्र आह्वान गर्दा पेस भएको एक मात्र बोलपत्र २०७६।१।२२ मा खोलेकोमा बोलपत्रदाताले २०७६।११।६ मा बोलपत्र फिर्ता मागे अनुसार बैङ्क जमानत जफत गरी ठेक्का रद्द गर्ने र बाँकी अवधिको लागि अमानतमा शुल्क संकलन गर्ने निर्णय भएको छ । निजले रु.९ करोड ४० लाखको प्रस्ताव पेस गरेको देखिन्छ । उप-महानगरपालिकाले १४ जनालाई ज्यालादारीमा नियुक्ति गरी रु.७ करोड ८४ लाख ९ हजार संकलन गरेको छ । न्यूनतम अङ्क निर्धारणको मापदण्ड नभएको तथा बोलपत्रमा सहभागी भई सम्झौता गर्न नआउनेलाई कालोसूचीमा राख्ने लगायतका कारवाही हुनुपर्दछ ।

१३३. **उठ्न बाँकी बहाल** - हेटौडा उप-महानगरपालिकाले बसपार्कस्थित भाडामा लगाएको व्यवसायिक स्टलहरू भाडामा लिएका व्यक्तिबाट २०७६।७७ सम्म सम्झौता अनुसार रु.९४ लाख ५८ हजार भाडा प्राप्त हुन बाँकी छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ । साथै मासिक भाडा प्रचलित बजार मूल्यभन्दा कम रहेकोले पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।

१३४. **नदीजन्य पदार्थ बिक्री** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २७ (५) मा पहिलो सकारकर्ता सम्झौता गर्न नआएमा निजपछिको दोस्रो सकारकर्ताको कबोल अंक स्वीकृत गरी निजसँग कार्यालयले सम्झौता गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । धरान उप-महानगरपालिकाले सर्दु पटनाली र सेहरा खोलाको नदीजन्य पदार्थ बिक्रीको लागि पर्न आएका बोलपत्रमध्ये बढी रु ५ करोड ९१ लाख कबोल गर्ने बोलपत्रदाता सम्झौता गर्न नआएको कारण धरौटी रु.२९ लाख ५५ हजार जफत गरेको छ । दोस्रो बढी कबोल गर्ने एक निर्माण सेवाको रु.२ करोड ४१ लाखको कबोल अंक स्वीकृत गर्नुपर्नेमा ठेक्का रद्द गरेको र दोस्रो बढी कबोल अंकलाई न्यूनतम कबोल अंक कायम गरी पुनः बोलपत्र आह्वान गर्दा पर्न आएका बोलपत्रदातामध्ये बढी कबोल गर्ने एक सप्लायर्सको कबोल अंक रु.२ करोड ९५ लाख स्वीकृत गरी सम्झौताको लागि पत्र पठाएकोमा लकडाउनको कारण सम्झौता नभई ठेक्का नै रद्द गरेको छ । समयमै ठेक्का व्यवस्थापन नभएको एवं सुरुको बोलपत्र प्रकृत्यामा दोस्रो घटी बोलपत्र स्वीकृत नगरेको कारण यो वर्षको आय गुमेको देखियो । समयमै बोलपत्र आह्वान गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
१३५. **भाडा बक्यौता** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद-९ वित्तीय अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत स्थानीय तहले विभिन्न कर तथा शुल्क लगाउने र बक्यौता समेत असुली गर्ने व्यवस्था छ । जीतपुर सिमरा उप-महानगरपालिकाको स्वामित्वमा रहेको मीना बजारको ३९ र गुदरी बजारमा रहेको १०१ वटा शटर प्रतिस्पर्धा तथा बोल कबोलबाट भाडामा लगाई आयआर्जन गर्नुपर्नेमा गत बिगतदेखिकै ठेक्काको आधारमा असुल गर्ने गरेको छ । उपमहानगरपालिकाको आर्थिक ऐन, २०७६ को दफा १०(१) अन्तर्गत अनुसूची-१० ले व्यवस्था गरेको भाडा दरको आधारमा मीना बजारको ३९ र गुदरी बजारको ८५ शटरको २०७६ साउनदेखि २०७७ असारसम्मको रु.१ करोड ११ लाख २४ हजार असुल गर्न बाँकी देखिएको हुँदा उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।
१३६. **चेक बाउन्स** - नेपाल राष्ट्र बैङ्कबाट जारी एकीकृत निर्देशन, २०७७ मा भुक्तानी हुन नसक्ने चेक जारी गर्नेलाई कालोसूचीमा राखी कारबाही गर्न सक्ने व्यवस्था छ । जितपुरसिमरा उप-महानगरपालिकाले बारा अन्तर्गत दुधौरा खोलाको गिट्टी, ढुङ्गा, बालुवाको ठेक्का एक व्यवसायीले लिई रु.१ करोड २५ लाख २५ हजारको एकान्टपेयी चेक पेस गरेकोमा खातामा मौज्दात नभई चेक नसाटिएको कारण आय प्राप्त भएको छैन । उप-महानगरपालिकाले चेक नसाटिदा समेत असुलीको लागि थप प्रयास गरेको छैन । सम्झौता अनुसारको रकम व्याज सहित असुल गर्नुपर्दछ ।
१३७. **असुल गर्न बाँकी** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद-९ वित्तीय अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत स्थानीय तहले विभिन्न कर तथा शुल्क लगाउने र बक्यौता रकम समेत असुली गर्ने व्यवस्था छ । जीतपुर सिमरा उप-महानगरपालिकाले यो वर्ष नदीजन्य पदार्थ सङ्कलन तथा निकासी कर, कवाडी सामान सङ्कलन तथा निकासी कर, पटके सवारी कर, हाटबजार सञ्चालन लगायतको शीर्षकमा बन्दोबस्त गरेको ७ आन्तरिक आय ठेक्काबाट रु.६ करोड १४ लाख २६ हजार प्राप्त गरेको छैन । सम्झौता अनुसारको रकम यथाशीघ्र असुल गर्नुपर्दछ ।
१३८. **आय मिन्हा** - स्थानीय तहको नदीजन्य पदार्थ ढुंगा, गिट्टी, बालुवा तथा अन्य पदार्थको बिक्री गरी कर असुल गर्न बोलपत्रको माध्यमबाट विभिन्न ठेकेदारसँग भएको ठेक्का सम्झौतामा ठेकेदारले कबोल गरेको रकममा कुनै प्रकारको छुट वा मिन्हा दिने व्यवस्था छैन । यो वर्ष कैलालीको धनगढी उप-महानगरपालिका र २ निर्माण व्यवसायीबीच रु.३ करोड ९६ लाख ३९ हजार कर असुल गर्ने गरी सम्झौता भएकोमा पालिकाले ४१ प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ६२ लाख ५२ हजार मिन्हा दिएको छ । सम्झौता विपरीत मिन्हा दिएको रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१३९. **पोखरीको राजस्व** — जनकपुर उप महानगरपालिकाले पाँच वर्षको लागि माछा पोखरी ठेक्कामा लगाएको यो वर्षको किस्ता रु. ५९ लाख २३ हजार वर्षको सुरुमै दाखिला गर्नुपर्नेमा आर्थिक वर्षको अन्त्यसम्म पनि दाखिला गरेको छैन । समयमै किस्ता दाखिला नगर्नेबाट सम्झौताबमोजिम व्याजसमेत असुल गर्नु पर्दछ ।

• खरिद व्यवस्थापन

१४०. **कृत्रिम जलाशय निर्माण** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४ मा निर्माण कार्य गर्नु अघि त्यस सम्बन्धी स्पेसिफिकेशन, योजना, नक्शा, डिजाइन, विशेष आवश्यकता वा अन्य विवरणहरू तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । घोराही उप-महानगरपालिकाले उक्त विवरणहरू तयार नगरी यो वर्ष ४ वटा कृत्रिम जलाशय निर्माण गर्न रु.३ करोड ३ लाख १८ हजार खर्च गरेको छ । आयोजना कार्यान्वयन पूर्व गर्नुपर्ने तयारीका कार्य पूरा गरी निर्माण गर्नुपर्दछ ।

१४१. **पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति** - नेपालगञ्ज उप-महानगरपालिकाले बसपार्कमा टर्मिनल निर्माण गर्न रु.१४ करोड ९४ लाखमा २०७४।०३।१७ मा सम्पन्न गर्ने गरी २०७२।१२।१८ मा एक निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता गरेकोमा रु.१५ करोड ८६ लाख १८ हजार भुक्तानी भएको छ । उक्त कार्य २०७५।१२।२० सम्म सम्पन्न गरेमा पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति नलिने र सो मितिमा सम्पन्न नगरेमा २०७५।११।१७ गते देखि नै लागू हुने गरी पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति लिने गरी उप-महानगरकार्यपालिकाले म्याद थप गरेकोमा पुनः कार्यपालिकाले २०७६।२।२ मा २०७६।२।२० सम्म क्षतिपूर्ति नलिने गरी म्याद थप गरेको छ । यसरी पूर्व निर्णय विपरीत पुनः निर्णय गरी म्याद थप गरेको उपयुक्त नदेखिएकोले पहिलो निर्णयअनुसार निर्माण व्यवसायीबाट रु.४० लाख ३२ हजार पूर्वनिर्धारित क्षतिपूर्ति असुल हुनुपर्दछ ।

१४२. **मूल्य समायोजन भुक्तानी** - मूल्य समायोजन गणना गर्दा सम्झौताको व्यवस्था अनुसार पेस्की रकम कट्टा गर्ने वा नगर्ने निर्णय गर्नुपर्दछ । नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिकाको एकीकृत फोहोर व्यवस्थापन गर्न रु.३३ करोड ८८ लाख ८७ हजारको ठेक्का सम्झौतामा मूल्य समायोजन गणना गर्दा पेस्की कट्टा गर्ने वा नगर्ने विषयमा केही उल्लेख नगरेकै अवस्थामा दशौँ रनिङ बिलको मूल्य समायोजन गणना गर्दा पेस्की कट्टा नगरेकोले बिल रकम रु.१ करोड ३८ लाख ३६ हजारको मूल्य समायोजन सूचकाङ्क ०.२२७ का दरले रु.३१ लाख ४१ हजार बढी मूल्य समायोजन भुक्तानी गरेकोले असुल गर्नुपर्दछ ।

सोही ठेक्काको निर्माण सम्पन्न भएपछि सञ्चालन तथा मर्मतसम्भार अवधिमा ०.४ भार राखी सोही अवधिको वृद्धि भएको मूल्य वृद्धि सूचकाङ्कको आधारमा ११, १२ र १३ औँ रनिङ बिलको निर्माण सामग्रीको मूल्य समायोजन भुक्तानी गर्दा रु.३४ लाख ७३ हजार बढी भुक्तानी गरेको छ । निर्माणको चरणमा गरिसकेको कामको लागि निर्माण पश्चात मूल्य वृद्धिदर थप भएको सूचकाङ्कबाट भुक्तानी भएको उक्त मूल्य समायोजन असुल गर्नुपर्दछ ।

• उपभोक्ता समिति

१४३. **श्रमदान** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ मा बढीभन्दा बढी श्रमदान जुट्ने योजनालाई प्राथमिकता दिई कार्यान्वयन हुनुपर्दछ । कलैया उप-महानगरपालिकाले २०७५।७६ सम्म १० प्रतिशत श्रमदान हुनेगरी उपभोक्ता समितिसँग सम्झौता गरेकोमा नगर कार्यपालिकाको २०७६।९।१७ को निर्णय अनुसार २०७६।७७ मा ४ प्रतिशत मात्र श्रमदान हुनेगरी सम्झौता गरेको

छ । नगर कार्यपालिकाले श्रमदान घटाउने गरी निर्णय गर्नुपर्नाको कारण उल्लेख गरेको छैन । यसरी उपभोक्ता योगदान घटाएकोले सम्झौता भएकोमध्ये परीक्षण गरिएका २१ योजनामा रु.१५ लाख ८ हजार थप व्ययभार पर्न गएको छ ।

१४४. **ज्यालामा बढी खर्च** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० मा नर्म्स र जिल्ला दररेटको आधारमा लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । तुलसीपुर उप-महानगरपालिकाको निर्माण कार्यको इन्जिनियरिङ्ग नर्म्स अनुसार तयार गरेको लागत अनुमानअनुसार काम गराई रु.८० लाख ६५ हजार भुक्तानी गर्नुपर्नेमा पाँच उपभोक्ता समितिलाई नापी किताबमा उल्लिखित कामको परिमाणअनुसार ज्यामी ज्याला रु.१ करोड २० लाख ३१ हजार भुक्तानी गरेको छ । बढी भुक्तानी भएको रु.३९ लाख ६६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

१४५. **बढी भुक्तानी** — आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(८) मा रित पुगे नपुगेको चेकजाँच गरेरमात्र भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । जनकपुर उप-महानगरपालिकाले ५ उपभोक्ता समितिसँग बहुवर्षीय खरिद सम्झौता गरी दुई किस्ता पेस्की प्रदान गरेकोमा कार्य सम्पन्न भई बिल भुक्तानी गर्दा पहिलो पटक प्रदान गरेको पेस्की कट्टा नगरेकोले रु.४८ लाख २३ हजार बढी भुक्तानी भएको छ । बढी भुक्तानी भएकोमध्ये रु.२९ लाख ७७ हजार लेखापरीक्षणको क्रममा दाखिला भइसकेकोले बाँकी रु.१८ लाख ४६ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

• अन्य

१४६. **समायोजन ग्रेड** - कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७५ को दफा ४ मा सरकारी सेवामा श्रेणीगत रूपमा कार्यरत कर्मचारीलाई प्रदेश वा स्थानीय तहमा समायोजन गर्दा कर्मचारीको सेवा अवधि र शैक्षिक योग्यताको आधारमा तह मिलान तथा ग्रेड तलव वृद्धि कायम हुने गरी समायोजन गरीने व्यवस्था छ । इटहरी उप-महानगरपालिकाले समायोजन हुनुभन्दा पहिलेको पदमा ५ वर्ष सेवा अवधि पुरा गरी स्थानीय तहमा तह वृद्धिसहित समायोजन भई आएका २२ कर्मचारीलाई ऐनमा तोकिएको व्यवस्था भन्दा फरक गरी तह वृद्धि भएको पदको लागि तोकिएको तलब स्केलमा समायोजन हुनुभन्दा पहिलेको साविक पदको खाईपाई आएको ग्रेड समेत समावेश गरी यो वर्ष रु.१५ लाख ३२ हजार भुक्तानी दिएको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१४७. **उपकरण सञ्चालन खर्च** - हेटौँडा उप-महानगरपालिकाले ग्रेडर, ब्याक-हो लोडर १/१ थान र एक्साभेटर, ट्रिपर २ थान भाडामा लगाई यो वर्ष रु.६ लाख २५ हजार आम्दानी गरेकोमा उपकरणको सञ्चालन र इन्धनमा रु.३८ लाख ३५ हजार खर्च भएको छ । उक्त खर्चमा चालक र सहचालकहरूको पारिश्रमिक लगायतको सुविधा समेत हिसाब गर्दा सञ्चालन खर्च अझै बढी हुने देखिन्छ । उप-महानगरपालिकाले सञ्चालन गरेको विकास निर्माण कार्यमा ती उपकरण प्रयोग भएको समेत देखिएन । खर्चको तुलनामा आय न्यून देखिएकोले उपकरण सञ्चालन सम्बन्धमा पुनरावलोकन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

१४८. **कार्यक्रम खर्च** - सुरक्षित नागरिक आवास कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०७५ मा प्राविधिकबाट प्राप्त अनुसूची-३ बमोजिमको प्रतिवेदन स्थानीय तहले प्रमाणित गरेपछि निर्माण कार्यसम्पन्न भएको मानिने र अन्य प्रयोजनमा खर्च गरेको पाइएमा अनुदान फिर्ता लिनुपर्ने व्यवस्था छ । सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजनाले आवास भवन निर्माणको लागि १७० लाभग्राही छनौट गरी पठाएको आधारमा कलैया उप-महानगरपालिकाले ती लाभग्राहीको खातामा रु.५१ लाख जम्मा गरी खर्च लेखेको छ । प्राविधिकको सिफारिस अनुसार भुक्तानी दिएको रकमबाट ८५ लाभग्राहीले आवास निर्माण गरेको र ८५ लाभग्राहीले

स्थानीय तह

आवास निर्माण नगरेको उल्लेख गरेको छ । आवास निर्माण नगर्ने ८५ लाभग्राहीलाई निकास भएकाले रु.२५ लाख ५० हजार फिर्ता गरी सञ्चित कोषमा दाखिला हुनुपर्दछ ।

१४९. लेखापरीक्षण रकम र बेरुजू - उप-महानगरपालिकाहरूको लेखापरीक्षण रकम र बेरुजू अङ्कको विवरण निम्नानुसार छः

(रु. लाखमा)

सि.नं.	उपमहानगरपालिका	लेखापरीक्षण रकम	यो वर्षको बेरुजू	बेरुजूमध्ये पेस्की रकम	हालसम्मको बाँकी बेरुजू	यो वर्षको बेरुजू प्रतिशत
१	धरान	३६८७५	१२२७	४२	२९१७	३.३३
२	इटहरी	३३९८३	१११४	६१	४९०६	३.२८
३	जनकपुर	२७८३६	३५५७	४५७	८०७९	१२.७८
४	कलैया	२१०३२	१०१०	३५४	२७८०	४.८०
५	जीतपुर सिमरा	२१९५३	१७९३	७७४	३६१०	८.१७
६	हेटौडा	३८९५८	१७०६	७६५	३१४१	४.३८
७	घोराही	३९५२५	१११२	६	३०९७	२.८१
८	तुल्सीपुर	३६७१९	१३७०	१५	३३६८	३.७३
९	नेपालगञ्ज	४३५५९	६९३	१०७	५४४५	१.५९
१०	बुटवल	४००७७	६२६	३५	६७५	१.५६
११	धनगढी	३६८८९	१०२२	६	२५१७	२.७७
जम्मा		३७७४०६	१५२३०	२६२२	४०५३५	४.०४

१५०. बेरुजू फर्स्यौट तथा अनुगमन - गत वर्षसम्म उपमहानगरपालिकामा कुल बेरुजू रु.२ अर्ब ८१ करोड ११ लाख रहेकोमा यो वर्ष समायोजन तथा सम्परीक्षणबाट रु.२८ करोड ८ लाख फर्स्यौट भई बाँकी रहेको रु.२ अर्ब ५३ करोड ३ लाखमा यो वर्षको थप रु.१ अर्ब ५२ करोड ३० लाखसमेत रु.४ अर्ब ५ करोड ३४ लाख अद्यावधिक बेरुजू रहेको छ ।

गत वर्षको प्रतिवेदनमा बजेट व्यवस्थापन, आयोजना कार्यान्वयन, सोझै खरिद, बिल भरपाई, सेस्ता पेस नभएको, बैङ्क हिसाब मिलान नगरेको, अग्रिम कर कट्टा नगरेको, बढी भुक्तानी, अधुरो निर्माण, जिन्सी व्यवस्थापन, कर बीजक, सवारीसाधन खरिद, ठेक्का स्वीकृति र ओभरहेड लगायतका व्यहोरा औल्याइएकोमा यो वर्ष पनि सुधार गरेको पाइएन । उल्लिखित व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

नगरपालिकाहरू

स्थानीय तहमा विधायिकी, कार्यकारिणी, र न्यायिक अभ्यासलाई सस्थागत गर्दै स्थानीय सरकारको सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले देशभरमा २७६ नगरपालिकाको स्थापना भएका छन् । स्थानीय सरकारका काममा जनसहभागिता, उत्तरदायित्व र पारदर्शिता सुनिश्चित गरी नागरिकलाई गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्नु यसको उद्देश्य रहेको छ ।

१५१. आर्थिक कारोबार — देशभरिका नगरपालिका २७६ मध्ये २६० नगरपालिकाहरूको गत वर्षको जिम्मेवारी, यो वर्षको आय, चालु पुँजीगत तथा अन्य खर्च र मौज्दात अवस्था देहाय अनुसार छः

(रु. लाखमा)

सि. नं.	प्रदेश	लेखापरीक्षण गरिएका नगरपालिका संख्या	आय					व्यय				बाँकी मौज्दात		
			गतवर्षको जिम्मेवारी	अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	मान्तरिक आय	अन्य	जम्मा	चालु खर्च	पूँजीगत खर्च	अन्य खर्च		जम्मा	
१	१	४५	३३९२१	२२५४८८	३९६७७	१८३९०	८००८१	३९७५५७	१५५३४९	१०६३२०	८३७७९	३४५४४८	५२१०९	
२	२	७१	७३३३३	२७१३१५	४७९६६	१३६५९	१०९३९०	५१५६६३	१४५७८०	१२३३१७	१४३२४७	४१२३४४	१०३३१९	
३	बागमती	३७	८३३८३	१७८६०३	६८८७२	५३५२०	७३२७०	४५७६४८	१४९८३४	१२३०४६	५२६९७	३२५५७७	१३२०७१	
४	गण्डकी	२६	१६६३०	१२४३१३	२०४९४	१२०४९	४५३१५	२१८८०१	९६४३१	५१०८०	४५३७२	१९२८८३	२५९१९	
५	लुम्बिनी	२७	२४९२२	१३७७७७	२६०६४	११६२८	४०२९१	२४०६८२	९८३०५	६२६५८	३०८६७	१९१८३०	४८८५२	
६	कर्णाली	२३	१३१०३	९५७१६	१४४००	२९२२	३०७१४	१५६८५५	७३७८७	३६२८१	२७३४८	१३७४१६	१९४३८	
७	सुदूरपश्चिम	३१	२३०९६	१३०५०२	२४५५९	७३२४	४८०७२	२३३५५३	१०९३७०	६०२०५	३२००८	२०१५८३	३१९७०	
जम्मा			२६०	२६८३८८	११६३७१४	२४२०३२	११९४९२	४२७१३३	२२२०७५९	८२८८५६	४६२९०७	४१५३१८	१८०७०८१	४१३६७८

• आन्तरिक आय

१५२. राजस्व दाखिला - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २८(२) मा जिम्मेवार व्यक्तिले आफ्नो जिम्मामा आएको राजस्व सोही दिन वा त्यसको भोलिपल्ट दाखिला नगरे १० प्रतिशतले जरिवाना लिई दाखिला गर्न लगाउनुपर्ने व्यवस्था छ । बाराको कोल्हवी नगरपालिकाले ११२ ठेली नगदी रसिदबाट असुल भएको मध्ये रु.२२ लाख १५ हजार, सिरहाको लहान र धनगढीमाई नगरपालिका वडा कार्यालयहरूले प्रयोग गरेका आय सफ्टवेयरले असुली देखाएको मध्ये क्रमशः रु.१७ लाख ९५ हजार र रु.५० लाख ६३ हजार एवं रौतहटको चन्द्रपुर नगरपालिकाले वडा कार्यालय, निर्माण व्यवसायी एवं समितिहरूबाट प्राप्त रु.२० लाख ७ हजार समेत रु.१ करोड १० लाख ८० हजार दाखिला नगरेकोले जरिवाना सहित असुल गर्नुपर्दछ ।

१५३. चेक बाउन्स - बैकिङ कसुर सजाय सम्बन्धी ऐन, २०६४ को दफा ३(ग) अनुसार आफ्नो खातामा रकम नभएको जानीजानी चेक काटी दिने कार्य बैकिङ कसुर भएकोले सोही ऐनको दफा ४ बमोजिम दण्ड सजाय हुने व्यवस्था छ । यस सम्बन्धमा निम्नानुसार देखिएको छः

१५३.१. कोल्हवी नगरपालिका, बाराले लालबकैया खोलाको ठेक्का रकम असुली गर्दा एक निर्माण सेवाबाट पेस गरेका रु.५६ लाखको २ थान ठेक बाउन्स भएको छ । यसैगरी फतुवा विजयपुर नगरपालिका, रौतहटले लालबकैया खोलाको चेक अङ्क रु.१ करोड ११ लाखमा १० प्रतिशत छुट दिई रु.९९ लाख ९० हजारको निर्माण व्यवसायीले पेस गरेको चेक बाउन्स भएकोले सम्झौता रकम रु.१ करोड ११ लाख समेत रु.१ करोड ६७ लाख असुल गर्नुपर्दछ । नगरपालिकाले बाउन्स चेक दिने व्यवसायीलाई कालोसूचीमा राखे लगायतका कारवाही गर्नुपर्दछ ।

१५३.२. मोरङ जिल्लाको लेटाङ नगरपालिका कार्यालयले नगरपालिकाभित्रका चिसाङ र तेली खोलाबाट नदीजन्य पदार्थ उत्खनन् र बिक्री गर्न एक व्यवसायीसँग मूल्य अभिवृद्धि कर सहित रु.१४ करोड ३० लाख ५८ हजारमा ठेक्का सम्झौता गरेकोमा सम्झौता गर्नासाथ सबै रकम एकमुष्ट बुझाएमा मूल्य अभिवृद्धि कर बाहेकको रकममा १० प्रतिशत छुट दिने उल्लेख छ । निजले एकमुष्ट रकम बुझाएको उल्लेख गरी रु.१ करोड २६ लाख ६० हजार छुट दिई बाँकी रु.११ करोड ३९ लाख ४० हजारको मूल्य अभिवृद्धि कर समेत रु.१३ करोड ३ लाख ९८ हजार नगरपालिकाको खातामा दाखिला गराई पट्टा जारी गरेको पाइयो । उक्त व्यवसायीले बुझाएको चेक बाउन्स भई मूल्य अभिवृद्धि कर वापतको रकम २०७७।३।३० मा मात्र आन्तरिक राजस्व कार्यालय विराटनगरमा जम्मा गरेको छ । निज व्यवसायीले मूल्य अभिवृद्धि कर सहित एकमुष्ट रकम नबुझाएकोले छुट दिन नमिल्ने रु.१ करोड २६ लाख ६० हजार असुल हुनुपर्दछ ।

नगरपालिकाले बाउन्स चेक दिने व्यवसायीलाई कालोसूचीमा राखे लगायतका कारबाही गर्नुपर्दछ ।

१५४. **धरौटी जफत** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २७(५) मा बोलपत्र स्वीकृत पश्चात सम्झौता गर्न नआएमा जमानत जफत हुने व्यवस्था छ । रौतहट जिल्लाको गुजारा र फतुवा विजयपुर नगरपालिका क्षेत्रभित्र पर्ने लालबकैया नदीबाट नदीजन्य पदार्थको उत्खनन् तथा बिक्री सम्बन्धी ठेक्कामा एक व्यवसायीको रु.२ करोड ३० लाखको प्रस्ताव स्वीकृत गरी २०७५।९।२० मा सम्झौता गर्न पत्राचार गरेकोमा सम्झौता गर्न नआएको जनाई २०७५।११।१७ मा बोलपत्र रद्द गरी बैङ्क ग्यारेण्टी र धरौटी वापतको रु.७५ लाख ६८ हजार उक्त व्यवसायीलाई फिर्ता गरेको छ । ऐनको व्यवस्था अनुसार सम्झौता गर्न नआएका व्यवसायीले राखेको धरौटी जफत गर्नुपर्नेमा फिर्ता गरेकोले सो फिर्ता गर्ने पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाई उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१५५. **भाडा दाखिला** - रौतहटको परोहा नगरपालिकाले तयार गरेको यान्त्रिक उपकरण सञ्चालन सम्बन्धी कार्यविधि, २०७५ अनुसार कार्यालयले यन्त्र, उपकरण, गाडी भाडामा दिँदा भाडा वापतको रकम अग्रिम रूपमा नगरपालिकामा जम्मा गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । भाडा रकम प्राप्त नगरी त्यस्ता साधन प्रयोग गर्ने अनुमति दिन मिल्दैन । नगरपालिकाले १ ग्रेडर, २ टिपर, १ रोलर, ब्याक-हो लोडर र १ पानी ट्याङ्कर भाडामा लगाएकोमा ६ निर्माण सेवा एवं व्यक्तिले रु.७० लाख २८ हजार भाडा दाखिला गर्न बाँकी रहेको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ । भाडा रकम प्राप्त नगरी साधन प्रयोग गर्न दिनेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

१५६. **वन पैदावार शुल्क** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६२ (ख) मा आफ्नो क्षेत्रभित्रको सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावार बिक्री तथा उपयोग सम्बन्धी आफ्नो कार्ययोजना बनाई स्थानीय तहबाट स्वीकृत गराउनु पर्ने तथा वन पैदावारको बिक्री वापत प्राप्त हुने रकमको १० प्रतिशत रकम सम्बन्धित स्थानीय तहको सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नवलपरासीका मध्य विन्दु, गैडाँकोट र देवचुली एवं तनहुँको देवघाट नगरपालिकालाई आफ्नो क्षेत्रभित्रको सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरूले वन पैदावारको बिक्रीवापत प्राप्त गरेको आयको १० प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ९० लाख ९६ हजार प्राप्त नभएकोले सम्बन्धित सामुदायिक वन उपभोक्ता समितबाट असुल गर्नुपर्छ ।

१५७. **कुण्डबाट प्राप्त हुनुपर्ने आय** - बेनी नगरपालिका, म्याग्दीको क्षेत्राधिकार भित्रपर्ने सिंगा तातोपानी कुण्डमा लिइने प्रवेश शुल्क र सहयोग रसिदको कुल रकमको २५ प्रतिशतले हुने रकम नगरपालिकामा जम्मा गर्ने सम्झौता भएको छ । उक्त कुण्डको २०७५।७६ को लेखापरीक्षण प्रतिवेदन अनुसार उल्लिखित

शीर्षकबाट रु.८४ लाख ३५ हजार र २०७६।७७ को प्रमाणित आर्थिक विवरण अनुसार रु.६५ लाख ९६ हजार समेत रु.१ करोड ५० लाख ३१ हजार आम्दानी गरेकोमा २५ प्रतिशतले हुने रु.३७ लाख ५८ हजार असुल गर्नुपर्दछ।

१५८. **घटी असुली** - गण्डकी प्रदेश आर्थिक ऐन, २०७६ को अनुसूची ६ मा रोडा, ढुङ्गा, गिट्टी, चिप्स, ग्रेग्रान, चट्टान संकलनको दर प्रति घनफिट रु.४ ले निर्धारण गरेको छ । भिरकोट नगरपालिका, स्याङ्जाले यो वर्ष निर्माण व्यवसायीहरूबाट नदीजन्य पदार्थ बिक्रीवापत सम्पूर्ण कर समेत रु.३२ लाख ५८ हजार आय प्राप्त गरेको पाइयो । यसरी प्रति क्यूफिट रु.४ का दरले आय प्राप्त गर्नुपर्नेमा रु.२.६६ का दरले प्राप्त गरेकोले नगरपालिकाले रु.१६ लाख ४१ हजार घटी आम्दानी गरेको देखिन्छ । उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।

यसैगरी प्रदेश आर्थिक ऐन, २०७६ को अनुसूची ५ मा संकलन दर प्रति घनफिट रु.९ का दरले हुने उल्लेख छ । सिन्धुलीको दुधौली नगरपालिकाले ३ व्यक्ति तथा संस्थालाई ३ लाख ९३ हजार घनफिट ढुङ्गा, गिट्टी, बालुवा संकलनमा रु.३ का दरले मात्र संकलन गरेका कारण रु.२३ लाख ६२ हजार कम आय प्राप्त भएको छ । उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।

१५९. **अनुमति बिना उत्खनन्** - तनहुँको शुक्लागण्डकी नगरपालिकाले अनुमति बेगर सार्वजनिक जग्गाबाट करिब ६० हजार ६६२ घनमिटर सामग्री उत्खनन् कार्यको एक कसर उद्योगसँग प्रति घनमिटर रु.१४१।- का दरले राजस्व, २० प्रतिशत जरिवाना एवं मूल्य अभिवृद्धि कर तथा आयकर समेत रु.१ करोड ३१ लाख ८ हजार असुल गर्ने नगर कार्यपालिकाबाट निर्णय भएकोमा रु.४० लाख मात्र दाखिला गरेकोले बाँकी रु.९१ लाख ८ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

१६०. **आय ठेकामा छुट** - आय ठेकाको ठेकेदारले कबोल गरेको रकममा मूल्य अभिवृद्धि कर समेतको एकमुष्ट रकम अग्रिम रूपमा बुझाएमा ठेका रकमको १० प्रतिशत छुट दिन सकिने उल्लेख छ । उदयपुरको चौदण्डीगढी नगरपालिकाले एक व्यवसायीसँग गिट्टी, बालुवा संकलन सम्बन्धी आय मूल्य अभिवृद्धि कर बाहेक रु.२ करोड ६६ लाख ३६ हजार प्राप्त गर्ने गरी ठेका सम्झौता भएकोमा निज व्यवसायीले अग्रिम एकमुष्ट (मूल्य अभिवृद्धि कर बाहेक) दाखिला गरेको भनी रु.२६ लाख ६४ हजार छुट दिई रु.२ करोड ३९ लाख ७२ हजार आम्दानी गरेको छ । निज व्यवसायीले मूल्य अभिवृद्धि कर सहित एकमुष्ट बुझाएको नदेखिएकोले १० प्रतिशत छुट दिन मिल्ने नदेखिँदा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३४ लाख ६३ हजार र छुट दिएको रकम समेत रु.६१ लाख २७ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

यस्तै मोरङ जिल्लाको बेलबारी नगरपालिकाले आय ठेकाको कबोल अंक रु.१३ करोड ४२ लाख ४० हजार एकमुष्ट नबुझाएको अवस्थामा पनि १० प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ३४ लाख २४ हजार छुट दिएको छ । एकमुष्ट नबुझाउनेलाई छुट दिएको रकम असुल गरी स्थानीय सञ्चितकोष खातामा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१६१. **आय मिन्हा** - स्थानीय तहको नदीजन्य पदार्थ (ढुंगा, गिट्टी, बालुवा तथा अन्य) को बिक्री गरी कर असुल गर्ने बोलपत्रको माध्यमबाट विभिन्न ठेकेदारहरूसँग भएको आय ठेका सम्झौतामा ठेकेदारले कबोल गरेको रकममा कुनै प्रकारको छुट वा मिन्हा दिने व्यवस्था छैन । यो वर्ष कैलालीको १, अछामको १ र कञ्चनपुरको १ समेत ३ नगरपालिकाले ४ निर्माण व्यवसायीसँग रु.७ करोड ९ लाख १५ हजार प्राप्त गर्ने गरी आय ठेका सम्झौता गरेकोमा १८ देखि ४६ प्रतिशतसम्मले हुने रु.२ करोड ५२ लाख ८२ हजार मिन्हा दिएको छ । सम्झौता विपरीत मिन्हा दिएको उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

• कर/मूल्य अभिवृद्धि कर

१६२. **भाडाकर** - आयकर ऐन, २०५८ अनुसार स्थानीय तहले तालिम, गोष्ठी, मिटिङ्ग, सेमिनार सञ्चालन गर्दा लिएको उपकरणमा भाडा र उपभोक्ता समितिले विभिन्न निर्माण कम्पनीको हेभी उपकरण भाडामा प्रयोग गरी भुक्तानी गर्दा कट्टा गरेको भाडा कर संघीय सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्नेमा धनुषाको मिथिला, गणेशमान चारनाथ, कमला र मिथिला विहारी नगरपालिकाले यो वर्ष विभिन्न भुक्तानीमा कट्टा गरेको भाडा कर रु.१ करोड ३९ लाख ५४ हजार स्थानीय सञ्चित कोषमा दाखिला गरेको छ ।

यस्तै झापा जिल्लाको मेचीनगर, भद्रपुर र अर्जुनधारा नगरपालिकाले उपभोक्ता समितिहरू मार्फत निर्माण कार्य गर्दा प्रयोग गरेको डोजर भाडा भुक्तानीमा कट्टी गरेको कर रु.४५ लाख २४ हजार र उदयपुर जिल्लाको कटारी नगरपालिकाले सोही प्रकारको भुक्तानीमा कट्टा गरेको कर रु.१० लाख १९ हजार स्थानीय सञ्चितकोषमा जम्मा गरेको देखियो । उक्त सबै कर रकम संघीय सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१६३. **मूल्य अभिवृद्धि कर** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा १५(३) मा स्थानीय तहले मूल्य अभिवृद्धि कर लाग्ने वस्तु वा सेवा बिक्री गर्दा कर असुली गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लालबन्दी नगरपालिका, सर्लाहीले २ ठेक्काबाट प्राप्त मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१३ लाख ८२ हजार र बर्दिबास नगरपालिका, महोत्तरीले ३ ठेक्काबाट प्राप्त मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३७ लाख ९८ हजार समेत रु.५१ लाख ८० हजार संघीय सञ्चित कोषमा दाखिला नगरी स्थानीय सञ्चित कोषमा दाखिला गरेको छ । उक्त रकम संघीय सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

यस्तै मोरङ जिल्लाको बेलबारी नगरपालिकाले यो वर्षको आय ठेक्का रु.१२ करोड ४८ लाख ६ हजारमा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१ करोड ६२ लाख २४ हजार असुल नगरेकोले उक्त रकम असुल गरी संघीय सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

१६४. **कर दायित्व** - आयकर ऐन, २०५८ को दफा ८८ र ८९ बमोजिम भुक्तानीमा अग्रिम कर कट्टी गरी समयमै दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । बाराको सिम्रौनगढ नगरपालिकाले विभिन्न भुक्तानीमा कट्टा गरेको अग्रिम कर रु.१८ लाख ८५ हजार नगरपालिकामा मौज्जात रहेकोले संघीय सञ्चित कोष दाखिला गरेको गर्नुपर्दछ ।

• खरिद व्यवस्थापन

१६५. **सोझै खरिद** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ८(२) मा खरिद गर्दा प्रतिस्पर्धा सिमित हुने गरी टुक्राटुक्रा पारी खरिद गर्नु नहुने व्यवस्था छ । धनुषाको क्षिरेश्वर, शहीदनगर, मिथिला विहारी, कमला, विदेह, हंसपुर र पर्साको बहादुरमाई समेत ७ नगरपालिकाले ३६९ सेवा प्रदायकबाट रु.१५ करोड २८ लाख ९३ हजारको खरिद एवं निर्माण कार्य टुक्रा गरी सोझै गराएका छन् । चैनपुर नगरपालिकाले पाँच स्वास्थ्य चौकी भवनको निर्माण कार्य प्रतिस्पर्धा नगराई सोझै गराउन रु.१ करोड ८४ लाख ३८ हजारको सम्झौता गरी यो वर्ष रु.६७ लाख ३७ हजार भुक्तानी गरेको छ । वार्षिक खरिद योजना तयार गरी प्रतिस्पर्धा हुने गरी खरिद कार्य गर्नुपर्दछ ।

१६६. **मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १९ अनुसार सार्वजनिक निकायले मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता भएकोसँग मात्र काम गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । सर्लाहीको मलंगवा नगरपालिकाले मूल्य अभिवृद्धि करमा दर्ता नभएको ७ संस्था मार्फत १९ कार्यक्रम सञ्चालन गरी रु.६९

लाख ४० हजार भुक्तानी दिएको मूल्य अभिवृद्धि कर प्रयोजनको लागि दर्ता भएको फर्मसँग माग खरिद गर्नुपर्दछ ।

१६७. **बोलपत्र स्वीकृत** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २७ मा सारभूतरूपमा प्रभावग्राही बोलपत्र मात्र स्वीकृत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सिरहाको धनगढीमाई नगरपालिकाले प्रशासकीय भवन निर्माणको बोलपत्र मूल्याङ्कन गर्दा प्रथम घटीवाला रु.११ करोड ७९ लाख ४८ हजारको बोलपत्र स्वीकृत नगरी दोस्रो घटीवाला रु.१४ करोड ३९ लाख ६ हजारको बोलपत्र स्वीकृत गरेको छ । बढी रकमको बोलपत्र स्वीकृत गर्नुपर्नाको कारण नखुलाई सारभूतरूपमा प्रभावकारी बोलपत्र स्वीकृत नहुँदा रु.२ करोड ५९ लाख ५८ हजार थप व्ययभार पर्न गएको छ । यस सम्बन्धमा छानबिन गरी यकिन गर्नुपर्दछ ।

• उपभोक्ता समिति

१६८. **जटिल प्रकृतिका कार्य** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ मा उपभोक्ता समितिहरूलाई मेशिन, औजार उपकरणहरूको आवश्यक नपर्ने, श्रममूलक कार्यको जिम्मेवारी दिनुपर्ने र उपभोक्ता समितिले प्राप्त गरेको काम निर्माण व्यवसायीबाट गराउन नहुने उल्लेख छ । धनुषाको सबैला, गणेशमान चारनाथ र धनुषाधाम नगरपालिकाले फ्रेम स्ट्रक्चर सहितको भवन, पुल, कल्भर्ट, ओभरहेड टंकी, ग्रामीण विद्युतीकरण लगायतका जटिल प्राविधिक पक्ष समावेश भएका संरचना निर्माण कार्य समेत उपभोक्ता समिति मार्फत गराई रु.३ करोड १६ लाख १९ हजार भुक्तानी गरेको देखियो । त्यस्तै धनुषाको सबैला र धनुषाधाम नगरपालिका अन्तर्गतका उपभोक्ता समितिले रु.२ करोड १८ लाख ८२ हजारको काम निर्माण व्यवसायी मार्फत गराई भुक्तानी गरेको छ । निर्माण व्यवसायीबाट काम गराउने परिपाटीमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
१६९. **सीमाभन्दा बढीको काम** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ को उपनियम १(क) मा रु.१ करोडसम्मको लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य उपभोक्ता समिति मार्फत गराउन सक्ने व्यवस्था छ । पर्साको बहादुरमाई र धनुषाको क्षिरेश्वरनाथ नगरपालिकाले रु.३ करोड २४ लाख ८१ हजारको सडक निर्माण कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराएको छ । सीमाभन्दा बढीको काम उपभोक्ता समितिबाट गराउने परिपाटीमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
१७०. **उपभोक्ता समितिबाट खरिद** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ मा निर्माणको काम मात्र उपभोक्ता समितिबाट गराउन सक्ने व्यवस्था छ । पर्साको बहादुरमाई नगरपालिकाले रु.२ करोड ३८ लाख ३५ हजार र बाराको सिम्रौनगढ नगरपालिकाले रु.२८ लाख ३ हजार समेत रु.२ करोड ६६ लाख ३८ हजारको सौर्य बत्ती सेट, पाइप, जेनेरेटर, कम्बल, ट्रान्सफर्मर लगायतका सामान उपभोक्ता समिति मार्फत सोझै खरिद गरेका छन् । यसैगरी रौतहटको फतुवा विजयपुर नगरपालिकाले प्रतिस्पर्धा नगराई शहीदस्मृति प्रतिष्ठान मार्फत रु.१ करोड २२ लाखको ग्याँस चुल्हो खरिद गरेको छ । नियम विपरीत उपभोक्ता समिति मार्फत सामान खरिद गर्ने कार्यमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
१७१. **ओभरहेड** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७(४) मा उपभोक्ता समितिलाई ओभरहेड बाहेकको रकम भुक्तानी दिनुपर्ने व्यवस्था छ । धनुषाको मिथिला विहारी नगरपालिकाले ५८ उपभोक्ता समितिलाई विभिन्न निर्माण कार्यमा रु.१६ लाख २१ हजार ओभरहेड भुक्तानी गरेको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

१७२. **मूल्य अभिवृद्धि कर** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७(४) मा उपभोक्ता समितिलाई मूल्य अभिवृद्धि कर कटाई भुक्तानी दिने व्यवस्था छ । उपभोक्ता समितिले निर्माण सामग्री खरिद गरेको बिल विजक अनुसारको मूल्य अभिवृद्धि कर मात्र भुक्तानी गर्नुपर्नेमा सर्लाहीका बलरा र गोडैता नगरपालिकालाई रु.४६ लाख १ हजार बिल विजकमा उल्लिखितभन्दा बढी मूल्य अभिवृद्धि कर उपभोक्ता समितिलाई भुक्तानी गरेकोले असुल गर्नुपर्दछ ।
१७३. **बढी भुक्तानी** - सर्लाहीको बागमती नगरपालिकाले उपभोक्ता समितिबाट ३२ सडक कालोपत्रे गर्ने कार्य गराएकोमा नर्म्स र दरविश्लेषण अनुसार आवश्यक पर्ने निर्माण सामग्री खरिद गरी कार्य गराएको छैन । दर विश्लेषणमा उल्लिखित परिमाणको निर्माण सामग्री खरिद गरेको बिल उपभोक्ता समितिबाट पेस भएको छैन । सडक कालोपत्रे कार्यको प्रमुख निर्माण सामग्री बिटुमिन ग्रामीण तथा कृषि सडक विभाग (डोलिडार)को नर्म्स अनुसार सडक निर्माण गर्न १२ लाख ३७ हजार ६१४ के.जी. आवश्यक पर्नेमा उपभोक्ता समितिले ५ लाख २ हजार ६५० के.जी. खरिद गरेको बिल पेस गरेको छ । सडक कालोपत्रे जस्तो जटिल प्राविधिक कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराउँदा गुणस्तरमा असर पर्न सक्ने देखिनुका साथै उपभोक्ता समितिले खरिद गरेको बिटुमिनको बिलभन्दा रु.६ करोड ४७ लाख ८० हजार बढी भुक्तानी भएको सम्बन्धमा छानबिन गरी यकिन हुनुपर्दछ ।
१७४. **इन्धन खर्च** - सडक निर्माण गर्न एक्साभेटर र ब्रेकरको लागि नर्म्स अनुसारको इन्धन खर्च गर्नुपर्दछ । रुकुम (पश्चिम) को मुसीकोट र आठबिसकोट नगरपालिकाले १५ उपभोक्ता समितिबाट एक्साभेटर र ब्रेकर प्रयोग गरी सडक निर्माण गर्दा नर्म्स अनुसार ३० हजार ७१० लिटर इन्धन लानेमा ४८ हजार ४६० लिटरको भुक्तानी गरेको छ । नर्म्सभन्दा बढी भुक्तानी गरेको १७ हजार ७५० लिटरको मूल्य रु.१५ लाख ७८ हजार उपभोक्ता समितिबाट असुल गर्नुपर्दछ ।
१७५. **लागत सहभागिता** - संखुवासभाको चैनपुरमा निर्माण हुने खानेपानी आयोजनाको लागत अनुमान रु.३२ करोड ४८ लाख ७५ हजारको ३० प्रतिशतले हुने रकम उपभोक्ताले व्यहोर्ने गरी ३ उपभोक्ता समितिसँग सम्झौता भएको छ । सम्झौतामा उपभोक्ताले व्यहोर्नुपर्ने ३० प्रतिशत रकम मध्ये १० प्रतिशत नगदै दाखिला गर्नुपर्ने र २० प्रतिशत श्रममूलक कार्य गर्नुपर्ने उल्लेख छ । उक्त सम्झौता अन्तर्गत उपभोक्ताबाट दाखिला गर्नुपर्ने नगद मध्ये गत वर्ष रु.५५ लाख र यस वर्ष रु.२७ लाख समेत रु.८२ लाख नेपाल सरकारको वित्तीय समानीकरण अनुदानबाट चैनपुर नगरपालिकाले भुक्तानी गरेको छ । उपभोक्ताले व्यहोर्नुपर्ने नगद रकम सम्झौताको शर्त विपरीत हुने गरी नगरपालिकाले भुक्तानी गरेकोले रु.८२ लाख फिर्ता लिई नगरपालिका कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
१७६. **जनश्रमदान** - प्रदेश निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विकास कार्यक्रम सञ्चालन नियमावली, २०७६ (दोश्रो संशोधन) मा उपभोक्ता समिति मार्फत काम गराउँदा भवन र पुलमा कम्तिमा १० प्रतिशत र अन्यमा २० प्रतिशत उपभोक्ता समितिले योगदान गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मोरङ जिल्लाको रतुवामाई, लेटाङ्ग, सुन्दरहरैचा, सुनवर्षी र पथरी शनिश्चरे नगरपालिका अन्तर्गत सञ्चालित भवन र पुल बाहेकका विभिन्न योजनाको कामको मूल्याङ्कन रकमा जनसहभागिता २० प्रतिशत वापत हुने रकम कट्टा गरी बाँकी रकम उपभोक्ता समितिलाई भुक्तानी दिनुपर्नेमा उपभोक्ता योगदान कट्टी नगरी बढी भुक्तानी दिएको रु.३३ लाख ११ हजार उपभोक्ता समितिहरूबाट असुल हुनुपर्दछ ।

• परामर्श सेवा

१७७. **परामर्श सेवा** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२ अनुसार परामर्श सेवाको लागत अनुमान तयार गरी प्रतिस्पर्धाको माध्यमबाट खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । धनुषाको कमला र गणेशमान चारनाथ नगरपालिकाले कार्यालयमा प्राविधिक जनशक्ति मौजुदा रहेको अवस्थामा २०७६।७७ मा सञ्चालन हुने योजनाहरूको लागत अनुमान तयारीदेखि कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तयार गर्ने सम्मका समेत पेस गर्ने कार्य गर्नको लागि ३ फर्मसँग सोझै खरिद सम्झौता गरी रु.५९ लाख १२ हजार भुक्तानी गरेको छ । कार्यालयमा प्राविधिक जनशक्ति भएको अवस्थामा व्ययभार पर्ने गरी परामर्शमा खर्च गरेको उचित नदेखिँदा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

१७८. **जिरी तालको आयोजना प्रतिवेदन** - जिरी नगरपालिकाले जिरी ताललाई पर्यटकीय गन्तव्यको रूपमा विकास गर्न विस्तृत परियोजना प्रतिवेदन तयार गरी परामर्शदातालाई रु.१ करोड २० लाख ११ हजार भुक्तानी दिएको छ । तालको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गर्ने कार्यको लागि रु.१ करोड ३२ लाख ९ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरेकोमा ईन्जिनियर लगायतका ६ विज्ञ जनशक्तिको लागि ८ महिना कार्य अवधि राखेको छ । उक्त कार्यको लागि सो अनुसारको अवधिमा आवश्यक पर्ने आधार खुलाएको छैन । लागत अनुमान तयार गर्दा ईन्जिनियरको पारिश्रमिक दरमा ४० प्रतिशत सामाजिक भत्ता र ६० प्रतिशत ओभरहेड खर्च समावेश गरेको औचित्यपूर्ण छैन । यसबाट लागत अनुमान रु. ८१ लाख ८९ हजारले बढ्न गएको छ ।

परामर्शदाताले आयोजनाको लागत अनुमान रु.२ अर्ब ४९ करोड ३४ लाख हुने गरी प्रतिवेदन पेस गरेको छ । नगरपालिकाको यो वर्षको आन्तरिक आय रु.५८ लाख ८५ हजार रहेको अवस्थामा आफ्नै स्रोतबाट उक्त आयोजना निर्माण गर्न सक्ने देखिँदैन । आयोजना निर्माण गर्न आवश्यक पर्ने स्रोत यकिन नगरी महत्वाकांक्षी आयोजनाको विस्तृत आयोजना प्रतिवेदन तयार गरी खर्च गरेको उचित देखिएन ।

१७९. **क्षेत्राधिकार बाहिरको अध्ययन** — संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको कार्य जिम्मेवारीमा पर्ने विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाको वर्गीकरण तथा बाँडफाँट सम्बन्धी मापदण्ड, २०७६ मा पहाडी क्षेत्रमा ५० हेक्टरसम्मका सिँचाई योजनाहरू मात्र स्थानीय तहले कार्यान्वयन गर्ने उल्लेख छ । तनहुँको भानु नगरपालिकाले ३ हजार ६०० हेक्टरका दुई ठूला सिँचाई आयोजनाको संभाव्यता अध्ययन गरी रु.१५ लाख ९८ हजार भुक्तानी गरेको छ । उक्त अध्ययनले योजनाको लागत रु.७६ करोड ५३ लाख पर्ने देखिन्छ । संघीय सरकारको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने ठूला आयोजनाको अध्ययन गरेको खर्च उपलब्धिविहीन हुने देखिन्छ ।

१८०. **प्रतिस्पर्धा** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३१ मा बीस लाख रुपैयाँभन्दा बढी लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य, मालसामान वा जुनसुकै सेवा खरिद गर्नुपर्दा बोलपत्रको माध्यमद्वारा खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । धनकुटा जिल्लाको महालक्ष्मी नगरपालिकाले शैक्षिक तथा साक्षरता सुधार अभियान कार्यक्रम सञ्चालन गर्न शैक्षिक सामग्री खरिदको लागि रु.१ करोड ६८ लाख ३९ हजार र परामर्श सेवाको लागि रु.१७ लाख ४४ हजार समेत रु.१ करोड ८५ लाख ८३ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरी खुल्ला रूपमा आशयपत्र माग गरी पेस भएको एक मात्र सेवाप्रदायक संस्थासँग रु.१ करोड ८५ लाख ८३ हजारमा सम्झौता गरी सबै रकम भुक्तानी भएको छ । उक्त कार्य नियम ३१ बमोजिम बोलपत्रको माध्यमद्वारा खरिद गर्नुपर्नेमा नियम ७० बमोजिम खुल्ला आशय पत्र माग गरी खरिद गरेको नियमसम्मत देखिएन । नियमावलीको पालना गरी खरिद गर्नुपर्दछ ।

• अनुदान

१८१. **गैर सरकारी संस्था अनुदान** - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४६ मा जनचेतना सम्बन्धी तालिम, अभिमुखीकरण, सवलीकरण, मूलप्रवाहीकरण जस्ता कार्य गैर सरकारी संस्थाबाट गराउँदा छिटो छरितो, प्रभावकारी र मितव्ययी भएमा त्यस्ता कार्य गराउन सकिने व्यवस्था छ । प्रदेश नं. २ सरकारको निर्णयबाट सर्पको विष उत्पादन, सङ्कलन प्रशोधन र वितरण गर्ने परियोजना कार्यान्वयन गर्न आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय, सर्लाहीको लालबन्दी नगरपालिका र एक गैर सरकारी संस्थाबीच भएको सम्झौता अनुसार यो वर्ष रु.१७ करोड ९८ लाख ३३ हजार निकासा दिएकोमा उक्त संस्थाले रु.४ करोड ६२ लाख ३९ हजार खर्च गरेको छ । खरिद ऐनमा भएको व्यवस्था अनुसार उक्त परियोजनाको कार्य गैर सरकारी संस्थाबाट गराउन मिल्ने देखिँदैन । उक्त गैर सरकारी संस्थालाई दिएको अनुदान निकासामध्ये खर्च गर्न नसकी २०७७ आषाढ मसान्तमा बाँकी रहेको रु.१३ करोड ३५ लाख ९४ हजार फिर्ता गरेको छैन । उक्त बाँकी रकम संघीय सञ्चित कोषमा फिर्ता गर्नुपर्दछ ।

आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४१(३) मा अनुदान रकमको प्रगति विवरण लिई तोकिएको काममा खर्च गरेको र लेखापरीक्षण गराएको हुनुपर्ने व्यवस्था छ । रौतहटको फतुवा विजयपुर नगरपालिकाले १ गैर सरकारी संस्थालाई रु.६५ लाख १४ हजार, मौलापुर नगरपालिकाले २ गैर सरकारी संस्थालाई रु.१ करोड १५ लाख र एक पोलिटेक्निक इन्सिच्युटलाई रु.३५ लाख अनुदान दिएको छ । गैर सरकारी संस्थालाई दिएको अनुदान तोकिएको काममा खर्च भएको सुनिश्चित गर्नुपर्दछ ।

१८२. **भवन निर्माण** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ७६ मा संघ तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त रकमलाई स्थानीय पूर्वाधार तथा दीर्घकालीन पुँजी निर्माण हुने कार्यमा खर्च गर्ने व्यवस्था छ । सर्लाहीको लालबन्दी नगरपालिकाले ४ गैर सरकारी संस्थाको भवन निर्माण गर्ने कार्यमा रु.१ करोड ४ लाख ६३ हजार खर्च गरेको छ । यस्तो खर्चमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।

१८३. **दुई निकायबाट अनुदान** - गण्डकी प्रदेश सरकारबाट जारी भएको कृषि, पशुपन्छी तथा मत्स्य नमूना फार्म कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७५ को दफा ९ मा विगतका वर्षहरूमा सरकारी तथा गैरसरकारी संस्थाबाट अनुदान पाएका आवेदकहरूलाई छनौटको मूल्यांकन प्रक्रियामा समावेश नगरिने व्यवस्था छ । स्याङ्जाको पुतलीबजार नगरपालिकाले एक कृषक समूहलाई नगरपालिकाको ९० र समूहको १० प्रतिशत लागत साझेदारीमा कृषि सम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सम्झौता गरी प्राविधिक मूल्याङ्कनका आधारमा रु.२२ लाख २० हजार भुक्तानी दिएको छ । सोही समूहलाई गण्डकी प्रदेशको भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले रु.५६ लाख अनुदान भुक्तानी दिएको छ । एउटै कामको लागि विभिन्न निकायबाट दोहोरा पर्ने गरी अनुदान दिने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

१८४. **नाफामूलक संस्थालाई अनुदान** - कीर्तिपुर नगरपालिका तथा निजी क्षेत्रको एक अस्पतालबीच २०७६।०९।२३ मा सम्झौता गरी अस्पतालमा पुँजीगत प्रकृतिको ५ शय्याको हेमोडाइलासिस केन्द्र स्थापना र स्वास्थ्य उपकरण खरिद गर्ने प्रयोजनको लागि रु.६१ लाख अनुदान दिएको छ । नाफामूलक संस्थालाई अनुदान दिएको उपयुक्त देखिएन । उक्त रकमको लक्ष्य अनुरूप उपयोग उचित प्रयोग भए नभएको सम्बन्धमा पालिकाबाट अनुगमन, मूल्यांकन गर्नुपर्दछ ।

१८५. **दोहोरो अनुदान** - जिरी नगरपालिका वडा नं. ५ मा निर्माणाधीन ५०० मेट्रिकटन क्षमताको कोल्डस्टोर निर्माण कार्यको लागत अनुमान रु.५ करोड ३७ लाख १६ हजार लागत अनुमान मध्ये बागमतीप्रदेशको

भूमि व्यवस्था कृषि तथा सहकारी मन्त्रालयले ७० प्रतिशतले हुने रु.३ करोड ७६ लाख १ हजार र जिरी कृषि सहकारी संस्थाले ३० प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ६१ लाख १५ हजार व्यहोर्ने गरी बोलपत्र स्वीकृत र सम्झौता भई निर्माण कार्य अघि बढीरहेकोमा उक्त सहकारी संस्था र मन्त्रालयबाट अनुरोध भएको आधारमा जिरी नगरपालिकाले रु.१ करोड अनुदान उपलब्ध गराएको छ। सहकारी संस्थाले व्यहोर्ने गरी प्रतिवद्धता जनाएको रकम नगरपालिकाले उपलब्ध गराएको देखियो। प्रदेश सरकारले अनुदान दिएको संस्थालाई नगरपालिकाबाट समेत दोहोरो हुने गरी अनुदान देखिएको उचित देखिएन।

• शिक्षातर्फ

१८६. **दिवा खाजा कार्यक्रम** - शिक्षा विकास तथा मानव स्रोत केन्द्रले जारी गरेको कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका, २०७६।७७ अनुसार स्थानीय तहले विद्यार्थीको दैनिक हाजिरी पुस्तिकाको प्रतिलिपीको आधारमा विद्यार्थी संख्या यकिन गरी दिवा खाजाको रकम विद्यालयलाई निकासा दिने र निकासा दिएको रकम विद्यार्थीलाई खाजा खुवाएको प्रमाण राख्नुपर्ने व्यवस्था छ। विश्वव्यापी कोभिडको कारण २०७६।१२।११ बाट विद्यालय बन्द रहेको अवस्थामा धनुषाको सबैला नगरपालिकाले रु.१ करोड १३ लाख, सिरहाको सिरहा नगरपालिकाले रु.१ करोड ३८ लाख, रौतहटको फतुवा नगरपालिकाले रु.९७ लाख र गरुडा नगरपालिकाले रु.७७ लाख, धनुषाको गणेशनाथ चारनाथ नगरपालिकाले रु.८१ लाख समेत २८ नगरपालिकाले २०७७ वैशाख, जेष्ठ र आषाढ महिनाको समेत दोस्रो र तेस्रो चौमासिकको पुरै दिवा खाजा रु.१४ करोड २१ लाख ६८ हजार ५८२ विद्यालयलाई निकासा गरेका छन्। विद्यालय बन्द भएको रहेको अवधिको खाजा खर्च यकिन गरी असुल गर्नुपर्दछ।

दिवा खाजा कार्यान्वयन निर्देशिका, २०७६ मा दिवा खाजा रकमबाट विद्यालयले खाजा बनाई नगदै वितरण गर्ने व्यवस्था छैन। रौतहटको परोहा नगरपालिकाले यो वर्ष अभिभावकलाई नगदै बुझाउने गरी दिवा खाजा बापत रु.१ करोड १७ हजार निकासा दिएको छ। नियम विपरीत दिएको उक्त रकम अभिभावकले बुझेको भरपाई पेस भएको छैन। सो रकम उद्देश्य अनुरूप सदुपयोग भएको सुनिश्चित हुनुपर्दछ।

१८७. **भौतिक पूर्वाधार** - कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका अनुसार विद्यालयमा भौतिक निर्माण सुधार कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा पहिलो किस्ता ३० प्रतिशत, दोस्रो किस्ता ५० प्रतिशत र कार्यसम्पन्न गरेपश्चात कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तयार गरी अन्तिम किस्ता २० प्रतिशत अनुदान दिने व्यवस्था छ। रौतहटको गरुडा नगरपालिकाले रु.२ करोड ४३ लाख, धनुषाको क्षिरेश्वर नगरपालिकाले रु.२ करोड २७ लाख, धनुषाको विदेह नगरपालिकाले रु.१ करोड ९९ लाख, रौतहटको मौलापुर नगरपालिकाले रु.२ करोड १२ लाख, महोत्तरीको जलेश्वर नगरपालिकाले रु.१ करोड २६ लाख समेत १४ नगरपालिकाले विद्यालयसँग सम्झौता नगरी तथा नापी किताब एवं कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन पेस नगरी वर्षान्तमा ९४ विद्यालयलाई एकमुष्ट रु.१८ करोड ३१ लाख ४९ हजार अनुदान प्रदान गरेको छ। उक्त रकमबाट विद्यालय भवन लगायतका पूर्वाधार निर्माण गरी कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन पेस गर्नुपर्दछ।

१८८. **निजी स्रोतका शिक्षकको पारिश्रमिक** - अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ९ ले स्थानीय तहलाई स्वीकृत दरबन्दी भित्रका शिक्षकको तलबभत्ता बापत सर्शत अनुदान उपलब्ध गराउने व्यवस्था छ। निजी स्रोतबाट नियुक्त शिक्षकको तलब भत्ता समानीकरण अनुदानबाट गौर नगरपालिका रौतहटले रु.१८ लाख ३४ हजार, बर्दिबास नगरपालिका महोत्तरीले ३ विद्यालयको लागि रु.२ लाख ५० हजार, गरुडा नगरपालिका, रौतहटले रु.११ लाख २५ हजार, आन्तरिक स्रोतबाट राजदेवी

नगरपालिका रौतहटले ३ विद्यालयको लागि रु.१४ लाख २० हजार, राजस्व बाँडफाँटबाट लालबन्दी नगरपालिका, सर्लाहीले २४ विद्यालयको रु.५७ लाख ७३ हजार विद्यालयलाई अनुदान दिएको छ । स्वीकृत दरबन्दीमा नपरेका तथा विद्यालयको आन्तरिक स्रोतबाट तलब भत्ता व्यहोर्ने गरी नियुक्त शिक्षकको तलब भत्ताको लागि नगरपालिकाबाट निकास दिने मिल्दैन । यस्तो कार्य नियन्त्रण गरिनुपर्दछ ।

१८९. **बढी निकास** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६ को उपनियम (८) मा कुनै रकमको भुक्तानी दिँदा रित पुगे नपुगेको जाँच गर्नुपर्ने उल्लेख छ । कीर्तिपुर नगरपालिकाले विद्यालयबाट प्राप्त माग फारम, दरबन्दी विवरण र चौमासिक निकास भएको मध्ये केही को नमूना परीक्षण गर्दा रु.१९ लाख २४ हजार बढी निकास भएको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
१९०. **आवासीय छात्रवृत्ति** - कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकामा सार्वजनिक विद्यालयमा अध्ययनरत आवासमा बसी अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि प्रति विद्यार्थी प्रति महिना रु.४ हजारको दरले दश महिनाको आवासीय छात्रवृत्ति अनुदान दिने उल्लेख छ । यस वर्ष गोरखाका गोरखा र पालुङटार नगरपालिकाले ६ विद्यालयलाई १० महिनाका लागि आवासीय छात्रवृत्ति निकास गरेको छ । कोभिड-१९ को कारण २०७६।१२।११ गतेदेखि सबै विद्यालय बन्द भई शैक्षिक क्रियाकलाप सञ्चालनमा नरहेकोले वैशाखदेखि आषाढसम्मको आवासीय छात्रवृत्ति रु.२१ लाख १२ हजार पालिकाले सम्बन्धित विद्यालयबाट असुल गरी संघीय सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
१९१. **विद्यालय भवन निर्माण** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ मा उपभोक्ता समितिबाट काम लगाउदा मूल्य अभिवृद्धि कर, ओभरहेड, कन्टिजेन्सी रकम र जनसहभागिताको अंश समेत रु.१ करोडसम्म लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य गराउन सकिने व्यवस्था छ । तेहथुमको लालीगुरास नगरपालिकाले वसन्त माध्यमिक विद्यालयको भवन निर्माण गर्न भुँई तलाको रु.८६ लाख ९४ हजार र पहिलो तलाको रु.५१ लाख ६४ हजार समेत रु.१ करोड ३८ लाख ५८ हजार लागत अनुमान स्वीकृत गरी दुई उपभोक्ता समितिसँग सम्झौता गरी यो वर्ष रु.१ करोड ३८ लाख ५८ हजार भुक्तानी गरेको छ । कानूनमा भएको व्यवस्था विपरीत लागत अनुमान टुक्राई निर्माण कार्य गराई भुक्तानी गरेको नियमसम्मत देखिएन ।

• सामाजिक सुरक्षा

१९२. **सामाजिक सुरक्षा भत्ता** - सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७५ ले लाभग्राहीको नाम दर्ता र नवीकरण अद्यावधिक गरी परिचय पत्र प्राप्त लाभग्राहीलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण बैङ्क मार्फत गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लाभग्राहीलाई भुक्तानी दिन सम्बन्धित बैङ्कलाई दिएको रकममध्ये लाभग्राहीको खातामा जम्मा गरी बाँकी रहेको रकम सम्बन्धित पालिकामा फिर्ता पठाउनु पर्नेमा सर्लाहीको हरिवन, महोत्तरीको वृन्दावन, धनुषाको गणेशमान चारनाथ नगरपालिकाले बैङ्कमा पठाएको रकममध्ये खर्च नभएको रु.२ करोड ७० लाख २६ हजार र कीर्तिपुर नगरपालिकाले ५ बैङ्कबाट फिर्ता हुन बाँकी रु.१ करोड ३२ लाख २६ हजार हालसम्म फिर्ता लिएको छैन । उक्त रकम फिर्ता प्राप्त गरी संघीय सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

यस्तै परिचयपत्र प्राप्त लाभग्राहीलाई मात्र सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गर्नुपर्नेमा पर्साको पर्सागढी, पोखरिया तथा बहुदरमाई र सर्लाहीको मलङ्गवा समेत ४ नगरपालिकाले परिचयपत्र नपाएका

- व्यक्तिलाई रु.८ लाख ८६ हजार भत्ता वितरण गरेको छ । सम्बन्धितलाई जिम्मेवार बनाई उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
१९३. **व्यक्तिको खातामा जम्मा** - धनुषाको शहीदनगर नगरपालिकाले बैङ्क मार्फत सामाजिक सुरक्षा भत्ता लाभग्राहीको खातामा जम्मा गर्न एक बैङ्कलाई निकासी दिएको रु.१३ करोड ७४ लाख ४९ हजारमध्ये सम्बन्धित लाभग्राहीको खातामा रु.१२ करोड ८८ लाख ९४ हजार जम्मा गरी बाँकी रहेको रु.८५ लाख ५५ हजार पालिकाले बैङ्कलाई पत्र लेखी अन्य १० व्यक्तिको नाममा रकम जम्मा गरिदिन पत्राचार गरे अनुसार बैङ्कले ती व्यक्तिको खातामा रकम जम्मा गरेको छ । उक्त रकम असुल गरी संघीय सञ्चित कोषमा जम्मा गर्नुपर्दछ । साथै व्यक्तिको रकम नाममा जम्मा गरेको सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।
१९४. **वितरण भरपाई** - सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७५ को दफा २५(क) मा बैङ्कले लाभग्राहीको खातामा रकम जम्मा भएको स्पष्ट देखिने गरी लाभग्राहीको नाम, बैङ्क खाता नं. र जम्मा भएको रकम सहितको विवरण चौमासिक रूपमा सम्बन्धित स्थानीय तहलाई विद्युतीय माध्यमबाट अनिवार्य रूपमा पठाउनुपर्ने र सोही विवरणलाई भरपाई मानिने व्यवस्था छ । ईश्वरपुर नगरपालिका, सर्लाहीले ७ बैङ्कहरूमा लाभग्राहीको खातामा रकम जम्मा गर्न रु.१२ करोड ४७ लाख २४ हजार, लोहरपट्टी नगरपालिका, महोत्तरीले रु.१० करोड १ लाख ५५ हजार, गोडैता नगरपालिका, सर्लाहीले रु.१० करोड ८१ लाख ६६ हजार, सोनमा गाउँपालिका, महोत्तरीले रु.६ करोड ५४ लाख ८७ हजार, एकडारा गाउँपालिका, महोत्तरीले रु.७ करोड १७ लाख ८३ हजार निकासी दिएकोमा बैङ्कबाट चौमासिक विवरण प्राप्त गरी खर्च यकिन गरेको छैन ।
१९५. **बैङ्कले कम प्राप्ति देखाएको** - चन्द्रपुर नगरपालिका, रौतहटले सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गर्न ५ बैङ्कलाई पठाएको रकम मध्ये रु.३१ लाख ५५ हजार बैङ्कमा घटी जम्मा भएको देखाएको छ । उक्त रकम सम्बन्धमा छानबिन गरी सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ । यसैगरी मटिहानी नगरपालिका, महोत्तरीले बैङ्कमा रु.५ करोड १ लाख २६ हजार पठाएकोमा बैङ्कले रु.४ करोड ५४ लाख ७० हजार देखाएकोले कार्यालयले दिएको निकासीभन्दा रु.४६ लाख ५६ हजार घटी आम्दानी जनाएको सम्बन्धमा छानबिन गरी उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
१९६. **बचत रकम** - सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७५ को बुँदा नं. १५(४) मा सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रमको लागि निकासी भएको रकम सोही आर्थिक वर्षमा खर्च नभई बाँकी भएमा संघीय सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मोरङको उर्लावारी नगरपालिकाले लाभग्राहीहरूलाई ६ बैङ्क मार्फत सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गर्न निकासी दिएको मध्ये रु.४४ लाख २ हजार र सुन्दरहरैँचा नगरपालिकामा रु.८६ लाख ९७ हजार गरी रु.१ करोड ३० लाख ९९ हजार खर्च नभई मौज्जात रहेको छ । यसैगरी भोजपुरको षडानन्द नगरपालिकाले रु.१४ लाख २७ हजार र सुनसरीको दुहवी नगरपालिकाले रु.१२ लाख ६८ हजार समेत रु.२६ लाख ९५ हजार सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण नभएको स्थानीय सञ्चित कोषमा नै राखेको छ । उक्त रकम संघीय सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

• अन्य

१९७. **क्षतिपूर्ति खर्च** - नगरपालिकाको बजेटबाट खरिद गरेको ट्रिपर नगरपालिकाको नाममा नामसारी गरी सेतो नम्बर प्लेट राखी सञ्चालन गर्नुपर्दछ । कालिकोट जिल्लाको रास्कोट नगरपालिकाले रु.३९ लाख ७९ हजारमा खरिद गरेको ट्रिपर पालिकाको नाममा नामसारी नगरी भाडाको नम्बर प्लेट राखी सञ्चालन

गरेको छ । उक्त टिपर कोभिड-१९ महामारीमा क्वारेन्टिनमा यात्रु लैजाने क्रममा जितेगडा नजिक कर्णाली नदीमा खसी दुर्घटना भएको र घाइतेको उपचार तथा मृतकको क्षतिपूर्ति लगायतका काममा रु.४६ लाख ५९ हजार खर्च भएको छ । दुर्घटनामा परेको उक्त ट्रिपरको मर्मत भएको छैन । नगरपालिकाको नाममा नामसारी गरी बीमा समेत गरेर सञ्चालन गर्नुपर्नेमा नगरेको कारण क्षतिपूर्ति लगायतमा व्ययभार परेको छ ।

१९८. **गत वर्षको भुक्तानी** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४० मा चालु वर्षको बजेटले नखाम्ने गरी बढी बजेट खर्च हुने गरी दायित्व सृजना गर्न हुदैन । महोत्तरीको मनरासिसवा नगरपालिकाले यो वर्ष दायित्व सृजना भएको बिलभर्पाइ र भुक्तानी दिन बाँकीको प्रमाणित कच्चावारी बेगर २०७५।७६ मा सञ्चालन भएका ११६ योजनाको रु.७ करोड २४ लाख ३८ हजार भुक्तानी गरेको छ । यसमा सुधार गर्नुपर्दछ ।
१९९. **वितरणमुखी खर्च** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ७६ मा अनुत्पादक एवं वितरणमुखी खर्चलाई नियन्त्रण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । रौतहटको ईशनाथ नगरपालिकाले साडी, कुर्था वितरणमा रु.१० लाख ९७ हजार, फतुवा विजयपुरले साडी तथा ग्याँस वितरणमा रु.८८ लाख ८६ हजार, मौलापुर नगरपालिकाले ग्याँस चुल्हो वितरणमा रु.५० लाख ५० हजार समेत रु.१ करोड ५० लाख ३३ हजार वितरणमुखी कार्यमा खर्च गरेका छन् । यस्तो खर्चमा नियन्त्रण गरिनुपर्दछ ।
२००. **आवास सामान खरिद** - स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा सदस्यले पाउने सुविधाको सम्बन्धमा बनेको ऐन, २०७७ को दफा ३(१) मा पदाधिकारी तथा सदस्यले अनुसूची बमोजिमको रकममा नबढ्ने र दोहोरो नपर्ने गरी सुविधा पाउने व्यवस्था छ । धनुषाको विदेह नगरपालिका कार्यालयले नगरप्रमुखलाई आवास उपलब्ध नगराएको अवस्था समेतमा वासिङ मेसिन, बक्स पलङ, लो बेड, एसी, फ्रिज लगायतका आवासीय प्रयोजनका मालसामान खरिद गरी रु.१५ लाख २८ हजार खर्च गरेको छ । उल्लिखित अनुसूचीमा निजी प्रयोजनका सामान खरिद गरी उपलब्ध गराउने व्यवस्था नभएकोले यस्तो खर्चमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
२०१. **मोबाइल खरिद** - धनुषाको हंसपुर नगरपालिकाले रु.९ लाख ९८ हजारको ५० थान मोबाइल खरिद गरी निर्वाचित जनप्रतिनिधिलाई वितरण गरेको छ । गत वर्ष समेत ५७ थान मोबाइल रु.४ लाख ९८ हजारमा खरिद गरी जनप्रतिनिधिलाई वितरण गरेको देखिन्छ । प्रत्येक वर्ष मोबाइल खरिद गरी वितरण गरेको औचित्यपूर्ण देखिएन ।
२०२. **ड्रोन खरिद** - गोरखा नगरपालिकाले रु.१४ लाख ९५ हजार मानव रहित हवाई उपकरण (ड्रोन) खरिद गरेको छ । आवश्यकता पहिचान नगरी खरिद गरेको उक्त उपकरण प्रयोग गर्ने जनशक्ति समेत नभएकोले प्रयोग विहीन अवस्थामा रहेको छ ।
२०३. **निजी सवारी साधन** - सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा ९(२) मा सरकारी सवारीको पहिचानको लागि अनुसूची-२ को खण्ड (क) मा तोकिएबमोजिमको नम्बर प्लेट राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । कालिकोटको रास्कोट र खाँडाचक्र नगरपालिकाले रु.११ लाख २७ हजारका ४ थान मोटरसाइकल खरिद गरेको छ । ती मोटर साइकल पालिकाको नाममा नामसारी गरी सरकारी नम्बर कायम गर्नुपर्नेमा निजी नम्बर राखेर सञ्चालन गरेकोले पालिकाको नाममा दर्ता गराई प्रयोग गर्नुपर्दछ ।
२०४. **लगानी सम्मेलन** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६९ बमोजिम स्थानीय तहलाई प्राप्त हुने सबै रकम स्थानीय सञ्चित कोषमामा आम्दानी जनाई सोबाट विनियोजन गरी खर्च गर्नुपर्ने

व्यवस्था रहेको छ । रूपन्देहीको तिलोत्तमा नगरपालिकाले तिलोत्तमा लगानी सम्मेलन सम्पन्न गरी सम्मेलन आयोजना गर्न रु.१ करोड १२ लाख ९८ हजार खर्च गरेकोमा ३१ दाताबाट प्राप्त रु.६९ लाख ६८ हजार सहयोग रकम नगरपालिकाको सञ्चितकोषमा आम्दानी जनाएको छैन । उक्त रकम सञ्चित कोषमा आम्दानी देखाउनु पर्दछ ।

२०५. **वर्षान्तमा रकमान्तर** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ७९ मा स्थानीय तहको कार्यपालिकाले स्वीकृत वार्षिक बजेटको आधारमा रही कुनै शीर्षकबाट पुँजीगत शीर्षकमा २५ प्रतिशतमा नबढाई रकमान्तर गर्न सक्ने व्यवस्था छ । यो वर्ष भजनी नगरपालिका, कैलालीले आगामी सभाबाट अनुमोदन गर्ने गरी कार्यपालिकाको पटके निर्णयको आधारमा रकमान्तर गरी ११५ योजना तथा कार्यक्रमबाट २५ प्रतिशतभन्दा बढी घटाई रु.४ करोड ५१ लाख ४७ हजार विपद् व्यवस्थापन र अन्य कार्यक्रममा बढाएको छ । नगर कार्यपालिकाको उक्त निर्णय सभाबाट अनुमोदन भएको छैन ।

२०६. **निर्माण स्थलको स्वामित्व** - सार्वजनिक निकायहरूले आफ्नो नाममा जग्गा प्राप्त गरी निर्माण कार्य गर्नुपर्दछ । कमलबजार नगरपालिका, अछामले कभर्डहल निर्माण गरी रु.४४ लाख ३६ हजार भुक्तानी दिएकोमा कभर्डहल निर्माण गरेको जग्गाको केही भाग व्यक्तिको नाममा रहेको छ । उक्त जग्गाको स्वामित्व नगरपालिका अन्तर्गत ल्याउनु पर्दछ ।

यस्तै गोरखा नगरपालिकाले वडा नं. ६ र ७ को सीमानामा पर्ने बी.पी. चोकबाट नयाँ बजारसम्मको खोल्सी वरपर पसल/कवल निर्माण गरी यो वर्ष रु.१ करोड ४१ लाख ६८ हजार खर्च गरेकोमा उक्त जग्गाको नगरपालिकामा रहेको छैन । जग्गाको स्वामित्व प्राप्त गरी यस्ता संरचना बनाउनु पर्दछ ।

२०७. **फायर फाईटिङ** - काठमाडौँको नागार्जुन नगरपालिकाले आगलागी नियन्त्रणमा टेवा पुर्‍याउने उद्देश्यले ६ हजार फायर एक्साटिङ्गयुसर र प्राथमिक उपचार बक्स निःशुल्क वितरण गर्ने कार्यको लागि रु.१ करोड ६९ लाख ४३ हजार खर्च गरेको छ । निःशुल्क उपलब्ध गराएको उपकरणमा उपभोक्ताको अपनत्व कम हुने एवं उपकरण सञ्चालन, संरक्षण र मर्मत संभार सम्बन्धमा अभिमुखीकरण समेत नगरेकोले प्रयोगमा ल्याउन समस्या पर्न सक्ने अवस्था छ । फायर एक्साटिङ्गयुसर कार्यक्रमलाई अझ बढी प्रभावकारी बनाउन उपभोक्ताको लागत सहभागिता गराउने र अभिमुखीकरण समेत गर्न आवश्यक छ ।

२०८. **कानूनमा उल्लेख नभएको सुविधा** - लुम्बिनी प्रदेशको संसदले स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा सदस्यहरूको सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७६ जारी गरेको छ । ऐनमा भएको व्यवस्था विपरीत कपिलवस्तुको कृष्णनगर नगरपालिकाले यो वर्ष नगरप्रमुख, उपप्रमुख, वडा अध्यक्ष, कार्यपालिका सदस्य र वडा सदस्य समेत ६३ पदाधिकारीलाई ऐनमा तोकिएकोभन्दा बढी हुने गरी सञ्चार, इन्धन र खाजा खर्चमा रु.३९ लाख ७२ हजार र उपप्रमुख र १२ वडा अध्यक्षलाई चाडपर्व खर्च, खानेपानी तथा सरसफाइ र मर्मत सम्भार वापतको सुविधा खर्चमा रु.१२ लाख ५६ हजार भुक्तानी भएकोले उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।

२०९. **जग्गा खरिद** - ग्याँस चुल्हो तथा सिलिण्डर वितरण गर्न एक प्रतिष्ठानलाई २०७५।७६ मा रौतहटको मौलापुर नगरपालिकाबाट रु.१ करोड १५ लाख, फतुवा विजयपुर नगरपालिकाबाट रु.१ करोड २२ लाख र कटहरिया नगरपालिकाबाट रु.७५ लाख समेत रु.३ करोड १२ लाख उपलब्ध गराएकोमा उक्त प्रतिष्ठानले वित्तीय प्रतिवेदन अनुसार रु.२ करोड १० लाख ५४ हजारको ग्याँस, चुल्होसेट र सिलिण्डर

वितरण गरी रु.१ करोड ३७ लाख ४६ हजारको जग्गा खरिद देखिएको छ । यो वर्षसमेत सोही प्रयोजनका लागि उक्त संस्थालाई उपलब्ध गराएको रकमबाट जग्गा खरिद गरी रु.७५ लाख खर्च गरेको देखिएको छ । सरकारी रकमबाट गैरसरकारी संस्थाको जग्गा खरिद गरेको सम्बन्धमा छानबिन गरी उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

२१०. **बिल भरपाई** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३६(३) बमोजिम कुनै रकमको भुक्तानी दिँदा खर्चको बिलभरपाई सहित लेखा राख्नुपर्ने र ३६(८) बमोजिम रीत पुगे नपुगेको जाँच गरेर मात्र भुक्तानी गर्नुपर्दछ । सर्लाहीको बलरा, रौतहटको बोधिमाई र माधवनारायण एवं धनुषाको सबैला नगरपालिकाले खर्चको बिल, भरपाई, प्रमाण, कागजात बेगर सोझै रु.२६ करोड ८२ लाख ३६ हजार खर्च लेखेको छ । खर्च पुष्ट्याई गर्ने प्रमाण कागजात बेगर खर्च लेख्न मिल्ने नदेखिएकोले छानबिन गरी यकिन गर्नुपर्दछ ।

२११. **लेखापरीक्षण रकम र बेरुजू** - देश भरका २७६ नगरपालिका मध्ये यो वर्ष लेखापरीक्षण गरिएका २६० नगरपालिकाको लेखापरीक्षण रकम र बेरुजू अङ्कको प्रदेशगत विवरण निम्नानुसार रहेको छः

(रु. लाखमा)

प्रदेश	नगरपालिका संख्या	लेखापरीक्षण रकम	बेरुजू रकम	बेरुजूमध्ये पेस्की	बेरुजू प्रतिशत	पेस्की बाहेक बेरुजू प्रतिशत
१	४५	७०९०८५	२०६४६	२९५३	२.९१	२.५०
२	७१	८५४६७५	८७१५३	१८२४९	१०.२०	८.०६
बागमती	३७	६९९८४२	२३३४२	३९४६	३.३४	२.७७
गण्डकी	२६	३९५०५४	९६३२	२३३४	२.४४	१.८५
लुम्बिनी	२७	४०७५९१	१३६९२	२२४४	३.३६	२.८१
कर्णाली	२३	२८११६७	१३७७७	२७८६	४.९०	३.९१
सुदूरपश्चिम	३१	४१२०४०	२१४१५	८०५६	५.२०	३.२४
जम्मा	२६०	३७५९४५४	१८९६५७	४०५६८	५.०५	३.९७

२१२. **बेरुजू फर्स्यौट तथा अनुगमन** — नगरपालिकाहरूतर्फको गत वर्ष सम्मको कुल बेरुजू रु.३२ अर्ब ७७ करोड २४ लाख रहेकोमा यो वर्ष समायोजन तथा सम्परीक्षणबाट रु.३ अर्ब २७ करोड ८४ लाख फर्स्यौट भई बाँकी रहेको रु.२९ अर्ब ४९ करोड ४० लाखमा यो वर्ष २६० नगरपालिकाको थप रु.१८ अर्ब ९६ करोड ५७ लाखसमेत रु.४८ अर्ब ४५ करोड ९७ लाख अद्यावधिक बेरुजू रहेको छ ।

गत वर्षको प्रतिवेदनमा बजेट व्यवस्थापन, आयोजना कार्यान्वयन, सोझै खरिद, बिल भरपाई, स्वेस्ता पेस नभएको, बैङ्क हिसाब मिलान नगरेको, अग्रिम कर कट्टा नगरेको, बढी भुक्तानी, अधुरो निर्माण, नभएको कामको भुक्तानी, जिन्सी व्यवस्थापन, कर बीजक, सवारीसाधन खरिद, ठेक्का स्वीकृति र ओभरहेड लगायतका व्यहोरा औल्याइएकोमा यो वर्ष पनि सुधार गरेको पाइएन । उल्लिखित व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

गाउँपालिकाहरू

स्थानीय तहमा विधायिकी, कार्यकारिणी, र न्यायिक अभ्यासलाई सस्थागत गर्दै स्थानीय सरकारको सञ्चालन गर्ने उद्देश्यले देशभरमा ४६० गाउँपालिकाको स्थापना भएका छन् । स्थानीय सरकारका काममा जनसहभागिता, उत्तरदायित्व र पारदर्शिता सुनिश्चित गरी नागरिकलाई गुणस्तरीय सेवा प्रदान गर्नु यसको उद्देश्य रहेको छ ।

२१३. **आर्थिक कारोबार** — देशभरिका ४६० गाउँपालिका मध्ये ४१७ गाउँपालिकाहरूको गत वर्षको जिम्मेवारी, यो वर्षको आय, चालु पुँजीगत तथा अन्य खर्च र मौज्जात अवस्था देहाय अनुसार छः

(रु लाखमा)

सि. नं.	प्रदेश	लेखापरीक्षण गरिएका गाउँपालिका संख्या	आय						व्यय				बाँकी मौज्जात	
			गतवर्षको जिम्मेवारी	अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	मान्तरिक आय	अन्य	जम्मा	चालु खर्च	पूँजीगत खर्च	अन्य खर्च	जम्मा		
१	१	८५	२९५१३	२५१००७	४२५२८	७९७४	६१०४८	३९२०७०	१६१२९२	१०२७९४	७२७०९	३३६७९५	५५२७५	
२	२	५६	४०६६४	१३८०९७	२३९०६	२२०२	४११९५	२४६०६४	७६५८९	५०४०४	५५४१९	१८२४१२	६३६५२	
३	बागमती	५७	३३७६५	१६८१६८	३५०१९	९३७७	३९७२९	२८६०५८	११६६७७	८६८००	३८०९६	२४१५७३	४४४८५	
४	गण्डकी	५८	२७१८१	१५४१२१	२५२३१	९१२८	४३३५५	२५९०१६	१०४५८५	५६४३३	५१५८३	२१२६०१	४६४१४	
५	लुम्बिनी	६४	२६८२४	२११७०८	३७६६८	७९०४	४६८५५	३३०९५९	१५७८६५	९०६६०	४३४७७	२९२००२	३८९५८	
६	कर्णाली	५०	११९१७	१३०६६६	२०७८६	१०९१	४०८६०	२०५३२०	९३५३५	५०४७४	३५१८२	१७९१९१	२६१२८	
७	सुदूरपश्चिम	४७	११६२४	१३९६३८	२१८०६	२३०७	२९३७४	२०४७४९	९४७९३	६०७९०	३१०२३	१८६६०७	१८१४३	
जम्मा			४१७	१८१४८८	११९३४०५	२०६९४४	३९९८३	३०२४१६	१९२४२३६	८०५३३६	४९८३५५	३२७४८९	१६३११८१	२९३०५५

• आन्तरिक आय

२१४. **राजस्व दाखिला** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा २८(२) मा जिम्मेवार व्यक्तिले आफ्नो जिम्मामा आएको राजस्व सोही दिन वा त्यसको भोलिपल्ट दाखिला नगरे १० प्रतिशतले जरिवाना लिई दाखिला गर्न लगाउनुपर्ने व्यवस्था छ । मकवानपुरको मकवानपुरगढी गाउँपालिकाले दहत्तर बहत्तरको ठेक्का लगाउनुपूर्व व्यक्ति तथा फर्मलाई कर असुल गर्न नगदी रसीद उपलब्ध गराएकोमा ६ निर्माण व्यवसायी तथा व्यक्तिले असुल गरेको रु.२४ लाख ७२ हजार गाउँपालिकामा दाखिला नगरेकोले उक्त रकममा १० प्रतिशत व्याज सहित दाखिला गराउनु पर्दछ ।

२१५. **आम्दानी दाखिला** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को परिच्छेद ९ मा वित्तीय असुली गर्ने अधिकार क्षेत्र अन्तर्गत विभिन्न कर तथा शुल्क लगाई असुल गर्न सक्ने व्यवस्था छ । पर्साको कालिकामाई, छिपहरमाई, धोबिनी र पटेर्वा सुगौली गाउँपालिकाले पोखरी एवं लोडर भाडामा लगाउने सम्बन्धी आय ठेक्का सम्झौताअनुसार प्राप्त हुनुपर्ने रु.२ करोड ८९ लाख २२ हजार असुल गरेको छैन । सम्झौताअनुसार उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

२१६. **वन पैदावार शुल्क** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६२ (ख) मा आफ्नो क्षेत्रभित्रको सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले वन पैदावर बिक्री वापत प्राप्त हुने रकमको १० प्रतिशत रकम सम्बन्धित स्थानीय तहको सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । नवलपरासी पूर्वको विनयी त्रिवेणी र हुप्सेकोट, तनहुँको भिमाद एवं डोटीको जोरायल र बडिकेदार गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रका सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिहरूले वन पैदावारको बिक्रीवापत प्राप्त गरेको आयको १० प्रतिशतले हुने रु.८१ लाख ९३ हजार प्राप्त नगरेकोले उक्त रकम सम्बन्धित समितिबाट असुल गर्नुपर्दछ ।

२१७. **घटी दर** — गण्डकी प्रदेश आर्थिक ऐन, २०७६ को अनुसूची ६ मा रोडा, ढुंगा, गिट्टी, बालुवाको प्रति क्यु बिक फिट रु.४ का दरले कर संकलन गर्ने उल्लेख छ । मालिका गाउँपालिका, म्याग्दीले प्रति क्यु बिक फिट रु.२ को दरले संकलन गरेकोले मूल्य अभिवृद्धि कर बाहेक रु.१३ लाख १८ हजार कम आय प्राप्त गरेको छ । प्रदेश ऐनको व्यवस्था कार्यान्वयन नगरी घटी दरले कर संकलन गरेको उचित देखिएन ।
२१८. **उठ्न बाँकी रकम** - माछापुच्छ्रे गाउँपालिका, कास्कीले नदीजन्य पदार्थ संकलन र निकासीको लागि रु.२ करोड ३ लाख ८३ हजारको आय ठेक्का सम्झौता गर्ने एक निर्माण सेवाले सम्झौता बमोजिम आंशिक रकम बुझाएको छ । उक्त निर्माण सेवाले गाउँपालिकालाई रु.८७ लाख ३८ हजार नबुझाएकोले सम्झौता बमोजिम व्याज समेत गणना गरी उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।
२१९. **छुट सुविधा** - आय ठेक्का बन्दोबस्ती सम्बन्धी प्रकाशित सूचनामा सम्झौतामा कबोल गरेको ठेक्का अंकको सम्पूर्ण रकम अग्रिम रूपमा एकमुष्ट बुझाएमा १० प्रतिशत रकम छुट सुविधा दिन सकिने उल्लेख छ । मोरङको केराबारी गाउँपालिकाले आय ठेक्काको कबोल अंक रु.१३ करोड ७६ लाख ७५ हजार एकमुष्ट नबुझाएको अवस्थामा पनि १० प्रतिशतले हुने रु.१ करोड ३७ लाख ६७ हजार छुट दिएको छ । सम्झौता बमोजिम एकमुष्ट नबुझाउनेलाई छुट दिएको उक्त रकम असुल गरी स्थानीय सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
२२०. **कवाडी ठेक्का** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ६१ मा कवाडी माल, प्रचलित कानून बमोजिम निषेधित जीवजन्तु बाहेकका अन्य मृत वा मरेको जीवजन्तुको अवशेष वा यस्तै प्रकृतिको वस्तुको व्यवसायिक उपयोग गरेबापत गाउँपालिकाले कर लगाउन पाउने व्यवस्था छ । मोरङको बुढीगंगा गाउँपालिकाको कार्यालयले यो वर्ष कवाडी मालसामानमा लाग्ने कर संकलन गर्न रु.१ करोड १ लाख कबोल गर्ने एक व्यवसायीलाई अस्थायी कायदेशि दिएकोमा निजले रु.४३ लाख ५० हजार मात्र गाउँपालिकामा दाखिला गरेको छ । गाउँसभाको २०७७।३।३१ को निर्णयले फलामजन्य सामानको टुक्राको कबोल अंक रु.१।- लाई घटाई रु.०।५० कायम गरेकोले उक्त ठेक्काको कबोल रु.७० लाख कायम गरेको छ । त्यसैगरी कोभिड-१९ महामारीका कारणले २०७६।१२।११ देखि सम्पूर्ण गतिविधि बन्द भएकोले सो अवधिको रु.२७ लाख ८५ हजार छुट दिई बाँकी रकम दाखिला गर्न पत्राचार गरेको छ । पालिकाले ठेकेदारसँग समयमा नै स्थायी सम्झौता नगरी अस्थायी इजाजत थप्दै जानु, कवाडी जन्य मालसामानको मूल्य दर परिवर्तन गर्नु तथा सभाबाट राजस्व छुट दिने कार्य गरेको नियमसम्मत नदेखिएकोले मूल्य अभिवृद्धि कर समेत दाखिला गर्न बाँकी देखिएको रु.७० लाख ६३ हजार असुल हुनुपर्दछ ।
२२१. **ओभरहेड र प्रशासनिक खर्च** - बागमतीप्रदेशको आर्थिक ऐन, २०७६ बमोजिम उत्खनन्, संकलन र बिक्री गर्न तोकिएको नदीजन्य परिमाणमा प्रति घनमिटर रु. ९ ले हुने रकम न्यूनतम कबोल अङ्क कायम गर्नुपर्ने प्रावधान छ । मकवानपुरको मनहरी गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका ३० कसर उद्योगको स्टकमा रहेको र राप्ती खोलाको मनहरी खण्डमा उत्खनन् गर्न सकिने समेत ५ लाख २३ हजार घनमिटरको उक्त दर अनुसार हुने रु.१६ करोड ६० लाख ९० हजार न्यूनतम कबोल अङ्क कायम गर्नुपर्नेमा गाउँपालिकाको राजस्व परामर्श समितिको सुझाव अनुसार ओभरहेड १५ प्रतिशत घटाई रु.१४ करोड २० लाख न्यूनतम कबोल अङ्क कायम गरी रु.१४ करोड २० लाखमा ठेक्का सम्झौता भएको छ । आय ठेक्कामा ठेकेदारको लागि १५ प्रतिशत ओभरहेड रकम घटाउने आधार नदेखिएकोले गाउँपालिकालाई रु.२ करोड ७२ लाख २२ हजार कम आय प्राप्त भएको छ । यसैगरी सोही जिल्लाको राक्सिराड

गाउँपालिकाले सोही प्रकारको ठेकामा ओभरहेड १५ प्रतिशत र प्रशासनिक खर्च १० प्रतिशत कट्टा गरी न्यूनतम कबोल अङ्क कायम गरेको कारण गाउँपालिकालाई रु.४५ लाख ३९ हजार कम आय प्राप्त भएको छ । कानूनमा व्यवस्था नभएको रकम घटाई न्यूनतम अङ्क कायम गरेको कारण पालिकालाई कम आय प्राप्त भएको सम्बन्धमा निर्णयकर्ताहरूलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।

२२२. **घटी परिमाण ठेक्का** - मकवानपुरको राक्सिराड गाउँपालिकाले मनहरी खोलाको २ खण्डमा प्रारम्भिक वातावरणीय मूल्याङ्कन प्रतिवेदन अनुसार १ लाख ३४ हजार घनमिटर नदीजन्य पदार्थ संकलन गर्न सक्ने उल्लेख छ । सो मध्ये गाउँपालिकाले १३ हजार घनमिटरको कर अमानतमा संकलन गरेकोले १ लाख २१ हजार घनमिटरको लागि ठेक्का व्यवस्था गर्नुपर्नेमा ६७ हजार घनमिटरको लागि मात्र ठेक्का गरेकोले गाउँपालिकाले रु.२ करोड ९३ लाख आय गुमाएको छ । संकलन गर्न सकिनेभन्दा घटी परिमाण मात्र संकलन गरेको सम्बन्धमा संकलित परिमाणको सुनिश्चिता हुने गरी अभिलेख समेत राखेको छैन । यस सम्बन्धमा छानबिन हुनुपर्दछ ।

• कर/मूल्य अभिवृद्धि कर

२२३. **बहाल कर** - अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ को दफा ३(३) सँग सम्बन्धित अनुसूची-३ मा सवारी बहाल कर स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्रभित्र रहेको देखिँदैन । झापा जिल्लाका २ गाउँपालिकाले उपभोक्ता समिति मार्फत निर्माण कार्य गर्दा प्रयोग गरेको डोजर भाडा भुक्तानीमा कट्टी गरेको अग्रिम कर रु.१४ लाख ३७ हजार र रूकुम पूर्वको पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिकाले असुल गरेको अग्रिम कर रु.१० लाख १९ हजार संघीय सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्नेमा स्थानीय सञ्चितकोषमा जम्मा गरेकोले उक्त रकम संघीय सञ्चित कोषमा जम्मा हुनुपर्दछ ।

२२४. **मूल्य अभिवृद्धि कर** - मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन, २०५२ को दफा ५ मा आय ठेकामा मूल्य अभिवृद्धि कर असुल गरी दाखिला गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मोरङको केराबारी गाउँपालिकाले नदीजन्य सामग्री संकलनको लागि सम्झौता भएको सम्झौताकर्तासँग रु.१ करोड ७८ लाख ९७ हजार मूल्य अभिवृद्धि कर असुल नभएकोले उक्त रकम असुल गरी संघीय सञ्चित कोष दाखिला हुनुपर्दछ ।

यस्तै बुलिङटार गाउँपालिका, नवलपरासीले यो वर्ष कालिगण्डकी नदी किनारका विभिन्न घाटबाट ढुंगा, गिट्टी, बालुवा संकलन कार्य प्रतिस्पर्धा नगराई रु.१ करोड ३ लाख ६७ हजार शुल्क लिने गरी सम्झौता गरेकोमा मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१३ लाख ४७ हजार असुल गरेको छैन । उक्त रकम असुल गरी सम्बन्धित सञ्चित खातामा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

२२५. **घटी दाखिला** - ककनी गाउँपालिका, नुवाकोटबाट नदीजन्य पदार्थ उत्खनन्, संकलन र निकासी कर संकलन गर्नको लागि रु.१ करोड ५० लाखको ठेक्का सम्झौता भएकोमा रु.७२ लाख ९० हजार प्राप्त भएको छ । गाउँपालिकाले प्राप्त गर्न बाँकी रु.७७ लाख १० हजार र उक्त ठेकामा लाग्ने मूल्य अभिवृद्धि कर रु.१९ लाख ५० हजार दाखिला गरेको नदेखिएकोले सो समेत असुल गरी दाखिला गर्नुपर्दछ ।

• खरिद व्यवस्थापन

२२६. **मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १९ मा रु.२० हजार रुपैयाँभन्दा बढीको निर्माण कार्य मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता प्रमाणपत्र प्राप्त गरेका फर्मबाट गर्नुपर्ने

- व्यवस्था छ। धवलागिरी गाउँपालिका, म्याग्दीले रु.३९ लाख ५३ हजारको निर्माण कार्य मूल्य अभिवृद्धि कर दर्ता नभएको फर्मबाट गराएको छ । नियमको पालना गर्नुपर्दछ ।
२२७. **खरिद सम्झौताको अन्त्य** - सार्वजनिक खरिद ऐन २०६३ को दफा ५९(८) मा खरिद सम्झौता अन्त्य भएको कारणले सम्झौता बमोजिम बाँकी रहेको कार्य पूरा गर्न जे जति रकम आवश्यक पर्छ सो रकम त्यसरी सम्झौता बमोजिम कार्य नगर्ने बोलपत्रदातबाट सरकारी बाँकी सरह असुल गर्ने व्यवस्था छ । फेदिखोला गाउँपालिका, स्याङ्जाले २ सडक निर्माणको लागि निर्माण व्यवसायीसँग रु.२ करोड ११ लाख २ हजारको सम्झौता गरेकोमा रु.१ करोड ३९ लाख ११ हजारको कार्य गरेपछि काम छाडेकाले खरिद सम्झौता अन्त्य गरेको छ । बाँकी काम सम्पन्न गर्न लाग्ने रकम निर्माण व्यवसायीबाट असुल गर्नुपर्दछ ।
२२८. **श्रम रोजगार बैङ्क** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३१ मा बिस लाख रुपैयाँभन्दा बढीको सामान बोलपत्रको माध्यमबाट खरिद गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । दैलेखको भगवतीमाई गाउँपालिकाले स्वीकृत गरेको श्रम रोजगार बैङ्कलाई व्यवस्थित गर्ने कार्यविधि, २०७६ मा निर्माण कामको लागि गाउँपालिकाले सामान खरिद गर्ने र प्राविधिकको मूल्याङ्कनको आधारमा लाग्ने जनशक्तिको खर्च कामदारको खातामै जम्मा गर्ने व्यवस्था गरेको छ । यो वर्ष रु.२ करोड १२ लाख ५ हजारको विभिन्न निर्माण कार्य सम्पन्न गरेकोमा रु.१ करोड ९ लाख २५ हजारको निर्माण सामग्री सोझै खरिद गरेको र श्रमिकको बैङ्क खातामा रु.१ करोड २ लाख ८० हजार जम्मा गरेको छ । प्रतिस्पर्धात्मक विधि अवलम्बन नगरी निर्माण सामग्री सोझै खरिद गरेको कानूनसम्मत नभएकोले यसमा सुधार गर्नुपर्दछ ।
२२९. **लागत अनुमान टुक्राएको** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ३१ अनुसार रु.२० लाखभन्दा बढीको निर्माण कार्य बोलपत्रको माध्यमबाट गराउनुपर्नेमा गढवा गाउँपालिका, दाङले रु.१ करोड १६ लाख ६९ हजार लागत अनुमानको सर्प दंश भवनको काम टुक्रा पारी ३ निर्माण व्यवसायी मार्फत गराई रु.७८ लाख ८ हजार भुक्तानी गरेको छ । नियम प्रतिकूल काम गराउने परिपाटीमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
२३०. **फरक नर्स** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० मा स्वीकृत नर्स र जिल्ला दर अनुसार कायम हुने दरबाट निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सिरहाको अर्नामा, औरही, नवराजपुर, बरियारपट्टी, लक्ष्मीपुर पतरी र सखुवानन्कारकट्टी गाउँपालिकाले सडक ढलान सम्बन्धी कार्यमा सडक विभागबाट २०७५ सालमा जारी नर्समा उल्लेख भएकोभन्दा बढी ज्यामी संख्या राखी लागत अनुमान तयार गरेका छन् । यसरी नर्सभन्दा बढी ज्यामी राखेको कारण ती गाउँपालिकाहरूले उपभोक्ता समितिमार्फत गराएका ३४ कार्यमा रु.१ करोड १९ लाख ५० हजार बढी भुक्तानी हुन गएको छ । उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

• उपभोक्ता समिति

२३१. **सीमाभन्दा बढीको काम** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ मा रु.१ करोडसम्मको लागत अनुमान भएको निर्माण कार्य उपभोक्ता समितिबाट गराउन सक्ने व्यवस्था छ । पर्साको सखुवा प्रसौनी गाउँपालिकाले वडा नं.५ को महुवनमा एउटै सडकको नाला निर्माण कार्यको लागत अनुमान रु.१ करोड १६ लाख ४२ हजारलाई २ भागमा विभाजन गरी २ उपभोक्ता समिति मार्फत कार्य गराएको छ । सीमाभन्दा बढीको काम टुक्राई लाभग्राही मार्फत काम गराएको नियमित देखिएन । कानूनको पालना गरी कार्य गराउनु पर्दछ ।

२३२. **अनुपातिक कट्टी** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७(४) मा उपभोक्ता समितिलाई निर्माण कार्यको भुक्तानी गर्दा जनसहभागिता रकम कट्टा गरेर मात्र भुक्तानी गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । पर्साको जिराभवानी गाउँपालिकाले विभिन्न योजनाका उपभोक्ता समितिलाई रु.१ करोड २३ लाख ६ हजार भुक्तानी गर्दा प्राविधिक मूल्याङ्कन अनुसार जनसहभागिता वापतको रु.१२ लाख ७२ हजार कट्टा गर्नुपर्नेमा पुरै भुक्तानी गरेकोले बढी भुक्तानी भएको उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

हुप्सेकोट गाउँपालिका, नवलपरासीले लागत अनुमान एक सडक निर्माण कार्यको रु.८८ लाख ५९ हजार मध्ये उपभोक्ता समितिबाट रु.१३ लाख ५९ हजारको श्रमदान हुने गरी सम्झौता गरेकोमा उपभोक्ता समितिलाई रु.५४ लाख १२ हजार भुक्तानी गर्दा उपभोक्ताको श्रमदान रु.८ लाख ३० हजार कट्टी नगरेकोले उक्त रकम रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

२३३. **जनश्रमदान** - प्रदेश निर्वाचन क्षेत्र पूर्वाधार विकास कार्यक्रम सञ्चालन नियमावली, २०७६ (दोश्रो संशोधन) मा उपभोक्ता समिति मार्फत काम गराउँदा भवन र पुलमा कम्तिमा १० प्रतिशत र अन्यमा भए कम्तिमा २० प्रतिशत उपभोक्ता समितिले योगदान गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । मोरङको मिक्लाजुङ, जहदा र कानेपोखरी गाउँपालिका अन्तर्गत सञ्चालित भवन र पुल बाहेकका अन्य योजनाको काममा २० प्रतिशत जनसहभागिता हुनुपर्नेमा रु.२१ लाख ४५ हजार घटी जनसहभागिता भएको देखिएकोले तोकिएअनुसारको जनसहभागिता नगराइ भुक्तानी गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।

२३४. **इन्धन खर्च** - सडक निर्माण कार्यमा प्रयोग हुने एक्साभेटर र ब्रेकरको लागि नर्म्स अनुसार इन्धन खर्च गर्नुपर्दछ । रुकुम (पश्चिम) को सानीभेरी र त्रिवेणी गाउँपालिकाले ३१ उपभोक्ता समितिबाट एक्साभेटर र ब्रेकर प्रयोग गरी सडक निर्माण गर्दा सडक विभागको नर्म्स अनुसार ७१ हजार ५१२ लिटर इन्धन आवश्यक पर्नेमा १ लाख १८ हजार ८६८ लिटरको भुक्तानी दिएकोले बढी भुक्तानी दिएको ४७ हजार ३५६ लिटरको मूल्य रु.४४ लाख ७४ सम्बन्धित उपभोक्ता समितिबाट असुल गर्नुपर्दछ ।

२३५. **निर्माण व्यवसायी परिचालन** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७ को उप-नियम १३(क) मा उपभोक्ता समितिले आफूले लिएको कार्य अन्य निर्माण व्यवसायीबाट गराउन नहुने, गराएमा उपभोक्ता समितिसँग भएको सम्झौता रद्द गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । संखुवासभाको भोटखोला गाउँपालिकाले हिक्चुखोला लघु जलविद्युत आयोजना निर्माण गर्न रु.४ करोड २३ लाख १४ हजारको लागत अनुमान स्वीकृत गरी उपभोक्ता समितिसँग गत वर्ष सम्झौता गरेअनुसार उपभोक्ता समितिलाई गत वर्ष रु.३३ लाख र यो वर्ष रु.७२ लाख ५० हजार समेत रु.१ करोड ५ लाख ५० हजार भुक्तानी गरेको छ । उक्त कार्य गर्न उपभोक्ता समितिले एक निर्माण व्यवसायीसँग २०७७।६।२ भित्र कार्य सम्पन्न गर्ने गरी रु.२ करोड ३६ लाख ९१ हजारमा सम्झौता गरेको छ । उपभोक्ता समितिले प्राप्त गरेको कार्य निर्माण व्यवसायीबाट गरेको देखिएको सम्बन्धमा छानविन गरी कारवाही गर्नुपर्दछ ।

२३६. **मूल्य अभिवृद्धि कर** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ९७(४) मा उपभोक्ता समिति मार्फत कार्यान्वयन भएका योजनामा मूल्य अभिवृद्धि कर भुक्तानी दिन नहुने व्यवस्था छ । उपभोक्ता समितिले निर्माण सामग्री खरिद गर्दा बिल बीजक अनुसारको मूल्य अभिवृद्धि कर भुक्तानी गर्नुपर्नेमा सर्लाही जिल्लाका चक्रघट्टा, ब्रम्हपुरी, चन्द्रनगर र पर्सा समेत ४ गाउँपालिकाले बिल विजकमा उल्लिखितभन्दा बढी मूल्य अभिवृद्धि कर रु.३६ लाख ८६ हजार उपभोक्ता समितिलाई भुक्तानी गरेकोले उक्त रकम असुल गर्नुपर्दछ ।

• अनुदान

२३७. **सौर्य सिँचाई** - बैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रले सौर्य सिँचाई योजनाका लागि छनौट भएको कृषकहरूको व्यक्तिगत जग्गामा सौर्य सिँचाई प्रणाली जडान गर्दा ६० प्रतिशत अनुदान र सम्बन्धित कृषकबाट ४० प्रतिशत लगानी गरी योजना कार्यान्वयन गर्न गाउँपालिकालाई अनुरोध गरेको छ । केन्द्रको पत्रबमोजिम १० कृषक छनौट भएको, योजना लागत रु.१ करोड २३ लाख १२ हजार रहेको र सो लागतको ४० प्रतिशतले हुने रु.४९ लाख २५ हजार कृषकले व्यहोर्नुपर्नेमा कृषकबाट रकम नलिई पर्साको धोबिनी गाउँपालिकाले व्यहोरेको देखियो । उक्त परिपत्रको पालना गर्नुपर्दछ ।
२३८. **शीत भण्डार गृह** - दाङको एक कृषि सहकारी संस्था मातहतमा रहने गरी रु.१ करोड ८ लाख २ हजार लागत अनुमानको शीत भण्डार गृह निर्माण कार्य रु.१ करोड ७ लाख ४० हजारमा सम्पन्न भएको छ । उक्त निर्माण कार्यको लागि प्रदेश कृषि मन्त्रालयले ५० प्रतिशत र उक्त सहकारी संस्थाले ५० प्रतिशत गरी रु.१ करोड व्यहोर्नु पर्नेमा सो सहकारी संस्थाले रु.५३ लाख भुक्तानी गरेको र प्रदेश सरकारले रकम उपलब्ध नगरेको कारण दाङको बंगलाचुली गाउँपालिकाले रु.४४ लाख ३९ हजार भुक्तानी दिएको छ । नाफामूलक सहकारी संस्था अन्तर्गत रहेको शीत भण्डारको कृषकले प्रयोग गर्दा लाग्ने शुल्क, सञ्चालन मोडालिटी लगायतका विषयमा स्पष्ट नगरी गाउँपालिकाले लगानी गरेको छ । उक्त लगानीबाट गाउँपालिकाका कृषकहरू लाभान्वित हुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
२३९. **एफ.एम. रेडियोलाई अनुदान** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा २४ बमोजिम स्थानीय तहले योजना बनाउँदा सहभागितमूलक, उत्पादनमूलक र प्रतिफल प्राप्त हुने प्रकृतिका योजना छनोट गरी प्राथमिकीकरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सिस्ने गाउँपालिका, रूकुम पूर्वले यो वर्ष बजेटमा समावेश गरी एफ.एम. रेडियोहरूलाई कार्यालय व्यवस्थापन, टावर निर्माण, फर्निचर खरिद, पावर सिस्टम जडानको लागि रु.३० लाख ४९ हजार अनुदान भुक्तानी दिएको छ । नाफाको उद्देश्यले निजी स्तरमा सञ्चालन हुने एफ.एम. रेडियोको लागि अनुदान दिएको उपयुक्त देखिएन । गाउँपालिकालाई प्राप्त हुने प्रतिफलको समेत विचार गरी अनुदान दिनुपर्दछ ।

• शिक्षातर्फ

२४०. **दिवा खाजा** - शिक्षा विकास तथा मानव स्रोत केन्द्रद्वारा जारी कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिकामा स्थानीय तहले दिवा खाजाको रकम विद्यार्थीको दैनिक हाजिरी पुस्तिकाको प्रतिलिपिको आधारमा विद्यार्थी संख्या यकिन गरी विद्यालयलाई निकासा दिने र निकासा दिएको रकमबाट विद्यार्थीलाई खाजा खुवाएको प्रमाण राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । कोभिड-१९ संक्रमणको कारणले २०७६।१२।११ बाट विद्यालयहरू बन्द रहेको अवस्थामा रौतहटको दुर्गा भगवती गाउँपालिकाले रु.१ करोड २१ लाख ७१ हजार र यमुनामाई गाउँपालिकाले रु.७४ लाख ९९ हजार, सप्तरीको छिन्नमस्ता गाउँपालिकाले रु.५९ लाख ८६ हजार, धनुषाको जनक नन्दिनी गाउँपालिकाले रु.५५ लाख ९६ हजार, सर्लाहीको कौडेना गाउँपालिकाले रु.५४ लाख ७२ हजार समेत १३ गाउँपालिकाले १६६ विद्यालयलाई २०७७ वैशाख, जेष्ठ र आषाढको समेत दिवा खाजाको लागि रु.६ करोड ३ लाख ५६ हजार निकासा गरेको देखिएको छ । विद्यार्थी हाजिरी संख्या लगायतका विषयमा छानबिन गरी बढी भुक्तानी रकम असुल हुनुपर्दछ ।
२४१. **भौतिक पूर्वाधार** - कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका अनुसार विद्यालय भौतिक निर्माण कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा पहिलो किस्ता ३० प्रतिशत, दोस्रो किस्ता ५० प्रतिशत र नापी कितावको आधारमा कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन तयार भएपछि गरी २० प्रतिशत अनुदान दिने व्यवस्था छ । धनुषाको बटेश्वर गाउँपालिकाले

- रु.२ करोड २६ लाख ५८ हजार र औरही गाउँपालिकाले रु.८९ लाख, महोत्तरीको पिपरा गाउँपालिकाले रु.६२ लाख समेत ७ गाउँपालिकाले २९ विद्यालयलाई एकमुष्ट रु.६ करोड १७ लाख ५८ हजार अनुदान प्रदान गरेकोमा विद्यालय भवन निर्माण लगायतका कार्य सम्पन्न भएको प्रमाण पेस गर्नुपर्दछ ।
२४२. **तलब निकास** - अन्नपूर्ण गाउँपालिका, म्याग्दीले २०७५।४।६ र २०७६।९।४ देखि कार्यरत नरहेका शिक्षकको नाममा तलब माग भई आए बमोजिम एक माध्यमिक विद्यालयलाई रु.११ लाख ९९ हजार निकास दिएको छ । उक्त रकम मध्ये रु.३ लाख १३ हजार असुल भएकोले नपुग रु.८ लाख ८६ हजार असुल हुनुपर्दछ । तमानखोला गाउँपालिका, बाग्लुङले १९ विद्यालयमा ४८ शिक्षक नियुक्त गरी सशर्त अनुदानबाट रु.३२ लाख ३८ हजार तलब निकास पठाएको छ । गाउँपालिकाले नियुक्त गरेका शिक्षकहरूको तलब भत्ता आन्तरिक स्रोतबाट निकास गर्नुपर्नेमा सशर्त निकास दिएको छ । गाउँपालिकाको आन्तरिक स्रोतबाट तलब भत्ता निकास दिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
२४३. **विद्यार्थी विहीन विद्यालय** - स्थानीय तहले शिक्षा क्षेत्रमा शिक्षक विद्यार्थीको अनुपात मिलाई विद्यालय व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ । मनाङको नार्पाभूमि गाउँपालिकाले फू आधारभूत विद्यालयमा बालविकास बाहेकका एक जना पनि विद्यार्थी नभएको अवस्थामा दुई स्थायी र एक करार शिक्षकको तलब भत्ता लगायतका सुविधाको लागि वार्षिक रु.१२ लाख ६५ हजार र डीस्याङ गाउँपालिका अन्तर्गतको डावल आधारभूत विद्यालयमा एकजना पनि विद्यार्थी नभएको अवस्थामा ८ जना स्थायी शिक्षकको तलब भत्ता लगायतका सुविधाको लागि रु.३५ लाख ८६ हजार निकास दिएको छ । एक जना पनि विद्यार्थी नभएको अवस्थामा समेत करारका शिक्षक नियुक्ति गरेको उचित देखिएन । यस्तो अवस्थामा विद्यालय गाभ्ने तथा शिक्षक दरबन्दी अन्य विद्यालयमा मिलान गर्नुपर्दछ ।
२४४. **आवासीय छात्रवृत्ति** - कार्यक्रम कार्यान्वयन पुस्तिका अनुसार सार्वजनिक विद्यालयमा आवासमा बसी अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूका लागि प्रति विद्यार्थी प्रति महिना रु. ४ हजारका दरले दश महिनाको आवासीय छात्रवृत्ति अनुदान दिने उल्लेख छ । यो वर्ष गोरखाका आरुघाट, चुमनुव्री र धार्चे गाउँपालिकाले ११ विद्यालयलाई १० महिनाका लागि आवासीय छात्रवृत्ति निकास भएको छ । कोभिड-१९ का कारण २०७६।१२।११ गतेदेखि पालिकाका सबै विद्यालय बन्द भई शैक्षिक क्रियाकलाप सञ्चालनमा नरहेकोले वैशाखदेखि आषाढसम्मको आवासीय छात्रवृत्ति रु.४७ लाख २८ हजार असुल गरी संघीय सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।

• सामाजिक सुरक्षा

२४५. **बैङ्क खातामा बचत** - सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि, २०७५ ले लाभग्राहीको नाम, दर्ता र नवीकरण अद्यावधिक गरी परिचय प्राप्त लाभग्राहीलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता बैङ्क मार्फत वितरण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सामाजिक सुरक्षा भत्ता लाभग्राहीको खातामा जम्मा गर्न बैङ्कलाई प्रदान गरेको रकममध्ये लाभग्राहीको खातामा जम्मा गरी बाँकी रहेको रकम पालिकाले फिर्ता लिई संघीय सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्नेमा पर्साको जनकनन्दिनी र महोत्तरीको सम्सी गाउँपालिकाले बैङ्क पठाएकोमध्ये वितरण भई बाँकी रहेको रु.६६ लाख ४२ हजार फिर्ता लिएको छैन । उक्त रकम फिर्ता प्राप्त गरी सम्बन्धित खातामा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
२४६. **परिचय पत्र** - गाउँपालिकाले परिचय पत्र प्राप्त लाभग्राहीलाई मात्र सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गर्नुपर्नेमा धनुषाको लक्ष्मीनिया, पर्साको कालिकामाई, पटेर्वासुगौली, सखुवा प्रसौनी, धोबिनी, ठोरी र सर्लाहीको विष्णु गाउँपालिकाले परिचयपत्र नभएका लाभग्राहीहरूलाई रु.८३ लाख ४८ हजार भत्ता

- वितरण गरेको देखियो। नियमानुसार दर्ता र परिचयपत्र प्राप्त गरेकालाई मात्र यस्तो भत्ता वितरण गर्नुपर्दछ । कानून विपरीत भत्ता वितरण गर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
२४७. **सामाजिक सुरक्षा भत्ता** - महोत्तरीको सम्सी गाउँपालिकाले भत्ता वितरण गर्न लाभग्राहीको संख्याको आधारमा तीन किस्ताको लागि रु.६ करोड ५७ लाख २६ हजार निकासा प्राप्त गर्नुपर्नेमा रु.६ करोड ६७ लाख ६२ हजार प्राप्त गरेकोले बढी प्राप्त गरेको रु.१० लाख ३६ हजार र कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले निकासा दिएको भन्दा कार्यालयले रु.१० लाख ३७ हजार घटी आय देखाएको समेत रु.२० लाख ७३ हजार असुल गरी संघीय सञ्चित कोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ ।
२४८. **नगद वितरण** - अर्थ मन्त्रालयको २०७४।२।१६ को परिपत्र अनुसार सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने लाभग्राहीको अनिवार्य रूपमा बैङ्क खाता खोल्ने व्यवस्था मिलाई खातामा जम्मा गरी भुक्तानी दिने उल्लेख छ । गोरखाको भीमसेन थापा गाउँपालिकाले सामाजिक सुरक्षा रकम वडा सचिवलाई पेस्की दिई रु.९ करोड ५१ लाख ७६ हजार नगद वितरण गरेको छ । बैङ्क मार्फत भत्ता वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
२४९. **फिर्ता दाखिला** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ अनुसार बचत रहेको अन्तरसरकारी अख्तियारी शिर्षकको रकम संघीय सञ्चितकोषमा दाखिला गर्नुपर्दछ । भोजपुरका अरुण, रामप्रसाद राई र साल्पासिलिचो गाउँपालिकाले लाभग्राहीहरूलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गर्न वडा सचिवहरूलाई दिएको पेस्कीबाट भत्ता वितरण गरी बाँकी रहेको रु.२९ लाख ८ हजार निजहरूबाट असुल गरी संघीय सञ्चितकोष दाखिला गर्नुपर्दछ ।
२५०. **दोहोरो तथा मृतकको नाममा भुक्तानी** - सामाजिक सुरक्षा नियमावली, २०७६ को नियम १३ मा सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाईरहेको व्यक्तिको मृत्यु भएमा वा त्यस्तो व्यक्ति सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउन योग्य नरहेमा निजको नाम सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने व्यक्तिको अभिलेखबाट हटाउनु पर्ने र त्यस्तो व्यक्तिले सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गरेको व्यहोरा भत्ता वितरण भएपछि जानकारी हुन आएमा सम्बन्धित स्थानीय तहले सो सम्बन्धमा छानविन गर्नु व्यवस्था छ । काभ्रेपलान्चोकको तेमाल गाउँपालिकाले १३ जनाको दोहोरो एवं २०७३।१२।१० देखि २०७७।१।२० सम्म मृत्यु भएका ६१ जनाको नाममा निकासा गरी खर्च लेखेको रु.१५ लाख ६७ हजार असुल हुनुपर्दछ ।

• अन्य

२५१. **वितरणमुखी खर्च** - सार्वजनिक खर्चमा मितव्ययिता तथा प्रभावकारिता कायम गर्ने नीतिगत मार्गदर्शन २०७५ मा सार्वजनिक श्रोतको उपयोग गर्दा अधिकतम प्रतिफल सुनिश्चित हुने गरी खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । पर्साको कालिकामाई, विन्दवासिनी, छिपहरमाई, सखुवा प्रसौनी, सर्लाहीको विष्णु र बाराको प्रसौनी गाउँपालिकाले ग्याँससेट, ग्याँस चुल्हो, स्कुल ब्याग, कोदालो, सुधारिएको चुलो, कम्बल, फिल्टर तथा अन्य अनुत्पादक सामग्री रु.३ करोड ५७ लाख ६६ हजारमा खरिद गरी वितरण गरेको छ । लाभग्राहीको छनौटको आधार तय नगरेको र वितरित सामानको उपयोग तथा अनुगमन समेत गरेको छैन । यस्तो खर्चमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
२५२. **दोहोरो भुक्तानी** - यमुनामाई गाउँपालिका, रौतहटले विद्युतीय सामग्री बिक्री गर्ने एक फर्मसँग खरिद गरी ल्याएको सोफा सेट, कार्पेट लगायतका सामानको एउटै बिलको रु.१९ लाख ३९ हजार २०७६।७।६ र २०७७।३।३१ मा दुई पटक भुक्तानी गरेको छ । दोहोरो भुक्तानी भएको उक्त रकम असुल हुनुपर्दछ ।

२५३. **अनुगमन भत्ता** - प्रदेश २ का स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा सदस्यले पाउने सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५ को दफा १४ मा सो ऐनमा भएको सुविधा बाहेक कुनै पनि सुविधा स्थानीय तहले थप निर्धारण गर्न पाउने छैन भन्ने व्यवस्था भएको र ऐनको दफा ३ तथा अनुसूची-१ मा अनुगमन भत्ताको सम्बन्धमा कुनै व्यवस्था गरेको छैन । पिपरा गाउँपालिका, महोत्तरीले गाउँपालिका स्तरीय तथा वडा स्तरीय योजना अनुगमन गरे बापत पदाधिकारी तथा कर्मचारीलाई रु.२८ लाख ९५ हजार अनुगमन भत्ता भुक्तानी गरेको छ । कानुन विपरीत भुक्तानी गरेको अनुगमन भत्ता असुल हुनुपर्दछ ।
२५४. **थप व्ययभार** - वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रले २०७६।७७ को लागि विभिन्न नवीकरणीय उर्जा प्रविधिहरूको अधिकतम सन्दर्भ मूल्य निर्धारण गरी ४० वाटका ४ प्रकारका सौर्य सडक बत्ती सेटको मूल्य तराइमा अधिकतम रु.९८ हजार कायम गरेको र उक्त मूल्यसूची अधिकतम मूल्य सन्दर्भको रूपमा लिइने र बोलपत्र वा अन्य खरिद प्रकृत्यामा सोही मूल्यलाई आधार लिई लागत अनुमान तयार गर्नुपर्ने उल्लेख छ । बटेश्वर गाउँपालिका, धनुषाले काठमाडौँ जिल्लाको दररेटलाई आधार लिई प्रति सेट रु.१ लाख २४ हजारको दरले रु.१ करोड ३५ लाख ७९ हजारको लागत अनुमान तयार गरी बोलपत्रको माध्यमबाट १०९ सौर्य सडक बत्ती खरिद गरी रु.१ करोड ३५ लाख ६९ हजार खर्च गरेको छ । लागत अनुमानको हाराहारीमा बोलपत्र पेस भई सम्झौता भएको छ । वैकल्पिक उर्जा प्रवर्द्धन केन्द्रले प्रकाशन गरेको तराइको दर अनुसार १०९ सौर्य बत्तीको अधिकतम मूल्य रु.१ करोड ६ लाख ८७ हजार हुने देखिँदा रु.२८ लाख ८२ हजारले थप व्ययभार पर्न गएको छ । सन्दर्भ मूल्यको आधारमा लागत अनुमान तयार नगरेको कारण थप आर्थिक व्ययभार परेको सम्बन्धमा सम्बन्धितलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
२५५. **फरक शीर्षकमा लेखांकन** - आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३५(३) अनुसार शीर्षक फरक पारी खर्च गर्न नहुने व्यवस्था छ । सप्तरीको विष्णुपुर गाउँपालिकाले स्वास्थ्य तर्फका कर्मचारीको तलब रु.४७ लाख ३४ हजार संघबाट सशर्त अनुदानबाट खर्च लेख्नुपर्नेमा गाउँपालिका पूँजीगतबाट, शिक्षकहरूको तलब भत्ता रु.३९ लाख ८३ हजार विद्यार्थीको दिवा खाजा कार्यक्रमबाट, छिन्नमस्ता गाउँपालिकाले रु.६ लाख ५० हजार प्रयोगशाला निर्माण खर्च दिवा खाजा कार्यक्रमबाट र राजगढ गाउँपालिकाले शिक्षकको तलब भत्ता दिवाखाजा कार्यक्रमबाट रु.७ लाख ९९ हजार तथा परीक्षा व्यवस्थापनबाट रु.१ करोड २१ लाख ५८ हजार समेत कुल रु.२ करोड २३ लाख १६ हजार शीर्षक फरक पारी खर्च लेखेकका छन् । स्वीकृत बजेट तोकिएको कार्यमा मात्र खर्च गर्नुपर्दछ ।
२५६. **बढी दरमा भुक्तानी** - सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १० मा निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्दा स्वीकृत जिल्ला दररेटको आधारमा दर विश्लेषण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । विनयी त्रिवेणी गाउँपालिका, नवलपरासी पूर्वले भानुदय नमूना भवन निर्माण कार्यको लागत अनुमान गर्दा सिमेन्ट कंक्रीट कार्य १:१.५:३ को लागि स्वीकृत नर्म्स अनुसार दर विश्लेषण गर्दा प्रति घनमिटर रु.१३ हजार ७७९ हुनेमा प्रति घनमिटर रु.१ लाख ३७ हजार ७७९ दर राखी लागत अनुमान तयार गरेको कारण ६.३ घनमिटरको काममा रु.८ लाख ६८ हजार भुक्तानी गर्दा बढी भुक्तानी भएको रु.७ लाख ८१ हजार सम्बन्धित उपभोक्ता समितिबाट असुल गर्नुपर्दछ ।
२५७. **पेस्की कट्टा** - अर्जुन चौपारी गाउँपालिका, स्याङ्जाले ग्रामीण सडक निर्माण गर्न एक निर्माण व्यवसायीसँग सम्झौता गरी २०७६।०३।१८ मा रु.४२ लाख ६० हजार पेस्की दिएकोमा पेस्की बाँकीको विवरणमा उक्त रकम समावेश नगरेको एवं यो वर्ष निर्माण व्यवसायीलाई रु.९३ लाख ७१ हजार भुक्तानी गर्दा

- समेत पेस्की कट्टा नगरेकोले पेस्की लोप हुने अवस्था देखिएको छ । तसर्थ उक्त पेस्कीको अभिलेख राखी व्याज समेत असुल गर्नुपर्दछ ।
२५८. **सवारी साधन दर्ता** - सवारी तथा यातायात व्यवस्था ऐन, २०४९ को दफा ९(२) मा सरकारी सवारीको पहिचानको लागि अनुसूची-२ को खण्ड (क) मा तोकिएबमोजिमको नम्बर प्लेट राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । कालिकोटको पचालझरना गाउँपालिकाले रु.३१ लाख ८२ हजारको १२ थान मोटरसाइकल खरिद गरेकोमा ती मोटर साइकल गाउँपालिकाको नाममा नामसारी नगरी निजी नम्बर राखेर सञ्चालन गरेको छ । उक्त सवारी साधन पालिकाको नाममा दर्ता गराई प्रयोग गर्नुपर्दछ ।
२५९. **प्रतिफल विहीन लगानी** - चक्रघट्टा गाउँपालिका, सर्लाहीले सार्वजनिक जग्गामा उपभोक्ता समिति मार्फत भवन निर्माण गरिरहेकोमा उच्च अदालत, जनकपुरबाट २०७६।५।३ मा घर नबनाउन अन्तरिम आदेश दिएको छ । उक्त भवन निर्माण कार्यको लागि २०७५।७।६ मा उपभोक्ता समितिलाई रु.६३ लाख ५ हजार भुक्तानी गरेको छ । जग्गाको स्वामित्व प्राप्त नगरी उपलब्धि विहीन भएको खर्च गर्नेलाई जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
२६०. **गाउँपालिकाको लगानी** - रूकुमेली शहीद स्मृति ग्रामीण जलविद्युत सहकारी संस्था लि. ले सानोभेरी उत्तरगंगा खोलामा ९९८ किलोवाट क्षमताको सानोभेरी उत्तरगंगा जलविद्युत आयोजना निर्माण कार्यको कूल लागत रु.५५ करोड ३ लाख ४२ हजार मध्ये वैकल्पिक उर्जा केन्द्रले रु.२८ करोड, सहकारी संस्थाले रु.१० करोड, रूकुम पूर्वको पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिकाले ५ करोड र शेयर लगानीबाट रु.१० करोड व्यहोर्ने उल्लेख छ । गाउँ कार्यपालिकाको निर्णय अनुसार रु.५ करोड भुक्तानी दिएको छ । गाउँपालिकाबाट भुक्तानी भएको बाहेक अन्य स्रोतबाट रकम प्राप्त नभएको जानकारी प्राप्त हुन आएको छ । हालसम्म निर्माण कार्य शुरू भएको छैन । लागत लाभ विश्लेषण समेत नगरी प्रति मेगावाट रु.५५ करोडभन्दा बढी लागत भएको आयोजनामा गाउँपालिकाले लगानी गरेको छ । गाउँपालिकाबाट भएको लगानीको प्रतिफल प्राप्त गर्ने सुनिश्चित हुनुपर्दछ ।
२६१. **ग्यास सिलिन्डर वितरण** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ७६ मा वितरणमुखी खर्चलाई नियन्त्रण गर्दै संघ तथा प्रदेश सरकारबाट प्राप्त रकमलाई स्थानीय पूर्वाधार विकास तथा दीर्घकालीन पुँजी निर्माण हुने कार्यमा खर्च गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । रूपन्देहीको सम्मरीमाई गाउँपालिकाको वार्ड नं. ६ का घर परिवारको लागि १ हजार ५५१ थान ग्यास सिलिन्डर रु.५४ लाख ९९ हजारमा खरिद गरी वितरण गरेको छ । यस प्रकारका वितरणमुखी कार्यक्रम नियन्त्रण गर्नुपर्दछ ।
२६२. **वर्षान्तमा रकमान्तर** - स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ७९ मा स्थानीय तहको कार्यपालिकाले स्वीकृत वार्षिक बजेटको आधारमा रही कुनै शीर्षकबाट पुँजीगत शीर्षकमा २५ प्रतिशतमा नबढाई रकमान्तर गर्न सक्ने व्यवस्था उल्लेख छ । यो वर्ष बझाङको खप्तड छान्ना, साइपाल, बित्थडचीर र कैलालीको जानकी गाउँपालिकाले आगामी सभाबाट अनुमोदन गर्ने गरी कार्यपालिकाले पटक-पटक निर्णय गरी २०१ योजना तथा कार्यक्रमबाट २५ प्रतिशतभन्दा बढी हुने गरी रु.२१ करोड ९३ लाख ९५ हजार घटाई विपद् व्यवस्थापन र अन्य कार्यक्रममा वर्षान्तमा रकमान्तरबाट बढाएको छ । रकमान्तर सम्बन्धी निर्णय सभाबाट अनुमोदन गरेको छैन ।
२६३. **बीमा प्रिमियम** - सुदूरपश्चिम प्रदेश स्थानीय तहका पदाधिकारी तथा सदस्यको सुविधा सम्बन्धी ऐन, २०७५ (पहिलो संशोधन समेत) को अनुसूची १ मा गाउँपालिकाका पदाधिकारीहरूले सरकारी कामका सिलसिलामा रु.१० लाखसम्मको यात्रा दुर्घटना बीमा सुविधा पाउने उल्लेख छ । जानकी गाउँपालिका

कैलालीले उक्त ऐन पारित नहुँदै कार्यपालिकाबाट निर्णय गराई २०७६।९।२७ मा एक बीमा कम्पनीसँग सम्झौता गरी ४९ पदाधिकारीको रु.४ लाख ६१ हजारदेखि रु.११ लाख ७५ हजार सम्मको १५ देखि १६ वर्ष अवधिको जीवन बीमा गराई रु.१५ लाख ९७ हजार भुक्तानी गरेको छ। कानुनले तोकेभन्दा बाहेकको सुविधा पदाधिकारीले नपाउने हुँदा भुक्तानी भएको उक्त रकम सम्बन्धित पदाधिकारीबाट असुल गर्नुपर्दछ ।

२६४. **फेरी सञ्चालन** - तुर्माखाँद गाउँपालिका, अछामले साविक बेलखेतमा रहेको फेरी रहफमा स्थानान्तरण गरी जडान खर्च रु.४९ लाख ७८ हजार उपभोक्ता समितिलाई भुक्तानी दिएकोमा फेरी सञ्चालनमा आएको छैन। फेरी सञ्चालन नहुँदा गाउँपालिकाको लगानी उपलब्धि विहीन भएको छ ।

२६५. **बढी भुक्तानी** - विथडचौर गाउँपालिका, बझाङले ३ सडक निर्माण कार्यको सम्झौतामा उल्लेख भएअनुसार रनिङ्ग बिल भुक्तानी गर्दा छुट रु.९० लाख ९८ हजार कट्टा गरी भुक्तानी दिनुपर्नेमा रु.८० लाख ४ हजार मात्र कट्टा गरेकोले नपुग रु.१० लाख ९४ हजार सम्बन्धित निर्माण व्यवसायीबाट असुल गर्नुपर्दछ ।

यसैगरी निर्माण कार्यको प्राविधिक मूल्याङ्कन भन्दा बढी हुने गरी पाँचथरको फालेलुङ्ग गाउँपालिकाले ४ निर्माण व्यवसायीलाई रु.८ लाख २७ हजार र हिलिहाङ्ग गाउँपालिकाले रु.२ लाख ५२ हजार बढी भुक्तानी गरेका छन् । यसरी सम्पादन नभएको कामको भुक्तानी भएको रु.१० लाख ७९ हजार असुल गर्नुपर्दछ ।

२६६. **लेखापरीक्षण रकम र बेरुजू** - देशभरका ४६० गाउँपालिकाहरू मध्ये यस वर्ष लेखापरीक्षण भएको ४१७ को लेखापरीक्षण रकम र बेरुजू अङ्कको प्रदेशगत विवरण निम्नानुसार रहेको छः

(रु.लाखमा)

प्रदेश	लेखापरीक्षण गरिएको गाउँपालिका	लेखापरीक्षण रकम	पेस्की समेत बेरुजू रकम	बेरुजूमध्ये पेस्की रकम	लेखापरीक्षणको तुलनामा बेरुजू प्रतिशत	पेस्की बाहेक बेरुजू प्रतिशत
१	८५	६९९३५१	२३६५९	२६२१	३.३८	३.०१
२	५६	३८७८१२	४३२६१	९५३६	११.१६	८.७०
बागमती	५७	४९३८६७	२१०६९	१९३१	४.२७	३.८८
गण्डकी	५८	४४४४३६	९२९५	१२७०	२.०९	१.८१
लुम्बिनी	६४	५९६१३८	२०१६७	२२३४	३.३८	३.०१
कर्णाली	५०	३७२५९३	१८९१४	२७०६	५.०८	४.३५
सुदूरपश्चिम	४७	३७९७३२	१४७७५	२६१६	३.८९	३.२०
जम्मा	४१७	३३७३९२९	१५११४०	२२९१४	४.४८	३.८०

२६७. **बेरुजू फर्स्यौट तथा अनुगमन** - गाउँपालिकाहरूतर्फ गत वर्ष सम्मको कुल बेरुजू रु.२५ अर्ब ५८ करोड ३ लाख रहेकोमा यो वर्ष समायोजन तथा सम्परीक्षणबाट रु.३ अर्ब ५ करोड ७२ लाख फर्स्यौट भई बाँकी रहेको रु.२२ अर्ब ५२ करोड ३१ लाखमा यो वर्ष लेखापरीक्षण गरिएका ४१७ गाउँपालिकाको थप रु.१५ अर्ब ११ करोड ४० लाखसमेत रु.३७ अर्ब ६३ करोड ७१ लाख अद्यावधिक बेरुजू रहेको छ ।

गत वर्षको प्रतिवेदनमा बजेट व्यवस्थापन, आयोजना कार्यान्वयन, सोझै खरिद, बिल भरपाई, स्वेस्ता पेस नभएको, बैङ्क हिसाब मिलान नगरेको, अग्रिम कर कट्टा नगरेको, बढी भुक्तानी, अधुरो निर्माण, नभएको कामको भुक्तानी, जिन्सी व्यवस्थापन, कर बीजक, सवारीसाधन खरिद, ठेक्का स्वीकृति र ओभरहेड लगायतका क्षेत्रमा सुधार गर्नुपर्ने व्यहोरा औल्याइएकोमा यो वर्ष पनि सुधार गरेको पाइएन । उल्लिखित व्यहोरा पुनरावृत्ति नहुने गरी कार्यसम्पादन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

परिच्छेद - ४

लेखापरीक्षण प्रतिवेदन कार्यान्वयन स्थिति

१. **लेखापरीक्षण प्रतिवेदन** - नेपालको संविधानको धारा २४१ अनुसार संघीय र प्रदेशका सबै सरकारी कार्यालय, स्थानीय तह तथा कानूनद्वारा तोकिएका अन्य संस्थाको निर्धारित तरिकाबमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यक्षमता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेतको आधारमा लेखापरीक्षण सम्पन्न गरी ५ हजार ४६२ निकायमा लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जारी गरिएको छ । यो वर्षको लेखापरीक्षणबाट रु.१ खर्ब १८ अर्ब ७४ करोड ६३ लाख बेरुजू देखिएकोमा आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३७ बमोजिम २०७६।७७ को लेखापरीक्षण प्रतिवेदन उपलब्ध गराएको ३५ दिनभित्र रु.१४ अर्ब ३६ करोड २० लाख फर्स्यौट गरेकोले देहायबमोजिम रु.१ खर्ब ४ अर्ब ३८ करोड ४३ लाख फर्स्यौट हुन बाँकी रहेको छः

(रु. लाखमा)

विवरण/इकाइ	प्रारम्भिक प्रतिवेदन		प्रतिक्रियाबाट फर्स्यौट		यस वर्षको फर्स्यौट हुन बाँकी	
	दफा	रकम	दफा	रकम	दफा	रकम
संघीय सरकारी कार्यालयहरू	८१४९	४७२५६२	५९३	२८६४२	७५५६	४४३९२०
प्रदेश सरकारी कार्यालयहरू	४२९१	११८५७८	५५२	५३५८१	३७३९	६४९९७
स्थानीय तह	२८०२८	४६७४९८	२७४९	५९१५१	२५२७९	४०८३४७
अन्य संस्था समिति (प्रदेश समेत)	२६९९	१२८८२५	१४०	२२४६	२४७९	१२६५७९
जम्मा	४३०८७	११८७४६३	४०३४	१४३६२०	३९०५३	१०४३८४३

त्यस्तै, छनौट गरिएका ११ विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण, १ विषयको वातावरणीय लेखापरीक्षण, कोभिड-१९ को रोकथाम, नियन्त्रण र व्यवस्थापन विषयको विशेष लेखापरीक्षण र २ विषयको सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण गरी सुझावसहितको प्रतिवेदन जारी गरिएको छ । संस्थान, समिति तथा अन्य संस्थातर्फ ६६५ आय वर्षको लेखापरीक्षण गरी सञ्चालन नतिजासहितको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जारी गरिएको छ । स्थानीय तहतर्फ ७५३ मध्ये यो वर्ष ६९४ र बक्यौतातर्फ ५ स्थानीय तहको लेखापरीक्षण गरी उपलब्ध गराएको प्रारम्भिक प्रतिवेदनउपर प्राप्त प्रतिक्रिया/जवाफ/ प्रमाणको आधारमा अन्तिम प्रतिवेदन जारी गरिएको छ ।

२. **बेरुजूको लगत र अभिलेख** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन २०७६ को दफा ३८ को उपदफा (१) मा बेरुजूको लगत कार्यालयस्तरमा राख्नुपर्ने तथा उपदफा (२) मा बेरुजूको केन्द्रीय लगत केन्द्रीयस्तरका निकायले राख्नुपर्ने व्यवस्था छ । त्यस्तै उपदफा (४) मा फर्स्यौट वा फरफारक भएको बेरुजूको लगत अद्यावधिक गरी पछिल्ला अवधिको लेखापरीक्षण हुँदा परीक्षण गर्नु गराउनुपर्ने व्यवस्था छ । बेरुजूको लगत तथा अभिलेख सम्बन्धमा ऐनमा भएको व्यवस्थाअनुसार केन्द्रीयस्तर र कार्य सञ्चालनस्तरका निकायले अभिलेख अद्यावधिक नगरेका कारण सम्बन्धित निकायमा बेरुजूका यथार्थ विवरण नहुनुका साथै बेरुजू फर्स्यौट तथा सम्परीक्षणको कार्य प्रभावकारी हुनसकेको छैन । ऐनबमोजिम सम्बन्धित निकायले बेरुजूको अद्यावधिक लगत राख्नुपर्ने देखिन्छ ।

३. बेरुजू फर्स्यौट तथा सम्परीक्षण - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ मा लेखापरीक्षणबाट औल्याइएका बेरुजूका सम्बन्धमा प्रमाण पेस गरी वा नियमित गरी वा गराइ वा असुलउपर गरी र लेखा उत्तरदायी अधिकृतले जाँचबुझ गराइ बेरुजू फर्स्यौट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । यसरी बेरुजू फर्स्यौट भएपछि महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट सम्परीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्थाअनुसार आर्थिक वर्ष २०६०।६१ देखिको बेरुजू फर्स्यौट तथा सम्परीक्षणको स्थिति देहायबमोजिम छः

बेरुजू फर्स्यौट तथा सम्परीक्षणको विवरण

(रु. लाखमा)

विवरण	विगतको बेरुजू	समायोजनबाट थप (घट)	फर्स्यौट तथा सम्परीक्षण	विगतको खुद बाँकी	चालू वर्षको थप बेरुजू	अद्यावधिक बाँकी बेरुजू
संघीय सरकारी कार्यालयहरू	२७३५७९१	१०	८५४३५०	१८८१४५१	४४३९२०	२३२५३७१
प्रदेश सरकारी कार्यालयहरू	८३९२६	०	२४१३३	५९७९३	६४९९७	१२४७९०
स्थानीय तह	६९८१०९	(-९४२)	७५१३७	६२२०३०	४०८३४७	१०३०३७७
अन्य संस्था समिति (प्रदेश समेत)	६६५३४७	०	८३९५९	५८१३८८	१२६५७९	७०७९६७
जम्मा	४१८३१७३	(-९३२)	१०३७५७९	३१४४६६२	१०४३८४३	४१८८५०५

- ३.१. महालेखापरीक्षकको ५७ औं वार्षिक प्रतिवेदन २०७७ सम्म बाँकी रहेको कूल बेरुजू रु.४ खर्ब १८ अर्ब ३१ करोड ७२ लाखमध्ये रु.१ खर्ब ३ अर्ब ७५ करोड ७८ लाख (२४.८० प्रतिशत) फर्स्यौट गरेको विवरण प्राप्त भएको छ । उक्त फर्स्यौटमध्ये असुल भएको रु.४ अर्ब ४५ करोड १५ लाख (४.२९ प्रतिशत), नियमित वा प्रमाण पेस भएको रु.६३ अर्ब ४१ करोड ७० लाख (६१.१२ प्रतिशत) र पेस्की फर्स्यौट रु.३५ अर्ब ८८ करोड ९३ लाख (३४.५९ प्रतिशत) रहेको छ ।
- ३.२. विगतदेखिको रु.४ खर्ब १८ अर्ब ३१ करोड ७२ लाख बेरुजू बाँकी रहेकोमा यो वर्ष सम्परीक्षणबाट रु.१ खर्ब ३ अर्ब ७५ करोड ७८ लाख फर्स्यौट र समायोजनबाट रु.९ करोड ३२ लाख घटेकोले विगतको बेरुजू रु.३ खर्ब १४ अर्ब ४६ करोड ६२ लाखमा यो वर्ष रु.१ खर्ब ४ अर्ब ३८ करोड ४३ लाख थप भई रु.४ खर्ब १८ अर्ब ८५ करोड ५ लाख बेरुजू बाँकी रहेकोछ । यो वर्ष संघीय सरकारतर्फ फर्स्यौट भएकोभन्दा घटी बेरुजू थप भएको छ भने प्रदेश र स्थानीय तहमा फर्स्यौटभन्दा बढी बेरुजू थपिएको छ ।
- ३.३. नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को २०६९।६।११ को निर्णयानुसार कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा २०५९।६० सम्मको बेरुजू लगत रहेकोमध्ये सरकारी कार्यालयतर्फ फर्स्यौट भई लगत कट्टा भएको रु.१० करोड ८५ लाखमध्ये नियमित तथा मिन्हा भै रु.१० करोड ५६ लाख तथा असुल भै रु.२९ लाख र समिति तथा संस्थातर्फ रु.३ करोड ६ लाखसमेत रु.१३ करोड ९१ लाख फर्स्यौट भएको जानकारी प्राप्त भएको छ ।
४. स्थानीय तहको बेरुजू फर्स्यौट व्यवस्था - लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा २०(३) मा महालेखापरीक्षकले गाउँपालिका र नगरपालिकाको लेखापरीक्षण गरी जारी गरेको प्रतिवेदन सम्बन्धित स्थानिय तहले गाउँसभा वा नगरसभामा पेस गरी छलफल गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । स्थानीय तहको नीति, ऐन, नियम तर्जुमा गर्ने गराउने, बजेट कार्यान्वयन गर्ने तथा बेरुजू नियमित एवं फर्स्यौट गर्ने एउटै निकाय गाउँ/नगर सभा भएकोले बेरुजू फर्स्यौटसम्बन्धमा स्वार्थ बाझिएको अवस्था छ । यसको लागि लेखापरीक्षण

ऐन, २०७५ र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ लगायतका कानूनमा आवश्यक परिमार्जन गरी स्थानीय तहको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन छलफल तथा कार्यान्वयनको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

स्थानीय तहको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट हुने संवैधानिक व्यवस्था रहेको छ भने लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमाथि छलफल हुने संयन्त्रको व्यवस्था गरेको छैन । यस सम्बन्धमा गत विगतको महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदनहरूमा पनि उल्लेख गरिएको थियो । सार्वजनिक स्रोत साधनको उपयोग र वित्तीय पारदर्शिता एवं जवाफदेहिताको लागि स्थानीय तहहरूको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन माथि छलफल एवं अनुगमन गर्ने स्वतन्त्र र प्रभावकारी संयन्त्रको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

५. **कार्य योजना** - लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा २१ मा महालेखापरीक्षकले जारी गरेको प्रतिवेदनको कार्यान्वयन गर्नु सम्बन्धित जिम्मेवार पदाधिकारीको कर्तव्य हुने तथा प्रतिवेदनमा उल्लेख गरिएका विषयमा सुधार भए नभएको र सुझाव कार्यान्वयन भए नभएको सुनिश्चित गर्न लेखापरीक्षण गरिएका निकायबाट भएका कारबाहीको प्रतिवेदन लिने, कार्यान्वयनका लागि समयावधि तोक्ने र पुनः जाँच गर्ने तथा त्यस सम्बन्धमा सम्बन्धित निकायलाई आवश्यक निर्देशन दिनेलगायतका कार्य महालेखापरीक्षकले गर्न सक्ने व्यवस्था छ । सोही व्यवस्थाअनुसार महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट मन्त्रालय तथा निकायका लेखाउत्तरदायी अधिकृतसँग महालेखापरीक्षकको विगतका वार्षिक प्रतिवेदनमा औल्याएका व्यहोराको कार्यान्वयनस्थिति र कार्यान्वयन कार्य योजना माग गरेकोमा अधिकांशबाट प्राप्त भएन । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका लेखापरीक्षण प्रतिवेदनहरू जारी भएपछि सम्बन्धित निकायहरूले गम्भीरतापूर्वक कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । प्रतिवेदनमा दिइएका सुझावहरूको उचित कार्यान्वयनको कमीले आर्थिक प्रशासन र वित्तीय अनुशासन पालनामा आशातीत सुधार हुन सकेको छैन । महालेखापरीक्षकका वार्षिक प्रतिवेदन र निकायगत रूपमा जारी हुने लेखापरीक्षण प्रतिवेदनहरूको कार्यान्वयनको अवस्था सन्तोषजनक नरहँदा एकै प्रकृतिका व्यहोराहरू वर्षौंदेखि दोहोरिदै आएका छन् । सार्वजनिक निकायहरूमा कानुनी तथा नीतिगत सुधारजस्ता गैर वित्तीय प्रकृतिका समस्याहरू अत्यधिक रहेका छन् । यसले प्रणालीगत रूपमा नै ठूलो वित्तीय प्रभाव पारेको छ । प्रणालीगत तथा नीतिगत विषयका सुझावहरू कार्यान्वयन गरी वित्तीय र गैर वित्तीय प्रकृतिका समस्या समाधान गरिनुपर्दछ ।

६. **प्रतिवेदन कार्यान्वयन** - नेपाल सरकारले आवधिक योजना, नीति, वार्षिक बजेट, कार्यगत र संरचनागत व्यवस्थाअनुरूप सम्पादन तथा सञ्चालन गरेका कार्यहरूको महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट जारी भएका पचपत्रौ, छपत्रौ र सन्ताउत्रौ वार्षिक प्रतिवेदनमा दिएको सुझावको कार्यान्वयनको अवस्था देहायबमोजिम रहेको देखिएको छः

- ६.१. बजेट तथा खर्चमा मितव्ययिता ल्याउन नेपाल सरकारले सार्वजनिक खर्चमा मितव्ययिता कायम गर्नेसम्बन्धी मापदण्ड २०७७, आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ तथा कार्य सम्पादन करार गर्नेसम्बन्धी व्यवस्था लागू भई कार्यान्वयनमा आएका छन् ।

- ६.२. खरिद सम्झौताअनुसार तोकिएको अवधिमा काम सम्पन्न नगरी अधुरा रहेका निर्माण कार्यलाई सम्पन्न गर्न सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापनमा सुधार गरी सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १२० मा रहेको म्याद थपसम्बन्धी प्रावधानमा पटक पटक संशोधन भएको छ । त्यसैगरी सोही नियमावलीको नियम १४५क.मा केन्द्रीय स्तरमा आपूर्तिकर्ता छनौट तथा मालसामान खरिदमा सहयोग गर्न नेपाल सरकारले एक सरकारी खरिद सेवा कार्यालयको स्थापना गर्ने उल्लेख गरेको छ ।

- ६.३. राजस्व प्रशासनको सुधारसम्बन्धमा राजस्व व्यवस्थापनको तेस्रो सुधार कार्ययोजना २०७५।७६-२०७७।७८ लागू भएको, कर चुहावट नियन्त्रणका सम्बन्धमा दोश्रो रणनीतिक योजना २०१८।१९-२०२२।२३ लागू भएको, व्यवसाय दर्ता, आय विवरण, कर विवरण तथा अन्य शुल्क विवरण भर्ने निर्देशिका, २०७८ लागू भै कार्यान्वयनमा आएको, नागरिक एपबाट नै व्यक्तिगत स्थायी लेखा नम्बर लिन सकिने गरी व्यवस्था भएको छ । यस वर्षको बजेट तथा कार्यक्रममा राजस्वको क्षेत्रमा दायरा फराकिलो बनाउने र कर तथा गैह्रकरका दर घटाउने नीति अवलम्बन गरिएको छ । आन्तरिक राजस्व व्यवस्थापनको तेस्रो सुधार कार्य योजनामा व्यावसायिक तथा क्याडरमा आधारित जनशक्तिको विकास गर्ने कार्य संस्थागत गर्ने नीति लिएको साथै राजस्व संकलनमा आशिकुडा, राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणालीलगायतका सफ्टवेयरको प्रयोग गरेको छ ।
- ६.४. संगठनात्मक व्यवस्था तथा सेवा प्रवाहका सम्बन्धमा भूमि व्यवस्थापन विभागले विद्युतीय सुशासन गुरुयोजनाको मस्यौदा तयार गरेको, यातायात व्यवस्था कार्यालयले डिजिटल ढाँचामा सेस्ता राख्ने गरेको छ । विभिन्न निकायमा अनलाइन सेवा प्रणालीको शुरुवात हुनाको साथै क्षतिपूर्तिसहितको नागरिक बडापत्रको लागू गरेको छ ।
- ६.५. सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६(३) मा वातावरणीय अध्ययनको प्रतिवेदन स्वीकृत नगराई बोलपत्र आह्वान गर्न नहुने गरी आयोजना सञ्चालनको व्यवस्था गरेको छ । त्यसैगरी आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ को नियम २६ मा राष्ट्रिय आयोजना बैङ्कमा समावेश नभएको आयोजनाको लागि बजेट विनियोजन गर्न नपाउने व्यवस्था गरेको छ । सरकारको नीति तथा कार्यक्रममा संघ तथा प्रदेशमा आयोजना बैङ्क र एकीकृत आयोजना बैङ्कको व्यवस्था गरी सोही आधारमा आयोजना सञ्चालन वा छनौट गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।
- ६.६. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ मा संघ, प्रदेश तथा स्थानीय तहका कार्यालयले आफ्नो र अन्तर्गतका कार्यालयहरूको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली तयार गरी लागू गर्ने र आन्तरिक नियन्त्रण तथा लेखापरीक्षण समिति गठन गरिने उल्लेख गरेको छ । यसका साथसाथै महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले २०७८।७९ देखि आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने जनशक्तिको बेग्लै उपसमूह तयार गरेको छ ।
- ६.७. लेखांकन तथा प्रतिवेदन प्रणालीका विषयमा सरकारी लेखा मानदण्ड लागू भै कार्यान्वयनमा आएको, नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान लागू भएको, एकल खाताकोष प्रणालीअन्तर्गत विद्युतीय नगद ट्रान्सफर गर्ने गरेको, कम्प्युटराइज्ड सरकारी लेखा प्रणाली, राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणालीजस्ता सफ्टवेयर प्रयोगमा गरेको छ ।
- ६.८. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन २०७६, को दफा ५२ ले आर्थिक प्रशासन सञ्चालन गर्न जिम्मेवारी तोकिएको, दफा ५३ मा सार्वजनिक जवाफदेहिताको पद धारण गरेको व्यक्तिलाई जवाफदेही बनाउन विभागीय मन्त्रीलाई पनि जिम्मेवार बनाउनाको साथै दफा ५७ मा जवाफदेही तथा उत्तरदायी नभएमा सजायको व्यवस्था गरेको छ । आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली २०७७ मा जिल्लागत वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्ने एवं केन्द्रीय लेखा तथा वित्तीय विवरण तयार गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

७. **वार्षिक प्रतिवेदन** - नेपालको संविधानको धारा २९४(१) मा महालेखापरीक्षकले राष्ट्रपतिसमक्ष प्रस्तुत गरेको प्रतिवेदन प्रधानमन्त्रीमार्फत प्रतिनिधिसभामा पेस गर्ने व्यवस्था छ । त्यसैगरी महालेखापरीक्षकबाट संविधानको धारा २९४(३) मा प्रदेश प्रमुखसमक्ष पेस भएको प्रदेशको अलग अलग कामकारवाहीको प्रतिवेदन लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा १९(५) बमोजिम मुख्यमन्त्रीमार्फत प्रदेश सभामा पेस हुने व्यवस्था छ:

७.१. महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनउपर प्रतिनिधिसभाको सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल हुने व्यवस्थाअनुरूप गत वर्षको महालेखापरीक्षकको सन्ताउन्नाँ वार्षिक प्रतिवेदन २०७७ असार ३१ गते राष्ट्रपतिज्यूसमक्ष पेस भएकोमा प्रतिनिधिसभाको आठौँ अधिवेशनमा २०७८ साउन ८ गतेमात्र पेस भएको छ । यसअघि प्रतिनिधिसभाको सातौँ अधिवेशन २०७७ फागुन २३ गतेदेखि २०७८ बैशाख ६ गतेसम्म संचालन हुँदा महालेखापरीक्षकको सन्ताउन्नाँ वार्षिक प्रतिवेदन पेस हुन सकेको पाइएन । महालेखापरीक्षकले वार्षिक प्रतिवेदन पेस गरी तत्पश्चात लगत्तै संघीय संसदमा प्रतिवेदन पेस भई समयमै छलफल र कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाउन आवश्यक देखिन्छ ।

७.२. सबै प्रदेशका प्रमुख समक्ष महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन २०७७।३।३१ मा पेस भएकोमा सम्बन्धित प्रदेशका मुख्यमन्त्रीहरूबाट उक्त प्रतिवेदन प्रदेश नं.१ प्रदेश सभामा २०७७।४।९ गते, वागमती प्रदेश सभामा २०७८।२।१७ गते, गण्डकी प्रदेश सभामा २०७७।६।१३ गते, लुम्बिनी प्रदेश सभामा २०७७।६।८ गते, कर्णाली प्रदेश सभामा २०७७।६।१० गते र सुदूरपश्चिम प्रदेश सभामा २०७७।४।३१ गते पेस भएको देखिन्छ । प्रदेश नं.२ को प्रदेश सभामा हालसम्म पेस भएको छैन ।

महालेखापरीक्षकले वार्षिक प्रतिवेदन पेस गरेपश्चात् तत्कालै सञ्चालन हुने प्रदेश सभा अधिवेशनमा प्रतिवेदन प्रस्तुत गरी यथासमयमा छलफल हुने व्यवस्था गरिनुपर्दछ । प्रदेश सभामा प्रस्तुत भई सम्बन्धित समितिमा छलफल हुने व्यवस्थाले मात्र आर्थिक अनुशासन र वित्तीय उत्तरदायित्व प्रवर्द्धनमा सहयोग पुग्ने देखिन्छ ।

८. **वार्षिक प्रतिवेदनमा छलफल** - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ४१ मा महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनमा औल्याएका बेरुजूको सम्बन्धमा प्रतिनिधि सभाको सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल भई प्रतिनिधिसभामा पेस गरेको सुझाव स्वीकृत भएबमोजिम कार्यान्वयन गर्ने गराउने जिम्मेवारी महालेखापरीक्षक तथा सम्बन्धित लेखाउत्तरदायी अधिकृतको हुने व्यवस्था छ । सो सम्बन्धमा देखिएका व्यहोराहरू निम्नानुसार छन्:

८.१. प्रतिनिधिसभाको सार्वजनिक लेखा समितिको २० औँ प्रतिवेदनअनुसार सर्वोच्च अदालत, संघीय संसद सचिवालय, निर्वाचन आयोग तथा अर्थ मन्त्रालयसहित १३ निकायको महालेखापरीक्षकको ५६ औँ वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश भएको व्यहोराउपर छलफल तथा निर्णय भएको छ ।

८.२. सार्वजनिक लेखा समितिले महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनउपर छलफल गरी बेरुजूको लगत कट्टा गर्न दिएको निर्देशनअनुसार खानेपानी मन्त्रालयको रु.७१ करोड २४ लाख, स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको रु.११ करोड २३ लाख, अर्थ मन्त्रालयको रु.४ करोड ९६ लाख, वन तथा वातावरण मन्त्रालयको रु.४ करोड ८७ लाख र शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयको रु.३३ लाखसमेत रु.९२ करोड ६३ लाख बेरुजू सम्परीक्षण गरी लेखाउत्तरदायी अधिकृतलाई लगत कट्टाको जानकारी पठाइएको छ ।

९. बेरूजूका लगत कट्टा - आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तिय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को दफा ३८(१) र (२) मा बेरूजूको लगत कार्यालयस्तरमा र केन्द्रीय निकायले बेरूजूको केन्द्रीय लगत राख्ने व्यवस्था छ। यस्तै दफा ४०(३) मा प्रचलित कानूनबमोजिम पुन्याउनुपर्ने रीत नपुगरेको तर सरकारी नगदी जिन्सीको हानि नोक्सानी नभएको बेरूजू लेखाउत्तरदायी अधिकृतले नियमित गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पठाउने र दफा ४०(४) मा महालेखापरीक्षकको कार्यालयले सात दिनभित्र लगत कट्टा गरी जानकारी दिने उल्लेख छ । साथै दफा ४१(३) मा प्रतिनिधि सभाबाट स्वीकृत सार्वजनिक लेखा समितिको प्रतिवेदन बमोजिम बेरूजूको लगत हटाउनु पर्ने विषय महालेखापरीक्षकले तीस दिनभित्र हटाई सो को जानकारी दिनुपर्ने उल्लेख छ ।

ऐनअनुसार बेरूजूको लगत कार्यालयस्तर र केन्द्रीयस्तरमा राख्नुपर्ने तथा लेखा उत्तरदायी अधिकृतबाट नियमित गरेको बेरूजू महालेखापरीक्षकको कार्यालयले ७ दिनभित्र लगत कट्टा गर्ने ऐनको दफा ४०(४) को व्यवस्था बीच सामजस्यता नभएकोले उक्त व्यवस्था पुनरावलोकन हुनुपर्दछ । त्यस्तै, सार्वजनिक लेखा समितिको प्रतिवेदनबमोजिम बेरूजूको लगतबाट हटाउनुपर्ने निर्णय भएको बेरूजूको सम्बन्धमा महालेखापरीक्षकले ३० दिन भित्र लगत कट्टा गर्ने व्यवस्थाका सम्बन्धमा सार्वजनिक लेखा समितिको निर्णय लेखाउत्तरदायी अधिकृतले कार्यान्वयन गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट सम्परीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था गर्ने गरी ऐनको दफा ४१(३) मा पुनरावलोकन हुनुपर्दछ ।

परिच्छेद - ५

भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधार

सार्वजनिक जवाफदेहिता, पारदर्शिता र वित्तीय अनुशासनको माध्यमबाट समग्र वित्तीय सुशासन कायम गर्न मद्दत पुग्दछ । यसका लागि वित्तीय व्यवस्थापनका अवयवहरू योजना तथा बजेट तर्जुमा, निकासा, खर्च प्रणाली, प्रतिवेदन, सेवा प्रवाह, अनुगमन र मूल्याङ्कन एवं लेखापरीक्षण र नियमन पक्षमा निरन्तर सुधारको आवश्यकता रहन्छ । सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनका क्षेत्र लगायत समग्र सुधारका विषयलाई देहायबमोजिम प्रस्तुत गरिएको छः

• योजना तथा बजेट

१. दिगो विकास लक्ष्य

- १.१. दिगो विकास लक्ष्य हासिल गर्नका लागि योजना र कार्यक्रमको तर्जुमा र सोको कार्यान्वयन, समन्वय तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्नका लागि संघ र प्रदेशका विषयगत मन्त्रालयमा र सबै स्थानीय तहमा उपयुक्त संरचना र विधिको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १.२. दिगो विकास लक्ष्यलाई आन्तरिकीकरण गर्न सबै तहका सरकारले योजना तथा बजेटलाई दिगो विकास लक्ष्यसँग आवद्ध गरी कोभिड-१९ महामारीले शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी, आय आर्जन र समग्र अर्थतन्त्रमा पारेको असरलाई विश्लेषण गरी सो असरलाई सम्बोधन गर्न लगानीका स्रोतको प्रबन्ध गर्न सार्वजनिक, निजी र सहकारी क्षेत्रको परिचालन गर्ने, वैदेशिक सहायताको परिचालन गर्ने, तीनै तहका सरकारमा अन्तरसम्बन्ध कायम गर्न आवश्यक देखिन्छ ।
- १.३. दिगो विकास लक्ष्यका कार्यान्वयनको प्रगतिको मापन र मूल्याङ्कन गर्न आवश्यक पर्ने तथ्याङ्कहरू सबै तहका सरकारी तहहरूबीच समन्वय गरी सङ्कलन, विश्लेषण र प्रकाशन गर्न सवल कानुनी र संस्थागत व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

२. बजेट व्यवस्थापन

- २.१. आर्थिक तथा कार्यात्मक वर्गीकरणअनुसारको बजेट तर्जुमा र सोको यथार्थ कार्यान्वयन अवस्थाको विश्लेषण गरी कार्यान्वयनयोग्य बजेट तर्जुमा गर्नेतर्फ प्रयास गर्नुपर्दछ ।
- २.२. राष्ट्रिय बजेट प्रणाली बाहिर रहने गरी विभिन्न कोष खडा गरी संसदीय निगरानीबेगर खर्च गर्ने कार्यलाई निरुत्साहित गरी बजेट प्रणालीबाट नै खर्च गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । साथै छुरिएर रहेका विभिन्न कोषहरू एकीकृत गरी समग्र बजेट प्रणालीभित्र ल्याई नियमित विद्यमान संरचनाबाट कार्य सम्पादन गर्नुपर्दछ ।
- २.३. भैपरी वा आकस्मिक दायित्व र अन्य वित्तीय जोखिमहरूको पहिचान र विश्लेषण गरी बजेटमार्फत् उचित सम्बोधन गर्नुपर्दछ ।

- २.४. सम्भाव्यता अध्ययन, विस्तृत सर्वेक्षण, ड्रइड डिजाइन भइसकेका र आयोजना बैङ्कमा समाविष्ट आयोजना मात्र वार्षिक बजेटमा समावेश गर्ने व्यवस्था कडाइका साथ लागू गर्नुपर्दछ । साथै प्रदेश सरकार र स्थानीय तहमा समेत सो स्तरको आयोजना बैङ्क तयार गर्ने र सोमा परेका योजना मात्र बजेटमा समावेश गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- २.५. समग्र खर्चको आवश्यकता र स्रोत परिचालनको अवस्था विश्लेषण गरी भावी पुस्तालाई बोझ नहुने गरी उत्पादन र रोजगारी सिर्जना गर्न योगदान हुने गरी मात्र सार्वजनिक ऋणको परिचालन गर्नुपर्दछ । वैदेशिक सहायतामा सञ्चालन हुने आयोजनाको लागि सहायता प्राप्तिको सुनिश्चितता भएपछि मात्र बजेटमा समावेश गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- २.६. विनियोजन भएको रकममध्ये बचत हुने अनुदान संख्याबाट अपुग हुने अनुदान संख्यामा रकमान्तर गर्दा प्रचलित विनियोजन ऐनले तोकेको सीमाभित्र रहेर मात्र गर्नुपर्दछ । बजेटमा समावेश नभएका सेवा र कार्यमा बजेट पारित भएपश्चात् गैरबजेटरी रकम उपलब्ध गराउने तथा अर्थ विविध वा अबण्डामा बजेट राखी पछि बाँडफाँट गर्ने कार्यमा नियन्त्रण गर्नुपर्दछ । रकमान्तरको सीमा लागू नहुने अनुदान संख्यामा ठूलो रकम विनियोजन गरी सोबाट अन्य अनुदान संख्यामा सार्ने प्रवृत्तिलाई वाञ्छित सीमाभित्र राख्नु आवश्यक देखिन्छ ।
- २.७. बजेट कार्यान्वयन तालिका र त्रैमासिकरूपमा विभक्त क्रियाकलापहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने र सो को अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । बजेट तर्जुमा प्रक्रियालाई पारदर्शी र सहभागितामूलक बनाउँदै मध्यावधि समीक्षा तथा बजेट कार्यान्वयनसम्बन्धी पृष्ठपोषणलाई आगामी बजेट तर्जुमा गर्दा उपयोग गर्नुपर्दछ ।
३. **वैदेशिक सहायता**
- ३.१. राष्ट्रको खर्च आवश्यकता र उपलब्ध राष्ट्रिय स्रोतबाट नपुग हुने अवस्थामा राष्ट्रिय हित र प्राथमिकतालाई आधार बनाउँदै वैदेशिक सहायता लिने प्रक्रियालाई थप पारदर्शी बनाउँदै प्राप्त हुने वैदेशिक सहायतालाई राष्ट्रिय बजेट प्रणाली र सञ्चितकोषमार्फत परिचालन गर्नुपर्दछ ।
- ३.२. राष्ट्रिय हितअनुकूल उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि हुने, रोजगारी सिर्जना हुने, आयात प्रतिस्थापन र निर्यात प्रवर्द्धन हुने उच्च प्रतिफल प्राप्त हुने तथा भौतिक र मानवीय पुँजी निर्माण तथा दिगोपनामा सहयोग पुऱ्याई आत्मनिर्भर अर्थतन्त्र निर्माणमा योगदान गर्ने क्षेत्र वा आयोजनाहरूको लागि मात्र विदेशी सहायता परिचालन गर्नुपर्दछ ।
- ३.३. वैदेशिक सहायता परिचालन कार्यमा संलग्न हुने जनशक्तिको ज्ञान, सीप एवं दक्षता अभिवृद्धि गर्ने तथा संस्थागत संरचनाहरूलाई सबल बनाउने र संलग्न संस्थाहरूबीच समन्वय गर्नुपर्दछ । आर्थिक कूटनीतिमार्फत् उपयुक्त प्रकारको वैदेशिक सहायता प्राप्त गर्न प्रयास गर्नुपर्दछ ।
- ३.४. शर्तसहितको वैदेशिक सहायता सकेसम्म स्वीकार नगर्ने नीति अख्तियार गर्नुपर्दछ । आयोजना र कार्यक्रममा आधारित बहुक्षेत्र तथा बहुनिर्कायमा छरिएको सहयोगभन्दा राष्ट्रिय बजेट सहयोगमा प्राप्त हुने वैदेशिक सहायता प्राप्तिमा जोड दिनुपर्दछ ।
- ३.५. विकास साझेदारबाट हुने सहायताको प्रतिबद्धता र यथार्थ प्राप्ति बीच ठूलो अन्तर देखिएकाले प्रतिबद्धताअनुसार विकास सहायता प्राप्त गर्न क्रियाशील हुनुपर्दछ ।

- ३.६. राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाहरूमार्फत् परिचालन हुने वैदेशिक सहायतालाई पारदर्शी र जवाफदेही बनाउन अनुगमन संयन्त्रको विकास गरी सरकारी संरचनामार्फत परिचालन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- ३.७. वैदेशिक सहायतामा सञ्चालित आयोजनामा समयमा शोधभर्ना नभएको कारणले राज्यले प्राप्त गर्नुपर्ने अनुदान गुमाउनु पर्ने र सरकारी स्रोततर्फ चाप पर्न जाने भएकोले समयमै शोधभर्ना प्राप्त गर्न थप प्रयास हुनुपर्दछ । प्रदेश तथा स्थानीयतहले खर्च गरेका वैदेशिक सहायताको संघीय सरकारमा प्रतिवेदन गर्ने र समयमै शोधभर्ना माग गर्ने उपयुक्त व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
४. **आयोजना व्यवस्थापन**
- ४.१. विस्तृत अध्ययन र लागत लाभ विश्लेषणको आधारमा आयोजनाको प्राथमिकीकरण र छनौट गरी आयोजना बैङ्कको अभ्यासलाई व्यवहारमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । आयोजनासँग सम्बन्धित सूचनाहरूलाई व्यवस्थित गर्न एवं प्रगतिको अनुगमन मूल्याङ्कन आवश्यक पर्ने सूचना उपलब्ध गर्न आयोजना व्यवस्थापन सूचना प्रणाली तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ । आयोजनाको अनुगमन र मूल्याङ्कन गर्न आधुनिक विधिहरू प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ ।
- ४.२. आयोजनाको नेतृत्व गर्ने पदाधिकारीसँग कार्य सम्पादन करार गरी आयोजना अवधिभर अन्यत्र सरुवा नगर्ने नीति अवलम्बन गर्दै निजको कार्य सम्पादनलाई वृत्ति विकाससँग आवद्ध गर्नुपर्दछ ।
- ४.३. आयोजना कार्यान्वयन पूर्व गरिसक्नुपर्ने जग्गा प्राप्ति, वातावरणीय अध्ययन, अन्तर निकाय समन्वय र स्वीकृतिलगायतका कार्यहरू सम्पन्न भएपछि खरिद कारवाही शुरू गर्नुपर्दछ । आयोजनाहरूको लागि आवश्यक जग्गा प्राप्ति, मूल्याङ्कन र क्षतिपूर्ति वितरणको कार्यलाई सरलीकृत, पारदर्शी, वैज्ञानिक र व्यवस्थित गर्नुपर्दछ ।
- ४.४. निर्माण कार्यमा गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सो निर्माण कार्यको सुपरिवेक्षण कार्यलाई सबल र प्रभावकारी बनाई पर्याप्त गुणस्तर परीक्षण गरी तोकिएको मापदण्डबमोजिम गुणस्तर कायम भए नभएको आश्वस्तता प्रदान गर्ने पद्धति तयार गर्नुपर्दछ ।
- ४.५. आयोजना कार्यान्वयन गर्दा अन्तरसम्बन्धित रहेका सडक, विद्युत, टेलिफोन, सिँचाइ, खानेपानी, वनसँग सम्बन्धित निकायहरूबीच समन्वयका आधारमा कार्य सञ्चालन गर्नुपर्दछ ।
- ४.६. पूर्वाधार निर्माणका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति, हेभी मेसिन उपकरणहरू, निर्माण सामग्रीको उपलब्धताको आधारमा निर्माण व्यवसायीको व्यावसायिक र प्राविधिक क्षमता मूल्याङ्कन गरी समग्र राष्ट्रिय निर्माण क्षमता विश्लेषण गर्नुपर्दछ ।
- ४.७. आयोजनाको ड्रइङ डिजाइन, लागत अनुमान तयारी, सर्वेक्षण, प्रक्षेपित वित्तीय विवरण तयारी जस्ता कार्य उपलब्ध विभागीय जनशक्तिबाट गर्न नभ्याउने वा नसक्ने पर्याप्त आधार र प्रमाण भएमा मात्र परामर्शदाताबाट गराउने व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।
५. **सार्वजनिक खरिद व्यवस्थापन**
- ५.१. सार्वजनिक खरिदसम्बन्धी कानुनी व्यवस्थाहरूको समयानुकूल परिमार्जन गरी कार्यान्वयनमा सरलता ल्याउन सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले आवश्यकता अनुसार निर्देशिका, मार्गदर्शन तयार

- गर्नुपर्दछ। सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले जारी गरेका बोलपत्रसम्बन्धी कागजातहरू प्रदेश, स्थानीय तह र सबै सार्वजनिक निकायले कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- ५.२. निर्माण कार्यको लागत अनुमान तयार गर्न प्रयोग हुने नमर्सलाई प्रविधिमा भएको परिवर्तनअनुसार अद्यावधिक बनाई लागू गर्नुपर्दछ ।
- ५.३. निर्माण व्यवसायीको व्यावसायिक र प्राविधिक क्षमताको मूल्याङ्कनको आधारमा निजले गर्न सक्ने रकमगत र संख्यागत कार्यको अधिकतम सीमा तोकी उक्त सीमा भित्र पर्ने अवस्थामा मात्र प्रतिस्पर्धामा सहभागी हुन पाउने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- ५.४. काममा मितव्ययिता, प्रतिस्पर्धात्मक क्षमतामा अभिवृद्धि, गुणस्तरीय र समयमा कार्य सम्पन्न हुन सक्ने अवस्था, आवश्यक पर्ने प्राविधिक तथा व्यावसायिक सक्षमता, खर्चको पारदर्शिता र लेखापरीक्षण जस्ता पक्षहरू विचार गरी उपभोक्ता समिति मार्फत गराउन सकिने कामको सम्बन्धमा गहन अध्ययन विश्लेषण गरी आवश्यकता अनुसार कानुनी व्यवस्थामा परिमार्जन गर्नुपर्दछ ।
- ५.५. सार्वजनिक खरिदमा प्रतिस्पर्धा सीमित हुनेगरी कामलाई टुक्राटुक्रा (स्लाइसिङ्ग) स्लाइसिङ्ग र प्याकेजिङ्ग गर्ने कार्यलाई व्यवस्थित बनाउनुपर्दछ ।
- ५.६. सबै सार्वजनिक निकायले विद्युतीय प्रणालीबाट खरिद कार्य गर्ने व्यवस्था अनिवार्यरूपमा लागू गर्ने र दातृ निकाय तथा राष्ट्रबाट गरिने खरिदमा समेत विद्युतिय खरिद प्रणाली प्रयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- ५.७. पूर्वाधार निर्माणलगायतका संरचना निर्माण कार्यको ड्रइङ डिजाइन तयार गर्ने कार्यलाई विश्वसनीय, वैज्ञानिक र गुणस्तरीय बनाउन त्यस्तो कार्यमा संलग्न प्राविधिक कर्मचारी वा परामर्शदातालाई कानूनबमोजिम जिम्मेवार बनाउनुपर्दछ ।
- ५.८. निर्माण कार्य समयमा सम्पन्न नहुँदा सेवाग्राही सेवाबाट वञ्चित भएकोले समयमा कार्यसम्पन्न गर्न सहज वातावरण निर्माण गर्ने, सुपरिवेक्षण तथा अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाउने र कार्यान्वयनको चरणमा आएका बाधा व्यवधान समयमै समाधान गर्न अग्रसरता लिई सबै निकायबीच समन्वय तथा सहकार्य हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- ५.९. खरिद सम्झौताबमोजिम समयमा कार्य सम्पन्न नगरेको अवस्थामा सम्झौता अन्त्य गरी विस्तीर्ण फरफारख र क्षतिपूर्ति लिने सम्बन्धी कानुनी प्रावधानको कडाईका साथ कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
६. **खर्च व्यवस्थापन**
- ६.१. अनुत्पादक खर्च नियन्त्रण गरी अधिक प्रतिफल प्राप्त हुने गरी खर्च गर्ने सम्बन्धमा बेलाबेला गठन भएका सार्वजनिक खर्च पुनरावलोकन कार्यदलको अध्ययनबाट दिईएका सुझाव कार्यतालिका बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्छ। साथै सरकार आफैले लागू गरेको मितव्ययिता कायम गर्ने व्यवस्थाहरू कडाईका साथ लागू गर्ने र सोको अनुगमन गर्ने, प्रतिवेदन लिने र सुधारात्मक कार्यहरू गर्नुपर्दछ ।
- ६.२. नेपालको संविधानले व्यवस्था गरे बमोजिमको संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको कार्यक्षेत्रमा दोहोरो नपर्ने गरी समन्वयात्मक कार्य गर्न संगठनात्मक पुनर्संरचना गरिनुपर्दछ । मन्त्रालय तथा विभागबाट हुनसक्ने कार्यका लागि पनि गठित कोष, परिषद्, आयोग, बोर्डहरूको कार्यक्षमता र प्रभावकारिता मूल्याङ्कन गरी औचित्य र सान्दर्भिकताको आधारमा खारेज गर्ने वा गाभ्ने कार्य गर्नुपर्दछ ।

- ६.३. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ मा उल्लिखित वित्तीय उत्तरदायित्व, जिम्मेवारी र जवाफदेहिता बहन गर्ने व्यवस्थाको अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।
- ६.४. उच्च पदस्थ पदाधिकारीहरू आफैं मितव्ययी, मर्यादित र उदाहरणीय रूपमा प्रस्तुत हुने, विविध खर्च नियन्त्रण गर्ने, बैठक सभा सम्मेलन भेला वार्षिकोत्सव, विदेश भ्रमणलगायतमा हुने खर्चमा नियन्त्रण हुनुपर्दछ ।
- ६.५. राजनैतिक नियुक्ति भएका व्यक्तिहरूलाई सुविधास्वरूप दिइने सुविधा सम्बन्धमा स्पष्ट मापदण्ड बनाउनुपर्दछ । सरकारी कार्यालय वा कर्मचारीले प्रयोग गर्ने भवन, अफिस कोठा, फर्निचर, उपकरण तथा सवारीसाधन सम्बन्धमा मापदण्ड निर्धारण गरी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- ६.६. महँगो सवारीसाधन खरिद गर्ने, सरकारी सवारीसाधनहरू निजी प्लेटमा राख्ने र मर्मत गरी प्रयोग गर्न सकिने सवारीसाधन मर्मत नगरी नयाँ खरिद गर्ने व्यवस्था अन्त्य हुनुपर्दछ । अवैध पैठारीको क्रममा नियन्त्रणमा लिएका सवारीसाधनहरूको अवस्था र चालू हालतमा ल्याउन गर्नुपर्ने खर्चसमेत विचार गरी आवश्यक पर्ने सरकारी निकायलाई उपलब्ध गराउनुपर्दछ ।
७. अनुदान तथा सहायता
- ७.१. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका बहुनिकायमार्फत् अनुदान र आर्थिक सहायता वितरण सम्बन्धमा स्पष्ट कार्यक्षेत्र निर्धारण गरी अनुदान र आर्थिक सहायता वितरणलाई पारदर्शी, कानुनी व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- ७.२. नगद तथा वस्तुगत अनुदान उपलब्ध गराउने मापदण्ड तयार गर्नुपर्दछ । अनुदान उपलब्ध गराउँदा सोबाट प्राप्त हुने उपलब्धि सुनिश्चित गर्नुपर्दछ । पुँजी निर्माण हुने, सार्वजनिक सम्पत्ति सिर्जना हुने, लक्षित वर्ग र क्षेत्रका जनताको आर्थिक तथा सामाजिक उत्थान हुने, उद्यमशीलता र पूर्वाधार विकास, क्षमता विकास, व्यवसायीकरण तथा आधुनिकीकरण र मूल्यशृङ्खला प्रवर्द्धनमा टेवा पुग्नेतर्फ विशेष ध्यान दिनुपर्दछ । उपभोगमा आधारित अनुदान र आर्थिक सहायता दिने परिपाटी अन्य गरिनुपर्दछ । अनुदान उपयोगको सम्बन्धमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ ।
- ७.३. अनुदानको लाभग्राही छनौटको स्पष्ट आधार निर्धारण गरी पारदर्शी तवरले छनौट गरिनुपर्दछ । एउटै लाभग्राहीलाई पटक पटक अनुदान दिने विभिन्न निकायले सोही प्रयोजनको लागि अनुदान दिने र लाभग्राहीको लागत सहभागिता नहुने गरी अनुदान दिने परिपाटी अन्त्य गरिनुपर्दछ । निजी व्यवसायीलाई प्रदान गरिने अनुदानबाट सर्वसाधारणले लाभ लिनसक्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- ७.४. नेपाल सरकारले प्रदेश सरकार तथा स्थानीय सरकारबाट सञ्चालन गरिनुपर्ने कुनै राष्ट्रिय नीति, योजना तथा कार्यक्रम निश्चित प्राथमिकताका आधारमा प्रदेश तथा स्थानीय सरकारमार्फत लागू गराउने पर्ने कार्यक्रमहरूलाई मात्र अनुदानको उपयोग गरिनुपर्दछ ।

● राजस्व प्रशासन

८. राजस्व व्यवस्थापन तथा दायरा विस्तार

- ८.१. आयातमा आधारित राजस्वको हिस्सा अधिक रहेकोले आन्तरिक राजस्वका क्षेत्रहरू विस्तारमा बढी ध्यान दिनुपर्दछ । एकीकृत कर तथा गैर संहिता तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

- ८.२. आर्थिक ऐनले दिएको राजस्व छुटबाट गुमेको राजस्वको रकमगत प्रतिवेदन संसदमा पेस गर्ने अन्तर्राष्ट्रिय अभ्यासको अनुसरण गर्नुपर्दछ । विशेष ऐन, नियम, आदेश वा ऋण अनुदान सहायता सम्झौताअन्तर्गत राजस्व छुट दिएकोमा तोकिएको शर्त अनुसार सदुपयोग भएको सुनिश्चित हुन अनुगमन गर्नुपर्दछ । यसरी दिइने समग्र राजस्व छुटबाट गुमेको राजस्वको रकम, सो छुटबाट अपेक्षा गरिएको उपलब्धि प्राप्तिलाई संसदमा पेस गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- ८.३. गैरकर राजस्वलाई लागत प्रभावी बनाई सेवाप्रवाह, लागत, सुविधा, प्रविधिको उपयोग र समयसमेतलाई ध्यान दिई समयानुकूल पुनरावलोकन गर्नुपर्दछ ।
- ८.४. कानुनी व्यवस्था कार्यान्वयन गरी राजस्व बक्यौता असुली गर्नुपर्दछ । बक्यौता नतिर्नेहरूलाई पछिल्ला वर्षमा छुट सुविधा दिने परिपाटीलाई अन्त्य गरिनु पर्दछ ।
- ८.५. भन्सारमा मालवस्तुको घोषणा, वर्गीकरण र मूल्याङ्कनलाई यथार्थपरक र कारोबार मूल्यमा आधारित बनाउन अन्तर्देशीय भन्सार प्रशासनसँग विद्युतीय सूचना आदानप्रदान गर्ने एवं भन्सार दरबन्दी व्याख्यालाई थप स्पष्ट गर्नुपर्दछ ।
- ८.६. सामाजिक संजाल, सोसियल मिडिया, भर्चुअल मिटिङ्ग प्लेटफर्म, अनलाइन व्यवसायलगायत भौगोलिक सीमाविहीन स्वरूपले हुने विद्युतीय कारोबारलाई कानुनी दायरामा ल्याउनुपर्दछ ।
- ८.७. जोखिमका आधारमा करपरीक्षण गर्ने पद्धतिलाई सुदृढीकरण गरिनुपर्दछ ।
- ८.८. राजस्व प्रशासनमा संलग्न जनशक्तिको क्षमता विकास, जोखिम सूचकको आधारमा समकक्षी पुनरावलोकन हुने पद्धतिको अवलम्बन गरी सही कर निर्धारण (Right Taxation) को अवधारणा कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।
- ८.९. करदाताको तर्फबाट आय विवरण प्रमाणीकरण गर्ने लेखापरीक्षकले न्यूनतमरूपमा परीक्षण गरी प्रमाणित गर्नुपर्ने विषयनिर्धारण गरी सो को पालना नगर्ने लेखापरीक्षकलाई कारवाही गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- ८.१०. वर्तमान सूचना प्रविधि प्रणालीमा सुधार गरी आन्तरिक राजस्वतर्फको आर्थिक विवरण स्वचालितरूपमा तयार हुने र बक्यौता असुलीलगायतका विवरणहरू स्वचालितरूपमा भिडान हुने, करपरीक्षण प्रतिवेदनको अपलोड हुने, सूचना प्रविधिमा आधारित एकीकृत कर प्रणाली र राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणालीका सूचना एक आपसमा भिडान हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- ८.११. सूचना प्रविधिको अधिकतम सुविधा प्रयोग गर्दै करदातालाई विद्युतीय माध्यमबाट सेवा प्रवाह गर्ने फेसलेस कर प्रणालीको विकास गर्नुपर्दछ । साथै अनुसन्धान एवं कर विवरणको नियमित अनुगमन कर परीक्षणमा कृत्रिम बौद्धिकताको प्रयोग गर्नुपर्दछ ।
- ८.१२. करदाताहरूले जारी गरेको बिलिङ्गमा अनलाइनबाटै विभागको पहुँच पुऱ्याउने उद्देश्यले कार्यान्वयनमा ल्याइएको केन्द्रीय बीजक अनुगमन प्रणालीलाई सबै करदातालाई लागू गर्नुपर्दछ । साथै बजार अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
- ८.१३. भन्सारमा हुने न्यून मूल्याङ्कन, घर जग्गाको खरिद बिक्रीमा हुने मूल्याङ्कन, बजारमा वस्तु तथा सेवा बिक्री वितरणमा हुने न्यून बीजकीकरण र घर जग्गा बहालमा हुने न्यून आय घोषणालाई निरुत्साहन गर्न सम्बद्ध सबै निकायसँगको सूचना आदानप्रदान गर्ने र बजारको अनुगमनलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।

- ८.१४. उद्योग, व्यापार, पेशा, व्यवसाय, संस्था दर्ता गर्ने, नियमनकारी निकायहरू र कर प्रशासनबीच विद्युतीय माध्यमबाट सूचना प्राप्त गरी कर सूचना सञ्जाल स्थापना गर्नुपर्दछ ।
- ८.१५. कर निर्धारणसम्बन्धी विवादलाई समयमै निरूपण तथा समाधान गर्ने सम्बन्धमा अध्ययन गरी आवश्यकता र असल अभ्यास मेट विचार गरी उपयुक्त कानुनी र संरचनागत व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- ८.१६. सम्बद्ध पक्षहरू बीच मूल्य हस्तान्तरण (ट्रान्सफर प्राइसिङ्ग), आयको खण्डीकरण र कर मुक्ति योजनाको प्रबन्ध हुने कार्यलाई रोकथाम गरी आर्म्स लेन्थ सिद्धान्तअनुरूप सही करारोपणका लागि विदेशी निकायबाट सूचना आदान प्रदान गर्न अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूसँग समन्वय र सहकार्य गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- ८.१७. राजस्व सङ्कलनमा प्रभावकारिता ल्याउन कर सहभागिता तथा कर सेवामा अभिवृद्धिका कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ । राजस्व चुहावट नियन्त्रण गर्न अन्तर निकाय सूचना आदानप्रदान तथा समन्वयमा जोड दिई संगठनात्मक तथा अनुसन्धानात्मक क्षमता वृद्धि गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

● सार्वजनिक सम्पत्ति तथा संस्थान व्यवस्थापन

९. सार्वजनिक सम्पत्तिको संरक्षण र उपयोग

- ९.१. संघ, प्रदेश र स्थानीय तह तथा अन्य सार्वजनिक निकायको एकीकृत र जिल्लागत सार्वजनिक सम्पत्तिको अभिलेख अद्यावधिक गरिनुपर्दछ । सार्वजनिक सम्पत्ति सूचना प्रणालीमा सबै सम्पत्तिको अभिलेख प्रविष्टि गरी एकीकृत सम्पत्ति विवरण तयार गरी सार्वजनिक गर्नुपर्दछ ।
- ९.२. सरकारी जग्गा लगायत प्राकृतिक स्रोत साधनहरू विभिन्न व्यक्ति वा संस्थालाई उपयोग वा भोग गर्न दिने, नदीजन्य तथा खानीजन्य पदार्थहरूको उत्खनन, सङ्कलन तथा निकासी गर्ने लगायतको प्राकृतिक स्रोतको उपयोगसम्बन्धी काम कारबाहीलाई व्यवस्थित गर्न मापदण्ड तयार गरी सोको अभिलेख समुचित उपयोग र प्रतिफल प्राप्त हुने व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।
- ९.३. सरकारी, सार्वजनिक निकाय एवं विश्वविद्यालयको स्वामित्वमा रहेका सार्वजनिक र गुठी जग्गाहरूबाट अतिक्रमण हटाई सम्बन्धित निकायको अधीन र उपयोगमा ल्याउनुपर्दछ ।
- ९.४. सार्वजनिक मठ, मन्दिर, देवालय, गुम्बा, तीर्थस्थललगायत पुरातात्विक र धार्मिक स्थलहरूको अभिलेख, मर्मत सम्भार, उचित संरक्षण र उपयोग तथा धार्मिक स्थलमा दर्शनार्थीबाट चढाइने भेटीघाटी व्यवस्थापन, त्यसको अभिलेख र संरक्षणको व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
- ९.५. सार्वजनिक प्रयोगको लागि अधिग्रहण गरिएका जग्गा जमिनको संरक्षण र प्रयोग उद्देश्यबमोजिम भए नभएको अनुगमन गरिनुपर्दछ ।
- ९.६. वस्तुगत सहायताको रूपमा दाताहरूबाट प्राप्त भएका र उपहार स्वरूप प्राप्त भएका यन्त्र उपकरण सवारीसाधन लगायतका सम्पत्तिहरूको समयमै हस्तान्तरण प्राप्त गरी खरिद भएका अन्य सम्पत्ति सरह अभिलेख र व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।

- ९.७. राष्ट्रिय महत्वका अभिलेख, फाइल, नक्सा, डिजाइन, सन्धि सम्झौतालगायतका ऐतिहासिक दस्तावेजहरूलाई डिजिटाइजेसनसमेत गरी सुरक्षित गर्ने र त्यस्ता कागजातहरूलाई दीर्घकालसम्म रहने गरी भौतिक रूपमै पनि सुरक्षित रहने गरी व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।
१०. **संस्थान व्यवस्थापन**
- १०.१. राज्य पुनर्संरचनाको सन्दर्भमा संस्थानले प्रदान गर्ने सेवा, प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता, सञ्चालन लागत एवं सान्दर्भिकता विश्लेषण गरी सञ्चालनमा रहेका संस्थानलाई खारेज गर्ने, गाभ्ने सञ्चालनको प्रारूप परिवर्तन गर्ने लगायतका विकल्पबारे विचार गर्नुपर्दछ ।
- १०.२. संस्थानमा सरकारले गरेको शेयर तथा ऋण लगानी, व्याज तथा लाभांश प्राप्तिको लेखाङ्कनलाई नियमित भिडान गरी अद्यावधिक गर्नुपर्दछ । वित्तीय योजना तयार गरी नेपाल सरकारलाई तिर्नुपर्ने ऋणको साँवा व्याज चुक्ता गर्नुपर्दछ ।
- १०.३. संस्थानलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न सञ्चालन र व्यवस्थापनसम्बन्धी कानून तर्जुमा गरिनुपर्दछ । संस्थाहरूको सञ्चालक समितिमा व्यावसायिक दक्षता भएका विशेषज्ञलाई जिम्मेवारी दिने र ती संस्थाका कार्यकारी प्रमुखको नियुक्तिमा व्यावसायिक कार्य योजनाको आधारमा नियुक्ति गरी सोको पालनाको मापन गरी निरन्तरता दिने नदिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- १०.४. संस्थानमा आर्थिक अनुशासन कायम गर्न नेपाल वित्तीय प्रतिवेदन मान कार्यान्वयन गरिनुपर्दछ । आन्तरिक नियन्त्रणलाई प्रभावकारी बनाई समयमै अन्तिम लेखापरीक्षण सम्पन्न गर्नुपर्ने व्यवस्थालाई कडाइका साथ कार्यान्वयन गर्ने र लेखापरीक्षणबाट देखिएका ब्यहोरा कार्यान्वयन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- १०.५. सरकारको ठूलो लगानी रहेका नेपाल विद्युत प्राधिकरण, नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण, नेपाल टेलिकम, नेपाल वायुसेवा निगमलगायतका संस्थानमा सुधारका लागि विशेष कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- १०.६. सार्वजनिक संस्थानको स्वामित्वमा भएका जग्गा, जमिन, भवनलगायतका सम्पत्तिको अभिलेख राख्ने, प्रतिवेदन तयार गर्ने र उपयोग तथा संरक्षणको उचित व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १०.७. संस्थानको कार्यालय सञ्चालन खर्च, सवारी साधन खरिद तथा उपयोग, कर्मचारी तथा पदाधिकारीको सुविधा लगायतका खर्चहरू वान्छित सीमाभित्र राख्न उपयुक्त नियन्त्रणको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १०.८. निजीकरण गरिएका संस्थानमा लामो समयदेखि समाधान हुन नसकेका विवाद निरूपण गर्नुपर्दछ । निजीकरण गरिएका संस्थानको सम्झौतामा उल्लिखित प्रावधान कार्यान्वयन अनुगमन गर्नुपर्दछ । खारेज भएका वा चालु अवस्थामा नरहेका संस्थानको मेसिनरी औजार, जग्गा, भवन, तथा अन्य उपकरणहरूको लगत लिई सम्पत्ति व्यवस्थापन गरिनुपर्दछ ।

● सार्वजनिक सेवा प्रवाह

११. नियमित सेवा प्रवाह

- ११.१. सेवा प्रवाहको समय, दूरी र लागत घटाउने तथा त्यस्तो सेवा प्रवाहलाई सुरक्षित, भरपर्दो र दिगो बनाउन सेवा प्रवाहमा संलग्न निकायहरूको सेवालाई विद्युतीय तथा मोबाइल गभरनेन्ससँग आवद्ध गर्नुपर्दछ । शासनको अवधारणा अनुरूप एकल सेवा विन्दुबाट कागजरहित सेवा प्रवाह गर्नुपर्दछ ।
- ११.२. निजी, सामुदायिक र गैरसरकारी क्षेत्रले सेवा प्रवाहमा अवलम्बन गरेका उदाहरणीय कार्य, पद्धति, विधि र तरिकालाई सार्वजनिक निकायमा भित्र्याउन अध्ययन तथा अनुसन्धानमा जोड दिई ती क्षेत्रसँग सहकार्य गर्नुपर्दछ ।
- ११.३. क्षतिपूर्तिसहितको नागरिक बडापत्र राखी सोबमोजिम सार्वजनिक निकायले सेवाप्रवाह गरे नगरेको, समयमै सेवा प्रवाह नगरेकोमा सेवाग्राहीलाई क्षतिपूर्ति दिने व्यवस्था लागू भए नभएको सम्बन्धमा प्रभावकारी अनुगमन हुनुपर्दछ । सार्वजनिक सुनुवाइ र सेवाग्राही सन्तुष्टि सर्वेक्षण गरी प्राप्त सुझावहरू लागू गर्नुपर्दछ ।
- ११.४. सार्वजनिक परीक्षण, सामाजिक परिक्षण, सार्वजनिक सुनुवाइका, माध्यमबाट सेवा प्रवाहका सम्बन्धमा पृष्ठपोषण लिई सेवाको गुणस्तर मापदण्ड निर्धारण गरी लागू गर्नुपर्दछ ।
- ११.५. सेवाग्राहीको प्रकृति, संख्या, अवस्थितिलगायतका तथ्याङ्कलाई एकीकृत गरी सेवा प्रवाह गर्नुपर्दछ । आवश्यकताअनुसार चक्रीय समय प्रणाली, टोकन प्रणाली, लेआउट व्यवस्थापन, गुनासो सुनुवाइको व्यवस्था र हेल्पडेस्क प्रणाली लगायतका विधि कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।
- ११.६. सेवा प्रवाहसम्बन्धी कार्यविधिलाई सर्वसाधारणले बुझ्ने किसिमको बनाउनुपर्छ । संलग्न गर्नुपर्ने कागजातको संख्या घटाउनुपर्दछ । सरकारी निकायमा पटकपटक एउटै कागजात बुझाउनुपर्ने अवस्थालाई हटाउन सरकारी निकायबीच एकीकृत सेवाग्राहीको विवरण सूचना प्रयोग गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- ११.७. सेवा वापत सेवाग्राहीले बुझाउनुपर्ने रकम र बुझाउने तरिका पारदर्शी बनाउनुपर्दछ । सरकारको दायित्वलाई आत्मसात् गर्दै सेवाग्राहीलाई आर्थिक भार नपर्ने गरी सेवा शुल्क निर्धारण गरिनुपर्दछ ।
- ११.८. सेवा प्रवाहलाई प्रभावकारी बनाउन गुनासो सुनुवाइ व्यवस्थापनमा सामाजिक सञ्जाल र विद्युतीय माध्यमको प्रयोग गर्ने, तालुक निकाय तथा नियामक निकाय र स्वतन्त्र निकायबाट अनुगमन मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रयोग गरी गुनासो सुनुवाइको विश्वसनीयता बृद्धि गर्ने तथा संलग्न पदाधिकारी र जनशक्तिलाई सेवाग्राहीप्रति उत्तरदायी र जवाफदेही हुनुपर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

१२. आकस्मिक सेवा प्रवाह

- १२.१. महामारीलगायतका प्राकृतिक प्रकोप वा गैरप्राकृतिक विपदाबाट मानवीय, सामाजिक तथा आर्थिक पक्षमा पार्ने असर र प्रभावको जोखिम पहिचान, आँकलन तथा लेखाजोखा र नक्साङ्कन गरी समयमा पूर्व सूचना प्रवाह गर्ने तथा पूर्व तयारीका कार्यहरू गरिनुपर्दछ ।
- १२.२. कोभिड-१९ को रोकथाम, नियन्त्रण तथा उपचारको लागि कोभिड परीक्षण, क्वारेन्टिन तथा आइसोलेसनको कार्यलाई प्रभावकारी बनाउनुपर्छ । औषधि तथा मेडिकल उपकरण, भेन्टिलेटर, आईसीयू

तथा अक्सिजनको सहज आपूर्ति व्यवस्था मिलाउनुपर्छ । सबै नागरिकहरूलाई समयवद्धरूपमा खोपको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

१२.३. कोभिड-१९ को व्यवस्थापनमा भएको सबै खर्चको विवरण सार्वजनिक गरिनुपर्दछ । संघ, प्रदेश तथा स्थानियतह बीचको सहकार्यमा अभिवृद्धि गर्नुपर्दछ ।

१२.४. महामारी, संकट, आपतकालीन अवस्था, प्राकृतिक प्रकोप एवं विपदलगायतका विशेष परिस्थितिमा गरिने खरिदका लागि छुट्टै कार्यविधि तयार गर्नुपर्दछ ।

१२.५. विपद् व्यवस्थापनका कार्य प्रभावकारीरूपमा सञ्चालन गर्न संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा सरकारी, निजी र गैरसरकारी संस्थाबीच सहकार्य र समन्वय गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ । विपदको राहत उद्धार पुनर्स्थापन तथा पुनर्निर्माण प्रयोजनको लागि सहायता परिचालन गर्न एकद्वार नीति अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

१२.६. विपद् व्यवस्थापनका लागि कानुनमा व्यवस्था गरिएका कोषलाई परिचालन गरी अन्य कोष खडा गर्ने कार्यलाई रोक्नुपर्दछ ।

१३. सूचना प्रविधिको उपयोग

१३.१. सार्वजनिक सेवाहरूलाई सर्वसुलभ, भरपर्दो, विश्वसनीय र कम खर्चिलो बनाउन सूचना प्रविधिको उपयोगमा जोड दिनुपर्दछ । सरकारी निकायहरूले प्रयोगमा ल्याएका सूचना प्रणालीहरूको अभिलेख राख्ने, प्रणालीलाई एकीकृत गरी नियामक निकाय र अन्य सम्बन्धित निकायहरूको सूचनामा पहुँच हुने तथा सूचना आदानप्रदान गर्न सक्ने प्रणालीको विकास गर्नुपर्दछ ।

१३.२. विद्युतीय र डिजिटल कारोबार सञ्चालनलाई व्यवस्थित र विश्वसनीय बनाउन उपयुक्त कानुनी व्यवस्थाको तर्जुमाका साथै विद्युतीय हस्ताक्षर सम्बन्धी व्यवस्थाको कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।

१३.३. सरकारी निकायले छुट्टाछुट्टै डाटा सेन्टर सञ्चालन गर्ने कार्य आर्थिक, प्राविधिक एवं सुरक्षाको दृष्टिकोणले समेत चुनौतीपूर्ण देखिएकाले सरकारी एकीकृत डाटा सेन्टरलाई अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुरूप विकास गरी सबै सरकारी निकायले प्रयोग गर्ने अनिवार्य व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । साथै डाटा सेन्टरलाई क्लाउड कम्प्युटिङको अवधारणाअनुरूप सञ्चालनमा ल्याउनुपर्दछ ।

१४. जनशक्ति व्यवस्थापन

१४.१. प्रदेश र स्थानीय तहमा दरबन्दीबमोजिम जनशक्तिको पदपूर्ति समयमा हुन नसक्दा सेवा प्रवाहका कार्यमा असर परेको छ । तसर्थ दरबन्दी पुनरावलोकन गरी दरबन्दीअनुसार पदपूर्ति गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

१४.२. निजामती सेवाभित्रका सेवा समूहबीच वृत्ति विकासमा सामञ्जस्यता कायम गर्ने, सरुवा तथा बढुवालाई अनुमानयोग्य बनाउने र नेतृत्व क्षमता मूल्याङ्कन गरी बिभागीय प्रमुख तथा आयोजना प्रमुखलगायतको जिम्मेवारी दिने व्यवस्था अवलम्बन गर्नुपर्दछ ।

१४.३. सार्वजनिक सेवामा प्रतिभावान व्यक्तिहरूलाई आकर्षण गर्न आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ । अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा प्रभावकारी तवरले प्रस्तुत हुन सक्ने ज्ञान, सीप, क्षमताको विकास गर्ने र वैदेशिक अध्ययन तालिमबाट प्राप्त ज्ञान सीप क्षमताको उपयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

- १४.४. निजामती कर्मचारीको विषय क्षेत्रगत ज्ञान र सीपलाई अद्यावधिक गर्न निरन्तर तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । सम्बन्धित विषयमा तोकिएको कार्य सम्पादन गर्न आवश्यकतानुसार केही वर्षको अन्तरालमा सीपको परीक्षण गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १४.५. अप्राविधिक सेवाअन्तर्गत पर्ने तर खास ज्ञान तथा सीप आवश्यक पर्ने सार्वजनिक खरिद, राजस्व प्रशासन, लेखा, लेखापरीक्षणमा काम गर्ने कर्मचारीको भर्ना हुन आवश्यक पर्ने शैक्षिक तथा पेशागत योग्यता तथा तालिम लगायतका क्षमता विकासका कार्यमा आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १४.६. सार्वजनिक संस्थान, आयोग, बोर्ड तथा प्रतिष्ठानको जनशक्ति आवश्यकता निर्धारण गरी दरबन्दी स्वीकृति गर्ने, भर्ना, पदस्थापन र वृत्ति विकासलाई पारदर्शी र वैज्ञानिक बनाइनुपर्दछ । निकायको खरिद, लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदनमा आवश्यक पर्ने जनशक्तिको कमी र क्षमता अभावको कारण अभिलेख र प्रतिवेदन समयमा तयार नहुने जस्ता पक्षहरूमा सुधार गर्नुपर्दछ ।

● लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन र आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली

१५. लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन

- १५.१. महालेखापरीक्षकबाट लेखापरीक्षण हुने सबै तहका सरकारी तथा अन्य निकायहरूले महालेखापरीक्षकबाट स्वीकृत ढाँचामा वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ । सबै तहका सरकारी निकायबाट आम्दानी र खर्चको लेखाङ्कन गर्दा एकीकृत आर्थिक संकेत तथा वर्गीकरण र व्याख्या प्रयोग गर्नुपर्दछ । यसका साथै कार्यात्मक वर्गीकरण, दिगो विकास लक्ष्य संकेत, लैंगिक उत्तरदायी बजेट संकेत, जलवायु परिवर्तन बजेट संकेतसमेतको आधारमा लेखाङ्कन गर्ने र विवरण तथा प्रतिवेदन प्रस्तुत गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १५.२. नेपाल सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (नेप्सास) लाई अन्तर्राष्ट्रिय सार्वजनिक क्षेत्र लेखामान (इप्सास) मा भएको परिवर्तनबमोजिम अद्यावधिक गर्नुपर्दछ । नेपाल सरकारको नगदमा आधारित लेखा प्रणालीलाई सुधार गरी प्रोदभावी आधारको लेखा प्रणालीमा रुपान्तरण गर्ने कार्ययोजना तयार गरी लागू गर्नुपर्दछ ।
- १५.३. तीनवटै तहका सरकार र अन्तर्गतका बजेटरी तथा गैरबजेटरी निकायहरूको कारोवारलाई समेटी एकीकृत वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ ।
- १५.४. सरकारी कार्यालयको लेखाङ्कनका लागि प्रयोगमा रहेको कम्प्युटरमा आधारित एकीकृत सरकारी लेखाप्रणाली (सिग्यास) लाई पूर्ण कार्यान्वयनमा ल्याई लेखाका आधारभूत विवरण स्वचालित रूपमा तयार हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । लेखासम्बन्धी कागजात सो प्रणालीमा अपलोड हुने व्यवस्था मिलाई कागजरहित लेखाप्रणालीको शुरुवात गरिनुपर्दछ ।
- १५.५. सरकारी सम्पत्ति तथा जायजेथाको विवरण एकीकृत गरी लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीको पूर्ण कार्यान्वयन हुनुपर्दछ । बहुवर्षीय आयोजनाबाट वा अन्य तरिकाबाट सिर्जना हुने दायित्व तथा प्रतिवद्धताको लेखा राख्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । साथै सरकार जमानत बसेको ऋणको समेत लेखाङ्कन गरी खुलासा गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- १५.६. अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम बाँडफाँट हुने राजस्व तथा प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रकमका लागि खडा गरिएका विभाज्य कोषमा जम्मा हुने रकम तोकिएको समयमै सबै तहमा बाँडफाँट गर्नुपर्दछ ।

- १५.७. नेपालमा सार्वजनिक क्षेत्रमा सार्वजनिक वित्त सम्बन्धी दक्ष जनशक्तिको व्यवस्था गर्न वित्त व्यवस्थापन विज्ञ प्रमाणीकरण गर्ने तथा आर्थिक प्रशासनका जनशक्तिको क्षमता अभिवृद्धि गर्न उपयुक्त संरचना तथा नियमनको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- १५.८. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ ले तोकेको उत्तरदायी तहहरूले एकीकृत वित्तीय विवरण अर्थ मन्त्रालयबाट प्रमाणित गर्नुपर्दछ । वित्तीय विवरण प्रकाशन गर्दा महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदन र प्रमाणित वित्तीय विवरणहरूसंलग्न गरी प्रकाशन गर्नुपर्दछ ।
- १५.९. वित्तीय हस्तान्तरण अन्तर्गत अनुदान निकासा गर्दा खर्च लेखाङ्कन भए पनि खर्च रकम यथार्थपरक नहुने अवस्था छ । तीन तहका सरकारबीच वित्तीय हस्तान्तरणबाट हुनसक्ने आम्दानी खर्चको दोहोरो लेखाङ्कन हटाउन तथा समग्र सरकारको आम्दानी र खर्चको तथ्याङ्क तयार पार्न आवश्यक छ ।
१६. **आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली**
- १६.१. सबै तहका सार्वजनिक निकाय र संगठित संस्थाहरूले उद्देश्यहरू प्राप्त गर्ने क्रममा आईपर्न सक्ने जोखिमको पहिचान गर्ने, आँकलन गर्ने, तिनको विश्लेषण गरी प्राथमिकताको आधारमा ती विषयलाई व्यवस्थापन गर्न आवश्यक आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीको विकास गरी लागू गर्नुपर्दछ ।
- १६.२. सबै तहका सार्वजनिक जवाफदेहीको पदमा बहाल पदाधिकारीहरूका लागि प्रचलित ऐन कानूनमा उल्लेख भएका आचरण, कार्यालयको प्रकृतिअनुरूपको आचारसंहिता सोको कडाइका साथ परिपालना एवं अनुगमन गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ । खास गरी त्यस्ता पदाधिकारीको स्वार्थ बाझिने क्रियाकलापको पहिचान गर्ने, अभिलेख खडा गर्ने, त्यस्ता स्वार्थ बाझिने क्रियाकलापमा संलग्न हुन नपाउने र त्यस्ता क्रियाकलापमा संलग्नता भए नभएको अनुगमन गर्ने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १६.३. कानुनी वा अन्य तरिकाबाट तोकिएको आन्तरिक प्रशासन तथा वित्तीय प्रशासनको जिम्मेवारी र जवाफदेहिता पालना भए नभएकोबारे निरन्तर तथा आवधिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने र आवश्यकताअनुसार दण्ड तथा पुरस्कार गर्ने प्रणाली विकास गर्नुपर्दछ ।
- १६.४. आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ बमोजिमको आन्तरिक नियन्त्रण तथा लेखापरीक्षण समितिलाई सक्रिय बनाउनुपर्दछ । साथै अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्याससमेत विचार गरी यस किसिमको समितिमा कार्यसञ्चालन तहका पदाधिकारीको सट्टा निकायको शासकीय जिम्मेवारीको भूमिकामा रहने पदाधिकारीहरू रहने व्यवस्था गर्न संरचनामा आवश्यक सुधार गर्नुपर्दछ ।
- १६.५. उच्च पदस्थ पदाधिकारीहरूलाई निजको वित्तीय जिम्मेवारी, उत्तरदायित्व र जवाफदेहितावारेको कानुनी तथा प्रशासनिक ज्ञान अभिवृद्धि गर्न सो सम्बन्धी ज्ञान प्रदान गर्ने तथा जानकारी गराउने उपयुक्त व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १६.६. केन्द्रीय निकायहरूले मातहत निकायको नियमित अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण गरी सेवा प्रवाह, विकास निर्माण तथा अन्य काममा देखिएको त्रुटि वा कमजोरी तत्काल सुधार गर्न निर्देशन दिने र सोको अभिलेख राख्नुपर्दछ । हिनामिना वा लापरवाही गरेको देखिएमा प्रचलित कानूनबमोजिम कारवाहीसमेत गर्नुपर्दछ ।

• लेखापरीक्षण र नियमन

१७. आन्तरिक लेखापरीक्षण

- १७.१. आन्तरिक लेखापरीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउन अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्याससमेतको आधारमा व्यवस्थापकीय तथा सञ्चालनगत जिम्मेवारीबाट स्वतन्त्र राख्न संरचनागत सुधार गर्नुपर्दछ ।
- १७.२. आन्तरिक लेखापरीक्षण मानदण्ड एवं निर्देशिकाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने, कर्मचारीको क्षमता विकास गर्ने, लेखापरीक्षण कार्यको अनुगमन निरीक्षण एवं सुपरिवेक्षण गर्ने, लेखापरीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका विषयहरू आन्तरिक नियन्त्रण तथा लेखापरीक्षण समितिमा छलफल गरी आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ मा तोकिएबमोजिम समयमै फर्स्यौट गर्ने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- १७.३. आन्तरिक लेखापरीक्षण कार्य कारोवारगत लेखाको जाँचमा मात्र सिमित नरही निकायको जोखिम व्यवस्थापन, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली र शासकीय प्रवन्धका विषयहरूको मूल्याङ्कनसमेत गर्ने गरी सुधार गर्नुपर्दछ ।
- १७.४. स्थानीय तहलगायत विश्वविद्यालय, समिति, बोर्ड, संगठित संस्थालगायत सार्वजनिक निकाय प्रभावकारी आन्तरिक लेखापरीक्षणको व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- १७.५. आन्तरिक लेखापरीक्षणको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्दै अन्तिम लेखापरीक्षण र आन्तरिक लेखापरीक्षणको बीचको समन्वय बढाउनुपर्दछ । अन्य मुलुकको असल अभ्याससमेत विचार गरी महालेखापरीक्षकले आन्तरिक लेखापरीक्षकमार्फत् कार्यहरू सम्पादन गराउन सक्ने कानुनी व्यवस्था गरिनुपर्दछ ।

१८. अन्तिम लेखापरीक्षण

- १८.१. लेखापरीक्षण प्रक्रिया सरल, छरितो, मितव्ययी, दक्ष र प्रभावकारी बनाउन सूचना प्रविधिको उच्चतम प्रयोग गरी सबै लेखापरीक्षण प्रकृतिलाई डिजिटलाइज्ड गरी कागजरहित लेखापरीक्षणको अवधारणा कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ । साथै कार्यस्थलमै गई भौतिक कागजात जाँच गर्ने अवस्थामा सुधार गर्दै सम्बन्धित निकायको सूचना प्रविधिमा पहुँच स्थापना गरेर दूर लेखापरीक्षण (रिमोट अडिट) गर्नुपर्दछ । सूचना तथा प्रमाण सङ्कलन र जोखिमयुक्त एवं अनियमितताका विषयहरू लेखापरीक्षण टोलीलाई जानकारी गराउने सन्दर्भमा मोबाइल एप तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ ।
- १८.२. जोखिममा आधारित लेखापरीक्षणको अवधारणाको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने, कार्यमूलक लेखापरीक्षणको दायरा विस्तार गर्नुपर्दछ ।
- १८.३. वित्तीय र परिपालना लेखापरीक्षणको अतिरिक्त सामयिक लेखापरीक्षण, विपद् तथा महामारीको लेखापरीक्षण, वातावरणीय लेखापरीक्षण, दिगो विकासलगायत अन्य समसामयिक र नवीन घटनाहरूको विशेष लेखापरीक्षण गर्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।
- १८.४. लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न लेखापरीक्षणमा संलग्न हुने कर्मचारीको क्षमता विकासका लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्नुपर्दछ । लेखापरीक्षणमा पेशागत विशेषज्ञहरूको संलग्नता बढाउने तथा प्राविधिक कार्यको गुणस्तर जाँच गर्न कार्यालयको आफ्नै ल्याबको व्यवस्था गर्नेतर्फ विचार गर्नुपर्ने अवस्था छ । यसका लागि लेखापरीक्षण अभिलेखालय तथा उत्कृष्टता केन्द्रको स्थापना भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।

- १८.५. विद्यमान संघीय संरचनाअनुरूप प्रदेश तहसम्म कार्यालयको भौगोलिक उपस्थितिको लागि कार्यालयको विद्यमान सांगठनिक संरचना विस्तार गर्नुपर्ने देखिन्छ । कार्य वातावरणमा सुधार ल्याउन आवश्यक पर्ने सूचना प्रविधिमैत्री भौतिक पूर्वाधारको व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- १८.६. सम्परीक्षण (अनुगमन लेखापरीक्षण) कार्यलाई व्यवस्थित बनाउन आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व तथा लेखापरीक्षणसम्बन्धी कानुनी तथा संरचनागत सुधार गरी व्यवस्थित बनाउनु जरूरी छ । कार्यमूलक तथा विशेष लेखापरीक्षणबाट दिइएका सुझावहरूको कार्यान्वयन अवस्थाबारे समेत अनुगमन लेखापरीक्षण गर्ने व्यवस्थामा थप सुधार गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
- १८.७. वित्तीय विवरण तथा लेखासम्बन्धी समयमा उपलब्ध नगराउने, तोकिएको ढाँचामा लेखा नराख्ने र लेखापरीक्षण नगराउनेलाई कारबाही गर्ने व्यवस्थाको कार्यान्वयन हुनुपर्दछ ।
- १८.८. महालेखापरीक्षकबाट पेस हुने संघीय तथा प्रदेश सरकारको वार्षिक प्रतिवेदन तथा स्थानीय तहको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन समयमै सम्बन्धित व्यवस्थापकीय अंगमा पेस गर्ने र समयमानै छलफल हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । स्थानीय तहको बेरुजू फर्स्यौट गर्ने सम्बन्धमा उपयुक्त विधि र संयन्त्र तय गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- १८.९. लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा १६ मा महालेखापरीक्षकद्वारा जारी मानदण्ड, नीति, निर्देशन, निर्देशिका तथा लेखापरीक्षण योजनाबमोजिम सम्पन्न गरेको लेखापरीक्षण कार्यबाट हुन गएको क्षति वा त्रुटिको लागि महालेखापरीक्षकको कार्यालयका कर्मचारी व्यक्तिगतरूपमा जिम्मेवार नहुने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षण मानदण्ड, निर्देशिकाको आधारमा लेखापरीक्षण गर्दा पहिचान हुन नसकेका त्रुटि वा कमजोरीका विषयमा लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा १४ बमोजिम समकक्षी पुनरावलोकन बाहेक लेखापरीक्षणको पुनरावलोकन गर्न नसिकने व्यवस्थाबारे आम सरोकारवालालाई जानकारी गराउने लगायतका विषयमा आवश्यक समन्वय गर्नुपर्ने अवस्था छ । साथै लेखापरीक्षणमा संलग्न हुने कर्मचारीबाट आर्थिक अनुशासन पालना भए नभएको सम्बन्धमा नियमित अनुगमन गरी अनुशासन पालना गर्न गराउन थप प्रयास गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
- १८.१०. लेखापरीक्षणको विश्वसनीयता तथा प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न सम्पादन गरिने लेखापरीक्षण तथा अन्य कार्यहरूमा नागरिक र सरोकारवालाको संलग्नतालाई बढाउनुपर्दछ । नागरिक तथा नागरिक समाजका संस्थाहरूसँग सहकार्य गर्दै प्रमाण सङ्कलन र लेखापरीक्षण नतिजाको सम्प्रेषण एवं अनुगमनमा यस्ता संस्थाको उपयोग गर्नुपर्दछ ।
- १८.११. सरकारी निकायले लेखापरीक्षण सन्दर्भमा माग भएका सूचना समयमा नै उपलब्ध गराउने र लेखापरीक्षणको समयमा उपस्थित भई छलफल भाग लिई बेरुजू हुन नदिने र भएमा पनि तोकिएको समयमा फर्स्यौट गरी आर्थिक अनुशासन कायम गर्न सहयोग गर्नुपर्दछ ।
- १८.१२. सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठनको लिमा तथा मेक्सिको घोषणा र विभिन्न समयमा संयुक्त राष्ट्रसंघको महासभाले पारित गरेका प्रस्ताव अनुसार महालेखापरीक्षकलाई वित्तीय एवं प्रशासनिक र कार्यात्मक स्वतन्त्रता कायम गर्न आवश्यक स्रोत साधन उपलब्ध हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।

१९. नियमन व्यवस्था

- १९.१. नेपाल राष्ट्र बैङ्क, धितोपत्र बोर्ड, सहकारी विभाग, बिमा समिति, नागरिक उड्डयन प्राधिकरण, नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था, कम्पनी रजिष्ट्रार कार्यालयलगायतका खाद्यान्न, पेय पदार्थ, औषधिको गुणस्तर नियन्त्रणको जिम्मेवारीमा रहेकानियमनकारी निकायहरूको दक्षता अभिवृद्धि गरी नियमनकारी भूमिकालाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ । नियमनकारी निकायहरूको काममा प्रभावकारिता ल्याउन अन्तर निकाय समन्वय र कार्यात्मक स्वतन्त्रतामा ध्यान दिनुपर्ने देखिएको छ ।
- १९.२. अपराध अनुसन्धान, भ्रष्टाचार तथा जालसाजी, सम्पत्ति शुद्धीकरण, राजस्व तथा कर छलीका विषयमा अनुसन्धान गरी मुद्दा दायर गर्ने सरकारी नियमनकारी निकायहरूको क्षमता अभिवृद्धि गरिनुपर्दछ ।
- १९.३. कुनै वस्तुको तोकिएको भन्दा बढी मुनाफा लिई बिक्री वितरण गर्ने, बजारमा न्यून गुणस्तरीय, कम तौल तथा म्याद नाघेका वस्तु तथा सेवा आपूर्ति हुने, अत्यावश्यक वस्तुको कृत्रिम अभाव सिर्जना गर्ने, मूल्य वृद्धि गर्ने, अभावको बेलामा ग्याँसलगायतका पेट्रोलियम पदार्थको बिक्री वितरणमा अवरोध र असमान व्यवहार गर्ने, लुकाउने लगायतका समस्या समाधान गर्न सम्बद्ध निकायको समन्वयमा बजार अनुगमन तथा कारबाही गर्ने व्यवस्थालाई प्रभावकारी बनाउनुपर्दछ ।
- १९.४. सार्वजनिक खरिद वा सेवा प्रदायक निकायको त्रुटिपूर्ण कार्यबाट कुनै निकाय, उपभोक्ता वा सेवाग्राहीलाई कुनै किसिमको आर्थिक, भौतिक, शारीरिक वा अन्य किसिमको हानी नोक्सानी पुग्न गएमा त्यसको उचित क्षतिपूर्ति भरण गराउने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।
- १९.५. निःशुल्क कानुनी सहायता, पारस्परिक कानुनी सहायता तथा अदालतको अन्तिम फैसलाबाट भएका फैसला बमोजिमका दण्ड, जरिवाना, कैद कार्यान्वयनमा प्रभावकारिता वृद्धि गरिनुपर्दछ ।
- १९.६. विदेशी विश्वविद्यालयबाट सम्बन्धन प्राप्त नेपालमा सञ्चालित विश्वविद्यालय, सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूको अनुगमन प्रणाली सुदृढीकरण गरिनुपर्दछ ।
- १९.७. निजी, सामुदायिक तथा सरकारी अस्पतालबाट प्रवाह हुने सेवाको सर्वसुलभता र गुणस्तरको नियमित अनुगमन हुने व्यवस्था गर्नुपर्दछ । महामारीको बेलामा सामाजिक उत्तरदायित्व बहन नगरी सेवा प्रवाह नगर्ने वा चर्को शुल्क लिने जस्ता विकृति रोक्न कडा कानुनी व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- १९.८. स्वास्थ्य संस्था तथा औषधि र खाद्य सामग्रीको नियमन विभिन्न निकायबाट गरिँदा प्रभावकारी नभएको र खाद्य तथा औषधि एकआपसमा अन्तरसम्बन्धित मानव स्वास्थ्यमा असर पार्ने महत्वपूर्ण विषय भएकोले सोको नियमन गर्न अधिकार सम्पन्न खाद्य तथा औषधि नियमन प्राधिकरण खडा गर्ने व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

● संघीयता कार्यान्वयन

२०. संघीयता कार्यान्वयन गर्न वित्तीय व्यवस्थापन

- २०.१. नेपालको संविधानको अनुसूचीमा उल्लेख भएका एकल तथा साझा अधिकार सूची अनुसारका कानून निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- २०.२. संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको कार्य जिम्मेवारीमा पर्ने विकास कार्यक्रम तथा आयोजनाको वर्गीकरण तथा बाँडफाँट सम्बन्धी मापदण्ड, २०७६ अनुसार आयोजना कार्यान्वयन हुनुपर्दछ । अन्तरप्रदेशमा सञ्चालन

- हुने जस्तै सडक, विद्युतीय प्रसारण लाइन, सिँचाइ जस्ता परियोजना सञ्चालन गर्दा तीनवटै तहबीच समन्वय गरिनुपर्दछ ।
- २०.३. प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहले परामर्शदातामार्फत तयार गरेका विस्तृत आयोजना प्रतिवेदनको अभिलेख राखी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ । साथै संघबाट अध्ययन गरी तयार गरिएका प्रतिवेदनहरू प्रदेश तथा स्थानीयतहमा हस्तान्तरण गरी दोहोरो अध्ययन नहुने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- २०.४. संघ, प्रदेश र स्थानीयतहको साझा अधिकार अन्तरगत सङ्कलन भएको राजस्व सम्बन्धित विभाज्यकोषमा जम्मा दाखिला गरी बाँडफाँट गर्नुपर्दछ ।
- २०.५. संघ, प्रदेश तथा स्थानीयतहले सार्वजनिक वित्तीय उत्तरदायित्व सूचकहरूको आधारमा नियमितरूपमा सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापनको जवाफदेहिताको स्वःमूल्याङ्कन गर्ने एवं एकीकृत वित्तीय व्यवस्थापन रणनीति तयार गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- २०.६. स्थानीय तहका पदाधिकारीले पाउने सुविधा, आर्थिक सहायता वितरण, सवारी साधन खरिदको लागि राष्ट्रियरूपमा नै मापदण्ड तोकी खर्च नियन्त्रण एवं एकरूपता कायम हुनुपर्दछ । त्यस्तै प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तह स्वयंले निर्णय गरी अतिरिक्त सुविधा दिने गरेकोले ती कर्मचारीको सेवाका शर्त एवं पाउने सुविधाका सम्बन्धमा कानुनी व्यवस्था हुनुपर्दछ । साथै प्रदेश र स्थानीय तहका पदाधिकारीले प्राप्त गर्ने सेवा सुविधामा एकरूपता ल्याउन संघले समन्वयकारी भूमिका निर्वाह गर्नुपर्दछ ।
- २०.७. संघीयताको मर्म बमोजिम नेपाल सरकारले सङ्कलन गरेको राजस्व प्रदेश र स्थानीय तहमा रहेको आन्तरिक आयको अन्तरलाई न्यूनीकरण गर्ने गरी वितरण गरिनुपर्दछ ।
- २०.८. संघीय सरकारले प्रदेश र स्थानीय तहमा प्रत्यक्ष असर पर्ने कानून बनाउँदा तथा आयोजना छनौट गर्दा सम्बन्धित प्रदेश र स्थानीय तहको राय सुझाव लिने व्यवस्था मिलाउनुपर्दछ ।
- २०.९. प्रदेश सरकार अन्तर्गतको संगठन संरचना र कर्मचारी व्यवस्थापनमा पुनरावलोकन गरी संघीय सरकार तथा स्थानीय तहबाट हुने वा भइरहेका कार्यहरूमा दोहोरोपना हुन नदिने तथा विकास निर्माण एवं सेवा प्रवाहमा संघ तथा स्थानीय तहहरूबीच आवश्यक समन्वय र सहकार्य गर्नुपर्दछ ।
- २०.१०. अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम आफ्नो अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत पर्ने विषयमा राजस्व सङ्कलनलाई प्रभावकारी बनाई आन्तरिक आय वृद्धि गरी संघीय हस्तान्तरणको निर्भरता कम गर्दै लैजान उचित व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- २०.११. स्थानीय तहले सार्वजनिक खरिद सम्बन्धी कार्यलाई व्यवस्थित गर्न खरिद नियमावली तयार गर्नुपर्दछ ।
- २०.१२. अन्तर सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिम स्थानीय तहले आफ्नो आय व्ययको चौमासिक विवरण प्रदेशमा पठाउने व्यवस्था कडाइका साथ पालना गरिनुपर्दछ । सबै स्थानीयतहले सब-नेसनल ट्रेजरी रेगुलेटरी एप्लिकेसन (सुत्र सफ्टवेयर) प्रयोगमा ल्याउनुपर्दछ ।
- २०.१३. स्थानीय तहको आन्तरिक लेखापरीक्षण व्यवस्थालाई स्वतन्त्र, विश्वसनीय र प्रभावकारी बनाउन सबै स्थानीय तहको लेखापरीक्षण गर्न प्रदेश वा जिल्ला तहमा आन्तरिक लेखापरीक्षण निकायको व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

- २०.१४. स्थानीय तहले पदाधिकारी र कर्मचारीको सुविधा, सवारी साधन, इन्धन, बैठक भत्ता, अनुगमन जस्ता प्रशासनिक खर्च तथा वितरणमुखी तथा टुक्रे कार्यक्रममा गर्ने खर्चको व्यवस्थापन गर्दै त्यस्ता खर्चलाई मितव्ययी र नतिजामूलक बनाउनुपर्दछ ।
- २०.१५. प्रदेश सरकार वा स्थानीय तहले महालेखापरीक्षकबाट स्वीकृत ढाँचामा वित्तीय विवरण तयार गर्नुपर्दछ । ती सरकारका वित्तीय व्यवस्थापनमा संलग्न जनशक्तिलाई आर्थिक प्रशासन एवं वित्तीय विवरणको प्रस्तुतीकरण सम्बन्धमा तालिम प्रवाह गर्नुपर्दछ ।
- २०.१६. स्थानीय तहका कार्यपालिकाका पदाधिकारीलाई संविधानमा रहेका अधिकार सूची, कानून निर्माण प्रक्रिया, सार्वजनिक खरिद, आयोजना व्यवस्थापन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन जस्ता विषयमा क्षमता अभिवृद्धि गर्ने कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नुपर्दछ ।
- २०.१७. प्रदेशहरूबीचको सहकार्य तथा समन्वय अभिवृद्धि गर्न तथा सम्भावित विवादका विषयहरूलाई आपसी छलफल र समझदारीबाट सम्बोधन गर्न प्रदेश समन्वय परिषद्को भूमिका र प्रभावकारिता बढाउनुपर्ने देखिन्छ ।
- २०.१८. प्रदेश तथा स्थानीय तहबाट प्रवाह हुने सेवालाई विश्वसनीय, सरल, चुस्त र लागत प्रभावी र विश्वसनीय बनाउन आवश्यक व्यवस्था गर्नुपर्दछ ।
- २०.१९. प्रदेश तथा स्थानीय तहमा वित्तीय प्रशासन र आर्थिक अनुशासनलाई सबल बनाउन अनुगमन, मूल्याङ्कन, जिम्मेवारी र जवाफदेहिता पालना गर्ने गराउने सम्बन्धमा अध्ययन गरी आवश्यकताअनुसार कानुनी तथा संरचनागत सुधार गर्नुपर्दछ ।

परिच्छेद-६

कार्यालय गतिविधि

● संगठनात्मक क्षमता र पेशागत सक्षमता

१. **संगठन संरचना र दरबन्दी** - कार्यालयको स्वीकृत दरबन्दी ६१४ रहेकोमा महालेखापरीक्षकको नेतृत्वमा हाल ४ उप-महालेखापरीक्षक, १४ नायब महालेखापरीक्षक, ७६ निर्देशक, २०८ लेखापरीक्षण अधिकारी र अन्य सहायक कर्मचारी १६५ सहित ४६७ कार्यरत रहेका छन् । स्थानीय तहसम्म पहुँच वृद्धिका लागि ७ प्रादेशिक कार्यालय स्थापनाका निमित्त ४ उप-महालेखापरीक्षक, १८ नायब महालेखापरीक्षक, ११३ निर्देशक, २५५ लेखापरीक्षण अधिकारी र अन्य कर्मचारीसहित ६४३ जनाको संगठन संरचना स्वीकृतिका लागि नेपाल सरकार समक्ष पेश गरिएको छ ।
२. **भौतिक पूर्वाधार तथा स्रोत साधन** - सम्माननीय राष्ट्रपति श्रीमती विद्यादेवी भण्डारीज्यूबाट २०७४ मंसिर १८ गते शिलान्यास भएको काठमाडौँ अनामनगर स्थित कार्यालय भवनको निर्माण कार्य सम्पन्न हुने चरणमा रहेको छ । हाल बबरमहल, पुल्चोक, ताहाचल, डिल्लीबजार, अनामनगर लगायत ६ स्थानबाट कार्यालय सञ्चालनको व्यवस्था मिलाइएको छ ।
३. **जनशक्ति तथा क्षमता विकास** - कर्मचारीको ज्ञान, सीप र क्षमतामा निरन्तर बढोत्तरीको लागि कार्यालयबाट यो वर्ष सम्पादित कार्यहरू देहाय बमोजिम रहेका छन् :
 - ३.१. कर्मचारी क्षमता विकासका लागि आन्तरिक तालिम तथा स्वदेशी कार्यक्रममा कर्मचारीको सहभागिता गराउने कार्यलाई निरन्तरता दिइएको छ । यो वर्ष विभिन्न ४८ कार्यक्रममा ६६९ कर्मचारीले स्वदेशी, विभिन्न ११ कार्यक्रममा ४५ कर्मचारीले वैदेशिक तालिम तथा क्षमता विकाससम्बन्धी कार्यक्रममा भर्चुअल माध्यम मार्फत् सहभागिता जनाएका छन् ।
 - ३.२. यो वर्ष निर्देशक ९, लेखापरीक्षण अधिकारी ८, लेखापरीक्षण अधीक्षक ९, लेखापरीक्षण निरीक्षक १ र कम्प्युटर अपरेटर ५ समेत २२ पद लोक सेवा आयोगको सिफारिसमा खुला तथा बढुवाको माध्यमबाट पदपूर्ति भएको छ ।
 - ३.३. निजामती सेवा दिवस-२०७७ को अवसरमा १ लेखापरीक्षण अधिकारी निजामती सेवा पुरस्कार-२०७६ बाट सम्मानित हुनुभएको छ । त्यसैगरी नेपाल सरकारले संविधान दिवसको अवसरमा कार्यालयका एक नायब महालेखापरीक्षकलाई सुप्रबल जनसेवा श्री (तृतीय) पदक प्रदान भएको छ ।

● आन्तरिक सुशासन र वित्तीय व्यवस्थापन

४. **वित्तीय स्थिति र कार्यक्रम** - यस वर्ष संचितकोषमाथि हुने व्ययभार हुनेतर्फ रु.१४ लाख ५० हजार खर्च भएको छ । संचितकोषबाट व्यय हुने चालुतर्फ रु.३९ करोड ५ लाख ८० हजार र पुँजीगततर्फ रु.५५ लाख ५८ हजार गरी रु. ३९ करोड ६१ लाख ३८ हजार खर्च भएको छ । त्यसैगरी सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन सुधार कार्यक्रम पेफातर्फ परामर्श सेवा, मेशिन उपकरण खरिद तथा क्षमता विकास

तालिम लगायतमा रु.९ करोड ३९ लाख ९३ हजार समेत रु. ४९ करोड १ लाख ३१ हजार खर्च भएको छ ।

५. **वार्षिकोत्सव कार्यक्रम** - महालेखापरीक्षकको कार्यालय स्थापना भएको ६२ वर्ष पुरा भई ६३ औं वर्षमा प्रवेश गरेको अवसरमा २०७८।३।१५ मा भर्चुअलरूपमा शुभकामना आदानप्रदान कार्यक्रम सम्पन्न भयो । कार्यक्रममा महालेखापरीक्षकले शुभकामना व्यक्त गर्नुहुँदै लेखापरीक्षण संस्थाको रूपमा कार्यालयलाई आजको हैसियत र उचाईसम्म ल्याउन योगदान पुऱ्याउनुहुने पूर्व महालेखापरीक्षकहरू, कार्यालयका पूर्व कर्मचारीहरू, आम संचारकर्मी, लेखापरीक्षण सल्लाहकार समिति, संघीय संसदका माननीय सदस्यज्यूहरू लगायत नेपाल सरकारका विभिन्न निकायका पदाधिकारी सहित सम्पूर्ण व्यक्तित्व प्रति हार्दिक आभार व्यक्त गर्नुभयो । कोभिड-१९ को महामारीबाट सिर्जित स्वास्थ्य संवेदनशीलताका कारण भौतिक रूपमा एकै स्थानमा उपस्थित हुन नसकिएकोले कार्यालयको ६३ औं वार्षिकोत्सव समारोह सूचना प्रविधिको उपयोग गरी भर्चुअल रूपमा मनाइएको थियो । कार्यक्रममा लेखापरीक्षण सल्लाहकार समितिका तर्फबाट समितिका सदस्य श्री पृथ्वीराज लिगलज्यूले कार्यालयको स्थापना दिवसको अवसरमा कर्मचारीहरूलाई शुभकामना व्यक्त गर्नुहुँदै संघीयता पश्चात् महालेखापरीक्षकको कार्यालयको लेखापरीक्षणको दायरा विस्तार भएको अवस्थामा जनशक्ति एवं संस्थागत क्षमता बढाउँदै लैजानुपर्ने बताउनुभयो । कार्यक्रममा यो वर्ष उत्कृष्ट कार्य सम्पादन गर्ने ७ कर्मचारीलाई पुरस्कृत गरिएको थियो ।
६. **संस्थागत सुदृढीकरण** - महालेखापरीक्षकको कार्यालयलाई सक्षम बनाउन, कार्यसञ्चालन दक्षता अभिवृद्धि गर्न र व्यावसायिक निकायको रूपमा सुदृढीकरण एवं कार्यालयको दूरदृष्टि हासिल गर्न सम्पादित यस वर्षका क्रियाकलाप देहाय बमोजिम रहेका छन्:
- ६.१. लेखापरीक्षणका क्षेत्रमा सहयोग गर्न तथा महालेखापरीक्षकको कार्ययोजना (२०७४-२०८०) कार्यान्वयनका लागि विश्व बैंकको सहयोगमा रु.४० करोड खर्च गर्ने गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालयको संस्थागत सुदृढीकरण आयोजना २०७५ आषाढ १३ देखि कार्यान्वयनमा आएको छ । यस आयोजनाबाट लेखापरीक्षण मानदण्डमा समसामयिक सुधार, संशोधन तथा परिमार्जन गर्ने, कर्मचारीको क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, सूचना प्रविधिमा आधारित विद्युतीय लेखापरीक्षण प्रणाली कार्यान्वयनमा ल्याउने, लेखापरीक्षणमा नागरिक सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने जस्ता कार्य सम्पादन भएका छन् ।
- ६.२. महालेखापरीक्षकको कार्यालयले चौथो रणनीतिक योजना (२०२१-२०२५) तयार गरी लेखापरीक्षण संस्थाको गन्तव्य, लक्ष्य, उद्देश्य र कार्यक्रम पहिचान सहित स्वीकृत गर्ने चरणमा रहेको छ ।
- ६.३. कार्यालयको आन्तरिक सुशासन प्रणाली सुदृढ गर्न आन्तरिक कार्यसंचालन कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।
- ६.४. आर्थिक कारोबार लेखाङ्कनका लागि सरकारी लेखा प्रणाली र सरकारी सम्पत्ति व्यवस्थापनका लागि सार्वजनिक सम्पत्ति व्यवस्थापन प्रणाली कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।
७. **समकक्षी पुनरावलोकन** - सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको संगठन (इन्टोसाई) ले स्वीकृत गरेको सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको कार्यसम्पादन मापदण्ड, २०१६ अनुसार आफूले सम्पादन गरेको लेखापरीक्षण कार्यहरू समकक्षी वाह्य सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाबाट कम्तीमा तीन वर्षमा एक पटक पुनरावलोकन गराउनुपर्ने असल अभ्यास रहेको छ । नेपालको सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्था

महालेखापरीक्षकको कार्यालयको मूल्याङ्कन गर्न थाइल्याण्डको सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्था द स्टेट अडिट अफिस अफ द किङ्गडम अफ थाइल्याण्डलाई अनुरोध गरिएकोमा सो संस्थाबाट कार्यसम्पादनको मूल्याङ्कन भई प्रारम्भिक मस्यौदा प्रतिवेदन प्राप्त भएको छ । अन्तिम प्रतिवेदन प्राप्त भए पश्चात सो प्रतिवेदनका आधारमा सुधारका कार्यक्रमहरू अगाडि बढाइने छ

८. **समिति गठन** - लेखापरीक्षणमान कार्यान्वयन गर्न वित्तीय, परिपालना र कार्यमूलक लगायतका मार्गदर्शनहरू तयारी एवं अद्यावधिक गर्ने कार्यहरू, बजेट तथा कार्यक्रम अनुगमन, लेखापरीक्षण आन्तरिक नियन्त्रण, सरोकारवाला निकायसँगको समन्वय, विशेष लेखापरीक्षण लगायतको कार्यको लागि विभिन्न २२ समितिहरू र महालेखापरीक्षकको ५८ औं वार्षिक प्रतिवेदन र प्रदेश तथा स्थानीय तहको प्रतिवेदन तयार गर्न विभिन्न १२ समितिहरू गठन गरिएको थियो ।

● लेखापरीक्षण गुणस्तर र प्रभाव अभिवृद्धि

९. **लेखापरीक्षण योजना तर्जुमा** - नेपालको संविधान तथा लेखापरीक्षण ऐनद्वारा तोकिएका निकायको वार्षिक लेखापरीक्षण योजना, २०७७ स्वीकृत गरी आर्थिक वर्ष २०७६।७७ को लेखापरीक्षण सम्पन्न भएको छ । सम्माननीय राष्ट्रपति, सम्माननीय प्रधानमन्त्री, सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश, प्रतिनिधि सभाका सम्माननीय सभामुख, राष्ट्रिय सभाका सम्माननीय अध्यक्ष, संघीय सरकारका पदाधिकारीहरू, लेखापरीक्षण सल्लाहकार समिति, प्राविधिक विशेषज्ञलगायतका पदाधिकारीहरूसँग छलफल गरी प्राप्त सुझाव समेतका आधारमा वार्षिक लेखापरीक्षण योजना, २०७७ तर्जुमा गरिएको थियो ।
१०. **लेखापरीक्षण व्यवस्थापन** — आर्थिक वर्ष २०७६।७७ को वार्षिक लेखापरीक्षण योजना २०७७ भाद्र २२ गते स्वीकृत गरी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको लेखापरीक्षण व्यवस्थापन गर्न कार्यालयको जोखिम मूल्याङ्कन गरी उच्च १७३४, मध्यम १७३१ र न्यून २१३० कार्यालयमा वर्गिकरण गरी उच्च जोखिमका कार्यालयको वित्तिय लेखापरीक्षण, मध्यम जोखिमका कार्यालयको छनौट गरिएका विषय र न्यून जोखिम भएका कार्यालयका वित्तिय विवरण र आन्तरिक लेखापरीक्षण योजना अनुसार लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ । लेखापरीक्षण गर्न २०७७ आश्विन देखि शुरु गर्ने योजना रहे तापनि कोभिड-१९ को संक्रमण अवस्था कायमै रहेकोले २०७७ मार्ग १५ देखि उपत्यका भित्र र उपत्यका बाहिर मार्ग २२ देखि लेखापरीक्षण टोली खटाइएको थियो ।

कार्यतालिका बमोजिम लेखापरीक्षण सम्पन्न गर्न ३८ जिल्लामा संयुक्त वा एकल लेखापरीक्षण टोली र ३९ जिल्लामा विभागगत लेखापरीक्षण टोली खटाइएको थियो । उपत्यका तथा उपत्यका बाहिर लेखापरीक्षणमा संलग्न करिब ६० जना कर्मचारीलाई कोभिड संक्रमण भई लेखापरीक्षण प्रभावित भएको थियो । डोल्पा जिल्लामा लेखापरीक्षणमा रहेका एक जना कर्मचारीलाई कोभिड-१९ संक्रमण भई हेलिकप्टरबाट काठमाडौं ल्याई अस्पताल भर्ना गरिएको थियो भने रौतहट, सर्लाही जिल्लाबाट ४ जनालाई एम्बुलेन्सबाट काठमाडौं ल्याइएको थियो । बझाङ्ग, पर्सा, झापा लगायतका जिल्लामा खटिएका कर्मचारी कोभिड-१९ संक्रमण भई तत् तत् जिल्लामा आइसोलेसनमा बस्नु परेको थियो । कोभिड-१९ को प्रभावका कारण लेखापरीक्षण कार्य २०७८ वैशाख मसान्तसम्म लेखापरीक्षण सम्पन्न गर्ने कार्यतालिका प्रभावित भई २०७८ जेष्ठ सम्म लेखापरीक्षण कार्य गर्नु परेको थियो । यसबाट २०७८ आषाढमा प्रतिवेदन पेश गर्ने कार्यतालिका करिब एक महिना पछी सार्नु परेको छ ।

११. **लेखापरीक्षण सल्लाहकार समिति** - लेखापरीक्षणको विश्वसनीयता र गुणस्तर अभिवृद्धि गर्दै यसका कानुनी, प्रक्रियागत तथा व्यावहारिक पक्षमा सुधार गर्ने तथा लेखापरीक्षण प्रतिवेदनको कार्यान्वयनमा सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले विभिन्न क्षेत्रमा विशेषज्ञता हासिल गरेका व्यक्ति सम्मिलित लेखापरीक्षण सल्लाहकार समिति गठन भएको छ । यस वर्ष समितिको बैठक एक पटक बसी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको लेखापरीक्षण विधि, पद्धति र लेखापरीक्षणले सम्बोधन गर्नुपर्ने प्रमुख विषय, स्थानीय तहको बेरुजू फर्स्यौट, प्राकृतिक प्रकोप तथा महामारी जस्ता आकस्मिक घटनाहरूबाट सिर्जित परिस्थितिमा गरिने लेखापरीक्षण पद्धतिमा गर्नुपर्ने सुधार तथा लेखापरीक्षणलाई विद्युतीय माध्यममा रूपान्तरण गर्न एवं महालेखापरीक्षकको चौथो रणनीतिक योजना (२०२१-२०२५) को मस्यौदाउपर महालेखापरीक्षकलाई राय सुझाव प्राप्त भएको छ ।
१२. **कानुनी तथा नीतिगत व्यवस्था** - निजामती सेवा ऐन, २०४९ को दफा ७५ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी नेपाल लेखापरीक्षण सेवा (गठन, श्रेणी विभाजन र नियुक्ति) नियमहरू, २०७७ स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएको छ । लेखापरीक्षणसँग सम्बन्धित कानुन तथा नीतिगत र प्रक्रियागत पक्षमा सुधार गर्न लेखापरीक्षण नियमावली र लेखापरीक्षण सेवाका कर्मचारीको पुरस्कार सम्बन्धी कार्यविधिको मस्यौदा तयार गर्ने कार्य भैरहेको छ ।
१३. **लेखापरीक्षणमा नागरिक सहभागिता** - कार्यमूलक लेखापरीक्षणका लागि आवश्यक सूचना संकलन, लेखापरीक्षण योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, प्रतिवेदन तयारी, प्रतिवेदनको सम्प्रेषण र अनुगमन कार्यमा नागरिक समाज तथा सरोकारवालाको सहभागितालाई निरन्तरता दिइएको छ । कार्यालयको चालु आर्थिक वर्षको कार्यतालिका बमोजिम काठमाडौं उपत्यका भित्रका स्थानीय तहहरूको सेवा प्रवाह विषयको कार्यमूलक लेखापरीक्षण अन्तर्गत २ नगरपालिकामा र राष्ट्रिय निकुञ्जको व्यवस्थापन विषयको वातावरणीय लेखापरीक्षण अन्तर्गत चितवन राष्ट्रिय निकुञ्जमा नागरिक समाजका संस्थाहरू सम्मिलित गराई लेखापरीक्षण भएको छ ।
१४. **राय प्रदान एवं कार्यालयको प्रतिनिधित्व** - लेखापरीक्षणसँग सम्बन्धित विषयहरूमा अर्थ मन्त्रालय लगायत विभिन्न सरकारी कार्यालयबाट राय माग गरिएकोमा यो वर्ष कार्यालयबाट विभिन्न निकायलाई ५ विषयमा राय प्रदान गरिएको छ । साथै अर्थ मन्त्रालय, महालेखानियन्त्रक कार्यालय र सार्वजनिक खर्च तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सचिवालयबाट माग भै आबमोजिमको कार्यदलमा कार्यालयका निर्देशकहरूलाई प्रतिनिधित्व गराइएको छ ।
१५. **नेपाल लेखापरीक्षण मानदण्ड** - लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा २९ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी महालेखापरीक्षकले गर्ने लेखापरीक्षणलाई वस्तुपरक, विश्वसनीय र भरपर्दो बनाई लेखापरीक्षणको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्न साविकमा स्वीकृत भएका सरकारी लेखापरीक्षण मानदण्ड एवं सरकारी लेखापरीक्षण नीति मानदण्ड खारेज गरी महालेखापरीक्षकबाट "नेपाल सरकारी लेखापरीक्षण मान" २०७७।४।१६ मा स्वीकृत भई कार्यान्वयनमा आएको छ ।
१६. **लेखापरीक्षण विधिमा सुधार** - लेखापरीक्षण गर्ने निकायको जोखिम मूल्याङ्कनका आधारमा उच्च, मध्यम र न्यून जोखिममा वर्गीकरण गरी जोखिमको प्रकृति अनुसार लेखापरीक्षण विधि अवलम्बन गर्ने कार्यमा निरन्तरता प्रदान गरिएको छ । कोभिड -१९ को प्रभाव अध्ययन गरी मध्यम र न्यून जोखिमका कार्यालयहरूको दूर लेखापरीक्षण पद्धति अनुसार लेखापरीक्षण गर्ने कार्यको शुरुवात गरिएको छ । साथै

आयोजना, भौतिक निर्माण कार्य तथा कार्यक्रम सञ्चालनको कागजात परीक्षणको अलावा स्थलगत निरीक्षण तथा अवलोकन गर्ने पद्धतिमा जोड दिइएको छ ।

१७. **लेखापरीक्षण गुणस्तर तथा आश्वस्तता** - कार्यालयले लागू गरेको गुणस्तर आश्वस्तता पुनरावलोकन निर्देशिका, २०६९ अनुसार लेखापरीक्षणका स्थापित मान्यता, नीति तथा कार्यविधि लेखापरीक्षणमा अनुशरण भएको सुनिश्चित गर्न सुपरिवेक्षण, आन्तरिक पुनरावलोकन लगायतको क्रियाकलापहरू सम्पादन हुँदै आएका छन् । वार्षिक लेखापरीक्षण योजना, २०७७ बमोजिम नयाँ, निकाय जटिल प्रकृति तथा सबै लेखापरीक्षकको प्रतिनिधित्व हुने लगायतका आधारहरू लिई ६२ कार्यालयका प्रतिवेदन जारी गर्नु पूर्वको पुनरावलोकन गरी ५९० बुँदामा सुझाव दिइएको छ ।

त्यस्तै, लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जारी पश्चातको पुनरावलोकनको लागि लेखापरीक्षण टोलीका प्रमुख (निर्देशकहरू)को नेतृत्वमा लेखापरीक्षण सम्पन्न भएका ६६ फाइलको गुणस्तर आश्वस्तता पुनरावलोकन गरी प्रतिवेदन जारी गरिएको छ ।

● वित्तीय अनुशासन र जवाफदेहिता अभिवृद्धि

१८. **महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन** - नेपालको संविधान बमोजिम सम्माननीय राष्ट्रपति श्रीमती विद्यादेवी भण्डारीसमक्ष महालेखापरीक्षकको ५७ औं वार्षिक प्रतिवेदन, २०७७ आषाढ ३१ मा पेश भएको थियो । सो अवसरमा सम्माननीय राष्ट्रपतिज्यूले सार्वजनिक स्रोत साधनको दक्षतापूर्वक उपयोग गर्ने, चुहावट नियन्त्रण गर्ने, सार्वजनिक क्रियाकलाप र सरोकारका विषयमा सुशासन र पारदर्शिता अभिवृद्धि गर्ने, सार्वजनिक खर्चमा मितव्ययिता कायम गर्ने, पूर्वाधार निर्माण तथा सेवा प्रवाहमा अपेक्षित नतिजा प्राप्त गर्ने लगायतका विषयमा महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदनले महत्वपूर्ण योगदान पुऱ्याउने बताउनुभयो ।

त्यस्तै नेपालको संविधानको धारा २९४(३) अनुसार प्रदेश सरकारको काम कारबाहीको सम्बन्धमा प्रदेशगत रुपमा तयार पारेको वार्षिक प्रतिवेदन समेत २०७७ आषाढ ३१ मा सातै प्रदेशका माननीय प्रदेश प्रमुख समक्ष भिडियो कन्फरेन्स तथा सूचना प्रविधिको माध्यमबाट उपलब्ध गराइएको थियो । लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा २० बमोजिम ७४७ स्थानीय तहको अलग अलग लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जारी गरिएको थियो ।

१९. **वैदेशिक सहायताको लेखापरीक्षण** - नेपाल सरकारले दातृ निकायबाट बजेटमा समावेश नभएका वा समावेश भएपनि दातृ निकायबाट सोझै भुक्तानी हुने गाभी एलाईन्सबाट सन् २०१५।१६ देखि २०१७।१८ मा कार्यान्वयन भएका ४ आयोजनाको अमेरिकी डलर ३२ लाख ७७ हजार, संयुक्त राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रमबाट सन् २०२० मा कार्यान्वयन भएका ७ आयोजनाको अमेरिकी डलर ४० लाख ८८ हजार एवम् अमेरिकी सहयोग संस्थाले स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय र कर्णाली प्रदेशको सामाजिक विकास मन्त्रालयले खर्च गरेको अमेरिकी डलर ६ लाख ४१ हजारको लेखापरीक्षण गर्न लेखा व्यवसायीको सेवा लिई लेखापरीक्षण सम्पन्न गरिएको छ ।

● सरोकारवालासँगको सम्बन्ध र सञ्चार

२०. **अन्तरक्रिया कार्यक्रम** - महालेखापरीक्षकको कार्यालयको आयोजनामा २०७७ मंसिर महिनामा वार्षिक लेखापरीक्षण योजना, २०७७ तथा वार्षिक कार्यतालिका सम्बन्धमा संवैधानिक निकाय, संघीय सरकारका

लेखा उत्तरदायी अधिकृत, मातहतका विभागीय प्रमुख र लेखाप्रमुखहरूको उपस्थितिमा भर्चुअल अन्तरक्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भयो । त्यसैगरी सातै प्रदेशका प्रदेश प्रमुख सचिव, प्रदेश सचिवहरू लगायतका पदाधिकारीहरूसँग भर्चुअलरूपमा अन्तर्क्रिया कार्यक्रम सम्पन्न भएको थियो । कार्यक्रममा महालेखापरीक्षकले यस वर्षको लेखापरीक्षण विधिको सम्बन्धमा जानकारी दिनुहुँदै आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ को व्यवस्था अनुरूप लेखा उत्तरदायी अधिकृत र जिम्मेवार पदाधिकारीले कार्य सम्पादन गरी आर्थिक अनुशासन, वित्तीय उत्तरदायित्व र जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने बताउनुभयो । कार्यक्रममा सहभागीका तर्फबाट कार्यसम्पादन अवस्था, विद्यमान समस्या, र लेखापरीक्षणका विविध विषयमा राखिएका जिज्ञासा एवं गुनासाहरूको सम्बोधन गरिएको थियो ।

२१. **संस्थागत सम्बन्ध तथा सञ्चार** - लेखापरीक्षण नतिजाको प्रभाव वृद्धि गर्दै प्रतिवेदन कार्यान्वयन पक्षलाई प्रभावकारी बनाउन संघीय संसद, संसदीय समिति, संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका पदाधिकारी, सार्वजनिक संस्थानका पदाधिकारी, निजी क्षेत्र, सञ्चार माध्यम र अन्य सरोकारवालासँग निरन्तर अन्तर्क्रिया र छलफल गर्ने कार्य गरिएको छ । स्थलगत लेखापरीक्षण कार्यक्रमको नियमित अनुगमन, छलफल तथा अन्तर्क्रिया, प्रेस नोट, मासिक बुलेटिन, लेखापरीक्षण पत्रिका, वेब-साइट मार्फत् सूचना प्रवाह तथा सञ्चार माध्यमसँगको सम्बन्ध सुदृढ गर्दै वित्तीय अनुशासन पालनाको अवस्था बारे आम नागरिक तहसम्म जानकारी प्रवाह गरिएको छ ।
२२. **नियामक निकायका पदाधिकारीहरूसँग छलफल** - लेखापरीक्षण ऐन, २०७५ को दफा २४(२) मा महालेखापरीक्षकले संविधान र सो ऐनको अधिनमा रही लेखापरीक्षण सम्बन्धी व्यवस्थाका सम्बन्धमा निर्देशन दिन सक्ने व्यवस्था अनुसार नेपाल राष्ट्र बैंक, सहकारी विभाग, बीमा समिति, नेपाल लेखामान बोर्ड, लेखापरीक्षणमान बोर्ड, नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था लगायत ९ निकायका प्रमुखसँग २०७७।८।१० मा भर्चुअल माध्यम मार्फत् छलफल गरी नेपाल वित्तीय प्रतिवेदनमानको कार्यान्वयन गर्ने, सार्वजनिक खर्चमा मितव्ययिता र प्रभावकारिता कायम गर्ने सम्बन्धी नीतिगत मार्गदर्शनको पालना र लेखापरीक्षण व्यवस्थापन सम्बन्धमा छलफल भएको थियो ।
२३. **संसदीय समितिहरूसँगको सम्बन्ध** - लेखापरीक्षणको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न संघीय संसदको सार्वजनिक लेखा समिति, अर्थ समिति, दिगो विकास तथा सुशासन समिति, प्रदेश सभाका सार्वजनिक लेखा समितिहरूसँग निरन्तर छलफल, सम्पर्क र अन्तर्क्रिया गरिएको छ । संसदीय समितिहरूले विभिन्न विषयउपर अध्ययन, अनुसन्धान र विश्लेषण गरी निकालेका निष्कर्ष समेतलाई लेखापरीक्षणको आधारको रूपमा लिने गरिएको छ । संघीय संसद र प्रदेश संसदका सार्वजनिक लेखा समितिमा महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदन उपर हुने छलफलमा कार्यालयका कर्मचारीहरूलाई सहभागी गराइएको छ ।
२४. **भर्चुअल बैठक** - विश्वव्यापी रूपमा फैलिएको कोभिड-१९ महामारीका कारण भएको बन्दाबन्दीको अवधिमा महालेखापरीक्षकको उपस्थितिमा प्रतिवेदन तयारी लगायतका विषयसँग सम्बन्धित १४७ भर्चुअल बैठक सम्पन्न भएका छन् । उक्त बैठकमा कार्यालयका कर्मचारी, नियामक निकायका प्रतिनिधिहरू, लेखापरीक्षण सल्लाहकार समितिका सदस्यहरू, विभिन्न क्षेत्रका विज्ञहरू, संगठित संस्थाका पदाधिकारीहरू लगायतको सहभागिता रहेको थियो ।

२५. अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध - सार्वजनिक लेखापरीक्षणको क्षेत्रमा असल अभ्यासको अनुसरण गरी लेखापरीक्षणलाई अन्तर्राष्ट्रिय स्तर अनुरूप बनाउने, अन्य मुलुकको लेखापरीक्षण अभ्यासबारे जानकारी लिने तथा कार्यालयले गरेका कामहरू अरु मुलुकलाई जानकारी गराउने उद्देश्यले अन्तर्राष्ट्रिय क्षेत्रमा सक्रियतापूर्वक सहभागी हुने नीति अनुरूप यस वर्ष भएका गतिविधिहरू देहाय बमोजिम छन् :
- २५.१. एसियाली सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको संगठन (एसोसाइड) गभर्निङ बोर्डको जुलाई २०२० मा आयोजित ५५औँ बैठकमा महालेखापरीक्षकको नेतृत्वमा कार्यालयका अन्य कर्मचारीहरूको सहभागिता रहेको थियो । गभर्निङ बोर्डको बैठक अनलाइन भिडियो लिङ्कमार्फत भर्चुअल माध्यमबाट सञ्चालन गरिएको थियो । बैठकमा गभर्निङ बोर्डका १२ सदस्य राष्ट्र, लेखापरीक्षण समितिका २ सदस्य राष्ट्र र इन्टोसाइ डेभलपमेन्ट इनिशिएटिभका प्रतिनिधिको समेत सहभागिता रहेको थियो । बैठकमा विभिन्न २४ एजेन्डामा छलफल भई प्रतिवेदन पारित भएको थियो ।
- २५.२. अन्तर्राष्ट्रिय बजेट साझेदारी संस्थाद्वारा २०२० जुनमा आयोजित अडिट एकाउण्टाबिलिटी इनिशिएटिभ वेबिनार २०२० लाई महालेखापरीक्षकले सम्बोधन गर्नुभएको थियो । उक्त कार्यक्रममा यस संस्थाले लेखापरीक्षणमा जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्न र पारदर्शिता प्रवर्द्धनमा विश्वका सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूसँग गरिरहेको सहकार्यलाई प्रशंसा गर्नुहुँदै कोभिड-१९ का कारणले बदलिँदो विश्वपरिवेशमा नवीन चुनौतीहरूको सामना गर्न कार्यालयले सूचना प्रविधिमा आधारित दूर लेखापरीक्षण विधिलाई प्रयोग गर्न गैरहेको, सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्था र नागरिकबीच दोहोरो सञ्चार स्थापित गर्न मोबाइल एप निर्माणाधीन क्रममा रहेको बताउनुभयो । कार्यक्रममा विभिन्न देशका सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाका प्रमुख लगायत प्रतिनिधिहरूको सहभागिता रहेको थियो ।
- २५.३. एसोसाई अन्तर्गत वातावरणीय लेखापरीक्षण कार्य समूह को सातौँ बैठक सन् २०२०, सेप्टेम्बरमा भर्चुअल माध्यमबाट सम्पन्न भएको थियो । कार्यक्रममा यस कार्यालयका तर्फबाट २ नायव महालेखापरीक्षक र १ निर्देशकको सहभागिता रहेको थियो । बैठकमा एसिया महादेशका १७ राष्ट्रका सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाका ६० प्रतिनिधिको सहभागिता रहेको थियो ।
- २५.४. संयुक्त राष्ट्रसंघ र सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाइड)को आयोजनामा सञ्चालित २५ औँ युएन/इन्टोसाइ सिम्पोजियममा महालेखापरीक्षकको नेतृत्वमा कार्यालयका अन्य पदाधिकारीहरूले सहभागिता रहेको थियो । भिडियो कन्फरेन्स मार्फत आयोजित सो कार्यक्रममा १२० इन्टोसाइ सदस्य राष्ट्रका तर्फबाट ३०० भन्दा बढी प्रतिनिधिको उपस्थिति रहेको थियो । तीन दिनसम्म सञ्चालित सो कार्यक्रममा कोभिड -१९ को महामारीमा सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको लेखापरीक्षण विधि, प्रभाव तथा असर सम्बन्धमा छलफल केन्द्रित भएको थियो ।

लेखापरीक्षण गरिएका सरकारी कार्यालयहरूको विवरण
(विनियोजन, राजस्व, धरौटी र अन्य कारोबार)

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय, निकाय र कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	१	१	०
१.१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	१	१	०
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	१	०	०
२.१	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	१	०	०
३	संघीय संसद	१	१	१५६६
३.१	संघीय संसद सचिवालय	१	१	१५६६
४	सर्वोच्च अदालत	१०२	९१	१०३६८०
४.१	सर्वोच्च अदालत	१	१	४४७८
४.२	उच्च अदालत	१७	१६	१७४७६
४.३	जिल्ला अदालत	७४	७१	७६४२९
४.४	राजस्व न्यायाधिकरण	४	१	४१४१
४.५	प्रशासकीय अदालत	१	०	०
४.६	श्रम अदालत	१	०	०
४.७	विशेष अदालत	१	१	०
४.८	राष्ट्रिय न्यायिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	१	०	०
४.९	फैसला कार्यान्वयन निर्देशनालय	१	१	११५६
४.१०	मेलमिलाप परिषद्	१	०	०
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	९	३	०
५.१	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	१	१	०
५.२	क्षेत्रीय कार्यालयहरू	८	२	०
६	महालेखा परीक्षकको कार्यालय	१	१	०
६.१	महालेखा परीक्षकको कार्यालय	१	१	०
७	लोक सेवा आयोग	१६	८	४७५
७.१	केन्द्रीय कार्यालय	१	०	०
७.२	अन्य कार्यालयहरू	१४	८	४७५
७.३	उपत्यका दरखास्त संकलन केन्द्र	१	०	०
८	निर्वाचन आयोग	८३	३४	२१५९८
८.१	निर्वाचन आयोग	१	१	१२९२
८.२	जिल्ला निर्वाचन कार्यालय	७७	२८	२०२०३
८.३	मुख्य निर्वाचन अधिकृत र निर्वाचन अधिकृतको कार्यालय	५	५	१०३
९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	९७	४२	१४७१२
९.१	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	१	१	१४
९.२	उच्च सरकारी वकील कार्यालयहरू	१८	१०	३०७
९.३	जिल्ला सरकारी वकील कार्यालयहरू	७७	३०	१४३९१
९.४	विशेष सरकारी वकील कार्यालय	१	१	०
१०	न्यायपरिषद्	१	१	१
१०.१	न्यायपरिषद्	१	१	१
११	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय	७	५	१५६
११.१	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, प्रदेश नं. १	१	१	३४
११.२	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, प्रदेश नं. २	१	१	१२२

क्र.सं.	मन्त्रालय, निकाय र कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
११.३	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, बागमती प्रदेश	१	०	०
११.४	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, गण्डकी प्रदेश	१	१	०
११.५	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, लुम्बिनी प्रदेश	१	०	०
११.६	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, कर्णाली प्रदेश	१	१	०
११.७	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, सुदूर पश्चिम प्रदेश	१	१	०
१२	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	१०	४	५३
१२.१	केन्द्रीय कार्यालय	१	१	१
१२.२	क्षेत्रीय कार्यालयहरू	४	३	५२
१२.३	उप-क्षेत्रीय कार्यालयहरू	५	०	०
१३	राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग	१	१	०
१३.१	राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग	१	१	०
१४	राष्ट्रिय महिला आयोग	१	१	०
१४.१	राष्ट्रिय महिला आयोग	१	१	०
१५	राष्ट्रिय दलित आयोग	१	०	०
१५.१	राष्ट्रिय दलित आयोग	१	०	०
१६	राष्ट्रिय समावेशी आयोग	१	१	०
१६.१	राष्ट्रिय समावेशी आयोग	१	१	०
१७	आदीवासी जनजाती आयोग	१	०	०
१७.१	आदीवासी जनजाती आयोग	१	०	०
१८	मधेशी आयोग	१	०	०
१८.१	मधेशी आयोग	१	०	०
१९	थारु आयोग	१	०	०
१९.१	थारु आयोग	१	०	०
२०	मुस्लिम आयोग	१	१	०
२०.१	मुस्लिम आयोग	१	१	०
२१	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	१८४	१०१	१०४६२८५
२१.१	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	१	१	३३०
२१.२	सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय	१	१	०
२१.३	राष्ट्रिय सतर्कता केन्द्र	१	१	०
२१.४	गरिवी निवारण कोष	१	१	११०२
२१.५	लगानी बोर्डको कार्यालय	१	१	५१३
२१.६	नेपाल ट्रष्टको कार्यालय	१	१	११२३३
२१.७	नीति अनुसन्धान प्रतिष्ठान	१	१	०
२१.८	राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण र अन्तर्गत कार्यालयहरू	८६	८६	१०२८४३०
२१.९	राजस्व अनुसन्धान विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरू	४	३	६१४
२१.१०	सम्पत्ती सुद्विकरण विभाग	१	१	०
२१.११	राष्ट्रिय अनुसन्धान विभाग र अन्तर्गतका कार्यालयहरू	८६	४	४०६३
२२	अर्थ मन्त्रालय	२०२	९७	२२८४६७११
२२.१	मन्त्रालय	१	१	४०१२५
२२.२	महालेखा नियन्त्रक कार्यालय	१	१	९९६३४१
२२.३	विभागहरू	२	२	५८५११९
२२.४	ऋण असुली न्यायाधिकरण	१	१	३३
२२.५	ऋण असुली र पुनरावेदन न्यायाधिकरण	१	०	०
२२.६	सार्वजनिक ऋण व्यवस्थापन कार्यालय	१	१	०

अनुसूचीहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय, निकाय र कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
२२.७	निवृत्तीभरण व्यवस्थापन कार्यालय	१	१	५१३८४३
२२.८	कुमारीचोक तथा केन्द्रीय तहसिल कार्यालय	१	१	४१
२२.९	सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापन तालिम केन्द्र	१	१	३३४
२२.१०	कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय र भुक्तानी केन्द्रहरू	८१	११	१४६९
२२.११	आन्तरिक राजस्व कार्यालय तथा करदाता सेवा कार्यालयहरू	७३	५२	१८८५२५७४
२२.१२	भन्सार कार्यालयहरू	३७	२४	१८५६८३२
२२.१३	सार्वजनिक खर्च तथा वित्तीय उत्तरदायित्वको सचिवालय	१	१	०
२३	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	३०	१६	८०१०५
२३.१	मन्त्रालय	१	१	५४९१
२३.२	विभागहरू	४	४	५५०९१
२३.३	गुणस्तर कार्यालयहरू	११	३	४४
२३.४	पेट्रोलियम अन्वेषण परियोजना	१	१	१३८
२३.५	राष्ट्रिय लघु घरेलु तथा साना उद्योग प्रशिक्षण केन्द्र	१	१	४६
२३.६	भूकम्प मापन केन्द्र सुर्खेत	१	१	१०५
२३.७	कम्पनी रजिष्ट्रारको कार्यालय र अन्तर्गतका कार्यालयहरू	३	२	११०
२३.८	केन्द्रीय कारागार कारखाना	१	०	०
२३.९	ग्रामिण उद्यम तथा विप्रेषण परियोजना	१	१	१५१५५
२३.१०	वाणिज्य, आपूर्ति तथा उपभोक्ता हित संरक्षण कार्यालयहरू	५	१	०
२३.११	नेपाल भारत क्षेत्रीय व्यापार आयोजना	१	१	३९२५
२४	ऊर्जा जलस्रोत तथा सिँचाई मन्त्रालय	७२	५७	३२३३३५
२४.१	मन्त्रालय	१	१	९९३२
२४.२	विभागहरू	३	३	३३३५५
२४.३	सिँचाई व्यवस्थापन डिभिजन/कार्यालयहरू	७	६	३९५८०
२४.४	यान्त्रिक डिभिजन कार्यालयहरू	३	१	२८८
२४.५	भूमिगत जलस्रोत विकास समिति र शाखा कार्यालयहरू	१०	३	४०४
२४.६	सिँचाई विभाग अन्तर्गतका योजना र कार्यक्रम	३१	३०	१६५४६२
२४.७	जनताको तटबन्ध कार्यक्रम, फिल्ड कार्यालयहरू	६	६	५१००९
२४.८	जलस्रोत अनुसन्धान तथा विकास केन्द्र	१	१	०
२४.९	जलविद्युत आयोजनाहरू	३	३	१३९९
२४.११	विद्युत नियमन आयोग	१	१	८८
२४.११	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्धन केन्द्र	१	१	२१८१८
२४.१२	जल तथा ऊर्जा आयोगको सचिवालय	१	१	०
२४.१३	जल तथा मौसम विज्ञान कार्यालय	३	०	०
२५	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	७	५	१४७
२५.१	मन्त्रालय	१	१	०
२५.२	न्याय सेवा तालिम केन्द्र	१	१	०
२५.३	नेपाल कानून आयोग	१	१	१४७
२५.४	बेपत्ता पारिएका व्यक्तिको छानबिन आयोग	१	१	०
२५.५	सत्य निरूपण तथा मेल मिलाप आयोग र मातहतका कार्यालयहरू	३	१	०
२६	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय	२०२	१५२	२६५५७१५
२६.१	मन्त्रालय	१	१	२०८३४६०
२६.२	विभागहरू	३	३	२८०२७८
२६.३	कृषि क्षेत्र विकास कार्यक्रम आयोजना	१	१	३६८
२६.४	राष्ट्रिय किसान आयोग	१	१	४१

अनुसूचीहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय, निकाय र कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
२६.५	बीउ विजन गुणस्तर नियन्त्रण केन्द्र	१	१	८०
२६.६	कृषि सूचना तथा प्रशिक्षण केन्द्र	१	१	११२४
२६.७	सार्क आर. एस .यु.	१	०	०
२६.८	खाद्य तथा पोषण सुरक्षा योजनाहरू	५	५	५९०७
२६.९	किसानका लागि उन्नत बीउ वीजन कार्यक्रम	१	१	६६४२०
२६.१०	सिँचाई तथा जलस्रोत व्यवस्थापन योजना	१	१	५७
२६.११	साना तथा मझौला कृषक आयस्तर वृद्धि योजना	१	१	०
२६.१२	क्वारेन्टाइन कार्यालयहरू	१७	१०	१२४०
२६.१३	रानी जमरा कुलरिया सिँचाई योजना	१	१	१९६
२६.१४	जोन कार्यालयहरू	७४	६८	७४५२३
२६.१५	प्रधानमन्त्री कृषि आधुनिकीकरण परियोजना	१	१	३९८२९
२६.१६	जलवायु प्रकोप समुत्थान निर्माण योजना	१	१	७२
२६.१७	तरकारी, फलफुल, घासेवाली तथा भेडा अनुवांशिक केन्द्रहरू	२१	२१	७३२९
२६.१८	खाद्य प्रविधि तथा गुण नियन्त्रण डिभिजन कार्यालयहरू	२७	४	७२१
२६.१९	खाद्य आयात निर्यात गुणस्तर प्रमाणिकरण कार्यालयहरू	१४	३	४६
२६.२०	कृषि विकास फार्महरू	२	२	११४
२६.२१	विकेन्द्रीकरण योजना सहयोग ईकाईहरू	४	४	३३८१
२६.२२	समशितोष्ण बागवानी फार्महरू	२	२	९०३
२६.२३	अस्पताल र प्रयोगशालाहरू	१६	१४	४८६४०
२६.२४	पशु प्रजनन कार्यालय	४	४	६७५०
२६.२५	नेपाल लाइभस्टक सेक्टर इनोभेसन योजना	१	१	३४२३६
२७	गृह मन्त्रालय	८१४	२७२	३४७२६३
२७.१	मन्त्रालय	१	१	३२४१
२७.२	प्रहरी प्रधान कार्यालय र अन्तर्गतका कार्यालय	४५४	१२४	१४८४८५
२७.३	सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय र अन्तर्गतका कार्यालय	११०	३१	१४८४१८
२७.४	जिल्ला प्रशासन कार्यालय	७६	५२	१६१९६
२७.५	कारागार विभाग र अन्तर्गत कार्यालयहरू	७६	३५	९६९०
२७.६	अध्यागमन विभाग र अन्तर्गत कार्यालय	१४	८	४९७५
२७.७	इलाका प्रशासन कार्यालयहरू	७१	१८	५४०९
२७.८	सीमा प्रशासन कार्यालयहरू	७	२	९
२७.९	जुद्ध बारुण यन्त्र कार्यालय	१	०	०
२७.१०	लागू औषध नियन्त्रण कार्यक्रम	१	०	०
२७.११	समरजंग कम्पनीको कार्यालय	१	०	०
२७.१२	राष्ट्रिय परिचय पत्र तथा पञ्जीकरण विभाग	१	१	१०८४०
२७.१३	एकिकृत सेवा केन्द्र	१	०	०
२८	परराष्ट्र मन्त्रालय	४२	४१	८११०२
२८.१	मन्त्रालय र सम्पर्क कार्यालय	२	१	२३६५९
२८.२	विभागहरू	२	२	२८४७
२८.३	नेपाली राजदूतावास तथा नियोगहरू	३७	३७	५२६५५
२८.४	सीमा नापी टोली	१	१	१९४१
२९	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	१८	१२	४४५८६७
२९.१	मन्त्रालय	१	१	५७८४
२९.२	विभागहरू	२	२	३६७१०८
२९.३	राष्ट्रिय अभिलेखालय	१	०	०

अनुसूचीहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय, निकाय र कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
२९.४	संग्रहालयहरू	६	३	२०५
२९.५	स्मारक संरक्षण तथा दरबार हेरचाह कार्यालयहरू	४	३	१३६१
२९.६	दक्षिण एशिया पर्यटन पूर्वाधार विकास आयोजना	१	१	३४३७९
२९.७	भाषा आयोग	१	१	३७५
२९.८	नेपाल भ्रमण वर्ष २०२० को सचिवालय	१	१	३६६५५
२९.९	नेपाल प्रतिलिपि अधिकार रजिष्ट्रारको कार्यालय	१	०	०
३०	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय	२६७	१४०	८३४०७१
३०.१	मन्त्रालय	१	१	४४७२
३०.२	विभागहरू	३	३	२०७५५
३०.३	भूमि सुधार तथा मालपोत कार्यालयहरू	२०	२०	३३४६०२
३०.४	मालपोत कार्यालय	१०४	७९	४५७१३७
३०.५	नापी कार्यालय	१२९	३३	१६१९८
३०.६	विशेष नापी कार्यालय	६	१	०
३०.७	डिजिटल नापी कार्यालयहरू	१	०	०
३०.८	प्रशिक्षण केन्द्र	२	२	५५१
३०.९	समस्याग्रस्त सहकारी व्यवस्थापन समितिको कार्यालय	१	१	३५६
३१	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय	१२२	१०३	६८१९५१४
३१.१	मन्त्रालय	१	१	१५१८५७
३१.२	विभाग	३	३	४५३३६
३१.३	संघीय सडक अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण कार्यालय	४	१	२४९९
३१.४	डिभिजन सडक कार्यालयहरू	३१	३१	१०८४८१३
३१.५	हेभी इक्विपमेन्ट डिभिजन र यान्त्रिक कार्यालयहरू	१४	५	०
३१.६	गुणस्तर अनुसन्धान तथा विकास केन्द्र	१	१	६४९
३१.७	सवारी परीक्षण कार्यालय	३	१	०
३१.८	सडक आयोजनाहरू	६४	५९	५५३४३६०
३१.९	नेपाल पानी जहाज कार्यालय	१	१	०
३२	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय	९	२	२४४९०
३२.१	मन्त्रालय	१	१	१६८०५
३२.२	महिला विकास विभाग	१	१	७६८५
३२.३	पशुपति वृद्धा आश्रम	१	०	०
३२.४	बाल सुधार गृहहरू	४	०	०
३२.५	केन्द्रीय बाल न्याय समिति	१	०	०
३२.६	राष्ट्रिय बाल अधिकार परिषद	१	०	०
३३	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय	३	३	४३२३९
३३.१	मन्त्रालय	१	१	६४६९
३३.२	राष्ट्रिय युवा परिषद भक्तपुर	१	१	६९६०
३३.३	युवा तथा साना व्यावसायी स्वरोजगार कोषको सचिवालय	१	१	२९८१०
३४	रक्षा मन्त्रालय	३०५	५४	८६९०५
३४.१	मन्त्रालय	१	१	०
३४.२	सुरक्षा परिषद्	१	१	०
३४.३	विभागहरू	३	३	६६४२२
३४.४	महानिर्देशनालयहरू	५	३	०
३४.५	निर्देशनालयहरू	१२	४	१२४६९
३४.६	पृतनाहरू	८	७	०

अनुसूचीहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय, निकाय र कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
३४.७	महाशाखाहरू	४	२	०
३४.८	बाहिनीहरू	२४	३	०
३४.९	गणहरू	१११	१३	२३९१
३४.१०	गुल्महरू	६२	४	०
३४.११	स्थपति कारखाना र व्याट्रीहरू	९	३	०
३४.१२	शिक्षालय तथा तालिम केन्द्रहरू	२९	५	५६२०
३४.१३	अन्य कार्यालयहरू	३१	४	३
३४.१४	अस्पतालहरू	५	१	०
३५	वन तथा वातावरण मन्त्रालय	५९	४२	५६९८५९
३५.१	मन्त्रालय	१	१	२३४६७७
३५.२	विभागहरू	४	४	१३७३५५
३५.३	केन्द्रीयस्तरका आयोजनाहरू	३	३	१९८११
३५.४	आयोजना कार्यालयहरू	७	७	४६७६८
३५.५	तालिम केन्द्रहरू	२	२	८८०
३५.६	वनस्पति विभाग अन्तर्गतका जिल्ला कार्यालयहरू	१०	१	४००
३५.७	राष्ट्रिय निकुञ्ज तथा वन्यजन्तु संरक्षण विभाग अन्तर्गतका कार्यालयहरू	२२	१९	१२६५३५
३५.८	वन तथा भूसंरक्षण विभाग अन्तर्गतका कार्यालयहरू	५	२	१७७७
३५.९	भू तथा जलाधार संरक्षण कार्यालयहरू	५	३	१६५६
३६	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	८८	६६	२०९४५९
३६.१	शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	१	१	८४२३६
३६.२	शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र	१	१	३५५८
३६.३	शिक्षा सेवा आयोग, सानोठिमी भक्तपुर	१	१	८८९८
३६.४	विद्यालय शिक्षक किताबखाना, छाउनी	१	१	०
३६.५	चिकित्सा शिक्षा आयोग भक्तपुर	१	१	०
३६.६	व्यवसायिक शिक्षा तथा तालिम अभिवृद्धि परियोजना	१	१	९१६३०
३६.७	शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र, भक्तपुर	१	१	३८
३६.८	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र, भक्तपुर	१	१	२६५४
३६.९	शिक्षाका लागि खाद्य कार्यक्रम परियोजना र मातहत इकाइहरू	३	२	२९१
३६.१०	राष्ट्रिय पुस्तकालय, ललितपुर	१	१	०
३६.११	केशर पुस्तकालय, काठमाण्डौ	१	१	०
३६.१२	शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाईहरू	७५	५४	१८१५४
३७	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय	२०	९	१४३७७
३७.१	मन्त्रालय	१	१	२०४२
३७.२	विभागहरू	२	२	१२१४९
३७.३	व्यावसायिक तथा सिप विकास प्रतिष्ठान	१	२	३९
३७.४	वैदेशिक रोजगार कार्यालय काठमाण्डौ	१	०	०
३७.५	श्रम तथा रोजगार कार्यालयहरू	११	२	३०
३७.६	व्यावसायजन्य सुरक्षा तथा स्वास्थ्य केन्द्र	१	०	०
३७.७	व्यावसायिक तथा सिप विकास केन्द्रहरू	२	१	०
३७.८	वैदेशिक रोजगार न्यायाधिकरण	१	१	११७
३८	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय	९३	५७	१५२२११०
३८.१	मन्त्रालय	१	१	१२७८८१६
३८.२	विभागहरू	४	४	१६७२२
३८.३	हुलाक निर्देशनालयहरू	४	३	७०३

अनुसूचीहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय, निकाय र कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
३८.४	गोधारा हुलाक कार्यालय	१	१	३६८७
३८.५	जिल्ला हुलाक कार्यालयहरू	७०	४१	२६५०२
३८.६	सञ्चार केन्द्रहरू	५	०	०
३८.७	नेपाल फिलाटेलिक हुलाक टिकट व्यवस्थापन कार्यालय	१	१	०
३८.८	केन्द्रीय धनदेश कार्यालय	१	१	१३
३८.९	हुलाक प्रशिक्षण केन्द्र	१	१	२९६
३८.१०	सुरक्षण मुद्रण केन्द्र	१	१	०
३८.११	राष्ट्रिय सूचना आयोग	१	०	०
३८.१२	न्यूनतम पारिश्रमिक निर्धारण समिति	१	१	१०५७२८
३८.१३	प्रमाणिकरण नियन्त्रकको कार्यालय	१	१	०
३८.१४	राष्ट्रिय सूचना प्रविधि केन्द्र	१	१	८९६४३
३९	शहरी विकास मन्त्रालय	३९	३७	१२०७८६२
३९.१	मन्त्रालय	१	१	८३०८
३९.२	शहरी विकास तथा भवन निर्माण विभाग	१	१	४५०७२
३९.३	संघीय सचिवालय निर्माण तथा व्यवस्थापन कार्यालय	१	१	१८१६४
३९.४	मझ्याँला एकिकृत शहरी वातावरणीय सुधार आयोजना	१	१	५४४५१
३९.५	क्षेत्रीय शहरी विकास आयोजना	१	१	५८१४
३९.६	बाहिरी चक्रपथ आयोजना	१	०	०
३९.७	घोविखोला कोरीडोर सुधार आयोजना	१	१	८
३९.८	शहरी शासकीय क्षमता र पूर्वाधार सुधार आयोजना	१	१	१७५८
३९.९	शहरी आयोजना तथा विकास केन्द्र आयोजना	१	०	०
३९.१०	बागमती सुधार आयोजना	१	१	१५६१११
३९.११	विशेष भवन निर्माण आयोजना काठमाण्डौ	१	१	१२७१८२
३९.१२	सघन शहरी तथा भवन निर्माण आयोजनाहरू	९	९	१९३९६८
३९.१३	संघीय आयोजना कार्यान्वयन इकाईहरू	६	६	३९८७४५
३९.१४	नया शहर आयोजनाहरू	११	११	४१२२८
३९.१५	बुटवल सभा हल तथा प्रदर्शनी केन्द्र निर्माण कार्यान्वयन इकाई	१	१	१५५१२६
३९.१६	काभ्रे उपत्यका एकिकृत खानेपानी आयोजना	१	१	१९२७
४०	खानेपानी मन्त्रालय	२३	२२	२२५९६३९
४०.१	मन्त्रालय	१	१	१०८२
४०.२	विभाग	१	१	५४५२
४०.३	संघीय खानेपानी तथा ढल व्यवस्थापन आयोजनाहरू	१५	१४	२५३३५४
४०.४	राष्ट्रिय खानेपानी तथा सरसफाई प्रशिक्षण केन्द्र	१	१	१५२६
४०.५	आयोजना कार्यान्वयन निर्देशनालय	१	१	५५१७२२
४०.६	मेलम्ची खानेपानी विकास समिति	१	१	६६४७४८
४०.७	तेश्रो साना शहरी खानेपानी आयोजनाहरू	३	३	७८१७५५
४१	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	९२	७५	९७९४९४
४१.१	मन्त्रालय	१	१	३८४
४१.२	स्थानीय पूर्वाधार विभाग	१	१	४९३२
४१.३	आदिवासी जनजाती उत्थान प्रतिष्ठान	१	१	४००५
४१.४	प्रदेश तथा स्थानिय तह क्षमता विकास कार्यक्रम	१	१	०
४१.५	सस्पेन्सन त्रिज डिभिजन	१	१	१८८९३७
४१.६	राष्ट्रिय ग्रामीण यातायात सुदृढीकरण कार्यक्रम र अन्तर्गत कार्यालयहरू	३	३	७१
४१.७	ग्रामिण जलस्रोत व्यवस्थापन परियोजनाहरू	२	१	१९

क्र.सं.	मन्त्रालय, निकाय र कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
४१.८	जिल्ला समन्वय समितिहरू	७४	५८	२३२७१४
४१.९	निजामती किताबखाना	१	१	०
४१.१०	ग्रामिण सडक सन्जाल सुधार आयोजनाहरू	६	६	५४८४०९
४१.११	प्रहरी किताबखाना	१	१	२३
४२	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	१६	१२	१८४२३१४
४२.१	मन्त्रालय	१	१	१९५२४९
४२.२	विभागहरू	३	३	१३४३२६४
४२.३	राष्ट्रिय क्षयरोग नियन्त्रण केन्द्रहरू	२	१	२०२६०
४२.४	राष्ट्रिय एड्स तथा यौनरोग केन्द्र	१	१	२६९२७१
४२.५	राष्ट्रिय स्वास्थ्य शिक्षा सूचना तथा सञ्चार केन्द्र	१	१	०
४२.६	राष्ट्रिय स्वास्थ्य तालिम केन्द्र	१	१	५४६
४२.७	राष्ट्रिय जनस्वास्थ्य प्रयोगशाला	१	१	१२७३६
४२.८	राष्ट्रिय औषधि प्रयोगशाला	१	१	७९०
४२.९	कीटजन्य रोग नियन्त्रण तथा अनुसन्धान केन्द्र	१	१	१९८
४२.१०	पशुपति होमियो चिकित्सालय	१	०	०
४२.११	औषधी व्यवस्था शाखा कार्यालयहरू	३	१	०
४३	राष्ट्रिय योजना आयोग	३५	३	९८५२
४३.१	राष्ट्रिय योजना आयोगको सचिवालय	१	१	३७१७
४३.२	केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग	१	१	६१३५
४३.३	शाखा तथ्याङ्क कार्यालय	३३	१	०
	संघ तर्फको जम्मा	३०७९	१५७३	४४३९१९५६
	प्रदेश तर्फ			
४४	प्रदेश नं १	१६८	१०७	१२५८९२७
४४.१	प्रदेश व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	१	१	२३४०३
४४.२	मुख्य महान्यायधिवक्ताको कार्यालय	१	१	४३१
४४.३	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२	१	१४२६८
४४.४	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	७	३	४३०४
४४.५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	१	१	१९७७४
४४.६	उद्योग, पर्यटन, बन तथा बातावरण मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	३७	२५	१४०१६४
४४.७	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	३४	१५	५९८७०
४४.८	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	४४	३७	७६२२५४
४४.९	सामाजिक विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	३९	२१	२३२९२१
४४.१०	प्रदेश नीति तथा योजना आयोग	१	१	१३७३
४४.११	प्रदेश लोकसेवा आयोग	१	१	१६५
४५	प्रदेश नं २	१२०	९९	१७२३२१०
४५.१	प्रदेश व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	१	१	३१६८३
४५.२	मुख्य महान्यायधिवक्ताको कार्यालय	१	१	०
४५.३	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२	१	१९२८५९
४५.४	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	९	२	२०८१
४५.५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय	१	१	७५१५५
४५.६	उद्योग, पर्यटन, बन तथा बातावरण मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२२	१९	९९५३५
४५.७	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२३	२१	२२४७८५
४५.८	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	३३	३१	१०१५३९३
४५.९	सामाजिक विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२६	२०	८०१३२

क्र.सं.	मन्त्रालय, निकाय र कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
४५.१०	प्रदेश नीति तथा योजना आयोग	१	१	९८
४५.११	प्रदेश लोकसेवा आयोग	१	१	१४८९
४६	बागमती प्रदेश	१८३	११५	७१६३४८
४६.१	प्रदेश सभा सचिवालय	१	१	१९०७
४६.२	मुख्य महान्यायधिवक्ताको कार्यालय	१	०	०
४६.३	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	१	०	०
४६.४	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	१४	०	०
४६.५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२	२	२३८९२
४६.६	उद्योग, पर्यटन, बन तथा बातावरण मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	३५	२७	१४२०६४
४६.७	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	३७	२३	५६६७९
४६.८	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	४४	४०	२५७३७१
४६.९	सामाजिक विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	४६	२२	२३४४३५
४६.१०	प्रदेश नीति तथा योजना आयोग	१	०	०
४६.११	प्रदेश लोकसेवा आयोग	१	०	०
४७	गण्डकी प्रदेश	१४३	७२	५५११६५
४७.१	प्रदेश व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	१	१	२६०
४७.२	मुख्य महान्यायधिवक्ताको कार्यालय	१	१	२२१
४७.३	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र अन्तर्गतका कार्यालय	३	१	२१४
४७.४	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	१३	१	६६१९०
४७.५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	१	१	१७७०
४७.६	उद्योग, पर्यटन, बन तथा बातावरण मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२९	१४	२३५४७
४७.७	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२६	१२	३३४२६
४७.८	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	३३	२९	३८६८८८
४७.९	सामाजिक विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	३४	१२	३८६४९
४७.१०	प्रदेश नीति तथा योजना आयोग	१	०	०
४७.११	प्रदेश लोकसेवा आयोग	१	०	०
४८	लुम्बिनी प्रदेश	१६६	१३४	८६८२०३
४८.१	प्रदेश सभा सचिवालय	१	१	१२०१५
४८.२	मुख्य महान्यायधिवक्ताको कार्यालय	१	०	०
४८.३	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र अन्तर्गतका कार्यालय	३	२	४०२
४८.४	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	१४	२	०
४८.५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२	२	५१७५
४८.६	उद्योग, पर्यटन, बन तथा बातावरण मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	३५	२७	७३९८८
४८.७	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२६	२४	३८१०८
४८.८	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	४८	४६	७१०३२३
४८.९	सामाजिक विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	३६	३०	२८१९२
४९	कर्णाली प्रदेश	११८	१०१	८३४७८१
४९.१	प्रदेश सभा सचिवालय	१	१	२९२३
४९.२	मुख्य महान्यायधिवक्ताको कार्यालय	१	१	१२५
४९.३	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२	२	०
४९.४	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	१२	२	१०९
४९.५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	१	१	५००
४९.६	उद्योग, पर्यटन, बन तथा बातावरण मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२३	१९	१२०७६६
४९.७	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२६	२३	१९८३८७

अनुसूचीहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय, निकाय र कार्यालयको नाम	कार्यालय संख्या	बेरुजू भएका कार्यालय संख्या	बेरुजू रकम
४९.८	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२५	२५	२००२३८
४९.९	सामाजिक विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२७	२७	३११७३३
५०	सुदुरपश्चिम प्रदेश	१२०	५८	५४७१२४
५०.१	प्रदेश सभा सचिवालय	१	१	८९
५०.२	मुख्य महान्यायधिवक्ताको कार्यालय	१	०	०
५०.३	मुख्यमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२	१	१८०
५०.४	आर्थिक मामिला तथा योजना मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	९	०	०
५०.५	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	१	१	९१६९०
५०.६	उद्योग, पर्यटन, बन तथा बातावरण मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२५	१५	९९५१
५०.७	भूमि व्यवस्था, कृषि तथा सहकारी मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२२	१०	११६५६
५०.८	भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	२९	१९	२७१७६४
५०.९	सामाजिक विकास मन्त्रालय र अन्तर्गतका कार्यालय	३०	११	१६१७९४
	प्रदेश तर्फ कुल जम्मा	१०१८	६८६	६४९९७५८
	प्रदेश र संघ तर्फको कुल जम्मा	४०९७	२२५९	५०८९१७१४

लेखापरीक्षण गरिएका सँगठित संस्था, समिति र अन्य संस्थाहरूको विवरण

क्र. सं.	संस्थाको नाम	संख्या
१.	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	१
	१.१ नेपाल ट्रष्टको कार्यालय	१
२.	अर्थ मन्त्रालय	७
	२.१ कर्मचारी सञ्चय कोष	१
	२.२ नागरिक लगानी कोष	१
	२.३ नेपाल राष्ट्र बैंक	१
	२.४ निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष	१
	२.५ नेपाल धितोपत्र बोर्ड	१
	२.६ वीमा समिति	१
	२.७ मिलेनियम च्यालेन्ज एकाउण्ट नेपाल	१
३.	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	११
	३.१ जनकपुर चुरोट कारखाना	१
	३.२ व्यापार तथा निकासी प्रवर्धन केन्द्र	३
	३.३ नेपाल औषधि लिमिटेड	१
	३.४ उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड	१
	३.५ नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी	१
	३.६ विशेष आर्थिक क्षेत्र प्राधिकरण	१
	३.७ हेटौडा सिमेन्ट उद्योग	१
	३.८ नेपाल इन्टर मोडल यातायात विकास समिति	१
	३.९ धौवादी फलाम उद्योग	१
४.	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय	१०
	४.१ तनहुँ हाइड्रोपावर कम्पनी लिमिटेड	१
	४.२ माथिल्लो तामाकोशी जलविद्युत कम्पनी लि.	१
	४.३ दुधकोशी जलविद्युत कम्पनी लि.	१
	४.४ मोदी जलविद्युत कम्पनी लि.	१
	४.५ उत्तरगंगा हाइड्रो पावरकम्पनी लि.	१
	४.६ राष्ट्रिय प्रशारण ग्रिड कम्पनी लि.	१
	४.७ नेपाल विद्युत प्राधिकरण	१
	४.८ अपर अरुण हाइड्रोपावर कम्पनी	१
	४.९ रघुगंगा हाइड्रोपावर कम्पनी	१
	४.१० स्यापु पावर कम्पनी	१
५.	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	३
	५.१ कानून किताब व्यवस्था समिति	१
	५.२ केन्द्रीय कानून पुस्तकालय विकास समिति	१
	५.३ केन्द्रीय कानूनी सहायता समिति	१
६.	कृषि तथा पशुपन्छि विकास मन्त्रालय	९
	६.१ कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड	१
	६.२ कपास विकास समिति	१
	६.३ कालीमाटी फलफुल तथा तरकारी बजार विकास समिति	१
	६.४ नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्	१

क्र. सं.	संस्थाको नाम		संख्या
	६.५	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड	१
	६.६	नेपाल पशु चिकित्सा परिषद्	१
	६.७	दुग्ध विकास संस्थान	१
	६.८	राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड	१
	६.९	पशु विकास फार्म पोखरा	१
७.	गृह मन्त्रालय		३
	७.१	नेपाल हज समितिको सचिवालय	१
	७.२	प्रहरी कल्याण कोष	१
	७.३	सशस्त्र प्रहरी बल नेपाल कल्याणकारी सेवा केन्द्र	१
८.	परराष्ट्र मन्त्रालय		१
	८.१	परराष्ट्र मामिला अध्ययन प्रतिष्ठान	१
९.	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय		२२
	९.१	नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण	१
	९.२	नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठान	१
	९.३	तारा गाउँविकास समिति	१
	९.४	नेपाल सांस्कृतिक संस्थान	१
	९.५	पशुपति क्षेत्र विकास कोष	१
	९.६	नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान	१
	९.७	नेपाल पर्वतीय प्रशिक्षण प्रतिष्ठान विकास समिति	१
	९.८	नेपाल संगीत तथा नाट्य प्रज्ञा प्रतिष्ठान	१
	९.९	पाटन संग्रहालय विकास समिति	१
	९.१०	नारायणहिटी दरबार संग्रहालय विकास समिति	१
	९.११	पाथिभरा क्षेत्र विकास समिति	१
	९.१२	बौद्धनाथ क्षेत्र विकास समिति	१
	९.१३	हनुमानढोका दरबार संग्रहालय विकास समिति	१
	९.१४	मनकामना क्षेत्र विकास समिति	१
	९.१५	देवघाट क्षेत्र विकास समिति	१
	९.१६	हलेसी महादेव स्थान विकास समिति	१
	९.१७	लुम्बिनी क्षेत्र विकास कोष	१
	९.१८	बृहत्तर जनकपुर क्षेत्र विकास परिषद्	१
	९.१९	नेपाल ललितकला प्रज्ञा प्रतिष्ठान	१
	९.२०	पन्चाङ्ग निर्णायक समिति	१
	९.२१	बृहत्तर बराह क्षेत्र विकास समिति	१
	९.२२	बौद्धदर्शन प्रवर्धन तथा गुम्बा विकास समिति	१
१०.	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय		१
	१०.१	राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड	१
११.	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय		३
	११.१	सडक बोर्ड नेपाल	१
	११.२	नेपाल रेल्वे कम्पनी	१
	११.३	नेपाल पूर्वाधार निर्माण कम्पनी	१
१२.	महिला, बालबालिका तथा ज्येष्ठ नागरिक मन्त्रालय		१
	१२.१	समाज कल्याण परिषद्	१
१३.	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय		१
	१३.१	राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्	१
१४.	रक्षा मन्त्रालय		६

क्र. सं.	संस्थाको नाम		संख्या
	१४.१	सैनिक कल्याणकारी कोष	१
	१४.२	नेपाली सैनिक हवाई चार्टर्ड उड्डयन विकास समिति	१
	१४.३	बहु व्यावसाय उद्योग	१
	१४.४	बसुन्धरा क्यान्टिन	१
	१४.५	वीरेन्द्र अस्पताल मेन्टिनेन्स फण्ड	१
	१४.६	स्वयम्भु बारुद खाना	१
१५.	वन तथा वातावरण मन्त्रालय		१८
	१५.१	राष्ट्रपति चुरे तराई मधेश संरक्षण विकास समिति	६
	१५.२	राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष	८
	१५.३	राष्ट्रिय ताल विकास संरक्षण समिति	१
	१५.४	जडिबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन कम्पनी लि	१
	१५.५	नेपाल वन निगम	१
	१५.६	नेपाल वन पैदावर विकास समिति	१
१६.	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय		३४४
	१६.१	परीक्षा बोर्ड प्रदेश व्यवस्थापन कार्यालय	१४
	१६.२	जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लि	१
	१६.३	नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय	२२
	१६.४	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्	६६
	१६.५	विश्वविद्यालय अनुदान आयोग	१
	१६.६	विद्यार्थी वित्तीय सहयोग कोष विकास समिति	१
	१६.७	सुदुरपश्चिम विश्वविद्यालय	३१
	१६.८	कृषि तथा वन विश्वविद्यालय	१४
	१६.९	स्वप्न बगैँचा विकास समिति	१
	१६.१०	त्रिभुवन विश्वविद्यालय	१३७
	१६.११	पुर्वाञ्चल विश्व विद्यालय	१४
	१६.१२	मध्यपश्चिमाञ्चल विश्व विद्यालय	२०
	१६.१३	लुम्बिनी बौद्ध विश्व विद्यालय	२
	१६.१४	राजर्षि जनक विश्व विद्यालय	८
	१६.१५	युनेस्कोका निमित्त नेपाल राष्ट्रिय आयोगको सचिवालय	१
	१६.१६	त्रि. वि. उच्च शिक्षा सुधार परियोजना कार्यान्वयन कार्यालय	१
	१६.१७	खुल्ला विश्व विद्यालय	१
	१६.१८	डिल्लीरमण पुस्तकालय विकास समिति	१
	१६.१९	नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रतिष्ठान	१
	१६.२०	मदन भण्डारी विज्ञान तथा प्रविधि पूर्वाधार विकास समिति	१
	१६.२१	वि. पि. कोइराला मेमोरियल प्लानेटोरियम अब्जरभेटरी र विज्ञान संग्रहालय विकास समिति	१
	१६.२२	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	१
	१६.२३	मेडिकल कलेज पूर्वाधार निर्माण विकास समिति, सुर्खेत	१
	१६.२४	मेडिकल कलेज पूर्वाधार निर्माण विकास समिति, बुटवल	१
	१६.२५	मेडिकल कलेज पूर्वाधार विकास समिति, कैलाली	१
	१६.२६	मेडिकल कलेज पूर्वाधार निर्माण विकास समिति, बर्दिया	१
१७.	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय		८५
	१७.१	नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण	१
	१७.२	नेपाल टेलिभिजन	१
	१७.३	गोरखापत्र संस्थान	१
	१७.४	राष्ट्रिय समाचार समिति	१

अनुसूचीहरू

क्र. सं.	संस्थाको नाम		संख्या
	१७.५	चलचित्र विकास बोर्ड	१
	१७.६	प्रेस काउन्सिल	१
	१७.७	केन्द्रीय धनादेश	१
	१७.८	रेडियो प्रसार सेवा विकास समिति र अन्तर्गतका कार्यालय	१०
	१७.९	हुलाक बचत बैकहरू	६८
१८.	सहरी विकास मन्त्रालय		१७
	१८.१	अन्तराष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्र विकास समिति	१
	१८.२	अधिकार सम्पन्न बागमती सभ्यता विकास समिति कोष	१
	१८.३	जग्गा विकास चक्रकोष	१
	१८.४	नगर विकास समिति	८
	१८.५	काठमाण्डौ उपत्यका विकास प्राधिकरण र जिल्ला आयुक्त कार्यालयहरू	४
	१८.६	राष्ट्रिय आवास कम्पनी लिमिटेड	१
	१८.७	नगर विकास कोष	१
१९.	खानेपानी मन्त्रालय		४
	१९.१	ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई कोष विकास समिति	१
	१९.२	खानेपानी महसुल निर्धारण आयोग	१
	१९.३	नेपाल खानेपानी संस्थान	१
	१९.४	काठमाण्डौ उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्ड	१
२०.	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय		३
	२०.१	स्थानिय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	१
	२०.२	निजामती कर्मचारी अस्पताल	१
	२०.३	नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	१
२१.	श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा		३
	२१.१	सामाजिक सुरक्षा कोष	१
	२१.२	राष्ट्रिय स्तरको कल्याणकारी कोष	१
	२१.३	वैदेशिक रोजगार बोर्डको सचिवालय	१
२२.	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय		२७
	२२.१	स्वास्थ्य बीमा बोर्ड	१
	२२.२	चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान	१
	२२.३	राष्ट्रिय ट्रमा सेन्टर	१
	२२.४	बिपि कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	१
	२२.५	पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	१
	२२.६	रामराजा प्रसाद सिंह स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	१
	२२.७	कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	१
	२२.८	राप्ती स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	१
	२२.९	कान्ती वाल अस्पताल	१
	२२.१०	शुक्रराज ट्रपिकल सरुवा रोग अस्पताल	१
	२२.११	परोपकार प्रसुती तथा स्त्री रोग अस्पताल	१
	२२.१२	शहिद धर्मभक्त राष्ट्रिय प्रत्यारोपण केन्द्र	१
	२२.१३	शहिद गंगालाल राष्ट्रिय हृदय केन्द्र	१
	२२.१४	बिपि कोइराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल चितवन	१
	२२.१५	सुशील कोइराला प्रखर क्यान्सर अस्पताल	१
	२२.१६	जिपि कोइराला राष्ट्रिय स्वासप्रश्वास केन्द्र	१
	२२.१७	मानसिक अस्पताल	१
	२२.१८	डडेल्धुरा अस्पताल	१

अनुसूचीहरू

क्र. सं.	संस्थाको नाम		संख्या
	२२.१९	भरतपुर अस्पताल	१
	२२.२०	भेरी अस्पताल नेपालगंज	१
	२२.२१	नारायणी अस्पताल	१
	२२.२२	कोशी अस्पताल	१
	२२.२३	आयुर्वेद चिकित्सालय	१
	२२.२४	सिंहदरबार वैद्यखाना विकास समिति	१
	२२.२५	नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद	१
	२२.२६	राष्ट्रिय आयुर्वेद अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र	१
	२२.२७	गजेन्द्रनारायण सिंह अस्पताल	१
	कुल जम्मा		५८०

कार्यमूलक तथा विशेष लेखापरीक्षण गरिएका विषयहरूको विवरण

सि.नं.	कार्यमूलक लेखापरीक्षणको विषय	सम्बन्धित मन्त्रालय र निकाय
१.	भेरी बबई डाइभर्सन बहुउद्देश्यीय आयोजना कार्यान्वयन	उर्जा जलस्रोत तथा सिँचाई मन्त्रालय
२.	काठमाडौँ उपत्यका भित्रका स्थानीय तहको सेवा प्रवाह	गोकर्णेश्वर, सूर्यविनायक र गोदावरी नगरपालिका
३.	काठमाडौँ उपत्यकाको यातायात व्यवस्थापन	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय
४.	कृषि मल व्यवस्थापन (अनुदान, खरिद, वितरण र उपयोग)	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय
५.	लुम्बिनी प्रदेशमा खानेपानी योजना तर्जुमा एवं कार्यान्वयन व्यवस्था	लुम्बिनी प्रदेश भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय
६.	प्रधानमन्त्री रोजगार कार्यक्रम	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय
७.	व्यवसायिक तालिमको प्रभावकारिता	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय
८.	विश्वविद्यालय अनुदान आयोगको कार्यसम्पादन	विश्वविद्यालय अनुदान आयोग
९.	वाग्मती प्रदेशका सिँचाई आयोजनामा उपभोक्ता समिति परिचालन	वाग्मती प्रदेश, भौतिक पूर्वाधार विकास मन्त्रालय
१०.	सुरक्षित नागरिक आवास कार्यक्रम	शहरी विकास मन्त्रालय
११.	होमस्टे अनुदान वितरण र उपयोग (गण्डकी प्रदेश)	गण्डकी प्रदेश, उद्योग, पर्यटन, वन तथा वातावरण मन्त्रालय
वातावरणीय लेखापरीक्षण		
१२.	राष्ट्रिय निकुञ्जको व्यवस्थापन	वन तथा वातावरण मन्त्रालय
विशेष लेखापरीक्षण		
१३.	कोभिड -२०१९ को रोकथाम नियन्त्रण र व्यवस्थापन	संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका सम्बद्ध निकायहरू
सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण		
१४.	भू अभिलेख सूचना व्यवस्थापन प्रणाली	भूमि व्यवस्थापन तथा अभिलेख विभाग
१५.	राष्ट्रिय तथ्याङ्क सूचना प्रणाली	राष्ट्रिय सूचना प्रविधि केन्द्र

संघ र प्रदेशका सरकारी कार्यालयको लेखापरीक्षण रकम

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय-निकायको नाम	विनियोजन				राजस्व				धरौटी				अन्य कारोबार				लेखापरीक्षण सम्पन्न रकम
		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		
		इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	
	चालु वर्ष																	
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	१	१५८०२७	१	१५८०२७	१	४४७	१	४४७	१	३६७६२	१	३६७६२	०	०	०	०	१९५२३६
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	१	५०६९४	१	५०६९४	१		१	०	१	९१	१	९१			०	०	५०७८५
३	संघीय संसद सचिवालय	१	१२०१९१७	१	१२०१९१७	१	११९०	१	११९०	१	११६५४	१	११६५४	१	४८३३	१	४८३३	१२१९५४
४	सर्वोच्च अदालत	१०६	५०६०५३१	१०२	४९०५८९४	१०६	१२६७१९६	१०२	१२२२८०४	१०६	९९६५००९	१०२	९७०१४४१	०	०	०	०	१५८३०१३९
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	९	९५०१७२	९	९५०१७२	९	२७६६३	९	२७६६३	९	६९४६९	९	६९४६९	०	०	०	०	१०४७३०४
६	महालेखापरीक्षकको कार्यालय	१	५२५४२१	१	५२५४२१	१	३०९	१	३०९	१	३७३२	१	३७३२			०	०	५२९४६२
७	लोकसेवा आयोग	१६	६८३५३७	१६	६८३५३७	१६	१७०८५९	१६	१७०८५९	१६	६५३३	१६	६५३३			०	०	८६०९२९
८	निर्वाचन आयोग	८४	५५३८६०	८३	५४८८३८	८३	६६७०	८२	४९८९	८३	७९२५८	८२	७७५७७	०	०	०	०	६३१४०४
९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	९७	११०१८९४	९७	११०१८९४	३४	१३६४	३४	१३६४	५५	४३७६१	५५	४३७६१	०	०	०	०	११४७०१९
१०	न्यायपरीषद्	१	६५५९८	१	६५५९८	१	११९३	१	११९३	१	२८२	१	२८२	०	०	०	०	६७०७३
११	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	१०	१८९६०६	१०	१८९६०६	१०	२४४	१०	२४४	१०	६४१	१०	६४१	१	१९४५२	१	१९४५२	२०९९४३
१२	राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग	१	४९३७०	१	४९३७०	१	१३०	१	१३०	१	२५३४	१	२५३४	०	०	०	०	५२०३४
१३	राष्ट्रिय महिला आयोग	१	६३२०३	१	६३२०३	१	५८९	१	५८९	१	६७२	१	६७२	१	२४४५	१	२४४५	६६९०९
१४	राष्ट्रिय दलित आयोग	१	१४१५१	१	१४१५१	१	५	१	५	१	१२२९	१	१२२९			०	०	१५३८५
१५	राष्ट्रिय समावेशी आयोग	१	१६३०१	१	१६३०१	१	८	१	८	१	१४१३	१	१४१३			०	०	१७७२२
१६	राष्ट्रिय आदिवासी जनजाती आयोग	१	१३५४३	१	१३५४३	१	०	१	०	१	१५०७	१	१५०७			०	०	१५०५०
१७	मधेशी आयोग	१	२५७३५	१	२५७३५	१	०	१	०	१	०	१	०			०	०	२५७३५
१८	थारु आयोग	१	३०६०३	१	३०६०३	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	३०६०३
१९	मुस्लिम आयोग	१	२५१६४	१	२५१६४	१	७११	१	७११	१	१६२६	१	१६२६			०	०	२७५०१
२०	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय प्रदेश नं. १	१	२३१८७	१	२३१८७			०	०	१	३२९	१	३२९			०	०	२३५१६
२१	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय प्रदेश नं. २	१	२५५६१	१	२५५६१			०	०	१	१५३	१	१५३			०	०	२५७१४
२२	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय बागमती प्रदेश	१	२६८२६	१	२६८२६			०	०	१	२३२	१	२३२			०	०	२७०५८
२३	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय गण्डकी प्रदेश	१	१७६४७	१	१७६४७	१	१६५	१	१६५	१	४६७	१	४६७			०	०	१८२७९
२४	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय लुम्बिनी प्रदेश	१	१८६६३	१	१८६६३			०	०	०	०	०	०			०	०	१८६६३
२५	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय कर्णाली प्रदेश	१	२२९२०	१	२२९२०	१	३४	१	३४	१	६९	१	६९			०	०	२३०२३
२६	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय सुदुर पश्चिम प्रदेश	१	१७७३२	१	१७७३२			०	०	०	०	०	०			०	०	१७७३२
२७	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	१८५	५४४७६९२२	१८४	५४४७६९१६	१११	२८९१७०	११०	२८७६५५	१२०	४८७८८३३	११९	४८६८९७	११	५६४६१७१	११	५६४६१७१	६५२६०७३९

अनुसूचीहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय-निकायको नाम	विनियोजन				राजस्व				घरौटी				अन्य कारोबार				लेखापरीक्षण सम्पन्न रकम
		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		
		इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	
२८	अर्थ	२०२	२०८९८२०२७	२०२	२०८९८२०२७	२०२	६९०९४८८५०	२०२	६९०९४८८५०	१७७	६६८१४६७	१७७	६६८१४६७	११३	२०४००१८	११३	२०४००१८	९०८६५२३६२
२९	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति	३०	३७५८०६४	३०	३७५८०६४	२२	१३१०४५४	२२	१३१०४५४	३०	३५२४३३	३०	३५२४३३	४	२१९६२३	४	२१९६२३	५६४०५७४
३०	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई	७८	२३६५९०२८	७२	२१८८८७५२	७८	११५६४४००	७२	११५६१८००	७८	५११६८८८	७२	४६३८०९६	९	१५४४७२९६	९	१५४४७२९६	५३५३५९४४
३१	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला	७	२९३७८९	७	२९३७८९	५	५६०	५	५६०	५	११७९	५	११७९	४	१०८७९०	४	१०८७९०	४०४३१८
३२	कृषि तथा पशुपन्छी विकास	२१३	१९६३७५२४	२०२	१९५४७५८५	१३	५४४५५४	१३	५४४५५४	१५	३४८७७४	१५	३४८७७४	१७	९४९४१	१७	९४९४१	२०५३५८५४
३३	गृह	८२५	६७५५९६४९	८१४	६५४५७१९३	४४९	४७७९२७३	४३८	४७३५१८८	४५६	१९७०१०६	४४५	१९२९१५३	१४३	१४५९५१७९	१४१	१४५००१२३	८६६२१६५७
३४	परराष्ट्र	४४	३८५०४४१	४२	३६११०६९	४२	४२३०७५६	४०	४१९०२०६	३	३७५८	३	३७५८	२	९३१६११	२	९३१६११	८७३६६४४
३५	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	१८	४४०२५२८	१८	४४०२५२८	१४	९११३२९	१४	९११३२९	१६	२६९१२३	१६	२६९१२३	४	१४३०९	४	१४३०९	५५९७२८९
३६	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण	२७०	५५१२८७०	२६७	५४५६८०२	२३९	९३९६८०	२३७	८३३८२१	१४२	९६६५१५	१३९	८८७४६७	१९३	२३०९०३३८	१९०	२१७४८०५५	२८९२६१४५
३७	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था	१२६	८२७०९५४६	१२२	८१७२३४००	१०८	११२९०७५	१०४	१११४२३६	१२०	१३३२६९९२	११६	१३०६९१६२	६२	७००६३०५	५९	६६७५७४३	१०२५८२५४१
३८	महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक	९	३४२४२२	९	३४२४२२	५	५८९२	५	५८९२	६	१०४८४	६	१०४८४	५	२७०१७९	५	२७०१७९	६२८९७७
३९	युवा तथा खेलकुद	३	४६५९५५९	३	४६५९५५९	४	२६५६३	४	२६५६३	४	१३०३५२	४	१३०३५२	०	०	०	०	४८१६४७४
४०	रक्षा	३१०	६२४३०८९१	३०५	६११३३६७५	२६४	२४४५१९७	२५९	२४४४१७६	२८४	२२५५२२६	२८१	२२१४९५६	१३	४८०३४५	१३	४८०३४५	६६२७७१५२
४१	वन तथा वातावरण	६०	६१६००५३	५९	६०९८५००	५२	३३१८१०९	५१	३३०७३९६	५२	१९३४२१	५१	१९०७४९	२४	३०८१७२	२३	३०२८६३	९८९९५०८
४२	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि	९०	२८०६१६९१	८८	२७८१८३८९	८९	८०६४४३	८७	७९३९८१	६१	९३७६१	६०	९३३८८	८६	९५५०१०	८४	९४८३६७	२९६५४१२५
४३	धर्म, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा	२०	१००३८२९	२०	१००३८२९	१८	१०३००५	१८	१०३००५	१४	५०३९१०६	१४	५०३९१०६	५	१७३९२२	५	१७३९२२	६३१९८६२
४४	संचार तथा सूचना प्रविधि	९६	६१९६०९२	९३	६०४७४५९	८८	८५४९४८९	८५	८५३५२४२	७८	२३४४५१	७५	२३२८२६	४	२३७५१६८५	४	२३७५१६८५	३८५६७२१२
४५	सहरी विकास	४१	२८७५३५९५	३९	२७९१८२२३	४१	८६९४९५	३९	८५२२७७	४१	३६४७८७६	३९	३४०३३८८	४१	६६८९७४	३९	६२११५५	३२७९९०४३
४६	खानेपानी	२३	११९५४०८४	२३	११९५४०८४	२२	४७१२८	२२	४७१२८	२१	७७८१२१	२१	७७८१२१	४	६३९५	४	६३९५	१२७८५७२८
४७	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	९५	७३००९७५	९२	७२७१२२०	६२	१००५००	६२	१००५००	७४	१२०५२९८	७१	११७६६५१	७७	१२९६३५१५	७४	१२२७५३६०	२०८२३६४१
४८	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१७	२३३७३४७२	१६	२३२२५५२१	१६	२२४९६९	१६	२२४९६९	१४	१०१६८८	१४	१०१६८८	१०	४०९४१६	१०	४०९४१६	२३९६१५९४
४९	राष्ट्रिय योजना आयोग	३५	५७३७१०	३५	५७३७१०	७	१३१९	७	१३१९	४	८०१५	४	८०१५	१	७३०३	१	७३०३	५९०३४७
	जम्मा	३१३९	६६६१८४६२४	३०७९	६५८३९७९२०	२२२३	७३४६२४९८७	२१७९	७३४३१३८०५	२१११	५७८४१२९०	२०६८	५६३९१४१७	८३५	१०९२१६२२७	८१९	१०६७०४४००	१५५५८०७५४२
	बक्यौता																	
१	सर्वोच्च अदालत	०	०			४४	२४४८			४४	४०९२९			०	०			०
२	निर्वाचन आयोग	५	३९०			६	२			३७	१२९			०	०			०
३	अर्थ	१	४९९			१३	१७४५			११	४३५५१			१	११४३५			०
४	उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति	१	६,०८०			७	८८७			१	१२३९			०	०			०
५	ऊर्जा जलस्रोत तथा सिंचाइ	६७	१०८,२६६			२	१०३			९०	२६८१९			०	०			०
६	कानून न्याय तथा संसदीय मामिला	३	२७४			०	०			०	०			०	०			०
७	कृषि तथा पशुपन्छी	२५	५७५,७४२			१६	१०२३०			९४	७२९४			०	०			०
८	गृह	८	११,४१४			१०	८१४५			७८	१४८५९			०	०			०
९	परराष्ट्र	२	२१७,८९७			७	३०३३०४			०	०			१	०			०
१०	संस्कृती पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	७	१५९५			३०	४६५४			२५	१९६०							०
११	भूमिव्यवस्था सहकारी तथा गरिबी निवारण	२६	१३,१२६			१९५	१३०९२			८७	१५५४७			२	२५३९			०

क्र.सं.	मन्त्रालय-निकायको नाम	विनियोजन				राजस्व				घरौटी				अन्य कारोबार				लेखापरीक्षण सम्पन्न रकम
		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने		सम्पन्न		
		इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	
१२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था	१८७	२३८,२०३			०	०			४३	४४९१०			०	०			०
१३	महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक	१	२१,३९२			१६	२८३			४	१४६							०
१४	युवा तथा खेलकुद	४	१२,४१८			०	०			०	०			०	०			०
१५	रक्षा		३५,२२२			२	४५			५	६६७३			०	०			०
१६	वन तथा वातावरण	१३	२७,००१			४	२२८८१			४६	२७७०६			१८	२२७			०
१७	शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि	९६	२५२,११३			८८	८१०१			११३	३४४४५			१	०			०
१८	शहरी विकास	१८	२६,५४३			२	४			४१	२९४९			०	०			०
१९	खानेपानी	४०	१३०,३१३			०	०			१४	२१८			०	०			०
२०	संचार तथा सूचना प्रविधि	०	०			०	०			१२	३०२६			०	०			०
२१	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	२२९	३१२,६७५			०	०			१५९	१९३३४			०	०			०
२२	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२७४	९६०,०३९			५८	६०७३			४९७	४३६४६			०	०			०
	बक्यौता जम्मा	१००७	२९५१२०२	०	०	५००	३८१९७	०	०	१४०१	३३५३८०	०	०	२३	१४२०१	०	०	०
	संघ तर्फ कुल जम्मा	४१४६	६६९१३५८२६	३०७९	६५८३९७९२०	२७२३	७३५००६९८४	२१७९	७३४३१३८०५	३५१२	५८१७६६७०	२०६८	५६३९१४१७	८५८	१०९२३०४२८	८१९	१०६७०४४००	१५५५८०७५४२
	प्रदेश तर्फ																	
१	प्रदेश नम्बर १	१७०	२९,८३३,२४४	१६८	२९६४९३४८	१५१	१०७०६७०५	१५०	१०७०६२७६	१६०	१३३०५७२	१५९	१३०३०८६	६४	९७६५७२	६४	९७६५७२	४२६३५२८२
२	प्रदेश नम्बर २	१२०	१८,०१७,१९२	१२०	१८०१७१९२	१०३	९८०९७४१	१०३	९८०९७४१	१०२	८०१४८५	१०२	८०१४८५	५२	३२१५८५	५२	३२१५८५	२८९५०००३
३	बागमती प्रदेश	१८८	२७,९५०,८७१	१८३	२६३८५८८६	१८८	२१५३६७३७	१८३	२१५२५२४८	१८०	१३६२८८१	१७५	१२४६९७९	७४	१२८२५६४	७४	१२८२५६४	५०४४०६७७
४	गण्डकी प्रदेश	१४३	१९,६७६,२४३	१४३	१९६७६२४३	११०	७३७३९८५	११०	७३७३९८५	११३	१०३६६३०	११३	१०३६६३०	३३	६९५८५८	३३	६९५८५८	२८७८२७१६
५	लुम्बिनी प्रदेश	१६७	२५४०७०७२	१६६	२५३०५०३२	१३१	९२१७४७५	१३०	९२१७१८४	१२७	१६७९३०५	१२६	१६६२९५०	५२	७१५५५०	५२	७१५५५०	३६९००७१६
६	कर्णाली प्रदेश	११९	१६,८८०,२०४	११८	१६८७५४२३	१०५	४८८८४४१	१०५	४८८८४४१	९९	५२९८२७	९९	५२९८२७	७८	७९७६१९	७८	७९७६१९	२३०९१३१०
७	सुदुरपश्चिम प्रदेश	१२५	१६७४९८३६	१२०	१६३७०६४५	९५	६८७३९०५	९१	६८७१५२८	११४	१७११४९३	१११	१७०५२१२	५३	६४२६४६	५०	६२५१०१	२५५७२४८६
	प्रदेश जम्मा	१०३२	१५४५१४६६२	१०१८	१५२२७९७६९	८८३	७०४०६९८९	८७२	७०३९२४०३	८९५	८४५२१९३	८८५	८२८६१६९	४०६	५४३२३९४	४०३	५४१४८४९	२३६३७३१९०
	बक्यौता																	
१	प्रदेश नम्बर १	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
२	प्रदेश नम्बर २	१	१,०००,३४४	१	१०००३४३	१	३९२	१	३९२	१	३९,६७३	१	३९६७३	०	०	०	०	१०४०४०८
३	बागमती प्रदेश	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
४	गण्डकी प्रदेश	१	१७,१०७	०	०	१	१०	०	०	१	९३६	०	०	०	०	०	०	०
५	लुम्बिनी प्रदेश	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
६	कर्णाली प्रदेश	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
७	सुदुरपश्चिम प्रदेश	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	प्रदेशको बक्यौता जम्मा	२	१०१७४५१	१	१०००३४३	२	४०२	१	३९२	२	४०६०९	१	३९६७३	०	०	०	०	१०४०४०८
	प्रदेशको कुल जम्मा	१०३४	१५५५३२११३	१०१९	१५३२८०११२	८८५	७०४०७३९१	८७३	७०३९२७९५	८९७	८४९२८०२	८८६	८३२५८४२	४०६	५४३२३९४	४०३	५४१४८४९	२३७४१३५९८
	संघ र प्रदेशको कुल जम्मा	५१८०	८२४६६७९३९	४०९८	८११६७८०३२	३६०८	८०४४१४३७५	३०५२	८०४७०६६००	४४०९	६६६६९४७२	२९५४	६४७१७२५९	१२६४	११४६६२८२२	१२२२	११२११९२४९	१७९३२२११४०

संघ र प्रदेशका सरकारी निकाय र मन्त्रालयको लेखापरीक्षण बक्यौताको विवरण

(रु हजारमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय र निकायको नाम	विनियोजन		राजस्व		धरौटी		अन्य कारोबार		जम्मा	
		इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम
१	सर्वोच्च अदालत	०	०	४४	२४४८	४४	४०९२९	०	०	८८	४३३७७
२	निर्वाचन आयोग	५	३९०	६	२	३७	१२९	०	०	४८	५२१
३	अर्थ	१	४९९	१३	१७४५	११	४३५५१	१	११४३५	२६	५७२३०
४	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति	१	६,०८०	७	८८७	१	१२३९	०	०	९	८२०६
५	ऊर्जा जलस्रोत तथा सिचाई	६७	१०८,२६६	२	१०३	९०	२६८१९	०	०	१५९	१३५१८८
६	कानून न्याय तथा संसदीय मामिला	३	२७४	०	०	०	०	०	०	३	२७४
७	कृषि तथा पशुपन्छी	२५	५७५,७४२	१६	१०२३०	९४	७२९४	०	०	१३५	५९३२६६
८	गृह	८	११,४१४	१०	८१४५	७८	१४८५९	०	०	९६	३४४१८
९	परराष्ट्र	२	२१७,८९७	७	३०३३०४	०	०	१	०	१०	५२१,२०१
१०	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	७	१५९५	३०	४६५४	२५	१९६०			६२	८२०९
११	भूमि व्यवस्था सहकारी तथा गरिवी निवारण	२६	१३,१२६	१९५	१३०९२	८७	१५५४७	२	२५३९	३१०	४४३०४
१२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था	१८७	२३८,२०३	०	०	४३	४४९१०	०	०	२३०	२८३११३
१३	महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक	१	२१,३९२	१६	२८३	४	१४६			२१	२१८२१
१४	युवा तथा खेलकुद	४	१२,४१८	०	०	०	०	०	०	४	१२४१८
१५	रक्षा		३५,२२२	२	४५	५	६६७३	०	०	७	४१९४०
१६	बन तथा बातावरण	१३	२७,००१	४	२२८८१	४६	२७७०६	१८	२२७	८१	७७८१५
१७	शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि	९६	२५२,११३	८८	८१०१	११३	३४४४५	१	०	२९८	२९४६५९
१८	शहरी विकास	१८	२६,५४३	२	४	४१	२९४९	०	०	६१	२९४९६
१९	खानेपानी	४०	१३०,३१३	०	०	१४	२१८	०	०	५४	१३०५३१
२२	संचार तथा सूचना प्रविधि	०	०	०	०	१२	३०२६	०	०	१२	३०२६
२१	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	२२९	३१२,६७५	०	०	१५९	१९३३४	०	०	३८८	३३२००९

क्र.सं.	मन्त्रालय र निकायको नाम	विनियोजन		राजस्व		धरौटी		अन्य कारोबार		जम्मा	
		इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम
२२	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२७४	९६०,०३९	५८	६०७३	४९७	४३६४६	०	०	८२९	१००९,७५८
	जम्मा:	१००७	२९५१२०२	५००	३८१९९७	१४०१	३३५३८०	२३	१४२०१	२९३१	३६८२७८०
	प्रदेश तर्फ										
१	गण्डकी प्रदेश	१	१७,१०७	१	१०	१	९३६	०	०	३	१८,०५३
	जम्मा:	१	१७,१०७	१	१०	१	९३६	०	०	३	१८,०५३
	संघ र प्रदेशको कुल जम्मा	१,००८	२,९६८,३०९	५०१	३८२,००७	१,४०२	३३६,३१६	२३	१४,२०१	२,९३४	३,७००,८३३
	कोभिड १९ का कारण लेखापरीक्षण सम्पन्न हुन नसकी बक्यौता रहेको										
१	सर्वोच्च अदालत	४	१५४६३७	४	४४३९२	४	२६३५६८				४६२५९७
२	निर्वाचन आयोग	१	५०२२	१	१६८१	१	१६८१				८३८४
३	प्रधानमन्त्रि तथा मन्त्रिपरीषद्को कार्यालय	१	१९००६	१	१५१५	१	९८३६	०	०	३	३०३५७
४	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिचाई	६	१७७०२७६	६	२६००	६	४७८७९२	०	०	१८	२२५१६६८
५	कृषि तथा पशुपन्छी	११	८९९३९	०	०	०	०	०	०	११	८९९३९
६	गृह	११	१७०२४५६	११	४४०८५	११	४०९५३	२	९५०५६	३५	१८८२५५०
७	परराष्ट्र	२	२३९३७२	२	४०५५०	०	०	०	०	४	२७९९२२
८	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिवी निवारण	३	५६०६८	३	१०५८५९	३	७९०४८	३	१३४२२८३	१२	१५८३२५८
९	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था	४	९८६१४६	४	१४८३९	४	२५७८३०	३	३३०५६२	१५	१५८९३७७
१०	रक्षा	५	१२९७२१६	५	१०२१	३	४०२७०	०	०	१३	१३३८५०७
११	बन तथा बातावरण	१	६१५५३	१	१०७१३	१	२६७२	१	५३०९	४	८०२४७
१२	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि	२	२४३३०२	२	१२४६२	१	३७३	२	६६४३	७	२६२७८०
१३	शहरी विकास	२	८३५३७२	२	१७२१८	२	२४४४८८	२	४३८१९	८	११४०८९७
१४	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि	३	१४८६३३	३	१४२४७	३	१६२५	०	०	९	१६४५०५
१५	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	३	२९७५५	०	०	३	२८७३७	३	६८८१५५	९	७४६६४७
१६	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१	१४७९५१								१४७९५१
	संघतर्फको जम्मा	६०	७७८६७०४	४५	३१११८२	४३	१४४९८७३	१६	२५११८७	१४८	१२०५९५८६
	प्रदेश तर्फ										
१	प्रदेश नम्बर १	२	१८३८९६	१	४२९	१	२७४८६	०	०	४	२११८११
२	बागमती प्रदेश	५	१५६४९८५	५	११४८९	५	११५९०२	०	०	१५	१६९२३७६

अनुसूचीहरू

क्र.सं.	मन्त्रालय र निकायको नाम	विनियोजन		राजस्व		धरौटी		अन्य कारोवार		जम्मा	
		इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम	इकाई	रकम
३	लुम्बिनी प्रदेश	१	१०२०४०	१	२९१	१	१६३५५	०	०	३	११८६८६
४	कर्णाली प्रदेश	१	४७८१	०	०	०	०	०	०	१	४७८१
५	सुदुरपश्चिम प्रदेश	५	३७९१९१	४	२३७७	३	६२८१	३	१७५४५	१५	४०५३९४
	प्रदेशतर्फको जम्मा	१४	२२३४८९३	११	१४५८६	१०	१६६०२४	३	१७५४५	३८	२४३३०४८
	संघ र प्रदेशतर्फको कुल जम्मा	७४	१००२१५९७	५६	३२५७६८	५३	१६१५८९७	१९	२५२९३७२	१८६	१४४९२६३४
	हाल सम्म संघ र प्रदेशतर्फको कुल जम्मा	१०८२	१२९८९९०६	५५७	७०७७७५	१४५५	१९५२२१३	४२	२५४३५७३	३१२०	१८१९३४६७

संघ, प्रदेश तर्फका सँगठित संस्था, अन्य संस्था, समिति र स्थानिय तहको लेखापरीक्षण विवरण

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय र निकायको नाम	लेखापरीक्षण		प्रतिवेदन		लेखापरीक्षण सम्पन्न रकम	बक्यौता वर्ष
		गर्नुपर्ने	सम्पन्न	अन्तिम	प्रारम्भिक		
१	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरीषदको कार्यालय	१	१	०	१	९२७६३१	०
२	अर्थ	७	७	६	१	१८२३००४५८०	०
३	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति	१५	१३	७	६	१२२५८४५९	२
४	उर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई	१४	१२	१२		४३०९४४६२६	२
५	कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था	३	३	१	२	२६१२११	०
६	कृषि तथा पशुपन्छी	९	९	३	६	१६१८३१८७	०
७	गृह	३	३	०	३	९९०७९४८	०
८	परराष्ट्र	२	१	०	१	२०४०७	१
९	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	३१	२४	५	१९	११,५७७,३१६	७
१०	भूमि, व्यवस्था सहकारी तथा गरिवी निवारण	४	१	१		१५२५१७२	३
११	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था	५	५	४	१	१२४१८९९०	०
१२	महिला बालबालिका तथा जेष्ठनागरिक	१	१	०	१	८२१४१५	०
१३	युवा तथा खेलकुद	१	१	०	१	८३३३९०१	०
१४	रक्षा	६	६	०	६	५३४५८२२५	०
१५	बन तथा बातावरण	२०	१९	४	१५	५६६५६९७	१
१६	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि	५५२	३४४	१	३४३	१०८४५१८२१	२०८
१७	संचार, सूचना तथा प्रविधि	८६	८२	४	७८	५५८४१०३७	४
१८	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	३	३	०	३	२६७३४७०	०
१९	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	२७	२७	०	२७	४५३३१६४२	०
२०	सहरी विकास	१८	१८	३	१५	२१६३२४७०	०
२१	खानेपानी	६	६	४	२	५१५५२२८७	०
२२	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा	३	३	०	३	३५०५९७८०	०
	संघतर्फको जम्मा:	८१७	५८९	५५	५३४	२७०७८५१२७२	२२८
	प्रदेश तर्फ						
१	प्रदेश नम्बर १	१५	१५	०	१५	१९३५०५८	०
२	प्रदेश नम्बर २	८	८	०	८	१९९५८१७	०
३	बागमती प्रदेश	९	८	०	८	६४९९०६	१
४	गण्डकी प्रदेश	१०	१०	०	१०	१९६४१९१	०
५	लुम्बिनी प्रदेश	१६	१६	०	१६	२७४७१४९	०
६	कर्णाली प्रदेश	१०	१०	०	१०	३४८२५०	०
७	सुदूरपश्चिम प्रदेश	९	९	०	९	१२०५१२४	०
	प्रदेश जम्मा:	७७	७६	०	७६	१०८४५४९५	१
	संघ र प्रदेशको कुल जम्मा	८९४	६६५	५५	६१०	२७१८६९६७६७	२२९
	स्थानिय तह	७६९	६९९	०	६९९	८१५९८९६७९	७०
	कुल जम्मा	१६६३	१३६४	५५	१३०९	३५३४६८६४४६	२९९

वासलात तयार गर्ने सँगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था
लेखापरीक्षण अंक, बेरुजूर र दायित्व तथा सम्पत्ति

(रु हजारमा)

क्र.सं.	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण सम्पन्न आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण रकम	बेरुजूर रकम	लेखापरीक्षण भएको अन्तिम आर्थिक वर्षको पुजी र दायित्व							लेखापरीक्षण भएको अन्तिम आर्थिक वर्षको सम्पत्ति			
						पूजी	जगेडा कोष	संचित नाफा/नोक्सान	दीर्घकालीन कर्जा	चालु दायित्व	व्यवस्था	जम्मा	स्थिर सम्पत्ति	चालु सम्पत्ति	अन्य सम्पत्ति	जम्मा
१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७
१	सँगठित संस्था		६४	२४६३४३४७२५	४१८७४१०	२२६०६८२९६	६१४६२३२४१	१५९२५१७८५	७२६६५८०१९	७०७६६१८२०	२९१५०३८७	२४६३४१३५४८	३७६०२४३६३	१४०६०२००४०	६८१३६९१४५	२४७७९११८८२
	अर्थ मन्त्रालय		५	१८१५४३२००८	०	१७३२६६६७	५७३६०२९८८	१३७०१५३५५	४७०२०३१७३	६१४५४८६५१	२७३५१७४	१८१५४३२००८	९७१५२०४	११७८३५९८५८	६२७३५६९४६	१८३०३०७३०
	कर्मचारी सञ्चयकोष	२०७६/७७	१	३८६८०७५७५	०	०	३५०१४२७७०	२७१७२२८६	४७४६२५९	२०८८६३३	२६५७६२७	३८६८०७५७५	५५४२०३	१०८७३९२६८	७७५१४१०४	३८६८०७५७५
	नागरिक लगानी कोष	२०७६/७७	१	११५७५९४१	०	१७७६६६७	१७२७६५९	५५३६७२	०	७५०८१८६	९७५७	११५७५९४१	५८५९२३	१५०२५३५	४२३१४८३	११५७५९४१
	नेपाल धितोपत्र बोर्ड	२०७६/७७	१	१३८०९८९	०	५५००००	७१५८९६	७२२०	०	४००८३	६७७९०	१३८०९८९	२३५०५	१२५६६७२	१००८१२	१३८०९८९
	नेपाल राष्ट्र बैंक	२०७६/७७	१	४००९००३६८	०	५००००००	२१७०४३७२२	१०९१२०८४४	४६४९२५६४०	०४८१०१६२	०	४००९००३६८	३००९०४९	०६६४११७२०	३१४७८६९९	४००९००३६८
	निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष	२०७६/७७	१	१४७६७१३५	०	१०००००००	३९७२९४१	१६१३३३	५३१२७४	१०१५८७	०	१४७६७१३५	२८५६२४	४४९६६३	१४०३१८४८	२९६३५८५७
	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय		७	८७२३१४१	०	५८२८०००	१६१२१५	-१०६९११५६	७५१७१५७	४४२२१३२	१४८५७९३	८७२३१४१	२४९९००१	४५८८५२२	१६३५०१८	८७२३१४१
	नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था लिमिटेड	२०७६/७७	१	४७७८७०८	०	१२२४३	७४८५४	३४०३०४	०	१०३३२	४०१३७	४७७८७०	२८६४७	३७७३४२	७१८८१	४७७८७०
	उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड	२०७६/७७	१	३६४७३३३	०	३६४८०५१	०	-४२५१५२५	१७३१८३२	२४६४५१६	१०५४४५९	३६४७३३३	१७९८७८५	१६९९१४६	१४९४०२	३६४७३३३
	नेपाल औषधी लिमिटेड	२०७६/७७	१	२१३२८६	०	७५४९९	३०९३६	-१७०८२१३	१२१६४१२	३६३००४	२३५६४८	२१३२८६	३५६६५	१७६३१९	१३०२	२१३२८६
	जनकपुर चुरोट कारखाना लिमिटेड	२०७६/७७	१	२५९७२३	०	४०८३७	५५४२५	-२९०८८५४	२९४६२७७	११२३७८	१३६६०	२५९७२३	२४३०७	१८५९०२	४९५१४	२५९७२३
	हेटौडा सिमेन्ट उद्योग	२०७५/७६	१	२१९२७४६	०	९००६८५	०	-५५१५४५	९९३७६१	७४०५५६	१०९२८९	२१९२७४६	३०३२२२	९८६९९७	९०२२२७	२१९२७४६
	हेटौडा सिमेन्ट उद्योग	२०७६/७७	१	१६७११५६	०	९००६८५	०	-६१८२८२	६२८८७५	७२९५९७	३०२८१	१६७११५६	३०२९४९	११३४१९८	२३४००९	१६७११५६
	धोबादी फलाम उद्योग	२०७६/७७	१	२६१०२७	०	२५००००	०	६९५९	०	१७४९	२३१९	२६१०२७	६०२६	२८६१८	२२६३८३	२६१०२७
	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय		१२	४३०९४४६२५	०	१४८७३९५७२	८०२९७०५	३००३१२२	२०६७२११०७	६४४४७८८२	३२३७	४३०९४४६२५	३०७२४९११९	१०२४२२३७६	२१२७३१३०	४३०९३३६१६
	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	२०७६/७७	१	४१६४९२६६५	०	४२११६४५८	८८५२४८६	३७१५४१३	१९९३५६८५३	६३४५१४५५	०	४१६४९२६६५	२९९२४९६६८	९६४२८१५७	२०८१४८४०	४१६४९२६६५
	तामाकोशी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७७	१	२७०८६२	०	२८४७७५	०	-२८५९६	०	१४६८३	०	२७०८६२	४९१०	१०७०६३	१५८८८९	२७०८६२
	दुधकोशी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड	२०७३/७४	१	१०	०	७३	०	-९१	०	२८	०	१०	०	१०	०	१०
	दुधकोशी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड	२०७४/७५	१	११००९	०	११०७३	०	-१२०	०	५६	०	११००९	०	११००९	०	११००९
	तनहुँ हाईड्रोपावर कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७६	१	९१६७७७९	०	२४३०३२१	०	-४५६९७५	६६९२११५	५०२११८	०	९१६७७७९	६८०१९१७	२३१०४७२	५५१९०	९१६७७७९
	रघुगंगा हाइड्रोपावर लि. दरबारमार्ग काठमाडौं	२०७६/७७	१	१४६९२६३	०	७७४०००	०	-१२८४९४	६७२१३९	१५१६१८	०	१४६९२६३	९२४८९५	५४४३६८	०	१४६९२६३

क.सं.	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण सम्पन्न आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण रकम	वेरजू रकम	लेखापरीक्षण भएको अन्तिम आर्थिक वर्षको पुजी र दायित्व							लेखापरीक्षण भएको अन्तिम आर्थिक वर्षको सम्पत्ति			
						पूजी	जगेडा कोष	संचित नाफा/नोक्सान	दीर्घकालीन कर्जा	चालु दायित्व	व्यवस्था	जम्मा	स्थिर सम्पत्ति	चालु सम्पत्ती	अन्य सम्पत्ति	जम्मा
	राष्ट्रिय प्रशासन मिड कम्पनी लिमिटेड, बुद्धनगर, काठमाडौं	२०७६/७७	१	३४२४४८२	०	३०४००००	१७९१८९	१५३९७२	०	४८०८४	३२३७	३४२४४८२	२०४६३०	२९७५८४१	२४४०११	३४२४४८२
	अपर अरुण हाइड्रो-ईलेक्ट्रिक लिमिटेड	२०७६/७७	१	११२९३	०	११०००		-२४७३९५	०	२४७६८८	०	११२९३	०	११२९३	०	११२९३
	स्यापु पावर कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७७	१	१४७१०	०	१४१७२	०	०	०	५३८	०	१४७१०	५९६१	८७४९		१४७१०
	उत्तरगंगा हाइड्रोपावर कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७७	१	६०३४५	०	५७७००		-२८६२	०	५५०७	०	६०३४५	५७१३८	३००७	२००	६०३४५
	मोदी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड	२०७५/७६	१	११०८१	०	०	-१९७०	२१	०	१३०३०	०	११०८१	०	११०८१	०	११०८१
	मोदी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७७	१	११३२६	०	०	०	-१७५१	०	१३०७७	०	११३२६	०	११३२६	०	११३२६
	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय		६	१५२५८३७४	२४८९९	४०५८२०९	५०९४५६२	३७३७१३	५३६३६५	२८८६६९७	२३०८८२७	१५२५८३७३	६७१६३७३	७६५२८८०	८८९१२०	१५२५८३७३
	कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७७	१	५३७४११९	०	५४४८९९	५९१४७३	१००८१७६	०	२३८७४८१	८४२०९०	५३७४११९	१०५११३७	३६५४३४८	६६८६३४	५३७४११९
	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्	२०७६/७७	१	५२३९०५४	२४४७०	२९६८९६६	२१५००३२	०	०	१२००५५	०	५२३९०५३	२९६८९६६	२२२६०९०	४३९९७	५२३९०५३
	राष्ट्रिय चिया तथा कफी विकास बोर्ड	२०७६/७७	१	७६९०२	३५२	०	०	६५३३५	०	११५६७		७६९०२	११२१	५७६८७	१८०९४	७६९०२
	नेपाल पशु चिकित्सा परिषद्	२०७६/७७	१	१८६३०	०	६२७७	१२३०६	४७	०	०	०	१८६३०	४८१५	१३८१५	०	१८६३०
	राष्ट्रिय दुग्ध विकास संस्थान	२०७६/७७	१	४२७५४५६	०	३६६४२५	२३४०७५१	-७६७९६८	५३६२९५	३६६७९४	१४३३२५९	४२७५४५६	२६२६८८३	१५२२६७४	७०१९९	४२७५४५६
	राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड	२०७६/७७	१	२७४११३	७७	१७१६४२	०	६८१२३	७०	३३४७८	८००	२७४११३	७६५१	१७२२६६	८८१९४	२७४११३
	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय		६	६१२७०७१	८८७३६२	२९१८९१५	२३३०९१०	-६०९९०७	३०६६९६	१०७२८९०	१०७५६७	६१२७०७१	२३४८८४०	२२१३६६७	१५६४४६४	५७६७६९२
	नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण	२०७६/७७	१	२२८८८०५७१	०	५३१६३३३५	१३१६९३८९१	१६२१०१३४	१९६४१७७४	६८०१४३७	१३७००००	२२८८८०५७१	१९१४१६४८३	२३०८६२७६	१४३७७८१२	२२८८८०५७१
	तारागाँउ विकास समिति	२०७५/७६	१	३९३०१६	०	१२११३	३२०९६६	-४६१७	०	९५२८	५५०२६	३९३०१६	१६०५५१	६२८६५	१७००००	३९३०१६
	तारागाँउ विकास समिति	२०७६/७७	१	३७४१३८	०	११०५	३२१६९२	-२३००७	११००८	१२२९९	५१०४१	३७४१३८	१६०५१६	४३६२२	१७००००	३७४१३८
	सांस्कृतिक संस्थान	२०७४/७५	१	१९५६१९	०	१३२०९	३१९	-१६९५११	१११५८७	२३९५१५	५००	१९५६१९	१७१३३९	२४२८०		१९५६१९
	सांस्कृतिक संस्थान	२०७५/७६	१	१८५४२७	०	१३२०९	३१९	-१९२०४४	९८५६३	२६४८८०	५००	१८५४२७	१६११००	२४३२७		
	सांस्कृतिक संस्थान	२०७६/७७	१	१७३९५२	०	१३२०९	३१९	-२२०७२८	८५५३८	२९५११४	५००	१७३९५२	१५२०६३	२१८८९		
	मशुपति क्षेत्र विकास कोष	२०७६/७७	१	४८०४९१९	८८७३६२	२८६६०७०	१६८७२९५	०	०	२५१५५४	०	४८०४९१९	१५४३६७१	२०३६७८४	१२२४४६४	४८०४९१९
	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय		१	१२४१८९९०	६६९०९	८०२४३३८		३६७५३२३	६२२४७९	४३५५२	३२१२२	१२३९७८१४	३२२७९४	८७९११६५	३२८३८५५	१२३९७८१४
	नेपाल रेल्वे कम्पनी	२०७५/७६	१	१०५८८	०			-२४७५८३	२११२४०	१५७७८	०	-१०५८८		-११११८		-१०५८८
	नेपाल रेल्वे कम्पनी	२०७६/७७	१	१८४०७३		९९७७		-२५४९२०	४११२३९	१७७७७		१८४०७३	४७९	१८३५९४		१८४०७३
	नेपाल पूर्वाधार निर्माण कम्पनी लिमिटेड	२०७५/७६	१	९१०		९१०						९१०			९१०	९१०
	नेपाल पूर्वाधार निर्माण कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७७	१	२५०९१०	०	२५०९१०						२५०९१०			२५०९१०	२५०९१०
	सडक बोर्ड नेपाल	२०७६/७७	१	११९७२५०९	६६९०९	७७५२५६४	०	४१७७८२६	०	९९९७	३२१२२	११९७२५०९	३२१७८५	८६१८६८९	३०३२०३५	११९७२५०९
	वन तथा वातावरण मन्त्रालय		३	३८८४१९९	२४४००	४५५५६५	७४३८३२	६८३३९८	१२९३४९	६८४७२२	१०८६२५३	३८८४१९९	७२५२२०	१७१३००९	१३४५७९०	३८८४१९९
	जडीबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७७	१	७४२८२८	०	४३२७८	०	२९६७०५	१२९३४९	१५३७४	२५८१२२	७४२८२८	१०२४२७	४००४०१	२४००००	७४२८२८
	नेपाल वन निगम	२०७५/७६	१	१४३६९५६	०	६६०८२	१७२४२७	३३८००९	०	५८८३७२	२७२०६६	१४३६९५६	२२८०२०	१०७४७६४	१३४१७२	१४३६९५६
	राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष	२०७६/७७	१	१६०४३३५	२४४००	३४६२०५	५७१४०५	४८६८४	०	८१९७६	५५६०६५	१६०४३३५	३९४८८४	२३७८४४	९७१६१८	१६०४३३५
	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय		८	४४२५४९६८	१५२८५९६	२३६५४३६१	५९९२५९०	५०३७४५८	३५८५८०९	५९७६३१२	८३३८	४४२५४९६८	२५७०५४२६	६९९२७२४	११५४६७१८	४४२५४९६८
	जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड	२०७६/७७	१	८५५२११६	०	४१३५७८७			३५८५८०९	८२२२०७	८३१३	८५५२११६	७६६२३५५	८८९३१३	४४८	८५५२११६

क्र.सं.	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण गनुपर्ने आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण सम्पन्न आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण रकम	वेरजु रकम	लेखापरीक्षण भएको अन्तिम आर्थिक वर्षको पुजी र दायित्व							लेखापरीक्षण भएको अन्तिम आर्थिक वर्षको सम्पत्ति			
						पूजी	जगेडा कोष	संचित नाफा/नोक्सान	दीर्घकालीन कर्जा	चालु दायित्व	व्यवस्था	जम्मा	स्थिर सम्पत्ति	चालु सम्पत्ती	अन्य सम्पत्ति	जम्मा
	त्रिभुवन विश्वविद्यालय कितिपुर	२०७६/७७	१	२७५६३७५०	९३७६६९	१३८४५९६८	५८५६३५१	३३३५५८३	०	४५२५८०३	४५	२७५६३७५०	१३३६९०५३	४१५१५४०	१००४३१५७	२७५६३७५०
	नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय, दाङ्ग	२०७६/७७	१	८०४६२०	४९००	७२१४२०	०	८५४२	०	७४६५८	०	८०४६२०	७२१४२०	६८४७६	१४७२४	८०४६२०
	मध्य पश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय, सुर्खेत	२०७६/७७	१	९९९७७६	२६६७४४	८२१९४८	९१३१६	१५३३७	०	७११७५	०	९९९७७६	८२१९४०	१०२७७	१६७५४९	९९९७७६
	लुम्बिनी बौद्ध विश्वविद्यालय, लुम्बिनी	२०७६/७७	१	५८२५६४	२३०४	४३८३१७	१८७	१२८८०८	०	१५२५२	०	५८२५६४	४३८३१७	१६५२१	१२७७२६	५८२५६४
	सुदूर पश्चिमाञ्चल विश्व विद्यालय, कञ्चनपुर	२०७६/७७	१	१३४३४२९	२५२६८	५९५७५९	५७९५४५	१६८१२५	०	१३४३४२९	१३४३४२९	६४९७६५	६६२१०३	३१५६१	१३४३४२९	१३४३४२९
	कृषि तथा वन विश्वविद्यालय, चितवन	२०७६/७७	१	२११५९६०	१०४३६४	१११३७०३	२५००	८७२५२८	०	१२७२२९	२११५९६०	१११३७०३	३९३४२	९६२९१५	२११५९६०	२११५९६०
	राजर्षि जनक विश्वविद्यालय, जनकपुर	२०७६/७७	१	१५९८५८	२२०३	२१३८९	३६३००	९७११५	०	५०५४	०	१५९८५८	२१३८८	११८८	१३७२८२	१५९८५८
	मूर्खान्त विश्वविद्यालय, विराटनगर	२०७६/७७	१	२१३२८९५	१८५१४४	१९६००७०	५९३६	०	०	१६६८८९	०	२१३२८९५	९०७५७५	११५३९६४	७१३५६	२१३२८९५
	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय		१	१५२५१७२	०	११०३९७८	२१९३२६	११४३४	०	९३३६	१८१०९८	१५२५१७२	१३०६७५२	११२४३६	१०५९८४	१५२५१७२
	राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड	२०७५/७६	१	१५२५१७२	०	११०३९७८	२१९३२६	११४३४	०	९३३६	१८१०९८	१५२५१७२	१३०६७५२	११२४३६	१०५९८४	१५२५१७२
	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय		१	८२९१७७	०	४०३५१७	२६६४६६	२२९१४	८२०३५	५४२४५	०	८२९१७७	१२४९२३	२४०७४४	४६३५१०	८२९१७७
	नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	२०७६/७७	१	८२९१७७	०	४०३५१७	२६६४६६	२२९१४	८२०३५	५४२४५	०	८२९१७७	१२४९२३	२४०७४४	४६३५१०	८२९१७७
	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय		५	४९८२९६२२	०	३५८८८८२	८७२१८६३	२३४०३०४०	७००००	७६५६६३०	६३८९२१७	४९८२९६२२	९७७६२३	४८७२८२३४	१२३४०६	४९८२९६२२
	नेपाल दूरसंचार प्राधिकरण	२०७६/७७	१	४६२९९०१५	०	०	८४७२००४	२५१२५७१७	०	७२७२५८६	५४२८७०८	४६२९९०१५	९५०७७	४६०८०५३२	१२३४०६	४६२९९०१५
	नेपाल टेलिभिजन	२०७६/७७	१	२३९०८६२	०	३४८१३९९	-१७२९१९४	०	१४४४८९	४९४१६८	२३९०८६२	७१२८०५	१६७०५७	०	२३९०८६२	२३९०८६२
	राष्ट्रिय समाचार समिति	२०७६/७७	१	१३३००७		४०३७२	८२७१३			९९२२	१३३००७	३९९४३	९३०६४			१३३००७
	गोरखापत्र संस्थान	२०७५/७६	१	८२४६४१		११५१७	४३७०८	४२४७	७००००	२२८८२८	४६६३४१	८२४६४१	१००१४५	७२४४९६		८२४६४१
	प्रेस काउन्सिल	२०७६/७७	१	१८२०९७	०	५५५८४	१२३४३८	२२७०		८०५	०	१८२०९७	३००१२	१५२०८५		१८२०९७
	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय		४	७६९६३२२	१६७७२४४	४५६१३७०	१५१७८०६	५६२९१८	०	३५०००६	७०४२२२	७६९६३२२	४६५०४६४	२६५४२१२	३९१६४६	७६९६३२२
	विपि कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	२०७६/७७	१	५७५६६०३	१५५५२९६	४५२३८७२	०	२८९७०१	०	२३८८०८	७०४२२२	५७५६६०३	३२०३२१९	२२४७१३१	३०६२५३	५७५६६०३
	राप्ती स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	२०७६/७७	१	४४६९०३	१०४४७५	७०८१	३३०७७७	४६९६२		६२०८३	०	४४६९०३	२८०५४१	१६६३६२		४४६९०३
	कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	२०७६/७७	१	१३२००७५	१७४७३	०	११८६३२९	८४६३१	०	४९११५	०	१३२००७५	११२७२९०	१९२७८५	०	१३२००७५
	नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद	२०७६/७७	१	१७२७४१	०	३०४१७	७००	१४१६२४	०	०	०	१७२७४१	३९४१४	४७९३४	८५३९३	१७२७४१
	सहरी विकास मन्त्रालय		१	१६१७४९५१	०	२८६६९८०	६५४९७४३	१४१३१७३	५२०२८७०	१३६०३४	६१५१	१६१७४९५१	५७३९२४	५६६४२७	९९३६५००	१६१७४९५१
	राष्ट्रिय आवास कम्पनी	२०७५/७६	१	२६२१८१४	०	५२०००	२४९३२५२	२६८६	०	६४४९५	९३८१	२६२१८१४	२१३६४१	२३८४८१२	२३६६१	२६२१८१४
	राष्ट्रिय आवास कम्पनी	२०७६/७७	१	२४७८३३५	०	५२०००	२३७३८८७	-२६५०९		६९५७७	९३८०	२४७८३३५	२१२६१४	२२५६२६३	९४५८	२४७८३३५
	नगर विकास कोष	२०७६/७७	१	११०७४८०२	०	२७६२९८०	१६८२६०४	१४३६९९६	५२०२८७०	१९६२	-१२६१०	११०७४८०२	१४७६६९	१०२३४५२	९९०३६८१	११०७४८०२
	खानेपानी मन्त्रालय		४	५०४३६१८५	०	२५३७९५२	१३९२२२५	-४६४९०००	३१६८०९७९	५३७१६५१	४१०२३६१	५०४३६१८५	१३१०७४१	३५८८५५८६	१४४३०५८	५०४३६१८५
	नेपाल खानेपानी संस्थान	२०६९/७०	१	२५६३८३६	०	८४५७१२	१०५०२७	-८२८०४८	१४७६९८२	३७८६०७	५८५५६६	२५६३८३६	१६६२६०८	९०१२२८		२५६३८३६
	नेपाल खानेपानी संस्थान	२०७०/७१	१	२७२८८०३	०	८४५७१२	१०३३९२	-९०३११७	१५५९९०३	६०४८१९	५१६८९४	२७२८८०३	१७६९८६५	९५८७३८		२७२८८०३
	नेपाल खानेपानी संस्थान	२०७६/७७	१	१००९३४६०	०	८४६५२८	९५५४२	-१६८२९११	१०५७५९३	११०५१४३	६७७८६०	१००९३४६०	५०७८१५५	५०१५०४५	०	१००९३४६०
	काठमाडौँ उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्ड काठमाडौँ	२०७६/७७	१	३४०५०९८६	०	०	१०८८२३९	-१२८८२३९	१९५८६५०९	३२८२०८२	३५४५०८६८	३४०५०९८६	४५९६६५३	२९०१०४७५	१४४३०५८	३४०५०९८६
२	समिति		६	८३९४९६७	४७०९१	२९२८१६	५१८६८०३	९०८२८९	१५६४६९	११९६७९३	६५३७९४	८३९४९६४	८८६६८३	१९९३९७७	४२४६६६	३३०५३२६

क्र.सं.	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण सम्पन्न आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण रकम	वेरजु रकम	लेखापरीक्षण भएको अन्तिम आर्थिक वर्षको पुजी र दायित्व							लेखापरीक्षण भएको अन्तिम आर्थिक वर्षको सम्पत्ति			
						पूजी	जगेडा कोष	संचित नाफा/नोक्सान	दीर्घकालीन कर्जा	चालु दायित्व	व्यवस्था	जम्मा	स्थिर सम्पत्ति	चालु सम्पत्ति	अन्य सम्पत्ति	जम्मा
	अर्थ मन्त्रालय		१	५०८९६३९	०	०	४६२१३९२	०	०	१३३७१	४५४८७६	५०८९६३९	०	०	०	०
	बीमा समिति	२०७६/७७	१	५०८९६३९		०	४६२१३९२	०	०	१३३७१	४५४८७६	५०८९६३९				०
	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय		१	२०७४२७	०	०	४४२५४	११३८१९	०	४४८४४	३५१०	२०७४२७	५७०६८	१५०३५९	०	२०७४२७
	कानून किताब व्यवस्था समिति	२०७६/७७	१	२०७४२७	०		४४२५४	११३८१९	०	४४८४४	३५१०	२०७४२७	५७०६८	१५०३५९		२०७४२७
	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय		२	८७१४८७	१६५०	२२७१६०	८०००१	२५५८६७	१५६४६९	२८६८१	१२३३०६	८७१४८४	४०३३२४	१६८५८४	२९९५७७	८७१४८५
	कालीमाटी फलफुल तथा तरकारी विकास समिति	२०७६/७७	१	६६६२७४	१६५०	१९८५५५	२१५४	३१३७८०	०	२८४७७	१२३३०६	६६६२७२	३१४०००	१३१४९५	२२०५७७	६६६२७२
	कपास विकास समिति	२०७६/७७	१	२०५२१३	०	२८६०५	७७८४७	-५७९१३	१५६४६९	२०४	०	२०५२१२	८९१२४	३७०८९	७९०००	२०५२१३
	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय			७५०८३९	५१३	०	०	४६११२०	०	२१७६५२	७२०६७	७५०८३९	३७७०९५	३३००००	४३७४४	७५०८३९
	नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठान	२०७६/७७	१	७५०८३९	५१३			४६११२०	०	२१७६५२	७२०६७	७५०८३९	३७७०९५	३३००००	४३७४४	७५०८३९
	खानेपानी मन्त्रालय			१०६५८०२	४१०५२	२९२५९	१५२९८२	७०	०	८८३४९१	०	१०६५८०२	२७३६४	१०३८४३८	०	१०६५८०२
	ग्रामीण खानेपानी तथा सरसफाई कोष विकास समिति	२०७६/७७	१	१०६५८०२	४१०५२	२९२५९	१५२९८२	७०		८८३४९१		१०६५८०२	२७३६४	१०३८४३८	०	१०६५८०२
	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय		२	४०९७७३	३८७६	३६३९७	२८८१७४	७७४१३	०	७७५४	३५	४०९७७३	२१८३२	३०६५९६	८१३४५	४०९७७३
	स्वचन बगेचा विकास समिति	२०७६/७७	१	२९२३६७	३८७६	०	२८४५७८	०	०	७७५४	३५	२९२३६७	१५१७	२९०५१४	३३६	२९२३६७
	मदन भण्डारी विज्ञान तथा प्रविधि विश्वद्यालय पूर्वाधार विकास समिति	२०७६/७७	१	९२३८६	०	१४८७७	९६	७७४१३	०	०	०	९२३८६	१४८७७	०	७७५०९	९२३८६
	डिल्ली रमण पुस्तकालय	२०७६/७७	१	२५०२०	०	२१५२०	३५००	०	०	०	०	२५०२०	४४३८	१६०८२	३५००	२५०२०
३	अन्य संस्था		७	७०३२८९२३	३०७८८९	५९०४०३४६	८४७४३२०	१९८१	२५३१९५३	२८०३२३	०	७०३२८९२३	७०७५६२२	५४११०१३९	९१४३१६२	७०३२८९२३
	गृह मन्त्रालय		२	९५६९९८८	४००९	६६६५८००	३१३८९२	०	२५३११११	५९१८५	०	९५६९९८८	३९४०३९	१४७३०२२	७७०२९२७	९५६९९८८
	प्रहरी कल्याण कोष	२०७६/७७	१	६११२५३९	४००९	३५८१४२८	०	०	२५३११११	०	०	६११२५३९	३८७७९	६७२४३०	५४०१३३०	६११२५३९
	सशस्त्र प्रहरी बल नेपाल कल्याणकारी सेवा केन्द्र	२०७६/७७	१	३४५७४४९	०	३०८४३७२	३१३८९२	०	०	५९१८५	०	३४५७४४९	३५५२६०	८००५९२	२३०१५९७	३४५७४४९
	खानेपानी मन्त्रालय		१	५०३००	५२९	०	०	१९८१	०	४८३१९	०	५०३००	२१५९	४८०४१	१००	५०३००
	महसुल निर्धारण आयोग	२०७६/७७	१	५०३००	५२९	०	०	१९८१	०	४८३१९	०	५०३००	२१५९	४८०४१	१००	५०३००
	रक्षा मन्त्रालय		२	५२३५१७२३	१०२२	५२३५१७२३	०	०	०	०	०	५२३५१७२३	३२५८२	५२३१९१४१	०	५२३५१७२३
	सैनिक कल्याणकारी कोष	२०७६/७७	१	५२१५०४६३	१०२२	५२१५०४६३						५२१५०४६३		५२१५०४६३		५२१५०४६३
	बहु व्यावसाय उद्योग	२०७६/७७	१	२०१२६०		२०१२६०						२०१२६०	३२५८२	१६८६७८		२०१२६०
	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय		१	८३३३९०१	३०२३२९	०	८१६०४२८	०	८४२	१७२६३१	०	८३३३९०१	६६२४०१९	२६९७४७	१४४०१३५	८३३३९०१
	राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्	२०७६/७७	१	८३३३९०१	३०२३२९	०	८१६०४२८	०	८४२	१७२६३१	०	८३३३९०१	६६२४०१९	२६९७४७	१४४०१३५	८३३३९०१
	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय		१	२३०११	०	२२८२३	०	०	०	१८८	०	२३०११	२२८२३	१८८	०	२३०११
	त्रि वि उच्च शिक्षा सुधार परियोजना	२०७६/७७	१	२३०११	०	२२८२३	०	०	०	१८८	०	२३०११	२२८२३	१८८	०	२३०११
	श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा		१	२८५४४०४८	०	०	२८८६०७८२	०	४०५८६	५२६८०	०	२८५४४०४८	१३५३८	२७८६४७२०	१०७५७९०	२८५४४०४८
	सामाजिक सुरक्षा कोष	२०७६/७७	१	२८५४४०४८	०	०	२८८६०७८२	०	४०५८६	५२६८०	०	२८५४४०४८	१३५३८	२७८६४७२०	१०७५७९०	२८५४४०४८
	कुल जम्मा:		७७	२५४२१५८६१५	४५४२३९०	२८५४०१५५८	६२२८८४३६४	१६०१६२०५५	७२९३४६४५१	७०९१३८९३६	२९८०४१८१	२५४२१३७४३५	३८३९८६६६८	१४६२१२४५५६	६९०९३६९७३	२५४१५४६१३१

वासलात तयार गर्ने सँगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था
सञ्चालन नतिजा

(रु हजारमा)

क्र. सं.	संस्थाको नाम	आर्थिक वर्ष	आय				व्यय							खुद आम्दानी
			बिक्री र सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च	व्याज	हास खर्च	आयकर	जम्मा खर्च	
१	सगठित संस्था		१९५६०२२१२	३२४७९२५१	१०१६९५१६३	३२९७७६६२६	१०६३९१७१६	२१०२८१३८	२८९८५२१८	५६९९३६३	८७९६१८७	८२४४८६४	१७८५५७२०१	१५१२१९४२५
	अर्थ मन्त्रालय		६९२९७३५२	०	८३२१५१२५	१५२५१२४७७	२६३१३९९१	५४३४५६९	४२१८२८२	०	२४९५३८	१०८२८१३	३७२९९१९३	११५२१३२८४
	कर्मचारी सञ्चय कोष	२०७६/७७	३३३८३०९५	०	३०८६५७	३३६९१७५२	२६९९१०५१	३११२८८८	८८८९१४	०	६४२५०	०	३०२५७१०३	३३३४६४९
	नागरिक लगानी कोष	२०७६/७७	१०७९२९६	०	२६६३६	११०५९३२	४८८	७३९०७	१९७५६४	०	६६६५	२०७६३७	४८६२६१	६१९६७१
	नियेय तथा कर्जा सुरक्षण कोष	२०७६/७७	२९०५०९२	०	३३६१३	२९३८७०५	०	१८९२०३	७४४४४	०	०	८०३९०८	१०६७५५५	१८७११५०
	नेपाल धितोपत्र बोर्ड	२०७६/७७	२८१७४९	०	१०७९४८	३८९६९७	०	६८८६४	७५५६३	०	७०३२	७१२६८	२२२७२७	१६६९७०
	नेपाल राष्ट्र बैंक	२०७६/७७	३१६४८१२०	०	८२७३८२७१	११४३८६३९१	१२२४५२	१९८९७०७	२९८१७९७	०	१७१५९१	५२६५४४७	१०९१२०८४४	
	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय		३६८०४२१	२०८	२८४४२२	३९६५०५१	३४६२६४५	४१३७६३	३६२८१९	१९९६१२	१५७५९३	(४४३९)	४५९१९९३	(६२६९४२)
	घाँवादी फलाम उद्योग	२०७६/७७	०	०	१२२९१	१२२९१	०	१७६१	७०२	०	५५०	२३१९	५३३२	६९५९
	उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड	२०७६/७७	१,०९०,५९३		२१,८६१	१११२४५४	१,०६३,८९५	१६८१३१	९४,२५५	११९,७९७			१४४६०७८	-३३३६२४
	नेपाल औषधि लिमिटेड	२०७६/७७	२४८५४	०	३२००३	५६८५७	२२३१	१२०९७	५८३९८	५६१९४	४६२९	०	१३३५४९	-७६६९२
	जनकपुर चुरोट कारखाना लिमिटेड	२०७६/७७	०	०	४२२१	४२२१	०	१८६२	३३७९	०	८८५	०	६१२६	-१९०५
	हेटौडा सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड	२०७५/७६	१५४७१९८	०	९४८२०	१६४२०१८	१३५९८०५	१२८१०६	१०८९९८	२६५२१	२९१२९		१६५२५९	-१०५४१
	हेटौडा सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड	२०७६/७७	९५५१७०	०	५४१३४	१०१०३०४	१०३१०२७	७१५६६	१३९०७९	२२६४२		-१५७८७	१२४८५२४	-२३८२२३
	नेपाल पारवहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७७	६२६०६	२०८	६४०९२	१२६९०६	५६८७	३०२४०	५२२६३		२६०३	९०२९	९९८२२	२७०८४
	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई मन्त्रालय		७१२९३११६	०	१०५३३५२२	८१८२६६३८	५०१३२४६७	१८००८८२	६५३५३५७	४५३६६५७	५३९२५६६	१६३२६०३	७०११०५२२	११७१६११६
	अपर अरुण हाइड्रोपावर लिमिटेड	२०७६/७७	०		२४४	२४४		४१७७	०	०	०	०	४१७७	-३९३३
	उत्तरगंगा पावर कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७७	०	०	१२४	१२४	०	४९४	०	०	०	०	४९४	-३७०
	तनहुँ हाइड्रोपावर लिमिटेड	२०७६/७७	०	०	१२०४६८	१२०४६८		३७२०३	७१३१४	०	४५४७४	०	१५३९९१	-३३५२३
	तामाकोशी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७७	०	०	१५५३	१५५३	०	७३९७	१५६९४	०	०		२३०९१	-२१५३८
	दुधकोशी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड	२०७३/७४	०	०	०	०	०	९१	०	०	०	०	९१	-९१
	दुधकोशी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड	२०७४/७५	०	०	०	०	०	२८	०	०	०	०	२८	-२८
	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	२०७६/७७	७१२९३११६	०	१०१६५०५३	८१४५८१६९	५०१३२४६७	१७९५०४६	६३८५२४४	४५३६६५७	५३३८५२१	१५९२३९९	६९७८०३३४	११६७७८३५
	मोदी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड	२०७५/७६	०	०	७१	७१	०	५०	०	०	०		५०	२१
	मोदी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७७	०	०	२४५	२४५	०	४७	०	०	०	०	४७	१९८
	रघुगंगा हाइड्रोपावर लिमिटेड	२०७६/७७	०		१७७२३	१७७२३	०	२७०५०	४२८४९	०	४२५१		७४१५०	-५६४२७
	स्यापु पावर कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७७	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०

क्र. सं.	संस्थाको नाम	आर्थिक वर्ष	आय				व्यय							खुद आम्दानी
			बिक्री र सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च	व्याज	हास खर्च	आयकर	जम्मा खर्च	
	राष्ट्रिय प्रसारण ग्रिड कम्पनी	२०७६।७७	०	०	२२८०४१	२२८०४१	०	९२९९	२०२५६	०	४३१०	४०२०४	७४०६९	१५३९७२
	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय		१११४२०४९	७६९५८२६	३८४३९६	१९२२२७१	१५७०६०९६	१५३७३०६	१८४४३४८	२०६७१	७३६००	-४७६०२	१९१३४४१९	८७८५२
	नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद	२०७६/७७	१२४९४०	२१८२२६५	१४९५४०	२४५६७४५	४५४८९५	१२०३९३०	६८७१३९	०	०	०	२३४५९६४	११०७८१
	राष्ट्रिय चिया तथा कफि बोर्ड	२०७६/७७	७९०१	२६६१०	३९	३४५५०	०	१५८४६	१०७६४	०	०	०	२६६१०	७९४०
	कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७७	७१६५०२७	५४२४४४९	१५९९०५	१२७४९३८१	१२१३९७५८	८३७४४	३५५९८६	३१८५	२६५१९	३५०४७	१२६४४२३९	१०५१४२
	नेपाल पशु चिकित्सा परिषद्	२०७६/७७	०	६४७७	३०७७	९५५४	०	५१०३	३१५८	०	१२४६	०	९५०७	४७
	दुग्ध विकास संस्थान	२०७६/७७	३,८४४,१८१	०	६०,४४१	३९०४६२२	३१११४४३	२०२६१७	७६८०४१	१७४८६	४५८३५	(८२६४९)	४०६२७७३	-१५८१५१
	राष्ट्रिय दुग्ध विकास बोर्ड	२०७६/७७	०	५६०२५	११३९४	६७४१९	०	२६०६६	१९२६०	०	०	०	४५३२६	२२०९३
	खानेपानी मन्त्रालय		१४६४७४१	१७५६८	४९३२४०	१९७५४४९	५९६८७९	६०४६१५	१५९२९८५	६९७४१०	४४०७००	०	३९३२४८९	-१९५७०५०
	नेपाल खानेपानी संस्थान	२०६९/७०	२७३७९४	०	४५१५५	३१८९४९	९३३१८	२५४०६४	२८४४२	५८७८३	४२५०९	०	४७७११६	-१५८१६७
	नेपाल खानेपानी संस्थान	२०७०/७१	३४६५६६	०	५९३९४	४०५९६०	१९०३७५	५९७४४	१०४६४४	६९३८८	५६८८६	०	४८१०३८	-७५०७८
	नेपाल खानेपानी संस्थान	२०७६/७७	६०७५९०	०	२७३८३९	८८१४२९	३१३१८६	२३३५७२	१६३१८६	३७६६२०	१०६८७०	०	११९३४३४	-३१२००५
	काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्ड	२०७६/७७	२३६७९१	१७५६८	११४८५२	३६९२११	०	५७२३५	१२९६७१०	१९२६२१	२३४४३५	०	१७८१००१	-१४११७९०
	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय		७०१२८३७	२६१३००	१९६३७००	९२३७८३७	२३१३४	२१०९१२३	१८८२५११	३७७७७	१९५०७६४	८७७७६७	६८८१०७६	२३५६७६१
	नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण	२०७६/७७	७००३११९	१२३७७५५	८२४०८९४	१२३७७५५	१५६६७४४	१६३३७५०	७२७३	१९११४९७	८७७७६७	५९९७०३१	२२४३८६३	
	सांस्कृतिक संस्थान	२०७४।७५	७१७	९७००	७२८८४	८३३०१	१४६६८	३७४२९	३०९०१	११५०२	१०९६४	०	१०५४६४	-२२१६३
	सांस्कृतिक संस्थान	२०७५।७६	१५८५	८१००	३२०२३	४१७०८	४१६८	१२४०९	२७७७३	९५०१	१०३९१	०	६४२४२	-२२५३४
	सांस्कृतिक संस्थान	२०७६।७७	४६३१	१२०००	२३११२	३९७४३	३३८४	१२२८५	३४१३०	९५०१	९४७७	०	६८७७७	-२९०३४
	पशुपति क्षेत्र विकास कोष	२०७६/७७		२३१५००	४८०८५२	७१२३५२	०	४३४५७२	११८०५९	०	६७१०	०	५५९३४१	१५३०११
	तारा गाउँ विकास समिति	२०७५/७६	१७३७	०	५४८७८	५६६१५	५४२	२०११०	१६४२७	०	८७७	०	३७९५६	१८६५९
	तारा गाउँ विकास समिति	२०७६/७७	१०४८	०	६२१७६	६३२२४	३७२	२५४७४	२१४७१	०	८४८	०	४८२६५	१४९५९
	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय		०	८००००००	७६४३३६	८७६४३३६	४४७५८९७	८६१८७	२४८४७	०	५०३९	०	४५९१९७०	४१७२३६६
	नेपाल रेल्वे कम्पनी	२०७५/७६		४०१२	४०१२	४०१२	०	३८०५	५६०४	०	६३	०	९४७२	-५४६०
	नेपाल पूर्वाधार निर्माण कम्पनी लिमिटेड	२०७५/७६	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	नेपाल पूर्वाधार निर्माण कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७७	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
	सडक बोर्ड नेपाल	२०७६/७७		८००००००	७६०३२४	८७६०३२४	४४७५८९७	८२३८२	१९२४३	०	४९७६		४५८२४९८	४१७७८२६
	वन तथा बातावरण मन्त्रालय		१००३५७३	१५८४९१	८८६२०	१२५०६८४	४६०३५७	५१०६१५	३४८००९	३२५७	२३२४०	२५१३७	१३७०६१५	(११९९३१)
	जडीबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन कम्पनी लिमिटेड	२०७६/७७	१३४५४४		३०५५०	१६५१०४	७५७९१	१७७५८	४३२६१	३२५७	९७५३	३०५६	१५२८८२	१२२२२
	राष्ट्रिय प्रकृति संरक्षण कोष	२०७६/७७	५१४६५४	१५८४९१	१०९२७	६८४१०३	१६२९०२	४४७५०१	२३४६२१	०	८१२६	०	८५३१५०	-१६९०४७
	नेपाल वन निगम	२०७५/७६	३४४३३४	०	४७१४३	४०१४७७	२२१६६४	४५३५६	७०१२१	०	५३६१	२२०८१	३६४५८३	३६८९४
	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय		६७५०९८८	१४९१३२२८	२८९०५०५	२४५५४७२१	२५४९०३३	६३४९४९३	९७०६९७४	१७०११६	१९२८०	०	१८७९४८९६	५७५९८२५
	जनकशिक्षा सामग्री केन्द्र लि. सानो ठिमी भक्तपुर	२०७६।७७	१३९६०००		२८९१२	१४२४९१२	८४७६३४	६७७४०	३८११५८	१७०११६	१९२८०		१४८५९२८	-६१०१६
	त्रिभुवन विश्वविद्यालय	२०७६।७७	४४९४९२७	११०६६२५३	२७१०७११	१८२७१८९१	१३९२६४४	५०९४०१७	७५३३११३	०	०	०	१४०२०७४	४२५१११७
	नेपाल संस्कृत विश्वविद्यालय	२०७६।७७	४८८९६	६१६८६०	६१८२	६७१९३८	१४८७३	६५८०१	५७६५४१	०	०	०	६५७२१५	१४७२३
	मध्यपश्चिमाञ्चल विश्व विद्यालय	२०७६।७७	४९०७१	४३८१८३	३८०२१	५२५२७५	१३८४६६	३५०४२१	२०३३६०	०	०	०	६९२४४७	-१६६९७२

क्र. सं.	संस्थाको नाम	आर्थिक वर्ष	आय				व्यय							खुद आम्दानी
			बिक्री र सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च	व्याज	हास खर्च	आयकर	जम्मा खर्च	
	सुदुरपश्चिमाञ्चल विश्व विद्यालय	२०७६।७७	१२४०१८	५२४०७४	७२५८९	७२०६८१	५३०३३	७३३९१	३१६९०३	०	०		४४३३२७	२७७३५४
	लुम्बिनी बौद्धविश्वविद्यालय	२०७६।७७	१९९२२	२८६४०६	२६३७	३०८९६५	९९८९५	२५२५४	३८४४५	०	०	०	१६३५९४	१४५३७१
	पुर्वाञ्चल विश्वविद्यालय, विराटनगर	२०७६।७७	५१८८३२	२५०४००	०	७६९२३२	०	१२७५८०	३०८१४८				४३५७२८	३३३५०४
	कृषि तथा वन विश्वविद्यालय	२०७६।७७	८८९३०	१५५४७४५	३१४५३	१६७५१२८	०	४७८१२६	३२३४४९	०	०	०	८०१५७५	८७३५५३
	राजर्षि जनक विश्वविद्यालय	२०७६।७७	१०३९२	१७६३०७	०	१८६६९९	२४८८	६६१६३	२५८५७	०	०	०	९४५०८	९२१९१
	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय		०	७२७२३	४०२९९	११३०२२	०	७९७९२	२१७९५	०	०	०	१०१५८७	११४३५
	राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड	२०७६।७७	०	७२७२३	४०२९९	११३०२२	०	७९७९२	२१७९५	०	०	०	१०१५८७	११४३५
	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय		०	१५५८६७	१५४७३५	३१०६०२	८९७६८	१५५८६७	०	०	१३५८०	०	२५९२१५	५१३८७
	नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	२०७६।७७	०	१५५८६७	१५४७३५	३१०६०२	८९७६८	१५५८६७	०	०	१३५८०	०	२५९२१५	५१३८७
	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय		२०९९३०४७	१८५३००	७८४७३१	२१९६३०७८	२२२२२५७	४४६२९५	८२४३७८	३५००	१४५५०९	४५८२३७९	७६३४०३३	१४३२९०४५
	नेपाल टेलिभिजन	२०७६।७७	३९८५११	०	११५६८७	५१४१९८	५७३३६	१९७१५७	३५८६७२	०	११०४२७	०	७२३५९२	-२०९३९१७
	नेपाल दूरसञ्चार प्राधिकरण	२०७६।७७	२००१२७५६	०	५६३३८८	२०५७६१४४	१९०२९८५	११५२२९	७७९६६	०	९२६८	४५८२३७९	६६८७८२७	१३८८८३१७
	गोरखापत्र संस्थान	२०७५।७६	५६००४५		९३५०४	६५३५४९	२५४०३८	५२६३१	२६७२८०	३५००	१०८३६		६५३५४९	
	प्रेस काउन्सिल नेपाल	२०७६।७७	४७००	५१९००	०	५६६००	७८९८	१४४३२	२४९८८	०	७०१२	०	५४३३०	२२००
	राष्ट्रिय समाचार समिति	२०७६।७७	१७०३५	१३३४००	१२१५२	१६२५८७		६६८४६	९५४७२		५९६६		१६८२८४	-५६९७
	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय		२११३३४२	१००७५४७	८२९४७	३२०३८३६	१३६६१५	१३२३५६५	१५०३०१७	३०३६३	३१७७१९	०	३३११३५९	-१०७५२३
	बिपि कोइराला स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	२०७६।७७	१९३८१५४	२६०४२६	-	२१९९५८०	-	७७१२७३	१४४५८११	-	२०६७९५	-	२४२३८७९	-२२५२९९
	राप्ती स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	२०७६।७७	४८,६८२	१५८,२१७	४२,४५७	२४९,३५६	२,९३१	९५,२८७	२१,७३४	३०,३६३	२०,०७५	-	१७०३९०	७८९६६
	कर्णाली स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान	२०७६।७७	९८,५२१	४७८,९०४	३२,७३४	६०११६३	६७,५१४	४२८,३०६	११,७३७	-	८४,८०२	-	५९१९९५	१८१६८
	नेपाल स्वास्थ्य अनुसन्धान परिषद	२०७६।७७	२७,९८१	११०,०००	७,७५६	१४५७३७	६६,१७०	२८,६९९	२४,१७९	-	६,०४७	-	१२५०९५	२०६४२
	सहरी विकास मन्त्रालय		८५०७४६	१११९३	१४५८५	८७६५२४	२२२५७७	९६०६६	११९८१६	०	९०६९	९६२०६	५४३७३४	३३२७९०
	राष्ट्रिय आवास कम्पनी	२०७६।७४	१२९०१३		६८८५	१३५८९८	६६४२९	२२२७१	४४८२३	०	२९५९		१३६४८२	-५८४
	राष्ट्रिय आवास कम्पनी	२०७६।७५	८३१०६	०	६६२२	८९७२८	४११८७	१४५६०	४२६८४	०	२६५५		१०१०८६	-११३५८
	नगर विकास कोष	२०७६।७७	६३८६२७	१११९३	१०७८	६४०८९८	११४९६१	५९२३५	३२३०९	०	३४५५	९६२०६	३०६१६६	३४४७३२
२	समिति		१४५९४३६	८३५५१३	७७४१९९	३०६९१४८	६१९७९५	३६४६८९	२४६६३६	०	३५८६९	३७९६८४	१६४६६७३	१४२२४७५
	अर्थ मन्त्रालय		१२७४३०७	०	३९०१५५	१६६४४६२	०	८५२५०	९४९७४	०	८४८३	३७६१७४	५६४८८१	१०९९५८१
	बीमा समिति	२०७६।७७	१२७४३०७		३९०१५५	१६६४४६२	०	८५२५०	९४९७४	०	८४८३	३७६१७४	५६४८८१	१०९९५८१
	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय		३१७१०	०	२३१९५	५४९०५	१७४६९	१०६६५	१५०९२	०	१३९३	३५१०	४८१२९	६७७६
	कानून किताब व्यवस्था समिति	२०७६।७७	३१७१०	०	२३१९५	५४९०५	१७४६९	१०६६५	१५०९२	०	१३९३	३५१०	४८१२९	६७७६
	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय		१०४८८७	२१२८८	३०४९४	१५६६६९	२११६७	९६३५	५५७३९	०	७२०७	०	९३७४८	६२९२१
	कपास विकास समिति	२०७६।७७	७४८	२१२८८	७४१६	२९५०२	७४४७	४०३४	९०२५	०	१७०९	०	२२२१५	७२८७
	कालीमाटी फलफूल तथा तरकारी विकास समिति	२०७६।७७	१०३९८९	०	२३१७८	१२७१६७	१३७२०	५६०१	४६७१४	०	५४९८	०	७१५३३	५५६३४
	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन		०	३५६६६	२११५२४	२४७१९०	७७४७८	५८९६५	६१५००	०	१८३०९	०	२१६२५२	३०९३८
	नेपाल पर्यटन तथा होटल व्यवस्थापन प्रतिष्ठान	२०७६।७७	०	३५६६६	२११५२४	२४७१९०	७७४७८	५८९६५	६१५००	०	१८३०९	०	२१६२५२	३०९३८
	खानेपानी मन्त्रालय		०	६६६७२८	९८५०६	७६५२३४	४८५४३२	१८१२९७	०	०	१२	०	६६६७४१	९८४९३

क्र. सं.	संस्थाको नाम	आर्थिक वर्ष	आय				व्यय							खुद आम्दानी
			बिक्री र सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च	व्याज	हास खर्च	आयकर	जम्मा खर्च	
	ग्रामिण खानेपानी तथा सरसफाई कोष विकास समिति	२०७६/७७	०	६६६७२८	९८५०६	७६५२३४	४८५४३२	१८१२९७	०	०	१२	०	६६६७४१	९८४९३
	शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय		४८६३२	१११८३१	२०२२५	१८०६८८	१८२४९	१८८७७	१९३३१	०	४६५	०	५६९२२	१२३७६६
	स्वप्न बगैँचा विकास समिति	२०७६/७७	४८५७५	६९	२०१२९	६८७७३	१६४९	५८७०	१४७५०	०	४६५	०	२२७३४	४६०३९
	मदन भण्डारी विज्ञान तथा प्रविधि विश्वविद्यालय पुर्वाधार विकास समिति	२०७६/७७	०	१०५२६२	९६	१०५३५८	१६६००	१००९८	११८०	०	०	०	२७८७८	७७४८०
	डिल्ली रमण पुस्तकालय	२०७६/७७	५७	६५००		६५५७		२९०९	३४०१	०	०	०	६३१०	२४७
३	अन्य संस्था:		१६३१८९	४७०४८५०	२५६३९१७२	३०५०७२११	३५८३५८९	१३७६०३७४	९७८३३	३८५९९	२२८४७	४८७६	१७५०८११८	१२९९९०९३
	गृह मन्त्रालय		१६११५	०	१९५२३५८	१९६८४७३	९८३७३६	१७१२४	०	०	२३९७	४८७६	१००८१३३	९६०३४०
	प्रहरी कल्याण कोष	२०७६/७७	३२३४	०	७०२९४७	७०६१८१	१२२८५०	७६२९	०	०	२०००	०	१३२४७९	५७३७०२
	सशस्त्र प्रहरी वल नेपाल कल्याणकारी सेवा केन्द्र	२०७६/७७	१२८८१	०	१२४९४११	१२६२२९२	८६०८८६	९४९५	०	०	३९७	४८७६	८७५६५४	३८६६३८
	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय		०	४१६१९७९	२२००२५	४३८२००४	१७५३६४३	६६५५५९	०	०	१०३०७	०	२४२९५०९	१९५२४९५
	राष्ट्रिय खेलकुद परिषद्	२०७६/७७	०	४१६१९७९	२२००२५	४३८२००४	१७५३६४३	६६५५५९	०	०	१०३०७	०	२४२९५०९	१९५२४९५
	रक्षा मन्त्रालय		९८४४२	०	२१०५०१२०	२११४८५६२	८१९९८७	१२६५७२९५	३३१५२	०	३३८०	०	१३५१३८१४	७६३४७४८
	सैनिक कल्याणकारी कोष	२०७६।७७	०	०	२१०४२६४३	२१०४२६४३	७६३१००	१२६५६०३२					१३४१९१३२	७६२३५११
	बहु व्यावसाय उद्योग	२०७६।७७	९८४४२	०	७४७७	१०५९१९	५६८८७	१२६३	३३१५२		३३८०	०	९४६८२	११२३७
	खानेपानी मन्त्रालय		०	३२६२	०	३२६२	०	८५२	१४६४	०	०	०	२३१६	९४६
	खानेपानी महसुल निर्धारण आयोग	२०७६/७७	०	३२६२	०	३२६२	०	८५२	१४६४	०	०	०	२३१६	९४६
	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय		४८६३२	४८२२०३	३६२६०	५६७०९५	१८२४९	३८१३२०	२७२६०	०	४६५	०	४२७२९४	१३९८०१
	त्रि. वि. उच्च शिक्षा सुधार परियोजना	२०७६/७७	४८६३२	४८२२०३	३६२६०	५६७०९५	१८२४९	३८१३२०	२७२६०	०	४६५	०	४२७२९४	१३९८०१
	श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा		०	५७४०६	२३८०४०९	२४३७८१५	७९७४	३८२२४	३५९५७	३८५९९	६२९८	०	१२७०५२	२३१०७६३
	सामाजिक सुरक्षा कोष	२०७६।७७	०	५७४०६	२३८०४०९	२४३७८१५	७९७४	३८२२४	३५९५७	३८५९९	६२९८	०	१२७०५२	२३१०७६३
	कुल जम्मा:		१९७२२४८३७	३८०१९६१४	१२८१०८५३४	३६३३५२९८५	११०५९५१००	३५१५३२०१	२९३२९६८७	५७३७९६२	८८५४९०३	८६२९४२४	१९७७१९९२	१६५६४०९९३

आयव्यय हिसाब तयार गर्ने सँगठित संस्था, समिति र अन्य संस्था
लेखापरीक्षण रकम, बेरुजू र सञ्चालन नतिजा

(रु हजारमा)

क्र.सं.	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण सम्पन्न आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण रकम	बेरुजू रकम	लेखापरीक्षण भएको अन्तिम वर्षको संचालन नतिजा										यो वर्षको बचत	वर्षान्तको मौज्दात	
						वर्षको शुरु मौज्दात	आय				व्यय							
							विक्री र सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च			
	संगठित संस्था		१७	९१७०५६३६	६९८९४९०	१७१७३८३२	६१७७९७७	३२८४९९७१	१०५४८३१८	४९५७६२६६	३४८१२६७	८०९०१४६	८३२००३५	२३२०७१२१	४३०९८५६९	६४७७६९७	२३६५१५२९	
	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय		१	९२७६३१	११२३३	७०८८५५	१६४९८२	५३७९४	०	२१८७७६	४३८४	०	५३७९४	०	५८१७८	१६०५९८	८६९४५३	
	नेपाल ट्रष्टको कार्यालय	२०७६/७७	१	९२७६३१	११२३३	७०८८५५	१६४९८२	५३७९४	०	२१८७७६	४३८४	०	५३७९४	०	५८१७८	१६०५९८	८६९४५३	
	उद्योग बाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय		१	३८५१४७	४५१३	५८६२०	३३७१	१६४३५०	१९१६७	१८६८८८	०	८००	०	१९७४५९	१९८२५९	-११३७१	४७२४९	
	विशेष आर्थिक क्षेत्र प्राधिकरण	२०७६/७७	१	३८५१४७	४५१३	५८६२०	३३७१	१६४३५०	१९१६७	१८६८८८	०	८००	०	१९७४५९	१९८२५९	-११३७१	४७२४९	
	महिला, बालबालिका तथा समाज जेष्ठ नागरिक मन्त्रालय		१	८२१४१५	५०७८१	५०९०७१	०	४०००	८१७४१५	८२१४१५	१४८२११	०	१५६१६२	४१०	३०४७८३	५१६६३२	१०२५७०३	
	समाज कल्याण परिषद्	२०७६/७७	१	८२१४१५	५०७८१	५०९०७१	०	४०००	८१७४१५	८२१४१५	१४८२११	०	१५६१६२	४१०	३०४७८३	५१६६३२	१०२५७०३	
	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय		४	६०६३६११३	३८०५१४५	१०९४०७८२	१०८९७७०	२३०७८०५४	८०३७२३०	३२२०५०५४	१२४३४४३	४३२६१४७	१००३०१७	२१८५८५४२	२८४३१०५९	३७३९९५४	१४७१४७७७	
	प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्	२०७६/७७	१	२०४६७१०६	३५९४६९	३६९०४३०	१०८९७७०	४६२६२७६	६०३०२४१	११७४६२८७	१२००६८३	३५८००४२	७७९२९५	३१६०७९९	८७२०८१९	३०२५४६८	६७१५८९८	
	परीक्षा बोर्ड प्रदेश व्यवस्थापन कार्यालय	२०७६/७७	१	३२३५७३२	९३७४	२७६८८१२	०	१८७८९१	१७६३६६२	१९५१५५३	०	५७८८७०	१५७०४५	५४८२६४	१२८५१७९	६६७३७४	३४३६१८६	
	नेपाल विज्ञान तथा प्रविधि प्रज्ञा प्रतिष्ठान	२०७६/७७	१	४९८३६४	२९९७५	२८२०७०		२२१८८९	३३१६८	२५४०५७	४२७६०	१३३८७०	६६६७७	०	२४३३०७	११७५०	२९३८२०	
	विश्व विद्यालय अनुदान आयोग	२०७६/७७	१	३६४३४९११	३४०६३२७	४१९९४७०	०	१८०४१९९८	२१०१५९	१८२५२१५७	०	३३३६५	०	१८१४९३८९	१८१४९३८९	६९४०३	४२६८८७३	
	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय		१	१७८०६९	२०८९४	२१६१०४	२२२१४	२३३००	१४४९३	६०००७	७०५६३	२५०८७	२०७९३	१६१९	११८०६२	-५८०५५	१५८०४९	
	चलचित्र विकास बोर्ड	२०७६/७७	१	१७८०६९	२०८९४	२१६१०४	२२२१४	२३३००	१४४९३	६०००७	७०५६३	२५०८७	२०७९३	१६१९	११८०६२	-५८०५५	१५८०४९	
	सघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय		२	१८४४२९३	८७२४	१८२२७७	१२४१९३४	३८५५७२	३४५१०	१६६२०१६	५८३५७७	९७४३२	६५७७२	७५०५८९	१४९७३७०	१६४६४६	३४६९२३	
	स्थानिय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	२०७६/७७	१	१९४१५२	१५९३	७१६७७	५६७०३	६५७७२	०	१२२४७५	०	२३६२३	६५७७२	३३७४	९२७६९	२९७०६	१०१३८३	
	निजामती कर्मचारी अस्पताल	२०७६/७७	१	१६५०१४१	७१३१	११०६००	११८५२३१	३१९८००	३४५१०	१५३९५४१	५८३५७७	७३८०९	०	७४७२१५	१४०४६०१	१३४९४०	२४५५४०	
	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय		७	२६९१२९६८	३०८८२००	४५५८१२३	३६५५७०६	९१४०९०१	१६२५४०३	१४४२२११०	१४३१०८९	३६४०६८०	७०२०४९७	३९८५९२	१२४९०८५८	१९३१२४२	६४८९३७५	
	वि.पी.कोइराला मेमोरियल क्यान्सर अस्पताल	२०७६/७७	१	४५०८६१५	७५३३	३६०५१२	६१३४४४	७००९००	९९६३७७	२३१०७२१	०	२१९७९७४	०	०	२१९७९७४	११२७४७	४७३२५९	
	शहिद गंगालाल हृदय केन्द्र	२०७६/७७	१	४२८७३३५	१४०३०७	२१७६२८५	१०४८८४५	८३१०००	३५५५९१	२२३५४३६	८२४३८२	३५५९४	८३६०००	३३५९२३	२०३१८९९	२०३५३७	२३७९८२२	
	चिकित्सा विज्ञान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान (वीर अस्पताल)	२०७६/७७	१	४९०३६०८	५८०७७३	४१५५६९	१२३३२१	२४१३१९६	३६३९४	२५७२९११	११४२४२	१२२५२१५	९९१२४०	०	२३३०६९७	२४२२१४	६५७७८३	
	राष्ट्रिय ट्रामा सेन्टर	२०७६/७७	१	९६९२४६	३३६४८	४५३६२	५६८४३	२५९८७२	१६८२४	४८५६३९	५१५०२	१२५५६०	२५९८७२	४६६७३	४८३६०७	२०३२	४७३९४	
	पोखरा स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान, पोखरा	२०७६/७७	१	१४१९३८८	८००६	१६१९३९	३९२२१५	२७९४९१	११९९३	६८३६९९	४४०९६३	०	२७९४९१	१५२३४	७३५६८८	-५१९८९	१०९९५०	
	रामराजप्रसाद सिंह स्वास्थ्य विज्ञान प्रतिष्ठान,	२०७६/७७	१	११२६७४	०	०	०	२५४८	५३७८९	५६३३७	०	५६३३७	०	०	५६३३७	०	०	
	स्वास्थ्य बीमा बोर्ड	२०७६/७७	१	१०७३२०२३	२३१७९३३	१३९८५४६	१४२१०३८	४६५३८९४	२४३५	६०७७३६७	०	०	४६५३८९४	७६२	४६५३८९४	१४२२७११	२८२११६७	
	समिति:		६१	२८९०८३३२	६५०५९४	६१८०३४७	३२०९८२२	८५६५४६८	३१५६८४४	१४९३२१३४	३१३३००१	५४०३७७८	१७३४६५८	३९१७७१६	१४१८११३३	७४२९८१	६९२३३२८	

क्र.सं.	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण सम्पन्न आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण रकम	बेरुजू रकम	लेखापरीक्षण भएको अन्तिम वर्षको संचालन नतिजा										यो वर्षको बचत	वर्षान्तको मोज्दात	
						वर्षको शुरु मोज्दात	आय				व्यय							
							विक्री र सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च			
	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय		१७	४६९९४०६	८७५४४	९३९६५५	०	१५४२८७६	९२६९६७	२४६९८४३	०	८००४५८	२३५३६७	११९३७३८	२२२९५६३	२४०२८०	११७९९३५	
	लुम्बिनी विकास कोष	२०७६/७७	१	२२६९३४८	४५८६८	३१०८५५	०	७५००००	४७००१३	१२२००१३	०	१७०९२८	७२३२९	८०६०७८	१०४९३३५	१७०६७८	४८१५३३	
	बौद्ध दर्शन प्रर्वद्धन तथा गुम्बा विकास समिति	२०७६/७७	१	७९४८४	२६५७	०	०	३९७४२	०	३९७४२	०	०	०	३९७४२	३९७४२	०	०	
	नारायणहिटी दरबार संग्रहालय विकास समिति	२०७६/७७	१	२४७४९३	१२	४४९७	०	१०७८०२	१७६७१	१२५४७३	०	१३७२०	४९८	१०७८०२	१२२०२०	३४५३	७९५	
	बृहत्तर जनकपुर क्षेत्र विकास परिषद	२०७६/७७	१	३५२०७३	१५२५०	५८८७	०	१७१५७२	४७४१	१७६३१३	०	१६०३९६	१२०००	३३६४	१७५७६०	५५३	६४४०	
	नेपाल प्रज्ञा प्रतिष्ठान	२०७६/७७	१	५७५१७८	२२८०	९४८१३	०	१९७५६१	१००६४१	२९८२०२	०	२१९६७८	५१९१७	५३८१	२७६९७६	२१२२६	११६०३९	
	नेपाल ललितकला प्रज्ञा प्रतिष्ठान	२०७६/७७	१	१२६४३५	६९५	३३२४०	०	६०५००	४१११	६४६९१	०	५०६५२	८०१३	३०७९	६१७४४	२९४७	३६१८७	
	नेपाल संगित तथा नाट्य प्रज्ञा प्रतिष्ठान	२०७६/७७	१	२०००५६	३५	२६३३०	०	९७०८४	५३५९	१०२४४३	०	१९९८९	२३९१२	५३७१२	९७६१३	४८३०	३११६०	
	हनुमान ढोका दरबार संग्रहालय विकास समिति	२०७६/७७	१	२५३३२४	१९८७४	२३५०६२	०	३५०५५	११०५३८	१४५५९३	०	४८९६२	२१३२६	३७४४३	१०७७३१	३७८६२	२७२९२४	
	पाटन संग्रहालय विकास समिति, पाटन दरबार	२०७६/७७	१	५६४४४	१६५	३१७०६	०	२३७७	२८९१०	३१२८७	०	२४१०५	०	१०५२	२५१५७	६१३०	३७८३६	
	नेपाल पर्वतीय प्रशिक्षण प्रतिष्ठान	२०७६/७७	१	२७९६२०	६४	३३०९०	०	४०८८३	१०३९१९	१४४८०२	०	२६१५७	२७८५२	८०८०९	१३४८१८	९९८४	४३०७४	
	बौद्धनाथ क्षेत्र विकास समिति, बौद्ध	२०७६/७७	१	१४०४६३	१३४	१३३३३६	०	०	६१६९०	६१६९०	०	३७६५९	१४५४४	२६५७०	७८७७३	-१७०८३	११६२५३	
	पाथिभरा क्षेत्र विकास समिति	२०७६/७७	१	३४९५४	५१०	२३५०९	०	५१००	१०३८०	१५४८०	०	१५५१३	०	३९६१	१९४७४	-३९९४	१९५१५	
	देवघाट क्षेत्र विकास समिति	२०७६/७७	१	३९५८६	०	३७०९	०	१३७००	७४०५	२११०५	०	८२४३	०	१०२३८	१८४८१	२६२४	६३३३	
	मनकामना क्षेत्र विकास समिति	२०७६/७७	१	५०४०	०	०	०	१५००	१४२४	२९२४	०	७३०	१३८६	०	२११६	८०८	८०८	
	बृहत्तर बराह क्षेत्र विकास समिति,	२०७६/७७	१	१६६४९	०	३११६	०	८६००	०	८६००	०	५५९	०	७५००	८०५९	५४१	३६५७	
	हलेसी महादेवस्थान विकास समिति	२०७६/७७	१	१६१९४	०	३	०	८१००	०	८१००	०	१०९३	०	७००१	८०९४	६	९	
	पञ्चाङ्ग निर्णायक समिति	२०७६/७७	१	७०५५	०	५०२	०	३३००	८५	३३८५	०	२०७४	१५९०	६	३६७०	-२८५	२१७	
	सहरी विकास मन्त्रालय		१३	५४५२१३८	१०७९८२	१८८४१४९	५१७१९९	१५९५२६८	६१९१३७	२७३१६०४	१६९१७८०	७७८३९७	६१२१९	१८९१४५	२७२०५४१	११०६३	१८९५२१२	
	मन्थली नगर विकास समिति रामेछाप	२०७६/७७	१	३१४७	०	११७०३	१४१९	०	४५१	१८७०	५८	४८	११७१	०	१२७७	५९३	१२२९६	
	पोखरा उपत्यका नगर विकास समिति कास्की	२०७६/७७	१	१९५७८	१९५२	९३७५७	७७३२	०	६१२५	१३८५४	०	११६४	४५२४	३३	५७२१	८१३६	१०१८९३	
	तुल्सीपुर नगर विकास समिति दाङ	२०७६/७७	१	३३१९७	०	३७०४७	४६३३	१०००	१२३९२	१८०२५	०	१२६०	३२१९	१०६९१	१५१७०	२८५५	३९९०२	
	नेपालगञ्ज नगर विकास समिति बाँके	२०७६/७७	१	२०२५६	०	४२७७६	१७०५९	०	३१९७	२०२५६	०	०	०	०	०	२०२५६	६३०३२	
	लमही नगर विकास समिति दाङ	२०७६/७७	१	२४७८८३	६०	८०९८८	१३५४५८	०	६४४३	१४१९०१	०	९७४७३	७४४०	१०७३	१०५९८६	३५९१५	११६९०३	
	वीरगञ्ज नगर विकास समिति पर्सा	२०७६/७७	१	७३९१	०	३८२३०	०	०	४४२६	४४२६	०	२९५६	०	९	२९६५	१४६१	३९६९१	
	घोराही नगर विकास समिति दाङ	२०७६/७७	१	१३१०३०	७६०६	४२८३३	४४९३८	०	१०३१८	५४२५६	५९०५०	१५४४९	२१७७	०	७५७७६	-२०५२०	२२३१३	
	महेन्द्रनगर नगर विकास समिति कञ्चनपुर	२०७६/७७	१	९८२५	११६४३	३६६९१	०	०	३८९१	३८९१	०	५९३५	०	०	५९३५	-२०४४	३४६४७	
	काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण केन्द्र	२०७६/७७	१	६२८०००	४९७९२	११४११४	६२०६०	२५७५०९	८१५७	३२७७२६	२५३८०५	१८५००	२६१२२	१८४७	३००२७४	२७४५२	१४१५६६	
	काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण, जिल्ला आयुक्तको कार्यालय, काठमाडौं	२०७६/७७	१	२९४३९०३	२७००६	७३९१४७	२०५५६३	९५८६५३	२४४९८८	१४०९२०४	९४१८३९	४११७८५	१६३२२	१६४७५३	१५३४६९९	-१२५४५५	६१३६५२	
	काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण, जिल्ला आयुक्तको कार्यालय, ललितपुर	२०७६/७७	१	४८९७३१	०	४६१२३	३८३३७	१५७६९१	५४४८६	२५०५१४	२२६७३९	१२४८२	०	०	२३९२२१	११२९३	५७४१६	
	काठमाडौं उपत्यका विकास प्राधिकरण जिल्ला आयुक्तको कार्यालय, भक्तपुर	२०७६/७७	१	४४७८६७	१५०	४७२९०	०	२२०४१५	४७९	२२०८९४	२१०२८९	१०१२६	०	६५५८	२२६९७३	-६०७९	४१२११	
	अन्तर्राष्ट्रिय सम्मेलन केन्द्र काठमाडौं	२०७६/७७	१	४७०३३०	९७७३	५५३४५०	०	०	२६३७८४	२६३७८४	०	२०२११९	२४४	४१८१	२०६५४४	५७२४०	६१०६९०	

क्र.सं.	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण सम्पन्न आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण रकम	बेरुजू रकम	लेखापरीक्षण भएको अन्तिम वर्षको संचालन नतिजा										यो वर्षको बचत	वर्षान्तको मोज्जात		
						वर्षको शुरु मोज्जात	आय				व्यय								
							विक्री र सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च				
	रक्षा मन्त्रालय		१	३५९२३२	२१५७९	२०८१६४	१९३३७०	०	०	१९३३७०	२३९११	५०४८०	१९०७०	७२४०१	१६५८६२	२७५०८	२३५६७२		
	नेपाली सैनिक हवाई चार्टर उडान विकास समिति	२०७६/७७	१	३५९२३२	२१५७९	२०८१६४	१९३३७०	०	०	१९३३७०	२३९११	५०४८०	१९०७०	७२४०१	१६५८६२	२७५०८	२३५६७२		
	वन तथा वातावरण मन्त्रालय		२	४६२७९८	०	१५२२५८	२२४८५४	३१०३१	५४६५५	३१०४४०	०	०	०	३६५२०६	३६५२०६	-४४६६६	१७५९२		
	वन पैदावार विकास समिति	२०७५/७६	१	३४२०२७	०	९०८८१	२०२६९४	१०१५५	३८२९७	२५११४६				२८०५८४	२८०५८४	-२९४३८	६१४४३		
	वन पैदावार विकास समिति	२०७६/७७	१	१२०७७१	०	६१३७७	२२१६०	२०८७६	१६३५८	५९३९४				८४६२२	८४६२२	-२५२२८	३६१४९		
	उद्योग बाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय		४	३१५०१७१	५३७४९	७९८५०७	०	४९७२२६	१०२०९४४	१५११७०	०	०	०	१६३२००१	१६३२००१	-११३८३१	६८४६७६		
	व्यापार तथा निकासी प्रवर्धन केन्द्र ललितपुर	२०७६/७७	१	२६६४२१	३३६	१९७१७		८८२०८	३५६६०	१२४०६८				१४२३५३	१४२३५३	-१८२८५	१४३२		
	व्यापार तथा निकासी प्रवर्धन केन्द्र मोरङ	२०७६/७७	१	५२१६	०	०		२६०८	०	२६०८				२६०८	२६०८	०	०		
	व्यापार तथा निकासी प्रवर्धन केन्द्र बाँके	२०७६/७७	१	३११६	०	०		१५५८	०	१५५८				१५५८	१५५८	०	०		
	नेपाल इन्टरमोडेल यातायात विकास समिति	२०७६/७७	१	२८७४९१	५३४१३	७७८७९०		४०४८५२	९८५०८४	१३८९९३६				१४८५४८२	१४८५४८२	-९५५४६	६८३२४४		
	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय		१	१२६८३३२	६४९६८	१४२७९१	६७४८१	३७००३५	१८३०१४	६२०५३०	११६१६९	११८७०१	२३८३१६	१७४६१६	६४७८०२	-२७२७२	११५५१९		
	रेडियो प्रसार सेवा विकास समिति	२०७६/७७	१	१२६८३३२	६४९६८	१४२७९१	६७४८१	३७००३५	१८३०१४	६२०५३०	११६१६९	११८७०१	२३८३१६	१७४६१६	६४७८०२	-२७२७२	११५५१९		
	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय		७	२७९३९०३	२७९९७	९९६६२६	२९७६	१५४३०२८	४०६०९	१५९६६१३	७६८३०८	११३९५१	३७६३५	२७७३९६	११९७२९०	३९९३२३	१३९५९४९		
	राष्ट्रिय विधि विज्ञान प्रयोगशाला	२०७६/७७	१	१२४३९४	२८	३९८३	२९७६	६८२३१	६७६१	७७९६८	०	१८२१८	२८२०८	०	४६४२६	३१५४२	३५५२५		
	वि पि कोइराला मेमोरियल प्लानेटोरियम अब्जरभेटरी र विज्ञान संग्रहालय विकास समिति	२०७६/७७	१	३५९८२	१०७	०	०	१७९९१	०	१७९९१	०				१७९९१	०	०		
	विद्यार्थी वितीय सहयोग कोष विकास समिति	२०७६/७७	१	४५५२५३	०	२८१७९४	०	१२३३२६	०	१२३३२६		५०३४७	४१८४	२७७३९६	३३१९२७	-२०८६०१	७३१९३		
	मेडिकल कलेज पूर्वाधार विकास समिति सुर्खेत	२०७६/७७	१	१४८६५	०	०	०	९५००	०	९५००	०	३८२८	१५३७		५३६५	४१२५	४१३५		
	मेडिकल कलेज पूर्वाधार विकास समिति बुटवल	२०७६/७७	१	३३७६१	१३४१८	०	०	२३५९०	०	२३५९०	०	१०१७१	०	०	१०१७१	१३४१९	१३४१९		
	मेडिकल कलेज पूर्वाधार विकास समिति बर्दिया	२०७६/७७	१	३४२७०	१२९०९			२३५९०	०	२३५९०		९४४३	१२३७		१०६८०	१२९१०	१२९१०		
	मेडिकल कलेज पूर्वाधार विकास समिति कैलाली	२०७६/७७	१	२०९५३७८	१३३५	७१०८४९	०	१२८६८००	३३८४८	१३२०६४८	७६८३०८	६४२२	०		७७४७३०	५४५९१८	१२५६७६७		
	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय		१६	१०७२२३५२	२८६९७५	१०५८१९७	२२०३९४२	२९७६००४	३११५१८	५४९१४६४	५३२८३३	३५४१७९१	११४३०५१	१३२१३	५२३०८८८	२६०५७६	१३१८७७३		
	कान्ती बाल अस्पताल	२०७६/७७	१	८७४८२०	४६१६	१०९३११	१७२३०२	२४९०६०	१०६५२	४३२०१४	०	४४२८०६	०	०	४४२८०६	-१०७९२	९८५१९		
	शुक्रराज ट्रपिकल सरुवा रोग अस्पताल	२०७६/७७	१	११५५९९९	१०१००८	१७२०१	७५१००	४९९९८६	२१४८	५७७२३४	०	५७८७६५	०	०	५७८७६५	-१५३१	१५६७०		
	परोपकार प्रसूती तथा स्त्री रोग अस्पताल	२०७६/७७	१	१७२३९५६	११२११	४४५००६	३६८४९५	४५८९३०	२६३७५	८५३८००	०	८७०१५६	०	०	८७०१५६	-१६३५६	४२८६५०		
	शहिद धर्मभक्त राष्ट्रिय प्रत्यारोपण केन्द्र	२०७६/७७	१	६७१३०४	६७३८	१७६१८	१६६६४६	१६५०९८	९७३	३३२७१७	१७१६९६	१७९३	१६५०९८	०	३३८५८७	-५८७०	११७४८		
	सुशील कोइराला प्रखर क्यान्सर अस्पताल	२०७६/७७	१	१८३३११	२७८६३	४९३०३	२१५८१	५२१७१	२२५८२	९६३३४	१८४९१	१७७९२	५२१७१	५२३	८८९७७	७३५७	५६६६०		
	मानसिक अस्पताल लगनखेल	२०७६/७७	१	१७६७९७	५८२	४०१४८	३९५६०	४२३०९	११९८६	९३८५५	०	८२९४२	०	०	८२९४२	१०९१३	५१०६१		
	डडेल्धुरा अस्पताल	२०७६/७७	१	४८२५७०	५३५६	३४४७	४९६१४	२००७१५	३१७६	२४५५०५	०	२३७०६५	०	०	२३७०६५	८४४०	११८८७		
	भरतपुर अस्पताल चितवन	२०७६/७७	१	१७९५१६६	३३९९२	३०९६९४	६८२९९६	७७४५२५	५६२३	९६३१४४	०	८३२०२२	०	०	८३२०२२	१३११२२	४४०८१६		
	भेरी अस्पताल नेपालगंज बाँके	२०७६/७७	१	८२४४००	५४६११	१९	१४४८९८	२२२१५०	५२५२४	४१९५७२	१५१८५	१४२१०७	२५१६०६	०	४०८८९८	१०६७४	१०६९३		
	नारायणी अस्पताल वीरगंज	२०७६/७७	१	७१२७७२	८१८१	११५११	३५३५१	१९८९२५	१२१०५६	३५५३३२	१२७७४	१४५१९५	१९९४७१	०	३५७४४०	-२१०८	९४०३		
	कोशी अस्पताल विराटनगर मोरङ	२०७६/७७	१	११४२२०१	३३०३०	११३२०	२४४४४८	३३१९५९	८९७०	५८५३७७	२१७७८८	७०७७	३३१९५९	०	५५६८२४	२८५५३	३९८७३		
	आयुर्वेद चिकित्सालय, नरदेवी	२०७६/७७	१	१९३०९०	२५५८	११२६८	५४८३	७८७७५	१०२११	९४४६९	७२०१	८८९४	७८७७५	३७५१	९८६२१	-४१५२	७११६		
	जिपि कोइराला राष्ट्रिय स्वास्थ्यप्रदास केन्द्र तनहुँ	२०७६/७७	१	२०६४१७	३५६	३४५	५४१५४	५४४६७	२८८	१०८९०९	४२७३४	३०७	५४४६७	०	९७५०८	११४०१	११७४६		

क्र.सं.	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण सम्पन्न आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण रकम	बेरजू रकम	लेखापरीक्षण भएको अन्तिम वर्षको संचालन नतिजा										यो वर्षको बचत	वर्षान्तको मोज्दात	
						वर्षको शुरु मोज्दात	आय				व्यय							
							बिक्री र सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च			
	सिंहदरबार वैद्यखाना विकास समिति	२०७६/७७	१	१९२८२६	३५४८	२७७७१	१२८९९३	१०२५६	०	१३९२४९	४४०७३	०	९५०४	०	५३५७७	८५६७२	११३४४३	
	गजेन्द्रनारायण सिंह अस्पताल	२०७६/७७	१	२९१९१८	३५९५	१०५७	१४६३७	१००१०३	३४६२७	१४९३६७	२८९१	१३०७२१	०	८९३९	१४२५५१	६८१६	७८७३	
	राष्ट्रिय आयुर्वेद अनुसन्धान तथा तालिम केन्द्र	२०७६/७७	१	८८७३३	०	३१७८	७६८४	३६५७३	३२७	४४५८४	०	४४१४९	०	०	४४१४९	४३५	३६१३	
	अन्य संस्था		२६	१६१२४६४१	२१७३४६	७४९११७०	३६०५१८	३१३४५४२	६०५२३८६	९५४७४५६	२२१५३९	१९२६१६९	८०१०१	६२७४०१४	८५०१८२३	१०४५६३३	८५३६८०३	
	वर्ष मन्त्रालय		१	२४८२९३३	४४५०१	०	०	१२४१४६६	०	१२४१४६६	०	०	०	१२४१४६६	१२४१४६६	०	०	
	मिलेनियम च्यालेन्ज एकाउण्ट नेपाल	२०७६/७७	१	२४८२९३३	४४५०१			१२४१४६६	०	१२४१४६६	०	०	०	१२४१४६६	१२४१४६६	०	०	
	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय		१	५३३२६	०	११७४७	२७३०३		५१	२७३५४	२५३१७	११२	४७८	६५	२५९७२	१३८२	१३१२९	
	पशु विकास फर्म पोखरा दोहोरो मार्ग	२०७६/७७	१	५३३२६		११७४७	२७३०३		५१	२७३५४	२५३१७	११२	४७८	६५	२५९७२	१३८२	१३१२९	
	कानुन, न्याय तथा ससदीय मामिला मन्त्रालय		२	५३७८४	०	३०४८७	०	२२७५६	५४२	२३२९८	०	०	२५८०६	०	२५८०६	-२५०८	२७९७९	
	केन्द्रीय कानुन पुस्तकालय विकास समिति	२०७६/७७	१	५९७९	०	७२३	०	५२५६	०	५२५६	०	०	५३६२	०	५३६२	-१०६	६१७	
	केन्द्रीय कानूनी सहायता समिति	२०७६/७७	१	४७८०५	०	२९७६४	०	१७५००	५४२	१८०४२	०	०	२०४४४	०	२०४४४	-२४०२	२७३६२	
	गृह मन्त्रालय		१	३३७९६०	५०७८८	१३१५९६	०	१८०००	१७९५०६	१९७५०६	०	७२८२	१८४४	१३१३२८	१४०४५४	५७०५२	१८८६४८	
	नेपाल हज्र समितिको सचिवालय	२०७६/७७	१	३३७९६०	५०७८८	१३१५९६	०	१८०००	१७९५०६	१९७५०६	०	७२८२	१८४४	१३१३२८	१४०४५४	५७०५२	१८८६४८	
	परराष्ट्र मन्त्रालय		१	२०४०७	४४४	४७	०	९०००	१३०८	१०३०८	०	९०००	०	१०९९	१००९९	२०९	२५६	
	परराष्ट्र मामिला अध्ययन प्रतिष्ठान	२०७६/७७	१	२०४०७	४४४	४७		९०००	१३०८	१०३०८		९०००		१०९९	१००९९	२०९	२५६	
	रक्षा मन्त्रालय		३	७४७२७१	०	१८७३१	२०४०२४	०	१८८५३८	३९२५६२	१६७०१८	१८२८५१	४१७७	१४४	३५४१९०	३८३७२	५७१०३	
	स्वयम्भू बारुदखाना	२०७६/७७	१	२९१४७	०	११३९७	२८२३३	०	०	२८२३३	०	९१४	०	०	९१४	२७३१९	३८७१६	
	विरन्द्र अस्पताल मेन्टिमेन्स फण्ड	२०७६/७७	१	५७२	०	५७२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	५७२	
	बसुन्धरा क्यान्टिन	२०७६/७७	१	७९७५५२	०	६७६२	१७५७९१	०	१८८५३८	३६४३२९	१६७०१८	१८१९३७	४१७७	१४४	३५३२७६	११०५३	१७८१५	
	वन तथा वातावरण मन्त्रालय		२	१४१८७८०	२४२०३	३११८	०	१६६८२६४	१०७१३	१६७८९७७	५८४८	१६६१८१६	०	१९७९	१६६९६४३	९३३४	१२४५२	
	राष्ट्रपति चुरे तराई मधेश संरक्षण विकास समिति	२०७६/७७	१	१३९७४५९	२४२०३	८९२	०	१६५१९२२	७९६०	१६५१९८२	०	१६५१९५४		१६२०	१६६०७७४	-८९२	०	
	राष्ट्रिय ताल विकास संरक्षण समिति	२०७६/७७	१	२१३२१	०	२२२६	०	१६३४२	२७५३	१९०९५	५८४८	२६६२		३५९	८८६९	१०२२६	१२४५२	
	शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय		२	३३४०५३	६६३७३	२२२२०३	५३४७९	१५९५०३	१३२३	२१४३०५	२२४०७	४९५५५	४७७९६	०	११९७४८	९४५५७	३१६७६०	
	यूनेस्कोका निमित्त नेपाल राष्ट्रिय आयोग	२०७६/७७	१	४६४१०	३००	२२३१३	०	१३७४३	३४३	१४०८६		१८४०७	१३९१७	०	३२३२४	-१८२३८	४०७५	
	खुल्ला विश्वविद्यालय	२०७६/७७	१	२८७६४३	६६०७३	१९९८९०	५३४७९	१४५७६०	९८०	२००२१९	२२४०७	३११३८	३३८७९	०	८७४२४	११२७९५	३१२६८५	
	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय		२	४५६५०१४	०	१३७०३६६	७५७१२	०	२२८५२८४	२३६०९९६	०	०	०	२२०४०१८	२२०४०१८	१५६९७८	१५२७३४४	
	केन्द्रीय घनादेश	२०७६/७७	१	७४१	०	३७९५४		११०	११०					६३१	६३१	-५२१	३७४३३	
	हुलाक वचत बैंक	२०७६/७७	१	४५६४२७३	०	१३३२४१२	७५७१२		२२८५१७४	२३६०८८६				२२०३३८७	२२०३३८७	१५७४९९	१४८९९११	
	सहरी विकास		२	५३८१	८७५७	३४११९	०	०	४४३०	४४३०	९४९	०	०	०	९४९	३४८१	३७६००	
	जग्गा विकास चक्रकोष	२०७६/७७	१	०	०	२७८०९	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	२७८०९	
	अधिकार सम्पन्न बागमती सभ्यता एकिकृत विकास कोष	२०७६/७७	१	५३८१	८७५७	६३१०	०	०	४४३०	४४३०	९४९	०	०	०	९४९	३४८१	९७९१	
	श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा		२	६१०५७३२	२२२९०	५६५६९०९	०	१५५६३	३३८०६९१	३३९२२५४	०	१५५६३	०	२६९३९१५	२७०९४७८	६८६७७६	६३४३६८५	
	राष्ट्रियस्तरको कल्याणकारी कोष	२०७६/७७	१	४३३४३०२		५०८४८		०	२२४२२१८	२२४२२१८		०		२०९२०८४	२०९२०८४	१५०१३४	२००९८२	
	वैदेशिक रोजगार बोर्डको सचिवालय	२०७६/७७	१	१७७१४३०	२२२९०	५६०६०६१		१५५६३	११३८४७३	११५४०३६		१५५६३		६०१८३१	६१७३९४	५३६६४२	६१४२७०३	
	राष्ट्रिय योजना आयोग		१	०	०	११८४७	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	११८४७	

क्र.सं.	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण सम्पन्न आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण रकम	बेरुजू रकम	लेखापरीक्षण भएको अन्तिम वर्षको संचालन नतिजा										यो वर्षको बचत	वर्षान्तको मोज्दात	
						वर्षको शुरु मोज्दात	आय				व्यय							
							बिक्री र सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च			
	नया नेपाल निर्माण कोष	२०७६/७७	१	०	०	११८४७				०					०	०	११८४७	
	संघ तर्फको कुल जम्मा:		१०४	१३६७३८०९	७८५७४३०	३०८४५३४९	९७४८३१७	४४५४९९११	१९७५७५४८	७४०५५८५६	६८३५८०७	१५४२००९३	१०१३४७९४	३३३९८८५१	६५७८९५४५	८२६६३११	३९१११६६०	
	प्रदेश																	
	प्रदेश नम्बर १		१५	१९३५०५८	६२२९	४१५२५	७८५२५	६०४०७८	२८३५७५	९६६१७८	०	०	९३००२	८७५८७८	९६८८८०	-२७०२	३८८२३	
	जिल्ला अस्पताल भोजपुर	२०७६/७७	१	७५३९८	०	२३०१	८०३१	२९६८४	०	३७७१५	०	०	१०८०३	२६८८०	३७६८३	३२	२३३३	
	जिल्ला अस्पताल पाँचथर	२०७६/७७	१	१४५११७	२६	४३०४	१७९८२	५५८४६	०	७३८२८	०	०	२३०३२	४८२५७	७१२८९	२५३९	६८४३	
	जिल्ला अस्पताल, सुनसरी	२०७६/७७	१	१४९७३८	१२७८	५६७	१६८२०	५९५७०	०	७६३९०	०	०	३०४८१	४२८६७	७३३४८	३०४२	३६०९	
	जिल्ला अस्पताल ताप्लेजुङ	२०७६/७७	१	१०६९६९	७७३	५१९९	२०३७७	३२०३४	०	५२४११	०	०	७४३६	४७१२२	५४५५८	-२१४७	३०५२	
	जिल्ला अस्पताल उदयपुर	२०७६/७७	१	१५८५२७	२०१०	८८५	१५३१५	६४६१५	०	७९९३०	०	०	२१२५०	५७३४७	७८५९७	१३३३	२२१८	
	जिल्ला अस्पताल, सोलुखुम्बु	२०७६/७७	१	६१२१४	२१३	२६०७	०	२१३९६	८७६४	३०१६०	०	०	०	३१०५४	३१०५४	-८९४	१७१३	
	जिल्ला अस्पताल, ओखलढुंगा	२०७६/७७	१	७३२६८	०	१८५६	०	३३८४५	२५३५	३६३८०	०	०	०	३६८८८	३६८८८	-५०८	१३४८	
	इलाम अस्पताल, इलाम	२०७६/७७	१	१८७०१०	९९९	७७४२	०	५३३९८	३९३५८	९२७५६	०	०	०	९४२५४	९४२५४	-१४८८	६२४४	
	जिल्ला अस्पताल, धनकुटा	२०७६/७७	१	१०८७७२	२	११७८८	०	३५५८६	१४८२९	५०४१५	०	०	०	५८३५७	५८३५७	-७९४२	३८४६	
	जिल्ला अस्पताल, खोटाङ्ग	२०७६/७७	१	७८४१०	७	०	०	३९२०५	०	३९२०५	०	०	०	३९२०५	३९२०५	०	०	
	मेची अञ्चल अस्पताल, झापा	२०७६/७७	१	५५४६८४	६००	३३००	०	१०४१५३	१७३५९७	२७७७५०	०	०	२७६९३४	२७६९३४	८१६	४११६		
	जिल्ला अस्पताल, तेह्रथुम	२०७६/७७	१	५०९४२	०	०	०	२५४७१	०	२५४७१	०	०	२५४७१	२५४७१	०	०	०	
	जिल्ला अस्पताल, संखुवासभा	२०७६/७७	१	१४८३३७	३२१	६७७	०	४०४५०	३४४४२	७४८९२	०	०	०	७३४४५	७३४४५	१४४७	२१२४	
	ग्रामिण विकास प्रशिक्षण केन्द्र, झापा	२०७६/७७	१	१७९४६	०	२९९	०	८८२५	०	८८२५	०	०	०	९१२१	९१२१	-२९६	३	
	प्रदेश लगानी प्राधिकरण, मोरङ	२०७६/७७	१	१८७२६	०	०	०	०	१००५०	१००५०	०	०	०	८६७६	८६७६	१३७४	१३७४	
	प्रदेश नम्बर २		८	१९९५८१७	८२७०८	४४७०४	१३९४१६	५५५६२३	३५२६८०	१०३७७१९	२७३४०८	२२११८१	१८०४२८	२८३०८१	९५८०९८	७९६२१	१२४३२५	
	विदेह मिथिला क्षेत्र प्रवर्धन विकास समिति	२०७६/७७	१	७९६२	१२८	०	०	३९८१	०	३९८१	०	०	०	३९८१	३९८१	०	०	
	प्रादेशिक अस्पताल,धनुषा	२०७६/७७	१	८६५०८८	५५६२१	२९३६३	७५२०६	५६६३४	३३५२९३	४६७१३३	२७३२९७	४९१२५	७४०२५	१५०८	३९७९५५	६९१७८	९८५४१	
	कलैया अस्पताल,बारा	२०७६/७७	१	१०९०७३	०	१७५	६८२५	४९९११	४४७	५७१८३	०	२९९१२	२००००	१९७८	५१८९०	५२९३	५४६८	
	लहान अस्पताल,सिराहा	२०७६/७७	१	१२७५४८	६१६४	५९३३	१८१३४	४५०५६	१५०	६३३४०		२०४०६	२५०००	१८८०२	६४२०८	-८६८	५०६५	
	सिराहा अस्पताल,सिराहा	२०७६/७७	१	१६०२५८	९२७४	६८८	१४६३९	६३०२०	३७७७	८१४३६		४४०५७	२००२०	१४७४५	७८८२२	२६१४	३३०२	
	जिल्ला अस्पताल जलेश्वर	२०७६/७७	१	२७५९५५	१३७४	३३४०	७८३५	१२७८९२	२८०५	१३८५३२	०	३२२३५	१६७२०	८८४६८	१३७४२३	११०९	४४४९	
	मलंगवा अस्पताल,सर्लाही	२०७६/७७	१	२६९५४०	९७६५	१४९३	६५४६	११९६७६	९३८५	१३५६०७	१११	३११६७	५७०४	९६९५१	१३३९३३	१६७४	३१६७	
	गौर अस्पताल, रौतहट	२०७६/७७	१	१८०३९३	३८२	३७१२	१०२३१	७९४५३	८२३	९०५०७	०	१४२७९	१८९५९	५६६४८	८९८८६	६२१	४३३३	
	बागमती प्रदेश		८	६४९९०६	८८८१	४८८०२	१३४४०१	२५०६९	१८५९९४	३४५६४४	३११८१	३६५५३	६७३६९	१६९२१९	३०४३४२	४१२२२	९००२४	
	रसुवा अस्पताल विकास समिति	२०७६/७७	१	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	
	त्रिशुली अस्पताल विकास समिति	२०७६/७७	१	५७४५५	१७८३	३४२०	२०२९२	६६७	६९०८	२७८६७	१३५९९	११३	६७९५	९०४१	२९५४८	-१६८१	१७३९	
	धादिङ्ग अस्पताल विकास समिति	२०७६/७७	१	४२५६४	४२५	१२६४	३६७	३००	२२०६०	२२७२७	३६७	५४९	१८५७	१७०६४	१९८३७	२८९०	४१५४	
	हेटौडा अस्पताल विकास समिति	२०७६/७७	१	२७३८०४	५६९८	७६०९	४९९७३	९९०१	८१६८३	१४१५५७	४०४६	३०४२९	२०८२०	७६९५२	१३२२४७	९३१०	१६९१९	
	भक्तपुर अस्पताल विकास समिति	२०७६/७७	१	१७५७२१	७८१	६६३४	५६४०२	४३७७	३९५९०	१००३६९	१२७५५	३४६७	१६१३६	४२९९४	७५३५२	२५०१७	३१६५१	
	सिन्धुली अस्पताल विकास समिति	२०७६/७७	१	७०२५४	१९४	२२१९	६४१६	१९४१	२७३७३	३५७३०	०	१८३६	१३२२२	१९४६६	३४५२४	१२०६	३४२५	

क्र.सं.	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण सम्पन्न आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण रकम	बेरुजू रकम	लेखापरीक्षण भएको अन्तिम वर्षको संचालन नतिजा										यो वर्षको बचत	वर्षान्तको मोज्दात	
						वर्षको शुरु मोज्दात	आय				व्यय							
							विक्री र सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च			
	रामेछाप अस्पताल विकास समिति	२०७६/७७	१	७९१३	०	१८२२	१०५१	०	३२४३	४२९४	४१४	१५९	६७६	२३७०	३६१९	६७५	२४९७	
	महिला विकास प्रशिक्षण केन्द्र	२०७६/७७	१	२२२३५	०	२५८३४	०	७८८३	५१३७	१३०२०	०	०	७८८३	१३३२	९२१५	३८०५	२९६३९	
	गण्डकी प्रदेश		१०	१९६४१९१	५२९३४	५६४४९	२५६७७१	७३७३७५	१८२६७	१०१२४१३	२६६४९५	५८२२२५	१५४१४९	५३५८	१००८२२७	४१८६	६०६३५	
	जिल्ला अस्पताल	२०७६/७७	१	१८२६९७	२०८७	५३०	२५३२९	६६८८१	८६७	९३०७७	२२९९२	६०९१७	५९६४	२७७	९०१५०	२९२७	३४५७	
	धौलागिरी अन्चल अस्पताल	२०७६/७७	१	४३४३५९	११४३४	१५६९६	८९६७८	१३०८१०	२६९०	२२३१७८	९५४९५	९१६२३	३९१८७	५७२	२२६८७७	-३६९९	११९९७	
	जिल्ला अस्पताल म्याग्दी	२०७६/७७	१	२४२२७२	३७३४	२४८१०	४५४२५	८५२४८	२२६७	१३२९४०	४७०७९	५३७१६	३१५३२	१८१५	१३४१४२	-१२०२	२३६०८	
	जोमसोम अस्पताल	२०७६/७७	१	५८५३४	१०	२६६३	२०८७	२७५५३	७३९	३०३७९	२९९१	१६३१९	११२३४	२७४	३०८१८	-४३९	२२२४	
	जिल्ला अस्पताल मनाङ्ग	२०७६/७७	१	७८८९३	२१७१०	८५२	६५२	३९१७४	१३२	३९९५८	१०७२	३४०३५	४६३९	४१	३९७८७	१७१	१०२३	
	जिल्ला अस्पताल	२०७६/७७	१	२२२६६८	९३७४	६६१	१२४०२	९८४६५	२०१५	११२८८२	११२९५	८००७१	१८३९४	६८७	११०४४७	२४३५	३०९६	
	मध्यविन्दु अस्पताल	२०७६/७७	१	१५५९९१	२९९	१४३८	१२४७५	६४९४४	१२१७	७८६३६	१४२७२	५८६३२	५८१२	७७	७८७९३	-१५७	१२८१	
	दमौली अस्पताल	२०७६/७७	१	१६०४७६	०	५६८८	२२१५१	५९०६०	२५९८	८३८०९	२२६५३	४८२३५	१०८२४	६४३	८२३५५	१४५४	७१४२	
	जिल्ला अस्पताल	२०७६/७७	१	१९६२२२	३९५२	११३८	२६२२५	७०४९९	३२२१	९९९४५	२६२३५	५८९५९	११५४०	६८१	९७४१५	२५४०	३६६८	
	मातृशिशु मित्रेरी अस्पताल	२०७६/७७	१	२३२०७९	३३४	२९७३	२०३४७	९४७४१	२५२१	११७६०९	२२४११	७९७१८	१५०२३	२९१	११७४४३	१६६	३१३९	
	लुम्बिनी प्रदेश		१६	२७४७१४९	७९२८२	४२३५९०	९६४०३७	२३४४७११	८१२२०	३३८९९६८	१४१३२१९	१८९४४३३	०	६९३३९	३३७७०२१	१२९४७	४३६५३७	
	लुम्बिनी प्रादेशिक अस्पताल, रुपन्देही	२०७६/७७	१	१४९१४५०	३२३९१	३५२२६०	६२०५२८	५००६३७	१८०२५	११३९१९०		११५१९७१			११५१९७१	-१२७८१	३३९४७९	
	भिम अस्पताल	२०७६/७७	१	१४०७७४	१२१८९	१४५४७	३९४९५	८५७८१	९५१	१२६२२७		१२९९०७			१२९९०७	-३६८०	१०८६७	
	रोल्पा अस्पताल	२०७६/७७	१	७४२९३	९१	७०५३	२२५५९	४४०१३	६६८	६७२४०		६३४४३			६३४४३	३७९७	१०८५०	
	बर्दिया अस्पताल	२०७६/७७	१	१३६१८४	१४३१	५५७३	४९१५३	८१३२४	१३४	१३०६११		१३०८६६	०	०	१३०८६६	-२५५	५३१८	
	अर्घाखाँची अस्पताल	२०७६/७७	१	७३८६६	०	६२३०	२२२९४	४५२९९	४३	६७६३६		६४१४३	०	०	६४१४३	३४९३	९७२३	
	जिल्ला अस्पताल रुकुमकोट, रुकुमपूर्व	२०७६/७७	१	३०२२२	५७३७	०	१०८०	२९१४२	०	३०२२२	०	३०१०६	०	०	३०१०६	११६	११६	
	राप्ती प्रादेशिक अस्पताल विकास समिति	२०७६/७७	१	२००४३१	१७२६८	१०३६९	१४३३५	११८४९००	५७२३६	१२५६४७१	११८४९००	२९०९	०	६८९५३	१२५६७६२	-२९१	१००७८	
	राप्ती आयुर्वेद चिकित्सालय, तुलसीपुर दाङ	२०७६/७७	१	८०३७	०	०	०	८०३७	०	८०३७	८०३७	०	०	०	८०३७	०	०	
	प्रादेशिक आयुर्वेद चिकित्सालय, विजौरी दाङ	२०७६/७७	१	३२५६६	१०५९	९८२	०	३११३२	४५२	३१५८४	३११३२	०	०	३८६	३१५१८	६६	१०४८	
	प्युठान अस्पताल,विजुवार प्युठान	२०७६/७७	१	९७८०९	१३०	११३५	३२०९३	६३३४९	१२३२	९६६७४	९३९२४	०	०	९३९२४	२७५०	३८८५	६३२०	
	कपिलवस्तु अस्पताल,तौलिहवा कपिलवस्तु	२०७६/७७	१	१०१५४६	०	४०४७	३३२०८	६३३८७	९०४	९७४९९	९५२२६	०	०	९५२२६	२२७३	६३२०	६३२०	
	पृथ्वीचन्द्र अस्पताल विकास समिति, नवलपरासी	२०७६/७७	१	९२४००	७९	३४५०	२१६५५	६७००९	२८६	८८९५०	०	८९१६७	०	०	८९१६७	-२१७	३२३३	
	चिसापानी अस्पताल विकास समिति, नवलपरासी	२०७६/७७	१	३३६८६	२०	४२७	२२२७१	१०९८८	०	३३२५९	०	३२४२४	०	०	३२४२४	८३५	१२६२	
	गुल्मी अस्पताल, तम्घास गुल्मी	२०७६/७७	१	८५४३१	७६६२	३९३२	२७०७५	५३६७९	७४५	८१४९९	०	८००४८	०	०	८००४८	१४५१	५३८३	
	पाल्पा अस्पताल, पाल्पा	२०७६/७७	१	६३७४८	६७	७५७०	२३३९४	३२६०९	१७५	५६१७८	०	४७८८८	०	०	४७८८८	८२९०	१५८६०	
	रामपुर अस्पताल पाल्पा	२०७६/७७	१	८४७०६	११५८	६०१५	३४८९७	४३४२५	३६९	७८९११	०	७१५११	०	०	७१५११	७१००	१३११५	
	कर्णाली प्रदेश		१०	३४८२५०	०	१२२७८२	२२५४६८	०	०	२२५४६८	०	२१६२४३	०	०	२१६२४३	९२२५	१३२००७	
	मेहलकुना अस्पताल	२०७६/७७	१	२१२५५	०	४८३६	१६४१९	०	०	१६४१९	०	१८०७५	०	०	१८०७५	-१६५६	३१८०	
	जिल्ला अस्पताल, मुगु	२०७६/७७	१	७४०७	०	२७७८	४६२९	०	०	४६२९	०	७२२२	०	०	७२२२	-२५९३	१८५	
	प्रदेश अस्पताल, सुर्खेत	२०७६/७७	१	२२४४१२	०	१०२०९२	१२२३२०	०	०	१२२३२०	०	१०९००१	०	०	१०९००१	१३३१९	११४४११	
	जिल्ला अस्पताल, रुकुम पश्चिम	२०७६/७७	१	१६६९१	०	२६४१	१४०५०	०	०	१४०५०	०	१३६४०	०	०	१३६४०	४१०	३०५१	

क्र.सं.	संस्थाको नाम	लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण सम्पन्न आर्थिक वर्ष	लेखापरीक्षण रकम	बेरुजू रकम	लेखापरीक्षण भएको अन्तिम वर्षको संचालन नतिजा										यो वर्षको बचत	वर्षान्तको मोज्दात
						वर्षको शुरु मोज्दात	आय				व्यय						
							बिक्री र सेवा शुल्क	अनुदान	अन्य आय	जम्मा	प्रत्यक्ष खर्च	सञ्चालन खर्च	कर्मचारी खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च		
	जिल्ला अस्पताल, सल्यान	२०७६/७७	१	२२९९२	०	२७५१	२०२४१	०	०	२०२४१	०	२१६३४	०	०	२१६३४	-१३९३	१३५८
	जिल्ला अस्पताल, दैलेख	२०७६/७७	१	१४३७८	०	१७१६	१२६६२	०	०	१२६६२	०	११५६६	०	०	११५६६	१०९६	२८१२
	जिल्ला अस्पताल, जाजरकोट	२०७६/७७	१	८०७९	०	३२५६	४८२३	०	०	४८२३	०	६१२८	०	०	६१२८	-१३०५	१९५१
	जिल्ला अस्पताल, कालिकोट	२०७६/७७	१	२५३४८	०	१०३९	२४३०९	०	०	२४३०९	०	२४४४५	०	०	२४४४५	-१३६	९०३
	जिल्ला अस्पताल, डोल्पा	२०७६/७७	१	२३८०	०	२०६	२१७४	०	०	२१७४	०	१८७३	०	०	१८७३	३०१	५०७
	जिल्ला अस्पताल, हुम्ला	२०७६/७७	१	५३०८	०	१४६७	३८४१	०	०	३८४१	०	२६५९	०	०	२६५९	११८२	२६४९
	सुदूरपश्चिम प्रदेश		९	१२०५१२४	२८०३३	३४५३२	२९३९८८	८६२१५२	१४४५२	११७०५९२	०	११२५२११	०	६७२९	११३१९४०	३८६५२	७३१८४
	सेती प्रादेशिक अस्पताल, धनगढी	२०७६/७७	१	४५९५४५	१९७४८	१२०१५	१५४०६५	२८५१७०	८२९५	४४७५३०	०	४३६९९१	०	३०७०	४४००६१	७४६९	१९४८४
	महाकाली अस्पताल, कञ्चनपुर	२०७६/७७	१	२४४३४३	१२१५	४२९०	३३५५६	२०४५२०	१९७७	२४००५३	०	२३४२८७	०	६२८	२३४९१५	५१३८	९४२८
	टिकापुर अस्पताल, कैलाली	२०७६/७७	१	११८९३९	१३८२	८४२३	४१००५	६८५५६	९५५	११०५१६	०	१०२९०८	०	९४८	१०३८५६	६६६०	१५०८३
	जिल्ला अस्पताल, बाजुरा	२०७६/७७	१	७२१५८	२२२०	२९०९	१५१५४	५३६७७	४१८	६९२४९	०	६५३७६	०	३८८	६५७६४	३४८५	६३९४
	जिल्ला अस्पताल, डोटी	२०७६/७७	१	७१३८०	१९२६	०	१३७५१	५६६८३	९४६	७१३८०	०	६६९८६	०	१०४	६७०९०	४२९०	४२९०
	जिल्ला अस्पताल, बझाङ	२०७६/७७	१	१०७०४७	८४७	१८८५	२६४१६	७७५७७	११६९	१०५१६२	०	९२७२३	०	११९४	९३९१७	११२४५	१३१३०
	जिल्ला अस्पताल, अछाम	२०७६/७७	१	६०५४६	१४	२९०८	३८७६	५३२५६	५०६	५७६३८	०	५७३१६	०	३१५	५७६३१	७	२९१५
	जिल्ला अस्पताल, बैतडी	२०७६/७७	१	६१०४८	६८१	२१०२	६१६५	५२५९५	१८६	५८९४६	०	५८५०६	०	८२	५८५०८	३५८	२४६०
	ग्रामिण विकास प्रशिक्षण केन्द्र, डोटी	२०७६/७७	१	१०११८	०	०	०	०	१०११८	१०११८	०	१०११८	०	०	१०११८	०	०
	प्रदेशतर्फको कुल जम्मा:		७६	१०८४५४९५	२५८०६७	७७२३८४	२०९२७०६	५११९००८	९३६१८८	८१४७९०२	१९८४३०३	४०७५८७६	४९४९६८	१४०९६०४	७९६४७५१	१८३१५१	९५५५३५
	संघ र प्रदेशतर्फको कुल जम्मा:		१८०	१४७५८४१०४	८११५४९७	३१६१७७३३	११८४१०२३	४९६६८९९९	२०६९३७३६	८२२०३७५८	८८२०११०	१९४९५९६९	१०६२९७६२	३४८०८४५५	७३७५४२९६	८४४९४६२	४००६७१९५

सरकारी निकायको पेशकी बाँकी विवरण

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकायको नाम	कर्मचारी पेशकी		अन्य पेशकी						जम्मा
		गतवर्षसम्म	यो वर्ष	गतवर्षसम्म			यो वर्ष			
				मोबिलाइजेसन	प्रतिपत्र	अन्य	मोबिलाइजेसन	प्रतिपत्र	अन्य	
१	उप-राष्ट्रपतिको कार्यालय					१००				१००
२	संघीय संसद सचिवालय	५८४६	१२१७							७०६३
३	सर्वोच्च अदालत	२३९२५	१७२	१२४६	०	१३००	२०७०३	०	१४६६	४८८१२
४	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	२०५			५८५४					६०५९
५	लोक सेवा आयोग	०	०	०		५७५८				५७५८
६	निर्वाचन आयोग	४१३३		११५९						५२९२
७	राष्ट्रिय आदी वासी जनजाती आयोग	०		०	०	६२	०	०	०	६२
८	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	४०	९५	८७२४	०	०	२३००	०	०	१११५९
९	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	१३५८२	०	४२२६२७	०	१५२४११५	४७६७५२८	०	०	६७२७८५२
१०	अर्थ	९६८	३०	१४८५७६	४२८७४८	७१६६	५९०८	०	१३३८	५९२७३४
११	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति	२३०८	७०५	५१०६०	०	६७५२८	०	०	२९०९	१२४५१०
१२	ऊर्जा जलस्रोत तथा सिँचाई	२२०११	४३	२५२७२०२	९३१४७	२३२७००	९६१५३९	२९२७२६	२३६०८९	४३६५४५७
१३	कानून न्याय तथा संसदीय मामिला	१००	०	०	०	०	०	०	०	१००
१४	कृषि तथा पशुपन्छी विकास	६२९३०	२८९१	३८२९८२	२१५६६१	१०१०९	०	०	७५४१२	७४९९८५
१५	गृह	१५२७८	२७२९	३०४५०	१२९४६४	५४५७	४०४९७६	१११४०९३	६७०२८	१७६९४७५
१६	परराष्ट्र	९०४७५	१५२६५	१०८६४	१४१०३५	११५४०	०	०	०	२६९१७९
१७	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	६६८१	२०००	१०४९७१	०	२४०३	१०८४१८	०	२८७१८	२५३१९१
१८	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण	१२८२६	२८	०	०	१८५३७४	१३८५७	०	२६४५४	२३८५३९
१९	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	३८०७५	१८५	१२९६७४१७	४५८६६६	१०२६९७५९	७६५४९६०	६००	२४७८६७५	३३८६८३३७
२०	युवा तथा खेलकुद	०	०	०	०	०	०	०	१५४९२	१५४९२
२१	रक्षा	२७०७०	१०८२८	५७२७००	१०१९१६२५	२१६११३९	१३६२९०	३९१३९७७	५०८८२८	१७५२२४५७

क्र.सं.	मन्त्रालयरनिकायको नाम	कर्मचारी पेशकी		अन्य पेशकी						जम्मा
		गतवर्षसम्म	यो वर्ष	गतवर्षसम्म			यो वर्ष			
				मोविलाइजेसन	प्रतितपत्र	अन्य	मोविलाइजेसन	प्रतितपत्र	अन्य	
२२	वन तथा वातावरण	४०४९	१९९७	९१७५	०	१०१	२४२०	०	१७२२६	३४९६८
२३	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	२६६८२६	४४७९	०	०	१६६००९९	०	०	१२३०४	१९४३७०८
२४	श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा	४९१४	१००७	५९२	०	१०१०१४	०	०	१३५८	१०८८८५
२५	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि	१२०७	४७	३२२३४	०	१७८	१५३६		४७८७८	८३०८०
२६	शहरी बिकास	११३९३	०	४७५९४५७	०	२९३२३३	३४८९२१०	०	६९१२	८५६०२०५
२७	खानेपानी	१६२३५	०	२१७४३४२	४०४६९५	२७११६४	८२१५५६	०	३१५६	३६९११४८
२८	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	२५९०२३	६६६	२७३७४७६	३६९५९६	११०३०११२	७३९०३३	०	०	१५१३५९०६
२९	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	३०६	७९४	०	५३७६२९	४०८१३१	१०६१९०	१६४५०२	९८३३३२	२२००८८४
३०	राष्ट्रिय योजना आयोग	१२३४	०	०	०	०	०	०	०	१२३४
	संघ तर्फ जम्मा	८९१६४०	४५१७८	२६९४३२५४	१२९७६१२०	२८२४८५४२	१९२३६४२४	५४८५८९८	४५१४५७५	९८३४१६३१
	प्रदेश तर्फ									
१	प्रदेश नम्बर १	१३१७८	५५२८	५५९००५	०	८९२३४	२९४१६३४	०	६९०४	३६१५४८३
२	प्रदेश नम्बर २	७७९८	२५५२७	४६११२१	०	११३३३२	२३४०३२	०	३४९९९०	११९१८००
३	बागमती प्रदेश	१८१४	१०९४८	१९१४००	०	१५९१३	३९८०५५	०	१०२७०२	७२०८३२
४	गण्डकी प्रदेश	१६०४	५७४	२६६८३९	०	२५६८४२	१४०९१०१	०	१३०६३३	२०६५५९३
५	लुम्बिनी प्रदेश	१३६५	५५३०	९६५११	०	०	६२८१७८	०	५४२२६	७८५८१०
६	कर्णाली प्रदेश	४९३२	७८२६३	२२४३८१	०	०	२१०३६८	०	२९९७२	५४७९१६
७	सुदुरपश्चिम प्रदेश	१२१५०३	३०४८	१००११२	०	०	८४७७६६	०	१३९५५४	१२११९८३
	प्रदेश जम्मा	१५२१९४	१२९४१८	१८९९३६९	०	४७५३२१	६६६९१३४	०	८१३९८१	१०१३९४१७
	संघ र प्रदेशको जम्मा	१०४३८३४	१७४५९६	२८८४२६२३	१२९७६१२०	२८७२३८६३	२५९०५५५८	५४८५८९८	५३२८५५६	१०८४८१०४८

कुल असुली
आर्थिक वर्ष २०७६।७७

(रु हजारमा)

क्र.सं.	निकायमन्त्रालय	विनियोजन, राजस्व र धरौटी				अन्य निकाय	कुल जम्मा
		ले. प. को क्रममा	प्रारम्भिक प्रतिवेदन पठाएपछि	सम्परीक्षणको क्रममा	जम्मा		
१	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	३९९६	३९९७	१२३५१	२०३४४	-	२०३४४
२	अर्थ	१००	३७९२१५	१६८४३८९	२०६३७०४	३६८५०	२१००५५४
३	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति	४००	७२	६८६६५	६९१३७		६९१३७
४	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिचाई	२३२५	४११८	२०१७३३	२०८१७६	-	२०८१७६
५	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला	४	०	११४	११८	-	११८
६	कृषि तथा पशुपन्छी विकास	१७३३	६३०	२८१२	५१७५	-	५१७५
७	गृह	२४५०	२४५	२८४९	५५४४	२९०९	८४५३
८	परराष्ट्र	२९०२	६२२	४१९४	७७१८	-	७७१८
९	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	१११६	७९	५९८८	७१८३	-	७१८३
१०	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण	२३७९	२३६	२४३५७	२६९७२	-	२६९७२
११	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	२३२९६	४३३५९	७५५६२१	८२२२७६	६९६	८२२९७२
१२	युवा तथा खेलकुद	११६	-	-	११६	-	११६
१३	रक्षा	१०१२२	३५	५६४	१०७२१	-	१०७२१
१४	वन तथा वातावरण	१८४२	३३४		२१७६		२१७६
१५	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि	१३०७२	१२	२१५२२	३४६०६	८४	३४६९०
१६	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा	२०४१७	४४	१६२	२०६२३	-	२०६२३
१७	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि	२६५६	९९५	६०६८७७	६१०५२८	१८३	६१०७११
१८	सहरी विकास	९५९	२५७७	६३२९७	६६८३३	-	६६८३३
१९	खानेपानी	२३	९७४०	२९२४०	३९००३		३९००३
२०	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	२०७८	४४८	३३२५०	३५७७६	-	३५७७६
२१	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	३३६१	८०४	४३८२५२	४४२४१७	-	४४२४१७
२२	राष्ट्रिय योजना आयोग	०	३	२१५८	२१६१		२१६१
	संघ जम्मा	९५३४७	४४७५६५	३९५८३९५	४५०१३०७	४०७२२	४५४२०२९
१	प्रदेश नम्बर १	३३१०	३९१०६६	७६८७	४०२०६३	८	४०२०७१
२	प्रदेश नम्बर २	३५१९	४१६३	१२०२	८८८४	१७९८	१०६८२
३	बागमती प्रदेश	२३४४	७०००	१७९९४	२७३३८	१७३	२७५११
४	गण्डकी प्रदेश	११५८१	३३६०	१२८१९	२७७६०	८९९	२८६५९
५	लुम्बिनी प्रदेश	५६३	४१५३	२७११६	३१८३२	०	३१८३२
६	कर्णाली प्रदेश	१५९९	०	१००	१६९९	०	१६९९
७	सुदूर पश्चिम प्रदेश	४५३६	२२७	९२२९	१३९९२		१३९९२
	प्रदेश जम्मा	२७४५२	४०९९६९	७६१४७	५१३५६८	२८७८	५१६४४६
१	स्थानीय तह	४३७४१०	२५३८३३	४१६९३०	११०८१९३	०	११०८१९३
	संघ प्रदेश र स्थानीय तह समेतको कुल जम्मा	५६०२०९	११११३८७	४४५१४७२	६१२३०६८	४३६००	६१६६६६८

असुल हुन बाँकी राजस्व बक्यौता
आर्थिक वर्ष २०७६/७७

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	निकाय र मन्त्रालय	गत वर्ष सम्मको	यस वर्ष सम्मको	गत वर्षको तुलनामा वृद्धि	वृद्धि प्रतिशत
१	सर्वोच्च अदालत	११६७८०८०	११६७८०८०	०	०.००
२	अर्थ	१८५२७२७३७	२०१९६५४३४	१६६९२६९७	९.०१
३	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई	७७५१०	४६३६२४	३८६११४	४९८.१५
४	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण	१३०९२	१३०९२	०	०.००
५	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	४३७५००	१०८६३००	६४८८००	१४८.३०
६	वन तथा वातावरण	३६२१६९	३६२१६९	०	०.००
	जम्मा	१९७८४१०८८	२१५५६८६९९	१७७२७६११	८.९६

बजेटमा समावेश नभएको वैदेशिक सहायताको विवरण
आर्थिक वर्ष २०७६।७७

(रु हजारमा)

क्र.सं.	निकायरमन्त्रालय	प्राविधिक सहायता विवरण अनुसार		विविध सहायता		कूल	
		सम्झौता संख्या	वार्षिक प्राप्त हुनुपर्ने	सम्झौता संख्या	सम्झौता रकम	सम्झौता संख्या	वार्षिक प्राप्त हुनुपर्ने
१	राष्ट्रिय मानव अधिकार आयोग	१	२४,१९४			१	२४,१९४
२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय(लगानी बोर्ड समेत)	१	७५३,४०१			१	७५३,४०१
३	अर्थ मन्त्रालय	७	२,४५०,३६८	०	०	७	२,४५०,३६८
४	उद्योग वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय	२	८४,३१६			२	८४,३१६
५	उर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाई मन्त्रालय (जल तथा ऊर्जा आयोग समेत)	७	९१५,९८५			७	९१५,९८५
६	कृषि पशुपन्छी विकास मन्त्रालय	१३	८१२,५५५			१३	८१२,५५५
७	गृह मन्त्रालय	१	१,१५२,२३९			१	१,१५२,२३९
८	वन तथा वातावरण मन्त्रालय	११	४३१,८६३			११	४३१,८६३
९	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था मन्त्रालय	२	१४१,१७२			२	१४१,१७२
१०	खानेपानी मन्त्रालय	३	३५४,३२१			३	३५४,३२१
११	महिला, बालबालिका तथा जेष्ठनागरिक मन्त्रालय	२	९,०७३			२	९,०७३
१२	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय	१	७,२५८			१	७,२५८
१३	शहरी विकास मन्त्रालय	५	६७१,२६३			५	६७१,२६३
१४	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	३१	३,८६२,३३०			३१	३,८६२,३३०
१५	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	६	२,०८२,३७८			६	२,०८२,३७८
१६	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	२९	६,५७३,२६८			२९	६,५७३,२६८
१७	राष्ट्रिय योजना आयोग	१	२४,१९४	०	०	१	२४,१९४
१८	राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरण	८	९८१,९१३			८	९८१,९१३
	जम्मा:	१३१	२१,३३२,०९२	०	०	१३१	२१,३३२,०९२

अग्रिम कर कट्टी नगरेको समष्टिगत स्थिति

(रु. हजारमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकायको नाम	असुल गर्नुपर्ने		असुली		असुल गर्न बाँकी रकम
		कार्यालय संख्या	रकम	कार्यालय संख्या	रकम	
१	सर्वोच्च अदालत	३२	९८८४	०	०	९८८४
२	राष्ट्रिय महिला आयोग					०
३	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	३	१३३२	३	१३३२	०
४	अर्थ					०
५	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई	१०	२३९८	१	१५५	२२४३
६	कृषि तथा पशुपन्छी विकास	१२	४२५	०	०	४२५
७	गृह	१५	५१८०	०	०	५१८०
८	खानेपानी	८	५८३८		०	५८३८
९	परराष्ट्र	११	८३३	०	०	८३३
१०	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	२	९१	०	०	९१
११	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिवी निवारण	१	३०७	०	०	३०७
१२	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	१०	२०६१३	०	०	२०६१३
१३	महिला बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक	१	५७३६	०	०	५७३६
१४	युवा तथा खेलकुद मन्त्रालय	१	३५३	०	०	३५३
१५	वन तथा वातावरण	१०	८२४८	१०	०	८२४८
१६	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि	६	१०६०	०	०	१०६०
१७	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि	१	७	-	-	७
१८	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	८	६४०	८	६४०	०
१९	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१२	६०७९	०	०	६०७९
२०	शहरी विकास	५	८९४	१	६	८८८
	जम्मा	१४८	६९९१८	२३	२१३३	६७७८५
२१	संगठित संस्था					०
२२	समिति तथा अन्य	२७	२६२४	३	८१९	१८०५
	जम्मा	२७	२६२४	३	८१९	१८०५
	संघ तर्फ कुल जम्मा	१७५	७२५४२	२६	२९५२	६९५९०
	प्रदेश तर्फ					
१	प्रदेश नम्बर १	३६	५७०१	१	१०	५६९१
२	प्रदेश नम्बर २	३६	५८६३	०	०	५८६३
३	बागमती प्रदेश	२४	१८८०	९	५७१	१३०९
४	गण्डकी प्रदेश	१२	२५४८	२	३४१	२२०७
५	लुम्बिनी प्रदेश	२०	२११२	२	११८	१९९४
६	कर्णाली प्रदेश	३३	३८०९	०	०	३८०९
७	सुदुरपश्चिम प्रदेश	१३	३१२२	०	०	३१२२
	जम्मा	१७४	२५०३५	१४	१०४०	२३९९५
	संघ र प्रदेशको जम्मा	३४९	९७५७७	४०	३९९२	९३५८५

अनुसूची - १३
(प्रतिवेदनको परिच्छेद १ दफा १३ सँग सम्बन्धित)

राजस्वको शीर्षकगत आम्दानीको विवरण
आर्थिक वर्ष २०७६।७७

(रु. हजारमा)

संकेत संख्या	शीर्षक र उप-शीर्षक	अनुमान	यथार्थ असुली
११०००	कर	५८७८४९४००	६१३३९०४८४
१११००	आय मुनाफा तथा पूँजीगत लाभमा लाग्ने कर	२७२१८६०००	२१३२३३०४६
११११०	एकलौटी फर्म तथा व्यक्तिगत आयमा लाग्ने कर	७१३८३७००	५७९२७८४८
१११११	एकलौटी फर्म तथा व्यक्तिगत आयमा लाग्ने कर	३२,३७७,६००.००	२३६५२४६५
११११२	पारिश्रमिक कर	३०,९४९,४००.००	२५००४५६८
११११३	पूँजीगत लाभ कर	८,०५६,७००.००	९२७०८१५
१११२०	निकायको आयमा लाग्ने कर	१५२०८५५००	१२३१५११९५
१११२१	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर-सरकारी संस्थान	८,५०५,८००.००	११०२४६८४
१११२२	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर-पब्लिक लि. कम्पनी	६४,५७२,९००.००	४७२०००४१
१११२३	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर-प्राइभेट लिमिटेड कम्पनी	६१,६२२,९००.००	३२३७९२०७
१११२४	निकायको मुनाफामा लाग्ने कर-अन्य संस्था	१४,७९५,१००.००	८८६०३०७
१११२५	पूँजीगत लाभ कर- निकाय	२,५८८,८००.००	२३६८६९५५
१११३०	लगानीको आय तथा अन्य आयमा लाग्ने कर	४८७१६८००	३२१५४००३
१११३१	सम्पत्ति बहाल तथा पट्टा वापतको आयमा लाग्ने कर	५२५९१००	२६५४०२१
१११३२	व्याजमा लाग्ने कर	३२,४६३,७००.००	२१९९७१०६
१११३३	लाभांशमा लाग्ने कर	८,२४८,६००.००	५९३८०३४
१११३४	लगानी सम्बन्धी अन्य आयमा लाग्ने कर	१४७,९००.००	६८११०
१११३५	आकस्मिक लाभ कर	२५८,६००.००	२६९२४१
१११३९	अन्य आयमा लाग्ने कर	२,३३८,९००.००	१२२७४९३
११२००	पारिश्रमिकमा आधारित कर	८१६४९००	६५०८११०
११२१०	पारिश्रमिकमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कर	८१६४९००	६५०८११०
११२११	पारिश्रमिकमा आधारित सामाजिक सुरक्षा कर	८,१६४,९००.००	६५०८११०
११३००	सम्पत्ति कर	१३५००	४३०६
११३१०	अचल सम्पत्तिमा लाग्ने कर	१३५००	४३०६
११३११	वार्षिक सम्पत्ति कर	१०,५००.००	४३००
११३१२	संस्थागत सम्पत्तिमा लाग्ने वार्षिक कर	३०००	६
११४००	वस्तु तथा सेवामा आधारित कर	१११७७२५००	२६९७४७६०१
११४१०	मूल्य अभिवृद्धि कर (मू.अ.क.)	०	१५६८४५४३८
११४११	बाँडफाँडभई प्राप्त हुने मूल्य अभिवृद्धि कर	०	१५६७३२३७७
११४१२	मु. अ. कर. - आयात	०	२२२५८
११४१९	बाँडफाँड हुने बाहेक अन्य स्रोत बाट प्राप्त मूल्य अभिवृद्धि कर	०	९०८०३
११४२०	अन्तःशुल्क	६३६७८२००	८११४३५६४
११४२१	बाँडफाँड भई प्राप्त हुने अन्तःशुल्क	०	४५४८५८८१
११४२२	अन्तःशुल्क आयात	६३६७८२००	३५६४७०६४

संकेत संख्या	शीर्षक र उप-शीर्षक	अनुमान	यथार्थ असुली
११४२३	स्वास्थ्य जोखिम कर स्वदेशी उत्पादन	०	५२०४
११४२४	स्वास्थ्य जोखिम कर वैदेशिक उत्पादन	०	५४१५
११४४०	विशेष सेवामा लाग्ने कर	११५७३००	७९५०७९
११४४१	वैदेशिक रोजगार सेवा कर	५०००	०
११४४२	स्वास्थ्य सेवा कर	०	२११२५०
११४४३	शिक्षा सेवा शुल्क- शैक्षिक संस्था	०	४६५११
११४४४	शिक्षा सेवा शुल्क- वैदेशिक अध्ययन	११५२३००	५३७३१८
११४५०	पूर्वाधार सेवाको उपयोग तथा सवारी साधनमा लाग्ने कर	४६९३७०००	२७६७३३०६
११४५१	सवारी साधन कर	०	७३२५
११४५२	पूर्वाधार सेवाको उपयोगमा लाग्ने कर	३५०४६००	४९९३७६
११४५३	सडक मर्मत तथा सुधार दस्तुर	७४९३८००	७५६२१७६
११४५४	सडक निर्माण तथा संभार दस्तुर	१८४५०७००	५४०४३९०
११४५५	पूर्वाधार कर	१७४८७९००	१४२०००३८
११४६०	वस्तु तथा सेवामा लाग्ने कर	०	३२९०२१४
११४६१	वस्तु तथा सेवामा लाग्ने अन्य कर	०	३२४५०६८
११४६२	स्वास्थ्य जोखिम कर आयात	०	४५१४६
११५००	वैदेशिक व्यापारमा आधारित कर	१९५७१२५००	१२३७९०३०१
११५१०	आयातमा लाग्ने भंसार महसुल	१८७३०२९००	११७५८५५७३
११५११	भंसार महसुल- आयात	१८७२९५२००	११७५८५५७३
११५१२	भारतीय अन्तःशुल्क फिर्ता	७७००	०
११५२०	भंसार महसुल- निर्यात	१६४०००	११२३६६
११५२१	भंसार महसुल- निर्यात	१५८२००	१०५७२०
११५२२	निर्यात सेवा शुल्क	५८००	६४०८
११५२३	निर्यातमा लाग्ने अन्य शुल्क-महशुल	०	२३८
११५६०	वैदेशिक व्यापारमा आधारित अन्य कर	८२४५६००	६०९२३६१
११५६१	कृषि सुधार शुल्क	७५८३९००	५५८४४४८
११५६२	भंसार सम्बन्धी अन्य आय	६६१७००	५०७९१३
११६००	अन्य कर	०	१०७१२०
११६१०	व्यवसायले भुक्तानी गर्ने	०	१०५८६१
११६११	कम्पनी रजिष्ट्रेशन दस्तुर	०	९३६३५
११६१२	एजेन्सी रजिष्ट्रेशन दस्तुर र	०	२२०३
११६१४	रेडियो र एफ.एम.सञ्चालन दस्तुर	०	६५९६
११६१५	टेलीभिजन सञ्चालन दस्तुर	०	३४२६
११६२०	व्यवसाय बाहेक अन्यले भुक्तानी गर्ने	०	९९७
११६२२	हातहतियारको इजाजतपत्र दस्तुर	०	९९७
११६९०	अन्य कर	०	२६३
११६९१	अन्य कर	०	२६३
१४०००	अन्य राजस्व	८६८१११००	९२१०९९५८
१४१००	सम्पत्तिबाट प्राप्त आय	३११४६४००	३६८८७१२२
१४११०	व्याज	४९८२३००	५४१९३१९

संकेत संख्या	शीर्षक र उप-शीर्षक	अनुमान	यथार्थ असुली
१४१११	वित्तीय निकायबाट प्राप्त व्याज	२१२०००	१२१६६७
१४११२	व्यापारिक निकायबाट प्राप्त व्याज	२२२४००	०
१४११३	औद्योगिक निकायबाट प्राप्त व्याज	६००	०
१४११४	सेवामुलक निकायबाट प्राप्त व्याज	४५२३१००	५२३०६२२
१४११९	अन्य निकायबाट प्राप्त व्याज	२४२००	६७०३०
१४१२०	लाभांश	२४५४६१००	२३४६४१२१
१४१२१	वित्तीय निकायबाट प्राप्त लाभांश	११५५४६००	१२८०१६८०
१४१२२	व्यापारिक निकायबाट प्राप्त लाभांश	९००	४१५४७४८
१४१२३	औद्योगिक निकायबाट प्राप्त लाभांश	४६४००	०
१४१२४	सेवामुलक निकायबाट प्राप्त लाभांश	१२९४४०००	६४७४९४१
१४१२५	अन्य निकायबाट प्राप्त लाभांश	०	०
१४१२९	अन्य निकायबाट प्राप्त लाभांश	२००	३२७५२
१४१५०	भाडा र रोयल्टी	१६१८०००	७७४९४३०
१४१५१	सरकारी सम्पत्तीको बहालबाट प्राप्त आय	१०४५०००	१९१३२४
१४१५२	क्यानसिनोबाट प्राप्त रोयल्टी	५७३०००	५८७६६८
१४१५३	बौडफाँड भै प्राप्त वन रोयल्टी	०	५९७७९०
१४१५४	बौडफाँड भै प्राप्त खनिज तथा खानि सम्बन्धी रोयल्टी	०	३२८७९९
१४१५६	बौडफाँड भै प्राप्त विदुत सम्बन्धी रोयल्टी	०	१४२२१५४
१४१५६	बौडफाँड भै प्राप्त प्रवतारोहण वापतको सम्बन्धी रोयल्टी	०	८४४०४
१४१५९	अन्यस्रोतबाट प्राप्त बौडफाँड नहुने रोयल्टी	०	४५३७२९०
१४१७०	बौडफाँडबाट प्राप्त हुने आय	०	२५२०४३
१४१७१	वन रोयल्टी	०	१६१९०१
१४१७२	खानी रोयल्टी	०	१९२४
१४१७५	पदयात्रा रोयल्टी	०	३१९
१४१७६	पर्यटनसेवा शुल्क रोयल्टी	०	६१०
१४१७७	घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुर	०	६६२८३
१४१७८	सवारी साधन कर	०	२८४७
१४१७९	अन्य बौडफाँड हुने राजस्व	०	१५९४८
१४१९०	अन्य शुल्क	०	२२११
१४१९१	पर्यटन शुल्क	०	२१९०
१४१९२	पदयात्रा शुल्क	०	२१
१४२००	वस्तु तथा सेवा विक्रीबाट प्राप्त रकम	३९१६८७००	२६०९०१८६
१४२१०	वस्तु तथा विक्रीबाट प्राप्त रकम	११५३३७००	११०२३७३६
१४२११	कृषि उत्पादनको विक्रीबाट प्राप्त रकम	२४०७००	३१६१७९
१४२१२	सरकारी सम्पत्तीको विक्रीबाट प्राप्त रकम	१०२०२००	७४१००
१४२१३	अन्य विक्रीबाट प्राप्त रकम	२६५९००	१७९४९८
१४२१४	दुर संचार सेवा शुल्क	७९२८८००	९१०९०८४
१४२१५	टेलीफोन स्वामित्वको शुल्क	२०७३९००	१३४२३२२
१४२१६	निजी धारा वापतको शुल्क	१०००	०
१४२१७	नहर तथा कुलो उपयोग वापतको शुल्क	३०००	१२७४

संकेत संख्या	शीर्षक र उप-शीर्षक	अनुमान	यथार्थ असुली
१४२१८	विद्युत सेवा शुल्क	२००	१२७९
१४२२०	प्रशासनिक सेवा शुल्क	२४४७३५००	१३१४८६२०
१४२२१	न्यायिक दस्तुर	१४६०७००	१११४४९९
१४२२२	हुलाक सेवा शुल्क	२८०८००	२५८५५६
१४२२३	शिक्षा क्षेत्रको आम्दानी	८३७८००	६०९४७९
१४२२४	परीक्षा शुल्क	१२५२७००	२६५७१२
१४२२५	यातायात क्षेत्रको आम्दानी	१०००	२०९०३
१४२२६	आयात निर्यात इजाजत पत्र दस्तुर	१८३०००	१२१६१८
१४२२७	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	८२१०८००	३०८७५७
१४२२८	भिसा शुल्क	४१४३१००	२८७६२३२
१४२२९	अन्य प्रशासनिक सेवा शुल्क	८१०३६००	४७९४०६४
१४२५०	रजिष्ट्रेशन दस्तुर	३१६१५००	१०५६५८८
१४२५१	कम्पनी रजिष्ट्रेशन दस्तुर	३०७६४००	८३४२८४
१४२५२	एजेन्सी रजिष्ट्रेशन दस्तुर	७३५००	७८०४
१४२५४	रेडियोर एफ.एम.सञ्चालन दस्तुर	०	२४०२७
१४२५५	टेलिभिजन सञ्चालन दस्तुर	०	१८६८०१
१४२५७	हातहतियारको इजाजत पत्र दस्तुर	११६००	३६५८
	अन्य प्रशासनिक दस्तुरहरू	०	१५
१४२६०		०	८६१२४३
१४२६२	विद्युत सम्बन्धी दस्तुर	०	८४७१४७
१४२६३	जलस्रोत सम्बन्धी अन्य दस्तुर	०	२९८
१४२६४	वन क्षेत्रको अन्य आय	०	१२२६०
१४२६५	अन्य क्षेत्रको आय	०	१५३८
१४३००	दण्ड जरिवाना र जफत	१३७०८००	२३४४८३९
१४३१०	दण्ड जरिवाना र जफत	१३७०८००	२३४४८३९
१४३११	न्यायिक दण्डजरिवाना र जफत	२१४,९००.००	२९८४५७
१४३१२	प्रशासनिक दण्डजरिवाना र जफत	१,१५५,९००.००	१८५०४५२
१४३१३	सदर स्याहा	०	१९५९२९
१४४००	अनुदान बाहेक स्वेच्छिक हस्तान्तरण	१७००	५२१
१४४१०	अनुदान बाहेक स्वेच्छिक हस्तान्तरण	१३००	५२१
१४४११	चालु हस्तान्तरण	१,३००.००	५२१
१४४२०	पूँजीगत हस्तान्तरण	४००.००	०
१४४२१	पूँजीगत हस्तान्तरण	४००.००	०
१४५००	विविध राजस्व	१५१२३५००	२६७८७२९०
१४५१०	प्रशासनिक शुल्क	०	१२२६
१४५११	बीमादावी प्राप्ति	०.००	१२२६
१४५२०	अन्य राजस्व	१५११८५००	२६७८०७४२
१४५२१	प्रदुषण नियन्त्रण शुल्क	२,०५९,३००.००	३११३४९९
१४५२२	अन्य राजस्व	१३,०५९,२००.००	०
१४५२९	अन्य राजस्व	०	२३६६७२४३

संकेत संख्या	शीर्षक र उप-शीर्षक	अनुमान	यथार्थ असुली
१४५३०	पूँजीगत राजस्व	५०००	५३२२
१४५३१	सरकारी घरजग्गा गुडवील विक्रीबाट प्राप्त रकम	५,०००.००	५३२२
	कुल जम्मा	६७४६६०५००	७०५५००४४२
१५१००	गत वर्षको नगद मौज्दात तथा बेरुजू	०	४७४५४४९७
१५११०	गत वर्षको नगद मौज्दात तथा बेरुजू	०.००	४७४५४४९७
१५१११	गत वर्षको नगद बाँकी मौज्दात	०.००	१५१५५७५५
१५११२	बेरुजू	०	३७९६०७८
१५११३	अनुदान फिर्ता	०	२८५०२६६४
३२०००	गत वर्षको नगद मौज्दात	०	१११२८८.०३१५
३२१२०	बेरुजू तथा गत वर्षको नगद मौज्दात तर्फको जम्मा	०	१११२८८.०३१५
३२१२१	गत वर्षको नगद मौज्दात	०	१११२८८
	बेरुजू तथा गत वर्षको नगद मौज्दात तर्फको जम्मा	०	४७५६५७८५
	कर,अन्य कर तथा बेरुजू तर्फको कुल जम्मा	०	७५३०६६२२७
३३०००	दायित्व	४३७३७२८००	०
३३३००	आन्तरिक दायित्व	४३७३७२८००	०
३३३१०	बाँडफाँड हुने मूल्य अभिवृद्धि कर- मू.अ.क	३१५००८४००	०
३३३११	मू. अ. क.-उत्पादन	४२११८१००	०
३३३१२	मू. अ. क. -आयात	१९६६२६२००	०
३३३१३	मू. अ. क.- बस्तु बिक्री र वितरण	२९१४४०००	०
३३३१४	मू. अ. क.-परामर्श तथा ठेक्का	२३१८९१००	०
३३३१५	मू. अ. क. -पर्यटन सेवा	३४५१४००	०
३३३१६	मू. अ. क. -संचार सेवा विमा हवाई उडान र अन्य सेवा	१४२५३१००	०
३३३१७	मू. अ. क. - बेदतीवालाले संकलन गर्ने	६२२६५००	०
३३३३०	बाँडफाँट हुने अन्तःशुल्क	१०६३०३८००	०
३३३३१	सुर्तिजन्य पदार्थ-	२५११५८००	०
३३३३२	मदिरा	३८१६४०००	०
३३३३३	बियर	२९४३३०००	०
३३३३४	अन्य औद्योगिक उत्पादन	१३५९१०००	०
३३३६०	बाँडफाँट हुने रोयल्टी शुल्क रजिष्ट्रेसन तथा अन्य प्रशासनिक	१६०६०६००	०
३३३६१	बनक्षेत्रको रोयल्टी	१७७३२००	०
३३३६२	खानी तथा खनिज रोयल्टी	१६०२४००	०
३३३६३	जलश्रोत सम्बन्धी रोयल्टी	१३९२२००	०
३३३६४	विद्युत सम्बन्धी रोयल्टी	३००००००	०
३३३६५	पर्वतारोहण रोयल्टी	१२३४९००	०
३३३६९	अन्य प्राकृतिक क्षेत्रको आय तथा रोयल्टी	७०५७९००	०
	कुल जम्मा	१११२०३३३००	७५३०६६२२७

कोषको विवरण
२०७६।७७

(रु हजारमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय निकाय	गतवर्षको मौज्दात	यस वर्षको आय	जम्मा	खर्च	बाँकी
१	सर्वोच्च अदालत	३५९३७	४२२६	४०१६३	४९७	३९६६६
१.१	न्यायिक प्रतिष्ठान कोष	३५९३७	४२२६	४०१६३	४९७	३९६६६
२	व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	४८३३	०	४८३३	०	४८३३
२.१	संसद विकास कोष	४८३३	०	४८३३	०	४८३३
३	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	४८२३२७५	२८५१५५	५१०८४३०	४३८४	५१०४०४६
३.१	प्रधानमन्त्री राहत कोष	१०८८९७	१८२	१०९०७९	०	१०९०७९
३.२	प्रधानमन्त्री सहायता कोष	२०६८	०	२०६८	०	२०६८
३.३	नेपाल ट्रष्टको कार्यालय	७०९८५७	१६३९८०	८७३८३७	४३८४	८६९४५३
३.४	प्रधानमन्त्री दैवी प्रकोप उद्धार कोष	३८९६२८४	११८४४१	४०१४७२५	०	४०१४७२५
३.५	प्रधानमन्त्री राष्ट्रिय पुरस्कार कोष	२२२६४	२५३२	२४७९६	०	२४७९६
३.६	धरहरा पुनःनिर्माण कोष	८३४०५	२०	८३४२५	०	८३४२५
३.७	मानवअधिकार प्रचार कार्यक्रम	५००		५००	०	५००
४	अर्थ	८६६२५६	०	८६६२५६	०	८६६२५६
४.१	भंसार कोष	८६६२५६		८६६२५६		८६६२५६
५	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई	१३१९४८१२	२२५२४८४	१५४४७२९६	१२३७२९६४	३०७४३३२
५.१	बैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्धन केन्द्र	४९५६५६६	२१७५३७७	७१३१९४३	४१२८६६७	३००३२७६
५.२	पालुङटार पुनजुटार सिंचाई	३२६	३२८८	३६१४	३३९९	२१५
५.३	बुढीगण्डकी आयोजना	८२२६६०३	०	८२२६६०३	८२२६६०३	०
५.४	विद्युत नियमन आयोग	९००	७३२००	७४१००	१३९६६	६०१३४
५.५	नारायणी सिंचाई डिभिजन	६	०	६	०	६
५.६	खांडो नदी नियन्त्रण	२९	०	२९	०	२९
५.७	सिंचाई विभाग	१०३८२	०	१०३८२	०	१०३८२
५.८	प्रगन्ना सिंचाई	०	२९०	२९०	०	२९०
५.९	जल तथा मौसम विज्ञान विभाग	०	३२९	३२९	३२९	०
६	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति	१६७२२०	५२४०३	२१९६२३	१३०६८७	८८९३६
६.१	उद्योग मन्त्रालय कार्यसंचालन कोष	११००८	११७९६	२२८०४	१२५१६	१०२८८
६.२	उद्योग विभाग कार्यसंचालन कोष	१३९३९२	३५४८	१४२९४०	१०२५५७	४०३८३
६.३	नेपाल गुणस्तर तथा नापतौल विभाग कार्यसंचालन कोष	२००६	२७९६१	२९९६७	७४७६	२२४९१
६.४	केन्द्रिय कारागार कार्यसंचालन कोष	१४८१४	९०९८	२३९१२	८१३८	१५७७४
७	कृषि तथा पशुपन्छी विकास	८३७१६	३७४५६	१२११७२	३५२४८	८५९२४
७.१	कृषि विभाग कार्यसंचालन कोष	९९९	०	९९९	९९९	०
७.२	उष्ण प्रदेशिक वागवानी विकास कोष, सर्लाही	११९	०	११९	०	११९
७.३	पशु विकास फर्म कार्यसंचालन कोष	७०८५१	१०१०२	८०९५३	८२७६	७२६७७
७.४	पशु विकास फर्म पोखरा, कार्यसंचालन कोष	११७४७	२७३५४	३९१०१	२५९७३	१३१२८
८	गृह	५२७१८०	१४४१२९३	१९६८४७३	१००८१३३	९६०३४०
८.१	प्रहरी कल्याण कोष र सशस्त्र प्रहरी कल्याण कोष	५२७१८०	१४४१२९३	१९६८४७३	१००८१३३	९६०३४०
९	परराष्ट्र	१७१७१	५५९४२१	५७६५९२	५५१७९६	२४७९६
९.१	मृतक क्षतिपूर्ति कोष	१७१७१	५५९४२१	५७६५९२	५५१७९६	२४७९६
१०	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	८४६६	५८४३	१४३०९	३८४२	१०४६७

क्र.सं.	मन्त्रालय निकाय	गतवर्षको मौज्दात	यस वर्षको आय	जम्मा	खर्च	बाँकी
१०.१	कार्य संचालन कोष	८४६६	५८४३	१४३०९	३८४२	१०४६७
११	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण	६१९५५१६	१६८९४८२१	२३०९०३३७	१७३८०७५१	५७०९५८६
११.१	भूमि व्यवस्थापन सुदृढीकरण कोष	२२१६१२	६६४१	२२८२५३	३४५४२	१९३७११
११.२	कार्य संचालन कोष भुमितर्फ	५९७१८४९	१६८८८१८०	२२८६००२९	१७३४५८६९	५५१४१६०
११.३	कार्य संचालन कोष सहकारीतर्फ	२०५५	०	२०५५	३४०	१७१५
१२	रक्षा	४४७३५११६	२१२३६०१३	६५९७११२९	१३५८४९९४	५२३८६१३५
१२.१	सैनिक कल्याणकारी कोष	४४५२६९५२	२१०४२६४३	६५५६९५९५	१३४१९१३२	५२१५०४६३
१२.२	नेपाली सैनिक विमान चार्टर उडान विकास समिति	२०८१६४	१९३३७०	४०१५३४	१६५८६२	२३५६७२
१३	वन तथा बातावरण	१५४२१८	१८५५५१	३३९७६९	१८०५९०	१५९१७९
१३.१	कार्य संचालन कोष	१२२६२१	१८५५५१	३०८१७२	१८०५९०	१२७५८२
१३.२	बातावरण संरक्षण कोष	३१५९७	०	३१५९७	०	३१५९७
१४	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था	१३९६७५०	५२७८९९३	६६७५७४३	३८७०९२२	२८०४८२१
१४.१	कार्य संचालन कोष	१३९६७५०	५२७८९९३	६६७५७४३	३८७०९२२	२८०४८२१
१५	खानेपानी	२६६२	३७३४	६३९६	५२८०	१११६
१५.१	कार्य संचालन कोष	२६६२	३७३४	६३९६	५२८०	१११६
१६	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि	५२३४८८	४२४८७९	९४८३६७	३६५३९०	५८२९७७
१६.१	कार्यसंचालन कोष	५२३४८८	४२४८७९	९४८३६७	३६५३९०	५८२९७७
१७	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा	७६३२४	९७५९८	१७३९२२	११५९८७	५७९३५
१७.१	श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा मन्त्रालय	४२३६२	४५५९	४६९२१	१९७०	४४९५१
१७.२	बैदेशिक रोजगार विभाग	०	५४१६९	५४१६९	४९७९६	४३७३
१७.३	व्यवसायिक तथा सीप विकास प्रतिष्ठान	३३९६२	३७१७०	७११३२	६४२२१	६९११
१७.४	श्रम तथा रोजगार कार्यालय कास्की	०	२००	२००	०	२००
१७.५	श्रम तथा रोजगार कार्यालय, रुपन्देही	०	१५००	१५००	०	१५००
१८	सहरी विकास	३२०८१	४१५२८	७३६०९	१५९६४	५७६४५
१८.१	कार्य संचालन कोष	३२०८१	४१५२८	७३६०९	१५९६४	५७६४५
१९	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि	२२०४४५८७	५१५५१९८	२७१९९७८५	१८५९६४८७	८६०३२९८
१९.१	राष्ट्रिय सूचना प्रविधि कार्य संचालन कोष	०	१३२७८६९	१३२७८६९	१२५६८४६	७१०२३
१९.२	संचार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय कार्य संचालन कोष	९३	०	९३	९३	०
१९.३	नेपाल दुरसंचार प्राधिकरण ग्रामिण दुरसंचार कोष	२१९८९०४६	३८२२५०७	२५८११५५३	१७३३९५४८	८४७२००५
१९.४	सूचना तथा प्रसारण विभाग संचालन कोष	५५४४८	४८२२	६०२७०	०	६०२७०
२०	राष्ट्रिय योजना आयोग	११८४७	०	११८४७	०	११८४७
२०.१	नयाँ निर्माण कोष	११८४७	०	११८४७	०	११८४७
	जम्मा	९४८९८७९३	५३९५२८६२	१४८८५१६५५	६८२१८६३६	८०६३३०१९

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको यो वर्षको बेरुजू वर्गिकरण
विनियोजन, राजस्व, धरोटी र अन्य कारोबार
आर्थिक वर्ष २०७६।७७

(रु हजारमा)

क्रस	मन्त्रालय निकायको नाम	प्रारम्भिक बेरुजू			प्रतिक्रियाबाट फछ्यौट			बांकी बेरुजू			बेरुजू									
		दफा संख्या		रकम	दफा संख्या		रकम	दफा संख्या		रकम	असुल गर्नुपर्ने	नियमित गर्नुपर्ने					पेशकी			
		सैद्धान्तिक	लगति		सैद्धान्तिक	लगति		रकम	सैद्धान्तिक			लगति	रकम	अनियमित भएको	प्रमाणका कागजात पेश नभएको	राजस्व लगत जिम्मेवारी नसारेको	सोधभर्ना नलिएको	जम्मा	कर्मचारी पेशकी	अन्य पेशकी
	संघ																			
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	३	०		०	०	०	०	३	०	०						०			०
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	०	०		०	०	०	०	०	०	०						०			०
३	संघीय संसद सचिवालय	९	५		१६३६६	०	२	१४८००	९	३	१५६६		८७			२६२	३४९	१२१७		१२१७
४	सर्वोच्च अदालत	४०७	१६०		१२१६८५	०	१३	१८००५	४०७	१४७	१०३६८०	२६३१३	४४७१०	१०३१६			५५०२६		२२३४१	२२३४१
५	अख्तियार दुरूपयोग अनुसन्धान आयोग	७	०		०	०	०	०	७	०	०						०			०
६	महालेखापरीक्षकको कार्यालय	५	०		०	४	०	०	१	०	०						०			०
७	लोक सेवा आयोग	३१	७		१०९३	०	५	६१८	३१	२	४७५	४७५	०				०			०
८	निर्वाचन आयोग	५६	२८		२१७२२	०	१	१२४	५६	२७	२१५९८	२८५	२२६९	१९०४४			२१३१३			०
९	राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग	१४	७		५३	०	०	०	१४	७	५३	३५	१८				१८			०
१०	प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग	७	०		०	०	०	०	७	०	०						०			०
११	राष्ट्रिय महिला आयोग	६	१		६९	०	१	६९	६	०	०						०			०
१२	राष्ट्रिय दलित आयोग								०	०	०						०			०
१३	राष्ट्रिय समावेशी आयोग								०	०	०						०			०
१४	आदीवासी जनजाती आयोग								०	०	०						०			०
१५	मधेशी आयोग								०	०	०						०			०
१६	थारु आयोग								०	०	०						०			०
१७	मुस्लिम आयोग	४	०		०	०	०	०	४	०	०						०			०
१८	न्यायपरिषद	३	१		१	०	०	०	३	१	१	१	०	०	०	०	०			०
१९	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, प्रदेश नं. १	४	१		३४				४	१	३४						०	३४		३४
२०	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, प्रदेश नं. २	२	१		१२२				२	१	१२२		१२२				१२२			

क्रस	मन्त्रालय निकायको नाम	प्रारम्भिक बेरुजू			प्रतिक्रियाबाट फछ्यौट			बाँकी बेरुजू			बेरुजू								
		दफा संख्या		रकम	दफा संख्या		रकम	दफा संख्या		रकम	असुल गर्नुपर्ने	नियमित गर्नुपर्ने					पेशकी		
		सैद्धान्तिक	लगति		सैद्धान्तिक	लगति		सैद्धान्तिक	लगति			अनियमित भएको	प्रमाणका कागजात पेश नभएको	राजस्व लगत जिम्मेवारी नसारेको	सोषभर्ना नलिएको	जम्मा	कर्मचारी पेशकी	अन्य पेशकी	जम्मा
२१	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, वागमती प्रदेश							०	०	०						०			०
२२	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, गण्डकी प्रदेश	३	०	०	०	०	०	३	०	०						०			०
२३	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, प्रदेश नं. ५							०	०	०						०			०
२४	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, कर्णाली प्रदेश	६	०	०	०	०	०	६	०	०						०			०
२५	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, सुदुरपश्चिम प्रदेश	४	०		०	०	०	०	४	०						०			०
२६	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	८९५	२९२	११०६२२२	०	४८	५९९३७	८९५	२४४	१०४६२८५	१७८१९३	१०९२९२	४९०५७७	०	०	५९९८६९	०	२६८२२३	२६८२२३
२७	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	६२	४६	१६०४४		१	१३४२	६२	४५	१४७१२	२३४२	८३७५	१६००			९९७५	९५	२३००	२३९५
२८	अर्थ	२६९१	२८३३	२३४८१८३५	३	५५	६३५१२४	२६८८	२७८१	२२८४६७११	१५३५२२३३	६०११९५	६८८६००७	०	०	७४८७२०२	३०	७२४६	७२७६
२९	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति	१८०	५७	८०२४५	०	३	१४०	१८०	५४	८०१०५	२८८२	१५९०२	५३७८२	३३९१	५३४	७३६०९	७०५	२९०९	३६१४
३०	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाइ	९२२	२१०	३४५७८९	४	३१	२२४५४	९१८	१७९	३२३३३५	६३३०४	१२१८३५	१२९३४८	०	०	२५११८३	४३	८८०५	८८४८
३१	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला	२५	१	१४७	०	०	०	२५	१	१४७	०	१४७	०	०	०	१४७	०	०	०
३२	कृषि तथा पशुपन्छ विकास	१०९५	५३७	२६६८९१३	०	६४	१३१९८	१०९५	४७३	२६५७१५	१०७७९२०	३५४०४३	११४४४९	०	०	१४९९४९२	२८९१	७५४१२	७८३०३
३३	गृह	१२९६	२४६	७९९९३९	२	२५	४५२६७६	१२९४	२२१	३४७२६३	१६१०५	२५३६२	४५४८२	४७२		७१३१६	२७२९	२५७११३	२५८४२
३४	परराष्ट्र	४७२	१२३	८७१८८	५	२१	६०८६	४६७	१०२	८११०२	१२४९२	११९३४	४१४११	०	०	५३३४५	१५२६५	०	१५२६५
३५	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	२०५	११९	४४६१९६	०	३	३२९	१९९	११५	४४५८६७	२४५१७७	८६२३२	१०३०५८	०	०	१८९२९०	२०००	९४००	११४००
३६	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिवी निवारण	११४८	५८८	८५७७१५	०	२५	२३६४४	११४८	५६३	८३४०७१	१७३०५७	२६१९१	५९४४८४	०	०	६२०६७५	२८	४०३११	४०३३९
३७	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	२५५१	११४७	७७२६९९९	२३	१५९	९०७४८५	२५२८	९८८	६८१९५१४	११६४३४२	१८२९९९८	१२७१२४३	०	०	३१०१२४१	१९०	२५५३७४१	२५५३९३१
३८	महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक	२६	१५	२७४७५	०	३	२९८५	२६	१२	२४४९०	१८९८७	४०६३	१४४०	०	०	५५०३	०	०	०
३९	युवा तथा खेलकुद	४२	३५	५४०३३	०	९	१०७९४	४२	२६	४३२३९	१९४५१	५६५७	२६३९	०		८२९६	०	१५४९२	१५४९२
४०	रक्षा	२३६	१६	८७१५४	२०	३	२४९	२१६	१३	८६९०५	७७४७२	९४३३	०	०	०	९४३३	०	०	०
४१	वन तथा वातावरण	४६३	२९९	५७०२३९		१०	३८०	४६३	२८९	५६९८५९	१२६९७५	१००२३२	३२१००९	०	०	४२१२४१	१९९७	१९६४६	२१६४३
४२	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि	३३१	११५	२१७१०७	४	७	७६४८	३२७	१०८	२०९४५९	३१८३	५२०३५	१३७४५८	०	०	१८९४९३	४४७९	१२३०४	१६७८३
४३	श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा	६५	३६	२०५१८	०	६	६१४१	६५	३०	१४३७७	४६६०	५७८३	१५६९	०	०	७३५२	१००७	१३५८	२३६५
४४	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि	४७०	१२१	१५२४५२५	०	७	२४१४	४७०	११४	१५२२११०	१२२२४२१	७७९४२	१७२२८६	०	०	२५०२२८	४७	४९४१४	४९४६१
४५	शहरी विकास	७६५	३६८	१८०२३०२	१	३६	५९४४४०	७६४	३३२	१२०७८६२	१२६८११	३६३५८९	३२९६५१	०	०	६९३२४०	०	३८७८११	३८८८११
४६	खानेपानी	४९०	२३१	२३२९१००	०	१६	६९४६१	४९०	२१५	२२४९६३९	२७१०६१	१०६६५९७	६१८२८२	०	८६८	१६७५७४७	०	३०२८३१	३०२८३१
४७	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	६८८	२५९	९८५६१८	७	१९	६१२४	६८१	२४०	९७९४९४	९६५०५	५०८३३	९२३८६	०	७१	१४३२९०	६६६	७३९०३३	७३९६९९
४८	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	३५८	२३२	१८४९६०९	४	१८	७२९५	३५४	२१४	१८४२३१४	९३४२	६९५५५९	११६८०७	०	०	८१२३६६	७९४	१०१९६१२	१०२०६०६
४९	राष्ट्रिय योजना आयोग	३७	१२	१००९३	१	२	२४१	३६	१०	९८५२	२०	९४३८	३९४	०	०	९८३२	०	०	०
	संघ जम्मा	१६०८४	८१४९	४७२५६१६०	७८	५९३	२८६४२०४	१६०००	७५५८	४४३९१९६	२०२९२०४४	५६७९८७३	१२५८४७२२	३८६३	१७३५	१८२७०१९३	३४२१७	५७९५५०२	५८२९७१९
	प्रदेश																		

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकायको नाम	प्रारम्भिक बेरुजू			प्रतिक्रियाबाट फछ्यौट			बाँकी बेरुजू			बेरुजू								
		दफा संख्या		रकम	दफा संख्या		रकम	दफा संख्या		रकम	असुल गर्नुपर्ने	नियमित गर्नुपर्ने					पेशकी		
		सैद्धान्तिक	लगति		सैद्धान्तिक	लगति		सैद्धान्तिक	लगति			अनियमित भएको	प्रमाणका कागजात पेश नभएको	राजस्व लगत जिम्मेवारी नसारेको	सोधभर्ना नलिएको	जम्मा	कर्मचारी पेशकी	अन्य पेशकी	जम्मा
१	प्रदेश नम्बर १	१०९६	७८०	४१३२५१८	१८	१५६	२८७३५९१	१०७८	६२४	१२५८९२७	६३०८१	४१४७४२	६९३२१०	०	०	११०७९५२	५५२८	८२३६६	८७८९४
२	प्रदेश नम्बर २	११०१	९५४	१९७१८९९	०	२८	२४८६८९	११०१	९२६	१७२३२१०	१५०९५२	४९२०८५	७०४६५६	०	०	११९६७४१	२५५२७	३४९९९०	३७५५१७
३	बागमती प्रदेश	१५३३	७२३	७९४९७८	५७	१५३	७८६३०	१४७६	५७०	७९६३४८	१४६३६३	३४४५२१	१५६०८४	०	०	५००६०५	१०९४८	५८४३२	६९३८०
४	गण्डकी प्रदेश	१०७२	४०४	७६८०६२	१	८२	२१६८९७	१०७१	३२२	५५११६५	४२६५७	८३३७७	२७९४३४	०	०	३६२८११	५७४	१४५१२३	१४५६९७
५	लुम्बिनी प्रदेश	१२७८	४५५	८९३३२७	१	६१	२५१२४	१२७७	३९४	८६८२०३	५७३७३	३६५१४७	३८५९२७	०	०	७५१०७४	५५३०	५४२२६	५९७५६
६	कर्णाली प्रदेश	९७२	६५९	२५४२२८३	०	४६	१७०७५०२	९७२	६१३	८३४७८१	१४५८९८	२२०८१५	३१९९२५			५४०७४०	४२१३३	१०६०१०	१४८१४३
७	सुदूरपश्चिम प्रदेश	८८०	३१६	७५४७६४	०	२६	२०७६४०	८८०	२९०	५४७१२४	३००७२	१८४८७८	१८७७१२	०	०	३७२५९०	३०४८	१४१४१४	१४४४६२
	प्रदेश जम्मा	७९३२	४२९१	११८५७८३१	७७	५५२	५३४८०७३	७८५५	३७३९	६४९९७५८	६३६३९६	२१०५५६५	२७२६९४८	०	०	४८३२५१३	९३२८८	९३७५६१	१०३०८४९
	स्थानीय तह																		
१	प्रदेश १ मा पर्ने १३३ तह	५८९१	४६५५	६२३४३८६	७	४९८	११०९५७३	५८८४	४१५७	५१२४८१३	६११३००	१८१०७३२	२०३३४७२	०	१६६७१	३८६०८७५	१३०४३७	५२२२०१	६५२६३८
२	प्रदेश २ मा पर्ने १३१ तह	७९५२	७०६८	१५५८७६७५	०	१७४	५५९९९२	७९५२	६८९४	१५०२७६८३	१३५२१२०	२९१७१२५	७३९०४८१	२४४९०४	०	१०५५२५१०	१९८७४९४	११३५५५९	३१२३०५३
३	बागमती प्रदेशमा पर्ने ९८ तह	६४९४	४६४४	९४१२७७६	१७	९२४	२०८५३२५	६४७७	३७२०	७३२७४५१	१४६६९५०	२०६००७६	२८५७००६	०	०	४९१७०८२	२०४७३६	७३८६८३	९४३४१९
४	गण्डकी प्रदेश मा पर्ने ८५ तह	३१५९	२७३३	३५३०६५६	४	४२२	९३२२७९	३१५५	२३११	२५९८३७७	७४३५२६	७६०९२६	७१४१८८	०	०	१४७५११४	३१८६७	३४७८७०	३७९७३७
५	लुम्बिनी प्रदेश मा पर्ने ९५ तह	७५३८	२९३७	४३६३५०८	१३	४४८	५९७४४४	७५२५	२४८९	३७६६०६४	३३६६२०	१४३६०४४	१५२९३५८	०	०	२९६५४०२	२२७१२४	२३६९१८	४६४०४२
६	कर्णाली प्रदेश मा पर्ने ७३ तह	४२९०	२८४६	३५९३०६२	१	१२३	३२३९७६	४२८९	२७२३	३२६९०८६	३६८०८४	९५२०८८	१३९९७३७	०	०	२३५१८२५	२६११९८	२८७९७९	५४९१७७
७	सुदूरपश्चिम प्रदेश मा पर्ने ७९ तह	४९१८	३१४५	४०२७६८८	९	१६०	३०६४९७	४९०९	२९८५	३७२११९१	५९६२५१	८१४८१५	१२४२२८७	०	०	२०५७१०२	८६७२६	९८१११२	१०६७८३८
	स्थानीय तह जम्मा	४०२४२	२८०२८	४६७४९७५१	५१	२७४९	५९१५०८६	४०१९१	२५२७९	४०८३४६६५	५४७४८५१	१०७५१८०६	१७१६६५२९	२४४९०४	१६६७१	२८१७९९१०	२९२९५८२	४२५०३२२	७१७९९०४
	संघ प्रदेश र स्थानीय तहको कुल जम्मा	६४२५८	४०४६८	१०५८६३७४२	२०६	३८९४	१४१३७३६३	६४०४६	३६५७६	९१७२६३७९	२६४०३२९१	१८५३७२४४	३२४७८१९९	२४८७६७	१८४०६	५१२८२६१६	३०५७०८७	१०९८३३८५	१४०४०४७२

संघ प्रदेशातर्फका सँगठित संस्था, अन्य संस्था र समितिहरूको यो वर्षको बेरजू वर्गीकरण
आर्थिक वर्ष २०७६/७७

(रु हजारमा)

क्रस	मन्त्रालय निकायको नाम	प्रारम्भिक बेरजू			प्रतिक्रियाबाट फछ्यौट			बाँकी बेरजू			बेरजू							
		दफा स/ख्या		रकम	दफा संख्या		रकम	दफा संख्या		रकम	असुल गर्नुपर्ने	नियमित गर्नुपर्ने					पेशकी	
		सैद्धान्तिक	लगति		सैद्धान्तिक	लगति		सैद्धान्तिक	लगति			अनियमित भएको	प्रमाणका कागजात पेश नभएको	राजस्व लगत जिम्मेवारी नसारेको	सोधभर्ना नलिएको	जम्मा	कर्मचारी पेशकी	अन्य पेशकी
१	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्का कार्यालय	१९	८	११२३३	०	०	०	१९	८	११२३३	१११७०	०	६३			६३		०
२	अर्थ	१९	२	४४५०१	०	०	०	१९	२	४४५०१	०	४४५०१	०	०	०	४४५०१	०	०
३	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति	५०	२०	५८२६२	०	०	०	५०	२०	५८२६२	२७५६	३५७४		५१७६७	०	५५३४१	१४४	२१
४	कृषि तथा पशुपन्छी	५१५	१३०	२८१०४	०	२३	१५५५	५१५	१०७	२६५४९	४४६९	१५३६२		६६९४	२४	०	२२०८०	०
५	गृह	५६	९	५४७८७	०	०	०	५६	९	५४७८७	१८७१	०		५०६६	०	५०६६	२५५०	४५३००
६	परराष्ट्र	१३	३	४४४	०	०	०	१३	३	४४४	४०१	०		०	०	०		४३
७	संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	२६४	१२३	१०९१५०८	०	१८	११६०८९	२६४	१०५	९७५४१९	४६९६६	१६११८१		७६६२५१	०	९२७४३२	२६०	७६१
८	भौतिक पूर्वाधार योजना तथा यातायात	३६	७	६६९०९	०	०	०	३६	७	६६९०९	५९९२३	६९८६		०	०	६९८६	०	०
९	महिला बालबालिका तथा जेष्ठनागरिक	२२	३९	५२६४७	०	६	१८६६	२२	३३	५०७८१	३२६७९	१७३६५		७३७	०	१८१०२	०	०
१०	युवा तथा खेलकुद	४०	३९	३०२३२९	०	०	०	४०	३९	३०२३२९	१३४३५४	९१३४६		३०१०८	०	१२१४५४	४६५२१	०
११	रक्षा	८०	६	२३१३७	७	३	५३६	७३	३	२२६०१	२१५९१	९४९		६१	०	१०१०	०	०
१२	वन तथा वातावरण	८८	५९	३१९०२	०	१३	५२९९	८८	४६	२६६०३	१४४६४	४४९२		११८१	०	५६७३	०	६४६६
१३	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि	४८४	२२४	३८४९८६३	७	६	१२७४५	४७७	२१८	३८३७११८	३२५५१	३५६११२२		१८९८८४	०	३७५१००६	५४५२	४८१०९
१४	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा	३०	११	२२९६१	०	५	६७१	३०	६	२२२९०	३८३	०		१२४२	०	१२४२	२०६६५	२०६६५
१५	संचार तथा सूचना प्रविधि	२३४	२४	८५८६२	१४	०	०	२२०	२४	८५८६२	४०२०८	२०८२६		२४७२८	०	४५५५४	१००	०
१६	शहरी विकास	१६२	५६	११९४१०	०	५	२६७१	१६२	५१	११६७३९	७३९८०	३३४९७		९२३५	०	४२७३२	०	२७
१७	खानेपानी	२७	१४	४१५८१	०	०	०	२७	१४	४१५८१	३६१	३८९४५		२१७५	०	४११२०	१००	०
१८	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	५०	१३	९०६८	०	२	३४४	५०	११	८७२४	२३६१	६०३१		३३२	०	६३६३	०	०
१९	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	१०६८	४४४	५०८८५९८	१	२२	३६१७९	१०६७	४२२	५०५२४१९	१०६४२१	८९२०३९		३३२८३५८	०	४२२०३९७	७६५	७२४८३६
२०	राष्ट्रिय योजना आयोग						०	०	०							०	०	०
२१	पोखरा विद्युत विद्यालय						०	०	०							०	०	०
२२	नेपाल संस्कृत विद्युत विद्यालय	७४	१२	४९००	०	०	०	७४	१२	४९००	४२२५	६७५		०	०	६७५	०	०
२३	विभुवन विद्युत विद्यालय	१३०२	४६५	९४९२५३	०	६	११५८४	१३०२	४५९	९३७६६९	९७२५७	५६१९९९		२७८४१३	०	८४०४१२	०	०
२४	लम्बिनी बौद्ध विद्युत विद्यालय	१५	१२	७८८९	३	३	५५८५	१५	९	२३०४	२९	१५२६		७४९	०	२२७५	०	०
२५	मध्यपश्चिमाञ्चल विद्युत विद्यालय	५८	११८	२६६७४४	०	०	०	५८	११८	२६६७४४	२६९४	१००३१४		१६३१५५	५८१	२६४०५०	०	०

अनुसूचीहरू

२६	सुदुरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय	३७४	३१८	२५२६८	०	०	०	३७४	३१८	२५२६८	६४५	३७८१	२०८४२	०	०	२४६२३	०	०	०
२७	कृषि तथा वन विश्वविद्यालय	९४	६७	१२३८६२	०	११	१९४९८	९४	५६	१०४३६४	५४०७	७४६६३	२४२९४	०	०	९८९५७	०	०	०
२८	राजर्षि जनक विश्वविद्यालय	४०	४	२२०३	०	०	०	४०	४	२२०३	०	३९६	१८०७	०	०	२२०३	०	०	०
२९	पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय, विराटनगर	१९४	९७	१८५१४४	०	०	०	१९४	९७	१८५१४४	८५९	१७७९३६	६३४९	०	०	१८४२८५	०	०	
३०	खुल्ला विश्वविद्यालय, काठमाण्डौ	१२	३	६६०७३	०	०	०	१२	३	६६०७३	८७९	६२७७५	२४१९	०	०	६५१९४	०	०	
	जम्मा	५४२०	२३२७	१२६१४४४२	२९	१२३	२१४६२२	५३९१	२२०४	१२३९९८२०	६९८९०४	५८८२२८१	४९१५९१०	२४	५८१	१०७९८७९६	५५८९२	८४६२२८	९०२१२०
	प्रदेश																		
१	प्रदेश नम्बर १	५८	२८	६२२९	०	०	०	५८	२८	६२२९	२५००	१६८	१७४४	०	४	१९१६	१२१३	६००	१८१३
२	प्रदेश नम्बर २	५३	६४	८२७०८	०	०	०	५३	६४	८२७०८	१५५७६	२३७८५	२८८२६	०	०	५२६११	१०४३१	४०९०	१४५२१
३	बागमती प्रदेश	२३	२०	९२४७	१	४	३६६	२२	१६	८८८१	१४६०	७३२०	१०१	०	०	७४२१	०	०	०
४	गण्डकी प्रदेश	७५	६९	५९१८३	०	९	६२४९	७५	६०	५२९३४	४८१४	३८६९७	९४२३	०	०	४८१२०	०	०	०
५	लुम्बिनी प्रदेश	१०८	८१	७९३६५	०	३	८३	१०८	७८	७९२८२	४०८२	४७६१८	१५६६७	०	०	६३२८५	५३३	११३८२	११९१५
६	कर्णाली प्रदेश	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
७	सुदुरपश्चिम प्रदेश	९९	३०	३१३७३	०	१	३३४०	९९	२९	२८०३३	१८७२४	३०७३	५६४२	०	०	८७१५	५९४		५९४
	जम्मा	४१६	२९२	२६८१०५	१	१७	१००३८	४१५	२७५	२५८०६७	४७१५६	१२०६६१	६१४०३	०	४	१८२०६८	१२७७१	१६०७२	२८८४३
	संघ र प्रदेशको जम्मा	५८३६	२६१९	१२८८२५४७	३०	१४०	२२४६६०	५८०६	२४७९	१२६५७८८७	७४६०६०	६००२९४२	४९७७३१३	२४	५८५	१०९८०८६४	६८६६३	८६२३००	९३०९६३

संघ, प्रदेश र स्थानीय तर्फ विनियोजन, राजस्व ,धरौटी र अन्य कारोवारको
बेरुजू फछ्यौट तथा सम्परीक्षणको विवरण

(रु. हजारमा)

क्र.सं	मन्त्रालय/निकाय	गत वर्षसम्मको बाकी	समायोजन	स.प.को अनुरोध भई आएको	सम्परीक्षण भएको	सं.प.गर्न नमिलेको	कारबाही गर्न बाँकी	गत वर्ष सम्मको बाँकी	यो वर्षको थप	५८औँ प्रतिवेदनसम्मको बाँकी बेरुजू	५८औँ प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरुजू मध्ये पेशकी
१	१	२	३	४	५	६	७	१३	१४	१५	१६
	प्रतिवेदन २०६२ देखि २०७७ सम्म										
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	३		०	०		०	३	०	३	-
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	१६७		०	०		०	१६७	०	१६७	१००
३	संघीय संसद सचिवालय	१५६८८७		६७७१६	६७७१६	०	०	८९,१७१	१५६६	९०,७३७	७०६३
४	सर्वोच्च अदालत	४२०२८०		१९८१२०	१६८१५८	२९९६२	०	२५२,१२२	१०३६८०	३५५,८०२	४८८१२
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	५५२४०		१९८७५	१९८७५	०	०	३५,३६५	०	३५,३६५	६०५९
६	महालेखापरीक्षकको कार्यालय	०					०	-	०	-	
७	लोक सेवा आयोग	१३६९०		७३११	७३११	०	०	६,३७९	४७५	६,८५४	५७५८
८	निर्वाचन आयोग	६२६२८४		११५८२१	११५१५५	६६६	०	५११,१२९	२१५९८	५३२,७२७	५२९२
९	राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग	११६३६		०	०	०	०	११,६३६	५३	११,६८९	०
१०	प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग	०					०	-	०	-	०
११	राष्ट्रिय महिला आयोग	२८३		२८३	२८३	०	०	-	०	-	
१२	राष्ट्रिय दलित आयोग	३		०	०	०	०	३	०	३	
१३	राष्ट्रिय समावेशी आयोग	०		०	०	०	०	-	०	-	
१४	राष्ट्रिय आदिवासी जनजाती आयोग	३१९		०	०	०	०	३१९	०	३१९	६२
१५	मधेशी आयोग	०					०	-	०	-	

क्र.सं	मन्त्रालय/निकाय	गत वर्षसम्मको बाकी	समायोजन	स.प.को अनुरोध भई आएको	सम्परीक्षण भएको	सं.प.गर्न नमिलेको	कारबाही गर्न बाँकी	गत वर्ष सम्मको बाँकी	यो वर्षको थप	५८औँ प्रतिवेदनसम्मको बाँकी बेरुजु	५८औँ प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरुजु मध्ये पेशकी
१६	थारु आयोग	०					०	-	०	-	
१७	मुस्लिम आयोग	२१		०	०	०	०	२१	०	२१	
१८	न्यायपरिषद	३३		०	०	०	०	३३	१	३४	
१९	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, प्रदेश नं. १	०					०	-	३४	३४	
२०	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, प्रदेश नं. २	३६६		३६६	३६६		०	-	१२२	१२२	०
२१	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, वागमती प्रदेश	०					०	-	०	-	
२२	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, गण्डकी प्रदेश	०					०	-	०	-	
२३	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, प्रदेश नं. ५	०					०	-	०	-	
२४	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, कर्णाली प्रदेश	३५२		०	०	०	०	३५२	०	३५२	
२५	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय, सुदूरपश्चिम प्रदेश	०		०	०	०	०	-	०	-	
२६	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	७७८१२८०	(१,०९८)	४५७९११०	४५६२१२०	१६९९०	०	३,२१८,०६२	१०४६२८५	४,२६४,३४७	२२२८५४७
२७	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	१२०६१२		३९२०८	३९१६५	४३	०	८१,४४७	१४७१२	९६,१५९	१११५९
२८	अर्थ	६१५१४७३०		४३६५९६१४	३३३३१७४५	१०३२७८६९	०	२८,१८२,९८५	२२८४६७११	५१,०२९,६९६	५९२७३४
२९	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति	६४१९४९	०	२०६५३९	१९८८२९	७७१०	०	४४३,१२०	८०१०५	५२३,२२५	१२४,५१०
३०	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई	८१४३७१४		२५२१९१३	२२०३४०५	३१८५०८	०	५,९४०,३०९	३२३३३५	६,२६३,६४४	२८८३९०८
३१	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला	१२०	२१६०	२१८०	२१८०	०	०	१००	१४७	२४७	१००
३२	कृषि तथा पशुपन्छी विकास	६६५१०६७		१०१३०८०	९७११९१	४१८८९	०	५,६७९,८७६	२६५५७१५	८,३३५,५९१	७४९९८५
३३	गृह	१७६५२३६		१६५५३११	१५६५३९७	८९९१४	०	१९९,८३९	३४७२६३	५४७,१०२	४४०४९१
३४	परराष्ट्र	१२४१९५२		२५७५२८	२०२९९३	५४५३५	०	१,०३८,९५९	८११०२	१,१२०,०६१	२६९१७९
३५	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	१५३२०४६		४५४७८३	४३६५५६	१८२२७	०	१,०९५,४९०	४४५८६७	१,५४१,३५७	१२५४५५
३६	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिवी निवारण	७९८७४९६	०	१८२६०२४	१५२६९९८	२९९०२६	०	६,४६०,४९८	८३४०७१	७,२९४,५६९	२३८५३९
३७	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	५०११५२२६		२१२९५१३९	१८४११०१२	२८८४१२७	०	३१,७०४,२१४	६८१९५१४	३८,५२३,७२८	२६२८७८४८
३८	महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक	२७८०२४		३२९९७	३१९२७	१०७०	०	२४६,०९७	२४४९०	२७०,५८७	०
३९	युवा तथा खेलकुद	३०७९५७		२०१२६४	१४४३९९	५६८६५	०	१६३,५५८	४३२३९	२०६,७९७	१५४९२

क्र.सं	मन्त्रालय/निकाय	गत वर्षसम्मको बाँकी	समायोजन	स.प.को अनुरोध भई आएको	सम्परीक्षण भएको	सं.प.गर्न नमिलेको	कारबाही गर्न बाँकी	गत वर्ष सम्मको बाँकी	यो वर्षको थप	५८औँ प्रतिवेदनसम्मको बाँकी बेरुजु	५८औँ प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरुजु मध्ये पेशकी
४०	रक्षा	१८४११७६२		९२७९१२१	९२७४१२२	४९९९	०	९,१३७,६४०	८६९०५	९,२२४,५४५	१२९५२५३४
४१	वन तथा वातावरण	१८४४२४९		३३४१०१	२०५०६२	१२९०३९	०	१,६३९,१८७	५६९,८५९	२,२०९,०४६	३४९,६८
४२	शान्ति तथा पुननिर्माण	३५७५४२					०	३५७,५४२		३५७,५४२	०
४३	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि	२५८७६६९६		४४६०१८०	३६५८२२०	८०१९६०	०	२२,२१८,४७६	२०९४५९	२२,४२७,९३५	१९४३७०८
४४	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा	२७१३३१		८३५४३	८३५४३		०	१८७,७८८	१४३७७	२०२,१६५	१०८८८५
४५	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि	२८५४२१८		१०८५५००	७०१७०५	३८३७९५	०	२,१५२,५१३	१५२२११०	३,६७४,६२३	८३०८०
४६	शहरी विकास	१३९७३३०३		३६३६१३८	३५९४२०४	४१९३४	०	१०,३७९,०९९	१२०७८६२	११,५८६,९६१	५४५१८९४
४७	खानेपानी	१४६८८०१५		३२५५०३५	२३९८३४९	८५६६८६	०	१२,२८९,६६६	२२५९६३९	१४,५४९,३०५	३१६९२६७
४८	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	३९५७०७५८		६८४६४९	६८३३८५	१२६४	०	३८,८८७,३७३	९७९४९४	३९,८६६,८६७	१५१३५९०६
४९	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	६३३५२५५		९८२४३७	८१९३२१	१६३११६	०	५,५१५,९३४	१८४२३१४	७,३५८,२४८	१९६६६७२
५०	राष्ट्रिय योजना आयोग	२८९८३		२८९८३	१०३१५	१८६६८	०	१८,६६८	९८५२	२८,५२०	१२३४
जम्मा		२७३५७९०८५	१०६२	१०१९८३८६९	८५४३५००७	१६५४८८६२	०	१८८१४५१४०	४४३९१९५६	२३२५३७०९६	७४८८९२४१
प्रदेश											
१	प्रदेश नम्बर १	१६९११८२		४४६९८७	४४६९८७	-	-	१,२४४,१९५	१२५८९२७	२,५०३,१२२	७४९३११
२	प्रदेश नम्बर २	१९०३५५७		१०२६९९	१०२६९९	-	-	१,८००,८५८	१७२३२१०	३,५२४,०६८	९५७७६८
३	बागमती प्रदेश	९७३०६६		३२८४३२	३२८४३२	-	-	६४४,६३४	७१६३४८	१,३६०,९८२	२७८५०७
४	गण्डकी प्रदेश	१६०६२७०		६८८९२८	६८८९२८	-	-	९१७,३४२	५५११६५	१,४६८,५०७	६७०९८२
५	लुम्बिनी प्रदेश	८५४८७७		५७३६७१	५७३६७१	-	-	२८१,२०६	८६८२०३	१,१४९,४०९	१५७६३२
६	कर्णाली प्रदेश	५१२२१२		४०४०२	४०४०२	-	-	४७१,८१०	८३४७८१	१,३०६,५९१	३७७४५६
७	सुदुर पश्चिम प्रदेश	८५१४४५		२३२२०६	२३२२०६	-	-	६१९,२३९	५४७१२४	१,१६६,३६३	३६६०७७
प्रदेश जम्मा		८३९२६०९	-	२४१३३२५	२४१३३२५	-	-	५९७९२८४	६४९९७५८	१२४७९०४२	३५५७७३३
स्थानीय तह											
१	प्रदेश १ मा पर्ने १३७ तह	९८८९८५०	-२२३७७	१८४०६७८	१५५३३१७	३०६७१४	०	८३१४१५६	५१२४८१३	१३४३८९६९	१२४६९००
२	प्रदेश २ मा पर्ने १३६ तह	१९८०७१४३	१६२३४४	१०८४०२१	१०३३२७०	४७०३१	०	१८९३६२१७	१५०२७६८३	३३९६३९००	३६९६१७६

क्र.सं	मन्त्रालय/निकाय	गत वर्षसम्मको बाकी	समायोजन	स.प.को अनुरोध भई आएको	सम्परीक्षण भएको	सं.प.गर्न नमिलेको	कारबाही गर्न बाँकी	गत वर्ष सम्मको बाँकी	यो वर्षको थप	५८औँ प्रतिवेदनसम्मको बाँकी बेरुजु	५८औँ प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरुजु मध्ये पेशकी
३	बागमती प्रदेशमा पर्ने ११९ तह	१४५८७१८२	-५७११६	२२६२८२३	२१११५४५	१५०१८०	४८५११	१२४१८५२१	७३२७४५१	१९७४५९७२	१८७८१८९
४	गण्डकी प्रदेश मा पर्ने ८५ तह	५३७०९५९	-१०१०	९७४२०३	९७४४४४	०	०	४३९५५०५	२५९८३७७	६९९३८८२	७९०१५१
५	लुम्बिनी प्रदेशमा पर्ने ९५ तह	८५०२५४५	-९८१७४	९५४६७५	८५५३६६	९९३०९	०	७५४९००५	३७६६०६४	११३१५०६९	१४५०३६८
६	कर्णाली प्रदेश मा पर्ने ७९ तह	५८७१९४२	०	४००३३९	३९६१५४	४१८५	०	५४७५७८८	३२६९०८६	८७४४८७४	११७८१५९
७	सुदूरपश्चिम प्रदेश मा पर्ने ८७ तह	५७८१२३६	-७७८५७	५९५३१७	५८९४९६	५८२१	०	५११३८८३	३७२११९१	८८३५०७४	२०९४३०१
	स्थानीय तह जम्मा	६९८१०८५६	-९४१९०	८११२०५६	७५१३५९२	६१३२४०	४८५११	६२२०३०७४	४०८३४६६५	१०३०३७७३९	१२३३४२४४
	संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको कुल जम्मा	३५१७८२५५०	-९३१२८	११२५०९२५०	९५३६१९२४	१७१६२१०२	४८५११	२५६३२७४९८	९१७२६३७९	३४८०५३८७७	९०७८१२१८

सँगठित संस्था, अन्य संस्था र समिति तर्फ
बेरूजू फछ्यौट तथा सम्परीक्षणको विवरण

(रु हजारमा)

क्र.सं.	मन्त्रालयरनिकाय	यस कार्यालयबाट भएको सम्परीक्षण सम्बन्धी विवरण								गत वर्ष सम्मको बाँकी	यो वर्षको थप	५८ औं प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरूजू
		गत वर्षसम्मको बाँकी	समिति हस्तान्तरण	बाकी (२०६२ प्रतिवेदनदेखि)	समायोजन	सं.प.को अनुरोध भइ आएको	सम्परीक्षण भएको	सं.प.गर्न नमिलेको	कारबाही गर्न बाँकी			
१	व्यवस्थापिका संसद सचिवालय	४८३३		४८३३					०	४८३३	०	४८३३
२	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	९१७७३		९१७७३		३११३१	३११३१	०	०	६०६४२	११२३३	७१८७५
३	अर्थ	९४११४९		९४११४९		६६५२४	६५५५८	९६६	०	८७५५९१	४४५०१	९२००९२
४	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति	५९७५१९		५९७५१९		७१६७३	७१६७३		०	५२५८४६	५८२६२	५८४१०८
५	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला	४६७३		४६७३		०	०	०	०	४६७३	०	४६७३
६	कृषि तथा पशुपन्छी विकास	२९५५६४		२९५५६४		१९३३५	१८८९४	४४१	०	२७६६७०	२६५४९	३०३२१९
७	गृह	१७८९९६१		१७८९९६१		७३२७५५	१९९२३७	५३३५१८	०	१५९०७२४	५४७८७	१६४५५११
८	परराष्ट्र				१					१	४४४	४४५
९	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	४६५४००१		४६५४००१		५९५९४०	५७४३४८	२१५९२	०	४०७९६५३	९७५४१९	५०५५०७२
१०	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिवी निवारण	५४९		५४९					०	५४९		५४९
११	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	३४८७४२		३४८७४२		१७६९६	१७६९६	०	०	३३१०४६	६६९०९	३९७९५५
१२	महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक	४५१८८४		४५१८८४		६७९२	६७९२	०	०	४४५०९२	५०७८१	४९५८७३
१३	युवा तथा खेलकुद	३५६९८०६		३५६९८०६		११३८७४	११३८७४	०	०	३४५५९३२	३०२३२९	३७५८२६१
१४	रक्षा	४६४१८७		४६४१८७		१३८९९१	१३८३६१	६३०	०	३२५८२६	२२६०१	३४८४२७
१५	वन तथा वातावरण	६७६२३४		६७६२३४		१८३१०९	१८१५१७	१५९२	०	४९४७१७	२६६०३	५२१३२०
१६	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि	५९६१४३७		५९६१४३७		३९६२१३	२७६६०३	११९६१०	०	५६८४८३४	३८३७१८	९५२१९५२
१७	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा	६०२		६०२					०	६०२	२२२९०	२२८९२
१८	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाई	७६४२६६		७६४२६६		०	०	०	०	७६४२६६		७६४२६६

क्र.सं.	मन्त्रालय/रनिकाय	यस कार्यालयबाट भएको सम्परीक्षण सम्बन्धी विवरण								गत वर्ष सम्मको बाँकी	यो वर्षको थप	५८ औं प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरुजू
		गत वर्षसम्मको बाँकी	समिति हस्तान्तरण	बाकी (२०६२ प्रतिवेदनदेखि)	समायोजन	सं.प.को अनुरोध भई आएको	सम्परीक्षण भएको	सं.प.गर्न नमिलेको	कारबाही गर्न बाँकी			
१९	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि	११८०८२३	०	११८०८२३		४४१३१	३६७६७	७३६४	०	११४४०५६	८५८६२	१२२९९१८
२०	शहरी विकास	२९९३८८८		२९९३८८८		११७७३७	११४२६२	३४७५	०	२८७९६२६	११६७३९	२९९६३६५
२१	खानेपानी	१४१२७७८		१४१२७७८					०	१४१२७७८	४१५८१	१४५४३५९
२२	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	१०२१०६४		१०२१०६४		९४३५	९४३५	०	०	१०११६२९	८७२४	१०२०३५३
२३	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	८८३९२९९		८८३९२९९		१३५७०२३	११६७८९२	१८९१३१	०	७६७१४०७	५०५२४१९	१२७२३८२६
२४	राष्ट्रिय योजना आयोग	२१०००		२१०००	०	०	०	०	०	२१०००	०	२१०००
२५	पोखरा विश्व विद्यालय	११६७५८		११६७५८					०	११६७५८	०	११६७५८
२६	नेपाल संस्कृत विश्व विद्यालय	३७७२७५		३७७२७५					०	३७७२७५	४९००	३८२१७५
२७	त्रिभुवन विश्व विद्यालय	२८६७१९४९		२८६७१९४९		७०३५७४६	५३४०८३३	१६९४९१३	०	२३३३१११६	९३७६६९	२४२६८७८५
२८	लुम्बिनी बौद्ध विश्व विद्यालय	७८२७		७८२७		६३४	६३४		०	७१९३	२३०४	९४९७
२९	मध्यपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय	७६१७८६		७६१७८६					०	७६१७८६	२६६७४४	१०२८५३०
३०	सुदूरपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय	४४४५०		४४४५०		४९४२	४९४२		०	३९५०८	२५२६८	६४७७६
३१	कृषि तथा वन विश्वविद्यालय	१८८८७३		१८८८७३					०	१८८८७३	१०४३६४	२९३२३७
३२	राजर्षि जनक विश्वविद्यालय	१२५		१२५		१६	१६		०	१०९	२२०३	२३१२
३३	पूर्वाञ्चल विश्वविद्यालय, विराटनगर	०		०					०	०	१८५१४४	१८५१४४
३४	खुल्ला विश्वविद्यालय, काठमाण्डौ	०		०					०	०	६६०७३	६६०७३
	संघ जम्मा	६६२५५०७५	०	६६२५५०७५	१	१०९४३६९७	८३७०४६५	२५७३२३२	०	५७८८४६११	१२३९९८२०	७०२८४४३१
	बेरुजू फछ्यौट समितिमा हस्तान्तरण	०	१०६०१६									०
	प्रदेश तर्फ	०										०
१	प्रदेश नम्बर १	४९४७		४९४७		४२	४२	०	०	४९०५	६२२९	१११३४
२	प्रदेश नम्बर २	८६४५१		८६४५१		४०१०	४०१०	०	०	८२४४१	८२७०८	१६५१४९
३	बागमती प्रदेश	१५२२१	०	१५२२१		०	०	०	०	१५२२१	८८८१	२४१०२
४	गण्डकी प्रदेश	३८५४६	०	३८५४६		२०२५१	२०२५१		०	१८२९५	५२९३४	७१२२९
५	लुम्बिनी प्रदेश	९२४६५		९२४६५						९२४६५	७९२८२	१७१७४७
६	कर्णाली प्रदेश	४९५८		४९५८						४९५८	०	४९५८

क्र.सं.	मन्त्रालयरनिकाय	यस कार्यालयबाट भएको सम्परीक्षण सम्बन्धी विवरण								गत वर्ष सम्मको बाँकी	यो वर्षको थप	५८ औँ प्रतिवेदन सम्मको बाँकी बेरुजू
		गत वर्षसम्मको बाँकी	समिति हस्तान्तरण	बाकी (२०६२ प्रतिवेदनदेखि)	समायोजन	सं.प.को अनुरोध भइ आएको	सम्परीक्षण भएको	सं.प.गर्न नमिलेको	कारबाही गर्न बाँकी			
७	सुदुरपश्चिम प्रदेश	३७०७३		३७०७३		११५९	११५९	०	०	३५९१४	२८०३३	६३९४७
	प्रदेश जम्मा	२७९६६१	०	२७९६६१	०	२५४६२	२५४६२	०	०	२५४१९९	२५८०६७	५१२२६६
	संघ र प्रदेश जम्मा	६६५३४७३६	०	६६५३४७३६	१	१०९६९१५९	८३९५९२७	२५७३२३२	०	५८१३८८१०	१२६५७८८७	७०७९६६९७

संघीय कार्यालयको लेखापरीक्षण अंक र वेरुजुको तुलनात्मक स्थिति

(रु हजारमा)

क्र.सं.	मन्त्रालय/निकायको नाम	२०७४/७५			२०७५/७६			२०७६/७७				
		लेखापरीक्षण अंक	वेरूजु अंक	लेखापरीक्षणको तुलनामा वेरुजु प्रतिशत	लेखापरीक्षण अंक	वेरूजु अंक	लेखापरीक्षणको तुलनामा वेरुजु प्रतिशत	लेखापरीक्षण अंक	वेरूजु अंक	लेखापरीक्षणको तुलनामा वेरुजु प्रतिशत	वेरूजु बाँकी समिति र अन्य संस्थाको बाँकी वेरुजु	कुल वेरूजु
१	राष्ट्रपतिको कार्यालय	१९४१२३	०	०.००	२४७०६१	०	०.००	१९५२३६	-	०.००	-	-
२	उपराष्ट्रपतिको कार्यालय	४३७०३	१००	०.२३	४८९९१	-	०.००	५०७८५	-	०.००	-	-
३	संघीय संसद सचिवालय	११४३६९२	७४०९०	६.४८	१२४५९९२	१५५५	०.१२	१२१९५९४	१,५६६	०.१३	-	१,५६६
४	सर्वोच्च अदालत	१२९९१५७६	५३०५६	०.४१	१४६२६१८९	१६५३७९	१.१३	१५८३०१३९	१०३,६८०	०.६५	-	१०३,६८०
५	अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग	९२९२९३	३०६६२	३.३०	८१७४७८	२५७२९	३.१५	१०४७३०४	-	०.००	-	-
६	महालेखापरीक्षकको कार्यालय	४१०६४६	०	०.००	४०३११६	-	०.००	५२९४६२	-	०.००	-	-
७	लोक सेवा आयोग	१००६१७८	६७८६	०.६७	८७४०६५	२७४	०.०३	८६०९२९	४७५	०.०६	-	४७५
८	निर्वाचन आयोग	९४४५७०५	१६८३६५	१.७८	५३३०७१	४७५१	०.८९	६३१४०४	२१,५९८	३.४२	-	२१,५९८
९	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	१०३८३०९	२९०९७	२.८०	११०२०७६	४६१९८	४.१९	११४७०१९	१४,७१२	१.२८	-	१४,७१२
१०	न्यायपरिषद	६५२१८	१५१	०.२३	५९१३७	३,००	०.०१	६७०७३	१	०.००	-	१
११	राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग	१९०५२२	१९३	०.१०	२००१६९	०	०.००	२०९९४३	५३	०.०३	-	५३
१२	राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग	८६,३६३	-	-	६२,०७३,००	-	-	५२०३४	-	०.००	-	-
१३	राष्ट्रिय महिला आयोग	६३,८३१	१,३१०,००	-	१०३,२९९,००	२८३,००	-	६६९०९	-	०.००	-	-
१४	राष्ट्रिय दलित आयोग				३९,११६,००	३		१५३८५	-	०.००	-	-
१५	राष्ट्रिय समावेशी आयोग				५१,४४६,००	०		१७७२२	-	०.००	-	-
१६	राष्ट्रिय आदिवासी जनजाती आयोग				४६,८२९,००	३१९		१५०५०	-	०.००	-	-
१७	मधेसी आयोग				३५,७११,००	०		२५७३५	-	०.००	-	-
१८	थारु आयोग				२१,८११,००	०		३०६०३		०.००	-	-
१९	मुस्लिम आयोग				४९,४६८,००	२१		२७५०१		०.००	-	-
२०	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय प्रदेश नं. १	६,३८५,६३७	-		२९,७९३,००		-	२३५१६	३४	०.१४	-	३४
२१	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय प्रदेश नं. २	२७,८९४	-		३०,४४८,००	३६६,००	-	२५७१४	१२२	०.४७	-	१२२
२२	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय बागमती प्रदेश	१२,४८५	-		२४,१३६,००	-	-	२७०५८	-	०.००	-	-
२३	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय गण्डकी प्रदेश	१९,३६४	-		२२,६३०,००	-	-	१८२७९	-	०.००	-	-
२४	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय लुम्बिनी	१८,९७५	-		२९,४४०,००	-	-	१८६६३	-	०.००	-	-
२५	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय कर्णाली प्रदेश	१६,३०२	-		३१,५१७,००	३५२,००	-	२३०२३	-	०.००	-	-
२६	प्रदेश प्रमुखको कार्यालय सुदूरपश्चिम प्रदेश	१६,७१६	-		१७,९१४,००	-	-	१७७३२		०.००	-	-
२७	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालय	१५६५३०८८०	३७३२६१२	२.३८	९४१६४४८३	४९०२५८६	५.२१	६५२६०७३९	१,०४६,२८५	१.६०	११२३३	१,०५७,५१८

क्र.सं.	मन्त्रालय र निकायको नाम	२०७४/७५			२०७५/७६			२०७६/७७				
		लेखापरीक्षण अंक	बैरजू अंक	लेखापरीक्षणको तुलनामा बैरजु प्रतिशत	लेखापरीक्षण अंक	बैरजू अंक	लेखापरीक्षणको तुलनामा बैरजु प्रतिशत	लेखापरीक्षण अंक	बैरजू अंक	लेखापरीक्षणको तुलनामा बैरजु प्रतिशत	बैरजू बाँकी समिति र अन्य संस्थाको बाँकी बैरजु	कुल बैरजू
२८	अर्थ	१०४९२३२२२४	३१५३८५२२	३.०१	१०५११०५१७५	१९०६६७९३	१.८१	९०८६५२३६२	२२८४६७११	२.५१	४४५०१	२२८९१२१२
२९	उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति	७९९७६४८	२३५९५८	२.९५	७३९६६९५	२१८०२८	२.९५	५६४०५७४	८०,१०५	१.४२	५८२६२	१३८,३६७
३०	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिंचाई	८१०६६९४५	५९०७१६०	७.२९	६४५१९३९०	२१४३४६०	३.३२	५३५३५९४४	३२३,३३५	०.६०	-	३२३,३३५
३१	कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था	१५८९७२	२७९४	१.७६	३१०२०९	१२०	०.०४	४०४३१८	१४७	०.०४	-	१४७
३२	कृषि तथा पशुपन्छी विकास	२५८८१६६६	१२६२४३३	४.८८	१९७९७३००	१२५०८१७	६.३२	२०५३५८५४	२,६५५,७१५	१२.९३	२६५४९	२,६८२,२६४
३३	गृह	१०४८२३५४१	११४१०५९	१.०९	८६१३५४१९	१३४४७९४	१.५६	८६६२१६४७	३४७,२६३	०.४०	५४७८७	४०२,०५०
३४	परराष्ट्र	१०६७६४७५	६६४६९१	६.२३	७९८३९८९	९९००२	१.२४	८७३६६४४	८१,१०२	०.९३	४४४	८१,५४६
३५	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	५४३५११५	३२७३२९	६.०२	५१५४११५	४३८४४४	८.५१	५५९७२८९	४४५,८६७	७.९७	९७४४१९	१,४२१,२८६
३६	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण	४५७३४६८५	२३२७१९५	५.०९	४१५४५१०२	२६३९८२८	६.३५	२८९२६१४५	८३४,०७१	२.८८	-	८३४,०७१
३७	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात	१३५२४८८७२	२०६६७६४६	१५.२८	११७८८८६४०	१४६९७२०४	१२.४७	१०२५८२४१	६,८१९,५१४	६.६५	६६९०९	६,८८६,४२३
३८	महिला, बालबालिका तथा जेष्ठ नागरिक	२६६४९८०	५६३६९	२.१२	७००५४३	१७२४४	२.४६	६२८९७७	२४,४९०	३.८९	५०७८१	७५,२७१
३९	युवा तथा खेलकुद	२१९१०३२	१८९६७२	८.६६	२१९३०२	५४५८९	२४.८९	४८१६४७४	४३,२३९	०.९०	३०२३२९	३४५,५६८
४०	रक्षा	६८९०९६२५	११२३७६७७	१६.३१	७०२९३६५५	९१०३०४३	१२.९५	६६२७३१५२	८६,९०५	०.१३	२२६०१	१०९,५०६
४१	वन तथा वातावरण	१९८६४९५८	६७०४९४	३.३८	११५५३१९६	२५०६७३	२.१७	९८९९५०८	५६९,८५९	५.७६	२६६०३	५९६,४६२
४२	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि	४८३५४७८५	७१४२६९०	१४.७७	३०१७४१६८	२९५३०७३	९.७९	२९६५४१२५	२०९,४५९	०.७१	५४३१७८७	५,६४१,२४६
४३	श्रम, रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा	४३२३२६५६	७३६३३	०.१७	९५९८५०१	३८७९६	०.४०	६३१९८६२	१४,३७७	०.२३	२२२९०	३६,६६७
४४	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि	१३९६२०९८	१४५८८७६	१०.४५	१७७७७२५५	१३८१७९३	७.७७	३८५६७२१२	१,५२२,११०	३.९५	८५८६२	१,६०७,९७२
४५	शहरी विकास	३०५५९०३८	५६२६०५४	१८.४१	३८२४०९२१	३३४४२६८	८.७४	३२७९९०४३	१,२०७,८६२	३.६८	११६७३९	१,३२४,६०१
४६	खानेपानी	२६८१८२४७	६०४४००७	२२.५४	१७७७६७७५	४२८२६४१	२४.०९	१२७८५७२८	२,२५९,६३९	१७.६७	४१५८१	२,३०१,२२०
४७	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन	६३१३९२२८	४१५९९०६	६.५९	९५६८९१३	१२५६६४७	१३.१३	२०८२३६४१	९७९,४९४	४.७०	८७२४	९८८,२१८
४८	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या	३१३२२९२१	१४९४४१२	४.७७	१९६३७६१३	१३२१७६६	६.७३	२३९६१५९४	१,८४२,३१४	७.६९	५०५२४१९	६,८९४,७३३
४९	राष्ट्रिय योजना आयोग	९२७१३७	१७७६	०.१९	५६१९३७	९८३८	१.७५	५९०३४७	९,८५२	१.६७	-	९,८५२
	जम्मा	२००८८४०२६०	१०६३२६७७५	५.२९	१७४२८६७०७२	७१०६०६८०	४.०८	१५५५८०७५४२	४४३९१९५६	२.८५	१२३९९८२०	५६७९१७७६

आर्थिक वर्ष २०७६।७७ मा वजेटको अख्तियारी प्राप्त लेखा उत्तरदायी अधिकृतहरूको विवरण र सो अवधिको वेरुजूको स्थिति

क्र.सं.	मन्त्रालय र निकायको नाम	लेखाउत्तरदायी अधिकृतहरूको नाम	कार्य अवधि	आर्थिक वर्ष २०७६।७७ को कूल वेरुजू (रु. हजारमा)	सरकारी कार्यालयहरूको लेखापरीक्षण अंकको तुलनामा वेरुजू प्रतिशत
१	संघीय संसद सचिवालय	महासचिव श्री भरतराज गौतम	२०७६।४।१देखि २०७७।३।३१	१५६६	०.१३
२	सर्वोच्च अदालत	रजिष्टार श्री लालबहादुर कुंवर	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१	१०३६८०	०.६५
३	लोक सेवाआयोग	सचिव श्री महेन्द्रप्रसाद गुरागाँई सचिव श्री आनन्दराज ढकाल	२०७६।४।१ देखि २०७६।५।८ २०७६।५।९ देखि २०७७।३।३१	४७५	०.०६
४	निर्वाचन आयोग	सचिव श्री देवकुमारी गुरागाँई	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१	२१५९८	३.४२
५	राष्ट्रिय मानवअधिकार आयोग	सचिव श्री बेदप्रसाद भट्टराई	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१	५३	०.०३
६	न्याय परिषद्	सचिव श्री देवेन्द्रराज ढकाल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१	१	०.००१
७	महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय	नायवमहान्यायाधिवक्ता श्री खगराज पौडेल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१	१४७१२	१.२७
८	प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रीपरिषद्को कार्यालय	सचिव श्री महेन्द्रप्रसाद गुरागाँई सचिव श्री शिशिरकुमार ढुंगाना	२०७६।७।१५ देखि २०७७।३।३१ २०७६।४।१ देखि २०७६।७।१४	१०४६२८५	१.६०
९	अर्थ मन्त्रालय	सचिव डा श्री राजन खनाल सचिव श्री शिशिरकुमार ढुंगाना	२०७६।४।१ देखि २०७६।१०।२१ २०७६।१०।२२देखि२०७७।३।३१	२२८४६७११	२.५१
१०	उद्योग, वाणिज्य तथाआपूर्ति मन्त्रालय	सचिव श्री केदारबहादुर अधिकारी सचिव श्री बैकुण्ठ अर्याल सचिव श्री यामकुमारी खतिवडा सचिव श्री चन्द्र कुमार घिमिरे	२०७६।१।४ देखि २०७६।५।५ २०७६।५।५ देखि २०७७।३।३१ २०७६।४।१ देखि२०७६।११।२१ २०७६।११।२१देखि२०७७।३।३१	८०१०५	१.४२
११	ऊर्जा, जलस्रोत तथा सिँचाइ मन्त्रालय	सचिव श्री रविन्द्र श्रेष्ठ सचिव श्री दिनेशकुमार घिमिरे	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१ २०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१	३२३३३५	०.६०
१२	कानून, न्याय तथा संसदीय मामिला मन्त्रालय	सचिव श्री राजिव गौतम	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१	१४७	०.०४
१३	कृषि तथा पशुपन्छी विकास मन्त्रालय	सचिव डा श्री युवकध्वजजिसी.(कृषितर्फ) सचिव श्री राजेन्द्रप्रसाद भारी (कृषितर्फ)	२०७६।४।१ देखि २०७६।११।३०	२६५५७१५	१२.९३

क्र.सं.	मन्त्रालय र निकायको नाम	लेखाउत्तरदायी अधिकृतहरूको नाम	कार्य अवधि	आर्थिक वर्ष २०७६।७७ को कूल वेरुजू (रु. हजारमा)	सरकारी कार्यालयहरूको लेखापरीक्षण अंकको तुलनामा वेरुजू प्रतिशत
		सचिव श्री प्रकाश माथेमा(पशुपन्छितर्फ)	२०७६।१२।१ देखि २०७७।३।३१ २०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१		
१४	गृह मन्त्रालय	सचिव श्री प्रेमकुमार राई सचिव श्री महेन्द्र न्यौपाने	२०७६।४।१ देखि २०७६।१०।२० २०७६।१०।२१देखि२०७७।३।३१	३४७२६३	०.४०
१५	परराष्ट्र मन्त्रालय	सचिव श्री शंकरदास बैरागी	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१	८११०२	०.९३
१६	संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन	सचिव श्री मोहनकृष्ण सापकोटा सचिव श्री केदार बहादुर अधिकारी	२०७६।४।१ देखि २०७६।५।३ २०७६।५।४ देखि २०७७।३।३१	४४५८६७	७.९७
१७	भूमि व्यवस्था, सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय	सचिव श्री गोपीनाथ मैनाली सचिव श्री सुर्यप्रसाद गौतम सचिव श्री केदार न्यौपाने	२०७६।४।१ देखि २०७६।५।८ २०७६।५।९ देखि २०७६।११।२० २०७६।११।२१देखि२०७७।३।३१	८३४०७१	२.८८
१८	भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात व्यवस्था	सचिव श्री देवेन्द्र कार्की	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१	६८१९५१४	६.६५
१९	महिला, बालबालिका तथा जेष्ठनागरिक मन्त्रालय	सचिव श्री चन्द्रकुमार घिमिरे सचिव श्री याम कुमारी खतिवडा	२०७६।४।१ देखि २०७६।१०।२९ २०७६।११।२१देखि२०७७।३।३१	२४४९०	३.८९
२०	युवातथा खेलकुद मन्त्रालय	सचिव श्री रामप्रसाद थपलिया	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१	४३२३९	०.९०
२१	रक्षा मन्त्रालय	सचिव श्री रेश्मीराज पाण्डे	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१	८६९०५	०.१३
२२	वन तथा वातावरण मन्त्रालय	सचिव डा विधनाथ ओली	२०७६।४।१देखि २०७७।३।३१	५६९८५९	५.७६
२३	शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय	सचिव श्री खगराज बराल सचिव श्री महेश दाहाल सचिव डा. संजय शर्मा	२०७६।४।१ देखि २०७६।५।९ २०७६।५।९ देखि २०७७।१।१९ २०७६।५।११ देखि २०७७।३।३१	२०९४५९	०.७१
२४	श्रम रोजगार तथा सामाजिक सुरक्षा	सचिव श्री महेशप्रसाद दाहाल सचिव श्री बिनोद के.सी. नि. सचिव श्री बाबुराम अधिकारी	२०७६।४।१ देखि २०७६।५।३० २०७६।६।१ देखि २०७७।२।१५ २०७७।२।१६ देखि २०७७।३।३१	१४३७७	०.२३
२५	सञ्चार तथा सूचना प्रविधि मन्त्रालय	सचिव श्री महेन्द्रमान गुरुङ सचिव श्री दिपक सुवेदी नि.सचिव श्री राधिका अर्याल	२०७६।४।१ देखि २०७६।७।२० २०७६।८।४ देखि २०७७।१।३० २०७७।२।१ देखि २०७७।३।३१	१५२२११०	३.९५

क्र.सं.	मन्त्रालय र निकायको नाम	लेखाउत्तरदायी अधिकृतहरूको नाम	कार्य अवधि	आर्थिक वर्ष २०७६।७७ को कूल वेरुज (रु. हजारमा)	सरकारी कार्यालयहरूको लेखापरीक्षण अंकको तुलनामा वेरुज प्रतिशत
२६	सहरी विकास मन्त्रालय	सचिव श्री मधुसुदन अधिकारी	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१	१२०७८६२	३.६८
२७	खानेपानी मन्त्रालय	सचिव श्री दीपेन्द्रनाथ शर्मा सचिव श्री माधव वेल्वासे	२०७६।४।१ देखि २०७६।४।२१ २०७६।५।४ देखि २०७७।३।३१	२२५९६३९	१७.६७
२८	संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	सचिव श्री यादवप्रसाद कोइराला सचिव श्री सुर्यप्रसाद गौतम	२०७६।४।१ देखि २०७६।११।२३ २०७६।११।२४देखि२०७७।३।३१	९७९४९४	४.७
२९	स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालय	सचिव श्री पुष्पा चौधरी सचिव श्री रामप्रसाद थपलिया सचिव श्री खगराज बराल सचिव श्री यादवप्रसाद कोइराला सचिव श्री लक्ष्मण अर्याल	२०७६।४।१ देखि २०७६।७।१३ २०७६।४।१ देखि २०७६।५।४ २०७७।५।९ देखि २०७६।११।२० २०७६।११।२१देखि२०७७।२।१६ २०७७।२।१८ देखि २०७७।३।३१	१८४२३१४	७.६९
३०	राष्ट्रिय योजना आयोग	सचिव श्री लक्ष्मण अर्याल सचिव श्री केवलप्रसाद भण्डारी	२०७६।४।१ देखि २०७६।११।२१ २०७६।११।२८ देखि ०७७।३।३१	९८५२	१.६७

अनुसची - २१

(प्रतिवेदनको परिच्छेद १, २, ३ र ४ सँग सम्बन्धित)

स्थानीय तह कारोबारको लेखापरीक्षण सम्पन्न विवरण

आर्थिक वर्ष २०७६/७७

(रु हजारमा)

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुजू		आय						व्यय				मौज्दात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रदेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
						१	२	३	४	५	६(२+३+४+५)	७	८	९	१०(७+८+९)	११(१+६-१०)
	प्रदेश नम्बर १		१६०४७४३६२	५१२४८१३	३.१९	७३८७९७८	५०८१६९५७	९१०८४८१	३४०३२९६	१९६४८७२६	८२९७७४५९	३५३५४९१६	२३२१०३३५	१९८७५३२९	७८४४०५८१	११९२४८५७
१	सूर्योदय नगरपालिका	इलाम	१९७३५०२	५१४३७	२.६१	२४०४१२	५७९२७६	१२९४३८	३४९८३	२६०७०१	१००४३९८	४६१५८७	२१३९५९	२९३५५८	९६९१०४	२७५७०६
२	माईजोगमाई गाउँपालिका	इलाम	८३३९६०	२६०६७	३.१३	६६७५८	३०१४३१	५१२२८	३७७७	७९०७५	४३५५११	१७२५१२	१४७६६८	७८२६८	३९८४४९	१०३८२०
३	रोड गाउँपालिका	इलाम	९४३६७८	३७५२५	३.९८	८२७५१	२९३१०४	४६८७१	११६९२	११३३१०	४६४९७७	१९९२३४	१५०७०४	१२८७६४	४७८७०१	७६०२७
४	माई नगरपालिका	इलाम	११२११६२	२४०२२	२.२३	७७९११	३५७६४८	५११४९	१६४७९	११२६४६	५६१९२२	२२२४५७	२१९३४२	११७४३१	५५९२४०	८०६७३
५	चुलाचुली गाउँपालिका	इलाम	८५७८२८	१८४४६	२.१५	४१२१७	२८०८५५	५०५४७	९९१२	९१८८४	४३३१९८	२१४०१४	१२५३२१	८५२९४	४२४६३०	४९७८५
६	इलाम नगरपालिका	इलाम	१९१०१५१	४४३१०	२.३२	८३९६४	५६१५४९	१०३२०९	७८३९६	२३८७७७	९८१९३१	४०५७७५	३४२३७३	१८००७२	९२८२२०	१३७६७५
७	माइसेबुङ गाउँपालिका	इलाम	७०१४२६	१४६५९	२.०९	१९६७९	२५४२४७	४७८५७	९२०३	६२७६०	३७४०६७	१६१३२१	१०८२८३	५७७५५	३२७३५९	६६३८७
८	सन्दकपुर गाउँपालिका	इलाम	७८०४०९	२१४६६	२.७५	१५४८२	२५३८१३	४५८९९	१३५५६	८९७५८	४०३०२६	१६८३५६	१११६४७	९७३८०	३७७३८३	४११२५
९	फाकफोकथुम गाउँपालिका	इलाम	८२२९३७	५६०६०	६.८१	३१८८०	२९६१६८	४९४६०	१७१६८	६८२२७	४३१०२३	२११४८२	१०५८६९	७४५६३	३९१९१४	७०९८९
१०	देउमाई नगरपालिका	इलाम	१०८६३५१	३१४११	२.८९	९०९६	४१९१९८	६५८८२	७१८३४	१३६८८	५७०६०२	३२८४३९	१७४८०९	१२५०१	५१५७४९	६३९४९
११	उदयपुरगढी गाउँपालिका	उदयपुर	११८१५८७	९८०४	०.८३	१०३६४३	३८२३२३	७०५५१	२०७६	१३०६१३	५८५५६३	२८२०१२	२०६४५३	१०७५५९	५९६०२४	९३१८२
१२	लिम्बुङबुङ गाउँपालिका	उदयपुर	५७२२६८	२१८१३	३.८१	३१३३६	२२५६७३	२२८१४	७७	५४५९३	३०३१५७	१४७६७१	७५१६८	४६२७२	२६९१११	६५३८२
१३	चौदण्डीगढी नगरपालिका	उदयपुर	१६१५५५३	१९६३८	१.२२	७०१२	४४४३०३	९०१४२	४३१९५	२४३४८०	८२११२०	३९४५४३	१६८३५१	२३१५३९	७९४४३३	३३६९९
१४	रौतामाई गाउँपालिका	उदयपुर	९७७८४६	३५८५४	३.६८	२२२१४	३५८४९५	५९७८९	४९९९	७२९६२	४९६२४५	२५८०६७	१५०५५९	७२९७५	४८१६०१	३६८५८
१५	कटारी नगरपालिका	उदयपुर	१६३९४२३	५४३२७	३.३१	२१८१९	४५७७२४	१४१२२९	१९०२९	२०३८८४	८२१८६६	३६७४८३	२६४८५४	१८५२२०	८१७५५७	२६१२८
१६	ताप्ली गाउँपालिका	उदयपुर	६६०३३७	१६७२३	२.५३	२९९८४	२३६१९३	४०७५१	५२८	६७३५०	३४४८२२	१६६०८६	८७९८७	६१४४२	३१५५१५	५९२९१
१७	बैलका नगरपालिका	उदयपुर	१४४०५३५	४०१७९	२.७९	३७३७८	४४०४८३	८४८५०	२५२५८	१७०८७०	७२१४६१	३३१८९७	२२३६१०	१६३५६७	७१९०७४	३९७६५
१८	त्रियुगा नगरपालिका	उदयपुर	२४२०७६९	५०४८६	२.०९	१४३९०	७५६१६२	१३९००३	७१५७७	२६७६७६	१२३४१८	७३८९३८	१८१४२६	२६५९८७	११८६३५१	६२४५७
१९	मानेभञ्ज्याङ गाउँपालिका	ओखलढुङ्गा	८७९४५४	६२४६	०.७१	४२४३६	३१०८२६	५०८६२	५९७९	८५८०४	४५४४७२	२२३३००	७०६३१	१२८०५१	४२५९८३	६९९२५
२०	लिखु गाउँपालिका	ओखलढुङ्गा	७३०५३९	९२४९	१.२२	१२४७३	२६५४५९	३६३५३	१८८३	७५५४९	३७९२४४	२००९०६	९२४०५	५७९८८	३५१२९५	४०४२३
२१	सुनकोशी गाउँपालिका	ओखलढुङ्गा	८६८९०४	४७२५७	५.४४	४२७२५	३२८६१९	४७४६६	२०२०	६८३७९	४४६२८४	२३६५२०	८५६५८	१००४४३	४२९२२०	६६३८८
२२	मोलुङ गाउँपालिका	ओखलढुङ्गा	८०३३८२	२८७२२	३.५८	१२५९४	२८९८८१	४२५०६	११०९	८४१९७	४१७६९३	१६३३२८	१२७८४३	९४५१७	३८५६८९	४४५९८
२३	सिद्धिचरण नगरपालिका	ओखलढुङ्गा	१३०६७३७	१६१७४	१.२४	३०३०८	५२१८५१	४७३७	१९१७०	१२३७०४	६६९४६२	१०३८३४	३६७२५३	१६५८८८	६३७२७५	६२४९५
२४	खिजिदेम्बा गाउँपालिका	ओखलढुङ्गा	८६३०४३	३२०१	०.३७	२६४१३	१३१२०८	४३३१९	४१२०	२४४३८४	४२३०३१	७८६५८	८८६६४	२७२६९०	४४००१२	९४३२

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुजु		आय						व्यय				मौज्जात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
२५	चिसंखुगढी गाउँपालिका	ओखलढुङ्गा	७९३९४३	१८७८८	२.३७	४०२५	२९२१५७	३८५६०	१२८०	८०५५३	४१२५५०	६०४४३	७०३९१	२५०५५९	३८१३९३	३५१८२
२६	चम्पादेवी गाउँपालिका	ओखलढुङ्गा	६९८०४०	५९७९७	८.५७	१८५१	२९५९२१	३३७	५१२	५५२६०	३५२०३०	७१०२	२३०२४८	१०८६६०	३४६०१०	७८७१
२७	ऐसेलुखर्क गाउँपालिका	खोटाङ	७३५७३४	३५७४२	४.८६	१४१४२	३१८७८९	४२४०२	२२५०	१७०७०	३८०५११	२६३७७४	८८६७९	२७७०	३५५२२३	३९४३०
२८	केपिलासगढी गाउँपालिका	खोटाङ	७४८९७४	६३५६४	८.४९	२१८८३	३३४३०२	४१५८०	९९०	११८८५	३८८७५७	२०९३३०	१४४७०६	६१८१	३६०२१७	५४२२३
२९	खोटेहाङ गाउँपालिका	खोटाङ	९०५४४९	३०२०३	३.३४	१९८८२	३८७२२६	५०७७९	२७४८	२३०३६	४६३७८९	३२६४९३	१०९१४४	४०२३	४४१६६०	४२०११
३०	जन्तेढुङ्गा गाउँपालिका	खोटाङ	७५४३२१	७८८५८	१०.४५	१२२००	३३६२१२	४२२८१	१४७१	४२४३	३८४२०७	२२९००२	१३७१७६	३९३६	३७०११४	२६२९३
३१	दिक्तेल रुपाकोट मझुवागढी नगरपालिका	खोटाङ	१८८४५६०	३४५६५	१.८३	२२४२५	८५८७०७	७१३१३	९७३३	३६६१२	९७६३६५	५८४८८४	२७३४३३	४९८७८	९०८१९५	९०५९५
३२	बराहपोखरी गाउँपालिका	खोटाङ	५५७२८१	४१००९	७.३६	१२१९६	२५९२२६	४१०९०	४५०	६७१८	३०७४८४	१६०२७६	८५५२८	३९९३	२४९७९७	६९८८३
३३	रावावेशी गाउँपालिका	खोटाङ	६३५२६१	१७८५४	२.८१	२९१५२	२७४४१७	३३३८४	१८४७	१७१३४	३२६८८२	१५४२३२	१०५४८१	४८८६६	३०८३७९	४७६५५
३४	साकेला गाउँपालिका	खोटाङ	५९०९७०	४१३३८	६.९९	२६३९	२५११५१	३२००४	१०६५	२३३५४	३०७५७७	१६५३८८	१०४३२३	१३६८२	२८३३९३	२६८२३
३५	हलेसी तुवाचुङ नगरपालिका	खोटाङ	२३०४१८३	४२९९२	१.८८	९३७५	५२६९५७	७८७१०	६८०७	५६६५४४	११७९०१८	३८०३९४	२२५०४८	५१९७२३	११२५१६५	६३२२८
३६	दिप्रुङ चुइचुम्मा गाउँपालिका	खोटाङ	८७३९२७	२९३५३	३.३६	३८५६२	४००७०७	४४७३७	५३१	१३१३७	४६०११२	२५२८०२	१५४७२८	६२८५	४१३८१५	८४८५९
३७	कनकाई नगरपालिका	झापा	१४५२०५२	१९४२५	१.३४	७१९८५	५४६२०७	७४७९०	६०३८७	६५३६८	७४६७५२	३७४०५६	२६८४११	६२८३३	७०५३००	११३४३७
३८	गौरादह नगरपालिका	झापा	१६८५१८९	२४५७५	१.४६	१२१८३३	७१७४०९	८९६७३	२२२४५	४६२९६	८७५६२३	४९११२७	२९९९१२	१८५२७	८०५५६६	१८७८९०
३९	झापा गाउँपालिका	झापा	१०००१३९	५९८५	०.६०	८०७६०	४१९८७०	६४४०७	१३२९९	२१०५०	५१९६२६	३०५७८२	१५९४०५	१५३२६	४८०५१३	११९८७३
४०	शिवसताक्षी नगरपालिका	झापा	१९०५३६८	११७७	०.०६	८०८७५	७७८२१७	८८६९९	२८०६६	८१३९०	१७५९४२	५९४०५९	३३०७३३	४६३४	९२९४२६	१२७३९१
४१	हल्दिबारी गाउँपालिका	झापा	११३७०४०	२९४६७	२.५९	२४२०८	४५८२८४	५८११३	८७२७	३६०८०	५६१२०४	३४६१७५	१८०१२९	४९५३२	५७५८३६	९५७६
४२	गौरीगञ्ज गाउँपालिका	झापा	९९४३०१	११५०६	१.१६	१३४७४१	४१९२३१	६०७५३	७८१९	१२१९९	५००००२	३२७८३१	१४९८३८	१६६३०	४९४२९९	१४०४४४
४३	भद्रपुर नगरपालिका	झापा	१९०८९१०	८०६९९	४.२३	१३५४४८	५२२४७७	१०२२६५	३६६५४	३२७२४५	९८८६४१	१२५८५१	१९९८६८	५९४५५०	९२०२६९	२०३९२०
४४	मेचीनगर नगरपालिका	झापा	३२४४१९८	७३४९०	२.२७	२८८८९०	८२९५२१	१७०२०५	९८१२०	५५३५०५	१६५१३५१	१८६१६५	३४९९०१	१०५६७८१	१५९२८४७	३४७३९४
४५	अर्जनधारा नगरपालिका	झापा	१७८३०९१	५१७५४	२.९०	३९९६८	४८९०९५	११२५५४	४२०७५	२६३६५२	९०७३७६	२४९५५७	२०२९२१	४२७८३७	८७५७१५	७१६२९
४६	बाह्रदसी गाउँपालिका	झापा	१०२६०६१	१७०३०	१.६६	९४४२७	३१३२८४	७०९३३	१३६४७	१२८९२१	५२६७८५	७५४६२	१०८७३५	३१५०७९	४९९२७६	१२१९३६
४७	कचनकवल गाउँपालिका	झापा	११९४३९५	७२३२१	६.०६	६३३६	३६९६२६	६९२७३	११०१६	१५११८४	६०१०९९	६३९६८	१५०७०१	३७८६२७	५९३२९६	१४१३९
४८	दमक नगरपालिका	झापा	२७६२६१९	३०१५८	१.०९	८०६६९	७९१९१३	१४५१८४	१९३९३९	३०८४८५	१४३९५२१	८१६७६४	४२४२७७	८२०५७	१३२३०९८	१९७०९२
४९	बुद्धशान्ति गाउँपालिका	झापा	१३१३४१४	२८८५५	२.२०	५३००८	३७५७४७	६६११४	२६९७२	१८०६३१	६४९४६४	२९४९२३	१६१४८२	२०७५४५	६६३९५०	३८५२२
५०	कमल गाउँपालिका	झापा	१५०२७२६	११८८	०.०८	२०३२६	४९५०१०	७९३२३	२१८०१	१९१८९५	७८८०२९	२१३०६५	२१९५८१	२८२०५१	७१४६९७	९३६५८
५१	मैवाखोला गाउँपालिका	ताप्लेजुङ	६१२६०५	२४४५३	३.९९	१५७४६	२३७६४५	३४६८६	४९२८	४८६२७	३२५८८६	१२७२०४	११९९६०	३९५५५	२८७७१९	५४९१३
५२	सिरिजङ्गा गाउँपालिका	ताप्लेजुङ	९६५६७४	६३१	०.०७	८८५४	३६४१७४	५१८२४	६५६६	७८२४७	५००८११	२६७१९०	१२५४४६	७२२२७	४६४८६३	४४८०६
५३	फक्तालुङ गाउँपालिका	ताप्लेजुङ	७२७५७३	१११४२	१.५३	१७४३८	२७४८३६	५५३१९	२८७०	५१४९३	३८५५१८	२०९१२९	८८५८८	४५३३८	३४३०५५	५८९०१
५४	मिक्वाखोला गाउँपालिका	ताप्लेजुङ	५४१४६२	१०५४०	१.८६	१९३८१	२००९५९	३४५९२	२०८३	३२७०२	२७०३३६	१३९७३८	९९१५३	३२२३५	२७११२६	१८५९१
५५	पाथीभरा याङवरक गाउँपालिका	ताप्लेजुङ	७५८३८१	५०५	०.०७	११९०८	२८७८७७	३८११०	९३८	८५५०३	४१११२८	१९४२९४	६८२६८	८४६९१	३४७२५३	७५७८३
५६	मेरिङदेन गाउँपालिका	ताप्लेजुङ	६९३५९४	२३९२१	३.४५	१२२७९	२६७३३७	४०७६६	१३२९	५०९५२	३६०३८४	१८६९३८	९९०८३	४७१८९	३३२२१०	३९४५३
५७	आठराई गाउँपालिका	ताप्लेजुङ	५९०१२७	२१३०४	३.६१	१७२५५	२९१२४१	२९०५७	३७८	१७२५५	३३८८३१	१८०५४२	६८९६७	१८७७	२५१२९६	१०४७९०
५८	सिदिङ्वा गाउँपालिका	ताप्लेजुङ	६८२३१०	१४६९४	२.१५	५२८५	२६१६२६	३८०५५	१५००	५५९६२	३५७१४३	१५४९८४	११७०८९	५३०९४	३२५१६७	३७२६१
५९	फुङलिङ नगरपालिका	ताप्लेजुङ	१३१४४६१	३४६६	०.२६	१७२५५	४४१३१५	६६२२५	१७९९३	१७५४६५	७००९९८	२५९६११	२०१९७३	१५१८७९	६१३४६३	१०४७९०

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुज		आय						व्यय				मौज्जात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संच प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
६०	लालीगुराँस नगरपालिका	तेह्रथुम	८०७८५६	४५१९८	५.५९	४४१४५	२९६१४५	४१६६९	५०११	६५०४३	४०७८६८	१८७१७९	१५२०३५	६०७७४	३९९९८८	५२०२५
६१	मेन्छयाथेम गाउँपालिका	तेह्रथुम	५०१६१५	१२८८९	२.५७	१२७४९	२११५०१	२५५९७	९४९	३५३८२	२७३४२९	१२६०७५	१००००८	२१०३	२२८१८६	५७९९२
६२	छथर गाउँपालिका	तेह्रथुम	७१९९४२	१७२६२	२.४०	५८७३	२९०९४८	४२६५४	१७८९	५३४३२	३८८८२३	२००६११	७७२३९	५३२६९	३३१११९	६३५७७
६३	फेदाप गाउँपालिका	तेह्रथुम	७०४३९९	२१८४०	३.१०	४४०४	२८३६७०	४३९४२	३०६१	६३०७१	३९३७४४	२०८०५३	९२६०१	१०००१	३१०६५५	८७४९३
६४	आठराई गाउँपालिका	तेह्रथुम	९६७९६६	९७५१०	१०.०८	३२११०	३५७४९५	५२४०५	२२१९	६९१५७	४८१२७६	३६३८८	४६०५७	४०३४४५	४८५८९०	२७४९६
६५	म्याङ्गलुङ्ग नगरपालिका	तेह्रथुम	८६३७६३	२७६७४	३.२०	१३७९८	३१५२५९	४५७९९	६३३७	६७०५२	४३४४४७	५७१०५	३१९४७६	५२७३५	४२९३१६	१८९२९
६६	सहदिभूम गाउँपालिका	धनकुटा	७६५१५२	१९३२१	२.५३	११८२९	२८२२४३	४६८८०	१४०००	७३४४५	४१६५६८	२५४५१६	८८४४३	५६२५	३४८५८५	७९८१२
६७	छथर जोरपाटी गाउँपालिका	धनकुटा	७९१६१७	२८३१३	३.५८	४२६४२	२६९५४२	४२७५७	५८२९	७६७५८	३९४८८६	१९५८१२	१०२६९७	९८२२३	३९६७३१	४०७९७
६८	पाख्रिबस नगरपालिका	धनकुटा	९३४७८९	३६८१	०.३९	५६०४६	३०९१६३	५२१६३	४०१६	१०९३९३	४७४७३५	२३४७८६	१११५०९	११३७५९	४६००५४	७०७२७
६९	महालक्ष्मी नगरपालिका	धनकुटा	११५१६६७	१११४५२	९.६८	२७२१७	४२८९९८	५६०२२	४३६८	९१३३४	५८०७२२	३९१०८८	१३४३७४	४५४८४	५७०९४५	३६९९४
७०	धनकुटा नगरपालिका	धनकुटा	१४२९०५२	१७०३६	१.१९	५७४८३	४९११५१	७३५५९	२८२१४	११६०२०	७०८९४४	११९४६४	१८३७९९	४१६८४५	७२०१०८	४६३१९
७१	तुम्बेवा गाउँपालिका	पाँचथर	६२७९१६	४८३९	०.७७	३०७३	२३१५४९	५४९३२	३८१८	२३६५९	११३९५८	१९६१८३	७८५०३	३९२७२	३१३९५८	३०७३
७२	मिकलाजुङ गाउँपालिका	पाँचथर	१००७०७४	११७३७	१.१७	१९६४८	३५२७६०	५६३६८	२१६८	१०२०३५	५१३३३१	२३०७८२	१८१४२६	८१५३५	४९३७४३	३९२३६
७३	हिलिहाङ गाउँपालिका	पाँचथर	८६२९०५	३३०२७	३.८३	२००३७	३१२५०७	५०९५०	६८२०	७७८९९	४४८१७६	२१८६३३	१२०९४१	७५१५५	४१४७२९	५३४८४
७४	याङवरक गाउँपालिका	पाँचथर	७२१५८०	८०९	०.११	५४९	२७३०२८	४५८५०	२०२२	५२४८६	३७३३८६	१८२२७७	१२०११४	४५८०३	३४८१९४	२५७४१
७५	फालेलुङ गाउँपालिका	पाँचथर	९०७६३३	३१५१६	३.४७	२८९५५	३२८९३१	५४९३२	१२३३	६७९८६	४५३०८२	२२७३४८	१६३८३६	६३३६७	४५४५५१	२७४८६
७६	फाल्गुनन्द गाउँपालिका	पाँचथर	८७३८०८	१७०४७	१.९५	५२६६२	३५८७४६	९६८५	१६९९	१४६४५६	५१६५८६	१३१२३४	१३१२४०	९४७४८	३५७२२२	२१२०२६
७७	फिदिम नगरपालिका	पाँचथर	१७०७१९९	५५०४६	३.२२	२२९७७	६०७१५१	९५६९९	२७३८३	१३४३६७	८६४६००	४९४६३५	२११२०६	१३६७५५	८४२५९९	४४९७८
७८	कुम्मायक गाउँपालिका	पाँचथर	७०६८३२	२६४०७	३.७४	८३१५	२६०१७७	४२३६६	२६४०	६४६०३	३६९७९६	२०३८७९	८०३५५	५२८०२	३३७०३६	४१०७५
७९	राम प्रसाद राई गाउँपालिका	भोजपुर	७०९४४८	१६१२०	२.२७	५९०९१	२२८११०	४८०८७	३४३५	८१७८६	३६१४१८	२००००३	८१६११	६६४१६	३४८०३०	७२४७९
८०	भोजपुर नगरपालिका	भोजपुर	१३६१४८२	१३७०४	१.०१	३३९१६	४४१३१५	९५००९	१७९९३	१४६६८१	७००९९८	३०६६३१	२०१९७३	१५१८८०	६६०४८४	७४४३०
८१	अरुण नगरपालिका	भोजपुर	७५२१४२	१६६७७	२.२२	४२०९१	२८१४९८	७१००९	७०२०	३९४७२	३९८९९९	१९८७५८	९१७५२	६२६३३	३५३१४३	८७९४७
८२	हतुवागढी गाउँपालिका	भोजपुर	७५५५५५	१४०७	०.१९	१७०४४	२८२९५६	४९८८१	२७४	८३५८८	४१६६९९	१७५८१४	८४९५०	७८०९२	३३८८५६	९४८८७
८३	अमचोक गाउँपालिका	भोजपुर	७६०९८२	२३३६२	३.०७	३८३	२६८९८५	४८५१४	२४९०	७९६१६	३९९६०५	१८२६०४	१०८०३३	७०७४०	३६१३७७	३८६११
८४	पौवादुङ्गा गाउँपालिका	भोजपुर	६५२५६४	९३६३	१.४३	३३४७७	२३२२९८	६८९६६	३१११	३२९५५	३३७३३०	१६१७६४	९७८९९	५५५७१	३१५२३४	५५५७३
८५	षडानन्द नगरपालिका	भोजपुर	१३३९५५१	२०५०८	१.५३	४११५५	४८८१३२	६८९६६	१८१५९	८७७३१	६६२९८८	३९५४९६	१७८८६३	१०२२०४	६७६७६३	२७५८०
८६	टेम्के गाउँपालिका	भोजपुर	८८६६५९	११७७२	१.३३	१३५३५	३११२३४	४७५२९	२७४४	९७८७९	४५९३८६	२४३७४८	९९०४९	८४४७६	४२७२७३	४५६४८
८७	साल्पा सिलिचो गाउँपालिका	भोजपुर	७०६३३३	४६३६५	६.५६	११६६८	२४३३१९	३७५९१	११५७	७९२९१	३६१३५८	१७८८२	५१५४३	२७५५५०	३४४९७५	२८०५१
८८	लेटाङ नगरपालिका	मोरङ	११८१०२८	३६७३४	३.११	७४८३८	१८४२९१	१४७३६४	१३०३९८	१८१४१३	६४३४६६	२५८८१९	१५५९०६	१२९८३७	५३७५६२	१८०७४२
८९	रंगेली नगरपालिका	मोरङ	१६१५६१२	८५४७२	५.२३	१२७३१८	४८०६५८	१६०५१८	२९७५९	२८००५४	८७८९८९	२९९८१७	२३४६७४	२०२१३२	४३६६२३	२६९६८४
९०	उल्लावारी नगरपालिका	मोरङ	११६६०७७	६६००७	५.६६	१०८७१७	४४६०४१	११७७३८	३३६०३	३१३५७	६२८७३९	३०७७०३	१९८०००	३१३३५	५३७३३८	२००११८
९१	सुन्दरहरैँचा नगरपालिका	मोरङ	२२८५४२५	१७२८३८	७.५६	१३४३६८	६३२१०७	१६४८३२	११३४७२	२५९१७७	११६९५८८	४१६५५६	३९०५३३	३०८७४८	१११५८३७	१८८११९
९२	रतुवामाई नगरपालिका	मोरङ	१६४१३०२	४५०३२	२.७४	१११३२३	३४४०१२	१०६६१४	११५५१	४५६१८२	९१८३५९	४४८२४४	२२९०८८	४५६११	७२२९४३	३०६७३९
९३	मिकलाजुङ गाउँपालिका	मोरङ	९७६९५५	३७३३९	३.८२	८२२९७	२२११६५	९६९०६	६९१२५	१३६४२४	५२३६२०	२७८६६९	१४००३३	३४६३३	४५३३५	१५२५८२
९४	बिराटनगर महानगरपालिका	मोरङ	१३४८८६५३	४६०२५५	३.४१	४५३८९६	१०८७१११	३७४३४६	४८९६१४	४७४११४१	६६९२२४२	१९५८५७२	१२३६९२३	३६००९१६	६७९६४११	३४९७२७

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुजु		आय						व्यय				मौज्जात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
९५	बुढिगंगा गाउँपालिका	मोरङ	१३३२२८९	१३३६४७	१०.०३	९२२१७	४०७१९९	६०८३१	४८९५९	१४७२४०	६६४२२९	२६८२३४	२६५१०४	१३४७२२	६६८०६०	८८३८६
९६	घनपालथान गाउँपालिका	मोरङ	९२८७२८	१७५१५	१.८९	१२१६३७	३२८३२४	६४९९७	२२६३८	९८३०२	५१४२६१	२२८०१२	१०२५०९	८३९४६	४१४४६७	२२१४३१
९७	पथरी नगरपालिका	मोरङ	१५६६९७७	३६४०६	२.३२	९१६३८	४८०४४४	८४८१५	३९३४२	२१६८०९	८२१४१०	२८५२३०	२५५५७३	२०४७६४	७४५५६७	१६७४८१
९८	कानेपोखरी गाउँपालिका	मोरङ	१०५७२०३	२५३२५	२.४०	८१३६६	३३९१६१	५८४५४	३२०४२	१५६५४८	५८६२०५	२२५८२३	११६३६४	१२८८११	४७०९९८	१९६५७३
९९	सुनवर्षी नगरपालिका	मोरङ	१५१७१२५	६१९१९	४.०८	१४९६०५	३८३२११	९३२०२	१४६३६	३३१९०९	८२२९५८	२५७७३७	२४६४५२	१८९९७८	६९४१६७	२७८३९६
१००	ग्रामथान गाउँपालिका	मोरङ	१०२२८४८	१६००५	१.५६	३७८३१	३३३०९४	६८५१२	२०३४२	११८७५१	५४०६९९	२४६२८६	१३०९५७	१०४९०६	४८२१४९	९६३८१
१०१	बेलबारी नगरपालिका	मोरङ	१९२२८७८	९५४८८	४.९७	१०९०५७	५७०६८९	८७०६२	१४३९७२	२०३९५१	१००५६७४	४१४५६४	२५४५७५	२४८०६५	९१७२०४	१९७५२७
१०२	केरावारी गाउँपालिका	मोरङ	११७६१६२	६२०१९	५.२७	८२२८७	३१५४४२	७३१३१	१३६४२५	९३०३३	६१८०३१	२१९५७३	२११८५७	१२६७०१	५५८१३१	१४२१८७
१०३	जहदा गाउँपालिका	मोरङ	८९१३२८	८१५०४	९.१४	५४८९६	३०२७९५	६४६३०	९३४४	८६२४५	४६३०१४	२३०३०२	१२६१५३	७१८५९	४२८३१४	८९५९६
१०४	खौंदबारी नगरपालिका	संखुवासभा	१३८६७७१	४०५५९	२.९२	११९४६७	५९१६४४	५७०२३	२६९४१	३१३०८	७०६९१६	४५८४७४	१९८२५२	२३१२९	६७९८५५	१४६५२८
१०५	पाँचखपन नगरपालिका	संखुवासभा	८७६१८९	६७९३२	७.७५	३४८६८	३७३६७२	४२६२४	७६२२	१३३८३	४३७३०८	२४७३३४	१९०६८१	८६६	४३८८८१	३३२९५
१०६	भोटखोला गाउँपालिका	संखुवासभा	४७४१९९	२१६२०	४.५६	२६५११	१८८९०५	३५१८०	७३२	१८१९१	२४३००८	१५६६८१	६८४०७	४१०३	३३११९१	३८३२८
१०७	मकालु गाउँपालिका	संखुवासभा	७२२८०९	७७२६३	१०.६९	६३३४८	२९६८८४	६५४१८	०	८२३९	३७०५४१	२२८३०७	११९३२३	४६३८	३५२२६८	८१६२१
१०८	सिलिचोड गाउँपालिका	संखुवासभा	५९७३००	१००२	०.१७	३३३४३	२६२९८६	४४२७९	१४४४	३५०४	३१२२१३	१९४४२५	८७०८४	३५७८	२८५०८७	६०४६९
१०९	मादी नगरपालिका	संखुवासभा	७८९७७७	२३७२८	३.००	४७५४०	२९१३६४	३८६६३	५३८२	८७९६३	४२३३७२	२२८०१६	१२६८८६	११५०३	३६६४०५	१०४५०७
११०	धर्मद्वी नगरपालिका	संखुवासभा	७५८२८५	३५१७१	४.६४	१३८०४८	३०९१९७	४६४२०	३७०७	७०५१	३६६४७५	२५६०४०	१२९५०३	६२६७	३९१८१०	११२७१३
१११	चैनपुर नगरपालिका	संखुवासभा	१३२९६१३	८६५६२	६.५१	९३९६०	५२४८५९	५९४६१	२९४२८	४३७४१	६५७४८९	३८८४२८	२२४९०३	५८७९३	६७२१२४	७९३२५
११२	त्रिचिला गाउँपालिका	संखुवासभा	४९२२८४	१०६४२	२.१६	४२८९४	१७५१५५	२६५४५	१०८४५	३७६८०	२५०२२५	१३२४७८	८६५२४	२३०५७	२४२०५९	५१०६०
११३	सभापोखरी गाउँपालिका	संखुवासभा	५१२७०४	९७०५	१.८९	५०४१८	२१३५९२	३६२६०	७०३३	३११२३	२८८००८	१०४७५५	४१४९८	७८४४३	२२४६९६	११३७३०
११४	घरान उपमहानगरपालिका	सुनसरी	३६८७५३०	१२२६६४	३.३३	२६७७८४	११९५०११	२३२४३५	१७१२१९	२८४६६९	१८६३३३४	१०३८७६०	५४४८७८	२२०५५८	१८०४१९६	३४६९२२
११५	बजु गाउँपालिका	सुनसरी	८६८९६७	५४४३०७	६.२५	१६६११	२८६३२९	६०६९०	५४४२	८९४७१	४४१९४२	२२५७९१	११६५६९	८४६६५	४२७०२५	३१५२८
११६	इनरुवा नगरपालिका	सुनसरी	१८३७७३३	२८७८४	१.५७	७२८८८	५२२१८१	६९३७८	६३११८	२७००२१	९२४६९८	४४९२९९	२७०७७५	१९२९६१	९१३०३५	८४५५१
११७	भोक्रा नरसिंह गाउँपालिका	सुनसरी	१००७९४४	७७३५	०.७७	९०५३५	२८३९५६	६०३७८	६३१८	१२९५३४	४८०१८६	२१६१६०	१४६०६८	१६५५३०	५२७७५८	४२९६३
११८	गढी गाउँपालिका	सुनसरी	९४१४४०	६६८६	०.७१	७६८८६	३२१४६६	५३९२६	४७०६	१०९७१८	४८९८१६	७६२२२	८५४४४	२८९९५८	४५१६२४	११५०७८
११९	बराहक्षेत्र नगरपालिका	सुनसरी	२२५५७४३	२६४९४	१.१७	१४१६२३	५७९९१०	८५२२४	८५११९	३१२७८४	१०६३०३७	८५५६५	३१२३६९	७९४७७२	११९२७०६	११९५४
१२०	कोशी गाउँपालिका	सुनसरी	१००२३६१	८६५४	०.८६	१८७६४	२९४५६०	६९२८२	२४७८१	१०९२०८	४९७८३१	२२४४४५	१७०८९७	१०९१८८	५०४५३०	१२०६५
१२१	देवानगञ्ज गाउँपालिका	सुनसरी	९२७०५२	१००१८	१.०८	९७३२९	३०७१४७	६४१३६	५६३१	११४०७५	४९०९८९	१७८१६०	१७१३१३	८६५९०	४३६०६३	१५२२५५
१२२	दुहवी नगरपालिका	सुनसरी	१५४३९४१	५७६४८	३.७३	१०२१८६	४६७८९०	७३०६९	६७४३२	१६६१७९	७७४५७०	३४८०४६	२७५९९२	१४५३३३	७६९३७१	१०७३८५
१२३	हरिनगर गाउँपालिका	सुनसरी	९८८४८४	२१६२०	२.१९	४३१२२	३४८३९६	६४५८२	७७७४	९५३४९	५१६१०२	१८४१७७	२००३६१	८७८४४	४७३८८२	८६८४२
१२४	रामधुनी नगरपालिका	सुनसरी	१५८०२२८	७२०८५	४.५६	४३९६४	५७७३९७	१०४०९४	१४५७७	७९२१९	७९३२८७	४२९३४१	२०८०३४	७९५६६	७८६९४१	५०३१०
१२५	ईटहरी उपमहानगरपालिका	सुनसरी	३३९८२५९	१११४३१	३.२८	३२२९७५	८८५२८१	२८१२३१	१०६१०२	५०९९३८	१७८२५५२	६९३४७२	५१७१९२	४०५०४३	१६१५७०७	४८९८२०
१२६	थुलुङ्ग दुधकोशी गाउँपालिका	सोलुखुम्बु	१०२१९३५	८६०४	०.८४	६१३५	३७६७५६	५१५९३	६३२४	८१४६०	५१६१३३	२५२५७०	१७२५८८	८०६४४	५०५८०२	१६४६६
१२७	सोताङ गाउँपालिका	सोलुखुम्बु	५०४८०१	३६९२	०.७३	८८६९	१९८०७९	३२३७५	४४४६	३५६८६	२७०५८६	१३३४५५	६८३८१	३२३७८	२३२१४४	४५२४१
१२८	महाकुलुङ गाउँपालिका	सोलुखुम्बु	६१११२०	२८०४	०.४६	४२७३५	२१७२९३	५०६९८	१०७५	४०१८२	३०९२४८	१२३३१६	११२९३२	६४६२३	३०१८७१	५०११२
१२९	नेचासल्यान गाउँपालिका	सोलुखुम्बु	८२६२९७	३४४५३	४.१७	१४६०६	३५३०९३	३२२१०	२३०७	६१९००	४४५५१०	२१५७६०	१०१६१०	५९४१६	३७६७८६	८७३३०

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुज		आय						व्यय				मौज्दात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रदेश अनुदान	राजस्व बाँडफाड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
१३०	सोलुदुधकण्ड नगरपालिका	सोलुखुम्बु	१२९९५८१	३७०४२	२.८५	२७१४	४४३९४६	६७७७९	६५०२	१४५०२८	६६३२५५	३६३४९९	२३३४८६	३९३४१	६३६३२६	२९६४३
१३१	लिखु पि.के गाउँपालिका	सोलुखुम्बु	४६४६८६	१३१०८	२.८२	०	१७८८२१	२२९६१	१२३९	३०६६२	२३३६८३	८२६४४	९४३६३	५३९९६	२३१००३	२६८०
१३२	खुम्बु पासाङ्ग गाउँपालिका	सोलुखुम्बु	९७०९१३	८८६२२	९.१३	७९४२६	२०५६६३	१४९०१२	७४०९९	३२२५१	४६१०२५	१६६८१४	३१४०५२	२९०२२	५०९८८८	३०५६३
१३३	माण्डा दुधकोसी गाउँपालिका	सोलुखुम्बु	७२१७०८	१२१६५६	१६.८६	०	२८६९७६	३९४४२	६८७	५५१६८	३८२२७३	१३५३२५	१४९१८२	५४९२८	३३९४३५	४२८३८
	प्रदेश नम्बर २		१४०४९१३९४	१४४३४२०६	१०.२७	१३१३८६३०	४७५२०९१२	७९२३६५४	२३८९७४७	१५६२९४५७	७३४६३७७०	२४१८६५२४	२०१४१५७६	२२६९९५२४	६७०३७६२४	१९५७५७७६
१३४	शिरिखर नगरपालिका	धनुषा	११०८२४०	७७०५२	६.९५	५६७४४	३२३२५३	५९६३५	२५०६१	१५७०९१	५६५०४०	४०६२२	२०४३४२	२९८२३६	५४३२००	७८५८४
१३५	नगराइन नगरपालिका	धनुषा	८४३०६८	६२०२३	७.३६	१२९१११	२७१९६०	५४२४७	८६२३	११०३९७	४४५२२७	८३९२४	१६३७७	२९७५४०	३९७८४१	१७७४९७
१३६	शहिदनगर नगरपालिका	धनुषा	११४५१०२	१२४९५०	१०.९१	४२१६१	३५३०२४	६३६३७	२५०	१८६१६२	६०३०७३	९१६८९	१०९८०५	३४०५३५	५४२०२९	१०३२०५
१३७	कमला नगरपालिका	धनुषा	९३०४२२	१३८१३८	१४.८५	२३६१९४	२८४५२७	६२५७७	६७२५	१०५९०८	४५९७३७	८१६२७	१९९४००	१८९६५८	४७०६८५	२२२२४६
१३८	मिथिला विहारी नगरपालिका	धनुषा	९५२८४७	६८०८७	७.१५	१६६२१०	२८५१७५	५५२६४	७८०	१२७२८८	४६८५०७	११२७०९	६३८२०	३०७८११	४८४३४०	१५०३७७
१३९	विदेह नगरपालिका	धनुषा	९७२०२८	७७३३६	७.९६	१२४३२८	२९८४५३	५२२०८	४२३८	१०८६६४	४६३५६३	११६०३३	१४२४३४	२४९९९८	५०८४६५	७९४२६
१४०	हंसपुर नगरपालिका	धनुषा	९५९९६६	११६६५३	१२.३६	२९९१८०	२९६६४४	५८७६०	१३९७	१६००१६	५१६८१७	४३९४८	९४८२४	३०४३७७	४४३१४९	३७२८४८
१४१	धनौजी गाउँपालिका	धनुषा	५३५४३०	४९८०३	९.३०	६२०३०	१७९६०४	३७११८	१२३५	६९५०५	२८७४६२	५४०६२	७३९४६	११९९६०	२४७९६८	१०१५२४
१४२	मुखियापट्टी मुसहरनिया गाउँपालिका	धनुषा	५६२९९७	२९२०३	५.१९	४४८१२	२०२६९८	४२४०७	७८३	८६४८६	३३२३७४	६५७४५	३१४७३	१३३४०५	२३०६२३	१४६५६३
१४३	बटेखर गाउँपालिका	धनुषा	७०९०२७	६८३१९	९.६४	९३५२७	२५७०५७	३८८७३	१२९९	६१५२२	३५८७५१	४१४७५	१२७३४१	१८१४६०	३५०२७६	१०२००२
१४४	औरही गाउँपालिका	धनुषा	६२६५२०	३०३८५	४.८५	१०६९९१	२३३६४५	३९२३१	३१५१	७२४४३	३४८४७०	२६२८८	५७४४२	१९४३२०	२७८०५०	१७७४११
१४५	जनक नन्दिनी गाउँपालिका	धनुषा	६६६१७०	३६६३०	५.५०	१२४२२३	२९६००४	४८६३८	१०१०	७०९४	३५२७४६	४४८७४	६४८८९	२०३६६१	३१४२२४	१६३५४५
१४६	जनकपुर उपमहानगरपालिका	धनुषा	२७८३५९८	३५५७३२	१२.७८	२७७२०४	८५३४१४	२४४६९४	९६१४०	३०२०४४	१४९६२९२	२१३९७८	२३७३९५	८३५९३३	१२८७३०६	४८६१९०
१४७	गणेशमान चारनाथ नगरपालिका	धनुषा	११२६९६२	२७८१८	२.४७	८२६४९	३१९३४९	१०००३६	२२७९९	१२८७१६	५७०९००	७०४९५	१९८९७४	२८६५९३	५५६०६२	९७४८७
१४८	मिथिला नगरपालिका	धनुषा	१११३१९१	१२१४१८	१०.९१	१४१५९९	३७४७७९	७६४१०	६५९२	१२७२४८	५८५०२९	१२५२९७	९४७०१	३०८१६४	५२८१६२	१९८४६६
१४९	धनुषाधाम नगरपालिका	धनुषा	१२१३३०९	५५६६३	४.५९	१७३७६३	३३९९८७	६५१०१	३८७७२	१५९६२२	६०३४८२	७८७७१	१७३१०३	३५७९५३	६०९८२७	१६७४१८
१५०	सबैला नगरपालिका	धनुषा	१०७१६०३	२८२७२९	२६.३८	१८२६७२	३७५२८२	४९३७५	४३०३५	१६४०६५	६३१७५७	५६५३२	५७३९७	३२५९१७	४३९४४६	३७४५८३
१५१	लक्ष्मीनिया गाउँपालिका	धनुषा	७६२८१९	५४२९०	७.१२	३९५४५	२५०१९०	४५०३३	२७३४	१०४५२२	४०२४७९	७४७०६	८१३१४	२०४३२०	३६०३४०	८१६८४
१५२	वीरगंज महानगरपालिका	पर्सा	९१६०५५३	७५६७२९	८.२६	८०१४९७	४०१६४८२	१८९२०७	४७७५८०	३७१	४६८३६४०	१११०६५५	२०३५५८५	१३३०६७३	४४७६९१३	१००८२२४
१५३	पोखरिया नगरपालिका	पर्सा	९२७०९७	९०९८७	९.८१	८४६९०	४३१५२५	५०८६३	१७५०	०	४८४१३८	१६८३४३	१७६९७१	९७६४५	४४२९५५	१२५८६९
१५४	पर्सागढी नगरपालिका	पर्सा	९२४२८३	५४४८३	५.८९	१५८८४६	४२३५७८	६४८९१	५१३७	०	४९३६०६	९२८९५	१०८१०२	२२९६८०	४३०६७७	२२१७७५
१५५	बृहदरमाई नगरपालिका	पर्सा	९४४९७४	१४७७८७	१५.६४	१३१७१५	३९९३७९	५४९३७	४०२३	५५९	४५८८९८	१९४४३४	२०२७६९	८८८७३	४८०७७६	१०४५३७
१५६	पटेर्वा सुगौली गाउँपालिका	पर्सा	६५०५३६	६४८४१	९.९७	५६७७१	२७४०२२	४२४१३	७०२७	०	३२३४६२	१७२०९०	१०१०९३	५३८९१	३२७०७४	५३१५९
१५७	कालिकामाई गाउँपालिका	पर्सा	६४५७७६	५४०७३	८.३७	३६०८९	२९८६६८	३२०३४	२२१३	१९५८	३३४८७३	१९००९८	११०१७६	१०६२९	३१०९०३	६००५९
१५८	जगरनाथपुर गाउँपालिका	पर्सा	६९८१९८	२०७३२०	२९.६९	७५८३६	२८९०७६	५२४६५	७४९	८८०२	३५१०९२	२३२०९६	१०७३२३	७६८७	३४७१०६	७९८२२
१५९	ठोरी गाउँपालिका	पर्सा	६६७७१४	११५८०३	१७.३४	७०१०८	३०९२६९	४५५४८	१३२०	२७०	३५६४०७	१६२७७९	८४९३६	६३५९२	३११३०७	११५२०८
१६०	छिपहरमाई गाउँपालिका	पर्सा	७१७८७७	९१५६९	१२.७६	३८१५१	३१५५९५	४२८२२	५००	१६६५	३६०५८२	१५८०३७	९२४८४	१०६७७४	३५७२९५	४१४३८
१६१	जिराभवानी गाउँपालिका	पर्सा	५७४१५८	७६०७५	१३.२५	३६४६	३०६४४९	३६४२	४६९	१९४०	३१२५००	१२४४१६	७०९१७	६५३२५	२६१६५८	५४४८८
१६२	बिन्दवासिनी गाउँपालिका	पर्सा	५७२८०७	५९५३६	१०.३९	३९२०३	२८२९७५	४१७०५	१६१६	०	३२६२९६	६२७६३	४३१६८	१४०५८०	२४६५११	११८९८८
१६३	धोबिनी गाउँपालिका	पर्सा	५७४९६८	१०३१७३	१७.९४	७५२३	२५७८६७	३६२७२	१९९९	१८३०	२९७९६८	१८८५३२	८५४००	३०६८	२७७०००	२८४९१

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरूज		आय						व्यय				मौज्दात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
१६४	सखुवा प्रसौनी गाउँपालिका	पर्सा	७८७२५९	१३३१३४	१६.९१	८६४४७	३५५९३५	०	५८२८८	०	४१४२२३	१७७३८०	११८४०७	७७२४९	३७३०३६	१२७६३४
१६५	देवताल गाउँपालिका	बारा	५५३४१६	५०९९४	९.२१	४०५३६	१९७१५२	३६७३३	२५३४	८२६९७	३१९११६	१८४३९७	४९८९७	६	२३४३००	१२३३५२
१६६	सुवर्ण गाउँपालिका	बारा	७०२५९९	५२७८९	७.५१	९९०९९	२३९०८४	४८०३८	३१४५	७७७९५	३६८०६२	१७५३०२	८२६४३	७६५९२	३३४५३७	१३२६२४
१६७	आदर्श कोटवाल गाउँपालिका	बारा	६४५६७४	२०२७४	३.१४	७८०६८	२३०९९५	४३५५०	५४८	७०९३१	३४६०२४	१२८६२५	८७२३५	८३७९०	२९९६५०	१२४४४२
१६८	विश्रामपुर गाउँपालिका	बारा	६४३००७	५७९९५	९.०२	५३२४०	२७६४६५	३५५८१	६८८	११७५१	३२४४८५	१६६९०७	११३२०९	३८४०६	३१८५२२	५९२०३
१६९	महागढीमाई नगरपालिका	बारा	१३५६६६८	८०६८७	५.९५	७९३६९	४४९६२७	६५७९८	४५२१	१४९७८७	६६९७३३	१४२३१५	१७५४९६	३६९१२४	६८६९३५	६२१६७
१७०	पञ्चरोट्टा नगरपालिका	बारा	९१५३४९	५४९२३	६.००	१००४१४	२७१९६०	४६४७१	६५६८	११७९४८	४४२९४७	१७२९४१	१८७०३३	११२४२८	४७२४०२	७०९५९
१७१	कलैया उपमहानगरपालिका	बारा	२१०३१७७	१००९६७	४.८०	१५७३०४	८१३२४१	१२१३९१	२२८९३३	६१७०५	१२२५२७०	५४७७७६	२९०३३१	३९८००	८७७९०७	५०४६६७
१७२	प्रसौनी गाउँपालिका	बारा	६७२०१५	७०४५८	१०.४८	१०७२१९	२४४८०१	३९६९८	४७१७	६७२१२	३५६४२८	१७६२८३	१३८०३५	१२६९	३१५५८७	१४८०६०
१७३	बारागढी गाउँपालिका	बारा	५८२२९०	११४७१	१.९७	६७०७७	२२०४०६	४८२२७	२९३३	२२३३९	२९३९०५	१४६३६६	१०७२५७	३४७६२	२८८३८५	७२५९७
१७४	सिम्रौनगढ नगरपालिका	बारा	१०३४५६२	३८७५३	३.७५	६९०६	३६०५३८	६६४६२	१८८७०	६९२६४	५५११३४	२८६३४४	२२००१६	१३०६८	५१९४२८	२६१२
१७५	जीतपुर सिमरा उपमहानगरपालिका	बारा	२१९५३२५	१७९३३०	८.१७	५०२९४१	८९६५५५	१८११६६	१०००	२०६७६७	१२८५४८८	७७२२५	२०६१३४	६२६४७८	९०९८३७	८७६५९२
१७६	निजगढ नगरपालिका	बारा	१२६९९८९	१२२८८०	९.६८	२३६७०	३५७८९५	७५५६५	१०१०६६	१११६६४	६४६१९०	२८१४७०	२२४२८३	११८०४६	६२३७९९	४६०६१
१७७	कोल्हवी नगरपालिका	बारा	११८१७६९	१३७५४८	११.६४	१९७८०	४०७८३३	६९३१२	२५६४७	१३०७७३	६३३५६५	२४६५३७	१७१६७६	१२९९११	५४८२०४	१०५१४१
१७८	फेठा गाउँपालिका	बारा	७८९४७०	२७४८७	३.४८	१३६०१५	२४६०६४	४५०९६	२२३६	८०२२२	३७३६१८	२१७६६३	११९६६१	७८५२८	४१५८५२	९३७८१
१७९	परवानीपुर गाउँपालिका	बारा	५५३४१३	२०६९६	३.७४	६८९७३	१८१९००	४५६०८	७१४४	८३०८०	३१७७४२	१०८२११	४५४०५	८१९५५	२३६६७१	१५१०४४
१८०	करैयामाई गाउँपालिका	बारा	८१९८४८	८८६७७	१०.८२	१४८४५	२४९१०३	८३८१६	०	८१९४७	४१४८६६	१८१६२२	१४९८६४	७३४९६	४०४९८२	२४७२९
१८१	मनरा शिसवा	महोत्तरी	१२६७५११	२२२९३०	१७.५९	१६८१५७	३७७४५८	६२०८०	३८२६	१४८८४०	५९२२०४	१४४०३९	२०९६२५	३२३६४३	६७३०७	८५०५४
१८२	लोहरपट्टी नगरपालिका	महोत्तरी	९७२९०८	८४०९०	८.६४	४६२३३	३१७८४२	६००५१	१५४९१	१३७२०४	५३०५८८	९३४१७	७०१५७	२७८७४६	४४२३२०	१३४५०१
१८३	एकडारा गाउँपालिका	महोत्तरी	७६२४६२	१३२९३०	१७.४३	१५६०४२	२३०६८४	४८४१८	४१९८	११३५११	३९६८११	५७०९९	१००६६०	२०७९२२	३६५६५१	१८७२०२
१८४	सोनमा गाउँपालिका	महोत्तरी	८१५७४६	१०३०८७	१२.६४	९९७९१	२८१२९३	५७३९६	१९४४७	१२८८५०	४८६९८६	६६१२४	४८०१८	२१४६१८	३२८७६०	२५८०१७
१८५	बदीबास नगरपालिका	महोत्तरी	१८७८५००	१९०६९५	१०.१५	२८७७०३	५७८००१	९६९३७	१२५६२६	२३८२०८	१०३८७७२	३६३७२६	२७२२७४	२०३७२८	८३९७२८	४८६७४७
१८६	औरही नगरपालिका	महोत्तरी	८१९५०९	६२६७७	७.६५	१३७९५७	२६४४०३	५५६१८	८१४३	८८८३८	४१७००२	१८५७७२	१३५६८६	८१०४९	४०२५०७	१५२४५२
१८७	पिपरा गाउँपालिका	महोत्तरी	११२०९७९	४२५६५०	३७.९७	६०६	३१२००४	४९३३३	९८४९	२६४०५२	६३५२३८	२०३१८७	१९९१२६	८३४२८	४८५४४१	१५०१०३
१८८	मटिहानी नगरपालिका	महोत्तरी	७७८४८९	११७९३५	१५.१५	८०५८६	२५८३३२	४९०६९	१९३४९	८२७०५	४०९४५५	१४८६७२	१४९३२८	७१०३४	३६९०३४	१२१००७
१८९	बलवा नगरपालिका	महोत्तरी	१०५६६३४	१६९८८४	१६.०८	२०२७५	३३४८६४	६३०९४	११८७८	१५०१७१	५६०००७	२२०५५५	११०३२३	१६५७४९	४९६६२७	८३६५५
१९०	भैगाहा नगरपालिका	महोत्तरी	१३२२३७२	१३३९०५	१०.१३	३५९२२	३५०८११	८९१७६	६४६४८	१५३७५४	६५८३८९	२७४९५७	१९३४७५	१९५५५१	६६३९८३	३०३२८
१९१	साम्सी गाउँपालिका	महोत्तरी	६१९१२८	१७५२११	२८.३०	७०४८४	२२३९२३	५०११३	२८४४	९४००८	३७०८९२	१२१५४८	३७८३२	८८८५६	२४८२३६	१९३१४०
१९२	रामगोपालपुर नगरपालिका	महोत्तरी	८६५५५३	२२८०६८	२६.३५	१८४९८	२७८६९५	५०६९४	१३३२५	१२८३४५	४७१०६०	६७८६२	८७९३८	२३८६९३	३९४४९३	९५०६५
१९३	गोशला नगरपालिका	महोत्तरी	१४१४३१३	१८७९२०	१३.९९	१६१०९६	४२७८७४	८३१८७	२६९५९	२४७४८५	७८५६०५	१०८१३१	९९१६९	४२१४०८	६२६८०८	३१७९१३
१९४	महोत्तरी गाउँपालिका	महोत्तरी	७८७८९६	१२९३६२	१६.४२	१२३४०८	२३२४८३	४४८११	७२४६	११२८७०	३९७४१०	७७०८९	१०७३०४	२०६०९३	३९०४८६	१३०३३२
१९५	जलेश्वर नगरपालिका	महोत्तरी	१७८६३६६	२७२९०७	१५.२८	६९९६४	४८८८६४	६८४१८	९२३०४	२८५५१८	९३५१०४	१४७६७५	१७५४२४	५२८१६३	८५१२६२	१४८८०६
१९६	ईशनाथ नगरपालिका	रौतहट	९८९७३४	१६०८४४	१६.२५	५४७७	२७८८६४	६४१३२	१९९६	१५०४३१	४९५४२३	१८८५४४	१४४७१५	१६१०५२	४९४३११	६५८९
१९७	यमुनामाई गाउँपालिका	रौतहट	७०३८६४	१४७०८८	२०.९०	१५२६८	२४४२६९	३८३५७	७००	७६४८६	३५९८१२	१२५३३८	११८३५३	१००१६१	३४४०५२	३१०२८
१९८	गरुडा नगरपालिका	रौतहट	१२४३९७८	१२७७५३	१०.२७	२४२२२	३८९२५४	६८७६४	१५५३३	२०९८०३	६८३३५४	२७४८७९	८८३४२	१९७४०३	५६०६२४	१४६९५२

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुज		आय						व्यय				मौज्जात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
१९९	फतुवा बिजयपुर नगरपालिका	रौतहट	९०९९०५	१८४५३२	२०.२८	७१२२	२७६६१३	५८४८६	११००१	१५१७१९	४९७८१९	२०५२७४	५९२३१	१४७५८१	४१२०८६	९२८५५
२००	दुर्गा भगवती गाउँपालिका	रौतहट	८३८९३३	१९०६६५	२२.७३	४४०१९	२६८५५४	५४७९५	५२२०	९०३६२	४१८९३१	१३५९७४	१६०८०१	१२३२२७	४२०००२	४२९४८
२०१	राजदेवी नगरपालिका	रौतहट	११५०४९२	१७९४८९	१५.६०	३६२९१	३६५६९७	४६७९४	१५१२५	१५६१४४	५८३७६०	२२५५१०	१४६५९१	१९४६३१	५६६७३२	५३३१९
२०२	मौलापुर नगरपालिका	रौतहट	१०२७६१७	२३४०४१	२२.७८	१७०२	३३२२९०	४६२६०	४५४१	१५३४८६	५३६५७७	१२९२३७	१३७६०६	४९१०४०	४७२३९	
२०३	गौर नगरपालिका	रौतहट	१०६५६२८	६५८५८	६.१८	२६२४२	३४६८९७	४८९५३	२५३१६	११७०८०	५३८२४६	२२८१४७	२००३३९	९८८९६	५२७३८२	३७१०६
२०४	राजपुर नगरपालिका	रौतहट	११७२७६१	१४५१७३	१२.३८	२४६३३	३३३०८३	५९६३३	२९७२	१८९९५१	५८५६३९	९७८५३	१५८९०३	३३०३६६	५८७१२२	२३१५०
२०५	माधव नारायण नगरपालिका	रौतहट	१११९१२०	१०६८५२	९.५५	३१०६३	२००४२४	५६७६८	२३२१	३०३३३७	५६२८५०	२२७६४०	१६७०२९	१६१६०१	५५६२७०	३७६४३
२०६	परोहा नगरपालिका	रौतहट	१०६१३८६	१०२३५८	९.६४	२७६१७	३११८३९	४९८२५	१३४०६	१६४१७८	५३९२४८	१६५०५८	१९६९२१	१६०१५९	५२२१३८	४४७२७
२०७	देवाही गोनाही नगरपालिका	रौतहट	९१९९७९	६६३०७	७.२१	११३६१७	२८०९०१	५१३७८	६१७७	१११९५५	४५०४११	१३८९३३	२२०९२६	१०९२०९	४६९०६८	९४९६०
२०८	गुजरा नगरपालिका	रौतहट	१०९९२९१	१००९९३	९.१९	५९४६०	३४५५५७	८४३२१	२२६८५	१२६८६४	५७९४२७	२२१३१४	१५५५५९	१४२९९१	५१९८६४	११९०२३
२०९	बौधीमाई नगरपालिका	रौतहट	७३२८७२	१९८७९८	२७.१३	३७५८०	२२५९५०	५२९२२	६६५१	९६८२२	३८२३५६	११५७८८	१४८७९८	८५९३०	३५०५१६	६९४२०
२१०	चन्द्रपुर नगरपालिका	रौतहट	२१२०६८०	२७५७३०	१३.००	२५७५६१	५४३७१६	१४६१०५	६६१७८	२३३७५८	९८९७५७	५१५१९४	३८६१५३	२२९५७६	११३०९२३	११६३९५
२११	बृन्दावन नगरपालिका	रौतहट	११४५८७२	११८१७७	१०.३१	२४४१७	३१७७२९	६८८३७	२३९२०	१६७५७९	५७८०६५	२४८१०१	१९११५०	१२८५५६	३६७८०७	३४६७५
२१२	राजविराज नगरपालिका	सप्तरी	१५८०४३८	२२१८२४	१४.०४	१५९६१६	६७१९०७	७२०५६	३००६३	४८६१६	८२२६४२	५७६५१३	१८१२८३	०	७५७७९६	२२४४६२
२१३	खडक नगरपालिका	सप्तरी	१२५५००६	१३४१०३	१०.६९	७६७२७	६४७६७०	६१३५	४५८०	१८२७	६६०२१२	४००५२२	१९२४७२	१८००	५९४७९४	१४२१४५
२१४	अग्निसाइर कृष्ण सवरन गाउँपालिका	सप्तरी	८५८६४८	४४४३३	५.१७	५८०२३	३८६८७९	५३०५७	५७२५	९८४४	४५५५०५	२८६३८८	११३६४६	३१०९	४०३१४३	११०३८५
२१५	डाकेश्वरी नगरपालिका	सप्तरी	१०६७०७४	४९७०१	४.६६	६१९८०	३९३४९५	६१५१२	३४४८	१२२५१६	५८०९७१	२६०२८४	११६२९०	१०५४२९	४८६१०३	१५८०४८
२१६	कन्चनरुप नगरपालिका	सप्तरी	१३७७८७६	१७२४९४	१२.५२	१६१२८९	४४७९४४	१२५४३१	१४४१५	१४९४२७	७३७३१७	४७८२०३	१६०५७५	१७८१	६४०५५९	२५८०४७
२१७	महादेवा गाउँपालिका	सप्तरी	८६०९६७	२२३००	२.५९	९५६५७	२४९८३६	४२७६७	२५४८	१०१२४२	३९६३९३	२५७६३९	१८६२७४	२०६६१	४६४५७४	२७४७६
२१८	बेल्ली चपेना गाउँपालिका	सप्तरी	८०३९२५	८३३७४	१०.३७	१२२३०	२३६५८०	५०७९०	४७७१	२०६८६५	४९४७०६	२७०५६४	३८५५८	९७	३०९२१९	१९७७१७
२१९	तिलाठी कोईलाडी गाउँपालिका	सप्तरी	९३१५२८	९३२५९	१०.०१	५६२१०	३२२७३४	४५६४९	५५४१	१३०७३७	५०४६६१	२९७१८८	१२७८९६	१७८३	४२६८६७	१३४००४
२२०	सुरुङ्गा नगरपालिका	सप्तरी	११४९८५४	१९८२८	१.७२	९३९८१	३६९४८७	७०७२२	१५२९४	१५१८७८	६०७३८१	४१९६७०	१२०९९९	१८०४	५४२४७३	१५८८८९
२२१	बलान बिहुल गाउँपालिका	सप्तरी	६५९०७०	११७०३	१.७८	२८३४३	२१९६१८	४१३७१	३५१७	७४१५८	३३८६६४	१९९७२०	११०३१६	१०३७०	३२०४०६	४६६०१
२२२	सप्तकोशी नगरपालिका	सप्तरी	८११०८०	३२९७६	४.०७	७७४९८	२७९५४८	४२१९०	५१३३	९६८४४	४२३७१५	२४८४८२	१३५२५०	३६३३	३८७३६५	११३८४८
२२३	बोदेबरसाईन नगरपालिका	सप्तरी	११६३४५५	५८९२९	५.०७	१५९२०१	३६७४२५	५८६५९	१५६३	१७३९८८	६०१६३५	३८७०१४	१७४६४०	१६६	५६१८२०	१९९०१६
२२४	तिरहुत गाउँपालिका	सप्तरी	६१७४१०	५८४७१	९.४७	३४११०	२७२१३६	४०७२३	२५७६	९१५०७	४०६९४२	१८३३६८	२७०३५	६५	२१०४६८	२३०५८४
२२५	हनुमाननगर कङ्कालिनी नगरपालिका	सप्तरी	१३३७४७४	४०९२२	३.०६	८२८८६	३८७३०१	७१८१६	१११९	२०९७६५	६७०००१	४३२७३०	२३३३८३	१३६०	६६७४७३	८५४१४
२२६	शम्भुनाथ नगरपालिका	सप्तरी	१०६३२६४	१४१०६२	१३.२७	४४१३७	३५०९७१	६२८५४	११०७०	१०१८१३	५२६७०८	३३८२२९	१७५१५९	२२४७४	५३६५५६	३४२८९
२२७	विष्णुपुर गाउँपालिका	सप्तरी	६४८८७२	१२२१७२	१८.८३	२९८३५	२५३८४८	४१९५४	९२९	५९४२४	३५६२५८	२४७३२१	४५२९३	०	२९२६१४	९३४७९
२२८	छिन्नमस्ता गाउँपालिका	सप्तरी	७०५२७१	११९१५६	१६.९०	१०००९९	२५८७७६	५१०३४	६३९	८६७०१	३९७१५०	२७६५५०	३१५७१	०	३०८१२१	१८९१२८
२२९	रुपनी गाउँपालिका	सप्तरी	६८७१५५	१४८०९	२.१६	३५२२३	२३३८७०	४८२३५	१२५७	८३४६	३६६८०८	२३०४९२	८६९३५	२९२०	३२०३४७	८१६८४
२३०	बरहथवा नगरपालिका	सर्लाही	१६६२५२९	१६०३६३	९.६५	१२८४२२	४८८२३५	९२५१६	४९८८५	२२५८६६	८५६५०२	४१४०१९	१८२२७६	२०९७३२	८०६०२७	१७८८९७
२३१	बागमती नगरपालिका	सर्लाही	२२९३२३७	१३१८६१	५.७५	२७०२३	९३२२७२	६६७२८	३४९४६	१३७४१४	११७१३६०	२३८९६५	७५९६४४	१२३२८८	११२१८७७	७६५०६
२३२	बलरा नगरपालिका	सर्लाही	११०२०८९	११८०१८	१०.७१	१२०११७	३३७३०८	६१६२३	७८७	१३१९६२	५३१६८०	३७४४९	२९०२१३	२४२७४७	५७०४०९	८१३८८
२३३	ईश्वरपुर नगरपालिका	सर्लाही	१३९३११८	१४२४५४	१०.२३	३१६७२३	४५४९५३	९३५६३	२८९१९	१७५४६६	७५२९०१	४४०८५	३४०६३७	२५५४९५	६४०२१७	४२९४०७

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुज		आय						व्यय				मौज्जात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
२३४	गोडैता नगरपालिका	सर्लाही	११९११६१	११२९८७	९.४९	४५८९६	३८८५८८	६७१४६	१४४३२	१५१६७२	६२१८३८	९३५११	११८७५०	३५७०६२	५६९३२३	९८४११
२३५	ब्रह्मपुरी गाउँपालिका	सर्लाही	८५३१८२	३७४४३	४.३९	२७३४९	२५३३०८	५२१७१	३१०२	१०५४०४	४१३९८५	५१४४३	११९६१२	२६८१४२	४३९१९७	२१३७
२३६	चक्रघट्टा गाउँपालिका	सर्लाही	७५१४८३	५९७४४	७.९५	५६६३४	२३३७७२	४१२८६	२७७४	९९५७६	३७७४०८	३४२३८	८८२९६	२५०९४१	३७४०७५	५९९६७
२३७	चन्द्रनगर गाउँपालिका	सर्लाही	७८४४९५	४८२३६	६.१५	१४३८६०	२५००७२	५२४७९	१३७५१	१०७८९५	४२४१९७	३९३१८	७१२११	२४९७६९	३६०२९८	२०७७५९
२३८	पर्सौँ गाउँपालिका	सर्लाही	५२७१४३	१२८१७२	२४.३१	७४१९२	१७८०३०	२७७१८	१९९८	५९३३२	२६७०७८	२६५८०	७९६२०	१५३८६५	२६००६५	८१२०५
२३९	लालबन्दी नगरपालिका	सर्लाही	२१७९५४२	२२००६६	१०.१०	९७९०५	५४२७९५	९५८२१	६३४५४	४३५५०५	११३७५७५	३३८२३८	३२७३९४	३७६३३५	१०४१९६७	१९३५१३
२४०	कौँडेना गाउँपालिका	सर्लाही	६८५३५६	४१२०४	६.०१	२८५१५	२२५४००	४३२१०	९९६	७६४६५	३४६१७१	५५३३७	९७९९२	१८५८५६	३३९१८५	३५५०१
२४१	बसवरिया गाउँपालिका	सर्लाही	५९१५७५	७४००८	१२.५१	७१५८३	१७९७३५	३८१९९	६७३	८६५६०	३०५१६७	५८३५३	४४०७२	१८३९८३	२८४४०८	९०३४२
२४२	कविलासी गाउँपालिका	सर्लाही	११०३४०६	९१८९०	८.३३	११३२९४	३२७२६९	६२६१४	५७५८	१३९९५७	५३५५९८	७५७७५	९००८५	४०१९४८	५६७८०८	८१०८४
२४३	हरिपुर नगरपालिका	सर्लाही	११०९८७२	१५९७८८	१४.४०	१५२८५६	३०९१३३	६५६४२	१८६४३	१४४९०३	५३८३२१	७७५४२	१८२१३१	३११८७८	५७५५५१	११९६२६
२४४	हरिपुर्वा नगरपालिका	सर्लाही	७२४४५६	१७८९९१	२४.७१	२३४९०५	३८८०४६	५६३८९	४२८	१०५४३३	४००२९६	७८६०९	६९७३०	१७५८२१	३२४१६०	३१०४१
२४५	हरिवन नगरपालिका	सर्लाही	१६०२६१५	४३७०५	२.७३	१२६९७३	४८०१५८	६७३४१	१७६०४	२६४४०१	८२९५०४	१३८७८५	१४४८४६	४८९४८०	७७३१११	१८३३६६
२४६	विष्णु गाउँपालिका	सर्लाही	७६७६१०	२२३९७	२.९२	८५३८७	२०७३१०	३८४७७	३७२८	१०६२६७	३५५७८२	१६६७८८	१४४४५३	१००५८७	४११८२८	२९३४१
२४७	मलगंवा गाउँपालिका	सर्लाही	११६५५०४	१२३५५६	१०.६०	२५८४	३६१३५१	६११२४	११५७५	१५७०३९	५९१०८९	९७३२३	१६३४३२	३१३६६०	५७४४१५	१९२५८
२४८	अर्नमा गाउँपालिका	सिरहा	६७८०२०	४५९८२	६.७८	६४६४८	२३११७०	४३२९६	१०८०	७४२४१	३४९७८७	४१०९४	४०९२३	२४६२१६	३२८२३३	८६२०२
२४९	ओरही गाउँपालिका	सिरहा	४७४७२९	६०७०४	१२.७९	२१८०७२	१०९०६४	४२७०१	२५८४	९०७७९	२४५१२८	८९१९५	४०६८७	९९७१९	२२९६०१	२३३५९९
२५०	सखुवानान्कारकट्टी गाउँपालिका	सिरहा	६२८७९२	६२२६६	९.९०	३३९४	२३१०६४	३६७४८	२६६३	६२३९८	३३२८७३	३६२१२	७७३५८	१८२४४९	२९५९१९	४०३४८
२५१	बरियारपट्टी गाउँपालिका	सिरहा	६९३३९०	११०५२८	१५.९४	७३०३९	२३८६५६	४११६०	२३००	८८०५१	३७०१६७	१६६३२३	७६५४४	८०३५६	३२३२२३	११९९८३
२५२	लक्ष्मीपुर पतरी गाउँपालिका	सिरहा	७७३९९६	८४५८९	१०.९३	७७३३३	२९३६७१	४४३८७	२५६७	९४४०२	४३५०२७	१४०४४१	९४३००	१०४२२८	३३८९६९	१७३३९१
२५३	नवराजपुर गाउँपालिका	सिरहा	५५३१७९	३१८७०	५.७६	३२९०७	१८५४२४	३७५३०	१९०	६३७९१	२८७०३५	९७७७९	८०४४९	८७९१६	२६६१४४	५३७९८
२५४	कल्याणपुर नगरपालिका	सिरहा	१०१०५१७	१२०४४२	११.९३	८९३२८	३२२०११	७३८३२	४५२९	१७१५००	५७१८७२	१८२१२२	६२२२१	१९४३०२	४३८६४५	२२२५५५
२५५	सुखिपुर नगरपालिका	सिरहा	११३०२६२	११२६४५	९.९७	१८३५६	३७३६३८	५७३९३	५११८	१४८०२२	५८४१७१	१९६८०७	६००२५	२८९२५९	५४६०९१	५६४३६
२५६	लहान नगरपालिका	सिरहा	२१११३२१	१०८६१९	५.१४	३१९८१६	७०४३२६	१२२५८६	२५७४५	२६५२४०	१११७८९७	४९४०३०	२६७६४९	२३१७४५	९९४२४४	४४४२८९
२५७	गोलबजार नगरपालिका	सिरहा	१५१२६५३	६३९९९	४.२३	१४३८६९	४६३१२८	१२९५८०	११५०	१८३२८२	७७७१४०	२५४५८८	३१३४०५	१६७५२०	७३५५१३	१८५४९६
२५८	धनगढीमाई नगरपालिका	सिरहा	१२५७०४४	५३१६६	४.२३	९४७३१	३६०७२८	७९३२६	२९०२०	१८२३५६	६५१४३०	२३३६२४	२१९७१०	१५२२८०	६०५६१४	१४०५४७
२५९	कर्जन्हा नगरपालिका	सिरहा	७९३३२५	४४१४८	५.५६	१२४६५८	२६२१२२	५६२९८	८८४६	१३५८७३	४६३१३९	१२३३९६	९१७८०	११६०१०	३३०१८६	२५७६११
२६०	मिर्चैया नगरपालिका	सिरहा	११६१५९०	२१८३७	१.८८	५३८६५	३९७९९१	४३३८५	१८०५	१९१४२३	६३४६०४	२३८७४५	१०७१८०	१८१०६१	५२६९८६	१६१४८३
२६१	सिराहा नगरपालिका	सिरहा	२२४५३६०	२१५०४४	९.५८	२६६२३०	६२०९९१	९९१७९	३१३५३	४२५६०५	११७७१२८	४५७८५१	२३६७५०	३७६६३१	१०६८२३२	३७५१२६
२६२	विष्णुपुर गाउँपालिका	सिरहा	६३३२०३	२३३५०	३.६९	४३९५७	१५४५०७	५२९३६	८०	९२०६२	२९९५८५	१३५३००	१११४७४	८६८४४	३३३६१८	९९२४
२६३	भगवानपुर गाउँपालिका	सिरहा	६३८५३७	३११२६	४.८०	४६६७२५	२१८४१४	३८०९०	६४२	९५२४९	३५२३९५	१२९३१८	७३४८७	९३३३७	२९६१४२	५२२९७८
२६४	नरहा गाउँपालिका	सिरहा	६००६८८	१५८१५	२.६३	८९५०५	१९७३९५	२६८३६	०	९६८७८	३२११०९	९३६५६	११५९३५	६९९८८	२७९५७९	१३१०३५
बागमती प्रदेश			१५३९८०५६१	७३२७४५१	४.७६	२२०३१३२२	४१९९९७५७	११६०२२१२	१०९०७१४५	१६२२४३७२	८०७९३४८६	३२६९८५५५	२७१५२७६३	१३३३५३५७	७३१७०७५४	२९६३७७३३
२६५	कमलामाई नगरपालिका	सिन्धुली	२५४३७७९	२६२४२	१.०३	१७८०३७	७२०१५४	२२२३९६	३८१०९	३२७०५५	१३०७७१४	५७०३४६	३७९९८६	२८५७३३	१२३६०६५	२४९६८६
२६६	तीनपाटन गाउँपालिका	सिन्धुली	१३५६१३९	४४९७६	३.३२	३४००४	४१३१०२	९५१७४	८४११	१४३०५०	६५९७३७	३७४९८३	१८२९६७	१३८४४२	६९६४०२	-२६६१
२६७	मरिण गाउँपालिका	सिन्धुली	९१५८०९	७००७	०.७७	४३३३०	२९५०८८	७०४८१	१०१९१	८५२१८	४६०९७८	२२०१८९	१४९३२८	८५३१४	४५४८३१	४९४७७

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुज		आय						व्यय				मौज्दात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रदेश अनुदान	राजस्व बाँडफाड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
२६८	हरिहरपुरगढी गाउँपालिका	सिन्धुली	९५५११२	९२०१	०.९६	६०४०१	२५७९१३	८५५९४	१४५१०	१२०४३८	४७८४५५	१६१४७२	१६९९३५	१४५२५०	४७६६५७	६२१९९
२६९	घ्याङलेख गाउँपालिका	सिन्धुली	५७७६४२	१९७९६	३.४३	९२३३०	१९२०६९	४६४४३	३१२२	५२३४४	२९३९७८	१२०१०५	९१२५४	७२३०५	२८३६६४	१०२६४४
२७०	सुनकोशी गाउँपालिका	सिन्धुली	१०५०८२२	३०४३०	२.९०	४४८६८	२९६३५०	६४४४३	४८६५९	१३८७७१	५४८२२३	२५९५५७	११६२१५	१२६८२७	५०२५९९	९०४९२
२७१	फिक्कल गाउँपालिका	सिन्धुली	८८८०४३	१५२८४	१.७२	१३६४८	२९७४६९	६३१३६	८७०२	९४२४४	४६३५५१	२२३२९०	१३६१५९	६५०४३	४२४४९२	५२७०७
२७२	गोलन्जोर गाउँपालिका	सिन्धुली	९२८२२३	८७२९	०.९४	५६६७२	२६२६७६	७९९१५	१७५६	११५१२०	४५९४६७	२४५४७७	११४८०३	१०८४७६	४६८५६६	४७३८३
२७३	दुधौल नगरपालिका	सिन्धुली	२०७०१०९	१७३९२	०.८४	५२५९१	५९३६६७	१५१६२०	३४८६४	२४९३७४	१०२९५२५	४८०२०३	३२२६८६	२३७६९५	१०४०५८४	४१५३२
२७४	खौडादेवी गाउँपालिका	रामेछाप	१३१६२३६	५६७०४	४.३१	७६२६०	४४६९३०	७१३११	८८९०	१३८५०४	६६५६३५	३०९४४२	२११३७०	१२९७८९	६५०६०१	९१२९४
२७५	रामेछाप नगरपालिका	रामेछाप	२०२२६१४	६०४१	०.३०	१०५५५०	४२८२६७	७९४२५	१२४३६	४६४१४३	९८४२७१	७६१००१	२७५९१५	१४२७	१०३८३४३	५१४७८
२७६	उमाकुण्ड गाउँपालिका	रामेछाप	९६४९९९	५२०४९	५.४०	३३३४८	२९४४६९	९२९९८	१६०४	९१३५७	४८०४२८	२२०१८३	१७६९१३	८६६७५	४८३७७१	३०००५
२७७	गोकुलगङ्गा गाउँपालिका	रामेछाप	११४९२१८	९७६२	०.८५	४५०९३	३५९०४८	१४७४५	२७०८	२२३११०	५९९६९१	२१८४६४	३१२३०४	१८८३९	५४९६०७	९५०९७
२७८	सुनापती गाउँपालिका	रामेछाप	८३४८९६	२४७९२	२.९७	३५७१६	३२०६३५	३४५५१	७३३	८२६८४	४३८६०३	२५१७१९	१२०८३०	२३७४४	३९६२९३	७८२०६
२७९	दोरम्बा गाउँपालिका	रामेछाप	९३८६९६	१५४८७	१.६५	७७०१४	३३९५५१	६८८४४	२५९४	९४३९२	५०५३८१	२६५६१०	१६१८६६	५८३९	४३३३१५	१४६०८०
२८०	मन्थली नगरपालिका	रामेछाप	१९५१४७३	१८९६२	०.९७	२३५३६९	६२३७८५	९४४००	२७१४३	२४४९८७	९९०३१५	४५९६३२	३१४४९३	१८७०३३	९६११५८	२६४४२६
२८१	नमोबुद्ध नगरपालिका	काभ्रेपलान्चोक	१३४६४६२	३८०८४	२.८३	६९७४५	४०५८०१	९०९४६	५४७६९	१४३९८७	६९५५०३	३०५८४०	२०६५८५	१३८५३४	६५०९५९	११४२८९
२८२	रोशी गाउँपालिका	काभ्रेपलान्चोक	१३४४३७९	२५४४०	१.८८	५०१०२	४०१४४२	८२०४८	५०२७७	१५०३७३	६८४२४०	२६७१००	२७१०५०	१३१९८९	६७०१३९	६४२०३
२८३	चौरदेउराली गाउँपालिका	काभ्रेपलान्चोक	१०४४१२६	५४७५७	५.२४	३५९८०	३५५९१२	४४८१६	८९४५	१२८७२६	५३९३९९	२५८०८३	११८४०९	१२८२३५	५०४२७७	७०६५२
२८४	भुम्लु गाउँपालिका	काभ्रेपलान्चोक	९५५३६५	५८४३६	६.१२	१५९४३७	२८१३५३	५७७००	४५८९७	१३८५३१	५२३४८१	२०१८७९	१३७१३२	९२८७३	४३१८८४	२५१०३४
२८५	तेमाल गाउँपालिका	काभ्रेपलान्चोक	९५२७२७	९२४०४	९.७०	१०५३१९	२७४१९१	६०७२४	९८९०	११८३७४	४६३१७९	२०७११७	१८२४८२	९९१४९	४८९५४८	७८९५०
२८६	पनौती नगरपालिका	काभ्रेपलान्चोक	२०३११७४	७३५९२	३.६२	२१९८३४	४७२२४५	२९५६७६	१३३२८९	१९०७४६	१०९१९५६	४९७३८०	३००१३७	१४१७०१	९३९२१८	३७२५७२
२८७	धुलिखेल नगरपालिका	काभ्रेपलान्चोक	१५९११८६	१५७७६	०.९९	९९३३८	४३९०१६	१३१३५१	२९५९३	१७१९९६	७७१९५६	३३२५२५	३४६०५७	१४०६४८	८१९२३०	५२०६४
२८८	बनेपा नगरपालिका	काभ्रेपलान्चोक	१६८०४९४	३८३५२	२.२८	२९७८८२	४६५८३३	२०९६६६	३३१४२	२११२३३	९१९६७४	३७१०४२	२१८१७९	१७१३९९	७६०६२०	४५७१३६
२८९	मण्डनदेउपुर नगरपालिका	काभ्रेपलान्चोक	१४६६८०३	८००७७	५.४६	१७५५१०	४२०४१०	९३३२५	९५७९०	१६२४१०	७७१९३५	३३२०१६	२३३३७०	१२९४८२	६९४८६८	२५२५७७
२९०	पाँचखाल नगरपालिका	काभ्रेपलान्चोक	१३८२८७२	११९३५	०.८६	४७२५९	३६९२४८	१३८५००	१४६१५	१८१६५२	७०४०१५	३०२३९२	२२०५३८	१५५९२७	६७८८५७	७२४१७
२९१	खानीखोला गाउँपालिका	काभ्रेपलान्चोक	६०४०७२	२०००६	३.३१	७२३७८	२२००९०	५०५८२	११४३	१५०५०	२८६८६५	७५९९९	८६०२८	१५५१८०	३१७२०७	४२०३६
२९२	बेथानचोक गाउँपालिका	काभ्रेपलान्चोक	७४९७९६	५९७५१	७.९७	६५४२३	२८६९४४	४९८१८	४०२८	२२६९५	३६३४८५	१९०९९६	१७४७९९	२०५१६	३८६३११	४२६९७
२९३	महाभारत गाउँपालिका	काभ्रेपलान्चोक	६७७९१३	२९४०	०.४३	१०८९१०	२६९४६४	५२३२५	६२६८	५१२५८	३७९३१५	१७६९५४	१२१२९८	३४६	२९८५९८	१८९६२७
२९४	बागमती गाउँपालिका	ललितपुर	८१३८८३	५८३५७	७.१७	०	२८०३५०	४६८६१	४५६५२	५१३१७	४२४१८०	२४१३८३	९७६७४	५०६४६	३८९७०३	३४४७७
२९५	महालक्ष्मी नगरपालिका	ललितपुर	१७०७३४३	३९९३८	२.३४	५७७८०३	४१४२२१	३१२३४०	९६६२२	१८९३६७	१०१२५५०	३१५५१९	२२०३५६	१५८९१८	६९४७९३	८९५५६०
२९६	गोदावारी नगरपालिका	ललितपुर	२१६५४४६	२२२२०५	१०.२६	२८८८७४	५०६२३३	९७६०२	४९६८८४	१९१०२२	१२९१७४१	१८३०३९	२९९६९५	३९०९७१	८७३७०५	७०६९१०
२९७	महाङ्गल गाउँपालिका	ललितपुर	६०८४०२	१८५८९	३.०६	३२२१३	२१०६४६	३७४५५	३८६३	४३१६५	२९५१२९	१८८२३०	९५३०९	२९७३४	३१३२७३	१४०६९
२९८	कोन्ज्योसोम गाउँपालिका	ललितपुर	५९३४०८	१५६०३	२.६३	९६८६७	९८४२८	३३४८३	४३९८	१३८७२४	२७५०३३	१५२६९१	११७२१३	४८४७१	३१८३७५	५३५२५
२९९	ललितपुर महानगरपालिका	ललितपुर	९३१६४०३	६७२९६२	७.२२	१८३६२३१	१०६६४५९	२२७१२२	१५२६५८१	१०१९०७८	३८३९२४०	११५३३७४	१७६१५३१	२५५७२५८	५४७७६३८	१९८३०८
३००	चौगुनारायण नगरपालिका	भक्तपुर	२८५२८१४	४८३३६	१.६९	६०१०६३	५०७०४८	४७२७७०	१५२९४३	२४१००४	१३७३७६५	५४१२०४	७१४२२६	२२३६१९	१४७९०४९	४९५७७९
३०१	भक्तपुर नगरपालिका	भक्तपुर	२६८९२६६	१४२८३१	५.३१	२११७२७	७९१३८८	१८८३६३	२१११३५	२४९७६४	१४४०६५०	८६१६८६	३४८८९४	३८०३६	१२४८६१६	४०३७६१
३०२	सूर्यविनायक नगरपालिका	भक्तपुर	२३७५४१३	४५४१५	१.९१	४१९९९१	५३३६६१	१००७१९	४१७२२०	२२०९१२	१२७२५१२	४७०६७०	५५९१८३	७३०४८	११०२९०१	५८९६०२

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुज		आय						व्यय				मौज्जात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
३०३	मध्यपुर थिमि नगरपालिका	भक्तपुर	२१५३८१५	२९८०९	१.३८	३७७३३५	४१३६२६	३१२६१४	११०४८९	२८४२६६	११२०९९५	३१५२३४	४९४६०३	२२२९८३	१०३२८२०	४६५५१०
३०४	भीमफेदी गाउँपालिका	मकवानपुर	९३६६३२	१०५२४	१.१२	५७४६४	२९४५२७	७३५०९	३६५६२	७८४७१	४८३०६९	२११५७३	१६७६७७	७४३१३	४५३५६३	८६९७०
३०५	बकैया गाउँपालिका	मकवानपुर	१२६६४५६	३५९४०	२.८४	६०३१६	३९८४६०	१००००७	१३५६७	१२२२८९	६३४३२३	३२१५०९	१९५४९२	११५०३२	६३२१३३	६२५०६
३०६	ईन्द्र सरोवर गाउँपालिका	मकवानपुर	५२४३८०	१५१७३	२.८९	५२९२९	१७२३३९	५१५७५	२२१९८	२४१३३	२७०२४५	१३८०२६	९७०८२	१९०२७	२५४१३५	६९०३९
३०७	धाहा नगरपालिका	मकवानपुर	१८०२९२३	८६९६	०.४८	१६९३७४	४१७०२५	११८६८९	१००४७२	२४३१३६	८७९३२२	३३१५८१	३५४०४४	२३७९७६	९२३६०१	१२५०९५
३०८	कैलाश गाउँपालिका	मकवानपुर	७४३९१४	२९६६७	३.९९	७०६२४	२२८०७०	६८८०८	३४४८	७९९४८	३७२२७४	१५९३३३	१४०३९१	७९९१६	३७१६४०	७९२५८
३०९	मकवानपुरगढी गाउँपालिका	मकवानपुर	११७९४१०	२४२२१	२.०५	५९१७७	३४६२२४	८१७९९	५८०३५	९००१६	५७६०७४	२४६४९२	२७०९७१	८५८७३	६०३३३६	३१९१५
३१०	बागमती गाउँपालिका	मकवानपुर	९४७५०६	११०४५९	११.६६	९३१९९	२७३०८६	८४००४	२०५७	१०५९९४	४६५१४१	२१११८८	१७५०५६	९६१२१	४८२३६५	७५९७५
३११	मनहरी गाउँपालिका	मकवानपुर	१२२२८६०	१४७६८७	११.५१	२०१३२५	३८३९३५	१९७८१२	२०७४८	५०४७५	६५२९७०	२५६७२८	२६२४३२	११०७३०	६२९८९०	२२४४०५
३१२	राक्सिराङ्ग गाउँपालिका	मकवानपुर	९२७८३३	२४३६९	२.६३	८२८९३	२८९१०७	५९७७९	२४८८०	८४६२९	४५८३९५	२३९९४४	२१३१५५	१६३३९	४६९४३८	७९८५०
३१३	हेटौडा उपमहानगरपालिका	मकवानपुर	३८९५७८९	१७०६४६	४.३८	७८०९२२	९९२९५४	५३३२६९	१९३५६६	३९१३५७	२११११४६	८५९३७९	४२०१६६	५०५०९८	१७८४६४३	११०७४२५
३१४	विपुरा सुन्दरी गाउँपालिका	सिन्धुपाल्चोक	५६२५१४	१९०५४	३.३९	२५०३०	२३४२४७	३८८४९	७५८६	७१४८	२८१८३०	१६२२८६	११४२२४	३९७४	२८०६८४	२६१७६
३१५	भोटेकोशी गाउँपालिका	सिन्धुपाल्चोक	८२२१९२	७०१०२	८.५३	६०१४४	२४०२४६	७९२२४	०	७२७१८	३९२१८८	१७५०२६	१८३३१७	७९६६१	४३०००४	२२३२८
३१६	चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका	सिन्धुपाल्चोक	१७८८२९५	७१६२३	४.०१	२६४६४१	५९९५६५	७९१५६	१४०१५८	२२५७६	८४१४५५	५१०९९८	४१३९८९	२१८५३	९४६८४०	१५९२५६
३१७	रत्ननगर नगरपालिका	चितवन	१६९४५४१	३८५८९	२.२८	१८३४५०	५७८२४३	२३७६०६	४४९४८	६१२४५	९२२०४२	४५९२४१	२८८८८३	२४३७५	७७४४९९	३३२९९३
३१८	राप्ती नगरपालिका	चितवन	१५४५२४०	१३९८५	०.९१	१८९४०४	५५०५९५	१३३५८०	८९७९९	३७६७४	८११६४८	३८४९७६	३१३४२२	३५०९४	७३३५९२	२६७४६०
३१९	खैरहनी नगरपालिका	चितवन	१४०८८८१	२८१५३	१.९५	१८२६७०	४८८६३७	१३२०५५	१२३३३८	६८०९४	८१२१२४	२४८१०४	३२१०३८	५९६१५	६२८७५७	३६६०३७
३२०	भरतपुर महानगरपालिका	चितवन	५०३४२४२	१०१५१६	२.०२	११७५१२१	१६९१९११	३९५२०४	१०४९१३	८२४८५	२२७४५१३	१३८३९६३	१३०२२२४	७३५४२	२७५९७२९	६८९९०५
३२१	कालिका नगरपालिका	चितवन	१६३१६२६	१०६१४	०.६५	१६६३४३	५४३४६६	१४१२८८	२०९१४	१५६९७६	८६२६४४	२७४८४४	३५१८२८	१४२३१०	७६८९८२	२६०००५
३२२	माडी नगरपालिका	चितवन	११०६४६३	३३२४०	३.००	९५६६३	४१७९४७	१२००१९	३६७०१	६८५४	५८१५२१	३७३७६१	१४३५७७	७६०४	५२४९४२	१५२२४२
३२३	इच्छाकामना गाउँपालिका	चितवन	९९३७८५	३४४९८	३.४७	७२२२३	३५५९६३	७५८२५	१९६२१	७४०१३	५२५४२२	२२८०१३	१८०२११	६०१३९	४६८३६३	१२९२८२
३२४	दक्षिणकाली नगरपालिका	काठमाडौं	११७०८१९	२४३११	२.०८	१२८२२०	२९६७१२	१४५९३६	२४००५	१६४७५९	६३१४१२	२७२७७९	१३३०२२	१३३६०६	५३९४०७	२२०२२५
३२५	नागार्जुन नगरपालिका	काठमाडौं	१९२६४९६	२९३०७	१.५२	१५७३३४	४१८१३८	२९३१५९	३९०७६	२१५३६२	९६५७३५	३६७२०३	४००१२८	१९३४३०	९६०७६१	१६२३०८
३२६	तारकेश्वर नगरपालिका	काठमाडौं	२५२८२२३	२८२०३२	११.१६	२२९३५६	६४९८०६	५६४२९९	१२१९०४	२४१०१६	१५७७०२५	४११४९२	३३४२७३	२०५४३३	९५११९८	८५५१८३
३२७	गोकर्णेश्वर नगरपालिका	काठमाण्डौ	२१६५४४६	३१६२९	१.४६	२८८८७४	५०६२३३	९७६०२	४९६८८४	१९१०२२	१२९१७४१	१८३०३९	२९९६९५	३९०९७१	८७३७०५	७०६९१०
३२८	शंखरापुर नगरपालिका	काठमाण्डौ	१४२६१५०	५७३०७	४.०२	१६२०१७	३१६७९०	५९८५७	५४१९१	२८९१२५	७१९९६३	३४३९५५	३११०८५	५११४७	७०६१८७	१७५७९३
३२९	बुढानिलकण्ठ नगरपालिका	काठमाण्डौ	२९३९७२९	९६२२३	३.२७	२२५१८४	५१३८४२	६०४१	९७९३२३	३५४१८२	१८५३३८८	३९९३९४	३४८८९१	३३८०५६	१०८६३४१	९९२२३१
३३०	चन्द्रागिरी नगरपालिका	काठमाण्डौ	२५०४३५३	१३४०३४	५.३५	२८९३७८	५९५०९६	११३४६८	१३५९४८	५१७१५०	१३६६६६२	६२२३१७	५०५५३५	१०८३९	११४२६९१	५०८३४९
३३१	कीर्तीपुर नगरपालिका	काठमाण्डौ	१९०८०३८	१२९८२०	६.८०	२८८१७७	५३६२२०	२२०२०४	७५८७९	१८७९९३	१०२०२९६	३५४५११	३८५७२७	१४७५०४	८८७७४२	४२०७३१
३३२	कागेश्वरी मनहरा नगरपालिका	काठमाण्डौ	२१७७४०४	१३९१९५	६.३९	२८९९४८	५०३८६७	५६३०७१	१७८५०१	४२३३७	१२८७७७६	३२०४०९	४५१४५४	११७७६५	८८९६२८	६८८०९६
३३३	टोखा नगरपालिका	काठमाण्डौ	१९८७८०१	८४९७५	४.२७	४२३१०६	४०४२५८	४५६६८९	७५५०१	१८७८४४	११२४२९२	३०३४७१	४०६०५६	१५३९८२	४८३५०९	६८३८८९
३३४	काठमाडौं महानगरपालिका	काठमाण्डौ	१६३६३२१५	१९४११५४	११.८६	६५२४२६४	३५७१३१७	५७४६१	२७९२३८५	३४९१५६६	९९१२७२९	२६४६०९३	२६४४२०२	११२०१९१	६४५०४८६	९९८६५०७
३३५	उत्तरगया गाउँपालिका	रसुवा	६२०६४२	११२४६	१.८१	२६८१०	२६१९८८	३५४५५	२१४४	१०००७	३०९६०४	१८४०८६	८६६२०	४०३३२	३११०३८	२५३७६
३३६	नौकुण्ड गाउँपालिका	रसुवा	६९२१५९	१९३०१	२.७९	१४४५१	२९६९४७	३७४५२	१६७६	२३७१८	३५९७९३	१८५८३१	११०१६२	३६३७३	३३२३६६	४१८७८
३३७	आमाछोदिङ्मो गाउँपालिका	रसुवा	४७२२२८	९८८१	२.०९	१०२९९	१९२१०३	३११४८	४०१०	१९२४७	२४६५०८	१०३५७१	८९७०७	३२४४२	२२५७२०	३१०८७

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुज		आय						व्यय				मौज्जात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
३३८	बेनीघाट रोराङ्ग गाउँपालिका	धादिङ्ग	१२५०५३१	४३१०५	३.४५	४३०३७	४८७८२७	९२७१०	३४३५५	०	६१४८९२	२९९३६०	३०६४५२	२९८२७	६३५६३९	२२२९०
३३९	गंङ्गा जमुना गाउँपालिका	धादिङ्ग	१०३०७६६	६३०१६	६.११	५९०४९	३२८८५३	५५३५६	३९८४	१२९९७७	५१८१७०	२५५७६३	१२०३५०	१३६४८३	५१२५९६	६४६२३
३४०	गजुरी गाउँपालिका	धादिङ्ग	१३३०६३०	१०४२४७	७.८३	१५८५१८	४४७८२४	४८३३३	१५२१९०	१९८२४	६६८१७१	२८७१११	२५८०४४	११७३०४	६६२४५९	१६४२३०
३४१	खनियावास गाउँपालिका	धादिङ्ग	४८७५९४	३२५२३	६.६७	७६८७४	२३०५०१	२५०१४	२४५५५	७७९४	२८७८६४	१०४२६७	८८७८७	६६७६	१९९७३०	१६५००८
३४२	दुप्चेधर गाउँपालिका	नुवाकोट	८१७९९८	२५३४१	३.१०	२८०४४	३०११८१	६३८१५	३४१२८	२४८६९	४२३९९३	२००८९८	१३३८६०	५९२४७	३९४००५	५८०३२
३४३	तादी गाउँपालिका	नुवाकोट	६२७५८२	७३५९८	११.७३	५०००	२७८४०२	३५४८५	३१८४	१९३७३	३३६४४४	१८१२२४	११०४९१	-१२७७	२९११३८	५०३०६
३४४	किस्पाङ्ग गाउँपालिका	नुवाकोट	५५१४४४	२३७०१	४.३०	२९१९६	२५२८४३	४२३२४	१४८६६	०	३१००३३	१४७२१५	९२९५२	१२४४	२४१४११	९७८१८
३४५	मेघाङ्ग गाउँपालिका	नुवाकोट	५८८५०५	९६९१	१.६५	२००६२	२४२६१८	४६६४९	१४३०	३५२९	२९४२२६	१४२३१३	१५३१२२	-११५६	२९४२७९	२०००९
३४६	तारकेधर गाउँपालिका	नुवाकोट	५६६४८७	५२७३६	९.३१	६००००	२८७०८०	२९१२६	९९०८	२३९४	३२८५०८	१४०२४१	९०८७८	६८६०	२३७९७९	१५०५२९
३४७	शिवपुरी गाउँपालिका	नुवाकोट	७५९४३१	८७०७	१.१५	६९७८	३२१६७१	६२४७७	४७४१	१६६५४	४०५५४५	२०८९८०	१४४९०६	०	३५३८८६	५८६३७
३४८	विदुर नगरपालिका	नुवाकोट	२०७३१२६	६१९१३	२.९९	११३१६४	५८२७६५	१८६३३०	४६५५६	२२२४९०	१०३८१४१	६७९५४०	३५३६३५	१८००	१०३४९८५	११६३२०
३४९	बेलकोटगढी नगरपालिका	नुवाकोट	१५८०९४७	१३९६९७	८.८४	२४५६९५	४४७३६	८३४४१	५८२९३५	१०८३६७	८१९४७९	२९५६९१	२३१०२६	२३४७५१	७६१४६८	३०३७०६
३५०	ककनी गाउँपालिका	नुवाकोट	१०२४२७६	४९५२०	४.८३	१०१७७७	२९७२३७	५९४८४	१८३३५	१२२९३५	४९७९९१	१६५२४७	१२९६३६	२३१४०२	५२६२८५	७३४८३
३५१	पन्चकन्या गाउँपालिका	नुवाकोट	६८९३४४	७८७४	१.१४	१९४५३	२५२१८४	४४६९९	२३७०	९३३९४	३९२६४७	१४६७९	१५२८१०	१२९२०८	२९६६९७	११५४०३
३५२	लिखु गाउँपालिका	नुवाकोट	७४९९८०	१९६९३	२.६३	४८६४४	२३२३७६	४४८५६	२६७१८	७२३६९	३७६३१९	१५८०३७	१४४०७१	७१५५३	३७३६६१	५१३०२
३५३	सूर्यगढी गाउँपालिका	नुवाकोट	६८७७१०	१७७७२	२.५८	६५९४७	२०५३०७	४०६४२	१२५४	८७५५०	३३४७५३	१३१७०५	९५२६६	१२५९८६	३५२९५७	४७७४३
३५४	तामाकोशी गाउँपालिका	दोलखा	१०७९५६०	१८६९५	१.७३	६७४४५	३४३८००	१४१६२३	२९५१४	८५५०८	६००४४५	२४८५५२	१५६९४१	७३६२२	४७९११५	१८८७७५
३५५	भिमेधर नगरपालिका	दोलखा	१६७७४२०	३४६७८	२.०७	१७१५३२	४७८६६३	८९६२३	१९९९१	२२५९४७	८१४२२४	५३६५७४	३२४९८२	१६४०	८६३१९६	१२२५६०
३५६	कालिन्चोक गाउँपालिका	दोलखा	९८४२९४	१३०१७	१.३२	५६९०४	३६६०७२	५७४३८	२२६१४	७०५८३	५१६७०७	२८१४२०	९९३७८	८६७८९	४६७५८७	१०६०२४
३५७	मेलुङ्ग गाउँपालिका	दोलखा	६५३८७१	४३७९८	६.७०	१४०३२७	२७२९२२	५३८८४	१२३०	४८५४	३३२८९०	२०३९३८	११७४८४	-४४१	३२०९८१	१५२२३६
३५८	गोरिगंकर गाउँपालिका	दोलखा	७१२२३४	४१०४१	५.७६	५७०३६	२६७७४९	६१०७५	१५३२	२२२	३३०५७८	२३२१३६	१४९१७०	३५०	३८१६५६	५९५८
३५९	बिगु गाउँपालिका	दोलखा	७४८५२४	२६७५८	३.५७	७३७४	२९९६७०	६९४७३	२६५६६	०	३९५७०९	२१०९७४	१३५५२०	६३२१	३५२८१५	५०२६८
३६०	बैतेधर गाउँपालिका	दोलखा	८८५८६०	१२४८४२	१४.०९	६३३१६	३५३८६९	५३५९५	९५११	३६१६३	४५३१३८	२१८२५६	१८४०९८	३०३६८	४३२७२२	८३७३२
३६१	जिरी नगरपालिका	दोलखा	८७७२२०	२९२३१	३.३३	११६८४६	३१३१०२	५३३८६	५८८५	५८९४७	४३१३२०	२०९७८०	१७३३१३	६२८०७	४४५९००	१०२२६६
३६२	शैलुङ्ग गाउँपालिका	दोलखा	९५८४७०	४४६३५	४.६६	३८२२२	३२५३५९	६०१९३	५९८०	१०२६२७	४९४१५९	१७९४०२	१८३६८३	१०१२२६	४६४३११	६८०७०
	गण्डकी प्रदेश		९३४६१३८३	२५९८३७७	२.७८	४५४४१९३	२९८१५२९६	४८४९७२८	३४६६४४४	१०२७८१०१	४८४०९५६९	२२०६८८९१	१२०६६९१६	१०९१६००७	४५०५१८१४	७९११९४८
३६३	अन्नपूर्ण गाउँपालिका	कास्की	११९८१६४	२८८७३	२.४१	८०२२४	३५४६९१	६३०२५	१८८५८	१६४३०७	६००८८१	२५४५५२	२०४१९७	१३७६३४	५९७२८३	८३८२२
३६४	मादी गाउँपालिका	कास्की	११३९४९८	६८२७	०.६०	६५३२५	३४५५५४	५८३८०	२२५३६	१५३८३८	५८१३०८	२९६८५४	१०१२२६	१६०११०	५५८१९०	८८४४३
३६५	पोखरा महानगरपालिका	कास्की	९५१२४५९	७०५७१५	७.४२	१७३०९६	१९७१८९३	२७७२४५	१३४८७५९	१४१११२०	५००९०१७	१९६७२४६	१३१५६७०	१२२०५२६	४५०३४४२	६७८६७१
३६६	साङ्खुपुञ्छे गाउँपालिका	कास्की	११३८७१७	३३१४१	२.९१	१०३६९१	३५५३७२	६१४६७	३८५३०	१५२४७३	६०७८४२	२६७३२१	११५३५४	१४८२००	५३०८७५	१८०६५८
३६७	रूपा गाउँपालिका	कास्की	८६५३१२	१०९६६	१.२७	६४७४८	२८१४०८	३८३३४	२५२२७	९०६३०	४४९८९९	२१५१७०	१०७६८८	१२५५५	४१५४१३	९९२३४
३६८	पालुङटार नगरपालिका	गोरखा	१५९८६३६	२००९६	१.२६	२८२८६	४८३२७१	८६६५०	३४५५२	२४५०६१	८४९५३४	३८२०४०	१११४७८	२५५५८४	७४९१०२	१२८७१८
३६९	बारपाक सुलीकोट गाउँपालिका	गोरखा	१०७४९७२	५०१०१	४.६६	५८४८२	३५८४६५	४६१८३	२६३२	१४२७७६	५५००५६	२५३८९६	१५१३२२	११९६९८	५२४९१६	८३६२२
३७०	अज्रिकोट गाउँपालिका	गोरखा	७५३३७१	५६९३	०.७६	९९७४३	२५९४६०	४२३११	३२१६	९११६७	३९६१५४	१६८२४५	१०५१३९	८३८३३	३५७२१७	१३८६८०
३७१	चुमनुव्री गाउँपालिका	गोरखा	४७३८३७	३५८९६	७.५८	५०२०४	१७४७९५	४३४७६	५७९	३७९३१	२५६७८१	१०८३३९	७१७९१	३६९२६	२१७०५६	८९९२९

अनुसूचीहरू

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुज		आय						व्यय				मौज्जात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
३७२	घाँचें गाउँपालिका	गोरखा	६३१४२७	२४२२३	३.८४	५०५९९	२०७०४०	४९९८९	१७८९	७८६७७	३३७४९५	११९२०३	६७४८६	१०७२४३	२९३९३२	९४१६२
३७३	आरूघाट गाउँपालिका	गोरखा	९७८३५४	५६०६	०.५७	९५५०७	३७२५९२	५२८७१	१७१०	७५२४४	५०२४१७	२२०९८२	१२९९४६	१२५००९	४७५९३७	१२१९८७
३७४	गण्डकी गाउँपालिका	गोरखा	१००५३३५	९११९	०.९१	४२२०५	३३६६२६	५३११०	१७२७६	१२४६५१	५३१६६३	२४४२००	११५१४६	११४३२६	४७३६७२	१००१९६
३७५	गोरखा नगरपालिका	गोरखा	१७८७५३४	३९६६९	२.२२	६१०३०	५७४४४२	९२९५७	५९३४९	२४५०६८	९७१८१६	४३२०७४	१९६९२५	१८६७१९	८१५७१८	२१७१२८
३७६	भिमसेन गाउँपालिका	गोरखा	७८३४४१	२७२६४	३.४८	७७७०३	३३५५२७	४९७४२	१८९८	५०२१४	४३७३८१	२४१४५१	६३१३७	४१४७२	३४६०६०	१६९०२४
३७७	शहिद लखन गाउँपालिका	गोरखा	८७२१०६	८६८	०.१०	४०६३३	३८६२७८	५८९७१	१०३७१	१६०४७	४७१६६७	२३८९९२	१४९२१५	१२२३२	४००४३९	१११८६१
३७८	सिरानचोक गाउँपालिका	गोरखा	७९४३४१	१६८५१	२.१२	११८१३९	४०२८३७	५३६०७	३८७३	५७२०	४६६०३७	२५८५११	६४६९२	५१०१	३२८३०४	२५५८७२
३७९	व्यास नगरपालिका	तनहुँ	२६४०३८७	१३०५१८	४.९४	१७८८५९	७२३९०१	९९४०५	१३५६०८	३७५०६१	१३३३९७५	६१४६४७	३३९९८५	३५१७८०	१३०६४१२	२०६४२२
३८०	अँवुखैरेनी गाउँपालिका	तनहुँ	९५४६४७	२४७३६	२.५९	४०६०८	२७८३७७	९५२१७	२७७२९	९६८२४	४९८१४७	३०३५४९	१३४३२५	१८६२६	४५५५००	८२२५५
३८१	बन्दिपुर गाउँपालिका	तनहुँ	८५१३४४	२२१२७	२.६०	४५९५३	२७५३२३	५२९३३	३०९५३	१०७८३३	४६७०४२	२६१७३०	१०८७४७	१३८२५	३८४३०२	१२८६९३
३८२	भानु नगरपालिका	तनहुँ	१५७९७००	७६८८	०.४९	६१३०७	५२३२१४	७५९७८	२०२९८	२१७६१०	८३७१००	४०५७१४	१२४७२३	२१२१६३	७४२६००	१५५८०७
३८३	शुक्लागण्डकी नगरपालिका	तनहुँ	१८०५००६	७१३३५	३.९५	९३४०९	४८८६९७	९५६९९	१४२५७७	२३६४२९	४०३६०२	४०३१७७	१८७४२०	२५०८०७	८४४४०४	२१५६०७
३८४	ऋषिङ्ग गाउँपालिका	तनहुँ	९९०५६७	४३४७९	४.३९	५२०५२	३००६७३	५६५४१	३२५५	१५२०००	५१२४६९	२१९६२४	१५३९१६	१०४५५८	८८८०९८	८६४२३
३८५	घिरिङ गाउँपालिका	तनहुँ	७१८५३८	२८००८	३.९०	५४५८७	२३२६९५	४८४२२	३६१७	८५३३९	३७००७३	१५५८१९	१०१९५६	९०६९०	३४८४६५	७६१९५
३८६	म्याग्दे गाउँपालिका	तनहुँ	८५१४६२	३८१७	०.४५	९९३४५	२५७५१५	४९९६७	२२५६६	११८७०५	४४८७५३	१८८०२३	११६५४९	९८१३७	४०२७०९	१४५३८९
३८७	देवघाट गाउँपालिका	तनहुँ	७७५५९०	५५९८	०.७२	१७२४३	२५५७०८	५२६१०	१८७७५	८९१८३	४१६२७६	१९३२२०	७५७३२	९०३६२	३५९३१४	७४२०५
३८८	भिमद नगरपालिका	तनहुँ	११३६१४६	७५९५	०.६७	८३७३३	३५१६६९	६२६६६	११३४७७	६३७४४	५९१५५६	२५१९९०	१५७३७६	१३४२२४	५४४५९०	१३०६९९
३८९	गैडाकोट नगरपालिका	नवलपरासी (वसुपु)	१९२०७७३	२६००२	१.३५	१४५३८७	४६०५५४	९८०८०	५०५४६	३८१०२५	९९०२०५	३८४७२८	२१२८५२	३३२९८८	९३०५६८	२०५०२४
३९०	देवचुली नगरपालिका	नवलपरासी (वसुपु)	१५५७८०६	३३५३६	२.१५	८१७६५	४५५१७८	७३८२३	५९०६४	१९८३३२	७८६३९७	४१११९०	२९८१६०	६२०५९	७७१४०९	९६७५३
३९१	बुलिङटार गाउँपालिका	नवलपरासी (वसुपु)	५७७४५६	२५७१७	४.४५	४३२५२	२३४९८८	४८१२९	१०३६३	१६७२१	३१०२०१	१५६४६४	७६८८१	३३९१०	२६७२५५	८६१९८
३९२	मध्यबिन्दु नगरपालिका	नवलपरासी (वसुपु)	१३७९३९५	२६४८२	१.९२	८१०५२	४९१३०५	९३७७९	२१७२३	११८२४५	७२५०५२	३१९४९४	२७३३२८	६१५२१	६५४३४३	१५१७६१
३९३	बिनयी त्रिवेणी गाउँपालिका	नवलपरासी (वसुपु)	११४३३८१	४६९०४	४.१०	५२०२३	३१३४४९	३२४८	१२७५६९	१८३६९०	६२७९५६	३४७१०५	१६०००३	८३१७	५१५२४५	१६४५५४
३९४	हृप्सेकोट गाउँपालिका	नवलपरासी (वसुपु)	८९०७५४	१९२६५	२.१६	५७०१७	२६९५६३	५८५५४	११२८१८	१८४५७	४५९३९२	१७७४९७	११६३७९	१३७४८६	४३१३६२	८५०४७
३९५	कावासोती नगरपालिका	नवलपरासी (वसुपु)	१५५८५०५	३३०७५	२.१२	१३४३६२	४८२२०१	१६०५५०	६७७११	७५०४१	७८६५०३	३५९६४९	४०३१२३	९२३०	७७२००२	१४८८६३
३९६	बुङ्दीकाली गाउँपालिका	नवलपरासी (वसुपु)	६२८४२४	११०२४	१.७५	२९४१२	१९५६४२	४०१४२	७१८१	८१३७५	३२४३४०	१६३४३२	५३२८७	८७३६५	३०४०८४	४९६६८
३९७	पैयूँ गाउँपालिका	पर्वत	६६६९४५	२११२	०.३२	३४१०	२३००९५	३६७१४	२८३६	९०६३२	३६०२७७	१६७६८९	४१६६२	९७३१७	३०६६६८	५७०१९
३९८	फलेबास नगरपालिका	पर्वत	१३४१८३८	१४५२२	१.०८	१४८५४	४६९४६५	५१२२०	३३८११	१३०६१५	६८५१११	३३१२२६	२९०५४१	३४९६०	६५६७२७	४३२३८
३९९	महाशिला गाउँपालिका	पर्वत	६२३००६	२९८४	०.४८	१९०८१	२१९५६९	२६७५०	२७९९	६०७४४	३०९७८२	१५६५६१	९०३८२	६६२८१	३१३२२४	१५६३९
४००	बिहारी गाउँपालिका	पर्वत	५५६९९२	११७९६	२.१२	१८७५१	२४६७४८	३१५२६	५२२०	१६१०६	२९९६००	१८५५७२	५०६१८	२१२०२	२५७३९२	६०९५९
४०१	कुश्मा नगरपालिका	पर्वत	१६३४८८४	५२३५८	३.२०	२०७९४	५१८३१८	७७४८०	८४४१७	१४९५९२	८२९८०७	४९१५३४	११३३४९	२००१९४	८०५०७७	४५५२४
४०२	जलजला गाउँपालिका	पर्वत	९३६८४६	९९२६	१.०६	२२४३९	३६०३८८	४३४९५	४५२८७	२०४९५	४६९६६५	२९७७२३	१२१३३१	४८१२७	४६७१८१	२४९२३
४०३	सोदी गाउँपालिका	पर्वत	१०३१९९१	३८९३	०.३८	२०००२	३४४९००	६४३५०	५३३०५	६५६९१	५२८२४६	८००१६	८१५६७	३४२१६२	५०३७४५	४४५०३
४०४	बागलुङ नगरपालिका	बागलुङ	२०५६५३४	३३६३७	१.६४	४२३९९	८२४८५९	१०१४४१	५८८१४	५८५४६	१०४३६६०	७०८७३६	२०२९९०	१०११४८	१०१२८७४	७३१८५
४०५	जैमीनी नगरपालिका	बागलुङ	१३७२८४४	१५६४३	१.१४	५६२०४	४५६९३७	५९०५७	६१५२२	११४०४८	६९२५६४	३३९६१७	१८३९४५	१५६७१८	६८०२८०	६८४८८
४०६	गल्कोट नगरपालिका	बागलुङ	१३३७६४८	११६६०	०.८७	९२९८	४२६३५३	६९०९९	७६९७४	९७०५७	६६९४८३	३०९६४५	२०७०९१	१५१४२९	६६८१६५	१०५८६

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुज		आय						व्यय				मौज्जात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
४०७	बरेङ गाउँपालिका	बागलुङ	६६३७३९	२७७६	०.४२	२१६५६	२७७११५	२९१३४	२१२७	४७०५८	३५५४३४	१५१६७१	१०३३२५	५३३०९	३०८३०५	६८७८५
४०८	बडिगाड गाउँपालिका	बागलुङ	१२४४९०६	८९९२	०.७२	४४०६१	४३७८८२	६६३३६	७२५८५	५४८२३	६३१६२६	३५४४१६	१५६५६०	१०२३०४	६१३२८०	६२४०७
४०९	ढोरपाटन नगरपालिका	बागलुङ	९२४८१८	६२५१८	६.७६	१५४४८	२८३१२२	६२९६६	७८३६	१०५८०५	४५९७२९	७४२८७	११७८५०	२७२९५२	४६५०८९	१००८८
४१०	तमानखोला गाउँपालिका	बागलुङ	४९९३७१	७५५९	१.५१	२३१६०	१६३६७७	३३४२०	१९६५	४६६८०	२४५७४२	६०१७५	५५९०६	१३७५४८	२५३६२९	१५२७३
४११	कटेखोला गाउँपालिका	बागलुङ	१०६४५०४	१७१५५	१.६१	३०२७५	३४३६५२	५३०३१	३०८८	१२५९७५	५२५७४६	६२५१८	१२९८५३	३४६३८७	५३८७५८	१७२६३
४१२	ताराखोला गाउँपालिका	बागलुङ	६०९२२३	९८२०	१.६१	२२७०२	१९६५२२	३६१६७	४२६३	६८४६४	३०५४१६	५१७६१	८०३७०	१७१६७६	३०३८०७	२४३११
४१३	निशिखोला गाउँपालिका	बागलुङ	७५७४०९	७१२६	०.९४	४९६२२	२३९५९४	५९४२३	४२०८	८४६९६	३८७९२१	७१७१३	७५८६८	२२१९०७	३६९४८८	६८०५५
४१४	चामे गाउँपालिका	मनाङ	३८३५१७	११९२१	३.११	२९३८३	११८६२३	२३९९३	३५५३	३४८३७	१८१००६	६५२२६	५८७५९	७८५२६	२०२५११	७८७८
४१५	नार्माभुमि गाउँपालिका	मनाङ	२७७३३७	१७३५३	६.२६	१९३३१	१११५०१	२१८९१	८८७	२३०२२	१५७३०१	५४०२३	५८३७२	७६४१	१२००३६	५६५९६
४१६	नासो गाउँपालिका	मनाङ	४८०१२६	६४७१	१.३५	२३६१३	२०३९४४	२६१२६	२७१५	२१२२२	२५४०४७	१३०५४९	५३४६७	४२०६३	२२६०७९	५१५८१
४१७	मनाङ नैस्याङ गाउँपालिका	मनाङ	४२८३८३	७२०५	१.६८	८४००	१५६५१०	२४६६१	२०१८	५९७८४	२४२९७३	९५३४७	५९५३१	३०५३२	१८५४१०	६५९६३
४१८	घरपझोडा गाउँपालिका	मुस्ताङ	६१८०४२	२२६६०	३.६७	२१७७८	२८३०५७	२२८१८	६०३०	१४६५१	३२६५५६	१६७३११	१२१२०१	२९७४	२२९१४८६	५६८४४
४१९	थासाङ गाउँपालिका	मुस्ताङ	५१३६९९	२०४४	०.४०	३६७७६	२४०५८५	२२९१०	२६१६	८५५३	२७४६६४	१७६८६६	५५५६८	६६०१	२३९०३५	७२४०५
४२०	लो घेकर दामोदरकुण्ड गाउँपालिका	मुस्ताङ	३६७३१४	४२५	०.१२	२९९९२	१६१८१०	२८२९१	१०४१	३९८९	१९५१३१	५८७९५	१०९०५३	४३३५	१७२१६३	५२९४०
४२१	लोमन्थाङ गाउँपालिका	मुस्ताङ	३२०७२८	७४९९	२.३४	२६३४५	१७२५५५	२५०००	९१३	७६९१	२०६१५९	७०७२८	३६५४९	७२९२	११४५६९	११७९३५
४२२	बारागुड मुक्तिश्रेष्ठ गाउँपालिका	मुस्ताङ	३८६२५४	१५९५१	४.१३	४२३९८	१८७३६१	२५१२१	१७२३	५९०३	२२०१०८	९८४६७	६१२२१	६४५८	१६६१४६	९६३६०
४२३	धवलागिरी गाउँपालिका	म्याग्दी	७९२५६१	१५७०८	१.९८	५९०६२	२३८५००	५३७३६	३४९०	९९७२३	३९५४४९	१६७७३२	९२५२४	१३६८५६	३९७११२	५७३९९
४२४	मालिका गाउँपालिका	म्याग्दी	८५६१३२	१३०५७	१.५३	८६३२९	२६१३६०	४५४८२	६९५०	१०६३२९	४२०१२१	१६७१०७	१४७८०१	१२११०३	४३६०११	७०४३९
४२५	रघुगंगा गाउँपालिका	म्याग्दी	८५६४१९	१७०८२	१.९९	३९४८२	२५४४५३	५०९१०	६६०४	१२२८८९	४३४५५६	१७५८७३	९७७३४	१४७५५६	४२१५६३	५२७७५
४२६	मंगला गाउँपालिका	म्याग्दी	७८७३३८	१२५९३	१.६०	३५९९९	२५७८१९	४१४२७	४६१८	९३६१७	३९७४८१	१६७०७५	१३०२२६	९६५५६	३८९८५७	४३६२३
४२७	अन्नपूर्ण गाउँपालिका	म्याग्दी	८४९२४०	६२८७	०.७४	८०२२४	२८३०८८	४८६५९	१०४५९	१०१०२३	४४३२२९	१८९३४०	६७४५८	१४९२१३	४०६०११	११७४४२
४२८	बेनी नगरपालिका	म्याग्दी	१३०२०१८	२०८००	१.६०	६४५६६	४३९७२६	६३४३४	२०८६७	१३७५७४	६६१६०१	३४९८१४	१५१२७५	१५१२७५	६४०४१७	८५७५०
४२९	सुन्दरबजार नगरपालिका	लमजुङ	१०९९८५६	११०४६	१.००	८१७२०	३७२५८९	५५०१०	७५२७	१३२६२२	५६७७४८	३८९८०९	१०७१२३	३५१७६	५३२१०८	११७३६०
४३०	राईनास नगरपालिका	लमजुङ	९६५६५३	५९३४३	६.१५	४८४३३	३२४८०४	४६९५५	४२२६	१०९११५	४८५१००	२४९६४७	१३७२४८	९३६५८	४८०५५३	५२९८०
४३१	दूधपोखरी गाउँपालिका	लमजुङ	५५७५४९	४८५५	०.८७	४५८४१	१७७००४	३५६५४	३६१४२	३२६९३	२८१४९३	१४३०४१	७२३६३	६०६५२	२७६०५६	५१२७८
४३२	बेसीशहर नगरपालिका	लमजुङ	१२८९२५९	५७९६९	४.४०	५५१७०	३८४०८४	९५७७७	१५८६६	१५६२९६	६५२०२३	३०३७५१	१८६८२०	१४६६६५	६३७२३६	६९९५७
४३३	मस्यङ्गदी गाउँपालिका	लमजुङ	९३४०८१	६४२४८	६.८८	२९४७३	२७१५१९	२३७५३	६०८१७	१०२४२८	४५८५१७	२२८५०८	१५०९०५	९६१५१	४७५५६४	१२४२६
४३४	क्व्होलासोथार गाउँपालिका	लमजुङ	४९१६५८	३७७०	०.७७	४४०८	२१५६८५	३४३३८	२१८०	७३६	२५२९३९	१५८५४४	५९९०६	२००५९	२३७१९९	१८६२२
४३५	मध्यनेपाल नगरपालिका	लमजुङ	११९६५७७	३९१२३	३.२७	२६३०२	३६४८७४	४८३६३	२०३५९	१७२६००	६०६१९६	२७८२७०	१४२९७६	१६९१३५	५९०३८१	४२११७
४३६	दोदी गाउँपालिका	लमजुङ	८२९००८	६९३२	०.८४	९८८३३	२८३८००	४७४१९	१८२३	८७४८२	४२०५२४	२२८९३७	९३२४४	८६३०३	४०८४८४	११०८७३
४३७	कालीगण्डकी गाउँपालिका	स्याङ्जा	११११६९८	९८७०	०.८९	५१२००	३५०६६९	९१६०१	५८८६	१३५५०२	५८३६५८	२५९३४५	१४६७७०	१२२३२५	५२८०४०	१०६८१८
४३८	गल्याङ नगरपालिका	स्याङ्जा	१४०२७६३	५६७५१	४.०५	३७७४७	४५५३०७	१०२५६४	१२७५०	१४७७२२	७१८३४३	३५५८९५	१७६१८७	१५२३३८	६८४४२०	७१६७०
४३९	बालिङ नगरपालिका	स्याङ्जा	१९१९३६०	२८६९७	१.४०	७०१६४	६४७९२८	८२४४५	४२१०५	१९६५४९	९६९१२७	४१०१४५	३२११८१	२१८९०७	९५०२३३	८९०५८
४४०	हरिनास गाउँपालिका	स्याङ्जा	७०९२८५	२५२६५	३.५६	२१८१८	२४६७४८	३१२२६	२३०८	८३२९३	३६३८७५	१५९६६४	८२०९३	१०३६५३	३४४४१०	४०२८३
४४१	बिरुवा गाउँपालिका	स्याङ्जा	६८५६८२	१८१५३	२.६५	३८१५३	२६५९९१	३५३१७	३७७५	७१७४२	३७६८२५	२१७७५७	६१५९७	२९५०३	३०८८५७	१०६१२१

अनुसूचीहरू

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुज		आय						व्यय				मौज्जात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
४४२	भीरकोट नगरपालिका	स्याङ्जा	११६८७८२	२३५१६	२.०१	३०६८०	३५८८१५	५१३४७	९३६३	१६७६८७	५८७२१२	२८४१४८	१२१९४३	१७५४७९	५८१५७०	३६३२२
४४३	फेदीखोला गाउँपालिका	स्याङ्जा	७५६९३६	१३३५०	१.७६	५८५६५	२५५०७६	३०२४७	९६८७	९३०६५	३८८०७५	१९०५००	७७६००	१००७६१	३६८८६१	७७७७९
४४४	चापाकोट नगरपालिका	स्याङ्जा	११७८९८२	१७६१२	१.४९	३७२२६	३८४६५७	५८५३३	१८५९१	१३४७८६	५९६५६७	३४६०६८	१०९४१९	१२६९२८	५८२४१५	५१३७८
४४५	पुतलीबजार नगरपालिका	स्याङ्जा	२३४९६६१	६१९९९	२.६४	१०२८७१	६८३८७९	८४०१६	२४९२१	३६४२७३	११५७०८९	४५५८११	२४४६२०	४९२१४१	११९२४७२	६७३८८
४४६	अर्जुनचौपारी गाउँपालिका	स्याङ्जा	५७६३२९	४४७४०	७.७६	६६९८१	२२९२१०	३७९५८	५३१६	३६३६२	३०८८४६	१८११००	६१६००	२४७८३	२६७४८३	१०८३४४
४४७	अधिखोला गाउँपालिका	स्याङ्जा	११२८२७३	११७९१	१.०५	४९८२३	३३९४६६	३६६७६	६०५६	१७३७३६	५५५९३४	२५६००	१७१७००	१८५०३९	५७२३३९	३३४१८
लुम्बिनी प्रदेश			११६३६०८४	३७६६०६४	३.२४	६४१८५६०	३८९२५१८४	७३८७४६६	२८१४८६६	१११३०२३३	६०२५७७३९	२९०५७०४४	१७५३१११३	९५१४९८८	५६१०३१४५	१०५७३१५४
४४८	छत्रदेव गाउँपालिका	अर्घाखाँची	९४३२७७	३३०७	०.३५	२१०४५	४०९८२६	४९९१८	३४२०	१९९३०	४८३०९४	२७३४७६	१५२०२७	३४६८०	४६०१८३	४३९५६
४४९	पाणिनी गाउँपालिका	अर्घाखाँची	९३८७१३	७०१४	०.७५	२१५१३	४११७०३	६१३१४	५२७१	१२२७६	४९०५६४	३०८६२५	९८१५७	४१३६७	४४४१४९	६३९२८
४५०	भूमिकास्थान नगरपालिका	अर्घाखाँची	१०५३४७३	२१५८९	२.०५	५२६०३	४१९२०४	७००६२	६७७२	१८७६९	५१४८०७	३२०००२	१९१००४	२७६६०	५३८६६६	२८७४४
४५१	मालारानी गाउँपालिका	अर्घाखाँची	९७२२७८	१३८१२	१.४२	११०७७	४११५८९	५४४४१	३५९६	२१२३४	४९०८६०	२८१६४५	१६७८९२	३१८८१	४८१४१८	२०५१९
४५२	शितगंगा नगरपालिका	अर्घाखाँची	१६०४७१३	११६५२	०.७३	४७६९७	७५१३३४	७४९१	१०८३०	३६०१४	८०५६६९	५०५१५१	१८०२६४	११३६२९	७९९०४४	५४३२३
४५३	सन्धिखर्क नगरपालिका	अर्घाखाँची	१५०३५३४	६५५६	०.४४	१२१०७	५०६१२१	८२६१६	२०९७५	१७२६६५	७८२३७७	३३९३७२	२०५०४७	१७६७३८	७२११५७	७३३२७
४५४	कपिलवस्तु नगरपालिका	कपिलवस्तु	१३७८९४१	११९०१९	८.६३	१०८४४४	५६६१५९	१७२४३९	२००३९	९२२१८	८५०८५५	३५७६८८	१३४५३०	३५८८८	५२८०८६	४३१२१३
४५५	कृष्णनगर नगरपालिका	कपिलवस्तु	९३९०९५	२०७८९७	२२.१४	१०८९९	४२५३८४	९०८६७	१९४९६	३६०५०	५७१७९७	२७००३८	७५८३९	१३४२१	३६७२९८	२१५३९८
४५६	वाणगंगा नगरपालिका	कपिलवस्तु	१७६७९२१	१६६६०	०.९४	२८९१४	६२०९५०	१६९७५८	४५०६५	६५८०९	९०१५८२	४७८६६१	३२१३०२	६६३७६	८६६३३९	६४१५७
४५७	त्रिजनगर गाउँपालिका	कपिलवस्तु	१०२६०७०	४८६०५	४.७४	१०३२०	४१७४०९	१८८६०	१४७७७	९४५५८	५४५६०४	३१३५८४	१५५८९०	१०९९२	४८०४६६	७५४५४
४५८	बुद्धभूमि नगरपालिका	कपिलवस्तु	१४३०६१४	३८६७४	२.७०	७५५४०	५४८३६५	११४५४७	५५०२५	५७२२२	७७५१५९	३६२३६९	१९७३६०	९५७२६	६५४४५५	१९५२४४
४५९	महाराजगन्ज नगरपालिका	कपिलवस्तु	९५४२०३	१५७५३	१.६५	१२४५७६	४१९७९३	८२७६६	८३५०	११५३३	५२२४४२	२४८३६३	१८३३९८	०	४३७६११	२१५२५७
४६०	मायादेवी गाउँपालिका	कपिलवस्तु	९३८७३७	३६५५०	३.८९	१०८३४९	३७४७३६	७७१००	०	३६४२७	४८८२६३	२४२३०७	११४३७८	९३७८९	४५०४७४	१४६१३८
४६१	यसोधरा गाउँपालिका	कपिलवस्तु	७२७१७३	४७०९६	६.४८	८८७३७	३२२०७७	६५८१७	५६२८	२५१६८	४१६६९०	२२९७८४	७४६९२	४००७	३०८४८३	१९८९४४
४६२	शिवराज नगरपालिका	कपिलवस्तु	१६४९४०१	८२४४	०.५०	१७६९७६	५४६४८२	११३४१४	१०४८२३	१४३९०८	९०८६२७	३४८२९१	३०२१७९	९०३०४	७४०७७४	३४४८२९
४६३	सुदोधन गाउँपालिका	कपिलवस्तु	८०७२६५	१२०३४	१.४९	१०३९८७	३०३४५३	७८४४९	६३७५	१२३८१	४००६५८	२३०६२६	१३५५७१	४०४१०	४०६६०७	९८०३८
४६४	ईस्मा गाउँपालिका	गुल्मी	८७८५९४	१०७७५	१.२३	२०७५१	२९१४१२	४८८८९	४६११	१०८४३६	४५३३४८	२७०८२७	११७३३७	३७०८२	४२४२४६	४८८५३
४६५	कालिगण्डकी गाउँपालिका	गुल्मी	९९५१४९	२५५५९	२.५७	१२६४४	३२५९०२	४४७७२	४३९९	१२०४९४	४९५५६७	३१८४११	१५०३१९	३०८५२	४९९५८२	८६२९
४६६	गुल्मी दरबार गाउँपालिका	गुल्मी	८५८२१४	१६४६७	१.९२	८५१०	२७७०१६	४९४३४	४१४२	११२२६३	४४२९५५	२९९७८२	९३९७६	२१५०१	४१५२५९	३६२०६
४६७	चन्द्रकोट गाउँपालिका	गुल्मी	९७२२८५	२२०००	२.२६	८६२६	३३४०१०	५२०५१	८६३७	९४४३५	४८९१३३	२४९२४८	१०३४६८	१३०४३६	४८३१५२	१४६०७
४६८	छत्रकोट गाउँपालिका	गुल्मी	९७१४८२	९४११	०.९७	५७५९४	३३२३७९	४८४८७	३०९४	११०८६९	४९४८२९	३१२८९४	१२९९७४	३३७८५	४७६६५३	७५७७०
४६९	धुर्कोट गाउँपालिका	गुल्मी	१०५१५६७	१२३७४	१.१८	७०३४	३६६०४२	४७६०९	३८१४	११५०५८	५३२५२३	२५१६४०	१३६०३५	१३१३६९	५१९०४४	२०५१३
४७०	मदाने गाउँपालिका	गुल्मी	८९७७१५	२४४६	०.२८	६२४६	३१५६३२	५०८६५	१९६८	९२४४०	४६०९०५	२६५७६८	१३९३९८	३१६२६	४३६९१०	३०३४१
४७१	मालिका गाउँपालिका	गुल्मी	९९५४३८	२४९७२	२.५१	३४००८	३३१०२२	५०५३७	९४४१	९९५३८	४९०५३८	२५०९२२	१२६२२९	४०४९००	५०४९००	१९६४६
४७२	सुसिकोट नगरपालिका	गुल्मी	१२६०९५८	३११६६	२.४७	५८५८	४२००२८	६६९१६	१२२१४	१३६२६२	६३५४२०	२८४३५२	१७८४९५	१६२६९१	६२५५३८	१५७४०
४७३	रूकु गाउँपालिका	गुल्मी	९९४५३९	४४३४	०.४५	१९८५४	३४६७६७	५६५८५	८९०८	१०७१५७	५१९४१७	३०९५०६	९२६४३	७२९७३	४७५१२२	६४१४९
४७४	रेसुङ्गा नगरपालिका	गुल्मी	११४२६५१	१६०७६	१.४१	१७३८९	३६७५९९	५०३८३	४७००	१४८१८४	५७०८६६	२५३७०७	१५७९१४	१६०१६४	५७१७८५	१६४७०
४७५	सत्यवती गाउँपालिका	गुल्मी	१३४४५१६	४२४७८	३.१६	१३१५४	४४११९९	६६३६०	१३२६८	१६४५४३	६८५३७०	२८७८८१	१९५०१०	१७६२५५	६५९१४६	३९३७८

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुजु		आय						व्यय				मौज्जात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
४७६	गढवा गाउँपालिका	दाङ	१०६६९९९	४२६२९	४.००	८५५१४	३६९५४०	८२७७२	६५३६६	८८१८१	६०५८५९	२६२५९९	१४४७२०	५३८२१	४६११४०	२३०२३३
४७७	घोराही उपमहानगरपालिका	दाङ	३९५२४५७	१११२१६	२.८१	१९९७४८	१०८१७१५	२९६९८३	१५९६०८	५९८६७४	२१३६९८०	९१११०४	३८२१८५	५२२१८८	१८१५४७७	५२१२५१
४७८	तुल्सीपुर उपमहानगरपालिका	दाङ	३६७१९११	१३७००३	३.७३	८४२१९	१०१८५३४	२०६०३७	१८२७९५	५२५९९४	१९३३३६०	१०७५४५१	४९१०४८	१७२०५२	१७३८५५१	२७९०२८
४७९	दंगीशरण गाउँपालिका	दाङ	५८४७९०	१७९१५	३.०६	३५३४६	२६३२८१	४८१८५	४४७८	१७२५	३१७६६९	१८३२९९	५०६२७	३३१९५	२६७१२१	८५८९४
४८०	बंगलाचुली गाउँपालिका	दाङ	११६५४३५	६५३८३	५.६१	२२७३०	३५९०६३	७८४५१	९४०४	१४१८३०	५८८७४८	२७६०७१	२५२०७३	४८५४३	५७६६८७	३४७९१
४८१	बबई गाउँपालिका	दाङ	८१३४२४	७२३९	०.८९	३२२९१	३४५९९३	३००००	१७९७९	३१२९७	४२५२६९	१७५६०४	१६२५१४	५००३७	३८८१५५	६९४०५
४८२	राजपुर गाउँपालिका	दाङ	७५१७६१	४८१३७	६.४०	६७५९७	२६८७९८	७१४७१	१८३०७	४८११०	४०६६८६	१६३१७४	७५०९८	१०६८०३	३४५०७५	१२९२०८
४८३	लमही नगरपालिका	दाङ	११७४९४४	१६५८८२	१४.१२	१६१४७८	४०५७५२	९६६५३	७६८६७	७०५३३	६४९८०५	२५९३७६	१६३३४४	१०२४१९	५२५१३९	२८६१४४
४८४	शान्तिनगर गाउँपालिका	दाङ	९१९१५३	१७६९४	१.९३	४४०५०	३०९३००	५३७१५	७७३४	९३१४८	४६८८९७	२८७९६७	११७२३६	५३०५३	४५५२५६	५२६९१
४८५	राप्ती गाउँपालिका	दाङ	१०९८३७३	२९१३६	२.६५	८९४२६	३७६६७१	७६४७४	५५७१८	४७०७०	५५५९३३	२५४०२५	२०५१३८	८३२७७	५४४४४०	१०२९१९
४८६	बर्दघाट नगरपालिका	पश्चिम नवलपरासी	१८७०४५१	५७८९३	३.१०	१९४७७२	५३१८५४	१२१७१४	४१४०४	२५९७४८	९५४७२०	३२२९३०	३०७३५२	२८५४४९	९१५७३१	२३३७६१
४८७	रामग्राम नगरपालिका	पश्चिम नवलपरासी	१३७७२४४	२२३७४	१.६२	१४४५८३	४६४७१९	१४४०९०	४०४०७	८०२३१८	२८७०६४	१३७३२९	१५०३२२	४५७७२०	४५७७२०	३७२३९७
४८८	सुनवल नगरपालिका	पश्चिम नवलपरासी	१८०९११७	१३१६२८	७.२८	११३४५४	४९२२२३	९६२७६	१०५६६९	२६५०९२	९५९२६०	३०९७६१	३२८९६८	२१११२८	८४९८५७	२२२८५७
४८९	तानसेन नगरपालिका	पाल्पा	१८५७९२८	१२२०५०	६.५७	१७३४६५	५९१३४२	८८८५७	५००७९	२१०९०८	९४११८६	४५७६०५	१८११०५	२७७६३२	९१६७४२	१९७९०९
४९०	तिनाउ गाउँपालिका	पाल्पा	८९६९३२	६५९३५	७.३५	१८१२२	२७९२९६	६९१०३	३०१३९	७५४९५	४४४०३३	१८६९९६	१६५२९०	९०६१३	४४२८९९	२९२५६
४९१	निस्ती गाउँपालिका	पाल्पा	१०८७१७४	१९७९१	१.८२	३६२७१	३५४०७८	८२८३९	१६६३२	११९४९८	५७४०४७	२३०७०७	१४१६६६	१४०७५४	५१३१२७	९७१९१
४९२	पुर्वखोला गाउँपालिका	पाल्पा	८३६०४२	१४९६४	१.७९	२६०१२	२९७१४३	५००७७	७१५१	७७६६०	४३२०३१	२३३५७७	५६८८५	११३५४९	४०४०११	५४०३२
४९३	बगनासकाली गाउँपालिका	पाल्पा	९५३८०७	१८४४२	१.९३	३३१८३	३२४२०७	५७२१३	७०९५	९४०५१	४८२५६६	२४८०५७	९८२४५	१२४९३९	४७१२४१	४४५०८
४९४	माथागढी गाउँपालिका	पाल्पा	९५०६०७	२४४६७	२.५७	२१५९८	३०९४४१	६०५८७	६०८२	१००६५५	४७६७६५	२२२२५०	१५२७६५	९२८२७	४७३८४२	२४५२१
४९५	रम्भा गाउँपालिका	पाल्पा	८९८५६५	३८१२८	४.२४	४३५७२	२९७१९८	४८७४४	९३६४	९३४४०	४४८७६०	२००८७७	१२४४८२	१२४४४६	४४९८०५	४२५२७
४९६	रिब्दीकोट गाउँपालिका	पाल्पा	१००९३३२	१४८८५	१.४७	३५१५५	३४९२४८	५६०५४	३०३१	१०२५७१	५१०९०४	२०९६४७	१६८४४३	१२०३३८	४९८४२८	४७६३१
४९७	रैनादेवी छहरा गाउँपालिका	पाल्पा	१२४२८३०	७५५६७	६.०८	११०३३	४४२०४३	५८९६४	८१८८	१२०२३५	६२९४३०	२९७२४०	११३०१३	२०३१४७	६१३४००	२७०६३
४९८	ऐरावती गाउँपालिका	प्युठान	८२९८८९	१९७५४	२.३८	६२८३८	२७८७४६	५५२७१	३८६६	८१८३३	४१९७१६	२१७८०१	८०२००	११२१७२	४१०१७३	७२३८१
४९९	गौमुखी गाउँपालिका	प्युठान	८३३३२४	४१२७	०.५०	४२३००	३१५२७८	५९३४९	३९५४	३१९६७	४१०५४८	१९७४८८	१६६०६१	५९२२७	४२२७७६	३००७२
५००	झिमरुक गाउँपालिका	प्युठान	८५१३०६	१३१०	०.१५	३०९६०	३३७९९१	५९४०९	३८१९	९९०४	४१११२३	२२७५२०	१७१०८२	४१५८१	४४०१८३	१९००
५०१	नौबहिनी गाउँपालिका	प्युठान	९६८८९०	५२५२४	५.४२	४११६६	३१४४४२	६५७७६	३७९६	१०२९४२	४८६९५६	२५३४१९	११२३६६	११६१४९	४८१९३४	४६१८८
५०२	प्युठान नगरपालिका	प्युठान	१४२९५३७	१७५८३	१.२३	६१८१५	४५०८७९	७८०२५	२३०६३	१६९११०	७२१०७७	३२७२६०	२०९४६५	१७१७३५	७०८४६०	७४४३२
५०३	मल्लरानी गाउँपालिका	प्युठान	६९२९०५	१८९६६	२.७४	२०२३९	२७४७०५	५२१९२	३०४३	१८०४४	३४७९८४	२१२६३९	११४२३८	१८०४४	३४४९२१	२३३०२
५०४	माण्डवी गाउँपालिका	प्युठान	६७९९१६	११२६६	१.६६	१६५४०	२३४८८२	४४२००	३२०२	६६६९२	३४८९७६	१६३७२०	११००३४	५७१८६	३३०९४०	३४५८६
५०५	सरुमारानी गाउँपालिका	प्युठान	६५२०५९	३७०४१	५.६८	२१९०६	२५९८८२	५०७३५	४३१७	१०८०२	३२५७३६	१८५७३१	१०८६८१	२८०७१	३२६३२३	२१३१९
५०६	गुलरीया नगरपालिका	बर्दिया	१७२६९९५	२७७५५	१.६१	७०४०४	५५३६३२	१०९९९६	२३६१३	२१५५९९	९०२८४०	३८२४३२	१८५३७०	२५६३५३	८२४१५५	१४९०८९
५०७	बडैयाताल गाउँपालिका	बर्दिया	१४९२२५५	९७१४३	६.५१	८९५३	५०६५९५	७७४७०	४३८६६	१३३९३५	७६१८६६	४२२०२५	२८४०६०	२४३०४	७३०३८९	४०४३०
५०८	बाँसगढी नगरपालिका	बर्दिया	१३२६२४२	५१७०२	४.५०	१३१८८१	६०२१११	०	१५६६२	३९३५७	६५७१३०	३४५१०८	२३८१२३	८५०८१	६६९१२२	११९८९९
५०९	बारबर्दिया नगरपालिका	बर्दिया	१६४५३९३	१३२५१	०.८१	६९०४९	५३१०६१	९७२०९	२७७८१	२०९२७५	८६५३२६	५०२२१४	२२०२५८	५७५९५	७८००६७	१५४३०८
५१०	राजापुर नगरपालिका	बर्दिया	१५१६०५७	११९३१	०.७९	३२३३४	४५७७६०	१२०१७९	१८७८६	१८४५७३	७८१२९८	४२९५२६	२१०२८३	९४९५०	७३४७५९	७८८७३

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुज		आय						व्यय				मौज्जात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
५११	डुडुवा गाउँपालिका	बाँके	८४६९४०	१६२४८	१.९२	१५६४४२	३०९८८६	६१८१९	२६६३७	२१९५३	४२०२९५	२४०६६६	१८०७४७	५२३२	४२६६४५	१५०१९२
५१२	नैनापुर गाउँपालिका	बाँके	७१४५७१	३६१५०	५.०६	९३६०	२६८२०५	७१५७९	७९५६	११५७७	३५९३१७	२१९६३४	१२७८३९	७७८१	३५५२५४	१३४२३
५१३	नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका	बाँके	४३५५९२०	६९३१५	१.५९	५०९८७१	९५६९१०	२४१८२४	१२४५१०	७८५३६१	२१०८६०५	७४५९८७	५५७३५५	९४३९७३	२२४७३१५	३७११६१
५१४	बैजनाथ गाउँपालिका	बाँके	१४१८१९१	७४१४८	५.२३	९९३२८	४०१३१४	१०९७७३	२६८०३	२००२२०	७३८११०	२९७४४६	१७४७८०	२०७८५५	६८००८१	१५७३५७
५१५	पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिका	रुकुमपुर्व	९३०३२०	१४५४७८	१५.६४	२६८१७	३१२३०९	५७६५०	२५८५	९२७७१	४६५३१५	२८२५३३	१३३००६	४९४६६	४६५००५	२७१२७
५१६	भुमे गाउँपालिका	रुकुमपुर्व	९५२९३८	७७५६	०.८१	४१४६०	३२८६९६	५४२६९	४४६८	९२७९८	४८०२३१	२५२२८४	१६५७२३	४७७००	४७२०७७	४८९८४
५१७	सिस्ने गाउँपालिका	रुकुमपुर्व	८२६२७६	१९२०४	२.३२	६५७५०	३४०६१९	५११६२	८०३४	१५१५८	४१४९७३	२३९००४	१५०३०७	२१९९२	४११३०३	६९४२०
५१८	ओमसतिया गाउँपालिका	रुपन्देही	९०४३०८	१८४५८	२.०४	५५१६३	२४८५४४	५४९२९	५९६७४	९१८२५	४५४९७२	१७६०७२	१७९८७७	९३३८७	४४९३३६	६०७९९
५१९	कन्चन गाउँपालिका	रुपन्देही	११०४७५६	२६१५१	२.३७	४१७२३	३५४०१५	५४१५१	१०२४०	१७९०६७	५९८४७३	२२९०४	१७७०९९	१००२७०	५०८२८३	१३३९१३
५२०	कोटहीमाई गाउँपालिका	रुपन्देही	९३८०८२	१०५५१६	११.२५	२७०९४	२७३३७०	६४९०२	९४९४	११५९४१	४६३७०७	२९०३०३	१६६१४०	१७९३२	४७४३७५	१६४२६
५२१	गैडहवा गाउँपालिका	रुपन्देही	१२६५५२९	३१४२८	२.४८	१२०६११	३४०७७१	७३३६८	१२९३४	१५६०२२	५९३०९५	२२८६५७	२८६१७१	१५७६०६	६७२४३४	४१२७२
५२२	तिलोत्तमा नगरपालिका	रुपन्देही	२४१४०५९	११४३३८	४.७३	१९१०९८	७२२५२३	१२६४५६	१८०६९९	२९९३३७	१३२९०१५	५१२५३२	५३८५२२	३४९९०	१०८६०४४	४३४०६९
५२३	देवदह नगरपालिका	रुपन्देही	१४३५१२१	३७४६६	२.६१	१२०७२४	४३९४५७	८०४६३	२९९७७	१९०९६९	७४०८६६	३३६९३७	२१३४३५	१४३८८३	६९४२५५	१६७३३५
५२४	बुटवल उपमहानगरपालिका	रुपन्देही	४००७७१८	६२५७०	१.५६	४५००८५	९१९४८०	२६९३८१	३९४७५६	५०५५४४	२०८९१६१	७०७५१०	७६८७१४	४४२३३३	१९१८५५७	६२०६८९
५२५	मर्चवारी गाउँपालिका	रुपन्देही	८४६५२०	११८३८९	१३.९९	७६७२१	३२६६३०	६१२६८	३८७२	२८५९४	४२०३६४	२६८६९१	१२७९०९	२९५५६	४२६१५६	७०९२९
५२६	मायादेवी गाउँपालिका	रुपन्देही	१११३९६४	२४४१३	२.२८	६८६७९	३२७४९३	६७७६८	२८४९७	१५५४०३	५७९१६१	३२१९४१	१९६६४८	१६२१४	५३४०८३	११३०३७
५२७	रोहिणी गाउँपालिका	रुपन्देही	९०६६६४	३०४०८	३.३५	५५३२८	३८४१५४	५८४४०	१८११०	१५२५३	४७६२५७	३११६८६	१०७६७१	११०५०	४३४०७७	१०११७८
५२८	लुम्बिनी सांस्कृतिक नगरपालिका	रुपन्देही	११८०५४१	१००७८	०.८५	८५५०७	४८६३२९	११३३०४	४१२०४	१६८३३	६५७६७०	३२२१३६	१४२१७६	५८५५९	५२२८७१	२२०३०६
५२९	शुद्धोधन गाउँपालिका	रुपन्देही	९९७७१८	२६९५३	२.७०	५३४३२	३८७९७५	५७३३९	४६५८२	३१९१२	५२३८०८	२९९२५६	१३५२२९	३९४२५	४७३९१०	१०३३३०
५३०	सम्मरीमाई गाउँपालिका	रुपन्देही	१००५७२०	४२५२१	४.२३	७८८६५	३०२५३२	६१०१५	२७४५४	१२०५२७	५११५२८	१७६८६१	१८६१३८	१३११९३	४९४१९२	९६२०१
५३१	सिद्धार्थनगर नगरपालिका	रुपन्देही	२३७५६१९	५२५९४	२.२१	११४९०१	१५३३८७	११३१६४	११९५०१	५७९२२६	१२६५२७८	३९७१०१	६१९९१५	९३२४५	१११०३४१	२६९८३८
५३२	सियारी गाउँपालिका	रुपन्देही	११६१२२९	३६४६४	३.१४	५२४९७	४५१७४६	७६८८९	३१४०८	३९२९२	५९९३३५	३१३२३२	२३९३०४	९३५८	५६१८९४	८९९३८
५३३	सैनामैना नगरपालिका	रुपन्देही	१६९८९३६	१६८२८	०.९९	८५११०	६०६१३७	१२३८७०	५३०१६	११६१०२	८९९१२५	४७४९६८	२१२८५३	१११९९०	७९९८११	१८४४२४
५३४	त्रिवेणी गाउँपालिका	रोल्पा	७७५५३२	१५५८४	२.०१	५५२६९	३१३६२६	५५२५७	५०५५	१०८९९	३८४८३७	२०५९६४	१८४७३१	०	३९०६९५	४९४११
५३५	थवाङ्ग गाउँपालिका	रोल्पा	६२५६८८	२२०३५	३.५२	४४३९३	२५५५५२	३९५२७	३२५२	१००१६	३०८३४७	१३३३३१	१०१४३१	८२४७९	३१७३४१	३५३९९
५३६	दुईखोली गाउँपालिका	रोल्पा	८८३६९०	३२९०५	३.७२	१२८१२	३७३३१७	५२०८६	३१७१	१३७८७	४४२३६१	१९४८४४	१७०९१४	७५५७१	४४१३२९	१३८४४
५३७	माडी गाउँपालिका	रोल्पा	५८२४१९	८५७१	१.४७	२९९९९	२२५९१३	४७११५	२११३	८९५८	२८४०९९	१६४४०६	१००८७९	३३०३५	२९८३२०	१५७७८
५३८	रुन्टीगढी गाउँपालिका	रोल्पा	८३७९०३	३४५६४	४.१३	४३३७३	३४३०९४	६३८२०	५३१४	१३२४४	४२५५०२	२७३४२०	१३१२१८	७७६३	४१२४०१	५६४७४
५३९	रोल्पा नगरपालिका	रोल्पा	१२३४३७१	१४५९२	१.१८	८०६३८	३९७१२२	७४८८६	६७८१	१३०५२०	६०९३०९	३८६७०४	२२९५२०	८८३८	६२५०६२	६४८८५
५४०	लुङ्ग्री गाउँपालिका	रोल्पा	७७९१००	२५३७५	३.२६	१९४४३	२६७६२०	५५५६७	१००९	७०१४४	३९४३४०	१६४२५९	१०६०२५	११४४७६	३८७४६०	२९०२३
५४१	सुनछहरी गाउँपालिका	रोल्पा	६६४३८५	२३६२५	३.५६	२५०२९	२१४४५८	४६६९४	३९३०	७२२५१	३३७३३३	२१०५०१	८२३८१	३४१७०	३२७०५२	३५३१०
५४२	सुनिल स्मृती गाउँपालिका	रोल्पा	९४२५८६	११५०८	१.२२	२२४७१	३२७००४	५९८१४	३६२३	७९५७२	४७००१३	२६९३२८	९५९७१	१०७२७४	४७२५७३	१९९११
५४३	कर्णाली प्रदेश		६५२४८५६	३२६९०८६	५.०१	२५०१९२१	२२६३८५७	३५१८५२२	४०१२७४	७१५७३५३	३३७१५३६६	१६७३२१६५	८६७५५०२	६२५२९५१	३१६६०६१८	४५५६६६९
५४४	कालिका गाउँपालिका	कालिकोट	७३७७४०	१४३९०	१.९५	३००७	२४८९७०	३८४८७	७९१	८६३२३	३७४५७१	२१४१३०	१३६०००	१३०३९	३६३१६९	१४४०९
५४५	खाँडाचक्र नगरपालिका	कालिकोट	१०९९३६७	४७०७१	४.२८	६१२८८	३४५४०९	४८७१६	२१५०	१४८८९८	५४९२७३	२४४३८७	८६९४४	२१८७६३	५५००९४	६०४६७

अनुसूचीहरू

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरूज		आय						व्यय				मौज्जात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
५४५	तिलागुफा नगरपालिका	कालिकोट	९९३३२६	२१९१२	२.२१	५२५८७	३०३४०८	४२९२५	१०००	१५२५२४	४९९८५७	३३४९१३	१५८०००	५५६	४९३४६९	५८९७५
५४६	नरहरिनाथ गाउँपालिका	कालिकोट	१०९४३६५	३६६९४	३.३५	५८४३९	३४४२९९	५१२३७	५८६५	१४२९५९	५४४३६०	२२८३०६	१५६७७४	१६४९२५	५५०००५	५२७९४
५४७	पचाल झरना गाउँपालिका	कालिकोट	८०९०७७	६५६५१	८.११	३७६५	२६८३८८	४१६९३	६५८	१०००३५	४१०७७४	१८७७२४	६७६३४	१४२९४५	३९८३०३	१६२३६
५४८	पलाता गाउँपालिका	कालिकोट	८१९५६१	४१९५१	५.१२	७८०३	३६२५१६	४४४७६	०	४०९२	४११०८४	२४५००४	१४८४४७	१५०२६	४०८४७७	१०४१०
५४९	महावै गाउँपालिका	कालिकोट	६२८७८३	८६७९	१.३८	१७६३९	२७७७०२	३९०१९	३४	०	३९६७५५	२४१२७३	५७७७२	१२९८३	३१२०२८	२२३६६
५५०	रास्कोट नगरपालिका	कालिकोट	१०४३६९७	४०४७६	३.८८	१८९१७	३२५५११	४४९८७	५५३०	१४६००४	५२२०३२	१५११६७	१५३१३२	२१७३६६	५२१६६५	१९२८४
५५१	सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिका	कालिकोट	७४४८८०	२२५६९	३.०३	३२८८५	२६३२९४	३७८७१	९१	८५११७	३८६३७३	१७७०७८	६५५७९	११५८५०	३५८५०७	६०७५१
५५२	कुसे गाउँपालिका	जाजरकोट	८६४४३२	२०३३०	२.३५	११२९०	३१६१३६	५०५२४	६१०	६१०५१	४२८३२१	१७७८०४	११०५१४	१४७७९३	४३६१११	३५००
५५३	छेडागाड नगरपालिका	जाजरकोट	१२३५६०९	८०१७३	६.४९	५४७४२	४३७०३७	७३७७७	३००१	१२६५९१	६४०४०६	३२१३९५	११४१६५	१५९६४३	५९५२०३	९९९४५
५५४	जुनीचिदि गाउँपालिका	जाजरकोट	९५५२०५	४६६६१	४.८८	५११५९	२८९२७२	५०३४७	७१२	१४३७८८	४८४११९	२०२३४५	१२९३६१	१३९३८०	४७१०८६	६४१९२
५५५	त्रिवेणी नलगड नगरपालिका	जाजरकोट	१०८२४०७	२७१६५	२.५१	४१२५८	३१९३२७	६६१९८	४०३८	१६०९६६	५५०५२९	२४७१०३	९४२१७	१९०५५८	५३१९०७	५९९०९
५५६	बारेकोट गाउँपालिका	जाजरकोट	७६६९७१	३२९८६	४.३०	३३६७०	२५९३४३	५६२९७	३३२१	७०५०३	३८९४६४	२०३८४७	१५०२७६	२३३८४	३७७५०७	४५६२७
५५७	भेरीमालिका नगरपालिका	जाजरकोट	१२२५८१७	३४८१३	२.८४	७१९१७	३८९७१६	६८१८८	९८८२	१४०७४१	६०८५२७	३७५११६	१०८९९१	१३३१८३	६१७२९०	६३१५४
५५८	शिवालय गाउँपालिका	जाजरकोट	५८०१४१	३४७०९	५.९८	३४६२९	२४२३३४	४१४१३	१३२१	१०३३३	२९५४०१	१६७५११	९२६५७	२४९३२	२८४७४०	४५२९०
५५९	कनका सुन्दरी गाउँपालिका	जुम्ला	६७५३४६	३३८१२	५.०१	२३९८४	२५७००५	४०१५९	११६९	५९४०७	३५७७४०	३९५९५	५८८४६	२१९१६५	३१७६०६	६४११८
५६०	गुठिचौर गाउँपालिका	जुम्ला	५५४८१०	४५४९	०.८२	३४४६३	२४२२३६	३४९३३	१४६१	६०१२	२८४६४२	०	०	२७०१६८	२७०१६८	४८९३७
५६१	चन्दननाथ नगरपालिका	जुम्ला	९४५५५३	५६६८९	६.००	२८३२९	३७९१०२	४०१४५	६२९४	९३८१२	५१९३५३	२६३९०७	५६८०२	१०५४९१	४२६२००	१२१४८२
५६२	तातोपानी गाउँपालिका	जुम्ला	६३९३०८	४६८५	०.७३	४०४२२	२६८८२४	४८९८७	३०१६	८०९००	४०१७२७	२५६२०१	७६७३२	३१७७६	३६४७०९	७७४४०
५६३	तिला गाउँपालिका	जुम्ला	८४५३७८	११७५६९	१३.९१	२२३६७	२९१८४१	४२२४७	२३०९	१२३११४	४५९५११	१९८१९३	५१५८३	१३६०९१	३८५८६७	९६०११
५६४	पातारासी गाउँपालिका	जुम्ला	६९८३१८	३४८०५	४.९८	२७१४५	२३२६९४	५२०९७	६०७	९१३८३	३७६७८१	१५११७७	१००१४६	७०२२१	३२१५३७	८२३८९
५६५	सिन्धु गाउँपालिका	जुम्ला	६६४४३९	१२६४२४	१९.०३	९३४४	२३३७०७	३३९९६	१७५०	७५९१२	३४५३६५	१६६०२३	४९२३१	१०३८२०	३१९०७४	३५६३५
५६६	हिमा गाउँपालिका	जुम्ला	६४४९०३	८४४३	१.३१	२७१७७	२०९७०९	३३२९२	७४४	७५८२९	३१९५७४	१५३०४९	८१२०९	९१०७१	३२५३२९	२१४२२
५६७	काङ्के गाउँपालिका	डोल्पा	५१९८१४	४३३५१	८.३४	२५७८८	१६३७८६	२३५२८	२०६	७२१२३	२५९६४३	१३०२८६	१२५३८७	४४९८	२६०१७१	२५२६०
५६८	छार्का ताङसोड गाउँपालिका	डोल्पा	३५०००३	९२८४	२.६५	४१५२६	११६९८१	२३७३२	६४	२७७०२	१६८४७९	८३६९१	८८०५७	९७७६	१८१५२४	२८४८१
५६९	जगदुल्ला गाउँपालिका	डोल्पा	४८४४३३	६२७४	१.३०	५०४८	१७९१८३	२५८९८	३०७३	३९१११	२४७२६५	१३०८०३	१०४२९०	२०७५	२३७१६८	१५१४५
५७०	डोल्पो बुद्ध गाउँपालिका	डोल्पा	३१७०९०	१९४०९	६.१२	२७७६३	१२५१६२	२५१४६	३९४	२७२२९	१७७९३१	७३२२०	६४१२७	१८१२	१३९१५९	६६५३५
५७१	त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिका	डोल्पा	९००५००	६८३९९	७.६०	२३०४७	२९४५४९	३८४७०	५१२४	१०६६२९	४४४७७२	३०३८६४	१३९७६७	१२०९७	४५५७२८	१२०९१
५७२	मुड्केचुला गाउँपालिका	डोल्पा	५३४२००	२५२२३	४.७२	३१८८८	१८७४२५	१९२१७	३२४९	५७००७	२६६८९८	१७४३५०	८४३११	८६४१	२६७३०२	३१४८४
५७३	शे फोक्सुण्डो गाउँपालिका	डोल्पा	४५७६६०	१२६३१	२.७६	१२१३३	१६११५५	२५१७५	२२५७	४५२५०	२३३८३७	१३७९११	६२४०१	२३५११	२२३८२३	२२१४७
५७४	आठवीस नगरपालिका	दैलेख	८१९३२०	२६८६७	३.२८	६२३७३	३०१९८६	६२००७	३७७७	७३४२४	४४११९४	२०३०३३	१२८२८६	४६८०७	३७८१२६	१२५४४१
५७५	गुराँस गाउँपालिका	दैलेख	८९०५३८	५५४१९	६.२२	२४४	३०२५३९	५१५९७	१६४९	९०९५८	४४६७४३	२४७८६०	१११४०६	८४५२९	४४३७९५	३१९२
५७६	चामुण्डा विन्नासैनी नगरपालिका	दैलेख	९४५६२९	२६८६३	२.८४	११७२९	२९४४७९	५२९३०	२९०९	१२१६६५	४७५९८३	२८३५०३	१४२८८८	४३२५५	४६९६४६	१८०६६
५७७	ठाँटीकाँध गाउँपालिका	दैलेख	१२५७३३८	१०१३२५	८.०६	५७०५६	२२८८३१	४४२५१	४५२	७१३२२१	९८६७५५	१४६२७६	९२८९१	३१४१६	२७०५८३	७७३२२८
५७८	डुङ्गेछर गाउँपालिका	दैलेख	७४४५०५	२५१९३	३.३८	४६१५	२४८२०६	३८६६०	१०६३	८३५२९	३७१४५८	२००४३९	७८७००	९३९०८	३७३०४७	३०२६
५७९	दुल्लु नगरपालिका	दैलेख	१५०५३५३	४४०७०	२.९३	५९४११	४८७०७५	७३३२८	१०१५२	२०४६०२	७७६१५७	३२८१५०	१९२५४८	२०८४९८	७२९१९६	१०६३७२

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुजु		आय						व्यय				मौज्जात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रदेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
५८०	नारायण नगरपालिका	दैलेख	१११८६२०	४२७०३	३.८२	६०१४६	३५८१०८	५४५२७	८२२४	१४०७०३	५६१५६२	२४३८३४	१५९५०६	१५३७१८	५५७०५८	६४६५०
५८१	नौमुले गाउँपालिका	दैलेख	७८७८५३	३४६१६	४.३९	३८६६०	३१४०३६	५४३६६	६१२	२५६६५	३९५६७९	२६६५५६	१२४४५०	११६८	३९२१७४	४२१६५
५८२	भगवतीमाई गाउँपालिका	दैलेख	९६१७६३	१८३१७	१.९०	४०१०७	३२३२२६	४७५५९	२९८७	१०५४३९	४७९२११	२३६९१६	२१०३९८	३४२३८	४८२४५२	३६७६६
५८३	भैरवी गाउँपालिका	दैलेख	८५९६१९	३९५२२	४.६०	४०२८०	२८८५४३	४७९६०	१९७४	११४४३१	४५३९०८	१७७७७९	१२७०३१	१००९०१	४०५७११	८८४७७
५८४	महाबु गाउँपालिका	दैलेख	७९०२०१	३२६८५	४.१४	५२८३	२७१५७७	४५८३७	२४३२	८२९३१	४०२७७७	२५१८८८	११७२९१	१८२५५	३८७४२४	२०६३६
५८५	आठबिसकोट नगरपालिका	रुकुम पश्चिम	१६३१६९२	८००६४	४.९१	११०४७	३८५८७७	७८८१३	४७१०३	३०५६०४	८१७३९७	४९१०७०	२९३९०३	२९३२२	८१४२९५	१४१४९
५८६	चौरजहारी नगरपालिका	रुकुम पश्चिम	११५९२६६	५६६६४	४.८९	२६८८६	३३०७८७	५४४४३	२१३३९	१८४०७४	५९०६४३	२७२५७२	९७७१७	१९८३३४	५६८६२३	४८९०६
५८७	त्रिवेणी गाउँपालिका	रुकुम पश्चिम	९१६८०६	९०३०३	९.८५	६०३००	३०४८७१	४६३३७	५१३८	१००८७४	४५७२२०	३०९००३	१५००७३	५१०	४५९५८६	५७९३४
५८८	बाँफिकोट गाउँपालिका	रुकुम पश्चिम	६९४१२७	१२४०९	१.७९	११६१	२८२५२३	४८३२९	५९९३	१४६२७	३५१४७२	२१०३१९	८४०१२	४८३२४	३४२६५५	९९७८
५८९	सुसिकोट नगरपालिका	रुकुम पश्चिम	१३०१५५३	५३८४५	४.१४	६२९७१	४४२८२८	६१५५५	११९५९	१२६२३६	६४२५७८	४१००९४	२१५७४३	३३१३८	६५८९७५	४६५७४
५९०	सानेभरी गाउँपालिका	रुकुम पश्चिम	९१५९३३	९०७०	०.९९	९०३६	३२८३९७	५१२२९	३९५४	८३६६२	४६७२४२	२३८७७१	१००१११	१०९८०९	४४८६९१	२७५८७
५९१	कपुरकोट गाउँपालिका	सल्यान	६६७१२१	२७९९१	४.२०	३०४०६	२८१०५०	४४७५२	२४५२	१०९४७	३३९३०१	२०१९९२	९९३६७	२६४६१	३२७८२०	४१८८७
५९२	कालिमाटी गाउँपालिका	सल्यान	७५८९३२	३९६४८	५.२२	५४९१५	२८९७३८	३२१३०	१४९२९	४९०३१	३८५८२८	२६४०३६	८५७७६	२३२९२	३७३१०४	६७६३९
५९३	कुमाख मालिका गाउँपालिका	सल्यान	८३५३७२	६४७०२	७.७५	२७०१४	३०३६१४	६४०९२	३४५९	६२६९१	४३३८५६	१९९१६७	१२२८६५	७९४८४	४०५११६	५९३५४
५९४	छत्रेश्वरी गाउँपालिका	सल्यान	८०४०२०	७०९२२	८.८२	४७८७७	२९७४८४	६०५३३	२५३८	४८४५७	४०९०१२	२२९८८६	९२०७३	७३०४९	३९५००८	६१८८१
५९५	ढोरचौर गाउँपालिका	सल्यान	५३२३४५	४९३९७	९.२८	४१२०५	१९९४५३	३४७२९	४९९७	२९१९४	२६९३७३	१२५४०५	९५१८७	४२२८०	२६२९७२	४७६०६
५९६	त्रिवेणी गाउँपालिका	सल्यान	६३७४३२	२२११७	३.४७	१३६९०	२७३७९९	२४७२	२७११	४२४८९	३२१४७१	२३१५११	७४१५२	१०२९८	३१५९६१	१९२००
५९७	दार्मा गाउँपालिका	सल्यान	७६४०४८	४०८९२	५.३५	१२०२७	२६३७१८	४९४०५	५३७९	६९४४४	३८८०४६	१७३२२७	११२५५६	९०२१९	३७६००२	२४०७१
५९८	बनगाड कुपिण्डे नगरपालिका	सल्यान	१०७७६७०	५३५९३	४.९६	९१३३७	३५९३९९	७५१६७	३८९७	१०८५८६	५४७०४९	२५२७१३	१५३४८८	१२४४२०	५३०६२१	१०७७६५
५९९	बागचौर नगरपालिका	सल्यान	११२६२६४	९०७४२	८.०६	१०८१९४	३९७८५०	६०९३०	१००७०	१२८०४१	५९६८९१	२८५७७०	१०१६३२	१४१९७१	५२९३७३	१७५७१२
६००	शारदा नगरपालिका	सल्यान	१०३२१३६	८४०८४	८.१५	१०४७४	४२७४२०	६१४९६	१०९२०	३४६८१	५३४५१७	३२९६३३	१४७०१९	२०९६७	४९७६१९	४७४७२
६०१	गुर्भाकोट नगरपालिका	सुर्खेत	१३४३०३६	३४०७५	२.५४	४२३६०	५८९८२७	८२८३३	१०००९	१३०३४	६९५७०३	४२१४५९	२२५३८९	४८५	६४७३३३	९०७३०
६०२	चिङ्गाड गाउँपालिका	सुर्खेत	६६३८८८	६३४२	०.९६	३६६९	२४६८१०	४५९९३	१८६२	४७८५५	३४२५२०	२०९४३७	१०२२२५	९७०६	३२१३६८	२४८२१
६०३	चौकुने गाउँपालिका	सुर्खेत	९०७१७०	६२७२४	६.९१	६६०	३००९६४	५९०५३	१९०२	११२३४९	४७४२८८	१९१२३१	११२७३७	१२८९३४	४३२९०२	४२०२६
६०४	पञ्चपुरी नगरपालिका	सुर्खेत	१२६२८८२	१५०२९९	११.९०	१९६९४	३६८८८५	७३०९१	६९८९	२०७३६०	६५६३२५	२३०९०६	१७३७७९	२०१८७२	६०६५५७	६९४६२
६०५	बराहताल गाउँपालिका	सुर्खेत	१०८१३४८	४४२६६	४.०९	५२३३०	४३८३८८	६५४३६	१२८०	६०२३१	५६५३३५	२४३०९७	१५९०३९	११३८७७	५१६०१३	१०१६५२
६०६	वीरेन्द्रनगर नगरपालिका	सुर्खेत	२८७७३५५	१२१७७८	४.२३	३१९६८१	१२५३९७३	८८०६२	६८३७५	६५८१९	१४७४२२९	६९८२१७	४५२९५८	२५१९५१	१४०३१२६	३९०७८४
६०७	भेरीगंगा नगरपालिका	सुर्खेत	१२३५९२४	६२२९५	५.०४	४७१८१	३७८०६१	७८०२२	२४७६८	१६१९१७	६४२७६८	३२८०६१	११७४८७	१४७६०९	५९३१५७	९६७९२
६०८	लेकवेशी नगरपालिका	सुर्खेत	११५३७१०	७३०२२	६.३३	२४५९४	३९२८५८	६०३४२	१४६९५	११९४८९	५८७३८४	३५७८१६	११३७३५	९४७७५	५६६३२६	४५६५२
६०९	खिम्ता गाउँपालिका	सुर्खेत	९९४२३९	४१२८१	४.१५	२४५८	३३४५४६	०३८३३	२८७९	१०६६७९	५०४४८७	३३९६४०	१४५७७५	४३३७	४८९७५२	१७२९३
६१०	खार्पुनाथ गाउँपालिका	हुम्ला	७४६२६९	३२००९	४.२९	७०८०	२७१५९६	३२३८५	८७९	७६४४४	३८१३०४	८६१३४	१३१५४७	१४७२८४	३६४९६५	२३४१९
६११	चिखेली गाउँपालिका	हुम्ला	५३९०७९	४५९७६	८.५३	२०६०३	१८१२१८	३२९४८	२९७	५९५२२	२७३९८५	१६६२३५	४१५७३	५७२८६	२६४०९४	२९४९४
६१२	तौजाकोट गाउँपालिका	हुम्ला	५६०१७३	५०६८१	९.०५	२६३०	१७२३७४	२४२३०	५५५	८१८२०	२७९१७९	१३८९५७	३९०६१	१०२१७६	२८०१९४	२४१५
६१३	नाम्खा गाउँपालिका	हुम्ला	६४३५४८	३२९२	०.५१	२०४३३	२०८४५२	२९५११	१३७६	८६६६७	३२६००६	१०९८८९	९५४०७	११२४४६	३१७५४२	२८८९७
६१४	सर्केगाड गाउँपालिका	हुम्ला	८६६३४३	८१६९६	९.४३	१७०५	२८८६६४	३६४०४	०	११०४९४	४३५५६२	२३६१०७	१२४९३२	६९७४२	४३०७८१	६४८६

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरूज		आय						व्यय				मौज्दात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रदेश अनुदान	राजस्व बाँडफाड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
६१५	सिमकोट गाउँपालिका	हुम्ला	९२५३०२	१७५५०	१.९०	१२७८०	२८०००६	४५१७८	१५१८	१३०१२२	४५६८२४	१८२४८०	१५५४३७	१३०५६१	४६८४७८	११२६
	सुदूरपश्चिम प्रदेश		८२८६६१५६	३७२११९१	४.४९	३५९६७६७	२७४७२०९४	४९२६५१५	११०८५९०	८७१२७७४	४२२१९९७३	२११२४७३९	१२६७६४७९	६८४४९६५	४०६४६१८३	५१७०५५७
६१६	रामारोशन गाउँपालिका	अछाम	८५०६७०	२५२३०	२.९७	२४८३७	३५८५८८	५८५४४	२४७१	४७२३	४२४३२६	२३५५२९	१६४५९१	२६२२४	४२६३४४	२२८१९
६१७	तुर्माखाँद गाउँपालिका	अछाम	८३८८९८	२३९४७	२.८५	३८६१०	३४३८०२	६०६८१	१८६०६	२५४३	४२५६३२	२३३३८५	१४३६६७	३६२१४	४१३२६६	५०९७६
६१८	कमलबजार नगरपालिका	अछाम	१०२४४१७	२६७०२	२.६१	१४०९०	३२९२२३	५५६५७	२६८०	१२९४२३	५१६९८३	२५६८२३	१४१९९१	१०८६२०	५०७४३४	२३६३९
६१९	मेल्लेख गाउँपालिका	अछाम	९३६४०५	२३१३६	२.४७	०	४२०४४६	५८९७२	१८०५	२५८७	४८३८१०	२९८८३६	११२२२६	४१५३३	४४२५९५	३१२१५
६२०	चौरपाटी गाउँपालिका	अछाम	१०६०४५२	४८२८२	४.५५	२६६०८	३२४१४७	६०७६१	९८४५	१२७१६९	५२१९२२	३३६२०४	१८५६९१	१६६३५	५३८५३०	१००००
६२१	सफिबगर नगरपालिका	अछाम	१२०७०६९	५३७१२	४.४५	८२८२३	४९४३७०	६८५३८	६५२६	१०१८५	५७९६१९	४४६५७६	१७१८०१	९०७३	६२७४५०	३४९९२
६२२	बात्रीगढी जयगढ गाउँपालिका	अछाम	७१२३४०	१०८२७	१.५२	११७१२	२३८८४८	४०६८१	२६५३	८४१७२	३६६३५४	२६४७५३	५७१८०	२४०५३	३४५९८६	३२०८०
६२३	मंगलसेन नगरपालिका	अछाम	१२४४९२५	३७३६५	३.००	७००४८	३८५४६६	६६०६७	७४६२	१६०९१५	६१९९१०	४०१०२६	१९५०१८	२८९७१	६२४०१५	६४९४३
६२४	पंचदेवल विनायक नगरपालिका	अछाम	१०८४५७९	१६९९४४	१५.६७	३२१५७	३६४७२४	५८२६५	१६८३	१३२७३८	५५७४१०	२८२१५८	१०९४६५	१३५५४६	५२७१६९	६२३९८
६२५	ढकारी गाउँपालिका	अछाम	८७७४९८	४१९४१	४.७८	७३०८	२९३३३१	५६१६८	२८२७	११५४५५	४६७७८१	१८७७१५	११३४०५	१०८५९७	४०९७१७	६५३७२
६२६	पुनर्वास नगरपालिका	कञ्चनपुर	१२१९७५१	५८०५०	४.७६	९६४९३	३८६२२०	९७७२२	१४३४४	१६८६९३	६६६९७९	३४९२३३	१३४०४१	६९४९८	५५२७७२	२१०७००
६२७	शुक्लाफाँटा नगरपालिका	कञ्चनपुर	१३५६९९२	८०५६	०.५९	२२२५९	१९०३४४	८०७४३	१४५५०	४०७२०१	६९२८३८	४०७९०६	२०३९७५	५२२७३	६६४१५४	५०९४३
६२८	बैलौरी नगरपालिका	कञ्चनपुर	१२३८८८९	६२६५०	५.०६	६६४६३	३७४८९३	८११८१	२३७८७	१५८४५२	६३८३१३	४०३७९२	१६८६९१	२८०९३	६००५७६	१०४२००
६२९	कृष्णपुर नगरपालिका	कञ्चनपुर	१२००२८६	२०२६९	१.६९	१८६८७०	४०६७९९	९१४६०	४१९९६	६५०४४	६०५२९९	२६८०२६	२५२६८७	७४२७४	५९४९८७	१९७१८२
६३०	भिमदत्त नगरपालिका	कञ्चनपुर	२८७२४३८	८७८३४	३.०६	१६४६९६	७०१२५४	११४१८०	१७८८६९	४३७१४७	१४३१५५०	८७४८०५	५१६२५७	४९९२६	१४४०९८८	१५५१५८
६३१	बेदकोट नगरपालिका	कञ्चनपुर	१२६५६०६	१९००४	१.५०	९१५३८	३७३६९७	१०६८८४	१२५५७	१८५७५०	६७८८८८	२५०६५७	१२६९४१	२०९१२०	५८६७१८	१८३७०८
६३२	माहाकाली नगरपालिका	कञ्चनपुर	१२१६३७२	१३४२७५	११.०४	६७३६४	३५५३४४	६०९५४	१७६५३	१८६१७४	६२०१२५	२०६१४०	१८३८००	२०६३०७	५९६२४७	९१२४२
६३३	लालझाडी गाउँपालिका	कञ्चनपुर	६५९४८१	९९८९	१.५१	४०१६२	२१७२६३	५०९८७	१०३३५	६२८१८	३४१४०३	११९३२४	१२२५६४	७६१९०	३१८०७८	६३४८७
६३४	बेलडाँडी गाउँपालिका	कञ्चनपुर	६५७४८९	११६४२	१.७७	७३००	२०५७८९	४०१३२	५८६१	९२१५६	३४३९३८	१३१५५४	८६४४५	९५४५२	३१३५५१	३७६८७
६३५	धनगढी उपमहानगरपालिका	कैलाली	३६८८८८८	१०२२४४	२.७७	१२४८०८	४५८०१४	२९००५५	१४५४७३	९६८२२९	१८६१७७१	७०८४२८	५७६८८२	५४१८०७	१८२७११७	१५९४६२
६३६	घोडाघोडी नगरपालिका	कैलाली	१५००६४०	१८०९७४	१२.०६	१४४७७३	५६८६७५	९९८६८	४१०७४	६५०००	७७४६१७	३९२८७३	२६२६६९	६५०८१	७२६०२३	१९३३६७
६३७	लम्कि चुहा नगरपालिका	कैलाली	२१६५८८६	१०३२८६	४.७७	६५००३	५७२४५५	१५०३४२	२२९७१	३४४८१६	१०९०५८४	३८०९९०	३५८८२०	३३५४९२	१०७५३०२	८०२८५
६३८	चुरे गाउँपालिका	कैलाली	७६६९३९	३१३८३	४.०९	३७६०६	३०२५७०	६३५८२	५७२२	२२८८२	३९४७५६	१७४१५०	१६८२४२	२९७९१	३७२१८३	६०१७९
६३९	गोदावरी नगरपालिका	कैलाली	२३५३४०१	९५९६२	४.०८	१८८३४५	५९६५०४	१५२९२१	१२३२०६	३२९५९९	१२०२२३०	७४१३८८	३६०९२९	४८८५४	११५११७१	२३९४०४
६४०	कैलारी गाउँपालिका	कैलाली	१०१२२०९	२३६१४	२.३३	३४५३६	४७९१७०	०	१५०२०	१९८३०	५१४०२०	३३४४५०	१२२४९६	४१२४३	४९८१८९	५०३६७
६४१	गौरीगंगा नगरपालिका	कैलाली	११६५७४७	४७८२०	४.१०	११२७१७	४०७४७६	११९२३४	१७०८१	३६०६३	५७९८५४	२९५४०२	२२८८७०	६१६२१	५८५८९३	१०६६७८
६४२	मोहन्याल गाउँपालिका	कैलाली	१३६०३३३	४८६९९	३.५८	११४३००	४२३१३३	८१२३७	६४१२	१७६००७	६८६७८९	२६२६०१	१८३९०२	२२७०४१	६७३५४४	१२७५४५
६४३	टिकापुर नगरपालिका	कैलाली	१८६८२२५	२३७९७१	१२.७४	१२४७६८	५११३५९	१२५९६३	७५९४३	२६८८७७	९८२१४२	३५२३१४	२१३०५६	३२०७१३	८८६०८३	२२०८२७
६४४	भजनी नगरपालिका	कैलाली	१४२१०५१	१६८६८९	११.८७	१०८७३३	३४३०७८	८००५५	३०१३२	२५२३०९	७०५५७४	२८३९७५	२१७५३७	२१३९६५	७१५४७७	९८८३०
६४५	बर्दगोरिया गाउँपालिका	कैलाली	८७७०१८	५१२८०	५.८५	२१५१३	२५४०७४	५२४८३	३६२३२	१०७७३३	४५११६२	२३३११०	१४३६७५	४९०७१	४२४८५६	४६८१९
६४६	जानकी गाउँपालिका	कैलाली	८७६१७४	७३०६०	८.३४	१२५३१	३०९३६९	७१२४५	५८४९	६४४२४	४५०८८७	२२५३९५	१४०६६४	५९२२८	४२४२८७	३८१३१
६४७	जोशीपुर गाउँपालिका	कैलाली	८७४०८२	१७२१४	१.९७	६४४०४	२८८०३२	४३९७३	२२७६९	१०३१९९	४५७९७३	१८९७८४	१००८९७	१२५४२८	४१६१०९	१०६२६८
६४८	नवदुर्गा गाउँपालिका	डडेलधुरा	९५५८२२	३०४८३	३.१९	३५०६१	३१३८१९	४७८०६	२४९९	१११४०७	४७५५३१	२०८३४६	१६०५७६	१११३६९	४८०२९१	३०३०१

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरुज		आय						व्यय				मौज्जात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजिगत खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
६४९	भागेश्वर गाउँपालिका	डडेलधुरा	७५९६३८	१८५००	२.४४	७०८३७	३०५८८८	४३७५६	४९०५	१३९०८	३६८४५७	२१७१४९	१३९२४७	३४७८५	३९११८१	४८११३
६५०	गन्यापथुरा गाउँपालिका	डडेलधुरा	७६०३०५	१२६३२	१.६६	१४९७५	२६६८१९	३९१६७	३२३४	६४०४२	३७३२६२	२२०३७८	११३६१५	५३०५०	३८७०४३	११९४
६५१	अमरगढी नगरपालिका	डडेलधुरा	११६०५११	३०२४०	२.६१	४०१३८	३४५३११	५०७१०	२१५५०	१८५०९९	६०२६७०	२६८९१४	१९१७११	९७२१६	५५७८४१	८४९६७
६५२	परशुराम नगरपालिका	डडेलधुरा	१३४३४२२	१७०३५	१.२७	१८२७२	५६००२१	७६९४५	१६१८४	५२८८७	७०६०३७	२६७१८५	२०१५६१	१६८६३९	६३७३८५	८६२२४
६५३	अजयमेरु गाउँपालिका	डडेलधुरा	९३१०८५	५६०५	०.६०	२७१७२	३४४६११	४१७४३	३७७५	७५२८७	४६५४१६	२९१५७७	१४२२७६	३१८१६	४६५६६९	२६९१९
६५४	अलिताल गाउँपालिका	डडेलधुरा	८३५६०७	३५५७६	४.२६	७६४०	३११६०८	५२९४१	४०३७	५१११२	४१९६९८	२०९८३०	१३५७३८	७०३४१	४१५९०९	११४२९
६५५	दिपायल सिलगढी नगरपालिका	डोटी	१२०५५०३	१५६२४	१.३०	२७७९२	३९४५६६	६७७९१	१२५६७	१५१५०५	६२६४२९	२६४९१८	१०७४१९	२०६७३७	५७९०७४	७५१४७
६५६	बडीकेदार गाउँपालिका	डोटी	६००५९३	३९६२६	६.६०	०	२४८०७४	५१२९३	३७८६	३०५८	३०६२११	१८२२९६	९९३४८	१२७३८	२९४३८२	११८२९
६५७	बोगटान गाउँपालिका	डोटी	७२२४३३	४२०६४	५.८२	४५५५१	२९५१२४	५२६९८	२३१३	९२८३	३५९४१८	१७९७७५	१४९०९८	३४१४२	३६३०१५	४१९५४
६५८	शिखर नगरपालिका	डोटी	१२३८४०८	३६३९८	२.९४	२७०४०	३९५७१४	७२६०३	८३४६	१५८८०२	६३५४६५	४३५६२०	१४९०९०	१८२३३	६०२९४३	५९५६२
६५९	सायल गाउँपालिका	डोटी	६५४७५५	२५०३३	३.८२	१३४३७	२६७७३०	४७६३९	४४७९	२४२६४	३४४११२	१४२०१७	१२१६१३	४७०१३	३१०६४३	४६९०६
६६०	के.आई.सि. गाउँपालिका	डोटी	७८४३७४	२०३२६	२.५९	५३६२	२६६६५८	४५८०७	२३५१	८८४४९	४०५२६५	१५६६०५	११२९४९	१०९५५५	३७९१०९	३१५१८
६६१	आदर्श गाउँपालिका	डोटी	८२७९२९	९६९३१	११.७१	२२०१७	२६३३३५	५६०३९	८८९	१०८५७०	४२८८३३	१६६८५८	१०१७७९	१३०४५९	३९९०९६	५१७५४
६६२	जोरायल गाउँपालिका	डोटी	१०४९९५१	६६५६८	६.३४	२६७७३	३५२८४६	६८३६८	२१४२	१०४७७०	५२८१२६	२५८५०२	१५६४१६	१०६९०७	५२१८२५	३३०७४
६६३	पुर्विचौकी गाउँपालिका	डोटी	६६५६०८	२३२७७	३.५०	११०००	२७०४६७	४८९७३	५४७१	४९३१	३२९८४२	२०४४४३	१०५१०३	२६२२०	३३५७६६	५०७६
६६४	बुंगल नगरपालिका	बझाङ	१३८३१८५	५९४८९	४.३०	१४२५५७	५३६८८२	७२६८१	११५०	४७३१५	६५८०२८	४७३९९४	२४७६९२	३४७१	७२५१५७	७५४२८
६६५	केदारस्युँ गाउँपालिका	बझाङ	१०३६०७२	७९३१	०.७७	४५६७७	३६१६०७	४६८५७	११६३	१०६२६७	५१५८९४	२८५९६९	१२९२३०	१०५९७९	५२०१७८	४१३९३
६६६	बित्थडचिर गाउँपालिका	बझाङ	८९९४९६	४८९५५	५.४४	३३६३	३२४००५	४२८०९	२८०५	९०५५९	४६०१७८	२७९४३२	१३५६७६	२४२१०	४३९३१८	२४२२३
६६७	दुर्गाथली गाउँपालिका	बझाङ	७५१३२७	५५९१	०.७४	१४६६६	२७२३७९	३५३००	२३९९	८२८५६	३९२९३४	१६०००९	९२९३०	१०५४५४	३५८३९३	४९२०७
६६८	छबिस पाथिभरा गाउँपालिका	बझाङ	९७००१७	२४८०८	२.५६	४३९६९	३५६८२९	४६५६	३७७९	१०७६११	४७२८७५	३२४९४३	१५९०६८	१३१३१	४९७१४२	१९७०२
६६९	सुर्मा गाउँपालिका	बझाङ	५१७३३९	५२५९	१.०२	१६१४	१८०६८०	३५२६१	२२२८	४४९१२	२६३०८१	१३४९९३	११८२२६	१०३९	२५४२५८	१०४३७
६७०	जयपृथ्वी नगरपालिका	बझाङ	१२५२९३६	७२८४१	५.८१	४४०६६	४५१४६०	५३८००	१२९४१	१२२७४९	६४०९५०	३७०७१९	२३३५०२	७७६५	६११९८६	७३०३०
६७१	थलारा गाउँपालिका	बझाङ	९२४४३९	१४४७६	१.५७	२३६८७	३४७४५१	४२२३४	१३६१	७९६१३	४७०६५९	२८६७०४	१६६६८४	३९२	४५३७८०	४०५६६
६७२	साइपाल गाउँपालिका	बझाङ	३८९८०८	४०५१६	१०.३९	२७१८५	१३२५२०	३५४६२	६१९	१६४४८	१८५०४९	८०४२७	१११४२७	१२८०५	२०४७५९	७४७५
६७३	खसडझा गाउँपालिका	बझाङ	८३५२७०	४०७३२	४.८८	२३१३५	२९६०२१	३९५६५	५२८	७३४४५	४०९५५९	२१०६७१	१४३२४२	७१७९८	४२५७११	६९८३
६७४	मष्टा गाउँपालिका	बझाङ	८१९०३३	३४५७९	४.२२	८३९०	२८३९३३	३७७९६	१३४२	८४४५७	४०७५२८	१८५१४५	१३५१०५	९१२५५	४११५०५	४४१३
६७५	तलकोट गाउँपालिका	बझाङ	७८२३८८	१९२०५	२.४५	३४३४	२८७७४३	३८०६५	२२११	७४०३१	४०२०५०	१६३५८७	१२९३१०	८७४४१	३८०३३८	२५१४६
६७६	जगन्नाथ गाउँपालिका	बाजुरा	६६३८८९	३६५९०	५.५१	६९५	२४००९६	३३३२७	१४९०	६६७७३	३४१६८६	१४३६५९	१३०५१४	४८०३०	३२२२०३	२०१७८
६७७	त्रिवेणी नगरपालिका	बाजुरा	८५४००६	१५०२९०	१७.६०	९१३४६	३११८८०	४८८६६	२८२४	७०२८४	४३३८५४	१८८४१०	१३३४६७	९८२७५	४२०१५२	१०४०४८
६७८	बडिमालिका नगरपालिका	बाजुरा	८६४२७९	५१८८५	६.००	४०८३७	३१४६०९	८८९५२	४५३०	६४९१४	४३३००५	१८७४५३	१५५३११	८८५१०	४३१२७४	४२५६८
६७९	हिमाली गाउँपालिका	बाजुरा	५८९४५४	१५३९१	२.६१	२५६३७	२१७६४५	४१८३८	१३४९	३५१६४	२९५९९६	१६४७५८	१८७७०	२९३४५८	२८१७५	२८१७५
६८०	बुढीनन्दा नगरपालिका	बाजुरा	७२८६४०	३३००९	४.५३	४४३४०	२९३८४१	५०८९६	१५९७	६६९५	३५३०२९	१९५९३४	१३९५२४	४०१५३	३७५६११	२१७५८
६८१	स्वामी कार्तिक गाउँपालिका	बाजुरा	८०३८८७	७२९५९	९.०८	२०६५०	२९७४७९	३७४७७	२७४२	६८९२०	४०६६१८	५४८६४	१२८९०६	२१३४९९	३९७२६९	२९९९९
६८२	गौमुल गाउँपालिका	बाजुरा	५९३८४२	२१७१७	३.६६	१३३९९	२३६५३४	३४०७०	८१३	४०७४५	३१२१६२	१६००१५	११८३६६	३२९९	२८१६८०	४३८८१
६८३	छेडेदह गाउँपालिका	बाजुरा	६८४२७४	२०३५८	२.९८	२८९७६	३०५०९८	४७४३९	८८८	३१९५	३५६६२०	१७०३३३	१००७५२	५६५६९	३२७६५४	५७९४२

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरजु		आय						व्यय				मौज्दात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
६८४	बुढीगंगा नगरपालिका	बाजुरा	९०३७८९	४७३३४	५.२४	७६६८५	३७०११६	४५१३६	११६९	८५७७४	५०२१९५	१९०३२६	१११२८४	९९९८४	४०१५९४	१७७२८६
६८५	डीलासैनी गाउँपालिका	बैतडी	८६४१७९	५२०२२	६.०२	७५०१	२९३६०१	५३२१९	१९६९	९०३०९	४३९०९८	५७१४३	६८७५९	२९९१७९	४२५०८१	२१५१८
६८६	पाटन नगरपालिका	बैतडी	१२०३८३०	१७२३६	१.४३	११५९२	४५१७५६	६५६२७	४५१३	११६६४१	६३८५३७	३३३७९१	१२१८२६	१०९६७६	५६५२९३	८४८३६
६८७	मेलौली नगरपालिका	बैतडी	९८३५१२	१७३३५	१.७६	५१६१०	३७८४४३	४७४८३	४८२६	९०७१७	५२१४६९	३३७४७७	८५९१९	३८६४७	४६२०४३	१११०३६
६८८	शिवनाथ गाउँपालिका	बैतडी	५९८८५८	२९०१२	४.८४	३५१९७	२८३०५५	३७९२३	२१८०	१६६४६	३३९८०४	१४३०८६	९६५५६	१९४१२	२५९०५४	११५९४७
६८९	दशरथचन्द नगरपालिका	बैतडी	१४०८१४३	४५५०१	३.२३	१११४७	४६८३७४	६८८८२	३७३९	१७११७७	७१२१७२	५१६६२३	१४२७९६	३६५५२	६९५९७१	२७३४८
६९०	पन्नेध्वर गाउँपालिका	बैतडी	७४६४२६	३३६६६	४.५१	१९३७६	३१७४५९	४६३६९	१९१४	१४८६०	३८०६०२	२०५२७९	१३५४२०	२५१२५	३६५८२४	३४१५४
६९१	सुर्नया गाउँपालिका	बैतडी	६८८१२०	३९८२६	५.७९	१७६५०	२९८३८७	४५९२२	२१२६	८१८१	३५४६१६	२३०११४	१००१०२	३२८८	३३३५०४	३८७६२
६९२	दोगडाकेदार गाउँपालिका	बैतडी	१०२७१३२	२२७७९	२.२२	१७४३३	३४१८१५	५४३९९	४५७७	१०९६१८	५१०४०९	२४१७४५	१७३६६२	१०१३१६	५१६७२३	११११९
६९३	सिगास गाउँपालिका	बैतडी	८७९९१५	३४२५८	३.८९	५९५१८	३२०९७०	५४९४४	५९७७	७८३४२	४६०२३३	१८७६६८	१५६७५२	७५२६२	४१९६८२	१०००६९
६९४	पुर्चौडी नगरपालिका	बैतडी	१२६७५७७	३४६७२	२.७४	४२९९३	४१५३७८	७५४४६	३९१९	१४४२२९	६३८९७२	३०६१८१	१५२८९९	१६९५२५	६२८६०५	५३३६०
कुल जम्मा			८१२८८३५९६	४०२४११८८	४.९५	५९६२९३७१	२५९१८८३५७	४९३१६६३८	२४४९१३६२	८८८४१००६	४२१८३७३६२	१८१२२३२३४	१२१४५४६८४	८९४३९१२१	३९२११७०४०	८९३४९६९४

स्थानीय तह सञ्चित कोष विवरण

२०७५/७६ को वक्यौता

क्र.सं.	स्थानीय तह	जिल्ला	लेखापरीक्षण रकम	वेरजु		आय						व्यय				मौज्दात बाँकी
				रकम	प्रतिशत	गतवर्षको जिम्मेवारी	संघ प्रवेश अनुदान	राजस्व बाँडफाँड	आन्तरिक आय	अन्य आय	जम्मा आय	चालु खर्च	पूँजित खर्च	अन्य खर्च	जम्मा खर्च	
						१	२	३	४	५	६(२+३+४+५)	७	८	९	१०(७+८+९)	११(१+६-१०)
१	जिराभवानी गाउँपालिका	पर्सा	५३४३८८	१४२८७९	२६.७४	४६३४२	२०७८३०	४४२७२	४३८	०	२५२५४०	१४९५७०	१२६५९१	५६८७	२८१८४८	१७०३४
२	नवराजपुर गाउँपालिका	सिरहा	४८८८७४	५४४८०	११.३५	३९८५५	१५७९१६	३८८४५	७०४	४३४९८	२४०९६३	३८४४१	११३२६१	९६२०९	२४७९११	३२९०७
३	बलरा नगरपालिका	सर्लाही	८०५२८५	२९७८०३	३६.९८	५३८९४	२७९०२०	६५७९०	३५१३	८७४३१	४३५७५४	२३१३१२	१३५७८६	२४३३	३६९५३१	१२०११७
४	फतुवा बिजयपुर नगरपालिका	रौतहट	७९६९६३	६५६८१	८.२४	३५१५६	२२६६८१	६३९१३	१६०१४	७७३२७	३८३९३५	२२८९१८	१०९७०४	७४४०६	४१३०२८	६०६३
५	भगवानपुर गाउँपालिका	सिरहा	४८०५७३	३१६३४	६.५८	४६७२५	१६९१९१	२५१८३	२४०३	४३७५९	२४०५३६	११३४९३	१२६१७१	३७३	२४००३७	४७२२४
जम्मा			३१०६०८३	५९३४७७	१९.११	२२१९७२	१०४०६३८	२३८००३	२३०७२	२५२०१५	१५५३७२८	७६१७३४	६११५१३	१७९१०८	१५५२३५५	२२३३४५
वक्यौता समेत कुल जम्			८१५९८९६७९	४०८३४६६५	५.००	५९८५१३४३	२६०२२८९९५	४९५५४६४१	२४५१४४३४	८९०९३०२१	४२३३९१०९०	१८१९८४९६८	१२२०६६१९७	८९६१८२२९	३९३६६९३९५	८९५७३०३९

(प्रतिवेदनको परिच्छेद ४ सँग सम्बन्धित)

नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्व रहेका संगठित संस्थाको २०७६/७७ मा जिम्मेवार पदाधिकारीको नामावली :

क्र.सं.	निकाय	जिम्मेवार पदाधिकारी	कार्य अवधि
१	अपर अरुण हाइड्रोपावर लिमिटेड	महाप्रबन्धक, फणेन्द्रध्वज श्रेष्ठ	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२	उत्तरगंगा पावर कम्पनी लिमिटेड	महाप्रबन्धक, अम्बिकेश कुमार झा	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३	उदयपुर सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड	महाप्रबन्धक, गोपी कृष्ण न्यौपाने	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
४	औद्योगिक व्यवसाय विकास प्रतिष्ठान	कार्यकारी निर्देशक, आनन्द बहादुर श्रेष्ठ	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
५	कर्मचारी सञ्चय कोष	प्रशासक, तुलसी प्रसाद गौतम	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
६	काठमाडौं उपत्यका खानेपानी व्यवस्थापन बोर्ड	कार्यकारी प्रमुख, डा. संजिव विक्रम राणा	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
७	कानून किताब व्यवस्था समिति	कार्यकारी अधिकृत, विनोद कुमार भट्टराई	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
८	कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड	प्रबन्धक, हरी प्रसाद गजुरेल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
९	खाद्य व्यवस्था तथा व्यापार कम्पनी लिमिटेड	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, मोहन प्रकाश चन्द	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१०	गुठी संस्थान	प्रशासक, नारायण चौधरी दिपक काफ्ले शेष नारायण पौडेल	२०७६।४।१ देखि २०७६।८।३१ २०७६।९।१ देखि २०७७।२।१३ २०७७।२।१३ देखि २०७७।३।३१
११	गोरखापत्र संस्थान	कार्यकारी अध्यक्ष, कृष्णमुरारी भण्डारी	२०७५।४।१ देखि २०७७।३।३१
१२	जडीबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन कम्पनी लिमिटेड	महाप्रबन्धक, ज्ञानेश्वर कार्की	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१३	जनक शिक्षा सामग्री केन्द्र लिमिटेड	प्रमुख निर्देशक, तील बहादुर अधिकारी	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१४	जनकपुर चुरोट कारखाना लिमिटेड	महाप्रबन्धक, यज्ञराज कोइराला	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१५	तनहुँ हाइड्रोपावर लिमिटेड	महाप्रबन्धक, प्रदिप कुमार थिक्के	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१६	तामाकोशी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, नसिबमान प्रधान	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१७	तारागाउँ विकास समिति	कार्यकारी प्रमुख, डा. धनन्जय रेग्मी	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१८	दुग्ध विकास संस्थान	महाप्रबन्धक, रुद्र प्रसाद पौडेल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१

अनुसूचीहरू

क्र.सं.	निकाय	जिम्मेवार पदाधिकारी	कार्य अवधि
१९	दुधकोशी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, बसन्तध्वज श्रेष्ठ	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२०	धौवादी फलाम कम्पनी लिमिटेड	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, डा. जनक बहादुर चन्द	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२१	नगर विकास कोष	कार्यकारी निर्देशक, कृष्ण प्रसाद सापकोटा	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२२	नागरिक लगानी कोष	कार्यकारी निर्देशक, रमण नेपाल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२३	निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण कोष	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, विष्णु बाबु मिश्र	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२४	नेपाल औषधि लिमिटेड	महाप्रबन्धक, मोहम्मद सफिउल्लाह	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२५	नेपाल खानेपानी संस्थान	महाप्रबन्धक, भुपेन्द्र प्रसाद	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२६	नेपाल धितोपत्र बोर्ड	कार्यकारी अध्यक्ष, भिष्मराज ढुंगाना	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२७	नेपाल टेलिभिजन	महाप्रबन्धक, फूलमान वन तामाङ	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२८	नेपाल नागरिक उड्डयन प्राधिकरण	महानिर्देशक, राजन पोखरेल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२९	नेपाल पशु चिकित्सा परिषद्	रजिष्ट्रार, नारायण प्रसाद घिमिरे	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३०	नेपाल पारवाहन तथा गोदाम व्यवस्था कम्पनी लिमिटेड	महाप्रबन्धक, गिरीराज ज्ञवाली	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३१	नेपाल पर्यटन बोर्ड	कार्यकारी प्रमुख, दीपक राज जोशी सामुहिक व्यवस्थापन डा. धनन्जय रेग्मी	२०७४।४।१ देखि २०७६।९।७ २०७६।९।८ देखि २०७६।१०।१५ २०७६।१०।१६ देखि २०७७।३।३१
३२	नेपाल राष्ट्र बैंक	गभर्नर, महाप्रसाद अधिकारी	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३३	नेपाल रेल्वे कम्पनी	महाप्रबन्धक, गुरु प्रसाद भट्टराई	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३४	नेपाल वन निगम	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, राम प्रसाद लम्साल, राजेन्द्र के.सी. प्रकाश लम्साल	२०७६।४।१५ देखि २०७६।१०।२६ २०७६।११।२७ देखि २०७७।१।१६ २०७७।१।३० देखि २०७७।३।३१
३५	नेपाल वायुसेवा निगम	महाप्रबन्धक, डीम प्रसाद पौडेल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३६	नेपाल विद्युत प्राधिकरण	कार्यकारी निर्देशक, कुलमान घिसिङ्ग	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३७	प्रेस काउन्सिल नेपाल	कार्यवाहक अध्यक्ष, गोपाल बुढाथोकी	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३८	पूर्वाधार निर्माण कम्पनी लिमिटेड	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, देवेन्द्र के.सी.	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३९	बीमा समिति	कार्यकारी निर्देशक, राजुरमण पौडेल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१

अनुसूचीहरू

क्र.सं.	निकाय	जिम्मेवार पदाधिकारी	कार्य अवधि
४०	मोदी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड	महाप्रबन्धक, सुर्य प्रसाद पौडेल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
४१	रघुगंगा हाइड्रोपावर लिमिटेड	प्रबन्धक सञ्चालक, गणेश के.सी	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
४२	राष्ट्रिय आवास कम्पनी	महाप्रबन्धक, नारायण प्रसाद बास्तोला	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
४३	राष्ट्रिय प्रसारण ग्रिड कम्पनी लिमिटेड	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, नेत्र प्रसाद ज्ञवाली	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
४४	राष्ट्रिय समाचार समिति	अध्यक्ष, हरिहर अधिकारी	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
४५	राष्ट्रिय सहकारी विकास बोर्ड	सदस्य सचिव, चक्र बहादुर पराजुली	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
४६	वन पैदावार विकास समिति	कार्यकारी अध्यक्ष, विन्दु कुमारी मिश्र	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
४७	स्यार्पु पावर कम्पनी लिमिटेड	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, प्रदिप ओली	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
४८	सांस्कृतिक संस्थान	महाप्रबन्धक, अशोक कुमार राई	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
४९	हेटौडा सिमेन्ट उद्योग लिमिटेड	महाप्रबन्धक, प्रेम शंकर सिंह	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१

लेखापरीक्षक परामर्श गरेका संगठित संस्थाको आर्थिक वर्ष २०७६/७७ मा जिम्मेवार पदाधिकारीको नामावली :

क्र.सं.	निकाय	जिम्मेवार पदाधिकारी	कार्य अवधि
१	अपर तामाकोशी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड, ज्ञानेश्वर, काठमाडौं	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत विज्ञान प्रसाद श्रेष्ठ	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२	आर बि बि मर्चेन्ट बैकिङ लिमिटेड, टेकु, काठमाडौं	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत बन्नी प्रसाद प्याकुरेल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३	एनइए इन्जिनियरिंग कम्पनी लिमिटेड, टेड्ढावर, थापाथली, काठमाडौं	प्रबन्ध सञ्चालक हितेन्द्र देव शाक्य	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३२
४	औद्योगिक क्षेत्र व्यवस्थापन लिमिटेड, बालाजु, काठमाडौं	महाप्रबन्धक सुवास सिटौला	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
५	काठमाण्डौ उपत्यका खानेपानी लिमिटेड,	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत मिलन शाक्य	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
६	कृषि विकास बैंक, शाहपथ, काठमाडौं	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत अनिल कुमार उपाध्याय	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
७	कोष व्यवस्थापन कम्पनी,	महाप्रबन्धक नारायण प्रसाद आचार्य	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
८	चिलिमे इन्जिनियरिंग एण्ड सर्भिसिज कम्पनी लिमिटेड, बाँसवारी, काठमाडौं	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत प्रवेश विक्रम थापा	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
९	चिलिमे जलविद्युत कम्पनी, धुम्बराही, काठमाडौं	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत सुवास कुमार मिश्र	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१०	जगदुल्ला हाइड्रो पावर कम्पनी लिमिटेड, बुद्धनगर काठमाडौं	महाप्रबन्धक डा. सुरेन्द्र कुमार उप्रेती	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
११	दोलाखा दुग्ध उद्योग लिमिटेड, चरीकोट, दोलाखा	प्रबन्धक सञ्चालक चक्रवर्ती पौडेल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१२	नलगाड हाइड्रो पावर कम्पनी लिमिटेड, बुद्धनगर, काठमाडौं	निमित्त प्रमुख कार्यकारी अधिकृत राम गोपाल लागेजु	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१३	नेपाल आयल निगम, बबरमहल, काठमाडौं	कार्यकारी निर्देशक सुरेन्द्र कुमार पौडेल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१४	नेपाल ओरिण्ड म्याग्नेसाइट प्राईभेट लिमिटेड, मध्यबानेश्वर, काठमाडौं	कार्यकारी प्रमुख विश्वध्वज जोशी	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१५	नेपाल दुरसञ्चार कम्पनी लिमिटेड, भद्रकाली, काठमाडौं	कार्यकारी अधिकृत डिल्लीराम अधिकारी	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१६	नेपाल बैङ्क लिमिटेड,	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत कृष्ण बहादुर अधिकारी	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१७	नेपाल मेटल कम्पनी लिमिटेड, लैनचौर, काठमाडौं	बोर्ड सचिव अधिकृत विश्वहरी दुङ्गेल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१८	नेपाल स्टक एक्स्चेन्ज लिमिटेड, सिंहदरबारप्लाजा काठमाडौं	कम्पनी सचिव चन्द्रसिंह साउद	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
१९	पावर ट्रान्समिसन कम्पनी लिमिटेड, ट्रेडटावर, थापाथली	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत श्याम कुमार यादव	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२०	बुटवल धागो कारखाना लिमिटेड उद्योग विभाग, त्रिपुरेश्वर, काठमाडौं	निमित्त महाप्रबन्धक डोलराज शर्मा	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२१	मध्य भोटेकोशी जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड, महाराजगञ्ज काठमाडौं	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत मणिकुमार काफ्ले	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२२	रसुवागढी हाइड्रोपावर कम्पनी लिमिटेड, लाजिम्पाट, काठमाडौं	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत विश्व मल्ल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१

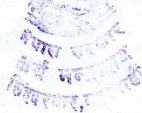
क्र.सं.	निकाय	जिम्मेवार पदाधिकारी	कार्य अवधि
२३	राष्ट्रिय उत्पादकत्व तथा आर्थिक विकास केन्द्र, बालाजु काठमाडौं	महाप्रबन्धक अन्नना तामाकार	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२४	राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक, सिंहदरबारप्लाजा, काठमाडौं	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत किरण कुमार श्रेष्ठ	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२५	राष्ट्रिय बीमा कम्पनी लिमिटेड, रामशाहपथ काठमाडौं	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत डा. डिल्लीराज अर्याल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२६	राष्ट्रिय बीमा संस्थान, रामशाह पथ, काठमाडौं	प्रशासक कवि प्रसाद पाठक	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२७	रेमिट हाइड्रो कम्पनी लिमिटेड, बबरमहल, काठमाडौं	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत नगेन्द्रनाथ ज्ञवाली	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२८	विद्युत उत्पादन कम्पनी लिमिटेड, थापागाँउ काठमाडौं	प्रबन्धक निर्देशक मोहनराज पन्त	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
२९	विशाल बजार कम्पनी लिमिटेड,	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत दिलिप चन्द शाह	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३०	साझा प्रकाशन, पुल्चोक, ललितपुर	महाप्रबन्धक होम प्रसाद गौतम	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३१	साझा भण्डार लिमिटेड, काठमाडौं	महाप्रबन्धक अमर थापा	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३२	साझा यातायात सहकारी संस्था लिमिटेड,	महाप्रबन्धक महेन्द्रराज पाण्डे	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३३	साझा स्वास्थ्य सेवा,	महाप्रबन्धक शंकर ढकाल निमित्त महाप्रबन्धक भरत प्रसाद ढकाल	२०७६।४।१ देखि २०७६।१२।५ २०७६।१२।६ देखि २०७७।३।३१
३४	सान्जेन जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड, महाराजगन्ज काठमाडौं	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत किरण कुमार श्रेष्ठ	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३५	सिडिएस एण्ड क्लियरिंग कम्पनी लिमिटेड, पुतलीसडक, काठमाडौं	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत देव प्रकाश गुप्ता, का.मु. प्रमुख कार्यकारी अधिकृत कन्चन सापकोटा	२०७६।४।१ देखि २०७६।८।१५ २०७६।८।१६ देखि २०७७।३।३१
३६	सिम्बुवा रेमिट हाइड्रो लिमिटेड,	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत कृष्ण प्रसाद न्यौपाने	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३७	हाइड्रोइलेक्टिसिटी इन्भेष्टमेन्ट एण्ड डेभलपमेन्ट, बबरमहल, काठमाडौं	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत छविराज पोखेल	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१
३८	त्रिशुली जलविद्युत कम्पनी लिमिटेड, वनस्थली, काठमाडौं	प्रबन्धक सञ्जालक मोहन प्रसाद गौतम	२०७६।४।१ देखि २०७७।३।३१

पत्र संख्या:- २०७८/७९

च. नं.:-

नेपाल सरकार
अर्थ मन्त्रालय

सिंहदरबार, काठमाडौं
नेपाल ।

उत्तरदायित्व स्पष्टोक्ति

नेपालको संविधानको भाग १० मा रहेको आर्थिक कार्य प्रणाली सम्बन्धी प्रावधान, आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६ र आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७ को व्यवस्था बमोजिम आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को वार्षिक आर्थिक विवरणहरू (संश्लिष्टकोष र आय-व्यय विवरणहरू) तथा लेखा टिप्पणी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयद्वारा तयार पारिएको छ ।

नगदमा आधारित लेखा प्रणाली बमोजिम अभिलेखित सूचनाको आधारमा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयद्वारा उक्त आर्थिक विवरणहरू तयार पारिएको हो । यस विवरणमा नेपाल सरकारको आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को अन्त्यको आर्थिक स्थिति र सो आर्थिक वर्षमा भएको सरकारी कारोबारलाई प्रतिबिम्बित गरिएको छ । उपर्युक्त बमोजिम आर्थिक विवरण संवैधानिक र कानूनी प्रावधान सम्मत रहनुका साथै आर्थिक विवरण एवम् सूचना पूर्ण र विश्वासनीय छन् ।

मानेन्द्र पौडेल

(नि. महालेखा नियन्त्रक)

महालेखा नियन्त्रक कार्यालय

यी आर्थिक विवरण तथा सूचनाहरू आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व ऐन, २०७६, आर्थिक कार्यविधि तथा वित्तीय उत्तरदायित्व नियमावली, २०७७, नेपाल सरकार कार्यविभाजन नियमावली, २०७४ र नेपाल सरकार कार्यसम्पादन नियमावली, २०६४ को प्रावधान सम्मत रहेका छन् ।

मधु कुमार मरासिनी

(सचिव)

अर्थ मन्त्रालय

टेलिफोन नं.:- बजेट म. ४२११८०१, प्रशासन म. ४२११७४८, ४२११३००, राजस्व व्य.म. ४२११८६७, अ.आ.स.स.म. ४२११८३७
आ.नि.वि.म. ४२११८२६, योजना, अनुगमन तथा मू.म. ४२००५३७, कानून तथा फैसला का.म. ४२११८१३, वि.क्षे.व्य. तथा स.स.म. ४२११९९३, वि.ह.म. ४२११३१६
फ्याक्स नं. ४२११९६४, ४२११३४८ (बजेट म.), ४२११९६५, (अ.आ.स.स.म.)
ईमेल : admindivision@mof.gov.np, वेब साईट: www.mof.gov.np

नेपाल सरकार
अर्थ मन्त्रालय
महालेखा नियन्त्रक कार्यालय
संघीय सन्विष्ट कोषको वार्षिक आर्थिक विवरण
(सोझी भुक्तानी तथा वस्तुगत सहायता समेत)
आर्थिक वर्ष २०७६/७७

प्राप्ति तर्क:

क्र.सं.	विवरण	टिप्पणी नं.	चालु वर्ष (आ.व.२०७६/७७)		गर्त वर्ष (आ.व.२०७५/७६)	
			रकम रु.	जम्मा रकम	रकम रु.	जम्मा रकम
१	राजस्व तथा अनुदान:			७८२,८०९,२०७,०२९.७८		७७२,९९५,४५६,०५६.३९
१.१	राजस्व			७५३,०६४,०१६,६०९.४४		७४३,४११,२५९,०८०.९३
१.१.१	कर	१.१	६१३,३९०,४८३,६८३.१३		६४३,३७६,२९९,९९८.९५	
१.१.२	अन्य राजस्व	१.१	९२,१०७,७४७,७९२.१४		८९,९९३,७८५,५९४.४३	
१.१.३	गत वर्षको नगद मौज्जात तथा बेरुजु	१.१	४७,५६५,७८५,१३४.१७		१०,०४१,१७३,४८७.५५	
१.२	अनुदान					
१.२.१	नगद अनुदान			२,०४८,१५९,२९३.४५		१,१७१,१३०,१७९.३७
	(आ) चालु आ.ब.को	१.२	२,०४८,१५९,२९३.४५		१,१७१,१३०,१७९.३७	
	(आ) गत विगत आ.ब.को	१.२	-		-	
१.२.२	सोझी भुक्तानी हुने अनुदान	१.२	१७,१४३,६९३,०७९.४४		२०,१८५,३६९,१८९.७१	
	(आ) चालु आ.ब.को	१.२	१७,१४३,६९३,०७९.४४		१९,३९३,३५६,७५०.५४	
	(आ) गत विगत आ.ब.को	१.२	-		७९२,०१२,४३९.१७	
१.२.३	सोझी भुक्तानी हुने अनुदान		८,८०८,५०८,००८.७५		६,८३९,४९९,२८२.४९	
१.२.४	वस्तुगत सहायता		१,७४४,८३०,०३८.७०		१,३८८,१९८,३२३.८९	
२	वित्तीय व्यवस्था			३२२,५७१,६३२,३८९.१५		२२९,३५०,३८१,८७६.२९
२.१	ऋण लगानी फिर्ता		१,७८८,१५३,१२९.२१		३,०८६,११७,७६१.८५	
२.१.१	आन्तरिक स्रोतबाट भएको ऋण लगानी फिर्ता		१९९,६२३,५५६.७५		१,९५७,०४९,७६५.३४	
२.१.२	वैदेशिक स्रोतबाट भएको ऋण लगानी फिर्ता		१,५८८,५२९,५७२.४६		१,१०९,०६७,९९६.५१	
२.२	शेयर बिक्री					
२.२.१	आन्तरिक शेयर बिक्री		-		-	
२.२.२	वैदेशिक शेयर बिक्री		-		-	
२.३	वैदेशिक ऋण प्राप्ति		१२७,२९७,९३८,९१०.३९		१२९,९०२,२६४,११४.४४	
२.३.१	नगद ऋण	१.३	३५,११७,६७३,७९२.७०		३०,७४८,५२९,१७३.९०	
२.३.२	सोझी भुक्तानी हुने ऋण	१.३	६०,५८६,८८५,९१४.३५		६४,३४९,२७९,५९३.४९	
	(आ) चालु आ.ब.को	१.३	४७,१८३,४२६,५१७.७३		६१,९६५,१५५,५१९.६२	
	(आ) गत विगत आ.ब.को	१.३	१३,४०३,४५९,३९६.६२		२,३८४,१२४,०७३.८७	
२.३.३	सोझी भुक्तानी ऋण		३१,५९३,३७९,२०३.३४		३४,८०४,४५५,३४७.०५	
२.४	आन्तरिक ऋण	१.४	१९३,४८५,५४०,३४९.५५		९६,३८२,०००,०००.००	
३	अन्य प्राप्ति					५८०,०५०.४४
क	आर्थिक वर्ष २०७५/७६ को संघको राजस्व आम्दानी नेपाल राष्ट्र बैंक सँगको हिसाव समायोजन गर्दा CBS र RMIS बीच बैकमा बढी देखिएको रकम				५८०,०५०.४४	
	यस वर्षको जम्मा प्राप्ति			१,१७५,३८०,८३९,४१८.९३		१,००२,३४६,४१७,९८३.१२

(शेवनाथ सुवेदी)
लेखा नियन्त्रक

(मेव प्रसाद भुर्तेल)
उप-महालेखा नियन्त्रक

(मानिक पोडेल)
सहाय महालेखा नियन्त्रक

(मधुकुमार मरासिनी)
महालेखा नियन्त्रक

नेपाल सरकार
अर्थ मन्त्रालय
महालेखा नियन्त्रक कार्यालय
संघीय सञ्चित कोषको वार्षिक आर्थिक
आर्थिक वर्ष २०७६/७७

भुक्तानी तर्फः

[illegible]

क्र.सं.	विवरण	टिप्पणी नं.	घातु बर्ष (आ.ब.२०७६/७७)			गत बर्ष (आ.ब.२०७५/७६)		
			रकम रु.		जम्मा रकम रु.	रकम रु.		जम्मा रकम रु.
१.२.३	सोही भुक्तानी		८,८०८,५०८,००८.७५			६,८३९,४९९,२८२.४९		
१.२.४	बलुगुल सहानता		१,७४४,८३०,०३८.७०			१,३८८,१९८,३२३.८९		
१.३	बेटीशिक क्रय खोत			११६,४८८,८१३,५१३.७७			१२४,३७२,५४९,००५.०४	
१.३.१	गाद		३७,७१२,००७,७९२.७०			३०,७४८,५२९,१७३.९०		
१.३.२	सोपवर्ती हुने		४७,१८३,४२६,५१७.७३			५८,८१९,५६४,४८४.०९		
१.३.३	सोही भुक्तानी हुने		३१,५९३,३७९,२०३.३४			३४,८०४,४५५,३४७.०५		
ग	खर्च खोतका आधारमा				१,०९१,१३५,२८४,१७२.७३			१,११०,४५७,०८५,०८५.७२
१.१	नेपाल सरकार खोत			९५१,४३०,६८५,३७६.६८			९६३,१८५,८८५,८५२.१४	
१.२	बेटीशिक खोत			१३९,७०४,५९८,७९६.०५			१४७,२७१,२०९,२३३.५८	
१.२.१	गाद अनुदान		१,४४९,०३३,०२८.९०			१,१७१,१३०,१७९.३७		
१.२.२	सोपवर्ती हुने अनुदान		११,२१३,४१४,२०५.९३			१३,४९९,८३२,४४२.७९		
१.२.३	सोही भुक्तानी हुने अनुदान		८,८०८,५०८,००८.७५			६,८३९,४९९,२८२.४९		
१.२.४	बलुगुल अनुदान		१,७४४,८३०,०३८.७०			१,३८८,१९८,३२३.८९		
१.२.५	गाद क्रय		३७,७१२,००७,७९२.७०			३०,७४८,५२९,१७३.९०		
१.२.६	सोपवर्ती हुने क्रय		४७,१८३,४२६,५१७.७३			५८,८१९,५६४,४८४.०९		
१.२.७	सोही भुक्तानी हुने क्रय		३१,५९३,३७९,२०३.३४			३४,८०४,४५५,३४७.०५		
जम्मा खर्च					१,०९१,१३५,२८४,१७२.७३			१,११०,४५७,०८५,०८५.७२
३	बोच तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट खर्च बराबरको तल बैंकबाट मुक्तानी बराबर (विद्युतीय मुक्तानीहरू समेत) / बाप-१ मूल आर्थिक विवरणको आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को बैंक स्ट्राट् बर्षको विवरण				(९८,४९१,२१०.८६)			(१३५,४१३,१६४.९९)
	बोच तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय बैंकबाट खर्च बराबर सोधपत्रा परि दिइएको तल छट्टिद बाणिज्य बैंक नेपालजम्हाले कय सोधपत्रा बाप गरी फाक गरेको रकम				(२९५,६००.००)			
४	बैंक स्ट्राट् बर्षको बच बर्षको जमा भुक्तानी (कुल खर्च-बैटिबर्षको बैंक रकम)				१०९१०३६४९७२६१.८७			१११०३२१६८१९२०.७३
५	गत बर्षको छुट्ट भुक्तानी				०.००			०.००
५	जम्मा परीक्षण + / -				१४३४४३४२१५७.०६			-१०७७७२६३९३७.६१
	आर्थिक बर्षको मुक्तको मौज्जात				-२३१०३९९२६२७९.१३			-१२३०६४६६३३४१.५२
	आर्थिक बर्षको अन्यको मौज्जात				-२१६६९५५८४१२२.०७			-२३१०३९९२६२७९.१३
६	यस वर्षको बचत रकम बाट यस आर्थिक बर्षको अन्यको मौज्जात गर्ने गत विगतमा बर्ष जम्मागत बोच, धाँटो लगाइएका विभिन्न खातामा नेपाल सरकारका नाममा रहेको मौज्जात रकमका आधारमा गरिएको छुट्ट खर्च				२१६६९५५८४१२२.०७			२३१०३९९२६२७९.१३
७	संश्लिष्ट बोचको मौज्जात				०.००			०.००
८	बर्ष जम्मागत बोच, धाँटो लगाइएका विभिन्न खातामा विमुक्तको दाविस				-२१६६९५५८४१२२.०७			-२३१०३९९२६२७९.१३

(सिमान्तक सुवेदी)
लेखा अधिकृत

(मेघ प्रसाद भुर्लेल)
उप महालेखा नियन्त्रक

(मानेन्द्र पौडेल)
सह महालेखा नियन्त्रक

(मण्डुकमार मरासिनी)
महालेखा नियन्त्रक

लेखा टिप्पणी (Notes to Account)

१ राजस्व तथा बेरुजु :-

आ.व. २०७६/०७७ को संश्लिष्ट कोषको आर्थिक विवरणमा आम्दानीमा उल्लेख गरिएको रकम	७५३,०६४,०१६,६०९.४४
कर राजस्व	६१३,३९०,४८३,६८३.१३
अन्य राजस्व	९२,१०७,७४७,७९२.१४
गत वर्षको नगद मौज्दात तथा बेरुजु	४७,५६५,७८५,१३४.१७

२ आन्तरिक ऋण :-

आ.व. २०७६/०७७ को संश्लिष्ट कोषको आर्थिक विवरणमा परल मुल्यमा आम्दानीमा उल्लेख गरिएको रकम	१९४,९०२,८९८,२१९.९५
नेपाल राष्ट्र बैंक अनुसार संश्लिष्टकोषमा ट्रान्सफर हुने नगद मौज्दात	१९३,४८५,५४०,३४९.५५
ट्रेजरी बिल नयाँ निस्कासन छुट	१,८५२,८०२,२५७.००
अन्तराष्ट्रिय मुद्राकोष मुल्य समायोजन	२६०,५४८,२१९.९५
रोल ओभर नाफा/नोक्सान	(६९५,९९२,६०६.५५)

३ नगद ऋण :-

आ.व. २०७६/०७७ को संश्लिष्टकोषको आर्थिक विवरणमा आम्दानीमा उल्लेख गरिएको रकम	३७,७१२,००७,७९२.७०
आ.व. २०७६/०७७ को ऋण रकम आ.व. २०७६/०७७ मा ट्रान्सफर	२१,८४६,०९७,१४४.०६
आ.व. २०७६/०७७ को ऋण रकम आ.व. २०७७/०७८ मा ट्रान्सफर	१३,२७९,५७६,६४८.६४
आ.व. २०७६/०७७ को ऋण रकम (आ.व. २०७४/०७५ मा नै संश्लिष्ट कोष दाखिलाबाट हिसाब मिलान)	२,५९४,३३४,०००.००

४ सोधभर्ना हुने बाह्य ऋण :-

आ.व. २०७६/०७७ को संश्लिष्टकोषको आर्थिक विवरणमा आम्दानीमा उल्लेख गरिएको रकम	४७,१८३,४२६,५१७.७३
विगत आर्थिक वर्षमा खर्च भई २०७६/०७७ मा सोधभर्ना प्राप्त रकम	१३,४०३,४५९,३९६.६२
आ.व. २०७६/०७७ मा खर्च भई २०७६/०७७ मा सोधभर्ना प्राप्त भई संश्लिष्ट कोष दाखिला रकम	६०,५८६,८८५,९१४.३५
आ.व. २०७६/०७७ मा खर्च भई २०७६/०७७ मा सोधभर्ना प्राप्त भई संश्लिष्ट कोष दाखिला हुन नसकी क-७.१५ खातामा मौज्दात रहेको रकम	-

५ प्रत्यक्ष भुक्तानी हुने बाह्य ऋण :-

आ.व. २०७६/०७७ को संश्लिष्टकोषको आर्थिक विवरणमा आम्दानीमा उल्लेख गरिएको रकम	३१,५९३,३७९,२०३.३४
आ.व. २०७६/०७७ मा प्रत्यक्ष भुक्तानी तर्फ खर्च भएको रकमलाई नै प्राप्ति मानी प्राप्ति तर्फ देखाईएको रु	-
चालु तथा पुंजगत खर्च तर्फको प्रत्यक्ष भुक्तानी	३१,५९३,३७९,२०३.३४
वित्तीय व्यवस्था तर्फको प्रत्यक्ष भुक्तानी	-
जम्मा	३१,५९३,३७९,२०३.३४

६ वैदेशिक अनुदान नगद :-

आ.व. २०७६/०७७ को संश्लिष्टकोषको आर्थिक विवरणमा आम्दानीमा उल्लेख गरिएको रकम	२,०४८,१५९,२९३.४५
युरोपियन युनियन संघको सम्झौता बमोजिम नगद अनुदान तर्फ खर्च नहुदै ट्रान्सफर भएको रकम	४१९,१२६,२६३.५५
आ.व. २०७४/०७५ को भारत तर्फको रकम प्राप्त नभै नेपाल सरकारबाट गरीएको खर्च भारत सरकारबाट प्राप्त गरी संश्लिष्ट कोष दाखिला गरेको रकम	१८०,०००,०००.००
यस आ.व.को कारोवारबाट खर्च अनुसार प्राप्त हुनु पर्ने रकम	१,४४९,०३३,०२९.९०

७ सोधभर्ना हुने वैदेशिक अनुदान :-

आ.व. २०७६/०७७ को संश्लिष्टकोषको आर्थिक विवरणमा आम्दानीमा उल्लेख गरिएको रकम	१७,१४३,६९३,०७९.४४
विगत आर्थिक वर्षहरूमा सोधभर्ना हुने अनुदान तर्फ खर्च भई आ.व. २०७६/०७७ मा संश्लिष्ट कोष दाखिला	४०,२२७,९७४.८३
आ.व. २०७६/०७७ सोधभर्ना हुने अनुदान तर्फ खर्च भई आ.व. २०७६/०७७ मा संश्लिष्ट कोष दाखिला हुन नसकी क-७.१५ खातामा मौज्दात रहेको रकम	४२४,४९२,३९४.००
आ.व. २०७६/०७७ को सोधभर्ना हुने संश्लिष्टकोष दाखिला	१६,६७८,९७२,७९०.६१

९ आर्थिक वर्ष २०७६/०७७ को संश्लिष्ट कोष विवरणमा उल्लेख गरिएको खर्च विवरण :-

जम्मा खर्च (सोझो भुक्तानी सहित)	१,०९१,१३५,२८४,१७२.७३
चालु खर्च (सोझो भुक्तानी सहित)	७८४,१४८,९४९,५१७.५८
पुँजगत खर्च (सोझो भुक्तानी सहित)	१९१,५१३,९९४,२९८.९१
वित्तीय व्यवस्था खर्च (सोझो भुक्तानी सहित)	११७,९०१,६४६,२९२.११
सोझो भुक्तानी तर्फको जम्मा खर्च	४०,४०१,८८७,२१२.०९
चालु खर्च	३,६१९,५३१,३०१.६१
पुँजगत खर्च	१०,२६३,८०५,३४३.३६
वित्तीय व्यवस्था खर्च	२६,५१८,५५०,५६७.१२
संश्लिष्ट कोषबाट भएको जम्मा खर्च	१,०४८,९८८,५६६,९२१.९४
चालु खर्च	७७८,८२१,२२२,७४९.२७
पुँजगत खर्च	१७८,७८४,२४८,४४७.६८
वित्तीय व्यवस्था खर्च	९१,३८३,०९५,७२४.९९
कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट खर्च लेखिएको तर विविध कारणवश बैंकबाट खर्च हुन नसकेको समायोजित रकम	(९८,४९१,३१०.८६)
जम्मा	१,०४८,८९०,०७५,६११.०८
नेपाल राष्ट्र बैंक अनुसारको खर्च	१,०४८,८८९,७८०,०११.०८
फरक	२९५,६००.००
फरक पर्नको कारण	
कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय बाँकिबाट खर्च जनाइ सोधभर्ना पनि दिएको तर राष्ट्रिय बाणिज्य बैंक नेपालगञ्जले कम सोधभर्ना माग गरी फरक पारेको रकम	२९५,६००.००

(सोवनाथ सुवेदी)
लेखा अधिकृत

(भेष प्रसाद भुर्तेल)
उप महालेखा नियन्त्रक

(अनेन्द्र पौडेल)
सह महालेखा नियन्त्रक

(मधुकुमार मरासिनी)
महालेखा नियन्त्रक

उप-महालेखा नियन्त्रक

महालेखा नियन्त्रक

संघीय सञ्चित कोषको वार्षिक आर्थिक विवरण तयार गर्दा अपनाइएको आधारहरू तथा लेखा नीति

- १ यो आर्थिक विवरण आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ८७ (छ) बमोजिम नेपाल सरकारले अपनाएको नगदमा आधारित लेखा प्रणाली अनुसार सोही नियमावलीको नियम ८७ र ८८ बमोजिम प्राप्त तथ्यांकको आधारमा तयार गरिएको छ ।
- २ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ८७ (छ) बमोजिम पौष मसान्तमा पेश गर्नुपर्ने व्यवस्था भए अनुसार प्रस्तुत वार्षिक आर्थिक विवरण पेश गरिएको छ ।
- ३ राजस्वको लेखांकन गर्दा बैकमा जम्मा भएको रकमलाई आधार तथा महालेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट सञ्चालन गरेका एकल कोष खाता प्रणाली तथा राजस्व व्यवस्थापन सूचना प्रणाली लगायतबाट प्राप्त प्रतिवेदनलाई आधार मानी सञ्चितकोषमा ट्रान्सफर गरी आम्दानी जनाइएको छ ।
- ४ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४ बमोजिम सञ्चित कोषमा धरौटी, अग्रिम रुपमा प्राप्त भएको वैदेशिक सहायता, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहको आम्दानी खर्च जस्ता विषयहरू नसमेटी वास्तविक रुपमा नेपाल सरकारको आम्दानी र खर्चलाई मात्र समावेश गरिएकोले नेपाल राष्ट्र बैकले तयार गर्ने कोषको अवस्थसँग यो आर्थिक विवरणको रकम फरक रहेको छ ।
- ५ प्राप्ति तर्फ
 - आन्तरिक राजस्वतर्फ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ९ बमोजिम कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरूको नाममा खोलिएका एकल राजस्व खाताहरूमा संकलन हुन आएको रकम एकिकृत गरी तयार गरिएको छ । साथै संघीय विभाज्य कोषबाट बाँडफाँड गरी प्राप्त रकम संघीय सञ्चित कोषमा दाखिला गरिएको रकम समेतका आधारमा विवरण तयार गरिएको छ ।
 - वैदेशिक अनुदान र ऋणको हकमा आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २७ बमोजिम सम्झौता भइ यस आर्थिक वर्षमा खर्च भएको वास्तविक रकमलाई आधार मानेर राजस्वमा ट्रान्सफर गरी आम्दानी बाँधिएको छ ।
 - सोधभर्ना हुने अनुदान र ऋणको हकमा आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ३७ बमोजिम दावी प्राप्त रकम महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको क्रमसः केन्द्रीय खाता नं. क ७.१७ मा प्राप्त हुन आएको रकमलाई राजस्व, अनुदान तथा अन्य प्राप्ति खाता (क १.१) र क-७.१५ मा प्राप्त हुन आएको रकमलाई वित्तीय व्यवस्था प्राप्ति खाता (क १.२) मा ट्रान्सफर गरी आम्दानी बाँधिएको छ ।
 - वस्तुगत सहायता र सोझै भुक्तानी भएको रकमको हकमा आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ४८ बमोजिम सम्बन्धित निकायबाट पेश भई कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा एकल कोष प्रणालीमा प्रविष्टी भई प्राप्त हुन आएको खर्चको आधारमा प्राप्ति तर्फ समेत सोही रकम समावेश गरिएको छ ।
 - आन्तरिक ऋण लेखांकन परलमुल्य (Face Value) मा गरिए पनि सञ्चित कोष दाखिलाका लागि प्राप्त खुद रकम (Net Amount) लाई आम्दानीमा देखाइएको छ । यस्तो आम्दानीमा ट्रेजरी बिलको रोल ओभरबाट प्राप्त लाभ जोडिएको छ भने अन्तराष्ट्रिय मुद्राकोषको मुल्य समायोजन घटाईएको छ ।
- ६ खर्च तर्फ रकम उल्लेख गर्दा नेपाल सरकार आर्थिक संकेत तथा वर्गीकरण, २०७४ बमोजिम हुने गरी चालु, पूँजीगत तथा वित्तीय विवरण तयार गरिएको छ । आम्दानी तर्फ पनि सोही बमोजिम हुने गरी राजस्व, अनुदान, अन्य राजस्व, र वित्तीय व्यवस्था अन्तर्गत छुट्टाछुट्टै आम्दानी देखाइएको छ ।

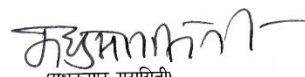

- ७ आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम ५ बमोजिम सञ्चित कोषबाट कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमार्फत खर्च निकास गरिएको चालु, पूँजीगत तथा वित्तीय व्यवस्था तर्फ प्रत्येकको सञ्चितकोष माथि व्ययभार हुने खर्च र विनियोजन ऐन अन्तर्गतको खर्च छुट्टाछुट्टै उल्लेख गरिएको छ ।
- ८ खर्च व्यहोर्ने श्रोतको हकमा चालु, पूँजीगत र वित्तीय व्यवस्था तर्फ बजेट पुस्तिकामा उल्लेख भएका नेपाल सरकारको श्रोत, नगद अनुदान, सोधभर्ना हुने अनुदान, सोझै भुक्तानी हुने अनुदान, वस्तुगत अनुदान, नगद ऋण, सोधभर्ना हुने ऋण, सोझै भुक्तानी हुने ऋण व्यय अनुमानको विवरण अनुसार नै उल्लेख गरिएको छ ।
- ९ सञ्चितकोषको आर्थिक विवरण तयार गर्दा सो आर्थिक वर्षको बजेट बक्तव्यमा उल्लेख भए बमोजिमको ढाँचामा आम्दानी तथा खर्च उल्लेख गर्ने प्रयास गरिएको छ ।
- १० अन्तर-सरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ दफा ३२ बमोजिम संघीय विभाज्य कोषको वार्षिक आर्थिक विवरण तयार गरी छुट्टै खण्डमा प्रस्तुत गरिएको छ ।
- ११ संघीय विभाज्य कोषको आर्थिक विवरण तयार गर्दा यस कोष अन्तरगत रहेका संघीय विभाज्य कोष, प्रदेश विभाज्य कोष र स्थानीय विभाज्य कोषमा आर्थिक वर्ष अन्त्यसम्ममा जम्मा भएको रकम, प्रदेश विभाज्य कोष र स्थानीय विभाज्य कोषमा पठाइएको रकम तथा सम्बन्धित सञ्चित कोष पठाइएको रकम खुल्ने गरी तयार गरिएको छ । विभाज्य कोषबाट रकम बाँडफाँड गरी रकम ट्रान्सफर गर्दा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगको सिफारिस तथा नेपाल सरकारको निर्णय अनुसार गर्ने गरी सम्बन्धित खाताहरूमा रहेको रकमको विवरण समेत पेश गरिएको छ ।

(शोबनाथ सुवेदी)
लेखा अधिकृत

(बिषु प्रसाद भुतेल)
उप महालेखा नियन्त्रक

(ज्ञानेन्द्र प्रौडेल)
सह महालेखा नियन्त्रक

(मधुकुमार मरासिनी)
महालेखा नियन्त्रक

उप-महालेखा

महालेखा नियन्त्रक